౭. తొలఁగించు, పోఁగొట్టు.

మ. వరమృష్టాన్నసువస్త్రపీడితులమై వర్తింపఁ గా నేల శ్రీ,హరి సేవించినవారికిం గలవె త్రోయన్ రానిదారిద్ర్యముల్. కుచేల. ౧. ౫౧.

కి. 'కొట్టు, చేయు' మున్నగు ధాతువులవలె కొన్ని ధాతువులతుమున్నంతరూపములతోఁ గూడి ఆయా క్రియలప్రేరణార్థమునిచ్చును.

ఉ. ఏసవిరి న్వారించి నొకరయేటునఁ దామరపాస్పపైఁ బడం, ద్రోసినజోదు మన్మథుఁడు ...నైష. ౧. ౮౨.

త్రోలు=తోలు[1].

(తఱుము, వెన్నాడి పరుగెత్తఁజేయు.)

క. మొన్న నొకనిఁ ద్రోలితి వాఁ, డిన్నగ మిళ్లెక్కె వాని నిది గరుణాసం,పన్ని నిక్రియలో నిడుకొని, నిన్న విడిచి చంపె మంచినిజమరివోలెన్. ద్వా. ౧. ౨౬౧. (వ్రాఁత ప్రతి పా.)

గీ. తొలఁగ కెడసొచ్చు మానవాదుల సుశస్త్ర,యోధులను బాఱఁ ద్రోలి యిట్లురుభుజావి,భూతి నెదిరించు శాకపికేతను సత్,డాజి నొప్పించి మడిసె వాహనముతోడ. రాఘవ. ౪. ౧౩౯.

(సంహరించు, చంపు.)

సీ. నరమృగాకృతి వై జనశ్లాఘ వ్రాలి ప్రహ్లాదు నేలితి పలలాశిఁ ద్రోలి. వరాహ. ౧.౫౨.

గీ. లీలఁ బొలదిండిమూఁకలఁ ద్రోలువాఁడు...బాలవేంకటశౌరి నామ్రోల నిలిచె. ప్రబంధ. ౨౮.

(ఇది 'కొట్టు' ధాతువువలె కొన్నితుమున్నంత రూపముల కనుప్రయుక్తమై ప్రేరణార్థము నిచ్చును)

ఉ. దిట్టల నీఁతకాండ్ర జలధిం బడఁద్రోలియుఁ దజ్జనుల్ గరం,బట్టిరొమెడన్ రయఁబు మెఱయ స్వేదకించిరి వారిఁ బల్మఱున్. కళా. ౬. ౧౦౬.

త్రోవ. వి. (√త్రోపు) ౧. మార్గము, దారి; పద్ధతి.

ఆ...మార్గంబు, తెరువు త్రోవ దారి...అనంగ... ఆం. భా. ౨. ౮.

క. ఇంద్రియముల గోచరముల,కుం ద్రోవలు చేసి భక్తకోటులలో నెల్లం ద్రిమ్మరు నాత్మవు రవి, చంద్రవిలోచన... ఉ.హరి. ౨. ౨౦౪.

క. కావున శుకసితికిం,గావించినయట్టిపుణ్యకర్మము లగుస,త్సేవితయమనియమాదుల, త్రోవ పొరఁగ వలయు విషయదూరాత్మకుఁడై. భార. శాం. ౪. ౩౦౯.

చ...వచ్చినత్రోవయుఁ బోయినట్టిత్రోవయు నొకటం గనంబడద ...కళా. ౮. ౬౨.

ఉ. నన్నయభట్టతిక్కకవినాథులు చూపినత్రోవ పావనం,బు...హరి. పూ. ౧. ౪౦.

౨. ఉపాయము, సాధనము, వెరవు; విధము, రీతి.

గీ. జంతువులు దండధరుచేతఁ జచ్చి తీవ్ర,వేదనలఁ గుందుచుందురు వీర లధిక,దుఃఖములఁ బొంద కుండెడు త్రోవ గలదె. వి. పు. ౪. ౧౦౪.

ఉత్సాహము. కానలో మృగంబు లోలగంబు సేయ నుండు న,మ్మౌనిమండలేశ్వరుండు మనలఁ గూడుజాడలే,దైన నొక్క త్రోవద్రొక్కకతని మానరాదు గా,వుని చూడు మెవ్వఁ డెఱుఁగుఁ బుణ్య మున్న నరయ్యుడున్. రామా. ౨. ౭౬. (త్రోవద్రొక్కు=సాధనమవలంబించు.) కళా. ౩. ౫౫.

శా. దేవా కయ్యముతోడివేడుక మదిం దీండ్రించు మర్త్యుండు నే. త్రోవం జేతులతీఁట వుత్తునని కోరున్...ఉ. హరి. ౫. ౨౧.

సీ. లయ యొక్క త్రోవ తాళం బొక్క త్రోవ

గా నేమేమొ ఢక్క వాయించుకొనుచు. కువల. ౨. ౧౧౪.

3. గతి, దిక్కు; అపస.

ఉ. ఈవును నేసపోలెను మునీశ్వర భాగ్యము లేమిఁజేసి కాశీవిరహాగ్ని తాపమునఁ జేడ్పడినాఁడవు చెప్పవయ్య నాత్రోవ మహోత్త దక్షపురి ధూర్జటి శంభుఁడు భీమనాథుఁ డా, ర్యావిభుఁ డాశ్రయార్హుఁ డగు నా వను నేలి కొనం దలంచునా. భీమ. 3. ౫.

క. నీమేనల్లుఁడు గావునఁ, గాముఁడు నీకరణి దుండగము చేసి కెడా, మాపుకఘాలాగ్ని శిఖాస్తోమాహుతి యయ్యె వానిత్రోవయె నీకుకా. శశాం. ౫. ౯౭.

౪. జోలి, సంబంధము.

ఆ. పద్దనయనుమీఁదిభక్తియోగం బెల్ల, ముక్తి యోగ మనుచు మొద లెఱుంగు,వారి వారి వార వారిఁ జేరినవారి. త్రోవ దలఁప వలదు దూతలార. భాగ. ౬. ౧౯౧.

సీ...ఇటువంటిదుండగముల, నూని కాలప్రాప్తులైనవారల నిర్నిమిత్తంబు మిక్కిలి మీకు నెగ్గు,చేయువారలఁ గఱచి వధింపుఁ డన్యుల త్రోవఁ బోవకుఁడు...వరాహ. ౬. ౭౫.

త్రోవపె(వె)ట్టు. అ. క్రి. (త్రోవ+పెట్టు) దారి చూపు.

ఉ...పోవలతేనియుఁ ద్రోవపెట్టెదక. కవు. ౨. ౫3.

సీ. పరువంపువిరిగొందు లరసి చాలైత్రోవ పెట్టి యారము లీఁగుపిందు దగిలి. ఆము.౫. ౧౧౭.

త్రోవరి. విణ.(త్రోవ+అరి³)౧. మార్గము నెఱిఁగినవాఁడు. (శ. ర. బ్రౌ.) ౨. బాటసారి, త్రోవ నడచువాఁడు.

సీ... వేల్పులు మింటిత్రోవరులు నిద్దుర లేనిప్రోడలు ...సాం. ని. దేవ. ౧౪.

త్ర్య

త్ర్యంకటము. సం. వి. అ. న. ౧. (మూఁడు చేర్లు గల) చిక్కము, ఉట్టి, మొ. ౨.ధాతాంజనము, ఒకరకముకాటుక. (మే. ని.)

త్ర్యంబక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పార్వతి.(కల్ప.)

త్ర్యంబకసఖుఁడు. సం. వి. అ. పుం-ముక్కంటి చెలి-కుబేరుఁడు.

త్ర్యంబకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ముక్కంటి, శివుఁడు.

త్ర్యంశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. త్రిగుణితాంశము, మూఁడుపాళ్లు ౨. తృతీయాంశము, మూఁడవపాలు.

త్ర్యక్షము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) మూఁడు కన్నులు గలది. వి. అ. పుం. నారికేళము, కొబ్బరకాయ.

త్ర్యక్షరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) మూఁడు అక్షరములు కలది. వి. అ. పుం.-అకార ఉకార మకారము లనుమూఁడక్షరములు గలది-ప్రణవము.

త్ర్యక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ముక్కంటి, శివుఁడు.

త్ర్యబ్ద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మూఁడేండ్లపెయ్య; మూఁడేండ్లబాలిక.

త్ర్యశీతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ఎనుబది మూఁడవది.

త్ర్యశీతి. సం. విణ. (ఇ) స్త్రీ. ఎనుబదిమూఁడు.

త్ర్యశీతితమము. సం-త్ర్యశీతము.

త్ర్యశ్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) త్రిభుజా

కారము కలది, మూఁడుకోణములు గలది. వి.అ. న. (క్షేత్రగ) త్రికోణము, త్రిభుజము.

త్ర్యస్రము. సం= త్ర్యశ్రము.

త్ర్యహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మూఁడుదినములసమూహము. ౨. మూఁడుదినములు జరుపఁబడుపండుగు, మొ.

త్రా

త్ర్యాహణము. సం. వి. అ. పుం. - మూఁటిచేత (ముక్కుతోను కాళ్లతోను) కొట్టునది-విష్కరము, పక్షి.

త్రు

త్ర్యుషణము. సం= త్ర్యూషణము. (కల్ప)

త్రూ

త్ర్యూషణము. సం. వి. అ. పుం. ఊషణత్రయము, సొంటిపిప్పలిమిరియాలు.

త్వ

త్వంకారము. సం. వి. అ. పుం. మైత్ర్యాదిసూచకముగా నుపయోగించు 'త్వమ్‌' అనుశబ్దము. (ఇది యుష్మచ్ఛబ్దైకవచనమాత్రమున కుపలక్షకము.)

త్వక్కు. సం. వి. చ్. స్త్రీ. ౧. తోలు, చర్మము. ౨. చెట్టుపట్ట; వల్కలము. ౩. లవంగపుపట్ట, దాల్చినిచెక్క. ౪. స్పర్శేంద్రియము.

త్వక్క్షీరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తవక్షీరి, వంశరోచన॥.

త్వక్తరంగకము. సం. వి. అ. పుం. చర్మము యొక్కముడుత. (విల్యమ్సు.)

త్వక్త్రము. సం. వి. అ. న. కవచము. (వై. ని.)

త్వక్పత్త్రము. సం. వి. అ. న. ౧. లవంగపుపట్ట, దాల్చినిచెక్క. ౨. ఇంగుపఆకు. ౩. తేజపత్త్రము, ఆకుఁబత్రి॥.

త్వక్పుష్పము. సం. వి. అ. పుం. గగురుపాటు. (త్రి. ని.) న. కిలాసము, సిబ్బెము అను చర్మము మీఁదిపొడరోగము. (వాచ.)

త్వక్పుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సిబ్బెము అను చర్మముమీఁదిపొడరోగము. (త్రి. ని.)

త్వక్సార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వంశరోచన, తవక్షీరి॥.

త్వక్సారము. సం. వి. అ. పుం. ౧-గట్టిపట్టుకలది-వెదురు॥. ౨. లవంగపుపట్ట, దాల్చినిచెక్క. ౩. శోణము, దుండిగము॥.

త్వక్స్వాద్వి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. లవంగపుపట్ట, దాల్చినిచెక్క.

త్వక్సుగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏలావాలుకము, కూఁతురుబుడమ॥.

త్వగంకురము. సం. వి. అ. పుం. రోమాంచకము, గగురుపాటు. (త్రి. ని.)

త్వగాక్షీరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వంశరోచన, తవక్షీరి॥. (వాచ.)

త్వగింద్రియము. సం. వి. అ. న. స్పర్శగ్రాహకేంద్రియము.

త్వగ్గంధము. సం. వి. అ. పుం. -సువాసనగల తొక్క గలది-నారంగము, నారింజ॥. (వై.ని.)

త్వగ్జము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) త్వక్కునఁ బుట్టినది. వి. అ. న. రక్తము, వెండ్రుక. (రాజని.)

త్వగ్దోషము. సం. వి. అ. పుం. కుష్ఠము.

త్వగ్దోషాపహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వాకుచి,

త్వగ్దోషారి. సం. వి. ఇ. పుం. హ స్తికందము†.

త్వచము. సం. వి. అ. న. ౧. చెట్టుపట్ట. ౨. లవంగ పుపట్ట.

త్వచాపత్త్రము. సం. వి. అ. న. త్వక్పత్త్రము, లవంగ పుపట్ట, దాల్చిని చెక్క.

త్వచిసారము. సం. వి. అ. పుం. త్వక్సారము వెదురు†.

త్వచిసుగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చిట్టేలకి†.

త్వచ్యము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) త్వక్కునకు హిత మైనది, చర్మారోగ్యకర మైనది.

త్వద్. సం. సర్వ. నీయొక్క, మొ. (ఇది ప్రత్యయముగాని ఉత్తరపదముగాని పరమగునపుడు యుష్మచ్ఛబ్దమునకు ఏకవచనార్థమందు వచ్చు రూపము. (ఉదా: త్వదీయము, త్వత్కృతము, త్వద్దత్తము, త్వద్భయము, త్వత్సుతుడు, త్వదేకపుత్త్రుడు, త్వద్విధుడు మొ.)

త్వర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వేగము, వేగిరపాటు.

త్వరణము సం. వి. అ. న. త్వరపడుట, వేగిరపడుట.

త్వరపడు. మి. అ. క్రి. తొందరపడు.

క...మంత్రులుఁ దారును, జను లపుడు వసిష్ఠ
 శాసనంబున నభిషేచనసంభారాహరణం,
 బునకుం ద్వరపడఁగ నృపతిపుంగవు డం
 తట. చం. రా. ౪. ౧౪.

త్వరమాణుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) తొందరపడుచున్నవాఁడు.

త్వరి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ=త్వర. (వై. ని. అమరసుధ.)

త్వరితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) వడిగలది. వి. అ. న. త్వర, వేగము.

త్వష్ట. సం. విశ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) కఱ్ఱలు మొ. వానిని చెక్కువాఁడు. వి. ఋ. పుం. ౧. వడ్లవాఁడు. ౨. దేవశిల్పి, విశ్వకర్మ. ౩. ద్వాదశాదిత్యులలో నొకఁడు.

త్వష్టము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) తష్టము, చెక్కఁబడినది.

త్వా

త్వాచము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) త్వక్కునకు సంబంధించినది.

త్వాదృక్కు. సం. విశ. (శ్) నీవంటివాఁడు. (రూ. త్వాదృశము.)

త్వాదృక్షుఁడు. సం. విశ (అ. ఆ. అ) త్వాదృశుఁడు.

త్వాదృశుఁడు. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) నీవంటివాఁడు.

త్వాష్ట్రము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) త్వష్టృసంబంధ మైనది.

త్వాష్ట్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. చిత్తానక్షత్రము. ౨. చిన్నరథము. ౩. సంజ్ఞాదేవి, సూర్యపత్ని, యమునితల్లి (త్రి. ని.)

త్వాష్ట్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వృత్రాసురుఁడు.

త్వి

త్విట్టు. సం. వి. ష్. స్త్రీ. ౧. కాంతి, దీప్తి. ౨. కిరణము, వెలుఁగు. ౩. మంట. ౪. వాక్కు. ౫. జిగీష, జయేచ్ఛ. ౬. వ్యవసాయము, పూనిక. (హేమ. ని.)

త్విట్పతి. సం=త్విషాంపతి.

త్విషాంపతి. సం. వి. ఇ. పుం. వెలుఁగుఱేఁడు, సూర్యుఁడు.

త్విషి. సం. వి. ఇ. పుం. కిరణము.

త్స

త్సరుకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఖడ్గయుద్ధనిపుణుఁడు, కత్తిపట్టుటయందు నేర్పరి.

త్సరువు. సం. వి. ఉ. పుం. ఖడ్గముష్టి, కత్తిపిడి.

థ

థ. సం. ఒకానొకయక్షరము.

థ. సం. వి. అ. పుం. ౧. శిలోచ్చయము, కొండ. ౨. భయరక్షకుఁడు. న. ౧. రక్షణము, కాపాడుట. ౨. మంగళము. ౩. సాధ్వసము, భయము.(దీనికి తెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

థు

థుడనము. సం. వి. అ. న. ఆచ్ఛాదించుట, కప్పుట; మఱుఁగుపుచ్చుట.

థుత్కారము. సం. వి. అ. పుం. ఉమియునపుడు చేయు 'థుత్' అనుశబ్దము.

థూ

థూత్కారము. సం=థుత్కారము.

థూత్కృతము. సం. వి. అ. న=థుత్కారము.

థూత్కృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ.థుత్కారము.

ద

ద. ఉభ. ఒకానొకయక్షరము.

దంగు=డంగు. అ. క్రి. (బియ్యము మొదలగునవి) పొట్టుపోవునట్లు శుభ్రముగా నలఁగు. (శ.ర.) విణ. శుభ్రముగా నలఁగినది, దంపఁబడినది.
జః దంగుడు, దంగుడులు, దంచు, దంపు, దంపుటిల్లు, దంపుడు, మొ.

దంగుఁడు. విణ. (√దంగు) దంచినది. (దంగుడుబియ్యము.శ. ర.)

దంగుళ్లు(డులు). వి. బ. (√దంగు) చేరుళ్లు, అక్షుణ్ణతండులములు, చేబియ్యము.

సీ. అక్షుణ్ణతండులాహ్వయము చేరుళ్లు నా దంగుళ్లు నాఁగను దనరు చుండు. ఆం. భా. ౨. ౨౪౪.

సీ. బోయకల్కికి భక్ష్యభోజ్యంబుల నొసంగి వెమురుదంగుళ్లఁ బో వీడఁ దీయు. పార్వ. ౨. ౨౩.

దంచెనపుఁజేయి. వి. (దంచనము + చేయి) ౧. శత్రువులు కోట నెక్కకుండ క్రిందకుఁ ద్రోయుటకు ఱాలను విసరుయంత్రవిశేషము, దంచనము.

సీ. ఎసఁగి మాస్తురు లగ్గ నెక్కకుండంగఁ దార్చినకాంచనంపుదంచనపుఁజేతు,లు... కువల. ౩. ౧౮.

౨. దుడ్డుకఱ్ఱ. (బ్రౌ.)

దంచెనము=దెంచెనము. వి. (దీనికి కొన్నియెడల వృత్తియందు ముకరలోపము.) ౧. కోటలు ముట్టగునవి బద్దలుకొట్టుటకు నుపయోగించు ఆయుధవిశేషము. (పెద్దపిరంగి అని.శ.ర.)

వ...పౌండ్రభూపాలుండు యదువీరనగరంబు కలుకోట వికటంబుగా వలుఁదటంకంబుల నఱకించియు దంచనపుగుండ్లఁ బడవైచియు ...ఉ. హరి. ౩. ౩౬.

సీ...దంచనముల నొడిసెలలను, బాలంగ నెందును సవరించుట...గీ. ఓలిఁ గర్జంబుగా నెల్ల యోధులకును, జెప్పి...హరి. ఉ. ౨. ౧౬.

౨. శత్రువులు కోట నెక్కకుండ క్రిందికి ద్రోయుటకు ఱాలను విసరుయంత్రవిశేషము.

ద్వి. ముంచి కొండలు కరమ్ముల బట్టి వట్టి, దంచనాలకు నివె దంచనా లనుచుఁ, గ్రచ్చుఱనటు విఱుగంగ వైచుచును. రం. రా. యు. ౩౫౩ పొ. ౧౩ పం.

ద్వి. దంచనగుండ్లచేఁ దాఁకించి కడిమి, ముంచిన లగ్గ యిమ్ముల విడిపించి. రం. రా.యు. ౩౫౩ పొ. ౨౩ పం.

సీ. తగు శిలాయంత్రంబు దంచన మనఁగను...
ఆం. భా. ౨. ౨౧౭.
జః దంచనపుఁజేయి.

దంచు=దంపు. స. క్రి. (√దంగు)దంగఁజేయు.
(క) ధాన్యము మున్నగువానిని నలఁగఁజేయు.
చ. హలమున వచ్చుధాన్యముల నప్పటికప్పుడు దంచుకొఁగ రోఁకలిఁ గయికొంటి...దశా. ౭. ౫౪.
(చ) ధ్వంసముచేయు; చూర్ణముచేయు.
ఉ. దంచె నతం డనేకజననంబులఁ జేసినపాతకాఘముల్. కాశీ. ౩. ౧౦౭.
స్రగ్ధర...విఘట్టించె దంచెన్, ద్రుంచెన్...కరిసురప్రత్యనీకుండు హేలా,సంచారోదగ్రభంగిన్ జలముకొని వనీసౌధవప్రాట్టవీథుల్. కాశీ. ౬. ౧౪౬.
(ట) నలఁగఁద్రొక్కు; జయించు.
క. దంచున్ జరణాంచలములఁ, గించుఁదనం బంచు ముదలకించున్ ముంచున్, నొంచున్ విదళించుచుంచూ, దంచచ్చంచూపుటుస్ఫుటాఘాతములన్. రామా. ౫.౧౯౭.
ఉ.దంచెదఁ గాలకింకరుల దాశరథీ కరుణాపయోనిధీ. దా. శ. ౩౦.

దంట[1]. విణ. (సం. ధృష్టః. ప్రా. ధట్ఠో.) సమర్థుఁడు, దిట్టతనము గలవాఁడు; జంత, ధూర్తాలు.
గీ. అచటిపొందమ్మికొలఁకులు నభవునింట, నైన నాదంటబలువింట నైనఁ గలవె. వసు. ౨.౫.
సీ. మాయామృగమువెంట మగఁడు పోవఁగ దంటమఱఁది నంపిన నాఁటిమంటుతనము.కృ. శతం. పీఠి. ౫౦.
సీ. దంట నా జాణ నాఁ దగు సమర్థుఁడు ...,ఆం. భా. ౩. ౩.
గీ. ఏజాతి నిన్నునమ్మినదంట గలదే యిట్టి

త్రిలోకనంచు వి,భ్రాజన్నానధురంధరుండు న్నపుఁ డుగ్రవ్యగ్రరోషాత్ముఁ డై. శుక. ౧. ౨౨౭.
దంటమాటలు=ప్రౌఢవాక్యములు, వక్రోక్తులు.
సీ. ఈదంటమాటలు నిటిభావంబులవిధము నేనిచ్చినవిద్యల కద. కళా. ౫. ౩౯.
సీ. దంటమాటలకు ధార్ష్ట్యమునకు నానతి పడిపటినట్టిసత్ప్రాజ్ఞులార. ప్రభా. ౧. ౧౦౪. కళా.౭.౧౯.
జః దంటతనము[1].

దంట[2]. విణ. జంటయైనది.
గీ.కలయ నాపాదమస్తకాంగములయందు, మించి పటలీలఁ దరళితోదంచిత మగు,యువతిలావణ్యమును గన్నుఁగవయు నతను,దంటమీల టెక్కియ మనఁ దనరుఁ జూడ. ప్రభా. ౨. ౪౨.
వి. జంట, కవ, యుగ్మము.
సీ...దోయి జోడు, జంట జమిళి కవ దంట యమడ యన ద్వంద్వమై పరఁగును...ఆం. భా. ౨. ౧౦౦.
జః దంటగొను, దంటతనము[2], దంటపోరు, దంటమెట్టెలు, దంటమోముల దేవర, దచ్చపుక, దచ్చి, దచ్చికాళ్లమెకము.

దంటగొను. స. క్రి. (దంట[2]+కొను) కలియు.
గీ. దైత్యు మెఱుఁగుఁజూపులు దళితములు సేయఁ, దత్తనూజచూపులు ఫలితములు సేయఁ, నుదుటుఁదనమును వలపు నొండొంటితోడ, దంటగొని క్రమ్మ నెమ్మదిఁ దాల్చె నతఁడు. ప్రభా. ౪. ౭౯.

దంటతనము. వి. (దంట[1]+తనము) ౧. సామర్థ్యము, ప్రౌఢత్వము; చాతుర్యము.
సీ. సంగరంబున ధనంజయరథస్థాయియై శివశాశ్వములఁ బట్టుదంటతనము. దశా. ౧.

గీ. రమ్ము నా వెంటఁ గొంతమారమున నుండి, దం
టతనమున నను వెన్ను నంటి చూడు. శుక.
౨. ౨౮౯.

లయగ్రాహి. అంత నడిఁ దాఁకి యదరంటఁ బడ
వ్రేసి పెనుమంట లెగయం జఱచి దంట
తన మొప్పఁగ, వెంటఁబడి పట్టుకొని... భా.
రా. యు. ౧౪౩౦.

౨. ధార్త్యము, గయ్యాళితనము.

క. తొల తొలఁగు తొలఁగు మనుచుఁ,దల
తల తల మనుచు వట్టిదంటతనంబుల్,వలదు
వల దనుచుఁ బల్కఁగఁ, గలకంఠుల కపుడు
మిగులఁ గలహము ముదురఁగ. రాజ. చ.
౩. ౪౫.

ఉ. దంటతనంబె కాని యుచితజ్ఞత లేదు వనా
టుఁ డౌటనా, వంటిమహామహుండు తనవా
లముఁ బ్రాఁకఁగ నూరకున్నవాఁ, డొంటమి
యేల ముందరఁ బ్రియోక్తులఁ బిల్చెదఁ బ
ల్కఁడేని నా, బంటుతనంబుఁ జూపఁగ నె
పం బగుఁ గా కని నిశ్చితాత్ముఁడై.సమీర.
౬. ౧౬౫.

దంటపోరు. వి. (√దంట¹) ద్వంద్వయుద్ధము.
సీ. దంటపో రనఁ దగు ద్వంద్వయుద్ధము...
ఆం. భా. ౨. ౨౨౨.

దంటమెట్టెలు. వి. బ. (√దంట²) కాలివ్రేలి
యందు ధరించెడుఆభరణవిశేషము.
ద్వి. దంటమెట్టెలు వింతతళుకొత్తుచుండ, జరి
బుటాచీరయు జాజిపూఱవికె. ద్వి. శ. సా.
౧. ౧౪ పా. ౧ పం.

దంటమోములదేవర. వి. (దంట² + మోములు
+ దేవర)-రెండుముఖములు గలదేవుఁడు-అగ్ని.
గీ. దంటమోములదేవర దనివి దీఱ, బుగులుకొని
మెక్కఁ దద్ద యబ్బురము గాఁగ. అచ్చ.
రా. యు. ౨౯౦.

ఇశ్లే: దంటమోములసామి, మొ.
సీ. మలగొంగ యలరు పెతులు గట్టి యిడుచుం
డు దంటమోములసామి వంట సేయు.అచ్చ.
రా. సుం. ౪౧.

దంటు. వి. (సం. దండః. క. దంటు) జొన్న
లోనగువానికాఁడ.
వ...విషవిస్ఫురద్భుజంగముల నల్గడఁ గబళించి
గొంటకుండ దంటు చప్పరించుగతిం జప్ప
రించుచు...మనుచ. ౪. ౩౭.
సీ. యావనాఖ్యాదిదండాఖ్య దంటన మీఱు...
ఆం. భా. ౨. ౭౭.
జః దంటుకొను.

దంటుకొను. అ. క్రి. (√దంటు) పూరికొఱుచు.
సీ. చెబలిచేఁ గ్రమ్మి చిమిచెతుసుగదా నోట
దంటుకొనంగ నీఁటె మొనల. కృష్ణ.౩.౧౯.

దండ¹. వి. ౧. వైపు, ప్రక్క, పార్శ్వము.
క. వేదండపురాధీశుఁడు, కోదండము సేతఁ బ
టుకొని గహనములో, వేదండాదుల నొక
నాఁ, డేదండలఁ బోవనీక యుగ చెఁగ బలి
మిఁగ. భాగ. ౧. ౪౫౩.
సీ. వెనుదండ నుద్దండవేదండకాండముల్ సమ
దమందరయానసరణి నడవ. దశా. ౨.౧౯.
సీ. పూరుషార్థములు తత్ప్రవృత్తంబు లందులో
మొదటిది నాల్గుకొమ్ముల వృషభము, రెండవ
దర్థ మాదండది కామ మీమూఁడును లయ
మైన మోక్ష మనఁగఁ, బరఁగె...వరాహ.
౯. ౨౧. (ఆదండది-దాని పిమ్మటిది యని
భావము.)
౨. స్థానము, చోటు.
గీ. వినుతసుకృతములకు దండ వెండికొండ. భాగ.
౪. ౧౩౪.
సీ. ఒకవంక నకలంకయోగివర్యసపర్య లొకదండ
నఘదండనోచితవిధులు...హా. న. ౩.౩

3. సమీపము.

ఉ...తాంబూలముతావి బుగ్గ రని ముంచు కొనం జెవిదండఁ బక్కిఁ-నన్. కళా. ౪. ౧౦౯.

మ. అని ప్రద్యుమ్నుని మానిదండ నిడి చింతాయత్తచిత్తంబునన్. పారి. ౧. ౧౦౩.

4. అందు, సప్తమీవిభక్త్యర్థకము.

క. ఆదండ జడలదండను, వే దండఁ జెలంగఁ జెరివి...వి. పు. ౧. ౧౩౬.

సీ. హురుమంజిముత్యాలయొంటుల చకచకల్ తళుకుఁజెక్కులదండఁ దాండవింప.చం.రా. ౨. ౬౧.

5. ప్రాపు, ఆధారము.

వ...బారిసమరుటరు వలచుట్టునుక్ జెట్టు దండ గొని నిలువ నలువు గలపుళిందులఁ గొందఱ నిలిపి...మనుచ. ౪. ౩౭.

సీ. తరిగుండు నేను నేతటి నుండుతల మయ్యు గొండరు నాలావు దండ యధిప. చంద్రా. ౨. ౪౫.

6. ఎద్దుముడ్డిమీద ముల్లుకోలతో పొడువఁగా నేర్పడు బొరుసు. (శ. ర)

జః దండపడు, దండపాటు.

దండ². వి. (సం. దండః. క. దండె. త. తండి హై.) ౧. మాల, హారము.

గీ. ఇప్పపూదండఁ గైసేసె నెలమి నోర్తు. హార. ౪. ౮౦.

ఉ...మున్ను గొంటి నేవ న్ననదండ యొక్క మగవాఁ డిడ...ఆము. ౧. ౧౪.

2. బాహువు.

గీ. అతివచన్నులు జక్కవ లగుట కేమి,సందియంబు బింక దండలచాయ నిగిడి, రెక్కలై యుండ సొంపునఁ బిక్కటిల్లి, వలిపెపయ్యెద యనుచిన్నివలను దగుల. యయా. ౪.౪౪.

గీ. చూచినప్పుడె విలు పొం...

రసభీమతరగదాదండ మెత్తి, దండ హత్తి మనోజుండు దండవెట్టె, నమ్మహీదేవు నెమ్మది రిమ్మ వోడమ. శుక. ౨. ౪౫౩.

3. భుజబలము.

గీ. దండ గల్గినబుద్ధిమంతుండు దనకు, బలిమి కలిమియుఁ గొనసాగ వలసె నేని, శత్రువు బుణంబుఁ జిచ్చు నెచ్చరికతోడఁ, గడమ పెట్టక కడముట్ట నడఁపవలయు. ప్రబోధ. ౫. ౪.

4. హస్తావలంబనము, కైదండ.

గీ. తమికే లుండఁ బెఱకేల దండ యిచ్చు, లేము లుడిపెడులేఁజూపులేమతోడ. ఆము. ౧. ౧౨.

5. ముష్టియుద్ధమున మొదటిగతి; మల్లయుద్ధవిశేషము, పదిరెండుదండలలో నొకటి.

గీ. దండ యనఁగను ముష్టియుద్ధాదిమగతి,మించు నందున మద్దెళ సంచు మొదలు, కొన్ని భేదంబులు చెలంగు...ఆం. భా. ౨.౨౦౮.

వ...పాదలికదండయడుగడుగుపాదలికదండ మద్దెళసంచు మక్కటుపుదండ మొదలుగాఁగ లపదిరెండు దండలును ... ప్రబంధ. ౭౨.

6. మల్లుని సాధనదండనము.

సీ. తగినట్టిమాష్టినిదండపొల్కి మెఱుంగు మెఱయు కైవడిబిసమీటినగతి. ప్రబంధ.౧౮౧.

దండగోల=ఊఁత, అవలంబము.

ఉ...నినుఁ గొల్చి వచ్చి భద్రావతిలోన నుండెడు తురంగముఁ దెచ్చెదఁ గూయి వచ్చినన్, నీ వటు దండగో లగుచు నిల్చినఁ జాలు నగ స్త్వమూర్తి యై, యీవ్వమ కేతనుం డరిమహీశబలాంబుధి నోరఁ బట్టెడున్. జై. భా. ౧. ౧౦౦.

జః దండకడెము, దండచేయి, దండచేరు, దండాటు, దండాడింపు.

దండక. సం. వి. అ. స్త్రీ. దండకారణ్యము.

శ్లో. క్వాయోధ్యాయాః పునరుపగమో దండ కాయాం వనే పః. ఉ. చ. ౨. ౧౩.

దండకడెము. వి. (దండ² + కడెము. క. దండె కడగ. త. తండైకడైయం) భుజవలయము, సందికడియము.

ద్వి. మొల నీలికాసెలు మొటకత్తులును, దల ముళ్లు బదనిక దండకడెంబు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౫౬౫. పం.

దండకము. సం. విణ. (అ. డికా. అ) దండించునది. వి. అ. పుం. న. ౧. (ఛంద) ఒకానొక వృత్తము. ౨. సమాసప్రాయవాక్యము. (కే. ని.) ౩. అరణ్యవిశేషము. (ఆ. ని.) ౪. మహారాష్ట్రదేశము. (కే.ని.)

దండకవిలె(లియ). వి. ప్రాతలెక్కలపుస్తకపు కట్ట. (శ. ర.)

దండకాకము. సం. వి. అ. పుం. బొంతకాకి, మాలకాకి.

దండకాష్ఠము. సం. వి. అ. న. దుడ్డుకఱ్ఱ.

వ. దండకాష్ఠమవలంబ్య స్థితః. సం. శాకుం. ౨.

దండగ్రహణము. సం. వి. అ. న. ౧. దండమును దాల్చుట. ౨. సన్న్యసియగుట.

దండచేయి. వి. (దండ² + చేయి) సందిలి, ప్రగండము.

గీ. దండచేలావు గలగట్టిపండు వెదురు, తండముల గొమ్ముపంగల మొండు శెట్టి, బెండు విఱిచి నక్కైవడిఁ బెనఁచి విఱుచుఁ, బోతరించినదుప్పులప్పాలములోన. చంద్రా. ౨. ౬౧.

దండచేరు. వి. (దండ² + చేరు) ఏనుఁగులు మున్నగువానిని స్వాధీనముచేసికొనుట కుపయోగించు తోరము.

సీ. అలుగు నేనుంగుకై యల్లు[illegible]

యంత నీదండచే దండె నేని. చంద్రా. ౨. ౪౩.

దండఢక్క. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కాలపరిమితిని దెలుపుటకు జాముజామునకు వాయించుఢక్క. (త్రి. ని.)

దండదాసుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దండుగు (జుల్మాన) చెల్లింపలేక దానికి బదులుగా దాసత్వమును అవలంబించువాఁడు. మను. ౭.౪౧౫.

దండధరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. కఱ్ఱను దాల్చువాఁడు. ౨. దండనము చేయువాఁడు, దండనాధికారముగలవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. రాజు. ౨. యముఁడు.

దండన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=దండనము.

దండనము. సం. వి. అ. న. ౧. దండించుట. ౨. దండుగు విధించుట.

దండనాయకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దళవాయి, సేనానాయకుఁడు. ౨. రాజు. (వాచ.) ౩. అపరాధికి శిక్ష విధించెడియధికారి.

దండనిల్కడ. వి. మల్లయుద్ధములోని మెలఁకువ.

వ. దండనిల్కడ కడ లుడుటు కలయు మెలఁకువ వింగళింపు దిశాపదిశలు... మొదలగువిత్తము లెఱింగి... ప్రబంధ. ౩ ౭.

దండనీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. శిక్ష విధించుట; న్యాయపరిపాలనము. ౨. నీతివిద్య, అర్థశాస్త్రము. (కామందకీయాది.)

దండనీయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దండింపఁదగినవాఁడు.

దండపడు. అ. క్రి. (√దండ¹) ౧. సమీపించు (శ. ర.) ౨. ఎద్దుముడ్డిమీఁద ముల్లుకోలతో [illegible] భారముగా శేర్పడు. (శ.ర.)

దండపాటు. వి. (√దండపడు) దండపడుట, సమీపించుట.

చ. బలములపాటు జాయతలపాటును జూచెదు దండపాటు కోట్లల కొడఁబాటు లెస్స యని లక్ష్మణుఁ డన్నయనుజ్ఞ గాంచి...రా. మా. ౭. ౯౭.

దండపాణి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. యముఁడు. ౨. కాశియందలిఒకానొక దేవత.

దండపాతనము. సం. వి. అ. న. దండనమును విధించుట.

దండపారుష్యము. సం. వి. అ. న. అతిక్రూరముగా దండించుట.

దండపాలకము. సం. వి. అ. పుం. శకుల మను మత్స్యము (కల్ప.)

దండపాలకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. శిక్ష విధించెడి యధికారి. ౨. సేనానాయకుఁడు. (వై. ని.)

దండపాలము. సం. వి. అ. పుం. మత్స్యభేదము.

దండపాలుఁడు. సం=దండపాలకుఁడు.

దండపాశికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చోరోపద్రవము లేక పట్టణమును కాపాడెడియధికారి. (వై. ని.)

దండపెట్టు. మి. స. క్రి. కొట్టు, ప్రహరించు.

గీ. చూచినప్పుడె విలు పొఱవైచి సరస,తామరస భీమతరగదాదండ మెత్తి, దండ హత్తి మనోజుండు దండపెట్టె, నమ్మహీదేవు నెమ్మది రిమ్మ వొడమ. శుక. ౨. ౪౫౩.

దండప్రణామము. సం. వి. అ. పుం. సాష్టాంగనమస్కారము, కఱ్ఱవలె నేలఁ జాఁగిలఁబడి మ్రొక్కుట.

దండభృత్తు. సం. విశే. (త్) దండముధరించువాఁడు.వి. త్. పుం. దండధరుఁడు, యముఁడు.

దండమత్స్యము. సం. వి. అ. పుం. (దండాకారముగు) శకుల మనుమత్స్యము, బేడిసమీను.

దండమాథము. సం. వి. అ. పుం. - దండాకారముగా నుండుమార్గము - ప్రధానపథము, రాజమార్గము. (వాచ.)

దండము. వి. నమస్కారము.

సీ...మ్రొక్కు దండము కేలుమోడ్పు లేఁగుడు, నాఁగఁ జెన్నొందును నతి...ఆం. భా. ౨. ౧౪౫.

వ...శివా నీకు నమాంజలి భవా నీకు నభివాదనంబు పాండురాంగా నీకు దండంబు రాజశేఖరా నీకు జేజే...భీమ. ౩. ౨౧౧.

దండము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. లగుడము, కఱ్ఱ. ౨. ప్రకాండము, చెట్టుబోదె. ౩. వీణాదండము. ౪. మంథనదండము,కవ్వము. ౫.దమనము, అడఁచుట. (వాగ్దండము, మనోదండము, కాయదండము.) ౬. దండనము, రాజు ప్రజలకు చేయుశాసనము, రాజశిక్ష. ౭. దండుగు, అధికారి అపరాధివలన అపరాధమునకై పుచ్చుకొనుసొమ్ము. ౮. రాజు శత్రువులయెడఁ బ్రయోగించుచతురుపాయములలో నాల్గవది. (ఇది వధించుట, ధన మపహరించుట, పీడించుట యని మూఁడువిధములుగ నుండును.) ౯. సైన్యము, దండు. ౧౦. అడ్డముగా పన్నిన వ్యూహము. ౧౧. భూమిని గొలుచునాలుగు హస్తములకొలఁది గలమానము, బార. ౧౨.మగగుఱి. ౧౩. అభిమానము. ౧౪. దేహము. ౧౫. సూర్యకిరణములుగాని వాయువుగాని మేఘములుగాని దండాకారముగ ఆకాశమునఁ గనఁబడుట. (ఇది రాజాదులకు అశుభసూచకము.) ౧౬. వరుస; సమూహము. ౧౭. గుఱ్ఱము. ౧౮. ఘటిక, గడియ, అఱువదివిఘటికలు. ౧౯. కోణము, మూల. (సుధ.)

దండముఖుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సేనాని, దళవాయి. (విల్యమ్సు.)

దండయత్. సం. శతృ. దండించుచున్న.

దండయమానుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దండించుచున్న వాఁడు.

దండయాత్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. పెండ్లి యందలియూరేఁగింపు. ౨. యుద్ధయాత్ర, రాజు మొదలగువారు శత్రువుపై దాడివెడలుట, దిగ్విజయయాత్ర. ౩. సమ్యగ్గమనము, సరిగాఁబోవుట, తిన్నగాఁబోవుట. (మే. ని.)

దండయామము. సం. వి. అ.పుం.దినము.(మే. ని.)

దండయాముఁడు. సం. వి. అ.పుం. ౧.యముఁడు. ౨. అగస్త్యుఁడు.

దండయిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) దండించువాఁడు.

దండయితవ్యుఁడు. సం=దండనీయుఁడు.

దండలాసకము. సం. వి. అ. పుం. నృత్యవిశేషము, కోలాటము.

సీ.కుండలీప్రేరణీదండలాసకముఖ్యనృత్యంబు లచ్చరల్ నెఱపుచుండ. కవిరా. ౧. ౧౫౪.

దండలాస్యము. సం.వి. అ.న. నాట్యభేదము.

సీ. జంభారిమ్రోల నచ్చరలట్లు గణికాంబుజాస్యలు దండలాస్యములు సలుప. ఉ. రా. ౩. ౨౫౬.

దండవాది. సం. వి. న్. పుం. ౧. ద్వారపాలుఁడు. ౨. దండనమును వచించువాఁడు, ప్రాడ్వివాకుఁడు.

దండవాలధి. సం. వి. ఇ. పుం. - దండమువలె నుండుతోఁక కలది-ఏనుఁగు. (విల్యమ్సు.)

దండవాహి. సం. వి. న్. పుం. తలారి, ఆరకుఁడు, ఆరక్షకుఁడు. (విల్యమ్సు.)

దండవికల్పము. సం. వి. అ. పుం. శరీరదండన ధనదండనములు రెంటిలో అధికారికి తోఁచినట్లు విధించునొకశిక్ష.

దండవిధి. సం. వి. ఇ. పుం. దండనమున శేర్పఱచినశాసనము; శిక్షాస్మృతి.

దండవిష్కంభము. సం. వి. అ. పుం. తరిగంబము, కవ్వముగట్టురాడు. (విల్యమ్సు.)

దండవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. స్నుహీ, జెముడు॥.

దండవ్యూహము. సం. వి. అ. పుం. దండాకారముగ పన్నినవ్యూహము, పంక్తులుగాఁ దీర్చిన సైన్యము.

దండసి(లు)ల్లి. అ. క్రి. ౧. ఇఱుకకొను.

చ. మగువకుచద్వయంబునడుమం బడి రాయిడి దండసిల్లి... సైవ. ౩. ౧౪౯. (దండసిల్లు. ముద్రి. పా.)

గీ. వెనుకముందటి సమ్మర్దమునఁ గరంబు, దండసిలి మధ్యమున నున్న ధరణివిభుఁడు. సైవ. ౪. ౧౨౫.

౨. అడుముడుపడు, ఆణఁగు.

సీ. దండకూటాద్యుద్ధతలు దండసిలంగఁ దాటింతునే కాల ధర మహేశ. కాశీ. ౩. ౩౯.

దండహస్తము. సం. వి. అ. పుం. తగరపువ్వు, నందివర్ధనము॥.

దండహస్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ద్వారపాలుఁడు. ౨. యముఁడు. ౩. బ్రహ్మచారి. ౪. సన్న్యాసి.

దండాజినము. సం. వి. అ. న. ౧. (బ్రహ్మచారి ధరింపదగిన) దండకృష్ణాజినములు. ౨. బాహ్య

వేషముమాత్రము ధరించుట; దంభము; మోసము. (వై. ని.)

దండాట=దండాడింపు.(దండ² + ఆట), డేగాట. (శ. ర.)

దండాడింపు=దండాట. పెండ్లిలో ఐదవనాఁడు వధూవరులను ఎత్తుకొని ఆడెడియాట. (వా.)

దండాదండి. సం. అవ్య. పరస్పరము దండములతోఁ గొట్టుకొనుచుఁ జేసినయుద్ధము.

దండారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దండమును పొందునది. వి. అ. పుం. ౧. బండి మున్నగువాహనము. ౨. కులాలచక్రము, కుమ్మరిసారె. ౩. మదపుటేనుఁగు. ౪. శరయంత్రము, విల్లు. (మే. ని.)

దండావతానకము. సం. వి. అ. పుం. కొయ్యవాఱుట, వాతరోగభేదము.

దండాసనము. సం. వి. అ. న. (యోగ) ఆసనభేదము. పుం. ఒకవిధ మగుబాణము, మూఁడవవంతు శల్యము గలబాణము. (వై. ని.)

దండాహతము. సం. వి. అ. న.-కవ్వముతో తరిచినతక్రము-కాలశేయము, మజ్జిగ.

దండి¹. వి. ౧. ప్రతాపము.

ఉ. చండకరాన్వయాంబునిధిచంద్రుఁడు భూరమణుం డతండు...రాజ్యము సేయు టెట్టు లీ, దండికి మెచ్చినారము ప్రతాపవిహీనుఁడు భూమిపాలుఁడే. కాశీ. ౫. ౩౦౦.

౨. శౌర్యము, పరాక్రమము.

క. పెండిమలం బండి మొలం, దండి సెలఁగ వెలుఁగుతోలుదాల్పువలఁతికిఁ, మెండుగఁ బెనుపండుగుగను, గొండయనుఁగుఁగూఁతు గలిసి కులికెడుదొరకున్. అచ్చ. రా.బాల. ౨౩.

గీ. కడఁగి హస్తంబులను రెండుకడల నునిచి, రెం డుతలలును వెసఁ బట్టి దండి మెఱయ, నడిమిశిర మెక్కి కడుఁ గఠినంబు లైన, పాదఘట్టనములచేతఁ బగులఁ దన్నె. వి. పు.౭. ౧౬౫. సమీర.౧.౬౧.

౩. ధైర్యము.

వ...అవ్వేల్పు రాకొమరుండు ... మే నెల్లచెయ్వులఁ గొఱఁత దన్నినం గొండవడుపున దండి విడువఁడయ్యె...అచ్చ. భా. ౪.౫౯.

క. దండిం బితరులు వెస మే,పాండంబులు ద్రెంచి తెచ్చి హత్తించిన ... భా. రా. బాల. ౫౧౨.

విణ. ౧. ప్రతాపవంతుఁడు. (శ. ర.) ౨. శౌర్యవంతుఁడు, పరాక్రమవంతుఁడు.

గీ. తగునె యర్జున యీపెంటితనము నీకు, దండివై లెమ్ము మనసు పేదఱిమి విడిచి.భార.భీష్మ. ౧. ౧౯౨. ఉద్యో. ౪. ౨౫౩.

క. పెండియు మిఱుఁగుఱు లుమియుచు, మండెడువాల్తూపుగముల మానిసి కోఁడున్,దండిపొలదిండిరాయఁడు, నండ గొనక పోరు చుండి రక్కజ మొదవన్. అచ్చ. రా. యు. ౩౮౩.

౩. సంపూర్ణము.

ద్వి. వామనత్వము దాల్చి వచ్చి యద్దనుజు, భూమి మూఁడడుగులు పొసఁగంగ నడిగి, రెండడుగుల నే ధరిత్రియు దివియు,దండి మైఁ గొలిచి యాధన్యు బంధించి. రం. రా. బాల. ౩౦ పా. ౨౧ పం.

౪. (త. తండి) గొప్ప, పెద్ద.

ఉ...సైన్యపు లిద్దఱు భర్తఁ గూడి యొం,డొండ హరిన్ హలాయుధుని నొక్కట నేపిరి వారి ముప్పురన్, దండిమగండు పంకరుహనాభుఁడు నొంచె శరత్రయంబునన్. హరి. ఉ. ౨. ౩౨.

ద్వి. నిండుకొలంకులో నిండార, విరిసి,దండి

యా రక్తసంధ్యకపువ్వు మనఁగ. విష్ణుమా. పూ. ౨ ఆ. (శ. ర)

ఉ. దాఁటక మాన రిక్కడలి దాశరథుల్ తమ దండిమూఁకతో. రామా. ౭. ౭౬.

౫. దండితనము, దండివాఁడు.

దండి². వి. రీతి, విధము.

సీ. కొట్టిన చినతలల్ గుట్టలై కాటుకకొండల దండిని మెండు చూప. దశా. ౬. ౧౩౭.

దండి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) ౧. దండము గలవాఁడు. ౨. దండించువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. సన్న్యాసి, భిక్షువు, ౨. ద్వారపాలకుఁడు. ౩. యముఁడు. ౪. ఒకానొకసంస్కృతకవి, కావ్యాదర్శదశకుమారచరిత్రాదిగ్రంథములను రచించినవాఁడు. ౫. దమనకము, దవనము. ౬. చిలుక. (కే. ని)

దండించు. సం. స. క్రి. శిక్షించు, దండన చేయు.

క...త్వాద్రోహము లరసి ప్రియాప్రియులను, సమునై దండింపవలయు జనపతి పుత్రా. మార్క. ౩. ౧౩౭.

సీ...ఒకనాఁడు యతుల సుగ్రత దండించు... భాగ. ౭. ౯౯.

దండిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దండము, దుడ్డుకఱ్ఱ. ౨. ఒకవిధ మగువారము. ౩. రజ్జువు, త్రాడు. ౪. దండరూపమున నుండి అల్పకలధ్వని నిచ్చువాద్యభేదము. (వై. ని, కే. ని)

దండికము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతిచేప.

దండితనము. వి. (√దండి¹) ౧. శౌర్యము, పరాక్రమము.

క. పెండియు ధనార్జనంబులు, గొండల వలనన ఘటించికొన నగు నేర్పునన్, దండితనంబు ను బాడియు, నొండొంటికి మిగులఁ గలిగి యున్నట్టయినన్. భార. భీష్మ. ౧. ౩౨.

ఉ. దండితనంబు నీయెడన తక్కెనె నాదెస మైత్రి పెన్పు మింకొండొకమాట దక్క మ రణోత్సవానం బొనరింపు గ్రక్కునన్. భార. విరా. ౪. ౩౭.

౨. అతిశయము, గొప్పతనము.

వ...వేల్పుఁజెట్టుపూదండలదండితనంబున మెండుకొని...ఉ. రా. ౪. ౧౬౩.

వ...నీలంపుదూలంబులదండితనంబు లెచ్చరించి ...ఉ. రా. ౧. ౧౩౮.

దండితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దండింపఁబడినవాఁడు.

దండియ(డె). వి. (సం. దండికా.) ౧. దండాకారవాద్యవిశేషము.

ఉ. మేళము ఘుమ్మనన్ శ్రుతిసమేతమునన్ జతగూర్చి మద్దెలల్, దాళము లావజంబులును దండెలు జంగులు నొక్కపెట్టెగా. శ్రీరం. మా. ౪. ౧౫౩.

౨. వీణె; కిన్నెర.

సీ. దండియలును మీరు దడియంగఁబడక యంతక యటువొండు గంధర్వముఖ్యులు ... నృసిం. ౧. ౭౧.

గీ...పిదపఁ జేతిదండియ యటు పెట్టి కేలు, మొగిచి భక్తిరసం బాత్మ ముంచుకొనఁగ, శౌరి కీర్తించెఁ బ్రభువు నన్నారదుండు. హరి. ఉ. ౩. ౩౩. (ప్రాఁతప్రతి. శ. ర. పా.)

వ...తంబురలు కిన్నెరలు రావణహస్తంబులు రబాబులు మీటుగురతాములు కామాచులు ముఖవీణెలు పిల్లఁగ్రోవులు దండెలు డక్కలు ...ప్రబంధ. ౬౦౫.

(మాలదాసరి.)శా...అవర్ణరతరజాతి మెచ్చి దయ నిడ్డ ప్రసాదము దండె సాఁచి క్రిందాటి శయంబునన్ వినతి నంది భుజించుఁ గొసుం దక్షయంబున్. ఆము. ౬. ౯౬.

౩. తంబుర. (బ్రా.)

వ...మృదంగం బుపాంగం బావజంబు దండె తాళం బురుమ కిన్నెర సన్నగాళె వీణె ముఖవీణె వాసెగ్రోలు డోలు...ఆము. ౪. ౩౫.

౪. పల్లకీబొంగు.

సీ. వెలయింపఁ బన్నాగములకుఁ బై నిడినయ య్బురపుదండెలుపోలె బొమలు దనర. కళా. ౭. ౧౪౪.

ద్వి. వల నొప్ప దండెలవజ్రాల మించు,దొలఁ కాడుచున్నయాందోళిక లేవి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౨౨౯ పం.

౫. త్రాసుకోల,తక్కెడకఱ్ఱ. (శ. ర.)

౬. పడుగు నేల రాచుకొనకుండ మగ్గపుగుంత కెదుట అడ్డముగా పాఁతినకొయ్య.

సీ. పరిపరి యచ్చులు చరికుండ యూడిత చీడు దబ్బలు దండె నాడె క్రోవి. హంస. ౨. ౧౧.

౭. ఏతపుకడవకు మీఁద నడ్డముగా నుంచి కట్టెడుకొయ్య. (శ. ర.)

౮. ఆయుధవిశేషము.

వ...భారతీదేవిముక్కు చిదిమి గాలి వధ్యంబు చేసి జముని పెడ దండె దగిల్చి యదితియధరపల్లవంబు చక్కడఁచి...కాశీ. ౭. ౯౫.

దండియ(డె)ము. వి. (సం. దండికా) ౧. వస్త్రములు ఎండవేయుట మొదలగువానికై అడ్డముగా కట్టెడుకఱ్ఱ,వెం.

వ...పులుం గెలింగి...పాండురంగాయతనంబు మధ్యరంగంబుఁ జొచ్చి యచ్చట నిచ్చం దనయిచ్చ నుండుదండియంబుపై వ్రాలక ...పాండు. ౪. ౨౩౭.

గీ. ఉదికినమడుంగుదోవతు లుంచినట్టిదండె వహాపాసనము సేయుచుండ మమర. హంస. ౧. ౧౫౧.

౨. గరిడిసాధనములలో నొకటి.

సీ. దండెము లొసిసకండెము లలభుజాకాండములను సానకత్తు లమర. శ్రీకాం. ౨. ౧౬.

జః దండెపుఁబీఁటలు.

దండివాఁడు. విశ. (√దండి1) బలాఢ్యుఁడు.

సీ. బలువిడి యనఁగను బల్లిదుం డనఁగను దండివాఁ డన బలాఢ్యుండు చెలఁగు. ఆం. భా. ౩. ౧౧.

దండు1=తండు. స. క్రి. (ధనాదికమును) గ్రహించు, సంపాదించు.

మ...కానరే యీజపాకలనాతం ద్రు మునీంద్రు నంచుఁ బొగ రెక్కుక్ ఱెక్కసామ్రాణిదం, టలివక్ దాఁటుచుఁ దస్తనోధనము దండక్ దండ నే తేరఁగక్. చంద్రా. ౩. ౯౭.

(వ్యవ.) వాఁడు ఊర నాలుగుడబ్బులు దండుకొన్నాఁడు.

దండు2. వి. (సం. దండః. క. దండు.) ౧. సేన.

సీ...దండు దడ మనంగఁ దనరు సేన. ఆం. భా. ౨. ౨౧౦.

చ. పొలుపుగఁ జంద్రశేఖరుతపోవన మంగజచక్రవర్తి దోర్బలమున ముట్టి చూఱకొనఁ బంచినదండొకో నాఁగ...సు. స౦. ౩. ౩౫౦.

౨. దండయాత్ర.

వ...వారలు ప్రియంబునం బనిపూని వెడలి దండు సాటించి తగువారల కెల్ల నెఱింగించి పుచ్చిన...భార. ఉద్యో. ౪. ౧౩౬.

చ. మగువరో వీఁడె లక్ష్మణుఁడు మన్మథమన్మథుఁ డీశుభాంగుఁ డ్వైతగులును లేక యీయడవి దం డొనరింపఁగ వచ్చినాఁడు... చం. రా. ౫. ౩౪.

౩. సమూహము.

గీ. తాండవం బాడె మిన్నెటితరఁగదండు. కాశీ. ౭. ౯౦.

గీ. తివిరి జేజేలు మానిసిదిండికాండ్ర,దండులును గూడి ప్రాలేలు ద్రచ్చుతతిని. అచ్చ.రా. బాల. ౧౫౨.

౪. దండము.

వ...శ్రీభీమేశ్వరమహాదేవరకుం గమ్మనాణ్టి త్రిభువనమల్లదేవరాజుపెగ్గడ అ(రి)యపె(గ్గడ) అఖణ్డవర్తిౕ లోహదణ్డు ౧ణ్టికి నాచంద్రార్కర్ౕము సెయి పరియించువారుగా... దా. శా. ౧౦౫౪. (దండాకార మైనకాఁగడా అని భావము.)

వ...శ్రీభీమేశ్వరమ ... కు నుత్తరాయణసంక్రాంతినిమిత్తమునం బెట్టిన అఖణ్డవర్తిౕలోహదణ్డుదివియలు రెణ్టికి నాచంద్రార్కర్ౕము నిత్యపడి సారపచ్చకప్పూరపు...దా. శా. ౧౦౪౯.

వ...శ్రీభీమేశ్వరదేవరకుంబెట్టిన అఖణ్డవర్తిౕలోహరూపారదివియదణ్డు౧ణ్టికి బోలు నలువురంబూణ్టగా నాలవునడపున...దా. శా. ౧౧౪౬.

జః దండుకదలు, దండుచేయు, దండుడిగ్గు, దండుదివియ, దండునడచు, దండుబాటు, దండులంజె, దండువచ్చు, దండువిడియు, దండువెట్టు, దండువెడలు, దండువోవు, దండెత్తు.

దండుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. యముఁడు. ౨. రాజు. ౩. సూర్యునిప్రక్కనుండువారిలో నొకఁడు. (దండుఁడు, పింగళుఁడు, మాఠరుఁ డను ముగ్వురు. సూర్యుఁడు దైత్యులకు వర మీయకుండఁగ చూచుటకు రుద్రాగ్నియములు క్రమముగా పయిమూఁడునామములతో వరింతురు.) ౪. ఇక్ష్వాకుపుత్త్రుఁ డగుసూర్యవంశపురాజు.

దండుక(గ)దలు=దండుచేయు. అ. క్రి. (దండు² + కదలు) దాడివెడలు, దండెత్తు.

సీ. గర్వించి సర్వసుపర్వసామ్రాజ్యంబు గైకొందు నని దండుకదలఁ దలఁచి. వరాహ. ౧౧. ౧౨౨.

క. కావున శూరుం డుత్సాహావేశం బైనయపుడె యహితులమీఁదఁ, వేవేగ దండుగదలం, గా వలయును...కళా. ౭. ౨౪౯.

దండుగు(గ)=దండువు. వి. (సం. దండః) ౧. (ధనాదుల) నష్టము.

(వ్యవ) నాకు ఆవ్యవహారములో పదిరూపాయల దండుగు వచ్చినది.

(వ్యవ) ఇది దండుగబేరము. దీనిలో లాభము లేదు.

౨. అధికారి అపరాధివలన అపరాధపరిహారమునకుగాను పుచ్చుకొనుధనము.

గీ. దండు వన దండు గనఁగను దండమునకుఁ, బ్రతినిధిగఁ దీయు ద్రవ్యంబు పరఁగు...ఆం. భా. ౨. ౧౯౦.

క...కొంకక యేనూఱు దండుగుం గొనవలయుఁ. విజ్ఞా. ప్రా. ౧౨౯.

క. సెమ్మదిఁ గనలుచు దండుగఁ, దె మ్మనినఁ సెట్టి యేడఁ దెచ్చు...శుక. ౨. ౨౧౭.

౩. రాజు ధనవంతుని బలాత్కారముచేసి పుచ్చుకొనుధనము.

ద్వి. కలవారిఁ గని దండుగలు వెట్టె నృపుఁడు. విష్ణు. పూ. ౩. (శ. ర.)

దండుచే(సే)యు=దండుకదలు. అ. క్రి. (√దండు²) దండెత్తు.

గీ. ఒక్కొకదినంబు తమయింటియొద్దివారిఁ,దలఁచికొన్నప్పు డొదవుసంతాపభరము, పూన దండుట యొట్లు భవానిపతియు,వాసిఁ బూని ధరం దండుచేసె నేని. రా. వి. ౨. ౯౯.

దండుడి(ది)గ్గు(గు)= దండువిడియు. అ. క్రి. (√దండు²) సేనలు బసచేయు.

చ...ఇల యెల్లను ముంచి రసాతలంబుగా, విడి

యఁగ దండుడిగ్గిన సవిద్యుదురు స్తన యిత్నులో యనఁగ. ఆము. ౪. ౧౨౭.

గీ. దండుదిగినాఁడు భండనోద్దండుఁ డగుచు. దశా. ౫. ౧౯.

దండుదివియ. వి. (√దండు[2]) దీపపుసెమ్మె. (శ. ర.)

దండునడచు=దండుకదలు. అ. క్రి. (√దండు[2]) యుద్ధమునకు వెడలు.

ద్వి. కైకొని యింక నిక్ష్వాకువల్లభుఁడు, నాకారిపై దండునడచుచున్నాఁడు. రం. రా. కిష్కిం. ౨౧౯ పా. ౫ పం.

దండుబాట. వి. (√దండు[2]) ఘంటాపథము. (శ. ర.)

ఇట్లే: దండుదారి మొ.

దండులంజె=గుత్తలంజె. వి. (√దండు[2]) బజారి, దండుతోఁ బోవువ్యభిచారిణి.

సీ...తగు బజారి యనంగ దండులంజె. ఆం. భా. ౨. ౧౧౩.

దండువ. వి. మత్స్యవిశేషము.

సీ. వెలిమొట్టలను దండువలఁ దలార్లకు నిచ్చెఁ గొడిసెల పరిహాసకులకు నిచ్చె. ద్వా. ౧. ౨౪౦. (దండువుల. ముద్రి. పా.)

దండువచ్చు. అ. క్రి. (√దండు[2]) జైత్రయాత్రకు వచ్చు.

ఉ. ఇంటికిఁ బొమ్ము క్రమ్మరఁ జెలీ నిలు నిన్నిలు సేర్చి వత్తునో, వెంటనె దండువచ్చెదవొ వేగమె రా మతి యేల యందువో. రా. వి. ౨. ౫౭.

దండువిడియు=దండుడిగ్గు. అ. క్రి. (√దండు[2])

౧. సేనలు బసచేయు.

గీ. జిష్ణుతో మాటలాడ హేజీబు ననుతు, రారతిప్పన్నృపాలబాహాసినిహతు, లైవయలహిందుఖాన సేనాధిపతులు, నిండి సురపత్తనము చెంత దండువిడిసె. కువల. ౧. ౩౩.

గీ. దండువిడిసె బలీంద్రు ... దశా. ౨. ౫౬.

౨. దండువెడలు.

గీ. అవధరింపుము కుంభసంభవమహర్షి, చంద్రుఁ డిట్లను శ్రీరామచంద్రుఁ జూచి, జానకీనాథ యిటు లద్దశాననుండు, విత్తవిభువీటిపై దండువిడిసె నపుడు. ఉ. రా. ౩. ౨.

దండువు(వ)=దండుగు.

(అధికారి అపరాధివలన అపరాధమునకుఁ గాను పుచ్చుకొనుధనము.)

క. కావఁ గొనిపోయి యేమతి, గోవులఁ దాఁ జెఱిచెనేని గొల్లఁడు పతికిన్, గోవులవెల యరువం దగు, భూవరునకుఁ గొంతదండువును బెట్టఁ దగున్. విజ్ఞా. ప్రా. ౧౧.

సీ...దండువులు దర్శనములు కోలాసఁగొనకూళ్లు గుత్తకీక. గీ. డాఁపవలయు విభుండు భండారమునను. పి. శకుం. ౪. ౧౩౫.

చ. వణిజులు తప్పుచేసినను వారల దండువఁ బెట్టఁబంచి...దశకు. ౬. ౧౦౧.

దండువెట్టు. స. క్రి. (√దండు[2]) దండించు.

ద్వి. పెద్దనాగయగారి పెడఁగుపర్చితివొ, దపగణసింగయ్య దండువెట్టితివొ. పండితా. మహిమ. ౩౦౬ పా.

దండువెడలు=దండుకదలు. అ. క్రి. (√దండు[2]) దాడివెడలు, దండెత్తు.

ఆ. ప్రతిన వలదు వైరిపట్టున నృపతికి, దండు వెడలఁ దీరకుండుఁ దీరఁ, గాక...ఆము. ౪. ౨౬౩.

గీ...అలరువింటు, గొనయ మెక్కించి వలడాకినుక మీఱ, విరహిజనములపై దండువెడలె నపుడు. పారి. ౨. ౪౯.

దండు(పో)వోవు=దండుకదలు. అ. క్రి. (√దండు[2]) దండువెడలు.

సీ. చేట్టఁ గైకొని యాళ్లు చెరిగాద నని పోవు

దండువో ష్మన్న సంతాప మంటు. శుక. ౨. ౨౦౫.

ఉ. పంచశరుండు పాంథజనబంధనబంధురబుద్ధి దండువో, పెంచఁగ...సమీర. ౧. ౧౨౬.

సీ. కొనినబలంబులు కొమరారఁగాఁ గొల్వ భూతేశుపై దండుపోదుగాక. వీర. ౨. ౪౫.

దండెత్తు=దండుకదలు. అ. క్రి. (√దండు²) దాడివెడలు.

మ...ఉత్కటదర్పోద్ధతవృత్తి నొత్తి నడచెన్ దండెత్తి యుద్దండుఁడై. దశకు. ౧౧. ౧౧౯.

మ. తనలోఁ జొచ్చినశాంకరజ్వరముపై దండెత్తఁ గల్పించె నద్దనుజారాతి ప్రతిజ్వరంబు...ఉ. హరి. ౬. ౯౫. ఆశు. ౧. ౧౧.

దండెపుఁబీఁటలు. వి. బ. (దండెము+పీఁటలు) గడచీల తగుల్చుటకు దండెనడుమ గ్రుచ్చినరంధ్రములు గలరెండుపీఁటలు. (శ. ర.)

దండోత్పలము. సం. వి. అ. న. తెల్లపువ్వుల సహదేవచెట్టు. (దీనిఆకులు టోపీ కుట్టి ధరించిన జ్వరము పోవును.)

దండ్యమానుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దండింపఁబడుచున్నవాఁడు.

దండ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దండింపశక్యమైనవాఁడు. ౨. దండనార్హుఁడు.

దంతకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పల్లు. ౨. శిఖరము, కొండకొన. ౩. పర్వతమునుండి జాఱిపడినపెద్దఱాయి. (వాచ)

దంతకర్షణము. సం. వి. అ. పుం. జంబీరము, నిమ్మచెట్టు.

దంతకారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దంతపుఁబనివాఁడు.

దంతకాష్ఠకము. సం. వి. అ. న. తంగేడుచెట్టు. (దీనిపుడుకలు దంతధావనమున [illegible]

దంతకాష్ఠము. సం. వి. అ. న. పలుదోముపుడుక.

దంతకుఁడు. సం. విణ. (అ. తికా. అ.) పండ్లు శుభ్రపఱుచుకొనుటయందు దాసక్తి కలవాఁడు.

దంతకూరము. సం. వి. అ. పుం. (దీనియందు వీరులు పండ్లు కొఱుకుదురు.) యుద్ధము, పోరు.

శ్లో. మాద్రీపుత్రస్సహదేవః కలింగాన్ సమాగతానజయద్దంతకూరే. సం. భార. ఉద్యో. ౨౩. ౨౪. (దంతకూరే=సంగ్రామే. నీలకంఠవ్యాఖ్య.)

దంతక్షతము. సం. వి. అ. పుం. పలునొక్కు, పల్గాత్తు, కొఱుకుటవలనిగాయము.

దంతక్షతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ=దంతక్షతము.

దంతఘర్షము. సం. వి. అ. పుం. పండ్లు పెటపెట కొఱుకుట.

దంతఘాతము. సం. వి. అ. పుం. దంతక్షతము, పలుగాటు, పంటితో కొఱుకుట.

దంతచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం- దంతములను కప్పునది- ఓష్ఠము, వాతెర, పెదవి.

దంతచ్ఛదోపమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ- అధరమున కుపమానమైనఫలము గలది- బింబి, దొండచెట్టు. (కల్ప)

దంతజాతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) జాతదంతుఁడు, పండ్లు వచ్చినవాఁడు. (శిశువు.)

దంతజాహము. సం. వి. అ. న. దంతమూలము, పంటికుదురు.

దంతధావనము. సం. వి. అ. న. ౧. పలుదోముట. ౨. దంతకాష్ఠము, పలుదోముపుడుక. పుం. వకుళము, పొగడచెట్టు. ౨. ఖదిరము, చండ్రచెట్టు.

దంతన్యాసము. సం. వి. అ. పుం. దంతక్షతము, [illegible]

దంతపత్త్రకము. సం. వి. అ. న. ౧. కర్ణభూషణము, చెవికమ్మ. ౨. కుందము, మొల్ల్లి.

దంతపత్త్రము. సం. వి. అ. న. ఒకవిధ మగుకర్ణభూషణము, చెవికిఁ బెట్టుకొనెడియొకరీతినగ.

దంతపత్త్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దంతపత్త్రకము.

దంతపవనము. సం. వి. అ. న. ౧.-పండ్లను శుద్ధిచేయునది- పలుదోముపుడుక. ౨. దంతధావనము, పలుదోముట.

దంతపుప్పుటము. సం. వి. అ. పుం. ఇగుళ్లయందలివ్రణము, పంటిపురుపు.

దంతపుష్పము. సం. వి. అ. న. ౧. కుందము, మొల్ల్లి. ౨. చిల్ల, కతకము, ఇందుగు.

దంతఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పిప్పలి.

దంతఫలము. సం. వి. అ. పుం. వెలఁగ. న. చిల్లగింజ, ఇందుగుకాయ.

దంతబీజము. సం. వి. అ. పుం. (పండ్లవంటిగింజలు కలది) దానిమ్మ.

దంతభాగము. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగుదేహమున ముందటిభాగము. (కల్ప.)

దంతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దశనము, పల్లు. ౨. ఏనుఁగుదంతము. ౩. పర్వతనితంబము, కొండనడిమిప్రదేశము ౪. కుంజము, పొదరిల్లు. ౫. ముప్పదిరెండు అనుసంఖ్య.

దంతమూలీయము. సం. వి. అ. పుం. దంత్యాక్షరము. (ౘ, త, థ, ద, ధ, న, ల, స) అనువర్ణములు.

దంతలేఖకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దంతములపై చిత్తరువులు వ్రాయువాఁడు; పండ్లపై పువ్వులు మొదలగునవి చెక్కువాఁడు.

దంతవల్కము. సం. వి. అ. న. పంటియిగురు, పలుపుదురు.

ఇట్లే: దంతమాంసము, దంతమూలము.

దంతవస్త్రము. సం. వి. అ. న. పెదవి. (వై. ని)

దంతవాసస్సు. సం. వి. స్. న. పెదవి.

దంతవేష్టము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పంటియిగురు. ౨. ఏనుఁగుదంతములకు వేసినపొన్ను. ౩. పలుఁగురుపు.

దంతశంకువు. సం. వి. ఉ. పుం. పండ్ల నూడఁదీయుపట్టుకాఱు.

దంతశఠ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చాంగేరి, పులిచింత.

దంతశఠము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) పుల్లనిది. వి. అ. పుం. ౧.-దంతములకు బాధ కలిగించునది-పుల్లన. ౨. జంబీరము, నిమ్మ. ౩. కపిత్థము, వెలఁగ. ౪. కర్మరంగము. ౫. నాగరంగము, నారింజ. ౬. ఆమ్లము, చింత. (కే. ని.)

దంతశర్కర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దంతరోగభేదము, దంతములయందలిమలమును (పాఁచి) తాయిపలె ఘనీభవింపఁజేయురోగము.

దంతశాణము. సం. వి. అ. పుం. దంతచూర్ణభేదము, ఒకవిధ మగుపండ్లపొడి.

దంతహర్షకము. సం. వి. అ. పుం. జంబీరము, నిమ్మ.

దంతహర్షము. సం. వి. అ. పుం. దంతములు పులియుట.

దంతాఘాతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దంతక్షతము, పల్గాటు. ౨. దంతముయొక్క దెబ్బ. ౩. నిమ్మ.

దంతాదంతి. సం. అవ్య. ఒండొరులు పండ్లతో కఱచుచు చేయుయుద్ధము, కాట్లాట.

దంతాదము. సం. వి. అ. పుం. దంతములను భక్షించుక్రిములు గలరోగము.

దంతాయుధము. సం. వి. అ. పుం. - దంతము

లాయుధము గాఁ గలది-సూకరము, పంది. (త్రి. ని)

దంతార్బుదము. సం. వి. అ. పుం. న. పండ్లయి గురువాఁపు.

దంతాలయము. సం. వి. అ. న. నోరు, వాయి.

దంతాళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. వల్గ, గుఱ్ఱముక ళ్లెపుత్రాడు. (వై. ని.) ౨. పలువరుస.

దంతావళము. సం. వి. అ. పుం. - ప్రశస్తదంతములు కలది-ఏనుఁగు.

దంతి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) ౧. దంతములు కలది. ౨. పెద్దదంతములు కలది. వి. న్. పుం. ౧. ఏనుఁగు. ౨. శిఖరి, కొండ. ఈ. స్త్రీ. ఉదుంబరపర్ణి, నేపాళముశ్రీ.

సీ...ఊఁడుగ దంతి వెఱ్ఱినిమ్మ. హంస. ౪. ౯.

దంతిజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నేపాళముశ్రీ.

దంతిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దంతిశ్రీ.

దంతిమూలిక. సం=దంతిజ.

దంతియ[1] (తె). వి. (సం. తండకః) ౧. ఇండ్లకు వేయుకమ్మి? మిద్దెటింటికి అడ్డముగా వేసెడు పట్టె-శ. ర.

మ. ధళధళానీలపుతాలదూలములఁపై దార్కొన్న నున్నంచదం, తెలఁ దాపించినకెంపుటిట్టికలసందిం బొంది రా వజ్రగా, రెలఁ జెన్నొకగట్టిచప్పరములో శేరాచరాతిన్నెపై జ. దశా. ౪. ౪౯.

౨. స్తంభముమీఁదిపీఁట.

సీ. పటికంపుగుండుఁగంబముతళ్తళ్రుచుల్ దరిఁజేర్చుదంతంపుదంతెలు...రా. వి. ౫. ౭౫.

౩. కృషిసాధనవిశేషము, నేల చదునుచేసెడి అచ్చుకట్టు. (శ. ర.)

సీ. గుంటక నాఁగను గొఱ్ఱు నా దంతె నాఁ బాపట మనఁగను బరఁగును గృషి, సాధనభేదము... ఆం. భా. ౨. ౨౭౩. (ప్రాతిపా.)

దంతియ[2] (తె). వి. (సం. దంతీ) నేపాళముశ్రీ.

గీ...దంతె యనఁగ దంతి, మనును...ఆం. భా. ౨. ౭౮.

దంతీబీజము. సం. వి. అ. న. నేపాళపుగింజ.

దంతురచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం. మాదిఫలము, బీజపూరముశ్రీ.

దంతురము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. మిట్టపండ్లు కలది. (వై. ని.) ౨. విషమము, నిమ్నోన్నతము, మిట్టపల్లమైనది. (మే. ని.)

దంతురితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దంతురముగాఁ జేయఁబడినది, నిమ్నోన్నతముగాఁ జేయఁబడినది.

దంతూలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) పండ్లు కలది; ప్రశస్తదంతములు కలది.

దంతోలూఖలి. సం. వి. న్. పుం. - దంతము లే ఉలూఖలము(ఱోలు)గాఁ గలవాఁడు-దంతముల చేత వడ్లుమొదలగువాని పైపొట్టు తీసి తినెడు నియమము గలవానప్రస్థుఁడు. (విల్యమ్సు)

దంతోలూఖలికుఁడు. సం. వి. అ. పుం = దంతోలూఖలి. (విల్యమ్సు)

దంత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దంతమునందు పుట్టినది. (వర్ణాది.) ౨. దంతములకు హితమైనది. (దంతచూర్ణాది.)

దందడి. వి. (క. దందలె). ౧. సంకులరణము, దొమ్మి.

సీ. అలరు దందడి దొమ్మి యన సంకులరణాఖ్య ...ఆం. భా. ౨. ౨౨౨.

౨. సాంద్రత; ఆధిక్యము.

క. చని మదనాగ్నిజ్వాలలు, దనుకఁగ నిట్టూర్పుగాడ్పుదందడి నిగుడఁగ. భార. విరా. ౨. ౬౧.

చ... నేత్రములఁ బ్రమోదబాష్పములదండడి గ్రంమకొనంగ నందఱుక్. మార్క. ౭. ౧౬౧.

3. సమర్దము, రాయిడి.

చ. గిరిగుహారస్థితంబు లగు కేసరులుక్ వడిఁ జే ర్చునప్పరయో,ధరపటుగర్జలం దలఁకి దండడి నున్నవి యున్నచోన య,చ్చెరువుగ గుండి య ల్వగిలి చేష్టిత మేమియు లేక యుం డె...హరి. పూ. ౭. ౧౭౦.

విణ. అధికము; సాంద్రము, తఱచైనది.

సీ. కడఁగి ధర్మముతోడ నడచుచు నే మిట్లు దండడిదుఃఖంబుఁ బొందుటయును, నేపు న నెప్పుడు పాపంబు సేయుచు ధృతరాష్ట్రి జులు సుఖోన్నతు లగుటయు. భార. అర. ౪. ౧౬౯.

క్రి. విణ. ద్రు. అధికముగా.

క. శిరము లలాటంబును గం,ధరమును బాహు వులు నురము దండడి వ్రయ్యక్...దృఢ దీప్తశాతభల్లము లేసెక్. భార. విరా. ౫. ౧౦౭.

క. పంది వడిఁ బాఱుదెంచెఁ బు,రందరనందనని శాకరధరులనడుమక్, దండడి గొరిజలతాఁ కునఁ, గందుకములువోలె శిలలు గఱుపారం గక్. హర. ౭. ౪౫.

జః దండడించు, దండడిపడు, దండడిపెట్టు.

దండడించు. అ. క్రి. (√దండడి) అధికమగు; సాంద్రమగు.

సీ.తలఁపులసందడి దండడించినతాలికదలు శిరః కంపగతుల బెరయ. భార. అర. ౭. ౭౮.

గీ. దండడించుమనోరథోద్ధతవిహార,సరణిఁ జం పకమాలినీతరుణిఁ గూడి,మానినులు గోసి రవ్వనమంజరులను. జై. భా. ౮. ౭౩.

దండడిపడు. అ. క్రి. (√దండడి) సాంద్రమగు; రాయిడిపడు, కలఁతనొందు.

క. నందనవని నిన్నుక్ సం,క్రందనుఁ గనుఁగొంటి నతనిఁ గనినంతనె నా,డెందము గబీలుమని యెక్, దండడిపడువానిదీనదశ యే మం దుక్. అహ. ౩. ౮.

దండడిపెట్టు. స. క్రి. (√దండడి). సమర్దము కలిగించు.

ఉ. ముందర రాజుఁ బుచ్చి బలముల్ గలయం బడి గోవ్రజంబులక్, దండడిపెట్టుకుండఁ బిఱుఁదక్ నడపింపఁగఁ బంచి...భార. విరా. ౪. ౧౧౪.

దండన(ము). వి.మాయ; జాలము.(శ. ర.చి.ని.)

జః దండనకత్తె, దండనకాఁడు, దండనసేయు.

దండనకత్తె(త్తియ) విణ. (√దండన) మాయ చేయునది (శ. ర)

దండనకాఁడు. విణ. (√దండన) మాయకాఁడు. (శ. ర)

దండనసేయు. అ. క్రి. (√దండన) మాయ చేయు,మోసగించు.

క...కొందఱకుం గూరలొసఁగి కొందఱ కిడక, దండనసేయుచు గెంటుచుఁ,గొందఱఁ దిట్టు చును వెళ్లఁగొట్టుచుఁ గడఁకక్. చంద్ర. వి. ౧. ౬౦.

దండశూకము. సం. వి. అ. పుం. సర్పము.

దండశూకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాక్షసుఁడు.

శ్లో. ఇషుమతి రఘుసింహే దండశూకాన్ జి ఘాంసౌ. భట్టి. ౧. ౨౬.

దండహ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) మిగుల కాల్పఁబడుచున్నది.

దంధనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) శాశ్వతము కానిది.

గీ. స్వప్నలబ్ధపదార్థంబుచందమునను తలఁచి

చూడఁగ వట్టిదంథనము ధనము. కవిరా.౧. ౧౩౩.

దంథమాలు. వి. బ. పిరంగులవారు.

చ. బలముల నెచ్చరింపుచుఁ దుపాకులమూఁకలు దంథమాలు నిట్టలముగ మోరిజా ల్బుసజు డాయఁ గిలార్పుచు...రంగా.౩. ౭౭.

వి. మల్లవిద్యావిశేషము,చౌరవనేర్పులలోనొకటి. మల్లుపు. ౩. ౬౯.

దంపకట్టె. వి.(దమ్ము+కట్టె)దంపనాఁగలి. (శ. ర)

దంపతులు. సం. వి. ఇ. పుం. ద్వి. జాయాపతులు, ఆలుమగలు.

దంపనాఁగలి. (దమ్ము+నాఁగలి) దమ్ముచేయుటకుపయోగించు నాఁగలి. (శ. ర)

దంపు=దంచు. స. క్రి. (√దంగు) నలఁగఁగొట్టు.

వ...సైంధవంబులదంపియు...భాగ.౬. ౩౭౦.

గీ. వంపుగుడిసెల సామగ్రి దంపుఱోళ్లు,కుఱుచరోఁకండ్లు చిన్నిదాఁగరలు మొదలు,గాఁ గలుగువస్తుజాతంబు గార్దభములు,మోచి తేవెంట నూకరములు చనంగ.చెన్న.౨.౨౦౪.

వి. దంచుట, దంపుడు, నలఁగఁగొట్టుట. (శ.ర.)

(వ్యవ) వారు దంపునకు రారు.

దంపుటిల్లు. వి. (దంపు+ఇల్లు) దంచునట్టియిల్లు. (శ. ర.)

దంపుడు= దంపు. (శ. ర).

దంభకుఁడు. సం. విణ. (అ. భికా. అ) ప్రతారకుఁడు, మోసగాఁడు.

దంభనము. సం. వి. అ. న. మోసము; బడాయి.

దంభము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కపటము, మోసము. ౨. డంబము, బడాయి. ౩. పాపము. (మే. ని)

దంభోళి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. -హింసించునది- ఇంద్రునివజ్రాయుధము.౨.వజ్ర...

దంశకము. సం. విణ. (అ. శికా. అ) కొఱుకునది, కఱచునది. వి. అ. పుం. ఒకజాతిఈఁగ.

దంశనము. సం. వి. అ. న. ౧. కాటు. ౨. కవచము. పుం. పల్లు.

దంశనీయము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ) కఱవఁదగినది, కొఱుకఁదగినది.

దంశభీరువు. సం. వి. ఉ. పుం.దున్న,ఎనుపోతు.

దంశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కొఱుకునది, కఱచునది. వి. అ. పుం. ౧. కఱచుట, కొఱుకుట. ౨. ఈఁగ. ౩. రత్నదోషములలో నొకటి. ౪. దంతము, పల్లు. ౫. కవచము. ౬. అవయవసంధి, మర్మస్థానము. ౭. ఒకజాతిదోమ. (హేమ. ని, కే. ని.)

దంశి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చిన్నఅడవియీఁగ.

దంశిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పటుకాఱు. (శ. ర.)

దంశితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. జాతదంశుఁడు, కాటుపడ్డవాఁడు. ౨. వర్మితుఁడు, కవచము తొడిగినవాఁడు.

దంశేరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. కఱచునది, కాటువైచునది. ౨. పీడ కలిగించునది, బాధకము.

దంశ్యము. సం=దంశనీయము.

దంష్ట. సం. విణ. (ఋ. ష్ట్రీ. ఋ) కఱచునది.

దంష్టవ్యము. సం=దంశనీయము.

దంష్ట్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కోఱ, పల్లు.

దంష్ట్రాయుధము. సం=దంతాయుధము.

దంష్ట్రాలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దంష్ట్రి, కోఱలు కలది. ౨. పెద్దకోఱలు గలది.

దంష్ట్రాస్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కోఱలు అస్త్రముగా కలది. వి. అ. పుం. అడవిపంది.

దంష్ట్రి. సం. విణ. (న్. జీ. న్) కోఱలు గలది. (మృగాది) వి. న్. పుం. ౧. అడవిపంది. ౨. పాము. ౩. దుమ్ములగొండి. (విల్యమ్సు.)

దంష్ట్రికము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ) కోఱలుకలది.

దకము. సం. వి. అ. న. ఉదకము, నీరు.

శ్లో... 'భువన మమృతం జీవనీయం దకం చ' హలా.ని.

శ్లో... కమలం నీరం నారా స్త్రీయా మిరా, కం దకం జలమ్... త్రి. ని.

దకోదరము. సం. వి. అ. పుం. జలోదరరోగము.

దక్కఁగొను. స. క్రి. (దక్కన్ + కొను) దక్కించుకొను, వశముచేసికొను.

గీ. ఘోరతపముల హరు దక్కఁగొన్నవారు, కరటిదైతేయకుంభముక్తాలలామ, హారిభుజమధ్యములవా రుదారయశులు, ప్రమథవీరులు గొలిచి రాబాహులేయు. పాండు. ౧.౧౬౫.

క. ఈలాగు వానితో నవ్వుటాలకుఁ బన్నిద మిడి సొగటా లాడఁగ నోటా లగు నీ కర్ధేందునిటాలా యని దక్కఁగొనుఁ గటా లలితాంగిన్. ప్రబంధ. ౬౩౬.

దక్కించు. స. క్రి. (√దక్కు) దక్కఁజేయు; నిలుపు, నిలఁబెట్టు.

(వ్యవ) సాకు మాట దక్కింపుము. (సామర్యాద నిలుపు మనుట.)

సీ... సభలో సులూకునిఁ బంచి యాడించిన పరుసములును, గక్కించి బీరంబు దక్కించుకొన నీక తెగఁజూడఁ గాంచితి... భార. భీష్మ. ౨. ౩౯౩.

దక్కినదిక్కు. వి. (దక్కినము + దిక్కు) దక్షిణదిక్కు.

గీ. అక్కజంబుగ దక్కినదిక్కునందు, దివిజులకు నెల్లఁ దుల యయి తివిరి నిలిచె. భా. రా. అర. ౧. ౩౬.

దక్కినపురాయఁడు. వి. (√దక్కినము) దక్షిణదిగధిపతి, యముఁడు.

సీ... అడవిద్రిమ్మ. గీ. రులు గడిందిగ శైద్రిమ్మరులను జుట్టుముట్టి పలుచందములఁ బడఁగొట్టి దక్కినంపురాయనివీడునఁ గంపిపైవ. అచ్చ. రా. యు. ౨౫౦.

ఇట్టే: దక్కినపుఱేఁడు, మొ.

గీ. దక్కినపుఱేఁ డన యమాఖ్య దనరు సభవ. ఆం. భా. ౧. ౫౦.

దక్కినము. వి. (సం. దక్షిణా. క. దక్షిణవు.) దక్షిణపుదిక్కు. (దీనికి వ్యుత్పత్త్యం దాకానొకచో నంత్యవర్ణలోపము. చూ. దక్కిన దిక్కు.)

సీ. తనరు దక్షిణసంజ్ఞ దక్కినం బన వలకడ యన... ఆం. భా. ౧. ౩౧.

జః దక్కినదిక్కు, దక్కినపురాయఁడు.

దక్కు=దక్కు. అ. క్రి. ౧. లభించు, చేకూరు; లొంగు, వశమగు.

క. భుజబలదుర్జయుఁ డిందుం, డజయ్యుఁ డవు నీవు నీకు నతనికి మీలో, విజయము దక్కుదు మీ రేచి జగంబులు నొవ్వ రణము సేయఁగ నేలా. భార. ఉద్యో. ౧. ౧౩౩.

ఉ... ఉదతినేయుచుఁ బెక్కువిండు లుద్దండతనుగు నేసి భుజదర్పధురంధరుఁ డీతఁ డింత దక్కుం డని యర్ధచంద్రవిశిఖప్రహతిం దల డొల్ల నేసినన్. భార. ద్రో. ౧. ౨౯౧.

ఉ. పత్తిరిఁ బూజ సేసి నుతిపాఠములన్ భవదీంచువారికిన్, దొత్తులువోలె దక్కుదురు తొప్పలుదోరలు ముక్తిభామినుల్. కాశీ.

౨. అనుభవయోగ్యమగు.
చ... నాథ నాకు ని, న్ననుచితభంగి నిష్ఠురము లాడినపాపము దక్కెఁ జూచితే. భా. రా. అయో. ౨౨౬.
౩. నిలుచు.
రగడ. మానగంధి వెదకు తావిఁ జొక్కెఁ జొక్కు మైనదిక్కు, మానవతి గయాళిపొత్తు మాను మానుషంబె దక్కు. వరాహ. ౩. ౮౨.
(వ్యవ) నేను చెప్పినట్లు విననిచో నీ కింక మాట దక్కదు. (మాటదక్కదు=మర్యాద నిలువదు.)
వి. (=దకో్కులు) వశము.
చ... దివిజాగ్రణి దీని నిచ్చె ద,క్కుగ నిజ కాంత కానుసుమకోమలియాజ్ఞ భయంబు నొందుఁ దేఁ,టిగములు దీనిచెంగట నటింపఁగ నిందులతావి గ్రోలఁగన్. పారి. ౪. ౫౬.
జః దక్కఁగొను, దక్కించు, దకో్కను, దకో్కులు, దకో్కులుకొను, దకో్కులుచేయు, దకో్కులుపడు.

దకో్కను=దక్కొను. అ. క్రి. (దక్కు + కొను) స్వతంత్రుఁడగు.
చ... నరుఁడు దకో్కన నేర్చునె తన్ను ముచ్చులన్. భార. ఆది. ౪. ౭౬.

దకో్కులు=(దక్కు-) వి. (√దకో్కను) వశము.
సీ. ధననాథునిధులను దకో్కులు గాఁ జేసి శూలిఁ గాఁడవులపాలు చేసి. భా. రా. యు. ౧౩౯౧. (విణ. స్వాధీనము. అని. శ. ర.)

దకో్కులుకొను. స. క్రి. (దకో్కులు + కొను) లభింపఁజేసికొను, దక్కించుకొను, పొందు.
గీ. పచ్చకపురంబువంటిసుపర్వభోగి;నీలలామంబుచనువు దకో్కులుగొనిరెంౘ, బంతమున నొన్నపాలుఁడు...కవిరా. ౫. ౨౬౭.

దకో్కులుచేయు. స. క్రి. (√దకో్కులు) వశముచేయు, అప్పగించు.
సీ. అపరంజిపసిఁడిచాయలనీదు మైమెఱుంగులకుఁ గ్గనవలు దకో్కులుచేసి. కవిరా. ౩. ౮౪.

దకో్కులుపడు. అ. క్రి. (√దకో్కులు), వశమగు. (శ. ర.)

దక్షు. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భూమి. (వై. ని.)

దక్షజాపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧.-అశ్విన్యాది తారలవిభుఁడు-చంద్రుఁడు. ౨.- సతీపతి-శివుఁడు. ౩. -అదిత్యాదులభర్త-కశ్యపుఁడు.

దక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నంది, శివునిరెద్దు. ౨. కోడి.

దక్షసావర్ణి. సం. వి.ఇ.పుం. తొమ్మిదవమనువు.

దక్షాధ్వరధ్వంసి. సం. వి. న్. పుం. శివుఁడు.

దక్షాయ్యము. సం. వి. అ. పుం. గృధ్రము, గద్ద.

దక్షిణా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. యజ్ఞాదులలో ఋత్విజులులోనగువారి కిచ్చెడుధనము. ౨. దక్షిణదిక్కు. ౩. యజ్ఞాభిమానిదేవత. (ప్రజాపతికూఁతురు) ౪. గుర్వాదుల కిచ్చుధనము.

దక్షిణదిక్పతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. యముఁడు. ౨. అంగారకుఁడు.

దక్షిణపశ్చిమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నైరృతవిదిక్కు, దక్షిణదిక్కునకును పశ్చిమదిక్కునకును నడిమిమూల.

దక్షిణపార్శ్వభృంగి. వి. మల్లవిద్యావిశేషము.
వ... గజదండభృంగి దండవామపార్శ్వభృంగి దక్షిణపార్శ్వభృంగి పటలము...మల్లపు. ౩. ౯౯.

దక్షిణపూర్వా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దక్షిణపూర్వదిక్కులనడిమిమూల, ఆగ్నేయవిదిక్కు.

దక్షిణప్రాచి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.=దక్షిణపూర్వ.

దక్షిణమథుర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాండ్యరాజదేశములలో నున్నయొకప్రాచీనపట్టనము.

గీ. తనరు దక్షిణమధుర సాంద్రద్రుమధుర. ఆము. ౨. ౩.

దక్షిణమార్గము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దక్షిణాచారము. ౨. పితృయాణమార్గము, పితృదేవతలు పోవుమార్గము. ౩. దక్షిణదిక్కునకుఁ బోవు త్రోవ.

దక్షిణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వలపలిది, కుడి; కుడిప్రక్కనున్నది. ౨. దక్షిణపుదిక్కుది.

దక్షిణస్థుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సారథి, తేరు నడపువాఁడు.

దక్షిణాగ్ని. సం. వి. ఇ. పుం. దక్షిణాగ్ని గార్హపత్యాహవనీయము లను మూఁడు శ్రౌతాగ్నులలో మొదటిది.

దక్షిణాచలము. సం. వి. అ. పుం. మలయపర్వతము, గందపుఁగొండ.

దక్షిణాచారము. సం. వి. అ. పుం. వేదవిరుద్ధము కాని శాక్తులయాచారము. (వ్యతి. వామాచారము.)

దక్షిణాపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వింధ్యపర్వతము మొదలు సేతువుకడకును గలదేశము, దక్షిణదేశము. ౨. దక్షిణదిక్కునందలిమార్గము

శ్లో. భోజరాజేన భోక్తవ్య స్సగౌడో దక్షిణాపథః. భోజచరిత్రము.

వ. అస్తి దక్షిణాపథే పద్మపురం నామ నగరమ్. మాలతీ. ౧. అం.

దక్షిణాపర. సం=దక్షిణపశ్చిమ.

దక్షిణాభిముఖుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ) దక్షిణపువైపునకు తిరిగినవాఁడు.

దక్షిణామూర్తి. సం. వి. ఇ. పుం. ఋషులకు జ్ఞానోపదేశము చేయుట కవతరించిన శివమూర్తి.

దక్షిణాయనము. సం. వి. అ. న. ౧. సూర్యుఁడు దక్షిణపువైపుగాఁ బోవుట. [illegible] దక్షిణదిక్కునకుఁ బోవుఆఱుమాసములకాలము (వ్యతి. ఉత్తరాయణము.)

దక్షిణావర్తకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వృశ్చికాలి.

దక్షిణావర్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కుడివైపుగాఁ దిరిగినవంక గలది. (శంఖము). ౨. దక్షిణదిక్కున నుండునది.

దక్షిణావహము. సం. వి. అ. పుం.-దక్షిణపువైపునుండి వీచునది-దక్షిణపుగాలి.

దక్షిణీయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దక్షిణకు అర్హుఁడు, దక్షిణ ఈయఁ దగినవాఁడు. (ఋత్విజుఁడు.)

దక్షిణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సమర్థుఁడు, నేర్పు గలవాఁడు. ౨. ఋజువైనవాఁడు, నిష్కపటుఁడు, చక్కనిమనస్సు కలవాఁడు; ఉదారుఁడు. ౩. పరులమనస్సునుబట్టి నడచుకొనువాఁడు, దాక్షిణ్యము గలవాఁడు. వి. అ. పుం. అనేక నాయికలయెడల సమముగాఁ బ్రవర్తించు నాయకుఁడు.

దక్షిణేతరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కుడిదికానిది, ఎడమది.

దక్షిణేర్మము. సం. వి. న్. పుం. కుడివైపున వేఁటకానిదెబ్బవలన గాయము పడినమృగము.

దక్షిణోత్తరవృత్తము. సం. వి. అ. న. (భూగోళ) దక్షిణపుదిక్కునుండి ఉత్తరపుదిక్కుగా వ్యాపించు రేఖ.

దక్షిణ్యుఁడు. సం=దక్షిణీయుఁడు.

దక్షుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. సమర్థుఁడు, నేర్పరి. ౨. అభిజ్ఞుఁడు, తెలిసినవాఁడు. ౩. సోమరికానివాఁడు, చుఱుకైనవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. ప్రజాపతులలో నొకఁడు. (ఇతఁడు బ్రహ్మమానసపుత్రుఁడు. చంద్రుని భార్యలగు [illegible]కును కశ్యపుని భార్యలుపదుమువ్వ

రకును, శివునిభార్యయగు సతీదేవికిని తండ్రి) ౨. వహ్ని. (విల్యమ్సు.)

దగ. వి. (సం. దాహః. ప్రా. దాఘో. క. దగె)

౧. దప్పి, పిపాస.

చ...అగ్గురభుజు లందఱుం గదిసి కో యని యార్చుచు దాని నెమ్మొయిం, దరలఁగఁ దీయ లేక దగ దట్టముగా మదిఁ దొట్టగిల్ల నొం,డొరుఁ గడవంగ నేచని పయోరుహనాభుని కంతఁ జెప్పినన్. భాగ. ౧౦ ఉ. ౪౫౫.

గీ. హయులు దగ దొట్టి మెలఁగలే వనిన వాజి, తృష్ణ వారించె నిపు డీయతిప్రతాపుఁ, డద్భుతంబున నవని శాతాస్త్రనిహతి, గ్రొచ్చి కీలాలములు వెలిగొన వెలార్చె. రాఘవ. ౪. ౧౭౩.

సీ...దగ డప్పి నీర్వట్టు దప్పి దూప. గీ. యనఁ జనుఁ బిపాస... ఆం. భా. ౨. ౨౬౦. ఆం.సం. మాన. ౩౪.

౨. తాపము, బాధ.

క. దగ దొట్టి శౌరిమనుమఁడు, జగతిం బడి మిగులఁ బరవశత నొంద దిశల్, దగులఁగ జార్చి సుచిత్రం, డగలిచెఁ బ్రద్యుమ్నవక్ష మైదస్త్రములన్. జై. భా. ౭. ౧౬౫.

గీ...ప్రయాసమునఁ గరంబులు ముకుళించుకొని మొగంబు, లెత్తి దగ దొట్టికొని వార లిట్టు లనిరి. ఉ. రా. ౫. ౧౧౩.

సీ. కార్చిచ్చుతోఁ జెల్మిఁ గన నేర్చుదగ నేర్చు మలయానిలము వేఁడి నిలువరాదు. ఇందు. ౩. ౧౨.

౩. ఆయాసము, అలసట.

చ. అలమి త్రిలోకముల్ గెలుచున త్తఱిఁ దేరు వహించుతోఁడిచిల్కలు దగ దొట్టి ముందరికి లాగక యుండిన... పాండు. ౪. ౨౪...

క. ఇవి బిసరుహబాంధవసైంధవసంఘం బెంత దవ్వు దగ లే కరుగున్. మనుచ. ౧. ౭౬.

మ...భీతి పీడనిశీథ్రంబున దూర మేఁగ దగ దొట్టన్ వ్యాఘ్ర మూదండ నున్నని గండోపల మెక్కి... శుక. ౨. ౨౫౫.

జః దగలుకొట్టు.

దగదగ. వి. (క. దగ్గె.) మెఱయుట, మండుట లోనగువానియం దగు ననుకరణము.

చ. జగదుపకారి యూప్లవగచంద్రుఁ డటంచుఁ దలంచి భానుఁడున్, దగదగ మండుచుండు కిరణంబుల వేఁడిమిఁ జూపఁ డయ్యె...ఉ. రా. ౫. ౨౦౨.

క. బిసరుహరజమునఁ బైకం, దుసిమిన దగదగ వెలుంగునుడురాజు క్రియన్, బిసరుహపాణి ముఖాంబుజ, మసమాయుధసౌధకుంభ మై జృంభించున్. పాండు. ౩. ౧౯౬.

జః దగదగమను, దగదగలాడు.

దగదగమను=దగదగలాడు. అ. క్రి. (√దగదగ) దగదగ యని ప్రకాశించు, మెఱయు.

చ. దగదగమంచుఁ గ్రొమ్మెఱుఁగుతండము కైవడి గంటు లాఱునుం, బగుల మనంబు చించుకొని మానిని విద్య యనంగఁ బుట్టి... ప్రబోధ. ౫. ౧౦౫.

క. తెగి యపుడ నిగిడి మగుడన్, జిగిరించిన పగటి పేరిచెట్టును బోలెన్, దగదగమని యొడికెంపునఁ, దగి సంజ దనర్చి మిగులఁ దార్కొను తెలివిన్. యయా. ౨. ౧౦౫.

దగదగలాడు=దగదగమను. (√దగదగ)

దగర=డగర. వి. (క్ష) పిశాచము. (శ. ర.)

విణ. (పశు పక్ష్యాదులలో) మగది, గండు.

సీ. చిగురాకులే కత్తు లగునేని నింతకు దగర కోయిలనోర దెగళ యూన్నె. రాజ. చ. ...

సీ. దగరతేఁటులకప్పుపగఱనీటులఁ గప్పువలుఁ
దవెన్నెటికొప్పు వదలె నేల. చంద్ర. ౪. ౫౭.

వ...సరోజలక్ష్మి ధరించినవజ్రమణిమయభూషణంబులతళుకులవిధంబున నెగురుదగర మీలం గనుంగొని...వరాహ. ౩. ౯౭.

కోయిలదగర=గండుకోయిల.

సీ. మేను గా దిది మధుశ్రీ నూనఁ గోయిలదగ
ర గానని మ్రానిచిగురు గాని. కృ. శతం ౩. ౧౨౨.

దగరము=డగరము. వి. కీడు. (శ. ర.)

దగరు వి. యుద్ధసాధనవిశేషము.

వ...దగరు మొదలుగాఁ గలసాధనంబులచేఁ జీకాకుపఱచియు...ఉ.హరి. ౩. ౩౬.

దగలుకొట్టు. అ. క్రి. (దగలు+కొట్టు) దప్పి కలుగు.

ఉ. పట్టెపుజుట్టు నిక్కమెడ బాగుగఁ జిహ్వన యారెపాంకముల్, రెట్టలబల్మి నెమ్మిఁ బురణించినయాఁ కలజోకలుల్ దగల్, కొట్టక యుండ మేపుపలుకోయపుమందులు గల్గు పుంజుఁ జే, పట్టి...కువల. ౪. ౨౦౪.

దగలుబాజి. వి. (హిం. దగల్‌బాజ్) మోసగాఁడు, మాయావి, దొంగ.

సీ...విసపాలవిత్తు చిల్విసము దగలుబాజి హ రాంకోరు,...హంస. ౫. ౧౧౩.

దగా. వి. (హిం. దగా.) మోసము. చూ. దగాకోరు.

(వ్యవ) ఈ వ్యవహారములో వాఁడు మమ్ము దగా చేసినాఁడు.

జః దగాకోరు.

దగాకోరు. వి. (√దగా. హిం. దగా ఖోర్.) దగా చేయువాఁడు, మోసగాఁడు.

సీ. దరిబేవి చెడుగొట్టు బెరికి దగాకోరు హరాంకోరు...

పాలవిత్తు చిల్విషము...హంస. ౫. ౧౧౩.

దగ్గఱ=డగ్గఱ. వి. (√దగ్గఱు) సమీపము.

గీ. దండ చేరువ చెంగట యండ సరస; ప్రాపు చక్కి కుఱంగలి పజ్జ చెంత, కెలను దాపంజ దగ్గఱ క్రేవ పొంత, యంచ యొద్ద నా నికటాఖ్య యగు మహేశ. ఆం. భా. ౩. ౨౧.

దగ్గఱఁదీయు=౧. వేశ్యాదులను భోగార్థ ముంచుకొను.

(వ్యవ.) వాఁ డొకవేశ్యను దగ్గఱఁదీసినాఁడు.

౨. బిడ్డలు లేనివారు ఒరుల పిల్లలను పెంచుకొను.

(వ్యవ.) వాఁడు పిల్లలు లేక అన్నకొడుకును దగ్గఱఁ దీసినాఁడు.

దగ్గఱించు=డగ్గఱించు. అ. క్రి. (√దగ్గఱు+ఇంచు స్వార్థమున)
(సమీపించు.)

గీ. తడవు సేసె ముహూర్తంబు దగ్గఱించె, నే మొకో యన్న రాఁ డని యెదురుచూడఁ, దన దుగారాబుఁ జెలియలిమన సెఱింగి, మాటలోపల వచ్చె సమ్మాధవుండు. విజ. వి. ౩. ౯౬.

దగ్గఱిల్లు(లు)= డగ్గఱిల్లు అ. క్రి. స. క్రి. (√దగ్గఱు)
(సమీపించు.)

గీ. సర్వసంగంబు మిక్కిలి సంతఁ బెట్టి, తపసియై యున్నతనుఁ జంప దగ్గఱిల్లునీదురాచారవర్తనుఁ డెల్లవారి, హతులఁ గావించె విధి యెంతయధికుఁడొక్కొ. శేష. ౪. ౪౨.

దగ్గఱు=డగ్గఱు. స. క్రి. అ. క్రి.
(సమీపించు.)

గీ. దగ్గఱె ముహూర్తవేళ యోదశరథేంద్ర, యేల యాలస్యము...రామా. ౪. ౧౧౪.

జః దగ్గఱు, దగ్గఱించు, దగ్గఱిల్లు.

దగు=దగు. స. క్రి. కాసముచేయు. (శ. ర.)

(వ్యవ)వాఁడు రాత్రియంతయు దగ్గుచునే యున్నాఁడు.

వి. కాసము.

ఆ. వగరు పుట్టె నంతఁ బెగలె దంతంబులు, నుక్కిసయును దగ్గుఁ బిక్కటిల్లె. భాగ. ౯. ౯౧.

సీ. పొడిదగ్గు కఫంబుఁ బొరిపుచ్చకయమున్న ...కాశీ. ౩. ౭౪.

గీ...కాసంబు పేరు దనర్చుచుండు, నుబ్బస మనంగ ద గ్గన నుక్కిస యన. ఆం. భా. ౨. ౧౨౬.

జః దగ్గుత్తిక.

దగ్గుత్తిక=డగ్గుత్తిక. వి. (దగ్గు+ఉత్తిక) గద్గద స్వరము.

క. డగ్గతి పెనఁగొనుదురితపుఁ, బగ్గంబులఁ ద్రెంచి వైచి ప్రమదాశ్రుతతుల్, దృగ్గోళంబులఁ దొరఁగఁగ, దగ్గుత్తికతోడఁ దనదుదయిత యుఁ దానుక్. కాళ. ౧. ౧౧౧.

దగ్ధ. సం. విణ. (బు. గీ. బు.) కాల్చువాఁడు.

వి. ఆ. స్త్రీ. సూర్యాధిష్ఠిత మగుదిక్కు, సూర్యుఁ డున్నదిక్కు.

దగ్ధకాకము. సం. వి. అ. పుం. ద్రోణకాకము, మాలకాకి.

దగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. కాల్పఁబడినది. ౨. భస్మీకృతము, బూడిదచేయఁబడినది. ౩. (జ్యోతి) అశుభమైనది. (దగ్ధయోగము, దగ్ధతిథి, మొ.) ౪. తుచ్ఛము; పాడైనది, పనికిమాలినది.

శ్లో. అస్య దగ్ధోదరస్యార్థే కః కుర్యాత్పాతకం మహత్. హితో. ౧. ౭౫.

వి. అ. న. కాల్చుట.

దగ్ధరుహాము. సం.వి.అ.పుం.తిలకము,బొట్టుగుచెట్టు.

దగ్ధవ్యము. సం=దాహ్యము.

దగ్ధిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. మాఁడినయన్నము; మాఁడు.

దఘ్నము. సం. ప్ర. (ప్రమాణార్థమున వచ్చు తద్ధిత ప్రత్యయము. ఈ ప్రత్యయాంత మంతమందుఁ గలది విశేషణ మగును. స్త్రీలింగమున ఈకారాంత మగును.) బంటి.

ఉదా:—జానుదఘ్నము=మోఁకాలిబంటి (నదము, మొ.)—జానుదఘ్ని. (నది. మొ.)

చూ. ఊరుదఘ్నము, కంఠదఘ్నము. మొ.

దచ్చెవు(చ్చో)క=దచ్చి. స. (దంట్రి+చవుక-సం. ద్విచతుష్కం) ఇరునాలుగు, ఎనిమిది.

మ...చారుద్యూతగేహంబు క్రొత్తగ నీ వొక్కటిఁ జూపఁ దోడ్కొని పనం దచ్చోక చావంచ యి, త్తిగ బారా దుగ యంచుఁ జిల్కరొద లుద్దీపింపఁ దౌదవ్వులన్. కళా. ౩. ౧౩౧.

క. అత్తివంచ తిగ దుగ యు, సత్తా దచ్చోక వంచ చావం చీరె, దిత్తిక యిద్దుగ బద్దలు, చిత్తంబునఁ దలఁచినట్లు చేతికిఁ దెచ్చున్. ఉ. హరి. ౩. ౧౨౧.

దచ్చి=దచ్చెవుక. స. (దంట్రి+చౌక) ఎనిమిది.

సీ. వడి దచ్చియేనుఁగుల్ కడభూమిఁ జేరుట మాడాక కటు నిల్వ నోడికాడె. సారంగ. ౧. ౩౪.

గీ...మాటలో దచ్చికిడలఁ,బఱచి క్రమ్మఱు నచటిబాబాతుటుములు. నీలా. ౧. ౩౪.

సీ. దచ్చి యంచ సఁగను దసరు నష్టకసంజ్ఞ... ఆం. భా. ౨. ౩౦౬.

దచ్చికాళ్లమోకము. వి. (దచ్చి+కాలు+మొకము.) అష్టాపదము, శరభము.

సీ...ఎనుబోతులును రేచు లిర్లు దచ్చికాళ్లమోకంబులుఁ గడఁతులు దుప్పులుఁ గుండేళ్లు

నక్కలుఁ గొండముచ్చులు... అచ్చ. రా. అర. ౪.

వ...పదయుగనఖాంచలంబులఁ జంచచ్చంచూపుటంబుల రెట్టిత్రావుకు బొబ్బ మెకము దచ్చి కాళ్ల మెకంబుల నితికించి కఱచుక యుప్పరంబున కుప్పరం బెగసి... ప్రబంధ. ౧౫౬.

దట్ట=దట్టా. వి. కుతూముఖాచ్ఛాదనము, సిద్దెకు వేసెడుమంటిమూఁత.

గీ...కుతూముఖాచ్ఛాదనంబు, దట్ట యనఁ దగు...ఆం. భా. ౨. ౨౪౩.

దట్టకెంపు. వి. (దట్టము + కెంపు—దీనికి వృత్తి యందు వికల్పముగా మువర్ణలోపము. శ.ర.) అధికరక్తిమ, ఎక్కువయెఱుపు.

క. ముంచుమహోద్ధతి యాలోకించి తనదుచూడ్కి దట్టకెంపెసఁగం గోపించి శరనికరములు గుప్పించుచు ధర్మజుఁడు గవిసె భీషణభంగిన్. భార. కర్ణ. ౨. ౨౫౫.

గీ...నరకుండు నా నలిననాభునంగకంబులఁ గీలించె నాఱుతీవ్ర, సాయకంబులు నొచ్చి యా చక్రధరుఁడు, దట్టకెంపున లోచనాంతములు మెఱయ. హరి. ఉ. ౪.౧౯౫.

(సహదేవుఁడు) చ. కవిసిన దట్టకెంపడరుకన్నులతోడఁ గృపాణపాణియై,యవనికి దాఁటి ...భార. శల్య.౧. ౧౬౪.

దట్టన. వి. (√దట్టించు) అదలుపు, అదలించుట.

గీ. పురుషసింహంబు లిట్లయిఁ బోరి ముష్టిఘట్టనంబుల నదలించుదట్టనలకు, వెక్కసంబుగ నిర్జరుల్ వెఱచి యింత, వలదు వలదంచు నించుకవడిఁ దలంక.ఉ.హరి.ఉ.౯.౨.

ఉ...అక్కపిసింహుఁడు సింహలీల నద్దంతికి దాఁటి బిట్టొరల దట్టనతో నఱచేత ద్రెసి ...భా. రా. యు. ౯౫.

దట్టము. విశ. ౧. తఱచైనది, సాంద్రము.

గీ. అలరు సాంద్రంబు నెగ్గడ మనఁగ దట్టమనఁగ...ఆం. భా. ౩. ౧౬.

చ...వాహినీ, తరుణులు మేన దట్టముగఁ దాల్చినమ్రొత్తెపుఁ జేరులోఁయనన్. ఆము. ౨.౫౧.

చ. మదకలకుంభి కుంభనవమౌక్తికము ల్గనుపట్టు దట్టమై. మనుచ. ౧. ౪౧.

౨. అధికము, గొప్పది.

క. బెట్టిద మగుశాపమునకు, దట్టపుఁగ్రోధంబు గాదు ధరణీకాంతుల్, గట్టా యేల శపించితి...భాగ. ౧. ౪౫౦.

వి. ౧. పావడ; వస్త్రము.

సీ. దట్టంబు నీకట్టినట్టిచెంగావికి బాగు గా దని కేలఁ బయఁట నిమిరె. మనుచ. ౬. ౭.

గీ. దట్టి కుళ్లాయి తగ జగా జెట్టిదట్టు, మట్టెటొట్రెలంగఁ జటులాట్టహాస మెసఁగ, శంభుతాండవసంరంభ జృంభణమున, సాధన రోజు నర్చురఘుమహీజానిసుతుఁడు.ఇందు.౨.౨౧

౨. (గుఱ్ఱము మొదలగువానిపొట్టకుఁ గట్టెడి) కాసె, దట్టి.

సీ. పొట్టపట్టెడ గాఁగఁ గట్టినపెనుఁబాఁపదట్టంబుతోడ...కళా. ౩. ౬౨.

-సుకదట్టము=వస్త్రవిశేషము.

రగడ. గింటెంబులు బతినీల్ దసలీలును... సుకదట్టములు. కవిక. ౩. ౧౯౫.

జః దట్టకెంపు.

దట్టా=దట్ట. వి. (హిం. దట్టా) ౧. సిద్దెకు వేసెడి మంటిమూఁత. (శ.ర.) ౨. బిరడా. (చి. ని)

దట్టి=దట్టీ. వి. (ఱ. దట్టులు, దట్లు—సం. ధటీ. క. దట్టి. త. తట్టి) కాసె, కాసెకోక.

చ. నివిడినభోజ్జాపై మిగులనిద్దపుద్రోవతిదట్టి డొల్లి రాఁ, దివిచి...ఆము. ౬. ౫౧.

గీ. ఆరిగి చూచుచు దట్లెగఁదీశిక్షణుచు, మనుచ. ౪. ౧౦౩.

సీ. మెఱుపుపచ్చనిదట్టి యొఱపుగాఁ గటిఁ గట్టి యపరంజిపిడిపిడియంబుఁ జెక్కి. వాల్మీ. ౧. ౧౮.

దట్టించు. స. క్రి. (త. తట్టు) ౧. తర్జించు, అదలించు; కేక వేసి అదల్చు.

ద్వి. మ్రొక్కిన దట్టించి మునినాథుఁ డతనిఁ, దక్కక తలవట్టి తన్ని...ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౧౩౫ పం.

గీ...అయ్యతివ నెచట, నడఁచి తని నన్ను దట్టించి యడిగె నతఁడు. కళా. ౩. ౧౬౧.

శా. తల్లీ తల్లియు నన్ను నిన్నుఁ గినుకన్ దట్టించి రం చార్త్రుఁ జెం,తిల్లం బోకు వివేకశాలి యగువానిన్ వానరుం బెండ్లియై, మల్లోకంబులు నెంచ సర్వగుణధాముం బుత్త్రునిం గాంచి రంజిల్లంగాఁగలవు...సమీర. ౧. ౨౫.

శా...దట్టించుక్ గెరలించు నవ్వు రథ ముద్దండాగ్రతుండంబునం, బట్టుక్...భా. రా. అర. ౨. ౧౨౯.

౨. (క. దట్రిసు, దట్టయిసు.) గట్టిగా కూరు. (వ్యవ) తుపాకిలో మందు దట్టించినాఁడు.

౩. నశింపఁజేయు, పోఁగొట్టు.

సీ. ఖురఘాతగురుధూళి శరధిలీనగాలిగుట్టు దట్టించు సారట్టజములు. వసు. ౨. ౧౫౨.

మ...అల జగత్కంపప్రదాస్తోకఖీ,కరదోషా యతిశాలిఁ జుట్టుకొని లగ్గ ల్వట్టి దట్టింతు నం, చరవిందాప్తుఁ డుదీచి కేఁగెఁ బ్రబలుండై మాని దాక్షిణ్యముక్. వసు. ౧. ౧౩౧.

౪. జయించు.

సీ...క్రాతక ర్తమును దక్షత వహించినప్రతిస్పర్థి విఱుగ, దట్టించి నాల్గువేదములు విభాగించి బ్రహ్మరథం బెక్కి...వరాహ. ౬. ౨౦.

సీ. దట్టించినాఁడవు తస్కరకవిరాజుఁ గోలం సింగనమంత్రి కొలువులోన. హై. ౧. ౧౮.

క. కట్టింతురు రద్దునయిన, దట్టింతురు హరుల నైనఁ దలఁగనికడిమిం, గొట్టింతురు యమునైనను, బట్టింతురు రిపుల నెల్ల భటు లప్పురి లోన్. బిల్హ. ౧. ౩౬.

౫. గ్రహించు, పూను.

మ. గద దట్టించి నిశుంభుమస్తకము నక్కాలుండు వ్రేయన్...ఉ. హరి. ౧. ౩౫.

౬. క్రి. యత్నించు, పూను.

సీ. అల్లులు దట్టించి యంఘ్రులగజ్జెలు మొరయఁ దన్నుదు రోలి మున్ముందుగఁ, బన్నిదంబులు వైచి ఫలమంజరులు గూల్చి వ్రేటులాడుదురు ప్రావీణ్య మొప్ప,...గీ...అకుమారులు బాల్యవిహారు లగుచు. భాగ. ౧౦పూ. ౪౩౦.

సీ. మెఱుఁగుఁగోఱలు దుల్ల మృత్యుదేవత నోరు దట్టించి యఱకాలఁ దన్నినాఁడు. భీమ. ౧. ౧౧౦. (దట్టించు. ముద్రి. పా.)

జః దట్టన.

దట్టీ= దటి.

సీ. కట్టాయితంబుగాఁ గటిమండలంబునఁ దీర్చి దటీచేల దిండుగట్టి. కాశీ. ౪. ౧౨౧.

సీ. మొలల హొంబట్టు క్రొందళుకు దట్టీలపై రతనంపు మొలత్రాళ్లు సంగులీన. అచ్చ. రా. బాల. ౭౩.

సీ. పులితోలుకచ్చడంబులమీఁద బిగి మీఱఁ గీలించునీలిదట్టీలవారు. సుద. ౩. ౨౬౬.

దట్టుఁడు. విణ. (సం. ధృష్టః. ప్రా. ధట్టో.) ధీరుఁడు.

ఉ. పుట్టినయాఱునాళ్లకున పొంపిరివోయి జగంబు లన్నియున్, దట్టుఁడవై జయించితి... భార. అర. ౫. ౨౩౩.

క. సెటియమారమ గాంచెను, పట్టుల భీమయ్యకోలధరణీధవునిక్, మట్టుగండని ముమ్మయ

పెట్టున విలసిల్లుఁవీర శేఖరు నర్థిఁ. శివరా. ౧. ౨౫.

దడ[1]. వి. (క. దడ)-గుండె మొ. వాని-చలనము; అట్టిచలనమున కనుకరణము. (దీనియామ్రేడితరూపము 'దడదడ, దడదడదడ')

ద్వి. సమిధలు దల కెత్తి చను మస్త మొగము, చెమరింపఁ గొంకెటి చీకాకుపడఁగ, దడదడంకులు గొంచుఁ దను వెల్లఁ గంద. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౭౯౪ పం.

క. గడగడ వడఁకుచు ముసున్నులు, దడబడ సిగ్గడర గొడఁద దడదడ మసఁగా. ఉ. రా. ౪. ౨౦౩.

క. అడుగులు తడఁబడఁ బెదన్నులు, దడుప్పుచు గుండియలు పగిలి దడదడ మన...దశా. ౩. ౧౮౩.

క. గడగడ నొడలు వడంకఁగ, దడదడదడ మంచు గుండె తల్లడ మందన్. పశా. ౨. ౧౨౩.

క్రి. విణ. (క. దడదడ౯. త. తడతడలెను) వడిగా, శీఘ్రముగా.

గీ...చుటు కన, జఱజ అన దడదడ దనఁగఁ జెఱచెఱ యనఁ, దీవరము కుర్వు ఖైళము తివురు తివుటు, వేగిరము తుఱు తన శీఘ్ర మా గిరిశ. ఆం. భా. ౧. ౬౫.

(వ్యవ) వాఁడు దడదడ వచ్చినాఁడు.

" వాఁడు దడదడ చదువుచున్నాఁడు.

దడ.[2] వి. (సం. ఘటా.) ౧. కొయ్యచ్రాసు, తక్కెడ, తుల.

సీ. కిసలయంబులతోడఁ గెంగేలు దడఁ బెట్టి విరులపై నఖకాంతి విఙ్జ రాల్చి. ఉ. హరి. ౫. ౫౦.

౨. దాళా. (శ. ర.)

చూ. దడకట్టు.

దడకట్టు=దాళాకట్టు.స. క్రి. (√దడ.[2])-నెయ్యి నూనె మొదలగునవి తీయుపాత్రలనుగాని అవి యుంచియున్నపాత్రలనుగాని-సరియైనతూలాలను దడతట్టునుంచి తూఁచు. (శ. ర.)

దడము= దళము. వి. ౧. సేన.

సీ...దండు దడ మనంగఁ దనరు సేన. ఆం. భా. ౨. ౨౧౦.

క. వడిఁ బురము వెడలి విడిసిన, దడములపై నడువ విఱిగి...కొందఱు బలములు రూ, పడఁగం జెడిపోయి రంత నడరినభీతిన్.భా. రా. బాల. ౬౪౩.

౨. సమూహము.

క. కొడుకులుఁ దానును గుజ్జపు, దడములఁ గరిఘటల భటరథవ్రాతములం, బుడమి చలింపఁగ ద్రుపదుఁడు, గడువేసుకఁ దోడుసూపెఁ గాంతేయులకున్.భార.ఉద్యో. ౧.౨౨౦.

ఉ. ధారలు వట్టఁ బంపు...రత్నభాం,డారము తోడ గుజ్జపుదడంబులు ముంగలి పంపు... కు. సం. ౧౧. ౫౪౫.

విణ. దట్టము.

ఉ. దడముగ మర్దళధ్వనులుఁ దాళరవంబులు బిక్కటిల్ల...ఉ. రా. ౬. ౧౩౯.

దడవటం. వి. కపటువ్యాపారము.

క. నటులు దడవటులు నటనలు, మటుమాయలు చాటువ గలమాటలవింతల్, గుటిలతయుఁ జెలిసి హాఱుఁడు, విటవిద్యకు బిరుదు చేసి విక విక నగుచున్. ప్రబంధ. ౬౧౪.

దడి. వి. (క. దడి. త. తట్టి. బ. దడఁలు, దళ్లు.) వెదురు మున్నగువానితో నేర్పఱచినతడక.

సీ. బండ్లె పెట్టింపు పై బరువు లెక్కింపుమీ దళ్లను బూన్పు గావళ్ల మనుపు. హరి. పూ. ...

సీ. కల్యారేసుల మిద్దె గావించి యాచుట్టు కురు
వేరుదడి గట్టి విరులదేనెఁ, బూసి...య
యా. ౫. ౯౭.

సీ...తళుకు గేదఁగి తేఁకుదళ్లు గట్టి. నీలా. ౩. ౩౭.

సా: దడిఁ గఱవఁ బోవువేఁపి=ఫలము లేకయే కల
హించువాని కుపమానముగ వాడుదురు.

గీ. దడిఁ గఱవఁ బోవువేఁపిచందమునఁ బట్టి,
పరుస మెచ్చఁగ నూరుజప్రముఖుఁ బలికె.
శుక. ౩. ౩౨.

దడిగ. వి. ఖేటకము, పలక, డాలు.
మణిగణనికరము...పెం, దడిగలుఁ బడగలు దఱి
చు ముత్తియలై, పుడమిఁ గలయుటకుఁ బొగు
లాలయ మదిన్. భార. స్త్రీ. ౨. ౩.

దడిపము. వి. దుప్పటి, మేలివస్త్రము,

ఉ. బంగరుపీటఁ బెట్టి దడిపం బిడి రాజకు
మారి దానిమీఁ, దం గదియించి తూర్యనిన
దంబుల రోదసి ఘూర్ణిలంగ... వేం. పంచ.
౪. ౩౩౭. (చి. ని. పా. దడివంబిడి. ముద్రి. పా.)

విణ. సన్ననిది, మృదువైనది.

ద్వి. నిడిసోఁగచంద్రికనిగ్గు లల్లార్చు, దడిపంపుఁ
బావడఁ దడివాయ నొత్తి. ద్వి. పరమ. ౪.
౩౧౪ పా. ౧౯ పం.

దడిబము=దడిమము. వి. (సం. తలిమమ్. ప్రా.
తలిమ) పఱపు, శయ్య.

గీ...శయ్యాఖ్య చెల్లు సెజ్జ, పఱపు దడిమము
దడిబము పాన్పు మెత్త, యన...ఆం. భా.
౨. ౧౬౩. (ప్రాఁతప్రతి పా.)

దడిమము=దడిబము, దలిమము. వి. పఱపు. ఆం.
భా. ౨. ౧౬౩.

విణ. సన్ననిది.

సీ. దడిమంపుఁ జేలలఁ దడి యొత్తి పసుపుకొం
గుల తెల్లపట్టుదువ్వలువ గట్టి. కళా. ౭. ౬౫.

సీ. కుఱుమాపుదడిమంపుఁ గోక...

కంపమాననితంబకాంతిసొంపు. కళా. ౪.
౧౦౫.

దడియ. వి. కొండచేరువనేల, ఉపత్యక.

ఆ. క్షరకులకు నెలవు గ్రామసీమావళి, యవ్వుల
నడవు లింపు లాటవికుల, కడవులందుఁ గొం
డదడియలు మనబోంట్ల, కింతపట్టు దెలియ
నెఱుఁగ వలయు. హరి. పూ. ౭. ౧౩౩.

దడియఁ(గఁ)బడు=దడియు. అ. క్రి. (దయన్+డి
+పడు. స్వార్థమున) క్రిక్కిఱిసియుండు.

సీ. దండియలును మీరు దడియంగఁబడక యం
తక యటు వొందు గంధర్వముఖ్యులు ...
నృసిం. ౧. ౮౦.

దడియ(డె)ము[1]=దడ్డియము[1]. వి. (క. దడె,
దడియ.) రెండువీసెలు.

గీ. వీసె యనఁగను గన్పట్టు వింశతిపణి, దడియ
మన నల్వదిపలముల్ దగును శర్వ. ఆం. భా.
౨. ౨౬౯.

దడియ(డె)ము[2]=దడ్డియము[2].

దడియు=జడియు. అ. క్రి. భయపడు, వణఁకు
జః దడియఁబడు.

దడ్డియ(డ్డె)ము[1]=దడియము[1]. (శ. ర)

దడ్డియ(డ్డె)ము[2]=దడియము[2]. వి. శరావవిశేష
ము, ఒకవిధమైనమూఁకుడు.

సీ. సిబ్బి మూఁకు డనంగఁ జెలఁగు శరావంబు
పరఁగు దడ్డెము సావ బళ్లెమల్ల, యనఁగను
దద్విశేషాభిధ...ఆం. భా. ౨. ౨౪౮.

దడ్డు. (వి. సం. దండః క. దడి.) శిశ్నము, మగగుఱి.

సీ. అచ్చినవానియిల్లరికట్టఁ గాఁ జూచుఁ దా
నీయమోచిన దడ్డుఁ జూపు. రామలిం. ౨౬.

చ. సడి గలవరటగుంటుకులసంభవవేంకటభట్లు
యింటిలో, వడు గని చేరవత్తు రఁట వచ్చిన
...లకేమి పెట్టునో, పిడుకలఁ బెట్టునో

మఱియుఁ బీటలఁ బెట్టునో తాలఁ బెట్టు
నో, తడఁబడ లేవఁద్రోలి తనద డ్డొక టడ్డము
పెట్టి కొట్టునో. క్రీడా. పీఠి. ౭౫ పొ.

దఢ. వి. శస్త్రవిద్యాభేదము, పదునాల్గువిధము
లగువిసరులలో నొకటి.

వ...దారుధాణు దఢ యుద్దడ యాంత్రటీక...
మొదలగుపదునాలుగువిసరులు...ప్రబంధ.
౪౫.

వ...దఢ ధారు ధాణు అంత్రటీక టీక...మొ
దలగు విసరులును...మల్లుపు. ౩. ౭౯.

దణా. వి. (సం. దళః) సేన. (చూ. దణాపెద్ద,
దణాయఁడు.)

జః దణాపెద్ద, దణాయఁడు, దణి.

దణాపెద్ద. వి. (దణా + పెద్ద) సేనానాయకుఁడు,
సేనాధిపతి.

భుజంగప్రయాతము. దణాపెద్దయాజ్ఞ సుధా
భుగ్విరోధ్య,గ్రణీసేనలన్ మించె గంభీరభే
రీ, ధణంధాణముల్...ఉ. రా. ౨. ౨౪.

దణాయఁడు. వి. (దణా + నాయఁడు) ౧. సే
నాని, కుమారస్వామి.

చ. పడమటిగాలి వెట్ట నొకపాఱియుఁ గ్రోలమి
నీరసంబులై, జడిసినచిల్వగుంపు నొకసారి
యు మ్రింగమి సొమ్మసిల్లి మ్రాన్పడినగుఱాని
నొల్లనిదణాయనికిం దనవాహనంబులన్, బడి
బడి యంపెనో యమరభర్త యనం దగె దా
వధూమముల్. శుక. ౩. ౪౪౫.

౨. పరాకు దెల్పువాఁడు, ప్రతిహారి.

పంచచామరము. దణాయలు న్దలారులుం ము
దంబునన్ గ్రమంబుగా, క్షణక్షణంబునన్
బరాకు సారె సారెఁ దెల్పఁగా, రణాంగ
ణావధీరితారిరాజరాజియై శుభే,క్షణక్షా
భిపీక్ష్యరక్ష్యసత్క్రపీంద్రసాళియై. కృష్ణ.
౨. ౧౨. (సేనానాయకుఁడు అని శ. ర.)

దణి. వి. (√దణా. సం. ధనీ. క. దణి) ౧.ప్ర
భువు, ఱేఁడు (శ. ర) ౨. సేనానాయకుఁడు.
సీ...దళపతినామము ల్దగుఁ బడాలు, దళవా
యి పడవాలు దణి యనంగను...ఆం. భా.
౨. ౧౫౪.

దత్తకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దత్తపుత్రుఁడు.

దత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. ఇయ్యఁబడి
నది. ౨. ఉత్సృష్టము, విడువఁబడినది. వి. అ.
న. దానము, ఈవి.

దత్తశుల్క. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎవతెనిమిత్తము
శుల్కమీయఁబడెనో యట్టివధువు, ఓలి యి
చ్చి తెచ్చికొన్నస్త్రీ.

దత్తాత్రేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకముని.
(ఇతఁడు అత్రిమహామునికి అనసూయయందుఁ
బుట్టినవాఁడు.)

దత్తానపకర్మము. సం. వి. న్. న. దానము
చేసినతర్వాత అది అశాస్త్రీయ మని తెలిసి మ
రల దానిని పుచ్చుకొనుట. (ఇది అష్టాదశవివా
దములలోనిది).

దత్తాప్రదానికము. సం. వి. అ. న=దత్తానప
కర్మము.

దత్తి. వి. చెప్పినట్లు నడచుకొనువాఁడు, బంటు.

ద్వి. మీదత్తి మీప్రాఁత మీధర్మకవిలె, మీ
దాసు ననుఁ గావరే దయతోడ. బస. పు.
౪. ౧౦౨ పం.

దత్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఈవి, దానము.

దత్తు. వి. విధము, రీతి; ఒప్పు.

సీ. క్రమమునఁ బువ్వుగుచ్ఛముమీఁద మగ
తేఁటిమొత్తంబు వ్రాలెడుదత్తు మీఱె. గీ. నీ
రజారాతిబింబము ... గ్రసించెనురాహువు
... మను. ౫. ౩౧౩.

వ...నిదురలేమిం దేలగిలుకడకన్నులం గనుపట్టు కట్టెఱ్ఱ మఱుంగుపఱుచుటకు ఘటియించిన చలువకలువవిరిబంతులు హత్తించుదత్తులును ...ప్రబంధ. ౭౮.

దత్తు². వి. (సం. దత్తం) స్వీకారము. (శ. ర.)

దత్తు. సం. వి. త్. పుం. దంతము, పల్లు.

దత్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దత్తపుత్త్రుఁడు పెంపుడుకొడుకు. ౨. దత్తాత్రేయుఁడు. ౩. వైశ్యులనామాంతమున గుప్తశబ్దమునకు మాఱుగాఁ జేర్పఁబడెడియుపాధి.

శ్లో: శర్మా దేవశ్చ విప్రస్య వర్మా త్రాతా చ భూభుజః,భూతి ర్దత్తశ్చ వైశ్యస్య దాసః శూద్రస్య కారయేత్.(ఉద్వాహతత్త్వము-కల్ప.)

దత్త్రిముఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దానముచేత పొందఁబడినవాఁడు. (దాసుఁడు మొ.) వి. అ. పుం. దత్తపుత్త్రుఁడు.

దదత్. సం. శత్రు. ఇచ్చుచున్న.

దదనము. సం. వి. అ. న. ఈవి, దానము.

దదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇచ్చునది.

దద్దడము= దద్దళము. వి. బోడిమిద్దె, అల్పశిలాకుటీరము; చిన్నగుడి, దేవాలయము.

గీ. అట్టిపెనువానలోన సరోభిధానుఁ, డొకనికిని బ్రయాసంబున నోదిఁగియుండఁ,జాలునల్పాంతరావకాశంబుతోడి,కడప గలయొకరాతిదద్దడముఁ జేరి. పరమ. ౧. ౮౨.

చ. మెఱుఁగుఁగడానిదద్దడపుమెట్టుపయిన్ దశకంథరుండు క్రొం,దఱుచిగురాకుఁబోఁడు లిరుదారుల రా నడఁ దూలియాడున,త్తతి ... చం. రా. ౨. ౨౫.

ద్వి. కామారినగరోపకంఠదేశమున, దామతియొక్క-దద్దడ ముండు నందు,లో నొక్క-క్షేత్రపాలునిస్వరూపంబు.పండిత.పర్వ. ...

౨. ఫిరంగులు మున్నగుయుద్ధసాధనములు నిలిపెడిజాలిమిద్దె.

సీ. వంకదారకుఁ జేరి వాకిటిదద్దడంబులు సెర్చి కొమ్మల మోకు పైచి. ఉ. హరి. ౩. ౩౪. ("వాకిటిబద్దకంబుల"అని వ్రాతప్రతి, వావిళ్ల ప్రతి పా.)

సీ. దంచనంబులును దద్దడములు సెత్తించి పలుగాఁడితలుపులు బలుపుచేసి. ఉ. హరి. ౨. ౯౨.

దద్దటిల్లు(లు)=తత్తటిల్లు, దద్దఱు,దద్దిరు. అ. క్రి. (ఇందు శకటరేఫ మని చి. ని, శ. ర. ప్రయోగములందు లఘురేఫము కూడ కన్పడుచున్నది. నిర్ధారకము లేదు.)

౧. తబ్బిబ్బుపడు, వ్యత్యయమునొందు.

సీ...వాణి హాసంబుతోఁ గ్రక్కునఁ గ్రమ్మఱి కౌఁగిలించి, యింతలోనన యాార యెన్ని తబ్బిబ్బులు గద్దటిల్లకుఁ డంచు ధవునివీపు. గీ. చఱిచి ...కళా. ౫. ౨౪.

సీ. కడపటఁ బ్రాణాంతకాలంబు రాఁ బైని శ్లేష్మరోగంబుల జీర్ణు లగుచు, దేహంబు లెఱుఁగక దీనభావంబులఁ గడు దద్దటిల్లంగఁ గాలభటులు. సానందో. ౨. ౩.

౨. సంభ్రమమునొందు, కంగారుపడు; అదరిపడు, త్రుళ్లిపడు; భయపడు.

ఉ. కాంత యనంతరంబ మణికంధరుఁ గన్గొని నీ వికఁన్ విని,శ్చింతత దేవి కర్ణమునసేయుము కొంకక దద్దటిల్ల కొ,క్కి-ంతయు శంకలేక ...కళా. ౪. ౧౭౩.

గీ. వెనుక ముందఱ నిరుచక్కి-వేటలోన, సెందడెందఱుఁ ద్రోలిన సెచటసేని, తప్ప సెగసినఁ దాఁకినఁదద్దటిలక, పిట్టసేయుదు మటఁ డేఁగఁ బట్టిరైన. చంద్రా. ౨. ౭౮.

గీ. ...సంజకడ యంచు దివ్వె లెత్తు,

దద్దఱిలినట్లు నడురేయి ప్రొద్దు వొడిచె, నసె
డుమతిఁ బాఁచిపనులఁ జేయంగఁ బూను,
వలపువెట్టికిఁ జిక్కి యవ్వనజగంధి. శుక.
౨. ౫౬౧.

క. ఇద్దఱిలోపల నెవ్వతె, దద్దఱిలక యతని ధై
ర్యధనముఁ గొనెడు న్యా,ముద్దియకే యీబి
రుదుల, పద్దులు దగు నిది నిజంబు భామిను
లారా. వాల్మీ. ౩. ౭౧.

ఆ. అంజె నళికె వెఱచె నదరె దద్దఱె దద్ద,
ఱిల్లె జడిసె ననఁగఁ జెల్లు భయముఁ, జెందె
ననుటకాఖ్యలు...ఆం. భా. ౩. ౯౨.

దద్దఱు= దద్దఱిల్లు.
(భయపడు)

ఆ...దద్దఱెదద్దఱిల్లె...అనఁగఁ జెల్లు భయముఁ
జెందె ననుట, కాఖ్య...ఆం. భా. ౩. ౯౨.

సీ. తల యెత్తి చూడఁ డెవ్వలనఁ బరస్త్రీల
ధైర్యంబు విడఁ డెట్టిదద్దఱుటల. పాండు.
౨. ౬.

దద్దలిక. వి. ధైర్యము.

సీ. పులిమీస లొడిసి దద్దలిక నుయ్యాల లూఁగు
గండుమీఱినకోడెదండిమగలు. సానందో.
౩. ౫౩.

దద్దళము=దద్దడము. (శ. ర.)

దద్దిర్లు=దద్దఱిల్లు. (శ. ర.)

దద్దు=దద్దురు. వి. (సం. దద్రుః. ప్రా. దద్దు. క. దద్దు.) ౧. చీమ మున్నగునవి కుట్టుటచేతను పైత్యముచేతను బెత్తము మొదలగువానితో కొట్టుట మున్నగువానిచేతను కలిగెడువాఁపు.

సీ. బలుకట్లు దద్దు లేర్పడుభుజార్గలలతో నలఁ
గిన చలువదువ్వలువతోడ. ఉ. రా. ౫. ౨౦.

సీ. జవరాలినునుకీలుజడవేటుదద్దు ముద్దులవెన్ను
నను కవదొనలు మెఱయ. శశాం. ౫. ౧౮.

౨. కణితి.

ద్వి. బరుసుమీసము చెక్కు...

నుఱుకుబొడ్డును మేన నొదవినదద్దుఁ, బిల్లిక
న్నులు బల్ల పెరిఁగినకడుపు. నవ. ౩. ౧౦౪
పొ. ౧౯ పం.

జః దద్దుగంబళి.

దద్దుగంబళి. వి. (దద్దు + కంబళి) కంబళివిశేషము.

వ...రత్నకంబళములు దద్దుగంబళులు ... ప్రబంధ. ౬౦౫.

దద్దురు=దద్దు.

సీ...దద్దు రం చనఁగను దద్దనంగ, దద్రువు వెల
యు...ఆం. భా. ౨. ౧౩౧.

దద్రుఘ్నము. సం. వి. అ. పుం. చక్రమర్దము, తంటెపుఁజెట్టు.

దద్రుణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దద్దురులు గలది, దద్రురోగము గలది.

దద్రువు. సం. వి. ఉ. స్త్రీ. దద్దురు, రోగవిశేషము.

దధత్. సం. శత్రు. ౧. ధరించుచున్న. ౨. పోషించుచున్న.

దధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. పోషించునది. ౨. ధరించునది.

దధానము. సం. విణ. (అ. అ. అ) ౧. ధరించుచున్నది. ౨. పోషించుచున్నది.

దధి. సం. వి. ఇ. పుం. సరళమనుధూపద్రవ్యము. (వై. ని.) న. ౧. పెరుఁగు. ౨. వస్త్రము. (వాచ.) ౩. మద్దికి. (శ. ర.)

దధికూర్చిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఆమిక్ష, కూడు, కాఁచినపాలలో పెరుఁగు కలుపఁగాఁ గలుగు విఱుగు.

దధిచారము. సం. వి. అ. పుం. మంథానదండము, కవ్వము.

దధిజము. సం. వి. అ. న.-పెరుఁగువలన పుట్టినది-
...నవనీతము, వెన్న.

దధిత్థము. సం. వి. అ. పుం. కపిత్థము, వెలఁగ ౘె.

దధిత్థాఖ్యము. సం. వి. అ. పుం. సరళద్రవ్యము, ధూపద్రవ్యభేదము.

దధిపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కోలశింబి, కంబళిచిక్కుడు ౘె.

దధిపుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తెల్లదింటెన, శ్వేతాపరాజిత ౘె.

దధిఫలము. సం=దధిత్థము.

దధిశోణము. సం. వి. అ. పుం. గోలాంగూలము, ఒకజాతికోఁతి. (త్రి. ని.)

దధిసారము. సం. వి. అ. పుం. నవనీతము, వెన్న.

దధిస్నేహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కద్వరము, మజ్జిగచేటు. (విల్యమ్స్) పెరుఁగుమీఁదిమీఁగడ? ౨. నవనీతము. (వాచ).

దధిస్వేదము. సం. వి. అ. పుం. తక్రము, మజ్జిగ.

దధీచాస్థి. సం. వి. ఇ. న. ౧. ఇంద్రునివజ్రాయుధము. ౨. వజ్రమణి, మగఱాయి.

ఇష్టే: దధీచ్యస్థి.

దధీచి. సం.వి. ఇ. పుం. ఒకానొకముని. (దేవతలకాయుధములుగాఁ దనయెముక లొసంగి మహాదాత యని ప్రఖ్యాతి వడసినవాఁడు.)

దధీచుఁడు. సం. వి. అ. పుం=దధీచి.

దధ్యమ్లము సం. వి. అ. పుం. ఉప్పు నెయ్యి నువ్వులు మినుములు వేసి ఉడికించిన పెరుఁగు.

శ్లో: దధ్యమ్లోలవణస్నేహతిలమాషవిపాచి[illegible]మ్.

(వై. ని.)

దధ్యాకరము. సం. వి. అ. పుం. పెరుఁగుసముద్రము.

దధ్యాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. సుదర్శనలత.

దధ్యుదకము. సం=దధ్యుదము.

దధ్యుదము. సం. వి.అ.పుం. పెరు[illegible]

దధ్యోదనము. సం. వి. అ. పుఁ.న. మిరియములు మున్నగువానితోఁ బాగిచి పెరుఁగుతోఁ గలిపిన అన్నము.

దనియాలు. వి. బ. (సం. ధనికః. ప్రా. ధనిఅ. క. దనియ. త. తనియా.) కొత్తిమిరివిత్తులు, ధాన్యాకము.

దనియు. స. క్రి. (త. తణి) కూడు, సంగమించు. (శ. ర.)

జ: దనివు.

దనివు. వి. (√దనియు. త. తణివు.) కూడిక, సంగమము.

గీ. దనివు మొదలైనఁ జిగురొత్తుతమకమునకుఁ, బ్రాఁకువెట్టుచు మగుడఁ బైఁబడుచు నింతి, వింతభంగుల కెలయించి వెకలిఁ జేసి, యభిమతక్రీడనములకు నలవరించు. భార. విరా. ౨. ౩౧౦.

దనుక=దాఁక. అవ్య. ద్రు. (√దనుకు. క. తనక, ఇది దనుకుధాతువుయొక్క తుమున్నంతరూపమైనను ప్రయోగములయందు 'పర్యంతము' అను అర్థమున వాడఁబడుచున్నది. "దనుక" యే 'దాఁక'గా మాఱియుండును.) వఱకు, పర్యంతము.

గీ. ఇంక నొక్కటి వినుము పూర్ణేందువదన, వ్రతము చెడ సౌఖ్యమైనను వలయుఁ గలుగ, వాంఛితము దీఱ నను నీవు వదలఁ జెల్ల, దేను నిను సమ్మతిలఁ జేసి యేఁగుదనుక. మనుచ. ౩. ౧౦౩.

ఆ... తేఁటికదుపు లామనిఁ దలనూపెఁ, జూపు దనుక నెల్లచోటఁ దోఁట,యందుఁ దాను యగుచు...పారి. ౩. ౫౧. (చూపుదనుక=చూపానునంతవఱకు అని భావము.)

దనుకు(నుక్కు). స. క్రి. పొందు.

చ. వను బిగియారఁ గౌఁగిట మనం బలరారఁ గఁ జేర్చి మోదముం, దనుకఁగ నంచితాధర సుధారస మిచ్చి...భాగ. ౧౦. ఉ. ౩౪౩.

ఉ. తాన ... వగలపోక యైనయట్టిదు, స్తనపుటు న్కొ కొల్లఁబాటు దన్కఁ డించుకేని యక్క. భార. స్త్రీ. ౧. ౪౯. ('ఒల్లఁబాటుఁదన్కఁ డు' ముద్రి. పా.)

సీ. జగ మెల్ల గెలువఁ గెంజిగురుటాకుజిరావ జీరున కిదిగదా జీవగఱ్ఱ. గీ. యనక కినుక శిఖాకృతి దనుకఁ దిట్టి, సమరపతి పంపఁ దనదు డెందము గలంప, వచ్చురుచిరోరురంభ యౌవనవిజృంభ,మానసంరంభ రంభ నిమ్మాని వరుఁడు. చం. రా. ౩. ౪౫.

(చ) సహించు.

క. ముందటియుత్పాతములకు, డెందంబుల నోర్చి యిప్పటికిఁ బాయఁగ లే,కిం దుండఁగ మన కిమ్మాడ్కిం దనుకఁగరానికడిఁది డెప్పర మొందెక్. హరి. పూ. ౬. ౧౧.

(ట) అనుభవించు.

సీ. ఆత్మసాక్షాత్కార మై యున్న యతనికిఁ దమయౌవనంబులు దన్క నిచ్చి. కవిరా. ౧. ౯౩.

జః దనుక, దాఁక.

దనుజద్విషుఁడు. సం. వి. ష. పుం. ౧. వేలుపు, దేవత. ౨. విష్ణువు.

దనుజారి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. వేల్పు, దేవత. ౨. విష్ణువు.

దనుజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -దనువుపుత్త్రుఁడు- అసురుఁడు, తొలివేల్పు.

ఇఖ్లే: దనుపుత్త్రుఁడు, దనుసంభవుఁడు, మొ.

దనువు. సం. వి. ఉ. స్త్రీ. దక్షునికూఁతులలో నొకతె. (కశ్యపునిభార్య, దానవులతల్లి.)

దప్పము. విణ. (క. దప్ప, దొప్ప.) దట్టము.

ఉ...ఎట్లు దాఁటితే, యీవిరిదేనెవాఁకగము లీ తెలిదప్పపుఁగప్పురంపుబ,ల్దీవులు...భాను. ౩. ౪౦. (శ. ర. పా. "దట్టపుఁగప్పురంపు" ముద్రి. పా.)

దప్పర. విణ. (క. దప్పనే=మోటైనది) కఱకు, మోటైనది.

ద్వి. ములుగత్తి నుచ్చుఁగోకలుఁ జూడుఁగోడుపు, మొలతిత్తి నిడి దొడ్డమొలకచ్చ గట్టి, గాలి దప్పరవెండ్రుకల్ దూలి యాడ, నీల వెట్టుచు...బస. పు. ౩. ౧౧౧౯ పం. (దబ్బఱ అని క్రొత్త ప్రతి పా.)

దప్పళము. వి. రెండు మూఁడుకాయదినుసులు చేర్చి పలుచగాఁజేసిన వ్యంజనవిశేషము, పులుసు.

ఉ. దప్పళ మెత్తి పంక్తులకుఁ దప్పక వడ్డన నీవు పూనుచో, గుప్పున రొయ్యగా లిచటఁ గొట్టె...పార్వ. ౫. ౧౩౭.

దప్పి=డప్పి, దప్పిక. వి. (√దయ్యు) ౧. గ్లాని, శ్రమ, బడలిక.

క. పాండవబల మల్పం బైయుండం గృష్ణుఁడు ధనంజయుండును దప్పిం, బెండువడఁగ... భార. శల్య. ౧. ౩౦౯.

చ. నిలుపఁగ రానియుక్కిసయు నెమ్మెయి నెక్కొనుదప్పి పెంపుఁ జే,వెలుఁగునఁ జూచు చూపుఁ గలవృద్ధమహీసురుఁ డమ్మహీశ్వరుక్. విక్ర. ౨. ౧౫౫ ఉ. రా. ౩. ౨౪౬.

క. పదములు తొట్రుపడంగా,వదనంబున లేని దప్పి వాతెఱ యెండం, గదియఁగ వచ్చి వసంతుఁడు, హృదయమున భయంబు దోఁప నిట్లని పలికెక్. విక్ర. ౮. ౩౪.

౨. నీరువట్టు, పిపాస, దాహము.

ఉ...సలిలంబు దప్పి వోఁ, దాఁగినవారి కింపగునె తన్నును దియ్యఁదనంబు వాసవా

రోగముఁ గల్గెనేని విహగోత్తమ నిర్గలవారి పూరముల్. నైష. ౨. ౯౧.

సీ...వలకాఁక పెనుదప్పి వదలు పెట్టు. నీలా. ౨. ౩౬.

దప్పిక. వి. (దప్పి + ఇక-స్వార్థమున.) దాహము, పిపాస.

దప్పికిచ్చు=దప్పిపోవుటకునిచ్చు.

సీ. గుడ్డులు మిడికించుకొని దప్పికి మ్మనుఁ దమ వారి నొక్క బేతాళమాళి. కువల. ౨. ౧౫౦.

సీ. దప్పికి మ్మన మది దప్పినదా యనుఁ జెంబుఁ దెమ్మనినఁ గుచంబె యనును. హంస. ౫. ౪౦.

దప్పిగొను=డప్పిగొను. అ. క్రి. (దప్పి + కొను) పిపాసితుఁడగు, నీరువట్టుగలవాఁడగు.

గీ. దప్పిగొన్నట్టివారి కాదప్పి దీఱ, సలిలపూరంబు హితవొ యాజ్యంబు హితవొ. నైష. ౪. ౫౨.

దబదబ. వి. తలుపుగొట్టుట, మొత్తుట మొదలగు వానియం దగుధ్వని కనుకరణము.

(వ్యవ.) తలుపులు దబదబ ఎంతకొట్టినను ఎవ్వ రును పలుకలేదు.

,, వాని నందఱు కలిసి దబదబమొత్తినారు.

దబ్బ[1]. వి. నారంగవిశేషము. (దీని భేదములు:- సారదబ్బ, పుల్లదబ్బ, తియ్యదబ్బ, దూదిదబ్బ, మొ.)

గీ. పనసపండులు దబ్బపండ్లనఁటిపండ్లు. నీలా. ౨. ౪౬.

దబ్బ[2]. వి. (త. తప్పై.) పెదురుబద్ద, వేత్రము. (చూ. దబ్బవాఁడు.)

వ...అప్పాపాత్తుల...మడమతాఁకులం బఱచి యుం బెడచేతులం జఱచియుఁ బచ్చదబ్బల నోదియు ... ఇట్లధి కావస్థలం బెట్టుచు... సానందో. ౩. ౭౪ పొ.

మ. పలుమాఱుఁ సముఖా యటంచుఁ బలు దబ్బ ల్వాని వేర్వేఱ ది, క్తలరాజన్యుల నెల్లఁ గంచుకులు వక్కాణింప...చంద్ర. ౧. ౧౧౩.

జ: దబ్బవాఁడు.

దబ్బ[3]. వి. (సం. దర్భః, ప్రా. దబ్భో) కుశ.

గీ. కొన్నె దబ్బన పర్బ యగు న్నహోశ. ఆం. భా. ౨. ౭౫.

జ: దబ్బపాన్పు, దబ్బయుంగరము, దబ్బవ్రేలు, దబ్బసంబెల.

దబ్బడము. వి. మూఁకుడు. (శ. ర.)

జ: దబ్బడించు.

దబ్బడించు. స. క్రి. (√దబ్బడము) ౧. మూఁకుటితో మూయు. ౨. చేతులతోఁ జఱచు. (శ. ర.)

దబ్బనము. వి. పెద్దసూది, గోనెలు కుట్టెడుసూది.

సీ. సూది యంచనఁగను నూచి యనా నది గొప్ప యైన దబ్బన మన నలరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౭౯౪.

దబ్బపాన్పు. వి. (√దబ్బ[3]) దర్భశయ్య.

సీ. చెంగల్వవిరిశయ్య నంగ మొత్తుట కుల్కు బిబ్బోకరాశికా దబ్బపాన్పు. పాంచా. ౩. ౨౩.

దబ్బయుంగరము. వి. (√దబ్బ[3]) పవిత్రపు ముడివలె బంగారముతోఁ జేసినయుంగరము.

ఉ...కమలాక్షునియంగుళిదబ్బయుంగరం, బప్ప రకాలుఁ డెంతయును నారసి చూచి మనం బులోపలన్. పరమ. ౪. ౨౦౪.

దబ్బఱ=డబ్బఱ. వి. ౧. బొంకు, అసత్యము.

మ. కడుఁ జోద్యం బిది పంచభూతపరిపాక ప్రాపచైతన్య ఖ్యా, యొడలే యాత్మనుసత్యవాదు

లంట యోహూ నా స్త్రికల్ దేహముం,బడఁ
గా నాత్తయు వేఱ యుండు నని దబ్బ
ల్లాడువా రా స్త్రికల్, పుడమిం బూజ్యులు
నైనవార లంట యీబొంకుల్ వినం బోలు
నే. ప్రబోధ. ౨. ౩౨.

ఉ...బే,తాళుఁడు వచ్చి డగ్గతిన దబ్బఱ గా
వొకదెబ్బదీయఁగాఁ, జాలుదు రేమి చెప్ప
...విజ. వి. ౧. ౧౦.

క...గొబ్బున నొకముద్దఁ జేసికొని మ్రింగుఁ
జుమీ, దబ్బఱలుగఁ జూడకు మో,యబ్బా
...నీలా. ౨. ౫౫.

౨. మోసము.

గీ. విని పుడమిఱేఁడు లెంతయు వెఱఁగుపడు
చు, నద్దిరా కొండ కుద్దియై కొద్ది గాక,
యున్నవిలు దెచ్చి యందఱ బన్న మొందఁ,
జేసెఁ బోల్వేఁడు దబ్బఱ చేసి నేఁడు.
అచ్చ. రా. బాల. ౧౭౩

౩. నిందావాక్యము.

గీ. తోడికోడ లటంచును దోడిచెలిని, దబ్బఱ
లె తిట్టు నొక్కతె దాని తనదు, కోడ లం
చును జెక్కిలి గొట్టె నొకతె, మదిరచూ
ర్ణ్యన గోపికామానవతులు. దశా. ౯.
౧౨౫.

సీ. ధర్మరాజు లటన్న దబ్బఱలే తిట్టుఁ గంబ
మయ్యె యటన్నఁ గ్రాసి యుమియు. శుక.
౩. ౪౯.

౪. తప్పు.

క. వనజభవుఁ డవయవములు, దనరార సృజించి
సావధానమతి న్గన్గొని కా నొక్కటె దబ్బ
ఱ, యని బుజ యిడుపగిది నాభి యంగన
కలరుక్. చంద్రా. ౪. ౧౩౨.

౫. విపత్తు.

ద్వి. పనసుఁ డెతింగి దబ్బఱ వచ్చె ననుచు.
౪౦. రా. యు. (శ.ర.)

విశ. ౧. అసత్యమైనది, కల్ల; కృతకము,తెచ్చి
పెట్టినది.

ద్వి. తగు నీకు దమయంతి దమయంతి కీవు,
దగుదువు నామాట దబ్బఱ గాదు. ద్వి.
నల. ౧. ౩౭౬.

ఉ. దబ్బఱ కానుమాట వనితామణి కాను మె
ఱుంగుజాళువా,గుబ్బలిలేనికోట వలిగుబ్బె
తచన్గవ...శుభ. ౩. ౩౧.

చ...అలఘూర్తచకోరకు కాగ్రగణ్యముం, దన
గృహసీమ నుంచుకొని దబ్బఱనెయ్యము
నిబ్బరంబుగన్. శుక. ౩. ౫౪.

మ...ఆప్తాదితో, పణమా దబ్బఱ సత్యమా
హుళిగణించక వాని కద్రిస్తనీ. హంస.
౫. ౧౧౧.

౨. బొంకువాఁడు, అసత్యమాడువాఁడు.(శ.ర.)

౩. మోసగాఁడు.

క. గుబ్బలిద్రిమ్మరిసింగము, దబ్బఱరక్కసుఁడు
న న్గొదవ పల్కెటయున్, దబ్బున వింటివి
గద యిది, గొబ్బున నీ వరిగి దొరకు గుఱు
తుగఁ జెపుమా. అచ్చ. రా. సుం. ౪౯.

క. నెఱయంగా నీఛందము,తెఱఁ గెఱుఁగక
కవిత చెప్పఁ దివురునతఁడు ద,బ్బఱ చీకు
చీకుగుఱ్ఱముఁ, బఱపినగతి నిఖిలహాస్యపద
నిరతుఁ డగుఁగన్. కవిజనా. సంజ్ఞా. ౧. ౪.

౪. భయంకరము.

సీ. పఱచుంచుఁదలలును బఱుపులు దబ్బఱమిడి
సినగ్రుడ్లులు బడఁకి చెవులు.శు.సం.౬.౯౦౪.

జః దబ్బఱకత్తియ,దబ్బఱ కాఁడు,దబ్బఱయాటు,
దబ్బటి.

దబ్బఱకత్తియ(త్తె.) విశ. (√దబ్బఱ) దబ్బఱ
లాడునది. (శ. ర.)

దబ్బఱకాఁడు. విశ.(దబ్బఱ + కాఁడు) ౧.దబ్బ
ఱలాడువాఁడు, అసత్యమాడువాఁడు.
[illegible] సత్యవాక్యత్వ [illegible] దబ్బఱ

కాఁడ వైతిగద యిం కేరీతి స్థైరింపుదుక్. శుక. ౨. ౭౯౯.

క. కొఱంతవడుఁ దొంటినోములు, దఱుఁగుక్ మతి బ్రతుకునేండ్లు తలఁగును సిరి ద,బ్బఱ కాం,డ్రకు ...అచ్చ. రా. అయో. ౩౨.

౨. మోసగాఁడు.

గీ. నిన్న నే నన్ను మొఱఁగి నాచిన్నదాని, న క్కటా యోడరేవున నమ్మికొందు, వేమి టికొ జాఱవిడిచితి వింతె కాని, యంతదబ్బ ఱకాఁడ వీ వాదొ కాదొ. శుక. ౩. ౩౭.

౩. విలాసవంతుఁడు.

గీ. చాఱపప్పును గసగసల్ జాజికాయ, సెనగ లనుములు పత్రియు మునగపువ్వు, కొబ్బె రయు మందపాలతోఁ గూర్చి త్రావి, యు బ్బుదబ్బఱకాఁడునీ కబ్బుటగునె. ప్రబంధ. ౬౪౧.

దబ్బఱయాట. వి. (√దబ్బఱ) విలాసక్రీడ.

చ...పరిపంథుల నుదతిఁ గూల్చి కూల్చి యు, గ్గడు వగునెత్తురుల్ బహుళ గైరికధారలఁ బోల నారదుం, డుడుగక కుంచె వీచుచును నుబ్బున దబ్బఱయాట లాడెఁగక్. హరి. ఉ. ౭. ౧౯౭.

దబ్బఱి. విశ. (దబ్బఱ + ఇ[3].) దబ్బఱకాఁడు, దబ్బఱకత్తె. (శ. ర.)

దబ్బవాఁడు. వి. (√దబ్బ[3]) మేదరవాఁడు. వెదురుబద్దలతో బుట్టలు మొ. అల్లుకొని జీవించు ఒకజాతివాఁడు.

దబ్బప్రేలు. వి. (√దబ్బ[3]) పవిత్రపుప్రేలు,అనామిక.

గీ. దబ్బప్రేలియుంగరము మేదావిబొట్టు,మడుఁగు పేలికపిరిచుట్టు బెడఁగు గాఁగ, వడుఁగు చందంబు...హరి. ఉ. ౧౦. ౨౩౩.

దబ్బసంబెళి. వి. (√దబ్బ[3]) దర్భలతోఁ జేసిన సజ్జవంటిపాత్రము, దబ్బసంచి. (శ. ర.)

గీ. జాలుబొజ్జయు నునుదబ్బసంబెళియును, జె త్తగొడుగును జక్కఁ దాల్చి కుతుకమున. హర. ౭. ౧౨.

దబ్బాటు= డబ్బాటు.

దబ్బిచిప్ప. వి. తాటిచెట్టు బ్రద్దలుచేయునపుడు పయోగించెడుసాధనవిశేషము. (శ. ర.)

దబ్బు=డబ్బు[1]. స. క్రి. ౧. చెప్పు.

ఉ. ఉల్లములోన నే మనుచు నుందువొ యే నొకదబ్బు దబ్బెదక్. సారంగ. ౧. ౭౧.

౨. బొంకు.

సీ. ఎంత సేసినది నేఁ డిది విన్నఁ గన్నఁ జో ద్యము గాదె మతి దబ్బు దబ్బిన నిట్టువలె నుండవలె మెచ్చవలదె యిందులకు ...సారంగ. ౩. ౨౦౮.

వి. ౧. మాట.

ఉ. ఉల్లములోన నే మనుచు నుందువొ యే నొకదబ్బు దబ్బెదక్. సారంగ. ౧. ౭౧.

౨. బొంకు.

సీ. ఎంత సేసినది నేఁ డిది విన్నఁ గన్నఁ జో ద్యము గాదె మతి దబ్బు దబ్బిన నిట్టువలె నుండవలె మెచ్చవలదె యిందులకు ...సారంగ. ౩. ౨౦౮.

౩. దబ్బడము, మూఁకుడు (శ.ర.); మూఁత.

సీ. అన్న మొప్పుగఁ గప్పి యటికదబ్బుగ మూసి, గడియవోయినయంత గవ్యఘృతము (చి. ని, చి. కి.)

జః దబ్బుడు, దబ్బువెట్టు.

దబ్బుడు. వి. (√దబ్బు)మూఁత,దబ్బడము. (చి. ని, శ. ర.)

దబ్బున. క్రి. విశ. ద్రు. (√దబ్బు) శీఘ్రముగ.

క. గుబ్బలిదిమ్మరిసింగము, దబ్బఱరక్కసుఁడు న న్నొదవ పల్కుటయుక్, దబ్బున వింటివి గద యిది, గొబ్బున నీ వరిగి దొరకు గుఱు ... అచ్చ. రా. సుం. ౯౭.

క. గొబ్బున లేచి బుజంబులు, దబ్బునఁ జఱచు
కొని...నీలా. ౩. ౬౨.

దబ్బర= డబ్బర. వి. గిన్నె.

చ. గరిత యొకర్తు హేమచషకంబునఁ జందురు
నీడఁ జూచి హా, వెఱవక గిన్నెలో నిఱికి
వీఁడు హరింపఁగఁ జాగె నీధు వీ, నెఱ వగు
దొంగఁ బట్టుకొని నేఁడుమొదల్ పదియా
ఱు వ్రక్కలై, ధరఁ గృశియింపఁ జేతు నని
దబ్బరలోన మథించెఁ జేతులన్. రు క్మి.
౩. ౯౨.

దబ్బవెట్టు. స. క్రి. (దబ్బ + పెట్టు) మాయు.
ఆ. మగనిరాక యెఱిఁగి మగువ యొయ్యన అంపు,
మగనిఁ దెచ్చి యింటిమఱుఁగునందుఁ, గల్ల
గోలెమునను గదియించి యామీఁద, గంప
దబ్బవెట్టెఁ గదలకుండ. భల్లా. ౧. ఆ. శ. ర.

దభ్రము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) సూక్ష్మము,
అల్పమైనది, సన్నము. వి. అ. పుం. సముద్రము.

దమకర్త. సం. విశే. (ఋ. ర్త్రీ. ఋ) శాసనము
చేయువాఁడు, ఏలిక.

దమకుఁడు. సం. విశే. (అ. మిశ్రా. అ.) ౧.
అడఁచువాఁడు. ౨. దండించువాఁడు, శిక్షించు
వాఁడు.

దమథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దండనము.
౨. క్లేశమును సైఁచుట. ౩. ఇంద్రియనిగ్రహము.

దమనము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) అణఁచునది;
శాసించునది. (అ. ఈ. అ) అణఁచుటకు సాధన
మైనది. వి. అ. పుం. ౧. కుందము, మొల్ల.
౨. దవనము, పుష్పచామరము. న. ౧. అణఁ
చుట. ౨. దండనము, శిక్షించుట. ౩. బా
హ్యేంద్రియనిగ్రహము.

దమని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అగ్నిదమని, అనుల
పై నూఁగు గలయొకజాతిదవనము.

దమనీయము. సం=దమితవ్యము.

దమనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. వీరుఁడు,
శూరుఁడు. ౨. ఒకానొకముని. ౩. దమయంతి
సోదరులలో నొకఁడు.

దమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అడఁచుట.
౨. దండనము, శిక్షించుట. ౩. బాహ్యేంద్రి
యనిగ్రహము, బాహ్యేంద్రియములను విషయ
ములనుండి మరల్చుట. ౪. అంతరింద్రియనిగ్ర
హము, కుత్సితకర్మములనుండి మనస్సును నివా
రించుట. ౫. క్లేశమును సహించుట. ౬. కర్దమము,
అడుసు. (మే. ని.)

దమయంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. విదర్భరా
జగుభీమునికూఁతురు, నలచక్రవర్తిభార్య. ౨.
బ్రహ్మచారి ధరించుపలాశదండము. (కే. ని.)

దమయిత. సం. విశే. (ఋ. త్రీ. ఋ) ౧. అణఁ
చువాఁడు. ౨. దండించువాఁడు.

దమి. సం. విశే. (న్. నీ. న్) ౧. అడఁచువాఁడు.
౨. శిక్షించువాఁడు, దండించువాఁడు. ౩. బా
హ్యేంద్రియనిగ్రహము గలవాఁడు.

దమి(యి)ంచు. సం. స. క్రి. ౧. అణఁచు,
అణఁగఁద్రొక్కు.

సీ. యుగవిరామమున నుఱ్ఱూఁత లూఁపఁగఁ జా
లు గాలి కొండ దమింపఁ జాల దెట్లు. కాశీ.
౨. ౧౦౫.

సీ. సర్వలోకాంగనాసౌభాగ్యగరిమంబు దమి
యించుకతమున దానినామ. గీ. మద్భారతి
దమయంతి యంచు నొడివె. నైష. ౨. ౯.

౨. దండించు, శిక్షించు.

క. దమియింపఁ దగినవారల, సమయమున ..ద
మించి వారిసంపదలు మహీ, రమణుండు
దనదుభండారము గా సమకూర్చు జనము
...గిల్లంగన్. భార. శాం. ౨. ౩౯౫.

దమిత. సం. విణ. (ఋ. త్రి. ఋ) ౧. అణఁచువాఁడు. ౨. శిక్షించువాఁడు, దండించువాఁడు.

దమితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అణఁపఁబడినది. ౨. దండింపఁబడినది, శిక్షింపఁబడినది. ౩. మచ్చిక చేయఁబడినది, మరపఁబడినది. (ఎద్దు మొ.) ౪. దమము గలది.

దమితవ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ) ౧. అణఁపఁదగినది. ౨. దండింపఁదగినది.

దము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ)—ఉపపదసమాసాంతమునందే—౧. ఇచ్చునది. (జలదము, సుఖదము, దుఃఖదము, ధనదుఁడు మొ.) ౨. ఖండించునది.

దమునసుఁడు. సం. వి. స్. పుం. -శోషింపఁజేయువాఁడు-అగ్ని.
ఇట్లే: దమునుఁడు.

దమ్మఁడు. వి. (√దమ్మము². సం. ధార్మికః. ప్రా. ధమ్మి అ.) ధార్మికుఁడు, కపటము లేనివాఁడు.
ఉ. ఎయ్యెడనుండి వచ్చితివె యియ్యెడకుజ్జ హారిభక్తురాల పే, రెయ్యది యార్తిఁ బొందఁగత మెయ్యది నీకును మే మొనర్పఁగా, నయ్యెడుకార్య మెయ్యది భయంపడ కింకెఱిఁగింపు నావుడుం, దొయ్యలి చిక్కదమ్మఁ డని దుర్భరవార్ధనిమగ్నచిత్తయై. విప్ర. ౩. ౯.
గీ...అంగడికి వచ్చి మేదినీశు,మాట లాలించి మిగుల సమ్మదముఁ బొంది, దమ్మఁ డీక నేఁడు నాచేతఁ దగులువడియెఁ, గౌశికునిఁ బ్రీతి నొందింపఁ గలిగె నాకు. హరిశ్చ. ౪.౧౦౧.

దమ్మము¹. వి. (సం. ద్రమ్మః?) కాకణీచతుష్టయము, నాలుగుకాసులనాణెము.
సీ. దమ్మ మనంగను దార మనంగను దచ్చతుష్టయసంజ్ఞ దనరుచుండు. ఆం. భా...

దమ్మము². వి. (సం. ధర్మః. ప్రా. ధమ్మో. క. దమ్మ.) ధర్మము.
సీ. తమవారి గుమిగూడి దమ్మరాజులకతల్ నోటి కడ్డము లేక నొడివికొనుచు. కువల. ౨. ౧౧౪. దమ్మరాజులకత=ధార్మికు లగురాజులచరిత్రము.
జః దమ్మఁడు.

దమ్మిడి. వి. (హిం. దమ్డీ.) అయిదుకాసులనాణెము. రెండుకాసులనాణెము అని కొందఱు. (శ. ర.)

దమ్ము. వి. ౧. అడుసు, పంకము. (శ. ర) ౨. పొలము నీరుపెట్టి దున్నుట.
(వ్యవ) మాపొలము దమ్ము చేసినారు.
జః దంపకట్టు, దంపనాఁగలి, దమ్ముకొను.

దమ్ముఁడు. వి. అజ్ఞుఁడు, తెలివిలేనివాఁడు.
సీ...అజ్ఞుండు దగు దమ్ముఁ డంబ స్తనంగను... ఆం. భా. ౩. ౧౨.

దమ్ముకొను. అ. క్రి. (√దమ్ము) అడుసగు, పంకిలమగు, బురదయగు. (శ.ర.)

దమ్యమానము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. అణఁపఁబడుచున్నది. ౨. దండింపఁబడుచున్నది.

దమ్యము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దండింపఁదగినది, దండనమునకుఁ దగినది. ౨. అడఁపఁదగినది. వి. అ.పుం. దున్నుటకుఁగాని బండి లాగుటకుఁగాని అలవాటు పఱుపఁదగినయీడు గలకోడెదూడ.

దయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కనికరము, కృప.

దయసే(చే)యు. స. క్రి. (క. దయెమాడు.) -కరుణించు-ఇచ్చు.
సీ. తనుఁ జూచి శిథిలబంధశిరోజయగుట నయ్యతివకు ముక్తకేశాహ్వయంబు, దయచేసి... ...సఁగి...పాండు. ౫. ౧౫౬.

వ...ఇద్దేవరకు నాచంద్రార్కముగా ననుభవింపంగలవారుగా దయసేసిరి. దా. శా. ౪. ౧౨౭౬.

అ. క్రి. ౧. వచ్చు.

(వ్యవ) తమరు ఇటకు దయచేయవలయును.

౨. పోవు.

(ఇది గొప్పవారిని గూర్చి ప్రయోగింపఁబడును. ఈ యర్థమం దిది తఱచు బహువచనమందే యుండును.)

(వ్యవ) తమరు దయచేయుఁడు, నాకుపని కలదు.

దయాకరుఁడు. సం. విణ. అ. పుం. దయానిధి, దయకు స్థానమైనవాఁడు,చాలదయ గలవాఁడు.

దయాదాక్షిణ్యములు. సం. వి. అ. న. కనికరము ఔదార్యమును.

శా. తల్లిం జంపినదుండగీనికి దయాదాక్షిణ్యములుం గలుగునే. చం. రా. ౩. ౧౪౨.

దయాళువు. సం. విణ. (ఉ)కనికరముగలవాఁడు.

దయావీరము. సం. వి. అ. పుం. (అలం) వీరరసభేదము. (దీనికి దయయందుఁ జూపును త్సాహము స్థాయిభావము)

దయావీరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దయావీరరసప్రధానుఁ డగు నాయకుఁడు. (నాగానందమందలిజీమూతవాహనుఁడు, మొ.)

దయిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ప్రియురాలు, భార్య.

దయితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఇష్టుఁడు, ప్రియుఁడు. వి. అ. పుం. ప్రియుఁడు, పతి.

దయిత్నువు. సం. విణ. (ఉ) దయగలవాఁడు.

దయివాఱు=దైవాఱు. అ. క్రి. (త. తైవా) ౧. అతిశయించు.

ఉ. పైపయిఁ గౌతుకంబు దయివాఱె యి టుండఁగ నంత మజ్జనం,బై [illegible] యారము గాఁ గయిసేసి...విజ. వి. ౧.౬౩.

క. చెయువులసాకిరికప్పుఁడు, సెయిదోయి మొగిడ్చి రాచప్పిఁగముతోడఁన్, దయివాఱు వేడ్క నిట్లు ల,నియె...అచ్చ. రా. యు. ౨౭౩.

౨. పొంగిపొరలు; పొరలు.

సీ. ఆసుగుణాబ్ధిచర్యామృతం బెల్లతో దయివాఱఁదెరలె నామయవిభూతి.వసు.౬.౯౫.

౩. ఈడేఱు.

ఉ. నోములు నోచినమ్ములు మనోరథముల్ దయివాఱ నిత్తఱిన్, దామరతంప రై ప్రియులు దారు విహారము సల్పు...మను చ. ౩. ౨౯.

దయ్యపుతట్టుకాయ. వి. (√దయ్యము) లోపల కొబ్బెర లేనికొబ్బెరకాయ. (వా)

దయ్యము. వి. (సం. దైవమ్. ప్రా. దేవ్వం, దఇవ్వం, దఇవం.) ౧. దేవుఁడు.

క. దయ్యము నా కేల యిట్టిదెన్యము దెచ్చెన్. భార. భీష్మ. ౩. ౨౫౬.

ఉ. దయ్యము యేమి సేతు నని తల్లడ మందుచుఁ జేరి యిట్లనున్. భోజరా. ౩.౨౧౮. వాల్మీ. ౩. ౧౨౭.

౨. వేలుపు, దేవత. (ఈయర్థమందు తఱచు బహువచనము దుండును.)

చ...దయ్యపుమూఁకలు పైఁడికొండపై ననయముఁ గాపురంబులుగ నన్నియుఁ గాచుచు నుండు నెంతయున్. యయా. ౧. ౧౨.

౩. (క. దెవ్వ.) పిశాచము.

ఉ...భవత్తనూజ కే దయ్యము సోఁకెనో మిగులఁ బాపను నొందుచు నాఁడునాఁటికిన్, దయ్యఁ దొడంగె...భోజరా. ౫. ౨౩౩.

క...వనేచరు లేచినవెఱ, తవిలినమతి నద్దిరయ్య దయ్యం బనుచున్. మను చ. ౪. ౧౦౨.

క. [illegible]దయ్యంబు పొయగింటికిని గూబ యే

దురింటివారల కెదురుచుక్క. శుక. ౩.౨౦.

౪. విధి, అదృష్టము.

క. అయ్యిరుదెఱంగున కప్పుడు, కయ్యమునకుఁ బరమసాధకంబుగఁ గలిగెన్, మయ్యంచు తుంగ యచ్చట, దయ్యము నేర్పు విను సెప్పెదం గురునాథా. భార. శా. ౫౪.

ఉ...ఈవు వెక్కసపడకన్ గదపండువు సేయఁ గోరునా, దయ్యము నెత్తికోలు దుది దాఁకు టగాదె భుజంగభంజనా. భార. ఉద్యో. ౩. ౬౭.

ఉ. ఒయ్యన వేల్పు నూపి జడి నుబ్బరవోయెడు ప్రాణికోటికిన్, దయ్యము నెత్తికోలు దుది దాఁకఁగఁ దూరుపు తెల్లవారి తెల్లవయ్యెను ...హర. ౨. ౨౪.

జః దయ్యపుతట్టుకాయ.

దయ్యూ=డయ్యూ. అ. క్రి. ౧. బలహీనమగు, బడలు.

ఉ. తాపము నొంది సెవ్వగల దయ్యూచుఁ గ్రుయ్యుచు బిట్టు గూయుచున్. భాగ. ౧౦. ౨౬౭.

౨. అలయు, శ్రమనొందు; కృశించు.

ఆ. కడిఁదిప్రోఁత మేషకంఠీరవంబులు, తాఁకి తాఁకి దప్పి తట్టువాఱె. క్రీడా. ౨౩౦.

ఉ...భవత్తనూజ కేదయ్యము సోఁకనో మిగులఁ దాపము నొందుచు నాఁడునాఁటికిన్, దయ్యఁ దొడంగె...భోజరా. ౫. ౨౩౩.

జః దప్పి, దప్పిక, దప్పిగొను.

దర. (సం. ధారణ-క. దర.) వెల, మూల్యము, క్రయము.

గీ. కొనుట దర దారణ యనంగ మనును గ్రయము. ఆం. భా. ౨. ౨౬౭.

దరణము. వి. ఎనిమిదిడబ్బుల నాణెము. (శ. ర.)

దరత్తు. సం. వి. ద. స్త్రీ. ౧. కూలము, గట్టు. ౩. పర్వతము. ౪. ప్రపాతము, చఱియ. (హిమవత్తటము అని కొందఱు). ౫. భయము. ౬. నది. ౭. పురీషము. (వై. ని, కే. ని)

దరదము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. హింగుళము, ఇంగిలీకము. ౨. కాశ్మీరప్రాంతమండలియొకానొకదేశము. పుం. భయము.

దరదరకలు. వి. బ. నిగ్గులు.

క. తెరతెరలై శిల లురులన్, దరదరకలు దేరి నునుపు దాల్కొన శరధిన్, మఱిమఱి మందరగిరి యత్తఱిఁ దరిత్రాడునను సౌఖ్యదంబై తిరిగెన్. ల. వి. ౨. ౬.

దరదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. భయము కలిగించువాఁడు, వెఱపించువాఁడు. ౨. దరదదేశస్థుఁడు.

దరమము. వి. (సం. ధర్మః) ధనుస్సు.

సీ. దరమంపుటొజ్జరుఁ దనవ్రేలొసంగినయేనాది మాకిత వైనవాఁడు. ప్రబంధ. ౧౬౦.
(దరమంపుటొజ్జ=ధనురాచార్యుఁడు.)

దరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. చీల్చునది, చించునది. ౨. అల్పము, ఇంచుకైనది. (దరహాసము, మొ) వి. అ. పుం. న. ౧. గర్తము, గొయ్యి. ౨. శంఖము. ౩. భయము.

దరవించు. స. క్రి. చలింపఁజేయు.

క. వనరుహలోచన చక్రం, బనమునఁ దనమునము మరుఁడు దరవీడఁగ సజ్జనభోజనములు దీరిచి, జనపతి చనుదెంచెఁ గేళిసదనంబు సకున్. కళా. ౪. ౯.

దరవు. వి. భక్ష్యవిశేషము.

ద్వి. వరుగు లప్పడములు వడియములు గంగనురంగులు దరవులు నుప్పుటుండలును, వడలు మడ్డంగ లడ్వములు పేణీలు. ప్రభులిం. ౪. ౨౨౦. పొ. ౧౯ పం.

దరాలు. వి. చలించుట ప్రకాశించుట మున్నగు వాని కనుకరణము.

చ. కలకల నవ్వువట్టువమొగంబు దరా లను చేరఁడేసికన్నులు పిడికింటిలో మినుమిను క్కనుకొనును ముద్దుగాయపల్కులఁ జెవి కిమ్మచేఁ దళుతళు క్కనుచెక్కులు పట్టెఁ డేసిగుబ్బలుఁ గను మాపుమేఁగదు గుభాలను తావులు దీనికే తగుఁజా. కువల. ౩. ౩౨.

దరి. వి. (సం. తీరం) ౧. గట్టు, తీరము, ఒడ్డు.

క. తము విశసించుట కాభ్యారమణుని వేఁడం గ నతఁడు రాజీవాక్షీ, క్రమమున విశసిం పఁగఁ జర్మములు దరులు గాఁగఁ బా ఱె రక్తము నదియై. భార. అను. ౫. ౬౧.

క. ఉన్నట్ల యుండఁగా దరికి న్నరులను నావ చేర్చుక్రియ... అను. ౨. ౪౯.

క. దరి యెక్క వారినీడలు, సరపిం గనుపట్టెఁ గూడి సలిలక్రీడల్, జరపి తమపురికి నరు గం, దిరిగినపార్థాధిపతి సతీతతిభంగిఁజా. వరాహ. ౩. ౧౦౬.

౨. హద్దు, మేర, అంతము.

సీ...పశ్చాత్తాపమునఁ దత్ప్రసన్నగతియు. గీ. తలఁచితలఁచి యెందును దరి దాఁక లేక, కాలధర్మము నొంది నాకమున కరిగి. హరి. పూ. ౨. ౧౫౨.

గీ. మఱియు దరి లేనిసాగసు లేమఱక చేసి, పలుదెఱంగుల వాయిదమ్ములు సెలంగ. నీలా. ౩. ౪౭.

౩. సమీపము.

గీ. బొబ్బ లిడుకొంచు నరిగిరి ప్రోలిదరికి. నీలా. ౨. ౬౬.

క. అనునంతలోన దరికిఁజా, జనుదెంచినయ త్తఱిఁజా ...దశా. ౧. ౧౭౩.

గీ. దరికిఁ జేరిన నరికోటి దరికిఁ జేరు శరము పూనిన నహితాళి శరము పూనుఁ, గొమరు మీఱినయారాచకొమరుతోడ, సరియె శూ రులు మనుజకేసరియ కాక. రసిక. ౧. ౫౭.

౪. సానువు, చఱియ.

ఆ. అధికదర్పయుక్తమై బలీవర్దంబు, శృంగముదరి విదారణంబు సేయఁ, గాలుద్రవ్వునట్లు ...భార. సభా. ౨. ౧౭౩.

క. సిరిగుబ్బచన్నుఁగొండల, దరులం గతి మొగు లుపగిదిఁ దవిలి తిరుగున, మ్మరుతండ్రి మనుపు నసముల, నెరయునమీఁజా ఖాన సింగిణీసుల్తా నా. యయా. ౩. ౧.

౫. దిక్కు, శరణము.

ఉ...బ్రతుకుత్రోవకు వచ్చుతి లేకయున్న నా, కుం దరి లేక యొంటి నిటుఁ గుందుదుఁ గావె యనుంగుపల్లవా. హంస. ౨. ౧౨౫.

౬. దరిదాఁపు.

దరి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. గుహ.

దరికొను. అ. క్రి. ౧. (నిప్పు మొ.) మండు, జ్వలించు; విజృంభించు.

ఆ. కొడుకుచావుకంటెఁ గోడలియడలునఁ, జె రిఁగి శోకవహ్ని దరికొనంగ, నంతరంగ మిప్పు డగ్గల మెరియంగఁ, దొడఁగె...భార. స్త్రీ. ౨. ౪౪.

చ...బుభుక్షుకుక్షిలో, దరికొన జీర్ణపర్ణములు దా నొకనాఁడు దినంగఁ బోయినఁజా. వరా హ. ౮. ౯౫.

సీ. దరికొను నిబ్బంగి దైత్యులహృదయంబు లనుమాడ్కి నరోక్కపలాలి మండె. రాజ. చ. ౨. ౬౭.

౨. (నిప్పు, ఆఁకలి మొదలగువానిచే) దగ్ధమగు, కాలు.

వ...ప్రాణేశ్వరి యేచందంబున మద్విరహవేద నాదవానలంబునం దరికొనిదొదవు...నైష. ౨. ౧౯౯.

క. కుక్షి దరికొన్నప్పట్టున, పక్షించుమనె దేహి
రమలు వేళలు మునిహృన్యక్షుడు విశ్వామి
త్రుఁడు భక్షింపఁడె సారమేయపలలముఁ
దొలుతక్. వేం. పంచ. ౧. ౫౧౫.

మ...ఆశేషంబు బంగారుగు,బ్బలియుం దొక్క-
డఁ జిందిసం దరికొనె శ్రేషస్తావశేషంబు గా.
ఉ. హరి. ౬. ౭౫.

౩.(అడవి మొదలగువాయంచునిప్పు)అంటుకొను.

క. ఎండినయడవిక్ దరికొని, మండెడుకార్చి
చ్చు మాడ్కి...భార. భీష్మ. ౧. ౨౮౪.

స. క్రి. దహించు, కాల్చు.

చ. ఉరవడి నుగ్రసేవణపయోనిధి బాడబవ
హ్ని చాప్పనక్, దరికొని...దశమ. ౧.౭౯.

క.కడుఁ బెల్లగునాఁకలి న్నా,యొడ లెరియింపంగఁ
దొడఁగె నొక్కట జగముల్, పొడిపొడి
గా దరికొనియెద, నెడపక యింమక యు
నుజ్ఞ యిమ్ము మహాత్మా. హరి. పూ. ౪.౧౧౫.

జః దరికొల్పు.

దరికొల్పు(లుపు). స. క్రి. (√దరికొను).

౧. (క) మండించు, జ్వలింపఁజేయు.

వ...ఈకృష్ణచతుర్దశినాఁటిరాత్రి పురోచనుం
డు లక్క-యింటు దహనంబు దరికొల్పం గా
వున ...భార. ఆది. ౬. ౧౫౭.

సీ. కపటారివాహినీకాంతారములఁ గాని దరి
కొల్పఁ డతులప్రతాపవహ్ని.వి.పు.౧.౪౦.

(చ) రగులుకొల్పు.

క. చని వెడ వికసిల్లెడున్నా,ననపద్మముతోడ
ననిలనందనునకు ని, ట్లనియెఁ జతురో క్కిరీతి
య్యతనిగూఢక్రోధవహ్ని దరికొల్పంగక్.
భార. విరా. ౨. ౨౭౦.

ఈ...భూ ర్గగో,పాలుఁడు తాలవృంత మొకభా
మిని సత్యపిటుంద నుండి మం,దాలసలీల మై
విసర నాదటఁ గైకొని వీఁచెఁ దధ్యపుఁ, కీలి
తపంచసాయకశిఖిం దరికొల్పుచునున్నకైవ
డిక్. పారి. ౧. ౧౦౯.

౨. కాల్చు, దహించు.

వ...ఇట్లు కాశీపురంబు దరికొలిపి కృత్యాసం
హరణంబునం గృతకృత్యంబై సుదర్శనంబు
దామోదరదేవునకుం బొడసూపి సుఖంబుం
డె...ఉ. హరి. ౩. ౧౫౬.

వ...అసహ్యవిషజిహ్వాలకలాపంబులు బ్రహ్మాం
డకర్పరంబు నప్పళింప నిప్పులు చెదరి చదలు
దరికొల్పునుల్కాపాతంబులుంబోలె దిక్కు-
లం జురజుర స్రుక్కి లా వెక్క...భీమ.
౪. ౬౦.

౩. సంభవింపఁజేయు, కలిగించు.

క. పాపంబులేనికులసతిఁ, గోపంబునఁ గుతిలప
ఱచుకుత్సితునకుఁ ద,త్పాపంబులు బహు
తరపరితాపం బిహపరములందు దరికొల్పు
నృపా. హరి. ఉ. ౯. ౭౭.

దరితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) జాతదరము,
భయముకలది; పిఱికి.

దరిదాపు. వి. (√దరి.) ౧. ఆశ్రయము, ఆధా
రము.

క. సురధాని యేల రక్కసి, సురధానీలీల నము
చినూదనముఖ్యుల్, దరిదా పెఱుఁగక...
దశా. ౪. ౧౨౨.

౨. సమీపము.

క...మేరువు,దరిదాపునఁ గూడి మిగులఁ దహ
తహపడుచుక్. దశా. ౪. ౧౨౨.

ఆ. ధనములేమియు సెడిదావానలంబును, దన్నుఁ
జెఱుచును దరిదాపుఁ జెఱుచు. వేమన. ౩.
౬౫. (చుట్టుపట్టులు. అని భావము.)

౩. హద్దు, మేర.

గీ. కుంది తలపోఁతలకు మదిఁ గొల్లవిడుచు,
విడిచి దరిదాపు లేమిఁ బెన్వెతల మునుఁగు.
ప్ర.భా. ౨. ౧౧౧.

దరిద్రత్. సం. శత్రు. దుర్గతి నొందుచున్న, పేద యగుచున్న.

దరిద్రాణము. సం. వి. అ. న. దారిద్ర్యము, బీద తనము.

దరిద్రాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యి కా. అ) ౧. దుర్గతినొందువాఁడు. ౨. దరిద్రుఁడు, బీద.

దరిద్రిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ)=దరిద్రాయకుఁడు.

దరిద్రితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దుర్గతి నొందినవాఁడు. ౨. దరిద్రుఁడు.

దరిద్రుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. నిర్ధనుఁడు, బీదవాఁడు. ౨. దుర్గతుఁడు, చెడ్డస్థితి యందున్నవాఁడు.

దరిబేసి. వి. దీనుఁడు, దైన్యము కలవాఁడు; దేవురగొట్టు; పిసినిగొట్టు.

సీ. భుజమునఁ గూబరంబు ధరించుకొని సోలు దరిబేసి యగుచు బేతాళుఁ డొకఁడు. జై. భా. ౫. ౧౯౬.

సీ. దరిబేసి చెడుగొట్టు బేరికి దగాకోరు విస పాలవిత్తు చిల్విసము...హంస. ౫. ౧౧౩.

సీ. ధర్మకార్యములలో దరిబేసి నుంచిన నీచ్చు నా తన్నుక చచ్చుఁ గాక. వేణు. ౩౪.

దరిసించు. స. క్రి. (సం. దృశ్. ప్రా. దరిసేఇ.) చూచు.

క...తత్పుత్ర శోకమునఁ దనచిత్తం, బెరియఁగ దేవకి వారల, దరిసింపఁగఁ గోరి పనుపఁ దగ నసురేంద్రా. భాగ. ౧౦. ఉ. ౧౧౫౫.

క. పరిచితవిద్యానిధి యై, గురునాథునిచే ననుజ్ఞ గొని యుట విముక్తుఁ, దరిసించునభిమతంబున, నరుదెంచుచు నుండి మండలాధిప యంతన్. విక్ర. ౫. ౧౬౭.

దరిసెనము. వి. (సం. దర్శనమ్. ప్రా. దరిసణం.) ౧. చూచుట.

క. ధరణీసురనందన నీ,దరిసెనమున మేను పావనమై దనిసెను జిత్తం, బిరవుగ మన్మందిరములు, పరమపవిత్రంబు లయ్యె భాగ్యము లబ్బెన్. కుచేల. ౨. ౭౬.

౨. రాజాదులను జూడఁబోవునపుడు తీసికొని పోయి యిచ్చెడుకానుక.

క. గిరిరాజు తన్ను డగ్గఱి, నరుదెంచిన నమ్మఁ డగుచు నబ్జదళాక్షిన్, దరిసెనము వెట్టి నిల్చిన...వీర. ౧. ౧౯౬.

సీ. దరిసెనం బిచ్చె మతంగవీరన్నకుఁ గట్టాణి ముత్యాలకంఠమాల. నార. ౧. ౧౨౪.

దరుజు. వి. గచ్చుపూఁతతో రాళ్లను కలుపుట. (శ. ర.)

దరువు. వి.(సం. ధ్రువా.)౧.గీతివిశేషము,ధ్రువ.

సీ...చిందు నా దరువ వసంగను ధ్రువ దనరుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౩౧.

మ. పనివడి నిచ్చలుం బరమభాగవతేంద్రులు తానమాడి పోవునపుడు శౌరిమీఁదిదరువుల్ సరసంబుగఁ బాడ...వరాహ. ౯. ౧౪౫.

౨. తాళము. (శ. ర.)

జః దరువుచేయు, దరువులువెట్టు.

దరువుచేయు. అ. క్రి. (√దరువు) తాళముచేయు. (శ. ర.)

దరువులువెట్టు. వి. (దరువులు + పెట్టు) గీతికలు పాడు.

ద్వి. దాకొన్నగతులతో దరువులువెట్ట, వైకుంఠమునుండి వచ్చి శౌరి, యతనికిఁ బ్రత్యక్ష మయ్యె నావేళ. ద్వి.పరమ.౮. ౫౭౭పా.

దరోదరము. సం=దురోదరము.

శ్లో. ఆ శిత్యై దుర్గం గిరికందరోదరం, క్రీడం

త్యముష్మిన్ సతతం దరోదరం. (వాచ.)

దరోదరుఁడు. సం=దురోదరుఁడు.

దర్దరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఇంచుక పగిలినది. (పాత్రము, మొ.) వి. అ. పుం. ౧. ఇంచుకపగిలినకుండ. ౨. కొండ. (మే. ని.)

దర్దరీకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కప్ప. ౨. మబ్బు. ౩. వాద్యవిశేషము.

దర్దుర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుర్గాదేవి.

దర్దురచ్ఛద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. బ్రాహ్మి, సరస్వతి†.

దర్దురము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కప్ప. ౨. మబ్బు. ౩. వాద్యవిశేషము. ౪. మలయపర్వతసమీపమున నున్నయొకానొకపర్వతము. ౫. ఏనుఁగు మెడయొక్కపార్శ్వము. (కే. ని.) ౬. గ్రామసమూహము. (మే. ని.)

దర్ద్రుఘ్నము. సం. వి. అ. పుం. చక్రమర్దకము, తగిరిస, తంటెము†.

దర్ద్రుణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దద్రురోగము గలది.

దర్ద్రువు. సం. వి. ఉ, ఊ. స్త్రీ. దద్రువు, దద్దు.

దర్పకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దర్పము కలిగించువాఁడు. వి. అ. పుం. మన్మథుఁడు.

దర్పణము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. ముకురము, అద్దము. ౨. కుబేరునియునికిపట్టయినయొకానొకపర్వతము.

దర్పము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అహంకారము, గర్వము, కావరము. ౨. మృగమదము, కస్తూరి. ౩. ఉచ్ఛృంఖలత్వము, కట్టునకు లోఁబడమి. ౪. ఉత్సాహము. (వాచ.) ౫. విధము, పోలిక.

మ...రభసోన్మాదక్రియన్ సంభ్రమప్రద మై మందర మంబుధిం గలఁచుదర్పం బొప్ప నొప్పించుచున్, దదనీకంబులు వాటి... భార. భీష్మ. ౩. ౧౫.

దర్పించు. సం. అ. క్రి. గర్వించు, త్రుళ్లు.

వ...తప్పించుకొను నేర్పునం దర్పించి పైఁబడం గుప్పించుచు...ఉ. రా. ౩. ౨౪౬.

దర్పితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) గర్వించినవాఁడు; దర్పము గలవాఁడు.

దర్భ. సం. వి. అ. పుం. కుశ, తృణవిశేషము†.

దర్భటము. సం. వి. అ. న. ఏకాంతగృహము, రహస్యపుగది. (త్రి. ని.)

దర్భపత్త్రము. సం. వి. అ. న. కాశము, రెల్లు†.

దర్భపోటు. మి. వి.-దర్భలపోటుగలది-శ్రాద్ధములయందు భోక్తలు తిను నాహారము.

గీ. దర్భపోటులఁ దిని లేనితఱుల మైత్రి, నంటి పితృశేషము భుజించి...ఆము. ౬. ౬౫.

దర్భముద్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దబ్బయుంగరము, పవిత్రపు ముడివలె బంగారముతో చేసిన యుంగరము.

సీ. శోకించు వృద్ధభూసురుఁ డాత్మపితృదత్త దర్భముద్రికకుఁ జిత్తంబు గలఁగి. పాండు. ౩. ౫౦.

దర్భాహ్వయము. సం. వి. అ. పుం. ముంజిగడ్డి†.

దర్వము. సం. వి. అ. పుం. పిశాచము.

దర్వరీకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వాద్యభేదము. ౨. గాలి.

దర్వరీకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఇంద్రుఁడు.

దర్వి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. మిళ్లి; గరిటె, త్రెడ్డు. ౨. పాముపడగ.

దర్వీకరము. సం. వి. అ. పుం. చేతివంటిపడగ కలది- సర్పము, పాము.

దర్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) హింస్రుఁడు, [illegible], హింసించువాఁడు.

దర్శకుఁడు. సం. విణ. (అ. ర్శికా. అ.) ౧. చూచువాఁడు. ౨. పరిశీలించువాఁడు. ౩. చూపువాఁడు. ౪. నేర్పరి, నిపుణుఁడు. వి. అ. పుం. ద్వారపాలకుఁడు.

దర్శనప్రతిభువు. సం. వి. ఊ. పుం. అపరాధి మున్నగువానిని చూపుట కొప్పుకొన్న పూఁటకాఁపు.

దర్శనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూచునది. ౨. చూపునది. ౩. బోధించునది. (అ.ఈ.అ.) ౧. చూచుటకు సాధనమైనది. ౨. చూపుటకు సాధనమైనది. వి. అ. న. ౧. చూచుట. ౨. చూపు, దృష్టి. ౩. చూపుట. ౪. పరిశీలించుట. ౫. కన్ను. ౬. బుద్ధి. ౭. జ్ఞానము, తెలివి. ౮. అధ్యాత్మవిషయకశాస్త్రభేదము. (బౌద్ధదర్శనము, సాంఖ్యదర్శనము, ఇః.) ఆస్తికమతముల దర్శనము లాఱు- న్యాయ, వైశేషిక, సాంఖ్య, యోగ, మీమాంసా, వేదాంత దర్శనములు. (కొందఱు యోగమునకు మాఱుగా పాణినీయమును దర్శనముగా గ్రహించిరి.)

శ్లో. పాణినే ర్జైమినే శ్చైవ వ్యాసస్య కపిలస్య చ,
కణాదస్యాక్షపాదస్య దర్శనాని షడేవహి.

౯. ధర్మము. ౧౦. స్వప్నము, కల. ౧౧. రంగు. ౧౨. అద్దము. ౧౩. యజ్ఞము.

దర్శని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఉపరథ్య, పుంత.

దర్శనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. చూడఁదగినది; సుందరము. ౨. చూపఁదగినది.

దర్శము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దర్శనము, చూచుట, చూపు. ౨. అమావాస్య. ౩. అమావాస్యనాఁడు చేయఁదగినయిష్టి.

దర్శయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ) చూపువాఁడు. వి. ఋ. పుం. ద్వారపాలకుఁడు.

దర్శవిపత్తు. సం. వి. ఉ. పుం.

డు కనఁబడనివాఁడు-చంద్రుఁడు. (కల్ప.)

దర్శి. సం. విణ. (న్. నీ. న్)-సమాసాంతములందే ౧. చూచువాఁడు. ౨. ఎఱుఁగువాఁడు. ౩. పరిశీలించువాఁడు. ౪. చూపువాఁడు.

దర్శించు. సం. స. క్రి. వీక్షించు, చూచు. (గౌరవవిధేయతలతోఁ బెద్దలను చూచుట యందు తెలుఁగున ప్రాయికముగా నుపయుక్తము.)

గీ. నేను బనివడి దర్శింప నేఁగుదెంతుఁ, గాని
నిచ్చలు వెదకియుఁ గాన లేను. వరాహ. ౯. ౭౧.

క. దేవర దర్శించుటకై, తా వచ్చుచు నున్న
వాఁడు దపనుం డిదె...హరి.పూ.౩.౧౨౭.

దర్శింపించు. సం.స. క్రి. దర్శనముచేయించు.

ఆ...అచటిమంత్రివరుల, వాఁడు దోడికొనుచు
వచ్చి దర్శింపించెఁ, గనకరత్నచయము మును
ము గాఁగ. ద్వా. ౧౧. ౧౭౧.

దర్శితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. చూపఁబడినది. ౨. తెలుపఁబడినది.

దర్సెనము=దరిసెనము.

(కానుక)

సీ. సవరఁగాఁ గొంచు దండువులు దర్సెనము
లు కోలాసఁ గొన కూర్లు గుత్తకీక.పి.శతకం.
౪. ౧౭౫.

సీ. దర్సెనం బిచ్చె నెద్దానిఁ గోమటి...కాశీ.
౪. ౯౯.

దలపము. సం.వి.అ.పుం. ముఖత్రాణము. (శ.ర.)

దలము=దళము. వి. ఆధిక్యము, గొప్పతనము.

సీ. తనుమధ్య లోప రీస్తనభార మని విధి దల
మిచ్చె నాఁ గృశోదరము లెసఁగ. కు. సం.
౧౦. ౪౦౩.

విణ. (=దడము, దళము.) ౧. అధికము;
దట్టము.

...జంపించితి, తనిస్థితివే సంత

సంబు దల మయ్యె నయో, మనుజేశమిత్ర
నీ కిటు, గినియఁగ దళకంఠుఁ డేమికీ డొనరిం
చెఁగ. భా. రా. యు. ౨౨౪.
క... రాగవుఁ డన్నెలఁ,తలతలమానికము జూచి
తల వంచి మదిఁగ, దలముగ వగపును సాన
యు, నలుకయుఁ బొడమంగ నిట్టు లని
వాక్రుచ్చెఁగ. అచ్చ. రా. యు. ౫౭౧.
చ. దలమగువానకాలము...పద్మ. ౯. ౭౯.
చ. దల మగుపచ్చకప్పురపుఁదావులు పైపయి
సోడు ముట్ట...విక్ర. ౧. ౧౩౬.
వ... జిలుఁగుకురువదలంపుదసిలీకసీదురుమాలు
ముచ్చుంగుల బురుసాకుచ్చుల రింగులును
...ప్రబంధ. ౭౯.
దలి. సం. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. లోష్టము, మట్టి
బెడ్డ. (కల్ప.) ఈ. స్త్రీ. చిన్న ఆకు. (వై.ని.)
దలిమము= దడిమము. విణ.
(సన్ననిది.)
క. ఎలనాఁగ యోర్తు దలిమపు,వలిపంబులు గట్టి
నిచ్చె వడినడుగులఁ బా,వలు దొడిగె నొక
తె యొక్కతె, తలఁ బావడ యొత్తి తిగిచి
తడి యార్చెఁ దగఁగ. యయా. ౪. ౧౯.
దల్భము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చక్రము. ౨.
మోసము. ౩. పాపము. (కల్ప.)న.వల్కలము.
(కే. ని.)
దల్మి. సం.వి.ఇ. పుం. ౧. ఇంద్రునివజ్రాయుధము.
౨. ఇంద్రుఁడు.
దల్లు=జల్లు1. వి. వాన.
క. వెల్లుకొనఁ గురిసి రప్పుడు, దల్లుగఁ దమ
చూడ్కులకును దల మిచ్చుచు భూ,వల్లభు
పైఁ బురభామలు, క్రొల్లలు గా లాజమిళిత
కుసుమాంజలులఁగ. కవిక. ౩. ౧౬౦.
దళకొను= దళముకొను. అ. క్రి. (√దళము.)
అధికమగు.
చ. దళకొని యున్నతొంటిసుకృతంబుకతంబు
న వచ్చి మీఁదటం, గలిగెడుశోభనంబులకుఁ
గారణమై మరి వర్తమానని,ర్మలదురితంబులం
దలఁగిసన్మునినాథకులావతంస ని, ర్మలభవదీయ
దర్శనము మా కొనరించెఁ ద్రికాలయోగ్య
తఁగ. విక్ర. ౫. ౫. (శ. ర. పా.)
దళకోశము. సం. వి. అ. పుం. మొల్లకుందము?.
దళగించు. అ. క్రి. (√దళము.) దళముకొను,
దట్టమగు. (శ. ర.)
దళనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) భేదించుటకు
సాధనమైనది. వి. అ. న. భేదించుట.
దళని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. లోష్టము, మట్టిబెత్తిక.
(కల్ప.)
దళనిర్మోకము. సం. వి. అ. పుం. (కూసమువం
టిపైపట్ట గలది.) భూర్జము, బుజపత్తిరి?.
దళపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆయుధము,
ప్రహరణము. ౨. స్వర్ణము, బంగారు. (విల్స
ను.)
దళపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సేనానాయకుఁడు.
(కల్ప.)
దళపుష్ప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మొగలి?.
దళము. వి. ౧. ఆధిక్యము; పరిమాణము.
సీ. దహనుండు వేఁడిమిదళము చూపఁగ లేఁడు
పద్మబంధుఁడు దపింపంగ వెఱచు. భా. రా.
యు. ౧౫౭౯.
క. రెండును నాలుగుపణములు, దండు వగుఁగ
క్షుద్రపశువుఁ దగుపశువును న్యుద్దండత నడి
చిన నతనికి, దండువు దా నెక్కు నొప్పి
దళమున నెపుడుఁగ. విజ్ఞా. ప్రా. ౫౫.
క. కొలు చాదిగఁ గలబండముఁ, గొలుచు నెడం
దూఁచుచోటఁ గుటిలత దఱుఁగఁగ,గొలిచినఁ
దూఁచిన/బండము,దళమున బేహారిమీఁద

దండువు దగులున్. విజ్ఞా. ప్రా. ౬౮.
౨=దడము. (సం. దళః. క. దళవు.) సేన. (చూ. దళవాయి, మొ.)
౩. సమూహము. (చూ. దళముకొను.)
విణ. ౧. దట్టము, దళసరియైనది, మందము.
సీ. బూఁజుపట్టినదేహములపై దళంబుగా మలయజపంకంబు లలఁదినారు. నైష. ౭. ౬౩.
గీ. అట్టికలధౌతశిఖరిఁ బుష్పాపచయము, సేయు వేడుకఁ బొదరిండ్లచాయలందుఁ,దిరుగుచుండి యొకానొకదెసఁ ద్రుణంబు,దళముగా వాత మొలచినబిలమునందు. మనుచ. ౪. ౭౮.
గీ...నీలత్వమున సరిగావు తెలియ, నెఱె గలిగి యొక్కమొత్తమై నిడుఁదలై దళములై మెఱుఁగులై కారుక్రమ్ముచున్న, వికచకమలాక్షి నునుసోగవెండ్రుకలకు. విజ. వి. ౧. ౩౫.
౨. చిక్కనిది (మజ్జిగ, మొ.)
ద్వి. దళమైనమకరందధారలఁ దోఁగి, పాలుపారఁ బవనుండు పొలయుచున్నాఁడు. రం. రా. ఉ. ౪౩ పా. ౨ పం.
చ...తూన్పఁ దోయముల్,పలుచనఁ దేలె మిన్నడుఁగుపట్టెఁ గడుం దళ మౌటనోయనన్. ఆము. ౪. ౧౫౧.
౩. నిబిడము, సాంద్రము, దట్టము.
ఉ...ధరాపరాగముల్,గప్పటమైన-చీకటి దళంబయి చూడ్కులు గప్పె...భా. రా. యు. ౬౫౨.
౪. అధికము, హెచ్చయినది.
చ...నిక్కనయజ్ఞులు తల్లడించుటల్, గనఁబడ నూరుపుల్ దళముగా నిగుడ న్వడఁ గుంది యూరెలుం,గునఁ దమవానిఁ బిల్చుచు శకుంతము లయ్యెడ నిల్చె మ్రాఁకులన్. పారి. ౪. ౨౧.
క. దళ మయ్యె వర్షమంబుధిఁ, దలక్రిందుగఁ బట్టినట్లు ధారాశ్రేణీ,ఝుళి[illegible] లబ్ధ,లళిధళీలున్ స్తనితఘెళఘెళీ ల్వలపిల్లన్. శుక. ౩. ౨౫౧. మనుచ. ౫. ౫౧.
౫. పూర్ణము,సమృద్ధము.
గీ. అతనికై ధారవోసితిఁ బ్రాణ మెల్ల, నటిప్రాణేశ్వరునితోడఁ నలిగి యుంటిఁ, జేయఁగల దేమియో యమ్మచెల్ల నాకు, దళముగాఁజాల దోయమ్మ దైవబలము. గంధ. ౧. ౧౧౨.
చ. చిగురుఁ బికాళికిన్ ఫలముఁ జిల్కలగుంపునకు న్మధూళిఁ దేఁటిగమికిఁ దావి గాలికి విటీవిటకోటికిఁ బువ్వులుం దళం,బుగఁ గృపనీనియు న్నగభి పుంస్త్వముఁబాంథులచోటఁ బూనె...ఆము. ౫. ౧౪౨, ఆము. ౩. ౧౧.
జ: దళకొను, దళముకొను, దళముకొలుపు,దళమెక్కు, దళవరి, దళవాయి, దళసంచు, దళసరి.

దళము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. భాగము, పాలు. ౨. అర్ధము, సగము. ౩. ఖండము,తునక. ౪. విదళనము, భేదించుట, త్రుంచుట. ౫. ఎత్తు, ఉన్నతత్వము. ౬. ఆకు,పత్త్రము. ౭. పువ్వుదళము, రేకు. ౮. తమాలపత్త్రము,చీకటిమ్రానియాకు. ౯. సైన్యము.
మ...ఆత్మమూలబలముల్ జాఱన్ దళాడంబరం, బఱుగన్...వసు. ౧. ౪౫.
గీ. ఇటు చతుర్విధదళము లుద్భటము గాఁగ. ఉ. హరిశ్చ. ౩. ౧౩.

దళముకొను= దళకొను,దళగించు. అ. క్రి. (√దళము.) ౧. అధికమగు, బలముకలదియగు, ప్రబలమగు.
గీ. దర్శనప్రీతి వారికైఁ దగుల మాల్య,వలనియర్తిలి మనమున దళముకొనఁగ. భార. అను. ౨. ౨౮౩.
చ...నిబిడాంధకారముల్, దళముకొనంగ మూఢుమదిలోగున నున్నగుహాంతరంబులో. ఉ. రా. ౫. ౫౧.

సీ. ప్రొద్దువచ్చులకాక యుద్దిరే తమ్మిమొగ్గలు చక్రములఁ గూడి దళముకొనిన. వసు. ౨. ౪౨.

౨. గుంపుగూడు.

గీ. లలితకలకంఠకోలాహలంబు లెసఁగ, దళముకొని రెండుగడలఁ గాదంబకోటి, గొల్వ చాచిల్కుసాంబ్రాణిగుఱ్ఱ మెక్కి, దర్పకుఁడు పాంథజనులపై దండువెడలె. ఉ. రా. ౪. ౧౫౬.

దళముకొలుపు(ల్పు.) స. క్రి. (√దళముకొను.) ౧. అధికముచేయు, పెంచు, హెచ్చించు.

సీ. అరుణాంబుజంబుల యంతర్దళంబుల తళతళ యనుజిగి దళముకొల్పి. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౧౪.

గీ. తనపెదవి సాంధ్యరాగంబు దళముకొలుప. ఉ. రా. ౫. ౧౫౪.

౨. దట్టముచేయు, సాంద్రముగఁ జేయు.

సీ. పరమసౌఖ్యాయత్తపరిరంభణంబునఁ దనువల్లిఁ బులకలు దళముకొలుప. విక్ర. ౪. ౨౨౩.

౩. పూరించు, నిండించు.

గీ. నవవిధంబైనహరిభక్తినలువు మెఱసి, దళదిశలఁ గీర్తివిస్ఫూర్తి దళముకొలిపి. పరమ. ౩. ౩౪.

దళమెక్కు. అ. క్రి. (√దళము) దళసరికలుగు.

సీ. భూషణానుషక్తిఁ బొలఁతికపోలంబు దళమెక్కు...దశకు. ౯. ౯.

చ. కనుఁగవదోరగల్లులవికారపుఁ జూపులకోపులానుతోఁ, డణ దళమెక్కునాలుక తడంబడుమాటలపచ్చి...శుక. ౩. ౧౧౯.

సీ...దళమెక్కుపనసపండొలలతోడ. ఆము. ౨. ౩౩.

దళవరి. వి. (దళము+వరి) ౧. [illegible]

౨. సేనానాయకుఁడు. (శ. ర.)

దళవాయి. వి. (దళము+వాయి) ౧. సేనానాయకుఁడు.

సీ...దళవాయియై కొల్చుఁ జెలువతాల్పు. అచ్చ. రా. సుం. ౪౧.

క. దళవాయి రాజయత్నుం, బిలిచి మనము చిత్రపురికిఁ బెండ్లికిఁ బోవన్, వలె నీబలగము నీవుఁ గదలి రమ్మని పలుక నులికి తత్సభలోనన్. జై. భా. ౮. ౧౬.

ఉ. నావుడు వారు మంత్రివచనంబులఁ గార్యము నిశ్చయించి భూపావరుపాలికిం జని నిశాటవరేణ్యులబాధ చెప్పిదేవా వలె మాకు నొక్కదళవాయి ధరాధరవైరికిన్ మహాదేవచమూకదంబకపతిత్వము దాల్చుట బెట్టుగావునన్. వరాహ. ౬. ౮౦.

౨. సుంకరికి సహాయుఁడైనయుద్యోగి. (శ. ర.)

దళసంచే. వి. (దళము+సంచు) దళముజాతి. (శ. ర.)

దళసరి. వి. (దళము+సరి) గొప్పతనము, మహత్త్వము.

వ...గోపగోపికాజనంబులు హరిదళసరి యెఱుంగక గోపాలగోగణపరివృతుండైనకృష్ణుం డెక్కడనైనం జిక్కనోపు నని...భాగ. ౧౦ పూ. ౬౪౯.

విశ. ౧. మందము, పలుచన కానిది.

రగడ. కడు దళసరికర్పూరము హస్తయుగళములఁ దాల్చుచు గళములఁ దాల్చుచు. చమ. ౧. ౬౭.

౨. తఱచు.

(వ్యవ.) ఆబట్టనేఁత దళసరిగా నున్నది.

దళసూచి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ముల్లు.

దళస్నస. సం. వి. అ. స్త్రీ. పత్త్రసిర, ఆకునం [illegible]

దళాఢకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తనంతటఁ బుట్టినసువ్వుచెట్టు. ౨. పృశ్ని, నాఁచు#. ౩. గైరికము. ౪. నురుఁగు. ౫. కంఠకము, అగడ్త. ౬. నాగకేసరము#. ౭. కుందము, మొల్ల#. ౮. ఏనుఁగుచెవి. ౯. శిరీషము,దిరిసెనము#. ౧౦. వాత్య, సుడిగాలి.

దళాఢకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మహత్తరుఁడు, మిక్కిలిగొప్పవాఁడు. (విల్యమ్సు, మే. ని.)

దళామలము. సం. వి. అ. న. ౧. మరువకము#. ౨. దమనము#. (కల్ప.)

దళారున. విణ. హఠాత్తుగా.

ఉ...వా, ల్గంటిమెఱుంగుఁజూపులు దళారున వచ్చె మహాద్భుతంబు గాఁ. కువల. ౨. ౯౧.

దళించు. సం. స. క్రి. ౧. విఱుచు.

సీ. భువనాధికుఁడ వాట కవిరతోద్ధతి శూలివిలు దళించినబాహుబలమె సాక్షి. ఉ. రా. ౧. ౧౫౧.

౨. నఱకు.

గీ. ముసలముల మోఁది కరవాలముల దళించి. కవిక. ౨. ౧౫౪.

దళికము. సం. వి. అ. న కఱ్ఱ, కొయ్య. (కల్ప.)

దళితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ) ౧. ఖండింపఁబడినది, ఛేదింపఁబడినది, చీల్చఁబడినది. ౨. వికసించినది, విరిసినది. ౩. అరీకృతము, సగముగాఁ జేయఁబడినది. ౪. విక్షిప్తము, ఇటునటుచిమ్మఁబడినది.

శ్లో. దళితే పలాలపుంజే వృషభం పరిభవతి హాలికే కుపితే, నిభృతనిభాలితవదనా హాలికవధూ దేవరా హసతి. ఆర్యాసప్తశతి. ౩౦౨.

దళియించు. సం. స. క్రి. దళించు.

క. ఖలుఁడు రథంబును దురగములు ... నూతు నముచి భూరిశరములన్, దళియించి యింద్రు నంగకములు సించిరి మించి యతఁడు మూర్ఛ మునుంగన్. దశా. ౨. ౪౭.

దవ. వి. ౧. దుమ్ము. (శ. ర.)

౨. (=దవ్వ) ఇక్ష్వగ్రము.

సీ. వాఁడె దవ యన నిక్ష్వగ్ర మొప్పు. ఆం. భా. ౨. ౭౫.

గీ. వఱలు నిక్ష్వగ్ర మిల దవ వాఁడె యనఁగ. ఆం. పదా. అచర. ౬౬. సాం. ని. సా. ౯.

౩. మ్రానినడిమిమెత్తనిభాగము; గెలవేసినఅరఁటిచెట్టు లోపల నుండుభాగము, దూఁట.

దవంత్రి. వి. అగడ్త, కంఠకము. (శ.ర.)

దవతి. వి. (హిం. దవాత్) సిరాబుడ్డి, మషీపాత్రము.

గీ. రసికుఁ డైనట్టి కాలంపురకృవాను, తనరు బ్రహ్మాండమను పెద్దదవతిలోన, సాయి నిండారఁ బోసినచందమునను, గారుతిమిరంపుగుంపు సొంపారఁ బర్వె. హంస. ౧. ౧౪౧.

దవథువు. సం. వి. ఉ. పుం. పరితాపము, బాధ; చక్షూరాదిదాహము, కన్నుమున్నగువానిమంట.

దవనము. వి. (సం. దమనః.) వాసనగలమాలికావిశేషము#.

సీ. వాట మాదవనంపుఁదోఁటకంపు వెలుంగు తొలఁగి పో నెవ్వరో త్రోసినారు. శుక. ౧. ౨౪౭.

గీ. మాచిపత్రియుఁ గురువేరు మరువకంబు, దవనమును గగ్గెరయు బిల్వదళము లాదిగాఁగల పూజార్హవస్తువు లపుడు దెచ్చువంతులకుఁ గొండపాడవుగా వచ్చుటయును. ఉ. రా. ౩. ౨౦౧.

దవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వనము, అడవి. ౨. కార్చిచ్చు, చిచ్చు. ౩. ఉపతాపము, రోగము.

దవరేశము. వి. (సం. ధవలేశః.) గేతవిశేషము.

స్త్రీలు పాడెడుఒకవిధమగుపాట.
క. ఎడ లేదు లగన మనుచుక్, బడిబడి ఓలు
వంగ నపుడ బలువాయిదముల్, గడలుకొ
నంగా నచ్చర,పడఁతులదవళిములు పెండ్లిపా
టలు సెలఁగక్. యయా. ౪. ౧౦౧.

దవసము. వి. (క. దవసవు. త. తవసం.) ధాన్య
ము, కొల్చు.
—శ్లో. దవసంబు కొలుచు నా ధాన్యంబు రాజిల్లు
ె.ఆం. భా. ౨. ౨౩౬.
సీ. పౌలుష్యాందుఫాల్గునంబున నమావాస్యనాఁ
డల తొంటిస్వాతులే యలరె నేని, దవసం
బు గొని మటి దగ నాల్గునెల లున్న మీఁద
నమ్మిన లాభ మినుమడి యగు. రేట్టమతము.
౩. ౩౮.

దవిష్ఠము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) మిక్కిలిదూర
మైనది, దూరతమము.

దవీయము. సం. విణ. (న్. యసీ. న్) చాల
దూరమైనది, దూరతరమైనది.

దవు=దవ్వు, దా. వి. (సం. దవీయః).
గీ...దశుధర్మపత్ని వచ్చి పురమ భైక్షంబు
వేడుచుఁ, జాల దవుల నభవుమ్రోలఁ బడి
యె. కు. సం. ౨. ౨౧.
గీ. దవులజల్లని తూఱి సంతకు మునుపటి, జల్లునీ
రాని...ఆము. ౪.౧౩౦.ఉ.హరి. ౧.౬౩.
(దీనికి (యామ్రేడితమున దవుదవు, దౌదవు,
దాదా, దాదావు) అనియగును.)
ఉ. నావుడు వాయునందనుఁడు నందన పొమ్ము
చమూవధూటి నీ,కైవస మైన లెస్స యటు
గాక నినుం దలమీఁ ఱనేని దా, దావుల
నిల్చి మద్భుజగదాపటువిభ్రమతాడనంబు
లం, జేవ యడంతు...జై. భా. ౨. ౫౧.

దవుడ=దౌడ. వి. (సం. దంష్ట్ర). ప్రా. దాఢా.
క. దవడె. త. తవడై, తాడై.

వి. ౧. తాలువు.
సీ. తాలువు వాలువు దవుడ దౌడ, యనంగ నల
రును...ఆం. భా. ౨. ౧౪౩.
౨. చెక్కిలి; బుగ్గ.

దవ్వ=దవ.

దవ్వగు. అ. క్రి. (√దవ్వు) దూరమగు.
ఉ...ఈ,చివ్వకు నీకు నల్కమెయిఁ జేసినయా
పని గూఢవృత్తికిక్, ద వ్వగు నేని యయ్యా
భిమతం బౌడఁగూడియు నిష్ఫలం బగుక్.
భార. విరా. ౨. ౨౭౬.
(గూఢవృత్తికి దవ్వగు=వెల్లడియగు.)
గీ. సంతతికి ద వ్వగుజనుండు...చం. రా. ౧.
౯౨.(సంతతికిదవ్వగు=సంతతిలేనివాఁడగు.)

దవ్వు. విణ. ౧. దూరము, దగ్గఱకానిది. (దేశకా
లములు.)
క. ఎఱుఁగఁడొకొ నన్ను నెతేఁగియు, నెఱుఁ
గనియ ట్లుంటనొక్కొ యెడ ద వ్వగుటక్.
మఱచెనొకొ...భార. ఆది. ౪. ౬౮.
శా...నీ, వెంతే దవ్వుగ నేఁగుదెంచితిగదే
యేలమ్మ...నైష. ౨. ౪౭.
చ. పనివడియొండొరుం గడవఁ బాఱెడియా
సను వార దవ్వుగాఁ,జనుట యొఱింగి...
విక్ర. ౨. ౧౨.
౨. దూరస్థము, దూరమం దున్నది.
క. దవ్వై దివమునఁ దిరిగెడు,నవ్విలసత్కనక
మత్స్యయంత్రముఁ జేసెక్. భార. ఆది.
౭. ౨౫.
శా. తల్లీ ప్రాణముతోడిచావు మగఁడుం దవ్వైన
నిల్లాలికిక్. దశకు. ౧౦. ౧౧౭.
క. నరనుత నైమిశమునఁ బుష్కరముల మూఁ
టను జగత్ప్రకాశిత మై యి,ద్ధరణిఁ గురు
క్షేత్రము దుస్తరదురితౌఘముల కెల్ల ద
వ్వగు చుండుక్. భార. అర. ౨. ౨౫౭.

గీ. ద్రోణకర్ణాదివ్యాఘ్రముల్ క్రూరభంగిఁ, గవి యునప్పుడు మము నీవు గావకున్న, బ్రదు కు టెంతద వ్వధికశుభంబులకు భ,వత్ప్రసా దంబు గనికాదె వాసుదేవ. భార. శల్య. ౨. ౩౩౯. (ఎంతదవ్వు=అసంభవము, అని భావము.)

క్రి. విణ. దూరముగా.

గీ...పోయెద మన్న ద వ్వనిచి సిరికిఁ, దగిన సత్కృతిఁ జేసి ఖేదమున మగిడి. ఆము. ౧. ౪౬.

వి. దూరప్రదేశము.

సీ. ఎదురుగా వచ్చిన నెంతయేనియు దవ్వు గలుగ వేఱొకత్రోవఁ దొలఁగువారు. భార. విరా. ౩. ౩౬.

సీ. తీర్థసంవాసు లేతెంచినా రని విన్న నెదు రుగా నేఁగు ద వ్వెంత యైన. మనుచ. ౧. ౫౪.

(దీనికి ఆమ్రేడితమునందు దవ్వుదవ్వు,దవుదవ్వు, దాదవ్వు, దాదాదవ్వు, అని రూపము లగును.)

చ...ఆత్మయోగమునఁ జలింప కున్న శివుఁ గాం చె మనోజుఁడు దవ్వుదవ్వులన్. కు. సం. ౫. ౪౯౧.

గీ. అవసరము వేచి యున్న నానావనిపులు, ద వ్వుదవ్వుల నిలిచి వందన మొనర్ప. నైష. ౯. ౯౩.

క. శివనింద సేయుపాతకు,దవుదవ్వులఁ జూచి తొలఁగఁదగు శైవులకున్. కాశీ. ౬. ౨౯౬.

మ. తటికిం జొచ్చి కడంగి పోరువిజయున్ దా దవ్వులం జూచి...భార. భీష్మ. ౨. ౧౯౩.

కా. లోపాముద్రయుఁ దాను వచ్చుమని సాలో కించె దాదవ్వులన్. భీమ. ౨. ౪౯.

క. కవ్వడి రొమ్మెయి సేసిన,నవ్విధమున సాళ రంబు లన్నియును దాదా,దవ్వులన నిలువరిం పఁగ, నివ్వచ్చుఁడు గినిసి యేసె విలు విఱుఁ గంగన్. భార. విరా. ౫. ౧౪౨.

దవ్వులగు=దూరములగు.

ఉ. పలుకఁ దలంప దవ్వులగుభారతరామకథా ర్థముల్ విభా,సిలఁగ నరంటిపం డొలిచి చే తికి నిచ్చినరీతి నాంధ్రవా,క్సులలితశక్తి నం దఱకు సుప్రథితంబులు చేసినట్టిధ,న్యుల... కళా. ౧. ౬. (దవ్వులగు = అశక్యములగు, అని భావము.)

దవ్వులది=దూరమం దున్నది.

సీ..అర్చుచు గోపాలు రందఱు నందంద బడి యల రాలను బడేఁగ వైచి, కొన్ని దవ్వుల వానిఁ గొమరార వానిన కొని ధాత్రిఁ బ్రా కా రఁగించి...హరి. పూ. ౬. ౯౩.

దవ్వులవాఁడు=దూరమం దున్నవాఁడు.

చ...విహితోపదేశ మాదరమున వీనులం జొను పు దవ్వులవాఁడవు గాకు నీతికిన్. వేం. పంచ. ౩. ౯౫.

జః దవ్వగు, దవ్వుపఱచు.

దవ్వుపఱచు. స. క్రి. (√దవ్వు) దూరస్థునిగాఁ జేయు.

క. చేయూఁక వాని మొనలకుఁ, బాయఁగ నెల యించి దవ్వుపఱచె నవధ్యో,పాయుఁడు హరి యడుగడుగుం, జే యందినయట్లు దూ సనేయుచు వీఁకన్. హరి. ఉ. ౨. ౧౩౪.

దశ. సం. విణ. (న్) పది. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్త ప్రయోగము లేదు. వి. బ. అ. పుం, ఆ. స్త్రీ. ౧. వస్త్రపుచెఱఁగు, బట్టయంచు. (కే.ని.వై.ని.) ఆ. స్త్రీ. వర్తి, దీపపువత్తి. ౨. అవస్థ, స్థితి. ౩. (జ్యోతి) సూర్యాదిగ్రహములఫలదానకా లము. ౪. చిత్తము. ౫. పంక్తి, వరుస. (విల్య ము.)

దశకంఠుఁడు. సం. వి. అ. పుం.-పదికంఠములవాఁడు-రావణుఁడు.

ఇట్లే: దశకంధరుఁడు, దశగ్రీవుఁడు. మొ.

దశకము. సం. విణ. (అ. శికా. అ) పదిపరిమాణము కలది. వి. అ. న. పదింటిసమూహము.

దశగ్రామి. సం. వి. న్. పుం. పదిగ్రామములయధికారి. ఈ. స్త్రీ. పదిగ్రామములసమూహము.

దశత్. సం. (శత్ర) కఱచుచున్న.

దశతయము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) పదియవయవములు గలసముదాయము.

దశత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ=దశకము.

దశధా. సం. అవ్య. పదివిధములుగా. (దీనికి తెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగములు కానరావు.)

దశనచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం. వాతెఱ, పెదవి.

దశనపదము. సం. వి. అ. న. దంతక్షతము, పలునొక్కు.

దశనబీజము. సం. వి. అ. పుం- దంతములవంటిబీజములు కలది- దానిమ్మ.

దశనము. సం. వి. అ. పుం. ౧.-కొఱుకునది-దంతము, పల్లు. ౨. పర్వతశిఖరము. న. ౧. కవచము. ౨. కఱచుట, కాటు.

దశనవాసస్సు. సం. వి. స్. న- పలువలువ-పెదవి.

దశనాంకము. సం. వి. అ. పుం. దంతక్షతము, పల్లొత్తు.

దశనాఢ్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చుక్రిక, పులిచింత.

దశనోచ్ఛిష్టము. సం. వి. అ. పుం. ౧. (అధరాది) చుంబనము, ముద్దిడుట. ౨. నిశ్శ్వాసము, నిట్టూర్పు, ౩. పెదవి. (కే. ని).

దశపాతకి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) (అయిదు) మహాపాతకములును (అయిదు) ఉపపాతకములను చేసినవాఁడు.

క. పశువధయు సేసె వీఁడుం, దశపాతకి యల్ల వాఁడు దాక్షిణ్యకళా,విశదస్వహీనుఁ డితఁడు, శిశుహత్య యొనర్చె వీఁడు సిద్ధప్రవరా. సానందో. ౪. ౪౦.

దశపురము. సం. వి. అ. న. ఒకానొకపట్టనము, రంతిదేవునిరాజధాని. మేఘ. ౧. ౪౭.

దశబలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. (పదిబలములు= ౧. దానము ౨. శీలము ౩. క్షమ ౪. వీర్యము ౫. ధ్యానము ౬. ప్రజ్ఞ ౭. బలము ౮. ఉపాయము ౯. ఏకాగ్రచిత్తత. ౧౦. జ్ఞానము-కలవాఁడు.) బుద్ధుఁడు.

దశభుజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుర్గ.

దశభూమిగుఁడు. సం=దశబలుఁడు. (కల్ప, విల్యమ్స- కృష్ణోదక్షాండుసంఖ్యాపూర్వాయాభూమే రజిష్యతే. కా. వా. ౫౦౪౬- అనుటవలన దశభూమగుఁ డనఁదగు.)

దశమము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) పదియవది.

దశమి. సం. విణ. (న్. నీ. న్)- వయసున పదియవపది జరుగుచున్నవాఁడు- శతవృద్ధు, మిక్కిలివృద్ధు. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పక్షమునందు పదియవతిథి. ౨. నూఱేండ్లలో పదియవపది.

దశమిస్థుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. తొంబదియేండ్లు గడచినవాఁడు, మిక్కిలి వృద్ధు. ౨. క్షీణరాగుఁడు. (అమరము.) నష్టబీజుఁడు. (మే. ని.)

దశములు. వి. బ. ధాన్యాదులపరిమాణవిశేషము(కుంచములు, తూములు మొదలగువానివలె.)

వ...ఆచేనం బండినధాన్యం కోరివల్ల నెన్నిదశములువచ్చును అన్నిదశములు సేయించుకొండవు. ఆచేనిదశముల పుణ్యం అల్లాడ

సాధునిసన్నిధిని మాకు ధారవోసియిస్తిరి. ఈపూరుశాసనము (గు. జి.)

దశమూలము. సం. వి.అ.న. ఔషధవిశేషము. (పల్లేరు, ముయ్యాకుపొన్న, ములక, వాఁకుడు, మారేడు, తక్కిలి, గుమ్ముడు, దుండిగము, కలిగొట్టు, నెల్లి. అనుదశమూలములతో చేసినయౌషధము.)

దశరథుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యవంశ్యుఁడగునొకరాజు. (రామునితండ్రి.).

దశరశ్మిశతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -వేయికిరణములవాఁడు- సూర్యుఁడు, వేవెలుఁగు. రఘు. ౮. ౭౯.

దశరాత్రము. సం. వి. అ. న. పదిరాత్రులసమాహము.పుం. పదిదినములు జరుగుయజ్ఞవిశేషము.

దశరూపభృత్తు. సం. వి. త్. పుం.-దశావతారము లెత్తినవాఁడు_ విష్ణువు.

దశవార్షికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. పదియేండ్లు ఉండునది.౨. పదియేండ్లకు ఒకమాఱు వచ్చునది.

దశవిధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) పదివిధములు గలది.

దశశతము. సం. వి. అ. న. ౧. పదినూఱులు, వేయి. ౨. దశోత్తరశతము, నూటిపై పది.

దశశతాక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వేగన్నుల వేల్పు, ఇంద్రుఁడు.

ఇట్లే: దశశతనయనుఁడు, మొ.

దశశతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వేయి.

దశసహస్రము. సం. వి. అ. న. పదివేలు.

దశహార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧.(సొంతకాఁడీయకుండఁ బరులసొత్తు పుచ్చుకొనుట, హింసయు, పరదారగమనము అనుకాయికదోషములును; పారుష్యము, అసత్యసంభాషణము, కొండెములుచెప్పుట, అసంబద్ధప్రలాపము, అనువాచాదోషములను; పరద్రవ్యాభిలాషము, ఒరులకుకీడుదలఁచుట, పనికిమాలినపట్టుదల అనుమానసికదోషములను; మొత్తము పదిదోషములను హరించునది.) ౧౦౧. ౨.గంగోత్పత్తిదివస మగు జ్యేష్ఠశుద్ధదశమి. (ఆనాఁడు గంగోత్సవము చేయుదురు.)

దశాంగుళము సం. విణ. (అ. ఆ. అ) పదియంగుళములకొలఁది గలది.వి.అ.న.ఖర్బూజము, కరబూజా?.

దశాకర్షము. సం. వి. అ. పుం- వత్తిచే నూనెను పీల్చునది-దీపము.

దశాకర్షి. సం. వి. న్. పుం. దీపము.

దశానికము. సం. వి. అ. పుం. నేపాళము, దంతి?.

దశారుహా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కైవర్తీముస్తకము, కైవడిముస్తె?.

దశార్ణము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకదేశము.

దశార్ధము. సం. వి. అ. న. అయిదు.

దశార్హము. సం. వి. అ. పుం. దశార్హులదేశము, యదుదేశము.

దశార్హుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బుద్ధుఁడు. ౨. దశార్హదేశస్థుఁడు.

దశావదిశ. వి. మల్లవిద్యావిశేషము.

వ...వింగళింపు...దశావదిశ... పాదవీక్షణము మొదలగువితంబులును...మల్లుపు. ౩. ౭౯.

దశాశ్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం- (రథమునకు) పదిగుఱ్ఱములుగలవాఁడు-చంద్రుఁడు. (వై. ని.)

దశాహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మృతినొందినదినము మొదలు పదియవదినము. ౨. పది

దినములసమూహము.

దశేంధనము. సం. వి. అ. పుం. - వత్తియే కట్టెగాఁ గలది-దీపము. (త్రి. ని.)

దశేరము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) హింసించునది. వి. ౧. కుక్క. ౨. సర్పము. (కే.ని.)

దశైకాదశికుఁడు. సం. విశ. (అ. ఈ. అ)-పది యిచ్చి పదునొకండు పుచ్చుకొనువాఁడు-నూటికి పదివంతున వడ్డి కిచ్చువాఁడు.

దశ్యమానము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) కఱవఁబడుచున్నది.

దష్టము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) ౧. కఱవఁబడినది. ౨. కొఱుకఁబడినది.

దసరా. వి. (సం. దశరాత్రం. ప్రా. దసరాత్రి, దసరత్తి. హిం. దశహరా.) ఆశ్వయుజశుద్ధ ప్రతిపత్తు మొదలు విజయదశమివఱకుఁ గలదిన ములు.

దసిలీ(లి). వి. ౧. ఒకవిధ మగుపట్టు.

సీ. రత్నంపుఁజిలుకలు రాయంచప్రతిమలు పసిఁడిపువ్వులవ్రాఁతపనులసొబగు, వివిధంబు లగుచిత్రవిరచనములును దసిలీనూలుపట్టెయ ల్లికబెడంగు. కళా. ౨.౧౫.

సీ. ఒక్కఁడు చెంపకై యొఱఁగుపువ్వులతో డిదసిలీరుమాలు నందముగఁ జుట్టి. కువల. ౪. ౨౧౨.

వ...కత్తెరవరుసపూవుపెత్తులపైని బొమ లఱి నిక్కఁ గట్టినజిలుఁగుకురుపదలంపుదసిలికసీ దురుమాలు ముచ్చుంగులబురుసాకుచ్చులరింగులును...ప్రబంధ. ౩౮.

౨. ఒకవిధ మగుపట్టుతో నేసినవస్త్రము.

సీ. శశికాంతిచెంగావిదసిలి మించినకేలిస్వర్ణత్నరువు వాఁడివాలు మెఱయ. ఆము. ౨.౩౫. (దళ మలంచినకేల. వేదము. ప్రా.)

వి. వదలు. (శ. ర.)

దసువంది. వి. గ్రద్దులాటకు జెట్టులను గూర్చువాఁడు.

సీ. గ్రద్దులాటకు జెట్లఁ గూర్చువానికిఁ బేరు దసువంది యనఁగను దనరుచుండు. ఆం.భా. ౨. ౨౦౮.

(జెట్లు.) గీ. కడఁగి దిశలు ప్రతిధ్వనుల్ పొడముసటులు, గా మిగుల మల్లచఱచి సలాము లిడుచు, ముందరను నిల్వఁగా దసువంది తత్క్రమ్ము లిరుగేలఁ బూని పరా కటంచు. ప్రబంధ. ౭౩. (దసదంది. అపముద్రి.)

దసెన(నా). వి. ఆయుధవిశేషము. (శ.ర.)

క. తనువు జయంతునిపక్కన్, మన సాధనరా జవరకుమారునిచెంతం, జొనుపుడుఁ గోరక దశనా, ననదసెనాజోడుడురమునం బెనఁగు నెడన్. కువల. ౫. ౩౪.

దసేరకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఒకానొక దేశము. (త్రి. ని.) ౨. గాడిద. (విల్యమ్సు.)

దస్తము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. క్షీణించినది. ౨. త్రోసివేయఁబడినది.

దస్తరము. వి.. కాగితములమూట.

సీ. నడికట్టులో మొల నిడినకలందాను హస్తాగ్రమున వ్రేలుదస్తరంబు. హంస.౨. ౭౯.

దస్తూరి. వి. (హిం. దస్తకారీ) వ్రాఁత, చేవ్రాలు.

గీ. దట్టముగఁ బెట్టియలలోనఁ బెట్టియున్న, తళుకుబంగారుజిగి కాగిదములలోన, సారముగ వ్రాసియున్నదస్తూరిఁ జూచి, చదువుకొనె నాత్మలోన విస్మయము గదుర. కృష్ణ. ౩. ౧౦౩.

దస్మ్యుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) దర్శనీయుఁడు, రూపసి. వి. అ. పుం. ౧. యజమానుఁడు. ౨. చోరుఁడు. ౩. హుతాశనుఁడు,అగ్ని.(విల్యమ్సు.)

దస్యుఁడు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. చౌర్యాదులు చేసెడియొకానొకజాతివాఁడు. ౨. అసుర, రాక్షసుఁడు. ౩. దొంగ. ౪. శత్రువు.

దస్రదేవత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ- అశ్వినీకుమారులు దేవతగాఁ గలనక్షత్రము-అశ్విని.

దస్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) హింస్రము. (వాచ). వి. అ. పుం. గాడిద. న. ౧. శిశిరము, శీతకాలము. ౨. అశ్వినీనక్షత్రము.

దస్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దొంగ. ద్వి. ౧. అశ్వినీకుమారులు. (మే. ని.) ౨. రెండు అను సంఖ్యను తెలుపుటకు సంకేతము.

దహత్. సం. శత్రు. కాల్చుచున్న.

దహనకేతనము. సం. వి. అ. పుం- అగ్నిదేవుని ధ్వజము- ధూమము, పొగ. (విల్యమ్సు)

దహనప్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. స్వాహాదేవి.

దహనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. కాల్చునది. ౨. నాశముచేయునది. (అ. ఈ. అ) కాల్చుటకు సాధనమైనది. వి. అ. పుం. ౧. పావురము. ౨. మూఁడు అనుసంఖ్య. ౩. భల్లాతకము, నల్లజీడి. ౪. చిత్రమూలము. ౫. కృత్తికానక్షత్రము. న. ౧. కాల్చుట. ౨. (వైద్య) అగ్నికర్మము, కాల్చుట. ౩. పులికడుగు.

దహనరిపువు. సం. వి. ఉ. పుం=దహనారాతి.

దహనసహచరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. గాలి, వాయువు.

దహనసారథి. సం. వి. ఇ. పుం. గాలి.

దహనాగురువు. సం. వి. ఉ. న. దాహాగురువు, సుగంధద్రవ్యవిశేషము.

దహనారాతి. సం. వి. ఇ. పుం- అగ్నిశత్రువు- జలము.

దహనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దహింపఁదగినది, కాల్పఁదగినది.

దహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. అగ్ని. ౨. ఒకానొకరుద్రుఁడు. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్టుఁడు. (మే. ని)

దహనోపలము సం. వి. అ. పుం. ౧. సూర్యకాంతమణి. ౨. అగ్గిరాయి, చెకుముకిరాయి.

దహరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. స్వల్పము, సూక్ష్మము. ౨. చిన్నవయసుది. ౩. దుర్బోధము, తెలిసికొనుటకు కష్టమైనది. వి. అ. పుం. ౧. మూషికము, ఎలుక. ౨. నరకము.

దహరాకాశము. సం. వి. అ. పుం. చిదాకాశము, పరబ్రహ్మము.

దహరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బాలుఁడు. ౨. తమ్ముఁడు. ౩. వరుణుఁడు.

దహి(యి)ంచు. సం. స. క్రి. కాల్చు.

వ... యోగికి మనస్స్థైర్యజయంబు వలయు దానికి నుపాయంబు వినుము ప్రాణాయామంబున దేహదోషంబు దహించునది. మార్క. ౩. ౩౧౪.

మ... మహాగహనంబుల్ దహియించుదావశిఖిరేఖల్ మిత్రభూభృత్తులన్, దహియించెన్ నిమిషంబులో భువన మత్యైశ్వర్యముల్ బొందఁగన్. ఉ. రా. ౩. ౩౩౯.

దహ్యమానము సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కాల్పఁబడుచున్నది.

దహ్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) సూక్ష్మమైనది. వి. అ. పుం. ౧. అగ్ని. ౨. కార్చిచ్చు. ౩. జఠరము, కడుపు. (వాచ)

దా

దా. (దాపలయొక్క లుప్తశేషరూపము. ఇది సమాసపూర్వావయవముగా నేకన్పట్టుచున్నది.) విణ. ఎడమ, సవ్యము.

ఉ.పా: డాకాలు, డాకేలు, మొ.

డాండ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కఱ్ఱలతో ఆడెడి యొకయాట. కా శికా. ౪. ౨. ౫౩.

డాండపాత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఫాల్గుని, ఫాల్గున మాసపూర్ణిమ, కామునిపున్నమ.

డాండము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దండము నకు సంబంధించినది. వి. అ. న. ౧. ఆయుధ జీవిసంఘము. ౨. కఱ్ఱలమోపు.

డాండాజినికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) కపటముచే ధనముగడించుటకై దండాజినములు ధరించినవాఁడు; మోసగాఁడు. (వాచ.)

డాంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దమి తము, అడఁపఁబడినది. ౨. శిక్షితము, అలవఱు పఁబడినది; మరపఁబడినది, సాధువుగాఁ జేయఁబడి నది. (ఎద్దు మొ.) ౩. బహిరింద్రియముల నిగ్ర హించినది. ౪. తపఃక్లేశాదులను సహించినది. (అ. ఈ. అ.) దంతములకు సంబంధించినది. వి. అ. పుం. దవనము.

డాంతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. బ్రహ్మచర్యాది తపఃక్లేశము నోర్చుట, ౨. కర్మేంద్రియనిగ్రహ ము, కర్మేంద్రియములను యోగ్యకర్మములయం దుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట.

సీ. శాంతి బుద్ధీంద్రియసన్నివారణ డాంతి కర్మేంద్రియములయోగ్యప్రవృత్తి. భార. అను. ౫. ౧౯౧.

డాంపత్యము. సం. వి. అ. న. భార్యాభర్తృ భావము.

డాంభికము. సం. వి. అ. పుం. బకము, కొంగ.

డాంభికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దంభ ము గలవాఁడు.

డాఁక = దనుక. అవ్య. ద్రు. వఱకు, పర్యంతము.

సీ...అవసరం బెఱిఁగి వాఁ డత్యమున ... పుష్యులఁ దుదిడాఁక దూషించు మనలను ...భార. ఆది. ౬. ౧౫౬.

ఉ. ఊపులు భీమలింగముగుఱించి జపం బొనరిం చి నిచ్చలుఁ, మాపటిడాఁకఁ దీర్థముల మజ్జన మాడుచు నుండువాని...భీమ. ౨.౯౧.

ఆ.హదను వచ్చుడాఁక నపరాధిపై దోష,మాఁగి చెఱపవలయు హదను వేచి. ఆము.౪.౨౪౬. నీలా. ౨. ౫౨.

డాఁకొను=డాఁకొను. అ. క్రి. (డాఁగు + కొను- స్వార్థమున.) తిరోహితమగు, మఱుఁగుపడు.

ఉ. మించినయాము పేనుఁగులమీఁదికిఁ జంగున డాఁటి యాదలల్, చించిన గోళ్లలోఁ దవిలి చిందినముత్తెము లెల్లఁ జట్లపై, మంచునఁ జేరి డాఁకొనిన మాటికి నమ్ములఁ ద్రవ్వి త్రవ్వి య,చ్చెంచులెలంత లేఱుదురు సింగపుజాడ లెఱింగి యచ్చటన్. యయా. ౨. ౩౩.

డాఁగనమ్ముచ్చిల్లు=డాఁగనమ్ముచ్చిళ్లు. (√డాఁ గు- శ. ర.)

డాఁగనమ్ముచ్చులు=డాఁగనమ్ముచ్చులు. వి. బ. (√డాఁగు) డాఁగిలిమూఁతలు, బాలక్రీడా విశేషము. (శ. ర.)

డాఁగర. వి. వరుగులు మొదలగునవి ఎండఁబెట్టె డితట్ట, ప్రసేవకము.

గీ. వరుగుతో డాఁగరయు పెండ్లపలసినట్లు. ఉ. హరి. ౪. ౫౪.

గీ. వంపుగుడిసెలసామగ్రి దంపురోళ్లు, కుఱుచ రోఁకండ్లు చిన్నిడాఁగరలు మొదలుఁ, గాఁ గలుగువస్తుజాతంబు గాద్గములు, మోఁచి తే వెంట నూకరములు చనంగ. చెన్న. ౨. ౨౦౪.

డాఁగిలిమూఁతలు=డాఁగిలిమూఁతలు. వి. బ. (డాఁగిలు + మూఁతలు) బాలక్రీడావిశేషము, గుప్తక్రీడ. (శ. ర.)

ఉ. దాఁగిలిమూఁత లాడుతతిఁ దా నొకకొంజి గురాతుజేబులేఁ, దీఁగపొద న్నిల న్నిమకి తెచ్చెద నంచు...పార్వ. ౨. ౨౦.

సీ. పూరెమ్మ వంచుచో జూలుపయంట దాఁగిలి మూఁత లాడుగుబ్బల బెడంగు. విజ. వి. ౨. ౧౪౧. హంస. ౩. ౧౪౬.

దాఁగిలిమ్రుచ్చులు=డాఁగిలిమ్రుచ్చులు. వి. బ. (దాఁగిలు + మ్రుచ్చులు) దాఁగిలిమూఁతలు, బాల్యక్రీడావిశేషము.

గీ. గుజ్జు దాఁగిలిమ్రుచ్చులు గోడిపట్టె, లేలపాటలు సరిబేసు లీలకూఁత, లాదిగా శైశవక్రీడ లాడి రఘుడు, రామకృష్ణులు గోపదారకులఁ గూడి. వి. పు. ౭. ౨౦౨.

గీ. గచ్చకాయలు దాఁగిలిమ్రుచ్చులాట, బంతి మొకమాట చిందఱపఱపులాట, లనెడు శైశవ దుర్వృత్తి నధిగమించి. ప్రబంధ. ౬౧౩.

దాఁగిలు=దాఁగు.

క. బలవంతుతోడఁ బగయును, బలహీనునితోడఁ జెయుబంధుత్వము దాఁగిలి ధన మిచ్చియు నూరక, కలహముననుఁ గాలుద్రవ్వఁగా రాదుసుమీ. వి. పు. ౪. ౨౪౩.

దాఁగు=డాఁగు, దాఁగిలు. అ. క్రి. (త. తాంగు.) తిరోహితమగు, మఱుఁగుపడియుండు.

ఉ...కల్లతెల్విలో, నే వలవంత దాఁగఁ జరియించిన డాఁగమి జూచి నెవ్వగన్. ఆము. ౫. ౧౫౫.

జః దాఁకొను, దాఁగనమ్రుచ్చిళ్ళ, దాఁగనమ్రుచ్చులు, దాఁగిలిమూఁతలు, దాఁగిలిమ్రుచ్చులు, దాఁగుడుమూఁతలు, దాఁగురించు, దాఁగురింత, దాఁగురుమూఁతలు, దాఁగురుమ్రుచ్చులు, దాఁచు, దాఁపన, దాఁపరము, దాఁపరి, దాఁపరించు, దాఁపరీఁడు, దాఁపటికము, దాఁపించు, దాఁపు, దాఁపుడు, దాఁపురము.

దాఁగుడుమూఁతలు=డాఁగురుమూఁతలు. వి. బ. (√దాఁగు) దాఁగిలిమూఁతలు, బాల్యక్రీడావిశేషము.

సీ. పైఁడిమెట్టిక లెక్కి పై కేఁగి చేతగట్లందు దాఁగుడుమూఁత లాడియాడి. యయా. ౩. ౫౫.

దాఁగురించు=డాఁగురించు. స. క్రి. (√దాఁగు)—౧. దాఁచు. ౨. వంచించు. (శ. ర.)

దాఁగురింత= డాఁగురింత. వి. (√దాఁగు) దాఁగురించుట. (శ. ర.) వి. బ. దాఁగురుమూఁతలు.

చ...దాఁగురింతలన్, గలకల నవ్వుచుం జెలఁగుకల్లరివేలుపుసామిఁ గొల్చెదన్. అచ్చ. భా. ౧. ౧.

దాఁగురుమూఁతలు=డాఁగురుమూఁతలు. వి. బ. (√దాఁగు) దాఁగిలిమూఁతలు. (శ. ర.)

దాఁగురుమ్రుచ్చులు=దాఁగిలిమ్రుచ్చులు, డాఁగిలిమ్రుచ్చులు, దాఁగురుమూఁతలు. వి. బ. (√దాఁగు) దాఁగిలిమూఁతలు.

వ...కదిసి వికంకటకోటరకుటీరంబుల దాఁగురుమ్రుచ్చు లాడుకిన్నరకన్యకల ... వరాహ. ౧౨. ౪౫.

దాఁచు=డాఁచు. స. క్రి. (√దాఁగు) ౧. మఱుఁగుపఱుచు, కనుపడకుండఁజేయు.

గీ. అది గనుంగొని భూపాలుఁ డద్భుతమున, వేయు నేటికి నితఁడె నారాయణుండు, నిక్కువం బని దాఁగిలి మ్రొక్కి దేవ, చూపు నీరూపు నా కింక దాఁప కనిన. వరాహ. ౯. ౪౫.

శా...అగోపికావల్లభుం, డేమె మాడెను రుక్మిణీసతియు నీ విం కేటికిం దాఁచెదే, నీమాటలు మాని నీరజముఖీ. నిక్కం బెఱింగింపవే. పారి. ౧. ౭౩.

౩. భద్రపఱుచు, పదిలపఱుచు; నిక్షేపముగా నుంచు.

ఉ...రెండు పండ్లు నీవప్పరమేశుచేఁ బడసి యం దొకఁ డిచ్చి యొకండు దాఁచుకో, నిప్పుడు కానవచ్చెఁ జను నే యిటు వంచన సేయ...విక్ర. ౩. ౨౧.

క. మరుఁ డెర సెలకడ దాఁచిన,విరిదూపును సల్ల చెఱకువిల్లును బలె వే,మఱు నలరుచేరుచుక్కయు, నరు దగుకనుబొమలు మిగుల నతివకు నమరెన్. యయా. ౪. ౩౫.

తనువుదాఁచు=ఒడలియందలిశక్తిని దాఁచుకొను.

సీ...తనువుదాఁచు. గీ. సమయమే యిది సంభృతోత్సాహలీల, జయముఁ గ్రియుఁ గోరి యస్ఖలితభంగిఁ, దేరు నడపుము చేతులతీఁట వోవ,నడలి రథికజనంబు వేఁటాడవలయు. భార.ద్రో. ౧. ౧౯౯.

దాఁటడుగుపరువడి. వి. (√దాఁటు[1]) పండ్రెండుపరువడులలో నొకటి. (పదునాల్గువిసరులలో నొకటి. అని హంస.)

వ. ఎడమడుగుపరువడి కుడియడుగుపరువడి కదలుపరువడి దాఁటడుగుపరువడి కోపుపరువడి ...మొదలుగాఁ గలపదిరెండు పరువడులును ...ప్రబంధ. ౭౭.

వ. ఎడమడుగుపరువడి కుడియడుగుపరువడి కదలుపరువడి దాఁటడుగుపరువడి...మొదలైన పదునాలుగువిసరులమర్మంబుఁజూపి...హంస. ౧. ౨౦౮.

దాఁటడుగుమొన. వి. (√దాఁటు[1]) మల్లవిద్యావిశేషము, పండ్రెండుమొనలలో నొకటి.

వ...చాటడుగుమొన దాఁటడుగుమొనయరమీటుమొన సెరమీటుమొన...ఆదిగాఁ గలపదిరెండుమొనలు...ప్రబంధ. ౭౭. హంస. ౧. ౨౦౮.

దాఁటరి. వి. (√దాఁటు[1]+అరి[3].) కప్ప.

సీ...దాఁటరి చలికాఁపు కప్ప యనఁగ భేక మొప్పు...సాం. ని. తిర్య. ౭౩.

దాఁటించు. స. క్రి.(√దాఁటు[1])దాఁటఁజేయు, ఎగిరించు.

మ. హరి దాఁటించెఁ బురోపకంఠమున...కాశీ. ౧. ౫౩.

దాఁటు[1]. స. క్రి. (క. దాణ్టు. త. దాండు) ౧. తరించు; లంఘించు

చ...హ్మాయక చలదూర్మికానికరమైనమహోదధి దాఁట వచ్చు...భర్తృ. నీతి. ౪.

దండకము...ఉప్పుసంద్రంబుఁ బ్రాఁదోఁటకాల్వం బలెం దాఁటి......నీలా. ౨. ౪౧.

ద్వి. మాట నీ కెత్తిఁగించి మదురన్నో డైన, దాఁటి పోయెద నింక దాఁపుర మేల. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౦౪౦. పం.

౨. అతిక్రమించు, కడచు.

వ...వనంబులు గడచి శైలంబులు దాఁటినదులు లంఘించి చనిచని...సైమ. ౨. ౩౫.

వ. ఇవ్విధంబున వసుదేవనందనుండును సేమను... మ్లేచ్ఛంబు మెట్టిదరదంబు దాఁటి కాశ్మీరంబు గడచి...ఉ. హరి. ౨. ౩౩.

౩. అతిక్రమించు, ఉల్లంఘించు, మీఱు.

వ. తనభార్యకుం గలశివభక్తివిశ్వాసంబులును జంగమారాధననిష్ఠయుఁ దనయానతి దాఁటమియు...ఎఱింగి...హర. ౨. ౭౫.

ద్వి. తనజనకునిమాట దాఁటినవాఁడు, తనయుఁడే తలపోయ దాయాది గాక. రం. రా. అయో. ౯౭ పు. ౭ పం.

గీ. దైవగతి యెవ్వరికి దాఁటఁ దరముగాదు. దశా. ౭. ౧౧౧.

౪. (కాలము) కడచు, అతిక్రమించు.

వ...పదునాలుగు సంవత్సరంబులు దాఁటునంతకుఁ బురుషుండు బాలుండు...భార. ఆది. ౪. ౨౩౧.

వ...తండ్రిఁ గుఱించి తపంబుఁ జేయుచుండ...సంవత్సరంబు దాఁటె...హర. ౩.౧౧.

౨. లంఘించు, ఉఱుకు; ఎగురు.

క...కృతవర్ముని తేరిపైకి లంఘించెను కల్యుఁడు గిరికి దాఁటు సింగము భంగిన్. భార. భీష్మ. ౧. ౨౭౫.

ఉ...అక్కపిసింహుఁడు సింహలీల నద్దంతికి దాఁటి బిట్టొఱల దట్టునతో నఱచేత ద్రెసి...భా. రా. యు. ౯౫.

గీ...చేతఁ గరవాలు వెలుఁగుచుండ, దాఁటి గజకుంభములఁ గాలఁ దన్ని...ఉ. హరి. ౧. ౪౬.

ఉ. తామరదోయిలోఁ దగిలి దాఁటెడు తేఁటులఁ బోలఁ బెన్నెరుల్. పారి. ౨. ౧౦.

౩. ప్లుతగతి విశేషముతో (గుఱ్ఱము) నడచు.

సీ. జోడన వీడి యచ్చో నిబ్బరపుఁ బర్వునసె దాఁటుఁ దొడఁగె గంధర్వవ్యసలము. దశా. ౨. ౬౦.

వి. ౧. లంఘనము, ఉఱుకు.

ఉ...మ న్ననిసమంజాల సౌఖ్యరసంబు నిక్కలం, దాఱుచుఁ గోరికల్ గొఱలి దాఁటులు వైవఁగ నోయగంబు పైఁ, దేఱఁగఁ బ్రౌఢదంపతులతీరునఁ జెంచెసలారి రిద్దఱున్. హరి. ఉ. ౩. ౧౯౨.

౨. అశ్వగతిభేదము.

గీ...ప్లుతగతిభేదంబు జంగ గంతు, దాఁటు...వాఁ దనరు నభవ. ఆం. భా. ౨. ౧౯౭.

జః దాఁటుడుగుపరువడి, దాఁటుడుగు మొన, దాఁటరి, దాఁటించు, దాఁటుకొను, దాఁటుడువల, దాఁట్ర్రాయు, దాఁట్లమారి.

దాఁటు². వి. (సం. దండః.) సమూహము, గుంపు, మంద.

ఉ. భంగము లై నగంబులు గుభాలునఁ ద్రెళ్లఁ గరళ్లదాఁటుతోఁ, నింగికిఁ బొంగువారిధి...వరాహ. ౧. ౧౬.

ఉ. కమనికుందనంబు కనుగందని మేన సెలదేఁటి దాఁటులన్, బమ్మెరవోవఁ ద్రోలుఁ దెగబారెఁడు వెండ్రుకలు...మనుచ. ౩. ౬. విక్ర. ౧. ౩౬. కవిక. ౩. ౨౫.

జః దాఁటుకట్టు, దాఁటువడు.

దాఁటుకట్టు=దాఁటువడు. అ. క్రి. (దాఁటు² + కట్టు.) గుంపుగూడు.

గీ. చినుకుతోఁ గూడుకొని గాలి చెలఁగఁ జూచి, దాఁటుకట్టుచు మృగములు దాఁటుచుండె. నా. పంచ. ౨. ౧౯౪.

దాఁటుకొ(గొ)ను, దాఁటులుగొను=దాఁటు¹ అ. క్రి. (దాఁటు¹ + కొను.) లంఘించు, ఎగురు; ఉఱుకు.

వ...అజ్జాలపాదంబును నబ్బాలతలం బెఱింగి యెగసియుం దప్పఁ గ్రుంకియు దాఁటుకొనియు...నైష. ౨. ౪౬.

క. ఉప్పర మెగసి యజాండము చిప్పలు రాలంగ మేరుశిఖరంబుల పైఁ, గుప్పించి దాఁటుకొందునొ...కాశీ. ౧. ౧౧౨.

క. గిరి గ్రుంగఁ ద్రొక్కి చెంగున, హరి నింగికి దాఁటుగొనిన హరిహరి యను డ్వాహరి యెగసినట్లు తోఁపక, గిరి యెగసినయట్లు దోఁచెఁ గొళ్ళవుల కెల్లన్. రామా. ౬. ౯౪.

ద్వి. దాఁటులుగొని లతాంతంబులమీఁద, తేఁటులపరి గాళ్లఁ ద్రెవ్వనో యనుచు. పండితా. పురా. ౮౯౦.;

దాఁటుడువల. వి. (√దాఁటు¹.) జాలభేదము.

క. మెడవల సన్నపువల త్రో,పుడువల డొంక
వల మింటముక్కుడివల దాఁటుడువల సిం
గితమనుకువ, లెడవల కుందెవల లాదు లెసఁ
గెడివలలున్. హంస. ౪. ౧౭౫.

దాఁటువడు=దాఁటుకట్టు. అ. క్రి. (దాఁటు² + పడు.) ౧. గుంపుగూడు.

క. పదియును బదియేనును నిరు,వదియును ము
ప్పదియు దాఁటువడి నిత్యంబున్, గోదగోని
తిరిగి వధింపఁగఁ, గదలఁగ రా దయ్యె గొల్ల
గమి కెచ్చోటన్. హరి. పూ. ౬. ౭.

౨. దూరమగు.

క. వేఁటమెయి వచ్చి నృప మా, బోఁటికిఁ జిట్టం
ట్ల నంటి పోయినపిదపన్, దాఁటువడం గుల
మునకును, మాటయుఁ గణ్వునకు వచ్చె మా
నులచేతన్. పి. శకుం. ౩. ౭౭.

దాఁట్రాయి. వి. (√దాఁటు¹.) క్రీడావిశేషము.

సీ. దాయాలు సొగటాలు దాఁట్రాయి చదరం
గమును జోడురాళ్లును మూఁతపొడుపు.
హంస. ౩. ౧౪౪. ('దాటురా' క్రొత్త ప్రతి పా.)

దాఁట్లమారి. వి. (√దాఁటు¹.) వ్యభిచారిణి.

క. ఇది దాఁట్లమారి యగు నని, పదపడి మఱు
నాఁడె యొంటిపాటున మేకో,లాదవింపఁ
దాపియుంటుం, దుద గానని ప్రేమ దానితో
రమియించెన్. శుక. ౩. ౧౨౪.

దాఁపన. వి. (√దాఁగు.) దాఁచుట, గోపనము. (శ. ర.)

దాఁపరము. వి. (√దాఁచు.) దొంగిలించుట. (చూ. దాఁపరి, దాఁపరించు, మొ.)

దాఁపరి=దాఁపరీఁడు. విణ. (దాఁపరము + ఇ³.) వంచకుఁడు, మోసగాఁడు.

క. విరితేనె మేపగులకున్, హరినీలపుసరుల కీ
రుల కజ్జాక్షికురుల్, గురు లై వెడపిలుతుని
బెడ, గుఱు లై తగు నెమ్మిపురుల కోకదాఁప
రు లై. చం. రా. ౩. ౭౪.

దాఁపరించు. స. క్రి. (√దాఁపరము.) దొంగిలించు, అపహరించు.

గీ. ముద్దులాఁ డయి వ్రేతల మొఱఁగి పాలు,
వెన్నలును దాఁపరింపఁగఁ దన్ను బట్టి, తల్లి
ఱోలితో దామెనత్రాటఁ గట్టి, నితఁడు కాదె
ముద్దులఁ గూర్చి యేపు సూపె. పారి. ఉ.
౫. ౨౨౬.

దాఁపరీఁడు. విణ. (దాఁపరి + ఈఁడు³. స్వార్థము న.) వంచకుఁడు, మోసగాఁడు. (వి. దొంగ. శ. ర.)

సీ. వీఁడటే మందలో వెన్నలు దొంగిలి దర్పిం
చి మెక్కినదాఁపరీఁడు. భాగ. ౧౦ పూ.
౧౨౪౯.

దాఁపఱికము. వి. (దాఁపన + ఱికము.) దాఁపరము, గోపనము. (శ. ర.)

దాఁపించు. స. క్రి. (√దాఁపు.) దాఁచునట్లు చేయు.

గీ. బొక్కసమువారిచేత సొమ్మాభరణంబు, లపు
డు దాఁపించి రతిరహస్యంబు గాఁగ, వైష్ణవు
లమీఁద ముచ్చు లన్నాదు మోపి. పరమ.
౩. ౫౫.

దాఁపు. వి. (√దాఁచు.) దాఁచుట, దాఁపరము.

వ. ...ఇంక దాఁ పేల కోడెగానితోఁ దక్కరబి
క్కరలాడుకుంటూ కులుక నున్నావె ...
వ్య. వి. ౨. ౪౫.

దాఁపుడు. వి. (√దాఁపు.) దాఁచుట, గోపనము. (శ. ర.)

విణ. దాఁచుకొనఁబడునది.

సీ. ఇపుడు గా కిది యుండి యే మంచు ...

దెంపుచేఁ గట్టినదాఁపుడుపట్టుకోక, పార్వ. ౫.౨౧౪.

దాఁపురము. వి. (√దాఁచు).౧.గోపనము,దాఁచుట, మఱుఁగుపఱుచుట.

ఉ. ఏనును దాఁపురం బెఱుఁగ కేర్పడఁ జెప్పితి ...కళా. ౫. ౪౪.

ద్వి. మాట నీ కెఱిఁగించి మదురుగో డైన,దాఁటి పోయెద నింక దాఁపుర మేల. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౦౪౦.

౨. రహస్యము.

చ. నరవరుఁ జూచి యప్పుడు సునందుఁ డనం దగుముఖ్యదాసుఁ డొక్కరుఁ డరుదెంచి నీకుఁ దనకల్గినదాఁపుర మీశ్వరుండు హా, హారముగఁ జేసెఁ జూడు...కకు. ౧.౨౨౧.

౩. దాఁచుకొనుట, భద్రపఱుచుట; . సంచయము చేయుట.

క. అతిసంచయఫల మిది పో, రతిబోఁటీ వలదు దాఁపురం బన నగుచుం, బతికి సతి వలికె దాఁపక, గత మేమీ ధాన్య మొదుగు గాఁ లే దింటన్. వేం. పంచ. ౨. ౧౧౦.

౪. గోపనస్థానము, దాఁచుకొను తావు.

వ...బుధులకు నవనిధులదాఁపురంబును విపులవిజయలక్ష్మికిఁ గాఁపురంబును...అగునాపురంబున కధీశ్వరుండు. రామా. ౧. ౧౫౩.

౫. నిధి, నిక్షేపము; దాఁచినసొమ్ము. (శ. ర.)

సీ...ఇడఁపు,లేక చిత్రము వ్రాయ నాకాశమున దాఁపురములిడ మంచుఁ గుంచమునఁ గొలువ. కు. సం. ౧. ౧౩౫.

మ...కావలయువేళన్ వచ్చి కొంపోదు నేఁ, డివి నీ పెట్టియ నాదుదాఁపురము గా నిందుండని మన్నియున్. సారంగ. ౨. ౧౫.

విశ. గుప్తము, దాఁచఁబడినది.

ఉ...ఎవ్వరికిన్, బజ్జకుఁ జేరనీక తనభావము లోపల దాఁపురంబు గా, న[illegible]

నృపచంద్రుఁడు సాంద్రవియోగవేదనన్. పి. శకుం. ౨. ౧౬౪.

దాక[1]. వి. మూఁతివెడల్పు గలచిన్నకుండ,అటిక. (జా.)

దాక[2]. వి. (సం. ద్రాక్షా. ప్రా. దక్ఖ.) ద్రాక్ష.

సీ. దాకతీవను బూవుదండ చేరిచి మెడయిఱి యుంగ నురి బిగియించుదాన. రసిక. ౪.౩౫.

సీ...దా కన ద్రాక్ష యగు ...ఆం. భా. ౨. ౫౪.

దాకరేమి=డాకరేమి. (చి. ని. సానుస్వారముగా గ్రహించెను.)

దాకలి=డాకలి, డాకల్లు[2], దాగలి. వి. దే. (దాయి+కలు[2]. శ. ర, 'దాఁకలి' అని చి. ని.)

౧. లోహసంతాడనాధారము,అగసాలి మున్నగువారు లోహములు సాగఁగొట్టుటకు ఆధారముగా నుంచుకొనెడియినుపదిమ్మ.

గీ. మేటిజమ్మేటియసటఁ గ్రమ్మించుమించుఁ, బొదివి మదనప్రతాపాగ్నిఁ బుటము వెట్టి, తమ్మిగద్దియదాకట గ్రమ్మి యట్టి,కొమ్మఁ గావింపఁ బోలు నె తమ్మిచూలి. వసు. ౨. ౩౨.

ఉ. దాకటిమీఁదఁ బెట్టి బెడిదంబుగ సమ్మెటవేయ భిన్న మై, పోక జలంబులో మునిఁగిపోవక యెప్పుడు లోహపత్త్రికన్, జేకొని వ్రాయ రేఖ విలసిల్లినవజ్రము శుద్ధ మిద్ధరన్. రత్న. ౨౬. వ్యా. వి. ౩. ౨.

౨. సమీపము. (చి. ని.)

ద్వి.ఊఁకర లిచ్చుచు నొగి బోరగిలుచు,దాకట నాఁకటం దడవియాడుచును. ద్వి. భాగ. ౧౦. స్కం. (చి. ని.)

దాకల్లు=డాకల్లు[1]. వి. (దాపు+కల్లు[3].) బండికంటి కడకమ్మి. (శ. ర.)

దాకొను. అ. క్రి. (దాపు+కొను.) ౧. సమీపించు.

క. దాకొని రతిసమయంబుల,జోక న్వలిగాడ్పు
లీను సుగంటివి నీవే, యాకాంత పేదపేర్పదు,
నీకుం బటాంతరము సవతు నేం గానం
జుమీ. రామా. ౫. ౨౮౨.

క. తగువారిం బిలిచి యిదిగో,లగనము దాకొ
నియెు నెల్లి లలిం బుడమికి నేం,నిం,గం జేయు
వలయు రక్కసి,మగువం బొరిగొన్నవాండి
మగనిం గడంకన్. అచ్చ. రా. అయో. ౮.

౨. ఆవరించు, కవియు;కలియు.

ఉ...పురంబు సర్వమును, దాకొని కాచుచున్న
కుముదప్రముఖుల్ సతతంబు గొల్వంగాన్.
పరమ. ౧. ౩౬.

ద్వి...అవనీశుబంట్లు,ఆకాశవాణికిన...వనికాం
తకును, దాకొని చేరియొత్తి దండముల్ పెట్టి.
ద్వి. శ. సా. ౨. ౮౨ పా. ౧౦ పం.

స. క్రి. (త. తాక్కు.) అధిరోహించు,ఎక్కు;
చేరు, పొందు.

ఉ. కుంకుమపంకశోణ యగుకొండలమండలనా
థుపట్టి వామాంకము దాకొనన్ ఘణఘణా
రవభూరికపాలమాలికా,లంకృతు లోంకృతు
ల్ నొడువులా గడరన్ ... పాండు. ౨.
౧౯౨.

ఉ. రాకలుమంబు లెల్ల బయలంబడం ద్రోచిన
మా కవాటుమై, దీకొని ప్రోచు నిక్క మని
ధీయుతు లెన్నం దదీయవర్ణముల్,గైకొని
భక్తిచే నుడువం గానరుగాక విపత్పరంప
రల్,దాకొను నే జగజ్జనుల...దా. శ. ౨౬.

ఉ. ఆకుముదప్రియాన్వయునవాభ్యుదయంబున
వరమాసల్,లాకృతి నొప్పెం గీర్తులు మహార్ణ
వస్తపకలంఘునోద్ధతిన్, దాకొని చక్రపర్వ
తనితంబములం దదధీనభూమియుం, దాంక
నగుంజుమీ యని నిదానము ముందుగం దెల్పు
కైవడిన్. కవిరా. ౩. ౧౧.

దాకొలుపు. స. క్రి.(దాకు+కొలుపు.)చేర్చు.
సీ. పైం బండ్లు గలిగి లోపలం బుచ్చుతరుశాఖ
గొంగళిపూల దాకొలుపరాయి, శాకుం,
౩౧.

దాక్షము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దక్షసంబం
ధమైనది.

దాక్షాయణము. సం. వి. అ. న. బంగారము.
(కే. ని.)

దాక్షాయణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. అశ్విన్యా
ద్యన్యతమము, అశ్విన్యాదులలో నేదేనియు
నొకటి. ౨. సతీదేవి. ౩. పార్వతి. ౪. కద్రు
వ, నాగమాత. ౫. వినత, గరుడమాత. ౬. అ
దితి, దేవమాత. ౭. దితి, రాక్షసమాత. ౮.
భూమి. ౯. లక్ష్మి. (కే.ని.) ౧౦. దంతి, నేపా
ళముక్. (వాచ.)

దాక్షాయణీపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. ఈశ్వ
రుండు. ౨. చంద్రుండు. (వాచ.)

దాక్షాయణుండు. సం వి. అ. పుం. దక్షుని
యువాపత్యము. (వాచ.)

దాక్షాయ్యము. సం. వి. అ. పుం.-శీఘ్రముగాం
బోవునది-గ్రద్ద.

దాక్షి. సం. వి. ఇ. పుం. దక్షునియపత్యము,దక్ష
సంతతి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దక్షునికూంతురు. ౨.
పాణినితల్లి. ౩. కపిలగోవు. (కే. ని.)

దాక్షిణాత్యము. సం. వి. అ. పుం. నారికేళము,
కొబ్బరిక్. (రా. ని.)

దాక్షిణాత్యుండు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
దక్షిణపుదిక్కువాండు, దక్షిణదేశపువాండు.

దాక్షిణికుండు. సం. వి. అ. పుం. ఇష్టాపూర్తా
దికర్మములు చేసి దక్షిణమార్గమునుండి చంద్ర
లోకమున కేంగువాండు. (వాచ.)

దాక్షిణ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. కనికరము.

౨. ఆనుకూల్యము, ఒద్దిక. ౩. పటుత్వము. సామర్థ్యము; నైపుణ్యము. ౪. దక్షిణనాయకునిధర్మము. ౫. దక్షిణదిగ్భవత్వము, దక్షిణపు వైపుది యగుట.

దాక్షిణ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దక్షిణీయుఁడు, దక్షిణకు తగినవాఁడు.

దాక్షేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం-దాక్షీపుత్రుఁడు-పాణిని.

దాక్ష్యము. సం. వి. అ. న- దక్షత్వము-౧. కౌశలము, నేర్పు; పటిమ, సామర్థ్యము. ౨. ఆర్జవము, చక్కటి.

దాగలి=దాకలి. (శ.ర, 'దాఁగలి' అని చి.ని.)

దాఘము. సం=దాహము. (వాచ.)

దాడకము. సం. వి. అ. పుం. దంతము, కోఱ.

దాడి[1]. వి. (సం. ధాటీ. ప్రా. ధాడీ. క. దాడి.) ౧. దండయాత్ర, శత్రుజయార్థమై దండెత్తి పోవుట.

ఉ. కందువ సెప్పి యొక్కెడఁ ద్రిగర్తులు దాడికిఁ గూడువారు... భార. విరా. ౩.౧౨౬.

ఉ. ఆతనిదాడికిం దలఁకి యచ్చటివీడులరాజులెల్ల నత్యాతురులై ... హరి. పూ. ౩.౧౨౬.

మహాస్రగ్ధర... ఇతనియశోమండలీపూర్ణరాకా, తుహినాంశుల్ దాడిమై వత్తురు వడిఁ దనపై దొమ్మిగా నంచు... నైష. ౫. ౧౬౦.

౨. ఔద్ధత్యము, ఉదుటు.

ఉ. అట్టియెడన్ గడంగి జగమంతయు నాఁగెడుమంచుదాడి క్కిట్టటు చనంగ లేక శరణంచుఁ దమున్ భజియించువెట్టుకన్, దట్టపు నుంగువాసనలతో వగులేజవరాండ్ర చొక్కపున్, గట్టిమెఱుంగు చన్గవలు గట్టె నిజోపరిఁ బట్టుబంధమున్. చం. రా. ౫. ౨౬.

చ. తలిరుఁజిగురావజీరుబలుదాడికి నోడి కదంక

దక్కె... నీలా. ౩. ౧౪.

రగడ. వేసవి వేసఁగ నిత్తు నీకిర్వేళ వేలతికాంతవారము, దాడి దాడిమగమికిఁ జేరఁగఁ దగు నెదగు నెడ కెరిగెఁ గిరము. చంద్రి. ౪. ౬౩.

జ: దాడికాఁడు, దాడిగొను, ~~దాడిచను~~, దాడిచేయు, దాడిపోవు, దాడియాడు, దాడివచ్చు, దాడివెట్టు.

దాడి[2]. వి. (సం. దాఢికా.) శ్మశ్రువు, గడ్డము.

దాడి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧-బద్ద లగుపండ్లు గలది- దానిమ్మ. ౨. దానిమ్మపండు. (వాచ, విల్యమ్సు.)

దాడింబ=దాడిమ.

సీ. దాడింబ యనఁగను దాడిమం బలరును... ఆం. భా. ౨. ౫౦.

దాడింబము. సం.వి.అ.పుం. దానిమ్మ. (వాచ.)

దాడికాఁడు. వి. (√దాడి[1]) ౧. దండెత్తువాఁడు.

చ. తిమిరపుదాడికాఁడు చనుదేరఁ దొడంగెను నా కెదుర్పఁగా, సమయము కాదు... విప్ర. ౩. ౨౩.

చ. జలజవనంబుకూర్మిచెలి జక్కవదోయిముదంబు నిక్కుచుఁ, గ్కలపయి దాడికాఁడు త్రిజగంబులమ్రొక్కులయిక్క వేదముల్, మొలచినపాఁదు... ప్రాణికోటికిన్, వెలుఁగన నొప్పునవ్వెలుఁగు వేగమ తూర్పునఁ దోఁచె నత్తఱిన్. కేయూర. ౪. ౨౩.

౨. వేగులవాఁడు.

చ. ఇదె చనుదెంచెఁ జైత్రుఁ డని యెల్లవనంబులకున్ బ్రమోదముల్, పొదలఁగ మేలివార్త గొని బోరన వచ్చినదాడికాఁ డన, న్మృదువనదేవతాముఖసమీర మెదుర్కొన నుల్లసిల్లె నిం, పొదవఁగ దక్షిణానిలమనూనమనోహరఖేలనంబునన్. నృసిం. ౨. ౬౦.

దాడిగొను. అ. క్రి. (√దాడి1.) ఒకదానివెంబడి నొకటి వచ్చు.

తన్వీవృత్తము. పాడి వినోదంబులు సలిపినగోపాలుఁ డటంచును భక్తసభాస్యల్, దాడిగొనక విశ్వవిరమణముతోఁ దన్వినిఁ జెప్పఁగఁ దనరుఁ గవీంద్రుల్. అప్ప. ౪.౨౩౬ పా.

దాడిచేయు. అ. క్రి. (√దాడి1) దండెత్తు, యుద్ధయాత్ర చేయు.

వ...పదునెనిమిదవమాఱు దాడిచేసి శత్రులం దోలి విజయంబు చేకొంటి...భాగ. ౧౦. పూ. ౧౩౫౯.

దాడినిమ్మ=దాడిమ.

మత్తకోకిల. పూచె నిమ్మలు దాడినిమ్మలు పొన్నలున్ సురపొన్నలున్. యయా. ౪. ౩.

దాడిపో(వో)వు. అ. క్రి. (√దాడి1.) దండెత్తు.

ద్వి. ఖరదూషణాదులఁ గడికండములుగ, ధరణిపైఁ గూల్చెఁగదా యని మీరు, తలఁచెద రతనిపై దైత్యులపోక, తలఁపుచు వారిపై దాడిపోఁ దగునె. రం. రా. యు. ౭౫౯. పా. ౨౦ పం.

చ. వెడవెడ నిద్రవొంది కనువిచ్చినపాంథుల మీఁద దాడివోఁ, దడఁబడ నొండొరుం బిలుచుదర్పకుపంపుబలంబులోనియ, ల్కాఁడు కరణిం జెలంగె శుకకోకిలభృంగతతుల్ వనంబునం, దెడ నెడఁ బల్కుఁ గూయ సొగియింపఁగ మ్రోయఁగఁ దద్విరావముల్. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౧౧.

దాడిమ=దాడింబ, దాడినిమ్మ, దాడిమ్మ, దానిమ్మ. వి. (సం. దాడిమః. క. దాడింబె.) దాడిమము.

రగడ. దాడి దాడిమగమికిఁ జేరఁగఁ దగునె దగునెడ కరిగెఁ గీరము...

దాడిమపత్త్రకము. సం. వి. అ. పుం. రోహితకము, ములుమోదుగు.

దాడిమపుష్పము. సం=దాడిమపత్త్రకము.

దాడిమప్రియము. సం. వి. అ. పుం. శుకము, చిలుక.

దాడిమము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. దానిమ్మ. ౨. ఏలకి. న. ౧. దానిమ్మపండు. ౨. ఏలకీఫలము. (కే. ని.)

దాడిమి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దానిమ్మ. ౨. ఏలకి.

దాడిమీసారము. సం. వి. అ. పుం. దానిమ్మ.

దాడిమ్మ=దాడిమ. సాం. ని. స్తా. ౫౩.

దాడియాడు. స. క్రి. (√దాడి1). ముట్టడించు. (మార్కా. శ. ర.)

ద్వి. ఈడఁబోవక యింద్రుఁ డీమనవీడు, దాడియాడుచు వస్తుతతిఁ గొల్లవిడిచి. ద్వి. భాగ. ౩ స్కం. (శ. ర.)

దాడివచ్చు. అ. క్రి. (దాడి1 + వచ్చు.) దండెత్తి వచ్చు, దాడివెడలివచ్చు.

శా. దేవా రక్కసుఁ డొక్కరుం డతిబలోద్రేకంబునన్ దాడిరా. వరాహ. ౧౧. ౧౨.

దాడివెట్టు. అ. క్రి. (దాడి1 + పెట్టు.) దండువెడలు, దండెత్తు.

సీ. అమహోత్తులవెంట నడవికి ఘోషయాత్రా విధి నెపమున దాడివెట్టి. భార. కర్ణ. ౩. ౩౫౬.

ఉ...నేను నా, సేనయు దాడివెట్టెద విశృంఖలతం బ్రతిపక్షువెంట...హరి. ఉ. ౩. ౯౯.

సీ. ఒకనాఁడు దనుజనాయకుసేనతో దివ్యధామంబుపై కటు దాడివెట్టి. ఉ.హరి.౧.౧౮.

దాఢ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కోఱ, దంష్ట్రి. ౨. ...కోరిక. ౩. సమూహము, గుంపు.

దాఢిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దాఢ. ౨. శ్మశ్రువు, దాడి.

శ్లో. కేశేషు గృహ్ణతో హస్తౌ ఛేదయేదవిచారయన్, పాదయో ర్దాఢికాయాం చ గ్రీవాయాం వృషణేషుచ. మను. ౮. ౨౮౩.

('దాఢికాయాం= శ్మశ్రుణి' కుల్లూకభట్టవ్యాఖ్య.)

దాణ. వి. (సం. ధాన్యమ్. హిం. దానా.) గుఱ్ఱము మొదలగువానికి పెట్టుఉలవలు లోనగుఆహారము.

చ...ఏ, తతిఁ గలలోనినుణ్ బడెఁడుదాణ యె అంగను...హంస. ౫. ౪౧.

దాణము. వి. సుంకము, శుల్కము. (శ. ర.)

దాణుధోడ. వి. మల్లవిద్యావిశేషము, పదునాల్గు విసరులలో నొకటి.

వ...అవ్వీరుండు...దాణుధోడ ఝూటునివిమొదలయినపదునాలుగువిసరులమ ర్మంబులుం జూచి...హంస. ౧. ౨౦౬.

దాత. సం. విణ. (బు. త్రీ. బు.) ౧. దానశీలుఁడు, ఇచ్చువాఁడు. ౨. ఖండించువాఁడు, త్రుంచువాఁడు. ౩. శుద్ధిచేయువాఁడు.

దాతము. సం. విణ.(అ.ఆ.అ)౧. భిన్నము, త్రుంపఁబడినది. ౨. శుద్ధమైనది.

దాతవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ) ౧. ఇయ్యఁదగినది. ౨. కోయఁదగినది. ౩. శోధింపఁదగినది.

దాతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ఛేదనము, ఖండించుట. ౨. శుద్ధి.

దాతికత్తి=దాదుంగ. వి. (దాయి+కత్తి.) ఉద్ఘనము, చెక్కడమ్మునకి ఊఁతగా క్రింద నుంచుకొనెడిబల్లలోనగునది. (శ. ర.)

దాతు. వి. (సం. ధాతుః) గైరికాదిధాతువు. (చూ. దాతుబొట్టు.)

జః దాతుబొట్టు.

దాతుబొట్టు. వి. (దాతు+బొట్టు.) గైరికాది ధాతువిశేషముచేఁ జేయఁబడినతిలకము.

మ త్తకోకిల. తమ్మిపూసలపేరు సెల్లనిదాతుబొట్టును జూడ నంగము పైఁ దగుసొమ్ముగా... చెం చరుదెంచినన్. ద్వా. ౮.౯. ('ధాతుబొట్టు' ముద్రి.)

దాత్యూహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దాత, ఇచ్చువాఁడు. (కౌముది.)

దాత్యూహము. సం. వి. అ. పుం.౧. కూకుడు, గుండఁగిపక్షి. ౨. చాతకము, వానకోయిల. ౩. నీరుకాకి. ౪. మేఘము, మబ్బు.

దాత్రము. సం. వి. అ. న.-ఖండించునది; కోయునది- లవిత్రము, కొడవలి.

దాదాపు. వి. (దాపు+దాపు.) మిక్కిలిసమీపము. (శ. ర.)

దాది=దాదిలి. వి. (సం. ధాత్రీ. ప్రా. ధాఈ, ధత్తీ. క. దాది. త. తాది.) పెంచినతల్లి, ఉపమాత.

గీ. పతి కళావతి యనుదానిఁ బద్దనయన, దమసహోదరి గాఁజాపుదాదికూఁతు, నంతికము నకు రప్పించి యాదరించి,న ర్మసాక్షిణిఁ గావించి నగుచుఁ బలికె. శైవ. ౮. ౫౪.

సీ. పలుదాదు లగుచు బెబ్బులులబిడ్డల నిచ్చ విసువక పెంచు నాఁబసులపదుపు. యయా. ౨. ౪౯. దశా. ౪. ౧౩౭.

దాదిలి=దాది. వి. (సం. ధాత్రీ.) దాది, ఉపమాత.

క. తామ్రశేపురహర్మ్యములకు, దాదిలి యగుచు దినకరసుధాకర తేజః, ప్రాదుర్భావనిదానము, హాదీధితి తెలియఁ దరమె యాసభమహిమల్. కళ. ౩. ౧౪.

దాదుంగ=దాతికత్తి. వి. (దాయి+దుంగ.)

ఊర్ధనము, వడ్రంగి కఱ్ఱలు చెక్కునపుడు క్రింద ఊఁతగా నుంచుకొనుదుక్కు. (శ. ర.)

దాధికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) పెరుఁగు లో వేయఁబడినది, పెరుఁగుతోఁ గలుపఁబడినది. వి. అ. న. (పెరుఁగుతోఁ జేయఁబడిన) గుల్మాది నాశక మగుఔషధభేదము. (విల్యమ్సు.)

దాధికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. పెరుఁగుతో భుజించువాఁడు. ౨. పెరుఁగుతోఁ దిరుగువాఁడు-పెరుఁ గమ్మువాఁడు. (విల్యమ్సు.)

దానకము. సం. వి. అ. న. ౧. అల్పదానము. ౨. కుత్సితదానము.

దానపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. బహుప్రదుఁడు, మహాదాత. ౨. అక్రూరుఁడు. (కృష్ణుని చెలికాఁడు. వాచ.)

దానపత్త్రము. సం. వి. అ. న. దానము చేసినట్లు వ్రాసి యిచ్చినపట్టము.

దానము. సం. వి. అ. న. ౧. త్యాగము, ఈవి, ఇచ్చుట. (దశదానములు—గోదానము, భూదానము, తిలదానము, హిరణ్యదానము, ఆజ్యదానము, వస్త్రదానము, ధాన్యదానము, గుడదానము, రౌప్యదానము, లవణదానము;—షోడశమహాదానములు—గోదానము, భూదానము, తిలదానము, హిరణ్యదానము, రత్నదానము, విద్యాదానము, కన్యాదానము, దాసీదానము, శయ్యాదానము, గృహదానము, అగ్రహారదానము, రథదానము, గజదానము, అశ్వదానము, ఛాగదానము, మహిషీదానము.) ౨. గజమదము. ౩. పాలనము, రక్షణము. ౪. ఛేదనము, ఖండించుట. ౫. శుద్ధి. ౬. రాజ్యాంగచతురుపాయములలో నొకటి. (ఇది పంచవిధములు- తనకుఁ గలధనము నంతయు నిచ్చుట, ఎక్కడ నైని ధనము తీసికొన్నచో దానికి తాను అనుకూలుఁడై యుండుట, అపూర్వవస్తువుల నిచ్చుట, అన్యులధనముఁ బుచ్చుకొనఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట, అప్పుతీర్చుట.)

దానవారి. సం. వి. ఇ. పుం. రాక్షసులశత్రువు- ౧. దేవుఁడు, వేలుపు. ౨. విష్ణువు. ౩. మదోదకము, గజమదజలము.

దానవీరము. సం. వి. అ. పుం. దానముచేయుటలో నుత్సాహము చూపుట, వీరరసభేదము.

దానవీరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దానముచేయుటలో మహాశూరుఁ డగునాయకుఁడు, దానవీరరసప్రధాననాయకుఁడు. (శిబికర్ణదధీచ్యాదులు.)

దానవుఁడు. సం. వి. అ. పుం- దనుసంతతివాఁడు- తొలివేల్పు, రాక్షసుఁడు.

దానవురాలు. మి. వి. రాక్షసస్త్రీ, రక్కసి. క. అవివేక మడిగి దైత్యప్రవరునియంతిపురము నకుఁ బద మనుచుఁ దానవురాండ్రు వలుకుపలుకుల్, చెవిఁ దాఁకి చుఱుక్కు మనినఁ జిత్తం బొఱలన్. రామా. ౬. ౧౪౧.

దానవేయుఁడు. సం=దానవుఁడు.

దానశీలుఁడు. సం=దానశౌండుఁడు.

దానశూరుఁడు. సం. = దానశౌండుఁడు.

దానశౌండుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) బహుప్రదుఁడు, మిక్కిలి దాతయగువాఁడు.

దాని. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ఈవికాఁడు, దాత. ౨. మదము గలది. (గజము.)

దానిమ్మ=దాడిమ్మ. సాం. ని. స్థా. ౫౩.

దానీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. ఇయ్యఁదగినది. (ధనాది.) ౨. దానపాత్రము, దానసంప్రదానము. వి. అ. న. దానము.

దానువు. సం. విణ. (ఉ.) ౧. పరాక్రమవంతుఁడు, మగఁటిమి గలవాఁడు. ౨. దాత, ఈవికాఁడు.

వి.ఉ.పుం. ౧. సుఖము. ౨. వాయువు. ౩. యజమానుఁడు. ౪. సూర్యుఁడు. (శే. ని, వాచ.)

దాపనము. సం. వి. అ. న. ఇప్పించుట.

దాపరము=డాపురము. వి. (√దాయు) ప్రాప్తి. (శ. ర.)

జః దాపరించు.

దాపరించు. అ. క్రి. (√దాపరము) ప్రాపించు. (శ. ర.)

(వ్యవ) వీఁడు మా కెక్కడ దాపరించినాఁడు. (ఇది నిందాద్యోతకము.)

స. క్రి. ప్రాపింపఁజేయు, లభింపఁజేయు, చేకూరఁజేయు.

కలిక. తఱిని సద్గురుసుతుల దాపరించినసదయ, పెరిమె నాగపురంబు పెక్కలించినవిజయ. అప్ప. ౪. ౩౩౩.

దాపల=డాపల. వి.ఔ. ఎడమవైపు. (చూ. దా.)

వ... వలపటఁగృపాశ్వత్థామలును దాపటఁ గృతవర్మ ద్రోణసులును వెనుక బాహ్లికసోమదత్తభూరిశ్రవసులును... భార. భీష్మ. ౧. ౧౦౩.

చ. కటకట కాశికాపురి నొకానొకనిద్దురఁ గన్నుమోడ్చి యప్పటఁ గను విచ్చునప్పు కుడిభాగము గన్గొని చోద్య మందు దాపటి దెసఁ జూచి యచ్చెరువుపాటు వహించు మనస్సరోజసం, పుటమున నాఁడులాఁగు మగపోఁడిమియుం గలజంతుసంతతుల్. కాశీ. ౩. ౯౯.

గీ. కారణములేక దాపలికను ద్రవించు. భార. శాం. ౬. ౧౨౯.

ఉ. పచ్చలకంకణమ్ములను భాసిలుదాపలికేల జాలువా, రుచ్చెలకొంగు దాల్చి... ఉ. రా. ౪. ౧౯౨.

జః దాపలించు, మొ.

దాపలించు=డాపలించు. స. క్రి. (√దాపల) ఎడమవైపుగా నుంచు.

వ... బకవైరి దాపలించి తిరిగిసం బెరిఁగినయీరసంబున నుల్లసితుండై యాభూవల్లభుండు... భార. శల్య. ౨. ౨౬౭.

దాపించు. అ. క్రి. (√దాయు.) సమీపించు. (శ. ర.)

దాపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఇప్పింపఁబడినది. (ధనాది)

దాపితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దండితుఁడు, దండువుగొనఁబడినవాఁడు.

దాపు=డాపు. స. క్రి. (√దాయు.) చేర్చు.

క. తమవారిం బిలిచిన వైశిమ చని వారంద ఱుక్ బొలసుమేపరిక్రల్గుమొగన్ దాపిన పెనుత్రాయి మొగిం బడఁ దన్ని లోని కేఁగి కడంకన్. అచ్చ. రా. యు. ౪౪౭.

ఉ. వచ్చినకృష్ణునిన్ సుజనవత్సలుఁ గన్గొని ద్వారకాజనుల్, ముచ్చట లెల్ల దాపుకొని మ్రొక్కుచు సొక్కుచు సంతసంబునన్, మచ్చికలుం బ్రమోదములు మన్ననలుం గనిరి ...వి. పు. ౬. ౨౭౨.

(వ్యవ.) పెండ్లిలో అగ్ని దాపుడురు.

" అగ్నిహోత్రమును చూచి కొంచెము దాపుము. (ఆఱిపోకుండ సమిధలు చేర్చుము అని భావము.)

వి. ౧. ఆధారము, అండ, శరణము.

ఉ... మామనోగతులు నిర్భరహర్ష ము నొందె నింక నెప్పట్టున నేము ధన్యులము ప్రాపును దాపును నీవు గల్గుటన్. హరి. ఉ. ౧. ౧౪౫.

ఉ. స్థాణునిలోచనాంచలము దాపుగఁ దీవ్రతరార్చులన్ నిజ, ప్రాణము గొన్న నాఁటిపగ యాతఁ దలంచియో... సౌమ. ౪. ౩౧.

మత్తకోకిల. ఆపదైనను రానిచుట్టము నాజ్ఞ మీఱినపుత్త్రుఁడుఁ, దాపు లేనిరణంబు నేటికి దానవోత్తమ చూడఁగాఁ. మై. ౧. ౯౧. (భయము అని. శ. ర.)

౨. అవలంబమ్ము, ఊఁత.

గీ. ఏడుపాతాళముల క్రిందియిఱుకుఁగొంది, కరిగి తోయాత్తయై యున్న ధరణిఁ జూచి, మొగము దాపుగ నిచ్చి నిర్మద శక్తిఁ గరిమ గడలొత్తగా నెత్తెఁ గరుణఁ బ్రభుఁడు. హరి. పూ. ౮. ౧౬.

గీ. యమనియమవర్తనములతో నాసనాదు, లభ్యసింపఁగఁ దొడఁగె వత్స్యాదరమునఁ, దాను మను విన్నభంగులు దాపుగాఁగ, వచటిశక్తిని గురువుగా నాత్మ నునిచి. కళా. ౩. ౧౩౩.

౩. సమీపము, చేరువ.

సీ. డాకాలిగండపెండారంబు దాపున బొమ్మలై వైరిభూభుజులు వ్రేల. కాశీ. ౧. ౪౫.

దాపుకొను. స. క్రి. (దాపు+కొను.) ఆశ్రయించు, అండగొను.

వ. ఇట్లరుగుదెంచి ప్రాంతరత్నస్తంభంబు దాపుగొని సఖీజనంబులమరువున లజ్జావనతవదనారవింద యగుసుందరిం గడచి... కవిక. ౩. ౨౦౫.

దాపురమగు. అ. క్రి. (దాపురము+అగు) ప్రాప్తమగు, దాపరించు.

గీ. కారణం బన్నిటికి నల్ల పొరువమెక్క, దా య దెక్కడ దాపురమాయెఁ దనకు. సారంగ. ౨. ౧౪౫.

దాపురము = డాపురము. వి. (√దాయు.) ప్రాప్తి. (శ. ర.)

ద్వి. నీరఁజి చ్చెగయింప నేర్చినతల్లి, యెచ్చట నుండి నీ విట దాపురముగ వచ్చితివి యో యీ వాస మీ ననుచు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౨౦౧. పం. (దాపురముగ వచ్చితివి=దాపరించితివి.)

దాప్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇప్పింపఁదగినది. (ధనాది.)

దాప్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దండుగ గొనఁదగినవాఁడు, దండ్యుఁడు.

దామ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దామము.

దామని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పెక్కుపలుపులు గలనిడివిత్రాడు, దామెన. ౨. పలుపు.

దామము. సం. వి. న్. న. స్త్రీ. ౧. పాలుపితుకునపుడు పసులకు కాలికిఁ గట్టెడుత్రాడు, బందము. ౨. దామెనత్రాడు, పెక్కుపలుపులు గల నిడివిత్రాడు. ౩. రజ్జువు, త్రాడు. ౪. మాల, దండ, హారము. ౫. (పసులను గట్టెడు)తలుగు, సందానము, పలుపు. ౬. (మెఱపులోనగువాని) రేఖ, గీఱ. (విద్యుద్దామము, మె.)

దామర. వి. ౧. ఉరిత్రాడు.

చ. ఎలమి మనోజలుబ్ధుఁ డెనయించినజక్కవదీము పెంటి పేఁ, రెలుఁగునఁ బిల్చి చూడ్కిఁ గదియించి యెదుర్కొని మేనుమేను ని, శ్చలగుణసంగతిం బెనఁచి చక్రము దామర తెంకిఁ జేర్పఁ దత్కలకలశంకఁబోలె విహగంబులు వీడెఁ గులాయకూటముల్. వసు. ౪. ౧౩౨.

౨. మండలాకార మగుకుప్పము. (శ. ర.)

దామాంచలము. సం. వి. అ. న. అశ్వాదుల కాళ్లకుఁ గట్టెడుత్రాడు.

దామాంజనము. సం = దామాంచలము. (విల్యమ్సు.)

దామెన. వి. (సం. దామనీ) పెక్కుపలుపులు గలనిడివిత్రాడు.

క. తలుగులపొది యొకదెసఁ బెయ్యలదామెన
యొక్కవలన ననువై యుండఁగ, మొల మోపి
పెక్కుచుట్లఁగ, బలుత్రాటం జుట్టి గోపభా
వం బమరఁగ. భార. విరా. ౧. ౨౪౫.

సీ. ...విశ్వమెల్ల, నతిలీలమై మహాద్భుతసమగ్ర
స్ఫూర్తి నుండును గోక నూ లున్నభంగి,
దామెనఁ బశువులు దగిలి యుండెడుమాడ్కి
...భాగ. ౬. ౧౬౯.

గీ. దక్షునల్లుండ్ర మెడల సూత్రములు గట్టి,
యూపముల సూత్రములతోడ నుద్దిచేసి,
దామెనలు గూర్చి నడిపించెఁ దరతరంబ,
వీరభద్రుండు పశువుల వెల్చునట్లు. కాశీ.
౪. ౭౭.

దామెనత్రాడు=దామెన.

మ. చనుమా చూతము నీతెఱం గనుచు నుత్సా
హంబుతోఁ దల్లి దా, మెనత్రాటన్ ఖెసుటో
టితోన మును బల్మిన్ గట్టినన్...హరి. ఉ.
౮. ౨౩౫.

సీ. చిక్కము లొమ్మలలు మాసినచింపిబొంతలు దా
మెనత్రాళ్లు గోతములు వెండ్రు, కలమోపులు
ను...చెన్న. ౨. ౨౦౮. హంస. ౨. ౪౫.

దామెనపగ్గము=దామెన.

సీ. దామెనపగ్గముల్ తలత్రాళ్లు నరిత్రాళ్లు
చిక్కంబులును జల్దిచిక్కములును. శుక.
౨. ౫౮౫.

దామెనమోసు=దామెన.

సీ. దామెనమోసులు దగిలి యించుక మొగ్గి
గడలు పగ్గము లూఁతగా నిలుచుచు. చెన్న.
౨. ౨౯౨.

జః దామెనకొయ్య, దామెనవేఁట.

దామెనకొయ్య. వి. (√దామెన.) దామెన కట్టు
స్తంభము.

గీ. తలుగు లూడ్చి పెయ్యల నెల్లఁ దల్లిచన్ను,
గుడువ విడుచుఁ గొన్ని టి
నుఱక దామెనకొయ్యలు పెఱికి పాఱి, వైచు
గాకళ్లె నుట్లను ద్రచ్చి త్రెంచు. హరి. పూ.
౫. ౨౦౬.

దామెనవేఁట. వి. (√దామెన.) మృగయావిశే
షము, అచ్చటచ్చట దామెనలు గూర్చి చేయు
వేఁట.

సీ. దీమంబువేఁటలు దామెనవేఁటలు తెరవేఁ
టలును నేర్చు తెరలికలును. ద్వా. ౭. ౨౨.

దామోదరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వర్ధమాన
(బర్ద్వాన్) పురసమీపమున నుండెడియొకానొక
నదము. ౨. సాలగ్రామవిశేషము.

దామోదరుఁడు. సం.వి.అ.పుం. ౧. (దామ+
ఉత్ + అర-దమాదులచే ఉత్కృష్టమగుబుద్ధికి
విషయ మగువాఁడు) విష్ణువు. ౨. (దామ+ఉ
దరుఁడు=యశోదచేతఁ గట్టఁ బడినత్రాఁడు ఉద
రమునఁ-నడుమున-గలవాఁడు) కృష్ణుఁడు.

దామ్యత్. సం. శత్ర. ౧. అణఁచుచున్న.
౨. దండించుచున్న.

దాయ. వి. (√దాయ- సం. దాయాదః. ప్రా.
దాయాదో. క. దాయ.) జ్ఞాతి, సగోత్రుఁడు;
శత్రువు.

ఆ. అనఘ పితృపితామహప్రపితామహ, పూజన
ములు శిష్టపూర్వకముగఁ, జేయవలయు నియ
తి దాయ దొడ్గినజన్ని, దంబుతోడ భక్తిధా
మ మగుచు. భార. అను. ౩. ౧౯౯.

గీ. దాయ యనఁగ సగోత్రాభిధాన మొప్పు.
ఆం. భా. ౧. ౧౧౨.

గీ. జలరుహములకుఁ దచ్ఛయచ్ఛాయ దాయ,
యనఁగ నతఁ డొప్పె నవయౌవనాగమమున.
వైష. ౧. ౫౭.

ఆ. చక్కఁ జలము పెనఁగఁ జన దింక నినుఁడు
పశ్చిమధరాధరంబు సేరఁ బోయె, దీని
...ాయ మేమ గల్పించెద, దానఁజేసి

కాని దాయ వడఁడు. భార. ద్రో. ౪. ౩౧౨.
ఉ. వాలినదాయవారి దొరవారి ననేకులఁ గూ
ర్చుకొన్నఁగా, కేల జయింప వచ్చు... కు.
సం. ౧౧. ౬౬౧.

దాయఁగట్టు. స. క్రి. (దాయన్ + కట్టు.) ౧. బందము వేయు. (శ. ర.) ౨. పశువుల నొండొంటితో లంకెవేయు.
(వ్యవ) బంతిలో అయిదుద్దును దాయఁగట్టిన భాగుగా నడచును.

దాయకాలము. సం. వి. అ. పుం. దాయవిభాగము చేసికొనుకాలము.

దాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఇ. ఆ.) ౧. ఇచ్చువాఁడు. ౨. ఖండించువాఁడు. ౩. శోధించువాఁడు. వి. అ. పుం. దాయాదుఁడు, జ్ఞాతి.

దాయబంధువు. సం. వి. ఉ. పుం- దాయభాగము పుచ్చుకొనుబంధువు- భ్రాత, తోఁడఁబుట్టినవాఁడు.

దాయభాగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దాయములోనిభాగము. ౨. దాయవిభాగము, పిత్రాది ధనమును పంచుకొనుట.

దాయము. వి. (క. దాయ. త. దాయం.) ౧. (జూదము గవ్వలాట మొ. వానిలోని) పందెము.
సీ. కైయధికంబుగఁ గల్లసారెలు వైచి యెక్కుడు దా
యంబుల యెడలు గడపి. దశకు. ౫. ౬౪.
సీ. ఒకదాయ మాడిన నున్నదాయం బాడు మ
నక వాటులు రెండు గొని చెలంగి. ఉ.హరి.
౩. ౧౨౭.
ద్వి. వలవ దచ్చొకమాటలు నీకు ననుచు, నల
ఘుఁడు దచ్చొక మని దాయ మాడు. పండి
తా. పురా. ౧౨౫ పు.
౨. విపత్తు, ఇడుమ, ఆపద.
ద్వి. వడి నుక్కుదాయము వచ్చుచో ధైర్య,
ముడిగిన దైన్యంబు నొందిన...
రిక్చు. ఉ. ౫౯౫. పం. (గొప్పయిడుమ, అని టీక.)
౩. క్రీడావిశేషము.
గీ. దాయముల నాడు వామనగాయ లాడుఁ,
బాటలను బాడు... అకుశీల జగన్మోహనాం
గి యగుచు. బ్రహ్మో. ౩. ౩౦.
సీ. దాయాలు పొగటాలు దాఁట్రాయి చదరంగ
మును జోటురాళ్లును మూఁతపొడుపు. హంస.
౩. ౧౪౬.

దాయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దానము, ఈవి.
శ్లో. అస్వామినా కృతో యస్తు దాయో విక్ర
య ఏవ వా. మను. ౮. ౧౯౯.
౨. వివాహకాలమందు కన్యకిచ్చుధనము, అరణము. ౩. కన్యాదానకాలమున అల్లున కిచ్చుకట్నము, అరణము. ౪. విభాగార్హ పిత్రాదిధనము, పంచుకొనఁదగినతండ్రిలోనగువారిసొత్తు. ౫. లయము, నాశము. ౬. ఖండనము, ఛేదించుట. ౭. సోల్లుంఠనభాషణము, ఊల్లికుట్టుమాట, ఎత్తిపొడుపుమాట. ౮. ఈయఁదగినధనాదికము. ౯. స్థానము, తావు ౧౦. శుద్ధి, నైర్మల్యము. (వాచ.)

దాయాద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దాయాధికారిణి, జ్ఞాతి. ౨. కూఁతురు.

దాయాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్) దాయమును అనుభవించువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. దాయాదుఁడు, జ్ఞాతి. ౨. పుత్రుఁడు. ఈ. స్త్రీ. ౧. పుత్రిక. ౨. దాయాధికారిణి.

దాయాదుఁడు. సం. వి. అ. పుం- దాయమును పుచ్చుకొనువాఁడు, దాయమును భుజించువాఁడు- ౧. దాయాధికారి, జ్ఞాతి. ౨. పుత్రుఁడు.
శ్లో. నమ స్తస్మై యశోదాయా దాయాదా
యాస్తు తేజసే, యద్ధి రాధాముఖాంభోజం
భోజంభోజం వ్యవర్ధత.

దాయాద్యము. సం. వి. అ. న. జ్ఞాతిత్వము, దాయాదత్వము.

దాయి[1]. వి. ఛా. (√దాయు) సమీపము.

ఉ. ఆతరళాక్షి డెందమున నారట మొందుచు నేఖి వేయుదుఁ, రాతికిఁ దోడు వోయినది రాకుతు డెందము మెత్త గాదు దా, దాతికి వచ్చియుండ నీకఁ దాలిమి చెల్లునె మూరఁ దంటిమా, ఘాతకుఁ డోర్వరాదు పముఖంబున నేటికి తాయభారముల్. సారంగ. ౨. ౯౬.

దాయి[2]=డాయి వి. ౧. దాకలి, నిఘాతిక. (శ. ర.)

౨. ఉద్ఘనము, చెక్కడిమ్రాని క్రింద ఊఁత గానుంచుకొను సుదుక్క.

ద్వి. భామిని నప్పుడ పడఁగొట్టి రెండు, చేతులఁ గట్టి డాచేతఁ దాఁ బట్టి, దాతిపై నిడి బాడితయు నెత్తి పూఁచి. పండితా. పురా. ౯౬ పా.

సీ...దాయి యనంగ నుద్ఘ ననామ మా...అం. భా. ౨. ౩౦౦. (ఉత్పతనాఖ్యయా. అప ముద్రి.) ప్రబంధ. ౪౪.

దాయి. సం. విశే. (న్. నీ. న్) ఇచ్చువాఁడు, దాత. (ఇది సమాసాంతమునందే యుండును. క్లేశదాయి=క్లేశము ఇచ్చునది, క్లేశము కలిగించునది.)

దాయించు=డాయించు. (√దాయు.)

దాయు=డాయు. అ. క్రి. ౧. అంటు, లగ్నమగు.

క. భూపాల మెఱుఁగుఁబోఁడుల, చూపులనుం దాయు నీదుసొబగు గట్లగుటన్, మాపిన్నది యినువింతల, చూపుల నరగంటు వెఱచుచున్నను జూచున్. సైవ. ౪. ౬౧.

౨. కలుగు, పుట్టు.

ద్వి. తగవును ధర్మంబు తలపోసి ...

దాయ నబోఁయపై నల్క వోడమి. రం. రా. బాల. ౬ పా. ౧౩ పం.

స. క్రి. అ. క్రి. చేరు, సమీపించు.

గీ...తా నడుగడుగునకును, దడఁబడి పడుచుఁ బార్వతి దాయ వచ్చి, యూరెలుంగున దీవించి యిట్టు లనియె. వరాహ. ౬. ౧౮.

ఉ. తక్కలయాలవాలములు దాయుదురే తరుణీజనంబులన్. విక్ర. ౩. ౨౯.

సీ. వచనామృతౌఘప్రవాహాభిషిక్తుఁ గాఁ జేయుచుఁ బరమేష్ఠి దాయఁ బిలిచె. కు. సం. ౮. ౯౯౦.

జ: దాకలి, దాకల్లు, దాకొను, దాకొలుపు, దాగలి, దాతికట్టు, దాదాపు, దాదుంగ, దాపరము, దాపరించు, దాపించు, దాపు, దాపుకొను, దాపురమగు, దాపురము, దాయ, దాయి, దాయించు.

దార[1]. వి. (సం. ధారా. క. దారె.) ౧. (నీరు మొదలగువాని) ధార, నీటిజాలు.

క. ఓరమణి నీమువిక్కలు, దారల నగు మోవి పంచదారల నగు స్వర్ధారల నగుఁ జెలువమృతపు, దారల నగు నుడి నఖాళి దారల నవ్వున్. ప్రబంధ. ౬౩౮.

రగడ. తమ్మిపువ్వులమీఁదిజలములదార దారక యుండఁ జల్లుము. పారి. ౪. ౧౬. (శ. ర. పా. "మీఁద జలములు తార, తారక యుండ." ముద్రి. పా.)

౨. (ధారాపూర్వకము గనీయఁబడిన) దానము,

ద్వి...విప్రులకవనివల్లభులు, దగినదానము లీశొధన మీయఁగొనరొ, పగఁగొని యీరీతిఁ బట్టియ ఱడిమి, దారలెక్కలకునై తరువులు వెట్టి, దారల నమ్మించి ధనములు గొనెడి, కఠినచిత్తులు లేరు...ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౪౨౯ పం.

౩. (కవితాదుల) ధార, అవిచ్ఛిన్నగతి.

ము త్తకోకిల. దార తప్పక చెప్ప నేర్తు వుదారవా
క్చతురత్వ మొప్పహళకి నాఁగఁ బ్రబంధ మొ
క్కటి యొక్క నాఁటనె...సమీర. ౧. ౧౫.

౪. క్రమము, విధము.

గీ. తప్ప నాడక తొల్లింటిదార చెడక. ఉ. హరి. ౩. ౧౨౪. (శ. ర. పా.)

జః దారవోయు.

దార². వి. కాహళి, బాకా.

క. ఓరమణి నీదుపిక్కలు, దారల నగు మోవి పంచదారల నగు... ప్రబంధ. ౬౩౭.

ద్వి. భేరి డమామీలు పిల్లగ్రోవులును, దారలు గిడిగిల్లు తమ్మటధ్వనులు. (పల్నాటివీరచరి త్ర. బ్రౌ.)

గీ. పాళెమున నక్కడక్కడఁ బదిలమునకు, మ్రోయఁ జేసినతముకుల మొదలిపోటు, దార మ్రోఁతలపటుహావుఢణఢణలకు, దొంతి గా నిండ్ల నిటు లున్నయంతలోన. కువల. ౨. ౧౧౫.

దార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -భర్తను సోదరులనుండి విడఁదీయునది- భార్య, పెండ్లాము. ("క్రోడా హారా తథా దారా త్రయ ఏతే యథాక్రమం, క్రోడే హారేచ దారేషు శబ్దాః ప్రోక్తా మనీషిభిః. ఇతి వ్యాడిశుభాంగా". అని సుధ.)

చ... తొలుసంజగబ్బిబో, యెత తటి వేచి వింటఁ గదియించినవేగురుఁజుక్కయుంట ను, దతగతిఁ దద్ద్విజాధిపతిదారఁ దమింగడపక్ష... హ. న. ౪. ౩౦.

చ... సద్గుణై, కనిధి నిజాగ్రదార హితకార్యభరా త్తత నుండఁ జూచి... రాఘవ ౧. ౪౩.

శా. ఆరూఢాప్రతిమానవిక్రమకళాహంకారతేజోనిధిన్, శ్రీరామున్ సుగుణాభిరాముఁ దెగడన్ జేకొన్నని న్నాజిలోదారన్, దొంగిలి తంచు నిష్ఠురగతిన్ దండించి ఖండింపము, న్నీ శిక్షైనను దాఁటి వచ్చు నలుకన్ వే

డెల్లి శాంతింపుమా. మొ. రా. ఘుం. ౬౭.

దారకము. సం. వి. అ. పుం. ఊరఁబంది.

దారకర్మము. సం. వి. న్. న. వివాహము, పెండ్లి.

దారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రి కా. అ) -చీల్చువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. పుత్త్రుఁడు. ౨. బాలకుఁడు.

దారక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పెండ్లి.

శ్లో. దారక్రియాయోగ్యదశం చ పుత్త్రం, ప్రస్థాపయామాస ససైన్యమేనం... సం. రఘు. ౫. ౪౦.

దారగ్రహణము. సం. వి. అ. న. పెండ్లి.

దారణ. వి. (త. తారణై. క. దారణె. మహా. ధారణ.) ౧. క్రయము, కొనుట.

గీ. కొనుట దర దారణ యనంగ మనును క్రయము. ఆం. భా. ౨. ౨౬౭.

౨. (ధాన్యాదుల) వెల.

గీ. తేనెతల వడఁ బండె ధాత్రీతలంబు, పాడి దారణ పోఁకకుఁ బుట్టెఁ డయ్యె, నన్నివంకల దుర్భిక్ష మడఁగిపోయెను,...రాము రాజ్యమునను. జై. భా. ౬. ౯.

క. ప్రా లేడుమానికెలకుం, దైలము మానెఁడు పురమ్ము దారణ గలుగన్, బ్రాలసరి తైల మడిగిన, జాలియ యగుఁ గాని నీకుఁ జము శీల బ్బున్. కేయూర. ౨. ౧౦.

జః దారణకొమ్ము.

దారణకొమ్ము. వి. (దారణ + కొమ్ము.) ధాన్యాదుల వెలను దెలియఁజేయు (చంద్రుని) శృంగము.

సీ. వర్ష గర్భము నడవక పోయె విదియలఁ గుము దాప్తుదారణకొమ్ము దతిగ. కాళ. ౩. ౧౪౯. (చి. ని. పా. ధారణకొమ్ము. ము ద్రి. పా.)

దారణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) చీల్చునది. (అ. ఈ. అ.) చీల్చుసాధన మైనది. వి. అ. న. ౧. చీల్చుట. ౨. -జలకాలుష్యమును విఱుచు

నది- కతకము, చిల్లగింజ. 3. ప్రాణాదులను బద్ధలుచేసెడిఔషధవిశేషము. (వాచ)

దారదము. సం. వి. అ. పుం. పాదరసము. ౧. పుం. న. విష భేదము. ౨. సింధుదేశము. 3. హింగుళము, ఇంగిలీకము.

దారపరిగ్రహము. సం.వి.అ. పుం. దారోపసంగ్రహము, భార్యను గ్రహించుట.

దారబందము. వి. (√దారము³ సం. ద్వారబంధః. క. దారబందవు.) ద్వారబంధము.

వ...ఒగగం ద్రోచినదారబందములును...ఉ. హరి. ౧. ౫3.

సీ...దారబంద,మన ద్వారబంధ మొప్పును... ఆం. భా. ౨. ౨౧.

దారము¹. వి. (క. దార.) ౧. నూలిత్రాడు సూత్రము.

సీ...తనరు సూత్రము త్రాడు దార మనఁగ. ఆం. భా. ౨. ౭౫.

౨. త్రాడు, చేత్రాడు.

ద్వి. పదపడి యాక్రియఁ బగ లెల్ల నడచి, పెదకుచు మాపటు వేలముల్ చేరి,చనఁ జన ముందట వెనుకకు నోడి, జను లెల్ల దార మొసంగరా యనుచు. పండితా. పర్వ. 3౪౪ పా.

ద్వి. తా మతిఁయొకఁడు లేఁడా మల్లినాథ, దార మొసంగరా ధర్మాత్ములార. పండితా. పర్వ. 3౪౫ పా.

దారము²=దమ్మము¹. వి. కాకణీచతుష్టయము, నాలుగు కాసులపరిమితి గలనాణెము.

సీ. కా సనఁగాను గాకణి పేరు విలసిల్లు...,దమ్మ మనంగను దార మనంగను దచ్చతుష్టయ సంజ్ఞ దనరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౨౭౪.

దారము³. (సం. ద్వారమ్. ప్రా. దారం.) ద్వారము. (చూ. దారబందము.)

జు. దారబందము.

దారములు. సం.వి.అ.పుం. బ. భార్య. (చూ. అహోబలపండితీయము.)

క. పరదారములందును సఖి,గురువృద్ధనృపాల బాలకులబాంధవభూ, సురవైద్యభృత్యబుధనా, గరకులసతు లాయువునకుఁ గడుఁ జేటనఘా. భార. అను. ౪. ౯3. (పరదారల యందును అని పాఠాంతరము.)

దారవో(పో)యు. స. క్రి. (దార¹ + పోయు.)

౧. దానముచేయు.

క...విప్రులకుఁ, ధేనువులం బదివేలను, మానసమున దారవోసె మఱి యిచ్చుటకుఁ. భాగ. ౧౦. పూ. ౧౧3.

గీ. అంచితాకృతి సాక్షాత్కరించినట్టి, రమకుఁ బ్రతివచ్చుసురమనోరమ మనోరమ యను దాని ననుంగుజామాతఁ గైకొ,భారి సరిగాఁగ నర్చించి దారవోసె. మను. ౫. ౪౭.

క. అని కృతనిశ్చయుఁడై య,ద్దనుజమణికి దార వోసెఁ దనపుత్రి మయుం,డనలునిసన్నిధి నతఁడుఁ, దనరుచుఁ బాణిగ్రహణము దగనొనరించెఁ. ఉ. రా. ౨. ౭౧.

౨. అర్పించు.

గీ. కాంతి పుంభావ మొందినసౌష్ఠవమున, బంతి నడిమికి నేతెంచి భవనభర్త, తపసులకు భక్తి నన్నంబు దారవోసె. కాశీ. ౪. ౧౭౯.

ఆ. ఈశ్వరుని దలంచి యేడుపాళ్లుగఁ జేసి,తన దుమూర్తి నెల్ల దారపోసి, నిత్యకర్మములను నిలుచురా నెఱయోగి...వేమ. ౧. ౪౦3.

దారి¹. వి. (సం. ద్వారమ్; ద్వార్. ప్రా.దారం. క. దారి.) ౧. మార్గము,త్రోవ.

ఆ...మార్గంబు, తెరువు త్రోవ దారి తెన్ను సరవి, చనుప నడవ చొప్పు జాడ డొంక యనంగఁ,బొలిచియుండు...ఆం.భా.౨.౭.

చ. గజపతి వచ్చె నంచు నొకగంధగజంబును

తించి యొక్కఁ డ్కక్కజపడి పల్కినక్ వె
ఱచి కాననభూమికి వీటిఁ బాఱి ద్వారి జడత
నిద్రలోఁ గలవరింప...నైష. ౫. ౧౩౩.

౨. విధము, రీతి, పద్ధతి.

సీ. ఎటువలె వ్యయ మొనర్చుటకును మర్యాద
యేదారి శత్రులయే పణంప.కృష్ణ.౨.౪౭.

సీ. తాళంబు తప్పక తనువుఁ గదల్పక బాగు
మీఱఁ బదంబుఁ బాడుదారి. కువల. ౪.
౧౧౧.

సీ. తలిరాకుగుములు దులకించు వైఖరిఁ గెంపు
రాజిగిసొంపు గెరలుదారి. గీ ...కాననయ్యె,
సరగ సంధ్యారుణప్రభ జనుల కెల్ల. ఇందు.
౪. ౩౧.

౩. స్థానము, చోటు.

వ...ఒక్కయెడ జాతివిరోధం బైన వెలవెలం
బాఱుచు నొక్కచాయ రాశిమిత్రత్వంబు
చాలకుండిన బెండువడుచు నొక్కదారి గణ
వైపరీత్యం బయిన నత్యంతం బనుతాపించు
చు...శుక. ౨. ౧౮౦.

సీ. ఏదారి వీక్షింప మృగనాభికాసంకుమదపం
కనవకుంకుమవ్రజంబు, ఏవంక దర్శింప హే
రాళబహువిచిత్రాంశుకస్వర్ణపట్టాంబరములు.
ఇందు. ౪. ౬.

౪. పార్శ్వము, ప్రక్క, వైపు.

చ. చరణములందుఁ బావ లొకజవ్వని పూను
పఁ జామరంబు లిద్దఱు మఱిచిక్కటూరు
లిరుదారులయం దిడ నొక్కపాటలాధర
కయిదండ యీయఁగ మదావళమంథరుఁడై
మరుత్సభాగురు వగుకొల్వుకూటమునకుం
జనుదెంచి తదంతరంబునక్. చం. రా. ౨.
౫౫.

౫. సూత్రధారుఁడు.

సీ...దారి నాఁ దగు సూత్రధారకుండు.ఆం.
భా. ౨. ౨౭౬.

దారికిఁదెచ్చు=అలవఱుచు, అలవాటుచేయు.

సీ. దారికిఁదెచ్చుకొ మ్మారూఢిఁ బొలోమి సైరం
ధ్రికానసదాచారమునను. కువల. ౪. ౮౭.

దారికివచ్చు=వశమగు, లొంగు.

సీ. రాచిల్క రాయబారమున దారికిరాక సడ్డిం
పఁ గోరమీసములు దువ్వి. కువల. ౪. ౫౧.

దారిలోఁబడు=మంచిత్రోవకు వచ్చు.

(వ్యవ.) మునుపటికంటె ఇపుడు మావాఁడు కొం
చెము దారిలోఁబడుచున్నాఁడు.

జ: దారికట్టు.

దారి². విణ. (సం. ధారీ.) ధరించువాఁడు.

(ఇది కర్తృవాచక ముపపదముగా నుండఁగనే ప్ర
యోగములందు కానవచ్చుచున్నది. మఱియును,
సముదాయమునరూఢిశక్తి గలస్థలమున,వి.గా నుం
డును. ఉదా:-జడదారి.యోగశక్తి గలస్థలమున,
విణ. గా నుండును. ఉదా:-మాయదారి.)

దారి. సం. విణ. (ఇ. ఈ. ఇ.) చీల్చువాఁడు, బ్ర
ద్దలుకొట్టువాఁడు. వి. ఈ. స్త్రీ. క్షుద్రరోగభే
దము, పాదములు పగులుట. (వాచ.)

దారించు. సం. స. క్రి. భేదించు, చీల్చు.

మ. తనదంభోళి హనుస్థలిం బెరసియుక్ దా
రింపలే కుండుటక్, హనుమంతుం డను పేర
మీఱు నని జంభారాతి వజ్రాయుధం,బున
నిర్భీతుఁడుగా వరం బొసఁగె ... సమీర.
౩. ౧౭౪.

దారిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కూఁతురు. ౨. కుల
ట, లంజెటాలు. ౩. ఆఁడుపిల్ల.

దారికట్టు. వి. (దారి¹ + కట్టు.) మార్గమును నిరో
ధించుమూలికలు.

క. ఇది దారికట్టు మొనక ట్టిది కాంతావశ్యకర
ణ మిది నీమది కిం,పొదవించు నోనరేశ్వర,
పదిలం బని తెల్పి కొన్ని బదనిక లొసఁగెక్.
...౪.

సీ. చనువుతో దారికట్టును మొనకట్టును దెలు
పువారలమనవులు ఫలించె. కువల. ౫. ౫౬.

దారితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) చీల్పఁబడినది.

దారిద్ర్యము. సం. వి. అ. న. బీదతనము.

ధారుక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కఱ్ఱబొమ్మ.

ధారుకదళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వనకదళి. (కల్ప)

దారుక(గ)పాలు. వి. మల్లవిద్యావిశేషము, పదు
నాల్గువిసరులలో నొకటి.
వ...ఉద్దడ నాట్య దారుధాణు దారుకపాలు
ధాణుధార ఝాటు... మల్లుపు. ౩. ౬౯.
వ...ఝాటుధాణు కపాలు దారుగపాలు ధా
ణుధారు కధాను ధాణుదారు ఝాటు మొద
లగుపదునాలుగువిసరులు... ప్రబంధ. ౭౮.

దారుకము. సం. వి. అ. పుం. దేవదారువు.

దారుకర్మము సం. వి. న్. న. మ్రానిపని, కఱ్ఱపని.

దారుకీటము. సం. వి. అ. పుం. ఘుణము, కఱ్ఱను
దొలుచుపురుగు.

దారుకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శ్రీకృష్ణునిసారథి.

దారుగర్భ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కాష్ఠకదళి,
అడవిఅరఁటి. ౨. సాలభంజిక, కఱ్ఱబొమ్మ.

దారుజము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) కఱ్ఱనుండి
పుట్టినది. వి. అ. పుం. మర్దళము, మద్దెల.

దారుణము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. పరు
షము, పరుసనిది. (మాట, మొ.) ౨. క్రూరము,
నిర్దయము, కనికరము లేనిది. ౩. ఘోరము, భీష
ణము. ౪. ఉగ్రము, దుస్సహము. (దుఃఖాది)
౫. తీక్ష్ణము, వాఁడియైనది. (కత్తి, మొ.) వి. అ.
పుం. ౧. భయానకరసము. ౨. చిత్రమూలము.
న. మూలార్ద్రాజ్యేష్ఠాశ్లేషానక్షత్రములలో నే
దేని యొకటి.

దారుధాణు. వి. మల్లవిద్యావిశేషము, పదునాలు
విసరులలో నొకటి.
వ...ఉద్దడ నాట్య దారుధాణు దారుకపాలు
... మల్లుపు. ౩. ౬౯.
వ...దారుధాణు... దారుగపాలు ధాణుధారు
ఝాటు మొదలగుపదునాలుగువిసరులు...
ప్రబంధ. ౭౮.

దారున. క్రి. విశే. ప్ర. ౧. ఝటితీత్యర్థకము,
శీఘ్రముగా.
వ... అంత నిక్కడ నాశ్రమపదంబున శకుం
తలయుం దారున వచ్చినవిప్రునివలన రాజు
తనజన్మప్రకారం బడిగినవిధంబును...పర్ణశా
లాభిముఖుండై గమనించుటయు ... చెప్పి
నఁ...పి. శకుం. ౨. ౧౮౯.
చ...ప్రాయని పెనుచింతతోఁ గలఁగ నాంతర
మే నటు వాసి యావినూత్నమణిమండపో
త్తమము దారునఁ జేరి వసించి యున్నెడన్.
చంద్రి. ౨. ౧౩౬.
క...కొండతుదల మిన్నే అనఁగఁ బాజు దారు
న డిగియెన్. అచ్చ. భా. ౩. ౩౭.
౨. అకస్మికముగ, హఠాత్తుగా.
సీ. తారసించినచోట దారునఁ జొరఁబాటి
యొకటి రెంటిని దొబ్బ లురల నడుచు.
మనుచ. ౪. ౪౨.
వ... నాఁడు ఋతుధ్వజవసుంధరాపురందరు
దారునం జూచుటంజేసి డోలాయమానమాన
సుండై...కువల. ౪. ౪౩.
గీ. ఘనఘటానీలవేణియుఁ గలతరంగి,ణీరమణి
నిత్యనిర్మలాకారకాంతి,ధార దారున నెదిరి
వంతనె నగేంద్రు,గాఢతరధైర్య మువ్వెత్తు
గా హరించె. వసు. ౨. ౧౧౦.

దారునిశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మ్రానిపసుపు.

దారుపీత. సం=దారునిశ.

దారుపుత్త్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కఱ్ఱబొమ్మ.

దారుయంత్రము. సం. వి. అ. న. ౧. కీలుబొమ్మ. ౨. మ్రానియంత్రము.

దారువధువు. సం.వి.ఊ. స్త్రీ. ౧.కాష్ఠపుత్రిక, కఱ్ఱబొమ్మ. ౨. కఱ్ఱతో చేయఁబడినస్త్రీప్రతిమ.

దారువు. సం. విణ. (ఉ) ౧. ఖండనశీలము, చీల్చునది. ౨. దాత, ఇచ్చువాఁడు. వి. ఉ.పుం. శిల్పి. పుం. న. కాష్ఠము, కఱ్ఱ, కొయ్య. న. ౧. దేవదారువు‡. ౨. ఇత్తడి. (కే.ని, మే.ని.)

దారుసారము. సం. వి. అ. పుం-కఱ్ఱలలో శ్రేష్ఠమైనది- చందనము, మంచిగంధపుచెట్టు.

దారుసిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గుడత్వక్కు, లవంగపుపట్ట, దాల్చిని.

దారుహరిద్ర. సం. వి. ఆ.స్త్రీ. మ్రానిపసుపు‡.

దారుహస్తకము. సం.వి.అ.పుం.చేతివలె నుండు కఱ్ఱతెడ్డు.

దార్ఢ్యము. సం. వి. అ. న. దృఢత్వము.

దార్దురము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దర్దురసంబంధమైనది. వి. అ. న. ౧. దక్షిణావర్తశంఖము. ౨. నీరు. ౩. లక్క. (కల్ప.)

దార్భము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) దర్భసంబంధమైనది.

దార్భ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దర్భయందుఁ బుట్టినది.

దార్వండము. సం. వి. అ. పుం-కఱ్ఱవలె గట్టిగా నుండు గ్రుడ్లు కలది-నెమలి.

దార్వటము. సం. వి. అ. న. మంత్రగృహము, రహస్యగృహము.

దార్వాఘాటము. సం. వి.అ.పుం. వడ్రంగిపిట్ట, మ్రానిపోటుపులుఁగు.

దార్వి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. మ్రానిపసుపు‡. ౨. బెండ‡. ౩. దేవదారువు‡. (వి. ని.)

దార్వీక. సం. వి. అ. స్త్రీ.౧.గోజిహ్వ, బెండ‡. ౨. మ్రానిపసుపు‡. ౩. మ్రానిపసుపున వండినయంజనవిశేషము.

దార్వీపత్త్రిక. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. గోజిహ్వ,బెండ‡.

దార్శనికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దర్శనములు తెలిసినవాఁడు, షడ్దర్శనములు తెలిసినవాఁడు.

దార్శము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ౧. నేత్రభవము, కంటిలో పుట్టినది. ౨. దృక్సంబంధమైనది. ౩. దర్శ (=అమావాస్య)సంబంధమైనది.

దార్షదము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ౧. దృషత్తునకు(=ఱాతికి)సంబంధించినది. ౨.ఱాతిమీఁద పొడిచేయఁబడినది. (సశ్రుతు, ము.) ౩. సన్నెకంటిమీఁద నూఱఁబడినది.

దార్ష్టాంతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఉపమేయము, దృష్టాంతముతో వివరింపఁబడినది.

దార్ష్టాంతికము. సం=దార్ష్టాంతము.

దాల. సం. వి. ఆ.స్త్రీ. మహాకాలము, ముసిఁడి‡.

దాలనము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకదంతరోగము.

దాలము. సం. వి. అ. న.చెట్టుతొఱ్ఱలో నుండు తేనె. పుం. కోద్రవధాన్యము.

దాలవము. సం. వి. అ. పుం. స్థావరవిషభేదము.

దాలి. వి. (క.దాళి) అగ్నికుండము, నిప్పులగుంట. సీ...పిటకయంత్రాభిధ వెలయు దాలి. గీ. యనఁగఁ దంపి యనంగ...అం, భా. ౨. ౨౪౧.

గీ...దాలిఁ గాఁగిననీ రాడి నీలికమ్మిమడుఁగుఁ బైఁగప్పుగొని కాళ్లు ముడిచిపట్టి, మంచమునఁ గూలి నిదురించు మగని లేపి. వేం. పంచ.

వ...ఉపరిప్రదేశంబులఁ గారెనుపపెంటపట్ల నీరా ఱునేఱుఁబిడుకలదా ళ్లిడి...మనుచ.౪.౬౦.

జః దాలిగుంట, దాలితోఁక.

ఢాలి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవదాలీలత. ౨. శమీధాన్యము,పొట్టుతో కూడినధాన్యము. (మినుములు, పెసలు, మొ.)

డాలిగుంట(త). వి. (దాలి+గుంట)డాలివేయుట కుపయోగించుగుంట.

(వ్యవ) వాఁడు దాలిగుంటలోనికుక్క.

గీ...రుబ్బు,తోలు పిడుకలకుచ్చెల దాలిగుంత, తవర నిరతంబు వెలయు వాతనిగృహంబు. శుక. ౨. ౪౦౮.

దాలితోఁక. వి. (√దాలి) నీళ్లు మొదలగునవి కాఁచుటకు అదోఁకగా నమర్చినపిడుకలప్రోగు.

చ. పెనిమిటి చేనిపాటు పడి పేర్చుశ్రమంబున నింటి కేఁగుదెంచినతతి దాలితోఁకపయిఁ జేర్చినకాఁగులనీరు మజ్జనంబున కమరించి ...శుక. ౨. ౩౩౫.

దాలిమము. సం=దాడిమము.

దాల్చిని. వి. (హిం. దాల్ చీనీ.) సుగంధద్రవ్య విశేషము, లవంగపుపట్ట. (శ. ర.)

దాళా. వి. ౧. తక్కెడలోని హెచ్చుతగ్గు.(పడియొక్క హెచ్చుతక్కువ. శ.ర.) ౨.(నెయ్యి నూనె మొదలగునవి తీయుపాత్రములను గాని అవి యుంచియున్నపాత్రములనుగాని)సరియెత్తురాలను దడతట్టనుంచి తూఁచుట. (శ. ర.)

దాళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవదాలీలత. (కల్ప.)౨. సెనగలు లోనగువానిపప్పు. (శ. ర.)

శ్లో. ముద్గదాళీ గదవ్యాళీ కవీంద్ర వితుషా కథమ్. (భోజచరిత్రము.)

దాళిమి. సం=దాడిమి.

దాళిమ్మ=దాడిమ. (శ. ర)

దాళీకుఁడు=తాళీకుఁడు. విణ. కార్యకర్త.(శ.ర.)

దాళు. వి. వర్ణలేశము.

ద్వి. రస మెక్కి యానెలు రయమునఁ బలిసెఁ, బసుపుఁదా శెక్కి యేర్పడఁ బల్చ లగుచు. ద్వి. భాగ. ౧౦ స్కం. (శ. ర.)

దాళువా(ళ్వా). వి. ౧. సస్యవిశేషము.(శరదృతువు మొదలు నీటియాధారమున పండుపల్లపు పంట. శ. ర.)

(వ్యవ) దాళువా ఊడ్చి నారు. దాళువా కోసి నారు.

౨. శాల్యంకురము.

సీ. ఒసపరి ముసలివారియింట్లు దాళ్వా చెక్కి నిద్దంపుఁజెక్కుల నీడఁ జూప.దశా. ౮.౧౩.

౩. ధాన్యవిశేషము.

సీ. రామబాణాలు రెక్కాములు వెన్నముద్దలు జిల్లబుడుతలు దాళువాలు. హంస. ౪. ౧౨౮.

వ...కస్తూరినిగశాలు ముత్తెసరు లేనుఁగుకొమ్ములు గంగాజలములు కేసరులు చంద్రవంకలు వెన్నముద్దలు దాళువాలు నారళ్లు...ప్రబంధ. ౧౧౨.

దాళువాళించు. అ. క్రి. ఒప్పు, ప్రకాశించు.

వ...దాళువాళించుసన్న సున్నంబుచేత లేఁతవెన్నెలలు నెమ్మించుక్రొమ్మించులుం గలమేడలును...పి. శకుం. ౧. ౮౬.

దావ. వి. తగవు.(శ.ర.)

ద్వి...నీసకలరాజ్యంబు, గోడు గుడుపఁ బుచ్చుకొని యొకజిత్తు,త్రాడుగా మరువనిజావలఁ బెనఁచి. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౮౮ పొ.౧౮౪౬ పం.

[illegible]. (తె. దావఁదం) దుఃఖము.

ద్వి. దైవమా యీమాఱు తప్పించు మనుచు, దావంతమున మదిఁ దలపోయు చుండె. ద్వి. శే. సా. ౧. ౩౪౪పా. ౪ పం.

దావము. సం. వి. అ. పుం- పీడించునది- ౧. దవము, కార్చిచ్చు. ౨. అడవి. ౩. ఉపతాపము, రోగము. ౪. బాధ, నొవ్వి.

దావరడంగి=డావరడంగి. వి. దేవతాళము. (చి. ని, శ. ర.)

దావరము=దావా. వి. చౌర్యము.

సీ. దావర మనఁగను దావా యనంగను ముచ్చిమి యనఁగను ముచ్చిలి యన. గీ...చౌర్యంబు చెల్లు...ఆం. భా. ౨. ౫౯౩.

దావరి=దావరీఁడు. విశ. (తె. దావరి=యుద్ధము. విన్లో)) వీరుఁడు.

క. దేవరఁ గొలిచెద ననవుడు, నీవిధమున జీత మడుగఁ డెవ్వఁడును గడఁకన్, దావరి కాఁ బోలును వీఁ, డీవీరుఁడు మలయు ననుచు హృదయం బలరన్. షోడ. ౫ ఆ. (శ.ర.)

దావరీఁడు=దావరి. విశ. (దావరి + ఈఁడు-స్వార్థమున) దావరి, వీరుఁడు.

ఇంద్రవజ్రము. కుఱంగటం గ్రచ్చఱకుచ్చితంపుల్, మెఱుంగుకోకల్ గొని మీఱు చాకిన్, వెఱంగు వీ డొందఁగ వ్రేటులోనన్, దరిం బడం గొట్టిన దావరీఁడా. అచ్చ. భా. ౪. ౭౪ పా.

దావలచేయి. వి. ఔ. (దా + వలను + చేయి= దాపటివలనియందున్న చేయి) ఎడమచేయి, వామహస్తము.

ఉ. ద్రోవది బంధురం బయినకొ్రమ్ముడి గ్రమ్మన విడ్చి వెండ్రుకల్, దావలచేతఁ బూని...భార. ఉద్యో. ౩. ౧౧౪.

శ్లో. కేశపక్షం వరారోహా గృహ్య వామేన పాణినా. సం. భార. ఉద్యో. (౧౨౦)

దావళి. వి. (క. డావళి) మడికి ధరించుకొనుకంబళివస్త్రము.

సీ. దావళి మడిపట్టుదోవతి దేవపూజాపేటి గలమూట...ఇందు. ౨. ౧౧౫.

దావా=దావరము. వి. ౧. చౌర్యము.

సీ. దావర మనఁగను దావా యనంగను ముచ్చిమి యనఁగను ముచ్చిలి యన ...చౌర్యంబు చెల్లు...ఆం. భా. ౨. ౫౯౨.

౨. తగవు, వ్యాజ్యము. (శ. ర, ప్రా.)

దావికము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) దేవికానదియందు పుట్టినది.

దాశ(స)పు(పూ)రము. సం. వి. అ. న. కైవర్తీము స్తకము, కైవడిముస్తె. (వాచ)

దాశరథి. సం. వి. ఇ.పుం. ౧. దశరథాపత్యము, దశరథునికొడుకు. (రాముఁడు, భరతుఁడు, లక్ష్మణుఁడు, శత్రుఘ్నుఁడు.) ౨. రాముఁడు.

దాశరథుఁడు. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) దశరథసంబంధి. (రాముఁడు, మొ.)

దాశరాత్రికము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దశరాత్రసంబంధ మయినది. ౨. పదిరాత్రులు జరుగునది. (యజ్ఞాది.)

దాశార్హుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దశార్హసంతతివాఁడు, యాదవుఁడు. ౨. కృష్ణుఁడు.

దాశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧-చేఁపలను హింసించువాఁడు - ధీవరుఁడు, బెస్తవాఁడు. ౨ - కూలి పుచ్చుకొనువాఁడు - భృత్యుఁడు, దాసుఁడు.

దాశేయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. జాలరిదాని కూఁతురు. ౨. సత్యవతి.

దాశేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జాలరిదానికొడుకు.

దాశేరకము. సం. వి. అ. పుం. మాళవదేశము.

దాశేరకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. మాళవదేశపురాజు. ౨. మాళవదేశస్థుఁడు. ౩. దాశేరుఁడు, జాలరిదానికొడుకు. (వాచ)

దాశేరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. జాలరిదానికూఁతురు.

దాశేరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జాలరిదానికొడుకు.

దాసనము. వి. (క. దాసివాళ.) ౧. జపాపుష్పము. ౨. జపాపువ్వము.

చ... ఇంగిలికంబుచాయచేఁ, గమిసినదాసనంపుఁబువుకాంతికి డాసిపకూర్మిచుట్ట మౌ, కొమరున సంజ యంబరముకొంగున నూన్చెఁగుసుంభరాగముఁ. భీమ. ౨. ౭౯.

సీ. తలపాగపొరమీఁదఁ జెలఁగెడునాయుధార్చన సల్పినట్టిదాసనపుఁబూవు. శుక. ౩. ౧౫౮.

క. ఎఱసంజ దాసనంబుల, తెఱఁ గయ్యెను... ఉ. హరి. ౨. ౨౪.

దాసమయ్య. వి. (√దాసము) దాసుఁడు, సేవకుఁడు.

సీ. వణ్ణవతిశ్రద్ధచయ మారఁ బెట్టు శంకరదాసమయ్య భక్తప్రతతికి. ఆము. ౪. ౪౩.

దాసము. వి. (సం. దాస్యమ్) సేవ, ఆరాధన, కొలువు. (చూ. దాసమయ్య.)

జః దాసమయ్య.

దాసరయ్య. వి. (దాసరి+అయ్య) ౧. విష్ణుభక్తుఁడు.

ఆ. అని తదీయదాస్య మంగీకరించె న ద్దాసరయ్య యచట నాసరోజలోచనయును ప్రానిలోఁ జేవ చొచ్చిన గతిఁ బ్రవేశ మంది ప్రతిదినంబు. వైజ. ౨. ౧౧౩.

౨. ముని.

క. అని పెన రొదవఁగ నిటు... పుఁదిండిదాసరయ్య దెలిపినఁ. అచ్చ. రా. అయో. ౧౧౬.

౩. తాఁబేలు, దాసరిగాఁడు.

క. వలఁ జిక్కక చని మృగమ్మ వ్వలఁ జిక్కెను దాసరయ్య వలవనిజాలిఁ, దలఁకంగ నేల నేఁ డీకొలఁదికిఁ గూడ దయ్యె ననుచుఁ గొనిపోవుతతిన్. నా. పంచ. ౨. ౨౧౨.

దాసరి. వి. (సం. దాసేరః. క. దాసరి—బ. దాసరులు, దాసర్లు, దాసళ్లు.) వైష్ణవమతావలంబి యగు నొకజాతిశూద్రుఁడు; విష్ణుభక్తుఁడు; బిచ్చగాఁడు.

సీ... పొలుపొందు శ్రీహరిదాసుఁడు దాహరి దాసరి యన. ఆం. భా. ౨. ౨౮౫.

గీ. వాద మే మాయె నన్ను భూవరునిపత్ని, పాత మాదాసరికిఁ గల్గి బ్రతికె నసెడు, వారు... ఆము. ౪. ౭.

సీ. దాసర్లమిత్తి సన్యాసులతెరబొమ్మ జోగి జంగాలకు సొంటికొమ్ము. శుక. ౩. ౨౦.

వ... కొందఱు నొటిబీగములదాసళ్లపెల్లున నోరులఁ బూరులు గఱచువారును... ప్రబంధ. ౩౭౮.

తన్నీరుదాసళ్లు = దేవాలయములందు స్థలాదిశుద్ధికై జలమును దెచ్చుభక్తు లగుసేవకులు.

వ... నిరాఘాటఝుంఝాగంధవహారభసంబునకు బెదరి చెదరి పలాయితంబు లై పవనభుక్పరివృఢంబుల మఱుంగు సొచ్చినఘనాఘనంబుల చందంబున భుజభుజంగంబులం బ్లవమానంబు లగుతిరుణాపుతిత్తులం జెన్నారుతన్నీరుదాసళ్లును... విప్ర. ౨. ౧౪.

జః దాసరయ్య, దాసరికొయ్య, దాసరికోఱచేఁప, దాసరిగాఁడు, దాసరిపాము, దాసరిపిట్ట, దాసరిబుట్ట.

దాసరికొయ్య=దాసరికోఱచేఁప. వి. (√దాసరి) ... చేఁపము.

సీ. కొరద దాసరికొయ్య కొట్టమీ నులస ము
చ్చంగి బేడిస జెల్ల చాఱమీను. హంస. ४.
౧౪౩.

దాసరికోఱచేఁప= దాసరికొయ్య. (బ్రా.)

దాసరిగాఁడు. వి. (దాసరి + కాఁడు-స్వార్థమున) తాఁబేలు. (చి.ని-మెట్టతాఁబేలు-బ్రా.)

దాసరిపాము. వి.(√దాసరి)సర్పవిశేషము.(బ్రా)

దాసరిపిట్ట. వి. (√దాసరి) నామాలపిట్ట. (బ్రా.)

దాసరిబుట్ట. వి. (√దాసరి) భిక్షమెత్తుకొనెడు బుట్ట.

ఉ. వేసరి యే మటన్న నిలు వెల్వడఁ జాలఁడు చేత నంటిమ్రా, దాసరిబుట్టయుఁ ముదుకదా వలిదట్టియుఁ గాని కాన మో, కేసరిమధ్య నీప్రతిన గెల్చె... వైజ. 3. ౯४.

దాసానము వి. వృక్షవిశేషము.

సీ. తాండ్ర చందన మేపె దాసాన మెట్టదా సానము చిందుగ చాఱ జొన్న. హంస.४. ౧౧.

దాసాని. వి. దేశవిశేషము.

ఉ...హురుమంజిపల్ల మిం, పైనఖలీనముఁ బిరు దుటుంకియ గజ్జెలపేరుఁ బూని దా, సానిప టానిఁ దెచ్చె మహిజానికి రాతెఱఁగంటి తే నికిఁ. రా. వి. ౨. ४౬. (దాసానిపటాని= దాసానిదేశపుగుఱ్ఱము.)

జః దాసానిపొడి.

దాసానిపొడి. వి.(√దాసాని) పండ్లకు వేసికొనె డినల్లపొడి, కప్పు. (బ్రా.):

దాసి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. కాకజంఘ, కాకి దొండ. ౨. నీలఝుంటి, నల్లగోరంటు. 3.పీత ఝుంటి, పచ్చగోరంట. ४. ఒకానొకనది. ౫. పరిచారిక, పనికత్తె; వెలకత్తె.....

(శైవకవులు పురుషులకుఁగూడ ఈస్త్రీలింగరూ పము నుపయోగించినారు.)

స్వి. జంగమకోటికి నడిసన్న దాసి. బస. పు. ౧౬ పం.

ద్వి. చెన్నాగఁ గాళిదాసియు శివుచేతఁగొన్న యా ముయ్యేటుగన్నులలోన. పండితా. మహిమ. ౨౬3 పొ.

దాసీపుత్త్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పరిచారి కకొడుకు. ౨=దాస్యాఃపుత్త్రుఁడు.

దాసు. సం=దాసుఁడు. (ఇది వృద్ధాదులలోనిది.) (భర్తృఁడు)

ఉ...విష్ణుదా, సెక్కడిభర్త గాఁగ స్పృజియించె నఖుండు ...హంస. ౧. ౭౯.

దాసుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. భృత్యుఁడు; వెలకుఁగొన్న పనివాఁడు, బానిసీఁడు. ౨. భర్తృఁ డు. 3. జ్ఞాని. ४. శూద్రుఁడు. ౫. శూద్రుల నామముకడపట చేర్చు ఉపాధి.

శ్లో. శర్మాంతం బ్రాహ్మణస్య స్యాద్వర్మాంతం క్షత్త్రియస్య చ, గుప్తదాసాంతకం నామ ప్రశస్యం వైశ్యశూద్రయోః. (వాచ.)

౬. దానపాత్త్రుఁడు. ౭. శాస్త్రవిహితసంస్కా రము లేకయే పెంచుకొనఁబడినవాఁడు. ౮. దాశుఁడు, జాలరి. (మే. ని.). ౯. వృత్రా సురుఁడు. ౧౦. దస్యుఁడు. (వాచ)

దాసేయుఁడు. సం. విణ. (అ.ఈ. అ.) దాసికిఁ బుట్టినవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. దాసుఁడు, పనివాఁడు. ౨. కైవర్తుఁడు, జాలరివాఁడు.

దాసేర(క)ము. సం. వి. అ. పుం. లొట్టియ, ఉష్ట్రము.

దాసేరుఁడు. సం=దాసేయుఁడు.

దాస్తికము. వి. (క. ధాష్టిక.) అధికార మందలి .....

ఉ. వారు దివాణ మాట బలవంతుల రింతటి కెన్నఁగా జమీం,దారులు మీర ల ట్లగుట దాస్టిక మెల్లను వారిసొమ్ము ...రంగా. ౨. ౨౩౧.

దాస్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. ఈయఁబడఁబోవునది. ౨. భవిష్యత్కాలమున ఇయ్యఁబడునది.

దాస్యము. సం. వి. అ. న. దాసత్వము.

దాస్యాఃపుత్త్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. తొత్తు కొడుకు. (ఇదియొకతిట్టు).

దాస్రము. సం. వి. అ. న. అశ్వినీనక్షత్రము.

దాహకము. సం. విణ. (అ. హికా. అ.) ౧. దహించునది, కాల్చునది. ౨. తాపము కలిగించునది. వి. అ. పుం. ౧. చిత్రమూలము. ౨. అగ్ని.

దాహకాష్ఠము. సం. వి. అ. న. దాహాగురువు.

దాహజ్వరము. సం. వి. అ. పుం. దేహమున మంట పుట్టించుజ్వరము, తాపజ్వరము.

దాహనము. సం. వి. అ. న. కాల్పించుట.

దాహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కాల్చుట. ౨. కాఁక, వెట్ట. ౩. దేహమునఁ గలుగుసంతాపము. ౪. దప్పిక. (ఈయర్థము సంస్కృత నిఘంటువులలో కనఁబడదు.)

చ. ...దప్పిగొన్నమర్త్యునకు మనోహరాంబువులు గ్రోలక మంచున దాహ మాఱునే. జై. భా. ౯. ౨౩౩.

గీ. పెదవి పేఁకెత్తు నాలుక పిడుచగట్టు, గొంతు తడితీయు నెక్కిటఁ గొంతతడవు, దాహమున నుదకము లేక దడసె నేని. దశా. ౨. ౧౩౬.

దాహముగొను=దప్పిగొను.

సీ. పలుచనివెన్నెలపాలు దాహముగొని దండడిఁ గడుపారఁ ద్రావునవియు. (నిశ్శంకకొమ్మ నశివలీలావిలాసము.)

దాహహరణము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దాహమును అణఁచునది. వి. అ. న. ఉశీరము, వట్టివేరు.

దాహారి=దాసరి.

(విష్ణుభక్తుఁ డగునొకజాతిశూద్రుఁడు.)

సీ. ...పొలుపొందు శ్రీహరిదాసుఁడు దాహరి దాసరి యన. ఆం. భా. ౨. ౨౮౫.

(విష్ణుభక్తుఁడు)

వ. ...కహకహ నవ్వి యద్దాహారికి సురద్రోహియి ట్లనియె. అము. ౬. ౩౧. (శ. ర, బ్రౌ. పా.)

దాహసరము. సం. వి. అ. పుం. కాల్చుచోటు-శ్మశానము. (కల్ప.)

దాహస్థలము. సం. వి. అ. న. శ్మశానము, వల్లకాడు.

దాహాగురువు. సం. వి. ఉ. న. ఒకదినుసు అగురువు, గంధద్రవ్యభేదము. (ఇది కాలినపుడే వాసన నిచ్చును.)

దాహి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దాహకము, కాల్చునది. ౨. తాపము కలిగించునది. ౩. దాహము గలది, తాపము కలది.

దాహ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కాల్పఁ దగినది.

ది.

ది[1]. స. సంబంధమును తెలుపునపుడు అనుప్రయుక్తమగు 'అది' శబ్దముయొక్క ఆద్యక్షరము లోపింపఁగా మిగిలినరూపము. (చూ. అది.)

ఆ. ఘోరతపము చేసితివి కోమలి నాదైన, దేవరాజ్యమహిమఁ దివిరి నీవు. భార. ఆది. ౪. ౩౬౧. (నాది=నా+అది.)

చ. తలఁచినయట్లు యెంతయు సుధా త్తతరంబగు నాస్పదంబు పెం, పలరఁగ నిట్లు నాదగు జనావళికిన్ సమకూరె నింక ...హరి. ఉ. ౨. ౧౬౫.

దీ²=డీ,ఢీ,దీ. అవ్య. పందెకాండ్రు పొట్టేళ్లను పోట్లాటకై ప్రేరించునపు డుపయోగించుమాట. (దీని ఆమ్రేడితరూపము-దిదిదీ.)

చ. ఉభయము భావవీథి జయ మొందినభంగి భయం బొకింత లే,కభిముఖ మయ్యె వెస్వనుకకై యటఁ గొన్ని పదంబు లేఁగుచున్, రభసముతో దువాళిగొని భృగుసఁ దాఁకెడుఁ జూడు సెట్టిట్టి,ట్టిభ దిదిదీ యనంగను గడెంది యదభ్రము లీయురభ్రముల్. క్రీడా. ౨౨౭.

దించు=దింపు, దిగుచు. స. క్రి. (√దిగు.) ౧. అవరోహింపఁజేయు, ~~ఊసిచ్చు~~, క్రిందికి రానిచ్చు.

గీ. ఈచెలువ నన్నుఁ జేరిన నింక నెపుడు,బ్రొమ్ము దించక యుందు ముదమ్ము మీఱ. దశా. ౨. ౨౬౪.

గీ...మహారాజకులకుఁ,గలిగెఁ దలగంప దింపని వలసపాటు, రాక్షసులు సేయురాయిడి రఘువరేణ్య. ఉ. రా. ౧. ౭౫.

౨. భ్రష్టముచేయు, చెడఁగొట్టు.

చ. సడి కొడిగట్ట లేనికసుచాటుమెలంతవతీఁ గఁబోండ్లకున్, వడుపులు దించ నింతులకుఁ శాంతవశీకరణార్థమంత్రముల్, నొడువఁగ ...శుక. ౨. ౭౪.

దండకము...భక్తియు నించి యేమంత్రసంసక్తియున్ లేక...చిత్రభా.పా.౧౨౦. ('విడిచి' అని భావము.)

దింట్లెన. వి. గిరికర్ణికి.

సీ. తెల్లదింటెనపువ్వుఁ దెచ్చి త్రద్రస మిడి కలి చెపువ్వులు గోసి వలిచి పిడిచి. కాళ. ౩. ౧౧౦.

సీ. గింటెన యనఁగను దింటెన యన గిరికర్ణిక చెలువొందు...ఆం. భా. ౨. ౫౬.

సీ. కందర్పదేవుశృంగారంపుఁదోఁటలోఁ బొలుపారుదింటెనపు వ్వనంగ. వైజ. 3. 3౫.

దిండడ. వి. (√దిండు.) తిర్యగారోపితదారువు, నాఁగలి కడ్డుగా వేసెడికఱ్ఱ.

సీ. దిండడ నాఁగను దిర్యగారోపితదారువు ...ఆం. భా. ౨. ౨33.

దిండీఁడు. విశే. (దిండు+ఈఁడు.) కాసె కట్టినవాఁడు. (శ.ర)

దిండు=ద్రిండు. వి. ౧. తలగడ.

వ...క్రొమ్మావిపండ్లకై మలసి చుట్టు వ్రాలినరాచిలుకలతెఱంగునఁ బచ్చపూలకెంపురవలచెక్కడంబు రంగారుబంగారుచిలుకలదిండ్లను...ప్రబంధ. ౬౦౫.

ఉ...పెద్దదిండుపై,సోలుచు సల్లడ ల్పైఁగడి చూచుచుఁ గ్రమ్మఱఁ గన్నుమూయుచున్, గేలెదఁ జేర్చుచున్ జలువక్రేవల కేఁగుచు నీరు ద్రావుచున్. చెన్న. ౫. ౧3.

౨. దట్టి.

చ. నును పగుపచ్చపట్టునఁ గనుంగొన నొప్పగ దిండు గట్టి నూ,తన మగుబర్హిబర్హకృతదామము సెట్టెము సుట్టె ... హరి. పూ. ౬. ౧౭౯.

సీ. కుడివంక గోణముకొంగు రింగులువాఱ నిండుచెంద్రికచేల దిండు గట్టి. వరాహ. 3. ౧౦౯

ఉ. కట్టిననీలిదిండ్లు సెలకట్టియువిండ్లును విండ్లగాసెనల్, చుట్టి నొసళ్లపై నిడినజుంజుఱుఁ బల్లసిగల్...మను చ. ౪. 33.

3. చుట్టు.

సీ. నడుపెట్టి పుట్టిపా లిడి తాలిక లొనర్చి కడలుకొల్పినగొప్పజడలదిండు. శుక. ౨. 3౪.

౪. నూలువడఁకురాట్నపుకదురునకునూలఁ జుట్ట్న గువానితోఁ జేర్చఁ జుపిడి.

క. వడి దారము చెవులుం ద్రొక్కుడుపలకయు దిండు కదురు గుంజలునుం ద్రొక్కుడుబొమ్మ యునుం ద్రిప్పుడు,పుడుకయును గలుగు రాట్నములు గైకొనుచుఁ. శుక. ౨.౪౧౯.

౫. ఆధిక్యము, అతిశయము.

ద్వి. రాచమొత్తము లెక్క రాణువయుక్క, గోచయంబులదిండు కోమట్లమెండు. ద్వి. తి. సా. ౧. ౩ పా. ౨ పం.

౬. భిత్తి, గోడ.

వ. మఱియు నిక్కొండ వెండిదిండురంగులఁ బొసంగువేడి వెలుంగు వెలుంగుపొడయెండలు దండిగలత్రొక్కునాకులయెడలు...అచ్చ. భా. ౨. ౭౯ పా.

శ్లో. సమ్మార్చ్ఛితాంరజతభిత్తిమయూఖజాలై రాలోలపాదపలతాంతరనిర్గతానాం, ఘర్మద్యుతేరిహ ముహుః పటలాని ధామ్నా, మాదర్శమండలనిభాని సముల్లసంతి. సం. కిరా. ౫. ౪౧.

౭. దీపము.

ఉ...ఆ,దారిని దానుఁ జేరసముఁ దాల్తు నటంచుఁ దలంచి లంక నెం,తే రఘునాథు దూతసరణిఁ జెల కన్పడె దిండుకై వడిఁ. చం. రా. ౭. ౨౭.

శ్లో...రఘునాథదూతసరణౌ చంద్రేణ దీపాయితం. సం. చం. రా. సుంద. ౧౪.

లా. మెఱుఁగుబిళ్ల లోనగునవి యంటించెడుఁ దాళ్ల పనివానిసానతిరుగుడుకొయ్య. (శ. ర.)

జః దిండడు; దిండీఁడు.

డిండిమము. వి. భేరీమృదంగాదివాద్యధ్వని విశేషము.

వ... నిస్సాణంబులధణంధణలు...

ములు విజయశంఖంబులఘుమంఘుమలు ... ప్రబంధ. ౭౮౮.

దింపు=దించు. స. క్రి. (√దిగు) అడఁచు,పోఁగొట్టు.

వ... మొల్లలతావులఁ గొల్లలాడుభ్రమరదంపతులయింపుసొంపులు దింపుసంపెంగలసంపదలను...ఉ. రా. ౬. ౨౪.

వి. ౧. వ్రేలుట, లంబనము. (శ. ర.) ౨. చెట్లనుండి కాయలు మొదలగునవి క్రిందికి తెచ్చుట. (వ్యవ) కొబ్బరితోఁటలో నాలుగుదింపులు దింపితిమి.

దింపులకుఁ దెచ్చు. స. క్రి.(దింపులకు + తెచ్చు) తిరస్కరించు.

వ ... ధనుర్లతలవంపు దింపులకుఁ దెచ్చు కొమరుగలకనుబొమలును గమలదళవిదళనావహచరిత్రంబు లగు నేత్రంబులును ... చం. రా. ౩. ౯౮. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

దింపులువోవు. అ. క్రి. (దింపులు + పోవు) వ్రేలాడు.

సీ. అందంద వక్షోరుహములు దింపులువోవఁ ద్రొడుక నిచ్చుట యెట్లు దుగ్ధరసము. కాశీ. ౪. ౧౮.

దిక్కము. సం. వి. అ. పుం. కరభము,ఏనుఁగుగున్న.

దిక్కమొక(గ)ము=దిక్కామొకము. విశే.కాం దిశీకుఁడు,భయాదులచే తోఁచినదిక్కు మొగమై పాఱిపోవువాఁడు.

ఉ... మేనిగాడ్పు చే,నక్కట నుగ్గు లయ్యె జలదాళివిమానము లింక వీనిచే,నెక్కడిపద్మజాండ మని యేఁగిరి దిక్కమొకంబులై సురల్. సమీర. ౨. ౧౩౪.

ఆ. ఒక్కమొగము గాక యుఱికిరి సైనికుల్,దిక్కమొగము గాఁగఁ జిక్కభటులు...

రీఁటియలు దటుక్కునఁ బడవైచి, యక్కిరీ
టి యెదుట నాఁగఁ గలరె. విజ. వి. ౩.
౧౫౭. (శ.ర.పా.)

ఉ. కంజవిరోధియందులది గా దది కందు దశా
స్యుచేతిభీతిం జరియింపుచుఁ బెదరి దిక్క
మొగంబులువోలె నేతద, ద్రిం జెఱ నున్న
దిక్పతిసతీజనపంక్తులపక్ష్మలాక్షికో, జ్ఞాంజన
బాష్పపాతముల నైనకళంకము గాని రాఘ
వా. రామా. ౭. ౧౪౮.

దిక్కరి. సం. వి. న్. పుం. దిగ్గజము.

దిక్కరిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఒకానొకనది.

దిక్కామొక(గ)ము=దిక్కుమొకము.

సీ. కాందిశీకుఁ డగు దిక్కామొగం బనఁగను
...ఆం. భా. ౩. ౯.

సీ. పోయినపోకలై పోయిరి సిద్ధులు దిక్కా
మొకము లైరి దిగధిపతులు. పారి. ౫. ౩౭.

గీ. గబ్బిమేకములు దిక్కామొగంబు లయ్యె.
రా. వి. ౩. ౩౬.

దిక్కు. సం. వి. శ్. స్త్రీ- అవకాశమునిచ్చు
నది- ౧. దెస,కడ. (తూర్పు,మొ.) ౨. మార్గ
ము, పద్ధతి,రీతి. (దిక్ప్రదర్శనము,మొ.) ౩. పది
యనుసంఖ్య. ౪. దంతక్షతము, పలునొక్కు.
(విల్యమ్సు.) ౫. రక్షకుఁడు; పుత్త్రాద్యాధారము.

సీ. అదియు వెన్నడి నస్త్రమై తోల నక్కాకి
త్రిజగంబు గ్రుమ్మటి దిక్కు లేక. ఆ. మ
గుడ నేఁగుదెంచి మనుజేంద్ర యపరాధిఁ,
గావు మనుడు...భా. రా. అయో. ౧౬౪.

ఆ. అరివిమర్ది యితనికై వగ పేటికిఁ, బుణ్యలో
కమునకుఁ బోయె ననుచు, నుండ నోవు నేని
నుల్లంబు ధృతరాష్ట్రి, దిక్కులేమిఁ దలఁచి
పొక్క కున్నె. భార. స్త్రీ. ౨. ౩౫.

౬. ఎడ, విషయము.

క. ఎక్కువతక్కువమాటలు, నుక్కివనులు నె
దుఁ గీడు లొందించుటలుం, బెక్కు దనయ
న్నదమ్ముల, దిక్కుల నన్నియును సైఁపఁ దేజ
ము సేయుఁ. భార. శాం. ౨. ౩౫౯.

క...కుక్కలఁ జంపి తినుజనులఁ గూడి తిరుగు
నీ,దిక్కునఁ బుత్త్రిఁ దనుమమత, నెక్కున
దేమియును నాకు నిజము దురాత్మా. హరి.
పూ. ౨. ౩౭.

క. హరిదిక్కున నును గలమ,చ్చర మించుక
యాత్త వదలి సంప్రీతిపుర,స్సరముగ నీ నా
డఁబడియెను, హరిపౌత్త్రున కాత్తపౌత్త్రి
నన్నరపతియుఁ. హరి. ఉ. ౩. ౨౨౩.

౭. పక్షము; వైపు.

ఆ. ఇట్లు దతిమె నేని యిప్పుడ యీతఁడి, ద్ది
క్కువారి నెల్ల నొక్కయెత్తు,గాఁగఁ బిలు
కుమార్చు...భార. ద్రో. ౫. ౧౯౬.

గీ. తొంటిచవి గని యిప్పుడుఁ దోఁచి పాండు,
సుతులు రాజ్యంబు సేయంగఁ జూచుకలుచ,
నాకు నీఁ దీఱు నే యింత నాఁటిచూఱు,
లెక్కడివి ద్రోణభీష్ము లీదిక్కుసుమ్ము. భార.
ఉద్యో. ౩. ౩౬౨. (ఈదిక్కు=ఈపక్షము
వారు.)

గీ. ధనముకలిమియు లేమియుఁ ద్రాసునందు,
నిలిపి యెత్తంగ ములునూపె నిర్ధనత్వ, మె
క్కుడై దానిదిక్కున...భార. శాం. ౪.౩౩
హరి. పూ. ౩. ౧౨౪.

౮. నెలవు, స్థానము.

క. రక్కసులగురువు గురునకు,వెక్కస మగు
మతికి నిరవు వెరవుల కెల్లఁ,దిక్కు నుతి
కెక్కు వేగురుఁ,జుక్క దివిఁ విటులు గడు
నుచు క్కనఁ బొడిచెఁ. విప్ర. ౩. ౪౭.

గీ. అకట దిక్కుల కెల్ల దిక్కైనమాకు,నొక్క
దిక్కును లేదుకాలూఁద నైన,దిక్కుగావయ్య
నేఁడు మాదిక్కుఁ జూచి, దిక్కులే కున్న
వారలదిక్కు. నీవ. భాగ. ౬. ౩౩౯.

విణ. రక్షకుఁడు, శరణము.

గీ. వెసలు గలయంగఁ జూచుచు దిక్కు తనకు, నెవ్వరును లేమి వెగడందు...భార. స్త్రీ. ౧. ౪౬. భాగ. ౬. ౩౩౯.

దిక్కుమాలు. మి.అ.క్రి. గతిలేకుండు.

క...కాకంబులు వఱవఁగ నిడుదనిదుర నొలసి తెలుప దిక్కుమాలి యున్నాఁడుగదే. భార. ఆశ్ర. ౨. ౧౬౨.

శా...ఇవ్వారి ప్రచారోత్తముఁ, వారింపం దగువార లెవ్వ రఖిలవ్యాపారపారాయణుల్, లేరె మ్రొక్కెద దిక్కుమాలినమొ ఛాలింపఁ బ్రపుణ్యాత్మకుల్. భాగ. ౮. ౭౧.

దిక్పతి. సం. వి. ఇ. పుం=దిక్పాలుఁడు.

దిక్పాలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దిక్కుల యేలిక. (ఇంద్రాది.)

శ్లో. ఇంద్రో వహ్నిః పితృపతిర్నైరృతో వరుణో మరుత్, కుబేర ఈశః పతయః పూర్వాదీనాం దిశాం క్రమాత్.

౨. సూర్యాది.

శ్లో. సూర్యశ్శుక్రః క్షమాపుత్రస్సైంహికేయశ్శనిశ్శశీ, సౌమ్యస్త్రిదశమంత్రీ చ ప్రాచ్యాది దిగధీశ్వరాః.

దిగ. వి. జూదమాడుట కుపయోగించు పాచికల మీఁదిముద్రావిశేషము.

సీ. మేటిజూదరి యన వాటమై తివుటమై నాఁడు చుండుదు నే నహర్నిశంబు, దృష్టి యేమఱక సందియు జాగరంబును దిగయును గరయు నాఁ దేటపడిన, యచ్చులలోన నేయ చ్చొన్నఁగైకొని మాటలాడినయట్లు వేటు గలు గ.ద్వా. ౧౦. ౭౭.

దిగంబరము. సం. వి. అ. న. -వస్త్రమువలె దిక్కులను కప్పివేయునది- చీకటి.

దిగంబరుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. దిక్కులే వస్త్రములుగాఁ గలవాఁడు, నగ్నుఁడు, దిసమొలవాఁడు. ౨. దరిద్రుఁడు. వి. అ. పుం. ౧. శివుఁడు. ౨. క్షపణకుఁడు.

దిగఁగాఱు. అ. క్రి. (√దిగు) -క్రమముగాఁ గృశించు, దిగజాఱు.

క. మగువలు గరగరనై తగు, మగవానిం జూచి వీఁడు మగఁడైనఁ గదా, తెగు దుఃఖం బను కొంచుం, దిగఁగాఱుదు రెపుడు నెమ్మది న్వగ మిగులన్. శుక. ౩. ౫౨౦.

దిగఁజూచు. స. క్రి. (√దిగు) తక్కువగాఁ జూచు.

సీ. హారతారధరహీరశరగారదీప్తుల నగఁ జూచు దిగఁ జూచుఁ బొగడుఁ దెగడు. సేతుఖండము. ౧. ౭౪.

దిగఁదన్ను=దిగఁదాఁచు. స. క్రి. (√దిగు) దిగవిడుచు.

చ. తగఁ గుసుమాస్త్రకేళి దిగఁదన్నిన చీరలు గాఁగిలింతలం, బగఁగొని యడ్డగింపఁగఁ దమల్చినహారములున్ ... వేం. పంచ. ౪. ౩౦౯.

దిగఁదాఁచు=దిగఁదన్ను. స. క్రి. (√దిగు) విడుచు, దిగవిడుచు.

చ...వినిశితాత్తనుఁ దను నవ్వధూమణికిఁ దత్సమయంబునఁ జూప వేఁడి యొయ్యయ్యన దిగఁ దాఁచె భూపతి దిశాధిపకల్పిత మైనశాంబరిన్. వైజ. ౩. ౭౫౫.

దిగఁదీయు. స. క్రి. (√దిగు) ౧. దిగఁదుడుచు. (శ. ర.) ౨. తగ్గించు, మానిపించు.

(వ్యావ) ఆపని చేయుచుండఁగా వీఁడు వానిని దిగఁదీసినాఁడు.

దిగఁదుడుచు(డ్చు)=దిగమోపు. స. క్రి. (√దిగు)-దృష్టిదోషము పోవుటకు ఉప్పులోనగువానిని-చుట్టు త్రిప్పు.

ద్వి. క్రమ్మన భసితంబుఁ గలయంగఁ జల్లి, ముష్టాఱు దిగఁదుడ్చి ముట్టె నంతటను. బస. పు. ౬. ౧౭౩ పం.

దిగఁదుడుపు. వి. (√దిగు) - దృష్టిదోషపరిహారార్థము ఉప్పు మిరెపకాయ మున్నగునవి-చుట్టు త్రిప్పుట.

(వ్యవ) మిరెపకాయలు దిగఁదుడుపు పెట్టి నిప్పులో వేసినారు.

దిగఁద్రావు=దిగద్రోచు. స. క్రి. (√దిగు) ౧. పరిత్యజించు, విడుచు.

గీ. చింత దిగఁద్రావి పాలింపు శాంతవృత్తి. భార. అను. ౫. ౪౩౭.

ఉ. భూధరరాజకన్య మణిభూషణముల్ దిగఁద్రావి ...హర. ౪. ౬. విజ. వి. ౧. ౭౫.

౨. దిగు.

క. కన్నంతన తనయేన్నిక్కన్నదున్న దిగంద్రావి రభసదోలాయితహృ, ద్రోన్నతవక్షస్థలుఁడై, యన్నలినాక్షునకు వంచె నాత్మశిరంబున్. హరి. పూ. ౭. ౧౯౪.

దిగఁద్రోచు=దిగఁద్రావు. స. క్రి. (√దిగు) విడుచు.

గీ. కలఁక యెంతయు దిగఁద్రోచి చెలువ మెసఁగఁ, జేర వచ్చిన ప్రియభామ గారవించి. పారి. ౨. ౧౫.

దిగఁబడు. అ. క్రి. (√దిగు.) ౧. (బురద మొ. వానిలో) కూరుకొను, గ్రుచ్చుకొను.

గీ. పంకము గొరిజ దిగఁబడఁ బఱవ లేవు, మన్నిలివ్వేళ శేగటిమన్నలందు. మను. చ. ౪. ౨౦.

వ...ప్రాణంబులు పిడికిటం బట్టుకొని పోవుచు వివిధకేదారంబులం ద్రెళ్లి చట్టలు దిగంబడి వెడల లేకుండ ...ఆము. ౪. ౭౭.

౨. అడఁగు, క్రుంగు.

క...పాతాళమునకు దిగఁబడ నయ్యచలముఁ జరణాంగుష్ఠమున నలఘుగతి నదిమెన్. భా. రా. అర. ౧. ౯౪.

చ. గగనము ప్రాఁసె వీచె సుడిగాలి సముద్రము లింకె మేరువున్, దిగఁబడె భూమిచక్రము గతిన్ దిరిగెన్ ...ఉ. రా. ౨. ౧౭౩.

చ. జడధులు నింకఁ గూలఁ గులశైలచయంబును ధాత్రియున్ దిగంబడఁ బెడబాయు భానుశశిభవ్యపదంబులు ...నృసిం. ౫. ౫౨.

(శ. ర. పా. డిగంబడుము ప్రి. పా.)

౩. జాఱు.

ఆ. గొంతికడుపునందుఁ గొడుకఁజాలై నీవు, దోఁప కుండ వైతి తోఁచినట్టి పిండ మెడలి యైనఁ బిదప దిగంబడ్డ దయ్యె నింత పుట్టదట్టులైన. భార. కర్ణ. ౩. ౭౭.

౪. పోవు, నశించు; తగ్గు.

చ...ఇప్పు డడ్డెస భయంబు దిగంబడ నీవు వోయి పార్థునిఁ గని సింహనాదమున రోదసి నింపుము మాకు నింపుగన్. భార. ద్రో. ౪. ౧౩౫.

ఉ. పావనశీల తైలపరిపక్వము లెన్నియుఁ దెమ్ము గా దనన్, లేవడి యైనభృత్తిఁగొవి శ్లేవ దిగంబడ దాఁక లింత్తయున్. పాండు. ౪. ౧౯౬.

౫. వ్రేలాడు, (చూ. ఢిగఁబడు.)

౬. ఉండిపోవు, నిలుచు.

క. వెలఁదికటిపేర నిల కొక్క పులినము దిగఁబడియె సింధుపులినపుఁబంక్తిన్, నలువ ఘుడి పడఁగఁ గాదే, తెల్లియుంతు కొం ధర్మచప్రథము తిరముగ నిలిపెన్. ఆము. ౨. ౫౯.

ఉ. కారణ మైనక రథులు కాక దిగంబడ వెన్నిగొందులం, దూరిన వెంత వార్తలకు ...భా. ౭. ౩౫౯.

(వ్యవ.) మీరు జాగ్రత్తగ పొండు. నే నీపాటికి దిగఁబడెదను.

దిగఁబాఱుమ్రింగు=దిగమ్రింగు. (√దిగు)

ద్వి. ఆమఱ్ఱిబేతాళుఁ డమరులనైన,దీమసం బడఁగించి దిగఁబాఱుమ్రింగు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౩౫౯ పం.

దిగఁబాఱు. అ. క్రి. (√దిగు) ౧. దిగు. (చూ. దిగఁబాఱుమ్రింగు.) ౨. క్షీణించు, తగ్గు.

గీ. కాంతి దిగఁబాఱఁ బ్రాచిముఖంబునందుఁ, బద్మినీముఖవికసనప్రౌఢి సడలె, భానుఁ డప్పుడు మధ్యస్థభావ ముడిగి,కాంతు నపరానురక్తి రాగము వహింప. కవిక. ౪. ౬౩.

౩. మీఁదినుండి క్రిందికి జాఱు, దిగజాఱు.

సీ. వెల్లఁబెట్టునో పూర్ణవిధుకాంతి మొగమున దిగఁబాఱునో వ్రేఁడి తెలివి మేన. నిరం. ౪. ౯౧.

(వ్యవ) ఆమె నెయ్యి దిగఁబాఱఁ గొలిచినది.

దిగఁబెట్టు. స. క్రి. (√దిగు) ౧. విడుచు.

(వ్యవ) న న్నొక్కడాని నిక్కడ దిగఁబెట్టి మావారు ఊరికి వెళ్లినారు.

౨. మిగుల్చు.

(వ్యవ) మామిడిపం డ్లన్నియు నీవే తినివేయక కొన్ని నాకు దిగఁబెట్టుము.

దిగఁబోఁత. వి. (√దిగు) దిగువకు వ్యాపించుట. ఉదా. వానికి చెమట యెగఁబోఁతదిగఁబోఁతలుగా నున్నది. (శ. ర.)

దిగజాఱు=దిగు. అ. క్రి. (√దిగు) ౧. మీఁదినుండి క్రిందికిఁ బడు; చ్యుతమగు.

సీ. పాణిపంకజమునఁ బ్రభవించి యొండొండ దిగజాఱుతళుకుముత్తెపుసరి యన. దశా. ౨. ౧౩౪.

గీ. నీటుచెళుకున దిగజాఱు పైటచెఱఁగు, జగ్గుత్రోద్రోఁపుఁ గాటుకనిగ్గుకనులు, మిక్కుటపుఁజూపు మెఱుఁగు తళుక్కు మనఁగ, వెడలు నొకవేళ గృహము నవ్వ్రపవనిత. హంస. ౨. ౧౪౬.

గీ. ధవళకిరణుండు చరమదిక్తటము వెంట,నల్లనల్లన దిగజాఱె వెల్ల నగుచు. కవిక. ౪. ౧౯౩. మనుచ. ౩. ౮౪.

గీ. అంతఁ జంచలకుంభికుంభాగ్రనిహితపుష్పదామంబు దిగజాఱి భూమిఁ బడియె. దశా. ౨. ౨౦.

౨. స్రవించు, కాఱు.

వ...అకు జలధారా ప్రవాహంబులు...జాళువా మెఱుంగుఁబయ్యెదమీఁదికి దిగజాఱి...ఉ. రా. ౬. ౨౭౬.

ఆ. వదనచంద్రికాప్రవాహంబు దిగజాఱి,సందులేనిఘనకుచములనడుమ,నరుగ రాక త్రొట్టెనన మించు నాచకో,రాయతాక్షి తారహారతతులు. వరాహ. ౧౧. ౪౮.

౩. పోవు.

రగడ. ఇగురుఁబోం డ్లెన్నరె రీవులును గీవులును, దిగజాఱు విడిచి ఠటు రీవులును వావులును. రాఘవ. ౨. ౬.

౪. కృంగు, దిగఁబడు.

సీ. ఎలుకలు ద్రవ్వినయింటిచందంబున దిగజాఱి నీమేను మిగుల డస్సె. వాసిష్ఠ. ౧. ౭౬.

దిగదిగ వి. ౧. విసరుట, మెఱయుట లోనగు వానియందు అగునకరణము.

వ...దిగదిగన విసరి బగబగన మండుచ్చిదుఁగు సాదమంటల కడ్డంబువట్టి...మనుచ. ౪.౬౦.

గీ. అబ్బరుచిఁ దూర్పు దిగదిగ యంచు మెఱసె. (శ.ర.)

క. పగటిసెగ వదలి పడమర,డిగియె ప్రభిమంశు నక్షత్రములు పై, విగుడ్డ నలవిష్ణుపద

మున, డిగడిగ యని వ్రేలుతూఁగుదీవియవో
లెన్. చంద్ర. ౪. ౬౪.

౨. నిక్కించుటయం దగునవుకరణము.

ద్వి. మృగములు బి ట్టుల్కి మెడ లెత్తిచెవులు,
డిగడిగ నిక్కించి దిశ లాలకించి. నవ. ౧.
౫౦ పా. ౧౫ పం.

క్రి. విశ. శీఘ్రముగా.

క...లేఁ,జగురరఁటాకులు పెట్టిరి,డిగడిగ నద్దేవి
యాజ్ఞ దివ్యపురంధ్రుల్. భీమ. ౨. ౧౨౮.

గీ. పలభిరత్నాంశువులఁ గట్టు తెలుపు చిత్ర, మ
గుట కోర్వక డిగడిగనరిగి...ఆము.౬.౯౪.

డిగనాడు. స. క్రి. (√దిగు) ౧. విడిచిపెట్టు,
త్యజించు.

సీ. రంభ విస్రంభంబు డిగనాడె...నైష. ౩.
౩౬.

వ...అనిన విని లోపాముద్ర మహాసముద్ర డిగ
నాడి మునీంద్రున కిట్లనియె...కాశీ.౩.౬౩.

చ. నను డిగనాడి యిట్లు చనినన్ వెత నెట్లు
భరింతుఁ బ్రాణముల్. ఉ. రా. ౮. ౧౦౧.

౨. తిరస్కరించు.

సీ. చల మాని యలయేనుఁగులనూడు డిగనాడి
మగటాలజిగినేలఁ దగుచు నెగడి. నీలా.
౧. ౪౫. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

డిగనాఱు. అ. క్రి. (√దిగు) -క్రమముగా -
కృశించు, క్షీణించు.

(వ్యవ)వాఁడు నానాఁటికిడిగనాఱుచున్నాఁడు.

డిగమోపు=డిగఁదుడుచు. (√దిగు)

చ...కోర్కిచేనురమునఁ నుంచు దుద్దుఁ గడు
నొప్ప మనోభవభూతశాంతికై, యరుదుగ
రతిఫూస యఖిలాంగముల్ డిగమోపు
చాడ్పునన్. భోజరా. ౫. ౧౫౦.

డిగమ్రింగు=డిగఁబాఱమ్రింగు. స.క్రి.(√దిగు)
౧. (నమలకయే) గొంతు దిగునట్లు మ్రింగు.

ఉ...కడతేఱఁగనిత్తునె యింక వారలన్,మిక్కి
లిశక్తి మీఱ డిగమ్రింగెద నంచుఁ బరిప్లవిం
పఁగన్. దశా. ౨. ౩౭౨.

చ. వననిధు లన్నియున్ గలఁచివైవ వసుంధరఁ
బెల్లగింప నూర్వ్యని డిగమ్రింగ ఘోరలయ
రుద్రుడినైనను మార్కొనంగ నో,పినఘను
లీమహాకపులు ...ఉ. రా. ౫. ౨౨౭.

చ...ఉగ్రరక యటు చేసినంతఁ దలప్రాణము
తోఁకకు వచ్చె లెక్కసేయక డిగమ్రింగ
నేని యకటా యలరాహువు మన్కిగాం
చునే. సారంగ. ౨. ౧౭౪.

౨. అపహరించు.

(వ్యవ)వాఁడు నాడబ్బంతయు డిగమ్రింగినాఁడు.

డిగరోఁజు.వి. (√దిగు) కుట్టూపిరి.

(వ్యవ) వాఁడు ఎగరోఁజు డిగరోఁజులుగా పరు
గెత్తుచున్నాఁడు. (శ. ర.)

డిగవిడుచు. స. క్రి. (డిగన్ + విడుచు) త్యజిం
చు,విడిచిపెట్టు.

క. తగ నీలో నూహింపుము, డిగవిడువకు ధర్మ
తనయు దృఢమతి పై పొం,దగుచందము
గొడుకులకుం, బ్రెగడలకుం జెప్పి తీర్పవెం
పేర్పడఁగన్. భార. ఉద్యో. ౨. ౯౫.

క. మగఁ డింక నన్ను నైఁచునె, డిగవిడుచుం
జంపుఁ గాక తెల్లము మది నమ్మిగ పుట్టునె
యిది చెప్పిన ...హరి. పూ. ౫. ౨౨౨.

డిగవైచు=వైచు. స.క్రి.(√దిగు)
(పడవేయు.)

గీ. చచ్చినవి మున్న యని తాను జంపు టుడిగి,
వటముక్రింద నన్నిటి డిగవైచు వాఁడు. కే
యూర. ౩. ౭౦.

(విడుచు.)

క. చెప్పెడి దే మింక నొకచో,దెప్పర మగును
... డిగవైచిన వే, నెప్పటిని కదల

కుండెను, కప్పలితీయనను దేయ గదలక నిలి చెన్. శుక. ౨. ౧౧. (పెన్నెప్పున. శ. ర. పా.)

దిగసన. విణ. (√దిగు) తక్కువ.
(వ్యవ) నీకు ఏం డ్లెగసన కాఁగా బుద్ధి దిగసన యగుచున్న దేమి.
క్రి. విణ. ద్రు. దిగువగా. (చూ. ఎగసన.)
గీ. భూసురలఁ బ్రోవ వేమి మహాసురారి, యిప్పు డేటికిఁ ద్రుంప వేం డ్లెగస నైన, బుద్ధి దిగసన వచ్చెనో పోమ టేమి. సిం. నార. ౪౧౯.

దిగాలు. వి. వ్యాకులత. (చూ. దిగాల్పడు.)

దిగాల్ప(లుప)డు. అ. క్రి. వ్యాకులపడు, చిన్న పోవు.
ఉ. భూసురవర్యనందనుఁడు బుద్ధికిఁదోఁచినయ ట్లు వల్క దిగ్వ్యాసుఁడు కానరామికి దిగా ల్పడి దిక్కులు చూచి...చెన్న. ౩. ౧౪౯.

దిగు=డిగ్గు. స. క్రి. (క. దిగు.) అవరోహించు, అవతరణముచేయు (చూ. డిగు.)
(వ్యవ) వాఁడు బండి దిగుచున్నాఁడు, నీవు చెట్టు దిగుము.
అ. క్రి. ౧. పైనుండి క్రిందికివచ్చు, అవరోహించు.
క. బృందారకపథమున దిగి, యిందీవరపత్త్రనే త్రయిరువంకలవ్రాలుం దమక తమక రా రా, యిం దనఁగా రెండువీళ్ల యెడమున విడిసెన్. హర. ౬. ౧౦౧.
మ. సరి నంతంతకుఁ గ్రుంకి క్రుంకి కనకస్తంభంబు చిత్రంబుగా, సరసీపూరసమన్వితం బగుటయున్ సర్వంసహాధీశుఁడున్, వెర వాఱం దిగి వచ్చి యప్పురిని దా విశ్రాంతచేతస్కుఁడై. విక్ర. ౨. ౧౧౫.
వ...వివిధకేదారంబులం ద్రెళ్లి చట్టలు దిగంబడి వెడల లేకుండం దాయ దిగ నిమ్ము లేక ... ఆము. ౪. ౩౫.
౨. (క్రిందికి) వ్రేలు.
గీ. కట్టి తోడి పూసి కై సేసి కౌతుకమునఁ, గోస దిగఁగ నీలిపుట్టంబు ముసుఁగు వెట్టి, గాజు లెగఁద్రోసి చప్పుడు గాకయుండ, వచ్చె నూర్వశి యర్జునావాసమునకు. హర. ౬. ౧౧౯.
౩. దిగఁబడు, జాఱు.
గీ. దేవకీదేవికడుపులోఁ దేజరిల్లు దీప్తగర్భంబు మెల్లన తిగిచి యోగనిద్ర రోహిణికడుపున నిలిపి చనియెఁ, గడుపు దిగె నంచుఁ బౌరులు గలఁగఁ బడఁగ. భాగ. ౧౦పూ. ౬౨.
౪. (వేఱుతావులనుండి) వచ్చు.
శా...వర్షంపు నెవ్వన్ రుజన్, హావళ్లన్ దిగు నన్యభూప్రజల రా జాయాయిజాత్యోచితిన్, బ్రోవంగాఁ దగు...ఆము. ౪.౨౪౫.
చ...సింహభూధర ప్రభుతిరునాళ్లకుం దిగు సురప్రకరంబు...మనుచ. ౧. ౩౭.
క. మే లైనసరకు లాతని కాలున దిగు మాట నిజము గలవాఁ డగుటన్. శుక. ౧. ౮౭.
౫. ప్రవేశించు, చొచ్చు.
ఉ. అవ్వసుధాసుధాళనకులాభరణం బతిరమ్య మైన యవ్వన మాజవంజవవిశాలసుఖానుభవైకయోగ్య మై, నివ్వటిలన్ విరక్తిసరణిం దిగె నిందుముఖుల్ రతిచ్ఛచే, నువ్విళులూరు డెందముల నోలిఁ జివుక్కు రటంచు నుండఁగన్. విప్ర. ౧. ౮౧
చ. ఒదవెడుజవ్వనంబు వెలి కొత్తఁగఁ బయ్యెద సిగ్గుఁ గూడి బిత్తుదుమఁగ లేఁత లొట దిగ సోఁకకు మీఱను లేక...పొదలె ననంగఁ బిక్కటిలెఁబొల్తుకచన్నులు...ఆము. ౫.౨౧.
౬. (ప్రయాణమునందు దారిలో) విడియు. (శ. ర.)
(వ్యవ) సేన లాచోట దిగినవి.
౭. (పనసచెట్టు మున్నగువానికి పిందెలు) ఉత్ప [illegible]

ఆ. పాత్రభూతు లెస్సఁ బరికించి యతఁడడు, గకయు నొకఁడు సెప్పకయు మునుపుగఁ, బనసపండ్లు దిగినపజేగ స్వప్నము గన్న, నెటి గ నొసఁగి వెరఁగుపడుచు టొప్పు. ఆము. ౪. ౨౬౪.

(వ్యవ) కందకు వేళ్లు దిగినవి.

౮. తగ్గు.

క. ఇవ్విధమున రుక్మిణిమదిఁ, బువ్వుం బదినుళి ముఁ బోలెఁ బొలుపుగ నెత్తం, బువ్వాయి గలిగె శౌరికి, మవ్వము దిగఁ దొడఁగె గెలుపు మట్టం బయ్యెన్. ఉ. హరి. ౩. ౧౨౫.

సీ. సాంద్రచంద్రికలయుజ్జ్వలభావములు దిగ నరుణోదయప్రభాస్ఫురణ లెమగ. విక్ర. ౨. ౧౦౬.

ద్వి. అక్కడఁ బలుమాఱు నరదంబు చన్న,దిక్కుఁ గన్గొనుచును దిగనిశోకమున. రం. రా. ఉ. ౧౨౨ పా. ౨౫ పం.

౯. వ్యయమగు.

క. వానికిని వేశ్యఁ బొందినఁ, గాసులు చే దిగును సుగతి కలుగక పోవున్. మల్హణ. ౨. ౧౬౫.

౧౦. గ్రుచ్చుకొను.

(వ్యవ.) కాలిలో ముల్లు దిగినది.

గుండెఁగూడుదిగు=నిర్బాధముగా నుండు, సుఖముగా నుండు.

చ. వరులకు గుండెఁగూడుదిగె నాఁకటులంబులు నిద్రపోయె...కాశీ. ౨. ౭౧. (తిన్న యన్నము ఒంటఁబట్టు- అని భావము.)

ఎగంగ దిగంగ = ఎగన్ దిగన్, ఎగాదిగన్.

ద్వి. అంగ మెగంగ దిగంగఁ జూచు మను. బస. పు. ౪. ౬౨౪ పం.

జః దించు,దింపు,దింపులకుఁదెచ్చు,దింపులువోవు, దిగఁగాఱు, దిగఁజాచు, దిగఁద్రావు, దిగఁ

డాఁచు, దిగఁదీయు, దిగఁదుడుచు, దిగఁదుడుపు, దిగఁద్రావు, దిగఁద్రోచు, దిగఁబడు, దిగఁబాఱ మ్రింగు, దిగఁబాఱు,దిగఁబెట్టు,దిగఁబోఁత, దిగజాఱు, దిగనాడు,దిగనాఱు, దిగమోపు, దిగమ్రింగు, దిగరోఁజు, దిగవిడుచు, దిగవైచు, దిగసన,దిగుచు,దిగుజాతి,దిగుడు, దిగుదల, దిగుమతి, దిగువ, దిగువాటు, దిగువాయి, దిగువాఱు, మొ.

దిగుచు. స. క్రి. (√దిగు) దిగఁజేయు, దించు, గ్రుచ్చు.

క. నెతి మాలి బందె వెట్టిన, నతిముతిఁ జంపినను గజము నశ్వము మ్రుచ్చె, పతిగొవిననట్టివారలఁ, గొఱులఁ దిగిచి చంపు టొప్పుఁ గువలయపతికిన్. విష్ణు. ప్ర. ౯౭.

దిగుజాతి. వి. (దిగుడు+జాతి) తక్కువజాతి, నిమ్నజాతి.

తే. ఆలు పతిభక్తి స్త్రీపుంసపాళి వావి, యతి వశిత్వము దిగుజాతు లగ్రజాతి, ననుసరించుట...నృపదండభీతిఁ జుమ్ము. ఆము. ౪. ౨౬౬.

దిగుడు=డిగ్గుడు. విశే. (√దిగు) ౧. ఆనతము, పల్లమైనది.

(వ్యవ.) నేల దిగుడుగా నున్నది.

౨. తక్కువది, హీన మగునది.

క. ఇటువంటివి యిటు లెక్కడు, విటు దిగుడువియొంద నెన్నరే నిదియును నొక్కటి యొకనాఁటిద కా దొక, త్రుటిగీతఫలంబు నొసఁగుదు నె యిమ్మెయికిన్. ఆము. ౭. ౭౦.

దిగుడుబావి=వాపి, దిగి నీరు తెచ్చుకొనుటకు వీలుగఁ ద్రవ్విన మెట్లు గలనుయ్యి.

దిగుదల. వి. (√దిగు) క్రిందిభాగము. (శే.ర.)

దిగుభాగము. వి. (దిగు + భాగము) దిగువభాగము, క్రిందిభాగము.

వ... క్షేత్రముతూర్పుదిగుభాగమున ౫౪ ఎల్లికా (ర్య)గుంటన...గుం. శా. ౨౦౦.

దిగుమతి. వి. (√దిగు) ఓడలో నున్న సరకును రేవునందు దింపుట. (శ. ర.)

(ఓడ మొదలగువానిలోనిసరకును) దింపుట. (చూ. ఎగుమతి.)

దిగులు. వి. (క. దిగులు. త. తిగిర్.) ౧. భయము; అధైర్యము.

గీ. వారిసేనల గోపికావరుఁడు నరుఁడుఁ, దెగిరి తెగి రసుపలుకుల దిగులు వుట్టె. భార.ద్రో. ౧. ౩౪౯.

సీ. జక్కులరాయిక్కఁ జొక్కు నెక్కటియుద్ది కడఁదిముక్కోటికసోఁకుడులదిగులు. అచ్చ. రా. బాల. ౯.

సీ. పుయిలోటు జలదరింపు దిగులు వెఱ పక్కు వెఱ యుత్తలము బీతు బెదరు బెగ్గిలుట యంజిక యాదిల యటన నధృతి యగు... ఆం. భా. ౧. ౧౩౩.

౨. (గుండె) అదరు, దడ.

చ. దళముగఁ గల్వ రేకులతుదన్ దిగజారెడుమంచునట్లు కన్,గొలుకుల డిగ్గునీరుఁ గని గుండె దిగుల్లనఁ దల్లి యిట్లనున్.యయా. ౪. ౧౩౮.

ఉ. ఈసున నేకహేలన మహీసురుఁ డొక్కరుఁ డొక్కవార్థి యాపోసనమెత్తుచో దిగులు పుట్టి పయోనిధిపంచకంబు సం,త్రాసము నొందునప్డు... సైవ. ౫. ౬౮.

గుండెదిగులు=భయము.

గీ. కేరి నవ్వెన మీబోఁటివారి కెల్ల, గుండెదిగులగు...ఉ.రా. ౨. ౧౯౭.

సీ. దిగ్గజంబులకు గుండెదిగు ...

శేషాహి బిట్టుల్కి చెవుడువడియె. మై. ౨. ౩౭.

జ: దిగులుకొను, దిగులుపడు, దిగులుపాటు.

దిగులుకొ(ల్కొ)ను. అ.క్రి. (దిగులు + కొను) దిగులుపడు, భయపడు.

క. పొన్నలకుం దెలిజాబిలి, మిన్నలకుం దలఁకుఁ జిలుకమేలిమిపలుకుల్, విన్న నగున్ విన్న నగుం,:గ్రొన్ననగుంపులకు దిగులుకొని మదిఁ బొగులున్. కువల. ౩.౮౩.

చ. తనసుతు లోఁగిటన్ వెదకి తల్లి దిగుల్కొని పల్లెకూటమం,దునఁ దిలకించి బాలకులతోఁ జని యాడుచునుండె నేమొ రా,డని చని... చెన్న. ౩. ౧౬౭.

సీ. గొంతు మోచిన దిగుల్కొని నోర వ్రేలిడి క్రక్కు నొక్క పిశాచికావిభుండు. కువల. ౨. ౧౫౦.

దిగులుప(ల్ప)డు. అ.క్రి. (దిగులు + పడు) భయపడు.

క. దిగులుపడుబిడ్డ నచ్చో, డిగవిడిచి చనం గలంగుడెందముతో నే,పగిదిఁ జనువాఁడ దైవమ, పగవారికైన నాఁడుఁబడుచుల నీకే. వరాహ. ౨. ౧౨౭.

గీ. మొగులుచిఱుదాయయీతోఁటమొగలు దాఁటు, దిగులుపడి చింత గుండియల్ వగులుకొంతఁ, బొగులువారాజుతోఁ గూర్చి నెగులు దీర్చి, తగులుసేయమిఁ బరుఁడు వెన్దగులు మరుఁడు. రా. వి. ౪. ౨౯.

గీ. అది దిగుల్పడి యెట్లు నో రాడె నార, పలుక నీరీతి నో వెఱ్ఱిబాఁపనయ్య.శుక.౧.౩౬౦.

దిగులుపాటు. వి. (√దిగులుపడు) భయము. (శ. ర.)

దిగ్గుల్లు. వి. గుండె అదరుట కనుకరణము.

ఉ. కూరిమిపెట్టి గుండియ దిగుల్లని తల్లడమంది... శివరా. ౩. ౧౭౬.

క. మనమున దయ పుట్టఁగ నీ, పనిపాటలు విన్న
నించుఁ బ్రాణేశున కీ, యనఘుఁ డేకారణ బం
ధుం,డని తెలియఁ బలికి గుండియ దిగు ల్లనఁ
గన్. రాజ. చ. ౩. ౨౧౪.

దిగువ. వి. (√దిగు) క్రిందిభాగము.

గీ. లేఁగునె గదపోర నాభికి దిగువ నొంచి,చం
ప నెత్తఁ గుల్లంబు నొంప కున్న. భార.
స్త్రీ. ౧. ౧౫౪.

సీ. నీమీఁదు దిగువయు నీరజాహితుఁడు వాసు
కియు రక్షింతురు ప్రకటకరుణ. హరి.పూ.
౫. ౧౬౦.

గీ. తిలలు పై నెత్తి చల్లిన దిగువఁ బడని,యంత
సందడి వెంట్రోవలందుఁ గలిగె. నైష. ౪.
౧౨౩.

విణ. క్రిందిది.

వ...గదాయుద్ధంబున నాభికి దిగువ యగుశరీర
భాగంబు నొప్పించుట ధర్మంబు గాదు...
భార. శల్య. ౨. ౨౯౫.

వ...గాలి పరికించి దిగువదెస దొడ్డివల పన్ని...
మనుచ. ౪. ౩౭.

దిగువాటు. వి. (√దిగు) దిగువ, క్రిందివైపు.

క. మినుకుమిను కనెడిమింటన్, బొనపొన నల
తెల్లమబ్బుపొంతన దిగువాటున నదె కలదో
లేదో, యనుమాత్రము గాఁగఁ గంటివా న్రృ
పతనయా. సారంగ. ౧. ౧౨౪.

దిగువాయి. విణ. (√దిగు) న్యూనము,తక్కువది.

ఆ. దీను లయినవారి దిగువాయిగాఁ జూచి,పర
ము గనక నూతఁ బడును వేమ. వేమన. ౩.
౧౨౬.

దిగువాఱు. అ. క్రి. (√దిగు) ౧.జాఱు, కాఱు,
ప్రవహించు.

ఉ...వెక్కెస మగుమన్మథవేగమునఁ గాటుక
కన్నులనీరు సోనలై, యుబ్బిక... పయోధరము ల్దిగువాఱునట్లుగన్. కాశీ.
౫. ౧౬౭.

వ...వృక్కోణంబులం దిగువాఱుకన్నీరు చె
న్నారుకర్ణద్వయీగోళంబులు నిండి ...మ
నుచ. ౩. ౯.

౨. మీఁదనుండి క్రిందికి పడు.

ఉ. రంగుగ నొక్కొ రొక్కరిశిరంబుపయిం దలఁ
బ్రాలు వోసి ర,య్యంగమరీచి నవ్యమణు లై
దిగువాఱఁగ నవ్వధూవరుల్.అని.౧.౧౦౧.

౩. నిండు; నిండిపాఱు.

సీ. తగ వార్చి మూఁకల్లో దిగువాఱ నుంచిన
కూటిబల్లావు లాగుబ్బుకొనియె. శుక. ౨.
౧౦౯.

క. ప్రా లొక్కటఁ గొని జానన, తైలము దిగు
వాఱఁ బోయుదానను నీకుం, బోలినప్రాలం
గొలువుము...కేయూర. ౨. ౧౩.

దిగ్గజము. సం. వి. అ. పుం. దిక్కునందలియే
నుఁగు. (ఐరావతము, పుండరీకము, వామనము,
కుముదము, అంజనము, పుష్పదంతము, సార్వ
భౌమము, సుప్రతీకము. ఇవి యష్టదిగ్గజములు)
ఇట్లు: దిగ్వారణము, మొ.

దిగ్గన. క్రి. విణ. ద్రు. (√దిగ్గు²) తటాలున.

ద్వి. కడు నొగ లలమి దిగ్గన నేలతోఁడ, నడఁచి
యుఁ జఱచి యల్లంతి పైచియును. రం. రా.
యు. ౪౦౭ పా ౧౦ పం.

చ...తల్పము దిగ్గన దిగ్గిపోయి ... మార్క.
౨. ౨౯.

క. అని యానతిచ్చినను దిగ్గన మేల్కని యద్ది
రయ్య గలిగెఁగదా నేఁ, డనుకూలనాయకుఁ
డు మోహానమత్కృతి యనెడికన్యా కని
ముదమందన్. ప్రబంధ. ౪౦.

దిగ్గనాడు= దిగనాడు. స. క్రి.(దిగ్గన¹ + ఆడు)

సీ. పయ్యెదఁ దివ నీక పట్టు నింతకు మున్నె సిగ్గు
నేసంగతి దిగ్గనాడె. కవిక. ౪. ౧౪౯.

దిగ్గాఱు. అ. క్రి. (దిగ్గన్[1] + కాఱు) కృశించు.
క. గుగ్గిలపుఁబొళ్లఁ గొని తా, మగ్గిని రగులుకొ
మరీతి నతివేగముగా, బగ్గుమన మరుఁడు
దిగులున, దిగ్గాఱె గిరీంద్రకన్య తేఁకువ
దప్పన్. పార్వ. ౩. ౫౯.

దిగ్గి(గి)య = డిగియ, డిగ్గియ, వి. (√దిగ్గు[1]. సం. దీర్ఘికా. ప్రా. దిఘిఆ.) నడబావి.
ఉ. దిగ్గియ సంచ తూఁడు గొని తీరవనేతువు
వంకమీఁదుగా, నగ్గెడ ఫుల్లకేసరమునందు
వసింపఁగ...ఆము. ౫. ౧౨౨.
గీ. దేవనిర్మిత మైనట్టిదిగ్గియఁ గని, దిగ్గి యగణిత
విభవముల్ దేజరిలఁగ. సారంగ. ౧.౧౧౨.

దిగ్గు[1] = దిగు. అ. క్రి. (మీఁదనుండి క్రిందికి వచ్చు) అవరోహించు.
చ...తల్పము దిగ్గన దిగ్గి పోయి పద్మముఖి మ
నోజుఁ డార్వ సఖిమాటున నిల్చెఁ బ్రకంపి
తాంగియై. మార్క. ౨. ౫౯౪.
గీ. చేరి యరదంబు దద్గృహద్వారసీమ, దిగ్గి
యరుదెంచి ప్రణమిల్లి దేవ యిపుడు, నీకు
మారుల సౌభాగ్యనిధుల బుధుల, డించి వ
చ్చితి గంగాతటీవసతిని. రామా. ౫. ౪౩.
గీ. దేవనిర్మిత మైనట్టిదిగ్గియఁ గని,దిగ్గి యగణిత
విభవముల్ దేజరిలఁగ. సారంగ. ౧. ౧౧౨.
జః దిగ్గనాడు, దిగ్గాఱు, దిగ్గియ, దిగ్గుడు.

దిగ్గు[2]. వి. (క. దిగ్గనె. త. తిక్కెన.) భయము చే గుండె అదరుటకు అనుకరణము. (దీనికి అనుధాత్వనుప్రయోగమున 'దిగ్గుమను, దిగ్గురను' రూపములును గల్గును.)
ఆ. మూర్ఛవోక నిలిచి మూఁడుమొగంబుల,
శూల మెత్తికొని కరాళవృత్తి, నడఁచి నె
మ్మొగమునఁ బొడిచె నిరాకృతము దేవతల
మనంబు దిగ్గనంగ. నిర్వ. ౩.౩౦.
క. డగ్గఱిలి మైత్రి భామిని, డగ్గుత్తిక యిడుచు
నక్కటా ప్రాణసఖీ, బెగ్గిలి నన్నె నెఱుం
గవు, దిగ్గనె గుండె యని తన్నుఁ దెల్పిన
పిదపన్. ప్రబోధ. ౩. ౪౫.
క. భువనములు దలఁక మునులును, దివిజు లడల
ధనదుగుండె దిగ్గుమనఁగ రాహువు శని మొ
దలగుదుర్గ్రహనివహము నికటస్థలమున నిలి
చినవేళన్. ఉ. రా. ౨. ౧౩౯.
చ...ఎందును గొద లేక నీకు నిదె దుస్సహాక
ర్ణనిపాతనూచియై, వినఁబడు గుండె దిగ్గురన
వేగిర మేల దురంబు కోరినన్. రాఘవ.
౪. ౧౧౨. సమీర. ౪. ౪౪.
గీ. భాస్కరుఁడు మున్నె దేవునిపాలి కరిగెఁ,
గలియుగంబున నీక నుండఁ గష్ట మనుచు,
దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనఁగ, నరుగు
చున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి. శ్రీనా
థునిచాటువు.
జః దిగ్గన, దిగ్గున.

దిగ్గుడు = డిగ్గుడు, దిగుడు. విణ. (√దిగ్గు[1]) (న్యూనము, తక్కువది.)
చ. అలహరియానవాంబుజమునందు జనించుటఁ
జేసి మేము ముఖ్యులము తదీయనాభికమ
లోద్భవుఁ డావిధి మాకు నెవ్విధిన్, దెలి
సిన నీడు గాఁగలఁడె దిగ్గుడు మా కని గ్రే
ణి సేయుచున్, బొలుతురు విప్రపుంగవులు
ప్రోలున వేదరహస్యవేదులై. రామా. ౧.
౧౩౪.
మ. నిరతం బాత్తకరాంఘ్రిబాహు నఖకాంతి
న్యాఫ్తికిన్ దిగ్గు డై,శరణం బొందు ప్రవాళ
పద్మబిసపుష్పశ్రేణికిన్ గ్రమ్మఱన్,శరణం
బందుట హీన మంచునో మదిన్ శైత్యోప
చారక్రియా,గరిమం బొల్లదు మానినీమణి
వరస. ౩. ౧౩౦.

దిగ్గన=డిగ్గన. (√దిగ్గు³)
క. అగ్గజగామిని కాముని,యగ్గలికకు బెగ్గడిల్లి యాళిజనములన్, డిగ్గునఁ గను మొఱఁగి కన్కన్, సిగ్గున కేకాంతసదనసీమకుఁ జనియెన్. విక్ర. ౧. ౧౨౬.

దిగ్దర్శనము. సం. వి. అ. న. ౧. పద్ధతిమాత్రము చూపుట. ౨. దిక్కులను చూపుయంత్రము.

దిగ్దాహము. సం. వి. అ. పుం. ఉత్పాతభేదము. (ఇందు దిక్కులు అస్వాభావికముగా అగ్న్యాది వర్ణములు గలిగి రాజాదులకు భయసూచకములై యుండును.)

దిగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. లిప్తము, పూయఁబడినది. ౨. లిప్తకము,పూయఁబడినవిషముకలది. (అమ్ము.) వి. అ. పుం ౧. చమురు, స్నేహము. ౨. అగ్ని. ౩. ప్రబంధము. (కల్ప)

దిగ్భ్రమము. సం. వి. అ. పుం. దిగ్భ్రాంతి,ఒక దిక్కును మఱియొకదిక్కుగా గ్రహించుట. ఇట్లే: దిఙ్మోహము, మొ.

దిగ్విజయము. సం. వి. అ. పుం. దిక్కులను (దిక్కులయందలిరాజులను) గెలుచుట.

దిఙ్నాగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కాళిదాసుకాలపువాఁడును కుందమాలాదినాటకకర్తయు నగు నొకకవి. (మేఘదూతలోని ౧-౧౪ శ్లోకవ్యాఖ్య యందు మల్లినాథుఁడు ఇతఁడు కాళిదాససమకాలికుఁ డని చెప్పెను.)

దిఙ్మ(గ్మ)ండలము. సం. వి. అ. పుం. న. దిక్చక్రము,దిక్సమూహము.

దిఙ్మ(గ్మ)ండలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ=దిఙ్మండలము.

దిఙ్మూ(గ్మూ)ఢుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దిగ్భ్రమము నొందినవాఁడు.

దిచ్చరి. వి. (√దిచ్చు. సం. దిక్చారిణీ.) వ్యభిచారిణి; మాయలాడి.
క. తెచ్చి కుసూలములోపలఁ, జొచ్చినబొజఁగెగసి యెగసిచూడఁగ నవుడా,దిచ్చరి హెచ్చరికఁ బ్రియుం,గ్రుచ్చి రతిక్రియల సొంపు గులుకుచు నుండెన్. వేం. పంచ. ౧. ౫౯౬.
క. ఎచ్చరిక నెఱిఁగి వెంటన,వచ్చితి నీయిల్లు సొచ్చి వాఁ డులుకున నేఁ,డిచ్చట లేఁ డెందరిగెన్,దిచ్చరి నిక్కువముఁ జెప్పితే మేల్గా దే. వేం. పంచ. ౧. ౭౦౪.
ద్వి. నీవు చెప్పెడిమాట నిక్కంబు చెప్పు,మావిప్ర యనుఁడు నమ్మానివల్లభుఁడు,దిచ్చరి యగునట్టిదీనిమాటలకు,వచ్చెనా నిలువెల్ల వణుకులపుట్ట. ద్వి. పరమ. ౪. ౩౩౭ పు.

దిచ్చరించు. అ. క్రి. (√దిచ్చరి) బయలుపడు, పైకి వ్యాపించు.
సీ. మోము వంచిన నేమి మొలకనవ్వులకాంతి చెక్కుటద్దములపై జీరువాఱెఁ, జూడకుండిన నేమి సొబగురెప్పల మించి తేటవాల్తెఱఁగులు దిచ్చరించె. క్రీడా. ౯౫.

దిచ్చు. విణ. జూదరి; మాయలాఁడు.
క. వచ్చి గుడి సొచ్చి యందఱు, దిచ్చులు తమతిండికొఱకుఁ దీపులు వెట్టన్,మెచ్చుచు వేడుకయాటల,నచ్చోటం బ్రొద్దు పుచ్చి యల్లన మగిడెన్. ద్వా. ౧౦. ౪౪.
ఉ. ...ఏ,యొచ్చెముఁ జూడ కాడుచును నోడుచు నిర్ధనుఁ డౌచు నున్నయ్యా,దిచ్చున కెల్లకాలము నతిద్రవిణం బొసఁగం దలంపుమా. ద్వా. ౧౦. ౧౫౯.
జః దిచ్చరి, దిచ్చరించు.

దిచ్చుమొగము. విణ. (√దిచ్చు) అదృశ్యము. (బ్రా. శ. ర.)

దిట=దిట్ట, దిటము,దిట్టము, దిటవు. వి. (క.దిట.) (శక్తి, దార్ఢ్యము.)
క. దిట చెడి లోఁబడె దైత్యుఁడు...భాగ. ౩.

(ధైర్యము.)

క. ఔరా సెచ్చెలి నాపదిఁ, జేనుకొనుదు రాళకతనఁ బేరౌ కలై నా,వీనుల సోఁక నమంగళ,దీనికి మాతల్లి సహతు దిట చెడి పడితిక్. ప్రబోధ. ౩. ౧౫.

గీ. బ్రమసి దిట దప్పి నివ్వెఱపడియె ధాత. కాశీ. ౫. ౨౬౪.

జః దిటదేరు.

దిటదేఱు అ. క్రి. (√దిట.) సమర్థమగు, గడి దేఱు.

చ. మొనసిన నెయ్యపుఙ్గలిమి ముద్దులమాటలఁ గోరునంతటఙ్,దిన మొకవింత గాఁగ దిట దేఱె వధూమణి కేళిచాతురిఙ్. సీమం. ౪. ౪.

దిటము. వి. (సం. దృఢమ్.) ౧. దార్ఢ్యము,శక్తి.

చ. దిటమున రెడ్డి పాటుపడి తెచ్చి యిడంగను గూటిప్రొద్దు సంకటితటి వెన్నమజ్జిగలు... శుక. ౨. ౩౩౪.

౨. ధైర్యము.

గీ. తత్తటంబున దిటముతో దండు విడిసె. ఉ. రా. ౧. ౧౧౧.

సీ. దిటముచే భుజబలోత్కటముచే రణజయార్భటముచేఁ బెంపొందుపవనజుండు. ఆని. ౨. ౧౨౪.

ఉ... నీవు నే,నిగ్గురుభీతిహేతు విపు డింతయుఁ దెల్పెద నన్యు లెవ్వ రీ,డగ్గఱ లేరుగా మన దిటంబు కనుంగొన సంచు ...శుక. ౨. ౨౪౫. (ఇట వ్యతిరేకలక్షణచే పిఱికితనము అని యర్థము)

౩. అతిశయము.

గీ. బెట్టు నిబ్బరము దిటము బిటు గాటు, మనఁగ నతిశయ మగును సూర్యావతంస. ఆం.భా. ౧. ౬౬.

సీ. రథచక్రనేమిఘుర్ఘురరావములు కేతుపటపటాత్కృతులకు దిటము దెలుప. దశా. ౨. ౩౭౪.

విణ. ౧. దృఢము.

చ... మేన విభూతి యలంది పెన్నెఱుల్,జడలుగఁ దాల్చి దండమునఁ జాల దిటం బగు భక్తిఁ బూని యప్పడఁతుక యబ్బురంబుగఁ దపం బొనరింపఁ దొడంగె నెంతయుఙ్. రసిక. ౬. ౧౨౩.

౨. ధ్రువము, నిశ్చితము.

క. వే యేల నీవె దిక్కని, డాయం జనుదెంచితిమి దిటంబుగ దనుజుం, డీయెడ మృతిఁ జెందుటకు నుపాయంబు ఘటింపవయ్య పరమమునీంద్రా. ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౬.

౩. స్ఫుటము, స్పష్టము.

క. కుమ్మెలు దాఁకినబంగరు, బొమ్మరములయె మొఁగడకుఁ బొమ్మను రేఖా, సమ్మిళిత స్తనకుంభతటము దిటమ్ముగను జూచి డగ్గుతికతోఙ్. సారంగ. ౨. ౨౩౦.

క. ఆచంద మెల్ల దిటముగ, నీ చెవులకుఁ దనివి తీఱ నే నెఱిఁగింతుఙ్. నీలా. ౧. ౬౫.

దిటవు=దిట; దిట. వి. దార్ఢ్యము. (శ.ర.)

విణ. దృఢము. (శ. ర.)

దిట్ట=దిట, దిటము, దిటవు, దిట్టము. వి.(సం. ధృష్టః. ప్రా. దిట్ఠో. క. దిట్ట.) ధైర్యము.

గీ. విశ్వసించిన నీరు ద్రావినను నిద్రపోయినను జూలుకొన్నను బొర్లుచున్న,దెవులువడ్డను గుంటైన దిట్ట చెడినఁ, జంపఁ డనుకంప నెట్టి హింస్రంబునైన. కాశీ. ౪. ౬౦.

విణ. ౧. చతురుఁడు, నేర్పరి.

క. వరవర్ణిని యగునీపం, బురుషుఁడు బలుదిట్ట యతనిఁ బొందుము లీలన్. భా. రా. ౬౮.

క. అట్టియెడఁ జెండిపసులన్, దిట్ట లగుపురంధ్రులచటు నిలిపిరి వచ్చిన్. మను చ. ౫. ౭౬.

౨. శక్తిగలవాఁడు, సమర్థుఁడు.

క. అఖండలా యఖండలాఘవాలాపములం గోపంబు పుట్టించితి దిట్టవేని గట్టితనం బేర్పడ నిప్పర్వతశిఖరంబుఁ బెఱుకు మన్న...పాంచా. ౩. ౭౯.

గీ. దితిజు మెట్టినయాపాటిదిట్ట వీవ. షాశి. ౧. ౪౯.

౩. ధీరురాలు; ధీరుఁడు, ధైర్యము కలవాఁడు.

వ. అజ్జోటి దిట్ట గావునఁ దలంకక...ఉ.హరి. ౧. ౫౬.

ఉ. దీనినిగారవుందొడలు దీనికొమొంగుఁబును దీని కన్నులున్, దీనివిలాసముం గని మదిం గడు సోలెరొ మెట్టిదిట్టలున్. రసిక. ౩. ౫౬.

౪. ధృష్ణువు, ఉద్ధతుఁడు, ఎదిరించుస్వభావము కలవాఁడు.

గీ. వేరజపుగట్టిజంత పాడూరిసంత, చలము సాధించుదిట్ట రోసాలపుట్ట. శుశ. ౩.౧౭.

ఉ. మానముచేత మూఁగయు సమంచితవక్తృప్రలాపి చెంగటన్, బూని వసించ దిట్ట దమముందట దవ్వుగ నుండెనేని శ్వాలీనుఁడు...భర్తృ. ౧. ౪౭.

౫. శ్రేష్ఠుఁడు.

ఆ. పెట్టువార లెవరు పెట్టకుందు రెవరు, పెట్టి పుట్టినట్టిదిట్ట లెవరు, పట్టు దప్పకుండ భావించి చూడరా...వేమన. ౩.౧౨౦.

జః దిట్టతనము, దిట్టపడు, దిట్టాడు.

దిట్టఁడు= దిట్ట. విశే. ౧. సమర్థుఁడు.

ఉ. గట్టుల మట్టుపెట్టుబలు కెదువుఁ బట్టినయట్టి దిట్టఁడన్, దిట్టతనంబు వాసి పొలదిండికి లోఁబడి గాసిఁ జెందఁగా. ఉ.రా.౫.౧౧.

౨. ధీరుఁడు, ధైర్యశాలి.

క. కట్టిసకట్టులు దనువునఁ, జెట్టిన పెనుకొండపాదలు దీజీచికొనుచున్, బిట్టు జలధి వెడలిన యా, దిట్టని తెలిఁ గసురవిభుఁడు తెలియ న్వినియెన్. నృసిం. ౫. ౩.

చ. పగ మరలింపఁ దండ్రి వనుపం బనిబూని యవంతికోటపై, జగడము సేయఁ బూని యటుసాయకురాక యరాబుకొమ్మచాల్, తెగువను దేటిచూచుటకు దిట్టఁడు గాఁడట రాజహాఁసికిన్, మగతన మేడదా యనియె మాళవభృత్యుఁడు కొత్తడంబునన్. రా. వి. ౫. ౨౪.

౩. ధృష్టుఁడు, ఉద్ధతుఁడు, ఎదిరించుస్వభావము కలవాఁడు.

గీ. పొదుగు దిగజాఱ విడచి పాల్వాలుపు గానుబుట్టు నిండింపఁగాఁ జూచి దిట్టఁ డైన, గోపఁ డప్పుడు తనచేతిగొడ్డ లెత్తి, గోవునడినెత్తిపై మించి కొట్టఁబోవ. వేం. మా. ౪. ౧౬౦.

దిట్టతనము. వి. (√దిట్ట.) ౧. శక్తి, సామర్థ్యము; చాతుర్యము, నేర్పు.

క. ఈదుడుకుఁగోఁతిఁ గొని చని, మీదిట్టతనంబు నెల్ల మెఱయఁగ నిపుడొ, గా దనక తోఁక గాలిచి, వీదుల వీదులను ద్రిప్పి విడువుఁడు కడఁకన్. అచ్చ. రా. సుం. ౧౬౪. (శర. పా.)

ఉ. దిట్టతనంబు మీఱ నుపదేశము సేయుచు నుండు బ్రహ్మమున్. కాశీ. ౧. ౭౬.

క. నెట్టుకొని యాఁడువారల, దిట్టతనం బెఱుఁగ బ్రహ్మదేవునివశమే. విక్ర. ౭. ౪౭.

౨. ధైర్యము.

ఉ. చుట్టఱికంబునన్ మనసు సొచ్చి ననుం గరఁగించి వేఁడినన్, దిట్టతనంబు వో విడిచి తీవ్రరణంబుకడంక దక్కి...నేఁ, బట్టినయా

యుద్ధంబు పెడఁబాసినఁ గాని వధింపఁ బోల
దు. భార. భీష్మ. ౧. ౧౫౯.

ఉ ... ఇంద్ర శ్రేష్ఠు మరిదొమ్మికయ్యమున దిట్టత
నం బతి పూరిమేసితో. దశా. ౨. ౪౧౩.

౩. మహిమము, గొప్పతనము.

వ. అట్టిచుట్టుకెదువజగజెట్టికి విడిదిప ట్టయిన
పెట్టెఁ బెట్టుదిట్టగట్టు కట్టుపట్టుదిట్టతనం బె
ట్టిదనిన. రా. వి. ౧. ౨౯.

దిట్టపడు. అ. క్రి. (దిట్ట + పడు.) అలముకొను.

ద్వి. జలజారినడుకప్పుచాయఁ గెంగేలఁ, బులుము
కాటుక మొగంబున దిట్టపడఁగ. అ. మ. క.
౧. ౨౫ పా. ౧౫ పం.

దిట్టము=దిటము. విశ. ౧. దృఢము, గట్టిది; స్థిర
ము, శాశ్వతము.

దండకము...సద్భోగినీపట్టముఙ్ దిట్ట మౌనట్టు
గా వే ప్రసాదించి తన్మాత రావించి...భో
గినీదండకము.

౨. నిర్ణీతము, నిశ్చితము.

సీ...దేహికి మరణంబు దిట్ట మగును. శివధ.
౫. ౯౩.

వి. ౧. ధైర్యము.

గీ. కొసర నెఱుఁగనికూరిమి కుదురుపా టై,
ఱుఁగనిదిట్టంబు నిలుక డెఱుఁగనిమనము, సై
పతికిఁ దమి రేఁచె నత్యధికలీల, సంగమామణి
నూతనసంగమంబు. చంద్రా. ౬. ౧౪౯.

౨. నిర్ణయము, నిశ్చయము.

సీ. దిట్ట మం చనఁగఁ గన్పట్టు నిర్ణయముగ...
ఆం. భా. ౧. ౧౦౩.

దిట్టాడు. అ. క్రి. (దిట్ట + ఆడు.) అతిశయించు.

శా. దేవా కయ్యమునోడిపేసుక మదిఙ్ దిట్టాడు
మర్త్యుండు నే, త్రోవం జేతులతీఁట వుత్తు
నని కోరుఙ్...ఉ. హరి. ౫. ౨౧.

దిడ్డి. వి. (క. దిడ్డి. త. తిట్టి.) పాలకీ మొదలగు
వానిద్వారము; చిన్నద్వారము.

ఉ...పైడిపాలకీనప్పువుఁబోఁడి నుంచి మేటిఁ
గా రెసుబంగరువ్రాఁతపచ్చడం, బొప్పుగ దిడ్డి
వైచికొని యుబ్బు మెయిం గొనిపోయె నింటి
కిఙ్. పరమ. ౨. ౩౯.

సీ. తగువాహనముల నంతఃపురకాంతల నిడి దిడ్డు
లైపింపు హెగ్గడులును. కళా. ౯. ౭౯.

చ...అంతటఁ బుట్టుగుగట్టునీఁదటఙ్, దెలివి
దలిర్పఁ దామరలదేవర తోఁచిన కేఁడుఁ
గొమ్మయుఙ్, సాలపులతోడుత స్నగరుఁ
జొచ్చిరి లోపలిదిడ్డిత్రోవచేఙ్. యయా.
౫. ౧౫౧.

ఏనుఁగు నెక్కి యు దిడ్డిదూఱు =తనగొప్పతనము
నకు తగనిపని చేయు.

ఉ. ఇంతవిచార మేల తరళేక్షణ యెంతటివాని
నైన నీ, కాంతునిఁ జేయుదాన రతికాంతుని
పాదము లాన నీవు న్యాయంతటిబోఁటి గల్గఁ
దగవా వగఁ జెందఁగ నీమనోరథం, బింత
యుఁ జెప్పు మేమిటికి నేనుఁగు నెక్కియు
దిడ్డిదూఱఁగఙ్. విక్ర. ౪. ౧౪౯. యక్షా.
౫. ౧౦౫.

గీ. వైభవంబునఁ గొనిపోవ వలయుఁ గాని, తే
ఆవ యేనుంగు నె క్కి ల దిడ్డిఁ దూఱ. పే.
శకు. ౩. ౨౪౪.

ఉ. ఎన్నిక కెక్కు నవ్వరమదేభము నెక్కి
తదీయసాలసం, ఛన్నమరుత్పురిఙ్ వెడలి సం
దడి నేనుఁగు నెక్కి దిడ్డిదూఱు న్నను నవ్వు
రే యని పురందరుఁ డప్పురి పెద్దవాకిటఙ్,
జన్నపుఁగూటికై యరుగు సారె బహిస్థితయ
జ్ఞవాటికిఙ్. చంద్రా. ౧. ౬.

జః దిడ్డిగంత, దిడ్డివాకిలి.

దిడ్డిగంత. వి. (దిడ్డి + కంత) దిడ్డికన్నము.

గీ. ద్విపదకావ్యంబు ముదికాంత దిడ్డిగంత, యి
య్యనేరనిరండ నా శేకరాశి. వేణు. ౫౫.

దిడ్డివాకిలి. వి. (√దిడ్డి- క. దిడ్డివాకలు. త. తిట్టి

వాయిల్.) చిన్న ద్వారము.

ద్వి. తిర మగుచున్న ట్రిక్కిడ్డివాకిళ్లు, నుపసత్త్వ లుండుటను రొక్కొక్కకోటి. రం.రా.యు. ౩౦౩ పా. ౨౫ పం.

దితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఛేదింపఁబడినది, నఱకఁబడినది.

దితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఖండనము, నఱకుట. ఇ, ఈ. స్త్రీ. దైత్యులతల్లి, కశ్యపునిభార్య.

దితిజుఁడు. సం. వి.అ. పుం. దితికొడుకు, దైత్యుఁడు. ఇట్లే: దితితనయుఁడు, మొ.

దిత్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాక్షసుఁడు. (వాచ, కల్ప.)

దిత్స. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఈయవలయునను కోరిక, దానేచ్ఛ.

దిత్సువు. సం. విణ. (ఉ) ఈయఁగోరువాఁడు, దానేచ్ఛువు.

దిదృక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చూడవలయు నను కోరిక.

దిదృక్షువు. సం. విణ. (ఉ) చూడవలయు నను ఇచ్ఛగలవాఁడు.

దిద్దు. స. క్రి. (క. తిద్దు. త. తిరుత్తు) ౧.(విద్యాదులందు) తీర్చు, శిక్షించు.

ఉ. అంతఁ గ్రమంబునం బ్రియునియాజ్ఞను సత్యయు భోజకన్యయున్, సంతస మొప్ప నప్పరమసంయమి నొక్కొకరేఁడు దిద్ది ర, త్యంతమనోజ్ఞగానపటిమాతిశయోన్నతుఁగాఁ గ నవ్విభుం, డంతటఁ దాను దిద్దె నొకయబ్దము పూర్ణము గాఁగ నాతనిన్. కళా. ౨. ౩౫.

క. ఉద్దవిడిఁ గవియుకొక్కులు, గద్దటిసివ్వంగు లిర్లు గడు నేచినమే, లెద్దులు మొదలుగ వేఁటుకు, దిద్దినయవి ప్రోఁగుదాల్లు దెఱచీర గములన్. యయా. ౧. ౩౯.

౨. చక్కఁబఱచు, చక్కఁజేయు.

వ...తులము దిద్దుచుఁ దద్ద్వారణాభినయవత్త్వ రాచీనకరాబ్జలై...ఆము. ౪. ౩౫.

శా. ఆలీలన్ రతికేళిఁ దేలి తుదయం దాయిద్దఱున్ గేలిభి,న్నాలంకారములొక్కరొక్కరికి నిం పౌనట్లుగా దిద్దుచున్. కళా. ౩. ౧౭౦.

౩. అలుకు.

క. నును పగుమ్రుగ్గమదపంకం,బునఁ దీనియ దిద్ది కప్రపుంబొడిముగ్గుల్, నినిచి లవలీదళములపై, మనసిజరతిసతుల వ్రాసి మఱి యద్దరులన్. రసిక. ౪. ౭౪.

౪. విభూతి తిలకము, మొ. పెట్టుకొను;ధరించు.

సీ. తిగరేక తేర్పడదిద్దిననొసలిను వ్వొలిబూదిబొట్టురంగులు సెలంగ. నీలా.౧. ౬౦.

గీ. మణికిరీటంబు జాఱించి మగుడ దిద్దఁ, దళుకుఁగొనగోర మీసలనులి యొడల్చు, నాచకోరాక్షి తనుఁ జూచు టరసి యరసి. కళా. ౫. ౧౧౩.

౫. నియమించు, నియోగించు.

గీ. అనఘ జాత్యభిమాన దేహాభిమాన, లేశములు దాసురాలికి లేవు మాధు,కరము నలవాఱె మీవంటిఘనులు దిద్దు,పనులు సేయుటకంటె శుభంబు గలదె. వైజ. ౨. ౧౧౦.

౬. త్రవ్వు.

మ. తనశ్రీంగారవనంబులోన గిరిపాంతం బక్కగా దిద్ది తీ,ర్చినపూఁదేనియ యేటికాలువ దరిన్...పారి. ౧. ౭౧.

౭. (ఉపాయము) పన్ను.

క. తదుపాయము దిద్దుటకున్, మది నెన్నఁ బ్రభావఘనులు మఱి లేరు మహో,భ్యుదయానుభావగుణసం,పదఁ బొదలినమీర తక్కఁ బావనచరితా. కళా. ౩. ౫౬.

౮. సేయు.

ద్వి. అట్టివా రెనమండ్రు నఖిలకార్యములఁ, బట్టున దిద్దఁ దీర్పను జాలి కొలువ. రం.రా.బాల. ౧౦ పా. ౩ పం.

౯. సవరించు.

ఉ... అన్నపతిపాలికిఁ బోయెదవేమొ పొమ్ము నీ, యిచ్చకు వచ్చినట్లు రమియింపు మొకా నొకమాట పుట్టినన్, నెచ్చెలి లేదుబంతి యను నేర్పున దిద్దుకొనంగఁ జాలినన్. శుక. ౨. ౯౭.

౧౦. వ్రాసి యిచ్చినయక్షరములపై మరలవ్రాయు.

సీ. గద్దించి వడిఁ దిట్టి దిద్దు మంచును వ్రేలు పెట్టింప నచట నేఁ బెట్టకుందు. హంస. ౩. ౧౪౨.

౧౧. మార్చు.

క...త ప్పొప్పు మదిన్, భావించి దిద్దకుండను, దేవానాంప్రియుల మ్రొక్కి తెలుపుఁ గుకవులన్. రాఘవ. పీఠి. ౨౫. (శ.ర.పా)

౧౨. (అప్పు) తీర్చు.

ఉ. ఏయెడ కేల పోవు నతఁ డెవ్వరికైనను జిక్కువాఁడె తా, నాయన మీకు నీవఱకు నచ్చినయప్పిటి దిద్ది తా సుఖో, పాయత నున్నవాఁడు శ్రుతిపాఠము సేయుచుఁ దోఁట లోన నే, మాయయగా రటంచు నలమాయల మారి చనెం దటాలునన్. హైజ. ౪. ౧౩౯.

జః దిద్దుకొను, దిద్దుగడ, దిద్దుడు, దిద్దుపాటు, దిద్దుబడి, దిద్దువడు.

దిద్దుకొను. స. క్రి. (√దిద్దు.) చక్కఁబఱచుకొను.

క. విను వల్లభ కన్నుండెం, గనుఁబోపం దివియ నేర్పు గలమనిమ్రుచ్చి, వనిత తగ దిచట నుండక, వెనుకను దిద్దుకొవ వచ్చునే యొకపైనన్. కళా. ౩. ౧౮౭.

దిద్దుగడ=దిద్దుడు. వి. (√దిద్దు) దిద్దుపాటు, అనుశాసనము.

మ. మిముబోం ట్లాఁడుది పల్కు దిద్దుగడకున్ మే లందురే... అచ్చ. భా. ౧. ౪౧.

దిద్దుడు=దిద్దుగడ. (√దిద్దు-శ.ర.)

దిద్దుపాటు. వి. (√దిద్దు) ౧. సవరించుట. ౨. శిక్షించుట. (శ. ర.)

దిద్దుబడి=దిద్దుపాటు. (దిద్దు + బడి-శ.ర)

దిద్దువడు. అ. క్రి. (దిద్దు + పడు) శిక్షణముపొందు.

గీ. నాట్యసంగీతకళల నెన్నంగ నన్ను, రంభ వోలుట యెంతదూరంబు దలఁప, దేవకుల నాథ నాయొద్ద దిద్దువడిన, పొలఁతి యెన్నఁటికిని నన్నుఁ బోలఁ గలదె. వాల్మీ. ౩. ౩౭.

దిధక్షు. సం. వి. అ. స్త్రీ. దహింపవలె ననుఇచ్ఛ.

క... లంకాపురీదిధక్షాదీక్షా, రూక్షప్రతాపుఁ గంటే, సాక్షాల్లయసమయపవనసఖు సామీరిన్. రామా. ౭. ౧౯౭.

దిధక్షువు. సం. విణ. (ఉ) కాల్ప నిచ్ఛ గలవాఁడు, దహింపఁ దలఁపు గలవాఁడు.

దిధిషువు. సం. వి. ఉ, ఊ. పుం. మాఱుమనువు దానిమగఁడు, పునర్భూపతి. ఊ. స్త్రీ. ౧. మాఱుమనువు చేసికొనినస్త్రీ. ౨. చెల్లెలికి పెండ్లియై తనకు పెండ్లి కానిస్త్రీ.

దిధిషూపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. మృతుఁడయినభ్రాతయొక్క భార్యను అనురాగముచే పొందినవాఁడు. (మను. ౩. ౧౭౩.) ౨. దిధిషువుయొక్క మగఁడు, మాఱుమనువుదానిమగఁడు.

దిధీర్ష. సం. వి. అ. స్త్రీ. ౧. ధరింపవలె నను నిచ్ఛ. ౨. పోషింపఁవలె నననిచ్ఛ.

దిధీర్షువు. సం. విణ. (ఉ) ౧. ధరింప నిచ్ఛగించువాఁడు. ౨. పోషింప నిచ్ఛగించువాఁడు.

దినకరతనయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. తపతీనది. ౨. యమునానది.

దినకరతనయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. సుగ్రీవుఁడు. ౨. కర్ణుఁడు. ౩. శని. ౪. యముఁడు.

దినకరము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడు†.

దినకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దినక్షయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తిథి తగ్గుట. ౨. సాయంకాలము, మాపు.

దినగో(కో)రు. మి. వి. (దినము + కోరు²) ౧. దినభాగము, దినమున కొక్కనివంతు.

సీ. తిపుటఁ జుక్కల తేని దినగోరు మెసఁగితి పండ్లుడుల్చిరి కల్పపాదపంబు. నైష. ౭. ౮౧.

౨. దినరోజు, దినభృతి, రోజుకూలి.

గీ... దినకోరనంగ, వెలయు దినరోజు... ఆం. భా. ౩. ౩౨.

దినచర్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దినకృత్యము, ప్రతిదినము చేయవలసినపని.

దినచల్వలు. మి. వి. బ. (దినము + చల్వలు) దినమునకు ఒక్కొక్కటిచొప్పున ఉపయోగించుచలువచేసినవస్త్రములు.

క. నిద్దంపుమేలిసొమ్ములు, దిద్దినకస్తూరిబొట్టు దినచల్వలు నై, ప్రొద్దోకసింగారముతో, ముద్దియ చనుదేర మిగుల మోహాతురుఁ డై. విజ. వి. ౨. ౧౪౪.

దినజ్యోతి. సం. వి. స్. న. ఎండ, ఆతపము.

దినదుఃఖితము. సం. వి. అ. పుం. పొగలు దుఃఖముకలది-చక్రవాకము, జక్కవ.

దినపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. పగటిఱేఁడు-సూర్యుఁడు. ౨. వారాధిపతి, సూర్యచంద్రాంగారకబుధగురుశుక్రశనులలో ఒకఁడు. ౩. జిల్లేడు†.

దినపాతము. సం=దినక్షయము.

దినపిండము. సం. వి. అ. న. (జ్యోతి) అహర్గణము, దినములసముదాయము.

దినపుఁడు. సం=దినాధీశుఁడు.

దినప్రణి. సం. వి. ఈ. పుం. ౧-దినమును చేయువాఁడు-సూర్యుఁడు. ౨. జిల్లేడు†.

దినబంధువు. సం. వి. ఉ. పుం = దినపతి.

దినబత్తెము. మి. వి. (దినము + బత్తెము.) ప్రతిదినము ఇచ్చెడుబత్తెము.

ఉ. నావుడు భూమిపాలుఁడు మనంబునఁ గోపము సంభవింపఁగా, నావటుధూర్తుఁ జూచి వసుధామర యీగతి నిష్ఠురోక్తు లేలా వచియింప నీకు మొదలన్ దినబత్తెము నే నొడంబడన్, నీవు గురుప్రయోజనము నెమ్మి నొనర్పఁగ వచ్చి తిమ్మెయిన్. హరిశ్చ. ౪. ౧౯౨.

దినమణి. సం=దివామణి.

దినమయూఖము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడు†.

దినమయూఖుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దినము. సం. వి. అ. పుం. న - ౧. చీకటిని ఖండించునది - దివసము, పగలు. (దీనిభాగములు పదునేను. ౧. రౌద్రము. ౨. శ్వేతము. ౩. మైత్రము. ౪. కారభటము. ౫. సావిత్రము. ౬. విజయము. ౭. గాంధర్వము. ౮. కుతపము. ౯. రౌహిణేయము. ౧౦. విరించము. ౧౧. సోమము. ౧౨. నిర్ఋతి. ౧౩. మాహేంద్రము. ౧౪. వరుణము. ౧౫. భటము.)

౨. అఱువదిగడియలకాలము, అహోరాత్రము, రేయితోఁ గూడినపగలు. ౩. (చాంద్రమానమున) తిథి. ౪. ఒకచాంద్రమాసపుఁబరిమితి గలపిత్రుదేవతలదినము. మనుష్యమానమున ౩౦ దినము

లు. ౫. సౌరసంవత్సరరూప మగు దేవతల దినము, మనుష్యమానమున ౩౬౦ దినములు. ౬. 8,64,0000,000 మనుష్యసంవత్సరకాలపరిమితి గలకల్పము, బ్రహ్మదినము. ౭. ప్రతిదినము, దినదినము.

శా... హేరాళంబుగా నద్రికన్యాజానిం భజియించు నిత్యనియతిం దత్కాలపూజాక్రియా, భ్రాజిష్ణుత్వమునన్ జపించు దినమున్ బంచాక్షరీమంత్రమున్. విప్ర. ౧. ౨౦.

దినముఖము. సం. వి. అ. న. అహర్ముఖము, ప్రభాతము, వేకువ.

దినమూర్ధము. సం. వి. ద్. పుం. ఉదయపర్వతము, పొడుపుగొండ.

దినయౌవనము. సం. వి. అ. న. మధ్యాహ్నము.

దినరత్నము. సం. వి. అ. న. ౧. సూర్యుడు. ౨. జిల్లేడు?.

దినరోజు. మి. వి. (దినము + రోజు) ఏరోజు చేసిన పనికి ఆరోజున ఇచ్చుకూలి, రోజుకూలి.

సీ. పగటిగాసంబు దప్పక యుండ దినరోజు మాదిరి నొంటరిజోదుమూఁక. రా. వి. ౫. ౧౩.

వ. ఇట్టి తెఱంగున బిట్టు వడి గుట్టు చెడి గట్టువడిం జేరుటకై యగడితం బడి మునింగి దరిం జేరి సారి రోఁజుదినరోజురాహుత్తులును... రా. వి. ౫. ౩౨.

దినవహి. వి. జమాఖర్చు.

చ... శ్రో, భనతరచంద్రదీధితులపంక్తి జమాఖరుచుల్ గణించి యిం, తనుకొని కాల మక్షగణకుఁ డప్పుడు తీర్చి లిఖించినట్టియా, దినవహి లెక్కలన్నా లనఁగఁ దెల్విగఁ జుక్కలు పర్వె నత్తఱిన్. హంస. ౧. ౧౪౨.

దినవెచ్చము. మి. వి. (దినము + వెచ్చము) దినదినమును జరిగెడివ్యయము.

సీ. కైలాసగిరిఁ బండె మైలారువిభుఁ డేఁగి దిన, వెచ్చ మేరాజు తీర్పఁగలఁడు. వీథి. ౭౫.

సీ. దినవెచ్చమునకు నై తనమేనఁ గలసొమ్ము కొదుకక బచ్చింటఁ గుదువవైచు. పాండు. ౩. ౧౯.

దినసరి. వి. సస్యవిశేషము?.

ద్వి. దినసరి సరి యయ్యెఁ దీఱె సంబావు. విష్ణు. పూ. ౩౮. (చి. ని. శ. ర.)

౨. ధాన్యవిశేషము. (శ. ర)

దినసరులు. వి. బ. (సం. దినచర్యా) దినచర్య, ప్రతిదిన కార్యక్రమము.

చ. వినఁడు ప్రమోదలీలఁ బృథివీవరు లంపిన రాజకార్యపుం, దినసరులన్ జను ల్మనవి దెల్పుకొన న్మఱుమాటఁ బల్కఁడు... ఇందు. ౨. ౨౦౯.

౨. ప్రతిదినకార్యక్రమము వ్రాయుపుస్తకము; ఉత్తరము.

పాట. ఒఱపు మీఱ దినసరు లొడి సుంచి గంటంపు, టొఱ చల్వదుప్పటిపొరలలోనఁ జెక్కి, గరిమతో వచ్చిరి కైకానుకలు గొంచు, సరసు లైవరాయసమ్ములవారు. రఘునా. ౧౧౫.

సీ. ఒకచక్కి రాయసాల్ ప్రకటవాగ్వైఖరిఁ జదురులై దినసరుల్ చదువుచుండ. భోజసుతా. ౧. ౧౦౪.

క. ఘనతరభేదోపాయం, బునకుం దగినట్టియుక్తిఁ బుట్టించి రయం, బొనరఁగ రాయలపేరిటి, దినసరు లాక్షత్రియులకుఁ దేటపడంగన్. కృష్ణ. ౩. ౧౦౪.

దినాంతకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దినాంతము, సాయాహ్నము, మాపు. ౨. చీకటి, అంధకారము.

దినాంతము. సం=దినాత్యయము.

దినాగమము. సం. వి. అ. పుం. ప్రాతఃకాలము

దినాత్యయము. సం. వి. అ. పుం. సాయంకాలము, మాపు.

దినాది. సం. వి. ఇ. పుం. ప్రాతఃకాలము.

దినాధీశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దినారంభము. సం. వి. అ. పుం=దినాది.

దినారి. వి. (సం. దీనారః) పైఁడి, బంగారము.

ఉ. పొందుగ దుష్టబుద్ధియు సుబుద్ధియు నాఁగ వణిక్కుమారు లానందముతోఁ జరింప నొకనాఁ డొకచోట సుబుద్ధి గాంచెఁ బెం, పొంద దినారిటంకముల నుంచినకాంచనకుంభ మట్టియా, కుందన మొక్కచోట నిడి కూర్చినకోమటిఁ జేరి చెప్పినన్. నా. పంచ. ౧. ౫౦. (శ. ర. పా.)

దినావసానము. సం=దినాత్యయము.

దినిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దినభృతి, దినబత్తెము.

దినుసు(స్సు). విణ. (త. తిణిచు. క. దినుసు) సమము, తుల్యము.

సీ. తాఁబేలు కడుపులోఁ దలఁ గ్రుక్కుకొని యోఁబో తెఱవమీఁగాళ్లతో దినుసు గాక. అచ్చ. రా. అర. ౨౨.

చ. ఎన యగు పెట్లు కెంజిగి వహించినయంతనె కెంపు విద్రుమం, బను గఠినంబు లౌట మృదువుల్ గద దాసనముల్ గిసాలముల్, దినుసన దీటుగా వవియుఁ దియ్యఁదనంబును సౌరభంబునన్, గన్నమి లతాంగిమోవికి జగత్త్రయి దీ టగువస్తు వెద్దియో. ఇందు. ౨. ౧౫౪.

వి. (క. హిం. దినుసు=వస్తువు) ౧. వస్తువు.

చ. పయిఁబయిఁ బండుకొల్చి విరిపైఁడియు గట్టి దినుస్సు ... అన్నవితీర్ణికి వెచ్చపోవఁగా. కళా. ౬. ౧౫.

౨. విధము, ప్రకారము, రీతి.

సీ. పెనుగట్టులను బెట్టుకొనునట్టు కవుపట్టువట్టు కట్టు పుటములదినుసు చూప. పార్వ. ౫. ౧౪౫.

౩. రకము, జాతి.

ద్వి... పెంచు హేమంబును నొక్కదినుసుగాఁ గనుఁగొను దీనుండు గాఁడు. ప్రభు. ౨. (౨౩.౨)

గీ. జిలితోఁగలరాజనములు నలవరులును, దెల్లనల్లచెన్నంగులు దీవసరులు, నాది యగు పేర్లు గలుగువ డ్లతనియింట, నుండు శతకోటిపుట్లు లొక్కొక్కదినుసు. హంస. ౪. ౧౨౯.

బ. దినుసులు=అపరాలు.

సీ. కాయధాన్యంబులకణఁజము ల్బియ్యంపుగరిసెలు దినుసులు గలకొటార్లు. హంస. ౨. ౨౨౮.

జః దినుసుమీఱు, దినుసువచ్చు.

దినుసుమీఱు. అ. క్రి. (√దినుసు) సాటిలేనిదగు, నిరుపమాన మగు.

సీ. తెలుఁగంటిదారల లెల్ల దినుసుమీఱినతెంక లలరువిల్లాల్పు ముద్దులమఱంది. అచ్చ. రా. బాల. ౬.

దినుసువచ్చు. అ. క్రి. (√దినుసు.) సాటివచ్చు.

సీ. కంటి కింపగు రేఖ గల్గియుండుటఁ జేసి మినుకుఁగాటుక కొంత దినుసువచ్చు. గీ. వికచకమలాక్షి నునుసోఁగ వెండ్రుకలకు. విజ. వి. ౧. ౩౫.

దినేశము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడు.

దినేశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దినేశ్వరాత్మజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. యమున. ౨. తపతి.

దినేశ్వరాత్మజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. శని. ౨. కర్ణుఁడు. ౩. సుగ్రీవుఁడు. ౪. యముఁడు.

దినేశ్వరుఁడు. సం=దినేశుఁడు.

దిన్నె. వి. ప్ర. స్థలవిశేషము.

సీ. సంపాతి తాఁడియు శరభుఁడు దిన్నెయు
పలుఁడు మత్తియు...అచ్చ. రా. యు. ౩౩౨. ('దిన్న' శ.ర. పా.)

దిప్పకాయ. విణ. కొంటెవాఁడు.
ద్వి. తలపోయ నీతుమ్మెదలుకూడ గొట్లు, మల యమారుతము క్రిమ్మరి దిప్పకాయ. ద్వి.పర మ. ౩. ౨౪౪ పా. ౧౩ పం.

దిబ్బ. వి. (సం. ద్వీపః. త. తిప్పె) ౧. ద్వీపము.
గీ. బల్లిదపుటేటియిల్లాండ్రయల్లిబిల్లి, మేర ద ప్పక నిలిచిననీరువెల్లి,నిట్ట నేరేడుదిబ్బకుఁ జుట్టువాఱు, తీరు చెన్నారమున్నీరు తెఱ వ గాంచి. కవిరా. ౪. ౬౩.(నేరేడుదిబ్బ= జంబూద్వీపము.)
౨. ఉన్నతభూమి.
మ...పక్షీంద్రుండు చంచద్గతిం, జనియెఁ దా నురగాభిధాన మగు నాశైలంబు పెన్దిబ్బకున్. భార. అను. ౧. ౨౨౯. (చి. ని, ప్రాఁతప్ర తులపా.)
ఉదా: శ్మశానపుదిబ్బ, గోరీలదిబ్బ.
౩. మట్టి మొదలగువానికుప్ప.
ఉదా: పెంటదిబ్బ.
౪. హస్తినఖము, దుర్గద్వారమున వాటముగా నేర్పఱిచినమట్టిదిబ్బ.
గీ. తిన్నె దిబ్బ యనంగ హస్తినఖ మొప్పు. ఆం. భా. ౨. ౨౧.
౫. పర్వతము, కొండ.
సీ. గుబ్బలా యపరంజిలిబ్బులా రుచి మించు దిబ్బలా యనిపాంథధీరు లెన్న. హంస. ౩. ౨౦.
జః దిబ్బచూపు.

దిబ్బచూ(సూ)పు. అ. క్రి. (దిబ్బ + చూపు) దిబ్బగా ఏర్పడు.
వ...అస లడుగువడియె నెటి...

నిద్ర చవి యయ్యె...కాశీ. ౩. ౨౩.

దిబ్బడ. వి. శైత్యాదికముచేత ముక్కు చెవులందు కలిగెడిబాధావిశేషము. (చూ. దిబ్బడవేయు)

దిబ్బడము=దబ్బడము. వి. మూఁకుడు (శ. ర.)

దిబ్బడవేయు. అ. క్రి. (√దిబ్బడ) శైత్యాదికము చేత ముక్కుచెవులందు ఒకవిధ మగుబాధ కలుగు.
(వ్యవ) నాకు చెవులు దిబ్బడవేసినవి.
పడిసెముపట్టి ముక్కులు దిబ్బడవేసినవి.

దిబ్బె(బ్బియ)ము వి. (సం. దీపః.) దీపము.
(చూ. దిబ్బెమెత్తు.)
జః దిబ్బెమెత్తు.

దిబ్బెమెత్తు. అ. క్రి. (దిబ్బెము + ఎత్తు.) దీప మెత్తి ప్రమాణముచేయు.
సీ. దిబ్బెమెత్తఁగ వచ్చు నబ్బురం బగుకల్మిమేర మీఱినరీతి మెలఁగఁ డనుచు. పాండు. ౧. ౬౩. ('దిబ్బమెత్తు' చి. ని. పా.)

దిమికిట. వి. తుడుము మున్నగువాద్యములధ్వని క నుకరణము.
సీ. తటుపెటదిమికిటధ్వను లోలిఁ బుట్టింపఁజాలు గుమ్మెట చంక వ్రేలుచుండ. క్రీడా. ౨౨౬.

దిమిదిమి. వి. మద్దెలమ్రోఁత కనుకరణము.
ద్వి. దిమిదిమి యనుచు మద్దెల మ్రోయఁబాటు, లమర నారీమణు లాడుచందమున, ఘుమ ఘుమ మనుచు మేఘుండు గర్జింప.రం. రా. కిష్కిం.౨౧౯ పా. ౧౭ పం. (శ.ర. పా.)

దిముకు. వి. మృదంగరవము, మద్దెలమ్రోఁత.
సీ...దిముకు నా మృదంగరవము వెలయు... ఆం. భా. ౧. ౧౨౧.

దిమ్మ[1]. వి. ౧. దిబ్బ; రాశి, ప్రోవు.
గీ.కమ్మవిల్కాని చేతిపూఁగొమ్మ ముద్దు, గుమ్మ రతి సంపు...డికీల్బొమ్మ వలపు,గ్రమ్మ ని మ్మగు

కప్పురంపుదిమ్మసుస్సు. రసిక. ౫. ౩౮.

గీ. తమ్మికొలఁకుల నోలాడి కమ్మపూవుఁ, గొమ్మలు గదల్చి కప్పురంపుదిమ్మ లెక్కి... ఆచ్చ. రా. బాల. ౧౨౧.

సీ...తెచ్చినాఁడ ధనంబు దిమ్మలుగను. కాశీ. ౪. ౨౪౪.

౨. స్తంభము మంచపుఁగోడు మున్నగువాని క్రింద నుంచుకొయ్య తాయి మున్నగువాని ఖండము.

(వ్యవ) గుంజ క్రింద మంచిదిమ్మ వేయుము. మంచపుఁగోళ్ల క్రింద దిమ్మలు పెట్టినారు.

౩. బంగారు మున్నగువానిని పై నుంచి సాఁగఁగొట్టుట కుపయోగించు ఇనుపముక్క.

(వ్యవ) కమసాలి దిమ్మపై ఒడ్డాణపు రేకు సాఁగఁగొట్టుచున్నాఁడు.

౪. మన్ను ఇటుక మున్నగువానితో కట్టు స్తంభము.

(వ్యవ) ఆపాక దిమ్మలమీఁద కట్టినారు.

జ. దిమ్మపడు.

దిమ్మ². వి. వికారము.

ద్వి. జనకనందనతోడ సకలరాజ్యంబు, సెనయ రామున కిమ్ము నీదిమ్మ తెలిసి. రంరా. యు. ౫౧౪ పా. ౧౧పం. (చి. ని. పా. రాఘవునకు నిమ్ము వేవేగ. ముద్రిపా.)

ఆ. విష్ణుమహిమ లనుభవించుచు నుండియు, మందజఠరవహ్ని మాన్ప రాని, దప్పితోడఁ గూడి నొప్పింపఁ గన్నులు, మేను దిమ్మఁ దిరిగి మిడికిపడుచు. వరాహ. ౧౨. ౬౪.

ఆ. ఇట్లు వైచి దాన నిలమీఁద దనుజుండు, దిమ్మఁ దిరిగి పడుటఁ దేటి చూచి, యనుభవింపు చేసినంతయు నని పాశి, మునకు మరలి విభునిఁ గని భజించె. రామా. ౭. ౨౬౬.

దిమ్మడుచు. అ. క్రి. (దిమ్ము¹ + అడుచు)-చెవులు-దిమ్మువట్టు, దిబ్బడవేయు.

వ...గుంటలు వడినకన్నులు దిమ్మడుచు కర్ణంబులు గలిగి...దశా. ౨. ౫౩.

వ...దిమ్మడుచు చెవులును సొమ్మసిల్లిన తనువులు నుం గలిగి యప్పు డప్పాపాత్ములు...సానందో. ౨. ౨౫ పా.

దిమ్మపడు. అ. క్రి. (√దిమ్మ¹) మొద్దువాఱు.

ద్వి. నదులు వేగము మాని నలి నట్టె నిలిఁచె, గదల వీవక సదాగతి దిమ్మపడియె, నిను తేరితురగంబు లేఁగక నిలిచె, ఘనుఁ డైనహరివాంశికత్వంబుఁ జూచి. సిం. భాగ. ౨. ౨౯.

దిమ్మిస. వి. ౧. (నేల) చదును. (శ. ర.)

౨. నేల చదును చేసెడిసాధనవిశేషము.

(వ్యవ) ఆదిమ్మిసతో నేల చదునుచేయుము.

దిమ్ము¹. వి. ౧. సమూహము, గుంపు.

వ. కోలలు గుప్పలుగూర నాఁటిన నిలువున గతాసులై యమ్ములదిమ్ములుంబోలె వ్రాలుదానవులును...భా. రా. అర. ౧. ౨౦౫.

గీ. తుమ్మెదలదిమ్ము రొద తలదిమ్మొనర్ప. ఇందు. ౩. ౧౨.

సీ. ఎలతుమ్మెదలదిమ్ము తలఁ గ్రమ్మకయెమున్నచిగురు చేపట్లకు డిగకమున్న. వసు. ౪. ౨౫.

౨. (త. తిమ్మై. క. దిమ్ము.) జడత్వము, మాంద్యము.

ద్వి. కన్నుల మిఱుమిట్లు గదిసి దిమ్మెసఁగి, నిలిచి నభూపాలునివ్వెఱపాటు, దెలియుటను... మంత్రి యిట్లనియె, జగదీశ నీ వొకజడునిచందమున. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౨౫౬. పం.

మ. అనినం గాలిశూలముల్ చెవులలో నటించిన ట్లైన నూ, నిన వెందిమ్మున సొమ్మసిల్లి మగుడ న్వే తేటి...సారంగ. ౨. ౯౯.

శా...అక్కాపులగాకల్ మల్లి వీక్షింపుచున్, దిమ్ముం జేకొని పిల్చినం బలుక కెంతే ఖిన్నులై సారెకుం, దమ్ముం గావు మటంచు నిల్చిన...సీతావి. ౩. ౧౦౫.

గీ. పాడి దప్పిరి నృపతులు బలిసెఁ గొండె,
మడఁగెఁ దాలిమి మాత్సర్య మతిశయిల్లెఁ,
జెల్లె దయ పాతకంబులు వెల్లివాఱెఁ, గ్ర
మ్మె దుర్వ్యసనంబులు దిమ్ము రేఁగె. వరా
హ. ౭. ౩౧.

౪. తల, మొ. వానియందలిబాధావిశేషము.

క... ఓ చెలి జుమ్మని విరహులకుం, దల దిమ్ము ఘటించుఁ దుమ్మెదలది మ్మిచటన్. విజ. వి. ౨. ౧౯౪.

గీ. తుమ్మెదలదిమ్ముఁరొద తల దిమ్మొనర్చ. ఇందు. ౩. ౧౨.

జః దిమ్మడుచు, దిమ్మువట్టు, దిమ్మువడు.

దిమ్ము². వి. ౧. గొప్పధ్వని కనుకరణము.

చ. అరుదుగ వాద్యవిద్య బిరుదందినవాయిద కాఁడు లత్తఱిన్, గరములు రెండు నొక్క సరిగా మురజంబులు మొట్టి దిమ్మనన్, మొర యఁగఁ జేసి... వినిపించి రుక్తగతి జంపె ధ్రువాద్యటముఖ్యతాళముల్. వైజ. ౧. ౧౨౩.

౨. పెద్దవస్తువు భూమి, మొ. వానిమీఁదఁ బడినపుడు కలిగెడుధ్వని కనుకరణము.

ఉ. ఆమఘవాత్మజను నొకయమ్మున దిమ్మనఁ గూలనేసి... రామా. ౫. ౩౨౬.

వ. ఆనగరంబుదెసనుండి దిమ్ము రేఁగిన యట్లు తూఁగొమ్ములును... ద్వా. ౧౧. ౨౩.

దిమ్మువ(ప)ట్టు. అ. క్రి. ౧. బాధగొను.

క. ముక్కున నోరున నెత్తురు, గ్రక్కుచుఁ దల దిమ్మువట్టఁ గడు దీనతతోన్. విష్ణు. ౪. ౧౭౨.

౨. మత్తు గలుగు.

(వ్యవ) వీనికి తల దిమ్ముపట్టినది. (శ. ర.)
సొమ్ముపోయి దిమ్ము పట్టినది.
(వానికి సొమ్ము పోయినది, దిమ్ము పట్టినది.)

దిమ్మువడు. అ. క్రి. డిందుపడు.

గీ... దిమ్మువడియె ననంగ డిందు, పడియె ననుట దోఁచు... ఆం. భా. ౩. ౧౧౬.

దిమ్మె. వి. ౧. తామరదుద్దు. (శ.ర.)

౨. రాళ్లు మొ. వాని చిన్నమిట్ట, దుప్ప.

గీ...వలపు, గ్రమ్మ నిమ్మగుకపురంపుదిమ్మెసుమ్ము. నీలా. ౨. ౩౨.

౩. మద్దెలయంచు.

ద్వి. సంధించి బంధించి సప్తతాళములు, బంధురగతులు తప్పకయుండ శ్రుతులు,...పరిపాటిగా దిమ్మెపై రాతఁ బొడిచి,కరవేగమున వాద్యకౌశల్య మెసఁగ. ప్రభులిం. ౨. ౨౬ పా. ౧౪౫.

౪. కొయ్యబిరడా. (శ. ర.)

దిమ్మెస. వి. కాసెవానికొఱముట్టు, ఱాతిపనివాని పనిముట్టు. (శ.ర.)

దిరదిర=దిర్దిర. వి. ౧. తిరుగుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

గీ. ధరణి దిరదిరఁ దిరుగుచందమునఁ దోఁచె. ఉ. రా. ౬. ౨౩౫.

దిరిసెనము=దిరిసెము. వి. (సం. శిరీషః. ప్రా. సిరిసో.) శిరీషము.

సీ. దిరిసెనపూవంటితిన్ననిమై కేల నలమిన వాఁడుగా ననుచుఁ గొంకి. చంద్ర. ౫. ౭౫.

గీ...సన్న, విరిగి సోమిందగున్నంగి దిరిసెనంబు, మొదలుగాఁ గల్గు బహువిధభూరుహములు. హంస. ౪. ౧౧.

దిరిసెము=దిరిసెనము. శిరీషము.

గీ. దిరిసెంపుఁబువ్వులఁ దెగడుదోర్వల్లికి, యుగమునఁ గౌఁగిటి కొనరఁ జేర్చు. భా. రా. యు. ౧౬౯.

చ. దిరిసెపుఁబువ్వకంటెను మతింపఁగ మెత్తనై చాలఁ జిత్తముల్. పి. శకుం. ౨. ౩౭.

సీ...దిరిసెము గిరిసెము దిరిసెన మనఁ, జనునశి [illegible]... ఆం. భా. ౨. ౪౯.

దిద్దిర=దిరదిర. :వి. తిరుగుటయందలిధ్వనికనుకరణము.

క. తరిగొండల దరుకల దరుకక్, దిరుగుడువడు నుదధిలోనల దీవ్రముగా ది ద్దిరల దిరుగుచుల దరలగలవడిల, దరతరమ సుపర్వసురభి దరికిం జేరెక్. హర. ౬. ౮౯.

ద్వి... కారాకుసుడిగాలి గడువడిల, ద్రిప్పతీరవ వాని దిద్దిర మింటల ద్రిప్పి. రం.రా.సుం. ౨౬౨పొ. ౧౫ పం.

దిలీపుడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకసూర్యవంశపు రాజు.(అంశుమంతునికొడుకు.భగీరథునితండ్రి, షోడశమహారాజులలో నొకడు)

దిలీరము. సం.వి.అ.న.శిలీంధ్రము,పుట్టగొడుగు.

దిల్ల(ము)=డిల్ల.వి.అధైర్యము, పిఱికితనము.(గ్రా) విశ. నిస్సత్త్వము, బలహీనము-(చూ.దిల్లవడు. జ: దిల్లవడు.

దిల్లవడు. (√దిల్ల) అ. క్రి. శోకాదులచే దేహము బలహీనమగు.

క. ఉల్లము జల్లన దేహము, దిల్లవడల ధృతి దలంక దెప్పర మెంద౯. భా. రా. అర. ౨. ౨౫౬.

దివంగమము. సం. విశ. (అ.ఆ.అ.) ౧. స్వర్గగామి, ౨. ఆకాశగామి, ఆకాశమునకుల బోవునది, స్వర్గమునకుల బోవునది.

దివటి(టీ)=దివ్వటి.

సీ.దీవటీ దివ్వటి దివటీ పంజనలగను గరదీపికాఖ్యలైపరలగుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౬౫.

దివము. సం.వి. అ. న-ఇందు ప్రకాశింతురు-౧. స్వర్గము.

చ. దివమునుండి దేవతలు దివ్యములైనని జాంశజన్మముల్,భువిల గలిగించి...ఉ.హరి. ౧౦. ౩౧౪.

౨. ఆకాశము. ౩. పగలు. ౪. వనము.

దివసకరము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడు.

దివసకరుడు. సం. వి.అ.పుం.సూర్యుడు.

దివసము. సం. వి. అ. పుం. న. -ఇందు ప్రకాశించును-౧. పగలు. ౨. అహోరాత్రకాలము. (దీనికి శాసనములయందు మువర్ణలోపము గానంబడియెడి.)

దివసపడి=నిత్యపడి, ప్రతిదినము నీయవలసినపరిమాణవిశేషము.

వ...బోలవసమునం బెట్టిన ఎడ్లు 50 దివసపడి వోయంగలత్రిభువనాంకుశమున...దా. శా. ౧౦౧౨.

వ...ఇనుపఎడ్లు 50 దివసపడి వోయంగ్గల...దా. శా.౧౦౧౩.

దివసముఖము. సం=దినముఖము.

దివసముద్ర. సం=దినిక. (విల్యమ్సు.)

దివసవిగమము. సం.వి.అ.పుం.సాయంకాలము. మేఘ. ౨. ౧౬.

దివస్పతి. సం.వి.ఇ.పుం.స్వర్గాధిపతి,ఇంద్రుడు.

దివస్పృథివులు.సం.వి.ఈ.స్త్రీ.ద్వి. ౧.ఆకాశమును భూమియును.౨. స్వర్గమును భూమియును.

దివా. సం.అవ్య. పగలు. (దీనికి తెలుగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు)

దివాంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ-పగటియందు గ్రుడ్డియైనది-౧. తైలపాయిక,గబ్బిలము. ౨. ఆడుగ్రుడ్లగూబ.

దివాంధకి. సం.వి.ఈ. స్త్రీ. చుచుందరి,చుంచు.

దివాంధము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) పగటగ్రుడ్డియైనది. వి.అ. పుం.ఉలూకము,గ్రుడ్లగూబ.

దివాంధిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=దివాంధకి.

దివాకరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కాకి. ౨. జిల్లేడు. ౩. ప్రొద్దుతిరుగుడుపువ్వు.

దివాకరుడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుడు.

దివాకీర్తి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. చండాలుఁడు, మాలవాఁడు. ౨. నాపితుఁడు, మంగలి. ౩. ఉలూకము, గుడ్లగూబ.

దివాచరము. సం. వి. అ. పుం. కోయిల.

దివాచరుఁడు. సం. వి. అ. పుం-పగటనే గ్రామమునఁ దిరుగఁ దగినవాఁడు-చండాలుఁడు, మాలవాఁడు.

దివాటనము. సం. వి. అ. పుం-పగటఁ ద్రిమ్మరునది-కాకి.

దివాణము. వి. (సం. దేవాయనమ్. ప్రా. దేవాణ. క. మ. దివాణ. హిం. దీవాన్.)
౧. రాజభవనము.
క. కుంభోద్భవుపాళెమున ని,కుంభుదివాణమున భృంగి కులపతి గాఁగా. హర. ౫. ౯.
ద్వి. అడపకత్తెయుఁ దెల్లనాకు లందియ్య,వడిగఁ జిత్రాంగిదివాణంబుఁ జొచ్చి. ద్వి. శ. సా. ౧. ౩౭ పా. ౭ పం.
చ. చదువులపుట్టినిండ్లు శమసంపదయిక్కులు పుణ్యలక్ష్మికిన్, మొదలిదివాణముల్ ...భూసురోత్తములభూరిపవిత్రశరీరవల్లరుల్. పాండు. ౧. ౧౦౯.
౨. సభాస్థానము.
ఉ...పాం,డీఁడు దివాణము న్నెఱయ నించినఁ బ్రేలెడుదుర్మదాంధులన్, బోఁడిమి మాన్చి ... ఆము. ౨. ౭౭.
ఉ. వెన్నునికిన్ దివాణ మగువేంకటశైలముఁ జూచువేడుకన్. ఘటికా. ౨. ౧౬౭.

దివాణపువారు=రాజుకొలువుకూటములోనివారు, రాజభృత్యులు.
చ. కొలుచు సమగ్రభంగి నొసఁగూడె దివాణపువారిచేతికాఁ,కలు హొంసివోవఁగాఁ గఱవుఁగాల మెఱుంగక... శుక. ౨. ౪౦౬.

దివాతనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దివాభవము, పగటియందైనది.

దివానిశము. సం. వి. అ. న. రేయుంబవలు, అహోరాత్రము.
ఉ...తోయ్యలియున్ శశియున్ దివానిశం, బయ్యెడ నుండి రిట్లు మదనాహవమోహవశానురక్తులై. శశాం. ౩. ౧౧౪.

దివాభీతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కలువకొలను, కుముదాకరము. ౨. గుడ్లగూబ.

దివాభీతి. సం. వి. ఇ. పుం-పగలు భయముకలది-౧. ఘూకము, గుడ్లగూబ. ౨. చోరుఁడు, దొంగ.

దివాభీతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చోరుఁడు, దొంగ.

దివామణి. సం. వి. ఇ. పుం. సూర్యుఁడు.

దివామధ్యము. సం. వి. అ. న. మధ్యాహ్నము.

దివావసానము. సం. వి. అ. న. దినాంతము, సాయంకాలము.

దివావసువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. సూర్యుఁడు ౨. జిల్లేడు.

దివాశయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పగలు నిద్రించునది.

దివాస్వప్నము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పగటినిద్ర. ౨. పగటికల.

దివాస్వాపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పగలు నిద్రించునది. వి. అ. పుం. ౧. పగటినిద్ర. ౨. గుడ్లగూబ.

దివి. సం. వి. వ. స్త్రీ. (ఆంధ్రనామసంగ్రహమతమున తద్భవము.) ౧. స్వర్గము; ఆకాశము.
గీ. కృష్ణరాయలతో దివి కేఁగ లేక, బ్రతికి యున్నాఁడ జీవచ్ఛవంబు నగుచు. పెద్దన చాటువు.
గీ...నింగి,దివి మొగులుదారి...గాడ్పుత్రోవ,ద్రసభావము...ఆం. సం. దేవ. ౩౧.

(గరుత్మంతుఁడు) గీ. ఇది సునిశ్చిత మని దివి కేఁగె... హరి. ఉ. ౪. ౨౨౧.

౨. దినము, పగలు. ఇ. పుం. చావము, పాలపిట్ట.

దివిజుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్వర్గమునఁ బుట్టినవాఁడు. వి. అ. పుం. దేవత, వేల్పు.

దివిదారికొ(ర్కొ)మ్ము. వి. రెం డిట్టికొమ్ములు జతచేసి ఏర్పఱచినఆయుధవిశేషము, సింగోటు.

సీ. జింకకొమ్ములు రెండు చేర్చి యగ్గు లమర్చి డాకేలఁ బూన నొడ్డగనఁ బొడువ, సంగతి గలయది సింగోటు యనఁగను దివిదారికొమ్ము నాఁ దేజరిల్లు. ఆం. భా. ౨. ౨౦౪.

(చూ. ఒడ్డగ. ఇట్లే శ్రా, శ. ర.—కాని ఈపద్యమున పర్యాయపదమధ్యమున అర్థవివరణవాక్యము కలదు. ఇది కోశశైలీవిరుద్ధము. కావున "...డాకేలఁ బూని యొడ్డఁగను బొడువ," అని వైభాషార్వపాఠము సవరించుట యుక్త మని తోఁచెడిని. ఒడ్డఁగను=ఒడ్డుటకును. ఇంకను విచార్యము.)

కం. చను సింగోటు దివిదార్కొ, మ్మన శృంగయుగళికిసమాఖ్యలుంగా... ఆం. పద. పరి. ౧౪.

దివియ=దివ్వ, దివె, దివ్వియ, దివ్వె, దీవె, దీవియ. వి. (సం. దీపికా. ప్రా. దీవియా.) దీపము,

గీ. దివ్వె దివ్వియ దివె దీవె దివియ దీవ్వి యనఁగ దీపాహ్వయంబు... ఆం. భా. ౨. ౧౬౪.

ఉ. నవనికచారవిందరుచి నవ్వెడుకన్నులచాయ చుక్కలన్, దివియల మాయఁజేయ నలుదిక్కుల గ్రిక్కుల పేర వొద్దుయ్యా, దవకరశైరవంబులకతంబునఁ గంటి మురారిభాస్కరున్. ఉ. హరి. ౪. ౧౫౦.

సీ. ఆకాశవీథియం దవతంసరత్నంబు నబ్జాండగృహంబునందు దివియ. గీ. యగుచు కాలాతపము జగం బాక్రమింప, భానుబింబంబు వొడిచె... కాశీ. ౩. ౨౩౭.

ఇః దివియకంబము, దివియకోల, దివియలవాఁడు, దివ్వటీ. ఇ. దిగు.

దివియకంబము=దివెకంబము, దివ్వెకంబము. వి. (దివియ+కంబము.) దీపస్తంభము.

గీ. సప్తపాతాళనాగేంద్రచంద్రముఖులు, ఫణమణిజ్యోత్స్న దివియకంబము లగుదురు. భీమ. ౩. ౬౨.

క. అని యిట్లు దివియకంబము, జనవినుతరసప్రసంగసంగతరచనా, జనితకథామధుధారల, మనుజేంద్రునిచెవులఁ జవులు మరగించెఁ దగన్. విక్ర. ౬. ౧౩౯.

దివియకోల=దివ్వెకోల. వి. (దివియ+కోల.) దివ్వటీ.

చ. కడుఁ బెనుమంటలైనయుదకంబుతోలంకున వారిబిందువుల్, మిడిసి సమీపభూజముల మీఁద వెసం బడి మండుచుండ నెక్కుడురభసంబుతో దివియకోలలకైవడి భంగసంగతిన్, బొడమిన ఫేనముల్ మెఱసె... వి. పు. ౩. ౧౬౫.

దివియలవాఁడు. వి. (√దివియ) దీపము పట్టుకొన్నవాఁడు.

క. చవుదంతి వియన్నదిలోఁ, నవగాహ మొనర్చి చల్లునలవమధులో నా, దివియలచుక్కలచేఁ దగ, దివియలవారిఁ గొని యపుడు తెగువఁ దలారుల్. సారంగ. ౩. ౨౪.

దివివెలయాలు. ము. వి. దేవవేశ్య.

సీ. దివివెలయాలికై దెగునన్నదమ్ములం దగ్రజుకా ల్దొక్కి నటించెంత. చం. రా. ౨. ౭౪.

దివిషదుఁడు సం. వి. ద. పుం. దేవత, వేల్పు.

దివిష్ఠుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అంతరిక్షమం దుండువాఁడు. ౨. స్వర్గమందుండువాఁడు.

దివిస్పృక్కు. సం. విణ. (శ్) ఆకాశమును తాఁకునది, మిన్నంటునది. అము. ౩. ౫౩.

క. మగలయిలువరుసఁ గలహెను,దగవరు లోకఁ
డోకఁ డోకోక్కతనయురుచిరశ్రీ, ర్యగతి
నుతిఁ జెంద ఘనకీ, ర్తిగ నలరం గలరు ద్రోవ
దివ రక్రమతన్. రాఘవ. ౨. ౯౯.

దివె=దివియ.

ఉ. ఇక్కడఁ గ్రొమ్మెఱుంగుదివె లిక్కడఁ గేతకి
గంధవైభవం, బిక్కడ భూరిగజ్జితములు...
భర్గ. ౨. ౯౩. ఆం. భా. ౨. ౧౬౪.

జః దివెకంబము, దివెగూఁడు, దివెదారికొమ్ము,
దివెలు, దివెలపండువ.

దివెకంబము=దివియకంబము. (√దివె)

వ...మైఁడికొవ్వెరలు వెండికొవ్వెరలు...వెండి
దివెకంబంబులు...ప్రబంధ. ౬౦౫.

చ...కుఱంగ్రటఁ బడిగంబుఁ గంచుదివెకంబము
గల్గినపట్టెమంచ ముత్యక్కటరుచి నించమించు
రతిధామము...శుక. ౪. ౨౨.

దివెగూఁడు. వి. (దివె+గూఁడు.) దీపపుగూఁడు.

సీ. తెల్లజిల్లెడుపేఱుపిల్లారి దివెగూఁడు గాజుట
ద్దము కావుకరవటంబు. బహు. ౫. ౧౨౯.

దివెదారికొమ్ము. వి. (దివె+దారి+కొమ్ము) దా
సరులదీపస్తంభము. (శ. ర.) భజన మొ. వాని
లో అనేకదీపము లుంచెడిదీపస్తంభము.

సీ. దివెదారికొమ్ము దోల్తిత్తియు జోడమ్ము మెడ
మీఁదిమొగలాకుగొడుగు దనర. ఆము.
౬. ౬.

దివెల=దివ్వెల.వి. (√దివె.) దీపావళ్యమావాస్య,
దివెలపండువ.

క. ఎడ లేదు దివెల నడుమ న్నొగడుచుఁ మీ
పురముఁ జేరఁగా లేమా...చెన్న. ౩.౧౬౪.

క. ఓయప్ప నీవు బావయుఁ, బాయక నాతోడ
దివెలపండువ కిటు ర,మ్మా ...చెన్న. ౩.
౧౫౧.

దివోకసము. సం. వి. స. పుం=దివౌకసము.
(వే. ని.)

దివోకసుఁడు. సం=దివౌకసుఁడు. (వే. ని.)

దివోకుఁడు. సం=దివౌకసుఁడు.

దివోదాసుఁడు సం. వి. అ. పుం. రిపుంజయుఁ
డను మనువంశపురాజు.

దివోద్భవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏలకి చె.

దివౌకసము. సం. వి. స. పుం. ౧. చాతకము,
వానకోయిల. ౨. పక్షి.

దివౌకసుఁడు. సం. వి. స. పుం. -స్వర్గము ని
వాసముగాఁ గలవాఁడు- దేవత,వేల్పు.

దివౌకుఁడు. సం=దివౌకసుఁడు.

దివ్య=దివియ.

వ...ఇనుపయెడ్లు ౫౦ వాలవుదివ్యలు చేకొన్న
వాణుమ...దా. శా. ౧౧౪౦.

...దివ్య[తప్పి]న శ్రీభీమేశ్వరమహాదేవరయా
వ...దా. శా. ౧౧౪౪.

జః దివ్యాఱుపుఁబ్రువ్వు, మొ.

దివ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఆమలకి, ఉసిరిక చె.
౨. వంధ్యాకర్కోటకి, గొడ్డుకాఁకర చె. ౩.
శతావరి,పిల్లపీఁచర చె. ౪. మహామేద చె. ౫.
బ్రాహ్మి చె. ౬. స్థూలజీరకము,పెద్దజీలకఱ్ఱ. ౭.
తెల్లగఱిక చె. ౮. హరీతకి,కరక చె. ౯. పుర
యనుగంధద్రవ్యము. (కల్ప.) ౧౦. నాయి
కాభేదము. ఉదా:-దివ్య= శచి, మొ. అదివ్య=
వాసవదత్త, మొ. దివ్యాదివ్య=సీత, మొ.

దివ్యగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పెద్దయేలకి చె.

దివ్యగంధము. సం. వి. అ. పుం. గంధకము. న.
లవంగము చె.

దివ్యగంధర్వుఁడు. సం.వి.అ.పుం.గంధర్వుఁడు

దివ్యచక్షువు. సం. విణ. (స్) ౧. దివ్యదృష్టి గలవాఁడు. ౨. అంధుఁడు, గ్రుడ్డివాఁడు. ౩. మంచికన్నులు గలవాఁడు. వి. స్. పుం. ౧. మర్కటము, కోఁతి. ౨. సుగంధవిశేషము. న. అలౌకికవస్తుదర్శనసమర్థ మగుజ్ఞానము.

దివ్యజ్ఞానము. సం. వి. అ. న. అలౌకికవస్తుదర్శనసమర్థ మగు తెలివి; అతీంద్రియజ్ఞానము.

దివ్యదర్శి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) అతీంద్రియ మగువిషయములను దర్శించువాఁడు.

దివ్యదృక్కు. సం. విణ. (శ్) అతీంద్రియవిషయములను జూచువాఁడు, దివ్యదృష్టి కలవాఁడు. వి. శ్. పుం. దైవజ్ఞుఁడు, జోస్యుఁడు. (విల్యమ్సు.) శ్. స్త్రీ. దివ్యదృష్టి.

దివ్యదోహదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉపయాచితకము, అభీష్టసిద్ధికై దేవతల కర్పింపఁబడునది. (పర్యాది.)

శ్లో. యదీయతే తు దేవేభ్యో మనోరాజ్యస్య సిద్ధయే, ఉపయాచితకం దివ్యదోహదం తద్విదుర్బుధాః. హారావళి. (కల్ప.)

దివ్యనది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆకాశగంగ.

దివ్యపుష్ప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మహాద్రోణ ✱. (కల్ప.)

దివ్యపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. కరవీరము, గన్నేరు✱. (కల్ప.)

దివ్యపుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱపువ్వుల జిల్లేడు✱.

దివ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్వర్గమునఁ బుట్టినది. ౨. స్వర్గమం దయినది. ౩. ఆకాశమునఁ బుట్టినది. ౪. మనోజ్ఞము, ఇంపయినది. ౫. ప్రకాశించునది. ౬. లోకాతీతము, అమానుషము. (ఉదా: దివ్యదర్శి, దివ్యదృష్టి, మొ.) వి. అ. పుం. ౧. ఉత్పాతభేదము ... మ.) ౨. గుగ్గిలము✱. ౩. యవలు✱. న. ౧. లవంగము✱. ౨. హరిచందనము✱. ౩. గంగాజలాదులను స్పృశించి చేయుశపథభేదము, బాస. (వాచ.) ౪. (వ్యవహార) వాదిప్రతివాదులం దొకఁడును సాక్ష్యాదిప్రమాణములను చూపలేనప్పుడు తత్త్వనిర్ణయమునకై చేయవలసిన తులాది పరీక్షారూపదివ్యప్రమాణము. (ఇది తులాదివ్యము, అగ్నిదివ్యము, జలదివ్యము, విషదివ్యము, కోశదివ్యము అని పంచవిధము.) ౫. ఆకాశమునుండి వచ్చుజలము. (ఇది ధారాజము, కరకాజము, తౌషారము, హైమము అని చతుర్విధము.) ౬. సాతపవర్షస్నానము, ఎండ కాయునపుడు కురియువర్షములో చేయుస్నానము.

దివ్యరత్నము. సం. వి. అ. న. చింతామణి.

దివ్యరథము. సం. వి. అ. పుం. వ్యోమయానము, విమానము.

దివ్యరసము. సం. వి. అ. పుం. పాదరసము.

దివ్యసరిత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ. ఆకాశగంగ.

దివ్యసారము. సం. వి. అ. పుం. సాలము, మద్ది✱.

దివ్యస్త్రీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవతాస్త్రీ. ౨. అప్సరస, అచ్చర.

ఇష్టే: దివ్యనారి, మొ.

దివ్యాంగన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ = దివ్యస్త్రీ.

దివ్యాంశువు. సం. వి. ఉ. పుం. సూర్యుఁడు.

దివ్యాఋపుఁ (ర్పుఁ) బ్రువ్వ (బురువు). వి. (√దివ్య.) దీప మార్పెడిఒకజాతిపురుగు; దీప మార్పుట కుపయోగించుచోరసాధనవిశేషము.

గీ. గ్రువ్వ గ్రద్ద దివ్యాఋపుఁబ్రువ్వ గూబ, యిల్లు సొచ్చిన శాంతి సేయింప వలయు. భార. అను. ౪. ౧౧౯.

గీ. నల్లదట్టిసబిల్ల కన్నంపుఁగత్తి, బూది దివ్యా ఋపుఁబురు విను మూఁదుఁగ్రోవి, తోలునిశ్వాస

మొదలు ముందుగ ధరించి. ప్రబంధ. ౭౫౯.
(దివ్యార్చపురుషు. ముద్రి.)

ద్వి. ఇసుముఁ గన్నపుఁగ త్తి యెడదట్టిలోనఁ, బొసఁగినదివ్యార్చఁబ్రువ్వలక్రోవి. ద్వి. పర మ. ౬. ౭౮౫. (దివ్యార్చఁబ్రువ్వలక్రోవి= దీపమార్పెడిపురువు లుంచుగొట్టము.)

దివ్యాసనము. సం. వి. అ. న. (యోగ.) ఆసన భేదము.

దివ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవత, వేల్పు. ౨. యముఁడు. ౩. నాయకభేదము (నాయకుఁడు_దివ్యుఁడు, అదివ్యుఁడు, దివ్యాదివ్యుఁడు అని ముత్తెఱఁగులు. ఉదా:- దివ్యుఁడు=ఇంద్రుఁడు, మొ. అదివ్యుఁడు=మాధవుఁడు, మొ. దివ్యాదివ్యుఁడు=రాముఁడు, మొ.)

దివ్యోపపాదుకుఁడు. స. వి. అ. పుం. -అయోని సంభవుఁడు- దేవత, వేల్పు.

దివ్యౌఘుఁడు. సం. వి.అ.పుం. గురువిశేషము.

శ్లో. మహాదేవో మహాకాలః త్రిపుర శ్చైవ భైరవః,దివ్యౌఘాగురవఃప్రోక్తాః...(కల్ప.)

దివ్యౌషధి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మనశ్శిల. ౨. దివ్య మైనయౌషధి.

దివ్వటి(టీ)=దివటి, దీవటి. వి. (సం. దీపయష్టిః. ప్రా. దీవఅట్టి, దీవటి. క. దీవటి.) కర దీపిక, ఇనుపసలాకకు గుడ్డలు చుట్టి ముట్టించెడి దీపము.

సీ. ఒడలిమేల్ర వణంపుటొరపుమానికములు మ లయుదివ్వటులతో మార్వెలుంగ. అచ్చ. రా. సుం. ౧౧. (దివ్వెలలతో. ముద్రి.)

సీ. నలువంకలను నిండి నవనభోమణికాంతి సెడ లేక దివ్వటు లెసక మెసఁగ.ఉ.రా.౬.౭౭.

సీ. హాటకోన్నతకాంతపాటలద్యుతి మించుదివ్వటీ ల్వేనవేల్ తేజరిల్ల...

గీ. పఱపుటంగడివీథు లేర్పఱచి కొంచెపాటి నడగని సెక్కి యాపాలె మెల్ల, విడియ నియమించి తిరిగె వేవేలుదివ్వటీలవెలుఁగున సంగీతమేల మమర. కుచేల. ౨. ౭౫.

దివ్వటీలవాఁడు=దివ్వెలవాఁడు.

చ. నరవర వింటివే బసవనాథునియల్లునిసన్నిధానమం, దిరవుగ పూరుషోత్తము లహీన బలాఢ్యులు దివ్వటీలవా, రరుదుగ నున్న వారు...చెన్న. ౫. ౭.

జః దివ్వటీఁడు.

దివ్వటీఁడు. వి. (దివ్వటి+ఈఁడు+డు.) దీపము పట్టుకొనువాఁడు.

ద్వి. జాలవారిని దివ్వటీలను బల్లగోలలవారిని గుడిపూజరులను. బస. పు. ౩.౫౧౦ పం.

ద్వి. మడివాలు మడివాలు మాచదేవయ్య, కడమలనంబి చొప్పడ దివ్వటీఁడు. బస. పు.౨. ౭౬౬ పం.

దివ్వియ=దివియ.

ఆం. భా. ౨. ౧౬౭.

జః దివ్వియకంబము, దివ్వియకోల.

దివ్వియకంబము=దివియకంబము. వి. (√దివ్వియ.) దీప స్తంభము.

క. అయ్యి యవుఁగాక యంచును, దియ్య మె సఁగ రాజుఁ జూచి దివ్వియకంబం, బియ్యకొని...విక్ర. ౬. ౭౦.

దివ్వియకోల=దివ్వెకోల. వి. కాష్ఠదీపిక.

సీ. జుంజుము దుందుర సురుడు దివ్వియకోల యనఁ గాష్ఠదీపికాహ్వయము చెలఁగు. ఆం. భా. ౨.౧౬౫.(ప్రాంతప్రతిపా.దివ్వెనకోల. చి. ని. బ్రా. ప్రాంతప్రతులపా.)

దివ్వె=దివియ. వి. (సం.దీపః.ప్రా.దీవీ.) దీపము.

చ.రవి యనుదివ్వెఁ గేలువుచెలంగున మాపి... ... ౧౨.

దివ్యచక్షువు. సం. విణ. (స్) ౧. దివ్యదృష్టి గలవాఁడు. ౨. అంధుఁడు; గ్రుడ్డివాఁడు. ౩. మంచికన్నులు గలవాఁడు. వి. స్. పుం. ౧. మర్కటము, కోఁతి. ౨. సుగంధవిశేషము. న. అలౌకికవస్తుదర్శనసమర్థ మగుజ్ఞానము.

దివ్యజ్ఞానము. సం. వి. అ. న. అలౌకికవస్తుదర్శనసమర్థ మగు తెలివి; అతీంద్రియజ్ఞానము.

దివ్యదర్శి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) అతీంద్రియ మగువిషయములను దర్శించువాఁడు.

దివ్యదృశుఁడు. సం. విణ. (శ్) అతీంద్రియవిషయములను జూచువాఁడు, దివ్యదృష్టి కలవాఁడు. వి. శ్. పుం. దైవజ్ఞుఁడు, జోస్యుఁడు. (విల్యమ్సు.) శ్. స్త్రీ. దివ్యదృష్టి.

దివ్యదోహదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉపయాచితకము, అభీష్టసిద్ధికై దేవతల కర్పింపఁబడునది. (పళ్యాది.)

శ్లో. యద్దీయతే తు దేవేభ్యో మనోరాజ్యస్య సిద్ధయే, ఉపయాచితకం దివ్యదోహదం తద్విదుర్బుధాః. హారావళి. (కల్ప.)

దివ్యనది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆకాశగంగ.

దివ్యపుష్ప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మహాద్రోణ ✻. (కల్ప.)

దివ్యపుష్పము. సం. వి. అ. పుం. కరవీరము, గన్నేరు✻. (కల్ప.)

దివ్యపుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱపువ్వుల జిల్లేడు✻.

దివ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్వర్గమునఁ బుట్టినది. ౨. స్వర్గమం దయినది. ౩. ఆకాశమునఁ బుట్టినది. ౪. మనోజ్ఞము, ఇంపయినది. ౫. ప్రకాశించునది. ౬. లోకాతీతము, అమానుషము. (ఉదా: దివ్యదర్శి, దివ్యదృష్టి, మొ.) వి. అ. పుం. ౧. ఉత్పాతభేదము (వరా. సం. ౨ ఆ. ౪౨ శ్లో.). ౨. గుగ్గిలము✻. ౩. యవలు✻. న. ౧. లవంగము✻. ౨. హరిచందనము✻. ౩. గంగాజలాదులను స్పృశించి చేయుశపథభేదము, బాస. (వాచ.) ౪. (వ్యవహార) వాదిప్రతివాదులం దొకఁడును సాక్ష్యాదిప్రమాణములను చూపలేనప్పుడు తత్త్వనిర్ణయమునకై చేయవలసినతులాదిపరీక్షారూపదివ్యప్రమాణము. (ఇది తులాదివ్యము, అగ్నిదివ్యము, జలదివ్యము, విషదివ్యము, కోశదివ్యము అని పంచవిధము.) ౫. ఆకాశమునుండి వచ్చుజలము. (ఇది ధారాజము, కరకాజము, తౌషారము, హైమము అని చతుర్విధము.) ౬. సాతపవర్షస్నానము, ఎండకాయునపుడు కురియువర్షములో చేయుస్నానము.

దివ్యరత్నము. సం. వి. అ. న. చింతామణి.

దివ్యరథము. సం. వి. అ. పుం. వ్యోమయానము, విమానము.

దివ్యరసము. సం. వి. అ. పుం. పాదరసము.

దివ్యసరిత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ. ఆకాశగంగ.

దివ్యసారము. సం. వి. అ. పుం. సాలము, మద్ది✻.

దివ్యస్త్రీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవతాస్త్రీ. ౨. అప్సరస, అచ్చర.

ఇట్లే: దివ్యనారి, మొ.

దివ్యాంగన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ = దివ్యస్త్రీ.

దివ్యాంశువు. సం. వి. ఉ. పుం. సూర్యుఁడు.

దివ్యాఋపుఁ(ర్పుఁ)బ్రువ్వ (బురువు). వి. (√దివ్య.) దీప మార్పెడిఒకజాతిపురుగు; దీప మార్పుట కుపయోగించుచోరసాధనవిశేషము.

గీ. గ్రువ్వ గ్రద్ద దివ్యాఋపుబ్రువ్వ గూబ, యిల్లు సొచ్చిన శాంతి సేయింప వలయు. భార. అను. ౪. ౧౧౫.

గీ. నల్లదట్టిసబిల్ల కన్నంపుఁగత్తి, బూది దివ్యార్పుఁబుర్వు నిసు మూఁదుఁగ్రోవి, తోలునిచ్చెన

మొదలు ముందుగ ధరించి. ప్రబంధ. ౭౫౯.
(దివ్వార్పుపురువు. ముద్రి.)

ద్వి. ఇరుముఁ గన్నపుఁగత్తి యొడదట్టిలోనఁ, బొసఁగినదివ్యార్పుఁబ్రువ్వలక్రోవి. ద్వి. పరమ. ౬. ౪౫. (దివ్యార్పుఁబ్రువ్వలక్రోవి=దీపమార్పెడిపురువు లుంచుగొట్టము.)

దివ్యాసనము. సం. వి. అ. న. (యోగ.) ఆసనభేదము.

దివ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవత, వేల్పు. ౨. యముఁడు. ౩. నాయకభేదము (నాయకుఁడు_దివ్యుఁడు, అదివ్యుఁడు, దివ్యాదివ్యుఁడు అని ముత్తెఱఁగులు. ఉదా:- దివ్యుఁడు=ఇంద్రుఁడు, మొ. అదివ్యుఁడు=మాధవుఁడు, మొ. దివ్యాదివ్యుఁడు=రాముఁడు, మొ.)

దివ్యోపపాదుకుఁడు. స. వి. అ. పుం. -అయోనిసంభవుఁడు- దేవత, వేల్పు.

దివ్యౌఘుఁడు. సం. వి.అ.పుం. గురువిశేషము.
శ్లో. మహాదేవో మహాకాలః త్రిపుర శ్చైవ భైరవః,దివ్యౌఘాగురవఃప్రోక్తాః...(కల్ప.)

దివ్యౌషధి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మనశ్శిల. ౨. దివ్య మైనయోషధి.

దివ్వటి(టీ)=దివటి, దీవటి. వి. (సం. దీపయష్టిః. ప్రా. దీవఅట్టి, దీవట్ఠి. క. దీవటి.) కరదీపిక, ఇనుపసలాకకు గుడ్డలు చుట్టి ముట్టించెడి దీపము.

సీ. ఒడలిమే ల్రవణంపుటొరపుమానికములు మలయుదివ్వటులతో మార్వెలుంగ. అచ్చ. రా. సుం. ౧౧. (దివ్వెలలతో. ముద్రి.)

సీ. నలువంకలను నిండి నవనభోమణి కాంతి నెడలేక దివ్వటు లెసక మెసఁగ.ఉ.రా.౬.౪౪.

సీ. హాటకోన్నతకాంతపాటలద్యుతి మించుదివ్వటీ ల్వెనవెల్ తేజరిల్ల. హరి...

గీ. పఱపుటంగడివీథు లేర్పఱచి కొంచెపాటినడగని నెక్కి యాపాలె మెల్ల, విడియనియమించి తిరిగ వేవేలుదివ్వటీలవెలుఁగున సంగీతమేల మమర. కువల. ౨. ౪౫.

దివ్వటీలవాఁడు=దివ్వెలవాఁడు.

చ. నరవర వింటివే బసవనాథునియల్లునిసన్నిధానమం, దిరువురు పూరుషోత్తము లహీనబలాఢ్యులు దివ్వటీలవా, రరుదుగ నున్నవారు...చెన్న. ౫. ౪.

జః దివ్వటీఁడు.

దివ్వటీఁడు. వి. (దివ్వటి+ఈఁ[5]+డు.) దీపము పట్టుకొనువాఁడు.

ద్వి. జాలవారిని దివ్వటీలను బల్లగోలలవారిని గుడిపూజరులను. బస. పు. ౩.౫౧౦ పం.

ద్వి. మడివాలు మడివాలు మాచదేవయ్య, కడమలనంబి చొప్పడ దివ్వటీఁడు. బస. పు.౨. ౪౬౬ పం.

దివ్వియ=దివియ.
ఆం. భా. ౨. ౧౬౪.
జః దివ్వియకంబము, దివ్వియకోల.

దివ్వియకంబము=దివియకంబము. వి. (√దివ్వియ.) దీపస్తంభము.

క. అయ్యా యవుఁగాక యంచును, దియ్యమెసఁగ రాజుఁ జూచి దివ్వియకంబం, బియ్యకొని...విక్ర. ౬. ౪౦.

దివ్వియకోల=దివ్వెకోల. వి. కాష్ఠదీపిక.

సీ. జుంజుము దుందురు సురుడు దివ్వియకోలయనఁ గాష్ఠదీపికాహ్వయము చెలఁగు. ఆం. భా. ౨.౧౬౫.(ప్రాంత ప్రతిపా.దివ్వెవకోల. చి. ని. బ్రా. ప్రాంతప్రతులపా.)

దివ్వె=దివియ. వి. (సం.దీపః.ప్రా.దీవీ.) దీపము.
చ.రవి యనుదివ్వెఁ గేలువుచెలంగున మాపి... ఆము. ౨. ౧౩.

క. ...దివ్వెలు నలుదిక్కులందుఁ దేజము లెసఁ
గఁగ౯. బ్రహ్మో. ౪. ౧౩౨ పా.

దివ్వెలవాఁడు=దివ్వటీలవాఁడు.

చ. ...ఓ,యనఘ భవత్సమీపగతులై తగుదివ్వెల
వారి నిద్దఱ౯, ననుఁ గొలువంగఁ బంపుము
...చెన్న. ౫. ౬.

జః దివ్వెకంబము, దివ్వెకోల, దివ్వెల, దివ్వె
లయమాస, దివ్వెలెత్తు, దివ్వెసుడి.

దివ్వెకంబము=దివియకంబము, దీవియకంబము.
(√దివ్వె.) దీపస్తంభము.

గీ. గంట మాఱులఁ గొని దివ్వెకంబ మింత,యె
నయఁ గూర్చుండి యాపూర్ణిమేందువదన.
శుక. ౪. ౩౧. విక్ర. ౬. ౩౭.

దివ్వెకోల=దివియకోల, దివ్వియకోల. వి. (√ది
వ్వె) దివ్వటీ.

ద్వి. ఆలీలకొలువిదయ్యెంబుల దివ్వె,కోలలవారిఁ
గాఁ గొని గస్తుదిరిగి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ.
౧౬౬౮ పం.

దివ్వెల=దివెల, దివ్వెలయమాస. వి. (√దివ్వె.)
దీపావళ్యమావాస్య.

క. మాదాయాదులు బంధువు,లాదివ్వెల కాత్త
సుతల నల్లుండ్రను స,మ్మోదమునఁ దోడితె
త్తురు...చెన్న. ౩. ౧౬౩.

దివ్వెలయమాస=దివ్వెల. వి. (√దివ్వె.) దీపా
వళ్యమావాస్య.

ఉ. మా సరివారు దివ్వెలయమాసకు నల్లుర నాఁ
డుబిడ్డలఙ, వాసి యెసంగఁ దోకొనుచు
వచ్చుచు నుండిరి...చెన్న. ౩. ౧౪౪.

దివ్వెలెత్తు. అ. క్రి.(√దివ్వె.)దీపములు పెట్టు.

గీ. దివసమునను సంజకడ యంచు దివ్వెలెత్తు.
శుక. ౨. ౫౬౧.

దివ్వెసుడి. వి. (√దివ్వె.) గోడయందు దీపము
పెట్టుఁగూడు. (శ.ర.) దీపము కొయ్య, మొ.వానితో చేసినసాధనము. (బ్రౌ.)
(వా.) ఈదీపము ఆదివ్వెసుడిమీఁద పెట్టుము.
దివ్వెసుడి విఱిగి క్రింద పడినది.

దిశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దిక్కు, కడ.

దిశత్. సం. (శత్ర) ౧. ఇచ్చుచున్న. ౨. ఉప
దేశించుచున్న. ౩. నిర్దేశించుచున్న. ౪. ఆజ్ఞా
పించుచున్న.

దిశాగజము సం=దిగ్గజము.

దిశాదిశి. సం. వి. ఇ. న? ఒకానొకరాగము.

ఉ. భైరవి నాట తోడి సిరిపాళి దిశాదిశి దేశి
మారువా,గౌరి బిళాహురీ...చెన్న. ౨.
౨౩౬. (ఇది సంస్కృతనిఘంటువులలోఁ
గానరాదు. ఇంకను విచార్యము.)

దిశాపట్టము. క్రి. విణ. (క. దిశాపటు=పాటిపో
వుట.)దిక్కులకు పాఱునట్లుగా,చెల్లా చెదరగు
నట్లుగా.

శా. పాశం బాఱఁగఁ దోలి యంతకు దిశాపట్టం
బు గావించి పూ,ర్వాశాధీశ్వరు డెన్నఁ డెం
జని...ఉ. హరి. ౧. ౯౧. (దశాపట్టంబు
గావించి. ప్రాంత ప్రతిపా.)

క. ...అతఁ డేఁగె మును దిశాపట్టముగాఁగ౯. ఉ.
హరి. ౧. ౯౪. (దశాపట్టముగాన్.ముద్రి.)

దిశాపాలుఁడు సం=దిక్పాలుఁడు.

దిశ్యమానము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ) ౧. ఇయ్యఁ
బడుచున్నది. ౨. నిర్దేశింపఁబడుచున్నది. ౩.
ఆజ్ఞాపింపఁబడుచున్నది. ౪. ఉపదేశింపఁబడు
చున్నది.

దిశ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దిక్కు
నందు పుట్టినది. ౨. దిక్కునం దున్నది.

దిష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కథితము,
చెప్పఁబడినది; ఉపదేశింపఁబడినది. ౨. నిర్దిష్ట
ము, నిర్దేశింపఁబడినది. ౩. ఇయ్యఁబడినది. ౪.

ఆజ్ఞాపింపఁబడినది. వి. అ. పుం. ౧. కాలము, సమయము. ౨. మ్రానిపసుపు. న. ౧. భాగ్యము. ౨. నిర్దేశము, ఏర్పాటు. ౩. ఆదిష్టము, ఆజ్ఞ.

శ్లో. వహామ సర్వే వివశా యస్య దిష్టం...భాగ. ౫. ౧. ౧౧.

దిష్టాంతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మరణము, చావు. ౨. భాగ్యనాశనము.

దిష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. కథనము, చెప్పుట. ౨. ఉపదేశము. ౩. ఉత్సవము. ౪. భాగ్యము. ౫. హర్షము, సంతోషము. ౬. ఏర్పాటు. ౭. పరిమాణము, కొలఁత.

దిష్ణువు. సం. వి. ఉ. పుం. దాత, ఇచ్చువాఁడు.

దిసంత(తుల)డుచు. స. క్రి. (దిసంతు + అడుచు) నిందించు.

సీ. ఇచ్చకం బాడిన హితమాను విభునికి మత్తి దిసంతడిచిన మనసు విఱుగు. నీతిసీ. ౭౨.

మ. అదిగో తల్లిఁ గడుం దిసంతడిచి...పరమ. ౩. ౨౮౧ (శ. ర. పా 'తల్లిని జాల దూరుచును' ముద్రి.)

శా. పంకేజాతములన్ దిసంతులడుచుఁ జాలా మణీపాదముల్. విజ. వి. ౨. ౧౬. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

దిసంతు. వి. అపవాదము, నింద.

సీ... దిసంతు సడి రోయి రోఁత... అపవాద సంజ్ఞరొ యలరుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౧౫.

జః దిసంతడుచు, దిసంతుకొట్టు.

దిసంతు(లు)కొట్టు. స. క్రి. (దిసంతు + కొట్టు.) దూఱు, దూషించు, నిందించు.

ఉ. పట్టఁగలేమి కొండొరులఁ బల్కుఁ జాల దిసంతుకొట్టుచున్. కళా. ౬. ౧౦౬.

సీ. చెలి సేఁచి తని విసంతులుకొట్టె మేనక ...మనుచ. ౩. ౧౦౯.

వ. అని యవ్విటుకంటుకి యివ్విధంబునం గూఱిమి పట్టిఁ గిట్టి దిసంతులుకొట్టె...విప్ర. ౪. ౨౪.

దిసమొల = దెసమొల, దిస్సమొల. వి. (√దిస.) వస్త్రవిహీన మైన మొల.

(వ్యవ) ఆయోగి దిసమొలతో నున్నాఁడు.

విణ. నగ్నుఁడు, దిగంబరుఁడు.

వ. రుద్రా నీవు భద్రదేవద్రుమాటవీవాటియందు దిసమొల దూఁబఱదిండి మిండజంగంబవై...భిక్షాటనక్రీడను నటించితి...భీమ. ౩. ౨౧౦.

సీ. పాల వెన్కఁ గాఁబోక పక్కి పై రొప్పక పొనుఁగుపడినయగ్గి బొగ్గులు దిస. గీ. మొలనరు...ఎదురుగాఁ గానఁబడక. ప్రబంధ. ౭౬౦.

గీ. వెలయు నగ్నుండు దిసమొల బిత్తలి యన. ఆం. భా. ౩. ౧౨. దశా. ౧౦. ౮౯.

దిసమొలవాఁడు = దిస్సమొలవాఁడు. విణ. (√దిసమొల.) వస్త్రవిహీన మైన మొల గలవాఁడు, దిగంబరుఁడు. (శ. ర.)

దిసమొలవేల్పు = దిస్సమొలవేల్పు, దెసమొలవేల్పు. వి. (√దిసమొల.) ౧. శివుఁడు. ౨. కాలభైరవుఁడు.

చ. దిసమొలవేల్పుసాహిణపుఁదేజులు పోషకగేహరక్షకుల్. కవిరా. ౨. ౭౨. (శ. ర. పా. దెసమొలవేల్పు. ముద్రి.)

దిసించు. అ. క్రి. కనఁబడు, గోచరమగు.

చ. ఉరుకుచ డెంద మెంతమృదువో మఱి తియ్యనితఱంటువింటు...కంటికి దిసింపనివాఁ డపుడేసి యార్చె...సారంగ. ౨. ౩౯.

చ. తెరువరు లైనయట్టిపరదేశమహీశుల రర్వాంఛఁ దృత్వరమున కేఁగుదేర వెడదోస్యములం బచరించి వారి ని, ర్భరగతి నోడఁగూయుఁ దమబాషఁడె గెల్చె నటంచుఁ

గాపు ల, చ్చెరువడ నాదుకంటికి దిసింతురె యీ రని యాతఁ డుబ్బునన్. శుక. ౨. ౪౩౭.

స. క్రి. మీఱు, మించు.

గీ. కులుకుఁజెక్కులు పసిఁడియాకుల దిసింపఁ, జిన్నికుచములు పోఁకలచెన్ను మీఱ. మకుం ద. ౧. ౭౯ పా. ౨ పం. (ఇట ఔపమ్య ద్యోతకము.)

దిస్టి. వి. (సం. దృష్టిః. క. దిస్టి.) ౧. దృష్టి, చూపు.

సీ. ...చూడ్కి; పారువ దిస్టిచూ పన వీక్షణము లొప్పు... సాం. ని. మాన. ౧౫.

౨. దృష్టిదోషము, కసరు. (గ్రా.)

(వ్యవ) మాపిల్లవానికి దిస్టి తగిలినది.

జః దిస్టికొట్టు, దిస్టితీయు, దిస్టిపిడుత, దిస్టిబొమ్మ.

దిస్టికొట్టు. అ. క్రి. (దిస్టి + కొట్టు) దృష్టిదోషము కలుగఁజేయు.

(వ్యవ.) నిన్న వచ్చినఅమ్మలక్కలు మాపిల్లవానికి దిస్టికొట్టిరి.

దిస్టితీయు. అ. క్రి. (దిస్టి + తీయు.) దృష్టిదోషము పోవుటకై మిరెపకాయలు, మొ. దిగదుడుచు.

(వ్యవ.) వానికి దిస్టితీయఁగనే జ్వరము తగ్గినది.

దిస్టిపిడుత. వి. (√దిస్టి.) సస్యాదులకు దృష్టిదోషము తగులకుండుటకై సున్నపుబొట్లు పెట్టిన పిడుత.

(వ్యవ.) ఆకాఁకరపాదుకు దిస్టిపిడుత పెట్టినారు.

దిస్టిబొమ్మ. వి. (దిస్టి + బొమ్మ.) సస్యాదులకు దృష్టిదోషము తగులకుండుటకై గడ్డి, మొ. వానితో మనుష్యరూపముగ చేసి వ్రేలాడఁదీసినబొమ్మ.

(వ్యవ.) మాతోఁటలో రెండుదిస్టిబొమ్మలున్నవి.

దిస్స. (స). వి. (సం. దిశా. ప్రా. దిసా.) దిక్కు. దీనికి వ్యస్తముగా ప్రయోగము కానరాదు. (చూ. దిస్సమొల.)

జః దిసమొలవాఁడు, దిసమొలవేల్పు, దిస్సమొలదేవుఁడు, దిస్సమొలయ్యవారు, దిస్సమొలవాఁడు, దిస్సమొలవేల్పు.

దిస్సమొల = దిసమొల, దెసమొల. వి. (√దిస్స.) వస్త్రవిహీన మైన మొల.

సీ. శ్వేతలవలపుఁ గొల్పెడుదిస్సమొలహత్తి గచ్చ కాయలతిత్తి రచ్చసేయ. ఘటికా. ౧. ౧. ౨౭.

విశే. నగ్నుఁడు.

గీ. దిస్సమొలవేల్పుఁ బార్వతీదేవిపట్టిఁ, గాలభైరవుఁగురుక్కరగణపరివృఢు. కాశీ. ౨. ౩౭.

దిస్సమొలదేవుఁడు. వి. (√దిస్సమొల.) ఈశ్వరుఁడు.

చ. దివిజవిరోధి దోఁచుకొన దీనత నాతఁడు భైక్షవృత్తికిన్, దివురుచుఁ గాదె దిస్సమొలదేవునితో నొనరించె సఖ్యమున్. ధరాత్మజాపరిణయము. ౨. ౫౫.

దిస్సమొలయ్యవారు. వి. (√దిస్సమొల.) కాలభైరవుఁడు.

ఉ. నిస్సమసింహకేసరవినిర్మితరజ్జులఁ బూన్చి తెచ్చి రా, దిస్సమొలయ్యవారిబలు తేజులరాజులు మెచ్చ వేఁటకున్. సుద. ౩. ౧౬౪.

దిస్సమొలవాఁడు. విశే. (√దిస్సమొల.) బట్ట లేనిమొల కలవాఁడు.

గీ. దిస్సమొలవానిఁ బసిఁ గానఁ ద్రిప్పువాని, మురళి గలవాని మువ్వంకమురువువాని. పాండు. ౧. ౨౧౩.

దిస్సమొలవేల్పు. వి. (√దిస్సమొల.) - వస్త్రవిహీనమైనమొల గలవాఁడు - ౧. శివుఁడు. (చూ. దిసమొల.) ౨. కాలభైరవుఁడు.

మ. ...ప్యాల్పు గడల్కొల్పుచుఁ బోవు దిస్సమొలవేల్పుండ త్తడుల్ మొత్తమై. రామా. ౨. ౨౧. (దిస్సమొలవేల్పుండత్తడులంటకున కుక్కలు)

దిస్సు. వి. నవ్వుట పాము బుసకొట్టుట మొదలగు వానియం దగుధ్వని కనుకరణము.

సీ. పయ్యెద దిగజార్చి పాలిండ్లు పచరించు, దిస్సువాఱఁగ నవ్వుఁదీఁగె నవ్వు. క్రీడా. ౬౯.

గీ. ఉగ్రతిమిశిరోరంధ్రనిష్ఠ్యూత మగుచు, నె గయుసలిలౌఘ మది యెందు మిగుల నొప్పు, నబ్ధిపేరిటికుండలితాంగభోగి, దిస్సునన్ దన పడగ యెత్తెనో యనంగ. కళా. ౪. ౧౯౫. (శ. ర. పా.)

దిహాత్. సం. శత్రు. పూయుచున్న.

దిహ్యమానము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) పూయఁబడుచున్నది.

దీ

దీ=డీ. అవ్య. పందెకాండ్రు పొట్టేళ్లను పోట్లాటకై ప్రేరించుమాట.

చ. ఉభయము భావవీథి జయ మొందినభంగి భయం బొకింత లే, కభిముఖ మయ్యె వెన్వెనుకకై యటఁ గొన్నిపదంబు లేఁగుచున్, రభసముతో దువాళిగొని బగ్గునఁ దాఁకెడుఁ జూడు స్టెట్టెట్టె, టిభ దిదిదీ యనంగను గడింది నదభ్రము లీయురభ్రముల్. క్రీడా. ౨౨౯.

జః దీకు, దీకొను, దీకొలుపు, దీకోలు.

దీకు=డీకు. వి. (√దీ.) ౧. ప్రేరణ, పురికొల్పుట. (శ. ర.)

క. ఏ నవుడు ధర్మపాశా, ధీనుఁడ నై కోపము నకు దీకొనరింపం, గా నేరకున్న మెయి మెయిఁ, బో నయ్యెంగాక యింకఁ బొమ్మా యచటన్. భార. విరా. ౫. ౯౧.

౨. (శ. దీంకు) చిక్కు, కష్టము.

ఉ. లోకము లెల్ల నిండి తనలోనుగ సర్వముఁ జేసి ప్రాణులన్, దీకులఁ బెట్టి యొల్లెడలఁ దీవులఁ నూపెడివిష్ణుమాయ నేఁ, డేకమతిం దరించి తిదియేల మహాసురరూపు మానిసు, శ్లోకపురాణపూరుషుని శోభనమూర్తి ధరింపు మింపునన్. భాగ. ౬. ౪౨౧. (వ్రాఁత ప్రతిపా.)

శ్లో. భవా నతాక్షి న్యాయాం వై వైష్ణవీం జన మోహినీం. సం. భాగ. ౬. ౧౨. ౨౦.

దీకొను=డీకొను. అ. క్రి. సక్రి. (√దీ.) ౧. (పొట్టేళ్లు పోరిలో) ఒండొంటిని తాఁకు.

గీ. తిరుగఁబడి కురుమతగరుల్ దీకొనుగతి, నుటిదిది తలఁదలఁ దాఁకించు నొకరి కొకరు. ప్రబంధ. ౭౬.

౨. ఎదిరించు, మార్కొను.

ఉ. తెం పెసలారఁగా మనల దీకొని యున్నది యొక్కలేమ, .. కాశీ. ౬. ౨౩౩.

క. ఒకమొగము గాక దివిజులు, తికమకగొని వైరు లెల్ల దీకొనఁ దమ్ముం, బికపిక లై నకనక లై, లుకలుకఁ బరువెత్తి రోడి లోఁగొను భీతిన్. భాగ. ౬. ౨౪౫.

చ. తెగి యొకకొండతోఁ దగరు దీకొని తాఁకిన నేమి భాస్కరా. భా. శ. ౪౬.

ఉ. రాకసుధాంశుమండలము రాకకు మాఱు మొగంబు సేయుచో, దీకొని వచ్చుదండధర దిక్పవమాన మదక్షిణం బవున్. నైష. ౨. ౧౩౪.

౩. క్రి. ఉత్సహించు; పూనుకొను, సిద్ధపడు.

ఉ. ఆఁకలిగొన్న క్రేపులు రయంబున నీఁకలు రానిపక్షులున్, దీకొని తల్లికిన్ మఱి విదేశగతుం డగుభర్తకుం గజవ్యాకులచిత్త యైన జవరాలును దత్తఱ మందుభంగి నో, శ్రీకరపంకజాక్ష నినుఁ జేరఁగ నామది గోరెడుం గదే. భాగ. ౬. ౪౦౦.

క. దాకొని ఖడ్గాఖడ్గినొ, కాక కచాకచినొ బాణకాశలముననో, నీ కెద్ది యిష్ట మనికిన్ దీకొనుమా యొకటు మెచ్చితిమి నృపతనయా. రామా. ౫. ౧౪౯.

ద్వి. ఈకొశకునిబుణం బీకాశిలోన, దీకొని తీర్పఁగాఁ దెరువు గల్పింపు. ద్వి.హరిశ్చ.ఉ. ౧౨౦ పం.

స. క్రి. చేయఁబూను.

ఉ. ఈకొఅగానికార్య మిటు లెవ్వఁ డొకో యనుకూలశత్రుఁడై, నీకుఁ బ్రియంబుగాఁ బలికె నీవును నిత్తెఱఁ గాచరింపఁగ,రాక తలంచి చూడ నిది రాక్షసవంశవినాశకాల మో,కా కిటుగాను దీకొను నె కాదన కీదృశ మెవ్వఁ డేనియుఁన్. భా. రా. ఆర.౨.౧౪.

దీకొలుపు(ల్పు)=డీకొలుపు. స. క్రి. (√దీకొను.) దీకొనఁజేయు.

(పురికొలుపు)

క. నగుఁ డన్నపాటు గనుఁగొని, దిగిభనిభద్విపము నలుక దీకొలుపుచు బెట్టు,గుశక్తి వైవఁ గుశుఁ డర,నగుచుఁ దునిమి దాని మూఁడు నారాచములన్. జై. భా. ౬. ౧౪౨.

(ఎదుర్కొనఁజేయు.)

గీ. ఎదురు లేక రణంబులో నేపు చూపె,భట్టి జగజెట్టి దీకొల్ప భద్రగజము. విక్ర. ౪. ౧౧౧.

క. ఆవేళ మూర్ఛఁ దేఱి శ,చీవనితావిభుఁడు రాజసింహముపై నై,రావణకరి నెక్కి ధరి,త్రీవలయము సంచలింప దీకొలుపుటయున్.
వరాహ. ౩. ౫౪.

క...వారణతిలకంబు నెక్కి వడి బువభుని పై, ఘోరగతిఁ గాలదంష్ట్రుఁడు, ధీరాటోపంబు లోడ దీకొలుపుటయున్. భా. రా. యు. ౬౮౩.

దీకోలు=డీకోలు. వి.(√దీకొను)డీకొనుట.(శ.ర)

దీక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. యజ్ఞవివాహాదికర్మములయందు అవలంబించునియమము;నియమము. ౨. దృఢాభినివేశము, గట్టిపట్టుదల. ౩. మంత్రోపదేశము. ౪. మంత్రోపదేశమునొందుట. ౫. ఉపనయనసంస్కారము.

దీక్షణము. సం. వి. అ. న. ౧. దీక్ష. ౨. దీక్ష పట్టుట, దీక్షపూనుట.

దీక్షణీయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఇష్టిభేదము.

దీక్షణీయము. సం. వి.అ. న. దీక్షకు సాధనమైన హవిర్భేదము.

దీక్షాంతము. సం. వి. అ. పుం.౧.దీక్షాసమాప్తి. ౨. యజ్ఞదీక్షాసమాప్తి, అవభృథము.

దీక్షించు. సం. అ.క్రి.దీక్షవహించు, దీక్షపూను.

వ. ఇట్లు ఫాల్గునశుక్లపక్షంబున దీక్షించి...అనుష్ఠానంబులదెస నతిగరిష్ఠ యగునిష్ఠ నవలంబించి...హరి. ఉ. ౬. ౨౦.

క. వేయేఁడుల వ్రతమునకై, ధీయోగము సిద్ధి నొంద దీక్షించి మనః,కాయవచోనియమము నిర,పాయంబుగఁ దొడఁగి దురుతపస్సాధనమున్. హరి. ఉ. ౧౦. ౧౭౮.

దీక్షిత. సం. వి. బు. పుం. దీక్షపూనువాఁడు.

దీక్షితాయని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దీక్షితునిపత్ని.

శ్లో. ఇతి శ్రుత్వాథ తద్వాక్యం భీతా సా దీక్షితాయనీ. సం. కాశీ. ౧౩. ౭౯.

దీక్షితుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ) ౧. వివాహోపనయనాద్యవిహితకర్మములందు దీక్ష వహించినవాఁడు. ౨. తలఁచినపని నిర్వర్తించుటకై గట్టిపట్టు పట్టినవాఁడు. ౩. పట్టాభిషిక్తుఁడు. ౪. హవిర్యాగములు మున్నగు శ్రౌతకర్మముల నాచరించినవాఁడు.

దీక్షిష్యమాణుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) దీక్షపొందఁగలవాఁడు, దీక్షపొందనై యున్నవాఁడు.

గీ. ఈవు దీక్షిష్యమాణుండ విద్ధమహిమ.కాశీ. ౩. ౫౩.

దీటు=తీడు స. క్రి. ౧. సరిచేయు, సవరించు, చక్కఁబఱచు; ఆకర్షించు. (ఉదాహరణములలో సందర్భానుసారముగా భిన్నార్థము లగపడుచున్నవి.)

చ. తిలకము దీర్చుచుఁ గురులు దీటుచు... నద్దముఁ జూచె నొకర్తు వేడుకన్. నృసిం. ౨. ౯౬.

ఉ. చంచువు దీటి పక్షములు జల్లున విచ్చి పదంబు లెత్తి త్రిప్పించి నభంబుపై కెగసి... భాగ. ౧౦పూ. ౪౪౫.

చ. కలకల నవ్వు మోవిపలుగంటుల దీటుఁ గుచంబు లొరగా, వెలువడఁ బైట వేయు ...హంస. ౧. ౨౧౩.

గీ. మొగముపైఁ జిమ్మచీకటి ముడివడంగ, మాటిమాటికి మీసాలు దీటుకొనుచుఁ, జనియె సంబళిసంబళి యనుచుఁ బంక, జాప్తకులపుంగవుఁడు వచ్చునంగడికిని. హరిశ్చ. ౪. ౨౧౫.

సీ. మొలఁ గట్టుపాఱుటాకులు జాఱకుండఁగ దీటి కట్టినబలుతీవకట్టు. చంద్రా. ౨. ౩౯.

మ. అతిశీఘ్రంబుగ శార్ఙ్గ మెక్కుడి గుణం బాభీలతన్ దీటుచున్. ఉ. రా. ౨. ౫౬.

౨. కఱచు, (కోపాదులచే పెదవి, మొ. పండ్లతో)కొఱుకు. (ఈయర్థమున నిది ఓష్ఠ,రదము, కోఱ మొదలగు పదములతో కలసియే కనఁబడుచున్నది.)

ద్వి. అదె గవాక్షం బనునతఁ డాలమునకుఁ, ద్రిదశారి యోధులు దీటుచున్నాఁడు. రం. రా. యు. ౩౩౦ పా. ౨౫ పం.

మ. పదవిక్షేపములన్ సవృక్షధరణీభాగంబు కంపింపఁగా, రదముల్ దీటుచుఁ గత్తిరించి నచెవుల్ రాజిల్ల...భాగ. ౧౦ పూ. ౬౧౩.

వ...వేఁడిమిడుంగుఱులు వొడమ నిడుదక్రొవ్వాఁడికోఱలు ధీటుచు...దశా

మ...అవ్వీరుఁడుఁన్,దశనాగ్రంబులు దీటుచున్ వయిచె నుత్తాలాద్రికూటంబునన్. భా. రా. యు. ౧౦౦౪. ('తీడుచు' ముద్రి.)

చ. ఘనతరఫాలపట్టికల ఘర్మకణంబులు గ్రమ్మ భీకరాననములు జేవురింపఁగ ఘనభ్రుకుటిస్ఫుటకోపదీప్తుఁడై, కనదురువిస్ఫులింగములు కన్నుల రాలఁగ నాడు దీటికొం,చెనుబదివేల రక్కసుల నెక్కుడుశౌర్యము గల్గువారలన్. భా. రా. సుం. ౩౪౪.

సీ. వాలంబు నేలతో వడి వ్రేయుచును లంక దృష్టించి యోధులు దీటుకొనుచు. భా. రా. యు. ౩౨౬.

౩. ఊఁపు, చలింపఁజేయు.

పంచచామరము. ఛటచ్ఛటాతరంగపంక్తి సారెఁ బేటి దీటఁగా, నెటో యెటో కటా మునుంగు నేది దిక్కుటంచుఁ దాఁ, దటాతటాన గుండె సారెఁ దల్లడింపు చుండఁగాఁ, బొటాపొటాన నశ్రు లాటుఁ బోటు నై దొరంగఁగాన్. ఉ. హరిశ్చ. ౨. ౧౨౯.

విణ. (క. దీటు) ౧. సరి, సమానము.

ఉ...నీ,కేసురలైన దీ టగుదురే భవదుక్తులు వన్నుఁ బ్రీతునిన్, జేసె... ఉ. రా. ౨. ౧౯౨.

గీ. అవుర వీనికి దీటైనయతఁడు గలఁడె, వసుధఁ బరికింప...బిల్హ. ౧. ౧౦౪.

గీ. పాలమీఁగడ శర్కర పానకంబు, పూవుఁదేనియ యైన నీమోవియందుఁ,దనరుమాధుర్యమునకు దీటనఁగరాదు. ఇందు. ౬. ౧౩౬.

౨. అర్హము, తగినది.

చ. ఎన యగు టెట్లు కెంజిగి వహించినయంతనె కెంపు విద్రుమం,బును గఠినంబు లౌట మృదువుల్ గద దాసనముల్ కిసాలముల్, దిను సన దీటు గా వవియుఁ దియ్యఁదనంబున సౌరభంబునున్, గనమి లతాంగిమోవికి

జగత్త్రయి దీటుగువస్తు వెద్దియో. ఇందు ౨. ౧౫౪.

౨. విధము, రీతి.

ఆ. పొన్నపువ్వుదీటు పోల్చులోకులమాట, నో టు చేసి వేల్పుబోటినాభి, విస్తరిల్లె నపుడు వెడఁదబావిని బోల్చు, నేర్పుకాంద్రమాట నేటుచేసి. రసిక. ౬. ౧౦౦.

క్రి. విశ. తిన్నగా, నూటిగా.

క...దిట మింతయు విడక యతఁడు దీటుగఁ గడు సుం,దటికిఁ జని... నీలా. ౩. ౬౪.

జః దీటుకట్టు, దీటుకొను, దీటుకొలుపు, దీటువచ్చు.

దీటుకట్టు=దీటుకొను. అ. క్రి. (దీటు+కట్టు) నిండు.

వ...దేవదుందుభిధ్వానంబు రోదసీకుహరంబు నం దీటుకట్టె... నైష. ౬. ౨౯.

దీటుకొను=దీటుకట్టు. అ. క్రి. (దీటు+కొను)

౧. నిండు; వ్యాపించు.

గీ. జనులు విహ్వలు లగునట్టిఘనరవంబు, దిశల యందు నాకసమున దీటుకొనఁగఁ, గర్ణఁ డట్లు ఛేదించె... భార. కర్ణ. ౩. ౩౨౨.

ఉ. గర్భముఁ దాల్చి మైఁ గలయఁ గన్గొని వె క్కసపాటు మున్నుగా, దుర్భర మైనసం భ్రమముతోడ విషాదభయానుతాపముల్, నిర్భరభంగిఁ బుట్టి తవసెమ్మది దీటుకొనంగ ...నిర్వ. ౨. ౨౨.

మ...అస్త్రశస్త్రచయశుంభద్దీప్తిజాలంబు సర్వ దిశాభాగములందు దీటుకొన... దశకు. ౧౨. ౬౨.

౨. కలుగు, పుట్టు.

క...విధి,త్రిప్పుల కచ్చెరువుపాటు దీటుకొనం గన్. దశకు. ౨. ౯౪.

వ...కల్యాణంపుఁబాటలన్ దీటుకొనుతిన్ననిర వంబులన్... మనుచ, ౫. ౯౧.

౩. అతిశయించు.

మ. అసిన్ బార్వతిఁ జూచి నవ్వుచు శివుం డామూర్ధమున్ గొంచు గ, మ్మని శైలాదికి నానతిచ్చిన నతం డప్లేఁగి పక్షీంద్రునిన్, గని రోషస్ఫురణంబు దీటుకొన హుంకారంబు గావింపఁ ద,ద్ఘనవాతాహతిఁ దూలె నాతఁడు త్రిలోకవ్యాప్తి సంధిల్లఁగన్. జై. భా. ౫. ౮౬.

దీటుకొలుపు. స. క్రి. (√దీటుకొను.) దీటుకొనఁజేయు.

(నిండఁజేయు; వ్యాపింపఁజేయు.)

గీ. దేవదుందుభు లడువీథి దీటుకొలుప,నమరు లందంద పుష్పవర్షములు గురియ, దక్ష వాటంబు చొచ్చె గౌతమతనూజ.భీమ.౪. ౧౯౩.

సీ. అఖిలైకనందకం బగునందకము ప్రోల దీప్తి పరంపర దీటుకొలిపె. నృసిం. ౧. ౪౫.

(పరఁగఁజేయు)

సీ...సచరాచరం బైనజగము లెల్ల. గీ. నొక్క- మొగమై కడంగినఁ జిక్కు-వఱుచు, దివ్య బాణజాలంబుల దీటుకొలిపి, ప్రాణములఁ డాఁపఁ డీతనిపాటిదొరలఁ, గాన మేరాజ్యముల యందుఁ గౌరవేంద్ర. భార. ఉద్యో. ౪. ౨౨౯.

గీ. తెలిపి లేకుండ శరములు దీటుకొలిపి,ప్లవగ చక్రము నంతయుఁ బడలుపఱిచి. భా.రా. యు. ౧౨౪౧.

(పుట్టించు, కలిగించు.)

వ...హాసకుందంబులు సాంద్రతరచంద్రికాకం దంబులం దీటుకొలుప. ఆము. ౪. ౩౫.

దీటువచ్చు. స. క్రి. (దీటు+వచ్చు.) పోలు.

చ. అనఘుఁడు పిన్ననాఁటి సుజనావనదక్షత రూపరేఖలన్, వినుతపరాక్రమంబునను విశ్రుత దానగుణంబు పెంపునన్,వనజదళాక్షిఁ దత్త

నయుఁ వానివిరోధిని వానిమిత్తుఁ డా, నైన
యగు దీటువచ్చు మతి యెంతయు సా
టగుఁ జూడ జోడగుఁజా. రామ. ౧౯౬.

౨. క్రి. సమమగు.

సీ. లచ్చికోడలికన్నులను దీటువచ్చునీలోత్పల
శరపంక్తు లూనరఁ దాల్చి. ఉ.రా.౪.౧౫౬.

సీ. నుదు శేరుపడి పొదుకొనుకుచాంకూరముల్
పోఁకలతో దీటురాకమున్న. ముకుంద.
౨. ౩౩.

దీదివి. సం. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. న. అన్నము.
పుం. ౧. భక్ష్యము. ౨. స్వర్గము. ౩. అగ్ని.
౪. బృహస్పతి. (వై. ని, కే. ని.)

దీధితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. కిరణము. ౨.
కాంతి,జిగి. ౩. అంగుళి,వ్రేలు. ౪. రఘునాథ
శిరోమణిచే రచింపఁబడినయొకతర్కగ్రంథము.

దీధితిమంతుఁడు. సం. విణ. (త్. మతీ.
త్.) వెలుఁగు గలవాఁడు,ప్రకాశము కలవాఁడు.
వి. త్. పుం. సూర్యుఁడు.

దీన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మూషిక,ఆఁడెలుక.
(మే. ని.)

దీనము. సం. వి. అ. న. పుం. ౧. పున్నాగము,
సురపొన్న చె. ౨. కేతకి,మొగలి చె. ౩. తగర
ము,నందివర్ధనముచె.

దీనారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఒకవిధమైన
బంగారునాణెము. ౨. స్వర్ణభూషణము,బంగా
రునగ. ౩. రెండుకర్షములబంగారు. ౪. నిష్క
పరిమాణము. ౫. ముప్పదిరెండు రతులయెత్తుబం
గారు. ౬. ముద్ర.

దీను. వి. మనోజ్ఞత,చక్కఁదనము.

గీ. బ్రహ్మతీర్థంబునకు దండపాణియాశఁ,గులశిఖ
రిపుత్రి దీపించుఁ గలశతీర్థ,మేనుబారలనిడు
పున దీను మిగిలి,యదియ యమృతామహాదే
వి కాస్పదంబు. పాండు. ౪. ౧౪౫.

దీనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దరిద్రుఁడు,
బీద. ౨. దుఃఖితుఁడు. ౩. దర్ప ముడిగినవాఁ
డు. ౪. భయపడినవాఁడు. ౫. జాలిగొలుపు
వాఁడు, శోచనీయుఁడు.

దీపకము. సం. విణ. (అ. పికా. అ.) ౧. రగు
ల్చునది,దరికొల్పునది. ౨. ప్రకాశింపఁ జేయు
నది. ౩. వివరించునది, స్పష్టపఱచునది.౪. ఉద్దీ
పకము,ప్రేరేచునది. ౫.దీపనకారి, జఠరాగ్నిని
వరిలఁజేయునది. ౬. దీపము వెలిఁగించుటయం
దు నేర్పరి. వి.అ.పుం. ౧. దీపము. ౨. దీపము,
పక్షిమృగాదులను పట్టుటకై వేఁటకాఁడు పెం
చిన పక్షి మృగము లోనగునది. ౩. ఓమము.
౪. లోచమస్తకము, పెమ్మిజుట్టుచెట్టు. ౫.
(సంగీ) రాగభేదము. న. ౧. కుంకుమము. ౨.
దీపకాలంకారము.

క. ప్రకృతము లప్రకృతంబులుఁ, బ్రకటంబుగఁ
గూడి తుల్యభావముఁ జెందన్, సుకవీంద్రుల
మతమున దీపక మగు నది గమ్యసామ్య
పర మెట్లన్నన్.

క. ధారణి సదాశిసన్నుత,సారస్యం బగుచు
విమలజలజము రాకా,నీరేజవైరిబింబము,నీర
మ్యయశంబుఁ బొల్చు నెమ్మి నృసింహా.నరస.
౫. ౧౫౧,౧౫౨.

దీపకళిక. సం.వి. ఆ.స్త్రీ.౧. దీపశిఖ.౨.యాజ్ఞవ
ల్క్యసంహితకు శూలపాణి రచించినటీక.

దీపకిట్టము. సం.వి. అ. న. కజ్జలము,దీపపుమసి.
(వాచ.)

దీపకూపి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దీపవర్తిక, దీపపు
వత్తి. (వాచ.)

దీపఖోరి. సం=దీపకూపి.

దీపగంబము. మి. వి. దీపస్తంభము.

వ. శ్రీభీమేశ్వరమహాదేవరకు శ్రీమతు సకలసే
నాధిపతి యైనరేచెర్ల పెద్దగణపతిరడ్డివారు

తమకు ధర్మార్థకామముగాం ఘటించిన లోహపుదీపగంబ్బము ఒక్కటి ఫలములు ౧౭ ... దా. శా. ౪. ౧౨౩౭.

ద్వి. ఆ పరంజ్యోతిస్వరూపంబునకును, దీపగంబంబు లెత్తించినయట్లు. బస. పు. ౧. ౧౨౩ పం.

దీపధ్వజము. సం.వి.అ.పుం.దీపపుమసి, కాటుక.

దీపనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)-దీపసాధనమయినది-౧. రగుల్చునది, దరికొల్పునది. ౨. దీపనకారి, జఠరాగ్నిని వర్ధిల్లఁ జేయునది. ౩. ప్రేరేఁచునది, ఉద్దీపకము. వి. అ. న. ౧. రగుల్చుట, దరికొల్పుట. ౨. ప్రకాశింపఁ జేయుట. ౩. జఠరాగ్నిని వృద్ధిచేయుట. ౪. కుంకుమము. పుం. ౧. మయూరశిఖ, సెమ్మిజుట్టుచెట్టు. ౨. కాసమర్దము, కసింద. ౩. పలాండువు, నీరుల్లి. ౪. పాఠ, చిటుబొద్ది. ౫. మెంతికూర. ౬. ఓమము.

దీపనీయము. సం, విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దీపింపఁజేయఁదగినది, అగ్నిదీప్తిని కలుగఁ జేయఁదగినది. ౨. జ్వాలనీయము, మండింపఁ దగినది. వి. అ. పుం. ఓమము. ౨. ఔషధవర్గభేదము.

శ్లో. పిప్పలీ పిప్పలీమూలం చవ్యచిత్రకనాగరం,
దీపనీయస్స్మృతో వర్గః కఫానిలగదాపహః.
(వాచ.)

దీపపాదపము. సం. వి. అ. పుం. వృక్షాకారముగ నుండుదీపస్తంభము.

ఇట్లే: దీపవృక్షము, మొ.

దీపపుష్పము. సం. వి. అ. పుం-దీపశిఖవంటి పువ్వులు గలది-చంపకము, సంపెంగ.

దీపభాజనము. సం. వి. అ. న. దీపము పెట్టు పాత్రము. (ప్రమిద, మొ.)

దీపము. సం. వి. అ. పుం- దీపింపఁ జేయునది- ౧. దీపిక, దివ్వె. ౨. మయూరశిఖ, సెమ్మిజుట్టుచెట్టు.

దీపశత్రువు. సం.వి. ఉ.పుం.శలభము, మిడుత.

దీపశిఖ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దీపపుకొన. ౨. కజ్జలము, కాటుక.

దీపశృంఖల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దీపములవరుస.

దీపాన్విత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దీపావళ్యమావాస్య, ఆశ్వయుజమాసమందలియమావాస్య.

దీపారాధనము. సం. వి. అ. న. దీపము వెలిగించి భగవంతుని సేవించుట.

దీపావళి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. దీపములవరుస. ౨. ఆశ్వయుజమాసమందలియమావాస్యపండుగ.

దీపి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) ౧. రగుల్చునది, దరికొల్పునది. ౨. ప్రకాశించునది. ౩. దీపనము కలిగించునది.

దీపించు. సం.అ.క్రి.౧.ప్రకాశించు,ప్రజ్వలించు.

క. స్త్రీపున్నపుంసకత్వము, లాపరతత్త్వమున లేమి నది విను తత్త్వద్వ్యాపారాపేతం బయి, దీపించుచు నుండు బోధదేహాత్మునకున్. భార. శాం. ౪. ౧౩౫.

సీ. నాసీరమై వచ్చునలినబాంధవుపెక్కియంబుపై దీపించునదె మనఁగ. గీ ... వేగుఁజుక్క వొడిచె. మనుచ. ౩. ౫౪. పాండు. ౨. ౧౪౪.

౨. అతిశయించు, హెచ్చు.

మ. త్రిశిరుం డాతనిపాటు నూచి మదిలో దీపించుకోపంబుతో. భా. రా. యు. ౧౦౦౪.

మ. చని యింద్రాదిసుపర్వులం గని మనస్తాపంబు దీపింప ని, ట్లనె... మార్క. ౧.౧౨౨.

స. క్రి. (కాంతిని) కలుగఁజేయు, పుట్టించు.

ద్వి. దిక్కుల కెల్లను దెలివి దీపించు, చుక్కలగమికాఁడు చూపట్టె మింట. రం. రా. సుం. ౨౪౩ పా. ౧౪ పం.

దీపిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దీపము, దివ్వె. ౨.

చిన్నదీపము. ౩. దీపమువలె నీత్యాదివిషయములను స్పష్టపఱుచు గ్రంథము.

ఉదా: నీతిదీపిక, న్యాయదీపిక, ముహూర్త దీపిక, మొ.

దీపితము. సం.విణ.(అ. ఆ.అ.) ౧.రగుల్పఁబడినది. ౨.కాల్పఁబడినది. ౩.ప్రకాశింపఁజేయఁబడినది. ౪. ప్రకటింపఁబడినది. ౫.రేఁపఁబడినది.

దీపిలు. సం. అ. క్రి. ప్రకాశించు.

శా. పైపై దీపిలు నాతపంబు లనుసోపానంబులే ప్రాపుగా, భూపోత్తంసమ మేనితోడ దివికిన్ బోవో వడిన్ నాఁ దదీ,యాపూర్ణప్రథితప్రభావగమితుండై గోపురిం జేర నీ, పాపాత్ముం డిటు కర్హుఁడే యనుచు జంభద్వేషి రోషంబునన్. గాథే. ౪. ౭౮ పా.

దీపురము. విణ.(సం.దీప్రమ్.) ప్రకాశించునది.

క. ఆపురమున నొక డుండును, గాఁపురముగ బలిజెసెట్టి గణదాసుఁ డనన్, దీపురము గాఁగ నయ్యల,కాపురమున ధనదుఁ డుండు గతిఁ గడువేడ్కన్. హంస. ౫. ౯౩.

దీపోత్సవము. సం.వి.అ.పుం.౧.దీపావళ్యమావాస్య. ౨. దీపములు వెలిగించెడియుత్సవము.

దీప్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. జ్యోతిష్మతి, మానేరుచెట్టు. ౨. నీరుపిప్పలిచెట్టు.

దీప్తకము. సం.వి. అ.పుం. న. ముక్కులోమంట గలిగించురోగము. న. బంగారు. (విల్యమ్సు.)

దీప్తకిరణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దీప్తజిహ్వ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఉల్కాముఖి యగుఆఁడునక్క.(వాచ.) ౨. గయాళి,గట్టివా. (ఆ.ని.)

దీప్తపింగళము. సం. వి. అ. పుం- బంగారువలె పచ్చనిపటులుకలది-సింహము.

దీప్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. వెలిఁగినది, ప్రకాశించినది. ౨. కాలినది. ౩. మండినది. ౪. రేఁగినది. వి. అ. పుం. ౧. సింహము. ౨. నిమ్మచెట్టు. న. ౧. బంగారు. ౨. ఇంగువ.

దీప్తరసము. సం. వి. అ. పుం. మహీలత, ఎఱ్ఱ.

దీప్తలోచనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ప్రకాశించు నేత్రములు కలది. వి. అ. పుం. పిల్లి.

దీప్తలోహము. సం. వి. అ. న. ౧. కంచు. ౨. ప్రకాశించులోహము.

దీప్తాంగము. సం. విణ. (అ.ఆ, ఈ. అ.) ప్రకాశించుఅవయవములు కలది. వి. అ.పుం.నెమిలి.

దీప్తాంశువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. సూర్యుఁడు. ౨. జిల్లేడుచెట్టు.

దీప్తాక్షము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ప్రకాశించు నేత్రములు కలది. వి. అ. పుం. పిల్లి.

దీప్తాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్. ఆ, న్. న్.) ౧. ప్రకాశించు ఆత్మకలవాఁడు.౨.మండిపడుస్వభావము గలవాఁడు.

దీప్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ప్రకాశము, వెలుఁగు. ౨. (స్త్రీదేహాదుల) కాంతి. ౩. అభివ్యక్తి, బయలుపడుట. ౪. లక్క. ౫. లత్తుక, లాక్షారసము. ౬. కంచు.

దీప్తోపలము. సం.వి.అ.పుం. సూర్యకాంతమణి.

దీప్యకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఓమము. ౨. యవసస్యము. ౩. నెమిలిజుట్టుచెట్టు.

దీప్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దీపమున కనుకూల మయినది. ౨. జఠరాగ్నిదీపనమున కనుకూల మయినది. వి. అ. న. ౧. ఓమము. ౨. జీలకఱ్ఱచెట్టు. ౩. రుద్రజటచెట్టు.

దీప్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - దీపించునది- ౧. ప్రకాశించునది. ౨. మండునది. వి. అ. పుం. అగ్ని.

దీమము=దీము. వి. (సం. దీపకః.) ౧. పశుపక్ష్యాదులను వశముచేసికొనుటకై యేర్పఱచిన పశుపక్ష్యాదికము.

క. బలవద్రిపులు ప్రయోజనములకై లోఁబడుట గల్గుఁ బోలముల నేనుంగులు దీమంబులపజ్జఁ దగిలి సెట్టన పట్టువడిన క్రియఁ జతురమతీ. భార. శాం. ౩. ౨౭౯.

ఉ...మోహితుఁ జేసి నేర్పుతోఁ, దెచ్చిరి దీమముల్ మృగముఁ దెచ్చినకైవడి ముగ్ధసంయమిన్. భా. రా. బాల. ౭౩.

చ...పురిం జెలంగుదురు కాముని దీమములట్లు కామినుల్. విక్ర. ౧. ౭౯.

౨. ఎఱయుంచినబోను.

సీ. ఒకమరి దీమంబు లొడ్డి పాదులు దీర్చి బహువిహంగంబులఁ బట్టి తెచ్చి. కాళ. ౩. ౪౭.

సీ. దీమంబు వేఁటలు దామెన వేఁటలు దెర వేఁటలును నేర్చు తెరలికలను, బంది మాడిన భంగిఁ బందుల నొప్పింపఁ బూఁటకాండ్రనఁ దగు వేఁటకాండ్రు. ద్వా. ౭. ౨౨. పి. కథం. ౧. ౧౧౬.

౩. (సం. ధామ) గృహము.

సీ...ధామసిల్లు గృహసంజ్ఞ దీము దీమం బిల్లు గీమనంగ. ఆం. భా. ౨. ౧౩.

దీమసము=దీవసము. వి. ౧. ధైర్యము.

గీ. ఎట్టిలావరిదీమస మెట్టి తెగువ, యెట్టి కడిమి కృష్ణుఁడు జగదేకవీరుఁ, డగుచుఁ గూడి యున్నధరాధిపతుల, భంగపఱిచె నిం కేమని పలుకఁ గలదు. హరి. ఉ. ౩. ౯౭.

చ...మత్స్యనాథుఁ డనునట్టి మహాత్ముని దండ నీదు గాదిలి సుతుఁ డున్నవాఁడు కడు దీమస మేది కలంక నేటికిన్. సారంగ. ౩. ౨౫౦.

ద్వి. ఏపార నింగితం బెఱిఁగెడియట్టి చదురాలు గాన సంశయలేశ మయిన, మది లేక యెక్క దీమసము పెంపునను. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౭౪ పం.

౨. పూనిక, యత్నము.

ద్వి. సామదండోపాయసాధనంబులను, దీమసంబున జాడఁ దీయకపోరు. ద్వి. శ. సా. ౨. ౫౧ పా.

క. వే మింటిదాఁకఁ బెరిఁగిన, దీమసమున నతల మునకు దిగఁబడి చనిన న్, భూమి గలయంతఁ దిరిగినఁ, దా మును పెట్టనిది రిత్త దన కేలబ్బున్. విక్ర. ౨. ౧౭౨.

౩. (పనులందు) ఉత్సాహము, కార్యోద్యోగము.

చ...మనోగతుల్, దెలిసి మెలంగ నేర్చుటకు దీమసమున్ వినయంబుఁ దాల్చియున్, గలుగుట కబ్బి తాపసుఁ డొకానొకనాఁ డల కన్యతో ననున్. ఉ. రా. ౧. ౨౦౧.

౪. ఉపాయము; నేర్పు.

ఉ...అందుఁ బ్రోనొల్ల ననంగ రాదచటి కూరక పోవను రాదు నేర్పు సంధిల్లఁగ దీనిఁ బాపికొను దీమస మెట్టిది యొక్కొ దైవమా. భార. విరా. ౨. ౯౧.

సీ. నొసలిలో పనిచక్కి నెసఁగు చంద్రుఁడు దిద్దనో మింట ప్రేలెడు దీమసంబు. పాండు. ౩. ౧౩౭.

దీము=దీమము. వి. ౧. పశుపక్ష్యాదులను వశము చేసికొనుటకై యేర్పఱచిన పశుపక్ష్యాదికము; తత్ప్రతిరూపము.

గీ...ఎట్టివారి కైన, నొరుల నొక ప్రేలిమిడిఁ దిరుల్ మరులు గొలిపి, దివియమే దేవి నీయట్టిదీము గలుగ. కు. సం. ౬. ౬౭౪.

గీ. రాజకు ద్దాంతభామినీరత్నరాజి, దీము గా వించి వలరా జధీశు నేసె. శైవ. ౩. ౯౨.

మ. తరుణు లలిరొయిఱ స్వనంబు లనుపం దచ్చిత్తము దీములై, పెరశేషం జనుబెం బెఁసాక

రవిదీప్తిం గ్రుంకి పాతాళగహ్వరముం దూ
రినవాని నీయదుకుత్రాళ్లా తెచ్చు నా దీర్ఘ
త, చ్చిరకృష్టిం గనునట్టిశైత్య మలరించెక్
నూతులం దత్తతిక్. ఆము. ౨.౬౬.

గీ. చలము లాదవ ముండ్లు గలమ్రాఁకుదీములఁ,
గొరలి తాఁకి కొమ్ము లురులఁ దగిలి,వాని లేవ
నీడ్చి కానకే కొనిపోవుఁ, బోతరించి యిట్టి
పోతు లచట. మను చ. ౪. ౨౨. (మ్రాఁకుదీ
ములు=కఱ్ఱతోఁజేసిన యిఱ్ఱులు.)

౨. మత్స్యగ్రహణసాధనవిశేషము.

గీ...చల్లు డూఁదు, లుంటగాలంబు తెరదీము
లుసురుగాల్పము...హంస.౪. ౧౦౪.

౩. గృహము. ఆం. భా. ౨. ౧౩.

౪. స్థానము, నెలవు.

ఉ. తామరతూఁడు పట్టుకొని ధాత యధో
ముఖుఁడై చనం జనక్, సోమరిపాటు భీతి
యును జూచెనె కాని సరోజమూల మీ,
దీమున నున్నదంచుఁ గను తేఁకువ జాలక నాళ
మూఁతగాఁ, దా మొదలింటియట్ల నిజధామ
సరోజముఁ జేరెఁ జింతతోక్. శ్రీరం. ౩.
౧౩౦.

జః దీముకొను, దీముకొల్పు.

దీముకొను. అ. క్రి. (దీము+కొను.) నెలవు
కొను. (చూ. దీముకొల్పు.)

దీముకొల్పు(లుపు.) స. క్రి. (దీము+కొల్పు)
నెలకొల్పు.

సీ. శాత్రవోత్కర జయోత్సాహసాహసమున
భీమార్జునులపోల్కి దీముకొల్పి. రంగా. ౧.
౩౧.

ధీర్ఘ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పృశ్నిపర్ణి, కోలపొన్న చెట్టు.

దీర్ఘకంటకము. సం. వి. అ. పుం. బర్బురము,
తుమ్మ చెట్టు.

దీర్ఘకంఠము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కొంగ, బక
ము. ౨. దీర్ఘమైనకంఠము.

ఇశ్లే: దీర్ఘగళము.

దీర్ఘకందము. సం. వి. అ. న. ౧. మూలకము,
ముల్లంగి చెట్టు. ౨. నేలతాడి చెట్టు. (వాచ.)

దీర్ఘకణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శ్వేతజీరకము, తెల్ల
జీలకఱ్ఱ చెట్టు. (వాచ, విల్యమ్సు.)

దీర్ఘకాండ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాతాళగరుడీలత.

దీర్ఘకీలము. సం. వి. అ. పుం. అంకోలము, ఊ
డుగు చెట్టు.

దీర్ఘకూరము. సం. వి. అ. న. ఆంధ్రదేశమున
పండు రాజనపుపడ్లు, రాజాన్న మనుధాన్యవిశే
షము. (వాచ.)

దీర్ఘకేశము. సం. వి. అ. పుం- పొడు వైనవెం
డ్రుకలు కలది-భల్లూకము, ఎలుఁగుబంటి.

దీర్ఘకోశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుర్నామ, ఏనుఁగు
జలగ.

దీర్ఘకోశిక. సం=దీర్ఘకోశ.

దీర్ఘగతి. సం. వి. ఇ. పుం- దూరదేశగమనము
కలది- లొట్టియ, ఉష్ట్రము.

దీర్ఘగ్రంథి. సం. వి. ఇ. పుం- పొడువైనకను
పులు కలది- గజపిప్పలి చెట్టు.

దీర్ఘగ్రీవము సం. వి. అ. పుం- పొడువైన
మెడ కలది- ౧. ఉష్ట్రము, లొట్టియ. ౨. ఒక
జాతికొంగ.

దీర్ఘఘాటికము. సం. వి. అ. పుం- పొడువైన
పెడతల కలది- ఉష్ట్రము, లొట్టియ.

దీర్ఘచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం- నిడుద యైన
యాకులు కలది-చెఱకు చెట్టు.

దీర్ఘజంఘము. సం. వి. అ. పుం- నిడుపాటి
పిక్కలు గలది-౧. ఉష్ట్రము, ఒంటె. ౨. బక
ము, కొంగ.

దీర్ఘజిహ్వము. సం. వి. అ. పుం- నిడు పైన నాలుక కలది- సర్పము, పాము.

దీర్ఘతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. తాటిచెట్టు.

దీర్ఘతిమిష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కర్కటి, దోసకాయ.

దీర్ఘతుండ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చుచుందరి, చుంచు.

దీర్ఘదండము. సం. వి. అ. పుం- నిడు పయిన దండము కలది-౧. తాటిచెట్టు. ౨. ఆముదము, ఏరండముచెట్టు. ౩. పదిహస్తములకొలఁది, ౭౮౦ అంగుళములకొలఁది. (వై. ని.)

దీర్ఘదర్శి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దూరాలోచన కలవాడు; భావి కార్యజ్ఞుఁడు, రాఁగలకార్యముల నెఱింగినవాఁడు. ౨. దూరమందున్న దానిని చూచునది. వి. న్. పుం. ౧. పండితుఁడు. ౨. గ్రద్ద. ౩. ఎలుఁగుబంటి.

దీర్ఘదృష్టి. సం. విణ. (ఇ)-దూరాలోచన కలవాఁడు- వి. ఇ. పుం. ౧. పండితుఁడు. ౨. దూరమున నున్నదానిని చూచుటకు సాధన మయిన యంత్రభేదము, (దుర్బిణి.)

దీర్ఘదేహి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పందికొక్కు, మూషిక.

దీర్ఘనాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దూరముగా వ్యాపించుధ్వని కలది. ౨. దీర్ఘకాలముండుధ్వని కలది. వి. అ. పుం. ౧. కుక్క. ౨. కోడి. ౩. శంఖము ౪. ఘంట.

దీర్ఘనాళము. సం. వి. అ. పుం. యావనాళము, జొన్నచెట్టు. న. దీర్ఘశాహిమకము, కామంచిగడ్డి.

దీర్ఘనిద్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దీర్ఘకాలము పోవునిద్ర. ౨. పెద్దనిద్దుర, చావు.

దీర్ఘపక్షము. సం. వి. అ. పుం-పొడుగైన ఱెక్కలు కలది- కళింగపక్షి, కూఁకటి...

దీర్ఘపత్త్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. చిత్రపర్ణిక, కోలపొన్నచెట్టు. ౨. హ్రస్వజంబువు, పొట్టినేరేడుచెట్టు. ౩. కూరనెల్లిచెట్టు. ౪. కేతకి, మొఁగలిచెట్టు.

దీర్ఘపత్త్రకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఉల్లి; నీరుల్లిచెట్టు. ౨. ఆముదపుచెట్టు. ౩. హిజ్జలము, ఎఱ్ఱగన్నేరుచెట్టు. ౪. వేతసము, ప్రబ్బచెట్టు. ౫. కరీరము, వెణుతురుచెట్టు.

దీర్ఘపత్త్రము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రాజపలాండువు, పెద్దనీరుల్లిచెట్టు. ౨. విష్ణుకందవు అనుదుంపచెట్టు. ౩. ఒక దినుసుదర్భచెట్టు. ౪. కుందరము అనుతృణముచెట్టు. ౫. తాటిచెట్టు. ౬. కుపీలువు, నల్లతుమికిచెట్టు. ౭. తెల్లగలిజేరుచెట్టు. ౮. ఒకజాతి చెఱకుచెట్టు (విల్యమ్సు.)

దీర్ఘపత్త్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పలాశీలతచెట్టు. ౨. మహాచంచశాకముచెట్టు. (వాచ.)

దీర్ఘపత్త్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. శ్వేతవచ, తెల్లవసచెట్టు. ౨. శాలపర్ణి, ముయ్యాకుపొన్నచెట్టు. ౩. కలబందచెట్టు.

దీర్ఘపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పృశ్నిపర్ణి, కోలపొన్నచెట్టు.

దీర్ఘపర్వము. సం. వి. న్. పుం. -దూరముగా నుండుకనుపులు కలది- చెఱకుచెట్టు.

దీర్ఘపల్లవము. సం. వి. అ. పుం. శణము, జనపమొక్క. (వాచ.)

దీర్ఘపవనము. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు. (విల్యమ్సు.)

దీర్ఘపాత్తు. సం. వి. ద్. పుం. రాపులుఁగు.

దీర్ఘపాదపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పోఁకచెట్టు. ౨. తాటిచెట్టు. ౩. నారికేళము, కొబ్బరిచెట్టు.

దీర్ఘపాదము. సం. వి. అ. పుం. కంకపక్షి, రాపులుఁగు.

దీర్ఘపృష్ఠము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిడు పగు వీపు గలది. వి. అ. పుం. సర్పము, పాము.

దీర్ఘప్రజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూర దర్శి, దూరాలోచన కలవాఁడు.

దీర్ఘఫలకము. సం. వి. అ. పుం. అగిసెచెట్టు.

దీర్ఘఫలము. సం. వి. అ. పుం. ఆరగ్వధము, రేలచెట్టు.

దీర్ఘఫలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నల్లద్రాక్షచెట్టు. ౨. జని, కోరిండచెట్టు.

దీర్ఘమారుతము. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు. (త్రి. ని.)

దీర్ఘము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిడుద యైనది. ౨. దూర మైనది. (ఉదా: దీర్ఘదర్శి, మొ.) ౩. ఎత్తైనది; పొడు గైనది. ౪. (వ్యాక) రెండు మాత్రలకాల ముచ్చరింపఁ దగినయచ్చు. (ఆ, ఈ, మొ.) వి. అ. పుం. ౧. ఉష్ట్రము, లొట్టియ. ౨. రామశరము, ఒకజాతి తెల్లుచెట్టు. ౩. (జ్యోతి) సింహకన్యాతులావృశ్చికరాసులలో ఏదే నొకటి.

దీర్ఘముఖి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చుంచు.

దీర్ఘమూల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. శ్యామ, ప్రేంకణముచెట్టు. ౨. దురాలభ, తీఁటకసిందచెట్టు. ౩. తీఁగతుమడిచెట్టు.

దీర్ఘమూలకము. సం. వి. అ. పుం. మూలకము, ముల్లంగిచెట్టు.

దీర్ఘమూలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మోరటు, చాఁగచెట్టు. ౨. ఒకజాతిమారేడుచెట్టు. ౩. లామజ్జకము, వట్టివేరు.

దీర్ఘరంగ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పసుపుచెట్టు. (విల్యమ్సు.)

దీర్ఘరదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిడు పైనకోఱలు కలది. వి. అ. పుం. పంది.

దీర్ఘరసనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిడు పైన నాలుక కలది. వి. అ. పుం. సర్పము, పాము.

దీర్ఘరాగ. సం=దీర్ఘరంగ.

దీర్ఘరోమము. సం. వి. న్. పుం. ఎలుఁగుబంటి.

దీర్ఘరోహిషకము. సం. వి. అ. న. కత్తృణము, కామంచిగడ్డిచెట్టు.

దీర్ఘలోహితయష్టిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఎఱ్ఱచెఱకుచెట్టు. (విల్యమ్సు.)

దీర్ఘవంశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నలతృణము, కిక్కసకసవుచెట్టు. ౨. పొడు గైనవెదురు. ౩. చిరకాల ముండువంశము.

దీర్ఘవక్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిడివి యైనముఖము కలది. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు. ఇట్లే: దీర్ఘాస్యము మొ.

దీర్ఘవచ్ఛిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కుంభీరము, మొసలి.

దీర్ఘవర్షాభువు. సం. వి. ఊ. పుం. స్త్రీ. శ్వేత పునర్నవ, తెల్లగలిజేరుచెట్టు.

దీర్ఘవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పలాశి, లాక్ష, లక్క. ౨. పాతాళగరుడీలత. ౩. మహేంద్ర వారుణి, పెద్దపాఁపరచెట్టు. (వాచ.)

దీర్ఘవాలము. సం. వి. అ. పుం- పొడు గైన తోఁకగలది-చమరమృగము, సవరపుమెకము.

దీర్ఘవాలి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చమరి, ఆడుసవరపుమెకము.

దీర్ఘవృంతము. సం. వి. అ. పుం-నిడు పైనతొడిమకలది-శ్యోనాకము, దుండిగముచెట్టు.

దీర్ఘవృంతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏలాపర్ణి, రాస్న, సన్నరాష్ట్రముచెట్టు.

దీర్ఘవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సాలము,

మద్ది౯. ౨. తాటిచెట్టు. ౩. పోఁక౯.

దీర్ఘశరము. సం. వి. అ. పుం-పొడుగైనదంటు కలది-యావనాళము, జొన్న౯.

దీర్ఘశాఖము. సం. వి. అ. పుం. సాలము,మద్ది౯.

దీర్ఘశాఖిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏలాపర్ణి, రాస్న, సన్నరాష్ట్రము౯.

దీర్ఘశింబిక. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. కువము, సల్లాక౯.

దీర్ఘశూకము. సం. వి. అ. పుం. రాజాన్నము, రాజనపుధాన్యము.

దీర్ఘసురతము. సం. వి. అ. పుం- దీర్ఘకాలరతి కలది-కుక్క. (త్రి. ని.)

దీర్ఘసూత్రి. సం. వి. న్. పుం=దీర్ఘసూత్రుఁడు.

దీర్ఘసూత్రుఁడు. సం.వి.అ.పుం. చిరక్రియుఁడు, పూనినపని చిరకాలమునకుఁగాని చేయనివాఁడు, మిక్కిలి మందముగా పని చేయువాఁడు.

దీర్ఘస్కంధము. సం. వి. అ. పుం. తాటిచెట్టు.

దీర్ఘాధ్వగుఁడు. సం. వి. అ.పుం. కాలరి, పత్త్రవాహకభేదము, జాబులు మొదలగువానిని కడు దూరము కొనిపోవుదూత. ౨. ఒంటెలొట్టియ.

దీర్ఘాయుధము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) పొడుగైనఆయుధము కలది. వి. అ. పుం. ౧. కుంతము, ఈఁటె. ౨. నిడుదయైనఆయుధము. ౩. సూకరము, పంది.

దీర్ఘాయువు. సం. విశే. (స్) చిరకాలజీవి, దీర్ఘకాలము బ్రదుకువాఁడు. వి. స్. పుం. ౧. చిరజీవి, కాకి. ౨. మార్కండేయుఁడు. ౩. బూరుగు౯. ౪. జీవకము౯. ౫. అశ్వత్థామాది. (అశ్వత్థామ, బలి, వ్యాసుఁడు, హనుమంతుఁడు, విభీషణుఁడు, కృపుఁడు, పరశురాముఁడు.)

దీర్ఘాయుష్యము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కాకి. ౨. బూరుగు౯. ౩. జీవకము౯. ౪. శ్వేతమందారము౯. న. దీర్ఘమైనఆయుస్సు.

దీర్ఘాయుష్యుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ)=దీర్ఘాయువు. వి. అ. పుం. ౧. మార్కండేయుఁడు. ౨. అశ్వత్థామాది.

దీర్ఘాలర్కము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతి జిల్లేడుచెట్టు.

దీర్ఘాహము. సం. విశే. (న్. హ్నీ, న్, అ. న్.) పొడుగైనపగలు గలది. వి. అ. పుం. పొడుగైనపగలు.

దీర్ఘిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. డిగ్గియ, నడబావి, నాలుఁగువందలధనువులుపరిమాణముగలజలాశయము.

దీర్ఘోర్వారువు. సం. వి. ఉ. పుం. దంగరి, దీర్ఘకర్కటి, నిడివిదోస౯.

ఇట్లే: దీర్ఘోర్వారువు.

దీర్ణము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ) ౧. విదారితము, చీల్చఁబడినది. ౨. భీతము, భయపడినది. వి. అ. న. ౧. విదారము, చీలిక. ౨. భయము.

దీల. వి. (√దీలు) డిల్లపడుట, సత్వహీనమగుట. (చూ. దీలపోవు.)

దీలపోవు. అ. క్రి. (దీల+పోవు) డిల్లపడు, సత్వహీనమగు, దుర్బలమగు.

మత్తకోకిల...వాతధూతదవానల,జ్వాలకున్ వనరాశివేల కసంఖ్యయాదవసేనకున్,దీలపోవక చక్క నయ్యెడుధీరు లెవ్వరు పోరిలోన్. భార. ఆది. ౮. ౨౦౫.

దీలు=డీలు. అ. క్రి.

(డిల్లపడు, బలహీనమగు.)

సీ. అతివ మిక్కిలి దీలె నాలసింపగ నేల చల్లఁగాఁ బన్నీరు చల్లరమ్మ. యయా. ౫.౧౧౫. (...పా. తూ. లె. ము. ద్రి. పా.)

(ఊను, ఊడిపడు.)

మ. చదిసెం బేరులు పొాలె వారణము లశ్వ
ము లరం గూలెఁ గం, జెదరెక్ సైన్యము
ప్రాలె బాహువులు ద్రెస్సె స్నాంసము
ల్రాలె నం,గదము ల్దీలెఁ గిరీటముల్ పఱచె
రక్తశ్రేణి కయ్యంపుఁజొక్కు దనర్పక్
భుజదర్ప మొప్ప నిరువాగుం జేరి పోరాడఁ
గక్. కువల. ౨. ౧౪౬.

విణ. డిల్లము, బలహీనము. (శ,ర.)

జః దీల, దీలపోవు, దీలుపడు, దీలుపాటు.

దీలుపడు=డీలుపడు. అ. క్రి. (దీలు+పడు) బలహీనమగు, దుర్బలమగు;కృశించు.

సీ. శ్రీమేశ్వరేశ్వర స్వామి మహాదేవ త్రిపుర
దైత్యులబాధ దీలుపడితి. భీమ. ౪. ౧౦౯.

ఉ...అనికి న్బలనూదనుఁ డెత్తి వచ్చినక్, దీలు
పడంగఁ దోలి యిటుఁ దెచ్చెద నిచ్చెదఁ
బారిజాతముక్. పారి. ౧. ౧౩౫.

గీ. చిన్ని పదముల హాలరేఖచేత పీత,దీలుపడు
కానుచేత విదేహజాత. అహ. ౨. ౬౪.

దీలుపాటు. వి. (దీలు+పాటు) దౌర్బల్యము.

గీ...పం డ్లిగుల్చుచు దీలుపాటుఁ, బ్రకటదై
న్యంబుఁ దోఁప లోభంబు వచ్చె. నైష. ౭.
౫౨.

దీవటి(టీ)=దివ్వటి. వి. కరదీపిక.

సీ. పవమానసూనుండు పగలు దీవటీఁ బూని
స్వప్రతాపంబు సాక్షాత్కరింప. దశా.
౭. ౨. ౧౭౩.

సీ. దీవటీ దివ్వటి దివటి పం జనఁగను గరదీపి
కాఖ్య నై పరఁగుచుండు. ఆం. భా. ౨.
౧౬౫.

దీవన=దీవెన. వి. (√దీవించు) ఆశీర్వాదము, ఆశీ
ర్వచనము.

క. అనుజులుఁ దానును మునివి...నయున నవ్వేళ
యొక్క సమధికవీర్యం,బున నొప్పె బ్రాహ్మ
ణులదీ,వన లెసఁగఁగ ధర్మసుతుఁడు వాసవ
లీలన్. భార. ఆర. ౩. ౧౨౩.

క. అవసుదేవునిపిమ్మట, నీ వొకఁడవు సకల
మేదినీతలమున సం, భావనయోగ్యుఁడ వను
చుక్, దీవన లిచ్చిక్ దయార్ద్ర దృష్టిం
గనుచుక్. దశకు. ౧౨. ౯౧.

క. అని యుభయార్థంబుగ దీ,వనతోఁ డెంకాయ
యొసఁగ వామనుచేఁ గై,కొని...దశా. ౫.
౯౧. భార. విరా. ౧. ౧౪౪.

దీవనఁబ్రాలు వి. బ. (దీవన+ప్రాలు.) ఆశీర్వచ
నాక్షతలు.

గీ. జగము గెల్వంగ దండెత్తుమగనిమీఁద,లీల
రతి చల్లుదీవనఁబ్రా లనంగ. పారి. ౨. ౩౬.

దీవసము=దీమసము. వి. (సం. ధీవశః అని భా.
ల. వ్యా.) ౧. ఆలోచనము, అభిప్రాయము.

క. గోవులకు వెనుకనై వెసఁ,బోవుచు నున్నా
రు గడవఁ బోవకయుండం,బో వలయు నడ్డ
పడియెదు, దీవస మెదఁ గలిగె నేని దేవర
కడఁకక్. భార. విరా. ౩. ౧౩౭.

౨. ఉపాయము.

క...తడయుక యింకక్, గావింపు కొలఁది కార్య
ము, దీవసమున నాతలంపు దీర్చెద నేనుక్.
దశకు. ౬. ౧౨౭.

దీవి. వి. (సం. ద్వీపః. ప్రా. దీవో.)౧. నీటినడిమి
దిబ్బ, ద్వీపము; స్థానము.

ఉ. ఓవనితాలలామ లవణోదధిచక్రపరీత మైన
యా,దీవికి రాజజంబువు ప్రదీపితలాంఛనము
...నైష. ౫. ౭౯.

ఉ. నా విని పంక్తికంధరుఁడు నారదు వీడ్కొని
వేడ్కమీఱ నద్దీవిఁ గనుంగొనక్ దలఁచి
తీవ్రముగాఁ జను చుండి వారులుక్, దీవులు

పర్వతంబులు నదీప్రతతుల్ విపినాంతరంబులున్, ద్రోవను జూచుచున్ గడచి దుగ్ధసముద్రముఁ గాంచె ముందటన్. ఉ. రా. ౫. ౨౦౫. పారి. ౫. ౬౫.

సీ. తావిగంబూరంపుదీవి నీమొగ మొక్కపలు కింత నాపైని జిలుకరాదె. వసు. ౬. ౧౪.

(సీతావర్ణనము) సీ...వలపులదీవి చెంగలువబావి. అచ్చ. రా. బాల. ౧౩౬.

౨. లంక, రావణునిపట్టణము.

ఆ. అనుచు దానిచంద మంతయు నెఱిఁగించి, సుక్కురుండు పనుప సోఁకుఱేఁడు, మరల దీవి కరిగి మఱి మీఱి కోటలు,గట్టి సేసి మూఁకఁ గాపు వెట్టె. అచ్చ. రా. యు. ౪౩౭.

జః దీవిచక్కెర, దీవిపుట్టువు, దీవిరాయఁడు, దీవిఱేఁడు.

దీవించు. స. క్రి. ఆశీర్వదించు.

వ...కుంభసంభవుఁ డతని దీవించి...కాశీ. ౨. ౧౬౪.

సీ. తమ సేగిఁ జెప్ప లో దయ మీఱ విని చీరఁ జించిచ్చువారి దీవించువారు. ఆము. ౬. ౧౫.

క. క్రూరుఁ డగుకుంభకర్ణుని,బోరిఁ బడి విభీషణోక్తి బ్రదికి మునులు త,త్కారుణికుని దీవింపుదు, రారవితారకముగ బ్రదుకు మన్నా యనుచున్. ఉ. రా. ౨. ౧౫౧.

జః దీవన, దీవనబ్రాలు, దీవెన, దీవెనకోలు.

దీవిచక్కెర. వి. (√దీవి.) జావా మొద లగునితరద్వీపములనుండి వచ్చుపంచదార.

సీ. రణదళిఝుంకారమణితముల్ ఘటియించి దీవిచక్కెర లూఱుమోవి యాని. వేం. పంచ. ౩. ౧౩౪.

దీవిపుట్టువు. వి. (√దీవి. ద్వైపాయనుఁడు, వ్యాసుఁడు.

వ...కవ్వడియనుమనుమనికి దీవిపుట్టువుకడఁ జదువరి యి ట్లనియె...అచ్చ. భా. ౩. ౩౬౯.

దీవియ=దివియ. వి. దీపము; కరదీపిక.

చ. చెలులు నృసింహుగీతమును జేరికగా నపరంజివీణెలో,పలఁ బలికింప నూర్చుచును బాలికయూర్పులచేత దీపికా,కలిక చలింప నెచ్చెలులు గంటిరె మామృదుగానలక్ష్మికిం, దెలియఁగ మెచ్చుచున్న యది దీవియ యంచు హసించు నెంతయున్. సరస. ౩. ౧౧౨.

చ. వెలవెలఁబాఱుదీవియలు...అఖర్వపద్మినీ,విలసితగంధవాతములు వేకువఁ దెల్ప...విక్ర. ౨. ౧౦౬.

క...తమతమయావా,సములకు నరిగి రుభయసై,న్యములజనంబులును దీవియలు వెలుఁగంగాన్. భార. భీష్మ. ౨. ౩౪౨.

జః దీవియకంబము.

దీవియకంబము=దివ్వెకంబము. వి. (దీవియ + కంబము.) దీపస్తంభము.

క. దీవియకంబంబునకును, జీవము గల్పించి కథలు చెప్పింపంగాఁ, బ్రావీణ్యము గల్గియు నీ,వీవిధమునఁ దప్పఁ జెప్పు టిది నిపుణతయే. విక్ర. ౬. ౧౪౧.

దీవిరాయఁడు. వి. (√దీవి) - లంకేశుఁడు- రావణుఁడు.

గీ. తమ్ముఁడును దాను నెమ్మితోఁ గొమ్మమొకపు, మొత్తములఁ గూడి పోరికి మొనయుచుండె, నంత నత్తెఱఁ గంతయు నాలకించి, దీవిరాయఁడు తద్దయు దిగులు పూని. అచ్చ. రా. యు. ౪౩౩, ౧౫.

దీవిఱేఁడు. వి. (√దీవి) - లంకానాయకుఁడు - రావణుఁడు.

ఆ. అటులు జంబుమాలి దిట మంతయును దూలి [illegible] కోరఁ గూలి జమునిప్రోలి, శేఁగినట్టి

జోలి యొఱచి మేపరు లోలిఁ, దెలుప నవుడు గఱచి దీవిటీఁడు. అచ్చ. రా. సుం. ౧౧౬.

ఆ. దీవిటీఁడ మయ్యెఁడు సావును ముదిమియు, గలుగ కుండునట్లుగా నొనర్చె. అచ్చ. రా. యు. ౪౭౦.

దీవె=దివ్వె. వి. దీపము.

ఆం. భా. ౨. ౧౬౪.

జః దీవెలవాఁడు, దీవెసుడి.

దీవెన=దీవన. వి. (√దీవించు) ఆశీర్వాదము.

క. విను మనుమఁడ వినుమనుమఁడ,వనఁ దనరిన నీకు నెందు నడ్డము గలదే, యని కౌఁగిట నిడుకొని దీ,వెన లెన్నేనియు నొసంగి వీడ్కొలుపుటయున్. అచ్చ. రా. యు. ౪౦౬.

గీ. బ్రాహ్మణులచేత దీవెనల్ వడసి పుణ్య,భామ లిచ్చు హేమాక్షత ప్రతతిఁ దాల్చి. నైష. ౩. ౧౦౭.

ద్వి. వినుతించి వారిదీవెనలు గైకొనుచు, మన మునఁ దత్పద స్మరణంబు సేయ. ప్రభులిం. ౨. (చి. ని.)

దీవెనకోలు. వి. (√దీవెన.) నమస్కారవిశేషము.

రగడ. వృష పురస్థలిని విడియువృషాశ్రయ దేవుని కిదుగో దీవెనకో లని. హంస. ౪. ౨౧౩.

దీవెలవాఁడు. వి. (√దీవె.) దీపముపట్టువాఁడు.

సీ...పగలు దీవెలవారు పంజు లెత్త. మనుచ. ౫. ౪౪.

దీవెసుడి. వి. (√దీవె.) దీపముంచు సాధన విశేషము.

సీ. విను మేము ప్రాలుమాలినదీవెసుడి గాక కినిసిన రెండుగుగ్గిళ్లు గాక. విప్ర. ౫. ౧౯.

దీవ్యత్. సం. (శత్రు.) ౧. ప్రకాశించుచున్న. ౨. జూదమాడుచున్న; క్రీడించుచున్న.

దు

దు. ఆప. ౧. యుష్మదస్మదాత్మారకశబ్దములకు షష్ఠీ సమాసమున ఉత్తరపదము పరమగునపుడు వైకల్పికముగా నగుఆగమము.

క. నీదుకులమునకుఁ దగఁగఁ బ్ర,తోదముఁ గొని రథముఁ గడపఁ దొడఁగుము...భార. ఆది. ౬. ౫౪.

చ. సదయమనీష పంచశిఖసంయమి మోక్షముఁ దెల్పె నంటి నీ,హృదయము నాదుచొచ్చుటకు నెంతయు రోసితి...భార. శాం. ౬. ౨౦౨.

క. దక్షునకు నెఱింగించిన,దక్షుఁడు బోధించెఁ ద నదుదౌహిత్రు జగ,చ్చక్షుని...భార. శాం. ౩. ౪౯౬.

గీ. వ్యాసుచేఁ బాండవులు కాళిదాసుచేత భోజుఁడు ప్రసిద్ధి నొందిరి భువినిఁ దమదు నడకి లెల్లను...అప్ప. ౧. ౧౪౫.

౨. వ్యతిరేకార్థమున అమహత్కర్తృకము లగు ధాతువులకు వచ్చు ప్రథమపురుషైకవచన ప్రత్యయము.

క. ఆళివచఃకార్పణ్యం, బాలేమలచెవుల సోఁకదు...ఆము. ౧. ౬౩.

౩. తదర్థాద్యర్థమున "వు,రు" మొదలగు ప్రత్యయములు పరమగునపుడు ధాతువుమీఁద వచ్చెడి యాగమము.

ఉదా: వండుదువు, వండుదురు మొ.

దుఃఖగ్రామము. సం. వి. అ. పుం. - దుఃఖభూయిష్ఠమైనది - ౧. సంసారము, ఐహికయాత్ర. ౨. దుఃఖసముదాయము.

దుఃఖజాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) జాతదుఃఖము; దుఃఖి, దుఃఖముకలది. వి. అ. న. దుఃఖసముదాయము.

దుఃఖత్రయము సం. వి. అ. న=తాపత్రయము. (వాచ.)

దుఃఖదోహ్యా సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కష్టముతోఁ బిదుకఁ దగినయావు.

దుఃఖపడు. మి. అ. క్రి. (దుఃఖము+పడు.) నొగులు. (ప్రే. దుఃఖపఱుచు. శ. ర.)

దుఃఖపాటు. మి. వి. దుఃఖపడుట.

చ...ఈవు బంధురభుజశక్తితో మహిజఁ దోకొని వచ్చిన సీత నీకడం, జిరతరకాల మింపుగ వసింపక నీ వతిదుఃఖపాటుతో, నెరియుచు నుండ భూమిఁ జొరని మనుచుక్ శపియించెఁ గిన్కతోక్. భా. రా. కిష్కిం. ౩౦౩.

ఆ. దుఃఖపాటు గలిగి తొడరంగ వచ్చిన, వారు గాన యలఁతిఁ బోరు...భార. ఉద్యో. ౮. ౨౫౪.

దుఃఖపెట్టు. మి. స. క్రి. (దుఃఖము+పెట్టు.) దుఃఖపఱుచు. (శ. ర.)

దుఃఖప్రాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. మిక్కిలి దుఃఖముకలది. ౨. దుఃఖముతో సమానమైనది.

దుఃఖబహుళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) మిక్కిలిదుఃఖముకలది, అనేకదుఃఖములుకలది.

దుఃఖభాక్కు. సం. విణ. జ్. దుఃఖమును పొందినవాఁడు, దుఃఖవంతుఁడు.

దుఃఖభోగము. సం. వి. అ. పుం. దుఃఖమును అనుభవించుట, కష్టానుభవము.

దుఃఖము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. దుఃఖకరమైనది, బాధించునది.

శ్లో. సింహానాం నినదా దుఃఖాః శ్రోతుం దుఃఖమతో వనం. సం. రామా. అయో.

౨. కష్టమైనది, సుకరముకానిది. వి. అ. న. బాధ, వ్యథ.

దుఃఖశీలుఁడు సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దుఃఖానుభవస్వభావముకలవాఁడు, కష్టము లనుభవించువాఁడు.

దుఃఖాంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దుఃఖము అంతమందుకలది, దుఃఖముతో ముగియునది. వి. అ. పుం. ౧. కష్టములముగియిక. ౨. ముక్తి.

దుఃఖి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) దుఃఖముకలవాఁడు.

దుఃఖించు. సం. అ. క్రి. నొగులు, దుఃఖపడు.

మ. అని దుఃఖింపఁగఁ గౌశికుం డచటి కుద్యద్వేగుఁడై వచ్చినక్. మార్క. ౧. ౨౨౦.

శా. దుఃఖింపం బని లేదు పొమ్ము బలసందోహములం దెమ్ము చే, తఃఖేద మ్మెడలంగ రమ్ము... భాగ. ౧౦ పూ. ౧౫౪౬.

దుఃఖితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దుఃఖము నొందినది. వి. అ. న. బాధ, దుఃఖము. (కల్ప.)

దుంకము వి. రంధ్రము.

గీ. బడలి యున దుంక మన రంధ్ర మడరు... ఆం. భా. ౧. ౧౮౫.

దుంగ. వి. స్థూలదారుఖండము, మ్రానిమొద్దు.

సీ...దుంగ యనంగను స్థూలదారు, ఖండంబు వెలయు... ఆం. భా. ౨. ౩౮.

దుండగము. వి. (సం. దుండుకః. త. తుండరిక్కం.) ౧. దౌష్ట్యము, దుర్మార్గత; ధార్త్యము.

సీ. దుండగంబునఁ బూల గుండాడ విశలితవృత్తిఁ గల్పకవాటి వీటిఁబోయె. వరాహ. ౧౦. ౧౫.

వ. అని పొగడిన నవ్వి యవ్వటువులు దుండగంబున. ప్రభా. ౧. ౧౦౫.

గీ. దుర్ణయులు మీఁ దెఱుంగక దుండగమున, గార్యములు మించఁ జేసి తత్కార్యఫలము, లనుభవింపుదు రాయాయియవసరముల. కా

ఉ. కొండొకసేపు నిన్ను మదిఁ గూర్చినమాధవు
నంత వానికిం, బండె వధూవధ ప్రబలపాతక
జాతకళంక మింక నీ,దుండగ మేమి చెప్పఁ
దగుఁ దోయజవైరి శిఖండవీథి నీ,ఖండము
పూనుశంకరుఁ డఖండజగన్నధనుండు గాఁ
డొకో. వసు. ౪. ౩౩.

౨. దుష్టకృత్యము, చెడుపని.

సీ...ఇటువంటిదుండగముల, మాని కాలప్రాప్తు
లైనవారల నిర్నిమిత్తంబు మిక్కిలి మీకు
నెగ్గు,చేయువారలఁ గఱచి వధింపుఁ డన్యుల
త్రోవఁ బోవకుఁడు... వరాహ. ౬. ౮౫.

౩. కీడు, ఆపద.

ఆ. ద్రుపదువీటిలోన దొమ్మికయ్యము రేఁచెఁ,
బసులఁ బట్టె విరటుపట్టణమున, మఱియు
నెన్ని లేవు మార్తాండతనయుండు, దొడరి
మనకుఁ జేయుదుండగములు. జై. భా. ౧.
౯౨.

క...అ,ఖండల నీవచ్చినట్టికత మెట్టిది యే,దుండ
గము లేక నాక మ,ఖండితమహిమానుభూతిఁ
గర మొప్పఁగదా. శ్రీరం. మా. ౪. ౧౦౫.

౪. ధూర్తకృత్యము.

ఉ...ఇ,న్నేలపడంతిదుండగ మనీతియుఁ జూ
చితిరే కదా యిఁకన్. ఉ. రా. ౭. ౧౦౯.

ఆ. పెద్దబోలితోడ బిగువుదామెనతోడఁ, బడి
నమద్దిచెట్లనడుమ ముద్దు,లైనతొక్కుఁ బలుకు
లాడుచు నిలుచున్న,కపటబాలుదుండగము
లు చూచి. వి. పు. ౮. ౧౪౦.

౫. అపరాధము, తప్పు.

ద్వి. కలయంగ నిఖిలాంగకంబులు నొచ్చెఁ,
దులువ నీచేసినదుండగంబులకు. ద్వి. హరిశ్చ.
పూ. ౧౧౯౦. పం.

గీ...తప్పిదం బాగడంబు, దుడుకు నేరము నేర
మి దుండగంబు, తప్పనఁగ నపరాధము తన
కు నభవ. అం. భా. ౨. ...

చూ: దుండగీఁడు, దుండతీకము.

దుండగీఁడు. విణ. (దుండగము + ఈఁడు.) దుర్మా
ర్గుఁడు, ధూర్తుఁడు.

ఉ. లాఁతితనంబు చేసి యబలా యెఱిఁగింపక
నిల్వ నోపుదే, లేఁతలు గాక గుండె లగలిం
చెడుకోయిలదుండగీల పెన్మ్రోఁతలు గండుఁ
దుమ్మెదలగుంపుల మ్రోఁతలు...పి. శకుం. ౩.
౫౯.

శా. తల్లిం జంపినదుండగీనికి దయాదాక్షిణ్యము
లల్లునే. చం. రా. ౩. ౧౪౨.

సీ. లేఁదీఁగఁ బులికిఁ గల్లముఁ బెట్టె నయ్యాళిఁ
దోలుఁ గారడవి నీదుండగీఁడు. ఉ. రా.
౭. ౩౯౨. వి. పు. ౮. ౧౨౮.

దుండతీకము. వి. (√దుండగము.) దుండగము.

వ...పెద్దలు గన్న నేమందురో యనక యిటు
వలె దుండత్రికమ్ములు సేతురే యనుచు...
చంద్రా. ౫. ౬౩ (చి. ని. పా.)

దుండి. వి. ౧. దొరసాని. (శ. ర.)

౨. కాంత, ప్రేయసి; ఆఁడుది, స్త్రీ.

గీ. జంత యిటు లల్గియుండ రా జంత నచట,
సరసిచెంత బిసాగ్రంబు సరసి కొంత, మగని
కందిచ్చుకోకిప్రేమ గని తనదు,దుండియెడఁ
దగు లెంచి యం దుండి యపుడు. సారంగ.
౨. ౧౫౨.

గీ. కానఁ దరకటుబురకట గాదు మేలు,చేయ
బురకనితో డిదే తారకాణ, యొండు రెం
డేదినాలనో దుండి నాదు,మాట మఱవకు
మని పోయె మఱచినావె. ప్రబంధ. ౬౨౬.

సీ. వనధిఁ గ్రోలినవానికినుకచేఁ దనయుండుఁ దా
నును బొలదిండి యైనదుండి. చం. రా. ౨. ౮౪.

విణ. తుందిలము, పెద్దపొట్టగలది. (గ్రా.)

దుండిక(గ)ము=దుండిలము, దుండఁగ.

సీ...దుండిల మనఁగను దుండిక మనఁ దగు దుం
డుకంబు. ఆం. భా. ౨. ౪౯.

గీ. దుండిగము దుండిక మనంగ దుండుకంబు.
ఆం. పదా. అచర. ౭౭.(దుండుగము.అప
ముద్రి.)

దుండిలము=దుండికము.

క. దుండిలపాకులు గానఁగుఁ, బిండియు రేపక
డఁ బొరఁటి ప్రేమం బిసఁగా, రెం డైదుదిన
ములకుఁ దా, ముంచుట లే దనుచుఁ బోవును
గ్రుపుబల్లల్. (చికి. చి. ని.)

సీ. దుట్టుగు వ్రాకుడు దుండిలం బగ్నియు గాం
ధారి మిరియపుఁగాండ్ర నీలి. (చికి.చి.ని.)

దుండుకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్టచి
త్తుఁడు. (వాచ.)

దుండుగ=దుండికము.

గీ... పొలంబు,దుండుగలమల్లెయారులఁ దూలి
రాడు,చిక్కు నేతాలపాడలుసీమఁ జనుచు.
ఆము. ౬. ౧౩.

సీ. తంగేడు మెట్టబందారి దుండుగ బ్రహ్మదండి
భూతుల సెట్టిదొండి...హంస. ౪. ౧౦.

దుండుబలి. విణ. సోమరి.

సీ...చండి సోమరి నలితిండికాఁడు, దుండుబలి
యనంగఁ దోఁచుఁ బ్రాల్మాలినవాని పేరై...
ఆం. భా. ౩. ౬.

దుండుభము. సం=డుండుభము.

దుంత. వి. దున్న, మహిమము.

సీ. కోయిల రొద సేయఁ గూయదే కాకంబు
దంతి వచ్చినబాట దుంత రాదె. రామలిం.
౩౫, ౬౩.

సీ. దుగ్గమ కాఱుపోతుల లోను సేయుమీ తో
లిముద్దగా నిత్తు దుంత నొకటి. యయా.
౨. ౩.

సీ...మహిమవాచకముగా మనుచు నుండు. గీ.
దున్న యన నెనుపో తన దుంత యనఁగ.
ఆం. భా. ౨. ౨౬౪. ఆ. సం. తిర్య. ౧౦.

జః దుంతబాబావజీరుఁడు, దుంతరాతు, దుంత
వయాళికాఁడు, దుంతహుమాయివజీరుఁడు.

దుంతబాబావజీరుఁడు. వి.(√దుంత)యముఁడు.
దండకము...ఆమీఁదటందుంతబాబావజీరుండు
గాతింప...నీలా. ౨. ౪౧.

దుంతరాతు. వి. (√దుంత) యముఁడు.

గీ. తూర్పుదొర వేడివేలుపు దుంతరాతు,రేయి
నడకరి సంద్రంపుటేడు గాడ్పు. భోజ
సుతా. ౧. ౨౫.

దుంతవయాళికాఁడు. వి. (√దుంత)యముఁడు.

ఉ...శిక్షముగాఁ బరవీరరాజులకౌ, దుంతవ
యాళికానిపురిఁ ద్రోచెదఁ జండపరాక్రమో
న్నతిక౯. కృష్ణ. ౩. ౩౧.

దుంతహుమాయివజీరుఁడు. వి. (√దుంత)య
ముఁడు.

ఉ. ఉల్లమునందు నీవు వెఱ పూనఁగ నేటికిఁ
దమ్మిచూలిబల్, తుళ్లడఁగింతుఁ బంతమున
దుంతహుమాయివజీరుఁ బట్టి యే, వెల్ల నడం
తు...అచ్చ. రా. అర. ౧౦౫.

దుందమము. సం. వి. అ. పుం. వాద్యవిశేషము.
(విల్సను.)

దుందిలము=దుండికము.

క. అత్తఱిఁ దనచిత్తంబునఁ, దత్తరపాటొందు
లేక ధరణీరమణుం, డత్తలము వైవఁ గని
యది, తుత్తుమురుగఁ బొడిచె లేతదుందిలము
క్రియ౯. ద్వా. ౧. ౩౭.

దుందుడుకు=తుందుడుకు.వి.(దుడుకు+దుడుకు)
(ఔద్ధత్యము, గర్వము.)

ఉ. దుందుడు కాఱు శాత్రవులదోర్బలసంపదఁ

జక్కు చేసి భా, త్రిం దనబాహుపీఠమునఁ దిన్నఁదనంబుగ నిల్పి...నిరం. ౪. ౮౦.

(మిక్కిలితొందర.)

క. పడఁతుక నతఁ డీగతి లోఁ, బడఁ జేసుక మురి పె ముట్టిపడఁ గడుఁ దమి దుం, దుడు కొనరిం పఁగఁ గోరిక, లడరఁగ రతిసేన రతుల కాయ త్తం బై. హంస. ౫. ౧౩౮.

(మిక్కిలిదుడుకు, మిక్కిలితొట్రుపాటు.)

క. నినుఁ గథచినఁ దలిదండ్రులు, విని వాదుందు డుకుఁ దుడిచి విడుబం గలకే, యని యే నేరి కిఁ జెప్పక, చను దెంచితి ననఁగ వచ్చె శబరబ లమ్ములు. కవ. ౪. ౫౮.

(కష్టము, ఆపద.)

సీ. తండ్రి దయుండు చిత్తంబున నను గలకా లంబు రిపుభార్యగాఁ దలంచి, గారవింపక మానునో రమణుండు రుద్రుండును శాత్ర వదుహిత గాఁగ, భావించి విశ్వసింపక మాను నో నాకుఁ గడవంగ రానిదుందుడుకు పుట్టె. వరాహ. ౬. ౩.

దుందుభి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. భేరి. ౨. విష భేదము. ౩. ఒకానొకరాక్షసుఁడు. (వీఁడు వా లిచే హతుఁ డయ్యెను.) ౪. వరుణుఁడు. ౫. ఒకసంవత్సరము. ఇ. స్త్రీ. ఇత్తిగ, పాచికయం దలిబిందు త్రికద్వయము; అట్టిపాచిక.

దుందుము. వి. గాష్ఠదీపిక. (చక్రాకారపుదివిటీ. శ. ర.)

చ. వడిఁ దనుఁ బాఱఁగాఁ దఱుము వాసరకర్ష కుచేతి భానుఁడ, స్బడిదపుదుందు మార్చి ...కళా. ౮. ౧౦.

సీ. జుంజము దుందుము సురుడు దివ్వియకోల యనఁ గాష్ఠదీపికాహ్వయము చెలఁగు. ఆం. భా. ౨. ౧౬౫. (ప్రాఁతప్రతిపా.)

దుందుటు=జొంజోటు. వి. జుంజుటు...

దుందువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. వసుదేవుఁడు. ౨. దుందుభివాద్యము. (వాచ. కల్ప. విల్యమ్స్.)

దుంప. వి. ౧. మూలము, కందము.

దండకము...కారాకులుఁ దుంపలుఁ మెక్కి ...నీలా. ౨. ౪౧.

సీ...ఆరణ్య మింపార విని తనిపండ్లును మేలి దుంపలును శీత, జలకుంభములు గలసర్వకామ సమృద్ధి గలిగించునన్న మిం పొలయ నొసఁ గఁ. గీ. దగు...హరి. ఉ. ౧౦. ౩౦౦.

౨. గెనుసుగడ్డ. (ఇది వ్యవహారసిద్ధము.)

౩. వేరు, మూలము.

సీ...వే రన దుం పన వెలయు మూల, ము... ఆం. భా. ౨. ౩౭.

౪. వాఁగేటిగొడగ, కూటకము. (శ. ర.)

జః దుంపనాగులు, దుంపబచ్చలి, దుంపరాష్ట్రము.

దుంపనాగులు. వి. బ. (√దుంప.) సర్పవిశే షము, నాగుపాములలో నొకజాతివి.

సీ. కూఁకవేటులు చిల్లుగులియలు త్రాఁచులు పె రజులు గుఱ్ఱపుఁ బెరజు లచటఁ. గీ. గలవు తక్కినజెఱ్ఱిపోతులును దుంప, నాగులును... ద్వా. ౮. ౧౦౦.

దుంపబచ్చలి. వి. (√దుంప.) ఉపోదక, ఉపో దకి, మట్టుబచ్చలి.

సీ...దుంప. గీ. బచ్చలి యన నుపోదకి పరఁగు చుండు. ఆం. భా. ౨. ౭౨.

దుంపరాష్ట్రము. వి. (√దుంప. క. దుంపరాష్ట్రె.) రాస్నావిశేషము. (శ. ర.)

దుంబాడి. వి. (దుమ్ము[1] + పాడి) మెంతిజీలకఱ్ఱ, మొ. చేర్చి చేసినమెత్తనికూరపిండి. (శ. ర.)

క. క్రొంబొగపుఁ గూరవగ తిరు, గంబోఁతల మెంతిజీలకఱ్ఱలవలపుం, దుంబాళ్లతావి... ...౨. ౧౦౧.

దుకాణము. వి. (క. తు. దుకాను. హిం. దూకాన్.) ఆపణము, అంగడి.

చ. తొలకరిమించుఁదీవగతి దోఁప దుకాణము మీఁద నున్న యా,య్యలికులవేణిఁ జూచి ...

దుకూలము. సం. వి. అ. న. ౧. క్షౌమము, పట్టుబట్ట. (నారవస్త్రము అని కొందఱు.) ౨. సన్ననివస్త్రము. ౩. తెల్లబట్ట.

దుక్కి. వి. ౧. దున్నుట, కృషి.

సీ. కందకంబులు ద్రవ్వి గట్టిగా ...

గీ. గానుగలఁ ద్రిప్పి... రెండుదుక్కులు వెళ్ల దున్ని, ...

౨. నాఁగేటిచాలు.

గీ. దుక్కిలోనుండి మనతాచతిక్కఁ ...

ఆ. దుక్కిమన్ను పురుగు చెక్కినమన్నును, ...

౩. దుక్కిమునుఁగుటకుఁ దగినవర్షము.

(వ్యవ.) మొన్నరాత్రి రెండుదుక్కులవర్షము కురిసినది.

జః దుక్కికైదువు, దుక్కిచాలు, దుక్కిఎద్దు, దుక్కిముచ్చు, దుక్కియెనుపోతు, దుక్కివాలు, దుక్కివాలుతాలుపు, దుక్కెద్దు.

దుక్కికైదువు. వి. (√దుక్కి.) నాఁగలి,హలము.

సీ. ఇవి గదా దుక్కికైదువు సంకు రవ తమి కంటివా ...

దుక్కిచాలు. వి. (√దుక్కి.) నాఁగటిచేదున్నగా నేర్పడినరేఖ.

సీ. రెండవదుంత లేకుండెఁ గా కినసూతి ... రా. వి. ౧. ౫౪.

దుక్కిటెద్దు=దుక్కెద్దు. వి. (దుక్కి+ఎద్దు.) దున్నుట కేర్పఱచినవృషభము.

సీ... కోరినయన్ని దుక్కిటెద్దుల ... నీలా. ౧. ౪౯.

చ. గొఱియలమంద యాఁబసులగుంపు కృషిక్రియదుక్కిటెడ్లదో, ... వేం. పంచ. ౧. ౫౭౭.

దుక్కిముచ్చు. వి. (√దుక్కి.) కర్షకుఁడు, హాలికుఁడు.

గీ. ప్రోడ లోకవేళఁ బోరాడఁ బొలఁతి వాని, పక్కఁ జేరఁగ వచ్చు నాదుక్కిముచ్చు, ... ఉ. హరి. ౪. ౧౫.

సీ...దుక్కిము చ్చనఁగను దోఁచుచుండు. గీ. హాలికాభిధ... అం. భా. ౨. ౨౦౯.

దుక్కియెనుపోతు. వి. (√దుక్కి.) దున్నుట కేర్పడినదున్న.

క. త్రిమరి మాపటికై ... శుక. ౩. ౪౦౯.

దుక్కివాలు. వి. (√దుక్కి.) హలము, నాఁగలి.

దండకము ... దుక్కివాల్వాని పేరుక్కనక్కేఁగవా...నీలా. ౨. ౪౧.

దుక్కివాలుదాలుపు. వి. (√దుక్కి.) హలాయుధుఁడు, బలరాముఁడు.

ఆ...దుక్కివాలుదాలుపు తాటిపడగవాఁ డనం ... రుద్ర. అం. సం. దేవ. ౨౯.

దుక్కెద్దు=దుక్కిటెద్దు. (√దుక్కి)

సీ. ప్రాణాంతకావస్థఁ బడినయప్పుడు కాని కలుగదు సిద్ధి యీ కాశియందు, నంత చేయఁగఁ గల్గునవి తోలుచీరలుఁ బునుకపేరులు జటాభూతిధారణంబులు భిక్షాటనముఁ గపాలపుఁగోర భూతసంగతి ప్రేతభూమియునికి, యివి యేల నాకు దుక్కెద్దు దేశాంతర మరిగిన ట్లగును...భోజరా. ౨. ౧౬.

దుగ=దుగా, దుగుణము, దువ. స. (సం. ద్వికం. ప్రా. దుకం, క. దుగ.) రెండు.

గీ. దుగ యనఁగ రేచ యనఁగను దోఁచు ద్వికము. ఆం. భా. ౨. ౩౦౫.

మ...ద్యూతగేహంబు క్రొత్తగ నీ వొక్కటిఁ జూపఁ దోడ్కొని చనం దచ్చోక చొవంచయి, త్రిగ బారా దుగ యంచుఁ జిక్కరొదలుద్దీపింపఁ డా దవ్వులన్. కళా. ౩. ౧౩౧.

గీ. బార దుగ దచ్చి యని వచఃప్రౌఢి దనర, నాత్త మాడఁ దొడంగెడినృపకుమారులు... ఇందు. ౫. ౧౧౬.

జః దుగతిగ, దుగ మొగములపుల్గు, దుగ మొగములవేల్పు, దుగమోములయ్య, దుగ్గాని, దుబాసి, దుబాసికుఁడు.

దుగతిగ. స. (√దుగ.) ఆఱు.

సీ. దుగతిగ మొగములజగ జెట్టితోఁబుట్టు పొగడువారలనట్టుపుడుకుఁ జెట్టు. అచ్చ. రా. బాల. ౪. (దుగతిగ మొగములజగ జెట్టితోఁబుట్టు = షణ్ముఖునిసోదరుఁడు, విఘ్నేశ్వరుఁడు.)

దుగమొగములపుల్గు. వి. (√దుగ.) రెండు మొగములు గలపక్షి, గండభేరుండము.

సీ. పలుకుచుఁ బలికింపఁ జిలుకబారులు గావు దుగ మొగంబులపుల్గు తెగలు గాని. అచ్చ. రా. అయో. ౪౪.

దుగమొగములవేల్పు. వి. (√దుగ.) అగ్నిదేవుఁడు.

క. పొగయును మంటలు సదలున, కెగయఁగ మిడుఁగుఱులు సెదర నేడ్తెఱ నవు డా దుగ మొగములవే ల్పాగు,బ్బగ దరికొని కాల్పఁ దొడఁగెఁ బ్రోలెల్లెడలన్. అచ్చ. రా. యు. ౨౪౯.

దుగమోములయ్య. వి. (√దుగ.) అగ్నిదేవుఁడు.

క. దుగమోములయ్య వేల్పుల, మొగ మంటని వేల్పు మబ్బుపూనిసు పనఁగాఁ, దగు నగ్నిదేవతాఖ్యలు...ఆం. భా. ౧. ౪౪.

దుగ(గు)లము. వి. రెండుబేడలు, వరహాలో పదాఱవపాలు. (శ. ర. బ్రౌ.)

సీ. దీనారమందు ద్వాత్రింశదంశం బైన బేడయం చనఁగను వెలయుచుండు. సీ. దుగలమం చనఁగఁ దద్యుగళంబు విలసిల్లు... ఆం. భా. ౨. ౨౪౩.

దుగా=దుగ. స. రెండు.

సీ. కంకణంబులు మ్రోయఁగా దుగా...అంచుఁ బందెముల్ వైచువారు. చమ. ౧. ౧౦౨.

ఉ...మిద్దియలందు నక్షవిద్యాపటిమంబు నూపువెలయాండ్రను దాను వినోదలీల బారా పది దచ్చి యిత్రిగ దుగా యని పన్నిద ముగ్గడించుచున్. నిరం. ౨. ౨౨.

దుగినుఁడు. వి. (సం. ద్రుహిణః. ప్రా. దుహిణ.) బ్రహ్మ.

ఆ. పలుకువెలఁదిమగఁడు బంగారుకడుపువాఁ, డంచతేజి నెక్కునట్టిరాతు, బమ్మ తాత నలువ తమ్మిచూలి దుగినుఁ,డనఁగ బ్రహ్మపేరు లబ్జపాళి. ఆం. భా. ౧. ౩౯.

దుగుణము=దుగ. విణ. (సం. ద్విగుణమ్. ప్రా.

దిగుణో.) రెండురెట్లు గలవి, రెండింతలు. (శ. ర.)
ప. రెండు.

సీ. దుగుణంబు సేసినతోడనే మూఁడని వా
రించి లే దని వలుము సేసి. ఉ. హరి. ౩. ౧౨౨.

దుగ్గ=దుగ్గి. వి. (సం. దుర్గా. ప్రా. దుగ్గా. క. దుగ్గె.) పార్వతి, శక్తి.

ఆ. సత్తి సామితల్లి చండి యమ్మిక దుగ్గ, య
నఁగ నీ పెలంత యలరు సభవ. ఆం. భా. ౧. ౪౦.

సీ. దుగ్గమ్మ కాలుపోతుల లోను సేయుమీ తొ
లుముద్దగా నిత్తు దుంత నొకటి. యయా. ౨. ౩.

దుగ్గాని. వి. (దుగ + కాని.) ఒకానొకనిష్క విశేషము.

సీ. ...టంక మనఁగ నిష్కాహ్వయంబు. గీ. ద
ద్విశేషాభిధలు గాను దగును డబ్బు, లనఁగ
దుగ్గాను లనఁగ దు డ్లనఁగ జగతి. ఆం. భా. ౨. ౨౪౯. (రెండుదమ్ములు. శ. ర.)

దుగ్గి=దుగ్గ. వి. పార్వతి. (శ. ర.)

దుగ్గు. వి. చూర్ణశాకము, తొక్కు.

సీ. చూర్ణశాకాభిధ శోభిల్లు దుగ్గు నా... ఆం. భా. ౨. ౨౪౫. (వ్రాత ప్రతి పా. 'తొక్కుడు' ప్రాత ప్రతి పా.)
విశే. రూపము చెడినది- తృణము-అని శ. ర.)

దుగ్ధతాలీయము. సం. వి. అ. న. ౧. దుగ్ధామ్రము, పాలును మామిడిపండ్లరసమును కలిపి వండినఆహారపదార్థము. ౨. చక్కెర కలిపిన పాలమీఁగడ. ౩. క్షీరఫేనము.

దుగ్ధద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాడియావు.

దుగ్ధపాచనము. సం. వి. అ. న. పాలు కాఁచెడి పాత్రము.

దుగ్ధఫేనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పాలనురుగు. ౨. చక్కెర కలిపినపాలమీఁగడ.

దుగ్ధబంధము. సం. వి. అ. పుం. పాలు పిదుకునపుడు ఆవునకు కట్టుబందము.

దుగ్ధము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) పిదుకఁబడినది, పిండఁబడినది. ౨. నింపఁబడినది, ప్రపూరితము.
వి. అ. న. ౧. పాలు. ౨. చెట్టు మొదలగు వానిపాలవంటిరసము. ౩. దోహనము, పాలు పిదుకుట.

దుగ్ధసముద్రము. సం. వి. అ. పుం. పాలసముద్రము.

దుగ్ధాబ్ధి. సం. వి. ఇ. పుం. పాలసముద్రము.
ఇట్లే: దుగ్ధాంబుధి, మొ.

దుగ్ధామ్రము. సం = దుగ్ధతాలీయము. (వాచ.)

దుగ్ధి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దుగ్ధిక, చిఱుపాలకీ.

దుగ్ధినిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రక్తాపామార్గము, ఎఱ్ఱ ఉత్తరేణుకీ.

దుఘము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ. ఇది ఉపపదసమాసాంతమునందే యుండును) ౧. పూరించునది, ౨. ఇచ్చునది.
ఉదా:-కామదుఘము, మొ.

దుట్టుపు (గు, వు.)=జుట్టుపు. వి. అజశృంగికీ.

సీ. దుట్టుపు దుట్టువు జుట్టు పనంగను ద్వంద్వ
ఫలాఖ్య యై తనరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౬౧. (బ్రా, వ్రాత, ప్రాత ప్రతులపాఠము)

సీ. దుట్టుగు వ్రాఁకుడు దుండిలం బగ్నియు గాం
ధారి మిరియపుఁగాండ్ర నీలి. (చికి. చి. ని.)

దుడదుడ. వి. మంచము మొదలగువానిని వేగముగా నెక్కుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

చ. దుడదుడ మంచ మెక్కి నొకదొడ్డమిటా
రపుఁగమకూఁతురుకో, దొడదొడ మంచమె
క్కి నొకదొడ్డమిటారపు రెడ్డికూఁతురుకో.
[illegible] ౧౩౦.

దుడిదుడి. వి. ఏనుఁగులు మున్నగు జంతువులు జనులు వేగముగా నడుచుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

ద్వి. అడవియేనుఁగులు నీరాస నీనదికి, దుడిదుడి వచ్చి తత్తోయంబు దొడరి. రం. రా. అర. ౧౬౩ పా. ౨౦ పం.

క. ఒకలాగున మాటలు తొక్క, తొక్కలై వెడలంగఁ జొచ్చె దుడిదుడి నెందే, నొకఁడ చనఁ దొడఁగెఁ గన్నులు, వెకలించుక చూడ సాఁగెఁ బ్రీతి దలిర్పన్. నిరం. ౪. ౬౬.

దుడుకఁడు. వి. బాలుఁడు, పిల్లవాఁడు.

సీ...బాలక సంజ్ఞ నప్ప నవ్వ, పాప పాపఁడు దుడ్డె పడుచఁడు దుడుకఁడు...గీ...చెలఁగు ...ఆం.భా.౨.౧౧౭.(ప్రాఁత, తాళ ప్రతి. పా.)

క. ఉడుఁగఁడు మధురిపుకథనము, విడివడి జడు పగిదిఁ దిరుగు వికసనమున నేనొడివినవాడు వులు నొడువఁడు, దుడుకనిఁ జదివింప మాకు దుర్లభ మధిపా. భాగ. ౭. ౨౫౩.

క...తాఁ, బొడగనిన పెంపు దలఁచుచు,దుడుకనిమహిమాబ్ధి నజుఁడు దుడుకడిచె నృపా. భాగ. ౧౦. పూ. ౫౪౬.

దుడుకడుచు. అ. క్రి. (√దుడుకు) మునుఁగు.

క. అడుగులపైఁ బడు లేచుం, బడుఁ గ్రమ్మఱ లేచు నిట్లు భక్తిన్ మునుతాఁ, బొడఁగనిన పెంపుఁ దలఁచుచు, దుడుకనిమహిమాబ్ధి నజుఁడు దుడుకడిచె నృపా. భాగ. ౧౦. పూ. ౫౪౬.

వ...మిణ్ణుపల్లంబులు సమతలంబు లయి యేకార్ణవంబున దుడుకడుచుచు...(భాగ. చి. ని.)

దుడుకు. వి. (త. తుటుక్కు. క. దుడుకు.) ౧. దౌష్ట్యము.

ఉ. అందఱుఁ జూచి యంతదుడుకా యని దూఱఁగ...వి. పు. ౭. ౯

క. ఏ నెఱుఁగకుండ నాసుత, తో నెనయుట యెట్టు లిట్టిదుడుకులు గలవే, కానీ రొక్కం బీయక, పోనీ చూచెదము తన ప్రభుత్వం బనుచున్. శుక. ౩. ౨౯.

౨. ఔద్ధత్యము.

ద్వి. మనుజేంద్రసుత యొక్క మనవిఁ గావింతు, వినఁ దగు దుడుకు గావింపఁగ రాదు. ద్వి. శ. సా. ౨. భా. (శ. ర.)

సీ...అల క్రేపులతోఁక లలమిపట్టి, విడువ నేరక వానివెనువెంట జరగుదు రప్పంకముల దుడుకడరఁ జొత్తురు...భాగ. ౧౦. పూ. ౨౭౯.

౩. దుష్కార్యము, చెడ్డపని.

ఉ...సరోజనేత్రు, న్నిచ్చోటు వసింపనీక యొక చోటికిఁ బో విధియించి పిన్నబిడ్డాటలు సేసె నీదుడుకు లక్కట భారతికైనఁ జెప్ప రే. భాగ. ౧౦. పూ. ౧౨౧౨.

క. ఆవార్త లెల్ల నారదు, చే విని వీఁ డెంత దుడుకు చేసె నటంచున్. దశా. ౧. ౨౪౯.

౪. తొందర, వేగము.

ఉ...పంతము దీఱెనొటు క్కై,కా యను నేర యిట్లు దుడుకా యనుఁ బాయఁగఁ గోరికా యనున్. అచ్చ. రా. అయో. ౯౦.

(వ్యవ.) నీనోటిదుడుకు అడఁచికొని మాటలాడుము.

విణ. ౧. దుష్టుఁడు; దుష్టము.

క. ఈదుడుకుఁగోఁతిఁ గొని చని,మీదిట్టతనంబు లెల్ల మెఱయఁగ నిపుడొఁ,గా దనక తోఁకఁ గాలిచి...అచ్చ. రా. సుం. ౧౬౪.

౨. వేగవంతము, సత్వరము.

గీ...వడిసేయు కత్తివేల్పుకొడుకు దుడుక్కటంప జడివానసోనలయలజడికిని, మిగుల నెద నోడి యాడు నమ్మించుఁబోఁడి. నీలా. ౩. ౧౫.

సీ. భర్తృతఁ బ్రాతరౌపాసనాగ్ని యొసంగి దుడుకుగాముంగిటఁదొంగిచూచు. శుక. ౩. ౪౯౯.

జ: దుందుడుకు, దుడుకడుచు, దుడుకుచేయు, దుడుకునడక, దుడుకుమెకము.

దుడుకుచేయు. అ.క్రి. (√దుడుకు.) త్వరపడు.

తే. అటుల నిజనాయకుం డేఁగి యన్యరాజపుర వరముఁ జేరె నంతటఁ బోలఁతి యలరి,తోడు సు మాసెఁ గదా యంచు దుడుకుచేసి,ఇటుల నలరించె నిచ్ఛానువృత్తి మీఱి. హంస. ౩. ౭౪.

దుడుకునడక. వి. (√దుడుకు) దుష్టప్రవర్తనము, చెడునడత.

వ...కడలిరాముద్దుకొడుకు మేనల్లునిదుడుకునడకలమిడుకులకు సెగులుపడి...ఇందు. ౪. ౩౭.

దుడుకుమెకము. వి. (√దుడుకు) దుష్టజంతువు.

గీ. పుడమి యీనిశచందానఁ గడలఁ దిరుగు, దుడుకుమెకములు మాచేతఁ బొడవడఁగునె. పె. శకుం. ౧. ౧౦౪.

దుడ్డు[1]. వి. (క. దుడ్డు. త. తుట్టు) ౧. రెండుదుగ్గానులయెత్తురాగినాణెము. (చి. ని.)

సీ...టంక మనఁగ నిష్కాహ్వయంబు.గీ.తద్విశేషాభిధలు గాను దగును డబ్బు,లనఁగ దుగ్గాను లనఁగ దుడ్లనఁగ జగతి. ఆం.భా.౨. ౨౪౭.

గీ...తమముని చెఱఁగులందుఁ,గాసు దుడ్డును బంగారుపూస వెండి,తునుక మొద లింటిచిఱువాడు కనిన దెల్లఁ, గొనుచు మగనాండ్రు తమకల్లగుట్టు మెఱయ. శుక. ౩. ౧౧౪.

౨. దుగ్గాని. (చి. ని.)

౩. డబ్బు, ద్రవ్యము.

(వ్యవ.) వాఁడు దుడ్డు లేక చాల బాధపడుచున్నాఁడు.

దుడ్డు[2]=ద్రుడ్డు. వి. (సం. దండః. త. తుట్టుత్తడి) ౧. దృఢ మగుకఱ్ఱ; లావుకఱ్ఱ.

ద్వి. దుడ్డున వీఁపు కంతులు గట్ట మోఁది. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౫౦౩ క

కం. తిండికతంబునఁ గండలు,మెండుగఁ దాఁ బెంచి మగఁడు మెదలఁ డనుచు నుద్దండత నది మిండనికిజ్, వండినకుడు మనఁగ దుడ్డు వైఖరి మెలఁగుజ్. శుక. ౨. ౧౦౨.

౨. ముద్గరము, ఇనుపగుదియ.

గీ. గుదె గుదియ దుడ్డు గునుపము గుడుప యనఁగ, ముద్గరము... ఆం. భా. ౨. ౨౧౬.

౩. గద.

గీ. గుదె యనఁగ దుడ్డనంగను గదకుఁ బేళ్లు. ఆం. శే. ౧౭.

విణ. ౧. మోటుకాఁడు. (శ. ర.)

క. దుడ్డునకుఁ బోయున ట్లొక,త్రెడ్డుడుకుంబాయసంబుఁ దెచ్చి యతనిచే,నిడ్డ నడిచిపడి కనలెడి,గుడ్డులు తెలియంగఁ దెఱచికొని కనుఁగొనుచుజ్. భోజరా. ౩. ౭౨. (శ.ర.పా)

౨. స్థూలము, లావయినది. (చూ. దుడ్డుఁగఱ్ఱ.)

జ: దుడ్డుఁగఱ్ఱ, దుడ్డుఁగోల, దుడ్డుమంగ.

దుడ్డుఁగఱ్ఱ. వి. (దుడ్డు[2] + కఱ్ఱ) లావుకఱ్ఱ. (శ.ర.)

దుడ్డుఁగోల. వి. (దుడ్డు[2] + కోల) లావగుకఱ్ఱ, స్థూలదండము. (శ.ర.)

దుడ్డుమంగ. వి. (√దుడ్డు[2]) వృక్షవిశేషము.

సీ. కలిపిరి గుండ్రయు గచ్చపెన్నంగయు దుడ్డుమంగయు భూతతొట్రుకోలె. హంస. ౪. ౯.

దుడ్డె. ౧. వి. బాలకుఁడు. (విణ. అని శ. ర.)

క. దుడ్డెలు రా కటు మసలిరి, జడ్డున నున్నా రటంచుఁ జను దెంచి గురుం,డొడ్డెన యడవినిఁ బొడఁగని, దొడ్డున మన్నించు టెఱుఁగుడువుగద మనలజ్. కుచేల. ౨. ౯౧.

సీ...బాలకసంజ్ఞ నప్ప నవ్వ, పాప .పాపఁడు దుడ్డె పడుచఁడు... గీ...చెలఁగు ... ఆం. భా. ౨. ౧౧౭.

౨. (సం. ధూర్తః.) విటుఁడు; విటి.

(చూ. దుడ్డెకాఁడు; దుడ్డెతనము.)

దుడ్డెకాఁడు, దుడ్డెతనము.

దుడ్డెకాఁడు. వి. (దుడ్డె+కాఁడు- స్వార్థమున.) విటుఁడు.

చ. అటువలె వేఁగుచుండి మగఁడత్తయు మామయు నింట లేమి వెల్పటికి హుళారుసంజని గుబాదెబ వీథులవెంట జంటలై, చిటిలి నపూఁతగంధముల సిస్తగుపాగల నిండు చల్వదుప్పటుల విభూషణావళుల బాగుగ నేఁగెడు దుడ్డెకాండ్రలోఁ. హంస. ౫. ౧౬౦.

దుడ్డెతనము. వి. (√దుడ్డె.) విటీత్వము. (ధూర్తత్వము అని శ. ర.)

గీ. పనిమిఁ జిక్కుడుముంజేతిపచ్చ లమర, దుడ్డెతనమునఁ దిరుగు నారెడ్డిసాని. హంస. ౪. ౧౩౮.

దుత్త[1]. వి. ౧. చిన్నమూతి గలచిన్నకుండ.

గీ. కడవ ముంత గరిగ దుత్త పిడుత గురిగి. హంస. ౫. ౧౧.

౨. పాలకుండ.

సీ. దుత్త యనంగను దుగ్ధభాండం బొప్పు... ఆం. భా. ౨. ౨౪౭.

ఆ. అధిక మైనయజ్ఞ మల్పుఁడు తాఁ జేసి, మొనసి శాస్త్రము విడి మురువు దక్కు, బొబ్బ సేర్చుకుక్క దుత్తలు మోయునా... వేమన. ౨. ౯౭.

దుత్త[2]=జొట్ట, జొట్టిలి, జొత్త, జొత్తిలి. వి. చాపఁబడినబొటన వ్రేలిచూపుడువ్రేలినడిమికొలఁత, ప్రాదేశము.

చ... లేటివెంటఁ బడి దుత్తెడుమేరన పట్టువేగవంతులఁగని మెచ్చి లేనగవుతోడ నభీష్టము లెల్ల నిచ్చుచుఁ. వరాహ. ౪. ౮౬.

దుత్తాయి. వి. చిన్నచొక్కా.

సీ... కూర్పాసాఖ్య యలరును దుత్తాయి యరచట్ట కుప్పసం బంగి ...

భా. ౨. ౧౫౬.

దుత్తూరము. వి. కపటము. (శ. ర. బ్రౌ.)

దుత్తూరము. సం. వి. అ. పుం. ఉన్మత్తకః.

దుద్దు[1]. వి. (క. దుద్దు.) ౧. తామరపువ్వులోని దిమ్మె, కర్ణిక; మూలస్థానము.

గీ. పొలుచుఁ గర్ణిక దుద్దు నా మద్దె యనఁగ. ఆం. భా. ౧. ౧౬౬.

ద్వి. జపసమాధులప్రొద్దు తపములదుద్దు ... శివభక్తిశిఖరంబు శ్రీనగేంద్రంబు. పండితా. పర్వ. ౩౧౩. పొ.

౨. కర్ణిక, చెవికమ్మ.

సీ. కర్ణిక దుద్దనఁగాఁజెలఁగు ... ఆం. భా. ౨. ౧౪౭.

౩. తాటియాకుజాబుమీఁదిచెంద్రిక. (శ. ర.)

౪. జాబులు మున్నగునవి వ్రాయుటకై చివ్వి చక్కఁబఱిచినతాటాకులకట్ట.

చ... రాయసపుటార్యులగంటము లాకుదుద్దులుఁ, వదలక మోసి చూచె నొకపట్టునఁ బొట్టకు లేక తక్కినఁ. హంస. ౪. ౩౦.

౫. (త. తుత్తు.) అసత్యము.

ఆ. తనుకు నస్థుకు దుద్దు తటవట తవతవ, సటహుళిక్కి నా నసత్య మభవ. ఆం. భా. ౧. ౧౧౯.

విణ. ముదుక, దళ మైనది. (చూ. దుద్దుకంబళి.)

జః దుద్దుకంబళి, దుద్దెక్కు.

దుద్దు[2]. ౧. వి. మత్తు. (చి. ని.) ౨. మోసము. (చూ. దుద్దుపెట్టు.)

జః దుద్దుపెట్టు.

దుద్దుకంబడి(ళి). వి. (√దుద్దు[1].) దళమైనకంబళి.

గీ. సన్నజాదపు నేతమంచంబుమీఁద, దుద్దుకంబడిఁ బఱచి నిద్దురకుఁ దూలు, మగనిఁ గూర్కుడు మనుచు నమ్మాయలాఁడి. వేం. ...౨. ౪౫౬.

కగడ. దుద్దుకంబళ్లు చందువతివాచీలు,పద్దులకుఁ నైకొన్న బలుజంబుఖానాలు. హంస. ౫. ౩౫౬.

ఇట్లే: దుద్దుగొంగడి.

ఆ. కొల్లు మీాయ దుద్దుగొంగడిఁ బఱచిన, మంచమునకుఁ గ్రొత్తమగనిఁ గొనుచుఁ, గులుకు నడల నరిగి కూర్చుండె దానికిఁ, దింటిమగఁడు డాఁగు టెఱుఁగలేక. వేం. పంచ. ౩. ౨౪౭.

దుద్దువెట్టు. స. క్రి. (దుద్దు² + పెట్టు.) మోసపుచ్చు, కను మొఱఁగు.

ఉ...ఇప్పుడు దోసము పెద్దచేసి యీాదున్నవయాళికానిఁ గడు దొడ్డఁగఁ జెప్పి భయంబు సూపి చక్కన్నను దుద్దువెట్టి యుఱుంకంగఁ దలంచెదు మాను మీావగన్. సారంగ. ౨. ౧౧౪.

ఈ. అత్తల మామలన్ మగల నన్నలఁ దమ్ములఁ దల్లిదండ్రులన్, జిత్తుల దుద్దువెట్టుచును జీటికి మాటికి నన్నె చేరఁగా, వత్తురు...దశా. ౯. ౩౫౫.

చ. మగనిఁ దృణీకరించితిని మామను నత్తను దుద్దువెట్టితిన్. రస. ౩. ౫. (దుద్దుబట్టితిన్ అని ముద్రి.)

దుద్దెక్కు. అ. క్రి. (√దుద్దు¹.) అతిశయించు, దళమగు.

ద్వి. పెద్ద యీా ప్రమదంబు భీతియు భక్తి, దుద్దెక్కఁ దనలోనఁ దొట్రికొనంగ. బస. పు. ౧. ౫౭౬ పం.

దుద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. పచ్చనీరుల్లి.

దునీఁడు. వి. (దునె + ఈఁడు.) ౧. ప్రభువు, ఱేఁడు.

సీ. వినువాఁక మోపరి వెండికొండదునీఁడు ... పాం. ని. దేవ. ౩.

సీ. కకుబంతముల నేలఁ గలవేలుపుదునీలు సమయము లేక మోసలను గాయ. పార్వ. ౧. ౧౮.

శా. ఆమూాఁడింట్లదునీలు నేక మగుసౌహార్దంబుతోఁ దావకీ, నామేయస్థిరకార్యనిర్వహణశౌర్యారూఢి విన్నంతనే, సీమన్ దుర్గములందుఁ గోటలను విస్తీర్ణస్థితిన్ ధాన్యపుఙ్, సామగ్రుల్ సమకూర్చ నెంచిరి నితాంతస్వాంతచాంచల్యులై. కృష్ణ. ౨. ౧౨౧.

దును=దున్ను. స. క్రి. దుక్కిచేయు,కృషిచేయు.

క. ధర్మంబు పెరుఁగు వైదికకర్మఫలము లెసఁగు బుతునికాయము ప్రజకున్, శర్మం బొనర్చు నాయువు,పేర్మిఁ బొరయు దునక పెద్ద పృథివి ఫలించున్. భార. శాం. ౨. ౫౯౦.

క. దునకయుఁ బెదపెట్టకయున్, దనరె నఖిలసస్యములును...హరి.పూ. ౧. ౧౧౮.

క. దున నీయకున్న కృషికుఁడు, దునకయ యున్నెని యొకని దున్నింపఁ దగున్,దునక దున నీక యాఁగినఁ, గొనఁగా నగుఁ జేనియరియుఁ గోరునతనిచేన్. విజ్ఞా. వ్యవ. ౧౫౧.

దునుకు. వి. (త.తునుక్కు.) భయము; కంపము, వణఁకు. (బాధ. అని శ.ర.)

క. అనిలజుసారథియును గురుతనయునిరథవారుఁడు నతని నాతనినిం, గొని యుల్లంబుల బలితపు,దునుకు సొరఁగ నవికిఁ దొలఁగఁజోలిరి రథముల్. భార. కర్ణ. ౧. ౧౧౨.

మ. తనఘోరధ్వనికిం గలంగఁబడుతత్సైన్యంబుదైన్యంబునన్,దును కొండం బరిఘంబు పై విసరుచున్ దుర్వారుఁడై...ఉ. హరి. ౫. ౨౨౪.

దునె(నే). వి. (సం. ధనుః?)ఆయుధము?(హిం. దునియా?) రాజ్యము? (చూ. దునెదారి.)

ఇట్లే: దునీఁడు,దునెదారి.

దుసె(సే)దారి. వి. (√దుసె.) ప్రభువు; శూరుఁడు.

చ. కొలువున కేఁగి వేత్రధరకోటి నిజాయతదృష్టి వారఁచూఁ, బలసి తటాలునం బగిలి పాఱ బరాబరిసేయ మన్నెవారలు దుసెదారులున్ దొరలు రాజులు మంత్రులు నిష్టశాంభవావళులు పురోహితులు న్వనులవార లనేకులు నిండియుండఁగన్. సారంగ. ౩. ౧౫౭.

గీ. కోఱకైదువదుసెదారిగుఱుతుగట్టు,సామి సంతోషమున నున్న సమయమునను. ప్రబంధ. ౨౧౦.

వ ... గండుతేఁ, టిదుసేదారులవెండిగిండిగమి కూటి నించుఁ బూఁదేనెసంపద సోక్కించుక విచ్చుక్రొమ్మొగడజొంపంబు ల్వనీవీథులన్. చంద్రా. ౪. ౭౬.

వ. కంటి విస్ఫులిదంటు పేరిఁటి,కుంటియెకిమీఁడ యీరైదుతూపుల సెసఁగుదుసేదారీ తెల్లదీవిరాజ,... ప్రబంధ. ౨౧౬.

విరిలకోరిదు సేదారి = పుష్పబాణుఁడు, మన్మథుఁడు.

గీ. విరిలకోరిదుసేదారిదురముఁ గోరి,మీఱి పోరాడుసుకుమారమిథునతతుల,వైభవముఁగాంచి హో యంచు వడిఁ దపించు, సంగమవిహీనరైసరయూజలజనయన. హంస. ౩. ౨౦౫.

తలిరుకైదువు(ల)దుసేదారి = పుష్పాయుధుఁడు, మన్మథుఁడు.

క. ఈరీతి నుండునాతని,గారాబుమిటారి తలిరుకైదువులదుస్సేదారికటారి సులక్షణ, శ్రీరింటివధూటి లేమిఁ బిమ్మటఁ గొనుచున్.శుక. ౨. ౩౬౪.

పచ్చవింటిదుసేదారి = ఇక్షుధన్వుఁడు, మన్మథుఁడు.

గీ. అయ్యలరుఁబోఁడి సిగ్గరి యయ్యు నిచ్చఁ, బచ్చవింటిదుసేదారి హెచ్చరింపఁ, బతికి విడెమిచ్చి యడుగుల బత్తి నొత్త, బాళి గనుపింపఁ దమి హెచ్చి పలికె బుధుఁడు. ఉ. రా. ౭. ౪౭౩.

దున్న. వి. (√దున్న-త. తున్న.) ౧. మహిషము.

ఉ. కాలునిదున్న నంది నయి గంటలు దున్నకమంటి నా మహా,కాలునినంది దున్న నయి కర్దమమగ్నత లేక మంటి న్వాహాలికు లెన్నడుం బెగనియాఱులచేలును జొడుమల్లునుం,గా లలి నేరుసాఁగి రిలఁ గల్గుపసిం గొనిపేద మున్నుగన్. ఆము. ౪. ౧౨౪.

క. పెల పెడలియు సెటి సడలియుఁ, జల ముడిగియు నిదుర చెడియు జంతు లెడసియుఁ, గలహము లడఁగియుఁ బఱచెన్, బులి కిరి కరి మన్ను దున్న మొదలగుమెకముల్. మనుచ. ౪. ౩౯.

గీ.దుంత యొనుపోతు జమ్ము సెక్కిరింత దున్న, అనఁగ మహిషసమాహ్వయము లమరు. ఆం. సం. తిర్య. ౧౦.

ద్వి. కా దన కేతెంచి కరతలం బార్చి, చాదున్న నిలు మని జంకింపఁ దడవ. బస.పు. ౪. ౧౭౩. పం. (ఇట నిందాసూచకము)

౨. పశుజాతిలో మగది. (చూ. ఏనికదున్న.)

ఏనికదున్న=మగయేనుఁగు.

క. కన్నంతన తనయేనిక,దున్న దిగం ద్రావి రభస దోలాయితహా,కోన్నతవక్షస్సులుఁ డై, యన్నలినాక్షునకు వంచె నాత్మశిరంబున్. హరి. పూ. ౭. ౧౯౪.

ద్వి. ఏనికదున్నకు నేల కంకించు. బస. పు. ౪. ౯౧ పం.

దున్నపోతు=దున్న. (√దున్న.)

సీ. చదువుచుఁ జెడిపేళీ సభలోనఁ గూర్చుండి దున్నపోతులకొడు కన్నుఁ దప్పు. వేణు. 3౬. (ఇట నిందాద్యోతకము.)

సా:-దున్నపోతు ఈనిన దనిన దూడను కట్టివే యు మన్నట్లు.

దున్నవయాళికాఁడు. వి. (√దున్న.) - మహిష వాహనుఁడు - యముఁడు.

ఉ...దోసము పెద్ద చేసి యా,దున్నవయాళి కానిఁ గదు| దొడ్డఁగఁ జెప్పి భయంబు నూపి చ,క్క న్నను దుద్దువెట్టి యటుకంగఁ దలం చెదు మాను మీవగల్. సారంగ.౨.౧౧౪.

దున్నించు. స. క్రి. (√దున్ను.) దున్నఁజేయు.

గీ. జనకజననాయకుఁడు యాగశాలఁ గట్టు,చోట దున్నింప నాఁగేటిసుదను దోఁచి,సీత యను పేరు వహియించి చెలువు గాంచి, ప్రేమ శ్రీహరి వగునిన్నుఁ బెండ్లియాడె. ఉ.రా. 3. ౧3౦.

దున్ను=దును. స. క్రి. దుక్కిచేయు, కృషి చేయు.

మ. అలుకక్ ఘోటకధట్టికాఖురపుటీహల్యక్ ఖురాపానిపు,చ్చలు వో దున్ని చలచ్చమూ గజమదాసారప్లుతిక్ గీర్తిపు,వ్వులసస్యం బిడి...ఆము. ౧. ౪౨.

జః, దున్న, దున్నపోతు, దున్నవయాళికాఁడు, దున్నించు.

దున్వత్. సం. శత్రు. ౧. తపించుచున్న. ౨. తపింపఁజేయుచున్న.

దుపటము=దుప్పటము, దుప్పటి.

క. శిరసుతడి యొత్తి దుపటపు,వెటిస్లెల్లా గట్టి వారినిలయము వెడలెక్. ల. వి. ౫. 3౬.

దుప్పటము=దుప్పటి.

(కోక, చీర.)

వ...దుప్పటంబు ధరియించి

నిజగృహంబు వెలువడి యక్కాంచీనగరమ్ము నందు. హర. ౨. ౪౨.

(ఉత్తరీయము)

ఉ. బంగరు దుప్పటంబువలెవాటుగ|నొప్ప... చమ. 3. ౩౩. ౧.౨౦.

శా. అంగంబుల్ హిమవారిచేఁ గడిగి రమ్యాంబైనకూటంబులో,బంగారంపుఁజెఱంగుదుప్పటములం బాటీరజంబాలచ,ర్చం గల్పప్రసవంబులక్ మణివిభూషారాజి నందంబుగా, శృంగారించిరి సంభ్రమంబున సుకేశిక్ మిత్రకేశిక్ సఖుల్. వరాహ. ౪. ౪౬.

(తుడుచుకొనుబట్ట)

గీ.ఒకచకోరాక్షి నిజకరద్యుతులు మీఁదఁ,గప్పి చెంద్రికవన్నియ గాఁగ దుప్ప,టమునఁ దడి యొత్తె నొకహంసగమన సురటి,విసరుచు నఖాగ్రమున వాఱ విప్పెఁగురులు.వరాహ. ౪. ౧౨౪.

(కవచము.)

గీ.తనరు పేళ్లు తనుత్రాణమునకుఁ గత్తళంబు జోడు జిరా దుప్పటంబు బొంద,ళం బనఁగ... ఆం. సం. స్థా. ౨౬. సాం. ని.మాన.౪౫.

దుప్పటి(టీ)=దుపటము, దుప్పటము. వి. (సం.ద్విపటీ. ప్రా. క. దుప్పటి.) వస్త్రము.

(క) వెలగల సన్నపాటివెడల్పు వస్త్రము.శ.ర.

గీ...విఘ్నుండు వచ్చెఁ,బక్షిపతి నెక్కి పైఁడిదుప్పటిచెఱంగు, దూలఁగా బిట్టు వాగెలఁ దోలుకొనుచు. వరాహ. ౬. ౧౧౪.

సీ. జీరాదుదుప్పటిచెఱఁగు చేఁబూని వెంబడి గిండి కొని వచ్చుబుడుతఁ డొదుగ.ఉ.రా ౬. ౧౯౦.

గీ. మిసిమిబంగారుతళుకుల మేలిదుప్ప,టీచెఱంగులు లలితాంజనాచలమున, నలరు నరుణాతపచ్ఛాయ నవలఁ దోయ్య,రాముఁ డఖిలైకనయనాభిరాముఁ డయ్యె.ఉ.రా.౬.౨౦.

(చ) ఉత్తరీయము.
గీ. తమ్మిదోదుమ్మిజోదు పాదసలహరువు, వ్రాత
పని దుప్పటి వలెవాటు వైచి. కువల. ౨. ౪.
(ట) పక్కపయి పఱచుబట్ట.
చ. బటువులు తాపితాపఱుపు పట్టుతలాడము
మీఁదఁ జల్వదుప్పటిపయిఁ జప్పరంపుజిగి
బంగరువ్రాఁతకురాళిమ్ముక్క... శుక. ౪. ౨౨.
(త) కప్పుకొనుముతకబట్ట, నిచోళము.
వ... చెవులసంకులు లోవంకభుజంబులు కొరికిసి
గలు కావిదుప్పటులఁ నొప్ప ... ఆము. ౪. ౩౫.
సీ. పిల్లఁగ్రోవులు సెక్కువెట్టినవిండ్లు కంబళ్లు
దుప్పట్లును వల్లెత్రాళ్లు. శుక. ౨. ౫౪౫.

దుప్పి. వి. ౧. ప్పమతము, మచ్చలు గలహరిణము.
సీ...ప్పమతాఖ్య యడరు దుప్పి యనంగ ...
ఆం. భా. ౨. ౭౫.
వ... మఱియు నప్పటప్పటికిం జొప్పరులవలన
నుప్పతిల్లినచప్పళ్లకు దెప్పరం బైనతుప్పలం
దూఱుదుప్పులును... ఉ. హరి. ౪. ౭౯.
క. పొద చెదరి బూది చఱచిన, యొడ్డల్లతో
నాల్గు రెండు నొకటియుఁ బ్రంగల్, వెడలిన
కొమ్ముల బరువున, నడుగిడఁగా లేవు బలిసి
యందలిదుప్పుల్. మనుచ. ౪. ౨౧.
౨. రామము, పెద్దదుప్పి.
సీ...దుప్పి. గీ. యనఁగ రామంబు చను...ఆం.
భా. ౨. ౭౫.
మృగవిశేషవాచకములు మృగసామాన్య వాచ
కములై కవుల వ్యవహారమునఁ గలవు.
చ. అడవికి వేటమై నరిగి యాతఁడు...బీదక
న్నువడి బూడిదపండును బోలె బూదుపా,
రెడు నొకదుప్పికిం గవియఁ బ్రేలి భయజ్వర
తప్తచిత్తమై.
గీ. ఆచమూరువు యూథంబుఁ ద్రోఁచి-పఱచె.
ఉ. ఆరయ వీఁగతిం బఱచి...

పోఁడు. ౫. ౧౪, ౧౫, ౧౬.
వ...అప్పు డప్పుడమిఱేఁ డయ్యేటినీటిలో నీఁ
దుచు నొక్కపిడిదుప్పి చేరిన దానితోఁ క
పట్టుకొనిరి...అమ్మగి తపఃకృశుండును మ
హాభాగుండు నగునతనిఁ దిగిచికొని చను
నప్పుడు...మార్క. ౫. ౨౩౧. పిడిదుప్పి=
ఆఁడుదుప్పి.

దుబాసి=దుబాసీ. (శ. ర.)

దుబాసికుఁడు=దుబాసి. (√దుగ.)
క. ఆరాయబారి వచ్చిన, దూరాగమనంబుఁ
జూచి దోడ్తో నడిగెక్, నీరాక కేమి కత
మని, గోరుందొర తనదుబాసికులమూలము
గాక్. రంగా. ౨. ౧౧౬.

దుబాసీ=దుబాసికుఁడు. వి. (√దుగ. సం. ద్విభా
షీ. ప్రా. దుభాసి. హిం. దుభాషీ.) రెండుభాష
లు వచ్చినవాఁడు; భాషాంతరీకరణము చేయువాఁడు.
క. మూసాబూసీవారికి, బాసీ లక్షణసమాఖ్యఁ
బరఁగు నతఁడు...రంగా. ౨. ౬౧.

దుబ్బ. వి. (క. దుబ్బ.) ౧. కూజా, పాత్రవిశేషము.
సీ. తొల్లఁగట్టెయుఁ జలదుబ్బ చిల్కుడుగుంజ
పూజెబిందెలు వెన్నపూసచట్టి. హంస. ౨.
౩౫.
౨. ఆఁడుగుఱి.
సీ...పాపలఁ గను తావు పత్తబుయ్య, మరునిల్లు
దుబ్బన మదనమందిర మొప్పు...పాం. ని.
మాన. ౧౯.

దుబ్బు. వి. తృణమూలము.
సీ...నలు సన నలరు కుక్క. గీ. తృణము దు
బ్బనఁగా మూల మెసఁగు...ఆం. భా. ౨.
౩౬.
సీ. దుబ్బు నిబ్బరముగఁ దొడిగి కన్నులు గట్టి
కటిదఘ్నముగను వ్రేకంబుఁ జూపి. శివ
రా. ౧౯.

దుమగతికేతు. వి. (సం. ధూమకేతుః.) ధూమకేతువు, అరిష్టకసూచకమగు నక్షత్రవిశేషము, తోఁకచుక్క.

సీ. దుమగతికేతు నా ధూమకేతువు సోఁచు... ఆం. భా. ౧. ౯౭.

దుమదుమ. వి. తడియునప్పుడగు ధ్వని కనుకరణము.

క. సమదగజదానధారల, దుమదుమ లైయున్న పెద్దత్రోవలతోడన్, రమణీయ మయ్యె నప్పురి... భాగ. ౯. ౩౨౨.

క. తమపాటఁ జినుకు చినుకుల, దుమదుమ నాఁ దడిసినట్టి దువ్వలువలతో, ఘుమఘుమ యనుపరిమళబృందముతో నప్పు డొకయింపొనర్చిరి వారల్. కళా. ౩. ౬౭.

విణ. కలిసినది, మేళగించినది.

చ. అమృతరసంబు లుట్టిపడ నాలతిఁ జేసినవీణ లోపలన్, దుమదుమగా వచోమహిమ దోఁపఁగ గీతముఁ బాడుచున్న... నిరం. ౨. ౨౯.

దుమాదూళి. వి. (దూళి + దూళి.) అధికమగు దుమ్ము.

మ. మడిసెన్ గారెనుపోతు లేదు లిలిగెన్ మ్రగ్గెన్ వృకవ్రాతముల్, గడుఁతు ల్చిక్కె గజాళి చొక్కె నపు డక్కాననన్ దుమాదూళిగన్. సారంగ. ౧. ౧౦౪.

దుమారము=దుమ్మరము. వి. (ఆకాశమందు వ్యాపించు) పెంధూళి, పెద్దదుమ్ము.

ఉ. మన్ననఁ గాంచి కప్రపుదుమారము రేఁచు సమీరడింభముల్. వసు. ౧. ౧౧౨.

చ... అప్పుడు సుడిగాలిఁ బట్టుక నభోగతిఁ బాఱె దుమార మెంతయున్. చంద్రా. ౨. ౨౭.

గీ. మఱియుఁ గపురంపుకమ్మదుమార మెగయ, వీఁకఁ బైకొను చిలుగాడ్పుసోఁకుడులును, నలముకొనఁగ... రసిక. ౩. ౧౩౪.

౨. దుమ్ము. (శ. ర.)

దుమారము రేఁగు=దుమారము రేఁగునట్లు రేఁగు.

సీ. మలయానిలముచే దుమారంబు రేఁగుసౌగంధికంబురజంబు కఱకుదుమ్ము. మనుచ. ౫. ౩౭.

దుమారము రేఁచు=దుమారమువలె రేఁగఁజేయు.

గీ. అనుచు నిందించి వలవంత యినుమడింప, నవ్వరారోహ విదళితపల్లకముల, కమ్మపుప్పొడి పై దుమారము రేఁచు, మలయమందరపవను పై నలుక వొడమి. మనుచ. ౩. ౪౯.

దుమాలు. విణ. బ. సమూలము. (శ. ర. ఇంకను విచార్యము.)

ద్వి. కొండొకసేపులోఁ గొట్టె దుమాలు, రెండుగా నాశూద్రబృందంబుతలలు. ద్వి. భాగ. ౬ స్కం. (శ. ర.)

దుమికించు=దూఁకించు. స. క్రి. (√దుముకు.) (గుఱ్ఱము మొ.) ఉఱికించుచు నడిపించు.

సీ. గంధర్వులగ్రభాగమున జోడన మించు ఘోటుల దుమికించుకొనుచు నడవ. దశా. ౨. ౧౯.

ఉ. తీరినతత్తడిన్ జవగతిన్ బుటముల్ దుమికించుచాడ్పునన్, దీరనితత్తడిన్ జవగతిన్ బుటముల్ దుమికించు వాగెఁ బెంపార బిగించి... చంద్రా. ౨. ౧౯.

దుమికియాడు. అ. క్రి. (√దుముకు.)-గుఱ్ఱము-వల్గితమను గతితో పోవు.

సీ. గండుజాతిగ్గుచొకాటుంపు మోముట్టు తొగరీఁకలపటాణి దుమికియాడ. ఉ. హరిశ్చ. ౩. ౧౩౧.

దుము=దుమ్ము[1]. (శ. ర.)

జః దుముదుమ్ము, దుముదారు, దుముదారుదొర.

దుముకు=దూఁకు. అ. క్రి. (క. దుముకు.) ౧. ఉఱుకు, గంతువేయు.

మ... కరిణీఘాలంబుపై సింహ మ్మర్భక మ య్యుగ్ దుముకన్ స్వభావ మిది శూర శ్రేణికిన్... మల్లభూ. నీతి. ౩౦.

చ. ఉరుతిమిరేభభేదనచణోగ్రకనత్కరజాత శాలి యాహారి యనివారితాస్తకుధరాధిప శృంగముఁ జేరి యత్తఱిన్, హరి యని వారి తాత్తతనుహార్యనుబింబముఁ గాంచి రాగ వైఖరి వడి గుప్పునం దుముకుకై వడిఁ గ్రుంకెఁ బయోనిధిస్థలిన్. చంద్రి. ౪. ౯౪.

౨. పడు.

చ. చెమటలు దొప్పఁదోఁగుజిగిచెక్కులు పువ్వులు రాల మూఁపురం, దుమికెడికొప్పులు న్నొసటఁదుంపెసలాడెడుచేరుచుక్కలున్. రా. వి. ౩. ౭౭.

౩. ఉట్టిపడు, ఉట్టు.

గీ. దూదిపాటలఁ దేనియల్ దుముకుచుండఁ, జిఱుతొడల నంటఁగాఁ గోకనెత్తి క్రిక్కి, టియ నడంచుచుఁ గూర్చుండి కొడ్డిపడుచు, టింగుటింగున రాట్నంబు ద్రిప్పుచుండె. ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౨౪.

వి. ౧. గంతు, ఉఱుకు.

క. దుముకులు వైచుచు నాయాసమయంబుల జలము లెత్తి చల్లుచు వల ల, క్రమలీల వైవ... వేం. పంచ. ౧. ౬౧౭.

౨. మల్లవిద్యావిశేషము.

క. మొన చేసినచోటన దుముకును దుముకును జేయుతఱిని గొంచెపుమొనయున్, మొన దుముకు దుముకు మొనయును, గనుపింపక చేసి యంతఁ గాంతాళమునన్. ప్రబంధ. ౪ ౭౪.

జః దుమికించు, దుమికియాడు, దుముకులాడు.

దుముకులాడు. అ. క్రి. (√దుముకు.) గంతులు వేయు, ఉఱుకులువేయు. (శ.ర.)

దుముక్కు- వి. ఉఱుకుటయం దగుధ్వని కనుకరణము, వేగానుకరణము.

ఆ. అసురభటులయార్పు లడఁగువట్టి చనంగ, నతనిచెవులు గూబ లంటఁ బెటికి, ముక్కుఁ గోటికొని దుముక్కునఁ దనసేన, సరస కుటికి రామచంద్రుఁ గాంచె. రామా. ౭. ౧౪౭.

దుముదారు[1]. వి. (హిం.దుముదార్.) ముందటి సైన్యమునకు కాపుగా వెనుకనుండు సేనానాయకుఁడు సేన మున్నగునది. (దుము + తారు - దంసు. అని శ.ర.)

గీ. సరస మన్నీలు దుముదార్ల చతురవితత, సకలసేనాసమేతులై సందడింప, రమణఁ దొలువొందురాజమార్గమున వచ్చె, రమ్యగుణపాళి శ్రీకృష్ణరాయమౌళి. కృష్ణ. ౨. ౧౪౯.

గీ... దుముదారుగా హయాళిఁ, జేరవలదు నూకి ...దశా. ౨. ౩౭౭.

దుముదారు[2]. వి. గుఱ్ఱములోనగువానిగతివిశేషము.

సీ. మూఁపురంపుగటికి మేపరి ముకుమచ్చలతడి వడి దుముదారుఁ జూప. ఉ. హరిశ్చ. ౩. ౧౩౧.

దుముదారుదొర. వి. (√దుముదారు[1].) సేనానాయకుఁడు; రాజునకు వెనుకకాపుదలకైయుండు సేనానాయకుఁడు.

సీ. సకుటుంబముగ వీఁగి చరమశైలముఁ జేరకుహినాంశుదుముదారుదొర యనంగ. మను. చ. ౩. ౫౪.

దుముదుము. వి. (√దుము.) దుముమ కామ్రేడిత రూపము.

క. తల్లీ విను తెలిపింతు మ్మ, విల్లే రక్షింతుకొని...

డు వెఱబొమ్మల నీ, కల్లరికక్కసిజంతల, త్రుళ్లడఁతు నె వనము వెఱుకుదుఁ గాఁ దుముదుము గాఁగ. రామా. ౬. ౧౯౯. (శ. ర. పా. 'త్రుళ్లఁడతు నె వనము పెరుకుదు నె ముదలఁగదా'. ముద్రి. పా.)

దుమ్మరము=దుమారము.

(దుమ్ము.)

సీ. ఒసపరి మైఁ గ్రముకుసుమపరాగము మైఁ జల్లుకొన్న దుమ్మరము గాఁగ. సుదంతా. ౨. ౧౨౬.

దుమ్మాడు. అ. క్రి. (దుమ్ము[1] + ఆడు.) ధూళి చల్లుకొను.

గీ. కొమ్మ లందఱు రతినంపుసొమ్ము లూడ్చి, నూనరజములు సోఁకినసాలపు మేను, లమర గంటలు దీసి దుమ్మాడినట్టి, మరునిమద మేనుఁగులరీతి సరసిఁ జొరఁగ. కృ. శకుం. ౨. ౧౬౨.

దుమ్ము[1]=దుము. వి. ధూళి, పరాగము.

గీ. ఇలకు డిగి చుట్టిచుట్టి దుమ్మెత్తి యెగసి, పోయితము ముంచుసుడిగాలి పువ్వకరముల, కడలినీ రభ్రకలభముల్ గ్రాసె... ఆము. ౮. ౭౧.

సీ. పువ్వుఁబుప్పొడిదుమ్ము పొదలె నిప్పొదలలో సిద్ధాళు లెపుడు వసించునేమొ. ఉ. రా. ౩. ౬౫.

సీ. శిరము క ప్రపుదుమ్ము మరువంపుపాదుల కెరవాటు పైచినయింపుసొంపు. రా. వి. ౩. ౭౧.

సీ. క్రుంకుమెట్టున వేల్పుఁగొమ్మ లాడుచుఁ జల్లఁ దులకించు చంద్రపుదు మ్మనంగ. యయా. ౨. ౭౦. మనుచ. ౧. ౮౨.

దుమ్మెత్తిపోయు = మిక్కిలిగా తిట్టు.

(వ్యవ.) ఆమె వానిని దుమ్మెత్తిపోసినది.

పూదుమ్ము=పుప్పొడి, పరాగము.

ఉ. కమ్మనిపువ్వుఁ దేనియలఁ గాఁక లడంచుఁ బ్రవాళితాళివృం, తముల వ్రేఁదేవు, విరి తావులఁ జల్వలు గ్రుమ్మరించుఁ బూదుమ్ములఁ బూజ సల్పు వ్రతతుల్ వరమంజు లతాదిరాజ్యయోగమ్మునఁ బొల్చు నాసుగుణకల్పకవల్లి వనిం జరింపఁగఁ గాఁ. హ. న. ౩. ౩౫.

జః దుంబోడి, దుమ్మాడు, దుమ్ముదూళి, దుమ్ము సేయు.

దుమ్ము[2]. వి. ఎమ్ము, ఎముక.

సీ. పొట్టలు చట్టలు బొమ్మలు దుమ్ములు మోవులు ప్రేవులు పొలలు దలలు. అచ్చ. రా. యు. ౧౩౫.

జః దుమ్ములగొండి.

దుమ్ముదూళి. వి. (√దుమ్ము[1].) పిండిపిండి.

ఉ. కొన్నిటిహస్తము లదియఁ గొన్నిటికొమ్ములు దుమ్ముదూళి గాఁ, గొన్నిటికుంభము ల్వగుల ...భార. భీష్మ. ౨. ౨౧౧.

దుమ్ములగొండి వి. (√దుమ్ము[2].) మృగవిశేషము, కొర్నవగండు. (ఇది వాసనచూచినచో ఎముకలు మెత్తపడు నందురు. ఇది ఎముకలఁ దినును.)

దుయు(య్యు)ముడి= దూముడి, దూయుముడి. (√దుయ్యు.) సులభముగా నూడఁదీయుటకై వేయుముడి, జాఱుముడి.

సీ. జాగిలాలపసిండిసరిపెణల్ సడలించి పట్టెడల్ దుయుముడిఁ గట్టువారు. చంద్ర. ౨. ౩౫.

దుయ్యు=దుయ్యు, డూయు, దూయు. స. క్రి. ౧. (ఒఱనుండి కత్తి మొ,) తీయు, లాగు.

క. అని మరుబాములఁ బడ లేనని కైదువు దుస్సి డాఁటు నాయితము బలెఁ గా, బెనఁగునలయుతి యచే సుర్రియ సులిమి బలిమి విడిపించి యనునసురక్తిఁ గా. సారంగ. ౨. ౨౩౫.

గీ. తన్ని యంతటఁ బోక యద్దనుజవరుని, ద్రొక్కియున్న తలాటంబు దుస్సి తివిచి, యేపునను

గొని యెప్పటిరూపుతోడ, నచట వీడ్కొని
రఘుపతి నాత్మఁ దలఁచె. సీతావి. ౩. ౭౭.

౨. త్రెంచు.

గీ. పూసద్రాడు దుయ్యను లేదు పొలఁతి మెడకుఁ,
బెరవు పొలింట నేడ్చిన బిడ్డకైన, మిడువ
లే దెల్లదానను జెడితి మొల్లఁ,బోయితిమి
ప్రాలుగలపట్టి పుట్టఁ బట్టి. హరి. పూ. ౫.
౨౧౯.

అ. క్రి. ౧. వెడలు.

వ...నిన్ను శపియింప నే మెంతవార మని యు
పచారోక్తులు పలుకుచు దుస్సిపోయిరి...భో
జరా. ౭. ౯౪.

౨. (బాణము, మొ.) రంధ్రముచేసికొని పోవు.

క. వీరుద్దు)మిథునమేళన్నకై రతిపతి యేయ దు
స్సి హరితద్యుతిఁ బైనా రెగయఁ బొటమ
రించిన,నారసముల మొన లనంగ నన లవిమిం
చెన్. ఆము. ౫. ౧౧౫.

దుయ్యఁబట్టుకొను=(సమాధానము చెప్పు మని)
నిర్బంధించు.

(వ్యవ.) అప్పులవా రందఱు వానిని దుయ్యఁ
బట్టుకొనినారు.

(వ్యవ.)ఆపాడుపని చేసి వాఁడు వచ్చునప్పటికి
వీథిలో వానిని అందఱు దుయ్యఁబట్టుకొ
న్నారు.

దుర్. సం. అవ్య. (ఇది ప్రాదులలోనిది. సమాస
పూర్వపదముగా నుపయుక్తమగు.)౧.దుష్టము.
(దుర్జనుఁడు, మొ) ౨. కష్టము. (దుర్జయము,
మొ) ౩. నిషిద్ధము. (దుర్దానము, మొ) ౪.
అల్పము. (దుర్బలుఁడు, మొ) ౫. అభావము,
లేమి. (దుర్భిక్షము, మొ.)

దురంతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.)-దుర్లభ మగు
అంతము కలది- ౧. అనంతము, తుదిలేనిది. ౨.
దుఃఖముతో అంత మొందునది. (వ్యసనాది) ౩.
దురతిక్రమము, అతిక్రమింపరానిది. (వి. అ. పుం.
దుష్ట మగుఅంతము, దుఃఖకరమగు పర్యవసా
నము.

దురక్షము. సం. వి. అ. న. ౧. చెడ్డయింద్రి
యము. అ.పుం.౧. దుష్టపాశకము, మోసగించు
పాచిక. ౨. దుష్టద్యూతము, కపటపుజూదము.

దురక్షుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. చెడ్డ
కన్నులు గలవాఁడు. ౨.వికృత మయినకన్నులు
కలవాఁడు. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డయింద్రియములు
గలవాఁడు.

దురటిల్లు=దురపిల్లు. అ. క్రి. (ఈరూపమును గ్ర
హింపక చి. ని. శ. ర. లు దురపిల్లు అనియే గ్ర
హించినవి. ప్రతులయందు ఉభయవిధము లగు
రూపములు గానవచ్చుచున్నవి. దీనికినిర్ధారకము
లేదు. ఇంకను విచార్యము.) ౧. శోకించు, దుః
ఖించు.

ఉ...అ,త్యావిలచిత్తుఁ డయ్యె సుహృదాప్తమృ
తిం దురటిల్లు నెవ్వగం, బోవఁగఁ ద్రోవు నీద
యిన పుణ్యశమస్ఫుటవాక్యపద్ధతిన్. భార
శాం. ౨. ౧౦౯.(భాలవ్యాకరాల ప్రతిపా)

క. చిరకారి యెట్లునుం దన,చిరకారితఁ జూపుఁ
గాక శీఘ్రపుఁజేతం,దురటిల్లఁజేయు నే నను,
వెరవరి వాఁ డిట్టిపనికి వేగిరపడు నే. భార.
శాం. ౫. ౨౭౩.

వ...పెక్కుచందంబుల నందఱున్ దురటిల్లన
య్యాస్థానంబు శోకదైన్యనిదానం బై యుం
డె. ఉ. రా. ౬. ౯౪.

౨. పరితపించు.

ఉ. వారలు శౌరిఁ గానమికి వందురుచున్ దుర
టిల్లి యక్కటా,శ్రీరమణీమనోహరుఁడు...
మా,కోరిక నీయఁడయ్యె ... ఘటికా. ౨.
౨౩౯. రాఘవ. ౪. ౨౩౭.

దురతిక్రమము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. అతి
క్రమింపరానిది. ౨. దుర్లంఘము, దాఁటరానిది.

౩. గెలువరానిది. ౪. దుర్వారము, నివారింప రానిది.

దురత్యయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దురతిక్రమము, దాఁటరానిది. ౨. దుర్లభ మగుఅత్యయము కలది, నాశము లేనిది. వి. అ. పుం. దుష్ట మగుఅత్యయము.

దురద. వి. (సం. దద్రుః.) ౧. కండూతి, జిల,

గీ. దూల జిల నవ నస గాఁడు దురద యనఁగ,
బరఁగుఁ గండూతి...ఆం. భా. ౨. ౧౨౯.

౨. కసరు. (శ. ర.)

జ: దురదకంద, దురదగొండి, దురదగోవెల, దురదవేయు.

దురదకంద. వి. (√దురద.) మహాకందము, కసరుగలకంద. (శ. ర.)

దురదగొండి=దురదగోవెల. వి. (√దురద) కండూర, దూలగొండి.

సీ. దూలగొండి యనఁగ దురదగొండి యనఁగఁ
దీఁటుకోవెల యనఁ దేజరిల్లుఁ, గండూర...
ఆం. భా. ౨. ౫౪.

దురదగోవెల=దురదగొండి, వి. (√దురద) కండూర, తీఁటుకోవెల, దూలగొండి. (శ. ర)

దురదపెట్టు, దురదవేయు. అ. క్రి. (√దురద) దురద కలదియగు.

(వ్యవ) కాలు దురదపెట్టుచున్నది. నావీపు దురదవేయుచున్నది.

దురదుర. వి. గమనాదులశైఘ్ర్యానుకరణము.

(ద్రు. క్రి. విణ. శీఘ్రముగా. (శ. ర.)

చ. ...దు, స్తరతరమూర్తి యై వృషభదైత్యుఁడు
గన్నుల నిప్పు లొల్కఁగా, దురదుర వచ్చి
తాఁకె రిపుదుర్దరమోచనుఁ బద్దలోచనుఁ.
భాగ. ౧౦ పూ. ౧౧౪౨.

క. పెట్టుక పో నని యూఁకటుఁ, దొట్టిగిలం బడుచుఁ బడుచు దురదురఁ [illegible]

గూరుచుండిన, నెట్టు ననం జాల కష్ట్రగేష
ణ భీతిఁ. పాండు. ౪. ౧౬౫.

క. దురదురఁ బరువిడి బిరుసున, హరిహరి నిలు
నిలువు మనుచు నసురయుఁ గదిసెఁ. భాగ.
౧౦. ఉ. ౧౬౧.

దురదృష్టము. సం. వి. అ. న. చెడ్డయదృష్టము, దౌర్భాగ్యము.

దురధిగమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దుష్ప్రాపము, పొందరానిది. ౨. కష్టముచేత చదువఁదగినది. ౩. కష్టముచేత గ్రహింపఁదగినది. ౪. కష్టముచేత అతిక్రమింపఁదగినది, అతిక్రమింపరానిది.

దురధిగము. సం=దురధిగమము.

దురధీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్టముగాఁ జదువఁబడినది. వి. అ. న. దుష్ట మగు అధ్యయనము, వర్ణములను యథా స్థానముగను యథాస్వరముగను ఉచ్చరింపక చదువుట.

దురధ్యయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చదువుటకు కష్టమైనది. ౨. పొందుటకు కష్టమైనది.

దురధ్యవసాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డపూనికకలది. వి. అ. పుం. చెడ్డపూనిక.

దురధ్వము. సం. వి. అ. పుం. కదధ్వము, చెడ్డత్రోవ.

దురన్వయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కష్టముచేత అనుగమింపఁదగినది, అనుసరించుటకుఁ గష్టమైనది. ౨. దుర్బోధము, గ్రహించుటకుఁ గష్టమైనది. ౩. దుష్ట మగుఅన్వయము కలది. (పద్యాది) ౪. దుష్ట మగువంశము గలది. ౫. అననురూపము, తగనిది. వి. అ. పుం. ౧. దుష్ట మగు అన్వయము. ౨. దుష్టవంశము.

దురపిల్లు(లు)=దురటిల్లు. అ. క్రి. (చూ. దురటిల్లు) [illegible] శోకించు, దుఃఖించు.

ఉ...ఎవ్వరుఁ, ధర్మజుపాటి గారనఁగ ధాత్రిఁ బ్రసిద్ధుఁడై వెనయట్టినీ, పేర్కొని నీడఁ దుర్గశిలవెల్లునకుఁ దురపిల్లు టారయఁ. భార. విరా. ౧. ౫౧.

క. గురుసుతుఁడు పాండవులకుఁ, గరమల్గును వారిఁ బొదువఁగా నతఁ డీప్రొద్దురవడిఁ గదియును జోరెుద, దురపిల్లకుమయ్య మది విభూతకళంకా. భార. శల్య. ౨. ౩౭౫.

క. దురపిల్లుచుఁ గన్నీరులు, దొరఁగంగా వెడలి ...దశకు. ౧౦. ౧౬౭.

౨. పరితపించు.

గీ. ద్రుపదనందనపరిభవదుఃఖమునను, నల్లమున దురపిల్లుచు నున్నసరసి, వేఁడినిట్టూర్పుపో య న వెడలెఁ గ్రొత్త, తావి మూతులువిచ్చు నెత్తమ్మివిరుల. భార. విరా. ౨. ౨౩౬.

క. పరిభవకరుఁ డగుకీచకుఁ, బరిమార్చుట యిపుడు గడవఁబడియె నె యిమ్మై, దురపిల్లనేల వ్రేలిడి, బారిగొని నీమనముకలఁక పుత్తులతాంగీ. భార. విరా. ౨. ౧౮౩.

ఆ. అనుచు నుత్తలంబు పెనఁగొని దురపిల్లు, నెడల నింద్రజితుఁడు నేఁగుదెంచి. అచ్చ. రా. కుం. ౧౨౬. యయా. ౩. ౧౮.

క. నరునిశరీరమున జరా, తరుణి ప్రవేశించి ప్రజ్ఞఁ దరలించుఁ జుమీ, పరకాంత గృహముఁ జేకొని, దురపిలునిల్లాలి వెడలఁద్రోచినభంగిన్. వా. రా. ౧. ౧౨౩.

౩. కలఁగు, కలఁతనొందు.

ఉ...నామనంబు చే, పెట్టి కలంచినట్లు దురపిల్లెడు...జై. భా. ౬. ౫౫.

వ...అబ్బాహువు మహాభుజంగంబు చందంబున శోభిల్లెఁ; నిచ్చటిసేన లెల్లదురపిల్లె. భార. ద్రో. ౪. ౨౬౭.

౪. వ్యథ, దుఃఖము.

సీ...వందురు దురపిల్లు కొందలంబు, సలుపు నోవి యనంగ చను వ్యథ...ఆం. భా. ౧. ౧౫౦.

దురభిగ్రహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దురాలభ, తీఁటకసిందరి. ౨. కపికచ్ఛువు, దూలగొండి.

దురభిగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పట్టుకొనుటకుఁ గష్టమైనది, గ్రహింపఁ గష్టమయినది. వి. అ. పుం. ౧. దుష్టమగుఅభిగ్రహము. ౨. అపామార్గము, ఉత్తరేణి.

దురభిమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్గర్వము కలది. వి. అ. పుం. దుష్టమైన అభిమానము, దుర్గర్వము.

దురభిమాని. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) దుర్గర్వము గలవాఁడు, దురభిమానము గలవాఁడు.

దురము. వి. (సం. ఉదరమ్.) ౧. యుద్ధము.

క. అరివీరుల ఘోరం బగు, దురమున వధియించు టేల దోసం బరయ్యెన్. భార. శాం. ౧. ౧౧౨.

క. సురవీరుఁ డొకఁడు సతిచే, దురమునకు ననుజ్ఞఁ వేఁడి తొల్లిటియలుకం, జిరకాలదుర్లభం బగు, పరిరంభముఁ గాంచి వెడలెఁ బ్రమదం బెసఁగన్. పారి. ౪. ౭౩. ఉ. రా. ౧. ౧౫౫.

౨. నృత్తగీతవాద్యములందలివేగము; వేగము.

క. లయ కోపు దృష్టియును నభినయ ముదుటు దురము మోడి నయ మున్నతి రేకయును బ్రమాణము హరువుల్... ప్రబంధ. ౧౦౮.

చ. రమణి క్రమక్రమంబున దురంపువగల్ నటియించె వింతగా. శకాం. ౩. ౧౧౦.

దురవగమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెలియఁగష్టమయినది, గ్రహింపఁ గష్టమయినది.

దురవగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిగ్రహించుటకుఁ గష్టమైనది, అడఁపరానిది. వి. అ. పుం. దుష్టమగుఅవగ్రహము.

దురవబోధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్జ్ఞేయము, తెలిసికొన శక్యము కానిది.

దురవస్థ. సం. వి.ఆ. స్త్రీ. చెడ్డస్థితి (దారిద్ర్యాది.)

దురవస్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డస్థితి గలది.

దురవాపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పొందరానిది.

దురవేక్షితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కష్టముచేత చూడఁబడినది. వి. అ. న. దుష్టదృష్టి, చెడ్డచూపు.

దురా=దురాయి. వి. ఆజ్ఞ. (చి. ని. శ. ర.) జః దురావెట్టు.

దురాకృతము. సం. వి. అ. న. అకృత్యము.

దురాకృతి. సం. విణ. ఇ. వికృతరూపము గలది. వి. ఇ. స్త్రీ. చెడ్డరూపు, వికృతాకారము.

దురాక్రమణము. సం. వి. అ. న. ౧. అధర్మముగా పయిఁబడుట. ౨. కష్టమయినఆక్రమణము. ౩. దుష్టమయినఆక్రమణము.

దురాక్రమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆక్రమించుటకుఁ గష్టమయినది. ౨. దాఁటరానిది. వి. అ.పుం. ౧. దుష్టమగుఆక్రమణము. ౨. కష్టమగుఆక్రమణము.

దురాగమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అక్రమముగా పొందుట, అన్యాయమగుప్రాప్తి. ౨. దుష్టమగుఆగమము.

దురాగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్టమగుఆగ్రహము గలది, చెడ్డపట్టుదల గలది. వి. అ.పుం. దుష్టమగుఆగ్రహము, చలపాదితనము.

దురాచరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆచరించుటకుఁ గష్టమైనది. ౨. [illegible]రానిది. వ్యాధి, మొ. (అ. ఈ. అ.) దుష్టముగా ఆచరించునది.

దురాచారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డనడవడి కలది, చెడ్డయలవాటు గలది. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డనడవడి, చెడ్డయలవాటు.

దురాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్. ఆన్. న్) దుష్టాంతఃకరణము గలవాఁడు, చెడ్డమనస్సు గలవాఁడు.

దురాధర్షము. సం. వి. అ. పుం. తెల్లావా⚘.

దురాధర్షుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఎదిరింపరానివాఁడు, చెనకరానివాఁడు. ౨. ఉద్ధతుఁడు, అడఁకువ లేనివాఁడు.

దురానమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వంపరానిది. (విల్లు మొ.)

దురాపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దుష్ప్రాపము, పొందరానిది. ౨. చేరరానిది.

దురాబాధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) బాధింపరానిది.

దురాయి=దురా. వి. ఆజ్ఞ, శాసనము. (చి.ని.శ.ర.)

సీ. జగదధిష్ఠానభాస్వజ్జ్యోతి యగువాఁడు బ్రహ్మదు లదరుదురాయివాఁడు. కృష్ణ. ౧. ౨.

జః దురాయిత్రాడు.

దురాయిత్రాఁడు. వి. (√దురాయి) ఆజ్ఞ చేయు త్రాడు, శాసన మగుత్రాడు, ఇది దాఁటి రాఁగూడదని హద్దు పెట్టుత్రాడు.

సీ. అరిశౌర్యలీలకు నాఁ పోదురాయిత్రా డనురీతిఁ దోరణం బలవరించి. ఇందు. ౫. ౧౯.

దురారుహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఖర్జూరి⚘.

దురారుహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బిల్వము⚘. ౨. కొబ్బెర⚘.

దురారోహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. శాల్మలి, ౨. శ్రీవల్లి⚘. (వాచ.)

దుర్ఘారోహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ఆరోహింపరానిది, ఎక్క శక్యము కానిది. వి. అ. పుం. ౧. కష్టముచే నెక్కుట, దుఃఖముతో ఎక్కుట ౨. కొబ్బెర౹. ౩. తాటిచెట్టు ౪. ఖర్జూరము౹. ౫. తొండ,సరటము.;

దుర్ఘాలభ. సం.వి. ఆ. స్త్రీ. తీఁటకసింద౹.

దుర్ఘాలభము సం. విణ. (అ.ఆ. అ) దుర్లభము, పొందరానిది.

దుర్ఘాలాపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తిట్టు. ౨. చెడ్డమాట.

దుర్ఘాలోకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్దర్శము, చూడశక్యముకానిది (కాంతి మొ.)

దురావారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆవరింపరానిది. ౨. నివారింపరానిది, ఆఁపరానిది.

దురావెట్టు. అ. క్రి. (దురా + పెట్టు) శాసించు, ఆనవెట్టు.

క. నుదు రాజిగిక్రొన్నెలచె,న్నుదురాగత మను చెంట్లను దురావెట్టు న్నదురా యని ముంగురులె న్నదురా నెఱివేణి జీవనదురాజసముల్. శశాం. ౩. ౪౮.

దురాశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దుష్టమైన ఆశ, పేరాస.

దురాశయము. సం.విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. చెడ్డ మనస్సు గలది, దురభిప్రాయముకలది. ౨. చెడ్డ ఆశ్రయము గలది. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డమనస్సు, చెడ్డ అభిప్రాయము. ౨. చెడ్డఆశ్రయము

దురాసదము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧.పొందరానిది, దుష్ప్రాపము. ౨. దుర్ధర్షము, మార్కొనరానిది. ౩.దుర్గమము,పోరానిది.(అడవి మొ.)

దురితదమనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) పాపములను పోఁగొట్టునది. (అ. ఈ. అ) పాపములను పోఁగొట్టుటకు సా[illegible] http://sanskritcentral.com/

దురితదమని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శమి, జమ్మి౹.

దురితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్గతిని ప్రాపింపఁజేయునది; పాపముతోఁ గూడినది. వి. అ. న. ౧. పాపము. ౨. కష్టము, ఆపద.

క. పరహితచరితులకు శుభం,బరుదే యనుబుధులపలుకు లనృతంబులు గా,వరయఁగ దైవము మత్సఖు, దురితములఁ బెట్టె ననుచు దురపిల్లె మదిన్. దశకు. ౨. ౪౬.

దురిష్టము. సం. వి. అ. న.౧. అభిచారక్రతువు, ఒకనికి కీడు గావించుతలఁపుతో చేయుక్రతువు ౨. చెడ్డకోరిక, శాపము.

దురీన. ద్రు. క్రి. విణ. తటాలున.

పంచచామరము...పొల్తుకల్ దలిర్త ర,చ్చరల్ మలం గలంచ మించుసంద్రు నందుఁబుట్టుచున్ దురీన లేచునట్టిజాడ దోఁపఁ జూప నెన్నఁగన్. యయా. ౩. ౪౧.

దురుక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) పరుషముగా పలుకఁబడినది. వి. అ. న. దుష్టవచనము, చెడ్డమాట.

దురుక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. చెడ్డమాట.

దురుచ్ఛేదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఛేదింపరానిది; పెకలింపరానిది ౨. నశింపఁజేయరానిది.

దురుత్తరము సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. బదులుచెప్ప శక్యము గానిది. ౨. దుస్తరము, దాఁటరానిది. వి. అ. న. ౧. చెడ్డయుత్తరము. ౨. కష్టముతో దాఁటుట.

దురుదాహారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉదాహరింపరానిది, చెప్పుటకు శక్యము కానిది. వి. అ. పుం. దుష్టమైనయుదాహరణము.

దురుద్వాహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) భరింపరానిది. మోచుటకు శక్యము కానిది.

దురుపదములు. వి. బ. (దురుసు+పదములు.) త్వరగా వేయుపాదవిన్యాసములు.

గీ. దురుపదంబులు సొక్కు మెసిదులు వోపఁగ, సరిగ నిరుఁగేలఁ గుంచియల్ సవదరించి, పెక్కు వగజక్కుణీ కొప్పు ద్రొక్కి నొక్కు, చక్కనిమిటారి... దశా. ౭. ౧. ౭౨౭.

దురువరము. వి. నీచజాతి.

సీ. పొసఁగినఘనవిధంబులవా రటుండఁగా దురువరంబులవారిమురువు హెచ్చె. కువల. ౧. ౪౦.

దురుసు. విశే. ౧. కఠినము.

(క) గట్టిది, అభేద్యము.

సీ. దారుశిలాయంత్రతతి కొమ్మకొమ్మలఁ దోరంబు గావించి దురుసు సేయ. ఉ. రా. ౪. ౨౭౯. ౬. ౧౯౯.

క. అడుసుదుక్కులను మ ల్లెడలఁగాఁ బాలల దురు సైనగనిమలు నటికినటికి. ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౩.

(చ) క్రూరము, నిర్దయము.

గీ. అనుచుఁ జెల్వపుఁ జెంగల్వయరిదికిరుసు, దురుసుమాస్టిని బదరి యయ్యురుసుపట్టి, గురుసుమద్యోతనుని దూటి గరుసు మీఱి, పేరిములు వాలెడుమరుత్కుమారు సనిరొ. కువల. ౪. ౩౧.

గీ. దురుసుదండనలతో ధర యేలుదొరఁ గన్న హింసాపరుం డని యెంచ రతని. ఉ. రా. ౬. ౧౯౯.

(ట) సడలనిది.

సీ. దురుసుగాఁ బై కెగఁద్రోసి కట్టినవాలుచను దోయి బిగి చూపుజంటువికె. దశా. ౯. ౩౭౯.

౨. హెచ్చైనది, అధికము.

క. పరహితుఁడు మిన్నుఁ గను... మీఁది దురుసు సీరమీఁద వానతూర ల్బిజసుం,దదు లెదు రెదు రే చూతురు, మరుబారికిఁ జిక్కి-కాన మగుడ న్వలయుఁ. శుక. ౨. ౩౪౫.

సీ. తొలిచూలుకా న్పాటు దురు సౌనొ ప్రసవా త్రి యిలువేల్పులకును మీఁ దెత్తి రాఁకె. ఇందు. ౨. ౫.

వి: ౧. వేగము, తొందర.

సీ. దురుసుగా వెడలెడిబిరుసులపూవులు భూనభోంతరములఁ బొదివికొనఁగ. దశా. ౩. ౧. ౨౫౩.

చ...కరపాటవ మొప్ప నలుండు సేతు వ,చ్చిరువుగఁ సంఘటించె నది సీతకు భూమి యభీతిహ స్తమున్, దురుసుగఁ జాచెనో యనఁగ దోఁచె వనేచరవీరకోటికిన్. చం. రా. ౯. ౪౬.

వ...వేఁటకుం, దురుసుగ మారుఁ డస్త్రములు నూలె... ఉ. రా. ౫. ౨౩౯.

౨. కాఠిన్యము.

ద్వి...ఇంత, దురుసు గైకొనుట నీకో పంబు గాదు. విష్ణు. పూ. ౨ ఆ. (శ. ర.)

చ. దురుసున నామదికిన్ గినుక దోఁపకముందర సీతఁ దెచ్చి యి,ద్దరణి యొసంగినన్ బ్రతుకును...ఉ. రా. ౯. ౧౧౧.

౩. విధము.

వ...చట్టంబున నెగయు నాకాశబాణంబుల దురుసున...ప్రబంధ. ౭౭౭...

జః దురుపదములు.

దురూహము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) వితర్కింప నలవి గానిది, ఊహింపరానిది. వి. అ. పుం. చెడ్డయూహ.

దురేషణా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. చెడ్డకోరిక. ౨. శాపము, తిట్టు.

దురోదరము. సం. వి. అ. న. ౧. జూదము

౨. పందెము. ౩. అక్షము, పాచిక.

దురోదరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జూదరి.

దుర్గ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దుర్గాదేవి. ౨. నల్ల పిచ్చుక. ౩. నీలిచెట్టు.

దుర్గంధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డకంపు గలది. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డకంపు, గబ్బు. ౨. ఉల్లి. న. సౌవర్చలవణము.

దుర్గంధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) చెడ్డకంపు గలది, గబ్బు కలది.

దుర్గతి. సం. విణ. (ఇ) దుష్టమైనగతి కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దౌర్భాగ్యము, దుస్థితి. ౨. దారిద్ర్యము, పేదఱికము. ౩. విపత్తు. ౪. నరకము. ౫. చెడ్డత్రోవ.

దుర్గతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దీనుఁడు, దైన్యము నొందినవాఁడు. ౨. దరిద్రుఁడు, బీద. ౩. విపన్నుఁడు, ఇడుమ నొందినవాఁడు.

దుర్గపతి. సం. వి. ఇ. పుం. దుర్గాధ్యక్షుఁడు.

దుర్గపాలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆపదలందు రక్షించువాఁడు. ౨. దుర్గరక్షకుఁడు, కోటకాపరి.

దుర్గమము. సం. విణ=దుర్గము.

దుర్గము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పోవుటకు కష్టమైనది. ౨. పొందుటకు కష్టమైనది. ౩. తెలిసికొనుటకు కష్టమైనది. వి. అ.పుం.న. ౧. వనపర్వతప్రవాహాదులందు కష్టముగా నుండుత్రోవ. ౨. కోట. (దుర్గము లాఱువిధములు. ౧. ధన్వదుర్గము, నలుప్రక్కలను అయిదామడలమరుభూమిగలకోట. ౨. మహీదుర్గము, చుట్టును మట్టిదిబ్బలు గలకోట. ౩. వార్క్షదుర్గము, చుట్టును వృక్షములుగలకోట. ౪. జలదుర్గము, చుట్టును నీరుగలకోట. ౫. నరదుర్గము, చుట్టును చతురంగబలములుగలకోట. ౬. గిరిదుర్గము, చుట్టును కొండలు గలకోట.) ౩. ఒడుదొడుకు భూమి. ౪. కష్టము, విపత్తు.

శ్లో. విద్యాతపః సమృద్ధేషు హుతం విప్రముఖాగ్నిషు,నిస్తారయతి దుర్గాచ్చ...మను. ౩.౯౮.

క. వినుఁ డెల్లవారు దుర్గంబును గడచి శుభంబు నొంది పురుషార్థములం, గనువార కాక యనియెడు, ననుగ్రహము వలదె యిట్టు లనఁదగ వగునే. భార. శాం. ౬. ౨౯౯.

గీ...తన్నుఁదాన, కనుచు నుండెడుయోగి దుర్గంపుఁ జోటు,వెడల నరిగి సుఖస్థానవిభవ మొందు. భార. శాం. ౫.౪౯౨.

దుర్గలంఘనము. సం. వి. అ. న. -దుర్గములను దాఁటుట- కష్టములను దాఁటుట. వి. అ. పుం. లొట్టియ, ఉష్ట్రము.

దుర్గసంచరము. సం. వి. అ. పుం. దుర్గము లగు ప్రవాహాదులు దాఁటుటకు కట్టినవంతెన మొ. ౨. దుర్గమందు సంచరించుట.

(ఇట్లే: దుర్గసంచారము.)

దుర్గాధ్యక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దుర్గమునకు ఒడయఁడు; ౨. దుర్గరక్షకుఁడు.

దుర్గ్రహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అపామార్గము, ఉత్తరేను.

దుర్గ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పట్టుకొనరానిది. ౨. తెలిసికొనరానిది. ౩. దురాసదము, పొందరానిది.

దుర్ఘటము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఘటింపరానిది, కూర్ప శక్యము గానిది.

దుర్ఘోషము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) దుష్టమైన ధ్వని కలది. వి. అ. పుం. ౧. దుష్టధ్వని. ౨. ఎలుఁగుబంటి. (వాచ.)

దుర్జనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దుష్టజనుఁడు, ఖలుఁడు.

దుర్జయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గెలువ రానివాఁడు, జయింపరానివాఁడు.

దుర్జరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ముదియ నిది. ౨. దుష్టమైనజరకలది. ౩. జీర్ణముకానిది. (ఆహారాది.)

దుర్జాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డ పుట్టుకగలది. ౨. సమంజసముకానిది, అనుచితము. వి. అ. న. ౧. కష్టము, విపత్తు. ౨. అయుక్తత.

దుర్జాతి. సం. విణ. (ఇ) ౧. దుష్టుఁడు. ౨. నిందితవంశపువాఁడు. ౩. నిందిత మగుపుట్టుక గలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దుష్టమగుజాతి. ౨. దుష్ట మగుపుట్టుక.

దుర్జ్ఞానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెలిసికొన రానిది. వి. అ. న. చెడ్డజ్ఞానము.

దుర్జ్ఞేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెలిసికొనరానిది.

దుర్ణయము. సం. వి. అ. పుం. దుర్న్యయము, దుర్నీతి.

క. కర్ణుండు రేఁచి పెట్టఁగ, దుర్ణయపరుఁడై నశకుని దుశ్శాసను లీ,నిర్ణయమె మే లనఁగ నీ, కర్ణములకు నించు నెట్లు కార్యవచనముల్. భార. ఉద్యో. ౨. ౨౭౨.

దుర్దమనము. సం = దుర్దమము.

దుర్దమము. సం. విణ, (అ. ఆ. అ.) అడఁపరానిది.

దుర్దర్శనము. సం. విణ = దుర్దర్శము. వి. అ.న. దుష్టమగుదర్శనము.

దుర్దర్శము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చూడ శక్యముకానిది.

దుర్దశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుస్థితి, దురవస్థ, కష్టదశ.

దుర్దాంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అడఁపరానిది, నిగ్రహింపరానిది. ౨. ఉద్ధతమైనది, గర్వించినది, వి. అ. పుం. ౧. వత్సతరము, దూడ. ౨. కలహము. (వాచ.)

దుర్దినము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్ట మగు దినము కలది. వి.అ.న. ౧. మబ్బుక్రమ్మినదినము. ౨. చెడ్డదినము. (వ్యతి. సుదినము.) ౩. అంధకారము, కటికిచీకటి.

దుర్దివసము. సం. విణ = దుర్దినము. వి. అ. పుం. దుర్దినము.

శ్లో. దుర్దివసే ఘనతిమిరే దుస్సంచారాసు నగరవీథీషు, పత్యుర్విదేశగమనే పరమసుఖం జఘనచపలాయాః. హితోప.మిత్రభేదము. ౧౮౪.

దుర్దురూటుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాస్తికుఁడు. (ఇది కర్మధారయసమాసమున ఉత్తరపదముగానే యుండును.)

ఉదా: మీమాంసకదుర్దురూటుఁడు = నాస్తికమీమాంసకుఁడు.

దుర్దృష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డదృష్టితోఁ జూడఁబడినది. ౨. (వ్యవహారమున) రాగాదిదోషములచే అన్యాయముగా తీర్పు చేయఁబడినది. (వ్యాఖ్యేయము మెం.)

దుర్దైవము. సం. వి. అ. న. దౌర్భాగ్యము, దురదృష్టము.

దుర్ధరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరింపరానిది. ౨. దుర్భరము, భరింపరానిది. వి. అ. పుం. ౧. పాదరసము. ౨. నరకవిశేషము. ౩. ఋషభము. ౪. భల్లాతకము, నల్లజీడి.

దుర్ధర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నల్లముష్టి.

దుర్ధర్షుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఎదిరింపరానివాఁడు, తిరస్కరింపరానివాఁడు. ౨. దరి చేరరానివాఁడు, భయంకరుఁడు.

దుర్ధీ. సం. విణ. (ఈ) దుష్టబుద్ధి కలవాఁడు. (వ్యతి. సుధీ.)

దుర్ధీకుఁడు. సం. విణ.(అ.ఆ.అ.)=దుర్ధీ.

దుర్నయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్నీతి కలది, చెడ్డనడవడి కలది. వి. అ. పుం=దుర్నీతి.

దుర్నామ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పెనుఁగుజలగ.

దుర్నామకము. సం. వి.అ.పుం. మూలరోగము.

దుర్నామము. సం.విణ. (న్.న్,అ,మ్నా. న్.) చెడ్డపేరు కలది. వి. న్. న. ౧. చెడ్డపేరు. ౨. అర్శోరోగము,మూలవ్యాధి.

దుర్నామారి. సం. వి. ఇ. పుం. అర్శోఘ్నము; సూరణము, కంద.

దుర్నిగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిగ్రహింపరానిది; అడఁపరానిది.

దుర్నిమితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కష్టముచే ఉంపఁబడినది. ౨. తొందరతో ఉంపఁబడినది. (పాదము మొ.)

శ్లో... పదేపదే దుర్నిమితే గళంతీ, కస్యాశ్చిదాసీద్రశనా తదానీ, మంగుష్ఠమూలార్పిత సూత్రశేషా. సం. రఘు. ౭. ౧౦.

దుర్నిమిత్తము. సం. వి. అ. న. ౧. అవశకునము. ౨. కుచ్ఛితపు నెపము, దుష్టహేతువు.

దుర్నీతి. సం. విణ. (ఇ) ౧.చెడ్డనడవడి కలవాఁడు, దుష్టనీతి కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧.చెడ్డనీతి; దుష్టపరిపాలనము. ౨. చెడ్డనడవడి.

దుర్నీతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్నీతి కలవాఁడు, చెడ్డనడవడి కలవాఁడు.

దుర్బలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. [illegible] బలము కలది. ౨. కృశము, బక్క. ౩.శిథిలము; బిగి లేనిది.

దుర్బుద్ధి. సం.విణ. (ఇ) ౧. దుష్టబుద్ధి కలవాఁడు. ౨. మూర్ఖుఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ.దుష్టమగుబుద్ధి.

దుర్బోధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెలిసికొన శక్యముకానిది, తెలియరానిది, గ్రహింపరానిది. ౨. దుష్టమగుబోధము కలది. వి. అ. పుం. దుష్టమగుబోధము.

దుర్భగ. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ౧. మగఁడొల్లనియాఁడుది. ౨. గయాళి, ధూర్తస్త్రీ.

దుర్భగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దురదృష్టవంతుఁడు; అదృష్టహీనుఁడు. ౨. అందము లేనివాఁడు, వికృతాకారము కలవాఁడు.

దుర్భరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) భరింపరానిది, సహింపరానిది.

దుర్భాగ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) దురదృష్టవంతము. వి. అ. న. దురదృష్టము.

దుర్భావన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చెడ్డతలంపు.

దుర్భిక్షము. సం. వి. అ. న. ౧. క్షామము, కఱవు. ౨. లేమిడి. అవ్య. భిక్షాభావము, భిక్షలేమి.

దుర్భిషజ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చికిత్స చేయరానిది, కుదుర్పరానిది. (రోగము మొ.) వి. అ. న. ౧. దుష్టమైనచికిత్స. ౨.కష్టమైన చికిత్స.

దుర్భేదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) భేదింప శక్యముకానిది, భేదింపరానిది.

దుర్మంత్రణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చెడ్డయాలోచన.

దుర్మంత్రణము. సం=దుర్మంత్రణ.

దుర్మంత్రము. సం. వి. అ. పుం. ౧.చెడ్డయాలోచన. ౨. చెడ్డమంత్రము.

దుర్మతి. సం. విణ. (ఇ) ౧. దుష్టబుద్ధి కలవాఁడు. ౨. మూఢబుద్ధి కలవాఁడు. వి. ఇ. పుం. ఒకసంవత్సరము. స్త్రీ. చెడ్డబుద్ధి, దుర్బుద్ధి.

దుర్మదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-దుష్టమైనమదము కలది-మత్తుగొన్నది, ఉన్మత్తము. వి. అ. పుం. దుష్టమగుమదము.

దుర్మను(నసు)ఁడు. సం. విణ. (స్) వ్యాకులమైనమనస్సు కలవాఁడు, కలఁగినమనసు కలవాఁడు. ౨. చెడ్డమనస్సుకలవాఁడు, దుష్టమనసుకలవాఁడు.

దుర్మర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దూర్వ[?]. ౨. శ్వేతదూర్వ [?].

దుర్మరణము. సం. వి. అ. న. (విషభక్షణాదులచేతఁ గలుగు) చెడ్డచావు.

దుర్మరము. సం=దుర్మరణము.

దుర్మర్యాదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మరియాద లేనివాఁడు, మేర మీఱినవాఁడు.

దుర్మర్షణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సహింపశక్యముకానివాఁడు, సహింప రానివాఁడు.

దుర్మర్షుఁడు. సం=దుర్మర్షణుఁడు.

దుర్మల్లిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఉపరూపకభేదము, నీచనాయకప్రధానమును కైశికీభారతీవృత్తులు కలదియు నగు నాలుగంకములయుపరూపకము. సా. ద. ౬. ౨౭౩.

దుర్మిత్త్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కుచ్ఛితపు చెలికాఁడు. ౨. అమిత్రుఁడు, శత్త్రువు.

దుర్ముఖము. సం. విణ. (అ. ఆ. ఈ. అ.) ౧. వికృతమగుముఖము కలది. ౨. అప్రియము పలుకునది, ప్రేలరి. వి. అ. న. దుష్టమగుముఖము. పుం. ౧. అశ్వము, గుఱ్ఱము. (కల్ప.) ౨. ఒకానొక సంవత్సరము. (దుర్ముఖి అని వాడుక.)

దుర్ముఖుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకరాక్షసుఁడు.

దుర్మూల్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి విలువ గలది, న్యాయ్యమగు వెలకంటె నెక్కువ వెల గలది. వి. అ. న. అన్యాయ్యమగు వెల.

దుర్మేధు(ధసు)ఁడు. సం. విణ. (స్). ౧. మూఢబుద్ధిఁగలవాఁడు, మందమతివాఁడు. ౨. దుష్టమగుబుద్ధి కలవాఁడు.

దుర్యశము. సం. విణ. (స్.) చెడ్డయశస్సు కలది. వి. స్. న. దుష్కీర్తి, అపకీర్తి.

దుర్యోగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డపన్నగడ, దుష్టోపాయము. ౨. (జ్యోతి) దౌర్భాగ్యసూచకమగు గ్రహయోగము; అట్టిగ్రహయోగముచే సూచితమగు దురవస్థ. ౩. దుస్సాంగత్యము.

దుర్యోధనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) యుద్ధము చేయశక్యము కానివాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. ధృతరాష్ట్రుని పెద్దకొడుకు. ౨. మనువంశస్థుఁడగు నొకానొక రాజు.

మ. మనువంశంబునఁ బుట్టి సర్వజనతామందార మై నేల యెల్లను బాలించి జగత్త్రయీప్రణుతలీలం బొల్చె దుర్యోధనుం, డను రాజు...భార. ఆను. ౧. ౪౪.

దుర్యోని. సం. విణ. (ఇ) నీచపుఁబుట్టుక కలది. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. దుష్టమైనయోని.

దుర్లక్ష్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చూడశక్యము గానిది.

దుర్లభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దురాలభ, తీఁటసిందరి[?]. ౨. శ్వేతకంటకారి, తెల్లవాఁకుడు[?].

దుర్లభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పొంద శక్యముకానిది. ౨. అతిప్రశస్తము. ౩. ప్రియము. వి. అ. పుం. ౧. కచోరము. ౨. గంటకచోరము.

దుర్లలితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అమితముగా లాలనచేయఁబడినది, అతిమాత్రము బుజ్జగింపఁ బడినది.

వ. హా వత్స దుశ్శాసన హా విక్రమైకరస హా మదంకదుర్లలిత క్వాసి...సం. వేణీ. ౪.

౨. దుశ్చేష్టలు కలది. ౩. చపల మైనది. ౪. దుష్టేచ్ఛ కలది. వి. అ. న. ౧. దుష్ట మగు ఇచ్ఛ; దుర్లభవస్తువులందలివాంఛ. ౨. దుశ్చేష్టితము, దుష్కృత్యము. ౩. చాపల్యము.

దుర్లసితము. సం. వి. అ. న. దుశ్చేష్ట, చెడ్డపని.

దుర్లేఖము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వ్రాయుటకు శక్యము కానిది.

దుర్వచము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెప్పశక్యము కానిది.

దుర్వర్ణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డరంగు కలది. ౨. చెడ్డయక్షరములు కలది. వి. అ. న. ౧. వెండి. ౨. నూఁగుదోసకాయ. ౩. కుష్ఠభేదము. పుం. న. దుష్ట మైనయక్షరము. పుం. చెడ్డరంగు.

దుర్వసతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. కష్టము కలిగించుగృహము. ౨. దుఃఖముతో నుండుట, కష్ట మైనయునికి.

దుర్వసము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వసింపరానిది.

దుర్వహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వహింపరానిది, మోయ శక్యము కానిది.

దుర్వ్యసనము. సం. వి. అ. న. ౧. చెడ్డవ్యసనము (ద్యూతాది.) ౨. కూడనియాసక్తి.

దుర్వాక్కు. సం. విణ. (చ్. కలవాఁడు; నింద్యవచనము లాడువాఁడు. ౨. అప్రియములు పలుకువాఁడు. వి. చ్. స్త్రీ. ౧. నింద్య మగువాక్కు, చెడ్డమాట. ౨. అప్రియ మగుమాట.

దుర్వాదము. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. అపకీర్తి. ౨. అప్రియము లాడుట. ౩. అపవాదము, నడి. నింద. ౪. చెడ్డవాదము, అశాస్త్రీయవాదము.

దుర్వారణము. సం=దుర్వారము.

దుర్వారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివారింప శక్యము కానిది.

దుర్వార్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. అప్రియ మగు వార్త. ౨. చెడ్డవృత్తాంతము.

దుర్వాసన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ ౧. దుష్ట మగువాసన, దుర్గంధము, చెడ్డకంపు. ౨. దుష్ట మగు సంస్కారము, దుష్ట మగుజన్మాంతరవాసన. ౩. పూరింప రానికోరిక, గొంతెమకోరిక.

దుర్వాసు(సుసు)ఁడు. సం. విణ. (స్) దుష్ట మగువస్త్రము కలవాఁడు. వి. స్. పుం. ఒకానొకముని. (అత్రికి అనసూయయందుఁబుట్టినవాఁడు. ఇతఁడు ముంగోపి.)

దుర్వాసితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుర్వాసన కలదిగాఁ జేయబడినది. (వ్యతి. సువాసితము.)

దుర్విచింత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చింతింపరానిది, తలపోయ శక్యముకానిది.

దుర్విదగ్ధుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నేర్పరి కానివాఁడు. ౨. మూర్ఖుఁడు. ౩. గర్వితుఁడు, విఱ్ఱవీఁగువాఁడు,

దుర్విద్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్ట మగువిద్య కలవాఁడు. ౨. విద్య లేనివాఁడు. (విల్యమ్స్.)

దుర్వి[illegible]ఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దరిద్రుఁడు.

౨. ఖలుఁడు, దుర్జనుఁడు. ౩. మూర్ఖుఁడు, మొ అవి. ౪. నీచుఁడు, అధముఁడు.

దుర్వినయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.). ౧. దుష్టవినయము, దొంగవినయము. ౨. అడఁకువ లేమి. ౩. చెడ్డనడవడి.

దుర్వినీతము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) శిక్షితము గానిది (గుఱ్ఱము మొ.)

దుర్వినీతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వినయము లేనివాఁడు. ౨. విద్యలందు శిక్షితుఁడు కానివాఁడు. ౩. చెడ్డనడవడి కలవాఁడు.

దుర్విపాకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డఫలము కలది; దుష్టమగుపర్యవసానము కలది. వి. అ. పుం. చెడ్డఫలము, ఈజన్మముననో పూర్వజన్మముననో చేసినకర్మములయొక్క చెడ్డఫలము.

దుర్విమోచనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విడిపింపరానిది. వి. అ. న. కష్టమగువిమోచనము.

దుర్విలసితము. సం. వి. అ. న. ౧. దుశ్చేష్టితము, చెడ్డపని. ౨. దుష్టవిలాసము, దుష్టమగులీల.

దుర్విలాసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దుష్టమగు లీల. ౨. దుష్టచేష్ట, చెడ్డపని.

దుర్వృత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డనడవడి కలది. వి. అ. న. చెడ్డనడత.

దుర్వృత్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. చెడ్డనడవడి. ౨. చెడ్డవ్యాపారము.

దుర్వేదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తెలిసికొన రానిది. ౨. పొంద రానిది.

దుర్హితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అహితుఁడు, హితుఁడు కానివాఁడు.

దుర్హృదయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డ హృదయము గలవాఁడు.

దుర్హృదుఁడు. సం. విణ. (ద్) చెడ్డమనస్సు కలవాఁడు. వి. పుం. పగవాఁడు, శత్రువు. (వ్యతి. సుహృదుఁడు.)

దులదుల. వి. ౧. వెడలుట మొ. వానియందలి శైఘ్ర్యానుకరణము. (సంభ్రమము అని శ. ర.)

క. తెలతెల నయ్యెను దిక్కులు, పలపల నుడుగణము మాయఁబారెను బయలన్, కలకలఁ గూయఁ జొచ్చెను, దులదులఁ దుమ్మెదలు తమ్మితుటుముల వెడలెన్. హంస. ౧. ౧౩౮.

క. చెలి తీవయయ్యె లూఁగఁగ, నలరున్ జడయు న్నాగంబు నలుక మెయిన్ జ్వాలిలిడిండి దగుల నెలయున్, దులదుల వెనుకకును గదిమి త్రోపాడురహిన్. యయా. ౪. ౨౨.

వ...కొండలు దులదులఁ బఱతెంచి దడదడ గుండెలు దల్లడము లందఁ గన్నులు చీకట్లు గ్రమ్మ... డప్పి డప్పి యనువారును. ప్రబంధ. ౪౨౪, ౧౨౭.

౨. పొడి.(చూ. దులదులనగు.)

జః దులదులనగు.

దులదులనగు. అ. క్రి. (√దులదుల.) పొడియగు.

గీ. కాలి దులదులనై పిండిపోలె రాలి, నట్టియించేట్లు గలవు నీ వారగింప. కాశీ. ౩. ౭౭.

సీ. అవనిపంకము పొంక మఱి దులదులనయ్యె, నెల్లురెల్లలఁ బువ్వు మొల్లమయ్యె. పద్మ. ౫. ౨౭.

దులి. సం. వి. ఇ. పుం. ముని. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ఆఁడుతాఁబేలు. (కల్ప.)

దులు(ల్లు)=దుల్లు. అ. క్రి. రాలు, పడు. (చూ. దులుపు.)

జః దులుపు.

దులుపు. స. క్రి. (√దుల్లు.) ౧. రాల్చు, పడఁజేయు; (ప్రక్కల నంటు కొన్న గింజలు మొ.) రాల్చు.

గీ. అఁగ దాదండ ముద్దండ మగుచుఁ దాఁకి, త్రోఁకవెం డ్రుక యైనను దులుప దయ్యె. దశా. ౧. ౭౯౯.

గీ. గాదె తెఱచి చూచి కలభియ్య మన్నియుఁ, జెగిన నందుఁ జొచ్చి తిరుగువాఱఁ, దుడిచి దులిపి యొక్కడో సెఁ డుండినఁ దెచ్చి, వారి జాక్షి వండి వార మోపె. భోజరా. ౬. ౧౮౫. (శ. ర. పా.)

క. తల గోఱిగి విడిచిపెట్టిన, దులుపుకొనుచు వెళ్లఁదనము దుఃఖము సిగ్గున్, గలఁపఁగ బీరము లావును, బోలిపోయి విదర్భరాజపుత్త్రుఁడు మరలెన్. పద్మ. ౧౦. ౩౪.

౨. బాడించు, విదిలించు.

సీ. జడముడు ల్వీడిన సవరగా ముడుఁచుచు జిలుఁగువన్నియలబొంతలు దులుపుచు. చెన్న. ౫. ౩౭౭.

క. ప్రాతఃకాలమునం దర, శేతిరి యేతెంచి వేఁడ శే దనక కడున్, భీతైకలంత యొసఁగితిఁ, జేతులు దులుపుకొని యుంట శివుఁడే యెఱుఁగున్. శేవ. ౨. ౫౩. (చేతులు దులుపుకొని యుండు=చేత ద్రవ్యము లేకుండు.)

౩. మేలొక్కనఁజేయు.

శా. మూలం గూర్కొడుపాఁపకన్నె దులుపన్ మూర్ధాభిషేకంబునన్. పి. శకుం. ౨. ౧౧౪.

దులిపివేయు = బాడించు, నిందావాక్యములు పలుకు.

(వ్యవ.) వాఁడు వానిని నడువీధిలో పెట్టి దులిపి వేసినాఁడు.

దువ=దుగ. వి. (సం. ద్వౌ. ప్రా. దువే.) రెండు. (శ. ర.)

జః దువ్వలువ.

దువారము. వి. (సం. ద్వారమ్. ప్రా. దుఆరమ్.) వాకిలి. ద్వారము.

సీ. కదళికాస్తంభముల్ కనకకుంభంబులు దల దువారంబులఁ దగులుపఱచి. రసిక. ౬. ౧౭౯.

సీ. తలదువారంపుఁబొంతల నంటిబోవియులును నిండుఁగుండలు నొనర నిలిపి. అచ్చ. శా. అయో. ౧౦.

దువాళము=దువాళి. వి. వేగమున అంతమేరయు పరుగుగా పాఱెడిఅశ్వధార, ప్లుతము.

ఉ. చూపులు వారకామినులచొక్కపుగుబ్బలపై దువాళపుంగోపులు నూప రూపమునఁ గోయిలమూఁకలఁ బచ్చవిల్లుఁ బూఁ, దూపులు దాఁచి దేహలతతో విహరించెడుమారుఁడో యనన్. మాపులు గాఁగ భూమురవమారుఁడు నిచ్చలు వచ్చు వీథికిన్. నిరం. ౨. ౧౯. ఆం. భా. ౨. ౧౯౪.

దువాళి=దువాళము, దువ్వాళి. వి. ౧. అశ్వధారావిశేషము, అశ్వప్లుతము; పరుగు, గంతు.

సీ...దువాళ మన దు. గీ. వాళి యనఁగను బ్లుతముగా వఱలుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౯౪.

శా. స్వచ్ఛాయన్ సుముఖిన్ సహస్రకరుఁ గొల్వం బెట్టి హేలావిహారేచ్ఛన్ గోడిగయై దువాళిఁ జనియెన్...వరాహ. ౫. ౯౦.

ఉ. ఉక్కళి పైనమంచిమనువొప్పెడునాహయరత్న మెక్కినన్, గక్కప మేమి లేక రవగాలును జోడన యడ్డవేడెమున్, లుక్కు దువాళి జంగనడలుం గనిపించుచుఁ బోయిపోయి రాజక్కడ వన్నె సోఁక నటు హాయనినన్ గదలెన్ జరీలునన్. సారంగ. ౧. ౭౨. (భ్రా. పా.) జై. భా. ౫. ౧౯౬.

క. హాలికుఁడు నీవా యనుచుం, జలి విడిచి ప్రహాస మెసఁగ శయములఁ గాళ్లం, బిలపిల నెదురఁగ బఱచిన, నల్లగాడిదయున్ దువాళి నటిలికి వచ్చెన్. వేం. పంచ. ౩. ౫౦.

రగఁజే. వనిత తాదురా దువాళి వలదు వల దుప
వసపీమ. చంద్ర. ౪. ౨౧.

త్రి. పాలకీభోయలు పలుకు మాటలలో నొకటి.

వ...బెస్తలు... పదిలము మించడుగు దువాళి
...అన విని సంతసిల్లి కంసారి... ప్రబంధ.
౬౦౫.

ఱ. ధువాళించు, దువాళిఁదోలు, దువాళిచేయు.

దువాళి(డి)ంచు=దువాళిఁదోలు. స. క్రి. (√దు
వాళి. క.దువాళిను.)౧.-అశ్వాదులను-దువాళి
ము చేయించు, ఏకధాటిని పరుగెత్తించు, ప్లుత
గతివిశేషముతో నడిపించు.

సీ. కౌస్తుభరత్న మొక్కటి పూని గాలిమేఁ
తలకడియంబును దాల్చె నొకటి, తెలిహొన్నా
రి దువాళించె నొక్కటి తోడుకుభాభా వె
క్కి తోలె నొకటి. వరాహ. ౫. ౧౧౮.

ఉ...ఘుమ్మాయించిన నేల గ్రక్కదల నిట్టటు
గా వడిఁ ద్రొక్కుచుఁ దువ్వాళించిన గట్టు
గు ట్టనక లెక్కకు మిక్కిలి దవ్వు వాఱు
చుఁ. యయా. ౧. ౮౨.

సీ. ఇది గాడ్పుబాబాల పెక్కు క్రొవ్విరితావి
యబిపిల్ దువాళించునట్టిబయలు. చంద్రా.
౪. ౧౯౨. విరం. ౩. ౧౨.

౨. ప్రసరింపఁజేయు, వ్యాపింపఁజేయు.

మ. చెఱఁగు ల్వ్రాఁతపపిండివ్రాఁతమిసిమిం జి
త్రాతిచిత్రంబులై, మెఱయన్ రత్నపుఁగు
చ్చులంచులబడి న్నించుల్ దువాళించుక్రొ
మ్మెఱుఁగుంజెంద్రికకావిపట్టు సురభూమీజా
ర్పితం బిచ్చె న్నాతలుచుంగన్నులవేల్పుపట్టి
వసుగోత్రామండలస్వామికిన్.వసు.౫.౭౪.

మ...మానికపుఁగెంజాయల్ దువాళించుపావ
లం పాదంబుల మెట్టి ప్రాణవిభుఁ గొల్వం
గొల్వవిహాపాలకున్. కాళ. ౨. ౬.

అ. క్రి. ౧. ప్రసరించు.

సీ. వెలిక్రొత్తము త్తియంబులఢా ల్దువాళింప కొ
లుఁగురాజాహారంగులు వెలుంగ. నీలా,
౨. ౪౯.

మ...హారాలంకృతిస్తోమముల్, సరసత్వంబున
నిచ్చి పంచి కొలువుం జాలించి తాఁ బో
యె భూపరతీకుండు మనంబు హేమవతి
పై బాళిం దువాళింపగన్. హంస. ౧.౬౭.

౨. (అశ్వాదులు) ప్లుతగతివిశేషముతో నడుచు.

ద్వి. బకమురూపమున డంబకము నూపుచును,
జంచు వాడించి పక్షములు జాడించి, వంచి
గోడించి తీవ్రత దువాడించి, జలజాక్షుఁ
గబళింప కాలియై యసుర. అ. మ. క. ౧.
౫౧ పా. ౭ పం.

దువాళిఁదోలు= ధువాళించు. స. క్రి. (√దు
వాళి.) అశ్వాదులను ప్లుతగతితో నడిపించు;
పరుగెత్తించు.

సీ. నలువుగాఁ బలుఁగురాబలుగుడానిదువాళిఁ
దోలువాఁ డభయంబుకేలువాఁడు. చంద్రా.
౧. ౭౦.

ఉ. తేజము మీఱఁగా మరుఁడు భే యని వన్ని
య మీఱఁ జిల్కరా, తేజిఁ దువాళిఁదోలి...
దశా. ౨. ౩౦౦.

దువాళిగాఁగఁదోలు = దువాళిఁదోలు.

గీ. నాతి యొఱుఁగుదువా యల్లనాఁడు దేఁగ,
జేత వహియించి చిన్న తేజీ దువాళి, గాఁగఁ
దోలుచు నీత్రోవగా నె చనియె, నామనసు
వానిమీఁదనె నాఁటెనమ్మ.కువల.౩.౧౧౧.

దువాళిసే(చే)యు. స. క్రి. (√దువాళి.) పరుగె
త్తించు, తఱుము.

శా. ప్రాలేయంబు దువాళిసేసిన భయభ్రాంతిఁ
బు లై యూష్మముల్, వాలాయంబుగ
[illegible] ధ్రవనితావక్షోజశైలాగ్రముల్

క్రీడా. ౪౮.

డిండిమవృత్తయుక్తకర్ణాటచాపది. విరివిగా నెల పండువెన్నెలలు గాయ, పురి విచ్చి నెమ్మిగుంపు తటాన డాయ, మరు వాచిలుక వార్వము దువాళి సేయ, తతిగాదు మనుపు మందటను రతిరాయ. ప్రబంధ. ౨౪౨.

చ. వలపు దువాళి సేయఁ బికవాణి కదంబపుఁగమ్మవాసనల్, గులుకుపయోధరంపు మెఱుఁగుల్ హ్రాదయంబున నాఁటునంబకంబుల బెడిదంపువాఁడితనముం గనుపింపఁగ...సారంగ. ౨. ౪౬.

దువ్వ. వి. దుమ్ము, ధూళి; పరాగము.

శా. ప్రవ్వాల్ గాఱుచు నీచుకంపుతఱచుక్ రోఁతై తత్తిం బాసి పెక్, దువ్వక్ బ్రుంగినగర్దభాస్కిఁ దినుచుక్ సుప్రీతమై జాగిలం, బవ్వేల్పుందోరఁ జూచి కొంకదు... మల్లభూ. నీతి. ౯. ఆం.భా. ౨.౨౨౦.

చ...వచ్చెఁగ్రొవ్విరిరవదువ్వచాల్ గొని దివిక్ మలయాచలవాతపోతముల్. చంద్రా. ౪. ౮౦.

సీ.చందురులో మైల జలజంబులో దువ్వ యూడ్చి పోఁద్రోచి శెం డొకటిఁ జేసి. అహల్యా. ౨.౧౧.

దువ్వంటి=దుగలము.

ద్వి. పాలుపార దువ్వంటిఁ బరుడు పుణ్యాహములు దీర్చి యుత్సవాంబుధి నోలలాడి. ద్వి. భా. ౧౦ స్కం. (చి. ని.)

దువ్వటము=దుప్పటము, దువ్వలువ. వి. (సం. ద్విపటీ.) విలువగలసన్ననివస్త్రము.

క. ఎవ్వరు తెచ్చిరో కస్తురి,దువ్వటు మీఱవిక నెలవతులు సవరం బీ,జవ్వాది యన్న నవ్వెల, జవ్వని యూరవ్వ నయనసంజ్ఞం జూపెక్. బహు. ౫. ౧౧౯.

సీ. బంగారుసరిగంచు రంగుసుగ్గడితంపుఁ జెలి దువ్వటము బెళ బెళల నీన.ఘటికా.౨.౧౬.

ద్వి. దువ్వటంబులమీఁదఁ దోయజనేత్ర, యెవ్వియుఁ బనికిరా విచ్చలోఁ దెలియు,ము... ద్వి. భాగ. ౧ స్కం. (శ. ర.)

దువ్వలువ(ల్వ)=దుప్పటము, దుప్పటి, దుప్పటీ, దువ్వటము. వి.(దువ+వలువ.) విలువ గలసన్ననివస్త్రము; వస్త్రము.

సీ...దువ్వల్వ వీణను దుప్పట మన. ఆం.భా. ౨. ౧౫౬.

సీ. కుదురు నిండినమించుగుబ్బచన్నులమీఁద జిలుఁగుదువ్వలువకంచెలయూఁదొడిగి.వైజ. ౬. ౨౨.

సీ. జిలుఁగుఁబైతాణిదువ్వలువలోఁ జిఱుతొడజిగిం గావి పావడరంగు లీన.దశా. ౨.౩౫౨.

గీ. కడిసి చెంగావిదువ్వల్వఁ గట్టి కౌశికి. యయా. ౪. ౯౯.

సీ. చెంద్రికపూవన్నె జిలుఁగుదువ్వలువను దడియుత్తె నొక్క కాంతాలలామ. పారి. ౨. ౧౨.

పసిఁడిదువ్వలువతాల్పు=పీతాంబరధరుఁడు,విష్ణువు ; కృష్ణుఁడు.

గీ. వలపు గులుకంగఁ బసిఁడిదువ్వలువతాల్పు, మేన...కలప మలఁదఁగ వెన్నుఁడు గలుగు నొక్కొ. నీలా. ౧. ౧౦౫.

తోలుదువ్వలువ=చర్మాంబరము.

సీ...వెన్నవి తోలుదువ్వలువ మడిఁచె. హర. ౪. ౯౩.

దువ్వాళి=దువాళి.

(పరుగు.)

ద్వి. బాయగా నిలిచినసారపీకముల,వారణంబులును దువ్వాళి చేసేర. ప్రభు. ౫. ౧౪౩ పౌ. ౧౨ పం.

దువ్వి=దువ్వ[1]. వి. (సం. ద్వీపీ.) ౧. పెద్దపులి. (శ. ర.) ౨. చిఱుతపులి.

సీ. దువ్వలు కేచులు చివ్వంగు లడిదపు మెక మలు సవరపు మెకము లిర్లు. రసిక. ౧.౬౬.

దువ్వ[1]= దువ్వి. వి. ౧. పెద్దపులి, వ్యాఘ్రము.

ఆ. ఈశువరముచేత నెవ్వఁడే నిప్పాటు, శూరుఁ డైన దువ్వఁ జూచి నక్కయొడలు గాల్చి కొన్న వడువున మీ రంత,లావు మాట లాడ లజ్జ గాదె. ఉ. హరి. ౪. ౧౬౫.

౨. చిఱుతపులి.

సీ...ఒకదువ్వ వైర మెత్తి. గీ. కఱవ వచ్చిన నమునికడకుఁ బాఱు,తెంచె నాకుక్క ... భార. శాం. ౩. ౫౨.

దువ్వ[2]. స. క్రి. ౧. (తల) చిక్కుదీయు; చక్కఁజేయు.

చ. తెఱవకు వల్లభుండు పురదేశము వోయిన... కుఱుమణుఁ గైనపుట్టమును గూడఁగ దువ్వని మెలకొప్పు నైమఱుగేడి యింటిలోఁ బతిస మాగమము న్నతియింపుటొప్పగుఁ . పి. శకుం. ౪. ౮౧.

సీ...అలకలు దువ్వి... ఆము. ౫. ౩౭.

సీ. చెదరినముంగురుల్ చెమటచే సుదురంటఁ గొనగోళ్లచే దువ్వకొను బెడంగు.దశా. ౨. ౩౬౦. మనుచ. ౩. ౭౮.

౨.వాత్సల్యమున స్పృశించు,నిమురు;బుజ్జగించు.

క. కవ్వముఁ బట్టినప్రియసుతు, నవ్వసరుహనేత్ర దిగిచి యంకతలమునకుఁ, నవ్వుచు నిడుకొని కూఁకటి, దువ్వుచుఁ జన్నిచ్చె నతఁడు దూఁ టుచుఁ గుడిచెఁ. భాగ. ౧౦ పూ. ౩౫౮.

క. అన సార మెఱుఁగ నేర్చితె, తనయా యని చుంచు దువ్వి తద్దయుఁ బ్రేమం,బున ... దశా. ౪. ౧౫౬.

(వ్యవ.) తనకార్యము సాధించుకొనుటకై అతఁడు వానిని దువ్వుచున్నాఁడు.

జ: దువ్వెన.

దువ్వెన. వి.(√దువ్వ[2].)దువ్వుటకుపయుక్తమైన సాధనము, కంకతిక.

క. అంతటఁ బ్రాచి నిశాపతి, యంతికగతుఁ డౌట విని ముఖాలంబితమః,కుంతలములు దీర్పఁగఁగొను,దంతపుదువ్వెన యనంగ ధవళి మ దోఁచెన్. మనుచ. ౩. ౨.

సీ...పెండ్రు,కలమోపులును దువ్వెనలు గేదె కొమ్ములు పాతకుండలు చిన్నిబాడితలును. చెన్న. ౨. ౨౦౪.

చ...విరు లద్దముల్ సురఁటులుం దెలిదంతపు దువ్వెనల్ ముదం, బడర ధరించి..., కువల. ౪. ౧౩౭.

దుశ్చరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆచ రింప రానిది. ౨. దుష్టముగా చరించునది. ౩. దుర్గమము. (వనాది.) వి. అ. పుం. ౧. ఎలుఁ గుబంటి. ౨. శంబూక,కప్పచిప్ప.

దుశ్చరితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డనడత కలది. వి. అ. న. చెడ్డనడత.

దుశ్చర్మము. సం. వి. న్. పుం. ౧. కోశరోగ ము, మండలాకారకుష్ఠరోగము. ౨. పుట్టుకలో నే శిశ్నమునకు ముందోలు లేకపోవుట.

దుశ్చర్ముఁడు. సం. విణ. (న్) దుష్ట మగుచర్మ ము కలవాఁడు, చర్మరోగము కలవాఁడు.వి.న్. పుం. స్వభావముచే శిశ్నమునకు ముందోలులేని వాఁడు.

దుశ్చికిత్సము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చికి త్సచేయ శక్యముకానిది.

దుశ్చేష్టితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దుష్ట

మగుచేష్ట కలది. వి. అ. న. చెడ్డపని, దుండగము, తప్పుపని.

దుశ్చ్యవనుఁడు. సం. వి. అ. పుం- యుద్ధమునుండి తొలఁగింపరానివాఁడు; దుస్సహుఁడైన చ్యవనుఁడు కలవాఁడు- ఇంద్రుఁడు. (ఇది అప్రయుక్తమని యాలంకారికమతము. శ్లో. విముఖా దైవతాస్సర్వే తే నో దుశ్చ్యవనాదయః, అరణ్యాగ్నిహ మేధిన్యో ర్యైర్వ్యయం హంత కల్పితాః. అత్ర ... దుశ్చ్యవన ఇతిచేంద్రపరత్వేనకవిభిర్న ప్రయుక్తః. ప్రతాపరుద్రీయము. దోష ప్రకరణము.)
సీ. పొమ్ము దుశ్చ్యవన నీపోయెడుతెరు వన్న
నాతండు నవ్వుచు నతనిఁ జూచి. భార. శాం. ౪. ౩౯౨.

దుశ్శకము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) అశక్యము.

దుశ్శకునము. సం. వి. అ. న. దుష్టశకునము, అవశకునము.

దుశ్శాసనుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శాసింపశక్యముకానివాఁడు, శాసింపరానివాఁడు. ౨. దుష్టమగుశాసనము కలవాఁడు. వి.అ.పుం. దుర్యోధనునితమ్ములలో నొకఁడు.

దుశ్శీలుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డస్వభావము కలవాఁడు; చెడ్డనడవడి కలవాఁడు.

దుశ్శృంగి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - దుష్టమగుమన్మథోద్రేకము కలది-చెడిప యగు పెండ్లము; దుష్టభార్య.

దుష్కరము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) చేయుటకు శక్యము కానిది. (వ్యతి. సుకరము.)

దుష్కర్మము. సం. వి. న్. న. ౧. చెడ్డపని. ౨. పాపము.

దుష్కర్ముఁడు. సం. విశ. (న్) ౧. చెడ్డపని చేయువాఁడు. ౨. పాపి, పాపము చేయువాఁడు.

దుష్కాలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డకాలము. ౨. ప్రళయము.

దుష్కులము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) చెడ్డకులము కలది, దుష్కులీనము. వి.అ.న. చెడ్డకులము.

దుష్కులీనుఁడు. సం. విశ.(అ.ఆ.అ.) చెడ్డకులమునందుఁ బుట్టినవాఁడు.

దుష్కృతము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) దుష్టముగా చేయఁబడినది. వి. అ. న. ౧. చెడ్డపని. ౨. పాపము.

దుష్కృతి. సం. విశ. (ఇ) దుష్టకర్మములు కలవాఁడు; చెడ్డపని చేయువాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. చెడ్డపని. ౨. పాపము. (వ్యతి. సుకృతి.)

దుష్కృత్తు. సం. విశ. (త్) ౧. చెడ్డపని చేయువాఁడు. ౨. దుష్టుఁడు. (వ్యతి. సుకృత్తు.)

దుష్క్రమము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) దుష్టమగుక్రమము కలది, తప్పుపద్ధతి కలది. వి. అ. పుం. తప్పుపద్ధతి, చెడ్డక్రమము.

దుష్క్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దుష్టకార్యము; చెడ్డపని.

దుష్క్రీతము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) రూపసంఖ్యాదులను పరీక్షింపక కొనఁబడినది, పరిశీలనము చేయక కొనఁబడినది.

దుష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దుష్టస్త్రీ. ౨. లంజె.

దుష్టగజము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెడ్డయేనుఁగు. ౨. గంభీరవేది, ఒడ లెఱుఁగనంతమత్తెక్కినయేనుఁగు.

దుష్టచారి. సం. విశ. (న్. ణీ. న్.) దుష్కార్యములు చేయువాఁడు; దుష్టముగా సంచరించువాఁడు.

దుష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డది, చెడినది. ౨. అధమము, తక్కువైనది. ౩. దుండగము కలది, దుడుకైనది. (దుష్టవృషభము మొ.) ౪. దోషయుక్తము, దోషము కలది, తప్పు గలది. వి. అ. న. ౧. దోషము. ౨. ఒక జాతికుష్ఠము.

దుష్టవ్రణము. సం. వి. అ. పుం. చికిత్సచేయఁగష్ట మగు వ్రణము.

దుష్టాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్.ఆ,న్.న్.) చెడ్డ మనస్సు కలవాఁడు.

దుష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. దోషము; చెడుట.

దుష్ఠు. సం. అవ్య దుష్టము. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

దుష్పచము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వండ శక్యము కానిది. ౨. జీర్ణముచేయ శక్యము కానిది.

దుష్పత్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ, అ.) చెడ్డ యాకులు కలది. వి. అ. పుం. ౧. దుష్ట మగు పత్త్రము. ౨. నల్లకచోరము f. (బలుఁగక్కుసి. అని కొందఱు.)

దుష్పరిగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరిగ్రహింపశక్యము కానిది. వి. ఆ. స్త్రీ. చెడ్డ భార్య. అ. పుం. దుష్ట మగు ప్రతిగ్రహము, చెడ్డ దానము పుచ్చుకొనుట.

దుష్పానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) త్రాగుటకు కష్ట మయినది. వి. అ. న. దుష్ట మగు పానము.

దుష్పారము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. దాఁట శక్యము కానిది. ౨. నెఱవేర్ప శక్యము కానిది.

దుష్పూరము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. పూరింప శక్యముకానిది. ౨. పూర్తిగావింప శక్యము కానిది, తీర్పరానిది (ఆశ, ఆకలి, మొ.)

దుష్ప్రకృతి. సం. విణ. (ఇ) దుష్టస్వభావము కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. దుష్ట మగుస్వభావము.

దుష్ప్రజము. సం.విణ. (స్) దుష్టజనము కలది. (దేశము మొ.) ౨. దుష్టసంతతి కలది. (వంశము మొ.)

దుష్ప్రజసము. సం = దుష్ప్రజము.

దుష్ప్రజ్ఞానము సం=దుర్జ్ఞానము.

దుష్ప్రజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. దుష్ట మగు ప్రజ్ఞ కలవాఁడు. ౨. మందప్రజ్ఞుఁడు; ప్రజ్ఞ లేనివాఁడు.

దుష్ప్రధర్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దురాలభ, తీఁటకసిందf. ౨. ఖర్జూరిf.

దుష్ప్రధర్షణము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ఎదిరింప శక్యముకానిది. ౨. తాఁక శక్యముకానిది.

దుష్ప్రధర్షణి. సం.వి.ఈ. స్త్రీ.వార్తాకి,ములకf.

దుష్ప్రధర్షము. సం=దుష్ప్రధర్షణము.

దుష్ప్రధర్షిణి. సం. వి.ఈ. స్త్రీ. కంటకారి,వాఁకుడుf.

దుష్ప్రమేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అపరిచ్ఛేద్యము, కొలఁది యిడ శక్యము కానిది, ఇంత యని చెప్ప శక్యము కానిది.

దుష్ప్రవాదము. సం. వి. అ. పుం. అపవాదము, సడి, దూఱు.

దుష్ప్రవృత్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. చెడ్డనడత. ౨. చెడ్డవార్త.

దుష్ప్రవేశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కంథారి, ఒకానొకముండ్లచెట్టు.

దుష్ప్రవేశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రవేశింప శక్యము కానిది, చొరరానిది.

దుష్ప్రసహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సహింప శక్యము కానిది. ౨. క్రూరమైనది; బెట్టిదమైనది.

దుష్ప్రాపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రాపింప శక్యము కానిది.

దుష్ప్రీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దుష్ట మగు ప్రేమ, కూడని ప్రేమ. ౨. అసంతుష్టి.

దుష్యంతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకచంద్రవంశపురాజు. (శకుంతలభర్త, భరతునితండ్రి.)

దుష్యత్. సం. (శతృ) దుష్ట మగుచున్న, చెడుచున్న.

దుష్షమము. సం. అవ్య. ౧. విషమము, పొసఁగనిది, అసంగతము. ౨. ప్రతికూలము. ౩. దుష్టము, అసమంజసము. ౪. నింద్యము. (దీనికి తెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగము కనఁబడలేదు.)

దుసరులువాఱు. అ. క్రి. క్రేళ్లుఱుకు.

ద్వి. మిసిమిసిలంపులు మేసి తాఁ గ్రొవ్వి, దుసరులువాఱి గంతులుగొనులేళ్లు. నవ. ౧. ౪౮ పా. ౧ పం.

దుసికిలఁబడు = దుసికిలు. (దుసికిలన్ + పడు.) (జాఱు.)

క. కలకంఠకమ్రగాత్రలు, గలవంటుకుఁ జవులు తెలుపఁ గలకంఠమునన్, బెళుకంటఁ జెలఁగఁ జెలి బం, తులవెంటఁ బయంట చెఱఁగు దుసికిలఁబడియెన్. బహు. ౪. ౩౨.

దుసికిలఁబాఱు = దుసికిలు. (దుసికిలన్ + పాఱు.) (జాఱు.)

చ. దుసికిలఁబాఱు కోరసిగ దుప్పటినీటు లలాటపట్టికం, బొసఁగువిభూతిపైఁ బసుపుబొట్టును దొట్టినకల్లుచొక్కు వెక్కసముగ నెత్తువాటినవికారపుఁజూపులు గాఁ గనంబడన్, వెసఁ జనుదెంచె నొక్క మీఁపభూమికిన్. శుక. ౨. ౪౧౩. (దుసికిల జాఱు. ముద్రి. పా.)

చ. దుసికిలఁబాఱుచీకటులఁ దూఁకొనుచుండెడు కీలుగంటుపైఁ, బసు పొసరించునిగ్గు గలఫాలతలంబునఁ జాఁదుబొట్టు... హంస. ౪. ౪౦. (దుసికలజాఱు. ముద్రి. పా.)

దుసికిలు(ల్లు) అ. క్రి. (√దుసుకు) ౧. జాఱు.

గీ. అట్టివేసవి బెడిదంపువెట్టకతన, హస్తము సెమర్చ సారెకు లస్తకంబు, దుసికిలఁగఁగాదె సవరింప వసము గాక, పువ్వుబాణునిచెఱకువి ల్లూడమిఁ బడియె. ఆము. ౨. ౬౫.

గీ. కనుఁగొని భయాన నెమ్మేను గడగడమన్న, చెమటలు గ్రమ్ముఁగొంగేలఁ జెఱకువిల్లుఁ, బూవుటమ్ములు దుసికిలి భూమిఁ బడిన, మగుడఁ దెంపునఁగైకొనుమారుఁజూచి. పార్వ. ౩. ౩౭

సీ. జాతినవెండ్రుకల్ సవరించి కట్టినపపిఁడివ్రాఁతరుమాలు దుసికిలంగ. నిరం. ౨. ౨౧.

౨. తప్పుకొను, తొలఁగు.

చ... వీరవినోదచాతురీ, రసికుల రామలక్ష్మణుల రాజకుమారుల మోసపుచ్చి నేఁ దుసికిలి డాఁగి పోయి యొకతుచ్ఛుఁడు నేఁ డని చింత నొందుచున్. రామా. ౮. ౨౦.

దుసుకు = దుసికిలు. అ. క్రి. జాఱు.

చ. ఒసపరి గబ్బిగుబ్బగవయుబ్బునఁ గొనని యాడఁ గ్రొమ్ముడిన్, దుసికి పిఱుందుపై సరులు తుంపెసలాడ బిరాన సిగ్గుతోఁ, ముసిముసినవ్వు మోముపయి ముచ్చటలాడ రవందెమ్రోఁతతోఁ, గుసగుసలాడ సంచగమి గూడఁ జనెన్ జెలి శారదమ్రోలకున్. ముకుంద. ౩. ౨౪౩.

జః దుసికిలఁబడు, దుసికిలఁబాఱు, దుసికిలు.

దుస్తరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తరింప శక్యము కానిది; దాఁటరానిది. ౨. మీఱరానిది.

దుస్తర్కము. సం. వి. అ. పుం. కుతర్కము, చెడ్డతర్కము.

దుస్తు. వి. (క. దుప్తు.) ౧. వస్త్రము, బట్ట.
సీ. శుభశోభనముల దుస్తు లొసంగ వెన్కముం దులను నట్టెలు సేయఁగలరుగాక. చంద్రా. ౩. ౪౫.
౨. అందము. (శ. ర.)
విణ. అధికము.
శా. అస్తోకక్రతుహోమధూమములచాయల్ శీర్షకుండంబులకు, దుస్తై తోఁపఁగఁ జూచి ... చంద్రా. ౩. ౭౯.

దుస్త్యజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విడువ కూడనిది.

దుస్పర్శ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వాఁకుడుకీ.

దుస్సంచారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంచరింపశక్యముగానిది. వి. అ. పుం. చెడ్డసంచారము.

దుస్సంధానము. సం. విణ=దుస్సంధేయము. వి. అ. న. ౧. దుష్ట మగుసంధానము. ౨. కష్ట మగుసంధానము.

దుస్సంధేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంధింప శక్యము కానిది, కూర్పరానిది.

దుస్సర=దూసర. వి. ౧. సుదర్శనలత.
సీ... దుస్సర యనఁగ సుదర్శనలత పేరు దనరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౫౫.
౨. వత్సాదనికీ.
చ... చెంచలియుఁ గుచ్చలి చిత్తి తగిరస తుమ్మి దుస్సర... హంస. ౪. ౧౩౨.

దుస్ససేనుఁడు. వి. (సం. దుశ్శాసనః) దుర్యోధనునితమ్ముఁడు, దుశ్శాసనుఁడు.
ఆ. కర్ణునగవు లోకగర్హితుం డగుదుస్ససేనుచె…ద్దుకంటె శిఖియపోలె, సడరి సాహసంబు నతిదారుణక్రియ, నేర్చుచున్నయది మహీధరుండ. భార. ఆర. ౧. ౧౩౯.

దుస్సహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సహింపరానిది.

దుస్సాధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సాధింప శక్యము గానిది.

దుస్స్థ(స్థ)ము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెడ్డస్థితిలో నుండునది; కష్టములో నుండునది. ౨. అస్వస్థము, ఆరోగ్యము లేనిది. ౩. నిలుకడ లేనిది, కుదురుపాటు లేనిది. వి. అ. పుం. ౧. కోఁడి. ౨. కుక్క.

దుస్స్థి(స్థి)తము. సం. విణ=దుస్స్థము.

దుస్స్థి(స్థి)తి. సం. విణ.(ఇ.) దుష్టస్థితి గలది. ౨. నిలుకడ లేనిది. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. చెడ్డస్థితి. ౨. నిలుకడలేమి.

దుస్స్ప(స్ప)ర్శము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్పృశింప శక్యము కానిది. వి. అ. పుం. ౧. దుష్ట మగుస్పర్శము. ౨. తీఁటుకసిందకీ.

దుస్స్మరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్మరింప శక్యము కానిది.

దుస్స్వప్నము, సం. వి. అ. పుం. చెడ్డకల.

దుహిత. సం. వి. ఋ. స్త్రీ - తల్లిదండ్రులయొద్ద ధనమును పాలు పిదికినట్లు అరణముగా తీసికొనిపోవునది-కూఁతురు, పుత్రిక.

దుహిలీ. వి. హస్తాభరణవిశేషము.
ద్వి. తోరంపువజ్రాలదుహిలీలడాలు, పేరింపుఁగెంపులపిడి మీఁదఁ దిరుగఁ, గరప దమ్మునిమించు గమకించుగచ్చు, సురటీ వట్రువగాఁ గుడియంగఁ ద్రిప్పి. నవనాథ. ౧. ౫౩ పా ౧౯౫౯.

దూ

దూఁకలి. వి. ఘా. (సం. దుఃఖమ్. ప్రా. దుక్ఖో.)

బాధ.

క. ఆఁకొంటి రిన్నిదినములు, పోఁకంతయు భిక్ష వీటఁ బుట్టకయునికిన్, ఆఁకటిదూఁకట నలిఁగితి, శేఁకఁట వాయంగ భిక్ష లిడియెద రండీ. భీమ. ౨. ౧౨౪.

ద్వి. పెద్దమాటలెకాని వేల్పులకన్న, దొడ్డవాఁ డప్పుర నాదూఁకలి దీర్పు. ద్వి. క. సా. ౧. ౩౦ పా. ౧ పం.

దూఁకు= దుముకు.

(ఉఱుకు, గంతువేయు.)

చ...రవి దూఁక లేమతో, యమునను జిందు బిందువులయట్లు నభంబున భంబు లేర్పడెన్. ముకుంద. ౩. ౪౩.

దండకము...నింగికై చంగునన్ దాఁటుచుం గ్రిందికిన్ దూఁకుచున్...దశా. ౪. ౨౩౨.

చ...జెట్టి వగ దూఁకొని మింటికిఁ దూఁకె దూఁకినన్, గెలువు కకుత్థ్స యీయసుర గెల్వకమున్న...కకు. ౫. ౧౭౦.

సీ. అనిలంబురీతి టివ్వున దూఁకి ధరణిపైఁ బదములు నిలుపక పఱచి పఱచి. అని. ౪. ౩౨.

(శ. ర. పా. దూఁగి. ముద్రి. పా.)

జః దూఁకుడు.

దూఁకుడు. వి. (√దూఁకు.) ౧. వల్గితము, అశ్వగతివిశేషము.

సీ. చౌకళిం పనఁగను దూఁకు డనంగను వల్గితమగును...ఆం. భా. ౨. ౧౯౭.

౨. వేగము, త్వర.

(వ్యవ.) నీదూఁకు డణఁచెదను.నీ కింత దూఁకుడు పనికిరాదు.

విణ. ఎగుడుదిగుడు (శ. ర.)

దూఁకొనుఁస. క్రి. (దూఁటు+కొను) ...

(క) ప్రాపించు.

ఉ. తొమ్మిదివెన్ని ధానములు దూఁకొని యర్థవిభుం డనం బ్రశ, స్త మ్మగుపేరి నిందుధరసఖ్యముఁ గాంచినమేటి యొండుచో, టిమ్మెయి మెచ్చ కివ్వరమహీధరపాదము నాశ్రయించి సౌఖ్యమ్మున మూరిఁబోయె...హరి. ఉ. ౬. ౧౦.

ఉ. నేత్రమ నేను జీరయును నేత్రమ చీరకు నాశ్రయింపఁగాఁ, బాత్రత గల్గె నాకు నిటఁ బాత్రత లే దని నామసామ్యమై, చిత్రకతంబునన్ బలిమిఁ జేకొనినట్టులు రాజదృష్టి యా, క్షత్రియకన్యచాఱుకటిచక్రము నూరుయుగంబు దూఁకొనెన్. నైష. ౩. ౧౫౨.

క. ఆయుంగరంబుఁ గనుఁగొని, తోయజముఖి మోహమూర్ఛ దూఁకొని యుండెన్. రామా. ౬. ౧౩౭.

(చ) స్వీకరించు.

చ. అహిమరుచిప్రతాపుఁ డగునాకళనాథుఁడు బ్రహ్మదత్తుకై, దుహితృశతంబు నీ నతఁడు దూఁకొని వారిఁ గ్రమంబునన్ గరగ్రహణము సేయ నావిభుకరం బటు మోపినయంతలోన నమ్మహిళలు కుబ్జరూపములు మానఁగ నొప్పిరి చారుమూర్తులై. భా. రా. బాల. ౩౨౨.

(ట) ఆస్వాదించు; త్రావు.

ఉ. తొంగలిపువ్వుఁదేనియల దూఁకొని మత్తిలి తుమ్మెదల్...యయా. ౪. ౪౯.

అ. క్రి. అతిశయించు.

క...రమా, వరుఁ డంబుదగంభీరమధురభావ మలఁ బల్కెఁ బ్రియము దూఁకొను చుండన్. భాగ. ౪. ౯౦౪.

మానిని...జని పొందెను వైష్ణవపూజితధర్మశ్మశి ... ... న కాసురకేశవుఁ డష్టహిదేవకులా

గ్రణికిన్, దోషవిదూరత దూఁకొను చైత్రకథూర్జటితారవిధుం డెసఁగన్. పరమ. ౫. ౨౦౬.

దూఁట. వి. అరఁటియూఁచ, గెలవేసినయరఁటిచెట్టులోపల నుండుభాగము, దవ్వ. (శ. ర.)

దూఁటిపుచ్చు. స. క్రి. (√దూఁటు.) తిరస్కరించు.

సీ. తేఁటిమొత్తము నేపు దూఁటిపుచ్చఁగ నోపు కమనీయనీలాలకములు చూచి. పి. శకుం. ౨. ౧౪౦.

దూఁటు. స. క్రి. ౧. పొడుచు, కుమ్ము; (పక్షులు మొ.) ముక్కుతో పొడుచు.

ఉ. ఆదివరాహ మప్పు డమరాహితుఁ గూలఁగ దూఁటి తీక్ష్ణదంష్ట్రిదళితాంగుఁ జేసి... హ. వరాహ. ౩. ౪౧.

సీ. ఎండ్రి కాలికిన నెగసి యొక్కించుక డొలఁగి శితత్రోటి దూఁటి తినుచు. ఆము. ౨. ౫౩.

సీ. ఇగురంచు గండుఁగోయిల దూఁటు నంచునో తరళాక్షి పెదవి గదల్ప వేమి. దశా. ౨. ౩౨౪.

౨. (క)- దూడ పాలు త్రాగునపుడు ముట్టెతో తల్లిపొదుగు- పొడుచు.

ఉ. తల్లులచన్నుఁ బాలు మును ద్రావుతఱిం దమకర్ణవీథులన్, వల్లభ మైనమాధవునివంశరవామృతధార సొచ్చినన్, దుర్లక పాలు రాఁదివక దూఁటక మానక కృష్ణుమీఁద దృగ్వల్లులు సేర్చి నిల్చె నదె వత్సము లంగనలార గంటిరే. భాగ. ౧౦. పూ. ౮౭౭.

(చ) -పిల్లలు పాలు త్రాగునపుడు తల్లులబొమ్మన మూతితో- పొడుచు.

సీ. ఎత్తి చన్నిచ్చుచో నిరుదెసఁ బాలిండ్లు చేతులఁ బుడుకుచుఁ జేఁపు సలుపఁగ... దూ-టు దురు గ్రుక్క గ్రుక్కకు... భాగ. ౧౦. పూ. ౨౭౯.

౩. (క. దూటు, దూంటు) లంఘించు, దాఁటు, దుముకు.

(వ్యవ.) వాఁడు గోడ దూఁటి పోయి వాఁడు.

గీ. ఏడుపాతాళములు దాఁటి యిలయు దూఁటి, యంబరము దాఁకె నవ్వరణాంబుధార. కాశీ. ౫. ౧౩౭.

అ. క్రి. పాఱిపోవు, పోవు.

శా. తానే దొంగిలి గిన్నె శిష్యవరు చేతం బంపి చౌర్యంబు పై, పైనం దూఁటి చనంగ నేరమిని... విప్ర. ౫. ౬౨.

క. వాలమ్ముల దంష్ట్రికర, వాలమ్ముల నెత్తి పైచి వాలమ్ముల వేఁ, జాలమ్ములఁ దగిలినకిటి, జాలమ్ములు దూఁటె నింద్రజాల మ్మనఁగన్. పారంగ. ౧. ౧౦౨.

సీ. కెంగేల జలపాత్ర గీలించి మొలదోఁటు త్రోవగా నవ్వల దూఁటె నొకతె. దశా. ౭. ౨౩౭.

౨. చొచ్చు, ప్రవేశించు.

చ. జలనిధిలోన దూఁటి కులశైలము మీఁటి... దా. శ. ౩౩.

వి. పొడుపు.

సీ. పొదుగుదూఁటులు మాని యొదిగి క్రేపుల గుంపు జననీనికాయంబుచాటుఁ జేర. శుక. ౨. ౩౪౨.

జః దూఁకొను, దూఁటిపుచ్చు, దూఁటుకట్టు, దూఁటుకొను.

దూఁటుకట్టు. అ. క్రి. (దూఁటు + కట్టు.) నిండు, నిండుకొను. (తూటుకట్టు. అని బ్రా.)

సీ. కంఖాణఖురగరింఖాపూజితక్షమాధూళి నభ్రపథంబు దూఁటుకట్టు. వరాహ. ౫. ౨౮.

గీ. గుహునిపై నిట్లు యత్యుగ్రరోషభాతిఁ, దారకాసురుఁ డేసినఁ దత్క్షణంబ, నెఱయ

బ్రహ్మాండసుహారంబు దెలిపి యెల్ల, దొనవిధంబున నమ్ముల దూఁటుకట్టె. కు. సం. ౧౨. ౯౨౦.

దూఁటుకొను. అ. క్రి. (దూఁటు + కొను.) ఎగురు.

వ. ...వానివదననిశ్వాసపవనంబు... భూనభోంతరంబెల్లను నిరంతరనికతారజఃపటలంబు దూఁటుకొనం జేయు... భార. అర. ౪. ౩౭౪.

దూఁబిడి. వి. (దూయు + పిడి.) నూలు తోడున పుడు చీడు తగిలించుటకు నిలిపెడిపీట మమర్చిన కొయ్య. (శ. ర.)

దూగఱ.[1] వి. (దూపము + కఱ.) కఱదూపము. (శ. ర.)

దూగఱ.[2] వి. ధాన్యములో నుండుధూళి.

(వ్యవ.) ధాన్యము కొలిచినప్పుడు దూగఱ మీఁదఁ బడుటచే శరీర మంతయు దురదపెట్టుచున్నది.

దూగిలాట. వి. బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. గోటదొర్లుడుకాయ గొబ్బిళ్లు మోపిళ్లు నీగ పోగిస బంతి దూగిలాట. హంస. ౩. ౧౪౬.

దూచి. వి. బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. దూచియు జాబిల్లి బూచి కన్నులకచ్చి గుడుగుడుగుంచాలు కుందెనగిటి. హంస. ౩. ౧౪౬.

దూడ. వి. ౧. పశుజాతిశిశువు, లేఁగ; క్రేపు.

క. కాంచి హర్షించి శబలీ, యంచున్ బిలుచుటయు నోడయఁ దరలెంచినవాఁడంచు నది దూడతోఁ జన్నుదెంచి తనువు మూర్కొనంగ... ఉ. రా. ౬. ౩౫౯.

చ. కఱ వరదెంచినన్ ఘటముగర్భమునం గల సత్త్వవంతయున్, దఱుఁగక యమ్మి మేఁకఁ గోన దానికిఁ బిల్లలు రెండు గల్గ నమ్మఱకలు కొంటికిం గలుగు మానుగ దూడలు నాల్గు... సా. పంప. ౫. ౧౧.

చ. అలయక లేడిదూడగుమి... ఉ. రా. ౭. ౪౧౭.

౨. ఇది నిందయందు మనుష్యశిశువులకుఁ బ్రయుక్త మగు.

సీ. పసుచుదూడలచేత పనియౌనె వీ రేల యవనూయఁ బోతేరఁ బసుపరమ్మ. కుపల. ౨. ౨౬.

బ. పశువులు.

(వ్యవ.) దూడలుత్రొక్కినదారి యగుటచే ధూళి యధికముగ నున్నది.

(,,) వాఁడు సంతకు వెళ్లి నాలుగు కాఁడులదూడలను కొన్నాఁడు.

క. తలిదండ్రులయనుమతి దూడలఁ గాయఁగఁ బూని గొఱుపడము చల్లడమున్, దలచీర కోల కిఱుచెప్పులు బిల్లనగ్రోవి యమరఁ బొలము దిరుగుచున్. చెన్న. ౩. ౩౧.

సా. దూడలతరమా దంటులు కొఱుకన్.- అల్పులు గొప్పపని చేయఁజాలరనుట కుపమానముగా గ్రహింపఁబడును.

క. నాదుమనోరథ మాలక్ష్మీదయితుని చేతఁ గాని మిముబోఁటులచేఁ, గాదు చనుఁడు దూడలతరమా దంటులు కొఱుక ననిన మానివతంసుల్. వరాహ. ౭. ౭౧.

జః దూడపాల.

దూడపాల. వి. (√దూడ) గోపిక, సుగంధిపాల.

సీ... దూడ, పాల యన గోపికాఖ్య యై పరఁగు ... ఆం. భా. ౨. ౫౭.

దూత (తుఁడు.) సం. వి. అ. పుం. ౧. రాయబారి.

క. తనకడకు వచ్చి మొగమోడనివాఁ డగు దూత వల్కుటకుఁ గోపింపం, జనదు జననాథునకు దూతునిఁ జంపిన నరక మగుట ధ్రువ మని రాజ్యుల్. భార. శాం. ౨. ౭౭౭.

...నీకుఁ దెగనొల్లక రమ్మందుట

నీపరాక్రమం,బారసి కాదురా వెఱవ కా
డుము దూతుఁ డవధ్యుఁ డెంగు నీ,వీరుల
నిన్ను సమ్మెటనె వ్రేయుదు డాయుదుఁ
బోర శౌటికిన్,నీకి బాహుసార మెడసే
యుదుఁ జేయుదు రాజనూ యముకా. ఉ.
హరి. ౪. ౨౦౫.

౨. కుంటెనవాఁడు.

గీ. అనిలుఁ డనుదూత వోయి త్రోడ్కొనియుఁ
దెచ్చె... అతిపరిశ్రాంతుఁ డైనయయాతి
నంత. భార. ఆది. 3. ౧౫౬.

దూతఘ్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - పరితాపమును
బోఁగొట్టునది - కదంబపుష్పి, పెద్దబోడసర
ము.

దూతము. సం. వి. అ. న. పరితాపము.

దూతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. రాయబారము
చేసెడియాఁడుది. ౨. కుంటెనకత్తె.

దూత్యము. సం. వి. అ. న. ౧. దూతధర్మము.
౨. దూతకృత్యము, రాయబారము.

దూది. వి. (క. దూది.) విత్తు దీసినప్రత్తి, తూ
లము.

ఉ. నూదులు ద్రిప్పు చంద మగుచున్ వెతవెట్ట
కయుండ నెచ్చెలుల్, దూదులు వెట్టరే
చెవులలోపల సంతతపాంథలోకవ్వా, ద్భ
దులు మత్తరాజకుకభీషణభావలు బాల
పల్లవా, స్వాదికషాయకంఠవిలసత్కలకంఠక
టుస్వనంబులున్. వి. కకుం. 3. ౧౫౪.

ఉ...దూది రాశిగాఁ,జేసినరీతి నున్న యొకజీర్ణ
మునిం గని కౌతుకంబునన్.మనుచ.౪.౭౫.

జః దూదిదబ్బ, దూదినిమ్మ, దూదిపింజె, దూది
మడుఁగు.

దూదిదబ్బ. వి. (√దూది.) ఒకజాతిదబ్బ,తోలు
దళసరిగా నుండుదబ్బపండు. (శ. ర.)

దూదినిమ్మ. వి. (√దూది.) ఒకజాతినిమ్మపండు.(దూది
దబ్బ అని చి. ని.)

దూదిపింజె. వి. (దూది + పింజె.) దారము తీయు
టకు అను వగునట్లు చక్కగా చేసినదూదిముద్ద.
(వ్యవ.) ఆ మెశరీరము దూదిపింజెవలె అతిమృ
దువుగా నున్నది.

దూదిమడు(ణు)ఁగు. వి. (√దూది.) భక్ష్యవిశే
షము.

సీ. అప్పడాలకొటారు లమృతఫలాదులు వడల
కుప్పలు దూదిమడుఁగుగిరులు. శ్రీరం. మా.
౬. ౧౧౦.

దూదేకు. వి. (√దూది.) తురకలలో నొకజాతి;
ఆజాతివాఁడు.

గీ. ఎసఁగుఁ బింజారి నాఁగ దూదేకువాఁడు.
ఆం. భా. ౨. ౨౭౪.

సీ. దూదేకులహుశేను దొమ్మరిగోపాలు...
వేణు. ౭౧. చంద్ర. వి. ౨. ౫౬.

దూనము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉప
తప్తము, సంతాపము నొందినది. ౨. దుఃఖితము,
దుఃఖము నొందినది. 3. పరిశ్రాంతము, బడలినది.

దూప. వి. ౧. పిపాస, దప్పి.

సీ.. చాన నీకెమ్మోవిపానకం బానక తెరలెడు
బలుదూప దీఱిపోదు. రసిక. ౬. ౭౫.

క. అదె కొలను దూర్పుదెసఁ జెన్నొందెడు నటు
కేఁగి దూప యుడుగఁగఁ దెలినీరు దగన్
గ్రోలిటు రమ్మా,పదపడి కర్ణంబు లెల్ల బాగగు
ననుడున్. అచ్చ. రా. యు. ౪౧౫. కవి.
౪. ౫౧. ఆం. భా. ౨. ౨౬౦.

౨. శ్రమము, అలసట; తాపము.

సీ.తోరంపుటూర్పులఁ దొడరి పాతాళము దాఁ
కంగ సాగరౌఘములు గలఁగ, వికటంపు టెఱ
కలవిసరున నుప్పొంగుతుప్పర దెందంబుద్రు
పడఁగ, హరి. ఉ. ౫. ౧౬౧.

గీ. తనయనుఁగుఁగూన చెఱ నుంట దలఁచి వెత
లఁద్రూలు నేలపాలంతుక దూప యడఁప, మొ
గిలుకడవల జేజేలు ముంచి నించు, వలిచదలు
వాఁకనీ రన వాన లెసఁగె. అచ్చ. రా.
కిష్కిం. ౬౨. ప్రబంధ. ౭౮౮.

జః దూపటిలు, దూపట్టు, దూపించు[1], దూపిడు, దూపిలు.

దూపటిలు(ల్లు)=దూపించు, దూపిలు. అ. క్రి. (దూప+ఇలు.) ౧. దగగొను, దప్పిగొను.

గీ. అలసి బడలికఁ గడు దూపటిలి ప్రభాత,
సమయరతితాంతకాంతాకుచప్రరోహ, కలి
తకర్పూరశీతలఘర్మవారిఁ, గ్రోలి మెలఁగు
మరుద్బాలజాల మచట. చంద్రా. ౧. ౪౧.
(చి. ని. పా.)

ద్వి. కడు దూపటిలి యుదకంబులు గ్రోలఁ, దడ
యక యయ్యేటిదరి కేఁగుదెంచి. నవనాథ.
౩. ౨౦౮ పా. ౧౫ పం.

౨. అలయు, శ్రమపడు.

వ. ..పతులప్రార్థనంబులం బుంభావసురతాడంబ
రంబునకుం దోడునూపిదూపటిలి.., మను చ.
౩. ౨౮.

చ. అదియునుగాక గంధకరియాకృతి శేపటిఁ
బట్టి యొక్కటిం, గద కపిరాట్పుమూకదళికా
వనవాటిఁ జెకల్చి యాడి తిం, తదడవుదాఁక
దూపటిలి నాఁడవు కయ్యముసేయ నెల్లి వ,
చ్చెద విపు డేమి దప్పె నిలు చేరి సుఖంబున
నుండు నేఁటికిన్. రామా. ౮. ౧౩౫. భీమ.
౨. ౧౦౧.

దూపట్టు. అ. క్రి. (దూప+పట్టు.) అలయు, శ్రమపడు.

సీ. దూరంబు వచ్చినపా రిట సైన్యంబు ప్రజలె
ల్లఁ జాల దూపట్టినారు. పి. శకుం. ౧. ౧౨౩.

దూపము. వి. (సం. ధూపః.) సుగంధద్రవ్యము.
(వాసన గలపొగ అని శ. ర.)

సీ. తఱచుగాఁ బెట్టినతావిదూపప్రఁబొగల్ గుం
పులై మెలఁగుమొగుళ్లుగాఁగ. యయా. ౪.
౧౫౩.

జః దూగఱ, దూపార్తి, దూపించు[2].

దూపార్తి. వి. (దూపము+ఆరతి.) దూపము వే
సెడుపాదము పెట్టినతట్ట, దూపము వేయుపాత్ర
విశేషము. (శ. ర.)

దూపించు[1]=దూపటిలు. (√దూప.)
(శ్రమనొందు, అలయు.)

క. క్రేపుఁ దలఁచి పసి మేయుచుఁ, జేపినపా
ల్గలయ నెండచేఁ బాంథజనుల్, దూపింపమి
కజుఁ డంపిన, యాపాగా యనఁగ నదుల
నంచలు మెఱసెన్. అము. ౪. ౧౬౮.

శా. ఏప్రె చీకటి సూది మోప నెడయీ కేర్పడ్డ
వేళ ధ్వనుల్, చూపట్టక జిటిపాటిచిన్కుల
ఘనాళుల్ మింట వర్తిల్లఁగా, దూపించుక
జెలఁగుక దళుక్కునఁ దటిత్తుల్ దోఁచిన
ల్లెల వ్వెల్లాపుంగత్తె చరించుచుక...మల్ల
భూ. శ్రం. ౯౪.

దూపించు[2]. అ. క్రి. (√దూపము.) ధూపము వేయు.

ద్వి. అగలు దూపించిన నలరులు దుఱిమి, మృగ
మదపంకంబు మెయినిండ నలఁది. నవనాథ.
౨. ౭౪ పా. ౪ పం.

దూపిడు. స. క్రి. (దూప+ఇడు.) అలయించు, శ్రమపెట్టు.

ద్వి. తొమ్మిదియమ్ముల దూపిడ్డవానిఁ, గొమ్మని
గిరి యెత్తికొని వైచె నతఁడు. రం. రా.
యు. ౩౫౫ పా. ౮ పం.

దూపిలు(ల్లు)=దూపటిలు. అ. క్రి. (√దూప.) ౧. దప్పిగొను, దగగొను.

నీపరాక్రమం,బారసి కాదురా వెఱవ కా
డుము దూతుఁ డవధ్యుఁ డెంచు నీ,వీవల
నిన్ను సమ్మెటనె క్రేయుదు డాయుదుఁ
బోర శౌరికిఁ,సీరికి బాహుసార మెడసే
యుదుఁ జేయుదు రాజసూయముఁ. ఉ.
హరి. ౪. ౨౦౫.

౨. కుంటెనవాఁడు.

గీ. అనిలుఁ డనుదూత వోయి త్రోడ్కొనియుఁ
దెచ్చె... అతిపరిశ్రాంతుఁ డైనయయాతి
నంత. భార. ఆది. ౩. ౧౫౬.

దూతఘ్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - పరితాపమును బోఁగొట్టునది - కదంబపుష్పి, పెద్దబోడసరముః.

దూతము. సం. వి. అ. న. పరితాపము.

దూతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. రాయబారము చేసెడియాఁడుది. ౨. కుంటెనకత్తె.

దూత్యము. సం. వి. అ. న. ౧. దూతధర్మము. ౨. దూతకృత్యము, రాయబారము.

దూది. వి. (క. దూది.) విత్తు దీసినప్రత్తి, తూలము.

ఉ. నూదులు ద్రిప్పుచండ మగుచుఁ వెతవెట్ట
కయుండ నెచ్చెలుల్, దూదులు వెట్టరే
చెవులలోపల సంతతపాంథలోకహృ, ద్భే
దులు మత్తరాజకకభీషణభాషలు బాల
పల్లవా, స్వాదకషాయకంఠవిలసత్కలకంఠక
టుస్వనంబులుఁ. వి. శకుం. ౩. ౧౫౪.

ఉ...దూది రాశిగాఁ,జేసినరీతి నున్న యొకజీర్ణ
మునిం గని కౌతుకంబునఁ.మనుచ.౪.౭౫.

జః దూదిదబ్బ, దూదినిమ్మ, దూదిపింజె, దూదిమడుఁగు.

దూదిదబ్బ. వి. (√దూది.) ఒకజాతిదబ్బ,తోలు దళసరిగా నుండుదబ్బః. (శ. ర.)

దూదినిమ్మ. వి. (√దూది.) ఒకజాతినిమ్మః.(దూదిదబ్బ అని చి. ని.)

దూదిపింజె. వి. (దూది+పింజె.) దారము తీయుటకు అను వగునట్లు చక్కగా చేసినదూదిముద్ద. (వ్యవ.) ఆమెశరీరము దూదిపింజెవలె అతిమృదువుగా నున్నది.

దూదిమడు(ఱు)ఁగు. వి. (√దూది.) భక్ష్యవిశేషము.

సీ. అప్పడాలకొటారు లమృతఫలాదులు వడల
కుప్పలు దూదిమడుఁగుగిరులు. శ్రీరం. మా.
౬. ౧౧౦.

దూదేకు. వి. (√దూది.) తురకలలో నొకజాతి; ఆజాతివాఁడు.

గీ. ఎసఁగుఁ బింజారి నాఁగ దూదేకువాఁడు.
ఆం. భా. ౨. ౨౭౪.

సీ. దూదేకులహుశేను దొమ్మరిగోపాలు...
వేణు. ౭౧. చంద్ర. వి. ౨. ౫౬.

దూనము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉపతప్తము, సంతాపము నొందినది.౨. దుఃఖితము, దుఃఖము నొందినది. ౩. పరిశ్రాంతము, బడలినది.

దూప. వి. ౧. పిపాస, దప్పి.

సీ.. చాన నీకెమ్మోవిపానకం బానక తీరలేదు
బలుదూప దీటిపోదు. రసిక. ౬. ౭౯.

క. అదె కొలను దూర్పుదెసఁ జెన్నొందెడు వెడు నట
కేఁగి దూప యుడుగఁగఁ దెలిసీ,రు దగఁ
గ్రోలిటు రమ్మా,పదపడి కర్జంబు లెల్ల బాగగు
ననుచుఁ. అచ్చ. రా. యు. ౪౧౫. కను.
౪. ౫౧. ఆం. భా. ౨. ౨౬౦.

౨. శ్రమము, అలసట; తాపము.

సీ.తోరంపుటూర్పులఁ దొడరి పాతాళము దాఁ
కంగ సాగరౌఘములు గలఁగ, వికటంపుటెఱ
కలవిసరున నుప్పొంగుతుప్పర డెందంబుదూ
పడంగ. హరి. ఉ. ౫. ౧౬౧.

గీ. తనయునుఁగుఁగూన చెఱ నుంట దలఁచి వెత
లఁ,దూలు నేలపాలంతుక దూప యడఁప, మొ
గిలుకడవల జేజేలు ముంచి నించు, వలిచదలు
వాఁకనీ రన వాన లెసఁగె. అచ్చ. రా.
కిష్కిం. ౫౨. ప్రబంధ. ౪౭౭.

జః దూపటిలు, దూపట్టు, దూపించు[1], దూపిడు,
దూపిలు.

దూపటిలు(ల్లు)=దూపించు, దూపిలు. అ. క్రి.
(దూప+ఇలు.) ౧. దగగొను, దప్పిగొను.

గీ. అలసి బడలికఁ గడు దూపటిలి ప్రభాత,
సమయరతితాంతకాంతాకుచప్రరోహ, కలి
తకర్పూరశీతలఘర్మవారిఁ, గ్రోలి మెలఁగు
మరుద్వ్యాలజాల మచట. చంద్రా. ౧. ౪౧.
(చి. ని. పా.)

ద్వి. కడు దూపటిలి యుదకంబులు గ్రోలఁ,దడ
యక యర్యోటిదరి కేఁగుదెంచి. నవనాథ.
౩.౨౦౭ పా. ౧౫ పం.

౨. అలయు, శ్రమపడు.

వ...పతులప్రార్థనంబులం బుంభావసురతాడంబ
రంబునకుం దోడునూపిదూపటిలి...మనుచ.
౩. ౨౭.

చ. అదియునుగాక గంధకరియాకృతి రేపటిఁ
బట్టి రొక్కటిం, గద కపిరాట్చమూకదళికా
వనవాటిఁ ద్రెకల్చి యాడి త్రిం,తదడవుదాఁక
దూపటిలి నాఁడవు శయ్యముసేయ నెల్లి వ,
చ్చెద విపు డేమి దప్పె నిలు చేరి సుఖంబున
నుండు నేఁటికిన్. రామా. ౭. ౧౩౫.భీమ.
౨. ౧౦౧.

దూపట్టు. అ. క్రి. (దూప+పట్టు.) అలయు,
శ్రమపడు.

సీ. దూరంబు వచ్చినవా రిటు సైన్యంబు ప్రజలె
ల్లఁ జాల దూపట్టినారు. పి.శకుం.౧.౧౨౩.

దూపము. వి. (సం.ధూపః.) సుగంధద్రవ్యము.
(వాసన గలపొగ అని శ.ర.)

సీ. తఱచుగాఁ బెట్టినతావిదూపప్రఁబొగల్ గుం
పులై మెలఁగుమొగుళ్లుగాఁగ. యయా. ౪.
౧౫౩.

జః దూగఱ, దూపార్తి, దూపించు[2].

దూపార్తి. వి. (దూపము+ఆరతి.) దూపము వే
సెడుపాదము పెట్టినతట్ట, దూపము వేయుపాత్ర
విశేషము. (శ. ర.)

దూపించు[1]=దూపటిలు. (√దూప.)
(శ్రమనొందు, అలయు.)

క. క్రేపుఁ దలఁచి పసి మేయుచుఁ, జేపినపా
ల్గలయ నెండచేఁ బాంథజనుల్, దూపింపమి
కఱుఁ దంపిన, యూపాగా యనఁగ నదుల
నంచలు మెఱసెన్. ఆము. ౪. ౧౨౭.

శా. ఏపై చీకటి సూది మోప నెడయీ కేర్పడ్డ
వేళ ధ్వనుల్, చూపట్టన్ జిటిపొట్టిచిన్కుల
ఘనాళుల్ మింట వర్తిల్లఁగా, దూపించున్
జెలఁగున్ దళుక్కునఁ దటిత్తుల్ దోఁచిన
ట్లెల్ల వెల్లాపుంగత్తె చరించుచున్...మల్ల
భూ. శృం. ౯౪.

దూపించు[2]. అ. క్రి. (√దూపము.) ధూపము
వేయు.

ద్వి. అగలు దూపించిన నలరులు దుఱిమి,మృగ
మదపంకంబు మెయినిండ నలఁది. నవనాథ.
౨. ౪౪ పా. ౪ పం.

దూపిడు. స. క్రి. (దూప+ఇడు.) అలయించు,
శ్రమపెట్టు.

ద్వి. తొమ్మిదియమ్ముల దూపిడ్డవానిఁ,గొ మ్మని
గిరి యెత్తికొని వైచె నతఁడు. రం. రా.
యు. ౩౫౫ పా. ౭ పం.

దూపిలు(ల్లు)=దూపటిలు. అ. క్రి. (√దూప.)
౧. దప్పిగొను, దగగొను.

ఉ...తాపసపుత్రుఁ డాత్మవిద్యాసముదగ్రు
లైనతలిదండ్రులు దూపిలియుండ వారల,
గానిల కుండఁ గుండ నుదకంబుల ముంపఁగ
...రామా. ౨. ౩౬.

సీ. శివుఁ డైన దూపిలి చిక్కఁడే జాహ్నవి
నెలమితో శిరసావహింపఁడేని. చమ. ౩.
౧౨౭.

౨. పరితపించు.

గీ. జెదరు...నించు దూపిలుఁ గృశించుఁ,
బంచశరఘోరశితచూతభల్లభగ్న, మానసాం
భోజ యగుచు నమంజువాణి. రసిక. ౪. ౮.

వ...పార్వతీవల్లభుండు దనకుఁ జేసిన యవమా
నంబునకు దూపిల్లుచుండెను...భీమ. ౨.
౩౩. (శ.ర. పా. దురపిల్లుచుండె. ముద్రి.)

దూబ. వి. ౧. షండుఁడు, నపుంసకుఁడు.

సీ. పంద యనంగ దూబ యనంగఁ బేడి నా
షండనామంబు గాఁ జనును...ఆం. భా. ౨.
౧౧౪.

౨. అవలక్షణము.

సీ. అవలక్షణభగాఖ్య లలరు దూబ యనంగ...
ఆం. భా. ౩. ౪౫.

౩. భగము, ఆఁడుగుఱి.
ఆం. భా. ౩. ౪౫.

౪. దిబ్బ, ఎత్తైన ప్రదేశము.

సీ. ఎలమావి జొంపముల్ బలసిన నెత్తమికొలని
లోపలిదూబ నెలమిఁ బొదలి. కు. సం.
౫. ౬౨౪.

విణ. ౧. అధముఁడు; అధమురాలు.

సీ. శ్రుతికి వేదంబు సెప్పెడిదూబ వేదనిందకుఁ
డు విమోహపాతంబు గనుటం. గీ.చూచి దశ
కంధరుఁడు తల లూచి మఱియు.ఉ.రా. ౩.
౩౨౫.

గీ. కొంటె కసుమాలమును దూబ...

పు. హంస. ౫. ౧౧౩.

౨. లజ్జితుఁడు; లజ్జితురాలు.

సీ. నిర్జరాంగన లెల్ల నీఱంకు వెలిపుచ్చ దూబ
వై యిచ్చోట దూఱితొక్కొ. (అడిదము
సూరకవిచాటువు.)

దూబఱ. విణ. నిష్ఫలము, పనికిమాలినది.

(వ్యవ.) వానికి యింట దూబఱఖర్చు ఎక్కువ
గుటచే ఎంతధనము సంపాదించినను నిల
చుట లేదు.

జః దూబఱదిండి.

దూబఱదిండి. విణ. (√దూబఱ. త. తూపిర
తంటి- 'దూబఱఁదిండి' చి. ని. 'దూఁబఱదిండి.
దూయు + పఱ + తిండి = మిగులఁబెట్టక ఎంత
ఉన్నను అంతయు వెచ్చించి తినువాఁడు' అని
శ. ర.) ౧. దుష్టుఁడు; దుష్టురాలు.

సీ. నక్కచిక్కులమారి వెక్కసురూపి దూ
బఱదిండి బొంకులబాన మొండి. చెన్న.
౨. ౨౪.

సీ. ఓగు దూబఱదిండి యోచవాఁ డవలక్షణ
ములాఁడు గోల వ్రాత్యము బజారి. హంస.
౫.౧౧౩.

౨. తేరదిండికాఁడు, అక్రమముగా లభించిన
కూడు తిని జీవించువాఁడు.

వ...రుద్రా! నీవు భద్రదేవదుమాటవీవాటి
యందు దిసమొలదూబఱదిండిమిండజంగం
బవై ఋషులపుణ్యాంగనలయీలువు లపాం
గరంగస్థలీలాస్యలంపటంబు లగుకటాక్షవీక్ష
ణంబుల హరింపుచు భిక్షాటనక్రీడను నటిం
చితి...భీమ. ౩. ౨౧౧.

దూబూచి. వి. (దూయు + బూచి- దోబూచి.
బ్రౌ.వా.) బాలుర నాడించుటయందు ఆనెడు
మాటకు అనుకరణము.

...చెలంగి మఱుంగున నడంగి,

తొంగిచూచి దూబూచి యన్నం గికాకి, కన్నఁ గుమారుఁ గౌఁగిట గారవించి. సారంగ. ౧. ౪౯.

౨. బాలక్రీడావిశేషము. (శ. ర.)

సీ. పచ్చతాజినుఁగుఁగ్రొంబనులసొరణగండ్ల బుడిబుడిఁ బొదలి దూబూచు లాడి. చంద్రా. ౧. ౪౨.

దూముడి=దూయుముడి. వి. (దూయు+ముడి.) జాఱుముడి.

ఉ. కంగులడాల్ చెలంగుఱవికల్ సడలించి చెఱంగుబంగరుల్, రంగు లెసంగువల్వలు తెరల్చుచుఁ బావడదూముడుల్ గళల్, సింగపుఁజిన్ని కౌనులను జిక్కఁగదించి బిగించి కాంతు లుప్పొంగెడుమేనులం దుదుటు భూషలు గొన్ని దొలంగఁ జేసినన్. ఉ. హరిశ్చ. ౩. ౩౪.

దూయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తపించుచున్నది. ౨. తపింపఁజేయఁబడుచున్నది.

దూయు=డుయ్యు, డూయు, దుయ్యు. స. క్రి. ౧. (ఒఱనుండి కత్తి) లాగు, పైకి తీయు.

గీ. అసి జరీలున దూసి దైత్యాధినేత. దశా. ౪. ౧౫౯.

చ...నృపశిఖామణి...కటారి జరీన దూసి... ఉ. రా. ౭. ౨౧౧.

౨. పుచ్చుకొను; లాగుకొను, బలవంతముగాఁ దీసికొను.

ఉ...కోమటివారిఁ జేరి శం, కాసమవాప్తి నొల్ల మనఁగాఁ దనుమర్దన మాచరించుచుం, గాసును గీసు దూసికొని గాని విడం దతఁ డేమి చెప్పుదున్. శుక. ౨. ౩౬౨.

౩. (చింత మొ. చెట్లఆకులను) గుప్పిటిపట్టుతో ఒక్కసారిగా కోయు.

శా. మాయం జొచ్చె మదుండు శేఁజిగురుగుత్తుల్ జంక నిక్కించుచున్, గాయం జొచ్చెఁ ద్వితీయయామకృకవాకుల్ కొక్కొకోకో ధ్వనుల్. నిరం ౨. ౧౦౩.

ఆ. వెలఁదిచేతివిడెము విభునకు నిప్పించి, విభునిచేతివిడెము వెలఁది కొసఁగఁ, జేసి కల్లపనులు చెప్పక యొండొరుల్, దూసి రిండ్ల కాకు దూసినట్లు. రుక్మి. ౫. ౧౧౧.

౪. (అప్పు అధికముగా) తీసికొను, చేయు.

సీ. తాతతండ్రులనాఁటిధన మెల్లఁ బోకార్చి, తులువ యై యప్పులు దూయఁ జొచ్చె. శేష. ౪ ఆ. (శ. ర.)

వ్యవహారములోని ప్రయోగవిశేషములు :

నేఁడే ఈచాఁప దూసితిని. (చాఁపకు పొర వేసితి నని భావము.)

ఆగ్రామమువా రందఱును ఆకపటసన్న్యాసిని దూయఁబట్టుకొనిరి. (వారిమాటలకు సమాధానము చెప్పలేనట్లు చేసి బాధించి రని భావము.)

ఊరందఱును వానిని దూసివేసిరి. (నిందించి రని భావము.)

అ. క్రి. ౧. చిల్లిపడు.

ఆ. వక్షుఖుండు దివ్యశరమున ఘననితంబంబు దూయనేయఁ బాలవెల్లిగరిమఁ దడుపుచుండు వరుణుండు రక్షింప...భాగ. ౫. ౨౬౫.

౨. చొచ్చు, తటాకించు.

గీ. తూకొనెను జొచ్చెఁ జొరఁబాఱెఁ దూఱె దూసె, నసఁ దటాకించె ననుమాట కర్థ మగును. ఆం. భా. ౩. ౧౨౨.

౩. వెళ్లు. (పాఱు అని శ. ర.)

ఆ...కల్లపనులు చెప్పక యొండొరుల్, దూసి రిండ్ల కాకు దూసినట్లు. రుక్మి. ౫. ౧౧౧.

౪. (నాఁటి) వెడలు; రాచుకొనిపోవు.

శా. ...ప్రతుల్లలోన నెంతయును జాణ వటంచును

నేను గాఁగిలించితి నిటు మాఱుమో మిడఁ
గఁ జెల్లునె యోరసికాగ్రగణ్య యద్భుత
మగునట్టిబంగరపు బొంగరపుంగవఁ బోలునీ
కుచద్వితయము బొమ్మ నాఁటి యల వీపున
దూసె నటంచుఁ జూచితిక్. (కూచిమంచి
తిమ్మకవిచాటువు.)

సీ. మందేహదైతేయసందోహదేహముల్ దూసి
పోవెడువాఁడితూపు లనఁగ. గీ... తనరా
రెఁ గ్రమముతో నరుణకిరణ, బాలభానువు
లాకాశభాగమునను. భాను. ౩. ౭౨. (చి.
ని. పా.)

(వ్యవ.) ఆఱాయి వాని ప్రక్కనుండి దూసికొని
పోయినది.

జః దూఁబిడి, దూబూచి, దూముడి, దూయుతీఁ
గ, దూయుముడి.

దూయుతీఁగ= దూసర, దుస్సర. వి. (√దూ
యు.) సుదర్శనలత.

సీ...దూసర యనంగ, దూయుతీఁగ యనంగ
దుస్సర యనఁగ సుదర్శనలతపేరు దనరు
చుండు. ఆం. భా. ౨. ౬౫.

దూయుముడి= దుయ్యుముడి, దూముడి. వి.
(√దూయు.) జాఱుముడి, సులభముగా నూడఁ
దీయునట్లు మొన మడిచి వేసినముడి.

సీ. బ్రహ్మాస్త్రబంధంబు పట్టుఁదోరపుదూయు
ముడియె యనాయాసమునను విడువ.
రామా. ౩. ౩.

దూరగతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దూ
రముఁగా పోయినది. ౨. మిక్కిలి హెచ్చినది,
మిక్కుటమైనది.

వ...దూరగతమన్మథా క్షమేయం కాలహరణ
స్య...శాకుం. ౩.

దూరగ్రహణము. సం. వి. అ. న. దూరమం
దున్నవానిని గ్రహించుట.

దూరదర్శనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దూ
రవస్తువులను చూడ సాధనమైనది.(యంత్రాది.)
వి. అ. న. దూరమందలివస్తువులను చూచుట.
౨. దూరాలోచన. పుం. గ్రద్ద.

దూరదర్శనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧.
దూరస్థవస్తువులను చూచువాఁడు. ౨. దూరా
లోచన కలవాఁడు. వి. అ. పుం. పండితుఁడు.

దూరదర్శి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దూర
మందలివానిని చూచువాఁడు. ౨. దూరస్థవస్తు
వును చూపునది. వి. న్. పుం. ౧. గ్రద్ద. ౨.
పండితుఁడు. ౩. ఋషి. (విల్యమ్సు.)

దూరదృక్కు. సం. విణ. (శ్)=దూరదర్శనుఁ
డు. వి. శ్. స్త్రీ= దూరదృష్టి. శ్. పుం. ౧.
పండితుఁడు. ౨. గ్రద్ద.

దూరదృష్టి. సం. విణ. (ఇ) దూరదృష్టి కల
వాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దూరముగా వ్యా
పించుచూపు. ౨. దూరాలోచన.

దూరపాత్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూర
మైనతటాంతరము కలది, రెండుఒడ్లకు నడుమ
విశాలమైనప్రదేశము కలది. (నద్యాది.)

దూరపార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గంగానది.

దూరపారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దవ్వుల
నున్నయవ్వలిగట్టు కలది, మిక్కిలి వెడలుపు
కలది. (నది మొ.) వి. అ. పుం. వెడలుపు కల
నది.

దూరబంధువు. సం. విణ.(ఉ)దూరమం దున్న
బంధువులు కలవాఁడు, బంధువులకు దూరమం
దున్నవాఁడు. వి. ఉ. పుం. ౧. దూరదేశమం
దున్నబంధువు. ౨. అసన్నిహితబంధువు, దూర
పుచుట్టము.

దూరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విప్రకృష్ట
ము, దవ్వైన నున్నది. వి. అ. న. విప్రకర్షము,

దూరవర్తి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) దూరమం దున్నవాఁడు.

దూరవిలంబి. సం.విణ.(న్. నీ. న్.) చాలక్రిం దికి వ్రేలునది.

శ్లో. నవాంబుభిర్దూరవిలంబినో ఘనాః. శాకుం. ౫. ౧౨.

దూరవేధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) దూరము నుండి వేధించునది. (బాణము మొ.)

దూరసంస్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూర మం దున్నది, దవ్వులది.

దూరస్థితుఁడు. సం = దూరస్థుఁడు.

దూరస్థుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూరమం దున్నవాఁడు.

దూరారూఢము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూ రముగా నెక్కినది, మిక్కిలి పై కెక్కినది; మి క్కిలి యుత్కట మైనది.

దూరారోహి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.)=దూరా రూఢము.

దూరించు. సం. స. క్రి.(సం. దూరమ్.) దూర ముగా చేయు.

క. పంచాననుసేవకు దూ,రించితి రతితంత్రము లకు రిత్తకు రిత్తే, వంచనఁ బొందితి నిన్ను వ, రించుట కెంటికిని జెడ్డ రేవనికరణిన్. రుక్మా. ౪. ౪౩.

సీ. అఖిలేష్టదాయకుం డగువాఁ డొసంగఁడే దూరింపక స్వస్వనోరథంబు. ల.వి.౪.౧౦౬.

దూరీకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూర ముగా చేయఁబడినది.

దూరీభూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూర మైనది.

దూరేత్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూర మం దున్నవాఁడు.

దూరేరితేక్షణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూరముగా ప్రసరింపఁజేయఁబడినకన్నులు కల వాఁడు. ౨. కేకరుఁడు, మెల్లకంటివాఁడు.

దూర్యము. సం. వి. అ. న. -దూరముగా విస ర్జింపఁ దగినది- ౧. విష్ఠ, మలము. ౨. కట్టిగం ట్లకచోరము ?.

దూర్వ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గఱిక ?.

దూర్వాష్టమి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భాద్రపద శుక్లాష్టమి.

దూఱగు. అ. క్రి. (√దూఱు.) నింద్యమగు.

ఉ...దూఱగునాఁడిచావు మాన్పఁగాఁ,జూచు ట మేలు...దశకు. ౩. ౧౪౦.

దూఱనాడు. స. క్రి.(దూఱు + ఆడు- స్వార్థము న.) నిందించు, దూషించు; తిట్టు.

క. ఈకరణి దూఱనాడిన, యాకృష్ణమృగంబు పల్కు,లు...తనమనంబు నెఱియంజేయన్. మనుచ. ౬. ౯౨.

సీ. అతని నెవ్వరు దూఱనాడినవారితోఁ జల పట్టి పట్టివాదులకుఁ బోదు.శువల. ౪.౧౮౦.

దూఱు. స. క్రి. (త. తూఱు. క. మ. దూఱు- చూ. సర్వ. సా. ఇది లఘురేఫక మని చి. ని. లఘురేఫప్రకరణమున, సీ. దూరులు వలుకుట నారచీరలు వింటినారి విన్నారు కన్నారుచ్చు మ నఁగ. అప్ప. ౨. ౧౯౬ న్న, సీ. ఆఱడి యవసడి యగడాఱు దూఱు దూరు దిసంతు సడి కోయి కోఁత రొచ్చు. ఆం. భా. ౧. ౧౧౫- ఇట్లు పఠించి ఆఱు దూఱు భిన్నపదములు అని కొంద ఱు. అము. ౬. ౧౧౩.)

౧. నిందించు, దూషించు; తిట్టు.

క. వీటఁడితనంబు వెట్టుచు,దూఱం బని లేదు నిన్నుఁ దొల్లిటిచెయువుల్, దీఱ వవి యను భవింపక, వేఱుందునె పూర్వజన్మవివిధకృ తంబుల్. భా. రా. యు. ౨౨౭.

సీ. ఇంతకీ డొనరించెనే రాజు నూడ నీదుప్రాత
కుం డని దూఱువారు. భార. విరా. ౨.
౧౪౬.

సీ. ప్రాభవంబులు మాలి బాహుశక్తులు దూలి
పొఱువారను విధి దూఱువారు. వరాహ.
౩. ౪౭. మనుచ. ౩. ౧౦౯.

వి. నింద,అపకీర్తి; తిట్టు.

గీ. అనుజతనుజులుఁ జెలులు వియ్యములు నడు
గ్గుమాలి పోదురు నీకుఁగా మనుజనాథ,
దొరకుఁ గులనాశనం డనుదూఱు మేలె.
భార. ఉద్యో. ౩. ౩౪౧.

చ...దశానన దుష్టచరిత్ర మింకనైనను నిది
మాని సత్పథమునం జను దూఱు లడంగు
నంతలోకా. నిర్వ. ౪. ౨౯.

క. మన మెంతలావు సేసినఁ,బని దీఱదు సేవ
అందు పగతుఁడు లోకంబున దూఱు రాదె
యితరుల,ననిఁ జంపినఁ గాన వలవ దాహవ
మింకన్. హరి. ఉ. ౬. ౧౭౬.

గీ. వెలఁది దూఱినదూఱులు వినఁగదయ్య. వసు.
౪. ౧౦౮.

వెడదూఱు=వట్టిదూఱు, అపదూఱు.

చ. మది మదిఁ దప్పితోయి మునిముఖ్య భవత్
నయన్ గృహంబునన్, బదిలము చేసి వచ్చి
మఱి బట్టబయల్ వెడదూరు దూరె ద్యాస
దన మిఁ కొక్కమా టరసి చంచలలోచనఁ
గానకున్న దూ,రెదు మఱి కాని బుద్ధి విప
రీతతఁ బొందక పోయి చూడుమా. ఆము.
౬. ౧౧౩.

జః దూఱగు, దూఱునాడు, దూఱుచెప్పు, దూ
ఱువడు, దూఱెక్కు.

దూఱుచెప్పు. అ. క్రి.(√దూఱు.) తగవుపెట్టు.

గీ. అమరపతికొల్వునకు వచ్చె సుమశరుండు,
గులుకుఁబాలిండ్లగయ్యాళితలిరుబోఁడ్ల, యా
రజపుశేరజపుఁజేఁత లపుడు http://sanskritcentral.com/
కొని దూఱు చెప్పంగ వచ్చుకరణి. చంద్రా.
౩. ౨౭.

దూఱుదుంకములు=దూఱుదుంకెనలు. వి. బ.
బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. వక్షోజములు జాతి ప్రాలిపో మీఁగాళ్లకడ
దాఁక దూఱుదుంకంబు లాడ. విప్ర. ౪. ౧౯.

దూఱుదుంకెనలు=దూఱుదుంకములు. (శ. ర.
వి. బ. తూరనతుంకములు, తూరనగోలలు. చి.
ని.) బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. తొంగలిఱెప్పల దూఱుదుంకెన లాడు
సోలుఁజూపులు మరు మేలుకొల్పు. విక్ర.
౮. ౧౦౧.

దూఱువడు. అ. క్రి. (దూఱు + పడు.) నిందిం
పఁబడు. (శ. ర.)

దూఱెక్కు. అ. క్రి. (√దూఱు.) నింద పొందు,
అపకీర్తి నొందు.

ఉ...బంధుసుహృజ్జనంబు ల్యాదిక్కున నున్న
వారు గణుతింపక సంపదకై వధించి దూ,
ఱెక్కుట దోషమందు టనునీదురవస్థల
కోర్వవచ్చునే. భార. ఉద్యో. ౩. ౧౩.

దూల. వి. కండూతి, దురద, నవ.

గీ. దూల జిల నవ నస గాఁడు దురద యనఁగఁ,
బరఁగుఁ గండూతి...ఆం. భా. ౨. ౧౨౯.

జః దూలగొండి, దూలగోవెల, దూలపోతు,
దూలాలు.

దూలగొండి=దూలగోవెల. (√దూల.)

సీ. దూలగొండి యనంగ దురదగొండి యనఁగఁ
దీఁటకోవెల యనఁ దేజరిల్లుఁ, గండూర...
ఆం. భా. ౨. ౫౪.

దూలగోవెల. వి. (√దూల.) కండూర, దురద
గొండి శ్రీ.

సీ. మానవముసు నేలమాపెన యటికమా

మిడి దూలగొవెల మేఁక మేయు. గీ. నాకు ...హంస. ४. ౧౦.

దూలపోతు. వి. (√దూల.) ౧. ఎప్పుడును దూల గలవాఁడు. (శ. ర.) ౨. పామనుఁడు, గజ్జి కలవాఁడు.

గీ...పామనుండు, దూలపోతన విలసిల్లు దురిత దూర. ఆం. భా. ౨. ౧౨౨.

దూలము. వి. (సం. స్థూలమ్. ప్రా. థూలమ్. క. దూల.) ౧. ఇంటిగోడలపై అడ్డుగా వేయు పెద్దకిఱ్ఱు.

క. విమలమణిమయము లగుదూ,లములం గంబముల గోడలను వేదులఁ గుట్టిమములఁ జుట్టి సప్రాకారములను గర మొప్పుచుండ రచియించె సభకా.భార. సభా. ౧. ౧౧.

౨. తనాబి, గృహస్థూలతిర్యగ్దారువు.

మ. కలుకుండంతపుబొమ్మచెక్కడపుబల్కంబంపు మేల్పోడెలం,దళ మానీలపుటాలదూలములపై దార్కొన్న నున్నంచదం,తెలఁ దాపించినకెంపుటిటికలసందిం బొంది...దశా. ४. ४౯.

వ...గట్టురాయనిపట్టి నెమ్మేనిచాయలం దొట్టిన గట్టినీలంపుదూలంబులదండితనంబు లెచ్చరించి...ఉ. రా. ౧. ౧౩౯.

దూలాలు. వి. (దూల + ఆలు.) వ్యభిచారిణి యగుస్త్రీ.

క. దూలాలు బెంకి నుండిన,వాలాయము చేటు వచ్చు వసుమతిలోనన్, లోలాక్షి విడిచి పెట్టిన, మేలిమిగా బ్రతుకవచ్చు మేదిని వేమా. వేమన. ౩. ౨४౭.

దూలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నీలి

లోదయమునఁ గలిగె...భార. అను. ४. ౫౦.

పెంమాళి=పెద్దమాళి.

సీ. పెంమాళి యెసఁగ నందంద కాల్దొవ్వు ప్రతి మహీతలము గ్రక్కదలుచుండ. మార్క. ౬. ౧౦౭.

దూశ్యము. సం. వి. అ. న. మాష్యము, గుడారము. (వాచ.)

దూషకుఁడు. సం. విణ. (అ. షి. క్ష్వా. ఆ.) ౧. చెఱుపువాఁడు, దోషయుక్తముగాఁ జేయువాఁడు. ౨. తప్పు చేయువాఁడు, నేరము కావించువాఁడు, అపరాధి. ౩. నిందించువాఁడు. ४. దుష్టుఁడు.

దూషణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దూషణము, దూషించుట.

దూషణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. చెఱుపునది, దోషము కలిగించునది. ౨. అవమానపఱచునది, భంగపఱచునది. ౩. నిందించునది. ४. నేరము చేయునది, తప్పు చేయునది. వి. అ. న. ౧. చెఱుపుట, దోషము కలదిగాఁ జేయుట. ౨. (స్త్రీ లోనగువారిని) భంగపఱచుట. ౩. (ఒడంబడిక లోనగువానిని) అతిక్రమించుట. ४. నిందించుట, దూఱుట. ౫. ప్రతివాదముచేయుట, ఆక్షేపించుట. ౬. (యుక్తిలోనగువానిచే) ఖండించుట. ౭. దోషము, తప్పు. ౮.పాపము.

దూషణీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) దూషింపఁ దగినది.

దూషయత్. సం. (శత్రు.) ౧. దూషించుచున్న. ౨. చెఱుపుచున్న.

౧. దూషించువాఁడు. ౨. చెఱుచువాఁడు.

దూషి. సం. విణ. (న్. డీ న్.) దూషించువాఁడు. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. నేత్రమలము, కంటిపుసి.

దూషించు. సం. స. క్రి. ౧. నిందించు, దూఱు.

మ. తల లింగంబులు మేన బూడిదలు గంతల్ బొంతలుం దాల్చి శాస్త్రుల వేదజ్ఞుల సర్వదైవతములన్ దూషించుపాషండు లై.

క. పోవుదురుగాక...వరాహ. ౧౦. ౬౬, ౬౩.

౨. త్యజించు, విసర్జించు, వీడు.

క. కులమునకు నఖిలలోకంబులకు నపాయంబు సేయుపురుషాధము నిమ్ముల దూషించి జగంబును, గులమును రక్షించు టుఱదె కువలయనాథా. భార. ఆది. ౫. ౧౧౧.

వ...ఒక్కనికారణంబునఁ గులంబున కెగ్గగు నేని వాని దూషించి కులంబు రక్షించుట ధర్మంబు...భార. సభా. ౨. ౧౯౯.

దూషిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కంటిపుసి. ౨. తూలిక, కుంచె. ౩. సాలెపురుగు. ౪. కోపిష్ఠియగుకన్య. ౫. వర్తి, వత్తి. ౬. వీణ. (కే. ని.)

దూషికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూషించునది. వి. అ. న. కర్ణమలము, గులిమి. (కే. ని.)

దూషిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కన్యాత్వము చెడిన స్త్రీ, చెఱుపఁబడినకన్య.

దూషితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెఱుపఁబడినది. ౨. భంగపఱుపఁబడినది. ౩. నిందితము, దూఱఁబడినది. ౪. అభిశస్తము, మైథునాపవాదము నొందినది, అంకు మోపఁబడినది. వి. అ. న. దోషము, తప్పు.

శ్లో. యదస్యాః పత్యుర్వా రహసి పరమం దూషితమభూత్. ఉ. చ. ౪. ౧౪.

దూషితవ్యము. సం=దూషణీయము.

దూషుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- సమాసాంతములందే- చెఱుపువాఁడు. (పంక్తిదూషుఁడు మొ.)

దూష్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏనుఁగునడుమునఁ గట్టెడుతోలుమోకు.

దూష్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దూషింపఁబడుచున్నది, చెఱుపఁబడుచున్నది.

దూష్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెఱుపఁదగినది, దూషింపఁదగినది. ౨. నిందింపఁదగినది, దూఱఁదగినది. వి. అ. న. ౧. గుడారము, డేరా. ౨. వస్త్రము. ౩. విషము. ౪. పూయము, చీము.

దూష్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాజ్యోపఘాతకుఁడు, రాజద్రోహి.

దూసర=దుస్సర. వి. ౧. సుదర్శనలత.

సీ...దూసర యనంగ, దూయుతీఁగ యనంగ దుస్సర యనఁగ సుదర్శనలతపేరు దనరుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౬౫.

౨. వత్సాదని‡. (శ.ర.)

దూసరి[1]. వి. తృణవిశేషము‡. (శ.ర.)

బ. తృణధాన్యవిశేషము, ఒకదినుసువడ్లు.

సీ...తృణధాన్యములు చెలంగు, నునుకలు దూసరుల్ గోలివె లనంగను...ఆం.భా.౨.౨౩౯.

చ. పిడికెఁడుదూసరొడ్లు కడుఁజేర్తి దినంబును నేతి తెచ్చి యా, పడఁతికిఁ దద్విభుం డొసఁగ ... కుచేల. ౧. ౩౪. (ఇట యీకవి వడ్లు అనుదానికి అపరూపము 'ఒడ్లు' అని ప్రయోగించినాఁడు.)

జః దూసరిబియ్యము.

దూసరి[2]. వి. అపవాదము.

(చూ. దూసరికాఁడు.)

దూసరికాఁడు. విణ. (దూసరి[2] + కాఁడు.) అప

వాదము వేయువాఁడు.

ఆ. దోసకారి యైన దూసరికాఁడైనఁ, బగతుఁడైన వేదబాహ్యుఁడైన, వట్టిలేనిపేదవానికిఁ దగు నీవి, ధనికునకు నొసంగఁదగదు వేమ. వేమన. ౩. ౨౦౬.

దూసరిబియ్యము. వి. (√దూసరి1.) అడవిలోఁ పండెడిధాన్యవిశేషము.

వ...ఒడిసెప్రాలు దూసరిబియ్యంబు నివ్వరివడ్లు గునుకు లూద లాదిగాఁ గలుగువన్యధాన్యంబులు...పి. శకుం. ౩. ౧౨.

దూసలు. వి.బ.ధాన్యవిశేషము.

వ...తేటచలములు నూఁదుఘుటికలు గాజుకడియములు జాజికుసుమలు దూసలు భీమగుదెలు నేడాకుమొలకలు గుజ్జరులు...ప్రబంధ. ౧౧౨. (దూసరులు?)

దృ

దృంఫువు. సం=దృన్ఫువు.

దృంభువు. సం. వి. ఊ. పుం. ౧. వజ్రాయుధము. ౨. సూర్యుఁడు. ౩. రాజు. ౪. అంతకుఁడు, యముఁడు. స్త్రీ. సర్పము, పాము.

దృంహితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రవృద్ధము; ప్రవర్ధితము. ౨. దృఢము, దృఢీకృతము.

దృకము. సం. వి. అ. న. రంధ్రము, బొక్క. (వాచ.)

దృక్కర్ణము. సం. వి. అ. పుం. చక్షుశ్శ్రవము, పాము.

దృక్కు. సం. విణ. (శ్) ౧. చూచువాఁడు. ౨. కనుఁగొనువాఁడు, తెలియువాఁడు. వి. శ్. స్త్రీ. ౧. దృష్టి, చూపు. ౨. కన్ను. ౩. (గణిత.) రెండు అనుసంఖ్య. ౪. బుద్ధి.

దృక్పథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దృష్టిమార్గము. ౨. చూపుమేర.

దృక్ప్రసాద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -కన్నులకు తేట తెచ్చునది - ౧. కులుత్థము, ఉలవలు. ౨. కులుత్థాంజనము.

దృక్ప్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. - కంటికింపైనది- శోభ. (రాజ. ని.)

దృక్శ్రుతి. సం. వి. ఇ. పుం. చక్షుశ్శ్రవము, కనువినికి, పాము.

దృగధ్యక్షుఁడు. సం.వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

దృగ్గోచరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కంటికి అగపడునది. వి. అ. పుం. కనుచూపుమేర.

దృగ్గోళనము. సం. వి. అ.న. ౧. ఖగోళాంతర్గతమగుగోళభేదము. ౨. కనుగ్రుడ్డు.

దృగ్జ్యా. సం.వి. ఆ. స్త్రీ. (జ్యోతి.) దినమానాదులు తెలియుటకై శంకుచ్ఛాయ నుపయోగించునదియు దృష్టియోగ్యము నగుదృగ్వృత్తక్షేత్రమందలిమౌర్వీరూపసరళరేఖ.

దృగ్లంబనము. సం.వి. అ. న. (జ్యోతి.) గ్రహణదర్శనమున నుపయోగించునదై దృక్క్షేత్రమందున్నలంబరేఖ.

దృగ్వృత్తము. సం. వి.అ.న. (జ్యోతి.) వృత్తాకార మగుదృక్ప్రచారస్థలము.

దృఙ్నతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. (జ్యోతి.) గ్రహణదర్శనమున నుపయోగించుటకై దర్శిత మగుదృక్ప్రచారముయొక్కనతివిశేషము.

దృఢకాండము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గట్టిబోదె కలది. వి.అ.పుం.౧. వెదురు*. ౨. కత్తృణము*.

దృఢగాత్రిక. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ౧. ఫాణితము, కండచక్కెర, పటికబెల్లము. ౨. దృఢశరీరము కలది.

దృఢగ్రంథి. సం. విణ. (ఇ) గట్టికనుపులు కలది. వి. ఇ. పుం. వెదురు†.

దృఢతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. నారింజ†. (చంద్ర† అని కొందఱు.)

దృఢతృణము. సం. వి. అ. పుం. ముంజికసవు†.

దృఢత్వక్కు. సం. విణ. (చ్) దృఢ మగుత్వక్కు కలది. వి. చ్. పుం. యావనాళశరము, ఒకజాతి రెల్లు†.

దృఢదంశకము. సం. వి. అ. పుం- దృఢముగా కఱచి పట్టుకొనునది-నక్రము, మొసలి.

దృఢధన్వుఁడు. సం. విణ. (న్. ఆన్. న్.) దృఢ మగుధనుస్సు కలవాఁడు.

దృఢనీరము. సం. వి. అ. పుం- క్రమముగా గట్టిపడి కొబ్బెరగా మాఱునీరు కలది- కొబ్బెర†.

దృఢపత్రము. సం. వి. అ. పుం - గట్టిఆకులు కలది- వెదురు†.

దృఢపాది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నేలయుసిరిక†.

దృఢప్రతిజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రతిజ్ఞ తప్పనివాఁడు, ఆడి తప్పనివాఁడు.

దృఢప్రత్యయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గట్టి నమ్మకము కలది. వి. అ. పుం. గట్టినమ్మకము.

దృఢప్రరోహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గట్టి మొలక కలది. వి. అ. పుం. వటము, మఱ్ఱి†.

దృఢఫలము. సం. వి. అ. పుం. కొబ్బెర†.

దృఢబంధిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శ్యామ, ప్రేంకణపుఁదీఁగ.

దృఢబీజము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బదరము, రేఁగు†. ౨. చక్రమర్దము, తగిరిస†.

దృఢభూమి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. (యోగ.) మనస్థైర్యము కలిగించుఅభ్యాసభేదము. ౨. గట్టినేల.

దృఢమతి. సం. విణ. (ఇ) దృఢబుద్ధి కలవాఁడు, దృఢనిశ్చయము కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. దృఢ మగుమతి.

దృఢము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కఠినము, గట్టిది. ౨. పట్టుగలది, పూనిక విడువనిది. ౩. అశిథిలము, గుత్తమైనది. ౪. బలము కలది. ౫. స్థూలము, లావైనది. వి. అ. న. ౧. ఇనుము. ౨. అతిశయము, పెల్లిదము.

దృఢముష్టి. సం. విణ. (ఇ) ౧. గట్టిగా పట్టినపిడికిలి కలవాఁడు. ౨. పిసినిగొట్టు, కృపణుఁడు. (త్రి. ని.) వి. ఇ. పుం. ౧. -పిడి కలది- ఖడ్గాద్యాయుధము. ౨. గట్టిపిడికిలి.

దృఢమూలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గట్టివేరు కలది. వి. అ. పుం. ౧. కొబ్బెర†. ౨. ముంజిగడ్డి†.

దృఢరంగము. సం. వి. అ. పుం. -దీనికూడికవలన రంగు నిలఁబడును- పటిక, పటికారము.

దృఢలత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాతాళగరుడీలత.

దృఢలోమము. సం. విణ. (న్. న్, ఆ, మ్నా. న్.) గట్టిరోమములు కలది. వి. న్. పుం. అడవిపంది. న. గట్టిరోమము.

దృఢవల్క. సం=దృఢవల్కల.

దృఢవల్కల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చిఱుబొద్ది, అంబష్ఠ†.

దృఢవల్కలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గట్టిపట్ట కలది. వి. అ. పుం. పూగము, పోఁక†.

దృఢవైరి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) గట్టిపగవాఁడు, బద్ధవైరము కలవాఁడు.

దృఢవ్రతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విఘ్నములచేత చలింపనిసంకల్పము కలవాఁడు, గట్టి

సంకల్పముతో కూడినవాఁడు; గట్టిపట్టుదల కల వాఁడు.

దృఢసంధి. సం. విణ. (ఇ) గట్టిగా సంధింపఁబడినది, గుత్తముగా కూర్పఁబడినది. వి. ఇ. పుం. దృఢమగుసంధి.

దృఢసూత్రిక. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. మూర్వ,చాగ.

దృఢస్కంధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గట్టి బోదె కలది. వి. అ. పుం. క్షీరవృక్షము, పాల చెట్టు.

దృఢహస్తుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గట్టి చేయి కలవాఁడు; ఖడ్గాదిధారణమందు ఆరి తేఱినచేతులు కలవాఁడు.

దృఢాంగము. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) దృఢమైనఅవయవయములు కలది. వి. అ. న. వజ్రము, మగఱాయి.

దృఢీకరణము. సం. వి. అ. న. దృఢపఱచుట; స్థిరపఱచుట.

దృఢీకరించు. సం. స. క్రి. దృఢపఱచు.

వ... నారాయణుండు సమస్తపరిపూర్ణుం డని భావంబున దృఢీకరించి నానావిధోపచారంబుల... ఆరాధింపుము...వరాహ.౧.౧౪౭.

దృఢీకారము. సం = దృఢీకరణము.

దృఢీకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దృఢముగా చేయఁబడినది.

దృత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జీలకఱ్ఱ. (వాచ.)

దృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆదృతము, ఆదరింపఁబడినది.

దృతి. సం. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. ౧. నీళ్లు మోయుతోలుతిత్తి. ౨. కొలిమితిత్తి. ౩. తోలు, చర్మము. ౪. చేఁప. ౫. గళకంబళము, గంగడోలు. ౬. మేఘము.

దృతిహరి. సం. వి. ఇ. పుం - తోలితిత్తిని హరించునది - కుక్క.

దృతిహారుఁడు. సం. వి. ఆ. పుం. తిత్తితో నీరు తెచ్చువాఁడు.

దృన్ఫువు. సం.వి.ఊ.స్త్రీ.౧.సర్పము. ౨. వజ్రాయుధము. ౩. చక్రము. పుం. సూర్యుఁడు.

దృన్భువు. సం = దృంభువు.

దృప్తుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దర్పించినవాఁడు. ౨. హర్షించినవాఁడు, ఉబ్బు కలవాఁడు.

దృప్రుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బలయుక్తుఁడు. ౨. గర్వించినవాఁడు.

దృబ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ్రథితము, గ్రువ్వఁబడినది. ౨. భీతము, భయపడినది. వి. అ.న. ౧. గ్రథనము,గ్రుచ్చుట. ౨. భయము.

దృబ్ధి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. గ్రథనము, గ్రుచ్చుట.

దృశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కన్ను. (వాచ.)

దృశత్తు. సం = దృషత్తు.

దృశాకాంక్ష్యము. సం. వి. అ. న. - కంటికి కోరఁదగినది - తామర, పద్మము.

దృశానము. సం. వి. అ. న. జ్యోతి, తేజస్సు.

దృశానుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - చూచువాఁడు, కనుపెట్టి చూచువాఁడు - ౧. ఆచార్యుఁడు; ఉపాధ్యాయుఁడు. ౨. బ్రాహ్మణుఁడు. ౩. లోకపాలుఁడు. ౪. సూర్యుఁడు.

దృశి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. కన్ను. ౨. శాస్త్రము. ౩. ప్రకాశము. ౪. దృష్టి,చూపు; చూచుట.

దృశించు. సం. అ. క్రి. కనఁబడు, ప్రత్యక్షమగు.

ఉ.అతప మిచ్చ మెచ్చి శివుఁడు...జగదద్భుతమై దృశింప సమ్మదుం, డాతతభక్తియుక్తి

నతుఁడై నుతియించె ననేకరీతులన్. ఉ. రా. ౭. ౩౬.

దృశోపమము. సం. వి. అ. న. తెల్లతామర పువ్వు. (వాచ.)

దృశ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చూడఁబడుచున్నది.

దృశ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దర్శనీయము, చూడఁదగినది. ౨. కంటికి కింపయినది. ౩. జ్ఞేయము, తెలిసికొనఁ దగినది. వి. అ. న. ౧. కనఁబడువస్తువు. ౨. మౌక్తికభేదము.

సీ. మూఁడుమూలలు గలముత్యంబు దృశ్యంబు ప్రక్కగుంతలదియె పార్శ్వకృశము. రత్న. ౫౦.

దృశ్వుఁడు. సం. విణ. (న్. శ్వరీ. న్.) -సమాసాంతములందు- ౧. చూచినవాఁడు. ౨. తెలిసినవాఁడు. (ఉదా:- బ్రహ్మవిద్యాపారదృశ్వుఁడు మొ.)

దృషత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ. ౧. ఱాయి. ౨. సన్నెకల్లు.

దృషత్పుత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కల్వపుగుండు, నూఱెడుఱాయి.

దృషదిమాషకము. సం. వి. అ. పుం. పిండి విసరుట మొదలగువ్యాపారము చేయువాఁడు రాజునకీయఁదగినమాషపరిమితి గలపన్ను.

దృషద్వతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకనది. (ఇది సరస్వతీనదిలోఁ గలియునొకయుపనది.)

దృష్టకూటము. సం. వి. అ. న. - గూఢమైన యర్థము కలది- ప్రహేళిక.

దృష్టపృష్ఠుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - యుద్ధాదులందు శత్రువులచేఁ జూడఁబడినవెన్ను కలవాఁడు - పలాయితుఁడు, వెన్నిచ్చి పాఱిపోయినవాఁడు.

దృష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూడఁబడినది, విలోకితము. ౨. జ్ఞాతము, తెలియఁబడినది. ౩. అనుభవింపఁబడినది. (ఉదా:-దృష్టకష్టుఁడు, దృష్టదుఃఖుఁడు మొ.) వి. అ. న. ౧. దర్శనము, చూపు. ౨. రాజునకుఁ దనరాష్ట్రమందలిజనులవలనఁ గాని పరరాష్ట్రజనులవలనఁ గాని కలుగుభయము. ౩. సాక్షాత్కారము, ప్రత్యక్షత. ౪. దృష్టాంతము. (ఈయర్థమున నాంధ్రగ్రంథములందు మాత్రమే ప్రయోగము కనఁబట్టుచున్నది.)

చ. సదయుఁ డహోబిలేశుఁడు...మున్, జదివిన భార్గవాదులకు సన్నిధిఁ జేసెను దైత్యజాతుఁ డయ్యదన సమస్తమందుఁ గలఁ డంటకు దృష్టము చూపినట్లుగన్. భోజరా. ౧. ౭౨.

చ...మీ రెఱుంగరె యనంతఫలప్రద మన్నదానమే, తెలుపఁగ నేల వేఱె యొకదృష్టము చెప్పెదఁ జిత్తగింపుఁడా. భోజరా. ౩. ౨౫౭.

దృష్టరజ. సం. వి. స్. స్త్రీ. రజస్వలయైనస్త్రీ, సమర్తాడినపడుచు.

దృష్టాంతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఉదాహరణము. ౨. ఒకయర్థాలంకారము.

క. బింబప్రతిబింబత్వమ్మునం బరఁగినవాక్యయుగమునం గలసాధర్మ్యంబు చెలంగిన దృష్టాంతం బగు నది కృతులయందు ధరనెట్లన్నన్.

క. అసదసురవిసరవిశసన, రసవిస్ఫురసాహసుండు రాముఁడె ధరలోఁ, నసమసమరతలసమద్వారిసమూహవిభేది వీవె శ్రీనరసింహా. నరస. ౫. ౧౫౫, ౧౫౬.

౩. శాస్త్రము. ౪. దిష్టాంతము, చావు. (మే. ని.)

దృష్టాంతీకరించు. సం. స. క్రి. ఉదాహరించు.

మ. ఓరాజవర్ధన రాజపాణిగ్రహణంబు దృష్టాం

తీకరించి పలికిననీసుభాషితంబులకు సరం
భెయ్యది యంతిమవర్ణంబునకు వేదవర్ణంబు
సుంభో లె నయ్యర్థంబు నావీనులు ప్రవే
శింప నర్హంబుగాదె...నైష. ౨. ౬౫.

దృష్టార్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చూడఁబడినయర్థము కలది, కనుఁగొనఁబడినయర్థము కలది. ౨. చూడఁబడినప్రయోజనము కలది, స్పష్టమైనప్రయోజనము కలది.

దృష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. (బ.దృష్టులు, దృష్టు.) ౧. చూపు,చూచుట, దర్శనము. ౨. కన్ను. ౩. అభిప్రాయము. ౪. ఎఱుక, జ్ఞానము. ౫. ప్రకాశము. ౬. కనుఁబాటు, దృష్టిదోషము.

సీ. తెలియఁ జూచినయెడ దృష్టి తాఁకునో
యని వేడ్కఁదీఱఁగఁ జూడ వెఱతు నిన్ను.
సారంగ. ౩. ౧౦౦.

మ...క్షిప్రపక్వలసస్యం బిడి యేకధాటి బలి
రా కట్టించి తా దృష్టి క్షేదులఖానోగ్రక
పాలమరపహారిద్యూభజాంగలశ్రేణికన్.ఆము.
౧. ౪౨.

క ... రాగమ్మున నన్యోన్యస్నేహమ్ములు నెడి
దృష్టు నిలిపి రయ్యువతిపయిన్. భార. ఆది.
౭. ౧౦౬.

దృష్టించు. సం.స.క్రి. చూచు.

శా...నలుగడన్ దృష్టించుచున్ స్రుక్కఁగన్.
ఉ. రా. ౨. ౫౯.

ద్వి...వగలఁ, బొగులుచుఁ గళలచేఁ బున్నమ
చంద్రుఁ, డెగడురామునిమోము దృష్టించి
మఱియు. రం. రా. అయో. ౧౧౧ పా.
౧౪ పం.

అ.క్రి. దృష్టినిలుపు, ఏకాగ్రత కలిగియుండు.

ద్వి. దృష్టికి దాఁటిన తేజంబునాఁగ, దృష్టించి
చూచినఁ దెలు పగువాఁడు. బస. ప్ర.౧౪౫
పా. ౧౫ పం.

ద్వి. దృష్టించి బ్రహ్మాదిదేవత లెఱుఁగ,సృష్టికిఁ
బ్రతిసృష్టి చేసినయట్టియే నుండ ... ద్వి.
హరిశ్చ. పూ. ౩౦౪ పం.

దృష్టిక్షేపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దృష్టిపాతము; దృష్టిప్రసరించుట. ౨. దృష్టి ప్రసరింపఁజేయుట.

దృష్టిగోచరము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) కంటికగపడునది, కనఁబడునది. వి. అ. పుం. చూపుమేర.

దృష్టిదండ. మి. వి. దృష్టిదోషము తగులకుండుటకు వేయుదండ.

ఉ...పూదెలగొల్సును బెద్దగంట సింగారపు
దృష్టిదండ మెడ గజ్జెలపేరులు నందె లొ
ప్ప...హంస. ౫. ౯౬.

దృష్టిపట్టు. మి. అ. క్రి. (దృష్టి + పట్టు.) కనుపట్టు, చూపట్టు.

క. ఒకనరునివిక్రమము మాటికి బొగడెద వింత
కడుఁగడిందిగ మనయోధికకుఁ గలయోధవీర,
ప్రకరము నీ కేల దృష్టిపట్టదు చెపుమా.
రాఘవ. ౪. ౫౪.

దృష్టిపథము. సం.వి.అ. పుం. ౧. చూపుమేర. ౨. చూపు ప్రసరించుమార్గము.

దృష్టిపాతము. సం=దృష్టిక్షేపము.

దృష్టిపిడుత. మి.వి. సస్యాదులకు దృష్టిదోషము తగులకుండుటకు సున్నముతోను మసితోను బొట్లు పొడిచి తగిలించుపిడుత.

సీ. నగలపేరింటిసున్నపుబొట్లతో దృష్టిపిడుతల
చందాన వీను లొప్పె. చంద్ర. వి. ౧. ౬౭.

దృష్టిపూతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) దృష్టిచే పవిత్రీకరింపఁబడినది. (నేల మొ.)

దృష్టిబంధువు. సం.వి.ఉ.పుం. మిణుఁగురుఁ బుర్వు.

దృష్టిబొట్టు. మి.వి. దృష్టిదోషనివారణకై పెట్టు కాటుకబొట్టు.

మ. తొలుగెం పన్నులఁ గింపుమై నలఁది తోడ్తో ప్రాగ్దిశాతన్వి గ్రొన్నెల యక్షోపాపనిఁ దాన మార్చి మును గన్నీరుబ్బినా నూత్నరశ్ములు మించెక్ పిదపక్ నిరుద్ధసలిలంబు ల్పర్వెనా వెన్నెలల్, నలువొందెం బయి దృష్టిబొట్ట నఁగఁ జిహ్నం బొప్పె నీలద్యుతిక్. చంద్ర. ౪. ౩౩.

దృష్టివిక్షేపము. సం. వి. అ. పుం. ఓరచూపు, కడకంటిచూపు.

దృష్టివిద్య. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. నేత్రవిద్య, చూపును గుఱించినవిద్య, దానిగుణదోషాదులను దెలుపు శాస్త్రము.

దృష్టివిభ్రమము. సం.వి.అ.పుం.దృష్టివిలాసము.

దె

దెంగ. వి. భూమిపరిమితివిశేషము.

వ...ఉత్తరదక్షిణములకెనిమిదిదెంగ్గలు తోఁపు గా...దా. శా. ౧౩౦౩.

దెంగు. స. క్రి. (క. దెంగు.) సంభోగించు, రమించు.

చంద్ర. వి. ౨. ౪౯.

వి. సంభోగము.

క్రీడా.పీఠి.౫౩ పా.

దెంచేనము = దంచేనము.

(కోటలు మున్నగునవి బద్దలుకొట్టుట కుపయోగించుఆయుధవిశేషము.)

సీ. క్వథితతైలములఁ బక్వము సేయఁబడువారు దెంచనంబుల వ్రేయఁ ద్రెళ్లువారు. కవిక. ౫. ౧౧౩.

దెంచిక. వి. దూలముమీఁద నడ్డముగా నుంపఁ బడుగృహావయవవిశేషము.

చ. పగడపుఁగంబముల్ తళుకుబంగరుబోదెలు కెంపుదూలముల్, జగమగజాలదెంచికలు చక్కనినీలపుఁబల్క చాల్ మెఱుం, గగు తెలిమిన్నలోవయును నచ్చపుబంగరుపేర రంగునం, దగఁ గనుపట్టు నొక్కవికసన్మణి మండప మప్పు డోపఁగక్. చంద్రి. ౨. ౨౩.

దెందము = డెందము.

(హృదయము, మనసు.)

ఉ...విప్రమాత్రుఁగా, దెందమునం దలంచి తివో దెప్పర మప్పని... దశా. ౨. ౭౯.

దెపగుప. వి. (బాణములు) తాఁకుటయం దగు ధ్వని కనుకరణము.

చ. అపుడు యుగంధరోజ్జ్వలశరాసనముక్తశర ప్రతానముల్, దెపగుపఁ జాఁకి వక్షములఁ ద్రెంచి డొనల్ దెగటార్చ... చంద్రా. ౬. ౧౦౬.

దెప్పము. వి. బాణాదుల కెదుట నిలిపినకృత్రిమ లక్ష్యము, కూటలక్ష్యము; లక్ష్యము.

చ. అలికులవేణి తెప్పయిడ కానరపాలుఁడు సూచుచుండె నిశ్చలమతిఁ గామురూపు లకు జానుగ నిల్పినదెప్పమో యనన్. పాండ. ౭. ౪౫.

సీ...అయ్యతివరూప, మచ్చొత్తినట్లు నాయంతరంగంబునఁ బాయ కున్నది మరుబాణము లకు. అ. దెప్ప మైతి...భోజరా.౩. ౩౦.

దెప్పరము = డెప్పరము. వి. ౧. ఆపద.

క. దెప్పర మప్పురుషాగ్రణి కెప్పాటను గలుగ నేర దెందును...భా. రా. అర. ౨. ౩౧.

క...రామునస్త్రహతుం డై, దెప్పర మొందిన వాలినిఁ, దప్పక వీక్షించి రచటితరుచరు లె ... రా. కిష్కి. ౨౯౩.

౨. అతిశయము, ఆధిక్యము.

గీ. దినదినంబును గసికాటు చెనకువలన, దప్పి తీఱ నితమకంబు దెప్పరంబుఁ, బాపసమకట్టి జారుఁ డప్పాఱుఁ డసతి, సెత్తుగొనిపోవ నిందందు నెడరు చేచె. పాండు. ౩. ౭౨.

౩. విధము, రీతి, ప్రకారము.

వ...ఊఁతలు గ్రమ్మినలీలను పొంగు పాటినచాయను వలలు వేసినపొందికను సుడిగాలి వీచు దెప్పరంబునఁ గొంగలకుఁ దూఱు బైరి డేగలగతిని...ప్రబంధ. ౭౮౮.

౪. దుష్టవచనము.

చ. పరమపతివ్రతక్ సభఁ దపస్వినిఁ బాండవ ధర్మపత్ని ధర్మరత నయోనిజం బ్రకృతి మానవభామినిఁ గాఁ దలంచి దెప్పరములు పల్కఁగాఁ దగునె... భార. సభా. ౨. ౨౫౫.

విణ. ౧. అధికము, గొప్పది.

ఉ. దిగ్గన వచ్చి శంకరుఁడు దెప్పర మైనవడిం జెమర్చుచుక్. హర. ౧. ౨౧.

క. తెప్పిరి లేచి బిరాలున, ముప్పిరి గొనుకినుక విత్తు మోసులు సూపక్, దెప్పరపుదిటముఁ దాల్చుచు, కప్పెరశివసత్తిపోల్కి ఖానుం డంతక్. రంగా. ౩. ౧౩౧. శుక. ౨. ౧౧.

౨. విషమము.

క. దెప్పరపుఁజోటు నీ కీ, యొప్పనివిధ మెచటు నుండి యొదవెను విను మీ, చొప్పవివేకుల యది యిది, దప్పించును సద్గతియు నుదాత్తయశంబుక్. భార. భీష్మ. ౧. ౧౯౦.

శ్లో. కుతస్త్వా కశ్మలమిదం విషమే సముపస్థితం, అనార్యజుష్ట మస్వర్గ్య మకీర్తికర మర్జున. సం. భార. భీష్మ. ౨౬. ౨.

క...అరుల లెఱుం, గరయుచు వా రెదురునడచు నట్టి దయిన దెప్పరపుఁ దెరువున డప్పిం, బో రసినయెడ విడియుచోటఁ బొడుచు టురవగుక్. భార. శాం. ౩. ౪. భోజరా. ౫. ౯౭.

౩. ఆపత్కరము, కష్టదాయకము.

సీ. ఎదిరివా ఖండించు టిది దెప్పరము సుమ్మి... హర. ౨. ౫౧.

ఉ...ఓరి సంక్రందన నన్ను నెవ్వనిఁగఁ గాంచితి విప్పుడు విప్రమూర్తుఁగా, దెంచి నం దలంచితివో దెప్పర మప్పని నన్ను విన్న గోవిందధృతాబ్జరోచిరరవిందభవాదులు దల్లడింపరే. దశా. ౨. ౭౯.

వ...చెవులసంకులు లోవంకభుజంబులు కొంకిసిగలు గావిదుప్పటులు నొప్ప నిమ్ము దెప్పరం బై ముప్పున నప్పురంబు సేరి...ఆము. ౪. ౩౫.

జ: దెప్పరించు, దెప్పరిలు, దెప్పతికము.

దెప్పరించు. స. క్రి. (√దెప్పరము.) ఆపదనొందించు, సంహరించు.

చ...చంద్రిణి నేక్రియ వాంఛ దీర నేపరిణయ మాదు నాకుటిలభావుని నేక్రియ దెప్పరింతు నేసరణి ఘటించునో శరభసాళువ మూర్తి...చెన్న. ౫. ౧౪౨.

దెప్పరిలు(ల్లు) అ. క్రి. (√దెప్పరించు.) కష్టమునొందు, బాధచెందు.

క. అప్పుడు సాందీపని మన, చొప్పరయుచు వచ్చి వానసోఁకునను వలిం, దెప్పరిలుటఁ గని ఖేదం, బుప్పతిలం బలికె...భాగ. ౧౦. ఉ. ౧౦౦౩. (తెప్పిఱిలుట అముద్రి.)

శ్లో. ఏతద్విదిత్వా ఉదితే రవౌ సాందీపనిర్గురుః, అన్వేషమాణో నశ్శిష్యా నాచార్యోపశ్యదాతురాక్. సం. భాగ. ౧౦. ౮౦. ౩౯.

దెప్పతికము = దెప్పతీకము. వి. (దెప్పరము + తికము.) బాధ, కష్టము.

క. పఱతెంచి కరి మదముసే, దైఱఁ దొంచెం బెత్తి వ్రేయ దెప్పటికమునఁ, గొఱసంది దాఁకి నేలకునొఱఁగిన సింగంపుఁగొదమయొ ప్పమరంగన్. నిర్వ. ౧౦. ౨౯.

దెప్పిచెప్పు. అ. క్రి. (√దెప్పు.) ఎత్తిపొడుచు, (ఒకఁడు చేసినదుష్కార్యమును) ఉటంకించి పలుకు.

వ... మోమోటము లేక చుల్లరపువారల దెప్పి చెప్పి పరబసలన్ చేయువారును ... ప్రబంధ. ౬౯౯.

ఇశ్లే: దెప్పిపలుకు.

సీ. పాతకం బని దెప్పిపలికె దండధరుండు దౌరాత్మ్య మనియెను దానవుండు. కాశీ. ౪. ౨౧౫.

దెప్పు=డెప్పు. స. క్రి. ౧. దూఱు, నిందించు, తిట్టు. (ఒకఁడు చేసినకీడును తాను చేసినమేలును ఎదుట చెప్పు అని శ. ర.)

ఆ. వాలుఁగన్నుఁగవయు వలిచన్నుఁగవయునే, కాని యొండురూపు గానరాక, యుగురుఁ బోఁడి యుండె నిఁకఁ జిక్కినయవస్థ,చెప్ప నేల విధిని దెప్ప నేల. రామా. ౬. ౧౩౬.

వ...మమత నెదిగి పొదువుజలదమాలికాకృతికిం బ్రకృతియై యొప్పి విప్పునీలంపులప్పల దెప్పి తప్పులవట్టు గొప్పనెఱికప్పుఁ గొప్పు చెదరి గుప్పునం గప్పుకొన... చంద్రా. ౪. ౧౯౯. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

వ...అమృతంబుపై నాళమణలం ద్రిప్పుచు బెబ్బులులరీతి రొప్పుచు నొండొరులం దెప్పుచు...ల. వి. ౨. ౬౩.

౨. చేసిన ఉపకారమును పలుమాఱు చెప్పు; ఎత్తిపొడుచు.

(వ్యవ.) ఒకనికి ఉపకారము చేసి యెన్నడు దెప్పరాదు.

(వ్యవ) ఆమె యెంతదెప్పినను అతఁ డొక్క మాటయైన నాడఁడు.

జః దెప్పిచెప్పు, దెప్పుడు.

దెప్పుడు. వి. (√దెప్పు.) దెప్పుట.

(వ్యవ.) ఇఁక నీదెప్పుడులు కట్టిపెట్టుము, నీదెప్పుడు కేమి లెమ్ము.

దెబ్బ. వి. ౧. అడుపు; పెట్టు, వేటు.

క... నే నొక,దెబ్బం బరిమార్త ధరణి నొబ్బునఁ గూలన్. దశా. ౨. ౪౨౪.

౨. (క. దెబ్బె.) గాయము, గంటు.

(వ్యవ.)ఆతనిదెబ్బ ఎన్నికట్టులు కట్టినను ఇంకను మానలేదు.

3. -దెబ్బవంటిది- నష్టము; కష్టము.

(వ్యవ.) ఆవర్తకమున వానికి దెబ్బ తగిలినది.

(వ్యవ.) ఈసమయమున ఆతనిభార్యపోవుట ఆతనికి పెద్దదెబ్బ.

౪. దెబ్బకొట్టునంతకాలము; అల్పకాలము.

(వ్యవ.) వాఁ డొక్కదెబ్బను పారము అప్పగించఁ గలఁడు, ఈపని నే నొకదెబ్బను చేయఁగలను.

సా: దెబ్బకు దయ్యమైన భయపడును, దెబ్బ దేవేంద్రలోకము చూపును.

జః దెబ్బగొను, దెబ్బదీయు, ~~దెబ్బపడు~~, దెబ్బలాడు, దెబ్బాటు.

దెబ్బగొను అ. క్రి. (దెబ్బ+కొను.) కొట్టు, అడఁచు.

క. గబ్బున నెదిరించిన నొక, దెబ్బగొనుచు...

ఎదురఁ ద్రిజగముల నొరుల్, తబ్బిబ్బుగ జంగములకుఁ, బబ్బంబులు పెట్టు ముష్టిపరిఘట్టనలన్. శివరా. ౪. ౯౧.

దెబ్బదీయు. స. క్రి. (దెబ్బ+తీయు.) ౧. కొట్టు, అడఁచు; సంహరించు. (ఈయర్థములోనిది ఒకశబ్దపూర్వకముగాఁ గన్పట్టుచున్నది.)

గీ. అందునందున మెకముల నబ్బురముగ, నేసి [illegible] నొకదెబ్బ దీసినార,మైన బలు

జంతువుల నెక్కు డైనదొడ్డ, కానఁ గలదొ క్కజాడ రాకలువ తేఁడ. ఇందు. ౨.౫౦.

ఉ. గాళికు లాపురీభటశిఖామణులు... జే, తాళుఁడు వచ్చి డగ్గఱిన దబ్బరగా దొక దెబ్బదీయఁగాఁ, జాలుదురు... విజ. వి. ౧. ౧౦. సిం. నార. ౪.

౨. (స్త్రీలను) పొందు, కూడు.

ఉ...ఈ, వారవధూశిఖామణిని వంతులు వేసుక దెబ్బదీయుఁడీ. (తెనాలి రామలింగకవి చాటువు.)

దెబ్బలాడు. అ. క్రి. (దెబ్బలు + ఆడు.) పోరు, యుద్ధముచేయు; కలహించు.

సీ. సరి దెబ్బలాడుచో జాంబవంతుని గుద్దు కోరక్కలోఁ గుట్లు పోరె నొక్కొ. సిం. నార. ౩౩.

(వ్యవ.) వారింటిలో అత్తకోడం డ్రెప్పుడును దె బ్బలాడుకొను చుందురు.

దెబ్బసలు. వి. బ. ధాన్యవిశేషము.

సీ. నివ్వరల్ దెబ్బసల్ నీరుకావులు గాజు కప్పెరల్ కురువడాల్ కంటసరులు. హంస. ౪. ౧౨౫.

దెబ్బాటు. వి. బలిష్ఠమైనవాన. (శ.ర.)

దెబ్బు. వి. శీఘ్రము.

సీ. కటినూత్ర మేపాటిగట్టి బాపఁడ యని దెబ్బున మొలత్రాడు ద్రెంచె నొక తె. వ్యా. వి. ౨. ౭౨.

దెస[1]. వి. (సం. దిశా. ప్రా. దిసా. క. దెసె.)

౧. దిక్కు.

సీ. పణవవీణావేణురణితానుసారమై రసగీత రవ మెల్ల దెసల నెసఁగె. భార. ఆది. ౭. ౧౭౨.

క. తలవెండ్రుక లెగఁగట్టెడు, కొలఁదిని నా నృపకుమారకుఁడు కడిమి...

కరులఁగండ్ఫలఫలకములఁ లిఖించె జయశా సనముల్. నైష. ౧. ౬౨.

౨. వంక, వైపు, పార్శ్వము.

క. తెరు విప్పని యటు లడుగుకు, సరభసగతి నుదక మిరుదెసలఁ బాయఁ గడుఁ, బరు వునఁ బోవఁగ నయ్యెడుఁ, దరుణీ యవుగు మఱకాలు తడి గాకుండన్. భోజరా. ౩. ౨౩.

సీ. ఉడివోనిమిన్నుక లీనెడు పేరు లిరుదెస నరు దెసఁ గమలబంధురకరంబు. వసు. ౧. ౬.

గీ. ప్రమద మెసలార పాంచాలరాజసుతకు, వలచి చేసితివో సత్యవాక్ప్రతిజ్ఞ, యన్య కాంతలదెసఁ బోవ ననుచు నీవు, భామలకుఁ జేయుసత్యంబు పాడి గాదు. హర. ౭. ౧౩౦. భార. ఉద్యో. ౪. ౧౯.

౩. గతి, శరణము, ఆశ్రయము.

సీ...మునీంద్ర యేము, గలుగంగ దెస లేని పులుమానిసికిఁబోలె నక్కురుపృథ్ను కట్టి చావు, పాటిల్లె...భార. ఆశ్ర. ౨. ౧౬౧.

క...పాపకు దెస లేమి నేడ్పు పాటిలెఁ గొడు కా. దశకు. ౨. ౧౧౨.

౪. పక్షము, తెగ.

క. విఱుగుట నొచ్చుట మనదెసఁ, దఱచుగ నాడెదవు పాండుతనయులబల మే, డ్తెఱ దఱుఁగక పెనఁగుట పల్కుమఱుఁ జెప్పెద వకట యేమి మాయయొ తలఁపన్. భార. భీష్మ. ౩. ౩౧. హరి. ఉ. ౧. ౯.

క...ఇది కళ్యాణాభ్యుదయనిధానము మా కని, హృదయంబులఁ దలఁచుచుండి రిరు దెసవారల్. హర. ౬. ౧౦౭.

౫. చోటు, ప్రదేశము.

క. సురదూత మగుడఁ జని...తా, నరిగినదెసి కార్యము వి, స్తరముగ నెఱిగించుచున్న తఱి నరపతుకున్. కు. సం. ౧౦. ౫౭౨.

గీ. అట్టికలధౌతశిఖరిఁ బుష్పాపచయము, సేయు
వేడుకఁ బొదరిండ్లచాయలందుఁ, దిరుగుచుం
డి యొకానొకదెసఁ ద్రుణంబు, దళముగా
నాత మొలచికటిలమునఁడు. మనుచ. ౪.
౭౮.

౬. సప్తమీవిభక్త్యర్థకము. (దీనికి సందర్భాను సారముగ అందు, మీఁద, విషయము, ఎడ, మొ. అర్థములు వచ్చును.)

సీ. అలకలపొల్పు తేఁటిగములందు మదాలస
యానలీల హంసలకడ వక్త్రభాతి జలజం
బులపైఁ దనుకోమలంబుఁ దీఁగలదెస దృ
గ్విలాసము మృగంబులచే నగజాత యిల్ల
డల్, గలయఁగఁ బెట్టె...కు.సం.౬. ౭౪౮.

ఉ. ఎక్కుడిమాట గొల్లతన మించుక యేనియు
లేదు నీదెసన్. భార. విరా. ౧. ౨౮౧.

క. నీదెసఁ గోపింతురె కుల,భేదముగాఁ బలు
కుటయును బిడ్డలఁ జెఱుపం,గా దని కినియు
దు...భార. భీష్మ. ౩. ౪౪౨.

క. అభిముఖులై యేలొకో న్యాసభ కిప్పుడు
రారు నృపతిసత్తము లనఘా, యభిశాప మొ
నర్పరుగా, త్రిభువనసంస్తుత్య నాదుదెస నర
నాథుల్. నైష. ౩. ౧౨.

క. కొడుకులదెస నెవ్వగఁ జేద్పడి వందురి యు
న్నయాన్నృపాలునడుగులం, బడి భీష్ముపాటు
సెప్పుచు, నడలి కరుణనాద మెసఁగనాక్రం
దించెన్.భార. భీష్మ. ౧. ౪౫.

వ. పార్థుదెసఁ బలుకు పుట్టినన్ క్రోధంబున నూ
ర్పులు సందడింపఁ గర్ణుండు... భార. కర్ణ.
౧. ౨౧౪.

తే. ఏలమో పుట్టె నాదెస నిట్టికొఱఁత, దీని
సైరింపఁదగు నీకు దివిజవంద్య. హరి. పూ.
౭. ౨౦౧.

౭. పంచమీవిభక్త్యర్థకము.

(వలన)

తే. రాజవర రాజుదెసఁ బ్రతిగ్రహము విష
ము. భార.అను.౩. ౨౧౫.

గీ. పాండుపుత్త్రుల కేను దప్పనిమనంబు,గలుగు
దాననయేని గోకమలమిత్త్ర, కీచకునిదెస
న న్నొకకీడు తెరవు, వొరయకుండఁగ రక్షిం
పు కరుణతోడ. భార. విరా. ౨. ౧౦౮.

క. నరసఖుఁడ నీవు సఖుఁడును, నరలోకము
నన్ జనించి నానాదైతే, శ్వైరులదెసఁ బీడ
లుడుపుము, ధరణీభారంబు వాయఁ దాత్ప
ర్యమునన్. భార. భీష్మ. ౨. ౨౬౮.

౮. దగ్గఱ, సమీపము.

చ. నలినదళాక్షరాజసగుణంబునఁ బుట్టినతమ్మి
చూలికిన్,దలవరివాఁడనై తగినదండనముల్
గడుఁ జేయునాకు న,జ్జ్వలమహామాఘ్యులై
వెలయువైష్ణవు లెల్ల నజేయులట్టివా,రలదెసఁ
బోకుమీ బ్రదుకు ప్రాణములు న్వలతేని
కింకరా. వి. పు. ౪. ౧౧౨.

పంచచామరము.ఇసీ యిసీ మొగంబు సూడ కిల్లు
వెల్వరించినన్, వెసన్ విసింగి పోవు సిగ్గు
వీసమంతలేదు నీ,దెసం బసల్ ఘటించె దేర
త్రిమరీచ ట్రిల్లు వచ్చి...పొమ్మిఁకన్.
విప్ర. ౪. ౫౯. జాహ్నవీ. ౩.౮౧.

దెసలదొరలు=దిక్పాలురు.

గీ. జలధి సాఁబాలు హరియును జడధి యగు
చు, గట్టు మెట్టును బులితోలుగట్టుదంటు,
దెసలదొరలకు నిటువంటిదెసలు దొరయఁ,
గలరె పరు లింక నతనితోఁ గలని కెదుర.
దశా. ౧. ౨౩౮.

జః దెసకట్టు, దెసచెడు, దెసమొల.

దెస[2]. వి. (సం. దశా. ప్రా.దసా.) ౧.అవస్థ,స్థితి.

క. కీచకుఁడు ప్రేటువడి తన,నీచపుదెస యొరు
లెరుంగ నేరక యుండన్, లేచి వెనుకఁ జని

విస్మయ, గోచరుఁడై యసురకతనఁ గుంఠితుఁ
డగుచున్. భార. విరా. ౨. ౧౩౦.

గీ. కొసర కాఁబోతు నాఁబోతుఁ గ్రుమ్ములాడ, నడిమి లేఁబెయ్యదెస వచ్చె నాకు నిపుడు. కాశీ. ౨. ౧౦౪. (శ.ర. పాఁగతి ముద్రి.)

౨. దురవస్థ, కష్టదశ.

వ. అనుచు ననుజులదెసకుఁ దూర వగచి డగ్గుత్తికవెట్టి మఱియును...భార. విరా. ౧. ౧౮౨.

క. ఈదుఃఖము సుఖ మయ్యెడు, నాదుఃఖముల కును వగ్గ మెతిమి విధిచే, నీదుస్స్వప్నము నెపమున, నీదుర్దశకంటె నింక నేదెస యగునో. మార్క. ౧. ౨౪౦.

చ. ఇనుదెసఁ జూడ నోడి తల లెత్తక నీటఁ దదీయబింబముం, గని వగ జక్కవల్ మొగమొగంబులు సూచుచుఁ గుంది మూర్ఛ జెం, దినదెసఁ జూడలేక వనదేవత హా యని కన్ను మోడ్చెనా, వనరుహముల్ ముడింగె సహవాసులదుఃఖము నెయ్యు రోర్తురే. పారి. ౨. ౩౧.

౩. విధము, రీతి.

క. తాదృశమీనంబులు నన్నే దెస వసియింప నిచ్చు నిట దిగవిడువం, గా దెసఁగినకారుణ్యము, నాదెస నుంపంగదయ్య నరనాథమణీ. దశా. ౧. ౧౫౪.

క. పేదఱిక ముడుపునవలా, గాదిలిసైదోడుతోడఁ గనుఁగొన నెపుడున్, మాదిరి యగు నీనెమ్మొగ, మీదెస సాం పెడలి యుంట కెటు లోర్వనగున్. అచ్చ. రా. యు. ౩౯౫. రం. రా. అర. ౧౮౬ పా. ౨౬ పం.

జః దెసపడు.

దెసకట్టు. వి. (√దెస[1].) చోరసాధనవిశేషము.

సీ. మలుదోరణముబట్టు మొలత్రాటికిఱువాఁడి కైదువు దెసకట్టు కావుబొట్టు. వేం. పంచ. ౩. ౧౯౯.

దెసచెడు. అ. క్రి. (√దెస[1].) దిక్కుమాలు.

వ...నరనారాయణు లపారపరాక్రములై యసురవీరులఁ బెక్కండ్రం జంపిన నక్కడఁగి దెసచెడి యసురులు...సముద్రంబు సొచ్చిన ...భార. ఆది. ౨. ౨౫.

సీ. దీనులై గరుడులు దెసచెడి పాఱిరి...ఉ. రా. ౧. ౨౮౫.

దెసపడు. అ. క్రి. (√దెస[2].) దురవస్థ నొందు.

క. వడి నొడిసి పట్టుకొని దెసపడ కొడలుం దొడలు బడలుపడ నొక్కి ముదం, బడర దిగమ్రింగి వలపిన, కడ కరిగెన్...వేం. పంచ. ౩. ౩౩౫.

దెసమొల=దిసమొల. వి. (√దెస[1].) వస్త్రరహిత్య మగుమొల. (బ్రా.)

దే

దేంద్ర=జేంద్ర. వి. తంతువాయభేదము, సాలీలలో నొకతెగవాఁడు.

సీ. తంతువాయాభిధ దనరు మగ్గరి యన నేతకాఁడనఁగను నేతరి యనఁ, దోఁచుఁ దద్భేదముల్...దేంద్ర యనంగను జేంద్ర యనఁగ. ఆం. భా. ౨. ౨౮౩.

దేఁకు=డేఁకు. అ. క్రి. పిఱ్ఱలతో జరుగు. (చి.ని, శ.ర.)

దేగ్ధ. సం. విణ. (ఋ. గీ. ఋ.) పూయువాఁడు.

దేగ్ధవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పూయఁదగినది.

దేదీప్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి ప్రకాశించునది.

దేనము. వి. (సం. ధ్యానమ్.) ధ్యానము.

ఆ. దాన మొసఁగుకన్న దేనంబు మఱి హెచ్చు, దేన మొసఁగుకన్న దెలివి హెచ్చు, తెలివి కన్న నాస దెగనేసినది హెచ్చు...వేమన.

దేబె=ద్రాబ.

విణ. (మూర్ఖుఁడు, అధముఁడు.)

సీ. పద్మినీరతివేద్య పాంచాలునకుఁ గాక దే బైనవుండుండు తెలియఁగలఁడె. వేణు.౫౧. (వికృతము.)

ద్వి...వయసు, దిగిపోయి పల్లికదేబెరూపమున, వగమాలి బ్రతికి యెవ్వరి నుద్ధరింప. ద్వి.శ. సా. ౨. ౬౯ పా. ౫ పం.

దేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇయ్యఁదగినది.

దేరి(రీ)జె. వి. ఒకవిధ మైనగుడారము.

క. ఈరీతి సైన్య మంతయుఁ, జేరిన నొకబయట రాజసింహము భటులన్, దేరిజ వేయం బనిచి గుడారము లెత్తించి యంతటన్ రవి గ్రుంకన్. కువల. ౨. ౭౪.

సీ. రాజుపై నెత్తినప్రత్యూహనృపుతోఁపు దళుకొత్తుదేరిజత్రాడు లనఁగ. గీ. నవ్యఖద్యోత కాంతులు నభముఁ బ్రాఁకె. ప్రబంధ.౧౨౪. కృష్ణ. ౩. ౩౧.

మ. చల మొప్పన్ మరుపాదుసాహి జగముల్ సాధింప దండెత్తి మ్రొత్తిలి బ్రహ్మాండపుఁగెం పుఁదళ్కుబురుకా దేరీజ లెత్తింప నం,దలి యస్తాచలపూర్వశైలశిఖరస్తంభాగ్రభాగం బులం, గలమాణిక్యపుబిళ్లలో యనఁ దగెం గంజాప్తచంద్రాకృతుల్. భాను. ౪. ౫౪. (దేరీజు అని ముద్రి.)

దేవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. పద్మచారిణి, మెట్టతామరచెట్టు. ౨. ఆసనపర్ణి చెట్టు. వి. ఋ. పుం. దేవరుఁడు, మగనిసోదరుఁడు.

దేవఋషి. సం=దేవర్షి.

దేవకన్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. అప్సరస. ౨. దేవతాకన్య.

దేవకర్మము. సం. వి. న. [illegible]

దేవకార్యము. సం.వి.అ.న. ౧. దేవప్రియ మగు కార్యము. (పూజాది.) ౨. దేవతలు చేయుపని.

దేవకాష్ఠము. సం. వి. అ. న. దేవదారువుచెట్టు.

దేవకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వసుదేవునిభార్య.

దేవకీనందనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కృష్ణుఁడు. (ఇట్లే: దేవకీపుత్రుఁడు మొ.)

దేవకీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేవసంబంధ మైనది, దివ్యము.

దేవకుండము. సం. వి. అ. న. తనంతటఁ గలిగిన ఊటనీటిపట్టు, దేవఖాతకము.

దేవకుఁడు. సం. విణ. (అ. వికా. అ.) ౧. ప్రకాశించువాఁడు. ౨. జూదమాడువాఁడు; క్రీడించువాఁడు. ౩. దేవతాతుల్యుఁడు. వి. అ. పుం. యదువంశమునందు పుట్టినఒకానొకరాజు, శ్రీకృష్ణునకు మాతామహుఁడు.

దేవకురుంబ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మహాద్రోణి, పెద్దతుమ్మిచెట్టు.

దేవకులము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవవంశము. ౨. దేవసమూహము. ౩. అల్పముఖము కల గుడి, దేవళము.

దేవకుల్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గంగానది.

దేవకుసుమము. సం.వి. అ. న.-దేవతలకు ప్రియ మగుకుసుమముకలది-లవంగముచెట్టు.

దేవక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (సంగీ.) ఇరువదినాలుగుస్త్రీరాగములలో నొకటి.

సీ. దేవక్రియాందోళి దేవగాంధారియు గౌళ గుండక్రియాహిరి...హంస. ౫. ౧౨౩.

దేవఖాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేవతలచే త్రవ్వఁబడినది, మనుష్యకృతము కానిది, అకృత్రిమము. వి. అ. న. ౧. గుహ. ౨. అఖాతము, అకృత్రిమ మైనమడుఁగు. ౩. గుడికి [illegible]లను, కోనేఱు.

దేవగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మహామేద‡.

దేవగంధర్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నారదుఁడు. ౨. దేవసమీపమున గానము సేయు గంధర్వభేదము.

దేవగణిక. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. స్వర్వేశ్య, అప్సరస.

దేవగర్భుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేవతలవలన దేవతేతరస్త్రీలగర్భమున పుట్టినవాఁడు, దేవపుత్రుఁడు. (మనుష్యాది.)

దేవగాంధారి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (సంగీ.)రాగిణీభేదము.

సీ... దేవగాంధారియు గౌళ గుండక్రియాహిరి... హంస. ౫. ౧౨౩.

దేవగాయనుఁడు. సం. వి.అ.పుం.గంధర్వుఁడు.

దేవగిరి. సం. వి. ఇ. పుం. పర్వతభేదము.

దేవగురువు సం. వి. ఉ. పుం. ౧-దేవతల ఆచార్యుఁడు-బృహస్పతి. ౨-దేవతలతండ్రి-కశ్యపుఁడు.

దేవగుహ్యము. సం. వి. అ. న.-దేవతలకు మాత్రము తెలిసినరహస్యము; ప్రాణులకు వైరాగ్యము కలుగకుండుటకై దేవతలచే దాఁపఁబడినది-మరణము.

దేవగృహము. సం. వి. అ. న. ౧. గుడి. ౨. రాచనగరు.

దేవచర్య. సం. వి.ఆ. స్త్రీ. ౧. దేవకృత మగు కృత్యము. ౨. దేవార్థము చేయఁబడినక్రియ. (హోమాది.)

దేవచికిత్సకులు. సం. వి. అ. పుం. ద్వి. ౧. అశ్వినీపుత్రులు, వేల్పువెజ్జులు. ౨. (గణిత.) రెండు అనుసంఖ్య.

దేవచ్ఛందము. సం. వి. అ. పుం.-దేవతలచే ప్రార్థింపఁబడునది- హారభేదము. (వాచ. దీనికి నూఱు పేట లుండు నని అమరము. నూటయెనిమిది పేట లుండు నని వైజయంతి. నూటమూఁడు కాని ఎనుబదియొకటి కాని పేట లుండు నని విల్సన్‌.)

దేవజగ్ధము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దేవతల చేత భక్షింపఁబడినది. వి. అ. న. కత్తృణము, కామంచిగడ్డి‡.

దేవటుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) శిల్పి.

దేవత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దేవత్వము, దేవభావము. ౨. వేలుపు. ౩. (గణిత.) ముప్పదిమూఁడు అనుసంఖ్య. ౪. జ్ఞానేంద్రియము.

దేవతలపుట్టము. మి. వి. పట్టుబట్టమనఁగు దోవతి ?

చ... కాఁగులనీరు మజ్జనంబున కమరించి దేవతలపుట్టమొసఁగుచు బొడ్డుగిన్నెలోనను తుహ రాగిసంకటిఁ దలోదరు లద్భుతభక్తిఁ జూపుచుఁ. శుక. ౨. ౩౩౫.

దేవతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. అశ్వత్థము, రావి‡. ౨. చైత్యము,రచ్చమ్రాను. ౩. కల్పవృక్షము.

దేవతాగృహము. సం=దేవగృహము.

(ఇట్లే: దేవతాగారము మొ.)

దేవతాళ(డ)ము. సం.వి.అ.పుం. దేవతాడి,డావరడంగి‡.

దేవతాడి. మి.వి.(సం.దేవతాళః.) దేవతాళము.

సీ. డావరడంగినా దేవతాడన... దేవ. గీ.తాళనామంబు... ఆం. భా. ౨. ౫౧.

దేవతాడుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. అగ్ని. ౨. రాహువు.

దేవతాప్రతిమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవతావిగ్రహము, అర్చావిగ్రహము.

దేవతార్చన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవతార్చనము, దేవతను పూజించుట.

దేవతార్చనము. సం. వి. అ. న.=దేవతార్చన.

దేవతీర్థము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవతలపుణ్యస్థలాదికము. ౨. అంగుళ్యగ్రభాగము.

దేవత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-సమాసాంతమునందే-దేవతకై యుద్దేశింపఁబడినది.(ఉదా: అగ్నిదేవత్యము.)

దేవదండ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగబల,బీజ†.

దేవదత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దేవతలచేత నియ్యఁబడినది. (వరాది.) ౨. దేవతలకు అర్పింపఁబడినది. (గ్రామాది.) వి. అ. పుం. ౧. అర్జునునిశంఖము. ౨. ఆవులింతను గలిగించునొకఉపవాయువు. ౩. వాహీకదేశములోని ఒకగ్రామము. (కాశికావృత్తి.)

దేవదత్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బుద్ధునితమ్ముఁడు. (త్రి. ని.) ౨. శాస్త్రములలో ఉదాహరణము చెప్పుటకై ఉపయోగించుపదము. (ఉదా: దేవదత్తః పచతి.)

దేవదారి. మి.వి.(సం. దేవదారు. క. దేవదారు.) దేవదారువు†.

గీ. దేవదారి యనం జను దేవదారు. ఆం. భా. ౨. ౪౮.

దేవదారు(వు). సం. వి. ఉ. పుం. న. ఒకానొకవృక్షము, దేవదారి†.

దేవదాసి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవతలపరిచారిక. ౨. వేశ్య. ౩. వనబీజపూరకము, అడవిమాదీఫలము†.

దేవదాసుఁడు సం. వి. అ. పుం. దేవునకు దాసుఁడు, దేవపరిచారకుఁడు.

దేవదీపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. [illegible] లో దీపమువంటిది-౧. కన్ను. ౨. దేవనిమిత్తమగుదీపము.

దేవదుందుభి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. దేవతలఢక్కావాద్యము. ౨. ఎఱ్ఱతులసి†.

దేవదూత. సం. వి. అ. పుం. దేవతలకార్యకారి.

దేవదూతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వనబీజపూరము, అడవిమాదీఫలము†. (వాచ.)

దేవదేవుఁడు. సం. వి. అ. పుం- దేవతలకు దేవుఁడు -౧. బ్రహ్మ. ౨. విష్ణువు. ౩. శివుఁడు.

దేవద్రోణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవయాత్ర, దేవతావిగ్రహముల నూరేఁగించుట. ౨. స్వయంభూలింగాదులఅవస్థానగహ్వరము, స్వయంభూలింగాదు లుండుగుహ.

దేవధనము. సం. వి. అ. న. దేవతలకు సమర్పించినధనము.

దేవధాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఇంద్రపురి, అమరావతి.

దేవధాన్యము. సం. వి. అ. న. ధాన్యభేదము.

దేవధూపము. సం. వి. అ. పుం. గుగ్గిలము.

దేవన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. జూదము. ౨. క్రీడ. ౩. పరిదేవనము, విలాపము. ౪. సేవ, కొలువు.

దేవనది. సం.వి. ఈ.స్త్రీ.౧.గంగ. ౨. పుణ్యనది.

దేవనము. సం. వి. అ. పుం. పాశకము, పాచిక. వి. అ. న. ౧. దీప్తి, జిగి. ౨. క్రీడ. ౩. వ్యవహారము. ౪. జిగీష, గెలువ నిచ్ఛ. ౫. స్తుతి, పొగడిక. ౬. జూదము. ౭. లీలోద్యానము, ఆటతోఁట. ౮. పద్మము, తామరపువ్వు.౯.గతి, పోక. ౧౦. పరిదేవనము, విలాపము.

దేవనలము. సం. వి. అ. పుం. నలతృణభేదము, [illegible]సకసవు†.

దేవనాగరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దేవభాషాలిపి.

దేవనాళము. సం. వి. అ. పుం. అడవికిక్కసకసవు.(వాచ.)

దేవనిందకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేవతాదూషకుఁడు; నాస్తికుఁడు.

దేవనికాయము. సం. వి. అ. పుం. ౧- దేవతలయునికిపట్టు-స్వర్గము. ౨. దేవతాసమూహము.

దేవనిర్మిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గుడూచి, తిప్పతీఁగ.

దేవనిర్మితము సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దేవతలచే నిర్మింపఁబడినది; మనుష్యకృతము కానిది, అకృత్రిమము.

దేవపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ఇంద్రుఁడు.

దేవపత్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవభార్య. ౨. మధ్వాలుకము, ఒకానొకతియ్యనిదుంప.

దేవపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆకాశమందలిఛాయాపథము. ౨. దేవయానము, అర్చిరాదిమార్గము. ౩. దేవస్థానమునకు పోవుట కైనమార్గము.

దేవపరుఁడు. సం. విశే. (అ.ఆ. అ.) ౧. దేవునే నమ్మి యున్నవాఁడు. ౨. దేవునియందు దాసుఁడు.

దేవపర్ణము. సం. వి. అ. న. సురపర్ణము, మాచిపత్రి.

దేవపశువు. సం. వి. ఉ. పుం.(యజ్ఞాదులయందు) దేవతల కీయఁబడినపశువు.

దేవపురము. సం. వి. అ. న. దేవధాని.

దేవపూజ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బృహస్పతి.

దేవప్రతికృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. దేవతావిగ్రహము, అర్చావిగ్రహము.

దేవప్రతిమ. సం- దేవతా ప్రతిమ.

దేవప్రశ్నము. సం. వి. అ. పుం. ౧. జోస్యము. ౨. దేవతలను గూర్చి శుభాశుభవిషయమై చేయుప్రశ్నము, ఉపశ్రుతి. (సోదె అని కొందఱు.)

దేవప్రియము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దేవతలకిష్టమైనది. వి. అ. పుం. ౧. పీతభృంగరాజము, పచ్చగుంటగలగర. ౨. ఒకవృక్షము, ఒకానొకపూలచెట్టు.

దేవబల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. సహదేవి, పెద్దముత్తవపులగము. ౨. త్రాయమాణ, కలుఁగాసుఁగు.

దేవబ్రాహ్మణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేవలుఁడు, దేవపూజవలన జీవించువాఁడు, పూజారి.

దేవభవనము. సం. వి. అ. న. ౧. స్వర్గము. ౨. దేవాలయము, గుడి. ౩. అశ్వత్థము, రావి.

దేవభూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. గంగ. ౨. దేవతలయైశ్వర్యము.

దేవభూమి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. స్వర్గము ౨. దేవతలకు ప్రియమగుభూమి.

దేవభూయము. సం. వి.అ. న. దేవత్వము, దేవసాయుజ్యము, దేవుఁడగుట.

దేవభోజనము. సం. వి.అ.న. అమృతము,వేల్పుబువ్వ. (ఇశ్లో: దేవభోజ్యము తెలు.)

దేవమణి. సం. వి. ఇ. పుం. కౌస్తుభమణి, విష్ణువక్షమందలిమాణిక్యము. ౨. సూర్యుఁడు. ౩. గుఱ్ఱము మెడయందలిసుడి. ౪. దేవతలలో శ్రేష్ఠుఁడు. ౫. శివుఁడు. ౬. చింతామణి.

దేవమాత. సం. వి.ఋ. స్త్రీ. దేవతలతల్లి-అదితి.

దేవమాతృకము. సం.విశే. (అ. ఆ. అ)-మేఘమే మాతగా కలది-వాననీళ్లచేత పండెడుసస్యము గలదేశము. (వర్షాధారకము. వ్యతి: నదీమాతృకము.)

దేవమానకము. సం. వి. అ. పుం - దేవులయందు మానము (గౌరవము) కలది-కౌస్తుభమణి.

దేవమానము. సం. వి. అ. న. దివ్యమానము, దేవతలయొక్క దినాదిపరిమాణము.

దేవమాయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దేవతలమాయ. ౨. (వేదాంత.) అవిద్య.

దేవమార్గము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవతలు పోవుమార్గము ౨. అర్చిరాదిమార్గము. ౩. గుదము, మూడి.

శ్లో. పాణిభిర్నిహతాః కేచిత్ కేచి జ్జానుభిరాహతాః, ప్రకృష్టాశ్చ యథాకామం దేవమార్గం చ దర్శితాః. సం. రామా. సుం. ౬. ౩౬.

దేవమాసము. సం. వి. అ. పుం. గర్భాష్టమ మాసము, గర్భము కలిగినదిమొదలు ఎనిమిదవ మాసము (త్రి. ని.) ౨. దేవతామానము ననుసరించినమాసము, మనుష్యమాన ప్రకారము ముప్పదిసంవత్సరములకాలము.

దేవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పాదరసము. ౨. క్రీడ, ఆట. (ఆ. ని.) న. ఇంద్రియము. (మేని-పుం. అని కే. ని.)

దేవముని. సం. వి. ఇ. పుం. దేవర్షి. (నారదాది.)

దేవయజనము. సం. వి. అ. న. ౧. యాగము చేయుస్థానము, వేది. ౨. దేవతల నుద్దేశించి యాగము చేయుట.

దేవయజి. సం. విశే. (ఇ) దేవయాజకుఁడు, దేవత నుద్దేశించి యాగము చేయువాఁడు.

దేవయజ్ఞము. సం. వి. అ. పుం. గృహస్థులు నిత్యము చేయవలసినహోమరూపయజ్ఞము. (ఇది పంచమహాయజ్ఞములలో నొకటి.)

దేవయాజి. సం. విశే. (న్. నీ. న్.) దేవతల నుద్దేశించి యాగము చేయువాఁడు.

దేవయాత్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవోత్సవాదులయందు దేవుని ప్రతిమలను స్థానాంతరమునకు తీసికొని వెళ్ళుట ౨. దేవుని దర్శింపఁ బోవుట.

దేవయానము. సం. వి. అ. న. విమానము. పుం. అర్చిరాదిమార్గము.

దేవయాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శుక్రాచార్యుని కూఁతురు, యయాతిభార్య.

దేవయుగము. సం. వి. అ. న. ౧. కృతయుగము ౨. నాలుగుమనుష్యయుగములపరిమితి కల కాలము, మనుష్యమానమున 43,20,000 సంవత్సరములకాలము, మహాయుగము. (విల్యమ్సు.)

దేవయోని. సం. వి. ఇ. పుం. విద్యాధరాది.

శ్లో. విద్యాధరోప్సరో యక్షరక్షోగంధర్వకిన్నరాః, పిశాచో గుహ్యకస్సిద్ధో భూతోఽమీ దేవయోనయః. (అమరము.)

దేవయోష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవతాస్త్రీ, అప్సరస.

దేవర. వి. (సం. దేవః. ప్రా. దేవో-బ. దేవళ్ళు.)

౧. దేవుఁడు.

వ...శ్రీహరి హరేశ్వర దేవరకు... దా. శా. ౧౦౫౬.

సీ. కన్నులు చల్లఁగాఁ గనుఁగొందు నేను మిమ్మువుర దేవి దేవరను బోలె. నైష. ౨. ౭౬.

గీ. ఇన్ని దేవళ్లఁ గొలిచి నే నేమి గంటిఁ, బోయి పచ్చనిపులుకాసిపులుఁగుచేత, మోసపోయితి నని కుందు...శుక. ౩. ౮౯.

౨. ప్రభువు, రాజు.

క. కైవడి మెకములఁ గ్రమ్మెడి, కైవడి మాయావచేవ కనఁబోయెడుగా, దేవర మాదేవరవలె, వేవేగమె సామి వేఁట విచ్చేయవయా. సారంగ. ౧. ౩౯.

క. సిరిరాచవేల్పు కడు నీ, వరితనమున నీటిదా...వడమూరిసుడివాల్, దొరవంటిరొమ్ము...

గలదే,వరజాణ యమీనుఖాన వలపుల తేఁడా. యయా. ౫. ౧.

౩. 'నీవు' అనునర్థ మిచ్చును. (ఇది గొప్పవారి యెడ 'నీవు' అనుటకు బదులుగా నుండును. దీనిక్రియ తఱుచు బహువచనమందే కనఁబడుచున్నది.)

ఉ. దేవర పంపఁగాఁ జని యుధిష్ఠిరునిం గని వచ్చినాఁడ నా,భూవిభుఁ డప్రమేయగుణ పూజ్యుఁడు మీకు నమస్కరించె...భార. ఉద్యో. ౨. ౩.

మ. మొదలం దేవర యానతిచ్చితిర యేముం జిత్తమం దెంతుము...హర. ౨. ౧౩౧.

గీ... దేవరానతి దప్పకున్నఁ,జాలు...ఆము.౪. ౬౪.

విణ. శ్రేష్ఠుఁడు. (ఇది పురుషులవిషయమున నే ప్రయుక్తము.)

ఉ. రాజశశాంకశేఖరుఁడు రాజకిరీటవతంస మష్టది,గ్రాజమనోభయంకరుఁడు రాజులదేవర రాజరాజు,...కాశీ. ౧. ౪౨.

గీ. పతితు లారాధ్యదేవళ్లై ప్రాపృ్య లనుచును పనివత్తులు వారిచే నుబ్బి వినుచు. ఆము.౪. ౪౩. (ఆరాధ్యదేవళ్లు. మిశ్రసమాసము.)

దేవరవారు(రలు)=దేవర.

ఉ. దేవరవారు మున్ను వసుదేవకుమారకభక్తవృత్తముల్, పావనమూర్తులం దెలియఁ బల్కితిరి...కులశేఖరమహీపాలచరిత్రము. చి.ని)

ఉ. నా విని హావభావపరిణామవిదుండు విశారదుం డనుక్, దేవరవార లిందు నరుదే కవనములు మంచి వర్యో పే,రావలె శోభనోత్సవపరంపరలు...విజ. వి. ౧. ౧౪౦.

జః దేవరమిద్దె, దేవళ్లగుడి, దేవళ్లపెట్టె.

దేవరథము. సం. వి. అ. పుం. విమానము.

దేవరమిద్దె. వి. (దేవర + మిద్ద) దేవతాగృహము, దేవునిగది.

సీ. నిండుసున్నపుఁబూఁత సెజ్జచాఁదుబోదెలు దిద్దినదేవరమిద్దె కనర. హంస. ౧. ౧౫౧.

దేవరహస్యము. సం.విణ.(అ.ఆ.ఇ.)-దేవతలకు కూడరహస్య మైనది-అతిగోప్యము.

దేవరాజు. సం. వి. అ. పుం. ఇంద్రుఁడు.

దేవరాట్టు. సం. వి. జ్. పుం. దేవరాజు.

దేవరాతుఁడు. సం.వి. అ.పుం. - దేవునిచే రక్షింపఁబడినవాఁడు- ౧. పరీక్షిత్తుఁడు. (అర్జునుని మనుమఁడు, అభిమన్యునిపుత్త్రుఁడు.) ౨. విశ్వామిత్రునిచే రక్షింపఁబడినశునశ్శేఫుని రెండవపేరు.

దేవరాయఁడు. మి. వి. (సం. దేవరాజః) ఉత్తమదేవుఁడు.

ద్వి. దేవరాయఁడు రమాదేవితో భక్త,సేవితుం డై...ద్వి. పరమ. ౧. ౩౬. పా. (ఇట వరదరాజస్వామి అని భావము.)

దేవరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మగనితోఁబుట్టినవాఁడు.

దేవర్షి. సం=దేవఋషి.

దేవలకుఁడు. సం=దేవలుఁడు.

దేవలత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నవమల్లిక,విరజాజి.

దేవలాంగుళిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వృశ్చికాళిక,తేలుకొండిచెట్టు. (వాచ.)

దేవలింగము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవతాప్రతిమ. ౨. దేవతాచిహ్నము. (విల్యమ్సు.)

దేవలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవార్చనమువలన జీవించువాఁడు, పూజారి. ౨. దేవతాప్రతిమలను గ్రహించి ఇంటింట బిచ్చమెత్తుకొనెడి యొకజాతి. (జీవికార్థేచాపణ్యే మూర్త్రితత్త్వబోధిని.) ౩. ధార్మికుఁడు. ౪. నారదుఁడు. ౫. దేవరుఁడు, మగనితోఁ బుట్టినవాఁడు. ౬. ఒకానొక ధర్మశాస్త్రకర్త.

దేవలోకము. సం. వి. అ. పుం. స్వర్గము.

దేవళము. వి. (సం. దేవాలయః. ప్రా. దేవలం.) కోవెల, గుడి.

క. కౌశేయక మి ట్టనియెను, గాలాంజన మనెడి
గిరినిఁ గలదేవళముం, బాలింప నితనిఁ బను
పుము, చాలు నదియె దండ మనిన జనపతి
నగుచున్. ఉ. రా. ౭. ౨౧.

చ. బలమునఁ గాకినాడశలపాకమహాస్థలరాజ్య
భారనిశ్చలుఁ డయి దేవళంబులును సద్వ
నము-ల్నిరతాన్నసత్త్రముల్, జలవిలసత్త
టాకములు సత్కృతిముఖ్యసమస్తకర్మముల్,
పొలుపుగ నాచరించె బరిపూర్ణుఁడు నందురి
తిమ్మఁ డన్నిటన్. జాహ్నవీ. ౧. ౬౨.

(ఈపదము శాసనములందు దేవుళము అనురూపముతోఁ గానవచ్చుచున్నది.)

వ...గుంటూరి తెలువు పడమటను క్షేత్రం ఖగ
వీశేశ్వరుని దేవుళం సేసిన కాశవారు...శా.
శా. ౪. ౭౦౨.

వ...గాన యిధర్మము తెలుంగురాయల దేవు
ళం గలకాలం సాగి...శ్రీ. శా. ౪. ౯౫౫.

దేవళ్ల(ర)గుడి. వి. (√దేవర.) దేవాలయము.

సీ. నీవు గల్గుటకుఁగా దేవళ్లగుళ్లఁ బ్రాణాచార
విధు లెల్ల నలవరించి. ప్రబంధ. ౬౭౫.

సీ. ఇరవులు రోసి దేవరగుళ్లు నెమకి యుప్పరిగ
లు వెదకి చప్పరములరసి. అచ్చ. రా. సుం. ౮.

దేవళ్లపెట్టె. వి. (√దేవర.) దేవతార్చనపుఁబెట్టె, దేవవిగ్రహము లుంచుపెట్టె.

సీ. నట్టింట దేవళ్లపెట్టెఁ బెట్టినతిన్నెఁ గొట్టించి
వేసఁ బందిగూఁడు సేసె. శుక. ౩. ౫౦.

దేవవక్త్రము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవతలముఖము. ౨-దేవతలకు ముఖమువంటివాఁడు-అగ్ని.

దేవవర్ధకి. సం. వి. ఇ. పుం. దేవతలవండ్రంగి, విశ్వకర్మ.

దేవవర్త్మము. సం. వి. న్. న. ౧. దేవతలమార్గము. ౨. ఆకాశము.

దేవవల్లభము. సం. వి. అ. పుం. సురపున్నాగము, సురపొన్న‡.

దేవవాణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆకాశవాణి, ఆకాశాదులనుండి వినఁబడుదేవతలవాక్కు. ౨. సంస్కృతభాష.

దేవవాహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -దేవతలకు హవిస్సును దీసికొని పోవువాఁడు- అగ్ని.

దేవవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవతలచెట్టు, కల్పవృక్షము. ౨. గుగ్గిలపుఁజెట్టు. ౩. ఏడాకులఅరఁటి‡.

దేవవ్రతము సం. వి. అ. న. ౧. దేవత్వము పొందుటకై చేయువ్రతము. ౨. దేవతల కిష్టమగువ్రతము. ౩. దేవతలఆహారము.

దేవవ్రతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - ఇంద్రియనిగ్రహమే వ్రతముగాఁ గలవాఁడు - భీష్ముఁడు.

దేవశిల్పి. సం. వి. న్. పుం. విశ్వకర్మ.

దేవశుని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దేవప్రభావము గలశునకమాత, సరమ.

దేవశేఖరము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. -ప్రకాశించుఅగ్రభాగము కలది. - దమనకము, దవనము‡. ౨. దేవతల శిరోభూషణము. (వాచ.)

దేవశ్రుతము. సం. వి. అ. పుం. శాస్త్రము. (వాచ.)

దేవశ్రుతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. - దేవతలలోఁ బ్రసిద్ధుఁ డైనవాఁడు - ఈశ్వరుఁడు. ౨. నారదుఁడు. ౩. జైనులలో నొకఁడు. (వాచ.)

దేవశ్రేణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. మూర్వా, చాఁగ‡. ౨. దేవతలపంక్తి.

దేవసభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. సుధర్మ, దేవతలసభ. ౨. రాజసభ. ౩. జూదమాడెడుచోటు.

దేవసభ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ)-౧. క్రీడార్థ మగుసభకు వచ్చినసభికుఁడు-జూదరి. ౨. దేవసభలో నున్నవాఁడు. (వాచ.)

దేవసర్షపము. సం. వి. అ. పుం. ఎఱ్ఱనివేళ్లును చిన్నయాకులును గలసర్షపవృక్షవిశేషము, ఒక జాతి ఆవ¶.

దేవసహా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సహదేవి, పెద్దముత్తవపులగము ¶.

దేవసాయుజ్యము. సం. వి. అ. న. దేవభావము, దేవుఁడగుట.

దేవసృష్టా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మదిర, మద్యము.

దేవసేన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దేవతలదండు. ౨. కుమారస్వామిభార్య.

దేవస్వము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవధనము, దేవతలసొమ్ము. ౨. దేవతల కర్పించినసొమ్ము. ౩. యజ్ఞము చేయువారిధనము. (వాచ.)

దేవహూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దేవతలను పిలుచుట. ౨. కర్దమప్రజాపతిభార్య. (స్వాయంభువమనువుకూఁతురు, కపిలమహర్షి తల్లి.)

దేవాంగన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. అప్సరస, అచ్చర. ౨. దేవతాస్త్రీ.

దేవాంగి. వి. (చి. ని, బ్రౌ. సం. వి. న్. పుం. బ అని శ. ర) ౧. జేంద్రవాఁడు. బట్టలు నేసి జీవించు నొకజాతివాఁడు. ౨. ఒకజాతికోఁతి. (బ్రౌ)

దేవాజీవి. సం. వి. న్. పుం - దేవార్చనమువలన జీవించువాఁడు_దేవలుఁడు, పూజారి.

దేవాజీవుఁడు. సం. వి. అ. పుం = దేవాజీవి.

దేవాటము. సం. వి. అ. పుం. - దేవతలు సంచరించుస్థలము. - హరిహరక్షేత్రము. (పాటలిపుత్త్రమున కుత్తరదిక్కున గంగాద్వారమునమున్న దివ్యక్షేత్రము.)

దేవాత్తము. సం. వి. న్. పుం. ౧. దివ్యాత్మ, పరమాత్మ. ౨. అశ్వత్థము, రావి ¶.

దేవాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్. ఆ, న్. న్.) ౧. దేవస్వభావము కలవాఁడు. ౨. దివ్యస్వరూపము కలవాఁడు.

దేవాధిపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఇంద్రుఁడు. ౨. దేవోత్తముఁడు, దేవశ్రేష్ఠుఁడు.

దేవానాంప్రియము. సం. వి. అ. పుం. మేక. (త్రి. ని.)

దేవానాంప్రియుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) (దేవులకు_క్రీడాసక్తులకు_ప్రియుఁడు; యాగములయందు దేవతలకు ప్రియ మగుపశువువంటివాఁడు; బ్రహ్మజ్ఞానరహితుఁ డయి యాగము చేసి దేవతలకుఁ బ్రియము చేయువాఁడు.) మూర్ఖుఁడు.

క. ఈవిధి నభీష్టసిద్ధికి, దైవతకవినుతి యొనర్చి తప్పొప్పు మదిన్, భావించి దిద్దకుండఁగ, దేవానాంప్రియుల మ్రొక్కి తెలుతుఁ గుకవులన్. రాఘవ. ౧. ౫.

దేవాన్నము. సం. వి. అ. న. ౧. అమృతము, వేల్పుబువ్వ. ౨. దేవతావిగ్రహమునకు నివేదనము చేసినయన్నము.

దేవాభీష్టా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తాంబూలివల్లితమలపాకుతీఁగ ¶.

దేవాయతనము. సం. వి. అ. న. గుడి, దేవళము.

దేవాయుధము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవతల ఆయుధము. ౨. ఇంద్రధనుస్సు.

దేవార్చన(ము) సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవతాపూజనము.

దేవాలయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్వర్గము. ౨. గుడి, దేవళము.

దేవావాసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్వర్గము. ౨. గుడి. ౩. అశ్వత్థము ¶. ౪. మేరుపర్వతము.

దేవి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ప్రకాశించువాఁడు. ౨. జూదమాడువాఁడు; క్రీడించువాఁడు. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దేవతాస్త్రీ, ౨. దేవపత్ని. ౩. పార్వతి. ౪. సరస్వతి. ౫. (నాట్య) రాజుపట్టపురాణి, పట్టాభిషిక్తయగు భార్య. ౬. చటక, ఆఁడుఊరఁబిచ్చుక. ౭. మూర్వ, చాఁగ ♣. ౮. పిక్క, స్పృక్క. ౯. పూజ్యస్త్రీలనామాంతమునఁ జేర్చుపదము. (ఉదా: సీతాదేవి మొ.) ౧౦. చిఱుబొద్ది, పాఠ ♣. ౧౧. భూతుంబి, నేలానఁగు ♣. ౧౨. ప్రొద్దుతిరుగుడు ♣. ౧౩. లింగిని ♣. ౧౪. వంధ్యాకర్కోటకి, గొడ్డుకాఁకర ♣. ౧౫. సాలపర్ణి, ముయ్యాకుపొన్న ♣. ౧౬. మహాద్రోణి, పెద్దతుమ్మి ♣. ౧౭. నాగముస్త ♣. ౧౮. మృగేర్వారుక, పెద్దపాఁపర ♣. ౧౯. హరీతకి, కరక ♣. ౨౦. అతసి, అగిసె ♣. ౨౧. సంక్రాంతి, సూర్యుఁడు మేషాదులయందు ప్రవేశించుట.

దేవిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఒకానొకనది. ౨. ఉమ్మెత్త ♣.

దేవిత. సం. విణ. (బు. త్రీ. బు.) ౧. ప్రకాశించువాఁడు. ౨. జూద మాడువాఁడు; క్రీడించువాఁడు.

దేవిలి. వి. (సం. దేవలకః.) దేవలుఁడు, పూజారి.
వ...శ్రీభీమేశ్వరమహాదేవరగుడి యఖండవర్తిదివియలు... డాకరేమిదొండవ అయ్యన్నవణ్డిననేలకు పుట్టి ౧ ణ్టికిచి ౫ దేవిలి ౧ ణ్టికిచి ౫ కొఱ్ఱఆరువువరువుపుట్టి ౧ ణ్టికిచి ౬... దా. శా. ౧౩౮౪.

దేవీగృహము. సం. వి. అ. న. ౧. అమ్మవారిగుడి. ౨. రాణినగరు, అంతఃపురము.

దేవు. స. క్రి. ౧. నీళ్లు పాలు మొదలగువానిలో నుండి తడవి తీయు; తడవు; కలఁచు.
శా. అరం గాఁగినపాలమీఁగడల [illegible]లం దేవి లీలారమ్యంబుగఁ దోఁడిబాలురకు నెల్లం బెట్టి తానుం గొనున్. హరి. పూ. ౫. ౨౦౪.
క. దేవా యాకసుమాలము, దేవెదుకేల్దోయి నీదుదేహం బంటం గా వెఱ పయ్యెడు... కాళ. ౩. ౯౭.
ద్వి. తడయక పదపదార్థంబులు దేవి కొని వచ్చి జంగమకోటికి వరవుఁ బను లాచరించుచు ...బస. పు. ౫. ౩౪౫ పం.
(వ్యవ.) నాకేలనో కడుపులో దేవుచున్నట్లున్నది.
౨. సంగ్రహించు, దొంగిలించు.
ద్వి. ఎల్లయర్థము దేవి యిహపరంబులకు, దూరమైనట్టిలుబ్ధులయిండ్లు సొచ్చి. బస. పు. ౫. ౩౯౨ పం. (ప్రాఁతప్రతి పా. 'తెచ్చు' క్రొత్తప్రతి పా.) ౩. వెదకు.
సీ. మందసంబులు దేవి మాడువు ల్వాడఁగని కొత్తడంబులు చూచి...అచ్చ. రా. సుం. ౮.

దేవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧.- ప్రకాశించువాఁడు- దేవత, వేల్పు. (ఈయర్థమున బహువచనము లేదు) ౨. వర్షాధిదేవత, ఇంద్రుఁడు; మేఘుఁడు. ౩. బ్రాహ్మణులయుపాధిభేదము. (గోవిందదేవుఁడు, పురుషోత్తమదేవుఁడు, మొ.) ౪. (నాట్య) రాజు. (యదాజ్ఞాపయతి దేవః - శాకుం.) ౫. పరమాత్మ. ౬. క్రీడాసక్తి కలమనుజుఁడు.

దేవురించు. అ. క్రి. (√దేవుర.) దైన్యపడు, దీనత్వమునొందు.
సీ. దేవురించుచు వాజదేఱెడుమొగమును బడఁబాఱుచుండెడుబడుగుటొడలు. హరిశ్చ. ౪. ౧౦౩.

దేవురింపు. వి. (√దేవురించు.) ౧. దేవురించుట, దీనుఁడగుట. ౨. పరిదేవనము, విలపించుట.
సీ...దేవురింపనఁగను దేవు రనఁగఁ. గీ. బరఁగుఁ [illegible]... ఆం. భా. ౧. ౧౧౬.

దేవురు. వి. దైన్యము.

క. ఈవఖదినుకను రోఁతల, దేవుళ్లం బడితి... వేం. పంచ. ४.३८౫. ఆం.భా. ౧.౧౧౬.

జః దేవురించు, దేవురింపు, దేవురుగొట్టు, దేవుళ్లాడు.

దేవురుగొట్టు. విశ. (√దేవుర.) దెబ్బదీనుఁడు. (శ. ర.)

దేవుళ్లాడు. అ. క్రి. (దేవుళ్ళు+ఆడు.) ౧.చింతించు, విచారించు.

(వ్యవ.) వాఁడు డబ్బు పోవుటచే దేవుళ్లాడుచున్నాఁడు.

౨. కాలము గడపు.

(వ్యవ.) అతఁడు ఆకొలఁదిజీతముతో సెట్లో దేవుళ్లాడుచున్నాఁడు.

దేవెరి=దేవేరి.

రగడ...సౌరుల,తిట్ట యగుచాళ్వరినాదెవు దేవెరిం గొని... అచ్చ. రా. యు. ౬४. (శ. ర. పా. తెఱవఁగైకొని ముద్రి.)

దేవేంద్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఇంద్రుఁడు.

దేవేజ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేవపూజ్యుఁడు, బృహస్పతి.

దేవేట్టు. సం.విశ.(జ్)దేవతలనుపూజించువాఁడు

దేవేరి=దేవెరి. వి. మహిషి, రాజుభార్య; భార్య.

గీ. మహిషి దేవేరి యనఁగను మనును... ఆం. భా. ౨. ౧౦౫.

సీ.వీరె సప్తర్షులు వారె యశ్విన్యాదు లిరువాడ దేవేరు లిందుభార్యలు... హర.౩. ౧౧౩.

క. దేవేరి వైతి పొ వసుధావల్లభమణికిఁ గెలితత్వరమతివై.శుక.౨.४౬.చం.రా.౫. ౨.

క. ఆవిభు ననంతరంబ ధరావలయమునఁ దాల్చెఁ గృష్ణరాయఁడు చిన్నాదేవియు శుభమతి తిరుమల,దేవియునుం దనకుఁ గూర్చు దేవేరులు గాఁగ. మను.౧. ౩౩.

శా...కావేరి దేవేరిగా, నంగీకార మొనర్చుచే ...ఆరత్నాకరేంద్రుఁడు నీయంగం బంటి సుఖించుచునేని గుణభద్రా తుంగభద్రానదీ. పాండు. ౧. ౧३౯.

దేవేరిపట్టము=మహిషీత్వము,పట్టపురాణితనము.

గీ. ఇట్టిభాగ్యంబునకుఁ దలకట్టు గాఁగ, రాత్సేంద్ర శుభస్య శీఘ్రం బనంగఁ, గట్టు దేవేరిపట్టి మాకమలవదన, కంచు నెంగఁబోసి నారదుం డరుగుటయును. వరాహ. ౧౧.౫४.

చందమామదేవేరి=తారక, నక్షత్రము.

క. చెఱఁబట్టెను దశముఖుఁ డే,డైఱ నిచ్చటఁ చందమామ దేవేరుల నం,దఱ ననఁ గను మిగ్గిరి తన, చఱులఁ దగుల్పడినచుక్కచాలునఁ బొల్చెన్. రామా. ౩. ౧४४.

దేవేశి. సం.వి.ఈ. స్త్రీ. పరమేశ్వరి.

దేవేశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేతలకు ప్రభువు; పరమేశ్వరుఁడు.

దేవేష్ట. సం.వి.ఆ. స్త్రీ.౧.మహామేదకీ.(వాచ.)

దేవేష్టము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దేవతలకుఁ బ్రియ మయినది. వి. అ. పుం. గుగ్గిలము. ౨. అ. న. దేవతలయిచ్చ.

దేవోద్యానము. సం.వి.అ.న. ౧. నందనవనము. ౨.దేవునితోఁట.

దేశకాలజ్ఞుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) దేశమును కాలమును తెలిసినవాఁడు.

దేశకుఁడు. సం. విశ.(అ.శికా.అ.)౧. శాసించువాఁడు, ఆజ్ఞాపించువాఁడు. ౨. ఉపదేష్ట, ఉపదేశించువాఁడు.

దేశజము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) దేశమునఁ బుట్టినది, విదేశీయము కానిది.

దేశధర్మము. సం. వి.అ.పుం.దేశమందలిధర్మము.

దేశభాష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేశమున వాడుకొను భాష.

దేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ప్రదేశము, చోటు. ౨. అనేకపట్టనములు గలభూభాగము, విలాతి.

(దేశములు ౫౬:—అంగము, వంగము, కళింగము, కర్ణాటము, కేరళము, కామరూపము, గౌడము, వనవాసము, కుంతలము, కోంకణము, మగధము, సురాష్ట్రము, మాళవము, లాటము, భోటము, వరాటము, శబరము, కుకురము, కురువు, అవంతి, పాండ్యము, మద్రము, సింహళము, ఘూర్జరము, పారశీకము, మిథిలము, పాంచాలము, శూరసేని, గాంధారము, బాహ్లికము, హైహయము, తౌళవము, సాల్వము, పుండ్రకము, ప్రాగ్జ్యోతిషము, మత్స్యము, చేది, బర్బరము, నేపాళము, గౌళము, కాశ్మీరము, కన్యాకుబ్జము, విదర్భము, ఖురసాణము, మహారాష్ట్రము, కోసలము, కేకయము, అహిచ్ఛత్రము, త్రిలింగము, ప్రయాగము, కరహాటకము, కాంభోజము, భోజము, చోళము, హూణము, కాశి-దేశములు మఱియు అనేకములు కలవు. అందు ఇవి ముఖ్యములు అని శ.ర.) ౩. ఏఁబదియాఱు అనుసంఖ్య ౪. భాగము, ఏకదేశము.

దేశరూపము. సం. వి. అ. న. ౧. న్యాయము, సమంజసము. ౨. ప్రశస్తదేశము.

దేశాంతరము. సం. వి. అ. న. ౧. అన్యదేశము, మఱియొకదేశము. ౨. మఱియొకప్రదేశము. (భావ. వేఱుగాఁ గలదిగాని పర్వతముచేతనో మహానదిచేతనో వేఱుపఱుపఁబడినదిగాని యగు దేశము దేశాంతరము అని మనువు.)

దేశాంతరి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) పరదేశపు వాఁడు.

దేశి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దేశకుఁడు ౨. దేశము కలవాఁడు, వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. సంగీతవిశేషము; ఆయాదేశజనులకు హృదయరంజకముగా నుండు ప్రత్యేకసంగీతము. (సంగీతములో వేఱొకభేదము మార్గము.)

శ్లో. తత్తద్దేశస్థయా రీత్యా యత్స్యాల్లోకానురంజనం, దేశేదేశే తు సంగీతం తద్దేశీత్యభిధీయతే. (కల్పః)

ద్వి. లాలితశుద్ధసాళగములు బెరయఁ, గ్రాలుచు దేశిమార్గంబులు వెలయ. బస. పు. ౩. ౯౩ పం. హార. ౨. ౧౧౧.

౨. ఇరువదినాల్గుస్త్రీరాగములలో నొకటి.

సీ... దేశాక్షి ఘూర్జరి దేశి తోడి. గీ. వెలయు నారాయణియుఁ జతుర్వింశతివిధములను దనరారుస్త్రీరాగములను మఱియు. హంస. ౫. ౧౨౩.

౩. దేశభాషాకవిత్వము.

క. మార్గకుమార్గము దేశియ, మార్గము వదలంగఁ దవుకు మది వదలక దు, ర్మార్గపదవర్గు లనఁ దగు, మార్గవులం దలఁప నలఁతి మహి సుకవులకున్. కు. సం. ౧. ౨౭.

క. మును మార్గకవిత లోకం, బున వెలయఁగ దేశికవితఁ బుట్టించి తెనుం, గు నిలిపి... కు. సం. ౧. ౨౩.

౪. నాట్యవిశేషము.

ఉ. దేశివిధంబురట్టణము దివ్యకలాసియు... శేకయున్... నాట్యకలనం బ్రకటించెను హావభావముల్. శ్రీరం. మా. ౪. ౧౬౨.

సీ. శివుఁ డొక్కనాఁడు దేశికి మెచ్చి నాకిచ్చెఁ బెద్దవజ్రపుఁగుచ్చు బిరుదుతవిణ. వాశ్లీ. ౩. ౩౬.

౫. తెనుఁగు దేశమున వాడఁబడునొకభాష.

గీ. వెలఁది చిగురు రెల్లి వేనలి వేనవేలు, నాఁగఁ బరఁగుపదములు దేశినామకములు; వీనఁ జెప్పి

నకవితల వినుచు మెచ్చు. కాక్య. ౯.౧౭.

చ. తెనుగునఁ జేటుగాఁ గథలు దెల్పినఁ గావ్యము పొందు లేదు మెచ్చ నపస చాల దంద్రు విశదంబుగ సంస్కృతశబ్ద మూఁదఁ జెప్పిన నవి దర్భముం డ్లనుచుఁ బెట్టరు వీనులఁ గావునజ్ఞ రచుల్, దనరఁ దెనుంగు దేశియును దద్భవముం గలయంగఁ జెప్పెదజ. ద్వా. ౧. ౩౨. (తెనుంగుదేశి = దేశి తెనుఁగుఅని భావము.)

దేశికారు. సం. వి.ఉ.పుం.ఒకానొకస్వరస్థాయి.

ద్వి. గాథంబు లలిరాగ కారును బొచ్చ,గాథంబు మతిదేశికారును సింధు,నలిఁగరు రాకారునఖ కర్తరియును.బస.పు.౩.౯౦ పొ.౯౮౦ పం.

దేశికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. గురువు. ౨. పథికుఁడు, బాటసారి.

దేశిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తర్జని, చూపుడువ్రేలు.

దేశీయము సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) -దేశభవము- ౧.దేశమునఁ బుట్టినది, దేశమం దైనది. ౨.(ఒకానొక తద్ధిత ప్రత్యయము. ఇంచుక తక్కువయైనది అనుసరము కలది. ఉదా: అష్టాదశవర్ష దేశీయుఁడు=కొంచెము తక్కువగా పదునెనిమిదిసంవత్సరములవయసువాఁడు - పటుదేశీయుఁడు=కొంచెము తక్కువగా సమర్థుఁడు.)

దేశీయవరాడి(ళి). సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (సంగీ) రాగిణీభేదము. (వాచ.)

దేశ్యము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) -దేశభవము- ౧. దేశమునఁ బుట్టినది, దేశమునం దున్నది.౨.దేశమునకుఁ దగినది. ౩. ఉపదేశింపఁ దగినది. ౪. (ఒకానొక తద్ధిత ప్రత్యయము. కొంచెముతక్కువయైనది అనుసరము కలది. ఉదా: అష్టవర్షదేశ్యుఁడు=కొంచెము తక్కువగా ఎనిమిదిసంవత్సరములవయసువాఁడు- విద్వద్దేశ్యుఁడు=కొంచెము తక్కువగా విద్వాంసుఁడు.)

వి. అ. న. (వాదమున) పూర్వపక్షము.(వాచ.)

దేష్ణువు. సం. విణ. (ఉ.) ౧. దాత, ఇచ్చువాఁడు. ౨. శుద్ధిచేయువాఁడు. ౩. దుర్దమము, లొంగనిది. (అ. ని.) వి. అ. పుం. -వస్త్రాదులు శుద్ధిచేయువాఁడు - చాకలి. (విల్యమ్సు.)

దేసము. వి. (సం. ద్వేషః.) వైరము, పగ.

గీ. నూడు పగ దేస మనఁగఁ బొల్చును విరోధ,నామములు... సాం.ని. మాన. ౩౧.

దేసి. విణ. మనోహరము, అందమైనది.

సీ. అనులేపనములు మండనములు లేకయు భాను రాంగము లింతదేసి యగునె. కు. సం. ౬. ౭౦౯.

ఉ. వాసనగా శివాగమము వర్ణన కెక్కఁ ద్రయీసదర్థముల్, దేసిగ నాత్మశిష్యులకుఁ దెల్పుచు... కు. సం. ౮. ౧౬.

ద్వి. ప్రాస మైనను యతిపై వడి యైన, దేసిగా నిలిపి యాదిప్రాసనియతి, దప్పకుండఁగ ద్విపదలు రచియింతు.పండితా.దీక్షా.౬౭ పొ.

జః దేసిక.

దేసిక. వి. (సం. దేశి - దేసి + క. - స్వార్థమున.) సంగీతభేదములలో నొకటి.

ఉ. దేసిక గానిమార్గములఁ దిన్ననిరీతులఁ బాడి పాడి యాశ్వాసమునొంది...హర.౩.౬౨.

దేహకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. తండ్రి.

దేహకర్త. సం. వి. ఋ. పుం. జనకుఁడు, తండ్రి.

దేహకుఁడు. సం. విణ. (అ. హికా. అ.) పూయువాఁడు.

దేహకృత్తు. సం. వి. త్. పుం. తండ్రి.

దేహక్షోభము. సం. వి. అ. పుం. - దేహమునకు

ఆచ్ఛాదకము - ౧. పక్షము, ఱెక్క. ౨. తోలు, త్వక్కు.

దేహక్షయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేహము నశించుట. ౨. - దేహమును క్షీణింపఁజేయునది - రోగము, తెగులు.

దేహజ. సం. వి. అ. స్త్రీ. కూఁతురు, పుత్త్రి.

దేహజుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దేహమువలనఁ బుట్టినవాఁడు. ౨. దేహమునఁ బుట్టినవాఁడు. వి. అ. పుం. పుత్త్రుఁడు, కొడుకు.

దేహత్యాగము. సం. వి. అ. పుం - దేహమును విడుచుట-మరణము, చావు.

దేహదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేహము నిచ్చునది. వి. అ. పుం. - దేహమును శుద్ధిచేయునది, దేహమునకు పుష్టి నిచ్చునది. - పాదరసము.

దేహదీపము. సం. వి. అ. పుం - దేహమునకు దీపమువంటిది - కన్ను.

దేహధర్మము. సం. వి. అ. పుం. దేహముయొక్క స్వాభావికవ్యాపారము.

దేహధారకము. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. దేహము ధరించునది. ౨. దేహమును నిలఁబెట్టునది. వి. అ. న. అస్థి, ఎముక.

దేహధారణము. సం. వి. అ. న. ౧. దేహము దాల్చుట. ౨. జీవిక, జీవనోపాయము. ౩. మనుగడ, బ్రదుకు.

దేహధారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) శరీరి, దేహము ధరించినవాఁడు, ప్రాణి.

దేహధి. సం. వి. ఇ. పుం. - దేహమున కాధారమైనది - పక్షము, ఱెక్క.

దేహధృక్కు. సం.విణ.(జ్.) దేహధారకుఁడు. (మనుష్యుఁడు, మొ.) వి. జ్. పుం. ప్రాణవాయువు. (వాచ.)

దేహనీయము. సం=దేగ్ధవ్యము.

దేహబంధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మేనికట్టు, బొంది. ౨. దేహముయొక్క బంధము.

దేహబద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దేహముచే కట్టఁబడినది. ౨. దేహమునందు బద్ధమైనది. ౩. దేహము దాల్చినది, మూర్తిమత్తు.

శ్లో. దేహబద్ధమివేంద్రస్య చిరకాలార్జితం యశః. సం. కు. సం. ౨. ౪౩.

దేహభాక్కు. సం. విణ. (జ్.) దేహమును పొందినది, దేహముతో కూడినది. -వి. జ్.పుం. దేహధారి,ప్రాణి. (మనుష్యుఁడు, మొ.)

దేహభుక్కు. సం. వి. జ్. పుం. - దేహమందు కర్మఫలము లనుభవించునది - ఆత్మ.

దేహభృత్తు. సం. వి. త్. పుం. జీవుఁడు, ప్రాణి. (మనుష్యుఁడు, మొ.)

దేహము. సం. వి. అ. పుం. న. - వృద్ధి పొందునది - శరీరము, మేను. పుం. ౧. పూయుట. ౨. (జ్యోతి) తనుభావము, జన్మలగ్నము.

దేహయాత్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. -దేహస్థితిని సాఁగించునది - జీవనోపాయము. ౨. -దేహమునుండి యమపుర్యాదులకుఁ బోవుట.- మరణము, చావు.

దేహల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మద్యము. (వాచ.)

దేహళి. సం. వి.ఇ, ఈ. స్త్రీ. (దేహము-పసుపు మున్నగువానిపూఁత-కలది.) ఇంటిగడప, గృహావగ్రహణి.

దేహళీదీపము. సం. వి. అ. పుం. గడపమీఁద నుంచిన దీపము.(ఇది రెండుప్రయోజనముల నెఱవేర్చెడియేకకార్యమున కుపమానముగా నుపయుక్తము.)

దేహాంతరము. సం. విణ. (త్. తీ.త్.) దేహ

ము కలవాఁడు. వి. న్. పుం.౧. మనుష్యుఁడు. ౨. జీవాత్మ.

దేహసారము. సం.వి. అ. పుం. ౧. మజ్జ, ఎముకలలోనిక్రొవ్వు. ౨. శరీరబలము.

దేహాంతరము. సం. వి. అ. న. ౧. మఱియొక దేహము. ౨. జన్మాంతరము.

దేహాత్మజ్ఞానము. సం. వి. అ. న. దేహమే ఆత్మ యని అనుకొనుట.

దేహాత్మవాదము. సం. వి. అ. పుం. దేహమే ఆత్మగాని వేఱగుఆత్మ లేదు అనువాదము. (చార్వాకులు మొదలగువా రీవాదము నాశ్రయింతురు.)

దేహాత్మవాది. సం. వి. న్. పుం. నాస్తికుఁడు, (చార్వాకుఁడు, మొ.)

దేహాధ్యాసము. సం. వి.అ.పుం. దేహమే ఆత్మయనుభ్రాంతి, దేహధర్మములే ఆత్మధర్మము లను భ్రాంతి.

దేహావరణము. సం. వి. అ. న. - దేహమును కప్పునది - ౧. కవచము. ౨. చొక్కా మొ.

దేహి. సం. విశే. (న్. నీ. న్.) ౧. దేహము కలవాఁడు. ౨. పూఁయువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. ప్రాణి. (మనుష్యాది.) ౨. జీవుఁడు.

దేహిక. సం.వి. ఆ. స్త్రీ.ఒకజాతిచీమ. (కల్ప.)

దేహిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.భూమి.(విల్యమ్సు.)

దేహ్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧.పూయఁదగినది. ౨. శరీరమునకు హితమైనది.

దై

దైతేయమేదజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (ప్రపంచమంతయు జలమయమైనపుడు విష్ణువు మధుకైటభులను చంపఁగా వారిమెదడు భూమాయ మయ్యెను అని పురాణప్రసిద్ధి.) మేదిని,భూమి. (ఇశ్లో: దైత్యమేదజ మొ.)

దైతేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - దితిసంతతివాఁడు- రాక్షసుఁడు.

దైత్య. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ౧. సుర, కల్లు. ౨. మురయనుగంధద్రవ్యము‡.

దైత్యగురువు. సం.వి. ఉ. పుం.-రాక్షసగురువు - శుక్రుఁడు. (ఇశ్లో: దైతేయగురువు మొ.)

దైత్యదేవుఁడు. సం.వి.అ.పుం. ౧. వరుణుఁడు. ౨. వాయువు. (విల్యమ్సు.)

దైత్యనిషూ(సూ)దనుఁడు. సం. వి. అ. పుం- దైత్యులను చంపినవాఁడు- విష్ణువు.

దైత్యమదనము. సం. వి. అ. పుం. కందము‡.

దైత్యమేదజము. సం.వి. అ. పుం. గుగ్గిలము‡.

దైత్యయుగము. సం. వి. అ. న. దేవయుగము నకువలెనే దేవమానమున పండ్రెండువేలసంవత్సరములపరిమితి కలకాలము, రాక్షసయుగము.

దైత్యారి. సం. వి. ఇ.పుం.-దైత్యులకు శత్రువు - ౧. విష్ణువు. ౨. వేలుపు.

దైత్యాహోరాత్రము. సం. వి. అ. పుం. దైత్యులపవలు రాత్రియు.(ఇది మనుష్యమానముచే సంవత్సరము పరిమితి కలది.)

దైత్యుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.)౧. దితిసంబంధమైనవాఁడు. ౨. దితిసంతతివాఁడు. వి. అ. పుం. తొలివేల్పు, రాక్షసుఁడు, అసుర.

దైత్యేజ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దైత్యగురువు, శుక్రాచార్యుఁడు. (వాచ.)

దైనందినప్రళయము. సం.వి. అ.పుం. బ్రహ్మయొక్క ప్రతిదినముతుదను లోకములకు కలుగు ప్రళయము.

దైనందినము. సం.విణ. (అ.ఈ.అ.) ప్రతిదినము కలుగునది; ప్రతిదినము నుండునది.

దైనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దినమం దుండునది. ౨.దినసంబంధ మైనది. ౩. దీనసంబంధ మైనది.

దైనిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దినభృతి, దినబత్తెము.

దైనికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దినమున నుండునది. ౨. దినమందలిది.

దైన్యము. సం.వి. అ. న. ౧. దారిద్ర్యాదులచేతఁ గలుగుదురవస్థ, దీనత్వము, ౨. పేదతికము. ౩. దుర్బలత్వము. ౪. నీచత్వము, హైన్యము.

దైర్ఘ్యము. సం. వి. అ. న. దీర్ఘత్వము, నిడుపు.

దైలువాఱు=దైవాఱు.
(అతిశయించు, అధికమగు)

ఉ. ఏమితపం బొనర్చితిమొ యేసుకృతం బొనరించినామొ యే,నోములు నోచినారమొ మనోరథముల్ మది దైలువాఱఁగా ... వేంకటాచల,స్వామినిఁ జూడఁ గఁటిమి... ఘుటికా. ౨. ౧౯౦.

దైవకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దైవముచే చేయఁబడినది. ౨. మనుష్యకల్పితము కానిది,స్వాభావికము.

దైవకోవిద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దైవజ్ఞ,సోదె చెప్పునాఁడుది.

దైవకోవిదుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దైవజ్ఞుఁడు, జోస్యుఁడు.

దైవగతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. దైవముయొక్క పోక,అదృష్టము వర్తించుమార్గము; శుభాశుభ ఫలములు కలుగువిధము.

దైవజ్ఞ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. సోదెకత్తె,సోదె చెప్పునది. ౨. గృహగోధిక, బల్లి.

దైవజ్ఞుఁడు. సం.వి.అ.పుం.౧. జోస్యుఁడు, జ్యోతిశ్శాస్త్రము తెలిసినవాఁడు. ౨. త్రికాలవేది, భూతభవిష్యద్వర్తమానములు ఎఱిఁగినవాఁడు.

దైవతంత్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దైవమునకు లోనయినది, దైవాధీనము. వి. అ. న. దైవముయొక్క తంత్రము.

దైవతము. సం. వి. అ. న. ౧. దేవత,వేలుపు. ౨. దేవతాసమూహము.

దైవతాయతనము. సం. వి. అ. న. కోవెల, దేవాలయము.

సీ. ఉపవాస ముండి సముత్సుకం డై దైవతాయతనమున నారేయి గడపి.ద్వా.౭.౧౨౩.

దైవత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేవతనిమిత్తము ఉద్దేశింపఁబడినది. (ఇది అగ్ని మొ. పదములు పూర్వమందుఁ గలిగియే యుండును.)

వ...గోపాలదేవుండు దేవేంద్రదైవత్యం బగు సాయకం బేసిన. హరి. ఉ. ౭. ౧౭౦.

వి. అ. న. దేవత.

దైవదీపము. సం=దేవదీపము.

దైవదుర్విపాకము. సం. వి. అ. పుం. దైవము దుష్టముగా పరిణమించుట, దౌర్భాగ్యము, దురదృష్టము.

దైవపరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అన్నియు అదృష్టముచేతనే కలుగు నని తలఁచి యత్నింపక యుండువాఁడు.

దైవప్రశ్నము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శుభాశుభకర్తఫలము తెలియఁ గోరుట. ౨. జోస్యము. ౩. ఆకాశవాణి; ఉపశ్రుతి. (సోదె అని కొందఱు.)

దైవము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దేవసంబంధ మైనది. ౨. దేవునినుండి వచ్చినది.

౩. ఆకాశమునఁ బుట్టినది. వి. అ. పుం. జ్యోతిష్టోమాదియజ్ఞమునందు యథావిధిగాఁ దత్కార్యము నడపినఋత్విజుని అలంకరించి కన్య నిచ్చి చేయువివాహము. న. ౧. భాగ్యము, అదృష్టము. ౨. దేవత, వేలుపు.

గీ. ఆరమాసతిరూపరేఖాతిశయము,వర్ణనము సేయఁ దరమె యెవ్వారికైనఁ, గాంచినప్పుడె చిత్రతఁ గాంచె సకల,దైవదానవరాజి చిత్రంబు గాఁగ. దశా. ౨. ౨౪౫.

శ్లో: అపిస్విదన్యేచ నిజాత్మదైవమనన్యవృత్త్యా సమనువ్రతా యే. సం.భాగ. ౩.౧. ౩౪. (ఆత్మనఃదైవం=శ్రీకృష్ణం.వ్యాఖ్యా.)

౩. దైవతీర్థ మగుఅంగుళ్యగ్రస్థానము, దైవతర్పణస్థానము.

దైవయుగము. సం=దేవయుగము.

దైవయోగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. జన్మాంతరకర్మఫలము కూడుట, శుభాశుభకర్మము ఫలించుట. ౨. దైవమువలన కలిగినయోగము.

దైవలేఖకుఁడు. సం. వి. అ. పుం-జాతకము ననుసరించి త్రికాలఫలము వ్రాయువాఁడు - జోస్యుఁడు, దైవజ్ఞుఁడు.

దైవవశము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) దైవాధీనము. వి. అ. పుం. న. ౧. దైవశక్తి. ౨. దైవాధీన మగుట.

దైవవాణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆకాశవాణి, ౨. సంస్కృతభాష.

దైవవిదుఁడు. సం. వి. ద్. పుం. దైవజ్ఞుఁడు.

దైవహతుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) అదృష్టముచే వంచితుఁడు,దురదృష్టవంతుఁడు. ఇల్లి: దైవహతకుఁడు.

శ్లో: ప్రాయో గచ్ఛతి యత్ర దైవహతకః తత్రై వ యాంత్యాపదః. సం.భర్తృ. నీతి.౯౫.

దైవహీనుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) అభాగ్యుఁడు, దురదృష్టవంతుఁడు.

దైవాకరి. సం. వి. ఇ. పుం-దివాకరపుత్రుఁడు - ౧. శని. ౨. యముఁడు. ౩. సుగ్రీవుఁడు. ౪. కర్ణుఁడు. ఈ. స్త్రీ. యమునానది.

దైవాత్యయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఉల్కాద్యుత్పాతములవలనఁ గలుగునాశము. ౨. అదృష్టముయొక్క నాశము. ౩. దైవము నతిక్రమించుట.

దైవాధీనము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) దైవము నకు లోనయినది, దైవవశమైనది.

దైవాయత్తము. సం=దైవాధీనము.

దైవాఱించు. స. క్రి. (√దైవాఱు.) పొంగి పొరలునట్లు చేయు.

క. అవమానవైర లనియెడి, యవనిజములఁ జెతికివైచి యభిమానమునం,దివిరితి దైవాఱించితి, భువనముల ననింద్యకీర్తిభూమామృతముల్. భా. రా. యు. ౨౩౩౬.

దైవాఱు=దయివాఱు, దైలువాఱు.అ. క్రి. ౧. అతిశయించు, అధికమగు.

ఉ...కింక దైవాఱఁగఁ బట్టె బిట్టు దితిపట్టి నృసింహుఁ డసహ్యతీవ్రతన్. నృసిం. ౫.౯౫.

ఉ. జోఱున వర్షము ల్గురియ సువ్రతుఁ డాచిఱుతొండనంబి దైవాఱెడుభక్తిఁ బెట్టు శివభక్తుల కర్థిఁ జతుర్విధాన్నముల్. హర. ౨. ౩౧.

క...కొమ్మమెకపుఁబోటరి యత్త్యావునఁ దరలి మెల్లమెల్లనఁ, జని యొకచో మిగుల సంతసము దైవాఱన్. అచ్చ. రా.సుం. ౨౪.

౨. పొంగిపొరలు, పొరలు.

సీ. ...మున రసము దైవాఱఁ గొలిచి,

కొమరుజంగంబునకు నిచ్చెఁ గోర్కి దీఱ. హర. ౧. ౨౩.

మ...ఏపొమ్ముఁ గ్రొ, కొనఁ దేకానుక లిచ్చినం గొనఁడు గోర్కు ల్పిండి దైవాఱఁగన్. వసు. ౩. ౯౫.

ఉ. మీటినయన్న శైలములమీఁద సమగ్రఘృతప్రవాహముల్, పాఱఁగ యానపాత్రముల భంగి నపూపము లొప్పె నెవ్వరున్, మా టిడనీక కన్నదియుమాత్రగఁ బాత్రలయందు నిండి దైవాఱెఁ బదార్థసంఘములు భాతిగ నవ్విభు పెండ్లియామతిన్. భోజరా. ౪. ౧౦౨.

౩. ఒప్పు.

మ...భూ్యావర సేనాజన మాయితం బగుచు దైవాఱన్ రణోత్సాహతన్. చంద్రి. ౩.౧౦ౘ.

జః దైవాఱించు.

దైవాహోరాత్రము. సం. వి. అ. పుం. దేవతలయొక్క రేయును పగలును, మానుష సంవత్సరము.

దైవి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దైవవివాహపద్ధతిని పెండ్లిసేయఁబడిన స్త్రీ. వి. న్. పుం. దైవజ్ఞుఁడు, జోస్యుఁడు.

దైవికము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) ౧. దేవతలకు సంబంధించినది. ౨. దేవునివలన కలిగినది; దైవవశమున కలిగినది.

దైవోపహతుఁడు. సం= దైవహతుఁడు.

దైవ్యము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దివ్యము, దేవసంబంధ మైనది.

దైశికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దేశసంబంధ మైనది. ౨. ప్రదేశసంబంధ మైనది, స్థానికము.

దైశికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేశికుఁడు, ఉపదేశించువాఁడు.

దైష్టికము. సం = దైవికము.

దైష్టికుఁడు. సం. వి. అ.పుం. ౧. దైవపరుఁడు, దైవమే కార్యసిద్ధికి హేతు వని తలఁచువాఁడు. ౨. దైవము కల దనుబుద్ధి కలవాఁడు.

దైహికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దేహభవము, దేహమున పుట్టినది; దేహమం దున్నది. ౨. దేహసంబంధ మైనది. వి. అ. పుం. ప్రాణిద్యూతము, కోడి పొట్టేలు మొద లగుజంతువులతో నాడుజూదము.

దొ

దొంకు=డొంకు. (చూ. దొంకెన.)

జః దొంకెన.

దొంకెన=డొంకెన. వి. (√దొంకు.) ఆయుధవిశేషము.

ద్వి. వడిగొని యడిదాన వైచి కందానఁ, దుడుచురౌతులు గత్తిదొంకెనఁ బొడిచి, పోటుగంట్లనె ఘూటిపోవుసద్భటులు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౩౪ పం.

దొంగ. వి. (√దొంగు. త. తొంగన్.) ౧. చోరుఁడు.

తగడ. గురివెంద నదె గిలుబుకొనియెఁ బర్యొరదొంగ, విరులఁ గరిరుంభరుచ వెరఁజూ పైయర గ్రుంగ. మనుచ. ౩. ౭౪.

సీ. ప్రామినుకులదొంగఁ బాతాళకుహరంబుఁ జొఱఁబాతె చీఁటినచోఱ వీవ. పారి. ౧. ౪౯.

౨. అరఁటిపువ్వులలోపల నుండుగట్టికాఁడ.(శ. ర.-దీనిని 'దొంగవాఁడు' అని వాడుదురు.)

విణ. వంచకము, మోసపుచ్చునది.

ఉదా: దొంగనిద్ర:—ఇతరులను మోసపుచ్చుటకై నిద్రించుచున్నట్లు పండుకొనుట.

ఇట్లే: దొంగభక్తి.

సా. దొంగపడినఆఱునెలలకు కుక్క మొఱిఁగినట్లు. (*) see on page 405 left.

ఇది కొన్నిపట్లు విశేషార్థముల నిచ్చును.

ఉదా: దొంగకూడు=తన్నొరు తెలియకుండc బోయి కుడుచుకూడు.

దొంగగొడ్డు=దొంగమేఁత మేయుపసరము.

దొంగనేల = మోసము చేసి యపహరించిన నేల.

దొంగబీగము=మాఱుతాళము.

దొంగయూబి=క్రిందిలోఁతు తెలియకుండ మీఁద వ్యాపించియుండెడుబురద.

(ఇట్లే: దొంగయిసుక.)

దొంగప్రొద్దు=దొంగలు దొంగిలించుటకు అనుకూల మైనసమయము,అర్ధరాత్రము.

ఇట్లే: దొంగరేయి. (శ.ర.)

దొంగతనము. వి. (√దొంగ.) చోరత్వము, చౌర్యము, దొంగిలించుట.

గీ...విను మెంతవానికైన, దొంగతన మున్నయప్పుడె దొడరు భయము. దశా. ౧. ౨౭౨.

దొంగపని. వి. (√దొంగ.) చోరకృత్యము, దొంగతనము.

సీ. తడకద్రోపరి ముడివిడుపులు మఱి దొంగపని చుక్కవా లైనc బస్తుపారల. వేం. పంచ. ౪. ౨౪౦. (తాళపత్త్రప్రతిపా.)

దొంగమేపు. వి. (√దొంగ.) లంపు.

గీ. లంపు నా దొంగమేపు చెలంగు నభఃస. ఆం. భా. ౩. ౩౫.

దొంగటికము, దొంగఱికము. వి.(√దొంగ.) దొంగతనము, చౌర్యము.

గీ. ద్రోహబుద్ధి నైన దొంగటికము నైన, సటల నైన సాహసమున నైన,సంపదధికుచేత సాధించి ధనమును, బడుగు కిచ్చి బాగుపడును జేమ. వేమన. ౩.౧౩౮.

క. రంగప్పసామ్ము మేము తినంగను మతులమయి పుట్టినారము నిజ [illegible] వలనను, దొంగటికంబులును వింతద్రోహము లెందుc. విప్ర. ౫. ౧౭.

మ. దురము న్నర్గము రాజబారము మఱిc దొంగఱ్ఱము న్వైద్యముc, నరనాథాశ్రయ మోడబేరమును బెన్సంత్రంబు సిద్ధించినc, అరయc దొడ్డఫలంబు గల్గు ...కాశి. ౪. ౧౧౧.

దొంగలవైరి= వేఁటకుక్క కిడినపేరు.

చ...బెబ్బులులఁగండఁడు దొంగలవైరి...నాఁగఁజే, ర్లలరెడిసారమేయముల నత్తఱిc దెచ్చిరి కొండ ఉదతిc. ఇందు. ౨. ౫౯.

omitted p 404 సా:-దొంగను తేలు కుట్టినట్లు. దొంగలకల్లి యేడువ భయము.

దొంగసొమ్ము. వి. (√దొంగ.) దొంగ తెచ్చిన సొమ్ము.

శా...దొంగసొములకునై యిట్లేల ప్రాల్మాలితే. విప్ర. ౫. ౩౫.

దొంగిలించు= దొంగిలు, దొంగు. స. క్రి. (√దొంగిలు.) ముచ్చిలు, అపహరించు.

క. మరకతమయవజ్రమహస్స్ఫురణ మెయిం దొంగిలించి పొదలినభంగిc. కు. సం. ౭. ౯౩౭.

సీ. సీధుపానక్రీడc జెంగల్వపూచాయ దొంగిలించెడుకన్నుదోయివాఁడు. పి.శకుం.౧.౫.

(ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

దొంగిలు=దొంగు. స. క్రి. (√దొంగు - త. తొంగు.) దొంగిలించు, అపహరించు.

మ. జలజారాతి సఖీముఖామితకళాసౌభాగ్యలేశంబు దొంగిలి పోలేక వెనంగ వజ్రమతదంఘ్రిద్వంద్వముం దా సముజ్జ్వలరేఖాకృతిc జేరి యాత్తరుచి లంచం బిచ్చి తా పింపఁగా, నెలనిగ్గుల్ గనుపట్టె...చంద్రా. ౪. ౧౫౯.

తన్నీవృత్తము. దూడలతోఁ గాపరులను గుహ లో దొంగిలి దాఁచిన విధి నదలింపక. అప్ప. ౪. ౨౩౬ పా.

క. వెంగలి వై రాపాలఁతికి, దొంగిలి తెచ్చితివి చేటుత్రోవ నయో నీ, వంగడ మద్వారములు కులు, యింగలమునఁ బడక మున్నె యిడు మిఁక నైనక. అచ్చ. రా. యు. ౧౧౪. రా. వి. ౩. ౧౧.

౨. వంచించు, మోసగించు.

ఉ. ఎక్కడి కేఁగుదెంచితి వహీనవిహార చికిత్స నీకు నేఁ, జక్క నొనర్చెదం బెలుఁచఁ జంపితి దొంగిలి ము న్నదీయులక, రక్కసులక... పాండు. ౫. ౧౦౩.

దొంగిల్లు. వి. బ. ఒకవిధ మగునేత్రరోగము.

గీ. రెండుతుత్తంబులు...ఇట్టికపొడిఁ గూర్చి చాఁ గనీట, నిమ్మపండ్లను వెన్నను నీరొనర్చి, యి డిన దొంగిళ్ళుఁ బురుగుకా టుడిగిపోవు. (చికి. చి. ని.)

గీ. బరణి నిడి కన్నులను బెట్టఁ బ్రబల మైన, పురుగుకాటును దుర్మాంసపూరితములు, నీరు పాటును దొంగిల్లు నిశ్చయముగఁ, దీఱు ననిరి భిమగ్వరు ల్కారి మలరి. (చికి. చి. ని.)

దొంగు=దొంగిలు, దొంగిలించు. స. క్రి. అపహ రించు, ముచ్చిలు. అ. క్రి. (తె. ఒదుగు, దొంగు, ~~దొఁగు, దాఁగు. ...~~)

జ: దొంగ, దొంగతనము, దొంగపని, దొంగ మేపు, దొంగతికము, దొంగసొమ్ము, దొంగి లించు, దొంగిలు.

దొండ. వి. (సం. తుండీ. ప్రా. తుంఁడీర.) బింబిక, ఒకదినుసుతీఁగ.

సీ...అలరును దొండ యం చనఁగఁ దుండి. ఆం. భా. ౨. ౬౦.

గీ. సకలదిశలకు శాఖోపశాఖ లిడుచు... ఫలియించు దొండయుఁ బోలి ప్రబలి, యాత్మ సంతతి పుత్రపౌత్రాదిబహుపరంపరల నొప్ప వెలసె భర్తయును దాను. ప్రభా. ౧. ౧౬.

ఉ. సంతతి లేకము న్నతనిజాయ సభక్తిని సూ ర్యసేవ య, శ్రాంతముఁ జేయఁగా నతఁడు సద్ద్విజుఁడై కలవచ్చి దొండచెట్టిఁతికినిచ్చి బాల ఫలియించును నీకిది ప్రోదిచేసికొ, మెం తయునంచుఁ బల్కె ... ప్రభా. ౧. ౧౫.

జ: దొండపండు, దొండముక్కువడు.

దొండపండు. వి. ౯. (√దొండ.) బింబఫలము.

సీ. నేరేడుఁపండులు నెలయూటిపండులుఁ గొం డ మామిడిపండ్లు దొండపండ్లు. కాళ. ౩. ౬౯.

గీ. పండి వాడినయలదొండపంటిపగిది, మొనసి పరువట్లు వట్టి కెమ్మోవి దనరఁ, జెన్ను దఱిగిన సొగసుతో విన్న నైన, దేవయానఁ గనుం గొని తెగచి వగచి. యయా. ౩. ౮౩.

క. పగడము మంకెనవిరియును, జిగురాకును దొండపండు చెందిరమును ...నీలా. ౨. ౨౨.

సా:-కాకిముక్కునకు దొండపండు కట్టినట్లు.

దొండముక్కువడు. అ. క్రి. (√దొండ.) దొం డపండువలె గింజలకొన లెఱ్ఱఁబడు.

మ. బలుసుల పండెను దొండముక్కువడియెం బ్రాసంగుఁజేల్ పోఁకమోకల పూఁబాళల తావిఁ గ్రోలి పొరలెక గాబేరదిగ్వాయు వుల్. శివరా. ౪. ౧౯.

దొండి=తొండి. వి. ౧. చిల్లి, రంధ్రము.

సీ. జలజాతభవశివాదులు గూడ బ్రమయుట దుర్గంధ మగును చ్చదొండికెగద. వేణు. ౨౬.

సీ. తూ మనఁ దూఁటనఁ దూపర మనఁగను దొండి నాఁ జిల్లి నాఁ దొలి యనంగ. ఆం. భా. ౧. ౧౪౫.

౨. సందు, అడుగుజాడ.

సీ. చినిఁగినదోండి బలెన్ఁతివ వెఱచు నా వెస
నూత్న బాలిక వెఱచుఁ గాక. వేణు. ౨౪.
జ: దోండివోవు.

దోండివోవు. అ. క్రి. (√దోండి.) చిల్లిపడు, తూఁటుపడు.

సీ. పోర మాయుసు రేల పోసికొ నెదవురా తో
రంపునీ మేను దోండివోను. బిల్హ. ౨. ౬౪.

దోండు. వి. ఒకవిధ మగుచేఁప,మత్స్యవిశేషము.

గీ. మోర పక్కెర దోండను గూరముక్కు,
పుల్లరుజు గెచ్చె గండెయు బొమ్మిడాయ.
హంస. ౪. ౧౫౭.

దోంతర=దోంతి. వి. (దోంతి+తరఁగ.) ౧. ఒక దానిపై నొకటిఁగ నుంచినవస్తువులవరుస.

గీ. దోర యన దోంతి యనఁగను దోంతర యన,
దనరు నుత్పంక్తి...ఆం. భా. ౨. ౩౪.

క. వెస లలనామణి బంగరు,వెసలలదోంతరలు
డించి వినయము మది కిం, పొసఁగఁగఁ
గంకణరవములు, పొసఁగఁగ నారసి రసా
న్నములు వడ్డింపన్. విజ. వి. ౨. ౧౫౨.

౨. పరంపర, వరుస.

క. సంతోషబాష్పధారలు, దొంతరగాఁ జూ
చి మ్రొక్కి తోయధివరస్త్రీ,మంతిని నాత్రి
జగద్దీవ్యంతిని భాగీరథీస్రవంతినిఁ బొగ
డన్. విజ. వి. ౧. ౪౯.

గీ. సంతసంబునఁ బంటవలంతివేల్పు, దొంతరగ
నన్నకతివేల్పువింత లెల్ల, మంతనంబునఁ
దలఁచుచు నంతఁ బొగిలి. నీలా. ౧.౧౦౧.

దోంతర(లు)గొను. అ. క్రి.(దొంతర+కొను.) దొంతులగు; సాంద్రమగు, దట్టముగా వ్యాపించు.

షు. (చంద్రికావర్ణనము.) శ్లో. పదతాడనంబు గా
వించుకించు వెలయాండ్ర చరణనఖకాంతుల
పై దొంతరలుగొని...ఉ. రా. ౪. ౧౯౩.

దోంతరముద్దు. వి. (దోంతర+ముద్దు.) చుంబనభేదము.

గీ. ముద్దు నాఁగను జుంబనం బొప్పుచుండుఁ, బొ
ల్పుచుండును దొంతరము ద్దనంగఁ, దద్విశే
షంబు... ఆం. భా. ౨. ౧౫౦.

దోంతి=దొంతర. వి. (త. తొండిప్పు.) ౧. ఒక దానిపై నొకటిగా నుంచినవస్తువులవరుస, ఎత్తు వరుస.

గీ. కుకవికృతులందు దోషంబు గుణము సేయు,
సేరఁ డది యట్లు దొంతులు సేరి నాయి,
దోర్ప సేర్చుఁ గా కది యేమి సేర్ప సేర్చు.
కు. సం. ౧. ౨౯.

గీ. దోర యన దోంతి యనఁగను దోంతర యనఁ,
దనరు నుత్పంక్తి...ఆం. భా. ౨. ౩౪.

గీ. దొంతిబుఱ్ఱలచిక్కంబు పొంతఁ బెట్టి,వగలఁ
బొగిలెడువాని నిర్వాణి నెక్క, తరుణతా
పసిఁగాంచితి ధరణినాథ. దశకు. ౫. ౪౦.

గీ. అమ్మహాశక్తి రత్నపుబొమ్మరిండ్లఁ,బేర్చుఁ బ
న్నారుదొంతులఁబిసరుహాస, నాండభాండం
బు లీరీతి నుండ దొంతి,పేర్తు నని లోకమున
కుఁ జూపెడువడువున.వరాహ. ౬. ౩. భా.
రా.సుం. ౫౩౬.

౨. పరంపర.

ఉ. మాయలు డాయనీక యసమానత నత్యుప
మానమై మున్ని,ధ్యేయత భక్తితత్పరవిధేయ
మనం దగువిష్ణుతత్త్వమున్, బాయనిచూ
డ్కి సర్వసమభావనఁ గ్రాలెడుబాలు బాలి
కుం, జేయ నతండు నూపెఁ దనచెన్నటిమా
యలదొంతు లన్నియున్. నృసిం.౪.౧౪౧.

విశ. ౧. ఒకదానిపై నొకటిగా నున్నది,దొంతరదైనది.

క. కరసరసిరుహంబున నొక్కసరసిరుహం బమర
వదనసరసిరుహమున న్బరిమళవళమున పెూ

పిన్, ధరణీధరతనయదొంతితా మరజూ పెళ్.
ఉ. హరి. ౫. ౭౦.

౨. అధికము.

ఉ. (లక్ష్మీదేవివర్ణనము.) కొం తని కాదు చాలఁ దొడుగుల్ మణుఁగుల్ గొడుగుల్ సువర్ణముల్, దొంతిగనుప్పతోఁ గలుగుతో మిసియం గొని యేటికేటి కీ, వంతుగ నా పెచే మననివారలు లేరు...ఘటికా. ౧. ౪౩.

క. మొదలఁ గుల మెల్లఁ ద్రుంచుట, యదయత గురులయెడఁ గల్లలాడుట యది గా, కిదియును జేయఁ దలంచినఁ, గొద లే దీవేళ దొంతి కొల సిద్ధించుక్. జై. భా. ౧. ౬౯.

సింగారపుదొంతి = శృంగారములపరంపరకుస్థానము.

ఉ...అందముల కన్నిటికిం దగుపట్టుఁ గొమ్మ సిం, గారపుదొంతి యైనకులకాంత నయో యెడఁ బాయ నేర్తునే. శుక. ౧. ౬౪.

సొగసులదొంతి=సొగసులగని.

సీ. ముగుదలమేల్బంతి సొగసులదొంతి క్రొంబొగడపూబంతి యబ్బురపుటింతి. అచ్చ. రా. బాల. ౧౩౬.

క. ఇంతయుఁ గనికర మూనక, వంతల నిడి చనఁగఁ దగునె వలిగొజ్జెఁగపూ, బంతీ యింతీ సొగసుల, దొంతీ క్రొందుంటవింటిదొరమదదంతీ. రసిక. ౬. ౫౦. అచ్చ. రా. అర. ౯౯.

జః దొంతర, దొంతరగొను, దొంతరముద్దు, దొంతిమన్నెవిభాళుఁడు.

దొంతిమన్నెవిభాళుఁడు. వి. (√దొంతి.) ఒకానొకబిరుదము.

వ...గజగంధవారణ గండగోపాల చలమర్తిగండరాయగజకేసరి దొంతిమన్నెవిభాళాది నానాబిరుదవిఖ్యాతుల... హంసవి. ౧. ౧౦.

దొంద=దొందు², దొద్దు. విణ. (సం. తుందీ.) తుందిలుఁడు, స్థూలకాయుఁడు.

సీ. దొం దన దొందు నా దొద్దునా లంద నాఁ దుందిలనామ మై తోఁచుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౨౦.

దొందడి. వి. (దొందు¹+దడి - సమర్దము, సందడి అని శ.ర.) ౧. సంఘర్షము, రాయిడి.

ఉ...ఇద్దఱుక్, దుర్జయశత్రుసైన్యములదొందడినే మయిరొక్కొ... భార. ద్రో. ౪. ౧౨౯.

క. వడిఁ బొదివి భీముఁ డార్చినఁ, జెడ విఱిగిన సేన నేమి సెప్పుదుఁ దనదొం, దడిఁ దాన చదిసె వెనుకొను, కడిఁదిమగలచేత గాసిగాదె నరేంద్రా. భార. కర్ణ. ౨. ౩౫౪.

క. ఎందఱు గంధర్వులు వడి, రెందఱు గుహ్యకులు మడిసి రెందఱు నృపసం, క్రందను లీల్గిరి యపు డా, దొందడి మితి మీఱి వారి తూపులు దొరఁగక్. కవు. ౫. ౯౭. హరి. ఉ. ౩. ౧౩౦.

౨. త్వర, వేగము.

ఆ. రాజుకొడుకుఁ జూచె రాజీవదళనేత్ర, రాజవదనఁ జూచె రాజుపట్టి, దొంగకాముఁ డంత దొందడిఁ జిగురాకు, వాలు వెటికి యుఱికి వారి మొత్తె. భాగ. ౯. ౨౬.

వ...తమకంబుల గమకించుచు హురుమత్తున తూరి యంపఱలపరంపరల వెంపరలాడిన హుసి యని దొందడినిఁ బుళిందులు కటకు మీఱిచుఱుకుఁజూపులు చూచి... ప్రబంధ. ౭౯౭.

విణ. సంకులము.

క. ఇందాక నీ వొనర్చిన, దొందడిపని మెచ్చ నేను దొడరి తిపుదు లా, వుం దా ల్చియుఁ బాపిగదా యెందుఁ బొగడుగనుట నిలువు మింపుక యాజిక్. హరి. ఉ. ౭. ౧౯౬.

దొందడించు. అ. క్రి. (√దొందు¹.) కలియు.

సీ. కరతాడనములఁ జన్గవలపై లత్తుకచట్టలు

చఱిచినచాడ్పు దోఁపఁ, దెగి రాలుహార
మౌక్తికములు నశ్రుబిందువు లేర్పఱుపరాక
దొందడింప. హరి. పూ. ౯. ౧౩౯.

దొందము. వి. (సం. ద్వంద్వమ్. ప్రా. దొంద.) ద్వంద్వరోగము, వాతపిత్తశ్లేష్మములలో రెండి టివల్లనైనను గలిగినరోగము.
సీ. ద్వంద్వరోగంబు నివ్వటిలు దొంద మనంగ
...ఆం. భా. ౨. ౧౨౫.

దొందు[1]. వి. (సం. ద్వంద్వమ్.) జత. (శ.ర.)
జః దొందడి, దొందడించు, దొంబులిగొట్టు.

దొందు[2]=దొంద.
ఆం. భా. ౨. ౧౨౦.
జః దొందుమేను.

దొందుమేను. వి. (√దొందు[2].) మిక్కిలి స్థూలమగుశరీరము.
వ...కొందఱు దొందుమేనుల నిటునటు కదల
లేక చీనిపందులపొందికను రక్తార్ద్రవస్త్రంబు
లతోఁ బ్రాణాచారంబుల మెలఁకువ నొదిఁగి
...ప్రబంధ. ౪౮౮.

దొంపు. వి. ౧. చేను. (మళ్లవరుస అని శ. ర.)
సీ. శేఁతనివ్వరిదొంపు లేటిపిల్లల కింపు కాచియుం
డెడ నంచఁ గదలెనో ర్తు.కృ. శకుం. ౩. ౩౩.
౨. వేరుపురుగు కొఱుకుటవలన మొవు లెండుట. (శ. ర.)

దొంబర=దొమ్మర. (చూ. దొంబరి.)
జః దొంబరి.

దొంబరి=దొమ్మరి. వి. (దొంబర+ఇ-త. దొంపమ్. క. దొంభమ్=గడకట్టి చేయునాట్యము.) దొమ్మరవాఁడు, గడకట్టియాడి జీవించుజాతివాఁడు.
వ...శంబరారి యనుదొంబరి విడంబంబునం దూ
ఱ నంబరంబునం బన్నినవలయంబు లనం బొ
ఱుచునవలగ్నంబుల విలగ్నంబు లగునొడ్డి
[illegible]ంబుల...వరాహ. [illegible]

దొంబులిగొట్టు. వి. (దొందు[1] + పులి + కొట్టు.) - వ్యతిరేక లక్షణచే - పిఱికి, భీరువు. (రెండుపులులను కొట్టువాఁడు అని శబ్దార్థము - శ. ర. - "దొంబులగొట్టు" చి. ని. ప్రా.)
గీ...పంద కోఁచ, పిఱికి దొంబులిగొట్టన భీతుఁ
డభవ. ఆం. భా. ౨. ౨౨౧. (వావిళ్ల ప్రతిపా. "బొబ్బలగొట్టు" ప్రాఁత ప్రతిపా. "దొబ్బలగొట్టు" వ్రాఁత ప్రతిపా. సీ...సమరభీరువునకుఁ జేళ్లగుఁ బొఱుఁబోతుపిఱికి.
గీ. కోఁచ పందయు దెబ్బలుఁగొట్టన ...
వేంక. మాన. ౫౪. "దొ(బ్బ)లగొట్టు" వ్రాఁత ప్రతి, బ్రౌ. పా. - "దొబ్బల = పిఱికి, గొట్టు = పిఱికి. అని పర్యాయపదములుగా బ్రౌ. క. చను భీతుఁడు కోఁచనఁ బం, దవ దెబ్బలగొట్టు పిఱికి యనఁ బాఱోప్రత, స్నను ...ఆంధ్రపదాకరము. నరవర్గము. ౪౦. ఇంకను విచార్యము.)

దొగ్గలి. వి. రక్తబాష్ప మనునొకమొక్క. (బ. దొగ్గలులు, దొగ్గళులు, దొగ్గళ్లు.)
చ...దొగ్గలి పొన్నగంటి దే,దరి...హంస. ౪. ౧౩౨.
సీ...దొగ్గలి యన రక్తబాష్పాఖ్యయై ప్రబలుచుం
డు. ఆం. భా. ౨. ౬౩.
గీ. పెంటదొగ్గళ్లలోఁ గడు పంటి శత్రు,చలన
ములఁగ్రుక్కి జీర్ణోతువుల...ఆము. ౬. ౧౩.

దొగ్గుడుకొను. అ. క్రి. వ్యాపించు.
వ...మంటల గెంటించి యగ్గి దొగ్గుడుకొన మొ
దలంటఁ బొదివి యొదవ నీకున్న యగ్గికోల
జగ్గు బొగ్గయ్యె నంత. అచ్చ. భా. ౫. ౯౬.
వ... గుజ్జుంపుడెక్కల నెక్కొనుమిక్కిలిబుగ్గి
మింట దొగ్గుడుకొని...అచ్చ. భా. ౫. [illegible]

దొట్టదొట=తొటతొటు, దొడదొడ. వి. (నిష్ప

లు మొ.) రాలుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.
చ. దోటదోట రాలు మి న్నువిసి తోరపునిప్పు
లవాన లొక్కటక్. సానందో. ౨.౫.
ద్వి...కన్నులను,దోటదోట నిప్పులు దొఱఁగ
హుమ్మనుచు. ద్వి. నల. ౨. ౬౩౮.

దోడదోడ. వి. (త.తోడతోడ.) ౧.(నీరు మొ.) కాఱుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.
ద్వి. దోడదోడ నోట నెత్తురు గ్రక్కుకొనుచు.
రం. రా. యు. ౩౭౫ పం. ౨ పం.
౨=దుడదుడ.
చ. దుడదుడ మంచె యెక్కి నొకదొడ్డమిటా
రపుఁ గమ్మఁగూఁతురుక్, దోడదోడ మంచమె
క్కి నొకదొడ్డమిటారపురెడ్డికూఁతురుక్.
వీథి.౩౦.
విణ. దోడదోడయనుధ్వని కలది.
క. ఉడువీథిఁ గొండశిలపైఁ, బిడు గొగసినపడువు
దోఁప బిట్టెగసి వడిక్, బెడతల గుప్పునఁ
దన్నినఁ, బడియెం దోడదోడలుగాఁగఁ బది
మకుటంబుల్. రామా. ౭. ౨౮౩.

దోడవ. విణ. (త.తోడువ్వె=కొండీఁడు.) నీచుఁడు.
క. మగక్రోఁతి యైనదోడవకుఁ, దగునే కన్నియ
నొసంగ ధరణీశునకుక్. షోడ. ౭. ౯౦.

దోడిదోడి=దుడిదుడి. వి. ౧. జనులు వేగముగా నడచుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.
క. దోడిదోడి వెడలెనుమీ రెక్కడ పోయెద
రెవ్వ రేమికార్యం బని న్నేనడిగిన నూరక
దురదుర, నడిచిరి నామాట విని వినని చంద
మునక్. వరాహ. ౧౦. ౯౧.
చ. బడలినమోము గువ్వగుమిపట్టులఁ బాఱెడు
చూపు మించఁగా, దోడిదోడి నూడిగంపుఁ
దెగతోఁ జనియెక్ మముఁ జూడఁ డేమి
యుక్. కువల. ౩. ౭౫.
౨. (పిడుగు మొ.) పడుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

సీ. పెల్లుగాఁ బెటీలు పెళిల్లున మ్రోయుచుఁ బిడు
గులు దోడిదోడిఁ బడియెఁ జదల. ద్వా.
౧౦. ౪౫.

దొడ్డ=దొడ్డు. విణ. (క. దొడ్డ.) ౧. పృథువు, గొప్పది.
ఆ...పెను పేరు బలు దొడ్డు, దొడ్డ వలుఁద
నాఁగఁ దోఁచుఁ బృథువు.ఆం.భా.౩.౧౬.
గీ. సిడము నడిమికి వెసఁ ద్రుంచె వెఁదవాతి,
దొడ్డతూపునఁ గురుసేన దొంగలింప.భార.
భీష్మ. ౨. ౪౯. (నిశితమైన అని భావము.)
ఆ. పాప గానిదొడ్డపగ పుట్టె నిఁక నెట్లు, బిం
దుముఖికిఁ జక్రి యెపుడు పుట్టు. భాగ.౧౦
పూ. ౮౩.
గీ...కడు దొడ్డ లగుచుఁ, బొడమె మొగ్గలగము
లగ్గిబొబ్బ లట్లు. ఆము. ౨. ౫౬.
౨. శ్రేష్ఠము; శ్రేష్ఠుఁడు.
సీ...సాత్యకి వానిగుణము బాణాసనంబుఁ,దుని
మె నంతట వాఁడు దొడ్డకోదండంబుఁ గొని
శరంబుల నొంచె శినిమనుమని. ఉ. హరి.
౩. ౫౭.
గీ. సోమపితరులు తమలోన మేము మేము,దొడ్డ
వార మటంచు వాదునకుఁ జొచ్చి,రోదలు
చేయంగ...వరాహ. ౫. ౭౯.
గీ. అంబికయును నితం డెవ్వఁ డనుచు నడిగి,
యధిపుఁ డశ్వతరుండు గాఁడా యటన్న,
నితఁడా యశ్వతరుఁడుసంగీతవిద్య,దొడ్డవాఁ
డఁట యనిన రుద్రుండు చెలఁగి. కువల.౪.
౧౦౬. దశా. ౨. ౪౦౯.
౩. దుష్కరము, చేయరానిది; కష్టము.
చ. చలనవిహీనవృత్తి సడిసన్న పరాశరుఁ డాది
యైనయ,య్యలయలరాయివంటిహృదయంబు
లు నీరుగఁ జేయుబోయపూ,విలుతున కెం
తదొడ్డపని వెన్నెల బిత్తినఁ గాసినంతలో,
ఫలన కరంగి పొంగుపసిబాలురచిత్తము.

మై త్తచేయఁగఁ. పాండు. ౫. ౨౧౨.

శ...ఇప్పరమపావనితపోధనంబులు డాసి గాసి కోర్చి ప్రాణంబులు భరించుట దొడ్డనువారము...ఉ. రా. ౮. ౯౧.

౪. మహిమకలది; మనోహరమైనది.

చ...ఇన్నెలవు దొడ్డది మేనులు కంప మొంది డిఁక, నిలిచెద ఘేము పువ్వకము నిల్చినచో వసుశేంద్ర నావుడుఁ. ఉ. రా. ౫. ౨౧౧.

గీ. అట్టియజుపట్టి కెదురుగా నరిగి పురికిఁ దోడుకొని తెచ్చి రతనపుదొడ్డనగ రొకటి విడిది చేసి తలఁప శక్యంబు గాని యుపలుప వర్తించి నిమివంశతిలకుఁ డంత. చం. రా. ౩. ౧౦౫.

దొడ్డకొంచెము=ఎక్కువతక్కువలు.

సీ. దొడ్డకొంచెము లేక తుద నెట్టివర మైన నను వున నిచ్చు...చిత్రభా. ౪.౧౨౦.

క. ఎక్కుడిమగఁ డెక్కుడిసఖు, లెక్కుడినీయత్తమామ లెక్కుడిచుట్టా, లిక్కోలఁది దొడ్డకొంచెము, లెక్కింపరు మరునిహోవళిం బడు వేళఁ. హంస. ౧. ౧౦౧.

దొడ్డవయసు = ప్రౌఢవయస్సు.

గీ. దొడ్డవయసున శీతాంశుఁ డొడ్డగిల్లెఁ, దఱపి చంద్రాతపము నేల చఱచి కాయ. భీమ. ౨. ౪౬.

జః దొడ్డతనము.

దొడ్డతనము. వి.(√దొడ్డ.) గొప్పతనము.

క. మృగములు పదివే లుండఁగ, మృగయారతి సొంపుఁ దెంపుమెయి నొకశాఖా,మృగవనితమీఁదఁ జూపుట, తగవే దీన నగుదొడ్డతన మేమి యొకో. భోజరా. ౫. ౯౦.

క. అంబుజభవాదివిబుధగణంబులదొడ్డతన మెల్ల వాకు వెనుక త్యథ్యం బని చూపె ననంగా, బింబాధర దొడ్డతనము పిఱుఁదునఁ దాల్చెఁక. వరాహ. ౬. ౧౦.

దొడ్డి. వి.(సం.ద్రోణీ.) ౧. పసులు పేయులుండు...

వ...పలుదెసలం బొడువుగా సమర్పినబలితంపుములువెలుంగులం గరంబు జతనంబు లై యొప్పు పెనుదొడ్లం గ్రమంబునం బ్రమోదంబున నేఁకువం బోఁకు సేసి వచ్చి... హరి. పూ. ౫. ౧౪౨.

౨. (త. తొట్టి.) పెరడు; పసులకొట్టము, పసులసాల.

(వ్యవ.) మాదొడ్డిలో చాలపాఁదులు పెట్టినాము.

శా...తోఁట దొడ్డి గను లాప్తు ల్వాడఁ బంపం దగుఁ. ఆము. ౪. ౨౪౫.

చ. కడఁక యెలర్ప దొడ్లకును గ్రంపలు వైచియు నొక్కనాఁటిలో ,నడరఁగఁ బ్రాఁతకాఁపు లయి రక్కడ గోపకుటుంబు లందఱుఁ. హరి. పూ. ౬. ౨౫.

సీ. పండినపెరటికల్పకము వాస్తవ్యుండు దొడ్డిఁ బెట్టినవేల్పుగిడ్డి కాఁపు. మనుచ. ౧. ౬౬.

సా: దొడ్డిఁడు గేదెలను దొంగలు తోలుకొనిపోవఁగా గొడ్డుగేదె శ్రీమహాలక్ష్మి యైనట్లు.

౩. ఇల్లు. (చూ. దొడ్డివేల్పు.)

జః దొడ్డికట్టు, దొడ్డికాళ్లు, దొడ్డికోను, దొడ్డిపట్టు, దొడ్డివల, దొడ్డివేల్పు.

దొడ్డికట్టు. వి. (√దొడ్డి-త.తొట్టిక్కట్టు.)నడుమ బయలును చుట్టును కట్టడములును గల యిల్లు, చుట్టుకొలారము.

సీ. దొడ్డికట్టుగ నాఁగి తోలఁగి పోవఁగ నీక యచ్చభల్లములఁ బె ల్లార్చి తెచ్చి. పి. శకుం. ౪. ౬౯.

సీ. దొడ్డికట్టై యున్నతోరంపుటీరంబుఁ జొరఁ జొపి వెనువెంటఁ దిరిగి తిరిగి. భా. రా. అర. ౨. ౫౧.

గీ. అపు డసల్లీను డిగక మేఘాళి పొడువు,నచలములపైని దొడ్డిక ట్టగుమృగాళి, జాడ చూపటె మీఁదిపర్ణశ్యథస్విన్నపున కగు తెర

వేఁట యాయిత మనంగ. ఆము. ౪.౧౧౩.

దొడ్డికాళ్లు. వి. బ. (√దొడ్డి.) పంగటికాళ్లు, ఎడముగా నున్నకాళ్లు.

గీ. దొడ్డికాళ్లను నల్లనిచెడ్డమొదలు, గలిగి యత్యంతనీరసాకార యైన,కలహకంటకి నవ్విప్రకాంతఁ జూచి, భయము జనియింప ధారుణీపాలుదేవి. హరిశ్చ. ౪. ౧౬౭.

దొడ్డికాళ్లవాఁడు=పంగటికాళ్లవాఁడు, ప్రజ్ఞావు.

సీ...తోఁచును బ్రజ్ఞుండు దొడ్డికాళ్లవాఁ డన ...ఆం. భా. ౨. ౧౨౨.

దొడ్డికొను. అ. క్రి.(√దొడ్డి.)నెలవుకొను,నిండు.

ఆ. కోరికొమ్ము నీదుకోరిక యాడేఱ, నరి నిత్తు వలయునర్థ మనిన, విని విరించునకును వినతుఁడై ధర్మవ్రతుండు పలికె ముదము దొడ్డికొనఁగ. శేష. ౪. ౨౦.

దొడ్డిపట్టు. వి. (√దొడ్డి.) గోష్ఠస్థానము.

గీ. దొడ్డిపట్టుల నిల్వక త్రోవ నెవరి, నెదిరి కొమ్ములఁ గ్రుమ్ముచుఁ గదిసి కోడె, తఱపులను బొడ్చుచును వడిఁ దవిలి ఱంకె, లిడుచుఁ బొగ రెక్కి యుక్కున నదరి లెలమి. నీలా. ౨. ౪౩.

దొడ్డివల. వి. (√దొడ్డి.) వేఁట కుపయోగించు నొకవిధ మైనవల, జాలవిశేషము.

వ...గాలిఁ బరికించి దిగువదెస దొడ్డివల పన్ని ...మను చ.౪.౩౩.

గీ. లేటివలలును...నవదండవలలు దొడ్డివలలుఁ బందిటివలలును...యయా ౧.౩౭.కాళ.౩.౪౭.

దొడ్డివేల్పు. వి.(√దొడ్డి.)ఇలువేల్పు,కులదైవము.

సీ. గెలుపు పేరువజీరుఁ గినిసినకప్పైలేదువరాచసెంచు మాదొడ్డివేల్పు. ప్రబంధ. ౧౬౦.

దొడ్డు=దొడ్డ. విణ. ౧. పెద్దది, అధికము.

తరలము...ఆద్య సన్నము దొడ్డునై...

రణకార్యరూపము నైన యీసకలంబు నీ, కడుపులోనిది గాదె పాపఁడఁ గాక నేమని యెవ్వఁడన్. భాగ. ౧౦. పూ. ౫౫౭.

౨. శ్రేష్ఠము, ప్రశస్తము; శ్రేష్ఠురాలు.

చ...క్షణభంగుర మై చనుమేటిభాగ్యముం, దలఁతురె దొడ్డుగా జగతిఁ దావకభక్తులు మానసంబులన్. చెన్న.౪. ౧౦౧.

వ. అనిన విభుండు లోకాపవాదంబునఁ గళత్రాభిమానంబు విడుచుట దొడ్డు గా దని మాట జవదాఁటక యిప్పరమపావని తపోవనంబులు డాసి... ఉ. రా. ౭.౭౧.

శా. నన్నే పాయఁడు రాత్రులం దివములన్ నన్నేకృపాతపం జెందెడిన్, నన్నే దొడ్డుగఁ జూచు వల్లభలలో నాథుండు ... భాగ. ౧౦ ఉ. ౨౨౪.

౩. దుష్కరము, అసాధ్యము; కష్టము.

గీ. గోపసూనులఁ గ్రేపుల గోధనములఁ, గమలజుఁ డుదాఁచి సత్యలోకమున నున్న, నపుడె ప్రతిసృష్టి యొనరించె నాప్తుఁడైన, క్రీడి బ్రతికించు టేదొడ్డు కేశవునకు. జై. భా. ౩. ౭౫.

మ. దుడుకుల్ మీరొడ నిన్ని సల్పెదుపలాదుం గైదువుం బంపి యిప్పుడె దండించుట దొడ్డు గా దయినచోఁ బాల్యోవు నీయంచత, త్రడిరాహుత్తునిమాటచెల్లుబడి ... చం.రా. ౨. ౩౫.

మ. పడఁతీ తల్లిని దండ్రిఁ జంపుట భ్రూణప్రాయంబు తోఁబుట్టులన్, మఱియం జూచుట లెక్క గా దనిన జన్మజ్ఞాతికీటంబులన్, గెడపం బూనుట నాకు దొడ్డె ... ప్రబోధ. ౨. ౭౩. ~~రాజశే. ౩. ౨.~~

వి. ౧. మాలిన్యము, మఱికి.

ఆ. పాదమునను గురునిముఖ్యకరుణచేత, తొమ్మిదిస్థలముల దొడ్డు వాయ...శేషన. ౧. ౫౩.

౨. ఆధిక్యము.

మ త్త. మీర లున్నెడ కేఁగుదెంచితి మేలు మీ
కొకఁ డెద్దియేని, గోరి చేసెద నందు దొడ్డు
కు గొంచెముం దలపోయకుం, డేరి కిందు న
సాధ్యమైనది యిత్తు న త్తములార ... నా.
పంచ. ౧. ౪౬౫.

దొడ్డుకొంచెములు=హెచ్చులొచ్చులు.

గీ. దొడ్డుకొంచెంబు లున్నవే దొరవు నీకు, టా
ఘమున కెవ్వఁ డైనఁబో నాశ్రయింపఁ, గదిసి
రక్షించుటరయ నీకుఁ గలగుణంబు, రఘుకుల
క్షీరనిధిచంద్ర రామచంద్ర. ఉ. రా. ౭.
౧౫.

వ. మఱియు ననేకవిధంబు లగుదురితంబు లాచ
రించినపురుషాధములదొడ్డుకొంచెము లరసి
మద్వాక్యోల్లంఘనంబు గాకుండ ... సానం
దో. ౨. ౩౪ పా.

జ: దొడ్డుకట్టు, దొడ్డువాఱు.

దొడ్డుకట్టు. వి. (√దొడ్డు.) పెద్దచాఱ.

ద్వి. అడ్డంపుముక్కెర యప్పియాడునడుము, దొ
డ్డుకట్టులచీర తూఁగుఁబయ్యెదయు. పండి
తా. దీక్షా. ౪౫ పా.

దొడ్డువాఱు. అ. క్రి. (√దొడ్డు.) అధికమగు.
(శ.ర.)

దొత్త. విణ. వ్రేలాడునది. (శ.ర.)

దొత్తు. స. క్రి. తన్ను.

ద్వి. ఘోరునఁ దూటి తెప్పున నెత్తి దొత్తి, క్రూ
రత మెదడు ముక్కుల గ్రుచ్చి మ్రింగ. అ.
మ. క. ౫. ౨౨౩ పా. ౭ పం.

దొద్ద. వి. కొల్ల, దోఁపిడి.

సీ. తొలఁగి పోం డడియాస దొద్దకుఁ జొచ్చినఁ
దల లేటి యుర్వికి బలి యొనర్తు. భార. మా.
౧౭౫.

ద్వి. అద్దిరా మేలు వో హారహార యిదియు, దొద్ద
వో తనకు నీతోడికూటంబు. పండితా.
పురా. ౧౧౪ పా.

జ: దొద్దకత్తె, దొద్దకాఁడు, దొద్దగొను, దొద్ద
యిచ్చు, దొద్దలాడు, దొద్దలువుచ్చు, దొద్ద
లుసేయు, దొద్దవోవు.

దొద్దకత్తె. విణ. (√దొద్ద.) కొల్లపెట్టునది. (శ.ర.)

దొద్దకాఁడు. విణ. (√దొద్ద.) కొల్లపెట్టువాఁడు.

గీ. అచ్చెరువు నొంద మేడలు సొచ్చి యార్చు,
దొద్దకార్లచేఁ బడిపోయెఁ దూర్పుదిక్కు.
ఉ. హరి. ౩. ౩౪.

దొద్ద(లు)గొను. స. క్రి. (దొద్ద+కొను.) కొ
ల్లగొను, దోఁచు.

గీ. తక్కుఁగలయింతిగముల నాదస్యు లడరి,
పట్టుకొని యేచి వీ డెల్ల బన్నపడఁగ, దొ
ద్దగొని ... భార. మౌ. ౧౭౭.

సీ. చనుదోయి యలకలు జక్కవకవఁ బొందుఁ
దుమ్మెదచాయలఁ దొద్దగొనఁగ. కేయూర.
౪. ౧౩౪. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

ద్వి. అలరుచు భూమీశుఁ డందఱ నొక్కయి
లు సొర నడిపించి యాశుగాదియల, దొద్దలు
గొన్నయాద్రోహుల కెంత, పెద్దగా దనిపొంగి
తద్దఁ గోపించి. పండితా. పురా. ౯౭౬ పా.

దొద్దయిచ్చు. స. క్రి. (√దొద్ద.) కొల్లగానిచ్చు,
అంతయు నిచ్చు.

సీ. శశిరవిగ్రహజపస్నానాదికము లెల్ల దొరల
వాకిండ్లకే దొద్దయిచ్చి. ఆము. ౬. ౬౯.

దొద్దలాడు. స. క్రి. (దొద్దలు+ఆడు.) కొల్ల
గొట్టు, కొల్లలాడు.

మ. కరమూలంబున మించుఁ బొంచు లిడి కాం
తుం గ్రోలుఁ గప్పారుముం, గురు లఖిం గఱ
శించు వా హెయిం మెఱుంగుల్ దొద్దలాడుం

ఖయో, ధరకుంభంబుల నెక్కు డిగ్గు మెలు పొందం బీవి కల్గుం దల్లో, దరిణాభీసవదీ ర్ఘికం బోలుచు నధ్యాత్రీశుచూడ్కుల్ వె సన్. కేయూర. ౪. ౧౧.

దొడ్డలువుచ్చు. స. క్రి. (√దొడ్డలువోవు.) కొల్లపుచ్చు.

ఉ. నిద్దము లైనభూషణమణిప్రకరద్యుతు ల న్నిదిక్కులం, దొడ్డలువుచ్చి తళ్లిచనుదో యి నడిం దలకట్టు మించఁగా, ముద్దులు చూపుచుం బసిఁడిముద్దగతిం దొడమీఁద నాడునా,ముద్దుగణేశునిం దలఁచి మ్రొక్కె ద నీకృతికార్యసిద్ధికిన్. ద్వా. ౧. ౫.

దొడ్డలుసేయు. స. క్రి. (దొడ్డలు+చేయు.) కొల్లగా నిచ్చు, అంతయు నిచ్చు.

ఉ. పెద్దల నర్థులన్ హితులఁ బెద్దగ నందఱిఁ గూర్చి యర్థముల్, దొడ్డలుసేసి దానని రతుం డనఁ బేకము సిక్కు కుండఁగన్. ద్వా. ౩. ౯౭.

దొడ్డ(లు)వోవు. అ. క్రి. (√దొడ్డ.) కొల్లపోవు. (శ. ర.)

దొడ్డు=దొంద. ఆం. భా. ౨. ౧౭౦.

దొన[1]. వి. (సం. తూణం. ప్రా. తోణో.) అమ్ముల పొది, తూణీరము.

గీ. గుహునిపై... నెఱయ బ్రహ్మాండకుహరం బు తెఱపి యెల్ల, దొనవిధమ్మున నమ్ముల తూఁటుకట్టె. కు. సం. ౧౨. ౯౭౦.

గీ. ఇట్టియేఁ దేర గడపంగ నెందు నుతికి, నె క్కు గాండీవ మెడ్డెఱ నెక్కువెట్టి, రెండు దొనలును బూని కిరీటి యనికి, వచ్చు నేఁ డెల్లి యెందుఁ బోవచ్చు మీకు. భార. ఉ ద్యో. ౨. ౧౩౦.

గీ. తొల్లి దెగ రావణాదిశాత్రవులయాంధ్ర, త్రుళ్లి తెగు నిట్టు లనెడుచందమున నంత, మరలి దొన చొచ్చె రఘువీరవరశరంబు,శర ము దొన చేర బెందు నైజంబు గాదె. రామా. ౫. ౨౯౯. భాను. ౩. ౨౯.

దొన[2]. (సం. ద్రోణీ. ప్రా. దోనీ.) ౧. కొండ మీఁదిగుంట, నీటితోఁ గూడిన కొండమీఁది పల్లము.

ఆ. దుర్గమంపుఁజోటు దొనదొన గుహగుహ, యాదిగాఁగ నెందు నరసియరసి. భార. విరా. ౩. ౯౨.

సీ. గొజ్జంగిపూఁబొదల్ గుబియంగఁ బటికంపు దొనల నిండినయట్టిశుచిహిమజలము. మను చ. ౨. ౫౫.

మ. అని యూరార్చి కుమారుఁ గొంచుఁ జని వే యమ్మీననాథుండు చల్లనిచెంగల్వదొనం దనూరుధిర మెల్లం దోమి నీరార్చి... సా రంగ. ౩. ౧౯౪.

౨. (సం. ద్రోణః.) చెఱువు; మడుఁగు.

ద్వి. పనివడి మబ్బులోపలినీళ్లు నమ్మి,దొననీళ్లు తెగఁ గొట్టుదురె వెఱ్ఱులైన. ద్వి. సారంగ. ౧. ౨౯ పా. ౧౦ పం.

చ. చలువవెలుంగు వేల్పులరసాయనపుందొన పాలవెల్లిలో, మొలచినముద్దుపాపఁడు కుము ద్వతివేడుకకాఁడు తమ్మిలోఁ,గిలిగలచంద్ర బింబముఖికిన్ సయిదోడు చకోరభోజనం, బులనెఱదాత చందురుఁడు పూర్వదిశాస్థలి నొప్పె నయ్యెడన్. కవిరా. ౫. ౧౭౦.

౩. ఈంద్రవాఁడు కత్తు లుంచుకొనెడు పొది, తోలుసంచి.

క. మోకును నిచ్చెనయును దా, టాకులబందం బు మెత్త నగువడదోలున్, జో కగుకత్తుల దొనయును, దూశకంబునఁ బూని నిల్చెఁ దా య్యలియెదుటన్. సురా. ౫౭. (ఈంద్రవా నికత్తిపిడి అని శ. ర.)

జః దొనయుప్పు.

దొనదొన. వి. (త. తొణతొణ.) ఈఁగలు ముసురుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

ఆ. మురిసి మురిసి రాలె మునివ్రేళ్లు నడుముకు, చదుకఁబడియెఁ జీము జాలుకొనియెఁ, దనువు మీఁద ముసరె దొనదొన నీఁగలు, వేగిరంబె పెద్దరోగమునను. వరాహ. ౯. ౭౯.

సీ. దొనదొన మనునీఁగతుట్టెలరూ పేఱుపడక క్రంపలను వ్రేలెడుగరుసులు. ఆము. ౬. ౧౭.

దొనయుప్పు. వి. (దొన[2] + ఉప్పు.) సంభరిదేశమందలి 'రుమ' అనుగనియందు కట్టెలవలనఁ గలుగు ఉప్పు, రౌమకము. చవుటియుప్పు అని కొందఱు. (శ. ర.)

దొన్నియ=దొన్నె. (త. తొన్నై.)

సీ. చేపట్టుఁ జేసి ప్రోల్చివర గల్గినచిగురరఁటియాకులదొన్నియల ఘటించి. ఘటికా. ౨. ౧౫.

దొన్నె=దొన్నియ. వి. (సం. ద్రోణీ.క. దొన్నె.) పత్త్రచషకము; నీళ్లుమొ. త్రాగుట కుపయోగించుదొప్ప.

గీ. పత్త్రచషకంబు దొన్నె దొప్పన మను భవ. ఆం. భా. ౨.౨౪౪.

దొప్ప=దొప్ప. వి. ఆకులు మొదలగువానితోఁ గట్టినదొన్నె,పత్త్రచషకము.

సీ. నునుఁబోఁకపొత్తిఁ గుట్టినదొప్పగమితోడ రంభావిశాలపర్ణము వఱచి.ఆము. ౧. ౭౬.

మ.కులదైవం బని యల్క పూసి గుడి ముగ్గుల్ వెట్టి కైసేయ లోపలికి బ్లెంగిలిమంగలంబులగుదొప్పల్ రాఁగతం బేమి ... కాళ. ౩. ౯౬.

సీ. ఆసని డ్డేన సేకనద్ది నిల్పినదొప్ప పైచప్పరింతలపనసతొనలు. పాంచాలీ. ౪. ౫౯.

జః దొప్పలుగట్టు.

దొప్పలుగట్టు. అ.క్రి.(దొప్పలు + కట్టు.)మడుఁగులుకట్టు.

క. తిరుఁగక విఱుఁగక యాభీ,కరమేషము లాహవంబు గావింపంగా,సరి రెంటినడుమ నెత్తురు, దొరఁగెం బ్రవహించి నిండె దొప్పలు గట్టన్. వేం. పంచ. ౧. ౨౩౩.

దొప్పు. వి. (క. దొప్ప.) పడుట కొట్టుట మొ. వానియం దగుధ్వని కనుకరణము.

ద్వి. విని రుద్రుఁ డతికోపవివశాత్ముఁ డగుచుఁ, దప్పక చూచుడుఁ దరణియు ధరణి, దొప్పునఁ బడి శివస్తుతులు సేయుచును. పండితా. దీక్షా. ౩౯ పు.

జః దొప్పుదొప్పు.

దొప్పుదొప్పు. వి. (√దొప్పు. త. తొప్పుతొప్పు.) నోరు అడిచికొనుటయం దగుధ్వని కనుకరణము.

క. వ్రేలెడువెంద్రుక లిరుఁగడఁ, దూలఁగఁదల యూఁచు దొప్పుదొప్పున నోరుం,గేలనడిచికొను సెలవుల, లాలలు దొరఁగంగ నన్నలా యని యొఱలున్. ఉ. హరి. ౪. ౩౦౨.

దొబ్బ. వి. (త. తొప్పై.) ౧. మాంసఖండము, మాంసపుతునుక.

సీ. తారసించినచోట దారునఁ జొరఁబాఱి, యొకటి రెంటిని దొబ్బ లురల నడుచు. మనుచ. ౪. ౪౨.

ద్వి. బల్లిదుచేతిలోఁ బడినధనంబు, పిల్లిపట్టినదొబ్బ ప్రిదులక పోయె. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౩౦౭ పం.

౨. ఘనీభూతరక్తము, గడ్డకట్టిననెత్తురు.

సీ...దొబ్బ సాఘనీభూతరక్తంబు...ఆం.భా. ౨. ౧౩౩౨.

దండకము...కండలున్ దొబ్బలున్ మాంసముం గ్రొవ్వు నొండొంటఁ రాఁ దీయుచున్... దశా. ౪. ౨౩౨.

సీ. పొలసు దొబ్బల నుబ్బుపులుల వెన్బొబ్బలఁగ డలియఁ బలుమాఱు గలఁగి పొరల. యయా. ౪. ౨౨౩.

దొబ్బు=ద్రొబ్బు. స. క్రి. ౧. అపహరించు, దొంగిలించు.

(వ్యవ.) వాచేతిసంచి రైలులో నెవరో దొబ్బి వేసినారు.

౨. రమించు, సంభోగించు.

(వ్యవ.) అది వానిచేత దొబ్బించుకొనినది. (గ్రా.)

వి. బ. (ప్రా. దొబ్బల్లో.) ఉపాలంభనము, నింద. ("దుబ్బోల్లో ఉపాలంభః" అని దేశీయ నామమాల.)

దొబ్బులువెట్టు = నిందించి బుద్ధిచెప్పు.

(వ్యవ.) పెద్దవారు చిన్నవారిని దొబ్బులువెట్టుటలో దోషము లేదు.

దొమ్మ. వి. పశురోగవిశేషము.

క. మేఁతుమగు నెమరువెట్టదు, చేఁత యుడుగు ...ఈ తెఱఁగున నుండు దొమ్మ లెఱుఁగుడు పశులన్. (చికి. చి.ని.)

దొమ్మడోలు. వి. అశ్వగంధ, పెన్నేరుగ.

సీ. పెన్నేరనంగను బెన్నేరనంగను దొమ్మడోలనఁగను దోఁచు నశ్వగంధ...ఆం. భా. ౨. ౬౩.

దొమ్మర=దొంబర. వి. (తు. దొమ్మరె = స్తంభము మీఁదను త్రాటిపైనను ఆడువాఁడు.) గడకట్టియాడి జీవనము చేయుజాతి.

ఉదా: దొమ్మరవాఁడు, దొమ్మరది. (శ.ర.)

చూ: దొమ్మరి, దొమ్మరికొమ్మ, దొమ్మరీఁడు.

దొమ్మరి=దొంబరి. వి. (దొమ్మర+ఇ.) దొమ్మరవాఁడు, లఘువిద్యవాఁడు.

గీ. వెలయు దొమ్మరి యన లఘువిద్యవాఁడు. ఆం. భా. ౨. ౨౭౪.

వ...కొందఱు దొమ్మరులగుఱు తున నహాహా యని బడిఁ దీఁగెలవెంబడి నెగఁబ్రాకువారును... ప్రబంధ. ౪౭౭.

దొమ్మరికొమ్మ. వి. (√దొమ్మరి.) దొమ్మరిసాని.

క. దొమ్మరికొమ్మఁ దగులొ్కని, ద్రిమ్మరె నను లోకనిందఁ ద్రెళ్లకు మిదె శీఘ్రమ్మ మ్మేను మరలి వత్తు నిజమ్ముగ నామాట నమ్మి చనుము... చెన్న. ౨. ౩౦౩.

దొమ్మరీఁడు. వి. (దొమ్మర+ఈఁడు.) దొమ్మరి.

సీ. అంతట చామయ్య యనుదొమ్మరీలమేఁతరి తన వీడును దాను గదలి. చెన్న. ౨. ౨౦౩.

ఆ. దొమ్మరీనిలంజతోఁ గూడ దోసంబు, పాపియైన మనసు పట్టరాదు. వేమన. ౨. ౨౪౧.

దొమ్మి. వి. (సం. తుములమ్.) ౧. అందఱు కలియఁబడి చేయుయుద్ధము, సంకులయుద్ధము.

ఉ. అంతులు మీఱి మిక్కిలిగ ఆఁగతనంబున దొమ్మి చేసి దుర్దాంతపరాక్రమోన్నతులు దానవదైత్యులు వేల్పువెజ్జు ధన్వంతరి చేతి దుగ్ధమయవార్ధి సుధారసపూర్ణ కుంభమున్, సంతనకట్టి పుచ్చుకొని చయ్యన నేఁగిరి నిర్విశంకతన్. భీమ. ౪. ౫౬.

ఉ. అంధకకాలకేయమహిషాదులు దైత్యులు బాహుశైలదర్పాంధులు గూడి యొక్కమొగమై వడి దొమ్మి యొనర్చి...హర. ౬. ౫౫.

౨. యుద్ధము, జగడము.

క. ఆయతభుజైకచక్రుం, డాయదుపతి దొమ్మిఁ గెలువ నడిరుఘరుని క్ష్మాలాయపచక్రపరంపరలో యన నుంగరపుఁగురులు ధూమవతిక్

నలుపక్. ఆము. ౫. ౯.

ద్వి. మితితోడ నొసఁగుము మేకొన్న గాధి,సు
తునిబుణం బెల్లఁ జొప్పడఁ దీర్చి, పొ మ్మన్న
దీవించి పోదు నీతోడ, దొమ్ములు రేఁపక దొ
సఁగెల్ల నుడిగి. ద్వి.హరిశ్చ. ఉ.౧౨౩౨పం.

సీ. నమ్మియున్నను గ్రమ్మి దొమ్మి సేయు నటంచు
నెమ్మిరూపు సురాధినేత దాల్చె. ఉ. రా.
౩. ౧౪౧. కిరా. ౩. ౨౦.

౩. సమ్మర్దము, రాయిడి.

సీ. అలరుపుప్పొడికుమ్మ కెలనఁ జల్లుచుఁ గ్రమ్ము
చలువ తెమ్మెరదొమ్మి సొలసి సొలసి. సమీర.
౩. ౧౯.

సీ. వడిఁ జల్లులాడుచు జడియక నిలుచుచు దొ
మ్మిఁ బల్వు రొకరుఁ గ్రమ్ముకొనుచు. పరమ.
౪. ౧౦౭.

౪. సమూహము, గుంపు.

క. నెమ్మిగఁ బా నడ తుమ్మెద, దొమ్మిగదా బెడఁ
గుఁగురులు తొలకరిమించుం,గమ్మిక దా మె
యి మరుదో, దుమ్మిగదా తగినచూపు తొ
య్యాలికి భళీ. కువల. ౩. ౨౯.

విశ. సంకులము.

సీ. వలకారిదొమ్మితేఁటుల నల్గడల రేఁపు మరున
కందిచ్చు ముత్తరముతూపు. ప్రబంధ. ౨౨.

సీ. గ్రుచ్చి చేతుల మేను ముచ్చట్టు రాఁ జు
ట్టి దొమ్మియూర్పులతావి గ్రుమ్మరించి. కవిక.
౪. ౧౬౬.

జః దొమ్మికయ్యము,దొమ్మిగూడు, దొమ్మిజగడము,
దొమ్మిరేఁగు, దొమ్ములాడు.

దొమ్మికయ్యము=దొమ్మిజగడము. వి. (దొమ్మి +
కయ్యము.) తుములయుద్ధము, సంకులసమరము.

ఉ...శ్యేద్రిమ్మరి దొమ్మికయ్యమున దిట్టతనం బతి
పూరి మేసితో. దశా. ౨. ౪౧౩.

ఆ. ద్రుపదుపీటిలోన దొమ్మికయ్యము రేఁచె, బ
హులఁ బట్టి విరటుపట్టణమున...

తనయుండు...జై.భా. ౧. ౯౭. ప్రబంధ.
౭౮౮.

దొమ్మిగూడు. అ. క్రి. (దొమ్మి + కూడు.) గుంప
గు, కలియు.

గీ. తమ్మిపూమిద్దెగద్దెకై గమ్మపిల్లు,నిమ్మగా నిల్పి
యెమ్మెను గొమ్మ లెల్లఁ, గ్రమ్ముకొని పెక్కు
లాగుల దొమ్మిగూడి, పూజ లొనరించి యి
ట్లని పొగడి రపుడు. నీలా. ౩. ౩౭.

దొమ్మిజగడము=దొమ్మికయ్యము. వి. (దొమ్మి +
జగడము.) తుములము, అందఱు కలియఁబడి చే
యుయుద్ధము.

వ...అనేక ప్రకారంబులదొమ్మిజగడంబులఁ జిమ్మి
రేఁగి యహర్నిశంబులు వింశతిదినంబు లెడ
తెగక...ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౯౮.

దొమ్మిరేఁగు. అ. క్రి. (√దొమ్మి.) అందఱు నొక
మాఱు పైఁబడు.

ఉ. అంతటఁ దర్కవిద్యలు వృథాతిశయంబున
దొమ్మిరేఁగి యొ,జంత జగల్లయంబున విశంక
టముక్తి ఘటించు నంచు నత్యంతముఁ బ్రే
లుచున్నయది నాస్తికురాలికిఁ బట్టి కట్టి
తా,ధింత మటంచు నందఱు నతిత్వరితంబున
వెంటఁ బట్టినక్. ప్రబోధ. ౫. ౯౬.

దొమ్ములాడు. అ. క్రి. (దొమ్ములు + ఆడు.) ౧.
దొమ్మియుద్ధముచేయు (శ.ర.) ౨. పెనఁగులాడు.

ఉ...రోషముక్ ప్రణయసంభ్రమము న్నది
దొమ్ములాడ...నరస. ౩. ౧౧౮.

దొయి=దోయి.వి.(సం.ద్వయి.)జంట,యుగ్మము.

క. ఇదె నీరాయనిఁ దెచ్చెద,నెద నమ్మలికంబు
మాని యెలనాఁగరొ న్నెమ్మది నుండు మింక
నని చేయిదోయిక్ మొగిడిచి జొహారులిడి
చనునెడలక్. అచ్చ. రా. సుం. ౧౭౩.

దార. వి. (క. దొరె. త. తురై. దీనికి చివర
...అనుపదములు కొన్ని ప్రయో

గములందు గాన్పించుచున్నవి.) ౧. ప్రభువు, రాజు; సామంతరాజు.

ద్వి. దొర మేలుకొనఁ దంచు దొరకొన్న చింతఁ, బరిచారకులు వచ్చి పతిసెజ్జ డాసి. రం.రా. అయో. ౧౨౭ పొ. ౧౫ పం.

చ. తిరిసినపూవు దెచ్చి నలుదిక్కుల బోడలు తిండి పెట్టఁగాఁ బెరిఁగినపొట్టతోడ నొక పేటపయిం దొరవోలె నెవ్వరిన్, సరకుగొనండు... ఉ. హరి. ౪. ౪౬.

క. కురుపతి పడవాళ్లఁ దగు,దొరలకు డకు సత్వరముగ దురమునకు భటోత్కరము ననువు సేయుటకై, బరవసము దలిర్పఁ బనిచెఁ బార్ధిపముఖ్యా. భార. శల్య. ౧. ౯౫.

వ...నిశ్చేష్టితులై పడి యేమఱించి చనుతోడు చూపరిసోమరిదొరపోతులును ... రా. వి. ౫. ౩౨.

సీ. సామిసామి పరాకు చక్కనిరాచదొరయ్య దండాలు నీయడుగులకును. ఇందు. ౨.౪౯.

౨. సేనాధిపతి, మొనగాఁడు, నాయకుఁడు.

ఆ. దొరలు వడిన సేన దూలక యవ్వీరుఁ,జుట్టు ముట్టుటయును... భార. ద్రో. ౩. ౧౪౯.

క. కురుపాండవసైన్యంబుల,దొర లడియాలముల నొప్పుతో మెఱయ... భార. భీష్మ.౧. ౨౪౬.

సీ. బలములు గెడసినఁ గలగుండువడుదొరల్ దొరలు డ్రెళ్లినఁ బొద లూఁబుబలము. చంద్రా. ౬. ౧౧౩.

౩. విధము, ప్రకారము.

చ. తులువలు గాక యిట్టిదొరదుర్ణయవృత్తికిఁ జొత్తురయ్య పుత్త్రులు ననుజన్ములుం జెలులు దుష్టపథంబునఁ బోవకుండఁ జుట్టలు దగువారు దండ్రియు నోడంబడఁ జేయుము కార్యము...భార. ఉద్యో. ౩. ౩౩౧.

౪. సాదృశ్యము, సామ్యము.

క. దొర యెఱిఁగి కోరవలదే, స్మరహరునకు నీకుహస్త్రీకుశకాం,తరము...కు.సం.౬.౬౬.

విశే. ౧. సమానుఁడు, సాటియైనవాఁడు.

మ...ఇద్ధతేజంబునన్, దొర సప్తార్చికి లావునం బవనుతోఁ దుల్యుం డగణ్యుండు సం,గరసంక్రీడలయందు... భార. కర్ణ. ౩. ౨౯.

క. సురపురి మధురకు నెక్కుడె, సురకాంతలు మాకు దొరయె సురభంజన నీ, వరుగుట యొప్పనిపని...హరి. పూ. ౯. ౧౫౯.

క. మీలుం దామరపూలున్, మే లగునముద్దరాలిమినుకుఁగనుఁగవన్, బోలక నీట మునింగెన్, మూలకు దొర గాక యిర్లు మూలకుఁ జేరెన్. అచ్చ. రా. బాల. ౧౩౧. విజ. వి. ౨. ౭౫.

౨. శ్రేష్ఠుఁడు, ఉత్తముఁడు.

వ. అంతఁ దెఱగంటిదొరలు వేఱుక రక్కసులం గూడుకొని కలశజలనిధి మథియించుసమయంబున. దశా. ౨. ౨౫౭.

సీ. తేజునఁ బడగ లెత్తియు నిరుబుట్టువుదొరలఁ గన్గొని మూల దూఱుకొనుచు. అచ్చ. రా. బాల. ౧౦౬.

క...గొల్లదొర యొకఁడు పేర్కొఁ జెలంగున్. నీలా. ౧. ౪౭.

౩. (వయోవిద్యాదులచే) పెద్దవాఁడు, గొప్పవాఁడు.

క...ఇంక జననాయకుఁ డె,ప్పరుసున నానతి యిచ్చెను, దొర లేమని రట్లు చేయఁ దుదిఁ గార్య మగున్. భార. విరా. ౩. ౧౨౨. (యోధవరుఁడు అని శ. ర.)

గీ. ఏఁగు నెడ దుర్నిమిత్తంబు లెన్నియేనిఁ, గనియు వినియు నిశ్శంకతఁ జనకు మనుచు, దొరలు నిల్పిన నిల్వక...విక్ర. ౩. ౭౩.

సీ. శశిరవిగ్రహజపస్నానాదికము లెల్ల దొరల వాకిండ్లకే దొద్దయిచ్చి. ఆము. ౬. ౯౯.

దొరయగు-సమానమగు, సరియగు.

సీ. దొరవచ్చు ననవచ్చుఁ దోయజాక్షునిమూర్తి కభిరామలక్ష్మీసమగ్రమహిమ. భీమ. ౧. ౧౦౬.

సీ. చంద్రాస్యయారుతో సౌరుతో దొరరావు నీలముల్ చంచలాజాలములును. భోజసుతా. ౨. ౩౪.

దొరవాఁడు=రాజసంబంధి.

ఉ. వాలినదాయవారి దొరవారి ననేకులఁ గూర్చుకొన్నఁగా, కేలజయింపవచ్చు...కు.సం. ౧౧. ౬౬౧.

పెండిలిదొర=పెండ్లిపెద్ద.

సీ. సమరసంక్రీడనసందర్శనాగతసురకోటి పెండిలిదొరలు గాఁగ. విక్ర. ౪. ౧౨౮.

వేవెలుంగులదొర=సూర్యుఁడు.

గీ. వేవెలుంగులదొరజోడు శవెలుంగు. ఆము. ౧. ౧౯.

జః దొరసాని.

దొరఁకొను. స. క్రి. ౧. ఉపక్రమించు, ప్రారంభించు.

క. దొరఁకొని పుణ్యము పాపము,నరుఁ డర్థించేయుచుండ నడుమ నొకట న,వ్వొర వెడలి తప్పినను ద,త్పరిణతిఫల మొందు నండ్రు ధర్మవిధిజ్ఞుల్. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౪౦.

ఆ. సురతనాటకంబు దొరఁకొన రాతిరి,కరపుటమునఁ జల్లువిరు లనంగ, నెఱసె నంబరమున నెతేఁ దారకలు వియ,జ్జలధిఁ బెరుఁగు ఫేనసమితి యనఁగ. భా. రా. యు. ౨౬౪౨.

క. దొరఁకొన్నకోలఁది విడువక, చరణపదార్థములనడక సరిసాగెడు వి,స్ఫురణ యది సమత యనఁ జను ...కావ్యా. ౪. ౭౫. మనుచ. ౫. ౨౬.

౨. ప్రాపించు, పొందు.

ద్వి. జననాథ నీచేత సమరంబులందు, దునియ

లై పడి ముక్తి దొఱఁకొందు ననుచు, ఘనబాహుఁ డగుపంక్తికంఠుండు సీతఁ, గొనిపోయె ...రం. రా. ఉ. ౧౦౪ పా. ౨౨౫౦.

అ. క్రి. ౧. యత్నించు, పూను.

క. తను నూరార్పఁగ సఖి దొరఁ,కొనమికి వెనుఁబడుచుఁ గీచకుం డాసతితోన్. భార. విరా. ౨. ౬౦.

సీ...క్రమఁబ జీవుండు దేహసంబంధంబు దివిరి తాల్ప,దొరఁకొని పురుషరేతోబిందుసంబంధి యై వధూగర్భంబునందుఁ జొచ్చి. భాగ. ౩. ౯౯౧. విక్ర. ౧. ౮౧.

౨. సిద్ధపడు. (యత్నించు శ. ర.)

శా. పుట్టం బుట్ట శరంబునన్ మొలవ సంభోయానపాత్రంబునన్, నెట్టం గల్గను గాలిఁ గొల్వను బురాణింపన్ దొరంకొంటి మీఁ, ద శ్రేవెంటఁ జరింతు ...భాగ. ౧. ౭.

క. ఊరి ద్రవ్యఁ గొఱికి యిప్పుడు,వెర వారఁగ నీవు నేను విడుగర సేయం, దొరఁకొనుట నీదుభాగ్యం, బరిత్వము దొఱంగి మైత్రి యలవఱుపు మదిన్. భార. శాం. ౩. ౨౦౫. నీలా. ౧. ౮౪.

దొరకించు. స. క్రి. (√దొరకు.) ౧. లభించునట్లుచేయు, చిక్కునట్లుచేయు.

ఉ...నిన్ను న,ల్లంతన చూచి దైవ మకటా దొరకించెనె యిట్టినిర్దయ,స్వాంతునిచేతికిన్ భువనసారము నంచుఁ గడుం గలంగితిన్. కళా. ౩. ౭౫.

క. ధనహీనుఁ డైననాతుం, దనుశక్తియుఁ దొరువంబుఁ దఱిగినకతనన్, విను మాహారము మాత్రంబును దొరకించుటకు వెరవు పుట్టక యున్నన్. వా. పంచ. ౨. ౧౦౧.

౨. కలుగఁజేయు, సంభవింపఁజేయు.

ఉ. కొండలిరాకుబాకుదొరకన్ దొరకించు భ

వంబు చెల్లఁగ, చందనగంధిచన్నుఁగవ చం
ద్రుఁడో యింద్రుఁడో యాయుపేంద్రుఁ
డో. కృ. శకుం. ౨. ౧౨.

దొరకించుకొను. స. క్రి. (√దొరకు.) చిక్కి
నట్లుచేసికొను, పట్టుకొను.

సీ. దుర్యోధనాదులు దొరకించుకొనువేళ విశ్వ
రూపముఁ జూపువింత యేల. సిం. నార. ౩౩.

గీ. అనఁగఁ బరఁగి నద్దెఱఁగుల నలరుమలదు,
లరసి దొరకించుకొని తమ్మియనఁగు దూర్వ,
మలను బొడమక తొల్తనె మరలి వచ్చి,
లక్ష్మణుని మన్ని యసముఁ దెల్లముగఁ గను
ము. అచ్చ. రా. యు. ౪౦౩.

ద్వి. నీలకంఠుండు పాణిగ్రహణంబు, గావించె
నించువిల్కాఁడు ... మావిలేఁజిగురు జొం
పముతరవారి, దొరకించుకొన్నట్లు తొయ్య
లి కంత, శిరమున నిడె గుడజీరంబు మదనుఁ,
డలిబలంబుల కిడునాహార మనఁగ. మృ. వి.
౩. ౫౦.

దొరకు=దొరకొను. అ. క్రి. (క. దొరకు.) ౧.
లభించు, చిక్కు.

సీ. హాలజీవిసందోహములకు బలాకికావిసరంబు
లకు మంచివెదలు దొరకె. ఆము. ౪. ౧౨౩.

గీ. వెక్కి లేటికి నిం దొక్కటక్కులాఁడి, యి
పుడు దొరకినఁగద యిన్ని యిం పొసఁగు.
ఉ. రా. ౪. ౧౭౨. వరాహ. ౫. ౫౪.

౨. సంభవించు, కలుగు.

క. అకలంకత నిట్లనుఁ గొంచక యేమీ మనము
సమరసముదారక్రీడకు నొండొరు మార్కొ
నుట దొరకు నని వచ్చితి నెఱుంగరావాకిను
కల్. రాఘవ. ౨. ౮౧.

గీ... నీతోడ నడరి పోర, సిగ్గు గదిరెడు నైన
నిస్సీమవృత్తి, దొరయవలసెను దలపాటు
దొరకుకతన. భా. రా. యు. ౨౦౭౬.

క. పతిరతిఁ బిఱుదు తమి పర, పతిరతి యేరీతి
దొరకు...హంస. ౫. ౨౮౦.

౩. శక్యమగు, వీలగు.

క...పాతాళమహా, లోకముకంటెను లోతెం,
తో కల దాపరిఖ రెఱుఁగఁ దొరక దొరకి
కిఁక. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౪౬౩.

గీ. అబలేంద్రునితోడిసెయ్యంబు గోరి, తేనియా
రీతి సేవకవృత్తి గాని, దొరతనంబులు మెఱ
యింప దొరక వింక. దశా. ౨. ౧౧౨.

౪. గృహీతమగు, పట్టుపడు.

ఆ. చిక్కుపడియె దొరకెఁ జేపడె నగపడెఁ,
దవిలె పట్టువడియె దగులువడియె, నట్టి
నన గృహీత మయ్యె ననం దగు...ఆం.
భా. ౩. ౧౧౫.

జః దొరకించు, దొరకించుకొను, దొరకుపడు,
దొరకుసన్న్యాసి, దొరకొను, దొరకొల్పు,
దొరకోలు, దొరకోలుసన్న్యాసి.

దొరకుపడు. అ. క్రి. (దొరకు+పడు-స్వార్థ
మున.) లభించు, చిక్కు.

క. అరుదెం దన నికటంబున, కరిగిన దధికర్ణుఁ
డంఘ్రిహతి నారెంటిఁక, దొరకుపడఁ బట్టు
కొని కంధర విరియం గొటికి చంపి తగ
భక్షించెఁక. వేం. పంచ. ౩. ౧౩౩.

ఈ క్రింది ప్రయోగమునందుమాత్రము శకటరేఫ
ము గానవచ్చుచున్నది.

గీ. వీర లిందఱకంటెను వెరవు మిగుల, నెఱుఁ
క నీ కిప్పు డెందుండి దొఱకిపడియె. కు.
సం. ౨. ౧౬౪.

దొరకుసన్న్యాసి = దొరకోలుసన్న్యాసి. వి.
(√దొరకు.) నమ్మించి మోసపుచ్చి దొంగిలించు
వాఁడు, దొంగ.

గీ. యతి ననుచు వేషభావముల నటమటించి,
పొంచి తటి వేచి కన్నియఁ గొంచు నరిగె,
దొరకుసన్న్యాసి యనుమాట తిరము గాఁగ,
నగ్నుసుం డద్దిరా యెంతదుర్జనుండు. విజ. వి. ౩. ౧౬౧.

దొరకొను=దొరకు. అ. క్రి. (దొరకు+కొను- స్వార్థమున.) ౧. లభించు, చిక్కు.

క. దొరకొన్న ననుభవించుచు, దొరకొనమికిఁ జింత నొంది దురపిల్లక...భార. శాం. ౫. ౩౪౬.

చ...ఉత్తరుఁ డిట వచ్చుచుండి యరదంబు దగం గడపంగ నెవ్వరుం,దొరకొన కున్నఁ దా నితనిఁ దోడ్కొని వచ్చినవాఁడు నూడఁగన్. భార. విరా. ౪. ౭౭.

౨. సంభవించు, కలుగు.

ఉ. పుత్త్రుల కేల భేద మగు భూసుత యేనును నీవు జాహ్నవీ,పుత్త్రుఁడు నుండఁగా నహిత ముక్ భయముక్ దొరకొన్నె ...భార. సభా. ౨. ౧౩౩.

ద్వి. దొర మేలుకొనఁ డంచు దొరకొన్నచింత, బరిచారకులు వచ్చి పతిసెజ్జ డాసి. రం. రా. అయో. ౧౨౭ పొ. ౧౭ పం. కాశీ. ౭. ౧౩౯.

౩. శక్తమగు, సమర్థమగు.

చ. ఒరులకు నందరానిపద మూర్జితపుణ్యాని రూఢిఁ బొందఁగా, దొరకొని యున్కి నీవికృతదూరమనస్కతఁ గాదె ...భార. మహా. ౭౩.

౪. స్ఫురించు, తోఁచు.

క. కురువంశము ద్రుంచుటకుం, జొరఁ జాలక నామనంబు నుడివడియెడు నే,వెరవును దొరకొనదుగదే, సరసీరుహనాభ పొందు సంపాదింపక్. భార. ఉద్యో. ౪. ౭౬.

౫. సిద్ధించు, నెఱవేఱు.

క. దొరకొను ధర్మము గామమ్ముఁ, బరమగతియు నర్థమునన పౌరవముఖ్యా. భార. శాం. ౧. ౫౦.

క. తనవగచినకార్యము దొర,కొనుటకు ధృతరాష్ట్రిపుత్త్రకుఁడు పొంగి పురో,చనుఁ బిలిపించి... నెయ్యమున నిట్లనియెక్. భార. ఆది. ౬. ౧౩౭.

౬. చెల్లు, శక్యమగు.

క. నీ వఖిలధర్మవిదుఁడవు,గావున నీ కిట్లు చేయఁగా దొరకొనియెక్. భార. ఆది. ౪. ౧౭౭.

క. క్రతుఫలములు వడయఁగ దుర్గతులకు దొరకొనదు...భార. అర. ౨. ౨౪౨.

శ్లో. న తే శక్యా దరిద్రేణ యజ్ఞాః ప్రాప్తుం మహీపతే. సం. భార. అర. ౨౦. ౧౪. భార. ఉద్యో. ౪. ౩౬౬.

దొరకొల్పు. స. క్రి. (√దొరకొను.) ౧. దొరకొనఁజేయు ౨. లభింపఁజేయు.

సీ. తల్లికిఁ దండ్రికిఁ దద్దయు భక్తుఁడై ఫలమూలమధుమాంసములును మేలి, కూడుగూరలు దొరకొల్పి వారికిఁ దృప్తి యావహించుచు...భార. శాం. ౩. ౧౭౭.

మ. పరదారాభినివేశబుద్ధి దలఁపం బాపంబు ధర్మార్థముల్, దొరకొల్పంగ నుపాయ మైన నది నిర్దోషంబు...దశకు. ౭. ౯౪.

దొరకోలు. వి. (√దొరకొను.) లభించుట, చిక్కుట; సంభవించుట.

మ...నీయాజ్ఞం బ్రవర్తిల్లఁగా, దొరకోలల్పమె యెల్లకార్యముల సంతోషంబ మాబుద్ధులక్, శరణం బాపదలందు నీవ యనువిశ్వాసంబు భాసిల్లఁగక్. హరి. పూ. ౭. ౧౪౦.

మ. వెరవే సంపదఁ గోరి గాండివగుణావిర్భూతబాణాళికి, స్థిరమై వచ్చుట యిమ్మహీపతి కిదిం దేలోక్కు యత్యంతని,ష్ఠుర

శార్యోన్నతి నిన్నుఁ దాఁకఁ దలఁపం జో
ద్యంబు వీఁడగ్గమై, దొరకోలుసన్న నీకు తొం
టిసుకృతస్తోమంబుక ల్గెఁజుమీ. భార. ద్రో.
౩. ౧౫౫.

దొరకోలుసన్నాసి. వి. (√దొరకు.) నమ్మించి మోసపుచ్చుదొంగ.

గీ. వేసములు వేసి నమ్మించి వెనుక నాఁచుకొ
నిన దొరకోలుసన్నాసి యనఁగ వెలయు.
ఆం. భా. ౨. ౫౧.

గీ. కొదమసింగమనాయక గూఁటికిరుజ, ము
చ్చు దొరకోలుసన్నాసి చిచ్చుపిడుఁగ.
ప్రబంధ. ౭౯౪.

దొరపు. స. క్రి. (√దొరయు.) ౧. కలుగఁజేయు.

సీ. సెరసినచో సెల్ల దొరపు దేవత్వ మీయరి
భేదిమాట నవ్యామృతంబొ. చంద్రి. ౫.
౧౦౪.

౨. ఉంచు.

వ... మంజీరశింజారవంబులు కర్ణగ్గాని మాన్ప
నొరదొరపిన వలదొరపరువంపుఁగ్రొదువు తెఱఁ
గున నిండార దువ్వలువఁ గప్పి... చంద్రి.
౪. ౧౦౭.

దొరయించు. స. క్రి. (√దొరయు.) ౧. కలి
గించు.

సీ. చికిలిచూపులవాని సిరిమించుదొరయించు
దొరయించుకాంచనాంబరమువాని. వసు.
౩. ౪౬.

౨. ఉంచు.

క. భరతాగమపర్యంతము, ధరణీపాలకుని మేను
తైలద్రోణిన్, దొరయింపఁ దత్ప్రధానుల, న
రుంధతీప్రాణబంధుఁ డాజ్ఞాపించెన్. చం.
రా. ౪. ౯౬.

దొరయు. స. క్రి. (క. దొరె.) ౧. పోలు.

క. అరయఁగ నాలుగువిభవము [illegible]

ప్పాదవృత్తిఁ బరఁగినగోవుల్, దొరయుచు
నం దొకఁ డెడలిన, నరవర సద్ధర్మ రనము
గుంటువడున్. భార. అను. ౪. ౨౫౫.

శా... లోకైకాపకారికిన్ మహాకోపుం గఁకు
వధించి యాతఁడు లసత్కుంభీంద్రనిర్భేదన,
వ్యాపారోగ్రమృగాధిపుల్ దొరసె నుద్య
ద్వీర్యధారేయతన్. హరి. ఉ. ౩. ౯౯.

క. రేదొర మొగమున కెన చిగురే దొర పల్ల
వ ల్వతోడ నిజెగుబ్బ లయా, రే దొరయుఁజ
జక్కవకవ, బైదలి నలు వెన్న నలువపడఁ
తికిఁ దరమే. అచ్చ. రా. బాల. ౧౩౫.

౨. చేరు, సమీపించు.

మ ... రఘువంశాంభోధిచంద్రుండు తమ్ముని నె
మ్మోము ప్రసన్నదృష్టిఁ గని సమ్మోదంబు వా
టిల్లె నీ,యనవద్యోక్తి హజారమున్ దొరసి
యున్నా నాల్గునాళ్లయ్యె... ఉ. రా. ౬.
౩౫౧.

సీ. అన్యరాజన్యరాజ్యస్థితుం డగు వేళ సరిదొరల్
సంధింప దొరయువేళ. శుక. ౧. ౨౪౬.

౩. స్పృశించు, తాఁకు.

శా. శ్రీరాధాధరబింబముం దొరయురాచిల్కల్
నిజోరస్స్థలీ, రారాజన్మణికాంతి రాఁ బిలిచి
... ఉ. రా. ౧. ౧.

వ... మరందధారాబృందంబువాఁకలం గలసి
ప్రవహించు సెలయేటినీటితుంపరలన్ దొరసి
మందగతులం దిరుగుమందపవనంబులన్ ద్రా
క్షా... ఉ. రా. ౩. ౧౯౧.

అ. క్రి. ౧. తగులు, అంటుకొను.

చ. అలరుమొగంబుతోడఁ గడు నద్దిలి నా
కెదు రేల రావు చేతులు పచరించుచుం
దనువుధూళి మెయిం దొరయంగ నేల త,
న్నెలమిని గాఁగిలించుకొనవు ...మార్క.
౧. ౫౫౧.

[illegible] ను, సక్తమగు.

క. మఱఁ దను మేటికిరాతుఁడు, సరభసముగ
ముగ్ధమతుల జనవిహగములన్, దొరసి పడ
నడఁప నొగ్గిన,యురులు సుమీ సంయమీంద్ర
యువిదలు తలఁపన్. వాసిష్ఠ. ౧. ౧౧౯.

౩. సాటియగు, సమానమగు.

చ...నూతతనూజుఁడు షోడశాంశముస్, దొర
యఁడు నాకు వాసవసుతుస్ మురమర్దనుఁ
జీరికిం గొనన్. భార. కర్ణ. ౧. ౭౫౧.

గీ. కూరగాయ కట్టియు విల్చికొనఁగ వలసి,
యునికి వ్రేపల్లె నీటిపట్టునకు దొరసె. హరి.
పూ. ౬. ౫.

మ...రాజీవపత్త్రాక్షుతో, దొరయంగా నరుఁ
డెట్టివాఁడును సమర్థుండే మహేంద్రాదిని,
ర్జరు లాదేవునిపాద సేవకులు గారా మీరె
చర్చింపుఁడీ. వరాహ. ౧. ౧౩౯. హర,
౬. ౬౭.

౪. తగు, యుక్తమగు.

చ. నరసుతు నిమ్మహేంద్రగిరినాథు వరింపుము
రూపసంపదన్, దొరయు నితండు నీకు...
నైష. ౫. ౧౩౭.

గీ. తాము మా దేవదేవియుఁ దమకెముల ను, గర
గరికలందు నొక్క రొకరికి దొరసి, జోడు
వాయక మెలఁగంగఁ జూచునప్పు, డనఘ సం
తోష మాత్త నింతంత గాదు. విప్ర. ౪. ౬౭.

క. తెరలక మనము సుభద్రా, కరనాళీకగ్రహ
చ్ఛఁ గప్పఁగఁ జనునా, దొరయదు పురిఁ
జేరి జనవి,సరముల కెఱుకపడ నీ కశౌర్యతను
ఘృణన్. రాఘవ. ౭. ౯౫.

౫. కలుగు, జనించు.

చ. కరియుఁ గరేణువున్ బెనఁగుకై వడి నిచ్చ
లు హెచ్చుమచ్చికల్, దొరసి సుఖించువా
రలకుఁ దోడనె పుట్టిరి... ముప్వు రాత్మజుల్.
ఉ. రా. ౧. ౨౭౭.

గీ. అన్నపానాదు లొకయింత యధిక మైన,తటి
నజీర్ణంబ మైనఁ దో దొరయు శ్లేష్మ,పైత్యవా
తాదికజ్వరబాధలు... దశా. ౭. ౧౩౭.

గీ. దెసలవారలకు నిటువంటిదెసలు దొరయఁ,
గలరె పుర లింక నతనితోఁ గలని కెదుర.
దశా. ౧. ౭౩౮. ఉ. రా. ౭. ౩౦౬.

౬. ప్రవర్తిల్లు, జరగు.

మ. జెరసెన్ జందనశైలమారుతము గంభీరా
ప్సరోనృత్యముల్, దొరసెం గన్నులపండు
వై జనులు సంతోషించి ఘోషింపఁగన్.
విక్ర. ౧. ౧౮౦.

క. కురిసె విరిసోనవానలు, దొరసె సుధాంధో
వధూమధురగానంబుల్, మొరసె దివిఁ దూ
ర్యరవములు, విరిసెన్ మునిమానసారవింద
ము లంతన్. రామా. ౩. ౧౧౭. దశా. ౫. ౮౦.

౭. శోభిల్లు, ప్రకాశించు.

బంధురవృత్తము...మే, గరగరికలు సిరి గలనగు
మొగములు కల్కి మెఱుంగుఁగనుంగవలున్,
దొరయఁగ వెలపడఁతులు విటధనముల దోఁ
తురు చొప్పడ నప్పురిలోన్. కళా. ౧. ౧౮.

చ...హరి కిరుగేలఁ దామరలయందును జక్రము
పాంచజన్యమున్, దొరయుఁగతిన్... రామా.
౧. ౮౭.

ద్వి. దొరసి కోసాన్వయదుగ్ధాంబురాశిఁ, బరి
పూర్ణచంద్రుఁ డై భాసిల్లువాఁడు. రం. రా.
బాల. ౩౯. ౧౫ పం.

౮. ఉండు, వర్తిల్లు.

సీ. పులకలు నిండారఁ బొడమినదేహంబు ధూళి
ధూసరిత మై దొరయువీపు. హంస. ౭.
౧౦౮.

క. అరదం బరదము హరి హరి, కరి కరియున్
భటుఁడు భటుఁడు గాఢచ్ఛలనం, జొరఁబా
తి పోరుతటి బంధుర మై తర మెన్న రానిదుర

మై దొరసెన్. రా. ఐ. ౫. ౯.

దొరయఁగనిచ్చు = చేరనిచ్చు.

చ. మరుసమఁ జైత్రమంత్రి వనమండలరాజ్య
ఫలైకకాంచనో,త్కరము కరం బొసంగుటి
యుఁ దావులబచ్చులు చేసి తచ్ఛదావరణ
ముఁ బాయ విప్పి పరువంబుగ నెన్నిక కె
క్కఁజేయుచున్, దొరయఁగనీవు గం టె
చెలి భూ ర్తవతంసమలీమసాళులన్. వసు.
౩. ౧౩౯.

జ: దొరపు, దొరయించు.

దొరల(ంగ)నాడు. స. క్రి. (దొరలన్¹+కన్+ఆడు.) తిరస్కరించు, నిరాకరించు.

సీ. ఉదయార్కబింబంబునొఅపు విడంబంబు
దొరలంగ నాడుకౌస్తుభముతోడ. ఆము. ౧.
౧౨.

దొరలించు=దొరల్చు, దొలుచు, దొలుపు,దొల్చు దొల్పు. స. క్రి. (√దొరలు².) దొరలఁజేయు, కలుపు.

గీ. ఇట్లు తలయంటి యటకలి యిడి సులక్ష,ణా
సరోజాక్షి యిఁక నెట్లు నాథ జలము, తె
రలి యున్నది దొరలింపఁ దెచ్చికొనఁగ, బా
గుగా దూరియవ్వలిబావినీళ్లు. శుక. ౨.
౩౮౨.

దొరలు¹(ర్లు)=తొరలు¹.అ.క్రి.పరిభ్రమించు, తిరుగు.

క. మరలన్ గర్భము జన్మము, మరణము నిర
యమును మఱియు మఱియు నటు నిరం,తర
సంస్కృతిచక్రంబున, దొరలి నరుం డొందు
సర్వతోదుఃఖములన్. కవిక. ౫. ౧౧౬.

సీ. పాలను దొర్లఁగఁ జూచుకలికిచూపులమీలు
దెలిగన్ను లగుట సందియము గలదె. ఆము.
౨. ౩౦.

గీ. కప్పడం బెల్ల గాలిచేఁ గదలి యురియు, నిం
ట దొర్లెడుకుండలు నినుపకట్లు, మానిముం
తలు నిలిచె నమ్మల్లపతికి, వారికన్యాకటాక్ష
మవ్వలికిఁ జనిన. శుక. ౨. ౩౬౦.

౨. రాలు, పడు.

సీ. భానూష్మభీతి ముక్ పడినచుక్కలభంగి దొ
రలె వేకువగాలిఁ దరుల మంచు. మనుచ.
౫. ౪౦.

ఆ. గణికవలని దెంతఘన మైనసుఖమేని, దాని
తల్లివలనఁ దప్పిపోవు, మదిఁ దలంప నెట్టి
మధురాన్న మేనియు, నీఁగ దొరలె నేని నిం
దు బెట్లు. కవిక. ౪. ౧౧౧.

(వ్యవ.) కుఱ్ఱవాఁడు అరుఁగుమీఁదనుండి క్రిందికి దొర్లినాఁడు.

౩. కలుగు, సంభవించు.

గీ. రక్కసుల తోడ నీ కిటుల్ స్రుక్క నేల,
దురములోపల మార్తురఁ దొడరి గెలుచు,
జాడ లెన్నేని గల వెద జంకు మాలి, చెఱు
పు దొరలని ప్రేలిమి సేయు మొకటి. అచ్చ.
రా. యు. ౪౩౫.

సీ. వెఱ పెఱుంగఁడు వైరివీరులఁ బొడగన్న
వెఱచు బొం కేయెడ దొరలునొయని. మొ.
రా. బాల. ౨౦.

౪. అతిశయించు.

మ. మదనమనోహరాంగ మణిమండప నీగురు
వాన యంచుఁ బ్రేమ దొరల విన్నవించి
నృపుమన్ననఁ గాంచి... శుక. ౧. ౨౫౧.

గీ. అనుచుఁ బరిభావనోలేఁ దమ్మాస దొరల,
నాడ...ఆము. ౨. ౭౧.

౫. యత్నించు. (స. క్రి. అనుభవించు అని శ. ర.)

క. ఇరువదియేఁడులు తనపాల, మొంగుడు గు
డుచు చున్నికి యొటేఁగి యున్నెనియూఁ దా,

దొరలక యున్నేనియుఁ ద,త్పరిభోగము
గుడిచినతనిపాలై పోవుౙ.విజ్ఞా.వ్యవ.౪౬.
శ్లో. పశ్యతోఽబ్రువతో భూమే హ్హాని ర్వింశతి
వార్షికీ. యాజ్ఞ. వ్యవ. ౨౪.
జః దొరలనాడు.

దొరలు²=తొరలు². అ. క్రి. కలియు, కూడు.
గీ. ద్రోహు లగువేలుపులలోన దొరలియున్న,
పదియునొక్కండ్రురుద్రులఁ బాఱవిడిచె.
కాశీ. ౭. ౮౫.
ద్వి. తొల్లింటిధనముతో దొరలినరాజ్య, మెల్ల
నిచ్చితిని మీ కిది నిక్కువంబు. ద్వి.హరిశ్చ.
పూ. ౧౫౬౪ పం.
(కందర్పస్యందనము.)వ...అంతరిక్షమహాప్లక్షం
బునకు నక్షామచంచుపుటప్రవాళఖండప్ర
భాహిండనంబున దొరలుఫలవిటపలక్ష్మి నావ
హించుచు...పాండు. ౪. ౨౩౭.

దొరల్చు=దొరలించు. స. క్రి. (√దొరలు²)
౧. కలుపు.
(చకోరవిషయము) సీ. నిగరంపుమోవి తేనియల
తోన దొరల్చి చెలువ లిచ్చిన సంతసించుఁ
గొన్ని. వేం. పంచ. ౪. ౨౪౧.
౨. ఒకదానికి మాఱుగా కైకొను, మార్చు.
ఉ. ఆయతికాని కీకు మమరాలయముఖ్యము
లాతఁ డర్థతృష్ణాయుతుఁడై నిజోర్వి నగు
నష్టికిఁదద్ధనముం దొరల్చి రాజాయతనంబుఁ
జేర్చు...ఆము. ౪. ౨౧౮.

దొరవి=దొరువు.
(కొలను.)
క. క్రీడి వెఱ గంది కనుఁగొనఁ, గేడించుచు
నొండుదొరవికిం జని యచటం,జూడ భయం
కర మగుచును, గోడిగ తద్రూప ముడిఁగి
కోల్పులి యయ్యెౙ. జై. భా. ౫. ౯౩.

దొరసాని. వి. (√దొర.) రాజ్ఞి, రాణి.
సీ. దొరసాని .రాణి నాఁ ...

రాజ్ఞి...ఆం. భా. ౨. ౧౦౭.
సీ. వొడ్డిపట్టుల దొడ్డదొరసానులమొదళ్లసామ్ము
లు సొమ్ములు సొంపు సెఱప. ఉద్భ. రా.
బాల. ౩౩.

దొరసెము. వి.నిరుటికి వెనుకసంవత్సరము,పూర్వ
తరవత్సరము.
చ. దొరసెమునందు చుట్టుకొని తోరణకట్టె
నురోవిభాగముౙ, నిరుడు పయోజకోశర
మణీయతఁ దాల్చెను వర్తమానవత్సరమున
నొప్పె హేమకలశంబులబాగున మించెఁ
టికిౙ, గరినిభయానచన్నుఁగవ కౌఁగిలిపట్టు
లు గాక యుండునే. క్రీడా. ౨౮౮.
శ్లో. పరారి సందర్శితసన్నివేశౌ, పరుత్ పరా
భూతసరోజకోశౌ, ఇహైవ మస్తాళఫలో
పమేయౌ, కుచౌ కియంతౌ పురతో భవే
తామ్. (చాటువు.)

దొరుగండి. వి. (దొరువు+గండి.) నిండినపుడు
నీళ్లు వెలుపటికి పోవుటకై యేర్పఱిచినదొరువు
తూము.
సీ. మనువులు పసులకాల్వడిఁబుచ్చె దొరుగం
డి ప్రంతలు పెనురొంపిప్రంత లయ్యె. హరి.
పూ. ౬. ౫.

దొరువు(ర్వు)=దొరవి.వి. ౧. నడబావి, ఒకవిధ
మైన చెలమ.
క. తిరుకొళము నూయి లోటయుఁ,జెఱువు
మడువు లొంపు కుంట చెలమ పడియ కో,
నెఱు బుగ్గ వాఁగు దొన తల,పరి గుండము
కాల్వ డిగియ బావి దొరువు లౙ. హంస.
౪. ౨౧౦.
౨. చెఱువు, కొలను.
గీ. తోఁచె హరిణాంకబింబంబు నాఁచుతోడి,
దొరువుగతి సంబరము మడికరణి నుండె.
... ౪. ౧౪౭.

వ...తముల పొత్తుమొత్తంబుతోఁ దగుదొరువు ను...అచ్చ. భా. ౨. ౧౩౪.

శ్లో. వికచవారిరుహం దధతం సరః ... సం. కిరా. ౫. ౧౩.

గీ. ఎండకాఁకలఁ బొరలాడు సేకలముల, చములు దేఱడుదొరువుల జలముఁ గ్రోలి. చంద్రా. ౨. ౬౫.

జః దొరుగండి, దొరువుపట్టెడ.

దొరువుపట్టెడ. వి.(దొరువు+పట్టెడ.) ఎద్దుమెడ్డికి తగిలించెడుపట్టెడ.(గ్రా.)గంతయెద్దులతోఁక క్రింద తగిలించెడుపట్టెడ.(శ. ర)

దొఱయు. స. క్రి. ౧. పొందు, ప్రాపించు.

చ...మనోభ్ర మెంతయుఁ, మెఱయఁగ నంతకన్న మును మించె శ్రమోదకవృష్టి చిత్రత, దొఱయఁగ మున్నె క్షేత్రమునఁ దోరముగాఁ బులకాఖ్యసస్యముల్. చంద్రి. ౩. ౪౫.

రగడ. కుఱుచలైనను నిచ్చ పదమునఁ గొఱలు నీరోసునంగుగున్నలు, దొఱయ నొకపరిపాటిదొరలకు దొరక వీవిడి కెంపుమిన్నలు. శుక. ౧. ౧౩౩.

ఉ. చఱచి కలంగఁ జేసియును జంపఁగ నొల్లక గోస్వరూపతఁ, దొఱసినరాక్షసాంగనలఁ దోలె నతండు నిమేషమాత్రలోఁ. హరి. పూ. ౬. ౧౧. కాశీ. ౫. ౨౬౧.

౨. పొందు, కూడు, రమించు.

క. గొఱకై బ్రాహ్మణకన్యక, దొఱసినశూద్రుండు ప్రీతితో నొక్కటియై, వెఱవక పుట్టించినయా, జఱభికిఁ బుట్టినయతండు చండాలుఁ డగుఁ. విజ్ఞా. ఆచా. ౧౩౯.

౩. క్రి. కలియు, కూడు.

చ. ఎదురుగ వచ్చి పాండ్యధరణీశ్వరుఁ డర్జునుఁ గాంచి నేఁడుగా, సుదినము...

గలుగుశోభన మెన్నఁడు గల్గుఁ బ్రోలికిం, బదఁ పని యిద్దఱుం దొఱసి భద్రగజంబుల నెక్కి వచ్చిరి...విజ. వి. ౧. ౧౫౫.

సీ. గళదసర్గళఘు ర్ఘకణపరంపరలతో నఱుతము త్రైపురుల్ దొఱసి యాడ. శుక. ౧. ౩౯౭.

దోలుక=డోలుక. వి. (√దోలుచు.) అంతస్సారహీన మగు కాయ మొదలగుపదార్థము, లోపల సారము లేనివస్తువు.

క. పలుచని నెత్తురు మడుఁగులఁ, బొలిచెఁ రథనేమికలయములు రణహతవీరులు దూఱఁగ రవిబింబము, దోలుకై రుచి మాలి నీడఁ దోఁచినమాడ్కిఁ. కవిక. ౨. ౧౯౩.

దోలుచు(ల్చు.)=దొరలించు.స. క్రి.౧.దొరలఁ జేయు.

సీ...అన్యోన్యసంఘట్టనారవంబు, లెసఁగంగ సంగ్రామ మేర్పడఁ జేయక యక్షముల్ దొలిచి యే నక్రమమున. భార. సభా. ౨. ౧౪౭.

శ్లో...అక్షాన్ క్షిపన్. సం. భార. సభా. ౭౨. ౩.

గీ. అభిమతాక్షముల్ దొల్చి మాయావిదుండు, సుబలరాజాత్మజుఁడు ధర్మసుతు జయించె. భార. సభా. ౨. ౧౭౬.

ద్వి. ముద్దియ యాతండె మొగి జోలు దొలిపి, మద్దులఁ గెడపినమహితశౌర్యుండు. ద్వి. భాగ. ౩. ౪౯ పు.

౨. రంధ్రము చేయు, ఛేదించు.

సీ. తమ్మిఁ దాల్చినవాని తమ్మి దొల్చినవానిఁ దమ్మి మొల్చినవానిఁ దారసించు. నరస. ౧. ౬౪.

చ. వడిఁ దలఁ ద్రొక్కి ముక్కున నవారణఁ గన్నులు దొల్వఁ బొల్పుబల్విడిఁ దమకించు

హాయసములీల మదీయసమీపవర్తియై యు
డుగక కీడు వాఁడు గడు నుగ్రముగా నొన
రించె ...హరి. పూ. ౮. ౬౩.

జః దొలుక, దొలుపు.

దోలుపు(ల్పు.)=దొరలించు. స. క్రి. (√దొలుచు.) దొరలఁజేయు.

ఉ. కమ్మనియూర్పు గాడ్పు చలకమ్రకుచమ్ముల పూఁత యూఁతఁ గా, సెమ్మెయి ఘుర్మముల్ దొలుప...పాంచా. ౫. ౭౮.

సీ...పరికరద్రవ్య మెల్ల. గీ. మఱచి పదిలంబు సేయ నేమఱి తదీయశాల నిద్రింప కునక మచ్ఛాయ నొకటి, యిచ్చఁ జొచ్చి పురోడాశ మెల్ల మెసవి, యాజ్యపాత్రలు దొలిపి తనంతఁ జనియె. శ్రీరంగ. ౬. ౮౩.

వి. ఇరుసు పెట్టుటకు ఉపయోగపడునట్లు దొలిచి చేసినదారుమయశకటావయవము.

(వ్యవ.) ఈబండిదొలుపుపట్టె గట్టిగా నున్నది.

దోల్లు=డొల్లు. అ. క్రి. (దొరలు.)

ద్వి. లాలాసుధారసోల్లసితమై చంద్రుపోలిక ముఖబింబమును దేజరిలఁగ, దొల్లుబండి యను దైత్యుని స్రుక్కి నేల, డొల్లఁగఁ దన్ని... అ. మ. క. ౧. ౭౮ పా. ౨౩ పం.

జః దొల్లుపుచ్చకాయ.

దోల్లుపుచ్చకాయ. వి. (√దొల్లు.) పిల్లలఆటలయందు కొంతసే పొకపక్షమునను మఱికొంతసే పొకపక్షమునను ఉండువాఁడు, పుచ్చకాయ దొర్లినట్లు దొల్లువాఁడు.

(వ్యవ.) ఆటలో ఆపిల్లవాఁడు దొల్లుపుచ్చకాయగా నున్నాఁడు.

దోసఁగు=దోసవు. వి. ౧. ఆపద, చిక్కు.

చ. దొసఁగులు వచ్చువేళ గుణధుర్యులధైర్యగుణంబు సర్వముం, బసచెడు నంచుఁ జాటెదవు పాపపుదైవమ ...

క. అసురుల కమృతము పోయుట, పాసఁగదు పాములకుఁ బాలు పోసినమాడ్కిన్, దొసఁగగు నంచును వే ఱొక, దెసఁ గూర్చుండంగఁ బెట్టె దేవహితులన్. భాగ. ౮. ౩౧౬.

౨. కష్టము, పీడ, బాధ.

గీ. అన్ని వడియును బంధుక్షయంబు సేయ, నొల్ల కెల్లవిధంబుల నుపశమంబు, కోరి రప్పాండవేయులు వారి కట్టి, దొసఁగు వచ్చె...భార. ఉద్యో. ౪. ౫౫.

ఆ. కొఱత తీఱె నెల్లకోర్కులు సమకూరెఁ, దుట్టు వాసె నింక దొసఁగు లేదు. భా. రా. యు. ౨౨౫౨.

దండకము...దుంతబాబావజీరుండు గాటింప మీఱన్ దొసంగుల్ వెసం బొంది ...నీలా. ౨. ౪౧. భార. ద్రో. ౧. ౧౧౧.

౩. కీడు, అపకారము.

ద్వి. సొలపు దీఱఁగ వసిష్ఠునియింటఁ గుడిచి, తొలఁగి పోవుచు నెన్ని దొసఁగులు సేసె. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౪౪౬ పం.

౪. విఘ్నము.

సీ. నేలతాలుపురాచచూలిగాదిలికందు దొసఁగుఁజీకటిచాల్పుతో గలవిందు. అచ్చ. రా. పీఠి. ౭.

గీ. కవదొనలు పూని వెంట లక్ష్మణుఁడు నడవ, రామభద్రుండు నావెంట రా నియోగ, మెసఁగితివయేని రాకాపిదొసఁగు మాని, యవబృథస్నాత నగుదు నోయధిప యనుఁడు. చం. రా. ౨. ౯౧.

౫. (కావ్య) దోషము, తప్పు.

(వ్యవ.) నాకవితయందలిదొసఁగులు విడిచి గుణంబున్న గ్రహియింప వేఁడుకోలు.

౬. పాపము.

సీ. దోస మనంగను దొసఁగు దొసంగు నాఁగ సటు నాఁ బాపంబుఁ గాఁ దనర్చు. ఆం. నా.

౩. సంబంధము, సాంగత్యము.

సీ. చదువులోఁడిదొసంగు చాలించె మును
మున్న తీర్థ మాడెద నన్న తెర్వు వదలె. రుక్మా. ౪. ౧౦౨.

జః దొసఁగులఁబెట్టు.

దొసఁగులఁబెట్టు. స. క్రి. (దొసఁగులన్ + పెట్టు.) పీడించు, బాధించు.

చ...శరాళి రుద్రులన్, దొసఁగులఁబెట్టి చారణులదోహళిమున్ సడలించి యమ్మరుద్విసరము నొంచి భాస్కరుల బీరముమాన్చి పరాక్రమించినన్. ఉ. రా. ౪. ౨౯౭.

దొసవు=దొసఁగు. (శ. ర.)

దో

దో. సం. వి. స్. పుం. న. బాహువు.

ఉ...తదీయదంతములు దోల నమర్చినఁ జూడ నొప్పి ర్యాచెంగటఁ గాలదండములు చేకొని యున్న యమద్వయం బనన్. వి. పు. ౩. ౪౦౩.

దోఁకిస. వి. దోఁకుట. (శ. ర.)

దోఁకు[1]=డొంకు. అ. క్రి. ఇంకు; అడఁగు.

సీ. ఉద్వేల మగుచుఁ బె ల్లుబ్బెడురాగవారులు లేశమైనను దోఁక వయ్యె. పి. శకుం. ౩. ౨౧౯.

దోఁకు[2]=డోఁకు[2]. స. క్రి. నేలను ఎదురుగా చెక్కు. (శ. ర, వా.)

జః దోఁకిస, దోఁకుడు, దోఁకుడుపాఱ.

దోఁకుడు. వి. (√దోఁకు[2].) దోఁకిస, దోఁకుట. (శ. ర.)

దోఁకుడుపాఱ. వి. (√ దోఁకు[2]. త. తోండు పాఱె.) దోఁకునట్టిపాఱ, చెక్కుడుపాఱ.

గీ. పరఁగుఁ దవుగోల దోఁకుడుపాఱ నాఁగ. ఆం. భా. ౨. ౨౩౦.

దోఁకుడుబార. వి. బాలక్రీడావిశేషము, గూఢమణి. (శ. ర.)

దోఁగాడు, దోఁగియాడు=డోఁగాడు. అ. క్రి. (√దోఁగు[3].) బిడ్డ నేలపైని జేతు లూఁది మోకాళ్లతో నడచు, ప్రాఁకు.

క. బోరగిలి పొట్టజీరలు, నేరిచి దోఁగాడి లేచి నిలుచుచుఁ బడుచున్, నేరమివలెనే మెనక, కోరిక చిచ్చక్కి కొంత కొనసాఁగించెన్. పార్వ. ౨. ౧౩.

సీ. కొమరొప్పఁ దనుదాన కూర్చుండఁగా నేర్చె నాడకాడను దోఁగియాడ నేర్చె. చంద్రా. ౨. ౪.

ద్వి. అంత నొయ్యన దోఁగియాడంగ నేర్చె. ద్వి. పరమ. ౫. ౩౩౩ పా (చి.ని. పా.)

దోఁగు[1]=డోఁగు[1]. చర్మము ఊడు, తోలుఒలియు.

సీ...చెక్కుఁ బోయినవాఁడుఁ బ్రక్కయెముక, మురిసినవాఁడును మొగము దోఁగినవాఁడునై నొచ్చి...రామా. ౮. ౧౩౩.

దోఁగు[2]=డోఁగు[2]. అ. క్రి. ప్రాఁకు.

వ...నొచ్చియుఁ జొచ్చియుఁ దెరలియుఁ బొరలియు దోఁగియు డాఁగియు...కృతాంతు సన్నిధికిం బోయిరి. శివరా. ౪. ౮౩.

జః దోఁగాడు.

దోఁగు[3]. అ. క్రి. (క. దోగ.) కన్నము వేయు; చొచ్చు. (చూ. దోఁగురు.)

జః దోఁగురు, దోఁచు, దోఁపరి, దోఁపిడి, దోఁపిడికాఁడు, దోఁపిడియాటలు, దోఁపు, దోఁపుకాఁడు, దోఁపుచూరు, దోఁపుడు, దోఁపుడుకాఁడు, దోఁపుపడు, దోఁపువోవు, దోయిడి.

దోఁగురు. వి. (√దోఁగు[3].) చౌర్యము, దొంగతనము.

సీ. దోఁగురు నాఁగను దోఁపడ మనఁగను దోఁపుడు నాఁగను దోఁపు నాఁగ, దొంగతిక మనంగ దొంగతన మనంగఁ జౌర్యంబు చెల్లు... [illegible]. ౨. ౨౯౨.

దోఁచు. స. క్రి. (√దోఁగు³.) ౧. కొల్లగొను, కొల్లగొట్టు.

సీ...కుశస్థలి యుగ్రులైన. గీ. రాక్షసులు దోఁచికొనుటయు రాజసూను, లఖిలదిశలఁ జెల్లాచెద రైరి భీతి. హరి. పూ. ౨. ౧౪.

సీ. మునులభార్యల దోఁచుకొని పురోడాశంబు మెక్కి వేదులు గొఱచక్కలాడి. వరాహ. ౫. ౧౧౫.

క. ఈనియమం బీడేఱుట, కై నిశ్శంకతను ద్రోవ లరికట్టి ప్రజం, బోనీక దోఁచియును నిం, పూనంగాఁ గన్న పెట్టియు ధనము గూర్చున్. పరమ. ౪. ౨౦౦.

౨. అపహరించు.

(క) దొంగిలించు.

ఉ... నేఁ డిదె ప్రొద్దు దోఁచుకో, నిక్కడ వాట మంచు మది నెంచఁగ వారికి నక్కడక్కడన్. కాళ. ౪. ౬౬.

ఆ. దోఁపు నిచ్చువాఁడు తోడనె పెఱదాత, దోఁచుకొన్నవాఁడు ద్రోహియయ్యె. వేమన. ౩. ౬౯.

చ. కరువలిరక్కసుల్ కినుక గ్రమ్మ వడంకఁగ మ్రాఁకువేల్పులన్, దొరకొని యాకురెంబె ములు దోఁచఁగఁ గోవెల కూఁతఁ జెప్పఁగా, నరయుచు వారలం గడిమి నామని వెన్నుఁడు నొంపఁ జిందునె, త్తురుబలె లేఁజిగుళ్లరెఁ దోఁపులఁ జూపఱచూడ్కిఁ పండువై. యయా. ౪. ౩.

(చ) బలాత్కారముగా తీసికొనిపోవు.

క. ప్రాణముల కెక్కుఁ డగు నా, ప్రాణేశ్వరి దోఁచికొనియె... భా. రా. కిష్కి. ౧. ౧౦౭.

(ట) బలాత్కారమున లాగు.

సీ...కృష్ణ సారప్రేక్ష ప్రబలోగ్రతను స్వకప టము దోఁప, మలయుచు...

న శంకితత్వంబు నొంది సత్వరిత యగుచుఁ. రాఘవ. ౩. ౨౦.

గీ. వల్కలంబులు దోఁచిన వంగువారు, జెఱలు వోయినవారలఁ జేరువారు. ఉ. హరి. ౧. ౧౦౨.

(త) మోసముచే గ్రహించు.

సీ. అన్నదాతల మంచు యాయజూకుల మంచు దొరలచే రూకలు దోఁచువారు. దశా. ౧౦. ౧౦౫.

బంధురవృత్తము. గరగరికలఁ సిరి గలనగు మెఱుగ ముల్ కల్కి మెఱుంగుఁగ నుంగ వలెన్, దొర యఁగ వెలపడఁతులు విటధనముల దోఁతురు చొప్పడ నప్పురిలోన్. కళా. ౧. ౧౫. ప్రబంధ. ౨౧.

దోఁటమ్ము. వి. (దోఁటి+అమ్ము-త. తోఱట్టంబు.) దోఁటివలె వంపైనఅలుఁగు గలబాణము, కర్ణికరము. (శ. ర.)

దోఁటి. వి. (క. దోఁటి. త. తోఱట్టి.) ౧. డొంకెన, అందనిపండ్లు మొ. వానిని కోయుట కుపయుక్తముగా వంకరచిల్ల దోఁపినకోల.

రగడ. గుమగుమనివాసనలగేదఁగికొమ్మ కొమ్మకు నందె దోఁటికి. పారి. ౪. ౧౬.

చ...సిరి గలవాఁడు లభ్య మగుఁ జిత్తమునం దుఁ దలంచినంత నే, నరులకు నెట్టికార్యమ యినన్ జతకాదు బహుప్రయత్నముల్, జరి పిననైన లేమియెడ సత్యముసుమ్మది చేతికందు పండరయఁగ దోఁటి కందదుగదా యనుసా మ్యముపోల్కి భాస్కరా. భా. శ. ౧౦౫.

జః దోఁటమ్ము, దోఁటిముక్కర.

దోఁటిముక్కర. వి. (√దోఁటి.) దోఁటివంటిముంగర, డొంకెనవలె వంపయిననాసాభరణము. (శ. ర.)

దోఁటు... స. క్రి. ఇచ్చు. (ఇదివాడుకలోనిది. శ. ర.)

దోఁపరి. విణ. (దోఁపు+అరి³.) ౧. దొంగ.
సీ. దొంగ తెక్కలికాఁడు దోఁపరి ముచ్చు జా జరకాఁ డనంగఁ దస్కరుఁడు వెలయు. ఆం. భా. ౨. ౨౯౧.
౨. కొల్లగాఁడు. (శ. ర.)

దోఁపిడి. వి. (దోఁపు+ఇడి.) ౧. దోఁచుకొనుట, అపహరించుట. ౨. కొల్ల (శ. ర.)
బ. బాలక్రీడావిశేషము.
సీ. పెంచులచేరి దోఁపిళ్లు గాలిపటంబు సరిబేసి పుటచెండు చాకిమూటు. హంస. ౩.౧౪౬.

దోఁపిడికాఁడు. విణ. (దోఁపిడి+కాఁడు.) ౧. దొంగ. ౨. కొల్లకాఁడు (శ. ర.)

దోఁపిడియాటలు. వి. బ. (√దోఁపిడి.) బాలక్రీడావిశేషము.
సీ. తూరన తుంకముల్ దోఁపిడియాటలు...ప్రబంధ. ౬౧౩.

దోఁపు. స. క్రి. (√దోఁగు³.) చొప్పించు, చొనుపు, (పువ్వులు మొ. తల మున్నగువానిలో) పెట్టుకొను.
ద్వి. తెలిమోము లరదోఁపఁ దిగిచినకావి, జిలుఁగుమునుంగులోఁ జెంగల్వరేకు, లొసపరిగా దోఁపియున్నకహ్లార, కుసుమగంధంబు లాగుబ్బగా నొలయ. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౯౨౮ పం.
సీ. శిరమున దోఁపినసురమహీరుహపుష్పముల తావి దిక్కులఁ గలయఁ బొలయ. చిత్రభా. ౫. ౬౯.
చ...మట్టికాసెలఁగ్, బిడియము లంట దోఁపి పృథుభీమణబాహుల సాళువంబులఁగ్, దడవి కెరల్చుచుఁగ్ జనిరి నాథునిమ్రోల నృపాలనందనుల్. మనుచ. ౪. ౩౦.
౧. (వి.) కొల్ల, దోఁపిడి.
గీ. కలవి మామాఁక నిప్పింత[illegible] కట్టి,యాఁడుఁదానిఁ జేనఁటఁకుఁ డనఁచుఁ బెద్ద, తనము నభిమానమును దెంపు గనఁగఁ బలికి, నిలిపి దోఁ పిచ్చువారలై తొలఁగి రప్పుడు. ఆము. ౬. ౮౭.
ఉ. ఇంకిట దోఁపె కాక పుర మెయ్యది నీకు నిశాచరేంద్ర...దశా. ౨. ౪౧౦.
ఆ. దోఁపునిచ్చువాఁడు తోడసె నెఱదాత, దోఁచుకొన్నవాఁడు ద్రోహి యయ్యె. వేమన. ౩.౬౯.
౨. పూర్ణానకము, ఉత్సవాదులందు సర్వస్వము నిచ్చుట.
గీ. లాస్య మొనరించె నక్కమలాస్య యపుడు, కోపుకోపున దార లెల్ల దోఁపు లొసఁగ. వైజ. ౧. ౧౨౯.
గీ. దోఁ పొసంగక పోదువే దొడ్డదొరవు. దశా. ౨. ౪౦౯.
నిలువుదోఁపు = సంతోషముతో దేవున కిచ్చు దేహమునందలిసర్వాభరణముల మొత్తము.

దోఁపుకాఁడు. విణ. (దోఁపు+కాఁడు.) ౧. దొంగ. ౨. కొల్లగాఁడు. (శ. ర.)

దోఁపుచూరు. వి. (దోఁపు+చూరు.) అంతశ్ఛది, అరఁగులు మున్నగువానికి జల్లు కొట్టకుండుటకై తాటియాకులు మొదలగునవి చెరివి పెంచిన చూరు.
సీ. దోఁపుచూ రనఁగను దోఁచు నంతశ్ఛది... ఆం. భా. ౨. ౨౧. ('దోఁపుదూల్పు' ప్రాఁత ప్రతిపా.)

దోఁపుడు. వి. (√దోఁగు³.) ౧. దోఁచుట. ౨. కొల్ల. (శ.ర.)

దోఁపుడుకాఁడు. వి. (దోఁపుడు+కాఁడు.) ౧. దొంగ. ౨. కొల్లగాఁడు. (శ. ర.)

దోఁపుపడు. అ. క్రి. (దోఁపు+పడు.) కొల్ల [illegible]గిలింపఁబడు.

సీ. భవమాయసంభవబహువైశ్యకోటికా తురక
లచే నిట్లు దోఁపుపడుట. సిం. నార. ౪౮.

దోఁపువోవు. (దోఁపు + పోవు.) నలివడు.
ఆ. దోఁపువోయె ననుట దోఁచు నలివడె న,
నంగ...ఆం. భా. ౩. ౧౧౬.

దోగ్ధ. సం.విణ. (బు. గ్ధ్రి. బు.) పాలు పిదుకు
వాఁడు.వి. బు. పుం.౧. గొల్లఁడు.౨. దూడ.
౩. అర్థోపజీవి, ధనమునకై యెవరికేని యేపని
యేని చేసి బ్రదుకువాఁడు. ౪. ధనమునకుస్తుతిం
చుచు కవిత్వము చెప్పి జీవించెడుకవి.

దోగ్ధ్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఈనినఆవు,
పాఁడియావు. ౨. పాలిచ్చుదాది. ౩. గొల్లది.

దోణ(ణా)ము=ద్రోణము. వి. (క. దోణవు.)
౧. భుజములకు బలము వచ్చుటకై త్రిప్పెడు
జెట్టివానియుపకరణవిశేషము. ౨. మ్రాను సుక
రముగాఁ జీల్చుటకై యక్కడక్కడఁ జెక్కిన
కొయ్యమేఁకులను దిగఁగొట్టుఉపకరణవిశేష
ము. (శ. ర.)

దోతి. వి. (హిం. ధోతీ.)=దోవతి.
ఉ...తడిదోతులు మూఁపులఁ దాల్చి స్తోత్రపా,
ఠావలితాస్యులై నిజశయంబులఁ జెంబులు
బూని యేఁగునీ, కేవలపుణ్యమూర్తుల నకించ
నవృత్తుల రంగనాథస, త్ప్రావరణప్రదక్షిణ
బరాయణులం గనుఁగొంటె మన్నథా.
చంద్రభా. ౨. ౧౧౪. (చి. ని. పా. తడి
దోవతి, ముద్రి.)

దోదసి. వి. (సం. ద్వాదశీ. ప్రా. దాదసి, దోదసి.
క. దోదసి.)పక్షములో వచ్చుపండ్రెండవతిథి,
ద్వాదశి. (శ. ర.)

దోదుమ్మి(మ్మి,మ్ము,ము). వి.ఖడ్గవిశేషము;ఖడ్గము.
(ఆయుధవిశేషము. అని శ. ర.)
సీ. తేనియబొమ్మంబు నూనియజిగిఁ జిమ్ముతమ్మి
పూరెమ్మదోదుమ్మికత్తి. కుతికా... ...

గీ. మోదమున నైమతూపులఁ బొమసాహి,తమ్మి
దోఁసుమిఁ గొంది డెందమ్ము గ్రుమ్మి,క్రమ్ము
కొని దొమ్మి సేసిన సామ్మసిల్లి, యమ్మహో
మహుఁడు ట్లును నెమ్మనమున. ఉ. రా. ౭.
౪౫౬.

ద్వి. దుమ్ములచేత దోదుమ్ములచేత...,కత్తులచేతఁ
జీకాకుసేయించి. రఘునా. ౧౨ పా. (బ్రా
హ్మణవసిష్ఠన్యాయమున 'దోదుమ్ములచేత క
త్తులచేత' అని యుభయమును గ్రహింపఁ
బడినది.)

గీ. నెమ్మి దోదుమ్మి బంగారునీటుకమ్మి, చమర
వాలమ్ము వాలమ్ముసాటి యౌను, గతియు
నూఁగారు నెమ్మేను కచము చూపు, బాలికా
మణి కెపుడు భూపాలతిలక. కృష్ణ.౪.౫౯.

ఉ. తమ్మి గదా మొగంబు నెఱతావులతీవుల
నీనుజాళువా,కమ్మి గదా మెఱుంగుమెయి
కల్వకటారిమిటారికమ్మదో, దుమ్మి గదా మదా
ళితతిఁ దోలెడుకీల్జడ ముద్దుగుమ్మచెల్వ
మున కెంతయైన విలువా చెలువా మఱియు
న్జగంబునన్. శా. వి. ౪. ౧౦.
జః దోదుమ్మిదారి.

దోదుమ్మి(ము)దారి. వి. (దోదుమ్మి+దారి.) ఖడ్గ
విశేషము; ఖడ్గము.
గీ. తిమ్మనరపాలుచికిలిదోదుమ్మిదారి, బలిమిఁ దెగ
టారి సురపురప్రాంగణమున, వఱలెడుకటారి
రాహుత్తవరులచేత, గీసుసేయదె మడియల
తోడిచెలిమి. కువల. ౧. ౩౯.
సీ. కలువనెచ్చెలికానిబలిమిఁ దామర ఱేకుచికిలి
దోదుముదారి చెడఁగఁ జూచి. చంద్రా. ౩.
౧౧౭.(ప్రతులయందు దుముదారి యని పో
కారముగనే కావవచ్చుచున్నది. నిర్ధారకము
లేదు. నకారమనుట యుక్తము. ఇంకను వి
చార్యము.)

దోదుల్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
౧. మిక్కిలి యూఁగులాడుచున్నది. ౨. మాటి మాటికి ఊఁగులాడుచున్నది.

దోదూయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
౧. మిక్కిలి తపించుచున్నది. ౨. మాటిమాటికి తపించుచున్నది. ౩. మిక్కిలి తపింపఁజేయుచున్నది. ౪. మాటిమాటికి తపింపఁజేయుచున్నది.

దోదూయ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
౧. మిక్కిలి తపింపఁజేయఁబడుచున్నది. ౨. మాటిమాటికి తపింపఁజేయఁబడుచున్నది.

దోధకము. సం. వి. అ. పుం. ఛందోవిశేషము.
శ్లో. దోధకవృత్త మిదంభభభాగా. వృత్తరత్నాకరము. ౩. ౬.
దోధకము. తోరపువేడుక దోధక మెందున్, భూరివిరామము భూధరసంజ్ఞం, బారుచు భాభగగాన్వితమై లక్ష్మీరమణా విరచింపనెసంగున్. అప్ప. ౪. ౨౧౪ పొ.

దోధూయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
౧. మిక్కిలికదలుచున్నది. ౨. మాటిమాటికి కదలుచున్నది. ౩. మిక్కిలి కదల్చుచున్నది. ౪. మాటిమాటికి కదల్చుచున్నది.

దోధూయ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
౧. మిక్కిలికదల్పఁబడుచున్నది. ౨. మాటిమాటికి కదల్పఁబడుచున్నది.

దోనమ్ము. వి. (దోని + అమ్ము.) అల్పశరము, చిన్న బాణము.
సీ. దోనమ్ము లం చన నొ వల్పశరములు...ఆం. భా. ౨. ౨౧౩.

దోని=దోనె. వి. (సం. ద్రోణీ. ప్రా. దోనీ.) ౧. దొన, నీరు నిలుచుట కేర్పఱచినపల్లము.
సీ. పటికంపుదోనులఁ బరఁగుగోజ్జెంగపూనీటిబల్లి కల్హార ల్లాఁటిదాఁటి. రసిక. ౨. ౬౧.
ద్వి. కలువరారాదోనిగములఁ జాల్వాఱు,చలువ క్రొవ్విరితేనెజక్కరల్ దాఁటి. ద్వి. తి. సా. ౧. ౯ పొ. ౧౮ పం.
౨. అరిణ, ఎత్తుడునీరు పోయుటకై తొలిచి కాలువమొదట నుంచెడుతాటిమ్రాను లోనగునది, ద్రోణి.
వ...ఆయ్యోతంబు మ్ముంగిసమ్రానికి వెదురునకు నంటుఁగట్టినవాఁబుపరిమళం బాఘ్రాణించి దోనిం బడి చని...హంస. ౧. ౧౯౨.
౩. నీరు పాఱుటకు ఏర్పఱచినచిన్నకాలువ. (కాలువతూము అని శ. ర.)
గీ. కైరవములకు వెన్నెలనీరు వఱపఁ, బూని చేర్చినపటికంపుదోను లనఁగ. పారి. ౨. ౩౮.
సీ. పచ్చఱాపలకలబవిరిదోనులఁబడి ఘుమఘుమ స్వనముల దుముకుచున్న. భాను. ౩. ౪౬.
విణ. చిన్న. (చూ. దోనమ్ము.)
దోనివిల్లు=అరిణెవలె నుండువిల్లు.
చ. అలకలు నాసికామణియు నన్నవకొనుఁగుచద్వయంబుఁ గుం,డలములుఁ జంచలింప జతనంబున హాస్తము లూఁది జీర్కుబం, డలదిగజాఱి రొండొరుకడం దరళాక్షులు దోనివింటఁ బిం,జలుగొన నేయుపుష్పశరసంహాఁగవాలికతూపులో యనన్. పారి. ౪. ౩౮.
జః దోనమ్ము.

దోనె=దోని. వి. (సం. ద్రోణీ, ప్రా. దోనీ.) ౧. చిన్నపడవ, ద్రోణి. (శ. ర.) ౨. కాండ్లాబు వాహిని.
గీ. ద్రోణి యగు దోనె యనఁగను...ఆం. భా. ౧. ౧౫౩.
౩. జలగడుగువానిసాధనము. (శ. ర.)
౪. సాలెవాఁడుచాఁపు చుట్టెడుమ్రాను.
సీ. కుంచె మగ్గపుగుంత గూటంబు పగ్గంబు పరఁటె ద్రొక్కుడుపట్టె పలక దోనె. హంస. ౨. ౧౧౧.

జః దోనెడొగ్గు.

దోనెడొగ్గు. అ. క్రి. (√దోనె.) క్రిందికి వోఁక టించుకొను.

సీ. కరఘాతపతదబ్దఘటుఁ గొమ్ముకొనఁ జిమ్ముతమి దోనెడొగ్గి చాదంతి డిగియె. వసు. ౫. ౬.

దోమ. వి. (క. దోమె.) మశకము.

సీ. నే శుకకీటంబ నేఁ బుండరీకంబ నే ఖంజరీటంబ నేను దోమ. గీ. నేను మానిసి మున్నంచు నేకతమున, నొండొరులతోడఁ దను జెప్పుకొందు రుబుసుఁ, దారక బ్రహ్మమణి పేటికతువాటి, సంభవించిన ప్రత్యగ్రచంద్ర ధరులు. భీమ. ౪. ౩౩.

క. సామజరాజము దోమలతో మార్కొని పోరునటుల తోఁచెన్...ఉ.రా. ౩.౩౦౪.

క. రామునకు నీకు హస్తికి, దోమకుఁ గలవాసి యతని దుర్వారశర, స్తోమమునఁ బొలియఁ దలఁచి తొ్రక్కి...భా. రా. అర.౨.౧౦౦.

జః దోమతెర.

దోమటి. వి. అన్నము. (చి.ని.శ.ర. ఈ క్రిందిప్రయోగములనుబట్టి ఔపవిభక్తికముగాఁదోచుచున్నది. కాని ప్రథమాంతరూపమునకుఁ బ్రయోగములు కానరావు.)

సీ. దోమటిఁ దొడుకునే ప్రేమఁ గోకిలములు పాటలసహకారపల్లవముల.చంద్ర.౩.౧౧౩.

సీ. కడుసిగ్గుదేరుతొల్పడుపుదోమటఁ జొక్కియానందమునఁ జిందులాడుఁ గొన్ని. వేం. పంచ. ౪. ౨౪౧.

దోమతెర. వి. (√దోమ.)దోమలు లోనికి చొరకుండ మంచమునకు నల్వంకలను మూయువలగుడ్డ, చతుష్కి.

ఉ ...క్రమంబున ఘర్మకళంకమై, సుప్పతిలంగ దోమతెర లుప్పర మెత్తిరి ... ఆము. ౫. ౧౦౪.

దోము. వి. (ఆహారము దేహమున పట్టక పిల్లలు పశువులు మొ.) పాలుకొనుట.

(వ్యవ.) పిల్లవానికి దోముగా విరేచన మైనది.

౨. కడుపువాఁపు, ఉదరశోఫ.

సీ...ఔదరశోఫ మై యలరు దోము. ఆం. భా. ౨. ౧౨౬.

దోయము=దాయము.

(బాలికాక్రీడావిశేషము.)

గీ. దోయముల్ సరిబేసులు దొరయునాల్గు, గంబములయాట లచ్చనగండ్లు మొదలు,గాఁగ శైశవగరిమ శృంగార మలర, బాలికలతోడ నాడు భూపాలపుత్రి. ఇందు. ౨. ౧౪౩.

సీ. అచ్చనగండ్లు దోయాలును దాఁగిలిమూఁతలు నాలుగుమూలలాఁట. దశా. ౭. ౭౧.

దోయి. వి. (సం.ద్వయీ. ప్రా. దఈ.) ౧. జత, జోడు. (దీనిబహువచనము 'దోయులు, దోలు' చూ. కుత్రచిన్నులోపశ్చనూత్రాహోబలపండితీయము.)

సీ. మంకి నాఁ బరఁగుబ్రాహ్మణుఁడు ధనేచ్ఛమై వర్తించు శిక్షింపవలయునట్టి, గుజ్జుదోయిని జట్టిగొని ప్రీతి లంకించి యుండ లంకియతోన గండుమీఁటి, పాటె నక్కొడియల్...భార. శాం. ౪. ౪౦. (గుజ్జుదోయి = పొట్టికోడెలజత.)

క. నీయుపదేశముఁ దనచే, దోయిబలువుఁ దోఁడుఁ గాఁగ ద్రోణుఁ గడచి...సైన్యము...పటువఁగఁజేసెన్. భార. ద్రో. ౨. ౨౮౧.

ఉ. వేలుపుటిల్లు విల్లు వెడవీఁకలపోకలనారి రెండుచే, దోల వెలుంగుతూ పెచటఁ దోలివఁబా అనితేరు మాటలై, గ్రాలెడుతేజు లెవ్వనికిఁ గల్గు నతండు చళుక్యవిశ్వభూ, పాలు మనంబునం బరవిభంజనుఁడై విహరించుచుండెడున్. కావ్యా. ౪. ౯౭.

 జోడు, జఁటు జమళి కవ జంట యు

మడ యన ద్వంద్వమై పరఁగు ...ఆం.భా.
౨. ౧౦౦.

౨. సాటి, సామ్యము.

ఉ. ఎక్కుడిదోయి పో యలమృగేక్షణ మేనికి
నక్కడానికిన్. విజ. వి. ౩. ౧౪.

విణ. సహాయము, తోడు.

సీ. యమునాజలానీల మహాచిమ్మచీకటి పెల్లున జగ
మెల్ల నల్ల నైన, నీదెస మతి గానరా దని
హరి లక్ష్మి దోయి గా నమృతాబ్ధిఁ బాయ
కుండ. ద్వా. ౪. ౧౦౨.

జః దోయికట్టు, దోయిలి, దోయిలించు, దోయిలి
తీర్చు.

దోయికట్టు. అ. క్రి. (√దోయి.) రెండుభాగ
ము లగు.

వ...అందఱు హరిణక్రీడనం బను నాటకం దొ
డంగి రెండుసంగడంబు లై కృష్ణుండును
శ్రీదాముండును బెన్నుద్దులు గాఁ దక్కిన
వారును దమలోన దొరయుభంగి దోయి
గట్టిరి. హరి.పూ.౪.౫౨. (జతగూడుట.ర.)

దోయిడి. విణ. (√దోఁచు.) రిక్తము, శూన్యము.

గీ. అనిన వృషకేతుఁ గను గొని యనిలసుతుఁడు,
పలికినారము తురగసంబంధ మైన, ప్రతినలె
వ్వని ధర్మసంభవునియెదుర, మనముదోయి
డిచేతుల మగుడు బెట్లు. జై.భా.౨.౧౫.

చ. నలుఁ డనురాజు మున్ను కలి నష్టముచేసిన
రాజ్యసంపదల్, దొలఁగి పదాతి యై యటకు
దోయిడిచేతుల వచ్చి... పంపలో, జలక మొ
నర్చి యిందుధరు శంకరు నద్రిసుతామనో
విభుం, గొలిచి నుతింప నవ్విభుఁ డకుంఠద
యన్ దివి నిల్పి యి ట్లనున్. శేష. ౫.౩౧.

దోయిలి=దోసిలి.వి.బొ.(√దోయి.) ౧. దోసిలి,
అంజలి. (బ.దోయిలులు,దోయిళులు,దోయిళ్లు.)

ఉ. అత్తతి భద్రయుఙ్ హరియు నాతపరస
రసమ్మదంబులున్, బొత్తు లొనర్చుచుండ
మునుమున్నుగ నొండొరు మీఱి దోయి లె,
త్తెత్తి యిరుంగడన్ జెలువ లెత్తినపాత్రల
నించినించి వేము త్తెపుఁబ్రాలు పోసిరి సము
న్నతి నొండొరువకాళిసీమలన్. ముకుంద.
౩. ౨౯౩.

చ. అలికులవేణి యో ర్త్రాకనిహస్తముల న్ముఖ
మజ్జనాంబువుల్, గలఁతియ యెత్తి పోయ
నవి గార్చుచునుండె నతండు దోయిటన్.
నైష. ౬. ౧౧౨.

లయగ్రాహి. కుత్తుకలబంటి యగు నెత్తురులు దో
యిళుల, నెత్తి చవి గ్రోలుచును ... భార.
స్త్రీ. ౨. ౮.

క. పలుమఱుఁ దలయంటి తగన్, నలుఁ గిడి
దోయిళ్ల జలమునన్ బోర్కాడించి ...
కళా. ౬. ౧౯౩. రాజ. చ. ౩. ౧౪౫.

౨. నతివిశేషము.

వ...అయోధ్యయందలిరఘూద్వహునకు దోయి
లి మధుర నున్న బాలకృష్ణునకు సాఁగిలి...
ప్రబంధ. ౮౮౦.

అలరుదోయిలి=పుష్పాంజలి.

సీ. అలరుదోయిళ్లు పువ్వులవింటిదొరకు గంధము
గంధగిరిమరుద్బాంధవునకు. వసు. ౩.౧౪౦.

సీ. వరతనూమిత్రతావాప్తిఁ జెన్నగుతీవ లలరు
దోయి ళ్లుపాయనముఁ బట్ట. పా. శకుం. ౩.
౧౯౩.

పువ్వుదోయిలి, పూవుదోయిలి=పుష్పాంజలి.

సీ. కూలినదలితేభకుంభమౌక్తికతతు లిచ్చినపు
వ్వుదోయిళ్లు గాఁగ. భా. రా.యు.౫౪౦.

గీ. ఖండపరశుతనుప్రభాఖండదుగ్ధ,జలధిజలశీకర
ము లనఁ బొలుచువేల్పు,టేలికలు చల్లుపూ
వుదోయిళ్లు గలుగు, నగము మునిముఖ్యునకు
దృగానంద మొసఁగె. పాండు. ౨. ౧౭౮.

వీనుదోయిలి = శ్రోత్రాంజలి, చెవు లనెడుదోసిలి.

సీ. శౌరికథాసుధాసారంబు తోరంబుగా వీను దోయిళ్లఁ ద్రావువారి. ఘటికా. ౧. ౧౪౨.

దోయిలించు=దోసిలించు. స. క్రి. (√దోయిలి.)

౧. దోయిటఁ బట్టు, దోసిలితో గ్రహించు.

చ. పసఁటులవాఁత, మూతి యిడి పాలును నేతు లుఁ బుక్కిలించి యెంౘదు నమియు దోయి లించి కరతోయరుహంబులఁ జల్లి...హరి. పూ. ౫. ౨౦౨.

ఉ. పంకజనేత్ర గౌతమునిపంపున లాజలు దో యిలించి ధూమాంకునియందు వేల్చె... నైష. ౬. ౧౦౨.

చ. ముడివడుకంకణప్రభలముత్తెపుసేసలు దోయి లించి యెత్తెడుతఱి...మనుచ. ౫. ౯౫.

౨. (చేతులను) చేర్చు; అంజలిగాఁ గూర్చు.

వ...అద్దేవికి దండప్రణామంబు లాచరించి కర కమలంబులు దోయిలించి యి ట్లనియె... భాగ. ౬. ౪౧౯.

ఉ...కేలుఁగెంౘద్మముల దోయిలించుకొని ...అ చ్చ. రా. యు. ౫౩.

చ. చిలుక పురోహితుం డగుచుఁ జెంగట నుం డఁగ సిగ్గువెందెరల్, దొలఁగఁగఁ ద్రోచి బం ధుగతిఁ దోరపుఁగోర్కులు సందడింపఁగాఁ, దలఁపు లతాంగికన్నె మను తాన కనుంగవ దోయిలించి చూౘపులఁ దలఁబ్రాలు పోసె నృపపుత్రునిపై విరహాగ్ని సాక్షి గాన్. రాజ. చ. ౩. ౧౩౧. (దోయిలించి = దో యిలిగాఁ జేసి అని భావము.)

దోయిలిత్రిర్చు. అ. క్రి. (√దోయిలి.) నమస్క రించు.

రగడ. ఒప్పుగ నుండుయథోక్తసలము యథోక్త కారునకు దోయిలిదీర్చుచు. హంస. ౪. ౨౧౩.

దోర[1]. వి. ౧. రాశి. (శ. ర.)

౨. ఉత్పంక్తి, దొంతర.

గీ. దోర యన దొంతి యనఁగను దొంతర యనఁ, దనరు నుత్పంక్తి...ఆం. భా. ౨. ౩౪.

శా. ఓర న్బట్టినయప్పళాలు కడలం దొప్పారు నేదొప్పలున్, దోరన్ బెట్టిన చంద్రఖండము లు దొంతు ల్గన్నవెన్నప్పముల్. పాంచా. ౪. ౫౯.

ఉ. ఆరయ వాక్యభంగిగ రహస్యపుఁజోటను రాజసన్నిధిన్, నూరిసభాంతరంబులను జొ ప్పడి తప్పక గద్యపద్యముల్, దోరలు పేర్చి నట్లు మదిఁ దోఁపఁగఁ జేయుట సంతతంబు వాౘభారమ కాదె వీని కనుభారతి మాకుఁ బ్రసన్న యయ్యెడున్. మార్క. పీఠి. ౫.

౩. పండఁబాఱినకాయ.

ద్వి. పూపలఁ బిందెలఁ బులుసుదోరలను, దీపా రుఫలముల దీపించుతరుల. నవనాథ. ౫. ౨౦౨ పొ. ౭ పం.

విశ. (పాకోన్ముఖమగుట, వేఁగుట మొదలగు వానిచే) ఎఱ్ఱఁబాఱినది.

ద్వి. ఈపండు కడుదోర యిది పొర మనుచు, నేపున నయ్యింద్రునిభమున కొగవి. రం. రా. ఉ. ౯౩ పొ. ౨౬ పం.

(వ్యవ.) దోరగా వేఁగినగారెలు నా కిష్టము.

ఉ. కన్నుల దోరచాయ లలికంబున శేఁజెమరు ...గల్గునట్లుగాఁ, గన్నియ నిన్నెఁ గూడి రతికాంక్షలు మీఱ సుఖించు టెన్నఁడో, చంద్ర. ౪. ౧౧౧.

జః దోరగాయ, దోరగించు, దోరగిలఁబాఱు, దోరగిలు, దోరపండు, దోరవాఱు.

దోర[2]. విశ. ఒఱగినది. (చూ. దోరగల్లు, దోర పాక, మొ.)

జః దోరగలువడు, దోరగల్లు, దోరపాక.

దోరగలు(ల్లు)వడు. అ. క్రి. (దోరగలు+పడు.) కడుచెదరు.

క. తగులువడి యపుడు వడి సెడి, గగనమణిరథం
బు దోరగలువడి నిలిచెన్. కాశీ. ౧.౧౩౩.

ఆ. సాంధ్యనటనచండచండీశపదహతిఁ, ధరణి
చక్ర మొఱఁగి శరధిఁ గ్రుంగ, దోరగల్లువడి
యె భూరథేతరభాగ, చక్ర మనఁగ నపుడు
శశియుఁ దోఁచె. మనుచ. ౫. ౩౫.

వ...అంబాక నొక్కక్షణంబు లేకుండిన సాక్షా
చ్చక్రంబు దోరగల్లువడు...పి.శకుం. ౩. ౨౭౬.

దోరగల్లు(లు). విణ. (దోర² + కల్లు. త. ఉదిరల్ = అవనతమగు.) ఒడ్డగెడవైనది, ఒకప్రక్కక్రింది క్రాలఁగి మఱియొకప్రక్కపైకి లేచియున్నది.

సీ. ఒకదిక్కు దోరగల్లాఱగి పైఁ బడుదునో
తొలఁగి కమ్ములు మ్రోయ నిల చలింప. హరి.
పూ. ౫. ౧౪౨.

వి. ఒడ్డగెడవు.

చ. కనుఁగవదోరగల్లుల వికారపుఁజూపులఁ గోపు
లానుతోఁడసె దళమెక్కునాలుక తడం
బడుమాటల...శుక. ౩. ౧౧౯.

దోరగాయ. వి. (√దోర¹.) పండఁబాఱినకాయ.

వ...పిందె పూఁప కాయ దోరగాయ పండు...
భాగ. ౮. ౪౪౪.

దోరగించు. స.క్రి. (√దోర¹.) దోరగిల్లఁజేయు. (శ.ర.)

దోరగిలఁబాఱు. అ.క్రి. (√దోరగిలు.) దోరగిలు.

వ...దోస దోరగిలంబాఱె. కాశీ. ౩. ౨౩.

దోరగిలు(ల్లు). అ. క్రి. (√దోర¹.) ౧. ఎఱ్ఱఁబాఱు; పండఁబాఱు.

క. అని విన్నపంబు చేసిన, తనయుల నూరార్చి
వచ్చి దక్షుఁడు తాఁ జెప్పినబుద్ధి వినని శశి
పైఁ, గినిసి కనుంగొనలు దోరగిల నిర్దయుఁ
డై. వరాహ. ౪. ౪౯.

సీ. వెలయ రెండుపలాలు వెల్లుల్లి పాయలు రా
జిల్లఁ దఱిగి దోరగిల వేఁచి...

చ. తొలినడిమానికంపుగని దోరగిలె న్నొగి
లెన్ రథాంగముల్. హ. స. ౪. ౪.

(వ్యవ.) ఆచెట్టుకాయలు దోరగిల్లినవి.

దోరణపుఁగమ్మి. వి. (దోరణము + కమ్మి.) తోరణముకట్టెడికమ్మి, ద్వారముమీఁదియడ్డుకమ్మి. (శ.ర.)

దోరణపుఁబట్టె. వి. (దోరణము + పట్టె.) కపిలెబిల్లక్రిందియడ్డపట్టె. (శ. ర.)

దోరణపుసాటిరిక్క. వి. (దోరణము + సాటి + రిక్క.) అనూరాధానక్షత్రము. (శ. ర.)

దోరణము. వి. (సం. తోరణమ్. ప్రా. తోరణ. క. తోరణవు.) మంగళార్థము ద్వారములు మొదలగువానికి కట్టుమామిడాకులు లోనగువాని దండ, తోరణము.

సీ. తలిరులు దొంగలు చెంగలువలు గూర్చి యం
దముగ నించినదోరణములవలన. అచ్చ. రా.
బాల. ౧౬౬.

సీ. తోరంపుముత్యాలదోరణంబులకాంతి చొ
క్కపుఁ జుక్కలబెక్కు నూప. దశా.
౧. ౨౬౨.

సీ. ఎడ లేక యుండంగ నిడినదోరణములు పె
ల్లు పైఁబడెడుకరళ్లు గాఁగ. యయా. ౪.
౧౫౪, ౭౦.

౨. బహిర్ద్వారము.

పీ...దోరణ మనంగ నవు బహిర్ద్వారము...ఆం.
భా. ౨. ౨౧.

జః దోరణపుఁగమ్మి, దోరణపుఁబట్టె, దోరణపుసాటిరిక్క.

దోరపండు. వి. (దోర¹ + పండు.) పండఁబాఱినకాయ.

చ. క్రమమునఁ బిందెలుం బసరుఁగాయలుఁ
గాయలు దోరపండులుం, గమిసినపండులుం
గెలలు గట్టి తదున్నతశాఖ లన్నియున్.
... ౬. ౭౨.

సీ. ప్రబలంపుగాడ్పుచే రాలినయెలమావిదోర పం డ్లెవ్వరో యేఱినారు. శుక. ౧.౨౫౭.

దోరపాక. వి. (√దోర౨.) ఓరపాక.

సీ. దోరపా కనఁగను నోరపా కనఁగను బాదలి యుంచనఁ బరఁగుచుండు, భిత్త్యథఃకృత గృహాభిధ...ఆం. భా. ౨. ౧౮.

దోరము=దువారము. వి. (సం. ద్వారమ్, ప్రా. దోరం. క. దోర.) ద్వారము. (శ. ర.)

దోరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తోరము, వ్రతాదులందు చేతికి కట్టుకొనెడిదారము.

దోరవాఱు. అ. క్రి. (దోర¹+వాఱు.) ఎఱ్ఱవాఱు, ఎఱ్ఱపడు.

ద్వి. పరిపక్వ మై దోరవాఱి కన్నులకు, నరుదైనవరుఁగులు నప్పడంబులును. అ. మ. క. ౫. ౨౫౭ పా. ౩ పం.

దోరు. అ. క్రి. ౧. చచ్చు.

మ...సింగముల్, కడగొట్టైన మనుబిళ్లు గంతుగోను జింకల్ బిద్దె దోరెం గిటుల్, మడిసెన్ గా అనుపోతులు... సారంగ. ౧. ౧౦౩.

సీ...దుర్వ్యాధితద్విరదవైరిఁ, జేరి తద్దంష్ట్రల దోరినఖరము గాఁ దలఁపకు నన్నని బలిముఖుండు. గీ.పలుక...వేం.పంచ. ౪. ౫౨౦.

ఆ. పెద్దనిదురవోయె బిడ్డ దోరెను గంతు, గొనియె ననుట పేళ్లగును మృతునకు. ఆం. సం. మాన. ౫౩.

౨. (తల మొ.) తిరుగు. (చూ.దోర్చు.) ౩.వ్రాలు. (శ. ర.)

జః దోర్చు.

దోరు(వ)వా. వి. పక్షివిశేషము. (బ్రా. శ. ర.)

సీ. కౌఁజులు పూరేళ్ళు కన్నె లేళ్ళు నెమళ్ళు లావుక ల్దోరువా ల్లకుముకులును. రసిక. ౧. ౬౩.

దోరెము. వి. (క. దోర=త్రాడు. ఇది త్రాడు శబ్దముతో కలిసియే యుండును.) దేఁలకు కట్టుత్రాడు.

వ...బర్విబర్వనిబద్ధాగ్రంబులై కొమరారుదోరెపుఁద్రాళ్లతోడన్ దిరుగుడుల వెడంగువడి ...మనుచ. ౪. ౨౮.

గీ. అఱుత దోరెపుఁద్రాడుచే నత్తె మమరఁ, దళుకుచేఁ దోల్తి వానకోయిలలఁ దునిమి, బైరిచే వెన్కఁ గొంగలబాఱుఁ గొట్టి, సాళువముచేతఁ గుంజెళ్లఁ జీరి నంత. ప్రబంధ. ౨౩౩.

చ. జిలుగు మెఱుఁగు బంగరువిచిత్రపుదోరెపుత్రాటిగజ్జియల్, ఘులు ఘులు ఘల్లు ఘల్లు రనఁగా... డేగ యూర్ధ్వముగఁ జయ్యనఁ బతులపైఁ గడంగినన్. ఇందు. ౨. ౬౯.

దోర్గంతువు. సం=దోర్గడువు. (వాచ.)

దోర్గడువు. సం. విణ. (ఉ) కుంఠితహస్తుఁడు, ఈఁచఁబోయినచేయి గలవాఁడు.

దోర్గ్రాహము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧.బాహువులతో పట్టుకొనునది. ౨. బలిమి కలది. వి. అ. పుం.౧. బాహువును పట్టుకొనుట. ౨. బాహువులను స్తంభింపఁ జేయునొకానొకరోగము.

దోర్చు(రుచు). స.క్రి. (√దోరు.) ౧. (తల) త్రిప్పు, ఇటునటు కదల్చు.

క. విపులాద్రిఁ గూరి మనుజాధిప యాభూవల్లభుండు ధృతి లేమిం జండపవనపతితం బగుపాదపంబు చందంబు దోఁప ధరణిం బడియెన్.

వ. పడియుండి తల దోర్చికొనుచు ని ట్లనియె. భార. స్త్రీ. ౧. ౭౯.

క. ఇలఁ జదికిలఁబడి పలుమఱుఁ దల దోర్చుచు వికృత మగుపద్ధవముగ లాలాజలములు తీఁ

గెలుపొఁగఁగఁ బలుకు నతం డాలిగుత్రిచి పరి
చితర క్తికి. పాండు. ౩. ౯౨.
౨. పడఁగొట్టు, పడఁద్రోయు.
గీ. చెనసి గుణమైన దోషంబు సేయ నేర్చుఁ,
గుకవి కృతులందు దోసంబు గుణము సేయ,
నేరఁ డది యట్ల దొంతులు నేరి నాయి,
దోర్ప నేర్చుఁగా కది యేమి నేర్ప నేర్చు.
కు. సం. ౧. ౨౯.

దోర్దండము. సం. వి. అ. పుం. దండమువంటి బాహువు.

దోర్మధ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. బాహువుల మధ్యభాగము. ౨. మోచేయి.

దోర్మూలము. సం. వి. అ. న. బాహుమూలము, కక్షము, చంక.

దోర్యుద్ధము. సం. వి. అ. న. బాహుయుద్ధము, మల్లయుద్ధము.

దోల=డోల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. డోలి, ఉయ్యాలవంటి యానము. ౨. తొట్ల, ఉయ్యాలతొట్టి. ౩. ఆందోళిక, అందలము. ౪. ఉయ్యాల, ఉద్యానములందుఁ గ్రీడార్థ మగుదోలనయంత్రము. ౫. నీలిచెట్టు. ౬. ఊఁగుట, ఉరియాట; సందేహము. (విల్యమ్సు.)

దోలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఊఁగులాడుట, ఊఁగుట. ౨. శిబిక, పల్లకి. ౩. తొట్ల. ౪. బాలకృష్ణునియుత్సవవిశేషము. (ఇది ఫాల్గున పూర్ణిమనాఁడు జరుగును.)

దోలాయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁగులాడుచున్నది, ఉరియాడుచున్నది. ౨. కుదురు లేనిది, కొందలపడునది, సందేహపడునది. (మనసు.)

దోలాయితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁగులాడినది. ౨. సందిగ్ధమైనది, కుదురు లేనిది. (మనసు.)

దోలాయుద్ధము. సం. వి. అ. న. జయాపజయముల నిశ్చయము తెలియనియుద్ధము.

దోలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. డోలి. ౨. ఉయ్యాల, తొట్ల.

దోలిక=డోలిక.

దోలితము. సం=దోలాయితము.

దోవతి=దోతి. వి. (క. దోతర. త. తోవత్తి. హిం. ధోతీ.) మగవార్లికట్టుబట్ట, పరిధానము. (ఆఁడుదానికట్టుకోకను చీరబు అందురు.
క. మది రోష మొదవ దోవతి, వదలిన బిగియించుకొనుచు... భాగ. ౧౦. ఉ. ౪౬౭.
క. వెడ వీడెడుదోవతియును, బెడతలచేతులు వడంకు పెదవులు తూఁగా, డెడువెంద్రుకలును... ఉ. హరి. ౨. ౭.
సీ. గడితంపు నీర్కావిమడుఁగుదోవతి కటీరస్ఫురత్పీతాంబరంబు గాఁగ. వరాహ. ౯. ౪౬.
కావిదోవతి=కాషాయవస్త్రము, ఎఱ్ఱబట్ట.
సీ. కావిదోవతియును గంకోత్తరీయంబు నిష్టకోలయుఁ జంక నిఱ్ఱితోలు. హర. ౭. ౧౨.

దోవి. వి. ఎఱ్ఱనిబట్ట.
సీ. కటితటీహాటకపటముతోఁ బచ్చచెఱఁగు వల్వపుదోవి రంగు నిల్వ. రా. వి. ౫. ౭౯.

దోశ్శాలి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ప్రశస్తబాహువులచే ప్రకాశించువాఁడు, బలవంతుఁడు.

దోశ్శిఖరము. సం. వి. అ. న. భుజాగ్రము, మూఁపు.

దోష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. రాత్రి. ౨. భుజము.
వ ... ఘర్మకాలదివసఇవ క్షయితదోషః ...
కాదంబరి.

దోషకము. సం. వి. అ. పుం. గోవత్సము,

ఆవుదూడ. (కల్ప.)

దోషకారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) దోషము చేయువాఁడు.

దోషగ్రాహి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) దోషములనే గ్రహించువాఁడు, తప్పు లెన్నువాఁడు, ఖలుఁడు.

దోషజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దోషముల నెఱుఁగువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. పండితుఁడు. ౨ - వాతాదిదోషముల నెఱిఁగినవాఁడు - వైద్యుఁడు.

దోషదృష్టి. సం.విణ. (ఇ) దోషములందే చూపు కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. తప్పులెన్నుటయందు దృష్టి.

దోషభాక్కు. సం. విణ. (జ్) దోషి, దోషము కలవాఁడు.

దోషము. సం.వి.అ.పుం.౧.తప్పు,పొరపాటు.౨.దుష్టత్వము.(ఆహారదోషము మొ.)౩.(న్యాయ.) లక్షణదోషము. ఇది అవ్యాప్తి,అతివ్యాప్తి,అసంభవము అని మూఁడువిధములు.౪. (మీమాంస.) ప్రత్యవాయము, విధ్యతిక్రమమువలనఁ గలుగు అదృష్టభేదము, పాపము. ౫. వాతపిత్తకఫములలో నొకటి. ౬. వాతపిత్తకఫములవికారము. ౭. రాగద్వేషమోహాదికము. ౮. కావ్యదోషము. (ఇది పదదోషము, వాక్యదోషము, అర్థదోషము అనిమూఁడువిధములు. అందు పదదోషములు ౧౭. అప్రయుక్తము, అపుష్టార్థము,అసమర్థము, నిరర్థకము, నేయార్థము, చ్యుతసంస్కారము,సందిగ్ధము,అప్రయోజకము, క్లిష్టము, గూఢార్థకము, గ్రామ్యము, అన్యార్థము, అప్రతీతికము, అవిమృష్టవిధేయాంశము, విరుద్ధమతికరము, అశ్లీలము, పరుషము. వాక్యదోషములు ౨౪. శబ్దహీనము, క్రమభ్రష్టము, విసంధి, పునరుక్తి, వ్యాకీర్ణము, వాక్యసంకీర్ణము, అపూర్ణము, వాక్యగర్భితము, భిన్నలింగము, భిన్నవచనము, న్యూనోపమము, అధికోపమము, భగ్నచ్ఛందము, యతిభ్రష్టము, అశరీరము, అరీతికము, విసర్గలుప్తము, అస్థానసమాసము, వాచ్యవర్జితము, సమాప్తపునరాత్తము, సంబంధవర్జితము, పతత్ప్రకర్షము, అధికపదము, ప్రక్రమభంగము. అర్థదోషములు ౧౮. అపార్థము, వ్యర్థము, ఏకార్థము, ససంశయము, అపక్రమము, భిన్నము, అతిమాత్రము, పరుషము, విరసము, హీనోపమము, అధికోపమము, అసమోపమము, అప్రసిద్ధోపమము, హేతుశూన్యము, నిరలంకృతి, అశ్లీలము, విరుద్ధము, సహచరచ్యుతము.) ౯. గోవత్సము, ఆవుదూడ. ౧౦. దూషణము,ఖండనము. వి. స్. పుం. వ. భుజము, చేయి. (తెలుఁగున దోర్యుగము మొదలగుసమాసములయందు పూర్వపదముగా నుండును. అహోబలపండితీయోక్తరీతిని ప్రథమావిభక్తియందు దోశ్శబ్దమునకు దోషము అనురూపము గ్రహింపఁబడినది.)

దోషలుఁడు. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) దోషయుక్తుఁడు.

దోషాకరుఁడు. సం. వి. అ.పుం. ౧. - రాత్రిని కలిగించువాఁడు-చంద్రుఁడు. ౨. -దోషములకు స్థానమైనవాఁడు- దుష్టుఁడు.

దోషాచరుఁడు. సం.వి.అ.పుం. - రాత్రియందు సంచరించువాఁడు- ౧. చంద్రుఁడు. ౨. రాక్షసుఁడు.

దోషాతనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) మాపటిది, రాత్రిది.

దోషాతిలకము. సం. వి. అ. పుం. - రాత్రికి తిలకమువంటిది - దీపము.

దోషారోపణము. సం. వి.అ.న. దోషారోపము.

దోషారోపము. సం. వి. అ. పుం. దోషమును మోపుట.

దోషాస్యము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రజనీముఖము, ప్రదోషము. ౨.-రాత్రికి ఆస్యమువంటిది - దీపము.

దోషి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) దోషయుక్తము, దోషము కలది.

దోషించు. సం. అ. క్రి. దోషమును పుట్టించు.

దోషికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దోషము కలది. వి. అ. పుం. - వాతాదిదోషములు కలది - రోగము.

దోషైకదృశ్కు. సం. విణ. (శ్) దోషమందే కన్ను కలవాఁడు, దోషములనే వెదకువాఁడు, తప్పు లెన్నువాఁడు.

దోషైకదృశుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) = దోషైకదృశ్కు.

దోస. వి. కర్కటి, ఉర్వారువు.

వ...కాసర గాచె దోస దోరగిలంబా ఔ... కాశీ. ౩. ౨౩.

ఆ. దోసముల్లువంటి తుర్వమం దాత్మను, జూచి యాసల నటు గోసివేసి, వాసనలు దెలిసిన వాఁడెపో బ్రహ్మంబు...వేమన. ౧. ౨౩౦.

(దీని భేదములు:— చేఁదిదోస, నక్కదోస, ములుదోస మొ.)

జః దోసకాయ, దోసతోఁట.

దోసకాయ. వి. (√దోస.) కర్కటీశలాటువు.

ఉ. చూడఁగ దోసకాయలె విశుద్ధయశోధన యన్యచిత్తముల్. పార. ౨. ౬౪.

దోసకారి=దోసి. విణ. (దోసము + కారి.)- దోసముచేయువాఁడు - దుష్టుఁడు; పాపాత్ముఁడు.

సీ. ఆదోసకారి సన్న్యాసి దర్పులఁ గాంచి రోలంబునను దారి యొద్దిగిరియుంచు... నైష. ౭. ౧౩౦.

శా. ఆహా దైవము దోసకారులకె తోడ్పై వచ్చు నెప్పట్టునన్. మనుచ. ౩. ౪౭.

గీ. నిర్గలుం డట్టివానికి నిందమోవఁ, జేసెఁ గా విధి కటకటా దోసకారి, దయ్యమున కేల సత్యంబు దలఁచి చూడ. సారంగ. ౨. ౨౬౩. నీలా. ౩. ౨౦.

దోసతోఁట. వి.(√దోస.)దోసపాదులతోఁ గూడినచేను. (బిడ్డపాపలతో నిండిన యింటిని దీనితోఁ బోల్తురు.)

(వ్యవ.) వారియిల్లు దోసతోఁటవలె చూడ ముచ్చటగా నున్నది.

దోసము. వి. (సం. దోషః. ప్రా. దోసో. క. దోస.) ౧. దోషము, పాపము.

ఉ...పే రడుగం దలంచెదవొ భీమతనూభవ యావిచారముల్, దూరము సేయు మెవ్వరికి దోసము తాఁ దనపేరు సెప్పుట...నైష. ౪. ౫౬.

క. ఎదఁగుదు రగుబత్తిని గొ,ల్చెదఁ బలుపుట్టువులఁ గూరిచినదోసంబుల్, చిదుమంగ... నీలా. ౧. ౧౫.

గీ. దోసమును నపకీర్తియుఁ దొలఁగఁబెట్టి, వాఁడు గురుఁ గాచుకొంటివి నేఁడు నన్ను, సుతునిఁ గాచితి త్రిస్థానశుద్ధి గాను.విక్ర. ౩. ౧౨౯.

౨. నేరము, అపరాధము.

క. చేసినదానికి మాఱుగఁ, జేసినఁ బగ యంతతోడఁ జెడుఁగాక గుణుల్, డాసినయమ్మేలు విడిచి, దోసముఁ బట్టుదురె యెట్టి తుచ్ఛులుఁ జతురా. భార. శాం. ౩.౨౫౪.

ఉ. దోసము పెద్ద లే దనక ధూర్జటి నిష్ఠురకంఠహుంక్రియా,భ్యాసము మై నదల్చి యదయస్థితిఁ గాఁక వెలార్చె... భీమ. ౩. ౧౧.

క...విలాసవతి తన,చేసినదోసమునఁ గాదెశిఖిఁ బడి వీరల్, వాసవపురికిం జని రని,వాసిగఁ దనమేను నిచ్చె వహ్నికి నంతన్.విక్ర. ౬. ౧౨౯.

౩. కీడు, హాని.

క. ఆసాయ్రాణికిఁ జూపుల,దోసము వాయఁగ నగరుధూపంబు మహోల్లాసంబుగ నిడి పూజలు, చేసి జయధ్వనులు నిగుడ శ్రీకర లీలన్. చిత్రభా. ౪. ౨౦. (చూపులదోసము=దృష్టి దోషము.)

౪. కొఱఁత, లోపము.

ఉ. ఆమదిరాక్షిఁ జూచి పరిహాసము మీఱ బలీంద్రుఁ డిప్పు డో, కోమలి నీవు చే నమృతకుంభము పూనినఁ జూచి గోపబాలామణి వంచుఁ బ్రాల్గొనఁ దలంచెద మన్నను నవ్వుచు న్మృగాక్షీమణి బావ నీవు దధిఁ జిల్కఁగ గోపిక నైన దోసమే. దశా. ౨. ౩౫౩.

జ: దోసకారి.

దోసి=దోసకారి. విణ.(సం.దోషీ.)పాపాత్ముఁడు.

ఉ. ఏటికి జాలిఁ బొంద నరు లీక్రియఁ గృష్ణుని కీర్తనంబు పాపాటవులన్ దహింపఁగల దాటకు సందియ మేల యిప్పు డీ,తూఁటరి దోసకారి పెనుదోసి యజామిళుఁ డంత మొందుచుం, బాటిగ విష్ణునామసుతుఁ బల్కుచుఁ గేవలముక్తి కేఁగఁడే. భాగ. ౬. ౧౭౨.

దోసియ(సె). వి. (క. దోసె.) భక్ష్యవిశేషము, అట్టు.

వ...అపూపంబులు ... జిల్లేడుకాయలు దోసియలు సేవియలు... కాశీ. ౪. ౧౭౨.

సీ...జొన్న కండచక్కెరలు దోసెలు వడశ్రేణి పానములతోడ. భీమ. ౧. ౬౧.

ఉ. మంచముఁ జేరి శంభుఁడు కుమారునిఁ దొట్లను బెట్టి నీవు చేలాంచల మేల పట్టుకొనె దవ్వకడం జను మన్న భక్ష్య మిమ్మంచని పోరఁ జంద్రకళ నక్కఱఁ గైనిడఁ గేలఁ ద్రోయుచున్, వంచినదోసె యంచనెడుతోరపుబొజ్జ గణానిఁ గొల్చెదన్. పార్వ. ౧. ౩.

దోసిలి=దోయిలి. వి. ౧. అంజలి.

సీ. అమృతంబువెల్లువ యని నిలింపాదులు మునుకొని దోసిళ్ల ముంచి క్రోల.విక్ర. ౬.౬౯.

౨. నతివిశేషము.

గీ. అల్లొనేరెల్లు నీకు మహానుభావ, మ్రొక్కులివె నీకు మానసమ్యక్కృపాణ, యిదిగొ దోసిలి నీకు లోకైకవీర,యోముదారికుమార ప్రణామ మయ్య. ఇందు. ౩. ౭౭.

దోసిలిప్రాలముద్దుగుమ్మ=తలఁబ్రాలుపోసినభార్య, పాణిగృహీతి.

గీ. అందుఁ దనరారు వీరాఖ్యఁ డైనయొక్క, రౌతు వానికి దోసిలిప్రాలముద్దు,గుమ్మ మదవతి యన నొక్కకొమ్మ గలదు, కమ్మపూవుల రెమ్మ బంగారుబొమ్మ. శుక. ౨. ౫౦౩.

జ: దోసిలించు.

దోసిలించు=దోయిలించు. (శ. ర. √దోసిలి.)

దోస్తి. వి. (హిం.దోస్తీ.) సఖ్యము, ఎక్కువపరిచయము.

వ...తమతమము స్త్రీదులతో సిస్తుగా దోస్తిని జుట్టుముట్టి కోపాటోపంబున. ప్రబంధ. ౪౭౭.

దోస్యము. వి. ప్రసంగము.

చ. తెరువరు లైనయట్టిపరదేశమహీసురు లర్థవాంఛఁ దత్పురమున కేఁగుదేర వెడదోస్యములం బచరించి వారి న్నిర్భరగతి నోడఁ గొట్టుదు.. శుక. ౨. ౪౩౭.

దోష్ణము. సం.వి.అ.పుం. ౧. క్రీడ. ౨. సేవ.

దోష్ణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) బాహువు నందుండువాఁడు. వి. అ. పుం. - బాహువ్యాపారమున నుండువాఁడు, పార్శ్వస్థుఁడు-౧. భృత్యుఁడు, సేవకుఁడు. ౨. క్రీడకుఁడు, ఆటకాఁడు.

దోహజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పిదుకుట వలన పుట్టినది. వి. అ. న. పాలు.

దోహదము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧.గర్భిణ్యభిలాష, వేవిళ్లు. ౨. తరుగుల్మలతాదులకు అకాలమందు పుష్పాదులను పుట్టించు స్త్రీల పాదతాడనాదిక్రియ. (అశోకమునకు దోహదము పాదతాడనము, పొగడకు ముఖసీధువు, గోరంటకు ఆలింగనము, బొట్టుగునకు వీక్షణము, మామిడికి కరస్పర్శము, సంపెఁగకు ముఖరాగము,కొండగోఁగునకు సల్లాపము, వావిలికిఊర్పు, మోరటికి పాట, సురపొన్నకు నవ్వు అని శ. ర.- ప్రేంకణమునకు కరస్పర్శము, పొగడకు మద్యగండూషము, అశోకమునకు పాదతాడనము, బొట్టుగునకు వీక్షణము,గోరంటకు ఆలింగనము, మందారమునకు నర్మవాక్యము, చంపకమునకు మందహాసము, చూతమునకు వక్త్రవాతము- ఊర్పు-, సురపొన్నకు గానము, కొండగోఁగునకు పురోనర్తనము అని మేఘదూత. ౨. ౧౫. మల్లినాథవ్యాఖ్య.) ౩. అకాలపత్రపుష్పోత్పాదకద్రవ్యము. (ఎరువు మొ.) ౪. గర్భము, చూలు. ౫. గర్భలక్షణము. ౬. ఇచ్ఛ. ౭. లాలస, తీవ్రేచ్ఛ.

దోహదలక్షణము. సం. వి. అ. న. ౧. గర్భచిహ్నము. ౨. యౌవనసంధి.

దోహదవతి. సం. వి.ఈ. స్త్రీ. శ్రద్ధాళువు, వేవిళ్లు కలయాఁడుది.

దోహనము. సం. వి. అ. న. ౧. పిదుకుట. ౨. కోరికల నిచ్చుట. ౩. పాలుపిదుకుపాత్రము.

దోహని. సం.వి.ఈ.స్త్రీ. పాలుపిదుకుపాత్రము.

దోహము. సం.వి. అ. పుం. ౧. దోహనము, పాలుపిదుకుట. ౨. దుగ్ధము, పాలు. ౩. పాలుపిదుకుపాత్రము. ౪. (కోరికలు మొదలగువానిని) పూర్తిచేయుట; ఇచ్చుట.

దోహారి. వి. చండాలుఁడు.

సీ. దీవింప నున్నాఁడు తెలిసి దోహారిబంటుఁ
జెవి నక్షమాలికఁ జెరివి ద్విజుఁడు. కాశీ. ౭. ౨౪౦.

దోహాలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఇచ్ఛ. ౨.దోహదము. ౩. ఉత్సాహము.

గీ. అధిప సాలకటంకటు లనఁగఁ జనిన,నాఁటి
వారుఁ బౌలస్త్యులు నాఁగ బరఁగు, నేఁటి
వారు సమానులు నిక్కు మరయ, బాహుబ
లమున సాహవదోహాలమున. నిర్వ. ౩.౩౯.

దోహాలవతి. సం=దోహదవతి.

దోహాలి. సం. విణ. (న్. నీ.న్.) ౧. దోహదము కలది. ౨. ఇచ్ఛకలవాఁడు. ౩. ఉత్సాహము కలవాఁడు.

ఉ. శ్రీరమణీగృహాంగణము చెన్ను వహింప
నలంకరింపఁగా, దోరణముం బ్రదీపమును దో
హాలియై యొదఁగూర్చి నాఁ దగం,జేరి యురంబునందుఁ దులసీవనమాలయుఁ గౌస్తుభంబు నొ,ప్పారఁగ నుల్లసిల్లుహరి యన్నమతిక్కని ధన్యుఁ జేయుతక్. దశకు. ౧. ౧.

వి. ఈ. స్త్రీ. అశోకము.

దోహాపనయము. సం. వి. అ. పుం. -పిదుకుట వలన పొదుఁగును తగ్గించునది- దుగ్ధము, పాలు.

దోహి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దోహనశీలుఁడు, పిదుకువాఁడు. ౨. (కోరిక మొదలగు

వానిని) పూర్తిచేయువాఁడు; ఇచ్చువాఁడు.

దోహితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పాలుపిదుకఁబడినది. (ఆవు మొ.)

దోహ్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -పిదుకఁదగినది-ఆవు.

దోహ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పిదుకఁదగినది. వి. అ. న. పాలు.

దౌ

దౌ=దవు. వి. ౧. దూరప్రదేశము.

సీ. తమరాక ప్రియల కెంతయు దౌల వినరాఁ
బిసాళించుకిట్టుఁదాగాలు మెట్టి. హైజ. ౨. ౪౫.

శా. అప్పు ల్వారిధిచేతఁ బుచ్చికొని కార్యం బై
న మున్గొన్న య,య్యప్పుల్ దౌ చనియుండ్
సవృద్ధికముగా నవార్ధికే తీర్పఁగా, నప్పు
ణ్యాతివిశుద్ధజీవుఁడు...ఒప్పారెన్...ఆము. ౪. ౧౫౮.

క్రి. విణ. దూరముగా. విణ. దూరము. అని (శ.ర.)

శా. మేయుం బచ్చిక మచ్చికం గదిసి నమ్మించుం దనుం బట్టఁ బోఁ, బాయున్ బిట్టల
యించు దౌ దిగుచు నప్పాటన్ మృగం బీ
గతిన్. రామా. ౫. ౧౬౩.

(దీనియామ్రేడితరూపము దౌదౌ.)

శా...అద్దోషాచరుం డల్క న్యాత్మాభ్రష్టుం
డయి దానిఁ ద్రుంచె నడుమం దౌదౌల భ
ల్లంబునన్. భా. రా. యు. ౭౪౯.

దౌకూలము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దుకూలసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. దుకూలముచేత కప్పఁబడినరథము. వ. దుకూలము, సన్నబట్ట.

దౌడ=దవుడ.

(చెక్కిలి,చెంప.)

సీ. ఆశేయిఁ గల నెల్లవారును గోరదౌడలును
నల్లనిమేనుఁ గలనెలంత... సౌచ్చి యుబిదల నీడిఁబికొని పోవ...కనిరి. భార. మా. ౨౫.

సీ. వికృతాననంబులు విరళదంతంబులు నిడుపైనదౌడలునిక్కు మెడలు.ఉ.హరి. ౨.౧౨౨.

గీ. ఉమిసెఁ దుప్పున మొగముపై నొక్కరుండు, బెట్టు నవ్వుచు దౌడలఁ గొట్టె నొకఁడు. హరిశ్చ. ౪. ౧౬౨.

(చెక్కిలి లోపలిభాగము.)

సీ. దౌడ లొండొంటిత్రోఁ దాటించి నెలవుల
జిహ్వ యార్చుచు నగ్నిశిఖలు సెదర.హరి. ఉ. ౯. ౨౨౫.

దౌ(దవు)డు. వి. ౧. జోడన, అశ్వగతివిశేషము. ౨. దండయాత్ర. ౩. పరుగు. (శ.ర.)

దౌత్యము. సం. వి. అ. న=దూత్యము.

దౌరాత్మ్యము. సం. వి. అ. న-దురాత్మభావము-చెడ్డతనము, దుండగము.

దౌ(దవు)రు. వి. ౧. కాంతిగల హారము.

క. హారులు జయపెట్టఁగఁ బరి,చారకు లరచట్టదౌరు సవరింపఁగఁ దు,ర్వారతురంగము నెక్కి యొ,యారంబులఁ జొక్కు జైత్రయాత్రోన్ముఖుఁడై. రా. వి. ౨. ౪౩.

౨. రుచి.

ఆ. చిగురుఁజెట్టుమీఁదఁ జింతపూవులు పూసినిమపండు పండునిమిమ మునను, దౌరు చెడకయుండ దానిని దినవలె...వేమనచాటువు.

౩. కాంతి.

సీ. తళుకొంద నడుదటిదవురుఁ దన్నెడియింద్ర
గోపంపుపాపోసు లేపు చూప.రా. వి. ౫. ౩౫. (శ. ర. పా. దౌరు. ముద్రి. పా.)

దౌర్గత్యము. సం. వి. అ. న. ౧. దారిద్ర్యము. ౨. దుఃఖిత్వము, దుఃఖము కలిగి యుండుట.

దౌర్గము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దుర్గసం

బంధ మైనది. ౨. దుర్గాసంబంధ మైనది.

దౌర్జన్యము. సం. వి. అ. న. దుర్జనభావము, చెడ్డతనము.

దౌర్బలము. సం=దౌర్బల్యము.

దౌర్బల్యము. సం. వి. అ. న. దుర్బలత్వము, అల్పబలము కలిగియుండుట.

దౌర్భాగినేయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దురదృష్టవంతురాలికొడుకు. ౨. మఱఁదొల్లివిదానికొడుకు.

దౌర్భాగ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. దుర్భగభావము, దురదృష్టము. ౨. దుర్భగాభావము, మఱఁదొల్లనిదానిధర్మము, దుర్భగగా నుండుట.

దౌర్భ్రాత్రము. సం. వి. అ. న. దుర్భ్రాతృభావము, సోదరుల అన్యోన్యకలహము. (వ్యతి. సౌభ్రాత్రము.)

దౌర్మంత్ర్యము. సం. వి. అ. న. చెడ్డబోధనము, చెడుకఱపు; దురాలోచనము.

దౌర్మనస్యము. సం. వి. అ. న. ౧. ఖేదాదుల వలన మనస్సు దిటము తప్పి యుండుట, మనస్సు చెడుట. ౨. దుష్టమనస్సు కలిగియుండుట.

దౌర్లభ్యము. సం. వి. అ. న. దుర్లభత, దుర్లభముగా నుండుట.

దౌర్వణము. సం. వి. అ. న. ౧. దూర్వయొక్క రసము. ౨. మృష్టపర్ణము, పరిశుద్ధ మైనఆకు.

దౌర్హార్దము. సం. వి. అ. న. దుర్హృద్ధర్మము, దుష్టహృదయము కలిగి యుండుట; శత్రుత్వము. (వ్యతి. సౌహార్దము.)

దౌర్హృదము. సం. వి. అ. న. చెడ్డహృదయము కలిగి యుండుట; విరోధము.

దౌర్హృదయము. సం. వి. అ. న. దుర్హృదయత్వము, చెడ్డమనస్సు కలిగి యుండుట.

దౌవారికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ద్వారపాలకుఁడు.

దౌశ్చర్యము. సం. వి. అ. న. ౧. దుశ్చరత్వము, చెడ్డనడవడి. ౨. చెడ్డకార్యము.

దౌశ్శీల్యము. సం. వి. అ. న. దుశ్శీలత, చెడ్డనడవడి.

దౌష్కుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. దోశ్చరుఁడు, బాహువులతో సంచరించువాఁడు. ౨. (నీట) బాహువులతో చరించువాఁడు, ఈఁదువాఁడు.

దౌష్కులుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) చెడ్డకులమున పుట్టినవాఁడు.

దౌష్కులేయుఁడు. సం=దౌష్కులుఁడు.

దౌష్ట్యము. సం. వి. అ. న. దుష్టత్వము, చెడ్డతనము.

దౌష్ఠవము. సం. వి. అ. న. దుష్ఠుత్వము, చెడ్డతనము; అడఁకువలేమి. (వ్యతి. సౌష్ఠవము.)

దౌష్యంతి. సం. వి. ఇ. పుం. దుష్యంతునికొడుకు, భరతుఁడు.

దౌస్సాధికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -దుష్టులను సాధించుటయందు నియుక్తుఁడు-౧. ద్వారపాలకుఁడు. ౨. గ్రామాధ్యక్షుఁడు.

దౌహిత్రము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) దుహితృసంబంధ మైనది. వి. అ. న. ౧. దుహితృపత్యము, కూఁతుయొక్కసంతతి. ౨. తిలలు. ౩. కపిలగోవునెయ్యి. ౪. ఖడ్గమృగము. (కల్ప.)

దౌహిత్రాయణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దౌహిత్రునికొడుకు.

దౌహిత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దుహితకూఁతురు, మనుమరాలు.

దౌహిత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దుహితకొ డుకు,మనుమఁడు.

దౌహృదము. సం. వి. అ. న. గర్భిణీలక్షణము, వేవిళ్లు. ("స్వహృదయేన గర్భహృదయేన చ ద్విహృదయేన చద్విహృదయాగర్భిణీ. రఘు. 3. ౧. శ్లో. చూమల్లి. వ్యా. (ద్విహృదయాంచనారీం దౌహృదినీ మాచక్షతే.) శ్లో. సా ప్రాప్తదౌహృదా పుత్రం జనయేతగుణాన్వితమ్,అలబ్దదౌహృదాగర్భే లభేతాత్మని వాభయమ్." సుశ్రుతము. శరీరస్థానము. ౧౫. ౨౦.

దౌహృదిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - రెండుహృదయములు కలది - గర్భిణి, చూలాలు. "ద్విహృదయాంనారీం దౌహృదినీమాచక్షతే." సంగ్రహము. (చూ. సం. రఘు. 3. ౧. మల్లి. వ్యా.)

ద్యా.

ద్యావాక్షమలు. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ద్వి. మిన్నుమన్నులు,ఆకాశమును భూమియును.

ద్యావాపృథివులు. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ద్వి. మిన్నుమన్నులు, ఆకాశమును భూమియును.

ద్యు.

ద్యు. సం. దివ్ శబ్దము సమాసపూర్వపద మగునపుడు వచ్చెడిరూపము. (ద్యుమణి మొ.)

ద్యుగణము. సం. వి. అ. పుం. అహర్గణము,దినసముదాయము.

ద్యుగము. సం. వి. అ. పుం. ఖగము,పక్షి.

ద్యుచరము. సం. వి. అ. పుం. - ఆకాశమున సంచరించునది- ౧. గ్రహము. ౨. పక్షి.

ద్యుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. దీప్తి,కాంతి,తేజస్సు. ౨. వెలుఁగు,కిరణము. 3. శోభ,రూపయౌవనాదిప్రయుక్త మగుదేహకాంతి.

ద్యుతికరుఁడు. సం. విశ. (ఇ. ఈ. అ.) కాంతిని కలిగించువాఁడు. వి. అ. పుం. ధ్రువుఁడు. (కల్ప.)

ద్యుతితము. సం=ద్యోతితము.

ద్యుదళము. సం. వి. అ. పుం. మధ్యాహ్నము, దినమధ్యము. (ఆ. ని.)

ద్యుధుని. సం=ద్యునది.

ద్యునది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆకాశగంగ, మందాకిని.

ద్యుపతి. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆకాశపతి,సూర్యుఁడు. ౨. స్వర్గపతి,ఇంద్రుఁడు.

ద్యుమణి. సం. వి. ఇ. పుం. -దివికి మణివంటివాఁడు-చదలుమానికము, సూర్యుఁడు.

ద్యుమ్నము. సం. వి. అ. న. - దీప్తిని ఇచ్చునది- ౧. ధనము. ౨. బలము. 3. పరాక్రమము.

ద్యుయోషిత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ. ౧. దేవతాస్త్రీ. ౨. అప్సరస.

ద్యులోకము. సం. వి. అ. పుం. దేవలోకము, స్వర్గము.

ద్యువు. సం. విశ. (ఉ.) దేవయుఁడు, జూదరి. (అక్షద్యువు మొ.) వి. ఉ. న. ౧. దినము. ౨. ఆకాశము. 3. స్వర్గము. ౪. ప్రకాశము; కాంతి. పుం. అగ్ని. (మే. ని.)

ద్యుసత్తు. సం=ద్యుసదుఁడు.

ద్యుసదుఁడు. సం. వి. త్. పుం. ౧. దివిషదుఁడు,వేల్పు. ౨. ఆకాశమున నుండుగ్రహము.

ద్యుసరిత్తు. సం. వి. త్. స్త్రీ. ఆకాశగంగ, మిన్నేఱు.

ద్యూ.

ద్యూతకరుఁడు. సం. విణ.(అ. ఈ. అ.)జూదరి, జూద మాడువాఁడు.

ద్యూతకారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. జూదమాడువాఁడు. ౨. జూదమాడించు వాఁడు.

ద్యూతకారుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) =ద్యూతకారకుఁడు.

ద్యూతకృత్తు. సం. విణ.(త్.తీ.త్.)=ద్యూతకరుఁడు.

ద్యూతపూర్ణిమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కోజాగర పూర్ణిమ, ఆశ్వయుజపూర్ణిమ.

ద్యూతప్రతిపత్తు. సం. వి. ద్. స్త్రీ. కార్తిక శుక్లప్రతిపత్తు. (నాఁడు ప్రజలు జూదముతో కాలక్షేపము చేయుదురు.)

ద్యూతబీజము. సం. వి. అ. న. జూద మాడు గవ్వ.

ద్యూతము. సం. వి. అ. పుం. న. జూదము.

ద్యూతసభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. జూదపుటిల్లు. ౨. జూద మాడుసభ.

ద్యూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. జూదము.

ద్యూనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. క్రీడించినది. ౨. స్తుతింపఁబడినది. ౩. సంతోషించినది. ౪. నిద్రించినది. ౫. మదించినది. వి. అ.న. ౧. (జ్యోతి.) లగ్నమునుండి ఏడవరాశి. ౨. క్రీడించుట. ౩. స్తుతించుట. ౪.సంతోషించుట. ౫. నిద్రించుట. ౬. మదించుట.

ద్యో.

ద్యో. సం. వి. ఓ. స్త్రీ. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.) ౧. స్వర్గము. ౨. ఆకాశము.

ద్యోతకము. సం. విణ. (అ.తికా.అ.) ౧. ప్రకాశించునది. ౨. ప్రకాశింపఁజేయునది. ౩. తెలుపునది; స్ఫురింపఁజేయునది.

ద్యోతనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రకాశించునది. ౨. ప్రకాశింపఁజేయునది. ౩. తెలుపునది;స్ఫురింపఁజేయునది. (అ.ఈ. అ.) ప్రకాశింపఁజేయుసాధనము. వి.అ.పుం.దీపము.న.౧. ప్రకాశించుట. ౨. ప్రకాశింపఁ జేయుట. ౩. తెలుపుట; స్ఫురింపఁజేయుట. ౪. వెలుతురు.

ద్యోతనిక. సం.వి. ఆ. స్త్రీ. - గ్రంథభావమును తెలుపునది- వివరణము, వ్యాఖ్య. (విల్యమ్సు.)

ద్యోతమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రకాశించుచున్నది. ౨. స్ఫురించుచున్నది.

ద్యోతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ప్రకాశము; కాంతి. ౨. ఆతపము,ఎండ.

ద్యోతించు. సం. అ. క్రి. ప్రకాశించు.

క. ఆతతమణిరుచిరసభము, ద్యోతింపఁగ...ను. సం. ౨. ౧౪౯.

ద్యోతితము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) ౧. ప్రకాశించినది; ప్రకాశముకలిగినది. ౨. స్ఫురించినది, తోఁచినది. ౩. ప్రకాశింపఁజేయఁబడినది. ౪. స్ఫురింపఁజేయఁబడినది; తెలుపఁబడినది.

ద్యోతిరింగణము. సం=జ్యోతిరింగణము.

ద్యోభూమి. సం. వి. ఇ. పుం. - ఆకాశమే గమనస్థానముగా కలది - పక్షి.

ద్యోభూములు. సం=ద్యావాభూములు.

ద్యోసత్తు. సం. వి. ద్. పుం ౧.- ఆకాశమున నుం డునది - గ్రహము. ౨. - స్వర్గమున నుండు వాఁడు- దేవత, వేల్పు. (రూ. ద్యోసదుఁడు.)

ద్వ్యై

ద్వ్యైత్రము. సం. వి. అ. న. = జ్యోతి. (వాచ.)

ద్ర

ద్రంక్షణము. సం. వి. అ. న. తోలము,తులము, పంద్రెండుమాషములయెత్తు. (వాచ.)

ద్రగడము. సం. వి. అ. పుం. నిదురపోవువారిని లేపుటకు వాయించువాద్యము (త్రి. ని.)

ద్రఢిమ(ము).సం. వి. న్. పుం. దార్ఢ్యము, దిట్ట తనము.

ద్రప్సము. సం. వి. అ. పుం. జలబిందువు, నీటి బొట్టు. న. తోడుపెట్టినకుండలోనియడుగుపె రుఁగు. (తోడుపెట్టినకుండలోనిపైపెరుఁగు అని కొందఱు నీళ్లు కలిసినపెరుఁగు, ఘనేతరదధి. అనికొందఱు.)

ద్రబ్బ=బ్రద్ద. వి.(ఇది బ్రద్దకు వ్యత్యస్తరూపము.) బద్ద, శకలము.

ఉ. దబ్బఱ కొనుమాట వనితామణి కొను మె ఱుంగుజాళువా, గుబ్బలి ఔనికోట వలిగుబ్బె తచన్నవ వేల్పురాచరా,ద్రబ్బల మేలితేట య లరాజముఖీమణివేణికారుచుల్, లిబ్బిపడంతి పట్టి కవలీల జయంబగు దీనిప్రాపునన్. కువ ల. ౩. ౩౧. (ద్రబ్బు. ముద్రి.)

ద్రబ్బెడ. వి. ౧. భక్ష్యవిశేషము.

సీ. ఒకకొన్ని ద్రబ్బెడ లొకకొన్ని తాలింపు లొ కకొన్ని విధముల యొజ్జిచేరు,లు...పాండు. ౪. ౧౨౪.

వ...చలిమిడియును ద్రబ్బెడయు వడయును ను క్కెరలుఁ జక్కెరలును...కాశీ. ౭.౧౭౫.

(ద్రెబ్బెడ. ముద్రి.)

౨. అడుగంటి మాఁడిన అన్నము.

(జడభరతుఁడు.) వ...ఊక తవుడు తెలికపిండి పొట్టు మాఁడు ద్రబ్బెడ యాదిగాఁగల ద్ర వ్యంబులయందు నమృతంబు పగిది రుచిచేసి భక్షించుచు...భాగ. ౫. ౧. ౧౭౭.

వ...కణపిణ్యాకఫలీకరణకుల్మాష స్థాలీపురీషాదీ న్యమృతవదభ్యవహరతి. సం. భాగ. ౫. ౯. ౧౧. ('స్థాలీపురీషం=స్థాలీలగ్నదగ్ధాన్నమ్' అని వ్యాఖ్య.)

ద్రమిళము. సం.వి. అ. పుం. ఒకానొకదేశము. (వాచ.)

ద్రమ్మము. సం. వి. అ. పుం. పదియాఱుపణ ములు, నిష్కమున పదియాఱవవంతు.

శ్లో. వరాటకానాం దశకద్వయం యత్సా కా కిణీ తాశ్చ పణశ్చతస్రః, తే షోడశ ద్ర మ్మ ఇహావగమ్యో, ద్రమ్మైస్తథా షోడశభిశ్చ నిష్కః. లీలావతి. ౨.

ద్రవంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. స్రవంతి, నది. ౨. మూషికపర్ణి, ఎలుకజీడికి.

ద్రవజము. సం. వి. అ. పుం. - ద్రవమునుండి పుట్టినది- గుడము, బెల్లము.

ద్రవత్. సం. (శతృ) ౧. కాఱుచున్న. ౨. కరఁగుచున్న. ౩. పరుగెత్తుచున్న.

ద్రవద్రవ్యము. సం. వి. అ. న. నీటివలె పలు చగా నుండుపదార్థము.

ద్రవపోతము. సం. వి. అ. పుం. గంభారి, గుమ్ముడు.

ద్రవము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పరుగె త్తునది. (అశ్వాది.) ౨. స్రవించునది, కాఱునది. ౩. కరఁగునది. ౪. ద్రవరూపముగా నుండు

నడి, నీటివలె పలుచ నైనది. (స్మృతి. ఘనము.)
వి. అ. పుం. ౧. గమనము, పోక. ౨. పరు
గెత్తుట. ౩. కరఁగుట. ౪. కాఱుట. ౫. వే
గము. ౬. పరిహాసము; స్త్రీపురుషులపరిహాస
ము. ౭. తడి. ౮. రసము. ౯. కషాయము.
౧౦. (నాటక.) విమర్శసంధ్యంగములలోనొకటి,
శోకవేగాదులవలన కలుగుగురుతిరస్కారము.
సా. ద. ౬. ౧౦౩. ౧. తోడుపెట్టినకుండలోని
యఱుగుపెరుఁగు.

ద్రవరస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. లాక్షలక్క.
౨. బంక.

ద్రవాధారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చుళు
కము, పుడిసిలి. ౨. ద్రవద్రవ్య ముంచుపాత్ర
ము. (కల్ప.)

ద్రవించు. సం. అ. క్రి. కాఱు; నీఱుకాఱు.
గీ. కారణము లేక దాపలికను ద్రవించు. భా. ర.
శాం. ౬. ౧౨౯.

ద్రవిడము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అఱవదేశము.
౨. ఆంధ్రకర్ణాటద్రావిడఘూర్జరమహారాష్ట్రులు
నివసించుదేశము.

ద్రవిడి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. స్త్రీలింగరాగములలో
నొకటి. (కల్ప.)

ద్రవిడుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సంకరజాతి
విశేషము, వ్రాత్యక్షత్రియునకు క్షత్రియస్త్రీ
యందుఁ బుట్టినవాఁడు. (వాచ.)

ద్రవిణనాశనము. సం. వి. అ. న. ౧. ధనము
యొక్కనాశనము. ౨. శోభాంజనము, మున
గ. (దీనిని సేవించుటవలన ధనము నశించును.
కావుననే స్మృతినిషిద్ధమని వాచ.)

ద్రవిణము. సం. వి. అ. న. ౧. ధనము, సొమ్ము.
౨. బంగారము. ౩. శరీరబలము. ౪. పరాక్ర
మము. ౫. వాంఛ, కోరిక. (వాచ.)

ద్రవ్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. ద్రువి
కారము, వృక్షవికార మైనది. ౨. ద్రుతుల్య
ము, ఫలపుష్పాదులతో నిండినవృక్షమువలె శుభ
ప్రాప్తికి తగినది, భవ్యము, యోగ్యము.
(ఈయర్థమున నిత్యనపుంసకము.)

శ్లో. ద్రవ్యంజిగీషు మధిగమ్య జడాత్మనోపి నే
తుర్యశస్వినిపదే నియతా ప్రతిష్ఠా. ముద్రా.
౭. ౧౪.

వి. అ. న. ౧. విత్తము, ధనము. ౨. వస్తువు,
పదార్థము; (న్యాయ.) పృథివ్యాది. (ఇవితొమ్మిది.
పృథివి, అప్పు, తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశము,
కాలము, దిక్కు, ఆత్మ, మనస్సు.) ౩. పిత్త
లము, ఇత్తడి. ౪. విలేపనవస్తువు. ౫. విలేప
నము, పూఁత. ౬. ఔషధము, మందు. ౭.
వినయము, అడఁకువ. ౮. జతువు, లక్క. ౯.
మద్యము. ౧౦. నిర్యాసము, బంక.

ద్రవ్యవంతుఁడు. సం. విశే. (త్. వత్. త్.)
ద్రవ్యము కలవాఁడు.

ద్రవ్యవాచకము. సం. విశే. (అ. చికా. అ.)
పదార్థమును తెలుపునది. వి. అ. న. నామము,
విశేష్యము.

ద్రష్ట. సం. విశే. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) ౧. చూచు
వాఁడు. ౨. మనస్సుచే కనుఁగొనువాఁడు.
(ఋషులు మంత్రద్రష్టలు.) ౩. గుణదోష
ములను కనుఁగొనువాఁడు; నిర్ణయకర్త, న్యా
యాన్యాయములు పరిశీలించువాఁడు.

ద్రష్టవ్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూ
డఁదగినది. ౨. దర్శనీయము, చూచుట కిం
పైనది. ౩. మనస్సుచే కనుఁగొనఁ దగినది, గ్ర
హింపఁ దగినది.

ద్రహము. సం. వి. అ. పుం. (వర్ణవ్యత్యయము.)
హ్రదము, లోఁ తైనమడుఁగు. (వాచ.)

ద్రా

ద్రాక్. సం. అవ్య. (తెలుఁగున దీనికి వ్యస్తప్రయోగములు లేవు.) తోడనే, వెంటనే.

గీ. ద్రాగ్విదాహచ్ఛిదావినిద్రాణమదవ, దంజనాలానమూలళయ్యావిధాన, వారణాధోరణాకల్పితోరుశోణ, మృత్తికారాశియో యన మెఱసె సంధ్య. మనుచ. ౩. ౧౭.

ద్రాక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మృద్వీక, దాక్ష.

ద్రాక్షారసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ద్రాక్షపండ్లరసము. ౨. ద్రాక్షసారాయి.

ద్రాఘిమ(ము). సం. వి. న్. పుం. దైర్ఘ్యము, నిడివి.

ద్రాఘిష్ఠము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి దీర్ఘము, అన్నిటికంటె పొడు వయినది.

ద్రాఘీయము. సం. విశ. (స్. యసీ. స్.) దీర్ఘతరము, ఒకదానికంటె పొడు వైనది.

ద్రాణము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పలాయితము, పాఱిపోయినది. ౨. సుప్తము, నిద్రించినది. వి. అ. న. ౧. పాఱిపోవుట. ౨. నిద్ర.

ద్రాప. వి. కవిత్వదోషములలో నొకటి.

ద్వి. ద్రాప ఛందోవిరుద్ధం బాదియగునపలాపప్రలాపోక్తి లాఘవం బనక, వసిఁ గూర్చు కృతులు నావద్దను బెరుఁగుఁ, బిసుకుచందపుబిలిబిలికృతుల్ గృతులె. పండితా. దీక్షా. ఉపో.

ద్రాపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పంకము, అడుసు. ౨. ఆకాశము, మిన్ను.

ద్రాపుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) మూర్ఖుఁడు. వి. అ. పుం. శివుఁడు.

ద్రాబ. వి. (సం. ద్రాపః.) అసారోక్తి.

గీ. ద్రాబ యనఁగ నసారోక్తి దనరుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౧౭.

చ. ...మ్మమ్మ కవితలు లక్షణం బెఱుఁగఁ జాలక ద్రాబలు గూర్చి యల్లుచుక్. కవిసర్ప. ౧. (శ. ర.)

విశ=దేబె. మూర్ఖుఁడు, అధముఁడు; చేతఁగానివాఁడు.

క. మీబుద్ధిబలముప్రాపున, నాబాహుపరాక్రమమున నడచితిమి తుదిక్, గూఁజలచే నిలైతిమి, ద్రాబల మై మీఁదికార్యతంత్రము చెపుఁడీ. నా. పంచ. ౩. ౨౧.

చ. ద్రవిణము వొవ్వఁ గొంట నొర ద్రాబలతో నిడుచుంట భూమి గొం, తవలికి నిచ్చుచుంట...భూధవుఁడు...తనయం దివి మాన్పకొఁ దగుక్. ఆము. ౪. ౨౪౮.

ద్రామిళుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ద్రమిళదేశపువాఁడు. ౨. చాణక్యుఁడు. (ఇతని పూర్వులు ద్రమిళదేశమున నుండిరి.)

ద్రావకకందము. సం. వి. అ. పుం. తైలకందము, ఒకానొక దుంప.

ద్రావకము. సం. విశ. (అ. వికా. అ.) ౧. కరఁగునది. ౨. కరఁగించునది. ౩. మనస్సును హరించునది. ౪. పరుగెత్తించునది. వి. అ. పుం. ౧. వెలిగారము, టంకణము. ౨. చంద్రకాంతమణి. ౩. రసగంధకపాషాణాదులనుండి తీసెడి రసవిశేషము. న. ౧. సిక్థకము, మైనము. ౨. ప్లీహాదుల కుపయోగించు ఔషధవిశేషము. పుం. న. అయస్కాంతము, సూదంటుఱాయి.

ద్రావకరము. సం. వి. అ. న. శ్వేతటంకణము, తెల్లవెలిగారము.

ద్రావకుఁడు. సం. విశ. (అ. వికా. అ.) ౧. దొంగ. ౨. మోసగాఁడు. ౩. విదగ్ధుఁడు, జేర్పరి. ౪. జారుఁడు.

ద్రావణము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పాఱఁ దోలునది. ౨. కరఁగించునది. వి. అ. న.

౧. తఱుమఁగొట్టుట, పాఱఁదోలుట. ౨. కరఁగించుట. ౩. చిల్లగింజ, ఇందుగుకాయ.

ద్రావణీయము. సం = ద్రావ్యము.

ద్రావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. గతి, పోవుట. ౨. వడిగా పోవుట, పరుగెత్తుట. ౩. కాఱుట. ౪. కరఁగుట. ౫. పశ్చాత్తాపము.

ద్రావయితవ్యము. సం=ద్రావ్యము.

ద్రావిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - స్రవించునది- లాల, చొంగ.

ద్రావిడకము. సం. వి. అ. పుం. కచోరము॰. న. బిడలవణము, ఒకదినుసు ఉప్పు.

ద్రావిడము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. ద్రవిడదేశసంబంధమైనది. ౨. ద్రవిడదేశమున పుట్టినది. వి. అ. పుం. కచోరము॰. న. ద్రవిడదేశస్థులభాష.

ద్రావిడి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. చిట్టేలకి॰. ౨. ద్రవిడదేశస్త్రీ.

ద్రావిడుఁడు. సం.వి.అ.పుం.౧. ద్రవిడదేశస్థుఁడు, అఱవదేశప్రజనుఁడు. ౨. ఆంధ్రకర్ణాటఘూర్జరద్రావిడ మహారాష్ట్రిలలో నొకఁడు.

ద్రావితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తఱుమఁగొట్టఁబడినది, పాఱఁదోలఁబడినది. ౨. కరఁగింపఁబడినది.

ద్రావ్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కరఁగింపఁబడుచున్నది. ౨. పరుగెత్తింపఁబడుచున్నది.

ద్రావ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పాఱఁదోలఁ దగినది, పరుగెత్తింపఁ దగినది. ౨. కరఁగింపఁ దగినది.

ద్రి

ద్రింఢు=దిండు.

(దట్టీ.)

సీ. చట్టువం బొకచేతఁ బట్టి ఖడ్గము సంకఁ దగిలించి సురియతోఁ బిగియ ద్రిండు, గట్టిన నునుఁజేల కప్పెంతయును జెన్ను సేయఁగ ...భార. విరా. ౧. ౨౧౧.

సీ. బాలారుణప్రభ పసిమి నూనినభంగి నిండు గొంజిగిచేల ద్రిండు గట్టి. హరి.ఉ.౭.౫౧.

సీ. కుండబొజ్జలక్రింద ద్రిండుగా బిగియించి గడితంపు మడుఁగులు గట్టినారు. నైష. ౪. ౬౩.

(చుట్ట.)

సీ. ముసలాగ్రములు సొన్పి మొదలిపాఁ తగలించి దీర్ఘపాశంబుల ద్రిండు సుట్టి, పెకలించి...భాగ. ౮. ౧౮౩.

ద్రిమ్మరించు. స. క్రి. (కడవలతో) క్రుమ్మరించు.

సీ. అంటె మాచెలి తాన మాడు మంచు ఘటంబు వంచి నీర్తల ద్రిమ్మరించె నొకతె. వసు. వి. ౨. ౪౨. (దిమ్మరించు. బ్రౌ.వా.)

ద్రు

ద్రుకిలిమము. సం.వి.అ.న. దేవదారువృక్షము.

ద్రుగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్రోహము చేయఁబడినది. వి. అ. న. ద్రోహము.

ద్రుఘణము. సం. వి. అ. పుం. ౧. లోహముద్గరము, ఇనుపగుదియ. ౨. పరశువు, గండగొడ్డలి. ౩. భూమిచంపకము, నేలసంపెఁగ॰.

ద్రుఘణుఁడు. సం=ద్రుహిణుఁడు.

ద్రుడ్డు=దుడ్డు౩.

(ముద్గరము.)

గీ. ...ఆలెంక లినుపద్రుడ్ల గుదియలఁ బిడికిళ్ల

రోకళులను, మొత్తి...అచ్చ. రా. యు. ౨౨౪, ౭౨౧.

ద్రుణా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అల్లెత్రాడు, వింటినారి.

ద్రుణము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తేలు. ౨. తుమ్మెద. న. ౧. విల్లు. ౨. కత్తి.

ద్రుణసుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) -కత్తివంటిముక్కు కలవాఁడు-పొడు వైనముక్కు కలవాఁడు.

ద్రుణహము. సం. వి. అ.పుం- కత్తితో కూర్చఁబడినది- కత్తియొఱ.

ద్రుణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. ద్రోణి, కత్తితొట్టి, కత్తిబొక్కెన. ౨. కర్ణజలూక, జెఱ్ఱి. ౩. కచ్ఛపి, ఆఁడుతాఁబేలు.

ద్రుణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కొండెగాఁడు; దుష్టుఁడు.

ద్రుతప్రకృతికము. సం. వి. అ. న. (ఆంధ్ర వ్యాక.) ద్రుతము అంతమందు కలపదము. (ప్రథమాకయిపట్టియొక్క తరము లయిన విభక్తులు ఉత్తమపురుషైకవచనములు భూతతద్ధర్మాద్యర్థక ప్రథమపురుషైకవచనములు ఆశీరాద్యర్థకము లైనయెడుతవర్ణకములు శతృతుమానంతర్యచేదాద్యర్థకములు నేను తానుపదములను వలెప్రభృతులును ద్రుతప్రకృతికములు. ఉదా:- సన్నుఁ, నాచేతఁ, నాతోడఁ, నాకొఱకుఁ, నావలన్, నాకంటెఁ, నాకుఁ, మాలోపలన్, మాయందుఁ, వత్తుఁ,వచ్చెదఁ, వచ్చెఁ, వచ్చుఁ, వచ్చెడుఁ, ప్రసన్నులయ్యెదుఁ, కావుతఁ; కొట్టుచుఁ, కొట్టఁ, కొట్టుడుఁ, కొట్టినఁ, వలెఁ, ఎంతయుఁ, పోలెఁ, అయ్యుఁ మొ.)

ద్రుతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వడికలది. ౨. పాఱిపోయినది. ౩. కరఁగినది. క్రి. విణ. త్వరితము, వేగ. వి. అ. పుం. ౧. తేలు. ౨. ద్రుమము, చెట్టు. ౩. బిడాలము, పిల్లి. ౪. (ఆంధ్రవ్యాక.) ప్రత్యయాగమాత్మక మగునువర్ణము.(దీనియుకారమునకు లోపము బహుళము. ఉదా: వచ్చును, వచ్చుఁ. వచ్చెను, వచ్చెఁ. నాచేతను, నాచేతఁ మొ.)

ద్రుతవిలంబితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వడియును విలంబమును కలది. వి. అ. న. (ఛంద.) వృత్తభేదము.

ద్రుత.ద్రుతవిలంబితరూప మగుఁ దుళ్ళ్వద్యతిన భారయుతంబుగఁజెప్పినఁ.అప్ప.౨౧౮౪.

ద్రుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ద్రవణము, కరఁగుట. ౨. ద్రవము.(గంధకద్రుతి మొ.) ౩.గతి, పోక. ౪. పరుగు, పలాయనము.

ద్రుపదము. సం.వి.అ. న. ౧. కొయ్యతో చేసినపాదుక, పావకోడు. ౨. బొండకొయ్య.

ద్రుపదాత్మజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.-ద్రుపదుని కూఁతురు - ద్రౌపది. (పాండవులభార్య.)

ద్రుపది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. చెట్టువలె దీర్ఘముగా నుండుకాళ్లు కలస్త్రీ.

ద్రుపదుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పాంచాలదేశపురాజు. (ద్రౌపదితండ్రి.)

ద్రుమనఖము. సం. వి. అ. పుం - చెట్టునకు గోరువంటిది - కంటకము,ముల్లు.(శ్లో: ద్రుమనఖము.)

ద్రుమ(మ)రము. సం. వి. అ. పుం. కంటకము, ముల్లు.

ద్రుమము. సం. వి. అ. పుం - కొమ్మలు కలది - ౧. వృక్షము. ౨. పారిజాతవృక్షము.(మే.ని.)

ద్రుమశ్రేష్ఠము. సం. వి. అ. పుం. తాడిచెట్టు.

ద్రుమామయము. సం. వి. అ. పుం. ౧.-చెట్టునకు వ్యాధివంటిది-లాక్ష, లక్క. ౨. వృక్షరోగము.

ద్రుమారి. సం. వి. ఇ. పుం. ఏనుఁగు.

ద్రుమాశ్రయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెట్టును ఆశ్రయించికొని ఉండునది. వి. అ. పుం. సరటము, తొండ. (శా. ని.)

ద్రుముఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కుబేరుఁడు. ౨. ఒకానొక కింపురుషాధీశ్వరుఁడు.

ద్రుమేశ్వరుఁడు. సం. వి. అ. పుం-చెట్లకు ప్రభువు-చంద్రుఁడు.

ద్రుమోత్పలము. సం. వి. అ. పుం. కర్ణికారము, కొండగోఁగు చెట్టు.

ద్రువయము. సం. వి. అ. న. -కఱ్ఱతో చేసినది-మానము, పరిమాణమును తెలుపుసాధనము. (వాచ.)

ద్రువు. సం. వి. ఊ. పుం. -కరఁగునది- బంగారు. ఉ. పుం. ౧. కఱ్ఱ, మ్రాను. ౨. వృక్షము, చెట్టు. ౩. శాఖ, కొమ్మ.

ద్రుసల్లకము. సం. వి. అ. పుం. ప్రియాలవృక్షము, మోరటి చెట్టు. (ఇట్లే: ద్రుమసల్లకము.)

ద్రుహణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బ్రహ్మ.

ద్రుహి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కూఁతురు. (కల్ప.)

ద్రుహిణము. సం. వి. అ. పుం. ముద్గరము, కుట్టుచయినపదుడ్డు.

ద్రుహిణుఁడు. సం. వి. అ. పుం - దుష్టులకు హానిచేయువాఁడు - ౧. బ్రహ్మ. ౨. విష్ణువు. ౩. శివుఁడు.

ద్రుహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్రోహము చేయువాఁడు, హానిచేయువాఁడు. వి. అ. పుం. -ధనాశచేత తండ్రికి ద్రోహము చేయువాఁడు- కొడుకు. (వాచ.)

ద్రూ

ద్రూఘణము. సం. వి. అ. పుం. ద్రుఘణము, ముద్గరము, గుదియ.

ద్రూణము. సం. వి. అ. పుం - హింసించునది - వృశ్చికము, తేలు. (వాచ.)

ద్రే

ద్రేకాణము. సం = ద్రేక్కాణము. (వాచ.)

ద్రేక్కాణము. సం. వి. అ. పుం. (జ్యోతి.) రాశిలో మూఁడవభాగము.

ద్రొ

ద్రొబ్బించు. స. క్రి. (√ద్రొబ్బు.) పడఁద్రోయించు.

సీ. కట్టించి కొట్టించి కాంచినదారులఁ బట్టించి ధట్టించి గట్టుచఱుల, ద్రొబ్బించి నరకాగ్నిఁ దూలించి...ఘటికా. ౩. ౧౪.

ఉ. ముంచితి వార్ధులం గదల మొత్తితి శైలతటంబులందుద్రొబ్బించితి...భాగ. ౭. ౨౦౧.

సీ. శరిషండ్సాఁగ నీచాన వస్నలవాఁడు నీట ద్రొబ్బించిన నెలఁత గాదె. యయా. ౪. ౫౬.

ద్రొబ్బిలు. స. క్రి. (√ద్రొబ్బించు.) పగులఁగొట్టు.

ద్వి. నిబ్బరంబుగ డాసి నెరసి గుండియలు, ద్రొబ్బిలు నటుకంగఁ ద్రొక్కఁ బాదముల. రం. రా. యు. (చి. ని.)

ద్రొబ్బు. స. క్రి. ౧. త్రోయు, గెంటు; త్రోసివేయు.

ఉ...అష్టచక్రంబు నయోమయంబును ధరాధరమూర్తియుఁగాల మేఘతుల్యంబునునైన మందస బలంబున నందఱు ద్రొబ్బి తెచ్చి ...భా. రా. బాల. ౭౩౭.

[illegible] వెడల ద్రొబ్బినఁ, గడు నఱఁడీడి

గిలఁబడఁగఁ గ్రమ్మఁ దపసిం,బుడిసిటిపట్టు
గఁ బట్టుచు, వడి నొకజరఠయును జాను
వాకిట వైచెన్. విప్ర. ౪. ౩౦.

శా. కందర్పత్వరఁ గానలేవనుచు నాకంజాక్షిఁ
బో ద్రొబ్బె...కళా. ౩. ౨౩౫.

౨. పడఁగొట్టు,పడఁద్రోయు.

మ. పరిఖల్ పూడిచి యంత్రముల్ దునిమి
వప్రవ్రాతముల్ ద్రొబ్బి...భాగ. ౧౦. ఉ.
౩౯౮.

ఉ...ఎం,తేరువ ద్రొబ్బ నంతలును నింతలు నై
పడుతన్న భక్ష్య్యతాం,గారశిఖ ప్రతానముల
కై వడి రాలె నురేంద్రగోపముల్. ఆము.
౪. ౧౦౩.

౩. వెడలఁద్రోయు,వెడలఁగొట్టు.

క. తరుణుఁ డగుశీతకరునిన్,మరగి వియల్లక్ష్మి
దన్ను మాని మదుకఁడున్,ఖరకరుఁడు నను
చు ద్రొబ్బిన,కరణిన్ రవి పశ్చిమాద్రికడఁ
గ్రుంకె నృపా. భాగ. ౧౦. పూ. ౧౨౮౮.

ఉ...ఒం,డాడఁగ వద్దు పీనిఁ గపటాత్ముని నిచ్చ
ట నుండనీక పం,డ్లూడఁగ వ్రేసి ద్రొబ్బుఁ డని
యుగ్రతఁ బల్కినఁ గాంత లందఱున్.
వీర. ౨. ౨౮౪. కవిక. ౪. ౯౬.

వి.౧. త్రోయుట,త్రోపు.(చూ.ద్రొబ్బులాడు.)

పోద్రొబ్బు = పోఁగొట్టు; అడఁచు, నశింపఁజేయు.

ఉ...పాతకంబుపో,ద్రొబ్బెదులీలఁ జాల్తియపతు
ల్గనుగొంటిని నుందు రందులన్,సిబ్బెపునిబ్బ
రంపువిగిఁ జిక్కనిచక్కనిగుబ్బగుబ్బెతల్.
హంస. ౧. ౫౨.

జః ద్రొబ్బించు, ద్రొబ్బిలు, ద్రొబ్బుడుపటము, ద్రొ
బ్బులాడు.

ద్రొబ్బుడుపటము. వి. (√ద్రొబ్బు.) మత్స్యగ్ర
హణసాధనవిశేషము, చేఁపలను పట్టుకొనుసా
ధనములలో నొకటి.

గీ. కొడవ తి ఆడకొడమ ద్రొబ్బుడుపటంబు
చాఁప యెత్తైల గూడయు ... హంస. ౪.
౧౭౪.

ద్రొబ్బులాడు. అ. క్రి. (ద్రొబ్బులు+ఆడు.) త్రో
పులాడు.

సీ. పరఁజెఁ ద్రిప్పగ జాఱుపైటలఁ గన్పట్టు
గుబ్బలమిసమిస ద్రొబ్బులాడ.హంస. ౨.
౨౨.

ద్రో

ద్రోగ్ధ. సం.విణ. (ఋ.గ్రీ.ఋ.)ద్రోహము చేయు
వాఁడు.

ద్రోణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ద్రోణపుష్పి, తుమ్మి.

ద్రోణంపచుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్రోణ
మకొలఁది ఆహారపదార్థములను పచనము చే
యువాఁడు.

ద్రోణక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శ్వేతసురస, తెల్ల
వావిలి.

ద్రోణకాకము. సం. వి. అ. పుం. మాలకాకి.

ద్రోణక్షీర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తూమెఁడుపా
లిచ్చెడియావు.

ద్రోణగంధిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - ద్రోణపుష్ప
మువంటివాసన కలది- రాస్న, సన్నరాష్ట్రము.

ద్రోణదుగ్ధ. సం = ద్రోణక్షీర.

ద్రోణదుఘ. సం = ద్రోణక్షీర.

ద్రోణపది. సం.వి. ఈ. స్త్రీ- ద్రోణమువంటి పా
దములు కలది - వికృతముగ నుండు పెద్దపాద
ములు కల స్త్రీ.

ద్రోణపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భూమికదళి.

ద్రోణపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.ఎఱ్ఱగుతుమ్మి.

ద్రోణ(ణా)ము= దోణము. వి. ౧. భుజములకు
ఖలమువచ్చుటకై త్రిప్పుడు పెట్టివానిఉపకరణ

విశేషము.

మ...ద్రోణముల్ దివియుడో ర్దండంబులం జేది
యే,సిరి బోయల్...మనుచ. ౪. ౧౧౧.

౨. చాపకర్షణబలసాధనము.

సీ...చాపకర్షణబలసాధనంబు, ద్రోణ మనంగ
ను దోఁచు...ఆం. భా. ౨.౨౧౨.

౩. తాడిచెట్టు మొ. చీల్చుటకై అక్కడక్కడ
కొట్టిన-చీలలను దిగఁగొట్టు సాధనవిశేషము.
(శ. ర.)

ద్రోణము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నాలుగువందల
విండ్లకొలఁది కలజలాశయము; మడుఁగు. ౨.
బొంతకాకి, మాలకాకి, ౩. తేలు; ఎఱ్ఱతేలు.౪.
ఒకానొకకొండ. ౫.-సస్యములకు ద్రోణముల
నుండి కుమ్మరించినట్లు వర్షము కురియునది – మే
ఘభేదము. ౬.చెట్టు. ౭. తుమ్మి. పుం.న. ౧.
ఆఢకము; తూము. ౨. నాలుగుతూములు. న.
౧.కలశము, కుండ. ౨. కఱ్ఱతొట్టి.౩.బొక్కెన.

ద్రోణముఖము. సం. వి. అ. న. నాలుగువందల
గ్రామములలో మనోహరమును ముఖ్యము నగు
గ్రామము.

ద్రోణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. దోనె, అరి
కె.(ఎత్తుడునీరు పోయుటకై తొలిచి కాలువ
మొదట నుంచెడుతాటిమ్రాను లోనగునది.)
౨. ఆకు లోనగువానితో చేసినదొప్ప, దొన్నె.
౩. జలాధారము. ౪. కఱ్ఱబొక్కెన. ౫. రెం
డుపర్వతములనడిమిపల్లపుప్రదేశము. ౬.కదళి,
అరటి. ౭. నీలి. ౮. పసులు మేయుభూమి,
బీడు. ౯. ద్రోణీజలవణము. ౧౦. చిన్నయోడ.
౧౧.రెండుచేటలకొలఁది,౧౨.అలేళ్లు.(ఆ.ని.)౧౨.
నదీభేదము. ౧౩. జలగడుగువానిసాధనము.
౧౪. దేశవిశేషము. ఈ. స్త్రీ. ద్రోణునిభార్య,
కృపి. ఇ. స్త్రీ. కర్ణజలూక, చెవిదూలిపాము.

ద్రోణీదళము. సం. వి. అ. పుం – దోనెలవంటి
ఆకులు కలది – కేతకి, మొగలి.

ద్రోణీముఖము. సం = ద్రోణముఖము.

ద్రోణీలవణము. సం. వి. అ.న. ద్రోణజలవణము,
ఉపకర్ణాటదేశమున పుట్టుఁలవణవిశేషము.

ద్రోణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. – భరద్వాజుఁడు
ఘృతాచి యనునప్సరసను జూచి మోహమున
తనరేతస్సును ద్రోణమందు విడువఁగా దానియం
దు పుట్టినవాఁడు – ద్రోణాచార్యుఁడు.

ద్రోవది. వి. (సం. ద్రౌపదీ. ప్రా.ద్రావది.) ద్రౌపది,
పాండవులభార్య.

సీ. ఏపురయందును ద్రోవది ప్రీతితో నొక్కొ
క్కయింటఁ దా నొక్కయేఁడు, క్రమమున
నుండంగ...భార. ఆది. ౭. ౧౧౫.

ఉ. ద్రోవది బంధురం బయినక్రొమ్ముడి గ్రమ్మన
విచ్చి వెండ్రుకల్, దావలచేతఁ బూని...
భార. ఉద్యో. ౩. ౧౧౪.

క. భూవరు లెల్లను నొక్కట, ద్రోవదికై తొ
డరి యతనితోఁ బెనఁగి కడుం, జేవ సెడి
పోవునప్పుడు, నీ వచ్చటఁ గలవో లేవో
నిక్కము సెపుమా. భార. విరా. ౪.౨౧౧.
రాఘవ. ౨. ౯౯.

ద్రోహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అనిష్టచింత
నము, కీడు చేయుతలఁపు. ౨. జిఘాంస, హిం
సించునిచ్ఛ. ౩. ఛద్మవధము, కపటముచే చం
పుట. ౪. హింస.

ద్రోహాటుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బైడాల
వ్రతికుఁడు, పరులహింసించుటకై కపటవ్రత
ధారి యగువాఁడు, మోసగాఁడు. ౨. మృగలు
బ్ధకుఁడు, మృగములవేఁటకాఁడు.

ద్రోహి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) ద్రోహము

చేయువాఁడు.

ద్రోహితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్రోహబుద్ధి కలవాఁడు, కీడుతలఁపు కలవాఁడు.

ద్రౌ

ద్రౌణి. సం. వి. ఇ. పుం. అశ్వత్థామ. ఈ. స్త్రీ. ద్రోణి, దోనె; తొట్టి.

ద్రౌణికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. ద్రోణపరిమితి కలధాన్యము చల్లుటకుఁ దగినది. (పొలము.) ౨. ద్రోణముపరిమితి కలధాన్యాదిపదార్థములచే కొనఁబడినది.

ద్రౌపది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ-ద్రుపదునికూఁతురు-ద్రోవది. (పాండవులభార్య.)

ద్రౌపదీస్వయంవరములు. సం. వి. అ. న. బ. వస్త్రవిశేషము.

వ... నాగబంధంబులును బూజాబంధంబులును జలపంజరంబులును గామవరంబులును ద్రౌపదీస్వయంవరంబులును వసంతవిలాసంబులును ...అనుపేళ్లు గలపుట్టంబులు గట్టుకొని ... ద్వా. ౩. ౨౦౬.

ద్రౌపదేయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ద్రౌపది కొడుకు.

ద్వ

ద్వంద్వచరము. సం. వి. అ. పుం – కవలుగా సంచరించునది – చక్రవాకము, జక్కవ.

ద్వంద్వచారి. సం. వి. న్. పుం. = ద్వంద్వచరము.

ద్వంద్వజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వాతపిత్తశ్లేష్మములలో రెండుదోషములవలన పుట్టినది. (రోగము.) ౨. కలహమువలన పుట్టినది. ౩. కవలవలన పుట్టినది; రెంటివలన పుట్టినది; ఇద్దఱవలన పుట్టినది.

ద్వంద్వభావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. విరోధము. ౨. జత యగుట. ౩. దాంపత్యము.

ద్వంద్వభూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కవ యైనది. ౨. సందిగ్ధ మైనది.

ద్వంద్వము. సం. వి. అ. న. ౧. స్త్రీపురుషుల జత. ౨. కవ, జత. ౩. పరస్పరవిరుద్ధము లగు రెంటికవ. (శీతోష్ణాదిః) ౪. రహస్యము. ౫. ఇద్దఱకలహము; కలహము, వివాదము. ౬. సందేహము, అనిశ్చయము. ౭. దుర్గము, కోట. పుం. ౧. ఒకానొకసమాసము. (ఇది ఉభయపదార్థప్రధానము. ఉదా: రామలక్ష్మణులు, తల్లిదండ్రులు మొ.) ౨. రోగవిశేషము. (వాతపిత్తశ్లేష్మములలో రెంటివలన పుట్టినది.) ౩. మిథునరాశి.

ద్వంద్వయుద్ధము. సం. వి. అ. న. ఇద్దఱకు పరస్పరము జరుగుయుద్ధము.

ద్వయము. సం. వి. అ. న – రెం డవయవములు కలది – జత, యుగ్మము.

ద్వయవాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) రెండు మాట లాడువాఁడు, రెండుపక్షములు పలుకువాఁడు, రెండునాలుకలు కలవాఁడు.

ద్వయసము. సం. ప్ర. (ప్రమాణార్థమునవచ్చు తద్ధితప్రత్యయము. ఈప్రత్యయ మంతమందు కలది విశేషణ మగును. స్త్రీలింగమున ఈకారాంతమగును.) బంటి.(ఉదా:-సరస్సు కటిద్వయసము, నది కటిద్వయసి.)

ద్వయాతిగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రజస్తమస్సులను కడచినమనస్సు కలవాఁడు, రజస్తమోగుణములు వీడి సత్త్వప్రధానుఁ డగు పురుషుఁడు.

ద్వయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. జత, కవ.

ద్వా

ద్వాఃస్థితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ద్వారపాలకుఁడు.

ద్వాఃస్థుఁడు. సం.వి.అ.పుం. ద్వారపాలకుఁడు.

ద్వాచత్వారింశత్తమము. సం=ద్వాచత్వారింశము.

ద్వాచత్వారింశత్తు. సం. విశే. (త్) నలువది రెండింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి.త్.స్త్రీ. నలువదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య.

ద్వాచత్వారింశము. సం. విశే. (అ.ఈ.అ.) నలువదిరెండవది.

ద్వాత్రింశత్తమము. సం=ద్వాత్రింశము.

ద్వాత్రింశత్తు. సం. విశే. (త్) ముప్పదిరెండింటియందుండుసంఖ్య కలది. వి. త్. స్త్రీ. ముప్పది రెండింటియం దుండుసంఖ్య.

ద్వాత్రింశము. సం. విశే. (అ. ఈ. అ.) ముప్పదిరెండవది.

ద్వాదశ. సం. విశే. (న్)పండ్రెండు. (తెనుఁగున 'దశ' శబ్దమువలె సమాసపూర్వపదముగా నే యుండును. ద్వాదశవర్షములు=పండ్రెండువత్సరములు.)

ద్వాదశకము. సం. విశే. (అ.శికా.అ.)-పండ్రెండుపరిమాణము కలది - ద్వాదశకదమము = పండ్రెండుపణములశిక్ష. వి. అ. న. పండ్రెండు.

ద్వాదశము. సం.విశే.(అ.ఈ.అ.)పండ్రెండవది.

ద్వాదశవార్షికము. సం.విశే. (అ. ఈ. అ.)౧. పండ్రెండేండ్లవయస్సు కలది. ౨. పండ్రెండేండ్లు జరిగినది. ౩. పండ్రెండేండ్లకు జరుగఁబోవునది; పండ్రెండేండ్ల కొకమాఱు వచ్చునది.

ద్వాదశసాహస్రము. సం. విశే. (అ. ఈ.అ.) పండ్రెండువేలుపరిమాణము కలది; పండ్రెండువేలు. (వాచ.)

ద్వాదశాంగుళము. సం. వి. అ. న. పండ్రెండు అంగుళములకొలఁది, వితస్తి, జేన.

ద్వాదశాంశువు. సం. వి. ఉ. పుం. బృహస్పతి గ్రహము.

ద్వాదశాక్షుఁడు. సం. వి. అ.పుం - పండ్రెండు కన్నులు కలవాఁడు- కార్తికేయుఁడు, కుమారస్వామి. (ఇశ్లే: ద్వాదశలోచనుఁడు.)

ద్వాదశాత్ముఁడు. సం. వి.న్.పుం.సూర్యుఁడు.

శ్లో. ధాతా మిత్రోఽర్యమా రుద్రో వరుణస్సూర్య ఏవచ, భగో వివస్వాన్ పూషాచ సవితా దశమస్స్మృతః, ఏకాదశ స్తథా త్వష్టా విష్ణుర్ద్వాదశ ఉచ్యతే, అరుణోమాఘమాసేతుసూర్యోవై ఫాల్గునేతథా, చైత్రేమాసిచ వేదజ్ఞో వైశాఖే తపనస్స్మృతః,జ్యేష్ఠేమాసి తపేదిన్ద్ర ఆషాఢే తపతే రవిః, గభస్తిశ్శ్రావణే మాసి యమోభాద్రపదే తథా, ఇషే హిరణ్యరేతాశ్చకార్తికేచ దివాకరః, మార్గశీర్షే తపేచ్చిత్రః పౌషే విష్ణుస్సనాతనః,ఇత్యేతే ద్వాదశాదిత్యాః కాశ్యపేయాః ప్రకీర్తితాః. (వాచ.)

ద్వాదశాదిత్యులు. సం.వి. అ. పుం. బ. పన్నిద్దఱుఆదిత్యులు. (చూ. ద్వాదశాత్ముఁడు.)

ద్వాదశాధ్యాయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - పండ్రెండు అధ్యాయములు కలది - జైమిని రచించినపూర్వమీమాంస.

ద్వాదశాయతనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జ్ఞానేంద్రియములు ఐదు కర్మేంద్రియములు ఐదు మనోబుద్ధులు రెండు మొత్తము పండ్రెండును పూజాస్థానములుగా కలవాఁడు- బుద్ధుఁడు.

ద్వాదశాయువు. సం. విశే. (స్)-పండ్రెండేండ్లవయస్సు కలది - వి. స్. పుం. కుక్క.

ద్వాదశాహము. సం. వి. అ. పుం. పండ్రెండవదినము.

ద్వాదశి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పండ్రెండవతిథి.

ద్వానవతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) తొంబదిరెండవది.

ద్వానవతి. సం. విణ. (ఇ) స్త్రీ. తొంబదిరెండింటియందుండు సంఖ్యకలది. వి. ఇ. స్త్రీ. తొంబదిరెండింటియందుండు సంఖ్య.

ద్వానవతితమము. సం=ద్వానవతము.

ద్వాపంచాశత్తమము. సం=ద్వాపంచాశము.

ద్వాపంచాశత్తు. సం. విణ. (త్) ఏఁబదిరెండింటియందుండుసంఖ్య కలది. వి. త్. స్త్రీ. ఏఁబదిరెండింటియందుండుసంఖ్య.

ద్వాపంచాశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఏఁబదిరెండవది.

ద్వాపరము. సం. వి. అ. పుం, న. సందేహము, సంశయము; -వేదప్రామాణ్యాదులయందు సంశయమును కలిగించునది - కృతత్రేతాద్వాపరకలియుగములలో మూఁడవయుగము.

ఉ. కోప మొకింత లేదు బుధకోటికిఁ గొంగుఁ బపిండి సత్యమా,రూపము తారతమ్యము లెఱుంగుస్వతంత్రుఁడు నూతనప్రియా,టోపము లేనినిశ్చలుఁ డిటుల్ కృతలక్షణుఁడై చెలంగఁగా, ద్వాపరలక్షణుం డనఁగ వచ్చునొకో యలఘర్తనందనుఁ. విజ. వి. ౧. ౨౩.

ద్వారక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -ప్రశస్తద్వారములతో ప్రకాశించునది - గుజరాతిదేశమందలి యొకపట్టనము, శ్రీకృష్ణునిరాజధాని.

ద్వారకంటకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తలుపు, కవాటము. (త్రి. ని.) ౨ - తలుపునకు ముల్లువంటిది - తలుపుగడియ. (ఆ. ని.)

ద్వారదర్శి. సం. వి. న్. పుం. - వాకిటనుండి చూచుచుండువాఁడు - ద్వారపాలకుఁడు.

ద్వారదారువు. సం. వి. ఉ. పుం. టేఁకు.

ద్వారపట్టము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కవాటము, తలుపు. ౨. కవాటపుతెర.

ద్వారపాలకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వాకిటికావలివాఁడు, పణిహారి.

ఇతరశ్లో: ద్వారగోప్తుఁడు, ద్వారనాయకుఁడు, ద్వారపాలుఁడు, ద్వారపుఁడు మొ.

ద్వారపిండి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దేహళి, గడప. (వాచ.)

ద్వారబంధము. సం. వి. అ. పుం. ద్వారమునకు అమర్చినప్రానిచట్టము.

ద్వారబలిభుక్కు. సం. వి. జ్. పుం. ౧. కాకి. ౨. పిచ్చుక. (ఆ. ని.)

ద్వారబాహువు. సం. వి. ఉ. పుం. ద్వారబంధపునిడుపుకమ్మి.

ద్వారము. సం. వి. అ. న.ర్. స్త్రీ. ౧. వాకిలి. ౨. ప్రవేశము. ౩. ఉపాయము. ౪. దేహమందలిరంధ్రము. (చెవి, ముక్కు, నోరు మొ.)

ద్వారయంత్రము. సం. వి. అ. న. ౧. తాళము. ౨. తలుపుగడియ.

ద్వారవతి. సం=ద్వారావతి.

ద్వారశాఖ. సం.వి. ఆ. స్త్రీ=ద్వారబాహువు.

ద్వారస్తంభము. సం. వి. అ. పుం. ద్వారబంధపునిడుపుకమ్మి.

ద్వారస్థుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ద్వారపాలకుఁడు, ద్వాస్థుఁడు.

ద్వారావతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ద్వారక, శ్రీకృష్ణునిరాజధాని.(ఇది మోక్షప్రదములగు సప్త

పురములలో నొకటి.)

ద్వారి. సం. వి. న్. పుం=ద్వారపాలకుఁడు.

ద్వారికుఁడు. సం. = ద్వారపాలకుఁడు.(వాచ.)

ద్వావింశతి. సం. విణ. (ఇ) స్త్రీ. ఇరువదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి.ఇ.స్త్రీ. ఇరువదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య.

ద్వావింశతితమము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఇరువదిరెండవది.

ద్వావింశము. సం=ద్వావింశతితమము.

ద్వాషష్టము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) అఱువదిరెండవది.

ద్వాషష్టి. సం. విణ. (ఇ) స్త్రీ. అఱువదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య కలది.వి.ఇ.స్త్రీ. అఱువదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య.

ద్వాషష్టితమము. సం=ద్వాషష్టము.

ద్వాసప్తతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) డెబ్బదిరెండవది.

ద్వాసప్తతి. సం. విణ. (ఇ) స్త్రీ. డెబ్బదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి. ఇ.స్త్రీ.డెబ్బదిరెండింటియం దుండుసంఖ్య.

ద్వాసప్తతితమము. సం=ద్వాసప్తతము.

ద్వాస్థితుఁడు. సం=ద్వాఃస్థితుఁడు.

ద్వాస్థుఁడు. సం=ద్వాఃస్థుఁడు.

ద్వి

ద్వి. సం. విణ. (ఇ) రెండు. (ఇది తెనుఁగున వృత్తియందు పూర్వావయవముగానే యుపయుక్తము. ఉదా: ద్విగుణము, ద్వికము మొ. దీనికి "దశ, వింశతి, త్రింశత్" శబ్దములు పరమగునపుడు నిత్యముగా ఆకార మంతాదేశమగును.ఉదా: ద్వాదశ,ద్వావింశతి, ద్వాత్రింశత్. "చత్వారింశత్,పంచాశత్,షష్టి, సప్తతి, నవతి" శబ్దములు పరమగునపుడు వికల్పముగా ఆకారము అంతాదేశమగును.ఉదా: ద్విచత్వారింశత్, ద్వాచత్వారింశత్ మొ. అశీత్యాది శబ్దములు పర మగునపుడుఆకారమురాదు.ఉదా: ద్వ్యశీతి మొ.)

ద్వికకుత్తు. సం. వి. ద్. పుం. - రెండుమూఁపురములు కలది-లొట్టియ, ఒంటె.

ద్వికకుదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు మూఁపురములు కలది.

ద్వికము. సం.వి.అ.న, ద్వయము. పుం. - రెండు కకారములు కలది - ౧. కాకము, కాకి. ౨. కోకము, జక్కవ.

ద్విగుణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇనుమడియైనది, రెండురెట్లు కలది.

ద్విగుణాకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండుచాళ్లు దున్నఁబడినది. (నేల.)

ద్విగుణితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెట్టింపఁబడినది, ఇనుమడిగా చేయఁబడినది; (గణిత.) రెంటితో గుణింపఁబడినది.

ద్విగుణీకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు రెట్లు చేయఁబడినది. (ఉత్సాహము మొ.)

ద్విగువు. సం.విణ.(ఉ)రెండుగోవులు కలవాఁడు. వి. ఉ. పుం. (వ్యాక.) తత్పురుషసమాసభేదము. (ఇదిసంఖ్యాపూర్వకము. త్రిలోకి మొ.)

ద్విచత్వారింశత్తమము. సం = ద్వాచత్వారింశము.

ద్విచత్వారింశత్తు. సం=ద్వాచత్వారింశత్తు.

ద్విచత్వారింశము. సం = ద్వాచత్వారింశము.

ద్విజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. భార్గి, భారంగి. ౨. రేణుక యనుగంధద్రవ్యము.

ద్విజన్మము. సం. విణ. (న్. న్, ఆ. న్.) రెండుపుట్టుకలు కలది, రెండుమారులు పుట్టినది. వి. న్. పుం. ౧- మొదట గుడ్డుగా జనించి పిదప రూపాంతరము నొందునది- పక్షి, పాము, చేప మొ. ౨- మొదట పుట్టుటయు ఊడి మరల పుట్టుటయు అను రెండుజన్మములు కలది- దంతము, పల్లు.

ద్విజన్ముఁడు. సం. వి. న్. పుం. - మాతృగర్భమున జనించుటయు ఉపనయనసంస్కారమున శుద్ధజన్మము నందుటయు నను రెండుజన్మములు కలవాఁడు - ౧. బ్రాహ్మణుఁడు. ౨. క్షత్త్రియుఁడు. ౩. వైశ్యుఁడు.

ద్విజపతి. సం. వి. ఇ. పుం ౧. - బ్రాహ్మణులకు రాజు - చంద్రుఁడు. ౨. గరుడుఁడు. ౩. శేషాహి, పాఁపఱేఁడు. ౪. కర్పూరము. ౫. ఉత్తమద్విజుఁడు.

ద్విజప్రప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧- పక్షులు నీరు త్రాగుటకు ఏర్పడినచలిపందిరి వంటిది - ఆలవాలము, పాదు. ౨. ద్విజులకై యేర్పఱిచిన చలిపందిరి.

ద్విజప్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - సోమయాగసాధన మగుటచే ద్విజులకు ప్రియమైనది- సోమలత.

ద్విజబంధువు. సం. వి. ఉ. పుం. అపకృష్టబ్రాహ్మణుఁడు. (పుట్టుకచే తప్ప బ్రాహ్మణధర్మములు లేనివాఁడు, జాతిమాత్రబ్రాహ్మణుఁడు.)

ద్విజబ్రువుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అపకృష్టబ్రాహ్మణుఁడు.

ద్విజము. సం. వి. అ. పుం. ౧.- రెండుపుట్టుకలు కలది, మొదట గర్భమునుండియు రెండవమాఱు గ్రుడ్డునుండియు పుట్టునది - పక్షి, పాము, చేప మొ. ౨- ఒకమాఱు ఊడి మరల పుట్టునది - దంతము, పల్లు.

ద్విజముఖ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - బ్రాహ్మణక్షత్త్రియవైశ్యులలో ముఖ్యుఁడు - బ్రాహ్మణుఁడు. (శ్లే: ద్విజాగ్ర్యుఁడు మొ.)

ద్విజరాజము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము. (వాచ.)

ద్విజరాజు. సం. వి.అ. పుం. ౧ - బ్రాహ్మణులకు ప్రభువు-చంద్రుఁడు. ౨. గరుడుఁడు. ౩. శేషాహి. ౪. ఉత్తమద్విజుఁడు.

ద్విజలింగి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) బ్రాహ్మణవేషధారి.వి.న్.పుం.క్షత్త్రియుఁడు. (త్రి.ని.)

ద్విజవాహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. గరుడవాహనుఁడు, విష్ణువు.

ద్విజశప్తము. సం. వి. అ. పుం. - ద్విజులచే శ్రాద్ధాదులందు నిషేధింపఁబడినది - రాజమాషము, బొబ్బర *.

ద్విజాంగి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.- పక్షియాకవంటి వేరు కలది- కటుకరోహిణి*.

ద్విజాగ్ర్యుఁడు. సం=ద్విజముఖ్యుఁడు.

ద్విజాతి. సం. విణ. (ఇ) రెండుజన్మములు కలది. వి. ఇ. పుం. ౧= ద్విజన్ముఁడు. ౨= ద్విజన్మము.

ద్విజాతీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ద్విజసంబంధమైనది. ౨. రెండుజాతులకు సంబంధించినది. ౩. రెండువిధములు కలది.

ద్విజాయని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - దీనిచేత ద్విజుఁడని తెలిసికొనఁబడును - యజ్ఞోపవీతము, జందెము. (త్రి. ని.)

ద్విజిహ్వము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు నాలుకలు కలది వి. అ. పుం. పాము.

ద్విజిహ్వుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧- రెండు నాలుకలు కలవాఁడు - సూచకుఁడు, కొండె

గాఁడు. ౨. -సర్వతుల్యుఁడు- దొంగ; ఖలుఁడు, దుష్టుఁడు.

ద్విజుఁడు. సం. వి. అ. పుం = ద్విజన్ముఁడు.

ద్విజేంద్రుఁడు. సం=ద్విజరాజు.

ఇట్లే: ద్విజేశుఁడు.

ద్విట్టు. సం. వి. ష్. పుం. శత్రువు. (రూ. ద్విషుఁడు.)

ద్విట్సేవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ద్రోహము. ౨. శత్రుసేవ.

ద్వితము. సం.వి. అ. పుం. ౧- రెండుఠకారముల యాకారము కలది- విసర్గము. ౨ - విసర్గశబ్దవాచ్యమగు త్యాగార్థము కలది - స్వాహాకారము. (వాచ.)

ద్వితయము. సం. వి. అ. న. జోడు, ద్వయము.

ద్వితయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ = ద్వితయము.

ద్వితీయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. రెండవతిథి, విదియ. ౨. (వ్యాక.) రెండవవిభక్తి. ౩. పత్ని, భార్య.

(ఉలూచి.) ఉ...అంగభూపతా, కాయలేయం త్రమత్స్య మిపు డెల్లనఁ ద్రెళ్లఁగ నేసి యేలు కో, తీయఁగఁ బంచదార వెనువీయఁగఁ బల్కి-నను ద్వితీయగన్. ౫ జ. వి. ౧. ౫౪.

ద్వితీయకము. సం. విణ. (అ. యకా, యికా. అ.) ౧. రెండవది. ౨. రెండవదినమున వచ్చునది, దినము విడిచి దినము వచ్చునది. (జ్వరాది.)

ద్వితీయాకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండుచాళ్లు దున్నినది, ఇనుమాఱు దున్నినది. (పొలము.)

ద్వితీయాభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ-పసుపునకు రెండవ రూపముగా ప్రకాశించునది - మ్రానిపసుపు.

ద్వితీయాశ్రమము సం. వి. అ. పుం - బ్రహ్మచర్యగార్హస్థ్యవాన ప్రస్థసన్యాసములను నాలుగాశ్రమములలో రెండవది - గృహస్థాశ్రమము.

ద్వితీయికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- రెండవదిగా ఈయఁబడినది - మూలధనమునకు అదనముగా నీయఁబడినది. (వడ్డి లాభము మొ.)

ద్వితీయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రెండవవాఁడు. ౨. సహాయుఁడు.

ఉదా: కృష్ణద్వితీయుఁడు=అర్జునుఁడు. కర్ణద్వితీయుఁడు=దుర్యోధనుఁడు.

ద్విత్రములు. సం. విణ. బ. (అ. ఆ. అ.) రెండు కాని మూఁడుకాని.

ఉదా: ద్విత్రఘటికలు = రెండుమూఁడు గడియలు, ద్విత్రదినములు = రెండుమూఁడుదినములు.

ద్విత్వము. సం. వి. అ. న. ౧. రెంటిధర్మము, సంఖ్యావిశేషము. ౨. (వ్యాక.) ద్విరుచ్చారణము, ఒకదానిని రెండుమాఱులు పలుకుట.

ద్విదండి. సం. అవ్య. ఇ. న. రెండుదండములతో కొట్టుకొనుచు చేసినది. (యుద్ధాది.)

ద్విదళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రెండు శాఖలు కలది. (దర్భపవిత్రాది.) ౨. రెండుదళములు కలది. వి. అ. పుం. కందిగింజ మొ.

ద్విదశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - రెండు పదులు కలది - ఇరువది.

ద్విదామ్ని. సం.వి.ఈ. స్త్రీ. రెండుత్రాళ్లచే కట్టఁదగినదుష్టగోవు, పెంకియావు.

ద్విదేహుఁడు. సం. వి. అ. పుం - రెండువిధము లగుదేహము కలవాఁడు - గజముఖుఁడు, విఘ్నేశ్వరుఁడు.

ద్విదైవతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇద్దఱు దేవతలు కలది. వి. అ. న. విశాఖానక్షత్రము.

ద్విధాకులి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తంగేడుచెట్టు.

ద్విధాగతి. సం. విణ. (ఇ) రెండువిధము లగు

గతి కలది, నీటను నేలను గూడ చరించునది. (జంతువు.) వి. ఇ. పుం. ౧. మొసలి. ౨. కర్కాటకము, ఎండ్రి. (వై. ని.)

ద్విధాతువు. సం. విణ. (ఉ)- రెండు ధాతువులతో - లోహములతో - చేయఁబడినది- కంచు,ఇత్తడి మొ. వి. ఉ. పుం. - దేవగజరూప మగు రెండువిధములు కలదేహము కలవాఁడు - గణేశుఁడు మొ.

ద్విధాత్మకము. సం. విణ. (అ. త్మికా. అ.) రెండువిధము లైనస్వరూపములు కలది. వి. అ. పుం. న. జాతికోశము, జాజికాయ.

ద్విధాలేఖ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు విధములుగా వ్రాయఁదగినది. వి. అ. పుం. హింతాలము, గిఱకతాడు.

ద్వినగ్నకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. స్వభావము చేతనే అనావృతమగు (తోలుకప్పులేని) మగగుతి కలజనుఁడు; దుశ్చర్మరోగము కలవాఁడు.

ద్వినవతము. సం= ద్వానవతము.

ద్వినవతితమము. సం= ద్వానవతము.

ద్వినవతి. సం= ద్వానవతి.

ద్విపంచాశత్తమము. సం= ద్వాపంచాశము.

ద్విపంచాశత్తు. సం= ద్వాపంచాశత్తు.

ద్విపంచాశము. సం= ద్వాపంచాశము.

ద్విపక్షము. సం. వి. అ. పుం - రెండుపక్షములు కలది - ౧. పక్షి. ౨. నెల, మాసము.

ద్విపటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దుప్పటము, వెలగలసన్నివస్త్రము.

శ్లో. పట్టమాత్రమయీసాపి ద్విపటీ క్వ నృపార్పితా. సం. కాశీ. ౧౩. ౭౫.

౨. నిచోళము, దుప్పటి.

ద్విపత్త్రకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చండాలకందము, ఒకానొకదుంప...

ద్విపథము. సం. వి. అ. న. రెండుదారులు కలియు చోటు.

ద్విపద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రెండుపాదములు కలబుఱ్ఱ. అ. న. తెనుఁగున రెండుపాదములు కలపద్యభేదము. (ఈయర్థమున ఇది దర్భాదులలోనిది.)

క. చిన్నన్న ద్విపద కెఱఁగును, బన్నుగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెఱఁగున్, మిన్నంది మొరసె నరసిం, గన్నకవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్. అప్ప. ౨. ౨౭౫.

క. వెలయంగఁ దెనుఁగుబాసను, దలమయ్యెను సీసములును దరువోజలు గీతులు నక్కఱలు ను ద్విపదలు...కవిజనా. ౩. ౧౦.

ద్విపదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రెండు పాదములు కలది. (మనుష్యపక్ష్యాది.)

ద్విపదరాశి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. మిథునము. ౨. తుల. ౩. కుంభము. ౪. కన్య. ౫. ధనుస్సులోని మొదటిసగము. (వాచ.)

ద్విపమదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. గంధద్రవ్యభేదము. ౨. గజమదము.

ద్విపము. సం. వి. అ. పుం. ౧- రెంటితో త్రాగునది, తుండముతో పైకి తీసికొని నోటిలో పోసికొని త్రాగునది - రెంటఁద్రావుడుమెకము, ఏనుఁగు. ౨. నాగకేసరము.

ద్విపరి. సం. అవ్య. ఇ. న. అక్షక్రీడావిశేషము. (పంచిక యనుద్యూతమును ఐదుశలాకలతోఁగాని ఐదుపాచికలతోఁగాని ఆడుదురు. ఇందైదింటిలోను మూఁడు బోరగిలఁగాను లేక వెల్లకిలఁగాను తక్కినవి తద్విపరీతముగాను పడుట.)

ద్విపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వనకోలి, అడవిరేఁగు.

ద్విపాత్తు. సం. వి. ద్. పుం - రెండుకాళ్లు కల జంతువు - ౧. మనుష్యుఁడు. ౨. పక్షి.

ద్విపాద్యము. సం.వి.అ.పుం.న. ద్విగుణదండము, ఇనుమడిశిక్ష.

ద్విపాయి. సం.వి.న్.పుం. ద్విపము,ఏనుఁగు.

ద్విపాస్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. గజముఖుఁడు, వినాయకుఁడు.

ద్విపుట. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. మాలతి, జాజి†.

ద్విపుటము. సం.వి.అ.పుం. ౧. చణకము, సెనగ†. ౨. పరిమళముతో కూడిన తెల్లనిపువ్వులు కలయొకానొకచెట్టు. (వాచ.)

ద్విబిందువు. సం. వి. ఉ.పుం - రెండుసున్నలు కలది - విసర్గము.

ద్విభాషి. సం. విణ. (న్. ణీ.న్.) రెండుభాషలు తెలిసినవాఁడు, దుబాసి.

ద్విభూమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండంతస్తులుకలది, రెండునిలువులు కలది.(మేడ మొ.)

ద్విమాతృకుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ఇద్దఱు తల్లులు కలవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. గణేశుఁడు. ౨. జరాసంధుఁడు.
ఇట్లే : ద్విమాతృజుఁడు.

ద్విమాత్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు మాత్రలు కలది. వి. అ. పుం. దీర్ఘాచ్చు.

ద్విమాష్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు మాషముల పరిమాణము కలది. (బంగారు మొ.)

ద్విముఖ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జలగ. (వాచ.)

ద్విముఖము. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) రెండుముఖములు కలది. వి. అ. పుం. ౧. రాజసర్పము, రెండుతలలపాము. ౨. ఒకానొక కృమిరోగము.

ద్విముఖి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. విషవంతము లగురెండుశిరస్సులు కలసర్పము. ౨. ఉభయతోముఖి యగుగోవు, ఈనుచున్నయావు.

ద్విమూర్ధము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) రెండుతలలు కలది.

ద్విరదము. సం. వి. అ. పుం. ౧ - రెండుదంతములు కలది - ఏనుఁగు. ౨. నాగకేసరము†. (వాచ.)

ద్విరదాంతకము. సం. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు గొంగ, సింహము. (ఇట్లే: ద్విరదాశనము మొ.)

ద్విరశనము. సం. వి. అ. న. దినమునకు రెండు పూఁటలు తినుట.

ద్విరసనము. సం. వి. అ. పుం. ద్విజిహ్వము, పాము.

ద్విరుక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండుమాఱులు చెప్పఁబడినది. వి. అ. న. పునరుక్తి, రెండుమాఱులు చెప్పుట.

ద్విరుక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. పునరుక్తి, రెండుమాఱులు చెప్పుట.

ద్విరేఫము. సం. వి. అ. పుం- రెండురేఫములు కలది- భ్రమరము,తుమ్మెద.

ద్విరేఫారి. సం. వి. ఇ. పుం . -తుమ్మెదకు శత్రువు - చంపకము, సంపెఁగ†.

ద్విర్భావము. సం. వి. అ. పుం—ద్విత్వము.

ద్విర్వచనము. సం. వి. అ. న. రెండుమాఱులు చెప్పుట.

ద్వివచనము. సం. వి. అ. న. (వ్యాక.) రెండింటిని తెలుపుప్రత్యయము.

ద్వివజ్రకము. సం. వి. అ. పుం. (వజ్రమునకు ఎనిమిదికోణము లుండును గాన ఎనిమిది అను సంఖ్యకు సంకేతము) - పదియాఱుకోణములు గలది- ఒకజాతిగృహము. (వాచ.)

ద్వివర్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రెండు సంవత్సరములవయస్సు కలది. (దూడ మొ.)

౨. రెండుఏండ్లు నియోగింపఁబడినది. ౩. రెండు ఏండ్లు పోషింపఁబడినది. ౪. రెండుసంవత్సరములు ఉన్నది; రెండుఏండ్లు నిలిచి యున్నది. ౫. రెండుసంవత్సరములు జరిగినది.

ద్వివర్షిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రెండేండ్లయీడు కలపెయ్య.

ద్వివింశతి. సం=ద్వావింశతి.

ద్వివింశము. సం=ద్వావింశము.

ద్వివేశర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రెండువేసడములు పూన్చినచిన్నబండి, లఘురథము.

ద్విశతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రెండేసినూర్లు, రెండేసివందలు.

ద్విశత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండువందలకు కొనఁబడినది.

ద్విశఫము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) రెండుడెక్కలు కలకాళ్లు కలది, రెండుగా చీలినడెక్కలు కలది. (ఆవు, మేఁక మొ.)

ద్విశీర్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం -రెండుశిరస్సులు కలవాఁడు- అగ్ని.

ద్విషంతపుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరంతపుఁడు, శత్రువులను తపింపఁజేయువాఁడు.

ద్విషత్. సం. శతృ. ౧. ఏవగించుచున్న, అనిష్టముగా తలఁచుచున్న. ౨. విరోధించుచున్న.

ద్విషత్తు. సం. వి. త్. పుం. - ద్వేషించువాఁడు - శత్రువు, పగవాఁడు.

ద్విషష్టము. సం=ద్వావష్టము.

ద్విషష్టి. సం=ద్వావష్టి.

ద్విషష్టితమము. సం = ద్వావష్టము.

ద్విషాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్వేషించునది.

ద్విష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్వేషింపబడినది. వి. అ. న. తామ్రము, రాగి. (వాచ.)

ద్విషుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉభయసుఁడు, రెండుపక్షములందును ఉండువాఁడు.

ద్విష్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఏవగింపఁబడుచున్నది, అనిష్టముగా తలఁపఁబడుచున్నది.

ద్విస్. సం. అవ్య. రెండుమార్లు. (తెలుఁగున దీనికి వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

ఉదా: ద్విరుక్తము, ద్విరాగమనము, ద్విఃప్రోక్షణము మొ.

ద్విసప్తతము. సం = ద్వాసప్తతము.

ద్విసప్తతి. సం = ద్వాసప్తతి.

ద్విసప్తతితమము. సం = ద్వాసప్తతము.

ద్విసమత్రిభుజము. సం.వి.అ.పుం. (క్షేత్రగ.) రెండు సమభుజములు కలత్రిభుజము.

ద్విసహస్రాక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - రెండు వేలకన్నులు కలవాఁడు - ఆదిశేషుఁడు.

ద్విసీత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు చాళ్ళు దున్నినది. (పొలము.)

ద్విస్విన్నాన్నము. సం. వి. అ. న. ద్విवార పక్వతండులము, ఉప్పుడుబియ్యముతో వండిన యన్నము. (కల్ప.)

ద్విహల్యము. సం= ద్విసీత్యము.

ద్విహాయనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రెండేండ్లయీడు కలది. (దూడ మొ.)

ద్విహృదయ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - రెండుహృదయములు - తనహృదయమును శిశుహృదయమును కలది- గర్భిణి, చూలాలు.

ద్వీ

ద్వీపజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్వీపమున పుట్టినది. వి. అ. న- ద్వీపాంతరమున పుట్టినది-

కూడచెట్టు, ఒకజాతిపక్షి క్రౌంచి†.

ద్వీపము. సం. వి. అ. పుం. న. (ద్వి+అప్.) -రెండుదిక్కులనీళ్లు కలది- ౧. దీవి, నీళ్లనడిమి స్థలము, చుట్టును నీరు కలదిబ్బ. ౨. భూభాగవిశేషము. ఇవి పదునెనిమిది. అందుముఖ్యములు ఏడు:- జంబువు, ప్లక్షము, కుశము, క్రౌంచము, శాకము, శాల్మలము, పుష్కరము. ౩. వ్యాఘ్రము, పులి. న - రెండురంగులు కలది - పులితోలు. (వాచ.)

ద్వీపవంతము. సం.వి.త్.పుం.-ద్వీపములు కలది- ౧. సముద్రము. ౨. నదము.

ద్వీపవతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - ద్వీపములు కలది - ౧. నది. ౨. భూమి.

ద్వీపశత్రువు. సం. వి. ఉ. పుం. - వ్యాఘ్రవిరోధి - శతావరి, పిల్లపీఁచర†. (వాచ.)

ద్వీపి. సం. వి. న్. పుం. ౧. పులి. ౨. చిఱుతపులి. ౩. సముద్రము. ౪. నదము.

ద్వీపిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ద్వీపిశత్రువు, పిల్లపీఁచర, శతావరి†.

ద్వీపిచిత్రము. సం. వి. అ. పుం. చిఱుతపులి.

ద్వీపినఖము. సం. వి.అ.పుం. న. ౧. పులిగోరు. ౨. వ్యాఘ్రనఖ మనుగంధద్రవ్యము†.

ద్వీపిని. సం= ద్వీపవతి.

ద్వీపిశత్రువు. సం = ద్వీపశత్రువు.

ద్వే

ద్వేషకుఁడు. సం. విణ. (అ. షికా. అ.) ౧. ఏవగించువాఁడు, అనిష్టముగా తలఁచువాఁడు. ౨. విరోధించువాఁడు.

ద్వేషణము. సం. వి. అ. న. ౧. ద్వేషించుట. ౨. పగ, విరోధము. ౩. ఏవ.

ద్వేషణీయము. సం = ద్వేష్యము.

ద్వేషణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శత్రువు.

ద్వేషము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శత్రుత్వము, పగ. ౨. ఏవ, రోఁత. (అన్నద్వేషము, బ్రహ్మద్వేషము మొ.)

ద్వేషి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ద్వేషించువాఁడు. వి. న్. పుం. శత్రువు, పగవాఁడు.

ద్వేషించు. సం. స. క్రి. అనిష్టముగాఁ దలఁచు, ఏవగించు. అ. క్రి. విరోధించు, పగగొను.

ద్వేష్ట. సం. విణ. (బు. ష్ట్రీ. బు.) ద్వేషించువాఁడు. వి. బు. పుం. శత్రువు, పగవాఁడు.

ద్వేష్టవ్యము. సం =ద్వేష్యము.

ద్వేష్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ద్వేషింపఁదగినది. ౨. ఏవగింపఁదగినది, అసహ్యించుకొనఁదగినది.

ద్వేష్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శత్రువు.

ద్వై

ద్వైగుణికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ). వృద్ధ్యాజీవుఁడు; నూటికి నూఱువంతున వడ్డి పుచ్చుకొనువాఁడు.

ద్వైగుణ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. ద్విగుణభావము, రెండురెట్లగుట. ౨. సత్త్వాదిత్రిగుణములలో రెండుగుణములు గలిగి యుండుట.

ద్వైతము. సం. వి. అ. న. ౧. రెండుగా నుండుట, రెండువిధములుగా నుండుట. ౨. జీవాత్మపరమాత్మలకు భేదము చెప్పెడిమతము. ౩. ఒకవనము.

ద్వైతవాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) జీవాత్మపరమాత్మలకు భేదమును చెప్పువాఁడు.

ద్వైతి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ద్వైతమతా

ద్వైధము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ద్విప్రకారము, రెండువిధములు కలది. వి. అ. న. ౧. రెండువిధములు. ౨. భేదము. ౩. సందేహము. (శ్లో. ఛిన్నద్వైధా యతాత్మానః...గీత. ౫. ౨౫. ఛిన్నద్వైధాః = ఛిన్నసంశయాః అని శ్రీశంకరభాష్యము.) ౪. రాజులసంధ్యాదిషడ్గుణములలో నొకటి, శత్రువులయెడల లోపల నొకవిధముగాను వెలుపల నొకవిధముగాను నుండుట. (ఈద్వైధము చతుర్విధము - ౧. బలాఢ్యు లగునిరువురుశత్రువులనడుమ నుండువాఁడై ఒండొరు లెఱుఁగకుండ ప్రత్యేకము నీవాఁడనని ఇరువురతోడను చెప్పుట. ౨. అధికబలునితో సంధించి దుర్బలునితో విరోధించుట. ౩. శత్రువుయొక్క మంత్రిసామంతాదులతో సంధిచేసికొని యాతనితో కలహించుట. ౪. శత్రువుతో సంధివిగ్రహముల నొనర్చుట కనువగుదుర్గము నాశ్రయించుట. అమరసుధ.) అవ్య. రెండుభాగములుగ, రెండువిధములుగ.

ద్వైధీకృతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. రెండువిధములుగా చేయఁబడినది. ౨. ఎట్లును తోఁపకుండునట్లు చేయఁబడినది. (మనస్సు.)

ద్వైధీభావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రాజుల షడ్గుణములలో నొకటి, ద్వైధము. (శత్రువులయెడల లోపల నొకవిధముగాను వెలుపల మఱియొకవిధముగాను నుండుట.) ౨. రెండువిధములుగా నుండుట. ౩. భేదము. ౪. సందేహము.

ద్వైధ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. రెండువిధములుగా నుండుట. ౨. పైకొకవిధముగాను లోపల మఱియొకవిధముగాను ఉండుట; కపటము. ౩. భేదము. (విల్యమ్సు.)

ద్వైపము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. ద్వీపమునకు సంబంధించినది, ద్వీపమునందలిది. ౨. ద్వీపికి -పులికి- సంబంధించినది. వి. అ. పుం. పులితోలు కప్పినరథము. న. పులితోలు.

ద్వైపాయనుఁడు. సం. వి. అ. పుం - ద్వీపము ఉత్పత్తిస్థానముగా కలవాఁడు - వ్యాసమహర్షి.

ద్వైప్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్వీపమందలిది.

ద్వైమాతురుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - ఇద్దఱు తల్లులబిడ్డఁడు - ౧. వినాయకుఁడు. ౨. జరాసంధుఁడు.

ద్వైమాతృకము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) వర్షజలముచేతను నదీజలముచేతను పండునది. (దేశము.)

ద్వైయహ్నికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రెండహములం దగునది. (ఉత్సవము మొ.)

ద్వైవర్షికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. రెండుసంవత్సరములకు జరుగునది. ౨. రెండుసంవత్సరములవఱకు నుండునది, రెండేండ్లకు సరిపడునది. (ధాన్యము మొ.)

ద్వైవిధ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. రెండువిధములగుట, రెండువిధములుగా నుండుట. ౨. భేదము.

ద్వైసమికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రెండేండ్లయీడు కలది. (దూడ మొ.)

ద్వ్య

ద్వ్యంగుళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండంగుళములపరిమితి కలది. (దారువు.)

ద్వ్యణుకము. సం. వి. అ. న. రెండుపరమాణువులు కారణముగా కలపదార్థము, రెండుపరమాణువులు కలియఁగా నేర్పడినపదార్థము.

ద్వ్యర్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రెండర్థములు కలది. (శబ్దాది.) ౨. రెండుప్రయోజనములు కలది. (కార్యము.)

ద్వ్యక్షి. సం. విణ. (స్. పీ. న్.) రెండక్షములు కలది. (కావ్యాది.)

ద్వ్యశీతము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) ఎనుబది రెండవది.

ద్వ్యశీతి. సం. విణ. (ఇ) ఎనుబది రెండింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. ఎనుబది రెండింటియందుండుసంఖ్య.

ద్వ్యశీతితమము. సం = ద్వ్యశీతము.

ద్వ్యష్టము. సం. వి. అ. న. - వెండిబంగారము లను పొందునది - తామ్రము, రాగి.

ద్వ్యహము. సం. వి. అ. పుం. రెండుదినముల సమాహారము, రెండుదినములు.

ద్వ్యహీనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రెండు దినములచేత సాధింపఁదగినది. (క్రతువు.)

ద్వా

ద్వాద్వ్యముష్యాయణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కన్నతండ్రికిని స్వీకారముచేసికొన్నతండ్రికిని ఇద్దఱికిని పుత్త్రుఁడై యుండువాఁడు.

ద్వ్యాయుష్మము. సం. వి. అ. న. ద్విగుణిత మయినఆయుష్కాలము.

ద్వ్యాహికము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) రెండు దినము లుండునది. (జ్వరాది.)

ధ

ధ. సం. ఒకానొకయక్షరము. వి. అ. పుం. ౧. ధర్మము. ౨. కుబేరుఁడు. ౩. బ్రహ్మ. న. ధనము. (దీనికి తెనుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

ధంధంధణ. వి. భేరీధ్వని కనుకరణము.
దండకము ... భేరిధంధంధణారావముల్ ... దశా. ౪. ౨౩౨.

ధగధగ. వి. ప్రకాశించుట మున్నగువానియం దగుననుకరణము.

క. తొలుకారు మెఱుఁగు కైవడిఁ, దళతళమని మేను మెఱవ ధగధగమనుచున్, గలుముల నీ నెడిచూపులఁ, జెలువంబుల మొదలి టెంకి సిరి పుట్టె నృపా. భాగ. ౮. ౨౬౫.

క. ధగధగయను పదకంబున, నిగనిగ యనుక్రొమ్మెఱుంగు నేత్రపటమునన్, భుగభుగ యను మేపూఁతన్, భగభగ యనిపించె నతఁడు నాహృదయంబున్. కళా. ౨. ౩౮.

విణ. ధగధగ యనుకాంతి కలది. (కర్మధారయ మున నిగాగమము.)

వ... సెలయేటిచిలుపచిలుపనీరు పగలు గగన మణిధగధగనికిరణముల మిగుల సెగ లెగయురవికాంతశిలాతలంబులం దెకతెక నుడుకెత్తి జాలువాఱు... పారి. ౨. ౭౩.

వ... తిరువడికోలలరంధ్రగోళంబుల నుత్కీలంబులై మంజుధగధగనిజగజ్జ్యోతిదీపజాలంబుల... ఆము. ౪. ౩౫.

లయవిభాతి. ధగధగనిదేహరుచి నిగనిగనియుం దనపుఁదగదు దెగడన్ జిగురుజిగి సెగచు మోవిన్. మనుచ. ౪. ౧౧౩.

ధగధగద్ధగలు. వి. ధగధగమని మెఱయుకాంతి. (మునులు.) గీ. ధవళతరదేహధగధగద్ధగలు మెఱయఁ, గదియ నేతెంచునొకభుజంగరబుఁ గనిరి. దశా. ౧. ౨౦౬.

ధగధగాయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి ప్రకాశించునది.

ధగిడి(డీ). వి.(హిం. ధగడా=ఱంకుమగఁడు.) నీచ పురుషుఁడు, దుష్టపురుషుఁడు. (నీచస్త్రీ అని శ. ర.)

సీ...ఖరాబు కూళ బందెలమారి ముండటీపాపా లముద్ద ఘగిడి. సాంస. ౫. ౧౧౩.

చ. చెనఁటి గరాస యీసభను జెప్పినటుల్ మఱి నీవు సేయకుం,డిన విడ రాచకోచ ఘగిడీ యని దిగ్గున లేచె వీఁకతోఁ. అహ. ౧. ౯౫. వేణు. ౩౬.

ఘటకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నలువదిరెండు గురిగింజలయెత్తు. ౨. త్రాసు.

ఘటము. సం. వి. అ. పుం. ౧. త్రాసు; తక్కెడ. ౨. త్రాసుతో చేయునొకదివ్యపరీక్ష. ౩. (జ్యోతి.) తులారాశి. (శ. ర. యందును ఈ క్రిందిప్రయోగమునను స్త్రీలింగరూపము కన్పట్టుచున్నది.)

శ్లో. అహో మే సౌభాగ్యం మమచ భవభూ తేశ్చ పణితా,ఘటాయా మారోప్య ప్రతిఫ లతి తస్యాం లఘిమని. (చాటువు.)

ఘటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ ౧. దట్టి. ౨. గోఁచి; వస్త్రఖండము. (మే. ని. ప్రాఁతవస్త్ర మని కొందఱు.) ౩. గర్భాధానానంతరమున స్త్రీకి కట్టఁదగువస్త్రము. (వాచ.) న్. పుం. ౧. (జ్యోతి.) తులారాశి. ౨. తులాధారకుఁడు, వర్తకుఁడు.

ఘటికము. సం. వి. అ. పుం. న. పదితులములు. (వై. ని.)

ఘటిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నూలిమొలత్రాడు. ౨. ఘటి.

ఘట్టము. సం. వి. అ. పుం. సమూహము. (శ.ర.)

సీ. తురగఘట్టఖలీనధుతఫేనతారకావళి శరత్తా లంబువరుసఁ జూప. ఉ. హరి. ౪. ౨౨౩.

ఘట్టించు –

ఘణంఘణ=ఘణఘణంఘణ. వి. శంఖభేర్యాదిధ్వనుల కనుకరణము.

వ ... శంఖమర్దళపటహభేరీఘణంఘణధ్వనులకు ...దశా. ౨. ౧౬౨.

వ...నిస్సాణంబులఘణఁఘణలు ఘమామిలదిరిక్తులు విజయశంఖంబులఘుమఘుమలు పిరంగులధింధిములు... ప్రబంధ. ౩౭౭.

గీ. అందు భేరీఘణంఘణల్ క్రందుకొనియె. ఉ. రా. ౭. ౧౬౫.

ఘణఘణంఘణ=ఘణంఘణ.

(బలిచక్రవర్తి దండయాత్ర.) గీ. కడమకిన్నర గంధర్వఖచరసిద్ధసాధ్య విద్యాధరాంగనల్ చకిత లగుచు, నేమియైనదొకో తెలియ దుద్దామభీమ,రణరణ ద్భేరిఘణఘణంఘణల నపుడు. దశా. ౨. ౫౫.

ఘత్తూరము. సం. వి. అ. పుం. ఉమ్మెత్త.

ఘత్ర. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. దివి, స్వర్గము. (కే. ని.)

ఘత్రము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడుచెట్టు. న. ౧. గృహము. ౨. ఆకాశము. ౩. త్రాడు, సూత్రము. (కే. ని.)

ఘత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.(కే.ని.)

ఘనంజయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శరీరమందలివాయువులలో నొకానొక ఉపవాయువు. (ఇది మృతకళేబరమును కూడ విడువక వ్యాపించియుండును.) ౨. సర్వవిశేషము. ౩. అర్జునము, మద్ది. ౪. చిత్రమూలము.

ఘనంజయుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. సకలజనపదములను జయించి ధనమును తెచ్చినవాఁడు – అర్జునుఁడు. ౨. సేవించుటవలన ధనము ఇచ్చువాఁడు–అగ్ని. ౩. ఇంద్రుఁడు. (వై. ని.)

ఘనకాముఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ధనము కోరువాఁడు.

ఘనకామ్య. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ధనముసందలికోరిక.

ఘనకేళి. సం. వి. ఇ. పుం – ధనముతో క్రీడించువాఁడు. కుబేరుఁడు.

ధనదండము. సం. వి. అ. న. శొక్క పురదండము, ధనరూప మగుదండనము.

ధనదాక్షి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కుబేరాక్షి అను లత.

ధనదాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ధనమును ఇచ్చువాఁడు, దాత. వి. న్. పుం. - ఉపా సించినవారికి ధనము ఇచ్చువాఁడు - అగ్ని.

ధనదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనమును ఇచ్చువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. కుబేరుఁ డు. ౨. అగ్ని.

ధనధాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధనస్థానము, భాం డాగారము, బొక్కసము.

ధనధారణము. సం. వి. అ. న. ౧. ధనమును ధరించుట. ౨. జమాఖర్చుపుస్తకము. (కే. ని.)

ధనపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. కుబేరుఁడు. ౨. కోశాధ్యక్షుఁడు, బొక్కసముపై అధికారి.

ధనపాలుఁడు. సం. వి. అ. పుం=ధనపతి.

ధనపిశాచి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పిశాచివలె విడు వకుండుధనాశ, ధనమందలియత్యాశ.

ధనప్రయోగము సం. వి. అ. పుం. కుసీదము, ధనము వడ్డికిచ్చి బ్రతుకుట. (వాచ.)

ధనప్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కాకజంబువు, కాకినేరేడు.

ధనము. సం. వి. అ. న. ౧. విత్తము, సొమ్ము. ౨. గోరూపధనము, ఆలమంద. (కే. ని-పూర్వ మెుకప్పుడు గోవులు నాణెములకు బదులుగా క్రయవిక్రయసాధనములుగా నుండుటచే వానికి ధనమని పేరు కలిగెను.)

గీ. అరయ దెస లేక నీధనం బడవిలోనఁ, జెల్లచె దరయ్యె నీ వింత సేపు వుట్టి,యిట్టు లేమఱఁ బాఁడియె యీక్షణంబ, నెదకి వెదకి తెచ్చి సనుఁ బ్రోవవే కుమార. హరి. పూ. ౭. ౩౫. (ప్రాఁత ప్రతుల పా. గోధనము అని క్రొత్త ప్రతి పా.)

౩. మూలద్రవ్యము, సంచి మొదలు. ౪. (జ్యో తి.) ధనిష్ఠానక్షత్రము. ౫. (జ్యోతి.) ధనస్థాన ము, లగ్నమునుండి రెండవస్థానము. ౬.(బీజగ.) కలియఁ గూర్పఁదగినసంఖ్య. (వ్యతి=ఋణము. తీసివేయఁ దగినసంఖ్య.) ౭. ధాన్యాకము, దనియాలు.

ధనవతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధనిష్ఠానక్షత్రము.

ధనస్యకము సం.వి.అ.పుం.గోక్షురము,పల్లేరు.

ధనహారి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. చోరనామక గంధద్రవ్యము. ౨. బలురక్కెస. ౩. నల్లక చోరము. (శ. ర.)

ధనహార్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనముచే వశపఱచుకొనఁ దగినది.

ధనాధిపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కుబేరుఁడు.

ధనాశ్రీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (సంగీ.) రాగిణీ భేదము. (వాచ.)

ధనాసరి. వి. (సం. ధనాశ్రీ.) ౧. ఒకానొకరా గము. (చూ. కిట్టల్.)

ఉ...వరాళి కన్నడ ధనాసరి ఘూర్జరి పూరి బేగడా, యారభి...తగురాగము లింపుమీ ఱఁగన్. చెన్న. ౨. ౨౩౭.

౨. గోఁగులో నొకభేదము. (వా.)

ధని. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ధనము కలవాఁ డు. ౨.ఉత్తమర్ణుఁడు,ధనము వడ్డి కిచ్చువాఁడు. వి. న్. పుం. కుబేరుఁడు. ఈ. స్త్రీ. యువతి. జవరాలు.

ధనిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. యువతి, యౌవన ము కలఆఁడుది. ౨.వర్తకునిభార్య. ౩. ప్రియం గువు, ప్రేంఖణము.

ధనికము. సం. వి. అ. పుం. న. ధాన్యాకము, దనియాలు.

ధనికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మిక్కిలి ధనము కలవాఁడు. ౨. ధనస్వామి, కుబేరుఁడు. ౩. ధనము వడ్డి కిచ్చువాఁడు, ఉత్తమర్ణుఁడు. ౪. వణిక్కు, వర్తకుఁడు.

ధనిష్ఠ. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ఒకానొకనక్షత్రము.

ధనిష్ఠుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనవంతులలో శ్రేష్ఠుఁడు.

ధనీయ. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ధనము కావలె నని కోరుట, అర్హమైనధనాశ.

ధనీయకము. సం. వి. అ. న = ధనికము.

ధనీయకుఁడు. సం.విణ. (అ.యకా, యికా.అ.) కావలసినధనముమాత్రము కోరువాఁడు.

ధనుర్గుణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మూర్వ, చాఁగ†.

ధనుర్దండము. సం. వి. అ. పుం. తొంబదియాఱంగుళములకొలఁది.

ధనుర్ద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. వెదురు†.

ధనుర్ధరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనుస్సు ధరించినవాఁడు, విలుకాఁడు. వి. అ. పుం. దుర్యోధనునిసోదరులలో నొకఁడు.

ధనుర్మాల. సం= ధనుర్గుణ.

ధనుర్మాసము. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు ధనూరాశియం దుండుసెల.

ధనుర్యాగము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక యాగము.

వ...ధనుర్యాగంబు పేరు సెప్పి పుత్తెంచిన ప్రకారంబును నెఱింగించిన... భాగ. ౧౦పూ. ౧౨౦౪.

ఇట్లే: ధనుర్మఖము.

ధనుర్యాసము. సం.వి.అ. పుం. దురాలభ, తీఁటకసింద†.

ధనుర్లత. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. సోమవల్లి, తిప్పతీఁగ.

ధనుర్వృక్షము. సం.వి. అ. పుం. ౧. వెదురు†. ౨. రావి†. ౩. భల్లాతకము, నల్లజీడి†. ౪. తడచెట్టు. (వాచ.)

ధనుర్వేదము. సం. వి. అ. పుం. విలువిద్యను బోధించు ఒకానొక ఉపవేదము.

ధనువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. విల్లు. ౨. ప్రియంగువు, మోరటి†. ౩. నాలుగుమూరలకొలఁది. ౪. (జ్యోతి.) ఒకరాశి. ౫. వింటినారి. స్త్రీ. ౧. విల్లు. ౨. ఉత్తమస్త్రీ. ౩. వింటినారి. (వై. ని.) ఊ. స్త్రీ. ౧. విల్లు. ౨. వింటినారి. (కే.ని.)

ధనుశ్శాఖ. సం.వి. ఆ. స్త్రీ. మూర్వ, చాఁగ†.

ధనుశ్శ్రేణి. సం.వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. మూర్వ, చాఁగ†. ౨. మహేంద్రవారుణి, పెద్దపాఁపర†.

ధనుష్కరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చేత విల్లు కలవాఁడు. (అ. ఈ. అ.) వింటిని చేయువాఁడు.

ధనుష్పటము. సం. వి. అ. పుం. ప్రియాలము, మోరటి†.

ధనుష్పాణి. సం.విణ. (ఇ) విల్లు చేతపట్టినవాఁడు. వి. ఇ. పుం. రాముఁడు. (వై.ని.)

ధనుష్మంతుఁడు. సం.విణ. (త్. మతీ. త్.) ధనుస్సు కలవాఁడు, విలుకాఁడు.

ధనుస్స్తంభము. సం. వి. అ. పుం. (వైద్య.) ధనుర్వాతము, వింటివలె దేహమును వంగునట్లు చేయువాతరోగము.

ధనుస్సు. సం. వి. స్. పుం. న. ౧. విల్లు. (బహువ్రీహిసమాసాంతముల నిది 'ధన్వన్' అగును.

ఉదా:-ప్రవృద్ధధనుఁడు, అభిజ్యధనుఁడు మొ.) ౨. చతుర్హస్తప్రమాణము, నాలుగుమూరల కొలఁది. ౩. (జ్యోతి.) ఒకరాశి. పుం. ప్రియాళువు, మోరటి చెట్టు.

ధనేయకము. సం. వి. అ. న. ధాన్యాకము, దనియాలు.

ధన్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఆమలకి, ఉసిరిక చెట్టు. ౨. దాది, ఉపమాత. ౩. దనియపుమొక్క.

ధన్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనహేతుక మయినది, ధనలాభమును కలుగఁజేయునది; ధనానుకూల మయినది. వి.అ. పుం. ౧. అశ్వకర్ణము, ఇనుమద్ది చెట్టు. ౨. దనియపుమొక్క.

ధన్యవాదము. సం. వి. అ. పుం. ఉపకారము చేసినవారితో ధన్యోఽస్మి - ధన్యుఁడ నైతిని - అనుట; కృతజ్ఞతను సూచించుచు పలుకుట; కృతజ్ఞతను సూచించుమాట.

ధన్యాకము. సం. వి. అ. న. దనియపుమొక్క, కొత్తిమిరి చెట్టు.

ధన్యాసి. సం. వి. (స్త్రీ.) ఇరువదినాలుగు స్త్రీరాగములలో నొకటి. (కిట్టెల్. కాని సంస్కృతనిఘంటులలో కానరాదు.)

సీ...బిలహరి కురంజి ధన్యాసి పూర్వగౌళ
వరాళి నాట భల్లాతకి...హంస. ౫.౧౨౩.

సీ. దేవక్రియ కురంజి దేశాక్షి రామక్రియాం
ధాళి నాట ధన్యాసి పూర్వ,గౌళ ... ప్ర
బంధ. ౯౫. మత్స్యపు. ౫. ౫౪.

ధన్యుఁడు. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శ్లాఘ్యుఁడు. ౨.సుఖము కలవాఁడు. ౩. సుకృతి, పుణ్యము చేసికొన్నవాఁడు, అదృష్టవంతుఁడు. ౪. ధనమును పొందినవాఁడు. ౫. ఇష్టకార్యము నెఱవేర్చుకొనినవాఁడు, కృతార్థుఁడు. ౬. ఔదార్యము కలవాఁడు. (వై. ని.)

ధన్యేయము. సం = ధన్యాకము. (వై. ని.)

ధన్వంతరము. సం. వి. అ. న. నాలుగుమూరల కొలఁది కలపరిమాణవిశేషము. (వాచ.)

ధన్వంతరి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. దేవవైద్యుఁడు నేల్పువెజ్జు. (ఆయుర్వేదము రచించినవాఁడు.) ౨. సూర్యుఁడు. (వై. ని.)

ధన్వంతరిగ్రస్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కటుకరోహిణి చెట్టు.

ధన్వదుర్గము. సం. వి. అ. న. నలుప్రక్కల ఐదుయోజనములమరుభూమి కలకోట.

ధన్వధి. సం. వి. ఇ. పుం. వింటిగవుసెన, విల్లు ఉంచుసంచి.

ధన్వనము. సం = ధనుర్వృక్షము.

ధన్వము. సం. వి. న్. పుం. న. ౧. నిర్జలభూమి, మరుదేశము, ఎడారి. ౨. విల్లు; ఎనిమిదిహస్తములపొడువు కలవిల్లు. (వై. ని.)

ధన్వయాసము. సం. వి. అ. పుం. దురాలభ, తీఁటుకపింద చెట్టు.

ధన్వి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. దనుర్ధరుఁడు, విలుకాఁడు. ౨. విదగ్ధుఁడు, నేర్పరి. వి. న్. పుం. ౧. అర్జునుఁడు. ౨.(జ్యోతి.) ధనూరాశి. ౩. అర్జునము, మద్ది చెట్టు.

ధమనము. సం. వి. అ. పుం. నలము, కిక్కసకసవు చెట్టు. పుం. న. నాసానాళము, ముక్కుఁగ్రోవి.

ధమని. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧ - గొట్టమువలె నుండునది - బోలునరము, నాడి. ౨. (అగసాలెవాని) ఊఁదుగొట్టము; కొలిమితిత్తి. ౩. కంఠము. ౪. నాడిక, ఒకదినుసుకూరాకు చెట్టు. ౫. నలి, గువ్వగుత్తిక అనుగంధద్రవ్యము చెట్టు. ౬. హాటవిలాసిని, నఖ మనుగంధద్రవ్యము చెట్టు. ౭. హ

రిద్ర, పసుపుకొ. ౮. పృశ్నిపర్ణి, కోలపొన్న కొ.

ధమనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. కొలిమితిత్తి నూఁదువాఁడు. ౨. క్రూరుఁడు. వి. అ. పుం. అగ్ని. (మే. ని, కే. ని.)

ధమామీా. వి. వాద్యవిశేషము.

వ...నిస్సాణంబులధణంధణలు ధమామీాలడిం డిమ్ములు విజయశంఖంబులఘుమంఘుమలు పిరంగులధింధిమ్ములు... ప్రబంధ. ౭౮౭.

ధమ్మిల్లము. సం. వి. అ. పుం. కొప్పు, సంయతకేశములు; లోపల పువ్వులు తుఱిమి పైని ముత్తెములు లోనగువానిచే నలంకరించి ముడిచిన కేశకలాపము.

ధయనము. సం. వి. అ. న. పానము, త్రాగుట. (వై. ని.)

ధర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧- సమస్తమును ధరించునది- భూమి. ౨. స్త్రీలగర్భాశయము. ౩. మేదస్సు, ఎముకలలోనిక్రొవ్వు. ౪. రక్తనాళము.

ధరణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధరించునది, తాల్చునది. (అ. ఈ. అ.) ధరించుసాధనమైనది. వి. అ. పుం. ౧. హిమాలయపర్వతము. ౨. లోకము. ౩. స్థలము. ౪. సేతువు. ౫. ధాన్యము. ౬. అర్కము, జిల్లేడుకొ. ౭. స్తనము, చన్ను. న. ౧. ధరించుట, ధారణము, తాల్చుట. ౨. వలువదిరెయెనిమిదియవలయెత్తు.

శ్లో. తుల్యా యవాభ్యాం కథితాత్ర గుంజా వల్లస్త్రిగుంజో ధరణంచ తేఒష్టౌ.లీలావతీ గణితము.

౩. ఆధారము, ఆదరువు; ఆశ్రయము. ౪. పదునాఱుమాషములవెండియెత్తు. (వై. ని.)

ధరణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. భూమి, నేల. ౨. రక్తనాళము, నాడి. ౩. శాల్మలి,బూరుగుకొ. ౪. ఒకదినుసుకందకొ.

ధరణి(ణీ)కందము. సం. వి. అ. పుం. కందానువు, ఒకదినుసుకందకొ.

ధరణి(ణీ)కీలకము. సం. వి. అ. పుం. - భూమికి కీలకము-మేకు- వంటిది - పర్వతము. (వాచ.)

ధరణి(ణీ)జ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భూపుత్రి, సీత. (ఇశ్లే: ధరణిసుత మొ.)

ధరణి(ణీ)జాని. సం. వి. ఇ.పుం- ధరణి జాయగా కలవాఁడు - భూపతి, రాజు.

క. దాని కహింసయ మూలము, దానన హరిప్రీతుఁ డగు నతం డన ధరణీజానీ క్షేత్రజ్ఞుం డనఁగా నొక్కఁడ యగుట దెలియఁగా వలయుఁ గడుకొ.భార. శాం.౬.౪౫౯.

ధరణి(ణీ)జుఁడు. సం. వి. అ. పుం.- భూపుత్త్రుఁడు –౧. అంగారకుఁడు. ౨. నరకాసురుఁడు.

ఇశ్లే : ధరణిపుత్త్రుఁడు, ధరణీపుత్త్రుఁడు, ధరణిసుతుఁడు, ధరణీసుతుఁడు మొ.

ధరణి(ణీ)ధరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పర్వతము, కొండ. ౨. ఆదికూర్మము. ౩. దిగ్గజము.

ధరణి(ణీ)ధరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆదిశేషుఁడు. ౨. విష్ణువు. ౩. శివుఁడు. ౪. రాజు.

ధరణి(ణీ)పతి. సం. వి. ఇ. పుం. భూపతి,రాజు.

ధరణి(ణీ)పూరము. సం. వి. అ. పుం. సముద్రము. (అ. ని.)

ధరణి(ణీ)ప్లవము. సం=ధరణీపూరము. (త్రి.ని.)

ధరణి(ణీ)భృతము. సం.వి.అ. పుం. పర్వతము.

ధరణి(ణీ)భృతుఁడు. సం.వి.త్. పుం. ౧.రాజు. ౨. విష్ణువు. ౩. శేషుఁడు.

ధరణి(ణీ)భృత్తు. సం. వి. త్. పుం. ౧. కొండ ౨. రాజు. ౩. విష్ణువు ౪. శేషుఁడు.

ధరణీ(ణీ)రుహము. సం. వి. అ. పుం. చెట్టు.

ధరణి(ణీ)సురుఁడు. సం. వి. భూదేవుఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు.

ధరణీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధరింపఁ దగినది.

ధరణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సూర్యుఁడు.

ధరత్. సం. శతృ. ధరించుచున్న.

ధరమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధరించుచున్నది.

ధరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధరించునది, తాల్చునది. వి. అ. పుం. ౧. పర్వతము, కొండ. ౨. కార్పాసతూలకము, ప్రత్తి. ౩. నెల. (ఈ యర్థమున నిది దర్పాదులలోనిది. దీనికి ప్రయోగములు లేవు. కాని బ్రాను, వాడుకలయందు కలదు.)

ధరయంచు. వి. బిరుదనామము.

వ... వీరరాజేంద్ర చోడియధరయణ్ణు మదయన్న యుత్తమచోడణ్ణన రాజేంద్ర చోడచేడియధరయనికి... దా. శా. ౪. ౧౨౬౨.

ధరాభుక్కు. సం. వి. జ్. పుం. రాజు.

ధరాభృత్తు. సం. వి. త్. పుం. ౧. నేలతాలుపు, కొండ. ౨. రాజు.

ధరామరుఁడు. సం=ధరణిసురుఁడు.

ఇట్లే: ధరాదేవుఁడు, ధరాసురుఁడు మొ.

ధరి(యి)ంచు. సం. స. క్రి. ౧. తాల్చు.

వ. ఇట్లు పక్షితాశేషవిభూషణుండై తరువల్కలంబులు ధరించి యన్నరేంద్రుండు... మార్క. ౧. ౧౬౫.

వ... వరాహ నరసింహవామనాదిరూపంబులు గైకొని ధరణి ధరియించి హిరణ్యాక్షు సంహరించి హిరణ్యకశిపు హరించి బలి నణంచి జగంబులయలజడి యడంచు ... మార్క. ౧. ౧౧౯.

౨. భరించు.

ద్వి. ధరియింపరాని వేదనలతో రామ, ధరణిపవల్లభుఁడు గౌతమి చేరఁబోయి. రం. రా. అర. ౧౫౩ పా. ౨౩ పం.

ద్వి... వారు, తనయుని పైఁ గూర్మి ధరియింపలేక, పోయెదమే మిదె పుత్త్రశోకమున, మాయట్ల నీవును మరణంబు నొందు, మని ఘోరమగు శాప మలిగి నాకిచ్చి, తనువులు విడిచిరి... రం. రా. అయో. ౧౨౩ పా. ౩ పం.

ద్వి. చిఱుతొండ చూచితే చిత్రమి వ్వనిత, దఱుసంటియాఁకలి ధరియింపలేక, క్రమ మెర్గఁ డోకబూరె గ్రక్కున డిగిచ్చినదు లెనో నమలఁడో నాతి వీక్షించి...నిజాత జుఁ జంపి, జుఱుజుఱు నీడ్చి యా చక్కటి పై చె. బస. పు. ౪. ౪౮౪ పం. దశా. ౩. ౪౯.

ధరిత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భూమి, నేల.

ధరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కూర్మరాజు; విష్ణువు. ౨. వసువులలో నొకఁడు.

ధరుణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరించునది. ౨. సమ్మతము. (మే. ని.) వి. అ. పుం. ౧. స్వర్గము. ౨. అగ్ని. ౩. లోకము. ౪. స్తనము. (వై. ని.) న. ఉదకము. (వై. ని.)

ధరుణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బ్రహ్మ. ౨. సూర్యుఁడు. (వై. ని.)

ధర్త. సం. విణ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) ధరించువాఁడు.

ధర్తవ్యము. సం=ధరణీయము.

ధర్తూరము. సం. వి. అ. పుం. దుత్తూరము, ఉమ్మెత్త.

ధర్మకవిలె. మి.వి. (ధర్మము+కవిలె.) ధర్మముల పుస్తకములోనిదానముల ననుభవించువాఁడు.

ద్వి. మీదత్తి మీప్రాఁత మీధర్మకవిలె, మీదాసు ననుఁ గావరే దయతోడ. బస. పు. ౪. ౧౦౨౨ పం.

ద్వి. అవుదలల్ వంచుచు నయ్య మీధర్మ, కవిలెల మనుచును గడు దైన్యపడుచు. బస. పు. ౭. ౩౯౭ పం.

ధర్మకాముఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధర్మమునందాసక్తి కలవాఁడు. ౨. ఫలాపేక్ష లేక విహితధర్మ మాచరించువాఁడు.

ధర్మకార్యము. సం. వి. అ. న. ధర్మానుకూల కర్మము, సత్కర్మము. (ఇట్లే: ధర్మకృత్యము.)

ధర్మకీలకము. సం. వి. అ. పుం - ధర్మమును కీలమువలె నిబంధించునది - బ్రహ్మశాసనము, బ్రహ్మ యొక్క ఆజ్ఞ. (వాచ.)

ధర్మకీలము. సం. వి. అ. పుం. - ధర్మమును నిబంధించునది - రాజశాసనము, రాజాజ్ఞ. (త్రి.ని.)

ధర్మకేతువు. సం. వి. ఉ. పుం. అహింసా ధర్మమే జెండాగా కలవాఁడు; అహింసా ధర్మమే ప్రధానముగా కలవాఁడు - బుద్ధుఁడు.

ధర్మఘటము. సం. వి. అ. పుం. వైశాఖమాసమందు ప్రతిదినము ధర్మార్థముగా దానము చేయఁబడుగంధోదకభోజ్యాదిసహితమగుఘటము. ఇట్లే: ధర్మకుంభము మొ.

ధర్మచక్రుఁడు. సం.వి.అ.పుం-ధర్మసమూహము కలవాఁడు- బుద్ధుఁడు. (త్రి. ని.)

ధర్మచరణము. సం. వి. అ. న=ధర్మచర్య.

ధర్మచర్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ధర్మములను - విహితకృత్యములను - ఆచరించుట, ధర్మములను చేయుట.

ధర్మచారి. సం. విశే. (న్. శ్రీ. న్.) ధర్మమాచరించువాఁడు, ధర్మప్రకారము సంచరించు వాఁడు.

ధర్మచారిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధర్మమాచరించుస్త్రీ. ౨. భర్తృసహచారిణి, పతివ్రత యగు భార్య.

ధర్మచింత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - ధర్మములను గుఱించి యాలోచించుట - ధర్మవిచారణము.

ధర్మజుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ధర్మప్రకారము పుట్టినవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. ఔరసపుత్త్రులలో మొదటివాఁడు. ౨. యమధర్మరాజుకొడుకు, యుధిష్ఠిరుఁడు. ౩. బుద్ధుఁడు. (వాచ.)

ధర్మజ్ఞుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ధర్మములు తెలిసినవాఁడు.

ధర్మణము. సం. వి. అ. పుం.౧.తరుభేదము. (వాచ.) ౨. సర్పవిశేషము. (మే. ని.)

ధర్మ(పు)దార. మి. వి. (ధర్మము+దార.)యుద్ధము పూర్తియైన దని సూచించుటకు ఊఁదు బాకా.

ద్వి. అని వేఁడికొనిన దయాదృష్టిఁ జూచి, తన రువేడ్కల ధర్మదార వట్టించి, సమరంబు చాలించి చయ్యన మరలి.(సౌగంధికాపహరణము. కృత్యవతరణిక.)

ద్వి. జయలక్ష్మి సేకొని స్వామివారపుడుదయమీఱఁగా ధర్మదార వట్టించి. రఘునాథాభ్యుదయము. ౧౨ పా.

ఉ. మంచన వింటివో వినవొ మన్మథుఁ డేకశిలాపురంబులోఁ, జంచలనేత్రలం బతుల శయ్యలపై రతికేళి రాత్రి పోరించి ప్రభాతకాలము పరిస్ఫుటమైనను ధర్మదార వట్టించుచు నున్నవాఁడవె కటికతకుక్కుటకంఠనాదముల్. క్రీడా. ౫౪.

క. అనవుడు నేటికి బ్రమసెదు, విన వృద్ధశ్రవుడ పాట వినవో యేలా, వినవైతి కోడిగూసెం, దనరప మై మనునిధర్మదార యసంగన్. దశా. ౭. ౧. ౧౪౫.

చ. కుముదసరస్తటస్ఫటికకూలనవోత్పలశయ్య వ్రాల పూర్ణిమలం బికాళిగుట్టుసుమిత్రిక్కుంగ ధర్మప్రదార వట్టు శ్లేషము రెయి మల్లికాళిమతి చక్కంగం జేయకయుండ నిల్పినా, యమ మఱునాటికిం గలుగ నాంతగళ్ఘాతిగుంభితాశ్రువుల్. ఆము. ౫. ౧౫౦.

ధర్మద్రవి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పుణ్యతరంగిణి, గంగానది.

ధర్మద్రోహి. సం. వి. న్. పుం - ధర్మములను పాడుచేయువాఁడు - రాక్షసుఁడు.

ధర్మధ్వజ. సం. వి. న్. పుం = ధర్మధ్వజుఁడు.

ధర్మధ్వజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ధార్మికవేషధారి, కపటధార్మికుఁడు.

ధర్మనందనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - యమధర్మరాజుకొడుకు - యుధిష్ఠిరుఁడు.

ధర్మనిబంధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ధర్మనిబంధమును అనుసరించువాఁడు, ధార్మికుఁడు.

ధర్మనివేశము. సం. వి. అ. పుం. ధర్మమందలి అభినివేశము, ధర్మమందలిఆస్థ.

ధర్మపత్త్రము. సం. వి. అ. పుం. యజ్ఞోదుంబరము, మేడి.

ధర్మపాలము. సం. వి. అ. పుం. కత్తి. (కే.ని.)

ధర్మప్రతిరూపకము. సం. వి. అ. పుం. ధర్మాభాసము, అవశ్యము పోషింపఁదగినతల్లిదండ్రులు లోనగువారు గతిలేక దుఃఖించుచుండఁగా కీర్తికొఱకు ఇతరులకు దానము చేయుట.

ధర్మప్రవచనము. సం. వి. అ. న. ౧. ధర్మశాస్త్రము. ౨. ధర్మములను నిర్ణయించి చెప్పుట.

ధర్మభాగిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - భర్త చేసినధర్మములలో భాగము పొందునది - భార్య; ధార్మికురా లగుభార్య.

ధర్మభ్రాత. సం. వి. ఋ. పుం. ౧. గురుపుత్రాది. ౨. సమానధర్మము కలిగియుండుటచేత సోదరుఁడుగా భావింపఁబడువాఁడు. ౩. సతీర్థ్యుఁడు. (వై. ని.)

ధర్మము. సం. వి. అ. పుం. న. -లోకమును ధరించునది; లోకమును మంచిస్థితియందు నిలఁబెట్టునది - ౧. శ్రుతిస్మృత్యాదులందు విహితమగు కృత్యము. (ఇది పదివిధములు. శ్లో. ధృతిః క్షమా దమో ఽస్తేయం శౌచ మింద్రియనిగ్రహః, ధీర్విద్యా సత్య మక్రోధో దశకం ధర్మలక్షణం. మను. ౬-౯౨.) ౨. సుకర్మములు చేయుటచేత గలుగుఅదృష్టము, పుణ్యము. ౩. న్యాయము. ౪. ఆచారము. ౫. స్వభావము; గుణము. ౬. అహింస. ౭. యజ్ఞము. ౮. ఉపనిషత్తు, వేదాంతము. ౯. దానాది. ౧౦. ఉపమ, సామ్యము. పుం. ౧. విల్లు. ౨. కత్తి. (వై. ని.) ౩. సత్సంగము. ౪. (జ్యోతి.) భాగ్యస్థానము, లగ్నమునకు కాని చంద్రునకు కాని నవమస్థానము. (ఒకపదముమాత్రము పూర్వపదముగాకలబహువ్రీహిసమాసమున 'ధర్మన్' అని నకారాంతమగును. ఉదా: గృహీతధర్మా, అదృతధర్మా, నివృత్తిధర్మా.)

ధర్మమూలము. సం. వి. అ. న. -ధర్మమునకు ప్రధానప్రమాణము- వేదము; వేదావిరుద్ధమగు, స్మృత్యాదికము.

ధర్మమేఘము. సం. వి. అ. పుం. - ధర్మములను వర్షించునది - (పాతంజలయోగశాస్త్రమున) అసంప్రజ్ఞాతసమాధి, నిర్వికల్పసమాధి.

ధర్మయుగము. సం. వి. అ. న. ధర్మప్రధానమగు యుగము, కృతయుగము.

ధర్మరాజు. సం. వి. అ. పుం. ౧. యముఁడు. ౨. యుధిష్ఠిరుఁడు. ౩. ధర్మపాలనము చేయురాజు. ౪. బుద్ధుఁడు.

ధర్మరాట్టు. సం. విణ. (జ్) ధర్మముచే ప్రకాశించువాఁడు, ధార్మికుఁడు. వి. జ్. పుం. యముఁడు.

ధర్మవాణిజకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ధర్మకార్యమువలన వణిజునివలె లాభమును పొంద చూచువాఁడు, ధర్మకార్యములను వణిజునివలె లాభార్థము చేయువాఁడు.(ఇట్లే: ధర్మవాణిజ్యకుఁడు.)

ధర్మవాసరము. సం. వి. అ. పుం. - ధర్మ మాచరింపఁ దగినదినము - పున్నమ. (త్రి.ని.)

ధర్మవాహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శివుఁడు. (త్రి. ని.)

ధర్మవిదుఁడు. సం. విణ. (ద్) ధర్మము తెలిసినవాఁడు.

ధర్మవీరము. సం. వి. అ. పుం. (అలం.) ధర్మందళిమహోత్సాహమే స్థాయిభావముగా కల వీరరసము.

ధర్మవీరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. (అలం.) ధర్మవీరరసము ప్రధానముగా కలనాయకుఁడు.

ధర్మవృద్ధు(ఁడు). సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్మాచరణముచే పెద్దవాఁడు, ఎక్కువధర్మ మాచరించువాఁడు.

ధర్మవైతంసికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ధార్మికుఁడను పేరు సంపాదించుకొనుటకై దానము చేయువాఁడు, లోకమునకు తనయందు ధార్మికుఁ డను విశ్వాసము కలుగుటకై ధర్మకార్యములు చేయు పాపాత్ముఁడు; లోకమును మోసము చేయుటకై ధర్మ మాచరించువాఁడు.

ధర్మశాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ధర్మమునిమిత్తము అన్నాదిదానములకొఱకు కట్టఁబడినఇల్లు, ధర్మసత్త్రము.

ధర్మశాస్త్రము. సం. వి. అ. న. ధర్మములను చెప్పునటిశాస్త్రము.

ధర్మసంహిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ = ధర్మశాస్త్రము.

ధర్మసావర్ణి. సం. వి. ఇ. పుం. చతుర్దశమనువులలో పదునొకండవమనువు.

ధర్మసువు. సం. వి. ఊ. పుం. ధూమ్యాటపక్షి, కాఁకటిమూఁగ. (వాచ.)

ధర్మాంగము. సం. వి. అ. పుం. ధర్మమువలె తెల్లనైనదేహము కలది- బకము, కొంగ. ఈ. స్త్రీ. ఆఁడుకొంగ. (వాచ.)

ధర్మాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్) పుణ్యాత్ముఁడు.

ధర్మారణ్యము. సం. వి. అ. న. ఋష్యాదులు వసించెడియరణ్యము, తపోవనము.

ధర్మాలీకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్మము ఆచరించువానివలె నటించువాఁడు, కపటధార్మికుఁడు.

ధర్మాసనము. సం. వి. అ. న. ధర్మనిర్ణయార్థము ధర్మాధికారి కూర్చుండుపీఠము.

ధర్మి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ధర్మము కలది. వి. న్. పుం. విష్ణువు. (వాచ.)

ధర్మిష్ఠుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధార్మికతముఁడు, మిక్కిలి ధర్మాత్ముఁడు.

ధర్ముఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. యముఁడు. ౨. సోమయాజి. (మే. ని.) ౩. బుద్ధుఁడు. (హేమ. ని.)

ధర్మువు. సం. వి. ఉ. పుం. వ = ధర్మము.

చ. భువనభయంకరంబు లగుపోరులఁ దమ్ముల తోడఁ గూడ నీవు వెడలఁబాటు లేస్న

యలవుం జలముఁ జెలయించుచోఁట ధర్మి
పున శోకింతయుం బోలఁగఁ బ్రోక్కుమి యెం
తయు మేలు దీనఁ గౌరవకులముఖ్య యు
ష్మలిక గ్రాఁచితె చిత్తము ప్రీతిఁ బొందెనే.
భార. శాం. ౧. ౪.

క. ఇవి మూఁడు తెఱంగులు ధర్మపుసూక్ష్మత ని
శ్చయింప ముఖ్యపదంబుల్, దివికిఁ గొని యివి
య చూచుతు, యవనీశ్వర పూర్వమునుల
యందుఁ గలుగుటఁ జ. భార.అను.౫.౪౯.

ఉత్సాహ... ఈ, వేళ నిట్లు సేయ ధర్మవే నిశా
చరాధిపోద్వేలమాయ లీ వెఱుంగవే యహో
సహోదరా. రామా. ౫. ౨౧౬.

ధర్మేంద్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. యముఁడు. ౨. యుధిష్ఠిరుఁడు, ధర్మరాజు.
ఇట్లే: ధర్మేశుఁడు.

ధర్మోపదేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధర్మముల యొక్క ఉపదేశము. ౨. మనుస్మృత్యాదిధర్మ శాస్త్రము.

ధర్మ్యము. సం.విణ.(అ.ఆ.అ.) ౧. ధర్మానపేతము, ధర్మమునుండి తొలఁగనిది, ధర్మయుక్తము. ౨. ధర్మముచేత పొందఁ దగినది. ౩. న్యాయ్యము, న్యాయమునుండి తొలఁగనిది.

ధర్షకారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ౧. పరిభవించువాఁడు, తిరస్కరించువాఁడు. ౨. ప్రాగల్భ్యము చూపువాఁడు.

ధర్షకారిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అసతి, దుష్టురాలు, ఱంకుటాలు.

ధర్షకుఁడు. సం. విణ. (అ.ద్రి.కా.అ.) ౧. ధర్షించువాఁడు, తిరస్కరించువాఁడు. ౨. ప్రగల్భుఁడు. ౩. ఓర్పు లేనివాఁడు. ౪. నటుఁడు. ౫. దూషకుఁడు, స్త్రీలను చెఱుపువాఁడు.

ధర్షణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ = ధర్షణము. వి.

ధర్షణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్షణముచేయునది. వి. అ. న. ౧. ప్రాగల్భ్యము. ౨. తిరస్కారము, అవమానము. ౩. అసహనము, ఓర్వలేమి. ౪. సురతము. ౫. దూషణము, చెఱుపుట. (ఉదా: నారీధర్షణము వెు.) ౬. కాఠరము, పోతరము.

ధర్షణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. కులట, ఱంకుటాలు.

ధర్షణీయము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్షింపఁ దగినది.

ధర్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ప్రాగల్భ్యము. ౨. తిరస్కారము,అవమానము. ౩. అమర్షము, సహనము లేమి. ౪. నిర్బంధము చేయుట, బలిమిచే స్త్రీ లోనగువారిని చెఱబట్టుట, చెఱుపుట. ౫. హింస.

ధర్షించు. సం. స. క్రి. ౧. తిరస్కరించు. ౨. ధర్షణము చేయు. (శ. ర.)

ధర్షిణి. సం=ధర్షణి.

ధర్షిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ధర్షణము చేయువాఁడు. వి. ఆ. స్త్రీ. కులట, ఱంకుటాలు.

ధర్షితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పరాభూతము, అవమానింపఁబడినది; తిరస్కృతము. ౨. దూషితము, చెఱుపఁబడినది. (స్త్రీ వెు.) వి. అ. న. = ధర్షణము.

ధర్షితవ్యము. సం = ధర్షణీయము.

ధర్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కంచుకి, అంతిపురపుకావలివాఁడు.

ధళ. వి. ప్రకాశము, కాంతివిశేషము; దానియనుకరణము.

మ... నా, ఘునిమాళిక౯ దల(బ్రాలువోసె నవలా
దోర్మూలకూలంకష, స్తనవిస్ఫూర్తికి సంది
దండలధళిల్ సాహానినాదం బిడ౯.
మను చ. ౫. ౭౪.
(దీనియామ్రేడితరూపము "ధళిధళి")

చ. ధళిధళి లీనుచొక్కటపు(దావికదంబపు
పావిపువ్వుపై, తుటవరుసల్ బయ ల్విగిడి
తో(చ(గ... చంద్రా. ౬. ౧౦. హంస. ౨. ౨౨.

ద్వి. మెఱపులు ధళిధళి మెఱయక మున్నె.
ద్వి. పారిజా. పూ. ౨౧౪౩ పం.

చ. ధళిధళి నాయుధద్యుతివితానము గ్రమ్మ(
గ(జాల నొప్పుచు౯, కళా. ౮. ౩౬.

ధళుధళుక్కు౯. వి. మెఱపు మొదలగునవి మెఱ
యుట కనుకరణము; మెఱపు మొదలగు వాని
కాంతివిశేషము.

సీ. బకములు లో(గ(జాతకసంఘములు మూ(
గ(దనుకాంతి ధళుధళు క్కనుచు మెఱయ.
చంద్రా. ౪. ౨౦౧.

సీ. ధళుధళుక్కన నింగి(దాటించె(బలుమాఱు
నీరాళ్లగొంది(గన్నియ మెఱుంగు. పాండు.
౪. ౨౧.

ధవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కంపనము, కద
ల్చుట. ౨. కదలుట. ౩. వృక్షవిశేషము.
(దీని ఆకులు జామిఆకులవలె నుండును. దీనిపట్ట
తెల్లగానుండును. పండ్లు మిక్కిలి చిన్నవి. దీని
కఱ్ఱతో రోకళ్లు ఎడ్లకాడులు చేయుదురు. దీనిని
వెలమచెట్టని కొంద ఱందురు.)

ధవళ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. తెల్లనిచాయ కలస్త్రీ.
౨. తెల్లయావు.

ధవళగిరి. సం. వి. ఇ. పుం. హిమాలయముయొ
క్కశిఖరవిశేషము.

ధవళపక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. హంస.
౨. శుక్లపక్షము.

ధవళము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. తెల్లనిది.
౨. అందమైనది. ౩. తేటయైనది, నిర్మలమైనది.
వి. అ. పుం. ౧. తెలుపు. ౨. చీనకర్పూర
ము. ౩. ధవవృక్షము. ౪. శ్రేష్ఠవృషభము.

ద్వి. ఏను ధర్మజునకు నీరాజ్య మిచ్చి, యే
నున్నపుర మిచ్చి యిభకోటి నిచ్చి, ధనధా
న్యముల నిచ్చి ధవళంబు లిచ్చి, నను వచ్చి
సేవించు నాథుల నిచ్చి. ద్వి. భార. విరా.
౪. ౯౫ పా.

న. ౧. తెల్లమిరియము. ౨. స్త్రీలు వివాహా
దులందు పాడెడియొకవిధ మగుపాట.

మ. ధవళాంశూజ్జ్వలపీఠిపై నునిచి యంతర్
జోడుగా(గూడుచు౯, ధవళం బింపుగ(
బాడుచు౯... రా. వి. ౫. ౫౧.

గీ. కంచుగీసినతెఱగున ఖంగు రన(గ(, జేడి
యలు గూడి ధవళముల్ పాడుచుండ.
చమ. ౩. ౯౦.

క. అలలనామణి కాగ, య్యాళి యొకానొక్క
వేళ నక్కఱతో సు,వ్వాలు౯ శోభనములం
ధవ, ళాలు౯ మొదలైనపాటలందగ నేర్పు౯.
శుక. ౧. ౪౩౪. పాంచా. ౪. ౨౪.

ధవళాంగి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - తెల్లనిశరీరము
కలది- సరస్వతి.

ధవళితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) తెల్లగా
చేయ(బడినది.

ధవళిమ(ము). సం. వి. న్. పుం. తెలుపు, తెల్ల(
దనము.

ధవళోత్పలము. సం. వి. అ. న. కుముదము,
తెల్లకలువ.

ధవాణకము. సం. వి. అ. పుం - చెట్లను కదల్చు
గాలి. (వాచ.)

ధవిత్రము. సం. వి. అ. న. ఇఱ్ఱితోలుతో చేసిన వీవన, కృష్ణాజినముతో చేసినవిసనకఱ్ఱ.

ధవ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. మనుష్యుఁడు. ౨. భర్త, మగఁడు. ౩. ఒడయఁడు, అధిపతి. ౪. వంచకుఁడు, మోసగాఁడు.

ధా

ధా. ప్ర. ఇది సంఖ్యావాచకములపై వచ్చి క్రియాప్రకారరూపార్థము నిచ్చును. ఉదా:-ఏకధా, ద్విధా, త్రిధా, చతుర్ధా, శతధా మొ. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్త ప్రయోగము లేదు.)

ధాంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏలకి.

ధాంధ్యము. సం. వి. అ. న. అపాటవము, అళక్తత. (త్రి. ని.)

ధాకము. సం. వి. అ. పుం.-ధారకమైనది, ఆధారమైనది- ౧. ఎద్దు. ౨. అన్నము. (కే.ని.) ౩. ఆశ్రయము. ౪. స్తంభము, కంబము. (వాచ.)

ధాటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దండయాత్ర, దాడి.

ధాణకము. సం. వి. అ. పుం. దీనారమం దొక భాగము, ఒకానొకనాణెము.

ధాణు. వి. మల్లవిద్యావిశేష. మగుపదునాలుగు విసరులలో నొకటి.

వ...దధ ధారు ధాణు అంత్రటీక టీక ఉద్దడ నాట్య దారుధాణు దారుకపాలు...మల్లుపు. ౩. ఆ.

వ...అవ్వీరుండు...ధాణు...ఝూటు నివి మొదలయినపదునాలుగువిసరులమర్మంబులుం జూచి...హంస. ౧. ౨౦౬.

ధాణుధారు. వి. మల్లవిద్యావిశేష. మగుపదునాలుగువిసరులలో నొకటి.

వ...ధాణుధారు కధాకు ధాణుదారు ఝూటు మొదలగుపదునాలుగువిసరులు... ప్రబంధ. ౪౭.

వ...ఉద్దడ...ధారుధాణు...ధాణుధారు... మల్లుపు. ౩. ఆ.

వ...అవ్వీరుండు...ధాణుధారు ఝూటు నివి మొదలయినపదునాలుగువిసరులమర్మంబులుం జూచి...హంస. ౧. ౨౦౬.

ధాత. సం. విణ. (ఋ. త్రి. ఋ.) ౧. ధరించువాఁడు. ౨. పోషించువాఁడు. ౩. సృజించువాఁడు. ౪. త్రాగువాఁడు. (కే. ని.) వి. ఋ. పుం. ౧. బ్రహ్మ. ౨. ఆత్మ. ౩. ఒకానొక ఆదిత్యుఁడు. ౪. ఒకానొకసంవత్సరము.

ధాతకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆరె, ఏఱుజాజి.

ధాతవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరింపఁదగినది. ౨. పోషింపఁదగినది. ౩. త్రాగఁదగినది. ౪. సృజింపఁదగినది; చేయఁదగినది.

ధాతుకాసీసము. సం = కాసీసము.

ధాతుక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లోహశోధన విద్య.

ధాతుక్షయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధాతువులక్షీణావస్థ. ౨. కాసరోగభేదము.

ధాతుఘ్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - పాదరసము మున్నగువానిని మారణముచేయునది - ధాతువులను నాశనము చేయునది. వి. అ. న. కాంజికము, కలి, కడుగు.

ఇష్టే: ధాతునాశనము.

ధాతుజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధాతువు వలన పుట్టినది. వి. అ. న. శిలాజిత్తు.

ధాతుద్రావకము. సం. విణ. (అ. వికా. అ.) ధాతువులను ద్రవింపఁజేయునది. వి. అ. పుం. వెలిగారము.

ధాతుపము. సం. వి. అ. పుం. - దేహధాతువులను పోషించునది - దేహమందలిరసరూపమగు ప్రథమధాతువు. (ఇది వసాదు లేడింటికి మూలమైనది.)

ధాతుపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధాతకి, ఆరె్కి.

ధాతుభృత్తు. సం. విణ. (త్) ౧. ధాతువులను ధరించునది. ౨. ధాతువులను పోషించునది. వి. త్. పుం. కొండ.

ధాతుమంతము. సం. విణ. (త్. మతీ. త్.) ప్రశస్తమగుధాతువులు కలది.

ధాతుమలము. సం. వి. అ. న. ౧. దేహధాతువులమలము. (స్వేదాది.) ౨. లోహములమలము. (కిట్టము.) ౩. సీసము.

ధాతుమాక్షికము. సం. వి. అ. న. ఒకానొక ఉపధాతువు.

ధాతుమారిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. సర్జిక, సజ్జాకారము.

ధాతురాజకము. సం. వి. అ. పుం. న. -దేహధాతువులలో ఉత్తమము- శుక్రము, రేతస్సు.

ధాతువల్లభము. సం. వి. అ. న. -బంగారుమున్నగుధాతువులకు ప్రియమైనది- టంకణము, వెలిగారము.

ధాతువాది. సం. వి. న్. పుం. రసవాది, రసాయనాదులచేత బంగారు వెండిలోనగునవి చేయువాఁడు.

ధాతువిట్టు. సం. వి. ష్. స్త్రీ. -ధాతుమలము- సీసము.

ధాతువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧-ఆధారమైనది- దేహమునకు ఆరంభకమైనరసములోనగునది. (రసము) అసృక్కు, మాంసము, మేదస్సు, అస్థి, మజ్జ, శుక్రము అని ఇవి ఏడు. మఱియొకతరమున రోమ, త్వక్, మాంస, అస్థి, స్నాయు మజ్జా, ప్రాణములు.) ౨. వాతము లోనగునది. (వాతము, పిత్తము, శ్లేష్మము.) ౩. మణిశిల లోనగుశిలావికారము, గైరికాదిధాతువు. ౪. పృథివి లోనగునది. (భూతము.) ౫. శబ్దము లోనగునది. (గుణము.) ౬. త్వక్కు లోనగునది. (ఇంద్రియము.) ౭. (వ్యాక.) క్రియావాచకమగు భూధాతువు లోనగునది. ౮. లోహము. (బంగారు, వెండి, యినుము లోనైనది.) ౯. ఏడు అనుసంఖ్య. ౧౦. ఆత్మ; పరమాత్మ. ౧౧. ఎముక. ౧౨. ధనము. ౧౩. రేతస్సు. ౧౪. స్వభావము. ౧౫. ఆకారము. (కే. ని.)

ధాతువైరి. సం. వి. న్. పుం. గంధకము.

ధాతుశేఖరము. సం. వి. అ. న. కాసీసము, అన్నభేది.

ధాతుశోధనము. సం. వి. అ. న. సీసము.

ధాతుసంభవము. సం. వి. అ. న. సీసము.

ధాతూపలము. సం. వి. అ. పుం. పలకమీఁద వ్రాయుసాధనము, బలపము.

ధాతృపుష్పి. సం=ధాతుపుష్పి.

ధాత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. భూమి. ౨. దాది, ఉపమాత. ౩. తల్లి. ౪. ఉసిరికచెట్టు.

ధాత్రీపత్త్రము. సం. వి. అ. న. తాళిసపత్రి.

ధాత్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కితవుఁడు, జూదరి. (కే. ని.)

ధాత్రేయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. దాదికూఁతురు. ౨. భూమి.

ధాన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. మొగ్గ. ౨. దనియము, కొత్తిమిరి. ౩. సక్తుచూర్ణము, యవాదులపిండి. ౪. అభినవాంకురము, క్రొత్తమొలక. ౫. వేఁపుడుయవలు.

శ్లో. ధానా స్త్రీ భూరుహాం బీజే కుస్తుంబురు
ణిచాప్యసౌ, భృష్టే యవే భూమని చ హగ్న
సం జీత్వవోచత. (కే. ని.)

ధానకము. సం. వి. అ. న. ౧. దనియము, కొ
త్తిమిరి. ౨. మానభేదము, ఆఱురతులయెత్తు.

ధానము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉండుటకు ఆధా
రము; స్థానము. ౨. ధారణము, ధరించుట.
౩. పోషణము, పోషించుట.

ధానాక. సం = ధాన.

ధాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆధారము, స్థాన
ము; వాసస్థానము.
ఉదా: రాజధాని = రాజస్థానము; యమధాని=
యమపురి; మషిధాని = సిరాబుడ్డి; మత్స్యధా
ని=చేపలబుట్ట.
౨. దనియము, కొత్తిమిరి. ౩. పీలువృక్షము,
గోంగు.

ధానీయము. సం=ధాతవ్యము.

ధానుర్దండికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)
వింటిచే జీవించువాఁడు, విలుకాఁడు.

ధానుష్కుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధ
నుస్సు ఆయుధముగా కలవాఁడు, విలుకాఁడు.

ధానుష్యము. సం. వి. అ. పుం. - వింటికి ఉప
యోగించునది- వెదురు.

ధానేయము. సం. వి. అ. న. దనియము,
కొత్తిమిరి.

ధాన్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దనియము, కొత్తిమిరి.

ధాన్యచమసము. సం. వి. అ. పుం. చిపిట
ములు, అడుకులు. (త్రి. ని.)

ధాన్యత్వక్కు. సం. వి. చ్. స్త్రీ. ధాన్యపు
పొట్టు, ఊఁక.

ధాన్యబీజము. సం. వి. అ. న. దనియాలు.

ధాన్యము. సం. వి. అ. న. ౧. - ధానమునకు
(పోషించుటకు) అనుకూలమయినది - కొలుచు.
౨. దనియాలు. ౩. నాలుగునూవుగింజల
కొలఁది.

ధాన్యవీరము. సం. వి. అ. పుం - బలకర మగు
టచే ధాన్యములలో వీరునివంటిది - మాషము,
మినుములు.

ధాన్యశీర్షకము. సం. వి. అ. న. సస్యమంజరి,
ధాన్యపుకంకి, ఎన్ను.

ధాన్యసారము. సం. వి. అ. పుం. తండులము,
బియ్యము.

ధాన్యాకము. సం. వి. అ. న. దనియాలు.

ధాన్యామ్లము. సం. వి. అ. న. కాంజికము, కలి;
పులికడుగు.

ధాన్యోత్తమము. సం. వి. అ. పుం. శాలిధాన్య
ము, వరి.

ధాన్వనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. మ
రుదేశమందలిది. ౨. ధనుస్సంబంధమైనది.

ధామకము. సం.వి.అ. పుం. ఒకమాషము ఎత్తు.

ధామకేశి. సం. వి. న్. పుం. - కిరణములు కేశ
ములుగా కలవాఁడు - సూర్యుఁడు.

ధామనిధి. సం. వి. ఇ. పుం. - కిరణములకు స్థాన
ము - సూర్యుఁడు.

ధామము. సం. వి. న్. న. ౧. ఇల్లు. ౨. స్థాన
ము, చోటు. ౩. వెలుఁగు, కిరణము; కాంతి.
౪. ప్రభావము, శక్తి. ౫. దేహము. ౬. జన్మ
ము, పుట్టువు. ౭. ప్రతాపము. ౮. అస్త్రము.
౯. ఆకాశము. ౧౦. భోజనము, తినుట. (వై.
ని.) ౧౧. సారము. ౧౨. ధనము. ౧౩. చిహ్న
ము. ౧౪. బృందము, సమూహము.

శా. చండాలీవ్రజగీతరావముల సుత్సాహంబు
తో నొక్క వేదండస్వామి మదంబు సే
సెఁ గరిణీధామంబు లజ్జాడఁగాఁ. శు. స.
౧. ౭౬.

అ. న. ౧. తిలకము. ౨. తేజస్సు. (కే. ని.)

ధామార్గవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అపామార్గము, ఉత్తరేను. ౨. ఆవడ, చేఁతిబీఱ.

ధాయకము. సం. విణ. (అ. యికా. అ.) ౧. ధరించునది. ౨. పోషించునది.

ధాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరించునది. ౨. పోషించునది. ౩. త్రాగునది.

ధాయ్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సామిధేనిబుక్కు, యాగమునం దగ్నిని ప్రజ్వలింపఁజేయునపుడు పఠించుమంత్రము.

ధాయ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పురోహితుఁడు. (కల్ప.)

ధార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. పైనుండి పడునీరు లోనగువానిచాలు. ౨. కత్తి లోనగువానివాదర. ౩. కుండ లోనగువానిచిల్లి. ౪. పరంపర, ఎడతెగనివరుస. ౫. జడివాన, ముసురు. ౬. సేనాగ్రభాగము, దండుముందటిభాగము. ౭. అంచు, కొన. ౮. రథచక్రము, బండికన్ను. ౯. ఉత్కర్షము, మేలిమి. ౧౦. సమూహము. ౧౧. కీర్తి. ౧౨. వాక్కు. ౧౩. జనప్రవాదము, కింవదంతి. ౧౪. ఒకానొకపట్టనము. ౧౫. అశ్వగతివిశేషము. (అశ్వధారలు అయిదు: ఆస్కందితము, ధౌరితకము, రేచితము, వల్గితము, ప్లుతము.) ౧౬. పోలిక, రీతి.

మ. నటదీశానశిరస్తటత్రుటితరత్నచ్ఛాయఁ గ
ల్లోలినీ, విటమధ్యంబున వ్రాలె నభ్రమణి
తద్వేగాభిపాతోన్నమత్పటుపాథోలవధా
రఁ దార దెగఁ దద్భ...
త్కూటసంధ్యానలధూమకంచళము లైకస్వ
క్షైఁ గ్రొంజీకటుల్. వసు. ౪. ౧౦.

ధారకము. సం. వి. అ. పుం. పాత్రము, కలశము.

ధారకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) ౧. ధరించువాఁడు. ౨. పోషించువాఁడు. ౩. అధమర్ణుఁడు, అప్పు పుచ్చుకొన్నవాఁడు.

ధారగొను. మి. స. క్రి. (ధార+కొను.) ధారాపూర్వకముగా దానము పట్టు, పుచ్చుకొను.

చ. అనవుడు నాతఁ డిట్లనియె నాతఁడె తో ని
వు డేను దీని నీ,జనపతిచేత ధారగొని సా
ధుగతిం జన నీది యంటి వెం, ట్లనిన నతండు
నేనును ధరాధిపుచే మును ధారగొన్న యా,
వని వినిపింప నిద్దఱకు నయ్యె నహంకృతివాద
మచ్చటన్. భాగ. ౧౦. ఉ. ౪౬౯.

ధారణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ధరించుట. ౨. పోషించుట. ౩. జ్ఞప్తియందుంచుకొనుట. ౪. జ్ఞాపకశక్తి, స్మరణపటుత్వము. ౫. కుంభక మనెడిప్రాణాయామభేదము, గాలిని పీల్చి లోపల నిలఁబెట్టుట. ౬. అధమర్ణత్వము, అప్పుపడుట. ౭. స్థైర్యము, నిలుకడ. ౮. రాజులన్యాయ్యమార్గస్థితి, మర్యాద.

శ్లో. సంస్థాతుమర్యాదాధారణాస్థితిః. అమరము.

౯. భగవంతునితప్ప మఱియొకటి ఎఱుఁగమి. (ఇది యోగాష్టాంగములలో నొకటి.)

శ్లో. మూర్తం భగవతో రూపం సర్వాపాశ్ర
యనిస్పృహం. ఏషా వై ధారణా జ్ఞేయా
యచ్చిత్తం తత్ర ధార్యతే, తచ్చ మూర్తం
హరే రూపం తద్విచింత్య నరాధిప, తచ్ఛ్రూ
యతామనాధారా ధారణా నోపపద్యతే.
ప్రసన్నవదనం చారుపద్మపత్రనిభేక్షణం,
సుకపోలం సువిస్తీర్ణలలాటఫలకోజ్జ్వలం,
చింతయేద్బ్రహ్మభూతం తం పీతనిర్మలవాస
... (విష్ణు.)

శ్లో. ధానా స్త్రీ భ్రూయవే బీజే కుస్తుంబురు ణిచాప్యసౌ, భృష్టే యవే భ్రూమని చ హర్ష్ణ సం జీత్న్వోచక. (కే. ని.)

ధానకము. సం. వి. అ. న. ౧. దనియము, కొత్తిమిరి. ౨. మానభేదము, అఱురతులయెత్తు.

ధానము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉంచుటకు ఆధారము; స్థానము. ౨. ధారణము, ధరించుట. ౩. పోషణము, పోషించుట.

ధానాక. సం = ధాన.

ధాని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆధారము, స్థానము; వాసస్థానము.
ఉదా: రాజధాని = రాజస్థానము; యమధాని= యమపురి; మషిధాని = సిరాబుడ్డి; మత్స్యధాని= చేఁపలబుట్ట.
౨. దనియము, కొత్తిమిరి. ౩. పీలువృక్షము, గోఁగు.

ధానీయము. సం=ధాతవ్యము.

ధానుర్దండికుఁడు. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) వింటిచే జీవించువాఁడు, విలుకాఁడు.

ధానుష్కుఁడు. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ధనుస్సు ఆయుధముగా కలవాఁడు, విలుకాఁడు.

ధానుష్యము. సం. వి. అ. పుం. - వింటికి ఉపయోగించునది- వెదురు.

ధానేయము. సం. వి. అ. న. దనియము, కొత్తిమిరి.

ధాన్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దనియము, కొత్తిమిరి.

ధాన్యచమసము. సం. వి. అ. పుం. చిపిటములు, అడుకులు. (త్రి. ని.)

ధాన్యత్వక్కు. సం. వి. చ్. స్త్రీ. ధాన్యపుపొట్టు, ఊఁక.

ధాన్యబీజము. సం. వి. అ. న. దనియాలు.

ధాన్యము. సం. వి. అ. న. ౧. - ధానమునకు (పోషించుటకు) అనుకూలమయినది - కొలుచు. ౨. దనియాలు. ౩. నాలుగునూవుగింజల కొలఁది.

ధాన్యవీరము. సం. వి. అ. పుం - బలకర మగుటచే ధాన్యములలో వీరునివంటిది - మాషము, మినుములు.

ధాన్యశీర్షకము. సం. వి. అ. న. సస్యమంజరి, ధాన్యపుకంకి, ఎన్ను.

ధాన్యసారము. సం. వి. అ. పుం. తండులము, బియ్యము.

ధాన్యాకము. సం. వి. అ. న. దనియాలు.

ధాన్యామ్లము. సం. వి. అ. న. కాంజికము, కలి; పులికడుగు.

ధాన్యోత్తమము. సం. వి. అ. పుం. శాలిధాన్యము, వరి.

ధాన్వనము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ౧. మరుదేశమందలిది. ౨. ధనుస్సంబంధమైనది.

ధామకము. సం.వి.అ. పుం. ఒకమాషము ఎత్తు.

ధామకేశి. సం. వి. న్. పుం. - కిరణములు కేశములుగా కలవాఁడు - సూర్యుఁడు.

ధామనిధి. సం. వి. ఇ. పుం. - కిరణములకు స్థానము - సూర్యుఁడు.

ధామము. సం. వి. న్. న. ౧. ఇల్లు. ౨. స్థానము, చోటు. ౩. వెలుఁగు, కిరణము; కాంతి. ౪. ప్రభావము, శక్తి. ౫. దేహము. ౬. జన్మము, పుట్టువు. ౭. ప్రతాపము. ౮. అస్త్రము. ౯. ఆకాశము. ౧౦. భోజనము, తినుట. (వై. ని.) ౧౧. సారము. ౧౨. ధనము. ౧౩. చిహ్నము. ౧౪. బృందము, సమూహము.

శా. చండాల్ప్రజగీతరావముల కుత్సాహంబు
ఖో నొక్క వేదండస్వామి మదంబు నే
సెం గరిణీధామంబు లజ్జాడంగాక్. కు.సం.
౧. ౭౬.

అ. న. ౧. తిలకము. ౨. తేజస్సు. (కే. ని.)

ధామార్గవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అపామార్గము, ఉత్తరేను. ౨. ఆవడ, చేంతిబీజ.

ధాయకము. సం. విణ. (అ. యికా. అ.) ౧. ధరించునది. ౨. పోషించునది.

ధాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరించునది. ౨. పోషించునది. ౩. త్రాగునది.

ధాయ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సామిధేనిబుక్కు, యాగమునం దగ్నిని ప్రజ్వలింపఁజేయునపుడు పఠించుమంత్రము.

ధాయ్యుఁడు. సం.వి. అ. పుం. పురోహితుఁడు. (కల్ప.)

ధార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. పైనుండి పడునీరు లోనగువానిచాలు. ౨. కత్తి లోనగువానివాదర. ౩. కుండ లోనగువానిచిల్లి. ౪. పరంపర, ఎడతెగనివరుస. ౫. జడివాన, ముసురు. ౬. సేనాగ్రభాగము, దండుముందటిభాగము. ౭. అంచు, కొన. ౮. రథచక్రము, బండికన్ను. ౯. ఉత్కర్షము, మేలిమి. ౧౦. సమూహము. ౧౧. కీర్తి. ౧౨. వాక్కు. ౧౩. జనప్రవాదము, కింవదంతి. ౧౪. ఒకానొకపట్టనము. ౧౫. అశ్వగతివిశేషము. (అశ్వధారలు అయిదు: ఆస్కందితము, ధౌరితకము, రేచితము, వల్గితము, ప్లుతము.) ౧౬. పోలిక, రీతి.

మ. వటుదీకానశిరస్తటుత్రుటితరత్నచ్ఛాయఁ గ
ల్లోలినీ, విటమధ్యంబున వ్రాలె నభ్రమణి
తద్వేగాభిపాతోన్నమ,త్పటుపాథోలవధా
రఁ ధార తెగసెం దద్భుతంబు వాక్రీ
త్కటసంధ్యానలఘూషకంకళము దైకన్య
స్త్రైం గ్రొంజకటుల్. వసు. ౪. ౧౦.

ధారకము. సం. వి. అ. పుం. పాత్రము, కలశము.

ధారకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) ౧. ధరించువాఁడు. ౨. పోషించువాఁడు. ౩. ఋణమర్ణుఁడు, అప్పు పుచ్చుకొన్నవాఁడు.

ధారగొను. వి.స. క్రి. (ధార+కొను.) ధారాపూర్వకముగా దానము పట్టు, పుచ్చుకొను.

చ. అనవుడు నాతఁ డిట్లనియె నాతనితో ని
పు డేను దీని నీ,జనపతిచేత ధారగొని సా
ధుగతిం జన నీది యంటి రొ, ట్లనిన నతండు
నేనును ధరాధిపుచే మును ధారగొన్నయా,
వని వినిపింప నిద్దఱకు నయ్యె నహంవివాద
మచ్చటన్. భాగ. ౧౦. ఉ. ౪౬౯.

ధారణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ధరించుట. ౨. పోషించుట. ౩. జ్ఞప్తియం దుంచుకొనుట. ౪. జ్ఞాపకశక్తి, స్మరణపటుత్వము. ౫. కుంభక మనెడిప్రాణాయామభేదము, గాలిని పీల్చి లోపల నిలఁబెట్టుట. ౬. అధమర్ణత్వము, అప్పుపడుట. ౭. స్థైర్యము, నిలుకడ. ౮. రాజులన్యాయ్యమార్గస్థితి, మర్యాద.

శ్లో. సంస్థాతుమర్యాదాధారణాస్థితిః. అమరము.

౯. భగవంతునితప్ప మఱియొకటి ఎఱుఁగమి. (ఇది యోగాష్టాంగములలో నొకటి.)

శ్లో. మూర్తం భగవతోరూపం సర్వోపాశ్ర
యనిస్పృహం. ఏషా వై ధారణా జ్ఞేయా
యచ్చిత్తం తత్ర ధార్యతే,తచ్చ మూర్తం
హరే రూపం తద్విచింత్య నరాధిప,తచ్ఛ్రూ
యతామనాధారా ధారణా నోపపద్యతే.
ప్రసన్నవదనం చారుపద్మపత్రనిభేక్షణం,
సుకపోలం సువిస్తీర్ణలలాటఫలకోజ్జ్వలం,
చింతయేద్భ్రష్టాభూతం తం పీతనిర్మలవాస

ధారణకుండు. సం. విణ. (అ. తికా. అ.) అధమర్ణుడు, అప్పుపడినవాడు.

శ్లో. వినా ధారణకా ద్వాపి విక్రీణీత ససాక్షికం. యాజ్ఞ. ౨. ౬౩.

ధారణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరించునది, తాల్చునది. ౨. పోషించునది. (అ.ఈ. అ.) ౧. ధరింప సాధన మయినది. ౨. పోషింప సాధన మయినది. వి. అ. న. ౧. = ధారణ. ౨. ఉదకము. పుం. ౧. స్తనము. ౨. లోకము. (కే. ని.)

ధారణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. వరుస, బంతి. ౨. వాడి, నరము. ౩. నిలుకడ; ఏకాగ్రత. ౪. ధరణి, భూమి.

ద్వి. అమర వేవేగ చిత్రాంగి నంటఁ గనె, రక్కసివలెనె ధారణి పిక్కటిల్ల, మొక్కలంబుగఁ గుయో మొర్రో యనంగ, బిగువుపగ్గంబుల బిరబిరఁ దెచ్చి, తగ నంటఁ గట్టి రా సౌనంబునందు. ద్వి.శ.సా.౧౦౬పా. ౩పం.

ధారణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బ్రహ్మ. ౨. సూర్యుఁడు. (కే. ని.)

ధారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధరించునది. వి. అ. పుం. ౧. వడగల్లు, వర్షోపలము. ౨. ఋణము, అప్పు. ౩. గ్రావాంతరము, ఒకదినుసురాయి. (పర్వత విశేష మని కొందఱు.) ౪. గంభీరప్రదేశము, లోఁతైనచోటు. న. వర్షమువలన పుట్టినజలము, వర్షపునీరు.

ధారయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ధరింపఁ జేయువాఁడు.

ధారయిత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - ధరించునది- భూమి.

ధారవో(పో)యు=దారవోయు. మి. స. క్రి. (ధార + పోయు.) ధారాపూర్వకముగా నిచ్చు.

గీ. నీవు తెచ్చినకడవలో నీళ్లతోడ [illegible] వోసెద నావిప్రధర్మ మెల్ల. శుక. ౨. ౪౭౬.

క. క్షమ మూఁడడుగులు బలి యుత్తమభక్తి సదక్షిణం సతాంబూలం తుభ్య మహం సంప్రదద యిదం, న మమ యనుచు ధార వోసె నలినాక్షునకున్. దశా. ౫. ౧౦౯.

క. దేవబ్రాహ్మణభూములు, భూవరుసకుఁ జెప్పి ధారవోయించె బలీ. భీమ. ౧. ౬౩. వరాహ. ౧౦. ౪౭.

ధారాంకురము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శీకరము, వానతుంపర. ౨. వడగల్లు. ౩. నాసీరము, ముందుగా పోవుసేన. (మే. ని.)

ధారాంగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఖడ్గము. ౨. తీర్థము. (కే. ని.)

ధారాకదంబము. సం.వి.అ.పుం. నీరుకడిమిచెట్టు.

ధారాగృహము. సం. వి. అ. పుం. ధారాయంత్రాదులు కలగృహము, స్నానపుగది.

ధారాటము. సం. వి. అ. పుం. ౧.-వర్షధారలకై తిరుగునది - చాతకము, వానకోయిల. ౨. -అస్కందితాదిపంచధారలతో సంచరించునది- గుఱ్ఱము. ౩. - వర్షధారలతో సంచరించునది- మేఘము. ౪- మదధారలతో సంచరించునది- మదపుటేనుఁగు.

ధారాదత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధారాపూర్వకముగా నీయఁబడినది. (భూమి, కన్య మొ.)

ధారాధరము. సం. వి. అ. పుం. ౧.-వర్షధారలను ధరించునది - మేఘము. ౨. - వాదర ధరించునది - ఖడ్గము, కత్తి.

ధారాఫలము. సం. వి. అ. పుం. - వాఁడి ముండ్లు కలఫలము కలది - ఉమ్మెత్త.

ధారాయంత్రము. సం. వి. అ. న. నీళ్ల ధా

కలుగ పడుటకై గొట్టములతో జేర్పబడిన యంత్రము.

శ్లో. ధారాయంత్రవిముక్తసంతతపయఃపూరప్లుతే సర్వతః. రత్నా. ౧. ౧౧.

ధారాళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధార కలది; ప్రశస్తమైనధార కలది. ౨. అడ్డుపాటు లేనిది.

గీ. కనకకర్ణికాధారాళకాంతు లడికి, బాహులతికలు విరుదుసంపంగిదండ, విరుగడల ప్రేలడైచినకరణిఁ బరఁగఁ, గంబువిజయము పచరించుఁ గాంతగళము. ప్రభా. ౨. ౩౭.

క. ధారాళమైననీతులు, నోరూరఁగఁ జవులు పుట్ట నుడివెద సుమతీ. సు. శ. ౧.

(వ్యవ.) వాఁడు ధారాళముగా ఉపన్యసించెను. వాఁడు ధారాళమైనహృదయము గలవాఁడు. ఈపనిని ధారాళముగా చేయఁగలను. ధారాళమైనవర్షము కురిసెను.

ధారావర్షము. సం = ధారాసంపాతము.

ధారావాహి. సం. విణ. (న్.నీ.న్.) ౧. ఎడతెగక ప్రవహించునది. ౨. ఎడతెగక యుండునది ; తెంపు లేక కలుగుచుండునది.

ధారావిషము. సం. వి. అ. పుం. - వాదరయే విషముగా కలది - ఖడ్గము, కత్తి. (త్రి. ని.)

ధారాసంపాతము. సం. వి. అ. పుం. ఆసారము, జడివాన, ముసురు.

ధారాస్నుహి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. త్రిధార యగుస్నుహి, మూఁడుఅంచులు కలజెముడు‡.

ధారి. సం. వి. న్. పుం. పీలువృక్షము, గోఁగు‡.

ధారిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముహూర్తము, రెండు గడియలకాలము. (వై. ని.)

ధారిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. భూమి. ౨. బూరుగు‡.

ధారితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరింపఁ జేయఁబడినది. ౨. అప్పుగా పుచ్చుకొనఁబడినది. (ద్రవ్యాది.)

ధారు. వి. మల్లవిద్యాసంబంధ మగుపదునాలుగువిసరులలో నొకటి.

వ...అవ్వీరయందు...ధారు...ఝూటు నివి మొదలయినపదునాలుగువిసరులను రంబులుఁ జూచి... హంస. ౧. ౨౦౬.

వ...ధారు ధాణు అంత్రటీక ... మల్లపు. ౩. ౬౯.

ధారుణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధారిణి, భూమి. (ధరుణము = జలము. "ధరుణసన్నమతే నీశ స్వర్లోకేపరమేష్ఠిని" అని మే.ని. దానినుండి పుట్టినది. ధారుణి. "అద్భ్యః పృథివీ"అనుశ్రుతి భూమి జలమువలన పుట్టుటను బోధించుచున్నది.)

చ. గుణముల నొప్పి బ్రాహ్మణులకుం గడుభక్తుఁడవై సమస్తధారుణిప్రజ గూర్పఁగా విగతరోషుఁడవై సుఖ ముండు మింక బ్రాహ్మణుల కవజ్ఞ సేయక శమత్వము సేకొను మింద్రుఁడైన బ్రాహ్మణుల కవజ్ఞ సేసి యవమానముఁ బొందుఁ బ్రతాపహీనుఁడై. భార.ఆది.౭. ౧౨౭.

మ. మణికోదండము లింద్రచాపములుగా మత్తిల్లి గర్జిల్లువా, రణముల్ లీల ఘనాఘనంబులుగ వీరవ్రాతముల్ గార్చుమ్మార్గణవర్షం బతివర్షమై కురియ నాకాకాంతరాళంబు ధ్వారుణియుం గప్పుచుఁ ద్రోచి రోలి దొలుకారుం బోలె నాధోరణుల్. కు.సం.౧౧. ౭౦౫.

ధారుధాణు. వి. మల్లవిద్యాసంబంధ మగుపదునాలుగువిసరులలో నొకటి.

వ...ధారుధాణు... మొదలగు పదునాలుగు విసరులు ...ప్రబంధ. ౭౭.మల్లపు. ౩. ౬౯. హంస. ౧. ౨౦౬.

ధిగధిగ=ధిగద్ధిగ. వి. కస్తురిబొట్టు మొదలగువాని కాంతివిశేషమున కనుకరణము.

చ. మొగమున వ్రేలుముంగురులు మొల్లప్రబొట్టొప్పలించి యింతికిన్, ధిగధిగ లీనుబొట్టొ కతె దిద్దె బళీ యనఁ బచ్చికస్తురిన్. చమ. ౩. ౪౩.

క. గగనపథంబున రాఁగా, ధిగధిగ మనునొక్క దివ్యతేజంబు సభాస్థలగనంబై పొడకట్టిన, బెగడి దివాకసులు చనిరి భీతిం గడలన్. శ్రీరం. మా. ౪. ౬౯.

ధిగద్ధిగ= ధిగధిగ.

సీ... దివ్యతేజము ధిగద్ధిగ వెలిఁగె. వసు. ౫. ౩.

ధిగ్దండము. సం. వి. అ. పుం. ఛీయనుట, ఛీకొట్టుట, ఛీవాట్లుపెట్టుట. (ఇది దండనవిశేషము.)

ధిగుల్లు. వి. గుండె యదరుట కనుకరణము.

క...ప్రసాదము...వేగ భుజించితి నన విని, తా గుండె ధిగుల్లు మనఁగఁ దలపోసె మదిన్. చెన్న. ౧. ౧౨౩.

క. వనితామణి కౌఁగిటఁ జేర్చిన గుండె ధిగుల్లురనఁగ శ్రీగురుఁ డనియెన్. చెన్న. ౨. ౩౦౨.

ధిగ్వణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బ్రాహ్మణునికి అయోగవస్త్రీయందు పుట్టినసంకీర్ణజాతివాఁడు. (వీనివృత్తి చర్మకార్యము.)

ధితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ధారణము. (వాచ.)

ధిప్స. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మోసము చేయ నిచ్ఛ.

ధిప్సువు. సం. విశే. (ఉ) మోసము చేయ నిచ్ఛ కలవాఁడు.

ధిమిధిమి. వి. భేరి మొదలగువాని ధ్వనికనుకరణము.

క...విరులపోవ గురిసెన్ [illegible] ధిమిధిమిని దివ్యదుందుభు, లమరమనోహర్షహేతు వగునవ్వేళన్. విప్ర. ౧. ౭౪.

వ...తిరువడికోలలరంధ్రగోళంబుల నుత్కీలంబులై మండుధగధగని జగజ్జ్యోతిదీపజాలంబులమధ్య ధూపకుండికాంగారంబుల నీరాజఁ గ్రాఁచి నాదుఁ బరికింప వాయించు ధిమిధిమిధ్వానంబులకు...ఆము. ౪. ౩౫.

ధిమ్ము. వి. ౧. మద్దెలధ్వని కనుకరణము. (ఆమ్రేడితమున "ధింధిమ్ము")

గీ. ధిమ్మనెడి మద్దెలలమ్రోఁత క్రమ్మకొనియె. కువల. ౨. ౧౦౯.

౨. పిరంగులధ్వని కనుకరణము.

వ...విజయశంఖంబులఘుమంఘుమలు పిరంగుల ధింధిమ్ములు జబురుజంగులఖంగురింగులు... ప్రబంధ. ౭౮౮.

ధిషణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. బుద్ధి, మనీష. ౨. వాక్కు. ౩. స్తోత్రము. ౪. గౌరి. ౫. భూమి. ౬. స్త్రీచిహ్నము. ద్వి. భూమ్యాకాశములు. (కే.ని.)

ధిషణము. సం. వి. అ. న. వాసస్థానము; స్థానము.

ధిషణాధిపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - వాచస్పతి-బృహస్పతి.

ధిషణుఁడు. సం. వి. అ. పుం- బుద్ధికలవాఁడు-బృహస్పతి.

ధిష్ణ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. స్థానము. ౨. గృహము. ౩. నక్షత్రము. ౪. శక్తి. ౫. బలము. (వై. ని.)

ధిష్ణ్యుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. శుక్రాచార్యుఁడు. ౨. స్థానాభిమానిదేవత. ౩. అగ్ని. (వై.ని.)

ధీ

ధీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. బుద్ధి, జ్ఞానము; తెలివి. ౨. భావన, ఊహ. ౩. ఆలోచన.

ఉదా:- ధీసచివుఁడు, ధీగుణములు.

శ్లో. శుశ్రూషా శ్రవణం చైవ గ్రహణం ధారణం తథా, ఊహాపోహోర్థవిజ్ఞానం తత్త్వజ్ఞానంచ ధీగుణాః.

౪. కర్మము.(కే. ని.)

ధీంద్రియము. సం. వి. అ. న. జ్ఞానేంద్రియము.

ధీత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కూఁతురు. ౨. మనస్సు. (వై. ని.) ౩. కన్య. (కే. ని.)

ధీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. త్రాగఁబడినది, పీల్వఁబడినది, జుఱ్ఱఁబడినది. ౨. అనాదృతము, అనాదరముచేయఁబడినది. ౩. ఆరాధింపఁబడినది. (వాచ.)

ధీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. పీల్చుట, త్రాగుట. ౨. అనాదరము. ౩. వ్రేలు. ౪. ఆధారము. ౫. వ్యవస్థ. (కే. ని.)

ధీద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. బుద్ధి. ౨. కన్య. (వాచ.)

ధీప్స. సం=ధిప్స.

ధీప్సువు. సం=ధిప్సువు.

ధీమంతుఁడు. సం. విణ. (త్. మతీ. త్.) ప్రశస్తబుద్ధి కలవాఁడు. వి. త్. పుం. ౧. బృహస్పతి. ౨. విద్వాంసుఁడు.

ధీమకము. సం. వి. అ. న. ఇనుము. (వై.ని.)

ధీయమానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ధరింపఁబడుచున్నది. ౨. పోషింపఁబడుచున్నది.

ధీర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ధీరురాలు. ౨. (అలం.) మానముతో కూడిననాయిక, (వ్యంగ్యముగా భర్తయందలికోపము ప్రకటించునాయిక. చూ. ధీరాధీర.) ౩. కాకోలి, కాయకొల్లి. ౪. మహాజ్యోతిష్మతి, పెద్దమాలేరు.

ధీరపత్త్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధరణీకందము, ఒకదినుసుకందము.

ధీరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గంభీరము. (ధ్వని మొ.) ౨. మందము. (గాలి మొ.) "ధీరసమీరే యమునాతీరే"...గీతగో. ౫. ౧. వి. అ. న. కుంకుమపువ్వు.

ధీరలలితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ధీరుఁడును కళాసక్తుఁడును అగునాయకుఁడు, చతుర్విధనాయకులలో నొకఁడు, మృదుచిత్తము కళాసక్తియు కలిగి సమస్తభోగములు అనుభవించుచు నిశ్చింతుఁడై యుండునాయకుఁడు. (ఉదా:- రత్నావళిలోని వత్సరాజు మొ.)

శ్లో. నిశ్చింతో మృదు రనిశం కలాపరో ధీరలలిత స్స్యాత్. సా. ద.

ధీరశాంతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ధీరుఁడును శాంతుఁడును అగునాయకుఁడు, చతుర్విధనాయకుల లోనొకఁడు. (ఉదా:- చారుదత్తుఁడు మొ.)

శ్లో. సామాన్యగుణై ర్భూయాన్ ద్విజాతికో ధీరప్రశాంత స్స్యాత్. సా. ద.

ధీరాధీర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (అలం.) తప్పుచేసిన నాయకునియందలికోపమును వ్యంగ్యముగాను అవ్యంగ్యముగాను ప్రకటించునాయిక, ధీరాలక్షణమును అధీరాలక్షణమును కల నాయిక. మధ్యధీరాధీర = తప్పుచేసినభర్తయెదుట నిలిచి కంటఁ దడిపెట్టుకొనుచు కుటిలవాక్యము లాడునది. ప్రగల్భధీరాధీర= తప్పుచేసిన భర్తయందలి కోపమును సురతమందలియౌదాసీన్యముచేతను తర్జనతాడనాదులచేతను ప్రకటించునది.

వ... వ్యంగ్యావ్యంగ్యంబులఁ గోపప్రకాశంబు సేయునది ధీరాధీర యగు. అందు మధ్యధీరకు కోపవచనంబు వ్యంగ్యంబు మధ్యాధీరకు పరుషవచనంబు మధ్యధీరాధీరకు వచనవ్యంగ్యంబులుం గలిగియుండు. ప్రౌఢధీరకు రతిసంక్రమ మెంచకుండుటయు ప్రౌఢాధీరకు తర్జనతాడనంబులఁ గోపప్రకాశంబును ప్రౌఢధీరాధీరకు సురతౌదాస్యతర్జనతాడనంబులఁ గోపప్రకాశంబునుం గలిగియుండును... రస. ౧.౧౬.

ధీరుఁడు. సం. విణ. (ఋ. ఆ. అ.) ౧. ధైర్యము కలవాఁడు, జంకనివాఁడు. ౨. నిలుకడ కలవాఁడు, చలింపనివాఁడు. ౩. దృఢచిత్తము కలవాఁడు, గట్టిపూనిక కలవాఁడు. ౪. గంభీరుఁడు, నిర్వికారచిత్తుఁడు. ౫. పండితుఁడు. ౬. స్వైరుఁడు, స్వతంత్రుఁడు. ౭. బలము కలవాఁడు. ౮. వినీతుఁడు, వినయవంతుఁడు, సుశిక్షితుఁడు. ౯. మందుఁడు, మూఢుఁడు. ౧౦. తెగువారి, సాహసికుఁడు. వి. అ. పుం. ౧. బుద్ధుఁడు. ౨. చిదాత్ముఁడు, ౩. బలిచక్రవర్తి. ౪. సముద్రుఁడు.

ధీరోత్తమగండ(ఁడు). విశే. ధీరోత్తముల కెల్ల ధీరుఁడు. (ఇది బిరుద నామము.)

సీ. దర్పితాహితనృపోత్తములు ని న్నెదిరింపఁ
గలరె ధీరోత్తమగండబిరుద. నరస. ౫.౨౦.

ధీరోదాత్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -ధీరుఁడును ఉదాత్తుఁడు నైననాయకుఁడు- చతుర్విధ నాయకులలో నొకఁడు. (ఉదా:- శ్రీరాముఁడు.)

శ్లో. అవికత్థనః క్షమావా నతిగంభీరో మహాస
త్త్వః, స్థేయాన్ నిగూఢమానో ధీరోదాత్తో
దృఢవ్రతః కథితః. సా. ద.

క. ధీరుఁడు గంభీరుఁడు సత్కారుణ్యుఁడు న
స్వయంకృతస్తుతినిరహంకారుఁడు నగు నా
యకుఁ డిల, ధీరోదాత్తుండు నాఁగ ధృతిఁ
బెంపారుఁగా. కావ్యా. ౩. ౫.

ధీరోద్ధతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -ధీరుఁడును ఉద్ధతుఁడు నైననాయకుఁడు- చతుర్విధ నాయకులలో నొకఁడు. (ఉదా:- భీమసేనుఁడు.)

శ్లో. మాయాపరః ప్రచండ శ్చపలో హంకార
భూయిష్ఠః, ఆత్మశ్లాఘానిరతో ధీరై ర్ధీరో
ద్ధతః కథితః. సా. ద. కావ్యా. ౩. ౭.

ధీలటి. సం. వి. ఇ.ఈ. స్త్రీ. దుహిత, కూఁతురు. (వాచ.)

ధీవము. సం. వి. న్. పుం. ౧. చేఁప. (కే. ని.) ౨. వ్యాధి, రోగము. (కే. ని.)

ధీవరము. సం. వి. అ. న. ఇనుము. (వై. ని.)

ధీవరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కైవర్తుఁడు, జాలరి. ౨. ఘంటాపథములను సంరక్షించుమాగధుఁడు. (వై. ని.)

ధీవుఁడు. సం. విణ. (న్. వరి. న్) ఆలోచన కలవాఁడు, ధ్యానయుక్తుఁడు; నిపుణుఁడు. వి. న్. పుం. ౧. శిల్పి. ౨. జాలరి. ౩. దేవుఁడు. (కే. ని.)

ధీసచివుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆలోచనము చెప్పుమంత్రి. ౨. మంచి ఆలోచనము చెప్పువాఁడు. (వ్యతి. కర్మసచివుఁడు = కార్యము చేయుమంత్రి. ఉదా:- ఇంద్రునకు బృహస్పతి ధీసచివుఁడు. ఉపేంద్రుఁడు కర్మసచివుఁడు.)

ధు

ధుంధుమారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఇంద్రగోపము, ఆరుద్రపురుగు. ౨. పట్టుపురుగు. ౩. గృహధూమము, ఇంటిపొగ; కఱదూపము.

ధుంధుమారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -ధుంధువనురాక్షసుని చంపినవాఁడు- కువలయాశ్వుఁ [illegible]దశ్వునిపుత్త్రుఁడు.

ధుక్షీమము. సం. వి. అ. న. వెన్న తీసి కాఁచిన పాలు తోఁడుపెట్టిన పెరుఁగు. (వై. ని.)

ధుతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. విఘాతము, ఎగురఁ గొట్టఁబడినది; కదలింపఁబడినది. ౨. త్యక్తము, విడువఁబడినది.

ధుత్తూరము. సం. వి. అ. పుం. ఉమ్మెత్త.

ధుని. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ.-వాయువుచే కదలునది- నది.

ధున్వత్. సం.(శత్రం.) ౧. కదలుచున్న. ౨. కదలించుచున్న.

ధుర్. సం. వి. ర్. స్త్రీ. (ఇది తెనుఁగున సమాసావయవముగానే యుండును. ఉత్తరపదము పరమగునపుడు "ధూర్" అనురూపము నొందును. ఉదా:- ధూర్వహుఁడు. తా నుత్తరపదమైనపుడు తత్పురుషాదులయందు "ధురా" యని ఆకారాన్త మగును. ఉదా:- రాజధురా. అక్షమునకు సంబంధించినదానిని చెప్పునపుడుమాత్రము ఆకారాన్తము కాదు. ఉదా:- అక్షధూః. దృఢధూ రక్షః.) ౧. బండి లోనగువానియగ్రభాగము, నొగ. ౨. నొగచివర. ౩. ఇరుసు బండికంటినుండి వీడకుండునట్లు దానిరంధ్రములయందు వైచుచీల. ౪. భారము, బరువు; కార్యభారము. ౫. అగ్రస్థానము.

శ్లో. అపాంసులానాం ధురి కీర్తనీయా. సం. రఘు. ౨. ౨.

౬. పీడ. ౭. అంగుళి, వ్రేలు. ౮. వికృతగానము. ౯. గాయత్రీనామకసామము. (కే.ని.)

ధుర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భారము, బరువు.(కల్ప.)

ధుర్ంధరము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాఁడిని మోయునది. ౨. బరువు మోయునది. (ఎద్దు, గుఱ్ఱము మొ.) పుం. ధవవృక్షము, ఒకానొకచెట్టు. (కే. ని.)

ధురంధరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కార్యభారము వహించువాఁడు, కార్యనిర్వాహకుఁడు. ౨. అగ్రేసరుఁడు, ముఖ్యుఁడు, శ్రేష్ఠుఁడు.

ధురీణము. సం.వి. అ. పుం.-బరువు మోయునది- ౧. వృషభము, ఎద్దు. ౨. గుఱ్ఱము.

ధురీణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బరువు మోయువాఁడు. ౨. కార్యభారము వహించువాఁడు. ౩. అగ్రేసరుఁడు, ముఖ్యుఁడు.

ధుర్యము. సం. వి. అ. పుం. = ధురీణము.

ధుర్యావకర్తికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. అక్షోముఖుఁడై ధూమపానము చేయువ్రతి.

శ్లో. పిబ త్వక్షోముఖో ధూమం యః స ధుర్యావకర్తికః. (వై.ని.)

ధుర్యుఁడు. సం = ధురీణుఁడు.

ధువనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కదల్చునది.

శ్లో. అయ మంచతి పంచశరానుచరో పవనీపవనీధువనః పవనః. సా. ద.

వి. అ. న. కదల్చుట. పుం. అగ్ని.

ధూ

ధూంక్ష్ణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తెల్లకాకి. (వై. ని.)

ధూక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వ్యాధి, రోగము; కామిలారోగము. (కే.ని.)

ధూకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వాయువు. ౨. కాలము. ౩. వ్యాధి; కామిలారోగము.

ధూకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధూర్తుఁడు. (వాచ.)

ధూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కంపితము, కదల్పఁబడినది; వడకింపఁబడినది. ౨. త్యక్తము, విడువఁబడినది. ౩. భర్త్సితము, అదల్పఁబడినది. ౪. వీవనతో విసరఁబడినది. ౫. తిరస్కరింపఁబడినది. ౬. తర్కింపఁబడినది.

ధూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. కదల్చుట; వడఁకించుట. ౨. విసనతో విసరుట.

ధూనకము. సం. విణ. (అ. నికా. అ.) చాలకము, కదలించునది. వి. అ. పుం. యక్షధూపము, సర్జరస మనుధూపద్రవ్యము. (త్రి. ని.)

ధూననము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) కదలించునది. వి.అ.న.చాలనము, కదలించుట.పుం.వాయువు.

ధూనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కంపితము, కదల్పఁబడినది. ౨. (ఎండదప్పి లోనగువానిచే) పీడింపఁబడినది.

ధూని. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. కంపనము, కదలించుట. (వాచ.)

ధూపకుఁడు. సం. విణ. (అ. పికా. అ.) ౧. ధూపము వేయువాఁడు. ౨. సంతాపము కలిగించువాఁడు, తపింపఁ జేయువాఁడు.

ధూపనము. సం. వి. అ. న. ౧. ధూపము వేయుట, పొగ వేయుట. ౨. సంతాపము కలిగించుట, తపింపఁ జేయుట. ౩. సర్జరస మను ధూపద్రవ్యము.

ధూపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పొగవేయునది. ౨. సంతాపము కలిగించునది. వి. అ. పుం. ౧. ధూపము, సుగంధిద్రవ్యములనుండి వచ్చుపొగ. ౨. పొగకు సాధన మైనసుగంధిద్రవ్యము.

ధూపవాసము. సం. వి. అ. పుం. స్నానానంతరము తడి పోఁగొట్టుటకును శిరోజములను పరిమళింపఁజేయుటకును సుగంధిద్రవ్యములతో పొగ వేసికొనుట.

ధూపవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. - ధూపద్రవ్యమున కాధార మగువృక్షము - సరళము అను వృక్షభేదము.

ధూపాంగము సం. వి. అ. పుం. - ధూపమున కుపయోగించు అవయవములు కలది - ధూపవృక్షము.

ధూపాయితము సం = ధూపితము.

ధూపార్హము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - ధూపమునకు తగినది - వి. అ. న. కృష్ణాగరువు, నల్లఅగలుకట్టె.

ధూపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధూపము వేయఁబడినది, కర్పూరాదికముచేత వాసన కలదిగా చేయఁబడినది. ౨. (ఎండ దప్పి లోనగువానిచే) తపింపఁ జేయబడినది.

ధూమకము. సం. వి. అ. పుం. న = ధూమిక.

ధూమకేతనము. స. వి. అ. పుం. ౧. -పొగ చిహ్నముగా కలది- అగ్ని. ౨. ఉత్పాతవిశేషము, తోఁకచుక్క.

ధూమకేతువు. సం. వి. ఉ. పుం.=ధూమకేతనము.

ధూమగంధి. సం. విణ. (ఇ) పొగకంపు కలది. వి. ఇ. న. కామంచిగడ్డి.

ధూమగ్రహము. సం. వి. అ. పుం. రాహువు.

ధూమజము. సం. వి. అ. పుం - ధూమమువలన పుట్టినది - ౧. మేఘము. ౨. ముస్తకము, తుంగముస్తె.

ధూమజాంగజము. సం.వి.అ.న. వజ్రక్షారము, నవాసారము. (వాచ.)

ధూమధ్వజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - పొగచిహ్నముగా కలవాఁడు - అగ్ని.

ధూమపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పితృయానము, కర్మప్రాప్యమార్గము. (వ్యతి. అర్చిరాది మార్గము.) ౨. పొగ వెలువడుమార్గము. (గవాక్షాది.)

ధూమమహిషి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - ధూమమునకు భార్యవంటిది - కుజ్ఝటి, పొగమంచు.

ధూమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పొగ. ౨. ఆవిరి. (ఆ. ని.) ౩. ధూమకేతువు, తోఁకచుక్క. ౪. (వైద్య.) ధూమపానము, పొగనుపీల్చుట. ౫. అజీర్ణపుత్రేనుపు. ౬. ఆగ్నేయదిక్కున నున్న యిల్లు.

శ్లో. ధ్వజధూమమృగేంద్రాణాం శ్వోక్షరాసభ హస్తినాం, వాయసస్య చ. పర్యాయాః క్రమాత్ పూర్వాదివేశ్మని. (వై. ని.)

ధూమయోని. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. -ధూమము కారణముగా కలది- మబ్బు, మేఘము. ౨. ముస్తకము, తుంగముస్తె.

ధూమలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధూమ్రము, నలుపుకలసినయెఱుపు కలది, పొగవన్నె కలది. వి. అ. పుం. నలుపుకలసినయెఱుపు, పొగవన్నె. పుం. న. దేవతాపూజలయందు వాయించుమద్దెల. (వై. ని.)

ధూమవేధి. సం. వి. న్. పుం. లోహాదులను సువర్ణముగా చేయు ఔషధవిశేషము.

వ... పంచలోహమయంబై యొప్పునప్పుడమి తేజనికొలువుచవికెం దనచేతిధూమవేధి యను నౌషధంబుచేత శుద్ధసువర్ణంబు గావించి... భోజరా. ౧. ౨౭.

ధూమాయితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ధూమముకలదిగా అయినది, ధూమము కలది.

ధూమి. సం. విణ. (న్.నీ.న్.) ధూమము కలది.

ధూమిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కుజ్ఝటి, పొగమంచు.

ధూమిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అగ్నిజిహ్వలలో నొకటి.

ధూమోత్థము. సం. వి. అ. న. వజ్రక్షారము, నవాసారము.

ధూమోద్గారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పొగవెలువడుట. ౨. త్రేఁచుట, త్రేపు.

ధూమోర్ణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. యమునిభార్య. (త్రి. ని.)

ధూమ్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ధూమసమూహము, దట్టమైనపొగ.

ధూమ్యాటము. సం. వి. అ. పుం. కూఁకటిమూఁగపక్షి.

ధూమ్రకము. సం. వి. అ. పుం - ధూమ్రవర్ణము కలది - ఉష్ట్రము, లొట్టియ.

ధూమ్రకర్ణము. సం. వి. అ. పుం. గాడిద.

ధూమ్రపత్త్రా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - ధూమ్రవర్ణముకలఆకులు కలది - పొగాకు.

ధూమ్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నలుపు కలసినయెఱుపు కలది, పొగవన్నె కలది. ౨. వేఁడియైనది. వి. అ. పుం. ౧. నలుపు కలసిన యెఱుపు, పొగవన్నె. ౨. సిహ్లకము, చిల్లమడ్డి. ౩. కళింగము, కూఁకటిమూఁగపిట్ట. ౪. వేఁడిమి. (వై. ని.)

ధూమ్రమూలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శూలీతృణము.

ధూమ్రలోచనము. సం. వి. అ. పుం - ధూమ్రవర్ణము కలకన్నులు కలది - కపోతము, పావురాయి.

ధూమ్రవర్ణకము. సం. వి. అ. పుం. నక్క.

ధూమ్రవర్ణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధూమ్రవర్ణము కలది, పొగవన్నె కలది. వి. అ. పుం. ౧. నలుపు కలసినయెఱుపు, పొగవన్నె. ౨. తురుష్కము, చిల్లమడ్డి.

ధూమ్రశూకము. సం. వి. అ. పుం - ధూమ్రవర్ణరోమములు కలది - లొట్టిపిట్ట.

ధూమ్రాంకము. సం. వి. అ. పుం. మౌక్తికమణిదోషము.

సీ. అతిరక్తమనుదోష మది విద్రుమచ్ఛాయ ధూమ్రాంకమనునదిధూమకాంతి. రత్న. ౫౦.

ధూమ్రాక్షీ. సం. వి. ఈ. పుం. ౧. హోమవిశేషము చేయు ఋత్విజుడు. (దీనినే "ధూమాక్షి" అని కొందఱు.) ౨. ధూమ్రవర్ణనేత్రములు కలస్త్రీ.

ధూమ్రాటము. సం=ధూమ్యాటము.

ధూమ్రాహ్వ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పొగాకు?.

ధూమ్రికా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కృష్ణశింశుప, నల్ల యిరుగుడు?.

ధూయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కదల్పఁబడుచున్నది. ౨.వడఁకింపఁబడుచున్నది.

ధూర్గతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాఁడిమీఁద నున్నవాఁడు. ౨- అందఱకు ముందఱ నున్నవాఁడు- ముఖ్యుఁడు, అగ్రేసరుఁడు.

ధూర్జటి. సం. వి. ఇ.పుం-బరువైనజటలు కలవాఁడు-శివుఁడు.

ధూర్తకము. సం. వి. అ.పుం. వంచకము, నక్క.

ధూర్తమానుష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాస్న, సన్నరాష్ట్రము?.

ధూర్తము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఉమ్మెత్త?. ౨. చోరకము, కచ్చోరము?. ౩. రక్తచందనము?. (వై.ని.)న. ౧. బిడలవణము. ౨. లోహకిట్టము, ఇనుపత్రుప్పు.

ధూర్తు. సం=ధూర్తుఁడు. (ఇది గృహస్థువంటిది.)
ద్వి. వేవేగ నాలోని వెఱ పెల్ల మాన్పు,మని వేఁడుకొనుటయు నవ్వేటుధూర్తు, మనసులో వేఱొక్కమతము చింతించి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౦౨౩ పం.

ధూర్తుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మోసకాఁడు, వంచకుఁడు; మాయావి. ౨. జూదరి. ౩. హింసకుఁడు, పీడించువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. (అలం.) వంచకుఁ డగు నాయకుఁడు, శఠనాయకుఁడు. ౨. శివుఁడు, మహాదేవుఁడు. (శే.ని.)

ధూర్వహము. సం = ధురంధరము.

ధూర్వహుఁడు. సం = ధురంధరుఁడు.

ధూర్వీ. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రథాదులముందటి భాగము.

ధూర్వోఢ. సం. విణ. (ఋ. ఢీ. ఋ.) ౧. = ధురంధరుఁడు. ౨. = ధురంధరము.

ధూలకము. సం. వి. అ. న. విషము.

ధూళి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ.దుమ్ము, పరాగము.

ధూళిఁగల(లు)పు. మి. స. క్రి. (ధూళిన్ + కలుపు.) దుమ్ములోఁ కలుపు; నశింపఁజేయు.
గీ. దొరతనము నీతి నియమంబు ధూళిఁగలపు, నంగనాజనలోలుఁ డైనట్టినరుఁడు. రుక్మా.౫. ౧౪౭. (ఇట విడుచు అని భావము.)

ధూళిఁగల(లి)యు. మి. అ. క్రి. (ధూళిన్ + కలయు.) దుమ్మునఁ గలయు; నశించు.
సీ. ఊరక విరఁబడు మారనారాచంబు దుండగంబునఁ దన్ను ధూళిఁగలయ.వరాహ.౪.౨౧.

ధూళిక. సం. వి.ఆ. స్త్రీ. కుజ్ఝటి, పొగమంచు.

ధూళికేదారము. సం. వి. అ. పుం. దున్నిన వరిమడి.

ధూళిగుచ్ఛకము. సం. వి. అ. పుం. పటువాసకము, బుక్కా.

ధూళిజంఘము. సం. వి. అ. పుం - బూడిదవన్నెపిక్కలు కలది-వాయసము, కాకి. (వై.ని.)

ధూళిధ్వజుఁడు. సం. వి.అ. పుం - ధూళి జెండాగా కలవాఁడు - వాయువు, గాలి.

ధూళిపటలము. సం.వి. అ. పుం. పైకెగసి కప్పువలె ఏర్పడినదుమ్ము. న. ధూళిచయము. (కల్ప.)

ధూళిపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - పరాగ మధికముగా కలపూవులు కలది - కేతకి, మొగలి?.

ధూళిభక్తము. సం. వి. అ. న. వివాహభోజనము, పెండ్లివిందు. (శై. ని.)

ధూళీకదంబము. సం.వి.అ.పుం.౧-పరాగసమూహము కలది - నీపము, కడిమిచెట్టు. ౨. వరుణము, ఉలిమిరిచెట్టు. ౩. తిలకము, బొట్టుగుచెట్టు. ౪. ధూళిపటలము.

ధూళీగుచ్ఛము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరకుంకుమమిశ్రచందనచూర్ణము, ఫల్గుచూర్ణము, ఒక దినుసుబుక్కా.

ధూసర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాండుఫలి అను మొక్క.

ధూసరచ్ఛద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పాఠ, చిరుబొద్ది.

ధూసరపత్త్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. హస్తిశుండి.

ధూసరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) బూడిదవర్ణము కలది. వి. అ. పుం. ౧. బూడిదవర్ణము. ౨. గాడిద. ౩. లొట్టియ. ౪. పావురము.

ధూసరితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధూసరవర్ణము కలదిగా చేయఁబడినది, బూడిదరంగు కలదిగా చేయఁబడినది.

ధూసరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. తైలకారుఁడు, గాండ్లవాఁడు, తెలికవాఁడు.

ధృ

ధృక్కు. సం. విణ. (జ్) పొందువాఁడు. (ఇది తలుచు సమాసాంతమునందే ఉండును.)

ఉదా:- కాలరూపధృక్కు, శక్తిధృక్కు మొ.

ధృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరింపఁబడినది, తాల్పఁబడినది. ౨. గృహీతము, పట్టుకొనఁబడినది. వి. అ. న. ౧. పతనము, పాటు. ౨. స్థితి, ఉనికి. ౩. ధారణము, తాల్చుట. ౪. గ్రహణము, పట్టుకొనుట.

ధృతరాష్ట్రము. సం. వి. అ. పుం. మంచిరాజు కలదేశము.

ధృతరాష్ట్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధార్తరాష్ట్రము లను హంసలజాతికి ఆదిమాత.

ధృతరాష్ట్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దుర్యోధనాదికౌరవులకు తండ్రి, పాండురాజునకు అన్న. ౨. సర్పవిశేషము. ౩. ఒకానొక గంధర్వుఁడు. ౪. రాజు.

ధృతాత్ముఁడు. సం.విణ. (న్. ఆ,న్. న్.) ధైర్యముతో కూడినచిత్తము కలవాఁడు.

ధృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ధరించుట, తాల్చుట. ౨. గ్రహించుట, పట్టుకొనుట. ౩. ధైర్యము. ౪. స్థిరత. ౫. సంతోషము. ౬. సుఖము. ౭. (జ్యోతి.) విష్కంభాదియోగములలో నొకటి. ౮. ఒకానొకఛందస్సు. ౯. మాతృకా భేదము. పుం. యజ్ఞము.

ధృతిమంతుఁడు. సం. విణ. (త్. మతీ. త్.) ౧. ధైర్యము కలవాఁడు. ౨. సంతోషము కలవాఁడు.

ధృతిముషము. సం. విణ. (ష్) ౧. ధైర్యమును అపహరించునది. ౨. సంతోషమును హరించునది. (రూ. ధృతిముట్టు.)

ధృత్తు. సం. విణ. (త్) ధరించువాఁడు. (ఇది తఱచు సమాసాంతములందే ఉండును.)

ఉదా:- రూపధృత్తు, అవతారధృత్తు మొ.

ధృత్వము. సం. వి. న్. పుం. ౧. ధర్మము. ౨. ఆకాశము. ౩. సముద్రము. (వాచ.) ౪. పర్వతము. (శే. ని.)

ధృత్వరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ధాత్రి, భూమి.

ధృత్వుఁడు. సం. విణ. (న్. వరీ. న్.) ౧. బుద్ధిమంతుఁడు. ౨. ధరించువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. విష్ణువు. ౨. బ్రాహ్మణుఁడు.

ధృవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మయ్యాకుపొన్న.
ధృష్ణువు. సం. విశే. (ఉ) ౧. దిట్ట, ప్రగల్భుఁడు. ౨. దక్షుఁడు, సమర్థుఁడు; నేర్పరి. వి. ఉ. పుం. సంఘాతము, గుంపు.
ధృష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అసతి, జంపుటాలు.
ధృష్టద్యుమ్నుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ద్రుపద రాజుపుత్త్రుఁడు, ద్రౌపదియన్న.
ధృష్టి. సం.వి. ఇ. స్త్రీ. ధృష్టత్వము, దిట్టతనము.
ధృష్టుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. దిట్టఁడు, ప్రగల్భుఁడు. ౨. నిర్లజ్జుఁడు, సిగ్గు లేనివాఁడు. ౩. నిర్దయుఁడు, కనికరములేనివాఁడు. ౪. గర్వి, అహంకారము కలవాఁడు.వి. అ. పుం. (అలం.) శృంగారనాయకులలో నొకఁడు, తప్పుచేసియు జంకనివాఁడును బెదరింపఁబడియు సిగ్గు నొందని వాఁడును, చేసినతప్పు ప్రత్యక్షముగా కనఁబడు చున్నను అసత్యమాడువాఁడు నగునాయకుఁడు.
శ్లో. కృతాగా అపి నిశ్శంకస్తర్జితోఽపి నలజ్జితః, దృష్టదోషోఽపి మిథ్యావాక్ కథితో ధృష్ట నాయకః. సా. ద. ౩. ౩౬.
ధృష్ణజుఁడు. సం. విశే. (జ్)=ధృష్టుఁడు.
ధృష్ణి. సం. వి. ఇ. పుం. ఘృష్టి, కిరణము.
ధృష్ణువు. సం. విశే. (ఉ) ౧=ధృష్టుఁడు. ౨. కంచుకి.
ధృష్యము. సం=ధర్షణీయము.

ధే

ధే. వి. గుఱ్ఱము మొదలగుజంతువులను తోలుట యందలిధ్వని కనుకరణము.
(సైనికులు.) చ...మహోపలంబుతో, నడికినరీతి నున్నసవనాశ్వము ధే యని కక్కసంబులన్, పదపదగాఁగ ప్రేపియును...కదలుపలేక... జై. భా. ౪. ౩౩.
క. నింగికి ధే యని కదలిం, చెంగడు వడిగలుగులెనదుసింగముఁ బలుమాఱున్ ...కళా. ౩. ౮౫.
ధేన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నది. ౨. కొత్తిమిరి.
ధేనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సముద్రము. ౨. నదము.
ధేనుంభవ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భావుకధేనువు, శుభప్రద మగుగోవు.
ధేనుక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. లేఁగటియావు. ౨. కొత్తిమిరి. (మే. ని.) ౩. ఆఁడేనుఁగు. (కొన్నియెడల సమాసాంతమందుఅల్పార్థకమున కానవచ్చుచున్నది. ఉదా:- అసిధేనుక = చిన్న కత్తి.)
ధేనుకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చీరపేను. ౨. రతిబంధవిశేషము.
ధేనుకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకరాక్షసుఁడు. (వీఁడు బలరామునిచే హతుఁ డయ్యెను.)
ధేనుదుగ్ధకరము. సం. వి. అ. పుం- ఆవులకు పాలు వృద్ధిచేయునది- గర్జరము అనుదుంప.
ధేనుదుగ్ధము. సం. వి. అ. న. ౧. చిర్భటము, నక్కదోస. ౨. ఆవుపాలు.
ధేనువు. సం. వి. ఉ. స్త్రీ. - దూడలను త్రాగించునది - లేఁగటియావు; ఆవు. (ఇదిమృగజాతివాచకములతో ఉత్తరపదముగా సమసించునపుడు స్త్రీవాచక మగును. ఉదా:- అశ్వధేనువు = ఆఁడుగుఱ్ఱము. ఖడ్గధేనువు= ఆఁడుఖడ్గమృగము.)
ధేనుష్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తాకట్టుపెట్టిన పాఁడియావు; తాకట్టుపెట్టినపాఁడిబఱ్ఱె. (క్షీర ...స్వామ్యము.)

ధేయము. సం. విణ = ధాతవ్యము. వి. అ. న. ౧. పోషణము. ౨. త్రాగుట. ౩. ధరించుట. ౪. భాగరూపనామశబ్దములకు స్వార్థమున వచ్చు ప్రత్యయము. (ఉదా: భాగధేయము, రూపధేయము, నామధేయము.)

ధై

ధైనవము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధేనుసంబంధమైనది.

ధైనుకము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధేనుకాసంబంధమైనది. వి. అ.న. ౧. ధేనుకలసమూహము. ౨. ధేనుకము, రతిబంధవిశేషము.

ధైర్యము. సం. వి. అ. న. ౧. ధీరత్వము. ౨. మనస్సు కలఁగమి, నిర్వికారచిత్తత. ౩. గంభీరత. ౪. అవిధేయత, ధృష్టత్వము.

శ్లో... అర్హసి త్వం న ధైర్యాన్, న్మోఘీకర్తుం చటులశఫరోద్వర్తనప్రేక్షితాని. మేఘ.౧.౪౦.

ధైవతము. సం. వి. అ. పుం. (సంగీ.) సప్తస్వరములలో ధ అను ఆఱవస్వరము.

ధైవత్యము. సం. వి. అ. న.–ధీవునిభావము_దక్షత, నేర్పు.

ధో

ధోఢము. సం. వి. అ. పుం. డుండుభము,ఇరుదల పాము.

ధోతుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) శేతుఁడు. వి. అ. పుం. వాయువు.

ధోరణము. సం. వి. అ. న. ౧. ఎక్కఁదగిన యేనుఁగు లోనైనవాహనము.(గజరథతురగాది– త్రి. ని.) ౨. (అశ్వాదుల) గతి. పుం.హంస. (శే. ని.)

ధోరణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. పరంపర, పంక్తి. ౨. శ్రేణి, పద్ధతి. (వాచ.)

ధోరితము. సం. వి. అ. న. ౧. వధము, చంపుట. ౨. గతి.

ధౌ

ధౌతకౌశజము. సం. వి. అ. న. చలువ చేసిన పట్టుబట్ట.

ధౌతకౌశేయము. సం = ధౌతకౌశజము.

ధౌతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రక్షాళితము, కడుగఁబడినది. ౨. మార్జితము, తుడువఁబడినది. ౩. శోధితము, పరిశుద్ధముచేయఁబడినది. ౪. స్వచ్ఛముగా చేయఁబడినది, తెల్లగా చేయఁబడినది. వి. అ. న. ౧. ప్రక్షాళనము, కడుగుట. ౨. శుద్ధిచేయుట. ౩. కలధౌతము, వెండి.

ధౌతశిలము. సం.వి.అ.న. స్ఫటికము. (త్రి.ని.)

ధౌతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. హఠయోగప్రకారము తడిపిన సన్నని వస్త్రము మ్రింగి మరల వెలికి తీయుట. (దీనివలన శ్లేష్మము ఊర్ధ్వముఖముగా పోవును.)

ధౌతేయము. సం. వి. అ. పుం. న. సైంధవలవణము, ఇందుప్పు.

ధౌరంధర్యము. సం.వి.అ. న. ధురంధరత్వము.

ధౌరితకము. సం. వి. అ. న. అశ్వగతిభేదము, జోడన, ఆస్కందితముకంటె నధికమై చతురమైనయొకయశ్వధార.

ధౌరితము. సం = ధౌరితకము.

ధౌరేయము. సం = ధురీణము.

ధౌరేయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) = ధురీ

ధౌర్తకము. సం = ధౌర్త్యము.

ధౌర్తిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ధౌర్త్యము, వంచన.

ధౌర్త్యము. సం.వి.అ.న. ధూర్తత్వము, వంచన.

ధౌర్యము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధుర్యసం బంధమైనది. వి = ధౌరితకము.

ధ్మా

ధ్మాకారుఁడు. సం. వి. అ. పుం - కొలిమిగొట్టమూఁదువాఁడు - కమ్మరి.

ధ్మాత. సం.విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) = ధ్మాయకుఁడు.

ధ్మాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁదఁబడినది. (అగ్ని మొ.) ౨. ఊఁది వాయింపఁబడినది, శబ్దితము. (శంఖము, సన్నాయి మొ.) ౩. ఉబ్బినది, ఉబికినది. ౪. దగ్ధము, కాల్పఁబడినది.

ధ్మాతవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁదఁదగినది. (అగ్ని, శంఖము మొ.) ౨. గాలిచే ఉబ్బింపఁదగినది.

ధ్మానము. సం. వి. అ. న. ౧. (అగ్ని శంఖము మొ.) ఊఁదుట. ౨. కాల్చుట. ౩. ఉబ్బుట.

ధ్మానీయము. సం = ధ్మాతవ్యము.

ధ్మాపనము. సం. వి. అ.న. ౧. గాలి ఊఁది యుబ్బించుట. ౨. కాల్పించుట.

ధ్మాపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఊఁదింపఁబడినది. (అగ్ని, శంఖము మొ.) ౨. ఉబ్బింపఁబడినది. ౩. దాహితము, కాల్పింపఁబడినది.

ధ్మాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యకా. అ.) అగ్ని, శంఖము మొదలగువానిని ఊఁదువాఁడు. ౨. ఉబ్బించువాఁడు.

ధ్మాయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఊఁదఁబడుచున్నది. (అగ్ని, శంఖము మొ.) ౨. ఉబ్బింపఁబడుచున్నది.

ధ్యా

ధ్యాత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. ధ్యానించువాఁడు. ౨. చింతించువాఁడు.

ధ్యాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధ్యానింపఁబడినది. ౨. చింతింపఁబడినది.

ధ్యాతవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధ్యానింపఁదగినది. ౨. చింతింపఁదగినది.

ధ్యానము. సం. వి. అ. న. ౧. చింతనము, చింతించుట. ౨. పరమాత్మను చింతించుట; అద్వితీయవస్తువునందు అవిచ్ఛిన్న మగునంతరింద్రియవృత్తిప్రవాహము; నేను బ్రహ్మస్వరూపుఁడను అని సత్స్వరూపవృత్తితో నిరాలంబముగా నుండుట; (విశిష్టాద్వైతమున) చిత్తచాంచల్యము లేక ఏకాగ్రముగా తలంచుట; ధారణానిరుద్ధుఁడగుఈశ్వరుని పుండరీకాక్షత్వాద్యాకారముతో చింతించుట. (విషయములందలిరాగము నశించుట అని సాంఖ్యులు.)

ధ్యానయోగము. సం. వి. అ. పుం. ధ్యానరూప మగుయోగవిశేషము. (ఇది కర్మజ్ఞానాది యోగములలో నొకటి.)

ధ్యానస్థుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్యాననిష్ఠుఁడు, ధ్యానమం దున్నవాఁడు.

ధ్యానించు. సం. స. క్రి. ధ్యానముచేయు, చింతించు.

(రావణుఁడు.) సీ. తనహృదయాకాశమునఁ బితామహు నుంచి ధ్యానించి... గీ. వీరహోమంబుఁ గావించె విస్మయముగ. ఉ. రా. ౨. ౧౬౩.

ధ్యానికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ధ్యాన

ముచే కలుగునది. మను. ౬. ౨౨.

ధ్యానీయము. సం = ధ్యాతవ్యము.

ధ్యామము. సం. వి. అ. న. ౧. కామంచిగడ్డి. ౨. దవనముౕ..

ధ్యాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యికా. అ.)= ధ్యాత.

ధ్యాయత్. సం. (శత్రు.) ధ్యానించుచున్న.

ధ్యాయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్యానింపఁబడుచున్నది.

ధ్యే

ధ్యేయము. సం=ధ్యాతవ్యము.

ధ్రా

ధ్రాజి. సం. వి.ఇ. స్త్రీ. ౧. ఒకజాతిపాక్కురోగము, బొబ్బ. ౨. వాయుసమూహము. (కే. ని.)

ధ్రాడి. సం. వి. ఇ. పుం. పుష్పాపచయము, పూలుకోయుట. (వాచ.)

ధ్రి

ధ్రియమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధరింపఁబడుచున్నది. ౨. ధరించుచున్నది.

ధ్రు

ధ్రుట్టు. సం. విణ. (హ్) ద్రోహము చేయువాఁడు. (రూ. ధృక్కు.)

ధ్రువ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. స్రుగ్భేదము, యజ్ఞపాత్రభేదము. (ఇది ఒకరీతిమ్రానితెడ్డు.) ౨. సాధ్వి, మంచియాఁడుది. ౩. గీతివిశేషము. ౪. పిదుకునప్పుడు సాధువుగా నుండుఆవు. ౫. మూర్వ, చాఁగ. ౬. సాలపర్ణి [illegible]స్నౕ. ౭. గుబ్బపుసుడి. ౮. గుబ్బపుసుడి ఉండుచోటు. ౯. భూమి. (కే. ని.)

ధ్రువక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తాళప్రాణక్రియావిశేషము.

ధ్రువము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్థిరము, నిలుకడ కలది; అచంచలము, కదలనిది. ౨. శాశ్వతము, ఎప్పుడును ఉండునది. ౩. సంతతము, ఎడతెగనిది. ౪. నిశ్చితము. వి. అ. పుం. ౧. ధ్రువనక్షత్రము, ఉత్తరధ్రువము దక్షిణధ్రువము అనఁబడు ఆకాశమందున్న రెండుతారలలో నొకటి. ౨. (జ్యోతి.) విష్కంభాదియోగములలో నొకటి. ౩. స్థాణువు, మ్రాను. ౪. శంకువు, గసిక. ౫. పదునాలుగుఅక్షరములకాలము కల తాళము. ౬. శరారి, బాతు. ౭. నాసాగ్రము, ముక్కుకొన. ౮. అశ్వరోమావర్తభేదము, ఒకజాతిగుబ్బపుసుడి. ౯. మఱ్ఱి. ౧౦. యజ్ఞపాత్రభేదము. ౧౧.(జ్యోతి.) ఉత్తరోత్తరాషాఢోత్తరాభాద్రారోహిణులలో ఏదేని ఒకటి. ౧౨. (జ్యోతి.) గ్రహనక్షత్రాద్యానయనమున కుపయుక్తమగుఅంకె. న. ౧. ఆకాశము. ౨. తర్కము. ౩. నిశ్చయము.

ధ్రువుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. బ్రహ్మ. ౨. విష్ణువు. ౩. శివుఁడు. ౪. ఉత్తానపాదునికొడుకు. (ధ్రువనక్షత్రాధిష్ఠాత.) ౫. అష్టవసువులలో నొకఁడు.

ధ్రౌ

ధ్రౌవ్యము. సం. వి. అ. న. -ధ్రువత్వము- ౧. స్థిరత్వము. ౨. నిశ్చయము.

ధ్వ

ధ్వంసకుఁడు. సం. విణ. (అ. సికా. అ.) ౧. ధ్వంసము చేయువాఁడు, నశించువాఁడు. ౨. భ్రష్ట,

అధఃపతితుఁడు. ౩. ధ్వంసము చేయువాఁడు, నశింపఁజేయువాఁడు.

ధ్వంసనము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నాశము చేయునది, ధ్వంసము చేయునది. ౨. భ్రంశము చేయునది. (అ. ఈ. అ.) ధ్వంసము చేయుసాధనము. వి. అ. న. ౧. నాశము. ౨. నాశము చేయుట, నశింపఁజేయుట. ౩. భ్రంశము, జాఱుట. ౪. అధఃపతనము, క్రిందపడుట.

ధ్వంసనీయము. సం=ధ్వంసయితవ్యము.

ధ్వంసమానము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నశించుచున్నది.

ధ్వంసము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వంసము చేయునది. వి. అ. పుం. ౧. నాశము. ౨. క్రింద పడుట, కూలుట. ౩. జాఱుట.

ధ్వంసయత్. సం. (శత్రు.) ధ్వంసము చేయుచున్న.

ధ్వంసయమానము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వంసము చేయుచున్నది.

ధ్వంసయితృ. సం. విశ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నశింపఁజేయువాఁడు.

ధ్వంసయితవ్యము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వంసము చేయఁదగినది.

ధ్వంసితృ. సం. విశ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. నశించువాఁడు. ౨. భ్రంశము నొందువాఁడు.

ధ్వంసితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధ్వంసముచేయఁబడినది, నశింపఁజేయఁబడినది. ౨. భ్రంశము చేయఁబడినది.

ధ్వంస్యమానము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వంసము చేయఁబడుచున్నది, నశింపఁజేయఁబడుచున్నది.

ధ్వంస్యము. సం=ధ్వంసయితవ్యము.

ధ్వజద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. తాటిచెట్టు.

ధ్వజభంగము. సం. వి. అ. పుం. నపుంసకత్వమును కలిగించురోగభేదము. (వాచ.)

ధ్వజము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. పతాక, టెక్కెము. ౨. ధ్వజస్తంభము, టెక్కెపుకంబము. ౩. చిహ్నము, గుఱుతు. ౪. గర్వము,దర్పము. ౫. ఖట్వాంగము, మంచముకోడు. ౬. మగగుఱి. ౭. తూర్పున ఉండుగృహము. ౮. కల్లంగడియొక్క చిహ్నము. పుం. ౧. చెట్టు. ౨. తాడిచెట్టు. (కే. ని.)

ధ్వజవంతుఁడు. సం. విశ. (త్. వతీ. త్.) ౧. ధ్వజము కలవాఁడు. ౨. గుఱుతు కలవాఁడు. వి. త్. పుం. ౧. టెక్కెమును కొనిపోవువాఁడు. ౨.కల్లుఅమ్మువాఁడు, శౌండికుఁడు.

ధ్వజారోపణము. సం=ధ్వజారోహణము.

ధ్వజారోహణము. సం. వి. అ. న. దేవోత్సవాదులందు ధ్వజమును ఎత్తుట. (ఇది ఉత్సవప్రారంభమును తెలుపును.)

ధ్వజాహృతము. సం. వి. అ. న. యుద్ధమున కొల్లఁగొనఁబడినధనము. (వాచ.)

ధ్వజాహృతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. యుద్ధరంగమున పట్టుకొనఁబడి దాసుఁడుగా చేసికొనఁబడినజనుఁడు. (వాచ.)

ధ్వజి. సం. విశ. (న్. నీ. న్.) ౧. ధ్వజము కొనిపోవువాఁడు, జెండా పట్టుకొనిపోవువాఁడు. ౨.గుఱుతు కలవాఁడు. ౩.సురాభాజనచిహ్నుఁడు, కల్లుఅమ్మువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. రథము, తేరు. ౨. కొండ. ౩. పాము. ౪. నెమిలి. ౫. గుఱ్ఱము. ౬. బ్రాహ్మణుఁడు.

ధ్వజిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. సేన, దండు. ౨. పీమాభేదము, ఒకవిధ మగుఎల్ల.

ధ్వజీకరణము. సం. వి. అ. న. ౧. ధ్వజముగా చేయుట. ౨. హెపముగా చేసికొనుట; కారణముగా చేసికొనుట.

శ్లో. ఉపకర్తాధికారస్థః స్వాపరాథం న మన్యతే, ఉపకారం ధ్వజీకృత్య సర్వ మేవావలుంపతి. హితో. ౨. ౯౯.

ధ్వజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కొండికుఁడు, కల్లు అమ్మెడివాఁడు. ౨. శ్రేష్ఠుఁడు, ఉత్తముఁడు. (ఇది ఈయర్థమున తఱచుగా సమాసాంతమం దుండును. ఉదా:- కులధ్వజుఁడు = కులశ్రేష్ఠుఁడు.)

ధ్వజోత్థానము. సం. వి. అ. న. ఇంద్రధ్వజము నలేవనెత్తుఉత్సవవిశేషము. (త్రి. ని.)

ధ్వనత్. సం. (శత్రు.) ధ్వనిచేయుచున్న.

ధ్వననము. సం. వి. అ. న. ౧. శబ్దించుట, ధ్వని చేయుట. ౨. ఝుంకారాదిధ్వని, రవళి. ౩. (అలం.) వ్యంగ్యము, ధ్వని.

ధ్వనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శబ్దము. ౨. అవ్యక్తధ్వని, తుమ్మెదలు లోనగువానిరవళి.

ధ్వనమోది. సం. వి. న్. పుం - అవ్యక్తధ్వనిచే సంతోషపెట్టునది- తుమ్మెద.

ధ్వని. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. శబ్దము, చప్పుడు; వాద్యము; మేఘము మున్నగువానిశబ్దము. ౨. (అలం.)వ్యంజనావృత్తిచే తోఁచెడియర్థము. ౩. వ్యంగ్యప్రధానకావ్యము, ఉత్తమకావ్యము.

ధ్వనించు. సం. అ. క్రి. శబ్దించు, మ్రోయు. (శ. ర.)

ధ్వనిగ్రహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధ్వనిని గ్రహించునది- చెవి. (త్రి. ని.) ౨. ధ్వనిని గ్రహించుట, వినుట.

ధ్వనిత. సం. విశే. (ఋ. త్రి. ఋ.) = ధ్వానకుఁడు.

ధ్వనితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. మ్రోసినది, ధ్వని చేసినది. (భేర్యాది.) ౨. (అలం.) వ్యంజితము, సూచితము. (అర్థాది.) వి. అ. న. ౧. శబ్దము. ౨. ఉఱుము, మేఘగర్జనము.

ధ్వనినాళ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. వీణ. ౨. వేణువు. ౩. కాహళవాద్యము.

ధ్వనిబోధకము. సం. వి. అ. పుం. రోహిషతృణము, కామంచిగడ్డి.

ధ్వన్యమానము. సం.విశే. (అ. ఆ. అ.) ధ్వనిచే తెలుపఁబడుచున్నది, సూచింపఁబడుచున్నది.

ధ్వస్తము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. నాశమునొందినది, నష్టమైనది. ౨. క్రిందఁబడినది. ౩. జాఱినది. ౪. గ్రాసీకృతము, కబళముగా చేయఁబడినది. ౫. నీతిహీనము. (కే.ని.)

ధ్వస్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ = ధ్వంసము.

ధ్వా

ధ్వాంక్షజంఘ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కాకజంఘ, కాకిదొండ. ౨. వెలమసంది.

ధ్వాంక్షజంబువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. కాకినేరేడు.

ధ్వాంక్షతుండి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకనాస, కాకిదొండ.

ధ్వాంక్షదంతి. సం. వి.ఈ.స్త్రీ. కాకిదొండ.

ధ్వాంక్షనఖి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకిదొండ.

ధ్వాంక్షనామ్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకోదుంబరిక, కాకిమేడి.

ధ్వాంక్షనాశిని. సం.వి.ఈ.స్త్రీ.జోడతరము.

ధ్వాంక్షనాస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కాకనాస, కాకిదొండ.

ధ్వాంక్షపుష్టము. సం. వి. అ. పుం. పరభృతము, కోకిల.

ధ్వాంక్షమాచి. సం = కాకమాచి.

ధ్వాంక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కాకి. ౨. బకము, కొంగ.

ధ్వాంక్షవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకనాస.

ధ్వాంక్షాదని. సం.వి. ఈ. స్త్రీ. కాకిదొండ.

ధ్వాంక్షారాతి. సం. వి. ఇ. పుం. గుడ్లగూబ. ఇప్లే: ధ్వాంక్షారి మొ.

ధ్వాంక్షి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. కాకోలి, కారుకొల్లి. ౨. ఆఁడుకాకి.

ధ్వాంక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧.భిక్షుకుఁడు. ౨. తక్షకుఁడు, వడ్రంగి.

ధ్వాంక్షోలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాకోలి, కారుకొల్లి.

ధ్వాంతమణి. సం. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. ఖద్యోతము, మిణుఁగురుఁబురుగు. (వై. ని.)

ధ్వాంతము. సం. వి. అ. న. అంధకారము,చీకటి.

ధ్వాంతారాతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. సూర్యుఁడు. ౨. చంద్రుఁడు. ౩. అగ్ని. ౪. తెలుపు. ఇప్లే: ధ్వాంతారి మొ.

ధ్వాంతోన్మేషము. సం. వి. అ. పుం - చీకటిలో ప్రకాశించునది - ఖద్యోతము, మిడుఁగురుఁబురుగు.

ధ్వానకుఁడు. సం. విణ. (అ. నిశా. అ.) ధ్వని చేయువాఁడు.

ధ్వానము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ౧౪౩.

న

న్¹=ను¹.

న్²=ను².

న. ఉభ. ఒకానొకయక్షరము.

న¹. అవ. ౧. ఉదంతములకును ఋకారాంతములకును ఏకత్వమున కు కై కయి ప్రత్యయములు పరమగునపుడు ఆగమముగా వచ్చును.

క. నీ విజయోత్సాహమునకు, లావునకు జవంబునకు నశౌల్యమునకు సద్భావమునకు మెచ్చి వరం, బీ వచ్చితి వేఁడు మెద్ది యిష్టము నీకున్. భార. ఆది. ౨. ౧౦౪.

చ. అమలినతారకాసముదయంబుల నెన్నను సర్వవేదశా, స్త్రములయశేషసారము ముదంబునఁ బొందను బుద్ధిబాహువి, క్రమమున దుర్గమారజలగౌరవభారతభారతీసము, ద్రముఁ దఱియంగ నీఁదను విధాత్రునకైనను నేరఁ బోలునే. భార. ఆది. ౧.౧౯.

చ...ఏమిటన్, గొనకొన నేరఁ డయ్యె నినుఁ గూడ సుయోధనుఁ బట్టి యట్టికృష్ణునకయి వీకు నేటికి మనోవ్యథ... భార. శాం.౧.౩౮.

౨. కంటె అందు వర్ణకములు ద్వితీయైకవచనము పరమగునపుడు ఉదంతజడవాచకములకు ఆగమముగా వచ్చును.

చ...ఒక్కసుతుకంటె పది మేలు తటాకము శతంబునకంటె సుతుండు మేలు... భార. ఆది. ౪. ౯౩.

చ. అనఘ గృహస్థధర్మునయందుఁ జరించి నరుండు మృత్యుసం,జనితభయంబు వాపికొనఁ జాలునొ...భార. అను. ౧. ౪౩.

క. వినుఁ పిండదానసమయం,బునయందును ...

మ. అనురాగంబునఁ బొందుచుండె నొకఁ డేకాంతప్రదేశంబునన్. దశకు. ౧౦. ౧౦.

౩. షష్ఠీ సప్తమీ తత్పురుషములందు ఉదంత జడవాచకములకు వచ్చు ఆగమము.

క... సత్యమ్ము వలనన ములుసూపు గౌరవంబున పేర్మిన్. భార. ఆది. ౪. ౭౪.

ఉ. భానునిభుండు పాండుజనపాలుఁడు... ధ, ర్మానిలవాసవాశ్వినులదైనవరంబునశక్తిపేర్మితో, నీనరవాధనందనుల నేవుర ... పడసె... భార. ఆది. ౫. ౧౫౩.

క... ప్రమత్తుసంపదయు ధర్మబాహ్యప్రభురా, జ్యము భిన్నకుంభమునతో, యములట్టుల యధ్రువంబు లగు... భార. ఆది. ౨. ౧౩౪.

గీ... నీదుగర్భమునవాఁ డఖిలభువనవహనమహనీయుఁ డగు చక్రవర్తి సుమ్ము. భార. ఆది. ౪. ౬౧.

న.[2] ప్ర. ౧. గుణవాచకము లగు నల్ల ఎఱ్ఱ మొదలగుశబ్దములకు భావార్థమున వచ్చుతద్ధితప్రత్యయము.

ఉదా: - నల్లన, ఎఱ్ఱన మొ.

౨. కొన్ని ధాతువులమీఁద వచ్చుకృత్ప్రత్యయము.

ఉదా :- గడన, దీవన, గట్టన మొ.

౩. భూతకాలక్రియకు విశేషణవివక్షయందు వచ్చు ప్రత్యయము. (ఇది పర మగునపుడు తుది ఉకారమునకు ఇకారము ఆ దేశమగును.)

ఉ. పంచినకోపముగ్ సమయభంగభయంబును నగ్గలించి యుల్లంబు పెనంగొనన్... భార. విరా. ౨. ౧౩౯.

క. ...నిద్రితుఁ డైన ప్రభుం, జనసుతుసర్వాంగ మర్మసంధుల నెల్లన్. భార. ఆది. ౫. ౧౯౫.

ప్ర. ద్వి. ౧. ఉదంతము లగుజడవాచకములకు వచ్చుసప్తమీవిభక్త్యేకవచనము.

చ... అంబుదుహోసన యగ్నిసాక్షికంబునఁ బరిణీత యైనసతిఁ బొల్పుగ నొక్కతెఁ గాని యన్యలన్, మనమున నేనియుం దలఁప... భార. ఆది. ౪. ౧౩౭.

వ. ఋతుమతి వయినయష్టమదివసంబున నేని చతుర్దశదివసంబున నేని శుచివై శయనంబునను౦డి నన్నుఁ దలంపుము... భార. ఆది. ౫. ౭౪.

౨. ఉదంతజడవాచకములకు వచ్చుతృతీయైకవచనము. (ఒక్కొకచో అజడవాచకమునకును కనఁబడుచున్నది.)

సీ. గమనవేగంబున ద్రుమలతాజాలసంచాలన సేయుచు ... భార. అర. ౩. ౩౧౨.

ఉ. ఏపునఁగిట్టి యేనుఁగున నేనుఁగు వైచుచు వాజి వాజిచే, రూ పడఁగంగ మోఁదుచును ... భా. రా. యు. ౯౭౦.

౩. క్రియలకు చేదాద్యర్థమునందు వచ్చును. (ఇది పరమగునపుడు తుది ఉకారమునకు ఇకారమా దేశముగా వచ్చును.)

చ. తెగ మొదలెత్తిపోవఁ బగఁ దీర్పఁగ వచ్చినఁ గ్రౌర్య మొందు నే, మిగతిఁ దలంచినం బగకు మేలిమిలేమి ధ్రువంబు కేశవా. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౧.

౪. క్రియావిశేషణత్వవివక్షయందు కొన్నియెడల ఉదంతముల కనుప్రయుక్త మగును.

వ... కుంతిని ప్రియపూర్వకంబున సంభావించి... భార. ఆది. ౫. ౧౫౨.

న[3]. అవ. తూమెఁడు(భూమి)అనుటకు గుఱుతు.

వ. తాల్లూరిచన్న కేశవపెరుమాళ్లు ప్రతిష్ఠ కాలమైనప్పుడు... చింతగుంటుపట్టును బందుం వరిచేను న ౧౦. బాదుమాతుడికొడుకు ... ఈ పొలానను బందుముచేను న. ౧౦. ౧౨౨౩. శాస. ౧౩౯౧.

క. శ్రీ భీమేశ్వరమహాదేవరకుఁ బెట్టిన... యి లుపట్టులో ప్రశాం బెట్టిన భూమి ఖ. ౨. న ౧౫...దా. శా. ౧౧౭౬.

న. సం. వి. అ. పుం. ౧. కార్తికము. ౨. విఘ్నేశ్వరుఁడు. ౩. ధనము. ౪. బంధము. ౫. యుద్ధము. ౬. బుద్ధుఁడు. ౭. ఈయఁబడినవస్తువు.
విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పలుచనిది. ౨. పట్టిది, శూన్యము. ౩. అలయనిది. ౪. విభజింపఁబడనది. (ఆ. ని.)
అవ్య. = అ. సం. అవ్య. (దీనికి తెలుఁగున వ్యస్త ప్రయోగము లేదు.)
(భిన్నము, వేఱైనది.)
ఉదా:- నాత్యుష్ణము, నాతికఠినము.
(అభావము, లేమి.)
శా...రాజ్యము గీజ్యముకా సతతమే కాయంబు నాపాయమే. భాగ. ర. ౫౮౨.

నంకు. వి. (త. నంకు.) పరిహాసము, నవ్వులాట.
క. జంకెలు బుజ్జవములునుం, గింకలు దళుకొత్త నొత్తు గీరంబులకుకా, నంకులుఁ జదుల్లు కరములు, యంకనములఁ జదువు గఱపె హాసితోక్తులచేకా. నృసిం. ౨. ౭౪. (కరములు నంకణములు సదువు అని అపముద్రి.)
స. క్రి. నేలను కోరాడు. (శ.ర.)

నంగ=(విణ.) నంగనాచి. (శ. ర.)

నంగనాచి. వి. (క. నంగనాచి.) వడ్లచిలుక. (శ. ర.) విణ. ఎంతసాహసపుఁబనియైనను చేసి ఏమియు తెలియనిదానివలె నటించువాఁడు(ది); చతురురాలు.
రగడ. రంగలర సారంగముల నారంగములఁ జేరంగఁ దలఁచితి, నంగనాచి యనంగవైరము నం గడంగి మనంగఁ దలఁచితి. చంద్రా. ౪. ౨౩౪.
చ...విక్కుము గాఁగను నాతఁ డేమియుఁకా, దెలియఁడు సాదుబిడ్డఁ డని నీ... లవాడి గాదిలిసుతుచేతఁ జక్కుటులు దిద్దెద వెంతటినంగనాచివే. పారం. ౩. ౫౫.
వ...పాదరింద్లకుం జార్చి కాంతులం గవయు నంగనాచు లగునంగనల...మనుచ. ౩. ౨౮.
వ... అయ్యంగనారత్నంబునకు నంగనాచి యగురాజదూతిక మఱియు మఱియు బోధించి ...శుక. ౧. ౫౭. శువల. ౫. ౫౮.
సా:- నంగనాచి వంగముల్లు.

నంగి. విణ. (√నంగు.) ౧. ముక్కుతో పలుకబడునది. (మాట. శ.ర.) ౨. స్పష్టముకానిది. (మాట.) (వ్యవ.) నాదగ్గఱ ఇట్టినంగినంగిమాటలు పనికిరావు.

నంగు. అ. క్రి. (త. నంగు.) ముక్కుతో మాటలాడు. (శ. ర.)
జః నంగి.

నఁగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జారుఁడు.

నంచు=నంజు. (చూ. నంచుకొను.)
జః నంచుకొను.

నంచుకొను=నంజికొను. (√నంచు.)
(కూరలు లోనగువ్యంజనములు తిను.)
గీ. జంభరసగుంభితార్ద్రికశకలములును, సర్షపాద్రాదికోపదంశకశతంబు, నంచుకొంచు నొకించుక డించఁబోక, లోపలికి డించెఁ బాపసద్వీపిచయము. బహు. ౪. ౫౦.

నంజు[1]. వి. (√నంజు.) ౧. నఁజుకొనువస్తువు, ఉపదంశము. (శ. ర, చి. ని.)
వ...కెంజిగురాకుమోవినంజలం జవిగొనుచుఁ గ్రోలి సోలి పూఁజవికలఁ బొంపిరివోవు కామినీకాముకులును... పారి. ౨. ౫౨.

నంజు[2]. వి. (త. నంజై.) మాగాణిభూమి. (శ. ర, బ్రౌ.)

నంజి(జు)కొను. స. క్రి. (క. నంజు. √నంజు.) ౧. తిను, భక్షించు.

వ. బాహ్లిక దేశమునవారు గోమాంసంబు నంజి కొని మద్యపానంబు సేసి ...భార. కర్ణ. ౨. ౧౦౯.

౨. కూరలు లోనగువ్యంజనములను తిను; ఆ స్వాదించు.

ఉ. వెన్నెలగుజ్జు నంజుకొని వెన్నెలప్రోవు భుజించి...చకోరదంపతుల్, మిన్నులు ముట్టి వెన్నెలలు మేపుమఁ బిల్లలఁ దాము నాడఁగన్. కాశీ. ౪. ౯౩.

వ...గుజ్జువెన్నెలల నంజికొన నచ్చికల బుజ్జగింపుచుఁ గూరిమి మీఱఁ జేరి...ఘటికా. ౨. ౧౪౬.

ఉ. గ్రుక్కెఁడు గ్రుక్కెఁడే మధువు గ్రోలుచు మోవులు నంజుకొంచు వా,రెక్కుడుగాఁగఁ దన్వరి నిజేంద్రియపంచకదైవతంబులన్. కళా. ౬. ౧౨౭.

నంజలి. వి. సంకోచము. (చూ. నంజలిపడు.)
జ: నంజలిపడు.

నంజలిపడు. అ. క్రి. (√నంజలి.) సంకోచపడు.

క. రంజిలి తా మునుమున్నుగ, నంజలిపడ కిచ్చెనేని నయముగ వారుం, గొంజక యిత్తురు క్రమఱ, ముంజేయియు నాడెనేని మోఁచే యాడున్. కుచేల. ౧. ౧౦౮.

నంజే=నంచు. స. క్రి. (కూర లోనగువ్యంజనములను) తిను.(కూర లోనగువానిని) నంజుకొను; భక్షించు.

సీ. కార్తెఁ బాయస మబ్జగర్భునితార మామములు మాంసంబు నంజంగఁ గలుగు, నన్నంబు...భార. అను. ౨. ౩౭౮.

శ్లో. రోహిణ్యాం ప్రసృతైర్మాషై(ర్మై)ర్మాం సైరన్నేన సర్పిషా,పయోఽన్నపానందాతవ్యమన్నార్థం ద్విజాతయే.సం.భార.అను.౯౯.౬.

ప్రఖ్యగర...శోణితంబుల్,గ్రోల మాంసంబు నంజుం గొఱుకు నెముకల నుగ్రంపు లై సోలుచున్నే,తాళ క్రవ్యాదభూతోత్కరములు ... భాగ. ౧౦. ఉ. ౯౫౩.

గీ. మునుపు మధురాన్నములు చవిగొనియె నేని, నడుమ లవణాన్నతిక్తముల్ నంజెనేని, పిదప కటుకార్ద్రభోజనం బాదవేనేని, బలము నారోగ్యమును జాలఁ గలిగియుండు. వి. పు. ౪. ౨౧౧.

వి. ౧. (కూర, పచ్చడి మొ.) వ్యంజనము.

ఉ. కప్పురభోగివంటకము కమ్మనిగోధుమపిండివంటయున్, గుప్పెఁడుపంచదారయును గ్రొత్తగఁ గాఁచినయాలనేయు పెసర్పప్పును గమ్మనల్లఁటిపండ్లును నాలుగునైదునంజులున్, లప్పలతోడఁ గ్రొంబెరుఁగు లక్షణవజ్ఞలయింటు రూకకున్. క్రీడా. ౧౬౪.

౨. (క. త. నంజు.) విషము.

(శేషాహి.) ఉ. నాలుకబంతి వ్రేలఁబడి నంజనఁ దోఁగి...పగ్గ మయినట్టియవస్థ దలంతు నెప్పుడున్. మను. ౫. ౫౦.

౩. (ఒడలు) నీరుపట్టుట, ఉబ్బుట. (వా.)
జ: నంజ, నంజికొను, నంజుడు, నంజుడుదిండి, నంజుడుమేపరి.

నంజుడు. వి. (√నంజే.) ౧. మాంసము.

క. శతవర్షదుష్కరతప, స్కృతి నంజుడుదిననినగుసుకృత మివి రెండున్, మతిఁ దలఁపనొక్కరూప...భార. అను. ౪. ౨౯౯.

క...కొడుకున్ ... చంపి నంజుడుఁ, గుడుపుల జోగులకుఁ బెట్టుకూటులు గలరే. హర. ౨. ౪౫. వరాహ. ౪. ౧౩౬.

క...దేగా యిదె నంజుడుఁ గొమ్మని యొకరొలమా,మిడిచిగురటు చూపుచుండె మెలఁతుక యుత్తరన్. భోజరా. ౩. ౨౦౩.

౨. వ్యంజనము, పచ్చడి; కూర.

వ... దంగ్గుంప్రాల కంచ రెండు పప్పుకుంచ్చా ౩ నేతి కు ౧ సంజుష్ల ౪ మిరియముల అరసోల ౧ ... దా. శా. ౧౦౧౫.

వ... నివేద్యమునకుం దెల్లంప్రాలకు ౮ నేమా ౧ సంజుష్లు రెణ్ణును ఆచంద్రార్కముగాను చునట్లుగా... దా. శా. ౧౧౦౧.

నంజేఁడుదిండి. వి. (నంజుడు + తిండి.) మాంసాశనుఁడు, రాక్షసుఁడు.

క. కడయొడయలఁ దతిమెకునం, జుడుదిండులు మిమ్ము మనుపఁ, జూతురె ... అచ్చ. రా. సుం. ౧౫౫.

ఉ. వెన్నునిఁ జూపు మంచుఁ బదివేలవితంబులఁ గన్నబిడ్డనిక్, మిన్నక స్రుక్కఁజేయు మిడిమేలపునంజుడుదిండిరాచబ, ల్మన్నియఁ జెండవే...అచ్చ. రా. బాల. ౧౫౪.

విణ. మాంసము తినువాఁడు. (శ.ర.)

నంజేడుమేపరి. వి. (నంజుడు + మేపరి.) రాక్షసుఁడు.

క. ఒడయునిదరిఁ జేరిన నతఁ, డడరెడునెయ్యమున వారియళు కుడుపుచు నెవ్వడి విలుగైకొని యానం, జుడుమేపరికోలపుమేటిజోదు వెదిర్చెక్. అచ్చ. రా. యు. ౩౭౨.

నంజేవాఱు. అ. క్రి. (నంజు + పాఱు.) నీరుపట్టు, ఉబ్బు. (వా.)

నంటు. వి. (క.నంటు.త.నంటు.) ౧. స్నేహము.

గీ. తొలుదొలుతఁ గృష్ణవర్త్మకుఁ గళ యొసంగి, నంటుగావించు టెల్ల ననాథయువతి, జనతనూదాహపాహేయ్యమునకుఁ గాక, కావవా వారి నెవ్వారిఁ గమలవైరి. వసు. ౪. ౩౬.

ఉ. అనిలకుమారుఁ డిట్లు వారి యై సమవర్తియు ...

నైనభానునం, దనునకు రామచంద్రునకు నంటికమీఁదట బ్రహ్మ నాదు నే, ననుమహిమక్ ఘటింప హరి యై సమవర్తియు నైన భానునం, దనునకు వాలికి న్నలువ నంటొనరింపఁ దలంచు టబ్రమా. చం. రా. ౬. ౧౯.

ఉ. నంటున రాజదూతిక దినంబును నొక్కనెపంబుఁబూని వ్వారింటికి రాకపోక ఘటియింపుచు... ఉ. హరిశ్చ ౪. ౪౫.

౨. సంపర్కము, తాఁకుడు.

సీ. రే లెల్ల నమృతమరీచినంటున నంటఁ గరఁగి నిర్మలపయోర్ఘురులఁ దొరఁగి.వసు.౨.౨౧.

౩. ఆసక్తి.

గీ. కడునొయారంబు లైననీనడలకరణి, నడువఁగ నెఱుంగ వంచునో నంటుతోడ, నంచబోదల నడిపించి పెంచ వేల. సారంగ. ౨. ౨౦౦.

౪. (త. నట్టోక్.) బంధువు.

మ. తొవకుం దూరపునంటు శేమగువపొందుం బూర్వపక్షంబు ... వసు. ౪. ౧౨౯.

కలువకన్నియనంటు = కుముదినీప్రియుఁడు, చంద్రుఁడు.

సీ. తెలికీర్తిచే నంటుఁగలువకన్నియనంటు పటుదత్తినెరనూను భానునూను.శశాం.పీఠి.౩౩.

తమ్మినంటు = పద్మబాంధవుఁడు, సూర్యుఁడు.

గీ. ... గాడుపుకుఱ్ఱవాఁ డవ్వాలు నడుమఁ, బట్టుకొని కిన్క మోఁకాలఁ బెట్టి విఱిచె, నందులకుఁ జాల రక్కసుఁ డలిగి తమ్మినంటుకొమరుని సొమ్మగొనంగ నడఁచె. అచ్చ. రా. యు. ౨౫౨.

జ: నంటుకత్తె, నంటుకాఁడు.

నంటుకత్తె. విణ. (నంటు + కత్తె.) ప్రియురాలు.

గీ. నంటుకత్తెలు తమపయనంబు సమ్మతించ ... చెప్పుకొంచు మించి, యక్కశెపు

నల్లమందులయొంటికాండ్రు. కువల. ౨. ౧౧౪.

నంటుకాఁడు. విణ. (నంటు + కాఁడు.) ప్రియుఁడు, వలపుకాఁడు.

సీ. మేనకాంగననంటుకాని మెత్తుర దేమొ సృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టి సేయు టరుదె. శుక. ౩. ౨౩.

నంఠుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నటుఁడు. (వై.ని.)

నంఢ్రకాయ. వి.(తె.నండు.)ఎండ్రకాయ.(గ్రా.)

నంత. సం. విణ. (బు. త్రీ. బు.) ౧. నమస్కరించువాఁడు. ౨. వంగువాఁడు.

నంతవ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నమస్కరింపఁదగినవాఁడు. ౨. పూజింపఁదగినవాఁడు.

నంద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. అలింజరము, మృణ్మయపాత్రము. (కుండ మొ. కాఁగు మొ. అని కొందఱు.) ౨. సంపద, కలిమి. ౩. పాడ్యమి, షష్ఠి ఏకాదశి అనుతిథులలో ఏదేని ఒకటి. (ఇవి ఆనందకర మగుతిథులు.) ౪. ననాంద, మగని సోదరి, ఆఁడుబిడ్డ. ౫. దుర్గామూర్తిభేదము. ౬. ఆనందము.

నందంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. కూఁతురు. (విల్యమ్సు.) ౨. సఖీజనము. (కే. ని.)

నందంతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంతోషపెట్టువాఁడు, ఆనందింపఁజేయువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. కొడుకు. ౨. స్నేహితుఁడు. ౩. రాజు. (విల్యమ్సు.)

నందకము. సం. విణ. (అ. దికా. అ.) ౧. సంతోషించునది, ఆనందించునది. ౨. సంతోషపెట్టునది, ఆనందింపఁజేయునది. వి. అ. పుం. ౧. విష్ణుఖడ్గము. ౨. కప్ప. ౩. ఖడ్గము, కత్తి. ౪. ఆనందము.

నందకి. సం. వి. ఇ. పుం. పిప్పలి ‡. స్. పుం. విష్ణువు.

నందగోపిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాస్న, సన్నరాష్టము ‡.

నందన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కూఁతురు. అ. పుం. ఒకానొకసంవత్సరము.

నందనజము. సం. వి. అ. న - నందనవనమున పుట్టినది - హరిచందనము ‡.

నందనమాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కృష్ణప్రీతికర మగుమాలాభేదము.

నందనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - హర్షకము - ౧. సంతోషపెట్టునది. ౨. సంతోషించునది. (అ. ఈ. అ.) సంతోషసాధనమైనది. వి. అ. న. ౧. ఇంద్రుని యుద్యానవనము. ౨. ఉద్యానవనము. ౩. ఆనందించుట, సంతోషించుట; ఆనందము. పుం. ౧. కప్ప. ౨. యజ్ఞములందు హవిస్సును కలియఁబెట్టుటకు ఉపయోగించెడుకత్తివలెనుండుసాధనవిశేషము. (వై.ని.)

నందనుఁడు. సం. వి. అ. పుం -సంతోషమును కలిగించువాఁడు - కొడుకు.

నందపాలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వరుణుఁడు.

నందము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆనందము, హర్షము. ౨. తొమ్మిది అనుసంఖ్య. ౩. పదునొకండంగుళములకొలఁది కలవేణువిశేషము, ఒకవిధమైనపిల్లఁగ్రోవి. ౪. కప్ప. ౫. కుబేరుని నవనిధులలో నొకటి. (కల్ప.) ౬. ఒకానొక మృదంగము. ౭. క్రౌంచద్వీపమున కలఒకానొక వర్షపర్వతము.

నందయంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పార్వతీదేవి. ౨. బంగారము. ౩. సుఖము. (కే. ని.)

నందయంతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పుత్త్రుఁడు. ౨. రాజు. (కే. ని.)

నంది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ఆనందించువాఁడు. ౨. ఆనందింపఁజేయువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. కొడుకు. ౨. (నాటక.) నాందీశ్లోకములను చదువువాఁడు. ౩. నందికేశ్వరుఁడు. ౪. శివునివృషభము. ౫. మద్దిచెట్టు‡. ౬. గర్దభాండము, కలుజువ్వి‡. ౭. పుం. స్త్రీ. ఆనందము. పుం. ౧. నందికేశ్వరుఁడు. ౨. మాషము, మినుము‡. పుం. న. ద్యూతాంగము. ఈ. స్త్రీ. సుగంధివృక్షభేదము, నందివృక్షము.

నందించు. సం. అ. క్రి. ఆనందించు, సంతోషించు.

క. అందఱు హరిదెసఁ బ్రణయు, స్యందిమనోజ్ఞులను లబ్ధసంతానలునై, నందించిరి హరిమహిమల, చందము నజునకును బొగడ శక్యమె బుద్ధిన్. హరి. ఉ. ౪. ౨౫౫.

మ... తోడిపపత్నులం గని మదిన్ నందింపకాసక్తితోన్. భా. రా. కిష్కిం. ౨౭౩.

నందిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఇంద్రుని క్రీడావనము. ౨. మణికము, ముంత. ౩. ననాంద, మగనిసోదరి, ఆఁడుబిడ్డ. ౪. పాడ్యమి షష్ఠి ఏకాదశి తిథులలో నొకటి.

నందికము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆనందము. ౨. ఆలింజరము, ముంత. ౩. నంది‡.

నందికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శివపార్శ్వచరుఁ డగు సేవకుఁడు.

నందికేశ్వరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శివునిపార్శ్వచరుఁ డగు సేవకుఁడు, నంది.

ఇట్లే: నందికేశుఁడు.

నందిగ్రామము. సం. వి. అ. పుం. రాముఁడు వనవాసమునఁ కేగియున్నపుడు భరతుఁడు వసించియుండిన గ్రామము.

నందిఘోషము. సం. వి. అ. పుం. ఆనందదాయకమగుధ్వని కలది - అర్జునునిరథము.

నందితరువు. సం. వి. ఉ. పుం. ధవవృక్షము.

నందితూర్యము. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొక మంగళవాద్యము.

నందిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. కూఁతురు. ౨. ననాంద, ఆఁడుబిడ్డ. ౩. వ్యాడి యనువ్యాకరణకర్తయొక్క తల్లి. ౪. కామధేనువుకూఁతురు. ౫. రేణుక యనుగంధద్రవ్యము‡. ౬. గంగ. ౭. దుర్గ. ౮. కరక‡. ౯. సన్నయేలకి‡. ౧౦. వాస్తుభూతలము, నివేశనస్థలము. (కే. ని.)

నందివర్ధనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పక్షాంతము. (అమావాస్య, పూర్ణిమ.) ౨. స్వర్గము. ౩. నంద్యావర్తము, ఒకానొకపూలచెట్టు. (దీని పూవులు శివప్రీతికరములు.)

సీ. బొండుమల్లెలశోకములు మంకెనలు నందివర్ధనములు విరవాదివిరులు. ఉ. రా. ౩. ౨౦౧.

మ... కల్గుం గదా నందివర్ధనముల్ గల్గుశివాలయంబునను... అటుంచుఁ బల్కు... పుష్పలీలావధూజనముల్ వేడుకకాండ్రతో ... సానందో. ౩. ౫౬.

నందివర్ధనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంతోషమును వృద్ధిపఱచువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. శివుఁడు. ౨. మిత్రుఁడు. ౩. పుత్రుఁడు.

నందివృక్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కొంకణదేశప్రసిద్ధ మగువృక్షవిశేషము, అశ్వత్థాకారము కలిగి పాలు కాఱునొకానొకచెట్టు. ౨. అజశృంగీవృక్షము, జుట్టుపు‡.

నందీముఖి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. గాఢనిద్ర. (వై. ని.)

నందీసరస్సు. సం. వి. స్. న. ఇంద్రునిసరస్సు. (కల్ప.)

నందుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. విష్ణువు, పరమేశ్వరుఁడు. ౨. కృష్ణుని పెంచినతండ్రి. ౩. పాటలీపుత్రమును పాలించిన ప్రభువులలో

శౌరుఁడు, నందవంశమునకు కూటస్థుఁడు.

నంద్యావర్తము. సం. వి. అ. పుం, న. పడమటఁ దక్క తక్కినమూఁడుదిక్కులను వాకిళ్లు కలగృహము. పుం. నందివర్ధనము, తగరము.

నంబి. వి. (క. త. నంబి.) ౧. భగవంతుఁడు.

చ. ఇతరులు నీకు నీడె మతి యాధృతి నీస్తుతి నీబు తేరిత,స్థితగతి నీమురారిపద సేవనజీవనవ స్థతిఁ సమా,దృతకలగానసింధులహరీ ప్లవనప్లవభావభాగురు, శ్రుతితతబద్ధతుంబికిఁ గురుంగుడినంబికృపావలంబికిన్. ఆము. ౬. ౪౯.

౨. (దేవుని) భక్తుఁడు, దాసుఁడు.

ఉ. నంబి శివార్చనమ్ము స్తనమున నమిక శంక యొకింతయేని చి,త్తంబునయందు లేక వనితామణి యూరువు దాపుఁజేసి తీక్ష్ణం బగుక త్తిమోప మెడఁ గ్రక్కునఁ ద్రెవ్వినమళ్ళివాయమం, త్రంబుఁ బఠించుచుండెను సిరాలుశిరంబు వసుంధరాస్థలిన్. హర. ౨. ౧౧౩.

౩. విష్ణుపూజకుఁడు; వైఖానసుఁడు, వైఖానససూత్రానుసారముగ విష్ణ్వాలయమున పూజ చేయువాఁడు.

ఆ. పద్మనయనుఁ డతనిపయనంబుఁ దూఁగింపు, మనుచు నంబితోడ నానతిచ్చె. ఆము. ౨. ౭౪.

ద్వి. నంబి దగ్గఱఁ బిల్చి నాదుభక్తుండు, పంబిన యాఁకట బడలి యున్నాఁడు. ద్వి. పరమ. ౪. ౫౩౪ పా.

క. అని నంబి నారసింహులం, డను వొప్పఁగ నిట్లు చెప్ప నాతంబలిపీ,ఠస యాపలికథ లెప్పఁగ, వినయంబునఁ జెప్పు మనుచు వెస వేఁడుటయున్. చంద్ర. వి. ౧. ౧౦౦.

౪. శివార్చకుఁడు, దేవలుఁడు.

గీ. నీరుపందిరిచెంత గన్నె...

జించు క్రొత్తకానాచిరంబి, పొంత నించిన దాసువిభూతిపాత్ర, మమరఁ గనుపట్టె నచటి విష్ణ్వాది నేత. శుక. ౩. ౪౪౨.

గీ...తమ్మళి యనఁ, దంబళి యనఁగ నంబి నాఁ దనరుచుండు, దేవలునిపేరు ...ఆం. భా. ౨. ౨౯౪.

సా: నంబిపెట్టినదే ప్రసాదము.

జః నంబెరుమాళ్లు.

నంబెరుమాళ్లు. వి. బ. (నంబి + పెరుమాళ్లు - నమ్ + పెరుమాళ్లు అని శ. ర.) శ్రీరంగనాయకులు.

ఉ. నంబెరుమాళ్లు చిత్త మొకనాఁడు ప్రసన్నతఁ జేసి...మాయతిచంద్రుఁ బోల లోకము లలోఁ గలండె యుపకారుఁ డటంచుఁ దలంచి వేడ్కతోన్. చమ. ౧. ౧౩. (భక్తరక్షకుఁడు అని భావము.)

నంష్ట. సం = నశిత.

నకనక. వి. ౧. ఆఁకలితో నున్నపుడు కడుపులో కలుగుబాధ కనుకరణము. (చూ. నకనక(బడు.)

౨. కృశత్వము, కార్శ్యము.

వ... ఇప్పపూమొగ్గలం బోనిబుగ్గలం దగ్గలిక నూపుకమ్మపంజుల వజ్రపుంజకచకలనకనకలు వీడుకొని...మనుచ. ౩. ౭౮.

౩. అలయిక, బడలిక.

గీ. ఉదరగతపద్మనాభకలోష్ణరగేంద్రజనితపూత్రియలో నాఁగ నినుమడించె, వాడబియలసత నకనక లాదవఁ జూదలు, బెట్టునిట్టూర్పు లాచంద్రబింబముఖికి. రామా. ౩. ౯౦.

విణ. ౧. కృశము, సన్నమైనది.

చ. ఒకయెడుగొత్తి జంగ యెడ నూరుదుమల్ దలచూపఁ దీవ యం,దుకొవ విగుడ్పుట నికనకవర్తితమ్మలము చూడ్కి చూఁబగా,

నకనకకాను సాఁగి నతసాక్షి జయల్పడ నీవి జాఱ...సుదతీమణి చేరుకఁ గోసెఁ గ్రొవ్వి రుల్. కవిక. ౬. ౭౪.

సీ. ఒకవిలాసిని నకనక నైనకాను గంపింపంగ నంటె సంపెంగనూనె. వరాహ. ౪. ౧౨౪.

క. నకనకనినడుము నక్కల, చకచకల వెలార్చు తొడలచక్కన తొగలఁ, వికవిక నగు తెలి గన్నులు, వికచకమలవదన కొనరె వేడుక మీఱఁ. ప్రబంధ. ౪౯౦.

౨. కలఁతనొందినది, వ్యాకులపడినది.

క. ఒకమొగము గాక జివిజులు, తికమకగొని వైరు లెల్ల దీకొనఁ దమ్ముం, బికపిక లై నక నక లై, లుకలుకఁ బరువెత్తి రొడి లోఁగొను భీతిఁ. భాగ. ౬. ౨౭౫.

౩. బడలినది, అలసినది.

వ. ... పువ్వుల రువ్వుచుఁ గ్రొవ్వుల నవ్వుచు వికవిక నగుచు నకనక నగుచుఁ తలతల మ నుచుఁ గొలకొల మనుచు ... విహరించిరి ...రా. వి. ౩. ౧౧౪.

౪. మంద మైనది.

సీ. నకనక లైననెన్నడలయొక్కలతాంగి చొక్కపుఁజెంగల్వసురటి విసరె. ప్రబోధ. ౫. ౫౯.

జః నకనకఁబడు, నకనకలాడు, నకనకలుగుడుచు.

నకనకఁబడు. అ. క్రి. (√నకనక.) ఆఁకలిచే బాధపడు, వాడు, కృశించు.

క. ... కుక్కపదుపు వెనుకరుఁ, జడిసెఁ గబళింప నొల్లక, కడుపులు నకనకఁబడంగఁ గారవముఖ్యా. భార. శాం. ౩. ౫౦౭.

చ. కడుపు మహాక్షుధ న్నకనకం బడ ... ఆము. ౬. ౫౨.

వ...పద నగ్గలించి కూయుచుం గడుపు నకనకంబడం గనుకట్టుతోడ మోములు మలంచుచు...మనుచ. ౪. ౨౩

నకనకలాడు. అ. క్రి. (నకనకలు + ఆడు.) ౧. ఆఁకలిచే బాధపడు.

(వ్యవ.) ఆపేదవానికడుపు నకనకలాడుచున్నది.

౨. కృశమగు.

ద్వి. నకనకలాడు నెన్నడుముపైఁ జికిలి, పికిలి పూదండ తుంపెసలాడుచుండ. అ.మ.క. ౧. ౪౩ పా. ౨ పం.

నకనకలుగుడుచు. అ. క్రి. (నకనకలు + కుడుచు.) నలఁగు ; అలయు.

సీ. నడుము లేఁదీవియ నకనకల్గుడువ నింపునఁ దగుమోపులు మోసి మోసి. కళా. ౪. ౭౬.

నకాసి(సీ). విణ. (హిం. నకాశీ.) నకిషీపని చేసినది.

చ. నకినెలపట్టిమంచమునఁ జాయన కాసితివాసి పై...హంస. ౧. ౬౯.

మ...బాలారత్నముం దాను గ్రొల్వునకు న్వచ్చి కడాని రేకుపని బెళ్కుల్గులుక్కప్రాఁగెంపుతళుక్కు నకాసీపనిపీఁటపైఁ జెలువుతోఁ గూర్చుండి పిల్పించఁగఁ. సత్య. సాం. ౪. ౯.

నకిషీ. వి. (హిం. నక్‌శీ.) చెక్కడపుఁబని.

చ... బలరిపురత్నపుంబెళుకు భాసిలు మేలుకడానిబంగరుఁ, దళుకులకోలపట్టియలఁ దార్కొను క్రొంజిగిపట్టుపట్టె సం, ధిలు నెఱనేఁత వింతనకిషీ గలమంచము మించువంచిచెంగలువలపాన్పుపై నృపశిఖామణినందనుఁ డుండునంతటఁ. ఇందు. ౬. ౧౨౬.

నకీబు. వి. వేత్రధరుఁడు, చోపుదారుఁడు.

సీ. మిన్నుముట్టినప్రాఁతమినుకునకీబులహుంకృతి దిగ్భిత్తు లురలి పడఁగ. వరాహ. ౧౦. ౫.

ఉ...రథంబు చాఁగు బళి యంచు నకీబులు మ్రోయ నెక్కినఁ. మనుచ. ౫. ౪౨.

క. పరతత్త్వరాజుముందట, మొరయునకీబుల విధాన మ్రోయుచు నుండెఁ. వరాహ. ౯. ౭౨.

నకుట(క)ము. సం. వి. అ. న. నాసిక, ముక్కు. (వై. ని.)

నకులము. సం. వి. అ. పుం. ముంగి.

నకులాంధత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దృష్టివికారము, నేత్రరోగభేదము.

నకులాఢ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గంధనాకులి, సర్పాక్షి.

నకులి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆఁడుముంగి. ౨. కుక్కుటి, కోడిపెట్ట. ౩. జటామాంసి. ౪. శంఖిని. ౫. కుంకుమపువ్వు.

నకులుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పాండురాజునకు మాద్రియందు అశ్వినీదేవతలవలన పుట్టినకవలలో నొకఁడు, పాండవులలో నాల్గవవాఁడు. ౨. కొడుకు. ౩. శివుఁడు.

నకులేష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సర్పాక్షి.

నకూబారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. దేవరుఁడు, భర్తృసోదరుఁడు, మగనితోఁబుట్టినవాఁడు.
విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరాక్రముఁడు. (కే. ని.)

నకెర=నక్కెర. వి. రక్తోర్వారువు, ఎఱ్ఱదోస. (దీనిపండ్లు జేనెఁడుపొడుగున ఎఱ్ఱగ నుండును.)
సీ. నకెరపండులవన్నెఁ బకపకనగుచును దాడింబకాంతిని దాగడించి. రత్న. (సి.ని.)

నక్క. వి. (√నక్కు -క. నక్కె. త. నక్కణ్.) జంబుకము.
సీ. నేను బకంబను నేను గర్కటకంబ నే నచ్ఛభల్లంబ నేను నక్క. భీమ. ౪. ౩౩.
సీ. నుడిగాడ్పు తేరినల్చుట్టుఁ జుట్టలుపెట్ట గడిఁదిమంటలు వెళ్లఁ గ్రక్కె నక్క. ఉ. రా. ౬. ౨౩౫.
విణ. చిన్నది.
ఉదా:-నక్కదోస, నక్కవిరిగి మొ. (శ. ర.)

కలనినక్క = యుద్ధరంగమున నున్న జంబుకము. (ఇది ఎల్లప్పుడు మనుష్యులచావే కోరుచుండును.)
గీ. కలనినక్కకు నధికారి గలన్నపతికి, నేఁడు దీవులు గొన్న సమృద్ధి లేదు. ఆము. ౪. ౨౩౩. (అశుభమును గోరువాఁడు అని భావము.)

కొంకనక్క = క్షుద్రజంబుకము.
గీ...కొంకనక్క యనఁగ, క్షుద్రజంబుక మంచు నెంచు కొనఁ దగును. ఆం. భా. ౨. ౭౩.

ముడి దిన్న నక్క = తుదివఱకు విడువక బాధించువాఁడు.
ద్వి. గడుసు తుంటరి జోగి గ్రక్కునముడుము, ముడిదిన్ననక్క ముమ్మోటు పిసాళి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౬౫౦ పం.

నక్కను త్రొక్కి వచ్చినవాఁడు = అప్రయత్నముగ ఎక్కువలాభము పొందినవాఁడు.

సా. నక్క ఒకచోట ఊల వేసి మఱియొక చోట గౌరీకల్యాణము పాడునా = నీచుఁ డొకచోట అకార్యమును మఱియొకచోట సుకార్యమును జేయఁడు.

నక్కను గన్నవాఁడెల్ల వేఁటకాఁ డనునట్లు.
ఆ. ఒక్కనక్క వల గతుక్కనఁ గొఱికి తా, నవలఁ జనఁగ వెంటఁ దవిలె బలము, వసుధ నక్కఁ గన్నవాఁ డెల్ల వేఁటకాఁ, డనెడు వార్తనిక్క మయ్యె ననఁగ. శుక. ౧. ౧౭౭.

నక్క ముదిరి వరడయినట్లు.

నక్క పుట్టి నాలువారములు కాలేదు, నే నెన్నఁడు నింత గాలివాన యెఱుఁగ నన్నది.

నక్క యెక్కడ నాకలోక మెక్కడ. (అలభ్యమైనవస్తువు నాసించునపుడీలోకోక్తిని వాడుదురు.) నక్క రేలకాయ తినునట్లు. (రేలకాయ తినుటచే నక్కకు కడుపునొప్పివచ్చును. ఐనను నొప్పి తగ్గగనే నక్క మరల మానివే తినునట్లు.)

నక్కవినయము = కపటవినయము.

నక్క-కొమ్ము. వి. ఒకవిధమైన వన మూలిక. (నక్క+కొమ్ము.)

ఆ. ఒక్క యెలుకు జేడు నక్కకొమ్మును నిచ్చి, గోరజంబు జున్ను(జాఱపప్పు...కాను కిచ్చి కరయుగంబు మోగిచి. మనుచ. ४. ౧४.

నక్క-చిక్కు-లమారి. విణ.(√నక్క.)-నక్కచిక్కులు కలవాఁడు - దుష్టుఁడు; దుష్టురాలు.

సీ. నక్కచిక్కులమారి వెక్కురూపి దూబర దిండి బొంకులఖాన మొండి. చెన్నబ. ౨. ౨४.

నక్క-జిత్తులు. వి. బ. (√నక్క.) మోసములు. (ప్రా.)

నక్క-తోఁక. వి.(√నక్క.) ౧.జంబుకపుచ్ఛము. ౨.నక్కతోఁకవలె నుండుతృణవిశేషము,క్రోష్టువిన్న ?.

చ. గునుకును సొంటి బిప్పరయు గోఁగడ యూదర నక్కతోఁకయుఙ్. ప్రబంధ. ౨౦౦.

గీ. జంబు నూదర తుంగ వెఱజంబు పెద్ద, తుంగ భోజవతీ నక్కతోఁకవితీచి.హంస.౫.४४.

నక్క-తోఁకకసవు. వి. (√నక్క.)సింహపుచ్ఛి. (దీనిని కొందఱు నక్కతోఁకపొన్న అందురు. అని శ. ర.)

నక్క-తోఁకపొన్న. వి.(√నక్క.) నేలపొన్న ?.

పీ. ... నేలపొన్న, వా నక్కతోఁకపొన్న ... రూఢి కెక్కు. ఆం. భా. ౨. ౫౫.

నక్క-తోఁకబియ్యము. వి. (√నక్క.) ధాన్యవిశేషము. (శ. ర.)

నక్క-దోస. వి. (√నక్క.) క్షుద్రోర్వారుకము, చిన్నదోస ?.

సీ. ... నక్క, దోస యనంగ క్షుద్రోర్వారుకము మాఱు...ఆం. భా. ౨. ...

నక్క-నరము. వి. (√నక్క.) ఒకదినుసు వేరు. (శ. ర.)

నక్క-నేరెడు. వి. (√నక్క.) కాకినేరెడు ?. (శ. ర.)

నక్క-పోతు. వి. (√నక్క.) మగనక్క.

క. కొలఁది యెఱుంగక కృష్ణులఁ, గలన గెలుతు ననియె దీవు గంటిమె సింగంబుల నెత్తటి నైనను నే, పొలమున నేనియును నక్కపోతు గెలువఁగఙ్. భార. కర్ణ. ౨. ३౫. (చి.ని, కరాళిప్రతిపా. నక్కపోరి అనిముద్రి.)

నక్క-మోరు. వి. (√నక్క.) కుదురనికంతి.

సీ. మందుమాఁ కిడి గండమాల మాన్పఁ గలండె చక్కఁజేయఁ గలండె నక్కమోరు. రామలిం. ३३.

(వ్యవ.) పశువులకు నక్కమోరు దిగినది.

నక్క-రేను. వి. (√నక్క.)లకుచము, గజనిమ్మ ?.

గీ...లకుచాఖ్య కమ్మరే ననఁగ నక్క, రే ననఁగ వెలయును...ఆం. భా. ౨. ४౫.

నక్క-విరిగి. వి. (√నక్క.) శేలుభేదము, క్షుద్రశేలువు ?.

సీ. క్షుద్రశేల్వాఖ్య యగును నక్కవిరిగి నా ... ఆం. భా. ౨. ४౫.

నక్కి-ళ్లు. వి. (త.నక్కళి•నక్క+కీళ్ళు?) ప్రక్కపండ్లకీళ్ళు. (శ. ర.) అంకిళ్లు, దౌడకీళ్లు. (చూ. నక్కిళ్లుపడు.)

నక్కి-ళ్లువ(ప)డు. అ. క్రి.(నక్కిళ్లు+పడు.) దౌడకీళ్లు కదలకుండు; నిరుత్తరుఁ డగు.

ద్వి. ఉక్కఱి ప్రుక్కి యయ్యార్యుపు లుడిగి, నక్కిళ్లు వడి గ్రుక్కమి క్కనలేక. బస. పు. ౬. ౯३౫. పం.

సీ...ధరణీశ రాజులా ధరణీసురులా.

ఆ. యెక్కు డనిన వినియు నక్కిళ్లుపడి యున్న, వతవితోఁడ...భార. అను. ౫. ३४౫.

నక్కు. అ. క్రి. (క. నక్కు. త. నక్కు.) ఒదుఁగు, దాఁగు.

ఉ. నాలితనంబు సేర్చుకొని నక్కుచు నక్కుచు వాడవాడ వ్రేలాలవలీలతావలికెలంకుల నుండిటు వచ్చి వచ్చి దంభోళియుఁ బోలె మీఁదఁ బడిపోయెను... రామా. ౭. ४౭.

శా. మైనాకాద్రికిఁ జెల్లునే యకట యాత్మప్రాణసంరక్ష యేలా నక్కెన్ జలరాశిలో ...మల్ల. నీతి. ౨౫.

ఆ. అంతఁ బ్రొద్దు పుచ్చి యంధకారంబులోఁ, బొన్న యెక్కి నక్కి పొంచి మించ. ద్వా. ౧౧. ౫౧. శివధ. ౫.౧౭.

వి. ౧. కట్ట మొ. వానియతుకు.

(వ్యవ.) ఇది నక్కుదూలము. (శ. ర.)

౨. (బంగారపు) బిళ్ల; ఖండము, ముక్క.

ద్వి. వేడుక మదిఁ దులుకాడ వేయేసి, మాడల యెత్తుగాఁ గూడ ఖండించి, యున్న జంగమ కోటి కొక్కొక్క నక్కు, చెన్నుగా నర్పణ సేసి మ్రొక్కుడును. బస. పు. ౫. ౩౦౩పం.

(స్తనవర్ణనము.) సీ. తలచూపి మోసులై త్రాసులై తళుకెక్కి నిక్కి నక్కులవలె నెరసి బెరసి. వరస. ౫. ౧౧౩.

గీ. చొక్కపుఁబసిండినక్కులఁ జెక్కుఁజెక్కు, లక్కలికికొప్పు నీలాంబుముక్కు ముక్కు, కనకగంధఫలీసారకంబు కంబు, కలితరేఖావిలాసమంగళము గళము. రామా. ४. ౭౯. ప్రబంధ. ४౯౦.

౩. బంగారు నఱుకఁగా నడుమ కనుపట్టెడినిగు.

గీ. వన్నె హెచ్చినయట్టి క్రొంబసిఁడికడ్డి, కతిరించినతావునఁ గానిపించు, నిగ్గునకుఁ బేరు నక్కు నా నెగడుచుండు. ఆం. భా. ౩. ४౨.

ఆ. విన్న చెన్ను దన్నుఁ గన్నియతేఁగొను, సోముగోము దోము భామ నెమ్ము, నక్కు నక్కు ... జెక్కు నాఁతుకచెక్కులు, మించు సంచు మించు మెఱఁతమేను. చంప్రా. ४. ౧४౫.

ద్వి. అక్కజం బంద నబ్బంద కడాని, నక్కులై వెదలంగ నక్కజం బంది. బస. పు. ४. ౩౫४ పం.

४. నాఁగటికఱ్ఱు. (శ. ర.)

జ: నక్క, నక్కకొమ్ము, నక్కచిక్కులమారి, నక్కజిత్తులు, నక్కతోఁక, నక్కతోఁకకసవు, నక్కతోఁకపొన్న, నక్కతోఁకబియ్యము, నక్కదోస, నక్కనరము, నక్కనేరడు, నక్కపోతు, నక్కమోవు, నక్కరేను, నక్కవిరిగి, నక్కిళ్లు, నక్కిళ్లువడు, నక్కెఱు.

నక్కెర[1] = నకెర. వి. ఎఱ్ఱదోస. (చి. ని.)

నక్కెర[2]. వి. కంది, తొగరి ? (శ. ర.)

నక్కెఱు. వి. (నక్క + ఏఱు.) ఒకానొకచెట్టు. (శ. ర.)

నక్తంచరము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రాత్రియందు తిరుగునది. వి. అ. పుం. ౧. గుడ్లగూబ. ౨. గుగ్గిలము ?.

నక్తంచరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. రాత్రించరుఁడు, శేద్రిమ్మరి, రాక్షసుఁడు. ౨. దొంగ.

నక్తంచారి. సం. వి. న్. పుం. = నక్తచారి.

నక్తంతనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రాత్రియందలిది, రాత్రిది.

నక్తందినము. సం. వి. అ. న. రేయునుబవలును.

నక్తందివము. సం. అవ్య. రేయుంబవలు. (బ. నక్తందివములు = రేయుంబగళ్లు.)

దండ. ... సురూపప్రకాశుల్ మహాశక్తి నక్తందివంబుల్ బ్రవేశించి యున్నారు ... భోగినీదండకము.

నక్తకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చినిఁగినగుడ్డ. ౨. తుండుగుడ్డ. ౩. నల్లపుష్పగూజ. (వై. ని.)

నక్తచారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) రాత్రి తిరుగువాఁడు. వి. న్. పుం. ౧. గ్రుడ్లగూబ. ౨. పిల్లి. ౩. దొంగ. ౪. రాక్షసుఁడు.

నక్తభోజి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) రాత్రిభుజించువాఁడు; వ్రతార్థము పగలు తినక రాత్రులుమాత్రము తినువాఁడు.

నక్తమాలము. సం. వి. అ. పుం. కానుగు †.

నక్తము. సం. వి. అ. న. ౧. రాత్రి. ౨. వ్రతభేదము, రాత్రిమాత్రము భోజనముచేయునొక వ్రతము.

సీ. భానువారంబునఁ బ్రారంభ మొనరించి క్రమమున భానువారంబు లేన్ను, నక్తంబు నియతితో నడపి యేడవవారమున యథాశక్తి జాంబూనదమున, రవిఁ జేసి రక్తవస్త్రద్వయంబును జుట్టి ... వరాహ. ౧౨. ౫౫.

నక్తముఖము. సం. వి. అ. న. రజనీముఖము, సాయంకాలము.

నక్తవ్రతము. సం. వి. అ. న. ౧. రాత్రులు మాత్రమే భుజించువ్రతవిశేషము. ౨. రాత్రియం దాచరింపఁబడువ్రతము.

నక్రము. సం. వి. అ. పుం - భూమిమీఁద చరింపనిది - ౧. కుంభీరము, మొసలి. ౨. మకరరాశి. ౩. తేలుమణిచెట్టు. న. ౧. ద్వారబంధమునకు పైనుండు అడ్డుగమ్మి. ౨. నాసిక, ముక్కు.

నక్షత్రకంటకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అనాస †.

నక్షత్రకాంతివిస్తారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నక్షత్రములకాంతియొక్క అధిక్యము. ౨. తెల్లయావనాళము, తెల్లజొన్న †.

నక్షత్రదర్శుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నక్షత్రములు చూచువాఁడు. వి. అ. పుం. నక్షత్రఫలమును సూచించువాఁడు - గణకుఁడు.

నక్షత్రనేమి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧ - నక్షత్రములకు నేమివంటివాఁడు - చంద్రుఁడు. ౨. ధ్రువనక్షత్రము. ౩. విష్ణువు. స్త్రీ. రేవతీనక్షత్రము. (వై. ని.)

నక్షత్రపంక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. = నక్షత్రమాల. (ఇరువదియేడు పద్యములతో నేర్పఱచిన క్షుద్రప్రబంధవిశేషము.)

సీ. ... నక్షత్రపంక్తి యిరువదియు నేడు ... అప్ప. ౧. ౧౩౪.

నక్షత్రపథము. సం. వి. అ. పుం. నక్షత్రమార్గము, ఆకాశము.

నక్షత్రపాఠకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జ్యోతిషికుఁడు; జోస్యుఁడు.

నక్షత్రమాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. చుక్కలవరుస; అశ్విన్యాది నక్షత్రములపంక్తి. ౨. ఇరువదియేడుముత్యములు గ్రుచ్చినయొంటిపేటహారము. ౩. ఏనుఁగులకు వైచునొకవిధ మగుమాలిక. ౪. నక్షత్రపంక్తి, ఇరువదియేడు పద్యములతో నేర్పఱచినక్షుద్రప్రబంధవిశేషము.

నక్షత్రము. సం. వి. అ. న - నశింపనిది - ౧. అశ్విని మొ. రిక్క. (ఇవి ఇరువదియేడు. అశ్విని, భరణి, కృత్తిక, రోహిణి, మృగశిర, ఆర్ద్ర, పునర్వసు, పుష్యమి, ఆశ్లేష, మఘ, పుబ్బ, ఉత్తర, హస్త, చిత్త, స్వాతి, విశాఖ, అనూరాధ, జ్యేష్ఠ, మూల, పూర్వాషాఢ, ఉత్తరాషాఢ, శ్రవణము, ధనిష్ఠ, శతభిషము, పూర్వాభాద్రపద, ఉత్తరభాద్రపద, రేవతి. అభిజిత్తు అనువేఱొకనక్షత్రము కలదు. చూ. అభిజిత్తు.) ౨. తార, చుక్క. ౩. ముత్యము. ౪. నక్షత్రమాల, ఇరువదియేడుముత్యముల సరము.

నక్షత్రయాజకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నక్షత్ర దోషములకు శాంతి చేయించి దానివలన జీవించుబ్రాహ్మణుఁడు.

నక్షత్రయోని. సం. వి.ఇ. స్త్రీ. (జ్యోతి.) వధూవరుల నక్షత్రముల ననుసరించి వివాహాదులయానుకూల్యము తెలిపెడుయోనికూటము.

నక్షత్రవిద్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జ్యోతిషము.

నక్షత్రవీథి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. (జ్యోతి.) ఆకాశమున నక్షత్రవిశేషములచేత ఏర్పడినవీథి, ఛాయాపథము. (చూ. ఐరావతము.)

నక్షత్రశూలము. సం. వి. అ. పుం. -శూలతుల్య మగునక్షత్రము-పూర్వాదిదిక్కుల నుద్దేశించి ప్రయాణమందు నిషేధింపఁబడిననక్షత్రము.

నక్షత్రసూచకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. శాస్త్ర మెఱుఁగకయే జ్యోతిష్కుఁడ నని చెప్పుకొనువాఁడు.

శ్లో. తిథ్యుత్పత్తిం నజానంతి గ్రహాణాం నైవ సాధనం, పరవాక్యేనవర్తంతే తేవై నక్షత్ర సూచకాః. అవిదిత్వైవ య శ్శాస్త్రం దైవజ్ఞత్వం ప్రపద్యతే, స పంక్తిదూషకః పాపః జ్ఞేయో నక్షత్రసూచకః. (వాచ.)

నక్షత్రసూచి. సం. వి. న్. పుం = నక్షత్రసూచకుఁడు.

నక్షత్రాకృతి. సం. వి. ఇ. పుం. తారతండులము, తెల్లజొన్న ?. స్త్రీ. నక్షత్రములయాకారము.

నక్షత్రేశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు.

నఖంపచము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) గోరు వెచ్చనిది.

నఖకర్తరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకస్వరస్థాయి.

ద్వి...మతి దేశికారమను పింఛు, నలిగరుడాకాశ నఖకర్తరియును, ...ఆది గా సాగయుతాయములు...బస. పు. ...

నఖకుట్టుఁడు. సం. వి. అ. పుం - గోళ్లుతీయువాఁడు - మంగలి.

నఖక్షతము. సం. వి. అ. న. గోరొత్తు, గోటినొక్కు.

నఖగుచ్ఛఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నిష్పావభేదము, ఒకదినుసుఅనుము ?.

నఖజాహము. సం. వి. అ. న. నఖమూలము, గోటిమొదలు.

నఖదారణము. సం. వి. అ. పుం-గోళ్లతో చీల్చునది- డేగ. న. ౧. గోళ్లను కత్తిరించుట. ౨. గోళ్లు కత్తిరించుమంగలిపనిముట్టు, గోరుగల్లు.

నఖనికృంతనము. సం. వి. అ. న. ౧. గోళ్లు కత్తిరించుమంగలిసాధనము, గోరుగల్లు. ౨. గోళ్లు కత్తిరించుట.

నఖనిష్పావము. సం. వి. అ. పుం. నఖఫలిని, ఒకదినుసుఅనుము ?.

నఖన్యాసము. సం. వి. అ. పుం. నఖక్షతము, గోటినొక్కు.

శ్లో. 'అతిశస్త్రనఖన్యాసః' సం. రఘు. ౧౨. ౭౩.

నఖపదము. సం = నఖక్షతము.

నఖపర్ణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వృశ్చికాళి, తేలుమణి ?.

నఖపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. స్పృక్క, పిక్క అనుగంధద్రవ్యము ?.

నఖఫలిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నఖనిష్పావము, ఒకజాతిఅనుము ?.

నఖము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. -ఛిద్రములేనిది- గోరు. ౨. ఇరువది అనుసంఖ్య. పుం. ఖాగము, అంశము. న. ౧. గోటిచిప్ప. ౨. నఖమనుగంధద్రవ్యము ?.

నఖముఖము. సం. వి. అ. న. నఖాగ్రము,

కొనగోరు.

నఖముఖములు = ఎల్లదిక్కులు. (ప్రా. వా.)

(వ్యవ.) ఈయేఁడు తీర్థమునకు ప్రజలు నఖముఖములనుండియు వచ్చిరి.

,, శత్రువులు నఖముఖముల చెదరిపోయిరి.

నఖరంజని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧- గోళ్లను రంజింపఁజేయునది - గోళ్లను కత్తిరించుపనిముట్టు, గోరుగల్లు. ౨. - గోళ్లను ఎఱ్ఱగా చేయునది - గోరంటు చెట్టు.

నఖరజని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నఖరంజని, గోరంటు చెట్టు.

నఖరము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. నఖము, గోరు. ౨. ఆయుధవిశేషము.

నఖరాయుధము. సం. వి. అ. పుం. _నఖములే ఆయుధములుగా కలది_౧. పులి. ౨. సింహము. ౩. కోడి. (రా. ని.)

నఖరాహ్వము. సం. వి. అ. పుం. కరవీరము, గన్నేరు చెట్టు.

నఖలేఖ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. గోటితో గీసిన గీఁత. ౨. గోటిమీఁద చిత్రించినచిత్తరువు.

నఖలేఖకుఁడు. సం. విశే. (అ. ఖికా. అ.) గోళ్లమీఁద చిత్రించుట వృత్తిగా కలవాఁడు.

నఖవిష్కిరము. సం. వి. అ. పుం. -నఖములతో చీల్చునది_ మాంసాహారి యగుపక్షి.(దేగ మొ.)

నఖవృక్షము. సం. వి. అ. పుం. నీలి చెట్టు.

నఖవ్రణము. సం. అ. పుం. న. నఖక్షతము.

నఖశంఖము. సం. వి. అ. పుం. చిన్నకప్పచిప్ప, నత్తగుల్ల.

నఖాంకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నఖక్షతము, గోటినొక్కు. ౨. పులిగోరు చెట్టు.

నఖాంగము. సం. వి. అ. పుం. నఖి యనుగంధద్రవ్యము చెట్టు.

నఖాఘాతము. సం. వి. అ. పుం. నఖక్షతము.

నఖానఖి. సం. అవ్య. ఒకరినొకరు గోళ్లతో గిల్లికొని చేయునట్టిపోరు.

నఖాలువు. సం. వి. ఉ. పుం. నీలి చెట్టు.

నఖాళి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. క్షుద్రశంఖము, నత్తగుల్ల. ౨. నఖపంక్తి, గోటివరుస.

నఖాశి. సం. విశే. (న్. నీ. న్.) నఖములు తినునది. (కల్ప.) వి. న్. పుం. గ్రుడ్లగూబ.

నఖి. సం. విశే. (న్. నీ. న్.) ౧. పెద్దనఖములు కలది. ౨. ముండ్లు కలది. (చెట్టు మొ.) వి. న్. పుం. ౧. సింహము. ౨. పులి. ఈ. స్త్రీ. నఖమనుగంధద్రవ్యము చెట్టు.

నఖోత్పాటని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. గోళ్లుతీయు సాధనము, గోరుగల్లు.

నగ. వి. (త. నగై.) ౧. భూషణము.

సీ. నారదుం డెన్నిచ్చె నగలు రత్నంబు లహల్య నీ కేయుగ్రహార మిచ్చె. నృసింహశతకము. ౨౧.

సీ. వగ లేల మెయి నిండు నగ లేల విభుఁ డిట్లు దూరీకరించి హా తొలఁగినపుడు. కలు. శ. ౩౬.

౨. లోహపాత్రము. (శ. ర.) ౩. పాగాకు దూది మొదలగువానికంట్లపుమూట. (శ. ర.) ౪. సిద్దెలజోడు. (శ. ర.) ౫. బంగారు వెండి మొదలగువాని పరిమితివిశేషము. (ఇది కర్షము మాషము వంటిది.)

వ. (నా) గనబోయుండు నే ఇంచిన కిరీటము ౧. దీనియెత్తునగ ౨౮ వన్నె ౧౫. బె. శా. ౨౬౫.

౬. అంగీ. ౭. ఎద్దుమీఁదిబరువు. (చి. ని.)

౮. నగలు. గుళ్లు మండపములు మొ. కట్టడములకై తీర్చిన రాళ్లు. (బ్రౌ.)

నగజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పార్వతి.

నగజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కొండలయందు పుట్టినది. వి. అ. పుం. ఏనుఁగు.

నగధరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. విష్ణువు, గట్టుతాలుపు.

నగనందిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పర్వతపుత్త్రి, పార్వతి.

నగపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧ - పర్వతరాజు - హిమవంతుఁడు. ౨ - ఓషధులకురాజు - చంద్రుఁడు.

నగభిత్తు. సం. విణ. (ద్) పర్వతములను బ్రద్దలు కొట్టువాఁడు. (రా.ని.)వి.పుం. ౧. ఇంద్రుఁడు. ౨. పర్వతములను పగులఁగొట్టుపనిముట్టు.

నగభూషణము. సం. వి. అ. పుం. హరితాళము, అరిదళము. (కే. ని.)

నగము. సం. వి. అ. పుం. - గమనము లేనిది- ౧. కొండ. ౨. ఏడు అనుసంఖ్య. ౩. చెట్టు. ౪-పన్నగము_పాదములతో నడువనిది- పాము. (ఆ. ని.) ౫. కస్తురి. (వై. ని.)

నగరంధ్రకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. క్రౌంచదారణుఁడు, కుమారస్వామి.

నగరకీర్తనము. సం. వి. అ. న. నగరమందు తిరుగుచు చేయుభగవన్నామసంకీర్తనము.
ఇట్లే: నగరసంకీర్తనము.

నగరఘాతము. సం. వి. అ. పుం- పట్టనమును నశింపఁజేయునది- ఏనుఁగు.

నగరమార్గము. సం. వి. అ. పుం. రాజమార్గము, నగరమున రథాదులు పోవుటకుఁ దగిన పెద్దబాట.

నగరము. సం. వి. అ. న. - కొండలవలె నుండు పెద్ద మేడలు కలది - పట్టనము, పురము. (వ్యతి. గ్రామము.)

నగరస్థుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పట్టనవాసి, పౌరుఁడు, నాగరుఁడు. (వ్యతి. గ్రామస్థుఁడు.)

నగరాధ్యక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నగరరక్షణకొఱకు రాజనియుక్తుఁడగుఅధికారి. ౨. పెదతలారి.
ఇట్లే: నగరాధికృతుఁడు, నగరాధిపుఁడు.

నగరాలు. వి. బ. (√నగరు.) ౧. పౌరులు.
ఉ...దొంగచేరానకుఁ బాలుపడ్డ నగరా నగరాలు దురాత్త నావృధక్. వేం.పంచ. ౧. ౪౧౧.
౨. ఆంధ్రదేశమందలిశూద్రులలో నొకతెగవారు. (వా.)

నగరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నగరము.

నగరీబకము. సం. వి. అ. పుం. కాకి.

నగరు=నవరు. వి. డౌ. (బ. నగరులు, నగర్లు,నగళులు,నగళ్లు.) ౧.అంతఃపురము; రాజభవనము.
గీ.కమలనాభుండు కక్ష్యాంతరములు గడచి, యలబలము లేనినగళ్లెల్ల నరసి చూచి. పారి. ౧. ౧౦౫.
గీ. నీనగరు పోతుటీఁగకు నిలువ రాని, దయ్యొ వెల్లాటకత్తె వీ పాటు యరిది.శుక.౧.౨౨౪.
గీ. నట్టువొజ్జ నై మెలఁగుదు నగళులందు, నిపుణనైపథ్యవిధులకు నేర్తు నధిప. భార.విరా. ౧. ౧౪౨.
(చంద్రుఁడు.) క. ముల్లోకంబుల జనములు, తోళ్లక్ రోఁకండ్లఁబాడ రోయక మతియుక్, వెల్లివిరిగాఁగఁ దిరిగి న్నగళ్లకు నయగారి నెలఁతుకం గొనిపోయెక్.వరాహ.౪. ౨౨.
ద్వి. నగరివాకిట సమున్నతి రథంబు డిగి, వెంగి చెడి తాను దమ్ముఁడు కూన్య మైన్వయంతఃపురమున కరుగ...రం.రా.అయో.౧.౫౦౦. పం.

క. మంతుల కాంధవళ్ఘటితహ్యామంతుల సాశ్రి
తుల నిలిపి మహికాంతు నికాంతమణి
కాంతికందళ్, కాంతం బగునొక్క - దొరనగర
విడియించెన్. మనుచ. ౫. ౫౪.

౨. సభాగృహము, కొలువుకూటము.

క. తెలుపు లగుచీరలును బూఁతలఁ బువ్వుల
నొప్పి రాజతనయానుగుణో, జ్జ్వలమానీయ
వేషము, లలవడఁ గూడుకొని నగరి కరిగిరి
ప్రీతిన్. భార. విరా. ౫. ౩౧౫.

క. నీనడకలు గంటిఁ గదే, కానీ వే నగరఁ జెప్పి
కారించెద ని, స్నే సంచు... శుక. ౩. ౩౫౬.

౩. గుడి, దేవగృహము.

గీ. నగరితోఁ గూడ సేకామ్రనాథు ముంచెఁ, గంచిఁ దెప్పలఁ దేల్చె నకాలవృష్టి. హర. ౨. ౨౨.

వ... అత్తిరుపతి సొచ్చి యచ్చక్రధరునగరిమో
పల నిలుచుటయు... ఆము. ౪. ౩౫.

నగరివారు=ప్రభువువారు.

ఉ... వా, పిన్నతనం బాకళ్ల చెవిఁ బెట్టకు పెట్టిన
సిగ్గుపోవు నా, వన్నియ సన్నమా నగరివా
రికి దండుగఁ బెట్ట నిమ్మగున్. వేం. పంచ.
౪. ౯౧౧.

గీ. జంగమార్చనలకును ... నగరివారి, ప్రాఁపుఁ
గలిగినవారికి... కొదువ వడకుండ కుండ లా
కుమ్మరిచ్చు. హంస. ౫. ౧౪. (బ్రా. ప్రా.)

లోపలినగరు = అంతఃపురము, అభ్యంతరగృ
హము.

క. తగవే కులకన్యకలకు, మగవారలతోడ రూ
పమహనీయులతో, మిగులంగఁ దడవు లో
పలినగరులలో మాటలాడ నయతత్త్వనిధీ.
వైజ. ౪. ౬౧.

బ: నగరాలు.

నగరోక్త్థ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగరముస్తె.

నగరౌకసుఁడు. సం. వి. స్. పుం. నగరవాసి,
నాగరకుఁడు, పౌరుఁడు.

నగరౌషధి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ - నగరమం
దలియోషధి- కదళి, అరఁటిచె.

నగవరి. విణ. (నగవు + అరి[3].) ౧. నవ్వు కల
వాఁడు. (శ. ర.) ౨. పరిహాసకుఁడు.

క. నగవుల నవిద్యపోఁడిమి, నగుఁబాటుగఁ జే
య నేర్చునగవరి యంతన్, నగుమొగము
తోడ మెల్లన, నగుమొగములసతులఁ జూచి
నగ నేర్చె నృపా. భాగ. ౧౦ పూ. ౨౬౩.

నగవు=నవ్వు. వి. (√నగు.) నవ్వు, హాసము.

మ. జగతీనాథునిముందట న్నిలిచె... శారద...
నగవుం దేటయు దివ్యదేహరుచియున్ స
మ్మేళన మ్మొంది చె, ల్వగుచుండన్... వైజ.
౪. ౧౪౦.

గీ. తెగువ లోలోన నే నవ్వునగవు తెలుప.
ఆము. ౫. ౬౦.

సీ. నగవులు నురువులు నడలు రాయంచలు...
నీలా. ౨. ౧౮.

౨. నర్మవచనము, పరిహాసకము.

క. ఏ నెఱుఁగమి నిట్లడిగితి, నా నేరమి నైపవ
లయు నగవుగఁ గొనుమీ, మానిని నాపలు
కులు... భార. అర. ౫. ౩౧౧.

క. నగ వవు టెఱుఁగక యది యురి, తగులున
సౌమిత్రిఁ జేరి దానవి దనకున్, మగఁడ
వగు మనిన నాతఁడు, నగ వొదవిన నగక
శూర్పణఖ కిట్లనియెన్. భా. రా. అర.
౧. ౧౪౬.

క. తదనంతరంబ బోటులు, చదురుల నగవు
లను బ్రొద్దు జరిగినఁ గేళీ, సదనము... వెడలు
టయు... మనుచ. ౬. ౮.

౩. వింత, ఆశ్చర్యము.

క. ఈజలముపజె చూడ మ, హోజగ మంత్రు

కప్ప ప్రుష్వ లంటు యందుం బ్రజల్, పూజిం పవాని కెల్లక్, రా జంట యొకకప్ప యట్టి నగవులు గలవే. కేయూర. ౩. ౨౫౭.

విణ. హాస్యాస్పదము, పరిహాసపాత్రము.

ఆ... నాదుసతులం, బుణ్యశీలయుతలం బోకా ర్చుకొన్నట్టి, వారుం బుత్రులనుట నగవు కాదె. కళా. ౬. ౪౫.

మొలకనగవు=మందహాసము.

గీ. మొలకనగ వొప్ప శ్రీదేవిమోము చూచి. ఆము. ౨. ౯౨.

ఇట్లే: అలంతినగవు.

సీ. పాశపాణికిం గుచప్రాంతోదయదర్శనం బంధ కాసురునకు నలంతినగవు. హర. ౬. ౧౦౩.

నగవుటీగి. వి. (నగవు + ఈగి.) పరిహాసమున కిచ్చి నధనము.

సీ. మఱపునం గొన్నసా మ్మఱంగొన్నలంచంబు తగనివాం డిచ్చిన నగవుటీగి. గీ. మగుడ నీ కుంట యింతయుం దగవు గాదు. విజ్ఞా. ప్రా. ౨౭.

నగవులాడు=నవ్వు. అ. క్రి. (నగవులు + ఆడు.) నవ్వు.

ఉ. అప్పుచు లాడుచుక్ నగవులాడుచు బార లు చాంచి చాంచి... చంద్రా. ౨. ౬.

నగవైరి. సం. వి. న్. పుం. ఇంద్రుండు, గట్టు దాయి.

నగాటనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెట్లమీంద తిరుగునది- కోంతి. ౨. పర్వతములమీంద తిరు గుట. ౩. చెట్లపై తిరుగుట.

నగాధార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. భూమి. (వై. ని.)

నగాధిరాజము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శ్రేష్ఠ పర్వతము. ౨. హిమవత్పర్వతము. ౩. సుమే రువు. ౪. కైలాసము. (ఇట్లే నగాధిపతి మొ.)

నగారా. (హిం. నగారా.) దే. పెద్దఢంకా.

సీ. కదళికాదళ్లచర్పవకుల నాఱడిసేయు గొప్ప నగారాలకుంజరములు. కంఠా. ౧. ౧౫౬.

నగావాసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పర్వతముల మీంద నివసించునది - నెమిలి. ౨. వగములు మీందినివాసము.

నగాశ్రయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నగము మీంద నివాసము కలది. వి. అ. పుం. హస్తి కందము, ఒకజాతికందకి.

నగి(యి)ంచు. స. క్రి. (√నగు.) ౧. నవ్వించు.

చ. వెలికిలి సెజ్జమీందం గడు విప్పగుకన్నుల చాయ లొప్పం జెక్కిలి గిలిగించి ప్రేంతలు నగింపంగ నుండుట యాదిగాంగ ... హరి. పూ. ౭. ౧౩౪.

చ. దరహసితాస్యుం డై తనులతక్ వెడ వాల్చి నగించి వేడుకల్, గెరల్గం జేసి... వరాహా. ౪. ౧౬౧.

౨. సంతసింపంజేయు.

ఉ... విపంచి వ్రాయించి తనుక్ నగించి యొల యించినప్రేయసి నల్ల దించి మోదించి ... మించినవిరించి మముం గరుణించిప్రోవుతక్. వాల్మీ. ౧. ౭.

౩. అపహసింపంజేయు, ఎగతాళిచేయించు.

చ. ఘనతరఘూర్జరీకుచయుగ క్రియ గూఢము గాక ద్రావిడీస్తనగతిం దేట గాక యరచా టగు నాంధ్రవధూటిచొక్కపుంజనుంగవం బోలి తేటయును జాటుందనంబును లేకయుం డంజెప్పినయది పో కవిత్వ మనిపించు నగిం చటు గాక యుండినక్. వేం. పంచ. ౧. ౧౭.

నగింపు. వి. (√నగించు.) నవ్వించుట.

వ... తెగింపులు నగింపులు వింపులు సొంపులు... భీమ. ౪. ౬౦.

నగి(గు)పించు. స. క్రి. (√. నగు.) నవ్వించు.

మ...నాలుకతుదన్ ముక్కంటికోష్టా విలా,
సిని యేఁ నమ్మెద నంచు బ్రహ్మ నగిపించెన్
మేలుమాటన్ సతిన్. కళా. ౫. ౫౯.

క. తెప్పించి తొడుగు మీ వని, యొప్పించిన ని
ట్టు నట్టు నొఱవలు గా మైఁ, గప్పికొని యా
బృహన్నల, యప్పుడు నగుపించె నచటి య
బలాజనమున్. భార. విరా. ౪. ౩౯.

చ...ఒండొకచందముమాట లాడితిన్, నిను
నగుపింపఁగా వలసి నీదగుమన్న నశంక వా
సినన్. భార. శాం. ౬. ౨౧౭.

నగిర=నక్కెర. వి. వృక్షవిశేషము. (చూ. తెల్ల నగిర.)

నగు. అ. క్రి. (క. నగు. త. నకు.) ౧. నవ్వు, హసించు.

వ...రాచూలిం జూచి చెలులు గలకలం జే
చఱచి నగిరి. శైవ. ౨. ౪౬.

చ. వెడవెడఁ గన్ను మూయుఁ గను విచ్చు
నగుం దల యూఁచు...పారి. ౧. ౧౦౧.

౨. ఆనందించు.

గీ...సౌధ, శిఖరవాతాయనాగతాచిరరుగంశు,

గీ. నన్ను నాతోడిసవతులు నగకమున్న, పంత
మలరంగ నిన్ను మెప్పింతుఁగాన. పారి.
౧. ౧౩౧.

క. భృగునారదకపిలాదులు, నిగమాంతజ్ఞులును
యోగనిర్ణయనిపుణుల్, త్రిగుణాతీతు మ
హేశ్వరు, నగ రెన్నఁడు వారు ధర్మనయ
మెఱుఁగరొకో. భాగ. ౬. ౪౮౫.

రగడ. పద్మరాగమాణిక్యంబుల నగుపలువరుసలు
గలయది మణికర్ణిక. కాశీ. ౬. ౧౨౬.
(ఇటు ఔపమ్యవాచకము.)

చ. పగడపుఁజాయ చెందిరముఁ బ్రామినపాండ్య
వధూకుచంబులన్, నగునరుణంపుబొండ్లము
ల నారికెడఁబులు...ఆము. ౧. ౫౪.

నగుమొగము=నవ్వుతో కలకలలాడుమొగము.

చ. నగుమొగమున్ సుమధ్యమును నల్లనిమేను
ను లక్ష్మికాటపట్టగునురమున్...కల్గువెన్నుఁ
డిమ్ముగఁ బొడసూపుఁగాక కనుమూసిన య
ప్పుడు విచ్చినప్పుడున్. భాగ. ౯. ౬౩౨.

ఇట్లే: నగుముద్దుమోము.

సీ. నగుముద్దుమోమున మృగనాభితిలకంబు గు
లుకుడాల్సిరులు ముంగురుల నొరయ. దశా.

కళా. ౫. ౫౮.

వ...నీవు లోకంబుచేత నగుఁబాటును బొందెద వింతియ...భార. అర. ౬. ౩౦.

విశే. అపహాస్యము, ఎగతాళిచేయఁదగినది.

ఉ... ఇట్లు సంభావితుఁ డైనవానితలపా టరయక నగుఁబాటు గాదె రా, మావనినాథు తమ్ములకు...నిర్వ. ౧౦. ౧౧.

ఉ...కడుపట్టి ప్రజ్ఞ చే, నిచ్చకు వచ్చినట్లు చరియించును దుష్కృవి తచ్చరిత్ర మే, యచ్చున నెన్ని చూచిన నహా నగుఁబాటు గదా గణింపఁగన్. విప్ర. ౧. ౧౪.

ఆ. జననమరణములకు సరి స్వతంత్రుఁడు గాఁడు, మొదల కర్త గాఁడు తుదను గాఁడు, నడుమకర్త ననుట నగుఁబాటు కాదొకో, విశ్వ...వేమన. ౧. ౧౭౩.

నగుఁబాట్లపని = హాస్యాస్పద మయినపని.

ద్వి. నగుబాట్లపని యిది నమ్ము నామాట, తగదు నీ కతనికిఁ దరళాయతాక్షి. మ్మా. వి. ౨. ౬౭.

సా: నగుఁబాటు పెండ్లికి నాఁడే నాగవల్లి.

నగౌకము. సం. వి. న్. పుం. ౧. పక్షి. ౨. కాకి. ౩. సింహము. ౪. శరభమృగము.

నగౌకసము. సం = నగౌకము.

నగ్గు. అ. క్రి. (క. నగ్గు.) నలినలి యగు, ముక్కులుముక్కు లగు, చూర్ణ మగు. (ఈపదమునకుఁ బ్రయోగాంతరము కానరాదు.)

ద్వి. దిక్కరీంద్రులు మ్రగ్గ దిక్కులు బ్రొగ్గ, నక్కులాద్రులు నగ్గ నహిపతి నుగ్గ. బస. పు. ౧. ౨౦౯. (చి. ని. పా. దిక్కరీంద్రులు ద్రుంగ దిక్కులు గ్రుంగ, నక్కులాద్రులు స్రగ్గ నహిపతి బ్రొగ్గ. ముద్రి. పా.)

నగ్న. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దిసమొలయాఁడుది. ౨. రజస్వలకానిపడుచు. (పది సంవత్సరములవయసు కలది.)

నగ్నంకరణము. సం. విశే. (అ. ఈ. ఆ. అ.) దిసమొలవానినిగా చేయుటకు సాధన మైనది.

నగ్నంభవిష్ణువు. సం. విశే. (ఉ.) దిసమొలవాఁడుగా అగువాఁడు.

నగ్నంభావుకుఁడు. సం. విశే. (అ. వి. కా. అ.)= నగ్నంభవిష్ణువు.

నగ్నచ్ఛద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. విష్ణుక్రాంతము.

నగ్నముషితుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) వస్త్రాదులపహరింపఁబడుటచే దిసమొలవాఁ డైనవాఁడు.

నగ్నహువు. సం. వి. ఉ. పుం. (ఉ. న. అని కొందఱు.)_ సేవించుటవలన నగ్నునిగాఁ జేయునది- కిణ్వము, నానాద్రవ్యములతో చేయఁబడినసురాబీజము.

నగ్నాటుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) దిసమొలతో తిరుగువాఁడు. వి. పుం. దిగంబరబౌద్ధుఁడు. (వై. ని.)

నగ్నిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దిసమొలయాఁడుది, దిగంబరస్త్రీ. ౨. కన్యక, సమర్తాడని పడుచు.

నగ్నీకృతుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నగ్నుఁడుగా చేయఁబడినవాఁడు.

నగ్నుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) వివస్త్రుఁడు, దిసమొలవాఁడు, దిగంబరుఁడు. వి. అ. పుం. ౧. దిగంబరసన్న్యాసి. ౨. దిగంబరబౌద్ధుఁడు. ౩. బట్టువాఁడు. ౪. వేదదూషకుఁడు; వేదమభ్యసించియు వేదమార్గమును విడిచి యపమార్గమున వర్తించువాఁడు.

ఉ. ధీమతిఁ జిన్ననాఁ డఖిలదేవతలన్ భజియించి యుగ్రయజ్ఞ, స్వాధ్యాయము లభ్యసించి బహుశాస్త్రపరాయణుఁడై మహీసురుం, డేమి

యు బుద్ధి లేక స్రుక్కు లెంతయు నింద యొనర్పువానిఁ బోఁ, పామరుఁ డైన నగ్నుఁ డని పల్కిరి వేదవిదుల్ మునీశ్వరా. వి. పు. ౪. ౨౫౦.

ఆ. వేద మభ్యసించి వేదమార్గంబులు, విడిచి పెట్టి దుర్వివేకబుద్ధి, బహుమతముల నడచు పామరుఁడే నగ్నుఁ,డు... వి.పు.౪.౨౫౧.

౫. అవైదికకులోత్పన్నుఁడు.

శ్లో. యేషాం కులే న వేదో స్తి న శాస్త్రం నైవ చవ్రతమ్, తే నగ్నాః కీర్తితా స్సద్భిః తేషామన్నం విగర్హితమ్. మార్కండేయపురాణము. (వాచ.)

నచకేమ్ము. సం. వి. అ. పుం. రాత్రి మూఁడవ జామునం దైనస్వప్నము. (వై. ని.)

నచికేతసుఁడు. సం. = నచికేతుఁడు.

నచికేతుఁడు. సం. వి. స్. పుం. ౧. ఒకానొక ఋషి, నాచికేతుఁడు, ఉద్దాలకునికొడుకు. ౨. ఒకానొకఅగ్నిహోత్రుఁడు.

నచిరము. సం = అచిరము.

నచ్చిక(గ). వి. (√నచ్చు¹. కి. నచ్చిగె, నచ్చికె. త. నచ్చు.) నమ్మిక.

క. నిను గీతిసాహితీమో,హనవాణులు చెవులు పట్టి యాడింపంగాఁ, గనియుండి కాముకుఁడఁ గా, వని పల్కిన నాకు నచ్చి కౌనె నృపాలా. విజ. వి. ౧. ౯౦.

క. ఈరీతిఁ బోదల మెదలుచు, నారీతిలకంబు మేనినచ్చిక యిచ్చుం, గోరక నవసహకారక, కోరక మూరుకొని వడి నిగుడ గమకించెక్. వసు. ౩. ౧౧౯.

నచ్చికము= అచ్చికము. వి. (త. నచ్చిక.) కొంఱత, లోపము.

క. అకటా న న్నిటఁ దేలిన, నొకటా నచ్చికము లేక యుండఁగ వచ్చునే [illegible]

క. సకలజనంబులు సిరులం, దొకటను నచ్చికము లేక యుండ...రామ. ౧౪౮.

నచ్చు¹. అ. క్రి. హితమగు, ఆప్తమగు;రుచించు.

చ...అలరితొంగి నాకు న,చ్చినచెలి...మార్క. ౫. ౨౦౯.

ఉ. కైటభదైత్యవైరిపదకంజమునం దుదయంబునొందె మి,న్నేటికి భూతధాత్రికిని నెంతయు నచ్చినతోఁడఁబుట్టువై, హాటకగర్భముఖ్యనిఖిలామరమౌళిమహామణి ప్రభా,పాటలవర్ణ మెనయొకపావనవర్ణముదీర్ణసంపదక్. భీమ. ౧. ౩౦.

క. వల్లభునకుఁ గడు నచ్చిన,యిల్లాలవె యేను లాఁతినే పోఁ దోలక్. కళా. ౩. ౧౫౦.

౨. నమ్మకము కలుగు, విశ్వాసయుక్తమగు.

క. నీ వింక నేఁటినుండియు, నావచనము లాదరించి నచ్చినమదితోఁ, దేవతలకైన దొరకని, యావారుణిసేవ సేయు మతులితభక్తిక్. వి. పు. ౮. ౩౯.

చ. అలవి యెఱుంగ నేరక దశాస్యుఁడు లోకముతోడివానిఁ గాఁ, దలఁచి జితాఖిలాభ్యుఁడఁ గదా యని నచ్చి కడంగి వచ్చి సం,కలియకుఁ జొచ్చె...నిర్వ. ౪. ౬౫.

౩. సక్తమగు, లగ్నమగు.

గీ. అట్టినీయందు నాచిత్త మనవరతము, నచ్చియున్నది నీయాన నాన లేదు,కరుణఁ జూడుము కంసారి ఖలవిదారి. భాగ. ౧౦. పూ. ౧౪౦౨.

శ్లో. రూపం దృశాం దృశిమతా మఖిలార్థలాభం,త్వయ్యచ్యుతావిశతి చిత్తమపత్రపం మే. సం. భాగ. ౧౦. ౫౨౩౯.

స. క్రి. (క.త.నచ్చు.) నమ్ము.

ఆ. కొఱఁత నుఱుకుఁ గాని కోడు కన్నడుమ [illegible] త్రమునకుఁ జొరఁడు దాని నీవు,

మాన్ప నొల్ల వతనిమగటిమియును లావు, నచ్చి లోభ మెదఁ బెనంగొనంగ. భార. స్త్రీ. ౧. ౧౭.

క. మెచ్చితి నేవర మైనను, నిచ్చెద నను వేఁడు మనిన నీశ్వర నిన్నుఁ౯, నచ్చిన రక్షింతువు పొర, పొచ్చెము సేయక మహేశ పురహర యభవా. భాగ. ౧౦ ఉ. ౫౭౯. భార. విరా. ౨. ౩౫౪.

సీ ... నచ్చె ననం దగు నమ్మె ననుట. ఆం. భా. ౩. ౧౩౩.

నచ్చు.² స. క్రి. బాధించు, పీడించు.

గీ. కాననము చొచ్చి శార్దూలఖడ్గనూక,రప్రముఖజంతుసంతతి ప్రచ్చి నచ్చు,నారసంబున మృగవేషధారి యైన,యతికులస్వామిఁ గూల నేసితివి నీవు. వరాహ. ౨. ౪౮.

వి. ౧. మాంద్యము, ఆలస్యము.

క. జడకుచ్చును మెడహెచ్చును, నడనచ్చును గచ్చు లేనినలు పగు మేనుక్. చంద్ర. వి. ౧. ౭౧.

౨. బాధ. (శ. ర.)

జః నచ్చుకాఁడు, నచ్చుకుప్ప, నచ్చుగొట్టు, నచ్చుపెట్టు.

నచ్చుకాఁడు. విణ. (√నచ్చు².) ౧. అలసుఁడు, మందుఁడు. ౨. బాధకుఁడు, పీడించువాఁడు. (శ. ర.)

నచ్చుకుప్ప. విణ. (నచ్చు² + కుప్ప.) నచ్చుగొట్టు, బాధకుఁడు. (శ. ర, చి. ని.)

నచ్చుగొట్టు. విణ. (నచ్చు² + గొట్టు².) నచ్చుపెట్టువాఁడు, బాధించు స్వభావము కలవాఁడు. (శ. ర.)

నచ్చుపెట్టు. స. క్రి.(√నచ్చు².)తొందరపెట్టు, బాధించు. (శ. ర.)

నజరు. వి. (హిం. నజర్.) కానుక.

చ. కడువడి పిన్న పెద్ద లగుఖానులఁ౯ నజరు ల్నడపించుచుఁ౯, బాదుశహనిమెక్... హైదరుజంగు నొయ్యనఁ౯. రంగా. ౨. ౫౪.

గీ... హైదరుజంగుఁ గాంచి, నజరు గుజరాను పఱచె సాన్నకడాని, జాలెము... రంగా. ౨. ౭౫.

నజీబు. విణ. (హిం. నజీబు = కులీనుఁడు, ఉత్తమకులుఁడు.) మంచిది.

వ...చాయలం గ్రక్కుమక్కుపని పెంపెక్కు నజీబుసైబుపట్టూ నటీటు ఝళిపించుచుఁ దెంపుసొంపు దీపింప రయంబున ...మల్లభూ. ౨. ౪౮.

నజ్జు = నఱుజా. వి. (క. నజ్జు.) నలి, చిన్నముక్క, అల్పఖండము.

చ. ఒకపెనుఁబొఁపఱేఁడు చల మొప్ప రసాతలసీమకుఁ౯ జక్రో,రకములు భూతధాత్రికి సురల్ దివికిక్ బగ దీఱునట్లుగా, మెకమెకపాటుతోడ నిను మ్రింగకపో రెపుకుఁ౯ద్రిలోకకంటకుఁడవు గాన నీయొడలు నజ్జుగఁ జేసి కురంగలాంఛనా. మనుచ. ౩. ౫౭.

వ...పదయుగనఖాంచలంబులఁ జంచచ్చంచూపుటంబుల రెట్టిత్రావుకుబొబ్బ మెకము దచ్చికాళ్ల మెకంబుల నిరికించి కఱచుక యుప్పరంబున కుప్పరం బెగసి మలలపెలయేళ్ల పులినతలంబుల నజ్జుగా నజ్జుగాఁ జెండుగండ భేరుండకాండంబులును...ప్రబంధ. ౧౭౬.

విణ. మిక్కిలి నలఁగినది.

ఉ. వాడినమేను నజ్జయినవాతెఱయుఁ౯ గడు విన్నఁబాటుతోఁ, గూడిననెమ్మొగంబు...సమీర. ౩. ౭౪౭.

(దీనిఆమ్రేడితరూపము నజ్జునజ్జు.)

చ. నలినలి యయ్యెఁ గొను జఘనస్థల మెల్లను నజ్జునజ్జు నై, గులగుల లయ్యె గబ్బినను

గుబ్బలు...శుక. ౧. ౨౧౫.
చ. మెఱఁతలు వల్లభుల్ మొదల మెచ్చఁగ నంటికి నాకతంబునన్, నిలువునఁ గత్తికోఁత లయి నిద్దపుమోవులు నజ్జునజ్జులై, యాలజడి వాడివత్తలయి రక్కటి యేనిఁక నున్న నేమి గా, గలరో యి దేల వోదు సనుకై వడిఁ దోనిని యేఁగె నేఁగినన్. కవిక. ౪. ౧౭౧. రా. వి. ౪. ౩౫.

జః నజ్జుచేయు.

నజ్జుచే(సే)యు. స. క్రి. (నజ్జు+చేయు.) ౧. నలఁగఁగొట్టు, ముక్కముక్కలు చేయు, (రాజు.) చ. అల వెనయం గజాసులవ్రాదంతరముల్ నలినజ్జుచేసె సంధిలుతమి బుతుసంఘముల తేజముఁ దూలిచె ... సారంగ. ౧. ౧౦౧. (ఇట కలఁతనొందించె నని భావము.)
సీ. రథ్యసారథికేతురథికాంగనిర్దళనప్రౌఢిఁ దేరులు నజ్జునేసి. మార్క. ౭. ౧౦౪. (నగ్గుచేసి అని శ. ర. పా.)

...కుఁడు. సం = నటుఁడు.

సం. (శత్రు.) నాట్యము చేయుచున్న.

సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నటనము, విలాసము.
అటులున్న కొమరుఁబ్రాయఁపుఁ, గుటిలాలకఁ జూచి మదనగుంఫితమాయా, నటనంబో యది గంగా, ఘటనంబో యని విచారఘటనాశయుఁడై. విజ. వి. ౧. ౮౮.
బొట్టు మిక్కిలి నొఱపుగ నవరించి, నటనగాఁ జిన్నారినామంబుఁ దీర్చి. ద్వి. పరమ. ౨. ౫౪ పా.

...ము. సం. వి. అ. న. ౧. నాట్యము. ౨. అ...యించుట, నర్తనము. ౩. కపటప్రవర్తనము.

...రాయణము. సం. వి. అ. పుం. రాగవి...ము. (వాచ.)

నటనీయము. సం = నటితవ్యము.

నటపలిక్. వి. తల పద్దునప్పటి సంస్కారవిశేషము?
క. అటఁ గలికి యొక తె గంధపుఁ, బటుకలికిఁ బసిండిగిన్నియలఁ బన్నీరం, తటఁ జిలికి యలకవికలత, నటపలికి వసుంధరాధినాథున కిడియెన్. రా. వి. ౫. ౫౩.

నటభూషణము. సం. వి. అ. న. హరితాళము, అరిదళము.

నటమండనము. సం = నటభూషణము.

నటము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శ్యోనాకము, దుండిగము? ౨. అశోకము? ౩. నలతృణము, కిక్కస?

నటరంగము. సం. వి. అ. పుం. నాటకమాడు స్థానము.

నటవరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నటశ్రేష్ఠుఁడు. ౨. సూత్రధారుఁడు.

నటవాలు = నట్వాలు. వి. అశ్వగతివిశేషము. (శ. ర, చి. ని, బ్రౌ.)

నటసంజ్ఞకము. సం. వి. అ. న. గోదంత మను హరిదళము. (త్రి. ని.)

నటసూత్రము. సం. వి. అ. న. శిలాలి అను వానిచే రచింపఁబడి నటులకృత్యములను తెలుపు గ్రంథభేదము, నాట్యశాస్త్రము.

నటాంతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. - నటకృత్యము యొక్క అంతము దేనివలన కలుగునో అది, నటకృత్యమును మాన్పించునది. లజ్జ, సిగ్గు.

నటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నట్టువురాలు, ఆటకత్తె. ౨. (నాటక.) సూత్రధారుని భార్య యగు నర్తకి. ౩. వేశ్య. ౪. దీపకరాగముయొక్క భార్య యగు రాగిణీభేదము. ౫. నలి అను గంధద్రవ్యము? ౬. కాకిదొండ?

నటించు=నటియించు. సం. స. క్రి. ౧. అభినయించు, (నిజముగా లేనిసిగ్గు మొ. ఉన్నట్లు) కనఁబఱచు.

(శ్రీకృష్ణుఁడు.)మ. యదువంశంబున లోకరక్షణపరుం డై పుట్టి వ్రేపల్లె ను, న్నదబాల్యంబు నటించి కంసముఖ నానాదైత్యులం ద్రుంచి ...భార. ద్రో. ౧. ౯౮.

చ...పన్నులఱు పొరుగిండ్ల కేఁగు నొకమట్టున నిల్వదు చంటిమీఁద ముం,జెఱఁ గెడలించు వై శికఁపుసిగ్గు నటించుచు జార ధారుణిన్. వై. భా. ౩. ౨౭.

ఉ. చేరి నృపాలుఁ డర్పణముచేసినచక్కెర లుప్పతిల్లుపం,డేరము లారగించుచు నటింపఁ దొడంగె మహేశుఁ డింపునన్, పారెడుఁ గుత్తుకన్ విషము నాలుక బెల్లము పెట్టి యాడుటల్, మేర లటయ్య సామి యని మేలము లాడుచు గౌరి నవ్వఁగన్.సారంగ. ౧. ౨౩. (శ. ర, ప్రాఁతప్రతి.పా. "పం, డేరము...నుతింపఁదొడంగె..." ముద్రి.)

౨. అనుసరించు.

మ. మును తన్ గూడిననీళ్లకున్ నిజగుణంబుల్ పాలిడున్ పాలు ద్రాఁగునెడన్ వాని నటించి యజ్జలము ద్రాఁగున్ దానె తన్మిత్ర వ్యాళసముం గన్గొని వహ్నిఁ గూలఁ జనుఁ బాల్ శాంతం బొనర్చున్ జలం, బనయం బట్టివి సఖ్యముల్...మల్లభూ. నీతి. ౬౬.

ఆ. క్రి. ౧. నాట్యముచేయు, నర్తించు; ఆడు.

క...దివి దివిజ జలజముఖులు దెలిపి నటింపన్. మనుచ. ౪. ౧౧౭.

ఉ. చిట్టుము లంకురించె జిగిచెక్కులఁ దెల్పు నటించెఁ గోరిక, లట్టు దొరంగె వెన్నడల మాంద్యవిధంబు చెలంగె...వేవిళుల్, దట్టములై జనించె...ఇందు. ౨. ౧౩౫. (శట వ్యాపించె నని భావము.)

౨. నటనచేయు, కపటముగా ప్రవర్తించు.

సీ. పతిసమ్ముఖమ్మునఁ బలుమాటల నటించునరసిజాసనురాణి సాటి యగునె. ఇందు. ౧. ౧౧౨. (నాట్యము చేయుటు అని అర్థాంతరము.)

౩. వర్తించు, ఉండు.

శా. ఏకవ్యాపకమై సమస్తగతమై హేవాకమై శ్రీకరం,బై కల్యాణవిహారమై నిబిడమాయాతీతమై నిర్గుణం,బై కైవల్యవిహారమై జననాశాతీతమై యుత్తమ, శ్లోకంబై పరమార్థతత్త్వము నటించున్ నిత్యశుద్ధస్థితిన్. వి. పు. ౩. ౩౩౮.

౪. తోఁచు.

క. పతయాళుతురగనిభృతోన్నతకర్ణద్వయము నందునం గెంపులమే,ల్పతక మమరె రవికిరణం, బతిరయమున నమప వమ్చునవు నటింపన్. కువల. ౨. ౪౦.

నటిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నటించువాఁడు, నర్తనముచేయువాఁడు.

నటితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నటింపఁబడినది, అభినయింపఁబడినది. ౨. నటించినది. వి. అ. న. నటించుట ; నటనము.

నటితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నటింపఁదగినది.

నటితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నాట్యము. (వై.ని.)

నటియించు. సం=నటించు. అ. క్రి. ఆడు.

క. నిటలంబునఁ గుటిలభ్రూ,కుటి నటియింపంగ మొగ మిగుర్పఁగ మేనం, జొటచాటఁ జెమటలు గాఱఁగఁ, గటమర లదరంగ నాడు గఱచుచుఁ బలికెన్. వరాహ. ౨. ౧౭౫.

నటుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నర్తకుఁడు, నాట్యము చేయువాఁడు. ౨. దృశ్యకావ్యార్థమును అభినయించువాఁడు. ౩. శౌచికియందు

గుబ్బలు... శుక. ౧. ౨౧౫.
చ. మెఱలు వల్లభుల్ మొదల మెచ్చుగ నుండిరి నాకలంబునకా, నిలువునఁ గత్తికోఁత లయి నిద్దపుమోవులు నజ్జునజ్జు లై, యాలజడి వాడివత్తలయి రక్కుట యే నికఁ నున్న నేమి గాఁ, గలరో యి దేల వోదు నను కై వడిఁ బో నిని రేఁగె నేఁగినకా. కవిక. ౪. ౧౨౧. రా. వి. ౪. ౩౫.

జః నజ్జుచేయు.

నజ్జుచే(సే)యు. స. క్రి. (నజ్జు + చేయు.) ౧. నలఁగఁగొట్టు, ముక్కుముక్కలు చేయు,
(రాజు.) చ. అల వెనయంగ గజాయలవ్యాదంతర ముల్ నలినజ్జుచేసె సంధిలుతమి బుతుసం ఘములతేజముఁ దూలిచె ... సారంగ. ౧. ౧౦౧. (ఇట కలఁతనొందించె నని భావము.)
సీ. రథ్యసారథికేతురథికాంగనిరశనప్రాథిఁ దేవ లు నజ్జుసేసి. మార్క. ౭.౧౦౪. (నగ్గుచేసి అని శ. ర. పా.)

నటకుఁడు. సం = నటుఁడు.

నటత్. సం. (కర్త.) నాట్యము చేయుచున్న.

నటన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నటనము, విలాసము.
క. ఆటు లున్నకొమరుఁబ్రాయఁపుఁ, గుటిలాలకఁ జూచి మదనగుంఫితమాయా,నటనంబో య ది గంగా,ఘటనంబో యని విచారఘటనా శయుఁ డై. విజ. వి. ౧. ౩౭.
ద్వి. బొట్టు మిక్కిలి వొఱపుగ సవరించి, నట నగాఁ జిన్నారినామంబుఁ దీర్చి. ద్వి. పర మ. ౨. ౫౪ పా.

నటనము. సం. వి. అ. న. ౧. నాట్యము. ౨. అ భినయించుట, నర్తనము. ౩.కపటప్రవర్తనము.

నటనారాయణము. సం. వి. అ. పుం. రాగవి శేషము. (వాచ.)

నటనీయము. సం = నటితవ్యము.

నటపలికి. వి.తల రద్దునప్పటిసంస్కారవిశేషము?
క. అటుఁ గలికి యొకతె గంధపుఁ,టుటకలికిఁ బసిం డిగిన్నియలఁ బన్నీరం,తటుఁ జిలికి యలకవిక లత,నటపలికి వసుంధరాధినాథున కిడియెకా. రా. వి. ౫. ౫౩.

నటభూషణము. సం. వి. అ. న. హరితాళము, అరిదళము.

నటమండనము. సం = నటభూషణము.

నటము. సం. వి. అ. పుం. ౧. శ్యోనాకము,దుం డిగము? ౨. అశోకము? ౩. నలతృణము, కిక్కస?

నటరంగము. సం. వి. అ. పుం. నాటకమాడు స్థానము.

నటవరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧.నటశ్రేష్ఠుఁడు. ౨. సూత్రధారుఁడు.

నటవాలు= నట్వాలు. వి. అశ్వగతివిశేషము. (శ. ర, చి. ని, బ్రౌ.)

నటసంజ్ఞకము. సం. వి. అ. న. గోదంత మను హరిదళము. (త్రి. ని.)

నటసూత్రము. సం. వి. అ. న. శిలాలి అను వానిచే రచింపఁబడి నటులకృత్యములను తెలుపు గ్రంథభేదము, నాట్యశాస్త్రము.

నటాంతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. - నటకృత్యము యొక్క అంతము దేనివలన కలుగునో అది, నటకృత్యమును మాన్పించునది- లజ్జ, సిగ్గు.

నటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నట్టువురాలు, ఆట కత్తె. ౨. (నాటక.) సూత్రధారునిభార్య యగు నర్తకి. ౩. వేశ్య. ౪. దీపకరాగముయొక్క భా ర్య యగురాగిణీభేదము. ౫. నలి అను గంధ ద్రవ్యము? ౬. కాకిదొండ?

నటించు=నటియించు. సం. స. క్రి. ౧. అభినయించు, (నిజముగా లేనిసిగ్గు మొ. ఉన్నట్లు) కనఁబఱుచు.

(శ్రీకృష్ణుఁడు.)మ. యదువంశంబున లోకరక్షణపరుం డై పుట్టి వ్రేపల్లెను, న్నదబాల్యంబు నటించి కంసముఖ నానాదైత్యులం ద్రుంచి ...భార. ద్రో. ౧. ౯౭.

చ...పల్లఱు పొరుగిండ్ల కేఁగు నొకమట్టున నిల్వదు చంటిమీఁద ముం,జెఱఁ గెడలించువై శికఁపుసిగ్గు నటించుచు జార ధారుణిన్. జై. భా. ౩. ౨౮.

ఉ. చేరి నృపాలుఁ దర్పణముచేసినచక్కెర లుప్పతిల్లుపం,డేరము లారగించుచు నటింపఁ దొడంగె మహోత్సుఁ డింపునన్, పారెకుఁ గుత్తుకన్ విషము నాలుక బెల్లము పెట్టియాడుటల్, మేర లటయ్య సామి యని మేలము లాడుచు గౌరి నవ్వఁగన్. సారంగ. ౧. ౨౩. (శే. ర, ప్రాఁతప్రతి. పా. "పం, డేరము...నుతింపఁదొడంగె..." ముద్రి.)

౨. అనుసరించు.

మ. మును తన్ గూడిననీళ్లకున్ నిజగుణంబుల్ పాలిడున్ పాలు గ్రాఁగునెడన్ వాని నటించి యజ్జలము గ్రాఁగున్ దానె తన్మిత్రవ్యాళనముం గన్గొని వహ్నిఁ గూలఁ జనుఁ బాల్ శాంతం బొనర్చున్ జలం, బనయం బట్టివి సఖ్యముల్...మల్లభూ. నీతి. ౬౬.

అ. క్రి. ౧. నాట్యముచేయు, నర్తించు; ఆడు.

క...దివి దివిజ జలజముఖులు దెలిసి నటింపన్. మనుచ. ౪. ౧౧౮.

ఉ. చిట్టుము లంకురించె జిగిచెక్కులఁ దెల్వి నటించెఁ గోరిక, లట్టు దొరంగె వెన్నడల మాంద్యవిధంబు చెలంగె...వేవిళుల్, దట్టము లై జనించె...ఇందు. ౨. ౧౩౫. (అట్లు వ్యాపించె నని భావము.)

౨. నటనచేయు, కపటముగా ప్రవర్తించు.

సీ. పతిసమ్ముఖమ్మునఁ బలుమాటల నటించుసరసిజాసనురాణి సాటి యగునె. ఇందు. ౧. ౧౧౨. (నాట్యము చేయుట అని అర్థాంతరము.)

౩. వర్తించు, ఉండు.

శా. ఏకవ్యాపక మై సమస్తగత మై హేవాక మై శ్రీకరం, బై కల్యాణవిహార మై నిబిడమాయాతీత మై నిర్గుణం, బై కైవల్యవిహార మై జననాశాతీత మై యుత్తమ, శ్లోకం బై పరమార్థతత్త్వము నటించున్ నిత్యశుద్ధస్థితిన్. వి. పు. ౩. ౩౩౭.

౪. తోఁచు.

క. పతయాళుతురగనిభృతో,న్నతకర్ణద్వయము నందునం గెంపులమే,ల్పతక మమరె రవికిరణం, బతిరయమున నమప వచ్చునను వు నటింపన్. కువల. ౨. ౪౦.

నటిత. సం. విశే. (పు. త్రీ. పు.) నటించువాఁడు, నర్తనముచేయువాఁడు.

నటితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. నటింపఁబడినది, అభినయింపఁబడినది. ౨. నటించినది. వి. అ. న. నటించుట; నటనము.

నటితవ్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నటింపఁదగినది.

నటితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నాట్యము. (వైని.)

నటియించు. సం=నటించు. అ. క్రి. ఆడు.

క. నిటలంబునఁ గుటిలభ్రూ,కుటి నటియింపంగ మొగ మిగుర్పఁగ మేనం, జొటచొటఁ జెమటలు గాఱఁగఁ, గటమర లదరంగ నాడు గఱచుచుఁ బలికెన్. వరాహ. ౨. ౧౭౫.

నటుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నర్తకుఁడు, నాట్యము చేయువాఁడు. ౨. దృశ్యకావ్యార్థములను అభినయించువాఁడు. ౩. శౌచికియందు

కాండిరునివలన పుట్టినసంకీర్ణజాతివాఁడు. ౪. వ్రాత్యస్త్రీయందు క్షత్రియునివలన పుట్టిన కొడుకు.

నక్షేశ్వరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నటరాజు, శివుఁడు.

ఇఙ్లీ: నటేశుఁడు మొ.

నట్ట. వి. పాచిక, సారె, ద్యూతమందలికాయ.

ఉ. నట్టలు రెండుఁ దాన జతనంబునఁ జేకొని యున్నయిండులం, గట్టి నృపాలుసారెలకుఁ గా విడ నెందునుఁ జోటు లేక యున్నట్టు గఁ జేసి యెట్టిసమయంబున నొడ్డినసారె దిక్కు గన్పట్టి ద్యూతాస్త్రవేదిగతిఁ బెక్కుగఁ దాఁకఁగ వైచె వైచినన్. భోజరా. ౭. ౧౩౦.

నట్టకనడుము= నట్టనడుము. వి. (√నడుము.) సరినడుము. (చూ. నట్టకనడురేయి.)

నట్టకనడురేయి= నట్టనడురేయి. వి. (√నట్టకనడుము.) సరియైనఅర్ధరాత్రము.

క. కట్టి తనమాటుగా నీ,దిట్ట గృహస్తంభమునఁ బ్రతిష్ఠించి నరుల్, మిట్టాడనియాబెడిదఁపు,నట్టకనడురేయి మబ్బునం జెలి చనియెన్. వేం. పంచ. ౧. ౨౪౯.

నట్టకోఁతి. వి. బాలక్రీడావిశేషము.

సీ... నాల్గుకంబాలాట నట్టకోఁతి. హంస. ౩. ౧౪౬.

నట్టడవి. వి.(నడుము+అడవి.) అరణ్యమధ్యము.

క. కట్టా మన్మథుకోలలు, నెట్టన నోనాఁటు తెగడి నీపాదంబుల్, వట్టిరోవఁగ వచ్చిన మము, నట్టడవిని డించి పోవ న్యాయమె కృష్ణా. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౦౫౪.

ఆ. మృగసమాజములకు మేపు నీ శ్లివ్వఁడు, వెట్టి ప్రోచు నెలమి నట్టడవుల. కుచేల. ౧. ౫౫.

ఉ. పెట్టెడుసామ్ముచే సొగసు పెట్టెడునిట్టిమిటారికత్తెతో, నట్టడవిం జరించెదరు న్యాయపదానము లాలకింపరో. చం. రా. ౫. ౬.

నట్టనడుము= నట్టకనడుము. వి. ఔ. (నడుము+నడుము.) సరియైనమధ్యము.

గీ. పాల్కడలినట్టనడుమ సంప్రభవమైన, యమృతలింగంబ వైనని న్నాశ్రయింతు.భీమ. ౪. ౧౧౦.

గీ...వార్వఁబుట్టి యెక్కి పోఁ గావేరినట్టనడుమ.

క. పరకాలనియుత్తుం డగు,పురుషుం డది ముంచి నేరుపున నీఁది పెనఁగ్,దరి చేరె...పరమ. ౫. ౪౯, ౫౦.

చ. కలఁక దొలంగ వేదవతి గ్రక్కున బెత్తిలి యెత్తి వ్రేయుడున్, మలచపువేణి నట్టనడుమన్ దెగి చేతికిఁ దున్క చిక్క... ఉ. రా. ౩. ౧౨౩. ఉ. రా. ౪. ౨౫౧.

నట్టనడితెరువు = మధ్యేమార్గము,మార్గమధ్యము.

వ. ... రచ్చపట్టుకొట్టంబున నట్టనడితెరువుం బట్టుకొని ... ఉ. రా. ౩. ౨౨.

నట్టనడురేయి= నట్టకనడురేయి.(√నట్టనడుము.)

గీ. ఉనిచి కడుగారవంబున ననఘచరిత, నట్టనడురేయి చెప్పుచున్నాను మమ్ము, వరమరలు లేక మాయుపాధ్యాయువలెను, నడుపుకొను వార లెవ్వ రున్నారు గనుక.విప్ర.౪.౭౫.

నట్టాడు. అ. క్రి. (√నట్టు³.) ౧.నర్తించు,నాట్యముచేయు. (శ.ర.) ౨. చలించు.

క ... మిఱుమిఱుచూడ్కుల్, నట్టాడునడుముఁ దేనియ, లుట్టెడుమోవియును మనము నూరింపంగన్. భాగ. ౯. ౬౦౯.

౩. తోఁచక తిరుగు.

(వ్యవ.) వాఁడు ఊరకే నట్టాడుచున్నాఁడు.

నట్టించు. అ. క్రి. (√నట్టు³.) నటించు, క్రీడించు, ఆడు.

వ. ... దారకులునుం బోలె నట్టించి పని౯ దిరుగు వెరవరులునుం బోలె మసల కలవడి ... ఉ. హరి. ౪. ౨౫౬.

నట్టిల్లు. వి. ఔ. (నడుము + ఇల్లు.) గృహమధ్య భాగము.

క. నెట్టుక పో నని యాఁకట, దొట్టిగిలం బడుచుఁ బడుచు దురదురఁ జని వే, నట్టింటఁ గూరుచుండిన, నెట్టు ననం జాల కమ్మ నేత్రుణ భీతిన్. పాండు. ౪. ౧౬౫.

సీ. ఎలగోలుజల్లు ముక్ల వెళ్ళెళి నేటువాల్ పడి గాలి నట్టిండ్లఁ దడిపి చనఁగ. ఆము. ౪. ౯౧.

నట్టింటిశత్రువు = గృహమధ్యమందలిశత్రువు, నిత్యశత్రువు; సమీపశత్రువు.

గీ. పాలనము సేయఁ జేపట్టి ప్రజలఁ బాపు, సకలజనులకు నట్టింటిశత్రుఁ జేయు, నయము కెడ యాక యెల్లవెంటలను జెఱచు, మాట పరుసదనంబు ... పి. శకుం. ౪. ౧౬౩.

నట్టు[1]. అ. క్రి. ౧. అడ్డు, అఁగు.

(వ్యవ.) వాఁడు చదువుచు నట్టుచున్నాఁడు.

,, నీవు నట్టి నట్టి చదువకుము.

వి. ౧. ఆలస్యము. (చూ. నట్టుకొట్టు.)

(వ్యవ.) నట్టు చేయక వేగిరము పొమ్ము.

౨. ఆటంకము, అడ్డు. (చూ. నట్టుపడు.)

(వ్యవ.) నేను తలఁచినపనికి దైవికముగా నట్టు వచ్చినది.

జ: నట్టుకొట్టు, నట్టుపడు, నట్టుపఱుచు.

నట్టు[2]. ౧. నివాసస్థానము, గృహము.

గీ. నెట్టుకొని యెల్లవేతలనట్టులందు, గుట్టులరయుచు మెలఁగునప్పట్టి...నీలా. ౧. ౭౫.

వ... అమ్మహేశ్వరి నీకుం బట్టి యై వెండి నట్టు నట్టు గాఁ బరఁగుజగజెట్టిని వరియించి మనకుం బరమానందంబు సేయు ... హాహ్నవి. ౧. ౩౫. ఆం. భా. ౩. ౪౫.

ఆ. అప్పుడు గొల్లనాయఁడు దండముగాఁ దన నట్టు లలరఁ జేయునట్టుగాను. నీలా. ౩. ౪౬.

౨. స్థానము, ప్రదేశము.

సీ. పాటలఁ బగుజటాజూటంబునడునట్టు పూఁపచుక్కలరాజు పాదవుమాపు. భీమ. ౩. ౧౯.

సీ. పాదరింటిపట్టులఁ జదరంపునట్టులఁ బంతుగా గోరంతు బంతులాడు. ఉ. హరిశ్చ. ౩. ౧౫. చంద్రా. ౩. ౬౪.

౩. పొలము, క్షేత్రము.

ఉ. పూని వసంతహాళికుఁడు పొంగెడురాగరసంబుచేఁ గడున్, సానుజనాళిమానసపు నట్టులు దున్ని మనోజకందళిం, గానఁగఁ జేసి ... చంద్ర. ౯. ౧౦౩.

౪. దేశము, విలాతి.

గీ. అతఁడు దిరుగనియూరును నతనిచేత, నడుగఁ బడనిమానవుఁడును నతఁడు చూరని, తోఁటయును జూడ లేదు మందునకునైన, నగవుగా దిది నిక్క మానట్టునందు. భోజరా. ౨. ౫.

౫. గృహప్రదేశము, ఇంటిపట్టు.

గీ. నట్టు నా గేహాతదేశవామ మెసఁగు. ఆం. భా. ౩. ౪౫.

మున్నీటినడిమివీటినట్టురాకాసి = సముద్రముయొక్క నడుమ నున్నపట్టనము నివాసస్థానము గా కలరాక్షసుఁడు, రావణాసురుఁడు.

గీ. అహమికను బోలె నచ్యుతోహం శివోహ, మనుపలుకుతోడ నిజతుంగఘనశతాంగ, ముడుపదని మాటి మున్నీటినడిమివీటినట్టురాకాసి దొరకునన్నాని యగుచు. చం.రా. ౫. ౬౯.

జ: నటుకొను.

నట్టు³ = నట్టుగుఁడు, నట్టువ. వి. (సం. నటః. త. నట్టు.) ౧. నర్తకుఁడు, నటుఁడు.

క. అనుచుఁ దలంగి పోక యిట్టు నట్టుం బొట్టు మెట్టాడుచిట్టిపడుగుల నానట్టు నగవునుం గోపంబుఁ గదుర నదలించుచు...ప్రభా. ౧. ౧౦౪.

సీ. నటుఁ డొప్పు నట్టన నట్టువుం డనఁగను ...ఆం. భా. ౨. ౧౭౭.

౨. నాట్యము. (చూ.నట్టాడు, నట్టుపులుఁగు.)

౩. నాట్యోపాధ్యాయత్వము, నాట్యము నేర్పుట. (చూ. నట్టుసేయు.)

జః నట్టాడు, నట్టించు, నట్టుఁగుడు, నట్టుపులుఁగు, నట్టువ, నట్టువకాఁడు, నట్టువచావడి, నట్టువపక్కి, నట్టువము, నట్టువముట్టుకాఁడు, నట్టువాఁడు, నట్టువుఁడు, నట్టువొజ్జ, నట్టుసేయుట్లు.

నట్టు⁴. వి. (క. నట్టు.) ౧. తృణవిశేషము, దూర్వ, గరికగడ్డి.

ఉదా : కుందురునట్టు, గరికనట్టు. (బ్రౌ.)

౨. గరికవలె నిస్సార మగుట, శుష్కించుట.

గీ. ఇట్టి చెట్టగువెట్టకు నట్టుఁ జెంది, జడలఁ జదరేఁజుఁ దాలిచెఁ జంద్రమౌళి. ధర్మ. ౨. ౪౬.

౩. వికృతి, మార్పు. (చూ. నట్టువడు.)

౪. పస్యరోగవిశేషము. (శ. ర.)

జ : నట్టువడు.

నట్టు. సం. వి. ట్. పుం. నర్తకుఁడు. శ్. స్త్రీ. నాశము.

నట్టుకొట్టు. అ. క్రి.(నట్టు¹ + కొట్టు.) ౧.ఆలస్యముచేయు. (శ. ర.) ౨. సంకోచించు, సందేహించు, వెనుదీయు.

క. పలికిన నిమఁ గా దన భీతిలి యిటు నటు నట్టుకొట్టు తెఱవ తెఱఁగు [illegible] చూచి యిది యే, పలికుంతల తెలుపు మను చు నడిగెఁ బొరిఁ బొరిన్. కళా. ౪.౧౪౦.

వ...తమవిన్నపంబులకుం దటి యాఱియుచు నింతనంతఁ గొంత దగ్గటి యిట్టటు నట్టుకొట్టుచున్నం జూచి. పరమ. ౩. ౭౮.

స. క్రి. అడ్డుకొను, నిరోధించు.

రగడ. తగిలి పట్టు మనుచుఁ దిట్టుతన్నిఁ దుట్టు పెట్టె నొకతె, మగుడి పెట్టుకానియొట్టు మాన్ప నట్టుకొట్టె నొకతె.రా.వి.౩.౧౨౧.

నట్టుకొను= నెట్టుకొను.అ. క్రి.(నట్టు² + కొను.) (నివసించు, నెలకొను.)

చ. పడితిమి కుక్కలుం బడనిపాటులు దుర్భరమైనవృత్తి వెన్బడితిమి గర్భయాచకులభంగి దరిద్రత నట్టుకొంచు లోఁ,బడితిమి...హర. ౩. ౧౫.

ద్వి. కొఱవిదయ్యము నట్టుకొనియున్న కరణి, న న్న భేతాళవటోర్వీరుహంబు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౦౦౭ పం.

నట్టుగుఁడు=నట్టువ, నట్టువకాఁడు, నట్టు౩, నట్టువుఁడు. (శ. ర.)

నట్టుపడు. అ. క్రి. (నట్టు¹ + పడు.) నిరుద్ధమగు. (చూ. నట్టుపఱచు.)

నట్టుపఱచు. స. క్రి. (నట్టు¹ + పఱచు.) అడ్డుకొను, నిరోధించు.

గీ. నట్టడవిలోన నన్నిట్టు నట్టుపఱచి, గొట్టుమిట్టాడ నేటికిఁ బట్టభద్ర, పుట్టునపు మున్న లేమకు బొట్టు గట్టి, చెట్టపట్టుట కొకరుండు పుట్టెఁ జూవె. కృ. శతం. ౨. ౭౪.

నట్టుపులుఁగు= నట్టువపక్కి. వి. (నట్టు³ + పులుఁగు.)నాట్యముచేయుపక్షి, నెమిలి.(శ.ర.)

నట్టువ= నట్టు౩, నట్టుగుఁడు. వి. (√నట్టు³. క నట్టువ.త.నట్టువన్.హిం. నటువా.) ౧. నాట్యము నేర్పెడువాఁడు, నాట్యోపాధ్యాయుఁడు. [illegible] ప్రోఁతయె యుపాంగము గాఁగఁ

ఖికాగ్రనాదమే, గానము గాఁగ నాప్ర
గశుకస్ఫుటపత్త్రరవంబు మర్దళ,ధ్వానము
గాఁగ లేఁజివురుబాహులు ద్రిప్పులతాంగనా
ళి నెం, తేనియ నాడఁజేయుఁ బురిఁ దెమ్మెరన
ట్టువ పూవుఁదోఁటలన్. ప్రబంధ. ౪౮.

ఉ. చిత్తరుచిత్తరుల్ నడ భజించి రసన్ జిగి
నీలికాసె దృళ్కొత్తెసుపాత్రకత్తియల కొ
జ్జరికంబు వహించి కోహళుం, దత్తిలునైసఁ
గా దనెడునైపుణి మార్గవిధంబు దేశియున్,
బెత్తము కేలఁ బూని వినిపింపఁగనోపుదు రిం
దు నట్టువల్. చం. రా. ౩.౬౪.

౨. నటుఁడు; నటి.

గీ. పాఠకులకొజ్జ నట్టువపాలియదుర్ఁ,గ్రోవి భర
తంపుటయగారిగుండెదివులు. శుక. ౩.౨౦.

(సోమకాసురుఁడు.) గీ. తానవరుసలు పెంచు
గంధర్వగాయ, కులనుజతగూడు నట్టువకుల
మువారి,...చూచుచు...దశా. ౧. ౨౬౪.

క. ఇరువుసు నేసినబాణము, లిరుబరులును దాఁకి
తిరిగె నిరుదెసలకు న్రక్కరి యిరుమొఁగముల
నట్టువ, తిరుపుఁగొనెడుక్రమముతో నతిత్వ
రితగతిన్. కాళ. ౪. ౧౮౧.

౩. నాట్యము.

వ. మఱియు విరితేనియ లాని పూని మత్తలి
తత్తరంబునం దిరుగుతేఁటిమొత్తంబులయొఱ
కలసన్నం గరువలిగట్టిననట్టువ గఱప నామ
నిరాతనికడ నాడుతీవపాతరలముందఱ...
యయా. ౪. ౧౩.

నట్టువ(వల్)ద్రొక్కు=నాట్యముచేయు; చలించు.

చ. నొసలను ముంగురుల్ చెదర నూల్కొని
ముక్కెరడాలు మోవిపై, వెసఁ గొనసాఁగఁ
జన్నుఁగవ నిక్కుచు నట్టువద్రొక్క హార
ముల్, మసరి పెనంగులాడ నగుమోము
చెమర్ప నొకర్తు చంపక, ప్రసవసుగంధితైల

మున భద్రనకుం దలయంటె నేర్పునన్. జా
హ్నవీ. ౧. ౧౪౬.

సీ. నట్టువల్ ద్రొక్కఁగా నవయామునీయమూలం
బుగాను రణస్థలంబు గాని. సిం. నార. ౧౫.

నట్టువకాఁడు=నట్టువుఁడు. వి. (నట్టువ + కాఁడు.)
ఆటకాఁడు, నర్తకుఁడు.

సీ. పంచాంగమయ్యెకుఁ బాగ సమర్పించు నట్టు
వకానికిఁ బెట్టు మువ్వు. హంస. ౫. ౧౩౪.

నట్టువచావడి. వి. (√నట్టువ.) నాట్యశాల. (బ్రా.)

నట్టువడు. అ. క్రి. (నట్టు[4] + పడు.) వికృతినొందు.

క. కటపెట తొటతొట రాలెను,పాటుపాటచి
నుకుల ధరిత్రి పొడ నట్టువడన్, సొటసొట
నాఁకట సోలుచుఁ, దటతటపడుచాతకముల
దైన్యము వాసెన్. వైజ. ౨.౧౪౬.

వ... వెన్నెలచేత నట్టువడినమణికుట్టిమంబులు
తుడిచి...ఉ. హరి. ౩. ౧౩౫.

నట్టువపక్కి=నట్టుపులుఁగు. వి. (నట్టువ + పక్కి.)
-నాట్యముచేయుపక్షి- నెమిలి, మయూరము.

క. కొక్కును నట్టువపక్కియు, నెక్కుడులు
గ నమరుకొమరు లిరువురు మ్రోలన్,విక్క
చు నాడఁగ నెలమిన్, జొక్కుడు వేలుపు
లరాయ సోఁకుడురాయా. అచ్చ. రా.
యు. ౫౮౮.

ఇట్లే : నట్టువపిట్ట, నట్టువపులుఁగు.

సీ. కొదమనట్టువపిట్టకొదలు తాలిమిఁ ద్రోయ
వెలిలావుపులుఁగుచా ల్వీసము గ్రాయ. రసిక.
౩. ౯౪.

సీ. పురి విచ్చి నట్టువపుల్గు లాడెడుచోటఁ బడఁ
తి వేనలి యంచుఁ బరువువెట్టు. అచ్చ. రా.
అర. ౮౫.

నట్టువము. వి. (√నట్టు[3]. సం. నాట్యమ్. ప్రా.
నట్టం.) నాట్యము. (ఆ. ని.)

నట్టువముట్టుకాఁడు. వి. (నట్టువ + ముట్టు + కాఁడు.) నాట్యపరికరములు కలవాఁడు.

ఉ. నట్టువముట్టుకాండ్రు కెలనం బొరిఁ గుండెలు ప్రవ్వఁదండెలుక్, బట్టిఁబూదిగిన్నియలు ప్రక్కలమల్ పయిగంట మగ్గుడు, బట్టువవారమట్టు శివపాఁపనతండము దండఁ గోడె కాం, డ్రట్టునిటుక్ బరాబరుల నగ్రమునం దతకారు లేఁగఁగక్. పాంచా. ౧. ౭౯.

నట్టువాఁడు. వి. (నట్టు³ + వాఁడు.) నట్టువుఁడు, నటుఁడు.

సీ. బండలు బూతులు పరిహాసకులు నట్టువారాదిగాఁ గలవారు దక్కఁ, దెఱవారియాలు తాఁ బ్రియుఁడు వారింపంగఁ బరుషోడఁ బల్కనఁ బణశతంబు. విజ్ఞా. ప్రా. ౧౧౬.

నట్టువుఁడు = నట్టుగుఁడు. వి. (√నట్టు³. సం. నర్తకః. ప్రా. నట్టఓ.) నాట్యముచేయువాఁడు, నటుఁడు. (వేశ్యల కాటుగఱపునటుఁడు అని శ. ర.)

సీ. నట్టు నట్టువుఁ డన నటుఁ డగు...ఆం. పదా. సర. ౭౯.

వ...గొండ్లి పరిభవించునట్టువులునుం బోలెఁ జాళెలు చూపి...పోరునవసరమున...ఉ. హరి. ౪. ౭౫౬.

మ... నాలిగాఁడ్రుల పేరం గలనట్టువుల్ గఱపఁ గోపుల్ చూపులేఁదీవపాత్రల కయ్యామని పూవుముత్తెపుసరుల్ దాల్పంగ నిచ్చెం గడుక్. యయా. ౪. ౧౭.

నట్టువొజ్జ. వి. (నట్టువ + ఒజ్జ.) నాట్యోపాధ్యాయుఁడు, నృత్యము నేర్పువాఁడు.

గీ. ఇన్ని తెఱఁగుల శ్రమము సేయింతుఁ జతురతావిహీనము లైనపాత్రములనైన, నట్టువొజ్జ నై మెలఁగుదు నగళులందు. భార. విరా. ౧. ౭౪౭.

నట్టుసేయు. అ. క్రి. (నట్టు³ + చేయు.) నాట్యోపాధ్యాయత్వముచేయు.

సీ. వజ్రకుట్టిమశోభ వరమౌక్తికస్యందనచ్ఛాయ కెప్రొద్దు నట్టుసేయు. నిరం. ౧. ౪౫. (పెంపొందించు అని భావము.)

నట్టె. వి. ౧. సంతోషముచే చేయునాట్యము.

సీ. శుభశోభనముల దుస్తులొసంగ వెన్కముందులకు నట్టెలు సేయఁగలరుగాక. చంద్రా. ౩. ౪౫. ~~(తాళపత్ర ప్రతులు, ముద్రి. పా. వడ్డెలు. శ. ర. పా. చూ. దుస్తు.)~~

నట్టెండ. వి. (నడుము + ఎండ.) తీక్ష్ణాతపము, తీక్ష్ణముగా కాసినఎండ.

మ. ఇవముం గందువలం జలంబునను నట్టెండల్ వెసం గాయువేసవులం బంచమహాగ్నిమధ్యమున...నిల్చి చేసెఁ దపముం దాత్పర్యధైర్యంబునక్. పి. శకుం. ౨. ౧౧౨.

నట్టెము. వి. భిక్షాపాత్రము.

ద్వి. కప్పెరనట్టెంబుఁ గత్తుపాలయును, నొప్పుగా బిగిసినయోగపట్టెయును. ద్వి. పరమ. ౨. ౮౭ పా.

నట్టేఱు. వి. దే. (నడుము + ఏఱు².) ఏటిమధ్యము, నదీమధ్యము.

సీ. నట్టేట దాశకన్యకకు నువ్విళులూరి జాలిఁ బొందినపరాశరువిరాళి. నైష. ౭. ౧౫౧.

సీ. నెఱసు వెట్టితి పరాశరులంతవాని నట్టేటఁ బామరకన్యగాటు మఱపి. పి. శకుం. ౩. ౧౯౯.

సీ. పొఱుఁడ నని పట్టపగలు నట్టేటిలోఁ బలువచేతలకుఁ బాల్పడినవాని. విప్ర. ౪. ౪౪.

నట్టేటికెదురీఁదు = మిక్కిలి కష్టమునొందు.

క. మాటికి నీకసంసారం, బేటికి ననుబుద్ధి పుట్టు బృధ్వీశ్వర నట్టేటికి నెదు రీఁదినగతి, వీటికి వచ్చితి విమరలివిన్నఁదనముతోక్. వరాహ. ౨. ౫౩.

నట్టేట ద్రోయు = పరిత్యజించు, విడిచిపెట్టు.

క... చనునే నట్టేటఁ ద్రోయ కరణాగతులఁ. దశా. ౧. ౧౩౨.

నట్య. సం. వి. అ. స్త్రీ. నటులసమూహము.

నట్లొట్లు. వి. బ. జలధార లోనగునవి నిరంతరముగా పడి ఉడిగినవెనుక అచ్చోట నిలిచి నిలిచి పడెడుబొట్లు; చూరునుండి పడిన నీటిబొట్లు.

సీ. నవమాలికలతేనె నట్లొట్లు పడుచోట మాణిక్యదీపముల్ మలయుచోట. మనుచ. ౩. ౧౧౧. ("తేనె నట్లొట్లుపడుచోట" శ. ర. పా, "తీవె నట్లుట్టిపడుచోట" ముద్రి.పా.)

గీ. వాన వెలిసియుఁ జూరునఁ బడిననీరు, బొట్లు వంగుళ్లు వాఁగ నట్లొట్లు నాఁగఁ, బేరులు వహించు...ఆం. భా. ౧. ౩౫.

నట్వాలు=నటువాలు. (శ. ర, బ్రా, చి. ని.)

నడ=నడక, నడత. వి. (√నడచు. క. నడె. త. నడై. మ. నట.) ౧. నడక, గమనము.

సీ. కొలఁకులకెలఁకులఁ గూడి క్రీడించుచుండె డునంచతండంబునడబెడంగు. భార. అను. ౧. ౧౯౧.

క. భువి నంతదవ్వు నేమును, రవరవ లేకరుగుదుము హుటాహుటినడలఁ. మనుచ.౧.౩౬.

ఆ. వీరసేనసుతుఁడు వీరుండు హంసల, నడబెడంగుఁ జూచి నగుచు వాని, నెగచి యొగచియందు నెగయకుండఁగ నొక్క,హంసఁ బట్టుకొనియె నతిరయమున. భార. అర. ౨. ౧౨. రా. వి. ౨. ౫౯.

౨. అశ్వగతివిశేషము.

చ. జవమున భంజలిక మురళిఁ జౌకమునఁ నడ నైదుధారలఁ...యూథి కెక్కి యా,హవజయశీలముల్ గలుగునశ్వము లెన్నఁగఁ బెక్కులవ్వరిఁ. భా. రా. బాల. ౩౦.

నడక=నడ, నడత. వి. (√నడచు.) ౧. గమనము.

గీ. ఇపుడు ఘటికాద్వయం బయ్యె నినుఁడు పొడిచి, దవ్వు చాల దిచ్చోటికి దక్షవాటి, కేవలము మంచినడ కైనఁ గీస వెళ్తిరెండుజాములు నిట నూర కుండ నేల. భీమ.౪.౪౬.

౨. ప్రవర్తనము.

క. ననుఁ దేఁచూడఁ జెల్లదు,నినుఁ జేసిన బ్రహ్మకైన నిక్కువ మిది యీ,యనుచితపునడక నాయువు, కొనసాగమి నెందు నీకుఁ గొఱగా దంటిఁ. రామా. ౬. ౧౬౧.

చ. శివుఁ డిటు ర మ్మటంచు దయ చేసినచోఁదల కెక్కి తుగ్రమై,భవమునఁ జూచుచో నడుగు వట్టితి వే మన వచ్చు నీగుణం,బవు నవు నందినఁ పిగయు నందకయున్న ను గాళ్లుపట్టుకొం,దువు హరిణాంక మేలకొలఁదుల్ గద నీనడకల్ దలంపఁగఁ.విజ.వి.౩.౫౧.

౩. వృత్తి, జీవనోపాయము.

సీ. నడక యనంగను నడత యనంగను నడపడి యనఁగను నడరు వృత్తి. ఆం. భా. ౨. ౨౭.

నడకము. సం.వి.అ.న. మూఁపులనడుమ కిక్కసకసవువలె నుండునో కానొకయెముక.(వాచ.)

నడకీయము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) కిక్కసగడ్డి కలది. (దేశాది.)

నడకొలఁకు=నడబావి. వి. (నడ+కొలఁకు.) దిగుడుబావి.

క. ఒడికపుదనసొబగున కెక్కుడు చెన్నలగలుగఁ జూచి కొల నాయన్నన్, నడకొలఁకు లంచు వారికిఁ, గడువేడుకఁ దమ్మితావి కానుకఁ జేసెఁ. యయా. ౩. ౫౩.

నడగఁడు. వి. (√నడ.) అశ్వవిశేషము, ఒకజాతిగుఱ్ఱము. గుఱ్ఱము.

విణ. నడమునది. (చూ. నడగొండి...)

క. ఒనరించిననీలని నడ,గని బొల్లనిఁ గ త్తలానిఁ గైరని సారం,గని జారని జన్నని నిమ్మవని, మొదలుగఁ దెచ్చి నిలిపె వాహకుఁ డెదు రజా. ద్వా. ౩. ౧౪౧.

వ... మందరమను దూరంబుగా వచ్చితిమి నడగఁ దు నడ తెగె...పి. కథం. ౨. ౧.

గీ. పఱపుకుంగడివీథు లేర్పఱచి కొంచెపాటి నడగని నెక్కి యాపాళె మెల్లవిడియ నియ మించి తిరిగె...కువల. ౨. ౧౫.

గీ. త త్తడిరవాలు నడగఁడు క త్తలాని, తురికి బాబా యనఁగ నొప్పుఁ దురగమునకు. సాం.ని. తిర్య. ౭౧.

నడకొ(గొ)ండ. వి. (నడ+కొండ.) నడక కల కొండ.

వ...నడుచునడకొండగమియునుం బోనిగజరాజిత్తో రాజు రథారూఢుండై...భార.భీష్మ. ౧. ౧౩౦.

చ. తనువున నెల్ల రక్తజలధారలు గ్రమ్మఁగ వారణేంద్రుఁ డేపున నెలయేఱు లొక్క మొగి బో రనఁ బె క్కడరంగ లీలఁ గ్రొ, కొని ఘనకేళి సల్పునడకొండగతిజా సము దగ్ర మూ ర్తి యై. భార. భీష్మ. ౨. ౨౪౦.

గీ. క్రొవ్వి నడగొండ కైవడి గుసుకుసొక్క,యొంటిగాని మహీనాథుఁ డొదిఁగి యేయ. మను చ. ౪. ౪౭.

నడగొట్టు. అ. క్రి. (నడ+కొట్టు.) నిలుచు, ఆఁగు, ఉండు.

క. పోక నడగొట్టి తేనియు, రాకింతుఁజుమీ మొగంబు రాచట్టుపయిం, శ్రీ కాశిక నిందించిన, నీ కింతటు నేల పోవు నీచచరిత్రా. భీమ. ౨. ౧౫౩. (ప్రయోగాంతరము మృగ్యము.)

నడగోట. వి. (నడ+కోట.) నడక కల్గోట.

సీ. రంగదుత్తుంగతరంగసంఘాతంబు నడగోటల తెఱంగు నడుపుచుండ. ప్రభా. ౧. ౬౪.

నడచియాడు=నడచు. (√నడచు.) (ప్రవ ర్తించు.)

సీ. ధ ర్మంబు కాశికాస్థానమధ్యంబున నాల్గుపాదంబుల నడచియాడు. కాశీ. ౨. ౫౦.

నడచు=నడిచియాడు, నడయాడు, నడుచు.అ.క్రి. (త.నడక.క.నడె. మ. నటక్క. తు.నడపుణి.)

౧. గమనముచేయు, చరించు.

వ...మార్తాండుండు కొండ ప్రక్కం జిక్కి కడలి మొగయక్కలిం దగులువడినజోగునుం బోలె నెదురు నడవ మఱలం బఱవ లేక చీకాకుపడి యున్నవాఁడు...కాశీ. ౨. ౧౧.

ద్వి. కడఁగి దుశ్శకునముల్ గనిపింప నిటకు, నడచితి నటుగాన నావివాహమున, కేకీడు పుట్టునో యెఱుఁగంగ రాదు. ద్వి. నల. ౨. ౬౦౧. (ఇట వచ్చు అని భావము.)

౨. పోవు, వెడలు.

క. సేనమొగ మీతఁ డైనం, బూని మహీశ్వరులు నీకుఁ బొడిచెదర్, దుర్గాని యని కాదె యీతని,తో నడచుట కొల్లనెతి దురమున కధిపా. భార. ఉద్యో. ౪. ౨౪౪.

గీ. నడచెఁ దుండీర దేశంబునడిమిచాయ,గగన ఘంటాపథంబునఁ గమలహితుఁడు. కాశీ. ౧. ౧౨౬.

క. విడిపించుకొని మఱుంగున, నిడినతనదుభూషణంబు లెల్లను బ్రేమజా, దొడిగి గృహంబున కల్లన, నడచెఁ బతిచరిత్రభావనల మనమలరజా. కళా. ౪. ౧౦౨.

౩. ప్రవర్తించు, నడచుకొను.

ఆ. యోగ్యతప్పఁ దార లుచితంపుఁగొలఁదిమై, నడచినట్టివారు బెడిదములకు, నంత పాత్రు లెట్టు...భార. ఉద్యో. ౧. ౩౦౭.

క. ఇది చెప్పినట్లు చేయుదు, మిది పంచినయట్ల నడతుమిది కల్యాణాభ్యుదయనిధానము మా కని, హృదయంబులఁ దలఁచుచుండి రిరుదెస వారల్. హర. ౬. ౧౦౭.

క... తారే దిక్కుగ నడతు రళంక నల్లికొని దుస్సనిచివుల్. ఆము. ౪. ౨౨౮.

౪. జరుగు.

గీ. నాముఖంబునఁ గార్యంబు నడవ దేమి, సేయు వాఁడ నొం డెద్దియుఁ జెప్పలేదు. భార. ఉద్యో. ౩. ౩౨౬.

క. ము న్నొక్కపట్టనంబున, సౌన్నారిమిటారి సేర్పు శూరత్వము గైకొన్నది యై నడచిన కథ, చెన్నుగ విని పొమ్ము కడువిచిత్రము కొమ్మా. హంస. ౨. ౧౭౭.

౫. చెల్లు.

క. దేవా క్రమక్రమంబునఁ, బావనులై సృష్టిఁ గలుగుప్రజ లీకరణిన్, గైవల్యంబున కేఁగెదు, హావళిచే మాకు నడవ నధికారంబుల్. వరాహ. ౧౦. ౧౭.

౬. (గ్రాసము) కడచు.

గీ. తగినవేషంబు దనుఁ దాన పొగడుకొనమి, నొచ్చియును గీడు వలుకమి యిచ్చి వగవ, కునికి దన కెంత నడవక యున్నఁ బథము, దప్ప కుండుట నడవడి కొప్పు సేయు. భార. ఉద్యో. ౨. ౪౫.

సీ. గతి లేక దాస్యంబు గైకొని దానిచే గ్రాసంబు నడవక కడుఁ గృశించి. కవిక. ౫. ౧౭.

౭. ఉండు.

సీ. ఇఁకఁ గావు మఱింతు నే నోయఖండదయాసముద్రుండ నాయందుఁ గరుణ, నడవఁ గట్టి పగఱ నడగించి తే నేమి చెప్ప నమోఘ వాంఛితుఁడ నగుదు. రాఘవ. ౪. ౭౧.

౮. కవియు.

ఆ. స్వశ్రితనికురంబవనశిఖి ... నఁ డాబలాఢ్యుమీఁద, నడచి దుర మొనర్చె సభమున నుండి నిర్జరులఁ జెగడ నిగుడు పాయకముల. రాఘవ. ౪. ౨౧౬.

నడనిచ్చు=నడువనిచ్చు.

సీ. అడుగైన నడనీక యాఁకవెట్టినపిగ్గు సంపూర్ణమదధారసరణిఁ బొదల. కళా. ౫. ౧౦.

జః నడ, నడక, నడకొండ, నడకోలఁకు, నడగఁడు, నడగొట్టు, నడగోలు, నడచియాడు మొ.

నడజోదు. వి. (నడ + జోదు.) పదాతి, కాలిబంటు.

వ... అడిదంబులఁ బొడి పొడి గా నడుచునడజోదుభటులును ...ఉ. హరి. ౪. ౨౨౯.

నడత=నడ, నడక, నడితి. (√నడచు.)

(నడవడి, ప్రవర్తనము.)

సీ. కామపాలాఖ్యుఁ డై గరిమ సర్వజ్ఞుఁ డై నరవరోచిత మైననడత యెఱిఁగి. నరస. ౧. ౭౦.

శా... బలిమి యెవ్వాఁ డొందు వాఁడే కదా, త్రైలోక్యంబున పేటి యానడతయే ధర్మంబు యత్నేశుపై, నేలా యీమొగమోటు యాతనిపురంబే లంక శంకింపఁగన్. ఉ. రా. ౨. ౨౨౭.

గీ. ఇట్టిమీవారినడతలు గట్టిపెట్టి. శశాం. ౩. ౮౧.

(వృత్తి, జీవనోపాయము.)

సీ. నడక యనంగను నడత యనంగను నడవడి యనఁగను నడరు వృత్తి. ఆం. భా. ౨. ౨౨౮.

నడతాడి. వి. (నడ + తాడి.) నడక కలవాడి.

క. పొడుపును బోడియు నై యిల, నడతాడిం బోలి కరమునం బుస్తకపుం, దడక ధరియించి కటిఁ జం, పుడువల్కము దూల బుద్ధముని శిష్యునితోన్. ప్రబోధ. ౩. ౨౦.

నడతెంచు. అ. క్రి. (√ నడచు.) ౧. వచ్చు.

ఉ. దంతిఘటల్ మహోగ్రసముదగ్రతతో నడతేర...భార. కర్ణ. ౧. ౭౫.

ఉ. ... లంక మకరాలయ మేగ్గతి నైన

దాఁటి సుగ్రీవపురస్సరంబుగ నొగిఁ నడ
తెంతుర తప్ప దాహకం, జేవెర వాచరించి
న జయింతుము చెప్పఁడు... భా. రా. యు.
౫౦.

ఉ. అన్న కుమారచంద్ర తగునయ్య నిరంతర
దుఃఖవారిలోన న్నిటు ముంచి యీవిధము
నఁ భయఘాతువులం దపంబు స్సేయ న్నడ
తెంచి తిట్టు ... వి. పు. ౨. ౫౦.

౨. పోవు.

వ... వాకంబు వెడలి యాకసంబున నడతెంచు
చున్న సమయంబున... ప్రభా. ౧. ౫౩.

ఉ. పాండవకోటిచూపు్కలకుఁ బందువు గాఁ
జనుదెంచె ధృష్టకేతుండు సహోదరుండు
తనతో నడతేరఁ బరాక్రమోద్ధతిఁ. భార.
భీష్మ. ౧. ౧౧౪.

చ... దిగంతభాగములు వగుల్పఁగా నెదురుగా
నడ తెంచిరి వైరికోటికిఁ. హరి. ఉ. ౯. ౧౬౪.

నడతెగు. అ. క్రి. (నడ + తెగు.) నడక తెగిన
దగు, శ్రాంతమగు, డయ్యు.

వ... మందకును దూరంబుగా వచ్చితిమి నడగఁ
దు నడ తెగ మానిసి మట్టచిట్టాడవియాచి
ట్టడవి నెట్లు చన నేర్తు ... పి. కళం. ౨. ౮.

నడత్రోవ. వి. (నడ + త్రోవ.) నడుచుట కుపయో
గించుమార్గము.

(విష్ణుపాదవర్ణనము.) చ. బలికి మణికిరీటము సు
పర్వులకుఁ నడత్రోవ కూలికిఁ, జలకము
బిందె మానిజనవాధునికాంతకు జీవవామధం,
బు... చంద్రా. ౧. ౫౬.

నడది(దీ)విియ. వి. (నడ + దివియ.) కరదీపిక,
దివటీ, కాగడా.

సీ. నడదివియలు నేసె నగరికి మాణిక్యమకుట
మల్ ఘూనినమనుజపతులు. భార. విరా.
౫. ౩౨౦.

వ... నడదివియ లై మకుటారవిందరాగంబులు
వెలుంగ నలుగడల సామంతసందోహంబు
క్రందుకొన ...మనుచ. ౫. ౭౧.

వ... ముందఱం జనుమూర్ధాభిషిక్తుల మణికిరీటం
బు లనునడదీవియలతోడం గూడి ... నైష.
౬. ౮౦.

నడదీఁగె. వి. (నడ + తీఁగె.) నడక కలతీఁగె.

ద్వి. నడదీఁగెలో యన నవకంపుఁగాంతి, కడు
నొప్పుమేనులు ఘననితంబములు, చిఱుతన
వ్వులు తీయచెయ్యులు గల్గు, తెఱవలు వల
రాజుదీమంబు లనఁగ. రం. రా. ఉ. ౧౧౦
పా. ౧౦ పం.

నడపందిరి. వి. (నడ + పందిరి.) - నడక కలపందిరి -
ప్రయాణకాలములందు రాజాదులయుపచారము
నకై పరిచారకులు మోసికొనిపోవుపందిరి.

ద్వి. ఉడువీథి గప్పి సమున్నతలీల, నడపందిరులు
వెలిగొడుగులుదనర. బస. పు. ౨. ౧౬౨ పం.

నడపాడు = నడుపాడు. అ. క్రి. (నడపు + ఆడు.)
నడచు, సంచరించు.

(పార్వతి.) సీ. కలహంసకులమందగమనంబున
య మిటిదని చూపుగతి నడపాడఁ దొడఁగె.
కు. సం. ౩. ౨౩౫.

సీ. నడపాడ నేర్చిననవకంపులత లనఁ బొలు
పొందువెన్నెలబొమ్మ లనఁగ. ధనా. ౨.
౨౩. కు. సం. ౫. ౬౦౦.

నడపించు = నడపు.

(గమనింపఁజేయు, చరింపఁజేయు.)

సీ. పూరియుఁ గట్టి యల్ నీరును గలపథంబున
నేన నడపించుభూరికి క్తి. ఉ. రా. ౪. ౧౪౬.

గీ... నీయడుగుఁదమ్ము, లెంతదూరము నడపింప
నిచ్చగించె. నైష. ౪. ౭.

(ప్రవర్తిల్లఁజేయు.)

గీ... నీయభ్యనుజ్ఞ, ననుమతింపుము... రాజు నడ
పింపనెట్టి/ధర్మంబు నధము. కాశీ. ౬. ౩౧.

నడపీనుఁగు. వి. (నడ + పీనుఁగు.) నడచునట్టి శవము.

ఆ...అర్థంబు సువ్వె సకలధర్మకారి, యొడమె లేనివాఁడు నడపీనుఁ గనుసవ్వు,షోక్తి వినమె దాని నూఁద వలదె. భార. శాం. ౧. ౪౯.

క. గడ నుడుఁగుమగనిఁ జూచిన, నడపీనుఁగు వచ్చె ననుచు నగుదురు సుమతీ. సు. శ. ౪౩.

నడపు= నడపించు, నడిపించు, నడుపు. స. క్రి. (√నడచు.) ౧. గమనింపఁజేయు.

ఆ. మూలబలముతోడ మోహరంబుగఁ దీర్చి, సుమతిసుతుఁడు సైన్యసమితి నడపె. విక్ర. ౫. ౮౪.

క...ప్రహస్తుఁడు ముంగలి, యై రాక్షససేన నడపె నపుడు నృపాలా. ఉ. రా. ౨. ౩౨౯.

౨. ప్రవర్తింపఁజేయు.

క. నానావిధభూతమయము, మే నతిచంచలము మనము మెయికొని నిక్కం, బేనరున కుఁ జెల్లింపం,గా నగు సత్యంబు నడపుక్రమ మట్లుండెన్. భార. విరా. ౧. ౧౯౩.

గీ. క్షత్త్రియునిఁ దెచ్చి తొలితొలి గద్దియనిడి,పట్టబద్ధుఁ గావించుచోఁ బ్రజలు దమ్ముఁ, గావ ధర్మంబు నడపను గాదె సమయ,మరిఁ బలుకుదు రీ వది యరయ వలదె. హరి. పూ. ౧. ౧౦౩.

౩. జరుపు.

సీ. వెలివెలివస్తువుల్ విడిచెఁబో నరుఁడు కర్మరహితం గాదె శరీరయాత్ర, నడపువాఁ డది మోక్షణంబు కానేరదు...భార. శాం. ౧. ౮౪.

గీ. ఇట్లు తనుయాత్ర నడపు మన్నితనితాత. ఆము. ౪. ౧౯౦.

ఆ. తా నెఱిఁగినకొలఁది నానారివృత్తాభి,ధాన కథ లొకింతతడవు నడపె. రాఘు. ౪. ౩౮. (చెప్పె నని భావము.)

౪. ఆచరించు.

క...అద్దనుజునిఁ, బొడ కడఁగింపఁ దలంచి భూరివ్రతము౯.

చ. నడప మదాత్త యగ్ని యయి నావదనంబున నిర్గమించి...భార. అను. ౪. ౪౦౬,౪౦౮.

గీ. వరుస నడపిరి వీరశైవవ్రతంబు. హర. ౨. ౧౧౯.

౫. పోషించు.

చ. పదసితి నిమ్మహోత్తుల నపాయము నొందక యుండఁ బెంచుచు౯, నడపు మటంచు నన్ను మునినాథుఁడు మీజనకుండు పంచి ...భార. ఆది. ౮. ౩౦౫.

ఉ...ఆ త్తతురగంబుల కెల్లను సన్న యుక్తిఁగా, నత్తిలి నిల్పి యూఁగియుఁ బ్రియంబున నాయెడ నాఁడునాఁటికిం, జేర్చి వహించుచుండ నడపెం దనత్తములలోవివాదిగా౯. భార. విరా. ౧. ౨౬౬.

సీ. పడఁతి నే నడపినబాలసారంగంబు ఋషినివాసముల కర్పింపు మమ్మ. చంద్ర. ౪. ౯౬.

౬. సమకూర్చు.

క. ఆకోదండ్రకు సొమ్ములు, కోకలు ననులేపనములు కొదయించుకయు౯, లేక ప్రవర్తిల నడపెన, నాకులతం గొమరుడెంద మలరారుటకై. కళా. ౬. ౮౧.

౭. పొందు.

సీ. రాజుగ్రనేముఁడై రాజిల్లఁ దాను దీర్ఘరితనం బెంతయుఁ బ్రభుతతోడ, నడపువాఁ డయ్యొ సన్మాన్యుఁ గాశ్యపుఁ డనువిప్రుఁ బురోధ గావించె...హరి. ఉ. ౨. ౧౬౮.

౮. ఇచ్చు.

వ...త్రిభువనాంకుశమానవిత్య మానెందును ఇ నడపం గ్గలాండు ఆచంద్రార్కము గాను. దా. శా. ౧౧౯౧.

౯. గమనము, నడక.

ఆ... పాదతలముఁ జనుకట్టుఁ గచము న్యానన
ము నడపు నద్రితనయ కమరు. కు. సం. ౭. ౧౨.

సీ. అల్లదసంబున యనువు మైకొనఁ జూచు నడపు కాంతికి వింతతోడవు గాఁగ. భార. విరా. ౧. ౨౬౫.

చ. నడపుతెలుంగు మాటజతనంబు నపాంగవిలాసముఁ మునుం, గిడినబెడంగు ముద్దుమొగ మించుక వంచినసిగ్గుఁ బార్వతిం,దడ మఱుపంగ నొప్పెసఁగ దర్పక వైరికి...ఉ.హరి. ౫. ౫౭.

నడపుకొను= నడుపుకొను. స. క్రి. (నడపు+కొను.) పోషించుకొను.

గీ. ఉనిచి కడుగారవంబున ననఘచరిత, నట్టనడుకేయి చెప్పచున్నాను మమ్ము, నరమరలు లేక మీయుపాధ్యాయువలెను, నడపుకొనువార లెవ్వ రున్నారు గనుక. విప్ర. ౪. ౬౫.

నడప్రాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కిక్కసకసవు అధికముగా కలది. (దేశాది.)

నడబావి. వి. (నడ + బావి.) నడచిపోవుటకు మెట్లేర్పఱచినబావి, దిగుడుబావి, దీర్ఘిక.

ఉ. ఆనడబావిదండఁ గలయం జిగిరించినదేవదారుశాఖానికరంబు క్రిందట నొకానొకచో... ధరాధిపుఁ డొంటి సమాధినిష్ఠుఁడై. తపతీ. ౩. ౯.

సీ. విమలంబు లైనకూపములు నూటికిం బైఁ బరికింప నొకనడబావి మేలు. కృ. శతం. ౩. ౧౧౪.

సీ. కడ లేనియమృతంపునడబావి సంసారి ... మనుచ. ౧. ౬౬.

భక్తము. సం. విణ = నడప్రాయము.

మామిడి. వి. (నడ+మామిడి.) నడక కు మామిడిచెట్టు.

క. కలయఁగఁ గరములఁ జరణం,బుల నురమున శోణితంబు బోరనఁ దొరఁగం, దలి రెసఁగిననడమామిడి,చెలువునఁ బఱతెంచె భీమసేనుఁ డచటికిన్. భార. భీష్మ. ౩. ౨౨౩.

నడమీనము. సం. వి. అ. పుం. కిక్కసకసవు నడుమనుండుచేఁప, చిలిచిమను, తేలుమీను.

నడము. సం. వి. అ. పుం. కిక్కసకసవు.

నడయాడు= నడచు. అ. క్రి. (√నడ.)

(నడచు; సంచరించు; విహరించు.)

సీ... ఇవ్వామనయన, నడయాడఁ గఱచిననాఁడ చిత్తంబునఁ గాంతిమతీకన్యక్రమముఁ దలఁచి. దశకు. ౭. ౭౫.

గీ. ఇందు రావయ్య విందులు విందు లనుచు,నర్థిఁ దనుఁ బిలువఁగ నడయాడి యాడి,యుల్లసిల్లెఁ గృష్ణుఁడు శైశవోత్సవముల.హరి.పూ. ౫. ౧౯౦.

సీ. ఘులుఘులు మని యందియలు మ్రోయ నడయాడునడుగులా యివి ప్రోదియనుఁగుఁజూల. సారంగ. ౩. ౨౪౬.

(వీచు, వీతెంచు.)

క. వాడెం బయిరులు కాఁకలు, గూడెం గొలఁకులు దవాగ్నిఁ గుజనిచయంబుల్, మూడెం బ్రాణులపై నడ, యాడెం బలుసెకలగాడుపక్కాలమునన్. సమీర. ౨. ౯౩.

శా. త్వంగద్వాహఖురాగ్రభిన్నధరణీతత్త్వంబు రేణ్వాకృతిన్,మింగ న్వారిధులన్ గ్రసించె హిమరుఙ్మిత్రాదులం బుష్కరం,బుం గప్పెన్ నడయాడ దయ్యెఁ బవనంబున్ ... దశా. ౨. ౩౭౯.

(ఉండు, నివసించు.)

క. వచ్చెఁ గద బెడఁద మన కిఁక, నిచ్చట నడ యాడఁ గూడ దెటకేనియు నే, వచ్చెద ర

మ్మటు లైన, న్విచ్చలవిడి నడువవచ్చు వెఱవకు మదిలోన్. శుక. 3. ౫౦౨.

నడలింగమూర్తి. వి. (√నడ.) నడక కలలింగ మూర్తి, చరలింగము.

సీ. నాకు మీపాదార్చనము సేయ నడలింగ మూర్తి చేకు ఱె ... కాళ. ౧. ౩౫.

నడ(డు)వ. వి. (√నడచు. క. నడవ. త. నడై.)

౧. అలిందము, తలవాకిటికిని నడిమివాకిటికిని నడిమిచోటు.

(వ్యవ.) నీవు మాయింటినడవలో కూర్చుండుము.

౨. సేతువు.

క. ఆచేప లిపుడు మీరలు, వైచినమల లెల్ల మ్రింగి వైచెం జుమీ యో, రాచల్వ యేఁడ పదిలుఁడ, వై చెచ్చెర నడవఁ గట్ట నంపుము నలునిన్. అచ్చ. రా. యు. ౭౪, ౭౫.

గీ. నడవ గావించుచున్న యన్నలుని సేతు,క ర్తకా శల మీక్షించుగగనచరుల, కనిమిషత్వంబు చరితార్థమయ్యె నపుడు. భా. రా. యు. ౨౫౨

3. (తె. నడవై) మార్గము; సోపానము.

ఆ... మార్గంబు, తెరువు త్రోవ దారి తెన్ను సర వి, చనుప నడవ చొప్పు జాడ డొంక యనం గఁ, బొలుచుచుండు... ఆం. భా. ౨. ౭.

వ... కూలినబావి తెఱంగున నడవ లేక... కవిక. ౪. ౧౧౩.

నడవడి. వి. (√నడ.) ౧. గమనము, నడక.

సీ. నడవడి గలదివ్యనాగదంతము లట్లు...గీ... వెలసె రన్నలువు రంత. చం. రా. ౨. ౫౩.

సీ. హిమశైల్యగిరులఁ బేరెదబల్మి నదలించి నడవడిఁ జౌదంతిఁ గడకుఁ ద్రోచి. వె. శకుం. ౧. ౪౩.

క. కుడిరెడమ వాడులందున్, నడచున్ వాయు వులు వానినడవడి చెలి యో... [illegible]

నెపుడు మెలఁగున్, నడిమినడక నంటి నె మ్మనంబు కుమారా. సీతారా. ౧. ౧౫౦.

౨. ప్రవర్తనము, నడవడిక.

క. నడవడి యనుమున్నిటిం, గడవం బెట్టంగ నోడకరణిం దగి... భార. ఉద్యో. ౨. ౩౯.

చ. నడవడి మంచిదైనను జనంబులు పెద్దఁగఁ జూతు రాతనిన్, నడవడి చక్కఁగానినరు నచ్చిన చుట్టము లైనఁ జేరనీ, కెడ గలుగంగఁ దోలుదురు... నా. పంచ. ౧. ౧౦౬.

క. తెలిపితివి సోమసూర్యుల, కులవిస్తారంబు వారికులము ధరిత్రీ, కులనడవళ్లును వింటిమి ... భాగ. ౧౦ పూ. ౩.

3. ధర్మము, న్యాయము.

సీ... తమకు, నధిపతియుగ నొరు నాసపడక యుండి నడవడి బహుకారణములఁ జిక్కి, వడిన విష్ణులె బ్రహ్మఁ గానఁగఁ బోయి మాకు రక్షకుఁడుగ మహిపుఁ డొకఁడు. గీ. వలయు రూపింపుము ... భార. శాం. ౨. ౨౫౭.

ఆ. ఎమ్మెకాఁడె యగ్గి యెలగాఁగఁ బెండిల్లియైన చెలిని డించి యకట యొంటి, నేఁగ దగునె మీర లెఱుఁగనినడవడు, లింకఁ బుడమిఁ గలవె యేర్పఱింప. అచ్చ. రా. అయో. ౭౦.

౪. జీవిక, వృత్తి.

సీ. నడక యనంగను నడత యనంగను నడవడి యనఁగను నడరు వృత్తి. ఆం. భా. ౨. ౨౨౭.

నడవడిక. వి. (√నడవడి. త. నడవడిక్కై.) ప్రవ ర్తనము. (శ. ర, చి. ని.)

నడవడికాఁడు. విశే. (√నడవడి.) ప్రవర్తనము కలవాఁడు.

చ. అడిగినఁ దెచ్చువాఁడొ గకు నందమునన్ గన నెవ్వాఁడొ మీ, ల్లు నడవడికాఁడొ వీటఁ

దగునాయకమై చరియించువాఁడో ...ప్రబంధ.౬౩౪.

నడశేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నడముతో కూడినది.

నడసంహతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. కిక్కిసగడ్డిమేటి.

నడీ. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నడతృణము అధికముగా కలది. (కౌండ మొ.)

నడుఁకించు=నడుఁకఁజేయు. స. క్రి. (√నడుఁకు.) వడఁకించు.

సీ... తురగచయము. ఆ. నాల్గుసాయకముల నడుఁకించి సారథి, నొక్కమార్గణమున నుబ్బణంచి, యార్చుటయును ద్రోణుఁ డలిగి ...భార. ద్రో. ౪. ౭.

నడికట్టు. వి. (నడుము+కట్టు.) కాసె, దట్టీ.

సీ.అరచట్ట మయిఁ గుంకుమాంబువు నడికట్టు చెంగావి పైజిగిఁ జికిలిసేయ. రా.వి.౩.౧౨౫.

(కలికిమూర్తి.) సీ. కడవన్నె జిగిపట్టునడికట్టు పడుదలపట్టంబు నేజాయు బాగుదేర. గీ.వెడలు దిగ్విజయార్థియై...దశా. ౧౦. ౧౧౨.

రగడ. నడికట్లు మేఘవర్ణంబులును ద్రోపులును మొకమాలులును...హంస. ౫. ౩౫౬.

నడికట్టుత్రాడు. వి. (√నడుము.) ఏనుఁగు మొదలగువానినడుమునకు కట్టెడుత్రాడు.

(కళాపూర్ణుడు.) క...తద్వ్యదండము నడికట్టు త్రాళ్లఁ దగ బంధించెన్. కళా. ౮. ౮౬.

నడికలను. వి. (√నడుము.) యుద్ధరంగముయొక్క మధ్యభాగము.

వ...నడికలన నింటివారిం దలంచుకొని కేడించి వచ్చి యచ్చటచ్చట మచ్చరంబుల నెదిరి బలంబుల సొచ్చి వ్రచ్చి నొచ్చువారిం జచ్చువారిం జూచి...ఉ.రా. ౪. ౨౮౧.

నడికిరే(యి)=నడిరేయి. వి.(√నడుము.) అర్ధరాత్రము.

సీ. అతఁడును దద్భావ మరయంగ మదిఁ గోరి రూపించి యొకమరి రేప వత్తునని పోయి నడికిరే యర్థితోఁ జనుదెంచు...భార.ఆర. ౭. ౩౨౨.

ఉ...త్రైక్కొనుకాఁకచే నడికిరే లరుదెంచిన గోపికావళిన్, బొక్కఁగఁ జేసి...ఆము. ౫. ౬౮.

గీ. ఈనడికిరేయి నొంటిమై యింతదూర,మేమి కార్యంబు మదిఁ గోరి యేఁగుదెంచితి... హర. ౭. ౧౨౩.

గీ. వండ వలయదు వేవురు వచ్చిరేని, అన్నపూర్ణవు నుద్దియా నతనిగృహిణి, యతిథు లేతేర నడికిరే యైనఁ బెట్టు,వలయుభోజ్యంబు లింట నవ్వారి గాఁగ. మనుచ. ౧. ౫౬.

నడిగండి. వి. (√నడుము.) యోని,ఆఁడుగుఱి.

సీ. తొడపల్చ నగునింతినడిగండి కడుఁ బెద్దరిత్తనిమనసుకోరికలు పెద్ద. వేణు. ౨౦.

నడితల. వి. (√నడుము.) శిరోమధ్యము.

(భీమజరాసంధులు.) చ. నడితల లూరుజానుజఘన ప్రకరంబులు బిట్టు వ్రయ్యఁగాఁ,బిడుగులఁ బోలు పెన్గదలఁ బెట్టుగ వ్రేయుచుఁ బాయుచున్ వెసన్. భాగ. ౧౦. ఉ. ౭౩౬

వ...అంత నెగసి పగతునడితల బెడిదంపుఁగుడంక నడువ...కూలినఁ బ్రతిభటుండు పొలిసె ననుచు...హరి. ఉ. ౨. ౬౧.

నడితి=నడత. (త. నడత్తై.) ప్రవర్తనము. (బ్రౌ. శ. ర.)

నడిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నడతృణసమూహము. ౨. నడతృణ మధికముగా కలనది.

నడిపించు=నడపు. (√నడుచు.)

(గమనింపఁజేయు.)

గీ. ఘల్లుఘల్లునఁ బెండెంబుగండుమీలు,గదల నల్లన నడిపించి పొదివి తెచ్చె,నెచ్చెలులపిండు యువతి నాన్నృపతికడకు. మను చ. ౬.౫.

క. నలకూబరమణికంఠులు, బలముల నడిపింప నర్థపతి తురగముపై, ధళధళితచంద్రహాసో,జ్జ్వలితభుజుం డగుచు నడచె వాసవుప్రోలన్. పారి. ౪. ౭౩.

(జరుపు, జరిగించు.)

గీ.అనినఁ జిఱునవ్వు నవ్వి యజ్ఞనవరాగ్ర,గణ్యుఁ డతనికిఁ గట్టువర్గంబు లొసఁగి, మంచి దటువలెనే నడిపించుకొండ్నమంచు వీడ్కొల్ప నాదైత్యుఁడరుగుటయును. కువల.౨.౧౦౪.

(రథము మొ. కడపు, తోలు.)

క. అరదము దశముఖుమీఁదం, బరువడి నడిపింపు వేగ మాతలి యనుచున్. ఉ. రా. ౪. ౩౩౪.

నడిమికట్టు. వి. (√నడుము.) నడుమునకు కట్టుకొనెడుకట్టు.

సీ. కటిమండలంబునఁ గరకంచుపుట్టంబు మడఁచి కట్టినమేలినడిమికట్టు. హర. ౨. ౯౩.

నడిమిన్ను. వి. (నడుము + మిన్ను.) ఆకాశమధ్యము.

చ...కడువేడ్క యొనర్పఁగ బంతి యాడ నె,మ్మిని గనకంపుఁగోల నడిమింటనె త్రిప్పరఁ దారి కొట్టుచున్. ప్రభా. ౨. ౩౦.

క. నడిమింటఁ దపనిడెందపు,నడిమింటం జెలఁగుతమ్మినంటు వెలుంగన్. ఘటికా.౨.౧౧౩.

నడిమిలోకము. వి. (నడుము+లోకము.) భూలోకము.

గీ. కారణం బేమి నడిమిలోకమునకుండి,నరపతులు రారు మునుపోలె నాకమునకు. నైష. ౩. ౯.

నడిమివాఁడు. విశే. (√నడుము.) మధ్యముఁడు.

సీ. కూడు లే కాతనిచేడియ మువ్వురుకొడుకులలోపల నడిమివాని, మెచ్చఁ బ్రాకు వోపి యమ్మెద నూఱుగోవుల కెవ్వరేఁ గొనుఁడను నెడ...హరి. పూ. ౨. ౪౦.

నడిరాతిరి=నడిరేయి. (త. నడురా.) నిశీథము.

సీ...నడిరాతిరి యన, నడిరేయి యనఁగఁ గాందారిమాందారిప్రొద్దన...నిశీథాఖ్య దగు... ఆం. భా. ౧.౯౪. ("అపరాతిరి యన నడిరేయి యనఁగ." ప్రాఁతవ్రాఁతప్రతులపా.)

నడిరేయి=నడికిరేయి, నడిరాతిరి. వి.(√నడుము. త. నడు ఇరవు.) అర్ధరాత్రము.

సీ. నరవర మనవీడు నడిరేయి కృతవర్మయును గృపాచార్యుండుఁ దనకుఁ దోడ్పుగా వచ్చి ...భార. సౌ. ౨. ౩.

ఉ...కొక్కరొక్కో యని కూయఁడే యతఁడు కుక్కుటమై నడిరేయి గౌతమప్రేయసిఁ బొందఁ గోరి...నైష. ౭. ౬౯. ఆం. భా. ౧. ౯౪.

నడిలము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) కిక్కసకసవు కలది. (నేల మొ.)

నడివంక. వి. (√నడుము.) మధ్యభాగము.

సీ. బెట్టుగా నడివంకఁ జుట్టివచ్చినమబ్బు వెలయునేనికతోలు వలువ గాఁగ. యయా. ౨. ౩౬.

నడివీథి. మి. వి. (√నడుము.) వీథియొక్క మధ్యభాగము.

గీ. పెద్దనడివీథి నిలుచుండి భిక్ష యడుగు, నాశ్రమంబునయందుఖట్వాంగపాణి.హర.౫.౫౫.

నడివీపు. వి. (√నడుము.) వీపునడిమిభాగము.

క. ఉఱుకుచు నె కఠినముష్టిన్, నెతి చెడ నడివీపు వొడిచి నిజభుజముల నేన్దొటి మెఱయ

వానిసందులు, బిఱుసున వెనుకకుఁ గుదించి
వెఱకే ల్పట్టెన్. కళా. ౮. ౮౫.

నడిమ్రేలు. వి. (√నడుము.) మధ్యమ, నడిమి
వ్రేలు.
గీ...నడిమ్రే లన మధ్యమ నెగడు...ఆం. భా.
౨. ౧౩౯.

నడుఁకఁబడు. అ. క్రి. (నడుఁకు+పడు. స్వార్థమున.) నశించు.
వ...నిజదాసజనపాపతాపత్రయచయమ్ముల నడు
గక నడుఁకఁబడఁ జేయునడుగుతండంబులును
...ఘటికా. ౨. ౬౫.

నడుఁకు(గు). అ. క్రి. (త. నడుంకు. క. నడుగు. మ. నడుంగు. తు. నడుంగుణి.) ౧. చలించు; వడఁకు.
చ. నడుఁకక బాల్యచాపలమునన్ దనపిమ్మటి వ్రే
లఁ జొక్కపుంగడియపుటట్టుంచుఁ ద్రిజ
గజ్జను లచ్చెరువంది చూడ న,క్కడపటి కొం
డసాంపు లెఱుఁగం దవిలించి నటించుశూలి
పెన్గొడుకు ...వేం. పంచ. ౧. ౪.
ద్వి. కనుఁగొని యిది యేమి కాంత నీచంద,
మనవుడు నాలేమ హస్తముల్ మొగిచి,
నడుఁకుచుఁ బలుకను నాలుక రాక. రం.
రా. ఉ. ౪౨ పా ౪. పం. (నడకు ముద్రి.)
గీ. అమరుబృంహితహేషితఘుమఘుమితభు,జా
సమాస్ఫాలితంబులజడికి నడిఁకె, కులకుధర
మండలము కలగుండువడియె. వసు. ౨.
౧౫౨.

౨. ఒదుఁగు, సంకుచితావయవుఁ డగు.
గీ. వామనుం డైనకైటభవైరివిధము, నభినయిం
చు క్రమంబున నధిపసుతుఁడు, నడిఁకి నడిఁకి
యల్లలన నడిచి పట్టెఁ, బాణిపద్మద్వయంబు
నఁ బసిఁడియంచ. నైష. ౧. ౧౦౨.
క. ప్రబ్బికొనినవెంటకట్టి, నిబ్బరముగ నడిఁకి
నడిఁకి నింగికి వడితో, గొబ్బున నెగసి తటా
లున, బెబ్బులి మందావుఁ బట్టెఁ బెలుకుచి
యఱకన్. భాగ. ౬. ౩౫.
ఉ...వాఁడుం దగఁ బోయి యల్లన నడుంకుచు
భూవిభుఁ జేరి నమ్రుఁడై. నిర్వ. ౨. ౫.

౩. నమ్రుఁ డగు.
గీ. బ్రతుకఁ దలఁతేని వినుము నాపనుపు సేసి,
చక్ర మాదిగ విడిచి మత్సంజ్ఞ యుడిగి,
నడిఁకి చనుదెమ్ము నాశరణమ్ము సొరఁగ. హరి.
ఉ. ౬. ౧౯౦.

౪. భయపడు, జంకు; వెనుదీయు.
క. వెఱవార లధికభీతిన్, విఱిగి చనిరి భీష్ముఁ
డేచి వీరరథికు లం,దఱఁ జూచి రాచకొడు
కుల, నఱుమాడెడు భీముఁ డిట్లు నడుఁకం
దగునే. భార. భీష్మ. ౨. ౨౩౪.
చ. నడిఁకెడువాఁడు గాఁడు గురునందనుఁ
డక్కట తండ్రిచావునప్పుడు మొగ తప్పి
యొండుగడఁ బోరుచు నుండెనో ...భార.
ద్రో. ౧. ౯౨.
క. యాదవులు కృష్ణప్రాపున, నాదగు వేఁడిమికి
నోర్చి నడుఁకక యెదురై, యేదియు నెఱుఁ
గరు శౌర్యోన్మాదంబున నున్నవారు మహి
మోద్ధతులై. హరి. ఉ. ౬. ౮౯.
గీ. ఉడుము నడిఁకిన నడుఁకునే బడియపెట్టు.
కాశీ. ౨. ౧౪౪.

౫. ఆపదనొందు, ఇక్కట్లుపడు.
చ. అడవులఁ గందమూలముల నాఁకలి దీర్చి
పంబు సేయుచున్, బడలినవృద్ధతాఁగ
బాలికలన్ సుకుమారమూర్తులన్, గడునుఖ
లైనవారలను గట్టిఁడినై వెసఁ గట్టి త్రోచి
తిన్, నడుఁకుచు వార లెవ్విధమునన్ దు
ష్పిల్లుచు నున్నవారొకో. వి. పు. ౫. ౧౬౩

౬. నశించు. (చూ. నడుఁకఁబడు.)

నడుఁకు. వి. చలనము; భయము.

(వ్యవ.) నన్ను చూడఁగనే వానికి నడుఁకు పుట్టినది. (శ.ర.)

(నడుఁగు ప్రయోగములకు చూ. నడునడు.)

జః నడుఁకఁబడు, నడుఁకొత్తు.

నడుఁకొత్తు. అ. క్రి. (నడుఁకు + ఒత్తు.) నిర్భయుఁడగు.

ఉ. దేవకి మున్నుగాఁ గలసతీనివహంబులకెల్లఁ జూప న, ద్దేవునియాజ్ఞ వాహకులు దెచ్చినె డక్ నడుఁకొత్తి యొంటిమైఁ, గావున శోహటింప కనుసాళ్వుఁడు సాళ్వము దూఱినట్లు యో, ధావలిఁ గిట్టి పట్టె సవవాళ్వము విశ్వభయంకరంబు గన్. జై. భా. ౩. ౯౦.

సీ. దేవర మువ్వురేతెంచిరి వారిలో నడుఁకొత్తి కొంతసైన్యము వధించి. గీ. పవన హారిఁ గొంచు నెగసె నద్దివికి నొక్కఁడు ... జై. భా. ౨. ౪౧.

నడుగడ్డ. వి. (నడుము + గడ్డ. క. నడుగడ్డ.) ద్వీపము, నలుదిక్కుల జలము కలభూభాగము.

క. నడుగడ్డ లిసుకతిప్పలు, మడలు దరులు వాఁకలును గ్రమంబున నొకఁడున్, గడవఁబడకుండఁ గృష్ణుఁడు, పడఁతులకును యమున యాటపట్టుగఁ జేసెన్. హరి. పూ. ౭. ౩౭.
(క్రొత్తప్రతి. పా. నడకట్ట ప్రాఁతప్రతిపా, నడుకట్ట. శ. ర. పా.)

నడుగాలు. వి. (√నడుము.) గుఱ్ఱములకు శరీర లాఘవమునకై వెనుకకాళ్లకును ముందుకాళ్లకును కట్టెడుసాధనము.

గీ. కట్టుఁగొయ్యలతో నడుగాళ్లతోడ, రత్నసార్థమయూరమరాళి మేవ, బలిముఖప్రముఖములతోఁ బంచవర్ణరజ్జువులతోడ బహుమందురలు జనించె. వరాహ. ౪. ౧౧౪.

నడుగుంటి. వి. (√నడుము.) తలనడిమిపల్లము, బ్రహ్మరంధ్రము.

సీ. చను రూక నడుగుంటి నిమురుచుఁ దల యంటి యంగంబు లెల్లఁ జక్కఁగ దీటి. చంద్రా. ౨. ౩.

నడుచక్కి. వి. (నడుము + చక్కి.) మధ్యప్రదేశము.

వ... ఆయాశ్రమంబు నడుచక్కి నుండి యమునీంద్రుండు హరిణవత్సంబులకుం జేయు వాత్సల్యంబునకు నద్భుతంపడి... పార. ౧. ౩.

క. చందురుఁ గనునరవిందము, చందంబున మోము వంచి సంయమికులసంక్రందనుఁ డారామద్రుమ, బృందము నడుచక్కి నవుడు సొచ్చెం జనుడున్. వైజ. ౨. ౭.

గీ. ప్రోలిపల్లోటకొమ్మలఁ బులుఁగులాలు, గతికయని డాసి చెంతఁ జెక్కడపుసింగములను గన్గొని నడుచక్కిఁ బోవ వెఱచి, ప్రొద్దుతేజీలు బలువడిఁ బోవుఁ గడల. నీలా. ౧. ౩౨.

నడుచు = నడచు. అ. క్రి. గమనముచేయు, సంచరించు.

చ. అడిగితి నొక్కనాఁడు గమలాసను తేరికి వారువంబవై, నడుచుచు ... వైవ. ౨. ౫౭.

మ... ద్రవిడాంగనల్ నడుతు రుద్యానంపులోఁ ద్రోవలన్. ఆము. ౧. ౫౬.

క. ఇటు నవ్వరూథినియు నొక్కటఁ గతిపయ సఖులు దన్నుఁ గొలిచి నడువఁగాఁ, జటుల ఝణంఝణరవపద, కటకసమాకృష్టకేళికలహంసిక యై. మనుచ. ౩. ౭౨. (వచ్చు అని భావము.) దశా. ౩. ౧౭౧.

౨. వెడలు, పోవు.

వ... లేదు నడువుండు పొండు కూడదను నిషేధ వాక్యంబులు చెవులు నిండుకొన... భీమ. ౨. ౧౦౧.

సీ. నగరామనో వాఘునగరికి నడుచువా రెడ

పక క్రొన్నెల మడచువారు. భల్లా. ౨. ఆ. (శ. ర.)

౩. ప్రవర్తించు, నడచుకొను.

వ...ఇంత విచారించి రచించినట్లు నడువుము ...ఆము. ౬. ౩౧.

౪. జరుగు, ప్రవర్తిల్లు.

ఉ. ఆగమమంత్రతంత్రములు సాంగము లై నడువంగ...భోగివిభూషణుం గొలుచుపుణ్యుల కబ్బును భోగమోక్షముల్. భీమ. ౩. ౧౦౫.

వ...గుడులకుఁ బూజ నడువ దనియు... ఆము. ౪. ౫౩. వి. పు. ౪. ౪.

౫. పుట్టు, కలుగు.

క. కామం బనుపురుషార్థము, నామము వినియు నిదిదక్క నలినానన యే, నేమియు నెఱుంగఁ జెపుమా, యేమిట నది నడుచు సిద్ధి యెట్టెయిఁ బొందున్. దశకు. ౫. ౨౬.

౬. ఉండు.

క. వచ్చెఁగద పెడఁద మన కిఁక, నిచ్చట నడయాడఁ గూడ దెటకేనియు నే, వచ్చెదర మ్మట్టులైనన్, విచ్చలవిడి నడువవచ్చు వెఱవకు మదిలోన్. శుక. ౩. ౫౦౨.

క...సత్యం, బనఁగా దైవం బనఁగా, జనులకు లేకున్న నెట్లు జగములు నడుచున్. కళా. ౩. ౧౭౨.

౭. అనుభూత మగు, భుక్త మగు.

క...మన్నె వజీర్లకు, నడుచు ముఖాసాలుగాక ...ఉ. హరిశ్చ. ౧. ౬౬.

౮. సరిపడు, అనుకూలమగు.

(వ్యవ.)ఈమందు వేడితత్త్వముమీఁద నడువదు.

౯. అందు, చేరు.

పీ. పని గల్గి యుండినఁ దనకు మంత్రులకు లేఁ జిగురుఁబోఁడులచేతఁ జిట్లు నడుచు. కువల. ౪. ౧౦౧.

జ: నడిపించు, నడుపాడు, నడుపు, నడుపుకొను.

నడుజాము. వి. (√నడుము.) అర్ధరాత్రము.

ద్వి. వారక నడుజాము వచ్చి వేఁడినను, గోరిన ధనములు కొండు కొం డనుచు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౪౭౫ పం.

నడుత(ద)ల. వి. (నడుము+తల.) నడునెత్తి.

సీ. నడుతల యందంద పిడికిట మెదళులు గలఁగంగఁ బొడిచి మోఁకాల నురము, దాఁకింప ...హరి. పూ. ౯. ౧౩౭.

గీ...గువ్వ...గ్రద్ద వాయస మాదిగాఁ గలుగు పులుఁగు, లడరి నడుతల వ్రేసిన నమ్మనుష్యుఁ, డాఱునెలలుగాని మనఁ డుదాత్తపుణ్య. మార్క. ౩. ౩౪౮.

సీ. చేతులు నడుదల సేర్చు టుత్కటశోక మాకారములు దాల్చినట్టు లుండ. భార. స్త్రీ. ౧. ౯౮.

నడుదింపు. వి. మాంసవిశేషము. (శ. ర.)

వ... మృగంబులనడుదింపునంజుడు నపులినయతం డంధుండును బంగుండును నై యావిర్భవించు...మార్క. ౨. ౧౧౫. (శ.ర. పా. మృగముల నడిచి వీపునంజుడు అని ముద్రి.)

నడుదీవి. వి. (నడుము+దీవి.) మధ్యద్వీపము.

సీ. పుష్పకేతనువలపులయేటినడుదీవి శంబరారాతియార్జవపురీవి. వైజ. ౧. ౧౦౨.

నడుదెస. వి. (నడుము+దెస.) మధ్యప్రదేశము.

క. వెలయుఁ బెనుబైలు నిమధ్యాచలకూటము నందు నడుదెసన్...వరాహ. ౧౦. ౧౩౫.

నడునట్టు. వి. (నడుము+నట్టు.) మధ్యస్థానము.

సీ. పాటలం బగుజటాజూటంబునడునట్టుపూప
చుక్కలరాజు పొడవుచూపు. భీమ. 3. ౧౯.

నడునడు. వి. నడుఁకుటయం దగునను కరణము.
సీ...భండనమున, వారిహేతిచ్ఛత్రవాహనధ్వ
జములు నఱకిన నడునడు నడిఁకి వార, లభ
యంబు వేఁడిన నందఱఁ గృపఁ గాచి...
భార. ద్రో. ౨. ౨౦౬.
క. బాలుపయి నడచున ట్లుబ్బాలిక నడునడు
నడింగి భయమున... భార. ఆది. ౨. ౧౫౫.
వ. అక్కన్యకయు నట్టితేజోరూపంబు నూచి
విస్మయంబునను భయంబునను గడు సంభ్ర
మించి నడునడు నడుంగుచున్న దాని నోడ
కుండు మని సూర్యుండు ప్రసన్నుండై...
భార. ఆది. ౫. ౨౧. (వ్రాతప్రతి. పా.
నడున్నడనడుంగు ముద్రి. పా.)
(సతీదేవి.) వ... భయంబున నడునడు నడుంగు
చు...కు. సం. ౨. ౧౭౪. వ్రాతప్రతిపా.

నడునీరు. వి. ఔ. అన్న. (నడుము + నీరు.) నీటి
నడుము, జలమధ్యము.
క. వననిధినడునీటఁ గలుము, మునిఁగిన బెగడందు
చిత్తములు గలిగినత్యజ్జనులక్రియ నున్న సే
నలు... భార. ద్రో. ౧. ౨౬.

నడునె(ట్న)త్తి. వి. (నడుము + నెత్తి.) శిరో
మధ్యము.
ద్వి. హనుమంతువదనాబ్జ మర్ధచంద్రాస్త్రమున
నొంచి పదిబాణముల బాహుయుగము,
నాఁటించి యొకశక్తి నడునెత్తి పగుల, మే
టి యై యేసిన మిగుల రోషించి. రం. రా.
సుం. ౨౬3 పా. ౨3 పం.
క. అత్తోరణంబె కొని నడు,నెత్తి పగుల నూ
ర్యభానునిక్ మొత్తినచోఁ, దుత్తుము రై
వాఁ డిలఁ బడె... ఉ. ... ...

ద్వి. ఇవురుఁ బోలెడికేల నెత్తి నడ్నెత్తి, నివు
రంగ నంటి మై నిండ్రగా నిమిరి.అ.మ.క.
౧. ౨౪ పా. ౧౯ పం.

నడుపాడు=నడపాడు. అ. క్రి. (నడుపు + ఆడు.)
నడుచు, సంచరించు.
ద్వి. పట్టి మెల్లన నెత్తి పాదంబు లుర్వి, మె
ట్టింప ధైర్యంబు మిగుల రాకుతుఁడు, లా
గుగా నూఁది మెల్లనె నడుపాడ. నవనాథ.
౨. ౧3౨ పా. ౧3 పం.
సీ.నడుపాడ నేర్చిననవకంపునుడిఁగ మురిపెం
బుఁ బూనిన విరులయెత్తు.కేయూర.౪.3౦.

నడుపు=నడిపించు, నడపు. స. క్రి. (√నడుచు.)
(ప్రవర్తింపఁజేయు.)
క. పెక్కండ్రు గూడి సమయం, బొక్కటి క
ల్పించి నడుపుచుండుదు రేనిక్, నిక్కముగా
నాసమయము, దక్కని చెల్లించుటయును
ధర్మము పతికిక్. విజ్ఞా. ప్రా. 3౮.
(జరుపు, జరిగించు.)
క. ఎప్పుడును మీవచస్స్థితిఁ, దప్పక యే నడు
పుచున్నదాన నిపుడు న్యాతప్పొప్పులు మీ
రరయుట, యొప్పక్... కళా. ౨. 3౧.
(ఆచరించు, చేయు.)
సీ. నైజంబు లగునిత్యనైమిత్తికంబులు నడుపు
చో బ్రహ్మార్పణంబు సేసి. కాశీ. ౧.౨3.
గీ. దివిజు లరు దందఁగా జయంతివ్రతంబు, నడి
పి చంద్రప్రభుం డనుకొడుకుఁ గాంచి.
శేష. ౪. ౨౬.
(పోషించు.)
క. ఇద నని విడువం జెల్లునె, నడుపవలయు
నేర్చినట్లు నమ్మకయె కృపక్. ఆము. ౪.
౨33.
(రథము ఘో. నడిపించు, తోలు.)

గీ. అమరవిభుతేరు మాతలి యప్రుకు నడిపె. ఉ. రా. ౪. ౩౨౧.

వి. (గమనము, నడక.)

గీ. మురిపముల మజ్జగించిన ముగుదనడుపు, కలికిచూపుల వీడ్కొన్న కన్నుఁగవయు. ఉ. హరి. ౧. ౫౪.

మణిగణనికరము. పడఁతులు చిడిముడి పడియెడుమదితో, నడుగులు తడఁబడ నడరెడు నడుపుం, గడఁకలనడుములు గడగడవడఁకం, బడిబడిఁ బోడముఁగ బడలికఁ జెమటల్. కళా. ౬. ౨౫౦.

నడుపుకొను. స. క్రి. (నడుపు+కొను.) పోషించు.

శా. మాభోగంబులె యాత్మభోగములు గా మామాటయే మాట గా, నోభవ్యాత్మక మమ్ముఁదా నడుపుకొంచున్నాఁ డితండు... కళా. ౫. ౨౧౫.

నడుభూమి. వి. (నడుము+భూమి.) మధ్యభాగమున నున్నభూమి.

క. కడపటిభూములు నడు మగు, నడుభూములు కడప లగు విన్ముస్థలి న్నిల్లడ గొండ్రు జనులు పెఱుపఁబడుఁ జేనులు చిత్రవృష్టిఁ బండవు మిఱ్ఱుల్. హరి. ఉ. ౭. ౪౦.

నడుమంతరము=నడుమంత్రము. వి. (నడుము+అంతరము. శ. ర. నడుము+మంతరము?) ౧. నడుము, అవలగ్నము.

విశ. మధ్యకాలమున కలిగినది.

గీ. చక్రభావనచేఁ గాంచి శక్తి దనకుఁ, బ్రాపు గలుగుటనో లేమిఁ బాపుకొనియె, వెలఁది నడు మంతమాత్రవే విఱ్ఱవీఁగె, నహహ నడుమంతరపుఁగల్మి కది విజంబు. అని. ౩. ౧౦౦. (వి. విశ. లకు ఇదియే యుదాహరణము.)

నడుమంత్రము=నడుమంతరము. వి. (నడుము+మంత్రము?) ౧. కౌను.

క. నడుమంత్రము కుచభారము, నడుమంత్రము సైఁపదు... శృంగారరసాలవాలము. ౨. ఆ. (శ. ర.)

౨. మధ్యకాలము.

మ. నడుమంత్రంబున బల్మిఁ దెచ్చుకొని యన్యాయంబునన్ మూర్ఖుఁ డెక్కుడువారిన్ దొడరంగఁ బోయి మడియున్... ఉ. రా. ౨. ౭.

విశ. మధ్యకాలమున కలిగినది.

చ. వఱలు మరాళికాగమనవా తెఱతియ్యఁదనంపుసొంపుతోఁ, గుఱుచఁదనంబుఁ దాల్చి మఱి కుంభినిలోపల వ్రేటుఁబడ్డది, నఱచి వరేఖపంక్తి నడుమంత్రపు సంపదచేతఁ గ్రిందుమీఁ, దెఱుఁగక సాటివత్తు నని హెచ్చిన నాటకుఁ బెట్టకుందురే. భానుమతి. ౨ ఆ. (చి. ని.)

చ. అతివకుచంబులున్ మెఱుఁగుటారును వేనలియున్ ధరాధిపోన్నతియు నహీనభూతికలనంబు ఘనాభ్యుదయంబు నిప్పుడో౦, దితి మని మాటిమాటికిని నిక్కెడు నీల్గెడు విఱ్ఱవీఁగెడున్, క్షితి నటు గాదె యొక్కొకరికిన్ నడుమంత్రపుఁగల్మి కల్గినన్. విజ. వి. ౧. ౩౪.

సీ. నడుమంత్రమా యిది నరులయాకర్ణంబు నేఁటిదా జగము వర్ణించి చూడ. నీతి. ౪౦. వి. పు. ౪. ౧౫౬.

నడుము(ద్రు). వి. దే. (క. త. నడు. వృత్తియందు వికల్పముగా 'నడి, నడు' అగును.) ౧. మధ్యము, కౌను.

చ. నడు మస దింతి చన్నులతనర్పన ముందఱు నాకాలుము... కు. సం. ౭. ౧౬.

సీ. ఘన మైన రారాపుచనుదోయి రాయిడి నిఱు పేదనడిమికి వెఱపుఁ జూప. కాశీ. ౧. ౯౦.

సీ. పిడికిలింపఁగ వచ్చు నడిమి యొప్పిదముతో నురమువిస్తారంబు సిరి వహింప. పి. శకుం. ౨. ౭౦.

చ. తురగరథంబు లాశ్వికులతోడ నడుము డ్రెవ్వి ధారుణిఁ, దొరఁగ... కు. సం. ౧౧. ౭౧౨.

౨. మధ్యభాగము.

చ. ...ఎదిర్చినదుస్ససేనువిల్, నడిమికిఁ ద్రుంచి గాండివగుణధ్వని దిక్కులు పిక్కటిల్ల ... భార. కర్ణ. ౧. ౨౦౨.

చ. కడువడి వీరధన్వుఁడు త్రిగర్తులు వొంగఁగ ధృష్టకేతువిల్, నడిమికిఁ ద్రుంచినఁ బెంగ మునం దళుకొత్తెడుకెంపుసొంపుతో. భార. ద్రో. ౩. ౨౫౦.

ద్వి. ...లోకకంటకుఁడు, మెఱసి పోవుచు నడ్డ మేరుశృంగమున, నొఱపుగా విడిసి యం దొకరాత్రి పుచ్చి. రం. రా. ఉ. ౬౦ పా. ౨ పం. ఉ. హరి. ౫. ౧౫౯.

౩. మధ్యప్రదేశము, అంతరము.

క. కడు నలిగి వాని నన్నియు, నడుమన తుని యంగ నేసె నరుఁ డస్త్రములన్. భార. ఆది. ౬. ౭౧.

౪. మధ్యకాలము.

క. అనఘా యీయజ్ఞము విధి,సనాథబుత్విక్ప్ర యోగసంపూర్ణం బ్యయ్యును గడచన నేరదు నడుమన యుడుగును భూసురోత్తమనిమిత్త మునన్. భార. ఆది. ౨. ౨౦౯.

ఆ. మీఁదమీఁద సుఖనిమిత్తంబు లాదవుచో, నడుమఁ బెందు నిజజనంబుపీడ. కళా. ౫. ౩౨.

విశ. మధ్యనుండువాఁడు,మధ్యనుండినది.

ఆ. పూర్వదత్త మైనభూమి తెవ్వఁడు త్రుచి కొనియె నతఁడు తనముకులమువారి, నిరువ దొక్కతరము నరకవాసులఁ జేయు, దాను నడుము గాఁగ ధర్మనిరత. భార. అను. ౨. ౩౬౫.

క. మగఁడును మాఱుమగఁడును, దగ నిరువెసఁ బక్షిలింపఁ దా నడు మై యొప్పఁగ జేయ నించె... వి క్ర. ౭. ౯౫.

జః నట్టునడుము, నట్టనడుచేయు, నట్టుడవి, నట్టనడుము,నట్టనడుచేయి, నట్టిల్లు, నట్టెండ మొ.

నడుముకట్టు. అ. క్రి. (నడుము + కట్టు.) ౧. సిద్ధపడు.

(వ్యవ.) దేవుని కల్యాణమున కందఱు నడుముకట్టి పనిచేసిరి.

౨. సంభోగమును విడుచు.

(వ్యవ.) వాఁడు నడుముకట్టినాఁడు కనుకనే అం తబలము కలిగియున్నాఁడు.

నడుముకట్టుకొను. అ. క్రి. (√నడుము.) సిద్ధపడు.

(వ్యవ.) ఏమి జరిగినను ఈపని మాన నని వాఁడు నడుముకట్టుకొని వచ్చినాఁడు.

నడుముకొను. అ. క్రి.(నడుము + కొను.)సన్నద్ధమగు.

లయవిభాతి. కడలంకొనురౌద్రమునఁ గడఁగి సమరోత్సవము వెడపడక యుండ వొగి నడుముకొని శక్తిం, దడఁబడక పేర్చి వడి నడుగు లిడువేగమున...భా. రా. యు. ౧౭౪౩.

నడుముక్కు. వి. (నడుము + ముక్కు.) ముక్కు యొక్క మధ్యభాగము, నాసామధ్యము.

ఆ. మరిసి మరిసి రాలె మునివ్రేళ్ల నడుము క్కు, చదుకఁబడియెఁ జీము జాలుకొనియెఁ, దనువుమీఁద మసరెదొనదొన సీఁగలు, వే గిరంబె వెడరోగమునను.వరాహ. ౯. ౭౯.

నడుముదాఁకు. స. క్రి. (నడుము + తాఁకు.)
ఎదుర్కొను, ఎదిరించు.
సీ. నల్లచీమలబారు నడుముదాఁకినపీఁక నున్న దీచెలువంపుఁగన్నె యారు. విజ. వి. ౨. ౧౦౬. (ఇట ఔపమ్యవాచకము.)

నడుమువిఱుఁగు. అ. క్రి. (నడుము + విఱుఁగు.)
దుఃఖాదులవార్త వినుటచే వివశుఁడగు.
(వ్యవ.) ఈదుఃఖవార్త వినఁగానే నాకు నడుము విఱిగినది.
ఇట్టే: నడుముజాఱు ము.

నడురాతిరి=నడురే. వి. (√నడుము.) రాత్రియొక్క నడిమిభాగము, అర్ధరాత్రము.
ఉ. అతరళాక్షి యొక్క తెయ యానడురాతిరి వెక్కుమోసలల్, వే తఱియంగఁ దూరి... వా. రా. ౨. ౧౭౪.

నడురే(యి)=నడురాతిరి. వి. (నడుము + రేయి.)
అర్ధరాత్రము.
క. అవ్వృష్ణివరుండాత్తజు, నావిర్భావం బెటింగి యంతర్గృహముక్, వేవేగఁ జొచ్చి నడురే, యా వనజాప్తుండు పొడిచి నట్లై యుండెక్. హరి. పూ. ౫. ౧౧౭.
క. నడురేయి సంధ్యలందును, నడవఁగ నోడుదు రళక్తనరులు... భార. ఆది. ౭. ౩౯.

నడులేఁత. విశే. (నడుము + లేఁత.) మిక్కిలి లేఁత ముదురుకానిది.
ద్వి. పరిపూరితం బైన బంధురం బైన, నడులేఁత యై సువర్ణప్రాప్తమైన. పండితా. పురా. ౧౨౪ పా.

నడువానకాలము. మి. వి. (√నడుము.) వానకాలముయొక్క మధ్యము.
వ... ఉభయవ్యూహంబులును... నడువానకాలంబునం బొంగినగంగాయమునలుం బోలె కొండొంటం దాక్కొ...

భార. ద్రో. ౧. ౨౩౧.

నడువీఁపు. వి. (√నడుము.) వీఁపుయొక్క మధ్యభాగము.
ఆ. ఖంగు రనఁగ నాదికమఠంబు నడువీఁపు, దాఁకఁ ద్రవ్వి త్రవ్వి... వరాహ. ౯. ౧౪౭.

నడుసొ(చొ)చ్చు. అ. క్రి. (నడుము + చొచ్చు.)
నడుమఁ బ్రవేశించు, మధ్యభాగముచేరు.
ద్వి. ఎనసి సుగ్రీవుతో నేను బోరాడ, నను నేయఁ దగునయ్య నడుసొచ్చి నీవు. రం. రా. కిష్కి. ౨౧౧ పా. ౨౦ పం. (చి. ని. పా.)

నడ్డి. వి. ౧. నడుము.
గీ. పెతికయే చాలు నానడ్డి విఱుఁగఁ జేయ, దానిపైఁ దాను నెక్కు నింతయును గాక. శుక. ౩. ౪౦౬.
క. నెటి సరిగ దానిపైఁ బడి, కటువక్ లాఘవము లేమిఁ గాళ్లీడ్చుచు న, డ్డ్విఱువం గదిసిన నతెఱఁ, గెఱిఁగి ఖరం బదరి తిరిగి యోఁగుచు నుండెక్. వేం. పంచ. ౪. ౫౩౦.
౨. పూర్వకాయము వెనుకకు వంగియుండుట. (పూర్వకాయము ముందటికి వంగియుండుట, గూను అని శ. ర.)
విశే. చప్పట.
ద్వి. నరసినగడ్డంబు నడ్డినాసికయును. నళ. ౩. భా. (శ. ర.)
జ: నడ్డిగుంట, నడ్డిముక్కువాఁడు.

నడ్డిగుంట. వి. (√నడ్డి.) కుకుందరము, నడ్డిక్రింది గుంట. (శ. ర.)

నడ్డిముక్కువాఁడు. విశే. (√నడ్డి.) అపటీటుఁడు, చప్పటముక్కు కలవాఁడు.
సీ... నడ్డిముక్కుగలాఁ డన నతనాసుఁడగు... అం. భా. ౨. ౧౨౧.

నడ్డినడితి. (శ. ర.)

నద్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కిక్కిసగడ్డి మేటి.

నడ్వంతము. సం.విణ. (త్. డ్వతీ. త్.) కిక్కి సకసవు అధికముగా కలది. (నేల మొ.)

నడ్వలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కిక్కిసక సవు అధికముగా కలది (దేశము మొ.)

నతనాసికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) చప్పటిముక్కు కలవాఁడు.

నతభ్రువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. వంకరకనుబొమలు కల స్త్రీ.

నతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నమ్రీభూత ము, వంగినది. ౨. నమస్కరించునది. ౩. కుటి లము, వంక రైనది. అణఁగినది; లోఁ తైనది.

మ. అతఁడావాతపరంపరాపరిమళవ్యాపారలీ లన్ జన్యాన్విత మిచ్చో టని చేరఁ బోయి కనియెన్ విద్యుల్లతావిగ్రహన్, శతపత్రే క్షణఁ జంచరీకచికురన్ జంద్రాస్యఁ జక్ర స్తనిన్, నతనాభి న్నవలా నొకానొక మరు న్నారీశిరోరత్నమున్. మనుచ. ౨. ౨౫.

వి. తగరము, నందివర్ధనము.

నతాంగము. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) వంగి నదేహము కలది, వంగినది.

నతాంగి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వంగినదేహము కల స్త్రీ; నారి, ఆఁడుది. (రూ. నతాంగ.)

నతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. వంగుట. ౨. వంపు, వంకర. ౩. నమస్కారము, మ్రొక్కు.

నతోన్నతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిమ్నో న్నతము, మెరకపల్లములుగా నుండునది.

నత్త. వి. క్షుద్రశంఖకీటకము, క్షుద్రశంఖపుగుల్ల యందుండు పురుగు.

గీ...నత్తనాఁ జెలఁగు క్షుద్ర, శంఖకీటంబు... ఆం. భా. ౨. ౧౨౨.

జః నత్తగుల్ల.

నత్తగుల్ల. వి. (నత్త + గుల్ల.) క్షుద్రశంఖము.

సీ...నత్తగుల్ల చుట్టుదుఁగుల్ల కరిమించ...గీ.ఆ దిగొ ఆగానిజంతువులు...హంస. ౪. ౧౫౬.

చ. అనయము నత్కవుల్ వొగడదప్పిత కావ్య రసంబు మెత్తు రొ,య్యనఁ గుకవుల్ వ్వసన్ నెరసు లారయుచుండుదు రేమి చిత్రమో, ఘనసరసీలసత్కమలక్షి రసంబు మేరగిం పుమన్, మునుకొని నత్తగుల్లలకు ముక్కులు సాఁచుబకంబులున్వలెన్. కలశేఖరమహీ పాలచరిత్రము. ౧. ఆ. (చి. ని.)

నత్తి. వి. (√నత్తు[1].) మాటలాడునపుడు మొదటి యక్షరము పలుమాఱు లుచ్చరించుటయు ఆఁగి యాఁగి కష్టముమీఁద మాటలాడుటయు మొద లగులక్షణములు కలజిహ్వాదోషము.

(వ్యవ.) వానికి నత్తి యుండుటచే అట్లు మాట్లా డుచున్నాఁడు.

నత్తివాఁడు. విణ. (√నత్తు[1].) నత్తికలవాఁడు, లోహలుఁడు.

సీ...నత్తివాఁడన లోహలవాచక మగు. ఆం. భా. ౩. ౧౨.

నత్తు[1]. అ. క్రి. (క. నత్తు.) తడఁబడుచు మాట లాడు. (శ. ర.)

జః నత్తి, నత్తివాఁడు.

నత్తు[2]. వి. (త. క. నత్తు.) ముక్కుపోఁగు, స్త్రీల నాసాలంకారవిశేషము.

ఉ. కెంపులఁ జేసె మోవి మనుఁ గెంపుచొకాటు పునత్తుము త్తెపుం, గుంపులఁ జెక్కుటద్దము లఁ గూర్చినకస్తురివ్రాత గంబురా,సొంపొన రించె తెక్కు తెలిమాపులు కుంకుమచిత్ర కంబు ఫాలంపుఁగురుల్ మృగీమదవిలాస [illegible] నింతికిన్. ముకుంద. ౨. ౧౯౯.

సీ. అధరంబునకు నద్ద మగునట్టుము త్తెంబు నోర
గాచించెనుహారాయలు దలఁచి. కజివేల్పు
శతకము. ४३. (చి. ని.)

నదనువు. సం. వి. ఉ. పుం- గర్జించునది- ౧. సిం
హము. ౨. మేఘము. (వై.ని.) ३. యుద్ధము.
(కే. ని.)

నదపతి. సం. వి. ఇ. పుం. సముద్రము.

నదము. సం. వి. అ. పుం- శబ్దించునది- ౧. పడ
మరగా పాఱెడియేఱు. (సింధువు, శోణము,
భీష్యము, బ్రహ్మపుత్రము, ఘైరవము, దామోద
రము మొ. నదములు, తూర్పుగా పాఱెడివి న
దులు; పడమరగా పాఱెడివానిలో నర్మదానది
తప్ప తక్కినవి నదములు.) ౨. (నీటి)మడుఁగు.
३. సముద్రము. ४. ధ్వని, మ్రోఁత.

నదరు=నజరు. వి. (హిం. నజర్.) కానుక.
సీ. వాహనరాజముల్ వానికి నద రుంచి యిను
మలకును లోకమెల్లఁ జుట్టి.మల్లుపు.३.౫३.

నది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఏఱు; అమడకు మీఱి
పాఱెడియేఱు.

నదీకదంబము. సం. వి. అ. పుం. మహాశ్రావణిక,
పెద్దబోడసరముశ్రీ. న. నదీసమూహము.

నదీకాంత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. జంబువు, నేరే
డుశ్రీ. ౨. కాకజంఘ, కాకిదొండశ్రీ.

నదీకాంతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. హిజ్జలము,
ఎఱ్ఱగన్నేరుశ్రీ. ౨. సిందువారము, వావిలిశ్రీ.
३. నిచులము, ప్రబ్బశ్రీ.

నదీకాంతుఁడు. సం.వి.అ.పుం. ౧. సముద్రుఁడు.
౨. గంగాధరుఁడు, శివుఁడు.

నదీకూలప్రియము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) నదీ
తీరము దిట్టము కలది. వి. అ. పుం. జలవేతస
ము, నీటిప్రబ్బశ్రీ.

నదీజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అగ్నిమంథము, నెల్లిశ్రీ

నదీజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నదియందు
పుట్టినది. వి.అ.పుం. ౧. అర్జునము, ఏఱుమద్దిశ్రీ.
౨. యావనాళసరము, ఒకజాతి జొన్నశ్రీ. ३.
హిజ్జలము, ఎఱ్ఱగన్నేరుశ్రీ. న. ౧. స్రోతోంజన
ము. ౨. ఒకజాతిఅనుము, ఎఱ్ఱఅనుముశ్రీ.

నదీజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. భీష్ముఁడు, గంగా
పుత్రుఁడు.

నదీదోహదము. సం.వి.అ.పుం.ఏఱుదాఁటుటకై
పడవవాని కిచ్చుపాలు, తరపణ్యము, ఓడకేవు.

నదీభవము. సం. విణ=నదీజము. వి. అ. న. సైం
ధవలవణము, ఇందుప్పు.

నదీమాతృకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఏటి
నీళ్లచేత పండెడుపైరు కలది. (వ్యతి. దేవమాతృ
కము.)

నదీముఖము. సం. వి. అ. న. ఏటినీరు సముద్ర
ములోనికి పోవుద్వారము, ఏఱు సముద్రములో
కలియుచోటు.

నదీశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. సముద్రుఁడు.
౨. వరుణుఁడు.

నదీష్ణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నదీస్నాన
మునందు కుశలుఁడు, నదిలో మునుఁగుట ఈఁదు
టలలో నేర్పరి.
శ్లో. తతస్సమాజ్ఞాపయదాశు సర్వానానాయిన
స్తద్విచయే నదీష్ణాన్. సం.రఘు.౧౬.४౫.
౨. కుశలుఁడు, నేర్పరి. (కే. ని.)

నదీసర్జము. సం. వి. అ. పుం. వీరతరువు, ఏఱు
మద్దిశ్రీ.

నద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బద్ధము,
కట్టఁబడినది. ౨. కూర్పఁబడినది. ३. ఖచితము,
తాఁపఁబడినది. ४. ఉద్వృత్తము, పైకెత్తఁ
బడినది. (నిక్కినది అని కొందఱు.) వి. అ. న.
బంధము, కట్టు, ముడి.

నద్ధి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. బంధించుట, కట్టుట.

నద్ధ్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వరత్ర, టంగువాఱు, గుఱ్ఱములకు కట్టెడువాఱు.

నద్యావ్రము. సం. వి. అ. పుం. సమష్ఠిల, ఏఱువంగ, గండీరము.

నన=అనటి. వి. (√ననుచు. క. ననె. త. నన్నై.)

౧. పువ్వు, పుష్పము.

ఆ ... వేగుఁబోక తెమ్మెర లెలదీఁగ, కొనలవంక లొత్తు ననలఁ బ్రోచు. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౧౨.

రగడ. ననలు వేఁడిన మొఱఁగి తప్పదు నాలి నా లికుచంబు ముట్టకు. పారి. ౪. ౧౬. విక్ర. ౫. ౬.

౨. పల్లవము, చిగురు. (చూ. ననలెత్తు.)

౩. మొగ్గ, కోరకము.

చ. కుసుమము లెల్లఁ గామినులకొప్పుల నుండ నటుండ లేమి స్నిగ్ధసఁగఁగ వంగినట్లు జనియించె ననల్...ఆము. ౫. ౧౧౩.

క. గురివెందఁ జైత్రుఁ డొందఁగఁ, గర మలుక న్మావి యవుడుగఱచిననునువా, తెరమీఁదఁ గాన నగుపల్వరుస యన న్ననలు పల్లవముపై మెననెఁ. పారి. ౩. ౪౭.

ననంద. సం=ననాంద.

ననందిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.=ననాంద.

ననఁబోణి(ఁడి). వి.(√నన.)పుష్పమువలె మనోజ్ఞురా లగుస్త్రీ.

సీ. నుడువుల ననఁబోణి జడియకు మని వెన్ను సఱచుప్రాణేశు జిచ్చవడి చూచె. దశా. ౨. ౫౫.

క...ఆ, ననఁబోఁడి వెంట రాఁగా, ధనవంతుఁడు గంగగుడి కుదగ్రత నరిగెఁ. శుక. ౨. ౭౫.

చ...ఇపు డీననఁబోఁడి కందమూ, నెనిమిటిఁ గూర్చి సొం పలరఁ బెండ్లి యొనర్ప మదిం దలంచెదఁ. నీలా. ౧. ౭౯.

పల్కు-ననఁబోఁడి = సరస్వతి.

గీ. పల్కు-ననఁబోఁడి జానగు పల్కు లిడుచుఁ, గనికరం బెచ్చ మము నిచ్చఁ గాచుఁగాత. అచ్చ. రా. బాల. ౬.

ననకారు. వి.(√నన.)వసంత కాలము.(చి.ని.శ.ర.)

ననతేనియ. వి.(√నన.) మకరందము,పూఁదేనె.

సీ. నునుఁగావిజిగిమోవి ననతేనియలబావి ...

గీ...అమ్మించుఁబోఁడి కరయ. నీలా. ౧. ౫౬.

ననదండ. వి. (√నన.) పుష్పమాల.

ఉ...మున్ను గొంటి మేవ న్ననదండ యొక్కమగవాఁ డిడ... ఆము. ౧. ౧౪.

క. అన దండ మిడి తదాజ్ఞఁ, ననదండగతిఁ శిరంబునం దాల్చి ధరా,వనమునకై రఘువీరుఁడు, వనమునకై చనుకడంక వర్తిలె సంతతఁ. చం. రా. ౪. ౩౭.

ననసీరు. వి. దే (√నన.) మధువు, పూఁదేనె.

సీ. ననసీట గుప్పలించెను గళావతి యొత్తు జిగిమోవి బీటిక లెగయకుండ. భాను. ౨.౭౪.

ననయు. అ. క్రి. (√నన. క.ననె.) ౧. పూచు.

౨. చిగిరించు. (శ. ర. అప్ర. అని శ. ర.)

ననలెత్తు=ననుచు. అ. క్రి. (ననలు+ఎత్తు.) ౧. మొలకలెత్తు.

గీ. పడినగింజల ననలెత్తి పండె ధరణి, రఘుకులోత్తంస మీరేలు రాజ్యమునను. ఉ. రా. ౫. ౩౧౭.

౨. పల్లవించు, చిగుర్చు.

సీ. తొలుదొల్తఁ బండుటాకులు రాలి ననలెత్తి యొండుకొండిపురుల నొఱపుమీఱె. కృష్ణ. శతక. ౧. ౩౧.

సీ. ... కలకంఠకంఠములు ప్రాణువుల్ ననలెత్త

మధురగానంబు సేయ. దశా. ౨. ౨౪౮.

ననలొత్తు=ననుచు. అ. క్రి. (ననలు+ఒత్తు.) మొలకలెత్తు; కలుగు, పుట్టు.

చ...రోమకుండు తత్త్వ్రిణుతికి లేఁతనవ్వు ముఖపద్మమునన్ ననలొత్త...హ. వరాహ. ౧. ౩ పా.

ననవింటిజోదు=ననవింటిదంట, ననవింటిదొర, ననవింటిమన్నెవాఁడు. వి.(నన+విల్లు+జోదు.) పుష్పధన్వుఁడు; మన్మథుఁడు.

సీ. జటినిటలానలోత్కటపీడితుఁడు గాక సొంపారుననవింటిజో దనంగ. విక్ర. ౩. ౨౪.

ననవింటిదంట=ననవింటిజోదు. వి. (నన+విల్లు+దంట.) పుష్పధన్వుఁడు, మన్మథుఁడు.

సీ. ననవింటిదంట సెట్టన బూదిఁ గలిపినకడిఁది చిచ్చుఱకన్ను గలుగువాఁడు. పె. శకుం. ౧. ౧౩.

సీ. ననవింటిదంటఁ గన్నమిటారినూఁగారుతీరులా యీనాఁచుతీవెచాలు. దశా. ౧. ౧౭౪.

ద్వి. మనవి చేకొను మని మదవతి మ్రొక్క, ననవింటిదంటు యాననఁబోఁడి కనియె. మృ. వి. ౧. ౪౩.

ననవింటిదొర=ననవింటిజోదు. వి.(నన+విల్లు+దొర.) పుష్పధన్వుఁడు, మన్మథుఁడు.

ద్వి. ననవింటిదొర ఫాలనయను జయింపఁ, దన మేనమామచెంతను దాఁచుకొన్న, విలు నమ్ములనఁగ భ్రూవిలసదపాంగ, ములు వొల్చె... మృ. వి. ౧. ౧౧.

ననవింటిమన్నెవాఁడు=ననవింటిజోదు. వి. (నన+విల్లు+మన్నెము+వాఁడు.) మన్మథుఁడు.

వ...ననవింటిమన్నెవానికీర్తి మూర్తీభవించి భువనంబుల వ్యాపించె...ఉ. రా. ౪. ౧౭౩.

నన(ల)విలుకా(లా)ఁడు=ననవిల్తుఁడు. వి. (నన+విలు+కాఁడు.) పువ్విలుకాఁడు, మన్మథుఁడు.

చ...శపథంబు చేసెన్, ననవిలుకానిపాదవలినంబుల పైరతిచన్నదోయి పై. నైష. ౨. ౬౮.

చ. ననవిలుకాఁడు సంతసమునన్ దనపూనికయాట కుబ్బఁగన్. యయా. ౫. ౨౫.

గీ. తనకుఁ జెయి మించినట్టిఁడు ధరణి లేని,ఘనుఁడు నాళంబుతోడిపంకజముఁ గేల, నిరవుగాఁ బట్టి సురలు వర్ణింప నపుడు, ననలవిల్కాఁడు యుద్ధసన్నద్ధుఁ డయ్యె. చిత్రభా. ౨. ౧౦౬.

ననవిలుకానిపోరు. వి. ఔ. అనా. (నన+విలు+కాఁడు+పోరు.)-మదనకదనము- సురతము, మైథునము.

చ...ఇద్దఱు నేక కాంక్షతో, ననవిలుకానిపోరునఁ బెనంగెడువేళ నిజేశ్వరుం డొగిన్. హంస. ౩. ౧౦౩.

ననవిల్తుఁడు=ననవిలుకాఁడు. వి.(నన+విల్తుఁడు.) పుష్పధన్వుఁడు, మన్మథుఁడు.

వ...ననవిల్తునకుఁ బసగలపసిండిమెఱుంగుములుకు లనం గలికిచిలుకలకొలుకు లగుబిసరుహదళనయనలు...భీమ. ౩. ౨౧౧.

సీ. ననవిల్తుశాస్త్రంపుమినుకు లావర్తించుపని వెన్నతోఁ బెట్టినది మాకు. మనుచ. ౨. ౪౩.

ననసానాగడకెంచెపుమాస్టీఁడు. వి. (న. సానా+గడ+కెంచము+మాస్టీఁడు.) ...థుఁడు.

క. కాంచిన ననసానాగడ,కెంచపుమాస్టీఁడు టు గెరలుచుఁ జెలిఁ బై,కొంచు నెదఁ దటాయించన్, గొంచించక మొగలితేకు గుమ్మితిఁ జిమ్మెన్. ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౧౪.

ననాంద. సం. వి. ఋ. స్త్రీ- ఎంతసేవ చేసినను సంతోషపడనిది- మగనితోఁడఁబుట్టువు, ఆఁడుబడుచు.

ననుఁబ్రా(న్బ్రా)యి. వి. (నాను¹ + ప్రాయి.)
చక్కఁగా నుడుకనిబియ్యము, ఉడికియు నుడుక
నిబియ్యము.
సీ. రాగిలోహండి నన్బ్రాయి లే కుండఁగ వండి
డించిన యిపుర్వంటకంబు. కాశీ. ౩.౧౨౧.

ననుఁబ్రాయివడు. అ. క్రి. (ననుఁబ్రాయి + పడు.)
ననుఁబ్రాయి యగు.
క. విరు పింత గాక నడిమికి, మఱియక ననుఁ
బ్రాయివడి చిముడఁబాఱక యే, జెరికియును
లేక మిక్కిలి, గరగర నగు నేఱుప్రాలకలమా
న్నంబుల్. జై. భా. ౭. ౧౯౭.

ననుచు=ననలెత్తు, ననలొత్తు. అ. క్రి. ౧. పూచు.
గీ. ప్రావృషేణ్యపయోధర ప్రభవ మైన, గాలి నని
చిననీపవృక్షంబుపోలె. నైష. ౩. ౪౭.
మ. విను మింతు ల్దిలకంబుఁ జంపకముఁ గ్రోవిన్
సిందువారంబుఁ బ్రేంకసముఖ్ మామిడి గోఁ
గుఁ బొన్నఁ బొగడన్ గంకేళి నూహించి
కన్గొన మో మెత్తఁగ గౌఁగిలించుకొన
మూర్కోఁ బాడఁ జే నంటఁ బల్కన గం
గల్లుమియంగఁ దన్న ననుచుం గల్పాగ
మాయావిరుల్. పారి. ౪. ౯.
చ. తరుణులకౌఁగిటన్ ననుచు తమ్ము వృథా
విరు లెత్తిచేసెమోపరులుగఁ జైత్రుఁడు...
ఆము. ౫. ౧౨౬.
౨. చిగుర్చు, చిగిరించు.
ఆ. ఏచి ననిచి పూచి కాచి పండినయమ్మాన్న
రము మేలితోఁటు లరసి కాంచు, ముసలివారి
కైనఁ బసిబిడ్డలకునైనఁ, బండ్లు వచ్చు నలరుఁ
బ్రాయ మొదవి. యయా. ౧. ౩౭.
౩. మొగ్గయెత్తు, కోరకితమగు.
గీ... కోరకితం బొప్పు ననిచిన దన. ఆం. భా.
౨. ౩౫.
౪. వికసించు.
సీ. ననిచె నాఁగఁ జెన్నొ నవుటయు వికసించె
ననుటయు నర్థమై యలరుచుండు. ఆం. భా.
౩. ౧౦౧.
చ. అనిన మహాప్రసాద మిప్ప డానతియిచ్చి
తిరే కదా యఁకం, గనఁబడఁ జెప్ప నేమి
టికిఁ గార్యముఖంబున స్వామిచిత్తమే, నను
చు నదేల కాకలసిరన్ దనుజన్ వశీయింపఁ
జాలరే, నను గరుణావలోకనమునన్ ఘనుఁ
జేయఁగఁ గాక వచ్చుటల్. కుచేల. ౨.౪౪.
౫. అనురాగ మొందు, అనురక్తుఁడగు; ఇష్టపడు.
సీ. పీతాంబచెలి దొఁగపేకి హలంకృతిమగ్న ననిచి
కాపుండు నేనగరికేలన. భీమ. ౨. ౫౨.
క. ననిచిన ప్రియుఁడవు ఫక్తవ్వ, ననుపసుబంధుఁ
డవు నాకు ...భా. రా. కిష్కి. ౩౪౦.
ద్వి. అని యూరడించిన నర్కనందనుఁడు,నని
చినబంటుగా నన్ను నేకొంటి. రం. రా.
కిష్కి. ౨౧౧ పం. ౩౦ పం.
క. చాళుక్యవిశ్వవిభుఁడు మహీలలనాపాలన
మున నెసక మెసఁగుచో, నోలి యతీంద్రులు
మనముల, నాలవపురుషార్థసరణి ననిచిరి మి
గులన్. కావ్యా. ౧. ౧౩౫.
౬. అతిశయించు.
ద్వి. ననిత రాముఁడు వచ్చి వసధి బంధించి,ననిచి
నకడిమిమై నన్ను సాధించి, గొనకొని వేడ్క
తోఁ గొనిపోవు నిన్ను, నని విచారించెద వా
తలో నీవు. రం.రా. సుం. ౨౪౯. పం. ౨౨పం.
(క్రొత్తప్రతి. పా. ననిచిన ప్రాఁతప్రతిపా.)
వ. అని యమ్మంజులాలాప కెంజిగురు రంటెవచం
దంబునఁ గేలుఁగెందమ్మి నగ్రజహస్తంబునం
బన్నిదం బని చరచి యనుచరనిచయంబు
తోడం గూడ నిజనగరంబున కనిచి ననిచినకు
తుకంబునం గపటనటన పరిచయంబునం గాని
పించఁబొక్కింప రా దనివితర్కించి, ...విప్ర.

గీ. అనుచు ననిచిన ప్రేముడి నాఁడె నచటు, గదలి వదలని వేడ్కఁ బొదలి వార, లరిగిరిమ్మ్ముల కిమ్ముల...అచ్చ. రా. బాల. ౪౩.

౭. ఇంపగు. (శ. ర.)

౮. కలుగు, పుట్టు.

సీ. కావు కా వనుట రక్కసులమాఁకనె కాని నని చె నీయెడ సింహనాదవివృతి. పాండు. ౧. ౧౪౫.

చ. అనఘుఁడు యాజ్ఞవల్క్య గురుసంస్తుతులకుం బ్రణమిల్లి నామదిఁ, ననిచినభక్తితోఁ బలికినాఁడను గర్వము లేదు దుష్టగా, నను టయు...వి. పు. ౪. ౮౩.

జ: నన, ననఁబోణి, ననకారు, ననతేనియ, ననదండ, నననీరు, ననయు, ననలెత్తు, ననలొత్తు, ననవింటిజోదు, ననవింటిదంటు, ననవింటిదొర, ననవింటిమన్నవాఁడు, ననవిలుకాఁడు, ననవిలుకానిపోరు, ననవిల్తుఁడు, ననసానగడ కెంచపుమాస్టీఁడు, నను పు, ననుపుకత్తె, ననుపుకాఁడు, ననుపువాఁడు, నన్పు.

ననుపు=నన్పు. స. క్రి. (√ననుచు.) వికసింపఁ జేయు.

సీ. కళ లూను నెలకూన కాదేని యీచాన నయ నోత్పలంబుల ననుపు పెట్టు. దశా. ౨. ౩౦౬.

విణ. ౧. అనురాగము కలవాఁడు.

వ...బహువల్లభ నైననాకు నిదుర గలదే బహువల్లభ నైతి నంటేని మొదల మహామోహుండు ననుపువిటుండు కామక్రోధలోభులు మచ్చికబోజుంగులు ...ప్రబోధ. ౨. ౬౯.

మ. ననుపుంజుట్టము లెంద రేని గల రింటఁ వారు నూకై చలం,బునఁ బోరాడుదురు... చంద్రా. ౩.౧౦౮. (నమవు ము ద్రి.)

క. అని యొడఁబడుటయు నమ్మని, యనురాగము చెంగలింప నంబురుహాని [illegible]

సుఖముల, నను పై పెక్కుఁడులు నటనంబులు చేసెఁ. వి. పు. ౨. ౨౨౦.

౨. అధికము, అతిశయము కలది.

గీ. స్వప్నసంభోగశతసహస్రములు వోయె, భ్రమసమీక్షావినోదార్బుదములు ననియె, మన ములో నిండి యున్నది ననుపుఁగూర్మి, యింక లజ్జాభయంబుల కెడము గలదె. నైష. ౪. ౧౯౧.

గీ. పురము మేడల నుండి యంభోజముఖులు,కమ్మ కస్తురి తలపుఁగొమ్మమూఁక, కర్పణము సేసి వారిచే నందికొండ్రు, ననుపుఁదావులహారిచందనద్రవంబు. ఘటికా. ౨. ౨౦౧.

వి. ౧. అనురాగము, ప్రేమ; ~~జీవనోపాధి.~~

ఆ...వనితమనముఁ జొచ్చి క్రీడకుఁ జొచ్చి, యిచ్చ మెఱసి ననుపు నిచ్చ క్రొత్త, చేసి కొనుచు ... దశ. కు. ౬. ౧౮౦.

ఉ. కావున నెన్నఁడుఁ దెగనికాంక్ష నెపం బొకఁ డెన్ని రోసి నేఁ, బోవఁ దలంతు నేని వలపుఁ ననుపుఁ దగవుఁ బ్రియంబునుఁ, నీవలనఁ సమగ్రములు...మనుచ.౩.౧౩౪.

~~౨. జీవనోపాధి.~~

సీ. తనవానుల సమస్తవనవానులకుఁ దానననవానుల హరించి ననుపు లిచ్చె. రా. వి. ౨. ౪౬.

౩. ఇంపు, ఒప్పు; ననుపు.

ఉ. చామని మేనులుఁ ననుపుఁ జల్లెడుమోములలోనఁ గలుబల్, గోములు మానపుం బొడవులుం బిడికింట నడంగుకొనులుఁ. శుక. ౨. ౩౩౧.

ననుపుకత్తె. విణ. (ననుపు+కత్తె.) ౧. ప్రియురాలు. (శ. ర.) ౨. విటురాలు. (శ. ర.)

ననుపు(న్పు)కాఁడు. విణ. (ననుపు+కాఁడు.) విటుఁడు, వలపుకాఁడు.

క. ననుపునకై వేల్పునాగవాసముఁ గూడి

మహిమఁ గోల్పడియె నే మాందకర్ణి. మను చ. ౨. ౭౩.

వ...పెందలకడనె వచ్చెద మని వాప్రచ్చి ప్రొద్దు పోయి వచ్చిన ననుపుకాండ్రఁ గటాక్షింపక...ఉ. రా. ౪. ౧౬౩.

సీ. చని చూడఁ గల్గినఁ జాలుఁ జేయుదు నన్పు కాని గాఁ బూవిలుకాని నైన. యయా. ౧. ౧౩.

చ. అలికముఁ జూచుకొన్నెలుఁబు నందపుమోమును గల్గి నన్పుగాం, డ్రెలమి వహింప బాల్యమున నెంతయుఁ బొల్చితి నూత్నసంపదన్. జాహ్నవీ. ౪. ౩౪.

లోననుపుకాఁడు=ఆంతరంగికవిటుఁడు.

చ. చలువవెలుంగు రేమగఁడు జక్కవనెచ్చెలి జోడుకోడె చుక్కలజవరాండ్రలోననుపుకాఁడు...చందమామ కడు నింగిఁ జెలంగి వెలింగె నెంతయున్. రామా. ౨. ౯౫.

ననుపువడు. అ. క్రి. (ననుపు+పడు.) అనురక్తమగు, ప్రియపడు.

వ...మార్గాంతరంబులు వెదకుచుం బెక్కు దినంబులు ననుపువడియును నెడయ గలిగిన నొండొక్కనిం గూడుకొనుటది స్వభావగుణంబు...కవిక. ౪. ౧౨౦.

ననుపు. వి. ౧. అందము.

ద్వి. ననుపుమిటారుల నాలిచేష్టలకు, మన స్సొగ్గి వలచు దుమారంబు సేయు. రం. రా. సుం. (చి. ని.)

గీ. అంతకంతకుఁ దనుకాంతి యతిశయించి,నవక మెక్కిన పూఁదీఁగననుపు దోఁప.పద్మ.౨.ఆ. (చి. ని.)

౨. ఒప్పు, ఇంపు, ననుపు.

సీ. మొగలివాకిలిఁ దూటి దిగువ శాక్వరరాజు నగరిపై వెన్నునిననుపుఁ జూచి. భీమ. ౧. ౧౧౩.

చ. ననుపుగ పీనిలక్షణ మొనర్తు ఠ్ఠతిన్ జియఁ దన్ను ఠ్ఠుషుఁ డన్,ఠ్ఠని...నరస. ౨. ౯౯.

౩. నక్తవచనము.

చ. ననుపులు మించె మేలములు నాయలకైవ్రాల యల్కచేరలన్, జెనఁగి కవుఁగిలించు నెడ పేయలమొత్తులు గోరటొత్తులుం, దనువుర మిాఱఁగా...చిత్రభా. ౨. ౬౫.

చ...నెచ్చెలుల్, ననుపులు పల్కఁ గ్రొగ్గెల నవ్వుధరాసుత మమ్ముఁ బ్రోవుతన్. వైజ. ౧. ౨.

నన్న. విణ. (హిం.నన్హా.) కుఱుచ. (శ.ర, చి. ని, బ్రౌ.)

నన్నడుము. వి. దే. (నడుము+నడుము.) మిక్కిలి మధ్యభాగము.

గీ. నడుమరవి తేరు మింటినన్నడిమిచక్కి, బ్రగ్గనఁగఁ దాఁకె వింధ్యపర్వతముచరుల. కాశీ. ౧. ౧౩౨.

నన్ని. విణ. (క. నన్ని. త. నన్ను.) ౧. ప్రియము. ౨. సుందరము. ఉదాః-నన్నినారాయణాయు. నందంపూడిశాసనము. నన్నిమార్తండ. ద. శా. ౪. ౯౭౬. (ప్రాచీనశాసనములందు నామాంతములవచ్చు 'అయ్య' శబ్దమునకు బదులుగా 'ఇయ' కానవచ్చుచున్నది. చూ. ఇయ./ఉదాః-నన్నియ, నన్నయ, నన్నియచోడుఁడు నన్నచోడుఁడు మొ.)

నన్పు=ననుపు. విణ. (√ననుచు.) (అనురక్తుఁడు.)

చ...తమి దీటినన్ నిదురవోయిరి నన్పుబోఁటం గులత్తతిన్. శువల. ౨. ౧౧౦.

వి. (అనురాగము.)

చ. నయమున భీతి వాపి మది నన్పునఁ దేఁకువ నొంది...శు. సం. ౯. ౩౪౫.

(స్నేహము, మైత్రి, పరిచయము.)

చ. తన కంటె యిల్లు కట్టె నంటె తా దొర
నా కంటె యిల్లు లేదు న,న్నూరక నవుఁ గ్రొ
వ్వె నీవ్రుఁగు పుచ్చెద దీనిపదం బటుం
చుఁ దెల్లనఁ దరుశాఖ విచ్చి కికి యప్పటి
చేరువఁ బల్వలోదకంబునఁ బడవైచె నంత
వెఱ పుట్టి ఖగాంగన గూయుచుండెఁగదా.
కేయూర. ౩. ౭౨౦.

నపాత్. సం. (శత్ర.) రక్షింపని.

నపాత్తు. సం. వి. త్. పుం. సర్పము, పాము. (కే. ని.)

నపుంసకము. సం. వి. అ. న. ౧. నపుంసకలింగము. ౨. నపుంసకలింగశబ్దము.

నపుంసకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. న- పురుషుఁడు స్త్రీ కానివాఁడు - షండుఁడు.

నప్త. సం. వి. ఋ. పుం. - పితృదేవతలు అధోగతిని పొందకుండ చేయువాఁడు - ౧. మనుమఁడు, కొడుకుకొడుకు; కూఁతుకొడుకు. ౨. ప్రపౌత్రుఁడు, మునిమనుమఁడు. (కే. ని.)

శ్లో. "వ్యాసం వసిష్ఠనప్తారం శక్తేః పౌత్ర మకల్మషం, పరాశరాత్మజం వందే శుకతాతం తపోనిధిమ్."

నప్తృక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఒకజాతిపక్షి.

నప్త్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. కొడుకుకూఁతురు. ౨. కూఁతుకూఁతురు.

నప్ప. వి. బాలుఁడు.

సీ... బాలకసంజ్ఞ నప్ప నవ్వ, పాప పాపఁడు...
ఆం. భా. ౨. ౧౧౯. (ప్రాత తాళపత్ర ప్రతి, బ్రౌ. పాఠములు.)

నప్త్రుఁడు. సం. వి. ఆ. పుం. నటుఁడు. (వై. ని.)

నఫీరి. వి. (హిం. నఫీరీ = బాకాఊఁదువాఁడు.) ఒక విధ మగు ఊఁదెడివాద్యము. (మి. బ్రౌ.)

క. సూనయుతనాళ మూనగ, మానం గ్రేంకార మొప్పఁగ హంస మొనర్చెన్, మానిను లటరా జలఖగ, సేనల కెత్తింప నఫీరి సేసె ననంగన్. చంద్ర. ౪. ౭౯.

నబాబు. వి. (హిం. నవాబ్.) మహమ్మదీయప్రభువు.

చ. అపుడు శ్రీగాకుళాఖ్యపురమందు వసించు నబాబుగారు... రంగా. ౧. ౧౧౯.

నభఃకేతనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఆకాశమునకు జెండావంటివాఁడు - సూర్యుఁడు.

నభఃక్రాంతి. సం. వి. న్. పుం. సింహము.

నభఃపాంథుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - ఆకాశమునందు ప్రయాణము చేయువాఁడు - సూర్యుఁడు.

నభఃప్రాణము. సం. వి. అ. పుం. వాయువు.

నభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాంతి లేనిది. ౨. నక్షత్రములు లేనిది. ౩. హింసకము, హింసించునది. వి. స్, అ. పుం. -వర్షముచే కీటాదులను హింసించునది - మేఘావృతమగుటచే కాంతిలేనిది- శ్రావణమాసము. స్. పుం. ౧. వర్షాకాలము. ౨. ఘ్రాణము, ముక్కు. ౩. తమ్మపడిగము, పతద్గ్రహము. ౪. తామరతూఁటిదారము, బిసతంతువు. ౫. పలితశీర్షము, నరసిన తల. ౬. (జ్యోతి.) లగ్నమునకు దశమస్థానము. అ. స్. న. ౧. ఆకాశము. ౨. మేఘము.

నభశ్చక్షువు. సం. వి. స్. పుం. - ఆకాశమునకు కంటివంటివాఁడు- సూర్యుఁడు.

నభశ్చమసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆకాశమండలిదేవతాపానపాత్రము, చంద్రుఁడు. (దేవతలు అమృతరూప మగుచంద్రకళలు త్రావుదురని ప్రసిద్ధి.) ౨. చిత్రాపూపము, ఒకవిధమైనభక్ష్యము. ౩. ఇంద్రజాలము.

నభశ్చరము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఆకాశమున సంచరించునది. వి. అ. పుం. ౧. పక్షి. ౨. సూర్యాదిగ్రహము.

నభశ్చరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. దేవత, వేల్పు. ౨. విద్యాధరుఁడు.

నభసంగమము. సం. వి. అ. పుం- ఆకాశమున సంచరించునది- పక్షి, పిట్ట.

నభసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆకాశము. ౨. సముద్రము. (వై. ని.)

నభస్యము. సం. వి. అ. పుం- మేఘములకు అనుకూల మైనది- భాద్రపదమాసము.

నభస్వంతుఁడు. సం. వి. త్. పుం- ఆకాశము గమనస్థానముగా కలవాఁడు - వాయువు, గాలి.

నభస్సదము. సం. వి. ద్. పుం- ఆకాశమున తిరుగునది- ౧. పక్షి. ౨. నక్షత్రము.

నభస్సదుఁడు. సం. వి. ద్. పుం. దేవత, వేల్పు.

నభస్స్పృక్కు. సం. విణ. (శ్)-ఆకాశమును తాఁకునది- మిక్కిలి ఉన్నతమైనది.

నభస్స్పృశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)=నభస్స్పృక్కు.

నభాక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. చక్రవాక మను పక్షి జాతి. ౨. ఆఁడుకాకి. (కే.ని.)

నభాకము. సం. వి. అ. పుం. న- కాంతిలేనిది- ౧. తమస్సు, చీకటి. ౨. తమోగ్రహము, రాహుగ్రహము. (వాచ.) పుం. కాకి. (కే. ని.)

నభోంబుపము. సం. వి. అ. పుం- ఆకాశమునందలినీరు త్రాగునది- చాతకము, వానకోయిల.

నభోగజము. సం.వి.అ.పుం. మేఘము. (త్రి.ని.)

నభోగతి. సం. విణ. (ఇ) ఆకాశమునందు గమనము కలది. (పక్షి మొ.) వి. ఇ. స్త్రీ. ఎగురుట, ఆకాశమున పోవుట.

నభోగము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆకాశమున పోవునది. (పక్షి దేవగ్రహాదు.)

నభోదుహము. సం. వి. అ. పుం- ఆకాశమునుండి ఉదకము ఇచ్చునది - మేఘము.

నభోద్వీపము. సం. వి. అ. పుం. మేఘము.

నభోధూమము. సం. వి. అ. పుం. మేఘము.

నభోనది. సం.వి.ఈ.స్త్రీ.ఆకాశగంగ,మిన్నేఱు.

నభోమండలదీపము. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు. (కల్ప.)

నభోమణి. సం. వి. ఇ. పుం. చదలుమానికము, సూర్యుఁడు.

నభోరజస్సు. సం.వి.స్.న. చీకటి. (వాచ.)

నభోరేణువు. సం.వి.ఉ.స్త్రీ. దట్టమైనమంచు.

నభోలయము. సం. వి. అ. పుం - ఆకాశమున లయ మగునది - ధూమము.

నభోలిహము. సం. విణ. (హ్) - ఆకాశమును నాకునది- అభ్రంలిహము, ఆకాశము నొరయునది, మిక్కిలి యెత్తయినది.

నభ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నాభికి- బండికంటినడిమితూమునకు - హిత మైనది. (తైలాది.) ౨. నాభికి తగినది. వి. అ. పుం. అక్షము, ఇరుసు. న. ౧.(రథచక్రమునకు అనుగుణమైన) కందెన, మసి. ౨. బండిచక్రమునడిమి భాగము, బండికుంచము. (వాచ. మాత్రము.)

నభ్రాట్టు. సం. విణ. (జ్) ప్రకాశింపనిది. వి. జ్. పుం. నల్లని మేఘము, కారుమబ్బు.

నమత్. సం. (శతృ.) ౧. వంగుచున్న. ౨. నమస్కరించుచున్న, పూజించుచున్న.

నమతము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నమ్రము, వంగినది; కుటిలము, వంకరైనది. ౨. హ్రస్వము, [illegible] (కే. ని.) వి. అ. పుం. ౧. ధూమము,

పొగ. ౨. కంబళి. (వై. ని.)

నమతుండుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నటుఁడు.౨. ప్రభువు. ౩. సూర్యుఁడు. (వై. ని.)

నమనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వంగునది. ౨. వంచునది. ౩. మ్రొక్కునది. ౪. మ్రొక్కించునది. వి. అ. న. ౧. వంగుట, నమ్రమగుట. ౨. మ్రొక్కు.

నమసీయుఁడు. సం= నమ్యుఁడు.

నమయత్. సం. (శతృ.) ౧. వంచుచున్న. ౨. నమస్కరింపఁజేయుచున్న.

నమయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వంచుచున్నది. ౨.నమస్కరింపఁజేయుచున్నది.

నమలఁబెట్టు. స.క్రి.(√నమలు.)౧. నమలించు.

సీ. భూపాలనందన పుత్త్రెంచె నీ కని నాతమ్మ యింపార నమలఁబెట్టి. దశకు. ౬. ౧౨౫.

౨. స్తన్యమొసఁగు, పాలిచ్చు.

(వ్యవ.) పిల్లవాఁ డేడువకుండ నమలఁబెట్టుము.

నమలి= నమిలి.వి. (త. ఇమలి. క. నవల్.) కేకి, మయూరము.

ద్వి. నాకాధినాథుండు నమలియై జముఁడు, కాకరూపం బైనఁ గడు భీతి నొంది. రం. రా. ౩ర పా. ౧౪ పం.

నాకాధినాథుండు నమలి నీక్షించి.రం.రా. ఉ. ౩౯ పా. ౧౬ పం.

గీ. నమలిపింఛంబుతోడ నీరమణివేణి, చెలిమి సేయుట బగగొంటఁ దెలియ సరిది, యందుఁ బువ్వులఁ బూజించునట్టి తెఱఁగు, నర్ధచంద్ర ప్రహారచిహ్నముల కలిమి. నైష. ౩. ౧౫౯. (చి. ని. పా. నెమిలి ము ద్రి. పా.)

నమలు. స. క్రి. (త. నమై.) ౧. (తినెడిపదార్థము నలఁగునట్లు) దంతములతోఁ పలుమాఱు ఖండించు.

చ. గుములు గట్టి యీఁకెలు గుటి ప్రవాళ్ము వట్టి కింకతో, నమలక మ్రింగి ... ఆమనిని రేయుఁ బగల్ వడిఁ గూయుఁ గోయిలల్. కు. సం. ౪. ౪౬౩.

ఆ. నమలి మ్రింగఁ గేలఁ జమరి మొగంబునఁ, బూసికొనఁగ ... కు. సం. ౧౦. ౫౩౪.

౨. భక్షించు, తిను.

గీ. ... మహాదాదిమత్స్యకూర్మములఁ దిగిచి, హుతులలాటాగ్నిలోపల నెరియఁబెట్టి,నమలు నిజభుజభూరివిక్రమము మెఱయ. కు. సం. ౧౦. ౫౩౫.

గీ. ... అధిప యూపాఢముఖ్యంబు లైనవెలలు, నాలుగింటను మాంసంబు నమల కుడుగు. భార. అను. ౪. ౩౦౧.

౩. ఆస్వాదించు, అనుభవించు.

క. విని చెవుల ముట్టితోలం, గని కన్నుల నమలి నాలుకను మూర్కొని ముక్కున... కు. సం. ౬. ౪౨౪.

క. అమృతరుచు లారఁ బాకము, లమరించిన మోదకంబు లాదిగ బహుభక్ష్యము లొగి నిచ్చిన నానందమతో నందుకొని నమలి తనిసినమదితోఁ౯. భా. రా. బాల. ౪౦.

నీళ్లునమలు = సమాధానము చెప్పలేక అస్పష్టముగా మాటాడు.

(వ్యవ.) నీళ్లు నమలక నే నడిగిన దానికి సమాధానము చెప్పుము.

సా : నమల వశము కానినారికేళము.

ద్వి. నమల వశము కానినారికేళంబుఁ, దెమలక మ్రింగ దంతికి జీర్ణ మైనవడువున...ప్రభులిం. (చి. ని.)

జ : నమలఁబెట్టు.

నమసము. సం. వి. అ. పుం. ౧.వేత్రము, బెత్తము. ౨. ప్రణామము, నమస్కారము.(కే.ని.)

నమస్సితుఁడు. సం= నమస్యితుఁడు.

నమసుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) అనుకూలుఁడు.

నమస్కరణము. సం. వి. అ. న. వందనము, చేమోడ్పు.

నమస్కరించు. సం. అ. క్రి. ఎఱఁగు, వందనము చేయు.

గీ. విష్ణుఁ బ్రభవిష్ణు నచ్యుతు విగుణు సగుణు, హరిఁ జతుర్వ్యూహు నవ్యయు నభవుఁ బరము, నెలమిఁ దమచిత్తముల భావహించి హర్ష,మగ్నులగుచు నందంద నమస్కరించి. మార్క. ౧. ౧౦౩.

నమస్కారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వందనము, చేమోడ్పు. ౨. విష భేదము. (వాచ.)

నమస్కారి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) నమస్కరించువాఁడు. వి.ఈ.స్త్రీ. ముడుఁగుఁదామర.

నమస్కృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నమస్కారము.

నమస్కృతుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నమస్కరింపఁబడినవాఁడు. ౨. పూజింపఁబడినవాఁడు.

నమస్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నమస్కారము. ౨. పూజ.

నమస్యితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) ౧. నమస్కరింపఁబడినవాఁడు. ౨. అర్చితుఁడు, పూజితుఁడు.

నమస్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నమస్కరింపఁ దగినవాఁడు. ౨. పూజింపఁ దగినవాఁడు. ౩. నమస్కరించువాఁడు. ౪. పూజించువాఁడు.

నమస్సు. సం. అవ్య. వి. స్. న. నమస్కారము, వందనము.

గీ. విధిగృహాతిథయవిత్తసేవధికి శరణ్యు,నతమృడాదికసుమనస్సునకు నమస్సు... అము... క...

నమాజు. వి. (హిం. నమాజ్.) మహమ్మదీయుల దైవప్రార్థనము.

సీ. పాశ్చాత్యులనమాజుపై బుద్ధి పుట్టెనో మా నులజపముపై మనసు రోసి. హిం.నా. ౧.

పా:- నమాజు చేయఁబోయిన మసీదు విఱిగి మీఁదఁ బడ్డట్లు.

నమించు. సం. స. క్రి. నమస్కరించు.

ఉ...వా,ల్మీకిఁ దలంతు వ్యాసుని నమింతు న తింతును గాళిదాసునిన్. శకు. ౧. ౧౭.

నమిత. సం. విణ. (బు. త్రి. బు.) ౧. వంచువాఁడు. ౨. నమస్కరింపఁజేయువాఁడు.

నమితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వంపఁబడినది. ౨. నమ్రమైనది, వంగినది. ౩. నమస్కరింపఁబడినది.

నమిలి=నమలి, నమ్మి, నమ్మిలి, నెమలి, నెమిలి, నెమ్మి, నెమ్మిలి. వి. (క.నవిల్.) కేకి, మయూరము.

ఆ. వేఁటకాఱు ముట్టి వెనుకొనఁగా శ్వేత,నగముచటికిఁ దాఁటునమిలివోలె. కు. సం. ౨. ౨౦౫.

సీ. ప్రణవాక్షరాభ్యాసపరిపాటిఁ బాటించునా నావిధంబుల నమిలిపిండు. భీమ. ౩.౭౭.

ద్వి. నక్కల నుడుతల నమిళులఁ బంద్రి,కొక్కుల ...పండితా. పర్వ. ౩౪౩ పా.

నముచి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. ఒకఅసురుఁడు. (ఇంద్రహతుఁడు.) ౨. మన్మథుఁడు.

నముచిసూదనుఁడు. సం.వి.అ.పుం.ఇంద్రుఁడు.

నమురు. వి. ఆము, మదము.

వ ... జలగ్రహంబు లొండొండ నంటునంటుగ నొరసి...కలహంబునకుఁ దిమురుచు నమురు గవిసి యప్పటప్పటికి జిఱజిఱం ద్రిప్పివేయు చటులవాలఘాతంబుల...శ్రీరం.౧.౧౩౨.

నమేరువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. సురపొన్న♣. (దీనికి దోహదము స్త్రీహాసితము.) ౨. రుద్రాక్ష♣.

నమోగురువు. సం. వి. ఉ. పుం - నమస్సునకు తగినపూజ్యుఁడు - బ్రాహ్మణుఁడు. (వాచ.)

నమోవాకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నమో అని పలుకుట, వాగ్రూపముగా నమస్కరించుట. ౨. నమస్కారము, వందనము.

క. వాకిటికి వచ్చునతులన్, గైకొని వినయావలోకగతి నలరించున్, శ్రీకార్యపరులకు నమోవాకం బొనరించి వికచవదనాంబుజయై. ఘటికా. ౨. ౨౨.

నమ్మకము=నమ్మిక. వి. (√నమ్ము.) విశ్వాసము.

(వ్యవ.) వానిమాటమీఁద నాకు నమ్మకము లేదు.

నమ్మదుంప. వి. గోట్టిగడ్డ, కశేరుకము♣. (శ. ర.)

నమ్మి=నమిలి.

లయగ్రాహి. నమ్ము లలకొప్పులు ఘనమ్ము లని సైజసదనమ్ములను బొంగి నటనమ్ములఁ దగన్ ఆయా, నమ్ములకు లోఁగి పులినమ్ములను హంసమిథునమ్ము లతిమందగమనమ్ములను రా ... చంద్రా. ౩. ౯౬.

గీ. శీతగిరిమీఁద మదకరుల్ సీత్కరించు, నెలుఁగు నవఘనారవ మని యెసఁగి యాడు, నమ్మిపదుపులు గడు నొప్పు నగవిభునకు, బలసి పట్టినపింఛాతపత్రభాతి. కు. సం. ౩. ౨౫౦.

సీ. రాయంచ దే నమ్మి రా యంచ మర్ష్మియై సాది తో వాదించె మణ్ముఖుండు. దశా. ౧. ౨౨.

నమ్మించు. స. క్రి. (√నమ్ము.) విశ్వసింపఁజేయు.

గీ... నమ్మించి చంపఁ, జనదు మాయాబలంబునఁ జనదు చంప. భార. ఆది. ౫. ౫౬.

నమ్మిక= నమ్మకము, నమ్మిగ. వి. (√నమ్ము. క. నంబికె. త. నంబిక్కై.) ౧. విశ్వాసము.

గీ. ప్రజకు నమ్మికగా నిన్నుఁ బట్టఁబద్ధుఁ, జేసె ...దశకు. ౭. ౫౧.

మ... మీ తేజంబునం దొల్లి యీ, జగమే నోర్చితి నాదునమ్మిక వృథాసంకల్ప మయ్యెం దుదిన్. హరి. ఉ. ౪. ౧౭౭.

౨. నమ్ముటకు ఆధారమగువాక్యము, ప్రమాణము.

ఉ. నాకు మనంబు నిండ నొకనమ్మిక సేయుము ...శివరా. ౩. ౪౯.

సీ. నాదు సేయ నటించు నమ్మి కిచ్చినఁ గాని మినుకుఁజెక్కిలి ముద్దుగొనఁగనీయ. దశా. ౪. ౧. ౧౩౪. శుక. ౨. ౭౯౯.

నమ్మికకాఁపు. విశే. (√నమ్ము.) నమ్మకముతో కాచువాఁడు.

చ. జలరుహమిత్రుఁ డాత్మరుచిసంపదఁ జీకటి బందికానికిం, గలఁగుచు వీనిలోన నిడి కైకొనె నమ్మికకాఁపులంచు...పారి. ౨. ౫౯.

నమ్మిగ=నమ్మిక. వి. (√నమ్ము.) నమ్మకము, విశ్వాసము.

క. తగుమాట లాంబికేయుం, డగు నని కైకొను నె యెన్నఁడైనను గొడుకున్, మగఁటిమి గలఁ డని యెడున్ నమ్మిగఁ జూచుచు నుండు విదుము మ్రింగనయేనిన్. భార. ఉద్యో. ౧. ౩౧౫.

క. మగఁ డింక నన్ను సైఁచునె, దిగవిడుచుం జంపుఁ గాక తెల్లము మది న్నమ్మిగ పుట్టునె యిది చెప్పిన, మొగమోటన మనుపు చుండి మూసితి వబలా. హరి. పూ. ౫. ౨౨౨.

నమ్మినకాఁపు. విశే. (√నమ్ము.) విడువక కనిపెట్టుకొనియుండువాఁడు. (బంటు.)

ఉ... కీ, నాళని వేశనమ్మునకు నమ్మినకాఁ పగుపంక్తి కంఠుఁడున్, నీళరవృష్టి నీల్గు... భా. రా. యు. ౧౩౦౩.

నమ్మినవాఁడు. విశే. (√నమ్ము.) ౧. ఆప్తుఁడు.

సీ. నమ్మినవాఁ డన నచ్చినవాఁ డనఁ జనపతి య సఁగను దనరు వాఁడు... ఆం. భా. ౨. ౧౭౩.

౨. విశ్వసించినవాఁడు.

ఉ...హారిం బలి సేయుమమ్మ నిక్క, నమ్మినవారి కెన్నఁడును నాశము లేదు గదమ్మ యీశ్వరీ. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౩౪౨.

ఉ...ఇమ్ముగ నమ్మినవారిఁ బేల్పునుల్, చక్కఁ గఁ జేయుదేవరకు...నీలా. ౧. ౩.

ఇష్టి: నమ్మినబంటు.

క. అన విని ధృతరాష్ట్రుం డి, ట్లను నమ్మినబం టు పిఱికి యై యిటు పఱవం, గని మంద బుద్ధి దుర్యోధనుఁ డే మని తలఁచెనొక్కొ తవచి త్తమునక్. భార. ద్రో. ౪. ౧౩౭.

నమ్ము. స. క్రి. ౧. విశ్వసించు.

(దుష్యంతుఁడు.) చ. ఇది మునికన్య యేని మతి యేలాకో యీలలితాంగియందు నా, హృద యము దద్దయుం దవిలె నిప్పలు కింకను నమ్మ నేరన, య్యెద...భార. ఆది. ౪. ౩౦.

చ...ఆత్త నమ్మినం, జెఱుపఁ దలంతురే ఘనులు చిత్తమునం బగవారిసేనియుక్. వైమ. ౧. ౧౦౪.

సీ...ఇతనిమాటలు నమ్మి పెట్టు లనక. ఉ.రా. ౧. ౩౦౬. ఆము. ౪. ౨౩౫.

౨. ఆశ్రయించు.

సీ. నమ్మితి మన్న నెంతటివరిద్రులనైన శ్రీలచేఁ జెలొందఁ జేయుకరుణ. దశా. ౧. ౪౧.

జః నమ్మించు. నమ్మిక, నమ్మికకాఁపు, నమ్మిగ, నమ్మినకాఁపు, నమ్మినవాఁడు.

నమ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. ఆ.) ౧. వంపఁబడుచున్నది. ౨. నమస్కరింపఁబడుచున్నది; పూజింపఁబడుచున్నది.

నమ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నమస్కరింపఁదగినవాఁడు; పూజనీయుఁడు. ౨. వంపఁదగినవాఁడు.

నమ్రకము. సం. విణ. (అ. మై. నా. అ.) నతము, వంగినది. ౨. అ. పు. వేతసము, ప్రబ్బలి.

నమ్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నతము, వంగినది. ౨. లోఁతయినది, లోపలికి అణఁగినది. ౩. అడఁకువ కలది, వినయాన్వితము. ౪. మ్రొక్కినది.

నమ్రితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నమ్రముగా చేయఁబడినది, వంపఁబడినది.

నయ=నయము. వి. (క. నయ=మృదుత్వము.) అందము, మనోజ్ఞత.

సీ. నయ కల్లవేళ్ల మట్టియలుఁ బిల్లాం డ్లిడి పా యవట్టుముఁ బెట్టెఁ బై వౌక్తు. ఆము. ౬. ౧౨౭.

గీ. జాఱునలసుల తేనియ గార యిచ్చి, గామ్ప సంధించు నయ కాని యూడ్పవెఱచు, నెం దునయ్యాఁకవిరితోఁట నిందుముఖుల,నగవు నునుమంచుసొనవో లె నయము దటి. పాం డు. ౫. ౭౫౪. (గామ్పసంధించు నయ కాని యూష్పవెఱచు. అని ముద్రి. ఇట యతి భ్రంశము. అర్థము విచార్యము.)

నయకోవిదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నీతి చక్కఁగా తెలిసినవాఁడు.

నయగారము. వి. (నయము + కారము?.) మనోజ్ఞత, ఒప్పు, అందము. (మృదుత్వము అని శ. ర.)

క. ప్రియ మై రమణీయమణీ, మయ మై యతి చిత్రభిత్తిమంజిమనయ మై, నయ మైనచలువపలుకుల, నయగారమునం జెలంగినయాగార [illegible] పారం. ౧. ౧౩౫.

సీ. చెలిమాటనయగారములఁ జెన్నికొనియెడి జేగాణిఁ గాఁ జేల తపస్విక్షులపతంస. చంద్రా. ౩. ౧౦౩.

౨. విలాసము.

సీ. పలుకుఁ డీయములకు వెలిగొందుగులు గాదె నయగారములలోనినగవుపసలు. రామా. ౨. ౩౮. (మృదువచనము అని శ. ర.)

౩. ప్రియవాక్యము.

ఆ. నక్కవినయములును నయగారములుఁ బల్కి, తుడుచ కెల్లధనము కూడఁబెట్టు. వేమన. ౧. ౪౮.

సీ. నర్మగర్భోక్తులు నక్కటక్కులు వింతనయగారములు బహునాటకములు. పాండు. ౩. ౪౩.

౪. అలంకారము.

చ... అన్నపాలునిం గలయఁ దలంచి మేన నయగారము గీల్కొనఁ జేసి చేరె నిర్దలగుణశాలి యైనశుకమండలమాలిసమీపభూమికిన్. శుక. ౧. ౨౫౪.

విశే. కపట మైనది.

క. ఈకేయి నన్ను నిలువునఁ నీరుగఁ గరఁగింపవలయు నేఁ డున్నవి నీ నేరుపు లన్నియు ననినయగారపువగలాడి యనుపఁగా నతఁ డరిగెన్. శుక. ౨. ౧౭౬.

ఉ. ఈనయగారపుం బ్రియము లీపస లీ మొగమిచ్చుమాటలేలా... పారి. ౧. ౧౨౫.

క. నయగారపుఁదమిఁ గపట్యప్రియముల మెఱమెచ్చుఁబల్కరింతను మిథ్యాచయములను బైపచారపు నయమున మునిఁ గూడి కొన్నినాళ్లు రమింపన్. విప్ర. ౪. ౧౩.

నయగారి. విశే. (నయగారము + ఇ[3].) మనోహరము, ప్రియము.

ద్వి. నయగారిమాటల నటనచూపులను ... ములనయముల జెల్లించి పొంచి. ఆ. మ. క. ౩. ౧౭౮ పొ. ౧౯ పం.

నయగారితనము. వి. (నయగారి + తనము.) మృదువాచాలత, మనోహరముగ మాటలాడుట.

సీ. నయగారితనమున నాథుఁ డాశ్లేషింప లోఁగక యెదురొత్తి కౌఁగిలించు. చంద్రా. ౬. ౧౫౦.

నయచక్షువు. సం. వి. స్. పుం - నీతిశాస్త్రమే కన్నుగా - ప్రమాణముగా - కలవాఁడు - రాజనీతినిపుణుఁడు.

నయజ్ఞుఁడు. సం= నయకోవిదుఁడు.

నయత్. సం. (శతృ.) ౧. కొనిపోవుచున్న. ౨. నడపించుచున్న. ౩. పొందించుచున్న.

నయనగోచరము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) కంటికి కనఁబడునది, చూపు మేరలోనిది.

నయనచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం- నేత్రగోళమును కప్పునది- కంటిరెప్ప.

నయనజలము. సం. వి. అ. న. బాష్పజలము, కన్నీరు.

ఇట్టే : నయనసలిలము మొ.

నయనపా(పు పా)రువ. వి. మల్లబంధవిశేషము.

వ. ... అవ్వీరుండు ... దండనిల్కడ కదలు నయనపారువ ... కరలాఘవంబు లాది యాషోడశోపవీతంబులరీతులు నేర్చి... హంస. ౧. ౨౦౬.

వ. ...హస్తపుపారువ దేహపుపారువ నయనపుపారువ ... మొదలగువితంబు లెఱిఁగి ... ప్రబంధ. ౩౮.

నయనపుటము. సం. వి. అ. న. ౧. పుటమువంటి కనుటాలు. ౨. కను రెప్ప.

నయనము. సం. వి. అ. న. ౧. కొనిపోవుట, తోడ్కొనిపోవుట. ౨. యాపనము, జరపుట, పుచ్చుట. (కాలము కడపుట.) ౩. ప్రాపణము, పొందించుట. ౪. ఏలుట, పాలించుట. ౫ - బుద్ధి విషయమును పొందునట్లు చేయునది- కన్ను.

నయని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కంటినల్లగ్రుడ్డు.

నయనీయము. సం= నేతవ్యము.

నయనోత్సవము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నేత్రములకు ఉత్సవము కలిగించునది. వి.అ.పుం.౧. నేత్రోత్సవము, కన్నులపండువు. ౨. దీపము.

నయనోపాంతము. సం. వి. అ. పుం. అపాంగము, కడకన్ను.

నయనౌషధము. సం. వి. అ. న. పుష్పకాసీసము, కొంచెము తెలుపువన్నె కలపచ్చనిఅన్నభేది.

నయపీఠి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నెత్తపలక, జూదమాడుపలక.

నయమానము. సం. విణ. (ఆ.ఆ.అ.) పొందించుచున్నది.

నయము=నయ. వి. ౧. మనోహరత్వము, పొలుపు, అందము.

మ. మును సౌరభ్యము నివ్వటిల్లఁగ మనోమో
దంబునం దేఁటు ల్లల్లన యోలిన్ వెడలంగ
శేఫలు సముల్లాసంబునన్ బింక మెక్క న
యం బెక్కుచు గద్దెపొం దెడలి వీఁకం గేస
రంబుల్ గడ్డల్కొనఁ దోడ్తో మధు వుచ్చి
పేరెలమిఁ బొల్పొం జెందె నంభోజముల్.
- భార. ఉద్యో. ౨. ౧౧౦. (నునుపు అని శ.ర.)

గీ. పొలపు వలపును గొలుపునిచ్చలపుఁ దెలుపు,
నగవు మల్లెల కొకవింతనయము దెలుప.
యయా. ౧. ౭౪.

గీ. ఈడవిడిచిన మేఁదీఁగ యింతనయము, గలిగి
యున్నది. ... కు.స. ...

ఉ. తమ్మి నయమ్ము దప్పఁ గుముదమ్ము ముద
మ్మున నొప్పఁ జక్రవాకమ్ములు శోకమొప్ప
... భాస్కరుఁడు, దమ్మియు నస్తమించె...
కవిరా. ౫. ౧౬౩.

౨. రీతి, విధము.

సీ. అలపాలవెల్లి జాబిలిరేక యుదయించి నా
నాఁటు రహిఁగుల్కు నయము గాంచి. ఇందు.
౨. ౧౩౭.

గీ. ... శిబిసంగతి మాంధాతనయమునను మ్య
యాతికరణి జిలిపునియట్లు... హంస. ౧. ౪౨.

క. ఈనయమునఁ గడు నెయ్యము, నా నమునఁగ
విశ్వసించె ఖచరాధీశుఁడు. దశా. ౨. ౧౩౦.
మనుచ. ౨. ౧౦.

౩. నేర్పు.

క. విను మధిప యిట్లు గొనిపోయి నయంబున
నొక్కనావ యెక్కించె... కళా. ౬. ౧౦౦.

చ. అరవిరి వెండిచెంబుల నయంబునఁ దేనియపా
నకంబు లేఁబరువగు గుజ్జుమావిచలిపందిరు
లన్ లతకూన లియ్యఁగా. శుక. ౩. ౧౨౨.

చ. తనమృదుగీతికాపరిణతధ్వని వైఖరిఁ బల్కు
మంచు మింపొచినరహిఁ జేతివీణియకుఁ జెక్కు
లు గీటుచు నేర్పుచున్నదో, యన నఖరాం
కురంబుల నయమ్మునఁ దంత్రులు మీటి గాన
మింపొనరఁగఁ జేయువాణి... పారి. పీఠి. ౫.

౪. ఆసక్తి.

చ... ముగ్ధ యొక్కతె వికాసినియై నవకంపు
దీఁగెఁ బ్రాఁకినయెలగొమ్మకు తీసవి చేరి న
యంబునఁ బట్టి కోయఁ జూచిన ... నిర్వ.
౭. ౩౬.

గీ. నయము మీఱంగఁ బెనుప నానాఁటఁ బెరిఁ
గి. మనుచ. ౬. ౪౧.

మ. నిను ము న్నెంతయు నమ్మి పాండవులయు
న్మేమంబు నేఁ జేరిచి, గాన నీపోరాడుచంత
ముల్ దెలియఁ జెప్ప బ్బాచితిం జే చే,

రినయం బిచ్చు మనొంప నూల్కొనకె వారిం
బట్టి పాలార్చెను... భాగ.శీష్మ.౩.౧౭౦.
౫. లాభము.
గీ. నయము పేదకు నరిఁ గోయనను నొసంగి,
ప్రబలఁజేసిన నక్షధర్మములు పెరుఁగు.ఆము.
౪. ౨౩౬.
౬. స్వాస్థ్యము.
గీ. నయ మొకించుకయైనఁ గానంగ రాదు,
చలువమందుల శైత్యంబు సంఘటిలకె, నినుఁ
డు గుడిచిన నీ రయ్యె నింతి మేన,సంతకంత
కు సంతాప మగ్గలించె. పి. శకుం. ౩.౪౪.
విణ. ౧. రమ్యము, అందమైనది.
క. ప్రియ మై రమణీయమణీ, మయ మై య
తిచిత్రభి త్తిమంజిమనయ మై, నయ మైన
చిలుకపలుకుల,నయగారమునం జెలంగినయ
గారమునన్. సారంగ. ౧. ౧౩౫. (అతి
చిత్రమంజుమంజీరములన్ అని శ.ర. పా.)
మధురగతిరగడ. నవరత్నంబుల నయ మగు మే
డలు కవగూడిన పటికంబులగోడలు. కుచేల.
౧. ౨౩.
క. మానిత మగుగుడరసమున, నూనినతుండీర
ఫల మొ యొగిఁ దేనెకల,న్నాని మృదు వైన
పవడ మొ, వా నద్రిజతొప్పమోవి నయమై
యొప్పున్. కు. సం. ౩. ౩౦౫.
౨. సుకుమారము, మృదువు.
చ...చెక్కులం, దొఁటఁగెడుఘర్మముల్ దనదు
దుప్పటిచేఁ దుడిచెన్ నయంబుగన్. దశా.
౨. ౩౧౬.
౩. వాక. (శ. ర.) ౪. మసమైనది, నున్ననిది.
(శ. ర.) ౫. మేలైనది.
ద్వి. కల్తిబోటియాట నయం బయి ...వి. పు.
౨. ఆ. (శ. ర.)
వ...కథిజకారనిర్ణయమ్ములకు నయమ్మును యమ
కమ్ములకు గమకమ్మును...ప్రబంధ. ౬.౨.
నయముచూపు=వృద్ధిపొందు.
సీ. శివపూజనాస క్తిఁ జిన్నిచన్నుల పెక్కు వయము
బ్రత్యహంబును నయముచూప. కాశీ. ౪.
౨౩.
నయ మెక్కు=వృద్ధిపొందు.
ద్వి. గుముగులు నయ మెక్కి క్రొమ్మోసు లొ
దవి, కొమరారె...నవనాథ. ౧. ౧౧ పా.
౧౦.పం.
జః నయగారము, నయగారి, నయగారితనము.
నయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నడపు
నది. ౨. కొనిపోవునది. ౩. పొందించునది.
౪. న్యాయ్యము, న్యాయమునుండి తప్పనిది.
వి. అ. పుం. ౧. కొనిపోవుట. ౨. నడపుట.
౩. పొందించుట. ౪. నీతి. ౫. న్యాయము,
ధర్మము, పాడి.౬.(న్యాయవైశేషికసాంఖ్యాది)
దర్శనము; శాస్త్రము. ౭. ద్యూతవిశేషము;
జూదమాడుట కుపయోగించుపాచిక. న. అను
నయము, సాంత్వనము.
క. నయమునఁ బాలుం ద్రావను, భయమునను
విషమ్ము నైన భక్షింతురు గా, నయ మెంత
దోసకారియొ, భయమే చూపంగవలయు
బాగుగ సుమతీ. సు. శ. ౬౩.
క. నయ మన్నఁ బాలు ద్రావరు, భయ మన్న
నమేధ్య మైన భక్షింతురు నా, నయము
భయంబులలోపల, భయమే నయ మండ్రు
బుధులు బద్దెనకేంద్రా. బద్దెన నీతిశాస్త్రము
క్తావళి. ౧౧౨.
సా. నయము నష్టము, భయము భాగ్యము.
నయవాది. సం. వి. న్. పుం. రాజనీతి చెప్పు
వాఁడు, నీతిశాస్త్రవేత్త.
నయవిదుఁడు సం. వి. ద్. పుం. నీతిశాస్త్ర
జ్ఞుఁడు.
నయశాలి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నీతిచే
ఒప్పువాఁడు, న్యాయశీలుఁడు.

నయశాస్త్రము. సం. వి. అ. న. నీతిశాస్త్రము.

నయించు. సం. స. క్రి. ౧. ప్రవర్తిల్లఁజేయు, నడుపు.

చ...ఋత్విజుల్, సవనము లుక్తమార్గము ప్రశంసకు నెక్కనయించి వేదవాక్యైకహిత వృత్తిమె నభినవాభ్యుదయం బొనరించిరి... భార. అశ్వ. ౪. ౧౩౪.

వ...అద్దండదేవుని నతులధర్మంబున నయించు భూపాలుం డైహికాముష్మికసిద్ధులం బొందు. భార. శాం. ౩. ౧౨౦.

సీ. దక్షుఁడై భూపతి దండనీతి నయింప కున్న సన్న్యాసులు నుత్పథప్రవర్తను లగుదురు ...భార. శాం. ౧. ౧౦౯.

౨. పొందించు. (శ. ర.)

నర=నరపు. వి. (√నరయు. క. నరె.త.నరై.)౧. పలితము, ముదిమిచే వెండ్రుకలు తెల్లనగుట.

ఉ. చన్నులనిక్కు దప్పెఁ గచసంతతిపై నర నూపెఁ జెక్కులం, జెన్ను దొలంగె ... జాహ్నవీ. ౪. ౫౫. (నెర. అపముద్రి.)

సీ. స్నేహార్ద్రుఁడగుచు నశేషంబుఁ బోషించి నర వర్ణములతప్పు సరణు లుడిపి. గీ...ఎసఁగవలయు...నృపతి...ఆము. ౪. ౨౬౦.

౨. ముదిమిచే తెల్లఁబాఱిన వెండ్రుక.

క. నరలు గలకాముఁడైనను, దరుణులు రోయుదురు...భార. ఆది. ౩. ౧౯౪.

ఆ. కలయ నరలు వచ్చి తల తెల్ల నైనంతఁ, జేసి రొట్టు నీకుఁ జేరు నెఱుక. భార. అర. ౪. ౨౦౧.

సీ. దేవి నాలీలఁ బ్రార్థించుచుండఁగ వచ్చె నరలు నా కప్పుడె నాథుసేవ, యెక్కడిది... కళా. ౪. ౧౪౨. పేం. పంచ. ౪. ౩౩౯.

నరవెండ్రు =పలితకేశము, నరసినవెండ్రుక.

ఉ. వేసవి పాటుపాటు నరవెండ్రుకతోఁ ...

దండలాన్వయశ్రీ నట్టియింప...పెకమంజుల భాషిణివచ్చె వీక్షకిఁ. కాశీ. ౭. ౧౫౯.

సీ. పసిమి పో నెండినకసవుబుట్టయుఁ బోలె నరవెండ్రుకలు పఱ్ఱవికరముపలన. కళా. ౩. ౯౩.

సీ. నరవెండ్రు కన రాదు నాఁ డెల్ల జయించు వాటుఁగా లన రాదు చేటుఁ దెచ్చు. గీ... అయ్యొద్దమొద్దు. శుక. ౩. ౨౧.

నరంగము. సం. వి. అ. న. ౧. మగగుటి. ౨. మొగమున లేచుబొటిమ. (వాచ.)

నరకఁడు. వి. ౧. మోటువాఁడు, మొద్దు.

గీ. కటకట్టా పద్దగర్భఁ డెక్కడిరసజ్ఞుఁడింత నరకుని కిటువంటిఠేండ్రవయస్కు టోఅచూపు లనెఱపొంతకారిఁ దెచ్చి యాలుగాఁ గూర్చి పాపాత్ముఁ డాయె నహహ. పురా. ౫౯.

గీ. నరకఁడదె వచ్చె ననుచు నొండొరులతోడ, గుసగుసలువోయి రాతనిపూర్తిసతులు. శుక. ౨. ౩౪౯.

౨. క్రూరుఁడు, దుష్టుఁడు.

క. మరుకేళిఁ గవయ కవ్వలి, కరుగవె చీ ఱంకులాడి యని నను నిచ్చల్, నిరసింతువు యోగివి గన, నరకా నీవాకె తాఁకె నాకుం జూడఁ. హంస. ౩. ౨౩౪.

ద్వి. చుట్టంబువలెనె కృష్ణుని నలయింపఁగట్టిఁడి నరకఁ డెక్కడ మండి వచ్చె. అ.మ.క.౧౨౯ పొ. ౧౦౪౦.

నరకకుండము. సం. వి. అ. న. నరకమందలి యాతనాస్థానవిశేషము. (ఈకుండములు ౮౬.)

నరకము. సం. వి. అ. పుం. న. నిరయము, పాపఫలము లనుభవించులోకము.

(నరకములు ౨౧. తామిస్రము, లోహశంకువు, మహానిరయము, శాల్మలి, రౌరవము, కుంభలము,

ఘాతిమృత్తికము, కాలసూత్రము, సంఘాతము, లోహితోదము, సవిషము, సంప్రపాతనము, మహానరకము, కాకోలము, సంజీవనము, మహాపథము, అవీచి, అంధతామిస్రము, కుంభీపాకము, అసిపత్త్రవనము, తాపనము.)

నరకాంతకుఁడు. సం.వి.అ. పుం. శ్రీకృష్ణుఁడు.

నరకీలకుఁడు. సం. వి. అ. పుం - మనుష్యులలో మేకువంటివాఁడు - హింసకుఁడు-గురుఘ్నుఁడు, గురువును చంపినవాఁడు.

నరకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకయసురుఁడు. (ప్రాగ్జ్యోతిషపురరాజు, శ్రీకృష్ణునిచే హతుఁడయినవాఁడు.)

నరకేసరి. సం. వి. న్. పుం. ౧. నరసింహుఁడు, విష్ణునినాల్గవయవతారము. ౨. మనుష్యులలో శ్రేష్ఠుఁడు.

నరగ=నరగజము. వి. (హిం. నగారా.) వాద్యవిశేషము, భేరి. (శ. ర.)

నరగజము=నరగ.

గీ. తుడు మనంగను దముకు సాగిడియ యనఁగ, నరగజం బనఁ దద్భేద నామము లగు. ఆం. భా. ౧. ౧౨౩.

ద్వి. మురువుతో ఘోటకములమీఁద వచ్చు నరగజంబులు మీఱ నన్నూఱుకోట్లు. రం. రా. యు. (చి. ని.)

నరద. వి. పగులు, బీఁట.

(వ్యవ.) ఈయెండలకు నేల నరదలు తీసినది.

నరదము. సం. వి. అ. న. నళదము, వట్టివేరు.

నరద్విష్టుఁడు. సం. వి. ష్. పుం. రాక్షసుఁడు.

నరనారాయణులు. సం.వి.అ. పుం. ద్వి. ధర్మునిపుత్త్రు లగునిద్దఱుఋషులు. (వీరిలో నరుఁడర్జునుఁడుగాను నారాయణుఁడు శ్రీకృష్ణుఁడుగాను అవతరించి రని పురాణప్రసిద్ధి.)

నరపు=నర, నరువు. వి. (క. నెరహు.) పలితము.

ఆ. అవనిరాజ్యసుఖము లనుభవించుచుఁ బెద్ద, కాల మున్నఁ జెంపకడలనుండి, కలయ నరపు వచ్చి గడ్డంబు మీసలు, గప్పఁగోరు బాగు కానవచ్చె. కకు. ౪. ౨౪.

సీ. నర పన నర యనఁ బరఁగును బలితము... ఆం. భా. ౨. ౧౧౫.

నరపమీసము=నరపు కలమీసము.

ఆ. గూనివీపు లదుర గొణఁగి తిట్టుచు నేకుఁ, గఱచినట్టికుక్కగం డ్లనంగ, మూతినరపమీసములబోయముమసళ్లు, పందివలలు మోచి పఱచి రపుడు. మను చ. ౪. ౩౬.

ఇట్లే: నరపవెండ్రుకలు.

సీ. అపగతకేశోత్తమాంగంబు కెలఁకులం దూఁగాడునరపవెండ్రుకలతోడ. విక్ర. ౨. ౧౧౩.

నరపుంగవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మనుష్య శ్రేష్ఠుఁడు.

నరప్రియము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మనుజులకిష్టమైనది. వి. అ. పుం. నీలి, నీలవృక్షము.

నరబలి. సం. వి. ఇ. పుం. దేవతలకు వేయుమనుష్యరూప మగుబలి.

నరభుజుఁడు. సం. వి. జ్. పుం - మనుష్యభక్షకుఁడు- రాక్షసుఁడు.

నరమానిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ = నరమానిని.

నరమానిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ- తన్ను పురుషునిగా తలఁచుకొనుస్త్రీ, మగవానివలె మొగమున మీసలు గడ్డము లోనగునవి కలస్త్రీ-పోటు, మాచకమ్మ.

నరమాలిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. - మగవానివలె ముఖమున రోమమాల కలది-పోటు, మాచకమ్మ.

నరము. వి. (సం. నాలమ్. ప్రా. నాలమ్. త. మ. నరమ్పు. క. నర.) నాడి.

(శల్యభీమసేనులు.) క. ఇరువురును సందు సూడక, వెర వెడలిన యాగ్రహముల ద్రే సినగదలొం, డొరుల మెడలకెలంకుల బ్రల్ల రములు వాఁకుటయు వారిలం బడి రథిపా. భార. శల్య. ౧. ౧౮౦.

శ్లో. భృశం మర్మస్వభిహతావుభావాస్తాంసువిహ్వలౌ. సం. భార. శల్య. ౧౧. ౨౫.

ఉ. అంపిలు గట్టి చేత నొకయష్టి ధరింపుచు నెత్తి వెంట్రుకల్, చెంపల వ్రేలఁగా ముదిమిఁ జిక్కి నరంబులె తక్కి స్రుక్కి...యుందు విప్రునిన్. ద్వా. ౧౦. ౩౦.

గీ...నర మన నాడి నివ్వటిల్లు. ఆం. భా. ౨. ౧౩౨. ఉ. రా. ౨. ౭౧.

బీఱునరము = ౧. పెద్దనరము.

ఉ. ఊసరవెల్లిచందమున నొక్కటి బీఱునరాలు దేరఁగా...దూది రాశిగాఁ, జేసినరీతి నున్న యొకజీర్ణమునిం గని కౌతుకంబునన్. మనుచ. ౪. ౩౯.

౨. శీతనాడి.

గీ...బీఱునరము నాఁగను దగుఁ శీతనాడి... ఆం. భా. ౨. ౧౩౨.

నరపవాఱు=నరములతో ఏర్పఱిచినత్రాడు, నరపుఁబటుకా.

సీ. మెులఁగాసెఁ బోసినమురికిపాఁతయు నందు నడుము బిగించిననరపవాఱు. హరిశ్చ. ౪. ౨౧౩.

నరము. సం. వి. అ. పుం- బరువుమొ. తీసికొనిపోవునది-గుఱ్ఱము. స. ౧. రామకర్పూర మను తృణము¶. ౨. నరయంత్రము. (మే. ని.) ౩. ఉదకము, నీరు. (కే. ని.)

నరమేధము. సం. వి.అ. పుం. మనుష్యుని యజ్ఞపశువుగా చేసి జరుపుయాగవిశేషము.

నరయంత్రము. సం. వి. అ. న. సూర్యునిచేత కాలమును తెలియుటకై ఉపయోగించుస్వాదశాంగుళపరిమాణము కలశంకుయంత్రము.

నరయు=నరియు. అ. క్రి. ముదిమిచే వెంట్రుకలు తెలుపగు.

ద్వి. నరసినబొమలును నరసినశిరము, గర మొప్పఁ బెద్దయు గౌరవం బొప్ప. రం. రా. యు. ౭౯౨ పా. ౩౦ పం.

చ. నరసినవెంట్రుకల్ జనపనారతెఱంగున విప్రహాళికిన్. శేష. ౧. ౭౭. (శ. ర.)

గీ. నరసి వ్రాలినబొమ లెత్తి పరమవృద్ధు, శివుని కారుణ్య మనుచు నాశీర్వదించె. హర. ౨. ౪౮. వరాహ. ౬. ౨౩.

జః నర, నరపు.

నరవ. వి. కొండత్రోవ.

వ...మురువులై సింగపుజంగిలికిరవులై పిరువులగునరవలం గరువలిమెపుడుదొరపడగలకంగులు తొంగలించి మీఁదికిం బచరించె నమించుతలిరుమ్రాఁకులును...యయా.౨.౪౦.

సీ...గిర్వ్యయన మొప్ప నరవ నా...ఆం. భా. ౨. ౯.

నరవండు. వి. ఓషధివిశేషము¶.

సీ. కుప్పి సూర్యక్రాంత ముప్పును నరవండు గాడిదగడపర కన్నెకొమర. హంస. ౪. ౧౦. (నరవంజి అని ప్రా.)

నరవాహనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కుబేరుఁడు.

నరవిష్వణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. మనుష్యభక్షకుఁడు, రాక్షసుఁడు. ౨. నరహింసకుఁడు. (వాచ, కల్ప.)

నరశార్దూలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మనుష్యశ్రేష్ఠుఁడు.

నరసింగము. మి. వి. మల్లవిద్యావిశేషము, ముష్టిరెండువిన్నాణముఁలలో నొకటి.

సీ...నరసింగము సరి బిత్తరము కిల్లి...గీ...నాఁ గఁ జెన్నలరుచుండు, ముప్పదియురెండువి న్నాణములకుఁ జేళ్లు. ఆం. భా. ౨.౨౦౯.

నరసింహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నరసింహ మూర్తి యగువిష్ణువు. ౨. నరశ్రేష్ఠుఁడు.

నరహరి. సం. వి. ఇ. పుం = నరసింహుఁడు.

నరాంగము. సం = నరంగము.

నరాజి(జీ)=నారాజి. వి. కత్తి, ఖడ్గము.

సీ ... తరవలి నరాజి పిరంగి యడిద, మన ఖడ్గనామ మై యలరుచు నుండును...ఆం.భా. ౨.౨౧౪.

చ. కలువకటారి యీ చెలువ గా దలసంపఁగి తూపు గాదుగా, తళుకులబిత్తరంపుఁదమిఁ దమ్మిమెఱుంగులనేజ కాదు క్రొం,దలిరునరాజి కాదు జిగిఁ దార్కొను గేదఁగిచిక్కటారు కా, దలరులవింటివానికిఁ బ్రియంబగుమోహనబాణ మెన్నఁగన్. ఘటికా. ౨. ౭౭.

సీ. ఒకొక్కకెందలి రుదయించెఁ దరురాజిఁ దోర్గమై తనరెఁ గంతునినరాజి. కృష్ణ. ౪. ౪౨.

సీ. తననరాజీచిల్వకును మార్తురాలెండ్లయును రుగాడుపు లింపు లొసఁగుచుండ. యయా. ౧. ౫౬. (పరంజీ అని అపముద్రి.)

నరాధిపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాజు.

ఇట్లే: నరేశుఁడు,నరేశ్వరుఁడు,నరదేవుఁడు మొ.

నరాశంస. సం.వి.అ.పుం.౧. యజ్ఞము. ౨.అగ్ని.

నరాశుఁడు. సం. వి. అ. పుం.–మనుష్యులను తిను వాఁడు – రాక్షసుఁడు.

నరి. వి. మర్యాద, హద్దు.

ద్వి. పెరిమెఁ బోని మ్మని ప్రియము గావింప,నరి మీఱి పల్కెదు నత్తు చందమున ద్వి.పరమ. ౩. ౧౧౨ పా. ౬ పం.

ద్వి. పరమబాంధవుఁ డైనపంకజోదరుని, నరి మీఱి యేము నిందనుక దూఱితిమి. ద్వి. పరమ. ౩. ౧౫౬ పా. ౧౦ పం.

నరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నరునిభార్య.

నరిడి. వి. పశువులకు వచ్చుగుండెయుబ్బురపురోగ విశేషము.

ఆ. నరిడి పుప్పి కప్పనావురు కడుపూఁద, యదురు డ్రిక్క యనఁగ నడరి మఱియుఁ, దెవుళు లెన్నియేని... హరి. పూ. ౬. ౪౫.

నరియఁడు=నరియకొక్కు. వి.సర్పవిశేషము.

సీ. నరియఁడు దెరు వాఁగె గరుడియుఁ బాలయు నెడమనుండియు వచ్చి కుడిని నిలిచె. ఉ. రా. ౬. ౨౩౫. (నక్క అని శ. ర.)

నరియకొక్కు=నరియఁడు. వి. సర్పవిశేషము.

గీ. కలవు తక్కినజెఱ్ఱిపోతులును దుంప,నాగులును గొంటిగాఁడులు నరియకొక్కులు... ద్వా. ౭. ౯౭.

నరియు=నరయు.

క. సురకుంజరములకొమ్ములు, మురిసెన్ దొండములు విరిసె మోములు నరిసెన్. నృసింహ. ౪. ౪౭. (శ.ర.పా. విరిసెన్. ముద్రి.పా.)

జః నరుపు.

నరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. మనుష్యుఁడు. ౨. మగవాఁడు. ౩. అర్జునుఁడు. ౪.ఒకఋషి. (నరనారాయణ ఋషులలో మొదటివాఁడు.) ౫. బ్రహ్మదేవుఁడు. (త్రి. ని, మే. ని.) ౬. పదాతులు, కాల్బలము.

మ. కరులం గూల్చుచుఁ దేరులన్ నఱకుచున్ గరిజ్ఞ ఘోటమ్ములన్, నరులన్ నెత్తుటఁ దేల్చుచున్ దొరల నానారూపఖండంబులై, ... సేయుచు...భార.ద్రో.౫.౩౦౩.

నరుదకన్ను. వి.(పశువుల) నేత్రరోగవిశేషము.
ద్వి. నరుదకన్నును నీరు వాలుక చేర్లు, గురుసు దెవులు... నవనాథ. ౧. ఆ. ౪౧పా. ౨౫పం.

నరుపు=నరవు. (శ. ర. √నరియు.)

నరేంద్రమార్గము. సం. వి. అ. పుం. రాజవీథి, పెద్దవీథి.

నరేంద్రము. సం. వి. అ. పుం. వృత్తభేదము. (వాచ.)

నరేంద్రాభము. సం. వి. అ. పుం. పచ్చరంగు కల అగురువు.

నరేంద్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నరశ్రేష్ఠుఁడు, ౨. రాజు. ౩. విషవైద్యుఁడు, పాములవాఁడు. ౪. భూతవైద్యుఁడు, పిశాచములను పోఁగొట్టువాఁడు. (వాచ.)

నరోత్తముఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నరశ్రేష్ఠుఁడు. ౨. పురుషోత్తముఁడు, నారాయణుఁడు. ౩. బుద్ధుఁడు.

నర్మిలి=అర్మిలి.
సీ. దేహంబు నివురు మోదించుఁ గౌఁగిటఁ జేర్చు నర్మిలితో నిట్లు నన్ను మనుప. భాగ. ౧. ౧౧౬. (చి. ని, ప్రాఁత ప్రతుల, పా.)
ఉ... నీసుతఁ బెండ్లియాడఁగా, నాయము నాకు మారునకు నర్మిలి హత్తఁగ ... విజ. వి. ౩. ౧౨౬.

నరుకు=నఱకు, నఱుకు. స. క్రి. ౧. ఖండించు.
ద్వి. ఏఁగుదెంచిన కాళ్ల నిల నర్కి వైచి, కాఁగిలింపఁగఁ గోరుకరములు దునిమి. పండితా. పురా. ౧౪౪ పా. ౧౦ పం.
౨. చంపు, సంహరించు.
ఉ. జోడనలుక్ రవల్ మలుకుజుట్టును దాడులు నాగబంధముల్, వేడెము లాది యోగతుల వేమఱు వాజుల
మల్లుపు. ౨. ౩౧.

నర్కుటకము. సం. వి. అ. న. ముక్కు. (వాచ.)

నర్తకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఏనుఁగు. ౨. నలతృణము, కిక్కసకసవు. ౩. మయూరము, నెమిలి.

నర్తకి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆటకత్తె. ౨. ఆఁడేనుఁగు. ౩. నళి అను గంధద్రవ్యము, గువ్వగుత్తిక. ౪. ఆఁడునెమిలి.

నర్తకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నాట్యమాడువాఁడు. ౨. ఆలోచించునప్పుడు సందేహాదులచే ప్రేక్షుతల మొ. ఆడించువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. నటుఁడు. ౨. (రంజకునికి - రంగులువేయువానికి - వేశ్యయందు పుట్టిన) సంకీర్ణజాతివాఁడు. ౩. చారణుఁడు, కీర్తిసంచారకుఁ డగునటుఁడు. ౪. కేలకుఁడు, కత్తివాదర మున్నగు వానిపై నాట్యము చేయువాఁడు. ౫. శివుఁడు. ౬. నృపుఁడు, రాజు.

నర్తనప్రియము. సం. వి. అ. పుం. నట్టువపులుఁగు, నెమిలి. (వై. ని.)

నర్తనప్రియుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాట్యమందు ఇష్టము కలవాఁడు. వి. అ. పుం. శివుఁడు.

నర్తనము. సం. వి. అ. న. ౧. నృత్యము. ౨. ఆలోచనాదులయందు సందేహాదులచే ప్రేక్షుతల మున్నగునవి ఆడించుట.

నర్తనశాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నర్తనము చేయు సాల, నాట్యశాల.

నర్తనశాలము. సం. వి. అ. న = నర్తనశాల.

నర్తనుఁడు. సం. వి. అ. పుం = నర్తకుఁడు.

నర్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నర్తించునది, [illegible] అ. పుం. నృత్యము, ఆట.

నర్తయిత. సం. విశ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నర్తింపఁ జేయువాఁడు, ఆడించువాఁడు. వి. ఋ. పుం. నాట్యము నేర్పువాఁడు, నట్టువయోజ్జ.

నర్తించు=నర్తిలు. సం. అ. క్రి. ౧. నర్తిల్లు, నర్తనముచేయు. (శ. ర.) ౨. ఎగురు.

మ. నలువంకన్ మలయానిలాంచలముచే నర్తించుభ్రూఘూళితో...సుఖకరంబుల్ కేలికాంతారముల్.వరాహ. ౪. ౧౧౩.

నర్తితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆడింపఁబడినది, నృత్యము చేయింపఁబడినది. ౨. నర్తించునది, ఆడునది.

నర్తిలు(ల్లు)=నర్తించు. సం. అ. క్రి. (నర్తనముచేయు, నటించు.)

ఉ. అంగదముల్ వెలుంగ మణిహారము లక్కున నర్తిలంగ మేల్పొంగరురావిశేక నోసలన్ మసలంగ...సారసలోచన క్రీడ సేయుచున్. రుక్మి. ౧. ౨౫.

(శ్రీకృష్ణుఁడు.) మ...వక్షస్స్థలిన్, నవలీలన్ వనమాల యుజ్జ్వలరుచిన్ నర్తిల్ల ... హరి. పూ. ౮. ౧౧౨.

నర్తువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. నటి. (త్రి. ని.)

నర్దనము. సం. విశ. (అ. ఆ.అ.) ధ్వనిచేయునది, అఱచునది. వి. అ. న. ౧. అర్చుట, బొబ్బరించుట. ౨. శబ్దము, రవళి, కూఁత.

నర్దము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శబ్దించునది, మ్రోఁగునది. ౨. అర్చునది, బొబ్బరించునది.

నర్దితము. సం. విశ. (అ.ఆ.అ.) ఘోషించినది. మ్రోఁగినది. వి. అ. పుం. పాచికలు వేయువిధములలో నొకటి.

శ్లో. నర్దితదర్శితమార్గః...మృచ్ఛ. ౨. ౮. న. ౧. శబ్దము, మ్రోఁత. ౨. అర్పు,బొబ్బ.

నర్మకీలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. [illegible] బంధనస్థానము- భర్త, మగఁడు. (త్రి. ని.)

నర్మగర్భము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) పరిహాసము లోపల కలది. (పాట మె.)

నర్మఠము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చిబుకము, గడ్డము. ౨. చూచుకము, చనుమొన.

నర్మఠుఁడు. సం. వి. అ.పుం. ౧. పరిహాసకుఁడు, మేలమాడువాఁడు. ౨. కాముకుఁడు. (కల్ప.)

నర్మద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఒకనది. (వింధ్యపర్వతమున పుట్టి పశ్చిమ - అరేబియా - సముద్రములో పడుచున్నది.) ౨. పురుకుత్సునిభార్య. ౩. పృక్క- అనుగంధద్రవ్యము*.

నర్మదుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పరిహాసము చేయువాఁడు. ౨. వినోదము నిచ్చువాఁడు. వి.అ.పుం. నర్మసఖుఁడు, కేళీసఖుఁడు.

నర్మము. సం. వి. న్. న. ౧. వినోదము, క్రీడ. ౨. పరియాచకము, మేలము; స్త్రీపురుషులపరస్పరపరిహాసము.

నర్మర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. దరి,గుహ. ౨. భస్త్ర్త్ర, కొలిమితిత్తి. ౩. సరళి, తెల్లతెగడ*.౪. నిష్కళి, ముట్లుడిగిన ఆఁడుది.

నర్మవంతము. సం. విశ. (త్. వతీ. త్.) ౧. వినోదము కలది. ౨. నవ్వుటాలతో కూడినది.

నర్మసచివుఁడు. సం. వి.అ.పుం. ఆటచెలికాఁడు, కేళీసఖుఁడు.

నర్మసుహృత్తు. సం. వి. ద్. పుం = నర్మసచివుఁడు.

నర్యము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నరునకు హితమైనది.

నలకించు. స. క్రి. (√నలకు.) నలకఁజేయు, తెగఁగొట్టించు.

 ... భూపాలుండు యదువీరనగరంబు

కలుకోటు వికటంబుగా వలుఁదటుంకెంబుల నఱకించియు...ఉ. హరి. ౩. ౩౬. (బ్రద్ద లుకొట్టించి అని భావము.)

నఱకు = నఱ్కు, నఱుకు. స. క్రి. (త.నఱుంకు.క. నరకు.) ౧. ఖండించు, తెగఁగొట్టు.

గీ. అతివ యతఁ డొంటుకోదండ మందికొన్న, నఱకె వేఱె వి ల్లెత్తిన విఱుగ నేసె. ఉ. హరి. ౧. ౧౬౫.

మ. మఱియుం గోటులసంఖ్య లై ధవళసద్మం బుల్ విచిత్రంబుగా, నెఱి చూపె న్నరు దంబువహ్నివియదన్వీతంబు లాయిండ్లలో, మెఱుఁగుంబోడి వసించె నోర్తు బహుశుంభీ బింబితార్కాకృతిన్, నఱకెం దద్గృహమ స్తకంబులు మహీనాథుండు శీఘ్రంబునన్. వరాహ. ౯. ౧౪.

(రావణుఁడు.) మ. ప్రహతిన్ సేనలఁ జెక్కుచున్ నఱకుచున్ భంజించుచున్ ద్రుంచుచున్ ... మ్రగ్గంజేసె నొక్కుమ్మడిన్. ఉ. రా. ౩. ౨౩౪. వి క్ర. ౬. ౪౯.

౨. చంపు,సంహరించు.

క. పెఱవారి నెల్లఁ దరమిడి, నఱకుమఁ బాండు క్షితీశనందనులను రూపఱ నేయం జేయా డదు ...భార. ఉద్యో. ౪. ౧౫౦.

క. పఱపి రథికులను సూతుల, నఱకిన మ్రోడు వడి యుండె నానారథముల్. భార. భీష్మ. ౨. ౩౯.

౩. తొలఁగించు, పోఁగొట్టు.

మ...దైత్యాంతకుం డుద్ధతిన్, నఱకెం దత్తి మిరంబు...ఉ. హరి. ౨. ౪౯.

౪. క్షతము, కత్తిదెబ్బ. (చూ. నఱకువడు.)

జః నఱకించు, నఱకుడువడు, నఱుకువడు.

నఱకుడువడు=నఱకువడు, నఱుకుడువడు. అ. క్రి. (√నఱకు.) ఖండితమగు, తెగు; భిన్నమగు.

ద్వి. నరనాథ మొదలంటు నఱకుడువడిన, తరు వున క్రొవ్వసివదశకంబుఁ జూచి. రం. రా. ఉ. ౧౪ పా. ౧౫ పం.

నఱకువడు=నఱకుడువడు, నఱుకుడువడు.

గీ...ఫలకాలంబె నఱకువడుట, పరసులగువాని లెక్కించు కెఱుఁగలేక. సురా. ౩౨.

గీ. సాగరమునీరు పేరుట శైలకులము, తెఱపి యిచ్చుట చీకటి నఱకువడుట, దివ్యతేజంబు దోఁచు టద్దిపి నీవు, సొచ్చుట కుమారులం గొనివచ్చు టేమి. ఉ. హరి. ౨. ౫౬.

నఱవు. విశ. కృత్రిమమైన, కపటముగల.

గీ. ఇంక నెన్నండు దయఁ బరమేశ్వరుండు, గన్ను దెఱచునో యని తన కున్నచూపు, నెఱయఁ జెప్పిన విని కేలు చఱచికొనుచు, నఱవపాఱుండు ప్రక్కలు విఱుగ నగుచు. కు. సం. ౮. ౭౫౦.

నఱిముఱి. వి. విలాసము.

ద్వి. నందనవనతరుల్ నఱిముఱి విఱిచి, తం దండ బాధించి తఖిలసంయముల. రం. రా. ఉ. ౩౦౦ పా. ౨౬ పం.

నఱుకాడు=నఱుకులాడు. స. క్రి. (√నఱుకు.) (శత్రువులను) సంహరించు.

సీ. రాజుల మంచు బొజ్జలు తివిరినఁ గాద యి ని మొనలో నఱుకాడవలయు. వేణు. ౫౮.

నఱుకులాడు=నఱుకాడు. స. క్రి. ఒకరి నొకరు నఱుకుకొను. (శ.ర.)

నఱుకు=నఱ్కు, నఱకు స. క్రి. (త. నఱుక్కు.) (ఖండించు.)

(దేవాసురులు.) వ...వాజుల కుఱికియు వాలం బుల నఱికియుఁ దొడలు తుండించియుఁ దొండంబులు ఖండించియు ... అతిఘోర భంగిం బెనంగిరప్పుడు. భాగ. ౬. ౩౮౦.

(ఇంద్రుఁడు.) క... పార్శ్వస్థ్రాణంబుల నెల్ల నఱికి కష్టముచేసెన్. దశా. ౨. ౧౮౨.

(చంపు, సంహరించు.)

క. ఎఱిఁగినఁ జేరఁడు చేరుట, యెఱుఁకి మెయిన్ మనకు దైవ మిచ్చినసిరి యిట్లఱిమిన యీ లోఁ గ్రుక్కున, నఱుకు మితఁడు దెగిన మనమనఃపీడ తెగున్. భార. ద్రో. ౩. ౧౮౪.

(చి. ని, కరాల ప్రతుల. పా.)

వి. (కత్తిదెబ్బ.)

సీ. కొంగవాల్ నఱుకు లంగుళులఁ బట్టుక జబ్బ లంటఁ గుట్టిన వెజ్జు నరయువారు. ఆము. ౬. ౮౫.

(శస్త్రవిద్యావిశేషము.)

వ...గజ్జదుముకు నఱుకు లనునఱుకులును... మల్లుపు. ౩. ౬౯.

(సాదన.) గీ. నఱుకు పఱువడి గాయమానంబు విసరు,మొన లనంగను...చెలంగు.ఆం.భా. ౨. ౨౦౫.

వ...లోవెలి గజ్జదుముకు చూరణ నఱుకు మొద లగునఱుకులఁ దగులుం గనుంగొని... హంస. ౧. ౨౦౭.

జః నఱ్ఱు, నఱుకాడు, నఱుకుడువడు, నఱుకు బియ్యము, నఱుకులాడు.

నఱుకుడువడు=నఱకుడువడు, నఱకువడు.అ.క్రి. (√నఱుకు.) ఖండితమగు, కోఁతపడు.

క. పడుతలలు తఱుచు నఱుకుడ్వడుచేతులు జడిసి బెండువడుచుండెలు చ్ఛేద్యడు మేనులు గడుఁ ద్రొక్కుడు, వడునడుగులు పంక్తిముఖునిభటులకుఁ గలిగెన్. ఉ.రా.౪. ౨౯౨.

నఱుకుబియ్యము. వి. (√నఱుకు.) ననుఁబ్రాలు, ఉడికియు నుడుకనిబియ్యము. (శ. ర.)

నఱుకుల్కు. వి. గుండె యదరుట కనుకరణము. (దిగులుపడుటయం దగునసుకరణము అని శ.ర.)

క. అప్పుడు సురనాయకుఁడు క్రకుప్పతియుతుఁ డగుచు హరుని గొలువఁగఁ జనుచున్, ముప్పిరిగొనియెడువగతో, నప్పాలునిఁ జూచె గుండియ నఱుక్కనఁగన్. చంద్రా. ౩. ౨౫.

నఱుజే. విణ. అణువు, చిన్నది.

క. నఱుజుమెయి పూని యాదబ్బఱపాలఁ తుకలోనఁ దూఱి పఱువడి వెలికిన్, బఱచి తటాలున దానిం,బఱియలు గావించి యెలమి పరఁగం జనియెన్. అచ్చ. రా. కిష్కిం.౧౦౪.

వి. అల్పత్వము.

క. ఉల్లమున నఱుజుఁ జూపని,తల్లడమున నడుగుఁదోయి తడఁబడ విల్లున్, బల్లెపుఁగోలలు గైకొని, యల్లనఁ బఱతెంచె నన్న యరిగిన త్రోవన్. అచ్చ. రా. ఆర. ౫౧.

నఱుమాడు=నుఱుమాడు. స. క్రి. (నఱుము+ ఆడు.)

(పొడిచేయు.)

క. వెఱవార లధికభీతిన్, విఱిగి చనిరి భీష్ముఁ డేచి వీరరథిక లం, దఱఁ జూచి రాచకొడుకుల, నఱుమాడెను భీముఁ డిట్లు నడుఁకం దగునే. భార. భీష్మ. ౨. ౨౩౭.

నఱుము=నుఱుము. స.క్రి. పీడించు, బాధించు.

కళిక. మఱియుఁ బెఱయ నెఱయ నుఱియుమధునిఁ గూల్చినట్టిహరికి, నఱిమి తఱిమి చఱిమి నుఱుమునకు గెల్చినవితకరికి.అవ్వ.౪.౩.౨౭

వి. నలి; పొడి.

చ. అఱిముఱిఁ ద్రెళ్ళెఁ దేరులు గజావళి గూలెఁ దురంగమాంగముల్, గిఱికొనియెన్ మహీన్ భటులు లెక్కకు మిక్కిలి సేన పాడుగా, నఱు మయి రక్షకృష్ణుఁడు నినాదము భూగగనాంతరంబునన్, దఱచుగ నొత్తె సిర్తథిత దానవసైన్యముఁ బాంచజన్యమున్. భార. ద్రో. ౩. ౨౧౦.

చ...అస్త్రసంఘట్టనక్, నఱు మగురూపులుం బ్ర ఘురణంబున నగ్గల మయ్యె నయ్యెడక్. కు. సం. ౧౧. ౩౦౦.

(ఇంద్రజిత్తు రెండవయుద్ధమున.) చ. అఱువదియే డుకోటు లరయక్ సురసంభవు లైనయూ ధపుల్, నఱు మయిరి ... భా. రా. యు. ౧౦౮౨.

క. తరువులు నఱుముగఁ బుష్పోత్కరములు రాలంగ ధరణిధరశిఖరంబుల్, చరణప్రహ తుల విఱుఁగఁగ...భా. రా. కిష్కిం. ౫.

క...కృతయుగాది నెఱకలతోడం, బఱతెంచి జనపదంబులు, నఱుముగఁ బడుచుండు నెల్ల నగములు ధరణిక్. భా. రా. సుం. ౩౩.

జః నఱుమాడు.

నఱువు=నఱుము. వి. (పాడి.)

వ...విఱిగి పడినకుఱుఁగడలును విటతాటంబు లైనఖేటంబులును దుండెంబు లైనకండెం బులును దుత్తుము లైనయుత్తళంబులును నఱు వు లైనమెమఱువులును నందంబు చెడినచిం దంబులును... సగరకుమారులపై బహుము ఖంబులం బ్రవహించుభాగీరథి విడంబించె... జై. భా. ౫. ౨౦. (ప్రయోగాంతరము కానరాదు.)

నల్ల=అఱ్ఱ[1]. వి. ౧. పాలు పిదుకనీయనియావు.

సీ. నల్లలనైనను నలు వైనవెరవున మూటె యం టుఁగఁ బట్టి కట్టి విడువఁగీ... నేర్తు...భార. విరా. ౧. ౧౦౧.

౨. బండి పెఱ. వానికి పూన్పఁదగినయెద్దు; పెం కె యెద్దు.

క. గుఱ్ఱములపరువు మెచ్చని, నల్లలఁ గట్టినరథ ములనంద ప్రముఖుల్, గుఱ్ఱలయార్పులు సె లఁగఁగ, ద్రొఱ్ఱలగమిఁ గెంట నంటఁ ద్రోలి రశేశా. భా. ౨. ౧౧. ...

ద్వి. నల్లలైనను నొంటి నడిపించి యొంటి, నల్లఁ గట్టంగ నే నలవరింపుదును. పవనాథ. ౧. ౩౦ పా. ౯ పం.

నల. సం. వి.అ.పుం. ఒకానొకసంవత్సరము.

నలఁక. వి. (√నలఁగు.) ౧. నలఁకువ. (శ. ర.)

౨. రేణువు, చిన్నముక్క.

(వ్యవ.) నాకంటిలో నలఁక పడినది.

నలఁకన. విణ. (√నలఁగు.) సూక్ష్మము.

సీ. నలఁక నై తోఁచు నెన్నడు మించుమ్నాగా రుమాటున నొక్కింత మఱుఁగుపడఁగ. కావ్యా. ౩. ౩౪.

నలఁకువ=అలఁకువ, నలఁగుడు. వి. (√నలఁగు).

౧. ఆపద, కష్టము.

ద్వి.కలలోన నైనను గలవరింతలను,నలఁకువ వచ్చిన నవ్వుల కైనఁ, గులసతిఁ బాసినఁ గొడుకు నో యినను. ద్వి. హరిశ్చం. పూ. ౩౬౬. పం.

వ. కావున నలుక నలఁకువలకు నిలుకడ యగుట దాని విడువవలయు...యయా. ౩. ౭౭.

౨. శ్రమము; బాధ.

వ...పశుశిశుదాసదాసీజనంబులఁ దనవారిం గా మెలంగించి నలంకువలఁ దొలంగించుచు... పాండు. ౩. ౨౪.

సీ. ననుఁ దా వలచి పడ్డనలఁకువల్ దీరంగఁ గౌఁగిలి యిచ్చెడు గలుగునొక్కొ. విజ. వి. ౩. ౨౩.

గీ. నెమ్మిఁ దత్కరములు మృణాళములు లనుచుఁ, బోడిచి పొడిచి నోరికిఁ దగుల్పడకయున్న, విడిచి విడిచి నలంకువ నడలునట్టిబడుగుటం చలఁ గాంచి యపహాసిలుండు. చంద్రా. ౪. ౫౭.

నలఁగించు=నలఁచు, నలఁపు, నలుచు, నలుపు, నల్చు, నలుపు, నల్పు. స.క్రి. (√నలఁగు.)

నలుఁగఁజేయు, పీడించు, బాధించు.

మ... ప్రతాపోదగ్రోజ్జ్వలసంయద్రథసంబు రద్రుమఖసంచారక్రియన్ మీఱఁగా, నలఁగించెం బ్రతిపీనం...రాఘవ. ౪. ౫౧౯.

సీ. విమలసంధ్యారాగసముదితనవచంద్రు నలఁగించురాహుమండల మనంగ. భాను. ౩.౭.

నలఁగు=అల్లఁగు, నలుఁగు. అ.క్రి. (త. నలంకు.)

౧. నలియగు, ముక్కలగు.

ఉ. అవనజాక్షి కాకఁ బొరలాడ నలంగిన సొమ్ముఁ జీరలున్, వేవిన నూడ్చి యూడ్చి... ఆము. ౫. ౧౫౫.

౨. పీడితమగు, పీడనొందు, మృదితమగు.

చ. పొదివి నభోవిహారమునఁ బువ్వను బోలె నలంగకుండ నృముదనసమానుఁ బట్టికొని... ఉ. హరి. ౫. ౧౯౦.

సీ. బలుకట్లబద్ధ లేర్పడుభుజార్గలలతో నలఁగినచలువదువ్వలువతోడ. ఉ. రా.౫.౨౦.

౩. నశించు; చెడు, పాడగు.

సీ. ధూమంబు వొదివినఁ దుఱఁగలి మెఱుఁగులు నలఁగి మాసినదీపకళికపగిది...భార. విరా. ౧. ౫౯౪.

సీ. రూపు గంటఁ జెలంగఁ జూపుమంటు నలంగఁ బంచబాణుఁడు వీరిపాలఁ గనియె. ఉ.హరి. ౨. ౧౯౧.

సీ...మావసియించుదేశ మవగ్రహమున, నలఁగిన నాహారములు లేక యిందఱుఁ బండిన భూముల కొండుకడకు, నరిగెదము...కే యూర. ౩. ౭౭.

౪. శ్రమపడు; బాధపడు.

గీ. శీతవాతోష్ణబాధలచేత నరులు, నలఁగకుండంగ మపకరణములు దగినభంగి సృజియించి భూవసనాంబరవిలేప,నాదులెల్లను గల్పించె నవ్విధాత. వి. పు. ౧. ౧౧౧.

క. తలపోయుచుఁ దనతలఁ ప్రాయొలనాగం బాయ కుదికి నితరవిచారంబులు విడిచి తాపమునఁ గడు, నలఁగుచు నేకాంతగృహమునన్ వర్తిలుచున్. కళా. ౭.౪.

గీ. పొందుపట్టుల నప్పులు పొడిచి పొడిచి, దొరతనంబునఁ జుట్టాలఁ దిరిసి తిరిసి, నలఁగి శిక్షోదరపరాయణత్వమున్నకుఁ, బార మెఱుఁగక తిరుగు నాబ్రాహ్మణుండు. పాండు. ౩. ౭౫. రాఘవ. ౪. ౧౪౭.

జ: నలఁక, నలఁకన, నలఁకువ, నలఁగించు, నలఁగుడు, నలఁగుడువడు, నలఁగుడుపెట్టు, నలఁచు, నలఁపు, నలఁతి, నలవడు.

నలఁగుడు= నలఁకువ. వి. (√నలఁగు.) బాధ, కష్టము.

వ...గంతు లిడుగబ్బిదెబ్బలులనలఁగుడుల... మనుచ. ౪. ౩౭.

నలఁగుడువ(ప)డు=నలుఁగుడుపడు.అ.క్రి. (√నలఁగుడు.) శ్రమపడు; బాధపడు.

క. అయిందుముఖులచేఁ బడి, రాయిడిఁ బడి నలఁగుడువడి రావణుఁడు వడిన్,గాయము నొచ్చినఁ దొలఁగును,పాయము మతి లేక యొకతెపాణిఁ గఱచినన్. ఉ. రా. ౫. ౨౭౧.

(వ్యవ.) ఈపిల్లపెండ్లిలో మావాఁడు చాల నలఁగుడుపడినాఁడు.

నలఁగుడువె(పె)ట్టు. స. క్రి. (√నలఁగుడు.) శ్రమపెట్టు, బాధపెట్టు.

చ. అలయక యిట్లు ద్రిమ్మరుచు నద్దళకంధరుఁ డూర్ధ్వలోకముల్, నలఁగుడువెట్ట నెంచి... ఉ. రా. ౫. ౫౭౩. (శ.ర. పా. నలఁకువఁ బెట్టు. ముద్రి.)

నలఁచు=అలఁచు,నలఁగించు.స.క్రి. (√నలఁగు.)

౧. మృదితము చేయు, నలఁపు.

ఆ. మందు నలఁచి కన్నులం దిడి ముక్కునఁ, బిడిచి చెవులఁ బోసి...దశకు. ౫. ౯౯.

౨. శ్రమపెట్టు; బాధించు, పీడించు.

మ. గెలిచెం బూర్వనరేంద్రులం బఱపె నాగ్నే యావనీనాథులన్, నలఁచెన్ దక్షిణరాజపంక్తి ...ఉ. హరి. ౫. ౧౩.

౩. మెదుపు, కలియఁగలుపు.

గీ. అనుచుఁ దనపాదమున నున్నయట్టిమన్ను, నలఁచి యుండఁగఁజేసి...పరమ. ౧.౧౮౯.

౪. నశింపఁజేయు,చంపు.

ఉ. ఓడక వచ్చి నాయెదుర నూరక ప్రేలెడు దీని మత్క్రుధా,బాడబకీలలన్ నలఁచి పా ఱఁగఁజైచెద నంచు నుగ్రుఁడై. రాజ. చ. ౩. ౫౩.

నలఁత=అలఁత. విణ. (√నలఁగు.) అల్పరోగము కలవాఁడు.

(వ్యవ.) ఈవేళ నేను కొంచెము నలఁతగా నున్నాను.

వి. ౧. పురాణించినరోగము. (బ్రా.)

౨. అల్పరోగము.

(వ్యవ.) ఈపాటినలఁతకు పెద్దవైద్యము అనవసరము.

నలఁపు=నలఁగించు, నలఁచు, నలుపు. (మృదితముచేయు.)

గీ. అలిగి పూవైన నలఁప లేదబల దాను. కు. సం. ౫. ౫౭౯.

గీ. నలఁపఁ దీపు వలచి పరిమళము కాంతి,భరితములు నగుపువ్వులు నరులమెచ్చు. భార. అను. ౪. ౧.

శ్లో. మనోహృదయనందిన్యో విమర్దే మధురాశ్చ యాః, చారురూపా స్సుమనసో మానుషాణాం స్మృతా విభో.సం. భార. అను. ౧౧౫. ౩౨.

(బాధించు, పీడించు.)

ఉత్సాహము. ఎన్న నే వరించువరపమి నహోవ నంబులో, నన్న గారిఁ గినిసి నవ్వ ఘూర్ణితం డకాండవృష్టి న్నలంప వచ్చు జగదజేయదండ నందమూ, యన్న బ్రాహ్మణునకు విరచితాంజలి యగు భక్తితోన్. రాఘవ. ౨. ౧౦౫.

గీ. నన్ను నదవద వణఁకించి నలఁప వలసి, వర్ష మిదె యీఁదయును దాను వచ్చె ననుచు. విప్ర. ౩. ౫౩.

నలకము. సం.వి. అ. న. ౧. కాఁకాలియెముక.

౨. ధనుస్సు మొదలగువానికవచము. (వై. ని.)

నలకిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. జంఘ, పిక్క.

నలకీలము. సం. వి. అ. పుం. కాఁకాలు.

నలకూబరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కుబేరుని కొడుకు.

నలదము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉశీరమువట్టివేరు. ౨. మకరందము, పూఁదేనె. ౩. జటామాంసి కి. (మే. ని.)

నలపట్టిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. కిక్కిసకసపుతో అల్లినచాప.

నలమీనము. సం. = నడమీనము.

నలము. సం.వి.అ.పుం.నడము, కిక్కిసకసవు కి.

న. తామరపువ్వు, పద్మము.

నలవడు. అ. క్రి. (నలఁగు + పడు.) నలఁగుటను పొందు.

చ. మలహార నేఁడు దక్షుఁడు రమావరదిగ్వరవాగ్వరాదులం, బిలిచి హిమాద్రిపై మనలఁ బిల్వక యాగముఁ జేయుచున్నవాఁ, డలవున మీరు వేగఁ జని యచ్చటి కూరుల వానితోఁడుతన్,నలవడఁ జెండి క్రతువు లణంచి నసుం బ్రమదాత్ముఁ జేయరే. వీర. ౪.౪౧.

నలి. వి. (త. నలి. √నలియు.) ౧. బాధ.(చూ. నలిపెట్టు. రోగము అని కే. ర.)

౨. పొడి, తుమురు.

ద్వి. నలి యైనమాంసఖండములు మెండెములు, గలిగి లోకైకభీకర మయ్యె రణము. రం. రా. ఆర. ౧౬౩ పా. ౧౩ పం.

సీ. మఱి కొండవీ డెక్కి మార్కొన నలి యైన యలకసవాపాత్రు నంటి శాఁజె. ఆము. ౧. ౩౬. బస. పు. ౩. ౫౩౨ పం.

౩. ఎండుగడ్డి, శుష్కతృణము.

సీ...నలి యన నలు పన నలరు శుష్క. గీ. తృణము ...ఆం. భా. ౨. ౭౬.

౪. ఇంచిమంచి, చిఱుదిండి.

సీ...నలితిండి యొప్పును నలి యనఁ దగు... ఆం. భా. ౩. ౪౫.

౫. ఒప్పు, అందము. ఆం. భా. ౩. ౪౫.

౬. ప్రేమము, అనురాగము.

సీ. మావిమ్రోఁకల నెలదీవలఁ జెన్నొందుతోఁట లకడ నలితోడఁ జెంది. గీ... కేలిసలిపెడు నీదగులీల మఱవ, నావశంబె ... భార. శాం. ౩. ౩౩౨. నిర్వ. ౮. ౭౩.

గీ...పురుషులుఁ గాంతలుఁగామహర్ష,లీల లెసఁగఁ గ్రోధాదులు లేక రుజయు,జరయు నెఱుఁగక నలిఁ జరింతురు దివంబు,నందు సంతత నిర్భరానంద మొంద. భార. అను. ౫. ౨౧౭. (యోగ్యముగా అని శ. ర.)

౭. ఉత్సాహము.

మ. వినుమ నేఁ డర్జునుఁ డన్యసైన్యముల నుర్విం గూల్చుచున్ బ్రేతభూ,తనికాయంబులు మాంసభక్షణము రక్తస్వైరపానంబుఁ జేసి నలిం గ్రాలఁగఁ గ్రీడ సల్పు...భార.ద్రో.౩.౧౫.

చ. నలిఁ గమలావనన్ మృదునినాదములన్ వెడదొక్కుఁ బల్కులన్, సొలవక చిల్కలన్ వెడలఁ జొఁపు వెలుంగులు దప్పు డాయరాఁ, బిలుచుట గాఁగ...కు. సం. ౭. ౯౨౮.

౮. లాఘవము; శక్తి, సామర్థ్యము.

క. ఉరగాంగన నలిఁ బట్టెడు, గరుడుని క్రియ శక్తి వట్టి క్రమ్మఱ వైచెన్, నరసుతుఁడు శల్యసూతుని...భార. ద్రో. ౧. ౧౭౬.

శ్లో. వైనతేయో యథా కార్ష్ణిః పతంతమురగోత్తమమ్,తస్య లాఘవ మాజ్ఞాయ సత్త్వం చామిత తేజసః, సహితాస్సర్వరాజానస్సింహనాదమథానదన్. సం. భార. ద్రో. ౧౪. ౭౯. ౮౦.

ద్వి. నా కేల రాముఁడు నా కేల సంధి, నా కేమిటికి వేఁడ నలి దూలి యొకని. రం. రా. కిష్కిం. ౨౧౦ పా. ౨౭ పం.

విణ. సన్ననిది.

గీ. వళులలావున నలికొను బలిమి నిలుపఁ, జూచువారిచూడ్కికి నొప్పు చూఱలిడుచు,లీలఁ బాడుచుఁ దీఁగయుయ్యాల నెక్కి, పోయి యూపఁగ నొప్పారెఁ బోలఁతి యొత్తు. నృసిం. ౨. ౮౫.

కవిరాజవిరాజితము. కరములఁ గంకణముల్ మొరయన్ నలికా నసియాడ...భాగ.౧౦. ఉ. ౪౮౮.

(దీనియామ్రేడితరూపము 'నలినలి')

ఆ. నలినలీలసంచు నలినలి గావించు, నించుమించు లాడు నించుమించు, లేమనగవుఁ జూపు లేమన నగు...విజ. వి. ౧. ౩౬.

చ. పులిపులి యయ్యె నంగలత పొక్కె సుధాధరబింబ మింతికిన్, నలినలి యయ్యెఁ గొను జఘనస్థల మెల్లను నజ్జునజ్జునై,...కొం, దలి రుకటారివాని బెడిదంపుదురంబు విభుం డొనర్చెన్. శుక. ౧. ౨౧౫.

క్రి. విణ. ద్రు. ౧. క్రమముగా; అత్యంతము.

(సంశ్లిష్టములు.) క. సరి నైదై దేయఁగ నన్నతుఁ డందఱ రెంటరెంట నలి నొప్పించెన్. భార. ద్రో. ౧. ౨౪౧.

ద్వి. సిద్ధవీరవ్రతశీలాన్వితుండు, నలిఁ బాల్కు రికిసోమనాథుఁ డనంగ, వెలయువాఁడను ...పండితా. దీక్షా. ౫ పా.

సీ. వలఁదళూలముతోడ నలి నుబ్బు నలమబ్బు వెలి ద్రొబ్బుగరళభృద్గళముతోడ. ఉ. రా. ౧. ౨౩౦.

౨. అర్హముగా, తగునట్లుగా.

ఆ. నాదుప్రశ్నములకు నలి నుత్తరము లిచ్చి, వారిఁ గొనుము నీవు వలసినట్లు. భార. ఆర. ౪. ౩౯౩.

౩. నిశ్చలముగా.

ద్వి. నదులు వేగము మాని నలి పట్టె నిలిచెఁ, గదల వీవక సదాగతి దిమ్మపడియె. సిం. భాగ. ౨. ౨౯.

నలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. మణిసిల. ౨. సు గంధద్రవ్యభేదము, గువ్వగుత్తిక.

నలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నలి యనుసుగంధి ద్రవ్యము, గువ్వగుత్తిక. ౨. సాలెవానిజికా నొకకొలముట్టు. ౩. ఆకొలముట్టువంటిఅస్త్రము.

నలికండ్లపాము. వి.(నలి+కండ్లు+పాము.)రక్త పుచ్ఛిక, నలికీఁచు. (చి. ని, శ. ర, బ్రౌ.)

నలికము. వి. (√నలియు.) సన్నఁదనము, తను త్వము.

ద్వి. పొడ వైనయట్టిమూఁపులును జానువులు, గడచుచేతులు నలికము కలనడుము. నవనా థ. ౨. ౧౦౩ పా. ౩ పం.

విణ. సన్ననిది; చిన్నది.

క. మారుమఖవేదిమధ్యం బెయ్యారతియద్దంబు పిడియొ యన నెంతయుఁ బ్రొల్పారఁ గడు నలిక మై సుకు, మారికి మధ్యంబు సింహమ ధ్యమునోలెక. కు. సం. ౩. ౭౪.

ద్వి. నలికంపుఁబూప లై నలి నొగ లెక్క, కా య లై పులుగునఁ గలి ... క ఫలము లై ... నవనాథ. ౧. ౧౧ పా. ౧౪ పం.

నలికము. సం. వి. అ. న. ధనుస్సు మొ. వాని కవచము.

నలికిరి. వి.(√నలి.)నలికండ్లపాము. (చి.ని,శ.ర.)

నలికీఁచు. వి. (√నలి.) నలికండ్లపాము. (శ.ర.)

నలిగులి. విణ. (√నలి.) ౧. మిక్కిలి నలఁగినది, అత్యంతమృదితము.

సీ. తోరంపుగొరిజలత్రొక్కున నొడ లెల్ల నలి గులి యై సర్పనాథుఁ డొదుగ. హరి.పూ. ౪. ౧౩.

౨. బద్దలైనది, బీటలువాఱినది.

క. నిలిచి మహాస్త్రం బెఱమంటలు గ్రమ్మఁగఁ బెలుచ నేయుటయు నడుమన చెక్కలుగాఁగ నేసి దిక్కులు, నలిగులి గా నతఁడు సింహనాదము సేసెన్. భార. భీష్మ. ౩. ౧౧౭.

౩. క్షీణించినది, తఱిగిపోయినది.

క. కలియుగమున ధర్మంబును, నలిగులి యగు నని సుధీజనంబులవాక్యంబుల విందుఁ దత్ప్రకారం, బలఘువచోవిభవ నాకు నానతి యీవే. హరి. ఉ. ౯. ౩౧.

నలిగొట్టు. విణ. (√నలి.) సన్న మైనది, హీనస్వర మైనది.

ద్వి. అడవికి నీ వేగునపుడు గన్నీరు, వడవెడు నీవాలువెడఁదకన్నులను, విన్న నై పెదవు లు విఱిచి దైన్యమున, సన్న రమ్మనిపిల్చు నలిగొట్టుపలుకు.ద్వి.హరిశ్చ.ఉ.౧౯౪౩.పం.

నలిగొను. అ. క్రి.(నలి+కొను.) ఉత్సాహపడు.

ద్వి. వలపటిదెస మహావరభక్తరాజి, నలిగొన సింహాసనములఁ జేసి. పండితా. వాద. ౧౩౬ పా.

నలితిండి. వి.(√నలి.) చిఱుదిండి, నలి.(చూ. నలితిండికాఁడు.)

నలితిండికాఁడు. విణ. (నలితిండి+కాఁడు.) సోమరి.

సీ... సోమరి నలితిండికాఁడు, దుండుబలి యనంగఁ దోఁచుఁ బ్రాల్మాలినవానిపేరై... ఆం. భా. ౩. ౬.

నలి(ళి)నము. సం. వి. అ.పుం. ౧. సారసపక్షి. ౨. కృష్ణపాకఫలము, కలివె*. న. ౧. పద్మము, తామరపువ్వు. ౨. నీరు. ౩. నీలిక, నీలిచెట్టు.

నలి(ళి)ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. పద్మిని, తామరతీఁగ. ౨. తామరకొలను. ౩. పద్మసమూహము, తామరతంపర. ౪. నది. ౫. కొబ్బెర*. ౬. నలిక, నలి అనుగంధద్రవ్యము*. ౭. పాదమునకు పదునైదుఅక్షరములు కలవృత్తభేదము.

నలి(ళి)నీరుహము. సం. వి. అ.న. మృణాళము, తామరతూఁడు.

నలిపెట్టు. స.క్రి. (నలి+పెట్టు.) బాధపెట్టు,బాధించు.

సీ...పుష్పోద్భవధనము లెల్లఁ, గొని వాని నలిపెట్టి...దశకు. ౪. ౭౨.

క. భూపాల యిపుడు రొక్కము, చేపడినధనంబు విడిచి సీమాంతరముల్, నీపజ్జఁ దిరుగుచుండఁగ, నాపాపమె యింత యేల నలిపెట్టంగన్. హరిశ్చ. ౪. ౧౯౭.

నలిబిలి. విణ. (√నలి.) కొఱుకఁబడినది.

సీ.ఈమోవి యింకమీఁద నామోము మునిపంటి ఘాతచే నలిబిలి గాక యున్నె. కువల. ౩. ౫౪.

నలియు= నులియు. అ. క్రి. ౧. నలఁగు, పొడియగు.

ఉ. కొన్నిటఁ బార్శ్వముల్ నలియఁ గొన్నిటి వీపులు పిండుపీఁచు గా, [illegible] ద్భుతగదాహతి సైనికవేట లాడఁగన్. భార. భీష్మ. ౨. ౨౧౧.

క. తోరుఁగుచుఁ దునియుచు నలియుచు, ధరణీభాగమునఁ బడిరి తల చైయుండన్. దశకు. ౨. ౧౩.

ఉ. ... కార్ముకముక్తబాణముల్, పైఁ దొరఁగించి కూల్చుచును బాదహతిన్ నలియంగఁ ద్రొక్కుచున్. హరి. ఉ. ౧. ౧౦౧.

౨. ముక్కలగు, విఱుగు.

వ. ... ఎముకలు నలియఁ బొడిచియు ... ఉ. హరి. ౩. ౮౦.

సీ. ఆపాపజాతి మాసోపవాసినినీడ లంఘింపఁ బోయి కాల్నలియఁ గూలు. నైష. ౮. ౧౩౦.

౩. మృదితమగు.

క. వలుఁదకుచంబుల నఖములు, నలియఁగ ననుఁ గౌఁగిలించి నాతొడమీఁదన్, జెలువా కూర్చుండుము ... ప్రబోధ. ౨. ౮౨.
(నఖములు=నఖక్షతములు అని భావము.)

మ... శిరోజాతముల్, బలిమిం బట్టి వెసం బడం దిగిచి లీలన్ వక్షమున్ మస్తమున్, నలియం బెట్టుఁగఁ గుప్పిగంతుగొని విన్నాణంబు గావించినన్. వి. పు. ౮. ౪౧౪.

౪. చచ్చు. (చూ. నలిసిపోవు.)

౫. చిదుకు.

సీ. క్రతురక్షకులఁ దాఁకి ...బలిమి సదస్యుల నలియ మోఁది. కు. సం. ౨. ౨౦౦.

జ: నలి, నలికండ్లపాము, నలికము, నలికిరి, నలికీఁచు, నలిగులి, నలిగొట్టు, నలిగొను, నలితిండి, నలితిండికాఁడు, ~~నలిబిలి~~, నలిపెట్టు మొ.

నలిరేఁగు. అ. క్రి. (నలి+రేఁగు.) విజృంభించు.

క... కాంపిల్యనగరమున జను లెల్లన్, నలిరేఁగి యార్చి కౌరవ, బలసుభటులఁ బొడిచి రాజి [illegible]న్. భార. ఆది. ౬. ౮౧.

గీ. అట్టియెడ వేల్పు వచ్చినయట్లు మేను,వొంగ
నలిరేఁగి పాండవపుంగవుండు, మత్స్యనృప
నందనునిబలుమాటతోడి,యేపుసెవికినిఁ జూ
డ్కికి నింపు నొసఁగ. భార. విరా. ౫.
౪౦. ద్వి. సారంగ. ౨. ౪౩౪.

నలివాహుఁడు. సం. వి. అ. న. గుఱ్ఱమునకు గడ్డి తీసికొనివచ్చువాఁడు. (వై. ని.)

నలిసిపోవు. అ. క్రి. (√నలియు.) చనిపోవు, చచ్చు.

సీ. ఈఁగలు వడి మూఁగు నీడేఱ వెంతైన నల్లు
లు జనియించి నలిసిపోవు. నీతిసీ. ౫౭.

నలుఁగిడు. అ. క్రి. (నలుఁగు+ఇడు.) ఉద్వర్తనముచేయు,మఱికి పోవుటకై దేహమున పిండి రాచి నలుచు.

సీ. చెలి యోర్తు కుంకుమ నలుఁగిడె భసితావలి
ప్తదేహము హైమదీప్తి మెఱయ.దశా. ౬.
౨౩.

క. పసుపుల నలుఁగిడి రైదువ,బిసరుహాలోచన
లు పెండ్లిపెద్దలయాజ్ఞన్. మను చ. ౫.౫౬.

నలుఁగు= నలఁగు. అ. క్రి. (త. నలుంకు.) నలియగు; కృశించు, తగ్గు.

క. అని తలఁచి కదలి కతిపయ,దినముల నను
జపురి చేరు తెరువున దస్సెన్, దనువు మును
పేద యై నలిఁ,గినమానముకంటె మిగులఁ
గృశమై యుండన్. కేయూర. ౩. ౩౧౧.

వి. ౧. (తలంటుకొనునప్పుడు నూనె మెం. పోవుటకు దేహమునకు రాచు) పిండి.

సీ. అలఁదు నలుంగు దేహమున వేణ్ణి శ్యార్చుఁ
దడియొత్తు మె తనిభవళవస్త్రమున... కాళ.
౪. ౧౧.

౨. ఉద్వర్తనము, తలంటుకొనునప్పుడు నూనె మెం. పోవుటకు పిండి రాచుకొనుసంస్కారవిశేషము.

సీ. కమనీయులో ధ్రకల్కంబునలుఁగున నశ్వం
గతైలంబు నపనయించి. హర. ౪. ౩౭.

సీ. నలుఁగన నుద్వర్తనంబు రాజిలు...ఆం.
భా. ౨. ౧౬౦.

ద్వి. నలుగురి కొక్కట నలుఁగులు పెట్టి, కల
మృదుధ్వమలఁ గంకణములు మెఱయ.రం.
రా. బాల. ౩౪ పా. ౨౬ పం.

౩. మైపూఁత కుపయోగించుకుంకుమ చందనము మొదలైనవి.

ఉ. కుంకుమపంక మిచ్చునలుఁగుల్ మణుఁ
గుల్ నునుఁగీలుగంటులుం, బొంకముఁజూపఁ
దాపసునిపత్త్రిక లుజ్జ్వలహేమపాత్త్రికల్,
కంకణనిక్వణాంకకరకంజములన్ ధరియించి
రత్నతాటంకరుచుల్ దటిల్లతల దాపఁగ
బంతులవెంబడిన్ వడిన్. రా. వి. ౨.౯౯.

జః నలుఁగిడు, నలుఁగుడు,నలుగుఁడుపడు, నలుఁగువెట్టు.

నలుఁగు(ల్గు)డు=నలఁకువ. వి. (√నలుఁగు.) క్రమము; బాధ, కష్టము.

(వ్యవ.) ఈ నలుఁగుడు నే పడలేను.

ఆ. తా వసించుచోటఁ దగ నల్గు డాయెనా,
సౌఖ్యభూమి కపుడు జరుగవలయు, కొలఁకు
లింక నేని కొంగ లందుండునా ... వేమన.
౧. ౬౩.

నలుఁగుడుపడు=నలఁగుడువడు. అ. క్రి. (√నలుఁగుడు.) బాధపడు.

క. నీమగని నంపుఁ జేసెద,నామాటన్ వినుము
తండు నలుఁగుడుపడరా, దోమగువ యరతి
కన్నము, ప్రేమంబునఁ గంచ మరపి పెట్టు
ము దినమున్. శుక. ౩. ౩౬౩.

నలుఁగు(ల్గు)వె(పె)ట్టు. స. క్రి. (√నలుఁగు.) నలుచు, (కుంకుమ పసుపు మొ.వానితో) ఉద్వర్తనముచేయు.

సీ. పసుపుతోఁ గూడఁ గ్రము చాల మేదిం
చి నలుఁగువెట్టెను గూర్కి మెలఁత యోర్తు.
యయా. ౪. ౭౭.

గీ. కలపములతోడిసవయతుకర్దమమున, నలుఁగు
వెట్టించుకొని రాజనందనుండు, మహితమృ
గనాభిపంకంబు మూళిఁ దాల్చి, జలజలోచన
లార్వంగ జలకమాడె. నైష. ౭. ౯౬.

శా. హారిద్రద్యుతిభాసితాంగి యగునయ్యబ్జాక్షి
నెమ్మేనఁ గర్పూరంబుఁ మదకుంకుమంబు
నెద నేర్పల్ మీఱఁగా నల్గువెట్టారూ
ఢిఁ దలయంటె నొక్కచెలి నృత్యత్కంక
ణారావముల్, మీఱఁ సంపఁగితావినూని
యల...ఇందు. ౫. ౩౩.

(వ్యవ.) ఆమె బిడ్డకు నలుఁగుపెట్టినది.

నలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. షట్చక్రవర్తు
లలో నొకఁడు. (నిషధదేశాధీశుఁడు.) ౨. ఒక
వానరుఁడు. (విశ్వకర్మకొడుకు, సముద్రమున
కు సేతువు కట్టినవాఁడు.)

నలుకా(గా)లు. వి. (నాలుగు+కాలు.) నాల్గు
కాళ్లు, పాదచతుష్టయము.

క...ధర్మము పొదలి చరించుఁ గాత మహి న
లుకాలన్. హరి. పూ. ౪. ౧౭౫.

వ...ధర్మంబును బ్రబలంబై నలుకాళ్లను మో
పి నడచె...హరి. పూ. ౪. ౧౩౫.

క. ధరణివరాహం బగుపతి, ధరణి వరాహంబ
పోలెఁ దాల్చిన నేఁడా, తురచరణ మైనధర్మ
ము, కరిగతి నలుగాల నిలిచెఁ గలియుగవే
ళన్. కావ్యా. ౫. ౩౦.

నలుగాలియది=నాలుగుకాళ్లు కలజంతువు.

గీ. అవిన నలుగాలివాన గోవును నశేష,శబ్దముల
మంత్రమును లోకాళిఁ గాంచ,నమును
మనుజాల విప్రుండు సమధికత్వ, భాజనము
లండ్రు వేదప్రపంచవిదులు. భార. శాం. ౧. ౨౧.

శ్లో. చతుష్పదాం గౌః ప్రవరా లోహానాం
కాంచనం వరం, శబ్దానాం ప్రవరో మంత్రో
బ్రాహ్మణో ద్విపదాం వరః. సం. భార. శాం.
౧౧. ౧౧.

క. నలుగాలివానిఁ బక్షుల, జలచరముల విధియు
తముగ సంయోజింపం, బొలిచెన్ బశువులు
మున్నూ,ఱలఘుయశోమహిత యమ్మహాయ
జనమునన్. భార. అశ్వ. ౪. ౧౭౧.

నలుకు. వి. (√నలియు.) ముక్క.

గీ. లలిత మగునొక్కవిజనస్థలంబునందు, నెల్ల
మనుజులు దుష్కరం బిది యటంచుఁ, బలు
కఁ గలబందనలుకులభక్షణమునఁ, బ్రాణము
లు నిల్పికొనుచుఁ దపంబుఁ జేసె. పీఠం. ౧.
౨౨.

నలుగంబాలాట=నాల్గుగంబాలాట. వి. (√నా
లుగు.) నాలుగు స్తంభములఆట, బాలికాక్రీడా
విశేషము.

మ...బొమ్మపెండ్లిండ్లు గుజ్జెనగూండ్లచ్చనగండ్లు
పింపిళులు కుచ్చి ల్గీరసంగింజ లోమనగుం
టల్ కనుమూసిగంత నలుగంబాలాటలోనైన
నఖేలనముల్ మీఱఁగ బోట్లతో నలరు బా
లారత్న మెల్లప్పుడున్. కళా. ౬. ౨౦౨.

నలుగడ(లు). వి. (నాలుగు+కడలు.) నాలుగు
దిక్కులు.

క. ఛటఛటఁ బేలుచు నలుగడఁ, బటుతరశిఖిశి
ఖలు నెగయ...కు. సం. ౬. ౭౦౦.

గీ. బలము లిది యేమి నలుగడఁ బాఱఁ జొచ్చె.
భార. ద్రో. ౫. ౩౭౮.

క. పవిపాష్ఠ యొండకొనలును, మసమసకని యి
రులు కలిసి మన మలరించెన్, దెసల నలుగ
డల గుంజా, విసరంబులసరులు శ్రీలక్షిడిచిన
భంగిన్. నైష. ౭. ౧౨.

వ. ఇత్తెఱంగున చతురంగగ్రీవుండు...నలుగడ లం గడలి విలోకింపుచు...దశా. ౧. ౨౬౧.

నలుగురు=నలువురు.

(అందఱు.)

(వ్యావ.) నీవు చేసినపనికి నలుగురును నవ్వుచు న్నారు.

నలుగేలు. వి. (√నాలుగు.) నాలుగుచేతులు.

చ. సరసపుటల్కఁ దీర్చుతఱి శార్ఙ్గసుదర్శనశం ఖకాబ్జసంభరణగుణాప్తి నెన్నడుముపైఁ గటిపై జడపై గళంబుపై, హరినలుగేలుఁ జై కొన సుఖాంబుధి నిచ్చలు నోలలాడునిం, దిర కృపఁ జూచుఁ గాత...పారి. పీఠి. ౪.

నలుచు(ల్చు)=నలుపు. స. క్రి. (√నలియు.) మృదితముచేయు, మర్దించు.

క. ఎవ్వరికిని గనఁబడకయె, యవ్విరుల నయము చుండ నపుడొకకపి తాఁ, గ్రొవ్వున నాస్వ చు నొకగిరిఁ, జువ్వునఁ గబళించి నలిచెఁ జూర్ణము గాఁగన్. సీతావి. ౨. ౧౪౫.

(ఇంద్రజిత్తు.) గీ. కోఁతిఁ దెచ్చితి నసఁ బోయి కోఁతిఁ దెచ్చి, నాఁడె నవుడు ముక్కులు న లుచుకొనిరి, కొలువువారెల్ల నపుడు పక్క నను నగుచు. దశా. ౪. ౨. ౯౮.

నలుజాము(లు.) వి. (√నాలుగు.) నాల్గుజా ములు.

గీ. పాడుప్రమలనుండి పడమటికడలి కరుగఁ,బవలు నలుజాములును బట్టుఁ దొవలనాడు,త త్తమల కని మాటలో దచ్చికడలఁ,బఱచి క్రమ్మఱు న చటిబాబాతుటుములం. నీలా. ౧. ౩౪.

నలుతూ(ల్తు)ము. వి. (√నాలుగు.) నాలుగుతూ ములు.

సీ. చతురాఢకీసంజ్ఞ చనును నల్తూమునఁగ...ఆం. భా. ౨. ౨౬౧.

నలుది(క్కు)క్కు-(లు)= నలుదెస. వి. (√నా లుగు.)

గీ. కన్నెక్రొక్కాఱు మెఱుంగుఁబోఁగయ్యను బోలె, బోలిచి యప్పువి పదఁగుప్పాఁబోణిమూర్తి, నక్కుమారుండు నలుదిక్కులందుఁ గాంచు. నైష. ౩. ౮౭.

క...కిపుడును...నృద్దిక్కుల జిగి నిలిచి యావు లించుచు నుండెన్. ఉ. హరి. ౬. ౧౬౭.

నలుదెస(లు)=నల్దెస. (√నాలుగు.)

వ...తావు దిగ నిమ్ము లేక యిమిడిగాని నలుదె సలుం జూచి...ఆము. ౪. ౩౫.

నలుపలము. వి. (√నాలుగు.) నాలుగుపలములు.

సీ...నలుపలం బనఁ జతుఃపలము దనరు. ఆం. భా. ౨. ౨౬౭.

నలుపు[1]=నలుచు. స. క్రి. (√నలియు.) మర్దించు.

రగడ. నలిపివైవకే నవకలికావలి యలినీలాలక యది మా కావలి. రాజ. చ. ౨. ౧౪౮.

నలుపు[2](ల్పు). వి. ౧. నీలవర్ణము.

గీ. దాపి చేసినయప్పరిహాసమునకు, హాసపరి పాండురం బైనయక్కొలువున, నాన్యపాలు ముఖగ్గాని కానఁబడియె, నలుపు గానఁగఁబ డుఁగదా తెలుపులోన. నైష. ౫. ౧౨౭.

సీ. పాలుఁపారునాయలనలుపుతోడనుగూడ నలుపు చన్నొనలందు నాఁటుకొనఁగ. గీ. గర్భసంపద నొప్పి రక్కమలముఖులు. విక్ర. ౧. ౧౬౬.

ఉ. మునుముక్ దెల్పును దూఱఁ దూఱ పతి కెంపుక్ వెండియుక్ దూఱఁగం, దవగాయం గలనల్పు దోఁప...ఆము. ౪. ౨౩.

౨. కళంకము.

గీ. ఇంతనాఁడు కరగ్రహవంతురాలిఁ, జేసి తోడ్కొనివచ్చితి చెప్పినట్లు, చేయుచుంటివి గోత్రంబు మీఱయుప్పుడు, నలుపు నా కేమొదల [illegible]లుపఁ గలదె. విరం. ౨. ౫౬.

విణ. నల్లనిది, కృష్ణము.

గీ. జ్యోత్స్న నాఁగఁ దమిస్ర నా నుభయభార్య, లుడుపతికి నందు నొకతె దెల్పొర్తు నలుప్పు, తాను వారికి మెచ్చుగాఁ దాల్పఁ బోలుఁ, దెలుపు నలుపును నగుమేను నెలఁతె యితఁడు. శైవ. ౮. ౧౭౪.

గీ. ఆనతిమ్ము మహాదేవ యభవ నీదు,కంఠమూలంబు నలుపైనకారణంబు. హర. ౨. ౨.

చ. మృగమదపంకిలాంగు లొకమే నొకమే ఘనసారచందనస్థగితలు నైనకామినులు సాటిగ నొండొరుఁ జల్లి యాడుచో, నగమున నల్పు దెల్పు లగుచాయలు నెందఁ గళిందకన్యకాగగననదీసమాగమముకై వడిఁ బద్దిని యొప్పె నత్తఱిన్. విక్ర. ౫. ౪౭.

జః నలుపెక్కు.

నలుపెక్కు. అ. క్రి. (నలుపు² + ఎక్కు.) నల్లవాఱు, నల్లపడు.

గీ. రోమరాజి తమాలవల్లిమతల్లి,పగిది నలుపెక్కె మెఱసె నా పడఁతినడుమ, నింద్రసామ్రాజ్యహానికి హేతువైన,ధూమకేతువు నభమునఁ దోఁచె ననఁగ. వరాహ. ౩. ౩.

క. అలివేణికిఁ జనుముక్కులు, నలుపెక్కె విలాసవతికి నవనవలవలీ,దళములగతిఁ బాండురరుచి, నలరెం జెలు వమరుచెక్కుటద్దములంతన్. జాహ్నవీ. ౧. ౭౭.

నలుమడి. వి. (√నాలుగు.) నాలుగురెట్లు. (చూ. నలుమడించు.)

నలుమడించు. అ. క్రి. (√నాలుగు.) నాలుగంత లగు, నాలుగురెట్లధిక మగు.

ఆ. ప్రీతి నలుమడింప భీమునిఁ గవల నాలింగనంబు చేసి... భార. విరా. ౫. ౩౪౧.

వ...అని యాదేశింపం బ్రహోదంబు నలుమడింపఁ జతుర్ముఖుండును...కవిక. పీఠి. ౩౯.

స. క్రి. చతుర్గుణించు, నాలుగు రెట్లు చేయు, (చూ. నలుమడించుకొను.)

నలుమడించుకొను. స. క్రి. (నలుమడించు + కొను. స్వార్థమున.) నాలుగురెట్లు చేయు.

ఆ. అస్థి గలిగి హీన మగుజంతువైనఁ ద,ద్ద్విగుణవృత్తి వలయుఁ బ్రగుణజంతు,వునకు నలుమడించుకొనునది...సరమాత్ర, హింస యష్టగుణకృతిహఁ బాయు. భార. అను. ౩. ౨౯౭.

నలుమాఱు. వి. (నాలుగు + మాఱులు.) నాలుగుపర్యాయములు.

క. కలయఁగ సంబుద్ధ్యంతర,ముల నునుపఁగ నలయు నందముగ జయజీవో,జ్జ్వలదేవాదిపదంబులు, నలి నిడుచతురుత్తరంబు నలుమాఱైనన్. కావ్యా. ౪. ౩౭.

నలుమొ(మ్మొ)గంబులప్రోడ. వి. (√నాలుగు.) చతుర్ముఖుఁడు, బ్రహ్మ.

క...తద్దయుఁ బొగడెద వేలుపు, బెద్ద యనన్ జగము లెల్ల బెంచుచుఁ బల్కు, న్మద్దియతో నెఱతామర, గద్దియఁ గొలువుండునల్మొగంబులప్రోడన్. నీలా. ౧. ౧౫.

ఇల్లే: నలుమొగంబులయన్న, నలుమొగంబుల వేల్పు.

వ... కాంచనగిరిశిఖరంబుపై నిండోలగం బున్న యన్నలుమొగంబులయన్న విన్నాణంబు వహించి... ఉ. రా. ౫. ౨౪౭.

సీ. పెనఁటాఁగ యై మ్రోగుచును పొసలకు నేఁగునలుమొగంబులవేల్పుచెలువ దొరయు. నీలా. ౧. ౫౨.

నలుమోమయ్య. వి. (√నాలుగు.) చతుర్ముఖుఁడు, బ్రహ్మ.

మ. ఎలమిం బంగరుటెక్కపక్కెరహుమాయీ తేజి న్నాటించుచున్, నలుమోమయ్య

హుటాహుటిం గదలె...దశా. ౨. ౬౬.

నలువ=నల్వ. వి. (నాలుగు+వా.) చతుర్ముఖుఁడు, బ్రహ్మ.

సీ. నలువనెమ్మోముఁదమ్ములు కేళిగృహములు తళుకుటద్దంబు సత్కవుల మనసు. గీ. ఎప్పుడు నేదేవి కాదేవి...మామకస్వాంతవీథి, నిండు వేడుక విహరించుచుండుఁగాత. నైష. ౧. ౫.

ద్వి. నలువచే వరము లున్నతిఁ గాంచినాఁడు, చెలఁగి దిగ్విజయంబు చేసినవాఁడు. రం. రా. అర. ౧౯౨ పొ. ౨ పం. కాశీ. ౨. ౧౨౩.

ఆ. పలుకువెలఁదిమగఁడు బంగారుకడుపువాఁ, డంచతేజి నెక్కునట్టిరాజు, బమ్మ తాత నలువ తమ్మిచూలి దుగినుఁ, డనఁగ బ్రహ్మపేరు లబ్బమాశి. ఆం. భా. ౧. ౩౯.

నలువచూలి = నారదుఁడు.

క. శుక్రాంతేవాసివసి, శుక్రుఁడు శక్రుండు నలువచూలికి నవియొకఁ. దశా. ౪. ౬౦.

నలువతమ్ముఁడు=మన్మథుఁడు.

గీ. నలువతమ్ముఁడు ముక్కంటి గెలువ నెంచి. ప్రబంధ. ౪౭౩.

నలువతూపు=బ్రహ్మాస్త్రము.

(రామతమ్మఁడు.) సీ. నలువతూ పరివోసి బలిమిసె నద్దోసకారిరక్కసుమేలి గానిమీఁద, నేసిన...అచ్చ. రా. యు. ౨౬౪.

నలువతేజి = హంస, అంచ.

సీ. పాలతో నునుమగతాలతో నలువతేజులతో వేడిసమీలతోడ. అచ్చ. రా. అర. ౨౬.

నలువపట్టి = నారదుఁడు.

గీ...అని వేడుకొనిన నన్నలువపట్టి, చిలువపట్టునఁ బుట్టినబలియుఁ గాంచి. అచ్చ. రా. బాల. ౭౮.

వ...రావణునకు రసాతలజయోద్యోగంబునందు బుద్ధి పుట్టించి యన్నలువపట్టి యంత నిలువక ...ఉ. రా. ౩. ౩౦౬.

నలువపొగాఁ=హంససమూహము.

(కుమారస్వామివర్ణన.) సీ. నలువపొగాబోట యలవరించిన మేటి రాకాసిముక్కాఁక డాకవాని. చం. రా. ౩. ౮.

నలువప్రోలు=సత్యలోకము.

గీ. లలి నిరాబాధనే యుండునలువప్రోలు, బలసి విసదారు లుండు వెంజెలువప్రోలు,...అమ్మేటి వీటి కెనయె. అచ్చ. రా. బాల. ౩౧.

నలువబాబా=హంస.

సీ. పాలసంద్రము లయ్యె నోలి నేర్లన్నియుఁ నలువబాబా లయ్యెఁ బులుఁగు ల్లెల్ల. అచ్చ. రా. అయో. ౨౦.

సీ. నలువబాబాపిండునలివు లెంతయు హెచ్చెఁ బొలముపొంతల నెల్ల పూయఁ బొచ్చె. అచ్చ. రా. కిష్కి. ౬౯.

నలువరాణి=సరస్వతి, వాణి.

గీ. నలువరాణి మదాత్మలో వెలయుఁగాత. మనుచ. ౧. ౫.

క. నీకొలఁది నలువరాణికిఁ, గా కొరులకు నెట్లు తెలియఁగా వలయు వనజ, లోకమున నెవ్వరైనను, నీకు నసాధ్యములు గలవె నిర్మలహృదయా. రాజ. చ. ౩. ౯౨.

నలువ(ల్వ)ంక. వి. (నాలుగు+వంకలు.) నాలుగుదిక్కులు.

మ. నలువంకన్ మలయానిలాంచలముచే నర్తించుపుప్పొడులతోఁ, గోఁడుల్ మీఱు ఫలావళుల్ మెసఁగుచున్ గ్రొమ్మావులం బల్కు చిల్కలతో... వరాహ. ౪. ౧౧౬.

వనమయూరము ...ఉద్యత్స్వలజహితాయత సబాంధవరుచుల్ నల్వంక వెదచల్లు కమలావిభుఁడు దోఁచెన్. వరాహ. ౧౦. ౨౨.

సీ. అదరింప నల్వంక బెదరు పేనలతోడ నరిగె

వివ్వక్సేనుఁ డదటు నూని. దశా. ౪. ౧౦౧.

నలువండ్రు. స. బ.(√నాలుగు-నలువదికి మహా న్మహాత్వర్థకరూపము.) నలువదిమంది.
వ... కేశిదుర్జయాదు లైనదానవులు నలువండ్రు వుట్టిరి... భార. ఆది. ౩. ౬౩.

నలువందు=నలువమరు. అ. క్రి. (√నలువు.) ఒప్పు.
సీ. నాలుగువాకిళ్ల నలువంద వేడుకల్ సవరించుముత్యాలచవిక యైన. రామా. ౬. ౧౨౮.

నలువ(ల్వ)ది. స. జ్ఞా. (నాలుగు + పది.) నాలుగుపదులు.
(రావణుఁడు.) సీ. వెసఁ బేర్చి నలువదివేలయక్షౌహిణుల్ నడచు వేగంబునఁ బుడమి వడఁక. గీ... మధునిపట్టణముమీఁద విడిసె... ఉ. రా. ౪. ౧౩౩.
మ... సారథిశిరఃపాతంబురథ్యధ్వజచ్ఛిదనుఙ్ నల్వదిసాయకంబుల నొనర్చెన్ వేల్పులు ప్పొంగఁగన్. ఉ. రా. ౪. ౩౦౭.

నలువదుగురు. వి. (√నాలుగు.) నలువదిమంది, నలువండ్రు. (నలువదికిమహా న్మహాత్వర్థకరూపము.
సీ... భద్రమతి యనువిప్రోత్తముఁ డొకండు... ఆతనికిభార్య లాఱ్వురు నందను లిన్నూట నలువదుగురు, గలరు... దశా. ౫. ౧౦౪.

నలువమరు=నలువొందు. (√నలువు.)
సీ... గాయక సంగీతగాంధర్వగానముల్ ద్విజవరాశీర్వాద వేదఘోష. గీ. నలువమర వజ్రసింహాసనప్రదీప్త శారదాసక్తుఁడై ... ఉ. హరిశ్చ. ౧. ౬౦.

నలువా(ల్వా)రు. అ. క్రి. (√నలువు.) ఒప్పు.
సీ. వరియించు కెన్నఁడో వరమనోమోదంబు నలువార రాజకన్యాలలామ. చంద్రి. ౪. ౩.
క. కనమే భిరాన నల్వా, రినసన్నిభమొదలు శే

గురించివజడలుఙ్, బెనువంక మీఁదలు గలయ, మునిజడులఙ్ సొంపు వెడలు ముల్లోకములఙ్. వాల్మీకి. ౩. ౧౨౦.

నలువు(ల్వు). విణ. (క. నలువు.) ౧. చక్కనిది; ఒప్పుకలది.
సీ. నల్లలనైనను నలు వైనవెలివున పుట్టె యంటఁగఁ బట్టికట్టి విడువ. గీ... నేర్తు... భార. విరా. ౧. ౧౦౧.
ఉ. కొండలు తమ్మిపువ్వనఁగ... కోమలసారథముల్ మనోద్భవగ్రా,నందకళాస్థితుల్ బెరయన ల్వగుతళ్కులు గుల్కనట్టియా, చందనగంధిముద్దనగు చక్కనివామ చెలంగు భూవరా. ఇందు. ౨. ౧౬౨.
౨. సమర్థము, శక్తికలది.
చ. ... నరపాల నిజంబు సమిత్రియుండ వై, నలువుగ నర్జునచ్ఛిద యొనర్పఁగ వచ్చితి నంచు రాముఁడుఙ్. దశా. ౬. ౧౧౯.
వి. సౌందర్యము, అందము.
గీ. చిఱుతవవ్వవ నిండారుజిగి యుదార,లలితనేత్రాంచలంబులనలువు లెడల, వెన్నుఁ డఖిలైకమూర్తి దా వేణు నాద,ఘనసుధాంభోధి యొండొండఁ గడలుకొలిపె. హరి. పూ. ౮. ౩.
సీ. ఎలతుమ్మెదలదిమ్ము వెలిఁ జిమ్ము చెలువము గలవేణి కొకవింతనలువు మీఱె. పారి. ౧. ౫౬.
ద్వి. చెన్నును నన్నును చెలువును నలువు, నున్నతి సన్నుతి యొప్పును మెప్పు. పండితా. దీక్షా. ౬౦ పా.
౨. ప్రేమము, అనురాగము.
సీ. చూర్ణాలకంబుల సుప్రక్కఁ జక్కఁగఁ దీర్చి నలువు నెమ్మనములో మొలవఁ బెట్టు. వైజ. ౩. ౧౩౨.
... సామర్థ్యము.

గీ. నలువు మెఱయంగఁ బెద్దలసాఁటునుండి, ము న్న దమయింట డాఁకొనియున్న విన్న, మూలదేవరవి లెత్తఁ జాలుమేటి, కిత్తుఁ దన కన్న నంచు నొ ట్టిడుక యతఁడు. అచ్చ. రా. బాల. ౧౭౫.

ద్వి. నిలువుము నీ వన్న నిలువక త్రోన, నలు వున నమ్మేఘనాదుండు నడువ. రం. రా. ఉ. ౩౭ పు. ౨౩ పం. మార్క. ౨.౧౨.

౪. రీతి, విధము.

చ. నలువమెుగంబు లెట్లు సృజనప్రథమాహ మునం దలిర్చు నన్నలువున సిద్ధసాధ్యనర నాగమరుద్వరయోగిమండలీ,కలకలగుంఫితం బు లయి కాంచనచారువు లైననాల్గువా,కిళు లమెలుంగునున్న తనికేతనరాజమునం బ్రసన్నుఁ డై. పాండు. ౨. ౩౭.

వ... నలువనలుమోములందు వెడలునలుతోలుఁ బలుకులనలువున...దశా.౫. ౧౧౫.

జ: నలువందు, నలువమరు, నలువారు, నలువు మిగులు, నలువొందు.

నలువుమిగులు. అ. క్రి. (√నలువు.) ఒప్పు.

గీ. బ్రహ్మసంవేద్య మాదిగాఁ బట్టిసాంత, మతివ గోదావరీనదీహారమునకు, నడుమ నాయక రత్న మై నలువుమిగులుఁ, బంచలింగాశ్ర యము వీరభద్రశిఖరి. కాశీ. ౩. ౩౪.

నలువు(ల్వు)రు= నలుగురు.స.బ. (√నాలుగు. త. నాల్వర్. నాలుగుశబ్దముయొక్క మహన్మ హాత్యర్థకరూపము.) ౧. నాలుగుమంది.

చ. అనుజులు నల్వురుం దనకు నత్యనురాగము నఁ విధేయులై, తనరుచు నుండ... భార. ఆది. ౭. ౭౧.

ఉ. అంబరవర్తి యైనఁ గని యతనిచే నగపడ్డ వీరిప్రాణంబులు మున్న ని న్నడిగి నల్వుర కుఁ నయవిక్రమప్రభావంబుల నేడికొ న్న నతిశక్తులఖ్యాతము బొంది యూదరా, ర్ద్రిఁజగచూడ్కితోఁ బ్రియహితక్షేరభావ ల మాఱడింపజే. భార. విరా. ౧. ౧౭౩.

గీ. అసపడి వీరినలువురయందు నొకని, శ్లేష మా మాచెదము నీవిచేకిళ కి.సెవ.౪.౭౫.

౨. అందఱు.

చ. చెలువముఁ దాల్చి దక్షవయఁ జేరెఁదానిని రావణస్వసక్, నలువురు నవ్వ నత్తెఱఁ గొన ర్పక యేలిన విద్యుమై యతం, డలుగఁడే... ఆము. ౫. ౪౯.

నలువొందు. అ. క్రి. (√నలువు.) ఒప్పారు, శో భిల్లు.

తోటకము. ఇలపై లవణాసురుఁ డిట్లా ఘలక్ కలకాలము వానియసారమునక్, వలనొప్పె దుముమెునవాల్ శివుచే, నలువొందెనుఘూ లమునక్ గలసెక్. ఉ. రా. ౭. ౧౪౩.

పీ. నలువదినంబుల నలువొందుశివుఁ డెందుఁ గలిగె నంచు విరించిఁ గనిరి మునులు. దశా. ౧. ౨౨. ఉ. రా. ౧. ౨.

నలుసాల. వి. (√నాలుగు.) చతుశ్శాల, చుట్టు కొల్లారు, నాలుగిండ్లబవంతి.

సీ... చుట్టుకొల్లారు నలుసాల యనఁ జతుశ్శాల మా... ఆం. భా. ౨. ౧౪.

నలుసు=నలి.వి.(√నలుఁగు.) ౧.శుష్కతృణము.

పీ... నలి యన నలు సన నలరు శుష్క. గీ. తృణము...ఆం. భా. ౨. ౭౬.

౨. తృణము మున్నగువానిలేశము; రేణువు.

ఆ. సంతసగ వియోగిసంతతిపై నలు, సంతయు దయ లేక సంతసమున, సంతపింపఁ జేయు ...రసిక. ౬.౬౬.

(రావణుఁడు). చ. పురలకు గుండెతల్లడము కూపులడెందమున లోనికొట్టు ఫే,చరతతికం టిలో నలుసు...భా. రా. యు. ౨౪౧.

నగ్లడ(లు)=నలుగడ.

మ...వారిద,ప్రతతుల్ సాల్పడి నగ్లడం జెద రఁగా బాలికా మనోవేగుఁడై, పతగేం ద్రుం డమృతాంతికంబునకుఁ దత్పాలు ర్భ యం బందఁగన్. భార. ఆది. ౨. ౯౧.

ఉ. వేటొకచాప మెత్తి యదువీరుఁడు డెబ్బది రెండుబాణముల్, మీఱినపౌండ్రభూవిభుని మేను కలంతటు నాఁటి నగ్లడం, బాఱఁగ వేసి ...ఉ. హరి. ౩. ౫౮.

గీ...నగ్లడలఁ దిరుగుఁ, గుంభకర్ణుండు నడయాడు కొండకరణి. ఉ. రా. ౨. ౧౪౮.

ద్వి. గగన మొక్కింతయుఁ గాన రాకుండ, మొ గులు గాగ్క్రమ్ముచు ముంచె నగ్లడల. ద్వి. పరమ. ౪. ౨౯౦ పా.

నగ్దెస= నలుదెస. వి. (√నాలు|గు.) నలుగడ.

ఉ. క్రన్నన నేవ యన్నియును గైకొని యే లెద నీసహాయులై, చెన్నెసలారువీరు గతచేష్టత నగ్దెసఁ దూలి పాఱఁగన్. హరి. ఉ. ౨. ౧౨౮.

నల్పు(లుపు)దేఱు. అ.క్రి. (నలుపు+తేఱు.) నల్లనగు.

(చెంచుదొరలు.) ఉ. మిక్కిలి నల్పుదేఱుబలు మేనులుఁ జుంజుఱుగడ్డముల్ ... వన్నెలు చూప నెంతయుఁన్. ఇందు. ౨. ౪౭.

నల్ల[1]. వి. ౧. నెత్తురు, రక్తము.

ఆ. నల్లఁ గ్రోల నిచ్చి మెల్లనె చివ్వంగి,నోరి జింకఁ దివియు నేరు పొదవ,వేఁటకాఁడు వో లె...ఆము. ౪. ౧౯౩.

సీ. బలుపచ్చిపొలనుండి నెలవుల దిగజాఱునల్ల వాలుక సాఁచి నాకికొనుచు. ఉ. రా. ౭. ౧౨౦.

౨. రక్తవిశేషము, గట్టిపడిననెత్తురు.

సీ. రక్తవిశేషంబు రాజిల్లు

భా. ౨. ౧౩౨.

జః నల్లద్రావరి, నల్లద్రావుడు, నల్లాసకప్పెర, నల్లి, నల్లిక, నల్లిపాడ.

నల్ల[2]=నల. వి. (సం. నైల్యం. ప్రా. నేల్లం. త. నల్లం.) ౧. నలుపు.

గీ. అమృతాశ్వంబుధవళదేహంబునందు, నల్ల గలి గిన నీ విప్డు నాకు దాసి, వగుము మఱి యందు నల్ల లేదయ్యెనేని, నీకు నే దాసి నగుదుఁ బన్నిదము సఖియు. భార. ఆది. ౨. ౩౨.

చ. కొడుకులఁ బంచి తెల్పెసఁగుగుఱ్ఱమువాల మునందు నల్ల గ,ల్గెడు క్రియఁ దీర్చి...భార. అను. ౧. ౨౭౭.

౨. కళంకము.

వ. కని కద్రువ వినతం జూచి చూడవె యల్ల యతిధవళం బైనయశ్వంబునందుఁ బూర్ణ చంద్రునందు నల్లయుం బోలె వాలప్రదేశం బునందు నల్ల యై యున్నది...భార. ఆది. ౨. ౩౧.

౩. తప్పు.

గీ. అహాహా యలచంద్రుఁ డనువాఁ డహంకరించి, రోహిణీదేవి నొల్లక రోసి యుండఁ, బాపి నతని క్షయవ్యాధిబాధితునిగఁ, గినిసి శపి యింపనే నల్లఁ గనిన నోర్వ. కాశీ. ౭.౫౧.

౪. బొగ్గు.

సీ. అళిసమూహంబు నల్లలు మందపవనుఁడు చ ర్మభస్త్రిక మావిచయము తలిరు, టాకుజొం పములు తీవ్రానలజ్వాలలు ... ప్రబంధ.౪౪.

గీ...బొగ్గు, న ల్లనంగను గాళికానామము లగు. ఆం. భా. ౨. ౨౪౨.

౫౭. నల్లనిది. (దీనికి వృత్తియందు వికల్పముగా నిగామము.)

సీ. ... రగోత్తమ వాలంబు నల్ల సేసితి

రేని నాకు దాసి, యగు మన వినత...భార. ఆది. ౨. ౩౪.

సీ. పాలసినగబ్బుకంపులు సోకుముట్టైకసీనల్ల తిరునామ మెచటు దొరకె.జై.భా.౩.౭౪.

ఉ. నల్లనివాఁడు పద్మనయనంబులవాఁడు కృపా రసంబుఁ బైఁ, జల్లెడువాఁడు...మల్లియలార మీపొదలమాటున లేఁడుగదమ్మ చెప్పరే. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౦౨౦.

జ: నలుపు, నలుపెక్కు,నల్పదేఱు, నల్లఁబాఱు, నల్లకచోరము, నల్లకలువ, నల్లకాఁచి మొ.

నల్లఁబాఱు=నల్లవడు. అ. క్రి. (నల్ల² + పాఱు.) నల్లనగు.

గీ. భావిపురుహూతకుంభికుంభములు మీఁద, న ల్లఁబాఱునిజాత్తజభల్లహతుల, నని యొఱంగిం చువిధమున నామరాళీ,గమనపాలిండ్లకొనలు నీలిమ వహించె. వరాహ. ౩. ౪.

గీ. చన్నుగుబ్బలపోరాటఁ జక్కఁబెట్టఁ, బోయి మధ్యస్థభావంబు పొందలేని,కతన లజ్జించె ననఁగ మొగాలు నల్లఁబాఱుగురువిందపూ సలపేరు వైచు. వరాహ. ౨. ౧౧౫.

నల్లకచోరము. వి.(√నల్ల².) చోరము†.(శ.ర.)

నల్లకాఁచి. వి. (√నల్ల².) ఒకదినుసు మొక్క.

సీ. కామజీలుగు మెట్టదామర వెత్తిసెనగ జంబి రముకాఁచి నల్లకాఁచి. హంస. ౪. ౧౦.

నల్లగగ్గెర. వి. (√నల్ల².) కతింజరము†. (శ. ర.)

నల్లగఱిక. వి.(√నల్ల².) బాలతృణము†. (శ.ర.)

నల్లగల్వ(లువ). వి. (√నల్ల².) ఇందీవరము, నీలోత్పలము.

చ. అవనిజచూపులుఁ రవికులాగ్రణి మైజిగి నల్ల గల్వలుఁ, గువలయనేత్రనవ్వులు రఘుప్ర భుచూపులుఁ దెల్లగల్వ లెక్కువ యయి నిం డె నీటు మును గోసినపువ్వులకంటె రెట్టిగా. ఉ. రా. ౫. ౧౧౦.

గీ...నల్లగల్వపూవంపుటేఁ కేఁ బూని కక్త్రిచెలఁగ. దశా. ౨. ౨౬౧.

సీ. నల్లగల్వ యనంగఁ దెల్లు నీలోత్పలంబు... ఆం. భా. ౧. ౧౬౫.

నల్లగింజెన. వి. (√నల్ల².) నీలపుష్పి†.

సీ. నల్లగింజెన పూరి తెల్లగింజెన యుత్తరేణు గుబ్బిరి సంబరేణు... హంస. ౪. ౧౦. (శ. ర. పా.)

నల్లగినియ. వి. (√నల్ల².) గినియ†. (శ. ర.)

నల్లగిసియ. వి. (√నల్ల²) అతసి†. (శ. ర.)

నల్లగురిగింజె. వి. (√నల్ల².) కృష్ణపాకి†. (శ.ర.)

నల్లగురిజె. వి. (√నల్ల².) కృష్ణగుంజ†. (శ. ర.)

నల్లగూబ. వి.(√నల్ల².)కృతమాలకము†. (శ.ర.)

నల్లగెనుసు. వి. (√నల్ల².) కృష్ణాలువు, ఒకజాతి గెనుసు†. (శ. ర.)

నల్లగొలిమిడి. వి. (√నల్ల².)నీలమూర్వ†.(శ.ర.)

నల్లగోరఁట. వి. (√నల్ల².) ఆర్తగళము†.(శ.ర.)

నల్లగ్రుడ్డు. వి. (√నల్ల².) కనీనిక, కంటిలోని గ్రుడ్డులోనినల్లనిభాగము. (శ. ర.)

నల్లచీమ. వి. (√నల్ల².) మర్కటపిపీలిక.(శ.ర.)

నల్లచెన్నఁగులు. వి. బ. (√నల్ల².) ధాన్యవిశే షము.

గీ. జిలితొగలరాజనములు నలవరులును, దొల్ల నల్లచెన్నంగులు దీవసరులు,నాది యగుపేరు గలవడ్లు...హంస. ౪. ౧౨౫.

నల్లచెఱకు. వి. (√నల్ల².) అనికువు, నిజమయిన చెఱకుగాక దానివలె మధురరసము కలఒకజాతి ఱెల్లు†. (శ.ర.)

నల్లచేమ. వి. (√నల్ల².) కృష్ణాలుకము, ఒకజాతి చేమ†. (శ. ర.)

నల్లచ్చి కాఁడు. వి.(నల్ల² + లచ్చనము + కాఁడు.)

పక్షివిశేషము. (భరద్వాజము అని శ. ర.)

సీ...నల్లచ్చికాఁడును జల్లపిట్ట. గీ. యనఁగ నిట్లని పక్షిభేదాఖ్య లలరు. ఆం. భా. ౨. ౯౭.

నల్లజీలకఱ(ఱ్ఱ). వి. (√నల్ల².) సుషవిక, జీలకఱ్ఱలో నొకభేదము.

సీ. నల్లజీలకఱ నాఁ జెల్లును సుషవిక...ఆం. భా. ౨. ౨౪౯.

నల్లతీఁగె(గ). వి. (√నల్ల².) సర్పాక్షి.

గీ...సర్పాక్షి ప్రబలు నల్ల, తీఁగె నా|...ఆం. భా. ౨. ౫౯.

సీ...చల్ల, పిల్లిమాడఁపు చారపిల్లడు చిత్రమూలము నల్లతీఁగె కోలాకుపొన్న. గీ... మొదలు, గాఁ గలుగు నట్టిచిఱుచెట్లఁ గాంచి యంత. హంస. ౪. ౧౦.

గీ. నల్లతీఁగ గోడుముల్లంగి వెలఁగాకు, చిత్తివేళ్లరసము సేవసేయ, నొడల నలఁద రససముద్భూతవేదనల్, నిలుచు వంగపండ్లనీళ్లు గనిన. (చి.కి. చి.ని.)

నల్లతుమికి. వి. (√నల్ల².) కాకతిందుకము, ఒకజాతితింథుకము. (శ. ర.)

ఘురు వినుమూఁదుఁగ్రోవి, తోలునిచ్చెన మొదలు ముందుగ ధరించి. ప్రబంధ. ౭౫౯.

నల్లదాసరిగాఁడు. వి. (√నల్ల² + దాసరి + కాఁడు.) తాఁబేలు. (నల్లనితాఁబేలు అని బ్రా.)

సీ. తామే లనంగను దాఁబే లనఁగ నల్లదాసరిగాఁడనఁదగుఁగమఠము. ఆం. భా. ౧. ౧౬౧.

గీ. తాను సురమహానిన్నపతినుల్ దాల్చి యకట, కామినీతతి నుడికించుకంటె నట్టె, గండెయును నల్లదాసరిగాఁడు కిరియు, హరియునై పోవుటయమంచి దనుయుగంబు. ఆము. ౫. ౪౧.

నల్లదేవర. వి. (√నల్ల².) కటివేల్పు, విష్ణువు.

సీ. ఇటు నల్లదేవరయింట నంటిననీళ్లజోటిఁ బాయనికొండేఁ జూచినాఁడ. నరస. ౫. ౨౨.
(తెల్లజోటివాయన ముద్రి. పా.)

క. అటు పసిఁడిసరులయమ్మల, దిటు మగుపక్కిదొర నల్లదేవర పోలెన్. అచ్చ. భా. ౨. 50
~~అ. ౧౫. ష.~~

నల్లద్రావరి=నల్లద్రావుడు. (√నల్ల¹.)

శా...వ్రేపల్లెలోఁ, గాలం గోడియనల్లద్రావరి నడంగం జేయుమేల్త్రేటరీ. అచ్చ. భా. 3.

నల్లన. వి. (√నల్ల[3].) కృష్ణవర్ణము.
సీ...నల్లన నల్పు కప్పు కం దనఁగను నొప్పఁ గృష్ణవర్ణంబు...ఆం. భా. ౧. ౧౦౮.
విణ. నల్లనిది.
గీ...శ్రీహరి తద్విభవంబు, ధీరుఁడై యారగించిన దేహ మెల్ల, నల్ల నయ్యెను వ్యాపించి నాఁటునుండి. దశా. ౨. ౨౨౦.
సీ. మేరుశృంగములపై మేఘముల్ దిగురీతి నాతిచూచుకములు నల్ల నయ్యె. ఉ. రా. ౨. ౧౩౪.

నల్లనయ్య. వి. (√నల్ల[3].) కఱివేల్పు, కృష్ణుఁడు, విష్ణుమూర్తి.
(మన్మథోపాలంభనము.) సీ. మాయచే నిన్నుఁ గ్రమ్మఱ నుండఁ జేసెనో నలువొందుమీ యయ్య నల్లనయ్య. ఇందు. ౪. ౪౭.

నల్లనాగు. వి. (√నల్ల[3].) కృష్ణసర్పము, నల్లత్రాఁచు.
సీ. కన్నులు మిణుఁగుఱుల్ గ్రమ్మఁగా బ్రాఁగుచు బు స్సనుచో వేఁడిపొగలు నిగుడఁ, బ్రల్లదంబునఁ ద్రుళ్లునల్లనాగులు నాగవెంజెరలు న బోట్టువెంజెరలును. ద్వా. ౭. ౧౦౦.

నల్లపజే=నల్లప్రజ. వి. (√నల్ల[2].) ౧. కిరాతసంఘము, ఆటవికసంఘము. ౨. కోకిలమూఁక.
చ. కలరవ మూన్చ నల్లపజ కప్పుక రా జెను వెంట రాజమండలి నడతేరఁ జైత్రబలనాథునిఁ గూడి...చంద్రి. ౪. ౭౫. (ఉభయార్థములకు నిదియే యుదాహరణము.)

నల్లపాము. వి. (√నల్ల[3].) నల్లత్రాఁచు.
సీ. హరినీలసోపానసరణి కాఁబోలును బగటుచున్నది నల్లపాఁపపేరు. ప్రభా. ౧. ౬౩.

నల్లపూస. వి. (√నల్ల[3].) నల్లని గాజుపూస. (వివాహములో నాగవల్లిసమయమున వరుఁడు వధువు మెడలో సౌభాగ్యమునకై ఈ నల్లపూసలపేరు కట్టును. దీనినే నాగవల్లికుత్తుకంటు అందురు.)
గీ. నేఁటి కీపాటి నీవు నాత్రాటిమహిమ, నింటికే తేరఁ జల్లగాఁ గంటి నింక, నిదియ పదివేలు వైభవం బెల్లనాఁడు, నల్లపూసలు చెవియాకు నాకుఁ జాలు. శుక. ౨. ౭౪.
గీ. తమ్మివిందు కరగ్రహణ మ్మొనర్పఁ, బొలుచు పద్దినికిని నల్లపూసదండ, గట్టినాఁ డవ నెలడేఁటిగములు పొదలె. రాజ. చ. ౨. ౬౯.

నల్లపేటితాటికాయ=నల్లపేటిపండు. వి. (√నల్ల[3]) నల్లని పేడు- చర్మము- కలతాటికాయ.
గీ. హస్తిపురరాజశరశతహతిని ద్రెళ్లి, రాముడైయుండె సంగ్రామరంగమునను, నరిది ప్రోవులు కేసినల్లపేటి, తాటికాయలగతి దైత్యతతులతలలు. పి. శకుం. ౩. ౧౨౯.

నల్లపేటిపండు=నల్లపేటితాటికాయ. (√నల్ల[3].)
సీ. తాళీవనము మించుఁ దఱచు నున్నతమునై పెరిఁగి యందలినల్లపేటిపండ్లు, కస్తూరికాలి ప్తఖచరాంగనాఘన స్తనకుంభసఖ్యంబు సల్పు చెపుఁడు. వరాహ. ౧౦. ౧౨౭.

నల్లప్రజ=నల్లపజే. మి. వి. (√నల్ల[3].) కిరాతసంఘము, ఆటవికజనము.
వ. ఇట్లు వెడలి విండ్లు వంచుకొని మునుచుకొను నన్నల్లప్రజం జూచి... ఆము. ౬. ౪౬.
క. వీలలఁ గాడుచుఁ దగ విల్కుగోలలఁ గొని నల్లప్రజలు గుములై నడువన్, నీలాంబరుఁడై విభుఁ డుద్వేలాళుకళావిరాజితేజి నెక్కెన్. వేం. పంచ. ౨. ౧౭౫.

నల్లబలుసు. వి. (√నల్ల[3].) వృక్షవిశేషము.
సీ. బండచింతయు నల్లబలుసు సురభి చీకిరేను కూఁకుడు నెమ్మి ప్రేంకణమ్ము. హంస. ౪. ౧౧.

నల్లబల్లెడ. వి. (√నల్ల[3].) వృక్షవిశేషము.
రగడ. నల్లబల్లెడలతో నడగారడవిభంగి...పి. శకుం. ౩. ౨౭౫.

నల్లమందు. వి. (√నల్ల[3].) అభిని.

గీ. నల్లమందును గంజాయిం గల్లుం బోతుం, బిచ్చు
కల మెక్కి... చంద్ర. వి. ౨. ౬౩.

నల్లమడుంగు. వి. (√నల్ల².) మిక్కిలిలోంతైన మడుంగు. (శ. ర.)

నల్లమొసురు. వి. (√నల్ల².) మేఘములచే చీకటియైననాంటిమొసురు.

ద్వి. మొగులు గార్క్రమ్ముచు ముంచె నల్గడల, ముంచి నల్గడ నల్లమొసురుగాం బట్టి. ద్వి. పరమ. ౪. ౨౯౦ పు.

నల్లమేంకతప్పు. వి. (√నల్ల³.) జారత్వము.

సీ. బలభేది గౌతముభార్య నహల్యం గామించి చేయండె నల్లమేంకతప్పు. ప్రబోధ. ౧. ౫౦.

(నల్లమేంక=చింబోతు. దీనికి కామమెక్కువ.)

నల్లలుదీయు. అ. క్రి. (నల్ల⁴లు+తీయు.) బొగ్గులు మొ. దిగందుడుచు.

ఉ. పట్టెపుజుట్టు నిక్కుమెడ బాగుగం జివ్వినయారెపాంక ముక్కొరెట్టలబలిమిమెమిం బురణించినయాంకలజోకులుక్కదగల్, గొట్టకయుండమేపుపలుకోయపుమందులు గల్గుపుంజుం జే, పట్టి గ్రహించు వెన్కం గనుపట్టంగ నల్లలు దీసి యంతటన్. కువల. ౪. ౨౧౩.

నల్లవ(ంబ, ప)డు. అ. క్రి. (నల్ల²+పడు.) నల్లనగు.

(వరూథినికి.) క... చను మొనలు నల్లవడియెన్ ...మను చ. ౩. ౧౧౯.

సీ. తులుకుమించులయంచు గులుకుమించులసంచు బెడంగు పెన్మెం నల్లంబడంగ పేలె. చంద్రా. ౪. ౧౫౯.

(వ్యవ.) మీవాం డీనడుమ చాలా నల్లపడిపోయినాండు.

నల్లవలువదాల్పు. వి. (√నల్ల².) నీలాంబరధరుండు, బలరాముండు.

సీ. నల్లవలువదాల్పుం దెల్లనిబలుదీవిం గన్నులు చెవులుగాం గలుగుతేని. రాఘ. ౨౧౩.

నల్లవేల్పు. వి. (√నల్ల².) కఱివేల్పు, కృష్ణుండు, విష్ణువు.

చ. పొలుపుగ నల్లవేల్పునుం బొక్కిటితామరపువ్వుముద్దుంగోడలి చెలువంబుం జూచి పొగడన్ ముఖపంకజ మొక్కటెట్లు నా, కలవడు నంచు మోములు రయంబున నాలుగు దాల్చి మెచ్చునా, నలినజుం డిచ్చుగాంత... చిరాయురున్నతిన్. చిత్రభా. ౧. ౪.

నల్లవో(వో). అవ్య. (త. నల్ల=మంచిది, పో=లే) ప్రశంసనార్థకము. (ఔర అని శ. ర, చి. ని. అయ్యో అని బ్రౌ.)

ఉ. నల్లవో నిక్క మాడె నృపనందనుముందట ద్రోణుండొక్కండున్. భార. విరా. ౩. ౯౯.

గీ. ఇంతప్రొద్దు కిరీటికెట్టెదుర నిలువ, వెఱవకున్నప్డు ద్రోణుండ వింటివాండు, నల్లవో తన యున్న సేనకు నొకండ, బలిమిం దలమిాఱునేయిట్లు నిలువవలదె. భార. విరా. ౫. ౧౩౬.

ద్వి. నల్లవో పండిత నతపండితౌఘ, నల్లవో పండిత నందితకీర్తి. పండితా. దీక్షా. ౭౦ పు.

ద్వి. అల్లమప్రభురాయ యస్తత్సహాయ, నల్లవో యల్లమ ననుం గన్నతండ్రి. ప్రభులిం. ౨. (చి. ని.)

నల్లసేనము. వి. (√నల్ల².) ఒకజాతిజొన్న.

గీ. నల్లసేనపుగుండులు నడచినట్లు, మంపుగొనిమేయెఱుంగక మలసిమలసి, ... మన్నుంగ, బోతు లెడచొచ్చె... ఉ. హరి. ౪. ౨౬.

ద్వి. నలుపారునల్లసేనపుజంగజాల, నలఘువైభవమున నటు రెండుసాల, ములును... ద్వి. పరమ. ౭. ౫౧౪ పు.

నల్లి. వి. (నల్లు¹+ఇ³.) మత్కుణము.

సీ. తేనె తెట్టెకుఁ జుట్టు రానీఁగ లున్నట్లు పట్టె కంకటి నల్లి పట్టినట్లు. వైజ. ౩. ౧౨౫.

సీ... నల్లినాఁ,గాను మత్కుణ మొప్పు ... ఆం. భా. ౨. ౪౪.

నల్లింద. వి. వృక్షవిశేషము, ఒకానొక చెట్టు.

వ...మఱియునుం బెదపిచ్చి పిసపిచ్చి నల్లింద నుల్లింద యిప్ప కప్పుర మద్ది...మొదలగు పెక్కు తెఱంగుల మ్రాకులు...పి. శకుం. ౨. ౧౮.

నల్లిక. వి. (√నల్లు².) రక్తపుచ్చిక,నలికండ్లపాము,

సీ...నల్లికం చన నలికిరి యన మిండ యం చనఁగ ను మీఱు రక్త, పుచ్ఛి...ఆం.భా.౨.౪౬.

నల్లిపొడ. వి. (√నల్లు².) పికిలిపిట్టలశరీరమందలి వన్నె, మచ్చ.

సీ. మెడతెరువులు నల్లిపొడలు కాలీఁకలు సోఁగ లాగులునిక్కు రాగికాళ్ళు. ప్రబంధ. ౧౩౦.

నల్లిల్లు. వి.(నల్ల+ఇల్లు. శ. ర. త.నల్లార్=పవిత్రమైన.) హోమధూమముచే పవిత్రమైనగృహములు కలది, అగ్రహారము.

ఆ. నందనుండు వనము నల్లిల్లు నిధి సుర, గృహము చెఱువు మేలుకృతి యనంగ, జగతి వెలయు సప్తసంతానములు... కేయూర. ౧.౪.

క. జనులు కవితైవవిద్యా, యని చదువుటఁ గావ్య మధిక మదియును నల్లిల్లును గుడియుఁ జెఱువు నిధియును, వనము సుతుఁడు సంతతము భవస్థితిగతికిఁ. ద్వా. ౧. ౨౮. (చి. ని. పా.)

సీ. అనఘుఁ డై యెనుబదియెనిమిదివేవురు బ్రాహ్మణప్రవరుల బ్రహ్మవిదుల, వెలయంగ నల్లిండ్ల నిలిపి ప్రత్యేకంబ ముప్పండ్రుదానుల నొప్ప నిచ్చి. భార. సభా.౨.౧౨౧.

సీ.కొమరార చెఱువులు గుళ్లు ప్రతిష్ఠించి లోక సంభావ్యంబులుగ నొనర్చి, నిధులు నల్లిండ్లును నిలిపె...హరి. పూ. ౧. ౧౯. కేయూర. ౧. ౪౨.

నల్లె(ల్లియ). వి. చతురంగుళపరిమాణము.

క. నేలకు నల్లెఁడుపొడవుగఁ, గ్రాలుచు మును మెఱయుగురునికరథచక్రము లక్కాలంబున సమరజయ, శ్రీలోపము దెలియ నంటుసిలఁ బడియె నృపా. భార. ద్రో. ౫. ౩౧౬.

శ్లో. తస్య పూర్వం రథః పృథ్వ్యా శ్చతురంగుళ ముచ్ఛ్రితః, బభూ వైవంచ తేనో క్తే తస్య వాహాః స్పృశ న్మహీమ్. సం. భార. ద్రో. ౧౯౧. ౫౫.

ద్వి. నల్లెంట నొక్కొక్క నవలత గలదు. పండితా. పర్వ. ౩౪౮ పు.

క. వ్రేలెఁడు నల్లెఁడు జుత్తెఁడు, నేల లెడ గ్రాఁగ నిలిచి నిర్జరమనుజ, వ్యాళవరులు...కకు.౫. ౪౧. హరి. ఉ. ౬. ౧౧౨.

నల్లెరు= నల్లేరు. (చి.ని,శ.ర.)

నల్లేరు. వి. వజ్రవల్లీ.

సీ. వజ్రవల్ల్యాఖ్య యై వఱలు నల్లే రన ... ఆం. భా. ౨. ౬౦.

గీ. ... నల్లేరు నులిజెము డాకుజెముడు,వేలశీఁట కసిందెయుఁ గోలజెముడు ... మొదల్గు, గాఁగలుగునటిచిఱుచెట్లు...హంస.౪.౧౦.

నల్లేరుపైబండివలె=నిరాతంకముగా.

(వ్యవ.) వీఁడు వానిమీఁదికి నల్లేరుపై బండివలె పోవుచున్నాఁడు.

నల్వ=నలువ.

చ. అమలమరాళయానచతురానన భావమువర్ణదేహవిభ్రమముల నిద్దఱుం దొరపి బ్రహ్మయు శక్తియు నైనతా రభేదమున నటించు లీల విశదంబుగఁ దెల్పుచు నల్వయుఁ జవ్వ్రోరమణియు నిత్తు రీప్సితవరంబులు... ప్రబోధ. ౧. ౫.

ఉ. వేలుపుఱేఁడు నల్వయును వెన్నుఁడుఁ గొ ల్వఁగ మంచుఁగొండరా,చూలిని గూడి వేడు కలఁ జొక్కుడురే నెలతాల్పుఁ గొల్చెదన్. శిలా. ౧. ౧.

నల్వకొమరుఁడు=జాంబవంతుఁడు.

సీ...గాలి,కొడు కంగదుఁడు నల్వకొమరుఁడు మొదలగుదొరలును దమ్ముఁడు జెరసి కొల్వ. అచ్చ. రా. యు. ౫౭౫.

నల్వగుడ్డు=బ్రహ్మాండము.

చ. పగ లిరు లెల్లెడన్ గలియఁ బర్వవె సంద్ర ము లింకఁ బాఱవే, రగులదె నల్వగుడ్డుగమి రాముని కించుక కీడు గల్గినన్. అచ్చ. రా. ఆర. ౪౭.

నల్వము. సం. వి. అ. పుం. నాలుగువందలమూ రలపరిమాణము.

నవ. వి. (√నవయు. క. నవె.) దురద, కండూతి.

గీ. దూల జిల నవ నస గాఁడు దురద యనఁగఁ, బరఁగుఁ గండూతి...ఆం. భా. ౨. ౧౭౯.

నవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ప్రత్తిచెట్టు. (కే.ని.)విణ. ౙ. (న్.) తొమ్మిది. (తెలుఁగున సమాసపూర్వ పదముగా నే యుండును. ఉదా:- నవగ్రహము లు, నవధాన్యములు మొ.)

నవత. వి. (√నవయు.) కష్టము, శ్రమ. (దుఃఖ ము అని శ. ర.)

ద్వి. పట్టంబు నామీఁదిభక్తికై మాని,నారచీర లు జడల్ నవఁత మైఁ దాల్చి,నాకొఱకఁ గోరు చున్న మహామహుండు. రం.రా. అర.౧౫౩ పొ. ౨౩ పం.

ద్వి. తెవులు నొప్పులు లేవు తిరిపెంబు లేదు, నవఁతఁ బొందుట లేదు నరకంబు లేదు. రం. రా. ఉ. ౧౩౩ పొ. ౨౪ పం.

౨. క్షయరోగము.

సీ...క్షయము నవఁత నాఁగ విలసిల్లు...ఆం. భా. ౨. ౧౨౪.

నవకము. వి.౧.అత్యంతమార్దవము; మృదుత్వము.

సీ. నవకంబు మీఱుక్రొన్ననదండ సవరించి వలి చన్నుఁగవఁ జెన్నొలయఁ జేసి. హరి. ఉ. ౪. ౨౫౦.

గీ. నవశిరీషసుమంబుల నవకమునకు, నన్నదమ్ము లు వోనినీయడుగుఁదమ్ము,లెంతదూరము నడి పింప నిచ్చగించె,నొక్కొ నిర్దయు మైననీ యుల్లమిపుడు. నైష. ౪. ౭.

౨. అందము, ఒప్పు.

సీ. అళికులంబులకప్పు గలయంతయును బుచ్చి నాఱుపోసినభంగి నవక మెక్కి. భార. విరా. ౨. ౫౨.

సీ. నవ లంకురము నొంది నవకంబుతోఁగూడ బలసి లేఁదావులకలిక లయ్యె. పి. శకుం. ౨. ౧౨౬.

విణ. ౧. మృదులము, కోమలము.

క. ముల్లు తలకొననినవకపుఁ,బల్లవములతోడ... పువు,లుల్లసిలు నలర్కుశాక మొదుగఁగఁ గొ నుచున్. ఆము. ౪. ౧౯౫.

గీ. శ్యామలోపరినిబిడపత్త్రాభ్రములకుఁ, గాండ మండంబు దిగువాన కాల్లు కాఁగఁ, బంకరు హానేత్ర వర్షరుశంక నొసఁగు,పోఁకబోది యనవకంపుమోకఁ గంటె. మను చ.౩.౭౯.

సీ.నడపాడ నేర్చినవకంపులత లనఁ బొలు పొం దువెన్నెలబొమ్మ లనఁగ. ధనా. ౨. ౨౩.

౨. అందమైనది.

చ.నవకపుమావిమోకలఁ బెనంగినతీవలు వేడ్కఁ బెంపఁ బల్లవములసైఁ జుల్లముల లజ్జ లడం పఁగ...నిర్వ ర. ౩౨.

క. వాడక వాలక తెవుళులఁ,గూడక తగ నల్ల గారలుగొని నవకము లై,చూడఁగ భద్రము లగుచున్న, వీడెన్ సస్యంబు లిడుమ వీడెం

 ... భాగ. ౧౦. పూ. ౭౫౭.

సీ. ధవళతరచ్ఛాయ నవకంబు లై నపచ్చసరా
లు విపులవక్షమున నైచి. వరాహ. ౬. ౪౦.

నవకము. సం. వి. అ. న. తొమ్మిదింటిసమూహము, తొమ్మిది.

నవకారిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ౧. నవోఢ, క్రొత్త పెండ్లికూఁతురు. ౨. నూతన మగు కారిక. ౩. నూతన మగుకృత్యము.

నవగోజె. వి. గొప్పగుడారము.

సీ...నవగోజ యనఁగను గొప్పగుడార మై యొప్పు చుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౪౯.

నవగ్రహములు. సం. వి. అ. పుం. బ. సూర్య చంద్రాంగారకబుధబృహస్పతిశుక్రశనిరాహుకేతువు లనుతొమ్మిదిగ్రహములు.

నవచత్వారింశత్తమము= సం. నవచత్వాశింశము.

నవచత్వారింశత్తు. సం. విణ. (త్) స్త్రీ. నలువదితొమ్మిదింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి.త్. స్త్రీ. నలువది తొమ్మిదింటియం దుండుసంఖ్య. (వాచ.)

నవచత్వారింశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నలువదితొమ్మిదవది.

నవతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) తొంబదియవది. వి. అ. పుం. ౧. కుథము, ఏనుఁగుపైని పఱచుకంబళి. ౨. కంబళము.

నవతి. సం. విణ. (ఇ) స్త్రీ. తొంబదింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. తొంబదింటనుండుసంఖ్య.

నవతిక. సం. వి.ఆ.స్త్రీ. ౧=నవతి. ౨-తొంబది వెండ్రుకలు కలది - క్రొత్తదిగా చేయునది - ముచ్చివానికుంచె, వాగఱ.

నవతితమము. సం=నవతము.

నవత్రింశత్తమము. సం = నవత్రింశము.

నవత్రింశత్తు. సం. విణ. త్. స్త్రీ. ముప్పదితొమ్మిదింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి. త్. స్త్రీ. ముప్పదితొమ్మిదింట నుండుసంఖ్య.

నవత్రింశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ముప్పదితొమ్మిదవది.

నవత్వము. సం. వి. అ. న. ౧. క్రొత్తదనము. ౨. తొమ్మిదింటిధర్మము, నవత్వసంఖ్య.

నవదశ. సం. వి. న్, న. బ. ఏకోనవింశతి, పందొమ్మిది.

నవదశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) పందొమ్మిదవది, ఏకోనవింశము.

నవదీధితి. సం. విణ. (ఇ) ౧. క్రొత్తకాంతి కలవాఁడు. ౨. తొమ్మిదికిరణములు కలవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. క్రొత్తకాంతి. ౨. క్రొత్తకిరణము. ఇ. పుం. అంగారకుఁడు.

నవదుర్గలు. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. బ. తొమ్మిదిమూర్తులుగ కూడినదుర్గలు.

శ్లో. ప్రథమం శైలపుత్రీచ ద్వితీయం బ్రహ్మచారిణీ, తృతీయం చంద్రఘంటేతి కూశ్మాండీతి చతుర్థకం, పంచమం స్కందమాతేతి షష్ఠం కాత్యాయనీతిచ, సప్తమం కాళరాత్రిశ్చ మహాగౌరీతి చాష్టమం, నవమం సిద్ధిదా ప్రోక్తా నవదుర్గాః ప్రకీర్తితాః. బ్రహ్మకైవర్తపురాణము.

(కుమారిక, త్రిమూర్తి, కళ్యాణి,రోహిణి,కాళి, చండిక, శాంభవి, దుర్గ, భద్ర అని కొందఱు.)

నవద్వారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తొమ్మిది ద్వారములు కలది. వి. అ. న. దేహము.

ఇశ్లో: నవరంధ్రము, నవచ్ఛిద్రము.

నవధాతువ్రల్లు. సం. వి. ఉ. పుం. బ. తొమ్మిది

విధము లగుధాతువులు.

శ్లో. హేమతారారనాగాశ్చ తామ్రరంగేచ తీక్ష్ణకం, కాంస్యకం కాంతలోహంచ ధాతవో నవకీర్తితాః. (బంగారు, వెండి, ఇత్తడి, సీసము, రాగి, తగరము, ఇనుము. కంచు, కాంతలోహము.)

నవధాన్యములు. సం. వి. అ. న. బ. తొమ్మిది విధము లగుధాన్యములు. (గోదుమలు, యవలు, కందులు, పెసలు, సెనగలు, బొబ్బరలు, నువ్వులు, మినుములు, ఉలవలు.)

నవనము. సం. వి. అ. న. స్తోత్రము చేయుట.

నవనవతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) తొంబది తొమ్మిదవది.

నవనవతితమము=సం. నవనవతము.

నవనవమను=నవనవలాడు. అ. క్రి. (నవనవ+అను.) మృదువగు, కోమలమగు.

క. నవనవమను నెమ్మేనులు, రివరివమను మధ్యములు ద్విరేఫశ్రేణుల్, జవజవమను వేణికి మది,రవరవమను మరుఁడువారిరంగులు గనినన్. చమ. ౩. ౧౦౮.

నవనవలాడు=నవనవమను.

(పార్వతి)ద్వి. మాటలు తేటల మహిఁ జేసుకొన్న, విద్దెల బుద్ధుల వెల లేనిపనుల, ముద్దులముద్దులమురి పెంపుగతుల, మేటియై నూటియై మించినలీల, నాఁటికి నాఁటికి నవనవలాడు, తనువున కొకవింత తళుకుప్పతిల్ల, వనిత కంతంత జవ్వనమంకురించె. మృ. వి. ౧. ౮.

(వ్యవ.) ఈనీటివంకాయలు నవనవలాడుచున్నవి.

నవని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - క్రొత్తగా తీయఁబడినది- నవనీతము, వెన్న.

నవనిధులు. సం. వి. ఇ. పుం. బ. కుబేరునితొమ్మిదినిధులు. (మహాపద్మము, పద్మము, శంఖము, మకరము, కచ్ఛపము, ముకుందము, కుందము, నీలము, ఖర్వము. వరము అని కొందఱు.)

నవనీతంపుఘుటికలు. వి. బ. భక్ష్యవిశేషము.

వ... తిరువీసంబు పరమాన్నం బానవాలు జున్నులు మీఁగడ తెరలు నవనీతంపుఘుటికలు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

నవనీతకము. సం. వి. అ. న. ౧. నెయ్యి. ౨. వెన్న. (వాచ.)

నవనీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. క్రొత్తగా పొందింపఁబడినది. ౨. క్రొత్తఁగా తీయఁబడినది. వి. అ. న. వెన్న.

నవనీయము=నోతవ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నుతింపఁదగినది.

నవపంచాశత్తమము. సం=నవపంచాశము.

నవపంచాశత్తు. సం. విణ. త్. స్త్రీ. ఏఁబదితొమ్మిదింటి నుండుసంఖ్య కలది. వి. త్. స్త్రీ. ఏఁబదితొమ్మిదెంటి నుండుసంఖ్య.

నవపంచాశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఏఁబదితొమ్మిదవది.

నవపాణిగ్రహణ. సం=నవోఢ.

నవప్రసూత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. క్రొత్తగా ప్రసవించినస్త్రీ. పురుటాలు.

నవప్రసూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. క్రొత్తగా ప్రసవించినయాఁడుది, పురుటాలు.

నవఫలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. క్రొత్తగా రజస్వల యైనపడుచు. ౨. నవోఢ, క్రొత్తగా పెండ్లియైనబాలిక. (విల్యమ్సు.)

నవమము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) తొమ్మిదవది.

నవమల్లిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. విరజాజి.

నవమాలిక. సం=నవమల్లిక.

నవమి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పక్షమునందు తొమ్మిదవతిథి.

నవము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. క్రొత్తది, లేఁతది. ౨. ఆధునికము, ఇప్పటిది. వి.అ.పుం. ౧. స్తోత్రము. ౨. ఎఱ్ఱగలిజేరు, రక్తపునర్నవ.

నవయించు=నవయఁజేయు. స.క్రి.(√నవయు.) కష్టపెట్టు, బాధపెట్టు.

చ. ఎలప్రాయపోని మేని నవయించియు ...తుదిఁ దపంబున నయ్యెడి దేమి సెప్పుమా. కు.సం. ౭. ౮౭౨.

నవయు. అ.క్రి. (క. నవె.) ౧.(రోగాదులచే) కృశించు, చిక్కు, ఎండిపోవు.

క. నాగాయుతసత్త్వుఁడు దివ్యజ్ఞానాయతహస్తుఁ డనిలనందనుఁడు మహోద్వేగాత్తుఁ డగుచు డస్సిన, నాగముక్రియ నుండకున్నె నవసి వనమునన్. భార. అర. ౫. ౩౩౦.

గీ. పవనపర్ణాంబుభక్షులై నవసి యినుపకచ్చడాల్ గట్టుకొనుమునిమ్రుచ్చు లెల్లఁ, దామరసనేత్ర లిండ్ల బందాలు గారె. మనుచ. ౨. ౭౩.

గీ. సవనకృత్యంబు లడఁగిన నవసినవసి, వాసవాదిసుపర్వులు వసుగులైరి. వరాహ. ౭. ౫౨.

౨. క్షీణించు, తగ్గు.

క. మండలము నవయ నరిక్రొవ్వి, గుండినసింహాసనంబు లుర్విన్ వినమే. ఆము. ౪. ౨౧౬.

౩. శ్రమపడు, కష్టపడు.

సీ. వసుమతీరాజ్యంబువలన నిరస్తులై మునివృత్తి నత్యుగ్రవనములోన, నవయుచుఁ బాండుభూనాథనందను లున్నవా రని విని ...భార. అర. ౧. ౧౨౨.

శ్లో...శ్రుత్వా ...పాండవాన్ దుఃఖసంతప్తాన్ సమాజగ్ము ర్మహావనే. సం.భార. [illegible]

ఆ. అలుఁబిడ్డ లాఁకటులై లేమిఁ గుందుచుఁ, దెవులుచేతఁ బడుచు నవయుజనులు, మున్ను క్రోధలోభముల నాస్తికతఁ బడ్డ, పీడనంబు సేసి పేర్చినారు. భార. అను. ౫. ౯౫.

ఆ. మునివరేణ్యుశాపమునఁ జేసి యిట్లు నవయుచున్నవాఁడ నాఁటఁగోలె. భార. అర. ౪. ౧౧౯.

శ్లో. సోఽహం శాపా దగస్త్యస్య బ్రాహ్మణా నవమత్య చ, ఇమా మవస్థా మాపన్నః పశ్య దైవ మిదం మమ. సం. భార. వన. ౧౮౧.౧౪.

జః నవ, నవఁత, నవయించు.

నవరత్నములు. సం.వి.అ.న. బ.౧. మౌక్తికము, మాణిక్యము, వైడూర్యము, గోమేదకము, వజ్రము, విద్రుమము, పుష్యరాగము, మరకతము, నీలము అను తొమ్మిదివిధముల రత్నములు. ౨. ధన్వంతరి, క్షపణకుఁడు, అమరసింహుఁడు, శంకువు, బేతాళభట్టు, ఘటకర్పరుఁడు, కాళిదాసుఁడు, వరాహమిహిరుఁడు, వరరుచి అను విక్రమాదిత్యుని యాస్థానపండితులు. (వాచ.)

నవరసములు. సం. వి. అ. పుం. బ. (అలం.) శృంగారవీరకరుణాద్భుతహాస్యభయానకబీభత్సరౌద్రశాంతములు అనుతొమ్మిదిరసములు.

నవరసు=నవరను. వి. ఒకవిధ మగు బంగారునాణెము, కాసు.

క. కేళికి కన్యలె నవరసా, యాలేమం బిలువ మనిన యధికార్యర్థో, త్తాలబిలోవవ నరసో, న్మీలఝుళంఝుళితకింకిణీనిక్వణ యై. బహు. ౫. ౬౨. (నవరసు=శ్రేష్ఠురాలుఅనిభావము.)

నవరాత్రములు. సం. వి. అ. న. బ. తొమ్మిది రాత్రులు. (౧.వసంతనవరాత్రములు. చైత్రశుద్ధప్రతిపత్తు మొదలు తొమ్మిదిరాత్రులు. ౨. గణపతినవరాత్రములు. భాద్రపద శుద్ధ చతుర్థి మొదలు తొమ్మిదిరాత్రులు. ౩. దేవీనవరాత్రములు.

ఆశ్వయుజశుద్ధప్రతిపత్తు మొదలు తొమ్మిదిరాత్రులు.)

నవరు = నగరు. వి. రాజగృహము. బ. నవళ్లులు నవళ్లు.

క. వివిధోత్సవంబులకుఁ, నవళులలోఁ దోఁచు కీడునకుఁ దోడ్తోఁ గాం, తివిధానంబున నిరసన్యమవును బురోహితునిచేతననవద్యముగఁ. భార. శాం. ౨. ౩౦౮.

నవశతము. సం. వి. అ. న. నవోత్తరశతము, నూటతొమ్మిది.

నవశాయకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఆయాయి నిమ్నజాతివాఁడు. (వీరు తొమ్మండ్రు.)

శ్లో. గోపో మాలీ తథా తైలీ తంత్రీ మోదక వారుజీ, కులాలః కర్మకారశ్చ నాపితో నవ శాయకాః. పరా. (వాచ.)

నవశ్రాద్ధము. సం. వి. అ. న. మరణదినము మొదలుకొని బేసిదినములందు చేయఁదగినశ్రాద్ధభేదము.

నవషష్టము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) అఱువది తొమ్మిదవది.

నవషష్టి. సం. విశ. ఇ. స్త్రీ. అఱువదితొమ్మిదింటియం దుండుసంఖ్య కలది. వి.ఇ. స్త్రీ. అఱువదితొమ్మిదింట నుండుసంఖ్య.

నవషష్టితమము. సం=నవషష్టము.

నవసప్తతము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) డెబ్బది తొమ్మిదవది.

నవసప్తతి. సం. విశ. ఇ. స్త్రీ. డెబ్బది తొమ్మిదింట నుండుసంఖ్య కలది. వి.ఇ. స్త్రీ. డెబ్బది తొమ్మిదింట నుండుసంఖ్య.

నవసప్తతితమము. సం=నవసప్తతము.

నవాతు. వి. (ఉ. నవాత్.) శర్కరాభేదము.

సీ. శర్కరాభేదసంజ్ఞలు నవా... కండ మనఁగను బొలుపు గాంచు. ఆం. భా. ౨. ౨౫౧.

సీ. పూతనచనుఁబాలఁ బొడముచేఁ దడఁగనో త్రేఁతవా తెలుమేల్నవాతు గొనుట. బళిర కలిపేల్పుశతకము. ౭. ప. (చిం.ని.)

క. కొమ్మపయి పతుపాతము, నెమ్మెయి నెలపుదువి దేల యోఁచెద వకట్యాకమ్మఁగ నవాతుచక్కెర, క్రమ్మఁగ మాటాడు దవర కలకంఠవరా. విజ. వి. ౩. ౫౭.

నవారు. వి. (హిం. నవార్.) చిత్రాలపట్టిక, పట్టెడ, పట్టెమంచమునకు నేసెడుపట్టెడ.

సీ. చిత్రాలపట్టిక చెలఁగు నవారన... ఆం. భా. ౨. ౧౬౪.

సీ. తగటిరుమ్మితాపుతానవారు కసీదుసిస్తుబందరుచీటిల సరీలు. హంస. ౫. ౩౫౦.

నవాశీతము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ఎనుబది తొమ్మిదవది.

నవాశీతి. సం. విశ. ఇ. స్త్రీ. ఎనుబదితొమ్మిదింటియందుండుసంఖ్య కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. ఎనుబదితొమ్మిదింటియం దుండుసంఖ్య.

నవాశీతితమము. సం=నవాశీతము.

నవాసారము. (సం. నవక్షారః.) ఒకదినుసు ఉప్పు. (శ. ర. నవాసాగర మని వ్యవహారము.)

(వ్యవ.) గిన్నెలు కళాయి చేయుటకు నవాసారముపయోగించును.

నవి. వి. ౧. కరగోడ పెట్టుటకు నిడుపున త్రవ్వియెత్తిన మట్టిపల్లము. (శ.ర.) ౨. తోఁట మొ. వానికట్టునకు పెట్టుచిన్నగోడకై దానిప్రక్కనే త్రవ్వినకాలువ.

శాసనము... దూర్పున నాగుమరితోట్ల నవియును... దా. శా. ౧౦౧౭.

నవిత. సం.విణ. (ఋ. త్రీ.ఋ.) నుతించువాఁడు.

నవితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నుతింపఁ దగినది.

నవిష్ఠము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నవతమము, మిక్కిలి క్రొత్తది, పెక్కింటిలోఁ క్రొత్తది.

నవీనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) క్రొత్తది, ఆధునికము, ఇప్పటిది.

నవీయము. సం. విణ. (స్. యసీ. స్.) నవతరము, రెండింటిలోఁ క్రొత్తది.

నవుకు=నాకు. విణ. (√నవి.) పల్లము, నిమ్నము.

సీ...పల్లము నవుకుఁ బల్లనఁగ నిమ్నంబు దనరు. ఆం. భా. ౧. ౧౫౯.

వి. మొట్టి. (చూ. నాకు.)

నవుడుకొట్టు=నాడుకొట్టు. అ. క్రి. మిణకరించు.

ద్వి. అని యిట్లు దేవేంద్రుఁ డాడినమాట,విని యును వినకట్లు విస్మయం బంది, వ్యకనుఁ డూరకయుండె భాగ్యవుండు, నవుడుకొట్టెను నీళ్లునమలెఁ గళ్యపుఁడు.ద్వి.హరిశ్చ.పూ. ౨౧౮ పం.

నవుబత్తు=నౌబత్తు. వి. చర్మవాద్యవిశేషము.

సీ...రాజాబహాదరు, మొదలైనబిరుదులు ముఖ్యమౌ తెల్లజెండా నవుబత్తును ఢక్క యాది, గలిగినరాజచిహ్నలాసంగఁబడె...రంగా. ౧. ౧౧౭.

నవురు=నౌరు. విణ. (క. నవుర.) మృదువు, మెత్తనిది. (శ. ర.)

నవోఢ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. క్రొత్తగా పెండ్లియైనది,నూతనవివాహిత.

నవోద్ధృతము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) క్రొత్తగా ఎత్తఁబడినది. వి. అ. న. నవనీతము, వెన్న. (వాచ.)

నవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. క్రొత్తది, ఆధునికము, ఇప్పటిది. ౨. నుతింపఁదగినది. వి. అ. న. స్తుతి. పుం.క క్రతుప్రసన్నన్య...జేసక్.

నవ్వ. వి. బాలకుఁడు.

సీ...బాలకసంజ్ఞ నవ్వ నవ్వ, పోఁప పోఁపఁడు... ఆం.భా. ౨. ౧౧౯. (ప్రాఁతప్రాఁత ప్రతులు, బ్రౌ. పా.)

నవ్వాడు. అ. క్రి. (నవ్వు+ఆడు[1].) నవ్వుతో నొప్పు.

ఉ. జాబిలిమ్రానటతోఁ గులుకుచక్కవకుబ్బలతో మిటారినవ్వాలికడువెన్నెముతో నిలుకుటందెలతో నసియాడుకానుతో, సారసగంధి...ఒయ్యారము మీఱ వచ్చునోకో... దశా. ౨. ౩౫౦.

నవ్వించు=నగించు. స. క్రి. (√నవ్వు.) నవ్వఁజేయు, హాసింపఁజేయు.

గీ. విభుఁడు పరిహాస మాడి నవ్వించుఁగాని,పడయలేఁడయ్యె నెన్నియుపాయములను,రాజబింబాస్యతాంబూలరాగసుభగ, దంతరుచిబిందమాలికాదర్శనంబు. వైవ. ౭. ౧౭౩.

క. కదు నవ్వించుచుఁ జెలఁగులు,ముడివెట్టుక పేర్కొండు ముదిత కసుబోమల్, ముడివెట్టె నాలి సిగ్గున,ముడివెట్టెక నారి చెఱకువిలుసన మనుఁడుక్. మను౮. ౫. ౯౪.

సీ. అతివపదాహతి కనువయ్యెఁ గంకేళి పడఁతి నవ్వింపఁ బొల్పడియెఁ బొన్న. చం. రా. ౬. ౧. ఉ. రా. ౩. ౨౧౫.

నవ్వ(వు)=నగు,నౌ. స. క్రి. ౧. అపహసించు, గేలిసేయు.

గీ. మిగుల నామనిఁ బచ్చచాంపేయకముల,నమ్మి కడపల్లెఁ దము వైచినాఁడు మగుడ, నాసపడువారి నవ్విన ట్లులవిచ్చెఁ, గలయమూతులకేతకీప్రసవతతులు. ఆము. ౪. ౯౪.

సీ. ఇంకఁ దాఁ గాక న న్నెవ్వరు నవ్వెద రా హవంబున నోడి యరుగుచుండ. దశా. ౨. ౪౧౩.

చ. వనిత యొకర్తు ... హరిఁ జూచెఁ గేకిసలు కొట్టుచు బోటులుఁ దాని నవ్వఁగన్. పారి. ౩. ౧౨. విక్ర. ౧. ౪౯.

౨. పోలు.

సీ... సెలతాల్పుబలువేల్పుచెలువు నవ్వి.గీ... వెలుఁగొందు నారాచవేల్పు ఱేఁడు. నీలా. ౧. ౪౫.

గీ. విద్యుత్కైవడి ముక్తికి విడిది యగుచు, నాత్త విధమున నానంద మైనయిచట, నున్నసర్వేశునాదలపిన్నచంద్రు, నవ్వుచున్నది గంగ ఫేనములచేత. ప్రబోధ. ౪. ౪౫.

శా. ఆదివ్యాపధరాజిచేఁ దమమహావ్యాధివ్యథల్ దీఱినన్, మోదం బంది లతాంగు లంబుజములంబున్ నవ్వకందోయితో...చెలంగి సురనారీనూనుఁ గీర్తించుచున్. మనుచ. ౬. ౧౪. కళా. పీఠి. ౭౬.

అ. క్రి. ౧. హసించు, హాసముచేయు.

చ. అనవుడు బ్రాహ్మణప్రవరుఁ డల్లన నవ్వుచు నిన్ను జారయన్, మనమున వేడ్క పుట్టి నరనాయక వచ్చితి నేను ధర్మజుడన్.భార. అశ్వ. ౨. ౯౫.

శ్లో. తతః ప్రహస్య జనకం బ్రాహ్మణః పునర బ్రవీత్. సం. భార. అశ్వ. ౩౩. ౨౫.

చ...నిమురమాని నవ్వ సురపాన్న ముఖాంబుజ మెత్తఁ జంపకం,బు...పూచు...పారి. ౪. ౧౦.

గీ. పౌర మధుమద మమరఁ బుష్పాసవంబుఁ గ్రోలిన సుమాళ మపుడు తత్కేళికలకుఁ, జాతపున్నాగకురవకాశోకతరులు, నవ్వె నవ్వులు తవ్వునై నివ్వటిల్ల. రామా. ౨. ౧౦౦.

౨. ఆనందించు, సంతోషించు.

క. అని కుంభజుఁ డెఱిఁగించిన, విని నవ్వుచు రాముఁ డవల వింశతిభుజుఁడున్, ధనవిభుఁడును బోరినవిధ, మనఘా వినవలతుఁ దెల్పుమని యడుగుటయున్. ఉ. రా. ౨. ౩౩౨.

౩. అపహసించు, మేలమాడు.

ఉ. నామది నొంను లేదు విను నవ్వితి సీతని తోడ...భార. ఆశ్ర. ౧. ౧౭౦.

ఉ.ఇవ్విధి మున్న యే సెఱిఁగి యెంతయుఁ జెప్ప ననాదరంబుతో, నవ్వితిగాని పట్టదు మనంబున మీఁదటిహాని ధీనిధీ. నా. పంచ. ౧. ౪౬౧.

వి. ౧. హాసము, నగవు.

క. నగవు నగు నవ్వు నవు హ్నా,నగు నాఖ్యలు హాసమునకు నగజాధీశా. ఆం. సం.మాన.౩౪.

చ. సరసులనర్త మింపుల నొసంగఁ గదంబపు దండఁ గట్టుచోఁ, గరఁగుటఁ దెల్పుదృక్తరళకాంతులు నుత్తర మిచ్చునంతరాం,తరముల నవ్వులున్ గలువతండము మొల్లలు నంచు మిన్నుగ్రుచ్చి రహిని రిత్తనూ లొసఁగి సిగ్గు వహింతురు పువ్వులావికల్. ఆము. ౨. ౨౦. విక్ర. ౧.౧౧౯.

౨. పరిహాసము.

క. అనృతము పాతక మగు నైనను వనితలయెడను బెండ్లి నవ్వున మృతి వచ్చిన సర్వధనముఁ జెడుచో, విను మది పాపంబు గాదు విమలచరిత్రా. భార. శాం. ౩. ౪౩౭.

ఉ...ఎల్లురు దెంచితివయ్య నీవు నే, నవ్వులు గావు సీతలఁపునం గలమే లొనరింతు ధీమణీ. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౪౦౦.

౩. వింత, ఆశ్చర్యము.

క. ఒకటి గలదు వత్తురు వ్యైహోకగర్భంబునను

వృతులు నక్కవ మానక్కరు నేటి బుద్ధి పీనుఁగునరు బ్రదు కఁటె గలుగు నిట్టినవ్వులు గలవే. భార. శాం. ౩. ౩౪౭.

నవ్వు దేలు=నవ్వు తేటపడు.

క. నావుడు జాహ్నవిఁ బేర్కొని, నీ వద్భుతభవ్యభావనిరుపమ వంటే, నావాక్యమున కుఁ గృప వద్దేవియుఁ బొడనూపె నవ్వు దేఱుచూడ్కిన్. హరి. ఉ. ౫. ౨౨. (ప్రసన్న మగు అని భావము.)

నవ్వులఁబెట్టు=పరిహసించు.

ఉ. ఇవ్విధ మెల్ల నెచ్చెలుల కేర్పడఁ జెప్పిన దిట్టకూళ వై, నవ్వులఁబెట్టి యందఱు వినంగడు నాముసఁ ద్రుళ్లుకొంచుఁ దా,రవ్వల అవ్వలం బఱపి యంకిలి సేయక మానసేర్తురే. రసిక. ౪. ౧౧.

సా: నవ్వినయూళ్లే పట్టనము లగును:-ఒకప్పుడు హీనస్థితియం దున్నవారే కాలాంతరమున నున్నతస్థితియం దుందురు.

జ: నవ్వారు, నవ్వించు, నవ్వుఁబాటు, నవ్వుకొను, నవ్వుచేయు, నవ్వుటాల, నవ్వుదేలు, నవ్వుపడు, నవ్వుపఱుచు, నవ్వులబండి, నవ్వులాట.

నవ్వుఁబాటు=నగుఁబాటు. వి. (√నవ్వు.) అపహాస్యత, దూఱు.

గీ. నాకతంబున వచ్చిననవ్వుఁబాటు, మాటువడఁజేసి నీకూర్తిమగనిఁ దెత్తు. ఉ. హరి. ౫. ౧౪౧.

గీ...గతజలసేతుబంధ,వంబు చేసిన రాదటె నవ్వుఁబాటు. ఉ. హరి. ౧. ౧౮౪.

విణ. అపహాస్యము, నవ్వఁదగినది.

గీ. వాఁడు గోమంతనగమున నన్ను నాఁడె, గదిసి చూచినవాఁడవు గావె నీవు, నాఁటివాఁడన నేనును నవ్వుఁబాటు,గాదె యిట్లంట యీవితర్కంబు వలదు. హరి.

నవ్వుకొను. అ. క్రి. (నవ్వు+కొను. స్వార్థమున.) నవ్వు.

చ...మాటమాటు జగడంబులు చూపి యతండు పోయినన్,గలకల నవ్వుకొంద్రు తమకాలమాతఁ దెఱంగలేమికిన్. శుక. ౨. ౩౩౪.

నవ్వుచేయు. స. క్రి. (√నవ్వు.) చిన్నఁబుచ్చు.

ద్వి. సురియచాడయగారిఁ జొక్కవెట్టితివొ, నాచిదేవయగారి నవ్వుచేసితివొ. పండితా. మహిమ. ౩౦౭ పు.

నవ్వు(వు)టాల=నవ్వులాట. వి. (√నవ్వు. ఇట వర్ణవ్యత్యయము.) ౧. పరిహాసము,పరియాచకము.

ఉ. నావుడు నవ్వుటాల కనినన్ బవనాత్మజ యింత యేటికిన్. భార. ఉద్యో. ౩. ౭౧.

గీ...వరశక్తికలన రాజు,శిల్పముల నవ్వుటాలకుఁ జేయుచుండఁ, దరుణి కుతుకత్రపాద్భుతాతంకభార, సంకటస్థాయి యై సారిణాంక యయ్యె. నైష. ౪. ౧౬౯.

సీ. తపము సేయుచు నున్న ధనుద్యుఁ గఱువి గాంచి యక్కుమారులు నవ్వుటాల కందు, సాంబుని స్త్రీరూపసంపన్నుఁ గావించి... పద్మ. ౧౦. ౨౬౯.

చ. ననలు జనించె నిందు నదనంబుగఁ గామిను లెవ్వ రేనియున్, గనఁగలరే యటంచు లోకకంజవిలోచన నవ్వుటాలకై, యనఁగ ... సీమం. ౪. ౧౪. (నవ్వుతాలకై. అపము ద్రి.)

క. ఈలాగువానితో నవ్వుటాలకుఁ బన్నిద మిడి సాగటా లాడఁగ నోటా లగు నీ కర్థం దున్నిటాలా యని దక్కఁగొను కటా లలితాంగీ. ప్రబంధ. ౭౩౭.

౨. లీల, అలవోక.

మ...రామస్వామి తా నవ్వుటాలటు లొక్కమున తత్కరద్వయము వ్రయ్యం జేసె...

ఆధ్యా. ౪౪. ౧౨౪. (నవ్వుటాలటు=నవ్వుటాలవలె అని భావము.)

నవ్వుపఱుచు. స. క్రి. (√నవ్వు.) నవ్వుఁబాటు కలుగఁజేయు.

ఉ... అయుక్తదర్శమ్మున నిప్డు నవ్వుపఱుపక సమకొట్టె నితండు విప్రవంశమ్మున వారినెల్ల... భార. ఆది. ౩. ౧౩౯.

నవ్వులబండి. విణ. (√నవ్వు.) నవ్వెడుస్వభావము కలది. (చి. ని, శ. ర.)

నవ్వులాట=నవ్వుటాల.

(పరిహాసము, పరియాచకము.)

మ. తనకుం గూర్చువధూమణుల్ చనవుచేతన్ మందెమేలంబువంకను వేసారియు నవ్వులాటలకుఁ బల్కం బల్కువాక్యంబు లెల్లను నిక్కంబులుగాఁ దలంచి తగ దగ్గన్... విప్ర. ౪. ౩౧.

నవ్వులుపడు. అ. క్రి. (√నవ్వు.) అపహాసమునందు, నవ్వులపాలగు.

సీ. దీని దగ్గఱ నేల దీని కోడఁగ నేల పరులచే నవ్వులుపడఁగ నేల. మొ. రా. బాల. ౩౫.

నశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నశించునది.

నశి(యి)ంచు. సం. అ. క్రి. నాశమొందు.

దండకము ...లోకముల్ లోకబీజంబులున్ నిత్యసందోహమై నీమహాదేహమం దుల్లసించుచున్ వసించున్ నశించున్... భాగ. ౧౦. పూ. ౧౨౩౩.

వ... అష్టైశ్వర్యహీనుండు మంత్రిరహితుండు విగతపరివారుండునై నశించు... మార్క. ౧. ౭౯.

వ... కర్మనాశనంబునం ద్రివిష్టపవాసులకుం బుష్టిహీనతయు దాన ననావృష్టియు నగు ననావృష్టిదోషంబున జగంబు నశియించు... మార్క. ౨. ౧౭౬.

నశికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సోదరీభర్త. (వై. ని.)

నశిత. సం. విణ. (ఋ. త్రి. ఋ.) నశించువాఁడు.

నశ్యత్. సం. (శత్రు.) నశించుచున్న.

నశ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాశార్హము, నశింపఁదగినది. (ఉదా: యజ్జన్యం తన్నశ్యమ్.)

నశ్వరము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నశించునది. నాశశీలము, నశించుస్వభావము కలది; శాశ్వతము కానిది.

నష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సంస్పృష్టమైథున యగు స్త్రీ. (వై. ని.)

నష్టచేతనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తెలివి తప్పినవాఁడు, మూర్ఛిల్లినవాఁడు.

ఇట్లే: నష్టచేష్టుఁడు, నష్టసంజ్ఞుఁడు మొ.

నష్టజాతకము. సం. వి. అ. న. జన్మకాలము తెలియనపుడు ప్రశ్నలగ్నాదులచే జన్మకాలమును తెలిసికొని గణింపఁబడుజాతకము.

నష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నశించినది. ౨. తిరోహితము, మఱుఁగుపడినది. ౩. దూషితము, చెడినది. వి. అ. న. ౧. నాశము. ౨. అదర్శనము, మఱుఁగుపడుట. ౩. చెడుట.

నష్టస్మృతి. సం. విణ. (ఇ) చెడినస్మృతి కలది, మఱపు కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. నష్టమగుస్మృతి, మఱపు.

నష్టాప్తిసూత్రము. సం. వి. అ. న.- పోయిన ద్రవ్యమును పొందుటకు సాధనమైనది - లోత్రికదేశము, దొంగిలించినసొమ్ములో కొంత భాగము. (వాచ.)

నష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నాశము. ౨. కనఁబడకపోవుట. ౩. చెడుట, దూషిత మగుట.

౪. నష్టము, లోటు.

ఉ. ఆయతికాని కీడు మమరాలయముఖ్యము లాతఁ డర్థతృష్ణాయుతుఁడై నిజోర్వి నగు నష్టికిఁ దధనముం దొరల్చి రాజ్యాయతనం బుఁ జేర్చు...ఆము. ౪. ౭౧.

నస. వి. (క. నస.) ౧. దురద, కండూతి.

సీ...తీంట్రము కపి తీఁట తీవరము. గీ. దూల జిల నవ నస గాఁడు దురద యనఁగఁ, బరఁ గుఁ గండూతి...ఆం. భా. ౨. ౧౭.

౨. కామము.

గీ. అనుచు విప్రుండు తమకించి యంటుకొనియె, సమ్మతించియ యుండె నాచంద్రవదన, శూక లాశ్వంబు నస రేపఁ జొచ్చినప్పు, డనుమ తింపదె యత్తళు వైనబడబ. శివరా. ౩. ౬౯.

వ...మెడసాఁచి కూలితదృక్కోణంబులతోడ వదనంబు గదియించి నస చేసిన బిసరుహా ప్తునిగా నెఱింగి...వరాహ. ౫. ౯౪.

౩. (త. నసల్.) ఉపద్రవము.

ఉదా: ప్రొద్దున లేచిన నీనస నాకుఁ బెద్దదిగా నున్నది. (శ. ర.)

జ: నసకించు, నసగూఁటి, నసగూఁటితనము, నసగూఁడు, నసగొంటు, నసగొట్టు.

నస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాసిక, ముక్కు.

నసకించు. స. క్రి. (√నస.) మోహింపఁజేయు.

ద్వి. మనిమనినగవులు మురిపెంపునడలు, నస కించు నేర్పులు నాగరకములు, కల్లమోహం బులు కపటకృత్యములు. ప్రభులిం. ౪. ౧౪౩ పా. ౨౪ పం.

నసగూఁటి. విణ. (నసగూఁడు+ఇ³.) కామో ద్రేకము కలవాఁడు; కామోద్రేకము కలది.

సీ. పిసవెత్తి కసరెత్తి రిమెసరేఁగునసగూఁటిపూఁ బోండ్లు తమయిండ్లపగాంళ్ల...

౧౩౪.

ఉ. కైక్కొనఁ బ్రాంతపక్కణకుటీశిఖరంబుల నె క్కలావక్కమునఁ, గుక్కుటకోటి మ్రోసె నస గూఁటిమిటారులపుట్టిల్లు గ్రక్కికక్కనమబ్బు కెలగుహ కీఁచెనికల్ కెలఁగొంచె ... వేం. పంచ. ౩.౧౦౨. (చి. ని. పా. నెసగూయ. అపముద్రి.)

నసగూఁటితనము. వి. (√నసగూఁటి.) కామో ద్రేకము.

ఉ...నా,కూరిమిపట్టి నిట్టినసగూఁటితనంబున జేలువెట్టి తా, రాక గణింప నన్ను విరవా మతి యిప్పరిలోనితక్కరిక్. విప్ర. ౪. ౨౪.

నసగూఁడు. వి. పు. (√నస.) కామోద్రేకము.

ఉ. ఓరి దురాత్మ నీవును బ్రియుండవె నాప్పొ దయేశుకాలిత్రైగోరును బోల వీవు నస గూఁటఁ గఱుక్ జపలస్వభావ రై నారులు రూపయావనమునక్ నిలుపోపక యివ్వలవ్వ లక్, జారహితంబు సేయ విభుచక్కటి మోహముమాన నేర్తుశే. నా.పంచ. ౩.౨౩౭.

నసగొంటు=నసగొట్టు.వి.(√నస.)కామోద్రిక్తుఁ డు; విటుఁడు.

గీ. కుచ్చితం బింత యెఱుఁగ దమ్మచ్చెకంటి, కంటి విఖ్యాతి నాతిఁ గైకొంటి వనుచు, నచటిజాటలు నసగొంటు లతని వేఁడి, వేఁడి మీఁదనె దోఁచిరి వెత్తి రేఁచి.బహు. ౫. ౧౦౭.

నసగొట్టు=నసగొంటు. విణ. (నస+కొట్టు.) కామోద్రేకము కలవాఁడు; విటుఁడు.

క. నసగొట్టుబాపన య్యా,పిసవెత్తికిఁ దగులు వడి తపింపఁగ నేల్లా,బసవెద్దు గదలకుండె డు, వసతికి రమ్మచటి కేసు వచ్చెదఁ బొమ్మా. శుక. ౨. ౪౭౯.

నసనస. వి. (రక్తముమున్నగువానితో) తడిసినచర్మముమొ. వానిధ్వని కనుకరణము.

క. విసమును మెసవుచు వినుతక, నసనస యను కళవసంబునం దాలుచు నృమ్మసనంపురుద్రు తోడుత, వసియించఁగ నీమెన్నెత్తివ్రాఁత బోటీ. పార్వ. ౪. ౯౫.

నసిమిరి=నస. వి. ౧. దురద, కండూతి. (శ.ర.)

౨. జలజంతువిశేషము.

సీ. గులకరింతయు నీరుగుట్టు శంఖనఖంబు ఫ్రులు తాసి నసిమిరి బుంగపురువు. హంస. ౪. ౧౮౫.

నసుకు. వి. అసత్యము.

ఆ. జల్లి బురుడ బొంకు పొల్లు దబ్బఱ కల్ల..., తనుకు నసుకు...నా నసత్య మభవ. ఆం. భా. ౧. ౧౧౯.

విణ. అసత్యమైనది. (శ. ర.)

నసుగు. అ. క్రి. స. క్రి. అస్పష్టముగా చెప్పు.

(వ్యవ.) ఏమాట చెప్పినను వానికి నసుగుటం అలవా టైనది.

వి. అస్పష్టముగా చెప్పెడిమాట.

(వ్యవ.) నీనసుగులు మాని నీయుద్దేశము తెలుపుము.

నసెము. వి. (సం. నస్యమ్.) ముక్కులో వేయు రసాదులు మొదలయినది.(చూ. నసెము చేయు.) జః నసెముచేయు.

నసెముచేయు. అ. క్రి. (√నసెము. రోగనివృత్తికై ముక్కురంధ్రములలో రసాదుల నుంచు.

గీ. పరంగ నాముదంబుపలుకులు పొంటిచెయ్యి, గోరిమక్కుణముల గుంటగలగ, రాకురసము చేత రాచి నాసికయందు, నసెముచేయ వెట్టిపస యడంగు. (చింతామణి. చి.ని.)

నస్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. వృష భాదుల

కుట్టినముక్కురంధ్రము. ౨. ఆభరణాదు లుంచుటకు కుట్టిననాసికాచ్ఛిద్రము.

నస్తము. సం. వి. అ. పుం. నాసము, ముక్కు. న. నస్యము, ముక్కుపొడి.

నస్తితము. సం. వి. అ. పుం. ముకుద్రాళ్లు పోయుటకై ముక్కు కుట్టినయెద్దు.

నస్తోతము. సం. వి. అ. పుం. – కుట్టఁబడిన ముక్కు కలది.– ౧. ముకుద్రాళ్లతో నడుపఁబడెడియెద్దు; ముకుద్రాళ్లు పోసినయెద్దు.

నస్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ముక్కు. ౨. పశ్వాదులముకుద్రాడు. (విల్యమ్సు.)

నస్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నాసికకు హిత మైనది. ౨. నాసికయందు పుట్టినది. ౩. నాసికయం దున్నది. వి. అ. న. ౧. ముక్కునందలివెండ్రుక. ౨. ముక్కుపొడి, ముక్కుపొడుము. (విల్యమ్సు.)

నస్యోతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)=నస్తోతము.

నస్రము. సం. వి. అ. పుం. నాసాపుటము. (కే.ని.)

నహి. సం. అవ్య. (అభావము తెలుపును.) లేదు, లేవు, లేదు, లేరు.

క. వలపు సట వావులా నహి, యల సత్యము సున్న తలఁపు లభ్రచ్ఛాయల్, తలఁ దడవి బాస చేసిన, జలజాక్షుల నమ్మరాదు సారంగ ధరా. సారంగ. ౨. ౭.

ఉ. ఓచతురాగ్రగణ్య భువి నున్న నరేంద్రులలో భవన్నిభుం, డీచతురబ్ధివేష్టితమహి న్నహి యంచు జనుల్ నుతింప...శుక. ౧. ౨౪౫.

నహుషుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. చంద్రవంశపురాజులలోనొకఁడు, యయాతితండ్రి. (ఇతఁడు స్వర్గరాజ్యమును పాలించి అగస్త్యమహాముని శాపమున సర్పజన్మ మెత్తి యుధిష్ఠిరునివలన శాపవిముక్తి నొందినాఁడు.) ౨. మనుష్యుఁడు.

నా.

నా[1]. స. అస్మదర్థకము. (దీనికి ప్రథమాదివిభక్త్యేకవచనముల 'నేను, నేన్, నన్ను, నను, నన్, నాచేత,' మొ. రూపములును, బహువచనమున 'మేము, నేము, ఏము, మమ్ము, మము, మాచేత, మొ. రూపములును అగును.)

- వ. నావిన్నవింపం బూనునాముక్తమాల్యదామహాప్రబంధమునకుం గథాక్రమం బెట్టిదనిన. ఆము. ౧. ౫౦.
- చ...సర్వమునను నేన నిల్తు సుఖవాసత నన్ దగం జెంది నిల్చు సర్వము... భార. అశ్వ. ౩. ౩౭.
- క. నానీసంవాదము... భార. అను. ౫. ౩౦౭.
- క. క్రతుపరులు నన్ను తగ సంస్తుతించి ఫలమందం గంద్రు... భార. అశ్వ. ౩. ౪౦.
- క. ననుబోటిజోదునుం గాదని పలుకంగ నేర్చు నీకు నంత గలదె య ట్లును గాక వినుము కర్ణుం, డినుమా శోకళరము దొడుగు నే పరులు నగన్. భార. కర్ణ. ౩. ౩౧౭.
- మ...వారు నన్ బ్రహ్మప్రాప్తులవరిష్ఠావ్యయసౌఖ్యమొందు మని లీలం జెప్పినన్ వచ్చితిన్. భార. అను. ౪. ౭౩.
- వ...త్రివేదమయురావించినయీయపరాధంబు నాకు సహింపవలయు. భార. ఆది. ౫. ౨౧.
- ఉ. నేను భవన్నియోగసరణిం జరియించుచు నొక్కకూద్రు న్నుద్దామని... శ్రీరం. ౩. ౫౯౧.
- గీ. కృతి విని ర్మింపు మిటక మాకుం బ్రియము కాంగ. ఆము. ౧. ౧౩.

జ: నాయన.

నా[2]=అన[3]. అవ్య. ద్రు. "అను" ధాతువునకు తుమున్నాన్యర్థకము.

- శా. త్రిలోకులను కడాలు...టనికి రాజీవాక్షి నూరాంబ నాన్యా శీలం జ్జెప్పియించె... శా. ప. మ. ౧౪. ౧.
- ఉ. మేరుకుణాకతాయం దగుమేనకికిం గలుహారన్ని అంభోరుహనేత్రి; అన్వయసఫూపణి నాం దగుమేనమాంబకునుం... శా. ప. మ. ౧౫. ౩.
- సీ. దక్షిణగంగ నాం దద్దయు నొప్పినగోదావరియు జగదాది యైనఖ్యాతిమేక్వరంబును... భార. ఆది. ౬. ౧౩౯.
- మ...సౌభాగ్యశ్రీప్రభానిత్యలక్ష్మికి సంకేతనివాసమై మదనత్రింశంబు నా ఖ్యాతియున్నక నాంగా దమయంతి నాం బరంగు... నైష. ౩. ౧౭, ౬. ౧౭౪.

నాంచారు=నాంచారు. (త. నాచ్చియార్.)

౧. దేవత, అమ్మవారు.

- గీ. తోడు శ్రీరంగనాంచారుతోడం గూర్చి లీల నొరయూరునాంచారు నేలెసరణి. శ్రీరం. మా. ౧౦. ౧౧౬.
- సీ. నెచ్చెలుల్ గొల్వంగా నిచ్చి నాంచారు దేవిని గనుంగొని... ప్రబంధ. ౨౭౫.

౨. స్త్రీ, ఆడుది.

- గీ. పాలు పోయించుకొని యాక్కపాలు మూర్తి, శాలినాంచారుపాలిండ్లచూచుకములు, పాలచేంపున గిలిగింత వారుటయును. హర. ౨. ౯౫. (నాంచారి. ముద్రి.)

సా: నాంచారమ్మవంటు నక్షత్రదర్శనము ఒక మాటె.

నాంతము: సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. అనంతము, అంతము లేనిది. ౨. నకారము అంతమందు కలది. (శబ్దము.) వి. అ. న. ౧. కొమ్మ. ౨. కైచిత్రము. (శే. వి.)

నాంతరీయకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అవినాభూతము, వేఱుపడియుండనిది, ఏవనిసంబంధము కలది.

నాంత్రము. సం. వి. అ. న. స్తోత్రము.

నాంది. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (దీనివలన దేవత లానందింతురు.) ౧. ఆనందము, సంతోషము. ౨. సమృద్ధి, పెంపు. ౩. కర్మారంభమందు చేయుదేవతాస్తోత్రము; నాటకముతొలుత మంగళార్థము పఠింపఁబడుపద్యాది. ౪. దేవతలు బ్రాహ్మణులు లోనగువారు చేయునట్టియాశీర్వాదము. ౫. భేరి. (శ. ర.)

నాందీకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తోరణస్తంభము, మంగళార్థము తోరణములు కట్టుటకు పాఁతిన స్తంభము. ౨. నాందీముఖశ్రాద్ధము, వివాహాదిశుభకర్మములందు కర్మారంభమున పితృదేవతాతృప్తికై చేయుశ్రాద్ధము.

నాందీకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నాందీశ్లోకాదులను పఠించువాఁడు, సూత్రధారుఁడు. ౨. నాందీవాది, భేరిమొదలగువానిని మంగళార్థము వాయించువాఁడు.

నాందీపటము సం. వి. అ. పుం. కూపముఖబంధనము, నూతిమైకప్పు.

నాందీముఖము. సం. వి. అ. న. వివాహాదులకు పూర్వము పిత్రాదులను గూర్చి చేయఁబడువృద్ధిశ్రాద్ధము.

నాందీముఖుఁడు. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) నాందీముఖశ్రాద్ధమును అనుభవించువాఁడు. (పితృమాత్రాది.)

నాందీవాది. సం. వి. న్. పుం= నాందీకరుఁడు.

నాందీశ్రాద్ధము. సం= నాందీముఖము.

నాఁగటిచాలుకూర. వి. (√నాఁగలి)తతిగొబ్బి, లాంగలికి. (శ. ర.)

నాఁగటిచాలుపేరియతివ. వి.(√నాఁగలి)సీత, జానకి.

క. కన్నియతలమానిక మగు, నన్నాఁగటిచాలుపేరియతివను సిరికిం, బెన్నుద్ది నెత్తుకొని చని, యన్నిచుఁడు రథముమీఁద నపు డిడుకొనియెన్. రామా. ౫. ౧౯౯.

నాఁగటిచిప్ప. వి. (నాఁగలి+చిప్ప.) నాఁగటిపణత, నాఁగటిగొడగ. (శ. ర.)

నాఁగటిజోదు. వి. (నాఁగలి+జోదు.) హలాయుధుఁడు, బలరాముఁడు.

ఉ. లాలసరిగజాంకుశుఁడు లావున నాఁగటిజోదునైనఁ గెం, గేలనె గీటడంచి బలుగెల్పుఁ బయిండి నెలంత నేలుకోఁ, జాలినవాఁడు... యయా. ౧. ౪౯.

నాఁగటిదుంప. వి. (నాఁగలి+దుంప.) నాఁగటిచిప్ప. (శ. ర.)

నాఁగలి= నాఁగెలు. వి. ఈ. (సం. లాంగలః. ప్రా. ణాంగలో. క. నేగిల్, నేగిలు.) హలము, దున్నెడుసాధనము.

ఉ...రోఁకట, న్నోఁదుచు నాఁగటం దిగిచి నొంచుచుఁ గార్ముకముక్తబాణముల్, పైఁ దొరగించి కూల్చుచును...హరి. ఉ. ౧. ౧౦౧.

గీ. అతఁడు నాఁగట నెత్తినయంతనుండి, యేటిదిక్కున కంతయు నెగసి యుండు, హస్తినాపురి...ఉ. హరి. ౧. ౧౦.

సీ. తొడరి రావణుతలద్రుంచినయలతరామయమున నాఁగట గ్రుచ్చినట్టి యలతో. పరమ. ౨. ౧౦౪.

జ: నాఁగటిచాలుకూర, నాఁగటిచాలుపేరియతివ, నాఁగటిచిప్ప, నాఁగటిజోదు, నాఁగటిదుంప.

నాఁగు. వి. ధాన్యమునకు వడ్డిగా నిచ్చుధాన్యము.
[illegible] నాఁగు మాళ్ళ నలహాలాయుధపాణి

నాఁగున కడుగు ధాన్యంబు కొంత. పాంచా. ౧. ౩౯.

నాఁగురు=నావురు. (చి. ని.) ఆం. భా. ౨.౬౨.

నాఁగె(గే)లు=నాఁగలి. వి. ఔ.

గీ. అన్యముల డించి ముఖవర్ణ మఖిలపింఛి, కూడె నాఁగెలు సంపంగి కోమలాంగి, నాస యనమించెఁ గాకున్న నాతిముక్కు, వానివలె నున్న దన నెట్లు వాసికెక్కు. చంద్రా. ౪. ౧౧౯.

క. ఆయనయాజ్ఞానుస్మృతిన్, డాయుచు నాగరమణుల్ జడతఁ దొలఁగంగా, నాయతనవసుధ నాఁగెటి, చాయను బుమభమ్ము లమర నవరించుతటిన్. అచలా. ౨. ౫.

సీ...ఓపి దున్న, నాఁగేటి మొనఁ జచ్చునానావిధప్రాణు లన్నరుఁ బొందునే యఘము... భార. అను. ౫. ౫౮.

ద్వి. ఏల యీనాఁగేలు హృదయంబు చీర, నేల యీగుద్దలి యిటఁ బాఱవైచి, రమ్ము ... రం. రా. అయో. ౧౦౪ పా. ౨౩ పం.

సీ...నాఁగేలు నాఁగలి యనఁగాను లాంగలసమాఖ్య, పరఁగు...ఆం. భా. ౨. ౨౩౨.

నాఁచారు=నాంచారు.

(స్త్రీ, ఆఁడుది.)

క. ఆచూతము చెంగటఁ గని, నాఁచారును దొడుక చెలులు నయమార్గాతి, ప్రాచుర్యప్రౌఢోక్తి, శ్రీచాతురి మనముఁ బొదలఁ జేయుచు డాయన్. ప్రబంధ. ౨౪౮.

నాఁచికొను=నాఁచు[1], ఆఁచికొను. స. క్రి. (నాఁచు[1]+కొను. స్వార్థమున.) ౧. అపహరించు; లాగుకొను.

గీ. నాకుమారుని దైవంబు నాఁచికొనక, యున్నవీనిప్రాయంబున నుండకున్నె. వి. పు. ౮. ౪౧.

క. కొమరారునీకుమారుకు,

దు గురుదైర్యము శౌర్యమును బరాక్రమమును నొక్కొ మొగి నామనసు నాఁచికొనియెం దంక్రీ. మార్క. ౭. ౧౨౯.

శా...మరా, హారాగ్రసరుఁ డాథరాసురుఁడు కాంక్ష న్లల్లపూసాడిగా, నారామామణిసమ్ము నాఁచికొని వేశ్యావాటిఁ జేరెన్ నృపా. నిరం. ౨. ౧౦౬. భార. విరా. ౨. ౮౩.

చ. ప్రకటబలాఢ్యు లొక్కటఁ దిరం బయిపల్వురు వీరె భూమిపాలకునకు సద్దమైనఁ దవులంబడి హుమ్మని నొక్కకండ నాఁచికొనిన మ్రోఁగు జెబ్బులివిశేషము దోఁపఁగ ... భార. ద్రో. ౨. ౨౫.

క. పతిమనసు నాఁచికొనియెదు, చతురోపాయంబు నీకుఁ జపలాక్షి సునిశ్చితమతిఁ జెప్పెద విను...భార. అర. ౫. ౩౧౩.

శ్లో: ఇమం తు తే మార్గ మపేతమోహం, వక్ష్యామి చిత్తగ్రహణాయ భర్తుః. సం. భార. ౨౩౩. ౧.

౨. వశపఱుచుకొను; ఆక్రమించుకొను.

ఉ. రంగదుదారకీర్తి యగురక్కసగంగనఁ జెంజలంబుమై, భంగ మొనర్చి మత్స్యజనపాలుఁడు బల్విడి నాఁచికొన్న రాజ్యాంగము లెల్ల నిచ్చి తనయాశ్రితవత్సలవృత్తి యేర్పడన్, గంగ యసాహిణిం బదము గైకొనఁ బంచెఁ బరాక్రమోన్నతిన్. విర్వ. ౧. ౪౧.

క. ము న్నేను మేన నలఁదిన, ప్రస్ననిభసితంబు నణఁచి శ్రమవారి కడున్, జె న్నెసఁగ మంచుమలసంచు నాఁచికొని ప్రవహించుసురనదిపగిదిన్. పాండు. ౫. ౧౩౧.

నాఁచికోలు. వి. (√నాఁచికొను.) అపహరించుట.

ఉ...ఫల్గునుఁ డేఁదఱ మీఱి సైంధవ, ప్రాణము నాఁచికోలు నరపాల తలంపఁగ మర్త్యకృత్యమే. భార. శల్య. ౧. ౪౯.

నాఁచు[1] = నాఁచికొను. స. క్రి. అపహరించు; లాగుకొను.

సగడ. కోరకోరసిజ రతి నది నేఁ గోర గోరఁటు లజ్జ నాఁచెను. చంద్రి. ౪. ౬౩.

సీ. ద్విరసనాళికి వేల్పువెను సూఁడి సుధ నాఁచి జెల్లులో నటు పాఱఁజల్లినాఁడు. రా. వి. ౧. ౮.

సీ. పినుఁ గీక పెనఁగినఁ బెద్ద నొంపక యొజ్జఁబాఱించి చేఁగలపాటి నాఁచి. ఆము. ౬. ౩౮.

ఉ... శూలము పూని జక్కి యాపక్కిని వ్రక్కలింపఁ గని పక్కన శూలము నాఁచి త్రుంచె నా, చక్కనికాల నేమితల... దశా. ౨. ౪౦౧.

వి. దొంగ.

సీ... నాఁచు నా దొంగయుఁ బ్రాఁచి దనరు. ఆం. భా. ౩. ౪౫.

జః నాఁచికొను, నాఁచికోలు.

నాఁచు[2]. వి. శైవాలము, నీటిలో పుట్టెడితీఁగ, ప్రాఁచి.

సీ... నాఁ చన శైవాల నామ మెసఁగు. ఆం. భా. ౧. ౧౬౫, ౩. ౪౫.

సీ. నాడెంపుజడ పెంపు నాఁచుతీవలగుంపు కలికి కనవడాలు గండుమీలు. నీలా. ౧. ౫౬.

గీ... మనోహరవాసనల్ గలయునాఁచు, నాఁచుజలదంతికరములయతిశయమున, యమునరహిఁ గాంచునత్తోయజాకరమునఁ, గరము నయ మొప్పఁ దీర్చితిఁ గాల్యవిధులు. ఉ. రా. ౩. ౭౩, ౨. ౫౩.

సా: మాటకు మాట తెగులు నీటికి నాఁచు తెగులు.

జః నాఁచుఁదీఁగ, నాఁచుఁద్రాఁచు, నాఁచుడు, నాఁచువన్నె.

నాఁచుఁదీఁగ(ె). వి. (√నాఁచు[2].) శైవాలలత.

సీ. సడలిననిడుద కెంజడలును ముదురఁ బండిన నాచుఁదీఁగలు బెనఁగొనంగ. హరి. ఉ. ౩. ౩౪.

(హంసము.) గీ. ప్రమదమున నాఁచుఁదీఁగెజొంపములఁ దూఱు. నైష. ౨. ౫.

నాఁచుఁద్రాఁచు. వి. (√నాఁచు[2].) నాఁచులో నుండుసర్పవిశేషము.

వ... సరీసృపనారీవారంబులతో మసకముల దనివిసనక సంచరించు నాఁచుఁద్రాఁచులఁ గాంచి మేను లుప్పొంగ ... ప్రబంధ. ౧౮౬.

నాఁచుడు. వి. (√నాఁచు[2].) క్షుద్రజలజంతువిశేషము, నీటిలోనుండుఒకానొకచిన్నజంతువు.

సీ... నత్తగుల్ల చుట్టుముగుల్ల కురుమింద నాఁచుడు... హంస. ౪. ౧౮౯.

నాఁచువన్నె. వి. (√నాఁచు[2].) నాఁచురంగు కల వస్త్రవిశేషము.

సీ. ముత్తెలపందిళ్లు నుత్తరగోగ్రహణంబులు కరకంచు నాఁచువన్నె, నిండువన్నెలు... గీ. మొదలుగా వల్వలుధరించి ముదిత లపుడు. ప్రబంధ. ౨౩౨.

నాఁటించు=నాఁటు. స. క్రి. (√నాఁటు.)

(గ్రుచ్చు.)

క. ఆందఱమేనుల గంగా,నందనుఁడు శరత్రయములు నాఁటించెను శల్యుం దాఁకె నుత్తరుఁడు... భార. భీష్మ. ౧. ౭౧౧.

క. వడి నొక్క పెట్ట లక్ష్మణుఁ, డడరించె నిశాతశరము లారక్కసుపైఁ, గడఁగి యతఁడు నాతనిపై, నెడపక నాఁటించెఁ గలయ నానిమిదియమ్ముల్. భార. ఆర. ౩. ౧౩౨.

(పాఁతించు.)

(పారిజాతమును.) గీ. పెరటిచెట్టుగ నాఁటింతుఁ బెంపు గనుము. పారి. ౧. ౧౩౬.

గీ. మఱియుఁ గలదివ్యసరసులు నెఱయఁ జెఱచి, తనదు కేళిదీర్ఘికలందుఁ గనకనలినజాతులెల్ల నాఁటించినాఁ డాతఁ డింద్రు, యటు చనక మేఁత నడుమనే హంసములకు. ప్రభా. ౧. ౧౨౦.

నాఁటు=నాఁటించు. స. క్రి. (ఇది నిర్బిందుకము అని చి. ని, శ. ర. కాని యీక్రిందినిర్ధారకప్రయోగములఁబట్టి సబిందుకముగా గ్రహింపఁబడినది.) ౧. గ్రుచ్చు.

సీ...ఆతఁ డతని, ఘనశరాసనముఁ ద్రిఖండంబుగాఁ జేసి నారాచ మొక్కటి నాఁటె మేన. భార. భీష్మ. ౧. ౨౫౬.

ఆ. సత్యజిత్తు మేన సాయకదశకంబు, నాఁటి కుంభజుండు నగుచు విల్లు,దునుమ... భార. ద్రో. ౧. ౨౮౮. నీలా. ౨. ౨౩.

౨. (భూమిలో మొక్కలు మొ.) పాఁతు.

గీ. నాఁటె మందారతరువులు తోఁటలందు... ఇంద్రుఁడు దక్షిణకాశియందు. భీమ. ౫. ౮౯.

గీ. కొమ్మ నాఁటంగఁ దగినచోఁ గొమ్మ నాఁటు ...పెంచు, పాళితోడను శాలినఁ దవిరతంబు. కళా. ౪. ౯౮. వసు. ౫. ౬౪.

౩. పాఁతుకొనఁజేయు.

ఉ...అనంతకేవలానందము దానియందు మది నాఁటుము మానుము నీచభోగముల్. భర్తృ. ౩. ౪౦.

గీ. వెలఁది నామీఁదఁ గడుఁ గృపావిలసనంబు, నాఁటి చూచినచూపుమన్ననయ చాలు. నైష. ౪. ౬౩.

౪. భేదించు, చీల్చు.

సీ. ఇరుమెయిఁ దొలిచి పెట్టిలఁ దూఱునవియును నలువుర వేవ్వుర నాఁటునవియు. భార. విరా. ౩. ౧౬౧.

గీ. అత్రిశూలాయుధంబు తీవ్రాంకుశకోటి, శాశ్చటాభాసురము గుంఫపదము నాఁటి, రక్తధారలతోడ యాతాక్షసేంద్రు, కలువములు గార్చియే తెం చెఁగ్రమ్మఱఁగ. కాశీ. ౬. ౧౭౧.

౫. కలిగించు. చంద్రా. ౧. ౯౯.

అ. క్రి. (=నాఁటు.) ౧. గ్రుచ్చుకొను.

ఉ. దాఁటక మాన రెక్కడలి దాశరథుల్ తమ దండిమూఁకతో, దాఁటెఁదాఁకఁ జూడక కదా కని కావు మటంటివేని న్యాపూఁటయ కాచుఁ గాంచుటకుఁ బో మిది మంచిది పో నినాఁటికిన్, నాఁటక పోవు నీయురమునన్ రఘువీరకఠోరబాణముల్. రామా. ౯. ౯౬.

ఆ. వాఁడితూపు లొడల వడి నాఁటుటయు నొచ్చి, శోవ కలువరోమ ధూమకేతుఁ, డతిశయిల్ల... భార. ఆర. ౭. ౧౩౩. కళా. ౫. ౧౬.

౨. పాదుకొను, స్థిరపడు.

క. మనమున నాఁటినమాటలు, విను మెన్నియు పాయములను వెడలునె యధిపా. భార. ఉద్యో. ౨. ౬౨.

క. నీనగవులు నీచూడ్కులు, నీనానావిహరణములు నీధ్యానంబుల్, నీనర్మాలాపంబులు, మానసముల నాఁటి నేఁడు మగుడవు కృష్ణా. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౦౪౫.

గీ. నామనసు వానిమీఁదనె నాఁటె నమ్మ. కువల. ౩. ౧౧౧. ఆము. ౪. ౨౫.

౩. అంటు, తగులు.

ఉ...వాని కన్నిజన్మంబుల నైనఁ బాపములు నాఁటవు పుణ్యపరుండు గావునన్. వి. పు. ౩. ౧౩౮.

ఉ...పార్థివకదంబముఁ గూల్చినమేటి రామ [illegible] నాఁటి రాఁగదవె దాశరథీ కరు

శాపమోనిధీ. దా. శ. ౩౩.

సీ. అనుమాట చెవి నాట నాగ్రహావ్యగ్రుఁడై యసురనాయకుఁడు శక్రాత్మజాలను, గనుఁ గొని...దశా. ౪. ౧౫౯.

౪. కలుగు, పుట్టు.

చ...వెక్కస మగుసెవ్వగల్ వొడమెఁ గంపము పుట్టెఁ జెమర్చె మేను మ్రానసమున విన్నఁబాఁ టొదవె నాఁటెఁ గడుం బరితాపవేదనల్. పారి. ౧. ౧౦౦.

క. విను మట్లాడఁగఁ జెద్దలు, నను గని పనిసేయు మనుచు నాఁటినకోపంబున నేవ లాడ వినతేకను దేశభ్రమణవృత్తిఁ గైకొని మఱియుక్. హంస. ౩. ౧౪౭.

వి. ౧. తూటి, దెబ్బ; రంధ్రము, గండి.

సీ. పలుమొనసాఁటు లేర్పడినకమ్మావితోఁ జిఱుచెమ టంటుముంగురులతోడ. మ్పా. వి. ౩. ౯౧.

చ. కడలి మునుంగ నప్పుడమి గ్రక్కునఁ గొమ్మున నెత్త నందు మ్మొన్నడినయపార్శ్వకూటములు నాఁటిననాఁటులవెంబడిం బడిం,బడిఁ బడునీరధారలు సుపర్వులు నించినపువ్వువృష్టికై,వడి వెలయించుదంభకిటివర్య నిను న్మది నాశ్రయించెదక్. చంద్రా. ౧. ౭౭.

౨. కుదురు,భూమిలో దిగినపర్వతము మొదలగువానియడుగుభాగము.

గీ. నడుమ చతురశ్రవృత్తమా నాఁటు గలిగి, ధగధగాయితకనకరత్నప్రతాన,కిరణములు నాలుకలు గ్రోయుకీలములుగ, సురనగంబు విధూమాగ్నికరణి మెఱయు.వరాహ.౧౦. ౧౦౭.

౩. నాట్లు, మొక్కలు మొదలగునవి పాఁతుట.

(వ్యవ.) ఆచేనియందు నాఁటు ముగిసినదా.

నోనాఁటు = నొచ్చునట్లుగా నాఁటు.

క. ఒకమొగి నటువదియమ్ములఁ, బ్రకటబలుం డైనపరశురాముఁడు నాయం,గకములు దాఁకఁగ నక్కు,ప్రకరము నోనాఁట నూతుఁ బైఁబడ నేసెక్. భార. ఉద్యో. ౪. ౩౧౭.

సీ. బ్రహ్మదండంబులపాటియై మర్మంబు లిట్టి నోనాఁటు నే యితనిచేత. భార. భీష్మ. ౩. ౪౦౫.

వాడుకలోని ప్రయోగవిశేషములు:—

౧. వాని కింకను సంసారము నాఁటలేదు.

౨. వానికి నీవు చెప్పినమాట నాఁటలేదు.

౩. ఎవరికైనను కష్టసుఖములు నాఁటినఁగాని మంచియుద్దేశములు కలుగవు.

జ: నాఁటించు, నాఁటుకొను, నాఁటుకొలుపు, నాఁటుధీఱు, నాఁటువడు.

నాఁటుకొను. అ. క్రి. (నాఁటు + కొను.)

౧. పాదుకొను, స్థిరపడు.

సీ. పాపంబు లోకభంగిఁ బ్రకుయం బొందిన నామీఁద దృఢభక్తి నాఁటుకొనును, నామీఁద దృఢభక్తి నాఁటుకొన్నప్పుడు ధర్మంబు వర్తించుఁ దరతరంబు. భీమ. ౫. ౧౫౭.

గీ. నాఁటనుండియుఁ గంసుండు నాఁటుకొన్న, దిగులు పెంపున వసుదేవదేవకులను. వి. పు. ౭. ౩౪. ఆము. ౫. ౫౫.

౨. కలుగు, సంభవించు.

గీ. నాకవల్లభ నీమీఁద నాఁటుకొన్న,మానికొ పాగ్ని దివిజసంపదలమీఁదఁ, బోయె నంతియ చాలు నీపుణ్యమునను, వేయు నేటికిఁ బులి నాకి విడిచినట్లు. వి. పు. ౧. ౧౫౬.

గీ...ఈక్షణంబున నాఁటుకొనిన,పాటు మదిఁ జితగింపవే పార్థివేంద్ర. వసు. ౨. ౧౪౫.

౩. పాఁతుకొను, వేళ్లుపాఱు.

(వ్యవ.) మొన్నపాఁతినవంగ మొక్క నాఁటుకొన్నది.

నాఁటుకొలుపు(ల్పు)= నాఁటించు. స. క్రి. (√నాఁటుకొను.) ౧. గ్రుచ్చు, గ్రుచ్చుకొనఁ జేయు.

వ...నూటిఁగ నీఁటియలు నాఁటుకొల్పి యసుర లెడల మీఁటుచు...అచ్చ. రా. యు. ౩౬౪.

౨. అతుకుకొనఁజేయు, అతికించు.

గీ. తెగువ దక్షునికంఠంబుఁ ద్రెవ్వఁజేసి, వ్రేల్చెఁ దల నధ్వరాగ్నిని వీరభద్రుఁ, డా ప్రజాపతి మెడపైని నాఱణంబ, నగుచుఁ బొట్టేలితలఁ దెచ్చి నాఁటుకొలిపె. భీమ. ౬. ౫౯.

౩. పుట్టించు, కలిగించు.

సీ. అయ్యింతికడ నిల్చి యనుపునఁ గాంతకు నకు మది రాగంబు నాఁటుకొలిపి. దశకు. ౬. ౧౨౧.

నాఁటుదీఱు. అ. క్రి. (నాఁటు+తీఱు[1].) మొక్కమొ. పాఁతుకొని చక్కఁగా వ్యాపించు.

చ. కరిశిర మాడ వృష్ణుఖుఁడు గైఁపున వ్రేయుడుఁ గుంభమౌక్తికౌ,త్కర మసిధారఁ బొల్పెసఁగెఁ దారకుభంగము నూచి నవ్వసం, గరజయకాంత కాంతరద కాంతియొకా దని నాఁటుదీఱి వి,స్ఫురదవదాతఖడ్గలత పూచెనొ నా జయచైత్రసంపదన్. కు. సం. ౧౨. ౯౬౧.

నాఁటువడు. అ. క్రి. (√నాఁటు.) నఱుకుడుపడు, తెగు.

చ. చిరముగ నొల్వ్యవడ్డవరసింహునికంటెను బెద్దవే శిరం, బురలఁగ నాఁటువడ్డజలజోద్భవుకంటెను బెద్దవే...కు. సం. ౪. ౪౩౨.

నాఁడిక=నాఁడు. వి. (నాఁడు+ఇక. స్వార్థమున.) కేశము.

క. అన్నాతియు నొడయఁడు నటు, లన్నారని నీవ్ర కొన కరుణించినచో, నన్నా యన్నాఁడిక యన్నన్నా యూఁకుకొనఁ జాలనటే చెప్పుమా. అచ్చ. రా. ఉత్త. ౧౧౦.

నాఁడు. వి. పొ. (బ. నాళులు, నాళ్లు.) ౧. దినము, దివసము. (ఈపదము ఈక్రిందినిర్ధారక ప్రయోగముల ననుసరించియు చి. ని. ననుసరించియు కాలవాచకమగునప్పుడు సబిందుకమను టనిర్వివాదాంశము. ఇఁక దేశవాచకమైనప్పుడుసైతము ముద్రితప్రతులందు సబిందుకమే యయి యుండుటచేతను దేశకాలార్థములకున్న సన్నిహితసంబంధ ముండుటవలనను నిర్బిందుకమునకు నిర్ధారకప్రయోగములు లేకపోవుటచేతను శాసనముల ననుసరించియు నీరూపమే యెల్లెడల గ్రాహ్యమనుట యుక్తము.)

క. మీఁటు గలరాజరక్షకుల, నాఁటికి వేవ్రర వధింతు నమశరములు నో,నాఁటి పడవైచు నంతకు, వేఁగాడెదఁ బ్రతిబలంబుపీనుల వెల్లన్. భార. ఉద్యో. ౪. ౪౦౮.

క. పూఁట నగుకార్యగతు లొక, నాఁటన్ మతి నాఁటఁ గవెకునయకార్యము లొ,క్కొఁటం జేయుట మే లగు...రా. వి. ౨. ౩౬.

గీ. ఉత్తమక్షత్త్రియుల వెల్ల నుగ్రవృత్తి, నేఁడు పదినాళులేని నానిశితశరచ,యములఁ గూల్చితి వేసరినట్టు లయ్యె. భార. భీష్మ. ౩. ౩౬౪. (పదినాళులేని=పదిదినములును.)

క. బలవిక్రమములు వినుతం,బులు గా మన మొనలఁ బాండుపుత్త్రానీకం,బులు రెండు నాళ్లు వోవుట, దెలియంగాఁ జూచి వచ్చితిం గురునాథా. భార. కర్ణ. ౧. ౩.

౨. ఆదినము.

గీ. నాఁడు సభ నాడినంతయు నేఁడు చేయు, నట్టు లున్నాఁడు మొనకల ననిలసుతుఁడు. భార. భీష్మ. ౩. ౭౪.

ఉ. నేఁడిన వేఁడిమాట నృపపీఠుఁడు నైనపక
కర్ణరంధ్రముల్, నూఁడినభంగిఁ దాఁకుటు
యు గ్రుక్కి మనంబున నొచ్చి నిన్నునే,
నాఁడు నృపాలపుత్త్రి వని నమ్మి వరించితిఁ
గాక యిమ్మెయిన్, నేఁ డొకకాలసర్పమయి
నీ విటు సేయుట నాకుఁ దోఁచెనే. భా. రా.
అయో. ౧౯.

౨. నాఁడు మొదలుకొని యాపూఁ,బోఁడి య
నారతముఁ దెచ్చి భోజన మిడఁగా, నేఁ
డొక్కటి చనునంతకు, నాఁ డక్కడ నుం
డు నుచితవర్తనలమెయిన్. భోజరా. ౨.
౧౮౭. కాళ. ౪. ౯౯.

౩. సమయము, కాలము.

ఉ. నేఁ డలతోఁటలో నప్పుడు నిబ్బరమైన
మదీయభాగ్యమున్, బోఁడిమి యేమిపాక
మునఁ బొందెనో మీకృప యట్లు గాంచి
పె,న్వాఁడి దనర్చునాచనవునన్ మిము నె
మ్మెయి నంటిఁ గాని యే,నాఁడును బుణ్య
సాధ్వికి గుణం బిది గా దని నే నెఱుంగు
దున్. కళా. ౪. ౧౧౩.

ఉ. సత్యవతీవధూటి మును శంతనుపెండ్లము
కానివాఁడు సాం,గత్యమునం బరాశరుఁడు
గర్భము చేసిన... భాగ. ౯. ౬౬౯. కాశీ.
౧. ౮.

౪. ఆకాలము, ఆసమయము.

గీ. పార్థ్వి మెయ్యది జలజాక్ష శక్తి మెఱసి,
నాఁడె స్వర్గంబు సైకొనినాఁడు బలియె.
దశా. ౨. ౮౭.

ఉ...పరమేశ్వర యావరణాంబురాశి త్రే,కుం
డిన నాఁడె పొక్కివడకుండునె పద్మభ
వాండభాండముల్. కాశీ. ౧. ౧౨౩.

ఉ. నాఁటికి నేటికిన్ వధుటునంబుననో నిను నొల్ల
కెంతయుం, గాటపుఁగోపమున్ బెనుపఁగాఁ
దను నెమ్మెయి నంటిఁ గాక

జీతగాండ్రు మనతొల్లిటివారలు లేరె నీవి
ధుం, డేఁటికిఁ బోవఁగా వలయు నీ వటు
పోవఁగ నేల కూఁతురా. కళా. ౪. ౧౩౨.
హర. ౬. ౪౭.

౫. పక్షమున, ఎడల.

గీ. అఖిలలావణ్యపుంజంబు నబ్జభవుఁడు, మెలఁ
తగా దీనియందు నిల్పించె నొక్కొ, కాని
నాఁ డిట్టికాంతి యేకాంతలందు,నేల లే దని
సామర్ష హృదయ లయిరి. భార. సభా. ౨.
౧౬౦.

క. తారకు నోర్వఁగ వేఱ కు,మారకుఁ బడయం
గ సంగమము సేయను మున్, వారలపైఁ
బంపని నాఁ, డారిపుపైఁ బంపు మాతఁ డధి
కుఁడై నాకున్. కు. సం. ౪. ౪౦౭.

క. ధనధాన్యపశుసమగ్రుం, డనఁ బరఁగెడునట్టి
వైశ్యుఁ డధ్వరముం జే,యని నాఁడు బ్రాహ్మ
ణాధ్వర,మునకు నతనిసొమ్ము రాజు పుచ్చి
యుడఁ దగున్. భార. శాం. ౩. ౪౩౧.
నైష. ౫. ౯౧.

౬. (క. త. నాడు)=నాఁడిక, దేశము; ప్రదేశము.

చ. అరినరపాలమౌళిదళితాంఘ్రియుగుం డయి
పాఁకనాఁటియుం, దిరువదియొక్క వేయిటి క
ధీశుఁడు నాఁ జనుచోడబల్లికిన్. కు. సం.
౧. ౫౩.

సీ. మూఁడుగ్రామగ్రాసములతోడఁ గూడంగ
మోపూరు పాలించె ముల్కినాఁటు. క్రీడా.
౨౨.

ద్వి. నాఁ డెల్ల నేలెడునాఁడు నాపిన్న, నాఁడొ
క్కనాఁ డేను నడురేయిఁ బోయి. రం. రా.
అయో. ౧౨౩ పొ. ౧ పం.

ద్వి. పురములు దేశముల్ పుణ్యతీర్థములు,నరను
తం బగునూళ్లు నాళ్లను గడచి. ద్వి. హ
౨౨౧౬ పం.

సీ. దినకరకులుం డైన త్రిభువనమల్లుండు క్రమనాం
డును గుండికణ్ణు మొట్ట,వాడియుం జేకొని
రూఢిగా నేలంగ...శా. ప. మ.౧.౩౦.
చ. ఇల వెలనాంటి చోడినృపునిచ్చినదత్తము...
శా. ప. మ. ౧. ౪౨. సైమ. ౧. ౧౦.
౩. జనపదము, గ్రామము, పల్లె.
వ...ఇవ్విశ్వంభర నెవ్వీపంబున నేదేశంబున
నేనాఁట నేవీట నేత్రోవ నేక్రేవ నేవేళ
నెవ్వండేమి సేయఁ దలంచె...ఆము. ౪.
౨౧౫. (శ. ర. పా.)
సీ. నాఁడు నా జనపదనామధేయం బగు...
ఆం. భా. ౨. ౩.
ఆనాఁడున్కి = ఆనాఁడు మొదలుకొని, అప్పటి నుండి.
సీ...నాఁడు మొదలు నాఁటఁబట్టి యానాఁడున్కి
యది మొదల్ నాఁటఁగోలె, యనఁగఁ దదా
రభ్య యనుట...సాం. ని. మాన. ౩౩.
తలనాఁడు=నాఁటఁగోలె.
సాం. ని. మాన. ౩౩.
నాఁటఁ(టం)గో(గొ)లె=ఆసమయము మొదలు.
మత్తకోకిల. నాఁటఁగోలెను నామనంబున నాఁ
టుకో వెఱ నాకు నిం,కేఁటిజీవన మంచు నీ
తప మిట్లు వన్నితి...భా. రా. ఆర.౨.౮.
సాం. ని. మాన. ౩౩.
(అయ్యుఱగులు.) వ...నాలుకలు రెండుగా ప్ర
య్యుటంజేసి నాఁటంగోలె ద్విజిహ్వులు నాఁ
బరఁగిరి... భార. ఆది. ౨. ౧౨౨.
శా. ఆగంధర్వుఁడు వచ్చి నాఁటఁగోలె సత్యా
నందసంయుక్తుఁ డై,రాగప్రౌఢిమ మీఱ గీత
ములు నేర్పన్...చంద్ర. ౨. ౧౩౫.
నాఁటఁబట్టి=నాఁటఁగోలె.
గీ. నాఁటిసుత నాఁటినుండియు నాఁటఁగోలె,
నాఁటఁబట్టి నాఁడు మొదలు నాఁగ నాహ్వ,
యమ్ము లయ్యెఁ దదారభ్య యనుట కవని

ఆం. సం. మాన. ౪౭.
నాఁటిసుత=నాఁటఁగోలె.
గీ. నాఁటిసుత నాఁటినుండియు నాఁటఁగోలె.
ఆం. సం. మాన. ౪౭.
నానాఁడు=౧. క్రమక్రమముగా,కాలక్రమమున.
గీ...నానాఁటి కీర్తి నాఁటికిఁ బ్రియము, చవుల
యొనట్టి యిచ్చ యిఁ జనము నిలుప.ఆము.౫.౩.
గీ...పసపుకప్పు, పూఁటపూఁటకు నెక్కుఁ గప్పు
నపుఁ దగిన,మెఱుఁగు నానాఁటికిని మీఁద
గిఁజిక్కొనఁగ. మను. ౬. ౭౩.
శా. ఖద్యోతద్యుతి వృద్ధిఁ బొందెఁ దిక్చక్రం
జేసి నానాఁటికిన్. ఉ. రా. ౧. ౨౫౨.
౨. దినదినము, ప్రతిదినము.
శా. ఈయైశ్వర్యము జూచెఁబోలుఁ దన నే
నెప్పాట నానాఁటికిన్. కాశీ. ౧. ౧౧౫.
క. భూనాయక యీదివ్యవిమానం బసమాన
దివ్యమణికలశలో,కానీకని త్రితం బిడి, నా
నాఁటి కనంతకాంచనంబులు గురియున్.
వసు. ౩. ౧౨. విక్ర. ౧. ౫౫.
నాఁడునాఁడు = ౧. క్రమక్రమముగా, కాల
క్రమమున.
ఉ...అ త్తురగంబుల కెల్లను వన్నె యెక్కఁగా,
నత్తరిలి నిల్చి యీఁగియుఁ బ్రియంబును
నాయెడ నాఁడునాఁటికిం, బెత్తి వహించు
చుండ నడపెం దనతమ్ములలోనివానిఁగాన్.
భార. విరా. ౧. ౨౬౩.
గీ. ఉత్తరోత్తర మభివృద్ధి నొందుచుండుఁ,గాశి
ధరార్థకామమోక్షములు నాల్గు, చంద్రకళ
యట్లు శుక్లపక్షంబు రేలు, నాఁడు నాఁటికి నభి
వర్ధనంబు నొందు. కాశీ. ౨. ౫౨.
౨. ప్రతిదినము, దినదినము.
చ. అలయక నాఁడునాఁటికి లతాంగి యపూ
ర్వము లైనభోజనంబులు గడుభక్తిఁ బెట్టు
...భార. ఆది. ౮. ౧౮౩.

వ...నాఁడు నాఁటికిఁ జాటించి వేఁటకాం డ్రద నెఱింగి మేఁపుమేపులచమత్కారంబుల ని రాకరించి పిసునఁ డిరిగి తిరిగి యాఁక పీ ర్చుకొనునవియును...మనుచ. ౪. ౨౭.

పిన్న(టి)నాఁడు=చిన్నతనము,బాల్యము.

ద్వి. నాఁ డెల్ల నేలెడునాఁడు నాపిన్న,నాఁ డొక్కనాఁ డేను నడుచేయిఁ బోయి,యరు దైనవేఁటల నాసక్తిఁ బొందిరి. రం. రా. అయో. ౧౨౩ పొ. ౧౫౦.

ఉ. పిన్నటినాఁడు సత్కరుణఁ బిల్లలమఱ్ఱిమహా ప్రధాని పెద్దన్న గురూత్తముండు తగ నక్ష రశిక్షయు దైవమార్గసంపన్నతయు న్వివేక పరిపాటియును గృపసేసె...హర. పీఠి. ౧౨౮.

జః నాఁడిక.

నాఁపచేను. వి. దే. (నాము[1] + చేను.) నాము కలపొలము.

వ...నాఁపచేనికిం దలపడునాఁబసరంబులపస మూరుకొని మెక్కి యా మెక్కిన లెక్కిం చి మిక్కిలిం జొక్కిపసుజక్కవపడంతులు ను...బహు. ౩. ౬౦.

నాఁపతాయి. వి. (నాము[2] + తాయి.) నాము వలె నున్నగ నుండుతాయి. (విమశిల. దీనినిత్రొ క్కినను ఆపోటు నొప్పి కలుగును అని శ. ర.) (వ్యవ.)మాయరుఁగుమీఁద నాఁపతాయి పఱచి నాము.

నాక. స. క్రి. (√అను. అనుధాతువుయొక్క వ్య తిరేకక్త్వార్థకరూపము.) అనక.

చ. కొలఁది యెఱుంగ కిట్టిపలుకుల్ వలుకం దగు నాక...భార. ఆది. ౫. ౨౦౩.

గీ...నలువపట్టి, యొండ నాక యెక్కింత నే పూరకుండి. కాశీ. ౧. ౧౦౧.

నాకబలి. సం. వి. ఇ. పుం. నాగవల్లి, వివాహాం గముగ అయిదవనాఁడు చేయుపూజ...నది శే షము.(నాగబలి=నాగపూజ. వివాహసంస్కా రవిశేషము. ఆపస్తంబ. గృహ్య. ౨. ౧౫ సూ. అని విల్యమ్సు.)

సీ. పొలుపు మీఱఁగ నాకబలికృత్యములు సల్పి ...కళా. ౭. ౭౩.

నాకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. - అకము-దుః ఖము-లేనిది - స్వర్గము. ౨. ఆకాశము.

నాకవనిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవతాస్త్రీ; అప్స రస, అచ్చర.

నాకసదుఁడు. సం. వి. ద్. పుం. - స్వర్గము నివా సముగా కలవాఁడు - వేలుపు.

నాకి. సం. వి. న్. పుం. - స్వర్గము నివాసముగా కలవాఁడు - దేవత, వేలుపు.

నాకిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దేవతాస్త్రీ.

నాకు. స. క్రి. (త. నక్కు.) ౧. లేహనముచేయు, నాలుకతో రాఁచి లోఁగొను.

సీ.సనకాదిదివిజమస్కరిఫాలగోపిచందనపుండ్ర వల్లికల్ నాకి నాకి. ఆము. ౧. ౪౧.

వ...బోరనఁ గాఱుధారారాశిరుధిరాసారపూ రంబు నాకి నాకి...మనుచ. ౪. ౬౦. వే మన. ౨. ౨౯౧.

౨. స్పృశించు, తాఁకు.

క...ధగధగ లర్చి, స్తంభగత నింగులు నాకెడు, నింగలములు నాల్గుదెసల నిడుకొని కడఁకన్. మనుచ. ౬. ౨౧.

సీ. అరుణచోదితరథం బటిటుగాఁ బట్టి నలినా ప్తుబింబంబు నాకి విడుచు.ఉ.రా.౨.౧౪౯.

సాః పులినాకి విడిచినట్లు.

గీ. నాకవల్లభ నీమీఁద నాఁటుకొన్న, మౌని కోపాగ్ని దివిజసంపదలమీఁదఁ, బోఁయె నంతియ చాలు నీపుణ్యమునను, వేయు కోటికిఁ బులినాకి విడిచినట్లు.వి.పు.౧.౧౫౬. (కోపమాపద తప్పినది అని భావము.)

(కాలకౌశికుఁడు.) ద్వి. వెడగొడ్డుఁ బులి నాకి వి డిచిన ట్లయిన, జడిసి తొల్లిటితనజంజాట మె ల్ల, నుడిగి...ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౯౩౪ పం. సా: అఱచేతిలో తేనె వేసికొని మోఁచేతిదాఁక నాకించినట్లు.

నాకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. సూర్యుఁడు. ౨. కొడుకు, పుత్రుఁడు. (కే. ని.)

నాకుము. స. క్రి. (√అను. అనుధాతువుయొ క్క వ్యతిరేకప్రార్థనాన్యర్థకమధ్యమపురుషైకవ చనరూపము.) అనకుము.

చ. అనుటయుఁ గంకుఁ డిట్లనియె నక్కడ వచ్చి సుశర్మ యోడెఁ గావున నిటు వీరికి జయ మవుఁ జెఱ పేటికి నీకు నుత్తరుం,డని నొకరుండ నాకుము బృహన్నల సారథి గాన గెల్చె నయ్యనిమిమకోటినైన నతఁ డద్భుతవిక్రమజృంభణంబునన్. భార. విరా. ౫. ౨౩౫.

నాకులము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నకుల సంబంధమైనది.

నాకులి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. సురస, సర్పా క్షి. ౨. యవతిక్త. ౩. శ్వేతకంటకారి, తెల్ల వాఁకుడు.

నాకువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. వల్మీకము, పుట్ట. ౨. పర్వతము, కొండ. ౩. వనస్పతి. (కే. ని.)

నాకేశుఁడు. సం. వి. అ. పుం. స్వర్గాధిపతి, ఇంద్రుఁడు. (ఇష్టే: నాకేశ్వరుఁడు మొ.)

నాకౌకసుఁడు. సం. వి. స్. పుం - స్వర్గము నివా సముగా కలవాఁడు - దేవత, వేలుపు.

నాక్రము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) నక్రసంబంధ మునది. వి. అ. పుం. మొసలిమూతినక్క.

నాక్షత్రము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నక్షత్ర కార్యకర్తమైనది. వి. అ. న. ౧. నక్షత్ర మాన మున అఱువదిగడియలకహోరాత్రము. ౨. అట్టి అహోరాత్రములు ముప్పది కలమాసము.

నాక్షత్రికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నక్ష త్రమువలన కలిగినది; నక్షత్రము నిమిత్తముగా కలది. వి. అ. పుం. చంద్రుఁ డశ్విన్యాద్యుడులఁ జరించునిరువదియేడుదినములమాసభేదము.

నాగ. విణ. (సం. నాగః.) ౧. పూజ్యము. (చూ. నాగబెత్తము.) ౨. పెద్దది. (శ. ర.)

జ: నాగన్నెరు, నాగకెంపు, మొ.

నాగఁడు. వి. (సం. నాగః.) శేషుఁడు. (శ. ర.) మొ.

నాగకందము. సం. వి.అ. పుం. హస్తికందము.

నాగకన్యక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగజాతికన్య; సర్పజాతిస్త్రీ, భోగిని.

నాగకర్ణము. సం. వి. అ. పుం-ఏనుఁగుచెవివంటి ఆకులు కలది - ౧. ఏరండము, ఆముదపుచెట్టు. ౨. ఏనుఁగుచెవి.

నాగకింజల్కము. సం. వి. అ. పుం. నాగకేసరము.

నాగకుమారిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. గుడూ చి, తిప్పతీఁగ. ౨. మంజిష్ఠ, మంజిడి.

నాగకేసరము. సం.వి. అ. పుం. పుష్పప్రధాన మైనఒకమొక్క.

నాగకేసరులు. వి. బ. (సం. నాగకేసరాః.) ధా న్యవిశేషము.

సీ. నాగకేసరులు చెన్నంగులు కురువులు భోజ నప్రియములు రాజనములు...శాలి. గీ. ధా న్య మెసఁగును...సాం. ని. మాన. ౫౨.

నాగగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. సర్పాక్షి.

నాగగన్నెరు. వి. (√నాగ.) పెద్దగన్నెరు, ఒక జాతిగన్నెరు.

సీ...నాగగన్నెరులు మానాళ్లసొబగు. భల్లా. ౩. ౭౫. (శ. ర.)

నాగగర్భము. సం. వి. అ. న - సీసము గర్భమందు కలది - సిందూరము.

నాగచూడుఁడు. సం. వి. అ. పుం-పాములు తలయందు భూషణములుగా కలవాఁడు-శివుఁడు.

నాగచ్ఛత్త్రి. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గురుగు, శ్రీహస్తిని!.

నాగజము. సం. వి. అ. న - సీసమునుండి పుట్టునది - ౧. సిందూరము. ౨. వంగము, తగరము.

నాగజిహ్వ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - పామునాలుకవలె ఉండునది - శారిబ, మామెన!.

నాగజిహ్వక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - ఏనుఁగునాలుకవలె ఎఱ్ఱగా ఉండునది - మణిసిల.

నాగజీవనము. సం. వి. అ. న. వంగము, తగరము.

నాగజెముడు. వి. (√నాగ.) బొమ్మజెముడు, ఒకజాతినుండ్లచెట్టు.

నాగతుంబి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భూతుంబి, సేలానుగు!.

నాగదంతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఏనుఁగుదంతము. ౨. బట్టలు మున్నగునవి తగులుచుకొనుటకై ఏనుఁగుదంతమువలెగోడకు అమర్చెడి కొయ్య, చిలుకకొయ్య.

నాగదంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. శ్రీహస్తిని, గురుగు!. ౨. కుంభము, ఏనుఁగుతుమ్మి!.

నాగదంతిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వృశ్చికాలి, తేలుమణి!.

నాగదమని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ - సర్పములను అణఁచునది - ౧. ఈశ్వరి!. ౨. గొడ్డుటఁగాఁకర!.

నాగదాళి. వి. (క. నాగదాళి.) ఒకజాతిముండ్లచెట్టు. (శ. ర.)

నాగద్రువు. సం. వి. ఉ. పుం. స్నుహి, జెముడు!.

నాగనక్షత్రము. సం. వి. అ. న - సర్పదేవతాకనక్షత్రము - ఆశ్లేషానక్షత్రము.

నాగనామము. సం. వి. న్. పుం. తులసి!.

నాగనాస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఏనుఁగుతొండము.

నాగనిర్వ్యూహము. సం. వి. అ. పుం. నాగదంతము, ఏనుఁగుదంతమువలె గోడకు అమర్చిన కొయ్య; చిలుకకొయ్య.

నాగనేరెడు. వి. (√నాగ.) పెద్దనేరెడు, ఒకజాతినేరేడు!. (శ. ర.)

నాగప=నాగప్ప, నాప. వి. నాగవల్లి. (చూ. నాగపసాని.)

జ: నాగపసాని.

నాగపంచమి సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. శ్రావణశుక్లపంచమి. ౨. (దేవీపురాణానుసారముగ) ఆషాఢకృష్ణపంచమి.

నాగపడగలదండ. వి. (నాగ + పడగలు + దండ.) స్త్రీకంఠభూషావిశేషము.

ద్వి. భాసురం బగునాగపడగలదండ, యాసలఁ జేర నయ్యతివ నీదండ. ద్వి. భాగ. ౧౦. (శ. ర.)

నాగపడగలు=నాగుపడిగప్రోగులు, నాగులపడగలు. వి. బ. (నాగ + పడగలు.) పాముపడగలవలె నుండుకర్ణభూషావిశేషము. (శ. ర.)

నాగపడిగకోల=నాగబెత్తము. వి. (నాగ + పడిగ + కోల.) పాముపడగవంటిపడగకలబెత్తము.

సీ. ఎడమచేఁ బ్లిక నిడినబండా రన్యపాణిఁ బట్టిననాగపడిగకోల. శుక. ౨. ౪౨౫.

నాగపత్త్రి సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగదమని, ఈశ్వరి!.

నాగపదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ర[illegible]. [illegible]శేషము. ౨. (నాగముయొక్క పాదము.)

నాగపసాని= నాగమసాని. (√నాగప. శ. ర.)

నాగపాశకము. సం. వి. అ. పుం. రతిబంధవిశేషము.

నాగపాశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పామువలె చుట్టుకొనెడిఅస్త్రవిశేషము. ౨. పాశము, వరుణుని ప్రధానాస్త్రము.

నాగపురము. సం. వి. అ. న. ౧.(కౌరవనివాసమగు) హస్తిపురము. ౨. పాతాళము. ౩. భరతఖండమున మధ్యరాష్ట్రమం దున్నయొక ప్రసిద్ధపట్టనము.

నాగపుష్పము. సం. వి. అ. పుం - ఏనుఁగుమదమువంటివాసన కలపువ్వులు కలది-౧. పున్నాగము, పొన్న. ౨. చంపకము, సంపెఁగ. ౩. నాగకేసరము.

నాగపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నాగదమని, ఈశ్వరి.

నాగపుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. స్వర్ణయూథిక, పచ్చపూలగోరఁట.

నాగపెంజెర. వి. (నాగ + పెంజెర.) ఒకజాతిపెంజెర, సర్పజాతివిశేషము.

సీ. ప్రల్లదంబునఁ దుర్లలనల్లనాగులు నాగపెంజెరలును బొట్టపెంజెరలును. ద్వా. ౧. ౧౦౦.

నాగప్ప= నాగప, నాప. (చూ. నాగప్పసాని.)

జః నాగప్పసాని.

నాగప్పసాని= నాగమసాని. వి. (నాగప్ప + సాని. క. నాగమసాని.) నాకబలిచిరంటి, నాగవల్లి నడపెడుముత్తెదువ.

పీ. నాగప్పసాని నా నాపసాని యనంగ నాకబలిచిరంటినామ మెసఁగు. ఆం. భా. ౨. ౧౦౧.

నాగఫలము. సం. వి. అ. పుం - పాములవంటి కాయలు కలది - పటోలము, పొట్ల.

నాగబంధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అశ్వినయహస్తవిశేషము. ౨. చిత్రకవిత్వమందలి సర్పాకారబంధము. ౩. మల్లబంధవిశేషము.

వ... రామబాణంబును నాగబంధంబును తొలకరిమెఱుపును...మల్లుపు. ౩. ౯౯.

౪. వస్త్రవిశేషము.

వ...నాగబంధంబులు బూజాబంధంబులును...అనుపేళ్లుగలపుట్టంబులు గట్టుకొని...ద్వా. ౩. ౨౦౬.

నాగబంధువు. సం. వి. ఉ. పుం - ఏనుఁగులు రావిరొట్టను సంతోషముతో తినును గాన ఏనుఁగులకు ఇది బంధువువంటిది- రావిచెట్టు.

నాగబల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. బీఱ.

నాగబలాకార. సం=నాగబల.

నాగబెత్తము= నాగపడిగకోల. వి. (నాగ + బెత్తము.)యోగవేత్రము, పొన్నవేసినమంత్రపూత మైనచిన్నపేము.

క. జననాథ యేమి చెప్పుదుఁ, గనలుచు నవ్వఁగుఁదపసి కటము లదరఁగాఁ, దనచేతినాగబెత్తముఁ, గొని పసరముఁ గొట్టినట్టు గొట్టె నదయుఁడై. మను. ౪. ౬౫.

గీ. భసితభస్త్రిక పులితోలుపచ్చడంబు, నాగబెత్తము దండపుయోగవాగ, లమరఁ జెట్టున డిగినటు లవనినాథుఁ, జేర వచ్చెంచె నొకమహాసిద్ధుఁ డపుడు. వేం. పంచ. ౪. ౧౧౧. కళా. ౨. ౪౮.

నాగభగిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వాసుకిభగిని, జరత్కారువు.

నాగభూషణుఁడు. సం. వి. అ. పుం - సర్పములు అలంకారముగా కలవాఁడు-శివుఁడు.

నాగమండలికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పాము [illegible]

నాగమల్లము. సం. వి. అ. పుం - ఏనుఁగులలో మల్లునివంటిది-ఐరావతము.

నాగమల్లె. వి. (క. నాగమల్లిగె.) ఒకజాతిమల్లె, అష్టపత్త్రికః.

సీ. నాగమల్లె యనంగ నాగమల్లిక మీఱు ... ఆం. భా. ౨. ౫౨.

(బ.) ధాన్యవిశేషము.

సీ. మందిగండ్రలు నాగమల్లెలు తీఁగెమల్లెలు కృష్ణనీలాలు వెలువడాలు. గీ. అది యగు పేర్లు గలుగువ డ్లతనియింట, నుండు శతకోటిపుట్లు లోకొ్కక్కదినుసు. హంస. ౪. ౧౨౭.

వ... సీతాభోగాలు గౌరీకుంకుమలు నాగమల్లెలు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

నాగమసాని= నాగపసాని; నాగప్పసాని. వి. (నాగమ + సాని.) నాకబలిచిరంటి.

మ. నరలం గూర్చినకొప్పుతోఁ, బసుపుమిన్నల్ డేఱు నెమ్మోముతో, గరిమక్క నాగమసాని ప్రోలు దిరుగంగా అంతులై తూర్యముల్, మొరయంగాఁ గడు నొప్పె నాకబలి ... వేం. పంచ. ౪. ౩౭౦.

నాగమాత. సం. వి. ఋ. స్త్రీ. ౧. సర్పమాత, కద్రువ. ౨ - ఏనుఁగులను తల్లివలె అలంకరించునది - మణిశిల.

నాగమారము. సం. వి. అ. పుం- ఏనుఁగులను చంపునది - భృంగరాజము, గుంటకలగరః.

నాగము. సం. విణ (అ. ఈ. అ.) ౧. కొండలకు సంబంధించినది. ౨. క్రూరమైనది. ౩. (సమాసమం దుత్తరపద మైనపుడు) శ్రేష్ఠుఁడు. (ఉదా: పున్నాగము,పున్నాగుఁడు మొ.) ౪.ఏనుఁగువలె స్థూల మైనది. (అ. ఆ. అ.) పామువలె పొడుగైనది. వి. అ. పుం. _అగము-పోవనిది-కానిది-౧. పాము, త్రాఁచు. ౨. పాతాళమున వసించునది. సర్పజాతివిశేషము. (అష్టనాగములు:-అనంతుఁడు, వాసుకి,తక్షకుఁడు, శంఖపాలుఁడు, కుళికుఁడు, పద్ముఁడు, మహాపద్ముఁడు, కర్కోటకుఁడు.) ౩.గజము, ఏనుఁగు.౪. కొండ. ౫. మేఘము. ౬.నాగదంతము,చిలుకకొయ్య. ౭. తములపాకు తీఁగ,తాంబూలిః. ౮. దేహమందలిఉపవాయువులలో వాగ్వ్యారమం దుండుఉపవాయువు. ౯. గ్రహము. ౧౦. నాగకేసరముః. ౧౧. పున్నాగము, పొన్నః. ౧౨. ముస్తెః. ౧౩. దేశభేదము. ౧౪. జలజంతువిశేషము. (వై. ని.) న. ౧. తగరము. ౨. సీసము. ౩. (జ్యోతి.)ఒకానొకకరణము. (దీనికి నాగవ మని వాడుక.) ౪. ఆశ్లేషానక్షత్రము.

నాగముస్తె. వి. భద్రముస్తకముః. (శ.ర.)

నాగయష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ఉలిమిరిలో నగుకఱ్ఱలతో చేసి తటాకాదులయందు అనంత వాసుక్యాదినాగులలో నొకనికి అధిష్ఠానముగా నాఁటిన స్తంభవిశేషము. ౨. క్రొత్తగా త్రవ్విన చెఱువు లోనగువానియందు నీటిలోఁతు తెలియుటకై నాఁటినకొలత స్తంభము. ౩. నేలతో లఁచుకఱ్ఱ.

నాగరంగము. సం. వి. అ. పుం. నారంగము, నారింజః.

నాగరకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. నగరమందు పుట్టినవాఁడు. ౨. ప్రవీణుఁడు, నేర్పరి. ౩.నగరదురభ్యాసములు అలవడ్డవాఁడు. ౪. దొంగ. ౫. శిల్పి.

నాగరక్తము. సం. వి. అ. న. సిందూరము.

నాగరఘనము. సం. వి. అ. పుం. నాగముస్తెః.

నాగరము. వి. (క. నాగరు.) స్త్రీశిరోభూషావిశేషము.

(శుక.) తాశిల్లకు నాగరము చేయించితిని.

నాగరము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నగరమున పుట్టినది. ౨. నగరమున ఉన్నది. ౩. నగరమునకు సంబంధించినది. వి. అ. పుం. ౧. (జ్యోతి.) పౌరము అను గ్రహయుద్ధవిశేషము. ౨. నారింజ చెట్టు. ౩. కపటము, మోసము. ౪. దేశభేదము. ౫. గోరంట. న. ౧. సొంటి. ౨. ఒకజాతిముస్తె. ౩. ఒకానొకలిపి. ౪. రతిబంధవిశేషము.

నాగరముస్త. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగముస్తె.

నాగరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. లిపివిశేషము, దేవనాగరి. ౨. పట్టనవాసపుస్త్రీ. ౩. స్నుహి, జెముడు.

నాగరికము. సం. వి. అ. న. నగరమునుండి వచ్చు సుంకము.

నాగరికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నగరరక్షణమందు నియుక్తుఁడు. ౨. నగరము రక్షించువాఁడు.

నాగరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నగరవాసి, పౌరుఁడు. ౨. దేవరుఁడు, మగనిసోదరుఁడు. (వాచ.)

నాగరుకము. సం. వి. అ. పుం. నాగరంగము, నారింజ.

నాగరేణువు. సం. వి. ఉ. పుం. సిందూరము.

నాగరేయకము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నగరియందు పుట్టినది. ౨. నగరియందున్నది.

నాగరోత్థ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాగముస్తె.

నాగర్యము. సం. వి. అ. న. నాగరకత, వైదగ్ధ్యము. (వాచ.)

నాగలత. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ౧.మగగుఱి.(త్రి.ని.) ౨. తమలపాకుతీఁగ, నాగవల్లి. (వాచ.)

నాగలోకము. సం. వి. అ. పుం. పాతాళము.

నాగవ(ప)డిగెలు= నాగపడగలు. వి. బ. కన్నె భూషావిశేషము.

సీ. మొంకపాటియుత్తె ముంచిన నాగపడిగెలు బిగు కొప్పుఁ గొడిగెఁ బిళ్లచెప్పు. హ. ఖాండ... రా. వి. ౨. ౪౪.

నాగవల్లరి. సం=నాగవల్లి.

నాగవల్లి(లి)= నాగవేలిమి. వి. (సం. నాకబలిః. ప్రా. నాగవెల్లి. క. నాగవలి.) పెండ్లిలో కడపటి నాఁడు చేయుసంస్కారవిశేషము.(దీనిని కొందఱు పెండ్లినాలవనాఁడును కొందఱు ఆయిదవనాఁడును జరిగింతురు.)

గీ. అట్లు వైవాహికార్యకృత్యములు వెలసి, నాలుగవనాఁడు సకలబాంధవులుఁ జెలఁగ, నరవరాగ్రణి లోచనానంద మొదవ, నాగవల్లి యొనర్చుటకై గుఱింప. రాజ. చ. ౩. ౧౭౪.

క. తగఁ బ్రాకెనయును దీర్చి, నగవులపను లైన వెనుక నాలవనా డొప్పఁగ నాగవల్లి సేయుఁగఁ, బగడపుటుప్పరిగెలోనఁ బడఁకటుక జెల్లఁగా. యయా. ౪. ౧౧౪. రా. వి.౫.౯౦.

ఆ. అటుల దినచతుష్టయం బైన యంత నా, గవలియును నొనర్చి సాఁపయంతు. ఇఁదు. ఉ. ౬౬.

క. విలసితబహువైభవముల, నలయుచు నాగవలిఁ జేసి యఖిలారిజనంబులకు వరహాలు మాళ్వి,చ్చలవిడి పచ్చడము లిచ్చె జనవరుఁ డంతట. కృష్ణ. ౪. ౧౨౩.

సీ. వడుగు పెండ్లిండ్లలోపలఁ ద్వితీయదినంబు ప్రాకెన్న యనఁగను బరఁగుచుండు, నాలుగింటికిని శేషె యగుచు నంత్యదినంబు అపుడుగం బవళి నాగవలి యనఁగ. ఆం. భా.౨.౧౩౮.

నాగవలిలోపలనిష్ఠురము = పెండ్లి యంతియు నైనపిమ్మట నాగవల్లినాఁడు పెండ్లివారు రెండువరుల నోఁకఱించునట్టి మాటలాడుట. (పని జెఱుపేత్తిన

తర్వాత బంధువులు కలహించుటవలన మన
స్సులు చెడుటయే కాని కలసివచ్చునది లేదు
అని భావము.)

ఉ. మాలిమి లేదు గాన ననుమానము నామదిఁ
దోఁచె నప్పుడే, బాలిక సేవసేయఁ బనుపన్
వల దంటిని గాదె దాని కేమియాలుపు కల్గు మేన
మఱఁ దింతయు యాతఁడు నైన దైన దేల్లోలత
నింక నాగవలిలోపల నిష్ఠుర మేల పల్కఁగన్.
విజ. వి. 3. ౧౪౦.

ఇట్టే: నాగవల్లినిష్ఠురము.

(వ్యవ.) ఎంతజాగ్రత్తగా నున్నను మాయింట
పెండ్లిలో నాగవల్లినిష్ఠురము తప్పినదికాదు.

నాగవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తాంబూలి, తమలపాకుతీఁగ.

నాగవారికము. సం. వి. అ. పుం. ౧ - ఏనుఁగులను వారించునది - రాజకుంజరము, పట్టపుటేనుఁగు. ౨. ఏనుఁగుగుంపులో పెద్దయేనుఁగు. 3-పాములను వారించునది-నెమిలి.

నాగవారికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧ - ఏనుఁగులను వారించువాఁడు- హస్తిపాలకుఁడు, మావటీవాఁడు. ౨- పాములను వారించువాఁడు-గరుడుఁడు. 3.గణస్థుఁడు, ముఖ్యసభ్యుఁడు.(వై.ని.)

నాగవాసమ(పుట)లరుఁబోఁడి. వి. (నాగవాసము² + అలరుఁబోఁడి.) వారాంగన, వేశ్య.

ఆ. కలితభోగవతులు ఘనభుజంగాన్విత,రతులు
కంచుకాభిరామ్యయుతలు, నగుట నాగవా
సమలరుఁబోఁడులు నాగ,వాసయువతులట్ల
వఱలి రచట. ఇందు. ౧. ౧౫౫.

(అయోధ్యాపురము.)వ...రత్నస్యందనద్వారం
బుల నమరాంగంబోవరం గూర్చుండి లీలార్థం
బుగ నాగవాసపుటలరుఁ బోఁడు లమరాగం
బులు చిగిరించినతదీయ స్తంభములఁ గలచిగు
రుటాకు లన ... ఒప్పుచుండు. ఇందు. ౧.
౧౫౪.

నాగవాసము¹. వి. ౧. ఘంటాప్రతీకము, గంటలోనిచీల.

సీ. నాగవాస మన ఘంటా ప్రతీకమునకు వేశ్య
లకును బేరు విశ్వనాథ.ఆం.సం.నా.నా. ౨౮.

౨. గొండ్లెము మొ. వానిని తగిలించుటకు ద్వారబంధము మొ. వానికి రెండుకొనలు వంచి బిగించినయినుపకమ్మి.

చ. కులుకుమెఱుంగుఁ గెంపుతతిగోళ్ల నమర్చిన
నాగవాసపుం,గొలుకుల జాళువాగొలుసుగో
ళ్లఁ దగులొత్తని వ్రేలుపచ్చతా,చిలుకల
తూఁగుమంచమున శ్రీరమణుండు వసించున
త్తఱిన్. చంద్ర. ౧. ౯౧.

(వ్యవ.) ద్వారబంధమునకు నాగవాసము విఱిగి
పోయినది.

నాగవాసము². వి. ౧. వేశ్యాసమూహము.

సీ. ననుపుకాఁడై వేల్పునాగవాసముఁ గూడి
మహిమ గోల్పడియె నే మాండకర్ణి.మనుచ.
౨. ౭3. ఆం. సం. నానా. ౨౮.

౨. భోగముమేళము.

క. ... పురము కైసేసి ప్రజల్,తో నరుగ నా
గవాసము,తో నెదురుగ నేఁగి రంత తూ
ర్యము లులియఁగన్. ఆము. ౪. 3౪.

ఆ. నాగవాస మనఁగ నామ మహా వేశ్యాజ,నంబు
మేళమునకు నంబికేళ. ఆం. సం. మాన. ౯.
ఆం. భా.౧.౧3౦. హంస. ౧. ౬౪.

జ: నాగవాసమలరుఁబోఁడి.

నాగవాసము. సం. వి. అ. పుం. నాగలోకము.

నాగవీథి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఆకాశమండలమందు ఉత్తరదిక్కున అశ్విని భరణి కృత్తిక యను మూఁడునక్షత్రములు కలఆకాశవీథీభాగము.
(చూ, ఐరావతము.)

నాగవ్రేలిమి= నాగవల్లి.

... వి ప్రజ్ఞానాలు విధానాలు

భోజనాలును మేలిక్, వ్రేలిమి గలుగఁగ ముదముల, వ్రేలి మిగుల నవల నాగవ్రేలి మొనర్పక్. ముకుంద. 3. ౨౯౩.

నాగశుండి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కోలదోసక్.

నాగసంభవము. సం. వి. అ. న – సీసమువలన కలిగినది– సిందూరము.

ఇట్లే: నాగసంభూతము.

నాగసరము. వి. (సం. నాగస్వరః. ప్రా. నాగసరో.) ౧. పాములవాఁడూఁదెడిబుఱ్ఱ.

గీ. నాగసింధు ప్రభేదనానావరాట, రాగగంధర్వ లహరికారంభణముల, మిహిపదంబుగఁ బాములమెంగఁ దూఁదె, భోగిరాజులు స ర్తింప నాగసరము. క్రీడా. ౨౨౪.

౨. పాములకుఆనందము కలిగించుస్వరవిశేషము.

గీ... ఆలకించి చనియె, నాగసరములమ్రోఁత యన్నాగరికుఁడు. క్రీడా. ౨౯౧.

సీ... నాగస్వరం బగు నాగసర మన... ఆం. భా. ౧. ౧౨౯.

3. సన్నాయి.

క. సంగీతపు మేళపుజత, సంగతితాళములు నాగసరములు ఢక్కీల్, చెంగులు ముఖవీణియలు న్, పాంగము తప్పెటలు గజ్జె లందుక చేరక్. ప్రబంధ. ౯3.

క. అంతట నాగసరంబుల, నింతులు తానములు మిగుల హెచ్చించుచు సామంతముపరవక్ బువులు వసంతము లోనుగనుఁ గొనుచుఁ జనుదే మతియుక్. యయా. ౪. ౧౫౦.

నాగసాహ్వయము. సం. వి. అ. న – ఏనుఁగుతో సమాన మగుపేరు కలది– కౌరవవాసస్థాన మగుహస్తిపురము. (వాచ.)

నాగసుగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాకులి, సర్పాక్షీక్.

నాగస్తోకము. సం. వి. అ. న – సర్పవిషలేశము కలది – వత్సనాభము, వసనాభి.

నాగస్ఫోత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నేపాళము, దంతిక్.

నాగస్వరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పాములకు ఆనందమును కలుగఁజేయుగానవిశేషము. ౨. పాములవాఁ డూఁదెడిబుఱ్ఱ.

క. నాగస్వరసుషిరసర, న్నాగవరాళ్యాదివివిధ నానారాగ, ప్రాగల్భ్య ప్రకటఫణా, భోగములై యాడఁజొచ్చె భోగీంద్రంబుల్. క్రీడా. ౨౨౦.

నాగహంత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ – సర్పవిషమును పోఁగొట్టునది – వంధ్యాకర్కోటకి, గొడ్డు ఆఁగాకర్.

నాగహనువు. సం. వి. ఉ. పుం. నఖ మనుగంధద్రవ్యముక్.

నాగాంచల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నాగయష్టి.

నాగాంజన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧=నాగయష్టి. ౨. హస్తిని, ఆఁడేనుఁగు.

నాగాంతకము. సం. వి. అ. పుం. – పాములను చంపునది – ౧. గరుడపక్షి. ౨. నెమిలి. 3 – ఏనుఁగులను చంపునది – సింహము.

నాగాఖ్యము. సం. వి. అ. పుం. నాగకేసరముక్. (త్రి. ని.)

నాగారి. సం. వి. ఇ. పుం – పాములకు శత్రువు– ౧. గరుడపక్షి. ౨. నెమిలి. 3 – ఏనుఁగులకు శత్రువు– సింహము. (ఇట్లే: నాగారాతి మొ.)

నాగాశనము. సం. వి. అ. పుం – పాములను తినునది – ౧. గరుడపక్షి. ౨. నెమిలి.

నాగి. సం. విశ. (న్. నీ. న్.) పాములు కలది. (ప్రట్టు. మొ.) వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఆఁడుపాము. ౨. ఆఁడేనుఁగు. 3. పాతాళలోకము. (వై. ని.) న్. పుం. పాములుఆభరణముగా కలవాఁడు, శివుఁడు.

నాగిలి. వి. (సం. నాకిలీ.) లోకాంతరగత దైవ

దేవత యైనముత్తైదువ. (శ. ర.)

నాగిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. గొల్లజిడ్డు.
గీ... నాగినియగు, గొల్లజిడ్డు... ఆం. భా. ౨. ౬౬.
౨. నాఁగుఱు, నావురు.
గీ... నాగిని నావురు నాఁగు రనఁగ. ఆం. భా. ౨. ౬౨. (ఈపదము సం. ని. లలో కన్పడలేదు.)

నాగు(వు). వి. (సం. నాగ.) పాము.
గీ. నాగముల పేరు వెలయును నాగు లనఁగ. ఆం. భా. ౧. ౧౪౬.
ఆ. నంది యెక్కి గిత్త నాగులు సొమ్ములు, చేఁదు మెడను బునుకచేరు బూది, నుదుట సరలు గొన్నరుదురాక లెదఁ గల్గు, నయ్యయొరపు దెలుప నలవి యగునె. చెన్న. ౩. ౩౯.
చ. తలఁ బ్రతిబింబభానుమణిఁ దాల్చి విహార వనాంతరంబునన్, మలఁగి మలంగి పెంజి లుము నాగువుభంగి... నైష. ౪. ౧౫౪.
గీ. కుబుస మూడ్చెడిమేటినాగువునుబోలె. భీమ. ౫. ౪౦.
జః నాగుఁబాము, నాగుపడిగెప్రోగులు, నాగులచవుతి, నాగులపడగలు.

నాగుఁబాము. వి. (నాగు+పాము.) నాగము, త్రాఁచు.
గీ. కినుక నిగుడంగ నోడుపు దప్పినపిసాళి, నాగుఁబామును బోలుచు నవుడుగఱచి. అచ్చ. రా. సుం. ౫౫.
క... నాగుఁబా మనఁ ద్రాఁచన ఫణి దనర్చు. ఆం. భా. ౧. ౧౪౪.

నాగుపడిగెప్రోగులు=నాగపడగలు. వి. బ. (√నాగు.) పాముపడగపోలికి కలకర్ణాభరణ విశేషము.
గీ ... చెవులనాగు, పడిగెప్రోగులు మెలిగొన్న పచ్చడములు, నమర గుమిగూడి జాలరు లరుగుదెంచి, రలరు మొగములతోఁ గ్రాటి కలలుగొనుచు. వేం. పంచ.

నాగులచవుతి. వి. (√నాగు.) నాగచతుర్థి.
(వ్యవ.) నాగులచవుతినాఁడు పుట్టలో పాలు పోయుదురు.

నాగులపడగలు=నాగపడగలు.
చ... వెన్నునం, దొలకెడునెత్తిజుట్టు తెలిదుప్పటి వీనుల మానికంపు నా, గులపడగల్ రహింపగ నొకొండగు నొంటరిబోయఁ డుద్ధతిన్. కువల. ౪. ౨౦౨.

నాగేంద్రము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సర్పరాజము. ౨. శేషాహి. ౩. గజశ్రేష్ఠము. ౪. ఐరావతము.

నాగోదము. సం. వి. అ. న. ఉదరత్రాణము.

నాగోదరము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉదరత్రాణము. ౨. గర్భిణి యొక్క గర్భోపద్రవభేదము,

నాగోదరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఉదరత్రాణము. పొట్టకు తొడుఁగుకొనుకవచము.

నాచి. వి. (త. నాచ్చి.) స్త్రీ.
(ఏకవీర.) గీ. కలికి పల్లిక దేబెలఁ గన్నతల్లి, వాసి కెక్కినయట్టిపోలాసయిల్లు, చక్క మెప్పులమాహురమ్మక్క నాచి. క్రీడా. ౧౨౯.

నాట. సం. వి. అ. పుం. రాగవిశేషము.
శా. వాలారుంగొనగోళ్ల నీ వలసతన్ వాయించుచో నాటయున్, మేళం బైనవిపంచి నిన్న మొదలున్ నీ వంటమిం జేసి యా, యాలాపంబె యవేళఁ బల్కెడుఁ బ్రభాతాయాత వాతాహతా, లోల తంత్రుల మేళవింపఁగ దవే లోలాక్షి దేశాక్షికిన్. మను. ౩. ౫౪.
సీ... శంక, రాభరణము మేఘరంజి తోడి వరాళి నాదనామక్రియ నాట... హంస. ౫. ౧౨౪.
ఉ... తుంబురుండు తా, గౌళ వరాళి నాటలను గాయనరూఢికి నాఁటి చూపినన్. శ్రీరం. ౧౫౩.

నాటకము. సం. వి. అ. న. ౧. శృంగారవీరరసములలో నొకరసము ప్రధానముగా నుండి ప్రఖ్యాతచరిత్రమును తెలుపుచు అయిదు మొదలు పదివఱకు అంకము లుండుదృశ్యప్రబంధము.

౨. నర్తనము.

దండకము... గోవర్ధనక్షోణిభృత్కందరక్షోణిఁ గ్రీడించువిన్నాణి వెన్నాటకం బైనక్రాల్గన్నులక్ గల్గుపెన్దళ్కులక్ నల్గడక్ జల్కునెమ్మోముజాబిల్లి శోభిల్ల...పాండు.౪.౬౪.

౩. చరిత్రము.

గీ. పుండరీకాక్షునకు శూలి పూజ లిచ్చె,సంయములు చూడ బదరికాశ్రమమునందు,నాఁగవిందు మయ్యైరవపురనాటకంబుఁ, జెప్పి చెవులకుఁ బండువు సేయు మనఘ. ఉ. హరి. ౨. ౬౦.

౪. కపటోపాయము.

ఉ. నా మొఁగమోటకై పలనినాటకముల్ ఘటియించి రుక్మిణీ,కామినిమీఁదటం గలుగు గౌరవముం గృపయుం బ్రియంబుఁ దా, నేమియుఁ గానసీక యిట నిన్నిదినంబులు నన్నుఁ దేల్చె...పారి. ౧. ౮౯.

(వ్యవ.) నీ నాటకములు నాదగ్గఱ సాఁగవు.

నాటకీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాటకసంబంధ మైనది.

నాటకుఁడు. సం. విణ. (అ.టికా.అ.) నటుఁడు, ఆటకాఁడు.

నాటనము. సం. వి. అ. న. ౧. నటింపఁజేయుట.

౨. నటనము.

సీ. శ్రీకరోదయవధూలోకాననప్రభా నాటితబహుచంద్రనాటనంబు. గీ. దీపితం బగుశ్రీకాశికాపురంబు. పాండు. ౧. ౧౨౩.

నాటము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నృత్యము. ౨. కర్ణాటదేశము. (వాచ.)

నాటామ్రము. సం. వి. అ. పుం. - నటులకు ప్రియమైనరసము కలది - కరబూజా?.

నాటారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నటియొక్క కొడుకు. (కల్ప.)

నాటి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నటించువాఁడు, నర్తనము చేయువాఁడు.

నాటిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఉపరూపకము లనెడి దృశ్యకావ్యములలో నొకటి. (ఇది నాలు గంకములు కలిగి స్త్రీపాత్రబహుళముగా నుండును. ఇందలికథ కల్పిత మై యుండవలెను. నాయకుఁడు ధీరలలితుఁ డగురాజు. నాయిక అంతఃపురసంబంధగాని సంగీతవ్యాపృతగాని అయి నవానురాగ యగురాజకన్యక. ప్రౌఢయు నృపవంశమందు పుట్టినదియు నగుపెద్దభార్య యుండవలెను. ఇందు వృత్తి కైశికి.)

నాటితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కృతాభినయము, అభినయింపఁబడినది; అనుకరింపఁబడినది.

నాటేయుఁడు. సం.=నాటారుఁడు.

నాట్య(ము.) వి. మల్లవిద్యాసంబంధ మగుపదునాల్గువిసరులలో నొకటి.

వ...దథ ధారు ధాణు అంత్రటీక టీక ఉద్దడ నాట్య దారుధాణు దారుకపాలు... మల్లపు. ౩. ౬౯.

వ...అంత్రటీక టీక నాట్యము... మొదలగు పదునాలుగువిసరులు... ప్రబంధ. ౪వ.

నాట్యధర్మిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాట్యవిధులు తెలుపువిద్య.

నాట్యప్రమ్రకము. సం. వి. అ. న. తూఁడు

పాల్లు కుంకుమపువ్వు కలపినగంధపొడి, ఒకది నుసుబుక్కా.

నాట్యభాష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నాట్యమందా యాపాత్రములకు తగునట్లు ప్రయోగించుభాష.

నాట్యము. సం. వి. అ. న. -నటునికృత్యము - ౧ నృత్తము. ౨. నృత్తగీతవాద్యాత్మక మగులాస్యము, తౌర్యత్రికము. ౩. నాటకాదిదశరూపకాభినయము.

నాట్యరాసకము. సం. వి. అ. న. రూపకభేదము, దృశ్యకావ్యవిశేషము.(దీనికి అంక మొక్కటియే. నాయకుఁడు ధీరోదాత్తుఁడు. పీఠమర్దుఁడుపనాయకుఁడు. హాస్యరసము అంగి. శృంగారము అంగము. నాయిక వాసకసజ్జిక. వాచ.)

నాట్యాంగము. సం. వి. అ. న. నాట్యముయొక్క అంగము. (ఇది "గేయపదము, స్థితపాద్యము, ఆసీనము, పుష్పగండిక, ప్రచ్ఛేదనము, త్రిగూఢము, సైంధవము, ద్విగూఢకము, ఉత్తమోత్తమకము, ఉక్తప్రత్యుక్తము" అని పదివిధములు.)

నాట్యాలంకారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నాట్యమునకు అలంకారము, ఆశీస్సు ఆక్రందము కపటము క్షమ గర్వము ఉద్యమము పశ్చాత్తాపము మొద లగుముప్పదియాఱింటిలో నొకటి.

నాట్యోక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నాట్యమందలి పరిభాష, నాటకపరిభాష.

నాడము. సం=నాళము.

నాడా. వి. (హిం. నాడా.)నూలు మొదలగువానితో నేసినపట్టె.

వ...అల్లనఁ గనుపట్టుపెనుపట్టునాడాలబిగిని దగినవిగవిగనిజిగి... మల్లుపు. ౪. ౬౭.

నాడి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. నాళము, కాఁడ. ౨. బోలుగా నుండుకాఁడ. (తామరలోనగువాని) కాఁడ. ౩. (ఆకులోనగువాని)ఈనె. ౪. శరీరమందలిబోలునరము, రక్తనాళము. ౫. క్రోవి, గొట్టము. ౬. నారికుఱుపు. ౭. గడియకాలము. ౮. గండదూర్వ, ఒకజాతిగఱిక. ౯. కుహకచర్య, మోసకానినడక, మాయ. ౧౦. వాతపిత్తశ్లేష్మనాడులలో నొకటి.౧౧.(జ్యోతి.) వధూవరులపొంతనములు చూచుటకై నక్షత్రవిశేషములతో నాడ్యాకారముగా గీసినరేఖ. ౧౨. (యోగ.) ఇడ, పింగళ, సుషుమ్న అను మూఁడునాడులలో నొకటి.

నాడింధమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాడులను చలింపఁజేయునది; శ్వాసమును అధికముగా కలిగించునది. (భయాది.)

నాడింధముఁడు. సం. వి. అ. పుం- గొట్టము ఊఁదువాఁడు - స్వర్ణకారుఁడు, కంసాలి.

నాడింధయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) గొట్టముతో పాలు లోనగునవి త్రాగువాఁడు.

నాడికేలము. సం=నారికేళము. (వాచ.)

నాడిచీరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నలి యను గంధద్రవ్యము, గువ్వగుత్తిక. ౨. సూత్రవేష్టనవలిక, నూలు చుట్టెడుచిన్నక్రోవి, సాలెవానియొకానొకపనిముట్టు.

నాడిపత్త్రము. సం. వి. అ. న. నాడీచము అనుశాకము.

నాడీకము. సం. వి. అ. పుం. కాఁడలు ప్రధానముగా కలయొకదినుసుశాకము.

నాడీకలాపకము. సం. వి. అ. పుం. సర్పాక్షి.

నాడీకూటము. సం.వి.అ. న. (జ్యోతి.) వివాహమున వధూవరులపొంతనములు చూచుటకై నాడీరూపముగా గీసినరేఖలయందు జ్యోతిశ్శాస్త్రకారముచే ఏర్పఱచినన నక్షత్రసముదాయము.

నాడీచక్రము. సం. వి. అ. న. ౧. నాభిస్థానమందు నాడు లుండుచక్రవిశేషము. (దీనినుండి నాడులు వెలువడును.) ౨. (జ్యోతి.) నాడీకూటము లిఖించుటకై గీసినరేఖలు.

నాడీచము. సం. వి. అ. పుం. శాకవృక్షవిశేషము, ఒకదినుసుకూరాకు ¶.

నాడీచరణము. సం. వి. అ. పుం. - కాఁడవంటి కాళ్లు కలది - పక్షి. (త్రి. ని.)

నాడీజంఘము. సం. వి. అ. పుం. - కాఁడవంటి పిక్కలు కలది - కాకి. (వై. ని.)

నాడీజంఘుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాజధర్ముఁడనునామాంతరము కలయొకబకము. (చూ. భార. శాం. ౩. ౪౭౭.)

నాడీతరంగము. సం. వి. అ. పుం. కాకోలము. (మే. ని.)

నాడీతరంగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రతహిండకుఁడు, వ్యభిచరించువాఁడు. (కల్ప.)

నాడీతిక్తము. సం. వి. అ. పుం. నేపాళనింబము, నేపాళదేశపువేము ¶.

నాడీదేహుఁడు. సం. వి. అ. పుం - రక్తమాంసములు లేక నాడులు మాత్రము కలదేహము కలవాఁడు, శుష్కించినవాఁడు - భృంగి. (శివుని ద్వారపాలకులలో నొకఁడు.)

నాడీనక్షత్రము. సం. వి. అ. న. ౧. జన్మనక్షత్రము. ౨.జన్మనక్షత్రమునకు పది, పదియాఱు, పదునెనిమిది, యిరువదిమూఁడు, యిరువదియేడు అగునక్షత్రములలో నొకటి. ౩. (జ్యోతి.) నాడీరేఖలయందలి నక్షత్రము. (చూ. నాడీ కూటము.)

నాడీపరీక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. హస్తాదులందలి వాతాదినాడులను పరీక్షించుట.

నాడీయంత్రము. సం. వి. అ. న. (వైద్య.) శల్యమునుతీయుటకైనయంత్రవిశేషము. (ఇది ఇరువదివిధములు కలది.)

నాడీవలయము. సం. వి. అ. న. నాడులను -గడియలను- తెలుపువలయాకారము కలయంత్రవిశేషము, గడియారము. (వాచ.)

నాడీవిగ్రహుఁడు. సం=నాడీదేహుఁడు.

నాడీవ్రణము. సం. వి. అ. పుం. నారికుఱుపు, సెల వేయుకుఱుపు.

నాడీహింగువు. సం. వి. ఉ. పుం. ఒకవిధమైన ఇంగువు.

నాడు=నాఁటు. అ. క్రి. నాఁటు, గ్రుచ్చుకొను; ఖండిత మగు.

గీ. కాఁడె గ్రుచ్చెను దొలిచెను నాడె ననఁగ, నాఁటె ననుమాట కర్థమా నాగభూష. ఆం. భా. ౩. ౧౨౨.

చ. జనపతివేఁడితూపుల భుజంబులు వ్రచ్చి యురంబు లుచ్చి యా, వనములు వాఁడి చాపములు నాడి శతాంగము లాడి యుగ్రకే, తనములు నూడినన్...కవి. ౨. ౧౦౦.

స. క్రి. బాధించు, పీడించు.

చ. అనలునిఁ గాఁడుచుం జముని నాడుచు రాక్షసు నాడుచుం గపర్దినొసలు చూఁడుచుం ధనదుప్రేవులు దోఁడుచు...కవి. ౫. ౧౨౩.

మ. తననీటుల్ మెఱయించు జేనబోడవుందాట్రింటియందంపుఁగుం, దనపుందల్కులు గ్రుమరించుచిఱుపొనాకత్తి చిమ్మన్...వీనులబులు దిద్ది నాడికొను జగ్గుల్ మీఱ జాపీథులన్. కువల. ౫. ౪. (ఇట మెలివెట్టు అని భావము.)

నాడించు ... మూలకంఁడె నించి వేసెదు

సాలెవానిసాధనము, తురి.

సీ. పరిపరి యచ్చులు చరిగుండ యూడిత చీడు దబ్బలు దండె నాడె క్రోవి. హంస. ౨. ౧౧.

నాడెకత్తె=నాణెకత్తె. విణ. (నాడెము+కత్తె.) నాడెము కలది. (శ.ర.)

నాడెకాఁడు=నాణెకాఁడు. విణ. (నాడెము+కాఁడు.) నాడెము కలవాఁడు. (శ. ర.)

వి. కోమటి, వైశ్యుఁడు.

గీ. మూఁడవకోలంబకేఁడు నాడెకాఁడు...కోమటి నాఁదనర్చు. సాం. ని. మాన. ౨.

నాడెము=నాణెము.(ఇది సబిందుకము అని శ.ర.) విణ. (మేలైనది, శ్రేష్ఠము.)

చ. నిగనిగలాడు కుందనపు నిద్దపుగోడల నాడెమైనము, త్రిగరతనంపు జిల్గుపనితిన్నియలుఁ ...కడు నైజయుఁ జెన్ను దలిర్పఁగఁ బ్రోల నెల్లెడన్. నీలా. ౧. ౩౦.

గీ. అఖిలవాంఛాప్రదంబు నైనట్టిపుణ్యతీర్థ మెయ్యది నాడెంపుదేశ మెద్ది. రసిక. ౬.౧౪౧.

సీ. జడదారిరాయ యిజ్జగమున నాడెంపుగొనము వాఁడియుఁ గనికరమును. గీ. కలుగు మానిసి యెవ్వఁడు ... అచ్చ. రా. బాల. ౨౮. ప్రబంధ. ౩౩.

జూ: నాడెకత్తె, నాడెకాఁడు.

నాణకము. సం. వి. అ. న. రూపాయ లోనగు నాణెము.

నాణెకత్తె=నాడెకత్తె. విణ. (నాణెము+కత్తె.) నాణెముకలది. (శ. ర.)

నాణెకా(గా)ఁడు=నాడెకాఁడు. విణ.(నాణెము+కాఁడు.) నాణ్ణము కలవాఁడు.

సీ. చేరెఁడుబియ్యాలయోరెముల్ దినువానిఁ గోణంగి సేవలనాణెగాని. ఘటికా. ౨. ౧౪౬.

నాణెము=నాడెము,నాణ్యము. వి. (సం. నాణకము.

క. నాణ్య. త. నాణయం. మ. నాణియమ్.)

౧. శుద్ధదీనారము. (ముద్రింపఁబడినరాగి వెండి బంగారములబిల్ల అని శ.ర.)

గీ. నాణె మనఁగను శుద్ధదీనార మొప్పు. ఆం. భా. ౨. ౨౪౩.

ఉ. ...నా,నానగరోద్భవంబు లగునాణెము లుండెడుసంచిఁ గొంచు బేరానకు వచ్చువన్నయధురంధరుఁ డంగడికిం గణింపఁగన్. శుక. ౧. ౪౨౧. కృష్ణ. ౩. ౬.

౨. శ్రేష్ఠత్వము; మంజులత, మనోహరత్వము.

చ. అడలుచుఁ దాళరానివిరహార్తి మెయిం దుర పిల్లు దాని ... అంచరా,నడుపులు దానిమోవిరుచినాణెము దానిమెఱుంగు దానిను, స్వేదఁగును...చూడమిన్. శుక. ౧. ౧౧౧.

౩. (వస్తువుల) మంచిచెడ్డలు.

క...నాణె మెఱుఁగ బచ్చు గాఁగ నరపతికిఁ దగున్. ఆము. ౪. ౨౬౯.

౪. ద్రవ్యము, ధనము.

చ. నడవడి గల్గువాఁడు కడునాణెము చేఁ గలవాఁడు...చెడుగుల బ్రహ్మదీనిని నిసీ మగవాలుఁగఁ జేసె నంచు లో,మిడుకుచు దానియింటికడ మీసలు దీడుచు నుందు రెప్పుడున్. హంస. ౫. ౨౧౬.

౫.ఇచ్చిపుచ్చుకొనుటయందలియోగ్యత.(శ.ర.)

౬. నాగరకత. (శ. ర.)

విణ. ౧. మంజులము, మనోహరము.

సీ ... నాణెము చొక. గీ. గొనబు తియ్యంబు జాను తిన్ననిది బాగు, చొక్కటంబన వెలయు మంజులసమాఖ్య. ఆం. భా. ౩. ౧౪.

౨. శ్రేష్ఠము.

గీ. కంచిలో వేదువాడలఁ గలిగినట్టి, నాణెపుం గోమటులతోడ నంబిసెట్టి, భాసురస్ఫూర్తిఁ గాఁ గైలాసమునకు. హర. ౨. ౧౪౧.

... నాణె మైనచెడిపె నయ ఘుటింగి తిరుంగు.

వేమన. ౩. ౨౫౦.

జః నాణెకత్తె, నాణెకాఁడు.

నాణ్య(ణీయ)ము=నాణెము. (చి.ని. బ్రౌ.వా.)

నాతము. వి. బత్తెము.

ఉ...కొల్చినవేదపాదలన్, దప్పనిజీతనాతము లఁ దన్పుట భూషణ మయ్యెఁ బుత్రకా. శా. వి. ౨. ౩౪.

నాతి=నాతుక. వి. (క. నాతి. త. నాటి.) స్త్రీ, ఆఁడుది.

క. ఇమ్ముగఁ దద్గూమాఘ్రాణమున గర్భములు దాల్చి నాతులు నవమాసములు నిండుడుఁ గనిరి మ్ముదమ్మున జంతుప్రముఖనుతప్రకర మ్ముల్. భార. అర. ౩. ౨౧౬.

క. జ్ఞాతుఁ బోరితమును గోవ్రాతమునాక్రమము విప్రవర్గముచనవున్, నాతులకారించుటయును, బ్రీతిం జననిచ్చునతనిపెం పొప్పు నృపా. భార. ఉద్యో. ౨. ౮౬.

శ్లో. బ్రాహ్మణేషు చ యే శూరా స్త్రీషు జ్ఞాతిషు గోషు చ, వృంతాదివ ఫలం పక్వం ధృతరాష్ట్ర పతంతి తే. సం.భార.ఉద్యో. ౩౬. ౬౧.

క. ఆతనువుల లేరు గదా, నాతులు మతికాక కలిగినన్ వగఁ దిర్యగ్జాతికి నీజాతికిఁ గల, యాతీవ్రత గలదె యెఱుఁగ కిట్లే లంటిన్. ఆము. ౫. ౪౨.

జః నాతుక.

నాతికఠినము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనతి కఠినము, మిక్కిలి గట్టిది కానిది.

నాతిచిరము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. అనతి చిరము, అతిచిరము కానిది. ౨. దీర్ఘకాలపుది కానిది, స్వల్పకాలపుది.

నాతిదూరము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలిదూరము కానిది, ఇంచుకదూర మైనది. వి. అ. న. అనతిదూరము, కొంచెముదూరము.

నాతివాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరుష భాషణము లేనిది. వి. అ. పుం. పరుషభాషణ ములేమి.

నాతుక=నాతి. వి. (నాతి+ఉక. స్వార్థము న.)

ఉ. జాతర పేరు చెప్పి రథసంబుఁ దల్లియుఁ దానుగూడి యా,నాతుక త్రోవ చూపఁగ వ సంబునకుం జని...అవకీక్కృతమానసమై వడం కుచున్. భోజరా. ౫. ౨౭౭, ౨. ౬౩.

క. వినలే నిట్టివి మానుఁడు, నను మన్నఁజేసి యనుచు నాతుక మ్రొక్కెన్. కళా. ౧. ౬౧.

సీ. నవలా మగువ నాతి నాతుక యాఁడుది లేమ గోల యువిద చామ చాన. ఆం.భా. ౨. ౧౦౪.

నాథము. సం. వి. అ. పుం. (ఎద్దు మొదలగువాని) ముకుఁద్రాడు.

నాథవంతుఁడు. సం. విణ. (త్. వతీ. త్.) ౧. నాథుఁడు కలవాఁడు. ౨. పరాధీనుఁడు.

నాథహారి. సం. వి. ఇ. పుం. ముకుఁద్రాడు పోసిన పశువు; పశువు.

నాథాతము. సం.వి.అ.పుం. ఆహారము. (కే.ని.)

నాథాతుఁడు సం.వి.అ.పుం. ప్రజాపతి, బ్రహ్మ. (కే. ని.)

నాథుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్వామి, యజమానుఁడు. ౨. పెనిమిటి, భర్త. ౩. ఏలిక, ప్రభువు. ౪. ఇంద్రుఁడు. (కే. ని.)

నాదనామక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (సంగీ.) ఒకానొకరాగము.

సీ...శంకరాభరణము మేఘరంజి తోడి వరాళి నాదనామక్రియ నాట ..హంస. ౫. ౧౨౪.

నాదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధ్వని, మ్రోత. ౨. (యోగ) అనుస్వారమువలె నుచ్చరింపఁదగు '◡' వర్ణభేదము. ౩. ప్రాణవాయువు నాడులయందు సంచరించుటవలన కలిగినధ్వని, ప్రణవనాదము.

క. ప్రకనుప్రాణమనోగ్ర, స్థితబుద్ధియై బిందు వందుఁ జెలఁగెడియాత్మ, ప్రతిబింబమె కళపవనోత్పన్నతఘోషమె సుమ్ము ప్రణవనాదము వత్సా.

క. ఆనాదబిందుకళలకు, గానంబను చుండువాని...సీతారా. ౧. ౧౬౪, ౧౬౫.

౪. (వ్యాక.) వర్ణోచ్చారణమందలిబాహ్యప్రయత్నభేదము.

నాదారు. విశ. (హిం. నాదార్.) బీద, దరిద్రుఁడు; చిక్కినవాఁడు, కృశించినవాఁడు.

(వ్యవ.) ఇప్పుడు నాదారురయితులు మిక్కిలి చిక్కుపడుచున్నారు.

,, ఆపిల్లవాఁడు చాల నాదారుగా నున్నాఁడు.

నాదాలాబువు. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. గోరక్షతుంబి, తుండానుగుమ్మ.

నాదించు. సం. అ. క్రి. నాదముచేయు, మ్రోఁగు.

గీ. ఘంట నాదించినవితాన గండుఁదేఁటి, మొఱయుచందాన జలధర ముఱుమురీతి, యురుమగిచినభాతి సైయుత్పలాప్తు, నారి రణమున మ్రోసె నా దాఱ కపుడు. శశాం. ౫. ౫౩.

నాదు. వి. (సం. నాదః) ౧. ధ్వని, చప్పుడు.

మ...చట్టి చుం, యనునా దాఱకనూరగుంపు ...చిఱుపాలవెల్లువుగ నాహారఁ బిడఁక సీతుసక్. ఆము. ౧. ౭౨.

గీ. నాదు మొలనూలిగంటలనాదు వినక, చంటనీయర మూసక చంట దగును. సారంగ. ౨. ౯౭.

ఈ...నూతుఁడుం బదనుచేసినరథ్యము లాము గంబుగాఁ, జేసి బళీ యనం దరటుచేసిననాదును బర్వ... కవు. ౫. ౧౩౦.

౨. (గానరూపమగు) ధ్వని.

ఆ. శ్రోత్రభావ మొంది సోలయక శబ్దంబు, నాలకించి యంతకంత కుబ్బి, వేఁటకానినాదు విన నాసచేసి లోఁబడినమృగమువోలెఁ జెడకు మనస. వా. రా. ౪. ౧౪౪.

జ: నాదుకొను, నాదుకొల్పు.

నాదుకొను. అ. క్రి. (√నాదు.) ధ్వనిచేయు. (చూ. నాదుకొల్పు.)

నాదుకొల్పు. స. క్రి. (√నాదుకొను.) ౧. (పిరంగులు మొదలగువానిని.) ప్రేలించు, ధ్వనింపఁజేయు.

మ. జినిసీ దీర్చి ఫిరంగుదారులు సముత్తిష్ఠాంశుకస్తోములై, యనలజ్వాలలు కోలల న్గమిచి హాహారావ ముప్పొంగఁ దద్ఘనవప్రోరుకవాటపాటనకళాగాఢోద్యమ ల్గుర్వ్యద్భుష్టిని యొక్కుమడి నాదుకొల్పిరి దిశాశ్రేణుల్ కదుం బెగ్గిలన్. రంగా. ౩. ౫౩.

నాదేయము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నదీసంబంధమైనది. ౨. నదీభవము. (నదియందు పుట్టినది - నదియం దున్నది.) ౩. గ్రహింపఁదగనిది. ౪. ఆదేయము కానిది, ఇయ్యఁదగినది. వి. అ. పుం. ౧. కాశము, రెల్లు. ౨. వానీరము, ప్రబ్బ. ౩. కైవడిముస్తె. న. ౧. సైంధవలవణము. ౨. సౌవీరాంజనము.

నాదేయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. జలవేతసము, నీరుప్రబ్బ. ౨. భూమిజంబుక, నేలనేరెడు. ౩. వైజయంతిక, తక్కిలి. ౪. నాగరంగము, నారింజ. ౫. జప, దాసనము. ౬. నాగదంతి/ కాకినేరేడు.

నాథము. సం.వి.అ. పుం. ముష్కరుడు. (శ.ర.)

నాథవంతుఁడు. సం=నాథవంతుఁడు.

నాథుఁడు. సం=నాథుఁడు.

నాన. వి. (సం. జ్ఞానం. ప్రా. జాణం, ణాణం. క. త. నాణ్.) ౧. సిగ్గు, లజ్జ.

ఉ...నలినానన గోలతనాన నేల లో, నానఁ జలంబు నీకు మరునాన సుమీ విడు నాన యింకిటన్. విజ. వి. ౨. ౨౪.

క. నాన యిటు లేమిటికి నల్రి,నానన కెమ్మోవి పంటు నానఁగ నిడి న్వన్నా ననవిల్తునిచెయు వుల, నానందింపఁగ నొనర్చి యలరింపఁగదే. రసిక. ౫. ౧౬౯.

గీ. నాన యింతయు మదిలోన నానఁబోక. నీలా. ౨. ౯౪.

గీ. నాన యనఁ బుచ్చడీ కనఁగాను లజ్జ. ఆం. భా. ౧. ౧౩౨.

౨. (తగనిపనిచేసినవారికి పరులను జూచునపుడు గాని పరులతో మాటాడునపుడుగాని మనస్సున కలిగెడి) సంకోచము; సంకోచము, వెనుదీయుట.

క. మాయయ్యరుఁ బాయక పని,సేయుచు దీవించి ప్రియము సేయుచు నుండుక్, మాయయ్య వెండిమహిమలు, నాయొద్దన పలుక నీకు నానయు లేదే. భార. ఆది. ౩.౧౩౪.

ఉ. వలలుఁ డనన్ విరాటుకడ వంటలవాఁ డయి భీముఁడున్ బృహన్నల యన నాఁడు పేడి వయి నాన యొకింతయు లేక నీవు న,గ్గల మగుదైన్య మొంది కడుఁ గాసియ నొందితిరి... భార. ఉద్యో. ౪. ౨౦౦.

మత్తకోకిల. నాతనూభవుఁ డీతఁ డంచును నాన యించుక లేక యొ్యామాత నీ విది యేమి నేఁ డిటు మాతృభావము మాని సంప్రీతిఁ గామినిభంగిఁ జేసెదు.

ఉ. సైనికు లెల్ల నంత కనసన్నహసం బెసలించి పొత్తులన్, నానయు నచ్చలంబు మఱి నాఁటుకొనంగ...ఇంద్రుఁ డుపేంద్రునిఁ బాకె నుపతిన్. పారి. ౫. ౧౭.

౩. అవమానము.

చ. హితుఁ డని యుత్తరాఁ దగుచె యూరిఁ గాన్యపు మాట లిట్టిదే, పతిదెస నుత్తర వాపుఁ కుఁ బట్టుగ నెక్కుడ తప్ప నంచు న్య,స్తు లగు మేనినీకులకు నానగఁ బల్కుటగాక... భార. ఉద్యో. ౪. ౨౪౦.

ఆ. పట్టువడ్డస్రుమ్మపగిదిఁ బాంచాలభూ,నాయకుండు దనకు నాఁ చేటు, గాక కుమ్మరించి యేకాంతముఁ బత్ని, యొక్క తెయును గొల్వ నూరకుండె. భార. ఉద్యో. ౪. ౩౯౨.

జ: నానగండ.

నానఁబ్రాలు[1]. వి.(√నాను[1].)౧. నానబియ్యము.

గీ...అర్ఘ్రితండుల మ్మమరు నానఁబ్రాలు నాఁగ...ఆం. భా. ౨. ౨౫౩.

౨. భక్ష్యవిశేషము.

వ...గంధతోయంబులు మండ్రాలు నానఁబ్రాలు ననుములు మినుములు...కాశీ. ౪. ౧౯౫.

చ...కొబ్బెరపప్పు నానఁబ్రా, లమృతులు దేశపండు లాడియంబులు పానక మూరుఁగాయలప్పడములు ... నీ కొసంగెదన్. చెన్న. ౩. ౪౩.

నానఁబ్రాలు[2]. వి. పచ్చిబియ్యము అను చెట్టు. (చి. ని.)

నానగండ. విశ. (నాన+గండ[1].) సిగ్గుమాలినవాఁడు, సంకోచము లేనివాఁడు.

ఉ. మచ్చుటులాస్త్రముట్టిన మనంబున సెంచక నానగండ రైన్యమచ్చినవాఁడు చూచితివి

నాసవునింగ బహాయ తేఱ౯ా. పారి. ౫. ౨౦.

చ. చిలుకలు గమ్మఁదె మ్మెరలు శీకమయూఖుఁ
డు దేఁటు లాదిగా, గఁటనవిల్తుసాధనని కా
యము వేలముపట్టు లంగన్యాసుల మటుగాన
దాని విడఁగొట్టకత్తి పెకఁదొట్టు వీతరాగుల
మని విఱ్ఱవీఁగెదరు కొందఱు బోడలు నాన
గండ లై. పాండు. ౫. ౧౭౨.

నానవై చు=నానుచు. స. క్రి. (√నాను¹.) నీళ్లతో చిరకాలము తడియఁబెట్టు:నానఁబెట్టు.

సీ. హిమజలంబులకంటె హిమజలంబుల నాన
వై చినబిసపల్లవములకంటె. పి. శకుం. ౪. ౧౪౬.

నానా. సం.అవ్య.(తెలుఁగున సిద్ధసమాసపూర్వప దముగా నే యుండును.) ౧. అనేకము.

క. నానావిధపాకములు గ, నానాలుగఁ జేసి
నాలు గై దట్టికలన్, బోనాముదొంతిఁ
జేర్చిరి, నూనాప్రసమానుఁ డైనసుతు సిరి
యాలున్. హర. ౨. ౧౨౨.

౨. వివిధము, పెక్కువిధములు కలది. ౩. విన
ర్థకము. (మే. ని. ఈయర్థమున తెనుఁగున ప్రయోగము లేదు.) వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. సరస్వతి. ౨. జనని, తల్లి. ౩. కూఁతురు. (కే. ని.)

నానాంద్రము. సం.విణ. (అ. ఈ. అ.) ననాం దృసంబంధమైనది, ఆఁడుబిడ్డకు సంబంధించినది.

నానాంద్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ననాందకొడు కు, ఆఁడుబిడ్డకొడుకు.

నాను¹. అ. క్రి. (తె. నసై.) ౧. తడియు, ఆర్ద్రమగు.

క. నాని శిఖి వంటచెఱకుల,చే నఱ నవి వెండి
వంటచెఱకులె యగుటం,బోనంబు ప్రజకు
జక్కులు,బోనంబులె యయ్యెఁ బొయ్యి నొకా
యమి వృష్టిన్. ఆము. ౪. ౧౨౬.

ఆ. తడిసె నానె ననఁగఁ దనరు నార్ద్రం బయ్యె,
ననుట కాఖ్య...ఆం. భా. ౩. ౯౧.

౨. చిరకాలము తడియు, చాలసేపు తడియు.

శా. దానత్యాగపత్ర మై తోలుపత్త్రం బంబు
ధారన్ సదా, నానం దత్సితకీర్తిహంసి
చను మింటన్...ఆము. ౨. ౪౨.

క. ఏ నిపుడు రాజ్యహీనుఁడ,నై నా ప్రియపత్నిఁ
బాసి యశ్రులు దొరఁగన్, నానుచు న
న్నాడఁ గడున్, దీనత లోఁ గొన్న వాహినీ
తీరగతిన్. భా. రా. కిష్కిం. ౩౯౩.

చెన్న. ౫. ౯౨.

౩. ఇంకు, ఇగురు.

సీ. చిట్టాముదమున శిర సంటి నును మేన నాన
నూనియ నించి నలుఁగు పెట్టి.ఇందు.౨.౧౫.

నాలుక నువుగింజ నానదు=నోట రహస్యము దాఁగదు.

ద్వి. కడఁగి చెప్పినఁ గాని కడుపుబ్బు దిగదు,
నాలుక నువుగింజ నానదు నాకు. ద్వి. హరి
శ్చ. ఉ. ౧౦౩౪ పం.

ఇట్లే: నోటిలో నువ్వుగింజ నానదు.

(వ్యవ.)ఆఁడువారినోటిలో నువ్వుగింజ నానదు.

జః ననుఁబ్రాయి, ననుఁబ్రాయివడు, నానఁబ్రాలు¹, నానవైచు, నానుచు, నానుడి, నానుడు నాన, నానుఁబ్రుఁగొండ, నానోడి, నాన్పు.

నాను². వి. స్త్రీకంఠాభరణవిశేషము.

పీ...కంఠభూషావిశేష. గీ. హూను గుతికంటు
మెడనూలు నాను తీఁగె, కంటసరి కంటె
యం చనఁ గాను...ఆం. భా. ౨. ౧౪౯.

జః నానుకోళ్లు, నానుకోవి, నానుచుట్టు.

నానుకోళ్లు. వి. బ. (√నాను².) స్త్రీకంఠా భరణవిశేషము.

(వ్యవ.) ఈదినములలో నానుకోళ్లు ధరించుటే
మా టయినది.

నానుక్రోవి=నానుచేట్టు. వి.(√నాను².) కంఠా
భరణవిశేషము. (శ.ర.)

నానుచు(న్చు)=నాన్పు, నానవైచు. స. క్రి.
(√నాను¹.) ౧. నానఁజేయు, ఆర్ద్రముచేయు,
తడుపు.

ఉ. జ్ఞానము దెల్పి విష్ణుపదసారసవారికణాలి
సంగముల్, నానిచి పాతకాఘము లణంచి
వికుంఠపురీపదంబు కై,కానుకఁ జేసి కాచి
తివి... శేష. ౪. ౫౩.

౨. చాలకాలము కడచునట్లు చేయు.
(వ్యవ.)వాఁ డావ్యవహారమునాన్చుచున్నాఁడు.
౩. ఎక్కువగా తడుపు.

చ. గొడుగుల గాలిఁ దూల్చి మతి క్రోలలతో
డనె పాఱ నాన్చె చేడ్పడ జడి మేఘుఁడు
...ఆము. ౪. ౧౨౯.

నానుచేట్టు=నానుక్రోవి. (√నాను².)
సీ...సన్నకాటుకరేకలు సాభినామంబులు నా
నుచుట్లు. శుక. ౨. ౩౩౨.

నానుడి=నానోడి. వి. (నాను¹+నుడి.) -అందఱ
నోటను నానెడివాక్యము-౧.జనశ్రుతి,కింవదంతి.
సీ. నానోడి నాఁగను నానుడి నాఁగను సుబ్బ
నాఁగను జనశ్రుతి దనర్చు. ఆం. భా. ౧.
౧౧౨.

౨. లోకోక్తి, సామెత.

క. వినుతయశా తగవునకుం, జని రోఁడినదరఁ
డు ముదిసి చచ్చిన వగవం, బనిలేదు బుద్ధి
మంతుల, కనునానుడి వినమె యింత యన
నేమిటికిక్. భోజరా. ౩. ౭౩.

చ...వింట లేదె యుం,టు గెలిచి రచ్చ గెల్వ
మనునానుడి నానుడీ నానుఁడీ చెవిక్. సా
రంగ. ౨. ౨౫౯.

నానుపఁ. విశ. (√నాను¹.) తడిసినది.
ఉదా:-నానుపునేల. (శ. ర.)

నానుపుపాన. వి. (√నానుపు.) వివునకు దుదియు
పొడిపొడిచినుకులవర్షము. (శ. ర.)

నానుపుఁగొండ. వి. (√నాను¹.) హిమపర్వ
ర్వతము.

వ...నానుపుఁగొండరాచూలివాలికచూపునివాలి
కలు దఁరె...కాశీ. ౪. ౧౨౪.

నానుపుడు. వి. (√నాను¹.) నాన్చుట.
(వ్యవ.) నీనానుపుడు మాని త్వరగా చెప్పుము.
విశ. తెమలకుండునట్లు నుండునది.
(వ్యవ.) వానినానుపుడుపని చూడుము.

నానుబొర. వి.మాంసము కలక్కోమ్ము. (శ. ర.)

నానోడి=నానుడి. (√నాను¹.)
ఆం. భా. ౧. ౧౧౨.

నాన్నె. వి. జంతికలు ఒత్తుచున్నప్పుడు జాఱెడు
పిండికాఁడ. (భక్ష్యవిశేషము అని శ. ర.)

మ. పాలఁతీ చూచితె తేఁటిఱెక్కరవగాద్పుం
బోదలేదాఁకుజో, కలచే జాఱుమెఱుంగుఁ
బుష్పాంకులరేకల్ మీఱె గుత్తంబు లై,యుల
రుంబెజ్జపున్మానిజంతికలఁ జెన్నారెజ్ వసిదే
వతాకలకంఠీమణు లొత్తునాన్నెలగతిజ్ గ
న్పించు గావింపుచుజ్. చంద్రా. ౪.౨౧౯.

నా(నుపు)న్పు=నానుచే. స. క్రి. (√నాను¹.)
౧. నానఁజేయు, తడుపు.

క. నినుఁ బాసి నిముసమైనను,నిను జీవము పట్టఁ
జాల విప్రోత్తమ నే, సన్నుతంబు పలుక నిజ
మిది, ననుఁ బ్రీతి వరింపు కరుణ నాన్పు మ
నంబుజ్. మార్క. ౪. ౨౪౩.

గీ...మోవిఁ జెఱం గిడి యూఁగుచున్పు,కంట
విగుడ విజ కన్నమ్ముకరణిఁ జల్లు,సరసపుఃజ
లంబె జాజుల యిదుకొల్పు. ఆము. ౨.౭౧.

౨. క్రొత్తబట్టలు చలువచేయు. (బ్రౌ.)
(వ్యవ.) నానుపుటకు వేసినబట్టలు చాకలి యింకను తీసికొని రాలేదు.

నాప=నాగప,నాగప్ప. వి. నాగవల్లి.(చూ. నాపసాని.)
జః నాపసాని.

నాపసాని=నాగపసాని. వి. (√నాప.) నాగవల్లి నడపెడుము తెరువ.(వృద్ధనువాసిని అని చి.ని.)
సీ. వెలయ వియ్యా లంది వీడుకోళ్లు గుడిచి నరంబువుల్ ముడిచిననాపసాని. కళా. ౭.౮౩.
ఉ. అప్పుడు నాపసాని చతురశ్రకమండలి హేమకుంభికల్, ముప్పదిమూటిఁ జుట్టు నిడి ముత్తియముల్ ఘటియించి తంతు లం, దొప్పఁగఁ జుట్టి దేవతతి సుత్కటభక్తిని బాడుకొంచుఁ దాఁ, జెప్పినరీతి దంపతులఁ జేయఁగఁ జేసెఁ దదర్హకృత్యముల్. భల్లా. ౪. ఆ. (చి.ని,శ.ర.)

నాపితశాల. సం. వి. అ. స్త్రీ. క్షౌరగృహము, మంగలవానియిల్లు.

నాపితాయని. సం. వి. ఇ. పుం. మంగలవాని కొడుకు.

నాపితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మంగలవాఁడు.

నాపిత్యము. సం. వి. అ. న. మంగలవృత్తి.

నాపిత్యుఁడు. సం.వి.అ.పుం.మంగలవానికొడుకు.

నాభకము. సం. వి. అ. పుం. పాఠ,చిఱుబొద్దికి.

నాభజావళి. వి. గీతవిశేషము.
క. క్రమ మొంద నాభజావళి, గమకముగా శుద్ధసాళగములనుసంకీర్ణము లాగిఁ బుంఖింపఁగ మంద్రమ మధ్యమ తార మత్యుదారత మీఱఁగ్. సమీర. ౬. ౨౦౫.

నాభి. సం. వి. ఇ. పుం; ఇ, ఈ. స్త్రీ. బొడ్డు.
౨. స్త్రీ. మృగనాభి, కస్తూరి.(దీనికి సమాసాంతమున కొన్నిచోట్ల 'అచ్' ప్రత్యయమువచ్చును. ఉదా: అరవిందనాభుఁడు, పద్మనాభుఁడు, కురంగనాభము మొ.)
౩. పుం. ౧. రథచక్రమధ్యరంధ్రము, బండికంటినడిమితూము. ౨. -వత్సములనుహింసించునది- వత్సనాభము, ఒకానొకవృక్షవిషము. ౩. తిలకము, బొట్టు.
ఉ. ఆనవలా యలంతిపసుపాడి దుకూలముఁ దాల్చి గుబ్బచక్, గోనలఁ దావు లుప్పతిలఁ గుంకుమ తేటలనిగ్గు దేఱఁ గస్తూరిన నాభిఁ దీర్చి...ఆము. ౫. ౩౮.
౪. మధ్యభాగము, నడిమిచోటు. ౫. క్షత్రియుఁడు. ౬. శ్రేష్ఠుఁ డగురాజు, చక్రవర్తి.
విణ.ముఖ్యుఁడు,శ్రేష్ఠుఁడు.సం.రఘు.౧౮.౨౦.

నాభిక. సం. వి. అ. స్త్రీ. ౧. కటభి, మానేరుకి.
౨. బొడ్డువలె నుండురంధ్రము.

నాభికంటకము. సం. వి. అ. పుం. స్ఫీతనాభి, ఉబుకుబొడ్డు, ఎత్తైనబొడ్డు.

నాభిగుడకము. సం=నాభికంటకము. (త్రి. ని.)

నాభిగోళకము. సం=నాభికంటకము.

నాభిజుఁడు. సం. వి. అ. పుం - విష్ణునాభియందు పుట్టినవాఁడు - బ్రహ్మ.

నాభినాడి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ=నాభినాళము.

నాభినాళము. సం. వి. అ. న. పుట్టినశిశువునకు త్రాడువలె బొడ్డు నంటియుండుసిర.

నాభిమూలము. సం. వి. అ. న. నాభిక్రిందిభాగము, పొత్తికడుపు.

నాభిలుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పెద్దబొడ్డు కలవాఁడు, ఉబుకుబొడ్డువాఁడు.

నాభివర్ధనము. సం. వి. అ. న. ౧. బొడ్డు పెరుగుట. ౨. శిశువులకు బొడ్డునాడిని ఛేదించుట. ౩. నాభికంటకము, ఉబుకుబొడ్డు.

నాభీదము. సం.వి.అ.న.భారతవర్షము. (వై.ని.)

నాభీలము. సం. వి. అ. న. ౧. కష్టము. ౨. నాభికంటకము, ఊఱుకుబొడ్డు. ౩. వారస్త్రీవంక్షణము, వెలయాలిగజ్జ. ౪. కస్తూరీపరిమళము. (వై. ని.)

నామకరణము. సం. వి. అ. న. ౧. పేరుపెట్టుట. ౨. బిడ్డలకు పేరు పెట్టుటకు చేయు నొకసంస్కారవిశేషము.

నామకర్మము. సం. వి. న్. న=నామకరణము.

నామకుఁడు. సం. విణ. (అ. మికా. అ.) ౧. వంగువాఁడు. ౨. వంచువాఁడు. ౩. నమస్కరించువాఁడు.

నామగుంట. వి. (నామము+గుంట.) గళగర్తము. (శ.ర.)

నామధాతువు. సం. వి. ఉ. పుం. (వ్యాక.) నామవాచకములనుండి పుట్టినధాతువు. (ఉదా: పుత్రకామ్య, పల్లవించు, కరుణించు మొ.)

నామధారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. పేరు ధరించువాఁడు. ౨. పేరుమాత్రము కలవాఁడు, సార్థకత లేనివాఁడు.

నామధారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.)=నామధారకుఁడు.

నామధేయము. సం. వి. అ. న. నామము, పేరు.

నామనిర్దేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పేరుపెట్టుట. ౨. పేరితో చెప్పుట.

నామనీయుఁడు. సం=నమ్యుఁడు.

నామమడఁచు. మి. స. క్రి. పేరుమాపు, చంపు; నశింపఁజేయు.

ఆ... వేఱ యొక్కదొడ్డవిల్లు రయము, మెఱయఁ గొని యతండు । మొఱఁగులు గిఱికొను, నారసమున వాని నామమడఁ[illegible] ౪. ౧౨౪. సౌప్తి. ౨. ౩౨.

గీ. ఏడునూఱురథంబుల నేపుమాపె, నకులుఁ డప్పుడు మున్నూటి నామమడఁచె, శతనియముఁడు... భార. విరా. ౩. ౨౧౩.

నామమణ(డ)ఁగు. మి. అ. క్రి. చచ్చు, మరణించు.

గీ. నీసహోదరి నని చెప్ప నీమతోడ, నుఱకన న్నాకఁ డిప్డెయిఁ బఱచి నామమణఁగ కున్నాఁడు నేఁడు... భా. రా. అర. ౧. ౨౬౩.

నామమాత్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంజ్ఞామాత్రధారి, పేరుమాత్రము కలది.

శ్లో. యథా కాకయవాః ప్రోక్తాః యథారణ్యభవాస్తిలాః, నామమాత్రా న సిద్ధ్యై హి ధనహీనాస్తథా నరాః. సం. పంచ. ౨. ౯౩.

వి. అ. న. వట్టిపేరు, పేరుమాత్రము.

నామమాల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పేర్లపట్టిక, పదములపట్టిక.

నామము. వి. (క. నామ. త. నామం.) తిలకము, లలాటమున పెట్టుకొనుబొట్టు.

సీ. బవిరలును గొప్పవలయును బడఁతి రొమ్ము, దిద్దఁ గస్తురినామంబు దీర్చె నొర్తు. యయా. ౪. ౯౦.

గీ. మంచికపురంపుగీఱు నామములు దీర్చి, యలఘుతర మైనమణిభూష లలవరించి. చంద్రా. ౪. ౨౬౨. శుక. ౧. ౧౩.

సీ. నిటలభాగమునందు నిడుసోఁగతీరుగా మల్లెపూమొగ్గనామంబు దీర్చి. వైజ. ౨. ౪౫.

జ: నామగుంట, నామాలకోతఁడు.

నామము. సం. వి. న్. న. -వస్తువును తెలుపునది- ౧. నామధేయము, పెట్టినపేరు. (రామకృష్ణాది.) ౨. వాచకము, ఒకవస్తువునకు జనులు

నాఁడుకొను పేరు. ౩. (వ్యాక.) ప్రాతిపదికము.
౪. జలము, నీరు. (కే. ని.)

నామముద్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పేరుచెక్కిన యుంగరము, ముద్దుటుంగరము.

నామయత్. సం=నమయత్.

నామరులు. వి. (నాము² + మరులు.) పాచికలు.
చ. బలితపుఁబద్మజాండ మనుపాళి ఘటించి చటు
మీఁదఁ బడ్డజీవు లనెడుసారె లుంచి రహి
పుట్టఁగ సమ్మిహరేందునామముల్, కలిగిన
నామరుల్గాని యలౌకికచిత్రదురోదరంబు
గా, నల రమతోడ నాడుకమలాక్షుఁడు మై
కొనెఁ గంటె జూదముక్. చమ. ౧.౯౭.

నామవాచకము. సం. విణ. (అ. చికా. అ.) (వ్యాక.) నామమును చెప్పునది. (శబ్దము.) వి.అ.న. సంజ్ఞావాచకము, ఒకదాని పేరుచెప్పు శబ్దము.

నామశేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - పేరు మాత్రము మిగిలినది - మృతము, చచ్చినది.

నామసంగ్రహము. సం. వి. అ. పుం. పేర్ల పట్టిక, పదములపట్టిక; పదసమూహము.

నామాంకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నామము గుఱుతుగా కలది, గుఱుతుగా పేరు వేయఁబడినది. (పాత్రాది.)
ఇట్లే: నామాంకితము.

నామాపరాధము. సం. వి. అ. పుం. భగవదాదులనామములను దూషించుట అనునపరాధము.

నామానుశాసనము. సం. వి. అ. న - శబ్దములను నిర్ణయించునది - నిఘంటువు.

నామాలకేతఁడు. వి. (√నామము.) పక్షివిశేషము.
సీ. నామాలకేతఁడు నల్లాసకప్పెటు కాకి యంబటిజోరిగాఁడు మూఁగ.

పతు లతఁడు దీర్చు. హంస. ౩. ౧౨.

నామిత. సం=నమిత.

నామితము. సం=నమితము.

నాము[1]. వి. (దీనికి వ్యుత్పత్తియందు 'నాఁప' అనురూపమేర్పడును. - త. నాంబు.) ౧. జొన్నలోనగువానికొయ్యగాలున చిగురించిన మొలక. (దీనిని పశువులు మేసినచో మృతి నొందును అని శ. ర. లేతగా నుండుజొన్నపైరు. దీనిని మేసిన పశువులకు ఉంగిడిరోగము తగులును అని బ్రౌ.)
ద్వి. కుమతులై కర్మశాస్త్రములవెంబడిని, బ్రమసియో యిలఁ గుక్కపాలు ద్రాగుటనో,
మఱి నాము మేసియో మతిమాలినట్టియ
అవపాఱులమాట లవనీశ వినకు. బస. పు.
౫. ౭౫౫ పం.
క. సన్నపుఁదలయేటునమయి, యన్న కొనుచు
నాము దిన్నయట్లై రాఁగా, ఖిన్నుఁడనై పురి
కేఁగితిఁ, దిన్నఁదనం బుడిగి కొన్నిదివియలు
వెలుఁగక్. మనుచ. ౫. ౨౨. (నాముదిన్న
యట్లై - అనగా నాము మేసినపసరమువలెనై
అని భావము.)
౨. గింజ లేనివరిమొ. వానిఎన్ను. (బ్రౌ.)
జ: నాఁపచేను.

నాము[2]. వి. వడ్రంగి కత్తికాసుతో కఱ్ఱపై నూటిగా తీర్చురేఖ. (చూ. నాములుతీయు.)
జ: నాఁపటాయి, నామరులు, నాములుతీయు.

నాములుతీయు. స. క్రి. (నాము² + తీయు.) వడ్రంగి బల్లమొ. వానిపై గీఁత లేర్పఱచు. (జవకట్టు అని బ్రౌ.)
(వ్యవ.) నాములు తీసినకమ్ము లందముగా నుండును.

నామ్యమానము. సం=నమ్యమానము.

 విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వంపఁ

దగినది. ౨. నమస్కరింపఁ జేయఁదగినది.

నాయంకరము. వి. ౧. దానవిక్రయాద్యధికారములతోడియనుభవము.

వ...కృష్ణరాయదేవమహారాయలు పృథివి రాజ్యం సేస్తుండి [మాకునా] యంకరానకు పాలి[ం]చిన గుత్తిసీమలోని...లపాడు ఇ[గు]డూరిపొలమే[ర]ను... ద. శా. ౪.౨౦౦.

వ ... శ్రీమన్మహారాజాధిరాజరాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీ అచ్యుతదేవరాయమహారాయలు మాకు నాయంకరానకు పాలింస్తేను చెల్లివచ్చె...ద. శా. ౪.౨౦౧.

౨. ఆధిపత్యము.

గీ. నీవు తలమావి వీడనినిను వువయును, నాఁడె జేజేలదళవాయినాయఁకరపుఁ, బట్టమున నిల్చె తారకుఁ గిట్టి ప్రోఁథ, తరరణక్రీడ యొనరించుతటి మహాత్త. పాండు. ౨. ౧౪౫.

నాయఁకవా(డి)డీ. వి. (√నాయఁకుఁడు.) సేనాధ్యక్షుఁడు.

వ...రాహుత్తులును రాహుత్తులకుం దోడు తు పాకివేట్లకు నిలుపోపక గుభులుగుభుల్లునంబరిఖాక్రోడంబునం బడి...ఒడ్డునకుం దేలిన మెండొడ్డునాయఁకవాడీలును...రా. వి.౫.౩౨.

నాయఁకవాళి=నాయఁకవాడీ. (శ. ర.)

నాయఁకుఁడు. వి. (సం. నాయకః, ప్రా. ణాఅఓ, ణాఅక్కో. క.నాయక.) ౧. ఉద్యోగి, మణియగాఁడు.

వ...ద్వారవతినామకం బగుపురం బతిమనోహరంబుగా నిర్మించి పురవాస్తవ్యులు బంధుమిత్రులు సేనాపతులు నాయంకులుం దగునెలవుల నిలువం దాను సభినవం బగురాజమందిరంబున వసియించె...హరి. ఉ. ౨. ౧౦౮.

౨. అధిపతి.

గీ. అలకఁ గలఁకనా నెల్లనకనాయఁకుఁ డొకఁ డు, పాదములఁ బట్టె గోళ్లనఖక్షతము చేసె. చంద్రా. ౨. ౩౭.

గీ... మత్తియప్రతాపుఁ, నెల్లనకనాయఁ కుఁ డొక్కండు వచ్చి. ఘనమిత్రాశేల్వరా యనికపను నిల్చె. చంద్రా. ౨. ౪౦. ప్రబంధ. ౧౬౨.

౩. స్వల్పసేనకు అధిపతి. (పన్నిద్దఱు భటుల కధిపతి అని శ. ర.)

చ. వికలరథప్రయత్నుఁ బ్రతిపతిఁ గణ్ణి ద్రోణపుత్రకృతకృపులు దమ్ము నుదగ్రులు నాయఁకులఁ దమయంద వచ్చి...భార. కర్ణ. ౧. ౧౨౫.

ద్వి...అనిపిలువఁ, బుచ్చె నాయఁకులఁ ప్రపను పడ వాళ్ల.రం.రా. యు. ౭౯౧ పా. ౨౨ పం.

జః నాయఁకురాలు, నాయఁకవాడీ.

నాయఁకురాలు. వి. (నాయఁకుఁడు + ఆలు.) శ్రేష్ఠురాలు.

ద్వి. నాతల్లి నాయక్క నాయంకురాల, యేతపం బొనరించి యీపుత్రుఁ గంటి. ద్వి. పిం. భాగ. ౧. ౬ పా.

నాయఁడు=నాయుండు. వి. (సం. నాయకః. ౧. ప్రభువు.

వ... పులఁగుసాహేబు బాబా రాయఁడ మొ సలివా మొంటులనాయఁడ... ప్రబంధ. ౨౧౬.

గీ. వినుము నాయఁడ నామాట వీను లలర. నీలా. ౧. ౬౩.

౨. శూద్రులలో కొందఱి నామాంతమున నుండు బిరుదు. (బలిజెలు లోనగు వారిపట్టపుఁ బేరు అని శ. ర.)

ఉదా: వెంకయ్యనాయఁడు మొ.

విశే. శ్రేష్ఠుఁడు, గొప్పవాఁడు.

క. నీపాదముఁ దల మోఁచిన, నాపే రిల నుంచు
చెంచునాయఁ డటంచుక్, నాపల్లె మృగని
దానం,బాపక్కణ మేలరఁ గొండయడవుల
దండ౯. రా. వి. ౩. ౩౭.

ఉ. గొల్లలనాయఁ డై పరఁగుకుంభకుమంద న
దేమి వింతరో, కల్లరిగిబ్బ లేదు పొడగట్టి
పజం గదు గాసిఁ బెట్టుచుక్. నీలా. ౨. ౫౪.

నాయకము. సం. వి. అ. పుం. హారమునడిమి
రత్నము, పతకము.

నాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యిగా. అ.) ౧.
ప్రాపకుఁడు,పొందించువాఁడు. ౨. నడపువాఁడు.
౩. ప్రధానుఁడు, ముఖ్యుఁడు. ౪. శ్రేష్ఠుఁడు.
వి. అ. పుం. ౧. భర్త, ప్రియుఁడు. ౨. ప్ర
భువు, అధిపతి. ౩. (అలం.) సాధారణనాయ
కుఁడు. (వీరు నలువురు. ధీరోదాత్తుఁడు, ధీరోద్ధ
తుఁడు, ధీరలలితుఁడు, ధీరశాంతుఁడు.) ౪. శృం
గారరసాలంబనపురుషుఁడు. (వీరు ముగ్గురు.
పతి, ఉపపతి, వైశికుఁడు. అందు పతి అనుకూ
లుఁడు, దక్షిణుఁడు, ధృష్టుఁడు, శఠుఁడు అని
నలుతెఱఁగులవాఁడు.) ౫. సేనాధిపతి.

నాయన. వి. (నా¹ + అన¹.) ౧. జనకుఁడు, తండ్రి.
సీ. అబ్బ నాయన యయ్య యనఁ దండ్రి యన
నప్ప యన జనకాఖ్య లౌ నగనివేళ. ఆం.సం.
మాన. ౩.
౨. ఇది వాత్సల్యసంబోధనమునందును సంబో
ధ్యశబ్దమునకు మాఱుగాను ప్రయోగింపఁ
బడును. (శే. ర.)

నాయము. విణ. (సం. న్యాయః. ప్రా. నా ఓ. క.
నాయ.) న్యాయయుక్తమైనది; యుక్తము.
(వ్యవ.) వానిమాట నాయము కాదు.
వి. ధర్మము, పాడి.
గీ. మాకు నాయంబె నీతోడ మాటలాడ. వైజ.
౪. ౫౯.

గీ. అమరపతి నేఁడు నీదుసెయ్యంబుఁ గోరి,
నన్నుఁ బంపిన వచ్చితి నాయ మగుట, నన్ను
దమ్ములకేల వృథాపావంబు. దశా. ౨. ౧౦౪.
రసిక. ౬. ౧౦౯.

నాయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నడపుట. ౨.
పొందించుట. ౩. నయము, నీతి. ౪. ఉపాయము.

నాయి. వి. (క. నాయి. త. నాయ్.) కుక్క.
గీ... దొంతులు సేరి నాయి, దోర్వ సేర్చఁగా
కది యేమి సేర్వ సేర్చు. కు. సం. ౧.
౭౯. (ప్రయోగాంతరము కానరాలేదు.)

నాయి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దిక్కు. (శే. ని.)

నాయి(యు)ండు=నాయఁడు.
(శూద్రులనామాంతమున నుండుబిరుదు.)
వ... ఎఱ్ఱంగొండ నాయిండును వారిమఱంది
నూరపనాయిండును... ద. శా. ౪. ౯౩౩.
వ... భాస్కరదేవని ప్రధాని(పె)న్నమనాయిం
డు... ద. శా. ౪. ౯౭౮.
వ... గజసాహిణిభాస్కరదేవని ప్రధానిపేరు
(మా)ండినాయుండు... ద. శా. ౪. ౯౭౯.

నాయిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. భార్య. ౨.
రాణి, ప్రభ్వి. ౩. శృంగారరసాలంబనస్త్రీ.
(ఈమె స్వీయ, పరకీయ, సామాన్య అని ముత్తె
ఱఁగులది. అష్టవిధనాయికలు: స్వాధీనపతిక, వా
సకసజ్జిక, విరహోత్కంఠిత, విప్రలబ్ధ, ఖండిత,
కలహాంతరిత, ప్రోషితభర్తృక, అభిసారిక.) ౪.
ఒక దినుసుకస్తూరి.

నార. వి. (క. నారు. త. నార్. తు. నారు.) ౧.
(జనుము మొ. వాని) తడప.
క. అరయఁ బువ్వులకతమున, నారలు తల
కెక్కునట్లు నానావిధసం, సారులు శివభక్తి
మెయిక్, వారక యొప్పుడుఁ ద్రిలోకవంద్యు
... శివ. సా. ౧౯౩.

సీ. నేలయు నింగియుఁ దాలము ల్వాయించ...
రా నారఁ గొన...కు. సం. ర. ౧౩౫.

క...పసికిఁ దలుగు లమరించుటకై, నారలు
గావలె నని...శుక. ౨. ౩౩౮.

౨. చెట్ల పైచర్మము.

క. వీరుద్ధ్రుమిథునమేళన,కై రతిపతి యేయ
దుస్సి హరితద్యుతిఁ బై,నా రెగయఁ బొటమ
రించిన,నారసముల మొన లనంగ నన లవి
మించెన్. ఆము. ౪. ౧౧౫.

క. నారలె చీరలు తులసీ,హారంబులె భూషణ
ములు ననవరతసదా,చారమె జప ముర్వీ
బృం,దారకులకుఁ గాక రిత్తదంభము లేలా.
కుచేల. ౨. ౪౩.

౩. వల్కలము, చెట్ల తడపలతో సేయఁబడిన
వస్త్రము.

ఆ. పరఁగు నార యనిన వల్కలసంజ్ఞ యై...
ఆం. భా. ౧. ౩౧.

ఉ. నారలు గట్టి కూర లశనంబుగ నుగ్రవనం
బులోఁ దపో,భారమునం గృశుం డయిన
బ్రాహ్మణుఁడు...భార. అర. ౨. ౩౨౭.

ఉ. నారలు పట్టు లాకులు జనంబులు తాపసు
లట్లు కట్టుదుర్. హరి. ఉ. ౭. ౬౪.

జనుపనార=జనుమునుండి తీసినతడపలు.

మ. మొుగ మెల్లన్ వలిపూర్ణ మైనమృపుకున్
మూర్ధంబునన్ జన్పనా,రగతిం బాండిమ
యల్లుకొన్నపుడు...మల్లభూ. వై. ర.

జః నారచీర, నారజెల్ల, నారదబ్బ, నారపాము,
నారమడి.

నారంగక్షీరిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. క్షీరికా
భేదము. (నారింజతొనలు క్రాఁగిననేతిలో వేఁచి
దానిలో పటికపంచదార వేసి పక్వమయినతరు
వాత దింపి సగముకాఁగినపాలు కొంచెము పోసి
సుగంధద్రవ్యములతో పరిమళింపఁజేయఁబడినది.

ఇది వాతపిత్తహరము, పిష్టంభనకరము. వాచ.)

నారంగము. సం. వి. అ. పుం. నారింజకాయ. న.
౧. గర్జరము, ముల్లంగి. ౨. పిప్పలీరసము.
౩. నారింజపండు.

నారంగుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. విటుఁడు.
౨. కవలపిల్లలలో నొకఁడు.

నారకము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) నరకసంబంధ
మైనది. వి. అ. పుం. నరకము.

నారకి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.)=నారకికుఁడు.

నారకికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నరకము
నం దుండువాఁడు, నరక మనుభవించువాఁడు.

నారకీటుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మొదట
ఆశ కలిగించి తుదకు ఆశాభంగము చేయువాఁ
డు, మోసగాఁడు.

నారకీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నరక
సంబంధి.

నారకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నరకవాసి.

నారచీర. వి. (నార+చీర.) నారతో నేసినబట్ట.
సీ. రంగారుబంగారుచెంగావులు ధరించుళ్ళం
గారవతి నారచీర లూనె. ఉ. రా. ౬.
౩౨౦.

నారజీవనము. సం. వి. అ. న. - మనుష్యులకు
జీవనాధారము- బంగారు. (విల్యమ్సు.)

నారజెల్ల. వి. (√నార.) మత్స్యభేదము.
ఆ. చీరచింపు జెల్ల నారజెల్ల...బంటువారి జెల్లఁ
బంచి యిచ్చె. ద్వా. ౧. ౨౪౦.

నారట్టము. సం. వి. అ. పుం. బీటికవేల. (శ.ర.)

నారణపక్షి. వి. (సం. నారాయణపక్షి.) పక్షి
విశేషము. (శ. ర.)

నారదబ్బ. వి. (√నార) నారింగమాకు. (కుక్క
నిమ్మదబ్బ అని శ.ర.)

సీ...నారద బ్భనఁగ నారంగాభిధాన మై ప్రబ లుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౪౬.

నారదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నారంగము, నారింజ.

రగడ. తనుమధ్య దగ నారదమున నీళఖనము లు, ఘనకురంటకకంటకములు చాన ఖరము లు. ఉ. రా. ౬. ౬౧.

ద్వి...మొల్లలు నారదంబులు గొజ్జగులును. ద్వి. పరమ. ౪. ౨౬౫.

ద్వి. నల్లనియరఁటులు నారికేళములు, నారద పాటలినాగతిం త్రిణులు. ద్వి. నల.౧.౧౭.

౨. సైంధవహిమాలయములనడిమికొండ.

వ. ఇవ్విధంబున వసుదేవనందనుండు నేమును ...నారదంబు పరిభ్రమించి...హిమాచలం బెక్కి హేమకూటంబు ద్రొక్కి నిషధం బ తిక్రమించి నిమిషంబున. ఉ. హరి.౨.౩౭.

నారదీయము. సం.వి.అ.న. అష్టాదశపురాణము లలో నొకటి, నారదునకు సనకాదు లుపదే శించినట్లు వ్యాసుఁడురచించినమహాపురాణము.

నారదుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -జ్ఞానము నిచ్చు వాఁడు- ఒకానొక దేవర్షి.

నారపాచు. అ. క్రి. (√నార.) -భయాదులచే- కట్టుబట్ట తొలఁగు.

పంచచామరము. అలంతులయ్య కూర్మ స్త కాదు లైనజోదు లబ్బలారి వెన్నుచూపి నారపాచినాఁడ కాని నేఁడలంఘ్యబాహు శ క్తిఁ దావకాజిలోన నంచుఁ బిచ్చలించి తెల్పెఁ దక్కుభల్ వచః ప్రయోగచాతు రిన్. కళా. ౨. ౧౨౬.

నారమడి. వి. (√నార.) నారతో నేసినబట్ట. (శ. ర.)

ఇట్లే: నారగుడ్డ, నారబట్ట మొ.

నారము. సం. విణ. (అ. ఈ. ఆ.) నరసంబంధి.

మైనది. వి. అ. పుం. ౧. జలము. ౨. అప్పు డు పుట్టినదూడ, తర్ణకము. (మే. ని.) న. ౧. నరులసమూహము. ౨. జ్ఞానము.

నారల్లు. వి. బ. ధాన్యభేదము.

వ...వెన్నముద్దలు దాళువాలు నారల్లు రామ బాణాలు...ప్రబంధ. ౧౧౨.

నారసము. వి.(సం. నారాచః. ప్రా.నారాచో.)

౧. బాణము, శరము.

సీ. రారాజు నైదునారసముల నొప్పించె... భార. భీష్మ. ౨. ౩౭.

గీ. పాశము ల్వట్టి క్రొంకులు బ్రద్దపరులుఁగత్తి గొంతంబు లాడిసెల్లుఁగ త్తళములు, నారస ములును విండులు నగరిలోనఁ బెట్టి...ఉ. హరి. ౨. ౯౨.

క. మండెడుబలుఁనారసమున, గుండియ వగు లంగ నేసి గూల్చితి దీనిన్.హర. ౭.౫౩.

౨. బాణవిశేషము. (అచ్చయినుపబాణము అని శ. ర.)

వ...శరంబుల శిరంబులు ద్రుంచియు...నార సంబుల నీరసంబులు నేసియు...విక్ర. ౪. ౯౫.

చ...అయ్యమరవిరోధియాతనిహ యంబులనూ తుని నాలు గేనుబాణములఁ గలంచి వేయి బలుఁనారసముల్ మెయి నాఁట నేసి... ఉ. రా. ౩. ౩౫౪.

సీ...నారాచ మొప్పును నారస మన. ఆం. భా. ౨. ౨౧౩.

౩. ఇనుపయుాఁచ.

(వ్యవ.) ఈకిటికీకి పది నారసము లున్నవి.

౪. చోరసాధనవిశేషము.

చ...క్రొంకి నారసము నాదిగఁ గల్గినసాధనంబు లన్నియును కుమారుఁ జేసితొని నేర్పిన నే ర్చి...ప్రద్యుమ్న. దశకు. ౯. ౩౨.

నారసింహము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నరసింహసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. నరసింహావతారమును గురించినపురాణము.

నారసింహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నరసింహావతారము ధరించినవిష్ణువు.

నారాచము. సం. వి. అ. పుం- నరసమూహము ను ఆచమించునది- ౧. బాణము. ౨. ఇనుప బాణము. ౩. -తాటియాకులమీఁద వ్రాయుట కు సాధన మయి బాణమువలె నుండునది-గంటము. ౪. నీటియేనుఁగు. ౫. దుర్దినము.

నారాచి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఏషణి, అగసాలెవానియినుపత్రాసు.

నారాజి=నరాజి. వి. (సం. నారాచః.) ఖడ్గము, కత్తి.

శా. ఘోరాజిం దనతేజిఁ దోలి వివతక్షోణీతలాధీశులకా, నారాజిం దెగటార్చి వీరభటుసన్నాహంబుతోఁ జేరు...బహు. ౧.౫౧.

గీ. తళుకుఁబైతాణిసింగిణుల్ తరకసములు, రకపుఁజికిలిసిరాజినారాజిఁ బన్ని, పతియెదుట నిల్చె సాహిణి...చంద్రా. ౨. ౭౯.

శా...నేజాలు న్నారాజుల్ గైకొని కోటలోఁ గొలుచునారాజుల్ తదంగంబు లుగ్రాజిం జెక్కులు సేయుచో మరలె గంధానేకపం బార్భటిజా. రా. వి. ౫. ౨౧.

నారాటకావుళంబు. వి. (క. నారాటు.)సంగీత మందలిధ్వనివిశేషము.

ద్వి. ఘనతరనారాటకావుళం బసెడుధ్వని గూడ...బస. పు. ౩. ౯౩౦.

నారాయణగౌళ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముప్పది రెండువపుంసకరాగములలో నొకటి.

సీ.గౌళ నారాయణగౌళ వసంతవరాళి పున్నాగవరాళి శంకరాభరణమును ... ప్రబంధ. ౯౭. హంస. ౫. ౧౨౪.

నారాయణశక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. శక్తివిశేషము.

నారాయణప్రియము. సం. వి. అ. న. హరిచందనము, పచ్చచందనము.

నారాయణబలి. సం. వి. ఇ. పుం. దుర్మరణము నొందినవారికి ఉత్తరక్రియలను మోక్షప్రదములుగా చేయుటకై నారాయణాదిపంచదేవతల నుద్దేశించి యిచ్చుబలిభేదము.

నారాయణము. సం. వి. అ. న. ౧. ఒకానొక తైలము. ౨. తైత్తిరీయోపనిషత్తు పదింటిలో కడపటిది.

నారాయణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. లక్ష్మి. ౨. దుర్గ. ౩. శక్తి. ౪. బుక్కోస్త్రక్క, చల్లగడ్డి. ౫. ఒకానొకస్త్రీరాగము.

గీ. కన్నడయు జాయయును గౌళ కకుపపూర్వ్యమైనభల్లాతకియును నారాయణియును, క్రమత నిరువదినాల్గుస్త్రీరాగములును. ప్రబంధ. ౯౫. హంస. ౫. ౧౨౩.

నారాయణీయము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నారాయణసంబంధమైనది.

నారాయణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -నారములు -జలములు- అయనముగా కలవాఁడు; నార -జ్ఞానమునకు- అయనము-౧. విష్ణువు.

క. నారము లనఁగా జలములు, పే రయనం బనఁగ నెలవు ప్రీతిగ నాకుజా, నారము లయనం బగుటను, నారాయణుఁ డండ్రు జనులు నన్నుఁ గిరీటీ. భార. శాం. ౬. ౪౩౧.

౨. నారాయణఋషి.(నరనారాయణులలో నొకఁడు.)

నారాశంసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పితృదేవతలసోమపానార్థ మగుచమసపాత్రము. ౨-మనుష్యులను స్తుతించునది- మంత్రభేదము. ౩. (శ. వి.)

నారాశంసులు. సం. వి. అ. పుం. బ. పితృదేవతలు.

నారి. వి. (సం. నాడీ. ప్రా. నాళీ, నాడీ. క. త. నారి.) ౧. వింటియల్లెత్రాడు, మౌర్వి.

గీ. వింట్రికిని నారి యై పెక్కువిధములందు, భూతభర్త భజించు నీభుజగవిభుఁడు. నైష. ౫. ౨౬.

గీ. అపుడు వి ల్లెక్కుపెట్టి వాలాయదూపు, నారిఁ గూర్చి నిశాచరనారిఁ గూర్చి, కాఁడ నేసె తదీయవక్షస్థలంబు, రాఘవుఁ డమోఘ తరశరలాఘవుండు. రామా. ౪. ౩౩.

గీ. కడలిదొన పాఁపనారియుఁ బుడమి తేరు... పూని కడిమి, మెఱయఁ దిగప్రోల్లు గూల్చిన మేటివేల్పు. నీలా. ౨. ౧౨౦.

గీ. అల్లె యరి నారి గొనయ మం చనఁగ వెల యు, మౌర్వి... ఆం. భా. ౨. ౨౧౧.

౨. నరము. (చూ. నారికుఱుపు.)

జ : నారికాయ, నారికుఱుపు, నారిపుండు.

నారి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. మనుష్యస్త్రీ, మానుషి, ఆఁడుది. ౨. భార్య.

సీ. తా నారి యై యుండఁగా నజుం డాత్మజఁ గవిసె భారతి నేర్పుకలిమి యెంత. కు.సం. ౬. ౬౫౭.

నారింజ(జా.) వి. (సం. నారంగః. ప్రా. ణారింగ.) ౧. నారంగము. (శ. ర.) ౨. కిచ్చిలి, ఒకజాతి నారింజికి. (చి. ని.)

నారికడము=నారికెడము, నాల్కడము. వి. (సం. నారికేళ.) కొబ్బరచెట్టు; కొబ్బరకాయ.

ద్వి. కడు నొప్పమర్వారయకఫలము ల్నారి, కడ పుఁగాయలు మున్నుగాఁ గలయట్టి. ప్రభు లిం. (చి. ని.)

రగడ. నారి నారికడంపుఁబొలెలు నాకు నాకు లప్పత్తి నొసఁగవు. వసు. ౭. ౧౪౯.

సీ. కాంస్యపాత్రను నారికడపునీరును గాజు రాగులయందుఁ దక్రంబు భగ్న, పూగఫలంబులు... భల్లా. ౩ ఆ. (చి. ని.)

నారికాయ. వి. (నారి+కాయ.) అల్లెత్రాటితాఁకుడువలన చేతులయందు కలిగెడుకాయ, కిణము. (శ. ర.)

నారికుఱుపు. వి. (√నారి.) నాడీవ్రణము, నరముమీఁద వేసెడికుఱుపు. (శ. ర, చి. ని.)

నారికెడము=నారికడము.

(కొబ్బరచెట్టు.)

చ...అరుణంపుబొండ్లములనారికెడంబులు వజ్రకుట్టిమం, బగుపథముం జెలంగు భవనాహ్వాతశేషితరత్నరక్షక, భృగతరుసంతతిం బ్రథమభార్యఁ బురిం గిర వుంచె వార్ధి నాఁ. ఆము. ౧. ౫౪.

సీ. కలిగొట్లు పొన్నలు కడుములు వెలఁగలు గోరంట లుసిరిక ల్నారికెడము,లు...అచ్చ. రా. సుం. ౨౫.

రగడ. నారికెడంబులు నారి కెడంబులు... ప్రబంధ. ౨౫౩.

నారికేళక్షీరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఒకవిధ మగు క్షీరిక. (ఆవుపాలలో క్రొరినకొబ్బర పంచదార ఆవునెయ్యి వేసి మందాగ్నితో పక్వము చేసి భుజించినచో పుష్టిని ఇంద్రియవృద్ధిని కలిగించును. రక్తపిత్తవాతములను హరించును. కొంచెము గురుత్వము చేయును-వాచ.)

నారికేళము. సం. వి. అ. పుం. కొబ్బరచెట్టు.

నారిపుండు. వి. దే. (నారి+పుండు.) నారికుఱుపు.

గీ...నారిపుంటిపయిని బదిదినములు కట్టు వడఁ దొలంగు. (చి. కి. చి. ని.)

నారీతరంగకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. జారుఁడు.

నారీదూషణము. సం. వి. అ. న. ౧. స్త్రీలను దూషించుట. ౨. స్త్రీలకుదోషహేతువు.
(శ్లో. పానం దుర్జనసంసర్గః పత్యాచ విరహోఽటనమ్, స్వప్నోఽన్యగృహవాసశ్చ నారీణాం దూషణాని షట్. మను.)

నారీష్టా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మల్లిక, మల్లెపూ.

నారు. స. క్రి. (√అను. అనుధాతువుయొక్క వ్యతిరేక ప్రథమమధ్యమపురుష బహువచనరూపము.) అనరు.
క. విదురుం డొక్కరుఁడు దక్కఁగ, సదస్యు లెవ్వరును ధర్మసంశయ మిది యూఁడదు నార యతనిశీలము, కుదు రీలోకమున కింత కొఱ దలఁపంగన్. భార.ఉద్యో.౩.౧౯౦.
వసంతతిలక. ఈబాల నెత్తికొని యింటికిఁ జన్న నన్నున్, నాబంధు లందఱు మనంబున నేమి నా రెట్లు...భార. ఆది. ౫. ౨౯.

నారుచు(ర్చు). స. క్రి. నాడఁజేయు.(శ.ర.)
గీ...మరుఁడు, వెడవెడన నార్వ నొగిలి సజ్జడిని గృహులు. ఆము. ౪. ౧౨౬. (శ. ర. పా. 'వెడవెడనె యార్వ' అని వావిళ్ల ప్రతి.పా. 'వెడవెడనె యార్చ' అని వేదం. పా.)

నారువ. వి. వృక్షవిశేషము.
సీ. నారువ సురపొన్న వారిజమును బొన్న వెల్లి మూలుగుబిల్లు నెమిలియడుగు. హంస. ౪. ౧౧.

నాఱు. వి. (త. నాఱు.) ౧. (మొక్కలు మొలచుటకు చల్లు) విత్తులు.
(వ్యవ.) వంగనాఱు చల్లిరి, బంతినాఱు పోసిరి.
౨. (నాఁటుటకై విత్తనములు ప్రత్యేకస్థలమున ఒత్తుగా చల్లి మొలపించు) మొలకలు.
సీ. అళికులంబులకప్పు గలయంతయును బుచ్చి నాఱు వోసినభంగి నవక మెక్కె. భార. విరా. ౨. ౫౯.
ఉ...తత్తనూవల్లికతోన మైఁ బులకవర్గము కాముఁడు నాఱు వోయఁగన్. నిర్వ. ౮.౩౧.
సీ. నా ఆటుంచవనఁగను మీఱు వాహ్యాంతరావలి...ఆం. భా. ౨. ౩౫.
సా: నాఱుపోసినవాఁడు నీరుపోయకమానఁడు. (పుట్టించినదేవుఁడుఁ పోషింపక మానఁడు.)

నార్పత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నృపతి సంబంధమైనది. వి. అ. న. నృపతిధర్మము, రాజత్వము.

నార్యంగము. సం. వి. అ. పుం. నారంగము, నారింజపూ.

నాలంబి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శివునివీణ.(వాచ.)

నాలవకొలము. వి. (√నాలుగు.) చతుర్థకులము, శూద్రజాతి.
సీ. కోయిల నాలవకొలముదాయాదుల కేలుకోఁ జిగురాకు వేల యొసఁగు. కువల. ౩. ౯౬.
నాలవకొలమువాఁడు=శూద్రుఁడు.
సీ. శూద్రనామంబులు శోభిలు నాలవకొలము వార లని గాఁపు లని పల్క. ఆం.భా. ౨. ౭౮౨.
ఇత్లే: నాలవజాతివాఁడు.
శా. దేవా నాలవజాతివాఁడ నిను వర్థిం గొల్వఁగా వచ్చితిన్. భార. విరా. ౧. ౧౫౯.

నాలవతొలిపలుకు. వి. (√నాలుగు.) అథర్వణవేదము.
సీ.ఆవాలు పాలు మే లగుతాడిప్రదుకలు నెలవి నాలవతొలిపలుకునడువు, లోలిమై గొడఁగుచు... వేలుచుటయు నందుఁ గల్గరిసత్తి యొకర్తు వోడమి. అచ్చ. రా. యు. ౩౨౩.

నాలవవాఁడు. విశే. (√నాలుగు.) ౧. నాల్గవవాఁడు, చతుర్థుఁడు.
[illegible] ధర్మ మగు బ్రహ్మణులంబునఁ

బుట్టినట్టినన్, నాలవవానిఁ జేయఁ దగునా యనఁబోకు దిగీశ్వరాళిలో, నాలవవాఁడవై బహుధనుఁడవై మను మంచు మన్ననిన్, లాలన చేసి ధాత యొకనవ్యవిమాన మొసంగి వెండియున్. ఉ. రా. ౧. ౨౨౭.

౨. నాలుగవతరమువాఁడు.

ద్వి. బ్రహ్మనాలవవాఁడు పరమసాహసుఁడు, బ్రహ్మచే వరములు వడసినవాఁడు. రం. రా. బాల. ౨౩ పా. ౪ పం. (బ్రహ్మకొడుకు పులస్త్యుఁడు. పులస్త్యునికొడుకు విశ్రవసుఁడు. విశ్రవసునికొడుకు రావణుఁడు.)

౩. శూద్రుఁడు.

సీ... కాఁపువాండ్రు నా నాలవవాండ్రు నా బలిజెవాండ్రనఁ జనుశూద్రసమాహ్వయములు. ఆం. సం. మాన. ౨.

నాలి[1]. వి. ౧. అల్పకృత్యము; నీచకృత్యము.

ఆ. కూలి నాలిఁ జేసి గుల్లాపుఁబని చేసి, తెచ్చి పెట్ట నాలు మెచ్చ నేర్చు, లేమిఁ జిక్కువిభుని వేమారు దిట్టును... వేమన. ౧. ౭౩.

ఉ... కాఁకలం, దూలెదు లేఁత మేను నయి తొట్రిలు నమ్మగ నాలినాలిశా, గాలఘువర్తనం దరని యంగజబాధితగాఁ దలంచుమన్. హంసు. ౩. ౭౫.

౨. కపటము.

రగడ. ననలు వేడిన మొఱఁగి తప్పుడు నాలి నాలికుచంబు ముట్టకు. పారి. ౪. ౧౭.

౩. (=అలి.) పరిహాసము, వేళాకోళము.

సీ. సతిమోమునకుఁ దమ్మి సరి యంటిమా భువనంబులో మిగులంగ నాలియయ్యె. చమ. ౨. ౪౯.

విశే. ౧. కుత్సితము; అల్పము.

క. నాలుకలు రెండు నిన్నుం, గ్రోలను కల్పించె నలువ ఘోరాహికి నృశ్నాలిగ్రహ మపుడుఁ దెగఁదినఁ, జాలద మృదుపవన విరహిజనదురితమునన్. మనుచ. ౩. ౫

శా. చెప్పం జిత్రముగాఁ జలంబు గొని వచ్చె న్నాలిపెన్యావన రే, నెప్పాటం దరియింతు ...విప్ర. ౩. ౭౪.

క. ఆలాగునఁ గొనిపోయి నృపాలప్రియపాన్పుక్రిందఁ బాదుక లిడి యాలూలామాల పునాలిగ, యాళి తనుం గానిదానియటువలె నుండెన్. సారంగ. ౩. ౧౬౭.

క... కడు నవ్వించుచుఁ జెఱఁగులు, ముడివెట్టన్ జేరఁటాండ్రు ముదితకను బోమల్, ముడివెట్టె నాలిసిగ్గున... మనుచ. ౫. ౯౪.

౨. అసత్యమైనది, కల్లయైనది.

గీ. నాలిమాటలు నీపట్టినామములును, శపథములుఁ జూచి నిక్కంబు సాధు వనుచు, నమ్మితినిగాక యిట్లనాఁడె నీదుగుణ మెఱింగిన వెడలంగఁ గొట్టి విడుతు. విప్ర. ౫. ౫౫.

వ... రొద లేని నాలియేడ్పు లేడ్చుప్రియల ననునయింప... చెక్కుటద్దంబులు నొక్కి... మనుచ. ౩. ౨౭.

క్రి. విశే. తేలికగా.

సీ. బ్రహ్మాండ మనుచిప్పఁ బ్రాణికందుకముల నాలి యాడుఁదు నొంటివ్రేలఁ బట్టి. ప్రబోధ. ౩. ౩౭.

జః నాలితనము, నాలిబూతము, నాలిముచ్చు.

నాలి[2]=నారి. వి. నరము. (చూ. నాలికుఱుపు.)

జః నాలికుఱుపు.

నాలిక=నాలుక. వి. జిహ్వ.

ద్వి. లే దంచు నేడ్వ నాలిక చూపు మన్న, నాదరంబున వక్త్ర మల్లనఁ దెఱవ. ద్వి. భాగ. (చి. ని.)

వ... నాలికలు వేలికలవిధంబునం దూలందూలుట గనుంగొని... జై. భా. ౮. ౧౦౦.

...డు శివద్రోహి యనుచుఁ గెరలి

యతనికంకణశేషాహి యావలించి, నాలికలు గ్రోయుపగిది వనాలిచలిత, లాలితైలాలతాగ్ర పల్లవము లమరె. రాజ. చ. ౨. ౧౮౫.

జః నాలికచేలు.

నాలికచేలు. వి. (√నాలిక.) ౧. తృణవిశేషము. (శ. ర.) ౨. (పశువుల) జిహ్వారోగవిశేషము.

ద్వి. నరుదకన్నును నీరు నాలికచేల్లు...ఆదిగా నెన్న, గలపసరాలరోగమునకు...నవ. ౧. ౩౦ పొ. ౧౯ పం.

నాలికుఱుపు = నారికుఱుపు. వి. (√నాలి². చి. ని.)

నాలిగాలి. వి. (√నాలి¹.) అల్పమైనగాలి, మందమారుతము.

క. అని వనిత నాలిగాలిం, గనలుచుఁ బోనాడి తుహినకరకిరణఝరికి, మునుగఁ జనఁ జెలులు గని హా, యని వనరుచు...వసు. ౪. ౫౧.

ఇట్లే: నాలిగాడ్పు, నాలితెమ్మెర.

సీ. వలినాలిగాడ్పుబోదలహెచ్చరికలకుఁ జలివెల్లునుదుటువెన్నెలలపెగకు. నీలా. ౩. ౧౫.

చ. పొలుపుగ నందుఁ బెండ్లినడుపుల్ నడుపుఱ వలినాలితెమ్మెరల్. విజ. వి. ౧. ౧౩.

నాలితనము. వి. (√నాలి¹.) ౧. అల్పత్వము, నైచ్యము.

ఆ. ఇదియ నాకు నాకు నితరేతరద్వేవ, హేతువనుచుఁ దోఁచె నేకతన్వి, భూతి నెరపునేను బుంవ్యక్తులకు నాలి, తనముతో సమాఖ్య మనుచు బెట్టు. రాఘవ. ౨. ౭౩.

౨. కపటము; వంచకకృత్యము, కుత్సితప్రపని. (చల్లగాలి.) ఉ. నాలితనంబు నేర్చుకొని నక్కుచు నక్కుచు వాడవాడ వ్రేలాలవలీలతావలికెలంకులనుం డిటు వచ్చి వచ్చి దం, భోళియుఁబోలె మీఁదఁబడిపోయెడు...రామా. ౭. ౪౭.

(నారదుఁడు.) ద్వి. తననాలితనము

జేసి, నరని...తోఁడు నిప్పుఁ జంప నిలింప, వరుతోడ యాదవాన్వయములఁ బుట్టె...అనుచు...

గీ. నాలితనములు మానవే నాతి యేల, యేల వాడుము చూడు మా మేలులేల. రాజ. చ. ౨. ౧౮౩.

నాలిబూతము. విశే. (√నాలి¹.) కుత్సితుఁడు; కుత్సితుఁడు.

గీ...కుచ్చితుఁడు దోసకారి చెంటి, పాలసుఁడు నాలిబూతంబు పలువ తులువ, కూళ గడు సన వరిల్లుఁ గుజను పేళ్లు. ఆం. నం. మాన. ౧౧.

నాలిముచ్చు. విశే. (√నాలి¹.) కుత్సితము; మందము.

ఆ. తగినమాట యొకటి తెలుగ మెచ్చనేయక, యంచలార యాలకించి వినుఁడు, తెలివిగలుగువారికెలన నుండెనుమీకు, నాలిముచ్చునడక నడక గాదు. చంద్రా. ౪. ౫౯.

(ఉభయార్థములకు నిదే యుదాహరణము.)

నాలుక = నాలిక, నాల్క. వి. (క. నాలిగె. త. నాక్కు.) ౧. జిహ్వ.

సీ. భానుబింబము నంటఁబట్టి మడంచుపొల్పున నహిధ్వజము నాలుకలు గ్రోయ. భా. రా. యు. ౭౪౨.

మత్తకోకిల. నాపుకుక్ మఱుమాట లాడఁగ నాలు కాడక యుండి...భార. స్త్రీ. ౧. ౧౭౫.

ద్వి. ఆలోనఁ బవనజుఁ డసమానవిజయు, లోలుఁడై వానినాలుక పీకి చంపె. రం. రా. సుం. ౨౬౨ పొ.

౨. అగ్నిజ్వాల, మంట.

సీ. అజగవాదులకును బ్రజలై నధనువులుఁ బొడి నాలుకలు గ్రోయు ప్రదరములును. కవి. ౨.

ఉ. వైరివినాశనక్రియకు వాసవుఁ డిచ్చిన దాఁచియున్న యా, ఘోరపుశక్తి నాలుకలు గ్రోయ మెఱుంగులు ప్రజ్వరిల్ల...తగఁ గేల సమర్చి పేర్చి...భార. ద్రో. ౫. ౨౭౯.

(కృష్ణుఁడు కుంతితో నన్నమాట.) గీ. నాలుకలు గ్రోయుయజ్ఞానలము దఱిఁపి, యొరగొనం గని సంతృప్తి యొసక మెసఁగు. భార. ఉద్యో. ౪. ౧౨.

(బ.) సర్పజిహ్వికలు.

గీ. అప్రమత్తుండ వగుచుఁ బద్మాక్ష నీవు, మ్రింగుడువుచాల నాఁకటఁ గ్రేఁగుచుండి, నాలుకలు గ్రోయుభూరిపన్నగమువాతఁ, బడినయెలుకను భక్షించుపగిది ననఘ. భాగ. ౪. ౭౨౯.

ఉ. నాలుక లోలిఁ గ్రోయుచు ఘనస్ఫుటనిశ్వసితానిలంబులం, దూలిచె దేవయానములఁ దోరము లైనభుజంగసంఘముల్. భా. రా. యు. ౧౩౬౯.

నాలుకపయి నవుగింజ నానదు=నాలుక నవుగింజనానదు.

ఉ. ఎక్కడివాఁడవోయి యొకయింత యెఱుంగవు బుద్ధికౌశలం, బెక్కడ కేఁగె నాలుకపయి న్నవుగింజయు నానకట్టిబల్, తక్కరినారదుం డతఁడు దైవతమార్గమునందు నేఁగఁగా, నక్కట నన్నుఁ బేర్కొనితి వాఁతఁడు విన్న ననర్థ మొందదే. నిరం. ౪. ౧౭.

నాలుకబెల్లము=వాఙ్మాధుర్యము, మాటలతీపి.

క. వికచముఖుఁ డగుచు శాత్రవులకు హితులగునట్టివారలం గని భూపాలకుఁ డెడ్డ కత్తెరయు న్నాలుకబెల్లము నై మనఁబులుం గనవలయుక్. భార. శాం. ౩. ౨౬౭.

నాలుక ముల్లు విఱుగు=మాటలాడలేకపోవు; అవమానము కలుగు.

గీ. అకట మారుమాట లేక తా రంత చేపి, బ్రదికిపోయిరి పులి పేదవడినఁ బసుల నాడ్కి యొక్కాడి రసుకత వచ్చె నాకు, మునుల లోపల నాలుక ముల్లు విఱిగె. ఉ. హరి. ౪. ౧౦౨.

గీ. ప్రాంతభూరుహముల గల్లుపండ్లు దఱిచి, త్రుళ్లుచిలుకల నాల్కల ముల్లు విఱుతు. కవిక. ౩. ౧౧౦.

నాలుగు=నాలువు, నాల్గు. స. ఔ. బ. (క. త. నాల్కు, నాల్.) మూఁడునొకటి. (దీనికి వృత్తియందు 'నాలు, నాల్, నలు, నల్' అనురూపము లగును.)

చ...పది మేనియందుఁ గ్రిక్కిఱియఁగఁ జేసి నాలుగిటు సేసె దురంగములక్...భార. విరా. ౩. ౨౧౫.

చ...పెట్టుఁ గలమాన్నము నొల్చినపప్పు నాలుగే, న్నొగపినకూరలుక్...ఆము. ౧. ౭౦.

సీ. గర్వించి నట్టుండు ఘుస్రంబు నాజ్ఞాలు నెదిరిఁ దన్నునుఁగాంచు నెఱుక లేమి. కాశీ. ౬. ౧౯.

చ. అని తనకూఁతుఁ దోడ్కొనుచు నల్లనియింటికి నేఁగ మామఁ జూ, చనలములోన నె యొవ్వలికినట్టుల మండుచు నిల్లువెళ్లి వాల్గినములం నేఁడు నాకడకుఁ దెచ్చితి వే నల రాఘవుండనే, దనుజగృహీత సీతఁ దవదా, రని క్రమ్మఱఁ దెచ్చి యేలఁగక్. జై. భా. ౬. ౨౯.

విశే. కొంచెము, అల్పము.

గీ. ఎఱిఁగినవి నాల్గు నొడువ నెట్లేని లెస్స. ఆము. ౪. ౬౭.

నాలుగవలగనము=కర్కటలగ్నము.

సీ...నలకునాలు, గవలగనంబుననన్ని గాములును మేల్పొడ్కుఁ దనరార వేడ్కఁ బొడలి, మొదలివెలంది రామునిఁగాంచె ... అచ్చ. రా. బాల. ౭౪.

వాడుకలోని ప్రయోగవిశేషములు:

అమ్మ పెట్టవలసినవి నాలుగును పెట్టినఁ గాని అల్లుఁడు ఊరకుండఁడు.

వాఁడు నన్ను అనవలసినవి నాలుగును అన్నాఁడు.
వాఁడు చదివినవి నాలుగుముక్కలైనను గర్వ
ముమాత్రము ఎక్కువగా నున్నది.

జ: నలుకాలు, నలుగంబాలాట, నలుగడ, నలు
గురు, నలుగేలు, నలుజాలు, నలుతుము, నలు
దిక్కులు, నలుదెసలు, నలుపలము, నలుమడి,
నలుమడించు, నలుమాఱు, నలుమొగంబుల
ప్రోడ, నలుమొగంబులయన్న, నలుమొగం
బులవేల్పుచెలువ, నలుమోమయ్య, నలువ,
నలువంక, నలువండ్రు, నలువది, నలువదుగు
రు, నలువురు, నలుసాల, నల్గడ, నల్దెస, నల్వ,
నల్వగ్రుడ్డు, నల్వాది, నాలవకోలము. నాలవ
తొలిపలుకు, నాలవవాఁడు, నాలుగుమూల
లాట, నాల్వాఁడు.

నాలుగుమూలలాట. వి. (√నాలుగు.) బాలి
కాక్రీడావిశేషము.

సీ. అచ్చనగండ్లు దోయాలును దాఁగిలిమూఁత
లు నాలుగుమూలలాట. దశా. ౭. ౭౧.

నాలువు=నాలుగు, నాల్గు.

క. ధ్రువమండల మాదలగా, రవిమండల మదు
గుగాఁగ రాజిలుపదునా,లువులక్షల యోజన
ముల,భువనము త్రిదివ మిది భోగభూమి
నృపాలా. కవి. ౩. ౬.

ఉ. ఆది ననంతసంఖ్యఁ దనరారుచు నేరికగమ్య
మైనయా,వేదము నెల్లవిప్రులుఁ బ్రవీణత
తోఁ బఠియించునట్లుగా, శ్రీదనరార నా
లువుగఁ జేసినపుణ్యుఁ బరాశరాత్మజున్,
మోదముతో నుతింతు... విక్ర. ౧. ౧౦.

నాలుక=నాలుక, నాలిక. వి. జిహ్వ.

గీ. నాసికాగ్రంబు వంగుట నాల్క నల్లనగుట
వదనంబు గడు నెఱ్ఱనగుట యుష్ట్రి,రాసభ
ములు పూనినరథము నెక్కి, యమునిదెసఁ
జనఁ గలఁ గంట యాయు వడఁచు. మార్క.
౩. ౩౫౩.

చ. ఫణఫలకంబు విచ్చి...మణిమయపీఠమధ్య
మునఁనాల్కలు గ్రోయుచు మున్నవాసుకిన్,
ఫణికులసార్వభౌముఁ గని... వైజ. ౫. ౨౯.

గీ. వేఁవేలుమస్తకములు వేఁవేలు, కన్నులుపు
వేఁవేలునాల్కలును గలుగు,మూర్తివి ...
హరి. పూ. ౬. ౧౦౧. ఆం. శా. ౨. ౧౪౩.

నాల్క-(ర్క)డము=నాకిడము.
(కొత్సైరకాయ.)

ఉ. అల్లనఁ జేర వచ్చి ధవళాన్నముఁ గమ్మని
యాలనేతితో, బెల్లముతోడ నాల్కడపుఁ
బేసముతోడమ నిమ్మపండ్లతో, వల్లభుకూతు
నెచ్చెలికి వారణవైరికి మంచుకొండరా,
యల్లునికిం బినాకికిఁ బ్రియంబున మార్యశి
వెట్టె భిక్షమున్. హర. ౫. ౪౬.

నాల్గు=నాలుగు, నాలువు.

క. నారాయణపరములు నిజ,మారయ బ్రహ్మంబుఁ
బరము నంచితసత్యా, దారతపంబులు గా
వున, నారాయణపరత వీనినాల్గిటి నిచ్చున్.
భార. శాం. ౨. ౫౨.

శా. నాల్గుం జెల్లెడి బ్రహ్మచారిగృహివానప్రస్థ
యత్యాశ్రమం, బు ల్దైవల్యవిదుకు లుత్తమ
పదంబుం జేరువారిట్టివీ, రల్గోపించిన సంత
సుండుఁ జెడు మీరా యోర్పువారిష్టెయిన్.
ఉ. హరి. ౪. ౫౩.

నాల్గుకన్నులవేల్పు=అగ్ని దేవుఁడు.

సీ. నాల్గుకన్నులవేల్పునకు శ్రేష్ఠ తెన్నెనఁ
జేసి పే లేమియుఁ జెందకున్న. అచ్చ.
రా. బాల. ౫౪.

జః నాల్గుగంబములయాట.

నాల్గుగంబములయాట= నలుగంబాలాట.

గీ. దోయమల్ సరిబేసలు దొరయునాల్గుగం
బములయాట లచ్చనగండ్లు మొదలుగాఁ
[illegible] శృంగార ములు [illegible]

తోడ నాదభూపాలపుత్రి. ఇం.గు. ౨. ౧౪౩.

నాల్నాఁడు. వి. (నాలుగు + నాఁడు.) ౧. చతుర్థదివసకృత్యము, నాల్గవదినమున చేసెడిపని. (ఋతుస్నానము.)

ఆ. కలితకీర్తిశాలి కశ్యపుఁ డొకనాఁడు, మానవతియుఁ జెలఁగుమాసి యనల, నామతీర్థవారి నాల్నాఁడు చేసిన, యతివఁ గాంచి ప్రముదితాత్ముఁ డగుచు. హ. వరాహ. ౪. ౬౧.

౨. చతుర్థదివసము, నాలుగవదినము.

గీ. సవిత్రుఁ డుదయింప నాల్నాళ్ల జలకమాడి, జూడ వెవ్వారిఁ బురుషునిఁ జూచికాని. కాశీ. ౨. ౭౨.

నాళము. వి. లాడము. (శ. ర.)

(వ్యవ.) ఎద్దునకు నాళములు వేసినారు.

నాళము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నడత్రుణసంబంధమైనది. వి. అ. పుం. న. ౧. గడ్డిలోనగువానికాఁడ; పద్మాదిదండము, తామర లోనగువానికాఁడ. అ. న. ౧. క్రోవి, గొట్టము. ౨. బోలువరము; రక్తనాళము. ౩. కత్తిపిడి. ౪. రంధ్రము. ౫. మగగుతి. (కే.ని.) అ. పుం. ౧. జలనిర్గమము, నీరుపోవుటకై యేర్పఱచినగొట్టము. (తూముకాలువ లోనగునది.) ౨. నడము, కిక్కసకసవుసే.

నాళవంశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బొంగువెదురు. ౨. -వెదురువంటికాఁడ కలది- నడము, కిక్కసకసవుసే.

నాళి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. నాడి, తామరలోనగువానికాఁడ. ౨. దేహమందలిబోలునరము. ౩. వాతాదినాడి. ౪. నాడీశాకముసే. ఈ. స్త్రీ. ౧. శాకకలంబము, గోఁగు మొ. వానినార. ౨. గడియకాలము, ఇరువదినాలుగునిమిషములు. ౩. గజకర్ణవేధని, ఏనుఁగుచెవి కుట్టుసాధనము. ౪. తామరసే. ౫. తామరకాఁడ. ౬. ప్రణాళి, నీళ్లు పోవుతూములోనగునది. ౭. కాలమును తెలుపుటకై చేతితో కొట్టుఘటీయంత్రము.

నాళిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నాళము, తామరలోనగువానికాఁడ. ౨. నాలితాశాకము, పెద్దతూఁటికూరసే. ౩. చర్మకష, సంబరేనుసే. ౪. హస్తికర్ణవేధని, ఏనుఁగుచెవి కుట్టుసాధనము. ౫. శ్వేతకలంబి, తెల్లతీఁగబచ్చలిసే. ౬. క్రోవి, గొట్టము; వెదురుగొట్టము. ౭. ఘుల్లీరంధ్రము, ప్రొయ్యిసందు. ౮. గడియకాలము. ౯. రంధ్రము. (కే. ని.) ౧౦. ఒకజాతివెదురుగంప. (కే. ని.)

నాళికము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తామరసే. ౨. దున్న, మహిషము. న. ౧. తామరపూవు. ౨. వేణువు, పిల్లనగ్రోవి. ౩. సంబరేనుసే.

నాళీకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఇనుపనాళము కలఆయుధము. (తుపాకి మొ.) ౨. బాణము; బాణపుములికి. ౩. కొబ్బరచిప్పతో చేసినకమండలువు, నారికేళకమండలువు. న. ౧. తామరపువ్వు. ౨. తామరతంపర, పద్మసమూహము.

నాళీకాసనుఁడు. సం. వి. అ. పుం -పద్మాసనుఁడు - బ్రహ్మ.

నాళీకిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. తామరతంపర, పద్మసమూహము. ౨. తామరకొలను.

నావ. (సం. నౌః. ప్రా. నావా. క. నావె. త. నావాయ్.) ఓడ, కలము.

సీ. ఓడ నావ యనంగ నొప్పుచుండుఁ దరణి...
ఆం. భా. ౧. ౧౫౭.

మ. ఘనసౌధాళి వియద్ధునీజలధి వీఁక న్నావలై
నీడ దోఁప...ఆము. ౨. ౧౨.

ఉ. నావెఁడుమద్దనంబుఁ గొని నా కిడవొల్లక
కావ్యబుద్ధియై. కేయూర. ౩. ౧౯౪.

నావ. సం. వి. ఔ. స్త్రీ. తరణి, ఓడ.

నావకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) నతించువాఁడు.

నావనీతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నవనీత సంబంధ మైనది.

నావారోహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నావ మీఁద ప్రయాణము చేయువాఁడు. ౨-పడవ మీఁద ఎక్కించుకొనువాఁడు - నావికుఁడు, ఓడవాఁడు.

నావి. వి. సస్యరోగవిశేషము. (శ. ర.)

నావికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కర్ణధారుఁడు, ఓడ నడపువాఁడు. ౨. నౌకాయాత్ర చేయువాఁడు, ఓడమీఁద పోవువాఁడు.

నావుడు=అనవుడు. అవ్య. ద్రు. (√అను.) అనిన పిమ్మట.

ఉ. నావుడు నవ్వులాట కనినం బవనాత్మజ యింత యేటికిక్. భార. ఉద్యో. ౩. ౬౧.

మ...పద్మాక్షుఁడు, దురతిం దోడ్కొని పొమ్ము ...పురంధరపుత్రా మనవీటిలోనఁ గలయోధవ్రాతముక్ నావుడుక్. ఉ.హరి.౨. ౨౨.

క. ఉడురాజ నీవు పొడిచిన, జడనిధి యుడు కెక్కి వెక్కసంబునఁ బొంగుక్, బడబాగ్ని మీఁతి నావుడుఁ, బడఁతుక నీవేఁడిఁ జిమిడిపడ కెట్లుండుక్. ద్వా. ౫. ౧౪౨. (ఇట 'అనఁగా, కాఁగా' అని భావము.)

నావురు=నాఁగురు. వి. నాగిని,ఒకజాతివృక్షము.

గీ...నాగిని నావురు నాఁగు రవఁగఁ, గేరు... ఆం. భా. ౨. ౬౨.

వ...కిమ్మతావులు కలనావురాకులు వఱచి... మనుచ. ౪. ౬౦.

నావ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నావచే దాఁటఁదగినది. (దేశము,.. నది మొ.) వి. అ. న. నవత్వము; నూతనత్వము, [illegible]

నాశకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) ౧. నాశము చేయువాఁడు, నశింపఁజేయువాఁడు. ౨. నశించువాఁడు.

నాశనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాశము చేయునది. (అ. ఈ. అ.) నశింపఁజేయు సాధన మైనది. వి. అ. న. ౧. నశింపఁజేయుట. ౨. కనఁబడకుండ చేయుట.

నాశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చేటు. ౨. మరణము, చావు. ౩. అదర్శనము, కనఁబడమి. ౪. పలాయనము, పాఱిపోవుట. ౫. అనుపలంభము, గోచరముకాకపోవుట.

నాశయిత. సం. విణ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) నశింపఁజేయువాఁడు.

నాశితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాశము చేయఁబడినది, నశింపఁజేయఁబడినది.

నాశ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నాశము చేయఁదగినది, నశింపఁజేయఁదగినది.

నాష్టికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నష్టద్రవ్యమునకు స్వామి, పోయినసొమ్మునకు అధికారి.

నాస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. ఘ్రాణేంద్రియము, ముక్కు. ౨. ఏనుఁగుతొండముయొక్కఅగ్రము, పుష్కరము. ౩. ద్వారముపై నుండుఅడ్డకమ్మి.౪. శబ్దము, ధ్వని. ౫. వాసకము, అడ్డసరము.

నాసత్యులు. సం. వి. అ. పుం. ద్వి - అసత్యము లేనివారు- అశ్వినీకుమారులు, దేవవైద్యులు.

నాసరజేంగు. వి. గలిజేరువంటియొక నేలచెట్టు. (చి. ని.)

నాసానాహము. సం. వి. అ. పుం. శ్వాసనిరోధము కలిగించు నాసికారోగవిశేషము.

నాసాపుటము. సం. వి. అ. పుం. న. ముక్కుపుటము, ముక్కుపుటము.

నాసామణి. సం. వి. ఇ. పుం. ముక్కు-అ.(శ.ర.)

నాసారంధ్రము. సం. వి. అ. న. ముక్కురంధ్రము, ముక్కుగ్రోళ్లలో నొకటి. (ఇట్లే: నాసావివరము, నాసాచ్ఛిద్రము.)

నాసాలువు. సం. వి. ఉ. పుం. కట్ఫలము, పిన గుమ్మడు ?.

నాసావంశము. సం. వి. అ. పుం - ముక్కున డుమ వెదురువలె నుండునది - ముకుదూలము.

నాసాస్రావము. సం. వి. అ. పుం. జలుబుచేత ముక్కునందు చీమిడి కాఱుట, పడిసెము.

నాసి. వి.పిల్లి,మార్జాలము.(శ.ర.) విణ.నికృష్టము. (వ్యవ.) ఇది నాసిరకపుగుడ్డ.

నాసిక. సం-౧. నాస. ౨. ఒకానొకపట్టణము.

నాసికంధముఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ముక్కుతో ఊఁదువాఁడు. ౨. ముక్కుతో ధ్వని చేయువాఁడు.

నాసికంధయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ముక్కుతో త్రాగువాఁడు, ముక్కుతో ఎగఁ బీల్చువాఁడు.

నాసిక్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నాసికయందు పుట్టినది. ౨. నాసికయం దున్నది. వి. అ. పుం. ౧. అనునాసికధ్వని. న. నాసిక, ముక్కు.

నాసిక్యులు. సం. వి. అ. పుం. ద్వి. అశ్వినీకుమారులు. (వై. ని.)

నాసిరిల్లు. అ. క్రి. ౧. నశించు. (శ.ర.) ౨. కృశించు. (చి. ని.)

నాసిల్లు. అ. క్రి. నవయు,కృశించు,క్షీణించు.

క. ఈసరణిఁ గామతంత్రాభ్యాసపరిశ్రాంతి మిగులఁ బరవశ మైనన్, నాసిలి ధాతుక్షయమై, మాసములోపలన వాఁడు మరణము నొందున్. వై. భా. ౫. ౧౦౮.

సీ. శీతాంశు నొకఁడు నాసిలుచుండఁ గోపించె భానుని నొకఁడు దుర్విఁ బడ నదల్చె.పి.శకుం. ౨. ౩౭.

ద్వి. వాసి పన్నెయుఁ దప్పి వర్తించురాజు,నాసిల్లి సమయు నెన్నఁగ సభలందు. ద్వి. శ. సా. ౧. ౪౩ పా. ౬ పం.

నాసీరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అగ్రేసరము, ముందు పోవునది. వి. అ. పుం. ౧. ముందు పోవు సేన. ౨. సేనాముఖము,అనిమొన.

నాసీరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. సేనకు ముందు నడచు యోధుఁడు.

నాస్తికత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. దేవుఁడు లేఁ డనియు పరలోకము లే దనియు నమ్ముట.

నాస్తికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. పరలోకము లేదు అనునమ్మకము కలవాఁడు. ౨. దేవుఁడు లేఁ డనునమ్మకము కలవాఁడు; వేదములయందు నమ్మకము లేనివాఁడు.

నాస్తిక్యము. సం. వి. అ. న. = నాస్తికత.

నాస్తిదము. సం. వి. అ. పుం. మామిడిచెట్టు. (వాచ, కల్ప.)

నాస్యము. సం. వి. అ. న. (ఎద్దుమున్నగువాని) ముకుత్రాడు.

నాహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బంధము,కట్టు. ౨. బోను, కూటము.

నాహరిగడలు. వి. బ. వాద్యవిశేషములు.

(నలకూబరుఁడు.) ఉ. ముందఱ నాహరిగడలు మ్రోయ భటావళి వెంట నంటి రా, వందిజనంబు గ్రమ్మి కయివారముఁ జేయఁగఁ గుందనంపుమే,లందల మెక్కి వేడ్కఁ దను వచ్చరలందఱు మెచ్చి చూడ సంక్రందనుకొల్వు కేఁగు... ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౧౩.

నాహలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతిమ్లేచ్ఛుఁడు.

నాహుషి. సం. వి. ఇ. పుం- నహుషునికొడుకు - యయాతి.

ని

ని[1]. అప. ౧. ద్వితీయావిభక్తిప్రత్యయము. (చూ. ఇ[1]. ఉదా:- కృష్ణుని గంటిని.) ౨. భూతార్థకోత్తమపురుషైకవచనప్రత్యయము. (చూ. ఇ[1]. ఉదా:-చూచితిని గృష్ణుని.)

ని[2]. అప. వ్యతిరేకత్వవర్ణకార్థమునవచ్చుప్రత్యయము ఉదా:-చేయనికృష్ణుఁడు, పెట్టనికాముఁడు మొ.

ని[3]. అప. ౧. కొన్నిశబ్దములకు ద్వితీయాదివిభక్తులు పరమగునపుడు వచ్చుఆగమము.

ఉదా:-రామునిచేత, రామునికి మొ.

౨. గుణవాచకములకు కర్మధారయసమాసమందు వచ్చెడియాగమము.

ఉదా:-నల్లనిగుఱ్ఱము, తెల్లనిగోడ మొ.

ని. సం. అవ్య. ౧. నితాంతము, అధికము, అతిశయము.

ఉదా:-నికామము, నిపీతము మొ.

౨. అభావము.

ఉదా:-నివృత్తి, నిధనుఁడు, నిమూలము, నికర్షణము మొ.

నిఃక్షత్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) క్షత్త్రియశూన్యము. (దేశాది.)

ఇప్లే : నిఃక్షత్త్రియము.

నిఁకెఱ. అవ్య. క్రి. విణ. శీఘ్రముగా. (చి. ని, శ. ర, బ్రౌ.)

నింగి. వి. ౧. ఆకాశము, అంతరిక్షము.

ఆ. అలిగి యాడుగఱచి యాఁకటిపెలుచన, నిలువలేక యసుర నింగి దాఁకఁ, బెరిఁగి...భార. ఆది. ౩. ౪౯౧.

గీ. నింగి నేలయుఁ దాటింప నంగలించుపగిది నేతెంచెఁ గ్రోధంబు గగనపీఠి. సైమ. ౭.౪౩.

క. పొంగుచు నరదము పైఁ జొలఁ,తిం గూరిమి సునిచి చెల్వు తెరువునఁ బఱచెం, బంగరుపిచ్చిక గొంచుకొ, నింగికి సాళువపుఁబులుఁగు నెగయుతెఱఁగునన్. అచ్చ. రా. ఆర. ౩౨. భార. విరా. ౧. ౧౩౨. ఆం. భా. ౧. ౩౯.

౨. స్వర్గము. (చూ. నింగిమ్రాను.)

జ: నింగిచూలి, నింగిముట్టు, నింగిమ్రాను, నింగివడు, నింగివిగ.

నింగిచూలి. వి. (√నింగి.) నభస్వంతుఁడు, వాయువు, గాలి.

గీ...నింగి,చూలి మబ్బులపగదాయ గాలి... అన మారుతాఖ్య లగు...సాం.ని. దే. ౧౩.

నింగిప(వ)డు. అ. క్రి.(నింగి + పడు.) మార్యుఁడు మొ. అస్తమించు.

ఆ. సీత నట్లు పేతు సేసి మిన్నక యున్కి, నఖిలభూతములకు నధిపుఁడల్కఁ, బట్టపగలు నింగిపడిరొ నా పేనార, బోంధకార మడరె నపుడు కపులు. భా. రా. యు. ౨౪.

క. వీ రేమి కాచెదరు తా, నేరూపున బ్రతుకు వీర లేల నురలు జం,భారియుఁ గాచినఁ దన్నును,ఖారిసమరిగాక నింగివడనిచ్చెదమే. భార. ద్రో. ౩. ౧౩౨. (నింగఁబడు అని అపముద్రి.)

శా. ఆద్రైతేయతనూజ నింగివడఁగా హార్యాంబుపై నొక్కనాఁ, డేడిక్కుం జెలిపిందు మెందుకొనఁగా నేకాంతనిద్రారతిన్, హాదింపక...ఉ. హరి. ౫. ౧౪.

నింగిమిరి. వి. మువర్ప్లలకీ. (శ. ర, బ్రౌ.)

నింగిముట్టు. అ. క్రి. (√నింగి.) ఆకాశమునంటు, ఉన్నతమగు, మిక్కిలి యధిక మగు.

వ...మొకములఁజూడ లరసి...వలలు హత్తించి మాటులు పెట్టించి తెరవులు గట్టించి పోటు కోలలు నించి...ఇందు. ౨. ౬౦.

౧౫. ఆవరించు, ముంచు.

మ...తాదాత్త్వికమోదభేదగుణశీతాశీతనేత్రాం బు ల్యాననము న్నింప గుహుండు రాఘవు నకు న్వందారుఁ డై యి ట్లనుక౯. చం.రా. ౪. ౬౪.

నింట=నిట్ట. వి.(√నిండు.)౧.జలపూరము,వెల్లువ.

క. కంటిమి కన్నులపండువు, మంటి మనుచుఁ దద్గుణౌఘమధువాహినివెన్నింటం దేలుచు సమ్మదకంటకితాంగు లయి యేఁగి కాంచిరి వరుస౯. హరి. ఉ. ౬. ౨౭.

౨. పొంగు; అతిశయము.

(చంద్రోదయవర్ణనము.)ద్వి. విరహులబలుమంట విబుధులపంట,సురతంబులకు నింట సొబగు లవెంట. నవ. ౨. ౫౧ పా. ౨౭ పం.(ఉద్దీపనహేతువు అని భావము.)

నిండఁబడు=నిండు. అ. క్రి. (నిండు+పడు. స్వార్థమున.)

(వ్యాపించు.)

ఆ. ఎన్నఁ బెక్కు లగుచు నెక్కడఁ జూచిన, నడచువారు నడువఁ గడఁగువారు, విడియు వారు మఱియు వీడెత్తువారు నై,నేల యీని నట్లు నిండఁబడిరి. భా. రా. యు. ౨౫౪.

నిండారు=నిండు. అ. క్రి. (నిండు+ఆరు[1].స్వార్థమున.)

(పూర్ణమగు.)

సీ.నిండారుచందురునిను పొరనునుఁగాంతిఁ జెలువగా మరుఁడు సృజించినట్లు. మార్క. ౩. ౯౧.

క. నిండార జలము ద్రావియు, వెండియు వెండియును గడుపు వెలితిగఁ బె ...

గ్రోలి జలరుహషండంబులతోడఁ గ్రీడసల్పుచు నుండ౯. వా శి. ౧. ౯౬.

సీ. నిండార విరిసినపుండరీకశ్రేణి యామినీరమణ రేఖాళిగాఁగ. వైజ. ౧. ౯౬.

(కడచు, అతిక్రమించు.)

క.లలిఁ జాలింతతనంబులఁ, దలరెడునమ్ముద్దు నేల దాలుపునవలాతలమానికముల కటుల,న్నెల తేర్పడఁ దొమ్మిదియును నిండారుటయు౯. అచ్చ. రా. బాల. ౯౩.

(అతిశయించు, అధికమగు.)

క. అనిన విని సింహబలమర్దను నవలోకించి ద్రుపదరాజతనయ యి, ట్లనుఁ దనమనమున నిండారినసమ్మోదంబు వెలివిరిసి బెరయంగ౯. భార. విరా. ౨. ౩౫౯.

క...మోదము ధృతరాష్ట్రునిమెమ్మనమున నిండారె నఖిలజనచిత్తములను బ్రియము దలిర్చె౯.భార.అశ్ర.౨.౧౦. విక్ర. ౨.౫౪.

(నిండు, వ్యాపించు.)

వ...ఏకదండి త్రిదండిబ్రహ్మచారులయున్నమితదండంబుల నిండారుకషాయకద్రువస్త్రకాపీనపరంపరలం గ్రమ్మి...ఆము. ౪. ౫౩.

వ...వ్రేలునంసంబులు దూలుమాంసంబులు జీరుప్రేవులు జాఱుమోవులు తోరంబు లై పుడమికి భారంబు లై వడి నిండారుచుండ... చంద్రా. ౬. ౯౧.

(లోఁతు కలదగు, గంభీరమగు.)

సీ...నిండారునీటిలో బాలునితో నన్ను బట్టి త్రోచె. దశకు. ౨. ౧౧౦.

మహాస్రగ్ధర. అనిన౯ వడ్డింపఁబోచ్చె౯ హరిణనయన నిండారుదొందంబుతో...పాండు. ౪. ౧౭౯.

నిండించు. స. క్రి. (√నిండు.) ౧. నెఱవేర్చు, ...

క. కుండలములుఁ గవచము పుట్టుండఁగ నిమ్ము నఘు వేఁడు మొంఁడుధనంబుల్, నిండించు నీమనోరథ,మెంం డేమి యును ననకు మింక నూర్జితచరితా. భార. ఆర. ౭. ౩౬౧.

౨. వ్యాపింపఁజేయు.

శా. ఆకాశంబు వెలుంగఁ నోఁచె ... రాకాచంద్ర దివాకరానలశిఖారత్నప్రభాజాలరే,ఖా కాంతిం బురుషుం డొకం డపటు లోకంబెల్ల నిండించినన్, మాకన్నుంగవ బట్టిరూపమని నమ్మంజాలవయ్యెన్ నృపా. ఉ. హరి. ౨. ౫౦.

నిండిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కలాయభేదము, ఒక దినుసుగుండ్రని సెనగలు, బటానీ. (కల్ప.)

నిండు=నిండఁబడు, నిండారు, నిండుకొను. అ. క్రి.

౧. (క) జలాదులచే పూర్ణమగు.

గీ. తనువున హిమానిరాశ్లేషజనితపులక, రాజకేతవమున రాగరసము నిండి, ధైర్య మనుకట్ట నగలింపఁ దాళ లేక, వల్లభునిపొందుఁ గోర నవ్వారిజాక్షి. దశా. ౩. ౧౫.

శా. ...కప్పూరపుఁబూఁదేనె యన్, నీరెల్లప్పుడు నిండియుండు...విక్ర. ౧. ౯౦.

(చ) నెఱవేఱు, సిద్ధించు, సఫలమగు.

క. భరితతపస్కులు కాశ్యపవరము నియమున నదితియును ధృవంబుగ నే ని,య్యిరువుర కోర్కులును నిండఁగ,హరిహాయసోదరసుఖంబు నందెదఁ బ్రీతిన్. హరి.ఉ.౧౦.౧౨౦.

గీ. ఆరగించెఁ జతుర్విధాహారములను, మనసు కోరిక నిండంగ మునిగణంబు. కాశీ. ౭. ౧౮౩.

ద్వి. నినుఁ జూడఁ గంటిమి నిండె మాతపము, అనఘాత్మ ధన్యుల మైతి మే మనిన. రం. రా. ఉ. ౫ పా. ౨౩ పం.

(ట) సర్వాంగసంపూర్ణమగు.

గీ. చలపు గక్కిగొనునింపుఁజవ్వనంబు దనరియుండును ... నిండిన సౌభాగ్యంబు గలదె వేఱె. దశా. ౩. ౨౪.

క. కానితెఱఁ గైన నింతటి,మానినికిని వేల చేయు మనుజేంద్రులు దుష్కృతి నపకీర్తులుమాటలు, నీనోటన్ వెడలఁ దగునె నిండిననభలోన్. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౫౯.

శా. మాహాత్మ్యంబులు తేజముల్ ... పత్తుల్ విమర్శింపఁగా, నోహో ... లేము నిండు సభలో నొక్కింతమాత్రంబు ... శరాహ. ౧౦. ౮.

౨. పూర్ణమగు, సమాప్తమగు.

మ. నవమాసంబులు నిండఁగా గురుఁడు కేంద్రస్థాయియై యుండఁగా, శివలగ్నంబునఁ బుట్టవించె సుతుఁ బర్వమంతు సంకేతంబునన్... కాశీ. ౪. ౯. కవిరా. ౧. ౯౧.

౩. సంతోషించు. (చూ. నిండుకొను.)

౪. అతిశయించు, అధికమగు.

క. కొండవడ దాఁకి వాడి యుక్కంఠును దెస లేక యేమ్పు కోమలతను వ్యాఖండలసమానని శిశువు, నిండినకృపఁ గోరి చేరి నెత్తినంబుదముల్.

వ. ఆ తీర్థతోయకణంబుల నొయ్యన సంతర్పితుం జేయు నెడ...హరి. ఉ. ౯. ౧౦, ౧౧.

క. నిండినమార్పుల ధృతకోదండనమగ్రోత్కటిభూషితశిరోధులతో, మండు నెడ బభ్రువాహుఁడు, గాండివగుణరావబోధకరమతిఁ దెలిసెన్. జై. భా. ౫. ౨౦౧.

గీ. శారదాదేవి మామకస్వాంతవీథి, నిండువేడుక విహరించు చుండుఁగాత. హైమ. ౧. ౫.

౫. వ్యాపించు, ప్రసరించు.

ఉ... దిక్కులం, దెచ్చటఁజూచినను ... నిండెనొక్కటన్. పారి. ౫. ౩.

శా...ఘూర్ణితో, ద్వత్రి రాఁబుధి జంతుఘోషములు మెం డై నిండె బ్రహ్మాండమున్.దశా. ౨. ౨౦౩.

సీ. నిండదే పండువెన్నెలతేట చల్లఁగా నీ వింత నవ్విన నీలవేణి. కవిశా. ౨. ౧౩౧.

౭. (ఆయువు మొ.) ముగియు.

సీ. తగ ధనుర్గుణ మీవు తెగ నిండఁ దీసిన దివిజారివరుల కాయువులు నిండు. ఉ.రా.౧. ౩౨౪.

సీ. మనుపఁడే యాయుః ప్రమాణంబు నిండినఁ గారుణ్యబుద్ధి మృకండుతనయు. గీ. ఇందు మాళికి నినుఁ గాఁచు టెంతభరము. కాశీ. ౪. ౪౦.

వి. పూర్ణత.

(వ్యవ.) పిల్లలు లేనిచో యింటికి నిండుండదు.

,, ఆతనిరాకవలన సభకు నిండు వచ్చినది.

విణ. పూర్ణమయినది. (శ. ర.)

క్రి. విణ. ద్రు. అధికముగా, పూర్ణముగా.

మ. ధరణీనాథ యతండు శాతశర ముద్యద్వృత్తి సంధించి యుద్ధురభంగిన్ దెగ నిండగాఁ దిగిచి...భార. మా. ౭౩.

సీ. తగ ధనుర్గుణ మీవు తెగ నిండఁ దీసిన దివిజారివరుల కాయువులునిండు. ఉ. రా. ౧. ౩౨౫.

సీ...నెల మూఁడువానలు నిండఁ గురిసె.ఆము. ౧. ౩౪.

కడుపునిండు=ఆఁకలితీఱు.

గీ. నీవు మతి యింటిలోన గుండ్రించుచున్నఁ, గడుపునిండునె దొరఁ జేరి గాస మడుగు, పొమ్ము... శుక. ౨. ౩౭౧.

నిండుమనము=నెమ్మనము.

ఉ. నిండుమనంబు నవ్యనవనీతసమానము పల్కు దారుణా, ఖండలశస్త్రతుల్యము జగన్నుత విప్రులయందు...భార. ఆది. ౧. ౧౧౦.

గీ. పొగరుచూపులు చపలంబు లగును నైన, నిండుమనములు మిక్కిలి నిశ్చలములు. పాండు. ౫. ౧౮౦.

ఉ. నిండుమనంబుతోడ ధరణీధరకన్యయుఁ దాను గాశిఁ గాఁపుండి... కాశీ. ౫.౧౪.

మనంబునిండన్=హృదయపూర్వకముగా.

ఉ. నాకు మనంబునిండ నొకనమ్మిక సేయుము ...శివరాత్రి. ౩. ౪౯.

సా: నిండుకుండ తొణఁకదు.

,, కడుపునిండినబేరము.

,, కడుపునిండనా కాలునిండనా.

జ: నించు, నింటు, నిండఁబడు, నిండారు, నిండించు, నిండుకొను, నిండువన్నెలు, నింపాది, నింపారు, నింపు, నిక్కాఁక, నిట్ట, నిట్టగ్రుమ్ము, నిట్టదొట్టి, నిట్టద్రోచు, నిట్టపొడుచు, నిట్టులుద్రోయు, నివ్వెర, నివ్వెరఁగు, నివ్వెరపడు, నివ్వెఱ, నివ్వెఱఁగు, నివ్వెఱపడు, నివ్వెఱపఱచు, నివ్వెఱపాటు.

నిండుకొను=నిండు. అ. క్రి. (నిండు+కొను. స్వార్థమున.)

(అతిశయించు.)

క. గుండియ జల్లన మదిలో, నిండుకొనినభీతి నావినిర్గలచిత్తుం, డుండక నలుగడలకు న, య్యండ విడిచి పఱవఁ దలఁచు నాసమయమునన్. శేష. ౨. (శ. ర.)

(వ్యాపించు.)

(వ్యాసుఁడు.) వ...లేదు నడువుండు పొం డను నిషేధవాక్యంబులు చెవులు నిండుకొన విప్రవాటంబులఁ బ్రతిగేహంబును బరిభ్రమించి ...భీమ. ౨. ౧౦౧.

సీ. ప్రేతవనాయాతవాతశీతవిభూతినికరంబు నెమ్మేన నిండుకొనఁగ. గీ. రుద్రుఁ డీవేళ నెఱపెను రౌద్రముగను. దశా. ౩. ౫౨.

(అయిపోవు, వ్యయమగు.)

(వ్యవ.) ఇంటిలో బియ్యము నిండుకొన్నవి.

(ఇట వ్యతిరేకలక్షణముచే 'అయిపోయినవి' అని భావము.)

(సంతోషించు.)

క...నిన్నుం, గనుఁగొంటిం బండు వయ్యెఁ గన్నులకును నా,మన మిపుడు నిండుకొనియెక్... కకు. ౨. ౫౦.

వ...భుజగాండకాండంబు లని నిండుకొను గ్రహమయూరికల...ఈ. రా. ౧. ౧౩౯.

నిండువన్నెలు. వి. బ. (√నిండు.) వస్త్రవిశేషములు.

సీ.నిండువన్నెలు మంచినిగమగోచరులు సామంతవీథులు ప్రతిమలును బొగడ, పచ్చలు... ప్రబంధ. ౨౭౨.

నింద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నిందించుట, గర్హణము. ౨. అపవాదము.

నిందకుఁడు. సం. విశ. (అ. దికా. అ.) నిందించువాఁడు.

నిందత్. సం. (శతృ.) నిందించుచున్న.

నిందనము. సం.వి.అ.న. దూఱుట, నిందించుట.

నిందనీయము. సం=నింద్యము.

నిందాస్తుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నిందారూపమగుస్తుతి, పైకి నిందవలె కనఁబడునది. ౨. (అలం.) వ్యాజస్తుత్యలంకారభేదము.

నిందించు. సం. స. క్రి. దూషించు, దూఱు.

మ. నిను నిందించినదక్షుసైఁ దెగవొ వాణీనాథు శాసింపవో. కాళ. ౪. ౧౦౯.

మ...సిరులన్ నిందించి నిర్నాత్మ ని,ష్క్రియతన్ గానఁగరాదు పండితునకున్ శ్రీకాళహస్తీశ్వరా. కాళ. ౪. ౩౭.

సీ. నిండించినఁ గక్కింపించిను మేలుఁ గొంచిం చిను...కే. పంకజ ముకులక నిండుగా నిండుకొనును. పీఠాపా. ౨. ౧౫౦.

నిందితృ. సం. విశ. (ఋ. త్రి. ఋ.)=నిందకుఁడు.

నిందితము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గర్హితము, నిందింపఁబడినది. ౨. దూషింపఁబడినది. ౩. అధమము, నీచము. ౪. నిరాకృతము, తిరస్కరింపఁబడినది.

నిందితవ్యము. సం=నింద్యము.

నిందుప్ర. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. మృతప్రసూత, చచ్చినబిడ్డను కన్న స్త్రీ. (విట్ర్యము.)

నింద్యమానము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నిందింపఁబడుచున్నది.

నింద్యము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నిందింపఁదగినది, దూఱఁదగినది, గర్హ్యము.

నింపాది. విశ. (నింపు+ఆది.) ౧. సమృద్ధము.

ఉదా :- కొలనిలో నీళ్లు నింపాదిగా నున్నవి. (శ. ర.)

౨. సుఖితము.

(వ్యవ.) మనవారందఱు నింపాదిగానున్నారు.

" నేను నింపాదిగా నున్నాను.

నింపారు= నినుపారు. (శ.ర.√నిండు.)

నింపిరి. వి. మలము.

సీ. మలవాచకం బగు మపటు నింపిరి మష్టు... ఆం. భా. ౨. ౧౩౪.

నింపు=నించు, నిండించు. స. క్రి. (√నిండు.)

౧. నిండఁజేయు.

(క) పూరించు, పూర్ణముచేయు.

ఆ. అంబకళము ద్రావి యది మొద లాపంది, రొచటి కరుగఁబోక రొఱుకునిచటు, గంటకడుగుచేతఁ గడుపు నింపుచుఁ గొంత్యాల

ముండె జాతిగతుల సంత. చెన్న. ౨. ౨౩.

క. అనినఁ దలంపున నింపిన, యనుకంప నిలింప చంపకామోదసుతుం, డనునయ మొప్పఁగ నోడకు, మని నిజవృత్తాంత మడుగ సది యిట్లనియెన్. మనుచ. ౪. ౩౨.

(చ) -మామిడికాయ ము. వానిలో కారము ము - కూర.

ఉ. వీండె ఖలుండు దక్షుఁ డనుచీఁటిడిపా అుఁడు...శివదూషకు నాలుకకోసి యుప్పు నిం,పుండు...కు. సం. ౨. ౨౧౩.

౨. వ్యాపింపఁజేయు, ప్రసరింపఁజేయు.

చ...స్తల్లడలఁ బ్రసూనకోరకనికాయము నింపిన సొంపు మెంపునన్. వసు. ౧. ౧౪౩.

౩. సిద్ధింపఁజేయు, నెఱవేర్చు.

శా...ముగ్ధాకుచద్వంద్వసం,సక్తిం దాద్ఌశభూతి తావకకృపాసంసిద్ధి లేకబ్బునే,ముక్తాహారత నున్నయంతనె తలంపు ల్నింపు నాకింపుగాన్. వసు. ౪. ౧౦౫.

౪. కలిగించు.

మ...చిల్కారాపల్కుసొం,పులు నెంతే విపరీతభావమున నింపుల్ నింపమిం బొక్కుచున్. చంద్రా. ౨. ౧౪౩.

వ ... పాదవుకెంపుసొంపు నింపువిడికెంపురవ చెక్కడంపుఁబసఁడిగద్దియ నధివసించి ... దశా. ౧. ౧౪.

వి. బలుపు. (సమృద్ధము అని శ.ర.)

(ప్రగల్భ.) సీ. పయ్యెదకొంగులోపలఁ దిక్కటిల్లెడునెవ్వఁగుఁజన్నులనింపుసొంపు. గీ. కలిగి...కావ్యా. ౩. ౪౧.

విశ. ౧. సమృద్ధము, పూర్ణము; అధికము.

ద్వి. కెంపు లై సొంపు లై కెందమ్మిచాయ,నింపు లై యింపు లై నిగుడుహా స్తములు. ద్వి. పరమ. ౩. ౧౮౩ పా. ౪ ...

ఉ. నిద్దపుఁజెక్కుటద్దముల నింపులుగాఁ బులకల్ జనింప నమ్ముద్దియ బోటిమాఁపుపయి మోమరదోఁపఁగ నిల్పి యత్తఱిం,దద్దయుఁ బ్రేమఁ జూచె నిజనాథు...కళా. ౬. ౨౩౩.

౨. మనోహరము.

మ. కలయం గిన్నరగీతిఁ గూడ మృదురేఖం బాడుమత్తాళిసం,కులము ల్నింపురుసొంగ నాతతియెలుంగు ల్వించు భావించుమా,యెలుఁగు ల్నింపుగనిచ్చుకో వెలలు...కు.సం. ౩. ౨౬౦.

నింబతరువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. వేము ☨.

౨. మందారము☨.

నింబబీజము. సం. వి. అ. పుం - వేఁపగింజలు వంటి గింజలు కలది - రాజాదనము, పాలచెట్టు. న. వేఁపగింజ.

నింబము. సం. వి. అ. పుం. వేము ☨.

నింబువు. సం. వి. ఊ. స్త్రీ. జంబీరభేదము, ఒకజాతినిమ్మ ☨. (వాచ.)

నింసనము. సం. వి. అ. న. చుంబనము. (వై.ని.)

నికటము. వి. (క. నికటము.) నిర్బంధము.(శ.ర.) విశ. అవిచ్ఛిన్నము, ఎడలేనిది.

గీ. పానలేపనములు నిమ్మపండ్లైన, నామలకసారములనైన నహరహంబు, కట్టడగఁ జేయ సాయాహ్నకాలమునను, నికటముగ నీళ్లు పోయంగ నీఁగు వెళ్లు. (చికి. చి. ని.)

చ. త్రికటుకము ల్లవంగములు దెచ్చి సమంబుగఁ జల్లతోడుతన్, నికటము గాఁగ నూఱి ...(చికి. చి. ని.)

నికటము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) దేశకాలములచే సన్నిహిత మైనది, ఆసన్నము. వి. అ. పుం. న. సామీప్యము.

నికము=నిక్కము. క్రి. విశ. యథార్థముగా,

ద్వి. సకలంబు నడుపుచు సకలంబునందు, నికషము
దా నడువనినిర్గుణి యతఁడు. బస. పు. ౧౭౫
పొ. ౩౯౯ పం. (నిజవరి అనిప్రాఁత ప్రతిపా.)
గీ. క్షీణసంకల్పజాలుఁ డౌజీవుఁ డొందు, నిక
ము బ్రహ్మత్వమును...అధ్యా. ఉ. ౨౪౭
పొ. ౧౨ పం.

నికరము= నిగరము. విశే. శ్రేష్ఠము, సారభూతము.
సీ. పతిఁ గూడి యామినీసతి మజ్జనం బాడు నికరంపుఁబన్నీరు నెఱపె ననఁగ. గీ...పండువెన్నెల పెలంగె. రా. వి. ౩. ౧౧.
సీ. నికరంపుఁబాపోసులకు మ్రొక్కు మనుచు దేవేంద్రనందనుఁ బట్టి యాడ్చి రనుచు. కువల. ౧. ౪౧.
సీ...మేల్బంతి నికరము మేటి మేలు, తరమాణి యం చనఁ దనరు శ్రేష్ఠము... ఆం. భా. ౩. ౧౫.

నికరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ప్రోగు, రాశి; సమూహము, మొత్తము. ౨. సారము. ౩. న్యాయదత్తధనము, న్యాయముగా ఇచ్చినధనము. ౪. నిధి.

నికర్తనము. సం.వి.అ.న.కత్తిరించుట,త్రుంచుట.

నికర్షణము. సం.వి. అ. న ౧. (నిర్గతకర్షణము= దున్నుటలేనిది) దున్నని నేల. ౨. నివేశనస్థలము, ఇల్లు మొదలగునవి యావరించి యున్నప్రదేశము. ౩. సన్నివేశము, పట్టనము పల్లె లోనగువానికి బయటనుండువిహారభూమి. (పురోపకంఠము, గ్రామకంఠము.)

నికష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాక్షసమాత యగు నొకానొకస్త్రీ.

నికషము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కషణము, ఒరయిక, రాపు. ౨. ఒరగల్లు, గీటుఱాయి. ౩. ఒరగంటివంటిపరీక్షాసాధనము.
శ్లో. నన్వేవ దర్పనికష స్తవ చంద్రకేతుః.ఉ. రా. చ. ౫. ౧౦.
౪. శాణము, కత్తులు మొదలగునవి సానఁబట్టు సాధనము. ౫. ఒరగంటిమీఁద రాచినబంగారు మున్నగువానిగీఁత.
శ్లో. అయమపి పటు ర్ధారాసారో న బాణపరంపరా కనకనికషస్నిగ్ధా విద్యుత్ ప్రియా న మ మోర్వశీ. విక్రమో. ౪. ౨.
౬. పరీక్షార్థము ఒరగంటిపై గీచుబంగారులోనగునది.
శ్లో. యదా నిర్గుణ మాప్నోతి ధ్యానం మనసి పూర్వజం, తదా ప్రజ్ఞాయతే బ్రహ్మ నికషం నికషే యథా. సం.భార.శాం.౨౦౩. ౧౨.

నికషాత్మజుఁడు. సం.వి. అ. పుం. నైరృతుఁడను రాక్షసుఁడు.

నికషోపలము. సం. వి. అ. పుం. ఒరగల్లు, గీటుఱాయి.

నికామనము. సం. వి. అ. న. కోరుట; మిగులఁ గోరుట, తీవ్రేచ్ఛ.

నికామము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. అధికమైనది. ౨. అధిక మగుకోరిక కలది. వి. అ. పుం. న. మిక్కిలి కోరిక, తీవ్రేచ్ఛ. క్రి. విశే. ౧. యథేచ్ఛము, ఇష్టముచొప్పున. ౨.పర్యాప్తము, చాలినంత. ౩. మిక్కిలి, అధికముగా.

నికాయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సజాతీయప్రాణులసంఘము; వర్గము, తెగ. ౨. సమూహము, ప్రోగు. ౩. నివాసము. ౪. లక్ష్యము, గుఱి. ౫. పరమాత్మ.

నికాయ్యము. సం. వి. అ. పుం. గృహము, ఇల్లు.

నికారణము. సం.వి.అ.న. మారణము, చంపుట.

నికారము. సం.విశే. (అ.ఆ.అ.) శఠము,దుష్టము.

ఉ. కోయిల నోరపోకనిచిగుళ్లు నికారపుఁ జిల్కు భిన్నముల్, సేయనిపండ్లు కాలువడి లేవడిత్రెమ్మెరకూన రాశిగా, వేయనికమ్మ పుప్పొడి...వేం. పంచ. ౪. ౧౨౭.

వి. అ. పుం. ౧. పరిభవము, అవమానము. ౨. మారణము, చంపుట. ౩. భర్త్సనము, బెదరింపు. ౪. ఖలీకారము, అపనిందచే దోషిఁగా చేయుట. ౫. అపకారము, కీడుచేయుట. ౬. (ధాన్యాదులను)తూర్పెత్తుట,ఎగురఁబోయుట. ౭. ధాన్యము ప్రోగుచేయుటకై ఎగఁద్రోయుట. ౮. కోపముచే పండ్లుకొఱుకుట మొదలగును ఖవికారము.

నికార్యము. సం=నికాయ్యము. (వై. ని.)

నికాశము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) సీకాశము, తుల్యము. (దీనికి తఱుచు వ్యస్తప్రయోగము లేదు.)

శ్లో. విద్యుత్పుంజనికాశ కేశనయనభ్రూశ్మశ్రుజాలైర్నభః. మాలతీ. ౪. ౧౩.

వి. అ. పుం. ౧. ప్రకాశము. ౨. సమీపము.

నికామము. సం. వి. అ. పుం. కవణము, ఒరపిడి.

నికుంచకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సోల. ౨. జలవేతసము, నీటిప్రబ్బలి.

నికుంజము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. పొదరిల్లు. ౨. గుహ, గవి. ౩. గుహవలె నుండునది మొ.

శ్లో. దధాన స్సాంధ్రానా మలఘుషు నికుంజేషు ఘనతా, మసౌ సంధ్యాశంఖధ్వని రనిభృతః ఖే విచరతి. మాలతీ. ౨. ౧౨.

నికుంభము. సం. వి. అ.పుం.దంతి, నేపాలములి.

నికుంభితము. సం. వి. అ. న. నృత్యవిశేషము.

నికుంభిల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. లంకపశ్చిమద్వారమందలియొకగుహ. ౨. అందలిదేవి, భద్రకాళి.

నికుంభుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. శివానుచరులలో నొకఁడు. ౨. కుంభకర్ణునికొడుకు. ౩. ప్రహ్లాదునికొడుకు. ౪.సుందోపసుందులతండ్రి.

నికురంబము. సం. వి. అ. న. సమూహము.

నికురుంబము. సం=నికురంబము.

నికృంతనము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) త్రుంచునది; కత్తిరించునది. (కత్తెర మొ.) వి. అ. న. ఛేదనము, త్రుంచుట; కత్తిరించుట.

నికృతము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పరాభూతము, భంగపఱుపఁబడినది, అవమానింపఁబడినది. ౨. దూరీకృతము, త్రోసివేయఁబడినది. ౩. దూఱఁబడినది, నిందింపఁబడినది. ౪. వంచింపఁబడినది. ౫. శఠము, కపటవ్యాదయము కలది. ౬. పతితము, పాపి. ౭. నీచము. వి. అ. న. నికృతి, వంచన.

నికృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. భర్త్సనము, బెదరింపు. ౨. క్షేపము, నిరసించుట, త్రోసివేయుట. ౩. శాఠ్యము, వంచన. ౪. దీనత. ౫. భూమి. ౬. నిందనము, నిందించుట. పుం. అష్టవసువులలో ఎనిమిదవవాఁడు. (ధర్మునికి సాధ్యయందు పుట్టినవాఁడు.)

నికృత్తము. సం. విశ. (అ.ఆ.అ.) నఱకఁబడినది.

నికృష్టము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అధమము. ౨. జాతివృత్తిహీనము, జాత్యాచారాదులచే నిందితమైనది.

నికేచాయము. సం. వి. అ. పుం. (గోమయాదులను) మాటిమాటికి ప్రోగుసేయుట.

నికేతనము. సం. వి. అ. పుం. -రోగము పోఁగొట్టునది- పలాండువు, నీరుల్లి. న. -జనులు దీనియందు వసింతురు- గృహము, ఇల్లు.(వాచ.)

నికేతము. సం. వి. అ. పుం. గృహము.

నికేసరము. సం.వి.అ. పుం. మబ్బకము, గొజ్జఁగి.

నికోచకము. సం. వి. అ. పుం. అంకోలము, ఊడుగు.

నికోచనము. సం. వి. అ. న. ముకుళిత మగుట, ముడుఁగుట.

నిక్కచ్చి. వి. ౧. నిర్బంధము.

(వ్యవ.) వాఁ డా యప్పునకై నన్ను నిక్కచ్చి చేయుచున్నాఁడు. (శ. ర.)

౨. నిగ్గు, సారము.

ఆ. పాఱుఁ డొక్కఁ డొకఁడు పడుచువాఁ డిట వచ్చి, పోయి యొకఁడ చిక్కఁ బోటుబంటు, కలను వోడువ నుప్పఁగలువోలె నిక్కచ్చి, తేరువాని కోడువారె మీరు. కకు. ౨. ౧౧౨.

నిక్కపుజగము. వి. (నిక్కము + జగము.) సత్యలోకము.

గీ. పుడమి వీరికిఁ జొరరానియెడలు లేవు, మీఁది నిక్కపుజగ మైనఁ దూఱి వాలుఁ, గంటిచందంబు దెలిపి రాఁగలరు మీరు, సెల వొసంగిన నంచుఁ జెచ్చెర నతండు. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౩౬.

నిక్కపుటాలు. వి. (నిక్కము + ఆలు.) ధర్మపత్ని, పాణిగృహీతి.

క. ఎక్కువకులం బతనికిని, నిక్కపుటా లైనదాని నీచకులుం డు, క్కెక్కఁగ బలిమిం గలిసినఁ, దక్కని చంపుటయె రాజధర్మం బెందుఁ. విజ్ఞా. ప్రా. ౧౦౩.

నిక్కము. వి. (క. నిక్కవ.) ౧. యాథార్థ్యము, వాస్తవము.

ఉ. నిక్కము దాఁపనేల ధరణీసురనందన నాకు నీపయిం, జిక్కె మనంబు... మను చ. ౨. ౫౧.

చ. సమరము పెంపు సెప్పెదవు సంజయ... మగుడం బురికొంత గెల్... http://sanskritcentral.com/ మా తనూజుభుజగర్వాభిహీనత నొంచెఁ జిత్తముఁ. భార. కర్ణ. ౧. ౧౭౨.

క. మేనుల కెల్లను జీవుఁడు, తానే గోవిందుఁ డొకఁడు తండ్రి యనన్నాఁ, డా నిక్కము తన కబ్బెను... నృసిం. ౪. ౧౫౩. సైమ. ౩. ౧౪.

౨. సత్యము.

(క) త్రికాలాబాధ్యత, శాశ్వతత్వము.

క. అమృతమయుఁ బుగ్యజుస్సామముల యుపనిషద్వచస్సమాజములకు వాచ్య మయిన పురుషోత్తము నిక్కముఁగా నగువాని భక్తి గమ్యుఁ దలంతుఁ. భార. శాం. ౨. ౨.

(చ) సత్యవాక్యము.

మ. నిజదారైకపరత్వముఁ గరుణయుఁ నిక్కంబునుఁ దాల్మియుఁ ... పం, కజగర్భుండు గృహస్థధర్మములుగాఁ గల్పించె నుర్వీశ్వరా. భార. శాం. ౨. ౨౩౧.

సీ... అహింస నిక్కము దాల్మి మత్సరవర్జమిని వనవాసజనుల, కాగమవిహితంబులు ...భార. శాం. ౧. ౪౫.

గీ. మంచినిక్కము గలవానిమాట నమ్మి. దశకు. ౬. ౧౧౭. ఆం. భా. ౧. ౧౧౯.

విశ. యథార్థము.

(క) సత్యమైనది.

సీ. అవ్యయుం డైన వేదవ్యాసువచనంబు నిక్కంబు గా నుండు నొక్క వేల్పు, లార... భార. ఆది. ౩. ౨౦౩.

చ. కృపణు మునిప్రియుఁ మనుజకీశకు రాత్రియు రామచంద్రు నిక్కపుదొరగాఁగఁ బల్కెదవు... అధ్యా. యు. ౧౮౧ పా. ౨ పం.

క... ఓహో యిది నిక్కము నృప నారాయణుండె పరంబు... ఆము. ౪. ౭౪. (వి అని శ. ర.) ప్రభా. ౧. ౧౨౬.

(చ) అసందిగ్ధము.

గీ. చావు నిక్కంబు బ్రదుకుట సంశయంబు. కాశీ. ౨. ౧౨౪.

చ...ముంచదఱ నీక నాకు భర్తఁ డని నందను
బాధలఁ బెట్టినప్పు డే, నతిమతి దైత్యవల్ల
భుని నంతకుఁ జేర్చెద నిక్కము...దశా.
౪. ౧౨౫.

(ట) అన్వర్థము, సార్థకము.

వ...అతనికిఁ బరజి త్తనునిక్కంపుఁ బేరివాఁడు పుట్టె...హరి. పూ. ౩. ౧౨౩.

క్రి. విశే. నిజముగా, నిశ్చయముగా.

మ. నిను సద్దామకుతూహలో త్తరునిగా నిక్కం బెఱం గాంచి చన్యయ్యనఁ బుత్తెంచెఁ బురం దరుండు...హరి. ఉ. ౨. ౧౫౪.

జః నిక్కపుజగము, నిక్కపుటాలు, నిక్కము చేయు, నిక్కలు.

నిక్కముచేయు. స. క్రి. (నిక్కము + చేయు.) నిశ్చయముచేయు, దృఢపఱుచు.

క. జక్కవలకు రవి యిఁకఁ బ్రాగ్గిక్కుధరం బెక్క ననుచుఁ దెలియఁ ద్రివాచకా,నిక్కము చేసిన తెఱఁగునఁ, గొక్కొక్కోరుతులఁ గోడి కూయఁదొడంగెన్. వరాహ. ౪. ౧౬౪.

నిక్కలు. వి. (నిక్కము + కల.) సత్యస్వప్నము, నిజమగుకల.

క. నాకల నిక్కల యయ్యెడు,శోకింపకు మమ్మ నీవు సుందరి పుణ్యశ్లోకు జితశోకు నతు లవి,వేకుం బ్రియుఁ బొందఁ గలుగు వేగమ నీకున్. భార. అర. ౬. ౪౦౧. ('నిక్కల యయ్యెడున్' అనఁగా యథార్థస్వప్నఫలక మగునని భావము.)

క. నాకల యెన్నఁడు నిక్కలు,గాకుండఁగ నిటు పరాకు గాఁ బని గలదే. విప్ర. ౩. ౪౫.

సీ...నిక్కల యన నిశ్చయస్వప్నంబు నివ్వ టిల్ల. ఆం. భా. ౧. ౧౪౨. నిరం. ౧.౭౦.

నిక్కవుడు. వి. (సం. నిష్కపటః.) నిష్కాప ట్యము.

సీ...నిష్కపటాభిధ నిక్కవు డంచన నెగడు చుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౩౭.

నిక్కవొడుచు. అ. క్రి. (నిక్క + అ[3] + పొడుచు.) నిక్కన నిల్చు.

(వ్యవ.) మేన వెంట్రుకలు నిక్కవొడిచెను. (శ. ర.)

నిక్కాఁక. వి. (నిండు + కాఁక.) మిక్కిలి కాఁక.

(వ్యవ.) అతఁడు నిక్కాఁకచే చిక్కిపోయి నాఁడు.

విశే. నిండు కాఁక కలది. (శ. ర.)

(వ్యవ.) ఆతనిది నిక్కాఁకశరీరము.

నిక్కించు. స. క్రి. (√నిక్కు.) నిగుడఁజేయు, పైకి లేవఁజేయు.

వ...గవ్వారిఁ గాలు ద్రవ్వుచు లాంగూలచలనం బుతోఁ జెవులు నిక్కించి మోర యెత్తి యా వులించి...రా. వి. ౪. ౬౫.

క. పిక్కలతోడలనడుములం, దొక్కటఁ బద తలము నిడి సమున్నతి నొడలిన్, నిక్కించిన నీయాసన, మక్కజముగ స్వస్తికాహ్వయం బగు జగతిన్. సీతారా. ౧. ౯౭.

నిక్కిచూచు. అ. క్రి. (√నిక్కు.) తేఱిచూచు, చక్కఁగా చూచు.

సీ. నిక్కిచూడఁగఁ జాలెనే యంబరీషుని దుర్వాసుఁ డొనరించుదుర్నయములు. విప్ర. ౪. ౪౯.

నిక్కు=నిగుడు, నివుడు. అ. క్రి. ౧. నిగుడు; పైకి లేచు.

సీ. నిక్కి పెళ్లని కొమ్ము లుక్కున విఱుఁగంగఁ దిగిచి ధారుణిఁ ద్రోచి పగులఁద్రొక్కి..హరి. పూ. ౬. ౭౩.

మ. సకలాంగంబులు నిక్కి దీపకలికాస్తంభం బులై యుండ్రు పాయక చూడామణు లొనెస [illegible] సునిశుద్ధాంతంబులన్ శేష

వాసుకికర్కోటకతక్షకప్రముఖచక్షుశ్శ్రోత్ర బృందారకుల్. హర. ౩. ౫.

సీ. తొండము లాఁచి యందుగుంజీగుళ్లకు నిక్కుకరులదంతచ్ఛాయ గడలుకొనఁగ. మనుచ. ౨. ౭.

చ. అన విని సూనినీతిలక మప్పుడు మే యఱ దోఁప నిక్కి...పారి. ౧. ౧౨౪.

సీ. ఒకయిక్క నిది వితర్దిక నిక్క మని పదా గ్రము నిక్క రహి నెక్కఁగాఁ దలంతు. వసు. ౪. ౭౩. చంద్ర. వి. ౨. ౧౩౯.

౨. ఉన్నతమగు, ఎత్తగు.

సీ. నిక్కి వీనులతోడ నెక్కసక్కెము లాడు కరణి నున్నవి వీనిఘనభుజములు. మనుచ. ౨. ౩౬.

౩. వర్ధిల్లు, హెచ్చు.

ఆ. మించి వృశ్చికాదిపంచమాసముల నొక్కొ క్కగడియ రాత్రి నిక్కి నడచు, దివములం దు నెల్ల దిగజారు నొక్కొక్కగడియ నెలకుఁ దత్ప్రకారమునను. భాగ. ౫. ౨. ౭౯.

౪. ఉబుకు, ఉబ్బు.

సీ. ఘనకుచంబులు నిక్క గంధర్వకామినుల్ ధవళాతపత్రముల్ దాల్చి నడువ. భా. రా. సుం. ౧౭౪.

గీ... పైఁటలోఁ బడునిబటువు, బిల్లక్రియఁ బ టుకంచెలఁ బిగువుఁజన్ను, నిక్కి... ఆము. ౧. ౫౯. విక్ర. ౭. ౧౪.

౫. అతిశయించు, అధికమగు.

వ. అనుటయుం గనుంగవం గినుక నిక్క నక్కు మారయుగళంబు...ఉ. హరి. ౪. ౨౦౪.

చ. అని యిటు లాముని ప్రభువు లందఱు మోద ము నిక్క నొక్కతీరున...వినుతి యొనర్ప ...వాల్మీ. ౧. ౪౯.

దండకము... ప్రాజ్యసామ్రాజ్యసంపత్తిచే నిక్క నే కీర్తిఁ గెంపెక్కనే పెక్కునే లేదు లం

దుగా... వరా. ౮. ౨౩౨.

౬. సాగు, దీర్ఘమగు.

సీ. నిగిడి నిక్కిన జాబునీకి గ్గోసవాన వెలఁది కంఠనితంగపిరులఁ జూప్ర. ఉ. రా. ౬. ౫౫.

సీ. కమ్మనూకినమాఱ్చకలశాతములుబోలెఁ జ క్కంగ నిక్కి మై సొక్కి మానె. భీమ. ౪. ౧౩౦.

౭. వ్యాపించు.

సీ. శ్రీగంధవాసనల్ చిక్కంగ నిక్కంగ సా రంగధరుఁ డని చేరఁబోవు. సారంగ. ౩. ౨౩౯.

సీ. నిఖిలలోకంబుల నిక్కుచీకటిమిత్తి విలసి ల్లుషోడశకళలకు త్తి. గీ. లోకహితకారి యా చక్రవాకవైరి. చిత్రభా. ౪. ౧౧౦.

౮. కలుగు, పుట్టు; ఉదయించు.

చ... ధరణీజసంతతికిఁ గోరకదంతము లించు కంత నిక్కిన యది యాదిగాఁ గఁ జెలఁగెన్ వనలక్ష్మి...ఆము. ౫. ౧౧౬.

సీ. పొలిరెడ్డికి మగపోఁడిమి లేదుగా గాది కేలా గునఁ గడుపు నిక్కె. శుక. ౨. ౪౨౨.

ఉ. కాంచినఁ బొంగి వా రొసఁగు కానుక లర్థిఁ బరిగ్రహించి మన్నించి పురప్రయాణరతి నిక్క నరేంద్రుఁడు... మనుచ. ౫. ౪౨.

గీ. మున్నపుంఖుండ యన నిక్కెఁ జుక్క తేఁడు. రా. వి. ౩. ౯.

౯. సంతోషించు.

గీ. ధూళిధూసరుఁ బరికించి యేల నిక్కెదు బావన స్నానవిధిమృదాభవ్యుఁ డాతఁడు...నైష. ౭. ౧౨౫.

శ్లో. శ్రుత్వా జనం రజోజుష్టం తుష్టిం ప్రాప్నో ఝటి త్యసౌ. సం. నైష. ౧౭. ౧౯౯.

సీ. అందతిండ్లకు వాస యై యుండు నిలఁ దని నిక్కుబందుగు లెంత పొక్కవలయు. నిరం. ౨. ౧౨౫. భీమ. ౨. ౪౬.

౧౦. గర్వించు.

శా. నాసామర్థ్యము నీ వెఱుంగ వనిలో నక్తంచరశ్రేణి నుల్లాసం బొందఁగఁ గూల్చి నిక్కెదవు వేల్చాపనిప్రాకాంతబాణాసారంబున నీప్రతాపదహనవ్యాసంబు నే నార్చెదన్. భా. రా. యు. ౧౯౯౬.

ఆ. తోలుదాల్పువనుఁగు తొమ్మిదిపాఁతఱల్,రొక్క మున్న దనుచు నిక్కఁ గాని, లెక్కకెక్కఁ డైరరాక్కంబుఁ దఱుఁగని,కొలుచుఁ గలదు ప్రోలికోమటులకు. నీలా. ౧. ౩౭.

ఉ. చక్కనిదాన నంచు నెలజవ్వని నంచు జగంబులోనఁ బే,రెక్కినదాన నంచుఁ బతి యెంతయు నాకనురక్తుఁ డంచుఁ దా,నిక్కుచు విఱ్ఱవీఁగుచు గణింపదు కాంతల సత్య ... పారి. ౧. ౬౬.

వి. ౧. ఉన్నతి, ఔన్నత్యము.

చ... అందు నేనుఁగుల్, దనరుచు నుండు నాకసము దాఁకెడునిక్కన...యయా. ౧. ౭౩.

(మర్కటంబులు.) వ... పిల్లల నక్కునందు నెక్కొన నిల్పి నిక్కగలకొమ్మల నెక్కి... ప్రబంధ. ౧౭౬.

౨. పొటకరింపు.

సీ. కెంగేలఁ బైఁటచెఱంగు బిగించుచో నిద్దంపుఁ జనుదోయినిక్క దోఁప. కువల. ౨. ౩౦.

౩. బింకము, పటుత్వము.

ఉ. చన్నులు నిక్క దప్పెఁ గచసంతతి వైనర పాపెఁ జెక్కులం, జెమ్మ దొలంగె... జాహ్నవీ. ౪. ౫౫.

౪. అందము, ఒప్పు; విలాసము.

సీ. అసురీముఖోజ్వలహాసంబు కైవడి విండారు వెన్నెలనిక్క దక్క. భా. రా. యు. ౧౪౩౧.

గీ. ఒక్కరక్కసి వెక్క సైసొక్క దాని, ముక్కుచెవులతోఁ గలనిక్క చక్క చేసి. సీతావి. ౧. ౧౦.

సీ...నిక్క మిటారింపు నీటు...అనఁగ విలాస మొప్పుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౩౯.

ఉ. నిక్కఁగఁ జూడు చిత్ర మిది నెమ్మది వేసుకనోలలాడున,మ్మక్కలగుట్టు బట్టబయలై గనుపింపఁగ శౌరి పొన్నపై,నెక్కి రమించుచున్కి...సారంగ. ౨. ౭౦.

నిక్కచెవి(పుల)నీలఁడు=ఉచ్చైశ్శ్రవము.

ఉ... నెఱసాహసపుంగొమరుండు మ్రొక్కఁగా, నక్కునఁ జేరి మే నివిరి యాదల మూర్కొని చొక్కుచుండె లో,నెక్కొను. వేడ్క నిక్కచెవినీలని నెక్కవజీరుఁ డయ్యెడన్. విజ. వి. ౩. ౯౯.

సీ. వింటితెర్వరిమేటి వెల్లగొరను నిక్కచెవులనీలని నెక్కి చెలఁగు బెల్ల. ఉ. రా. ౫. ౨౦౭.

ఇశ్లే: నిక్కవీనులజక్కి.

గీ. దేవతాశ్వంబు వెలయును దెల్లతేజి,నిక్కవీనులజక్కి నా నీలకంఠ. ఆం. భా. ౧. ౫౬.

ద్వి. తలఁపుమిన్నయుఁ గామితము లిచ్చువెంద వు,వెలిగొరు నల నిక్కవీనులజక్కి. విష్ణు. ౪. (శ. ర.)

జః నిక్కవోడుచు, నిక్కించు, నిక్కిచూచు, నిక్కఁబోతు, నిక్కడు, నిక్కలించు.

నిక్కఁబోతు. విణ. (నిక్క+పోతు.) గర్వస్వభావము కలవాఁడు. (శ. ర.)

నిక్కడు=నిక్క. వి. (√నిక్క.) ఉన్నతి. (శ. ర.)

నిక్కలించు స. క్రి. (√నిక్క.) నిగుడఁజేసికొను.

క. వలసినమేపులు గొని క్రాళ్లు లావులును నిక్కలించి..., పులుగులు చట్టుప లార్చుచుఁ, గొలకొల మని తూఁత లిడుచు గూడులు సేరన్. ప్రబంధ. ౩౧.

నిక్క-వము= నిక్కము. వి. సత్యవాక్యము.
ఉ...ఎట్టిచో^, బాయనినిక్కవంబులకుఁ బట్టు ధరిత్రిఁ జళుక్యవిశ్వభూ,నాయకుఁడు ... కావ్యా. ౩. ౬.
విణ. యథార్థము.
(క) సత్యమైనది.
గీ. నిక్కవం బింత నమ్ముము నీరజాక్షి. భార. విరా. ౨. ౫౬.
సీ. అపరాధశంక యావంతయైనను లేదు నీచిత్తమున కెక్క నిక్కవంబు. హర. ౧. ౭౩.
ఉ. అత్తనుమధ్యరూపు గను సంతముగాఁ గుసుమాయుధుండు నా,చిత్తమునందు రేఖగొని చిత్రము వ్రాసెనో... మదనుమాయయో నిక్కవమో తలంపఁగన్. కు. సం. ౬. ౭౨౫. ఆం. భా. ౧. ౧౧౭.
(చ) అసందిగ్ధము, స్పష్టము.
ఆ. అనఘ సన్నుతింద్రుఁ డైనవేదవ్యాసు,వలన దీని నిక్కవము విఁటి. భార. ఆది. ౬. ౭౭౩.
(అన్నము.)ఆ... పెట్టునతనిఁ జే యొడ్డెను, వానిఁ దలఁప నందు వరుఁడు పెట్టు,వాఁడె యగుట నిక్కవంబు ... భార. శాం. ౧. ౧౩౩. విక్ర. ౫. ౧౪౦.
క్రి. విణ. నిజముగా.
చ. జననుత సర్వధర్మములు సర్వజగత్పరివర్తన క్రమం,బును మఱి సర్వవంశములుఁ బుట్టిన మార్గము నీవ నిక్కవం, బనఘ యెఱుంగుదు...భార. ఆది. ౪. ౭౧౯.
గీ. నీవు మామగఁటిమి గని నిక్కవముగ, మెచ్చుతఱియును వచ్చెడు మీఁద నింక,నిప్పు డూరక వాగ్వాద మించుకయును,సెలవు లేదు విచ్చేయుము సిద్ధవర్య. హరి. ఉ. ౬. ౧౧౯.
ఉ. నిక్కవ మీవు సూర్యశశిని రలశంకజు లెన రాజులఁ, గొక్కవహీనుభావ్రకనయుఁడవు గావలయుఁగా నరోత్తమా. భార. విరా. ౧. ౧౫౧.
నిక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కడుగఁబడినది, శుద్ధము చేయఁబడినది.
నిక్వణము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధ్వని, శబ్దము. ౨. వీణాధ్వని.
నిక్వాణము. సం=నిక్వణము.
నిక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లీక, ఈఁను. (వాచ.)
నిక్షణము. సం. వి. అ. న.చుంబనము,ముద్దిడుట.
నిక్షిప్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. త్యక్తము, విడువఁబడినది. ౨. ఇల్లడ పెట్టఁబడినది, తాకట్టుగా ఉంపఁబడినది. (భూమణాది.) ౩. ఉంపఁబడినది. ౪. పాఁతఁబడినది, పూడ్వఁబడినది.
నిక్షుభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. సూర్యునిభార్య. ౨. బ్రాహ్మణస్త్రీ. (వాచ.)
నిక్షేపకుఁడు. సం. విణ. (అ. పిశా. అ.) నిక్షేపించువాఁడు.
నిక్షేపణము. సం. వి. అ. న. ౧. అడుగులు మొదలగువానిని ఉంచుట. ౨. అట్టివానిని ఉంచుటకు సాధనమైనది.
నిక్షేపణీయము. సం.విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. ఉంపఁదగినది. ౨.విడువఁదగినది. ౩.పాఁతఁదగినది.
నిక్షేపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చెప్పి చూపి ఉంచినయిల్లడ; గణనాపూర్వకోపనిధి, లెక్కపెట్టి దాఁప నిచ్చినసొమ్ము. ౨. తాకట్టు,కుదువ. ౩. నిధి, నిధానము, పాఁతిపెట్టినసొమ్ము. ౪. వైచుట. (కటాక్షనిక్షేపము మొ.) ౫. ఉంచుట, పెట్టుట. ౬.త్యజించుట, విడుచుట.
నిక్షేపించు. సం. స. క్రి. ౧. పాఁతు, పూడ్చు.

క. వినిపించిన వాతఁడు న్యాకనురక్షునిపగిది నని
యె ననఘా యేతద్ధన మూరియొద్ద నేఁటికి,
నిను వేఁడెద వలయు నిచట నిక్షేపింపన్.
వేం. పంచ. ౧. ౩౦౧.

వ...తద్దోషపరిహారార్థం బస్థిచయంబు గంధ
మాదనంబున రామనాథక్షేత్రంబున నిక్షే
పించి యచట...సేతు. ౭. ౧౬౧ పొ.

౨. ఉంచు, పెట్టు.

శా. చాపంబుం బటుబాణతూణయుగముఙ్ శా
తాసియుఙ్ వర్మముఙ్, భూపాలుండు విమా
నరత్నముపయిం బూజాసమేతంబు ని, క్షేపిం
పం దగువారిఁ బుచ్చి...నిర్వ. ౧౦. ౬౬.

౩. దాఁచు. మఱుఁగుపఱుచు.

వ. మఱియు విరాటనగరంబునకుఁ జనుచుండి
తత్సమీపశమీవృక్షంబునఁ బాండవులు తమ
యాయుధంబులు నిక్షేపించి తమ్మెవరు నె
ఱుంగకుండ విరాటుం గొలిచి యునికియు
...భార. ఆది. ౧. ౪౦.

నిక్షేపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఇల్లడ పెట్టింపఁబడినది. ౨. వ్రాయింపఁబడినది, చెక్కింపఁబడినది. (అక్షరములు మొ.)

నిక్షేప్త. సం. విణ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) నిక్షేపించువాఁడు.

నిక్షేప్తవ్యము. సం=నిక్షేపణీయము.

నిఖనకుఁడు. సం. విణ. (అ.నికా.అ.) ౧. త్రవ్వువాఁడు. ౨. పాఁతిపెట్టువాఁడు.

నిఖననము. సం. వి. అ. న. ౧. త్రవ్వుట. ౨. పాఁతిపెట్టుట.

నిఖర్వము. సం. వి. అ.పుం.న. సంఖ్యావిశేషము, అయుతకోటిసంఖ్య, పదివేలకోట్లు.

నిఖర్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అతివామనుఁడు, మిక్కిలి పొట్టివాఁడు.

నిఖాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. త్రవ్వఁబడినది. ౨. పాఁతఁబడినది, నాఁటఁబడినది. (శల్యము మొ.)

నిఖిలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సర్వము, అంతయు.

గీ. యోగధర్మంబునకు నెక్కుడొక్కటియును,
నిఖిలమందును లే దిది నిశ్చయంబు. హరి.
పూ. ౨. ౧౫౫.

నిగణము. సం. వి. అ. పుం. హోమధూమము. (త్రి. ని, వై. ని.)

నిగదనము. సం. వి. అ. న. నిగదము, స్పష్టముగా చెప్పుట; చెప్పుట.

నిగదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్పష్టముగా చెప్పుట, తెలియఁ బల్కుట. ౨. చెప్పుట. ౩. అర్థము తెలియకయే మంత్రాదులు చదువుట. ౪. శబ్దము.

నిగదించు. సం.స.క్రి. స్పష్టముగా చెప్పు.

క. మానుషజన్మము నొందిన, మానవులకు లభ్య-
మానమరణులకు మహాజ్ఞానులకుఁ జేయవల
యువిధానము నిగదింపఁబడియె ధరణీ
నాథా. భాగ. ౨. ౩౫.

నిగదితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చెప్పఁబడినది. ౨. స్పష్టముగా చెప్పఁబడినది. వి. అ. న. భాషణము, చెప్పుట.

నిగనిగ. వి. (క. నిగనిగ.) ౧. కాంతివిశేషము.

వ...తారకల నీరికలెత్తుపొగ రన నిగనిగ లీను
మడి నిబుడ...మనుచ. ౩. ౯.

క. అల చుక్కలనిగనిగ ల్యొపాలఁటి నీకాలి
గోరుఁ బోలదు సుమ్మీ.సారంగ. ౨.౭౨.

౨. వెలుఁగుట మెఱయుట మొదలగువానియందగుఅనుకరణము.

 ...గోలు వెను వెంటి మింటిదాఁక జరిగి

దగద్ధగ నిగనిగ కెలుఁగుటంజేసి ...భీమ. ౫. ౭.

క. ధగధగ యనుపదకంబున, నిగనిగ యనుక్రొ
మ్మెఱుంగు నేత్రపటమునకా, భుగభుగ యను
మేపూఁతకా, ధగధగ యనిపించె నతఁడు
సాహృదయంబుకా. కళా. ౨. ౪౭.

విశే. నిగనిగ యనుకాంతి కలది, నిగనిగలాడు
నది.

సీ. నిగనిగంగాఁ దోమి నిండుబోనము దొంతి భోజ
నశాలలోఁ బొసఁగఁ జేర్చి. హర. ౨.౧౨౨.

గీ. నిగనిగనిసంజకెంజాయపొగడు దెగడు, మా
విమానిక మాని సంపూర్ణరుచిస,మగ్రత శ
షింతు నే నింతి మామకాభి,రామవమనా
మ ముచితగౌరవము దాల్చ. వసు.౬.౭౫.

నిగనిగలాడు=నిగనిగ యని ప్రకాశించు.

చ. పగడపుఁగంబముల్ నిలిపి పన్నినముత్యపుఁ
జప్పరంబులకా, నిగనిగలాడుకుందనపునిద్దపు
గోడలు... నీలా. ౧. ౩౦.

నిగనిగన్నిగ=నిగనిగ, నిగన్నిగ.
(కాంతివిశేషము.)

సీ. కొదమగుబ్బలదానిఁ గ్రొమ్మించుఁ గ్రమ్మించు
నెమ్మేనినిగనిగన్నిగలదాని. దశా. ౨. ౧౦.

సీ. జిగి దొట్టి మిట్టలై బిగువులై బుగడలై
మొగడలై నిగనిగన్నిగల నెగడి. నరస.
౫. ౧౧౩.

నిగన్నిగ=నిగనిగ, నిగనిగన్నిగ.
(కాంతివిశేషము.)

ఉ... అత్తటి బిత్తరి చూచె మోముక్రొన్ని
గ్గునిగన్నిగల్ తళుకునిద్దపుటద్దపుసొంపునిం
పఁగకా. కవిరా. ౫. ౭౭.

నిగమగోచరులు. సం.వి. బ. వస్త్రవిశేషములు;

సీ. నిండువన్నెలు మంచినిగమగోచరులు సా
మంతపీఘులు ప్రతిమలును బొగడ,పచ్చలు
...గీ.మొదలుగా వల్వలు ధరించి ముదిత
లపుడు. ప్రబంధ. ౨౩౨.

నిగమనము. సం. వి. అ. న. ౧. (న్యాయ.) ప్ర
తిజ్ఞాహేతూదాహరణోపనయనిగమనము లను
పంచావయవములలో కడపటియవయవము. ౨.
వేదమునుండి పదము నెత్తి చెప్పుట; అ యెత్తి
చెప్పినపదము. ౩. లోనికి చొచ్చుట.

నిగమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వేదము. ౨.
వేదమునుండి ఉద్ధృత మగు(ఎత్తి చెప్పఁబడు)
వాక్యపదాది. ౩. పర్యాయకథనముచే వేదార్థ
మును బోధించువ్యాఖ్యాగ్రంథభేదము. ౪.
తంత్రభేదము. ౫. దేవబుష్యాదిప్రోక్తశాస్త్రము.
౬. (న్యాయ.)నిగమనము. ౭. న్యాయశాస్త్రము,
తర్కశాస్త్రము. ౮. నిశ్చయము. ౯. పట్టణము.
౧౦. హట్టము, బజారు. ౧౧. వాణిజ్యము,
వర్తకము. ౧౨. సార్థము, వర్తకులసంఘము.
౧౩. మార్గము, దారి.

నిగమి. సం. విశే. (న్. నీ. న్.) వేదమును ఎ
ఱిఁగినవాఁడు.

నిగముఁడు. సం. వి. అ. పుం. వణిజుఁడు, బేహారి.

నిగరణము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కంఠము. ౨.
హోమధూమము. న. ౧. కబళించుట, మ్రిం
గుట. ౨. పూర్ణముగా లోఁగొనుట. ౩. తిను
ట, భక్షణము. ౪. (అలం.)శబ్దానుపాత్తత్వము,
శబ్దముచే చెప్పకుండుట; అధఃకరణము, అసత్య
త్వప్రతిపాదనము. (ఉదా:- విషయనిగరణము,
విషయినిగరణము.)

నిగరణీయము. సం. విశే.(అ. ఆ. అ.) ౧. తినఁ
దగినది. ౨. మ్రింగఁదగినది.

నిగరము=నిగారము. వి. ౧. కాంతివిశేషము.

వ... నిగరాలమగరాలనిగరాలఁ గనునిశాంత,
కాంతదంతంబులును...ప్రబంధ. ౪౦.

౨. వెల్లిక, బిల్ల.

గీ. వలచుఁ గస్తూరినిగరాలతలుపుఁ దెఱవ, గ్రాజ
...ధూపగంధలహరి. హైమ.౭.౧౫౪.

వ. కస్తూరిమెకంబులమదభరంబులం దొరఁగు నాభీరక్తంబు లిగిరి గనిగ్గటినిగరములు గలిచికొని... వసు. ౨. ౧౧.

విణ=నికరము. ౧. శ్రేష్ఠము, సారభూతము.

సీ. నిగరంపుమోవి తేనియలతోన దొరల్చి చెలువ లిచ్చిన సంతసించుఁ గొన్ని. వేం. పంచ. ౪. ౨౪౧.

చ. పగడపుఁగ్రొత్తడంబుజిగి పాకవిరోధిశరాసనంబుగా, నిగరపుఁగెంపుగొమ్మనునిగ్గుమెఱుంగు మెఱుంగుచాలుగాఁ, దగు... చంద్రా. ౧. ౯. ప్రబంధ. ౪౦.

౨. పెద్దది, గొప్పది.

సీ. నిగరంపుఁజనుకట్టు నగరంబురవికమేల్ సరిగకుట్టులమెట్టుసడలనిక్క. రా. వి. ౩. ౧-౨౪.

౩. నీచము, అల్పము.

క. నిగరా లగుమగటాలను, నిగరాలుగఁ జేయునార సెలఁతరదనముల్, పగడంబులజగడంబుల జగడంబు, లిడుఁజ మిటారిచవిమోవి రుచుల్. ప్రబంధ. ౪౦౩.

నిగరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కబళనము, మ్రింగుట. ౨. భక్షణము, తినుట.

నిగరి(రీ)త. సం. విణ. (బు. త్రి. బు.) ౧. తినువాఁడు. ౨. మ్రింగువాఁడు.

నిగరితవ్యము. సం= నిగరణీయము.

నిగళ(డ)నము. సం. వి. అ. న. సంకెలలు వేయుట.

నిగళ(డ)ము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. ఏనుఁగుకాలిసంకెల; సంకెల. ౨. కబళనము, మ్రింగుట.

నిగళి(డి)తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సంకెల వేయఁబడినది.

నిగాదము. సం= నిగదము.

నిగారకము. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. మ్రింగునది. ౨. భక్షించునది.

నిగారకుఁడు సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. తినువాఁడు. ౨. మ్రింగువాఁడు.

నిగారము=నిగరము.

(మెఱుఁగు, కాంతివిశేషము.)

ఉ. చన్నులు పోన్న కాయలకుఁ జక్కఁదనంబులొసంగుఁ గల్కి వాల్గన్నులు గంటిమీలకు నిగారము లిచ్చు నొయారి దీని కేయన్నులు సాటి రాఁగలరు... వ్ర. వి. ౨. ౬౦.

విణ. (శ్రేష్ఠము.)

ఉ. కుందన మెందునుఁజ దొరయె కొమ్మనిగారపుమేనిచాయకుఁజ. నీలా. ౧. ౫౮.

క. ఇట్టినిగారపుగొనముల, తిట్టులఁ గనికరము మాని తెం పొదవంగాఁ, గటుడవులకుం బనుపఁగఁ, గట్టా యమ్ముదుకఁ డెంతకట్టిఁడి చెపుమా. అచ్చ. రా. అయో. ౨౩.

నిగారము. సం= నిగరము.

నిగారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ౧. తినువాఁడు. ౨. మ్రింగువాఁడు.

నిగార్యము. సం=నిగరణీయము.

నిగాళము. సం. వి. అ. పుం. అశ్వగళోద్దేశము, గుఱ్ఱపుమెడసమీపపుచోటు.

నిగాళవంతము. సం. వి. త్. పుం. అశ్వము, గుఱ్ఱము. (వాచ.)

నిగి(గు)డించు= నిగుడుచు. స. క్రి. (√నిగుడు.) ౧. నిగుడఁజేయు, వ్యాపింపజేయు.

వ... ఏను నిదిధ్యాసనిశ్వాసనిరోధంబు సేసినం దాఁ దద్ధ్యానదశ వెలికి నిగుడించు చు... ఆము. ౫. ౧౫౪.

౨. సాఁగఁజేయు, చాఁచు.

క. వెంగిచినచేతులు ముందల, నిగిడించి నితాంతవినయనిరతిఁజ జారుల్, దగ విన్నవించి

రిట్లని, జగతీశ్వరునకు నిజప్రచారం బెల్లన్. భార. విరా. ౩. ౮౯.

సీ. తెలివివెన్నెల పెండితీఁగెలు నిగిడించుచద లుకమ్మచ్చ బెజ్జము లనంగ. పారి. ౨. ౩౬.

౩. వెలువఱుచు.

వ... హెచ్చు కుం దాడనేరక నిట్టూర్పు నిగిడించితి ... కాశీ. ౧. ౧౦౫.

వ...ఏఁటికిం బల్లవపాటలం బైనయధరంబు బీఁటు లెగయ శోఁడినిట్టూర్పు గాడ్పు నిగిడించెదు ...నైష. ౪. ౯౧.

౪. (బాణాదులు) పఱచు, ప్రయోగించు.

గీ. వైచుటయు నొక్కతెఁగఁ గత్తివాతియమ్ము, లతఁడు పదునాల్గు నిగిడించి యద్భుతముగఁ, దునిమెఁ బదునాల్గుశూలములను మహోగ్రు, లగుచు వా రంతఁ బోక పై నడరుటయును. భా. రా. అర. ౧౬౫.

సీ. సాత్యకి డిభకుపై సాయకదశకంబు నిగుడింప నని వాని మొగమునందుఁ, జనుమొన మీఁద వక్షంబుపై నాఁటిన ... ఉ. హరి. ౪. ౨౫౦.

౫. కలిగించు.

మ. ... వజ్రకుంభలసచ్ఛాయ సితాంశుదీప్తి నిగిడింపన్...చంద్రి. ౬. ౬.

నిగిడికొను. స. క్రి. (√నిగుడు.) తడవుకొను, నిమురుకొను.

వ ... గండంబులు గడచితి మని గుండియలు నిగిడికొనుచుం జనిరి. హర. ౨. ౨౪.

నిగితము. వి. (సంగీతములోని) ఒకస్వరస్థాయి, తాయములలో నొకటి.

ద్వి. నిగితి మధ్యాయిన న్నిగితంబు ... ఆదిగా సాగయుతాయములు బస. పు. ౩. ౯౩౯ పం.

నిగితి. వి. (సంగీతములోని) ఒకస్వరస్థాయి. బస. పు. ౩. ౯౩౯ పం.

నిగిరత్. సం. (శత్రు.) ౧. తినుచున్న. ౨. మ్రింగుచున్న.

నిగీర్ణము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కబళితము, మ్రింగఁబడినది. ౨. భక్షింపఁబడినది. ౩. అంతర్భావితము, లోపల ఇమిడింపఁ బడినది.

నిగీర్ణి. సం.వి.ఇ.స్త్రీ. ౧.తినుట. ౨. మ్రింగుట.

నిగీర్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తినఁబడుచున్నది. ౨. మ్రింగఁబడుచున్నది.

నిగుడఁజేయు=నిగిడించు. స. క్రి. (√నిగుడు.)
౧. వ్యాపింపఁజేయు, ప్రసరింపఁజేయు; ఏయు.

సీ. విరివిగా నొకవేళఁ బెరిఁగి వీటికి నెల్ల నిజశీతలచ్ఛాయ నిగుడఁజేయ. పారి. ౫. ౫౨.

గీ. రక్తధారలు వెడలంగ రశ్మి వెలుఁగఁ, బొలుచు బాలార్కుచాడ్పునఁ జెలువు మిగిలి, ఫల్గునుండు ప్రతాపసంభరితమూర్తి, యగుచు శరకిరణంబులు నిగుడఁజేసె. భార. విరా. ౫. ౧౯౦.

౨. వర్ధిల్లఁజేయు.

క. నావుడు సంజయుఁ డిట్లను, దేవా పాండవులయలుక ధృష్టద్యుమ్నుం, డేవెరవుమాట నైనను, నే వోసినయగ్నిభంగి నిగుడం జేయున్. భార. ఉద్యో. ౨. ౨౪౩.

నిగుడము. వి. అశ్వశిక్షాభేదము.

సీ. వరసంబు నొందించి పల్లంబు కల్పించి నిగుడంబు సమకొల్పి నెఱసు నెఱపి.పి. శకుం. ౧. ౧౧౨.

నిగుడారు. అ. క్రి. (నిగుడు + ఆరు[1]. స్వార్థమున.) వ్యాపించు.

ఉ. నవ్వక నవ్వు నెమ్మొగమున న్నిగుడారెడువింతకాంతియున్, జివ్వలు చేసి చేసి యిటు చిక్కని వెన్నెలవెల్లివేఁడికిన్. ఉ. హరి. ౫. ౨౪౮. (నిగిడారెడు అని శ. ర. పా.)

నిగుడు=నివుడు. అ. క్రి. ౧. వ్యాపించు, ప్రసరించు; పడు.

ఆ. అంపపాదుల నిగుడునంశువితానంబు, దీప్రమరకతములదీధితులంగ. భార. భీష్మ. ౧. ౧౦౬.

గీ. వారిముఖమండలములతో వారిజములు, మెంగిజె శోకతమంబుతో నిగిడెఁ దిమిర, పటలి ... భార. సౌ. ౧. ౧౩.

గీ. అనఘ యింద్రియముల విషయములమీఁద, నిగుడనీక మనంబుతో మగుడఁ దిగిచి. భార. శాం. ౫. ౬౪.

శా...శా, మామోఘాస్త్రపరంపరల్ నిగిడిచి త్వాంభోజముల్ దూఱ... దశా. ౨. ౨౯౯.

౨. నిక్కు, (పైకి) లేచు.

వ...తో లూడ్చుమహానాగంబునుం బోలెఁ గరవాలంబుఁ దాన యొఱవెలికి నిగుడుచున్న యది గావున మా కవళ్యంబును సంగరంబు సంభవించు... భార. ఉద్యో. ౨. ౧౪౬.

ద్వి. ఎగసి మిన్నులఁ బొఱునిఱ్ఱులనయిన, నిగిడి కూడఁగఁ బట్టి నేలకు వైతు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౫౪౫ పం.

౩. బయలుదేఱు.

వ. అనుచు సభార్యుం డయి వింధ్యాహార్య స్తంభయితసంభృతానురాగంబున నిగిడిచని ...పాండు. ౧. ౧౩౪.

౪. (యుద్ధాదులందు) కవియు, మార్కొను.

గీ...కౌరవయోధులయుబ్బు మెఱసె, స్వపులనేకులు నామీఁద నిగిడి రేను, జిక్కువటిచెదఁ జూడుమీ యొక్క మడఁచి. భార. భీష్మ. ౩. ౧౧.

క...భీముఁడు, నీవును నరుతోడఁ గూడి నిగుడుఁడు వెలుచక. భార. భీష్మ. ౩. ౩౬౯.

౫. ఉద్ధతమగు, వెలువడు.

క. చని మదనాగ్ని జ్వాలలు, ... గాడ్పు దండడి నిగుడక. భార. విరా. ౨. ౬౦. అము. ౨. ౨౧.

గీ. వేడియస్త్రలు నిగుడంగ వెక్కి వెక్కి, యేడ్వఁ దొడఁగె లతాంగి పృథ్వీశుమ్రోల. నైష. ౪. ౮౪.

౬. (బాణాదులు) పఱఁగు, మీఁదికి వచ్చు.

చ. ఘనరభసమ్మునక్ నిగుడుకైదువులక్ నుఱుమాడి...భా. రా. అర. ౧. ౨౦౧.

గీ. జలరుహోదరసవ్యాపసవ్యముక్త, నిష్ఠురాస్త్రంబు లొండొండ నిగుడునపుడు. పారి. ౫. ౧౨.

౭. (యుద్ధాదులందు) విజృంభించు.

సీ. నెత్తుటఁ దోఁగియు నిగిడి పోరెడివీరు లలరిననడమోదుగుల విధంబు. గీ...వింత లగుటను సంగరాంగణంబు రమణీయమును భీషణంబు నయ్యె. భార. శల్య. ౧. ౧౨౯.

ఉ. గరుఁడుని డిగ్గి పీడ్కొలిపి కంసవిరోధి... నిష్ఠురరవపాంచజన్యుఁ డగుచుక్ నిగుడంగని పౌండ్రుఁ డత్తఱిక్. ఉ. హరి. ౩. ౯౧. (త్వరపడు, వేగిరపడు అని శ. ర.)

ద్వి. అప్పుడు కాశిపుఁ డంతరంగమునఁ, గప్పిన చలమునఁ గరుణఁ బో విడిచి, నిగిడి ప్రేరేచిననీలమేఘములు, గగనమండల మెల్లఁ గప్పియుప్పార. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౧౨౯పం.

౮. కలుగు, పుట్టు.

ఉ. మైలవలిక్ వనల్ నిగుడుమోఁ బులకల్ పొడమక్ శ్లథాంగి యై. అము. ౫. ౪౬.

చ...ఊరుపుల్ దళముగా నిగుడక్ వడఁ గుంది యీరెలుం, గునఁ దమవానిఁ బిల్చుచు శరుంతము లయ్యెడని ల్చె ప్రాఁకులక్. పారి. ౪. ౨౧.

౯. యత్నించు.

క. భీముని నరుసు విడిచియు, నీమది నరులు ... నిగుడుట పుత్రా, సామనమున...

బాయదు ని,న్నె చునవచ్చు నఖిలంబు నిం
ద్రుఁ డెఱుంగుఁడే. భార. మహా. ౬౪.

౧౦. చక్కఁబడు.

క. బెడిదముగఁ గత్తి గొడ్డటఁ, బొడువఁ దెగిన
మ్రానఁ జిగురు వొడముఁ బలుకులఁ, జెడఁ
దునిసినకార్యంబు ని,గుడ నేరదు పిదప
నెట్టుఁ గురువంశనిధీ. భార. ఉద్యో. ౨. ౬౧.

౧౧. ఒప్పు.

సీ. బొమలనెన్నడిమిపద్మముదళంబులరేఖ రహిఁ
జూపునూర్ధ్వపుండ్రంబు నిగుడ. విప్ర. ౨.
౬౫.

౧౨. అంతమునొందు, చచ్చు.

క. ఈరీతిఁ బొదల మెదలుచు, నారీతిలకంబు
మేనినచ్చిక యిచ్చం, గోరక నవసహకారక,
కోరక మూరుకొని వడి నిగుడ గమకించెన్.
వసు. ౩. ౧౧౯.

౧౩. అతిశయించు.

వ...ఒడళ్లు జడియు జడిమ నిగుడ బడలి యు
న్నవారలం గనుంగొని. దశా. ౨. ౧౬౨.

క. పరలోకావాససుఖా,దరపరతం జననతల్లి
దండ్రుల కొసఁగెన్, గురుభక్తి నిగుడఁకొ
డు కతి,కరుణామతి గంగ నస్థి గయఁ బిం
డంబున్. పాండు. ౨. ౨౬.

౧౪. ప్రవహించు.

క. తరణియు భైమియును బర, స్పర మచ్చటఁ
గూడి నిగుడఁ బావన మగుత, త్సరిదంబువు
నం దాడిన, నరునకు నవ్వారి చరణనఖమున
వెడలున్. పాండు. ౫. ౨౮.

౧౫. స్వస్థత నొందు.

క. కావున నేత్రద్దానము, నీవును గావింపు మన
సు నిగుడుదు వన... వరాహ. ౧౨. ౬౯.

౧౬. పఱుగెత్తు.

క. మాయామారీణము మిగులుచు, వాయువు దెగఁ
బఱతు ధరణీవలయము [illegible]

దాఁటుదు ననుక్రియఁ, గాయద్యుతు లడర
నొక్కఁగతిఁ దెగి నిగిడెన్. భారా. అర.
౨. ౫౭.

క. నిగిడి కడు నలని యట యొక, మృగయూ
థముఁ జొరఁగఁ బోవు వెయిఁ దోడనె వెం,
దగిలి యగపాటు గని యొఱ, పగు వెఱవున
నిల్చి రాముఁ డయ్యేణంబున్. భా. రా.
అర. ౨. ౫౭.

గీ. కినుకతో వచ్చి యచ్చట జనులఁ జూచి,
నిగుడఁ జాలక గుంపుగా నిలుచుఁ గొన్ని.
చిత్రభా. ౩. ౧౩౯.

౧౭. చాఁగు, దీర్ఘమగు.

సీ. నిగిడి పూఁతేఁకుబాగుఁగఁ గత్తిరించిన గడ్డం
బుకొన రొమ్ముఁ గమ్మిరింప. నైష. ౪. ౯౧.

జ: నిగిడించు, నిగిడికొను, నిగుడఁజేయు, నిగు
డారు, నిగుడుచు, నిగుడుదెంచు.

నిగుడుచు(డ్చు)= నిగిడించు. స. క్రి. (√నిగు
డు.) ౧. నిగుడఁజేయు, వ్యాపింపఁజేయు.

ఉ. ... జంభారి నిగుడ్చు భ్రాంతి నుదయావ
సరంబుల నొద్ద నుండి రో,హరుణ మైనలో
చనసహస్రము బాలసహస్రభానుపై. నైష.
౪. ౨౨.

క. అనుటయు నతఁ డమ్మునిదెసఁ, దనదృష్టి
నిగిడ్చి నగుచు... కళా. ౩. ౪౩.

౨. వెలువఱచు.

గీ. పోవలయుఁ జూడ ననుచు నూర్పులు నిగు
డ్చు. మనుచ. ౧. ౫౭.

౩. (బాణాదులు) పడఁజేయు, ప్రయోగించు.

చ. పలపలఁ దొల్తలోఁ,ల్త నొకపాటిఁగ మాటికి
నేటవాలుగా, జలకణముల్ నిగుడ్చుచు వె
నక్ జడిపై జడి సందడింపఁగా. ఇందు. ౩.
౧౦౭.

సీ. ... కవలి యువ్వీరుఁడు ... గొడుగును దును

మాడఁగా భవత్పుత్త్రిఁ డేపు, గుండఁగ శక్తి నిగుడ్చఁగఁ ద్రుంచె నేఁడైఱఁ గృపాణము గొన నుఱుము సేసె. భార. కర్ణ. ౨. ౨౬౯.

౪. కలిగించు.

ఆ. అతఁడు తనయవరజయాకర్ణనాసాస్త్రములు నిజాతుల నఘువిలసనమ్ము గడు నిగుడ్చ నడిగి యడిగి తత్కథితస, భార్యరామవృత్తకార్యుఁడగుచు. రాఘవ. ౩. ౭౨.

౫. తూర్చు, పెట్టు.

చ. పొగడలు బొండుమల్లియలు పొన్నలు పావడ చొళ్లి యంబుజక్, నిగిడిచి వీరభద్రుఁడు సనెక్ శశిమాళిసమీపభూమికిక్. భీమ. ౫. ౧౧౦.

గీ...గనపరాకులు నిగిడ్చి, చెప్పటట్టలు శోధించి సిగలు విప్పి. ఆము. ౬. ౪౭.

నిగుడుదెంచు=నిగుడు. అ. క్రి. (నిగుడు+తెంచు. స్వార్థమున.) పుట్టు, కలుగు.

గీ. పెక్కడలఁ జూచి యొఱ్ఱగుడు నిక్కమనిన, నగవుమొలక మొగంబున నిగుడు దేర, మాతలికిఁ బ్రత్యయకరంబు నాతనికి దుర త్యయతరంబు గాఁ గారుకారవంబు. రామా. ౭. ౨౦౪.

నిగుఱు=నివుఱు, నీఱు. వి. భస్మము, బూడిద.

గీ. నిగుఱులో నిప్పతీఱున నీచరిత్ర, మెఱుఁగఁ బడదు...ఉ. రా. ౫. ౫౭.

గీ...అత్యుగ్రదృష్టి, నిగుడుచో నెల్ల నిగుఱు లై యొగయు...దశా. ౩. ౧౪౧.

సీ...నిగుఱు, నీఱు బూడిద యన నెగడును భస్మాఖ్య...ఆం. భా. ౨. ౨౪౨.

నిగుఱుగప్పిననిప్పు = డాంబికము లేనిధీరుఁడు; ఉన్నశక్తిని ప్రకటింపనివాఁడు.

(వ్యవ.) ఆపండితుఁడు నిగుఱుగప్పిననిప్పు.

నిగువ్వ. సం. విణ. (ఉ) మనోజ్ఞము. ని. ఉ. పుం.

౧. మనస్సు. ౨. మలము. ౩. మూలము, వేరు. ౪. చిత్రకర్మము, చిత్తరువు వ్రాయుట.

నిగూఢము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గుప్తము, దాఁపఁబడినది; రహస్య మైనది. ౨. దురవగాహము, తెలియనిది. వి. అ. పుం. వనముద్గము, అడవిపెసర.

నిగూహనము. సం. వి. అ. న. దాఁచుట.

నిగూహించు. సం. స. క్రి. దాఁచు, మఱుఁగుపుచ్చు.

మ. మనువంశాగ్రణి జాగ్రదగ్రసుతసామ్రాజ్యాగమప్రాజ్యము, జ్ఞనసంమర్దజఘూరజఃపరిజిహీర్షాచుంచుశ్లోమాంచకా, యనికాయప్రకృతివ్రజద్విగుణజాతానందముల్ డెందమం,దనిగూహించుచుఁ బల్కె నా ప్తసచివో త్తంసాళితో సత్త్రక్. చం. రా. ౪. ౧౧.

నిగృహీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ఆఁక, నిరోధము. ౨. నిగ్రహము, అడఁచుట.

నిగృహీతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పట్టుకొనఁబడినవాఁడు. ౨. అడ్డగింపఁబడినవాఁడు, నిరోధింపఁబడినవాఁడు. ౩. ఎదిరింపఁబడినవాఁడు. ౪. (వాదాదులందు) ఓడింపఁబడినవాఁడు.

నిగృహ్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిగ్రహింపఁబడుచున్నది.

నిగ్గఁడి. విణ. (క. నిగ్గడి. త. నిక్కలమ్.) ౧. కఠినము.

సీ...ఇట్టికొడుకును మనుమండు బుడమి నిట్లు, పడియుండఁ జూచెడుపాపజాతికి నిప్పు దవియక నిగ్గఁడి యైనయనుప. గీ. గుండియయుఁ జేటుపాటింకఁ బుండరీక, నయన యొన్నఁడు లేమి నిర్ణయము గాదె. భార. స్త్రీ. ౨. ౪౪. ('నిగ్గడి' ముద్రి. పా. 'ఈ గట్టియైన' కాలసరిపా.)

౨. మూర్ఖుఁడు.
ద్వి. పెన్నిధి యుండంగ మన్న గద్దుదురె, ని న్నొండు వేఁడెడినిగ్గండి గలఁడె. బస. పు. ౧. ౨ ౩౪ పం. (చి. ని. పా. 'నిర్గుణి' ముద్రి. పా.)

నిగ్గారు. అ. క్రి. (√నిగ్గు.) ౧. ఉత్కృష్ట కాంతితో నిండు.
ద్వి. నిగ్గారుపంచవన్నియలతోఁ గూర్చి, ముగ్గులు వెట్టి...పండితా. దీక్షా. ౫౭ పు.
౨. సువాసన కలుగు.
ద్వి. ముగ్గు చాలదొ పద్మములు సెదఁటనవో, నిగ్గారుగంధంబు నెరసు దోఁచినదొ. పండితా. పురా. ౧౫౪ పు.

నిగ్గించు. స. క్రి. (√నిగ్గు.) నెఱవేర్చు, నిర్వహించు.
మ...ధాత్రీకాంత నీ వొప్ప మా,నిఖలశ్రేష్ఠులతో నిరీతి మఘముల్ నిగ్గించుచుఁ మేము వేడుక వర్తిల్లుదు మాశ్రమాళి సురకోటుల్ నిచ్చ హర్షింపఁగన్. చంద్రి. ౧. ౧౩౩.

నిగ్గు. వి. ౧. కాంతి.
సీ. పసుపునిగ్గులు దేఱుపాఁపజన్నిద మొప్పఁ బ్రమథాధిపతి యింటిప ట్టెతింగె. మనుచ. ౨. ౧౧.
చ. సెరసినసోఁగ పెన్నెఱులనిగ్గున నొక్కెడ భానుకన్యయై...నభశ్చరనది యొప్పె దివ్య జలజాతముఖుల్ జలకేళి సల్పఁగన్. పారి. ౪. ౩౭.
చ. పలుకులఁ దేనె లూర మెయి బంగరునిగ్గులు దేఱఁ జూపులం, దళుకులు మీఱఁ జెక్కులను దద్దయు ముద్దులు గాఱ...నీలా. ౨. ౧౯.
౨. జిడ్డు.
తు...సోఁగ నెఱుల్ సంపఁగినూనెనిగ్గు పడ లంగాఁ జెపయిన్ దువ్వి నేర్పున గంధామలకంబు వెట్టె నొకయంభోజాక్షి భూజానికిన్. వసు. ౫. ౪౯.
౩. కిరణము.
కీ. మినుకు తళుకు నిగ్గు మించు కళు కనఁగఁ గిరణనామంబు లై కెరలుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౭౨.
౪. పరిమళాతిశయము.
ఉ. మజ్జన మాడె రాజు కృశమధ్యమ లింపున వంప గుంపులై, గొజ్జఁగనీటివెల్లువలు గోవజ వాజులనిగ్గుఁ జూప...మనుచ. ౫. ౫౭.
౫. సారము.
(వ్యవ.) ఉపనిషత్తులలోనినిగ్గల్ల భగవద్గీత యందును పురాణములలోనిని గ్గల్ల భారత మందును కలదు.
విశ. త్రోపుడు పోఁగా మిగిలినది. (శ. ర.)
అ. క్రి. నిర్వహిల్లు.
ఉదా:-నాతో వాఁడు సరిగా నిగ్గలేఁడు.(శ.ర.)
జః నిగ్గారు, నిగ్గించు, నిగ్గులాఁడి.

నిగ్గులాఁడి. వి. (నిగ్గులు+ఆఁడి.) నిగ్గు కలయఁడుది, కాంతి కలస్త్రీ; ఆఁడుది.
ఉ. చెక్కులనిగ్గులాఁడి యని చిల్కలు పల్కు నృసింహ పూర్వపున్,మక్కువ నీవిరోధి నృపమందిరచిత్రవధూపరంపరన్. నరస.౫. ౧౩౭.

నిగ్రంథనము. సం. వి. అ. న. మారణము, చంపుట.

నిగ్రహణము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అడ్డగించునది, ఆఁకపెట్టునది. ౨. అడఁచునది.
వి. అ. న. ౧. అడ్డగించుట, నిరోధించుట. ౨. అడఁచుట. ౩. బంధించుట, చెఱఁబెట్టుట. ౪. దండించుట, శిక్షించుట. ౫. ఓడించుట.

నిగ్రహపడు. మి. అ. క్రి. ఇబ్బందిపడు.

క. వెలి వెడలనిజను లిటు దమ, నెలవు లుడిగి
వచ్చి యిచట నిగ్రహపడఁగాఁ, దలఁపునకు
మున్న యిండులు, దలకొనఁగా వలదె యను
చుఁ దలపోసి తగఁ. హరి. ఉ. ౨. ౧౫౧.

నిగ్రహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అడ్డగించుట, అఁకపెట్టుట. ౨. అడఁచుట. ౩. ఓడించుట. ౪. పట్టుకొనుట; బాధించుట. ౫. చెఱ. ౬. భర్త్సనము, బెదరింపు. ౭. దండనము, శిక్ష. (వ్యతి. అనుగ్రహము.) ౮. నింద, దూఱు. ౯. పీడ. ౧౦. సీమ, మేర. ౧౧. చికిత్స. ౧౨. నిరసనము, తెగడిక. ౧౩. మారణము, చంపుట. (వాచ.)

నిగ్రహస్థానము. సం. వి. అ. న. జల్పకథయందలిపరాజయహేతుశబ్దప్రయోగము. (ఇవి ఇరువదిరెండు.)

నిగ్రహించు. సం. స. క్రి. ౧. నిరసించు, తిరస్కరించు.

క...తన్ను నెదిరిని,మది నెఱుఁగక నిగ్రహించి
మద మెత్తుట యొప్ప దహంకారం బొనరిం,
పదె పౌరుషహానిఁ దొల్లి పక్షీంద్రునకున్.
భార. ఉద్యో. ౩. ౨౫౮.

౨. అడఁచు, నిరోధించు.

వ...నిఖిలేంద్రియంబుల నిగ్రహించి ... మార్క. ౮. ౩౬.

౩. త్రోపాడు. (శ. ర.)

నిగ్రాహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దండనము, శిక్ష. ౨. శాపము; తిట్టు.

నిఘంటువు. సం. వి. ఉ. పుం. పదములను వాని యర్థములను తెలియఁజేయుగ్రంథము.

నిఘము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నిడుపు వెడల్పు ఎత్తు సమానముగా కలది. (వేదికాది.)

నిఘర్షణము. సం. వి. అ. న.=నిఘర్షము.

నిఘర్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రుద్దుట, తోముట. ౨. రాచుట, రాపిడి. ౩. నూఱుట. ౪. (పిండి మున్నగునవి) విసరుట.

నిఘసము. సం. వి. అ. పుం. భోజనము, కుడుపు.

నిఘాతకుఁడు. సం. విశే. (అ. తికా. అ.) ౧. కొట్టువాఁడు. ౨. హింసించువాఁడు.

నిఘాతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఆహననము, కొట్టుట. ౨. దెబ్బ. ౩. అనుదాత్తస్వరము.

నిఘాతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. లోహఘాతిని, ఇనుపసుత్తె.

నిఘానక. సం. వి. అ. స్త్రీ. కమ్మరి యినుపపని చేయుదాయి. (వై. ని.)

నిఘుష్టము. సం. వి. అ. న. ధ్వని, శబ్దము.

నిఘృష్ట. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అంగవైకల్యము కల స్త్రీ. (వై. ని.)

నిఘృష్టము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. రాపిడి పెట్టఁబడినది, చిత్రిక మున్నగుసాధనములతో రాయఁబడినది. ౨. రుద్దఁబడినది. ౩. నూఱఁబడినది. ౪. అఱుగఁదీయఁబడినది. (గంధపు చెక్క మొ.)

నిఘృష్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ఘర్షింపఁదగినది, ఒరపెట్టఁదగినది.

నిఘృష్వము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఖురము, డెక్క. ౨. వాయువు. ౩. గాడిద. ౪. మార్గము. ౫. వరాహము, పంది. (కల్ప.)

నిఘ్నము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. లోనైనది, అధీనము. (భృత్యాది.) ౨. (గణిత.) పూరితము, ఆహతము, గుణింపఁబడినది. (సంఖ్య.)

నిచయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. సమూహము; రాశి. ౨. నిశ్చయము. (వాచ.)

నిచాయము. సం. వి. అ. పుం. ధాన్యాదులరాశి.

నిచి. సం. వి. ఇ. పుం. గోవుయొక్క కర్ణశిరో దేశము, ఆవుచెవికొన. (వాచ.)

నిచికి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నైచికి, ఉత్తమగోవు, మంచియావు.

నిచితము. సం. విశే. (అ.ఆ.అ.) ౧. వ్యాప్తము, వ్యాపించినది.

శ్లో. సకుంకుమై రవిరళ మంబుబిందుభిః... బభౌ చిరం నిచిత ఇవాసృజాం లవైః. శిశు. ౧౭. ౧౪.

౨. పూరితము, నింపఁబడినది. ౩. సంకీర్ణము, ఒకటితో నొకటి కలిసినది. ౪. నిర్మితము. ౫. ప్రోగు చేయఁబడినది.

నిచులకము. సం. వి. అ. న. ౧. నిచోళకము, పొట్టిచొక్కావంటియోధాదులకవచము. ౨. గవుసెన. ౩. మత్స్యవిశేషము.

నిచులము. సం. వి. అ. పుం. ౧. హిజ్జలము, ఎఱ్ఱగన్నేరు. ౨. వేతసము, ప్రబ్బలి. ౩. గవుసెన.

నిచోటము. సం. వి. అ. పుం. నలువది నాలుగంగుళముల బాణము. (వై. ని.)

నిచోళకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అరచొక్కా వంటియోధులకవచము. ౨. అవిక.

నిచోళము. సం. వి. అ. పుం. ౧. (డోలి, పల్లకి లోనగువాని) గవుసెన, బురకా. ౨. ప్రచ్ఛదపటము, (పఱుపులోనగువానిపై పఱచు) దుప్పటి, కప్పడుదుప్పటి. ౩. అవగుంఠనము, స్త్రీల మేలుముసుఁగు.

నిచ్చ(లు). అవ్య. (సం. నిత్యం. ప్రా. నిచ్చం. క. నిచ్చ. దీనియామ్రేడితరూపము నిచ్చనిచ్చ, నిచ్చ నిచ్చలు.) ౧. సదా, ఎల్లప్పుడు.

మ... ప్రాజ్ఞుల్నిచ్చ లొచూపులన్, గనుసానందము నీవె కావె విను రాఘవా ... ఉత్త. రా. ౩. ౧౩౫.

క. నెలకొని వేసవిఁ జలువయుఁ, జలివేళల నుష్ణగుణము సముచితభంగిన్, గలిగించునీలతాంతము, కొలఁదులు చెప్పంగ నిచ్చ క్రొత్తలు మమ్మీ. పారి. ౧. ౫౩.

ఉ. అప్పలు వాల్ప కప్పడమి నోనిమనోహరమూర్తి నిచ్చలున్, దప్పక చూచి చూచి విబుధప్రమదల్ ... వైజ. ౧. ౫౫.

చ. సురపతిదాడి నంబునిధిఁ జొచ్చినయద్రులు నిచ్చ లప్పురిం, దిరుగఁగ ... విక్ర. ౧. ౭౩.

౨. ప్రత్యహము, ప్రతిదినము.

సీ. నిచ్చ యొక్కమృగంబు నీకుఁ గట్టడ గాఁగఁ బ్రీతి నాహారంబుఁ బెట్టఁ గలము. నా. పంచ. ౧. ౨౪౫.

ద్వి. నిచ్చ కుంచెఁడుపాలు నిన్నుఁ ద్రావింప, మెచ్చి యాగొడగూచి మ్రింగినయట్లు. పండి తా. మహిమ. ౩౦౫ పా.

గీ. ఇంక శోకవింత యాదానవేంద్రు కడిఁది, మేనఁ బుట్టినపుట్టఁ గ్రొమ్మెఱుఁగుగోళ్ల, గ్రుచ్చి తేనియఁ గైకొను నిచ్చనిచ్చ, నచ్ఛభల్లంబు లచ్చట నచ్చుపడఁగ. దశా. ౪. ౨౯.

ఆ. నిచ్చనిచ్చవడ్డి వెలవెలవడ్డఁ, బాటువడ్డి వడ్డిపైని వడ్డి, యనఁగ నాల్గు తెఱఁగు లయ్యె ... విజ్ఞా. వ్యవ. ౫౫.

ఉ... గోకుల మిల్లిలు దప్పకుండ ల, క్ష్మీపతి గ్రుమ్మరుం గడియనేపున రేపున నిచ్చనిచ్చలున్. హరి. పూ. ౫. ౨౦౦.

క్రి. విశే. నిశ్చయముగా.

సీ... సీసు. గీ. చేయలంతిగా నిచ్చలు చెలియ యిత్తు. హరి. ఉ. ౪. ౧౩౨.

నిచ్చచావు=నిత్యమరణము.

క. విను దుర్యోధనదుర్మా, నుసులఁ బలికి పలికి నిచ్చచావుగ నప్పా, వని యలఁచు... భార. శల్య. ౧. ౩౨.

జ: నిచ్చమల్లె.

నిచ్చమల్లె=నిత్తెమల్లె. వి. (√నిచ్చ. సం. నిత్య మల్లికా. ప్రా. నిచ్చమల్లిఆ.) ఒకజాతిపూల మొక్క.

గీ...నిచ్చ, మల్లెనా నిత్యమల్లి యా...ఆం. భా. ౨. ౫౧. (ప్రాఁతవ్రాఁతప్రతులపా.)

నిచ్చయము. వి. (సం. నిశ్చయః. ప్రా. నిచ్చఓ.) నిశ్చయము.

క. మెచ్చగునె సాహసానకు, వచ్చినతటి సంధి మనలవారలకోలఁదుల్, నిచ్చయము చేసి యిటువలెఁ, జొచ్చితి మన కింక నొండుచొప్పులు గలవే. భా. రా. యు. ౪౩౮.

నిచ్చలము¹. విశే. (సం. నిశ్ఛలః. ప్రా. నిచ్చలో. క. నిచ్చళవు.) ౧. నిష్కపటము.

క. వచ్చినఁ గని నీ వెచటికి, విచ్చేసెద వెవ్వరిపుడు వెడలినపురుషుల్, నిచ్చలపుఁగరుణ గామది, ముచ్చట దీఱంగఁ జెప్పు ముదమున నన్నున్. వరాహ. ౧౦. ౮౩.

క. వచ్చినఁ గుబేరనూనుఁడు, నచ్చెలువలు నెదురు గాఁగ నరిగి యతనికిన్, నిచ్చల మగు తాత్పర్యం, బచ్చుపడఁగ మ్రొక్కి రతఁడు నల్లన నగుచున్. కళా. ౩. ౧౯౮.

మ...నీయచ్చపుం, దెనుఁగుంగబ్బము నిమ్ము నిచ్చలపుబత్తిన్ ముత్తియున్ బుత్తియున్, నెన రొప్పన్... నీలా. ౧. ౧౬.

౨. నిశ్చితము, యథార్థము.

చ...నీపఱుకులచంద మారయఁ బ్రభావతికిం బతి గాఁగలాఁడు ని,చ్చలముగ రుక్మిణీసుతుఁడు చంపు నవశ్యము వజ్రనాభునిన్. ప్రభా. ౨. ౨౫.

ఉ...ఖరాంశుమూర్తిపై, వెచ్చనివేళఁ బ్రత్యహము విచ్చి తనర్చుట గాని మోడ్పమిన్, నిచ్చల మమ్మహోమహునిఁ [illegible] లబ్బుము లౌట వాసవా. కవిక. ౬. ౩౪. (వ్రాఁతప్రతిపా. 'నిచ్చయ.' ముద్రి. పా.)

౩. నిశ్చలము, నిర్దోషము.

ఉ. నీలపుఱాలమేడలకు నిచ్చలపుంబటికంపుమెట్టులం, బోలుమెఱుంగుగోపురపుమొత్తపువాకిటికీలుజాళువా, మేలిపసిండిబొమ్మచనుమిట్టలకుం దెలిచల్వపైఠిణీ, చేలచెఱంగులై యచటఁ జెల్వగు వేలుపుటేటిపెందెరల్. ఉ. రా. ౧. ౫౮.

ఉ. నిచ్చలమైనకెంపులును నీలమణుల్ వరమౌక్తికంబులున్. శశాం. ౨. ౧౮. రా.వి. ౫. ౬౬.

నిచ్చలము². విశే. (సం. నిశ్చలం. ప్రా. నిచ్చలో.) ౧. స్థిరమైనది, చలింపనిది.

క. వచ్చినయక్కాశికునకు, మెచ్చుగఁ బూజలిడి బత్తి మీఱఁగ మగఱాల్, గ్రుచ్చినసింగపుఁబీఁటన్, నిచ్చలముగ నిల్పి పల్కె నేర్పు దలిర్పన్. అచ్చ. రా. బాల. ౮౯.

క. ఇచ్చటఁ దప మొనరించిన, నచ్చపునియమమున వాంఛితార్థము నొందన్, వచ్చును సంశయ మే లని, నిచ్చలపున్ మనసుచేత నిర్ణయయుతుఁడై. సీమం. ౧. ౨౬.

౨. నిరంతరము, ఎడతెగనిది.

సీ. నిచ్చలంబైనతేనియవానజడిసొంపు లాలితదానధారాళి గాఁగ. రాఘవ. ౨. ౫.

మ. తళుకున్నిద్దపుఁబైఁడిబొమ్మవలె సీతాకాంత పెంజిచ్చుని,చ్చలపుంగాఁకల వన్నె వాసిగనిమించం గాంచి...దశా. ౪. ౧౬౨.

౪. ధైర్యము; స్థైర్యము.

గీ. జిగిని మాటలలోఁతున మగతనమున, నిచ్చలంబునఁ గడలఁ దా నెచ్చు గాంచి. నీలా. ౧. ౪౨.

సీ. కలిమియును బలిమియుఁ గడిఁదినిచ్చలమును

గొలమును దిటమును వలఁతితనము. అచ్చ. రా. బాల. ౨౮.

నిచ్చెన. వి. (సం. నిశ్రేణిః. ప్రా. నిస్సేణి. క. నిచ్చణిగె.) అటుకమె. ఎక్కుటకు ఉపయుక్తమగు మెట్లు కలసాధనవిశేషము, నిశ్శ్రేణి.

చ...శాంతభావనరతి నుండువారిఁ గని వారలచెప్పెడుధర్మవృత్తి ని,చ్చెనయుఁగ నూఁది సత్పదముఁ జెందుట కెక్కుము ...భార. శాం. ౬. ౨౨౪.

క. సత్యక్షమాదమంబులు, నిత్యపదంబునకు నెక్కునిచ్చెన... భార. శాం. ౫. ౫౫౬.

సీ...నిశ్శ్రేణికాఖ్య యా నిచ్చెన యన. ఆం. భా. ౨. ౨౨.

జః నిచ్చెనదివ్వెపంజులు, నిచ్చెనపంజులు.

నిచ్చెనదివ్వెపంజేలు=నిచ్చెనపంజేలు. వి. బ. (√నిచ్చెన.) నిచ్చెనవంటి దీపములపంక్తులు.

ఉ. అచ్చపుఁబ్రేమ మీఱ ధవళాంశుఁడు యామవతి న్వరింపఁగా, వచ్చు నటంచు మున్న నలువంకలఁ దత్సమయాధికారి దా,నెచ్చెలికిం బహుప్రభల నింపులు గుల్కఁగఁ దీర్చినట్టియా, నిచ్చెనదివ్వెపంజు లన నిండె దవానలశేఖ లద్రులన్. భాను. ౩. ౯. (శ. ర. పా. 'నిచ్చెనదివ్వెపాఁజులు' అని ముద్రి.)

నిచ్చెనపంజేలు=నిచ్చెనదివ్వెపంజేలు. వి. బ. (√నిచ్చెన.) నిచ్చెనవలె నుండు దీపములపంక్తులు. (దివటీలకమ్ము లమర్చిననిచ్చెనవంటిసాధనము అని శ. ర.)

సీ. నిజవాహఫణిఫణానిర్యన్మణిద్యుతు లనఁగ నిచ్చెనపంజు లతిశయిల్ల. ప్రబంధ. ౪౮.

మ...నిచ్చెనపంజు లారతులు నగ్నిజ్యోతులున్ జెల్లఁగన్. హంస. ౩. ౨౮.

నిచ్ఛివి. సం. వి. ఇ. పుం. వ్రాత్యక్షత్త్రియునకు సవర్ణస్త్రీయందు పుట్టినవాఁడు.

నిజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మిత్త్రురాలు, నెచ్చెలి. (వై. ని.)

నిజెపట్టు. స. క్రి. (నిజము+పట్టు. క. నిజవెరు.) నిజముగా తలఁచు.

చ. అలికులవేణి నవ్వులకు నాడినమాటల కింత నీమదిం,గలఁగఁగ నేల...భవదీయచిత్తమున్, దెలియఁగఁ గోరి యేఁ బలికితిన్ మదిలో నిజపట్టనేటికిన్. భాగ. ౧౦౬. ౨౬౩. (చి.ని.పా.)

నిజెమరి. విశ. (నిజము+అరి[3].) సత్యవంతుఁడు.

క. తా నొకనిజమరిపోలెం,బూని పలికెఁ బెక్కుశపథములు...భోజరా. ౬. ౫౬.

క. మొన్న నొకనిఁ ద్రోలితి వాఁ,డిన్నగ మెల్లెక్కె వాని నిది గరుణాసం,పన్ను నిక్రియఁ దో నిడుకొని,నిన్న వితిచి చంపె మంచినిజమరివోలెన్. ద్వా. ౧. ౨౮౩.

క. పలికినపలుకులువలుకఁడు,కలయన్ నవకాంతఁ జూచి కడు సంచలుఁడై, నిలిచినచోటన్ నిలువఁడు,నిలు వెల్లను గల్ల కామి నిజమరి గలఁడే. భాగ. ౯. ౫౪౧.

నిజెమరితనము. వి. (నిజమరి+తనము.) ౧. సత్యశీలత.

క. దయ్య మెఱుంగును వారల,నెయ్యంబులు మక్కువలును నిజమరితనముల్, వియ్యములు ను నెడసందిని, బయ్యెదకొం గడ్డమైనఁ బ్రాణము వెడలున్. భాగ. ౯. ౪౦౧.

౨. పాతివ్రత్యము.

వ. వార లాపతివ్రతనిజమరితనంబునకు మెచ్చి వయోరూపసంపన్నుం డైనచ్యవనుం జూపి. భాగ. ౯. ౬౧.

శ్లో...పాతివ్రత్యేన తోషితౌ. సం. భాగ. ౯. ౩. ౧౪.

నిజెము=నిక్కము. వి. (క. నిజ.) ౧. యాథార్థ్యము. సత్యము.

గీ. నీకు నేనాఁటికల్లిని నిజము సెప్పుమ, యమ
రలోకంబు పేశ్యల మైనమాకు, నిట్టితగవులు
నడవవు... భార. అర. ౧. ౩౬౨.

గీ. పాండుపుత్రులయద్దెసదండిమగలు, కలనిజం బే
ను జెప్పినఁ గర్ణమనను, నొచ్చు... భార.
ఉద్యో. ౪. ౨౫౨.

గీ. నిజము చెప్పిన నీకు నే సెగులు లేదు. కాశీ.
౪. ౨౨౪.

౨. సూనృతము, సత్యవచనము.

క. నిజము పలికె హాలధరుఁ డితఁ, డజితుఁడు
వైదర్భిమాట యాహతము... హరి. ఉ.
౩. ౨౩౯.

క. ఆపాలకూటునే నిజ, మేపాటియుఁ దప్పరు
... ఆము. ౪. ౨౨౪.

౩. రీతి, విధము.

క. ఇలఁ బుట్టుదు పుట్టియుఁ ద్యానిలువదు నిలిచి
యును నొక్క నిజమునఁ దిర మై, కలదాఁకె
సెయిద సేరదు, వెలయాండ్రురకలువు మగల
విడువును సతులకే. కు. సం. ౭. ౧౬౫.

వ... కొందఱు తిరునాళ్లప్రజనిజమున నోవెంక
టేశా శరణు శరణు కావు కావు మని గో
విందలిడువారును... ప్రబంధ. ౪౭౭.

విశ. ౧. యథార్థము, సత్య మైనది.

జలధరవృత్తము. చేసినబాసకై పెదవిఁ జేర్చితి
దు, శ్శాసనుశోణితం బది నిజం బరయకే.
భార. స్త్రీ. ౧. ౧౬౪.

ఉ. గౌరవలాఘవంబులమఁ గారణ మిందఱ
కుం దపస్సమాచారముతారతమ్యము నిజం
బిది జన్మగురుత్వహీనతల్, గోరి గణింపరు
... హరి. పూ. ౧. ౬౯.

గీ. పరునికొకనికి నిన్నియు... నిజము లై పెంపు
సొంపారి సెగడు పెట్టు. దశకు. ౧. ౯౩.

౨. స్పష్టము, అసందిగ్ధము.

ఉ. కావున వీరికికే జయము గల్గుట నిశ్చయ...
మెల్లభంగులం, జావు నిజంబు వారికి...
భార. ఉద్యో. ౪. ౧౩౧.

చ... ఆమెఱుఁగుఁబోఁడియ కావలయుకే నిజం
బుగకే. కళా. ౧. ౬౪.

క్రి. విశ. యథార్థముగా, సత్యముగా.

మ... భీష్ముండు పోరినయస్త్రాళ్లను బతుపాత
మున వారిం బట్టిపాలార్చెఁ గాక నిజం బ
ల్లనతండు ధీరు లగు టెంకం జెల్లునే వారికికే.
భార. ద్రో. ౧. ౧౩౦.

క. అజగరచరితము దనకును, నిజముగ నలవఱు
ప నేర్చుని ర్లలమతికికే, వృజినభయ మస్య
శోకము, లజేయములు గావు మోక్ష మా
యత్త మగుకే. భార. శాం. ౪. ౬౬.

క. పురహూతముఖ్యదిక్పాలురు సేవింపంగ స
కలలోకేశ్వరుఁ డం, బురుహాసనుఁడు గని న
మస్కరించి వినుతించె నిజము గైవారము
గాకే. ఉ. హరి. ౪. ౧౪౬.

నిజముచేయు = ప్రమాణముచేయు, ఒట్టుపెట్టు
కొను.

క. విను నంపినవారికి నీకును హితమె యొనర్తుఁ
బ్రాతికూల్యం బొకప్పుడునఁ జేయ ననుచు
నిది న్యాకు నిజము చేసినది మీరు కొంకకుఁ
డు మదికే. ప్రభా. ౪. ౩౦.

జ: నిజమరి, నిజమరితనము.

నిజము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) - ఎప్పుడును
కలుగునది - ౧. సహజము, స్వభావముచే కలిగి
నది, స్వాభావికము. ౨. స్వకీయము, తనది. ౩.
నిత్యము, శాశ్వతము.

నిజేవణి. వి. సంగీతములోనిఒకస్వరస్థాయి.

ద్వి. నిజవణి నివళంబు నీచవైభవము ... అది
గా సొగయుతాయములు. బస. పు. ౭౬౨
~~౨౦. ౧౦. సం.~~ 3. 938 పం.

నిజాము. వి. ఒకానొకమహమ్మదీయప్రభువు.

గీ. అనుచు శిరములఁ దాల్తు రెవ్వనిసమగ్రసైన్య
ఘతధూళిఁ జకితులై చనుసపాదకుతపళా
హినిజామాదికుతలపతులు. వసు. ౧. ౪౬.
(ఇది మొదట సంజ్ఞావాచక మయ్యును క్రమము
గా హైదరాబాదుమహమ్మదీయప్రభుసామాన్య
వాచక మైనది.)

నిజావళి. వి. సంగీతములోని స్వరస్థాయిభేదము.
ద్వి. వరుస లేర్పడ నిజావళి భజావళియు, నరసి
సాళగము తాయము లేర్పఱించి. అ. మ. క.
౨. ౧౦౯ పా. ౧౦ పం.

నిజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. స్నేహితుఁడు, చెలి
కాఁడు. (వై. ని.)

నిజ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శుద్ధి
చేయఁబడుచున్నది, ఉదుకఁబడుచున్నది.

నిటక్కనిలుచు=నిట్ట(క)నిలుచు.
వ...బాసటకాసటలు సముత్కటనిటలతటం
బున నిటక్కనిలిచి యంపకట్టెలనటన ఘటి
యింప...రా. వి. ౩. ౬౫.

నిటనిటనగు. అ. క్రి. (మదాదులచే) కన్నులు
తేలగిలు.
చ. కిటకిటనయ్యె నెన్నడుము కేసరిమధ్యకు
నాఁడునాఁటికిన్, నిటనిటనయ్యె సోలము
జనించి విశాలవిలోచనంబులున్. పి. శకుం.
౪. ౫౪.

నిటలము. సం. వి. అ. న. ఫాలము, నుదురు.

నిటలాక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం- నుదుట కన్ను
కలవాఁడు- త్రినేత్రుఁడు, శివుఁడు.

నిటాలము. సం=నిటలము.
క. కోలం గొట్టినబెబ్బులి,పోలిక నతఁ డతనిఁ
దునిమి పొరిఁబొరి రోష,జ్వాలాభీషణ
దృష్టిన్, టాలస్థలవిస్ఫురన్నటద్భ్రూకుటియై.
చంద్రా. ౬. ౯౩.

క. ఈలాగు వానితో నవ్వు,టాలకుఁ బన్నిద
మిడి సొగటా లాడఁగ నోఁటా లగు నీ
కర్థేందునిన్, టాలా యని దక్కఁగొనుఁ గటా
లలితాంగీ. ప్రబంధ. ౬౩౬.

నిట్ట=నిండు. వి. (√నిండు.) ౧. జలపూరము,
ప్రవాహము.
సీ. మనము మనంబునఁ బెనఁచి కేళికిఁ జొచ్చి
సతిఁ దేల్తు సౌఖ్యరసంపునిట్ట. భార. విరా.
౨. ౧౩౦.
ఆ. అవనిపాలుఁ గొల్వ నవసరం బైనచోఁ, జాలు
నింతవడి విచార మేల, యెదుమానికంబు
లందు నా కిచ్చిన, నిట్టయవలిదరిని బెట్టు
వాఁడ. ద్వా. ౩. ౧౦౪.
౨. పొంగుట, పోటు.
ద్వి. నెఱయ దైవమె నీరు నిట్టపాటులను, వఱ
లునె యణఁగునే యరచేతియందు. బస. పు.
౬. ౯౦౯ పం.
౩. స్తంభము.
ఉ. ఈరపుమోకమావిగమియిక్కువ గొజ్జఁగ
లందు జాజుపన్నీరులయేట నయ్యనఁటినిట్టల
పైఁ బోర లూడి రాలుకర్పూరపుదీవిఁ జెం
గలువపువ్వులు గప్పినచప్పరంబులో, సార
పుఁదమ్మిపుప్పొడులశయ్యకుఁ గన్నియఁ దె
చ్చి నెచ్చెలుల్. కవిక. ౩. ౧౧౬. (అనఁటి
నిట్ట అనఁగా రంభా స్తంభము, అరఁటిబోదె
అని భావము.)
౪. నిక్కు, నిగుడుట.
గీ. భక్తిసంయుక్తి యనుపోఁతపాల నొయ్యఁ,
జెట్టుకట్టుచు మునిశాఖి నిట్ట చూప, నిజమ
నోమార్గసంపసన్నిలవర్ణకైతవంబున లోఁ జే
గ గలయ నూనె. పాండు. ౩. ౧౩౯.
౫. స్థానము.
సీ...టెంకి నిట్ట యనఁగ. గీ. స్థాన మగు...
శివ. భా. ౨. ౧౩.

ద్వి. మూఁడుమూర్తులనిట్ట ముక్కలగుట్ట, వేఁడివేలుపు ప్రభవించెఁ దూర్పునను. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౨౦౩ పం.

విణ. (త. నెట్టం, నీట్టం.) ౧. నిడుపైనది, పొడువు కలది, ఉన్నతమైనది.

గీ. కరులు గాచినమద్దులుగా హయంబు, లొదరనేదులకదుపుగా సుభటులు,నిట్టవెదుళులకదుపుగా నిట్టమేసె, నమరబలము నమోఘబాణములు నాఁటి. కు.సం. ౧౨.౯౦౨.

చ...ముసలిన్ బెదనిట్టతాడువం, టటివ రమించెఁ దా ముసలియయ్యె... ఆము. ౫.౫౩.

గీ. నిట్టతాడనఁ బొడువుచే నిక్కినాఁడు.మను. చ. ౪. ౭౩.

౨. నిక్కినది; నూటిగా పైకి లేచినది.

ఆ. నిట్టరోమములఁ బట్టగు చానంద,బాష్పనేత్రుఁడగుచుఁ బ్రణుతి సేసె. భాగ. ౬. ౪౬౭.

వ...నిట్టసిగ మిట్టిపడ లలాటపట్టికలఁ బెట్టినపట్టివర్ధనంబులు... శుక. ౨. ౧౦.

౩. స్థిరము, చలింపనిది.

(పుండరీకుఁడు.) చ ... హృజ్జలజమానసనారభటత్పదంబు న,ర్జునరథభూషణంబు వెలిఁజూడనినిద్దపునిట్ట చూపునన్, మునుకొని చొక్కి...పాండు. ౨. ౯.

నిట్టకనిలుచు=నిటక్కనిలుచు. అ. క్రి. (నిట్ట + నిలుచు.) స్తంభమువలె నిలుచు, పొడువుగా నిలుచు.

క. ఇలు కాలి కూల నిట్టక, నిలిచిననిట్రాడువోలె నిజరథ మటులన్, బోలియ న్నిలఁ బడి రాక్షసులఁ జేఁ దుండుటకు నగుచుఁ జూచిరి వేల్పుల్. రామా. ౮. ౧౩౨.

నిట్టకనిలువు(లువ్వ). వి. (√నిట్ట.) సరినిలువు.

ఉ. నిట్టకనిల్వునం గలఁగి నేత్రయుగంబుల బాష్పపూరముల్, దొట్టఁగ ఘర్మతోయములతోఁ బులకాంకురజాల మెల్లెడం,బుట్టఁగఁ దొల్లి యిల్లలుకఁ బూని యొనర్చినమంటిముద్ద దాఁ, బెట్టెఁ దదీయపాత్ర నది భిక్షయకాఁ గొనిపోయె సిద్ధుఁడున్. భోజరా. ౩. ౬౬. (శ.ర. పా. 'నిటకనిట్ట'. చి. ని. పా.నిట్టకనిల్వునన్ అనఁగానిలుచున్నది నిలుచున్నట్లుగానే అని భావము.)

తరళము. పుడమి నిట్టకనిల్వునం బడిపొక్కుచుం గడు దీనులై,యడఁకు వేమియు లేనివాక్కులనావు రంను విలాపముం, బెడరు దోఁప భృశాతురోన్నతి నేడ్చినన్ విని భీతితో. భాగ. ౬. ౪౪౯.

నిట్టగ్రమ్ము. అ. క్రి. (నిట్ట + క్రమ్ము.త. నట్టణల్.) నిట్టవోడచు; ఉప్పొంగు, పై కుబుకు.

సీ. చామలనగు మోముఁజందురుపొడుపున రాగాంబుధులు నిట్టగ్రమ్ము ననుట. నృసిం. ౨. ౫౦.

సీ. వదనేందుదీప్తుల వరులమనోగతస్నేహారసాబ్ధులు నిట్టగ్రమ్మ. కు. సం. ౧౧.౫౯౭.

నిట్టదొట్టు. అ. క్రి.(నిట్ట + తొట్టు.) వెల్లివిరియు, ఉప్పొంగు.

చ. పిడుగులు బిట్టు ప్రేలి పడఁ బిమ్మటఁ బొందిసమస్తజీవులున్, వడఁకఁగ నంత్యకాలమున వారిధు లన్నియు నిట్టదొట్టిన, ట్లుడుగక యేఁడురాత్రులు మహోద్ధతి వానలు గుర్య ... పద్మ. ౯. ౨౩౧.

నిట్టలుద్రోచు,నిట్టద్రోచు=నిట్టలుద్రోయు.అ.క్రి. (నిట్టలు + త్రోచు.)ఉప్పొంగు, పైకుబుకు;ఉద్ధతమగు, పర్వు, వ్యాపించు.

సీ. నిట్టలుద్రోచుచు నెలవులకలమేర లెల్లను బిగిదొక్కియేర్పడంగ.గీ...చన్నులు...భార. విరా. ౧. ౨౪౫. భార. శాం. ౧. ౨౪౭.

సీ. దుగ్ధాంబునిధి నిట్టద్రోచెనో యని శేషుఁ బాన్పుగా హరి నీటఁ బవ్వళింప. కు. సం. ౮. ౧౧౭.

సీ. ప్రాస్ఫోన్నతసమాయతాంగవిస్ఫూర్తిపై నిబిడలావణ్యంబు నిట్టద్రోవ. కావ్యా. ౩. ౩౯.

నిట్ట(క)నిలుచు=నిటక్కనిలుచు. అ. క్రి. (నిట్ట + నిలుచు.) - స్తంభమువలె - నిలువుగనిలుచు, పొడువుగా నిలుచు.

గీ. మేదినీధర మిబ్భంగి మిన్నుముట్టి, నిట్టనిలుచుండి చూచె నిర్నిమిషదృష్టి. కాశీ. ౧. ౧౧౯.

గీ. భవనఘటనకు మొదలికంబమునుబోలె, భువనముల కెల్ల నీ వాదిభూతుఁ డగుట, నిట్టనిలుచున్కిచేఁ గాదె నెట్టుకొనియె, గెంటుఁ గుంటును లేక లక్ష్మీకళత్ర. పాండు. ౨. ౫౫.

క. ఇలు కాలి కూల నిట్టక, నిలిచిననిట్రాడువోలె నిజరథ మటులం, బొలియ న్నిలఁబడి రాక్షసుల కేఁ డుండుటకు నగుచుఁ జూచిరి వేల్పుల్. రామా. ౮. ౧౩౨.

నిట్ట(లు)పొ(వొ)డుచు. అ. క్రి. (√నిట్ట.) ౧. పైకుబుకు,ఉప్పొంగు;వెల్లివిరియు,ప్రవహించు.

క. జలనిధులు నిట్టవొడువం, బ్రళయాంతకుఁ డవనిజనులపై నేచినయ, ట్లలఘుప్రకటచతుర్విధ,బలయుతుఁడై మానసారుపై వడి నడిచెన్. దశకు. ౨. ౮.

వ. తన్ను విస్మయంబునం గొనియాడు వైమానికులకోలాహలంబు లాలకించువడువున నిట్టలు పొడుచుచు నేనదులుఁ దనకు సరిరా వని నవ్వునురువున నురువులు చూపుచు... వరాహ. ౧౦. ౭౨.

సీ. యమునామహానది యన్నిచోటుల ముంచి యుండుమార్గమున నిట్టవొడిచె నొక్క... భోజరా. ౨. ౧౧౧.

క. అయ్యుర్విదలకెమ్మనముల, కెయ్యంపురసంబు లుబ్బి నిట్టలువొడువం, జెయ్యాడ కతనిఁ డగ్గఱి, రొయ్యనఁ గనుఁగొనలఁ గలికియలు కులు చిలుకన్. పద్మ. ౩. ౧౬౪.

౨. రోమాంచిత మగు. (శ. ర.)

౩. విజృంభించు; వ్యాపించు.

గీ. జనము లానందమునఁ దేల జగము లెల్లఁ, దొట్టి నిండారువెన్నెల నిట్టపొడిచె. నిర్వ. ౭. ౫౫.

గీ. భూనభోంతరదిక్పరిపూర్ణమైన,నిఖిలరూపులఁ దెల్లనై నివ్వటిల్లి, నిండి తండోపతండమై నిట్టవొడిచెఁ, బండువెన్నెల కన్నుల పండు వగుచు. భాను. ౩. ౧౭.

నిట్టరాడు=నిట్రాడు. (నిట్ట + రాడు.)

సీ... ఆలయాధారదీర్ఘస్తంభసంజ్ఞ నిట్రాడు నిట్టరా డనఁ దగు... ఆం. భా. ౨. ౨౦.

ద్వి. నిట్టరాడును బోలె నిలుచున్నవాని, బేతాళు నొక్కని బిలిచి... ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౬౩౫.

నిట్టలము. విణ. (=ఇట్టలము. త. నీట్టల్.) అధికము.

చ... బలఘుస్వరు నమ్ముల నోడుసేసి నిట్టల మగు డప్పి సోలుటయు డాసి దశాననసందనుండు విచ్చలవిడిఁ బట్టి కట్టి జయశంఖము బట్టుఁగఁ బంచి యార్చినన్. నిర్వ. ౭. ౧౪౪.

ఉ. నింగికి నేలకుం బొడవు నిట్టల మై శిఖలందుఁ బర్వుసుతుంగతరాగ్నిజాలములఁ దొట్రిలుచున్... భాగ. ౬. ౩౧౯. (శ. ర. పా. 'నిచ్చలమై' అని ముద్రి.)

౨. నిలుకడ.

సీ... నిలుకడ తనరును నిట్టల మన. ఆం. భా. ౩. ౭౯.

నిట్టలుద్రోయు = నిట్టలుద్రోచు. అ. క్రి. (నిట్టలు + త్రోయు.) అతిశయించు.

ఉ. ఆరమణీలలామ హృదయంబున నాదట లంతకంతకుం, జేరఁగ నింపు సంతసముఁ బెంపు వహింపఁగ నొప్పు పెట్టఁగా, నేరుపు లేక వేడుకలు నిట్టలుద్రోసెడువాలుఁగన్నులన్, వారణ లేక క్రోలె జనవల్లభసుందరు మేనిచెల్వమున్. కేయూర. ౪. ౫.

నిట్టు=నిట్రు. వి. ౧. ఉపవాసము, పస్తు.

సీ. వంటగుడారు క్రిందంటిపెల్లువనీరు ప్రాయి వీఁగఁ దొట్టినపూఁట నిట్టు. రా. వి. ౨. ౬౯. (చి.ని,శ.ర.పా. 'నిట్రు' అని ముద్రి.)

౨. క్షామము.

క. దున్నక వెదవెట్టక యుత్పన్నము లైనట్టి విపులబహుసస్యంబుల్, సన్నసనఁ బండుఁ బ్రాణులకు న్నిట్టనుమాట లేదు గోరం బైనన్. మార్క. ౪. ౪౧. (శ. ర. పా.)

విణ. శుష్కము. (చూ. నిట్టుపాసము.)

జః నిట్టుపాసము.

నిట్టుకి౯. వి. బాలికాక్రీడావిశేషము.

సీ. బొమ్మలపెండ్లిండ్లు బువ్వంపుబంతులు పుణికిళ్లు నిట్టుక్కు బొమ్మరిండ్లు. హంస. ౫. ౧౫౫.

నిట్టుపవాసము. మి. వి. శుష్కోపవాసము.

ద్వి. నిట్టుపవాస మేన్దినము లుండంగ, నెట్టకేలకు బియ్య మిరుస గల్గినను. బస. పు. ౪. ౯౦౦ పం.

నిట్టుపాసము=నిట్రుపాసము. వి. (నిట్టు+ఉపాసము.) శుష్కోపవాసము.

ఉ. నిన్నటినుండి యేము నిఱునీఁగియు నుంటిమి నిట్టుపాసముల్. కాశీ. ౭. ౧౭౯.

గీ. ఘాత్రులును నేను నిట్టుపాసంబు వడితి, మి ...భీమ. ౨. ౧౦౦. (చి. ని. పా.)

నిట్టూరుచు(ర్చు). అ. క్రి. (నిడు+ఊరుచు.) నిట్టూర్పువిడుచు. (చి. ని, శ. ర.)

నిట్టూరుపు(ర్పు). వి. (√నిట్టూరుచు. క. నిట్టెయుసు. త. నెట్టియుర్పు.) దీర్ఘనిశ్వాసము; నిశ్వాసము.

గీ. ద్రుపదనందనపరిభవదుఃఖమునకు, నుల్లమునదురపిల్లుచు నున్నసరసి,వేఁడినిట్టూరుపో యన వెడలెఁ గ్రొత్త,తావి మూతులు పిచ్చునెత్తమ్మివిరుల. భార. విరా. ౨. ౨౩౬.

గీ...నలువపట్టి, యొండు నాక యొక్కింతసేపూరకుండి, యుస్సు రనుచును వేఁడినిట్టూర్పువుచ్చె. కాశీ. ౧. ౧౦౧.

గీ. నీదునిట్టూర్పుగాడ్పులు నిగమపంక్తి. హర. ౩. ౧౧.

మ...మై బడలఁగా గాటంపునిట్టూరుపుల్, పొలయన్ నిద్రితుఁ డైనపద్మభవు నాలోకించి యాలోపలన్. దశా. ౧. ౨౬౯.

నిట్టూర్పులిచ్చు అ. క్రి.(నిట్టూర్పులు+ఇచ్చు.) నిశ్వసించు, నిశ్వాసము విడుచు.

గీ. అలని నిట్టూర్పులిచ్చునో య్యారము...కలుగు మోహిని దలఁప మైఁ బులక లొదవె. దశా. ౨. ౩౬౦.

నిట్టెము. వి. (నిడుద+ఎమ్ము. క. నిట్టెలువు, నెట్టెలువు.) వెన్నెముక, పొడు గైనయెముక.

ద్వి. అట్టిత్రివిక్రమునిట్టెము గాదె,పట్టె ఖట్వాంగము భాతి శంకరుఁడు.బస.పు.౬.౧౧౧పం.

ద్వి. అట్టిత్రివిక్రమునిట్టెమ్ము విఱిచి, పట్టె నీశ్వరుఁ డని ప్రతిభ నెప్పండు. బస. పు. ౭. ౩౩౧ పం. ('నెట్టెమ్ము' అని ముద్రి.)

నిట్ర(ము). వి. నిలువు.

ఉదా:-కలము అంతనిట్రముగా పట్టుకొనకుము. (శ. ర.)

విణ.సూటిగా మీఁదికుండునది.(చూ.నిట్రాడు.)

జః నిట్రపాటు, నిట్రపొడుచు, నిట్రాడు, నిట్రాయి, నిట్రించు, నిట్రిల్లు.

నిట్రపాటు. వి.(√నిట్రు.) నిలుచుట, నిక్కుట.

వ...నిడుదరోమంబులు బహిర్నిర్గతంబు లైన యాంతరకోపానలజ్వాలలమాడ్కి నిట్రపాటునం దనర... చంద్రా. ౨. ౭౪.

నిట్రపొడుచు. అ. క్రి. (√నిట్ర.) పొడువగు, నిక్కు.

వ...తటాలున వేదుఁబందులచాడ్పున సెలికలు నిట్రపొడువ నొడళ్లు జాడించుచు... ప్రబంధ. ౮౭౭.

నిట్రాడు= నిట్టురాడు. వి. టౌ. (నిట్ర + రాడు.) దూలము లేకయే కట్టెడుగృహమునకు పాఁతు స్తంభము.

క. ఇలు కాలి కూల నిట్టక, నిలిచిననిట్రాడువో లె... రామా. ౭. ౧౩౨.

వ. అని రోషపరుషవచనంబులం గినియుచు గృహంబునకుం గొనిపోయి యయ్యావదగాకి యంకుటాలిం గాలం గేలం జొడిచి పెడమఱలం దిగిచి నిట్రాట నేఁతపగ్గంబున బంధించి కాలికుండు నిద్రించె ... వేం. పంచ. ౧. ౨౫౪.

క. ఆ నేఁతకాని చెలిగృహా, మానిననిట్రాటు వంటి యటునిటు త్రాటన్, దా నిఱుచేతు లమర్చి య,ధానియతిం గూయకుండె... వేం. పంచ. ౧.౨౬౪. (చి. ని. పా. 'నిట్రాతన్' అని శ. ర, ముద్రి.)

సీ...ఆలయాధారదీర్ఘస్తంభసంజ్ఞ నిట్రాడు నిట్టురా డనఁ దగు... ఆం. భా. ౨. ౨౦.

నిట్రాయి. వి. (నిట్ర + ఱాయి.) పొడువుఱాయి. (శ. ర, బ్రౌ.)

నిట్రించు. అ. క్రి. (√నిట్ర.) -అవయవములు- నిక్కపెట్టు, నిక్కించు.

ద్వి. అం దుండి యూఁకించి యవనికి నుఱికి, నిలిచి నిట్రించి ఘణిల్ ఘణి ల్లనఁగ. బస. పు. ౫. ౮౩౮ పం.

ద్వి. వలపటికి సెపంబు వ్రాలి కుంభకము, సెల కొల్పి భుజములు నిట్రించి కంఠ,మారగించి ...పండితా. మహిమ. ౨౫౦ పా.

నిట్రిల్లు. అ. క్రి. (√నిట్రు.) ఉపవాస ముండు. (చి. ని, శ. ర.)

నిట్రు=నిట్టు.

(ఉపవాసము.)

సీ. దశమి నాఁ డేకభుక్తము చేసి యవలినాఁ డోర్చి జాగరముతో నుండు నిట్రు. ఆము. ౪. ౫౦.

క. పొలు పొంద రాజసూయం,బులు నూఱును వాజిమేధములు నూ ఱైనం, దులగా వొక యేకాదశి, వలరుచు నిట్రున్నఁ గలుగునా ఫలమునకున్. జాహ్నవీ. ౩. ౯౨.

సీ. పస్తిల్లి నుంకు నిష్పస్తు నిట్రనఁగను నుపవాసనసంజ్ఞయై యొప్పుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౮౫.

విశే. శుష్కము. (చూ. నిట్రుపాసము.)

జ : నిట్రిల్లు, నిట్రుపాసము.

నిట్రుపాసము=నిట్టుపాసము. (√నిట్రు.)

(శుష్కోపవాసము.)

సీ. సతతంబు నిట్రుపాసములతో నత్యుగ్రతపము గావించుచుఁ దాన మాడ. వరాహ. ౮.౮౩.

గీ. తెల్లవాఱిన గుండఁగికోళ్లలీల, వీళ్ల మునుఁగుచు నొడ లెల్లఁ దెల్లఁబాఱి, నిట్రుపాసంబులను గూడి సెవ్వఁ బొదరు,పెడఁగుబాఁపనతగులునఁ బడితి వేల. వాసి. ౨.౧౬౦.

నిడి. విశే. (నిడివిశబ్దమునకు వృత్తియందు అంత్యవర్ణలోపము.) దీర్ఘము.

క. జడిగొన్నవాన నేనుం, దడిసితి నాలో నొకింత తడవున కాసె,న్వాడి పడరె పడఁగ నుఱుముల్, విడిమించులు చూపె వెలుఁగు చిలిచెన్ సెలిచెన్. వేం. పంచ. ౩.౧౦౯.

నిడివి. విణ. (క. నిడువు.) దీర్ఘము.

గీ. ఇట్టికేసకులఁ బగ లిట్టి నిడివి, యైన గయి
రించునే దిక్కజారి యనుచు, వెఱచి తోఁక
గాడు తెఱఁగున వేఁడివెలుఁగు, వరుణుఁ డేతె
డివెస నొక్కవలన నోదిగె. పారి. పూ.
౪. ౧౬.

క. తొల్లియుఁగసంధి నొకతత్తి, నెల్లెడఁ బొడవం
గఁ దాప మెక్కుడుగా సం, ధిల్లె నొకవఱపు
ప్రాణులు, తల్లడిలఁగ నిడివి యగుచు ధరణి
తలంకన్. కేయూర. ౩. ౧౨.

ఆ. అధికభక్తితోడ నమ్మతేశ్వరీదేవి, సిద్ధలక్ష్మి
సంభజించి నరుఁడు, నిడివి గాఁగ బ్రతుకు
విడువంగ ముడువంగ, వేఁకసైనకలిమి వృద్ధిఁ
బొందు. కాశీ. ౬. ౧౯౯.

వి. ౧. పొడువు, దైర్ఘ్యము.

క. ఆమడనర వెడలుపు మూఁ, డామడ నిడివి
యును గలిగి యతిరమ్యంబై,...నిద్రామందిర
మలరు మృదులతల్పతతులతోన్. ఉ.రా. ౨.
౨౯౩.

గీ. ఇందులో నిష్ట మెద్ది మీయిందుముఖికి, నడు
గుఁ డెడమాటలకుఁ బ్రొద్దునిడివి లేదు. పి.శ.
కుం. ౩. ౭౩.

౨. గుఱ్ఱపుపఱుగు, అశ్వగతిభేదము.

సీ. నిజకీర్తిచంద్రికల్ సిగిడియంబుధులెల్లఁ గడచె
నన్నవిధాన నిడివిఁ బోలి. ప్రబంధ. ౧౭౫.

నిడీనము. సం. వి. అ. న. పక్షులఅధఃపతనము,
పక్షులు పైనుండి క్రిందికి దిగుట.

నిడు. విణ. (నిడుద శబ్దమునకు లుప్తశేషరూపము.
ఇది సమాసపూర్వావయవముగానే కన్పట్టుచు
న్నది.) దీర్ఘము, పొడువైనది.

సీ. కొంగమెడయు నిడుగూనివీపు నొఱగు పో
యిన రొండియు బొక్కిరొమ్ము. పారిజ్ఞా. ౪.
౧౬౭.

సీ. మును మించి నిడుమోర ముంచి దూఁటిన మ
హోజడధిపూరము దలకెడవు గాఁగ. పారి.
పూ. ౪. ౧౬.

సీ. తోలుమొగుల్ నిడుచిన్కు లెలమిఁ గ్రోల్వా
నకోయిల బలుమంచుసోనలకుఁ జనునె.
నీలా. ౨. ౩౬.

నిడుజడి=విడువక కురియువాన.

చ. నిడుజడి దాఁకి యెందుఁ జననేరక యాఁక
టఁ గ్రుస్సి చెట్టుపల్, సడలఁ గులాయ
మధ్యముల శాఖలసందుల నిల్వలేక...పారి.
పూ. ౭. ౧౬౯.

నిడువాలిక=మిక్కిలిదీర్ఘము.

(సత్య.) ఉ. వాసెనకట్టు గట్టి నిడువాలికకస్తురి
పట్టు వెట్టి ... పొరలె గాఢమనోజవిపాద
వేదనన్. పారి. ౧. ౯౯.

నిడుఁగేలు. వి. (నిడు+కేలు.) దీర్ఘహస్తము,
పొడు గైనచేయి.

క. నిడుఁగేలుకన్ బలుతొడలున్, వెడఁదయుర
ము నైరణావనిం గరునొడల్, పడి యున్న
...భార. కర్ణ. ౩. ౩౬౭.

నిడుఁద్రాడు. వి. జా. (నిడు+త్రాడు.) పొడుగు
త్రాడు.

ఆ. కుడువనిచ్చుతతియుఁ గురువర క్రక్కించు,
నవసరంబు నెఱిఁగి యరిన్పపాలు,నీవు ధీర
వృత్తి నిడుఁద్రాటఁ బోనిమ్ము...భార.అశ్ర.
౧. ౩౨.

నిడుచేను. అ. క్రి. (నిడు+చను.) చాఁగు.

క. వడి నాడు గఱచి వలకేల్,నిడుచన గనయ
మునఁ బెనఁచి నీల్గి బలం బేర్పడ...భార.
ఆది. ౩. ౧౩౫.

నిడుద. విణ. (త. నెడిదు.) నిడుపు, దీర్ఘము.

క. వడముడిఁ దలమిగిలి రయం,బడరఁగ సహ
దేవుఁ డత్యుదగ్రత మెఱయం,దొడరి భవ
త్సుతు మార్కొని,నిడుద వెడఁదతూపు లేని
[illegible]లించెన్. భార. శల్య. ౧. ౩౭౬.

చ...ఊర్పు లోకమై, నిడుదలు గాఁగఁ బ్రాణములు నిల్వక తల్లడిలంగ సంగరం, బుడిగి కృతాంతుఁ డేఁగె...హరి. ఉ. ౪. ౨౮.

సీ. నిడుద పెన్నెత్తిగుంపు జడగట్టు సగరుముమ్మనుమండు తపము గైకొనినచోటు. మనుచ. ౨. ౯. ఆం. భా. ౩. ౧౯.

వి. దీర్ఘము, ద్విమాత్రస్వరమునకు సంజ్ఞ.

క. గురువులు నిడుదలు...కవిజనా. ౧. ౧౩.

సీ...నిడు దన దీర్ఘంబు నెగడుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౭౭.

జః నిట్టూర్చు, నిట్టూర్పు, నిట్టూర్పులిచ్చు, నిష్టేము, నిడుఁగేలు, నిడుఁద్రాడు, నిడుచను, నిడుదగనుపు, నిడుదనిదుర, నిడుదపయనము, నిడుపడు, నిడుబాట, నిడుమునుఁగు, నిడుముస్తె, నిడువెండ్రుక, నిడువెండ్రుకపెట్టు, నిడువేంద్రము, నిడూర్పు.

నిడుదగనుపు. వి. (నిడుద + కనుపు.) అందలపు బొంగుయొక్క దోషవిశేషము. (కనుపు లేడముగా నుండుట.)

వ...నిడుదగనుపు లేఁతయు ముదురు సన్నము గమకము నీలధవళరక్తహరిద్వర్ణంబులు మొదలుగాఁ గలదుర్గుణంబులు... ప్రబంధ. ౬౦౫.

నిడుదనిదుర. వి. (నిడుద + నిదుర.) దీర్ఘనిద్ర, మరణము.

క...కాకం, బులు నటవఁగ నిడుదనిదుర, నొలసి తెలుపదిక్కుమాలి యున్నాఁడు గదే. భార. ఆశ్ర. ౨. ౧౬౨.

నిడుదపయనము వి. (నిడుద + పయనము.) దీర్ఘప్రయాణము.

క. వడి గలవారని భటులను, బడలింపకు మనఘ నిడుదపయనంబుల మం, దెడువేసవినిక్ విడిసిన, యెడలక్ బ్రజడప్పినొప్పు లెఱుఁగుము కరుణక్. ఉ. రా...

నిడుపకమ్ములు. వి. బ. (నిడుపు + కమ్ములు.) కడపకిరుప్రక్కల నుండు నిలువులు. (శ. ర.)

నిడుపఁడు. వి. (త. నెడువన్ - నిడుపు + అఁడు అని శ. ర.) - దైర్ఘ్యముకలిగిన - పాము.

(చంద్రికావర్ణనము.) సీ. శశిమౌళి తిరుపుచే జడఁ జుట్టు నిడుపఁడు ద్రావిసపాలెరఁ గ్రాచె వనఁగ. రా. వి. ౩. ౧౧.

నిడుపు. వి. ౧. ఆయామము, దైర్ఘ్యము, నిడివి. (ఇంద్రసభావర్ణనము.) వ...అదియును నూఱుయోజనంబుల వెడల్పును నూటయేఁబదియోజనంబులనిడుపును నేనుయోజనంబులతనర్పును గలిగి ...భార. సభా. ౧. ౬౨.

సీ. నిడుపునఁ దూర్పును బడమరనై రెండుఁగడలు నంభోనిధిఁ గదిసి యుండు. భార. భీష్మ. ౧. ౨౧.

గీ. యమునానిడుపెల్ల విడిదలయై తలిర్ప, బలము విడియించి మగధభూపాలకుండు. హరి. ఉ. ౨. ౧౩. ఆం. భా. ౨. ౧౫౨.

౨. నిలువు.

గీ. అడ్డ మేర్పడ వళియు రోమాళి నిడుపుఁ, బడఁగ రేఖయుఁగలి హంసపాది వ్రాసె, లేనినడుమున కొకశంక గా నజుండు, జనము లెందున్నదో యని సంశయింప. ముకుంద. ౨. ౧౦౧.

విణ. పొడువైనది, దీర్ఘము.

క. అచ్చటనచ్చట నిడుపుగ, విచ్చినఁ గుసుమాస్త్రశాస్త్రవేదులమనముల్, మెచ్చించుఁ దెరలమంజిడి, పచ్చడములు చతురశీతిబంధంబులతోన్. నైష. ౭. ౧౫౫.

క్రి. విణ. నిలువుగా.

సీ. అడ్డంబు నిడుపు నాపడ్డలగతి మనుబిల్లు డొంకలనుండి క్రేళ్లుదాఁటు. మనుచ. ౨. ౭.

జః నిడుపకమ్ములు.

నిడుచాటు. వి. (నిడు + చాటు.) పెద్దత్రోవ.
ఆ. నాఱుగతుల నీవు వాఱుదే వన్నియు, నె
ఱుఁగఁ బలుఁగు తెల్ల నెట్లు వాఱు, నడరి
యాకసముననిడుచాటు నట్ల ప్రాఁబడమ
రమ్ము జలధిఁ జదల ననిన. భార.కర్ణ.౨.౬౩.

నిడుముసుఁగు. వి. (√నిడు.) నిండుముసుఁగు.
సీ. కాళ్లు తుప్పవడంగఁ గదలఁ జాలక యట్టె
నిడుముసుం గిడి తేయనించు చెలువ. దశా.
౪. ౪౫.

నిడుముస్తె. వి.(నిడు+ముస్తె.)తుంగ. (శ. ర.)

నిడువెండ్రుక. వి. (√నిడు.) నిక్కవొడిచినవెం
డ్రుక. (చూ. నిడువెండ్రుకవెట్టు.)
జః నిడువెండ్రుకవెట్టు.

నిడువెండ్రుకవెట్టు. అ. క్రి. (నిడువెండ్రుక + పె
ట్టు.)-భయాదులచే - ఒడలు రోమాంచితమగు.
చ. సరసిజనాభ బంధుజనసంతతిఁ గయ్యపు
నేలఁ జూడఁగా,విరవిర వోయి మేను నిడు
వెండ్రుకవెట్టుచుఁ గంప మొందె...భార.
భీష్మ. ౧. ౧౮౧.
శ్లో. వేపథుశ్చ శరీరే మే రోమహర్షశ్చజాయ
తే. సం. భార. భీష్మ. ౨౫. ౨౯.
చ ... ఆ, సరసిజనాభనందనువిశాలభుజాంతర
ముం బగిల్చినన్, విరవిరవోయి మేను నిడు
వెండ్రుకవెట్టఁగ...భాగ. ౧౦. ఉ. ౮౩౨.
చ. వివశత నొంది మేను నిడువెండ్రుకవెట్టఁ
గ...పౌరిఁ గంపము నొందుచు నిశ్వసించు
చున్. హరి. ఉ. ౮. ౧౧౦.

నిడువేండ్రము. వి. (నిడు + వేండ్రము.) అత్యు
ష్ణత, మిక్కిలివేఁడిమి.
క. జడనుం దాపము నిద్రయు, నిడువేండ్రము
తోఁడ సెగయునిట్టూర్పులు సం,దడిగొని
వడిగొని మదిలోఁ, జిడిముడిపడి కమ్మ
యఁ జిడిముడిపడఁగాన్. ఉ.హరి.౬.౩౮.
(ప్రాఁత ప్రతి. పా.)

నిడుసు. వి. (క. నిడుసూళు.)- చదువుటలో దీర్ఘ
ములతో కూడిన- పెద్దధ్వని.
సీ. నిడుసునఁ బెట్టక నిష్ఠీవనమునఁ బోక తరు
వాయి తప్పక తడవికొనక. సకల.స.౩౦౪.

నిడూర్పు= నిట్టూర్పు. వి. (నిడు + ఊర్పు.)
ఉ. అవచనంబు వేడ్క విని యాదలయూఁచి
నిడూర్పు పుచ్చి హేమావతి పల్కె ...
హంస. ౪. ౧౬౫.
చ... లేఁతకా, న్వలిసె మెఱుంగుటారు గను
పట్టె నిడూర్పులు పుట్టె నోకిలింతలు పొడ
సూపె వెల్లిడి దినన్ మన సర్యోఁ బయోజ
గంధికిన్. వె. శకుం. ౩. ౫౪.

నితంబము. సం. వి. అ. పుం. - కాముకులచే
ఏకాంతమున కాంక్షింపఁబడునది - సురతమర్ద
నముచే బడలునది- ౧.పిఱుఁదు. ౨.కటి,మొల.
౩. స్కంధము, మూఁపు. ౪. కూలము, ఒడ్డు.
౫. అద్రికటకము, కొండనడుము.

నితంబవతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. గొప్పపిఱుఁ
దులు కలస్త్రీ. ౨. నితంబిని,స్త్రీ.

నితంబిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ప్రశస్తమైన
పిఱుదులు కలస్త్రీ, గొప్పపిఱుఁదులు కలయాఁ
డుది. ౨. స్త్రీ, ఆఁడుది.

నితమామ్. సం. అవ్య. అత్యంతము, మిక్కిలి.
(దీనికి తెనుఁగున ప్రయోగములు కానరావు.)

నితరామ్. సం. అవ్య. అత్యంతము, మిక్కిలి.
(దీనికి తెనుఁగున ప్రయోగములు కానరావు.)

నితలము. సం.వి.అ.న. అధోలోకములలో మూఁ
డవది. (వాచ.)

నితాంతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) అధికము,
అత్యంతము.

నిత్తెమల్లె. వి. (√నిత్తెము. సం. నిత్యమల్లికా.) మల్లికావిశేషము.

సీ. నీలాంబరంబులు నిత్తెమల్లెలు కొండగోఁగులు మల్లెలు గొరఁటలును. భల్లా ౩. ఆ. (శ.ర.)

నిత్తెము. విణ. (సం. నిత్యమ్.) శాశ్వతము.

క. స త్తెన దెల్ల క్షణికము, నిత్తెము గా దంచు వావానివహాము వలెనే. దశా. ౧౦. ౫౫.

జః నిత్తెమల్లె.

నిత్యక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. విషముష్టి, ముసిఁడి.

నిత్యకర్మము. సం. వి. న్. న. ౧. చేయనియెడల ప్రత్యవాయజనక మగుశాస్త్రవిహితకర్మము. (స్నానసంధ్యాది.) ౨. ఎప్పుడును చేయవలసినపని.

నిత్యకల్యాణము. సం. వి. అ. పుం. ఎడతెగని శుభము, ఎల్లప్పుడును కలుగుశుభము.

ఉ. ఆణిమెఱుంగుముత్తెపుటొయారపుముగ్గులు రత్నదీపికా, శ్రేణులు ధూపవాసనలు హృద్యనిరంతరవాద్యఘోషముల్, శాణఁ బొసంగఁ బ్రోలు మిగులం గనువిం దొనరించు నిత్యకల్యాణముఁ బచ్చతోరణము నై జను లందఱు నుల్లసిల్లఁగన్. విజ. వి. ౧. ౭౩.

ఉ. పాణితవాణి పంకరుహపాణి రమాఘనవేణి నిత్యకల్యాణము పచ్చతోరణములం దగి తామరతంప రై కవి, ప్రాణపదంబు నామగదలాన్వయకృష్ణసుధీంద్రచంద్రకల్యాణమణీగృహంబున నిరంతరమున్ వసియించుఁగావుతన్. దశా. ౧. ౨.

నిత్యగతి. సం. వి. ఇ. పుం. - నిత్యగమనము కలది - సదాగతి, వాయువు.

నిత్యనియమము. సం. వి. అ. పుం. ఎప్పటికిని ఏకరూపముగా నుండునియమము, మాఱనినియమము.

నిత్యపడి. మి.వి. దివసపడి, నిత్యము నియమముగా చేయవలసినది.

ద్వి. మ్రొక్కక కరములు మోడ్చ కండండ, చిక్కక సుక్కక చక్కన వచ్చి, గుడిసొచ్చి తననిత్యపడి వేఁడుకొనఁగ, మిడమిడ మిడుకుచు మిఱుమిండఁ డనియె. బస. పు. ౪. ౧౨౫ పొ. ౪౨౫ పం.

వ... బెరసినబోలవసమునం బెట్టినఎడ్లు ౫౦ నిత్యపడి వోయంగల...ద.శా. ౪. ౧౦౦౬.

వ... మెంచి- యబోయు నెటియమవసమునం బెట్టిన ఎడ్లు ౫౦ నిత్యపడి ఓయంగల...ద.శా. ౪. ౧౦౦౯.

ఇట్లే: నిత్యనిబన్ధము. (చూ. దశా. ౪. ౧౦౪౭.

నిత్యప్రళయము. సం. వి. అ. పుం. దైనందిన ప్రళయము, సుషుప్తినిద్ర.

నిత్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) - నియతముగా నుండునది, ఏర్పాటుగా కలుగునది- ౧. ఎడతెగనిది, సతతము. ౨. చేయనియెడల ప్రత్యవాయజనక మగుచు విధివాక్యముచేత బోధింపఁబడునది. (కర్మము, మొ. వ్యతి : కామ్యము.) ౩. ఉత్పత్తివినాశములు లేనిది, శాశ్వతము, కాలత్రయమునందు నుండునది. ౪. ఆవశ్యకమైనది. వి. అ. పుం. సముద్రము. క్రి. విణ. ౧. ప్రతిదినము. ౨. ఎల్లప్పుడు, శాశ్వతముగా.

(దీనికి కొన్నియెడల మువర్ణలోపము.)

ద్వి. కడు నర్థితోడ నఖండదీపంబు, లెడపక నిత్య వెయ్యేసి ముట్టింప.బస.పు.౪.౭౪౪ పం.

ద్వి. పెన్నుండు దా నిత్య వేయుపువ్వులు. బస. పు. ౩. ౬౨౫ పం.

నిత్యముక్తుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - కాలత్రయమునందును బంధశూన్యుఁడు - పరమాత్మ.

నిత్యయౌవన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శాశ్వత మైన యౌవనము కలస్త్రీ. (ద్రౌపది మొ.)

నిత్యశంకి. సం.వి.న్. పుం. -ఎల్లపుడు బెదరునది-లేడి. (వై. ని.)

నిత్యశంకితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఎప్పుడును జంకుగలిగి యుండువాఁడు. ౨. ఎల్లప్పుడును సందేహము కలిగి యుండువాఁడు.

నిత్యసమాసము. సం. వి. అ. పుం. లౌకికవిగ్రహములేనిది కాని, స్వపదముతో కాక అన్యపదముతో లౌకికవిగ్రహము కలది యగుసమాసము. (కుంభకారుఁడు, వ్యాఘ్రము మొ.)

నిదద్రువు. సం. విణ. (ఉ) దద్దురులు లేనివాఁడు. వి. ఉ. పుం. మనుష్యుఁడు.

నిదము. సం. వి. అ. న. విషము. (వాచ.)

నిదర్శకుఁడు. సం. విణ. (అ. ర్శికా. అ.) ౧. చూచువాఁడు. ౨. కనుఁగొనువాఁడు,కనుపెట్టువాఁడు. ౩. చూపువాఁడు, తెలుపువాఁడు; నిరూపించువాఁడు.

నిదర్శన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఒకానొకయర్థాలంకారము.

ధర నన్వయంబు గూడక, గరిమఁ బోల్కియ్యం బు నెచట గమ్యముఁ జేయం,బరఁగు నది నిదర్శన యన, నిరవొందును గృతులయందు నిది యెట్లన్నన్.

క. బలవదరిరాజసేనా,జలధిక్ జీవనము గ్రోలి జలధరశోభా,విలసనము దాల్చె నీయసి,యలఘురణోత్సాహనరస యాబళినరసా. నర స. ౫. ౧౫౪, ౧౫౫.

నిదర్శనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూపునది. ౨. తెలుపునది, వెల్లడించునది. ౩. బోధించునది, కలుపునది. వి. అ. న. ౧. చూపు, దృష్టి. ౨. చూపుట, నిరూపించుట. ౩. ఉదాహరణము, దృష్టాంతము. ౪. ప్రమాణము, నిరూపణము.

నిదర్శించు. సం. స. క్రి. చక్కఁగ ఆలోచించు. వ...కార్యంబు నిదర్శించి బృహస్పతి యింద్రాదిదేవతల కిట్లనియె. కాశీ. ౫. ౨౫౫.

నిదాఘకరము. సం. వి. అ. పుం. జిల్లేడు.

నిదాఘకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. - వేడిమి కలుఁగువాఁడు - సూర్యుఁడు.

నిదాఘము. సం. వి. అ. పుం. - మిగుల తపింపఁజేయునది. - ౧. ఉష్ణము, వేఁడిమి. ౨. గ్రీష్మము, వేసఁగి. ౩. ఘర్మజలము, చెమట.

నిదానము. వి. (సం. నిర్ధారణమ్. క.నిదానవు.) ౧. ఆత్రపడక విచారించుట. (శ. ర.)

(వ్యా.) వానియోగ్యత నిదానముమీఁద తెలియును.

౨. చక్కఁగా విచారించుట.

(వ్యవ.) వానినిదానమే వానిని కాపాడుచున్నది.

జ : నిదానించు.

నిదానము. సం. వి. అ. న. ౧. ఆదికారణము, మూలకారణము; కారణము. ౨. వత్సదామము, దూడనుకట్టుపలుపు. ౩. శుద్ధి. ౪. రోగనిర్ణయము. ౫. రోగహేతువు.

నిదానించు. అ. క్రి. (√నిదానము. క. నిదానిసు.) చక్కఁగా విచారించు. (ఆత్రపడక విచారించు అని శ. ర.)

(వ్యవ.) నిదానించనిదే వాని గుణాగుణములు తెలియవు.

ద్వి. చీకు దర్పణము వీక్షించినయట్లు, నాకలరూపు మిన్నక నిదానించి, తేటగా నెవ్వరుఁ దెలియలే రనిన. నవనాథ. ౫. ౧౬౬.

నిదిగ్ధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. చిట్టేలకి.

నిదిగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉపచితము, వృద్ధి నొందింపఁబడినది. ౨. దిగ్ధము, పూయఁబడినది.

నిదిగ్ధిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. జలూక, జలగ. ౨. కంటకారిక, వాఁకుడు.

నిదిధ్యాసకుఁడు. సం. విణ. (అ. సీ. అ.) తిరిగితిరిగి స్మరణచేయువాఁడు, నిరంతరధ్యానము చేయువాఁడు.

నిదిధ్యాసనము. సం. వి. అ. న=నిదిధ్యాసము.

నిదిధ్యాసము. సం.వి. అ. పుం. శ్రవణమననములచే తెలియఁబడినవిషయమును ఏకాగ్రమగు మనస్సుతో నిరంతరము చింతనము చేయుట, పునఃపునః స్మరణము.

నిదిధ్యాసితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మరల మరల స్మరింపఁబడినది,నిరంతరధ్యానము చేయఁబడినది.

నిదిశత్. సం. (శత్రు.) ౧. చూపుచున్న. ౨. ఆజ్ఞాపించుచున్న. ౩. విధించుచున్న.

నిదిశ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆజ్ఞాపింపఁబడుచున్నది. ౨. విధింపఁబడుచున్నది. ౩. చూపఁబడుచున్నది.

నిదిష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దర్శితము, చూపఁబడినది. ౨. ఆజ్ఞాపింపఁబడినది. ౩. విధింపఁబడినది, శాసింపఁబడినది.

నిదుర=నిద్దుర. వి. (సం. నిద్రా.) నిద్ర.

క. పురరక్షణము దృఢంబుగ, నరవర చేయంగ వలయు నమ్మఁ గలుగుసత్పురుషుల నిడఁ దగుఁ గుడుపు నిదుర మొదలగు లోనిపనులతో డరుదు లరయన్. భార.ఆశ్ర.౧.౫౭.

(వర్షర్తువర్ణనము.) గీ. మంటినిద్దెలవారికి ముదుపనులకు, నెలఁత వాసినవారికి నిదుర చెడియె. ఆము.౪.౧౨౩.వసు. ౪. ౭౫.

నిదురకుఁబడు=నిద్రించుటకు మొదలుపెట్టు.

సీ. నిదురకుఁబడఁ జొచ్చె నెత్తమ్ము లాకరెండు తెఱఁగిది యెట్లొకో మెఱుఁగుఁబోఁడి. గీ...అనుచు...నేరుపున నెచ్చరింతు రన్నెలఁత నగఁగ. కళా. ౪. ౩౦.

నిదురతెలియు=మేలుకాంచు.

ఆ. సాంధ్యరాగలహరి సామిరంజితము లై,తిరిగ మింట నిదురతెలిసినట్టి, యిందిరాధిపతికి నెత్తుకర్పూరనీ,రాజనంబు లన శరద్ఘనములు. ఆము. ౪. ౧౩౯.

నిదురపుట్టు=నిదురవచ్చు.

చ. పొలుపుగ నత్తకు న్నిదురపుట్టఁగఁ జేయును గూండ్లదీపముల్, మలఁపును బారువంబులకు మక్కువముద్దులు చూపురీతులన్, బలుకుచు సంజ్ఞ సేయు నిరుపార్శ్వముఁ గన్గొనుఁ గేలికయ్యపై, నెలఁతుక పట్టి చూచుఁ గర నీరరుహంబుల సారెసారెకున్. గంధ. ౧. ౧౩౦.

జః నిదురపుచ్చు, నిదురపోతు, నిదురించు.

నిదురపుచ్చు=నిద్దురపుచ్చు. స. క్రి. (√నిదురపోవు.) నిద్రింపఁజేయు.

సీ. అత్తమామలు సుఖాయత్తులై పవళింప మృదుపదంబుల నొత్తి నిదురపుచ్చి. శుక. ౧. ౬౫.

నిదురపోతు=నిద్దురపోతు. విణ. (√నిదుర.)నిద్రాళువు, ఎల్లపుడును నిదురపోవు స్వభావము కలవాఁడు.

క. వినియు వినవు రణభీరువు, మనుజాధము నిదురపోతు మందుని నకటా, నినుఁ జక్రవర్తిఁ జేసిన,వనజాసనుకంటె వెఱ్ఱివాఁడున్నె. భాగ. ౯. ౪౦౯.

నిదుర(పో)వోవు=నిద్దురవోవు అ. క్రి. (నిదుర+పోవు.) నిద్రించు.

ఆ...నాదుతొడలపై నెమ్మది,నిదురవోదు రమ్ము నృపకుమార. విక్ర. ౩. ౭౭.

చ. ద్రవిడకుటుంబినుల్ పనుపు రాచినరత్న పుఁదాపక్రింద నం,బువు తెరవాఱఁగా నిదురవోయి గరుత్తతి పచ్చవాజినక్, భవనసరోమరాళములు భ్రమయచ్ఛదగుచ్ఛవిస్ఫురద్దివిజధునీమరాళివితతిభ్రమఁ బూన్చుఁబరిస్ఫు(రి)మించుచుక్.అము. ౧. ౬౪.

ఆ. బడలి పగలు నాక పవళించి నిమియంతి,పురమునందు నిదురవోవు చున్కి,నెఱుఁగఁ దవ్వ సిప్పుఁ దేతెంచి కాచుట...ఉ.రా.౬.౩౩౫ భార. శల్య. ౨. ౩౯౩.

నిదు(ది)రించు. అ. క్రి. (√నిదుర.) నిద్రచెందు.

క. నిదురించినశిశు వాఁకొని, కిదుకుచుఁ జను గోరి కెరలి కిసలయవిలస, న్మృదుచక్రచాప రేఖా,స్పదపదమునఁ దన్నె నొక్క బండిక్ దండిక్. భాగ. ౧౦ పూ. ౨౫౦.

(కృష్ణుఁడు.) సీ. మగలతో నిదురించుమగువల మఱపించి మగచెయ్వు లొనరించు మదిఁ దలంచు. నీలా. ౧. ౩౬.

ద్వి. నిదిరించునందుమానినిసెజ్జఁ బెట్టి, పదిలుఁడై దట్టియాపడఁతుకపట్టె,జేకొని...అ. మ.క. ౧. ౨౨ పా. ౧౫ పం.

నిదేగ్ధ. సం.విణ. (ఋ. గీ. ఋ.)పూయువాఁడు.

నిదేగ్ధవ్యము. సం=దేగ్ధవ్యము, పూయఁదగినది.

నిదేశకుఁడు. సం.విణ. (అ. శకా. అ.) ౧. చూపువాఁడు. ౨. ఆజ్ఞాపించువాఁడు. ౩. విధించువాఁడు.

నిదేశనీయము. సం=నిదేష్టవ్యము.

నిదేశము సం. వి. అ. పుం. ౧. [illegible] చుట. ౨. ఆజ్ఞ, పనుపు. ౩. కథనము, చెప్పుట. ౪. నికటము, దాఁపు.

నిదేశి. సం.విణ. (న్.నీ.న్.) ౧. చూపువాఁడు. ౨. ఆజ్ఞాపించువాఁడు. ౩. విధించువాఁడు.

నిదేశించు. సం. స. క్రి. ఆజ్ఞాపించు, పనుచు.

మ. జనిసాహస్రతపఃఫలం బితనిసాక్షాత్కారమీస్వామి కైక నిదేశింప వనిం జరింప జనుటాకర్ణింప శక్యంబె...చం. రా. ౪. ౬౪.

నిదేశిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దిక్కు.

నిదేశ్యము. సం=నిదేష్టవ్యము.

నిదేష్ట. సం. విణ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) ౧. ఆజ్ఞాపించువాఁడు. ౨. విధించువాఁడు. ౩. చూపువాఁడు.

నిదేష్టవ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిదేశింపఁదగినది, ఆజ్ఞాపింపఁదగినది.

నిద్దము=నిద్దా. విణ. (సం. స్నిగ్ధం. ప్రా. ణిద్ధో.) ౧. స్నిగ్ధము, నున్ననిది.

గీ. ఉవిదనిద్దంపుజంఘలసవతుఁ గోరి, కలమగర్భంబు లడఁచు లోఁ గంటకములు. అము. ౫. ౩౩.

చ...తన్మృదులపాణిసరోరుహదత్తభూతి నిద్దపునుదుటన్ ధరించి ప్రమదామణి యిట్లని యొంబ్రియంబునన్. కాళ. ౧. ౩౪.

౨. సాంద్రము, దట్టము.

సీ.నిద్ద పైనమడుంగునీర్కావిదోవతి కనక మేఖలతోడఁ గటి ఘటించి. కాశీ. ౧. ౩౯.

చ...నివిడిన బొజ్జపై మిగులు నిద్దపుదోవతిదట్టి డొల్లిరాఁ, దివిచి పెనంగ వల్లువముఁ ద్రెంచి ...అము. ౬. ౭౧.

సీ. నిద్దంపుఁగీర్తులఁ దద్దయు విలసిల్లునట్టి పెద్దయశోబలాధిపతిని. కళా. పీఠి. ౪౪.

౫. మనోజ్ఞము, మనోహరము.

ఉ...అ,మ్ముద్దియ విశ్వనాథుపయి ముచ్చట చేసి నయంతనుండి యి,క్కద్దిసెఱింగి చందురునిఁ గానఁగనీరు పికంబు గూయ న,న్నిద్దపు ప్రోఁత మాన్పదురు సెచ్చెలు లిచ్చ రెుఱింగి నిచ్చలుఙ్. కావ్యా. ౧. ౫౭.

సీ. ఎండచే వాడినరెులదీఁగెయును బోలె నిద్దంపుఁదనువల్లినిగ్గు సడల. విక్ర. ౪. ౧౦౨.

వ...చంచలాక్షులనిద్దంపుఁదనూలతలం బుట్టి... మనుచ. ౩. ౨౭.

౪. ప్రేమగలది, స్నేహాయుక్తము.

సీ. బ్రహ్మాండకోటులపొరుపత్తెము లెల్లఁ గని యున్కి నిద్దంపుమనసుతోడ. పాండు. ౧. ౪.

౫. అధికము.

సీ. తల్లిదండ్రులకు నిద్దపుభక్తి రవణిల్ల శుశ్రూష చేసినశుద్ధమతులు. కాశీ. ౨. ౧౧. (స్నేహముగలది అని శ. ర.)

ఉ. నిద్దపువేడ్క నందఱను నిర్వైరపాటున ముంచె నత్తఱిఙ్. దశా. ౬. ౭౭.

నిద్దా=నిద్దము. విణ.

(స్నేహయుక్తము, ప్రేమగలది.)

క. ముద్దుల నిడి పడకిండ్లఙ్, ముద్దియ లాత్మీయ లెనసి మురియుచు నిద్దా,ముద్దుల నెత్తుచు నం దొగి, నిద్దెము నిద్దె మని కాళివిద్దాం బనుచుఙ్. రా. వి. ౨. ౨౦.

(అధికము.)

ఉ. రాతిరియుం బవల్ మఱపు రానిహొయల్ చెలియారజంపుని,ద్దాతరితీపులంబలెను దా రసిల న్వలె లోఁ దలంచినఙ్. (పెద్దన చాటువు.)

(ప్రశస్తము, శ్రేష్ఠము.)

సీ. మెఱసి నిల్కడ చూపు మెఱపులోయి ఱపు చిత్తరములోతరము నిద్దాపసిండిపసి మిలోమిసిమి...గి ... గూర్చి ... సుదతిఁ జేసె. ఘటికా. ౨. ౭౪.

సీ. జిలుఁగుచీనాపట్టుచెంగావిచెఱఁగులనిద్దా జరినిశానీలకరులు. రంగా. ౧. ౧౫౬.

మ. తళుకున్ప్రొద్దువెలుంగుక్రొంబసిఁడినిద్దాచో పుడుం గట్టియఙ్, గొలఁకున్దామరమొగ్గ కట్టు పలు చిక్క ల్వాపి వే లేపి మే,ల్వలపుం బిట్టల వేఁటలాడుఁ గడుశేవం దత్పురారామ శే,ఖల లేఁగాడుపుబోయ తేఁటిబలుడేగ న్బట్టి తా వేసవఙ్. చంద్రా. ౧. ౪౦. (నునుపుగలది అని శ. ర.)

(సాంద్రము, దట్టము.)

మ. తళుకుంజాయకడాని మైపొడలు నిద్దామీస లుఙ్...గల్గు నిన్ను భజియింతుఙ్ దంభ మీనాధిపా. దశా. ౧. ౨౧౧.

నిద్దుర=నిదుర. వి. (సం. నిద్రా. ప్రా. నిద్దా. క. నిద్దె.) నిద్ర.

ఉ. నిద్దుర మేలుకొమ్ము రజనీకరవంశవతంస... నైష. ౭. ౧౪.

చ...మనసాయకుఁ డేమి చెప్ప ని,ద్దుర మును మున్నగాఁ దెలిపి తోడుగ ని న్నెటులైనఁ డేక యి,ట్లురికృతభీష్మహాని నవయంబుమ దుర్బలుఁ డయ్యె నక్కటా. రాఘవ. ౪. ౧౯౨.

చ. కటకట కాశికాపురి నొకానొకనిద్దురఁ గన్న మోడ్చి య,ప్పటఁ గనువిచ్చునప్డు కుడిభాగముఁ గన్గొని చోద్య మందు... కాశీ. ౩. ౯౯. (ఒకానొకనిద్దుర=అసామాన్యపునిద్దుర, పెద్దనిద్దుర.)

నిద్దురలేనిప్రోడలు=దేవతలు.

సీ...మింటిత్రోవరులు నిద్దురలేనిప్రోడలు నరలు గనని, పెద్ద లనఁగ సురాభిఖ్య లౌ...సాం. ని. దేవ. ౧౭.

జ: నిద్దురగొను, నిద్దురపుచ్చు, నిద్దురపోతు, నిద్దురవోవు.

నిద్దురగొను. అ. క్రి. (√నిద్దుర.) నిద్రించు, కూర్కుడు.

సీ...నిద్దురగొనియె గుఱక,గొనియె నిద్దురవోయె గూర్కెడె వన నిద్రితుల కొప్పు... శాం. ని. మాన. ౨౩.

నిద్దురపుచ్చు. స. క్రి. (√నిద్దుర.) నిద్దుర పోవఁజేయు, నిద్రింపఁజేయు.

చ. పదినెలపోరు మాన్ప నిజవల్లభు నిద్దురపుచ్చ మామనో, రదుమఁగ వత్తగారికి భయంబొనరింప...తోడికోడలి కొకానొకనింద ఘటింప వచ్చుఁ బో,కదసిన నేర్పుచేత బెళుకన్వెరవొందిన జారకాంతకున్. శుక. ౨. ౯౭.

నిద్దురపోతు. విశే. (√నిద్దుర.) నిద్దురపోవుస్వభావము గలవాఁడు, నిద్రాళువు.

సీ. అతిధనాపేక్షచే నలరక నిద్దురపోతును గాక వెంపుడును గాక. భల్లా. ౪. ఆ. (శ.ర.)

౨. అలసుఁడు, సోమరి.

(వ్యవ.) వాఁడు వట్టినిద్దురపోతు.

నిద్దుర(పో)వోవు=నిదురవోవు, అ. క్రి. (√నిద్దుర.) నిద్రించు, నిద్రపోవు.

ఉ.నావుడు శాంబరీశ్ఫరనాయకుఁ డిట్లను మౌనులార వ్రాణివిభుఁ డిప్పు మై మఱచి నిద్దురవోవఁగ జూచి యాహయగ్రీవుఁడు చోరవృత్తిని హరించి తముం గొనిపోవుచుండఁగాఁ, గావఁగ దిక్కులేమిఁ గడఁక న్మొఱవెట్టఁ దొడంగె వేదముల్. దశా. ౧.౨౩౫.

నిద్ర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నిదుర, కూర్కు.

గీ. పల్లమామూల వలిపిరి చల్లు నిచట; నుతియు నీచాయ నిద్రమై నుందు నచట, మహిత రామానుజో దీర్ఘ... బహుగ్రంథసామీప్యమునకుఁ జనకు. వి ప్ర. ౩. ౩౬.

క. పటహధమాధమికాహళి,పటురవములు నిద్ర లేపి పయనము తెలుపన్. కువల. ౨. ౫౧.

౨. తూఁగు, కునికిపాటు. ౩. తత్త్వాప్రతిబోధము, కలరూపు తెలియమి. ౪.తమోగుణాలంబన మగువృత్తి. ౫. ముకుళనము, ముఁగుడుట.

నిద్రతెలియు. మి. అ. క్రి. (నిద్ర + తెలియు.) మేల్కొను, నిద్రలేచు.

గీ. నీరజేక్షణుఁ డవ్వేళ నిద్ర తెలిసి. ఆము. ౪. ౧౪౪.

నిద్రపుచ్చు=నిదురపుచ్చు, నిద్దురపుచ్చు. మి.స. క్రి.౧. నిద్రపోవునట్లుచేయు, నిద్రింపఁజేయు.

ఉ. పాపని నిద్రపుచ్చి తగుపాన్పునఁ దచ్ఛకటంబు క్రిందఁ దాఁ,దీ నెసలార నుంచి సుదతీతిలకంబు యశోద...హరి.పూ.౫.౧౫౭.

౨. లయముపొందఁజేయు, లయముపొందించు.

గీ. సకలమును నిద్రపుచ్చుకేశవుని నిద్రపుచ్చు ఘనునకు నిట్టి దద్భుతమె తలఁప. ఆము. ౪. ౧౦౯. (ఇది మొదటియర్థమునకుఁగూడ నుదాహరణము.)

నిద్ర(పో)వోవు=నిదురవోవు, నిద్దురపోవు. మి. అ. క్రి. నిద్రించు.

క...బ్రొమ్మునఁ జే యిడి నిద్రవోయె ముదితాత్ముండై. భార. ఆది. ౮. ౘ౨.

గీ. కన్నొకటి నిద్రవోఁ బెఱకంటి జాగ్రరంబు గావించు భూరుహాగ్రంబుమీఁది,యచ్ఛభల్లంబుగతి... ఆము. ౪. ౨౪౧.

నిద్రసే(చే)యు. మి. అ. క్రి. నిద్రించు.

మ...విష్ణుండు తద్బాహుళీ,కరదండాహతి దీర్ఘనిద్ర సనియెం గా కింతకాలంబు సాగరమధ్యంబున నిద్రసేయునె,..కు. సం. ౪,

గీ... చారుతల్పంబుమీఁద నిద్రఁ, సేయుసా
నంద మగుటయుఁ జిత్త మలరి. దశకు. ౫. ౪౨.

నిద్రాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిదురించునది. ౨. ముకుళించునది.

శా... దిశాస్తోమంబు శోభాదరిద్రాణం బయ్యె
సరోజమండములు నిద్రాణంబు లయ్యెం గడున్. మనుచ. ౩. ౧౨.

నిద్రాళువు. సం. విణ. (ఉ) నిద్రాశీలుఁడు, నిదురపోతు.

నిద్రాసంజననము. సం. వి. అ. న. - నిద్రను కలిగించునది - కఫము, శ్లేష్మధాతువు.

నిద్రించు. సం. అ. క్రి. నిదురపోవు, నిదురించు.

క. తరుణులకుచములపై రతి, పరవశులై యొఱగు పతులపగిది సమరసం, భరితశ్రమమున
నిద్రిం, చిరి కరికుంభములఁ జెంది చెన్నగు జోదుల్. భార. ద్రో. ౫. ౨౭౩.

మ...అజుఁడు...నిద్రించుచున్, గుఱువెట్టం
దొడఁగెన్ గలల్ గనుచు నిర్ఘోషంబుతో
భూవరా. భాగ. ౮. ౭౧౩, మార్క. ౧. ౨౩౮.

నిద్రితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిద్రించినది. ౨. ముకుళించినది, మొగిడినది. (మొగ్గ, పువ్వ మొ.)

నిద్రిలు(ల్లు). సం. అ. క్రి. నిద్రించు.

ఉ. మట్టిన బిట్టు మిట్టిపడి మానిసముత్థితుఁ డయ్యె మేనిపైఁ, బెట్టినపుట్ట నెట్టవిసి బీఁటలు
వాఱ శ్రవశ్శకుంతముల్, చట్టుప లెత్తి ముందటికి సాఁగఁ దలంప జటాచ్ఛటాచ్ఛదిన్,
దృష్టెలుగట్టి నిద్రిలుమరుద్భుగధీశకులంబు మేల్కనన్. పాండు. ౫. ౨౪౫.

నిధనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చావు. ౨. నాశము, చేటు. ౩. ముగియిక, సమాప్తి. ౪. పంచావయవముగాని సప్తావయవముగాని యగుసామముయొక్క కడపటి యవయవము. ౫. (సంగీ.) ముక్తాయింపు. ౬. (జ్యోతి.) లగ్నమునకు అష్టమస్థానము. ౭. నైధనతార, జన్మనక్షత్రము మొదలు ఏడవదియు పదియాఱవదియు ఇరువదియైదవదియు నగు నక్షత్రము. ౮. కులము. (కే. ని.)

నిధనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-నివృత్తధనుఁడు-నిర్ధనుఁడు, బీద.

శ్లో...అహో నిధనతా సర్వాపదా మాస్పదమ్. మృచ్ఛ. ౧. ౧౪.

నిధానము. సం. వి. అ. న. ౧. స్థాపనము, ఉంచుట. ౨. పదిలపఱుచుట. ౩. ఆధారము, ఆశ్రయము. ౪. పాఁతిపెట్టినసొమ్ము, నిధి.

నిధి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. ఆధారము, ఆశ్రయము, (ఉదా: గుణనిధి, జలనిధి మొ.) ౨. పాఁతఱ, శేవధి. ౩. తొమ్మిది యనుసంఖ్య. ౪. కోశాగారము, బొక్కసము. ౫. నలికయనుగంధద్రవ్యము.

నిధినాథుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కుబేరుఁడు.

(ఇట్లే నిధీశుఁడు, మొ.)

నిధువనము. సం. వి. అ. న. - హస్తపాదాదిచాలనము గలది- ౧. మైథునము, స్త్రీపురుషులకలయిక. ౨. కేళి, క్రీడ. ౩. అత్యధికకంపము, మిక్కిలివడఁకు.

నిధ్యాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధ్యానింపఁబడినది. ౨. చూడఁబడినది.

నిధ్యానము. సం. వి. అ. న. నిర్వర్ణనము, దర్శనము, చూపు.

నిధ్యానించు. సం. స. క్రి. చూచు.

వ. ఫలితసహకారంబు నిధ్వానించురాజకీరంబు వడువునఁ బ్రియనందనసందర్శనానందకందలతుందిలహృదయారవిందుం డై...నిరం. ౧. ౭౭.

నిధ్వానము. సం. వి. అ. పుం. ధ్వానము, శబ్దము.

నినంక్షువు. సం. విణ. (ఉ) ౧. నశింపఁగోరువాఁడు. ౨. కనఁబడకుండ నుండఁగోరువాఁడు. (వాచ.)

నినదము. సం. వి. అ. పుం. ధ్వని, మ్రోఁత, శబ్దము.

నినదించు. సం. అ. క్రి. శబ్దించు, ధ్వనిచేయు.

క. అనిఁ దృణము గఱచి జేయని, నినదించుచుఁ బారలువిమతనికరముఁ గరుణన్, గనుఁగొని కాచుట సైజము,గొనకొని యరిరాయగండ గోపాలునకున్. కావ్యా. ౫. ౬౨.

నినయనము. సం. వి. అ. న. ౧. పొందించుట. ౨. నిష్పాదనము, సిద్ధింపఁజేయుట. ౩. చేయుట. ౪. కుమ్మరించుట. ౫. (కాలము) కడపుట.

నినర్తిష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నృత్యముచేయునిచ్ఛ.

నినర్తిషువు. సం. విణ. (ఉ) నృత్యముచేయ నిచ్ఛగించువాఁడు.

నినాదము. సం=నినదము.

నినాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. శబ్దించునది, మ్రోఁగునది; ధ్వనికలది. ౨. మొరయించునది, వాయించునది.

నినాదితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శబ్దితము, మ్రోఁగింపఁబడినది, మొరయింపఁబడినది. వి. అ. న. ధ్వని.

నినాహ్యము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భూమియందు పాఁతియుంచఁ దగినపాత్రము. ౨. మహాఘటము, పెద్దకుండ.

నినిందిషువు. సం. విణ. (ఉ) నిందింప నిచ్ఛగలవాఁడు.

నినీష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పొందింప నిచ్ఛ.

నినీషువు. సం. విణ. (ఉ) పొందింప నిచ్ఛగించువాఁడు.

నినుచు=నించు. స. క్రి. ౧. వ్యాపింపఁజేయు, ప్రసరింపఁజేయు.

క. మనిచెద నామానాంగము, నినిచెద భువనములఁ గీర్తి నిష్ఠురగతితో,ననిచెద నిను జనుప్రోలికి...భా. రా. యు. ౧౨౩౯.

౨. కలిగించు, కలుగఁజేయు.

చ. కనుఁగవఁ దన్నుఁ గెల్వఁగ మృగంబల నూడున కిందు రేఁతు నే,నని రుచి దక్కఁ దత్పరిమళాధ్యత లేమి నతండుఁ గొంకఁ డా, నినుపఁ జనన్...ఆము. ౫. ౧౨.

౩. ఉంచు, పెట్టు.

క. నును పగుమృగమదపంకం,బునఁ దీనియ దిద్ద కప్రపుంబొడి ముగ్గుల్, నినిచి లవలిదళములప్పై, మనసిజరతిసతుల వ్రాసి మతి యద్దరులన్. రసిక. ౪. ౭౪.

క. అనుటయు రసలింగము నిడు,తనకట్టువస్త్రే పసజ్జదంతపుబరణిన్, నినిచిన యొకపస రిది యది,యని చెప్పకి పూసెఁ దత్పదాంబుజయుగళిన్. మనుచ. ౧. ౬౭.

౪. చిప్పిలఁజేయు.

మ. అని చింతించు మనోభవజ్వరముచే నక్రాంతముగన్ వేఁగు హూ, ష్మని నిట్టూర్పు నిగుడ్చుఁ గన్నుఁగవ బాష్పాంభఃకణంబుల్ గడున్,నినుచు న్మాలిని లోనుగాఁ గలుగు నా నెయ్యంపుఁబూఁబోండ్లు దన్,గని భీతిల్లఁగ...భోజరా. ౪. ౩.

౫. ఏయు, ప్రయోగించు; నాఁటు.

గీ. అంత నీలునిపైఁ బదియుర్లజోదు, తేరు వోని
చ్చి బలువాలునారసములు, నినుప నవి యొ
డ్డుకొని వానినెత్తితోడవు, మానికము లూడ
నవ్వాఁడిమగఁడు దాఁచె. అప్ప. రా. యు.
౨౧౮.

చ. కినుక మనంబునం గదిరి క్రీడి పితామహు
విల్లు ప్రేల్మిడిం, దునిమి నితాంత గాఢరయ
దోర్విభవంబుగ నొండువిల్లు గైకొనియెడు
సందునఁ నినిచెఁ గ్రూరశరంబు లురంబు
సందు...భార. విరా. ౫. ౧౪౬.

చ. నినిచెఁ దురంగదేహముల నీరజనాభుని మేనఁ
బాండునం, దనునొడలం బ్రదీప్తఘనదారుణ
మార్గణపుంజముల్ వడిన్. భార. భీష్మ. ౨.
౧౮౦.

౬. నిండించు, నించు.

క. అని పలికి సముద్ధతిఁ బటు, ధనువు రయం
బెసఁగఁ గొని శితప్రదరంబుల్, నినిచిన
నిషంగయుగ్మం, బనువుగ ధరియించి కవచి
తాంగం బమరన్. హరి. ఉ. ౧. ౧౦.

మ. వనితారత్నము వీరసేనతనయున్ వర్ణింపఁ
గానున్నత, స్తనభారంబు కెలంకుల న్నినుచుఁ
జంచల్లీల రోమాంచముల్. నైష. ౧. ౭౨

చ. అని ప్రణమిల్లినన్ ఫణికులాధిపుఁ డయ్య
మృతంబు కుండలో, నినిచి ప్రియంబుతో
నొసఁగి...ద్వా. ౯. ౧౨౪.

౪. వీక్షించు.

క. నిను నెఱుఁగక నృపనందనుఁడని యుద్ధతిఁ
బెక్కుమాటలాడితి నవి నీ, మనమునఁ ద
లఁపక ననుఁ గృప, నినుపుము నీచరిత తెఱుఁ
గనేర్తునె శార్ఙ్గి. పద్మ. ౮. ౯౫. (చి.ని.పా.)

అ. క్రి. అతిశయించు.

సీ. దైత్యారివశమైనతనచిత్త మంతయు నినుచు
గౌరవమున నిర్వటించి. పాండు. ౧. ౯.

చ. జను లరు దంద సాఘనుఁడు చాపలతం ద
రియుంగఁ జూచి లో, నినిచినకూర్తినీడలను
నెమ్మి రహింబురి విప్ప నయ్యెడం, గనుఁగొ
నువారికిన్ గలిగెఁ గన్నులపండు వబ్బుచు
నెచ్చెలులొ, నవువులు పల్కఁ గన్గొనలనవ్వ
ధరాసుత మమ్ముఁ బ్రోవుతన్. వైజ. ౧. ౨.

జః నినుపాపు, నినుపు.

నినుపారు=నింపారు. అ. క్రి. (నినుపు + ఆరు[1]).

౧. పూర్ణమగు, నిండు.

ద్వి. సరసిజరిపుఁ డైనచంద్రుఁడు వొడిచె, నిను
పారి కలశాంబునిధి వెల్లివిరిసెననఁగ వెన్నె
ల పర్వె...రం.రా.యు. ౩౧౩పా. ౧౫పం.

మ. అని వానిన్ మగిడించి తాన చని యిన్నా
దీవి నెత్తొంటికిన్, గనకం బెత్తుబు రెంటి
లెక్కఁ దెగినం గైకొంచు నాల్గోడలన్,
నినుపారంగ సువర్ణమెత్తికొని పూర్ణీభూత
సానందసం,జనితోద్గర్వమనస్కుఁడై మరలి
యాసాముద్రమధ్యంబునన్. కేయూర. ౩.
౧౪౧.

౨. అధికమగు, అతిశయించు.

సీ. నిడువాలుకనుదోయినినుపారుకాంతికిఁ గలి
కి క్రేఁగన్నుల నలుపు విడువ. నిర్వ. ౧.
౫౫.

సీ. నిండారుచందురునినుపారునును గాంతిఁ జెలువ
గా మరుఁడు సృజించినట్లు. మార్క. ౩. ౯౩.

ద్వి. వనములఁ దమవెంట వచ్చువా రనుచు, నిను
పారుదప్పితో నిద్రింపఁ జూచి. రం. రా.
అయో. ౧౧౪ పా. ౧ పం.

౩. వ్యాపించు.

ఉ. చిల్లులచిల్కులం జిలికి చిల్కులకొల్కులు
చల్లులాడ సం, పల్లలితాంగి చూచి కడుఁ బై
కొను వేడుక వారిపూరముల్, చల్లెఁ దదంగ
నాంగలతలన్ నినుపార ననంగ నప్పుడు,
త్ఫుల్లపయోరుహాంతరమధూళిఁ జివుక్కనఁ
జిమ్మెఁ దెమ్మెరల్. రాజ. చ. ౨. ౧౫౫.

౪. చిప్పిలు, వెకుబుకు.

చ...పాల్కడలి మద్దులపట్టి...కరుణారసంబు నినుపారెడు చూపులఁ జూచుఁ గావుతన్. పారి. పీఠి. ౬.

నినుపు=నింపు. వి. (√నినుచు.) ౧. జలపూరము, వెల్లువ.

చ. కనుఁగొని మేన నెల్లఁ బులకంబులు జాదుకొనంగఁ గన్నులన్,నినుపులు గాఁగ బాష్పములు నిక్కటిలంగ బహుప్రయాణముల్, గొనకొని చేసి భక్తిరసగుంఫన మొప్పఁ బ్రహృష్టగద్గద,స్వనమున వంజరుం డిపుడు సంస్తుతి సేయఁ దొడంగె శంభునిన్. భోజరా. ౪. ౧౦.

ద్వి. అనుచు డెందముల నంతంతకుఁ బ్రేమ,నినుపులై దైవాఱ నీరధుల్ గాఁగ. అ.మ. క. ౨. ౭౨ పొ. ౯ పం.

విణ. ౧. మనోహరము.

ద్వి. నినుపు గా స్ఫాటికని స్థలలింగ, మనఁగ నాస్ఫాటికాయతలింగమూర్తి, వరుణుండు ధరియించి...పండితా. దీక్షా. ౧౭ పొ.

౨. సమృద్ధము.

చ. నినుపు లొకరుచేతఁ గమనీయలతాంతములున్న నొక్కఁడన్,గనుఁగొని ముగ్ధ యొక్కతె వికాసినియై నవకంపుఁదీఁగెఁ బాఁ,సినయెలగొమ్మగుత్తిసవి చేరి నయంబునఁ బట్టి కోయఁ జూ,చిన నది యల్ల నవ్వ నది సిగ్గువడంగని యార్చి రందఱున్. నిర్వ. ౭. ౩౬.

నిన్న. వి. జో. (క.నిన్న. తి. నిన్నల్.) ౧. కడచిన దినము, గతదినము.

సీ. జననుత దానివత్సంబు నిన్నటఁగోలె నుడుగక యఱచుచు నున్నయదియు. భార. ఆది. ౭. ౧౧౭.

ఉ. నిన్నటిమాపు మాపురమణీరమణీయసభావిభాగభా,గున్నతరత్నపీఠిఁ గొలువుండి కు...రాంగన లాడ...వసు. ౫. ౫౭.

ఉ. ఎన్నఁడుఁ జూడముల్ వినము నిట్టి మహాద్భుత మేమి చెప్పుదున్,గిన్నరకంఠి...నిజంబుగ విన్నవించెదన్, నిన్నటనుండి యేము నిఱునీఁగియు నుంటిమినిట్టుపాసముల్. కాశీ. ౪. ౧౪౯.

౨. అచిరభూతకాలము, కొలఁది కాలమునకు ముందు.

మ. పని యే మేనియుఁ గల్గెనేని సుమనఃపాలుండు దా వచ్చి యొ,య్యన నాముందట నిల్చి విన్నపము సేయుంబోయి కంపించుని,న్న నిలింపాధిపుఁ డింతవేళకు సమానస్కంధుఁడున్ బోలె నై, తనకార్యస్థితి చెప్పి నాకడకు దూతం బూన్చి పుత్తెంచెనే. కు. సం. ౧౦. ౫౦౧.

ఉ. నిన్నటిబాల వింతె తరుణీమణి యెన్నఁడు నేర్చినావె యీ,చిన్నెలు వన్నెలాఁడి... ఇందు. ౩. ౫.

ఉ...వనిం దెరువాటులు గొట్టి కొట్టి మే,న్వెంచి విరక్తి దాసరివి నిన్నఁ గదా యయినాఁడవు...ఆము. ౬. ౪౦.

నిపఠనము. సం. వి. అ. న.=నిపఠము.

నిపఠము. సం. వి. అ. పుం. పాఠము చదువుట.

నిపఠితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పఠింపఁబడినది. వి. అ. న. పాఠము చదువుట.

నిపఠితి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) కృతపాఠుఁడు, పఠించినవాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ=నిపఠము.

నిపతనము. సం. వి. అ. న. క్రిందఁబడుట. ౨. క్రిందికి వచ్చుట, దిగుట; (పక్ష్యాదులు) క్రిందికి వ్రాలుట.

నిపతించు. సం. స. క్రి. ౧. పడఁద్రోయు, పడఁగొట్టు. (వ్యాక.) నిపాతము చేయు.

నిపత్యా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. పిచ్ఛిలభూమి, జాఱునేల. ౨. యుద్ధభూమి.

నిపము. సం. వి. అ. పుం. న_ నీరుత్రాగుసాధనము - కలశము. పుం. నీపము, కడిమిచెట్టు.

నిపాకము. సం. వి. అ. పుం. అతిశయపాకము, మిక్కిలి పక్వమగుట.

నిపాఠము. సం=నిపఠము.

నిపాతకము. సం. విశే. (అ. తికా. అ.) పడవేయునది, క్రిందికి త్రోయునది. వి. అ. పుం. న. పాతకము, పాపము.

నిపాతన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నిపాతము. (పతనము.)

ఉ... ఉగ్రగదఁ గైకొని వైచినఁ దన్నిపాతనన్, సూతతురంగకేతువులు చూర్ణములై యెడలెన్...హరి. ఉ. ౧౦. ౪౧.

నిపాతనము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. పడఁద్రోయునది, పడఁగొట్టునది, క్రిందికి త్రోయునది. ౨. చంపునది. వి. అ. న. ౧. పడఁద్రోయుట, పడఁగొట్టుట. ౨. క్రిందికి త్రోయుట. ౩. మారణము, చంపుట. ౪. (వ్యాక.) సూత్రమునకు వ్యతిరేకముగా శబ్దరూపమును విధించుట. ౫. నిపతనము, క్రిందఁబడుట; పక్షులు మొదలగునవి క్రిందికి వ్రాలుట.

నిపాతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పతనము, పడుట; బాణాదులు పడుట.

శ్లో. క్వ చ నిశితనిపాతా వజ్రసారాః శరాస్తే. శాకుం. ౧. ౧౦.

౨. అధఃపతనము, క్రిందఁబడుట; క్రిందికి వ్రాలుట.

౩. పైని పడుట, మీఁదికి దూఁకుట.

శ్లో. ఉత్పశ్యత స్సింహనిపాత ముగ్రమ్. సం. రఘు. ౨. ౬౦.

౪. బాణాదులు విసరి వైచుట, ఏయుట. ౫. మృతి, చావు. ౬. యదృ[illegible]

౭. (వ్యాక.) సూత్రములకు వ్యతిరేకముగా విధించినశబ్దము. ౮. అవ్యయము.

నిపాతి. సం. విశే. (న్. నీ. న్.) ౧. పడునది. ౨. క్రిందికి పడఁద్రోయునది. ౩. క్రిందికి వ్రాలునది. ౪. నశించునది. ౫. నాశము చేయునది. ౬. నిపాతము కలది.

నిపాతించు. సం. స. క్రి. ౧. పడఁగొట్టు; పడఁద్రోయు.

క. ఆత్రోయది నీచేతం, బీతం బగుడుం గడంగి భీమాసురసం, ఘాతంబుఁ దత్క్షణంబ ని,పాతించుము దివ్యశస్త్రపటుఘాతములన్. భార. ఆర. ౩. ౩౬.

౨. (వ్యాక.) నిపాతముచేయు.

నిపాతితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. పడఁద్రోయఁబడినది, కూల్పఁబడినది. ౨. చంపఁబడినది. ౩. (వ్యాక.) సూత్రమునకు వ్యతిరేకముగా నిరూపింపఁబడినది, నిపాతముగా చేయఁబడినది.

నిపానము. సం. వి. అ. న. ౧. నిశ్శేషముగా త్రాగుట. ౨. ఆహావము, పశువులు నీళ్లుత్రావుటకై నూయి మొదలగువాని చెంత తూయి మొదలగువానితో కట్టినతొట్టి. ౩. జలాశయము, నూయిలోనగునీటిపట్టు. ౪. పాలు పితుకుకుండ. (త్రి. ని.)

నిపీడన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నిపీడనము.

నిపీడనము. సం. వి. అ. న. ౧. గట్టిగా పిడుచుట, పిండుట. ౨. నలఁచుట; గట్టిగా అదుముట. ౩. మిక్కిలి బాధించుట, నొప్పించుట.

నిపీడితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. పిండఁబడినది. ౨. నలపఁబడినది, గట్టిగా అదుమఁబడినది. ౩. బాధింపఁబడినది, నొప్పింపఁబడినది.

నిపీతము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) త్రాగఁబడినది, పానముచేయఁబడినది.

నిపీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. పానము, త్రాగుట.

నిపుణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రవీణుఁడు, నేర్పరి.

నిప్పచ్చె=నిప్పచ్చెరము. విణ. (నిఱు + పచ్చ.) మిక్కిలి పసిమి కలది.

(ఇది వ్యతిరేకలక్షణచే శూన్యము, రిక్తము మొ. అర్థముల నిచ్చును.)

(వ్యవ.) వాఁ డెక్కడను వెళ్లినను నిప్పచ్చరయే.

వి. నాశము. (చి. ని, శ. ర.)

నిప్పచ్చెరము=నిప్పచ్చె. వి. (నిఱు + పచ్చరము.) రిక్తత, దారిద్ర్యము.

గీ. పరఁగుఁ జేదటికంబు నిప్పచ్చరమ్ము, నెవ్వ యొద్దడి లేమి నా నివ్వటిల్లు, రిక్తతను నామ ధేయము ల్భక్తవరద. ఆం. భా. ౨.౨౧౦.

గీ. మెలఁతుకలమిన్న నిద్దంపు మేల్పసిండి, గలు గకుండిన మదిలోన గాటమగుచు, నిచ్చలు ను హెచ్చుకలఁకనిప్పచ్చరంబు, విడుచుటె టు లింకఁ బరికింపఁ బుడమివేల్పు. నీలా. ౨. ౩౬.

క. అలజడి గలారు కలుషము, గలారు నిప్పచ్చ రంబు గలవారు రుజల్, గలవా రనభిజ్ఞ త్వము, గలారు పురి నెందు లేరు...కవిజ. ౧. ౨౬.

విణ. శూన్యము, రిక్తము.

గీ. బోధ మల్పంబు గర్వ మభ్యున్నతంబు, శాం తి నిప్పచ్చరంబు మచ్చరము ఘనము, కూప మండూకములు పోలెఁ గొంచె మెఱిఁగి, పం డితంమన్యులైన వైతండికులకు. భీమ. ౧.౧౩.

గీ. ఏమి సేయుదు నెక్కడి కేఁగువాఁడ, ధన ము నిప్పచ్చరంబు విద్యయు పలికి్క. కాశీ. ౪. ౧౧౧. ౫. ౩౦౨.

గీ. పొాటకునిచందమున నీఱతొాఱచూపు, పాం పశయునిపైఁ జార్చి ప్రాణంబు, పలికె నిప్పచ్చరం బైనభాషణముల. హర. ౩. ౧౪. (సారహీనమైన అని భావము.)

నిప్పటి=నిప్పట్టు. వి. (√నిప్పు.) ఆకులు కప్పి నిప్పులో వేసి కాల్చెడిఁ ట్టు, భక్ష్యవిశేషము.

ఉ. ఎండలఁ జుట్టుముట్టుకొని యేర్చుచు భూరి భుజాసిదీధితుల్, మండఁగ భానుమండలము మాఁడిననిప్పటిపోలె నుండ నుద్దండహాలా హలార్పులుగదా జగదాహుతి కప్పళించు నట్లొండొరు మీఱుచుఁ బెలిఁగి రుగ్రప లాశిపదాతు లెల్లెడన్. రామా. ౭. ౬౩.

గీ. రొట్టె నీరొట్టు నిప్పటి యట్టు దోసె, యిడ్డె న యనంగ నిటు కొన్ని యెసఁగుచుండు, భ క్ష్యభేదాహ్వయంబులు పార్వతీశ. ఆం. భా. ౨. ౨౫౬.

నిప్పట్టు=నిప్పటి. (√నిప్పు.)

వ...ఈండ్రంబులు కుడుములు దోసెలు నిప్ప ట్లు రొట్టెలు వడ లతిరసంబులు సప్పంబులు వెన్నప్పంబులు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

నిప్పస్తు. వి. (నిఱు + పస్తు.) పూర్ణమగు ఉపవా సము; ఉపవాసము.

క. తిరుగఁ గలదిక్కు లన్నియుఁ, దిరిగితి మిఁ క నేమి యలసితిమి మాపల్కు, త్తరు వాహా యాహారము, దొరకదు నిప్పస్తు లుండుదు మె నీప్రోలన్. వేం. పంచ. ౧.౪౯౫.

సీ. పస్తిల్లి నుంకు నిప్పస్తు నిట్రనఁగను నుప వాససంజ్ఞయై యొప్పుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౩౫.

నిప్పు=నిప్పుక. వి. (క. నిప్, నిప్పురి. త. నె ఱుప్పు.) అగ్ని; అంగారము.

క. అనవుడు జనపతి యడుగం, బనివిన నేమా యె దోసమా నిప్పనినం, తనె నోరు పొక్కు దుగదా, యనిపి యటుం దెలిసి చూత మని కనుగొనన్. సారంగ. ౨. ౨౬౧.

సీ. ని ప్పింగలము మల్లె నిప్పుక వైరాలు వెరవు లనఁగ నంగార మొప్పు. ఆం. భా. ౨. ౨౪౨.

క. అప్పుడు వేగవుఁజారులు,సెప్పిన నంతయును తెలింగి సింధువిభుఁడు దగ్గ, గప్పెడుసెవ్వ గవెల్లున, నిప్పులఁ బడినట్లు కాలు నిలువఁగ లేమికిఁ. భార. ద్రో. ౨. ౨౭౯.

ఇ. అగ్నికణములు, స్ఫులింగములు.

క.అప్పుడు క్రోధము గన్నుల, నిప్పులు రాల్పంగ ...భార. భీష్మ. 3. 3౫౦.

మ. అనినం గన్నుల నిప్పు లుప్పతిల...భా.రా. అర. ౧. ౨౪౩. కాశీ. ౬. ౨౨౩.

నిప్పు(న)ఁ జెదలంటు=మంచిదానికి చెడుగుణములు కలుగు.

క. దెప్పర మప్పురుషాగ్రణి,కెప్పాటను గలుగనేర దెందును నోహో, నిప్పుఁ జెద లంటునేర్చునె, తప్పఁ దలఁచి తీ వి టేల దలఁకెద వకటా. భా. రా. అర. ౨. ౩౧.

క. అది యట్లు కాదె నిప్పునఁ, జెదలంటునె దేవదేవు శ్రీరమణీశుకా, మది నునిచినను త్తమమునిఁ, బొదవునె యాపదలు నూర్యుఁ బొందునె తమముల్. నృసిం. ౪. 3౨.

ని ప్పొడిఁగట్టుట=స్వయముగా కీడు తెచ్చికొనుట.

ఉ. అప్పులపోతుఁ జి చ్చయినయట్టిగృహంబున నున్నవాఁడు దాఁ,జెప్పఁగ దుర్విషాన్నము భుజించునతండును గాంచుపా ట్లీకక,దప్పవునువ్వె నీకు నహితం బిటు లెవ్వరు చెప్పి రె మెుకో, నిప్పొడిఁగట్టితే విడువనేరవె యింతటు నైన నావుడుకా.రామా.౬.౨3౭.

నివురుఁగవిసిననిప్పు=నిగురుకప్పిననిప్పు.

గీ. వికృతవేషావృతంబులై వెలయ కితఁడు, నివురు గవిసిన మెఱయనినిప్పుఁ బోలె. భార. విరా. ౪. ౭౫.

సా: నిప్పుద్రొక్కుకోఁతిచందము.

గీ. లీలఁ బవళించు దిగ్గన లేచి పోవు, నిలుచు చోటను నిలువక నిప్పుద్రొక్కుకోఁతిచందానఁ జతురాఖ్యుఁడందు దిరుగు, వెలఁదిపై మోహ మెద హత్తు వెట్టి యె త్తి.హంస.3. ౧౫౫.

జ: నిప్పటి, నిప్పట్టు, నిప్పుఁదిండి, నిప్పుక, నిప్పువన్నెగుత్తులకానుగు.

నిప్పుఁదిండి. వి. (నిప్పు + తిండి.)చకోరము. (చి. ని. పక్షివిశేషము అని శ. ర.)

నిప్పుక=నిప్పు. వి.(నిప్పు + ఉక.) అగ్ని; అంగారము.

ద్వి. ఎఱుఁగ రా దీతని సెసఁగు తేజంబు, మఱు పడ్డనిప్పుకమాడ్కి నున్నాఁడు.ద్వి.పారిజా. ఉ. ౧3౩ పా. 33౪ పం.

క. అకటా బెడిదపువలపుల,సకలం బడి వ్రేఁగు దానిఁ జేపట్టఁగ నొల్లక యిటువలె నెంతురె నిప్పుకలపయి న్నేయి చల్లుపోలిక మీఱకా. నీలా. ౨. ౧౧౨.

సీ. ని ప్పింగలము మల్లె నిప్పుక వైరాలు వెరవు లనఁగ నంగార మొప్పు.ఆం.భా.౨.౨౪౨.

చ...ఎవ్వఁడో మకుటము దన్ని నాశిరముమానికముం గొనిపోయె నంచు నిప్పుకలఁ బొరల్చినట్లు మది పొక్కుడు నెక్కుడుభంగపాటునకా. ఉ.హరి.౫.౨౭౩.నీలా.౨.౧౧౨.

ఇ. అగ్నికణములు, స్ఫులింగములు.

గీ. గగనరంగస్థలంబున మిగులఁ బ్రౌఢి,మమునఁ గాలిక నీలికోలము నటింపఁ, బొరి మొగంబున రాలునిప్పుక లనంగ, గుంపులై రాలె మహింద్రగోపతతులు. ఆము. ౪. ౯౭.

నిప్పువన్నెగుత్తులకానుగు. వి. (√నిప్పు.) అంగారవల్లరి, ఒకజాతికానుగుచెట్టు. (శ. ర.)

నిప్పుపోటు. వి. (చదువుటలో) అతిత్వర.

సీ. నిడుసునఁ జెట్టుక సిప్పోటమునఁ బోక తరు
వాయి తప్పక తడవికొనక. సకల. స. ౩౫
పా. ౩౦౭.

నిఫలం. సం. వి. అ. స్త్రీ - ఫలములు లేనిది- జ్యోతిష్మతి, మాసేరుచెట్టు.

నిబంధ. సం. విణ. (ఋ. ద్రీ. ఋ.)- నిబంధించువాఁడు - ౧. గ్రంథము రచించువాఁడు, గ్రంథకర్త. ౨. కట్టువాడు, బంధించువాఁడు.

నిబంధకుఁడు. సం. విణ.(అ. ధి కా. అ.)=నిబంధ.

నిబంధనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) బంధించుటకు సాధనమైనది. వి. అ. న - ౧. బంధించుట, కట్టుట; గృహాకూపాదులు నిర్మించుట. ౨. కట్టు. ౩. అడ్డగించుట, ప్రతిబంధించుట. ౪. సంకెల. ౫. ఊఁత, ప్రాపు. ౬. స్థానము.

శ్లో...సహజవిలాసనిబంధనమ్ శరీరమ్. మాల
తీ. ౨. ౬.

౭. ఏర్పాటు. ౮. హేతువు. ౯. గ్రంథము. ౧౦. రచన, కూర్పు. ౧౧. సంబంధము.

శ్లో. న వినా పార్థివో భృత్యైః న భృత్యాః
పార్థివం వినా, తేషాం చ వ్యవహారోఽయం
పరస్పరనిబంధనః. సం. పంచ. ౧. ౮౭.

౧౨. వర్షాశనము, శాశ్వతపారితోషికము.(మాన్యము లోనగునది.) ౧౩. ఉపనాహము, వీణాదుల తంతులు చుట్టెడుబిరడ. ౧౪. వ్యాఖ్యానము, వివరణగ్రంథము.

నిబంధని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. సంకెల; గొలుసు లోనగుబంధించుసాధనము.

నిబంధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కట్టు. ౨.బంధించుట,కట్టుట; గృహాకూపాదులు నిర్మించుట. ౩. (గ్రంథమును) రచించుట. ౪. కృతి, గ్రంథము. ౫. మూత్రబంధము, నీరుకట్టు. ౬. అడ్డగించుట, ప్రతిబంధము. ౭. సంకెల. ౮. ఏర్పాటు, నిర్ణయము. ౯. ఆధారము. ౧౦. హేతువు, కారణము. ౧౧. మలబంధనకరము, నింబము, వేపచెట్టు.

నిబంధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. బంధించునది, కట్టునది. ౨. సంబంధించునది. ౩. మూలమైనది, కలిగించునది. ౪. నిబంధము కలది.

నిబంధించు. సం. స. క్రి. ౧. బంధించు. ౨. అడ్డగించు. (శ. ర.)

నిబద్ది=నిబ్బద్ది. విణ. (క. త. నిబద్ది.) సత్యము, నిజము.

గీ. కామసఖుఁడైనధర్ముండు గలయ మాట్రులాడె
వైరాగ్యముఖ్యులతోడ నిది నిబద్ది తప్పదు
దేవరపాద మాన. ప్రబోధ. ౨. ౫౩.

ఉ. పోరుడుపంగ నేఁ బలుకుబూటక మెల్ల
నిబద్దిఁ జేసి యే దారిని బోయెనో... చెన్న.
౩. ౧౭౦. (నిబద్ధి అని ముద్రి.)

ఉ. వా యనుఁ దమ్ముఁడా యను గృహంబున కేఁ
టికి రా వయో సనుచు, బాయఁగఁ బాడి
యే యను నిబద్దిగ నమ్మితి నీదుప్రాపు నే, నే
యెడ కేఁగుదాన...అనుచు. స్వానందో. ౫.
౮౮పా. భా. ౪. ౬౪.

జ : నిబద్దించు, నిబద్దిలించు.

నిబద్దించు=నిబద్దిలించు. స. క్రి. (√నిబద్ది.)
నిజపఱచు.

క. ముద్దిచ్చును గోపాలుఁడు, వద్దను నడయాడుచున్నవార్తను విన్నచు, గద్దించును లేదన్న నిబద్దించును జూడకున్నఁ బరితాపించుచు. రాధామాధవసంవాదము. ౧. ౨౫.
(శ.ర. పా. 'లేదన్నను బద్దించును' ముద్రి.)

నిబద్దిలించు=నిబద్దించు. (√నిబద్ది.)
(నిజపఱచు.)

మ. నగరం బెల్ల నెఱింగి గొల్లు మనఁగా నా
నాఁటికిచు సాటివార్యు గణింపం దలవంపు
లై స్వజను లేప్రొద్దుం గృశింపంగఁ బొం,
దగ నీబుద్ది నిబద్దిలించు జవభద్రుం డాగ్ర

హాం బందుచో౯. ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౫౧.
(శ.ర.పా. 'సుద్ది నిబుద్దిలించు' ముద్రి.పా.)

నిబద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బంధింపఁబడినది, కట్టఁబడినది. ౨. అడ్డగింపఁబడినది. ౩. రచింపఁబడినది, కూర్పఁబడినది. (గ్రంథము.) ౪. ఖచితము, చెక్కఁబడినది; తాపఁబడినది. ౫. సంబంధించినది.

నిబర్హణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చంపునది. వి. అ. న. వధము, చంపుట.

నిబర్హితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చంపఁబడినది.

నిబిడము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సాంద్రము, దట్టము. ౨. దృఢము, గట్టిది.

నిబిడీకరించు. సం. అ. క్రి. దట్టముగా చేయు, దృఢముగా చేయు. (శ. ర.)

నిబిడీకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిబిడముగా చేయఁబడినది.

నిబిరీసము. సం. విణ=నిబిడము.

నిబోధకుఁడు. సం. విణ. (అ. ధికా. అ.) ౧. గ్రహించువాఁడు. ౨. బోధించువాఁడు.

నిబోధనము. సం. వి. అ. న. ౧. గ్రహించుట, తెలియుట. ౨. తెలుపుట, బోధించుట.

నిబోధము. సం. వి. అ. పుం=నిబోధనము.

నిబ్బడుగు. వి. పాలకీబెస్తలు మిట్ట పల్లము మొ. తెలుపుట కుపయోగించు హెచ్చరికపదము.
వ...బెస్తలు నీస్తుగా మోచి నిబ్బడుగు...నిబ్బరము...అన విని...ప్రబంధ. ౭౦౫.

నిబ్బద్ది=నిబద్ది.
సీ...సత్యంబు దనరు నిజము నిబ్బద్ది నిక్కము నిక్కువ మన. వేంక. మాన. ౭౪.
సీ...నిబ్బద్ది నిక్కము నిలువరంబు, నిజము నిక్కువ మన నెగడు సత... ని. మాన. ౫౧.

నిబ్బరము=నిబ్బరికము. విణ. (సం. నిర్భరమ్. ప్రా. నిబ్బరం. క. నిబ్బర.)
౧. అధికము, గాటము.
ఉ. అంటినఁ గందుమేనుఁ బస నారెకుజవ్వన
ముఙ్ రసంబువెన్నెంటలఁ గూర్చుకామ
మును నిబ్బర మైనమదంబు నై మనం, బొం
టికిఁ బోక భర్తృరతి కువ్విళులూర...
హరి. ఉ. ౮. ౯౧.
వ. శంకాలతావితానం బనేకనలావలంబి యగు
చుం బ్రబ్బినం గడునిబ్బరం బగువిభ్రమంబు
న నావిదర్భసుతాను భ్రూలలామంబు నెమ్మ
నంబున నిట్లని వితర్కించు. నైష. ౫. ౧౮౮.
౨. దృఢము; నిశితము.
గీ. నిబ్బరంపుగబ్బిగుబ్బలయుబ్బుకతన, నోర
గాఁ బాణికంజంబు లూఁది మ్రొక్కెవను.
౨. ౯౫.
క. హరి చూచి వెఱఁగుపడ న,ప్పరుషప్రహార
ణము వచ్చి పక్షీంద్రుని నిబ్బరముగఁ దాఁ
కిన వడఁకెం, బొరి నాతఁడు వజ్రనిహతభూ
ధరముక్రియన్. హరి. పూ. ౪. ౧౮౦.
గీ...అయ్యవనిపతియు, డెబ్బదేను దొమ్మిదియు
ను నిబ్బరంపుటమ్ము లతనిపైఁ బరఁగించె
నలుక మిగుల. హరి. ఉ. ౨. ౩౩.
౩. దిట్టరి, సాహసి.
క. నిబ్బరపుబాలహంతయు, గొబ్బునఁ దేజంబు
మణియుఁ గోల్పడి నతుఁడై, ప్రబ్బినవగచే
విప్రుఁడు, సిబ్బితితో నొడలిగబ్బ సెడి వ
డిఁ జనియెన్. భాగ. ౧. ౧౮౩.
౪. సాంద్రము, దట్టము.
వ...మబ్బుకొనువయసుకుబ్బల నిబ్బరంబుగ ని
వుడుతివుటలం బెచ్చుపెరుఁగుమచ్చరంబుల
నొకరొకరి మెచ్చక పచ్చవిలుతుండు వి
... దనకైదువులు ముప్పదిరెంటం

డోడునూపె నన... యువతీయువజనంబు లును... పారి. ౨. ౫౨.

౫. యథార్థము, నిశ్చయము.

క. ఈకన్నియకుం దగునొక, రాకొమరుని నరసి నిబ్బరంబుగ నిపుడే, మా కెఱిఁగింపుము... నీలా. ౧. ౯౦.

ద్వి. గొబ్బూరిలోపల నిబ్బరంబుగను, బిబ్బబా చయగారిపృథుమహత్త్వంబు, వర్ణింప శివు నకు వశము గాదనిన. బస. పు. ౪. ౨౧౩ పా. ౧౮౧ పం.

౬. ౧. అశ్వగతివిశేషము.

చ. పతి యలతేజి నెక్కి నరపాలురు గొల్వ హయాధిరోహపాం, డితి సరిదాఁట్లు జోద నలు నిబ్బరముల్ రవగాలు వేడెముల్, జ తురతఁ జూపి... చంద్రా. ౨. ౪౦.

క. జోదనలు నిబ్బరంబులు, వేడెంబులు మెఱ య రాజు వేడుకతోడన్, గోడా దుమికిం పఁగ జత, గూడిరి దొర లెల్ల భటులగుమి వెనుకొనియెన్. ఉ. రా. ౪. ౩౯౯. దశా. ౨. ౭౦.

౨. అతిశయము, ఆధిక్యము.

గీ. ... మిక్కిలి మిక్కుటం బగ్గలంబు, బెట్టు నిబ్బరము దిటము బిట్టు గాటు, మనఁగఁ నతి శయ మగును... ఆం. భా. ౧. ౭౭.

చ. కురులసిరుల్ మెఱుంగుఁజనుగుబ్బలనిబ్బర ముల్ మొగంబువి, స్ఫురణము లింద్రనీల మణిభూధరశృంగకురంగలాంఛనా, దరవశ దృష్టిఁ జూచెదవు తాపసవంశవతంస తజ్ఞ రా, భరమున వచ్చె తెల్పఁ బడపాటు వళీ వలనంబు నుండఁగన్. పాండు. ౫. ౨౨౭.
(ఇట ఔన్నత్యము అని భావము.)

౩. బెస్తలు సవారి మోయునపుడు మిట్ట పల్లము మొ. సూచించు హెచ్చరికపదము.

వ... బెస్తలు సిస్తుగా మోచి నిబ్బ[illegible] రము... అన విని... ప్రబంధ. ౭౦౫.

౮. ఋజుత, సూటి.

ఉ. బిట్టుగఁ గేక వేసి వినఁ బిల్చిన వెండి గరంగి ముద్దయై, న ట్టిరు వెక్కులున్ ముడిచి య బ్బురపుంబలు నిబ్బరంబుగన్. గీ... పారావ తంబు, రాఁదొడఁగె... సారంగ. ౧. ౧౨౭, ౧౨౪.

౫. దిట్టతనము, ధైర్యము.

క. ఆమాట విని తలారు లిదే మని గద్దింప శా మృగేక్షణ రొదగా, నామగఁ డితఁ డని యు య్యాభి, రాముని వెసఁ జూపి నిబ్బరంబునఁ బలికెన్. శుక. ౩. ౫౮౫.

౭. తదేకాగ్రత.

క. అబ్బావికిఁ జేయేతం, బుబ్బుచుఁ దంబళి యొ నర్చి యుత్సాహంబుల్, గుబ్బతిలఁ గొన్ని చెట్లకు, నిబ్బరమున జలము లెత్తి నిస్త్రాణుం డై. హంస. ౧. ౧౮౭.

౪. పారవశ్యము.

చ. ఒకమతి విష్ణుభక్తి గలయుత్తములం గొని యాడు మెచ్చు చే, నొకమతి విష్ణునిం గొ లువ నొల్లనిమూఢులఁ జూచి నవ్వు నొం, డొకమతి విష్ణుభక్తి మది నుబ్బిన నిబ్బర మందుచుండు నా, ప్రకటగుణాభిరాముఁ డ గు భాగవతోత్తముఁ డాత్మఁ జొక్కుచున్. వి. పు. ౨. ౩౦౦.

జః నిబ్బరించు, నిబ్బరిక, నిబ్బరికించు.

నిబ్బరించు. అ. క్రి. (√నిబ్బరము.) ౧. అతిశ యించు.

ఉ. గుప్పున నప్పు డప్పడఁతిగుబ్బలు మించె గగుర్పుకూర్పునన్, గుప్పెలతోడిజక్కవల కుం బ్రతియై సరిగంచుకూరుపుం, గుప్పన పుంగులాయపుఁదగుల్ విడనాడి ముఖాం బుజంబునన్, గప్పున వ్రాలఁగాఁ దివురు [illegible]

వడి నుబ్బున నిబ్బరింపుచుణ్. చంద్రా. ౬. ౧౪౨.
౨. నిదానించు. (శ. ర.)

నిబ్బరికము=నిబ్బరము. వి.౧. ఋజుత్వము, నూటి.
వ...నిబ్బరిక నుబ్బి గొబ్బున గుబ్బటిల్లు గబ్బి గుబ్బల...నిరం. ౩. ౬౧. (చి. ని. పా.)
గీ. నిబ్బరిక మేది యను మేదినీవరేణ్య, నీ వర ణ్యమునకు వేటపోవ బ్రొద్దు, గడపలే కెందుఁ జేతఁ జిల్కుఁ గొని దాని,చేత గొంతయు బుసుపోయి చెలఁగునంత.సారంగ. ౨.౭౧౬.
౨. కారుణ్యము, దయ.
సీ ... అక్కటికం బన నక్కస మన, నిబ్బరి క మనఁ గనికరం బనంగను గారుణ్యసంజ్ఞ యై మీఱుచుండు. అం. భా. ౧. ౧౩౧.

నిబ్బరికించు. అ. క్రి.(√నిబ్బరము.) ౧. కరుణించు. (శ.ర.) ౨. ఆలోచించు, నిదానించు.
ఉ. వెన్నలు పాలు దొంగిలవొ వ్రేతలచీరలు ముచ్చిలింపవో, నిన్ను నె నమ్మి యున్న యెడ నిబ్బరికింపక చోరవృత్తి న్నాకన్నియఁ దెచ్చు టింతయును గాని విధం బని కాక దూఱుటల్. పరమ. ౪. ౧౧౧.
౩. ఉప్పొంగు.
వ... అగ్గుబ్బలిసోయగంపుటుబ్బునకు మై నిబ్బరికింప నబ్బుగపడి యబ్బలియుండు తనలోన. యయా. ౨. ౪౦.

నిభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ. ఇది తఱుచు సమాసాంతములందే కానవచ్చుచున్నది.) ౧. సదృశము; సమానము. ౨. మిక్కిలి భాసిల్లునది. వి. అ. పుం. న. ౧. ప్రకాశము. ౨. నెపము, వ్యాజము. (శ. ర.)

నిభాలనము. సం. వి. అ. న. చూచుట, దర్శనము; చూపు.

నిభీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. (భయముచే) కొయ్యవాఱినది, ప్రాన్పడినది. ౨. అతీతము, కడచినది.

నిభృతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిశ్చలము, కదలనిది, స్థిరము. ౨. పూర్ణము. (ఉదా: చింతానిభృతుఁడు.) ౩. గుప్తము, కనఁబడనిది. ౪. గూఢము, స్పష్టము కానిది. ౫. రహస్యమైనది, ఏకాంత మైనది. ౬.వినీతము, అడఁకువ కలది. వి. అ. న. వినయము, అడఁకువ.

నిభృతాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్.ఆన్.న్.) స్థిరచిత్తుఁడు, దృఢచిత్తుఁడు.

నిమంత్రకుఁడు. సం.విణ. (అ.త్రికా.అ.) నిమంత్రించువాఁడు, నిమంత్రణము చేయువాఁడు.

నిమంత్రణము. సం. వి. అ.న. ౧. యజ్ఞాములకు పిలుచుట. ౨. ఆవశ్యక మైనశ్రాద్ధభోజనాదులకు దౌహిత్రాదులను పిలుచుట. ౩. వ్యవహారనిర్ణయార్థము రాజు వాదిప్రతివాదిసాక్షులనుపిలుచుట. (దేనిని చేయనియెడల ప్రత్యవాయము గలుగునో అది నిమంత్రణము. అట్లు ప్రత్యవాయము కలుగనిది ఆమంత్రణము.)

నిమంత్రణీయుఁడు. సం= నిమంత్ర్యుఁడు.

నిమంత్రయత్. సం.(శత్ర.)నిమంత్రించుచున్న.

నిమంత్రయమాణము. సం. విణ.(అ.ఆ.అ.) నిమంత్రించుచున్నది.

నిమంత్రయితవ్యుఁడు. సం= నిమంత్ర్యుఁడు.

నిమంత్రించు. సం. స. క్రి.౧. ఆవశ్యక మైనశ్రాద్ధభోజనాదులందు తగువారిని పిలుచు. ౨. రాజు వ్యవహారనిర్ణయార్థము పిలుచు. ౩. (యజ్ఞాదులకు) పిలుచు, ఆహ్వానముచేయు.

నిమంత్రిత. సం.విణ. (ఋ.త్రీ.ఋ.) నిమంత్రించువాఁడు.

నిమంత్రితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిమంత్రింపఁబడినవాఁడు.

నిమంత్ర్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిమంత్రింపఁబడుచున్నది.

నిమన్త్ర్యుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిమంత్రింపఁదగినవాఁడు, నిమంత్రణముచేయఁదగినవాఁడు.

నిమగ్నుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. (జలాదులందును చింతాదులందును) మునిఁగినవాఁడు. ౨. లీనుఁడు, అణఁగినవాఁడు.

నిమజ్జకుఁడు. సం. విణ. (అ. జ్జికా. అ.) మునుఁగువాఁడు. (నిమజ్జనీయము మొ. మజ్జనీయము మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిమజ్జథువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. నిమజ్జనము, మునుఁగుట, మునుక. ౨. శయనించుట, శయనము.

శ్లో. తల్పే కాంతాంతరైస్సార్థం మన్యేహం ధిఙ్నిమజ్జథుం. భట్టి. ౫. ౨౦.

నిమజ్జనము. సం. వి. అ. న. ౧. (జలాదులందు దుఃఖాదులందు) మునుఁగుట. ౨. లీనమగుట, అణఁగుట.

నిమటాయి. వి. ఒకానొకతీఁగ. (శ. ర.)

నిమయము. సం. వి. అ. పుం. వినిమయము, ఒకద్రవ్యమునిచ్చి దానికిబదులు మఱియొకద్రవ్యము పుచ్చుకొనుట.

నిమవఁడు. వి. అశ్వవిశేషము.

క. ఒనరించిననీలని నడ, గని బొల్లనిఁ గత్తలానిఁ గెరని సారం, గని జారని జన్నని నిమ, వని మొదలుగఁ దెచ్చి నిలిపె వాహకుఁ డెదురన్. ద్వా. ౩. ౧౪౧.

నిమానము. సం. వి. అ. న. ౧. మానము, కొలత. ౨. వెల, మూల్యము.

నిమి. సం. వి. ఇ. పుం. ఇక్ష్వాకువంశపురాజులలో నొకఁడు. (వసిష్ఠశాపమున దేహశూన్యుఁడగునితఁడు దేవతలవలన సర్వదేహులనేత్రములయందు వాయురూపమున సంచరింప వరము పొంది నిమేషరూపమున నుండె ననియు దాననే ఱెప్పపాటునకు నిమేష మను పేరు వచ్చెననియు పురాణప్రసిద్ధి.

శ్లో. నితోర్యత్సవం నతత్పుః ద్రుశిభిః పిబంతో, నార్యో నరాశ్చ ముదితాః కుపితా నిమేశ్చ. సం. భాగ. ౯. ౨౪. ౬౪.)

నిమితకాఁడు. విణ. (√నిమితము.) నియమితుఁడు, ఉద్యోగి, సేవకుఁడు.

(క) బాణశాలవలన జీవించువాఁడు.

గీ. మందుపట్టెడపేరు చెన్నొందు బాణశాలయనఁగను దజ్ఞివిజనము వెలయుఁగు, నిమితకాండ్రనఁగా సుకఁధికబరీశ. ఆం. భా. ౨. ౨౫.

(చ) యోధుఁడు.

మ. అనిసన్ మంత్రులు నాప్తులున్ దొరలు దేవాప్రాఁకుఁన్ రాలఁ దేఁగనె యెంతే సలవద్దయానిమితకాండ్రన్ భానుపుత్రాదులన్, వినుమీ చంపక పట్టి తెచ్చి నినుమున్ నీయింటికామాటపుం, బనికిన్ జొచ్చెద మన్నదాఁక నిదె చేసల్ ప్రేతు మత్యుద్ధతిన్. రామా. ర. ౧౫౫.

(ట) మోఁతకాఁడు.

క... ప్రాయందలమున్, స్థానికుఁ డోసంగి సనుపం, గా నానతిఁ బడీననిమితకాండ్రు గహింపన్. అము. ౨. ౯౫.

నిమితము. వి. (సం. నియమితః. ప్రా. నిఅమిత.) నియమనము. (శ. ర.)

జః నిమితకాఁడు.

నిమితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సమదీర్ఘవిస్తారపరిమాణము కలది, చదరమైనది, నిభము.

నిమిత్తకారణము. సం. వి. అ. న. కారణవిశేషము. (సమవాయి, అసమవాయి, నిమిత్తము అని కారణము త్రివిధము - ఘటాదులకు ఘటస్వరూపముగా మాఱుమృత్తికాదికము సమవాయికారణము. ఇదే ఉపాదానకారణము. కపాలద్వయసంయోగాదికము అసమవాయికారణము. కులాలచక్రదండసలిలసూత్రాదికము నిమిత్తకారణము)

నిమిత్తకృత్తు. సం. వి. త్. పుం. - శకునమును (ధ్వనిచే) సూచించునది-కాకి.

నిమిత్తము. సం. వి. అ.న. ౧.కారణము, హేతువు. ౨.కారణభేదము. (చూ.నిమిత్తకారణము.) ౩. నామమాత్రకారణము, పేరునకు మాత్రము కారణము.

శ్లో. మయై వైతే నిహతాః పూర్వమేవ, నిమిత్తమాత్రం భవ సవ్యసాచిన్. గీత.౧౧. ౩౪.

౪. చిహ్నము, గుఱుతు. ౫. గురి, లక్ష్యము, శరవ్యము.

శ్లో. నిమిత్తా దపరాద్ధేషో ర్ధానుష్కస్యేవ వల్గితమ్. శిశు. ౨. ౨౭.

౬. (శుభాశుభసూచకమగు) శకునము. ౭. ఉద్దేశము. ౮. చెవులయందు చేయుచుంబనము.

సీ. చెవుల నిమిత్తంబు చెక్కుల స్ఫుటితంబు నధరోష్ఠమున భ్రాంతము...హంస.౫.౧౪౮

నిమిత్తవిదుఁడు. సం. విణ. (ద్) ౧. కారణము తెలిసినవాఁడు. ౨. శుభాశుభశకునముల నెఱిఁగినవాఁడు. వి. ద్. అ. పుం. జోస్యుఁడు.

నిమిత్తి. సం. విణ. (న్. నీ.న్.) నిమిత్తము కలది.

నిమిషము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఱెప్పవేయుట, ఱెప్పపాటు. ౨. ఱెప్పవేయునంతకాలము. ౩. (పువ్వులు) ముకుళించుట, ముకుళనము. ౪. రోగభేదము.

నిమిషాంతరము. సం. వి. అ. న. నిమిషమంత వ్యవధానము, ఱెప్పపాటంతకాలవ్యవధి.

నిమీల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కనుమూయుట. ౨. కనుగీటుట. ౩. నిద్ర; కునికిపాటు, ౪. కపటము, వ్యాజము. (వాచ.)

నిమీలకము. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) ౧. మూయునది. ౨. ముకుళించునది.

నిమీలత్. సం. శత్రు. ౧. మూయుచున్న. ౨. ముకుళించుచున్న, ముడుఁగుచున్న.

నిమీలనము. సం. వి. అ. న. ౧. కనుమూయుట; ఱెప్పవేయుట. ౨. మరణము. ౩. (జ్యోతి.) పూర్ణగ్రహణము. ౪. (పుష్పాదులు) ముకుళించుట, ముగుడుట. ౫. ముణుఁగుపడుట.

నిమీలనీయము. సం=నిమీలితవ్యము.

నిమీలిక. సం=నిమీల.

నిమీలిత. సం. విణ. (బు. త్రి. బు.)=నిమీలకము.

నిమీలితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మూయఁబడినది. (కన్ను.) ౨. ఆవృతము, కప్పఁబడినది.

శ్లో.అపథే పద మర్పయంతి హి శ్రుతవంతో౽పి రజోనిమీలితాః. సం. రఘు. ౯. ౭౪.

౩. ముకుళితము, ముకుళించినది, ముగిడినది. (పుష్పాది.) ౪. ముణుఁగుపడినది; అస్తమించినది.

నిమీలితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మూసికొనఁ దగినది. (కన్ను.) ౨.ఆవరింపఁదగినది.

నిమీల్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మూయఁబడుచున్నది. (కన్ను.) ౨. ఆవరింపఁబడుచున్నది.

నిమీల్యము. సం=నిమీలితవ్యము.

నిముకళ్లా. వి. (నిముకు+కళము.) ౧. కైలుచేసిన కళ్లమునందలి యడుగుధాన్యము. (శ. ర.) ౨. కొఱత. (శ. ర. చి. ని.)

నిముకు. స. క్రి. ౧. కుడుచు, పానముచేయు.

ద్వి. అంతంత దగ్గతి యాపారసతులు, గమి గూడి చూచి యక్కటు దావిచన్నునిముకి

శేరనిచిన్ని సెత్తురుఁగందు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౨౩౮౮.

నిమురు=నివురు. స. క్రి. ౧. వాత్సల్యముచే చేతితో రాచు; సవరించుకొను; స్పృశించు, తాఁకు.

చ...అతిప్రమదరసైకమగ్నమతిఁ బాణితలంబున నక్కుమారుమై, నిమిరి శిరంబు మూర్కొని మునిప్రభుఁ డక్కునఁ జేర్చి యిట్లనుక్. రామా. ౪. ౫౧.

వ...భక్తవత్సలుం డైనహరి దనకరంబున నతని మేను నిమిరి మేఘగంభీరభాషణంబుల నిట్లనియె. భాగ. ౧౦. ఉ. ౬౯.

క. దనుజేంద్రుఁ డాతలోదరిఁ, గనుఁగొని చొళ్లంబు నిమురు...ఉ. హరి. ౧. ౫౯.

చ. కనఁ దిలకంబుఁ గేసరము గల్లమియక్ రహిఁ బాడఁ త్రేంకనంబు నిమురఁ మావి నవ్వ సురపొన్న...పారి. ౪. ౯.

౨. ఆవరించు, అలము. (చూ. నిమురుకొను.)

జః నిముకిళా, నిమురుకొను.

నిమురుకొను. స. క్రి. (√నిమురు) సవరించుకొను, తడవుకొను; ఆవరించు, అలముకొను.

గీ. శుతిక మోవఁగ నెత్తురుల్ గ్రోలి కడుపు, నిమిరికొంచు నగ స్త్యమంత్రములు నొడివి. దశా. ౨. ౪౩౫. ఆం. భా. ౩. ౧౩౩.

క. కని గుండె నిమిరికొనుచును, ననురాగము తోడ నంతనంతఁ దనకుటుంబిని నిది యేమి శకట మిట్లనయంబును విషమవృత్తమైనది యిచటక్. హరి. పూ. ౫. ౧౯౨. (దిట్ట పఱచుకొను. అని భావము.)

గీ. హిమముచే నంబరం బెల్ల నిమురుకొనఁగ, నుష్ణకరుఁడును గరము లొయ్యొయ్య పొంచి, తాను ననలాంశ ధరియింపఁ బూని నసఁగ, నెంతయును వచ్చి నిక హేమంతఋతువు శ్రీరం. ౨. ౨౪౧. (హిమముచే వ్యాప్తము కాఁగా అని భావము.)

నిముసము. వి. (సం. నిమిషః. ప్రా. నిమిస, నిముస.) ౧. ఱెప్పపాటు. (ఱెప్పవేయుట. శ. ర.) ౨. ఱెప్పపాటుకాలము; అల్పకాలము, కొంచెము సేపు.

సీ. నను నిముసంబు గానక యున్న నూరెల్ల నరయుచు మజ్జనకుఁ డెంతడలు నొక్కొ. వసుచ. ౨. ౧౭.

ఉ...నీ, చక్కఁదనంబుఁ గన్న నిముసం బయిన న్నిలు పోప శక్యమే, యక్కునఁ జేర్పకంచు...విజ. వి. ౧. ౧౦౪.

నిమేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మార్చుకొనఁదగినది, పరివర్తనీయము. (పదార్థాది.) వి. అ. పుం. వినిమయము, వస్తువులమాఱుపు.

నిమేషకృత్తు. సం. విణ. (త్) ఱెప్పపాటు కలిగించునది, వి. త్. స్త్రీ. విద్యుత్తు, మెఱపు.

నిమేషము. సం=నిమిషము. (చూ. నిమి.)

నిమేషరుక్కు. సం. వి. చ్. పుం. - నిమిషకాలము కాంతి గలది- మిణుఁగుఱుఁబురుగు.

నిమేషిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఱెప్ప వేయుటకు సాధన మైనదియు కానొకనరము.

నిమ్నగ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ-పల్లమునకు పోవునది- నది, ఏఱు.

నిమ్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గభీరము, లోఁతు. ౨. తక్కువది, నీచము. వి. అ. న. పల్లము.

నిమ్మ. వి. (సం. నింబః, క. నింబె.) జంబీరము జంభలము.

గగడ. అలివేణి చెంగటనె యలరి కాచెను నిమ్మ, యలమెల్ల లమఁగ నియ్యదె కాని కానిమ్మ. ౫. ౧.

గీ. నిమ్మ యం చనఁగా జంభలమ్ము దోఁచు. ఆం. భా. ౨. ౪౨.

ద్వి. ఇమ్ముల గిరు లంది యిరుచేతులందు, నిమ్మ పండులమాడ్కి నెగుర వైచుచును. రం. రా. యు. ౩౧౨ పా. ౨౭ పం.

రాజులచేతినిమ్మపండు=గొప్పవారి యాదరణ కలవాఁడు.

సీ. చుట్టాలసురభి రాజులచేతినిమ్మపండే రాజు వీఁడౌ బంగార మయ్యె. బహు. ౫. ౧౨౦.

సా. నిమ్మకు నీరు పోసిన ట్లుండు=సుఖదుఃఖముల చే కలఁతనొందక గంభీరుఁడుగా నుండు.

(వ్యవ) వాఁ డెన్ని చిక్కులు వచ్చినను నిమ్మకు నీరు పోసిన ట్లుండును.

నిమ్మ కెరువు వేసినచందము=నిమ్మచెట్టున కేమాత్రము ఎరువు వేసినను విరివిగా కాచును.

వ...అయత్న శిశిరకృత్యంబులు ఘటియించుచుండ నిమ్మ కెరువు వేసిన చందంబున నందు నంత కంతకుఁ బరితాపం బగ్గలంబై...సారంగ ౨. ౧౬౫.

నిమ్మటాయ. వి. గడ్డగల తృణవిశేషము. (ఇది నిమ్మకాయంత యొంటిగడ్డ గలిగి నేల నంటి బెత్తెఁడు గంట (స్తంబము) గలిగి యుండును. చి. ని.)

నిమ్మళము. విణ. (సం. నిర్మలమ్. ప్రా. నిమ్మల. క. నిమ్మళవు.)

౧. స్వస్థము; తగ్గినది, ఉపశాంతము.

(వ్యవ) మీశరీరము నిమ్మళముగా నున్నదా ?

,, నీజబ్బు నిమ్మళముగా నున్నదా ?

౨. మందము.

(వ్యవ) గబగబ చదువకుము, నిమ్మళముగా చదువుము.

౩. అల్పధ్వని కలది.

(వ్యవ) గట్టిగా మాటాడకుము. నిమ్మళముగా మాటాడుము.

వి. ౧. నిష్కళంకత.

సీ. నిమ్మళం బనఁగను నిష్కళంకత యొప్ప... ఆం. భా. ౨. ౧౯౧.

౨. స్వాస్థ్యము.

(వ్యవ) నాకు మనస్సునకు నిమ్మళము లేదు.

నిమ్మళమగు= ~~అతిశయించు, హెచ్చు~~. స్వస్థమగు, స్వస్థచిత్తత నొందు.

ఉ. సూనృతవాది రాజనెడుసుద్దులు నిమ్మళమాయెఁ గైకసంస్థాన మటంచుఁ దిట్టు రుదితంబులు కానక రాఘవుండు పోఁ,గా నిపుడింత పుట్టె...చం. రా. ౪. ౭౫.

గద్య. అథ దశరథప్రశంసామాంసలైః కైకేయీనిందాకందలితైః...పరిదేవనారవైః...సం. చం. రా. అయో. ౬౦. (మాంసలైః=ప్రచురైః. తద్భూయిష్ఠైరిత్యర్థః. వ్యాఖ్య.)

జః నిమ్మళించు.

నిమ్మళించు. అ. క్రి. (√నిమ్మళము) స్వస్థుఁడగు.

గీ. మరలుచును బొర్లుచును మేను మఱచి మిగులఁ,జెమ్మటలఁ దొప్పఁదోఁగుచు నిమ్మళించి నిబిడతామససుఖ మిచ్చునిద్రఁ గలిసి, కాలము గ్రమించె నక్కుంభకర్ణుఁ డధిప. ఉ. రా. ౨. ౭౯౫. (వ్రాఁత ప్రతిపా.)

నిమ్ము. వి. కొమ్ము మొదలగువానిధ్వనివిశేషము.

వ...గుమ్మెటలచటులరవమును గొమ్ములనిమ్మును జెలంగె నయ్యవసరంబున. కాశీ. ౩. ౩౬.

నిమ్లుక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. అస్తమయము, క్రుంకుట.

నిమ్లోచము. సం. వి. అ. పుం. అస్తమయము, క్రుంకుట.

నియంత సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.)-నియమించువాఁడు- ౧. శాసించువాఁడు, విధించువాఁడు; ఏర్పఱుచువాఁడు. ౨. దండించువాఁడు, శిక్షించువాఁడు. ౩. రక్షకుఁడు. వి. ఋ. పుం. ౧. అశ్వములను నియమించువాఁడు, సారథి. ౨. [illegible]కుఁడు, పరమేశ్వరుఁడు.

నియంతవ్యము. సం=నియమ్యము.

నియంత్రణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. అడ్డగింత. ౨. నియమించుట. ౩. నిర్వచించుట, అర్థము నిరూపించుట.

నియంత్రణము. సం. వి. అ. న=నియంత్రణ.

నియంత్రితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. అడ్డగింపఁబడినది, వారింపఁబడినది. ౨. నియమింపఁబడినది.

నియచ్ఛత్. సం. శత్రు. ౧. నియమించుచున్న. ౨. ఇచ్చుచున్న.

నియతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) ౧. సంయతము, కట్టఁబడినది. ౨. నియమయుతము, నియమము గలది. ౩. నియమము చేయునది, నియమకారి. ౪. నియమింపఁబడినది, ఏర్పఱుపఁబడినది, కట్టుపాటు చేయఁబడినది. ౫. నిగ్రహింపఁబడినది (ఉదా. నియతేంద్రియుఁడు మొ.) ౬. నిత్యమైనది, ఎప్పుడు నుండునది. ౭. స్థిరమైనది. ౮. అనివార్యము, ఆవశ్యకము.

నియతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నియమము. ౨. భాగ్యము, పూర్వజన్మార్జితమైన సుకృతదుష్కృతరూపకర్మము. ౩. ఇంద్రియనిగ్రహము. ౪. స్త్రీ. దుర్గాదేవి.

నియమనము. సం. వి. అ. న. ౧. నియమము. ౨. నియమించుట, ఏర్పఱుచుట. ౩. బంధించుట. ౪. నిగ్రహించుట, అడఁచుట. ౫. శిక్షించుట, శాసించుట.

నియమనీయము. సం=నియమ్యము.

నియమపత్త్రము. సం. వి. అ. న. ఒడంబడికపత్త్రము.

నియమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఏర్పాటు, వ్యవస్థ, కట్టుపాటు. ౨. కట్టు, బంధము. ౩. అడఁచుట, నిగ్రహము. ౪. ఆజ్ఞ, పనుపు. ౫. ప్రతిజ్ఞ. ౬. నియంత్రణ, నిర్దేశించుట. ౭. నిశ్చయము, నిర్ణయము. ౮. వ్రతనిష్ఠ; వ్రతము, ఉపవాససంధ్యోపాసనాది. ౯. విధిభేదము. (చూ. నియమవిధి) ౧౦. అష్టాంగయోగములలో రెండవది. (ఇది బాహ్యాభ్యంతరశౌచము, సంతోషము, తపస్సు, స్వాధ్యాయము, ఈశ్వరప్రణిధానము అని పంచవిధము. వాచ.కల్ప.)

నియమవిధి. సం. వి. ఇ.పుం. ౧. పాక్షికముగా ప్రాప్తించెడియర్థమును నియమముగా విధించు విధి. ("వ్రీహీ నవహంతి=వడ్లను దంచుచున్నాఁడు" అనుచో లోకమున వడ్లపొట్టును పోఁగొట్టుటకు దంపుటయే కాక గోళ్లును సాధన మగును. కాన దంపుట పాక్షికసాధన మగుచున్నది. గోళ్లచేతఁ గాక దంపుటచేతనే పొట్టు పోఁగొట్టవలయు నని యీవిధి నియమించును.) ౨. నిత్యకర్మానుష్ఠానము (శ్లో. నియమవిధిజలానాం బర్హిషాం చోపనేత్రీ. సం. శ. సం. ౧. ౭౦)

నియమస్థితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. శాస్త్రోక్తవిధులందు తప్పక ప్రవర్తించుట; వానిని తప్పక యనుష్ఠించుట. ౨. తపస్య; వ్రతము.

నియమస్థుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తపోవ్రతాదినియమమం దుండువాఁడు, తపోవ్రతాదు లాచరించువాఁడు.

నియమించు. సం. స. క్రి. ౧. ఆజ్ఞాపించు.

వ... ధనమునందు నాకు మూఁడు పాళ్లును బెట్టి నీవు రెం డంశంబులు గొని బ్రతుకు మని నియమించి పంచిన... మార్క. ౧. ౨౩౪.

౨. అడ్డపెట్టు, నిరోధించు.

వ... నేను దైవాధీనతకతంబున బిడ్డల నొత్తి చెప్పను నియమింపనుం జాలను... భార. ద్రోణ. ౨. ౧౫౫.

౩. ఏర్పఱచు, నిర్ణయించు.

ఉ. ఉత్తమమధ్యమాధమనియోగ్యత బుద్ధి నె ఱింగి వారి న,య్యుత్తమమధ్యమాధమ నియోగములఁ నియమించితే నరేంద్రోత్తమ...భార. సభా. ౧. ౩౬.

చ. వనిత మనోహరంబు లగువస్తువు లెల్లను వేడ్క నేటి నీ,కని నియమించి తెచ్చితిఁ బ్రియంబునఁ గైకొనుము...భార. విరా. ౨. ౩౩౪.

నియమితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - నియమింపఁబడినది - ౧. ఏర్పాటుచేయఁ బడినది, నిర్ణయింపఁబడినది. ౨. కట్టఁబడినది. ౩. నిగ్రహింపఁబడినది. (ఇంద్రియాది.) ౪. విధింపఁబడినది, విహితము. ౫. శిక్షింపఁబడినది. ౬. అడ్డగింపఁబడినది.

నియమ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నియమింపఁబడుచున్నది.

నియమ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నియమింపఁదగినది.

నియాతనము. సం. వి. అ. న. నిపాతనము, క్రిందికిఁ ద్రోయుట.

నియామకుఁడు. సం. విణ. (అ. మికా. అ.)- నియమించువాఁడు- ౧. ఆజ్ఞాపించువాఁడు. ౨. శిక్షించువాఁడు. ౩. నిరోధించువాఁడు, అడ్డగించువాఁడు. ౪. నిగ్రహించువాఁడు. ౫. నిర్ణయించువాఁడు. ౬. నిర్దేశించువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. ప్రభువు, పాలకుఁడు. ౨. అశ్వనియంత, సారథి. ౩. నౌకానియంత, తండేలు.

నియామము. సం=నియమము.

నియామి. సం. విణ. (న్. నీ.న్.) నియమించువాఁడు.

నియుంజత్. సం. శత్రం. నియోగించుచున్నది.

నియుంజానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నియోగించుచున్నది.

నియుక్తి. సం.వి.ఇ.స్త్రీ. ౧. పనియందు నియోగించుట, అధికారమునందు పెట్టుట. ౨. ఆజ్ఞ, పనుపు.

నియుక్తుఁడు. సం.విణ. (అ. ఆ.అ.)-నియోగింపఁబడినవాఁడు- ౧.ఆజ్ఞప్తుఁడు,పనుపఁబడినవాఁడు. ౨. అధికృతుఁడు, .రాజాదులచే అధికారమున నియమింపఁ బడినవాఁడు. ౩. ప్రేరితుఁడు, ప్రేరింపఁబడినవాఁడు, ౪. సంబద్ధుఁడు, సంబంధించినవాఁడు. ౫.(సంతతిలేని వితంతువునకు దేవరన్యాయమున సంతతి గలిగింప) నియోగింపఁబడినవాఁడు.

నియుజ్యమానము. సం. విణ.(అ.ఆ.అ.)నియోగింపఁ బడుచున్నది.

నియుతము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ) ౧.లక్షసంఖ్యావిశిష్టము, లక్ష. శ్లో. శతం సహస్ర మయుతంనియుతం ప్రయుతం మతం, స్త్రీ కోటి రర్బుదమితి క్రమా ద్దశగుణోత్తరమ్. (రత్నకోశము.) ౨. దశలక్షసంఖ్యావిశిష్టము, పదిలక్షలు.

శ్లో. ఏకం దశ శతం చైవ సహస్ర మయుతం తథా,లక్షం చ నియుతం చైవ కోటి రర్బుద ఏవ చ,బృందః ఖర్వో నిఖర్వశ్చ శంఖపద్మౌ చ సాగరః,అంత్యం మధ్యం పరార్ధం చ దశ వృద్ధ్యా యథోత్తరమ్. (వాచ.)

వి. ౧. లక్షసంఖ్య. ౨. దశలక్షసంఖ్య.

నియుద్ధము. సం.వి.అ.న. శస్త్రాదులు పట్టఁగూడదను నియమము గలయుద్ధము, బాహుయుద్ధము, జెట్టిపట్లు పట్టుట.

నియోక్త. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నియోగించువాఁడు.

నియోక్తవ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నియోగింపఁ దగినవాఁడు.

నియోగజనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. భృత్యుఁడు.
సీ...అవని, సురులను వైశ్యుల శూద్రుల నాత్మీయ బంధుసుహృద్వీరభటనియోగ, జనులను బేదల సాదుల నిత్యంబుఁ దాన పరీక్షించి... భార. సభా. ౨. ౧౧౬.

నియోగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పనికై ఏర్పఱుచుట, అధికారమునఁ బెట్టుట. ౨. ప్రేరణము, ప్రేరించుట. ౩. ఆజ్ఞ, పనుపు. ౪. ఏర్పఱిచినపని; పని. ౫. (పుత్త్రులు లేనివిధవను దేవరుని వలననో సపిండునివలననో పుత్త్రుని పడయుటకై) నియోగించుట. ౬. కూర్చుట, తగుల్చుట. ౭. అవధారణము, నిశ్చయము. ౮. పరివారము, పరిజనము. (ఈయర్థము తెనుఁగుననే కనఁబడుచున్నది.)
ద్వి. వినయపూర్వకముగా వినుతిసేయుచును, నుండంగ నఖిలనియోగంబు గొలువ. బస. పు. ౫. ౧౧౫ పం.
ద్వి. కావున నీదు సకలనియోగంబు, మావారలై యుండ మన్మనోరమణ. బస. పు. ౨. ౫౦౨ పం.
ద్వి. బసవన్నఁ దోడ్తేరఁ బంచి సంప్రీతి,నసమ సకలనియోగాధ్యక్షుఁ జేయ. పండితా. దీక్షా. ౭౨ పా.

నియోగి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) - నియోగము గలవాఁడు - ౧. అధికారము గలవాఁడు, అధికృతుఁడు. ౨. రాజాదులచే నొకపనియందు నియుక్తుఁ డైనవాఁడు. ౩. ఒక తెగ బ్రాహ్మణుఁడు. (వ్యవ.) వీరు వైదికులు, వారు నియోగులు. (వీరిలో భేదములు, ఆఱువేలనియోగులు, తెలంగాణపునియోగులు, నందవరీకనియోగులు...

నియోగించు. సం. స. క్రి. ౧. ఏర్పఱుచు.
వ...నాతపంబునకు విఘ్నం బొనరించునక్తంచరు సమయించుటకై కుమారుని నియోగించి ధర్మరక్షణం బాచరింపు మనవుడు నన్నరేంద్రుండమ్మునివచనం బాచరించి...మార్క. ౨. ౨౫౪.
౨. ఆజ్ఞాపించు, పనుచు.
వ...గీతవాద్యనృత్తంబులును నాదిగాఁ గలవివిధశుభాచారంబులం బ్రవర్తింప నియోగింప వలయు. భార. విరా. ౩. ౨౩౬.
ద్వి. పరమార్థ మగుపరాత్పరుఁ డని నన్ను, నరయంగఁ జేయుండా యని నియోగింప. ద్వి. పరమ. ౧. ౨౬ పా.
ద్వి...శాలాకూపమునసలిలములు, మదమున నర్చనంబున కొకబిందె, డొదవఁ దెమ్మనుచు నియోగించుటయును. ద్వి. పరమ. ౮. ౫౯౮ పా.

నియోగ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నియోగించుటకు అర్హుఁడు, ప్రభువు.

నియోజకుఁడు. సం. విణ. (అ. జికా. అ.) నియోగించువాఁడు.

నియోజనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఆజ్ఞాపించుట. ౨. ప్రేరించుట; ప్రవర్తింపఁజేయుట. ౩. పనియందు నియమించుట. ౪. (ఒకదానితో) కూర్చుట. విణ. (అ. ఆ. అ.) నియోజనము చేయునది. (అ. ఈ. అ.) నియోజనము చేయుటకు సాధనమైనది.

నియోజనీయుఁడు. సం.=నియోక్తవ్యుఁడు.

నియోజించు. సం. స. క్రి. లగ్నముచేయు, కూర్చు.
సీ...ధ్యానమునఁ బరంజ్యోతియందు,

మనముఁ జాల నియోజించి మహిమఁ దనరు. భాగ. ౩. ౯౪౨.

నియోజితుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ఆజ్ఞాపింపఁ బడినవాఁడు. ౨. ప్రేరింపఁ బడినవాఁడు, ప్రవర్తింపఁ జేయఁ బడినవాఁడు. ౩. పనియందు నియమింపఁ బడినవాఁడు. ౪. కూర్పఁ బడినవాఁడు, అనుసంధానము చేయఁబడినవాఁడు.

నియోజ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) ౧. ప్రేరింప శక్యమైనవాఁడు, ప్రవర్తింపఁజేయ శక్యమైనవాఁడు. ౨. నియోగింప శక్యమైనవాఁడు. (భృత్యుఁడు.)

శ్లో. సిధ్యంతి కర్మసు మహత్స్వపి యన్నియోజ్యాః, సంభావనాగుణ మవేహి త మీశ్వరాణామ్. శాకుం. ౭. ౪.

నియోధకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. బాహుయుద్ధము చేయువాఁడు, మల్లుఁడు.

నియోద్ధ. సం. విణ. (ఋ.దీ.ఋ.) బాహుయుద్ధము చేయువాఁడు, జెట్టిపట్లు పట్టువాఁడు. వి. ఋ. పుం. కుక్కుటము, కోడి.

నియ్యోగి. వి. (సం. నియోగి.) ౧. ఒక తెలుఁగు భృత్యుఁడు ?

గీ. కటికవారును దగునూడిగములవార, లవసరంబున నియ్యోగు లాడనాడఁ, బొడఁగని యథోచితాకృతుల్ వొరసి కొలువ. ఉ.రా. ౬. ౧౯౦.

౨. మంత్రి. ౩. ఒక తెగ బ్రాహ్మణుఁడు. (శ. ర.)

నిర్. సం. అవ్య. ఇది సమాసపూర్వపదముగా నుండి తఱచుగా నీ క్రింది యర్థములనిచ్చును.

౧. నిష్క్రాంతము, బయలువెడలినది.

(ఉదా: నిష్కౌశాంబి = కౌశాంబీపురమునుండి బయలువెడలినది.) ౨. అతిక్రాంతము, మీఱినది, దాఁటినది. (ఉదా: నిస్త్రింశము=[illegible] శములు దాఁటినది. నిర్నాభి= నాభి దాఁటినది, నాభిక్రిందికి వచ్చినది.) ౩. నిర్గతము, పోయినది. (ఉదా: నిర్ధనుఁడు మొ.) ౪. అభావము. (ఉదా: నిర్మక్షికము=మక్షికాభావము. నిరామయము = ఆమయాభావము.) ౫. అతిశయము. (ఉదా: నిర్మృష్టము, నిర్ణిక్తము, నిర్ఘోషము మొ.)

నిరంకుశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అంకుశములేనిది. ౨. అడ్డులేనిది, నిరర్గళము. ౩. వారింపరానిది, అనివార్యము. (వాచ.)

నిరంగము. సం. విణ. (అ. ఈ, ఆ.అ.) ౧. అవయవములు లేనిది. ౨. శరీరము లేనిది. ౩. ఉపాయము లేనిది.

నిరంగుళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అంగుళులనుండి నిర్గతము, వ్రేళ్లనుండి జాఱినది.

నిరంగుళి. సం. విణ. (ఇ) అంగుళులు లేనివాఁడు, వ్రేళ్లులేనివాఁడు.

నిరంజనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాటుక లేనిది. (కన్ను.) ౨. నిర్మలము, డాగు లేనిది. (వస్త్రాది.) ౩. (కాపట్యాది) దోషము లేనిది, శుద్ధము. వి. అ. పుం. చిత్రవర్ణమైయజ్ఞార్హమగుహరిణము.

నిరంజనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పరమాత్మ. ౨. శివుఁడు.

నిరంతరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-అంతరము లేనిది- ౧. కాలమునందు ఎడతెంపు లేనిది, సంతతము; దేశమునందు ఎడము లేనిది, మిక్కిలి దగ్గఱగా నున్నది, వ్యవధానము లేనిది. ౨. సందులు లేనిది, సాంద్రము, దట్టమైనది. ౩. మఱుఁగు లేనిది. ౪. భేదము లేనిది, అభిన్నము.

శ్లో. సుహృది నిరంతరచిత్తే, గుణవతి భృత్యేఽనువర్తిని కళత్రే, స్వామిని శక్తిసమేతే, నివేద్య దుఃఖం సుఖీ భవతి. సం. పంచ. ౧. ౩౭౨.

నిరంబరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వస్త్రము లేనివాఁడు, దిసమొలవాఁడు.

నిరంశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- అంశము లేనిది- ౧. భాగము లేనిది, పాలు లేనిది. ౨. దాయభాగము లేనిది. ౩. అఖండము, పూర్ణమైనది.

నిరక్షదేశము. సం. వి. అ. పుం. అక్షాంశములు లేనిదేశము, దక్షిణధ్రువోత్తరధ్రువములు క్షితిజవృత్తమునఁ గలిసినదేశము.

నిరతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧ మిక్కిలి యాసక్తి గలది. ౨. స్థిరము, చంచలము కానిది.

చ. సరసిజనాభ బంధుజనసంతతిఁ గయ్యపునేలఁ జూడఁగా, విరవిరవోయి మేను నిడువెండ్రుక పెట్టుచుఁ గంప మొందెఁ జే,నిరతము గాదు గాండివము నిల్వఁగ నోర్వవు గాళ్లు నేను నిష్ఠురతఁ జాల నొల్ల నొకఁడున్ మహి యేలుట యేటిసౌఖ్యముల్. భార. భీష్మ. ౧. ౧౮౧.

౩. అవిచ్ఛిన్నము.

కం. నిరతముగఁ దీర్థసేవా,పరులకు శాంతాత్ములకుఁ దపస్వులకును దు,ష్కర మెద్దియు లే దని చె,ప్పెర ధర్మజుఁ దీర్థసేవ సేయింపు మంగిక. భార. అర. ౨. ౨౯౫.

(వ్యవ) అతఁడు నిరతాన్నప్రదాత.

క్రి. విణ. ఎల్లపుడు, అనవరతము. (ఈయర్థము సంస్కృతగ్రంథములందుఁ గనఁబడలేదు.)

కం. కిరణములభంగిఁ జతురపుఁ, బరిజనముల నెందుఁ జూనిపి పరకృత్యంబుల్, నిరతంబును గనుఁగొనుచును, దరణికరణి వెలుఁగు టొప్పు ధరణీశునకున్. భార. శాం. ౩. ౧౦౭.

నిరతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. అత్యంతరతి, మిక్కిలి యాసక్తి.

నిరతిశయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేనికంటె నతిశయించినది లేదో అది, అత్యధికము.

నిరత్యయము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- అత్యయము లేనిది- ౧. అపాయము లేనిది, నాశము లేనిది. ౨. నిర్బాధము, బాధ లేనిది. ౩. దోషము లేనిది.

నిరనుక్రోశుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-అనుక్రోశరహితుఁడు - జాలి లేనివాఁడు, కఠినహృదయుఁడు.

నిరనుగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనుచరులు లేనివాఁడు.

నిరనునాసికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అననునాసికము, అనునాసికము కానిది. (వర్ణము.)

నిరనురోధుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనువర్తనము లేనివాఁడు, అనుకూలుఁడు గానివాఁడు, ప్రతికూలుఁడు.

నిరన్వయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వంశము లేనిది, సంతతి లేనిది. ౨. సంబంధము లేనిది, పొసఁగనిది; ప్రకరణమునకు సంబంధింపనిది. (వాక్యమందలి పదము.)

నిరపత్రపుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిర్లజ్జుఁడు, సిగ్గు లేనివాఁడు. ౨. దిట్టఁడు, జంకు గొంకులు లేనివాఁడు. (ధృష్టుఁడు.)

నిరపరాధుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అపరాధము లేనివాఁడు, నేరము లేనివాఁడు.

నిరపాయము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అపాయము లేనిది. ౨. నాశము లేనిది.

నిరపేక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అనపేక్ష, కోరిక లేమి.

నిరపేక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అపేక్ష లేనిది, ఆశ లేనిది, కోరిక లేనిది. ౨. అర్థ

బోధనాదులం దన్యాపేక్ష లేనిది, స్వతంత్ర మైనది. (వేదాది.) ౩. ప్రయోజనము లేనిది; ఉద్దేశము లేనిది.

నిరపేక్షి. సం. విణ. (న్. ఈ. న్.) అపేక్షింపని వాఁడు, కోరనివాఁడు.

నిరప్పణ. విణ. (సం. నిరర్పణమ్.) నిరభ్యంతర ము, అనర్గళము.

వ. అని నిరప్పణగాఁ గప్పలఁ జేఁడు సెలవిచ్చిన ... వేం. పంచ. ౨. ౩౭౦.(అడ్డులేక అని భావము.)

నిరభిభవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అవమాన ము లేనిది, తిరస్కారము లేనిది.

నిరభిమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గ ర్వము లేనిది, అహంభావము లేనిది. ౨. ఆత్మ గౌరవము లేనిది.

నిరభిలాషుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అభి లాష లేనివాఁడు, కోరిక లేనివాఁడు.

నిరయము. సం. వి. అ. పుం. నరకము.

నిరర్గళము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. గడియ లేనిది. ౨. అడ్డము లేనిది. క్రి. విణ. యథే చ్ఛముగా, విచ్చలవిడిగా.

నిరర్థకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అర్థము లేనిది. (పదాది.) ౨. ప్రయోజనము లేనిది, ని ష్ఫలము. వి. అ. న. ఒకానొక పదదోషము. శ్లో. పాదపూరణమాత్రం య త్తన్నిరర్థక ము చ్యతే. (ప్రతాపరుద్రీయము. దోష.)

నిరర్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధనము లే నిది, బీద. ౨. అర్థము లేనిది. (పదము, వాక్య ము.) ౩. ప్రయోజనము లేనిది, వ్యర్థము, నిష్ఫ లము.

నిరవకాశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఎడ ము లేనిది. ౨. తెఱపి లేనిది, తీఱుబడి లేనిది.

నిరవగ్రహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అడ్డు లేనిది. ౨. స్వచ్ఛందము, స్వతంత్రము, ఒకరియిచ్ఛకు లోఁబడక ప్రవర్తించునది. ౩. వఱపు లేనిది, అనావృష్టి లేనిది.

నిరవద్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉ త్కృష్టుఁడు, దోషము లేనివాఁడు. ౨. నింద లేనివాఁడు.

నిరవధి. సం. విణ. (ఇ.) ౧. అవధి లేనిది, మేర లేనిది. ౨. ఎడతెగనిది.

నిరవధికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అవధి లేనిది, మేర లేనిది.

నిరవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిష్ప్రత్త రవము, ధ్వని లేనిది.

నిరవయవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-అవయవ ములు=భాగములు - లేనిది. (పరమాణువు, ఆకా శము, బ్రహ్మము మొ.)

నిరవలంబము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - అవలం బము లేనిది- ౧. ఆశ్రయము లేనిది, ప్రాపు లేనిది, నిరాధారము. ౨. ఆశ్రయించుట లేని ది, స్వతంత్రము. ౩. వ్రేలాడుట లేనిది.

నిరవశేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిశ్శేష ము, సమగ్రము.

నిరవసితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) పాత్రము నుండి బహిష్కృతుఁడు, ఎవఁడు తిన్నపాత్ర ము భస్మాదిసంస్కారముచేత శుద్ధము కా నేర దో అట్టివాఁడు. (చండాలాది.)

నిరవహానిక. సం=నిరవహాలిక.

నిరవహాలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ప్రాచీనము, వా లుగు, కంచె.

నిరశనము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) అశనము లేనిది, భోజనము చేయనిది. వి. అ. న. ఉపవాసము, [illegible]

నిరసనము, సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తొలఁగించునది. ౨. తఱుమునది, వెడలఁగొట్టునది, ౩. ఉమియునది. వి.అ.న. ౧. త్రోసివేయుట. ౨. వెడలఁగొట్టుట. ౩. ప్రత్యాఖ్యానము, (వాదాదులను) నిరాకరించుట, ఖండించుట. ౪. తిరస్కారము. ౫. వధము. ౬. నిష్ఠీవనము, ఉమియుట.

నిరసనీయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరసింపఁదగినది.

నిరసము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.)- నివృత్తరసము- ౧. శృంగారాదిరసశూన్యము. (పద్యము మొ.) ౨. చప్పిడి. ౩. సారహీనము, ఎండినది. (పండు మొ.)

నిరసించు. సం. స. క్రి. ౧. తొలఁగించు, పోఁగొట్టు.

వ...మదీయమనఃక్లేశంబు నిరసింప నీవ యర్హుండ వనుటయు... భార. శాం. ౬. ౫౯౪.

౨. తిరస్కరించు.

శా...నీలాంబుదోత్సేకంబుల్ నిరసింపఁజాలు తనుకాంతిశ్రీలు దిగ్భాములన్, భూషింపంగ...వరాహ. ౧. ౧౪౧.

౩. విడుచు, పరిహరించు. (శ. ర.)

నిరసిత. సం. విణ. (ఋ. త్రి. ఋ.) నిరసించువాఁడు.

నిరసితవ్యము. సం=నిరసనీయము.

నిరస్తము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧ తొలఁగింపఁబడినది, త్రోసివేయఁబడినది. ౨. వెడలఁగొట్టఁబడినది. ౩. ఏయఁబడినది, ప్రయోగింపఁబడినది. (అమ్ము.) ౪. త్యక్తము, విడువఁబడినది. (రాగాది.)

శ్లో. త్వం పుండరీకముఖ బంధుతయా నిరస్తనేకో నివాపసలిలం పిబసీ త్యయుక్తం. మాలతీ ౯. ౪౦.

౫. ప్రత్యాఖ్యాతము, నిరాకరింపఁబడినది, ఖండింపఁబడినది. (వాదము మొ.) ౬. తిరస్కరింపఁబడినది. ౭. నిష్ఠ్యూతము, ఉమియఁబడినది. ౮. త్వరితముగా ఉచ్చరింపఁబడినది. (మాట.) ౯. ప్రతిహతము, భంగమునొందినది. (వ్రతము, ఒడంబడిక మొ.) ౧౦. (గుఱ్ఱము లోనగువానిమీఁదనుండి) పడఁద్రోయఁబడినది. వి.అ.న. ౧. తొలఁగించుట, త్రోసివేయుట. ౨. నిష్ఠీవనము, ఉమియుట. ౩. చిమ్ముట, విసరుట; ఏయుట. ౪. త్వరితముగా ఉచ్చరించినమాట.

నిరస్థి. సం. విణ. (ఇ.) ఎముకలేనిది.

నిరస్యత్. సం. శత్రు. నిరసించుచున్న.

నిరస్యమానము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరసింపఁబడుచున్నది.

నిరస్యము. సం=నిరసనీయము.

నిరహంకారుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. దేహేంద్రియాదులందు నేను అనెడి అభిమానము లేనివాఁడు. ౨. ధనవిద్యాదులవలని గర్వము లేనివాఁడు. ౩. క్రోధము లేనివాఁడు.

నిరహంకృతి. సం. విణ. (ఇ.)=నిరహంకారుఁడు.

నిరహంకృతుఁడు. సం=నిరహంకారుఁడు.

నిరాకరణము. సం. వి. అ. న. ౧. తొలఁగించుట, త్రోసివేయుట. ౨. తిరస్కరించుట. ౩. అనాదరముచేయుట, నిర్లక్ష్యముచేయుట. ౪. ప్రత్యాఖ్యానము, (వాదాదికమును) ఖండించుట.

నిరాకరణీయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరాకరింపఁదగినది.

నిరాకరించు. సం. స. క్రి. ౧. అనాదరముచేయు, నిర్లక్ష్యముచేయు.

శా. ఆవ్యాక్యంబు నిరాకరించి దిశ లల్లాడంగ ఘోరంబుగా, నక్షీబ...వరాహ. ౨. ౧౯.

నిరాకరిష్ణువు. సం. విణ. (ఉ.) నిరాకరించుస్వభావము కలవాఁడు.

నిరాకరిష్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరాకరింపఁబడనున్నది, నిరాకరింపఁబడఁబోవునది.

నిరాకర్త. సం. విణ. (ఋ. ర్త్రీ. ఋ.) నిరాకరించువాఁడు.

నిరాకర్తవ్యము. సం=నిరాకరణీయము.

నిరాకాంక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఇచ్ఛాశూన్యము, కోరిక లేనిది. ౨. (వ్యాక.) ఆకాంక్ష (=పదాంతరాపేక్ష) లేనిది. (పదము.)

నిరాకారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) నిరాకరించువాఁడు.

నిరాకారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రూపము లేనిది. (ఆకాశము, బ్రహ్మము మొ.) ౨. వికృతరూపము గలది. ౩. ఆహ్వానము లేనిది, పిలుపు లేనిది. వి. అ. పుం. నిరాకరణము, తిరస్కారము.

నిరాకారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) నిరాకరించువాఁడు.

నిరాకార్యము. సం=నిరాకరణీయము.

నిరాకుర్వత్. సం. శత్రు. నిరాకరించుచున్న.

నిరాకుర్వాణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరాకరించుచున్నవాఁడు.

నిరాకులము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పర్యాకులము, మిక్కిలి కలఁత నొందినది. ౨. మిగుల వ్యాప్తమైనది.

"అళికులసంకులకుసుమసమూహనిరాకులవకులకలాపే." గీతగో. ౧. ౩.

౩. స్వస్థము, నిర్వ్యాకులము.

శ్లో. సుపాత్రనిక్షేపనిరాకులాత్మనా. శిశు. ౧. ౨౭.

నిరాకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరాకరింపఁబడినది. వి. అ. న.=నిరాకరణము.

నిరాకృతి. సం. విణ. (ఇ.) ౧. ఆకారము లేనిది. ౨. వికృతరూపము కలది. వి. ఇ. స్త్రీ. =నిరాకరణము. ఇ. పుం. ౧. అధ్యయనము చక్కఁగా చేయనివాఁడు. ౨. పంచయజ్ఞములను త్యజించినవాఁడు.

నిరాక్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నిరాకరణము.

నిరాక్రియమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరాకరింపఁబడుచున్నది.

నిరాగమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆగమప్రమాణము లేనిది. ౨. ఆగమము - రాక - లేనిది.

నిరాగు(గసు)ఁడు. సం. విణ. (స్.) ౧. పాపము లేనివాఁడు. ౨. అపరాధము లేనివాఁడు, అనపరాధుఁడు.

నిరాఘాటము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మేర లేనిది, హద్దు లేనిది.

గీ. ఏఁటిధృతి యేఁటివితరణ మేఁటిశౌర్య, మేఁటిగాంభీర్య మని నిరాఘాటధైర్య, దానశక్తిగభీరతానూనుఁ డగుచు... కృ. శతం. పీఠి. ౭౩.

౨. అప్రతిహతము.

గీ. ప్రతిదినంబును బ్రాతరారంభవేళ, నిర్నిబంధనిరుపాధినిరవగాధ, నిర్నిరోధనిరాఘాటనిరుపమాన, భక్తి సంభజియింతు రీపద్మబంధు. కాశీ. ౩. ౧౭౪.

నిరాచారుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆచారము లేనివాఁడు.

నిరాడంబరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆడంబరము లేనిది.

నిరాణ. విణ. (క. నిరాళ.) స్వచ్ఛము, మాలిన్యరహితము.

క. హర నీభక్తినిషేధక,చరితలు వో విడిచి నిన్నె చనఁ గొలిచి నిరంతరభక్తుఁడై శివై క్యుఁడు, నిరాణ యగుపసిఁడివోలె నిలువఁ గ వలయుక౯. శివ. సా. ౧౪౫.

నిరాతంకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. జంకు లేనిది,భయము లేనిది. ౨. రోగము లేనిది. ౩. నొప్పింపనిది, అబాధకము. ౪. నిష్ప్రతిరోధము, ఆటంకము లేనిది, అడ్డు లేనిది.

శ్లో. నిరాతంకః పంకేష్వివ పిశితఖండేషు నిపత, న్నసి గ్గాత్రం గాత్రం సపది లవశ స్తేవికిర తు. మాలతీ. ౫. ౩౪.

నిరాతప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రాత్రి.

నిరాతపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఎండ లేనిది.

నిరాదిష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చెల్లింపఁబడినది, తీర్పఁబడినది. (అప్పు మొ.)

నిరాదేశము. సం. వి. అ. పుం. ఋణమును పూర్తిగా తీర్చుట.

నిరాధారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అధారము లేనిది, ప్రాపు లేనిది.

నిరాధి. సం. విణ. (ఇ.) మనోవ్యాధి లేనిది.

నిరానందము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆనందము లేనిది.

నిరాపనింద. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. (మి. గ్రా. వి. అని శ. ర.) లేనిపోనినింద, నిరాధారమైననింద, అపదూఱు.

క. పినతల్లివి పెనుపఁగ నో,పినతల్లివి గాన వచ్చి పిలిచిన నరయ్యో, గనికరము లేక వానిం,గనికరము నిరాపనింద గట్టం దగునే. సారంగ. ౩. ౫౧.

నిరాబాధము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బాధ లేనిది,నొవ్వు లేనిది. ౨. వ్యథ లేనిది. ౩. ప్రతిబంధము లేనిది, అడ్డు లేనిది.

నిరాహారి. వి. (సం. నిరాహారీ.) ముని.

క. తలఁచునిరాహారులచి,త్తాలు దోలఁగఁగఁ జేసి మనుచుగానములగనికి౯. నీలా. ౧. ౨౦.

సీ. గాలి యోగిరము గాఁగను నీటిలోనఁ దబము లొనర్చెదునిరాహారిగములు. యయా. ౨. ౪౩.

హోరోగిరపునిరాహారి=కలహాశనముని,నారదుఁడు. (సరస్వతీవర్ణనము.) సీ. హోరోగిరపునిరాహారి కూరిమిపట్టి మామమామ యనుంగుమామగారు. అచ్చ. రా. బాల. ౭.

నిరామయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రోగము లేనిది. ౨. నిర్దోషము. ౩. కపటము లేనిది,అమాయకము. వి. అ. పుం. న. రోగము లేమి, ఆరోగ్యము. పుం. ౧. అడవిమేఁక. ౨. పంది.

నిరామాలువు. సం. వి. ఉ. పుం. కపిత్థము, వెలఁగ చె.

నిరాయతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మిక్కిలిచాఁగినది, విరివి యైనది. ౨. ముడిఁగినది, సంకుచితము.

నిరాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆదాయము లేనిది, రాబడి లేనిది.

నిరాయాసము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆయాసము లేనిది; సుకరము,సులభమైనది.

నిరాయుధుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆయుధము లేనివాఁడు.

నిరాలంబ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఆకాశమాంసి, చిన్నజటామాంసిచె.

నిరాలంబము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అవ

లంబము లేనిది, ఆధారము లేనిది. ౨. స్వతంత్రము, పరతంత్రము కానిది.

నిరాలకము. సం. వి. అ. పుం. ఒకజాతిచేఁప. (విల్యమ్స్.)

నిరాలోకము. సం, విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూడనిది. ౨. దృష్టిపోయినది, గ్రుడ్డిది. ౩. వెలుతురు లేనిది, చీకటి కలది; కనఁబడనిది.

నిరాశంకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆశంక -జంకు- లేనివాఁడు.

నిరాశుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆశ లేనివాఁడు, ఆశ ఉడిగినవాఁడు.

నిరాశ్రయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఆశ్రయము లేనివాఁడు, ఆధారము లేనివాఁడు; అలంబనరహితుఁడు, ఊఁత లేనివాఁడు.

నిరాసకము. సం. విణ. (అ. సికా. అ.) నిరసించునది.

నిరాసము. సం=నిరసనము.

నిరాసీలు. వి. బ. వస్త్రవిశేషము.

రగడ. బురతకాసీలు మహముదులు నిరాసీలు, సరి సేయరానిహంసావళులు లాకీలు. హంస. ౫. ౩౫౬.

నిరాస్వాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆస్వాదము లేనిది, అనుభవము లేనిది. ౨. రుచ్యము కానిది, చవి లేనిది.

నిరాహారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అహారము లేనిది. వి. అ. పుం. అనశనము, ఉపవాసము.

నిరింగిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. తెఱ; ముసుఁగు. (విల్యమ్స్.)

నిరింద్రియుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నేత్రాదీంద్రియములు లేనివాఁడు. ౨. రేతస్సు లేనివాఁడు.

నిరిచ్ఛుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఇచ్ఛ లేనివాఁడు.

నిరీక్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నిరీక్షణము.

నిరీక్షకుఁడు. సం. విణ. (అ. క్షికా. అ.) వీక్షించువాఁడు.

నిరీక్షణము. సం. వి. అ. న. ౧. దృష్టి, చూపు. ౨. చూచుట, కనుఁగొనుట. ౩. ఎదురుచూచుట. ౪. భావించుట, తలఁచుట.

నిరీక్షించు. సం. స. క్రి. ౧. చూచు.

వ... ప్రసాదసుముఖి యై శాంభవి నిలింపుల నిరీక్షించి మీ కభిమతం బైనవరం బడుగుఁడిచ్చెద... మార్క. ౬. ౧౨౪.

౨. ప్రతీక్షించు, ఎదురుచూచు.

వ. ఇ ట్లేకతంబ యేకవస్త్ర యై యోడ వెక్కవచ్చువారి నిరీక్షించు చున్నసత్యవతిం జూచి యామునివరుండు. భార. ఆది. ౩. ౩౪.

౩. భావించు, ఎంచు.

ఉ. చంచలనేత్ర సీత విడఁజాలుదు నే ళుకయేమి గా నిరీక్షించితి నన్ను దృష్టి యిటఁ జీకటి చేసెదఁ జూడు మంచు రాత్రించర పుంగవుం డలుక దిక్కులు మ్రోయఁ బ్రయాణభేరి వేయించె సమస్తరాక్షసుల కింపొదవన్ బవరంపుఁదెంపునన్. రామా. ౪. ౧౪౩.

నిరీక్షితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరీక్షింపఁబడినది. వి. అ. న.=నిరీక్షణము.

నిరీతి. సం. విణ. (ఇ.) ఈతిబాధలు లేనిది.

నిరీశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రభువు లేనిది. ౨. దేవుఁడు లేనిది.

నిరీశ్వరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేవుఁడు లేఁ డనువాఁడు.

నిరీషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లాంగలదండము లేనిది, ఏఁడికోల లేనిది. (నాఁగలి.) వి. అ. న. [illegible] నాఁగటికఱ్ఱు.

నిరీహ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. చేష్టాశూన్యత్వము, పని చేయకుండుట. ౨. ఇచ్ఛాశూన్యత, ఇచ్ఛ లేమి. ౩. ప్రయత్నము లేమి.

నిరీహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చేష్టాశూన్యుఁడు. ౨. ఇచ్ఛాశూన్యుఁడు. ౩. ప్రయత్నశూన్యుఁడు.

నిరు. అవ్య. గతార్థకము. (నిరుడు, నిన్న, నిప్పచ్చెము.) (శ. ర.)
జః నిన్న, నిరుడు.

నిరుంధత్. సం. శత్రు. నిరోధించుచున్న.

నిరుంధానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరోధించుచున్నది.

నిరుకడము. వి. ఒకానొకచెట్టు. (శ. ర.)

నిరుకు. వి. (క. నిరఖు.) ౧. నిర్ణయము. ౨. నిర్ణయించినవెల. (శ. ర.)

నిరుకుళము. విణ. (సం. నిరర్గళమ్.) ~~ఉజ్జ్వలము. (వి. ని.)~~ అనర్గళము, [illegible]
గీ. నిగమనూపురములు ప్రోయ నిరుకుళముగ, సిగ్గు వాసినకటి ప్రకాశింప నురము, కెంపు లేరెండ గ్రక్కఁ జెక్కిళ్ల నగవు, మొలవ నతీర్థమున నిల్చి పాల్చుఁ జక్కి. పాండు. ౨. ౨౪౯. (నిరుకళము. శ. ర. పా.)

నిరుక్తకారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నిరుక్తమును చేసినవాఁడు, యాస్కుఁడు.

నిరుక్తజుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నియుక్తజుఁడు, భర్తచే నియుక్తుఁడగువానివలన పుట్టినవాఁడు, క్షేత్రజుఁడు.

నిరుక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అర్థవివరణము చేసి చెప్పఁబడినది, నిర్వచింపఁబడినది. ౨. నియుక్తము, నియోగింపఁబడినది. వి. అ. న. ౧. నిర్వచనము, పదముల అవయవార్థములను వివరించుట. ౨. వేదాంగములలో నొకటి, వేద పదములకు అవయవార్థమును వివరించుచు యాస్కుఁడు రచించిన గ్రంథవిశేషము.

నిరుక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నిర్వచనము, ఒక పదముయొక్క ప్రకృతిప్రత్యయాద్యవయవముల యర్థమును చెప్పి దానిసాముదాయికార్థమును దెలుపుట. ౨. (అలం.) ఒక అర్థాలంకారము.
శ్లో. నిరుక్తిర్యోగతో నామ్నా మన్యార్థత్వప్రకల్పనమ్, ఈదృశైశ్చరితైర్జానే సత్యం దోషాకరో భవాన్. [illegible]
౩. యాస్కుఁడు రచించిన నిరుక్తము.

నిరుచ్ఛ్వాసము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఊపిరి లేనిది.

నిరుడు. వి. దే. (నిరు + ఏఁడు) గతవత్సరము, కడచిన సంవత్సరము.
గీ. నిరుడు నాఁగఁ బరుత్సంజ్ఞ పరగుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౯౭.
ఆ. కన్నులందు మదము గప్పి కానరు గాని, నిరుడు ముందటేఁడు నిన్న మొన్న, దగ్గిరనవారు దమకంటెఁ దక్కువా... వేమన. ౧. ౧౭౯.
చ. దొరసెముసంద్రుఁ జుట్టుకొని తోరణకట్టె నురోవిభాగముల్, నిరుడు పయోజకోశరమణీయతఁ దాల్చెను వర్తమానవత్సరమున నొప్పె హేమకలశంబులబాగున ముందటేఁటికిం, గరినిభయానచన్నుఁగవ కౌఁగిలిపట్టులు గాక యుండునే. క్రీడా. ౨౮౩.

నిరుతి. వి. (సం. నిర్ఋతిః. క. నిరుతి.) నైర్ఋతుఁడు, నిర్ఋతి.
క... అర్చిల్, సురబలము లసురపుత్రులు, నిరుతికి వెన్నిచ్చి కెదరి నిల్వక భీతిన్. కు. సం. ౧౨. ౧౪౮.
[illegible] నారిమాయల కనిక్ బ్రతీమాయ

లొనర్చి పేర్చుసం,గర మొనరింప...కు.సం. ౧౨. ౮౨౨. ('నిరుబుతి' అపము ద్రి.)

నిరుత్తరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రతివచనము లేనివాఁడు, జవాబు చెప్పనివాఁడు; జవాబు పొందనివాఁడు. ౨. ఎవనికంటె శ్రేష్ఠుఁడు లేఁడో వాఁడు, అనుత్తరుఁడు, మిక్కిలి శ్రేష్ఠుఁడు.

నిరుత్సవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉత్సవములు లేనిది.

నిరుత్సాహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉత్సాహము లేనిది.

నిరుత్సుకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మిక్కిలి ఉత్సుకుఁడు, ఇష్టార్థమునకై మిగుల తహతహపడువాఁడు. ౨. అనుత్సుకుఁడు, తహతహ లేనివాఁడు.

నిరుదకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్జలము, ఉదకము లేనిది.

నిరుద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అడ్డగింపఁబడినది. ౨. చెఱఁ బెట్టఁబడినది; రాకపోకలు లేకుండునట్లు అఁకట్టఁబడినది.

నిరుద్యముఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రయత్నము లేనివాఁడు, సోమరి.

నిరుద్యోగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉద్యోగము లేనివాఁడు, ప్రయత్నము లేనివాఁడు; వ్యాపారము లేనివాఁడు.

నిరుద్వేగము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉద్వేగము లేనిది, శాంతము.

నిరుధ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరోధింపఁబడుచున్నది.

నిరుపద్రవము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. విపత్తు లేనిది, ఉపప్లవము లేనిది. ౨. బాధ లేనిది.

నిరుపధి. సం. విణ. (ఇ.) కపటము లేనిది, మోసము లేనిది.

నిరుపపత్తి. సం. విణ. (ఇ.) ఉపపత్తి లేనిది.

నిరుపప్లవము. సం=నిరుపద్రవము.

నిరుపమము. సం. విణ.(అ.ఆ.అ.) అనుపమము, అసమానము, సాటి లేనిది.

నిరుపహతము. సం.విణ.(అ.ఆ.అ.)౧.కొట్టఁబడనిది. ౨. ఉపద్రవము లేనిది. ౩. నాశము లేనిది.

నిరుపహతి. సం. విణ. (ఇ.)=నిరుపహతము.

నిరుపాఖ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) అసత్పదార్థము. (వంధ్యాపుత్రాది.) వి. అ. న. - వర్ణింప శక్యము కానిది - బ్రహ్మము.

నిరుపాధి. సం. విణ. (ఇ.) ఉపాధి లేనివాఁడు.

నిరుపాధికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)=నిరుపాధి.

నిరుపాయము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ఉపాయము లేనిది.

నిరుపేక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉపేక్ష లేనిది.

నిరుహ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వహింపఁబడుచున్నది.

నిరూఢము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. మిక్కిలి రూఢమైనది, ప్రసిద్ధి కెక్కినది. ౨. రూఢము, సంకేతసిద్ధము, జనవ్యవహారసిద్ధము. (అర్థము. వ్యతి. యౌగికము.) ౩. నిరూఢలక్షణచే అర్థమును బోధించునది.(శబ్దము.) ౪. నిర్వహింపఁబడినది. ౫. ఊఢము కానిది, పెండ్లియాడఁబడనిది.

నిరూఢలక్షణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వ్యాకరణశాస్త్రాదులయందు ప్రసిద్ధమగునర్థమును దెలుపు లక్షణ. (ఉదా:-లావణ్యము, అనుకూలము, ప్రతికూలము.)

నిరూఢి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మిక్కిలి ప్రసిద్ధి

౨. (విద్యాదులయందు) ప్రవీణత, కౌశల్యము. ౩. నిరూఢలక్షణ. ౪. నిర్ధారణ, నిశ్చయము.

నిరూపకుఁడు. సం. విణ. (అ.పి.క.అ.) నిరూపించువాఁడు, నిరూపణ చేయువాఁడు.

నిరూపణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నిరూపణము.

నిరూపణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిర్ధారణ చేయుట, నిర్ణయించుట. ౨. విచారణము, అరయిక. ౩. తార్కాణ, నిదర్శనము. ౪. చూపు;చూచుట. ౫. యథార్థస్థితి తెలియునట్లు నిర్వచించుట.

నిరూపణీయము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిరూపింపఁదగినది, నిరూపణ చేయఁదగినది.

నిరూపయత్. సం. శత్రు. నిరూపించుచున్న.

నిరూపయమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరూపించుచున్నది.

నిరూపయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిరూపించువాఁడు, నిరూపణ చేయువాఁడు.

నిరూపయితవ్యము. సం=నిరూపణీయము.

నిరూపించు. సం. స. క్రి. ౧. నిర్ణయించు.

గీ. వినుము విప్రకామార్థభోజనము లోను,గాఁ గఁ గలుగు వేదోక్తప్రకారభోజనములు వ్రతహాని సేయవు నరవరేణ్య, యని నిరూపించి పలికె యి ట్లనిరొ మఱియు. భార.శాం. ౪. ౩౬౭.

వ...మరణభయంబున కిది నిమిత్తం బని నిరూపింప రాదు. మార్క. ౧. ౫౭.

౨. ఏర్పాటుచేయు.

వ...కురుక్షేత్రంబు దఱియం జొచ్చి యం దొక్కరమణీయప్రదేశంబు విడిదల గా నిరూపించి నిలిచి... భార. ఉద్యో. ౪. ౧౭౪.

౩. గ్రహించు, తెలిసికొను.

గీ. ఇట్లు దమ్ము నిరూపింప నితరజనము,లకు నళ క్యంబు గాఁగ సల్లాపరసము, ననుభవించుచు నల్లనల్లన లతాంగి, యరిగె నర్తనమండపోపాంతమునకు. భార. విరా. ౩. ౪౨.

శ్లో. తయో స్తద్వచనం శ్రుత్వా జజ్ఞిరే నేతరే జనాః. సం. భార. విరా. ౨౫. ౨౫.

౪. నిర్వచించు,స్వరూపమును నిర్ధారణచేయు.

౫. (నాట్య.) అభినయించు.

నిరూపితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరూపింపఁబడినది, నిరూపణ చేయఁబడినది.

నిరూప్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరూపింపఁబడుచున్నది, నిరూపణ చేయఁబడుచున్నది.

నిరూప్యము. సం=నిరూపణీయము.

నిరూహణము. సం. వి. అ. న.=నిరూహము.

నిరూహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఊహ లేనిది. వి. అ. పుం. (వైద్య.) గుదద్వారమున దోషమును వెడలించుటకై చేయువస్తిభేదము. (ఇందు క్షీరకషాయాదు లుపయోగింపఁబడును. తైల ముపయోగించువస్తి అనువాసన మనఁబడును.)

నిరృతి. సం. విణ. (ఇ.) ఉపద్రవము లేనిది. వి. ఇ. పుం. దక్షిణపశ్చిమదిక్పాలకుఁడు. స్త్రీ. ౧. అలక్ష్మి. ౨. అధర్మునిభార్య. ౩. అధర్ముని కూఁతురు. ౪. మృత్యువుభార్య. ౫. మూలనక్షత్రము.

నిరోధకుఁడు. సం. విణ. (అ. ధి.కా. అ.) నిరోధించువాఁడు.

నిరోధనము. సం. వి. అ. న.=నిరోధము.

నిరోధనీయము. సం=నిరోద్ధవ్యము.

నిరోధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బంధించుట, [illegible]

శ్లో. వైశ్య స్సర్వస్వదండ స్స్యా త్సంవత్సరని రోధతః. మను. 8. 375.
౨. రాకపోకలు లేకుండునట్లు అడ్డుపెట్టుట. ౩. అడ్డగింత. ౪. నాశము. ౫. వశపఱుచుకొనుట. ('యోగశ్చిత్తవృత్తి నిరోధః.' పాతంజలయోగసూత్రము.)

నిరోధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నిరోధించువాఁడు.

నిరోధించు. సం. స. క్రి. నిరోధము చేయు; అడ్డగించు.
(యమభటులు.) మ...భీకరులై యొక్కటఁ జుట్టుముట్టుకొని మార్గంబున నిరోధించినన్. ఉ. రా. ౩. ౩౩౧.

నిరోద్ధ. సం. విణ. (ఋ. ద్ధ్రీ. ఋ.) నిరోధించువాఁడు.

నిరోద్ధవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిరోధింపఁదగినది.

నిరోధ్యము. సం=నిరోద్ధవ్యము.

నిర్గంధనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గంధనము లేనిది. వి. అ. న. మిగుల హింసించుట; చంపుట, మారణము.

నిర్గంధపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. శాల్మలి, బూరుగుచె.

నిర్గంధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గంధము లేనిది.

నిర్గచ్ఛత్. సం. శత్రు. నిర్గమించుచున్న.

నిర్గతము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. నిష్క్రాంతము, వెడలినది. ౨. నశించినది. ౩. పైకి వచ్చినది. (రసము, రక్తము మొ.) ౪. ఉద్గతము, బయలుదేఱినది. (మొలక, మొక్క మొ.)

నిర్గతి. సం.వి.ఇ. స్త్రీ. ౧. వెలువడుట. ౨.నిష్క్రమణము, వెడలిపోవుట.

నిర్గమనము. సం. వి. అ. న. ౧=నిర్గతి. ౨. ద్వారము.

నిర్గమనుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ప్రతీహారి, ద్వారపాలకుఁడు.

నిర్గమము. సం. వి. అ. పుం=నిర్గమనము.

నిర్గమించు. సం. అ. క్రి. వెడలు, బయలుదేఱు; ఉద్భవించు.
గీ. అనినఁ దేజస్వి(?)ఁ జేసి చంద్రార్ధమౌళి, శిశ్నమున నిర్గమించుటఁ జేసి యితఁడు, శుక్రుఁ డను పేర వర్తించు సుదతి నీకుఁ, బ్రియ మొనర్చితి ననియె సంప్రీతితోడ. భార. శాం. ౫. ౪౩౫.
వ. అవ్విరోచననందనుశరీరంబుననుండి సురూపయు సుగౌరయు నగునొక్కమగువ నిర్గమించినం గని కౌశికుండు...భార. శాం. ౪. ౪౦౦.
వ...ఇట్లు రోషసంఘూర్ణితుం డగువిష్ణువక్త్రంబున మహాతేజం బుద్భవించె బ్రహ్మశంకరశక్రాదిసకలదేవశరీరములయందుఁ దీవ్రతేజంబులు నిర్గమించె...మార్క. ౭. ౩౪.

నిర్గము. సం. వి. అ. పుం. దేశము, విలాతి.

నిర్గర్వము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గర్వము లేనిది.

నిర్గళనము. సం. వి. అ. న. వెలికి జాఱుట.

నిర్గుండి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. సిందువారము, వావిలిచె. ౨. నల్లవావిలిచె. ౩. కరహాటము, మంగచె.

నిర్గుణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గుణములు లేనివాఁడు.

నిర్గూఢము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సంవృతము, కప్పఁబడినది. ౨. మిక్కిలిగూఢమైనది. వి. అ. పుం. వృక్షకోటరము, చెట్టుతొఱ్ఱ.

నిర్గౌరవుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గౌరవము లేనివాఁడు, మరియాద లేనివాఁడు.

నిర్గ్రంథకుఁడు. సం. విణ. (అ. థికా. అ.) ౧. నిస్సహాయుఁడు, ఒంటరి. ౨. వస్త్రరహితుఁడు. ౩. హృదయగ్రంథి వీడినవాఁడు, జ్ఞాని. ౪. ఫలశూన్యుఁడు, వ్యర్థుఁడు. వి. అ. పుం. ౧. క్షపణకుఁడు. ౨. దిగంబరసన్న్యాసి. ౩. జూదరి.

నిర్గ్రంథనము. సం. వి. అ. న. మారణము, చంపుట.

నిర్గ్రంథుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిర్ధనుఁడు, బీదవాఁడు. ౨. నిస్సహాయుఁడు, ఒంటరి. ౩. హృదయగ్రంథి వీడినవాఁడు, జ్ఞాని. ౪. మూర్ఖుఁడు. ౫. జూదరి. వి. అ. పుం. ౧. క్షపణకుఁడు. ౨. దిగంబరసన్న్యాసి. ౩. ముని.

నిర్గ్రాహ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తప్పక గ్రహింపఁదగినది.

నిర్ఘటము. సం. వి. అ. న. బహుజనసమర్దము కల యంగడి. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఘటము లేనిది. (కల్ప.)

నిర్ఘర్షణకము. సం. విణ. (అ. ణికా. అ.) రాచునది. వి. అ. న. దంతచూర్ణము, పండ్లు తోము పొడి.

నిర్ఘర్షణము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రాచుటకు సాధనమైనది. వి.అ.న. రాచుట, రాపు, ఒఱపిడి.

నిర్ఘాతనము. సం.వి.అ. న. (వైద్య.) యంత్రాదులచే అదిమి రసి మున్నగువానిని వెలికి తీయుట.

నిర్ఘాతము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నాశము, చేటు. ౨. దెబ్బ, కొట్టు. ౩. సుడిగాలి, బోరుగాలి. ౪. వజ్రాయుధము.

నిర్ఘృణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దయలేనివాఁడు, క్రూరుఁడు. ౨. జుగుప్స లేనివాఁడు, రోయనివాఁడు.

నిర్ఘోషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఘోషము లేనిది, ధ్వని లేనిది. వి. అ. పుం. ౧. శబ్దము, మ్రోఁత. ౨. మహాధ్వని.

నిర్ఘోషించు. సం. అ. క్రి. ధ్వనిచేయు.
ఉ...వెంబడి బ్రహ్మహత్యయును నిర్ఘోషించుచు భీమరూ, పనిరుద్ధాభ్రధరాతికంపన మెలర్పఁగ వచ్చె వేగంబునన్. సేతు. ౩.౧౩౬. పా.

నిర్జనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) జనము లేనిది. వి. అ. న. ఏకాంతము, జనము లేనిచోటు.

నిర్జయము. సం. వి. అ. పుం. పూర్ణవిజయము, నిండుగెలుపు.

నిర్జర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. గుడూచి, తిప్పతీఁగ. ౨. తాలపర్ణి, మురయనుగంధద్రవ్యము.

నిర్జరము. సం. వి. అ. న. అమృతము.

నిర్జరసర్షపము. సం. వి. అ. పుం. దేవసర్షపము, తెల్లావాలు.

నిర్జరాయువు. సం. విణ. (ఉ.) జరాయువు-మావి-నుండి వచ్చునది. (మృగాది.)

నిర్జరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ముదిమి లేనివాఁడు. వి. అ. పుం. దేవత, వేలుపు.

నిర్జలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) జలము లేనిది.

నిర్జలైకాదశి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. (ఆచమన సమయమునఁ దప్ప నితరసమయమున నీరైనను త్రాగక ఉపవాసము చేయఁ దగినయేకాదశి.) జ్యేష్ఠశుద్ధైకాదశి.

నిర్జాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉద్భూతము, పుట్టినది; బయలుదేఱినది.

నిర్జించు. సం. స. క్రి. జయించు, వశపఱచుకొను.
సీ. దుర్జయవీరుల నిర్జించితివి నీవు శాత్రవయోధుల సమయఁజేయ. భార. అశ్వ. ౩. ౬.
గీ...ఇంద్రియముల నిర్జించి సత్త్వాదు లవులఁద్రోచి, యేను శాంతిసుఖంబున కెలయుచునఘ. భార. శాం. ౫. ౩౯౫.

నిర్జితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిర్జయము, నిండుగెలుపు.

నిర్జితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరాజితుఁడు, జయింపఁబడినవాఁడు; వశీకృతుఁడు, లోఁబఱచుకొనఁబడినవాఁడు.

నిర్జిహ్వము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నోటినుండి వెలికి వచ్చిన నాలుక కలది. వి. అ. పుం. భేకము, కప్ప.

నిర్జీవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. జీవము లేనిది, జీవాత్మ లేనిది; ప్రాణము లేనిది, చనిపోయినది. ౨. ప్రాణులు లేనిది.

నిర్ఝరము. సం. వి. అ. పుం. న. ఝరము, సెలయేఱు. పుం. ౧. తుషానలము, ఊఁకనిప్పు. ౨. ఏనుఁగు. ౩. సూర్యాశ్వము.

నిర్ఝరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నది, సెలయేఱు. వి. పుం. - సెలయేళ్లు కలది - పర్వతము.

నిర్ఝరిణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నది, సెలయేఱు.

నిర్ణయత్. సం. శత్ర. నిర్ణయించుచున్న.

నిర్ణయనము. సం. వి. అ. న. నిర్ణయించుట.

నిర్ణయనీయము. సం=నిర్ణేయము.

నిర్ణయపాదము. సం. వి. అ. పుం. చతుష్పాదాత్మక వ్యవహారముయొక్క నిర్ణయాత్మక మగు సిద్ధిపాదము, తీర్పు.

నిర్ణయమానము. సం. విణ. నిర్ణయించుచున్నది.

నిర్ణయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిశ్చయము, నిర్ధారణ. ౨. (మీమాంస.) అధికరణపంచావయవములలో నయిదవది; సిద్ధాంతము, నిష్కర్షము. ౩. (న్యాయ.) పక్షప్రతిపక్షములను విమర్శించి విషయము నిర్ధారణచేయుట. ౪. (వ్యవహార.) తీర్పు. (చూ. నిర్ణయపాదము.)

నిర్ణయించు. సం. స. క్రి. స్థిరపఱచు, నిశ్చయించు.
సీ. జిహ్వాగ్రమునఁ బరీక్షింపంగ లవణాదికలగార్ణవంబులు దెలియవచ్చు, వలపున భేదంబు గలుగంగ మృగనాభి హిమవాలుకల నిర్ణయింపవచ్చుఁ. గీ. గాని లేకున్న నేక ప్రకారమై సమస్తమును సంతతభ్రాంతి నావహించు, ననఁగ నీశ్వరనారసింహాత్మమాధ, పతియకళ్చంద్ర కాకదంబములు నిగిడె. వరాహ. ౧. ౪౧.

నిర్ణాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యికా. అ.) ౧. నిర్ణయించువాఁడు. ౨. నిర్ణయింపఁజేయువాఁడు.

నిర్ణాయనము. సం. వి. అ. న. ౧. నిర్ణయింపఁజేయుట; నిర్ణయము చేయుట. ౨. మరణము. ౩. ఏనుఁగుయొక్క అపాంగప్రదేశము.

నిర్ణిక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - శోధితము - ౧. కడుగఁబడినది, శుద్ధము చేయఁబడినది. ౨. పవిత్రము చేయఁబడినది.

నిర్ణిక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. శుద్ధిగా. కడుగుట. ౨. పాపము పోఁగొట్టుట.

నిర్ణిద్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిద్రలేనిది, జాగరూకమైనది, జాగ్రత్త కలది. ౨. ముకుళితము కానిది, వికసించినది. (పుష్పాదు.)

నిర్ణీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ణయింపఁబడినది, నిర్ణయము చేయఁబడినది.

నిర్ణీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిశ్చయము.
క. కాలాపాణిగ్రహశుభవేళానిర్ణీతి కిపుడ విచ్చేయుము...వసు. ౩. ఆ.

నిర్ణీయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ణయింపఁబడుచున్నది.

నిర్ణుదత్. సం. శతృ. తొలఁగించుచున్న.

నిర్ణుదమానుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తొలఁగించుచున్నవాఁడు.

నిర్ణుద్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తొలఁగింపఁబడుచున్నది.

నిర్ణేకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మిక్కిలిశుద్ధి. ౨. పాదప్రక్షాళనాదికము. ౩. పాపపరిహారము. ౪. ప్రాయశ్చిత్తము.

నిర్ణేజకుఁడు. సం. విణ. (అ. జికా. అ.) శుద్ధిచేయువాఁడు. వి. అ. పుం. చాకలి.

నిర్ణేజనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. పాపము పోఁగొట్టుసాధనమైనది. ౨. కడుగుటకు సాధనమైనది. ౩. ఉదుకుటకు సాధనమైనది. వి. అ. న. ౧. కడుగుట. ౨. పాపము పోఁగొట్టుట. ౩. ప్రాయశ్చిత్తము.

నిర్ణేత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. నిర్ణయించువాఁడు. ౨. న్యాయాధ్యక్షుఁడు, వివాదనిర్ణయము చేయువాఁడు, తీర్పుచెప్పువాఁడు. ౩. నేత, నాయకుఁడు.

నిర్ణేతవ్యము. సం= నిర్ణేయము.

నిర్ణేయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ణయింపఁదగినది, నిర్ణయము చేయఁదగినది.

నిర్ణోదకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తొలఁగించువాఁడు.

నిర్ణోదనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తొలఁగింపఁదగినది.

నిర్ణోదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తొలఁగించునది, పోఁగొట్టునది. [illegible] వి.అ.పుం.౧. తొలఁగించుట. ౨. త్రోసివేయుట, నిరసించుట.

నిర్ణోది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) తొలఁగించువాఁడు.

నిర్ణోద్యము. సం= నిర్ణోదనీయము.

నిర్దగ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చక్కఁగా కాలినది. ౨. కాలని[illegible].

నిర్దటుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దయలేనివాఁడు. ౨. పరాపవాదరతుఁడు, పరులపై అపవాదములు వేయుటయందాసక్తి కలవాఁడు. ౩. వ్యర్థుఁడు, పనికిమాలినవాఁడు. ౪. మత్తిల్లినవాఁడు.

నిర్దడుఁడు. సం=నిర్దటుఁడు. (ఆ. ని.)

నిర్దయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దయలేనిది, క్రూరము. క్రి. విణ. క్రూరముగా, దయలేకుండఁగా.

నిర్దరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కఠినము. ౨. సిగ్గు లేనిది. ౩. నిర్భయము, భయము లేనిది. ౪. నిర్ఝరము, సెలయేఱు. వి.అ.న. సారము.

నిర్దళనము. సం. వి. అ. న. పూర్తిగా చీల్చుట; భేదించుట.

నిర్దళితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పూర్తిగా భేదింపఁబడినది; పూర్తిగా చీల్పఁబడినది.

నిర్దశనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పండ్లు లేనిది, దంతములు లేనిది.

నిర్దశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పదిదినములు గడచినది, పదిదినములు దాఁటినది.

నిర్దహనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పూర్తిగా కాల్చునది. ౨. అగ్ని లేనిది. ౩. కాలుట లేనిది; వేఁడిమిలేనిది. వి.అ.న. మిగులకాల్చుట.

నిర్దహించు. సం. స. క్రి. బాగుగా కాలుచు, పూర్తిగా కాలుచు.

ఆ. అస్మహోత్తుఁ డశుచు లైనవారల నవి, నిర్దహిం
చుఁ గాన నీవు పరమ, శుచివి గమ్ము నీకుఁ
జొప్పడు నఖిలమ,హాస్త్రవీర్య మనియె నా
దరమున. భార. కర్ణ. ౧. ౨౯౫.

చ ... ఇందిరావరుఁడు వర ప్రదుం డఖిలవం
ద్యుఁడు గర్భమునంద యుండి యశ్చిరవుగ
నిర్దహించె నవిజేయసురాహితశక్తు లన్ని
యుఁౙ. హరి. ఉ. ౧౦. ౨౧౫.

నిర్దాత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. మిక్కిలి ఛేదించువాఁడు; మిగుల చీల్చువాఁడు. ౨. గొప్పదాత, మిక్కిలి యిచ్చువాఁడు. ౩. శోధకుఁడు, శుద్ధిచేయువాఁడు. ౪. (పైరమున్నగునవి) కోయువాఁడు.

నిర్దారణము. సం. వి.అ.న. చక్కఁగా చీల్చుట.

నిర్దారితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పూర్తిగా ఛేదింపఁబడినది; పూర్తిగా చీల్పఁబడినది. ౨. విప్పఁబడినది, తెఱవఁబడినది. (నేత్రాది.)

శ్లో. నాగః ... క్రోధాక్రాంతః క్రూర నిర్దారితాక్షః ప్రేక్షాంచక్రే నైవ కించి న్మదాంధః. శిశు. ౧౮. ౨౮.

నిర్దిగ్ధుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అనులిప్తుఁడు, పూయఁబడినవాఁడు. ౨. మాంసలుఁడు, కండబలుపు కలవాఁడు.

నిర్దిశత్. సం. శత్రు. నిర్దేశించుచున్న.

నిర్దిశ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్దేశింపఁబడుచున్నది.

నిర్దిష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చూపఁబడినది. ౨. ఏర్పాటు చేయఁబడినది.("నిర్దిష్టాం కులపతినా స పర్ణశాలా మధ్యాస్య."సం. రఘు. ౧.౯౫.) ౩. ఆజ్ఞాపింపఁబడినది. ౪. ఉపదేశింపఁబడినది. ౫. కథితము, నిర్ణయపూర్వకముగా చెప్పఁబడినది, నిరూపింపఁబడినది.

నిర్దిష్టి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిర్దేశించుట.

నిర్దేశకుఁడు. సం. విణ. (అ. శికా. అ.) నిర్దేశించువాఁడు.

నిర్దేశనము. సం. వి. అ. న. నిర్దేశించుట.

నిర్దేశనీయము. సం= నిర్దేష్టవ్యము.

నిర్దేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. చూపుట ౨. ఆజ్ఞ, పనుపు. ౩. ఉపదేశము. ౪. కథనము, నిర్ణయపూర్వకముగా చెప్పుట. ౫. ఏర్పాటు. ౬. నిశ్చయము. ౭. ప్రతిపాదకశబ్దము. ౮. ఉపాంతము, దాపు. ౯. వేతనము, జీతము. ("కాలమేవం ప్రతీక్షేత నిర్దేశం భృతకో యథా." వాచ.)

నిర్దేశి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నిర్దేశించువాఁడు.

నిర్దేశించు. సం. స. క్రి. ౧. నిరూపించు, నిర్ణయపూర్వకముగా చెప్పు.

క. విను మజుఁడు శ్రద్ధ యతిపావని యది గలవాఁడు గౌరవశ్రేష్ఠుం డాతనియన్నము భోజ్యతరం,బని నిర్దేశించె నెల్లయమరులు వినఁగఁౙ. భార. శాం. ౫. ౨౪౮.

వ. అని నిర్దేశించి నీవు నిజేచ్ఛం బ్రవర్తింపు మని పలికి... భార. శాం. ౬. ౫౩౦.

వ. అయ్యముండును సద్దురాత్ముల నుపలక్షించి గతి నిర్దేశించిన... మార్క. ౨. ౪౮.

౨. చూపు. ౩. ఆజ్ఞాపించు.

నిర్దేశ్యము. సం=నిర్దేష్టవ్యము.

నిర్దేష్ట. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిర్దేశించువాఁడు.

నిర్దేష్టవ్యము.సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్దేశింపఁదగినది.

నిర్ద్వైన్యము, సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దైన్యము లేనిది.

నిర్దోషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దోషము లేనిది.

నిర్ద్రోహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ద్రోహము లేనివాఁడు.

నిర్ద్వంద్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ద్వంద్వములు లేనివాఁడు. (చూ. ద్వంద్వము.) ౨. శీతోష్ణములు సుఖదుఃఖములు మున్నగు ద్వంద్వములు లేనివాఁడు.

నిర్ధనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధనములేనివాఁడు, దరిద్రుఁడు.

నిర్ధరించు. సం. స. క్రి. ౧. నిర్ధారణచేయు, నిశ్చయించు. కాశీ. ౫. ఆ. (శ. ర.)

నిర్ధర్మము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధర్మము లేనిది.

నిర్ధారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) నిర్ధారణ చేయువాఁడు.

నిర్ధారణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నిర్ధారణము.

నిర్ధారణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిశ్చయము. ౨. నిర్ణయించుట, నిష్కర్షించుట, తీర్చుట. ౩. (జాతిగుణక్రియాసంజ్ఞల ననుసరించి) సముదాయమునుండి ఒకదానిని వేఱుచేయుట.

నిర్ధారణీయము. సం=నిర్ధార్యము.

నిర్ధారము. సం. వి. అ. పుం=నిర్ధారణము.

నిర్ధారయత్. సం. శత్రు. నిర్ధారణ చేయుచున్న.

నిర్ధారయమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ధారణ చేయుచున్నది.

నిర్ధారయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిర్ధారణ చేయువాఁడు.

నిర్ధారయితవ్యము. సం=నిర్ధార్యము.

నిర్ధారి. సం. విణ. (న్.ణీ.న్.) నిర్ధారణ చేయువాఁడు.

నిర్ధారించు. సం. స. క్రి. నిశ్చయించు.

శా. ఈరీతిన్ వెనువెంట దేవళుని రా నిచ్ఛాగతిం
బోయి నీహారక్షోణిధరంబుచేరువల మే
యన్ గోగణంబున్ సుపర్వారాతుల్ గని
చెప్ప భార్గవుఁడు కార్యం బాత్మ నూహించి
నిర్ధారించెన్ బలమర్దనాధ్వరపశుగ్రాహం బ
వశ్యంబు గాన్. వరాహ. ౫. ౭౪.

నిర్ధారితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ధారణ చేయఁబడినది, నిర్ధారింపఁబడినది.

నిర్ధార్యమాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ధారణ చేయఁబడుచున్నది.

నిర్ధార్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్ధారింపఁదగినది, నిర్ధారణ చేయఁదగినది, నిశ్చయింపఁదగినది.

నిర్ధూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిరస్తము, విదుల్పఁబడినది. ౨. త్రోసివేయఁబడినది. ౩. తొలఁగింపఁబడినది. ౪. త్యక్తము, విడువఁబడినది. ౫. ఖండింపఁబడినది, నిరాకరింపఁబడినది. (వాదము మొ.)

నిర్ధూమము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధూమము లేనిది.

నిర్ధౌతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బాగుగా కడుగఁబడినది. ౨. శుభ్రముగా చేయఁబడినది.

నిర్నాభి. సం. విణ. (ఇ) ౧. బొడ్డు లేనిది. ౨. నాభిని అతిక్రమించినది, బొడ్డుక్రిందికి దిగినది.

శ్లో. నిర్నాభి కౌశేయ ముపాత్తబాణ మభ్యంగ
నేపథ్య మలంచకార. సం. కు. సం. ౭. ౭.

నిర్నిమిత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిమిత్తము లేనిది, అకారణము.

నిర్నిమేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిమేషము, ఱెప్పపాటు లేనిది.

నిర్బంధ. సం. విణ. (బు. ధీ. బు.) నిర్బంధించువాఁడు.

నిర్బంధకుఁడు. సం. విణ. (అ. ధి కా. అ.) నిర్బంధించువాఁడు.

నిర్బంధనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్బంధింపఁదగినది.

నిర్బంధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. బలాత్కారము. ౨. ఆగ్రహము, పట్టుదల. ౩. గట్టిగా బంధించుట.

నిర్బంధి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నిర్బంధించువాఁడు.

నిర్బంధించు. సం. స. క్రి. ౧. గట్టిగా బంధించు, మెదలకుండఁగా చేయు.

శా. భూలోకంబున దుష్టశాత్రవచయంబుం జంపి ధరజ్జులకౌ, బాలింపంగ జనించినాఁడవు మహీభారావతీర్ణక్రియాశీలత్వంబు వహించి నీ విపుడు లక్ష్మీనాథ యీపాముతో, బాలక్రీడలు సల్ప నేమిటికి నిర్బంధించి మర్దింపవే. వి. పు. ౮. ౧౪౪.

౨. బలాత్కరించు.

నిర్బంధ్యము. సం= నిర్బంధనీయము.

నిర్బద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిర్బంధింపఁబడినది. ౨. బలాత్కరింపఁబడినది.

నిర్బధ్నత్. సం. శత్రు. నిర్బంధించుచున్న.

నిర్బధ్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్బంధింపఁబడుచున్నది.

నిర్బర్హణము. సం. వి. అ. న. నిబర్హణము, చంపుట.

నిర్బలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) బలము లేనిది.

నిర్బాధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-బాధ లేనిది- ౧. అప్రతిబంధము, అడ్డు లేనిది. ౨. ఉపద్రవము లేనిది, హానివడి లేనిది. ౩. వివిక్తము, జనసమ్మర్దము లేనిది.

నిర్బీజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. లఘుద్రాక్ష, కిసిమిసి.

నిర్బీజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. విత్తనము లేనిది. ౨. కారణము లేనిది. వి. అ. పుం. సమాధిభేదము.

నిర్భక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అన్నము లేనిది. ౨. ఆహారము లేకుండ పుచ్చుకొనఁబడినది. (మందు.)

నిర్భగ్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. విఱువఁబడినది, తునియలు చేయఁబడినది. ౨. వంపఁబడినది.

నిర్భటము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దృఢము, గట్టిది. ౨. భటులు లేనిది.

నిర్భయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. భయము నుండి తొలఁగినది, జంకు లేనిది. ౨. అపాయము నుండి తొలఁగినది, అపాయము లేనిది, క్షేమము కలది. వి. అ. న. భయాభావము, భయము లేమి.

ఉ. ఇందుల కిప్డుమీకు మనుజు లెవ్వఁడు వత్తురె వచ్చిరేని యానందముఁ బొంది నిర్భయమునకౌ శయనింతురె... భార. ఆది. ౬. ౧౮౩.

ద్వి. నావుడు విని సీత నరనాథుఁ జూచి, నీ వుండఁగా నాకు నిర్భయం బధిప. రం. రా. అయో. ౧౦౪ పా. ౨౩ పం.

నిర్భరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - మిక్కిలి భారము కలది-౧. అతిమాత్రమైనది, అధికము. ౨. తీవ్రమైనది. (అతపాది.) ౩. గాఢమైనది. (నిద్ర, ఆలింగనము మొ.) ౪. (సమాసాంతము నందు) పూర్ణమైనది, నిండినది. (ఆనందనిర్భరుఁడు మొ.) ౫. భారము లేనిది.

ఉ. నీవలనన్ మహాత్మ విను నిర్భరచిత్తుఁడనై తి...భార. అశ్వ. ౧. ౧౪౬.

వి. అ. న. ౧. అతిశయము, ఆధిక్యము. ౨. భారములేమి.

క్రి. విశ. ౧. మిక్కుటముగా, అధికముగా. (శ. ర.) ౨. గాఢముగా.

నిర్భరుఁడు. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) వేతనములేని వాఁడు. (భృత్యుఁడు మొ.)

నిర్భర్త్సకుఁడు. సం. విశ. (అ. ర్త్సికా. అ.) నిర్భర్త్సించువాఁడు.

నిర్భర్త్సన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ.=నిర్భర్త్సనము.

నిర్భర్త్సనము. సం. వి. అ.న. ౧. బెదరించుట, బెదరింపు. ౨. అభిభవము, తిరస్కారము. ౩. అలక్తము, లత్తుక. (కే. ని.)

నిర్భర్త్సనీయము. సం. విశ. (అ.ఆ.అ.) నిర్భర్త్సింపఁదగినది.

నిర్భర్త్స్యమానుఁడు. సం. విశ. (అ.ఆ.అ.) నిర్భర్త్సించుచున్నవాఁడు.

నిర్భర్త్సయితృ. సం. విశ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) నిర్భర్త్సించువాఁడు.

నిర్భర్త్సయితవ్యము. సం=నిర్భర్త్సనీయము.

నిర్భర్త్సి. సం. విశ. (న్. స్త్రీ. న్.) నిర్భర్త్సించువాఁడు.

నిర్భర్త్సించు. సం. స. క్రి. ౧. అభిభవించు, తిరస్కరించు. ౨. అదలించు, బెదరించు.

వ...అనూయాకుటిలం బగు కటాక్షవీక్షణంబు నం దర్జించె నిట్లు నిర్భర్త్సింపఁబడి వైదర్భిం జూచి ... శుద్ధాంతచారిణి మహీకాంతుని తో నిట్లనియె. నైష. ౮. ౩౨.

నిర్భర్త్సితుఁడు. సం.విశ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిర్భర్త్సింపఁబడినవాఁడు, బెదరింపఁ బడినవాఁడు. ౨. అభిభూతుఁడు, తిరస్కరింపఁబడినవాఁడు.

నిర్భర్త్స్యమానము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నిర్భర్త్సింపఁబడుచున్నది.

నిర్భర్త్స్యము. సం=నిర్భర్త్సనీయము.

నిర్భాగ్యుఁడు. సం. విశ. (అ.ఆ.అ.) భాగ్యము లేనివాఁడు, అదృష్టహీనుఁడు.

నిర్భిన్నము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.)- మిక్కిలి భేదింపఁబడినది-౧. పగులఁగొట్టఁబడినది; చీల్పఁబడినది. ౨. నాటఁబడినది. (ఆ. ని.)

నిర్భుగ్నము. సం. విశ. (అ.ఆ. అ.) ౧. వంకరైనది; వికృతాకారము కలది. ౨. వంకరకానిది, సరళము, తిన్ననిది. ౩.ఒకటితో నొకటి రాచుకొనునది.

శ్లో. ఏకీకృతత్వచి నిషిక్త ఇవాపపీడ్య నిర్భుగ్నపీనకుచకుట్మలయా౽నయాహం. మొ. మాలతీ.౬. ౧౨.

నిర్భృతి. సం.విశ. (ఇ) భృతి లేనివాఁడు, కూలి లేనివాఁడు.

నిర్భేదకుఁడు. సం. విశ. (అ. దికా. అ.) నిర్భేదించువాఁడు. (నిర్భేదనీయము మొ. భేదనీయము మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిర్భేదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భేదించుట, చీల్చుట. ౨. చీలిక. ౩. (అభిప్రాయము,రహస్యము మొ.) బయలుపఱుచుట, వెలువరించుట; ఉద్ఘాటించుట.

నిర్భేదించు. సం.స. క్రి. బ్రద్దలుచేయు,చీల్చు.

వ. ఈక్షణంబున నిన్ను నిర్భేదించి నీగర్భంబున నున్నయతలవితలాదిసప్తపాతాళలోకంబులు చీకాకుగావించి...ఉ.రా.౭.౧౧౨.

నిర్భేద్యము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) భేదింపరానిది, చీల్చ రానిది.

నిర్గ్రంథకుఁడు. సం. విశ. (అ. థికా. అ.) మథించువాఁడు.

నిర్మంథనము. సం. వి. అ. న. ౧. మథించుట, త్రచ్చుట. ౨. అరణి, త్రచ్చి నిప్పుపుట్టించు కఱ్ఱ. ౩. హింసనము, ధ్వంసము.

నిర్మంథనీయము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) మథింపఁదగినది.

నిర్మంథము. సం=నిర్మంథనము.

నిర్మంథ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మథింపఁదగినది, త్రచ్చఁదగినది. వి. అ. న. అరణి, మథించి నిప్పు పుట్టించుకఱ్ఱ.

నిర్మక్షికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మక్షికలు లేనిది, ఈఁగలు లేనిది. ౨. నిర్జనము. (చోటు.) అవ్య. అ. న. మక్షికాభావము, ఈఁగలులేమి; జనములేమి.

వ. కృతం భవతేదానీం నిర్మక్షికమ్... శాకుం.౨.

నిర్మత్సరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మత్సరము లేనిది.

నిర్మథనము. సం=నిర్మంథనము.

నిర్మథము. సం. వి. అ. పుం=నిర్మంథనము.

నిర్మదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మదము లేనిది.అవ్య.అ.న. మదాభావము, మదములేమి.

నిర్మనుష్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్జనము, మనుష్యులులేనిది.(ఇట్లే: నిర్మనుజము మొ.)

నిర్మముఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మమకారము లేనివాఁడు, నాది అనెడిఅభిమానము లేనివాఁడు.

నిర్మర్యాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మర్యాద లేనిది. అవ్య. అ. న. మర్యాదలేమి.

నిర్మలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మఱికి లేనిది, శుద్ధము, శుభ్రము. ౨. తెల్లనిది. ౩. పాపము లేనిది. వి. అ. న. ౧. అభ్రకము. ౨. నిర్మాల్యము.

నిర్మలోపలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తెల్లని ఱాయి. ౨. స్ఫటికమణి.

నిర్మాంసము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మాంసము లేనిది; కండ లేనిది.

నిర్మాణము. సం. వి. అ. న. ౧. సృజించుట, సృష్టి. ౨. చేయుట. ౩. (గ్రంథాదుల) రచన. ౪. నిర్మించుటకు సాధనము. ౫.పన్నిక, కూర్పు. ౬. రూపము, ఆకృతి. ౭. గ్రంథము, కృతి. ౮. సారము. ౯. యోగ్యత, ఔచితి.

నిర్మాత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిర్మించువాఁడు.

నిర్మాతవ్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిర్మింపఁదగినది.

నిర్మానుషము. సం. విణ.(అ. ఆ. అ.)నిర్జనము, మనుష్యులు లేనిది. అవ్య. అ. న. మనుష్యాభావము, మనుష్యులులేమి.

నిర్మాయకుఁడు. సం. విణ. (అ.ఇకా.అ.) ౧. నిర్మించువాఁడు. ౨. మాయ లేనివాఁడు.

నిర్మాయి. సం.విణ. (న్.నీ.న్.) నిర్మించువాఁడు.

నిర్మార్జనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మార్జనము లేనిది. వి. అ. న. క్షాళనము, కడుగుట; శుద్ధి చేయుట.

నిర్మాల్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పృక్క [illegible].

నిర్మాల్యము. సం.వి.అ.న. దేవతలను పూజించి పిమ్మట తీసివేసినపుష్పాదికము; ధరించి తీసివేసినపుష్పాదికము.

నిర్మించు. సం. స. క్రి. ౧. సృజించు.

(నారాయణుఁడు.)వ... చరాచరంబులఁ బురాతనసర్గంబులచందంబుననిర్మించి...వి.పు.౧.౮౧.

౨. చేయు. ౩. (గ్రంథాదులను) రచించు.

మ...ప్రబంధంబులాని నిర్మించు ఁటే, సరసత్వం ...ని ప్రాజ్ఞులార నిరసించం బోకుఁడీ...

ఉ. రా. పీఠి. ౧౪.
౪. (గృహాదులను) కట్టు.
వ...ఇట ధృతరాష్ట్రుండు దనవిర్మింపం బంచిన సభ దుర్యోధనునకుం జూపి ... భార. సభా. ౨. ౧౩౪. భార. సభా. ౧. ౪.

నిర్మితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మింపఁబడినది.

నిర్మితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిర్మించుట.

నిర్మిత్స. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నిర్మింప నిచ్ఛ.

నిర్మిత్సితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మింప నిచ్ఛగింపఁబడినది.

నిర్మిత్సువు. సం.విణ. (ఉ) నిర్మింప నిచ్ఛగించువాఁడు.

నిర్మిమీష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నిర్మింప నిచ్ఛ.

నిర్ముక్తము. సం. వి. అ. పుం. కూసము విడిచిన పాము.

నిర్ముక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ముక్తి, బంధమునుండి విడివడుట.

నిర్ముక్తుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. విడువఁబడినవాఁడు, విడిచిపెట్టఁబడినవాఁడు. ౨. సంసారాదిబంధవిముక్తి నొందినవాఁడు. వి. అ. పుం. సంగము విడిచినసన్న్యాసి.

నిర్మూలకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) నిర్మూలించువాఁడు.

నిర్మూలనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉత్పాటనము, పెల్లగించుట. ౨. నాశముచేయుట.

నిర్మూలనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మూలింపఁదగినది.

నిర్మూలపఱచు. మి. స. క్రి. నాశముచేయు.
గీ. పూల నేసినవాని నిర్మూలపఱచి, ఛాల నేసినవాని హారాళి మైన్రలీలఁ గరుణించితివి దయాశీల నీవు, జాల నపరాధి నంచు నాకేల కఱవ. నిరం. ౩. ౪౧.

నిర్మూలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) - మూలము లేనిది-౧. వేరు లేనిది. (చెట్టు.) ౨. ఆధారము లేనిది. (వచనము, నేరము మొ.) ౩. మూలము లేనిది, పూర్తిగా నశించినది. ౪. నిర్మూలము చేయునది, పూర్తిగా నశింపఁజేయునది.

నిర్మూలయత్. సం. శత్రు. నిర్మూలించుచున్న.

నిర్మూలయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మూలించుచున్నది.

నిర్మూలయిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిర్మూలించువాఁడు.

నిర్మూలయితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మూలింపఁదగినది.

నిర్మూలించు. సం. స. క్రి. -నిర్మూలముచేయు.- ౧. పెకలించు. ౨. ఊడఁబెఱుకు, ఊడఁదీయు.
క. ఏలింతు దివము సురలను, బాలింతు మహేంద్రయువతిభాగ్యశ్రీలం, దూలింతు దానవులని, ర్మూలింతు రిపుప్రియాంగములభూషణముల్. భాగ. ౭. ౪౭౫.
౩. నాశనముచేయు.
వ...నీయందుఁ గలనిఖిలజంతువుల నిర్మూలించి ...ఈయేడులోకంబుల నీఱు గావించెద... ఉ. రా. ౭. ౧౧౨.

నిర్మూలితము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మూలింపఁబడినది.

నిర్మూల్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్మూలింపఁబడుచున్నది.

నిర్మూల్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిర్మూలింపఁదగినది. ౨. విలువ లేనిది.

నిర్మృష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శుద్ధి చేయఁబడినది.

నిర్మేఘము. సం. నిర్మాత్వము.

నిర్మోకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మోచనము, విడిచిపెట్టుట. ౨. పాముకుబుసము, కుబుసము. ౩. కవచము, ఉరశ్ఛదము. ౪. ఆకాశము. (మే. ని.)

నిర్మోక్షము. సం. వి. అ. పుం. నిశ్శేష మగు మోక్షము, సంపూర్ణవిముక్తి.

నిర్మోచనము. సం. వి. అ. న. ౧. నిశ్శేషముగా విడిచిపెట్టుట, పూర్ణవిముక్తి. ౨. పూర్తిగా విడిపించుట.

నిర్మోహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మోహము లేనివాఁడు.

నిర్యంత్రణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. యంత్రణ లేనిది; బాధ లేనిది. ౨. నిరర్గళము, అడ్డు లేనిది. ౩. ఉచ్ఛృంఖలము, బంధము లేనిది. వి. అ. న. నిష్పీడనము, పిడుచుట; నలఁచుట. అవ్య. అ. న. ౧. అడ్డులేమి. ౨. బంధములేమి, ఉచ్ఛృంఖలత. ౩. బాధలేమి.

నిర్యంత్రితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అడ్డము లేనిదిగా చేయఁబడినది.

నిర్యత్నుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) యత్నము లేనివాఁడు, సోమరి.

నిర్యాణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిస్సరణము, వెడలుట. ౨. ప్రాణవాయువు దేహమునుండి వెడలుట, మరణము. ౩. ముక్తి, మోక్షము. ౪. అధ్వనిర్గమము, పయనమగుట. ౫. గజాపాంగదేశము, ఏనుఁగుకడగన్ను. ౬. దామము, పశువులకాలికి కట్టుత్రాడు. (ఆ. ని.)

నిర్యాతకుఁడు. సం. విణ. (అ. తికా. అ.) ప్రేతవాహకుఁడు, పీనుఁగును మోచికొని పోవువాఁడు.

నిర్యాతనము. సం. వి. అ. న. ౧. ప్రతిదానము, మరల ఇచ్చుట; ఇచ్చినదానికి ప్రతిగా నిచ్చుట. ౨. ఈవి, దానము. ౩. ప్రతీకారము, చేసినదానికి ప్రతిచేయుట. ౪. వైరశుద్ధి, పగతీర్చుకొనుట. ౫. మారణము, చంపుట. ౬. ఋణాదిశోధనము, అప్పు లోనగువానిని తీర్చుట. ౭. న్యాససమర్పణము, దాఁచఁబెట్టినసొమ్మును తిరిగి అప్పగించుట.

నిర్యాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వెడలినది. ౨. గతించినది, చచ్చినది. వి. అ. న. ౧. వెడలుట. ౨. మరణము.

నిర్యాతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నిస్సరణము, వెడలుట. ౨. ప్రయాణము. ౩. ప్రాణోత్క్రమణము, మరణము.

నిర్యాత్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శోధనీయము, తీర్పఁదగినది. (ఋణాది.) ౨. ప్రతిదేయము, తిరుగ ఈయఁదగినది. (న్యాసాది.)

నిర్యాపణము. సం. వి. అ. న. తఱుమఁగొట్టుట; వెడలఁగొట్టుట.

నిర్యాముఁడు. సం. వి. అ. పుం. పోతవాహుఁడు, ఓడ నడపువాఁడు. (ఆ. ని.)

నిర్యాసము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. వృక్షాది క్షీరము, మ్రానిబంక. ౨. కాఁచి దింపిన ద్రవము, కషాయము. ౩. ద్రవద్రవ్యము. (జలాది.)

నిర్యుక్తి. సం. విణ. (ఇ)=నిర్యుక్తికము. అవ్య. ఇ. న. ౧. కూడికలేమి. ౨. సంబంధములేమి. ౩. అర్హతలేమి, ఉచితముకామి.

నిర్యుక్తికము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. యుక్తి లేనిది, కూడిక లేనిది. ౨. పొసఁగనిది, న్యాయము లేనిది. ౩. తగనిది, అర్హము కానిది.

నిర్యూథము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గుంపునుండి వీడినది, కదుపును పాసినది.

నిర్యూషము. సం. వి. అ. పుం. నిర్యాసము, బంక.

నిర్యూహము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వెలుపలి ద్వారములు లోనగువానిమీఁద మదగజాకారముగా కట్టినశిఖరము. ౨. గోడనుండి వెలికి యేనుఁగుదంతమువలె నుండుమ్రానిచీల; చిలుక కొయ్య. ౩. గోడపైని కఱ్ఱతో కట్టినగువ్వ గూఁడు. ౪. ఆపీడము, సిగబంతి. ౫. ద్వారము, వాకిలి. ౬. కషాయము, క్వాథము. ౭. నిర్యాసము, చెట్టుబంక.

నిర్లక్షణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శుభలక్షణములు లేనిది. ౨. ఏర్పడనిది, (లక్షణము లక్షే) వెలుపఱుపఁబడనిది. ౩. అముఖ్యము, ప్రధానము కానిది. ౪. కల లేనిది; డాగు పడనిది. ౫. పాండురపృష్ఠము, తెల్లనివీపు కలది. (వా.చ.)

నిర్లజ్జుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సిగ్గు లేనివాఁడు.

మ. అని నీచేతఁ బరాజితుండ నయి నాయంగారపర్ణత్వ మింకను దాల్పక మది నంత నిర్లజ్జుఁడనే... భార. ఆది. ౭. ౪౯.

నిర్లజ్జుఁడు. సం=నిర్లజుఁడు.

నిర్లింగము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గుఱుతు లేనిది, ఆనవాలు లేనిది.

నిర్లిప్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. లేపనరహితము, పూఁత లేనిది. ౨. నిస్సంగము, తగులు లేనిది.

నిర్లుంచనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఒలుచుట, పొట్టు లోనగునవి తీయుట. ౨. త్రుంచుట.

నిర్లుంఠనము. సం. వి. అ. న. అపహరణము, ముచ్చిలించుట.

నిర్లూత. వి. జలజంతువిశేషము.

గీ. వెలంక నిర్లూత కోచు తాఁబేలు పిడుక, వెంసలిశింశుమారము పెద్దమొసలి సీర,పొప... హంస. ౪. ౧౯౬.

నిర్లేఖనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. గోఁకుటకు సాధన మైనది. ౨. వ్రాయుటకు సాధన మైనది. (కలము మొ.) వి. అ. న. ౧. (మట్టికి లోనగువానిని) గోఁకుట. ౨. వ్రాయుట.

నిర్లేపము. సం=నిర్లిప్తము.

నిర్లోభుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) లోభము లేనివాఁడు, ఆశ లేనివాఁడు.

నిర్లోమము. సం. విణ. (న్. మ్నా, అ, న్. న్.) రోమములు లేనిది, బొచ్చు లేనిది.

నిర్లయని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. -సర్పము దీనియందు లీన మై యుండును.- ౧. పాముపొరము. ౨. పుట్ట. (కల్ప.)

నిర్వక్తవ్యము. సం=నిర్వచనీయము.

నిర్వచనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మాటాడనిది, మిన్నకుండునది. ౨. వచనము లేనిది, గద్యశూన్యము. (కావ్యము.) వి. అ. న. ౧. ఉచ్చరించుట. ౨. అవయవార్థమును చెప్పుట, అర్థవివరణముచేసి చెప్పుట. ౩. సామెత. ౪. ప్రసిద్ధి.

నిర్వచనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వచింపఁదగినది.

నిర్వచించు. సం. స. క్రి. నిర్వచనము చేసి చెప్పు, స్పష్టముగా చెప్పు.

గీ... భ్రూమధ్యమార్గఫలంబు, వరణ సంసారదోషనివారణంబు, నాశి యింద్రియదోషవినాశనంబుఁ, జేయుచుండుట యిది నిర్వచింపఁబడియె. కాశీ. ౨. ౧౧౯.

నిర్వాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వనమునుండి వెలికి వచ్చినది; వనమునకు వెలుపలనున్నది. ౨. వనములు లేనిది; బయ లైనది.

నిర్వపణము. సం. వి. అ. న. ౧. పితృతర్పణము

విడఁచుట. ౨. దానము, ఈవి. ౩. యజ్ఞాదులందు దేవతలకు అన్నాదులను పంచుట. ౪. విత్తనములు చల్లుట.

నిర్వయని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. పాముకుబుసము. (అ. ని.)

నిర్వర్ణనము. సం. వి. అ. న. చూపు, ఆలోకనము; సూక్ష్మముగా పరికించుట.

నిర్వర్ణించు. సం. స. క్రి. ఆలోకించు, చూచు.

వ... పూర్ణచంద్రు దర్శించుకలశాంబుధి తెఱంగున సరోవరంబు నిర్వర్ణించుతక్షితునిమాడ్కి...నిరం. ౧. ౭౯.

నిర్వర్తకుఁడు. సం. విణ. (అ. ర్తికా. అ.) నిర్వర్తించువాఁడు, నెఱవేర్చువాఁడు.

నిర్వర్తనము. సం. వి. అ. న. నిష్పాదనము, నెఱవేర్చుట, సిద్ధింపఁజేయుట.

నిర్వర్తనీయము. సం=నిర్వర్తితవ్యము.

నిర్వర్తమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వర్తించుచున్నది.

నిర్వర్తి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నెఱవేర్చునది, నిర్వర్తించునది.

నిర్వర్తించు. సం. స. క్రి. ౧. నెఱవేర్చు, చేయు.

సీ... దేవపితృతిథిజ్ఞాతిమిత్రకార్యములు నిర్వర్తించుసువినయవంతులైనతనయులఁగన్నాఁడు...భార. శాం. ౬. ౫౪౩.

వ...దుర్యోధనుసందర్శనంబును నిర్వర్తించి... భార. ఉద్యో. ౧. ౨౩౦.

వ...నిఖిలకర్తకలాపంబు నిర్వర్తించి...మార్క. ౩. ౭౪. నిరం. ౧. ౭౬.

౨. సిద్ధముచేయు, ఒడఁగూర్చు.

వ. అని నిశ్చయించి యతనికి, నాహారసంఛాదనంబులు సమీచీనంబులుగా నిర్వర్తింపఁదగువారి నియోగించి... భార. శాం. ౩. ౪౯౩.

నిర్వర్తిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిర్వర్తించువాఁడు.

నిర్వర్తితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వర్తింపఁబడినది, నెఱవేర్పఁబడినది.

నిర్వర్తితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వర్తింపఁదగినది.

నిర్వర్తిల్లు. సం. స. క్రి. నెఱవేఱు. (శ. ర.)

నిర్వర్త్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వర్తింపఁబడుచున్నది.

నిర్వర్త్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వర్తింపఁదగినది, ఒడఁగూర్పఁదగినది, నెఱవేర్పఁదగినది.

నిర్వహణము. సం. వి. అ. న.-నిర్వహించుట- ౧. నెఱవేర్చుట, ౨. జరుపుట, కొనసాగించుట. ౩. (నాటక.) ప్రస్తుతకథాసమాప్తిరూప మయిన నాటకసంధి. (ఈయర్థమున ఆకారాంతస్త్రీలింగ మగు నని కొందఱు.)

నిర్వహణీయము. సం=నిర్వోఢవ్యము.

నిర్వహత్. సం. శతృ. నిర్వహించుచున్న.

నిర్వహించు. సం. స. క్రి. ౧. నెఱవేర్చు, పూర్తిచేయు.

వ...ధర్మదేవత...యాగవిశేషవిధానంబు వరప్రదానంబున నిర్వహించె...భార. శాం. ౫. ౩౬౨.

౨. అన్నాదు లిడి పోషించు, భరించు.

చ. అడరఁగ ధర్మనందనుఁ డహర్పతిచేత వరంబు పేర్మితోఁ, బడసి మహీసురోత్తముల భవ్యులఁ బల్వుర నిర్వహించె నృపస్తుత ద్రుపదాధిరాజసుత పొల్పుగ వండినశాకమూలముల్, గడుపుచి నిష్టభోజనసుఖంబుసు

దృష్టియుఁ జేయుచుండఁగన్. భార. అర. ౧. ౪౪.

౩. నెఱపు, జరపు.

ఆ. వార్తయందు జగము వర్తిల్లుచున్నది, యది యు లేనినాఁడ యఖిలజనులు, నంధకార మగ్ను లగుదురు గావున, వార్త నిర్వహింప వలయుఁ బతికి. భాగ. సభా. ౧. ౫౦.

౪. చేయు.

సీ. ప్రామినుకులు సూత్రపఱచి లోకహితంబు గా నిర్వహించె నెవ్వానిబుద్ధి. వరాహ. ౧. ౯.

అ. క్రి. జీవించు, బ్రదుకు.

క. నిన్నుం బాసి నిమిషంబయిన నిర్వహింప నేర మని ధర్తరాష్ట్రసేనయు గరుడగమను గమనంబున కొండంబడియె నంత. భార. సభా. ౨. ౭౩.

గీ. కాన నిశ్శ్రీక మైననాకంబునందు, నిర్వహింపఁగ లే నైతి నీరజాక్ష, కలిమి చాలనివారికి బలము గలదె. దశా. ౨. ౭౨.

ఉ. ప్రాఁకున నిద్రవోవ నరిమర్దనుపంపున వచ్చి ఘూకముల్, కాకముల న్వధించె నిది కక్కసపుంబని నిర్వహించు టె, ట్లీకడ నీతికార్యపరు లిందఱుఁ బోలినభంగిఁ జెప్పఁగా, నాకిపు డంచు రా జడిగినన్... వేం. పంచ. ౩. ౧౧.

నిర్వహిల్లు. సం. అ. క్రి. ౧. జరుగు. ౨. నెఱవేఱు. (శ. ర.)

నిర్వాచ్యము. సం=నిర్వచనీయము.

నిర్వాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. శాంతము, ఆఱిపోయినది. (గర్వము, దీపము మొ.) ౨. శూన్యము, లేనిది. ౩. మృతము, చచ్చినది. ౪. నిశ్చలము, చలనము లేనిది. ౫. నీళ్లమునిఁగినది. (ఏనుఁగు.) ౬. (సూర్యాది.) వి. అ. న. ౧. అస్తమించుట. ౨. వినాశము, మరణము. ౩. శూన్యత్వము. ౪. అపవర్గము, మోక్షము. ౫. నిర్వృతి, ఆనందము. ౬. విశ్రాంతి, ఉడుకువ. ౭. సంగమము, కూడిక. ౮. గజమజ్జనము, ఏనుఁగు నీళ్లలో మునుఁగుట. ౯. విద్యోపదేశగ్రంథభేదము. (నిర్వాణతంత్రాది.) ౧౦. (నాభిదేశమందు జపింపఁదగిన) ప్రణవపుటితమాతృకాపుటిత మగు స్వాభీష్టమంత్రము.

నిర్వాణి. సం. విణ. (ప. ఈ. ప.) -నిర్వాణము కలవాఁడు- ౧. శాంతుఁడు.

ద్వి. బాపురే నిర్వాణి బాపురే తపసి. బస. పు. ౩. ౧౧౨౯ పం.

౨. ముక్తి నొందినవాఁడు.

నిర్వాణుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పనివాఁడు, సేవకుఁడు. ౨. బరువు మోసెడివాఁడు. ౩. చరమాశ్రమము నందున్నవాఁడు, సన్న్యాసి. ౪. ముక్తి నొందినవాఁడు.

నిర్వాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వాతము లేనిది, వాయువు లేనిది. (స్థలాది.) అవ్య. అ. స. వాతాభావము, గాలిలేమి.

నిర్వాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వాదము లేనిది. వి. అ. పుం. ౧. -నికృష్టవాదము- జనవాదము, నింద. ౨. -నిష్కృష్టవాదము- నిశ్చితవాదము. అవ్య. అ. స. వాదములేమి.

నిర్వాపకుఁడు. సం. విణ. (అ. పి. కా. అ.) నిర్వాపము చేయువాఁడు.

నిర్వాపణము. సం. వి. అ. న. ౧. దానము, ఈవి. ౨. తర్పణ మిచ్చుట. ౩. (దీపాదులను) ఆర్పుట. ౪. (విత్తనములను) చల్లుట, విత్తుట. ౫. ఉపశమింపఁ జేయుట, అడఁచుట. ౬. నాశము చేయుట. ౭. మారణము, చంపుట. ౮. చల్లఁ

వ...తస్యాః శరీరనిర్వాపణాయ. శాకుం. ౩. ౪. శిశిరోపచారద్రవ్యము, చలువచేయుమందు లోనగునది.

నిర్వాపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. దానము. ౨. తర్పణము ఇచ్చుట. ౩. (అగ్ని లోనగువానిని) ఆర్చుట, చల్లార్చుట.

నిర్వాపయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. ఆర్చునది, చల్లార్చునది. ౨. పోఁగొట్టునది.

నిర్వార్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిర్ధార్యుఁడు, సత్త్వసంపత్తితో - సంపదాపదలందు వికారము నొందనిచిత్తముతో- పని చేయువాఁడు. ౨. అనివార్యుఁడు, అడ్డగింపరానివాఁడు.

నిర్వాసనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వాసన లేనిది. వి. అ. న. ౧. నిస్సారణము, (ఊరు లోనగువానినుండి) వెళ్లఁగొట్టుట. ౨. మారణము, చంపుట. ౩. విసర్జనము, విడుచుట.

నిర్వాసము. సం.వి.అ.పుం. ప్రవాసము, ఇల్లు వెడలిపోవుట; పరదేశమున వసించుట. ౨. వెళ్లఁగొట్టుట. ౩. చంపుట.

నిర్వాసితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) వెళ్లఁగొట్టఁబడినది.

నిర్వాహకుఁడు. సం. విణ. (అ. హికా. అ.) నిర్వహించువాఁడు.

నిర్వాహము. సం. వి. అ. పుం. నిష్పాదనము, నెఱవేర్చుట, ఒనగూర్చుట.

నిర్వాహి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. నిర్వహించునది, నెఱవేర్చునది. ౨. వెలికిఁబుచ్చునది, వెలువరించునది. (చీము లోనగువానిని వెలికిఁ బుచ్చువ్రణము లోనగునది.)

నిర్వాహ్యము. సం=నిర్వోఢవ్యము.

నిర్వింధ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వింధ్యపర్వతము నుండి ప్రవహించునొకానొకనది.

శ్లో. నిర్వింధ్యాయాః పథి భవ రసాభ్యంతరస్సన్నిపత్య... మేఘ. ౧. ౨౮.

నిర్వికల్పము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వికల్పము లేనిది, పక్షాంతరము లేనిది. ౨. సంశయము లేనిది, నిస్సందేహము. ౩. (వేదాంత.) జ్ఞాతృజ్ఞేయాదివిభాగములు కాని విశేష్యవిశేషణతా సంబంధము కాని లేక అఖండమై యుండునది. (బ్రహ్మైకతాజ్ఞానము, సమాధి.) ౪. (న్యాయ.) ప్రకారతావిశేష్యతాశూన్యమై సంబంధావగాహి కాని అతీంద్రియజ్ఞానము. క్రి. విణ. నిస్సందేహముగా.

నిర్వికారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వికారము లేనిది, మార్పు నొందనిది. ౨. కలఁగనిది, భయాదులచే కలఁతనొందనిది. (మనస్సు.) వి. అ. న. -పుట్టుట పెరుఁగుట లోనగుఆఱువికారములు లేనిది- బ్రహ్మము.

నిర్వికాసము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) -వికాసము లేనిది-౧. వికసింపనిది, విరియనిది. (పూవు.) ౨. కాంతి లేనిది. (దీపము మొ.) ౩. సంతోషము లేనిది. (ముఖము మొ.)

నిర్విఘ్నము, సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విఘ్నము లేనిది, అడ్డు లేనిది. క్రి. విణ. విఘ్నము లేకుండఁగా, అడ్డు లేకుండఁగా.

నిర్విచారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) విచారము లేనిది, ఆలోచనము లేనిది. క్రి. విణ. విచారము లేకుండ, ముందువెనుకలు చూడకుండ.

నిర్విచికిత్సము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) నిస్సందేహము, సందేహము లేనిది.

నిర్విచేష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చేష్టలుడిగినది, వ్యాపారము లేకుండునది. (శరీరము మొ.)

నిర్విణ్ణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) -నిర్వేదము పొందినవాఁడు- ౧. పూనినకార్యము నిష్ఫలమైన దని తెలిసికొని యనుతాపపడువాఁడు. ౨. ఖిన్నుఁడు; దుఃఖముచే కృశించినవాఁడు. ౩. తన్ను తాను తత్త్వజ్ఞానదుఃఖాదులచే హేయునిగా తలఁచుకొనువాఁడు. ౪. మిక్కిలి విరక్తుఁడు, మిక్కిలి వైరాగ్యము కలవాఁడు.

నిర్వితర్కము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వితర్కము లేనిది, ఆలోచనము లేనిది. ౨. (యోగ.) సమాధిభేదము.

నిర్వినోదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వినోదము లేనిది, కాలయాపనోపాయ మైనక్రీడాదులు లేనిది.

నిర్విమర్శము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) విమర్శము లేనిది, మంచిచెడ్డలు వివేచించుట లేనిది.

నిర్వివరము. సం, విణ. (అ. ఆ. అ.) -వివరము లేనిది-౧. రంధ్రములు లేనిది. ౨. ఎడములేనిది, దట్టమైనది.

నిర్వివాదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వాదము లేనిది; తగవు లేనిది. ౨. ఆక్షేపము లేనిది, సర్వసమ్మత మైనది.

నిర్వివేకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వివేకము లేనివాఁడు, గుణదోషము లరయుశక్తి లేనివాఁడు, మూఢుఁడు.

నిర్విశంకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శంక లేనివాఁడు, జంకనివాఁడు, వెనుదీయనివాఁడు; సందేహము లేనివాఁడు.

నిర్విశేషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-విశేషము-భేదము-లేనిది- ౧. భేదము చూపనిది. ౨. వేఱు కానిది, సమాన మైనది.

శ్లో. "ప్రవాతనీలోత్పలనిర్విశేషమ్" సం. కు. సం. ౧. ౪౬.

౩. విశేషము లేనిది, ఆధిక్యము లేనిది. ౪. అవయవములు లేనిది. అవ్య. అ.న. విశేషములేమి, భేదములేమి.

నిర్విష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అతివసకి.

నిర్విషము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) విషము లేనిది. (పాము మొ.) అవ్య. అ. న. విషములేమి.

చ. అలయక యేన దేవయజనాధ్యయనవ్రత పుణ్యకర్మముల్, సలుపుదు నేని ... ఈ ప్రమద్వరకు నిర్విష మయ్యెడు నేఁడు మీద యక్. భార. ఆది. ౧. ౧౪౫.

నిర్విషయము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. విషయము కానిది, గోచరము కానిది. ౨. విషయము-దేశము-లేనిది; దేశమునుండి తఱుమఁగొట్టఁబడినది. ౩. శబ్దాదివిషయసంగము లేనిది. (ఆత్మ.)

నిర్విష్టము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనుభుక్తము, అనుభవింపఁబడినది. ౨. ప్రాప్తము, పొందఁబడినది. (కూలి మొ.) ౩. చొరఁబడినది, ప్రవేశించినది. (శ. ర.)

నిర్విష్టుఁడు. సం. వి. అ. పుం. కృతాగ్నిహోత్రుఁడు, అగ్నిహోత్రము చేసినవాఁడు.

నిర్వీర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మగఁడును సంతానమును గతించినయాఁడుది.

నిర్వీరము. సం విణ. (అ. ఆ. అ.)వీరులు లేనిది. (దేశము మొ.)

నిర్వీరుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) వీరుఁడు కానివాఁడు, పిఱికివాఁడు.

నిర్వీర్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) -వీర్యము లేనిది- ౧. పుంస్త్వము లేనిది. ౨. పౌరుషము లేనిది.

నిర్వృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్వస్థము, సుఖముగా నుండునది. ౨. వశించినది.

నిర్వృతి. సం.వి.ఇ.స్త్రీ. ౧. స్వాస్థ్యము, సుఖముగా నుండుట. ౨. సుఖము. ౩. నాశము, మృత్యువు. ౪. మోక్షము.

శ్లో. ద్వారం నిర్వృతిసద్మనో విజయతే కృష్ణేతి వర్ణద్వయం. భామినీ. ౪. ౧౪.

నిర్వృత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నెఱవేఱినది, సిద్ధించినది.

నిర్వృత్తి. సం. విణ. (ఇ) వృత్తి లేనివాఁడు' జీవికలేనివాఁడు. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నెఱవేఱుట, సిద్ధి. ౨. మోక్షానందము. అవ్య. ఇ. న. వృత్తిలేమి, జీవికలేమి.

నిర్వేతనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వేతనము లేనిది, జీతము లేనిది; గౌరవార్థమయినది. (ఉద్యోగము మొ.)

నిర్వేదము. సం.వి.అ.పుం. ౧. రోఁత. ౨. స్వావమానన, తన్నుతాను నిందించుకొనుట. (ఇది ఒకానొకవ్యభిచారిభావము. తత్త్వజ్ఞానదుఃఖేర్ష్యాదులచే కలుగును.) ౩. పరమవైరాగ్యము. 4. దుఃఖ్యము

నిర్వేదించు. సం. అ. క్రి. ౧. దుఃఖించు.

వ. కాశిరాజనురాజర్షికిం బుట్టి తేరుఁగుచుం గన్యాత్వమునఁ బెద్దకాలం బుండి తనదౌర్భాగ్యమునకు నిర్వేదించి పతిం గోరి పశుపతి నుద్దేశించి...భార. ఆది. ౩. ౨౨౪.

వ. ఇవ్విధంబునఁ దల్లియుఁ దండ్రియుఁ దనకు హితోపదేశంబు చేసి తనసౌమనస్యసౌముఖ్యంబులతోఁ దగినప్రత్యుత్తరం బీయమి నిర్వేదించుట యెఱింగి. శివరా. ౨.౧౦౮.

౨. విసుగు,రోఁతపడు; విరక్తినొందు.

వ. తపోమహత్త్వంబున మారు వాయువు గడుం బెద్దయైన నిర్వేదించి మనుష్యలోకంబున నుండ నొల్లక... అక్షత్త్రియులతో వైరం బమర్చికొని తన్నిమిత్తంబున దేహంబులు విడిచితిమి...భార. ఆది...

వ. పుత్త్రుఁడు లేనివిభవంబు లన్నిరయు నేల యని నిర్వేదించి పత్నీద్వయసమేతుండై వనంబున కరిగి. భార. సభా. ౧. ౧౩౬.

నిర్వేదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వేదాధికారము లేనివాఁడు. ౨. వేదప్రామాణ్యము లేనివాఁడు, నాస్తికుఁడు.

నిర్వేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భోగము. ౨. (సుఖదుఃఖాదులను) అనుభవించుట. ౩. భృతి, కూలి; జీతము, వేతనము. ౪. మూర్ఛపోవుట, సొమ్మసిలుట. ౫. పెండ్లి. (కల్ప.)

నిర్వేష్టనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వేష్టనము లేనిది. వి. అ. న. ౧. నూత్రవేష్టననలిక, నూలుచుట్టెడిచిన్నకండె.

నిర్వైరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వైరము లేనిది. అవ్య. అ. న. వైరములేమి.

నిర్వోఢ. సం. విణ. (ఋ. స్త్రీ. ఋ.) నిర్వహించువాఁడు.

నిర్వోఢవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్వహింపఁదగినది.

నిర్వ్యథనము. సం. వి. అ. న. ౧. అత్యంతవ్యథ,మిక్కిలినొప్పి. ౨. మిక్కిలిబాధించుట. ౩. ఛిద్రము,బెజ్జము. అవ్య. అ. న. వ్యథలేమి, బాధలేమి.

నిర్వ్యథము.సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వ్యథ లేనిది, బాధ లేనిది. ౨. చలనము లేనిది; శాంతమైనది. వి. అ. న. అత్యంతబాధ, మిక్కిలి నొప్పి. అవ్య. అ. న. వ్యథలేమి, బాధలేమి.

నిర్వ్యపేక్షము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) అపేక్ష లేనిది, కోరిక లేనిది.

నిర్వ్యళీకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) బాధ లేనిది, బాధింపనిది. ౨. అప్రియము కానిది. ౩. కపటము లేనిది, మాయ లేనిది.

నిర్వ్యాజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సహజము, స్వాభావికము. ౨. నిష్కపటము, మోసము లేనిది; శుద్ధము, నిర్దుష్టమైనది.

నిర్వ్యాపారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వ్యాపారము లేనిది, పని లేనిది.

నిర్వ్యూఢము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నెఱవేర్పఁబడినది, నిర్వహింపఁబడినది, ౨. సంపన్నము, సమృద్ధము. ౩. అప్రతిబంధము, అడ్డులేనిది. ౪. త్యక్తము, విడువఁబడినది. (కల్ప.) ౫. యథేష్టవినియోగార్హము. (స్త్రీలకు పతిపుత్రధనములందు స్వత్వము నిర్వ్యూఢము కాదు; పురుషులకు నిర్వ్యూఢము.)

నిర్వ్యూఢి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నివృత్తి; నెఱవేఱుట, సిద్ధి.

నిర్హరణము. సం. వి. అ. న. ౧. శవాదులకు తీసికొనిపోవుట. (శవనిర్హరణము.) ౨. నిస్సారణము, వెడలఁగొట్టుట. ౩. తొలఁగించుట, నివారించుట. ౪. రసాదులు పైకి తీయుట; శల్యాదులు పైకి లాగుట. ౫. నిశ్శేషముగా సంహరించుట, పూర్తిగా నాశముచేయుట.

నిర్హాదము. సం. వి. అ. పుం. పిత్తు విడచుట, మలవిసర్జనము.

నిర్హారకుఁడు. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) నిర్హరణము చేయువాఁడు.

నిర్హారము. సం. వి. అ. పుం. ౧=నిర్హరణము. ౨. రహస్యముగా ధనాదులు కూడఁబెట్టుట. ౩. మలమూత్రాదులు విసర్జించుట.

నిర్హారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ౧. నిర్హరణము చేయువాఁడు. ౨. దూరముగా వ్యాపించునట్టిది. (పరిమళాది.) ౩. మిక్కిలి మనోహరమైనది.

నిర్హృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్హరణము చేయఁబడినది.

నిర్హృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ=నిర్హరణము.

నిర్హ్రాదము. సం. వి. అ. పుం. ధ్వని.

నిర్హ్రీకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సిగ్గు లేనివాఁడు; ధృష్టుఁడు, జంకనివాఁడు.

నిఱనిఱ. వి. సీల్గుటయందగుధ్వని కనుకరణము.

ద్వి. నిఱనిఱ సీల్గుచు నిక్కుచు వీఁపు, విఱిచికొను... పండితా. పురా. ౧౦౧ పా.

నిఱు. విణ. (క. నిఱు.) మిక్కిలి. (చూ. నిఱుపేద శబ్దము.)

జ: నిష్పచ్చ, నిష్పచ్చరము, నిష్పస్తు, నిఱునీఁగు, నిఱుపేద, నిఱుప్రేమ.

నిఱునీఁగు. స. క్రి. (నిఱు+నీఁగు.) సంపూర్ణముగా పరిత్యజించు.

ఉ. నిన్నటినుండి యేము నిఱునీఁగియు నుంటిమి నిట్టుపాసముల్. కాశీ. ౧. ౧౬౯. ('నిరునీఁగియు' ముద్రి. పా. 'నిరునింగియు' చి. ని. పా.)

నిఱుపే(ర్పే)ద. విణ. (నిఱు+పేద.) అతిదరిద్రుఁడు, కడుబీద.

క. నిఱుపేదయింటి కేఁటికిఁ, బఱతెంచు నిధానము... నైష. ౪. ౬౩.

మ...దయాబుద్ధిం బరాధీనవృత్తుల ని... మమ్ముఁ గావఁదగు నీద్రోహంబు ... కవి. ౫౯. నైష. ౬. ౪౯.

సీ. అప్రౌఢ ప్రాయి రాజనట్టినిర్పేదయు భోగించునైశ్వర్యము లెనిమిదియు. పాండు. ౧. ౧౦౧.

... అతికృశము, మిక్కిలి సన్ననిది.

సీ. ఘన మైనరారాపుచనుదోయిరాయిడి నిఱు
పేదనడిమికి నెఱపు చూప. కాశీ. ౧.౯౦.

గీ. అందియలు మ్రోయు మేనిసోయగపుఁదావి,
కళులు పెల్లుగ మూఁగి ఝుమ్మని చెలంగ,
గురుపయోధరధమ్మిల్లభరముకతన, నడచువేళ
ల నిఱుపేదనడుము వడఁక. చిత్రభా. ౨.
౮౪.

గీ. నాకజలజాక్షినిఱుపేదనడుము బలిసి, యల్ల
నల్లన వళిసీమ నాక్రమించె. మనుచ. ౩.
౧౧౩.

నిఱుప్రేమ. మి.వి. (నిఱు + ప్రేమ.) పూర్ణమగు
ప్రేమ.

చ. కెలఁకుల నిట్లు వ్రాల వలకేలను మెల్లనఁ
బట్టి దువ్వి యా,నలినదళాక్షి పక్షి యను
నామము దీనికె చెల్లుఁ బిల్చియుం,బిలువక
మున్నె వచ్చె నిఱుప్రేమ దొలంకఁగ నింక
దీనిచేఁ, గలుగు నిజంబుగాఁ దనకుఁ గాంక్ష
లు దీఱ సుఖంబు చెందఁగన్. సారంగ.
౧. ౧౩౦.

నిఱ్ఱ(న)నీల్గు. అ. క్రి. (నిఱ్ఱు + నీల్గు.) గాత్ర
వినాశముచేయు, ఒడలు విఱిచికొను. (నీల్గు +
నీల్గు-నిఱ్ఱనీల్గు=గర్వించు అని శ.ర.)

గీ. నీడుగాలికిఁ బసిపట్టి నిఱ్ఱనీల్గి, పట్టెడల బిగఁ
బట్టిన మట్టుపడక,నిలువ కేతెంచి వేఁట
కుక్కలు కుమార,చుట్టుక గునిసియాడఁగఁ
జూడకేమి. కాశీ. ౩. ౮౫.

సీ. కను తెప్ప లెత్తి నిఱ్ఱననీల్గి యూరుపు లా
విర్భవింపఁగా నావులించి. చెన్న.౪.౪౧౦.

...ము. వి. నీల్గుట కనుకరణము. (చూ.నిఱ్ఱనీల్గు.)

నిలఁబడు=నిలువఁబడు. (√నిలుచు.)

క. ఇలు కాలి కూల నిట్టక,నిలిచిననిట్రాడు
నోలె నిజరథ మటులం, ...

రాకా, సుల కేఁడుంపుటకు నగుచుఁ జూచి
రి వేల్పుల్. రామా. ౭. ౧౩౨.

నిలక. వి. (√నిలుచు.) నిలుపు. (చి.ని,శ.ర,బ్రా.)

నిలయనము. సం. వి. అ. న. ౧. నెలకొనుట,
గూండ్లు లోనగువానిలో ఉండుట. ౨. (పక్షు
లుమున్నగునవి) వ్రాలుట. ౩. కనుమూసిగంత
లు అనుక్రీడావిశేషము. ౪. నిలయము, ఉనికి
పట్టు. ౫. లీనమగుట, అంతర్ధానమగుట.

నిలయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఉనికిపట్టు,
వాసస్థానము. (మృగాదులగుహ, పక్ష్యాదుల
గూఁడు మొ.) ౨. గృహము, ఇల్లు. ౩. నిశ్శే
ష మగులయము, పూర్ణముగా నశించుట. ౪.
దాఁగుకొనుట, లీనమగుట. ౫. కనుమూసిగం
తలు అనుక్రీడావిశేషము.

నిలింప. సం. వి. అ. స్త్రీ. ఆవు. (త్రి. ని.)

నిలింపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వేల్పు, దేవత.

నిలీనము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిశ్శేష
ముగా లీనమైనది, ౨. కరఁగినది. (బంగారు
మొ.) ౩. నశించినది. ౪. దాఁగియున్నది.

నిలుక(ల్క)డ. వి.(√నిలుచు.) ౧. స్థితి, ఉనికి;
వాసస్థానము.

సీ. ఆకారములుఁ జాయ లంబరాభరణాదు లొ
ప్పులు నిలుకడ లోకఁడు దప్ప. గీ. కుండ
సప్తరాత్రంబున నొనర వ్రాసి,తెచ్చి నెచ్చె
లిముందట విచ్చి చూపి. హరి. ఉ. ౪.
౧౧౪.

మ. నుడువుంజిల్కలకొల్కి ...నిల్కడ గా
వించె భద్రసజ్జమయి నింకన్... కబ్బంబు
గావింపుమా. చం. రా. ౧. ౭౩.

వ. కావున నలుక నలఁకువలకు నిలుకడ యగుట
... యయా. ౩. ౭.

౨. ఉత్థానము, నిలువఁబడుట.

వ. పురారి...యొయ్యారంపునిలుకడ నిలిచి... హర. ౭. ౪౯.

గీ. మొలకనిగ్గులు వట్టికొంటలును వలపు,చాటు నిలుకడ,లలఁతి వేసటలుఁ జూపు...కొమ్మ... శుక. ౨. ౪౩౩.

మ...అప్పరమాస్త్రంబు...శిరంబు లెల్లఁ దుని మెణ్ ప్రౌఢి తదీయాంగ మ,చ్చెరు వారం దనతొంటినిల్కడన నిల్చెం గొంతసే పద్ది విణ్. హరి. పూ. ౪. ౧౭౫.

౩. స్థిరత్వము, నిశ్చలత్వము.

క. మెలుపును గెంపును సుస్థితి, దలిరులయందేని లేదు తమ కమవలనణ్, నిలుకడ యగు వని తత్పద,తలముల నెలసె ననఁ బాదతలములు వొల్చెణ్. కు. సం. ౩. ౨౦౫.

చ. గుణుతుగ స్త్రీలకు న్నగలకుణ్ మది నిల్కడ లెందు లేవు నీ,వెఱుఁగనినీతియుం గలదె... సారంగ. ౨. ౧౪. భార. అర. ౧. ౩౫౦.

౪. ధైర్యము.

గీ. దానవాధిపునిలుకడ దప్పినట్లు, పదసరోజ యుగము దొట్రుపడుచు నుండ. భా. రా. యు. ౧౦౬౪.

క...బలునిలుకడ,తఱికొండ యమినుఖాన తలఁ పులనెలనా. యయా. ౪. ౧.

ద్వి...వారలఁ గోరి రావించి, వారిరూపంబులు వారినిల్కడలు.రం.రా.బాల.రపా. ౪ పం.

౫. సమాప్తి, ముగింపు.

సీ. అందంద కదిరెదుకొండలపాటుచేఁ దలఁ కుచు నునికికి నిలుకడయును. గీ. లేమి ... భార. విరా. ౨. ౩౧౫.

౬. అభినివేశము,పట్టుదల.

క. అలజడియ కాక నీ కీ,నిలుకడ నొకమేలు గలదె...హరి. పూ. ౪. ౧౦౬.

౭. ఆశ్రితవృత్తి. ...మ్చుఁ జొచ్చుటఱి నాదట నూరక చూచు నాఁటినిల్కడయును గానఁ ద్రోచి చిరకాలము దాలిన బెట్టిదంబు నా,యొడఁ గని...ఉ. రా.౮. ౯౯.

౭. నాట్యస్థితివిశేషము.

చ. నిలిచిననిల్కడెల్ల గణనీయము చూపిన చూపు లన్నియుం, దొలకరిమించులు... బహు. ౫. ౭౭.

మ. బళిరే మైసిరితీరు నిల్కడలు సేబాసు... చంద్రి. ౨. ౯౭.

విణ. స్థిరమైనది.

మ...సహజభ్రాజిష్ణుశౌర్యంబు ని,ల్కడభావం బున నుండఁ గయ్యమునకుణ్ గాల్ద్రివ్వఁ దేపట్టుగణ్. ఉ. రా. ౨. ౯.

నిలుగు=నీలుగు.

(ఒడలువిఱుచుకొను.)

క. బలదేవుమేను సోఁకిన,వెలిమిడిచే వేఁకి సఱచి విటతాటము గా, నిలుగుటతో ములుగుటతో,నలమటతో నావులింత లంతంతకుఁ గాణ్. ఉ. హరి. ౬. ౭౭.

సీ. సవ్యాపసవ్యముల్ శరము లేయుట మాని నెఱఁకులు విఱుగంగ నిలుగువారు.వరాహ. ౧౧. ౧౨౩.

చ. నిలుగుచు నావులించుచు వనీవిహగోత్కర మెట్లు వల్కె నప్పలుకులె యట్లు లెత్తి విని పల్కెడు వింటివె కీరశారికల్. మను చ. ౩. ౫౦.

(చచ్చు.)

చ...రోగముల మ్రంది గృహంబులయందు బంధు లేడ్వ నిలుగుకష్టులు న్నరులె వారల తల్లులు తల్లులే మహిణ్. మార్క. ౩. ౩౨.

క. నావృత్తాంత మెఱింగిన, యావిహగాగ్రణి జటాయు వటవి నిలిగె న్మే,మా విన్నవాఁడు కాఁ దట్టు, గావున నాయునికి నిచటఁ

౨. ఉత్థానము, నిలువఁబడుట.

వ. పుర్ధారి...యొయ్యారంపునిలుకడ నిలిచి... హర. ౭. ౪౯.

గీ. మొలకసిగ్గులు వట్టికొంకులును వలపు,చాటు నిలుకడ లలఁతి వేసటలుఁ జూపు...కొమ్మ... శుక. ౨. ౪౩౩.

మ...అప్పరమాస్త్రంబు...శిరంబు లెల్లఁ దుని మెఱ ప్రొద్దై తదీయాంగ మచ్చెరు వారం దనతొంటినిల్కడన నిల్చెం గొంతసే పద్ది విజ. హరి. పూ. ౪. ౧౭౫.

౩. స్థిరత్వము, నిశ్చలత్వము.

క. మెలుపును గెంపును సుస్థితి, దలిరులయం దేని లేదు తమ కుమవలనన్, నిలుకడ యగు నని తత్పద,తలముల నెలసె ననఁ బాదతలములు వొల్చెన్. కు. సం. ౩. ౨౯౫.

చ. గుఱుతుగ స్త్రీలకు న్నగలకున్ మది నిల్కడ లెందు లేవు నీ,వెఱుఁగనినీతియుం గలదె... సారంగ. ౨. ౧౪. భార. అర. ౧. ౩౫౯.

౪. ధైర్యము.

గీ. దానవాధిపునిలుకడ దప్పినట్లు, పదసరోజ యుగము దొట్రుపడుచు నుండ. భా. రా. యు. ౧౯౬౪.

క...బలునిలుకడ,తఱికొండ యమీనుఖాన తలఁ పులనెలవా. యయా. ౪. ౧.

ద్వి...వారలఁ గోరి రావించి, వారిరూపంబులు వారినిల్కడలు. రం. రా. బాల. ౯పా. ౪ పం.

౫. సమాప్తి, ముగింపు.

సీ. అందంద కదిరెడుకొండలపాటు చేఁ దలఁకుచు నునికికి నిలుకడయును. గీ. లేమి ... భార. విరా. ౨. ౩౧౫.

౬. అభినివేశము,పట్టుదల.

క. అలజడియ కాక నీ కీ,నిలుకడ శోకమేలు గలదె...హరి. పూ. ౪. ౧౦౬.

చ. అడరెడుచిమ్మఁ జొచ్చుతఱి నాదట నూరక చూచునాఁటినిల్కడయును గానఁ ద్రోచి చిరకాలము దాలినబెట్టిదంబు న్నా,యొదఁ గని...ఉ. రా. ౮. ౯౯.

౭. నాట్యస్థితివిశేషము.

చ. నిలిచిననిల్క డెల్ల గణనీయము చూపిన చూపు లన్నియుం, దొలకరిమించులు... బహు. ౫. ౭౭.

మ. బళిరే మైసిరితీర నిల్కడలు సేబాసు... చంద్రి. ౨. ౯౭.

విణ. స్థిరమైనది.

మ...సహజభ్రాజిష్ణుశౌర్యంబు ని,ల్కడభావంబున నుండఁ గయ్యమునకున్ గాల్ద్రివ్వఁ దేపట్టున్. ఉ. రా. ౨. ౯.

నిలుగు=నీలుగు.

(ఒడలువిఱుచుకొను.)

క. బలదేవుమేను సోఁకిన,వెలిమిడిచే వేఁకి సఱచి విటతాటముగా, నిలుగుటతో ములుగుటతో,నలయుటతో నావులింత లంతంతకుఁ గాన్. ఉ. హరి. ౬. ౭౭.

సీ. సవ్యాపసవ్యముల్ శరము లేయుట మాని నెఱఁకులు విఱుగంగ నిలుగువారు. వరాహ. ౧౧. ౧౨౬.

చ. నిలుగుచు నావులించుచు వనీవిహగోత్కర మెట్లు వల్కనప్పలుకులె యుఱ్ఱు లెత్తి విని పల్కెడు వింటివె కీరశారికల్. మనుచ. ౩. ౫౯.

(చచ్చు.)

చ...రోగముల మ్రంది గృహంబులయందు బంధు లేడ్వ నిలుగుకష్టులం న్నరులె వారల తల్లులు తల్లులే మహిన్. మార్క. ౩. ౩౨.

క. నావృత్తాంత మెఱింగిన, యావిహగాగ్రణి జటాయువు వటవి నిలిగెనే,మో విన్నవాఁడు [illegible] గావున నాయునికి నిచటఁ

గావుత్తున్నండుఁ. చం. రా. ౭. ౪౬.

శ్లో...జటాయుషి గతాయుషి సం. చం. రా. సుం. ౨౨.

(గర్వించు.)

చ. జలరుహనేత్ర నన్నిపుడు సారెకు దూలు
చుఁ గేరి నిక్కుచుఁ, నిలుగుచు విఱ్ఱవీఁగు
చును నిక్కము గాఁగను నాతిఁ దేమియుఁ,
దెలియఁడు సాదుబిడ్డఁ డని నేరుపుమాటలఁ
దేలనాడి గా,దిలినుతు చేతఁ జక్కటులు
దిద్దద వెంతటినంగనాచివే. సారంగ. ౩. ౫౫.

నిలుచు(ల్చు).=నిలుచుండు. అ. క్రి. ౧. ఉత్థితుఁడగు, నిలంవఁబడు.

చ. కని యతిభక్తిపూర్వకముగా ధరఁ జాఁగి
నమస్కరించి లేచి నిలిచి ఫాలభాగమునఁ
జేతులు సేరిచి... విక్ర. ౨. ౨౨౧.

ఉ...పాండవమధ్యముఁ డొప్పి బద్ధతూ,ణీరుఁ
డు రంగమధ్యమున నిల్చె జనంబులు దన్నుఁ
జూడఁగన్. భార. ఆది. ౬. ౧౬.

క. మును లచ్చెరు వంది కన్న,గొన శంభుఁడు
నిల్చి వరముఁ గోరు మనుఁడు ... భార. ఉద్యో. ౪. ౩౭౬.

౨. ప్రతిష్ఠిత మగు. (శ. ర.) ౩. వర్తించు.

ఆ...అతనిపాల నందఱుఁ దగ,వైనపనుల నిలు
చు టభిమతంబు. భార. విరా. ౧. ౬౪.

గీ...ధర్మంబు కూద్రులతలన నిలుచు,శాక్ర బా
దాదిదుర్గతశ్లాఘ లెసఁగు. హరి. ఉ. ౯. ౩౭.
హార. ౬. ౭౯.

౪. నివసించు, కాఁపుర ముండు.

గీ. కాంచి యేలెడుజయసేనుఁ గాంచి యతఁ
డు, నన్ను మన్నింప నందుఁ గొన్నాళ్లు
నిలిచి. విక్ర. ౫. ౧౭౯.

గీ. ఇప్పురంబునఁ గాఁపురుండ...

మునం దేల నిల్చె నిర్జరవిభుఁడు. హార. ౭. ౧౩౭.

౫. కూర్చుండు.

ఉ...కాల్యసమంచితక్రియల్,వీటిచి పాండు
పుత్రవసుదేవసుతుల్ ప్రమదంబు మోము
లం,దేఁగ వేడ్కతో నరుగుదెంచి సభా
స్థలి నిల్చి రంతటన్. జై. భా. ౧. ౧౩౭.

ఉ. అందొకదివ్యరత్నశిఖరాగ్రతలంబున రాగ
మంజరీ,నందనుఁ డజ్ఞనీతటమునన్ సురభూ
జమునీడ నిల్చి లీ,లం దన సమ్మనంబునఁ దలం
చినమాత్రనె పాత్రయందు నా,నందకరంబు
గాఁ బొడమె నవ్యసుధామధురాన్నపాన
ముల్. విక్ర. ౨. ౧౬.

౬. శేషించు, మిగులు.

గీ. ఇంట దొరలెడుకుండలు నినుపకట్ల,మానిముం
తలు నిలిచె నమ్మల్లపతికి,వారికన్యాకటాక్ష
మవ్వలికిఁ జనిన. శుక. ౨. ౩౫౦.

ఉ...మహీసురు లపారసుదక్షిణ లంది తెప్ప
లం, దేలి యథేచ్ఛఁ గొంచరుగ నిల్చిన
విత్తము వెక్కసంబుగా, మూలుగుచున్న
దిప్పుడు... జై. భా. ౧. ౬౬. ఈ. హరి. ౧. ౧౧.

౭. ఆఁగు.

(క) మాను, ప్రకృతక్రియనుండి విరమించు;
వచ్చుట మాను.

క. వీర లతిలలితమృదులా,కారలు గిరివిపిన
గహనగహ్వరముల రా,నేరరు గావున నిట
చను,దేరక నిలుపుండ యువిరుయు దేవపథం
బుల్. భార. ఆది. ౫. ౬౮.

చ. అనిశముఁ జెప్పఁ జెప్ప విని యాతఁ డెదన్
భయ మంది తాన నిల్చినఁ గదు మేలు...
దశకు. ౩. ౭౧.

క...సురగాలి విసరె నిలుకక వెలుచన్. ఉ. హరి. ౧. ౪౪.

౨. ఉత్థానము, నిలువఁబడుట.
వ. పురారి...యొయ్యారంపునిలుకడ నిలిచి...
హర. ౭. ౪౯.
గీ. మొలకసిగ్గులు ఘట్టికొంకులును వలపు,చాటు
నిలుకడ లలఁతి వేసటలుఁ జూపు...కొమ్మ...
శుక. ౨. ౪౩౩.
మ...అప్పరమాస్త్రంబు...శిరంబు లెల్లఁ దుని
మెన్ ప్రౌఢి తదీయాంగ మచ్చెరు వారం
దనఁ దొంటినిల్కడన నిల్చెం గొంతసే పద్ది
విక్. హరి. పూ. ౪. ౧౭౫.
౩. స్థిరత్వము, నిశ్చలత్వము.
క. మెలుపును గెంపును సుస్థితి, దలిరులయందేని
లేదు తమ కుమవలనన్, నిలుకడ యగు నని
తత్పదతలముల నెలసె ననఁ బాదతలములు
పొల్చెన్. కు. సం. ౩. ౨౮౫.
చ. గుఱుతుగ స్త్రీలకు న్నగలకున్ మది నిల్కడ
లెందు లేవు న్వెలుఁగనినీతియుం గలదె...
సారంగ. ౨. ౧౪. భార. అర. ౧. ౩౫౮.
౪. ధైర్యము.
గీ. దానవాధిపునిలుకడ దప్పినట్లు, పదసరోజ
యుగము దొట్రుపడుచు నుండ. భా. రా.
యు. ౧౮౬౪.
క...బలునిలుకడ, తతికొండ యమ్మానుషాన తలఁ
పుల నెలనా. యయా. ౪. ౧.
ద్వి...వారలఁ గోరి రావించి, వారిరూపంబులు
వారినిల్కడలు.రం.రా.బాల.కాపా. ౪ పం.
౫. సమాప్తి, ముగింపు.
సీ. అందంద కదిరెడుకొందలపాటు చేఁ దలఁ
కుచు నునికికి నిలుకడయును. గీ. లేమి ...
భార. విరా. ౨. ౩౧౫.
౬. అభినివేశము, పట్టుదల.
క. అలజడియ కాక నీ కీ,నిలుకడ శోకమేలు
గలదె...హరి. పూ. ౪. ౧౦...

చ. అడరెడుచిచ్చుఁ జొచ్చుతఱి నాదట నూ
రక చూచునాఁటినిల్కడయును గానఁద్రో
చి చిరకాలము దాళినబెట్టిదంబు న్యాయమెడఁ
గని...ఉ. రా. ౮. ౯౯.
౭. నాట్యస్థితివిశేషము.
చ. నిలిచిననిల్కడెల్ల గణనీయము చూపిన
చూపు లన్నియుం, దొలకరిమించులు...
బహు. ౫. ౭౭.
మ. బళిరే మైసిరితీరు నిల్కడలు సేబాసు...
చంద్రి. ౨. ౯౭.
విణ. స్థిరమైనది.
మ...సహజభ్రాజిష్ణుశౌర్యంబు నిల్కడభావం
బున నుండుఁ గయ్యమునకున్ గాల్ద్రివ్వఁ
దేపట్టునన్. ఉ. రా. ౨. ౯.

నిలుగు=నీలుగు.

(ఒడలువిఱుచుకొను.)
క. బలదేవుమేను సోఁకిన, వెలిమిడిచే వేఁకి నుఱి
చి విటతాటము గా, నిలుగుటతో ములుగు
టతో,వలమటతో నావులింత లంతంతకుఁ
గాన్. ఉ. హరి. ౬. ౭౭.
సీ. సవ్యాపసవ్యముల్ శరము లేయుట మాని
నెఱఁకులు విఱుగంగ నిలుగువారు.వరాహ.
౧౧. ౧౨౬.
చ. నిలుగుచు నావులించుచు వనీవిహగోత్కర
మెట్లు వల్కు నప్పలుకులె యట్లు లెత్తి
విని పల్కుచు వింటివె కీరశారికల్. మనుచ.
౩. ౫౮.

(చచ్చు.)
చ...రోగముల మ్రంది గృహంబులయందు బం
ధు లేద్వ నిలుగుకష్టులం న్నరులె వారల
తల్లులు తల్లులే మహిన్. మార్క. ౩. ౩౨.
క. నావృత్తాంత మెఱింగిన, యావిహగాగ్రణి
జటాయువు పటువి నిలిగెనే,మా విన్నవాఁడు
లే... గావున నాయునికి నిచటఁ

గాకుత్థ్సుండుఁగా. చం. రా. ౮. ౪౬.

శ్లో...జటాయుషి గతాయుషి సం. చం. రా. సుం. ౨౨.

(గర్వించు.)

చ. జలరుహనేత్ర నన్నిపుడు సారెకు దూఱుచుఁ గేరి నిక్కుచుఁగా, నిలుగుచు విఱ్ఱవీఁగుచును నిక్కము గాఁగను నాతఁ డేమియుఁగా, దెలియఁడు సాదుబిడ్డఁ డని నేరుపుమాటలఁ దేలనాడి గాదిలిసుతుచేతఁ జక్కటులు దిద్దెద వెంతటినంగనాచివే. సారంగ. ౩. ౫౫.

నిలుచు(ల్చు).=నిలుచుండు. అ. క్రి. ౧. ఉత్థితుఁడగు, నిలువఁబడు.

చ. కని యతిభక్తిపూర్వకముగా ధరఁ జాఁగి నమస్కరించి లేచి నిలిచి ఫాలభాగమునఁ జేతులు సేరిచి... విక్ర. ౨. ౨౨౧.

ఉ...పాండవమధ్యముఁ డొప్పి బద్ధతూణీరుఁడు రంగమధ్యమున నిల్చె జనంబులు దన్నుఁ జూడఁగన్. భార. ఆది. ౬. ౧౬.

క. మును లచ్చెరు వంది కన్గొన శంభుఁడు నిల్చి వరముఁ గోరు మనుఁడు ... భార. ఉద్యో. ౪. ౩౬౬.

౨. ప్రతిష్ఠిత మగు. (శ. ర.) ౩. వర్తించు.

ఆ...అతనిపాల నందఱుఁ దగ వైనపనుల నిలుచు టభిమతంబు. భార. విరా. ౧. ౬౪.

గీ...ధర్తంబు శూద్రులతలన నిలుచు, శాక్తబౌద్ధాదిదుర్తర్కశ్లాఘ లెసఁగు. హరి. ఉ. ౯. ౩౭. హర. ౬. ౬౭.

౪. నివసించు, కాఁపుర ముండు.

గీ. కాంచి యేలెడుజయసేనుఁ గాంచి యతఁడు, నన్ను మన్నింప నందుఁ గొన్నాళ్లు నిలిచి. విక్ర. ౫. ౧౬౯.

గీ. ఇప్పురంబునఁ గాఁపురం [illegible]

మునం దేల నిల్చె నిర్జరవిభుఁడు. హర. ౮. ౧౮౮.

౫. కూర్చుండు.

ఉ...కాల్యసముంచితక్రియల్, దీర్చి పాండుపుత్రవసుదేవసుతుల్ ప్రమదంబు మోములం, దేఱఁగ వేడ్కతో నరుగుదెంచి సభాస్థలి నిల్చి రంతటన్. జై. భా. ౧. ౧౩౮.

ఉ. అందొక దివ్యరత్నశిఖరాగ్రతలంబున రాగమంజరీ, నందనుఁ డబ్జినీతటమునన్ సురభూజమునీడ నిల్చి లీలం దన నెమ్మనంబునఁ దలంచినమాత్ర నె పాత్రయందు న్నానందకరంబుగాఁ బొడమె నవ్యసుధామధురాన్నపానముల్. విక్ర. ౨. ౧౬.

౬. శేషించు, మిగులు.

గీ. ఇంట దొల్లి కుండలు నినుపకట్ల, మానిముంతలు నిలిచె నమ్మల్లపతికి, వార్ధికన్యాకటాక్షమవ్వలికిఁ జనిన. శుక. ౨. ౩౫౦.

ఉ...మహీసురు లపారసుదక్షిణ లంది తెప్పలం, దేలి యథేచ్ఛఁ గొంచరుగ నిల్చిన విత్తము వెక్కసంబుగా, మూలుగుచున్న దిప్పుడు...జై. భా. ౧. ౬౬. శాం. హరి. ౧. ౧౧.

౭. ఆఁగు.

(క) మాను, ప్రకృతక్రియనుండి విరమించు; వచ్చుట మాను.

క. వీర లతిలలితమృదులాకారలు గిరివిషమగహనగహ్వరముల రా, నేరరు గావున నిట చను, దేరక నిలువుండ యినియు దేవపథంబుల్. భార. ఆది. ౫. ౬౭.

చ. అనిశముఁ జెప్పఁ జెప్ప విని యాతఁ డెదన్ భయ మంది తాన న్నిల్చినఁ గడు మేలు... దశకు. ౩. ౮౧.

క...సురగాలి విసరె నిలుకక పెలుచన్. ఉ. [illegible] ౨౪.

వ. వారలదెస మగిడి చూచి మీ రింక నిలువుం డని పలికిన... భార. ఉద్యో. ౪. ౨.

(చ) వెడలుట మాను.

గీ. ఏఁగు నెడ దుర్నిమిత్తంబు లెన్నియేనిఁ, గని యు వినియు నిశ్శంకతఁ జనక మనుచు, దొరలు నిల్పిన నిల్వక... విక్ర. ౩. ౬౩.

(ట) ఉండు.

గీ. అంధకారంబు నిలుచునే యర్కు నెదుట. వి. పు. ౪. ౧౨౨.

వ...తత్ప్రదేశంబున నిలిచి వారలదెస మరలి చూచి...భార. ఉద్యో. ౪. ౨.

(త) అపలాయితుఁ డగు, పాఱిపోవక యుండు.

సీ. నిలునిలురా యింద్ర నేఁ డెందుఁ బోయెదు... దశా. ౨. ౪౨౬.

ఉ. వచ్చితి మింక నెందుఁ జనవచ్చు నొహో నిలు పారిజాతహృచ్చర... పారి. ౫. ౩.

౮. తాళు, ఓర్చు.

ఆ. అలిగి యాడుఁగఱచి యాఁకటిపెలుచన, నిలువలేక యసుర నింగిదాఁకఁ, బెరిఁగి...భార. ఆది. ౭. ౨౯౧.

ఆ. రాచకూఁతుమీఁద రాగంబు పుట్టుట, నాకుఁ జెప్పవైతి నీవు శాప,మిత్తు నమ్మ్రగాక్షి నీవు వరింపక, నిలువ లేవు మరుఁడు బలియుఁ డగుట. భార. శాం. ౧. ౨౫౨. వి. పు. ౨. ౧౭.

౯. కలుగు, పుట్టు.

క. లోకేశ యిమ్మహేంద్రము, నీకృప నామీఁదఁ జాల నిలిచినకతనన్, జేకొని దాఁపఁగ నెఱి సిరి, నాకుఁ గలిగె నిట్లు కానినాఁ డోపుదునే. వి. పు. ౭. ౩౩౭.

గీ...డప్పికి నానీరు ద్రాగుటయును.

ఉ. గర్భము నిల్చి కుక్షియధికంబుగఁ గానఁగ వచ్చి...కవిక. ౧. ౪౫, ౪౭.

౧౦. కాపుకొను, స్థిరముగా నుండు.

క. కులరూపగుణద్రవ్యం,బులు విక్రమవంతు నందు భూవినుతము లై, నిలుచు నవిక్రమునకు నవి, గలిగియు లేని క్రియ నప్రకాశంబు లగుఁ గా. భార. సభా. ౧. ౧౨౯.

ఆ. దివసము కాని యింక భువనంబునం దిట్టి రాత్రి లేనియట్లు గాఁగఁ, జేసెనొక్కొ విధి విశేషించి నాకు నా, నేఁడ దివసము సాఁగి నిలిచెనొక్కొ. భార. విరా. ౨. ౩౧౩.

గీ. నిశ్చయంబుగ మనసులో నిల్చెనేని, చాల దా మర్త్యు రక్షింప శంభుభక్తి. భీమ. ౫. ౧౪౩.

౧౧. తీఱు, పోవు.

గీ. నీరు గ్రోలిన దాహంబు నిలువ దేని, వాఁడు వెంచేయు నీరైదువాసరముల. జై. భా. ౮. ౧౦౧.

గీ. ఇన్ని నీళ్లైన వంటకం బించు కైనఁ, దొల్లి దానంబు చేయనిదుష్కృతమున, నిర్భరక్షుత్పిపాసలు నిలువ వనిన. వరాహ. ౧౨. ౬౬. నీలా. ౨. ౧౦౮.

౧౨. జీవించు, బ్రతుకు.

ఆ. నిద్ర లేక తమకు నిలుచునుపాయంబు, లొండు దక్కఁ గొనకుచున్నవారు. భార. ఆది. ౬. ౨౬౮.

ఉ...యుగసంధుల నిల్చియుఁ గాలుచేతిబల్, త్రొక్కుల నమ్మనుప్రభృతులుం దుద రూపఱకుండ నేర్చిరే. అను. ౨. ౬౮.

ద్వి. అరగాల మున్ను గన్నతపాదునకు, నెరయ నిచ్చినకర్త నిలిచె నేఁడు. పండితా. మహిమ. ౨౫౩ పా. వి. పు. ౬. ౧౨౯.

౧౩. (యుద్ధాదులయందు) నిలువఁబడు, వెనుదీయక యుండు.

ఉ. ఈవసుధాధినాథులజయించినయట్టివ కాదు—

చక్కనై, పోవక నిల్వ నా కెదిరి ... భార. ఆది. ౪. ౨౦౪.

ద్వి. కల్ల లాడించినఁ గలదె పన్నిదము, నిక్క మింతయుఁ జాలి నిలిచెద నేను. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౩౪౭ పం. నీలా. ౧. ౪౧.

౧౪. జీవముతో నుండు.

క. అన్నంబు నాయధీనం,బన్నము లేకున్న నిలుచునయ్యా యొడల్లు...హరి. పూ. ౧.౧౨౪.

మ. నిల దీయుంగము రంగనాథ వర మే నిన్వేఁడెదన్...వైజ. ౩. ౧౩౦.

౧౫. పొడుచు, ఉదయించు.

ద్వి. తఱుచు మెఱుంగులు తళతళ మనఁగ, నెఱిఁ దూర్పుఁగొండపై నిలిచె నాదిత్యుఁ, డు...ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౫౫౪ పం.

౧౬. స్థితినొందు, వృద్ధినొందు.

సీ. స్థావరజంగమాత్మక మగుభౌతికం బెవ్వని చేఁ బుట్టు నెవ్వనికృప. గీ.నిలుచు నెవ్వని కినుకచే విలయ మొందు. పాండు. ౨. ౨౧౩.

౧౭. లగ్న మగు, సక్తమయి యుండు.

సీ. భూషామణివ్యాజమున నంగకంబుల జనుల చూపులు వినిశ్చలత నిలువ. నైష. ౫. ౭.

ఉ...ఈ,నెట్టికసీలపై మనసు నిల్చుట కేమన వచ్చు...ఆము. ౬. ౧౧౧.

౧౮. చెడకుండు, నశింపకుండు.

క. బలవంతులబలములు న,గ్గల మగుబల మెదురఁ గలుగఁగాఁ గీడ్వడునే, కొలఁదులవారికి గర్వము,నిలుచునె నయమార్గవృత్తి నిలిచిన భంగిన్. భార. ఉద్యో. ౩. ౩౦౩.

గీ. మృద్ప్రవాహము నిల్చునె ట్లుక్కు మృజ్జలాది, నట్లు భౌతికభోగాళినాది భౌతి, కాంగములు నిల్చు భోగ మిం దాత్త కెద్ది.ఆము.౩.౬౯.

౧౯. సమాహిత చిత్తుఁ డగు; మాఱుచింత లేక యుండు.

క. అని యిష్టదేవతాప్రార్థనము సాదినుకవివిను తమునుం గావించి నిలిచి పెల్లగునుల్లం, బునందు నే నొకపురాణముం జెప్పంగన్. జై. భా. ౧. ౭.

సీ. మనసు నిల్వమి నెమ్మిమావునై వయ్యాళి మన్నీఁడు తనుఁ జూచి మరలిపోవ. శుక. ౩. ౪౪౩.

౨౦. విశ్రమించు.

సీ. నిలనీనివంటువార్పుల నత్తమామలపోరును లేనికాఁపురము గలిగె. శుక. ౩. ౬౦౪.

సా: నిల్వ నీడ పట్టఁ గొమ్మ లేదు.

గీ. అధ్వగులు కోడిగములకై యాకు లెల్లఁ, ద్రెంచి శాఖావితానము లుర్వించివైవ, మోడుపడి యుండె నది నిల్వ నీడ పట్టఁ, గొమ్మయును లేమి తనయందుఁ గుదురుకొనఁగ. శుక. ౩. ౪౩౯.

జ: నిలఁబడు, నిలక, నిలుకడ, నిలుచుండఁబెట్టు,నిలుచుండు, నిలుచుకొను, నిలుచూఱు, నిలుపు, నిలుపుకొను, నిలువు, నిల్చుండు, నిలోపు.

నిలుచుండఁబెట్టు స.క్రి. (√నిలుచు.) నిలువఁబెట్టు, ఉత్థితునిచేయు.

సీ. నిలుచుండఁబెట్టి యంగుళియూఁత నూపఁగాఁ బ్రీతిఁ దప్పడుగులు వెట్టిపెట్టి. హరి. పూ. ౫. ౧౯౦.

నిలుచు(ల్చు)ండు=నిలుచు. అ. క్రి. (నిలుచు + ఉండు. స్వార్థమున.) ఉత్థితుఁ డగు, నిలువఁబడు.

గీ. అతఁడు పవడింప మును కౌరవాధినాథుఁ, డరిగితలయంపిదెస నున్న తాసనమున,నుండెఁ బదపడి కాల్కడయొద్ద కల్లఁ, జని వినమ్రుఁడై నిలుచుండె సవ్యసాచి. భార. ఉద్యో. ౨. ౨౫

క. ఈరీతిఁ దోఁచె నంతట, నైరావణదంతి నె
క్కి యమరులతో జంభారి చనుదేర యా
దవవీరులు నిలుచుండిరధికవిస్మయమతులై.
ఉ. హరి. ౧. ౧౨౪. భీమ. ౨. ౫౨.

సీ... సాత్యకి కృతవర్మని వదనంబు గనుఁగొని
మదమెలర్ప, నొద్ద నిల్చున్నప్రద్యుమ్ను చే
సఱచుచు నవమాన మేర్పడనట్టిభంగిఁ, బె
లుచ నవ్వి... భార. మౌ. ౪౨.

నిలుచుకొను=నిలుచు. (నిలుచు+కొను. స్వార్థమున. శ. ర.)

నిలుచూలు. వి. (నిలువు+చూలు.) నిలువుదోఁపు, భయముచే గాని భక్తిచే గాని దేహమందు ధరించువస్తువు లన్నియు దేవతాదుల కిచ్చుట.

ద్వి. నెమ్మదిఁ దనయేలునేలకుఁ దోడు, సొమ్ము
లన్నియు నిలుచూలుగా నిచ్చి. ద్వి. హరి
శ్చ. ఉ. ౪౧౧ పం.

నిలుపు(ల్పు). స. క్రి. (√నిలుచు.) ౧. నిలువఁబెట్టు.

క... కన్నియఁ దెచ్చి యతం డెదుట నిలిపి
దీనికి నెనయై, మెచ్చు కను పెండ్లికొడుకు
ను, నిచ్చలముగఁ దెల్పుము... నీలా. ౨. ౬.

౨. ప్రతిష్ఠించు, స్థాపించు.

క. రావించి తగవుమై సంభావింపవ కాక
వాఁడ పాండవు లలుకం బో విడువరె మిగు
లఁదురే, నీవచనంబులకుఁ బిలిచి నిలుపుము
వారిన్. భార. ఉద్యో. ౨. ౨౦౬.

సీ. నిధులు నల్లిండ్లను నిలిపెఁ దోఁటలు సత్ర
ములు చలివేందరల్ వెలయఁబెట్టె. హరి.
పూ. ౧. ౧౯.

శా... కుబేరుండు లేఁడొ సుత్రాముఁడు లేఁడొ
పద్మజుఁడు లేఁడొ ధర్మపుంబ్రాపు లేదొ
సత్యంబును నిల్ప నెంతవ కడుంద్రుళ్లంగ నీ
కేఁటికిన్. కళా. ౩. ౨౧౯.

౩. ఉంచు.

(క) పెట్టు.

గీ. కటకములు హంసకము లంగదము లంగు,
ళీయకములును బాహుసల్లికల ప్రేళ్ల, నిలిపి...
ఆము. ౬. ౧౨౯.

క. ఇలువరుసఁ జంద్రశేఖరు, నిలయంబున దీపక
లిక నిలుపనివారిన్, దలఁ ద్రెవ్వఁగ వ్రేయుం
డని, తలవరులం బంచె రాజు తనదేశమునన్.
కాశీ. ౪. ౧౩౬.

గీ. అలికులంబులపేర నామాక్షరములు, వరుస
తో నిల్పె ననఁ బొల్చు వానియందు. హర.
౩. ౫౪, (ఇట లిఖించె. నని భావము.) హర.
౩. ౬౫.

(చ) వసింపఁజేయు.

సీ. హరు లేడు నేడు కక్ష్యాంతరంబులు గాఁగ
నియమంబుమై నాజ్ఞ నిలుపువాఁడు. కాశీ.
౩. ౨౩౪.

క. అని చెప్పినఁ గలదు కలదు, నిను నట్ల వచిం
చి యందు నిలిపితినని... కళా. ౨. ౧౬౪.

(ట) ధరించు, పెట్టుకొను.

(అన్నపూర్ణ.) సీ... కటిమీఁద వజ్రాలకమరు
నిల్పి. కాశీ. ౪. ౧౪౪.

౪. ఆఁపు.

(క) మానుపు, ప్రకృతక్రియనుండి విరమింపఁజేయు.

సీ. క్రందుగా రేఁగినం గలఁగ కందఱఁ దీర్చి ని
లిపి యమ్మొదలివానికినె మగిడి. ఆము. ౩. ౬.

సీ. తనుఁ గల్పలతికఁ గాఁ దలఁచి ప్రాలెడుశా
రిఁ గరము రత్నఫలాలి నెరపి నిలిపె. వసు.
౬. ౧౬.

గీ. ఏఁగునెడ దుర్నిమిత్తంబు లెన్నియేనిఁ, గని
యు వినియు నిశ్శంకతఁ జనకు మనుచు, దొ
రలు నిల్పిన నిల్వక దుర్నిమిత్తఫలము ముం
దఱ ...కొవలయు ననుచు. వి క. ౩. ౨౨.

చ... శ్వేషముఱెయి మల్లికాళిరుతి చక్కఁగఁ
జేయక యుండ నిల్పె నా,యమ మఱినాఁ
టికిం గలుగ నాంతగళచ్ఛ్రితిగుంఫితాశ్రు
వుల్. ఆము. ౫. ౧౫౦.

(చ) ఉంచు, పోకుండఁ జేయు.

క. అని యూరడిలఁగఁ బలుకుచు, మునినందను
నిల్పి మంత్రిముఖ్యులఁ బిలువం,బనిచి తదా
గమనస్థితి, వినిపించుచుఁ గార్యసరణి వెల
యుట కనియెన్. ఇందు. ౧. ౧౭౩.

శ్లో. ఏతావ దుక్త్వా ప్రతియాతుకామం శిష్యం
మహర్షే ర్నృపతి ర్నిషిధ్య. సం. రఘు.
౫. ౧౭.

చ. పడమర వెట్ట నయ్యుడుకుఁబ్రాకన మొల్లక
కూటిపేద లై, బడలిక నూడుసచ్చిలువ ప్రగ్గ
ములన్ రవియాజ్ఞ మాటికిన్, ముడియిడఁ
బిచ్చుకుంటు రథము న్నిలుప న్నయనంబు
సాఁగమిన్, జడను వహించె నాఁగ దివసం
బులు దీర్ఘము లయ్యె నత్తటిన్. ఆము.
౨. ౪౯.

(ట) నిరోధించు, అడ్డగించు.

గీ. అడ్డగించెఁ దటాయించె నానె నాఁగె, నిలి
పె నరికట్టె ననఁగను వెలయుచుండు, వార
ణముఁ జేసె ననుటకు... ఆం. భా. ౩. ౧౨౦.

క. కలఁగిన సేనలఁ గాచెద, నిలిపెద నర్జును నిక
డఁక... భార. ద్రో. ౧. ౩౩.

క. అది యెఱిఁగి బాలికల నిల్పుద మని పఱ
తెంచి నెచ్చెలులు రత్నవతీ,కదలికలు విన్న
వించిరి, మృదులోక్తుల మరులుగొన్న మెలఁ
తలతోడన్. వరాహ. ౩. ౧౨౭.

ఉ. ఆరమణీలలామ మది నంటినశోకభరంబు
నిల్పఁగా, నేరక... పారి. ౧. ౧౩౪.

౫. స్థిరముగఁ జేయు, స్థిరపఱచు.

గీ. అలరువిలుదాల్పు తంగ్రిపై వలపు నిలిపి.
నీలా. ౨. ౭౫.

శా. ఆరామామణిమీఁది ప్రేమమున నిట్టారా
మసీమాసరోవారంబు ల్దిలకించి యందు
నతిదుర్వారంబులై మిఱుభృంగారావం
బులచే ననంగరుజ వొంగారం గురంగాక్షి
శృంగారాగారముఁ జేరి తాల్మి నిలుపంగా
రాక గారామునన్. వసు. ౩. ౭౩.

చ. పనివడి నాదుపంపునఁ బ్రభావతి భామిను
లర్థిఁ గొల్వఁ గుం,దనపుమెఱుంగుఁబల్లకిర
మునన్ ఘనసారజదీపికావళుల్,గొని మును
భీముఁ గాంచి యనిలోఁ దనమంగళసూత్ర
మూడఁగా, ననువున నిల్పె నేసదయుఁ దాత
నికిన్ జయమంగళం బనెన్. జై. భా. ౨. ౯౭.

౬. కలిగించు, పుట్టించు.

సీ. కాంచీపురోపాంతకంపాతరంగిణీ నాళీకవన
రాజి మేలుకనిపి, ద్రవిడసీమంతినీ స్తనమం
డలంబుల నవకంపుఁ జెమరుబిందువుల నిలిపి.
కాశీ. ౧. ౧౩౦.

మ... కంసఘ్నుస్తరుఁ డత్యుద్ధతిఁ బారిజాత
ధరణీజాతంబు గోవర్ధనోద్ధరణ ప్రస్తుత మైన
హస్తమున నుత్పాటించి లీలాగతిన్, గరుడ
స్కంధముమీఁద నిల్పి నిలిపెం గౌతూహ
లం బింతికిన్. పారి. ౪. ౫౩.

చ...త,త్సుతులకుఁ దొల్లి ధర్మవిధి సంతతి నిల్ప
రె భూసురోత్తముల్. భార. ఆది. ౪. ౨౨౫.

౭. లగ్నముచేయు, తగుల్కొనఁ జేయు.

చ. అనుపమధర్మవేదివి మహాపురుషుండవు నీవు
వేదవా, క్యనియతి పాటిగా నిలిపి తాత్మ
భవస్థితిచొప్పెఱుంగఁ గోరి నిరుపమంపుఁ
గేలుఁ బ్రసరించితి... హరి. పూ. ౨. ౭౬.

వ... భీమనందన యానరేంద్ర బృందారకునియం
దు డెందంబు నిలుపుటయును... నైష.
౧. ౬౯.

౮. స్వస్థపఱుచు.

క. తద్వంశతరంబు మగుడం, ద్రిదశాధిపసార్వ

మునకు ధృతి పొదుకొనఁ, మది నిలిపి చెలులు దానుఁ, ముదిత మెలఁగెఁ దర్శ్న యోపమున వనకేళిఁ. కళా. ౩. ౧౪.

ఉ. పొడయినట్టిచి త్త మొకపాటున నిల్పఁగ మాటిమాటి కన్ద్రాడుచు నుండు ...పార. ౨. ౬౩. దశకు. ౫. ౩౬.

౯. నిశ్చలముగా చేసికొను, ఏకాగ్రము చేసికొను.

గీ. తంద్రి వినిపింతు వినుము చిత్తంబు నిలిపి. దశా. ౪. ౧౫౪.

౧౦. నియమించు, నియోగించు.

వ... నలువు గలపుళిందులఁ గొందఱ నిలిపి ... మనుచ. ౪. ౩౭.

గీ. ఋత్విజులు గాఁగ ధౌమ్యాదిఋషుల నిలిపి. పారి. ౫. ౭౦.

శా. తా బ్రహ్మాదుల పేర నిల్పియుఁ బ్రభుత్వం బూఁదియుఁ ద్రోతుర్యేయా బ్రక్కఁ ద్విజుఁ జాదరత్య ... ఆము. ౬. ౧౦౯.

౧౧. నెలకొల్పు, పొదుకొల్పు; పాఁటించు.

గీ. ఒక్కవాసుదేవుఁడ కాక యుర్విమీఁద, కొంద తిప్పుదు నిను వధియించి కాదు, పేరు సుస్థిరగతి కొందుఁ బెంపు నొంద, నిలుపఁ గలవాఁడ నొక్కింత నిలువు మిచట. పారి. ఉ. ౧. ౧౬౧.

సీ. కట్టింప లేనైతిఁ గమలాకాసారంబు నిలుపఁగ లేనైతిఁ దులసివనము. కాశీ. ౩. ౯౧.

ఉ. నావుకు సత్యభామ నిజనాథున కిట్లను నేల తామసం, బీనిజుధాధినాయకమహీరుహాముం బెకలించి లోకసం, భావిత మైనసీ పలుకుఁబంతము నిల్ల మదీయగేహకేళీవన వాటి వేమక దలిర్పఁగ నిల్పుము జీవితేశ్వరా. పారి. ౪. ౧౧.

౧౨. నిర్మించు, కట్టించు; కట్టు.

సీ. ఆద్యంబు లైనదేవాలయంబులు ప్రాల నవని నిరాశ మఖాళి నిలుపు. ఆము. ౪. ౭౬.

ఉ. అంబుజగర్భవంశమణి యై దయం బట్టుపు మెట్ట యగ్రహారంబుగ నిచ్చి యంద యుడురాజశిఖామణికి న్మఠున్నివ్యాసం బెసగం గ నిల్పి... పా. శా. ౧౦౬౧.

చ. గురుసవిధప్రదేశమునఁ గోమలకల్పకపుష్ప ధూళిచే, ధరసుత బొమ్మరి ల్లిలిపి...వసు. ౩. ౩౦.

౧౩. కూర్చుండఁబెట్టు.

మ... మోదం బంది యానందనం,దను వీవించుచుఁ జెంగట న్నిలిపెఁ జింతారత్నపీఠంబునఁ. పారి. ౩. ౨౫.

క... మరుస్నానయముఁడు నిల్పె సుమనస్సానయకు సరిగదెమీఁద సౌహార్దమునఁ. పార. ౩. ౪౦. కువల. ౫. ౯౧.

౧౪. కాపాడు.

క. నన్ను మును పీవు గాచితి, నిన్నుం జెఱ లేను బాపి నిలిపితి నాకై, మున్ను గలకరుణ మఱక, మన్నింపుము... కేయూర. ౪. ౧౧౭.

సీ. నిలుపంగవలయును నెఱసు వాటిలకుండ నాత్మధర్మస్వవర్ణాశ్రమముల. కాశీ. ౭. ౧౧౪.

౧౫. ఏర్పఱచు.

ఉ. దేవరవంటిపుణ్యునిఁ గృతిప్రభుఁగా నిలుపంగఁ గల్గుటం,బావన మై ప్రసిద్ధిఁ గను మాకవితావిభవంబు దిక్కులఁ. వరాహ. ౧.౧౫.

సీ. అని ధర్మ్య మైనమర్యాద మానవులకుఁ దద్దయు హితముగా ధర్మమూర్తి. ఆ. యజ్ఞభవసమానుఁ డగుశ్వేతకేతుండు, నిలిపె ... భా. ర. ఆది. ౫. ౯౫.

౧౬. చక్కఁబఱచు, మంచిస్థితియందుంచు.

మ. నిలుపవచ్చు స్వభావమూర్ఖుఁ డగువానిం గొల్చి యత్యంతముఁ, నిలుప వచ్చు విశేష వేది యగువాని న్గొల్చి యొండేని జ్ఞానల [illegible] దుష్టుఁ డైనమనుజుం రంజింప

శక్యంబు గా, దల భాషాపతికేనియుండ్...
మల్లి. నీతి. ౩.

౧౭. చెడకుండఁజేయు.

సీ. బలువెల్లి కిల యెల్ల నిలిపినఘను సెంతనుడి
వెట్టె సతిద్వృగస్రుస్రవంతి. వసు. ౩. ౯౯.

౧౮. ప్రసరింపఁజేయు.

మ... గౌరిముఖాంభోజమునందు నిల్పె పరస
ప్రేమంబునం జూడ్కులన్. హర. ౩. ౭౦.

వ... సహస్రాక్షుండు నిజచక్షుస్సహస్రంబుతన
ముఖంబున నిల్పి యూరకున్న నారదుఁ
డు...ఇట్లనియె. శైవ. ౩. ౧౫.

౧౯. (చాపము.) పట్టుచు.

ఉ. శాలినపండుటాకులు ధరం గనుపట్టెను దట్ట
మై మధు, శ్రీలలనాధినాథునకుఁ జిత్రము
గా వనదేవతల్ హరి, ద్రాలసమానవర్ణముల
రంజిలుపట్టుపటంబు జంబుఖానా లటు ని
ల్పిరో యన దినంబును సర్వవనాంతరంబు
లన్. ఇందు. ౨. ౩౬.

౨౦. నెఱవేర్చు, చెల్లించు.

క... అను వగుమగవాఁ, డీమాటను నోడఁబడఁ
డ, కామినియెడ మాట నిల్పఁగా లేనైతిన్.
శుక. ౪. ౧౦.

విణ. అఁపు, ప్రతిబంధకము; కృశింపఁజేయునది.

చ. కుముదవనాళికిన్ బలుపు శోకములాటకు
నిల్పు...ఇందుకాంతములకు ద్రావకం బగు
చు దర్పకశాస్త్రనిరూపితౌషధ, క్రమములఁ
బండువెన్నెలలు గాసె ధరాస్థలి మోహనం
బుగన్. కాళ. ౨. ౧౩౫. (ఇట అపతర్ప
ణౌషధ మనియును భావము.)

వి. ౧. ఉత్థానము, నిలువఁబడుట.

గీ. ఒకఁడు కుంతానఁ బగవానియురము గ్రుమ్మ,
వెంటనే యాతఁ డీఁటెచే వ్రేల్చఁబొడువ, శల
నె నిద్దరు నిల్చిననిలుపు కదన, కాళికై కావ
డించినకాను కనఁగ. శుకల...

చ... ఉత్పలితక్షి ప్రూనినయరదంబున్ పైఁ దనదు
నిల్పు యుంగక్షయహేతుకేతువో, యనఁ జని
యెన్ సరత్నమకుటాంశులు ప్రజ్వలితాగ్ని
చాడ్పుగన్. హరి. ఉ. ౧౦. ౨౨.

మ... మందయాసము లాయ్యారమునిల్పు నంగ
నలకున్ సర్వాంగశృంగారమై, యమరున్
శౌర్యము నై తగున్...మల్లి. శృం. ౩.

౨. స్థైర్యము, నిలుకడ.

గీ. బలము లిది యేమి నలుగడఁ బాఱఁజొచ్చెఁ,
గర్ణకృపముఖ్యు లేటికిఁ గలఁగి లేటు, మొగ
మువడి శేల నీవును మున్నువోలె, నిలువరిం
పఁగఁ దగియెడునిలుపు లేవ. భార. ద్రో.
౫. ౩౨౬.

చ. హరునకు నెద్ది పేర్మి దనుజారికి నెద్ది రమా
విభూతి భాస్కరునకు నెద్ది తేజము దిశా
పతిసంహతి కెద్ది నిల్పు చంద్రునకు నెద్ది
కాంతియుఁ జతుర్దశలోకవిభుత్వ మెద్ది నీ, కి
రవుగ నాకుమారుఁ డిల నింకొకయించుకనే
పు నిల్చినన్. కు. సం. ౧౦. ౪౨౫. శైవ.
౨. ౭౬.

౩. బ్రతుకు, జీవనము.

క. ఇలఁ జిత్రము తారకుకర, తలసంగత మైన
ఘోరతరవారి సారన్, నిలు పగుఁ దనుఁ జో
ర కడరిన, దలమునుక యగున్ విరోధితతి
కబ్జభవా. కు. సం. ౪. ౩౭౦.

౪. రక్షణము. (స్థైర్యము అని శ. ర.)

చ... క్రీడికి సారథిత్వముం, దలకొని నీ వనూన
శుభదం బగువర్తన మాచరింప నీ, నిలుపును
బాహుదాలుటయు నేఁడు గదా భువనం బె
తింగెడున్. భార. ద్రో. ౨. ౩౫౫.

క. అనుచితకలము లొనర్చియుఁ, దనువులు ర
క్షించుకొనరె దమకమ తేజో, ధను లగుగా
ధిమతాదులు, తనప్రాణమునిలుపుకన్న ధ
ర్మము... పాండు. ౪. ౧౬౧.

౫. ప్రాపు, ఆశ్రయము. (విణ. నిలుపునది అని శ.ర.)

క...నీరక్షణ వీని కెల్ల నిలు పై యుండఁగ. భార. భీష్మ. ౨. ౨౩౬.

౬. స్థానము, చోటు.

గీ. కుజముకొనగొమ్మ డిగి క్రిందికొమ్మమీఁది, నిలుపు గైకొనుపులుఁగులయెలుఁగు లెచ్చె. విక్ర. ౪. ౨౪.

నిలుపుమందు=వీర్యస్తంభనము చేయుమందు.

వ... మచ్చువీడెంబులును నిలుపుమందులకరాటంబులును... ప్రబంధ. ౩౮.

నిలుపు సేయు=ఆఁపు.

ద్వి. పయనమై యాత్రోవఁ బయనంబు నిలుపు, సేయక నలుని శాపెలిఁ గూర్చి తలఁపుఁ, బ్రోయక...ద్వి. నల. ౧. ౫౫౩.

నిలుపుకొను. స. క్రి. (√నిలుపు.) ౧. ఏర్పఱుచుకొను, నియమించుకొను.

వ...ఇట్లున్నయెడం దమకు మహావేగుం డను నొకచక్కనిమండూకంబు రాజు గా నిలుపుకొని సుఖం బుండునంత...కేయూర. ౩. ౧౬.

ప్రార్థనం బొనర్చి ప్రథమాగమాదుల, ధర్మవి ...ఁ బురోహితత్వమునకు, నిలుపుకొనియె... కళా. ౬. ౧౩౦.

౨. నెలకొల్పుకొను, పాదుకొల్పుకొను.

క. తలఁగినధైర్యముఁ గ్రమ్మఱ,నిలుపుకొని దశాననుండు నిర్భయుఁ డగుచుఁ, బలిఁ దోడరఁగ వచ్చితి నని, పలికిన నవ్వారువవరుఁడు పకపక నగుచుఁ. ఉ. రా. ౪. ౧౩.

నిలుపో(ల్పో)పు=నిలువోపు. అ. క్రి. (నిలుపు+ఓపు.) సహించు; తాళు. (దీనికి వ్యతిరేకార్థమందును తుమున్నర్థమందును మాత్రమే ప్రయోగములు కనఁబడుచున్నవి.)

వ. ఇట్లు పాంచాలుబాణవృష్టికి నిలుపోపక కురుకుమారులు...భార. ఆది. ౭. ౩౫.

క. మే లాఱడిపెట్టంగా, మేలా నిలుపోప లేఁ జుమీ చల మేలా, మేలావరసుత తామస, మేలా రమియింపు మనుచు మీఁదం బడినఁ. సారం. ౨. ౯౪.

మ...ననుం బాటించి యొక్కింత నీ,నిడువాలుం గడగంటఁ జూపు మనుచుఁ నిల్పోపమిం బైచెఱం, గొడియుం జేవిరదమ్మి వేయుట కున్నై యుంకించి జంకించినఁ. పారి. ౧. ౧౧౮. దశకు. ౫. ౨౩.

నిలువ(ల్వ) వి. (√నిలువు.) ౧. నిలిచినవస్తువు, శేషము.

ఆ. వానివిభర మెల్ల వర్గవు గాఁ గూర్చి, నెఱయఁ దెల్పు లెక్క లెఱిఁగికొనుచు, వ్యయము పుచ్చి నిలువ వ్రాయించి కైకొంట, ప్రభువు కిదియ నీతివిభవ మండ్రు. ద్వా. ౧౧. ౯౫.

౨. ఋణము, అప్పు.

ద్వి. కొలిచినవారికిఁ గోరి జీతములు, నిలువగాఁ వుండ నిచ్చలు నొసంగుదుపె. రం. రా. అయో. ౧౩౮ పొ. ౨ పం.

ఉ. రాజభగంబునిల్వలు కరం బధికంబుగ మీఁద నుండఁ ద,ద్రాజనిదేశవర్తుల వృథా దురహంకృతి నీడిపించు టా,హా జగతీస్థలిఁ మిగుల హాస్యము గాదె...పరమ. ౪. ౧౪౭.

నిలువంగి. వి. (నిలువు+అంగి.) పొడుపైనచొక్కా.

క. నిలువంగి యోరమెలికల, తలపాగ... హంస. ౩. ౯౯.

నిలువ(ల్వ)ఁబట్టు. స. క్రి. (నిలువన్+పట్టు.) దాఁచు, రహస్యముగా నుంచు; ఉంచు.

ఉ. దివ్యఖగేంద్ర నమ్మవు మది స్సను నీయెడ నాకు విప్రలం,భవ్యవహారము న్నిలువఁబట్టఁ దేమిఫలంబు...నైష. ౨. ౩౨.

గీ. పతిని దనయాజ్ఞలో నిల్వఁబట్టు కాంత, దనరు స్వాధీనపతిక నా...రంథ. ౧. ౧౩౩.

నిలువ(ల్వ)ఁబడు. అ. క్రి. (నిలువన్ + పడు. స్వార్థమున.) ౧. ఉత్థితుఁడగు, నిలుచుండు.

గీ. సత్యవతికొడుకు కొడుకువిశాలమహిమ, దె లిసి యప్పగ్వాశ్రమముమీఁద నిలువఁబడియె. భార. శాం. ౬. ౩౩౫.

శా...మూర్ఛావశుం, డై నిల్వంబడి లోచనంబు లర మూయం దోనచి త్రాంగద్యానూనుం డేను శరంబు లేయ నవియుం జూర్ణంబుగాఁ జే యుచుక్. జై. భా. ౪. ౧౪౩.

సీ. నడుముఁ బట్టుక నిల్వఁబడియుఁ గూర్చుండి యుఁ దొంగి దోఁగియుఁ గొన్ని జంగ లరిగి. కాళ. ౩. ౧౯౩. సీతారా. ౩. ౧౨౫.

౨. నిలిచిపోవు, ఆఁగిపోవు; నశించు.

చ. వలవదు పొం డనంగ నిలువంబడ కేపున నూ ర్యవర్మ యస్బలియునిమీఁదఁ గ్రూరశరపం క్తి నిగిడ్చెఁ ద్రుంచె...భార. అశ్వ. ౪. ౧.

(భీముఁడు కర్ణునితో నన్నమాటలు.) క. ఏమిర పసు లని యాడ్వవు, నీమాటలు నిలువఁబడి యెనే పసరమ...భార. కర్ణ. ౩. ౨౨౧.

క. బహుకాలము నీతోడను, విహరించితి నిలు వఁబడియె విషయసుఖైక, స్పృహ యిప్పుడు గడు ముదిసితి, నిహభోగము లింక నుడుగు టెంతయు నొప్పున్. మార్క. ౫. ౯౭.

గీ...అకటపితృపిండవిధులు, నిలువఁబడనోపు నిది గడు నెగులు పుట్టె, నిట్లు గాకుండఁ బ్రాం పవే కుమార, వరుని భార్యాపరిగ్రహపరుని గాను. మార్క. ౭. ౧౪౭.

౩. నిక్కు, నిక్కఁబొడుచు.

చ. వడఁకుచు రోమకోటి నిలువంబడి మేనులు దూలఁ గన్నులం, దుడుగక బాష్పముల్ వడి యుచుండ... హరి. పూ. ౫. ౯౨.

నిలువనాడు. స. క్రి. (నిలుకడ + ఆడు.) స్థిరము గా పల్కు, దృఢముగా పలుకు.

గీ. ఇటఁకు చోరుఁడు గాఁ డని యెంత కైన, ని లువనాడంగ వచ్చు నీనీల వేణి, గోల యగుట యు నిక్కంబ యేల యిట్లు వచ్చె వీరికి నీ యపవాద మిపుడు. వి ప్ర. ౫. ౩౯.

నిలువ(ల్వ)రము. విణ. (√నిలువు.) స్థిరము, య థార్థము.

క. నిలువర మయ్యెను మను నా, తలఁచినయది మది విరాళిఁ దహతహపడి తా, నెలమిక్ బైకొన వచ్చెను, గలకంఠుల నమ్మ రాదుగా కలనైనక్. శకాం. ౩. ౫౬.

౨. మాంద్యము.

క. వరమా కరతల మిందీ, వరమా కనుదోయి హంసవరమా నడ, సిల్వర మా చెలిఁ గన మరు దే, వరమాయగఁ దనరె లోకవరమా యనఁ గక్. అహ. ౨. ౨౨.

నిలువ(ల్వ)రించు. స. క్రి. (√నిలువరము.) ౧. నిరోధించు, ఆఁపు, అడ్డగించు.

గీ. ఇంద్రియంబుల నాటింటి నిట్లు విషయ, ము లకు నోలయక యుండఁగ నిలువరించి, తలఁ పు లుడిగి... భార. శాం. ౫. ౧౭౧.

సీ. సు మరస మెల్లను జూఱలాడెను తోట్ల లలి బి తరపుఁజూడ్కి నిలువరించు. కృ. శతం. ౨. ౩౧. (ఇట ఔపమ్యద్యోతకము.)

౨. మానుపు, ఉడిగించు.

వ. ఇ ట్లంతకంతకుఁ బెరుఁగువిరహపరితాపంబు నిలువరింపం గొలంది గాక... కవిక. ౩. ౯౧.

చ...దివం, బును దిశలుం బగుల్పు దృఢముష్టిహ తిం బటుహుంకృతిక్ హుతా, శనపవనార్క శీతకరసంచరణంబులు నిల్వరింతు...హరి. పూ. ౫. ౯౦.

(క) పెట్టు.

సీ. త్రిపదీగతత్రిషేదీధర్మకలిత మష్టాక్షరమంత్రంబు హరిపరంబు. గీ. పిలిచి యాదల వలకేలు నిలువరించి, చదివె నాతనిదక్షిణశ్రవణవీథి, నపుడు తచ్చిత్త మానంద మనుభవించె. కవి. ౧. ౧౫౮.

(చ) సంధించు, కూర్చు.

చ... ఉగ్రదైత్యులు దలపడ్డ వారిసమరోద్ధతి కుత్సవ మంది నాగమం, దలవున నిల్వరించె నిశితాస్త్రము లూఁతయి వ్రాలునట్లుగన్. నిర్వ. ౩. ౧౦.

(ట) వహించు, నిలుపు.

సీ. ఉపవాసముల డస్సి యున్నయాకాఁడీఁగ నిలువరించెడులావు కలితిపడఁగ. భా. రా. యు. ౨౩౩౨.

అ. క్రి. తాళు, సహించు.

గీ. పలవరించుచు నాచంద్రభానుఁ డపుడు, నిలువరింపఁగలేక కన్నియఁ దలఁచి. చంద్ర. ౪. ౧౦౯.

నిలువ(ల్వ)సలువ(ల్వ)లు. వి. బ. (√నిలువు.) నిల్చియున్నసొమ్మును దానిపైపెచ్చును.

వ... ఋణశుద్ధి కావలసినవాఁడుంబోలె మన నిలువసలువలు మనకుం బ్రవేశించినట్లయ్యె యుండ... పరమ. ౪. ౧౪౫.

ద్వి. చనుదెంచి మననిల్వసల్వలు మనకు, వాలాయ మొప్పించువాఁడునుంబోలె, జాలి నీగతి నింద్రజాలంబు సేసె. ద్వి. పరమ. ౬. ౪౭౨ పా.

నిలువు. వి. (√నిలుచు.) ౧. ఉత్థానము, నిలువఁబడుట.

క. ఎఱమంట లెగయ నాతని, నెఱచూపటు నిలువునఁద నీఁడుగఁ దరువుం, జూఱవుచ్చు పిడుగు క్రియఁ గను, గిఱిపి... గిల్చిషుఁ బగతున్. హరి. ఉ. ౨. ౧౩౯. కవిక. ౨. ౧౯౪.

౨. చేయి పైకెత్తుకొని నిలుచున్నపురుషునిపరిమాణము; ప్రమాణము, కొలఁది.

(వ్యవ.) మానూతిలో రెండునిలువులనీరు ఉన్నది.

చ. తలనిలువర మిచ్చినను దాము కులస్థులు కాని హీనులన్, బిలువ మటన్న నేమములు భేవజముల్ వెలయాండ్రు పిల్తు రేకులజుల నైన ...వైజ. ౨. ౭౧.

౩. అంతస్తు. (మీఁదియంతస్తు అని శ. ర.)

క. ముద మొందవ రమ్యహర్మ్యము, తుదినిలువునఁ బ్రణయసఖులతోడ విహారా, స్పదమగు నెలవున మెలఁగెడు, సుదేష్ణ తజ్జాలకములఁ జూచెం బ్రీతిన్. భార. విరా. ౧. ౩౦౧.

క. మదిఁ దలఁచినంతమాత్రన, యుదయించు సహస్రరశ్మి కుపమానం బై, మదనక్రీడాసౌధము, తుదనిలువున నిలిచె రథము తోయదవీథిన్. నైష. ౭. ౨౫.

చ. చిలుకలకొల్కి కల్కి యొకచేడియ నాటకసాలమేడపై, నిలువున నాడుచుండి... మనుచ. ౫. ౬౩.

౪. శరీరము.

చ. నిలువు దయామయంబు మహనీయము లాన దకల్ తలంపఁగా. రామా. ౧. ౯౫.

క... ఖలునకు నిలువెల్ల విషము గదరా సుమతీ. సు. శ. ౫౪.

౫. స్థైర్యము, నిలుకడ.

చ. వదనము వ్రాసి తోఁ గరువఁబుఁ జుంబన కేళి సల్పుచున్, హృదయము వ్రాసి తోన నిలువేది కవుంగిటఁ జిక్కఁ జేర్చుచున్, బదములు వ్రాసి తోన కరపద్మములం బ్రియమార నొత్తుచున్, సుదతి పతిన్ లిఖించు మతి చూడ నెఱుంగదు కోర్కె పెంపునన్. కవిక.

౬. పొడుగు, దైర్ఘ్యము; ఎత్తు, ఉన్నతి.
(వ్యవ.) గోడనిలు వెంత యున్నదో కొలువుము.
౭. చేనిలో కొంత కోసినతరువాత కోయఁగల భాగము. (శ. ర.)
౮. ద్వారపుగుజ్జుపుపీఁటలకు వెనుకటిభాగమున ఊఁతగా నుంచెడుకమ్ములు. (శ. ర.)
విశే. ఊర్ధ్వముగా నుండునది, మీఁది కుండునది.
సీ. కిఱ్ఱుచెప్పులు గొప్పగిఱునామంబులు మొలఁ జెక్కుకత్తులు నిలువుసిగలు. గీ. కలిగి గాటంబుగా నెల్లకడల నుండి. ... కన్నెఁ జేకొనెద మంచు, మొల్లముగఁ జేరి రచ్చకెక్కి గొల్లలెల్ల. నీలా. ౩. ౪౯.

నిలువునఁ గ్రాఁగు=నిలిచినది నిలిచినట్లుగనే పరితాపమొందు.
సీ. నావివేకమున కానందింపఁ గనిన యంగన యెట్లు నిలువునఁ గ్రాఁగకుండు. భార. విరా. ౨. ౩౩౫.

నిలువుచూపులు=నిమేషరహిత మగుచూపులు.
సీ. నెఱిబొమ్మ లెగయించి నిలువుచూపులఁ జూచి కోపించి యలు లంచుఁ గురుల జడియు. కవిక. ౪. ౧౬౩.

నిలువున నీరుగఁ గరఁగించు=పూర్ణముగా ఆనంద పరవశము గావించు.
క. ఈరేయి నన్ను నిలువున, నీరుగఁ గరఁగింప వలయు నేఁ డున్నవి నీ, నేరుపు లన్నియు నని నయ, గారవుపగలాఁడి యనుపఁగా నతఁ డరిగెన్. శుక. ౨. ౧౭౬.

నిలువునీరునఁ బండినట్లు=సమృద్ధ మైననీరు నిలిచినచేనిలో పండినపైరురీతిగా.
గీ. అడుగులబెడంగు నంచల నాసగొల్పఁ, జెలఁగి యమ్మక్క యొక్క యొచ్చెమ్ము లేక, నిలువునీరునఁ బండిన ట్లలరినాఁడు, వేయుఁగన్నులు వలయుఁబో వీనిఁ జూడ. సారంగ. ౨. ౪౨.

నిలువురీఱగు=రూపము ధ్వస్తమగు, పూర్ణముగా నశించు.
వ. ..కుటిలాత్మ నా కని కాచినావవే, నినుఁ గయికొందు నే నిలువురీ అయి కూలుదుఁ గాక దుర్మతీ. భా. రా. అర. ౨. ౭౬.
ఉ. అందము లైననీతొడలయాకృతిశోభ వహింపలేనియా, నిందకుఁ జాలమిన్ నిలువునీ ఱగు నెంత యనంటికంబముల్. కవిక. ౬. ౧౯౯. (శరీర మంతయు నీరు కల దగుచున్నది అని అర్థాంతరము.)

నిలువులపల్లిక=అంతస్తులుగా ఏర్పఱచి తీఁగలు మున్నగువానిచే అల్లినతట్టు.
ద్వి. ..ఆల, వట్టముల్ నిలువులపల్లికల్ ...పండితా. పర్వ. ౩౪౬ పు. (క్రొత్తప్రతిపా.)

నిలువు(ల్వు)కొల్వు. వి. (√నిలువు.) నిలుచుండి చేయుసేవ.
సీ. అలవాటు చేసికొ మ్మఖిలమరుత్పాలకులఁ గూడుకొనినిల్వుకొల్వునకును. కువల. ౪. ౬౪.

నిలువుగాళ్లు. వి. బ. (నిలువు+కాళ్లు.) తావళాళ్లకు వెనుక మాను మొదలగువాని కాధారముగ నాఁటిన స్తంభములు. (శ. ర.)

నిలువుజీతము. వి. (√నిలువు.) నిలుచుండి సేవ చేయుటకిచ్చెడిజీతము. (శ. ర.)

నిలువు(ల్వు)టద్దము. వి. (నిలువు+అద్దము.) నిలువు ప్రమాణము కలఅద్దము.
సీ. నిలువుటద్దములతోఁ దళదళల్ వెలిగ్రమ్ము ముమ్మూలజా మెంత్రముల నెసంగు. ఉ. రా. ౬. ౧౨౭.
ద్వి. విలసితశృంగారవిభవంబుఁ జూడ, నిలువుటద్దంబులు నిలిపెడువారు. ప్రభు. ౧. (చి. ని.)
సీ. అలసభావముతోడ నలవోక ప్రహ్లాద నిల్వుటద్దంబులలో నీడ చూచె. పార. ౭. ౧౩౭.

నిలుపుటీ(లుపీ)ఁత. వి. (నిలుఁవు + ఈఁత.) నిలుచుండి ఈఁదెడియీఁత.

తరళ. నిలువుటీఁతల వచ్చుకొమ్మల నెమ్మొగమ్ములు పొల్పగుఁజా. యయా. ౩. ౬౯.

గీ. ఒకతె నిలువీఁత లీఁదఁ జెన్నొందెఁ గురులు, తమ్మిఁ గ్రమ్ముక విడనిభృంగమ్ము లనఁగ. ఘటికా. ౨. ౧౩౦.

నిలువులుప(వ)డు. అ. క్రి. (√నిలువు.) ౧. నిశ్చేష్టమగు.

చ. నిలువులఁ బడ్డయట్లు తననేత్రము లేమియుఁ గానలేమి నగ్గలముగ బెగ్గలించుబలఘుస్వరనమ్ముల నోడు సేసి నిట్టల మగుడప్పి సోలుటయు...నిర్వ. ౬. ౧౪౪.

౨. నిమేషరహిత మగు, ఱెప్పపాటు లేకుండు.

ద్వి. నిలువులువడి శివునేత్రత్రయంబు, పోలుపుగా ఱెప్పలఁ బొంద కున్నయది. బస. పు. ౩. ౫౬౮. పం.

నిలువోపు=నిలుఁపోపు. అ. క్రి. (నిలువు + ఓపు.) ఓర్చు, సహించు. (శ. ర.)

నివచనము. సం. వి. అ. న. నిరంతరవచనము.

నివపనము. సం. వి. అ. న. ౧. (నీళ్లలోనగువానిని) చల్లుట, పోయుట. ౨. పితౄదుల నుద్దేశించి నువ్వులు నీళ్లు విడుచుటలోనగుఁ గలకర్మము, తిలతర్పణాదికము. ౩. విత్తనములు చల్లుట.

నివర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కన్య, అవివాహిత యగుస్త్రీ.

నివరి=నివ్వరి, నీవరి. వి. సస్యవిశేషము. (శ. ర.)

నివర్తకము. సం. విణ. (అ. ర్తికా. అ.) ౧. నివర్తిల్లునది. ౨. నివర్తించునది.

నివర్తనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మరల్చునది. ౨. మరలునది. ౩. ఉడుగునది. వి. అ. న. ౧. మరలుట. ౨. ఉడుగుట, విరమించుట. ౩. ప్రవృత్తిలేమి, పనిలేమి. [illegible]ము.) ౪. మరల్చుట. ౫. తొలఁగించుట, నివారణము. ౬. (క్షేత్రగ.) క్షేత్రమానవిశేషము, ఇరువదిదండముల పరిమాణము, ఇన్నూరుహస్తముల పరిమితి.

నివర్తనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివర్తింపఁదగినది, మరలింపఁదగినది.

నివర్తమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివర్తిల్లుచున్నది, మరలుచున్నది.

నివర్తయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివర్తిల్లఁజేయుచున్నది.

నివర్తయిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నివర్తిల్లఁజేయునది, మరలించునది.

నివర్తయితవ్యము. సం.=నివర్తనీయము.

నివర్తి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. నివర్తిల్లునది. ౨. నివర్తించునది, నివర్తిల్లఁజేయునది.

నివర్తించు. సం. స. క్రి. ౧. నివర్తిల్లఁజేయు, మరలించు. ౨. తొలఁగించు, పోఁగొట్టు.

వ...బ్రహ్మహత్యాపాతకంబు నివర్తింప విచారించి...వరాహ. ౨. ౫౮.

నివర్తింపించు. సం. స. క్రి. నివర్తింపఁజేయు, మరలింపఁజేయు.

వ. భీష్ముండు దనరథంబు నివర్తింపించి సంవర్తసమయసమవర్తియుంబోలె నతిరౌద్రాకారుండై నిలిచిన. భార. ఆది. ౪. ౨౦౫.

నివర్తిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) మరలునది.

నివర్తితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మరలింపఁబడినది.

నివర్తిల్లు. సం. అ. క్రి. ౧. మరలు. ౨. ఉడుగు.

వ...అప్పుడు సత్యవతీనందనునకు వాగ్బాణాస్త్రంబులు నివర్తిల్లె...కాశీ. ౮. ౧౦౯.

నివర్త్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివర్తింపఁబడుచున్నది, మరలింపఁబడుచున్నది.

నివర్త్యము. సం=నివర్తనీయము.

నివళము. వి. ఒకానొకస్వరస్థాయి.

ద్వి. నిజవణి నివళంబు నీచవైభవము...ఆదిగా సాగయుతాయములు.బస. పు.౩.౯౩౦పం.

నివసత్. సం. శత్రు. నివసించుచున్న.

నివసతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. గృహము, ఇల్లు. ౨. నివసించుట.

నివసథము. సం. వి. అ. పుం. గ్రామము, ఊరు.

నివసనము. సం. వి. అ. న. ౧. గృహము, ఇల్లు. ౨. నివసించుట. ౩. వస్త్రము.

నివసించు. సం. అ. క్రి. వసించు, ఉండు.

క. ఎందెల్లకుందులను గల, పెందుఁ గృషీవలులు ధనికు లెందు ధరణి చెన్నొందు బహుసస్యదాయిని,యందుఁ నివసింపఁదగు సుఖార్థులు పుత్రా. మార్క. ౩. ౨౫౧.

నివహము. సం. వి. అ. పుం.౧. సముదాయము, సమూహము; రాశి. ౨. సప్తవాయువులలో నొకటి. ౩. అగ్నిహోత్రునిసప్తజిహ్వలలో నొకటి. (అ. ని.)

నివాకువు. సం. విణ. (ఉ.) మాటాడనిది, మిన్నకుండునది.

నివాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నివృత్తవాతము, గాలి లేనిది. ౨. సురక్షితము. ౩.శస్త్రములచే భేదింపరానిది. వి. అ. పుం. ౧. ఆశ్రయము, నివాసము. ౨. శస్త్రాదులచే భేదింపరాని కవచము. న. ౧. గాలి లేనిచోటు, గాలి తగులనిచోటు, నిర్వాతప్రదేశము. ౨. సురక్షితమైనచోటు. అవ్య. అ. న. గాలిలేమి.

నివాన్య. సం=నివాన్యవత్స.

నివాన్యవత్స. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. తనదూడ చచ్చుటచే మతియొకయావుదూడను కుడిపింపఁగా పాలిచ్చునట్టియావు.

నివాపకుఁడు. సం. విణ. (అ. పికా. అ.) విత్తనములు చల్లువాఁడు.

నివాపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. విత్తనములు చల్లుట. ౨. పితరుల నుద్దేశించి నువ్వులు నీళ్లు విడుచుట. (తిలతర్పణము మొ.) ౩. మృతులను ఉద్దేశించి యిచ్చెడుదానము.

నివారణ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నివారణము.

నివారణము సం. వి. అ. న. ౧. అడ్డగించుట. ౨. తొలఁగించుట.

నివారణీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అడ్డగింపఁదగినది.

నివారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నీవారము, నివ్వరిధాన్యము. ౨. నివారించుట.

నివారించు. సం. స. క్రి. ౧. తొలఁగించు, పోఁగొట్టు. ౨. అడ్డగించు, నివారణచేయు.

మ. కని తత్తీరవనాంతరంబునఁ గురంగశ్రేణి వెంటఁ గ్రవ్వాం,తునిరీతిం బఱతెంచువిష్టరపు ధానుష్కుం గుణారోపితా,స్త్రుని రక్తాక్షుని జుంజురుందలకిరాతుఁ ముందరం జూచి చేతఁ నివారించుచుఁ బల్కెఁ బెద్దరాద నత్యంతానుకంపాత్ముఁ డై. వరాహ. ౨.౧౮౬.

నివారితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అడ్డగింపఁబడినది.

నివా(వ్వా)ళి=నివాళిక. వి. (క. నివాళి.) ౧. నీరాజనము, ఆరతి.

సీ. నీరాజనాభిధ పెగడు నివాళి యారతి హారతి..,ఆం. భా. ౨. ౧౫౨.

గీ. కర్ణజునికీర్తి లోకవిఖ్యాత మగుచుఁ, బ్రబ లుఁగా కని దీవించి పరమసాధ్వి, వారి కత్యంతభక్తి నివాళు లొసఁగి. జై. భా. ౨.౯౯.

క. తల లెత్తి సూర్యకాంతస్థలములపై గంధవాహసహచరకీలంబులు జలజవనీహితునకు, నిలావిలాసిని నివాళి యిచ్చె ననంగ. వరాహ. ౪. ౧౪౧. ఉ. రా. ౬. ౩౦౮.

సీ. నిర్జరకాంతలు నివ్వాళు లిడఁ గల్పవృక్షంబు లొగిఁ బుష్పవృష్టిఁ గురియ. ద్వా. ౫. ౧౮౩. (వ్రాతప్రతి పా.)

౨. దీపము.

సీ. కలధౌతపాత్రలఁ గాలాగురుచ్ఛేదబహుల ధూపంబులఁ బరిఢవించు. గీ. వేనవేలునివాళుల విస్తరించు, నమృతదివ్యాన్నములు నుపహార మిచ్చు. కాశీ. ౧. ౪౯.

క. కల్యాణపాత్రికల స్వాకల్యముగ నివాళులునిచి గతితలు గౌరీ, కల్యాణంబులు వాడిరి...రసిక. ౬. ౨౦౦.

జ : నివాళించు, నివాళిక, నివాళిపళ్లెము, నివాళిసేయు.

నివాళించు. అ. క్రి. (√నివాళి.) నీరాజనమొసఁగు, ఆరతియిచ్చు.

గీ. కలికికన్నులవారకాంతలు పసిండి, పళ్ళెరంబుల రత్నదీపములు నించి, నిండువేడ్క నివాళింప నిజపురంబు, మంచిశుభలగ్నమునఁ బ్రవేశించె నృపతి. హరిశ్చ. ౫. ౨౩౪.

గీ. బంధురామోదకలితధూపంబు లొసఁగి, మించుమణిదీపముల నివాళించి...భాగ. ౧౦ ఉ. ౯౭౩. హరి. పూ. ౪. ౧౫౧.

స. క్రి. ౧. నీరాజితముచేయు, నివాళి కలదానినిగా చేయు.

గీ. తూర్పుదిక్కునఁ బాండిమ దోఁచె నంత, లోనఁ దోడ్తోడ సమయాభిధానమాని, విష్ణుపదము నివాళింప [illegible] దివ్వె యన సుధాకరుఁడు వొడమె. ఉ. రా. ౪. ౧౬౦.

సీ. అమరంగ నింద్రాణి యాఖండలుని నివాళించుపసిఁడిపళ్ళెర మనంగ. ద్వా. ౪. ౧౦౪.

సీ. శివుని నివాళించు శేషాహి నడురేయి బహుఫణారత్నదీపములచేత. కాశీ. ౪. ౧౫౧.

౨. దిగఁదుడుచు.

గీ. ఒకఁడు తొలుతను జిక్కిన మేకముఁ దెచ్చి, నెత్తి నీటను గడిగి చేకత్తిచేత, ముంచి కనుగ్రుడ్లు వెలికి తన్నించి చెంచులంచఁ దమికంటికి నివాళించి చెలఁగె. ప్రబంధ. ౧౯౯. (తాళపత్ర ప్రతి పా.)

క. వనస్పతి మాధవునిఁ బొడఁగనుచు నివాళించ వైచుగమకపుజాళ్వా, పని చేయుం దగుతబుకుల, యనువున నెల్లెడలఁ బండుటాకులు డుల్లెక్. ల. వి. ౩. ౧౦౬.

నివాళిక = నివాళి. వి. (నివాళి + ఇక. స్వార్థమున.) (నీరాజనము, ఆరతి.)

ద్వి. వనజలోచనలు నివాళిక లొసఁగ. రం. రా. బాల. ౪౫ పా. (శ. ర. పా. 'నివాళులొసంగ.' ముద్రి. పా.)

నివాళితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చుట్టఁబడినది. (శ. ర.)

వ... ప్రతిగృహాంగణ ప్రదేశనివాళితనీరాజనంబులు గైకొనుచు... బ్రహ్మో. ౪. ౧౩౯ పా.

నివా(వ్వా)ళిపళ్ళెము. వి. (√నివాళి.) నీరాజనపాత్రము.

చ... మనోహరంబులై తనరు నివాళిపళ్లెములు తామరసాకు లొసంగ... భాను. ౪. ౬౧.

సీ. నివ్వాళిపళ్లెంబు నృపునకుఁ బట్టినకాంత యొప్పొనె నిషేకంబునకును. రామలిం. ౯౬.

నివాళిసేయు. అ. క్రి. (√నివాళి.) ౧. ఆరతిఇచ్చు [illegible] నీరాజన మొసఁగు.

చ. తిరముగ జైత్రయాత్ర చనుదెంచిననిక్కగని యాకుభృత్తు ని, ర్ఝరములఁ బాద్యమిచ్చి రవిసంజ్వలితార్క్యమణీవిభాపరం,పరల నివాళిసేసి వనభక్ష్యఘకాదివిహంగమౌక్తికా, ఖరినుతి సల్పెడిన్ రజతకాంతుల వెల్లఁదనంబుఁ జూపుచున్. ఉ. రా. ౩. ౭౪.

క. ధవళాంశుమండలము విధి, నివాళిసేయును లతాంగి నెమ్మొగమునకున్. సైవ. ౨.౧౪.

౨. ప్రసరించు, వ్యాపించు.

సీ. చెక్కులందు నివాళిసేయులేనగవులు తాటంకరుచి కొల్ల కోటుసేయ. విక్ర. ౪. ౧౦౧.

నివాసకుఁడు. సం. విణ. (అ. సీ. అ.) ౧. నివసించువాఁడు. ౨. నివసింపఁజేయువాఁడు.

నివాసనము. సం. వి. అ. న. నివసింపఁజేయుట.

నివాసము. సం. వి.అ.పుం. ౧. గృహము,ఇల్లు. ౨. వాసము, కాఁపురము. ౩. వస్త్రము, బట్ట.

నివాసి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. నివసించువాఁడు. ౨. (వస్త్రము) ధరించువాఁడు.

శ్లో. నవంనవక్షౌమనివాసినీ సా, భూయో బభౌ దర్పణమాదధానా. సం. కు. సం. ౭.౨౬.

నివిడించు= నిగిడించు. స. క్రి. (√నివుడు.) వెలికిఁ జాచు.

క. అవయవము లెట్టు కూర్మము, నివిడించును లోని కడఁచు నెటి నట్టుల భూ,తవితతి భూతాత్ముండును,బ్రవర్తనని వర్తనములఁబొల్పడఁ జేయున్. భార. శాం. ౫. ౧౬౨.

నవిష్టుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కూర్చున్నవాఁడు. ౨. దండు విడిసినవాఁడు.

శ్లో. నివిష్ట ముదధేః కూలే తం ప్రపేదే విభీషణః. సం. రఘు. ౧౨. ౬౮.

౩. పట్టుదల కలవాఁడు. ౪. ఏకాగ్రత కలవాఁడు. ౫. ప్రవిష్టుఁడు, చొచ్చినవాఁడు.

నివీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రావృతము,కప్పఁబడినది. వి. అ. న. ౧. జన్నిదమును మెడలో పేరుగా వేసికొనుట. ౨. పేరుగా వేసికొనినజన్నిదము.

నివీతి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నివీతము కలవాఁడు,జన్నిదము మెడలో పేరుగా వేసికొన్నవాఁడు.

నివుడు=నిగుడు. అ. క్రి.

(చిప్పిలు, స్రవించు.)

ఆ. అని దురంతశోకమును బొంది సెజ్జపై,మేను వైచి కన్నుఁగోనలందు, నివుడునశ్రువారి చెవులకొలంకుల,నిండ నిట్టులను విభుండు మతియు. నిర్వ. ౯. ౯౦.

(కలుగు; పుట్టు.)

మ. అవనీనాథుఁడు బిట్టు మేలుకొని కోపాటోపముల్ చూడ్కులన్, నివుడన్ దారుణవృత్తిఁ గాలయవనున్ వీక్షించినన్...వి. పు. ౪. ౨౧.

(చాఁగు,దీర్ఘమగు.)

క. శివునంగయష్టి నితియఁగ, నవిరళముగఁ బట్టి ప్రాఁక నని కడునెమ్మిన్, నివుడునవకల్పలతి కల,పవిదిని మృదుబాహులతలు పార్వతి కొప్పున్. కు. సం. ౩. ౭౯౯.

(ఒప్పు, తగు.)

క. ప్రవితతవక్త్రాంశత్ర్రయ్యవితానంబులకు నద్భవస్థానం బై, నివుడురజోగుణసంగతి, భవుఁ డనునామంబు నీకుఁ బరఁగు మహేశా. శివ. సా. ౪౧.

(పైకిలేచు, పైకుబుకు.)

చ. కవవటు డించి యే గునుకఁగా నుఱేఁగొంకులఁ దార్చి కాలుడున్, నివిడినబొజ్జపై మిగులునిద్దపుఁదోవతిదట్టి డొల్లిరాఁ,దివిచి... అము. ౯. ౪౧.

(అతిశయించు, అధికమగు.)

ద్వి. లీల సారణయుఁ దలిర్ప సంప్రీతి, నివుడంగ ... బస. పు. ౩. ౯౨౭ పం.

ద్వి. ప్రవితతయోగానుభవదివ్యసుఖము, నివుడంగ శివయోగి నిద్రవోవుడును. పండితా. దీక్షా. ౭౫ పా.

(ప్రసరించు, వ్యాపించు.)

క. దివి ముట్టి ధరణియంతటు, నివిడి మెఱయుచుండు నెవ్వనియశోరమ యట్టివిశిష్టచరిత్రుఁడు యుతివరా పురుషుండు నాఁ బ్రకాశత నొందుఁ. భార. అర. ౭. ౪౫౩.

మ. శ్రవణశ్రీలు విశాలలోచనయుగచ్ఛద్మాత్మపాణిద్వయిఁ, నివుడుం జొక్కపుటల్లిపట్టమర నెంతే గంజికాల్వట్టఁ ద,త్రవృత భ్రూలతికాకరుండు విశ్రుతఘ్రాణైకపాదుండునై, నవకేళిం గనుబాలచంద్రుఁ డనఁ గప్పట్టె నొప్పెసల్ కాంతరుఁ. చంద్రా. ౪. ౧౧౨.

జ: నివిడించు, నివుడుచు.

నివుడుచు(డ్చు)= నిగుడుచు. (శ. ర.)

నివురు= నిమురు. స. క్రి. ౧. (ప్రేమచే) తడవు; (చేతితో) రాచు.

క. కర మనురక్తిని మోము ని,విరి తద్వృత్తాంత మెల్ల వెలఁదులు వంతఃపురవాసులు చెప్పిన విని... భాగ. ౪. ౨౨౫. అం. భా. ౩. ౧౩౩.

గీ... అవ్విభుండు, నివిరెఁ జలికేల నాన్నపు నవయవములు. భార. ఆశ్ర. ౧. ౪౨, ౪౩.

క. పెఱికితి నలుఁగులు మేనులు, నెఱఁబడ నెల్లెడలఁ గలయ నివిరితి... భార. ద్రో. ౩. ౧౬౦.

వ. ఇవ్విధంబున మందస్మితవదనారవిందుండై కరారవిందంబునం బతంగపుంగవునంగంబు నివురుచు మృదుభాషణంబుల నిట్లనియె. నైష. ౨. ౨౭.

౨. స్పృశించు, తాఁకు.

క. హరి నిజటీకి రప్పించుటు, కరయఁగ నేఁ బూఁటి కాఁపు నైతి నటంచుఁ, సరసిజగర్భుఁడు శేషుని, శిరములపై నివిరి నమ్మఁ జెప్పెను గరుణఁ. వేం. మా. ౪. ౬౬.

౩. సవరించు, దువ్వు.

శా... సాంద్రామోదంబునఁ బతిమల్ నివురహస్తాంభోజయుగ్మంబునఁ. నైష. ౨. ౧౦౫.

సీ. నెఱిగొప్పు కొనగోర నివిరి చూచెద నన్నఁ జెలి నీ వది ఘనంబు చేసికొనెదు. సారంగ. ౨. ౨౨౫.

౪. తుడుచు.

ద్వి. నవఘర్మకణముల నఖరాంకురముల, నివురుచు ... ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౯౩౩ పం.

౫. మర్దించు, పిసుకు.

ద్వి. పెనువ్రేలిసంధులఁ బెనువ్రేలిసంధు, లెనయించి కేలిపై నింపుపై బిగిసి, నివురుచు సొగసుగా నెటికలు విఱిచి. ద్వి. పరమ. ౨౦౪ పా.

అ. క్రి. అతిశయించు.

ద్వి. ఆరాధ్యు లాదిగా నలరుజంగములు, దవిలి పండితవిభుఁ దర్శించువేడ్క, నివురంగ సద్భక్తనికరంబుతోడ. పండితా. దీక్షా. ౫౬ పా.

నివురుకొను. స. క్రి. (√నివురు.) తడవుకొను, రాచికొను.

వ... అనంతరంబు బొడ్డు నివురుకొనుచుం బ్రాణాపానసమానోదానవ్యానంబులు తృప్తిం బొంది నాకునానందం బొసంగుంగాత యని యాశీర్వదించుకొనునది... కాశీ. ౫. ౨౨౪.

నివుఱు=నిగుఱు, నీఱు. వి. భస్మము, బూఁడిద.

గీ. ఆఁడుచందంబుఁ బురుషసమాకృతియును, గలిగి యున్నవి యొప్పు నూష్మలతసొంపు,- ...వృతంబులై వెలయు నిఱఁడు,

నివులుంగ విచిన మెఱయనినివ్వవోలె. భార. విరా. ౪. ౭౫.

గీ. నివులు బొగ్గుల ప్రోవులు నిఖిలదిశల, నధికదు స్సహ వయ్యె నయ్యడవియందు. కేయూర. ౩. ౧౪.

నివృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అవృతము, ఆవరింపఁబడినది. ౨. పైని కప్పుకొనఁబడినది, ధరింపఁబడినది. (వస్త్రము.) వి. అ. న. ఉత్తరీయము, పైబట్ట.

నివృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. అవృతి, ఆవరించుట.

నివృత్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మరలినది. ౨. పోయినది, తొలఁగినది. ౩. ఉపరతము, ఉడిగినది. ౪. విషయములనుండి మరలినది. వి. అ. న. ౧. మరలుట. ౨. నివృత్తి, చిత్తము విషయములనుండి మరలుట. ౩. అభావము, లేమి.

నివృత్తాత్ముఁడు. సం. విణ. (న్.) విషయములనుండి మరలినచిత్తము కలవాఁడు (ముని మొ.) ఇట్లే: నివృత్తహృదయుఁడు మొ.

నివృత్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మరలుట. ౨. ఉడుగుట, విరమించుట. ౩. పోవుట, నశించుట. (దుఃఖనివృత్తి.) ౪. అప్రవృత్తి, ఐహికకర్మములందు ప్రవర్తింపకుండుట. ౫. ముక్తి. ౬. (వ్యాక.) పదముకాని సూత్రముకాని ముందు సూత్రములోనికి రాకుండుట. (వ్యతి. అనువృత్తి.) అవ్య. ఇ. న. పనిలేమి, వ్యాపారములేమి. (వ్యతి. ప్రవృత్తి.)

నివేదకము. సం. విణ. (అ. దికా. అ.) ౧. తెలుపునది. ౨. విన్నవించునది. ౩. సమర్పించునది, ఇచ్చునది. ౪. అప్పగించునది.

నివేదనము. సం. వి. అ. న. ౧. తెలుపుట, ఎఱిఁగించుట; విన్నవించుట. ౨. సమర్పణము, దేవతాదులకు పూజాద్రవ్యాదు లొసఁగుట. ౩. అప్పగించుట.

నివేదనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివేదింపఁదగినది.

నివేదయత్. సం. శత్ర. నివేదించుచున్న.

నివేదయమానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నివేదించుచున్నది.

నివేదించు. సం. స. క్రి. ౧. ఎఱిఁగించు, తెలుపు; విన్నవించు.

వ... జానకీజాని పవనతనయు సకలోకించి... భరతుం గాంచి మద్వృత్తాంతంబు నివేదించి రమ్ము పొమ్మనిన... భా. రా. యు. ౨౫౩౯.

౨. సమర్పించు.

క. పరమాన్నభైక్ష్యభిక్షా, పరిపూర్ణతరంబులైన పాత్రము లయ్యేవురు నిత్యంబు నివేదింపు, తురు తల్లికిఁ గరము భక్తితో వినయమునన్. భార. ఆది. ౭. ౨౩౭.

(శ్రీరాముఁడు.) వ... గోలోకప్రచారులు నివేదించుకానుక లంగీకరింపుచు... ఉ. రా. ౧. ౭౯౪.

౩. అప్పగించు, స్వాధీనము చేయు.

వ... ద్రోణుండు... ఏకలవ్యుకడ కేఁగిన నెఱిఁగి వాఁడు... ద్రోణునకు మ్రొక్కి తనశరీరంబు సర్వస్వంబును నివేదించి... కరంబులు మోఁగిచి యున్నం జూచి... భార. ఆది. ౫. ౨౪౧.

నివేదిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నివేదించువాఁడు.

నివేదితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. జ్ఞాపితము, ఎఱిఁగింపఁబడినది; విజ్ఞాపితము, విన్నవింపఁబడినది. ౨. సమర్పింపఁబడినది, ఈయఁబడినది. ౩. అప్పగింపఁబడినది.

నివేదితవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివేదింపఁదగినది.

నివేది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నివేదించువాఁడు.

నివేద్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నివే

దింపఁబడుచున్నది.

నివేద్యమిచ్చు. మి.స.క్రి. (నివేద్యము + ఇచ్చు.) నైవేద్యముగా ఇచ్చు, సమర్పించు.

చ. ఉదధికి నంచితాతతమహోత్తరగంధవిశిష్ట పుష్పసంపదలు బహుప్రకారములఁ బ్రస్తుతి కెక్కఁగఁ బూజ సేసి పెంపొదవ నివేద్యమిచ్చిరి సముజ్జ్వలహృద్యపదార్థకోటు లక్ష్. భార. మా. ౩౫.

నివేద్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఎఱిఁగింపఁదగినది; విన్నవింపఁదగినది. ౨. సమర్పింపఁదగినది, ఈయఁదగినది. ౩. అప్పగింపఁదగినది. వి.అ.న. నైవేద్యము, దేవతలకు సమర్పింపఁదగినభోజనపదార్థము.

(నహుషుఁడు.) సీ. పుష్పంబులను ధూపముల దీపముల నివేద్యంబుల నమరుల కర్చ లిచ్చు. భార. అను. ౪. ౩౪.

నివేశనము. సం. వి. అ. న. ౧. ప్రవేశము, చొచ్చుట. ౨. ప్రవేశపెట్టుట, చొప్పించుట. ౩. దండువిడియుట. ౪. గృహము, ఇల్లు. ౫. ఉనికిపట్టు. ౬. దండువిడియుపాళెము, స్కంధావారము, శిబిరము. ౭. నగరము, వీడు. ౮. ఉనికి, స్థితి. ౯. విన్యాసము, ఉంచుట. ౧౦. ఉపవేశనము; కూర్చుండుట; కూర్చుండఁబెట్టుట.

నివేశము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ప్రవేశము, చొచ్చుట. ౨. దండువిడియుట; విడియుట. ౩. దండువిడియుపాళెము, స్కంధావారము, శిబిరము. ౪. ఉపవేశము, కూర్చుండుట. ౫. స్థానము.

శ్లో. "మహానివేశౌ పరిణాహపయోధరౌ." సం. కిరా. ౪. ౮.

౬. పెండ్లి. ౭. విన్యాసము, ఉంచుట.

శ్లో. "సాగారసిద్ధార్థనివేశవద్భిర్దూర్వాప్రవాళైః ప్రతి భిన్నశోభమ్." సం. కు.

౮. గృహము.

శ్లో. "భృశం దద త్యాశ్రమమండపోపమాః సపుష్పహాసాః స నివేశవీరుధః." సం. కిరా. ౪. ౧౯.

నివేశిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. భూమి.

నివేష్టనము. సం. వి. అ. న. చుట్టుకొనుట.

నివేష్టము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కప్పుట. ౨. కప్పుగుడ్డ మొ. ౩. చుట్టుకొనుట.

నివ్వగిలు. అ. క్రి. వెలువడు, బహిర్గత మగు.

(పుష్పాపచయవర్ణనము.) సీ. కేలు సాఁచిన నివ్వగిలుకతఁ గాంతులు జిగిచన్నుఁగ్రేవల జీరువాఱ. శ్రీరం. ౨. ౭౫. (దీనికి ప్రయోగాంతరము కానరాదు.)

నివ్వటించు. స. క్రి. నివ్వటిల్లఁజేయు, ఒప్పునట్లు చేయు.

సీ. దైత్యారివరశైలమైనతనచిత్త మంతయు నినుచు గౌరవమున నివ్వటించి. పాండు. ౧. ౯.

జ : నివ్వటిల్లు.

నివ్వటిల్లు(లు). అ. క్రి. (√నివ్వటించు. సం. నిర్వహించు. ప్రా. నివ్వత్తఓ.) ౧. నెఱవేఱు, సిద్ధించు.

సీ. నినుఁ జేరి నిమథసాధునియింద్రియములకు నిజదేవభూయంబు నివ్వటిల్లు. నైష. ౨. ౭౬.

శ్లో... బహిరింద్రియాణాం... స్వదేవభూయం చరితార్థ మస్తు. సం. నైష. ౩. ౧౦౧.

ద్వి. అనఘ నీచేతఁ గార్యము నివ్వటిల్లు. రం. రా. యు. (శ.ర.)

౨. అతిశయించు, అధికమగు.

చ. అన వినుచుం గలంగుహృదయంబునఁ దాపము నివ్వటిల్ల నిట్లను... భార. విరా. ౫.

చ... మోహనగుణశక్తి నివ్వటిలునవ్వలరాయ నినేర్పువెంపునన్. వసు. 3. ౫౧.

3. కలుగు, పుట్టు.

గీ. ఉదయపర్వతకటకగండోపలములఁ, బఱుమూలచ్ఛిదావ్రణప్రభవమైన, నెత్తురని యొదువిచికిత్స నివ్వటిల్ల, భానుకిరణంబు లోకకొన్ని ప్రాఁకె నభము. కాశీ.౧.౧౨౨.

క... ఇవ్విధమున నుత్పాతము, నివ్వటిలం దొడఁగుటయును... ఉ. హరి. ౬. ౧౪౭.

౪. వ్యాపించు, ప్రసరించు; పను.

మ. మును సౌరభ్యము నివ్వటిల్లఁగ మనోమోదంబునం దేఁటు ల్లల్లన నోలిన్ వెడలంగ రేకులు సముల్లాసంబునన్ బింక మెక్క... పొల్పుం జెందెనంభోజముల్. భార.ఉద్యో. ౨. ౧౧౦.

గీ. కమలకింజల్కరేణుసంకాశ మగుచు, నింగి నెఱసంజకెంజాయనివ్వటిల్లె. సైమ. ౭. ౧౫౬.

క. త్రివ్వినఁ బ్రభ ల్లెల్లదెసల, నివ్వటిలఁగ వెలుఁగుచుండె నిధి... భార. అశ్వ. 3. ౧౫౪.

క... పాండుపుత్రకులబాణంబుల్, నివ్వటిలనీక నలువున, నవ్వీరుఁడు నొవ్వనేసె నద్భుతభంగిన్. భార. శల్య. ౧. ౨౨౭.

౫. విజృంభించు; పెరుఁగు, వరిలు.

క. అవ్వీరుం డవ్విప్రుని, క్రొవ్వును నా సైన్యసమితిక్రూరోద్ధతియున్, నివ్వటిలనీక ఖచరులు, నివ్వెఱపడ సమరకేళినిపుణత మెఱసెన్. భార. కర్ణ. ౨. 3౦౫.

ఉ... ఎప్పుడు యజ్ఞవిఘ్నములు, గ్రొవ్వునఁ జేయు రక్కసులు గ్రమ్మరుచుండుదు రద్దురాత్ములన్, నివ్వటిలంగనీక శితనిష్ఠురబాణముల న్వధించెదన్. భా. రా. బాల. ౨. ౬౬.

క. నివ్వటిలు జగము లన్నియు, నెవ్వనిచే నమ్ము నందు నెప్పుడుఁ గొలుతున్. భాగ. ౯.

౪. ౨౧౭.

గీ. చెడ్డయింటిచెదార మై శివునికరుణ, నివ్వటిలు నిర్వదేనేండ్లనిన్నుఁ దలఁచి, పదియునార్వత్సరంబులభార్యఁ దలఁచి, గోరతనములు మానరా కొడుకుఁగుఱ్ఱ. కాశీ. ౪. ౭౧.

౬. ఒప్పు, ప్రకాశించు.

చ. సలలితగండమండలము స్వేదధారల నివ్వటిల్లఁగా, నలఘువినూత్నరత్నకనకాంచితభూషణదీప్తు లొప్పఁగా, వెలుపడె నున్మదద్విరదబృందము... విక్ర. ౪. ౭౧.

ఉ. ఎవ్వని కెంతబుద్ధి పరమేశుఁడు దాఁగృపఁ జేసె నట్టిదై, నివ్వటిలున్ గవిత్వరుచి... కవిరా. ౧. ౧౦. రా. వి. 3. ౪౫.

౭. నిండారు.

సీ. నివ్వటిల్లె ననంగ నిండారె ననఁ బూరటిల్లె నా సమము లై యుల్లసిల్లు. ఆం. భా. 3. ౧౦౧.

నివ్వరిప్రాలు. వి. బ. (√నివ్వరులు.) నీవారతండులములు, నివ్వరిబియ్యము.

సీ. నివ్వరిప్రాలు తేనియపాలపండులు కాఱెను ములపెను చాఱపప్పు. శుక. ౧. ౧౫౭.

ఇట్లే: నివ్వరిబియ్యము.

ద్వి. నివ్వరిబియ్యంబు నెఱి నెఱిఁ దెచ్చి, యవ్విపన్నియుఁ బాకయత్నంబు చేసి. రం. రా. బాల. ౬౧ పా. ౨౯ పం.

నివ్వరిముల్లు. వి. ఔ. (√నివ్వరులు.) నివ్వరిధాన్యపుగింజచివర నుండుముల్లు, నీవారశూకము.

గీ. తలఁప నివ్వరిముంటిచందమున మిగులఁ, గొంచె మై కప్పుమొగులులో మించుదీవ, పోల్కి మెఱయుచుఁ బచ్చ నై పొలుచు తేజు, నీవ కద నిక్కముగ మేటి నేల తెఁడ. అచ్చ. రా. యు. ౧౬౦.

నివ్వరులు. వి. బ. తృణధాన్యవిశేషము, నీవారధాన్యము.

సీ. నివ్వరు లైబ్బస లీన్నరుకావులు గాజుకెప్పెర లుక్కెరువ డా లక్కంటసరులు... గీ... ఆది యగుపేరు గల్గువ డ్లతన యింట, నుండు... హంస. ౪. ౧౨౯.

వ... పసపుగన్నెర్లు గుత్తిబలుగుత్తులు రావిపూరాజనాలు పొన్నశ్రీరాజనాలు నివ్వరులు నీరుకావులు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

సీ. నివ్వరిధాన్యముల్ సెమకంగ గేదారపరిసరంబులయందుఁ దిరుగునపుడు. దశా. ౮. ౧౬౧.

జ: నివ్వరిప్రాలు, నివ్వరిముల్లు.

నివ్వెఱ=నివ్వెఱఁగు. వి. (నిండు+వెఱ.) ౧. నిర్భరాశ్చర్యము, మిక్కిలి ఆశ్చర్యము.

చ. కని యిది మీను కాదు... అంచు మది సందియ మందుచు... ధూమకేతుసదృశం బగువాలము చూచి నివ్వెఱన్. దశా. ౧. ౨౯౨.

సీ... పాలుపారుచుండును నిర్భరాశ్చర్యంబు నివ్వె ఱనఁగ. ఆం. భా. ౧. ౧౩౨.

౨. (ఆశ్చర్యమోహాదులవలని) పారవశ్యము.

ఉ. నిక్కము యట్లు లేమిఁ గడునివ్వెఱ నివ్వర మేల వేఁడితిన్. విక్ర. ౩. ౧౦.

చ. పరవశదైన్య మాడుకొనుప్రౌఢలఁ గానదు ఘూర్ణవారిచేఁ, గరఁగి స్రవించుచిత్రకము గానదవాదృతిపీటిపాటలా,ధరమున నున్న మంటినవిధంబును గానదు నవ్వుటాల క్యాభరణము గొన్నఁ గాన దొకబాల నృపాలుని జూచి నివ్వెఱన్. మనుచ. ౫. ౬౫.

౩. మిక్కిలిభయము.

చ. ఎఱుఁగక యెందుఁ బోవు మతి యీభువనంబుల నెందు డాఁగినన్, వెఱచఱవంగఁ దెచ్చి తెగవ్రేయక పోదు హిరణ్యుఁ డంచుఁ జెచ్చెర నలుమూలలం దుసరిసీమను మంచము క్రిందఁ జూచి ని,వ్వెఱ వెలివెళ్లెనో యనుచు వెల్వడె నిందును నందుఁ జూడఁగాన్. దశా. ౪. ౧౦౯.

చ. చెలువ మెసంగినట్టి యలచిత్రభవార్పిత సూనపాళికల్, బలుమఱు నారసా లనుచుఁ బాయనినివ్వెఱ యాత్మమించఁగన్. చంద్రి. ౪. ౪౯.

౪. (భయాదులవలని) నిశ్చేష్టత.

ఉ. మాలి గదాహతిన్ బిలుకుమాలి విహంగము వాలి ధైర్యమున్, దూలి పయోధి మున్ దిరుగుతోరపుగట్టువలెన్ జలించి య,వ్వేళఁ బరాఙ్ముఖుం డయినవెన్నుఁడు నివ్వెఱ నొంద నందునన్, మే లని యార్చి రాసురులు మింట సుపర్వులు పిచ్చలింపఁగన్. ఉ. రా. ౨. ౮౬.

౫. భ్రాంతి. (శ. ర.)

నివ్వెఱఁగు=నివ్వెఱ. వి. (నిండు+వెఱఁగు.) ౧. అత్యాశ్చర్యము, మిక్కిలి ఆశ్చర్యము.

మ. అనినన్ నివ్వెఱఁ గంది భూవిభుఁడు నాహా యిట్టిమీనంబులం, గని నామో విని నామొ యొం దయిన... అటంచు నించుక మదిన్ సందేహముం జెందుచున్. దశా. ౧. ౧౫౫.

గీ...ఒక్కకోనలోనఁ, బుష్పకవిమాన మటు సాఁగి పోక నిలిచె.

చ. నిలిచినఁ బంక్తికంధరుఁడు నివ్వెఱఁ గంది యి దేల యిచ్చటన్, నిలిచెను శత్రుఁడే యొకఁడు నిల్పఁగ దీనికి దుర్గమస్థలం,బులు గలవో టు చూడుఁ డటఁ బొం డని మంత్రులఁ బంప... ఉ. రా. ౩. ౬౬, ౬౮.

౨. మిక్కిలి భయము.

చ. పులిఁ బొడఁగన్న లేళ్లగమి వోలె సురౌఘను వగ్రసైనికుల్, దలఁకి కలంగి నివ్వెఱఁగుఁ ద[illegible] చేష్టలు దక్కి చిత్రరూ,పుల

క్రియ నుండిరి... భార. భీష్మ. ౨. ౧౫౪.

(దక్షాధ్వరధ్వంసము.) ఉ. కొందఱు సృష్టి సంహారమొకో యని నివ్వెఱ గంది గాత్రులై. వీర. ౪. ౯౦.

౩. (భయదుఃఖాదులచే కలిగెడి) నిశ్చేష్టత.

క. వెఱచఱచి వెగడువడి ని,వ్వెఱఁ గందుచుఁ గురుబలంబువీరు లతని డ,గ్గఱ కంతనంతఁ జూడఁగ, నుఱక నదీసుతుఁడు దాఁకె నుద్భటభంగిన్. భార. భీష్మ. ౨. ౨౨౩.

ఉ. ఆసమయంబునన్ గనకహంసము... అచ్చటి కేఁగుదెంచెఁ జిం,తాసము పేతు లై వికల ధైర్యత నివ్వెఱఁ గంది యున్న యా,రాసుతు రాజకన్య ననురాగ మెలర్పఁగ నుద్ధరింపఁ గన్. నైష. ౪. ౧౦౫.

ఉ...దురంతవిషాదవేదనా,ధీనత యీమహాత్ము నకుఁ దీర్పక యేగతి నుండఁగాఁ దగున్, దీనికి నెద్ది కార్య మని నివ్వెఱఁ గంద నతండు క్రమ్మఱన్. రాజ. చ. ౨. ౩౮.

౪. భ్రాంతి.

ద్వి. నిలుకడ దప్పిన నివ్వెఱఁ గందె. విష్ణు.పు. ౩. (శ. ర.)

నివ్వెఱపడు. అ. క్రి. (నివ్వెఱ+పడు.) ౧. మిక్కిలి ఆశ్చర్యపడు.

క. అవీర్యరుం డవ్విప్రుని,క్రొవ్వును నాసైన్యసమితిక్రూరోద్ధతియున్, నివ్వటిలనీక ఖచరులు, నివ్వెఱపడ సమరకేళినిపుణత మెఱసెన్. భార. కర్ణ. ౨. ౩౦౫.

చ. తెఱవకు కాంత... నీవు ని,వ్వెఱపడఁ బత్తి వల్లభుని విష్ణునిఁ దెచ్చి యపత్య మిప్పుడే, తెఱయఁగఁ దెచ్చి యిచ్చెద ననింద్యచరిత్ర విచార మేఁటికిన్. నా. పంచ. ౧. ౪౩౩.

౨. మిక్కిలి భయపడు.

క. ఏతెఱఁగునను నొంద కింపార బుద్ధి గని...

యింక నెట్లొకో కర్జ మనుచు, నివ్వెఱపడి యున్న నిజపత్ని కవ్విధం బల్లన నెఱిఁగించి... హరి. పూ. ౫. ౧౨౧.

౩. (భయాదులచే) నిశ్చేష్టతనొందు, చేష్టలు దక్కు.

వ...కౌరవసైనికులు గలంగినమనంబులతోడ నివ్వెఱపడి యుండ...భార. విరా. ౪.౮౫.

గీ. నీవు మమ్ము బోధింపఁగా నేర్తుగాక, యిమ్మహానలస్ఫురణంబు నిట్టి దనఁగ, నేము నేర్తుమె యేమియో యెఱుఁగ కునికిఁ,గాదె నివ్వెఱపడితిమి కమలనాభ. భార. అను. ౪. ౪౦౩.

౪. భ్రాంతిపడు. (శ. ర.)

నివ్వెఱపఱుచు. స. క్రి. (నివ్వెఱ+పఱుచు.) భయపడఁజేయు.

క. సకియఁ గనుమొఱఁగి మధుకర,చికుర నిజారామవాటిఁ జేరి ప్రసూనాం,బకధాటీశుకఘోటీ, నికరాటీకనము మనము నివ్వెఱపఱుపన్. వసు. ౩. ౧౧౪.

నివ్వెఱపాటు. వి.(√నివ్వెఱపడు.) ౧. మిక్కిలి ఆశ్చర్యము.

వ...పొత్తులలో నున్న యొక్క చక్కనివాలికనుం జూచి యొక్కింతతడవు నివ్వెఱపాటున నిశ్చలుం డగుచు...కళా. ౫. ౨.

ఉ. నిద్దురపోయి లేచుగతి నీరజలోచన లేచి నవ్వులే,ముద్దుమొగంబుతోఁ బతికి మ్రొక్కి పదానతు లైనపుత్రులన్, దద్దయుఁ గౌఁగిలించి మునిదారలతోఁ దగుసుద్దు లాడుచున్, నిద్దపువేడ్క నందఱను నివ్వెఱపాటున ముంచె నత్తఱిన్. దశా. ౬. ౮౮.

౨. మిక్కిలి భయము.

(భీష్ముఁడు.) గీ...అక్కజంపుఁ, గడిమి కచ్చెరువడి యొక్కకడకు వచ్చి, పాండునూనులు

నివ్వెఱపాటు నొందె. భార. భీష్మ. ౧. ౨౯౮.
౩. (భయదుఃఖాదులవలన) నిశ్చేష్టత.
సీ. చిత్రరూపంబునఁ జెలువున నేలోకో పతిమూర్తి నివ్వెఱపాటు నొందె. నిర్వ. ౪. ౧౧౧.
సీ. అనుచితకృత్యంబు లాచరించువిధాతృబలిమికి నివ్వెఱపాటు దోఁప. భార. విరా. ౨. ౩౩.
౪. భ్రాంతి.
సీ. తొట్రిలుభయమునఁ ద్రోవఁ గానఁగ లేక నివ్వెఱపాటుతో నిలుచు నెలఁత. దశా. ౪. ౪౫.
చ. నిలిచిన భీతియు న్వడఁకు నివ్వెఱపాటును భూరిలజ్జయుఁ, గళవళముఁ జనింప నధికం బగుశోకముఁ బొంది...ఉన్నయా, నళినదళాక్షిఁ జూచి...హరిశ్చ. ౫. ౮౨.

నిశ. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ౧ - వ్యాపారమును మిగుల క్షీణింపఁ జేయునది - రాత్రి. ౨. పసుపు. ౩. (జ్యోతి.) మేషాదిరాశిషట్కము. ౪. స్వప్నము, కల. (విల్యమ్సు.)

నిశమనము. సం.వి.అ.న. ౧. శ్రవణము, వినుట. ౨. దర్శనము, చూచుట. ౩. దృష్టి, చూపు.

నిశరణము. సం. వి. అ. న. మారణము, చంపుట.

నిశాంకుశ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జిబిలిక, ఒకదినుసు బీఱ.

నిశాంతనారి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. గృహిణి, గేస్తురాలు. (ఆ. ని.)

నిశాంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి శాంతమైనది. వి. అ. పుం. ఉషఃకాలము, ప్రభాతము. న. గృహము.

నిశాంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జతుక యనుతీఁగ, కొరిందఱ.

నిశాంధము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) రాత్రియందు గ్రుడ్డిది, రేచీకటిరోగము కలది.

నిశాకరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కర్పూరము. ౨. కుక్కుటము, కోడి. (ఆ. ని.)

నిశాకరుఁడు. సం. వి. అ. పుం - రాత్రిని కలిగించువాఁడు-చంద్రుఁడు.

నిశాకేతుఁడు. సం. వి. ఉ. పుం - రాత్రియందు కాంతి కలవాఁడు-చంద్రుఁడు. (వై. ని.)

నిశాఖ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. పసుపుఱ. (ఇట్లే: నిశాహ్వా, నిశాహ్వయ.)

నిశాగృహము. సం. వి. అ. న. రాత్రి పండుకొను గృహము, పడుకటిల్లు.

నిశాచరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నక్క. ౨. గ్రుడ్లగూబ. ౩. పాము. ౪. చక్రవాకము.

నిశాచరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. రాక్షస స్త్రీ. ౨. కులట, ఱంకుటాలు. ౩. కేశిని అనుగంధద్రవ్యము. ౪. పైఁడికంటి అనుపక్షి. ౫. శంఖిని, కట్లతీఁగఱ. ౬. ఆఁడుగ్రుడ్లగూబ. ౭. ఆఁడునక్క.

నిశాచరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రాత్రులందు తిరుగువాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. రాక్షసుఁడు. ౨. దొంగ.

నిశాచర్మము. సం. వి. న్. న. చీకటి, అంధకారము.

నిశాజలము. సం. వి. అ. న. మంచునీరు, హిమజలము.

నిశాటకము. సం. విణ. (అ. టీకా. అ.) రాత్రియందు సంచరించునది. వి.అ.పుం. గుగ్గిలముఱ.

నిశాటనము. సం. వి. అ. పుం. గ్రుడ్లగూబ. న. రాత్రియందు తిరుగుట, రాత్రిసంచారము.

నిశాటనుఁడు. సం=నిశాటుఁడు.

నిశాటము. సం. వి. అ. పుం. గ్రుడ్లగూబ.

నిశాటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. రాక్షసస్త్రీ.

౨. అంకపటాలు. ౩. ఆఁడు గుడ్లగూబ.

నిశాటుఁడు. సం. విణ. (అ. టీకా. అ.) రాత్రి యందు తిరుగువాఁడు వి.అ. పుం.రాక్షసుఁడు.

నిశాతము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) మిక్కిలి వాఁడిచేయఁ బడినది, పదను పెట్టఁబడినది.

నిశాత్యయము. సం. వి. అ. పుం. వేకువ, ఉషఃకాలము.

నిశాదర్శి. సం. వి. న్. పుం. -రాత్రులయందే చూచునది- గుడ్లగూబ.

నిశాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) రాత్రియందే భుజించువాఁడు. వి. ఇ. పుం. (నిశా + ఆది.) రజనీముఖము, సాయంసంధ్య.

నిశాదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రాత్రియే భుజించువాఁడు. వి. అ. పుం. నిషాదుఁడు, బోయవాఁడు.

నిశానము. సం. వి. అ. న. వాఁడిచేయుట, పదనుపెట్టుట; తేజనము, మెఱుఁగుపెట్టుట.

నిశానాథము. సం. వి. అ. పుం. కర్పూరము.

నిశానాథుఁడు. సం.వి.అ. పుం-రాత్రికి దొర-చంద్రుఁడు.

ఇట్లే: నిశాకాంతుఁడు, నిశాధీశుఁడు, నిశేశుఁడు; మొ.

నిశానిశము. సం. అవ్య. ప్రతిరాత్రము.

నిశానీ(ని). వి. (హిం. నిశానీ.) ౧. చిహ్నము. (నిశాన్ అని మి. బ్రౌ, శ. ర.)

సీ. జిలుఁగుచీనాపట్టుచెంగావిచెఱఁగుల నిద్దా జరీనిశానీలకరులు. రంగా. ౧. ౧౫౪.

౨. ధ్వజము, జెండా.

క. ఆరాచవారి మమ్ముఁ, బారసకుం డీశ్చ యొక్క పసిమినిశానీ, వారు...

ఘోరావావమొర్చి దానిఁ గొంటిమయేనిక్. రంగా. ౨. ౨౨౨.

చ. తొలుతటెడిక్కు దీవు లటఁ బోడనె భూధవునాజ్ఞ చేకొనక్, మలయక నిల్చుతద్ధవళిమం బనుతెల్లనిశానిచేరుకక్, వెలిఁగెడుపద్మరాగయుతవిశ్రుతకాంచనకుంభమో యనక్, జలరుహబాంధవుం డుదయశైలము పైఁ గనుపట్టె నయ్యెడక్. ఉ. హరిశ్చ. ౧. ౫౩.

౩. వ్రేలిముద్ర.

(వ్యవ.) వాఁడు చేవ్రాలు చేయలేఁడు కాన నిశానీ పెట్టింపుము.

జః నిశానీదారు.

నిశానీదారు. వి. (√నిశానీ. హిం.నిశానీదార్.) రాజచిహ్నము ధరించి డప్పులు మొదలగువాని వాయించువాఁడు.

సీ. నెమ్మిఁ గోవెలనిశానీదారుగములు కర్నాచీ డమారము ల్నాదు సేయ. అని. ౨. ౧౫.

౩. వ్రాలు చేయలేనివాఁడు, చేతివ్రేలిముద్ర వేయువాఁడు.

(వ్యవ.) వాఁడు నిశానీదారైనను లక్షలు గడించినాఁడు.

నిశాపతి. సం. వి. ఇ. పుం- రేరాజు-చంద్రుఁడు.

నిశాపుష్పము. సం. వి. అ. న. ౧. కలువ. ౨. హిమము, మంచు. (విల్సను.)

నిశాభంగ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -పసుపుయొక్క-చిగుళ్లవంటిచిగుళ్లు కలది. - దుగ్ధపుచ్ఛిక.

నిశామణి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. చంద్రుఁడు. ౨. ఖద్యోతము, మిణుఁగురుఁబురుగు. ౩.కర్పూరము. (శాచ.)

నిశామనము. సం. వి. అ. న. ౧. దర్శనము, చూచుట. ౨. చూపు, దృష్టి. ౩. వినుట, ఆకర్ణనము. ౪. ఆలోచనము.

నిశామనము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వినుట. ౨. చూచుట, కనుఁగొనుట.

నిశాముఖము. సం. వి. అ. న. ప్రదోషము, సాయంసంధ్య.

నిశారణము. సం. వి. అ. న. మారణము, చంపుట. పుం. రాత్రియుద్ధము.

నిశారత్నము. సం. వి. అ. న. ౧. చంద్రుఁడు. ౨. కర్పూరము.

నిశారము. సం=నీశారము.

నిశారుకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి హింసించునది. వి.అ. పుం. (సంగీత.) సప్తవిధ రూపకతాళములలో నొకటి.

నిశావనము. సం.వి. అ. పుం. శణము, జనుము.

నిశావసానము. సం. వి. అ. న. వేకువ.

నిశావిహారుఁడు. సం. వి. అ. పుం -రాత్రించరుఁడు - రాక్షసుఁడు.

నిశావేది. సం. వి. న. పుం - రాత్రిపరిమాణ మెఱుఁగునది- కోడి.

నిశాహాసము. సం. వి. అ. పుం-రాత్రులందు నవ్వునది-వికసించునది-కుముదము, కలువ.

నిశితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వాఁడి చేయఁబడినది. ౨. శాణితము, సానఁబట్టఁబడినది. ౩. తేజితము, మెఱుఁగు పెట్టఁబడినది.వి.అ.న. ఇనుము.

నిశితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. వాఁడిచేయుట, సానఁబట్టుట. ౨. తేజనము, మెఱుఁగు పెట్టుట.

నిశిపాలకుఁడు. సం. వి. అ. పుం. యామికుఁడు, రాత్రులందు కావలి కాచువాఁడు.

నిశిపుష్ప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శేఫాలిక, వావిలి.

నిశిపుష్పి. సం.వి.ఈ. స్త్రీ. శేఫాలిక, వావిలి.

నిశీథము. సం.వి.అ. పుం.—జనులు నిద్రపోవు ౧. నడురేయి, అర్ధరాత్రము. ౨. రాత్రి.

నిశీథిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రేయి, రాత్రి.

నిశీథ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రేయి, రాత్రి.

నిశుంభనము. సం. వి. అ. న. వధము, చంపుట.

నిశుంభము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వధము, చంపుట. ౨. హింసించుట. ౩. మర్దించుట. ౪. (విల్లు మొ.) వంచుట.

నిశుంభి. సం. విణ. (న. నీ.న.) చంపువాఁడు నాశకుఁడు.

నిశుంభుఁడు. సం. వి. అ. పుం. (దుర్గచే హతుఁడైన)ఒకానొకరాక్షసుఁడు.

నిశైతము. సం. వి. అ. పుం. బకము, కొంగ. (వాచ.)

నిశోత్సర్గము. సం. వి. అ. పుం. -రాత్రి విడుచు వేళ- ప్రభాతము, వేకువ.

నిశ్చత్వారింశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)నలువదిని మించినది, నలువదికంటె పయిది.

నిశ్చయనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిశ్చయింపఁదగినది.

నిశ్చయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిర్ణయము, నిర్ధారణ. ౨. సిద్ధాంతము. ౩. దృఢమైన యుద్దేశము, గట్టితలఁపు.

శ్లో. తస్యాభిషేకసంభారం కల్పితం క్రూరనిశ్చయా,దూషయామాస కైకేయీ... సం. రఘు. ౧౨. ౪.

౪. తప్పక కలుగుట, కలుగుట తప్పమి. ౫. అప్రకృతమును (ఉపమానమును) నిషేధించి ప్రకృతమును (ఉపమేయమును) స్థాపించునొక యర్థాలంకారము. (వాచ.)

నిశ్చయించు. సం. స. క్రి. నిర్ణయించు, స్థిరప

ఆ. అనఘ నిన్ను శిష్యుఁడును ధార్మికుండును స,త్యవ్రతుండు నని మహాదరమున, నడిగ నీవు ధర్మహానికి నోర్చిన, గురుఁడు నిశ్చయించెఁ గొడుకుచావు. భార. ద్రో. ౫. ౩౫౧.

వ. నీ పట్టివాఁడ నైతేమి నీకుం బ్రతికూలంబు చేసినయతనిం బవశ్యంబునుం బెట్టెద నని నిశ్చయించి. మార్క. ౧. ౪౧.

నిశ్చలం. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. భూమి. ౨. సాలపర్ణి, ముయ్యాకుపొన్న చెట్టు.

నిశ్చలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. స్థిరమైనది,కదలనిది. ౨. ఏకరూపమైనది, మాఱనిది.

నిశ్చలాంగము. సం.విణ. (అ,ఆ,ఈ,అ.)-కదలనిశరీరము కలది – స్థిరమైనది,కదలనిది. (కొండ మొ.) వి. అ. పుం. బకము, కొంగ.

నిశ్చాయకుఁడు. సం. విణ. (అ. యికా. అ.) నిశ్చయించువాఁడు, నిర్ణేత.

నిశ్చాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) నిశ్చయించువాఁడు.

నిశ్చారకము. సం. విణ. (అ. రికా. అ.) ౧. స్వచ్ఛందము, స్వేచ్ఛ ననుసరించునది. ౨.చారులు లేనిది. వి. అ. న. మలవిసర్జనము చేయించు వాయువు.

నిశ్చింతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) చింత లేనిది. అవ్య. అ.న. నిర్విచారము, చింతలేమి.

క. ఎంతకుఁ గృతకార్యుం డగు, నంతకుఁ డీరం తకును భయం బందక ని,శ్చింతమున నుండుఁ డాతం, డంతము నొందించుఁ దొంటిపుట్టుల నరులకా. భార. ఆది. ౪. ౨౩౩.

నిశ్చింతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) – చింత లేనివాఁడు – ౧. ఆలోచన లేనివాఁడు.౨. తలంపు లేనివాఁడు. ౩. దుఃఖము లేనివాఁడు.

నిశ్చితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అవధారితము, నిశ్చయింపఁబడినది. ౨. కృతనిశ్చయము, నిశ్చయించినది.

(పాల స్త్యః.) శ్లో. అరావణ మరామం వా జగ దద్యేతి నిశ్చితః. సం. రఘు. ౧౨. ౭౩.

వి. అ.న. నిశ్చయము, నిర్ణయము. క్రి. విణ. ౧. తప్పక. ౨. గట్టిగా, రూఢిగా.

నిశ్చితి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. నిశ్చయము, నిర్ణయము. ౨. దృఢసంకల్పము.

నిశ్చిన్వత్. సం. కత్రి. నిశ్చయించుచున్న.

నిశ్చిన్వానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిశ్చయించుచున్నది.

నిశ్చీయమానము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) నిశ్చయింపఁబడుచున్నది.

నిశ్చ్యుతకర్ణము. సం. వి. అ. న. దంతకాణము, ఒకదినుసుపల్లుపొడి.

నిశ్చేత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిశ్చయించువాఁడు.

నిశ్చేతనుఁడు. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) విసంజ్ఞుఁడు, తెలివి తప్పినవాఁడు, చైతన్యము తొలఁగినవాఁడు.

నిశ్చేతవ్యము. సం= నిశ్చయనీయము.

నిశ్చేయము. సం= నిశ్చయనీయము.

నిశ్చేష్టము. సం. విణ.(అ.ఆ.అ.) చేష్టలులేనిది, కాయికవ్యాపారములు లేనిది, కదలనిది.

నిశ్చేష్టాకరణము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) చేష్టలు లేనిదిగా చేయునది, కాయికవ్యాపారము లుడిగించునది. వి. అ. న. ౧. మన్మథబాణములలో నొకటి. (నీలోత్పలము.) ౨. మణిశిలతోఁ జేయునొకఔషధము.

నిశ్చేష్టితుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చేష్టలు తక్కినవాఁడు.

నిశ్ఛందసుఁడు. సం. విశే. (స.) ఛందస్సును- వేదమును- చదువనివాఁడు.

నిశ్ఛందుఁడు. సం=నిశ్ఛందసుఁడు.

నిశ్ఛిద్రము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) - ఛిద్రములు లేనిది- ౧. రంధ్రములు లేనిది. ౨. లోపములు లేనిది. ౩. ఎడము లేనిది, దట్టమైనది.

నిశ్శ్రమము. సం. వి. అ. పుం. అధికపరిశ్రమము.

నిశ్శ్రయణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నిచ్చెన.

నిశ్శ్రేణి. సం. వి. ఇ, ఈ. స్త్రీ. ౧. నిచ్చెన. ౨. ఖర్జూరవృక్షము, పేరీఁతచెట్టు.

నిశ్శ్రేయసము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) శ్రేష్ఠము, మేలైనది. వి. అ. న. ౧. ముక్తి, మోక్షము. ౨. మేలు, మంగళము.

ఇట్లే: నిశ్శ్రైయసము.

నిశ్వసనము. సం. వి. అ. న. నిట్టూర్చుట.

నిశ్వసించు. సం. అ. క్రి. ౧. నిట్టూర్పు విడుచు, నిట్టూర్చు. ౨. ఊర్పు లోపలికిఁ గొను. ౩. ఊపిరి వెలుపలికి విడుచు. (విల్యమ్సు.)

సీ. పద్మిని నిశ్వసింపఁగఁ జూచె వావిలి కమలాక్షి గనఁ దిలకంబు పూచె. వరాహ. ౩. ౮౦.

నిశ్వసితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నిశ్వసించినది, నిట్టూర్పు పుచ్చినది. వి. అ. న. నిశ్వాసము.

నిశ్వాసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిట్టూర్పు. ౨. ఊపిరి వెలికి విడుచుట. ౩. ఊపిరిని లోనికిఁ గొనుట. (విల్యమ్సు).

నిశ్వాసించు. సం. అ. క్రి=నిశ్వసించు. (ఊపిరి వెలికివిడుచు.)

మ. వనితల్ నవ్వఁగఁ గౌఁగిలింపఁ గన నిశ్వాసింప గానం బొనర్ప నదల్పన్ బలుకన్ ముఖాసవము పూర్పన్ దన్న నంటన్ ననల్, మొనపుల్ బొన్న కంబున్ సిందువారంబు ప్రేంకనముల్ సంపెఁగ గోఁగునన్ వకుళమున్ గంకేళియున్ మావియున్. రామా. ౧. ౧౯౦.

నిశ్శంకుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) - శంక లేనివాఁడు_ ౧. జంకు లేనివాఁడు; భయము లేనివాఁడు. ౨. సందేహము లేనివాఁడు.

నిశ్శబ్దము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. శబ్దము లేనిది, సద్దు లేనిది. ౨. మాటలు లేనిది, మిన్నకుండునది. వి. అ. పుం. (సంగీత.) తాలమాన లఘుచతుష్టయకాలము. అవ్య. అ. న. సద్దులేమి.

నిశ్శమము. సం. విశే. (అ.ఆ.అ.) శమము లేనిది, శాంతి లేనిది. అవ్య. అ. న. శమములేమి, శాంతి లేమి.

నిశ్శరణము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) - శరణము లేనిది - ౧. రక్షకము లేనిది. ౨. ఇల్లు లేనిది.

నిశ్శలాకము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) ౧. శలాక లేనిది. ౨. నిర్జనము, ఏకాంతమైనది. (ప్రదేశము.) వి. అ. న. ఏకాంతస్థలము.

నిశ్శల్యము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) శల్యము లేనిది.

నిశ్శేషపఱచు. మి. స. క్రి. శేషము లేకుండఁ జేయు, మిగులు లేకుండఁజేయు.

గీ. చిక్కు_బాకీలు పిదప నిశ్శేషపఱచెఁ, బ్రతిదినము దానిసంసారబాధలెల్ల, నెత్తుకెత్తుగ నడపె దుర్వృత్తి నతఁడు. నిరం. ౨. ౧౧౬.

నిశ్శేషము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) మిగులు లేనిది. క్రి. విశే. సర్వము, అంతయు.

శ్లో. నిశ్శేషవిశ్రాణితకోశజాతమ్. సం. రఘు. ౫. ౧.

నిశ్శోధనము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) శుద్ధిచేయఁ

బడినది. (వై. ని.)

నిశ్శ్రీకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) -శ్రీ లేని వాఁడు - ౧. సంపద లేనివాఁడు. ౨. కాంతి లేనివాఁడు.

నిషంగధి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. ఆలింగనము కౌఁగిలింత. ౨. ధన్వి, విలుకాఁడు. ౩. సారథి. ౪. రథము. ౫. తృణము, గడ్డి. ౬. స్కంధము, మూఁపు.

నిషంగము సం. వి. అ. పుం. ౧. అధికసంగము, మిక్కిలికూడిక; విషయానురాగము. ౨. తూణీరము, అమ్ములపొది. ౩. కత్తి.

నిషంగి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్.) ౧. నితాంత సక్తుఁడు, మిక్కిలి సంగము కలవాఁడు. ౨. అమ్ములపొది కలవాఁడు, విలుకాఁడు. ౩. ఖడ్గధారి, కత్తి కలవాఁడు.

నిషణ్ణకము. సం. విణ. (అ. ణ్ణికా. అ.) కూర్చున్నవాఁడు.

నిషణ్ణుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉపవిష్టుఁడు, కూర్చున్నవాఁడు. ౨. స్థితుఁడు, ఉన్నవాఁడు.

నిషదము. సం. వి. అ. పుం. (సంగీత.) నిషాదస్వరము, 'ని' అనుస్వరము.

నిషద్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. క్షుద్రపర్యంకము, చిన్నమంచము. ౨. ఆపణము, అంగడి. ౩. వాటము, అంగడివీథి. ౪. కూర్చుండుట.

నిషద్వర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. రేయి, రాత్రి. (వాచ.)

నిషద్వరము. సం.వి.అ. పుం. కర్దమము, బురద.

నిషద్వరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. రాత్రి.

నిషద్వరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మన్మథుఁడు. (వై. ని.)

నిషధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కఠినము. వి. అ. పుం. ౧. ఒకదేశము. ౨. ఒకపర్వతము. ౩. (సంగీత.) నిషాదస్వరము, 'ని' అనుస్వరము.

నిషాదనము. సం.వి. అ.న. కూర్చుండఁబెట్టుట.

నిషాదము. స. వి. అ. పుం. ౧. (సంగీత) సప్తస్వరములలో కడపటిస్వరము. ౨. దేశభేదము.

నిషాది. సం. విణ. (న్.నీ.న్.) ౧. కూర్చుండువాఁడు. ౨. ఉండువాఁడు. వి. న్. పుం. మావటీఁడు. ఈ. స్త్రీ. ౧. నిషాదస్త్రీ, బోయత. ౨. చండాలస్త్రీ, మాలెత. ౩. బ్రాహ్మణునకు శూద్రస్త్రీయందు పుట్టినది.

నిషాదితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉపవేశితము, కూర్చుండఁబెట్టఁబడినది. వి. అ. న. నిషాదనము, కూర్చుండఁబెట్టుట.

నిషాదుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧.బోయవాఁడు. ౨. చండాలుఁడు, మాలవాఁడు. ౩. బ్రాహ్మణునకు శూద్రస్త్రీయందు పుట్టినవాఁడు.

నిషిక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నితాంతసిక్తము, మిక్కిలి తడుపఁబడినది; మిక్కిలి చల్లఁబడినది. ౨. గర్భాదులందు ఉంచఁబడినది. (శుక్రము మొ.) ౩. శుక్రాదులవలనఁ బుట్టినది. (గర్భము మొ.) ౪. గర్భాధానము చేయఁబడినది.(స్త్రీ.) (నిషేచనము నిషిచ్యమానము మొ. సేచనము సిచ్యమానము మొ.వానివలె గ్రహించునది.)

నిషిద్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ.అ.) ౧. నిషేధింపఁబడినది. ౨. కొట్టివేయఁ బడినది.

శ్లో. నిషిద్ధైరప్యేభి ర్లలితమకరందో మధుకరైః. వేణీ. ౧. ౧.

నిషిధ్యత్. సం. శత్రు. నిషేధించుచున్న.

నిషిధ్యమానము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) నిషేధింపఁబడుచున్నది.

నిషీదత్. సం. శత్రు. కూరుచున్న.

నిషూదనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) చంపునది. వి. అ. న. వధము, చంపుట.

నిషేకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మిక్కిలి తడుపుట; చల్లుట. ౨. స్రవించుట, కాఱుట. శ్లో... తైలనిషేకబిందునా. సం. రఘు. ౮. ౩౮. ౩. శుక్రస్రావము, రేతోవిసర్జనము; గర్భాధానము.

నిషేచనము. సం. వి. అ. న=నిషేకము.

నిషేద్ధ. సం. విణ. (ఋ. ద్ధ్రీ. ఋ.) నిషేధించువాఁడు.

నిషేద్ధవ్యము. సం=నిషేధనీయము.

నిషేధకము. సం. విణ. (అ. ధికా. అ.) నిషేధించునది.

నిషేధత్. సం. శత్రు. నిషేధించుచున్న.

నిషేధనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిషేధింపఁదగినది.

నిషేధము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నివారణము. ౨. నివర్తనము, మరలించుట. ౩. నిరాకరణము. ౪. ఈపని అనిష్టాపాదకము కనుక చేయఁగూడ దని తెలుపు వేదాదివాక్యము.(వ్యతి.విధి.)

నిషేధించు. సం. స. క్రి. కూడ దని నిరాకరించు, త్రోసిపుచ్చు.

వ. అన్నాళీనివహంబు...హంసగమన హంసాభిముఖి యైనయాత్రఁ బెద్దలు నిషేధింతురు సుమీ యనుచు మందగతిం బిలుండన యేతెంచె ... నైష. ౨. ౪౩.

నిషేధిత. సం=నిషేద్ధ.

నిషేధితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిషేధింపఁబడినది.

నిషేధితవ్యము. సం=నిషేధనీయము.

నిషేధ్యము. సం=నిషేధనీయము.

నిషేవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నిషేవణము.

నిషేవకుఁడు. సం. విణ. (అ. వికా. అ.) ౧. చక్కఁగా సేవించువాఁడు, చక్కఁగా భజించువాఁడు. (భృత్యుఁడు, భక్తుఁడు మొ.) ౨. (ఆహారౌషధాదులను) చక్కఁగా ననుభవించువాఁడు. ౩. (వ్రతతీర్థయాత్రాదులను) చేయువాఁడు, అనుష్ఠించువాఁడు.

నిషేవణము. సం. వి.అ. న. ౧. కొలువు, సేవ. ౨. (వ్రతాదులను) చేయుట. ౩. (ఆహారాదులను) అనుభవించుట. (నిషేవకుఁడు, నిషేవ్యమాణము మొ. సేవకుఁడు, సేవ్యమానము మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిషేవితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)-౧. కొలువఁబడినది, భజింపఁబడినది. ౨. అనుభవింపఁబడినది. ౩. అనుష్ఠింపఁబడినది, ఆచరింపఁబడినది. (వ్రతాది.)

నిషేవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సేవింపఁదగినది, భజింపఁదగినది. ౨. అనుభవింపఁదగినది. ౩. ఆచరింపఁదగినది.

నిష్కంటకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ముండ్లు లేనిది. ౨. నిర్బాధకము, బాధకము లేనిది. (రాజ్యము మొ.)

నిష్కము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. పదునాఱుమాషములతూనిక కలబంగారునాణెము, మాడ. ౨. టంకము. ౩.దీనారము. ౪.పదునాఱు ద్రమ్మములయెత్తు. (౨౦వరాటంకములు=ఒకకాకిణి;౪ కాకిణులు=ఒక పణము; ౧౬ పణములు=ఒక ద్రమ్మము; ౧౬ ద్రమ్మములు=ఒకనిష్కము.) నూటయెనిమిది మాడలయెత్తు గలబంగారము. (౧౫౦ మాడలయెత్తు కలబంగార మని కొందఱు.) ౫. వక్షోభూషణము, పతకము.

౭.బంగారు.౮.బంగారుపాత్రము. ౯. పలము. (నాలుగుకర్షములయెత్తు.)

నిష్క—ర్తనము. సం. వి. అ. న. కత్తిరించుట, ఛేదించుట.

నిష్క—ర్షణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిస్సారణము, వెలికి లాగుట; వెడలఁబుచ్చుట. ౨. నిశ్చయించుట.

నిష్క—ర్షము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిస్సారణము, ఊడఁబెఱుకుట. ౨. సారాంశము. ౩. నిశ్చయము. ౪. ఇది యిట్టిది యింత యని స్వరూపనిర్ధారణము చేయుట.

నిష్క—ర్షించు. సం. స. క్రి. ౧. నిశ్చయించు.౨. లాగు, బలవంతముగా కైకొను. (శ.ర.)

నిష్క—ల్మషము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) కల్మషము లేనిది.

నిష్క—ళ. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ముట్లుడిగినయాఁడుది.

నిష్క—ళము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కళాశూన్యము, కళలు లేనిది. (చంద్రబింబము మొ.) ౨. నిరవయవము, భాగములు లేనిది, సంపూర్ణము. (బ్రహ్మము.) ౩. వీర్యము లేనిది.౪. నృత్తగీతాదికలాశూన్యము.

నిష్క—షాయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కషాయము -రాగద్వేషాదిదోషము- లేనిది.(మనస్సు మొ.)

నిష్కా—మము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కామము లేనిది, కోరిక లేనిది. ౨. కామము -కోరిక- తో చేయఁబడనిది. (కర్మము.)

నిష్కా—రణము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిర్హేతుకము, కారణము లేనిది. ౨. ఒక కారణముచేత కలుగనిది, సహజము.

నిష్కా—లకుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.)

ములు రోమములు గొఱిగించుకొన్నవాఁడు. ౨. నిర్గతసమయుఁడు, సమయము నతిక్రమించినవాఁడు.

నిష్కా—లనము. సం. వి. అ. న. ౧. చాలనము, కదల్చుట; పసులు లోనగువానిని తోలుట. ౨. చంపుట.

నిష్కా—లికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. జీవితకాలము తీఱినవాఁడు. ౨. అజయ్యుఁడు, జయింప శక్యముకానివాఁడు.

నిష్కా—సకుఁడు. సం. విణ. (అ.సి కా.అ.) వెళ్లువాఁడు; వెడలఁగొట్టువాఁడు.

నిష్కా—సము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిస్సారణము, వెడలించుట; వెడలుట, వెడలఁబాటు. ౨. ప్రాసాదాద్యుపరితలబహిర్భాగము, మేడ మొదలగు వానిమీఁదిబహిః ప్రదేశము.

నిష్కా—సి. సం. విణ. (న్.నీ.న్.) వెళ్లువాఁడు; వెళ్లఁగొట్టువాఁడు.

నిష్కా—సితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. తఱుమఁబడినది, వెడలఁగొట్టఁబడినది. ౨. అహితము, ఉంచఁబడినది. ౩. అధికృతము, అధికారమునందుంచఁబడినది.

నిష్కా—సిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నిర్బంధము లేనిదాసి. (అ. ని.)

నిష్కి—ంచనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఏమియు లేనివాఁడు, అకించనుఁడు, దరిద్రుఁడు. ౨. ఆప్తకాముఁడు, పొందఁదగిన దేదియు లేనివాఁడు.

నిష్కు—టము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అంతఃపురము, అంతిపురము. ౨. గృహారామము, ఇంటితోఁట. ౩. కవాటము, తలుపు. ౪. కేదారము, మడి. (చెం/ని.)

నిష్కుటి. సం. వి. ఇ. ఈ. స్త్రీ. ఏలకిశి.

నిష్కులము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కులము లేనిది. ౨. - నిర్గత మగుఅవయవసమూహము కలది-పొట్టు తీసినది.(ధాన్యాదికము.);తొక్క తీసినది. (ఫలాదికము.)

ఉదా : నిష్కులీకృతదాడిమము.

నిష్కులీనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అకు లీనుఁడు, నీచవంశమువాఁడు.

నిష్కులుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కులము లేనివాఁడు; బంధువులు లేనివాఁడు.

నిష్కుషితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఒలువఁబడినది (ఫలాదికము.);పొట్టుదీయఁబడినది. (ధాన్యాదికము.) ౨. తీసివేయఁబడినది. (ప్రాణాదికము.) ౩. చీల్పఁబడినది; ఖండితము, ముక్కలుచేయఁబడినది; పురుగులు మొదలగువానిచే కొఱుకఁబడినది.

నిష్కుహము. సం.వి అ.పుం.కోటరము, తొఱ్ఱ.

నిష్కూజము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) కూజనము లేనిది,కూఁత లేనిది. (పక్షి మొ.)

నిష్కూటము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కూటములేనిది, కపటములేనిది.

నిష్కృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రాయశ్చిత్తము నొందినది. ౨. కృతము, చేయబడినది. ౩. (ఋణము పాపము మొదలగువానినుండి) విముక్తినొందినది, శుద్ధము. ౪. (రోగాదులనుండి) తొలఁగింపఁబడినది. వి. అ. న. ౧. ప్రాయశ్చిత్తము. ౨. సంకేతస్థలము.

నిష్కృతి. సం. విణ. (ఇ.) కృతి లేనివాఁడు.వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. (ఋణము పాపము మొదలగువానినుండి) విముక్తి, శుద్ధి. ౨. ప్రాయశ్చిత్తము. ౩. (రోగాదులు) తొలఁగుట.

నిష్కృపుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కృపలేనివాఁడు, దయ లేనివాఁడు.

నిష్కృష్టము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిస్సారితము, వెలికిలాగఁబడినది. (శల్యాది.) ౨. (పరరాజులు మొదలగువారినుండి) పుచ్చుకొనఁబడినది, ఆహృతము.(ధనాదికము.) ౩.సారముగాఁ దీయఁబడినది. ౪. నిశ్చయింపఁబడినది, (ఉదా: నిష్కృష్టార్థము.)

నిష్కైవల్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిశ్చిత మైనకేవలత్వము -ఒంటితనము- కలది, కేవలము.

శ్లో. నిష్కైవల్యేన పాపేన తిర్యగ్యోనిమవాప్నుయాత్,పుణ్యపాపేన మానుష్యం పుణ్యేనైకేన దేవతామ్.సం.భార. శాం. (వాచ.)

౨. మోక్షహీనము.

నిష్కోటితము. సం. వి. అ. పుం. న. ఎడమచేతివ్రేళ్లతో వీణాతీఁగెలను మీఁటుట. (వై. ని.)

నిష్కోషణకము. సం.విణ. (అ.ఇకా.అ.) దంతమలమును వెలికి తీయునది. (పలుకుట్టుపుల్ల.)

శ్లో. దంతస్య నిష్కోషణకేన నిత్యం, కర్ణస్య కండూయనకేన వాపి, తృణేన కార్యం భవతీశ్వరాణాం, కిమంగ వాగ్ఘస్తవతా నరేణ. సం. పంచ. మిత్రభేద. ౭౭.

నిష్కోషణము. సం. వి. అ. న. ౧. (పండ్లు ధాన్యము మొ. వాని) తోలు ఒలుచుట, పొట్టుతీయుట. ౨. అంతర్గతము లైనవాని బహిర్నిస్సారణము, లోపల నున్నవానిని వెలికి తీయుట.

నిష్కోషము. సం. వి. అ. పుం=నిష్కోషణము

నిష్క్రమణము. సం. వి. అ. న. ౧. గృహము నుండి వెలికి పోవుట,వెడలఁబాటు. ౨. శిశువును చాల్గవమాసమునగాని మూఁడవమాసమునగాని మొదటిసారి యింటినుండి వెలికి తీసికొని

వచ్చి సూర్యచంద్రాగ్నుల దర్శనము చేయించుట. (ఇది షోడశసంస్కారములలో నొకటి.)

నిష్క్రమణిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. శిశువులకు చేయఁదగిననిష్క్రమణ మనుసంస్కారము.

నిష్క్రమత్. సం. శతృ. నిష్క్రమించుచున్న.

నిష్క్రమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వెడలఁబాటు, గృహాదులనుండి వెలుపలికి పోవుట. ౨. శిశువును నాల్గవమాసమునఁగాని మూఁడవ మాసమునఁగాని మొదటిసారి యింటినుండి వెలికి తీసికొనివచ్చి సూర్యచంద్రాగ్నుల దర్శనము చేయించుట. (ఇది షోడశసంస్కారములలో నొకటి.) ౩. జాత్యాదులనుండి భ్రంశము. (చెడుకులము అని శ.ర.) ౪. ధీశక్తి. (శుశ్రూష, శ్రవణము, గ్రహణము, ధారణము, ఊహ, అపోహము, అర్థవిజ్ఞానము, తత్త్వవిజ్ఞానము అను నెనిమిదిగుణములు కలది.)

నిష్క్రమించు. సం. అ. క్రి. వెడలు, వెడలిపోవు.

నిష్క్రమితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిష్క్రమించువాఁడు.

నిష్క్రయణము. సం. వి. అ. న. ౧. సమానమైనవిలువ కలఒకవస్తువు నిచ్చి మఱియొకవస్తువును తీసికొనుట, వినిమయము. ౨. తాకట్టు వస్తువు మున్నగుదానిని విడిపించుట.

నిష్క్రయము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భృతి, కూలి; వేతనము, జీతము. ౨. వినిమయద్రవ్యము, సమానమైనవిలువ కలఒకద్రవ్యము నిచ్చి పుచ్చుకొన్నమఱియొకద్రవ్యము. ౩. వినిమయము, వస్తువులమాఱుపు. ౪. మూల్యము, వెల.

శ్లో. అభ్యుత్సహే సంప్రతి నోపరోద్ధుమల్పేతరత్వాచ్ఛ్రితనిష్క్రయస్య. సం. రఘు. ౫. ౨౨.

౫. క్రయము, వెలకుఁగొనుట. ౬. విక్రయము, అమ్ముట. ౭. పరాధీన మగుదానిని ధనాదులిచ్చి విడిపించుట. ౮. పరాధీన మగుదానిని విడిపించుట కిచ్చుమూల్యము, విమోచనమూల్యము.

శ్లో. కుంభయోని రలంకారం తస్మై దివ్యపరిగ్రహం, దదౌ దత్తం సముద్రేణ పీతేనే వాత్మనిష్క్రయమ్. సం. రఘు. ౧౫. ౫౫.

శ్లో. ఔదాసీన్యం న యుక్తం ప్రియసుహృది గతే మత్కృతే చాతిఘోరాం, వ్యాపత్తిం జ్ఞాతమస్య స్వతనుమహమిమాం నిష్క్రయం కల్పయామి. ముద్రా. ౬. ౨౧.

౯. బుద్ధియోగము, బ్రహ్మానుసంధానము. ౧౦. సామర్థ్యము. ౧౧. నిర్గమనము, బయలు వెడలుట. ౧౨. ప్రత్యుపకారము.

నిష్క్రాంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిష్క్రమించినది, బయలువెడలినది.

నిష్క్రాంతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నిష్క్రమించుట, బయలువెడలుట.

నిష్క్రామకుఁడు. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) నిష్క్రమించువాఁడు, బయలువెడలువాఁడు.

నిష్క్రామితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) వెడలింపఁబడినది, నిష్క్రమింపఁజేయఁబడినది.

నిష్క్రామ్యత్. సం.=నిష్క్రమత్.

నిష్క్రియుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వ్యాపారశూన్యుఁడు, పని లేనివాఁడు. ౨. విహితకర్మము లాచరింపనివాఁడు.

నిష్క్వాథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. మాంసాదిక్వాథము, మాంసాదులు వైచి కాఁచిన కషాయము; క్వాథము, కషాయము.

నిష్టంకము. సం. వి. అ. న. మధుపర్కము. (అతిథులకు తేనె పెరుఁగు పండ్లు మొదలగునవి యొసఁగుట. వై. ని.)

నిష్టంకించు. సం. అ. క్రి. తాఁకు, మార్కొను.

శా. నిష్టంకించి శశాంకశేఖరుఁడు గాండీవాయుధుండుఁ భుజా, వష్టంభంబులు సిద్ధచారణులు నైవారంబుఁ గావింపఁగా, దిష్టాంతాంతకఘోరమూర్తు లయి సాదృశ్యం బదృశ్యంబుగా, ముష్టిముష్టి రణంబు చేసిరి యసన్మోహప్రకారంబులన్. భార. 8. 26.

వ... కాలు మెట్టుటయుం గేలు దట్టుటయుం జీర చించుటయుం గేరడించుటయున్ నిష్టంకించి ముష్టిముష్టిఁ గచాకచిం గలహించువారల వహించుకొని చేపట్లయుం బాహుజానపదులు ను... పాంచా. 2. 5.

నిష్టపనము. సం. వి. అ. న. 1. ఎక్కువగా కాలుట. 2. మిక్కిలి కాల్చుట.

నిష్టప్తము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) 1. మెఱుఁగుపెట్టఁబడినది, చికిలిచేయఁబడినది. 2. చక్కఁగా వండఁబడినది, బాగుగా పక్వము చేయఁబడినది. 3. బాగుగా కాలినది. 4. బాగుగా కాల్పఁబడినది.

నిష్టానకము. సం. వి. అ. పుం. ఆర్తధ్వని, మొఱ.

నిష్టాపము. సం. వి. అ. పుం. 1. కాల్చుట, వెచ్చ చేయుట. 2. పరితాపము, దుఃఖము.

క. దుష్టమనస్కుం డగునా, ధృష్టద్యుమ్నుండు దక్క దేవా సుజనోత్కృష్టుఁ డగుగురుని తెగుటయు, నిష్టాపముఁ బొందె భూతనికరము లెల్లన్. భార. ద్రో. 1. 84.

నిష్ఠ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. 1. స్థితి, ఉనికి. 2. ఆధారము. 3. నిలుకడ, కుదురు.

శ్లో. మనో నిష్ఠాశూన్యం భ్రమతి చ కిమప్యాలిఖతి చ. మాలతీ. 1. 31.

4. ఆస్థ, ఆసక్తి. 5. పూనిక, అభినివేశము. 6. ధర్మాదులయందలి శ్రద్ధ, నమ్మిక. (శాస్త్రనిష్ఠ, కర్మనిష్ఠ.) 7. అంతము, సమా[illegible] ప్రస్తుతకథాసమాప్తిరూప మయినసంధివిశేషము. 9. నాశము. 10. నిష్పత్తి, నెఱవేఱుట. 11. యాచన, వేఁడికోలు. 12. (వ్యాక.) క్త క్తవతు ప్రత్యయములు. 13. అవధారణము, నిశ్చయము.

గీ... సంశయితసంవేదనంబు, మనమునకృత్యంబు యిక్కార్యమనను నొండ్లు, సారవు నిష్ఠ బుద్ధిన యగుఁ జొరఁగ నేర, వితెఱంగున కపరంబు లెఱిఁగికొనుము. భార. అశ్వ. 2. 28.

నిష్ఠము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) ఉన్నది. (ఉదా: తటాకనిష్ఠజలము.)

వ... నివృత్తిధర్మంబునందు నిష్ఠుండును విద్యాసహాయుండును నై... భార. శాం. 5. 413.

నిష్ఠానము. సం. వి. అ. న. 1. తేమనము, తిమ్మనము, పాలు పిండి బెల్లముకలిపి వండెడుపదార్థము. 2. గంధపుగిన్నె. (వై. ని.)

నిష్ఠించు. సం. అ. క్రి. నిష్ఠ కలిగియుండు, శ్రద్ధ వహించు.

ద్వి. నెలకొని మముఁ బ్రోవ నిష్ఠించి కావఁ, దలఁచి... పండితా. పురా. 134 పా.

ద్వి. కరతలాంగుళములఁ గను లెప్ప లెత్తి, నెర యున్నఁ గని పాఱ నిష్ఠించి యూఁదు. బస. పు. 3. 443 పం.

స. క్రి. నిశ్చయించు, నిర్ణయించు.

సీ... ఉదంకుండు ఘనుడెంచి విభు నభిజ్ఞానమడిగె, నాతఁ డీగతి సేమ మగు నని నిష్ఠింప రా దిది వెలి గాఁగ లేద వేఱ, గలియును. ఆ... అనిన... భార. అశ్వ. 3. 95.

క. అని నిష్ఠించి పలుక నృవ్విసుత చరిత్రుండు... తపమునన మే లొందెన్. భార. అశ్వ. 2. 72.

సీ. నిష్ఠించి యిబ్భంగి నీ కేమ సెప్పినవాక్యంబు

తెల్లను వఱదఁ గలసి,పోయెనే...భార. అశ్వ. ౧. ౧౨.

నిష్ఠితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చక్కఁగా నెలకొనియున్నది; ఉన్నది. ౨. నిష్ఠ గలది, శ్రద్ధ గలది. ౩. స్థిరము, నిలుకడకలది. ౪. నిశ్చితము, నిశ్చయింపఁబడినది.

నిష్ఠీవనము. సం. వి. అ. న=నిష్ఠీవము.

నిష్ఠీవము. సం. వి. అ. పుం. న. ఉమియుట.

నిష్ఠీవితము. సం. వి. అ. న=నిష్ఠీవము.

నిష్ఠురము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కఠినమైనది, గట్టిది. (వస్తువు మొ.) ౨. పరుషము, పరుస నిది. (మాట.) ౩. అశ్లీలమైనది, అమంగళకర మైనది. (మాట.) వి.అ.న. ౧. పరుషవచనము. ౨. అశ్లీలవచనము, అమంగళకర మగుమాట.

నిష్ఠేవనము. సం=నిష్ఠీవము.

నిష్ఠేవము. సం=నిష్ఠీవము.

నిష్ఠ్యూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఉమి యఁబడినది. (ఉమ్మి మొ.) వి. అ. న. ఉమి యుట.

నిష్ఠ్యూతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ఉమియుట.

నిష్ణాతుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నేర్ప రి, ప్రవీణుఁడు. ౨. పారంగతుఁడు, పూర్తిగా నేర్చినవాఁడు.

నిష్ణుఁడు. సం=నిష్ణాతుఁడు.

నిష్పంకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. బురద లేనిది. ౨. కల్మషము లేనిది, పాపము లేనిది.

నిష్పక్వము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧.మిక్కి లి పక్వమైనది (కూర మొ.) ౨. క్వథితము, కషాయముగా కాఁపఁబడినది.

నిష్పతనము. సం. వి. అ. న. వెలుపలికి పరుగిడి వచ్చుట, వేగముగా నిర్గమించుట.

నిష్పతిష్ణువు. సం.విణ. (ఉ.) నితాంతపతన శీలుఁడు,మిక్కిలి పడెడుస్వభావము కలవాఁడు.

నిష్పత్తి. సం.వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. ఉత్పత్తి,పుట్టుక. ౨. పరిపవము, పండుట. ౩. సిద్ధి, నెఱవేఱుట. ౪. (గణిత.) సంబంధము, రెండు సంఖ్యలలో చిన్నసంఖ్యవలన పెద్దసంఖ్య ఎన్నిపర్యాయము లకు నిశ్శేషముగా పోవుచున్నదో ఆపర్యాయ సంఖ్య. (ఉదా: ౧౨, ౩ సంఖ్యలలో ౩ వలన ౧౨ సంఖ్య ౪ పర్యాయములకు నిశ్శేష మగు నట్లు తీసివేయఁబడుచున్నది కావున ౪ సంఖ్య ౧౨, ౩ లకు నిష్పత్తి యగును.)

నిష్పత్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)పత్త్రములు లేనిది.

నిష్పత్త్రాకరణము. సం. వి. అ. న.=నిష్పత్త్రా కృతి.

నిష్పత్త్రాకృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)సపుంఖముగా అవలిప్రక్కకు దూసికొనిపోవునట్లు బాణముచే కొట్టఁబడినది, గఱులు దూసికొని యావలిప్రక్కకు వచ్చునట్లు బాణముచే కొట్టఁ బడినది; మిక్కిలి బాధపెట్టఁబడినది. (మృగా దికము.)

నిష్పత్త్రాకృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. అతివ్యథనము, మిక్కిలి బాధపెట్టుట.

నిష్పదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పాదహీన ము, అడుగులులేనిది. వి. అ. న. చక్రములు లేనియానము. (నావ మొ.)

నిష్పద్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) కలుగుచున్నది.

నిష్పన్నము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఉత్ప న్నము, కలిగినది. ౨. సిద్ధించినది, నెఱవేఱినది.

నిష్ప్రికారకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రకారములు -భిన్నవిధములు- లేనిది, ఒక రీతిగనే యుండునది ౨. నిర్వికల్పము.

నిష్ప్రికాశము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వెలుఁగు లేనిది. ౨. స్పష్టము కానిది.

నిష్ప్రిచారము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. సంచరింపనిది, ఒకచోటనే యుండునది. ౨. ఏకాగ్రము, ఒకదానియందే లగ్నమయినది.

నిష్ప్రితిఘము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ప్రతిఘాతము లేనిది, అడ్డు లేనిది.

నిష్ప్రితిద్వంద్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అసమానుఁడు, సాటి లేనివాఁడు. ౨. ఎదిరి లేనివాఁడు, శత్రువు లేనివాఁడు.

నిష్ప్రితిభుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాంతి లేనివాఁడు. ౨. ప్రజ్ఞాశూన్యుఁడు, జడుఁడు.

నిష్ప్రితీకారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రతికారము లేనిది. వి. అవ్య.అ.న. ప్రతిక్రియలేమి. ఇట్లే: నిష్ప్రితికారము, నిష్ప్రితిక్రియము.

నిష్ప్రిత్యూహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్విఘ్నము, విఘ్నము లేనిది. వి.అవ్య. అ. న. విఘ్నములు లేమి.

నిష్ప్రిపంచము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రపంచము లేనిది. ౨. విస్తీర్ణత లేనిది, సంకుచిత మైనది. ౩. మోసము లేనిది.

నిష్ప్రిభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాంతి లేనిది, దీప్తి లేనిది. ౨. తేజస్సు లేనిది, ప్రతాపము లేనిది.

నిష్ప్రియోజనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రయోజనము లేనిది. వి. అవ్య. అ. న. ప్రయోజనములేమి.

నిష్ప్రివాణము. సం. వి. అ. న. చలువచేయని క్రొత్తవస్త్రము, అనాహతము.

నిష్ప్రివాణి. సం. విణ. (ఇ) క్రొత్తది (వస్త్రము.)

నిష్ఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముట్లుడిగినయాఁడుది.

నిష్ఫలము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ఫలము లేనిది, ప్రయోజనము లేనిది, వ్యర్థ మైనది. (యత్నము. మొ.) ౨. పండ్లు లేనిది. (చెట్టు మొ.) ౩. పండనిది (వరిమొక్క మొ.) ౪. గొడ్డుది, వీర్యము లేనిది.

నిష్యందము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్రవించునది, కాఱునది. వి. అ. పుం. ౧. క్షరణము, స్రవించుట, కాఱుట. ౨. వృక్షాదులపట్టునుండి కాఱుద్రవము, రసము. ౩. ప్రవాహము, సెలయేఱు. (ఇట్లే: నిస్యందము.)

నిష్యంది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. స్రవించునది, కాఱునది. ౨. నిష్యందము కలది, రసము కలది. ౩. స్రవింపఁజేయునది, ఒలికించునది.

నిష్షమము. సం=దుష్షమము.

నిష్పందము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) స్పందము లేనిది, కొంచె మైనను కదలిక లేనిది.

నిసంపాతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) సంచారశూన్యము, రాకపోకలు లేనిది (త్రోవ మొ.) వి. అ. పుం. (నివృత్తసంచారము) నిశీథము, నడిరేయి.

నిసర్గజము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) స్వభావముచేఁ బుట్టునది, సహజము, స్వాభావికము.

నిసర్గము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్వభావము. ౨. స్వరూపము. ౩. సృష్టి, సృజించుట. ౪. విసర్గము, విడుచుట. ౫. ఇచ్చుట, అప్పగింత.

నిష్పరిగ్రహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. భార్యాదులు లేనివాఁడు. ౨. ప్రతిగ్రహము లేనివాఁడు, ఒకరినుండి ఏమియు పుచ్చుకొనని వాఁడు. ౩. పరిజనము లేనివాఁడు, పరివారము లేనివాఁడు. ౪. భోగ్యవస్తువులసంబంధము లేని వాఁడు.

నిష్పరిచ్ఛదుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పరిచ్ఛదము లేనివాఁడు.

నిష్పవనము. సం.విణ. (అ. ఆ.అ.) గాలి లేనిది. (స్థలము మొ.) వి. అ. న. చేట లోనగువానిచే చెరుగుట.

నిష్పాదకము. సం. విణ. (అ. దికా. అ.) నిష్పాదించునది, కలిగించునది.

నిష్పాదన. సం. వి. అ. స్త్రీ=నిష్పాదనము.

నిష్పాదనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉత్పత్తిఁజేయుట, కలిగించుట. ౨. సిద్ధింపఁజేయుట, నెఱవేర్చుట.

నిష్పాదనీయము. సం=నిష్పాద్యము.

నిష్పాదయత్. సం. శత్ర. నిష్పాదించుచున్న.

నిష్పాదయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిష్పాదించుచున్నది.

నిష్పాదయితృ. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) నిష్పాదించువాఁడు.

నిష్పాదయితవ్యము. సం=నిష్పాద్యము.

నిష్పాదించు. సం. స. క్రి. ౧. కలిగించు. ౨. సిద్ధింపఁజేయు, నెఱవేర్చు.

నిష్పాదితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. కలిగింపఁబడినది. ౨. సిద్ధింపఁజేయఁబడినది, నెఱవేర్పఁబడినది.

నిష్పాద్యమానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిష్పాదింపఁబడుచున్నది, నెఱవేర్పఁబడుచున్నది.

నిష్పాద్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నిష్పాదింపఁదగినది, నెఱవేర్పఁదగినది.

నిష్పావము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) వికల్పము లేనిది, నిశ్చితము. వి. అ. పుం. ౧. (ధాన్యాదులు) ఎగురఁబోయుట, తూర్పెత్తుట. ౨. విశుద్ధీకరణము, చెరుగుట. ౩. చేట లోనగువానిగాలి; గాలి. ౪. పెసలు లోనగువానిపొట్టు. ౫. కడంగరము, మాషముద్గాదికాష్ఠము. ౬. శ్వేతశింబీధాన్యము, అనుములు. ౭. రాజమాషము, పెద్దబొబ్బరలు.

నిష్పావితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.)౧. చెరుగఁబడినది. ౨.తూర్పెత్తఁబడినది.(ధాన్యాదికము.)

నిష్పిష్టము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. చక్కఁగా నూఱఁబడినది. ౨. మిక్కిలి నలఁగఁ గొట్టబడినది.

నిష్పీడనము. సం. వి. అ. న. ౧. పిసుకుట. ౨. పిండుట. ౩. మర్దించుట. ౪. పీడించుట, బాధించుట. (నిష్పీడనీయము, నిష్పీడితము మొ. పీడనీయము, పీడితము మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిష్పురుషము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. నిర్జనము, జనము లేనిది. ౨. మగవాఁడు లేనిది. (వంశాదికము.)

నిష్పులాకము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.)౧. పొల్లు లేనిది, గట్టిది. (ధాన్యము మొ.) ౨. పొతుకు లేనిది.

నిష్పేషణము. సం. వి. అ. న=నిష్పేషము.

నిష్పేషము. సం. వి.అ.పుం. ౧. నిఘర్షణము, చక్కఁగా నూఱుట. ౨. నిష్పీడనము. ౩.చూర్ణముచేయుట.

నిష్ప్రికారకము. సం. విణ. (అ. ఠకా. అ.) ౧. ప్రకారములు -భిన్నవిధములు- లేనిది, ఒక రీతిగనే యుండునది ౨. నిర్వికల్పము.

నిష్ప్రికాశము సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వెలుఁగు లేనిది. ౨. స్పష్టము కానిది.

నిష్ప్రిచారము, సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. సంచరింపనిది, ఒకచోటనే యుండునది. ౨. ఏకాగ్రము, ఒకదానియందే లగ్నమయినది.

నిష్ప్రితిఘము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ప్రతిఘాతము లేనిది, అడ్డు లేనిది.

నిష్ప్రితిద్వంద్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. అసమానుఁడు, సాటి లేనివాఁడు. ౨. ఎదిరి లేనివాఁడు, శత్రువు లేనివాఁడు.

నిష్ప్రితిభుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాంతి లేనివాఁడు. ౨. ప్రజ్ఞాశూన్యుఁడు, జడుఁడు.

నిష్ప్రితీకారము, సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రతికారము లేనిది. వి. అవ్య.అ.న. ప్రతిక్రియలేమి. ఇట్లే: నిష్ప్రితికారము, నిష్ప్రితిక్రియము.

నిష్ప్రిత్యూహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నిర్విఘ్నము, విఘ్నము లేనిది. వి.అవ్య. అ. న. విఘ్నములు లేమి.

నిష్ప్రిపంచము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రపంచము లేనిది. ౨. విస్తీర్ణత లేనిది, సంకుచిత మైనది. ౩. మోసము లేనిది.

నిష్ప్రిభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కాంతి లేనిది, దీప్తి లేనిది. ౨. తేజస్సు లేనిది, ప్రతాపము లేనిది.

నిష్ప్రియోజనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ప్రయోజనము లేనిది. వి. అవ్య. అ. న. ప్రయోజనములేమి.

నిష్ప్రివాణము. సం. వి. అ. న. చలువచేయని క్రొత్తవస్త్రము, అనాహతము.

నిష్ప్రివాణి. సం. విణ. (ఇ) క్రొత్తది (వస్త్రము.)

నిష్ఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ముట్లుడిగినయాఁడుది.

నిష్ఫలము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ఫలము లేనిది, ప్రయోజనము లేనిది, వ్యర్థ మైనది. (యత్నము. మొ.) ౨. పండ్లు లేనిది. (చెట్టు మొ.) ౩. పండనిది (వరిమొక్క మొ.) ౪. గొడ్డుది, వీర్యము లేనిది.

నిష్యందము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్రవించునది, కాఱునది. వి. అ. పుం. ౧. క్షరణము, స్రవించుట, కాఱుట. ౨. వృక్షాదులపట్టునుండి కాఱుద్రవము, రసము. ౩. ప్రవాహము, సెలయేఱు. (ఇట్లే: నిస్యందము.)

నిష్యంది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. స్రవించునది, కాఱునది. ౨. నిష్యందము కలది, రసము కలది. ౩. స్రవింపఁజేయునది, ఒలికించునది.

నిష్షమము. సం=దుష్షమము.

నిష్పందము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) స్పందము లేనిది, కొంచె మైనను కదలిక లేనిది.

నిసంపాతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) సంచారశూన్యము, రాకపోకలు లేనిది (త్రోవ మొ.) వి. అ. పుం. (నివృత్తసంచారము) నిశీథము, నడిరేయి.

నిసర్గజము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) స్వభావముచేఁ బుట్టునది, సహజము, స్వాభావికము.

నిసర్గము. సం. వి. అ. పుం. ౧. స్వభావము. ౨. స్వరూపము. ౩. సృష్టి, సృజించుట. ౪. విసర్గము, విడుచుట. ౫. ఇచ్చుట, అప్పగింత.

నిసర్గసిద్ధము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) స్వభావముచేతనే కలిగినది, సహజము.

నిసారు. వి. మల్లవిద్యావిశేషము.

వ...పెనఁగులాటవితంబులును నిసారు...మొదలగుచొరవనేర్పులును...మల్లుపు. ౩.౭౯.

నిసి. వి. (సం. నిశా. ప్రా. నిసా. క. నిసి.) ౧. రాత్రి.

చ...పతిదివ్యభవ్యమణిపాదుక లంఘ్రుల సంఘటించి యక్కనకపురంబు చొచ్చి తమకంబున నన్నిసి పుచ్చి చేరుకన్. విక్ర. ౨. ౧౦౫.

౨. అర్ధరాత్రము. (శ. ర.)

జః నిసివెలుఁగు.

నిసింధువు. సం. వి. ఉ. పుం. సిందువారము, వావిలి.

నిసివెలుఁగు. వి. (√నిసి.) చంద్రుఁడు. (శ.ర.)

నిసుఁగు(వు). వి. (సం. శిశుః. త. నిసువు.) పక్షి మొ. వానిపిల్ల; శిశువు, బిడ్డ; అంకురము.

గీ. నిసు వనంగను బిల్లనా నిసుఁగనంగఁ, గూన యనఁగందు నాఁగను గొదమ యనఁగఁ, దిర్యగర్భకములుగాను దెలియవలయు. ఆం. భా. ౨. ౯౯.

క. మచ్చికపురూపులు పూన్వెచ్చనిజేజేయనుంగునిసుఁగుం గని లోలో చ్చికియింతయు నోదవని మచ్చిక నవ్వాసిరాచమానిసి పలికెన్. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౨౩.

వ...గాధిపుత్రునిమీఁది మైత్రియుఁ దల్లితో ఱంగునిసుంగుమీఁది కారుణ్యంబును బెనఁగొన... పి. శకుం. ౨. ౧౪౯.

గీ. అందులకుఁ జాల సందియం బంది తేఁడు, వీనిఁ దెగటార్చి రం డని వేఁగ గజుఁడు, వృషభుఁ డంగదుఁ డీఁదయ త్రిలినిసుంగు, నలుఁడు మొదలుగ బలియురఁ బిలిచి పనిచె. అచ్చ. రా. యు. ౧౪౨.

సీ. నిసువుపై పసుపునూనియబిడ్డు లంటినచిటికమిసుటుమాపుచీరతోడ. శుక. ౪. ౩౮.

గీ. కటకటా యెట్లు తనబుద్ధి కాటఁ గలియ, నిసువుఁ జంపంగఁ దలఁచెనో నీమగండు. హర. ౨. ౯౯.

సీ. మొక్క మోక నిసువు మొలక మో. సనఁగ నంకురమునకుఁ బేళ్లు...ఆం. సం. స్థా. ౩.

క్రొన్నిసువు=పసిబిడ్డ.

క. అసురుల మాయోపాయులఁ, గసిమసఁగఁగ నఁటు మఖంబుఁ గావఁగ నఁటు తాపసుఁడొకఁ డఁటు సిసువులఁ గ్రొన్నిసువుల నడిగె నఁటు మునులు నిర్దోషులుగా. రామా. ౪. ౮.

పసినిసువు=క్రొన్నిసువు.

క. అకటా పసినిసువులఁ గొంకక కాఅడవులకుఁ బంపఁగా వలె నని కోరికతోఁ బలికెద వదనింపుచుకయుకన్ గనికరము నీకుఁ జొప్పడదు గదా. అచ్చ. రా. బాల. ౧౦౧.

నిసృత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. త్రివృత, తెగడ.

నిసృతము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) నితాంతగతము, మిక్కిలిపోయినది.

నిసృష్టము. సం. విశే. (అ.ఆ.అ.) ౧. విసృష్టము, విడువఁబడినది. ౨. ఇయ్యఁబడినది, అప్పగింపఁబడినది. ౩. సృజింపఁబడినది. ౪. న్యస్తము, ఉంచఁబడినది. (కార్యభారాదికము.) ౫. దాఁచఁబడినది. (తాకట్టువస్తువు మొ.) ౬. మధ్యస్థము, ఒకపక్షమున అభిమానము లేక సమానముగా నుండునది.

నిసృష్టార్థదూతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నాయికానాయకులభావమును గ్రహించి తనబుద్ధిచే కార్యమును సాధించుదూతిక.

నిసృష్టార్థుఁడు. సం. విశే. (అ.ఆ.అ.) న్యస్తకార్యభరుఁడు, అప్పగింపఁబడినకార్యము కలవాఁడు

వి. అ.పుం. ౧. స్వామిచే ధనాయవ్యయ పాలనమందును కుసీద -వడ్డి- కృషివాణిజ్యము లందును నియుక్తుఁ డైనవాఁడు. ౨. ఉభయుల భావమును గ్రహించి తానే యుత్తరము చెప్పి కార్యమును నెఱవేర్చుదూత. (నిసృష్టార్థుఁడు, మితార్థుఁడు, సందేశహారకుఁడు అని దూతలు ముఖ్వరు.)

నిసోఢము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) మిక్కిలి సహింపఁబడినది.

నిస్తంతువు. సం. విణ. (ఉ) ౧. దారము లేనిది, సూత్రము లేనిది. ౨. సంతానము లేనిది.

నిస్తంద్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తంద్ర లేనిది, కునికిపాట్లు లేనిది. ౨. అలసత లేనిది, మాంద్యము లేనిది.

నిస్తంద్రి. సం. విణ. (ఇ) = నిస్తంద్రము.

నిస్తత్త్వము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) అసత్తయినది, వాస్తవము కానిది.

నిస్తబ్ధము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మ్రాన్పడినది, నిశ్చేష్టము. ౨. నిలిచినది, ఆఁగినది.

నిస్తమస్కము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. చీకటి లేనిది. ౨. తమోగుణము లేనిది.

నిస్తరణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిర్గమము, వెలువడుట. ౨. తరణము, (సముద్రము మున్నగునవి) కడచుట, దాఁటుట. ౩. నిస్తారము, (ఆపదాదులనుండి) తప్పించుకొనుట. ౪. సంపూర్ణముగా తెలిసికొనుట. ౫. ఉపాయము.

నిస్తరించు. సం. స. క్రి. ౧. (నద్యాదులను, కష్టాదులను) దాఁటు, కడచు.

క ... ధృత్యాలంబనంబునం గదా యయాతి యాపద నిస్తరించె. భార. శాం. ౩. ౨౩.

గీ. వారు నైరణ సేసి దుర్వారమైన, నిరతిశయ దుఃఖభారంబు నిస్తరించి[illegible] ... భార. విరా. ౨. ౨౩౪.

౨. తరింపఁజేయు, దాఁటించు.

ఆ...మతి మదీయపిండోదక,నిధిఁ దనూజుఁ గులముని స్తరించు,వానిఁ బిత్రుగణంబువలని ఋణంబుఁ బా,చినమహోపకారిఁ జిఱుతవాని.

ఆ. ఎట్టు నూచి చూచి యిది పాప మనక యు, య్యాసురవాతఁ ద్రోతు సదయవృత్తి. భార. ఆది. ౬. ౨౪౭,౨౪౯.

శ్లో. తమహం జ్యేష్ఠపుత్రం మే కులనిస్తారకం విభుం. సం. భార. ఆది. ౧౭౧. ౫౯.(వావిళ్ల ప్రతి పా.)

(నిస్తరిత, నిస్తరత్ మొ. తరిత, తరత్ మొ. వానివలె గ్రహించునది.)

నిస్తర్క్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)అతర్క్యము, తర్కింప శక్యము కానిది.

నిస్తర్హణము. సం.వి.అ.న. మారణము,చంపుట.

నిస్తలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తలశూన్యము, అడుగు లేనిది. ౨. వర్తులము, గుండ్రనిది. ౩. చంచలము, నిలుకడ లేనిది. వి. అవ్య. అ. న. తలాభావము, తలములేమి.

నిస్తలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వటిక, మాత్ర.

నిస్తారకము. సం.విణ. (అ. రికా. అ.) నిస్తరింపఁజేయునది,దాఁటించునది.

నిస్తారణము. సం. వి. అ. న. ౧. దాఁటించుట. ౨. (కష్టాదులనుండి)దాఁటించుట, ఉద్ధరించుట. ౩. పారగమనము, (విద్యాదులయందు) అవ్వలి దరి చేరుట.

నిస్తారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తరణము, దాఁటుట. ౨. (అపాయాదులనుండి) ఉద్ధారము, తప్పించుకొనుట. ౩. (ఋణాదులను) పూర్తిగా చెల్లించుట. ౪. పారగమనము, (విద్యాదులయందు)అవ్వలిదరిచేరుట. ౫. ఉపాయము.

ఉ. మోక్షము.

నిస్తితీర్ష. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నిస్తరింప నిచ్ఛ, దాఁటవలయు ననుతలంపు.

నిస్తితీర్షువు. సం. వి. ఉ. పుం. నిస్తరింప నిచ్ఛ కలవాఁడు, దాఁటఁ దలంపు కలవాఁడు.

నిస్తీర్ణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. దాఁటఁబడినది, కడవఁబడినది (నది,పాపము మొ.) ౨. (కష్టాదులనుండి) ఉద్ధరింపఁబడినది, తప్పింపఁబడినది.

నిస్తుషక్షీరము. సం. వి. అ. పుం. గోధుమ.

నిస్తుషము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. వితుషీకృతము, పొట్టుతీసినది. (తండులాది.) ౨. నిర్మలము, ముఱికి లేనిది. ౩. లఘువైనది, తేలికయైనది.

నిస్తుషరత్నము. సం. వి. అ. న. -నిర్మలమణి- స్ఫటికము.

నిస్తుషితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. పొట్టు లేనిదిగా చేయఁబడినది. (తండులాది.) ౨. లఘూకృతము, చులుకనిదిగా చేయఁబడినది. ౩. త్యక్తము, విడువఁబడినది.

నిస్తేజము. సం. విణ. (స్) ప్రతాపము లేనిది వీర్యము లేనిది. వి. అవ్య. స్.న.౧. తేజోభావము, తేజములేమి. ౨. పౌరుషము లేమి, ప్రతాపము లేకపోవుట.

మ. మగపంతంబున మానసారుఁ డనిలో మాకల్గి పైనెత్తినన్, బగ వాటింపక వాని నొంపక జగత్ప్రఖ్యాతిగా నోటమైఁ, దగ వూహింపక దుర్గభూములకు నిందాపాత్రమై శోకబుద్ధిఁ జెప్పందగునే నృపప్రకృతి నిస్తేజంబు సైరించునే. దశకు. ౨. ౩౧.

నిస్తోదనము. సం. వి. అ. న= నిస్తోదము.

నిస్తోదము. సం. వి. అ.పుం. మిక్కిలి పొడుచుట మిక్కిలిగ్రుచ్చుట; మిక్కిలిబాధించుట.

నిస్త్రపుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) త్రప లేనివాఁడు, సిగ్గు లేనివాఁడు.

నిస్త్రాణము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) త్రాణ లేనిది, సత్తువ లేనిది.

మ. అన బాభ్రవ్యుఁడు నిట్లు తప్ప దన నాహాఖాటిమాత్రంబునన్, మన మేమన్నను పోతిహో యితనికిం బాపంబు గా దంచు దు, ర్జనవృత్తిం జనువారలై మునులు నిస్త్రాణం పుగోవుస్ సృజించి నియోగించిరి గౌతమో తపకలమక్షేత్రంబు భక్షింపఁగన్. వరాహ. ౧౦. ౩౪.

క. అబ్బావికిఁ జేయేతం, బుబ్బుచుఁ దంబళి యొనర్చి యుత్సాహంబున్, గుబ్బతిలఁ గొన్నిచెట్లను, నిబ్బరమున జలము లెత్తి నిస్త్రాణుండై. హంస. ౧. ౧౭౮.

నిస్త్రింశపత్రికము. సం. వి. అ. పుం. -నిస్త్రింశము -ఖడ్గము- వంటిఆకులు కలది- సింహుండము, బొమ్మచెముడు.

నిస్త్రింశపత్రిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నిస్త్రింశపత్రకము.

నిస్త్రింశము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ముప్పదికి ఎక్కుడైనది. (వయస్సు మొ.) ౨. క్రూరము, కనికరము లేనిది. వి.అ. పుం. ఖడ్గము.

నిస్త్రైగుణ్యుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సత్వరజస్తమోగుణములు లేనివాఁడు. ౨. సంసారము లేనివాఁడు.

నిస్త్రైణపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ.-(స్త్రైణమును- స్త్రీవాంఛాదికమును-పోగొట్టుపుష్పములు కల ది- రాజధుత్తూరము, ఒకజాతి ఉమ్మెత్త.

నిస్త్వచ. సం.వి.అ.స్త్రీ.పరూషి, ఖర్జూరము.

నిస్పందము. సం=నిస్స్పందము.

నిస్పృహా. సం. వి. అ. స్త్రీ. అగ్నిశిఖావృక్షము, తరిగొఱ్ఱి.

నిస్పృహము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ఆశ లేనిది.

నిస్యందము. సం. వి. అ. పుం. కాలుట.

నిస్రవము. సం=నిస్రావము.

నిస్రావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భక్తమండము, గంజి; గంజిమీఁగడ. ౨. క్షరణము, స్రవించుట. ౩. వెల్లువ, ప్రవాహము.

నిస్వనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ధ్వని లేనిది. వి. అ. పుం. ధ్వని, మ్రోఁత.

నిస్వానము. సం=నిస్వనము.

నిస్సంగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సంగము లేనివాఁడు, విషయాసక్తి లేనివాఁడు. ౨. (జనాదులతో) కూడిక లేనివాఁడు.

నిస్సంజ్ఞము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. తెలివి లేనిది, మూర్ఛిల్లినది. ౨. సైగలు లేనిది. ౩. పేరు లేనిది.

నిస్సంతు. విణ. (సం. నిస్సంతతిః.) సంతాన శూన్యము. (శ. ర, బ్రా.)
(వ్యవ.) అతనిసంతు నిస్సంతై పోయినది.

నిస్సందేహము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) సందియములేనిది. వి. అవ్య. అ. న. సందియములేమి.

నిస్సందిగ్ధము. సం=నిస్సందేహము.

నిస్సంధి. సం. విణ. (ఇ) సంధులు లేనిది, ఎత్తులు లేనిది; గుత్తమైనది, దృఢము.

నిస్సంపాతము. సం=నిసంపాతము.

నిస్సంబాధము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) పరస్పర సంఘర్షము లేనిది,ఇఱుకటముకానిది.(చోటు.)

నిస్సంశయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సందేహము లేనిది; నిశ్చితమైనది. వి. అవ్య. అ. న. సంశయములేమి.

నిస్స్పందము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) స్పందము లేనిది, కొంచెమైనను కదలనిది.వి.అ.పుం. అధికచలనము, మిక్కిలి కదలుట. వి. అవ్య.అ. న. కదలికలేమి.

నిస్సత్తువ. వి. (సం. నిస్సత్వం. ప్రా. నిస్సత్త.) శక్తిలేమి, అశక్తి. (శ.ర,బ్రా.నిస్సత్తువు.చి.ని.)

నిస్సత్త్వము.సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. సత్తువ లేనిది, బలము లేనిది. ౨. యోగ్యత లేనిది, నీచము. ౩. ఉనికి లేనిది, పారమార్థికసత్యత్వము లేనిది. ౪. జంతువులు లేనిది. వి.అవ్య.అ.న.౧. అశక్తి, సత్తువలేమి. ౨. అభావము, ఉనికిలేమి.

నిస్సపత్నుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సపత్నులు లేనివాఁడు, శత్రువులు లేనివాఁడు.

నిస్సరణము. సం. వి. అ. న. ౧. నిర్గమము, వెడలఁబాటు. ౨. గృహాదిముఖము, ఇల్లు లోనగువానిముందరిభాగము. ౩. మరణము. ౪. నిర్వాణము, ముక్తి. ౫. ఉపాయము, వెరవు.

నిస్సహాణము. సం. వి. అ. పుం. చర్మవాద్య విశేషము.

ఉ. వారును నవ్వసుంధర నవారణఁ జాటఁ దొణంగి రోలి మ్రోఁరూరను బల్లెపల్లె నగరోత్కరవీథులఁ బట్టణంబులన్, భేరులు తమటంబులును నిస్సహాణంబులు శంఖకాహళుల్, బోరు కలంగ మ్రోయ వృషపుంగవునాజ్ఞ వినంగఁ జెప్పుచున్. రుక్మా. ౧.

చ. ఉరవడి శంఖకాహళము లూఁదుచు దిక్కులు వ్రయ్య నార్చుచున్, వెరసి మృదంగ నిస్సాణభేరులు ఘోషిల వ్రేయుచున్... భా. రా. సుం. ౪౬౧.

నిస్సహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఓర్పు లేనిది, సహింపనిది. ౨. బలము లేనిది, పటుత్వము లేనిది.

నిస్సాణము. సం. వి. అ. పుం. చర్మవాద్యవిశేషము.

ఉ. బాణుని గారవించి పురభంజను వీడ్కొని శంఖనాదని,స్సాణధణంధణల్ చెలఁగ... అని. ౫. ౪౭.

నిస్సానము. వి. (సం.నిస్సాణః.క.నిస్సాళువు.) చర్మవాద్యవిశేషము.

మ. అని దీవించుచు శుక్రుఁ డంతటను నైయ్యంబొప్పఁగాఁ గ్రమ్మఱెన్, జనియెన్ రాజును భేరులున్ గడిఁదినిస్సానంబులున్ లోనుగాఁ,గను బెక్కుల్ బలువాయిదంబులు చెలంగన్ వీడు చేరంగ నం,తను దానం గల వార లెల్లఁగడకల్ దైవాఱ నొక్కుమ్మడిన్. యయా. ౪. ౧౫౧.

నిస్సార. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -చేవ లేనిది- కదళి, అరఁటి*.

నిస్సారణము. సం. వి. అ. న. బహిష్కరణము, వెడలఁగొట్టుట. ౨. గృహాదిముఖము, ఇల్లు లోనగువానిముందరిభాగము.

నిస్సారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సారము లేనిది. వి. అ. పుం. ౧. నిర్గమము, పైకి పోవుట. ౨. శాఖోటకము*. ౩. శ్యోనాకభేదము, ఒకజాతిదుండిగము*.

నిస్సారితము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) బహిష్కృతము, వెడలఁగొట్టఁబడినది.

నిస్సీమము. సం.విణ.(న. న, మా, మ్నా. న.) ౧. సీమ లేనిది, ఎల్ల లేనిది. ౨. మేర లేనిది.

నిస్స్నేహా.సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అతసి, నల్లయగిసె*.

నిస్స్నేహాఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. -చమురులేని పండ్లు కలది- శ్వేతకంటకారి, తెల్లవాఁకుడు*.

నిస్స్నేహము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రేమ లేనిది, చెలిమి లేనిది. ౨. చమురు లేనిది, జిడ్డు లేనిది. వి. అవ్య. అ. న. స్నేహాభావము, చెలిమిలేమి.

నిస్స్రవము. సం=నిస్స్రావము.

నిస్స్రావము. సం. వి. అ. పుం. ౧. వ్యయము, వెచ్చము. ౨. భక్తరసము, గంజి. ౩. వడిగల వెల్లువ, వేకవంత మగు ప్రవాహము.

నిస్స్వుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ధనములేనివాఁడు, దరిద్రుఁడు. ౨. జ్ఞాతులు లేనివాఁడు, బంధువులు లేనివాఁడు.

నిహంత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) చంపువాఁడు, నాశము చేయువాఁడు. (నిహంతవ్యుఁడు, నిహననీయుఁడు మొ. హంతవ్యుఁడు, హననీయుఁడు మొ. వానివలె గ్రహింపవలయును.)

నిహతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కొట్టఁబడినది. ౨. చంపఁబడినది. ౩.(గణిత.) గుణింపఁబడినది. వి. అ.పుం. అనుదాత్తస్వరము. న. (గణిత.) గుణకారము.

నిహతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మరణము, చావు. ౨. కొట్టు, దెబ్బ.

నిహననము. సం. వి. అ. న. ౧. వధము, చంపుట. ౨. కొట్టుట.

నిహాక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఉడుము; నీటిఉడుము.

నిహారము. సం. వి. అ. పుం. నీహారము, మంచు.

నిహింసనము. సం. వి. అ. న. వధము, చంపుట.

నిహితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ఆహితము, ఉంచఁబడినది. ౨. స్థాపితము, నెలకొల్పఁబడినది. ౩. నిక్షిప్తము, నిధిగా నుంచఁబడినది. (ధనాది.)

నిహీనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి హీనుఁడు, నీచుఁడు.

నిహ్నవనము. సం. వి. అ. న. ౧. అపలాపము, (సత్యాదులను) మఱుఁగుపఱిచి చెప్పుట. ౨. మిష, నెపము.

నిహ్నవము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అపలాపము, కలరూపును కప్పిపుచ్చి చెప్పుట. ౨. గోపనము, రహస్యము. ౩. శాఠ్యము, కపటము. ౪. అపనమ్మిక, అవిశ్వాసము. ౫. నిరాకరణము, తిరస్కారము. ౬. మిష, నెపము.

నిహ్నవవాది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) సత్యము కప్పిపుచ్చి మాయగా మాటలాడువాఁడు, కపటవాది. (సాక్షి, ప్రతివాది మొ.)

నిహ్నవించు. సం. స. క్రి. మఱుఁగుపఱుచు.

సీ. రాజకార్యపరంపరాశేషమిషమున నిట్టూర్పు గాడ్పుల నిహ్నవించు. నైష. ౧. ౭౪.

నిహ్నవోత్తరము. సం. వి. అ. న. యథార్థస్థితిని కప్పిపుచ్చి చెప్పెడు ఉత్తరము, కపటముగా చెప్పు ప్రతివచనము.

నిహ్నుతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. మఱుఁగుపఱుపఁబడినది. ౨. నిరాకరింపఁబడినది.

నిహ్నుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ.=నిహ్నవము.

నిహ్రాదము. సం=నిర్హ్రాదము.

నీ

నీ. స. (క. త. నీ.) యుష్మదర్థకము. (దీనికి ప్రథమాదివిభక్త్యేకవచనములయందు నీవు, ఈవు, నిన్ను, నిను, నిన్, నీచేత, నీకు, ఈకు మొదలగు రూపములును బహువచనముల మీరు, ఈరు, మీరలు, ఈరలు, మిమ్ము, మిము, మీచేత, మీకు, ఈకు మొదలగురూపములును అగును.) చూ. ఈవు.

గీ. నీవు మాచుట్టమవ పోలె నెమ్మితోడ. భార. ఆది. ౨. ౧౪౪.

చ ... నీ వితనితోడ రణం బొనరించెదేని వి, స్త్రరముగ నీదువంశమును దల్లిని దండ్రిని జెప్పు ... భార. ఆది. ౬. ౪౪.

గీ. విదురుఁ డేతెంచి యొరులకు వినియు నెఱుఁగఁ, గానియట్లుండఁ బలికె నిక్కంగ నవ్వు బుద్ధి. భార. ఆది. ౬. ౧౪౪.

చ. అనవుడు నల్ల నవ్వి మనుజాధిపుఁ డిట్లను మీర లర్థసా, ధనపరతంత్రకోవిదులు ... ఆము. ౩. ౫౭.

సీ... కనుఁగొందు నేను మి మ్మిరువుర... నైష. ౨. ౭౬.

క. ఇది యట్టిద నీచెప్పిన, సదభిమతోదారఫణితి సర్వము వింటిన్, మదిలోనఁ గంటి దీనికి, నొదవఁగ నుపాయ మొకటి యూహించి తగన్. హరి. ఉ. ౧. ౨౩.

మ. నిను నేఁబాసి చనంగ నోప నిచటన్ నీతో డిదే లోకమై, మనువాఁడన్ ... కాళ. ౩. ౩౨.

నీఁగు=ఈఁగు[1]. స. క్రి. (క. నీగు. త. నీంగు.) ౧. నివర్తిల్లఁజేయు; పోఁగొట్టుకొను.

గీ... అనుమతి లేక కోయంగఁ దగునె, మ్రుచ్చిమియ కాదె యిది పాప మచ్చుపడియె, నృపతిచే దండితుండవై నీఁగికొనుము. భార.

చ. నినుఁ గని యీపరాభవము నీఁగఁగ నీశర ణంబుఁ జొచ్చితిన్. భార. ఉద్యో. ౪. ౨౯౨.

ఉ. ఇక్కథ భక్తితో వినిన నెప్పుడుఁ గీర్తన సేసినన్ జనుల్, నిక్కము సర్వదోషముల నీఁగి భజింతురు భవ్యభద్రముల్. భార. ఆర. ౫. ౨౧౯.

౨. (ఋణము మొ.) తీర్చు.

మ. వను ముఖ్యాములఁ బెట్టువాలి వనిలోనన్ లీలఁ దున్మాడి నా, కనుమోదంబుగ సర్వ సంపదలఁ బ్రాజ్యం బైనరాజ్యంబు ని, చ్చె నృపాలాగ్రణి తత్ప్రసాదమున నీశ్రీలొందితి యున్నాఁడఁ బెం, పెనయన్ నామది నామ హాత్మునిఋణం బే నేమిట న్నీఁగెదన్. భా. రా. కిష్కిం. ౪౯౪.

గీ. దోసమును నపకీర్తియుఁ దోలఁగఁ బెట్టి, వాఁడు గురుఁ గాచుకొంటివి నేఁడు నన్ను, సుతుని గాచితి త్రిస్థానశుద్ధిగాను, నీఋణం బింక నేమిట నీఁగువాఁడ. విక్ర. ౩. ౧౩౯.

నీఁడు. వి. కమ్మవారిబిరుదుపేరు. (శ. ర, బ్రా.) (వ్యవ.) అఁకినీఁడు, అబ్బినీఁడు, బాపినీఁడు, సామినీఁడు. (నాయఁడు నకు మాఱురూప మని శ. ర.)

నీక. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకవృక్షము. (వాచ.)

నీకారము. సం. వి. అ. పుం. న్యక్కారము, తిర స్కారము; అవమానించుట.

నీకాశము. సం=నికాశము.

నీగ. వి. బాలక్రీడావిశేషము. (బ్రా.)

సీ. గోటదొర్లుడుకాయ గొబ్బిళ్ళు మోపిళ్ళు నీగ పోగిస బంతి దూగిలాట. హంస. ౩. ౧౪౬.

నీచక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ఉత్తమగోవు.

నీచకి. సం. విణ. (న. నీ. న.) ౧. ఉచ్చము. ౨. ఉత్తమగోవు కలవాఁడు.

నీచగ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నిమ్నగ, నది. ౨. హీనజాతివానిని పొందుస్త్రీ.

నీచగము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పల్లమునకు పోవునది. (నీరు మొ.) ౨. నీచముగా వర్తించునది. ౩. నీచుని పొందునది. వి. అ. న. జలము, నీరు.

నీచభోజ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నీచునిచే భుజింపఁదగినది. వి. అ. పుం. ౧. పలాండువు, నీరుల్లి. ౨. నీచ మగునాహారపదార్థము.

నీచము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. జాతిగుణ క్రియాదులచే మిక్కిలి తక్కువైనది, అధమము. ౨. వామనము, పొట్టిది. ౩. నిమ్నము, పల్లమైనది, క్రిందయినది. (చోటు.) ౪. హీనము, బిగ్గ కానిది. (స్వరము మొ.) వి. అ. పుం. చోర మనుగంధద్రవ్యము. న. సూర్యాదిగ్రహములనీచస్థితి.

నీచయోని. సం. విణ. (ఇ) హీన మగుజన్మస్థానము కలవాఁడు, నీచజాతివాఁడు. వి. ఇ. పుం. స్త్రీ. హీన మగుయోని.

నీచవజ్రము. సం. వి. అ. పుం. న. వైక్రాంతమణి.

నీచస్థానము. సం. వి. అ. న. ౧. నీచునిస్థానము. ౨. నీచ మైనస్థానము. ౩. (జ్యోతి.) రవి మొదలగుగ్రహములనీచక్షేత్రము. (రవికి తుల, చంద్రునకు వృషభము, కుజునికి కర్కటము, బుధునికి మీనము, గురువునకు మకరము, శుక్రునకు కన్య, శనికి మేషము.)

నీచిక. సం=నీచక.

నీచికి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ఉత్తమగోవు.

నీచు. వి. (సం. నీచః.) ౧. ధూర్తుఁడు.

సీ. చెఱుఁగు గావరి నీచు చెరికి కేడ ములుచ బేరజ మన ధూర్తు పేరు వెలయు. ఆం.భా. ౩. ౮.

౨. మత్స్యవిశేషము.

ఉ... పెక్, జెల్లయు పక్కె పారయును నీచు ను ముచ్చుగి బొమ్మడాయముల్ ... పరకాది గఁ జేపలఁ బట్టి బెట్టుఁగ్. ప్రబంధ. ౧౯౫.

౩. మత్స్యమాంసాదికము.

(వ్యవ.) శూద్రులలో కొందఱు నీచు తినరు.

జః నీచుకంపు.

నీచు. సం=నీచుఁడు. (చూ. బాలవ్యాకరణతత్సమ పరిచ్ఛేదసూత్రము. ౫౬.)

క. అనుసప్పలునుల కయ్యం,కన కోపము గదిరి నీచు గావున జంకిం,చినఁగాని మెత్తఁబడి పోఁ, డని మనమునఁ దలఁచి యిట్టు లని యెక్ బెలుచక్. భార. విరా. ౨. ౫౪.

గీ. మేలురా నీకు నేయింద్రజాలికుండు, నేర్చె నీమాయ లన నోరి నీచుకాన, యైంద్రజాలికుఁ డంటివె వారుని ననుచు. ప్రబోధ. ౩. ౩౭. భార. మౌ. ౧. ౪౩.

నీచుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ.ఆ.) ౧. మూర్ఖుఁడు, పామరుఁడు. ౨. అధముఁడు. (చూ. నీచము.)

నీచుకంపు. వి. (√నీచు.) నీచుకంపువంటికంపు, దుర్వాసన.

శా. ప్రుప్వుల్ గారుచు నీచుకంపుతఱుచుక్ రోఁతైతతిక్ ఖాసి పెక్, దుర్వాక్ బుం గినగర్ధభాసిఁదినుచుక్ ... మల్లభూ. నీతి. ౯.

ఇట్లే: నీచువాసన మొ.

నీచైస్. సం. విణ. అవ్య. పల్లమైనది, నిమ్నము

వి. ఒకానొకపర్వతము. సం. మేఘ. ౧. ౨౫.

నీచైర్గతి. సం. విణ. (ఇ) నీచ మగుగతి కలవాఁడు.

వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. మందగమనము. ౨. పల్లమువైపుగా పోవుట. ౩. నీచదశ, నీచావస్థ.

నీచైర్ముఖుఁడు. సం. విణ. (అ.ఆ,ఈ.ఆ.) అవాఙ్ముఖుఁడు, మొగము వంచినవాఁడు.

నీచోక్తి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నీచ మగుమాట. (బూతు మొ.)

నీట(ట్ల)ఁగల(లి)యు. అ. క్రి. (√నీరు.) నశించు, పోవు.

సీ. తనపార్శ్వభాగసంఘర్షణంబున ద్వీపకోటులు నుగ్గులై నీటఁగలియ. దశా. ౧. ౧౬౩.

సీ. కోపించి దశుండు శాపం బొసంగుచో నీశక్తి యప్పు డేనీటఁగలసె. తపతీ. ౩.౯౦.

సీ. మగఁడు నాపైఁ జాల మమత నించినవాఁడు నీమార్గణము లేడ నీట్లఁగలిసె. కళా. ౪. ౬౩.

నీటరి. విణ. (నీటు + అరి౩.) -నీటు కలవాఁడు- విలాసి.

మ. చెలువంబే వినువీటినీటరులకుక్ జేజేలకుక్ లెస్సయే. చం. రా. ౨. ౨౦. (వినువీటినీటరులు=అప్సరసలు.)

సీ. జాళువాసుత్తమిసరి దాల్చునీటరి మలచెంచురాచూలివలపువాని. చం. రా. ౩. ౮.

నీటారు. అ. క్రి. (√నీటు.) ఒప్పు కలుగు.

గీ. భానుదీప్తుల నీటారి ప్రస్ఫుటైన, పృథుల మందాకినీపద్మబీజమాల. హార. ౩. ౬౮. (కాంతి కలుగు అని భావము.)

నీటికాఁగు. వి. (నీరు + కాఁగు.) నీళ్ళు కాచెడుపాత్రము.

సీ. నెఱియొయ్యారము తోడ నీటికాఁగుల నీడ చూచి కుంకుమబొట్టు సొంపుదీర్చు. హంస. ౨. ౧౪౬.

నీటికానుపు. వి. (√నీరు.)-కృపీటయోని-అగ్ని.

గీ. ఖారకై నీటికానుపుపాపయప్ప, పుడుటఁగ ఇలలోనెట్టి పాదమినట్టి మెట్టవాల్పిట్టరామేని

దిట్టవేల్పు. అచ్చ. రా. బాల. ౮.
ఇశ్లే: నీటిచూలి.

నీటితాత. వి. (నీరు + తాత.) వాయువు.(శ.ర.)

నీటిదయ్యము. వి. (√నీరు.) సెగడు, నీటి నాశ్రయించి యుండుభూతము.
గీ. నీటిదయ్యంబు సెగడు నా నిక్వటిల్లు. ఆం. భా. ౧. ౬౪.

నీటిదారి. వి. (√నీరు.) - జలధరము - మేఘము.
సీ. అలదచ్చిదెసలకొండలను నిల్కడ గ్రైనింగి నంటకయున్న నీటిదారి, కి ... ప్రబంధ. ౧౪౬.

నీటిపుట్టుగు= నీరుపుట్టువు.వి.(నీరు + పుట్టుగు.) అబ్జము, తామరపువ్వు.(చూ.నీటిపుట్టుగుపట్టి.)

నీటిపుట్టుగుపట్టి. వి. (నీరు + పుట్టుగు + పట్టి.) పద్మజుఁడు, బ్రహ్మ.
మత్తకోకిల. నీటిపుట్టుగుపట్టి యెన్నఁడు సెమ్మిఁగానఁగలేనియు, మ్మేటివేలుపురాయఁ డామరమేపుకందొరమామ గా, నేటినీటుతపంబు చేసెనో యీవడంకుమ లంచుఁ దా, మాటికిన్ గొనియాడుచుం జని మన్నుఁ జేఁడట ముందటన్. యయా. ౨. ౪౧.

నీటిమానికము, వి. (నీరు + మానికము.) కౌస్తుభమణి.
సీ. అనుబింబమునఁ బద్మ కన్యకన్యాయుక్తిఁ బ్రకటించునీటిమానికము మించు. దశా. ౪. ౧౮౦.

నీటియిక్క. వి. (నీరు + ఇక్క.) కౌస్తుభము, విష్ణువక్షస్థలమునందలిమణి.
సీ. తొలుకడకడలిలోఁ దులకించుసిరిగేస్తునక్కనఁ దగునీటియిక్క యనఁగ. యయా. ౨. ౧౦౫. (ముద్రి.పా. 'తిలకించు'.అని శ.ర.)

నీటియెకిమీఁడు=నీటిరాయఁడు.

౧. అప్పతి, వరుణుఁడు. ౨. సముద్రుఁడు.
గీ. నీటియెకిమీని మొలనూలుబోటిమిన్న, యొంటిపంటను గలకిటి యొకటిదక్క, కలను నెమకిన మెకములపాలపు గాన, మేము జేజేలఁ గాచినసామి సంద. ప్రబంధ. ౧౬౩.

నీటియొడయఁడు=నీటిరాయఁడు.
(వరుణుఁడు.)
సీ. పడమటిదొర నీటియొడయఁడు జడిసామి... సాం. ని. దేవ. ౧౩.

నీటి(ళ్ల)రాయఁడు=నీటియెకిమీఁడు.
(వరుణుఁడు.)
సీ. మాటమాఁపై యల్గి మఱుఁగుమై డాఁగిననీటిరాయనికూర్మి నెలఁత యనఁగ. యయా. ౩. ౪౧.
క. దేవర నీ విపు డలుగఁగ,నీవెలఁదుక చేసికం టియెకిమీఁడో జమున్ఁడో వేల్పుఱేఁడో నెత్తురుద్రావుడుగమి కాఁడో నీళ్లరాయఁడో చెపుమా. అచ్చ. రా. సుం. ౫౯.

నీటిరిక్క. వి.(నీరు + రిక్క.) పూర్వాషాఢానక్షత్రము. (శ.ర.)

నీటిఱేఁడు. వి. (నీరు + ఱేఁడు.) ౧. అపాంపతి, సముద్రుఁడు. (శ. ర.) ౨. వరుణుఁడు, అప్పతి.
సీ. కొలముపాఁగమున నప్పొలసువిండెని నల్పి తెగి నీటిఱేని పెం పిగురఁ జేసి. యయా. ౨. ౧౦౮.

నీటిఱేనిరిక్క. వి. (నీటిఱేఁడు + రిక్క.) శతభిషఙ్నక్షత్రము. (శ.ర.)

నీటు. వి. (క. నీటు. త. నీటమ్.) ౧. మురిపము, శృంగారగర్వము. (శ. ర.) ౨. విలాసము, హొయలు.
సీ. నిక్కుమిటారింపు నీటు మిటారము...హొయ లనఁగ విలాస మొప్పుచుండు. ఆం. భా.

సీ. సాక్షాత్కరించినజలదేవత యనంగ నీరా
టురేవున నీటు చూపు. శుక. ౨. ౪౧౦.

౩. లావణ్యము, నైగనిగ్యము.

సీ. చెలువునిమైచాయఁ దిలకించుఁ దిలకించి నీ
లోత్పలంబులనీటుఁ జూచు. ఉ. రా. ౬. ౯౩.

ఉ... నీ, జవ్వనము న్విలాసమును జక్కఁదనంబు
ను నీటుఁ జూచినన్, బువ్విలుకానికైన భ్ర
మ పుట్టుఁ గదే భువనైకమోహినీ, ఉ. రా.
౪. ౧౯౬.

౪. అందము, సొగసు.

సీ. కురులు నున్నఁగ దువ్వి కొప్పు వెట్టినసీటు
గనుఁగొన్న మోహాంధకార మెుదవు. ఉ.
రా. ౪. ౧౯౩.

౫. విధము, రీతి.

వ... అంబుదంబు చందంబునఁ దిమురుచు ము
న్నిటినీటునఁ గసరుచు మత్తేభంబువడువునఁ
బుష్కరవాలంబు విసరుచు ... యుగంధ
రుండు...విజృంభించి...చంద్రా. ౬. ౯౩.

వ...అమ్మాయావిమానంబు...ఒక్కమాఱు గా
లిపటంబునీటున నసియాడుచు నొక్కయెడఁ
జుక్క తెగిపడ్డవిధంబున డిగ్గుచు...పోయి
...కువల. ౪. ౯౨.

౬. పోఁడిమి, సంపద.

క. పాటించి విడువ ముదువన్, నీ టబ్బకయుఁ
న్నఁ బోవనీ కయ్యమునన్, బోటరిమగలకు
శాటికిఁ, గూటికి సీదరమె రాచకొలు వేమి
టికిన్. వేం. పంచ. ౧. ౫౧౭.

౭. అలంకారము, నగ.

ఉ. సొనులకూటముల్ కలుగుజాణలు నీటులు
వెట్టుకుందురే. దశా. ౨. ౧౫౫.

విణ. ఒప్పయినది, అందమైనది.

ఉ. తుమ్మెదకొమ్మ లెమ్మెలను దూఁకొని నీటు
గఁ బాటఁ బాడఁగా. నీలా. ౧. ౪.

సీ. కస్తూరికాచర్చ నిస్తు గా [illegible]

విషంబుమగంద మలఁది. ఉ. రా. ౪. ౧౭౬.

జః నీటరి, నీటూరు, నీటుకత్తె, నీటుకాఁడు, నీ
టుకోల, నీటుచేయు, నీటుపడు, నీటుపఱచు,
నీటువెట్టు.

నీటుకత్తె (త్తియ) వి. (√నీటు.) విలాసము కల
యాఁడుది; ఆఁడుది.

వ...మగలఁ గికురింపఁ గంకణంబులు గట్టిన
రీతి నత్తమిల్లుపుత్తడికంకణంబులు గలచాతని
జాతినీటుకత్తెలు... ప్రబంధ. ౭౮.

క. అలుగువగ చూపువేళం, దలతల మను నింత
సోఁకిన న్నగవానిం, గళిదాకఁ బెనఁగు
నొకమెుక్కలపుదొరకరాసినీటుకత్తియయ
గుటన్. కువల. ౨. ౧౩౯. (నీటుకత్తియ=
నీటుగుఖడ్గము అని రెండవయర్థము.)

సీ. దొరలు గద్దింపఁ గల్లరివార్త నిజముగా ని
ర్వహింపని దేటినీటుకత్తె. శుక. ౧. ౫౫.

విణ. విలాసము కలది. (శ. ర.)

నీటుకా(గా)ఁడు=నీటరి. విణ. (నీటు+కాఁడు.)

౧. అందగాఁడు.

ద్వి. చెలియా యనంగు మించినవాఁడు నలుఁడు,
కలికి మారుఁడు నీటుకాఁ డను టింతె. ద్వి.
నల. ౧. ౬౫౧.

సీ... సొగసు, కాఁ డనంగను వన్నెకాఁ డనం
గను నీటుకాఁ డనఁగా నలంకారి యొప్పు.
ఆం. భా. ౩. ౧౦. శుక. ౧. ౪౪౫.

౨. విలాసవంతుఁడు, శృంగారి.

సీ. నీటుకాఁ డనఁగ రాణించు శృంగారికి...
పాం. ని. మాన. ౯.

గీ. నిక్కి నిక్కి నిరీక్షించునీటుగాని, నందముల
కెల్ల నెల్ల యానందగాని. చంద్రా. ౨. ౧౩౬.

నీటుకోల. వి. (నీటు+కోల.) విలాసార్థము చేతఁ
బట్టుకొనుకఱ్ఱ.

క. [illegible] బెరిబీరులఁ, బెండాడుట యేమి

దొడ్డ చెం డాడుగతిక్, గొండపయిఁ గొం
డ గూలఁగఁ, గొండికపాయమున నీటుకోల
న్మీటుక్. సుద. ౨. ౧౨౪.

నీటుపడు. అ. క్రి. (నీటు+పడు.) నీటుకలది యగు. (చూ. నీటుపఱచు.)

నీటుపఱచు. స. క్రి. (√నీటుపడు.) నీటు కల దానినిగా చేయు, అందముగా నుంచు.

సీ. పాపటఁ జేటసుపాణిము తెప్పుబొట్టు పాట
లాధర యొత్తు నీటుపఱచె. ఇందు.౫.౩౯.

నీటువెట్టు. అ. క్రి. (√నీటు.) విలాసము కలిగించుకొను.

సీ. తనవిలాసము గనుంగొని నీటువెట్టెడునూనా
స్త్రిరతియును చుక్కరసఁగ.దశా.౧.౫౪.

నీటుసేయు. అ. క్రి.(√నీటు.) విలాసము చూపు.

సీ. నీటుసేయుదు తొక్కచోటఁ గేళిని మనో
హరుఁ డేడ వలచునో యని చలింప. ఉ. రా. ౧. ౧౩౦.

నీడ. వి. (క. నెళల్.) ౧. ప్రతిబింబము.

గీ. నిద్రమేల్కాంచి సెలయేట నీడఁ గాంచి. ఆము. ౧. ౩౯.

క. చెలువలు పరసీజలముల,నిలిచిన లోఁగన్నుఁ
గవలనీడలు దోఁచెం, దెలిచెక్కుఁజందు
రులకై, తలఁకుచు వడు గంటునచటితముల
రీతిక్. చంద్ర. ౪. ౩౨.

వ...గంగాధరుండు సమాసన్నగణోపనీతం బయి
నఖడ్గంబున నీడఁ జూచి...పార. ౪. ౭౯.

౨. ఛాయ, అనాతపము.

ఉ. నేమ మొనర్పఁగా గొడుగునీడ వహించు
వసుంధరాస్థలీ,సీమనె యొక్క యాడను
విచిత్రగతిం దురగోత్తమంబు న్నాభూమి
విభుండు... నైష. ౧. ౭౭.

ఉ ... రాగమంజరీ,నందనుఁ దక్షిణీతటమునక్
సురభూజమునీడ నిల్చి... నిక్క. ౧. ...

సీ. వనిఁ జీమ చిటు కన్న వడి లేచి చెవులు
తిక్కించి తా నట్టె యాలించి వినుచుఁ,బై
నీడ వాటిన బఱచి నిప్పులు రాలఁ జూచుచుఁ
గొమ్మున నోరచూడ్కిఁ గనుచు. గీ. భీకరం
బగునొక దొడ్డ సూకరంబు. చంద్రా.౨.౯౨.

౩. కాంతి, తళుకు.

ఉ... చెక్కుల తళ్కు లద్దపుక్,నీడల నేలు
గుబ్బగవనిగ్గు లనంగునిగుండుబంగరుక్,మే
డలఁ బోలు ... ముకుంద ౨. ౧౧౧.

౪. చాటు, మఱుఁగు.

క. తెచ్చుటయుఁ గేళిభవనముఁ, జొచ్చెనొ
చొరదో యనంగ సుదతులనీడక్, డొచ్చి
పయిఁ గొప్ప దోఁపఁగ, నచ్చేడియ తలుపు
దండ నల్లన నిలిచెక్. మనుచ. ౬. ౬.

౫. ఆశ్రయము, ప్రాపు.

(వ్యవ.) వానినీడను వీఁడు బ్రతుకుచున్నాఁడు.

నిలువనీడ=విశ్రాంతిస్థానము.

సీ.సంసారసస్యబీజముల కూమరభూమి నిర్వా
ణలక్ష్మికి నిలువనీడ. కాశీ. ౫. ౧౩౫.

సీ. కొలిచినవారికిఁ గొలనితంగేటిజున్ను నలసిన
వారికి నిలువనీడ. చం. రా. ౧. ౪౧.

నీడకన్ను కెండకన్ను కెఱుఁగు=సుఖదుఃఖములను గణించు.

గీ. ఎఱుఁగునే నీడకన్నును కెండకన్నుఁ, జెలఁగి
పూఁచు సేకర్ర మంచిన లతాంగి, యొట్టి
క్లేశంబులకు నైన నీడఁబోదు, తనమనంబున
నిగుడ్చుసంతానకాంక్ష. శివ. రా. ౨. ౩౯.

జ : నీడదోఁచు.

నీడకము. సం. వి. అ. పుం ౧. గూఁడు. ౨. -గూఁటియందు ప్రకాశించునది- పక్షి.(వాచ.)

నీడజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నీడమునందు పుట్టినది. వి. అ. పుం. పక్షి.

నీడదోఁచు. అ. క్రి. (√నీడ.) ప్రతిబింబించు.

గీ. నిర్మలం బైనవనధిలో నీడదోఁచు, నిందుబిం
బంబులను బోలి ఋషిగణంబు. హర. ౪. ౫౨.

నీడము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. కులాయము, పక్షిగూఁడు. ౨. ఆశ్రయము, ఉనికిపట్టు.

నీడోద్భవము. సం=నీడజము.

నీతకము=నీతము. వి. నియమము. (శ. ర.)

నీతము=నీతకము. వి. (సం. నియతమ్. ప్రా. నిఅత.) నియమము.

క. జాతులు నాతుల కెందుకొ,నీతము లే కున్కిఁ
గామినీలోకానాం,జాతిః ప్రకల్పితా యను,
నీతి పురాతనమె కాక నేఁటిదె యరయన్. విక్ర. ౩. ౨౭.

నీతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కొనిపోఁబడినది. ౨. ప్రాపితము, పొందింపఁబడినది. ౩. నడపింపఁబడినది. ౪. యాపితము, జరుపఁబడినది. (కాలము.) ౫. వినీతము, గురువుచే శిక్షింపఁబడినది.వి. అ. న. ౧. ధనము. ౨. ధాన్యము. ౩. నీతి; నీతివాక్యము.

శా. కానీరా యిటువంటినీతము లనేకంబుల్
నినుంబోలివి,న్నానేనున్...శకాం.౩.౭౭.

నీతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. ౧. కొనిపోవుట. ౨. ప్రాపణము, పొందించుట. ౩. పాడి, న్యాయము.౪. ఉపాయము. ౫. రాజాదులు ప్రవర్తింపవలసిన రీతిని తెలుపుటకు క్రచాణక్యవిదురాదులచే రచింపఁబడినశాస్త్రము, రాజనీతి. ౬. (అశ్వాదులను గూర్చి తెలుపు) శాస్త్రము.

క. ఈతండు శాలిహోత్రుఁడో, మాతలియో
నలుఁడొ యొరులు మానవులు జనో,పేతముగ
నిట్లు రథహయ,నీతి యెఱుంగుదురె ధారుణీ
వలయమునన్. భార. అర. ౨. ౧౪౧.

౭.సత్ప్రవర్తనము, ధర్మానుకూలముగ నడచుట. ౮. విధము, రీతి. (ఈ యర్థము తెలుఁగునకే కలదు.)

సీ...భరతు,నీతి నహుషోత్తు నిభాతి భార్గవుబలె
రాముపోలిక భగీరథునిపాలుపు. గీ. ధాత్రిఁ
బాలించు సవిభుండు దద్విభుండు. హంస. ౧. ౪౨.

శా. పౌనఃపున్యముచేతఁ గాని రిపులన్ భంజింప
లేఁడయ్యె భూ,దానం బొక్కటి గాని పోడ
శమహాదానంబులుం జేయలే,డేనీతిన్ జమ
దగ్నిరాముఁడు సముం డిద్ధప్రసిద్ధోన్నమ,
ద్దానక్షాత్రగుణంబులం బురవరాంతఃక్షత్రి
యశ్రేణికిన్. కవిక. ౧. ౧౦.

క. ఈనీతి సమాకర్ష,స్థానము లేర్పాటు గాఁగ
దైవాసుర సం,తానంబు లేకమత్యము,గా
నమృతాబ్ధిన్ మథింపఁ గడఁగిరి కడిమిన్.
దశా. ౨. ౧౯౩.

నీతిఘోషము. సం. వి. అ. పుం. బృహస్పతి రథము. (త్రి. ని.)

నీతిజ్ఞుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నీతినెఱిఁగినవాఁడు.

నీతిబీజము. సం. వి. అ. న. రాజకార్యతంత్రము నకుమూలము.

నీతిమంతుఁడు. సం. విణ. (త్.మతీ.త్.) నీతి కలవాఁడు.

నీతివిదుఁడు. సం.విణ. (ద్) నీతినెఱింగినవాఁడు.

నీతివిద్య. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ౧. రాజనీతిశాస్త్రము. ౨. నయవిద్య, సత్ప్రవర్తనము తెల్పువిద్య.

నీతివ్యతిక్రమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నీతిశాస్త్రవిధుల నుల్లంఘించుట. ౨. తప్పునడవడి.

నీతిశాస్త్రము. సం. వి. అ. న. నీతివిద్య.

నీతిసంధి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. నీతిపద్ధతులసారము. (విల్సన్.) ౨. కార్యతంత్రముయొక్క పద్ధతి.

శ్లో. సుకృత్యం విష్ణుగుప్తస్య మిత్రాప్తి ర్భార్గవస్యచ,బృహస్ప తేరవిశ్వాసో నీతిసంధిస్త్రిధామతః. సం. పంచ. ౧. ౪౩.

నీధ్రము. సం. వి. అ. న. ౧. నీవ్రము, ఇంటిచూరు. ౨. వనము, అడవి. ౩. నేమి, చక్రముచుట్టుకమ్మి. ౪. రేవతీనక్షత్రము.

నీధ్రుఁడు. సం. వి. అ. పుం. చంద్రుఁడు.

నీపము. సం. వి. అ. పుం. ౧. కొండయడుగుభాగము. ౨. కదంబము, కడిమిచెట్టు. ౩. బంధూకము, మంకెనచెట్టు. ౪. ధారాకదంబము, నీరుకడిమిచెట్టు. ౫. నీలాశోకముచెట్టు. ౬. నల్లయిరుగుడుచెట్టు. ౭. దేశభేదము. న. కడిమిపువ్వు.

నీయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. కొనిపోఁబడుచున్నది. ౨. నడిపింపఁబడుచున్నది. ౩. పొందింపఁబడుచున్నది.

నీరంధ్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రంధ్రములు లేనిది, సందులు లేనిది; సాంద్రము, దట్టము.

నీరక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రంగు లేనిది, వన్నె మాసినది. ౨. నెత్తురు లేనిది.

నీరగు. అ. క్రి. (√నీరు.) ౧. ద్రవించు.

చ. చెవులవిసెక దిశల్ దిరిగెఁ జిత్తము నీరయి పోయె నాకు నీరవమున... భార. విరా. ౪. ౧౭౩.

౨. చెడు, నశించు.

చ. జరఠ యొకర్తు కుంజగృహచంద్రశిలంగనుకూర్కు చుండఁ గ్రొవ్విరికలు ద్రావ లేవదటవే ముదిచిల్కలకొల్కి యంచుఁ జెచ్చెర నొకకల్కి పోయి పొద చించినఁ జాన్పుఁ గరంచె వెన్నెలల్, చొరఁబడి నిద్ర నీరగుట చోద్యమె దానికి నట్టిపట్టునన్. రామా. ౨. ౯౭.

నీరజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) జలమున పుట్టినది. (న్) రజోగుణము లేనిది. ౨. దుమ్ము లేనిది. ౩. పుష్పాది లేనిది. (పుష్పాది) ౪. ఆర్తవము లేనిది,ముట్టుడిగినది. వి. అ. పుం. ౧. ఉద్రము, నీరుపిల్లి. ౨. ఉశీరము,వట్టివేరుచెట్టు. న. ౧. పద్మము, తామరపువ్వు. ౨. చెంగల్వకోష్టుచెట్టు. ౩. ముత్యము..

నీరజాతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నీటఁ బుట్టినది. వి. అ. న. పద్మము, తామరపువ్వు.

నీరతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రతము లేనిది, ఆసక్తి లేనిది.

నీరదము. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) దంతములు లేనిది. వి. అ. పుం. -నీటిని ఇచ్చునది- మేఘము, మబ్బు.

నీరధరము. సం. వి. అ. పుం. ౧ - నీటిని ధరించునది- మేఘము, మబ్బు. ౨. తుంగచెట్టు.

నీరధి. సం. వి. ఇ. పుం -నీటికి ఉనికిపట్టు- జలధి, సముద్రము.

నీరనిధి. సం=నీరధి.

నీరప్రియము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నీరు ఇష్టముగా కలది. ౨. నీటికి ఇష్టమైనది. వి. అ. పుం. జలవేతసము, నీరుప్రబ్బలిచెట్టు.

నీరము. సం. వి. అ. న. ౧. జలము, నీరు. ౨. ద్రవపదార్థము, రసము.

నీరరుహము. సం. వి. అ. న -నీట మొలచునది- పద్మము, తామరపువ్వు.

నీరవము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రవము లేనిది, ధ్వని లేనిది.

నీరసనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నాలుక లేనిది. ౨. రశన లేనిది, మొలనూలు లేనిది.

నీరసము, సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. రసము లేనిది, రుచి లేనిది. ౨. శృంగారాదిరసము లేనిది,

సరసము కానిది. (పద్యాది.) ౩. ద్రవము లేనిది, సారము లేనిది, ఎండినది. (ఫలాది.) వి.అ. పుం. దానిమ్మ. వి. అవ్య. అ.న. రసాభావము, బలములేమి.

నీరసనస్యక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కార్పాసము, ప్రత్తి.

నీరసించు. సం. స. క్రి. నీరసపెట్టు, బలహీనము కావించు; కృశింపఁజేయు.

సీ. రేల పెన్నెలలు పండ్రెండుసూర్యులు చూపు లీ యెండ లై కాని నీరసింప. కవిక. ౪.౧౩.

ఉ. నా విని మాయ యిట్లనియె నావళ మై తివకుంచు మిక్కిలిక, భావములోన నమ్మితి నెపంబుల నెంతయు నీరసించి న, న్నీ విధి వీడనాడఁ దగవే...బ. ప్రభు. ౨. ౧౦౦.

అ. క్రి. నీరసపడు, బలహీన మగు. (బ్రా.) (వ్యవ.) మీ వాఁడు నీరసించుచున్నాఁడు.

నీరసుఁడు. సం. విశ. (అ.ఆ.అ.) రసగ్రహణము లేనివాఁడు, అరసికుఁడు.

క...వెక్కపరిహాసంబుల్, రూఢిగఁ బలికితి మెట్లుం, జూడఁడు మావలను నీరసుం డన నుండెక. భార. ఆది. ౮. ౧౫౬.

నీరాకు. వి. (నీరు + ఆకు.) పాఁచి, వారిపర్ణి.

సీ. పాఁచి నీరాకు నా వారిపర్ణి చెలంగు... ఆం. భా. ౧. ౧౬౫.

నీరాజన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నీరాజనము.

నీరాజనము. సం. వి. అ. న. ౧. దీపాదులచే దేవతా ప్రతిమాదులకు ఇచ్చుహారతి, ఆరాత్రికము. ౨. రాజులు యుద్ధమునకు బయలుదేఱుటకు పూర్వము చేయునొకానొక శాంతికర్మ.

నీరాట(ము). వి. (నీరు + ఆట.) ౧. స్నానము.

సీ. నీరాట నెపముగా నిర్ఝరంబుల కేఁగి సవిధవానీరకుంజముల నొందు...

క. ఈరీతిఁ గవిని చెలు లిం,పార గఁ గయినేసి నృపవరాత్మజ కేఁతో, నీరాట మొనర్చియు శృం,గారించిరి వేడ్క పాడమగ్రక్కున నంతక. బిల్హ. ౩. ౨౧౪.

౨. జలక్రీడ.

గీ. చల్లులాడంగ నప్పుడు చదల నెగసి, మగుడు తెలినీటితుంపరల్ దగియెఁ జూడ, వారి నీరాటకును మెచ్చి వలపురాయఁ, డాని మరి యించుపువ్వులవాన లనఁగ. యయా. ౩. ౬౩.

నీరాటము. సం. విశ. (అ. ఆ. అ.) నీటిలో సంచరించునది. (మొసలి మొ.)

క. నీరాటవనాటములకుఁ, బోరాటం బెట్లు గలిగెఁ బురుషోత్తముచే, నారాట మెట్లు మానెను...భాగ. ౮. ౧౮.

నీరాటరేవు. వి. (నీరాట + రేవు.) స్నానము చేయురేవు, స్నానఘట్టము.

సీ. సాక్షాత్కరించినజలదేవత యనంగ నీరాట రేవున నీటుచూపు. శుక. ౨. ౪౧౦. (నీలాటిరేవు అని అపముద్రి.)

సీ. ఆరాటమునఁ బొంగినీరాటరేవునఁ గాచి కన్నెల బల్మిఁ గవయఁ జూచు.నీలా.౧.౩౬.

నీరాడు=నీళ్లాడు.అ. క్రి. (నీరు + ఆడు.) జలకమాడు, స్నానముచేయు.

గీ...దిగంబరత శయనింప నీరాడఁ గాదు. మార్క. ౩. ౨౩౦.

శా. చూడంజూడ నృసింహకీర్తిచయ మీతో జీనభోమధ్యమం, దేడం జూచినఁ దాన యై నెగడఁగా నీక్షించి మిన్నేట నీ,రాడం బోయెడిచేసి తాపసులు మే లౌ ప్రోల సిద్ధించెఁగా, యాడం బోయిన తీర్థ మంచు మదిలో వార్షింతు రత్యాంతముక. నరస. ౫. ౫౪.

...అల్లంజరము, కాఁగు.

గీ. నెగడు నీరా డనంగను నీళ్లచివది,యన నలం
జరనామధేయము...ఆం. భా. ౨. ౨౪౫.

౨. పులియఁబెట్టినకడుఁగులో పోసెడివేన్నీళ్ళు, కూరాటిలో పోసెడివేన్నీళ్లు. (శ. ర.)

కూరాడునీరాడు = పెండ్లిలో నాగవల్లిసమయమున జలపూర్ణకలశములందలి వెండిబంగారు వస్తువులను వధూవరులచే వెదకించునుత్సవవిశేషము?

ద్వి. మామ యల్లున కిచ్చె మణికిరీటాది,సామగ్రి వస్తువుల్ చదివించి రప్పా,డామని గాఁగ బ్రహ్మాదులు నంతఁ, గూరాడునీరాడు గొల్పునఁ దొణఁగి, యారూఢిఁ బాన్పెక్కి యాసతీపురుషులు...వ్యా.వి. ౩. ౬౧.

నీరాదులు. వి. వస్త్రవిశేషము.

వ... పీతాంబరములు నీరాదులు బురుసాలు వన్నెమణుంగులు చందురుకావులు ...ప్రబంధ. ౬౦౫.

నీరామని. వి. (నీరు + ఆమని.) వర్షఋతువు.

క. ధారణిఁ గలమే లెల్లను, ధారాళకరాళవర్షధారలచేతన్, నీరామని కాఁగల దని, పూరాల్చినభంగి ముసురు పొరిఁబొరిఁ దొరఁగెన్. విక్ర. ౪. ౩౦.

నీరా(ళ్లా)ర్చు. స. క్రి. (√నీరాడు.) స్నానము చేయించు.

గీ. కాంచి యవగాహనము చేసి కనకపంజ,రాంతకీరంబుఁ దివిచి నీరార్చి తెచ్చి,చాల దన్నితిగాఁ పథశ్రాంతి ననుచు, నృపతి కరమున నెమ్మేను నిమిరి నిమిరి. రాజ. చ. ౨. ౧౨౨.

సీ. పాపకదంబజంబాలంబుఁ గడిగెడుపగిది నీళ్లార్చిరి పాపనికిని. కాశీ. ౩. ౨౪. శుక. ౩. ౪౦౭. ఆము. ౧. ౫౩.

నీరాఱు. అ. క్రి. (√నీరు.) తడియాఱు, ఎండు.

గీ. చికురసంతతి నీరార్చి చెలువ తురిమె, నేస లొప్పు...శివరా. ౩. ౪౫.

నీరాళము. వి. ఒకవిధ మగురంగు. (స్వచ్ఛము అని బ్రా.)

మ. నెలజాతీనియసంతసంపుమగటానీరాళపుం గొప్పటా,కులనిద్దంపుపసిఁడిసుజ్జవికనిగ్గుల్ దొట్టుకట్టాణిపూ, సలమేల్ బొబ్బమెకంబు చెక్కడపుఁగీల్ జాగాజగాగద్దియన్, జెలువెచ్చం గొలువుండె నెల్లరును జేజే యంచుఁ దన్గొల్వఁగన్. ప్రబంధ. ౧౨౮.

నీరాళ్లగొంది. వి. ఈశాన్యదిక్కు.

సీ. నీరాళ్లగొంది శంపారుచుల్ గనిపించె నభ్ర మభ్రము నిండ నాక్రమించె. కవిరా. ౪. ౨౬.

పీ. ధళుధళుక్కన నింగిఁ దాటించెఁ బలుమాఱు నీరాళ్లగొందిఁ గన్నియమెఱుంగు. పాండు. ౪. ౨౧.

ద్వి. అరవిందనయనలయందంబు దోఁప, నెఱయ మించులతోడ నీరాళ్లగొంది, మెఱచెఁ దళుక్కన మేఘంబు చెంత. ద్వి. పరమ. ౪. ౨౯౦ పా.

నీరింకుమబ్బు. వి. (నీరు + ఇంకు + మబ్బు.) శరత్కాలమేఘము.

గీ. బొబ్బమెకమును నీరింకుమబ్బునుబ్బు, గబ్బు సంతతవిజయజేగీయమాన, మగుచుఁ జాళుక్యనారాయణాంకుఁ డైన,బుక్కరాజేంద్రరామభూభుజునియశము. రామ. ౨౧౩.

నీరిజె. వి. ఒకానొకయడవిచెట్టు. (శ.ర,బ్రా.)

నీరిప్ప. వి. (నీరు + ఇప్ప.) మధూలకము.

గీ...నీరిప్పయన మధూలక మగు...ఆం.భా. ౨. ౪౩.

నీరిఁగ. వి. (√నీరు.) జలజంతువిశేషము, నీటిలో

సీ. నీరుకుమ్మరపుర్వు నీరిఁగ తలకప్ప...హంస. ౪. ౧౮౬.

నీరు. వి. ఔ. అనా. (సం. నీరం. ప్రా. నీరం.క.త. నీరు. బ. నీళులు, నీళ్లు, నీళ్లులు) ౧. ఉదకము.

ఆ.నీరిలోనఁ దోఁచుతారకప్రతిబింబ,మెుకొ్క యనఁగ...భార. ఆది. ౫. ౨౦౪.

క. ఒకవైష్ణవుఁ డర్ధనిశా, ధికవర్షముచేత నోదివి తీరనిచలిచే, నొకచోటఁ జెంఁగాఁ గ్రా,నక వాకిటఁ బంచనీరునఁ బణఁకుతఁటిఁ. శ్రీరం. మా. ౫. ౫౦.

సీ...జాలు నీటిపైఁ దేలించు నేర్పు సాక్షి. ఉ. రా. ౧. ౧౫౧.

చ. ఘనతరశోకవేగమునఁ గన్నుల నీళుల నించి ... భార. భీష్మ. ౩. ౧౫౬.

క. తాన తననీడ నీళ్లుల,లో నేర్పడఁ జూచునట్లు లోకస్తుత త్వ,త్సూనుఁ జనకుండు నూచి మ,హానందముఁ బొందు నతిశయప్రీతిమెయిఁ. భార. ఆది. ౪. ౮౪.

౨. రసము.

సీ.ఇంచునీటిని గేకరించుచల్లనిమాట జాబిల్లితోఁ బొందుఁ జలుపుమోము. గంధ. ౧. ౧౯౯.

౩. (లోహాదుల) ద్రవము.

సీ... అమర నేనికదోయి నీరార్చునపరంజినీటి వ్రాఁత. ఆము. ౧. ౫౩.

౪. మూత్రము. (శ. ర.) ౫. శుక్రము. (చూ. జలము ౯. వ యర్ధము, నీరుమోయు.) ౬. క్రొవ్వు. (చూ. నీరుపోయు) ౭. కన్నీరు, బాష్పము.

మ... శూద్రకులముల్ శాసింతు రంచుఁ నిరం,తరశోకంబున నీరు గన్నుల నిడెఁ ధరజ వీక్షించితే. భాగ. ౧. ౪౩౦.

౮. పశురోగవిశేషము.

ద్వి. నరుదకన్నును నీరు నాలుకచేర్లు. నవ.౧. ౩౦ పా.

విణ=ఈరు[౩].అల్పము. (చూ. నీరుకావి,నీరెండ ము.)

నీటువ్రాసినవ్రాలు= ౧. (నీటియందు వ్రాసినయక్షరములు) నిష్ప్రయోజనము, వ్యర్థము.

గీ. మాటిమాటికిఁ జేసినమందు లెల్లఁ, జెల్లెఁబో వెల్లిఁ గలిపినచింతపండు, నీటువ్రాసినవ్రాలు నై నెఱయ వఱదఁ,బోవుఁ గాకేమి నెత్తురు పుట్టనేల. కాశీ. ౩. ౧౧౧.

౨. అశాశ్వతము, అస్థిరము.

(వ్యవ.) సజ్జనులమాటలు శిలాక్షరములు దుర్జనులమాటలు నీటువ్రాసినవ్రాలు.

నీటిరాపట్టుపయ్యి=వరుణుఁడు, అప్పతి.

ఉత్సాహ...కుర్రంటు మెట్టునెత్తపుం,జట్టుమీఁదఁ బ్రొద్దుచేరె సంజతోడ నీటిరా, పట్టుపయ్యకెంపుగోడపట్టుపైఁడిసాననాఁ. యయా. ౩. ౧౨౩.

నీటిపైవ్రాఁత= నీటువ్రాసినవ్రాలు.

సీ.నీటిపై వ్రాఁతలా నీరజాసనువ్రాఁత లెఱిఁగెనా తత్త్వంబు లింతలోన. నీతి. ౪౦.

నీళ్లనాడు=నీళ్లాడు, స్నానముచేయు.

ఉత్సాహ. మలుసమర్త నంటకుండి మాలదాననగుట నేఁ, గలయ నీళ్లనాడి కడవఁ గ్రంతయంటుకొనుటకై,కొలనఁ గ్రుంకి... శివరా. ౩. ౮౪.

నీళ్ల(ళుల)ముంచినను పాలముంచినను= పాడుచేసినను బాగుచేసినను.

మ. వినుమా యీయనుమాన మేల బెళుకు ల్వేరేల నీయాన జ,వ్వని నీచేతిది నాదుదేహమును జీవంబు న్వృథా మాటలే,లనె నీచిత్తము నాదుభాగ్య మిఁక నీళ్లన్ముంచినం బాలముం,చిన నీవే మఱి యొండెఱుంగ నిదియే సిద్ధంబు మూమాటికిఁ. దశా. ౨. ౩౪౦.

చ...ఆసతో,నిలుతు మురారి నన్నుచట నీళుల ముంచినఁ బాల ముంచినఁ. ఉ.హరి. ౨. ౩౧.

ఇక్లో: నీర మ్ముంపుము పాల ముంపుము.

శా. నీరమ్ముంపుము పాల ముంపు మిఁక నిన్నే నమ్మినాఁడం జుమీ. కాళ. శ. ౧౯.

నీళ్లుద్రాగినట్లగు= సులభమగు, వశమగు.

ఆ. వీరభద్ర మన్న వీరభద్రమె తెచ్చు,శరభ మన్న నదియె సంగ్రహించు, మనుజనాథ కడమమంత్రంబు లా బ్రహ్మ, రాతసునను నీళ్లుద్రాగినట్లు నిరం. ౪. ౩౨.

నీళ్లునమలు=సందేహించు, సంశయించు.

ద్వి. అని యట్లు దేవేంద్రుఁ డాడినమాట,విని యును వినసట్లు విస్మయం బంది,దుర్యవనుఁ డూరకయుండె శాగ్రగవుండు,నవుడుకోట్లెను నీళ్లునమలెఁ గశ్యపుఁడు. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౧౬.

క. నీ వాపురికిని మొదలం, బోవం బని యేమి చెప్పుము యథార్థముగా,నావుడును నీళ్లు నమలుచు, నావిహాగము చెప్పఁ గొంక నంచయు దానికా. ప్రభా. ౪. ౮.

క. ధనవంతు నట్లు యడుగఁగ, దన కది తెలియ మికి నీళ్లు దాన మలిన నా,తని పెదల నడచి ప్రమదం,బున నాదంపతులఁ గూర్చి పొమ్మని యనిచెకా. శుక. ౨. ౮౨.

పాలెడునీళ్లకుఁ గట్టువేయుట = అసాధ్యమగు పనిచేయఁబూనుట.

ఉ. భూపతి మందరాద్రిఁ బువుఁబోఁడి వరించి పట తేకముస్న్నె య్యేరూపునఁ బల్కునం దగు చరుండు ప్రియాంగనఁ బెండ్లియాడి క్కామోపనవీనభోగములఁ బొందెదవో సతులార మీర లీపాపపుమాట లాడుదురె పాలెడు నీళ్లకుఁ గట్టవేతురే. రుక్మా. ౪. ౨౪.

జ: నీటఁగలయు,నీటికానుపు, నీటిచూలి, నీటితాత, నీటిదయ్యాము, నీటిదారి, నీటిపుట్టుగు,నీటిపుట్టుగుపట్టి,నీటిమానికము, నీటియెక్క, నీటియెకిమీఁడు, నీటిరాయఁడు, నీటిరిక్క, నీరుకడిమి, నీరుకాకి, నీరుకాయ మొం.

నీరుకందువ. వి. (√నీరు.) జలాశయము.

ద్వి. నీరుకందువ నుండునీ కుమారకుఁడు, నీరు ముంపఁగఁ గుంభనివద మాలించి. రం. రా. అయో. ౧౨౫ పొ. ౧౭ పం.

నీరుకట్టు. వి. (నీరు + కట్టు.) మూత్రబంధరోగము, మూత్రకృచ్ఛ్రము.

గీ ... అదరు నీరుకట్టునఁగ మూత్రకృచ్ఛ్రం బు ... అం. భా. ౨. ౧౨౩.

నీరుకట్టె. వి. (√నీరు.) నీరుపాము, అలగర్దము.

క. వరుజుబడి రొంపిఁ ద్రొక్కం,జరణంబులఁ బెనఁగి పసిఁడిచాయకడుపులం, బొరి నీరుకట్టె లమరెను, బిరుదులు పాలికులు దున్నఁ బెట్టిరో యనఁగాకా. ఆము. ౪. ౧౨౫.

సీ. నీరుపా మనఁగను నీరుకట్టె యనంగ జలభుజంగము పేరు చెలఁగు...అం.భా.౧.౧౪౩.

నీరుకడిమి. వి. (నీరు + కడిమి.)ధారాకదంబము. (శ.ర.)

నీరుకాకి. వి.(√నీరు-క. నీరుకాగి.)జలకాకము.

సీ... నీరుకాకి నా జలకాకనామ మై చెలఁగుచుండు. అం. భా. ౨. ౯౩.

సీ. కొఁజు బెగ్గురు నీరుకాకి కంకణమును గొంగ డాబయు గువ్వ వంగపండు. యయా. ౨. ౨౪. హంస. ౩. ౧౨.

నీరుకాకి సెపము= లేని నేరము.

శా...అన్సోకప్రార్థిని నీరుకాకి సెపము ల్గోడించి పల్యా అయో, పాకీము ల్దము రిట్లు పల్కుటకు నర్హంబే...రంగా. ౨. ౨౧౮.

నీరుకాయ. వి. (√నీరు.) బుద్బుదము,నీటిబుగ్గ. (శ. ర, బ్రౌ.)

నీరుకాయవాఁడు. వి. (√నీరు.) నీటిమనుష్యుఁడు. (శ. ర.)

నీరుకారు. వి. (√నీరు.) లేఁతయెఱుపు. (చి.ని.)

నీరుకాఱు. వి.(√నీరు.) కమసాలెవాని యొకవిధ మగుకొఱముట్టు.

చ. కమటము కట్లసంచి యొరగల్లును గత్తెర సుత్తె చీర్ణముల్, ధమనియు శ్రావణంబు మొలత్రాసును బట్టెడ నీరుకాఱు కా, ణము పటుకాఱు మూస బలునాణెపరీక్షలకుచ్చులాదిగా, నమరఁగ భద్రకారకసమాహ్వయుఁ డొండొకఁ డుండు నప్పురిన్. హంస. ౨. ౧౧౧.

నీరుకాళ్లు. వి. బ. (√నీరు.) ౧. శోణహారితవర్ణములై సంధ్యాకాలములందు కానవచ్చు సూర్యకిరణములు.

సీ. ఈఁగ మిక్కుటమయ్యె నెఱ నింగిఁ గడు మించె నిడుద లై తిలకించె నీరుకాళ్లు.హరి. పూ. ౪. ౧౬౦.

౨. వర్ష ధారలు. (చి. ని.)

నీరుకా(ర్కా)వి. వి. (నీరు + కావి.) కొంచెమెఱుపు, లేఁతకావి.

ఆ. పరఁగ జలకమాడి పట్టెనామము దీర్చి,నీరుకావిపంచె నెరయఁ గట్టి.వేమన. ౩.౭౩౨.

సీ. కటిమధ్యమున నీరుకావిదోవతిపంచె భ్రూమధ్యమున నూర్ధ్వపుండ్రకంబు. జై. భా. ౪. ౧౯౪. (చి. ని.పా. 'కటిఁ బ్రాఁతమడుకనీర్కావిదోవతి', ముద్రి.పా.)

సీ. గన్నేరుపూఁజాయ కర మొప్ప నీర్కావిమడుఁగుదోవతి పింజె విడిచి కట్టి. క్రీడా. ౮౩.

సీ. నిద్దమైనమడుంగునీర్కావిదోవతి కనకమేఖలతోడఁ గటి ఘటించి. కాశీ. ౧. ౩౯.

నీరుకావులు. వి. బ. (√నీరు.) ధాన్యవిశేషము.

సీ. నివ్వరు ల్తెబ్బస ల్నీరుకావులు రాజుకప్పెరల్కూరువడాల్కుంటుసరులు.హంస.౪.౧౨౧.

వ ... పసుపుగన్నేర్లు గు తిబలుగుళులు ...

పూరాజనాలు పొన్నశ్రీరాజనాలు నివ్వరులు నీరుకావులు... ప్రబంధ. ౧౧౨.

నీరుకాసు. వి. (నీరు + కాసు.) స్నానముచేయునప్పుడు నీటియొద్దనమంత్రముచెప్పిన బ్రాహ్మణులకిచ్చెడుడబ్బు.

సీ. తిలలు దర్భలు పూని తీర్థసన్నిధి మంత్రములు సెప్పి నీరుకాసులు గడించి. హంస. ౨. ౧౫౨.

నీరుకుక్క. వి.(√నీరు.)జలశునకము. (శ.ర.)

నీరు(టి)కుప్ప. వి.(√నీరు.) జలరాశి, సముద్రము.

ఆ. ఓరి కోఁతిమూకి యొక్కింతయును మదిఁ, గొంకు లేక నీరుకుప్ప దాఁటి,గడుసుపాలసుదిండిగము లుండునిద్దీవి,కెట్లు చేరినాఁడ వెఱుక మాలి. అచ్చ. రా. సుం. ౧౩౮.

సీ. తనకుందనపుఁజాయ పెనునీటికుప్పకప్పిన సినపసఁ బస రెక్కె సనఁగ. వసు. ౫.౩౬.

గీ...ఏనుఁగులు... నీటికుప్ప,నుండునడగొండలకు సాటి నొంది డిగ్గె. అచ్చ. భా. ౩.౩౧పా.

నీరుకుమ్మరపురుగు. వి. (√నీరు.) నీటిలోనుండెడుకుమరపురువు.

సీ. నీరుకుమరపురువ్వ నీరిఁగ తలకప్పు... హంస. ౪. ౧౧౬.

నీరుకోఁతి. వి. (నీరు + కోఁతి.) జలమర్కటము, శింశుమారము. (శ. ర.)

నీరుకోడి.వి.(√నీరు.) పరిప్లవము,జలకుక్కుటము.

చ. అలరుఁ బురంబునం దొగల నంతరదామరఁబ్రాఁచిఁ గ్రప్పుకొ,వలపులు మీఱ లో వలుఁదవాలుగ మొత్తమువోర నీరుకోళ్,ళ్కొలకొల మంచుఁ గ్రుంకు మెడగుంపులవంపులు దోఁప మావితోఁ,పులవిరుల న్బయిన్న డువఁబోల్చుఁ బురాతనతీర్థకుండముల్.ఆము. ౧. ౪౧.

గీ. సలిలకుక్కుటనామంబు వెలయు నీరుకోడి యన...ఆం. భా. ౨. ౯౨.

నీరుచు... సం. విశే. ౧=నీరుచము. (చ్) కాంతి

లేనిది. ౨.=నీరుజము. (జ్)రోగము లేనిది.

నీరుగండి. వి. (నీరు+గండి.) తూముకాలువ,వా హసము. (శ.ర.)

నీరుగన్నేరు. వి. (√నీరు.) హిజ్జలము. (శ.ర.)

నీరు(ళ్లు)గారు. అ.క్రి. (√నీరు.) ఉత్సాహము లేకుండు.

సీ. ఇంతికన్నులతోడ నీ దన వచ్చునే గండు మీ లవి నీళుగారుచుండు. తపతీ. ౨.౧౪.

(వ్యవ.) వానిపని నీళ్లుగారుచున్నది.

నీరుగుట్టు. వి. (√నీరు.) జలజంతువిశేషము.

సీ. గులకరింతయు నీరుగుట్టు శంఖనఖంబు పులు కాసి నసిమిరి బుంగపురువు. హంస. ౪.౧౭౬.

నీరుగో(గ్గో)బ్బి. వి. (√నీరు.) నీరుగొలిమిడి.

ఆ. నీరుగొబ్బివేళ్లు నీరుల్లిగడ్డలు, నేకనూతి యై నయెనుపకన్న, నేకముగ నొనర్చి యేనహం బులు గొన్న,నిష్ఠురంపు మేహానివహ మడఁగు. (చికి. చి. ని.)

గీ. వెలఁగ వాఁకుడు పల్లేరు ములక వేము,నగిర నీర్గొబ్బి మొదలుగా జగతిఁ గల్గు,కంప లన్ని యు వేవేఁ గడచి కడచి. హంస. ౪. ౬.

నీరుచము. సం. విణ. (అ.అ. అ.) కాంతి లేనిది.

నీరుచల్ల. వి. (నీరు+చల్ల.) మజ్జిగతేట, నీటివలె తేటినమజ్జిగ.

చ...ఫలం, బులును సుగంధిశీతజలము ల్వడపిం డెలు నీరుచల్లయుణ్, వెలయఁగఁ బెట్టు భోజనము వేసవిఁ జందనచర్చ మున్నగణ్. ఆము. ౧.౭౧.

గీ...నీరుచల్ల నీరు,మజ్జిగయు జలతక్రనామము లు...సాం. ని. స్థా. ౬౭.

ఇట్లే: నీరుమజ్జిగ.

సాం. ని. స్థా. ౬౭.

నీరుచించలము. వి. (√నీరు.) ఒకజాతి పక్షి. (జలచుక్రికశ్. అని చి. ని.)

సీ. నిమ కంఠకాలామ్లవేతసంబును నీరుచించలం బును బులిచించలంబు. హంస. ౨. ౨౭.

నీరుచి(ర్చి)చ్చు. వి. (నీరు+చిచ్చు.) ౧. బడబాగ్ని, ఔర్వము.

గీ...నీరుచిచ్చునంగఁ బోలుచు బడబాగ్ని... అం. భా. ౧. ౪౭.

౨. నీరు ఎక్కువగుటచే వృక్షములకుఁ గలుగు రోగవిశేషము.

వ...సుధాకరుండు చెంగలువకేదారంబులకుఁ దీర్చిన తేటపన్నీటి కాలువలజాలువలె ధళధళనివెలివెలుంగు చలువల జలజలనఁ దొలఁగు సలిలములు దొట్టి నీరుచిచ్చుఁ గొని యంచుల సంచరించు రాయంచబోదలు వాసుగా మక్కువం బక్కుపక్కునఁ బొడువ నొక్కించుక విచ్చు మెట్టని తమ్మిమొగ్గల వెడలుకట్టావి వెట్టిగిలి... చంద్రా. ౫. ౬౩.

(జలరూప మగునగ్ని. ఈయగ్ని యడవుల యందు నేలలో వ్యాపించుటవలన నడివిచెట్లెల్ల మడియును అని చి. ని.)

నీరుచిట్టి. వి.(నీరు+చిట్టి.) అప్పండులీయము.

సీ. అగు నీరుచిట్టి నా నప్పండులీయంబు... అం. భా. ౨. ౬౪.

నీరుచుఱుకు. వి. (√నీరు.) మూత్రము విడుచు నపుడు మంట కలిగెడురోగవిశేషము. (శ.ర.)

నీరుచెంచలి. వి.(√నీరు.)వితున్నము. (శ.ర.)

నీరుజము. సం. విణ. (అ. అ. అ.) రోగము లేనిది. వి. అ. స. చెంగల్వకోష్టు.

నీరుటెంకి. వి. (నీరు+టెంకి.) జలాశయము.

సీ. నీరుటెంకి యనంగ మీఱు జలాశయంబు... అం.భా. ౧. ౧౬౨.

నీరుసి[1]. వి.(√నీరు.)౧.మూత్రము.(చి. ని. ప్రా.)

౨. అతిమాత్రము.

శా. పంచద్రవ్యతమాలతాళిసములన్ బానీయ యుగ్గంబులన్, మించ న్నొక్కపలంబు కల్కముగ సమ్మేళించితైలంబు రా,ణించన్ రీతి యెఱింగి వండి యది దా నిత్యంబు సేవింపఁగాఁ, గంచిన్ వేగఁగఁ బాటిపోవు బహుళోగ్రాకారమా నీరుడుల్. (చికి. చి. ని.)

నీరుడి². వి. ఒకానొకచెట్టు. (చి. ని.)

నీరుడుము. వి. (√నీరు.) నీటియుడుము, జలగోధిక. (శ. ర.)

నీరుతిట్ట. వి. (√నీరు.) జలరాశి, సముద్రము.

సీ. అత్తఱిఁ గైక క్రచ్చఱ నీరుతిట్టబత్తిరికవజీరుబల్వేలుదునిమిన, వెరవరినోసలబంగరు రేకుగట్టుతెఱంగు మంధర యనుజాఁగపోలఁతి, వలన నెఱింగి...అచ్చ. రా. అయో. ౨౧. (నీరుతిట్టబత్తిరికవజీరు అనఁగా జలధితూణీరుఁడు, శివుఁడు.)

నీరుతిత్తి. వి. (√నీరు.) నీటితిత్తి.

వ...పన్నీరు నించినయన్నీరుతిత్తు లాత్త వియత్తలంబునం బాటి కయివ్రాలుధారల వాద్యంబులు దడిసిన...ఆము. ४. ३౫.

నీరుతుట్ర. వి. (నీరు + తుట్ర.) నీరుకట్టె, అలగర్దము. (శ. ర.)

నీరు(ఱు)దాలుపు(ల్పు). వి. (√నీరు.) జలధర మ్మా మేఘము.

శా. ఏఁడీ రక్కసినీరుదాలుపులగా డ్వేఁడీ జగంబేలు తేఁ,డు...అచ్చ. రా. అయో. ౭౭.

క. సిరి రాచకేల్పు కడు నీ,వరితనమున నీటిదాల్పు కలమురినుడివా ల్దారవంటియొప్పు గలదేవర ...యయా. ౫. ౧.

నీరుదొత్తి. వి. (√నీరు.) నీరుకట్టె, అలగర్దము.

గీ. నిక్క మొకయాఁడుదియ... యొక్కగాడిద యొకకోడె యొక్కగుత్తమని తలంపకు నను విలుప్రారిగంధుఁ,డగు జరాసంధుఁడుగ నింక నరసికొనుము. హరి. ఉ. ౧. ౧౦.

నీరుదోమ. వి. (√నీరు.) జలమశకము. (శ. ర.)

నీరుద్రిమ్మరి. వి. (నీరు + త్రిమ్మరి.) జలచరము, జలజంతువు.

గీ. నీరుద్రిమ్మరిపదువులు నెఱయ బెరయఁ, బొనరుమన్నీరు సేరి యబ్బురము మీఱ. అచ్చ. రా. యు. ३.

నీరునే(ర్నే)ల. వి. (నీరు + నేల.) నీరు పాఱెడు నేల, ఊడుపునేల.

వ. కల్యాణకేశవ దేవర అర్చ (న. అ) మడుపడులకు ఖ ३ ఎఱ్ఱంజెఱువువెనక నీరునేలమ అంతురుల ४...ద. శా. ४. ३०४.

వ...బొంపిచెఱ్ల శ్రీ అనంత గోపినాథదేవరకు అమావాస్యకొలుపులకు బొంపిచెఱ్ల అంనద చెఱువు వెనకను నీర్నేలమత్తురు ౧. గు. జి. బొంపిచెఱ్లశాసనము. ౧౨४౨. దుర్గిశాసనము. ౧౧३ ३.

నీరుపంది. వి. (నీరు + పంది.) జలసూకరము. (శ. ర.)

నీరుపట్టు. అ. క్రి. (√నీరు.) ఉబ్బు.

(వ్యవ.) వానికడలు నీరుపట్టినది.

నీరుపదను. వి. (√నీరు.) కొంచెపుఁబదను.

సీ. ఘుమఘుమాధికరుతాకుంఠితాంభోరాశి నిజ సాయకమునకు నీరుపదను. చంద్రా. ౧. ౭౧.

నీరుపాఁపర. వి. (√నీరు.) మత్స్యవిశేషము, ఒకవిధమైనచేఁప.

సీ. పక్కె చిత్తర నీరుపాఁపర మలుఁగుమీనరజా నిల్లెపుఁజేఁప యాకుజెల్ల. హంస. ४. ౧౭३. నీరుపావెర. మ్రు్ద్రి.

...ఒకానొకచెట్టు. (శ. ర.)

నీరు(టి)పాప. వి.(√నీరు.)౧.కృపీటయోని,నిప్పు.
ఆ. నీరుపాప గాలినెచ్చెలి యన్నఁటి, తిండి కాఁడు...అగ్గి యనఁగ నొప్పు ననలుఁ డీశ. ఆం. సం. దేవ. ౧౨.
౨. జలజంతువిశేషము.
గీ...నీరు, పాప నీకేన్గు నీర్పిల్లి ప్రాఁచిపురువు, లాదికొఱగానిజంతువు లన్ని విడిచి. హంస.౪. ౧౨౬.
౩. జలమనుష్యుఁడు; జలమనుష్యాంగన.
శా. మారీచక్షణదాచరుం డపుడు రామస్వామితోఁ బోరికై, యారంభించి తదీయమారుతశరవ్యాపారతూలీకృతా,-కారుండై స్మృతి దప్పి యుప్పుకడలిం గాఁ బయ్యె వార్ధిశ కాం; తారత్నంబులు నీటిపాప యనుచుం దన్పట్టి యాడింపఁగన్. చం. రా. ౨. ౯౧.
శ్లో.పేమం పుపోవ జలమానుషనిర్విశేషం.సం. చం. రా. బాల. ౫౦.
(దివిజభామలవర్ణనము.) సీ. కొలఁకులోపలనుండి కెలఁకుల విహరింప బయటు నిల్చిననీరుపాప లొక్కొ. తపతీ. ౪. ౬౪.

నీరుపాము=నీరుకట్టె. వి. (√నీరు.) జలసర్పము.
సీ. నీరుపా మనఁగను నీరుకట్టె యనంగ జలభుజంగము పేరు చెలఁగును...ఆం. భా.౧. ౧౪౬. సాం. ని. తిర్య. ౭౧.

నీరుపాయము. వి. (నీరు+పాయము.) నీటివలె చంచల మగుప్రాయము, యౌవనము. (శ. ర.)

నీరుపిప్పలి. వి. (√నీరు.) పిప్పలివిశేషము,తోయపిప్పలీ.
సీ. నీరుపిప్పలి యం చనిన బొక్కెన యనంగఁ దోయపిప్పలిసంజ్ఞ తోఁచుచుండు.ఆం.భా. ౨. ౫౬.

నీరు(ర్పి)పిల్లి. వి. (నీరు+పిల్లి.) జలమార్జాలము, ఉద్రము. (శ. ర.)
గీ...నీరు, పాప నీకేన్గు నీర్పిల్లి ప్రాఁచిపురువు, లాదికొఱగానిజంతువు లన్ని విడిచి.హంస. ౪. ౧౨౬. ('నీర్చలి' ముద్రి.)

నీరు(టి)పుట్టువు(వ)=నీటిపుట్టుగు. (నీరు+పుట్టువు.).౧. శంఖము.
సీ. నీరుపుట్టువయును నీరుపుట్టువయును బూరయుఁ దొడవునై పొలుపు సెఱప. అచ్చ. రా. బాల. ౩.
౨. కౌస్తుభము. అచ్చ. రా. బాల. ౩.
౩. తామరపువ్వు.
ద్వి. తెలినీటిపుట్టువు తేట రొమ్ము కరుణ, లోలుడు చుండెడు నేత్రయుగళంబువాని. అ. మ. ౪. ౧. ౧౩౭. ౨౩ పం.
(ఇట్లే ఈ పదమునకు చంద్రుఁడు అగ్ని మొద లగునర్థములును గలవు.)

నీరుపోఁత. వి. (నీరు+పోఁత.) జలక్రీడ.
ఆ. ప్రణయభావ మెసఁగఁ బౌరు లుత్సవమునఁ, గూడి నీరుపోఁత లాడి రొప్ప. కు. సం.౭. ౨౫౦.

నీరుపోయు. అ. క్రి. (√నీరు.) ~~నీరుపట్టు~~, క్రొవ్వెక్కు, మదించు.
గీ. ఇవ్విధంబున మెలఁగునయ్యంతి యొంటి, తిండికతమున నినుమడికండ పట్టి, నీరుపోసిన మేనితో నిలుపరాని,మదనుచే బారభోగ మేమఱక తిరుగు. శుక. ౩. ౩౫౧.

నీరుప్పి. వి. (√నీరు.) వృక్షవిశేషము.
సీ. తెల్లకాంచనము తుందిల మెట్టకాంచన ముప్పి తెల్లుప్పి నీరుప్పి యుప్ప. హంస.౪.౧౧.

నీరుప్రబ్బలి. వి. (నీరు+ప్రబ్బ.) జలవేతసము, విదులము. (శ. ర.)

నీరుబచ్చలి. వి.(√నీరు.) ఒకవిధ మగుకూరాకు మొక్క.
సీ.నెమటాయి గొలిమిడి నీరుబచ్చలి ప్రబ్బ... హంస. ౪. ౧౦.

నీరు(టి)బిడ్డఁడు. వి. (√నీరు.) అగ్ని, వహ్ని.
సీ. నీటిబిడ్డఁడు కిత్తు నిప్పు ముట్టఁగరాని బలియుఁడు...అనఁ జెలఁగు వహ్ని. సాం. ని. జేవ. ౧౨.

నీరుబొద్ది. వి. (నీరు + బొద్ది.) వృద్ధదారకవిశేషము. (శ. ర.)

నీరుమట్టము. వి. (√నీరు.) జలవ్యాప్తి కలభూభాగము. (శ. ర.)

నీరుమానిసి. వి. (√నీరు. సం. నీరమానుషః.) నీటిమనుష్యుఁడు.
క. ఏనుంగులాగు పందికి, మానిసిచందంబు నీరుమానిసికి నగుం, గాని గుణంబులు గలుగవు ...ఉ. హరి. ౩. ౧౬.

నీరుముంపు. విశే.(√నీరు.) జలప్రాయము, అనూపము, క్రీ.నీరునేల.
గీ. నీరుముంపనఁ గ్రీనీరునేల యనఁగ, ఖ్యాతిగాంచు ననూపంబు...ఆం. భా. ౨. ౪.

నీరుము(ర్మ్ర)ట్టు. అ. క్రి. (√నీరు.) ౧. మలమూత్రోత్సర్జనముచేయు. (జలస్పర్శమునకు నిమిత్తమగుటచే దీనికీపేరు వచ్చినది.)
గీ. రచ్చఁ దెరువున గృహవాటి మచ్చుమీఁద, నీటిచేరువఁ గొఱగాదు నీరుముట్ట, వసుధమీఁదనుదళముగాఁ గసవుఁ బఱపి, వేగ మూత్రపురీషము ల్విడువవలయు. వి. పు. ర. ౧౭౨.
౨. జలస్పర్శనముచేయు, ఆచమనముచేయు.
గీ. తనదునీడఁ బురీషమూత్రములుతాన్, గనఁ గొనఁగఁబోక నీర్ముట్టఁగావలయును. శివధ. ౭. ౩.

నీరు(టి)మోపరి. వి. (√నీరు.) ౧. కలశము.
సీ. ముదితగుబ్బలు నీరుమోపరుల గణింప వప్పుఁ బుట్టువుఁ గాచు నతివకేలు. హ. న. ర. ర౩.
౨. మేఘము.
సీ...జేజేరేనియందలము నీటిమోపరి మబ్బు మొయి లనఁ బరఁగు ఘనము...

విశే. నీరు మోచునది. (శ. ర.)

నీరుమోయు. అ. క్రి. (√నీరు.) ౧. నీరుపట్టు.
౨. గర్భిణియగు.
క. ఆపన్నసత్త్వ యాపగ, యాపగిది న్నీరు మోసి యధిగతసేవా, వ్యాపారద్విజమహిళ, ల్గాపాడఁగ నొక్కపుణ్యలగ్నమునందున్. వసు. ౩. ౨౧. (రెండర్థములకు నిదియే యుదాహరణము.)

నీరుల్లి. వి. (నీరు + ఉల్లి.) ఎఱ్ఱగడ్డ, పలాండువు.
సీ...ఎఱ్ఱ, యుల్లి యంచనఁగ నీరుల్లి నాఁగఁ బలాండు వొప్పు...ఆం. భా. ౨. ౬౯.
ఆ...నీ,రుల్లిపాయచాయ...చంద్ర. వి. ౨. ౫౪.

నీరువంగ = నీరెత్తువంగ. వి. (√నీరు.) వార్తాకవిశేషము, వృంతాకము.
సీ...నీరెత్తువంగ నా నీరువంగ, యనఁగను వృంతాక మలరు...ఆం. భా. ౨. ౫౯.

నీరువట్టివేరు. వి. (√నీరు.) ఉశీరవిశేషము, లామజ్జకము. (శ. ర.)

నీరువ(ర్వ)ట్టు. అ. క్రి. నీరు + పట్టు.) దప్పిగొను.
ఆ. రాత్రి జాగరణభరశ్రాంతులై వారు, నిద్రఁ బొందియుండ నీరువట్టి, ధారుణీశ్వరుండు తన్నంత్రకలశోద, కంబు లెల్లఁ ద్రావెఁ గడుపు నిండ. భార. అర. ౩. ౨౦౨.
వ...పెచ్చుపెరుఁగు ఖరకరకరనిపాతంబుల నాతప్తంబు లగు నెలవులం దొరఁగి పరఁగు వెలఁది వెన్నెల నీర్వట్టు వెన్నెలపిట్టలు పొట్టలు నిండ నాస్వాదించె. పాండు. ర. ౧౬.
వి. ౧. దప్పి, పిపాస.
వ...ఆకొన్నలనినీళ్ళు ద్రావినవారికి నెన్నండును నాఁకలియును నీరువట్టును లేవు. భార. ఆది. ౬. ౨౧౯.
సీ. ఆఁకలి నీరువట్టులఁత జరారోగములు కాలగుణములు మొదలుగాఁగ, దోషంబు లెవ్వి

యయిఁ దోయజభవులోకమునఁ బ్రభవింపవు ...హరి. పూ. ౨. ౧౪.

క. భూకాంత నీరువట్టుకుఁ, గాక వదన మిలుక రింపఁ గాన్పించినపం, డ్లో కా కన వెలిపుచ్చు లు, లోకములోఁ గాచె నిట్లు లోబఁడె జనముల్. వరాహ. ౧౦. ౩౦.

క. భువనావరణోదకమున, భవు నభిషేకంబు సేయఁ బాసెను లయతాం, డవకేళీసమయ సము, ద్భవ మగునీర్వట్టు కపటపాశుపతు నకున్. కాశీ. ౫. ౧౪౦.

౨. నీటిచాతిక.

మ...ని, ర్మలతోయస్నపనం బొనర్చినశరీరం జే సికి స్నీరువ, ట్టులు గట్టెం భవదాత్మశుద్ధి కిది గూడుం గా మహాశ్రేయముల్. కాశీ. ౩. ౯౭.

నీరువత్తిగలు. వి. (√నీరు.) భక్ష్యవిశేషము.

వ...మణుఁగుఁబువ్వులుం బేణీలు నీరువత్తిగలు మడతలుఁబప్పుబూరెలు...హంస. ౧. ౧౦౫. (శ.ర. పా. 'నీరువత్తిగెలు' ముద్రి.పా.)

నీరువరి. వి. (√నీరు.) నీవారతృణము. (శ. ర.)

నీరువె(పె)ట్టు. అ. క్రి. (నీరు + పెట్టు.) పాల ములోఁ గుహానికి నీరు ప్రవహింపఁజేయు.

చ...అనురఘుస్మరవైరిభుజాంతరాళ జాం, గలమ హీ జాలుపట్టి పయిఁ గ్రమ్మెడుపెత్తురు నీరు పెట్టి యం, దలుకవె కీర్తిపూర్తికలమాంకుర మింద్రరమాఫలార్థివై. పాండు. ౨. ౫౯.

నీరూపము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రూపము లేనిది. (కాలము మొ.) వి. అ. పుం. గాలి. వ. ఆకాశము.

నీరెండ=ఈరెండ. వి. (నీరు + ఎండ.) కొంచెపా టియెండ, లేఁతయెండ.

గీ...నీరెండ యీరెండ యనఁగఁ గించి, దాతపం బగు...ఆం. భా. ౧. ౭౨.

గీ. ఎగసె నుదయాద్రియవ్వెలుఁగు నీరెండ దిగంతా సైన. ౮. ౧౧.

నీరెత్తువంగ=నీరువ౦. వి. (√నీరు.) ఆం. భా. ౨. ౫౯.

నీరేనుఁగు(స్గు). వి. (నీరు + ఏనుఁగు.) నీటిగజము.

గీ...నీరు, పాప నీరేన్గు నీర్పిల్లి ప్రాఁచిపుగవు, లాదికొఱ గానిజంతువు లన్ని విడిచి. హంస. ౪. ౧౭౭.

నీరొట్టు. వి. (√నీరు.) భక్ష్యవిశేషము.

గీ. రొట్టె నీరొట్టు నిప్పటి యట్టు దోసె, యిడ్డెన యనంగ నిటు కొన్ని రుసఁగుచుండు, భక్ష్య భేదాహ్వయంబులు...ఆం. భా. ౨. ౨౫౭.

నీరోగము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) రోగము లేనిది. వి. అవ్య. అ.న. రోగాభావము, రోగము లేమి.

నీర్చిచ్చుకాఁడు. వి. (√నీరు.) ఒకవిధమైనల కుముకిపిట్ట, టిట్టిభభేదము.

సీ...టిట్టిభము లకుముకి యనఁ బరగుఁ దద్భేదంబు నీర్చిచ్చుకాఁ డన నెగడుచుండు. ఆం. భా. ౨. ౯౪.

నీర్వా(టివా)మి. వి. (నీరు + వామి.) జలరాశి, సముద్రము.

గీ. మ్రుచ్చుఁదనమున రాకొమ్మఁ దెచ్చినట్టి, యసురకు్లుఁ డిడె డాఁగి యున్నవాఁడు, రం డనుచుఁ దమ్ము నెలమిఁ జేగంగఁ బిలుచు, కరణిఁ గడు మ్రోయునీర్వామి గాంచి రదుట. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౯౦.

చ... పఱచెఁ దెల్లగ గోఱులు నీటివామికిన్. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౭౪.

నీఱు. వి. (క. త. నీఱు.) భస్మము, బూది.

ఆ. మాఱుకొన్నవారి నీఱు సేయుము ప్రజ, నరసి మనుపు ధరణిసురులఁ బ్రోవు. భాగ. శాం. ౧. ౩౪౦.

ద్వి. ఆనీలకంధరుం డనిరొమ నవ్వుచును, పొదల నీఱు యచ్చుగఁ దోలు గప్పి, పొదివి

నిచ్చలు బహుఘాతముల్ గొలువ. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౨౬౨౯ పం.

గీ. ఇట్లు చనుదెంచి మాసైన్య మెల్లఁ గూల్చె, బెక్కుగూపము లై విష్ణుఁ డొక్కరుండ, వట్టిమ్రాఁకుల నొకదవజ్వాల దగిలి, వివిధ ముఖములఁ నీఱు గావించునట్లు. వరాహ. ౪. ౫౬.

నీఱుగవిసిననిప్పు=బూడిదచేఁ గప్పఁబడినవిప్పు. (మఱుఁగు వడినమహిమ కలవాఁడు అని తాత్పర్యము. ఇది ఇతరపదవ్యవధానముతోఁ గూడఁ గన్పట్టుచున్నది.)

చ. సవినయవృత్తిఁ గొల్వ మిటు చన్న దినంబులు మీరు నీఱుపైఁ, గవిసిననిప్పులట్ల యధికం బగు తేజము దోఁపకున్కి ... భార. విరా. ౫. ౩౫౧.

ఆ. మంచు మఱుఁగువడినమార్తాండుఁడునుబోలె, నీఱు గవిసియున్న నిప్పుఁబోలె, వేషధారి యైనవిష్ణుండుఁబోలె నవ్విరటుకొలువు సేరనరుఁడు వచ్చె. భార. విరా. ౧. ౨౭౮.

క...కడిఁదిమూర్ఛ మెయి నిట్లున్నా, రాఱని తేజంబులతో, నీఱు పయింగవిసియున్ననిప్పులుఁబోలెన్. భా. రా. యు. ౫౯౧.

ఇట్లే: నీర్గప్పిననిప్పు.

ఉ. అప్పుడు విప్రసూనుఁడు రయంబునఁ బాను పు డిగ్గి వేడ్కతోఁ, జెప్పరు మింక నొక్కదరిఁ జేరెద నంచుఁ దలంచువేళ లా, గొప్పఁగ ధౌతచేలము సమున్నతలీల ముసుంగు వెట్టి నీర్గప్పిననిప్పు చందమున రాజనిభానన నిద్రవోవఁగన్. నిరం. ౨. ౧౦౫.

నీల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నీలిచెట్టు. ౨. నల్లగలిజేరు.

నీలంగువు. సం. వి. ఉ. పుం. ౧. కృమి, పురుగు; కళ్ళులలో నుండుపురుగు. ౨. ఇంద్రనీలమణి. ౩. నక్క. స్త్రీ. ౧. తుమ్మెదలపంక్తి. ౨. ఈఁగ.

నీలఁడు. వి. అశ్వవిశేషము.

క. ఒనరించిననీలని నడ్కని బొల్లనిఁ గత్తలాని గైరని పారంగని జారని జన్నని నిమ్కని మొదలుగఁ దెచ్చి నిలిపె వాహకుఁ డెదురన్. ద్వా. ౩. ౧౪౧.

నీలకంఠము. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) నల్లని కంఠము కలది. వి. అ. పుం. ౧. నెమిలి. ౨. గ్రామచటకము, ఊరఁబిచ్చుక. ౩. ఖంజనము, కాటుకపిట్ట. ౪. దాత్యూహము, కూరుగుండఁగి. ౫. బంగారుపిచ్చుక, పీతముండము. ౬. పాము. ౭. తుమ్మెద. ౮. పీతసారము, హరిచందనము. ౯. ముల్లంగి, మూలకము.

నీలకంఠుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. కఱకంఠుఁడు, శివుఁడు. ౨. సంస్కృతభారతవ్యాఖ్యాతలలో నొకఁడు.

నీలకందము. సం. వి. అ. పుం. విషకందము, ఒకవిధ మగుకంద.

నీలకమలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నల్లకలువ. ౨. నల్లతామర. ౩. నల్లనీరు.

నీలకము. సం. విణ. (అ. లి. కా. అ.) నల్లనిది. వి. అ. న. ౧. కాచలవణము, గాజుప్పు, నల్లయుప్పు. ౨. వర్తలోహము, నల్లయుక్కు. ౩. మయూరతుత్థము, మైలుతుత్తము. ౪. అసనము, వేఁగిస. పుం. ౧. నల్లగుఱ్ఱము. ౨. తుమ్మెద. ౩. నల్లకోఁతి. ౪. మహాజ్వాల. (వై. ని.)

నీలకురంటకము. సం. వి. అ. పుం. నల్లగోరంట.

నీలకుసుమ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నీలఝుంటి, నల్లగోరంట.

నీలకేశి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నీలిచెట్టు.

నల్లవెండ్రుకలు కలస్త్రీ.

నీలక్రాంత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కృష్ణాపరాజిత, నల్లవిష్ణుక్రాంత‡.

నీలగంధి. సం. వి. ఇ. పుం. రత్నవిశేషము.
ఆ. నలుపు నెఱ్ఱదనము మిళిత మై నెగడెడు, డాలు గలిగినదియు నీలగంధి. రత్నపరీక్ష. ౧౨. ప.

నీలగ్రీవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నీలకంఠుఁడు, శివుఁడు.

నీలచర్మము. సం. వి. న్. పుం. ౧. నల్లతోలు; నల్లతోక్క. ౨. పరూషకము, ఖర్జూరము‡.

నీలచ్ఛదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నల్లని ఛదములు-ఆకులు-కలది. వి. అ. పుం. పేరీఁత, ఖర్జూరము‡.

నీలజము. సం. వి. అ. న-నీలపర్వతమునందు పుట్టినది-వర్తలోహము, నల్లయుక్కు.

నీలఝింటి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నల్లగోరంట‡.

నీలతరువు. సం.వి.ఉ.పుం.కొబ్బెరచెట్టు.(వాచ.)

నీలతాలము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తమాలము, చీకటిమ్రాను‡. ౨. హింతాలము, గిరకతాడు‡.

నీలదూర్వ. సం.వి.ఆ.స్త్రీ. ౧. నల్లగోలిమిడి‡. ౨. నల్లగఱిక‡.

నీలద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. అసనము, నల్లవేఁగిస‡.

నీలధ్వజము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తమాలము, చీకటిచెట్టు. ౨. -నల్లనిజండావలె నుండునది- తాటిచెట్టు.

నీలనిర్యాసకము. సం. విణ. (అ. ఇకా. అ.) నల్లనిబంక కలది. వి. అ. పుం. ౧. నీలాసనము, నల్లవేఁగిస‡. ౨. నల్లనిబంక.

నీలపంకము. సం. వి. అ. పుం. న. ౧. చీకటి. ౨. నల్లబురద.

నీలపటలము. సం. వి. అ. న. ౧. నేత్రరోగవిశేషము, కంటిలో బయలుదేఱునల్లనిపొర. ౨. నల్లనియింటికప్పు.

నీలపత్త్రము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నల్లని పత్త్రములు కలది. వి. అ. పుం. ౧. దానిమ్మ‡. ౨. గుండ్ర మనుతృణము‡. ౩. అశ్మంతకము‡. ౪. నీలాసనము, నల్లవేఁగిస‡. ౫. నీలపద్మము, నల్లతామర‡. న. ౧. ఇందీవరము, నల్లకలువ‡. ౨. నల్లనిఆకు.

నీలపద్మము. సం. వి. అ. న. నల్లతామర‡.

నీలపుచ్ఛము. సం. వి. అ. పుం. -నల్లనితోఁక కలది- డేగ.

నీలపునర్నవ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నల్లగలిజేరు‡.

నీలపుష్ప. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నీలాపరాజిత, నల్లవిష్ణుక్రాంత‡. ౨. అతసి, అగిసె‡.

నీలపుష్పము. సం.విణ. (అ.ఆ.అ.) నల్లనిపువ్వులు కలది. వి.అ.పుం. నీలభృంగరాజము, నల్లగుంటగలగర‡. న. ౧. గ్రంథిపర్ణము, గంఠిపనము, మాచిపత్తిరి‡. ౨. నల్లనిపువ్వు.

నీలపుష్పి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నల్లదింటెన‡.

నీలపుష్పిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నీలి‡. ౨. అతసి, అగిసె‡. ౩. నల్లదింటెన‡.

నీలపృష్ఠము. సం. వి. అ. పుం. రోహిత మను మత్స్యము, ఎఱ్ఱచేప.

నీలపోరము. సం. వి. అ. పుం. ఇక్షుభేదము, ఒకజాతి చెఱకు‡.

నీలఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. జంబువు, నేరేడు‡.

నీలబీజము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నల్లనివిత్తులు కలది. వి. అ. పుం. నీలాసనము, నల్లవేఁగిస‡.

నీలభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నల్లని కాంతి కలది. వి. అ. పుం. ౧. తుమ్మెద. ౨. మబ్బు.

నీలభృంగరాజము. సం. వి. అ. పుం. నల్లగుంటకలగరగ్గ.

నీలమణి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. ఇంద్రనీలమణి. ౨. -నీలమణివంటివాఁడు- కృష్ణుఁడు. (వాచ.)

నీలమల్లిక. సం.వి. ఆ. స్త్రీ. మారేడు, బిల్వముగ్గ.

నీలమాషము. సం. వి. అ. పుం. రాజమాషము, బొబ్బరగ్గ.

నీలమీలికము. సం. వి. అ. పుం. -మునుఁచుకొనినపుడు నల్లగా నుండునది- మిణుఁగుఱుఁబుర్వు.

నీలము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ. ప్రాణివాచక మగునపుడు స్త్రీలింగమున ఈకారాంత మగును.) కృష్ణము, నల్లనిది. వి.అ. పుం. ౧. కృష్ణవర్ణము, నలుపు. ౨. నీలమణి, నీలపుఱాయి. ౩.వటము, మఱ్ఱిగ్గ. ౪. ఒకానొకకొండ. ౫. కుబేరునినవనిధులలో నొకటి. ౬. కళంకము, మచ్చ. ౭. నల్లనియెద్దు. ౮. పాండురవర్ణము కలముఖపుచ్ఛములును శ్వేతవర్ణము కలడెక్కలు కొమ్ములును కలఎఱ్ఱయెద్దు.

శ్లో. లోహితో యస్తు వర్ణేన ముఖే పుచ్ఛే చ పాండురః, శ్వేతః ఖురవిషాణాభ్యాం స వృషో నీల ఉచ్యతే. (కల్ప.)

న. ౧. కాచలవణము, గాజుప్పు. ౨. తాలీశపత్త్రిము, తాళిసపత్త్రిగ్గ. ౩. విషము. ౪.సౌవీరాంజనము. ౫. మైలుతుత్తము. ౬. నీలిమందు. ౭. చీకటి.

శ్లో. నిశాశ్శశాంకక్షతనీలరాజయః. ఋతుసంహారము. ౧. ౨.

నీలమృత్తిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నల్లమన్ను. ౨. పుష్పకాసీసము, కొంచెము పసుపువన్నె కలఅన్నభేది.

నీలమేహము. సం. వి. అ. పుం. మేహరోగవిశేషము. (ఇది శుక్రమును నలుపువర్ణముగా చేసి స్రవింపఁజేయును.)

నీలలోహము. సం. వి. అ. న. వర్తలోహము.

నీలలోహిత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. భూమిజంబువు, నేలనేరేడుగ్గ. ౨. పార్వతి. (కల్ప.)

నీలలోహితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నలుపును ఎఱుపును కలది. వి. అ. పుం. నలుపు కలసినయెఱుపు.

నీలలోహితుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -కంఠమందు నలుపును కేశములందు ఎఱుపును కలవాఁడు- శివుఁడు.

నీలవర్షాభువు. సం. వి. ఊ. పుం. నల్లకప్ప. స్త్రీ. ౧. నీలపునర్నవ, నల్లగలిజేరుగ్గ. ౨. నల్లచాఁగగ్గ.

నీలవల్లి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. వంద, బదనికగ్గ.

నీలవసనుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నల్లనివస్త్రము కలవాఁడు. వి. అ. పుం. ౧. బలరాముఁడు, నీలాంబరుఁడు. ౨. శని. ౩. నిర్ఋతి.

నీలవృన్తా. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. అజాంత్రి, నల్లసముద్రపాలగ్గ.(గాడిదగడపరగ్గ. అని కొందఱు.)

నీలవృంతము. సం. వి. అ.న-నల్లనితొడిమకలది- తూలము, ప్రత్తిగ్గ.

నీలవృష. సం. వి ఆ. స్త్రీ. వార్తాకీభేదము పువ్వులును కాయలును ఆకులును నల్లగానుండు వంగచెట్టు.

నీలశీర్షము. సం. వి. అ. పుం. నల్లనిముఖము కలక్రోంచి, కొండమాచ్చు.

నీలసంధ్య. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కృష్ణాపరాజిత,విష్ణుక్రాంతగ్గ.

నీలసారము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నల్లనిచేవ కలది. వి. అ. పుం. ౧. తిందుకము, తుమికిగ్గ. ౨. నల్లమద్దిగ్గ. ౩. నల్లవేఁగిసగ్గ.

నీలసుగంధ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. గోకర్ణి, చాఁగగ్గ.

నీలాంగము. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ.) నల్లని శరీరము కలది; నల్లనిఅవయవములు కలది. వి. అ. పుం. సారసపక్షి.

నీలాంజన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. విద్యుత్తు, మెఱపుఁదీఁగ.

నీలాంజనము. సం. వి. అ. న. సౌవీరాంజనము' ఒకవిధ మైనకాటుక.

నీలాంజని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. కాలాంజనీక్షుపము.

నీలాంజస. సం. వి. ఆ. స్త్రీ - నల్లమేఘమును అంటియుండునది- ౧. మెఱపుఁదీఁగ. ౨. ఒకానొకనది. ౩. ఒకానొకఅప్సరస్త్రీ.

నీలాంబరము. సం. వి. అ. పుం. ౧. తాళిసపత్రి. ౨. నల్లనిబట్ట.

నీలాంబరి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ముప్పదిరెండునపుంసకరాగములలో నొకటి.

గీ. చెంచుమలహారి...నీలాంబరియు ననఁగ. గీ. పొసఁగు ముప్పదిరెండునపుంసకములు. హంస. ౫. ౧౨౪, ౧౨౫.

గీ. రీతిగౌళయు నీలాంబరియును ఘనము,దనరు హంవీర నాటయు నని నపుంస,కములు ముప్పదిరెండురాగములు మఱియు, దేవమలహారి సాహారి రేవగుప్తి. ప్రబంధ. ౯౪.

నీలాంబరుఁడు. సం= నీలవసనుఁడు.

నీలాక్షము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) నల్లనికన్నులు కలది. వి. అ. పుం. ఖాతు.

నీలామ్ల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. నీలఝుంటి, నల్లగోరంటు.

నీలాలి. వి. ద్విముఖదీపిక.

సీ. ద్విముఖదీపిక గడిదేవు నీలాలి నా... ఆం. భా. ౨. ౧౩౫.

నీలాలువు. సం. వి. ఊ. పుం. నల్లనికంద, ఒకదినుసుదుంపు.

నీలాశ్మము. సం. వి. న్. పుం. ఇంద్రనీలమణి, నీలపుఱాయి.

నీలి[1]. వి. మల్లవిద్యాసాధనవిశేషము.

సీ. మనును జెట్టి యనంగ మల్లాభిధానంబు తద్విద్య సా మనఁ దనరు చుండుఁ, దత్సాధనంబులై తగుఁ గంబము కొణత కటి కన లోడి సంగడము ఖాల. గీ. సంగడము నీలి గోతా మనంగఁ గొన్ని. ఆం. భా. ౨. ౨౦౪.

నీలి[2]. వి.(సం. నీలం.ప్రా. నీలీ.) ౧. నీలవస్త్రము.

సీ... నీలవస్త్రం బగు నీలి యనఁగ. ఆం. భా. ౨. ౧౫౪.

౨. నలుపు, నీలిమ.

గీ...సకలజగద్భవనాయమాన, నీలవర్ణియులను నొక్క-నీలి మ్రింగ, ననుట నిజమై యశేష వర్ణాంతరములఁ, గప్పుకొని యొప్పు చిమ్మచీకటులు సెఱయు. శుక. ౧. ౧౯౪.

గీ. చీర సేతితోఁ గాటుక చిక్క- మెదిచి,నఱయ బ్రహ్మాండపుహారంబు తెఱపిఁ గదియ, వరుసతో ముద్దరువడి వైచి కలయ,నీలిఁ గుడిపిన క్రియఁ జీకువాలు గదిసె. కు. సం. ౧. ౯౯. (నీలిఁగుడిపిన క్రియ=నైల్యమును వ్యాపింపఁజేసినరీతిని.)

౩. నల్లనూలు. (శ. ర.) ౪. ఇంద్రనీలము. (చూ. నీలితిన్న.)

విణ. ౧. నల్లనిది. (ఒకానొకచో దీని యిత్వము నకులోపము కన్పట్టుచున్నది.)

గీ. కొస దిగఁగ నీలిపుట్టంబు ముసుఁగుపెట్టి, గాజు లెగఁద్రోసి చప్పుడు గాకయుండ,వచ్చె నూర్వశి యర్జును వాసమునకు. హర. ౪. ౧౧౯. సుభ. ౪. ౩౩.

సీ. నిండుగాటుపునీలిదిండు గా దని కటిఁ బలు
చనినారచీరలు ధరించె. వా శ్రీ. ౨. ౧౧౬.

మ. తలచుట్టు నడచొల్లియంబులును నీలట్టీలు...
హరిశ్చ. ౨. ౪.

౨. (త. నీలి.) దుష్టురాలు, ధూర్తురాలు.

ఉ. అద్దమరేయిదాఁక పాల మారసి మారశిలీ
ముఖాహతి,న్నిద్దురఁ గాచి యున్నమగనిన్
జగనీలిపిసాళిజంత యమ్మద్దియ సేవచేయదు
...పాండు. ౩. ౮౧.

ఉ. ఏసడిసన్నమానిసివో యేమి యొఱుంగవు
పాఱుపట్టివే, వేసర కెన్ని నేరిచితివే మటు
మాయలనీలికాన యో, మూసినముత్తైమె మె
లఁగుముద్దుఁగుమారునిమీఁద పెట్టుగాఁ, జే
సితి వింతమచ్చరము చెల్లునఁటే మతి యూఁ
డుదానికిన్. సారంగ. ౩. ౫౩.

సా: నీలినీళ్లకు పోయిన బావి లోఁతునకు పో
యినది. (బ్రౌ.)

జః నీలిచీర, నీలితనము, నీలితిన్నె, నీలిదట్టి,
నీలిమందు, నీలిమబ్బు.

నీలి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నీలిచెట్టు. ౨. నల్ల
గలిజేరు. ౩. నల్లగోరంట. ౪. నల్లయీఁగ.
౫. రోగభేదము, చర్మముమీఁద బయలుదేఱు
నల్లమచ్చ.

నీలిక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నీలసిందువారము,
నల్లవావిలి. ౨. నీలిచెట్టు. ౩. నేత్రరోగభేద
ము, కంటిలో బయలుదేఱునల్లపొర. ౪. ముఖ
ముమీఁదను దేహముమీఁదను బయలుదేఱునల్ల
మచ్చలు కలక్షుద్రరోగభేదము. ౫. జలమును
చెఱుపుదోషవిశేషము. (భూమికి ఊషరము,
వృక్షమునకు కోటరము, జలమునకు నీలికయును
దోషములు.)

నీలిచీర. వి. (√నీలి².) నల్లనివస్త్రము; చోరసా
ధనవిశేషము.

ఈ. కత్తియు నీలిచీరయును గంకటి రజ్జువు నా
రసంబు...క. మొద లగుసాధనములు గొని
...చెన్న. ౩. ౨౯౪, ౨౯౫.

నీలితనము. వి. (√నీలి².) ౧. దుష్టత్వము.

గీ...నరపాలవరాళి దా నృసత్యభయశీలి గావున
జాలిఁ గొలుపు, నాలినీలితనాన కౌనవఁగఁ
జాలి, సోలి సుతుమాలిమికి నాగయాలిఁ
జూచి. చం. రా. ౪. ౨౨.

౨. మాయవేషము. (గ్రా.)

నీలితిన్నె. వి. (నీలి² + తిన్నె) ఇంద్రనీలవేదిక.

సీ. అచ తెల్లఁ దమచాయ నంటి నట్టుగ నుండఁ
దిరుగులాడెడి నీలితిన్నెలనఁగ. యయా.
౨. ౧౨.

నీలిదట్టి. వి. (√నీలి².) నల్లనికాసెకోక; చోర
సాధనవిశేషము.

క. బలపముఁ గన్నపుకత్తియుఁ, దలముళ్లును జో
క్కు నీలిదట్టి యినుముఁ జీమలకోలు గ్రద్ద
గోరును, ములుబంతియుఁ గత్తెరయును మొ
దలగువానిన్. పరమ. ౪. ౧౦౪.

నీలిని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నీలి. ౨. శ్యామ
త్రిపుట, నల్లతెగడ.

నీలిమ(ము). సం. వి. న. పుం. నలుపు.

నీలిమందు. వి. (√నీలి².) నీలియాకుల నుండి
తీసినరంజకద్రవ్యము.

(వ్యవ.) అబట్టలకు నీలిమందు పెట్టినారు.

నీలిమబ్బు. వి. (√నీలి².) వేఁటసాధనవిశేషము.

ద్వి. జిగురుకోలలు మేటిచిక్కములు ఉరులు, తెగ
నీలిమబ్బులు ద్రిప్పుడుత్రాళ్లు,పిగిలిచెం డ్లమ
రిన పెద్దయీఁటెలును.ద్వి.నల. ౩. ౨౩౪ పం.

నీలీరాగము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నీలిమందు
రంగు. ౨. నీలిమందురంగువలె వీడనిసాయిక
సాయకులయనురాగము, (చూ. కుసుంభరాగ
ము.)

నీలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఒకానొకవానరుఁడు, సుగ్రీవసేనాధిపతి.

నీలుగు(ల్గు)=ఈలుగు. అ. క్రి. ౧. చచ్చు.

గీ. అట్టు లొక్కొక్కపోటున నాలపోతు, లన్నియును వాత మొక్కనఁ గన్నుఁగవల, నెత్తురులు గాఱ నీలిగి నేలఁ బడిన, నెల్ల వారలు వెఱఁగంది రుల్లములను. నీలా. ౩. ౫౭.

క. మన కేమికారణం బీపనులు విచారింపఁ దగనిపనికిం జనినన్, మనుజుండు నొచ్చు ము న్నొక్కవనచర మొకతఁగనిపని నెపంబున నీల్గెన్. పా. పంచ. ౧. ౮౫.

సీ. సమయుట యీల్గుట... నీల్గుట... నా మీఱుట మరణము... ఆం. భా. ౨. ౨౨౫.

౨. గాత్రవినామము చేయు, ఒడలువిఱుచుకొను; వెనుకకు ఒడలు విఱుచుకొను.

క. అనిలసుతుం డంతన మేల్కని నీల్గుడు నతనివజ్రఘనకాయముఁ బొందినలతికాజాలము లెల్లను త్రెస్సి మృణాలబాలలతికల పోలెన్. భార. ఆది. ౫. ౧౭౨.

సీ. లేచి నీల్గుచు బార సాఁచె నేనియుఁ జక్రవాళాచలేంద్ర మవ్వలికి మీఁగు. ఉ. రా. ౨. ౧౮౯.

ఉ. వెచ్చనియూర్పు నించుచును వేదనఁ బొందుచుఁ గన్ను మోడ్చుచున్, వెచ్చుచు సెజ్జపైఁ దనువు వెమ్మఁగ వేఁచుచు నీల్గి లేచుచున్. కేయూర. ౩. ౩౪౩.

క. వడి నొడుగఱచి వలకేల్, నిడుచన గనయమునఁ బెనఁచి నీల్గి బలం బేర్పడ విల్లు వంప నోపక, యుడిగిరి నృపసుతులు గొంద ఱొయ్యన లజ్జన్. భార. ఆది. ౭. ౧౭౫.

మ. నెతీ నెల్లప్పుడు నిల్చి ప్రాణిచయమున్ నిర్మించి నిర్మించి వీ,పిటి [illegible]

పులించుచు నజుం డేసృష్టియు న్నాని ... భాగ. ౮. ౭౧౩.

౩. ఒడలు నిగుడించు, ఒడలు సాఁచు.

గీ. అవయవంబులు గదలించి యావులించి, నిదురఁ దెప్పిఱి మేల్కాంచి నీల్గి మలఁగి, యొడలు విఱుచుచుఁ గనుఁగవ లుసుముకొనుచు, ధాత గూర్చుండె సృష్టిసంధాత యగుచు. భాగ. ౮. ౭౩౪.

వ... కట్టెదుటివాజిశాలలం గట్టినపొట్టేళ్ళకై యాదిగాని నీల్గి కాలుద్రవ్వి... మనుచ. ౪. ౨౮.

౪. సాఁగు. ౫. గర్వించు.

చ. అతివరుచంబులు న్మెఱుఁగుటారును వేసలి యున్ ధరాధిపోన్నతియు నహీనభూతికలనంబు ఘనాభ్యుదయంబు నిప్పు డొం,దితి మని మాటిమాటికిని నిక్కుడు నీల్గెదు విఱ్ఱవీఁగెదున్, క్షితి నటుగావ రొక్కొకరికి న్నడుమంత్రపుఁగల్మి గల్గినన్. విజ. వి.౧. ౩౪. (పై రెండర్థముల కిదియే యుదాహరణము.)

౬. దేహ ముబ్బించు, ఒడలు పెంచు.

క. బలితపుటురిగ్రామంబున, నిలుచుట యారజ్జుత్రెవ్వ నీలిగి సుమతుల్, వెలువడి చని సుఖు లగుదురు... భార. శాం. ౬. ౨౩౨.

శా. ఆతం డప్పుడు సాత్త్వికత్వవిదుఁడై యుప్పొంగి పచ్చట్ట ల్వ్రీని, ర్ధూతిం బొందఁగ నీల్గి బిట్టు నెగసెం దోయాఘమధ్యంబునన్. హరి. పూ. ౭. ౪౯.

సీ. జమిలిమద్దులతోడ సంరంభమునఁ దగిలించి తాఁ దగులక లీల రంటి. గీ. వడుము గడచి నీల్గుటయును బుడమి పగులఁ, బెల్లగిలి కూలెఁ దరువులు... హరి. పూ. ౫. ౨౪౩.

నీలోత్పలము. సం. వి. అ. న. నల్లకలువ. (ఇది [illegible] బాణములలో నొకటి.)

ఇట్లే: నీలాబ్జము, నీలాంబుజము మొ.

నీలోత్పలము. సం.వి. అ. పుం. ఇంద్రనీలమణి, నీలపుఱాయి.

నీళ్లచివది. వి.(నీళ్లు + చివది.) ఆలంజరము, కాఁగు.
గీ. సెగడు నీరాడనంగను నీళ్లచివది, యన నలంజరనామధేయమ్ము... ఆం. భా. ౨. ౨౪౫.

నీళ్లదొర=నీటికొకిమీఁడు. (వరుణుఁడు.)
చ... నీళ్లదొర గాడుపు జక్కులఱేఁడు చిల్వస్వాములయొకిమీఁడు వాల్గుబుజముల్ గలవేలుపు దమ్మిచూలియుఁ గ్రొ, గొలువంగ వెండికొండపయిఁ గూర్చిఁ జెలంగుఁగడిందిదయ్యమా. అచ్చ. రా. ఆర. ౧౨౭.
ఇట్లే: నీళ్లరాయఁడు, నీళ్లఱేఁడు.
ఆ. మేటినీరుచూలి మెయితాలుపులసామి, వల్లెత్రాడుదాల్పు నీళ్లరాయఁడు... అనంగ నొప్పు కరుణుఁ డీశ. ఆం. సం. దేవ. ౨౧.
సీ. వలఁగొని నీళ్లక్రేవల నుండు నీళ్లఱేఁ డరయ బయల్వట్టి తిరుగు గాడ్పు. అచ్చ. రా. బాల. ౭౮.

నీళ్లవరుగు. వి.(√నీరు.) ఉష్ణలక్షణము. (శ.ర.)

నీళ్లా(ళులా)డు=నీరాడు. అ. క్రి. (నీళ్లు + ఆడు.)
౧. స్నానముచేయు.
సీ. అతఁడు సరస్వతి నవగాహనము సేయుచుండి యాచేరువ నోర్తు తడుపు గట్టుక నీళ్లాడఁగాఁ జూడఁ దనమనుక్రము నిర్గమించిన... భార. శల్య. ౨. ౧౭౦.
క. కుడిచిన నీళ్లాడిన మతి, గుడిలోపల నలుఁగు వెట్టుకొన్న నభీష్టం, బడుగఁగ నవ్విన దుర్గతిఁ, బడుదురు బాధలను నధికపాపాత్ములజా. శివ. సా. ౭౯౨.
ఉ... యశోద వేడుకఁ గ్రొ, గోపసతీసమేతముగఁ గోరి సమీపగ యై తన... లాడఁటకు నై చనియె నంద్వరమాణచిత్తయై. హరి. పూ. ౫. ౧౭౪.
౨. ప్రసవించు.
క. తెలిసి చక్కన వచ్చి దేవకి నీళ్లాడె రమ్మ ర మ్మని భోజరాజుతోడఁ జెప్పిన... భాగ. ౧౦. పూ. ౧౪౭.
గీ... వేల్పుపెద్ద, పాలఁతి కంతటు నీళ్లాడుప్రొద్దు లయ్యె. భాగ. ౭. ౫౦.

నీవరి=నివరి. (శ. ర.)

నీవరుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. పరివ్రాట్టు, సన్న్యాసి. ౨. వణిజుఁడు, బేహారి. ౩. వాస్తవ్యుఁడు, నివసించువాఁడు.

నీవాకము. సం. వి. అ. పుం. ౧. అర్ఘోత్కర్షమువలన కలుగుజనాదరము, వెల మిక్కిలి హెచ్చినదానియందు జనుల కుండుమక్కువ. ౨. ధాన్యాదులు నిలువచేయుట.

నీవారము. సం. వి. అ. పుం. సస్యవిశేషము, నివ్వరి.

నీవి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. ఉచ్చయము, స్త్రీల పోఁకముడి. ౨. మూలధనము, సంచిమొదలు. ౩. పరిపణము, పందెపుసొమ్ము. ౪. బంధనాలయము, చెఱసాల.

నీవు=ఈవు. స. యుష్మదర్థకము. (చూ. నీ.) భార. ఆది. ౨. ౧౪౪.

నీవృతము. సం=నీవృత్తు.

నీవృత్తు. సం. వి. త్. పుం. ౧. దేశము, గ్రామసమూహము. ౨. గ్రామము.

నీవ్రము. సం=నీధ్రము.

నీశారము. సం. వి. అ. పుం. (మంచును గాలిని వారించుటకైన) కప్పెడు దుప్పటి(గొంగడి మొ.); సర్వాంగప్రావరణము, ఒడలెల్లఁ గప్పుదుప్పటి; తెరకాండ పటము.

నీహారము. సం. వి. అ. పుం. ౧. పేరినమంచు, గడ్డమంచు; మంచు. ౨. త్రయోవింశతిరగణాత్మక మగుదండకభేదము.

ను

ను¹=న్¹. ప్ర. (కొన్నియెడల దీనియుత్వమునకు లోపము కలుగును. చూ. ద్రుతము.) ౧. నాశబ్దమునకును తనశబ్దమునకును వచ్చు ప్రథమైకవచనము. (ఉదా: నేను, తాను.)

చ. ...సర్వమునను నేన నిల్తు సుఖవాసత నన్
దగఁ జెంది నిల్పుస, ర్వము... భార, అశ్వ. ౩. ౩౭.

గీ. ఏను నీయంతియును గాని యెఱుగ
రన్యులు... భార. ఆది. ౪. ౧౦౫.

మ. ఇది భోజాత్మజ కిచ్చినం గినుకతో నే మం
చు నూహించునో, మది సాత్రాజితి దా
నికే నిపుడు ప్రేమం బంపినం దీని నొల్లద
మం జేసినజాడ దోఁచునో కో యీ లె మ్మిం
దు నే నన్నిఁ జెల్లదువో యేరికిఁ బంపఁగా
ననుచు... పారి. ౧. ౫౪.

ఉ. శ్రీకమనీయహారమణిఁ జెన్నగఁ దానును
గౌస్తుభంబునం, దాకమలావధూటియు ను
దారతఁ దోఁప... ఆము. ౧. ౧.

గీ. తాను దెగు నేని బాంధవదారపుత్త్రమిత్త్ర
లను సజ్జనంబు లేమిటికి విగతచింతుఁడై
గుహ సొచ్చి యశ్రాంతబుద్ధి, దడవి కానంగ
వలవదె తన్నుఁ దాన. భార. శాం. ౬. ౨౩౩.

౨. ద్వితీయైకవచనము. (పట్టి అనుపద మనుప్రయుక్తమగునపుడు హేత్వర్థమును దెలుపును. చూ. పట్టి².)

క. విషనిధిమధి నసంఖ్యము, నిషాదగణ ముండి ధారుణీప్రజఁ గడఁకన్, విషమము నుజే యుము దాని నిమిషమున భక్షించి చను మ మిత్త్రవిఘాతీ. భార. ఆది...

గీ. సత్త్వవిశ్రేష్ఠుఁ దిక్కయజ్వను భజించి.
కాశీ. ౧. ౧౯.

చ. ...ఈ, చలిమలకల్ల నుల్లసిలుచల్లదనంబును
నూనకుండినన్. మనుచ. ౨. ౧౦.

౩. తద్ధర్మాద్యర్థక ప్రథమపురుషైకవచనము.

క. విను గార్హపత్య మనుప, య్యనలము విహరిం
పఁబడి తదాహవనీయం, బను వెలుఁగు నట్ల
వెలుఁగును, జనకుఁడు దాఁ బుత్త్రుఁడై నిజ
ద్యుతితోడన్. భార. ఆది. ౪. ౭౬.

మ. ...పాంచజన్య మొసఁగున్ గల్యాణసాక
ల్యమున్. ఆము. ౧. ౫.

౪. ఉత్తమపురుషైకవచనము.

ఉదా: వండుచున్నాను, వండఁగలను.

ఉ. ...వేంకటభర్తఁ గొల్చెదన్. ఆము. ౧. ౧.

౫. తుమర్థభావలక్షణాద్యర్థములయందు వచ్చును. (చూ. అ¹.)

ఉదా: వండనుబోయెను. వాఁడు వండ నతిథి వచ్చెను. చూడ వలయు, చూడఁగా వలయు.

ను²=న్². అప. (కొన్నియెడల దీనియుత్వమునకు లోపము కలుగును. చూ. ద్రుతము.) ౧. ప్రథమాంతము లగునట్టి ద్విశేషణములకు ప్రాయికముగా నగునంతాగమము. ఈయాగమము పరమగునపు డుత్వమున కత్వ మగు. (చూ. అ¹.) ఇ ఈ ఐ లపై దీనికి 'ని' వచ్చును. (చూ. ఇ¹.)

ఉదా: నేను ధన్యుఁడను. నేను చిన్నదానను. నేను సుకృతిని. నేను స్త్రీని.

౨. కొన్ని ప్రత్యయములకును కొన్ని అవ్యయములకును అంతాగమముగా వచ్చునది.

ఉదా: రామునిచేతను. వనమందును. వలెను. పోలెను మొ. (౧, ౨ అర్థములలో దీని ఉత్వము వికల్పముగా లోపించును.)

౩. వృత్తియందు కొన్నియెడల ఆగమమై వచ్చునది. (ఇందలి ఉత్వము నిత్యముగా లోపించు...)

ఉదా : తళుకుంజెక్కులు, తెల్లందనము మెం.

౪. కల అనుబంధము పరమగునపుడును పదు అనుబంధము పరమగునపుడును ధాతువునకు వచ్చుఆగమము. (చూ. అ[1].)

ఉదా:-చేయఁగలఁడు. కొట్టఁబడెను.

నుంకు. వి. పస్తు, ఉపవాసము.

సీ. ప స్తిల్లి నుంకు నిప్పస్తు ని ట్రనఁగను నుపవాససంజ్ఞ యై యొప్పు చుండు. ఆం. భా. ౨. ౧౪౫.

నుంజే. వి. సొగటాలపలక.

సీ. పనిగిండి చిటికెనపావురాల్ సొగటాలు నుంజలు గొరవంకపంజరంబు. ప్రబంధ. ౯౨౩.

నుంపారు=నునుపారు. అ. క్రి. (√నుంపు) నున్ననగు, మృదువగు, మెత్తనగు.

ద్వి. నుంపారి సొంపారి కంపు నింపారి, పెంపారి చాల నొప్పెడిబిల్వపత్త్రి. బస. పు. ౩. ౬౯౬ పం. (చి. ని. ప్రాఁత ప్రతిపా. 'ఇంపారి నునుపారి' క్రొత్త ప్రతిపా.)

నుంపు=నునుపు. (క. నుణ్పు. చూ. నుంపారు.)

జః నుంపారు.

నుక్కుటు. వి. ౧. అసియాడుట, జవ్వాడుట. (చలనము అని శ. ర.)

ద్వి. చెక్కుల సన్నంపుఁజెమ రెక్క నడుము, నుక్కుటు నొక్కింత నూగారు దోఁప, నలరు పయ్యెద జాఱ నలకలు చెదర...ద్వి. వారి శ్చ. ఉ. ౯౧౦ పం.

౨. బాధ.

ఉ. ఘోరతరాననస్ఫురితకోపులు నై యమదూతలానరుం, జేరినఁ గాంచి మై వడకఁ జేష్టలు వైకృత మందఁ బల్గుటు, నొర్వరను గన్నులం దెఱచు నుక్కుటు నై వెగ డగ్గలింపఁ గన్. మార్క. ౨. ౩౯.

నుగ్గడుచు=నుగ్గాడు. స. క్రి. (నుగు + అడచు.) నుగ్గుగునట్లు కొట్టు, నలఁగఁగొట్టు.

సీ. ఎక్కుడు వల నైనయెడ లడ్డగించినచఱుల నుగ్గడుపుడు సక్కఁ బ్రాఁక, రానితిప్పలు చొరఁ ద్రవ్వఁ డీఱము లైనమ్రాఁకులఁ బొదలును మ్రగ్గఁ బొడువు, దు...వారి. ఉ.౧. ౯౩.

నుగ్గాడు=నుగ్గడుచు, నుగ్గుచేయు,నుర్గాడు.స.క్రి. (నుగ్గు + ఆడు.) ౧. గుండచేయు, పొడిచేయు.

మ. భటులన్ గీటడఁగించి ఘోటకములన్ భజ్జించి భద్రేభరాడ్ఘటలం జెక్కులు సేసి సైనికశతాంగశ్రేణి నుగ్గాడి...రా.వి.౫.౧౪.

౨. పాడుచేయు, ధ్వంసముచేయు.

సీ. వనలులాయము లిక్షువనము నుగ్గాడినపగిదిఁ గాల్వర సేలపాలుచేసి.శు.సం.౧౧.౪౦౪.

మ. పెసరుంగాయను మెత్తకన్నులను నై పేటాడుమన్ గొబ్బిలన్, నుసలం జూచుచు దోసచేల్ చెఱుచాల్ నుగ్గాడుచున్ సజ్జఁ గొఱ్ఱయ సుమాళింపుము... రా. వి. ౨.౬౫.

౩. వధించు.

సీ. నుగ్గాడెఁ బరిమార్చె నులివెను దెగటార్చెఁ జదిపెఁ జంపెను సదమద మొనర్చె. గీ. అడఁచెఁ జెండె ననఁగఁ బొందగు వధించె, ననుటకు సమాఖ్య లై... ఆం. భా. ౩. ౧౨౩.

మ. వసుసన్ యక్షపిశాచరాక్షసచమూవర్గంబు నుగ్గాడెదం, బోరి గంధర్వుల సంహరించెద ... భా. రా. అర. ౨. ౩౩౩.

౪. ఖండించు.

ద్వి. సీతల ల్నుగ్గాడి నిను సంహరించి, సీతఁ దోడ్కొనిపోవు సిద్ధ మీపలుకు. రం. రా. సుం. ౨౬౯ పా. ౪ పం.

అ. క్రి. నుగ్గగు. (చూ. నుర్గాడు. అ. క్రి.)

నుగ్గించు. స. క్రి. తిట్టు, శపించు.

మ. తనసింగారపుఁజెక్కుటద్దములమీఁదం జాఱు
కన్నీరు కేలినఖాగ్రంబులఁ బాఱమీఁటు
చును దళ్లి న్నాల్గు నుగ్గించి మో, మునరం
దైన్యము గొంత తెచ్చికొని డంబుల్ నూపి
యవ్విప్ర, నొ,య్యన డాయం జని యిట్లు
పల్కెను రహస్యాలాపరూపంబునన్. విప్ర.
౪. ౩౭.

నుగ్గు=నుగ్గు. అ. క్రి. (క. నుగ్గు.) నలఁగు.

చ...మా, కఱచినకాట్లనన్ శిశువు కాయము
తోలును నుగ్గ డేమియున్. నృసిం. ౪. ౪౩.
(శ. ర. పా. 'సుగ్గదయ్యె'. ముద్రి పా.)

వి. ౧. చూర్ణము, పొడి. (ఇది 'అగు, ఆడు, చే
యు, పాఱు' ధాతువులతో కలసియే తఱు
చుగా ప్రయోగములఁ గానవచ్చుచున్నది.)

ఉ. ఆయతపక్షతుండహతి నఖ్కుల శైలము లెల్ల
నుగ్గుగాఁ, జేయుమహాబలంబును బ్రసిద్ధియు
నుం గలవాడ నీపనిం, బాయక యొమ్మునం
దవడుఁబాముల మోవను వారికిం బనుల్, సే
యను నేమికారణము సెప్పుము దీనిఁ బరో
రుహాననా. భార. ఆది. ౨. ౪౧.

గీ. నురుము నుగ్గు పొడుము పొడి నురుము ను
న్ని, చూ రనంగను విలసిల్లుఁ జూర్ణమభవ.
ఆం. భా. ౨. ౨౨౦.

౨. ముక్క, ఖండము.

చ... తేరప్పై, నొగ నొగ డాకఁగాఁ బఱపి
నుగ్గుగఁ గొరవనూతు నేసి... భార. భీష్మ.
౨. ౩౩౧.

క. నగ్గుపడి విరియఁబాఱిరి, బగ్గనఁ బొరివుచ్చు
వీరభద్రునిధాటికన్, నుగ్గు లయి యవురుసవు
రయి, గగ్గులకాడై వికావిక లయి యమ
రుల్. కాశీ. ౭. ౧౭.

సీ. తనపార్శ్వభాగసంఘర్షణంబున ద్వీపకోటు
లు నుగ్గలై నీటఁగలియ. దశా. ౧. ౧౯౫.

౩. సమూహము, గుంపు.

ఆ. ఉగ్రభానుసుతుఁడు నగ్రభాగంబున, బలిను
ఖాధిపతులు పన్ని నడువ, వెనుకఁ దాను గద
లె వెన్నుజలం బయి, నూఱుకోట్లకపులనుగ్గు
లలము. రామా. ౭. ౨౭౫.

(దీనియామ్రేడితరూపము నుగ్గునుగ్గు.)

చ. ఖురపదఘట్టనం ధరణి గ్రుంగ ఫణీంద్రుఁడు
నుగ్గునుగ్గుగాఁ, బరువడి...మహో, శ్వరుశ్వ
మథంబు హాఱణమ వచ్చె...కు. సం. ౨.
౧౫౭.

బ. పిసుకలు (శ. ర. బ్రౌ.)

సా: ఉగ్గుతో నేర్చినగుణము నుగ్గులతోఁ గాని
పోదు.

జ: నుగ్గడుచు, నుగ్గాడు, నుగ్గించు, నుగ్గుచేయు,
నుగ్గులువాఱు.

నుగ్గు(లు)చే(సే)యు. స. క్రి. (నుగ్గు + చేయు.)

౧. ముక్కలుచేయు; పొడిచేయు.

గీ. యోధసారథియుగ్యసంయుతము గాఁగ,
నూఱురథములు వ్రేల్మిడి నుగ్గుచేసె. భార.
విరా. ౩. ౧౭౨.

సీ. దళనళంబముల దుర్ధరమహీధరకూటకోటి
నుగ్గులు సేయు కుంజరములు. వసు. ౨.
౧౫౨. భార. ద్రో. ౧. ౨౫౧.

౨. వధించు, చంపు.

చ... తేరికి సారథి గమ్ము నాకుఁ జిచ్చుబఱపిడు
గొట్టుల ట్టడరి తూఁరులమొత్తము నుగ్గునేసె
దన్. భార. విరా. ౫. ౧౩.

శా. ఈరీతిం జగదేకవల్లభుఁడు భూమియుక్త ప్రతా
పంబున్ జేఁ, గ్రూరాదిత్యవిరోధివర్గముల నుగ్గు
ల్ సేయు...దశా. ౨. ౪౦౮.

నుగ్గులువాఱు. అ. క్రి. (నుగ్గులు + పాఱు.) పొడి
యగు.

ద్వి. కలయఁ బర్వెడుభవద్దరళకాలాగ్నిఁ, గుల
గిరు లైన నుగ్గులువాఱఁ గాలు. ద్వి. పారిజ్ఞా.
ఉ. ౧౭౩౩. పం. ఇట 'బూది యగు' నని
అర్థము.

నుచ్చిలి. వి. నురుఁగు, ఫేనము.

శా. నోర న్నుచ్చిలి గ్రమ్మ మై వడఁకఁ గన్నుల్తారకాబింబసంచారవ్యాప్తిఁ దఃకరింప హృదయస్థానంబు గంపింప...హర. ౨. ౭౩.

సీ. శ్లేష్మము ద్రేకించి సెలవి రంధ్రము వాయ మెరసి నుచ్చిళ్లు గ్రమ్మింపకుండ. శివరా. ౪. ౪౭.

నుచ్చు¹. స. క్రి. నుచ్చుపాఁతలుచుట్టు. (శ.ర.) వి. గొఱ్ఱెలయొక్కయు మేఁకలయొక్కయు పెంటిక. (మేఁకపెండ్రుక అని బ్రా.)

వ...నెల్లికొయ్యలు ద్రచ్చి నుచ్చు లంటించినం బెచ్చుపెరుఁగుచిచ్చు లాత్రంపులందవిలించి...మనుచ. ౪. ౬౦.

ద్వి. పచ్చవంటకమును బడియించి మేఁకనుచ్చు కరీషంబు నొసల నంటించి. ద్వి. భా. ౧౦. (చి. ని.)

జ: నుచ్చుకోక, నుచ్చుప్రాఁత.

నుచ్చు². వి. ఫేనము, నురుఁగు.

(వ్యవ.) వానినోటినుండినుచ్చులువచ్చుచున్నవి.

,, ఉంతుడుకాయ నుచ్చు వచ్చుటలేదు.

నుచ్చుకోక=నుచ్చుప్రాఁత. వి. (నుచ్చు¹+కోక.) గొఱ్ఱెలయు మేఁకలయు చన్నులకు చుట్టెడుగుడ్డ.

ద్వి. ములుగత్తి నుచ్చుకోకలుఁ జూఁడుఁగోడువు, మొలతిత్తి నిడి దొడ్డమొలకచ్చ గట్టి. బస. పు. ౩. ౧౧౧౭ పం.

నుచ్చుప్రాఁత=నుచ్చుకోక. వి. (నుచ్చు¹+ప్రాఁత) గొఱ్ఱెలయు మేఁకలయు చన్నులకు చుట్టెడు గుడ్డ.

సీ. ఒడిసెల పాలకావడి నుచ్చుప్రాఁతలగుది మూఁపుపై వ్రేలుగోర్పడంబు. వేం. పంచ. ౧. ౫౯౭.

నుజ్జు=నజ్జు. (శ. ర.) విశే. క్షతి నొందినది, నుక్కలి నలఁగినది.

ఉ. అంటినఁ గందునో యనక యంగము నిర్ణయవృత్తి మీఱఁ గౌఁగింటికిఁ దార్చి నుజ్జుగనొ కెంజిగురట్టిది నాక మోవిఁ బల్గంటు లొనర్చి...వ్యాల్గంటి రమించె నాథుఁడు స్వకార్యపరుల్ మగవార లెంచరన్. ఉ. రా. ౮. ౪౮౮.

నుడి=నుడుగు, నొడుగు. వి. (క. నుడి.) మాట, పలుకు; వాక్యము.

చ...వింటు లేదె యింటు గెలిచి రచ్చ గెల్వమను వానుడి నానుడి నానుఁడీ చెవిన్. సారంగ. ౨. ౨౫౯.

సీ. గుడుసు కైదువు జోదు నుడివాన గురియక కడు విరాలపుటగ్గి యడఁగఁ గలదె. నీలా. ౧. ౧౦౩.

క...వల్లకీతతు లొక్కట్లై, మ్రోసినగతి సెలుఁ గడరన్, భూసతికడనుండి యొక్కనుడి వినఁ బడియెన్. ఉ. రా. ౭. ౧౨౬.

జ: నుడికారము, నుడివిల్లు.

నుడికారము. వి. (క. నుడికారు- నుడి+కారము³- స్వార్థము.) ౧. పలుకు, మాట; (మాట పొందగువానియందలి) చమత్కారము, సరసత.

సీ. నుడుగు నుడువు నుడి నుడికారము నొడువు నొడి నొడికారము నొడుగు నాఁగఁ బదము...ఆం. భా. ౧. ౧౧౧.

ఉ. ఎట్టు పురాణము ల్పదియు నెన్నిదిఁ జెప్పితి వెట్టు వేదముల్, గట్టితి వేర్పఱించి నుడికారముసొం పెసలార భారతం, బెట్టు రచించితీవు ఋషి వెట్టయి తొక్కదినంబుమాత్రలోఁ, బొట్టకు లేక తిట్టెదవు పుణ్యగుణం బులరాశిఁ గాశికన్. కాశీ. ౮. ౧౯౨.

గీ. ప్రౌఢిఁ బరికింప సంస్కృతభాష యండ్రు,

పలుకునుడికారమున నాంధ్రభాష యందు, శర్వ శేమన్న నంధ్రుగా శేల కొఱంతి,నా కవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష. భీమ. ౧. ౧౫.

౨. పలుకుబడి.

గీ. ఆపురాణంబు గనఁ దెనుఁ గయ్యెనేని,జెప్ప నేర్చినకవియుఁ బ్రసిద్ధుఁడేని, దెనుఁగునుడి కారమున మించు గనియెనేని, గుందనము కమ్మ వలచినచంద మగును. జై. భా. ౧. ౧౯.

విణ. సరసమైనది.

చ...అ,తనిమదికి న్భవద్భలవితానము చీమల చాలుఁబోలె న్నైకనఁబడు నీవు పల్కునుడి కారపుమాటల కెల్ల నాతఁ డా,డును విరసం పుఁబల్కులు గడు న్నతి మోసము వచ్చు న త్తఱిన్. శుక. ౩. ౩౯౦.

నుడివిల్లు. వి. (నుడి+విల్లు.) - మాటవరుసను విల్లు, వింటితో పోల్పఁబడునది - కనుబొమ.

సీ. నుదుట గ్రక్కడరిన నుడివిల్లు గదియించు నుడిసి ముత్తరఁగలు గదలుకొనఁగ. కు.సం. ౫. ౫౭౦. 'నుసువిల్లు' ము ద్రి.

నుడుగు(వు)=నొడుగు.స.క్రి. (క. నుడిసు,)౧. వచించు, చెప్పు.

క. నుడిగి రహస్యోక్తులు దా,నుడిగి ద్భగంచల నిబద్ధయుసమణిమంజ,ర్యుడురాణ్ముఖిగుణ వై ఖరి, పడధిపశేఖరునితోఁ బ్రవీణతఁబలికెన్. బహు. ౫. ౯౯.

గీ. వానిసౌశీల్యగతి నుడువంగ నౌనె, కవుల కైనను మానిపుంగవులకైన. ఇందు. ౪. ౧౮.

ద్వి. చేరి నీ కొకమాటఁ జెప్ప వచ్చితిని, నోరు గా చెవ నన్ను నుడువుదు నీవు. ద్వి.పారిజా. ఉ. ౧౦౩౭ షం. నీలా. ౧౫౦౧.

౨. సంభాషించు, మాటలాడు.

చ...మూర్కొన వావిలి దన్ను వంశములం,బు నుడువ గోఁగు నై తరుణి పూచు నురద్రుమ మన్ని పూవులన్. పారి. ౪. ౧౦.

సీ. చెలి కానిధ ర్గంబుఁ జెఱుపఁ గాంక్షత్సుఁ దేఁగ తిఁ బూసె నని ప్రవగణము నుడువ. ఉ. రా. ౧. ౯౫.

౩. జపించు, జపముచేయు.

సీ.మదనాహితునినామమంత్రంబు నుడుగువాఁ డొడికంపుఁబాములఁ దొడుగువాఁడు.భల్లా. ౨. (శి. ర.)

౪. నేర్పు, బోధించు.

గీ. కూలిఁ గొనునొజ్జ కాఁబోలు కోదమచిలుక, తపసిబుడుతలగమికి వేదంబు నుడువు. కువ ల. ౨. ౭౩.

౫. చదువు, పఠించు.

క. మేలుగ సాయంప్రాతః,కాలంబుల హోమ విధులఁ గావించుచు నే,వేళన్ వేదము ను డువున,లోలాత్ముం డుండు బ్రహ్మలోకము నందున్. కాళ్ళా వి. ౩. ౭౦.

వి.=నుడి. ౧. మాట, పలుకు.

క. ఉడుపతిమకుటుండు చెవుల నొనరనినుడు గుల్, నొడివిన...భీమ. ౨.౧౫౪.

వ...ఒక్కొక్కకడం గడవరానితమచేడియల జెడంగునుడుగుల నడుగు లామడలు గా వచ్చి...వసు. ౪. ౨౩.

మధ్యాక్కర. నుడువులుం జేయు నింకేల యి ప్పాటినోములుం తొల్లి, కడఁగి నోఁచితిని గాకేమి యనుచును గంటె డెందమున. భా ర. ఆది. ౪. ౧౦౨.

౨. లోకోక్తి, నానుడి.

క...కామకస్య కుతో లజ్జా యనెడునుడువు వినిమనుమయ్యెన్. రసిక. ౩. ౧౧౩.

జః నుడుగు ఱేఁడు, నుడుగుల చెలి, నుడుగువాలు, నుడువరి, నుడువరితనము, నుడువులననఁబోఁడి, నుడువులపడఁతుక, నుడువుల ఱేఁడు.

నుడుగుఱేఁడు=నుడువుల ఱేఁడు. వి. (√నుడుగు.) బృహస్పతి, గీర్పతి.

సీ. అరయ వేల్పుల కెల్ల నయగారనం బగునుడుగు ఱేనికిఁ గూర్చి కొడుకుఁగుఱ్ఱ. యయా. ౩. ౩౧.

నుడుగులచెలి. వి. (√నుడుగు.) సరస్వతి.

సీ. జగముల మాఁటిపై జంగఁ జాచినదాఁగ నుడుగులచెలిమామయడుగుఁ జెమరు. యయా. ౨. ౪౪.

నుడుగువాలు. వి. (√నుడుగు.) -గీర్వాణుఁడు- దేవత.

సీ. నుడుగువాల్గమిమైల గడుగువారి మెఱుంగు లుడుగువాఱనిప్రేలిమడుఁగువాఁడ. ప్రబంధ. ౨౧౩.

నుడువరి. విణ. (నుడువు+అరిక్ప్ర.) మాటలమారి, వాచాలుఁడు. (చూ. నుడువరితనము.)

నుడువరితనము. వి. (నుడువరి+తనము.) వాచాలత.

ద్వి. వడుగు చేసిన భక్తి వట్టిపాటుగునె, నుడువరితనమునఁ గడవ నాడెదవు. బస. పు. ౧. ౪౫౪ పం. (శ. ర. పా. "నొడువరితనము" ముద్రి. పా.)

నుడువులననఁబోఁడి. వి. (√నుడువు.) సరస్వతి, వాగ్దేవి.

సీ. నుడువులననఁబోఁడి జడియకు మని వెన్నునుఱచుప్రాణేశు తిప్పవడి చూచె. దశా. ౨. ౫౫.

నుడువులపడఁతుక. వి. (√నుడువు.) వాగ్దేవి, సరస్వతి.

క. పడియెడుశలలఁ బ జేతులు, సదరించులకోరిక నులు నన్నన్న నెటిక్, నుడువులపడఁతుక కైనక్, దడవులనిడుపనిక్షైనఁ దరమే యెన్నక్. అచ్చ. రా. యు. ౫౫౦.

నుడువులఱేఁడు=నుడుగుఱేఁడు.

గీ. వానిచెలువంబు నుడువుల ఱేనికైనఁ, బూనిదిటముగ వాక్రువ్వఁబోల దెందు. నీలా. ౨. ౭౨.

నుతము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నుతింపఁబడినది, పొగడఁబడినది.

నుతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. స్తోత్రము, పొగడిక.

నుతి(యి)ంచు. సం. స. క్రి. పొగడు, కొనియాడు.

సీ. పరమేష్ఠియంచ యీగిరికొలంకులయంచపిండులోఁ దప్పినపిల్ల యొక్కొ... గీ. యని నుతించుచు...మార్క. ౧. ౯౩.

ద్వి. ఆ దంపతులు సొంపు లాత్త రెట్టింప,మోదించి కరములు మోడ్చి నుతించి. ద్వి. పరమ. ౩. ౧౩౨ పం.

సీ. రతినైపుణము చూచి నుతియించువిధమున మణిమయకాంచికింకిణులు మొరయ. వరాహ. ౪. ౧౩౨.

నుతిక(కె). వి. ౧. తెగ, ముత్తము. (శ.ర.) ౨. దళము, దండు. (బ్రౌ.)

ద్వి. నూఱేసిగుఱ్ఱాలనుతికెల రెండు,పొఁజులుగాఁ జేసి పదిలంబు చేసి. పల్నాటివీరచరిత్ర. ౬౦. (బ్రౌ.)

నుత్తము. సం=నున్నము.

నుత్యము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) నుతింపఁదగినది.

నుదత్. సం. శత్రు. ౧. ప్రేరించుచున్న. ౨. తొలఁగించుచున్న.

నుదమానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ప్రే

రించుచున్నది. ౨. తొలఁగించుచున్నది.

నుదము, సం. విణ. (అ. ఆ.అ - సమాసాంతము సందే-ఉదా:-తమోనుదము మొ.) ౧. తొలఁగించునది, పోఁగొట్టునది. ౨. ప్రేరించునది.

నుదుటికన్ను. వి. (√నుదురు.) ఫాలాక్షము, శివునిలలాటనేత్రము.

ఆ. నుదుటికంటిమంట చదలంటి పర్వుచుఁగల సితరతరంబ కప్పికొనఁగ.కు.సం.౧౦.౩౭౧.

నుదురు. వి. దే. నొసలు, ఫాలము.

ద్వి. రాఘవుబంటు శౌర్యం బింత చెడక, గదఁ బుచ్చుకొని మహాకాయుని ప్రేసె, నుదురు భగ్నము గాఁగ...రం.రా.యు. ౩౪౪ పొ. ౨౪ పం.

సీ. వదనంబుకొమరు భావనఁజేసి వేఱుగా నుదుటిపెం పలకలఁ బొదువఁబడఁగ. భార. విరా. ౧. ౨౨౮.

క. చదురునకు బ్రహ్మ వ్రాసిన,నుదుటిలిపులు దుడువఁ గలదె నూల్కొనువెరపుల్.హరి.ఉ. ౯. ౨౯. (బ్రహ్మవ్రాసిననుదుటిలిపి=కర్మఫలము.)

చ. హరిదవధిక్షమారమణు లాతురగాళినుదుళ్లపట్టముల్, తరువులరాయసంబులవిధంబునఁ గన్గొని శ్వేతమానవేశ్వరునకుఁ దెచ్చి యిచ్చిన నువస్తుపరంపరలెక్కఁ గూడునె, స్వారసులరీతిఁ దత్సవనవీతిఖురాంకము లుండు సుర్వరన్. వరాహ. ౧౨. ౬౦.

నుదుట వ్రాసినవ్రాత=కర్మఫలము.

(వ్యవ.)నుదుట వ్రాసినవ్రాత నూరేళ్లు చింతించినను తప్పదు.

నుదురంటు=నమస్కరించు.

ఉ. తప్పు లెఱుంగలేక దురితంబులు సేసితి నంటి నీవు మా,యప్పవు గావు మంటి నిఁక నన్యులకున్ నుదురంట నంటి...

జ: నుదుటికన్ను.

నుద్యమాన ము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) ౧. ప్రేరింపఁబడుచున్నది. ౨.తొలఁగింపఁబడుచున్నది.

నును. విణ. (త. నుణి- నునుపుశబ్దము కడవర్ణము లోపింపఁగా మిగిలినరూపము. వృత్తియందు హల్లు పరమగునపుడు దీనికడపటియచ్చు వికల్పముగ లోపించును.)

౧. నున్ననిది, స్నిగ్ధము.

ఉ...నీరజనాభుఁడు నిండుఁగౌఁగిటం, జేరిచి బుజ్జగించి నునుఁజెక్కుల జాలుకొనంగ జాలుకన్నీరు కరంబునం దుడిచి... పారి. ౧. ౧౩౪.

క. నునుఁగులు తరుమనాసలు, మినుమిను కనుకన్నుదోయి మిహిరుండనవుం, దనువుం గల రొకమీనము,తనయుంజలిఁ దవుల నృపుఁడు దకము న్విడిచెన్. దశా. ౧. ౧౩౧.

ఉ...ఫుల్లకేసరమునందువసింపఁగ నెక్కునాలి నున్, పద్మమునం దసారతమరందసరస్వర విందగోష్ఠికిన్, వెగ్గలమాడుతేంట్లు మరు వింటికిఁ బూని గుణద్వయత్వమున్. ఆము. ౫. ౧౨౨.

౨. మెత్తనిది, మృదులము.

చ...కెంపు మీ,అిననునుఁబట్టుఁజేలఁ గటి తింగులువాఱఁగఁ గట్టి...పార. ౩. ౬౯.

వ... రంభాదిమదుద్రంభోరువుల కలికినునుసోఁగపలుకులకలకలంబునఁ గొలకొలమనువాతు తాగారంబు సొత్తెంచి. మను చ. ౫. ౩౫. పార. ౪. ౧౨.

౩. లేఁత.

సీ. నునుఁదీవె నురపొన్నఁ బెనఁగొన్నఁ గనుఁగొని ప్రాణేశుఁ గౌఁగిలింపఁగఁ దలంచు. ... ౩. ౧౪.

సీ. తనుఁ గొండె యని వచ్చునునుజింకఁ గుచ
ముగారుడశిలాసరదూర్వ లిడి మరల్చె.
వసు. ౫. ౧౫. (నునుజింక = బాలకురం
గము.)

చ. నునుఁజిగురాకు మేయుతతి నోరికెలంకులఁ
జేఁటి గుట్టినన్. మనుచ. ౩. ౭౨.

౪. అల్పమైనది.

సీ. నునునవ్వు నవ్వ నోపనిమృదుస్వన లిటువ
లె నట్టహాసముల్ సలుపు బెట్లు. వరాహ.
౧౧. ౯౫.

క. తలిరులతుదఁ జినుకులు జల, జల వడిశుఁగఁ
దడిసి మెలఁగుచలికరువలిను, న్బ్రలపమున వి
రియుపరువపుఁ, దొలుమొగడలవలపు దెలుపు
తోఁటులలోనన్. పారి. ౬. ౧౦౩.

౫. స్నిగ్ధము, గాటము.

ఉ. ఎక్కడనుండి వచ్చెఁ దర శేక్షణకు న్నును
సిగ్గుదొంతరల్. విజ. వి. ౧. ౧౦౪.

౬. మనోహరమైనది, చక్కనిది.

ఉ. గోపిక వ్రజంబునునుఁగూఁతకుఁ దుమ్మెద
పిండు మ్రోఁతకున్. దశకు. ౫. ౩౩.

గీ. అలకతిమిరంబు తనుఁ గప్ప నమభయమున,
ముఖసుధాసూతి నునువెల్గులికిఁ గూర్చి,
సవదరించినసింగిణిచాయ నొసలి, వంకచూ
పునఁ దగఁ గటివంకబొమలు. పాండు. ౨.
౪౬.

చ... చంద్రురునునుసోఁగవెన్నెలలతోఁ దుల
దూఁగెడుతద్గుణంబులన్. నైష. ౧. ౪౯.

నునుఁదల=నున్ననితల, వెండ్రుకలూడిపోయినతల.

సీ. తులసీదళాంకితతుచ్ఛశిఖాపుచ్ఛ మలవడ
నునుఁదలనంటి మొంద. భా. రా. ఆర. ౨. ౭౨.

నునుమీనుమనుమఁడు=వ్యాసుఁడు.

సీ. నునుమీనుమనుమనినుడిపంట ప్రాయు మేల్
దంటఁగన్న తుపానిబంటువాఁడ. ప్రబంధ.
౨౧౪. ప్రబంధ. ౪.

నును వాఁడి=మెత్తనిపదను.

సీ. జలితఁపుగుబ్బలఁ జట్టి చూడవెకాని నును
వాఁడిగోరున నొక్క రాదు. దశా. ౨. ౩౧౧.

నునుపరి. విణ. (నునుపు + అరి౩.) నునుపుకలది.
(శ. ర. బ్రౌ.)

నునుపారు=నున్పారు. (√నునుపు.) (చూ. నుం
పారు.)

నునుపు(న్పు)=నుంపు. విణ. (క. నుణుపు, నుణ్పు.
త. నునుణ్పు.) ౧. నున్ననిది, స్నిగ్ధమైనది.

చ. నును పగుపచ్చపట్టుఁనఁ గనుంగొన నొప్పగ
దిండు గట్టి ... హరి. పూ. ౫. ౧౪౯.

చ. నునుపుగఁ జందనం బలఁది... ఒకకోమలి
వచ్చె గిరీశుఁ గన్గొనన్. కు. సం. ౭. ౬౯.

ఉ. వాలిక లంబుజాక్షములు వంకలు భ్రూలత
లంద డెందముల్, చాలఁగ నున్పు లంద...
పాంచాలునకైనఁ గాంతల నిజం బిది యిట్టిది
నాఁగఁ జాలునే కు. సం. ౭. ౧౬౯. ఆం.
భా. ౨. ౨౬౨.

౨. మనోహరము.

క. నును పగునలి గానము విని, వనదేవత గరము
మెచ్చి... కు. సం. ౪. ౪౬౨.

వి. ౧. నున్నన, స్నిగ్ధత్వము.

వ... నారికేళపూగావళీకోమలపలాశద్రోణికల
నునుపు గలపొరలరొరల శిరధితరఁగలమీఁ
దనుంబోలె గిటికొని ... మనుచ. ౩. ౨౭.

౨. సొగసు, మనోహరత.

క. యత్నమునఁ దెలియ నన్నియు, రత్నాకరు
ఖ్యాతి దుస్తరం బగు విద్యా, రత్నము గవితా
తత్త్వము, నూత్నముగా నందుఁ గలుగునును
న్గతిఁగితివే. ద్వా. ౪. ౧౭౫.

గీ. నునుపు దళుకొత్తఁ బలుకులు నుడువవేమి.
నీలా. ౨. ౭౭.

నునుపరి, నునుపారు.

నుసువు. వి. కుమ్మరి కుండలపై వ్రాసెడిచిత్రవిశేషము.

గీ. తీర్చిపూదెలు కులుకులు త్రేటగట్లు, బొద్దుటీనెలు నుసువులుమొదలు గాఁగఁ, బసులు నిరించుఁగుండలపైనతండు. హంస. ౫. ౧౩. (ప్రాఁత తాళపత్ర ప్రతుల పా. 'నుసుపులు'. క్రొత్త ప్రతి, బ్రౌ. పా.)

నున్న = నున్నన. విణ. (త. నుఱ్ఱై. దీనికి క గ్రంథారయంబున నిగాగమము బహుళము.) ౧. నును పైనది, స్నిగ్ధము; ఎచ్చుతగ్గులు లేనిది.

సీ. కురులు నున్నగఁ దువ్వి కొప్పుఁ బెట్టిననీటు గనుఁగొన్న మోహాంధకార మొదవు. ఉ. రా. ౪. ౧౯౩. దశా. ౪. ౫౭.

చ ... చెందిరకాచికోఅలుం, దుమికిఫలంబు చందమున నున్ననియాదలమీఁదిపచ్చిగం, దము ... పార. ౧. ౧౫. (పెండ్రుకలు లేనిది అని భావము.)

గీ. రాలి యున్నపువ్వు ప్రకరము విదిర్చి, చెన్నుగా నున్న సేసినసెజ్జ యనఁగ, వేగుటయుఁ జుక్క లన్నియు విరిసి విశద, భాతిఁ జెలువొందెఁ జూడ నంబరతలంబు. భార. విరా. ౨. ౨౩౯.

౨. మృదువైనది, మెత్తనిది.

రగడ. పడఁతి వెనుకకొమ్మ చించెఁ బట్టుపట్టు నున్నచేల, మడఁతి పొగడ పొన్నతో సమానమా వగంగ సేల. వరాహ. ౩. ౯౨.

గీ. కిట్టుఁజెప్పులు దొడి నున్నగట్టితెడుపు, లెల మితోఁ గట్టి ... హరి. పూ. ౫. ౨౫౨.

వ ... అమ్మదాంధగంధసింధురంబు ... తుండం బెత్తి నున్ననియప్పువ్వుదండ గ్రమ్మనఁ గ్రమ్మరించి విసరి ... పార. ౬. ౧౬.

౩. సన్నము.

సీ. కమలమండము నున్నగాఁ జేసి యిరుసుగాఁ గావించి... నిగ. ౨. ౯౪.

౪. అల్పము. (చూ. నున్నగాలి.)

౫. చక్కనిది, మనోహరమైనది.

సీ. మలదాయ దనున్న మలపుగీల్పులు దిండిపెటరాపతిమ కాలి పెంచె సుమర. చంద్రా. ౨. ౩౬.

౬. సుఖకరమైనది.

ఉ. లాలితనీలనీలకచ ంగాలి యగటంచు సువర్ణడోలికాం, దోళనకేళనంబులను నున్ననినిద్దురసోలగింప నా, బాలికఁ బాడుచుండఁదురు పాటలగంధులు జోలపాటలన్. విప్ర. ౨. ౩౮.

వి. ౧. నున్ననిఱుముక. (శ. ర.) ౨. నున్నఁదనము, స్నిగ్ధత.

సీ... తేట నున్నన నున్న తెలివి నునుపు. గీ. నిద్దమన స్నిగ్ధత కసంగు... సాం. ని. స్థా. ౬౦.

జః నున్నఁదనము, నున్నగాలి, నున్నన.

నున్నఁదనము. వి. (√నున్న.) మెత్తన.

ఉ. నున్నఁదనంబుగా నలుఁగు నూఱియుఁ జందన మట్లు రాచియుం, బన్నగఁ గ్రొత్తలైన కలశంబులు గూర్చియు ... భార. విరా. ౨. ౨౧.

నున్నగాలి. వి. (నున్న + గాలి.) మందమారుతము.

చ... నున్నగాలికి నెల వైనపువ్వుఁబొదలే పొద లే పులకింప నేల మిన్నక రుులసాగ నాగ...ప్రియుఁ డప్పుడువిశ్వనాథుక, య్యాదఁ జనవచ్చు వచ్చుమరునమ్ములు వమ్ములు చేసె దంతటన్. కావ్యా. ౨. ౬౩.

నున్నన = నున్న. విణ. నున్ననిది, స్నిగ్ధము.

గీ. నునుపు నున్నన నిద్దము నున్నని దన, స్నిగ్ధనామంబు లెలఁగును జిక్కణరూప. ఆం. నా. ౫౨.

మ. ఉడుమార్గం బఖిలంబు నున్న నయి శాణో
త్తేజనం బొంది పు, ల్కాడుగంబడ్డ నిశాతఖడ్గ
ముక్రియం గన్పట్టె నప్పట్టునన్. హర. ౨.
౨౫.

మ...ఉద్భటా, చలకూటోపలకోటి రూపు చెడ
నిచ్చల్ రాయఁగా నైన మొక్కలు భూ
కాంతకు నున్ననయ్యె...మనుచ. ౧. ౩౫.
ఉ. రా. ౫. ౨౮౭.

వి. నున్నఁదనము, స్నిగ్ధత.

సీ...తేట నున్నన నున్న తెలివి నునుపు. గీ.నిద్ద
మన స్నిగ్ధత కెసంగు...సాం.ని. స్థా.౬౦.

నున్నము. సం. విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. త్రోయఁ
బడినది, తొలఁగింపఁబడినది. ౨. ప్రేరింపఁబడి
నది, ప్రేరితము.

నుయ్యి(యి)= నూయి. వి. కూపము,బావి.(దీనికి
ప్రథమైకవచన మందే ప్రయోగము.)

ఆ. ఒకనిపొలములోన నొకఁడు ధర్మార్థంబు, కొ
లను బావి నుయ్యి గ్రొచ్చుచోట, నడిగి చే
యవలయు నొడయందుఁ జేనికి హాని దేక
యున్న నాఁగఁ దగదు.విజ్ఞా. వ్యవ. ౧౫౧.

శా. అంతర్వాణికు శేశయద్యుమణిఁ బద్ధాక్షుఁడై
మది స్నిల్పి దుర్దాంతానంతభవాంధకూప
తరణప్రార్థిన్ దృఢస్థేమఁ బాటించు శ్వద్దలు
తద్ద నమ్మి నుయి దాఁటేవానికిన్ జింతయూ,
కంతైనం గడ మేనియుం గడమ కాదా
యంచు నూహించుచున్. పాండు. ౮.
౨౩౫.

సా:- ముందటు నుయ్యి వెనుక గొయ్యి. (ఎటు
చూచినను ఆపదయే అనిభావము.)

చ...అతఁ డప్పుడు ముందటు నుయ్యి వెన్క
లోఁ,తగుగొయి యున్నలా గయినఁ దల్లడ
మందె వణంకు మేనితోన్. విక్ర. ౩.౭౧.

నురనుర. వి. నురుఁగుల ధ్వని కనుకరణము.

సీ. నురుఁగులు నురనుర పొరఁగి బోరున జాలి
గుడికొంచుఁ గిఱ్ఱన నడయసూతులు. ఉ.
హరిశ్చ. ౨. ౧౨౬.

నురుఁగు= నురువు. వి. (త. నురై. దీనిని చి. ని.
నిరనుస్వారముగా గ్రహించెను. నిర్ధారక ప్ర
యోగములు గానరావు. ఇంకను విచార్యము.)
ఫేనము.

సీ. కలకంఠిలోచనంబులు గండుమీలు కుసు
మగంధివిమలహాసము నురుంగు. రా.జ.వి.
౧. ౭౮. (శ.ర. పా. 'హాసములునురుఁగు,
లు'... అని ముద్రి.పా.)

సీ...పరఁగు ఫేనము నుర్వు నురుఁగనఁగ.ఆం.
భా. ౧. ౧౫౮.

సీ.కొడుకు రాఁగలఁ డంచుఁ గడుఁ బొంగువా
హినీవరుని యూర్ముల మించు నురుఁ గనంగ.
ఉ. రా. ౮. ౧౬౦.

జః నురుఁగుకొను, నురుఁగుదబ్బ.

నురుఁగుకొను. అ. క్రి. (√నురుఁగు.) నురుఁగు
కట్టు.

వ...లాలావినిర్యాసంబులు పెలవుల నురుఁగు
కొన...కవిక. ౫. ౧౧౦.

నురుఁగుదబ్బ. వి. (√నురుఁగు.) కడుపులో కు
డిప్రక్క నుండు మాంసఖండవిశేషము, కారి
జము, కాలఖండము. (శ. ర.)

నురువు(ర్వు)=నురుఁగు. వి. సముద్రాదులఫేన
ము, డిండీరము.

క. నురువున నొనరించినపం,జరంబులో నున్న
పులుఁగుచాడ్పున మేనం, బురువవర జీవ
ముండుట, పరికింపక యేమఱంగఁ బాడియె
నీకున్. భార. శాం. ౬. ౨౨౩.

ఆ. పెక్కు లయ్యు నీటిబొబ్బిళికల్ నురువులు,
విరియునట్లు లిందు విరియుఁ జాలె. భార.

ఆది. ౭. ౪౩.

శ్లో. బిభీషికా వై గంధర్వ నాస్త్రైస్తు ప్రయుజ్యతే, అస్త్రేషు ప్రయుక్తేషు ఫేనవత్ప్రవిలీయతే. సం. భార. ఆది. ౧౭౬. ౨౩.

౨. పశ్వాదులనోటినుండి వెడలుఫేనము.

వ... మొదవులనోరినురువులుం బెరస్యలశేణం బులును... హరి. పూ. ౫. ౧౪౨.

౩. కొన్నిఫలములనుండి వచ్చుఫేనపచ్ఛిళ మగు ద్రవము.

గీ... కుంకుడుపండ్లనురుదనరంగ, బలసబనిపాం డురాంబుదపంక్తు లమరె. ఆము. ౪. ౧౫౩

క. అనురువుఁ జూచి కృష్ణుం, డానఁగ రాసట్టి కినుక నతిఁడ్వయి కెంపులూన మడిఁజలిలోప లి, కేనెపమున వచ్చెనిట్టియెంగిలి దలఁపన్. చిత్రభా. ౫. ౧౯. కేయూర. ౪. ౩౫.

సీ. కొమరొందు తెలినుర్వు లుమిదయుకక్లలు గాఁగ నెఱయసల్ జీరాడునెఱులు గాఁగ. అచ్చ. రా. కిష్కిం. ౬౬.

నుర్గాడు=నుగ్గాడు. అ. క్రి. (నుగ్గ + అడు.) నుగ్గగు.

శా. భగ్నం డంతకవాహినుల్ శరహతిన్ భంజించున బ్లెమ్మెయిన్, దగ్గంగా రథపత్త్రముల్ విఱుగవేదండాంకురానీకముల్, నుర్గాడన్ భటకోరకంబు లడరన్ నూత్నాశ్వపుష్పౌఘముల్, మర్గింతున్ బరసైన్యపద్మవనముం మద్బాణవర్షంబునన్. కు. సం. ౧౧. ౬౦౪.

స. క్రి. నుగ్గుచేయు. (చూ. నుగ్గాడు.)

నుర్గు(ఱుగు)=నుగ్గు. (క. నుర్గు. త. నుఱుగ్గు.) (చూర్ణము, పొడి.)

క. నుర్గై విశ్వేశ్వరుదోఃర్గళహతిఁ జన్నరిపుల నగు వినుతింపన్, స్వర్ణ...

నిర్గళదంబుపులచేత నిగ్గలు లగుటన్. కావ్యా. ౩. ౩౯.

ఇః నుగ్గాడు.

నుఱిచియాడు=నూఱుచు. స. క్రి. (√నుఱుచు.) సంహరించు.

సీ. ఆమేటి తనదుసైన్యమును బద్ధవ్యూహభంగిఁ జూపట్టంగఁ బన్ని హాతిక్రగప్రహారప్రవర్తనలచేఁ బీకాకుపఱుచుచుఁ గడుఁ జొచ్చి నుఱిచిగాడు, పీరకుంజరుఁ డగద్వినుతవిక్రము... రాఘవ. ౪. ౧౪౨.

నుఱిపిడి=నూఱిపిడి, నూర్పు, నూర్పిడి, నూఱుపుడు. వి. (√నూఱుపు.) ధాన్యముమొ. వానిని కాళ్లు మొదలగువానితోఁ ద్రొక్కి నలుపుట.

వ... నుఱిపిడిగం జొచ్చినప్రబలహాలికునిలీల నేలం బెట్టి కాలం జమరి చంపి పొంపిరివోవు రుగంటిమిం జేసి యార్చిన... భార. ద్రో. ౩. ౨౬౮.

నుఱుచు=నూఱుపు, నూఱుచు. స. క్రి. (త. నూఱు, పెరుక్కు.) ౧. (ధాన్యాదికమును కాళ్లు మొ. వానితో) త్రొక్కి నలుపు, నలఁగఁగొట్టు.

గీ. కాఁచి యొక్కనిఁ జేరితో వైచి యొకని, గ్రుద్ధి యొక్కని పిడికిటఁ గ్రుమ్మి యొకని, నుఱిచి యొక్కని మెడ నొక్కి విఱిచి యొకని, వాత్మజుంబునఁ దెగటార్చె వాలిగురను. రామా. ౬. ౨౧౨.

గీ... లోభియైనపుకల, నుస్పృతవిక్రయము నుఱిచి దరూన్నపు మధిప. మార్క. ౨. ౧౦౦.

(తారకాసురుఁడు.) సీ. గరుడోరగామరతరుణుల నందఱఁ జెకొనితనవిలాసినులఁ జేసె. ఆ. వేదవిహితవృత్తి విప్రుల నుఱిచె ...కు. సం. ౪. ౩౬౩.

౨. నశింపఁజేయు.

సీ. కరిసింహశార్దూలశరభాదిమృగముల నగ్గ నూచంబుగా నుఱుచునవియు. కళా. ౬. ౯.

సీ. పఱప కే లున్నవి పరభృతశ్రేణులు శ్రుతు లలోఁ దమపల్కు-నూదు లెల్ల, నుఱుప కే లున్నవి సైతియ ధైర్యంబును గందంపుమల కోడెగాడ్పుగములు. ప్రభా. ౫. ౧౩౪.

జ: నుఱిచియాడు, నుఱిపిడి, నుఱుపు.

నుఱుపు=నుఱుచు. (√నుఱుచు.) ౧. (ధాన్యాదిక మును కాళ్లు మొ. వానితోఁ ద్రొక్కి-) నలుపు, నలఁగఁజేయు.

గీ. నుఱిపి తూర్పెత్తి కడలకు బిఱుసు దిగిచి, గండ్రలుగఁ జేసి రాశి పొంకముగ నిలిపి. శివధ. ౫. ౯.

౨. ధ్వంసముచేయు.

సీ. శస్త్రభూషణసముచ్చయములు నుఱుపంగఁ గడలొత్తువలుఁద క్రేంకారములును. హరి. ఉ. ౩. ౨౦౯.

వ...గజంబులఁ బఱిపియు గాత్రంబు నుఱిపి యు ... భాగ. ౬. ౩౩౦.

౩. ఖండించు, నఱకు.

లయవిభాతి. తఱిమి వెస రక్కసుల వెఱచఱ వఁ బట్టుకొని, పఱిపఱిగ ప్రేవలలు నుఱిపి యు వలీలన్. భా. రా. యు. ౧౪౩౩.

౪. చంపు, వధించు.

సీ. నీళ్లుల కేటిలోనికి డిగ్గఁగాఁ బెద్దతఱిపి పె య్యలఁ బట్టి నుఱిపె నేఁడు. హరి. పూ. ౬. ౯.

నుఱుమాడు=నఱుమాడు. స. క్రి. (నుఱుము + ఆడు.) ౧. పొడిచేయు; త్రవ్వు.

ఉ. కొన్నిటి నప్పళించుకొని కోలెముకల్ ను ఱుమాడు నిట్టు ల, య్యన్నిటి నయ్యులూకము రయం బెసఁగన్ వధియించె భూవరా. భార. సౌ. ౧. ౧౯.

సీ. దేవపూజావిపర్ది కలకై లంఘించి గోరిజల నుఱుమాడఁ గొంతపడవు. పరాహ. ౧౧. ౩౬. (ధ్వంసముచేయు అని భావము.)

౨. సంహరించు, చంపు.

ఉ. వారనియల్కతోఁ గినిసి వారిజనాభుఁడు వారిసైన్యముల్, మారిమసంగినట్లు నుఱు మాడినఁ బీనుఁగుఁబెంటలై వెసం, దెరలు వ్రాలె నశ్వములు ద్రెళ్లె... భాగ. ౧౦ ఉ. ౫౧౯.

సీ. చక్కాడె నుఱుమాడెఁ జాఁగఁ ఱలాడెను ...గీ. అడఁచెఁ జెండె ననంగఁ బొందగు వ ధించె, ననుటకు సమాఖ్యలై ... ఆం. భా. ౩. ౧౨౩.

౩. ఖండించు, ముక్కలుచేయు.

సీ. వెస అంపమున నిడ్డవసిగఁ గొన్నిటి నిను మంతలుగా నుఱుమాడి యాడి. భార. విరా. ౫. ౩౫.

చ...న, న్ననుపుఁడు వానిఁ బట్టి నుఱుమాడెద నొద్దికఁ జెల్లఁజేసెదన్. కుచల. ౨. ౭౧.

చ...కొ, మ్మలు నుఱుమాడి కుంజము లమందగ తిన్ వెసఁ ద్రెంచి పాదపం, బుల వెస వేళ్ల తోఁ బెఱికి ... భా. రా. సుం. ౩౩౩.

నుఱుము=నఱుము. స. క్రి. ౧. పొడిచేయు.

మ. కడికండంబులు చేసెదన్ నుఱిమెదన్ ఖం డించెదన్ మించెదన్. వీర. ౪. ౬౫.

౨. బాధించు.

కళిక. పఱిమి తఱిమి చఱిమి నుఱుమఁనవ్ర గ ల్పినవితకరికి. అప్ప. ౪. ౩౨౩.

౩. చంపు.

సీ. దక్షుఁడు దూషింపఁ దత్క్షణంబునఁ గొట్టి నుఱుముటు దలఁచిన వెఱపు రాదొ. పార్వ. ౪. ౧౦౯.

[illegible]

చ... తన్నికటద్రుమవల్లు లెల్ల జర్జరితము లయ్యె
నిష్ఠురవిశాలశిలల్ నుఱు మయ్యె నయ్యె
డన్. భార. ఆది. ౬. ౨౯౭.

గీ. నుఱుము నుగ్గు పొడుము పొడి నురుము సు
న్నిచూ రసంగను విలసిల్లుఁ జూర్ణ మభవ.
ఆం. భా. ౨. ౨౨౦.

క. అతిముఱి సంగము లెల్లను, నుఱుముగ ని
ట్టుడరునర్జునునియముల కున్, వెఱచఱచి సూ
తపుత్త్రుఁడు,పఱచె... భార. విరా. ౫. ౧౦౮.
అచ్చ. రా. యు. ౧౩౧.

జ: నుఱుమాడు, నుఱుముచేయు.

నుఱుముచే(సే)యు = నఱుముచేయు. స. క్రి. (నుఱుము + చేయు.) ౧. సంహరించు, చంపు.

సీ... నుఱుముచేసె. గీ. నడఁచెఁ జెండె ననంగఁ
బొందగు వధించె ననుటకు సమాఖ్యలై...
ఆం. భా. ౩. ౧౨౩.

ఉ. వాతసుతుండు ముట్టికొని వారి బడల్పడ
వ్రేసి యందఱం, జేతులతీఁట వో నుఱుము
సేసె విశృంఖలవిక్రమంబునన్. భార. విరా.
౩. ౨౮.

గీ. మఱియుఁ బే రగుతులుఁగల నుఱుము సేసి.
నీలా. ౧. ౩.

౨. పొడిచేయు, పిండిచేయు.

క. మును గైదువులం బోరిగొని, చని జోళ్లను
నుఱుముసేసి సర్వాంగములం, గొని వ్రచ్చ
రాముశరము ... భా. రా. అర. ౧. ౨౦౩.

సీ. ఉర్వీధరంబు లొండొంటితోఁ దాఁకించి
నుఱుముసేతు సమామనోవసంత. చెన్న.
౫. ౧౮౦.

నులక(లుక). వి. (√నులుచు-క. నులికె.) త్వక్సూత్రము, నారతో పేనినదారము.

సీ... చెలఁగుఁ ద్వక్సూత్రంబు నులక యనఁగ.
ఆం. భా. ౨. ౨౯౪.

ద్వి. ప్రకటింప వేయునులకత్రాళ్లు గూడి, యొ
కమ్రాను పరె సభ్యుఁ డొకఁ డైన వలదె.
పండితా. వాద. ౧౪౬ పొ.

సీ. పరఁగ నుల్కలు గూఁబు బండిమోకులఁ
గాదు ... నీతి. ౭౦.

ఉ... భద్రగజేంద్రము నుల్కత్రాళ్లచే, నోముని
నాథ కట్టుపడి యుండునె... భోజరా. ౪.
౨౦౩.

జ: నులకమంచము.

నులక(లుక)మంచము. వి. (√నులక. క. నులి మంచ.) నులకతో నేసిన మంచము.

ఆ. మలిన మైన నేఁత పలుచ నైనను నల్లుఁబున్న
నుల్కమంచ ముప్ప దొడ్డ్రు. ౫. పు ౪. ౨౧౫.

నులకశయ్య. మి. వి. నులకమంచము.

మ. అహహ బ్రహ్మము వారయే నులకశయ్యం
బ్రెళ్లి నిద్రింతురో. శివరా. ౩. ౯.

నులి. వి. (√నులియు-౩. నులి.) చిక్కు, ములిక.

గీ. నెరులు గలమునునీలంపుటురులసిరుల, నరులు
గొనఁ జాలి నరులను మరులు గొలిపి, యిరు
లు గెలిచిన తుమ్మెదగణాలఁ దెగడు, కురుల
నులి దీర్చి విరులిడి కొప్పు వెట్టి. భాగ. ౧౦.
ఉ. ౨౪౨.

సీ. కౌస్తుభోజ్జ్వలపదకంబునఁ జెనఁగొన్న హార
హారమునులి చక్కఁజేసి. హరి. పూ. ౫. ౯.

శా. తారాప్రోష్ఠులఁ గాలనూతుఁడు వియద్వా
రాశి వేటాడి ప్రాణ్ణరంభం బనుబుట్టఁ బె
ట్టి నులి వాయుం గుంజి యూఁ దాఱఁ జె,
న్నారన్ వైచినబాలమో యనఁగ శోభాకిం
చనత్వంబునన్, దారానాయకమండలం బ
మరు నస్తగ్రావకూటంబునన్. కాశీ. ౪. ౫౬.
ప్రభా. ౨. ౯౨.

ఖణ=నులి. ౧. అల్పము, చిన్నది.

సీ. బలుగోడలఁ బొసంగు నులిపచ్చపగడంపుబా రుదూలంబులవార మాను, పులుదిండితాకం బనుఁలగరిమంబు ... ఉ. రా. ౫. ౧౨౩.

౨. మెలి పడినది, మెలికలు కలది.

ద్వి. పులిగోరు సేవళంబులు నంద మైన, నులి కడియంబులు నూపురంబులును. నవ. ౪. ౧౮౬ పొ. ౩౨ పం.

నులించు = నులుచు, నులుపు. స. క్రి. (√నులియు. శ. ర. చి. ని.) నులి యఁజేయు, నులుపు.

ఉ. తానును దైత్యులావునకుఁ దద్దయు నొచ్చు చుఁ బేర్చి దేవకీసూనుఁడు కొమ్ము లూఁది మెడ స్రుక్కఁగ నెత్తి నులించి త్రిప్పి వే వే నెటఁ దప్పఁ ద్రోచుటయు...హరి. పూ. ౭. ౫౦.

నులికొ(గొ)మ్మ(ల)మెకము. వి. (√నులి.) ఇత్తి, మఁగజింక.

సీ. నులికొమ్ముమెక మన వెలయుఁ గృష్ణమృ గంబు... సాం. ని. తిర్య. ౩౪.

క. నులిగొమ్ములమెక మిఱ్ఱన నిలమృగమన కొ ప్పఁ బేళ్లు...ఆం. సం. తిర్య. ౬.

నులిగాయ. వి. (నులి + కాయ.) దృష్టిదోషము గాలిసోకు మొదలగునవి కలుగకుండుటకు చం టిపిల్లలకును పురుటాండ్రకును గట్టెడి కాయ, దిష్టిపూస.

గీ. త్రాట నులిగాయఁ గూర్చి పాదములఁ గట్టు, నుప్పు వేఁపాకు పైఁ జల్లు నిప్పు లతివ, ద్రిప్పి యిడు దృష్టిదోషంబు దీఱ వీథి, బ్రేమ మీ అంగ బిడ్డలఁ బెంచునపుడు. కాశీ. ౪. ౧౧.

ద్వి. పసిఁడి చే కుచ్చెత్తుపగిది వీడెమునఁ, బొసఁగి నిగ్గులు దేఱుపుక్కిటిత్రోడ, నులిగాయ లెడ ను గాసుఁగ గింజమోవి, నులిచినపేరు చన్ను లతిమీఁద బెళఁక. అ. మ. క. ౧. ౨౬ పొ. ౨౦ పం.

నులిగొను. అ. క్రి. (నులి + కొను.) ౧. చిక్కుపడు, మెలికపడు.

సీ. నులిగొన్న చెలఁదిపుర్వులనూలివల్లు నా నమ రెడుముడుతకన్బొమలవలన. గీ. భావజుఁడు వెల్లిపోయినపాడు మేడ, పగిదిఁ గాన్పించు కు దుసులిపడఁతి యొకతె. కళా. ౩. ౭౩.

సీ. దట్టమై నులిగొన్నయట్టిపందిరిద్రాక్షతీవ లిం దెవ్వరో త్రెంచినారు. శుక. ౧. ౨౭౩.

౨. వలయితమగు, చుట్టుకొనఁబడినదగు.

క. పెనగొనె గితికొనియెను...నులిగొనె నన నాఖ్య లగును. వలయితమయ్యె ననుట కును...ఆం. శే. ౬౩.

నులిగొల్పు. స. క్రి. (√నులిగొను.) మెలివెట్టు.

ద్వి. ముదురుజుంజుఱుమీసముల నులిగొల్పి. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౦౬౨ పం.

సీ. నులిగొల్పి పావడఁ దలజుట్టి నొకయింతి నెమ్మేనిలేడి యొత్తె కొమ్మ యొకతె. చంద్రా. ౬. ౭.

నులిజెముడు. వి. (√నులి.) వృక్షవిశేషము, చిన్న జెముడు.

సీ...నల్లేరు నులిజెము డాకుజెముడు. హంస. ౪. ౧౦.

నులితడ. వి. మహాబల.

గీ...గూబతడ నులితడ, యన మహాబల దనరు వృషాధిరూఢ. ఆం. భా. ౨. ౫౬.

నులిపచ్చి. విణ. (√నులి.) కొంచెముతడిసినది.

ద్వి. పసుపడ నులిపచ్చిపయ్యెదకొంగు, మొనల నానినకుచముల నొప్పు దాని. ద్వి. పరమ. ౪. ౨౯౨ పొ.

నులిప(వ)డు. అ. క్రి. (√నులి.) ౧. దోఁపుడుపడు.

ఆ. దోఁపువోయె ననుట దోఁచు నులిపడె న, నంగ...ఆం. భా. ౩. ౧౧౬.

౨. మెలిపడు.

రగడ. మగువ పలువ ఱం దిగిచి చూచుట మానుమా కలినడిరొ దండలు. పారి. ౪. ౧౭.
గీ. సాలపుసదస్సులఁ గొనలు నులివడంగ,...జత్తురు వేఁజాతికొమిరె లెపుడు. ప్రబంధ. ౧౫. కవు. ౫. ౧౭౦.

నులిపురుగు. వి. (నులి + పురుగు.) కడుపులో పుట్టుచిన్నపురుగు. (బ్రౌ.)
(వ్యవ.) వాయువిళంగములరసము త్రాగినచో కడుపులోని నులిపురుగులు పోవును.

నులిబిల్ల. వి. (√నులి.) చిన్నదయినయొకజాతి నీటిపురుగు, జలచరవిశేషము.
సీ. నులిబిల్ల యొఱబిల్లపురుగు గోఁదురుకప్ప... రొండ్రకాయ జలగ. హంస. ౪. ౧౭౭.
('నులిగుల్ల' ప్రాఁతప్రతిపా.)

నులియచంకె. వి. వృక్షవిశేషము.
సీ... తలపిడు చబ్బెంద నులియచంకె. హంస. ౪. ౧౦. (ప్రాఁత ప్రతిపా.)

నులియు= నలియు. అ. క్రి. ౧. పొడియగు.
వ... మిడియుప్రేగ్గును నలియుకన్నులును నులియు వెన్నులును జడియుచెక్కులును ... చంద్రా. ౭. ౯౩.
౨. (అలయిక మొ. వానిచే) చలించు, అల్లాడు; వడఁకు.
క. అంగంబులు నులియఁగను, నుంగే సురిగే (ఒయ్యరి) యుటుంచు నొకనిమిషము నో,రం గాయ వేయ కేడ్చుచు, నంగీకృతబాల్యచేష్ట నతఁడట్లుండన్. పరమ. ౧. ౧౨౫.
చ. కులుకు లెసంగ నబ్బురపుగుబ్బలు గుబ్బతిలంగ మేనిచాయలు చిలుకంగఁ గొను నులియంగ మెంగముసఁ గ్రమ్మి చెమటల్, జిలిబిలి పొంగఁ బొందళుకుఁజేలమెఱుం గడరంగఁ గంకణావళి గలుగల్లనంగఁ బఱవం గమకించె లతాంగి సిగ్గునన్. క[illegible]. ౩. ౫[illegible].

జ: నులక, నులి, నులించు, నులిగాయ, నులిగొను, నులిగొల్పు, నులికొముడు, నులిచచ్చు, నులిపడు, నులిపురుగు, నులిబిల్ల, నులివంక, నులివాడు, నులివు, నులివెచ్చ, నులివెట్టు, నులివేఁడి, నులుపు, నులుము, నులుసు.

నులివంక. వి. (నులి + వంక.) ౧. కొంచెము వంకర.
సీ. కళలయిక్కువ లంటి గళముల సందిళ్లఁ గ్రొవ్వాడినులివంక గోరు లుంచి. ఘటికా. ౨. ౧౧౭.
౨. పల్లకిబొంగుయొక్క దోషవిశేషము.
వ... నులివంక యగ్గిసోఁకుడు ... నీలధవళరక్తహరిద్వర్ణంబులు మొదలుగాఁ గలదుర్గుణంబులు లేక ... ప్రబంధ. ౭౦౫.

నులివాడు=ఉలివాడు[1]. అ. క్రి. (నులి + వాడు.) కొంచెముగా వాడు.
సీ. నులివాడునాఁచువల్లుల గొంతో గర్చి లేఁబొలవల్పుగాలి చే పోక యొదిగి. ఆము. ౨. ౫౩.
నులివాళ్లువాడు=కొంచెము వాడు.
క. నులివాళ్లువాడుచున్నవి, లలిత మహోత్పల తేహాలతికలు మనకుఁ, జలకేళి యనుచిత మనవుడు, నెలఁతుక కిట్టనిరి చెలులు నిపుణత మెఱయన్. విక్ర. ౫. ౩౮.

నులివు[1]. వి. (√నులియు.) ౧. నులియుట. (శ. ర.) ౨. ఆభరణవిశేషము.
ద్వి... చంద్రాస్య యొప్పార, తనకేలినులిమధ్యమునఁ బొంకించి, యరుదెంచి... ద్వి. పరమ. ౫. ౪౪౧ పా.

నులివు[2]. వి. విధము, రీతి.
ద్వి ... వాఁడు నారీతి నొండు, నుడువనేరక మూఁగనులివున నున్న. ద్వి. పరమ. ౨. ౧౨౩ పా.

నులివెచ్చ. విశే. (√నులి.) కదుష్ణము, కొంచెము వెచ్చనిది.

చ. తెలినులివెచ్చ యోగిరముఁ దియ్యనిచారులుఁ దిమ్మనంబులున్. ఆము. ౧. ౭౧.

సీ. విరహులమై సోఁకి వేఁడి యౌ వెన్నెలఁ బచ్చివెన్నెల నులివెచ్చఁ జేసి. పారి. ౨. ౪౯.

ఆ... కదుమ్మనామ, మలయు గోరువెచ్చ నులివెచ్చ తనివెచ్చ, యన... ఆం. భా. ౧. ౭౩. చంద్రా. ౨. ౩.

నులివెట్టు. స. క్రి. (√నులి.) ౧. మెలివెట్టు.

చ. అన విని నవ్వి యవ్వికసితాంబుజలోచన పైటకొంగు కేలున నులివెట్టుచుం దళుకుఁ దళుక్కనఁ జూపులఁ జూచి... శుక. ౨. ౪౬౯.

సీ. తోఁక నూరక మేను సోఁకఁగ నులివెట్టు వెడ వెడ నాలుక వెడలఁ బెట్టు. భాగ. ౧౦. ఉ. ౫౪౪.

౨. గ్రుచ్చు.

మ. ధర గంపింప మహాసభాభవనరత్నస్తంభ సంభూతుఁడై, కరజంబుల్ నులివెట్టి రక్తకణము ల్గాఁగ వీక్షించి రౌద్రరసద్రోణిక లో యటంచు విబుధవ్రాతంబు వర్ణింప శ్రీ, హరి రక్షోభుజమధ్యమండలము చెండాడెన్ నృసింహాకృతిన్. వరాహ. ౭. ౭౯.

నులివేఁడి. విణ. (√నులి.) కొంచెము వెచ్చనిది.

ద్వి. గుడిగుడిక్ క్రన్నీరు గ్రుక్కుచు నొండు, నుదువ నాలుక రాక నులివేఁడియూర్పు, లం దంద నిగుడ... ద్వి. హరిశ్చం. ఉ. ౧౩౭పం.

చ... ఓరి మనుజాధమ నిచ్చలుఁ దెచ్చువంటకం, బును నులివేఁడికూరలు నపూపములున్ గొని రా కహంకృతిన్. విక్ర. ౫. ౭౧౯.

నులివేఁడియెండన్=సంధ్యాసమయమున.

సీ. ఎచ్చోట నులివేఁడియెండఁ బండులు రాలి పూపొర్కు కదనంబు బోసివడియె. భీమ. ౩. ౩౭.

నులుచు(ల్చు)=నులించు, నులుపు. (√నులియు.) స. క్రి. నులియఁజేయు.

౧. నలుపు, పినుకు.

సీ. భవసంగక నటంచుఁ దలదువ్వి ముడిచిన ముదుపులా యని ముడ్డి మూతి నులుచు. శుక. ౨. ౧౧౫.

సీ. ఉపదర్భి పెండె నుల్చి యూపంబుతోఁ గట్టి ...కు. సం. ౨. ౨౦౦.

౨. సంహరించు, నశింపఁజేయు.

సీ. గర్గులకాదులుకావించె ముగియించె నులిచెను...గీ. వధించె, వసుటుదు నమాఖ్యలు ...ఆం. భా. ౩. ౧౨౩.

గీ. వామనుఁడవై బలీంద్రుగర్వంబు చెఱిచి, భార్గవుఁడవై సమస్తభూపతుల నులిచి, రాఘవుఁడవై దశాస్యువక్త్రములు డులిచి, నిలిచినాఁడవు నీమాయఁ దెలియ వశమె. వరాహ. ౧. ౫౨.

౩. మెలివేయు, మెలివెట్టు.

క. వైరమున నులిచి త్రెంపక, కారాకులు దుల్లినట్లు కరము తెల్లం, దార పెడఁబాయవలయుట, సారకృపం దెలియఁ జెప్పె శౌరి యతనికిన్. భార. భీష్మ. ౧. ౨౦౪.

చ... మేరువు న్విఱుగఁ ద్రోచెద శేషుని బట్టి నుల్చెదన్, వనజభవాండముల్ పగులవైచెద దాఁటెద నేడుదీవులన్. భా. రా. కిష్కిం. ౭౧౯.

సీ. మొలకచ్చకట్టుపై మలఁగినపచ్చనినుసు కొంగు దిండుగా నులిచి చుట్టి. హరి. పూ. ౪. ౧౩. దశకు. ౨. ౪౩.

నులుపు(ల్పు)=నులించు, నులుచు. స. క్రి. (√నులుచు.) నలుపు, నలఁగఁగొట్టు.

వ... అక్కుండలికయనుండు... రాక్షసుల గుండెలన్ బగిలించుచు... శిరంబుల విదలించుచు భూమణంబుల నులుపుచు దూమణంబుల సలుపుచు... ఉ. రా. ౨. ౯౧.

౨. సన్నాగము, సన్నగడ.

కా...నేర్పుల్ పచరించి బొంకిన నెఱుఁగక రాదె యీనుల్పు వీఁడే నిక్కం బగు కన్న గాఁడని ధరిత్రీ శాస్త్రగణ్యం డనక.విప్ర. ౫. ౬౨.

నులుము. స. క్రి. (√నలుచు.) ౧. నులిపెట్టు, కండను రెండువ్రేళ్లతోఁ బట్టి యిటునటు త్రిప్పు.

వ...ఉరవడిఁ గొమ్ముల మొదల నులిమియుఁ దొడలు విఱిచియు...నీలా. ౩. ౪౮.

సీ. ధూర్జటి నే మని దూషించితి వటంచుఁ బువ్వుఁబోణి యొకర్తు బుగ్గ నులిమె.పార్వ. ౪. ౧౨౧. కళా. ౪. ౪౧.

౨. నలుపుకొను.

సీ. కాటుక నెఱయంగఁ గన్నులు నులుముచు వెడలుకన్నీటితో వెగచువాని. భాగ. ౧౦. పూ. ౩౪౨.

౩. గట్టిగా నొక్కు, పిసుకు.

(వ్యవ.) దొంగలు దారిలో వానిని గొంతు నులిమి చంపినారు.

౪. (ఇతరులనుండి) బలవంతముగ లాగు, ఒడిసి పుచ్చుకొను.

క. అని మరుబాములఁ బడలే,నని కైదువు దుస్సి దాఁటునాయితముబలెక, బెనఁగుసలయుతి యచే నుర్వి,యను నులిమి బలిమి విడిపించి యను నసురక్త్రిక. సారంగ. ౨. ౨౩౫.

వ...ప్రమథగణంబులచేత నచ్చక్రంబు నులిమి తెప్పించి తదనంతరంబ...వీర. ౪. ౧౪౬.

౫. ఉన్మూలించు, పెల్లగించు; నాశముచేయు.

సీ. బలిమి వాసవుచెట్టు నులిమి వాకిటఁ బెట్టుక లిమివాలుగఁ గంటిచెలిమివాని. చంద్రా. ౧. ౭౪

సీ. బంధనంబులఁ బటాపంచలు గావించు నోల యూనాపదలను నులిమి వైచు.సీతారా. ౧. ౬౩.

౬. విడుచు.

సీ.అన నప్పు డెన్నిక నమర...

భీష్ముఁ డనుశంక నులిమివైచి, పలుకుఁబంతము మీఱ...రాఘవ. ౪. ౫౩.

౪. వధించు, చంపు.

సీ...నుగ్గాడె, బరిమార్చె నులిమెను దెగటార్చె జదిపెఁ బుల్పైను సదనుద మొనర్చె...గీ. అడఁచెఁ జెండె సనంగఁ బొదగు వధించె, ననుటకు సమాఖ్య లై...ఆం.భా. ౩.౧౨౩.

నులుసు. వి. (√నులియు.) లోపము, మిగులు.
(న్యూనత అని శ. ర. నిష్ఫలము అని ప్రా.)

తరలము. నలినలోచన...నమ్ము గావుము భీతులక,నులుసు లేక ఫలించె నోచిననోము లెల్లను నీవ య్యె. భాగ. ౧౦. పూ. ౧౩౦.

నుల్లింద. వి. ఒకానొకచెట్టు.

వ...మఱియును బెదపిచ్చి చినపిచ్చి నల్లిందను ల్లింద యిప్ప కప్పురమద్ది...పి.శపం.౨.౧౪.

నువత్. సం. శత్ర. నుతించుచున్న.

నువ్వు(వు)=నూవు.వి.సస్యవిశేషము,తిలసస్యము (దీని భేదములు అడవినువ్వు, పెద్దనువ్వు. అని శ. ర.)

ఆ. నువ్వుఁబువ్వు నవ్వు జవ్వనినాసిక...విజ. ౨. ౧.౭౪.

వ...నువ్వుమష్వంబును...భీమ. ౩. ౫౪.

సీ. ఎడ లేదు నువుగింజ యుడఁగ సప్తద్వీపములయందు యూపముల్ పొదలుకతన. నీలా. ౨. ౧౬.

౨. ధాన్యవిశేషము.

ఆ. నూనె లేనిదివ్వె నువ్వుల మండునా,విశ్వదాభిరామ...వేమన. ౧. ౩౭౦.

ఆ. ఘటము గాన్గఁ జేసి కగణ మొద్దుగఁ జేసి,త విలి కర్తములను నువులఁ జేసి, తెలిసి గాను గాఁడు తిలకారుఁడాత్తయు,విశ్వ...వేమన. ౨. ౨౪౫.

సా: నాల్కపై నువ్వుగింజ నానదు. (మాట దాఁగదని భావము.)

గీ. నాల్కపై నువ్వు గింజైన నానదట్టి, యారివే రంపుఁజెపని కయ్యంపుఁగడుపుఁ, గూడుగాఁ జేసి మెలఁగెడుకోడిగీఁడు, మదురచదువుల బాపనముద్దుపట్టి. చిత్ర. భా. ౫. ౪౫.

జః నువ్వుచేను.

నువ్వుచేను. వి. (నువ్వు + చేను.) తిల్యము, నువ్వులుపండుచేను.

గీ...నువ్వుచే నననఁగఁ దిల్యమనుచు... ఆం. భా. ౨. ౨౭.

నుసము. వి. కసరు.

ద్వి. బలవంత మగుకడి ప్రాణేశుఁ బాపఁ, బలవంతఁ జెందినవరవధూమణికి... పూఁబొదరిండ్ల, క్రంతలు వంతలు కమనీ కుసరసి, బిసములు నుసములు పృథుమకరంద, రసములు విసములు... ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౫౨౩ పం.

నుసలు. అ. క్రి. ౧. కదలు, మెదలు.

ద్వి. చాల నీతని తుల్కి సత్యంబుకొఱకు, నూలిపోఁగునఁ జిక్కి నుసల కున్నాఁడు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౫౨౬ పం.

౨. ఏమఱు, ప్రమాదమొందు.

ద్వి. నుడితప్పు వ్రాతప్పు నుసలక సత్య, మెడలింపఁ గనిపట్టు నెపుడుఁ గౌశికుఁడు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౭౪ పం.

ద్వి. విసిగినఁ గసిగిన పెడ నిద్ర నొంది, నుసలిన మసలిన నొప్పిఁ జెప్పినను. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౫౪౨ పం.

౩. పూను, యత్నించు.

క. మగువలు మగలని యెఱుఁగఁడు, మృగముల కోరసిలఁ డేమి మిడిమేల మితం, డగపడుననితలఁచితి మే, నుఁగుఁ గంబంబునకుఁ దివియ నుసలితిమి సుమీ. రామా. ౨. ౧౧౩. (శ. ర. చి. ని. పా. 'నుసిలితిమి' ముద్రి.)

౪. ఆడితప్పు.

ఉ. నొడివినంతవట్టు నుసలక యిచ్చునో... కట్టు విష్ణుఁ డేఁటిమాట. భాగ. ౭. ౫౯౪.

స. క్రి. పట్టుకొను, గ్రహించు.

మ. పెసరుంగాయకు మెత్తకన్నులకునై పేటాడుమమన్నొక్కొలక్, నుసలం జూచుచు దోసచేల్ చెఱకుచాల్ నుగ్గాడుచున్... రా. వి. ౨. ౬౫.

నుసి. వి. (త. నొచి.) ౧. పురుగులు తొలువఁగా రాలుమ్రానిపొడి.

చ...అప్పడఁతుకభ్రూలతాధనువు పట్టి మనోభవుఁ డింతనుండియున్, విడుచునకాని మానఁడిది నిక్కము వట్టిదకీటజుష్టమై, యుడుగక కమ్మధూళినుసి యొల్కుచునున్న పురాణచాపమున్. నైష. ౫. ౧౨.

క. ఘుణగణవివరణఁ జివికిన, మణిధనువునఁ దొరఁగునుసిసమానములై దర్పణనిభ నభమునఁ బరిణతి, శణకణహారిణములు పాండుజలదము లాలసెన్. ఆము. ౪. ౧౪౧.

౨. నిగులు, కట్టెలు మొదలగునవి కాల్చుటచే కలిగినబూడిద.

(వ్యవ.) కట్టెలు కాలి నుసి అయిపోయినవి.

విణ. నుసి పట్టినది, ప్రాఁతది.

ఉ. చూచి రఘూద్వహుండు నెఱజోదులు వేలకొలంది యెత్తలే, రేచి బలాఢ్యు లయ్యు నిపు డీనుసివి ల్లాకపెద్దకొండగాఁ, జూచెద రెల్లవారు నది కూలికిఁ గా కిట నాకు లక్ష్యమే. రామా. ౪. ౭౭.

నుసిపురుగు. వి. (√నుసిక. క. నుసిహుఱు. మ. నుచ్చుపుఱు.) ఘుణము, మ్రాను తొలిచి నుసి రాల్చెడిపురుగు. (శ. ర, బ్రౌ.)

నుసుఁగు. అ. క్రి. తొలఁగు, అపసరిల్లు.

గీ. అన్నృశంసుఁడు నుసుఁగు వైఖానసులకు, నా దురాత్ముండు శ్రోత్రియు నపహసించు, నాళ్లుఁడు సోమయాజి నిరాకరించు, నక్కురా

తుఁ డనుప్రాత ధిక్కరించు. శైవ. ౬. ౧౩౦.

ఉ. పంది నుసింగిపోయిన నృపాలకనూజుఁడు సిన్నవోయి ... విక్ర. ౩. ౬౩. (చి. ని. పా. 'మొఱంగిపోయిన'. ముద్రి. పా.)

నుసుమ. వి. ఎండకాలమున కన్నులందు ముసరెడు చిన్నదోమ. (శ. ర, బ్రౌ.)

నుసుము. స. క్రి. ఆకర్షించు, లాగు.

వ...చరణాంగుళిదంశికలం బట్టి నుసిమిన మిట్టిపడి యిట్టట్టు గదలనేరక...వసు. ౪. ౨౩.

నుసులు. అ. క్రి. (త. నొసివు.) ౧. కదలు, చలించు.

గీ. మధుఁడు సారంగధరుఁడు మన్మథుఁడు విధుఁడు, వసులపాఁతర లై వీరు నుసులనీయ, రెటుల నిటు తాళఁగల దని యెఱుఁగ నైతి. సారంగ. ౨. ౧౨౯.

ద్వి. రసికుండ వేనియు వస దక్క యాత్మనుసిలిన మటి మీఁద నోరెత్తఁగలవె. పండితా. పురా. ౧౧౪ పా.

౨. (ఒడలు) విఱుచుకొను.

చ...నిద్ర చేఁ గసరినయట్లు మత్కరము గబ్బిచనుంగవపైకిఁ దార్చి పైపై, నుసులుచు నీవిజార్చినమనోహరలీలల నెన్న శక్యమే. కళా. ౪. ౯౨.

౩. ఒదుఁగు, ముడిఁగియుండు.

చ. వెరవున నంగముల్ నుసుల వ్రేటులు వమ్ముగఁ దాఁకినప్డు దిక్కరిరదనప్రహారములఁ గంపము నొందక యుండు మేదినీధరములఁ బోల్పఁ బట్టగునుదగ్రపుమూర్తుల...భార. శల్య. ౧. ౧౭౯.

మ. గద లన్యోన్యసమాహతిఁ మిడుఁగుఱుల్ గ్రక్కంగ సారించుచుం, గదియం బాయఁగ వ్రేటు దప్ప నుసులంగా నేర్పు లంగంబులం, దొదవన్ ఘోరపరస్పరప్రహతు లత్యుగ్రంబుగా నెత్తురుల్, పెదవింపం బదళబ్ధహుంకృతులు దిక్కీమంబులం ...

భార. ద్రో. ౧. ౧౭౫.

స. క్రి. నులుము, నలుపు.

గీ. చంద్రరేఖయు ముఖకాంతి సడలి కనులు, నుసులుకొంచును మేల్కాంచి నుసలఁ జొచ్చె. చంద్ర. వి. ౩. ౧౩౫.

వి. ౧. చలించుట, వెనుదీయుట. (లాఘవము. అని శ. ర.)

వ...నుసులు లేక మానంబు ధనంబునవు ధనంబుగా ధనంబునం గార్చిర్చునం గమిరిన యట్లు రూపు సెడి సీనుంగు పెంట లగుచోట్ల శరంబులు రాలినను శిరంబులు వంపక...ఉ. హరి. ౩. ౭౦.

౨. (త. నుసుల్.) ఒదుఁగుట, ముడుచుకొనుట.

వ...అవ్వడముడి పుడమి మీనివెడఁదయురంబు పలక్షించి లాఘవస్ఫారంబుగ గదాదండంబుఁ ద్రిప్పి పైవ నాతం డది మునినుసులునం దప్పింప నది యిల చలింపంబడిన నన్నుసులు తెలిపిన యుక్తికి యద్భుతవేగుండగు నవ్వాయుపుత్రుండు గద పుచ్చుకొని తిరుగుసందున దుర్యోధనుండు...భార. శల్య. ౨. ౨౯౩.

జః నుసులుకొను.

నుసులుకొ(ల్కొ)ను. అ. క్రి. (నుసులు + కొను. స్వార్థమున.) పొదలు, దొరలు.

సీ. కుహనాకిటికి లక్ష్మికుచకుంభములమీఁదికుంకుమంబున నుసుల్కొనఁగఁ గూడె. భీమ. ౧. ౩౪.

నూ

నూ. వృత్తియందు నూవుశబ్దముయొక్కలుప్తశేషము. (చూ. నూఁబువ్వు, నూఁబప్పు.)

నూఁక. వి. త. నూక్కం. వృక్షవిశేషము. (శ. ర.)

నూఁకు=ఊఁకు. వి. పూనిక, యత్నము.

సీ. చిలుతనూఁకుల నింగి జీర్వాణగేహావప్రముల నిచ్చెన లేక ప్రాఁకిప్రాఁకి. శుక. ౧. ౧౨౦.

నూఁగా(గుటా)రు. వి. (√నూఁగు.) రోమావళి.

ఉ. అరమణీలలామ నవయౌవనసంపద నివ్వటిల్ల శృంగారరసంపుబొమ్మ యనఁగా వలిచన్నులఁ జిన్ని మోము నూఁగారుఁ గృశోదరంబు నలకావలియుం బొలుపొందఁగా దర స్మేర కటాక్షము ల్వ్రాలయఁ జెచ్చెర వచ్చె నిజేశుపాలికిన్. వా. రా. ౫. ౧౭౭.

సీ...నూఁగారు నా నలరు రోమ, రాజి ... ఆం. భా. ౨. ౧౪౬.

సీ. కరికుంభమధ్యసంఘటితనీలాంకుశం బనఁగ గుచంబుల నూఁగుటారు మెఱయ. బలిర కతివేల్పుశతకము. (చి. ని.)

సీ. కమలోద్భవమూర్తి సుముఖంబు భరియింప వారిలీల నూఁగుటా రతిశయింప. ఇందు.౨. ౧౯౧.

నూఁగు=నూఁగుడు. వి. ౧. ఆకులు కాయలు తీఁగలు వడ్లు మొదలగువానిమీఁద బయలుదేఱు చిన్నచిన్న ముండ్లవలె నుండు సూక్ష్మరయవసమూహము. (దీనియామ్రేడితరూపము నూనూఁగు,నూఁగునూఁగు.)

ఉదా: దూలగొండినూఁగు, దోసనూఁగు, ధాన్యపునూఁగు, బెండనూఁగు మొ.

సీ. తాఁగరాయంచలు నూఁగారఁ బెరిఁగిన బిసములు తమపాలఁ బెట్టికొనఁగ.కవి. ౨.౭౦.

ఉ. సమ్మదవారి గన్గడల జాలుగ మై గరుపాఱ నిండుబింబమ్మున దృష్టి నిల్పి పయిఁ బ్రాఁకు మరీచుల నూఁగునూఁగులేఁ,గొమ్మలు వట్టఁ జంచుపుటకోటిఁ గదల్చి తెమల్చికొంచు శాఖ్యమ్మ విహంగమ మ్మయినయాకృతి నొందెఁ జకోర మొక్కెడన్. నిర్వ. ౬. ౫౧.

౨. అప్పుడే క్రొత్తగా బయలుదేఱురోమము, రోమాంకురము.

సీ. పెడపెడ నూఁగారివింతయై యేర్పడుచేరనివ ళుళలో నారునిగుడ.భార.విరా.౧.౭౪౫.

వీణ. లేఁతది.

సీ. నూనూఁగుమీసాలనూత్నయౌవనమున శాలివాహనసప్తశతి నొడివితి. కాశీ. ౧. ౭.

సీ. కలికిసింగారంపు మొలకలోయన ముఖాబ్జమున నూనూఁగుమీసములు తనర.దశా.౮.౫౧౨.

నూఁగునూఁగు(బ్రా)యము=నూత్నయౌవనము.

క. తొడరియుఁ దొడరనిసిగ్గునఁ, బొడమి యుఁ బొడమనియురోజములఁ జాపలమున్, విడిచియు విడువనినడపులఁ,బడఁతుకపై నూఁగునూఁగు(బ్రా)యం బయ్యెన్. కవిక. ౩.౧౦.

జ: నూఁగారు,నూఁగుడు,నూఁగుదోస,నూదోస.

నూఁగుడు=నూఁగు.వి. (√నూఁగు.)

(ఆకులు, కాయలు వడ్లు మున్నగువానికి అంటియుండు సూక్ష్మరయవసమూహము.)

క. బ్రదికెడునంతకుఁ బురుషుఁడు, బ్రిదులక నిలువెల్ల వగలఁ బెనఁగొని యుండున్,గుదురకొని దూదినూఁగుడు,పొదివిన కార్పాసబీజమునకుం బ్రతియై.కవిక.౫.౧౧౮. (శ.ర. పా. 'దూదిమూఁగుడు' అని ముద్రి. పా.)

నూఁగుదోస=నూదోస. వి. (√నూఁగు.) కూఁతురుబుడమకి.

ఆ. పెల్లిపప్పు పొట్లు చిల్ల మూలము నూఁగుదోస ముద్దయుంగ మధూకజాతి, జీరకములు గాఁచి నీరంబు లియ్యఁగా,నెట్టి పైత్యములును మట్టుపడును. (చికి. చి. ని.)

నూఁబిండి. వి. (నూవు+పిండి.) నువ్వులపొడి.

సీ. ఉండ్రాళ్ళు నూఁబిండి పుండ్రేక్షులుం దేనె యనఁటిపండ్లు...హార. ౬. ౫౫.

నూఁబూవు. వి. (నూవు+పూవు.) తిలపుష్పము, నువ్వుఁబువ్వు.

వ...నూఁబూవువంటినాసికయు ... హార. ౩. ౨౩.

నూకలు. వి. (దే. నుక్కు.) తండులకణములు.

సీ. ధాన్యశకలములు దనరు నూక లనంగ ... ఆం. భా. ౨. ౨౩౯. ద్వా. ౨. ౧౭౩.

(వ్యవహారమందు ఏకవచనము కానవచ్చుచున్నది. ఉదా:-గోధుమనూక మొ.)

నూకించు. స. క్రి. (√నూకు. క. నూకిసు.) త్రోయించు.

గీ. అట్టిబల్లిని సోఁకురాయుండు నీవు, దంతిఁ జేఱు
గొని యునిచె నే నెంతమంచి, బుద్ధిఁ జెప్పిన
వినక యబ్బురపుఁగినుకఁ, గొరలి వడిఁ దన్ను
వెడల నూకించె నిందు. అచ్చ. రా. యు. ౪౨.

నూకు. స. క్రి. (క. నూకు.) ౧. త్రోలు.

మ. హరిణం బొక్కటి ముక్కుతండమ్ముఁ బులిం
దానీకముల్ ద్రోచి యుర్వరఁ గా లూఁదక
దాఁటు నేటులవికిల్ వాహంబు సడ్డంబు నూ,
కి రసావల్లభుఁ డేసె భల్లమున... మను చ. ౪. ౪౪.

గీ. అప్పు డతికాయుఁ డౌరౌర యద్రిచరులు,
జమిలిచంపులు చంపి రిచ్చట నటంచుఁ,
దచ్చమూమధ్యమునకు రథంబు దూఱి, నూకి
పాపటు పుచ్చి...రామా. ౭. ౧౬౫.

౨. త్రోయు, గెంటు.

... ఘ్నుఁగాలను దొంటిశివుమీఁదిపూజ, పో
తెచ్చినపుక్కిటినీటు, మానుగా శివునకు
మజ్జనం బార్చి. బస. పు. ౩. ౭౦౧ పం.

చ. చెలియవయోనులబ్ధ యగుసిబ్బెపుగుబ్బల
కల్మిఁ దొంటిలే, ములడిగ నూకఁగా నవి సము
త్కటభీతినిఁ జాఱంచో...కవిజ. ౧./౫౪.

వ... ఈ బ్రహ్మచారి శంకరునిగుఱించి యిం
కను వంకరటొంకరమాట లాడ నుంకించుచు
న్నవాఁడు ఇతని మెడ పట్టి నూకుం డని
పలికి కోపావేశంబున. హర. ౪. ౩౩.

౩. పడఁద్రోయు, పడఁగొట్టు.

మ. పురముల్ గూలఁగఁ ద్రోచి గోపురములన్
బుల్ నూకి ప్రాకారముల్, ధరణిం గూల్చి
...భాగ. ౧౦ ఉ. ౩౯౭.

సీ. నుగ్గునూచంబు గా నూకుడు సేసి చేయధరణీ
ధరంబు దోర్దండశక్తి. సుద. ౫. ౭౦. ద్వి. పరమ. ౫. ౪౨౨ పం.

విణ. త్రోయునది.

వ... చిగురాకుతోఁగయబిగివగపొగరు నూకుట
దుగులజోడించినపాల వెండిపాగడమ్ములు...
ప్రబంధ. ౩౭. (ఇట బౌపమ్యద్యోతకము.)

జ: నూకించు, నూకుడు.

నూకుడు వి. (√నూకు.) నూకుట, త్రోపుడు.

చ. లకుముకులట్ల సగ్వపులఁబాగునఁ గుక్కుట
జాతిచాప్పునం, బికములలీలఁ బావురపుఁబి
ట్టలతీరున జెట్టిపీఁక ఘే, నుకములవైఖరిం గపు
లనూకుడుభంగిని ... వాళ్వయు, గ్రకముల
రీతి సింహములగ్రకడిఁ బోర దనూసచాతు
రిన్. హంస. ౩. ౨౩౨.

సీ. కడు మోఁగతోఁ పునూకుడుఁ జేసి కోరాడి
కొమ్ము నెగదట్టుఁ జిమ్మిచిమ్మి. రామ. ౪౭౩.

త్రోపునూకుడు=బలత్క్యము.

ద్వి. గోపాలకునిఁ దనకుఱుని వాక్యమును, ద్రోపు
నూకుడు చేసి తొల్లిను తేన్యెంద్రుఁ, దరిగిన
త్రోవ...నవనాథ. ౨. ౧౦౦ పా. ౨ పం.

నూగు=నూవు. (శ. ర. 'నూకులు' ధాన్య విశేష
ము అని బ్రా.)

నూచే(ము). వి. పొడి, చూర్ణము; ముక్క, శక
లము. (ఇది నుగ్గుపదముతోఁ గలసియే ప్రయోగ
ములందు కానవచ్చుచున్నది.)

ఉ. కొన్నిటి హస్తముల్ సదియఁ గొన్నిటిఁ గొ
మ్ములు దుమ్ముదూళిగాఁ, గొన్నిటిఁ గుంభ
ముల్ పగులఁ గొన్నిటిఁ గాళులు నుగ్గునూ
చగా ... అన్నిటి ఖీముఁ డుద్భటగదాహతి
నేలకూలుచుండఁగన్. భార. భీష్మ. ౨. ౨౧౧.

(నుగ్గు నూచగా= పొడిపొడిగా, మిక్కిలి పొడిగా అనిభావము.)

స్రగ్ధర. కూలుం గుత్తుంబు లేనుంగులు ధరఁ గడయుణ్ గుప్పలై నుగ్గునూచై, వ్రాలుణ్ దేరల్ ... భాగ. ౧౦ ఉ. ౨౨౦.

మ. సమయాంభోనిధిఁ జొచ్చి చండతరచంచద్వాల మల్లార్చుచుణ్, సమరోజ్జృంభితజంభశాసనభుజాస్తంభాగ్రదంభోళిదుర్దమశృంగంబున వేదచోరపురవప్రశ్రేణికల్ నుగ్గునూచము గాఁ డాఁకె సుధాశనాసహానరోషాగర్భనిర్భేదియై. దశా. ౧. ౨౬౪.

(భీముఁడు.) చ ... ఒక్కఁచే నొగల్, వెరవునఁ బట్టి తేరు ప్రజవిస్తయ మందఁగ వీచి వైచినణ్. ఆ. నుగ్గునూచమైన నగ్గురుఁ డొండొక,యరద మెక్కి యల్ల నరిగె సేన, మొగమునకు...భార. ద్రో. ౪. ౧౫౪, ౧౫౫.

క. అబ్బిత్తరికిం గన్నుల,పబ్బమ్ముగఁ జూచునపుడు ప్రమదంబునఁ బె,ల్లుబ్బెడుగబ్బిమె ఱుఁగుచ,న్నుబ్బులచే రవికె నుగ్గునూచములయ్యెణ్. రా. వి. ౩. ౧౩౦. (నుగ్గునూచములగు=ముక్కముక్కలగు నని భావము.)

నూటయెనిమిది. స. (నూఱు² + ఎనిమిది.) నూఱును ఎనిమిదియు, అష్టోత్తరశతము.

గీ. దివ్యములు నూటయెనిమిదితిరుపతులకుఁ,బరమపద మైనశ్రీసర్వపురమునందు. భీమ.౨. ౬౬.

నూటిడి. వి. (√నూవు.) నూవులతో చేసినభక్ష్యవిశేషము.

మ.ఉడువీథీహారినీలరత్నమయపాత్రోత్సంగభాగంబునం, గడుగారామున శేరుపాంకునకు నంకచ్ఛాయ యణ్ కమ్మనూ,టిడితోఁ గూడ సుధాంశుబింబ మమనేయిం బాయసాహారముం,గుడుపం బెట్టెనొ బంతికూళ్లకును జాళోరంబు లేపారఁగణ్. హై

నూతనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నవీనము, క్రొత్తది. ౨. వింత యైనది.

నూతము. సం=నుతము.

నూత్నము. సం= నూతనము.

నూదము. సం. వి. అ. పుం. తూదము, బ్రహ్మదారువు, గంగరావిచెట్టు.

నూదోస=నూఁగుదోస. ౧. నూఁగుదోసచెట్టు. (శ. ర.) ౨. రేణుకలుచెట్టు.

సీ...తెలియంగఁ దగును నూదోస రేణుకలు ... ఆం. భా. ౨. ౬౧.

క. నూదోసన రేణుక లగు...ఆం.పద.అచర. ౪౩.

నూనె(నియ). వి. (నూవు + నెయ్యి.త.నూవునెయ్.)

౧. నువ్వులచమురు, తైలము.

సీ. తైలాభిధానంబు దనరు నూనె యనంగ... ఆం. భా. ౨. ౨౫౭.

వ...ఆకులమోపున ౫౦ ఆకులు నూనెపె(ఱుక) వీసాలు ౨...ద. కా. ౪. ౯౩౫.

ఉ.సంపెఁగనూనె యంటె నొకచంద్రనిభానన కంసవైరికిణ్. పారి. ౨. ౭.

సీ. కమనీయగతిఁ దిలోత్తమ నేర్చుఁగాక నూనియ యంటు సెవ్వారు నేర్తు రనుచు. వసు. ౫. ౪౪.

సీ. అతఁడు తైలాభ్యంగ మడిగినఁ బతి గమ్మనూనియ దెప్పించి మేను శిరము, నభ్యక్తము లు సేయ...భార. అను. ౨. ౩౦౭.

౨. చమురుకలుగఁ జేసెడువిత్తులు కలచెట్టునకు పిదపవచ్చినపుడు చమురు అనునర్థ మిచ్చును.

ఉదా: కొబ్బరినూనె,ఆవనూనె,వేఁపనూనెమొ.

నూనెముంత. వి. (√నూనె.) గుచ్ఛబలచెట్టు.

గీ. నూనెముంత యనంగను నొప్పు గుచ్ఛ, బలయు. ఆం. భా. ౨. ౫౪.

నూనెముడి. వి. (√నూనె.) కీలుగంటు, జాఱుముడి.

సీ. నిడుదవేనలినూనెముడి వీడఁ జిగురాకుఁబోఁడిఁ దూఱుఁ గార్చిచ్చుఁ గడియుకరణి. మనుచ. ౩. ౩౧.

సీ. బెడఁగుఁ జూపెడునూనెముడి లోనుగా నంటఁగట్టినవానెనకట్టుతోడ. శుక. ౪. ౩౮.

గీ. కేశబంధవిశేషాఖ్య కేరుఁ గొప్పుముడి యన వెద యన నూనెముడి యన... ఆం. భా. ౨. ౧౪౫.

నూనెయగిసె. వి. (√నూనె.) నల్లగిసె, అతసి. (శ. ర.)

నూపురము. సం. వి. అ. పుం, న. మంజీరము, అందె.

నూయమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నుతింపఁబడుచున్నది.

నూయి=నుయ్యి, నుయి. వి. ఔ. కేఁదుడుబావి, కూపము. (బ. నూతులు.)

క. అనఘ యధర్మము ధర్మం, బనుమతిఁ బుట్టించుఁ దృణసమావృతమై ప్రచ్ఛన్నితలముచందమునఁ దోఁచిననూయింబోలె నూక్షిచిత్తతలేమిన్. భార. అను. ౫. ౪౦౯.

చ. నుతజలపూరితంబు లగునూతులు నూఱిటికంటె నూన్నత, వ్రత యొకబావి మేలు... భార. ఆది. ౪. ౬౩.

నూతఁబడెదొ పాతఁబడెదో=కష్టపడుదువా సుఖపడుదువా.

క. జడ లల్లుచుఁ జిన్నప్పుడె, పడఁతులు తను నూతఁబడెదొ పాతఁబడెదో, నుడువు మనుమాట నిజమై, పడె నూతనె యార నూఱుబార లనంగన్. సారంగ. ౩. ౨౨౨.

నూతికప్ప=కూపస్థమండూకము.

క. విను నూతికప్పవిధమున, నిను నీవ యొఱుంగు దెఱుఁగనేరవు గర్వం, బున నావలికొలఁది రణం, బున నొకఘటి నిల్వఁబడక పోనేర్తె

దసే. భార. ఉద్యో. ౪. ౧౯౫.

నూర్చినూతఁబోయు=నశింపఁజేయు.

ఆ. జ్ఞాతికులము నూర్చినూతఁబోయక సాదు, దెండ మించుకైన డిందుపడదు. ప్రబోధ. ౨. ౫౮.

నూర్గోనలపట్టెము. వి. (√నూఱు[2].) నూఱంచులకైదువు, వజ్రాయుధము.

వ... నూర్గోనలపట్టెంబు వట్టుకేల్వ్రేఁజలుపలన్ గట్టినగోపురంబు చూసి... ఉ. రా. ౩. ౨౨.

నూర్వ(ఱువు)రు=నూఱుగురు. స. (√నూఱు[1].) (నూఱునకుమహన్మహత్యార్థకరూపము.) శతసంఖ్య కలవారు.

సీ. అతనికి నూర్వురు సుతులు బుట్టిరాదు లుదయించి రఖిలభూవిదితతేజులు... భార. ఆది. ౩. ౮౦.

ఉ. నూఱుతూర్లు త్రావు సీఁతడు కనుం గొనునంతటిలో మనుష్యులన్, నూఱువు రైనఁ గాని తిన నోటికి నాఁటు దటంచుఁ గూర్పఁగా, నూఱువు రైరి కోఁటికి మనుష్యులు నీవునుఁ గూడ నింతటన్, నూఱును నిండె నిందఱిక నుగ్రహ మీశ్వరుఁడేమి సేయునో. శాళ. ౩. ౨౦౫.

నూర్వే(ఱువే)లు. స. (√నూఱు.) లక్ష.

క. పాడఁగన్నంత సేయును, నుడివినఁ బదిసేలు నగిన నూర్వేలు మనం, బోడఁబడి మెచ్చినఁ గోటియు, నడిగెడువారలకు నిచ్చు పాటకచయముల్. దాన్య. ౨. ౫౩.

నూఱంచులకైదువు. వి. (√నూఱు[2].) శతకోటి, వజ్రాయుధము.

ఉ. మించినపెన్నిరి సేరుమిడల మిన్నులుముట్టెనంగునట్టినా, ఱంచులకైదువున్ దృణకణాకృతియై చెడబాయఁ జేర్చి దర్పించినధీరచిత్తములు పెల్లు... నాఁటి కలంప నాక

మ్యాయంచితచారుచంచలకటాక్షము సమ్మిన
యస్త్ర మిమ్మెయిక్. నృసిం. ౨. ౪౭.

ఇట్లే: నూఱంచులవాలు. ఆం. శం. దేవ. ౧౨.

నూతాఱు(లు, ర్లు). స. (నూఱు² + ఆఱు².) అనేకము.

సీ. సంతలోఁ బ్రతి బిచ్చము లెత్తి నూతాఱు వగలజన్నిదములు వడికి వడికి. శుక. ౪. ౧౦౯.

క. హెచ్చినరాముని శరముల, నొచ్చినతరువాత గిరులు నూతార్లు వడక్, వచ్చునె జలధరము లపై, వచ్చుం బైపైన చెడ్డవారికిఁ జేటుల్. రామా. ౩. ౧౨౯.

నూఁటిపి(ర్పి)డి=నటిపిడి. (శ. ర. √నూఱుచు.)

నూఁటిపోయు. స. క్రి. (నూఱు¹ + పోయు.) పాఠము మొ. నాఁటునట్లు చెప్పు, బాగుగా బోధించు.

క. తనయులకును మనుమలకును, దననేరుపు నూఁటిపోసి తాల్చినసర్గం, బుపభరము వారిఁ బూనిచి, పని దీఱె విధాత యాసభం గొలువుండుక్. కవి. ౩. ౧౨.

నూఱు¹. స. క్రి. ౧. సన్నకిఁటిప్పై మర్దించు.

ఉ. నూఱక త్రావు నీకఁడు కనుంగొను వంతటి లో మనుష్యులక్. కాళ. ౩. ౨౦౫. ౪. ౧౩౭.

ఉ. ఇప్పుడు విశ్వభారమును గేలని నేల నిజాప్తకోటితో, నొప్పన సేసె దస్యునకు నూరక నూఱక త్రావువానికే. హా. స. ౩. ౧౪.

౨. రాచు, నలఁచు.

ఉ. సున్నఁదనంబుగా నలుఁగు నూఁటియుఁ జందన మట్లు రాచియుఁక్. భార. విరా. ౨. ౨౨౧.

౩. ఆయుధము మొ. వాడి యగుటకు ఱాతి మీఁద ఒరపెట్టు.

గీ. మదనుఁ డమ్ముల నూరెఱ హిమంబు పేరె. మనుచ. ౩. ౨౩.

చ... వేటకుక్, దురుసుగ మారుఁ డస్త్రముల నూరెఁ దమంబును పేరె దిక్కులక్. ఉ. రా. ౫. ౨౩౯.

సీ. జలమి గీపెట్టింతు మలుకఁ గోఱలు నూఁటి పైవచ్చుభూదారపతులనైన. హా. న. ౨. ౧౯.

జః నూఁటిపోయు.

నూఱు². స. ఔ. (క. నూఱు.) శతము, వంద.

చ. నతజలపూరితంబు లగు నూతులు నూఁటికంటె నూన్నృత, వ్రత మొకబావి మేలు... భార. ఆది. ౪. ౯౩.

సీ. మనకులం బాదిగా వనగోచరంబుల వేట చాటున నొక్కనూటిఁ జంపె. ద్వా. ౧. ౨౫౭.

ఉ...బాహువుల్, నూఱును జాఁచి పైకనిచి నూఱుశిరంబులు నూర్ధ్వదిక్కటుల్, దూఁటఁగఁ గాలనేమి రణదోహలియై కడఁగెక్ సముద్ధతిక్. హరి. పూ. ౪. ౧౪౪.

నూఱును నిండు=ఆయువుచెల్లు.

ఉ. నూఱును నిండె నిందఱ కను గ్రహ మిాశ్వరుఁ డేమి సేయునో. కాళ. ౩. ౨౦౫.

జః నూటయెనిమిది, నూర్గానలపట్టెము, నూర్వురు, నూర్వేలు, నూఱంచులకైదువు, నూతాఱు, నూఱుగురు.

నూఱుగు(గ్గు)రు. స. (√నూఱు².) నూఱుమంది, వందమంది.

వ...గంధర్వదేవమానవకన్యకలం బదాఱు వేలు న్నూఱుగురు నప్సరోగణంబు లేడింటిం జెఱ లుఁపట్టి...ఉ. హరి. ౧. ౭౪.

వ...పదుండ్రు నూర్గురు వేవురు లక్షకోటిసంఖ్యాకులం గూడుకొని...దశ. ౨. ౧౬౨.

నూఱుచు(ర్చు)=నుఱుచు.

(వ్యవ.) ఈవేళ మాపాలములో కుప్ప నూఱుచున్నాము.

(నలుఁగఁగొట్టు.)
ప్రబోధ. ౨. ౭౮.
జః నూలుపు, నూలిపిడి.

నూలుపు(ర్పు)=నులిపిడి. (క్రి.ర. √నూలుచు.)

నూలిగరసు. వి. ఇంద్రలుప్తకము, బట్టతల.
సీ...ఇంద్రలుప్తకం బగు నూలిగరసం చనఁ గను ... ఆం. భా. ౨. ౧౨౯.

నూలు. వి. దే. అసా. (క. నూలు. త. నూల్.)
౧. తంతువు, ప్రత్తివడికినపోఁగు, దారము.
ఆ. ఆజ్ఞ వలయు నృపతి కాభీరభిల్లాది, కంపకోల నూల నాజ్ఞ చెల్లు, నంతు సార్వభౌముఁడైన భూపతియాజ్ఞ, కెల్లవారుఁ దల్లడిల్లవలదె. ఆము. ౪. ౨౦౭.
చ. సరసులమర్త్త్య మింపుల నొసంగఁ గదంబపు దండఁ గట్టుచోఁ, గరఁగుటఁ జెల్వుదృక్కర శకాంతులు సత్తర మిచ్చునంతరాం, తర ముల నవ్వులు స్థలుపతండము మొల్లలు నంచు మిన్న గ్రుచ్చి రహిని రిత్తనూ లొసఁగిసిగ్గు వహింతురు పువ్వులావికల్. ఆము. ౨. ౨౦.
సీ. తనరు సూత్రము నూలు దార మనఁగ. ఆం. భా. ౨. ౭౯౫.
౨. (తామర మొ. వానిలోని) దారము.
చ. గొనయము తమ్మినూల్ చెఱకుకోల ధనుర్లత... క్రీడా. ౨.
గీ. కోరి తామరనూలునఁ గొండ లెల్లఁ, గట్టువడి నట్లు విశ్వేఁబు గట్టువడిరొ. వా. రా. ౨. ౨౪౭.
౩. మొలనూలు.
సీ. వజ్రాలనూలు నొరగ్వనికటీతటి రొట్లు తాశె వో పటుదర్భదామకాంచి. పాండు. ౪. ౩.
సీ. చాలలరెండెంబు సన్నంపుగిండెంబు భానుపండులచాలు పసిఁడినూలు. వరాహ. ౯. ౭౭.
జః నూలుకొను, నూలుకొలుపు, నూలుకోలు, నూలుపట్టు.

నూలుకొ(ల్కొ)ను. అ. క్రి. (√నూలు.)
౧. పురికొను.
గీ. బీఱువోయి రథ్యంబులు మాఱుమొగము, వడినఁ దానొచ్చి యుండియుఁ దడవి కొరి, నూలుకొనఁ జేసి తఱిమిన వ్రాలి తీవ్రభల్లమునఁ గ్రీడి భీష్మునివిల్లు దునిమె. భార. భీష్మ. ౩. ౨౫౪, ౧. ౨౩౨.
గీ. వెడలి తమతమచతురంగవితతు లెల్ల, నుచిత గతి నూల్కొనంగఁ జేయుచుఁ గడంగి, సంగరోత్సవసంభృతోత్సాహు లగుచు. భార. భీష్మ. ౧. ౮౪.
౨. చక్కఁబడు.
చ. కనుఁగొని ఫల్గునుండు దురగంబుల వాగెలు వట్టి యొత్తి తత్తనువులం నూల్కొనఁ జివిరి... భార. విరా. ౪. ౧౪౪.
౩. పూనుకొను.
వ...యజ్ఞాదికృత్యంబులు ధనసామగ్రి లేక నడపరాదు ధనంబు గలిగెనేనియు లోభంబున సంసారులు తత్కృత్యంబులకు నూలుకొనరు గావున నల్పప్రయాసంబున సకలవర్ణములకు మోక్షంబు గల్గుమార్గం బానతిమ్ము... వరాహ. ౮. ౨.
౪. ఒప్పుకొను.
క. అనుకూలుఁడు నాతఁడు తగ నూల్కొనివం దా నుదితనినదకోదండుం డై యనితరసుల భోద్యమమున, ధనంజయుం డిట్టు లను నతని తో మఱియున్. భార. విరా. ౫. ౧౧౫.
చ...నాకతం, బునఁ బటురోగదుఃఖములఁ బొందుచు నెచ్చెలు లిట్టు లుండఁగా, మనసిజభోగలీలలకు మానస మెట్లయి నాకునూల్కొనున్. మార్క. ౫. ౫౦.
౫. సమ్మతమగు.
చ...ఏను కామధేనువు నిను మెచ్చితిన్ మది నూల్కొనునిష్టము వేఁడు నాపుడున్.

ద్వా. ౧౦. ౫౭.

౫. స్థిరపడు.

క. మనము సరస్వతిఁ గనుఁగొని, జననీ నాయన
ను శోకసంతాపమునకు, బొనుఁగుపడి వివే
కమునకుఁ, గొనఁ గొఱయై చాల నూలుకొన
దని పలుకకు. ప్రబోధ. ౫. ౧౭.

చ...నీమది కార్యవృత్తి నూల్కొనియె సు
యోధనుం గని యరంతత నిశ్చయమై...
భార. ఉద్యో. ౨. ౯౬.

౬. వ్యాపించు.

ద్వి. ఓరువరాక బిట్టోకిలిం దొడవ, నోర మ
ద్యపుఁగంపు నూల్కొనఁబలికె. ద్వి. హరిశ్చ.
ఉ. ౧౪౦౨ పం.

౭. కలుగు.

ద్వి. ఇల తులఁగా లేనియారామలక్ష్మణులచేత
నేకీడు నూల్కొను నింక. రం. రా. యు.
౩౨౫ పు. ౨౧ పం.

స. క్రి. ౧. సమ్మతించు.

మ. ధన ముద్యన్నిధనంబు దేహము విపత్సం
తానగేహంబు భ్రమ నితాంతంబు ననర్థసీమ
విషయాస్వాదంబు ఖేదంబు గ్రన్నన లోకం
బున శోక మిట్లెఱిఁగి నూల్కొలేరు ప్రాణు
ల్ కటా, యనవద్యాత్మసమేధ మానసుఖప
ద్యావృద్యసంచారముల్. ప్రబోధ. ౫. ౩౬

౨. స్థిరపఱచు.

చ. పలికిన నేమి యన్నియును బల్క నగుక్
మనరాజునొద్ద మార్పలికెడువారు లేరు విను
పాండవమధ్యము గాండివంబుదీ, ప్తుల మిఱు
మిట్లు గొన్నకనుదోయి గుణధ్వని వ్రయ్య
లైనవీనులు నయినను బలే పలుకు నూల్కొ
నకుండుదు నూతనందనా. భార. ఉద్యో.
౪. ౪౧౭.

నూలుకొ(ల్కొ)లుపు(ల్పు.) స. క్రి. (√నూ
లుకొను.) ౧. చక్కబఱచు, సరిచేయు.

వ...అలికదేశంబునం గలయఁబడినయలకంబులు
నూలుకొలిపి...ఉ. హరి. ౫. ౧౪౦.

చ. ఎదురుగఁ బోవనిమ్ము రథ మీతని తేరికి
సన్న నాతఁడుక్, బదిలముతోడ రథ్యముల
పగ్గము లేడ్చి నూలుకొల్పి యున్మదగతి
సల్ల చేసిన...భార. విరా. ౫. ౧౨౭.

మ. లలనారత్నము నొయ్యనొయ్య మొనత్రే
లక్ నేల వ్రాయించి నిశ్చలవృత్తిక్ వరవర్ణ
పూర్ణఫలకాసంగంబు నొందించి మిన్కులు
వేమాఱుం దదర్థచింతనలతో నూల్కొల్ప
నెయ్యంపుటాజ్ఞలు పైపై నెనయింపసాఁగెఁ
బటుశాస్త్రశ్రేణికాభ్యాసముల్. వసు. ౩.
౧౮౦. (ఇట 'పొందుపఱచు' అని భా
వము.)

౨. పురికొల్పు, ప్రేరించు.

ఉ...ఈనృపునుఁ దమ్ములు నేనును బుట్టినాఁ జ
మూమండలి నూలుకొల్పికొని మార్తుర నో
ర్చినఁగాక యొప్పునే. భార. భీష్మ. ౨. ౧౫.

క. కొనిపొండు పసుల నోడక, యని తా నెలుఁ
గించి వీటికై నూల్కొలిపెక్. భార. విరా.
౪. ౨౮౭.

౩. ప్రసరింపఁజేయు, వ్యాపింపఁజేయు.

సీ. హరిణాక్షిలసదపాంగాలోకనము నూలుకొ
లుపుడు న మ్మరిఁ గొలిపె మరుఁడు. కు. సం
౫. ౫౧౫.

సీ. బంధత్రయంబునఁ బవనంబు మధ్యమనాళి
మార్గమునకు నూలుకొలిపి. వరాహ. ౧౦. ౫౪.
(ఇట 'పూరించు' అని భావము.)

సీ. భ్రమరకంబులఁ బుట్టు ప్రస్వేద కణములు
నొసలికస్తురిబొట్టు నూలుకొలుప. హర. ౫.
౨౯. (ఇట 'అలముకొనఁజేయు' అని భావము.)

౪. కుదురుపఱచు, నెలకొలుపు.

చ. మనముల నూలుకొల్పి యనుమానము లెల్లను
బాచి... భార. విరా. ౪. ౧౯౬.

ఉ... సత్క్రియాదక్షత నాకు నూల్కొలి
పి...దశకు. ౩. ౨౦.

గీ. చెంత నందఱ నిడుకొని చేరఁదేసి,కన్నులను
గ్రమ్ముకన్నీరు కరతలమున, నప్పళించుచు
గాద్గద్య మడఁచి యెప్ప, దెలుఁగు నూల్కొ
ల్పి వారల కిట్టు లనియె. ఉ.రా. ౬. ౨౦౪.

౫. కలిగించు.

గీ. ఎట్టకేలకు ధైర్యంబు హృదయమునకు, నూ
లుకొలుపుచు నారాయణుండు రాముఁడనఁ
గ నున్నాఁడు చిత్రకూటాద్రి మీఁద,రామ
సంజ్ఞను వినుతింతు నామహాత్ము. వరాహ.
౫. ౪౮.

నూలుకోలు. వి. (√నూలుకొను.) నూలుకొనుట.
(శ. ర.)

నూలుపట్టు. అ. క్రి. (√నూలు.) దారము వేసి
నూటిగా నుండునట్లు చేయు.

గీ. కర్ణికారాంబికామహాకాళిగుడికి, నందముగ
నూలుపట్టినయట్టిచాయ, నూర్యవీథికిఁ జనిరి
సంశుద్ధమతులఁ, బళ్ళిమద్వారమునకు నై
పరమమనులు. భీమ. ౩. ౫౯.

నూవు=నువ్వు, నూగు. వి. సస్యవిశేషము, తిలస
స్యము.

క. నూవుంబువ్వును సంపెఁగ,పూవు గెలిచి బి
రుదుము త్రైపుంజల్లి తగఁగ, దా వైచె ననఁగ
ముంగర,తో వనరుహానేత్ర నాస తుల శే
కొప్పుగ. శశిబిందుచరిత్రము. (శ. ర.)

సీ...తిలసంజ్ఞ నూ వనఁ దేజరిల్లు. ఆం. భా. ౨.
౨౩౬.

ఇః నూఁబిండి,నూఁబూవు, నూటిడి, నూనె,నూనె
ముంత, నూనెమడి, నూనెయగిసె.

నృ

నృ. సం. వి. ఋ. పుం. నరుఁడు.

(దీనికి తెలుఁగున వ్యస్తప్రయోగము లేదు. నృ
హరి, నృసింహము మొ.)

నృకేసరి. సం. వి. న్. పుం. నరసింహమూర్తి
యగువిష్ణువు.

నృగుఁడు. సం.వి. అ. పుం. ఒకరాజు. (వైవస్వ
తమనుపుత్త్రుఁడు కారణాంతరమున ఊసరవ
ల్లియై శ్రీకృష్ణునిచే నుద్ధరింపఁబడినవాఁడు.)

నృజలము. సం. వి. అ. న. ౧. మనుష్యునిమూ
త్రము. ౨. మనుష్యునినేత్రజలము, మనుష్యు
నికన్నీరు. (వాచ.)

నృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ. నర్తనము, నాట్యము.

నృత్తప్రియము. సం=నృత్యప్రియము.

నృత్తప్రియుఁడు. సం=నృత్యప్రియుఁడు.

నృత్తము. సం. వి. అ. న. తాళముతోను లయ
తోడను కూడినయాట, అంగప్రత్యంగములచే
భావమును తెలుపుచు ఆడెడిఆట. (నృత్తనా
ట్యలాస్యతాండవ శబ్దములకుభరత శాస్త్రప్ర
కారము కొంచెము భేద మున్నను అవి కావ్యముల
యందు పర్యాయములుగానే ప్రయోగింపఁబడి
నవి. పదార్థాభినయము నృత్యము, వాక్యార్థా
భినయము నాట్యము, అంగవిక్షేపమాత్రము నృ
త్తము అని సిద్ధాంతకౌముది.)

నృత్తశాల. సం=నృత్యశాల.

నృత్తస్థానము. సం=నృత్యస్థానము.

నృత్యప్రియము. సం. వి. అ. పుం. నెమలి.

నృత్యప్రియుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)
తాండవమునందు ఇష్టము కలవాఁడు. వి.అ.పుం.
శివుఁడు.

నృత్యము. సం= నృత్తము.

నృత్యశాల. సం. వి. అ. స్త్రీ. నాట్యగృహము.

నృత్యస్థానము. సం. వి. అ. న. నాట్యరంగము, నర్తనము చేయుచోటు.

నృదేవుఁడు. సం. వి. అ. పుం. రాజు.

నృధర్ముఁడు. సం. వి. న్. పుం. -మనుష్యధర్ముఁడు- కుబేరుఁడు.

నృపకందము. సం. వి. అ. పుం- కందరాజము- రాజపలాండువు, పెద్దనీరుల్లి.

నృపతి. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. రాజు, ప్రభువు. ౨. క్షత్రియుఁడు. ౩. కుబేరుఁడు.

నృపతిపథము. సం. వి. అ. పుం. - రాజు పోవు త్రోవ - రాజవీధి.

నృపతివల్లభము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రాజున కిష్టమైనది. వి. అ. పుం. గగననాథునిచే కనుపెట్టఁబడినసర్వరోగనివారకమగు ఔషధభేదము.

నృపత్ని. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నరులను పాలించుస్త్రీ, రాణి. ౨. మనుష్యునిభార్య.

నృపద్రుమము. సం. వి. అ. పుం. ౧. రాజాదనము, పాలచెట్టు. ౨. ఆరగ్వధము, రేలచెట్టు.

నృపప్రియ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కేతకి, మొగలి. ౨. రాజఖర్జూరి.

నృపప్రియఫల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. వార్తాకి, వంగచెట్టు.

నృపప్రియము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) రాజుల కిష్టమగునది. వి. అ. పుం. ౧. రాజామ్రము, రాచమామిడి. ౨-కోటచుట్టును ఆవరించి దుర్గమును కాపాడుటచే రాజున కిష్టమయినది- ఒకజాతి వెదురు. ౩. రాజపలాండువు, పెద్దనీరుల్లి. ౪. శాలిసస్యము, వరి. న. ఆకుల్యము, నేలతంగేడు.

నృపబదరము. సం. వి. అ. పుం. రాజబదరము, గంగరేఁగు.

నృపమానము. సం= నృపాభీరము.

నృపలక్ష్మము. సం. వి న్. న. రాజులకు పట్టెడుతెల్లగొడుగు.

నృపవల్లభ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. రాజపత్ని, రాజ్ఞి. ౨. ఒకజాతిమొగలి. (రా. ని.)

నృపవల్లభము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) రాజుల కిష్టమగునది. వి. అ. పుం. రాజామ్రము, రాచమామిడి. న. (వైద్య.) ౧. తైలభేదము. ౨. ఘృతభేదము.

నృపసభము. సం.వి. అ. న. ౧. రాజులగుంపు. ౨. రాజసభ, రాజుకొలువుకూటము.

నృపసుత. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. గంధమూషిక, చుంచెలుక. ౨. రాజుకూఁతురు.

నృపాంశుఁడు. సం.వి. అ. పుం. రాజపుత్త్రుఁడు, రాజుకొడుకు.

నృపాత్మజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. కటుతుంబి, చేఁదానుగు. ౨. రాజుకూఁతురు.

నృపాధ్వరము. సం.వి. అ. పుం. -రాజు చేయఁదగినయాగము- రాజసూయయాగము.

నృపాన్నము. సం. వి. అ. న. ౧. రాజుయొక్క అన్నము. ౨. రాజనములు, ధాన్యవిశేషము.

నృపాభీరము. సం. వి. అ. న. ౧. భక్తతూర్యము, రాజుయొక్క భోజనకాలమును తెలుపువాద్యభేదము. (వాచ.)

నృపామయము. సం.వి.అ.పుం.౧.రోగరాజము, క్షయ. ౨. రాజుయొక్క రోగము.

నృపాలుఁడు. సం. వి. అ. పుం=నృపతి.

నృపాహ్వయము. సం. వి. అ. పుం. ౧.-గంధముచేత రాజును ఆహ్వానించునది- రాజపలాండువు, పెద్దనీరుల్లి. ౨. రాజుయొక్క పేరు.

నృపుఁడు. సం.వి.అ. పుం. ౧.-మనుష్యులను పాలించువాఁడు- రాజు, ప్రభువు. ౨. నాలుగు ఆమడలపరిమితి కలదేశమునకు అధికారి.

నృపోచితము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) రాజునకుఁ దగినది.వి.అ.పుం.రాజమాషము, బొబ్బరకి.

నృమేధము. సం. వి. అ. పుం. మనుష్యుని పశువుగా ఏర్పఱిచి చేయుయాగము, నరమేధయాగము.

నృయజ్ఞము. సం.వి. అ. పుం. మనుష్యయజ్ఞము, అతిథిసత్కారము. (ఇది పంచయజ్ఞములలో నొకటి.)

నృలోకము. సం. వి. అ. పుం. నరలోకము, భూలోకము.

నృవరాహుఁడు. సం. వి.అ. పుం. నరాంశమును వరాహాంశమును కలవాఁడు,వరాహమూర్తి యగు విష్ణువు.

నృవాహనుఁడు. సం=నరవాహనుఁడు.

నృశంసుఁడు. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) మనుష్యులను హింసించువాఁడు, ఘాతుకుఁడు.

నృసింహజయంతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నృసింహమూర్తిజన్మోత్సవదినము. (ఇది వైశాఖశుద్ధ చతుర్దశినాఁడు వచ్చును.)

నృసింహము. సం. వి. అ. న. ౧. రతిబంధవిశేషము. ౨. ముప్పదిరెండువిన్నాణములలో నొకటి.

వ...గళకత్తెరయుఁ గానెనిల్కడయు నృసింహంబును నాది యగుముప్పదిరెండువిన్నాణముల నాణెంబు పరీక్షించి...హంస. ౧. ౧౦౫.

వ...గళకత్తెరయు నృసింహంబును గానిలుకడయు ననుముప్పదిరెండువిన్నాణంబులను ...ప్రబంధ. ౩౭.

నృసేనము. సం. వి. అ.న. మనుష్యసేన,పదాతి.

నృహరి. సం. వి. ఇ. పుం. నృసింహమూర్తి.

మ. నృహరీ వాదము లేల లేర యితరుల్ నీరీలకుఁ బాత్రముల్. ఆము. ౨. ౭౧.

నె

నె[1]. విశే. నెఱ నెఱిశబ్దములకు కొన్నిహల్లులు పరమగునపుడు వృత్తియం దంత్యవర్ణము లోపింపఁగా మిగిలినరూపము. (దీనికి కొన్నియెడల నుగాగమమును, కొన్నియెడల దీనిమీఁదిహల్లునకు ద్విత్వమును వచ్చును. ఉదా: నెఱశబ్దమునకు నెందోలు, నెచ్చెలి, నెత్తమ్మి, నెమ్మని, నెవ్వగ మొ. నెఱిశబ్దమునకు నెన్నడ, నెన్నడుము, నెమ్మేను నెమ్మొగము మొ.)

నె[2]. వి. నెలవుశబ్దమునకు ఉపశ్లేషము. దీనిమీఁదిహల్లునకు ద్విత్వము వచ్చును. (చూ. నెక్కొను, నెక్కొల్పు మొ.)

నెంజిలి. వి.(త. నెఁజిటిప్పుల్.) మనోవ్యథ, అధి; ఖేదము.

సీ. నెంజిలి యనఁగ మనికిలం బనఁగఁ జుందు డుకనం దగు మనోవ్యథకు సమాఖ్య. ఆం. భా. ౧. ౧౩౭.

ఉ. మంజులపీఠమధ్యమున మన్మణిభూషణపంక్తిఁ బెట్టి యభ్యంజనతత్పరుండ నగునప్పుడు దాని హరించె నెవ్వఁడో, కుంజగుహాంతరంబుల నిగూఢము చేయునొ వానిఁ జూచ్చి యూ, నెంజిలి బాయఁ జేయుటకు నేర్పరులారయ మీరలే కదా. కులశేఖరమహీపాల చరిత్రము. ౪ ఆ. (ది. ని.)

క. నూనుఁ డని చాల నెంజిల్లియాపదగా తల్లిదోస మనకిటు బలిమిన్, బోనీక పట్టి పెనఁగిన, వానిన్ మఱి యేమి సేయ వలయుం జెప్రమా. సారంగ. ౩. ౨౯. పాండు. ౪. ౧౬౩.

క. అలజడి నెఁజిలి పిమ్మట, సిలుగు తలపోటు వంత సేగి నెగుల్ గొంద్ల మలమ టడరు గోడు మ్మలిక వనటు కుందు వానమరు దుఃఖాఖ్యల్. ఆం. శే. ౧౦.

నెండ్ర. వి. గిరిజతృణభేదము. (బోదవంటిగంటు కలిగి బోదకన్న సన్నమయినపరకలు కలది. పశువులు మేయునది. అని చి. ని.)

నెందోలు. వి. (నెఱ + తోలు.) పెద్దతోలు.
ద్వి. కాయ గాచినయట్టిచేయి నెందోళ్లు గోయఁ బాఁకినయసిగోఁతడాచేయి. పండితా. దీక్షా. ౪౦ పా. (క్రొత్తప్రతి పా.)

నెకబిక. వి. పట్టుదల.
క. ఒకని నొకించుకయును పోఁకక యుండెఁ గటారిమొనలు కడు బెట్టు వడిన్, నెకబికలు గఁ బోట్లాడుచు, వికపికలైడుసాకడిందివీరులయుండున్. కళా. ౮. ౧౦౨.

నెక్కురు. వి. ఒకానొకచెట్టు. (శ. ర, బ్రా.)

నెక్కొను = నెలకొను, నెలవుకొను. అ. క్రి. (నెలవు + కొను.) ౧. వసించు; ఉండు.
క. విను మవ్యక్తం బనఁగాఁ జను మూలప్రకృతి పురుషచైతన్యము న్నెక్కొనినం జేతన యగుచు భువనతంత్రం బెల్ల నడపు వైభవ మొనఁగన్. భార. అను. ౧. ౩౩౩.
(ఏవం చేతనశ్చ భగవాన్ పంచవింశశ్చచి స్తే నాధిష్ఠితా ప్రకృతి శ్చేతయతి నిత్యం సహాధర్మా చ... సం. భార. అను. ౩౯. ౩౭.)
సీ. నీకొలంకులఁ జేరి నెక్కొన్నకోకంబు కోక మాఁజూమ్ము చకోరనయన. రసిక. ౩. ౯౨.
క. ఒక్కట భయశోకంబుల, వెక్కుచు మెయిఁ గలవిలాసవిభ్రమలక్ష్మిల్, దక్కుటయును నొకరొయిట పై నెక్కొన ధరణీశు నెదుర నిలిచి వినీతిన్. మను చ. ౪. ౭౯.
౨. పాదుకొను, స్థిరపడు.
ఉ. అక్కజ మైనచెల్వమున నాత్మకు ప్రేగయి పొల్చుపొలిమై, నెక్కొనుచూడ్కిఁ గ్రమ్మఱుప నేరక యూరక నిల్చె... భార. విరా. ౨. ౨౩.
ఉ. నీదెస నాదుచిత్తమున నెక్కొని యుండెడు భక్తి భద్రసంపాదిని గావుటచ్చొరువె... భార. శల్య. ౧. ౨౩౫. మార్క. ౨. ౩౦౯.
౩. తగులు, నాఁటు.
మ. ఇనుఁ డశ్రాముఁడు ప్రేమ సారసవనం బీడేర్పఁగాఁ జొచ్చి మించినసంధ్యారుచి రక్తధారలు ప్రవర్షింపంగ వింటుం గరం బనువొందన్నిగిడించుచో సమయవాయవ్యాస్త్ర మువృత్తి న్నెక్కొన మారీచనిశాచరుం డనమ్మృగాంకుం డంబురాశిం బడెన్. సారంగ. ౨. ౧౭౭.
౪. ప్రసరించు, వ్యాపించు.
చ... వాఁడుము వడి వైచె నార్చుచుఁ గడున్ బెనుమంటలు మింట నెక్కొనం, గనదురువిస్ఫులింగములు గ్రక్కుమహాశనిఁ బోలు కాలమున్. భా. రా. అర. ౧. ౨౪.
౫. పుట్టు, కలుగు.
వ... అఖిలజనంబులకుఁ బ్రీతి నెక్కొన నతఁ డవ్యాహారంబు దీర్చునెడ... భార. భీష్మ. ౨. ౩౪౪.
ఉ... కనుగవదావ్వపూరముల్, నెక్కొని క్రమ్ముదేర... భోజరా. ౩. ౧౪౨.
గీ. వేఁడివెలుఁగెండఁ గ్రాఁగినవిన్నుమేన, నెక్కొనుచెమటబొట్టువాఁ జుక్కలమరె. పాంచా. ౨. ౩౯.
౬. ఫలించు, సిద్ధించు.
ఉ... ఎవ్విధంబులన్, నెక్కొనకున్నె మర్త్యులకు నిక్కము ప్రాక్తనభాగ్యకర్తముల్. పారి. ఉ. ౪. ౭౭.
౭. అతిశయించు, అధికమగు; ఉబ్బు.

ఉ. చచ్చె ఘటోత్కచుండు మనసైన్యము లెల్లఁ గలంగి నల్లడ, న్విచ్చుటఁ జూచి రేము వగ నెక్కొన వంతవడము... భార. ద్రో. ౫. ౨౩౮.

ద్వి. చేరి యాదేవుని శ్రీలింగమూర్తిఁ, గోరి సద్భక్తి నెక్కొనఁగ దర్శించి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౦౮ పం.

ద్వి. నెక్కొన్న చన్నులు నిరుపేదనడుము, పిక్కటిల్లెడువల్దపిఱుఁదు... రం. రా. ఉ. ౧౦౦ పా. ౧ పం.

(ఈయర్థమున నిది కొన్నిపట్ల వాక్యాలంకారముగా నుపయోగింపఁబడుచున్నది.)

క. ముక్కంటివరమునను మన, కెక్కుడుభయ మావహింప హేతు వవధ్యం, డక్కఱుఁడు పగతుఁ డద్దెస, నెక్కొని సిద్ధింప జెట్టినెతికర్జములుగ. హరి. ఉ. ౨. ౨౨౧.

క. లెక్కఁగొనక నరుఁ గృష్ణుని,ను క్కణఁగ బిగించి మూర్ఛనొందించి ధరణ్, గ్రక్కదల వైచి హాయము, నెన్నెక్కొనఁ గొనిపోయి జనకునిం గవి మ్రొక్కెన్. జై. భా. ౯. ౧౬౦.

౨. స. క్రి. పొందు, పడయు.

క. అక్కట సద్ద్విజజన్మము, నెక్కొనియును జేసికొనిన నేరమి నిన్నుం, ద్రెక్కొనఁ గట్టపు బాములఁ, బొక్కుచు నిక్కేండ్లు లెట్లు పొరలితి తండ్రీ. పద్మ. ౩. ౯౨.

జః నెక్కొల్పు, నెక్కొలు.

నెక్కొలుపు(ల్పు). స. క్రి. (√నెక్కొను.) ౧. పెట్టు, ఉంచు; పాదుకొల్పు.

వ... పాండవాగ్రజా నీమనంబున నెక్కొలుపు మిక్కుటయభిప్రాయంబు. భార. అను. ౧. ౭౩.

సీ. వనమాలికలు పొఱవైచి రుద్రాక్షపూసలపేరు లఱంత నెక్కొలుప వచ్చు. శుక. ౩. ౯౯. ('ధరించు' అని

చ. పొలుపగుమావిలేఁజిగురుపొందికపోఁతపిరంగిలోన నెక్కొలిపినపువ్వుగుచ్ఛ మనుగుండు పరాగపుమందు నించి... హంస. ౧. ౨౩౦.

మ. విను నీరూపము చూచి మాన్పపతి యువ్విళ్లూరు నే నెమ్మియిం, బనిగొందుం దగ నింతులం దగిలి నీపైఁ జూడ్కి నెక్కొల్పి నెమ్మనముల్ విస్మయ మందఁ జూచెదరు భామా పల్కు లిం కేటికిన్. భార. విరా. ౧. ౩౨౧.

౨. సంఘటించు, కూర్చు.

క. అక్కట దైవము రాజ్యము, ద్రెక్కొని యాలిం దనూజుఁ దెగ నమ్మంగా, నెక్కొలిపి హరిశ్చంద్రుని, నిక్కడఁ గాఢ్వతిచె నింక నేగతిఁ బోదున్. మార్క. ౧. ౨౪౮.

నెక్కొలు. వి. (√నెక్కొను.) నెక్కొనుట. (శ. ర.)

నెగడి. వి. (త. నెగిటి.) ౧. దుష్టమృగములు రాకుండ కాపాడుకొనుటకును చలికాఁచుకొనుటకును వేసెడుమంట.

గీ... నెగడికిఁ బాచనమున, కింధనము లిచ్చి ధనముల నెసకమెసఁగు. భార. అను. ౨. ౩౭౨.

సీ. శీతంబునకు నరశ్రేణు లొనర్చిన నెగడులు తఱచుగా నెగడె మెఱసె. చిత్రభా. ౨. ౩౪.

౨. అగ్నికుండము.

గీ. ఎపుడు నీవు నముం బాసి యేఁగి తపుడె, నీరసైనను నురినైన నెగడినైన, విడుతుఁ బ్రాణంబు... శివరా. ౩. ౧౩౦.

౩. కొఱవిదయ్యము, పిశాచము.

సీ... గాలి గాము నెగడి. గీ. కొఱవిరాలుపు బూచి సోఁకుడు పిసాసి, దయ్య మనఁగఁ

 ...ధానము లగు. సాం. ని. దేవ. ౧౯.

నెగడించు. స. క్రి. (√నెగడు 1.) నెగడఁజేయు; ప్రవర్తింపఁజేయు.

ఆ. నింగి ముట్టియున్న జంగమపల్లవుల్, గరము నందుఁ గనినవసుకవిత, దగిలి వారియందు నెగడింతు రవికి దీపమున నర్చ లిచ్చుపగిది వో. లె. కు. సం. ౧. ౪౯.

౨. వర్ధిల్లఁజేయు.

ద్వి. మగువఁ బుంసవనసీమంతోత్సవమున, నెగడింపఁ దొమ్మిదినెలలు నిండుటయు. ద్వి. భాగ. ౪. ౭౪ పు.

నెగడు[I] = నెవడు. అ. క్రి. (త. నిహాళ్. క. నెగళ్.) ౧. బయలుపడు, ప్రకటితమగు.

ఆ. అనిన ధౌమ్యుఁ డిట్టు లనియె నీవత్సరగ, పెంకఁడు నెట్టులయిన నడిగి మడిఁగి, సంకటముల కోర్చి చరియించి యాపద, నిస్తరించి పిదప నెగడ వలయు. భార. విరా. ౧. ౧౪౩.

క. గగనంబున కట్టెగసిన, ఖగపతి నంగదుఁడు చూచి కపుల మనుప నీ, ఖగపతి కీ తాకృత్తము, నెగడఁగ వినిపించి చనియె నిజగృహమునకున్. భా. రా. కిష్కి. ౭౫౯.

౨. ప్రసిద్ధికెక్కు, ఖ్యాతమగు.

చ. తగినసుపుత్రులన్ బడసి... పాండుగతుల్ ...దక్షిణ లిమ్ముగ నిచ్చి యజ్ఞముల్, నెగడఁగఁ జేసియుం బడయునేర రపుత్రకు లైన దురతుల్. భార. ఆది. ౨. ౧౪౯.

క. ఏను బకాసురుననుజుఁడఁ, గీనాశుఁడ మానవులకుఁ గిమ్మీరుఁ డనం, గా నెగడుదు నీకావ్యక, కాననమున సర్వసత్త్వఖాదనబుద్ధిన్. భార. ఆర. ౧. ౧౧౨.

ఆ. తనరు ఖ్యాతి మర్యొ ననుటకుఁ జేయగా, నెగడె ననఁగ... ఆం. భా. ౩. ౯౦.

౩. ఒప్పు, తగు.

(నారదుఁడు.) చ... వీణ మీటుచును నేఁడు పడంతులయొద్దనుం గడున్ నెగడెదవిందు...

గల్గె నని నెమది మెచ్చుచు వచ్చెఁ జెచ్చెరన్. కళా. ౩. ౧౭౭.

౪. వర్ధిల్లు, వృద్ధిపొందు.

చ ...నీ, మనమున ధర్మమున్ హితము మంచిగఁ జూచి విధించినట్ల చేసి నెగడువారగాక నినుఁ జేరిన నాపద లొంద నేర్చునే. భాగ. ఉద్యో. ౩. ౨౦౭.

రగడ. నీకను దెఱచిన నెగడును జగములు, నీకను మూసిన నిలువవు జగములు. ఈ. రా. ౪. ౯౨.

గీ. పెంపుచెందెను దామరతంపరయ్యెఁ, బ్రబలె నెగడెను...అనఁగఁ బేర్లయ్యె వృద్ధిఁ బొందె ననుటకు...ఆం. శే. ౫.

౫. అతిశయించు, మిక్కుటమగు.

సీ. చెలువంబు నెగడఁ దీర్చినక్రొత్తకస్తూరిపట్టె లమేల్తావి మట్టుమీఱ. చంద్రి. ౧. ౧౦౭.

సీ. శీతంబునకు నరశ్శ్రేణు లొనర్చిన నెగడులు తఱచుగా నెగడి మెఱసె. చిత్ర. భా. ౨. ౩౪.

౬. గర్వించు, గర్వపడు.

క. తనయింట దివియ యుండఁగ, నను డాయుమనందు నెగడి నాతోఁ గొఱమా, లినమాటల నిసుమంతయుఁ, గొనసందఁగ నాడె నిటికుటిలఁడు కలఁడే. కేయూర. ౩. ౭౭౯.

౭. యత్నించు, పూను.

సీ. పొందమ్మికూండ్లతోఁ బొందు లీనెనుకాను దిగుమ భావి హసింప నెగడునాభి. గంధ. ౧౯౯.

౮. నడచు, ప్రవర్తించు.

ఆ. విదురుమతము పాండవేయహితార్థంబు, వానిబుద్ధి నెగడ వలవ దన్య, పక్షపాతబుద్ధిఁ బరఁగుచు నుండెడు, నట్టివాని నాప్తుఁ డనఁగ నగునె. భార. సభా. ౨. ౧౫౦.

ఆ. అనుడు నగుఁ డిట్టు లను దేవ తమతమ, నేర్పుపనులవెంట నెగడి బ్రదుక, వలయుఁగాక నగరఁ దలము దప్పిన మేలం, బుపల

కలుపు లియ్యకొనుట దగునె. భార. విరా. ౧. ౨౩౫.

౯. కలుగు, సంభవించు; ఉండు, ప్రవర్తిల్లు.

గీ. బహువిధంబులఁ బగతుర బరవసమున, నిత్తె అంగునఁ గలుగు క్రందెల్ల నోర్చి, నిల్చి గొల్చిన సత్కీర్తి నెగడఁగాక, దవ్వుదవ్వుల ని ల్చైన నవ్వరెట్లు. భార. విరా. ౪. ౫౭.

చ... హ్యచ్చినఘృతపాయసాన్నముభుజించెడి వారలకుఁ మనోజయంబు నెగడునేని ధింధ్యము సముద్రజలంబులఁ దేలియాడదే. భర్తృ. ౧. ౭౦.

గీ. అల్పులకు మ్రింగఁ జేఁ దైవహాలహలము, భంగిఁ బొంగెడుకోపంబు మ్రింగికొనఁగ, నీలగళు నెన్ని నిన్నెన్నఁ బోలు నట్టి, నీవు పాలినఁ గా కేల నెగడఁ జేరు. భార. ఉద్యో. ౧. ౩౩౩.

గీ...మహేంద్ర సాయటిహితుఁడు, నీకుఁ గలుగ నసాధ్యంబు నెగడు నెందు. హర. ౩. ౪౪.

౧౦. వ్యాప్తమగు, వ్యాపించు.

గీ. నిండె నెగడె వెలసెఁ బర్వె నిగిడె ననఁగ వ్యాప్తమయ్యె ననెడి ప్రేళ్లకలరు సాంబ. సాం. ని. మాన. ౫౦.

ణి: నెగడించు, నెగడ్త.

నెగడు². వి. క్రూరజలజంతువిశేషము, తంతునాగము.

గీ. ఊఁతయలజళ్లఁ జెఱువుల నుండ రాక, కార్తొసళ్లు నెగళ్లును గవులు విడిచి, తఱలి చెంతల నూతిగుంతల వసించె. శేం. పంచ. ౧. ౨౬౪.

గీ. మీలు గప్పలు దాఁబేళ్ళు గాలిదిండ్లు, మొసలు లెండ్రలు నెగడులు మొదలు గలుగు, నీరద్రిమ్మరిపదుపులు నెఱయ బెఱయఁ, బొనరుమున్నిరు సేరి యబ్బురము మీఱ ...

రా. యు. ౩.

నెగడ్త. వి. (√ నెగడు¹.) ప్రసిద్ధి, ఖ్యాతి.

క. ఉలుజార్యంతకకళ్యసకులభామిను తైల నెగడ్తయం జని బహుపుత్రులఁ బడసి పేరుకొను గొంగ, తులఁ జూడఁగ సరిగె సతిసుతూహల ... క. సం. ౧. ౧౧౧.

క. శ్రీకంధగపగతత్వాలోకనతత్వసుఁడు నిత్యుఁడు దక్షిణుసుగీ, లోకనుపదితకల్పా, నో కహుఁ దగుమల్లి ... సుఁడు నెగడ్తక. కు. సం. ౩. ౨౪౪.

నెగపు = ఎగపు. వి. (√ నెగయు. క. నెగపు.)

౧. ఎగురుట, ఉద్గమము.

సీ. నిఖిలాండములు నొక్క నెగపున దాఁటంగఁ గలయద్భుతోగ్ర వేగంబువాని. హరి. పూ. ౪. ౭౫. (చి. ని. తాళపత్ర ప్రతిపా. 'నెగవు'. ముద్రి. శ. ర. పా.)

౨. ఎగసిపాటు, గర్వము. (శ. ర.) ౩. మండిపడుట. (శ. ర.)

నెగయు = ఎగయు. అ. క్రి. ౧. (పశ్యాదులు) ఎగురు; పైకి లేచు.

ఉ... తార్క్ష్యుఁడు తల్లికిఁ మనః ప్రీతిరయనర్చుచుఁ నెగసె భీమజవంబున నభ్రవీథికిఁ. భార. ఆది. ౨. ౩౯.

ఆ ... శాశ్వతంపు, నెలవు గలిగి రండు నెగయుండు పుణ్యలోకముల కని సమాదరమునఁ బలికె. భార. అను. ౩. ౨౪౫.

సీ. నెగసినకొన లేచి నింగి యంతంతకు నవుల ద్రోఁకఁగఁ దనరారుదాని. భార. విరా. ౧. ౧౫౨.

చ. పొగయుక రాఁజ కొక్కుమొగి భోరన మంటలు విస్ఫులింగములు, నెగసి ... పురారినేత్రశిఖి మర్చి మహాశనిపాతభీకు పైఁ. ... ౫. ౫౭.

౨. ఉద్గమించు, బయలువెడలు.

క. వగచినచిత్తము నలందురి, మొగిచినకనుంగవ యు నుదుట మోపినకేలుక్, నెగిచినకంఠము నుడుగక, నెగసిననిశ్వాసతతియు నీరజము ఖికిక్. కు. సం. ౫. ౫౪౯.

ఉ. నావుడు నవ్వు నెమ్మొగమున న్నొయ్యంగ జనార్దనుండు...ఉ. హరి. ౩. ౬౯. నై. ౪. ౧౩౨.

౩. (జలాదులనుండి) పైకిలేచు, తేలు.

గీ. నీర ముంచినసొఱకాయ నెగసినట్లు, పేరు కొని వైచు తెల్లంటిచీరవోలె, నుంకు చెండు విధంబున నుత్తరించు,తములపాకు నిక్కొడు క్రియ దాఁటె నిష్టి. ఉ. హరి. ౪. ౨౯.

గీ. కాద్రవేయులు భూమియుఁ గైకొనంగ,నుర గలోకంబు వెడలి తత్పరిఖనీటు,నెగసి తో డనె కుంకుదు ర్నిలువ లేక,తత్తటాబద్ధగా రుత్తతిముల కులికి. ఆము. ౨. ౯.

జః నెగవు, నెగయుదెంచు, నెగవు.

నెగయుదెంచు. అ. క్రి. (నెగయు + తెంచు. స్వార్థమున.) -జలాదులనుండి- పైకిలేచు, తేలు.

ఆ. బంధనంబు లెల్లఁ బాయుడు భీముండు,నీరి లోననుండి నెగయుదెంచె. భార. ఆది. ౫. ౧౯౩.

నెగలము. వి. దండము.

వ ... అఖండవర్తిక్ నెగలమున దివియ... ద. శా. ౪. ౧౨౯౩.

నెగవు=ఎగవు. వి. (√ నెగయు.) ఉత్పతనము, ఉడ్డీనము. (శ. ర.)

నెగుచు=ఎగుచు. స. క్రి. తఱుము, వెన్నాడి పరుగెత్తించు.

ఆ. వనగజంబు నెగుచువనచారిఁ బోడఁగని, వనగజంబ కాన వజ్రిగజము, వెల్లనైసురేంద్రు వైచి సుధాంధులు వల్లఁ బయలు వ్రాఁకె. భాగ. ౯. ౬౬.

నెగులు=నొగులు. వి. బాధ, కష్టము.

ఆ...నరులు జూంటి,చవియ కాని నెగులుఁ జతి రయుంబున నెక్కి, తారు విఱుఁగఁ బడుటఁ దలఁపలేరు. భార. శాం. ౬. ౮౩.

గీ. నిజము చెప్పిన నీకు నేనెగులు లేదు. కాశీ. ౪. ౨౨౮.

క. ఇన్నెగులు మాన్ప వలదా, కన్నారం గనిన బంటు గలఫల మనుచుక్. కాశీ. ౩. ౯౫. వసు. ౩. ౯౮.

౨. దుఃఖము, విచారము.

ఉ...అవ్వనితం దోడ్కొని వచ్చి యందతి నెగు ల్వారించి తంచుక్ ప్రియంబున నా చారణు వీడుకొల్పి తనగేహుం జేరె...శుక. ౩. ౧౫౩.

సీ. తనవాగమృతధార ధరణిజప్రాణముల్ ని లిపి నామదిలోని నెగులు దీర్చె. ఉ. రా. ౫. ౮౯. సారంగ. ౩. ౯౯.

౩. కీడు, హాని; ఇడుమ, ఆపత్తు.

క...ధృతరాష్ట్రసుతు లసద్వృత్తులు ని,ష్కారణవైరులువీరల,కారణమున నెగులు పుట్టుఁ గౌరవ్యులకుక్. భార. ఆది. ౫. ౧౬౦.

ద్వి. నెగు లొందినప్పుడు నెఱేఁ దూలపోక. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౨౬౫.

ద్వి. నెగు లింతయును నేమినెపమున వచ్చె, మగువ నీపే శేమి మగనిపే శేమి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౨౧౦౪.

౪. కోపము; విరోధము, పగ.

చ. మనమునయందు నీనెగులు మానుము పర్వతపుత్రి... కాశీ. ౪. ౧౫౪.

ఉ. ఓనృప నాకుఁ జూడ నలయుగ్మలి నీసుతు నిక్ మహోహారా,మానవిలాసుఁ జూచి నిలు పోపక పట్టిన లోను,గాని నెం,తే నెగు

లూని వానిఁ బొలియింపఁగ మాయలు పన్ని నిట్లు...సారంగ. ౨. ౪౩.

జ: నెగులుకొను, నెగులువెట్టు.

నెగులుకొను. అ. క్రి. (√నెగులు.) బాధపడు.

గీ...పాణిపంకజమున శోకమున్క, కంఠసా ళాంతరమున గద్గదిక నెగులుకొనునెలుంగు నెత్తి యాజ్జనకతనయ. భా. రా. యు. ౨౪౯.(ఇట 'కంపించు' అని భావము.)

నెగులువెట్టు. స. క్రి. (నెగులు + పెట్టు.) బాధపెట్టు.

సీ. చారుమధ్యముఁ గని శరభములో మనసీవు నెమ్మోముఁ గని యళుగ్ నెగులఁబెట్టు. భా రా. అర. ౨. ౩౦౩.

నెగ్గడము. వి. (సం. నికటమ్. ప్రా. నిఘట్టనమ్. త. నెరుక్కం.) త్రొక్కటము, సమ్మర్దము. (శ.ర.) విశే. సాంద్రము, దట్టము.

గీ...అలరు సాంద్రంబు నెగ్గడ మనఁగ...అం భా. ౩. ౧౩.

నెగ్గించు. స. క్రి. (√నెగ్గు¹.) ౧. నెఱవేర్చు, సిద్ధింపఁజేయు.

(వ్యవ.) ఏలాగుననో వాఁడీకార్యము నెగ్గించినాఁడు.

౨. జయము నొందించు, గెలిపించు.

(వ్యవ.) శ్రీకృష్ణుఁడు భారతయుద్ధములో పాండవులను నెగ్గించినాఁడు.

నెగ్గు¹. అ. క్రి. ౧. నెఱవేఱు, సిద్ధించు.

గీ. మీదుకార్యంబు నెగ్గదు మీర లరిగి, వేగ సుగ్రీవుచెల్మి గావింపుఁ డనిన, నచ్చుకారము ...మొ. రా. కిష్కిం. ౫.

౨. మను, బ్రదుకు.

క...చంద్రికా, మగ్గము పెట్టిన మొదలే, నెగ్గవయా సింగభూప నృపసుమచాపా. చంద్ర. వి. ౩. ౪౩.

౩. కార్యసిద్ధినొందు, జయమునొందు.

(వ్యవ.)వానితో కత్తుగట్టి యున్నంటికి నీవు నెగ్గ లేవు.

జ: నెగ్గించు.

నెగ్గు². అ. క్రి. (త. నెగ్గు.) బెండువడు, నిస్సత్త్వమగు.

వ...వారి చతురంగబలంబున కూరకరయు దారున బెగ్గడిల నెగ్గి పేటుకాండ్రు పోవుడువెట్టఁ బొదలు వెల్వడి పిట్టు తగిరిపోవుచాడ్పున. ప్రబంధ. ౪౭౭.

సీ. అతిరబాహువులతోఁ బ్రతి గాక సిగ్గున నెగ్గి మృణాళముల్ నీటఁ బడియె. సానందో. ౧. ౭. ప.

నెగ్గు³. వి. గుండె యదరుటయందలియనుకరణము. (దీనికి అనుభావ్యము ప్రయోగమున నెగ్గు రను రూప మగును.)

ఉ. అరసి శాగ్రగణ్యుఁ డపు డయ్యవరోధవిచిత్రకేళికా, గారము సొచ్చి చొక్కటపుఁ గంకటిపై నొకమోహనాంగళ్పం,గారునితో డ దీపకళిక ల్వెలుఁగ న్నిదురించుచున్నయ, న్నీరజగంధిఁ జూచి యెద నెగ్గురనం గడు విస్మితాత్ముఁడై. శుక. ౧. ౧౧౫.

నెచ్చు. వి. మెత్తనిబియ్యపు పిండి. (ప్రా. ని క్కులి సన్నమైన నూకలనుమానము అనిశ.ర.)

నెచ్చూలి. వి. (నెఱ + చూలి.) ప్రియపుత్రి, గాదిలిబిడ్డ.

ద్వి. వలపలికడఁ బరువలఁతి నెచ్చూలి, వల నొప్పఁ దమ్ముఁ డవ్వల నొప్ప... ద్వి. పర శు. ౩. ౧౨౭ పా.

నెచ్చెలి. వి. (నెఱ+చెలి.) ౧. ప్రాణస్నేహితురాలు; ప్రాణస్నేహితుఁడు.

ఆ. వచ్చి కొలువు సొచ్చి నెచ్చెలిపిండు నం, తంత నిలువఁ బనిచి యాల్లనల్లఁ, గదిసి ప్రౌఢ వనితకైరడి ముద్దియ, ముద్దు పుట్టఁ బనకు మ్రొక్కుటయును. భార. విరా. ౧. ౨౪౬.

సీ. తెలిగన్నుఁగవకు నెచ్చెలి యైనకేతన వ్యాలయంగ సరసంపుఁబలుకు వలికి. భార. విరా. ౨. ౬౪. (ఇట ఔపమ్యద్యోతకము.) భార. అర. ౪. ౧౪౪.

ఉ. కాంచిరి నిర్జరేశ్వరులు...ధీరతం, గాంచన భూధరంబునకు గాదిలినెచ్చెలి యైనవాని నిర్వంచితదాసశక్తి సురరత్నముఁ బోలెను వాని నైషధుఁ. నైష. ౩. ౪౦.

౨. స్త్రీ, ఆఁడుది.

ద్వి...వేల్పునెచ్చెలులపాలిండ్లఁ, గలకిలనవ్వు బంగారు కుండలను. ద్వి. పరమ. ౩. ౧౪౬ పా.

సిరితోడునీడనెచ్చెలి=భూదేవి.

ద్వి. సిరితోడునీడనెచ్చెలి తనయింటి, కరుదెంచినప్పుడే యఖిలసంపదలు. ద్వి. పరమ. ౫. ౩౪౫ పా.

నెచ్చెలికత్తె. వి. (నెచ్చెలి+కత్తె- స్వార్థమున.) ప్రాణస్నేహితురాలు.

ఉ. ముచ్చిలి గంధవారణసమూహముకుంభవిలాసనంపదల్, ముచ్చిలి మించుపయ్యెదలలోపల డాఁగుచు నుండు నెప్డు మీ, నెచ్చెలికత్తెచన్నుఁగవ నీవు విచారము సేయుమా మదిఁ, ముచ్చులఁ గిట్టి పట్టుదురు నొంపుదు రేమనవచ్చు రాజులఁ. నైష. ౮. ౬౯.

ఉ. ఆడెడునమ్మఁ గన్గొనకు మమ్మ...తలిర్చుమావికి నీడకుఁ బోకు మమ్మ యని నెచ్చెలికత్తెకుఁ జెప్పె సమ్మతిఁ. కు. సం. ౫. ౬౧౦. భీమ. ౧. ౪.

నెచ్చెలికాఁడు. వి. (నెచ్చెలి+కాఁడు- స్వార్థమున.) ప్రాణస్నేహితుఁడు.

సీ. మంగొంగుపసిఁడి సప్తాంగరక్షకుఁడు చేదోసు నెచ్చెలికాఁడు తోడునీడ. పి. శకుం. ౮. ౧౨౪.

చ. అని వర మిచ్చి కూలి రజతాద్రికి నెచ్చెలికాని వెంటఁ దోడ్కొని చనుదెంచె... ఉ. రా. ౭. ౩౧౭. ఘటికా. ౧. ౭౩.

నెచ్చెలువ. వి. (నెఱ+చెలువ.) మిక్కిలి మనోహరురా లైనయాఁడుది.

సీ. తనజాతికొమ్మ పెండినమరుద్గతి బంధుజీవంబు వడఁకె నెచ్చెలువ చూడు. ఉ. రా. ౧. ౧౪౧.

నెటిక(కె)= నెటిక. వి. (క. నెటికె. త. నెట్టి.) అంగుళిపర్వము, వ్రేలిగనుపు.

చ. నెటికలు దీసి యిష్టకము నేర్చి ప్రసంగము దీసి...విటులఁ గలంచి తీయఁ దగు విత్తము లుత్తరవారకాంతకుఁ. విప్ర. ౪. ౨౩.

చ. నెటికలు దీసి చే విసికి నిక్కి యొకించుక యావులించినం, జిటికలు వేసి...వాసి గను పొత్తులతొత్తుల కేవ సత్తెముల్. బహు. ౫. ౧౬౬. ద్వి. పరమ. ౩. ౨౦౪ పా.

నెటికలు విఱుచు=౧. వ్రేళ్లసంధులను విఱుచు.

ద్వి. ఆసలార నాయుష్య హస్తతలంబు, నటు సాఁగఁ దిగుచు నప్పటివ్రేళ్ళ, నెటికలు విఱుచుచు నెమ్మి నొత్తుచును. పండితా. పురా. ౧౦౪ పా.

౨. ఏవగించుకొను.

సీ. తనకు లేమిని నొడ్లధనము పెంపును జూచి విధిమీఁద నెటికలువిఱిచి విఱిచి. పద్మ. ౨. ౨౩౯.

ఇట్లు: నెటిక విఱుచు.

సీ. మమతతో నాథుండు మాటాడి యుంచుక

యటు మొగం బైనచో నెటికెవిఱుచు శకాం. ౪. ౩౨.

నెటికెతట్లు. వి. బ. బాలక్రీడావిశేషము, పిల్లల యాటలలో నొకటి.

సీ. తిరుగుడుబిళ్లలత్రిప్పుళ్లు జరుగుళ్లు చిటితా ళమిాళలు నెటికతట్లు. హంస. ౩. ౧౪౭.

నెటుకురు. వి. వీపు మొదలగువానికిళ్ళకదలికవ లన కలుగుధ్వని కనుకరణము.

సీ. అష్టోత్తరశతవ్రణాఢ్యుఁ డగురాజపిటుకు నకును వీపు నెటుకు రనియె. జై. భా. ౮. ౧౩.

నెటుకుటు. వి. (ఎముకలు మున్నగునవి) ఖండించు టయం దగుధ్వని కనుకరణము.

దండకము...వజ్రసారాస్థిపాళిక్ నెటు క్కుం చు ఖండించుచుక్... దశా. ౪. ౨౩౨.

నెట్ట. క్రి. విశే. (త. నెట్టై.) మిక్కుటి, అధికముగా.

గీ. విరహకాలంబు మరుబాణవితతిఁ గొన్న, గం టు లన్నియుఁ బ్రియుఁ గూడి కైపు మిగిలి, పెనఁగునెడ నెట్ట విరిసె నా వనితమేనఁ, గలయ నవనఖదంతవిక్షతము లడరె. కు. సం. ౮. ౧౩౮.

సుగంధి. చాలుఁ జాలు నెంత కైనఁ జాలు నున్న గన్నెరల్, కేలపూల కేల గోల రేయి నిం దులోనఁ బో, నేల తాళు మన్న నన్ను నెట్ట దిట్టె నక్కటా, మేలు మేలు ముద్దరాల మె చ్చు వచ్చె నామదిక్. యయా. ౪. ౨౦.

నెట్టన. క్రి. విశే. (క. నెట్టన. త. నెట్టం.) ౧. మి క్కుటి, అధికముగా; నిండుగా, సమృద్ధముగా.

సీ... నెట్టన యెంతేని నెట్టి గరంబు... అత్యంత ముగ ననుట శాఖ్య లయ్యె. ఆం. శే. ౫౩.

ఉ. నెట్టన ధర్మనందనుఁడు నిన్నుఁ బలంబుమ నేసి యోడతోఁ, గట్టినయోడవో లె గతగౌరవుఁ డై కడుఁ దూలె... భార. సభా. ౨. ౫౦.

క. ఇట్టివిధంబులు నిఖిలము, నెట్టన ప్రత్యక్షము గను నీవలనను జూ, పట్టఁగ శిబికాభారం, బె ట్టో తే దంచుఁ బలికి తిప్పుడు నాతోక్. వి. పు. ౩. ౨౮౯.

మ... నేతులుక్, వరుగుల్ చేయలు పప్పు లప్ప డములుక్ దాలింపులుం బూపముల్, పరమా న్నంబులుఁ బెట్టు నెట్టన భుజింపక్ దల్లికిక్ దండ్రికిక్. పాండు. ౨. ౨౪.

౨. అవశ్యము, తప్పక.

క... ముక్, గట్టినకర్మఫలంబులు, నెట్టన భోగింప కుండ నేర్తురె మనుజుల్. భార. ఆది. ౫. ౫౮.

క. పెట్టితిరి చిచ్చు గృహమునఁ, బట్టితిరి తిదీయ భార్యఁ బాడడవులకుం, గొట్టితిరి వారు మ నుపఁగ, నెట్టన భరియింపవలెనె నీ ప్రాణం బుల్. భాగ. ౧. ౩౧౨.

ద్వి. వినుము హరిశ్చంద్రవిభుఁడు వసిష్ఠ ముని మాట చెల్లింప మొరత్రోపునను, నెట్టన సత్యం బు నెఱపెద ననుచు. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౩౫౮. పం.

౩. న్యాయముగా, పాడితప్పక.

సీ. కవచధారణ మనుఘనవిద్య గవ్వడి కే నె తింగించితి నితఁడు దాని, నేర్చుట నీతని నె ట్టన నొప్పింప శక్యంబు గాదు... భార. ద్రో. ౨. ౧౦౫.

౪. నిజముగా, యథార్థముగా.

ఉ. నెట్టన యాపగాసుతుఁడు నేలకువ్రాలె ననంగ విన్న నా, కట్టెఁడివీను లేమి వినుకాటి య కోర్వవు... భార. భీష్మ. ౧. ౩౫.

ఉ... ఏ, పట్టున నెల్లవారు గనుపట్టక హీనదశం జరించుచో, నెట్టన సర్వశూన్యుఁ డని నింది తుఁ డయ్యె దరిద్రుఁ డెంతయుక్. నా. [illegible] ౧౧౧.

౫. చక్కఁగా, ఒప్పుగా.

ఉ. నెట్టన యల్ల లచ్చియును నీళయు భూపతి యుండ నీకు నీ, నెట్టిక పీలపై మనసు నిల్పుట కే మన వచ్చు... ఆము. ౬. ౧౧౧.

౬. తెగించి,సాహసించి.

క. నెట్టన సభలో నేపుర,కట్టెదుర వరాతితన ముగా కాంతయు వా,రెట్టితులువలో ద్రౌపది, నట్టులు పతిచెడిరి జూద మాడరె యెందుఁ. భార. ఉద్యో. ౧. ౩౮౮.

క. ఎట్టిట్లు పలికి తీ విది, యెట్టోనరింపంగ వచ్చు నీపని దేహం, బెట్టోకని దేహమున కై, నెట్టన యీవచ్చుఁ దండ్రి నిక్కము చెపుమా. మార్క. ౧. ౩౬.

౭. అనాలోచితముగా, తొందరపడి.

ఉ. నీతి దొఱంగి కార్యముల నెట్టన యాగ్రహ వృత్తిఁ జేసినన్, బ్రీతిగ సిద్ధిఁ బొందినను భీతియుఁ గుత్సయుఁ బుట్టు... భార. సౌ. ౧. ౩౫.

చ... ఉదకంబుల నీ విటు కుండ ముంప నా, నినదము హస్తినాద మని నెట్టన యేసితిఁ దప్పు సేసితిన్. భా. రా. అయో. ౧౭౬.

౮. చెచ్చెర, శీఘ్రముగా.

(కీచకుఁడు.) చ ... పైకొనుతలఁ పొరగించు మదిఁ గోర్కులు పేర్చిన నప్పళించు నెట్టన తెగ నగ్గలించు నచటన్ జనులం బరికించు ...భార. విరా. ౨. ౩౧.

క. అట్టియెడ సకలసురలును, నెట్టన కొలువంగ వచ్చి నీరజభవుఁ డా, జెట్టిని భూలోకమున కుఁ, బట్టము తగఁ గట్టి సార్వభౌమునిఁ జేసెన్. వి. పు. ౨. ౧౭౩.

ద్వి. పట్టి వధించుటే పౌరుషం బనుచు, నెట్టన మొల నున్న నెతికత్తిఁ దివిచి. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౦౩౬ పం.

౯. కొంచెమైనను, అల్పమైనను.

చ. అనవుడుఁ చిన్ననవ్వు నగి యన్నరుఁ డన్న మొగంబుఁ జూచి నె,ట్టన బలుమాట లాడఁగఁ గడంగఁగ నొల్లక యత్యుదాత్తతన్. భార. భీష్మ. ౧. ౧౨౫.

నెట్టన(ణ)ము. వి. (త. నెట్టంకమ్.) ౧. అతిశయము, పెంపు.

గీ. అనిన వాపువ్వుఁబోఁడి నెయ్యమునఁ బలికెఁ, జిలుక కైవడి గండుఁగోయిలవిధమున,వీణె బాగునఁ జెవులకు విందు గాఁగ, నెట్టనంబునఁ దేరియ లుట్టిపడఁగ. చిత్రభా. ౫. ౩౮.

విశే. ౧. అనివార్యము, కాకతప్పనిది.

గీ. పాత్ర మెఱుఁగని చెనఁటిభూపతులయిండ్ల, కెట్టనియతాత్ములు నైన నేఁగఁ జేయు, ద్వారనిలయులు వారింప వారి నచట, నిలువఁ బెట్టును గామంబు నెట్టనముగ. శివయోగసారము. ౨. ౨౧.

౨. పూర్ణము, సమగ్రము.

గీ. దరిసెనం బిచ్చెఁ దాతలతరమునాఁటి,కట్టు బండి యొకటి రకు నెట్టనముగఁ, బరువుతోఁ గూడ నుద్యోలపట్టెమంచ, మర్పణముఁజేసె నొక్క శీతాంశుముఖికి. రుక్మా. ౪. ౧౦౪.

౩. యథార్థము, నిక్కము.

సీ. ఎట్టివాఁడు గురుండు నెట్టణంబుగ శిష్యు లెవ్వరు సోదరు లెట్టివారు. శివయోగసారము. ౨. ౧౯౦.

నెట్టపంట. క్రి. విశే. నిష్కారణముగా.

సీ. నెట్టుపంట యనంగ నిష్కారణం బంట... ఆం. శే. ౫౬.

నెట్టము=నెట్టెము. వి. ౧. శిరస్త్రాణము, గుండ్రపాగ.

వ. ఇట్లు సురాసురయూథంబులు హరిసనాథంబులై కవచంబులు నెట్టంబులుఁబెట్టుకొని ...(ముద్రితప్రతులపా. 'నెట్టనంబులు' చి. సిపా. 'నెట్టెంబులు' తాళపత్రప్రతిపా.)

౨. నెమలియీఁకలతోఁ జేసినదారముల పాగ.

గీ. నెమలియీఁకలఁ జేసుదారములపాగ, నెట్ట మని పల్కఁగాఁ దగు.. ఆం.భా. ౩.౩౪. (క్రొత్తప్రతి, తాటాకుప్రతి బ్రా. పా. చి.ని. 'నెట్టెము' ప్రాఁతప్రతి పా.)

నెట్టించు. స.క్రి. (నెట్టు+ఇంచు. స్వార్థమున.) ౧. జయించు, గెలుచు.

శా. నీలున్ శౌర్యగుణాలవాలు ననిలో నెట్టించువారే రిలన్. సీతావి. ౧. ౧౦౫.

౨. అతిశయింపఁజేయు, పెంపొందించు.

క. గట్టిగ రాలను మంటను, గట్టిన దేవాలయమును గలిగినవారల్, నెట్టించి రాలచేతను, గట్టించినయిల్లు నొక్కఁగతి పుణ్య మగున్. శేష. ౨. ౯౨.

నెట్టిక= నెటిక. వి. (త. నెట్టై.) అంగుళిపర్వము, వ్రేలిగనుపు. (చూ. నెటికసీల.)

జః నెటిక సీల.

నెట్టికసీల[1]. వి. (√నెట్టిక.) వ్రేలిగనుపులోనిసీల.

గీ...గొరిగపడుచు, నాడుచున్నది చూడు మూర్ధాభినయము, తాను నెట్టికసీలంత గాని లేదు. క్రీడా. ౧౪౩. ('చాలచిన్నది' అని భావము.)

నెట్టికసీల[2]. విశే. (సం. నైష్ఠికశీలః. ప్రా. నెట్ఠిఅసీల.) ౧. బ్రహ్మచారి; బ్రహ్మచారిణి.

వ...ఆపాటి నెట్టికసీలఁడిట్టుపడుచు కడుపు నిండమి రొతింగి తరంగితాంతరంగ డై యాకరంగనయన యిట్లని వితర్కించు. పాండు. ౪. ౧౪౯.

క. పట్టినచలమున నీగతి, మట్టముగా సేనఁ బిలుకుమార్చి గదలిరా, నెట్టికసీలలు మదిలోఁ, బుట్టినహర్షముచేఁ దమతపోవనమునకున్. జై. భా. ౫. ౧౯౦. ('నట్టికసీలలు'. చి.ని.పా.)

ఉ. నెట్టన యల్లలచ్చి యల నీళయు భూసతి యుండ నీకు నీ, నెట్టికసీలవై మనసు నిల్పుటకే మనకచ్చు...ఆము. ౫. ౧౧౧.

నెట్టు. స.క్రి. (త. నెట్టు.) ౧. గెంటు, త్రోయు; పడఁద్రోయు.

క. వీని మొదఁ బట్టి నెట్టుఁడు, పోనీకుం డనిన... ఉ. హరిశ్చ. ౪. ౧౫౮.

ఉ. వారక నైపుణిం బొగలి నచ్చు మహావిరహాంబురాశి నే, నేగఁ జోఁ నీఁదుచున్నఁ దుది నెన్నఁడు గ్రుంగుఁడు మాడుఁ జేనియుం, దీరము మీఱ నేఁడు నొక నెట్టున నెట్టినఁ బోవ వట్టియా, విఠలఁడిబీర మేంటి కని నేమటు నేమరు లేఁచుచుండఁగన్. కృ. శత. ౨. ౨౧౧. ద్వి. సల. ౪. ౩౧౦.

క. నెట్టిరి విపన్ను మంతుం, గట్టిరి ఘనపాశములను గంగానదిలో, నెట్టిరి రాజ్యము వెడలం, గొట్టిరి ధర్మంబు విడిచి కుటిలాత్ములు జై. భాగ. ౩. ౧౩.

౨. నిరాకరించు, నిరసించు.

ఉ...వేఁడుచో, నప్పన నెట్టి పోఁ డడిగినన్నివరాలిడుఁ గొండమీఁదితి, మ్మప్పనివంటి కావ్యపతి యబ్బుట యబ్బురమిబ్బు ధాళికిన్. రా.వి. ౧. ౨౫.

అ. క్రి. ౧. అతిశయించు, మిక్కుటమగు.

క. అనుటయు భగభగ మండెడు, కనుఁగవతో నొడల వడఁకంపముతో నెట్టిననిట్టూర్పులతో మొగముఁన దనికిన కెంపుతోడ మునిపతి యుండెన్. ఉ. హరి. ౪. ౭౯.

వి. ౧. గెంటు, త్రోపు.

గీ. కుఱుచ నెట్టున నందియల్ చఱచి మొరయ. కవిక. ౩. ౧౫౧.

ద్వి. నిడు పొగ్రిలఁగ నెట్లు నెట్లు వడంగ, మెడ వట్టి ద్రొబ్బి గామిడితొండ యనుచు. ద్వి. పరమ. ౪. ౩౦౨ పా.

౨. ఉపహతి, నాశము.

గీ. ఉపహతియుఁ దావు నెట్టన నొప్పుచుండు.

ఆం. భా. ౩. ౫౦.

౩. విషయము, పట్టు.

క. విన న్నెన్ని నట్టుకలేఁ గా, నీననుకోరాదు గా
క యెల్లసుగుణములన్, నే నీయక లేదు సు
మ్మీ,యీ నెట్టున నీవె మీఁద నెతిఁగెద విం
కక. దశా. ౨. ౩౩౬.

౪. తావు, ఉనికిపట్టు.

ఉ. అక్కాఱినా త్మమంచు కస వారసి తె మ్మని
కూఁతు చేతికిం,జెక్కుడుఁ బాఱ యీయ వడి
నెట్టది వెల్వడి చేనిమంచె నై, నెక్కినజారుఁ
గూడి రమియించి దినాంతమునందు వచ్చి
బల్లాఱ్కులు నా మొగంబున విదుర్చును గొ
న్నిత్తృణాగ్రఖండములన్. శుక. ౩. ౪౧౦.

ఉ. మట్టిన బిట్టు మిట్టిపడి మాని సముత్తిఁ డ
య్యె మేనిపైఁ, బెట్టినపుట్ట నె ట్టవిని బీఁటలు
వాఱ...పాండు. ౫. ౨౪౯.

గీ. ఉపహతియుఁ దావు నెట్టన నొక్కచుండు.
ఆం. భా. ౩. ౫౦.

౫. (బ) బాలక్రీడావిశేషము.

సీ. చీకటి మొటికెళ్ళు చిమ్మబిల్లలు నెట్టు బొట్టన
గ్రోలలు బొమ్మరాలు. గీ. ఆదిగా శైశవక్రీ
డలాడి రచట,రామకృష్ణులు గోపదారకు
లఁ గూడి. వి.పు. ౭. ౨౦౨.

౬. పూనిక.

గీ. అంజక యశేషసుమనోవనాగ్రదేశ, ముఖర
భూరిద్విజావళి మ్రోల నెట్టుగా నిలువ నేర్తు
నాత్మదౌర్గంబుఁ బోఱఁగి, సనుదు గా కని
తాల్చె రూఢ ప్రతిజ్ఞ. పా.స. ౧. ౨౯.

జః నెట్టించు,నెట్టుకొను, నెట్టుకొల్పు, నెట్టుడు
గాయ, నెట్టుపడు, నెట్టోడు.

నెట్టుకొను= నట్టుకొను. అ.క్రి.(నెట్టు+కొను.)

౧. నెలకొను, నివసించు; కుదురుకొను,స్థిరపడు.

క.నెట్టుకొని యుండు నాపర,పట్టణమున సకల
దితిజపతులమకుటసం, ఘట్టితపదపీఠుం డగు,
నట్టిజగన్నాయకుండు ...
పరమ. ౭. ౧౩౦.

ఉ...భక్తిరసంబు గడలు వనంబులలో, నెట్టు
కొనంగ రంగశయునిఁ భజియించె...పరమ.
౫. ౩౬౯.

వ...గానలోభంబున వచ్చు టింతియ కాని మతి
వీరు వారనుం బలెఁ బటనంబుల నెట్టుకొని
యిట్టునట్టు వహిమ లుపచరించువారము
గాము...కళా. ౩. ౪౦.

౨. కలుగు, సంభవించు.

గీ. గురుని వెంబడిఁ గా నొకకొంతదూర, మరిగి
యాతనియనుమతి నంబుజాక్షి,క్రమ్మఱఁగ వ
చ్చువాలోనఁ గంబుకంఠి, పట్టఁ గూడనితమ
కంబు నెట్టుకొనఁగ. శశాం. ౩. ౪.

౩. అతిశయించు; చెలరేఁగు, విజృంభించు.

వ. ఇట్లిందు నెదుర లేక యతండు లెక్కకు
మిక్కిలి యసురక్కసిమూఁకల వ్రేఁకంబుల
తో జగంబులు వగలం బొగల నెట్టుకొని
మతిలపెట్టుచు నొక్కనాఁడు. యయా.
౭. ౭౪.

గీ...పట్టపగలె, నెట్టుకొని యెల్లవ్రేతలనట్టులం
దుగ్గుట్టు లరయుచు మెలఁగునప్పటి మతి
యయ. నీలా. ౧. ౭౫.

వ...నాకు నిగ్గిరికి నిష్పడు గొన్నివాసరంబుల
నుండి యీరసంబు పెరుగం గఱకతీ నెట్టు
కొని సాఁగుచున్నది...కాశీ. ౧. ౧౦౦.

౪. కడఁగు,పూను; పూనుకొను.

సీ. కుదియించునది నెట్టుకొని యింద్రియవ్యా
ప్తి మనసు చాంచల్యంబు మాన్చునదియు.
కాశీ. ౭. ౧౧౯.

వ. కావున నీమనంబున ఘనం బైనవంత యావం
తయుం బెట్టుకొనక నెట్టుకొని యమ్మహాధ్వ
రంబు సాఁగింప నుద్యోగింపుము...జై.భా.
౧. ౭౪.

క. నెట్టుకొని కొలంతు నన్నయ,భట్టోపాధ్యా
యు...మునిఁ గవితా,పట్టాభిషిక్తు భా

రత,ఘట్టోల్లంఘనపటిష్ఠగాఢప్రతిభుఁడు. భీమ. ౧. ౭.

౫. పట్టుపట్టు, అభినివేశము కలిగియుండు.

ఉ. నృపకులాబ్ధిచంద్ర నీ వింత నెట్టుకొ,నంగఁ ద్రోచి పోవ నాకుఁ దగదు. భోజరా. ౪. ౨౩౬.

గీ. భరతశత్రుఘ్ను లిరువురు పాదయుగము, పట్టుకొని రాక విడ మంచు నెట్టుకొనఁగ, దొరయునగవునఁ దనదుపాదుక లొసంగి, పనిచె రఘుభర్త పురికి సుభరతుభరతు. దశా. ౭. ౨. ౨౫.

క. ఏమిటికి నెట్టుకొనియెదు, నీమాటల నాకుఁ గడుపు నిండెను పుత్రవ్యామోహా మేల విడువవు, నాముందటఁ బ్రదుకవచ్చునా నీ కింకన్. భోజరా. ౬. ౫.

స. క్రి. త్రోసికొను, గెంటుకొను.

క. నెట్టుకొని వరుని గనుచోఁ, బట్టనమునఁ గల సమస్తభామల కహహా, యెట్టివిచిత్రము మనమునఁ, బుట్టినవాఁ డపుడు మనముఁ బుట్టించెఁ జుమీ. విజ. వి. ౧. ౧౫౪.

నెట్టుకొలుపు(ల్పు). స. క్రి. (√ నెట్టుకొను.) కావించు, కలిగించు.

వ... తమలపాకుఁదీఁగెయల్లికలమీఁద మించి పెల్లితలచుట్టుకట్టడలు నెట్టుకొలుపుతోలు బట్టలపాదుగుళ్లమైఁగ్రమ్మడుఁగు నెఱిబిలుకు చుంగులనిక్కి...కళా. ౬. ౨౨౪.

మ. అమితం గన్నులు త్రిప్పఁ జేయఁ గడు వింతౌ గాత్రభంగంబు వి,భ్రమవాక్యంబులు నెట్టుకొల్పు మదనాపస్మారము... మల్లభూ. శృం. ౫౪.

౨. ఉండఁజేయు, ఉంచు.

వ ... అజ్జలజభవుండు తద్విరహదశావికలితధైర్యుం డయ్యు నుల్లంబునం గల్లగుట్టు నెట్టుకొలిపి యుట్టుటు దెల్పుటకు [illegible] కళా. ౫. ౧౪.

నెట్టుడుగాయ. వి. (√ నెట్టు.) బాలక్రీడావిశేషము.

సీ...ఒడ్డు,విడువు నెట్టుడుగాయ పిండ్లములాట లుపులిజూదములు...ఆడుకొంటిఁ, జదువ్వై సంధ్యాపె నాస్థ చాల లేక. హంస. ౩. ౧౪౬.

నెట్టుపడు. అ. క్రి. (నెట్టు+పడు) గెంటఁబడు, త్రోయఁబడు.

సీ. తోలుడొల్ల గుప్పఁ గోలలు కొన్ని వైచెసి యవి నెట్టుపడి పోవ నాడుగఱచి. వాశి. ౨. ౯౫.

నెట్టె. వి. (క. నెట్ట.) ఉద్ది, జత.

ద్వి. నిండారుప్రేమతో నెట్టెలు గట్టి,చెండును దండంబుఁ జెలువొప్పఁ బట్టి. రం. రా. బాల. ౨౧ పొ. ౯ పం.

నెట్టె(ట్టియ)ము¹ = నెట్టము. వి. ౧. కిరీటము.

సీ. తనయుడుగుండమ్ములను రాచనెట్టెంపుఁబులు దిండికాతుమ్మెదలు పెలంగ. యయా. ౧. ౫౪.

౨. చుట్టకుదురు. (శ. ర, శా.)

౩. శిరస్త్రాణము గుండ్రపాగ.

చ. నును పగుపచ్చపట్టునఁ గనుంగొన నొప్పగ దిండుగట్టి నూ,తన మగుబర్హిబర్హకృతదామము నెట్టెము గట్టి కప్రకా, ననతరుపుష్పమాలిక దనర్చ నురస్స్థలి నుద్వహించియుం, బాసరఁగ వేణునాదరసోత్సుకుఁడై హరి యొప్పె హరి. పూ. ౬. ౧౪౯.

సీ. విరుమూనములు గాఁగ పసతోడఁ జెనకట్టి నెట్టెంబుగాఁ బ్రేవు చుట్టినాఁడు. మనుచ. ౪. ౭౩. ఉ. హరి. ౨. ౧౨౪.

వ...కెంజడముడి బిగియించి నెట్టియంబు చుట్టిన జగజెట్టిపాఁపఱేనియాదలమాణిక్యంబులకు ఱంగలిమెఱుంగులు వెనువెంట మింటు దాఁ [illegible] భీమ. ౫. ౭.

నెట్టుము². వి. ధ్వని, అఱపు.
క. అని తలఁచి నిలిచి కీనిం, బనివడి చిరజీ
రుయుపడ నొక నెట్టం, బొనరించినఁ గృష్ణతి
పరి, మను మై యత్తో లులఁ జుట్టుముట్టె న్న
ట్టెన్. వేం. పంచ. 3. ౧౫౪.
('మందం మందం శబ్ద మకరోత్'. అని మూలము. ౧౫౫ పా. 'అకాకము కావు కావు రని రొలిఁగింపఁగ్' నా. పంచ. 3.౧౬౯.)

నెట్టోడు. అ. క్రి.(నెట్టు+ఓడు.) చేష్టలుడక్కు.
ద్వి. బిట్టుల్కి మూర్ఛిలి బిమిటిఁ బొంది,నె
ట్టోడి లింగనన్నిహితులు దక్కి. బస. పు.
౫. ౧౩౦ పం.

నెడిమె. వి. ద్వీపము. (శ. ర, బ్రా.)

నెత్త. వి. మత్స్యవిశేషము. (బ్రా.)

నెత్తకమ్మ. వి. (నెత్తము¹+కమ్మ.) పాచికల పందెము.
సీ. నిలు మహో బొంకకు నెత్తకమ్మ యటంచుఁ
బకు లుల్కెడు నొయ్యఁ బల్కు మనుచు.
కళా. ౬. ౧౨౦.

నెత్తటిల్లు. అ. క్రి. (√నెత్తము².) క్రమదీర్చు కొను.
గీ. వేడుకలు మీఱ సురతాంతవేళ యందు,నెఱ
యఁగాఁ బూవుఁబాన్పున నిద్రఁ జెంది,నెత్త
టిల్లి కలయాద్రి నిలయుపవన,గతుల నూర్పు
లు విలసిల్లఁ బతియుసతియు.భాను.౪.౯౪.

నెత్తపలక=నెత్తపుఁబలక. వి. (నెత్తము¹+పలక. క. నెత్తవలగె, నెత్తదపలిగె.) జూదపు బల్ల, శారిఫలకము.
సీ. భావజన్మునినెత్తపలకలఁ బురుడించు పాలు
పారుచెన్నులు బొఱడు లరయ్యె. పద్మ. 3.
౧౯౯.
ఉ...కొ్త్త నెత్తపలకల్ తెరలుంబుకజారి పాద

వ్యాపిట్టల గూండ్లుఁ గొ్మ్మెఱుఁగు బిందెలుఁ
గొందలు తెచ్చి రయ్యెడన్.వాల్మీ.౩.౭౪.

నెత్తపుఁబలక=నెత్తపలక.
సీ. అష్టాపదాభిన లగుఁ జదరంగపుఁబలక నా
నెత్తపుఁబలక నాఁగ. ఆం. భా. ౨. ౩౦౫.

నెత్తము¹. వి. (క. నెత్త=నేత్రశబ్దభవము. కన్నులవంటిగుఱుతులుకలది. దీనికి వృత్తియందు కొన్నిపట్లవైకల్పికము గా ముకర్ణలోపము.చూ. నెత్తపల.) ౧. పాచికలాట, జూదము; ద్యూత విశేషము.
గీ. అన్నదమ్ములు నెత్తము లాడి సతులు,తలలు
పట్టి సభాస్థలంబులకు నీడ్చి, చీర లొలిపిం
తురే...భార. ఉద్యో. 3. ౩౬౭.
ఉ. నెత్తముమీఁదఁ గౌతుకము నిర్భరమై జని
యించె నిప్పు మా,చిత్తములందు నీవు గడుఁ
జిత్రపుజూదరివి...హరి. ఉ. 3. ౨౨౪.
శా. సోళాదొప్పియు నెత్తమున్ మొదలుగా
జూదంబు లేవాడున,న్వేళన్...జై.భా.3.
౪౨. ఆం. భా. 3. ౬౨.
౨. పందెము.
సీ. తనకు లాగైననెత్తంబు గైకొని పన్ని పాసి
కల్ తాళించి పా టెతింగి. ఉ. హరి. 3.
౧౨౦.
జః నెత్తకమ్మ,నెత్తపలక,నెత్తపుఁబలక.

నెత్తము². వి. ౧. (కొండమీఁది) విశాలసమ ప్రదేశము,సానువు;(మేడమీఁది) చదును ప్రదేశము.
సీ. ఉదయతరపూర్వభూధరము నెత్తమునఁ బోలు
చు గైరికగండశిల యనంగ. దశకు. ౫.
౧౨౮. ఆం. భా. 3. ౬౨.
గీ. కదలి పోదము రం డని కలుమకదళి,కాసు
మద్దళద్దకరికిఁ గైలాసగిరికిఁ,ద త్తలంబున

నేఁగి నెత్తమున నిలిచి, చఱులఁ బ్రతిశబ్దములు పుట్ట మొఱలు వెట్టి. వరాహ. ౫. ౧౦౪.

సీ. నెత్తము లేకుండ నెత్తములం దాడు విద్యాధరీకోటి విటులతోడ. మనుచ. ౪. ౪౭.

ఉ. మేడలమీఁది నెత్తముల మే లగుచంద్రకిసాంద్రపింఛముల్, జోడుగ విప్పివారఁ గొని సొంపుగ నాడెడి నెమ్మిపిండువుం, జూడఁగ వచ్చి యందుఁ బురసుందరుల న్వెసఁ జూచి యచ్చరల్, వ్రీడ ఘటింప మోము లరవెట్టుదు రీశులకుఁ జెఱుంగునట్. కులశేఖరమహీపాలచరిత్రము. ౩. ౧. (చి. ని.)

౨. ఊరివారందఱును పశువులను మేపుకొనుటకై విడిచిపెట్టినగయాళుభూమి, బీడు.

క...కా ల్గట్టి విడువ నెత్తంబున మెత్తనిగతిక మేసి...అము. ౪. ౩౪.

నెత్తమ్మి. వి. (నెఱ + తమ్మి.) ఫుల్లాబ్జము, విరిసిన తామర; తామర.

సీ. నెత్తమ్మిరేకుల మెత్తఁదనము దెచ్చి యచ్చునఁ బెట్టిన ట్లుండ మంది. భార. విరా. ౨.౫౨.

గీ. తప్పు లేకుండ నేల నెత్తమ్మి మొగడ, వికరి వక్షః ప్రదేశంబు వ్రేటుగొంటి. హర. ౧.౭౪.

సీ...తమ్ములు వెలయు నెత్తమ్ము లనఁగ. ఆం. భా. ౩. ౫౨.

నెత్తమ్మివిరివిందు = సూర్యుఁడు.

గీ. తోఁచె నెత్తమ్మివిరివిందు తూర్పునందు. రాజ. చ. ౩. ౨౯.

నెత్తఱి. వి. (నెఱ + తఱి.) ౧. చక్కనివళి; కడుపుమీఁదిముడుత.

సీ. నాళీకముఖికి నెన్నడుము కానఁగనయ్యెఁ దనరు నెత్తఱులచిత్రము దరలె. వసు. ౩. ౨౦.

సీ. తఱులు నెత్తఱులు నాఁ దగును వళీసంఘ...ఆం. భా. ౨. ౧౩౪.

౨. పెద్దయలకల్లోలము.

చ. చిఱునునుఁ జెందొవల్ చికిలిచెందిరికప్పై పఱపు ల్పరాగముల్, పఱచిన నెండిన్వ్రేతవలిపంబులు పాయనిజంటుజక్కవల్, పఱువ తలాఁడబిల్లలుగఁ గోమలి యిచ్చుటఁ గానవయ్యెనె, త్తఱు లలరాజహంసగతి తాతి దూఁగెడు డోలలో యనన్. చంద్ర. ౪. ౨౫.

౩. అడుగుటచే స్ఫుటముగా నేర్పడినరేఖలు, నొక్కులు. కాశీ. ౫. ౨౭౪.

నెత్తావి. వి. (నెఱ + తావి.) నిండుపరిమళము, సువాసన.

సీ. అరవిరి నెత్తావి నడరించుచున్న ద్రవిటపీటి సౌరభవితతి వాసల. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౧౨.

సీ. కోమలిగట్టాయప్పు క్రొవ్వేఁడి నెత్తావి మొంకరి తేఁట్లను మూతిముట్ట వెఱచె. నైష. ౨. ౧౧౩. హర. ౨. ౨౧. విక్ర. ౧. ౯౫.

నెత్తి. వి. (క. నెత్తి.) ౧. తల, శిరము.

గీ. నెత్తిపక్కికి ధూమంబు నెగయునపుడ, మరణదశ యావహిల్లెడు మానవునకు. భార. శాం. ౫. ౧౭౯.

చ...కొప్పు లగద్దలోఁ బడం, జతవముమీఁ నెత్తి కడు సంతస మొప్పఁగ నెత్తిఁ బన్నగ, ప్రతతులు దాల్చఁగాక మతి పాముల కేడివి జాతిగర్భముల్. దశా. ౧. ౭౫.

౨. శిరోజములు, వెండ్రుకలు.

ఉ. ముంగట నిల్చి యోపారుగు ముద్దియ శాపతి నెత్తి మాసె నే, నంగడి కేఁగలే విపుడవాద్రుఖ మాతఁ దెచ్చి యిచ్చెదం, జెంగటిగోడఁ జేరి యొకచిట్టెడునూనె యొసంగలేవ ...శుక. ౨. ౪౭౧.

౩. దూషణవిశేషము, ఒకానొకతిట్టు.

(వ్యవ.) అక్కడ నేమున్నది? నీ నెత్తి. ఇటు

నెత్తిఁ గట్టుకొనిపోవు=(చచ్చునపుడు) విడువక కూడ తీసికొనిపోవు.

క. ఇలు నెత్తిఁ గట్టుకొనిపోఁ, గలుఁగుదురే దివికిఁ దాము గడపటఁ బోరుగఱ్ఱులవెంటఁ జనరె యప్పుడీయలమట వాటిల్లదే దయాస్థితి వలదే. శుక. ౩. ౧౭౩.

నెత్తిఁ జేతులువెట్టుట=ప్రమాణముచేయుట.

ద్వి. రిత్తమ్రొక్కులు మ్రొక్కి ప్రియములు వలికి, నెత్తిఁ జేతులువెట్టి నిక్కముల్ నొడివి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౬౧౪ పం.

నెత్తివ్రాఁత=లలాటలిఖితము, నుదుటివ్రాఁత.

గీ. అరసికుం డైననరపతి నాశ్రయించి, కృతు లొనర్చెడికవినెత్తివ్రాఁత రోఁత. వేణు. ౧౭.

శ్లో. అరసికాయ కవిత్వనివేదనం శిరసి మాలిఖ మాలిఖ మాలిఖ. (చాటుప.)

నెత్తిపిడుగు=హానిచేయువాఁడు, వినాశకారి.

చ. విశదచరిత్ర కన్గొనుము వీరసమానబలుల్ సమిద్ధరంగకుశలు దశాస్యనెత్తిపిడుగుల్ దనుజాటవి కాదవానలుల్. రామా. ౬. ౫౨.

జః నెత్తికాయ.

నెత్తికాయ. వి. (నెత్తి+కాయ.) తలకాయ, శిరము. (శ. ర, బ్రౌ.)

నెత్తురు(త్రు). వి. దే. (క. నెత్తర. త. నెత్తోర్.) రక్తము.

క. అత్తఱిఁ బాషాణంబులు, నెత్తురు నెమ్ములును గురిసె నిష్ఠురనినదా, యత్తమయి నభము పిడుగుల, మొత్తంబులు వడియె ...భార. ఉద్యో. ౪. ౧౬౦.

ఉ. ...దుర్నీతి వధించి యేఁ బడయు నెత్తుటఁ దోఁగినరాజ్యభోగముల్, ప్రీతి యొనర్చునే ...భార. భీష్మ. ౧. ౧౭౩.

సీ. నిండి భోరనఁ బాఱు నెత్తురుటేఱులఁ గరఁగి పాఱినమాంసకర్దమమున. కు.సం. ౧౧. ౩౬౧.

గీ. రథములను సామజములఁ దురంగమముల, నుఱక నెత్తుటేఱుల నీఁది తఱిమి నడచి, పోరి రేటును వ్రేటును బోటు నొక్కయు లవిఁ జెలఁగంగ నుభయసైన్యములు వారు. భార. భీష్మ. ౩. ౨౭౫.

చ. తలలు సరోజముల్ మెదడు శైవలము క్రొన్నరు వంత్రజాలముల్, జలచరము లసిఖండములు శంఖములై తగు నెత్తురేఱులోఁ, గలభకపాలనౌచయము గ్రక్కున నెక్కి చరించు సంగరస్థలుల న్పిశాచనిర్దళితశత్రువసారసమత్తభూతముల్. వసు. ౩. ౨౦.

జః నెత్తురుఁగందు, నెత్తురుఁగళ, నెత్తురుఁద్రావుడు, నెత్తురుఁబొత్తు, నెత్తురుబొద్దు, నెత్తురుగడ్డ, నెత్తురుబంక.

నెత్తురు(త్రు)ఁగందు. వి. (√నెత్తురు, ఒంటిపై రక్తము తేలుచున్నలేఁతబిడ్డ, ఎఱ్ఱనిపాప.

గీ. ఇట్లు శైశవక్రీడల నెసఁగుచున్న, కొడుకు దెసఁ జూచి కన్నీరు గ్రుక్కుకొనుచుఁ, గటకటా యిట్టి నెత్తురుఁగందు నిచట, వైచి పోవంగ వలసెనె నీచగతిని. భోజరా. ౬. ౨౫.

క. అత్తటిని శమంతంబులు, తత్తనువున కెండ గాలి దాఁకక యుండన్, మెత్తనియాఁకులఁ బొదువుచు, నెత్తురుఁగందువను నిల్పె నెయ్యప్రేఁగుపడయున్. వి శివుం. ౨. ౧౭౪.

గీ. మంచలకోణయులపుట్టు మచ్చవారు, నేత్రములు విప్పనట్టియా నెత్తురుఁగందు, వలల నెత్తెంచి నవ్వారవాఁడొ యనుచు, విలయ వారిఁ దెచ్చి పసుతు లప్పుడటిసతులు. పాండు. ౩. ౧౫౭.

నెత్తురుఁగళ. వి. (నెత్తురు+కళ.) నెత్తురు చూచుటవలన కలుగు మూర్ఛ.

వ... త్రెట్టువలు గట్టి యున్నట్టి నెత్తురులు గ
నుంగొని నెత్తురుఁగళే పట్టి తమకు దామ
వ్రాలువారును... కువల. ౨. ౧౪౭.

నెత్తురుఁద్రావుడు. వి. (నెత్తురు + త్రావుడు.)
రక్తపాయి, రాక్షసుఁడు.

క. అత్తఱి నీల్గక చిక్కిన, నెత్తురుఁద్రావుడుల
వలన నెవ్వడిఁ జాల్పెన్, గుత్తుకలరక్క
సుఁడు విని, మెత్తంబా టూని లోన మిగు
ల నడలుచున్. అచ్చ. రా. యు. ౧౯౫.

క. కావున మీ రా నెత్తురుఁ, ద్రావుడువంగడపుఁ
గడలితామరదాయ, న్వేవేగ తెండు నేఁడ,
ద్దీవికి దొరఁ జేసి యునుతుఁ దిర మొప్పా
రన్. అచ్చ. రా. యు. ౫౦.

నెత్తురుఁబోడ. వి. (నెత్తురు + పోడ.) ఎఱ్ఱపోడ
లు కలయొక జాతిపాము, ఉమ్మెతలోనిముఱ్ఱుపాము,
మాతులాహి. (శ. ర, బ్రౌ.)

నెత్తురుఁబొత్తు. విణ. (నెత్తురు + పొత్తు.) ప్రాణ
స్నేహితుఁడు.

క. ఇత్తెఱఁగునఁ దొయ్యలికిన్, నెత్తురుఁబొత్త
గుచు నతఁడు నిచ్చలు మదిలో, హత్తినప్రే
ముడిఁ జదివెన్నుచ త్తఱి నొకనాఁడు లోప
టుంతఁ గడంకన్. యయా. ౩. ౧౧౬.

నెత్తురుఁబ్రొద్దు. వి. (నెత్తురు + ప్రొద్దు.) మధ్యా
హ్నము.

వ... అత్తఱిఁ గడిందినెత్తురుబ్రొద్దగుట ...
మనుచ. ౪. ౫౦. (సంధ్యాకాలము అని శ. ర.)

నెత్తురుగడ్డ. వి. (నెత్తురు + గడ్డ.) ఒకవిధమైన
ఱుంపు, సెగగడ్డ. (బ్రౌ, వా.)

నెత్తురుబంక. వి. (నెత్తురు + బంక.) మలముతో
నెత్తురును జిగురును పశువ్యాధివిశేషము. (శ.
ర, బ్రౌ.)

నెనడు. వి. (స. సెణ.) ఎముకలలోనిక్రొవ్వు, మజ్జ.

చ... నెత్తురున్, నెనడును గ్రోలి భూతిములు

నిక్కుచు నీల్గుచుఁ జొక్కుచుండఁగన్.
భార. ద్రో. ౨. ౩౧౨.

ఆ. నెనడు మెదడు మలము నెత్తురు శుక్రంబు,
మూత్ర మనెడు నివియు ముసలుగాఁగ,
గుబిలి చెమట పుసులు గ్రుసు శ్లేష్మంబ త్రు,
జలము లివి శరీరమలము లయ్యె. విజ్ఞా.
ఆచా. ౪౨.

సీ... నెత్తురు నెనడును నెమ్ములు నెఱచియుఁ
గండలు నెనసి సమర. గీ. తలము ఘోరం
బు గా... భార. ఉద్యో. ౨. ౧౪౪.

నెనయు=ఎనయు. అ. క్రి. ఒప్పు.

ద్వి. జనకనందనతోడ సకలరాజ్యంబు, నెనయు
రామున కిష్టు నీదిష్టు తెలిసి. రం. రా. యు.
౬౧౮ పా. ౧౧ పం. (చి. ని. సా.)

నెనరు. వి. ౧. ప్రేమము, స్నేహము.

(కద్రువ.) క... అధంగిన్, జననితనూజులఁ బేర్కొ
ని, నెనరు విడిచి యానెలఁత నిష్ఠురమతి
యై. భార. అను. ౧. ౧౯౫.

చ. నెనరునఁ జెయ్యి పట్టి తరుణీ ధరణీసరణీపు
రందరుం, డనుపక పోవు టెట్లు ... వసు.
౩. ౮౪. దశ. ౧. ౧౪౧.

౨. (స్త్రీపురుషుల) వలపు, మోహము.

క. ననుఁ జూడ రాఁ డదేమో, యని నిను దూతి
కొనుచుండు ననయము నాపై, నెనరు గలం
దుకు గుఱు తిదె, కనిపించెను మనము వేసు
కలు గనఁ గల్గెన్. సారంగ. ౨. ౫౧.

గీ. నిన్నుఁ జూచునపాల్యకు నెనరు లేదె, హృ
దయ మియ్యకు పతిభీతి యింత కాక. దశ.
౮. ౧౦౭.

ఆ. హిమరసైకసైకతమునందు విహరించు, కైర
వేషు వేషు ఘననిభాంగు, నెనరు దవుల దవుల
నే చూచి క్రీడిగా, నెఱిఁగి యార యార
గెందుకడన. విజ. వి. ౧. ౬౯.

నెనవు.

క. అని కనకకశిపువనుమతి, మున బాలునిఁ దోడు
కొనుచుఁ బోయిరి గేహం,బునకుక్ శుక్ర
కుమారులు, నెనరునఁ దద్దేహాతునను నెలకొని
యతఁడుక్. దశ. ౪. ౧౯౧.

ఉ... తానునుం, దానును నేఁటిదాఁక మమతం
దగ నగ్నిగిఁ గూడి యున్నవా, రా నెనరైన
నుం దలఁపఁడయ్యెను దీని గణించియేని
యుక్. విప్ర. ౪. ౧౨.

౪. దయ, కనికరము.

గీ. ఆకుపేరుఁడు నవ్వి బళా మఱేమి, దశము
ఖుఁడు మంచిపని సేయఁ దలఁచె హితవు,
దలఁచినక్ మఱి ముక్కోటి లనుమాట,
నేఁడు నిజ మయ్యె నిఁక నేల నెనరు దలఁప.
ఉ. రా. ౩. ౬.

విణ. ౧. ప్రియము, ప్రేమాస్పదము.

గీ. వనిత నాకన్న నెన రైనవారు నీకుఁ, గలుగ
నేర్తురె... భాగ. ౧౦ ఉ. ౩౪౦.

సీ. వెనుక ముందఱలేరు నెన రైనచుట్టాలు...
నైష. ౧. ౧౦౨. ఆం. శే. ౬.

౨. కృతజ్ఞుఁడు, విశ్వాసముకలవాఁడు.

సీ. దీవెనల్ వినయవిధేయతతోడఁ జేకొనుచు
ను వెండియు నెనరుదొరలు. ఆ. గౌరవము
లొనర్పఁ గైకొంచుఁ గ్రమమున...రాఘవ.
౨. ౧౬.

నెనవు. వి. (క. నెనవు.) సంస్మృతి.

క. వనజనిభాకారుం డై, వననిధిలోఁ దేలుచు
న్నరటపత్త్రిముపై, దనుఁదాన చూచి
చొక్కుచు, నెనవు గ నానందయోగనిద్రం
జెందుక్. వేం. మా. ౬. ౨౪౬.

నెన్నడ(పు). వి. (నెఱి+నడ.) చక్కనినడక, సువిలాసగమనము.

సీ. నెఱినీటు గులుకులే నెన్నడల్ పరికించి క
ధుమందగతి గాంచె గంధగజము...
౩౦౨.

ఉ. హెచ్చుకొనుఁ దుభారము సహింపక నెన్నడ
లింత కొంచఁగా. ఉ. రా. ౪. ౧౯౨.

సీ. భూఁడేఁగఁ బోఁడిచూపులు చంచలము లని
మెలపు నెన్నడపున మేళవించె. విక్ర. ౪.
౧౭.

నెన్నడుము. వి. ఔ. ౧. (నెఱి+నడుము.) నట్టనడిమిప్రదేశము, సరియైనమధ్యభాగము.

గీ. తరణి యొఱఁగెను వీటికాదానవేళ, గురు
జనప్రాంతమునయందు గూఢవృత్తి, నాగవల్లీద
ళంబు నెన్నడుమఁ జీఱి, మడిచి యందిచ్చి
నపుడు గో రిడుదుఁ గేల. నైష. ౭. ౭౪.

సీ. చెరువంగ నేర్చిరి శిఖల నెన్నడమఁ గమ్మ
నిక్రొత్తచెంగలువవిరులు. కాశీ. ౧. ౩౭.

సీ. పుణ్యాత్మ యేదేశములను నెన్నడుమగాఁ
బ్రవహించుఁ బుణ్యతరంగ గంగ. జాహ్నవీ.
౧. ౧౫.

౨. (నెఱి+నడుము.) చక్కనికౌను, సుందరావలగ్నము.

సీ. తూలుతీఁగెలవెంటఁ దూఁగుతేఁటులవోలె
నసదు నెన్నడుముల నారు లొలయ. ఉ.
హరి. ౫. ౨౭౬.

సీ. గాటంపునిడుదకీల్గంటుపెఁ బ్రేఁగున నసదు
నెన్నడుము జవ్వాడి వడఁక. రసిక. ౩. ౪౭.

సీ... పిడికిట నడఁగు నెన్నడుముదాని. గీ. సొగ
సునడదాని నక్కన్నెఁ జూచె నతఁడు. ఉ.
రా. ౨. ౧౨౯.

నెన్నుదురు=నెన్నొసలు. వి. ఔ. ౧. (నెఱి+నుదురు.) విశాలఫాలము; ఫాలము.

క... ఈతటినిం, గనుఁగొనుపుణ్యుఁడు మిక్కిలి,
కనుఁ గొను నెన్నుదుట నెన్నఁగాఁ దర
మగునే. దశ. ౧. ౧౨౩.

మ...ద్యూత కేళీలోయి నెన్నుదుటన్ జేరిచి కొల్చె గ్రీవమున దాగినుం దాదశగ్రీవు తోన్. ఉ. రా. ౨. ౩౧౧.

౨. (నెఱి+నుదురు.) చక్కని నుదురు, సుందర ఫాలము.

మ. పరియాగ్య నెన్నెసఁడి పట్టు మవనీపాలావతం సంబు నెన్నుదుటం గట్టె లతాంగి యోర్తు ...నైష. ౬. ౫౩.

నెన్నెఱులు. వి. బ. (నెఱి+నెఱులు.) నిడుద వెండ్రుకలు, దీర్ఘకేశములు.

సీ...నగారి కైతవంబునఁ బరిచర్య సల్పుచు వినీతుఁడై యుండి యొక్కనాఁడు దంష్ట్రి నెన్నెఱు లంట గశుచియై కూర్కనయ్యె తివకుత్సు. గీ.దూతి...చం. రా. ౩. ౨౪.

నెన్నొసలు=నెన్నుదురు. వి. దే. ౧. (నెఱి+నొసలు.) విశాలఫాలము; ఫాలము.

చ. వనజభవుండు నెన్నొసట వ్రాసినసొమ్ము ఘనంబో కొంచెమో, విను మరుభూమి కేగిన లభించును మేరువుఁ జేరఁ బోయినన్, ధన మధికంబు రాదు...భర్తృ. ౧. ౪౧.

౨. (నెఱి+నొసలు.) చక్కనినుదురు, సుందర ఫాలము.

మ. అసదుంగొను జలింప గుబ్బలపయిన్ హారాళి గుల్కంగ నెన్నొసటన్ ముంగురు లాడ...నే, ర్పెసఁగన్ నూనియ యంటె నొక్కచెలి యయ్యుత్ఫ్వేతురాణ్మౌళికిన్. ఇందు ౫. ౧౭.

సీ. చిన్నిక్రొన్నెల నెన్ను నెన్నొసల్ నొయారి యలఁతికస్తురి రేక లనువు మీఱ.అచ్చ.రా. బాల. ౭౭.

నెపపడు అ.క్రి. (నెపము+పడు.) నెపమునొందు, దోషియగు.

క. కృపగట్టిపెట్టి మీపా,పములుదులఁ బట్టి పట్టి విని,వ్యక్తముగఁ గథనకుని బోరి గొని,నెపపడి పడియుండు వాఁడనే కెనకట్టా, వేం. పంచ. ౧. ౫౧౪.

నెపపెట్టు స.క్రి.(నెపము+పెట్టు.)దోషియను. (వ్యాక.) నీ నిప్పుడే చెప్పుచున్నాను, తర్వాత నన్ను నెపపెట్టఁగలవు.

నెపము=నెవము. వి. (సం. నిభః, ప్రా. ణిహ్వ. క. నెవ,నెవను. త. నిపమ్.) వ్యాజము, మిష; మిథ్యాహేతువు.

క. గంధర్వ లను నెపంబున, సంధతనుసగూఢ వృత్తి ననిలసుతుఁడు గ,ర్వాంధమతి యైన సూతు స,బాంధవముగఁ జంపెఁ గాక పరు లకు వశమే. భాగ. విరా. ౩.౧౧౯.

క. ద్రుపదతనూజం బణముగఁ, గపటద్యూత మునఁ జేయఁగాఁ దగునె జనాధిప యిది దుష్టద్యూతము,నెపమునఁ బరిభూత యయ్యె నిష్కారణులచేన్. భార. సభా.౨.౨౨౨.

ఉ. నానఁ దొఱంగి చుంబన మొసర్చుటె గాదొకఁ డొక్క చంద్రబింబాననమోముఁ జంద్రుఁ జమకాంతర బింబితునిన్ పునః పునః, పానకపానకర్మము నెపంబునఁ జేసి తదోష్ఠపల్లవం, బానుచు నావగించెను సమంచితసీత్కృతచూత్కృతంబులన్. నైష. ౬. ౧౩౭. భార. అను. ౪. ౧౨౭.

ఉ... ఏ,కాంతమునందు నున్నజవరాండ్రనెపం బిడి బల్కరించుల,గింతియు కాక నీ వెఱుఁగవే మును వచ్చినత్రోవచొప్పు... మనుచ. ౨. ౪౧.

౨. కారణము, కతము.

క. విపరీతమతిని సుందుఁడు, నుపసుందుఁడుఁ బాఁకి పొడిచి రొండొరుతోడన్, గుచిరాత్మ లయి తిలోత్తమ,నెపమున దృఢముష్టి

ఘాతనిర్ఘాతములఁ. భార. ఆది. ౭. ౧౧౨.

ద్వి. భక్తకతతి నెలఁ గైనపంకజోదరుని, భక్తి
భావంబున భర్గు గాఁ గోరి తపముఁ గైకొంటి
నాతపమున గిరియె, నెప మీతపశ్శక్తి నిఖి
లంబు గాఁచు. రం. రా. ఉ. ౩౪ పా.
౧౧ పం. ఉ. రా. ౩. ౧౨౪.

౩. తప్పు, దోషము.

చ. కుశలయ నేత్ర నీవనకు గూడినవారికి నెన
నెప్పుఁ జెప్పనేదు దాన నొండొక నెపంబు
ఘటించుట కెట్టింగిరేని నీసవతులు... భార.
అర. ౫. ౩౧౭.

క. నెప మొకటి గలదె నాపై, నుపవాసము
తోడ బడలి యుండఁగ నీకేయపరాధము
చేయంగ దె, కృపతోఁ గఱకుట్లు లారగిం
పంగదవే. కాశీ. ౩. ౯౦.

౪. విధము, రీతి.

క. ఆనెపమున ద్రోహమునకు, వానిన కాదర
ని యతనివంశం బెల్లఁ, గానవుఁనఁ బెట్టి
యార్చిన, నేనియుఁ జాల రిది పెద్దయే దను
నకుఁ. కు. సం. ౨. ౨౫౯.

గీ. ఎంతకాలంబునకు నాకు నీ నెపమున, శాప
మోక్షంబు గల్గెను సజ్జనాగ్రగణ్య...
చిత్రభా. ౩. ౯౪.

క. మానిసివై తోల్ గప్పిన,యీ నెపమున నున్న
రుద్రు లీశ్వరభక్తుల్,మానుసులె వారు...
శివ. సా. ౧౪౮.

జః నెపపడు, నెపపెట్టు.

నెప్పర(ళ)ము. వి. వేఁము,త్వర.

వ. అత్తరిం దత్తటంబునం దత్తనుల బల్లింపక
యు నెప్పరంబున నెక్కంబోవువారును...
పారి. ౪. ౬౬.

క. అప్పుడు నాగదసంయమి,చెప్పిన విని కళవ
ళంబు చిత్తాబ్జములో,న...

నెప్పళమున నెక్కి నలువ నిలువక వచ్చెఁ.
వరాహ. ౪. ౩౩.

వ...దురంతదంతకుంతంబుల నింతింతలు దునియ
లయి నెప్పళంబునం బునుకచిప్పలు గుదుళ్లు
దప్పి రక్తంబులు గ్రమ్ముకొన ... భాగ. ౮.
౫౫.

నెప్పరి. విశే. (నెప్పు+అరి3.) నేర్పుకలది; నేర్పు
కలవాఁడు.

క. అప్పురి గలయప్పరిగల,నెప్పరు లగుమగువ
లెక్కి నిక్కి తమనెఱిం,గొప్పుల కలకల్పక
ముల,గొప్పనుమము లేరి కోరి కోయుదు
రదనన్. ముకుంద. ౧. ౭౬ పా. ౫ పం.

నెప్పరించు. స. క్రి. (నెప్పరి+ఇంచు.) మూద
లించు,నిరూపించు. (శ. ర, బ్రౌ.)

నెప్పఱు. అ. క్రి. (నెప్పు+అఱు1.) స్థానభ్రంశ
ము నొందు, నిలుకడ తప్పు.

ఉ. అప్పుడు దానవాధముభయంకరరూపముఁ
జూచి సాధ్వసం, బుప్పతిలన్ మహీతన
య యుర్వర వ్రాలె హరిత్కరీంద్రముల్,
నెప్పఱె కూలి తూలె రజనీచరభాస్కర
బింబముల్ రుచుల్,దప్పె సమస్తతారక
వితానము రాలె నరాళిభంగులన్. రామా.
౫. ౧౮౪.

ఉ. అప్పుడె యప్పయోనిధిశయానుఁడు మేల్కొ
నె గర్భయుక్తమై,యొప్పుజగత్త్రియంబు త
నయొప్పమి గానఁ బరస్పరవ్యథన్,నెప్పఱె
పద్మపత్త్రియుతనీరగతిం జలనంబు నొంద
నా,చప్పుడు లోన నెచ్చరిక సల్పఁ బ్రబోధ
ము నొందెనో యనన్. రామా. ౩. ౩౧.

నెప్పు. స. క్రి. త్రోయు,గెంటు.

మ. భువనస్తుత్యగుణానురూప మగుజంబూద్వీ
పము దా త్తక, గవితానంబు గుణంబు గాఁ
...ప్రాప్తుఁడై జీవుఁడు,దృప్తకాలం

బున భూతిమారుతము నెప్పక యోనిమా ర్గంబునక, భువికిక వెల్వడి మోహపాశవిక రంబుల్ దన్ను బంధించినక. హ. వరాహ. ౩. ౫౦.

వి. ౧. స్థానము, నెలవు.

సీ. ఇరవు పట్టము చో టిక్కువ నెల విక్క నెప్పు కంగవ టెంకి నిట్టు యనఁగ. గీ. స్థాన మగు... ఆం. భా. ౨. ౧౩.

సీ. ఎలుకల తోఁడ నీ వీనెప్పు నూడుము ... ప్రబంధ. ౧౯౩.

వ... ప్రొద్దు గానిప్రొద్దున నీయూరిం జేరి నె ప్పెఱుంగమిం జేసి యన్నవిక్రయణపరాయ ణాయతనంబులుం గానక యాఁకటఁ గటక టం బడి... శుక. ౩. ౧౭౪.

౨. నేర్పు, ఉపాయము. (చూ. నెప్పరి.)

జః నెప్పరి, నెప్పరించు, నెప్పఱు, నెప్పుకొను.

నెప్పుకొను. అ. క్రి. (నెప్పు+కొను.) నెల కొను, పాదుకొను.

క. చెప్పెడి దే మిఁక వోకచో, దెప్పర మగు నుక్కుఁ జీను దిగవైచిన నే, నెప్పుకొని కదల కుండెడు, కప్పురితీరునమ దేరఁ గదలక నిలిచెక. శుక. ౨. ౧౧. (ముద్రి. పా. "... పెక, నెప్పవఁ గదలకయుండెడి... శ. ర. పా.)

సీ. నెల నెప్పుకొని రోప్పపులినైనఁ బీడించి పడవైతుఁ దొచ్చి నీపాద మాన. మనుచ. ౪. ౩౪.

నెమకు. స. క్రి. వెదకు, అన్వేషించు.

క. నెమకుపరివార మమ్మాం, సము గనుఁగొనఁగను ఘటింప శార్దూలముచి, త్తము నక్కవలన విరస, త్వము నొందిన నెఱిఁగి భృత్యశతి యి ట్లనియెక. భార. శాం. ౩. ౭౪.

ద్వి. ఈరీతి వచ్చుట కేమి కారణము [illegible]

నావల్ల నెమకిన లేదు. రం. రా. కిష్కిం. ౨. ౧౧ పా. ౧౫౫ ప.

సీ. [illegible] నెమకునిదము. గసెర. ౪. ౭౩.

జః నెమకులాట.

నెమకులాట. వి. (√ నెమకు.) [illegible], వెదకుట.

సీ. [illegible] నెమకుటు [illegible] ఆం. భా. ౨. ౧౩౩.

నెమటూరాయి. వి. [illegible]

సీ. నెమటూరాయి గోళమిది [illegible] ప్రొ బీఱు... గీ... [illegible] చి అనెట్టుఁ గాంచి యొంతి. హంస. ౪. ౧౦. (క్రొత్త వ్రాఁతప్రతి. హా. పా.)

నెమరు. వి. (క. మెలకు.) ౧. రోమంథము, పశువులు మ్రింగిన యాహారమును మరల నోటికిఁ దెచ్చికొని చక్కఁగా నములుట.

గీ. నెమరు వాఁగను రోమంథ మనఁగు... ఆం. భా. ౨. ౨౩.

౨. స్మృతి, జ్ఞప్తి.

(వ్యవ.) అమరము నెమరునకు వచ్చుచో కాళ్ళ మేల కాల్పనా!

,, నాఁటిమాట కొంచెము నెమరునకుఁ దెచ్చుకొనుము.

జః నెమరుపెట్టు, నెమరువేయు, నెమరుచ్చు.

నెమరుపెట్టు=నెమరువేయు. అ. క్రి. (√ నెమరు.) పశువులు మ్రింగినయాహారమును మరల నోటికిఁ దెచ్చికొని చక్కఁగా నములు, రోమంథము చేయు.

సీ. కసవుపార మేసి మ్రాఁగను పేసి నీడల నెమరు పెట్టుచు నుండనీ మృగములు. పి. శకుం. ౩. ౪.

ఉ... నెమరుపెట్టుచు నందనిలయ [illegible] చూచుచుక, [illegible] ండి యున్నయది భామిని వేలు

పుటావుఁ జూచితే. పారి. ౨. ౯౫.

నెమకఁబోయు=నెమకు పెట్టు. అ. క్రి. (√నెమకు.) పసువులు మ్రింగినయాహారమును మరల నోటికిఁ దెచ్చికొని చక్కఁగా నములు, రోమంథము చేయు.

(వ్యవ.) ఆయావు పడుకొని నెమరు వేయుచున్నది.

నెమర్చు(రుచు) అ. క్రి. (√నెమరు.) నెమరు వేయు.

చ. ప్రమదము లుల్లసిల్లఁ దనుపారఁగ నిద్రలు వోయి పల్లవుం, గముల నెమర్చు మేప బలుఁగాఁ బొరఁ బెండులు పెట్టి లేచి వృషభములఁ దలంచి పంచితలి ..పారి. పూ. ౮. ౧౬౫.

నెమలి¹=నమిలి, నెమిలి. వి. (త. మయిలి. క. నవిలు.) మయూరము.

సీ. నెమలిపింఛంబుల నెఱవైచినట్టి కలవారిఁ గలహంసములఁ గెల్చుగతులవారు. భాను. ౪. ౭౫.

క. మాఁగిలి మాఁగిలి వృక్షము, పూఁగొమ్మన నుండి వచ్చు ప్రకాశింపక, లేఁగొదమ నెమలి పల్కును, గేఁ గో యని వైశ్యమునకు గెలుపు పలుకఁ జూపెన్. క్రీడా. ౫౧.

నెమలి²=నెమిలియడుగు. వి. పూతికరంజము.

సీ. నెమిలియడుగుపూవు నెమలియుంచనఁ గను బూతికరంజంబు పోల్చు... ఆం. భా. ౨. ౪౯.

నెమిలి=నమిలి, నెమలి¹.

గీ. పక్షములు గప్పి పసిపాపములకును, మేపు లొసఁగి రక్షించు నెమిళ్లు... జై. భా. ౪. ౭౯.

సీ. నెమిలిపించెము వాఁడు నెఱిమించు పరిమించు ... మించు కాంచనాంబరమువాఁడు. వళా. ౮. ౩౦౯.

నెమిలిపించెపుఁబట్టము=నెమలియీఁకలతో నేర్పఱచినవస్త్రము.

సీ. గురుపిందపేరులు గుబ్బచన్నులఁ దాల్చి నెమిలిపించెంపుఁబట్టములు గట్టి. పార. ౫. ౩౭.

జ: నెమిలియడుగు.

నెమిలియడుగు=నెమలి². (√నెమిలి.) ౧. నెమిలివృక్షము, పూతికరంజము.

సీ. నాయక సురపొన్న వారిజమును బొన్న నెల్లి మూఁగబిల్లు నెమిలియడుగు. హంస. ౪. ౧౧. ఆం. భా. ౨. ౪౯.

౨. కేచనఖక్షతములు. (శ. ర.)

నెముక=ఎముక. వి. అస్థి, శల్యము.

ద్వి. కత్తికంబులు చించి కండముల్ నఱికి, నెత్తురు లహరించి నెముకలు విఱిచి. సిం. భాగ. ౨. ౩౨౭.

నెమ్మది=నెమ్మనము. వి. (నెఱ + మది.) ౧. నిండుమనస్సు; మనస్సు.

ఉ. ...ఒకయప్పుడు జన్మము లేక యుండుకై, యారయ శ్రీనగంబు శిఖరాగ్రము చూచినఁజాలు నెమ్మదిన్. విక్ర. ౧. ౨౦౦.

ఉ. నమ్మిక మీఱ నెత్తు వదన మ్మిఁక నెమ్మదికోర్కి నెమ్మితో, నిమ్ము...వసు. ౩. ౧౩౦.

౨. నిశ్చింతత, శాంతి.

క. మమ్ము నరయుభరమున నీ, విమ్మెయిఁ దలపోసి యింక నిచ్చట నేలా, నెమ్మది నిద్రింపంగా, బొమ్ము ప్రభాతమున రథముఁ బూన్పఁగవలయున్. భార. ద్రో. ౨. ౩౧౭.

క. వామాక్షి నీకుఁ గుశలమె, నీమన సెవ్వారియందు నిత్యప్రేమం, బై మెఱయు నట్టిపాపగులు, నీమగఁ డేపురము నిపుడు నెమ్మదియొ యుండెన్. భార. అర. ౬౧౬౦.

మ. విదితం బైనతపంబు సేయుచునెడ నేవిఘ్నంబులుఁ లేక నెమ్మది వర్తింతురె యెల్లధర్మములు సంపన్నంబులే నిచ్చలుఁ. పద్మ.౮. ౧౭౫.

3. సుహృదయము, విశాలహృదయము.

క. బావలు మఱఁదులు ననుచును, నీవు కృపాతిశయ మెసఁగ నెమ్మది మమ్ముం, గావను బ్రోవను దలఁచి రమావర కలిసికొని తిరిగి మన్నించుటకుఁ. భార. శాం. ౧. ౩౮౫.

ఆ... సుహృదయము నెమ్మది యనఁ దగు మహోళ. ఆం. భా. ౧. ౧౦౦.

నెమ్మనము=నెమ్మది. వి. (నెఱ + మనము.) నిండు మనస్సు; మనస్సు.

క. కములఁ దవిలెదు నేఁక కర్ములు నెమ్ములను సుభటకోటులయమ్ముల్, నెమ్మనమునూఁదఁ జెలంపఁగ...హ. హరి. ౧. ౧౪౮.

సీ. యుష్మత్కృపాసముభ్యుదితసంతోషంబునిండి దైవాలి నానెమ్మనమున. హర. ౪. ౫౬.

క. నానెమ్మన మినుమా నీ, మానవిహనమున మనను మన్నన నవ్వో, మానిని నీమనమున నను, మానము మానమును మాని మను మను నె - కళా. ౪. ౨౨౦.

• (చూ. నెమ్మలిపరుఁజు.)

పరుఁజు.

పరుఁజో. వి. (√నెమ్మలి.) ఖడ్గాది ముష్టిగ్రాహ్యతలము, కత్తిపిడి.

౪. ఖడ్గాదిముష్టిసంగ్రాహ్యతలము. గీ. పరుఁజనఁ బరుం జనంగను బరఁగు నదియె, చనును నెమ్మలిపరుఁజు గాజాపరుఁ జన. ఆం. భా. ౨. ౫౧. (ప్రా. చి. ని. పా, "నెమ్మలిపరుఁజు" ౫. ౮.)

సీ. ఈదరికిటికిదరి నిధిరాజగామిని నెమ్మికి నాటులు నేస్వము. ౫. రసిక. ౩. ౧౧౩.

మ. తిలిచుంబోడి నిగంబునింబనిలసదిమ్మిలబంధంబుతో, జాలఘినిన్నలము పోరి పూరిఁగఱచుచుఁ బాఠోధరప్రీతి ...ముఁలఁబాలుగుము ...రసు ...మలుఁజేరు నె...ములపంగ్ములు జాలా సంధిత నుసుంబుల్ బల్ గుహాల్ నూ నెరడు. కృ. శకుం. ౨. ౧౧.

సీ. కన్ను లీఁకలచంద్రకములుగా ఘనసవేళ నెమ్మి గా బలుపెరు నెమ్మి కోసఁగె. ఉ. రా. ౩. ౧౫౨. ఆం. సం. త్ర్యా. ౧. ౨.

జః నెమ్మిబూతులు, నెమ్మిగొఱు, నెమ్మి కేంచు.

నెమ్మి[2]. వి. (సం. నేమిః.) తినాసము, చంబుల ముళ్ళు.

వ... నెమ్ములు ఇనుము నెఱెల్లి మద్దిలి కలువుల బలుఫులఁ గొడిసెల నొడిసెల...పి. శకుం. ౨. ౧౪.

సీ. పాలపంనలు నెమ్మిపంసలు బరిపంటిపంపులు జిటినుటిపడంగు... కాళ. ౩. ౫౯.

సీ... నెమ్మి, యన నేమిసంజ్ఞ యగా...ఆం. భా. ౨. ౪౩. ఆం. సం. నా. ౯.

నెమ్మి[3]=నెమ్మిక. వి. ౧. ప్రేమము, అనురాగము.

గీ...కరము, నెమ్మిఁ జేసితి దీనిఁ బాణిగ్రహణము. భార. ఆది. ౪. ౧౦౫.

క. నెమ్మి గలవాని నాచిత్త నెమ్మిలేఁగడువాని విదురు ధర్మప్రియుని న్యాయమ్మును నిటు కొఁగఁ దోడ్కొని, రమ్మరుగుము కామ్యకాఖ్యరమ్యాటవికిఁ. భార. ఆర. ౧. ౫౩.

క. నెమ్మి గలవారి నొల్లరు, తెమ్ములనిబాధిఁజనుకఁ దగుఁ యదు రథిక, త్వ మ్మెఁలేఁగి చెయుఁలేఁగితో దరుదు, రిమ్మిఁలఁగనియట్టిభాగ లిభపుర ...ర. ఉద్యో. ౨. ౩౪.

౨. స్నేహము, మిత్త్రిభావము.

క. మిత్త్రినరపతుల శాత్రవ, ధాత్త్రీశుల నెమ్మిఁ బరుసఁదనమున వశతా, పాత్త్రములుగఁ జేయుదె సుచరిత్త్ర యుదాసీననృపపరీక్ష నడచునే. భార. ఆశ్ర. ౨. ౪౭.

సీ... చెలిమి చుట్టఱికంబు చెల్మి నెమ్మి, నెయ్యము నేస్తము నెయ్యమి సంగడి...గీ... అనఁ, బరఁగుచుండును మిత్త్రభావంబు ... ఆం. భా. ౨. ౧౭౬.

ఉ. ఇమ్మెయి నర్థ మెల్లను వ్యయింపఁ బురిం గల వైశ్యు లందఱుం, నెమ్మిఁ బురందరుం గదిసి...విక్ర. ౨. ౧౬౬.

౩. ఆసక్తి, తత్పరత.

ఉ. నెట్టన నశ్వమేధములు నెమ్మి ననేకము చేసి వైరులం, గిట్టి వధించి లోకములఁ గీర్తి దళంబుగ నించె మించఁగా. వి. పు. ౫, ౮౫.

గీ. మఱియు సగర్మాలము లైనమహితపుణ్య, కర్మములు నెమ్మి నొనరించు ధర్మనిరతి. విక్ర. ౨. ౧౬౫.

౪. ప్రసాదము, అనుగ్రహము.

ఆ... పెక్కు లేండ్లు నిష్ఠ, గురుని గురుతనూజుఁ గొలిచి యయ్యిరువుర, నెమ్మి వడసెఁ దనదు నేర్పుపేర్మి. భార. ఆది. ౩. ౧౧౨.

౫. సుఖము; సుఖస్థితి.

క. అనఘా నీప్రస్తవమున, నని నీల్గినవీరభటుల యనుపోష్యులనెల్లను బ్రోతె భోజనాచ్ఛా, దనముల వారలకు నెమ్మి దఱుఁగక యుండన్. భార. సభా. ౧. ౩౯.

శా... ఈవసుమతీచక్రేశపుష్పాయుధుండు... ధై, మీదాఁపత్యమునం జిరాయువయి నెమ్మిం బొందుఁగా కంతయున్. నైష. ౬. ౭౬.

క. మమ్మెఱుఁగు దెదిరి నెఱుఁగుదు, నెమ్మి నెఱుఁగుదు ధర్మసిద్ధినెఱి నెఱుఁగుదు నా ... ములపద్ధతి నెఱుఁగుదు, పామ్మెవ్వఁడ నేను నీకు బుద్ధులు సెప్పన్. భార. ఉద్యో. ౩. ౩౪.

౬. క్షేమము, కుశలవార్త.

గీ. అన్న గాదిలిచుట్టము వగుచు నేని, నెమ్మి యెఱిఁగించి యుసురులు నిలిపినట్టిని న్నె కింతయు నగ్గింప నేరను ... అచ్చ. రా. సుం. ౭౬.

౭. సంతోషము, ప్రీతి.

ఆ... ఇమ్మహీభారంబు, నీవ తాల్ప వలయు నెమ్మితోడ. భార. ఆది. ౨. ౧౨౫.

క. నెమ్మిని నీదక్షిణహ, స్తమ్మున పెనువ్రేలు దుని మి దక్షిణ యిమ్మిట్ట మ్మిది...భార. ఆది. ౫. ౨౪౩.

క. అమ్మేటిగేస్తునకుఁ గడు, నెమ్మి యొనర్చుచును ...నీలా. ౧. ౫౧.

౮. నిర్భయత్వము, నెమ్మది.

క. ఇమ్మణిమతీపురంబునఁ, దమ్ముండును దాను నతిముదంబున నుండన్, నెమ్మిని నిల్వలుఁ డనువాఁ, డిమ్మహి ధనవంతుఁ డతఁడ యెవ్వరికంటెన్. భార. అర. ౨. ౩౩౭.

చ. అనవుడు బ్రహ్మదత్తుఁ డది యట్టిద నీదెసఁ గీడు లేదు నీ, చనుటకు నామనం బతివిషాదముఁ బొందెడుఁ దొంటియట్ల న్నెమ్మిన నిలుమన్న...భార. శాం. ౩. ౨౫౨.

గీ. నిమ్మళం బన నెమ్మి నా నెమ్మది యనఁ, దనరు పేళ్లు నిరాతంకమునకు నీళ. ఆం.సం.నూన. ౬౯.

౯. నెమ్మిక, నెమ్మిసేయు.

నెమ్మి[4]. వి. (సం. నేమిః.) నేమి, బండిచక్రము నకు చుట్టునుండుకమ్మి.

గీ. నేమి దనరారుచుండును నెమ్ము నెమ్మి, కమ్మి యనఁగను...ఆం. భా. ౨. ౨౦౨.

... లేదు నెమ్ము లాలు నాభులు మాఁడ్సు

మ. విదితం బైనతపంబుఁ జేయుచుండ నేవిఘ్నంబులుఁ లేక నెమ్మది వర్తింతురె యెల్లధర్మములు సంపన్నంబులే నిచ్చలుఁ. పద్మ.౫. ౧౨౫.

౩. సుహృద్దయము, విశాలహృదయము.

క. శ్రావలు మఱఁదులు ననుచును, నీవు కృపాతిశయ మెసఁగ నెమ్మది మమ్ముం,గావను బ్రోవను దలఁచి ర,మావర కలిపికొని తిరిగి మన్నించుటకుఁ. భార. శాం. ౧. ౩౮౫.

ఆ...సుహృదయము నెమ్మది యనఁ దగు మహేశ. ఆం. భా. ౧. ౧౦౦.

నెమ్మనము=నెమ్మది. వి. (నెఱ + మనము.) నిండు మనసు; మనస్సు.

క.కములఁ దవిలెడు నేఁకక,ర్మములు నెమ్ములను సుభటకోటులయమ్ముల్, నెమ్మనమునూఱఁ చెలంపఁగ...హ. హరి. ౧. ౧౮౬.

సీ.యుష్మత్కృపాసముద్భూతిత సంతోషంబు నిండి దైవాలె నానెమ్మనమున. పాం. ౪.౫౫.

క.నానెమ్మన మిసుమూ నీ,మాననివహానమున మనను మన్నన నన్నో,మానిని నీమనమున నను, మానము మానమును మాని మను మను నెమ్మిన్. కళా. ౩. ౨౨౦.

నెమ్మలి=నెమిలి. (చూ. నెమ్మలిపరుఁజు.)

జ : నెమ్మలిపరుఁజు.

నెమ్మలిపరుఁజో. వి. (√నెమ్మలి.) ఖడ్గాది ముష్టి సంగ్రాహ్యతలము, కత్తిపిడి.

సీ...ఖడ్గాదిముష్టిసంగ్రాహ్యతలము. గీ. పరుఁజనఁ బరుం జనంగను బరఁగు వదిరెు, చనును నెమలిపరుఁజు గాఁజాపరుఁ జన.ఆం.భా.౨. ౨౧౫. (బ్రౌ.చి. ని. పా, "నెమ్మిలిపరుఁజు" శ. ర.)

నెమ్మి[1]=నెమిలి.

సీ. [illegible] నెమ్మికి సాటియు నేర్పు [illegible]. [illegible] ౩. ౧౧౩.

మ. [illegible] బంధంబుతో, [illegible] పూరిఁగఱచుఁ [illegible] గుము [illegible] నెమ్ములపిఞ్ఛములు [illegible] బల్గుపాల్ [illegible]. కృ. శతం. ౨. ౧౧.

సీ. కన్ను లీఁకల చంద్రకములుగా ఘనవేళ నెమ్మి గా [illegible]. ఉ.రా.౩. ౧౫౨. ఆం. సం. తి. ౧౨.

జః నెమ్మిబోతు, నెమ్మిగాడు, నెమ్మికోడు.

నెమ్మి[2]. వి. (సం. నేమిః.) [illegible], చంటుల ముల్లు.

వ...నెమ్ముల [illegible] [illegible] కలువుల బలుపులఁ గొడిశాల [illegible]...పి. శతం. ౨. ౧౪.

సీ. పాలసంగాలు [illegible] బరివం౩ పండులు జటిసుటిపఁస్లు...కా. ౩. ౭౯.

సీ...నెమ్మి,యన నేమిసంజ్ఞ యదా...ఆం. భా. ౨. ౪౩. ఆం. సం. నా. నా. ౯.

నెమ్మి[3]=నెమ్మిక. వి. ౧. ప్రేమము, అనురాగము.

గీ...కరము,నెమ్మిఁ జేసితి దీనిఁ బాణిగ్రహణము. భార. ఆది. ౪. ౧౦౫.

క. నెమ్మి గలవాని నాఁచి,త మ్మిటఁ [illegible] విదురు ధర్మప్రియుం [illegible] [illegible] దోడ్కొని, ర మ్మరుగుము [illegible] మ్యాటువికిఁ. భార. అర. ౧.౭౩.

క.నెమ్మి గలవారి నొల్లరు, [illegible] దగుఁటదు రథిక, [illegible] దరుదు, [illegible] భార. ఉద్యో. ౨. ౩౪.

౨. స్నేహము, మిత్త్రభావము.

క. మిత్త్రనరపతుల శాత్త్రవ, ధాత్త్రీశుల నెమ్మిఁ బరుసఁదనమున వశతా, పాత్త్రములుగఁ జేయుదె సుచరిత్త్ర యుదాసీననృపపరీక్ష నడచునే. భార. ఆశ్ర. ౨. ౪౭.

సీ... చెలిమి చుట్టఱికంబు చెల్మి నెమ్మి, నెయ్యము నేస్తము నెయ్యమి సంగడి...గీ... అనఁ, బరఁగుచుండును మిత్త్రభావంబు ... ఆం. భా. ౨. ౧౭౬.

ఉ. ఇమ్మెయి నర్థ మెల్లను వ్యయింపఁ బురింగల వైశ్యు లందఱున్, నెమ్మిఁ బురందరున్ గదిసి...విక్ర. ౨. ౧౬౬.

౩. ఆసక్తి, తత్పరత.

ఉ. నెట్టన నశ్వమేధములు నెమ్మి ననేకము చేసి వైరులం, గిట్టి వధించి లోకములఁ గీర్తి దళంబుగ నించె మించఁగా. వి. పు. ౫, ౪౫.

గీ. మఱియు సగర్భాలము లైనమహితపుణ్య, కర్మములు నెమ్మి నొనరించు ధర్మనిరతి. విక్ర. ౨. ౧౬౫.

౪. ప్రసాదము, అనుగ్రహము.

ఆ... పెక్కు లేండ్లు నిష్ఠ, గురుని గురుతనూజుఁ గొలిచి యయ్యిరువుర, నెమ్మి వడసెఁ దనదు నేర్పుపేర్మి. భార. ఆది. ౩. ౧౧౦.

౫. సుఖము; సుఖస్థితి.

క. అనఘా నీ ప్రస్తవమున, నని నీల్గినవీరభటుల యనుపోష్యుల నెల్లను బ్రోతె భోజనాచ్ఛా, దనముల వారలకు నెమ్మి దఱుఁగక యుండన్. భార. సభా. ౧. ౩౯.

శా... ఈవసుమతీచక్రేశపుష్పాయుధుండు... శ్రీ, మీదాంపత్యమునం జిరాయువయి నెమ్మిం బొందుఁగా కంతయున్. వైజ. ౬ ౪౬.

క. వమ్మెఱుఁగు దెలిసి నెఱుఁగుదు, నెమ్మి రొ[illegible] ధర్మసిద్ధి [illegible] ముల పద్ధతి నెఱుఁగుదు, పాప్మెవ్వఁడ నేను నీకు బుద్ధులు సెప్పన్. భార. ఉద్యో. ౩. ౩౪.

౬. క్షేమము, కుశలవార్త.

గీ. అన్న గాదిలిచుట్టము వగుచు నేని, నెమ్మి యెఱిఁగించి యసురులు నిలిపినట్టి నన్ను కింతయు నగ్గింప నేరను ... అచ్చ. రా. సుం. ౭౬.

౭. సంతోషము, ప్రీతి.

ఆ... ఇమ్మహీభారంబు, నీవ తాల్ప వలయు నెమ్మితోడ. భార. ఆది. ౨. ౧౨౫.

క. నెమ్మిని నీదక్షిణహ, స్తమ్మున నెనువ్రేలు దుని మి దక్షిణ యిమ్మిట్ల మ్మిది...భార. ఆది. ౫. ౨౪౩.

క. అమ్మేటిగేస్తునకుఁ గడు, నెమ్మి యొనర్చుచును ...నీలా. ౧. ౫౧.

౮. నిర్భయత్వము, నెమ్మది.

క. ఇమ్మణిమతీపురంబునఁ, దమ్ముండును దాను నతిముదంబున నుండున్, నెమ్మిని నిల్వలుఁ డనువాఁ, డిమ్మహి ధనవంతుఁ డతఁడ యెవ్వరి కంటెన్. భార. అర. ౨. ౩౩౭.

చ. అనవుడు బ్రహ్మదత్తుఁ డది యట్టిద నీ దెసఁ గీడు లేదు నీ, చనుటకు సాహసం బతివిషాదముఁ బొందెదుఁ దొంటియట్ల నెమ్మిన నిలుమన్న...భార. శాం. ౩. ౨౫౨.

గీ. నిమ్మళం బన నెమ్మి నా నెమ్మది యనఁ, దనరు పేళ్లు నిరాతంకమునకు నీళ. ఆం. సం. నూన. ౬౯.

జః నెమ్మిక, నెమ్మిసేయు.

నెమ్మి[4]. వి. (సం. నేమిః.) నేమి, బండిచక్రమునకు చుట్టునుండుకమ్మి.

గీ. నేమి దనరారుచుండును నెమ్మ నెమ్మి, కమ్మి యనఁగను...ఆం. భా. ౨. ౨౦౨.

[illegible] నెమ్ము లాఱు శాఖలు మాఁడు

గలిగి నూత్నగమనకలిత మగుచు, సంయ
మీంద్ర వినుము సంవత్సరాకృతిఁ, గాలచ
క్ర మందుఁ గ్రాలుచుండు. వి. పు. 3.
౧౫౮.

నెమ్మించు. స. క్రి. (నెఱ + మించు.) అతిశ
యించు.

వ... లేఁతవెన్నెలల నెమ్మించుకొమ్మించులుం గల
మేడలును...పి. శకుం. ౧. ౮౬.

నెమ్మిక=నెమ్మి³. వి. (నెమ్మి³ + ఇక-స్వార్థమున.)
ప్రేమము,అనురాగము.

ఉ. నేయము లజ్జయుం గదుర నెమ్మిక కోపధ
ర్మైకలేశ మే, నేయెడఁ జూచినకా మదికి
నించుక యించుక...రస. 3. గుచ్ఛము.
(శ. ర. పా.)

నెమ్మిజొట్టు. వి. (√నెమ్మి¹.) బర్హిచూడము.
(శ. ర.)

నెమ్మిరవుతు. వి. (నెమ్మి¹ + రవుతు.) మయూర
వాహనుఁడు, కుమారస్వామి. (శ. ర.)

నెమ్మిఱేఁడు. వి. (నెమ్మి¹ + ఱేఁడు.) మయూర
వాహనుఁడు, కుమారస్వామి. (శ. ర.)

నెమ్మిలి=నెమిలి. (శ.ర.)

నెమ్మిసేయు. అ. క్రి. (నెమ్మి³ + చేయు.)సంతో
షపడు, ప్రీతినందు.

గీ. ఊరుసంవాహనమునకు నుత్సహించు, ఘన
నితంబంబుపై నుండ మనసువెట్టు, నిమ్న
నాభికి డగ్గరఁగ నెమ్మిసేయుఁ, బద్మలోచన
మరగి భూపాలుకరము. వైజ. ౪. ౧౪౨.

నెమ్ము¹. వి. తడి, తేమ. (శ. ర. బ్రా.)
జః నెమ్ముకొను.

నెమ్ము². వి. (త. నెమ్బు - 'బ' అని శ. ర.) ౧.
రెండువైపులను మొన గలిగి బల్లలు మొదలగు
వానిని అంటఁగూర్చుటకు నుపయోగించు మేకు.

ద్వి. తలుపులు నెమ్ములు గొళ్ళెదలఁ దమ్ములఁ దన
చు. పండితా. దీక్షా. ౪౩ పు.

౨. బండిచక్రమునకు చుట్టు నుండునట్టిమ్ము, నేమి.
ఆం. భా. ౨. ౨౧౨.

3. (=ఎమ్ము.) ఎముక, అస్థి.

సీ. అస్థిమయమూర్తులై యలలును నెమ్ము ఎసంగ... .
ఆం. భా. 3. ౪౪.

క. పెల్లుగ మణిఁయును నెండదము, చిల్లులు వో
నేసె సతఁను చిదురుపనెమ్ములు, మొల్లనె
భైష్యరమానతి, ఒల్లింపఁగఁ బట్టువెడ్డజల్లెడ
యనఁగ. చంద్రా. ౫. ౮౫.

నెమ్ముకొను. అ. క్రి. (నెమ్ము¹ + కొను.) చెమ్మ
గిల్లు.

(వ్యవ.) అగ్గిపుల్లలు నెమ్ముకొన్నవి.

నెమ్మేను. వి. (నెఱి + మేను.) చక్కనిశరీరము;
శరీరము.

గీ. అతులమాణిక్యదీపము లారిగినామిఁ, దనదు
నెమ్మేనిచాయ న త్తఱి శయించి, యున్నయ
డిగంపుఁ బూఁబోఁడ్ల...దశా. ౧. ౨౩౦.

క...ననుఁ, గనుఁగొని నెమ్మేను మిగుల గడగడ
వడఁకెడి. కవి. ౩. ౧౪౫.

గీ. మేను నెమ్మేను పై మయి మే మెయి
యొడ, లన శరీరంబు దనరు... ఆం. భా.
౨. ౧౩౪. ఉ. రా. ౫. ౨౩౫.

నెమ్మొగము=నెమ్మోము. వి.
(నిండుమొగము; మొగము.)

చ. నగరిసమీప మైన నరనాథునిసన్నిధి కోపా
టించిన, మోము విరతం బారవసు(?)యోఁగా
...లక్ష్మణకుమారకుఁ డాన్నపుఁ డున్నచోటి
కిని. నిర్వ. ౯. ౫౯.

సీ...అదర్శంబు నెమ్మొగం బగుటకు పుండియును
గలదె... ఆము. ౨. ౩౦.

(చక్కనిముఖము.)

...పద్మసంబు నాకనుధిభూతిచేఁ దేజ

నయోని నల్ల న, నెవ్వడునభినన్యునెమ్మొగము చేయగుపాలును బోలనేర్చునే. భార. ద్రో. ౨. ౧౪౫.

నెమ్మోము. వి. ౧. (నెఱ + మోము.) నిండుమొగము; మొగము.

సీ. చెలువంపునెమ్మోము నెలమిసొం పినుమడిగా నల్ల నవ్వినఁ గాదె యింతి. భార. విరా. ౨. ౪౫.

౨. (నెఱి + మోము.) చక్కనిముఖము.

సీ. దౌహృదశ్రీ నిల్చుధవళాంబుజముపోల్కిఁ దెలిగఁటినెమ్మోము దెల్లఁ ద్యెౣ. ఉ. రా. ౨. ౧౩౪.

నెయి = నెయ్యి. వి. ఆజ్యము. (దీనికి ప్రథమైక వచనమునందే ప్రయోగములు కానవచ్చుచున్నవి.)

చ. మగలవనోనివాసముల మానిని దృష్మదనాస్త్రపావకుఁ, దగులకొనఁ రగిల్చి చిరన వ్వనుగందపుఁగొండగాడ్పుచేఁ, బొగలెగయించి పల్కునెయి వోయుచు మఁడఁగ మాయకట్టెచే, నెగసనఁ ద్రోచి యార్పఁ దగునించుకయించుక కూర్తితుంపరఁ. కాళ. ౪. ౩౪.

గీ. బూడిలో వేల్చునెయివోలె బొల్లుపోవు. శేమ. ౫. ౨౫౧.

వ... నిత్యమానెండు నెయి... దశా. ౪. ౭౪౪.

నెయ్యపుఱేఁడు. వి. (నెయ్యము + ఱేఁడు.) వలరాజు, మన్మథుఁడు.

ఉ. తొయ్యలి ముద్దరాలు కుచదుర్గము లాతళ మొకవంచనఁ, నెయ్యపు ఱేఁపాల్పడెచి నీవియుఁ గోల్పడఁగాఁ దలంచెఁగా, కయ్యొడ చేలకో యునిచె నాత్తళయన్వితయుఁబు మున్నె లో, నయ్యొ సరాగమై నృపకరార్ప ణ కింకఁ బెనంగ నేర్చునే...

నెయ్యమాడు. అ. క్రి. (నెయ్యము + ఆడు.) చెలిమిచేయు, స్నేహించు.

సీ... నూఁగారుసొరు శంబర వైరినిడువాలువాలుతో నెయ్యమాడ. వి. పు. ౨. ౨౦౯. (ఇది ఔపమ్యద్యోతకము.)

నెయ్యమి = నెయ్యము. వి. ౧. స్నేహము, మైత్రి.

సీ. నెయ్యము నేస్తము నెయ్యమి సంగడి...
గీ... పొందిక యనఁ, బరఁగుచుండును మిత్రభావంబు... ఆం. భా. ౨. ౧౪౬.

౨. ప్రేమ, అనురాగము.

సీ. నెయ్యము నెయ్యమి నెమ్మి నేస్తము నెనరెలమి మే ల్కారిమి చెలిమి యరిది. గీ... మక్కువ యనఁ, బ్రేమ దోఁచును... ఆం. భా. ౧. ౧౩౬.

౩. ప్రీతి, సంతోషము.

క. ఆయ్యా కల దొకయుపవన, మియ్యుపవన సీమ నిప్పుడే నేర్చుగతిఁ, నెయ్యమి నొకపూఁజప్పర, మొయ్యన రచియించితిని సముజ్జ్వలభంగిఁ. చమ. ౧. ౯౦.

నెయ్యము = నెయ్యమి. వి. (సం. స్నేహః. క. నెయ్. త. నేయం.) ౧. స్నేహము, మైత్రి.

ఉ. నెయ్యము దప్ప నొండొకటి నీయెడఁ దోఁచెనె నాదుపల్కులం, దెయ్యెడ సంజయా... భార. ఉద్యో. ౧. ౩౦౪.

క. కయ్యము గాని తెఱంగున, నెయ్యం బగునట్లుగాఁగ నెఱిఁ బలికితి... భార. ఉద్యో. ౪. ౪౫. ఆం. భా. ౨. ౧౪౬.

౨. ప్రేమ, అనురాగము; వలపు.

ఉ. నీవు సుభద్రకంటెఁ గడునెయ్యము గారవముం దలిర్ప సం, భావనసేయు దిట్టినుఁ బంకజనాభ... సభకు నీడ్చెఁ గులాంగన నిట్లొనర్తురే భార. ఉద్యో. ౩. ౧౧౦.

ఉ. నెయ్యము లేనిసంగతియు నిక్కము లేని ... విలాసముల్ ..., కయ్యము లేనిశూర

తీయఁ గైకొని యూరక మెచ్చ వచ్చునే.
ఉ. హరి. ౫. ౩౨. నైష. ౨. ౬౬.
ఆ...వనాంతరమున రేతశస్కొండ, మర్యొ వర
నిపతికి నెయ్య మొనర. భార. ఆది. ౩. ౨౬.
చ...నెయ్యము వ్యాధయేళు దూఱ వల దంచు
నిరోధ మొనర్చెనో యనన్. నరస. ౩. ౪౨.
౩. ప్రీతి, సంతోషము.
వ...కలన నెక్కటికయ్యంపు నెయ్యంబునం బె
నంగువారును... విక్ర. ౪. ౯౫.
గీ. అట్టిగోలోకమునయందు నధివసింతు, రభవు
చేఁ బ్రొద్దుప్రొద్దు నెయ్యంబుఁ గనుచు. కాశీ.
౨. ౭౫.
౪. తమి, ఆసక్తి.
సీ. అమ్మహోత్సవము నెయ్యమ్మున జూడంగఁ
దివిరి... భార. ఆది. ౬. ౧౯౨. (ఇంపు అని
శ. ర.)
౫. ఒప్పిదము, మనోహరత.
సీ. నాఁటినాఁటికిఁ బ్రోదినవకంపుఁదీవలనునుబో
దనెయ్యంబు నూలుకొలిపి. భాగ. ౧౦. ౨౬౬.
౬. బాంధవ్యము, చుట్టఱికము.
గీ. అగవుతగవు లటంచు నెయ్యంబు లనుచు,
నంపకము లంచు మతి యెన్నియైనఁ గలవు,
కాంక్షలు... కువల. ౩. ౬౫.
విశ. ప్రియము, ఇష్టము; అనుకూలము.
సీ. నీకుఁ బెద్దదయును నెయ్యంపుఁజెలియు నై
కయ్యంబునకు నెప్డు కాలుద్రవ్వ. భార.
ఉద్యో. ౪. ౨౩౪.
సీ. పేమణిహనుమంత బిరుదాంకు లగురాచవా
రికి నెయ్యంపువరనుతుండు. నైష. ౧. ౩౨.
క. ఈనయమునఁ గడు నెయ్యము, గా నడువఁగ
విశ్వసించె ఖచరాధీశుఁడు, దానవనాథుఁడు
...దశా. ౨. ౧౩౦.
నెయ్యపుఁగలను=సురతము.
మ. తళుకుంజప్పరకోళ్లమంచమున [illegible]
పూసెజ్జపైఁ, బలుకుంజిల్కలకోల్కిరాచిలు
కబాబాసాహిబా నెయ్యపుఁ, గలనన్ శ్రా
వ్యము గాంచి పైఁ బడలేఁగా గాటంపు
నిట్టూర్పులు, లోలతన్ నిద్రగుఁ దైనపద్మ
భవు నాలోకించి గోలాడెన్. దశా. ౧.
౭౬౮.
నెయ్యపుఁగినుక=ప్రణయకోపము.
చ. నను భవదీయదాసుని మనంబున నెయ్యపుఁ
గిన్కఁ బూని తాఁచినఁ సుని హాసు మన్న
నయు... పారి. ౧. ౧౨౩.
నెయ్యపుటలుక=ప్రణయకలహము.
క. పోలయలుక యనఁగ నెయ్యపుటలుక యనన్
బ్రణయకలహ మలరారు... అం. శే. ౬౨.
జః నెయ్యపుఁ బోఁడు, నెయ్యమాడు, నెయ్యరి,
నెయ్యుఁడు, నెయ్యురాలు.
నెయ్యరి. విశ. (నెయ్యము+అరి.) స్నేహితు
రాలు; స్నేహితుఁడు.
సీ. నెయ్యలేక చెడంగ నెండవేగురు నుండి యన
నోడువారు నెయ్యరులు గారు. రామా. ౬.
౬౪. (చి. ని. శ. ర. పా.)
నెయ్యి=నెయి, నేయి. (దీనికి ప్రథమైకవచనమం
దే ప్రయోగములు గానవచ్చుచున్నవి.) ౧. ఆ
జ్యము.
క. నేయి నెయి నెయ్యి నే యనఁ, బాయక శబ్ద
ముల నిలుచుఁ బర్వతనిలయా. సర్వ. శా.
౧౧౪.
సీ. ప్రక్షాళితం బైనపసిఁడిచట్టువమున నన్నంబు
సునిచి నెయ్యభిఘరించి. కాశీ. ౬. ౧౪౧.
గీ. అనిన నెయ్యి వోసినయగ్గియట్ల మండి. విక్ర.
౩. ౬౪.
౨. చమురు, క్రొవ్వు.
క. చెడుగట్టల గ్రుచ్చినచం, బూడు మంటలఁ దగి
లి నెయ్యి బొటబొట వడియున్. మను చ.
౪. [illegible]

పా: పాయసమున్నై నెయ్యొలికినట్లు. (తలవని తలంపుగ శుభ మైన గూడుట.)

ద్వి. నెరయఁ బాయసమున్నై నెయ్యొల్కినట్లు, యొగవు నా కయ్యె నాయొడయ సోమేశ. పండితా. పురా. ౧౩౧ పా.

నెయ్యుఁడు. విశే. (బ. నెయ్యురు, నెయ్యురులు.) ౧. మిత్రుఁడు, స్నేహితుఁడు.

ఉ. వానికి నెయ్యుఁడై యమరవంద్యపదాంబుజుఁ డంబికాబ్రహ్మ,త్పీనపయోధరాగ్రపరిపీడితవక్షుఁడు...భార. సభా. ౧. ౬౬.

క. భవదీయస్నేహమునా, కవిరళతేజోనిధాయియగు నెయ్యుఁడ వైరతపరవశేక మనీషి,ప్రవరా వర్తింపు మన హిరణ్యకుఁ డనియెన్. వేం. పంచ. ౨. ౪౧.

క. పురపురఁ బొక్కుచు బకపతి, కరంకమునుఁ జేరఁ బనిచి గారవమున నెయ్యురఁ దాను నగ్ని యిచ్చి య,సురపతి యున్నంత వచ్చె సురపతి నెమ్మిన్. భార. శాం. ౩. ౫౧౨.

ద్వి...చెలియు నెయ్యురు లైనయట్టి,కన్నియల్ గొలువ...ద్వి. పరమ. ౭. ౪౧౧. నిర్వ. ౩. ౧౧.

౨. ప్రేమాస్పదుఁడు, ఇష్టుఁడు.

చ. అనుమతి నెయ్యుఁడున్ హితుఁడు నైనవయస్యుఁడు సేయుకృత్యము, ల్పొనరఁగఁ జేసి తీవు...భా. రా. కిష్కిం. ౬౪.

ఆ. నెయ్యుఁ డట్టిపనికి నియతుఁడ తగుఁ గాక, గృహితకంబె చేటె కీడు గలదె, గురుహితంబు నూఁది యురిఁ బడ నే నోప, ననుచు బ్రహ్మచర్య మయితుఁ డొంది. పాండు. ౫. ౧౭౫.

క.హనుమంతుఁడ నెడిపేరం, దనరారెడువాఁడఁ దొవలదాయయానుఁగుబిడ్డనికిం గడునెయ్యుఁడ నీ, వెనిమిటికిం గూర్చునట్టి బిరుదుమగండన్. అచ్చ. రా. సుం...

నెయ్యురాలు. విశే. ౧. స్నేహితురాలు, నేస్తకత్తె. (శ. ర.) ౨. ప్రియురాలు, ఇష్టురాలు.

గీ. చొచ్చి తన నెయ్యురాలికిఁ జూపి దాని,తల్లి పొత్తరలాడ సామ్మెల్ల నొసఁగె. ప్రబంధ. ౭౨౪.

నెర=నెఱ, నెఱా, నేఱా. విశే. (√ నెరయు.)

౧. పూర్ణము, గొప్పది.

మ. నెఱవిల్కాఁడవు నీవె రామ...రామా. ౬. ఆ. (శ. ర.)

౨. నేర్పరి, ఉపాయశాలి.

గీ. మత్తకరిదండ నెర యైనమావటీఁడు, బుద్ధియెఱుఁగనికొమరునిపొంత దాది, యతులగర్వాంధుఁ డగురాజునండ నాప్తమంత్రి యొకవేళ నైన నేమఱఁ దరంబె. శుక. ౧. ౨౪౬.

క్రి. విశే. (ద్రు.) మిక్కిలి, అధికముగా; పూర్ణముగా.

మ. పురిమభ్రంకషసౌధపంక్తిఁ గని వేల్పుందఁతి శైలాళి యం,చు రహిం గొమ్ములఁ ద్రవ్వి యాడుటకు నచ్చోఁ జేరి యందు గ్రవ్వె,ఖరిఁ గన్పట్టెడుకృత్రిమేభరిపుసంఘంబుల్ నిరీక్షింప వే, నెరఁ బాఱన్ వెలవెల్ల నై యనిమిషుల్ నిర్విణ్ణు లై చూడఁగన్. ఘటికా. ౨. ౨౦౦.

క. ధగధగకభోగ్యమును నిహ,పరదూరము నైన తను వుపాదేయముగా, నెర నమ్మి వస్త్రమాల్యా,భరణంబు లలంకరించు పామరజనులున్. భాగ. ౩. ౪౮౭. (చి. ని. పా. 'తనువుఁ బాథేయముగా నెఱి నమ్మి' అని ముద్రి. పా.)

నెరడు. విశే. విషమము, ఎచ్చుతగ్గులు కలది.

సీ. మాక్తికం బొప్పును ముత్తియ మన...గీ. అదియ నెర డైన గొగ్గి యం చనఁగ వెలయు. ... ౨. ౨౬౮.

నెరపు=నెఱపు. స. క్రి. (√నెరయు.) ౧. నిం చు; అతిశయింపఁజేయు. (శ. ర.) ౨. వెల యించు, ప్రకటించు; చూపు.

గీ. బ్రాహ్మణులయందు గురులందు బంధులందు, భక్తివిశ్వాససౌహార్దపరత నెరపు. సైవ. ౪. ౯.

సీ. బంధురమురజాటధిం ధిమిధ్వానంబు బహుళ గర్జావిజృంభణము నెరప. దశా. ౧. ౩౮౫.

గీ... సౌరు, నెరపు నెఱవేల్పు నామది నిలుచుఁ గాత. అచ్చ. రా. బా. ౪.

౩. ప్రసరింపఁజేయు, వ్యాపింపఁజేయు.

సీ. సురభిళశ్వాసంబు నెరపె సింధుకవల్లి గుచ్ఛోఁ దావులు సోఁకఁ గ్రోఁపఁ రెక్కు. వసు. ౧. ౧౫౯.

౪. చిమ్ము, వెదఁజల్లు.

చ. పరిగొని వచ్చి వేదికలపై రుధిరంబులు సల్లి మాంసముల్, నెరపుచు యజ్ఞవిఘ్న మవలీల నొనర్తురు... భా. రా. బాల. ౧౩౩.

సీ. తనుఁ గల్పలతికగాఁ దలఁచి వ్రాలెడుశారిఁ గరము రత్నఫలాళి నెరపి నిలిపె. వసు. ౮. ౧౮.

౫. పఱచు, విరివిజేయు.

చ... విక్రయార్థమై, నెరపినమౌక్తికంబు లన... భల్లాణ. ౫ ఆ. (శ. ర.)

సీ. ఒడికంబుగా వ్రేసి యొక్కింత నేలపై నిరు సవడ్డనుబోసి యొద్ద నెరపి. దశకు. ౧౦. ౧౦౫.

౬. నెఱవేర్చు, జరపు.

వ... అటవసంతసమయమునం బురందరాదేశం బు నెరపం బూని చనుదెంచినవసజలోచ నలు... నృసిం. ౨. ౪౮.

౭. కావించు, చేయు.

గీ. తరళకైదూర్యవైభీకల్ తెరలు నెరప. వసు. ౨. ౨౩.

గీ. నెరప నొప్పదు జూదంబు నృపకుమార. పి. శకుం. ౪. ౧౮౪. (ప్ర[illegible] భావము.)

విశే. అధికము, వ్యాప్తము.

గీ. నెరపు[illegible] ... [illegible]

మ. నెర [illegible] ... [illegible] హరి. ౫. ౧౦౦.

సీ. నెరపు [illegible] ... [illegible] వసు. ౫. ౩౪.

నెరయించు. స. క్రి. (√నెరయు.) వ్యాపింపఁ జేయు, ప్రసరింపఁజేయు.

మ... ఘూర్ణిల్లాలముల్ నేల వి[illegible] నెర యించి పేర్చి [illegible] భా. రా. యు. ౧౪౯.

సీ. నెరయించు [illegible] సకలప్రపంచంబు సంతతముగ. హరి. ౫. ౯౦.

నెరయిక. వి. (√నెరయు.) నెరయుట. (శ.ర.)

నెరయు=నెఱయు. అ. క్రి. (శ. నెరపు.) (దీని తుమున్నంతరూపము "పూర్ణముగా, అధికము గా" అనునర్థమున వ్యతిరేకక్రియలతోఁ గూడి కొన్నిచట్ల "ఎంతమాత్రము, బొత్తిగ" అను నర్థము నిచ్చును.) ౧. నిండు, పూర్ణమగు; అతి శయించు.

క. తరళకటయనాబ్జదళములు, నెరయంగ [illegible] ము న్నుచల్లి నృపసుతుఁ బూజించిరి... భార. ఆది. ౩. ౧౫౪.

మ. కరివంశంబులు మూఁపులందు మెఱుఁగుల్ ఘర్మాంబువుల్ మోములన్, నెరయన్ గో పకు లంతనంత మలయన్... భాగ. ౧౦ పూ. ౧౩౭౧.

[illegible] భేదాదుల నొప్పు, నితిశ్రయుం

బుల నెరసినవాఁడు. రం. రా. బాల. ౩ పా. ౨౭ పం.

సీ. భూనాయకుండును...కైసేయంగ భూష ణంబులతలంపునను బారి,యని మున్నుఁ దాఁ బెట్టినట్టివో టరయించి ...గీ. నెగయ తే కున్కి విని యారా నేఁడు వింత్యచందములు వుట్టె...పరమ. ౩. ౫౫.

ఆ. ధనము నెరయ లేదు తల మున్నె గోఁకిగిం చు,కొన్నవాఁడు గాన నున్నతలఁపు,లుడిగి సీమ వెడల నడచునే శాస్త్రోక్త,శిక్ష యితని కట్ల సేయుఁ డనుచు. వై జ. ౪. ౧౧౩.

౨. వ్యాపించు, ప్రసరించు.

మాలిని...ఇంద్రుం,డరిగె దివిజ దివ్యానంతర త్నాంశుజాల,స్ఫురితసురవిమానంబుల్ నభో భాగ మెల్లన్, నెగసి వెలుఁగుచుండన్ నిర్జరశ్రేణితోడన్. భార. ఆది. ౭.౧౯౫.

సీ. ఇందుబింబముమీఁదికిందు వందంబునఁ గురు లు నెమ్మొగమున నెరసి యుండ. భార. విరా. ౨. ౧౩౭.

మ. ధరణీమండలి నెందునుం బరగి పాతాళం బునం బర్వి నిర్జరనాథప్రముఖామరాఖిల నివాసశ్రేణులం దోలి మై,నెరసెన్ బంకజ సంభవాలయముకన్ నిండారె నవ్వేళ శ్రీ, కరదై తేయుతనూభవోద్భవకథాకల్యాణము ద్ఘోష. మై. నృసిం. ౩. ౧౪౧.

౩. చెదరు; చెదరిపడు; పడు.

ద్వి. అదటుఁ గనుఁగొనునప్పు డయ్యింతి,నెరసి నకురులును నెఱి ధూళిఁ దూలి, విరిసినసీమం తవీథియు...ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౨౦౭౫.

గీ. భూమిసుతశిరంబున నున్నపుష్పమాల, నేలఁ బడి యున్నయది దీనిఁ బోలఁ జూడు, మ నుజ విరులివె నెరసిన పవనిపుత్రి,యుండ నొప్పు సీఘున మగుకొండమీఁద. భా. రా. అర. ౨. ౩౧౨.

చ...కేలుదోయి నొం,డొరుపయి సముద్రంబు లిగుకొత్తఁగ మాటికిఁ జల్లుసేసఁబ్రా,ల్నెరసె సనంగ వ్రాలెఁ గుహాళీవిగళీన్నవకోరకావ ళుల్. పారి. ౩. ౫౩. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౨౪౧౯.

౪. నెఱవేఱు, సిద్ధించు. (శ. ర, బ్రా.)

౫. విడివడు,తప్పించుకొను.

రగడ. నెరసి పోఁ జూచెదవు నిలు నిలువుమా కనము,గురియుతేనెలజీబుకొన్న దంతట వ నము. మనుచ. ౩. ౭౪.

జః నెర,నెరపు, నెరయించు, నెరయిక, నెరవ చ్చు, నెరవరి, నెరపు[1].

నెరవంజి=నెరవెంద. వి. తీక్ష్ణగంధము, మునగ౯. (శ. ర, బ్రా. నెలవంజి. అని చి. ని.)

నెరవచ్చు. అ. క్రి. (నెర+వచ్చు.) అధికమ గు, ఎక్కువయగు.

సీ. కాంతిసంపద నిశాకరుతోడ నొరసిన మె చ్చు మీఱఁగ నెరవచ్చువాఁడు. ఆ...మం త్రిభాస్కరుఁడు. దశకు. ౧. ౭౫.

నెరవరి. విశ.(నెరపు+అరి[3].) నేర్పరి,కుశలుఁడు.

చ...అట్టిదుర్నయపుటారడి కెంతయు నియ్య కొల్పుటల్, నెరవరి గాఁడు రాజనుచు నిష్ఠురవాక్యము లుగ్గడించుచున్. రంగా. ౨. ౧౦౯.

నెరవిడి. వి. (క. నెఱవణిగె.) అతిశయము, ఆధి క్యము.

సీ. రథ్యాప్రతీకోత్థరవముచే గిరికోటి పిడుగుల నెరవిడిఁ బిఱుఁదుకొనఁగ,ఉ. పారి.౩.౭౪. (శ.ర.పా,చి.ని.పా. నెఱవిడి. ముద్రి.పా.)

క్రి. విశ. నిండుగా,పూర్ణముగా.

క. మెఱుఁగు లగువాఁడిచూడ్కులు, నెఱఁకు లుగాఁడఁగొన నగజ నెరవిడిఁ జూడన్,ద [illegible] గా కెటు,బెఱనాఁ దష్టరు

శరంబు భేదించు వారుణ్. కు.సం.౫.౫౧౮.

నెరవు.[1] = నెఱవు. వి. (√నెరయు.) ౧. పూర్తి, సమృద్ధి. (శ. ర.) ౨. వ్యాపనము. (శ.ర.) ౩. మార్గము.

ద్వి. ఆనెరవును మీఱ హంసము లరుగు, నా పైని గారుడం బైనమార్గంబు. రం. రా. కిష్కి. ౦. (శ.ర.)

౪. (=నెలవు.) స్థానము, పట్టు; చుట్టుపట్టు.

క...పగ లెఱుఁగకయే, మృగములఁ బరిపాలించుచు, నెగడెడుసింగములగముల నెర వగు దానిన్. ఘటికా. ౨.౨౭౪.

వ...ఇట్లు వెల్లయినప్రోఁతను దరంగితంబు లైననెరవులపెంపునఁ బురంబు చంద్రోదయఘూర్ణమానం బైనమహార్ణవంబు ననుకరించె ...భార. శాం. ౧. ౩౬౦.

సీ. నిట్టలు ద్రోచుచు నెరవులకలమేర లెల్లను బిగి యెక్కి యేర్పడంగ. ఆ...చన్నులు... నివ్వటిల్లు, చునికిఁ దెలుపుచునుండ నుత్తరసను దెంచె...భార.విరా.౧.౨౪౫.

౫. పరివారము, అనుచరవర్గము.

క్రి. అగపతి విల్లు పన్నగపతి గొనయంబు హరి గోల గటి గరుడనల మమ్ము, పవనుండు వేగంబు దివిజగణంబులు నెరవు లై యీశుండు పురము లేయఁ. గీ. దలఁచినంతన...కు. సం. ౨. ౧౬౦. (వ్రాఁతప్రతి పా.)

చ...దివా, కరసుతు తెంపు రాఘవులగర్వము నొక్కొకవానిఁ గొల్చె పె, న్నెరవులసంఖ్యలుం గలయ నేర్పున నేర్పడఁ జూచి రంజొగిన్. భా. రా. యు. ౩౦౫.

క. తరు వొకటి వెఱికి లాంగల, ధరుఁ డుద్ధతిఁ బూంచి హయరథద్విపసుభటో, త్కరముల మ్రగ్గింపఁగ న, న్నెరవులు విచ్చుటయు మేదినీధరుఁ డలరెన్. హరి. ఉ. ౩. ౯౩. భార. విరా. ౩. ౨౬.

వి౹౹. ౧. ప్రాగల్భ్యము, సమృద్ధము; అధికము.

చ. భిదురధరుండుఁ జక్రియును బెట్టుగ దీర్ఘవిచార మింత సేసి, యుగ్రు రయము దైత్యుఁ డెంతబలియుండ" కదా యని రోఁచవారికి, ట్లుదుటున వానిఁ గ్రుంగు సనునొక్కనిఁ బంపిన నట్టి వాలసే, యిది నెర వైనబంటు తన మెట్టిన నీక తగుం గుమారకా. ప్రభా. ౨. ౫౮.

గీ. త్రిగుణులు వోవువారికి దివసదివస, ముటు వివేకించి కాశిని నడుగునట్టి, పుణ్యులరఁ జేయు సత్కారములు నెగవు గఁ, బింగళాఖ్యుండు శబరరాట్పుంగవుండు. కాశి. ౪. ౬౧.

క. తలఁపులు సమసంహరింగ నద, నలి తేమియు లేక యింక వెంచేయఁ దగున్, దెలతెలవారె నటించుచును, నెలతుక లెఱింగింప లేచి నెర వగు పేడ్కన్. యయా. ౫. ౧౪౮.

౨. (క. నెరవు.) బాసట, సాహాయ్యము.

చ. ధరణిపుఁ డెందు నేఁ దగదు తాఁ జన నూఱటు కొక్కనిం దగుం, దొర నొనరించి పంప నరి దుర్గ్రహుచేఁ జెడఁ డాతఁ డర్థభూ, కరితురగర్థి లేక కొఱగాఁ డటు నేయు ద్విజాన్యుఁ డల్క కా, నెర వతఁ డుండ నుర్వ లయు నిండినదుర్గబలోర్వి యీఁ దగున్. ఆము. ౪. ౨౫౫. (శ. ర. పా.)

౩. వ్యాప్తము, వ్యాపించినది.

(యశోవర్ణనము.) మహా స్రగ్ధర. మురజిన్నాభిప్రణాళీముఖమున ధవళాంభోజ మజాపేరగాఁ డా, నెర నై తత్పూర మంతన్నిబిడమయి...నైష. ౫. ౧౩౧.

౪. విశాలము. (శ.ర.బ్రా.) ౫. యుక్తము. (శ. ర. బ్రా.) ౬. శక్యము, సాధ్యము.

వ...ఎదిరిమతం బెఱుంగక యట్టి కార్యంబు నిశ్చయింప నెర వగునే... భార. ఉద్యో. ౨. ౧౦౦.

నెరవు². అ. క్రి. (క. నెరవు.) గుమిగూడు.

ద్వి. అంత విప్రజను లంతంత నెరవి, చింతమైం జేతులు నెక్కొల్ల నూంచి. పండితా. మహి మ. ౨౪౪ పు.

ద్వి. పొరిఁబొరి నీక్రియఁ బురుషులు దారు, నెర వి పుణ్యాంగనానికర మేతేర. పండితా. పర్వ. ౩౪౩ పు.

నెరవు³. వి. ఒకానొకచెట్టు.

ద్వి. కొగవులు నెరవులు గురువిందపొదలు, నరు దుగాఁ బొదలినయంబాళములును. రం. రా. ఉ. ౧౧౯ పు. ౧౫ పం.

నెరవెంద=నెరవంజి. వి. తీక్ష్ణగంధము, మునగ చెట్టు. (శ. ర.)

నెరసు. వి. ౧. సికతావిశేషము, ఒకవిధమైన యిసుక.

సీ... సికతాఖ్య యిసు మన నిసుక నా నెసఁ గుచుండుఁ. గీ. దద్విశేషంబు నెరసు నాఁ దనరు... ఆం. భా. ౧. ౧౫౫.

౨. నలుసు, రేణువు.

ద్వి. కరతలాంగుళములఁ గను ఱెప్పలెత్తి, నెర సున్న దని పాఱ నిక్షించి యూఁదు. బస. పు. ౩. ౭౬౩ పం.

గీ. అనిమిషులగుండెలో గాల మఖిలలోక, నే త్రమున నాఁటి వేధించునెరసు గాలి, కాలి ముల్లు కుభృత్పాలిపాలిపిడుగు, రావణుఁడు డిండె భువనముల్ రక్తిఁ జెందె. ఉ. రా. ౧. ౧౪౯.

రగడ. నింతు నింతులకంటెఁ బుప్పొడి, నెరసు నెరసులు పల్క నింతయు. వసు. ౩. ౧౪౫.

సీ. అతివచూపులకును బ్రతి యనవచ్చునే మ రునిబాణములకు నెరసు దఱుచు. తపతీ. ౧. ౧౫. ('దోషము.' అని ధ్వన్యర్థము.)

౩. గవుండ్లవాఁడు కత్తులునూ ఱెడుఁపాడి. (శ. ర.)

౪. చిన్నతప్పు; లోపము; దోషము.

గీ. నెరసు పొడగానలేఁ డయ్యె నెమకి నెమ కి, సాంబుపైఁ బాంచజన్యరథాంగపాణి. కాశీ. ౫. ౬.

ద్వి. నెరసులుఁ దప్పులు నెమకుచు నొక్క, నెరవు చిత్తంబున వెదకి... ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౧౫౯౩.

ఆ. కరభములకుఁ బుష్పితరసాలవాటికఁ, దిరు గఁ గంటకంబు దొరకనట్లు, కుకవికీటములకు సుకవికావ్యములోన, నెమక వీసమంత నె రసు లేదు. ప్రబోధ. ౧. ౩౦.

మ... అద్దేవుని నాశ్రయింప వలెని నీక్షించి యాచూడ్కి యే, నెరసుం బొందక యుండ వచ్చి మముఁ బ్రా నెమ్మిఁ మహాభాగ్యసుం, దరుఁ డక్రూరుఁడు చూచుఁగాత... హరి. పూ. ౯. ౯౫.

౫. కళంకము, మఱక.

సీ. నిండారు చందురు నెరసు తక్కువపడఁ దిల కించుముద్దుమోముల బెడంగు. హరి. ఉ. ౭, ౪౬.

౬. అసత్యవచనము, కల్లమాట.

రగడ... నింతు నింతులకంటెఁ బుప్పొడి, నెరసు నెరసులు పల్క నింతయు. వసు. ౩. ౧౪౯.

విణ. నలుసు, చిన్నది.

సీ. నెరసుఁజూపులతోన నెయ్యంబు కూర్మికి నెర వైవతియ్యంబు నిగుడుచుండ. విక్ర. ౪. ౭౦౩. (క్రేఁగంటిచూపులుఅని భావము.)

నెరసుదెగడు=తప్పులెన్ను, నిందించు.

సీ. కను ఱెప్ప వెట్టనితన కయికన్నులఱ నెతివిరి దముల నెరసు దెగడ. భా. రా. అర. ౧. ౪౩. (ఇట ఔపమ్యద్యోతకము.)

నెరసువెట్టు=దోషినిఁజేయు.

సీ. నెరసువెట్టితి పరాశరులంతవాని నట్టేటఁ బామరకన్యగాఁడు మరపి. పి. శకుం. ౩. ౧౯౯.

నెరి=నెఱి. వి. వక్రత, కౌటిల్యము.

సీ. నెరిఁ జుట్టుసిగ నొంటిపారగుడ్డ పనివడిఁ దీర్చుకొ వెలకుంటుతిరమణులును. రా. వి. ౨. ౫౩.

సీ. మొలకచీకటి జలజల రాల్పఁగా రాదె నెరులు మించినవీరిపురులయందు. పాండు. ౧. ౧౧౪. (శ. ర. పా. 'నెఱులు' ముద్రి.)

విశే. వంకరయైనది, కుటిలమైనది.

సీ. నెరిపురులెప్పదరి క్రొవ్విరిసరుల్ వనివాడ నొప్పూదప్పినగొప్పకొప్పుఁ జూచి. శుక. ౧. ౨౨౬.

నెరుకు. విశే. (త. నెరుక్కు.) ముదుకయైన, దట్టమైన.

ద్వి. పిరిగొన్నపూసలపేరు లొక్కింత, నెరుకుఁ గాసియలపై నిగనిగ మనఁగ. అ. మ. క. ౧. ౫౦ పొ. ౧౭ పం.

నెరుము. స. క్రి. రాచు; గ్రుచ్చు, పొడుచు.

ద్వి. నెరిమి డాకాలఁ బెండేరంబుఁ బెట్టి. ద్వి. సారంగ. ౨. భా. (శ.ర.)

చ. గురుకుచ వానితో మ్మఁ జనుగుబ్బ మైన నెన్నె రమంగ వాఁడు న,య్యెరవిరిబోఁడి మోవిచిగు రానఁగ నెం చినుమంత కొంకెనక్. శశాం. ౩. ౯౦.

నెఱ= నెర, నెఱా, నేఱా. విశే. (త. నిఱై.)

౧. నిండు, పూర్ణము.

సీ. నెఱచందురుని సిగ్గువఱుపంగఁ జాలునీ నెమోము తాలిమి వమ్ము సేసె. భార. అను. ౧. ౫౧.

చ...క,వ్వడి నెఱిగిన్క గట్టిమగవారను నోర్తురె యిజ్జగంబులక్. భార. ఉద్యో. ౧. ౨౪౭.

సీ. ఫణివిభువహ్నిఁ జేర్పడియున్న శశిరేఖ నెఱ విదుపునఁ గాంతి వఱలునట్లు. కు. సం. ౭. ౯౫౭. దశా. ౨. ౨౪౧.

౨. పెద్దది, గొప్పది.

క. నెఱిగొంపలు గుజ్జులు [illegible] యాకుం టిరిబ్బు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] దెట్టిమా యాగిను [illegible]. ౩. ౭౯.

సీ. కలహాంస [illegible] [illegible] [illegible] ని స్థూలత్వము [illegible] రాలి. [illegible]. ౩. ౧౭.

చ... మత్క[illegible] [illegible] [illegible] నిల్పఁ బ్రఫుల్ల [illegible]. వసు. ౪. ౯౫.

౩. [illegible], [illegible].

ద్వి. నెఱరంగు [illegible], గిఱికొన గాజు నిగిడ్చి [illegible]. ద్వి. [illegible]. పూ. ౨౧౩౨.

ఉ. ప్రా[illegible] [illegible] లంబునఁ బు[illegible]... [illegible]. ౩. ౩. [illegible]. ౬. ౧౬. ౨.

౪. వాఁడి, నిశితము.

వ...వనంబు [illegible] నఱికి పడ్డచు [illegible]... హరి. పూ. ౬. ౭౯.

క. ఒక్కొక నెఱ నారసముస, [illegible] వా రియుగము నేసి నిలుపుముక్. భా. రా. యు. ౧౧౨౬.

ఉ. కమ్మవిరింటినోదు న [illegible] లేనమిటారి తమ్ము తీ,క్తముల [illegible]... వసు. ౫. ౧౦౧.

౫. సమర్థుఁడు, నేర్పరి.

గీ. పరఁగు నమ్మేటి నెఱ రాతుపో,ఫికట్ల. ప్రభా. ౨. ౩౩.

సీ. గోడ దాల్చెడుఁ దొంగ గుజ్జెంపు నెఱజోదు గాటంపుటక్కటికములపాదు. అప్ప. రా. బాల. ౭. రామా. ౪. ౭౭.

నెఱఁకులాడు. అ. క్రి. (నెఱఁకుల+ఆడు.) [illegible] గ్రుచ్చుకొను.

ఆ. ఎఱుఁగు నన్ను నఱక యేసినశరములు, నెఱఁ
    కులాడి నాదు నిశితదివ్య, విశిఖతతులయట్లు
    వేదన గావించు, టిది యపూర్వ మీతఁ డె
    వ్వఁ డొకో. భార. అర. ౧. ౩౧౪.

క. ఇనుఁ డస్తమించెఁ జీకటి, యును పెంగులును
    నడ్డగించె నగ్గలి నాకుం, జన శక్తి లేదు దర్ప
    కు, నవగ్గశా స్త్రములు నెఱఁకులాడెడుఁ దో
    డ్తోన్. మార్క. ౨. ౧౬౩.

గీ... విశల్యకరణిబలన, నెఱఁకులాడినయలుఁగులు
    వెడలి పోయి. భా. రా. యు. ౧౧౨౦.

నెఱఁకు లేయు. స. క్రి. (నెఱఁకులు + ఏయు.) మర్మభేదనము చేయు.

గీ. తరుణి నతనాభికుండలోదంచనాభి, రామ
    రోమావళీజ్యావిరాజమాన, నీదుతను వుండ
    విలు సేసి నెఱఁకులేయు, రతివరుఁడు హారగు
    ళికల రాజహంసు. నైష. ౨. ౯౩.

ఇట్లే: నెఱఁకులుమీటు.

చ. కఱతలు పెద్ద వీని కిటు కాటియఁ బెట్టెడు
    మాన మేమిటన్, నెఱఁకులుమీటుచుండుఁ
    దననీచపుమాటలు... నృసిం. ౪. ౧౩౫.

నెఱక. వి. (త. నెరిపుళిం.) పెండ్రుక, కేశము.

సీ. మత్పాదరతుఁడయి మావుకెన్నెఱకఁ గుట్టిన
    కోటితిపిరిదండెయును మెఱయ. ఆము.
    ౬. ౬.

ద్వి. తుఱఁగలింపఁగ భక్తి నెఱక లుప్పొంగ.
    పండితా. పురా. ౯౦. పా.

సీ... పెండ్రుక నెఱి నెఱక నాఁగఁ దనరుఁ గే
    శము... ఆం. భా. ౨. ౧౪౫.

గీ. నెఱులు కురులు పెండ్రుకలు నా నెఱకలు...
    ఆం. సం. మాన. ౧౯.

నెఱకాఁడు. విశే. (నెఱవు + కాఁడు. త. నిరైయ
    న్.) ౧. పూర్ణుఁడు. (శ. ర. బ్రా.) ౨. ప్రియుఁ
    డు, ఇష్టుఁడు.

వ... బెడంగుతరఁగలతో దొరయు నెఱకాని నె
    నరుఁబలుకుల వెనుదవిలి యలరించుజక్కవ
    పెంటులును... అచ్చ. భా. ౨. ౧౬. పా.
    (సహచరం=ప్రియమ్ అని. సం. కిరాత. ౬.
    ౯ శ్లో. వ్యాఖ్య.)

నెఱతనకాఁడు. విశే. (నెఱతనము + కాఁడు.) పూర్ణుఁడు, నెఱతనముకలవాఁడు.

(స్వరోచి.) చ. నెఱతనకాఁడునై మెఱసి నిర్మ
    లకాంతి విలాసరేఖలన్. మనుచ. ౪. ౭.

నెఱతనము. వి. (నెఱ + తనము.) ౧. నైర్మల్యము, పూర్ణత.

సీ... నెఱతన మన నాభోగసంజ్ఞ యై యడ
    రును... ఆం. భా. ౨. ౧౬౩.

౨. కుశలత, జాణతనము.

సీ. వినయవిధేయవివేకశీలతలచే ననుకూలతయు
    నెఱతనము నేర్చి. వి. పు. ౪. ౨౨౦.

క. ఆవింటితోన యూతని, లావును నెఱతనము
    తేజు లాగుకొని... అచ్చ. రా. బాల. ౨౦౯

సీ. తారుణ్యములె చాలుఁ దలఁపులు గరఁగింప
    నెఱతనం బేలొకో నేర్చి రిట్టు. కవిక. ౧.
    ౨౦.

౩. శక్తి, సామర్థ్యము.

సీ. వాతాపి జఠరాగ్ని వైచి పొక్కటిక్రిందు
    నిమ్మ రతిగించిన నెఱతనంబు. తారక బ్రహ్మ
    రాజము. ౧. ౭.

౪. ధర్మము, న్యాయము.

ఆ. పొలసుదిండికొలపుతలకట్టు వై పెఱ, తెఱవఁ
    గొనుట నీకు నెఱతనంబె. అచ్చ. రా. యు.
    ౩౦.

నెఱను. వి. బొ. (దీనినువర్ణమునకు ఏకవచనమున వికల్పముగాను బహువచనమునందు నిత్యముగాను బిందుపూర్వక మగు 'కు' వర్ణ మాదేశముగా వచ్చును. ఉదా: నెఱఁకున్, నెఱఁకులు మొ.)

౧. మర్మస్థానము, ఆయువుపట్టు.
గీ. తొలఁగు నెత్తుట నొడ లెల్ల దోఁగ నట్లు, నెఱను వోఁగొన్నయట్లు గలఁ బెటికి వైచి. భా. రా. యు. ౧౦౪౯.
క... వైరివీరుల, నెఱఁకులు దూఱంగ నేయు నృపపుంగవు నం,షణ కోర్వక... భార. ఆది. ౪. ౨౦౨.
ఉ. నూతు నెఱంకు లంటి నృపసూను శరీరము గాఁడె... దశకు. ౨. ౩౬.
చ. పఱపెదఁ దత్పిశాచముల భగ్నము సేసెద దేరు సారథిన్, నెఱఁకులు నొంచెదన్... భార. విరా. ౪. ౨౦౧.
౨. కీలు, అవయవసంధి.
సీ. సవ్యాపసవ్యముల్ శరము లేయుట మాని నెఱఁకులు విఱుఁగంగ నిలుగువారు. వరాహ. ౧౧. ౧౨౬.
౩. మర్మము, గుట్టు.
క. మఱచితిగాక లతాంగీ, కలకంఠునితోడ నాడుకాత్యాయని నీ, నెఱ నెఱిఁగి నాఁడు చెప్పిన, తెఱఁ గిదె సమకూరె... ఉ. హరి. ౫. ౯౭. (శ.ర, వీరేశ. పా.)
ఆ. తరుణి వలరసంబు దఱిమి పైఁ బడనున్న, నెఱ నెఱింగి కూడ నేర కేల, చేల నైతి ననుచు బాలేందుధరుఁ డాత్మ, చింత విడిచి విరహ చింతఁ దగిలె. కు. సం. ౬. ౭౧౯.
జః నెఱఁకులాడు, నెఱఁకులేయు.

నెఱపు=నెరపు. స. క్రి. (√నెఱయు. త. నిఱైప్పు.) ౧. అతిశయింపఁజేయు, పెంపొందించు.
సీ. మంచిపున్నమచందమామ వెన్నెలచంద మెంచు కప్పురగంధ మెఱపు నెఱప. ఉ. రా ౬. ౨౫౪.
సీ. నీరుపుట్టువయును నీరుపుట్టువయును బూరయుఁ దొడవు నై పొలుపు నెఱప. అచ్చ. రా. బాల. ౩.

౨. ప్రకటించు, పలయించు; కనఁబఱచు, చూపు.
గీ. నీవివేకంబు నా ప్రియము నెఱపి తీవు, తల్లి దండ్రు[illegible]... భార. ఉద్యో. ౩. ౨౩౬.
సీ. తనువు [illegible] గంధంబులు సరి లేనిగతివిలాసములు నెఱప. వరాహ. ౧౧. ౭.
సీ. [illegible] నెఱపు [illegible]. శశా. ౨. ౯౬.
గీ. దేవదేవుఁడు పలుకు నగ్గింపులు విని, దఱిమి నీ శక్తి యంత యంతయును నేఁడు, నెఱపుమీ యని గర్వంబు నింగి ముట్ట. ఉ. హరి. ౬. ౭౫.
౩. వ్యాపింపఁజేయు, ప్రసరింపఁజేయు.
సీ. చదలు ముంగ్గఁబర్వశక్తి[illegible]లఁ బఱపి పినుఁగు లుర్వ నెఱపి నెఱపి. హరి. ఉ. ౫. ౧౬.
సీ... కమ్మజవ్వాజి[illegible] గాడ్పులు [illegible] శశాం. ౩. ౧౦౩.
౪. నెఱవేర్చు, నిర్వహించు.
సీ. నిత్యవ్రతంబుగా సత్యంబు పాలించు నిష్ఠ యాసక్తిత గా నెఱపె నితఁడు. భార. శాం. ౧. ౩౫౭.
గీ. తల్లి వ్రతము చెల్లింపఁగఁ దలఁపు పుట్టి, యేమి యడిగిన నిచ్చెద నేన టంటి, యిచ్చ నాకొండు వందు లే దిందుఁ గాని, ప్రతిన నెఱపు మనశ్యంబుఁ బాత్రు నొసఁగి. మార్క. ౩. ౧౫౩.
క... అత్తఁ జిత్తం, బూనిన శపథము నెఱపం, బూనిన దై యాగయాశి బూమెలు నెఱయన్. సారం. ౨. ౨౧౪.
౫. [illegible]ంచు.

క. కోరినవంటకములు నా, నేరిమిఁ దగ నెఱపి కొలుతు నిశ్చలభక్తిన్. భార. విరా. ౧. ౨౧౯.

చ. పలికినచందముల్ నెఱపి పైతృక మైన దను రాజ్యభాగ మిమ్ములఁ బడయం దలంచి బలముం జలము న్నెఱపం గడంగుదీ,రలు నారు వేఁడఁ బోదురె... భార. ఉద్యో. ౧. ౨౬. కాశీ. ౨. ౧౧.

వి. వ్యాపనము. (శ. ర, బ్రా.) విణ. అధికము. (శ. ర.)

నెఱమీఁటుమొన. వి. (√నెఱ.) మల్లబంధవిశేషము, పండ్రెండు మొనలలో నొకటి.

వ... లో మొన... నెఱమీఁటుమొన సరితాళంపుమొన యాదిగాఁ గలపదిరెండుమొనల నారితేఱి... హంస. ౧. ౨౦౬.

వ... నెఱమీఁటుమొన సరితాళంపుమొన లాదిగాఁ గలపదిరెండుమొనలు... ప్రబంధ. ౭౫.

నెఱయించు = నెఱపు.

(వెలయించు.)

గీ. సిరుల నలరించె సిద్ధంపుజిగి ఘటించె, నొయ్య నెఱయించె నొకయింతయొఱపు నించె, ... చేదిమేదినీనాయకుండు. వసు. ౬. ౯౧.

నెఱయు = నెరయు. అ. క్రి. (దీనితుమున్నంత రూపము. 'పూర్ణముగా' అను నర్థమును వ్యతిరేకక్రియలతోఁ గూడి కొన్నిపట్ల 'ఎంత మాత్రము, బొత్తిగా' అను నర్థము నిచ్చును.)

౧. నిండు, పూర్ణమగు; అతిశయించు.

సీ. సింధురారోహణశిక్షల దక్షుఁడై నీతిప్రయోగముల్ నెఱయ నేర్చె. భార. ఆది. ౫. ౧౫.

చ. ఎఱిఁగితి నీతెఱంగు విను మిందుముఖీ యొకనాఁడు ముగ్ధలం, దఱమును గూడియాడఁగ సుధాకరశేఖరు కాంత నెఱసిన

కోర్కె దీర్ప నొక నేర్పరి సీకల వచ్చు నంటకుం, దఱి యిది... హ. హరి. ౫. ౯౭.

వ... శాలీనుచిత్తంబు జానపదత్వముగ్ధత్వదోషంబునం జేసి ము న్నశ్వ్యంతాపూర్వనక్షత్రభూవశాగ్యాడంబరంబునం దలంకి తదలంకృతపత్నీరూపంబునకు నెఱయఁ గొలుప నుంకుటయు... కళా. ౪. ౧౩౯.

ద్వి. నెఱసినకడిమి మై నిన్నుఁ బూజించి, మఱి పోవువాఁడ నై మది నిశ్చయించి. రం. రా. అర. ౧౪౭ పొ. ౯ పం.

౨. వ్యాపించు, ప్రసరించు.

సీ. కౌరవాధీశ్వరుకన్యకారత్నంబుఁ గామించి సాంబుండు గజపురంబు, సొచ్చి ముచ్చిమి సేయఁ జూచిన నెఱిఁగి యద్దొరాజు కారాగృహంబునందు, నిగ్రహీతునిం జేయ నెఱసె నవ్వార్త వేగమ... హ. హరి. ౧. ౯.

గీ. నెఱసె నొకయెడఁ దామ్రపర్ణీజలార్ద్రి, చందనాచలపవమానకందళములు. పారి. ౩. ౪౬.

ద్వి. పరమ. ౩. ౧౭౩.

౩. చెదరు; చెదరిపడు.

సీ. శ్రవణావతంసవాసనఁ గ్రోలు నెలదేఁటిగఱులతె మొరల ముంగురులు నెఱయ. దశా. ౨. ౨౯౬.

గీ. కేసరంబులరజము పుష్పాసవంబు, నెఱసె నిదె చూడు కన్నుల నీరు గ్రమ్మె. హర. ౧. ౨౭.

౪. నెఱవేఱు, సిద్ధించు; చక్కఁగా జరుగు.

గీ. కలుగు నొకొ నాకు నొకనాఁడు కన్నులార, శివునిఁ జూచుపుణ్యం బను చింత నెఱయ, మొదలివేలుపుఁ బొడఁగంటి మ్రొక్కఁగంటి. హ. హరి. ౨. ౧౩౩.

క. నీ వదితిసుతుఁడ వగుటయు, దేవత లందఱును దేవదేవ ధ్రువముగా, దేవాహ్వయం [illegible], నీవాత్సల్యంబు గోర్కె నెఱ

ఱుఁగఁ బడెదే. హరి. ఉ. ౧౦. ౨౦౭.

క. రథ మవితథ మైనను సా, రథిపని నెఱసిన మహాస్త్రరాజి విధిక్రుతిఁ, బృథ గాను న్నను గర్ణుని, బ్రథనంబున గెల్వ దేవపతి కిఁ వశమే. భార. కర్ణ. ౧. ౪౩.

౫. వెలయు, ప్రకటితమగు; ప్రకాశించు.

సీ...పదఘట్టనంబులఁ జదిసి టాలు. ఆ. నుఱుము గాఁగ నిట్లు నెఱయంగ సత్వంబు, మెఱసి రాతి రెల్ల నుఱుక పవనతనయుఁ డరిగె... భార. ఆది. ౭. ౧౭౦.

గీ. అనిన విని వార లందఱు నగ్గలికలు, నెఱయుమాటలఁ దనతన తెఱఁగు మెఱయ, బహువిధంబుల నతనికి బాస యిచ్చి, యేచి నిజసైన్యములలోని కేఁగి రధిప. భార. భీష్మ. ౧. ౧౦౦. భోజరా. ౭. ౩౧౭.

మ. కఱయుఁ జూఁగును లేక పుట్టినశుభాంగం బద్భుతాపాది యై, నెఱయం గన్నులు విచ్చి చూచుతనయుఁ జీక్షించి మోదంబునఁ. హరి. పూ. ౫. ౧౧౯.

జః నె, నెఁదోలు, నెచ్చాలి, నెచ్చెలి, నెచ్చెలికత్తె, నెచ్చెలికాఁడు, నెచ్చెలువ, నెచ్చెలువము, మొ.

నెఱవణి(డి). వి. (√నెఱ-క. నెఱకణి గె.) ౧. పరిపూర్ణత.

ద్వి. మఱి యట్లు రాక యచ్చివెంటఁ దరయ, నెఱవణి కలభక్తినిరతుఁ డేనియును. బస. పు. ౪. ౧౨౪ పా.

౨. యుక్తి, చమత్కారము.

(వ్యవ.)వాఁడు నెఱవడిగా వ్రాసినాఁడు. (వ్రా.)

నెఱవాది. విణ. (నెఱ + వాది-శ. నిపుణవాది. 'నెఱవు + అది' అని శ ర.)

చేసి నీ వీఁడులుగఁ, నెఱవు గఁ జేపట్టిన నడి, చెలువునఁ బం [illegible] దవినట్లు చేఁగి [illegible]. విక్ర. ౭. ౨౧.

సీ. నెఱవాది నని వచ్చి నిర్గ [illegible] నిచ్చె పెలి విద్య వాయింప నేర్చు. విప్ర. ౪. ౧౧.

౨. జాణ, నేర్పరి.

క. ... కాలుగుడిద్యాలు, ... వాలుగుడి నఁబులంటన ..., నెఱవాదు లైనతమన, ... నేర్చి రి ... భాగ. ౧౦ పూ. ౧౪౧౦.

సీ. బాలుఁడ నే నిష్ట బాలోచిత క్రీడ లనుభవించెద మఱి యౌవనమున, నెఱవాది నైపథ్య మొఱఁగి చేసెదఁ గాక యని పోవు... నృసిం. ౪. ౬౭.

క. ఎఱుఁగని వారిదియుదుర బన్నెవతియు మెఱమెచ్చుమాట లాడఁగ నేలా, నెఱవాది వగుదు వీవా, గఱఁగవె మునిముచ్చుఁదనము లేమిటి కింకఁ. భోజరా. ౪. ౩౧౪.

౩. వాచాలుఁడు, అధికముగా మాటలాడువాఁడు.

క. జాదరివి కుమారివి నెఱవాదివి తమకరివి కొలువవచ్చునఁటే దా, మోదగ నిను మాను ...ఉ. హరి. ౩. ౧౧౩.

౪. సమర్థుఁడు, శక్తిమంతుఁడు.

చ. మొకములఁ బట్టి కట్టువల మీఁటి చనం జననీక యాఁగి తెం, కికఁ జనఁ జేయ బోనునటుఁ గిల్కులుపం బయి [illegible] రచ్చ చేసిఁ ద, ప్పక పాడుపంగ నేర్పు ఘనబాహుబలంబున గల్గి మేటి వేఁ, టకు నెఱవాదు లైనసుభటప్రకరంబులు ప్రాల సేఁగఁగఁ. పి. శకుం. ౨. ౩. బస. పు. ౫. ౧౪౭ పా.

చ. తొలితొలి యక్షిణీరమణితో నెఱవాదివి

నెఱవాదితనము. వి. (నెఱవాది + తనము.) జాణ తనము, నేర్పరితనము.

చ. అతిముఱి లోకజాలము భయంబునఁ జెంద వారిం గుఱించి ని, ష్ఠురతప మాచరించెను వసుంధరఁ దుల్యుఁ డనంగ సన్మునీ,శ్వరుఁ డొకఁ డాతపంబు నెఱవాదితనంబున మాన్పు మం చు స్వ, గ్గరమణుఁ డంపె నన్ను... చిత్ర భా. ౫. ౩౭.

ఉ. లేరె ధనుర్ధరుల్ పుడమి లెక్కకు మిక్కిలి యొండు రెండుగా,వా రడరింతు రేటి నెఱ వాదితనం బది రెండు నొండుగా, నారసి చేయు నేరవలదా మఱి నీవలె నెంత వింత ...మస్తభా. వేం. పంచ. ౩. ౧౯౩.

నెఱవిద్దె. వి. (నెఱ + విద్దె.) హస్తలాఘవము కల జాలవిద్య. (శ. ర, బ్రా.)

నెఱవు = నెరవు[1]. వి. (√ నెఱయు.) ౧. పూర్తి, నిం డుతనము.

ద్వి...అది రుద్రుని తెఱంగునను, మెఱసెఁ బొ మ్మనుమాట మిక్కిలిగాఁగ, నెఱ వార నం దఱ నిర్జించెఁ గాన. రం. రా. యు. ౪౦౯. పా. ౩౧ పం.

సీ. పుణ్యపంచక్రోశభూతీర్థమహిమంబు నెఱవు గా సర్వంబు నెఱిఁగనేని. కాశీ. ౭. ౧౧౦. ('నెరవు.' అప ముద్రి.)

౨. వ్యాపనము. (శ. ర.) ౩. మార్గము. (శ. ర.)

విశే. ౧. పూర్ణము, సమృద్ధము.

ద్వి. కఱ కైనయాకుంభకర్ణునియందు, నెఱ వైన కడిమికి నిలువక కపులు. రం. రా. యు. ౪౦౮ పా. ౧ పం.

క. నెఱ వగుసంపద గలిగిన, నెఱి దానం బుడు కఁ గట్టనేరనిమనుజుం, డఱిముఱిఁ జేనికిఁ గట్టిన, నెఱబొమ్మరము గాఁడె మొన్నివిధములఁ జూడఁగా. విక్ర. ౨. ౧౩౯.

౨. వ్యాప్తము. (శ. ర.) ౩. వ్యాపకము. (శ. ర.) ౪. విశాలము.

క. ముఱిముఱిచీకటితో నం, దఱు రాజులు సమర ముడిగి తగ నెల్లిటికిం, గొఱ గలకల నగు నమువుఁడు, నెఱవగుగోవర్ధనాద్రి నేలకు ననుచున్. ఉ. హరి. ౪. ౨౭౨. (వీరేశ. పా.)

౫. అధికుఁడు, ఎక్కువవాఁడు.

ఆ. పుడమి తేనితోడఁ దొడర నీలా వేమి, ఖరునికంటె నల్లగట్లనూను, కొడుకుకంటె గండ్రగొడ్డలితాలుపు, నేలవేల్పుకంటె నెఱవె చెపుము. అచ్చ. రా. యు. ౩౩. (శ. ర. పా. 'నెఱయె.' ముద్రి.)

౬. యుక్తము, తగినది.

వ...అందు నందును వేఁటకు నెఱ వైనవాండ్ర నేర్పఱించి తెచ్చుటకు ననుచరుల నీవు నీ వని నియమించి ... మను చ. ౪. ౨౭. (శ. ర. పా.)

౭. చతురుఁడు, నిపుణుఁడు.

ద్వి. నెఱ వైనపెద్దలు నేరనియట్టి, కఱపులు గఱచె నీకత కారిబిడ్డ. అ. మ. క. ౧. ౩౪ పా. ౨౨ పం.

నెఱవేఱు. అ. క్రి. (నెఱవు + ఏఱు[1]. త. నిఱై వేఱు.) ౧. సిద్ధించు, ఈడేఱు.

గీ. దివ్యకోటీర మాహారతీవ్రశక్తి, యుద్ధసహాయతకు నాకీశుఁ డొసఁగె నీవ,రుండు మద్భంధువై రమారూఢి నిర్వహించె నెఱవేఱెఁ జెప్పెడి దేమి...రాఘవ. ౩. ౭౪. ('నెఱ వేరు'. అపముద్రి.)

సీ. ఈడుమీఱె ననంగ నీడేఱె ననఁగను వయసు వచ్చె ననుట వరలు నందు, నంత్యంబు నెఱవేఱె ననుటయుఁదోఁచును...ఆం. భా. ౩. ౯౪.

౨. ముగియు, పరిసమాప్తమగు.

(కృష.) దైవకృపవలన నేఁటితో నేతలఁచిన కార్యము నెఱవేఱినది.

నెఱవేఱుచు(ర్చు). స. క్రి. (√నెఱవేఱు) ౧. ఈడేర్చు, సిద్ధింపఁజేయు.

ఆ... ఆజవంజవముఖా,సక్తియుక్తి నోలిసాహసమున, నీమనోరథంబు నెఱవేర్తు నేనియు, నవుల నెల్లు నెతు రార్యజనులు. కృ.శత. ౩. ౪౩.

క.కృతయుగమున వేదవతీ,సతి యై తప మొంది త్రేత జనకజ యై తా, మతిఁ దలఁచినటుల పట్టిన, ప్రతినయు నెఱవేర్చెఁ దత్ప్రభావం బసదే. ఉ. రా. ౩. ౧౩౩.

౨. ముగియఁజేయు, పూర్తి నొందించు.

చ. జనకున కాహితా,గ్న్యుచితసంస్క్రియల న్నెఱవేర్చె నన్నిటన్. చం. రా. ౪.౫౮.

ఉ. ఆచెలి యిచ్చ మెచ్చుకొని యాతని ప్రా ల... వేచినయంత హోమవిధి విశ్వపుఁడున్ నెఱవేర్చి యుండటన్. ఉ. రా. ౨.౧౨౪.

నెఱసరి. వి. (నెఱ+సరి. త. నిఱైసరి.) - ౧. శౌర్యమునకు పూర్ణోపమాన మైనది-సింహము.

క. నెఱసరియు దానిపై బడి, కఱవక లాఘవము లేమిఁ గాల్ద్రొక్కుచు నఱ్ఱెఱుపం గదిసిన నతెఱఁగెఱిఁగి ఖరం బదరి తిరిగి యేఁగుచు నుండెన్. వేం. పంచ. ౪. ౫౭౦. (చి.ని. పా. 'నెఱిసరిగ' ముద్రి. పా.)

గీ. నెఱసరిని మించు మించుకే లోఱపు పాదము, నెఱసరిని బెంపుఁ జంపుఁగా నెలఁతనడుము. ప్రబంధ. ౬౮౭.

ద్వి. నెఱసరి కరిఁ జూచి నిగిడి కోపించు, తెఱఁగునఁ గనలి గద్దియ డిగ్గ నుఱికి. ద్వి. పరమ. ౨. ౧౧౦. పా. ఆం. భా. ౩. ౫౭.

౨. నిండుసామ్యము, పూర్ణోపమానము.

గీ. సింహ పూర్ణోపమానముల్ నెలఁగును నెఱ, సరి యనంగ చని పలు కాడ... ఆం. భా. ౩. ౫౭.

విశ. శౌర్యపూరితము.

క. చఱినుండి తోలఁగ నుఱికెను, నెఱసరిసింగంబుఁ బోలె నిబ్బరముగఁ గ్రీళ్ళతికిం దొలఁగన్ బగతుని, యఱికటనుండి భువి మీఁది కబ్బలియుండన్. పారి. పూ. ౭. ౧౦౫. (శ.ర.సా. 'నెఱసింగపుఁ గొదమఁ బోలె.' ముద్రి.)

నెఱసు. వి. అశ్వశిక్షా భేదము.

సీ. పరసంబు నొందించి పల్లంబు కల్పించి నిగుడంబు నమకొల్పి నెఱసు నెఱపి. పి.శకుం. ౧. ౧౧౨.

నెఱా = నెఱ. విశ. (త. నిఱై.) నిండు,అధికము.

చ. కలనువ నావ నార్పరికల్పితమం చరులమ్ములం దువ, ర్తిలుచెలువల్ నెఱాపసరు జేరెకుపై రుల మీఁటుకీనపం,క్తులముకుచాయలం దెలిసి తోలినఁ దక్కులికాలికాలిచం,చులఁ గను చొప్పు దిక్కతులచొక్కుపుపచ్చల పొమ్ములో యనన్. అచలా. ౨. ౧౭. ('నెరా.' అప ముద్రి.)

క. రతనాలదొంతి వింతగు, రతినాయకుదంతి కడునెఱాకుందనపుం, బ్రతిమే కద కాంతి బళీ, యతివల మేల్ బంతి యింతి యభివర్ణింపన్. ముకుంద. ౧. ౨౩౦.

ఉ. కొమ్ములు పీరణాలు జిగిఁ గుల్కెడుపావ్రాతల క్రొమ్మలలం, గమ్ము కదార్లు పీకుఁ దగు కాటమరాజుకథానులాపముల్, బమ్మినపుస్తకాలు ముఖపటికకట్టురుమాలులు న్నెఱా,సొమ్ములు నామముల్ వెలయుకుద్దులగొల్లలు వచ్చి రెంతయున్. హంస. ౨. ౭౭.

నెఱి. వి. (త. నెఱి.) ౧. అందము, ఒప్పిదము.

క. నెఱి గలుగు నాఁడునాఁటికి, గుఱి గడవఁగఁ బెరుఁగు జఘనకుచకచభరముల్. కు. సం. ౯. ౬.

౨. పాడి, ధర్మము.

క. ఈనీతివిప్పినమాటలు, నీనోరఁ జెడలఁ దగునె నిండినసభలోనన్. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౫౫.

ఆ. నీవు సనకమున్న నీతితోడ మనకార్యము నకుఁ దగినయత్నములు ఘటించియుండె నేని వాని నొం డేమియును జేయఁ గలదె తోడితె మ్మవార్యశౌర్య. భార. అర. ౭. ౪.

౩. సౌశీల్యము, సుస్వభావము.

క. ఎఱుఁగవె యజాతశత్రుని, నీతియును ధర్మంబు సత్యనిష్ఠయు... భార. ఉద్యో. ౩. ౭౭౯.

గీ. ఇట్లు తమతమవర్తించు నీడల సకలజనముల కు హృదయానురంజన మొనర్చి, తాల్మి పు యిలోట యడఁకువ తగవు మెలపు, నీతి తెఱంగును పాటింప నేర్పు గలిగి. భార. విరా. ౨. ౩.

౪. క్రమము; ఉచితస్థితి.

క. మ మ్మెఱుఁగు దెదిరి నెఱుఁగుదు, నెమ్మి యెఱుఁగు దరసిధి నీతి యెఱుఁగుదు వాక్యము లపధతి నెఱుఁగుదు... భార. ఉద్యో. ౩. ౩౪.

చ. అని తనమాట కియ్యకొనునన్న యుపల్కుల కిచ్చ మెచ్చి యజ్ఞపతి భీముని గవలఁ జయ్యనఁ బిల్వఁగఁ బంచి యతెఱంగు నీతి నెఱుంగఁ జెప్ప... భార. మహా. ౧. ౭.

క. అఱవఱ లైనరథంబులు, నీతి దప్పఁగఁ బడిన యశ్వనికరంబులు... భార. భీష్మ. ౨. ౧౩౬.

క... నీతి చెడి సురగాలి పిసర నిలువక పెలుచన్. ఉ. హరి. ౬. ౨౪.

౫. సదాచారము.

క. నీతి గలవిప్రుం డయినను, గుఱుకొని యజ్ఞోపవీతగురుదేవతఁ డా, నీతిఁగి ధరియించు టుచితం, బెఱుఁగక ధరియించె నేని నిలఁ దగ బెంపన్. విజ్ఞా. ఆచా. ౩౦.

క. ఈనీతిఁ గని కొని సూత్రం, బైనను గ్రమవృత్తి సన్న్యాసం బగుపథము, గానంబడయుట గల్గును... భార. అను. ౩. ౩౦౨.

౬. ఉత్సాహము, కుతూహలము.

క. అని పల్కనతని తాల్మికి, మనమున నీతి జేసి చాల మెచ్చియును గలిఁ బో, సిన వెనుక నుల్లసిల్లఁ జూచి నగతి నను సతివ యాస చెడ్డది గాదే. సారం. ౨. ౧౨౨.

౭. స్థైర్యము, నిశ్చలత్వము.

క. ప్రాయపువాఁ డట సద్వృత్, శ్రీయుక్తిఁ దలిర్చుచిత్తరి స్వాన సఁటు యా, హా యాతని యాత్త యును మెయి, జామా తులిశాంబా నీతి దొఱంగక యుండన్. ప్రభా. ౪. ౪౭.

౮. పరాక్రమము, పౌరుషము.

క. నీతి నుఱు వైపరుల, నెఱుఁగులు దూఱంగ నేయున్న పపుంగవుపం, పఱ కోర్వక... భార. ఆది. ౪. ౨౦౨.

గీ. అంత శౌర్యాశ్రయు లైనయుక్తిమేటి, వీసు నాకావాసస్పృహోన్నీతధామ, కాంతిఁ జూచి పోయుద నని పెట్టి దప్పి, నాఁడ నీతి నూపు మనను గుణక్రమమున. రాఘవ. ౨. ౯౪.

క... నీతి దప్పక పోరి యావి నీచయుఁ ఘలుకిన్. భా. రా. యు. ౨౦౯౪.

౯. సాహసము, తెగువ.

గీ. ఇవ్విధంబునఁ దనపోక లెఱుఁగనీక, మగని జోకొట్టి నీతి వచ్చి సాగను జెట్టి, వానలోఁ గూడు జారుల... శుక. ౩. ౧౬౩.

ఆ. వరానినాథ విభుఁడు మాంధనాథ్యుఁడు, ని న్నున్నన్నుఁ గన్న నీతి వధియించు. సు ౯౪.

౧౦. విధము, రీతి.

క. అకట భవచ్చిత్తము నిర్వికార మై భరితధృతివివేకవినయశాంతిక మగుచు వెలింగెడు దీనికిఁ గారణ మైననిష్ఠ నెఱి యెట్టిదియో. భార. శాం. ౪. ౪౩౯.

క. ఏ నిచ్చట నిద్రితనై, యీ నెఱి నుండంగఁ బురుషుఁ డెవ్వఁడొ యుపగూహానుభవంబున వికృతంగా నొనరించె నది కలయొ కాదో యెఱుఁగన్. హరి. ఉ. ౭. ౯౦, ౬. ౫౧.

౧౧. (=నెరి.) వక్రత, వంకర.

గీ. ఇంతికచములు నెఱి గలయింద్రశిలలు. చంద్రా. ౬. ౧౨౯.

క. నెఱి మిగులఁ గలిగి నలు పై, తెఱఁ చై మదనప్రతాపదావాగ్నిశిఖల్, మెఱయునవధూమమనఁగా, దెఱవకుఁ గచభరము వచ్చె దేవుని కరుణన్. కాళ. ౧. ౫౩. ద్వి.పారిజా.పూ. ౧౨౨౬ పం.

౧౨. (పక్షియీఁకలు మొ.వాని) చిక్కు, మెలి.

సీ. అలఁతిఁ జీరినయెఱకల నెఱిఁ దీర్చు జక్కవలు చెందొవల కేఁకటు లొనర్ప. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౧౨. (కరాళప్రతి. పా.)

ద్వి. నీలాలకంబుల నెఱులు దీర్చుచును. ద్వి పారిజా. పూ. ౧౦౫౪ పం.

౧౩. పక్షము, రెక్క.

ఉ. ...నేను నా, నేనయు దాడివెట్టెద శిఖండి లతం బ్రతిపక్షు వెంట మీ, రీ నెఱికిన్ సహాయపడు టొప్పిన మేఁలె గడంగుఁ డుక్కునన్. హరి. ఉ. ౩. ౯౯.

క. తా నిది గెలిచితి ననియెడు, నేను గెలిచియుండ నీతఁ డిది యేఁటికి మీ, రే నెఱికి నిజము సెప్పుఁడా, నా నొకరును బలుక రైరి నమితానను లై. హరి. ఉ. ౩. ౨౩౬.

౧౪. రెక్క, పక్షము.

క. ఎఱకలు విచ్చుచుఁ దుండము లెత్తుచు నే... గడఁకి సాగని త్రెళ్లి వివశుఁ డై, యాఱు విన నోడకు మని హరి, నెఱి చక్కఁగఁ ద్రోచి యెత్తెనగయుఁ గనృపన్. భార. ఉద్యో. ౩. ౩౦౧.

గీ. ఱెఅకటుంపుల నిఱిసించి గడ్డ గదలఁ, గతికి నెఱి నెఱికో లెమ్ము లయిన పిలుగు, విఱిచె వడిఁ గైజు నొక పెద్దవేసడంబు. మను చ. ౪. ౫౯.

౧౫. నిగ్గు, కాంతి.

గీ. నిగ్గు చియ్యగడ్డ కుటిలంబు నెఱి యనఁదగు. ఆం. భా. ౩. ౬౧.

౧౬. వస్త్రపుకుచ్చె, పింజె.

సీ. ...కచ్ఛభేదాభిధాన మెసంగుఁ గాసె కుచ్చెల కుచ్చె కచ్చె పింజె, నుంగు రిఁగు నెఱిక చింగు నెఱి యనంగ... ఆం. భా. ౨ ౧౫౩.

సీ. నెఱి పెట్టి కట్టినసిందూరచంగావిసైఁ గాంచికా ఘంటికల్ కళవళింప. పాంచా. ౨. ౧౪.

సీ. మెఱుఁగుదట్టియుఁ గొంతకుఱుచగా నెఱి వట్టి సురఁటిలా గున గాలి సోఁక విసరి. జై. భా. ౨. ౭౯.

౧౭. చియ్యగడ్డ. ఆం. భా. ౩. ౬౧.

౧౮. వెండ్రుక, కేశము; మెలివెండ్రుకలు; అలకలు, ముంగురులు. (ఈయర్థమున తఱచుగా బహువచనమునందే ప్రయోగములు కన్పట్టుచున్నవి.)

సీ. వికటపాటలజటామకుటికాభారంబు కఱ కైనజుంజురునెఱులు గాఁగ. హర. ౭. ౪౧.

మ. చిగురుంజిమ్మనకోవిలో నొకతె రాజీవాసవం బుంచి పై, నిగిడింపన్ గమకింప నొక్కనవలా నెమ్మోము వేఁ ద్రిప్పినన్, జగజంపై నెఱి గుంపు గప్పుకొనియెన్... వసు. ౩. ౧౫౯.

సీ. ...వెండ్రుక నెఱి నెఱక సాఁగఁ దనరుఁ గేశము... ఆం. భా. ౨. ౧౪౫.

సీ. నెఱులనున్ననికప్పు దుఱుఁగలిగొనఁ గొండి

పొదలు వెండ్రుకలు కొప్పునకు గాయినఁ. హరి. పూ. ౬. ౧౭౭.

సీ. నెఱివేణిఁ గూడనినెఱులు వెన్నుదుటిపైఁ గమ్మకస్తురితిలకమున గొఱయ. దశా. ౬. ౧౫.

౧౯. శక్తి, సామర్థ్యము.

సీ... నెఱి గల్గి పలుకక యుండఁగఁ దగుటయూహించుటుత్తమవిధంబు. భార. ఆశ్ర. ౧. ౭౩.

చ... వినవే నను నంగదు సర్వగర్వముఁ, నెఱి నెడ నాల్గు వారిధుల నిన్నటు ముంచినవాలిపుత్త్రుఁడఁ. భా. రా. యు. ౫౦౪.

చ... ద్వారపాలురఁ, నెఱి చెడ మట్టికొంచుఁ జొర... ప్రభా. ౧. ౭౧.

విశే. ౧. (=నెరి.) కుటిలము, వంకరయైనది.

చ. నెఱికురులుఁ విలోలసితనేత్రయుగంబును నొప్ప... భార. ఆది. ౭. ౭౩.

మ. నెఱులై యొప్పు నీలకేశములు సున్నిద్రానబ్జంబునే, డైఱ నూత్నాంబుదతుల్యకాంతి యను నై... హరి. పూ. ౫. ౧౧౯.

౨. చక్కనిది, సుందరము.

వ... నెఱితుఱుమునం జెంగలువలు తురిమి... నైష. ౬. ౪౪.

చ... భోజనందనయు... అక్వారిం, దననెఱిగొప్పునం జెరివినఁ... పారి. ౧. ౫౫.

౩. న్యాయ్యము, యుక్తము.

ద్వి. నీకు నిచ్చినయట్టిన్నృగుఁడు దా నుండ, నీకు వాకును నేల నెఱి గానివాదు. రం. రా. ఉ. ౧౨౭ పొ. ౭ పం.

౪. శౌర్యము కలది.

క. ముక్కంటివరమునను మన, కెక్కుడు భయమావహింప హేతు వవధ్యం, డెక్కుఁడు పగతుఁడద్దెస, నెక్కొని సిద్ధింప వెట్టి నెఱికర్జములఁ. హరి. ఉ. ౨. ౧౭౧.

౫. వాఁడియైనది, తీక్ష్ణము.

చ... మొగంబున లేఁజెమ రంకురింప జం, కెన నెఱిచూపు చూచి పలికెం జలితాధరపల్లవాగ్రయై. పారి. ౧. ౧౨౪.

ద్వి. నెట్టన మెఱసన్న నెఱికత్తిఁ దివిచి. ద్వి. పారిజా. పూ. ౨౦౫౬ పం.

క్రి. విశే. ద్రు. ౧. పూర్ణముగా, నిండుగా.

క... గూఢమతి నుండుద మి?, దఱమఁ బరోచనకృతకము, నెఱి నేర్పునంతకును వినీతాకులమై. భార. ఆది. ౬. ౧౫౪.

క. కటకటంతా క్షమియింపుము, నెఱినెవ్వరికేఱఁగఁగుసె నీచరితంబుల్. భార. ఆర. ౧. ౩౨౭.

చ.. పురుషోత్తముఁ డింత యొప్పఁ బలుక్క నెమఱుమాట లాడ నయకోవిదుఁ డెవ్వఁడు ధీరుఁ డెవ్వఁ డిం, దనువరి యెవ్వఁ డంచు నచలాకృతులై నెఱి నూరకుండఁగఁ. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౭౫. ఆము. ౫. ౧౯.

౨. గట్టిగా, దృఢముగా.

వ... నెఱిఁ జఱచియు నేలపా లొనర్చియు... వీర. ౪. ౧౦౭.

౩. మిక్కిలి, అత్యంతము.

సీ... నెట్టన యుంతేని నెఱిఁ, గరంబు, ఱలివారకే డైఱ... అత్యంతముగ ననుట కాఖ్య లయ్యె ఆం. శే. ౫౭.

సీ. నెఱి జీవనము లేక నింగిపై భ్రమియించు మత్స్యంబు దునుమ లేమాటవాని. నరస. ౫. ౧౭౨. (ఇట 'ఎంతమాత్రము' అని భావము.)

౪. చక్కఁగా, లెస్సగా.

ఉ... నీవు కంటికిఁ, జెప్పయుఁబోలె మాటయి నెఱిం జను లారసి యొజ్జవాడ్పునం, జెప్పుచు... భార. ఉద్యో. ౪. ౧౧౪.

క. అవయవము లెట్లు కూర్మము, నివిడించును లోని కడఁచు నెఱి నట్టుల భూ, తపతతి భూతాత్ముఁడును, బ్రవర్తననివర్తనముల పాల్పడ జేయుఁ. భార. శాం. ౫. ౧౨౨.

౫. నిజముగా, వాస్తవముగా.

సీ. నెఱి నిట్టి దని యింతి నీకెవ్వరుం జెప్పి భంగుల నరసినఁ బట్టువడదు. భార. విరా. ౨. ౪౭.

నెఱీఁబడు. అ. క్రి. (నెఱిన్ + పడు.) ౧. యథాస్థితికి వచ్చు, కుదురుపడు.

చ. నెఱిఁబడి యాజి నీవెనసలు నేరవు గూడి తగం జరింప నిం, దఱయును సాక్షులై చనక తప్పదె గదా... భార. ఉద్యో. ౪. ౧౪౩.

క. నెఱికిఁతి నలుఁగులు మేనులు, నెఱిఁబడ నెల్లెడలఁ గలయ నివిరితి హరులి, త్తఱి నీళులు ద్రావక తెప్పిఱవు... భార. ద్రో. ౩. ౧౬౦.

౨. సిద్ధించు, నెఱవేఱు.

క. కానియటు లుండి నెఱిఁబడు, నైన తెఱఁగుఁ దోఁచి మాయ మగు నిబ్భంగిన్, మానసమున నుబ్బు వగయుఁ, దే నోపం బనులు బుధుఁడు దేలఁడు కొంటన్. భార. శాం. ౩. ౨౮.

నెఱి(రి)క. వి. (త. నెరి. క. నెఱి.) ౧. వస్త్రపు కుచ్చెల, పింజె.

సీ. బంగారుసరిగలపట్టంచువలిపంపునెఱిక మీఁగాళ్లపై నెఱసి యాడ. సురా. ౩౪.

శ్లో. నెఱికఁగాఁ జుట్టి దండెమువిూఁద వైచిన యంగదట్టము వైచినట్లు యుండె. కుచల. ౫. ౩౭.

క. బురుసాకావిరువారపు, నెరికలు కొనగోరఁ దీర్చి నీలాంబుదభా, సురచంచల యనఁ దనరుచుఁ, దెరలోనన్ సర్వాధిదేవతలీలన్. ప్రబంధ. ౧౦౩. ఆం. భా. ౨. ౧౫౩.

౨. పైఁటపావడ; గాగరా, తాబందు.

సీ. అచ్చవెన్నెలచాయ నవఘళింపఁగఁ జాలు సిద్దంపువెలిపట్టునెఱిక గట్టి. సైవ. ౬. ౨౨.

సీ. నిండుచందురుకావి నెఱికచే రంగారుకడర న్నబంగారుకాసె యొసఁగ [illegible]

గీ. విలువ యిడరాని చెంగావిచెఱువు నెఱిక, నాభి విభకఁబు పొన్నక్రొన్ననలు నిఁప. రా. వి. ౩. ౧౨౪.

౩. చల్లడము; స్త్రీలు తొడుగుకొను తొడలాగు.

చ. నిఱికొను గాలి నల్వ దొరఁగింపఁగ నెఱుపు టెంతిలోఁ దాడల్, నెఱికను బోలెఁ గెంపుగమి సిద్ధపుగ్రొమ్మొలనూలిడాల్గ నెన్. అచ్చ. భా. ౩. ౧౦.

శ్లో. యాంతక మివాంతరీయా మూరోః. సం. కిరా. ౭. ౧౪.

జః నెఱికగట్టు, నెఱికపట్టు.

నెఱికగట్టు. స. క్రి. (నెఱిక + కట్టు.) ౧. కుచ్చెళ్లు పోసి కట్టు.

సీ. అంచపన్నియతోడ నంద మైపసుడుఁగుని ద్దంపుఁబుట్టంబు నెఱికగట్టి. కాశీ. ౩. ౨౧౨.

సీ. గొనబుగా నెఱికగట్టినక్రొత్తచెంగావిచేలప య్యెదకొంగు తూలి యాడ. రాజ. చ. ౨. ౧౬౯.

సీ. అభిషేకవిధియోగ్య మగుమడుఁగొల్లియ నిర్వాభిబింబముగా నెఱికగట్టి. పార. ౪. ౭౮.

నెఱికపట్టు. అ. క్రి. (నెఱిక + పట్టు.) కుచ్చెళ్లు పోయు, కుచ్చెళ్లు పెట్టు.

సీ. నెఱికవట్టి పసిండినీటిబ్రాఁతచెఱంగువలిపట్టు దపిఁ గట్టి చెలఁది యొప్పారు. ఆము. ౬. ౧౨౮.

నెఱికొలుపు(ల్పు). స. క్రి. (నెఱి + కొలుపు.) చక్కఁగాఁ దాల్చు, ధరించు.

(దేవదేవి.) ఉ. ... విభూషణసముత్కరమున్ ధరియించి హారముల్, గొప్పచనుంగవందు నెఱికొల్పి తనర్చె విలాసవైఖరిన్. విప్ర. ౩. ౭౯.

నెఱిడె. వి. పశురోగవిశేషము.

౨. నెఱిడెలు బుట్టినపసరము, నెఱి విఱిగియు

మేఁత యుడిగి...అరయఁగ లేకున్న యురము నడుము బెరుఁగఁగ. (చికి. చ. ని)

నెఱిపట్టు. వి. పట్టుబట్ట విశేషము.

ద్వి. నెఱిపట్టు వెలిపట్టు నేత్రంబుపట్టు. బస. పు. 3. ౫౬ పం.

నెఱియ (ఱె)=నెఱ్ఱె. వి. ౧. (భూమ్యాదుల బీఁట, పగులు; వివరము. కన్నము.

క. మందరమార్గాదర్ద్యుత్రి, నొందుచు నొండొంద నెఱియ లేర్పడఁగా భూమండలము పూర్వమున నవఖండము లయ్యెను నవే కఖండము లయ్యెన్. ద్వా. ౯. ౯.

ద్వి. ధరఁ దాఁకి పడిన నెత్తఁగ రాక ప్రాలు, నెఱియలపాలైనఁ బుగ్గహార నీరుఁ గర...రి నర్పింపఁగా నేఁగుదెంచి. బస. పు. ౪. ౯౦౭ పం. ('నెరియలు' అని ముద్రి.)

చ. సవిత్రమయూఖముల్ నెఱెలసందులఁదూఱుట యొప్పె... చంద్ర. ౧. ౧౫౪.

౨. చీలిక, పాయ.

మ. స్వనిదానోగ్రనిదాఘవైఖరిన యూష్మన్మల్లికల్ కామినీకనదానీలకచాగ్రపంక్తి నెఱియల్ గాఁ జాపఁగా...ఆము. ౨. ౬౩.

జ : నెఱియలువాఱు, నెఱెవెట్టు.

నెఱియలు(ఱె)వాఱు అ. క్రి. (నెఱియలు+వాఱు.) బీఁటలువాఱు, పగులు.

వ...ఏదుపెనుమండ్ల బండ్లరిగోలు నెఱియలువాఱి ..మను చ. ౪. ౭౦.

శా...మందరాద్రి నెఱెవాఱఁగ వీఁకమై నెత్తియ, య్యంభోజాతుఁడు పట్టి వైచె...వీర. 3. ౨౦౬.

నెఱెవెట్టు. అ. క్రి. (నెఱె+పెట్టు.) తొలుచు, రంధ్రముచేయు.

సీ. నెలవుల వనదంతములు మూఁగి నెఱెవెట్టు ...మనుచ. ౨. ౭.

నెఱ్ఱె=నెఱియ. వి. వివరము, కన్నము.

వ...కింశుకము రేణు...చూచి కేతకీకుసుమె...నెఱ్ఱెలు...పాటుపాడును... శివ. ౪. ౧౬౨.

నెల[1]. వి. (త. నిలా.) ౧. చంద్రుఁడు.

క. నెల లెన్నియుఁ గూడఁగ నన్నెలఁతకు జనియించెఁ గూఁతునెల పున్నమకున్, నెలకొని యుదయించుఁ గలనెలఁ గొనకు సకలకునలయోద్యోతకరుఁడై. పారి. పూ. ౫. ౧౨౭.

సీ. మృగమదంబుఁ గొని గాడ్పువ్యాఖము బండఁగఁ జేసి యొలయించి నెలతోయమ్ము నేయ. కు. సం. ౪. 3౭౯.

క. నెల వొడిచెం జెలువలకు, నలి విడిచెన్ ...రంగా. 3.౧౭3. పార. ౨.౧౬.

౨. వెన్నెల. (చూ. నెలత్రావుడు.)

3. మాసము, చంద్రగతివలన నేర్పడుకాలమానము. (దీని బహువచనరూపము 'నెల్లు' అనికూడ కాన్పించుచున్నది.)

సీ. కండ్రి కథించి యొంకయు కల్లమై వీని నెం కిట నెల నకుయించువాఁడ. భార. ఉద్యో. 3. ౪౯౧.

క. నెలనెల తప్పకయుండఁగ, నెల భాస్కరుఁ జొచ్చి పెల్లనియమముతోడన్, గలహంస పేఁడివెన్నెల, సోలయుక నాయకమ్ములు నూఁడు బురుఁ జుమీ. నైష. ౨. ౩౩.

సీ. ఏఁటేట నొసరింపు మితరదేశవిహార మాఱు నెలలు రాజ్య మాఱునెలలు. విక్ర. ౪. ౪౬.

క. రెన్నెల్లలోన వాయుంగలనొందదనచేక గాఁగఁ జేయుఁడు... భా. రా. సుం. ౪౦౪.

చ. నడలు దడంబడం దొడఁగె నాతికిఁ దొమ్మిది నెల్లు నిండఁగన్. యయా. ౫. 3౭. ఆం. భా. 3. ౫౫.

౪. పూర్ణిమ, పున్నమ.

సీ. నెలచందురునికాంతి నెమ్మోము ప్రకటియిం-
చి యకలంకవిలసనం బలవరించి. పాండు. ౬. ౩౦.

౫. కర్పూరము. (సంస్కృతమున చంద్రవాచకశబ్దము లన్నిటికిని కర్పూరము అను నర్థము కలదు. చూ. నెలవత్తి.)

౬. స్త్రీశిరోభూషావిశేషము. (శ. ర.)

౭. ఋతుకాలము, గర్భధారణమునకు యోగ్యమగుకాలము.

చ... మగఁడు గర్దియు లేనివిధంబు చేసి తా, నెలఁ గల నైన నన్నుఁ గరుణింపఁడు భోగమువారిపొందునన్. శుక. ౨. ౧౧౨.

జః నెలకట్టియ, నెలకూన, నెలచట్టు, నెలతాలుపు, నెలత్రావుడము, నెలదారి, నెలదిండి, నెలపట్టి, నెలపాలు, నెలపురుడు, నెలపులుఁగు మొ.

నెల² = నెలవు. (క. నెలె. √నెలయు.) స్థానము, ఉనికిపట్టు.

క. అని పలుకుకలశభవముఖ, మునిజనముల ప్రశ్నవాక్యములు విని పురభి, త్తనయుఁడు తత్త్రివిధము నొక్క నెలం గుమిగూడి యునికిఁ గనఁజాలమికిన్. పాండు. ౧. ౧౫౩.

నెలఁత = నెలఁతుక. వి. ౧. స్త్రీ, ఆఁడుది.

క. ఈనెలఁతఁ గన్న మన్మథుఁడైనఁ జిగురుగొడుగుఁ బువ్వుటమ్ముఁ బొదులున్, లోనగు నెజలు నేయం, దా నియమించఁడె రహోజ్ఞాపము పెంపెక్కన్. భార. విరా. ౨. ౨౭.

ఉ... అరయఁ గశ్యపునాండ్రు దైత్యులన్, గన్న నెలంత పేలుపుఁ గన్న నెలంతయుఁ దత్సుతవ్రజం, బున్న తెఱంగు వారలసహోదరభావము జెలుంగ దే. ఉ. రా. ౨. ౨౫౯.

ద్వి. నెలఁత నీ వెవ్వరు నీ పేరు యింత, వెలఁగాదవిక్కానమునలోన నిలిచి. రం. రా. అర. ౧౪౪ పా. ౧౯ పం.

౨. ప్రియురాలు, భార్య.

గీ. జంటిమిఁదెలవారికి మరుపనులకో, నెలఁత వాసినవారికి నెదుర చెడియె. ఆము. ౪. ౧౨౩.

మ. తమప్రాణేశులు గారవింపఁగ నెలంతల్ నిండుకౌఁగిళ్ల నంతదముగా నుండియు నప్పురూరవునిసౌందర్యంబు భావించుచును ...కవిరా. ౧. ౯౬.

జః నెలఁతుక.

నెలఁతుక = నెలఁత. వి. (నెలఁత + ఉక-స్వార్థము న.) ౧. స్త్రీ, ఆఁడుది.

సీ. గఁభర్వ లేవురు గల రని చెప్ప నన్నెలఁతుకమాటలు నిక్కమె కొక్కొ. భార. విరా. ౨. ౨౯౫.

గీ. కన్నుఁగవ నశ్రుధారలు గ్రమ్మకొనఁగ, నన్నెలఁతుక దీనయై యడలుచున్న. ఉ. రా. ౬. ౨౯౩.

౨. ప్రియురాలు, భార్య.

క. ఈమాడ్కిఁ జూడ నను న, స్వామినిఁ గడుఁ దిరిగి తిరిగి కనుఁగొనె యేదు నీ, పేమి యిది నాకుఁ జెపుమా, నీమది యని యతని నతని నెలఁతుక పలికెన్. కళా. ౩. ౧౭౪.

నెలకట్టియ (ట్టె). వి. (నెల¹ + కట్టియ.) అర్ధచంద్రాకారముగ నున్నబాణము.

(యాతుగాతుసదానవగణములు.) వ... బల్లెములు బల్లెముల నెఱుంవ నమర్చియుఁ జెమర్చియు నెలకట్టియలు నెలకట్టియలపై నిలిపియుఁ దెలిపియు... నారాయణుం డా కె... ఉ. హరి. ౬. ౫౦.

నెలకట్టు. వి. ((క. నెలెకట్టు.) నెల² + కట్టు.) శిలారత్నాదినిబద్ధభూమి, కుట్టిమము.

సీ. ...డాగులనునుఁగాంతి నయ్యెడ పద్మరాగంబుల నెలకట్టుకరణి నొప్పు. భార. విరా. ౪. ...

ద్వి. నెలకట్టు కట్టించి నిమిషమాత్రమున,వరరత్నఖచితసువర్ణాలయంబు,విరచించి...బస. పు. ౬. ౬౭౮ పం.

గీ. క్రేగ్గు దాఁటెడుచూపులు క్రిందనిండఁ, గ్రమ్మి నీలాలనెలకట్టుకరణి మెఱయ. రాజ. చ. ౩. ౧౭౧.

నెలకువ. వి. (త. నిలై) √నెలకొను) స్థానము, ప్రదేశము.

క. ఐనను రావణుఁ డఁట రిపుఁ, డా నెలకువఁ జొచ్చి పొదవితఁట పోరను నీ, చే నెత్తురు గాఁ కుండఁగ, వానిం జంపితఁట తగదె వర్ణన సేయన్. నిర్వ. ౨. ౧౧.

నెలకూన. వి. (నెల1 + కూన,) ౧. బాలచంద్రుఁడు.

సీ. చెలువైనకళ లీనఁగలచిన్నినెలకూన పృథులవజ్రపుసరిఫేషు గాఁగ. మృ. వి. ౩. ౨౦.

గీ. ఏది మినుజాలు కనువాలు సిత్రకేలు, నేది త్రోల్చిర మెడచార యెంచుకత్రోర, యేది నెలకూన సామేన నిడిచవాన, యితఁడు జేజే లదొర యని యెటుల నందు. చెన్న. ౩. ౫౨.

౨. అర్ధచంద్రాకృతిగ నుండునది- నఖక్షతము, నెలవంక.

సీ. నెలఁతగుత్తపుగుబ్బనెత్తమ్మి మొగడల నెలకూనసోఁకులు నిగుడకుండ. వసు. ౬. ౯౧.

గీ. తరుణనెలకూన లునుపక తనివి తీఱఁ, గౌఁగిలింపక...చంద్ర. ౫. ౯౫.

నెలకొను=నెలవుకొను,నెకొ్కను. అ. క్రి. (త. నిలైకొళ్. నెల2+కొను.) ౧. పాదుకొను, కుదురుపడు.

క. కలగొన రాజసతామసములు లయినభావములు వికృతిఁ బొందింపఁగ మర్త్యుల కైకాంతిక వృత్తిని, నెలకొనఁగా నెట్లు వచ్చు నిర్మలధిషణా. భార. శాం. ౬. ౨౦౩.

ద్వి. నెలకొని యుటమీఁదనీవునీసుతుఁడు, నిల యెల్లఁ గైకొని యిప్పుడు భోగింపుఁడు... రం. రా. అయో. ౧౭౩ పం.

క. నెలకొన్నభక్తి సద్గురు,కులమాచార్యుల విష్ణుపాదపద్మంబుల నెనమస్కృతి ఘటించి పూతాత్ముల మై. వరాహ. ౧. ౧౯. విక్ర. ౫. ౧౯౨.

౨. నిలుచుండు; ఉండు.

గీ. నేరుపున నిట్టులందులు నేరుపఱచి, రామకృష్ణము లోకట శ్రీరామముఖ్య, లోకట నెలకొని తమతమయాయుబలంబు, నెలయ లంఘించుచుండిరి వేశ్యమాఱు. దశా. ౭. ౧౧.

సీ. వింగడంబై పట్టి ముంగిట నెలకొన్నబృందావనికి ముగ్గు పెట్టుఁ దాన. ఆము. ౪. ౫౦.

క. ఫలములుఁ గోరక కర్మం,బులు నడపుచు వాని విమలబోధాగ్ని హుతిం, బొలియించుచు నిర్ద్వంద్వక, నెలకొను నేకాంతిజనులు నినుఁ గందు హరీ. భార. శాం. ౪. ౨౩౯. ఉ. రా. ౫. ౨౪౭.

౩. కలుగు, సంభవించు.

ఆ. తలఁపునఁ బ్రియంబు దనబుద్ధి నెలకొన, నాక్షణంబ పంకజాక్షుపాలి, కరుగుదెంచి వినయ మలరార నిట్లని, దివిజశిల్పి పలికెఁ దియ్య మెసఁగ. హరి. ఉ. ౨. ౧౫౪.

క. నెలఁగరు కలఁగరు సాధులు, మిళితము లయి పరులవలన మేలుం గీడున్, నెలకొనిన నైన నాత్మను, నొలయుఁ బు సుఖదుఃఖచయము యోగము లగుచున్. భాగ. ౧౪౨౩. పాండు. ౨. ౩౪.

౩. కడఁగు, యత్నించు. (ఈయర్థమున నిది కొన్నిచోట్ల పాదపూరకముగా కానవచ్చుచున్నది.)

క. ఆరీతి మహోత్సాహము, నేరిచినన్ జారఁ గవయ నెలకొను మన ప్రాకార జగజంత

యని తెలవాఱుటఁ గని భామ కేళివసతికిఁ జనియెన్. హంస. ౩. ౨౪౩.

చ. నెలకొని కృష్ణరాయధరణీభుజుఁ డత్కుల-భూమిపాలుతోఁ, గలన నెదిర్చి... పారి పీఠి. ౨౨.

ద్వి. నెలకొని తొమ్మిదినిధులును ధనదు,కలఁటులై నందనవనములోపలికిఁ, గ్రమ్మఁ గొనిపోవ...రం. రా. ఉ. ౩౪ పా. ౧౩ ప.

నెలకొలుపు(ల్పు)=నెకొల్పు. నెలవుకొలుపు. స. క్రి. (√నెలకొను.)

(పాదుకొల్పు, నిలుపు.)

వ...భావంబున భూతనాథు నెలకొలిపి యుత్కంఠ భవసంభవుండు... భార. సౌ. ౧. ౧౧౦.

(పెట్టు, ఉంచు.)

చ...చుక్కలదొర యెండదాడి విని గ్రక్కునఁ దాను గాంతి వీథులోఁ,పల నెలకొల్పె నాఁబలుకఁ బాఱె నిశాంతనిశాంతదీపికల్. పారి ౨. ౧౬.

నెలగ. వి. ధనము.

క. కలిమికిని దగినకొలఁదిని, నెలగల వెలి విడువకున్న నిలు పెక్కుడి ద్రొఁ,గలయఁగ నిండి నచెలువున, కలుఁ గించుక విడువకున్న నాఁగనిభంగిన్. ద్వా. ౨. ౧౫౪.

నెలచట్టు. వి. (నెల1 + చట్టు.) చంద్రకాంతమణి.

రగడ. నెలచట్టు గెంపయ్యె నీపాదములఁ గ్రాఁ. ఉ. రా. ౬. ౬౧.

సీ. చిలుకునీరు దొలంకఁ దెలివొందు నెలచట్టు పల్లైరంబుల మ్రోల జంతిసాఁగి. చంద్రి. ౪. ౪౪.

ద్వి. నెలచట్టుకోటల నిద్దంపుటుణుల, నలరెడు నగరంబునందుఁ జూపట్టు. ద్వి. పరమ. ౩. ౧౪౬ పా.

నెలతాలుపు(ల్పు). వి. (నెల1 + తాలుపు.) చంద్రశేఖరుఁడు, శివుఁడు.

క. అయ్యైనగద్యగుణావని, యయ్యైనమంత్రిమణి నరసమాంబ వివాహా,బయ్యై సహార్యకుమారిని, నెయ్యంబునఁ బెండ్లి యైన నెలతాల్పు దయిన్. ఉ. రా. ౧. ౩౩.

గీ. నెలతాల్పు దేవర యలిగినఁ బని గాదు వెండిగుబ్బలి దేశ యుండనిందు. యయా. ౩. ౩౪, ౪. ౫౪.

నెలత్రావడము. వి. (నెల1 + త్రావడము) చకోరపక్షి, వెన్నెలపులుఁగు.

సీ. తరుణిమూపులు నెలత్రావడంబులఁ బ్రోచు నివురుచాకుల వెన్న జింతిమోవి. హా. స. ౪. ౪౩.

నెలదారి. వి. (నెల1 + దారి.) చంద్రశేఖరుఁడు, ఈశ్వరుఁడు.

క. బంగారువిల్లెదెలిపి యుం, పొంగుచు ముక్కంటివీటఁ బొలుచుచు రతనం, పుంగడవలు గడువేక్కువో, సంగిన నెలదారిచెంతఁ జక్కఁగ నిలుచున్. రామే. ౨. ౫౧.

సీ. అమరేంద్ర నీ వంప ననుకంప జనియింపఁ బొలతిండి నెలదారి పురముఁ జేరె. దశా. ౨. ౯౪. (ఇట శ్లేష వాచకము.)

నెలతిండి. వి. (నెల1 + తిండి.) విధుంతుదుఁడు, రాహువు.

క. అగినెవిదుల్ కరతలిచే, నెగయందోఁ జేటి చాల్పు లేఁగుణ దలంచె, తొగరాచపదువులన్ వెస, నగుంబు నెలతిండి పిండు దార్కొనుపగిదిన్. యయా. ౪. ౧౧.

గీ. తొలుత మ్రింగినకొలనెల తెన్నెలపులందుఁ, గడఁగి వెడలించు నెలతిండి గాము లనఁగఁ, గొమ్ముఁబందులు వెడలె ఘుర్ఘురము లడరఁ, గొదలలో నుండి...యయా. ౨. ౬.

నెలపట్టి. వి.(నెల1 + పట్టి.) సౌమ్యుఁడు, బుధుఁడు.

క. నెలపట్టి యిటుల నలరఁగ, నిలయై యొక నెలయు మరల నిలుఁ డై నెలయున్, మెలఁగు చుఁ గ్రమమునఁ దొమ్మిది, నెలలు సనఁ బురూరవుఁ గనియె నది యంతన్. హ. రా. ౨. ४ా౨.

ఇట్లే: నెలచూలి మొ.

నెలపాలు=నెలవీసము. వి.(నెల1 + పాలు.) చంద్రకళ. (శ. ర.)

నెలపురుడు. వి. (√నెల1.) మగశిశువు పుట్టినది మొద లొక నెలవఱకును స్త్రీశిశువు పుట్టినది మొదలు నలువదిదివసములవఱకును తల్లికి ఉండు జాతాశౌచము.

(వ్యవ.) ఆమె యింకను నెలపురిటిలోనే యు న్నది.

నెలపులుఁగు(గ్గు) వి. (నెల1 + పులుఁగు.) చకోరపక్షి.

సీ. చనుజక్కవలకు మెప్పున కిడ్డబిసఖండముల లీల హారములఁ మూఁదు గులుకఁగనుఁదోయి నెలపుల్గుగవ కుంచుతళుకువెన్నెలవీఁకఁ గప్పు రంపుఁదిలక మమర. చంద్రా. ౩. ౯౨.

నెలపొడుపు. వి. (నెల1 + పొడుపు.) చంద్రోదయము.

చ. లలితము లైనయాపరిఖలం దగు మేడల వారభామినుల్, నెలపొడుపు ల్గనుంగొనుచు నిల్చు నొయారము చూచి...కవి. ౧. ౧౧.

నెలబాల. వి.(నెల1 + బాల.) ఋతుమతి.(చి.ని.)

నెలమసలు. అ. క్రి. (నెల1 + మసలు.) నెల దప్పు, గర్భోత్పత్తియగు; గర్భవతియగు.

క. పారివనమాలికయుంశము, ధరణీపల నశితిం పఁ దలఁచిన దైయ్య...

కాంతయు, దరమునఁ బ్రవేశింప సతికిఁ దగ నెలమసలెను. విప్ర. ౧. ౭౧.

క...భవత్ప్రయాణకాలంబున నీకులకాంతాతిలకం బీ, యళికచ నెలమసలియుండు టది యెఱుఁగ వొకో. శుక. ౧. ౧४౦.

నెలమేపరి. వి. (√నెల1.) రాహువు, విధుంతుదుఁడు. (శ. ర.)

నెలమొలక(లు). వి. (నెల1 + మొలక.) బాలచంద్రుఁడు, నెలకూన.

సీ. తనతలనెలమొల్క తళతళ జిగి గుల్కు నెలయుము త్తెపుతురా బెళుకు గాఁగ. ఇందు. ౧. ౨.

నెలయల్లుఁడు. వి. (నెల1 + అల్లుఁడు.) మన్మథుఁడు.

గీ...నెలయల్లుఁడు వెడవిలుతుఁడు, నాఁగ మరు నాఖ్య లగు...ఆం. భా. ౧. ४౫.

నెలయు. అ. క్రి. (క. నెలసు.) ఉండు.

సీ. పరితాపవేదనాపరవశంబునఁ దూలి నెలవిన చింతంబు నెలవుకొనఁగ. కు. సం.౫.౭౩४.

జః నెక్కొను, నెక్కొల్పు, నెక్కొలు, నెల, నెలకట్టు, నెలకువ, నెలకొను, నెలకొలుపు, నెలవరి, నెలవీడు, నెలవు, నెలవుకొను, నెలవుకొలుపు, నెలవుపడు, నెలవుపఱుచు, నెలవొందు.

నెలయూటి. వి. (నెల1 + ఊటి.) అడవిలో నుండెడిఒకజాతిఫలవృక్షము, ఒకజాతిఊటిచెట్టు.

సీ. నేరేడుపండులు నెలయూటిపండులుఁ గొండమామిడిపండ్లు దొండపండ్లు. కాశీ.౩.౯౯.

నెలరేక. వి. (నెల1 + రేక.) చంద్రరేఖ.

సీ. నెలరేకనుదుటిపై నీ లైనకమ్మకస్తూరిగీర్పు మంచుసోరు మీఱ. ఇందు. ౧. ౨౦.

నెలఱాయి. వి. బో. (నెల1 + ఱాయి.) చంద్రకాంతశిల, నెలవఱాయి.

సీ. నెలతాలిచాలునిగ్గులలో నిమిసిన్నిటి రాయం చగములు నార్భటులఃవేన. రా మా. ౧. ౧౫౯.

ద్వి. తళతళ మను పైంజలుపులు మించు, నెల తాలతిన్నెలు నీడలు దోంచు, నీలాలకంబా లు...ద్వి. హరిశ్చం. పూ. ౧౬౨ పం.

మ. నెలతాచొక్కపు మేడలోన మగతాసద్దం పుఁగీల్లూఁగుటు, య్యేలలో బాలుపు నుంచి... అలరుంబోఁడులు జోలఁ బాడుదు రమందా నందసంధాన తై. చంద్రా. ౨. ౩.

నెలవంక. వి. (నెల[1] + వంక.) ౧. నెలతూస, బాలచంద్రుఁడు.

సీ...పసమించు నెలవంకనొసలి దాని... గీ. సా గసునడదాని నక్కన్నెఁ జూచె నతఁడు. ఉ. రా. ౨. ౧౧౮.

సీ. నెలవంకనామంబు సలలితంబుగ నుంచి తిరు చూర్ణ మామీఁదఁ దీర్పఁ జేసి. వీథి. ౧౩.

(నెలవంకనామము = బాలచంద్రాకార మగు బొట్టు.)

౨. నఖక్షతము.

సీ. బింకంపుసానులవంక రాపడి నెలవంక సైఁ బూనినవాని మాని. వసు. ౧. ౩౬.

చ...నెలవంక లుంచి చక్కని పలిబుబ్బ చన్నుఁ గవఁ గౌఁగిటఁ జేర్ప నిఁ కెప్డు గల్గునో. దశా. ౨. ౩౦౮. నరస. ౪. ౯౮.

నెలవంకకత్తి. వి. (√ నెల[1].) అర్ధచంద్రాకారము గలకత్తి.

సీ. నీలిసాలుపమీఁదఁ గీలుకొల్పినయట్టి నెలవంకకత్తులతళుకు లీలఁగ. చిత్రభా. ౩. ౧౭౫.

నెలవంకకోలు. వి. (√ నెల[1].) అర్ధచంద్రబాణము.

సీ. కనుఁగొని యాతండు గరుడతుండాహతిఁ బడగలు దెగిపడ్డపన్నగముల, గతిఁ గానఁబడ నవి ఖండంబులు గఁ నెలవంకకోలల ద్రుంచి వైచి మఱియుం. భా. రా. యు. ౫౬౬.

ఇక్ష్లో: నెలవంతూపు.

ద్వి...తిలిరఁ ప... తోఁ నెలవంతూపు సంధించి, యా... రంట నేసె. ద్వి. పర. ౩. ౨౭౫ పా.

నెలవత్తి(తి). వి. (నెల[1] + వత్తి.) ౧. పూగఖండము, పోఁకపలుకు.

సీ. పూగఖండములు పోలుచు బాగాలన నెల వత్తి యనఁగను ... అం. భా. ౨. ౧౬౩.

క. ఎవ్వరు దెచ్చిరో కస్తురి, నువ్వుటి విూఱి వికి నెలవతులు సవరం బీజవర్గాని యన్న న ప్పెల, జవ్వాయియూ రవ్వ నయన సంజ్ఞం జూ పెజ. బహు. ౫. ౧౧౯.

౨. పచ్చకప్పురపుఁబలుకు.

సీ. మంచివాసనల వాసించిన నెలవత్తిబాగాలు రాసులు పడఁగఁ బోసి. శశా. ౩. ౯౦.

(నెలవత్తిబాగాలు = కప్పురబాగాలు.)

నెలవరి. విశే. (నెలవు + అరి.) ౧. కాపురముండువాఁడు.

క. ముజ్జగములనెలవరి నిజ, మజ్జనసుశీలబుద్ధి మజ్జనము దా, దౌర్గ్యసజీవన యగు, నజ్జాహ్నవిఁ జేరె...రామా. ౫. ౨౦.

వ...జడవారిదె దంబు నెలవరి పదినూఱు పేరులఁ దిరుగుజేజే... ప్రబంధ. ౨౧౬.

౨= నెళవరి. పరిచితుఁడు, పరిచయము కలవాఁడు.

సీ. లేమగుంపుల లికలినలాడు లేఁగొనువంటివో టికి నెలవరి యటంబు. కువల. ౧. ౨౦.

౩. స్థలజ్ఞుఁడు, స్థలపరిచయము కలవాఁడు.

క. తలవరులుంజ నెలవరులుంజ, బోలపరులుంజ వచ్చి యంతభూపాలునితో, మలలందుంజ నెలలందుంజ, శిలలందును నెల్ల నారసితిమే మందుజ. సారంగ. ౩. ౨౩౯.

ద్వి. తలవరుల్ నెలవరుల్ తామె ధైర్యా యచ

టుఁ, జెలఁగుచుండిరి రాజశేఖర యఁత. అ. మ. క. ౧. ౪౯ పా. ౧౧ పం. శుక. ౧. ౧౬౮.

నెలవీసము. వి. (నెల^{2} + వీసము.) ఉనికిపట్టుగుఱ్ఱము.
చ. తలఁపులతిట్టు భాసములతానక మాసలప్రట్టి నిల్లు గోర్యులనెలవీడు వల్వాలకాటము ...శు. సం. ౫. ౫౯౪.

నెలపీసము=నెలపాలు. వి. (నెల^{1} + పీసము.) చంద్రకళ. (శ. ర.)

నెలవు. వి. (√నెలయు. సం. నిలయః. ప్రా. నిలఓ. త. నిలై. క. నెలె. మ. నిలా.) ౧. ఉనికి, స్థితి.
క. కొలువున నెలవు వహించిన, నలువను సాష్టాంగ మెరఁగి...విక్ర. ౨. ౭౮.
సీ. అను నాసీరునహంకారగరిమను నిమధావల ముమీఁది నెలవు సాక్షి. హర. ౭. ౨౨.
౨. వాసస్థానము, ఉనికిపట్టు.
గీ. చలువనెల వైనముత్యాలచవికలోన. హర. ౪. ౭౮.
క. ఎయ్యది కుల మెయ్యది నెల, వెయ్యది నీనామధేయ మిచ్చోటికి రా, నెయ్యది ప్రస్తుతమనినఁ, దొయ్యలి యా బ్రహ్మచారితో నిట్లనియెన్. వైజ. ౨. ౫౯.
౩. స్థానము, చోటు.
క. జీవుఁడు శుక్రచ్ఛాయా, భావితుఁ డైనపుడు విష్ణు భావించుటకుం, దావొకరి యగుఁ జిద్ధత, భావ మొసఁగు గుణము లేని పండగు నెలవున్. భార. శాం. ౫. ౪౨౧.
క. ఎయ్యది నీ యుండెడు నెలవు ..విక్ర. ౨. ౨౪౪.
గీ. నాభికందంబు క్రిందట నలినగంధి, కుండలీశక్తిదేవత యుండు నెలవు. కాశీ. ౨. ౨౨౫. ఆం. భా. ౨. ౧౩.
౪. భాగము, ప్రదేశము.
గీ. నేమి విడిచినకతన నన్నెలనెలవు, నేమికొంజయ్యె నదియు తా నైమిశంబు. కాశీ. ౧. ౭౭.
౫=నెళవు. పరిచయము, స్నేహము.
చ. నెలవున రాగసంపద వనీవను చాయపికారవంబునన్, దెలిసి ... సుమనీరము హారోద్గతిఁ బూన మూర్చ్ఛ...చంద్రి. ౪. ౭౨.
౬. పట్టు, ఊఁత.
ఆ. నీకుఁ జూడ ముష్టి నెలవు నాక్షిణ, గాఢతయును బాణతతియుఁ దోఁచె, యిట్లొయొండు ఛంగి నైతోఁచెనో నాకు, నున్న రూపు చెప్పవన్న పార్థ. భార. ద్రో. ౩. ౧౯౭.
శ్లో. కచ్చిద్గాండీవతః ప్రాణ స్తథైవ భరతర్షభ, ముష్టిశ్చ తే యథాపూర్వం భుజయోశ్చ బలం తవ, న వా కచ్చిదయం కాలః...సం. భార. ద్రో. ౧౦౩. ౭.
౭. నెఱవు, వ్యాపనము.
సీ. అవని యెల్లను దాన యైనది యనఁ దనసీడ నొప్పారెడు నెలవు గలిగి. గీ. తనయనొక్క మహావటతరువుఁ గాంచి. హరి. ఉ. ౧. ౩౩.

విణ. (త. నిలవు.) ౧. నలువు, సుందరము.
గీ. ఫాలమునఁ గుంతలంబు తీర్పఁబడినపుడు, నెలవుగాఁ దోఁచె గిరికన్యనెమ్మొగంబు. హర. ౪. ౯౨.
౨. పరిచితము, అలవాటైనది.
చ. నెల వగువాయువేగి బలుసేర్పరి గద్దరి యుక్కుగుండు ... తుపాకి నాఁగఁ జే, ర్లలెడిసార మేయముల నత్తటిఁ దెచ్చిరి కొంద అుద్ధతిన్. ఇందు. ౨. ౫౯.

నెలవేదు=స్థానభ్రష్టమగు.
మ. కలగుండై నెలవేది యట్లు పరటాకారండవాదిద్విజా, వలిఘోషించుటకన్నమున్న... వసు. ౨. ౧౪౨. కవిక. ౬. ౭.

నెలవుకొను. అ. క్రి. (√నెలవు.) ౧. పాదుకొను, స్థిరపడు.

క...నలునియందు... అక్రూరంగ లోచనచూపు నెలవుకొనియె... నైష. ౫. ౧౪౩.

సీ. పరితాపభేదనాపరవశంబునఁ దూలి నెలసిన చిత్తంబు నెలవుకొనఁగ. కు. సం. ౫. ౬౩౮.

౨. వర్తిల్లు, ఉండు.

గీ. బంధులకు నెల్లఁ గన్నులపండు వగుచు, నీవుఁ దమ్ములు సుఖవృత్తి నెలవుకొనుఁడు. భార. శల్య. ౨. ౧౨౩.

౩. కలుగు, జనించు.

సీ. దైవయోగంబునఁ దగినయుద్యోగంబు నీమానసంబున నెలవుకొనియె. భార. సౌ. ౧. ౬౦.

సీ. అనిన నాయింతి నాయందు నిద్ధిరియందు నీకుఁ బ్రియం బెల నెలవుకొనదు. మార్క. ౪. ౨౪౪.

గీ. నిర్భరక్రాంతి నడకల నెలవుకొనియె, నక్రూరంగేక్షణకుఁ జీరచిక్కుటయును. వేం. పంచ. ౫. ౬.

౪. వ్యాపించు, ప్రసరించు.

గీ. జననమరణాదు లైనసంసారదురిత,ములకు నగపడకుండంగఁ దొలఁగు తెరువు, కనుపెలుంగు నీ కిచ్చితి ననిన లేచి, నిలిచి సంతోష మెద నిండ నెలవుకొనఁగ. భార. విరా. ౧. ౨౩.

నెలవుకొలుపు(ల్పు)=నెకొల్పు, నెలకొల్పు. స. క్రి. (√నెలవుకొను.) ౧. పాదుకొలుపు, నిలుపు.

క. నీవును నివ్వాక్యంబులు, భావంబున నెలవుకొలిపి పరమసమాధి, శ్రీ వాటింపుము ... భార. అశ్వ. ౨. ౨౧౫.

క. కావున భూమియుఁ గనకము, గోవును దానార్థ వస్తుకోటికి నెల్లం, దీవినుతా యెక్కు డగుట, నీనిమలోదాత్తబుద్ధి నెలవుకొలుపు మీ. భార. ఆను. ౩. ౧౧౧.

౨. ఉంచు.

సీ. చరణపీఠంబుల గరుడాంకమణిఖండతులసీదళంబులు నెలవుకొలిపి. నైష. ౮. ౧౧౨.

౩. అమర్చు.

సీ. మెఱుఁగులఁ గ్రిక్కిఱుకొను నెలఁ గేతకిదళములతో వేణి నెలవుకొలుప. కు. సం. ౩. ౨౮౫.

నెలవుపడు. అ. క్రి. (నెలవు+పడు.) నెలకొను, నిలుచు. (చూ. నెలవుపఱుచు).

నెలవుపఱుచు. స. క్రి. (√నెలవు.) నెలకొల్పు, నిల్పు.

సీ. భానుతనూభవప్రముఖుల నెల్లను నిజనిజపదముల నెలవుపఱిచి. చం. రా. ౭. ౧౬౪.

నెలవెలుఁగు. వి. (నెల¹+వెలుఁగు.) చంద్రకాంతి, వెన్నెల.

క. నెలఁతుకకన్ను లనం గాఁ, బొలు పగు నెలవెలుఁగు మేపుఁబులుఁగులు దమి చేఁ, గొలఁది యెఱుంగక తిని వెన్నెలఁ గ్రక్కెడు ననఁగ నెసఁగు నెలకొనుఁగవుల్. యయా. ౪. ౩౫.

(నెలవెలుఁగు మేపుఁబులుఁగు=చకోరము.)

నెలవొందు. అ. క్రి. (నెలవు+ఒందు.) నెలకొను, వ్యాపించు.

సీ. లేనవ్వువెన్నెలల్ నెఱవొందెఁ దెఱఁగంటి తెలిగంటిగమిమోవితలిరులందు. సమీర. ౧. ౬౪.

నెలి(ల్లి). వి. అగ్నిమంథము, ఒకవిధమైనకూరాకుచెట్టు.

చ. గురు గొలబొద్ది చెంచలియు గుచ్చలి చిత్తి తగిరస తుమ్మి దు,స్సరి బలుగూటిబొద్ది నెలి చల్లిడి పల్లెరు... హంస. ౪. ౧౩౨.

... నెల్లికొయ్యలు ద్రచ్చి... మను చ. ౪. ౬౦.

సీ. శారుప మురపొన్న వారిజమును బొన్న వె
ల్లి మూలుగ ఁడిల్లు నెమిలియడఁగు. హంస. ౪. ౧౧.

నెళనెళ=నెళినెళి. వి. విఱుగుట మున్నగువాని యొండలిధ్వని కనుకరణము.

సీ. నెళనెళధ్వనులతో ఫెళఫెళ మనుగర్జిత
ములు కర్ణక్షోభిధాటి మొఱయ. హంస. ౪. ౨౨౧.

నెళవరి. విశే. (నెళవు+అరి³.) ౧. పరిచితుఁడు.

క. అళుకుచు మార్చిలి తెలుసుక, కళవళపడి
లేచి మనసు గాసిల్లంగా, భళిరా యని వెలు
వడి తన, నెళవరులను చూచికొనుచు నిలు
చున్నంతటన్. హంస. ౧. ౨౩౧.

౨. మర్మజ్ఞుఁడు, గుట్టు తెలిసినవాఁడు. (శ. ర.)

నెళవు. వి. రహస్యము, గుట్టు.

చ...ఆమదవతీమణి గర్భభరంబుఁ దాల్చె ని,
న్నెళవు గృహంబులోపలను నిక్కముగా
వివరింపఁగాఁ దగున్. అని. ౩. ౧౦౫.

ఆ. నీవు గలుగుచోటునెళవు దెలియువాఁడు,
వసుధయందుఁ ద్రోవ వదలఁ డెందు. వేమ. ౩. ౭౭. వేం. పంచ. ౧. ౨౪౯.

౨. మర్మస్థానము, ఆయువుపట్టు.

సీ. మఱపించి యొల్లనిమర్మంబు లంటుచోఁ బు
ణికిళ్ల నెళవులు పుణికి వైచి. కవిక. ౩. ౨౨౨.

౩. అభ్యాసము, అలవాటు.

సీ. కాలములం దప్పక త్రిసంధ్యలందు సుమా
ధీశుఁ బూజించునట్టినెళవు. చెన్న. పీఠి. ౯౭.

౪. (=నెలవు.) పరిచయము. (చూ. నెళవరి.)

విశే. యుక్తము, సమంజసము.

సీ. నెళవుగ మాటాడ నేర్చునో నేరదో పురు
షుల పను లౌనె పొలఁతిచేత. వేం. మా ౫. ౪.

జః నెళవరి.

నెళినెళి=నెళనెళ.

క. అట్టియెడఁ బుండ్రనఁదను, దట్టించి యుదూ
ద్వహుండు దళముష్టిహతిన్, బిట్టుడువ న
యిదుముష్టుల, నెట్టు వొడిచె నతఁడు నొద
లు నెళినెళి యనఁగన్. ఉ. హరి. ౩. ౪౨.

నెవఁగు=నెగడు. అ. క్రి. వెలయు, ప్రసిద్ధికెక్కు.

గీ. కువలయ ప్రీతికాముఁడై నెవఁగురాజు, గాఢ
రూఢ ప్రసన్నతఁ గాంచి తిరుగ, సాధుబు
ద్ధిని గా వైతిశోంబరారి. వేం. పంచ. ౪. ౧౫౦.

నెవము=నెపము. వి. (సం. నిభః. త. నిపం.)

౧. మిష, వ్యాజము.

క...ఆతనును దత్సేవనతాత్పర్యంబు తగ
నెవం బిడి యేప్రొద్దును వెడమడు గగుమది
తో, ననువర్తింపంగఁ గించిదవళిష్టము గాన్. హరి. పూ. ౧. ౭౩.

గీ. చివురుఁగెమ్మోవిచిఱుగాటునెవము గాఁగ,
తామరసనేత్ర కోపింపఁ దగదునమ్ము.
నైష. ౭. ౪౪. అచ్చ. రా. బాల. ౧౧౦.

౨. తప్పు, నేరము.

ఉ...మహీవల్లభ తత్కథయునెవంబున సర్వ
ము లెల్ల నగ్నిలోఁ, ద్రెళ్లఁగ ... భార. ఆది. ౧. ౧౨౫.

నెవయఁబడు. అ. క్రి. (నెవయన్+పడు -
స్వార్థమున.) ఎగయు, ఎగురు.

క. దివిజులు తొలుదాఁకునఁ ద,న్మెచ్చిన దను
జులను మనఃకులేశ్వరశరముల్, పావయని
మంటలు మింటికి, నెవయుంబడి కెదప వెం
నని నిలిచిరి వారున్. కళా. ౫. ౩౪.

నెవయు=నెగయు. అ. క్రి.

(ఎగయు, ఎగురు.)

క. పవనసఖుఁ డుగ్రకణములు, నెవయఁగఁ దన

పాడవ్రనూపెనివ ధునిప్రోలన్. భార. సభా. ౧. ౨౬౪.

జః నెవయఁబడు.

నెవులు = ~~నెగులు~~ అ. క్రి. బాధ నొందు. ~~(బాధనొందు.)~~

సీ. క్రొవ్విరు లెసఁగి పూగొలలమో పోపక నవ కంపుశేఁదీఁగె నెవులునట్లు కు. సం. ౭ ౫.

వి. = నెగులు. (నొగులు, బాధ.)

క. కనుఁగొని కృష్ణుఁడు బలదేవున కిట్లను హ యములకు నెవులు గదు నెసమ్రోఁ, జననిచ్చు టగావున నీ, వనఘా కొనిరమ్ము రథము నల్లన వెనుకక౯. హరి. పూ. ౩. ౨౨౦. (చి. ని. పా. 'తెవులు' ముద్రి. పా.)

నెవ్వ. వి. ౧. అభావము, లేమి; దారిద్ర్యము.

శా... వర్షంపునెవ్వ౯ రుజ౯, పోవల్లం దిగుసన్య భూప్రజల రా జాయా యిజాత్యోచితి౯, బ్రోవంగాఁ దగు... ఆము. ౪. ౨౪౬.

గీ. నెవ్వ యొద్దడి లేమి నా నివ్వటిల్లు, రిక్తతకు నామధేయముల్... ఆం. భా. ౨. ౨౧౦.

ఉ. చేరి యొకండు నెవ్వఁబడి చిక్కుచుఁ జేరెఁ డఃశాలిధాన్యమే, కోరు సతండు పిమ్మట న కుంఠధనోన్నతుఁడై వసుంధరం, బూరికి సాటి గాఁ దలఁచు... భర్తృ. ౧. ౩౭.

గీ. చుట్టువాలును నెవ్వ పోఁగొట్టునాలు, బిట్టు గ్రాలుపసిండిక్రొంబట్టుసేలు, మెట్ట జాలు పెం గిల్పస మెట్టుఁజాలు, నట్టడాలును గలజగ జెట్టిఁ దలఁతు. అచ్చ. రా. బాల. ౩.

౨. శ్రమ, ఆయాసము.

గీ. తెల్లవారినగుండెఁగికొల్లలిల, నీళ్ల మునుఁగుచు నొడ లెల్లఁ దెల్లఁబాఱి, నిట్టుపాసంబులను గూడి నెవ్వఁ దొడరు, వెడఁగుబాఁపనతగులనఁ బడితి వేల. వాల్మీ. ౨. ౧౩౦.

గీ. నెవ్వఁ దెరువరి చల్లని నీడమ్రాఁకు, రోగి వైద్యు నుబోలు మరుద్గణంబు, కోరి తాపత్రయాని దూరకారి గాని, నాద్య భవరోగవైద్య డాయంగఁ జనిరి. దాసూ. ౩. ౩౧.

౩. దుఃఖము, వ్యథ.

గీ. నీమనంబునఁ దగిలిననెవ్వ యెల్లఁ, బలుకు నాతోడ నాతోడు పద్మనేత్ర, దాఁచ నేఁటికి... చిత్ర. భా. ౭. ౧౨౧.

శా. అన్నా తల్లులు దండ్రులు౯ భగినులు న్నల్లుండ్రు మద్బాంధవుల్౯, నిన్నుం బొమ్మను వేళ నేమనిరి మా నెవ్వ ల్విచారింతురే. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౭౧౧. (ఆపద, అని శ. ర.)

క. ఇవ్విధమున దివిజాధిపుఁ, డవ్వలఁదుకఁబొం దఁగాన కాఱటుపడఁగా, నెవ్వలు దొలం గిపోయిన, యవ్వడువున నినుఁడు పశ్చిమాం బుధిఁ గ్రుంకె౯. పద్మ. ౩. ౨౨. (చి. ని. పా.)

నెవ్వగ. వి. (నెఱ + వగ.) ౧. అధికదుఃఖము, మిక్కిలిచింత.

ఉ. నెవ్వగ యింత యేల విను నీ కెదు రెవ్వరు నీదుతమ్ములం, దెవ్వరు నూఁచినన్ జగము లిన్నియు గెల్వఁగలారు... భార. భీష్మ. ౨. ౧౧.

ఉ... ఇపు డెవ్వరు నెవ్వగఁ దీర్చువారలు... నీలా. ౨. ౪౨.

౨. సాంతశ్చారణ, పూర్వాలోచన.

క. ఇవ్వైవాహోయుగలక్ష్యం, బివ్విలు పూవెట్టి నెట్టు నేసినవీరుం, డివ్వనితకు వరుఁ డగు నని, నెవ్వగమీ రాజు కులంక నియమము సేసె౯. భార. ఆది. ౪. ౨౩౦.

సీ. అతివిచారణసంజ్ఞయులరు నెవ్వగ యన... కాళ. భా. ౧. ౧౦౩.

నెవ్వడ. వి. (నెఱ+వడ.) మిక్కిలి వేఁడిమి. అధికతాపము.

సీ. పాలయమునిటూర్పుల... వెడ బీఁటువాఱి నెవ్వడ వడమోవితో ముడిఁగి వాడిన రెల్లు వడఁతను మాప. కు. సం. ౫. ౫౪౯.

సీ. వానలు లేక నెవ్వడఁ బైరు లన్నియు వాడఁగఁ దొడఁగిన నోడి ప్రజలు. అచ్చ. రా. బాల. ౫౪. ('నెప్పడి.' అపముద్రి.)

నెవ్వడి. వి. (నెఱ+వడి.) నిండువడి, అధికవేగము.

క. వడముడి యారక్కసు న య్యెడ కష్టధనుః ప్రమాణ మెడ గలుగఁగ నెవ్వడి నీడ్చె... భార. ఆది. ౬. ౨౦౬.

క. కడఁగి ద్రుపదానుజుఁడు నెవ్వడిఁ గవ్వడి నేసె నూఱువాఁడిశరంబులం, గడు వలిగి వాని నన్నియు, నడుమన తునియంగ నేసె నరుఁ డస్త్రములన్. భార. ఆది. ౫. ౧౮౧.

క. అతఁడీ స్తీల్గక చిక్కిన నెత్తురుఁ ద్రావుటల వలన నెవ్వడిఁ జాల్పన్, గుత్తుకలుక్కుసు విని, మెత్తంబా టూని లోన మిగుల వడలుచున్. అచ్చ. రా. యు. ౧౯౬.

నెవ్వలి. విశే. (నెఱ+వలి.) మిక్కిలి వట్రువైనది; మిక్కిలి పెద్దది.

క. నెవ్వలిసన్నుల బ్రేఁగునఁ, జివ్వంకలు వంగఁగాను ... లే, మవ్వంపుఁ బొజిలనూమిడి, క్రొవ్విరులం దొక్కఁకుసుమకోమలకో నెక్. కు. సం. ౯. ౩౧౨, ౭. ౧౨.

నెవ్వీఁగు. విశే. (నెఱ+వీఁగు.) మిక్కిలి నిక్కినది, ఉన్నతము.

క. వలపలిదిక్కున కించుక, మలఁగంగాఁ దుఱుమిడి కుఱుమాపుఁబట్టం, బలవడఁ గట్టి జరలవల్కలమున నెవ్వీఁగు జన్నిఁగవఁ గప్పి తగన్. భార. విరా. ౧. ౨౬౦.

తరవోజ. కెలకు కొబ్బూప్పటవెన సుచ్ఛ్వలించు వెలుపునఁ గలుగు నెక్కోఁగు... కు. సం. ౫. ౫౨౭.

సీ. [illegible] కావ్యా. ౩. ౪౧.

నెసుళ్లు. వి. బ. ఒకజాతికీటకములు, కసుళ్లు.

చ. చిటికినఁ బిల్లిఁ ద్రుంచుటయుఁ జేసిన నొంచుటయును నెసుళ్లు నెక్కన చలమారఁ జంపుటయుఁ గోఁతిని జింకను గిటకించుటల్. అచ్చ. రా. యు. ౧౧౯. (ఇట 'మశ్బలులు' అని భావము.)

నే

నే=నెయ్యి, నేయి. (ఇది ప్రథమైకవచనమునందును సమాసమునందును గాన్పించుచున్నది.)

(వి. ఘృతము.)

క. నావుడు సంజయుఁ డిట్లను దేవా పాండవులయలుక ద్రుష్టద్యుమ్నుం, డేవెరవుమాటలైనను, నే వోసినయగ్నిభంగి నిగుడం జేయున్. భార. ఉద్యో. ౨. ౨౪౩.

సీ. నేయును నూనియయును వాయుధమ్ములు నౌషధములు... భార. శాం. ౨. ౨౨౪.

ఉ. గుప్పెఁడు పంచదారయును గ్రొత్తగఁ గాఁచిన యాలనే పెసర్పప్పును ...క్రీడా. ౧౬౬. సాం. ని. మాన. ౪౩.

నేదొప్ప=నేతిదొప్ప, నేయిపోసిన పత్త్రపుటము.

శా. ఓరం బెట్టినయప్పళాలు కడలం దొప్పారు నేదొప్పలున్. పాంచాలీ. ౪. ౫౯.

(నేడు+జెల్ల) సం...

నేఁజెల్ల=ఏఁజెల్ల. అవ్య. ~~నేఁడు+జెల్లన్=నేను చెల్లనటు గాన నేఁ జచ్చిపోను. (నేను+జెల్ల. సంతాపకము చెల్లును. అని. శ. ర.)~~

నే... నేఁజెల్ల నేఁజెల్ల పోకుమార, పోక

సూభవ హాపత్స యనుచు నా ర్తి. హ. రి. పూ. ౫. ౧౫౪.

నేఁడు. వి. ఔ. ౧. ఈదినము, జరగుచున్న దినము.

క. నేఁ డీబ్రాహ్మణుచేతం, బోఁడిమి సెడి రేఁను జిక్కి పోవకయుండఁగ, నేఁడిమి మెఱయు శరంబుల, వాఁడిమి సొం పెల్లఁ జూపవలయుం జుమీ. భార. ద్రో. ౧. ౨౩౨.

క. అచ్చట నంతర్హితుఁడై, యిచ్చఁ జనియెఁ దోఁచు నేఁట యెల్లిటిలోనన్. భార. విరా. ౫. ౩౦౧.

౨. ఇప్పుడు, వర్తమానకాలము.

క. నేఁ డింక నెఱిఁగి యెరుపుల, వాఁడఁగఁ దా యనుచు నేను వారిఁ దొలఁగినం, బోఁడిమి సెడదే... భార. ఉద్యో. ౪. ౩౫.

సీ. చక్రవర్తిమహాప్రశస్తి నాఁడును నేఁడుఁ జెలఁగి ధర్మక్రమస్థితి ఘటించె. పారి. పీఠి. ౧౧.

నేఁత. వి. (√ నేయు.) ౧. బట్టలు నేయుట.

సీ. సరి లేని మంచిగుజ్జరి నేఁత పట్టయుఁ బఱపైనరాయంచ గఱులపఱుపు. ఉ. రా. ౬. ౧౬౦.

చ. పగడపుఁగోళ్లు కుందనపుఁబట్టెలు కళ్కుల నేఁతపట్టె యంచగఱులపాన్పు మత్తిమపు జాలి... కడు సొంపు వహింపఁగ నింపు పెంపు సం, పఁగివిరితావిదోమతెరమంచముపై వారి నిందువేడుకన్. ల. వి. ౫. ౧౦౭. ('నేతిపెట్టె' అపముద్రి.)

౨. ఇండ్లు నేయుట.

సీ. కఱవు గేస్తులయిండ్ల కప్పు నేఁతలయంద నుడివడి కలఁగుటల్ మడుఁగులంద. అప్పు. రా. బాల. ౫౧.

బ. సన్నబారచాఁపులు. కవిక. ౩౮. (శ. ర.)

నేఁతకాఁడు. వి. (నేఁత + కాఁడు.) తంతువాయుఁడు, బట్టలు నేయువాఁడు.

సీ. తంతువాయాభిధఁ దనరు మగ్గరి యన నేఁతకాఁ డనఁగను నేఁతరి యనఁ, దోఁచుఁ దద్భేదముల్... ఆం. భా. ౨. ౨౭౩.

ఉ... తొల్లిచే, నేతఁ బరిగ్రహించి యతిశిష్యునిచే నొక నేఁతకానిచే, దూతిక నొచ్చె నాత్మకృతదోషమునం గద... వేఁ. పంచ. ౧. ౨౧౪.

నేఁతపలక. వి. (√ నేఁత.) నేఁతకాఁడు నేయునపుడు పడ గుపేకలను ఉగ్గించునట్టిపలక, వాయదండము.

సీ... వాయదండము నేఁతపల కనఁ దగు. ఆం. భా. ౨. ౨౧౬.

నేఁతపురు(గు)వు. వి. (√ నేఁత.) స్త్రీ, సాలెపురుఁగు.

క. నేసి మణి తాన క్రమ్మఱ, గ్రాసము గొను నేఁతపురువుగతి నీకలుగం, జేసిన యీవిశ్వమును ర, మాసఖ మ్రింగుదువు నీవ మరలన్ లీలన్. కవిక. ౬. ౧౭౨.

నేఁతపూఁబోఁడి. వి. (√ నేఁత.) సాలెపడుచు.

ఉ. అడుబుడక్కవానికి రయంబున భిక్షయొసంగ నేఁతపూఁ, బోఁడి ప్రకోష్ఠకస్థలికిఁ బోయి... హంస. ౨. ౨౧.

నేఁతయంత్రము. మి. వి. మగ్గము.

సీ... నేఁతయంత్రము మగ్గ మనఁగను దనరుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౨౧౬.

నేఁతరి. వి. (నేఁత + అరి³.) నేఁతకాఁడు.

సీ. తంతువాయాభిధఁ దనరు మగ్గరి యన నేఁతకాఁ డనఁగను నేఁతరి యనఁ, దోఁచుఁ దద్భేదముల్... ఆం. భా. ౨. ౨౭౩.

నేక్త. సం. విణ. (ఋ. క్రి. ఋ.) = నేజకుఁడు.

నేక్తవ్యము. సం = నేజనీయము.

నేజి(ము) = నేజా. వి. చిల్లకోల, తోమరము.

ఉ. ఆజవరాలిఁ జూచి యసురాళి సురాళి విరాళిఁ గొన్న చో...కల్వపూ, నేజను వైచె సద్దనుజ నేకలచిత్రము లుచ్చి పొఱఁగన్. దశా. ౨. ౩౦౦.

సీ...నేజ బరిచి యీఁటె యనంగఁ బరఁగుఁ గుంతము...ఆం. భా. ౨. ౨౧౩.

మ...అకంతుండు కేలుదోయిఁ గొని నేర్పు లీఁ బూమొుగ్గ నేజను దద్వక్షము గుప్ప నం బొడిచె నోజన్ జెతుఁ డౌనా ననన్. చంద్రి. ౨. ౮౩.

క. నేజముఁ గొని యిప్పోటున, నే జమునిం జేర్తు ననుచు నిశిచరవీరుల్, జేజే లిడ సాహసము న, జేజేలగజంబుకుంభసీమం గుచ్చెన్. శశాం. ౫. ౨౫.

చ. నిగనిగ మించుచెంగలువ నేజముతో వడిఁ జిల్కతేజి పై, మగఁటిమి నెక్కి కూరుఁ డయి మారుఁడు...నరస. ౩. ౩౩.

నేజకుఁడు. సం. విణ. (అ. జిశా. అ.) ౧. శుద్ధిచేయువాఁడు. ౨. బట్టలు ఉదుకువాఁడు. వి. అ. పుం. రజకుఁడు, చాకలి.

నేజనము. సం. వి. అ. న. ౧. శుద్ధిచేయుట. ౨. చాకిపని, బట్టలు ఉదుకుట. ౩. నేజనస్థానము, చాకిరేవు. ౪. బట్టలు ఉదుకుపలక.

నేజనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) శుద్ధి చేయఁదగినది, ఉదుకఁదగినది.

నేజో=నేజ.

ఉ...కల్వమొుగ్గనే, జానటు చిమ్మి...మానినిఁ జీరిచీరి...భాను. ౩. ౭౩.

సీ. కడవన్నె జిగిపట్టునడికట్టుపడుదలఁ బట్టెంబు నేజాయు బాగుమీఱ. దశా. ౧౦.౧౧౨. నరస. ౫. ౮౦.

తమ్మినేజావజీరుదురము=మదనకదనము, శురభము.

గీ...పొదలలోని కరిగి యమ్మించుచుఁబోఁడి, జారుతోఁ గూడి తమ్మి నేజాఁకజీరు, దురమునను దన్నయాకస్తతో రమించె. శుక. ౨.౫౪౮.

నేజి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. శుద్ధిచేయువాఁడు. ౨. ఉదుకువాఁడు.

నేజ్యము. సం=నేజనీయము.

నేటించు. స. క్రి. (√నేటు.) సత్యముచెప్పు.

క. కూటము లెఱుఁగవు మాతో, పాటికిఁ బత్యములు చెప్పి చదివెద విది బల్, చేటు సుమీ యని పెద్దలు, నేటించినఁ గుకవి కదుఁ గినిసి జగడించున్. అప్ప. ౨. ౩౫౧.

అ. క్రి. చాఁగిలఁబడు.

అ. నిన్ను సన్నుతించి నేటించి మ్రొక్కుడు, హరి మురారి శౌరి యవధరింపు. భద్రరాజపుత్ర చరిత్రము. ౩. ఆ. (శే.ర.దృఢపదము అని శ.ర.)

నేటు. వి. (క. నేటు.) ౧. సత్యము, నిజము.

గీ. నిజ మనఁగ నిక్కువం బన నిక్క మనఁగ, నేటు నాఁగను సత్యంబు నెగడుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౧౮.

౨. నిశ్చయము, నిర్ధారణము.

ద్వి. నేటు గా నీకల్లనిజములు రెండుఁ, దేటగా నిప్పుడు తెలుపకయున్న. ద్వి. సారంగ. ౨. భా. (శ. ర.)

దండకము...నీబూటకం బెవ్వరు న్నేటుగా నారయ న్లేదుగా...నీలా. ౨. ౪౧.

౩. లెక్క, గణన.

ఉ. ఆటలఁ బాటలన్ మరఁగి యమ్మునిమానులఁ గూడి యుండుటల్, నేటుకు వచ్చునే సభల ...శుక. చ. ౨. ౧౪౩.

విణ. ౧. దృఢము, గట్టిది.

ఆ. కలఁగి తేటవోదు గడి దప్పు నెఱుచును, నీటి కుప్పునీరు నేటుమాను. అచ్చ. భా. ౪. ౨౧౧.

గీ... మహోదరుతోడ నేటుగ సుషేణుఁ,డును విరూపాక్షుతోడ రాముని యనుంగు, తోడఁ బుట్టువు నేడెఱఁ దొడర మఱియు. అచ్చ. రా. యు. ౧౨౯.

౨. తిన్ననిది, ఋజువైనది.

సీ. నీటిపై నుఱుకుచు నేటు గా నీఁదుచుఁ గ్రమ్మఱ నడవక దొమ్మిఁ జనుచు. అచ్చ. రా. యు. ౭౦.

క... తెలివి నొగి నన్నింటఁ, జాటిలి తొలినుడి మిగులుచు, నే టగుచదువులకు నెల్ల నిక్క మిది యనన్. అచ్చ. భా. ౪. ౧౩.

౩. నర్మగర్భము, మేలముతోఁ గూడినది.

చ... వాలుఁజూపులన్, గిలకిలనవ్వులు న్నిగుల నే టగు గాటపునాటిమాటలన్, గలిగివిటావళిం దిరముగా వలపింతురు వేశ్య లత్తఱిన్. రాజ. వి. ౧.౧౩౫.

జః నేటించు, నేటుకొను, నేటుచేయు.

నేటుకొను. అ. క్రి. (√నేటు.) అతిశయించు, విజృంభించు.

క. నేటుకొని పండ్లు గొఱుకుచుఁ, జీటికిమాటికిని గసరు చిలుకం జెలుకా, బోటుల నలయించెదు నీ, గోటాపన యెన్నఁ డింక గూఁటం బడునో. నీలా. ౩. ౨౬.

నేటుచే(సే)యు. (√నేటు.) స. క్రి. ౧. నిశ్చయించు, దృఢపఱచు; (నిజరూపమున) నిర్ణయించు.

ఆ. పొన్నపువ్వుదీటు పోల్చులోకులమాట, నోటుచేసి వెన్నుబోఁటినాభి, నిస్తరిల్లె నవుకు వెదఁదడాయిని బోల్చు, నేర్పు కాంద్రమాట నేటుచేసి. రసిక. ౬. ౧౦౦.

ద్వి. పాటి దప్పితివయ్య పాపపుణ్యములు, నేటు నేయఁగ లేక నిష్కారణముగ. ద్వి. శ. పా. ౩. ౧౦౦ పా. ౧౬ పం.

౨. పాటిచేయు, గణించు.

ఆ. మాసలివారిమాట ముద్దుమాటయు, నేటుచేసి, యేలు నేల వదలి కటకటా కడిందికార్తె కంబులు గల్పాలము పారఁగఁ దగునె పాలఁతిఁ గూడి. అచ్చ. రా. అరో. ౧౦౯.

నేత. సం. విణ. (ఋ. త్రి. ఋ.) ౧. ప్రాపకుఁడు, పొందించువాఁడు. ౨. తీసికొనిపోవువాఁడు. ౩. ప్రవర్తకుఁడు, జరపువాఁడు. ౪. నాయకుఁడు, నడపువాఁడు. ౫. నిర్వాహకుఁడు, నెఱవేర్చువాఁడు. ౬. ఒడయఁడు, అధిపతి. ౭. కథానాయకుఁడు. ౮. (దండనాథులను) విధించువాఁడు. వి. ఋ. పుం. ౧. రాజు. ౨. విష్ణువు. ౩. నింబము, వేముచెట్టు.

నేతవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. పొందింపఁదగినది. ౨. కొనిపోవఁదగినది. ౩. నడపఁదగినది. ౪. నెఱవేర్పఁదగినది. ౫. జరపఁదగినది.

నేతిబీఱ. వి. (√నేయి.) ౧. ఘృతకోశాతకీ.

ఆ... గుమ్మడి, కాయ నేతిబీఱకాయ పుచ్చ, కాయ నక్కదోసకాయ పట్రువసాఱ, కాయ గాదు శ్రాద్ధకర్ములకు. వి. పు. ౪. ౨౭౪.

సీ. బీకర బీఱ నా వెలయుఁ గోశాతకి నేతిబీఱ యనంగ నెగడుచుండుఁ, దద్భేదనామంబు... ఆం. భా. ౨. ౬౦.

నేతిబీఱకాయ=అన్వర్థము కానిది. (సార్థకనామము కానిదాని కుదాహరణముగా దీనిని వాడుదురు.)

గీ. నిగమశర్మాభిధానంబు నేతిబీఱ, కాయయును బోలె నయథార్థగాథఁ దాల్చి, వైదికాచార దూర ప్రవర్తనముల, వీటు విహరించుచుండు నవ్విటప్రగు. పాండు. ౩. ౧౩.

నేతిబీఱపస=నేతిబీఱకాయయొక్క పసవంటిపస గలది.

శా... తోడంబుట్టువునింటిపైఁ దెగవో నిక్

దోషాకరుం డంట కీ,జాడల్ సాక్షులు నే తిబీజపస వో చంద్రాదిసామార్గముల్.కవిరా. 3. ౧3౧.

నేతివసంతము. వి. (√ నేయి.) నేతితో అకుళ వసంతము.

క. ఓతల్లి మాకు(గృష్ణుడు,చేతోవిభుం డైన వాడు చెలులకు మెల్లన్, నేతివసంతము లాడుచు,జాతర నేసెనము భక్తిచాతురితో డన్. భాగ. ౧౦ పూ. ౮౦౯.

నేత్రచ్ఛదము. సం. వి. అ. పుం. కను రెప్ప.

నేత్రజలము. సం. వి. అ.న.బాష్పము, కన్నీరు.

నేత్ర(ము)పట్టు. వి. పట్టువస్త్రభేదము.

వ...ఉదయరాగపట్టులును నేత్రపట్టులునువజ్ర పట్టులును నను పేళ్లుగలపుట్టంబులు...ద్వా. 3. ౧౮౮.

ద్వి. నెతిపట్టు కెలిపట్టు నేత్రంబుపట్టు. బస. పు. 3. ౫౬ శాపం.

నేత్రపర్యంతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ) కంటి కడకును ఉండునది, నేత్రావధికము. వి.అ.పుం. అపాంగము, కడకన్ను.

నేత్రపర్వము. సం. వి. న్. న. కనుపండువు; కనుపండువుచేయువస్తువు.

ఆ...సిరి వరింప సభిసవోజ్జ్వ, లత్వ మొంది దివిజులకు నేత్రపర్వ మై, పొలిచి యింద్రు(డాత్మపురికి నరిగె. భార. శాం. ౫. ౧౫.

నేత్రపాకము. సం. వి. అ. పుం. నేత్రరోగవి శేషము.

నేత్రపిండము. సం. వి. అ. పుం. ౧. నేత్రగో ళకము, కనుగ్రుడ్డు.౨. పిల్లి,బిడాలము. (వాచ.)

నేత్రపుష్కర. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. - కంటినుండి దుష్టజలమును స్రవింపజేయునది - రుద్రజట చెట్టు.

నేత్రబంధము. సం. వి. అ. పుం. [illegible]

విశేషము, దాగిలిమూతలు. (వాచ.)

నేత్రమలము. సం. వి. అ. న. దూషిక, కంటి పుసి.

నేత్రము. సం. వి. అ. న. ౧. నయనము, కన్ను. ౨. తరిత్రాడు, కవ్వపుత్రాడు. 3. వస్త్రము; వలిపము, వస్త్రవిశేషము.

గీ. గరుడపచ్చలు నేత్రముల్ తురగవళ్ళు, పాంగవళ్లును పద్మాలు వరిణవళ్లు, మొదలుగా వల్వలు ధరించి ముదిత లపుడు. ప్రబంధ. ౨౭౨.

౪. వృక్షమూలము, వేరు. ౫. వస్తికళాక, వస్తి చేయుటకుసాధన మగుకడ్డీ. ౬. రథము, తేరు. ౭. ఏఱు,నది. ౮. జట, జడ. ౯. నాడి. ౧౦. (గణిత.) రెండు అనుసంఖ్య.

నేత్రముషము. సం. విణ. ౧. చూపు నాకర్షించునది. ౨. నేత్రములు మిఱుమిట్లు గొనం జేయునది, దృష్టి చెదరం గొట్టునది.

నేత్రయోని. సం. వి. ఇ. పుం. ౧. -యోనుల వంటికన్నులు కలవాడు- ఇంద్రుడు, వేగన్నుల వేలుపు. ౨. -అత్రి నేత్రము జన్మస్థానముగా కలవాడు- చంద్రుడు.

నేత్రరంజనము. సం.వి.అ. న-కన్నులను రంజిల్లంజేయునది-కాటుక.

నేత్రరోగహము. సం. విణ. (న్.) నేత్రరోగములను పోగొట్టునది. వి. న్. పుం. వృశ్చికాళి, తేలుకొండిచెట్టు.

నేత్రరోమము. సం. వి. న్. న. పక్ష్మము, కను రెప్పవెండ్రుక.

నేత్రవస్త్రము. సం. వి. అ. న. నేత్రచ్ఛదము, కను రెప్ప.

నేత్రవిట్టు. సం. వి. ష్. స్త్రీ. నేత్రమలము, కంటిపుసి.

నేత్రాంతము. సం. వి. అ. పుం. అపాంగము, కడ కన్ను.

నేత్రాంబువు. సం. వి. ఉ. న. బాష్పము, కన్నీరు.

నేత్రాభిష్యందము. సం. వి. అ. పుం. కంట నీరు కాఱుట, నేత్రరోగభేదము.

నేత్రారి. సం. వి. ఇ. పుం. -కంటికి శత్రువు- సింహుండము, జెముడు.

నేత్రి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నాయకురాలు. ౨. నది. ౩. లక్ష్మి. ౪. నాడి.

నేత్రోత్సవము. సం. వి. అ. పుం, కన్నులపండువు; కన్నులకు పండువుచేయుపదార్థము.

నేత్రోపమఫలము. సం. వి. అ. పుం- కన్నులవలె నుండుఫలము కలది- బాదము. (వాచ.)

నేత్రౌషధము. సం. వి. అ. న. ౧. పుష్పకాశీసము, అన్నభేది. ౨. కంటిమందు.

నేత్రౌషధి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. అజశృంగి, జుట్టుప్రు.

నేదిష్ఠము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.) అంతికతమము, మిక్కిలిసమీపమం దున్నది. ౨. నిపుణము, నేర్పుకలది. వి. అ. పుం. అంకోలము, ఊడుగు.

నేదీయము. సం. విశే. (న్. యసీ. న్.) అంతికతరము, ఎక్కువసమీపమం దున్నది.

నేని= ఏని.

(అప్యర్థకము.)

మత్తకోకిల...మదీయభాషిత మెన్నఁడు, నేని మోఘము కాదు దిగ్ధరణీరవీందు లెఱుంగఁ గాక. భార. ఆది. ౬. ౧౪౧.

ఉ. నీవును జూచి తట్టిసభ నేని వినంబడ దేయు గంబులక. భార. సభా. ౨. ౯౫.

చ. సలలితసాంద్రకుంకుమము చన్నులపై మెయిఁ బ్రీతి నీవునా, కలఁదినచందనంబు తడియార దు నేఁ యు సంగజన్న నీ, విలసితచారురూపతను విభ్రమసంపద లీక్షణంబులోఁ, బొలుపఱఁ గాలి యా మె...కు. సం. ౫. ౫౫౧.

సీ. అరిగశ్భుశ్వరి వఁటీఁ గండెదు నెలకన్నె యుంగవు నేని... కు. సం. ౭. ౭౩౦.

క. మెట్టుఁడు నారకమార్గం, బెట్టిమహాక్రూరకర్ముఁ డేనియుఁ దుద నిట్టట్టనక నెమ్మనంబున, నెట్టన హరితలఁపు గలిగెనేని మహాత్మా. అప్ప. ౩. ౨౧౪. (ఈపద్యమును అప్పకవి ఉభయవళులలోనినిత్యయతికి ఉదాహరణముగా నిచ్చినాఁడు. కాని పైప్రయోగములఁ బట్టి చూడఁగా దాని కాధారము చింత్యము.)

నేనిజత్. సం. శత్రు. ౧. శుద్ధిచేయుచున్న, ఉదుకుచున్న. ౨. మిక్కిలి శుద్ధిచేయుచున్న.

నేనిజమానము. సం. విశే. (అ. ఆ. అ.)= నేనిజత్.

నేను= ఏను. స. (క. నాను. త. నాన్.) నాశబ్దప్రథమైకవచనము. (దీనిబహువచనరూపము నేము. చూ. నా.)

జః నేఁ జెల్ల.

నేపథ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. భూషణము, అలంకారము. ౨. వేషము; నాటకపాత్రముల వేషము. ౩. (నాటక.) వేషస్థానము, తెరకు లోపలిభాగము.

నేపము. సం. వి. అ. న. జలము. (వాచ.)

నేపాలమూలకము. సం. వి. అ. న. హస్తికందమువంటిమూలభేదము, ఒకదినుసుముల్లంగిదుంప.

నేపాళకము. సం. వి. అ. న. తామ్రము, రాగి.

నేపాళజ. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. మనశ్శిల, మణిశిల.

ఇట్లే: నేపాళజాత.

నేపాళము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ఒకదేశము. ౨. ఒకదినుసుచెఱకు. ౩. ఒకజాతివెంకి, వృక్షభేదము. న. తామ్రము, రాగి.

నేపాళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మనశ్శిల, మణిసిల.

నేపాళిక. సం.వి.ఆ. స్త్రీ. ౧. నేపాళపుచెట్టు. ౨. మనశ్శిల, మణిసిల.

నేపుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పురోహితుఁడు. (వాచ.)

నేబీఱ=నేతిబీఱ. వి. (√నే.) ఘృతకోశాతకీ.
ఆ. ఉల్లి తెలికపిండి ముల్లంగి నేబీఱ, పుచ్చ
దొండకాయ పుట్టకొక్కు, లూరఁబిండి
మునఁగ మారేడుగాయ లట్లనుభవించువారి
ననఁగి పెనఁగు. పద్మ. ౬. ౧౧౯.

నేబు. వి. పండ్రెండుకానులనాణెము.
చ. పలువలు చెంతఁ జేరి యొకపాతికి నేబులు
చేతి కిచ్చినన్. చంద్ర. వి. ౨. ౩౪.

నేమకము. వి. నేమము, నియమము. (శ. ర.)

నేమగాఁడు. విణ. (నేమము+కాఁడు.) నియమ
వంతుఁడు.
(వేంకటేశ్వరవర్ణనము.) సీ. తల నిల్లు గట్టు
వ్రతంబులరాయని తోమనిపశ్యాలనేమగా
ని. ఘటికా. ౨.౧౩౬. (తోమనిపశ్యాలనే
మగాని=సుప్రసన్నములతో హోమములు చే
యునియమవంతుని)

నేమము. వి. (సం. నియమః. క. నేమవు.)
వ్రతము, విధిగాఁ జేయవలసినపని; నియమము,
కట్టుపాటు.
ఉ...గట్టిగ నిశ్చయించె న్నాభామల జట్టి
యిచ్చి తనపట్టినయట్టి కడింది నేమముం,దా
మదిఁ గొన్నినాళ్లు విహితంబుగ నిల్పెకొనన్
మనంబులోన్. కళా. ౬. ౯౬.
శా. ఏమీ కొంకక పెట్టు జంగములకున్ హేరా
ళమ్ముష్టాన్నముల్, నేమం బొప్పఁగ రేలు
నుం బగలును న్విశ్వాసపూర్వంబుగన్.
హర. ౨. ౭౮.

ఉ. నేమ మెలర్పఁగా గోడుగునీడ వహించు
వసుంధరాస్థలీ,క్షేమ మెక్కి యాడెను
విచిత్రగతిం మదగోత్తమంబు న్నాభూమి
విభుండు...సైన. ౧. ౮౭. ౮౦. భా. ౨.
౧౩౪.
జః నేమగాఁడు, నేమించు.

నేమము. సం. విణ. (అ.ఇ.ఆ.) ౧. తుల్యము,
సదృశము. ౨. సమీపము,నికటము. వి.అ.పుం.
౧. ఖండము, భాగము. ౨. కాలము. ౩. మేర.
౪. ప్రాకారము; కంచె. ౫. వ్యాజము, మిష.
౬. అర్ధము, సగము. ౭. సాయంకాలము.
౮. మూలము, వేరు. ౯. ఊర్ధ్వభాగము, మీఁది
భాగము. ౧౦. అన్నము. ౧౧. గర్తము,గోయి.
౧౨. వజ్రము. ౧౩. పురోహితుఁడు. (వాచ.
కే. ని.)

నేమి. సం. వి. ఇ, న్. పుం. నెమ్మి, తినాసము.
ఇ. పుం. ౧. వజ్రాయుధము. ౨. గాడిద.పుం.
స్త్రీ. ౧. ఘటీయంత్రము, నూతిగిరక. ఇ.ఈ.
స్త్రీ. బండిచక్రము చుట్టుకమ్మి, ప్రధి.

నేమించు. స. క్రి. (√నేమము.) నియమించు.
గీ. మత్రియుఁ గమఁ బేరు గలిగినములల నరసి,
యున్న తావులఁ గదిలింప కునిచి రండు,
మీర లంచును బిలిచి నేమించి పనుప.
యయా. ౩. ౩౪.
మ...చుట్టును ధానుష్కులు కుంతధారు లగు
బంటుల్ నిల్వ నేమించి శం,ఖనినాదంబులు
దుందుభిధ్వనులు ఢక్కానాదముల్ మిం
చఁగన్. ఉ. రా. ౭. ౪౦౭.

నేము. స. క్రి. (ధాన్యము మొ.) చేటలో పోసి
యిటునటు త్రిప్పు. (శ.ర.)

నేముఁడు. సఁ=నేపుఁడు. (శై. ని.)

నేయము=నెయ్యము. వి. (సం. స్నేహః.) ౧.
స్నేహము, మైత్రి.

ఉ. నేయము లజ్జయుం గరుణ నెమ్మి కోపభ
యైకలేశమే, నేయెడఁ జూచిన నదికి నిం
చుక యించక...రస. ౩. (శ. ర.)

ద్వి. నేయుంబు తోడ నాన్నపుఁ దప్పు దతని,
చేయూఁదికొని వార్ధిఁ జేరంగ వచ్చి. రం.
రా.యు. ౩౦ ౭ పా. ౨౦ పం. (చి.ని.పా.)

నేయము. సం.=నేతవ్యము.

నేయార్థము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పొందిం
పఁదగిన అర్థము కలది. వి. అ. స. (కావ్యదోష
ములలో నొకటి, స్వసంకేతిత మగు అర్థము గల
పదము.

క. ఇలఁ దనసంకేతంబున, నిలిపినపద మెంచి
చూడ నేయార్థంబౌ, బలుతే నెదిండిగమినగు,
వలసాగర కర్ణయానయలక లవంగా. నరస.
౪. ౭. (సాగరకర్ణ=సాగర మనుపదము
చెవులయందుకలది, ఏనుఁగు.) ౨. న్యాయ
ము. (శ. ర.)

శ్లో. విహాయ చ రూఢింస్వార్థే వ్యత్యస్తనవవృ
త్తయః,కదా భవిష్యతే వాసః కటకేషు
మహీభృతాం." ప్రతాపరుద్రీయము.దోష
ప్రకరణము. (ఇట వ్యత్యస్తనవవృత్తులు=
నవవృత్తులు అని యర్థము.)

నేయి=నెయి, నెయ్యి, నే. (సం. స్నేహః. క.
త. నెయ్.) వి. దే, అనా. ౧. ఘృతము, ఆ
జ్యము.

క. కామములు భోగములఁ దెగు, నే మొఁదుక
నేఁత నాఱు నే చిచ్చు...భార. అను. ౫.
౨౩౩.

సీ. కమ్మఁగాఁ గాఁచినకతియాల నేతితోఁ గమ
నీయపంచభక్ష్యములతోడ. భీమ. ౧.౭౦.

క. ఈయర్థము నిశ్చయముగఁ, జేయక నే లో
కృపమతము నేయుట నెయ్యి నే నేయి

బూని వేల్చిన, నేయినిఁ బోలియును మీఁద
నిష్ఫల మందుర్. వా. రా. ౪. ౬౩.

ద్వి. ధరణిఁ బంతియ సముద్రంబుల నేతి, సరు
ణు దీపముఁ జేసి...నీరజాక్షున కిచ్చె నీ
రాజనంబు. ద్వి. పరమ. ౧. ౪౫ పా.

సా:– రొట్టె నేతిలో పడినట్లు (కార్యము సఫల
మైన దని భావము.)

౨. తైలము, చమురు.

క. నేయి పొలుపఱిన దీపియ,మాయఁకరణిఁ
గ్రసిద్ధి మలిగిన హీన,త్యాయత్తం బై
తోనును, మాయును దైవానుకూల్యమహిమ
మహీశా. భార. అను. ౧. ౧౩౭.

శ్లో. యథా తైలక్షయాద్దీపః ప్రమ్లాని ముపగ
చ్ఛతి, తథా కర్మక్షయాద్దైవం ప్రమ్లాని ము
పగచ్ఛతి. సం. భార. అను. ౬. ౪౬.

౩. క్రొవ్వు, మజ్జ.

గీ...కేరజములు, గుర్వ్యలను మొదలుగ లెక్క
కొలఁది మీఱఁ, గలవు పులుఁగులు నేతులు
గ్రక్కఁ గ్రోవి. చిత్రభా. ౩. ౧౭౨.

నేయిపూసినకత్తి=పయికి అకర్షకముగా నుండి
ద్రోహము చేయునది. (ఇది తేనెపూసినకత్తివంటిది.)

వ...కొండొకకాలంబు నమ్మఁ దిరిగిన నాకె
వాఁడుగక నేయిపూసినకత్తి యగుట దెలి
యక గోముఖవ్యాఘ్రం బగుట వివరింప నే
రక యత్తులువం బరిగ్రహించి... వెం.పంచ.
౧. ౨౭.

జః నేతిబీఱ, నేతివసంతము.

నేయు. స. క్రి. (క. నేయ్.) నేఁతచేయు, నయ
నముచేయు.

చ...తద్భటకోటి చాతురితురి...యశోం, బర
ములు నేయుచుండు బహుభంగులఁ బున్న
... కొనిందుచం, దురునునుసోగవెన్నల

లతోఁ దులఁదూఁగెడుతద్గుణంబులన్. నైష. ౧. ౪౭.

జః నేఁత, నేఁతకాఁడు, నేఁతపలక, నేఁతపురువు నేఁతపూఁబోఁడి, నేఁతరి.

నేరఁబోఁతు. విణ. (నేరమి + పోతు.) తెలియని వాఁడు, అనభిజ్ఞుఁడు. (చి. ని. శ. ర.)

నేరపెట్టు. స. క్రి. (నేరము + పెట్టు.) నెపపెట్టు, దోషియని చెప్పు.

క. కలితనమునఁ జని యలనా, పలుకుం బంతంబుఁ జెల్లుబడి గా రేడ్డిన్, గలసి యొకముడుపు గైకొని, పిలిచిన నీ కిత్తు నేరపెట్టుదు మగనిన్. వేం. పంచ. ౪. ౪౯౪.

నేరమి. వి. (నేరుచు.) ౧. తెలియమి, అజ్ఞానము.

క. ఏ నెఱుఁగమి నిట్లడిగితి, నా నేరమి సైఁప వలయు... భార. అర. ౫. ౩౧౧.

ద్వి. ఘోర ప్రతిజ్ఞఁ గైకొని బేల నైతి, నేరమిఁ జెడిపోయె నేఁడు నాతపము. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౨౧౭౦ పం.

క. ధనరాజ్యరమామదమునఁ, గనుఁ గానని నిన్ను శిష్యుఁ గాఁ గైకొనుకంటెను నేరమి కలదే ...మనుచ. ౫. ౧౦.

౨. దోషము, తప్పు.

సీ. తగిలి సువ్యాద్యూతధర్మయుద్ధములకుఁ బరులచేఁ బిలువంగఁబడి విభుండు, గడఁగక విముఖుండు గాఁ జన దని శుభశాస్త్ర ధర్మంబు లోకంబులందు, నిలిపెఁ దా నిది పతి నేరమియే దైవదైవకృత్యం బైన వనరఁ దగునె. భార. సభా. ౨. ౨౭౪.

సీ. నేరమి లేకయు నెప మిడి యర్థంబు గొను రాజుఁ బ్రజరక్ష వినికి గలిగి. గీ. యాచరింప నవిభుఁడును...అధోగతి కరుగువారు. భార. అను. ౨. ౮౨.

ఉ. నావుడు దానవేశ్వరుఁడు నవ్వుచు నార్య శిక్షోడ నిట్లనున్, నీ విటు మాఱ నేర్తు నని నేరమి పెట్టితి గాక... ఉ. హరి. ౧. ౬౭. ఆం. భా. ౨. ౧౯౧.

నేరము. వి. (త. నేరం.) తప్పు, అపరాధము.

క. రేయును బగలును విదురుఁడు, నీయొద్దన యునికిఁ జేసి నేరము పలుకన్, మాయిద్దం బెడఁగింపఁగ, ధీయుత యొక గంటి మిన్ను దివసంబులకున్. భార. ఆది. ౭. ౧౭.

గీ. అరి నార్జింప వర్జింప నలవి గాని, ధర్మమ నధర్మమునుఁ జెప్పఁదగిలి మనువు, నేరములు వెట్టి దండువు నిశ్చయించి, ధరణిఁ గలవోటు నర్థ మెత్తంగఁ దలఁచి. నైష. ౭. ౭౭.

ఉ...తోఁటకాళిదాసాదిమహాకవీశ్వరుల కైన ను నేరము లేక యుండునే. వి. పు. ౧. ౧౪. ఆం. భా. ౨. ౧౯౧.

జః నేరపెట్టు, నేరముకొను.

నేరముకొను. అ. క్రి. (నేరము + కొను.) తప్పు పట్టు.

క. ఓరి దురాత్మక విని పల్కుమా యిటు రావలదు హెచ్చి మతి వచ్చితివా, నేరముకొందు గ్రహించుక, యోరక యాపని ఘటింపు మెప్పుడు మాకున్. బిల్హ. ౩. ౧౫౭.

నేరాజే. విణ. సరిగతో నేసినది, జరబాజా. (వస్త్రము మొ. శ. ర.)

నేరిమి (ర్మి.) వి. (నేరుచు + ఇమి.) సామర్థ్యము, శక్తి; ప్రావీణ్యము, చతురత.

ఉ... అంబకజాలవీచికా, స్ఫారము సైనభీష్ముఁ డను సాగరముం గడవంగ నీఁదఁగా, నేరిమి యొట్లొకో కలుగ నేర్చె శిఖండికి నేమి సేయుదున్. భార. భీష్మ. ౧. ౫౪.

క. ఈటేవికి నీశ్వర్తికి, మేటితనంబునకుఁ జాల మెచ్చితిగానం జే, దాఁటుకొనియున్న నీతఁడు

నే పెన్నఁడు లేనినీరుఁ జెన్నారుఁగదా. అచ్చ. రా. సుం. ౧౩.

ఉ. నిక్కముపోలె నప్పు డొకనేరుపుమై ననుఁ ద్రోచిపుచ్చఁగా, నక్కమలాక్షి పొందుఁ దగ నాడి ... ఇక్కడ రాక తక్కునే. భార. విరా. ౨. ౨౯౬.

క. వీరు దమపాలు వడయక, నేరిమి మాటలన తేఱ నేర్తురె చెప్పుమా. భార. ఉద్యో. ౧. ౩౪౦. (నేరిమిమాటలన=చతురవచనముల చేతనే.)

క. సారెయుఁ బలకయుఁ గైకొని, నేరిమిమై నాడి ధనము నేరయఁగఁ గొని దుర్వారం డగు నాజూదరి...దశకు. ౫. ౬౯.

నేరుచు(ర్చు) స. క్రి. (దీనికి 'నేచుచు, నేరచును, నేరఁడు, నేరువఁడు, నేతుక, నేరక' మొ. రూపము లగును. త. నేర్.) ౧. అభ్యసించు, కఱచు.

క. అఱువదినాలుగువిద్యలు, నఱువదినాలుగు దినంబు లంతనవారల్, నెఱవాదు లైనకతమున, నటె నొక్కొక నాఁటివినికి నేర్చిరిలేకా. భాగ. ౧౦ పూ. ౧౪౧౦.

సీ. పద్యంబు గీతికార్భటి నొగిఁ జదువంగ నెల్ల విద్యలసంచు లెఱుఁగ నేర్తు. విక్ర. ౧. ౨౦, ౧. ౪౯.

౨. తెలియు, ఎఱుఁగు.

మ...నాథుల్ నేరమి శ్నేయుఁ బేరలుక౦ జెం దినయట్టికాంత లుచితవ్యాపారము ల్నేర్తురే. పారి. ౧. ౧౨౧.

వ...ఇంత యైన నుపేక్షింపక యీదుష్టద్యూతం బు వారింపు మనిన పుత్రస్నేహంబున బుద్ధి యుఁ జేయునది నేరకధృతరాష్ట్రుండు మిన్నకుండె. భార. సభా. ౨. ౧౫౪.

ఉ. నేరక చేర నొక్కవిన నీఱుఁగ జేయుఁ గృశానుఁడు...భార. శాం. ౧. ౯౩.

ఉ... పరమార్థము మంత్రవిభేదమైనఁ గార్యములు నిర్వహింపఁగ బృహస్పతి కైనను నేరఁ బోలునే. భార. ఆది. ౬. ౧౧౦.

ఉ ... వంకమాట లే, నేరఁ గురుప్రవీరసభ నిశ్చయ మిట్టిది కాఁగఁ జెప్పుమీ. భార. ఉద్యో. ౩. ౯౬.

క. నీచేఁ దా రాద్యంతము, నేచుకొనం గలరు వరుస నఖిలపురాణ, ప్రాచుర్యకరణలీలా, వాచాలుఁడు వ్యాసుఁ డెఱుఁగు వారల లవనక. వరాహ. ౧౨. ౭౭.

క...నా, నేచినగతి నచట నచట నిలిపితి... భార. మా. ౧. ౩౧౫.

ఉ. నేచియు నేరకుండియును ... దశకు. ౩.౧౪౦.

క. ద్యూతక్రీడకుఁ గొండొక, నేతుం...భార. విరా. ౧. ౧౭౬.

క. నేతును మంత్రము లందఱ, నేతును దద్రిపుల ప్రేవు లీరణమునకుక. ప్రబంధ. ౭౭౮.

అ. క్రి. ౧. సమర్థమగు, శక్తమగు.

ఆ. నీవు నీసుతుండు నేర్తురు గా కొరు, లేమి సేయ నేర్తు రిందుకులుఁడ. భార. సభా. ౨. ౩౧౨.

క. కీచకుఁడు ప్రేటుపడి తన, నీచపుదెస యొరు లెఱుంగ నేరకయుండక, లేచి...భార. విరా. ౨. ౧౩౦.

సీ. అతఁడు పాణిగ్రహణార్హుండు విను నీవు పతినిఁ గూర్పఁగ నేర్తు నతివ యేను. సైవ. ౨. ౬౩.

౨. ఇష్టపడు, సమ్మతించు.

క. తిరిగినపందల నేటికిఁ, బురికొల్పఁగ నున్న వారు వోదురు గా కేఁ, గురుపతిజయంబు గొని యిద్ధర యేలం జూడ నేర్చెదనె విను నమ్మక. భార. భీష్మ. ౨. ౧౫౨.

చ...వల్లభులు ప్రాణవిభుం బెడవాయ నేర్తురే. పారి. ౪. ౫౪.

౩. సంభవించు.

ఉ...భీష్ముఁ డనుసాగరముం గడవంగ నీదఁగా, నేరమి యెట్లొకో కలుగ నేర్చె శిఖండికి నేమి సేయుదుల్. భార. భీష్మ. ౧. ౫౪.

వ...యుష్మత్సంఘటితంబు లైనసంబంధములకు వికారం బెన్నండు ను బుట్ట నేరదు...పార. ౪. ౪౯. మనుచ. ౧. ౭౨.

జః నేరమి, నేరిమి, నేరుపరి, నేరుపు, నేరుపులాఁడు, నేర్పుకాఁడు.

నేరుప(ర్ప)రి. (నేరుపు + అరి³.) నేర్పు కలవాఁడు, చతురుఁడు.

క. నేరుపరి పోషాళించిన,హారము వెల యొక్కలీల...ప్రబోధ. ౧. ౨౭.

క. అరిదివిలుకానియుజ్జ్వల,శర మొక్కని నొంచుఁ దప్పి చనినం జను నేర్పరియైనవానినీతి, స్ఫురణము పగరాజు నతినిభూమిం జెఱచుల్. భార. ఉద్యో. ౨. ౩౬.

నేరుపు(ర్పు) స. క్రి. (√నేరుచు.) అభ్యసింపఁజేయు.

మ. మురిపం బొప్పఁగ మందమందగమనంబుల్ నేర్పెదు న్నేదిన్,శ్వరశుద్ధాంతనితంబినీజనులకుల్ సంపూర్ణచంద్రాననా. నైష. ౨.౫౬.

చ. పలుకులు నేర్పువేళఁ గలభాషిణి నీ విటులుండ...మనుచ. ౩. ౫౯.

వి. ౧. (క. త. నేర్పు.) ప్రావీణ్యము, చతురత; సామర్థ్యము, శక్తి.

ఉ. ఇంచినభక్తి నొక్కతరళేక్షణ నైషధభూమిభర్త మన్నించు వరూథినీపతికి నేరుపు మీఱఁగ బట్టివేళ్లఁ గావించినతాళవృంతముల వీచుచు నుండె...నైష. ౬. ౧౧౭, ౧. ౭౪.

క. చిత్తం బూరక కలఁచెదు,సత్తము నాతోడ నాడ నేరుపు గలదే. ఉ. హరి. ౩.౧౧౬.

మ. విని సంశప్తకు లేము దక్క నొరు లావివ్వచ్చు భంగించి శౌ, క్తునిక్కుం బాపి యలంప నేర్పు గలరే...భార. ద్రో. ౧. ౩౯౩.

౨. రీతి, విధము.

చ. ఘనుఁ డతఁ డేఁగుదెంచి సదిగద్దియ నుండ నగారిశైలఖం,డనకథ చారణాళి వొగడల్ నిజసన్నుతి కోసరించున,న్నప్పుడ దల వంచి పీఠతటరూఢమణిల్ బొటువ్రేలమీఁటున,య్యనఘుఁడు కొండ మీఁటినమహాద్భుతకృత్యము దెల్పుకైవడిల్. వసు. ౧.౧౨౨.

గీ...నీయిష్ట మీడేరు నేర్పు, తెలియఁ జెప్పెద వినుమని తెఱవ కపురు. హంస. ౫. ౩౦౪.

నేరుపులాఁడు. విణ. (నేరుపులు + వాఁడు.) నేరుపుకాఁడు.

సీ. వెనుబొజ్జ నిడ్డెనల్ నినుచు నేరుపులాఁడు...గీ...సొరు, నెరపు నెఱవేల్పు నామది నిలుచుఁ గాక. అచ్చ. రా. బాల. ర. (శ.ర.పా. 'తి నెఱు నేరుపువాఁడు' ముద్రి.)

నేరెడల్లులు. వి. బ. (√నేరేడు.) అల్లోనేరేళ్లు, నమస్కారములు.

సీ...బెంకిణాలు నేర్చుడల్లుల్ సలా మన నమరు దండము పెళ్లు...సాం. ని. మాన. ౨౫.

నేరె(రే)డు. వి. ఫ. జంబూవృక్షము.

ఉ... అ,న్నేరెడుమ్రానిమూలమున నెక్కొని యుండు జగత్ప్రశస్తమై. మార్క. ౪. ౧౪౪.

క. విను మేకాదశశతయోజనదీర్ఘము లేతదీయశైలాగ్రములం, దవరుచుఁ బడగలక్రియఁ గడ,పనగము నేరేడు రావి వటమును నొలయుల్. మార్క. ౪. ౧౪౩.

సీ. నేరేడు దనగను నేరెడవంగను జంబూసము

ఖ్యలై చనును... ఆం. భా. ౨. ౪౬.

నేరేడేఱు=జంబూనది.

గీ. నేరెడేటియిసుకల్ దెచ్చి నీరజాక్షు, సానఁ బట్టినరాపాడి చల్లి మెఱపి, పదను సుధ నిడ చేసెనో పద్మభవుఁడు, వీనిఁ గాకున్నఁ గలదె యీమేనికాంతి. మనుచ. ౨. ౩౬.

నేరెటిదీవి=జంబూద్వీపము.

ఉ. నేరెటిదీవి యేలుధరణీవరముఖ్యులు వీరె కంటె... నైష. ౫. ౮౬.

గీ. దీవులం దెల్ల నేరెడుదీవి లెస్స. హర. ౨. ౩.

నేర్పు(రుపు)కాఁడు. విశే. (√నేర్పు.) నేర్పరి, నేర్పుకలవాఁడు.

క. నీవ కడు నేర్పుకాఁడవు, గా వలవదు వీనిఁ గొన్ని గఱచితి మేముౝ. భార. ఆది. ౬. ౩౨.

గీ. పూని యాప్రోలిమేలికడానికోట, వానియును నగ్ర్తపాండును వలనుమీఱఁ, జూడఁ జెప్పఁగా నరిది యాఁజుమ్ము వేయు, కన్నులును నోళ్లుఁ గలనేర్పుకాండ్రకైన. అచ్చ. రా. బాల. ౩౬.

నేఱా=నెఱా.

మ. రవిఁ దీవ్రద్యుతి యండ్రు పావకుని నేఱా వంటమా రండ్రు వాఃరివిభంబుల్ పెనుపం జాక్రిందిదివియల్ రేరాజ ని న్నెన్నుచో. చంద్రా. ౫. ౮౩. (శ. ర. పా. 'జొరా' ముద్రి. పా.)

నేల. వి. ౧. భూమి.

సీ. నేలయు నింగియుఁ దాళముల్ గాఁ జేసి యేపున రేఁగి వాయించి యాడ. భార. విరా. ౨. ౧౩౪.

క. చులుకన గలయొక్కకోలను, గుతిగాఁ దిగ్ప్రోల్లు నేలఁ గూలిచి కడిమిౝ... చు జేజేగములకుఁ, దలఁగని మే లిడినగిబ్బ త త్తకికొరపుౝ. నీలా. ౧. ౧౯. భార. విరా. ౨. ౧౩౪.

౨. భూలోకము.

శా. పాతాళంబును నేలయుం దివిజముం బాలించుసిద్ధుండవో, నాతండ్రీ నను నేల వచ్చినజగన్నాథుండవో చెప్పవే. ఉ. హరి. ౨. ౧౮౩.

౩. ప్రదేశము, తావు.

వ... ధర్త్రనందనుపిఱుఁద నొక్కింత నేల యరిగి ... భార. ఆది. ౬. ౧౪౩.

వ... పటికంపు రాచట్టు నేలల నెట్టుకొని ... మనుచ. ౩. ౨౦.

సీ... ఈప్రోలికి నాఁడు నేల నల్ల, యమునానదీగహ్వరమున బకుం డను రక్కసుం డుండు ...భార. ఆది. ౬. ౨౬౪.

౪. దేశము.

ఆ. నేల ప్రొద్దెఱింగి చాలుమానిసి రణోద్యమ మొనర్చి కాక... భార. విరా. ౪. ౨౨౧.

శ్లో. దేశకాలౌ తు సంప్రేక్ష్య యోద్ధవ్య మితి మే మతిః. సం. భార. విరా. ౫౧. ౩.

౫. మన్ను. (చూ. నేలఁగలయు.)

నేలకుఁదెచ్చు=చంపు, పడఁగొట్టు.

మ... అవ్వీరు లెవ్వ రొకో నేలకుఁదెచ్చి తా ఱ్ఱరునిచే వాఁటేల చిక్కెౝ... భార. ద్రో. ౨. ౨౩౬.

నేలపాలుగఁజేయు=నశింపఁజేయు.

సీ. పాడి దొరఁగి యప్పాపకర్ముఁడు పైచెఁ గాక చక్కటి తోడికయ్యమైన, లీల విమందఱ నేలపాలుగఁ జేయనే,...భార. శల్య. ౨. ౩౨౫.

నేలలోవెడలు=ఇల్లువిడిచి బయటకు వెళ్లు.

చ. పడఁ బడఁ బాలించుౝ వడఁకు బట్టినతల్లిని దండ్రి నేలలో, వెడలనితమ్ముఁగుల్లల నవి

నకులాంగన నోరు లేసియ్యాఁ, తొడుకుల బం
టుఁ బైద విడఁ ద్రోవక ప్రోఁకఁగ నెందు నీక
పొల్పడినది కర్ణునాదలనె భారతసంహిత
నిల్చుచాడ్పునన్. పాండు. ౩. ౩౭.

నేలవాఁపు=ప్రదేశము నుండి తొలఁగఁ జేయు, దూరముచేయు.

చ. నరవర మున్న చెప్పితి రణంబున నర్జునుఁ
డొద్ద నున్న నెవ్వరికిని ధర్మసూనుఁ బొదు
వంగ నశక్య మొకండు పార్థు న్నెదురుఁ డయి
నేలవాపి కొని ద్రోణుల నొప్పఁగఁ బోవఁ జా
లిరన్, వరవునఁ బట్టెదన్ బరులు వేవురు
మార్కొనినం గలంచెదన్. భార. ద్రో. ౧. ౨౧౬.

జః నేలఁగలయు, నేలఁగలుపు, నేలఁబెట్టు, నేలకడిమి, నేలకన్నము, నేలకలిగొట్టు, నేలకాన్పు, నేలగాపరి, నేలగుమ్మడి, నేలగుమ్ముడు మొ.

నేలఁగలయు. అ. క్రి. (నేలన్ + కలయు.) -మంటిపాలగు- నశించు.

(చంద్రోపాలంభము.) సీ. మానక గుప్పించుమ
దనకోదండంబు నిష్ఠురతను దన్ను నేలఁ
గలయ. వరాహ. ౪. ౨౧.

ఆ. ఘోరశిలలవృష్టి గురియించె నొడలు వ్రీఁగించి
యతఁడు వికటగిరులు గాఁడ, గురుతరద్రు
మముల గుదిగ్రుచ్చినట్లుగ, నిఖిలజంతుతతు
లు నేలఁగలయ. కళా. ౫. ౫౪.

నేలఁగల(లు)పు. స. క్రి. (√నేలఁగలయు.) నేలపాలుఁజేయు, ధ్వంసముచేయు.

సీ. అయ్యస్త్రమాశక్తి నద్భుతంబుగ నేలఁగ
లపి యుధిష్ఠిరువలను నిగుడ. భార. ద్రో.
౩. ౨౪౩.

సీ. బలసమేధితపలాశులఁ గాని పెంక్షలాశులఁ
గొమ్ముచే నేలఁగలపఁ బోరు

వరాహమూర్తి. దశా. ౩. ౭౦౭. ౭౦. శ్లో. ౮౭.

గీ. నిద్రవోయెడుసుఖ మెల్ల నేలఁగలిపి, ప్రతి
దినంబును దాఁ జేయురత్నపూజ, శివుని పై
నుండకుండినఁ జింత నొంది, రాత్రి శివ
రాత్రిగా జాగరమ్ముఁ జేసె. కాళ. ౩. ౧౧౭.
('పోఁగొట్టుకొను' అని భావము.)

నేలఁబెట్టు. స. క్రి. (నేలన్ + పెట్టు.) ౧. నేల పైనుంచు. ౨. నశింపఁజేయు.

సీ. తెలికటి సైకతములు వెన్కఁ బడ నొత్తె
నెత్తమ్మి నడుగులు నేలఁబెట్టె. బిల్హ. ౨.
౧౨౦. (రెండర్థములకు నిదియే ఉదాహర
ణము.)

నేలఁబెట్టి కాలరాచు=మిక్కిలిపీడించు.

గీ. నెఱయ పౌరసములు దమ్ము నేలఁబెట్టి కాల
రాచుచు నున్నాఁడు కలువలచెలి, తేతలఁ
బడఁజాల మిది రాహువేణి యనుచు, నతివ
పదములఁ బడె నన నడుగు లమరు. బిల్హ. ౨.
౧౧౪.

నేలకడప=నేలకడిమి.

ఆ. ఉప్పు చింతపండు నొప్పుమీఱిన నేల, కడప
వ్రేళ్ల నూరి యంథకశట్టి, చమర... తలపుం
డ్లు, మానిపోవు...(చికి. చి. ని.)

గీ. నేలకడపయుఁ బెన్నేరు నిలను జెలువు, వె
లయుపల్లెరు వ్రేళ్లను వేఱు వేఱు, మేక
పాలును గొన ... స్త్రీపురుష మోహములు
దీఱు సిద్ధముగను. (చికి. చి. ని.)

నేలకడిమి. వి. (√నేల.) భూకదంబము. ౯. (శ.ర.)

నేలకలిగొట్టు. వి. (√నేల.) భూపాటలి. ౯. (శ.ర.)

నేలకాన్పు. వి. (నేల + కాన్పు.) భూపుత్రి, సీతాదేవి.

గీ. పాగదవురెమ్మ నలపుకప్పురపుదిమ్మ, కాన
వేలమ్మ యీనేలకాన్పుఁగొమ్మ. అచ్చ. రా.
అర. ౯౭.

ఇట్టే: నేలచూలి.

ఆ. నేల యేలుకొనెడుజోలి య దేటికి, నేల చూలిమీఁద నేల యాస. అచ్చ. రా. యు. ౩౯౪.

ఆ. నేలచూలి వెదక గాలిబిడ్డఁడు లోను, గాను గలిగినట్టికడిఁది కొమ్మ, మెకపుగములననుప... యయా. ౩. ౨౨.

నేలగాపరి. వి. (నేల + కాపరి.) రాజు.

సీ. అలగాపరి పూఁపు లచ్చుటఁ దిగఁ ద్రోచి నేలగాపరులఁ దా నేలఁ గల్గె. అచ్చ. భా. ౧. ౕ౫.

నేలగుమ్మడి. వి. (√ నేల.) భూమికర్కారువు.

సీ. నెగడు విదార్యాఖ్య నేలగుమ్మడి యన... ఆం. భా. ౨. ౫౪.

నేలగుమ్ముడు. వి. (√ నేల.) విదారి. (ఇది నల్ల నేలగుమ్ముడు, తెల్లనేలగుమ్ముడు అని ద్వివిధము. శ. ర.)

నేలగొలిమిడి. వి. (√ నేల.) గోలోమి. (శ. ర.)

నేలజమ్మి. వి. (√ నేల.) పిన్నజమ్మి, శమీరము. (చి. ని, శ. ర.)

నేలజేజే. వి. (√ నేల.) భూదేవుఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు.

సీ. ఇటు నేలజేజేల కెలు కైనచెంగావినుద సంజఁ దగుకొండఁ జూచినాఁడ. నరస. ౫. ౨౨.

సీ. సీటూర నెదిరిన నేలజేజేదంటు తే జెల్ల నడఁచినగిట్టలెంక. అచ్చ. రా. అయో. ౯౩.

నేలతంగేడు. వి. (నేల.) చిన్నతంగేడు, ఆకుల్యము.

సీ. ములువెంపలి ములుస్తె గలేజేరు గుంటగజ్జెరును దంతిబందారు నేల, తంగేడు... హంస. ౪. ౧౦.

నేలతాడి. వి. (√ నేల.) తా[illegible]

(సానుస్వారమని చి. ని.)

సీ... బీఱ వెంగలిం గోఁదాడు సీఁదాడు ఖర్జూర మీఁత నేల, తాడి... హంస. ౪. ౧౧.

సీ... నేలతాడి యనంగ నెసఁగు ముసలి. ఆం. భా. ౨. ౫౧.

నేలతామర. వి. (√ నేల.) మెట్టతామర, స్థలపద్మిని.

సీ. స్థలపద్మ మగు మెట్టతామర యన... నేల తామర యన... ఆం. భా. ౨. ౫౯.

సీ. దధియుక్తముగ నేలతామరఁ గొన... (చికి. చి. ని.)

నేలతాలుపు. వి. (√ నేల.) ౧. పర్వతము, భూధరము.

సీ. నేలతాలుపు రాచచూలిగాదిలికందు దొసఁగుచీకటిచాల్పుతోఁ గల విందు. అచ్చ. రా. పీఠి. ౭.

౨. రాజు, భూధరుఁడు.

క. కలికపుమానిసి యని నీ, తలఁపున నిపుడల్ల నేలతాలుపుమిన్నుం, జులుకఁగఁ జూచెద వత నిక్క, గెలువఁగ నీవంటివారికిం దర మగునే. అచ్చ. రా. యు. ౨౧.

నేలతీఁటకసింద. వి. (√ నేల.) కసిందలో నొకభేదము, వృక్షవిశేషము.

గీ. నేలతీఁటకసిందయుఁ గోల వెముడు, బొంతవెము డుల్లియును సదాముస్తె వెందలు, గాఁగలుగునట్టి చిఱుచెట్లఁ గాంచి యంత. హంస. ౪. ౧౦.

నేలతొళసి. వి. (√ నేల.) భూతులసి. (శ. ర.)

నేలన(న)మ(మి)లి. వి. (√ నేల.) పక్షివిశేషము.

సీ. కొక్కరల్ కక్కురల్ గువ్వలు వెలినెలు నేలనెమళ్లును బోలుగలును. రసిక. ౧. ౫౪ ౧. ౧౧౫.

వ... మఱియుఁ గైదు కక్కెర కారుకోడి లావుక వెలిచ నేలనమలి డాబ గొంగడిగాఁడు మొదలగుపక్షులు పొదలుకొని యుండు పిట్టపట్లును... చంద్రా. ౧. ౨౪.

ఆ. పికిలి నేల నెమిలి పెనుగువ్వ బకదారి, పావురాయి... ఆది యైనపక్షు లతఁడు దీర్చె. హంస. ౩. ౧౩.

నేలనేరేడు. వి. (√నేల.) కాకినేరేడు, భూమిజంబుకీ.

సీ... నేలనేరే డనఁగ... భూజంబునామంబు పొల్చు... ఆం. భా. ౧. ౪౭.

నేలపట్టి. వి. (నేల + పట్టి.) ౧. అంగారకుఁడు, భౌముఁడు. (శ. ర.) ౨. నరకాసురుఁడు. ౩. భూపుత్రి, సీత. (శ. ర.)

నేలపల్లటి(టీ). వి. (√నేల.) పారావతవిశేషము.

సీ. పారావతం బగుఁ బావురాయి యనఁగ... తద్భేదములుగాను దనరుచుండ ను నేలపల్లటి... అనఁగ... ఆం. భా. ౧. ౨౫.

సీ. పావురములు నేలపల్లటీల్ కూకీలు... సుగటీలనఁగఁ బొల్చును గలరవములు... సాం. ని. తిర్య. ౪౭.

నేలపొన్న. వి. (√నేల.) కోలపొన్న, అంఘ్రిపర్ణికీ.

సీ. క్రోష్టుపుచ్ఛికయా నేలపొన్న, నా... ఆం. భా. ౧. ౫౫.

నేలమట్టము. విశే. (√నేల.) నేలతో సమానమైనది; నాశితము.

మ. దిననాథుం డుదయాద్రి శృంగమున కేతెనెల్లి... కూల్తు లంకాపురీ, ఘనసాలాదుల నేలమట్టము గ నాకఁబింప సత్త్వంచుచున్. భా. రా. యు. ౩౧౫.

సీ. ఊర్ధ్వాండకర్పరం బొరయు వింధ్యాద్రికూటంబులు నేలమట్టంబు

గీ. దేవ యొకవానరంబు లీలావనంబు, నేలమట్టంబు చేసి యాఫలపాల, మాఁచి యాడెడుతనుఁ జూచి కోఁచవాలు, దక్కసుల నొక్కి తోరణం బెక్కె నగుచు. రామా. ౬. ౨౦౩.

నేలమామెన. వి. (√నేల.) వృక్షవిశేషము.

సీ. మామెనయును నేలమామెన యటికమామిడి దూలగోవెల మేఁకమేయు. గీ. నాకు నల్లేరు... హంస. ౪. ౧౦.

నేలమాలె. వి. (√నేల.) భూగృహము, భూమిలోపలియిల్లు.

గీ. పాయమునఁ బెద్దవాఁ డొకబ్రాహ్మణుండు, లక్షణజ్ఞుండు సంగతలక్షణాంగి, నొక్కకన్నియఁ బెండ్లి యై యొరులగోష్ఠి, మరగకుండంగ సఖి నేలమాలెఁ బెట్టి. కేయూర. ౩. ౨౧౩.

గీ. నేలమాలె నా భూమ్యంతరాలయమ్ము... ఆం. భా. ౧. ౧౨.

నేలమాలెలద్రవ్య=లోలోపల కట్టుఉపస్సు.

క. వెనిమిటియు నత్త వదినెలు, కనుఁగలిగి మెలఁగ వెడలఁగా నెడ లేమిం, దినదినముఁ దత్తలోదరి, మనమున నే యిట్టి నేలమాలెలద్రవ్యా. శుక. ౧. ౫౦౪.

నేలములక. వి. (√నేల.) వాఁకుడు, వార్తాకీ.

సీ... నేలములక యనఁగ. గీ... సర్వాక్షి ప్రబలు. ఆం. భా. ౧. ౫౯.

నేలమొలత్రాఁడు. వి. (నేల + మొలత్రాఁడు.) సముద్రము.

గీ. వచ్చి యప్పేఁడి వేలుపువంగడంపు, నేలమొలత్రాటినిండుకుం దేటితాల్పు, మ్రోల విల్చి కరంబు ప్రేముడి దలిర్ప, వెరవుతోఁ బల్కెఁ గేలుఁదామరలు మొగిచి. అచ్చ. రా. యు. ౧౫౫.

నేలయడుగు. వి. (√నేల.) పాతాళము.

సీ. పాతాళ నామంబు... నేలయడుగు గనంగ వెగడుచుండు. ఆం. భా. ౧. ౧౪౫.

నేలయునిరిక. వి. (√నేల.) భూధాత్రీ.

గీ... నేలయునిరిక యన,నలరు భూధాత్రి... ఆం. భా. ౨. ౪౭.

నేలయెకిమీఁడు. వి. (నేల+ఎకిమీఁడు.) భూపతి,రాజు.

గీ ... ఓ నేలయెకిమీలకోలముసామి, చేతగు తుర కలపెద్దచెంచువాని,యింటిచెంచెత చెలి మించుగుంటికెలని, పాలముల్గోకలఁ జెలఁగు చెంచులము నేము. ఉ. రా. 2. 3౭౫.

నేలయేలుదంటు. వి. (√నేల.) క్షత్రియుఁడు, రాజు.

సీ... నేలయేలుదంటులు... గీ... రెండవ వంగ డంపుఁ బలుపు లన క్షత్రియాఖ్యలౌ... సాం. ని. మాన. ౨.

నేలరేను. వి. (√నేల.) భూబదరీ. (శ. ర.)

నేలఱేఁడు. వి. (నేల+ఱేఁడు.) రాజు.

గీ. అటప్రోలికి నేలిక యగుచు నెల్ల, నేల ఱేఁడులు దను మేలు మే లటంచుఁ, బొగడ మగుడనికలుముల వెగడి పజలఁ, దద్దయును సాఁకుకొనుచుండు దశరథుండు. అచ్చ. రా. బాల. ౪౪.

చ. కనఁగొనె నేలఱేఁడు మతికాంచనభూష ణభూషితుఁ డ్మృగా,జినయుతు... చెన్న. ౫. 30౪.

నేలవెలఁగ. వి. (√నేల.) భూవెలఁగ.

సీ... నేల వెలఁగాకు నొనరంగఁ గఱుకుఁగాఁజేసి పోసినమాను...(చికి. చి. ని.)

నేలవేము. వి. (√నేల.) భూనింబము.

సీ. శ్రీ తులసియు సంబరేను నేలుసిరికి... నేలవే మూటి చల్లగడ్డ. హంస. ౪. ౧౦.

సీ... నేలవే మనంగ భూనింబ మొప్పు. ఆం. భా. ౨. ౫౦.

నేలవేలుపు(ల్పు) వి. (నేల+వేలుపు.) భూదేవుఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు.

గీ.అప్పు డెకిమీఁడు తతిచెయ్యి లమరఁ దీర్చి, పేదలకు నేలవేలుపుఁ బెద్దలకును, బొసఁగ రొక్కంబుఁ దొడవులుఁ జుటుములును, దొడుకులు నొసంగి పడిరేలు గడపె యంత. అచ్చ. రా. బాల. ౭౪.

గీ. నేలవేలుపు మొదలిటి నేమములకు, నెలవు చెలువవుగమికాఁడు పిలుకుమారి, రక్కసుల చేతఁ బోయినదుక్కుచునకు, వగవ కెట్లోరు మె యెల్ల నొగుటఁ దండ్రి. యయా. 3. ౧3౧.

ఆ. పుడమి ఱేనితోడఁ బొడర నీలా వేమి, ఖరునికంటె నల్లగట్లనూఁడు, కొడుకుకంటె గండ్ర గొడ్డలితాలుపు, నేలవేల్పుకంటె నెఱయ చెపుమ. అచ్చ. రా. యు. 33.

నేలసంపెఁగ. వి. (√నేల.) భూమిచంపకము. (శ. ర.)

నేలాఁపు. వి. (నేల+ఆఁపు.) శ్యేనవిశేషము, ఒకవిధముగుడేగ.

సీ. నేలనెమళ్లు నేలాఁపుడేగల విడిచి యేపు నఁ దీఁచ మడపఁజేసి. రసిక. ౧. ౧౧౫.

నేలుసిరిక. వి. (నేల+ఉసిరిక.) భూమ్యామలకి.

సీ. శ్రీతులసియు సంబరేను నేలుసిరి కిశ్వరి నేలవే మూటి చల్లగడ్డ. హంస. ౪. ౧౦.

నేలొద్ది. వి. (√నేల.) వృక్షవిశేషము.

సీ. కలజువ్వి వావిలి గండువావిలి యేటిమద్ది మద్దియును నేలొద్ది యొద్ది. హంస. ౪.

నేవడము=నేవళము. (శ. ర.)

నేవము=నెవము. (శ. ర.)

నేవళము=నేవడము, నేసారము. వి. లలంతి కా విశేషము, మణులు గ్రుచ్చినహారము.

క. తనయయంత నేవళం బొకఁడనుకూలతఁ గే లఁ బుచ్చి యాసతియయు శిక్, వనరుహలో చనుఁ డిడె లోఁచనపారణ సేసెఁ దత్ప్ర సాదనద్రృష్టిక్. హరి. ఉ. ౪. ౧౩౦.

గీ. పసుపునుమఁజాయ మెకాంతిఁ బసలుసేయ, నేవళంబులు చనుదోయినిగ్గుఁ జెనక, ద్రవిడ బాలనిలాసినీతతులు మెఱయ, సిరికిఁ బట్టె నకాంచికాపురమునందు. విక్ర. ౩. ౧౧౩.

సీ. పదకము తాళి నేవళము...అన లలంతి, కావిశేషం బగు...ఆం. భా. ౨. ౧౪౯.

నేష్ట. సం. వి. ఋ. పుం. సోమయాగమందలి ఋత్విజులలో నొకఁడు.

నేష్టువు. సం. వి. ఉ. పుం. లోష్టము, మట్టిపెల్ల. (వాచ.)

నేస్తకత్తె. విణ. (నేస్తము+కత్తె.) స్నేహితు రాలు. (శ. ర.)

నేస్తకాఁడు. విణ. (నేస్తము+కాఁడు.) మిత్త్రుఁడు.

సీ...నేస్తకాఁడుసంగడికాఁడు నాఁగను మిత్త్రు నినామము లగు. ఆం. భా. ౨. ౧౨౩.

గీ. కటికిచీకటినెఱి నేస్తకాఁడు దాను, ధృతి యొసంగఁగ దానిమందిరముఁ జేర. శుక. ౨. ౧౭౯.

వ...జంటనేస్తకాండ్రచేతితిపిరి కిన్నెరలటంగు టింగురులును...ప్రబంధ. ౩౮.

నేస్తము. వి. చెలిమి, మైత్రి.

చ. నిలకడ సున్న వావి నహి నేస్తము సాక్షి ...కాంత లదాంత లింకరుచుక్. శశాం. ౪. ౧౩.

కా. ఆనీలాలక బాణకన్యక మహాహ్లాదప్రాణమో నాఁగ నెం, తే నేస్తం బొనరించి యున్న దగుటం దీనాననాంభోజ య్యె, గ్లానిం బొం దుచునున్నయారమణియాకారంబు వీక్షించి ...అని. ౨. ౭౩.

సీ. నెయ్యము నేస్తము... గీ...అనఁ బరఁగు చుండును మిత్త్రభావంబు...ఆం. భా. ౨. ౧౨౩.

విణ. మిత్త్రుఁడు.

ఉ. ఏవ యెఱింగి యుందువు నేనును జందుఁడు నేస్త మాటయుక్. శశాం. ౪. ౪౧.

జః నేస్తకత్తె, నేస్తకాఁడు, నేస్తి, నేస్తుఁడు.

నేస్తి. విణ. నేస్తురాలు. (√ నేస్తము.) నేస్తకాఁడు.

సీ. నేస్తి గాదిలి చెలి నేస్తకాఁడు సఖుఁడు, సంగాతి చెలికాఁడు సంగడీఁడు, నాఁ జేరలు మిత్త్రున కగు...వేంక. మాన. ౨౩.

సీ. సురఁటివీచులఁబుట్టునోర మెక్కురానేస్తి జంగిలియొఱుకు మాసంగడీఁడు. ప్రబంధ. ౧౩౦. సాం. ని. మాని. ౫.

నేస్తుఁడు. విణ. (√ నేస్తము.) మిత్త్రుఁడు, స్నేహితుఁడు.

శా. ఈలా గూరక నన్ను నొత్తెను నతం డేలా గు నేస్తుం డగుక్. అచ్చ. భా. ౪. ౭౧.

నేస్తురాలు. వి. (√ నేస్తము.) స్నేహితురాలు. (శ. ర.)

నేహారము=నేవళము. వి. మణులు గ్రుచ్చినహా రము.

ద్వి. లోహాధికంబు లై లోలత మించు, నేహా రంబులు గొన్ని పీలాల నమర, గుత్తంబుగా రాత్రిఁ గొనిపోయి దీప్తదీపిక గ్రామెఱుఁగు ఱ తీపింపఁ బెట్టి. ద్వి. హరిశ్చ. ఉ. ౩౩

నై

నైకచరము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ఒంటిగా సంచరింపనిది, గుంపుగూడి తిరుగునది. (మేఁక, పంది మొ.)

నైకటికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) సమీపమున నున్నవాఁడు. వి. అ. పుం. -భిక్షాదులకై గ్రామాదుల చాపున వసించువాఁడు- భిక్షువు, యతి.

నైకట్యము. సం. వి. అ. న. సామీప్యము, చాపు.

నైకభేదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనేక భేదములు కలది. (చిత్తరువు మొ.)

నైకమాయుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) అనేకమాయలు కలవాఁడు. వి. అ. పుం. పరమేశ్వరుఁడు.

నైకము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.)- ఏకము కానిది- అనేకము, పెక్కు.

నైకరూపుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నానారూపములు కలవాఁడు. వి. అ. పుం. పరమేశ్వరుఁడు.

నైకాత్మ(ము.) సం. విణ. (న్). ౧. అనేక స్వరూపములు కలది. ౨. పెక్కులాత్మలు కలది. వి.న్.పుం. పరమాత్ముఁడు. (రూ. నైకాత్ముఁడు.)

నైకృతికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) శాఠ్యముతో జీవించువాఁడు, వంచకుఁడు.

నైగనిగ్యము. సం. వి. అ. న. నిగనిగలాడుట.

నైగమము. సం. విణ. (అ.ఈ. అ.) ౧. వేదసంబంధమైనది. ౨. పట్టనసంబంధమైనది. 3. వణిక్సంబంధమైనది. వి. అ. న. ౧. ఉపనిషద్రూపమగు వేదభాగము, వేదాంతము. ౨. నయము, నీతి.

నైగమికము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) ౧. నిగమమున ఉన్నది. ౨. నిగమమువలన కలిగినది. 3. నిగమమునకు వ్యాఖ్యానమైనది.

నైగముఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిగమవిదుఁడు, వేదార్థము తెలిసినవాఁడు. ౨. నాగరుఁడు, పౌరుఁడు. 3. వణిజుఁడు, వర్తకుఁడు.

నైఘంటుకము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) నిఘంటువును గుఱించి రచింపఁబడినది. (గ్రంథము.) వి.అ.న. వేదనిఘంటుగ్రంథ ప్రథమకాండము.

నైచికము. సం. వి. అ. న. గోశిరః ప్రదేశము, ఆవుతలభాగము.

నైచికి. సం.వి. ఈ. స్త్రీ. ఉత్తమమైనయావు.

నైచ్యము. సం. వి. అ. న. ౧. నీచత్వము. ౨. (భక్త్యాదులచే కలుగు) నమ్రత్వము.

నైజము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. స్వకీయము, తనది. ౨. స్వాభావికము, సహజము.

నైతలము. సం. వి. అ. న. నరకము.

నైతలసద్ముఁడు. సం. వి. న్. పుం. యముఁడు.

నైత్యకము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.)=నైత్యికము.

నైత్యము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నిత్యము చేయఁదగినది. (దానకర్మాది.) వి. అ. న. నిత్యత్వము, శాశ్వతత్వము.

నైత్యశబ్దికుఁడు. సం.విణ. (అ.ఈ.అ.) శబ్దము నిత్యమని వాదించువాఁడు. (పూర్వమీమాంసకుఁడు.)

నైత్యికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిత్యమును కలుగునది, ఎప్పుడును సంభవించుచుండునది. ౨. నిత్యమును చేయవలసినది. (కర్మము.)

నైదాఘము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నిదాఘసంబంధమైనది, గ్రీష్మసంబంధమైనది. వి. అ. న. నిదాఘము, వేసఁగి.

నైదానికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. (రో॰గ) నిదానము నెఱిఁగినవాఁడు. ౨. (రో॰గ) నిదాన ప్రతిపాదక మగు గ్రంథమును చదువువాఁడు.

నైదానుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రో॰గ మూలకారణము నెఱిఁగినవాఁడు.

నైదేశికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) -నిదేశ మును చేయువాఁడు-కింకరుఁడు, సేవకుఁడు.

నైధనము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) మరణసంబం ధమైనది. వి. అ. న. ౧. నిధనము, మరణము. ౨. (జ్యోతి.) లగ్నమునకు అష్టమస్థానము. ౩. జన్మనక్షత్రమునకు ఏడవదియు, పదునాఱవ దియు, ఇరువది యైదవదియు నగు నక్షత్రము.

నైధానము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిధా నసంబంధమైనది, నిధిసంబంధమైనది. ౨. ని ధాన సాధ్యమైనది. (వాచ.)

నైపథ్యము సం= నేపథ్యము.

నైపము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నీపసం బంధమైనది. ౨. నీపవికారమైనది.

నైపాతికము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ప్రస్తావ వశమున చెప్పఁబడినది. (అ. ని.)

నైపాళము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ౧. నేపా ళదేశసంబంధమైనది. ౨. నేపాళదేశమునఁ బుట్టినది. వి. అ. పుం. నేపాళనింబము, నేపా ళపువేము॰.

నైపాళి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. ౧. నవమల్లిక, విర జాజి॰ ౨. మనశ్శిల, మణిసిల. ౩. శేఫాలిక, నల్లవావిలి॰. ౪. నీలి॰.

నైపాళికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నేపాళ దేశమునఁ బుట్టినది. వి. అ. న. రాగి.

నైపుణము. సం. వి. అ.న. నిపుణత్వము, కౌశ లము.

నైపుణి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. నిపుణత్వము, కౌశ లము.

నైపుణ్యము, సం= నైపుణము.

నైబిడ్యము. సం. వి. అ. న. నిబిడత్వము, దట్ట ముగానుండుట. ౨. (సంగీ.) సంగీతశాస్త్రోక్తస్వర గుణభేదము, నిబిడముగా ఎవరైనను నిధ్వనివచ్చు నట్లు పిల్లనగ్రోవి మొదలగునవి ఊదుట.

శ్లో॰. నైబిడ్యం ప్రోథతా చాపి సుస్వరత్వంచ శీఘ్రతా,మాధుర్య మితిపం చామీ ప్రోక్తా శేషు గుణాః స్మృతాః॥

నైభృత్యము. సం. వి. అ. న. -నిభృతభావము- ౧. అచాంచల్యము, నిశ్చలముగానుండుట. ౨. అడఁకువ, వినయము ౩. రహస్యము.

నైమంత్రణకము. సం. వి. అ. న. ఆతిథ్యము, అతిథిసత్కారము.

నైమయుఁడు సం. వి. అ. పుం. -నిమయము- (సరకుల వినిమయము) వలన జీవించువాఁడు- వర్తకుఁడు, బేహారి.

నైమిత్తము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిమి త్తసంబంధమైనది. ౨. నిమిత్తమువలనఁగలిగినది. వి. అ. న. శకునగ్రంథముయొక్క వ్యాఖ్యా నము.

నైమిత్తికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిమిత్తమువలనఁగలుగునది. ౨. నిమిత్తమునాశ్ర యించి చేయఁదగినది, నిమిత్తమునుబట్టి చేయఁ బడినది. (అద్దికాది.) వి. అ. న. -నిమిత్తమును (కారణమును) అనుసరించి వచ్చినది- కార్యము, ఫలము.

శ్లో॰. ఉదేతి పూర్వం కుసుమం తతఃఫలం, ఘ నోదయః ప్రాక్తదనంతరం పయః, నిమిత్త నైమిత్తికయో రయంక్రమః, తవప్రసా దస్య పురస్తుసంపదః. శాకుం. ౭. ౩౦.

౨. ఒకానొకనిమిత్తమును బట్టి ఆయాకాలమునఁ జేయఁబడు కర్మము. (కర్మము- నిత్యము, నైమిత్తికము, కామ్యము అని మూఁడువిధములు.)

నైమిత్తికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నిమిత్తములను చక్కఁగాఁ దెలిసినవాఁడు; శకునశాస్త్రము తెలిసినవాఁడు (జోస్యుఁడు, వెం.)

నైమిశము. సం. వి. అ. న (బ్రహ్మ సృజించి విడిచినమనోమయచక్రముయొక్క నేమి ఏస్థలమున ఊడిపడిపోయినదో అట్టిపుణ్యారణ్యము నైమిశము.)

సూతుఁడు శౌనకాదిమహర్షులకు పురాణాదులు వినిపించినపుణ్యారణ్యము.

శ్లో. ఏతన్మనోమయం చక్రం మయా సృష్టం విసృజ్యతే, యత్రాస్య శీర్యతే నేమి స్స దేశ స్తపస శ్శుభః ... ప్రయయు స్తస్య చక్రస్య యత్ర నేమి ర్వ్యశీర్యత, తద్వనం తేన విఖ్యాతం నైమిశం మునిపూజితం. (వాయుపు. వాచ.)

నైమిషము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) ౧. నిమిష సంబధమైనది. ౨. నిమిషమాత్ర ముండునది. వి. అ. న.- సూతుఁడు శౌనకాదిమహర్షులకు పురాణాదులు వినిపించిన పుణ్యారణ్యము (ఇందు నిమిషమాత్రముచే దానవబలము హతమైనది.)

శ్లో. ఏవం కృత్వా తతో దేవో మునిం గౌరముఖం తదా, ఉవాచ నిమిషే ణేదం నిహతం దానవం బలమ్, అరణ్యే స్మిం స్తత స్త్వేత న్నైమిషారణ్యసంజ్ఞితం, భవిష్యతి యథార్థం వై బ్రాహ్మణానాం విశేషకం. (వరా. వాచ.)

నైమేయము. సం. వి. అ. పుం. వినిమయము సరకులమార్పు.

నైయంకవము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) న్యంకు సంబంధమైనది, ఇఱ్ఱికి సంబంధించినది. (శబ్దా.)

నైయగ్రోధము. సం. విణ. (అ.ఈ.అ.) న్యగ్రోధ వృక్షసంబంధమైనది. (దండాది.) వి. అ. న. న్యగ్రోధఫలము, మఱ్ఱిపండు.

నైయత్యము. సం. వి. అ. న. ౧. నియతముగా నుండుట, ౨. ఆత్మనిగ్రహము.

నైయమికము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నియమప్రాప్తము, నియమముచే సంభవించునది. (ఋతుకాలమున భార్యను గలియుట వెం.)

నైయాయము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) ౧. న్యాయ సంబంధమైనది. ౨. న్యాయశాస్త్రమునకు వ్యాఖ్యానమైనది.

నైయాయికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) న్యాయశాస్త్రము నెఱిఁగినవాఁడు, న్యాయశాస్త్రమును జదివినవాఁడు, తార్కికుఁడు.

నైయాసికుఁడు సం. విణ. (అ. ఈ. అ) అంగన్యాసకరన్యాసమాతృకాన్యాసాదులు తెలిసినవాఁడు.

నైరంతర్యము సం. వి. అ. న. -నిరంతరత్వము- ౧. ఎడతెగకుండుట, విచ్ఛేదము లేమి. ౨. ఎడము లేకుండుట, మిక్కిలి క్రిక్కిఱిసి యుండుట.

నైరపేక్ష్యము. సం. వి. అ. న. -నిరపేక్షత్వము- అపేక్ష లేకుండుట, కోరిక లేకుండుట.

నైరర్థ్యము సం. వి. అ. న. -నిరర్థకత్వము- ౧. ప్రయోజనము లేకుండుట. ౨. అర్థము లేకుండుట.

నైరాశ్యము. సం. వి. అ. న. -నిరాశత్వము.- ౧. ఆశలేనితనము. ౨. ఆశ లుడుగుట, ఆశ వదలుకొనుట.

నైరుక్తికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. నిరుక్తమును -వేదాంగభేదమును- దెలిసినవాఁడు.

నైరుక్తుఁడు. సం. = నైరుక్తికుఁడు.

నైరుజ్యము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) రోగములులేకుండుట, ఆరోగ్యము.

నైరూహికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ఊహము లేక చేయఁబడినది, విమర్శము (తత్త్వనిర్ణయము) చేయకయే ఆచరింపఁబడినది. వి.అ. పుం. వస్తికర్మభేదము.

నైరృతము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిరృతికి సంబంధించినది. ౨. నిరృతిదేవతాకము. (పశువు మొ.) వి. అ. న. మూలనక్షత్రము.

నైరృతి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. దక్షిణపశ్చిమముల నడిమిదిక్కు.

నైరృతుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. - అధర్ముని భార్య యగునిరృతియొక్క సంతతివాఁడు -రాక్షసుఁడు. ౨. నిరృతి, దక్షిణపశ్చిమ దిక్పాలకుఁడు.

నైర్గుణ్యము. సం. వి. అ. న- నిర్గుణభావము- ౧. గుణములులేమి. ౨. సద్గుణములు లేకుండుట. ౩. సత్త్వాదిగుణములు లేమి.

నైర్ఘృణ్యము. సం. వి. అ. న- నిర్ఘృణత్వము- ఘృణలేమి, కనికరములేకుండుట.

నైర్దేశికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. -నిర్దేశమును (ఆజ్ఞను) చేయువాఁడు- భృత్యుఁడు, సేవకుఁడు.

నైర్మల్యము. సం. వి. అ. న. ౧. నిర్మలత్వము, పరిశుద్ధత. ౨. భోగ్యవస్తువులందలివైరాగ్యము.

నైర్వాహికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిర్వాహకుఁడు, నిర్వహించువాఁడు. ౨. (జలాదులను) పెరచికొని పోవువాఁడు.

నైల్యము. సం. వి. అ. న. నీలత్వము, నల్లఁదనము.

నైవాసికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నివాసమునకుఁ దగినది. (ఇల్లు మొ.)

నైవేద్యము. సం. వి. అ. న. నివేద్యము, దేవతలకు నివేదింపఁదగిన వస్తువు.

నైవేశము సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. వివాహమూలమున లబ్ధమైనది. ౨. వివాహసంబంధమైనది. ౩. గృహసంబంధమైనది.

నైవేశికము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. వివాహార్థ మియ్యఁబడునది (నగలు మొ.) ౨. గృహోపకరణము.

నైశము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిశాసంబంధమైనది, రాత్రిది. ౨. రాత్రియందు పుట్టినది. ౩. రాత్రియం దుండునది.

నైశికము. సం=నైశము.

నైశ్చల్యము. సం. వి. అ. న. నిశ్చలత్వము, చలింపమి.

నైశ్చిత్యము. సం. వి. అ. న. నిశ్చితత్వము, నిశ్చయము.

నైశ్శ్రేయసము. ~~నిశ్శ్రేయసము~~ సం. విణ. (అ. ఈ. అ.)-నిశ్శ్రేయసమునకు (ముక్తికి) హితము- ౧. ముక్తి గలిగించునది. ౨. ముక్తిసంబంధమైనది. ౩. శుభము కలిగించునది, శుభమునకు సాధన మగునది. ౪. శుభసంబంధమైనది.

నైశ్శ్రేయసికము. సం=నైశ్శ్రేయసము.

నైషధీయము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నైషధునకు (నలునకు) సంబంధించినది.

నైషధుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ౧. నిషధదేశపు రాజు. ౨. నలుఁడు. ౩. నిషధదేశపువాఁడు.

నైషాదకము. సం. విణ. (అ. దిశా. అ.) నిషాదుఁడు సిద్ధము చేసినది. (ధాన్యము మొ.)

నైషాదము. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిషాదసంబంధమైనది. ౨. నిషాదునిసంతతి.

నైషాదికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నిషా

దుసిసంతతివాఁడు.

నైష్కర్మ్యము. సం.వి.అ.న. ౧. శాస్త్రప్రకారము విహితకర్మములను విడుచుట, కర్మత్యాగము; కర్మఫలత్యాగము. ౨. పని చేయకుండుట, నిర్వ్యాపారత్వము, సోమరితనము.

నైష్కశతికము సం.విశ. (అ.ఈ.అ.) నూఱు నిష్కములపరిమాణము కలది. ౨. నూఱు నిష్కములకు కొనఁబడినది.

నైష్కించన్యము. సం. వి. అ.న. -నిష్కించనత్వము- కొంచెమైనను లేమి, మిక్కిలి పేదఱికము.

నైష్కికము. సం. విశ. (అ.ఈ.అ.) ౧. నిష్కమునకు కొనఁబడినది. ౨. నిష్కవికారమైనది, నిష్కముతో చేయఁబడినది.

నైష్కికుఁడు. సం. వి. అ.పుం.కోశాధ్యక్షుఁడు, టంకసాలయధికారి.

నైష్క్రమణము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ౧. నిష్క్రమణమున - శిశువును గృహము నుండి తొలుసారి బయటికి తీసికొనివెళ్లునపుడు- ఈయఁబడునది. ౨. నిష్క్రమణకాలమున చేయఁదగినది. (సంస్కారము, పదార్థము మొ.)

నైష్ఠికము. సం.విశ. (అ.ఈ.అ) ౧. నిష్ఠకలది, ఆసక్తము. ౨. నిశ్చితము, నిష్కృష్టము. ౩.అంత్యకాలమున చేయఁదగినది, మరణకాలమున చేయవలసినది. (కర్మము మొ.)

శ్లో. మృతదేహవిసర్జనః పితుః చిర మశ్రూణి విముచ్య రాఘవః, విదధే.విధి మస్య నైష్ఠికం, యతిభి స్సార్థ మనగ్ని మగ్నిచిత్.సం. రఘు. ౮. ౨౫.

౪. స్థిరమైనది, నిలుకడ గలది.

నైష్ఠికుఁడు. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) ఆసక్తుఁడు, నిష్ఠ కలవాఁడు. వి. మరణపర్యంతము బ్రహ్మచర్యమును పూని గురుకులమున వసించు బ్రహ్మచారి. (స్మృతి.ఉపకుర్వాణుఁడు.)

నైష్ఠుర్యము. సం. వి. అ. న. -నిష్ఠురత్వము- ౧. కాఠిన్యము ౨. పారుష్యము, పరుసఁదనము

నైసర్గికము సం. విశ. (అ. ఈ. అ.)-నిసర్గాగతము-స్వభావమువలన వచ్చినది,స్వాభావికము.

నైస్త్రింశికుఁడు. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) నిస్త్రింశము (కత్తి) ఆయుధముగాఁగలవాఁడు, కత్తిని చేఁబూని పోరువాఁడు.

నైస్పృహ్యము. సం. వి. అ. న. నిస్పృహత్వము, ఇచ్ఛలేమి.

నైస్స్వము. సం. విశ. (అ. ఈ. అ.) నిస్స్వని సంబంధమైనది. వి. అ. న. నిస్స్వత్వము, దారిద్ర్యము.

నైస్స్వ్యము. సం. వి. అ. న. నిస్స్వత్వము, దారిద్ర్యము.

నో

నోంచు. స. క్రి. (√నొచ్చు.) ౧. (శరీరమును గాని, మనస్సును గాని) నొచ్చునట్లు చేయు,నొప్పించు, బాధించు.

ఉ. నోంచినఁ గెంపుసొంపునఁ గనుంగవ యొప్పఁగ నూతుఁ ద్రుంచి విల్ ద్రుంచి తురంగకక్ష్ములఁ దూపులు నించి యులంచి మేను నొప్పించిన... భార. ద్రో. ౨. ౩౪.

గీ. చంపె నత్తెఱఁగుల్లంబు నొంపమున్న. భార ద్రో. ౧. ౧౫౪.

చ. కరితురగాదిఘట్టనయు గాలియు నొంపదె యొంటి యున్నయత్తఱవును... భార. ఉద్యో. ౨. ౮౮. (ఇట పడఁ జేయు అని భావము.)

౨. సంహరించు, చంపు.

ఉ...తల్లి విన వమ్ము యీజగము తెల్ల సృజింప భరింప నోపఁ జా,ల్దేవత లెట్లు వ ర్తిలిన లె స్సవుగా కివి చెల్ల వేకికిన్. పారంగ. ౨. ౧౨౦.

గీ. హరియు భృగుపత్ని నొంపఁడే యజుఁడు కూఁతుఁ, గలయఁడే శశి గురుకాంతఁ గలసి కొనఁడె. దశా. ౧. ౨౫౩.

నొంచువాఁడు. విణ.(√నొంచు) ఘాతుకుఁడు, హింసించువాఁడు.

గీ. ఘాతుకుఁడు నొంచువాఁ డనఁగాఁ దెలంగు. ఆం. భా. ౩. ౪.

నొక్కము. వి. పెద్దసరాప, శతావ్యయము? (బ్రా, శ. ర.)

నొక్కిలు(ల్లు) అ. క్రి. (√నొక్కు) నొక్కు డుపడు.

ఆ. చేతఁ దొడికి క్రిందికి పెలవి నొక్కిలఁ బట్టి, యనమలీల ముష్టి విసరి పొడువఁ,గులిశని హతిఁ గూలుకొండ కైవడి నిలఁ,గూలి కాళ్లు గుడుచుకొనుచుఁ జచ్చె. పద్మ. ౯. ౧౯౩.

(చి. ని. పా. కేలను బట్టి అపముద్రి.)

నొక్కు. స. క్రి. (తె. నొక్కు.) ౧. నలియఁజే యు, నలుపు.

శా...వాఁ, డక్కొక్కణంబున మందర శ్రీ యగుడీ పొంకారముల్ మీఁదిక్కై, యొక్కం ద్రోచి ఘృతంబు చించినిజవ స్త్రి కాంతముం బెంచి చ్చే,నొక్కెఁ బ త్తిగ నేకఁ దొఁచెను శిఖ రోరాజించె వైశ్వానరుఁ. కాశీ. ౪. ౧౨౩.

౨. (గోరు, పల్లు మొ. వానితో) అదుము.

సీ. బలితంపుగుబ్బలఁ బట్టి చూడకౌగాని సుమ వాఁడిగోరుల నొక్కరాదు. దశా. ౨. ౩౧౧.

చ. పడఁతుక ప్రేమ మీఱ మొనపంటఁ జాలఁ గ్కొన మోవి నొక్కనన్. దశా. ౩. ౭౮.

౩. వంపుతీయు.

క. చిక్కఁ౯దిక్కనియున్నని, స్రుక్కిని తో లా ద్వఁబడని ఘల్లి పెగలకే, నొక్కఁబడనిదం డంబులు.తక్కక యుపనయనవేళఁ దాల్పఁ గదలయున్. విజ్ఞా. ఆచా. ౨౨.

వి. అదుముటవలనఁ గలిగినపల్లము; ముడుత.

సీ. నునుఁగెంపుఁబలంనొక్కు లెనసి రంజిలుపు న్ని రాజకీరము సుధారసము లాన. భాస. ౪. ౯౫.

సీ. ప్రిగలి కౌరవవల్లే జినొక్కులు దీర... మనుచ. ౩. ౨౩. హై. భా. ౪. ౫౭.

గీ. పాలఁతినుచయుఁగళఁబుతోఁ బోరుటకును, గాద చక్కనిసౌభాగ్యకలశతతులు, నొక్కులై చిక్కుపడి చాలఁ దుక్కుపట్టి, మతె పెట్టుట లోనయ్యెఁ జోద్యముగను. శితా.వి. ౨. ౧౨౩.

నోరునొక్కు=మాటాడకుండఁగఁజేయు.

(వ్యవ) నేను అన్యాయాలోకములో వానిని నోరు నొక్కినాను.

నొక్కుపూస=నొక్కులపూస, స్త్రీలు ఆభర ణములలో నలుకారార్థము ధరించుపూసలలోని భేదము.

సీ. తిరునాళ్లకై పోయి తిరుపతిలోఁ గొన్న నొక్కుపూసల పేరు లెక్కు మూప. శుక. ౨. ౭౧౧.

జః నొక్కుడు.

నొక్కుడు=నొక్కు. వి. (√నొక్కు)

సీ. కలికమ్మైఁ గెంపులుం దాఁచినచందాన మని పద్దనొక్కుల మోము బలర. యయా. ౫. ౨౭.(శ.ర.పా. నొక్కుల మోవు బలర యనితి నిం.)

నొగ. వి. (క. నొగ. త. నుగమ్.) యుగంధరము, బండికాఁడి కట్టుకఱ్ఱ. (కొన్ని బండ్లకు చట్రము ప్రక్కపట్టెల క్రిందనుండి పొడువైన రెండు వెదురుబొంగులు కట్టి, వానిని మోకులతో దగ్గఱగా లాగి గట్టిగాబిగింతురు. ఆబొంగులచివర కాఁడి కట్టుదురు. అవి రెండుండుటచే నొగలు అనియు వాడుక.)

చ. వగపున గోపముం గదుర వైరిబలంబు డలంకఁ జేరుపై, నొగ నొగ దాఁకఁగాఁ బఱపి నుగ్గుగఁ గౌరవనాథు సేన... భార. భీష్మ. ౨. ౩౩౧.

క. గగనమున కెగసి యరదము, నొగ తెగి పడ వ్రేసి ఖడ్గనాథనగతు లొప్పఁగఁ దిరిగి తురగములఁ దన,మగతన మమరంగ యదుకుమారుఁడు వ్రేసెన్. ఉ. హరి. ౫. ౨౫౪.

క. ఒగి విల్లు నాతుతలయును, దెగి పడ నొక్క టొకట హయలు ద్రెళ్ల నిరుగవలన్, జెలిగి రెంట మాఁట నిరుకులు, నొగలు విఱుగ నొక్క టి వాని నొనేయుటయున్. భా. రా. అర. ౧. ౨౩౫.

సీ. నొగలపై నున్నకృష్ణుని మేనినునుఁజాయ హరినీలకాంతివిస్ఫురణ గాఁగ. గీ... విజయ రోహణాద్రి వెడలి వెలిఁగె. భార. భీష్మ. ౧. ౧౦౬. హరి. ౨. ౭౧.

సీ. నొగ యనఁగా నొంచఁ దగు యుగంధర సంజ్ఞ... ఆం. భా. ౨. ౨౦౩.

నొగిలించు=నొగుల్చు స. క్రి. (√నొగులు) (బాధించు, నొగులఁజేయు.)

క. శేరాజు కాంచిఁ గ్రోలుచ, కోరికలన్ మేఘపటలి తుతిలపఱచిన, ట్లారాజుఁ జూడఁగా మము, నైరావతి వచ్చి కటకటా నొగిలించెన్. శరాహ. ౪. ౧౩.

సీ. చిగురుఁ గేరెడు మోవి ... పు లలరఁజేయుచుఁ దేశ లానియాని. ఉ. రా. ౪. ౨౧౩.

(పగులుచు, ముక్కలుచేయు)

వ... శిరంబులు నొగిలించియు... ఉ. హరి. ౧. ౧౪౭.

నొగులు అ. క్రి. (త. నో.) ౧. నొచ్చు, నొప్పిచెందు, బాధనొందు.

ఆ. ఇన్ని సంకటముల నిబ్బంగి నంతయు, నొగులుచిత్తవృత్తి నొవ్వ దీర్ప, వెజ్జ వీవ కావె వే యేల యొకతి, నడపఁ దలఁచి తది యనాకు ప్రియము. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౬.

గీ... నాంధోగృహిణి రామిఁ బదుక మరుఁడు, వెదవెదను యార్పు నొగిలి రజ్జడిని గృహులు. ఆము. ౪. ౧౨౩.

సీ. శ్యామంబు బలసినఁ గడచనునన్నంబు భుజియింప దొరకమిఁ బ్రజలు నొగిలి, యడవులఁ బడి యాకు నలము మెక్కుచు... దశా. ౧౦. ౯౭.

౨. వాడు; నలఁగు.

సీ. పగలింటికి బెండ నొగిలినకుముదిని సిరిరోచిఁ గని వికసిల్లునట్లు. కు. సం. ౭. ౯౯.

చ. శిపుష్పఘమున్విచే నొగిలి శ్రీహరికోపగసాధిమగ్నతం, జివికినప్రాఁకని ల్లొకటి సద్మమునం ది డుకొన్నమావిదే, హవిభుఁడు... దం. రా. ౩. ౧౪౬.

వ... కుండలికూర్మవిభులశిరంబులు వీపును నొగుల దిగులు పుట్టి నిఖిలభువనవాసులు భువనంబులకు భద్రంబు గాపుత మని... హరి. ఉ. ౨. ౬౧.

ద్వి. నొగిలె నెమ్ములు చాల నొచ్చె మస్తకము. ద్వి. హరిశ్చ. పూ. ౧౩౧౯ పం.

౩. వికలమగు.

... రవి నొగిలెన్, దివి పిగిలెన్

దిగ్గజములధృతిసన్నగిలెఁ...భూరిభేరీభాంకారమునఁ. గా. వి. ౨. ౪౨.

గీ. ఘనజరాభూతహుంకృతి నెనయ దగ్గు, నొ
ఉల సద్వృత్తి కర్ణవిస్ఫురణ నొగులఁ. దశా. ౨. ౧౩౯.

వి. ౧. వికలమగుట. (శ. ర.) ౨. నొప్పి. బాధ, వ్యథ.

క. తనువు నొగిలించుకంటెను, మనము నొగుల్చు
టరయ హింస మదిఁ బరికింపఁ, దనువు నొగు
లవుడ తీఱును, మనము నొగులు మనిసదనుక
మానదు సుమ్మీ. (శ. ర.)

సీ. బారి నొగులు నొప్పి బాధ సెకులు నొవ్వి
వందురు దురపిల్లు కొందలంబు, సలుపు నోవి
యనంగఁ జను వ్యథ... ఆం. భా. ౧. ౧౫౦

జః నొగిలించు, నొగుల్చు.

నొగుల్చు(లుచు)=నొగిలించు, స. క్రి. (√నొగులు)
(ముక్కలుచేయు, పాడిచేయు.)

గీ...తదారవంబున నతఁడు మూర్ఛఁ, దెలిసి
యొకకొలఁ దెగనిండఁ దిగిచి యేసె, వాని
వక్షంబు వగుల జీవంబు లేదు, కల దనఁగఁ
దేరు పదిబాణముల నొగిల్చె. ఉ. హరి. ౩. ౫౩.

చ...అంకిలిగొన కెమ్ము లమ్ములఁ బగిల్చి నొగి
ల్చిత రేతరుల్ తలల్, నలియఁగ మొత్తి... భాగ. ౧౦. ఉ. ౨౪౯.

నొచ్చిలు. అ. క్రి. (√నొచ్చు) రాలు, పడు.

మ. కలికీ యత్తిలు నీవు పోవు టెఱుఁగుం గాఁ
బోలు నిప్పాటి నిక్కలరంభాతరువుల్
నుడింబడి వడంగంపించె జ్యోత్స్నలతల్,
తలవాంచెఁ బెటి చూతజాతములు చింతం
బల్లవశ్రేణి నొచ్చిలు నీహారము పేర వక్త్రము
లు రాల్చెం గంటివే కోమలీ. కృ. శతం. ౩. ౧౫౩.

నొచ్చిళ్లు. వి. బ. లాల, చొంగ. (శ. ర, చి. సి, బ్రౌ.)

నొచ్చు. (దీనికి తుమున్నాద్యర్థకరూపములు నొవ్వఁ, నోవఁ, నోఁ, వెం. వ్యతిరేకార్థమున-నొవ్వక, నోవక, నోక, నొవ్వకుము, నోవకుము, నోకుము, మొదలగు రూపములును అగును.) అ. క్రి. (క. నోచ్చు.)

౧. (మనస్సునఁగాని శరీరమునఁగాని) బాధపడు.

గీ. నొవ్వఁబలుకుదు సభలోనఁ జివ్వ కొల్లఁ, కేవు
గురుపతిఁ జూచి సహించి పోము. భార. ఉద్యో. ౪. ౨౩౮.

క. సేవకుల రైనదానికి, నోవకుఁడీ మీరు లఘు
మనోవృత్తుల రై. భార. ఉద్యో. ౧. ౨౦౮

ఉ... సత్పురుషచిత్తము నొచ్చిన రిత్తవో
వునే. ప్రభా. ౧. ౯౫.

౨. శ్రమపడు, కష్టమొందు.

క. నొచ్చినవారికి నాపదవచ్చిన నది పరిహ
రించువాని ప్రభుత్వం, బె చ్చౌను...దశా. ౨. ౨౧౩.

క. ఓరిమురాంతక కౌమా, రారామలతోడ నీ
వఱచుపల్లఱపుల్, సైరించితి మింక నూరక,
నోరత్తితి వేని మిగుల నొత్తువు సుమ్మా.
వరాహ. ౧౧. ౯౧.

ఉ. ఉన్నటు లుండఁగా నె పిరు లూరక చావక
నోవ కల్చునే. ఆము. ౩. ౫౩.

౩. మృతినొందు; నశించు.

ఉ. ఈనలినాక్షి యెవ్వతె మహేశ్వర నారద
మీ రెఱుంగరే, దానవసార్వభౌము వనితా
మణి యాతని సంగరంబులో, నాని జయిం
చితే నహహ నాతఁడు ఘోరతపంబుచేత
నస్థానినై నొత్తురే తపము సల్పిన వార లె
ఱుంగ నేమియుఁ. దశా. ౪. ౫౮.

సీ. ఉపవాసములచేత నుడివోనికలుషముల్
పరిహీతంబులఁ బోసి పాతకములు, వ్రతము
లచేత నొవ్వనిదుష్కృతంబులు క్రతువుల,
బొలియనికల్మషములు. వి. పు. ౩. ౧౩౫.

నోఁగొను=నోఁనాటు.

గీ. బాణహతి నించుకయు డిల్లపాటు గలిగి,
తోన తిర మైనధైర్యంబుతోడఁ బొలిచి,
తోరఁగు నెత్తుట నొడలెల్లఁ దోఁగ నట్లు
సెలను నోఁగొన్నయకోర్కెలఁ బెఱికి వైచి,
భా. రా. యు. ౧౦౪౭.

నోఁబడు=బాధను అనుభవించు.

ఉ. ఆయుబలాలలామ భవనాస్యము వేడుక
తోడఁ జూచి పుష్పాయుధుచేత నోఁబడి
రాము నంతయు రాజున కేన చెప్పి నిక్కరోయఁ
గ పత్తు...దశకు. ౧౦. ౪౨.

నోఁబలుకు=నొవ్వఁబలుకు.

ఉ. ఈరస మెత్తి నోఁబలికి తేనియుఁ జెప్పుదు
నూతనందనా. భార. కర్ణ. ౨. ౫౨.

ఉ. గంధగజాసురారిఁ బురకాయజకాలబల
ప్రహారి...దృప్యంధవిదారి నోఁబలుక బ్రా
హ్మణ నీ వధికారివే మహీశ. కు. సం. ౩.
౭౫౯.

నోనాడు= ౧. నోనాఁటు, నొవ్వనాఁటు.

క. తోడన హయసూతుల నోనాడఁగ నేయు
టయు నతఁడు వలిగి కడఁక విల్, గ్రీడయ
పోలెం గొని మెయి, నాడఁగ నిగిడించెఁ
ద్రిదశనారాచంబుల్. భార. కర్ణ. ౨. ౨౪౫.
(శ. ర. కరాల ప్రతి. పా.)

గీ. హరుల నొప్పించి సూతు నోనాడ జేసి,
యంగముల బాణములు నించి యతనిఁ బఱ
పె. భార. విరా. ౫. ౨౭౨.

౨. నొవ్వఁబలుకు.

ఉ. వేడుక నీకకాని మతి జేటొకయింతకినైన
పెడత్రోవ, పాడెద కేల యిష్టమ్...

డు మానకపోయి తీవు పెం, బ్రోడవు గాన
నిన్ను కనుఁబో యతఁ డెవ్వరిఁ జూడఁ
డంచునో, నాడె సపత్ని నొక్కటె మురారి
కనుంగొనువేళ నీసునన్. పారి. ౩. ౧౫.

నోనేయు=నొవ్వనేయు.

సీ. అర్జునుపైఁ గూర్చి యతని నోనేయఁడు...
భార. ఉద్యో. ౪. ౨౨౯.

క. మొగి రెంట మూఁట నిరసులు, నొగలు
విఱుగ నొంటి వాని నోనేయుటయున్.
భా. రా. అర. ౧. ౨౩౭.

జః నొంచు, నొంచువాఁడు, నొచ్చులు, నొచ్చు
కొను, నొచ్చుకోలు, నొప్పి, నొప్పించు, నొప్పి
గుంటు, నొప్పివడు, నొవ్వి, నొవ్వు, నోవరి,
నోవి, నోవిక, నోవు.

నొచ్చుకొను. అ. క్రి. (నొచ్చు+కొను. స్వార్థ
మున) పశ్చాత్తాపపడు.

(వ్యవ) వాఁడు తొందరపడి అన్నగారిని తిట్టెను
కాని తరువాత చాల నొచ్చుకొన్నాఁడు.

స. క్రి. నిందించు.

క. విపరీతకాల మింతే, యిపు డెవ్వరి నొచ్చుకొ
నఁగ నేఁటికి నీచే, నపవాద మగుట నిజమని,
తపియించి సుమిత్రిపట్టి తరలఁగ నంతన్.
చం. రా. ౫. ౭౭.

నొచ్చుకోలు. వి. (నొచ్చుకొను.) పశ్చాత్తాప
పడుట. (చి. ని. శ. ర.)

నొడలదొంతి. వి. సంశయము. బ్రా. చిని. (అ.
ప్ర. అని శ. ర.)

నొడి=నుడి, నొడువు. వి. (త. నొడి.) మాట,
పలుకు, పదము.

సీ. నుడుగు నుడువు నుడి నుడికారము నొడువు
నొడి నొడికారము నొడుగు నాఁగఁ, బన
మొప్పు...అం. భా. ౧. ౧౧౧.

...నొడికారము, నొడికాడు.

నొడికాఁడు. విణ. (నొడి + కాఁడు.) మాటకారి.

ఉ. నందనుచావు నిక్కమయినం జను టుప్పుడ కల్గు దేవకీ, నందన యొల్లభంగి నరనందను పాలికి నాజి కేచి పోవం దనతోడి తెంపు నకు వారక యిచ్చినభాసత ప్పెనింకం దనుఁ గన్న దెప్పునొడికాఁ డని కొంకవఁ గాని యచ్యుతా. భార. అశ్వ. ౩. ౧౮౧.

నొడికారము=నుడికారము. వి. (నొడి + కారము[1]. స్వార్థమున.) పలుకు, మాట; మాటల యందలి చమత్కారము, సరసత.

సీ...నొడి నొడికారము నుడుగు నాఁగఁ బద మొప్పు...ఆం. భా. ౧. ౧౧౧.

వ...కళావతీ నీవు నొడికారపుమాట లాడం బ్రోడ వని విందుము...నైష. ౮. ౫౫.

నొడికారి. విణ. (నొడికారము + ఇ[3].) మాటచమత్కారము కలవాఁడు.

ఉ. అప్పన మెంత గావలె నహంకరణంబుఁ దొలంగి యిచ్చినం, గప్పము పేర నేఁడు నొడికారితనంబున మోసపుచ్చఁగా, నుప్పులు దెత్తురే సమరయోగ్యతలంబున వైరికోటితో, నుప్పనఁబట్టె లాడునెడ నుప్పులు దెత్తురగాక యాదవుల్. ఉ. హరి. ౪. ౧౫౫.

ఉ. కాఁగిటి కాన చేసి నొడికారితనంబున నిన్నుఁ దేల్చి రా, రాఁ గొఱగానివాఁడ నయి రాములలోనఁగుఁబాటు దేను నీకేఁ గలుగంగ సంపదల కేల విచారము పద్మగంధి నీ, లోఁగిటఁ జేర్చ నే యుభయలోకసుఖంబులునన్నుఁ బొందినవ్. ఉ. హరి. ౧. ౭౪.

నొడుగు=నొడువు.

(నొడి, మాట.)

సీ. నుడుగు నుడువు నుడి నుడికారము నొడువు నొడి నొడికారము నొడుగు నాఁగఁ, బద మొప్పు...ఆం. భా. ౧. ౧౧౧.

నొడుచు. స. క్రి. తప్పుఁబట్టు. (శ. ర, చి. ని.) జః నొడుపు.

నొడుపు. వి. (√నొడుచు.) తప్పుఁబట్టుట. (శ. ర, చి. ని.)

నొడువరి. విణ. (నొడువు + అరి[3].) వాచాలుఁడు.

ద్వి. కడు యంత్రతంత్రముల్ నొడువరితనము, లు...పండితా. పురా. ౧౧౭ పా. బస. పు. ౧౯ పా. ౪౫౫. పం.

నొడువు=నొడుగు, నుడువు, నుడుగు. స. క్రి. ౧. వచించు, చెప్పు.

క...ఎగ్గుల్, నొడివెడువివేకశూన్యుల, కడ నుండెడునంతకంటెఁ గష్టము గలదే. భార. ఆది. ౨. ౧౪౯.

సీ. కూఁతు లిద్దఱు నీకుఁ గొడుకు లిద్దఱు నీకు నని మోము చూచి సత్యంబు నొడువు. కాశీ. ౬. ౭౦.

౨. (గ్రంథము, కవిత్వము.) రచించు, చెప్పు.

సీ. నూనూఁగుమీసాలనూత్నయౌవనమున శాలివాహనసప్తశతి నొడివితి. కాశీ. ౧. ౭.

౩. పఠించు, ఉచ్చరించు.

గీ. కుతిక మోయఁగ నెత్తురుల్ గ్రోలి కడుపు, నిమిరికొంచు నగస్త్యమంత్రములు నొడివి. దశా. ౨. ౪౩౫.

క...నే, నొడివిననొడువులు నొడువఁడు, దుష్కనిఁ జదివింప మాకు దుర్లభ మధిపా. భాగ. ౭. ౨౫౩.

సీ. పద్మాసనస్థులై ప్రణవంబు నొడువుచు ముక్కుఁ బట్టఁగఁ జూచె మునివరులకు. ఉ. రా. ౧. ౩౧౧.

౪. స్తుతించు, కొనియాడు.

సీ. నలినసంతతి చెంత నాగంబు స్తుతిచేయు నలగ కల్లభుపొంత గరుడు నొడువు. కళా. ౧. ౨౫.

గీ. వెత్తిమాడ్కి ని లీలతో విశ్వమయుని, నొడువుచును లోకబాహ్యత నొందవలయు. భాగ. ౧. ౪౪.

వి. పలుకు, మాట.

చ. పడఁతుక దేహవల్లికకుఁ బ్రాయపుసంపద కా
పువచ్చినఁ, నొడువుల రాజకీరములనున్న
నిపల్కులఁ జూలఁ దోలె ..విక్ర. ౬.౪౫.
భాగ. ౭. ౨౫౩. ఆం. భా. ౧. ౧౧౧.

జః నొడువరి, నొడువుజవ్వని.

నొడువుజవ్వని. వి. (√నొడువు.) సరస్వతి.

సీ. నొడువుజవ్వనిపోఁకముడి కాసపడుపెద్దసరి
గద్దె నుండుపెద్దతిక మెల్ల. చం.రా. ౨.౩౦.

నొప్పి. వి. (√నొచ్చు.) ౧. బాధ.

సీ. రాహుదంష్ట్రాంకురక్రకచఘాతంబుల నొ
క్కొక్కపరి నొప్పి నొందకున్న. నైష.
౩. ౧౯౨.

ఉ. కంటకముల్ పదాగ్రములఁ గాడఁగ దూ
సిన నొప్పిఁ గూయిడక. ఆము. ౩. ౩౩.

క. అప్పాండవమధ్యమునకు, నొప్పమి పుట్టంగ
వలయు నుల్లము కలఁగెన్, దప్పదు నాకెల
నీసఖు, నొప్పి పరిహరించి దయఁ గనుంగొను
మనినన్. జై. భా. ౭. ౧౧౭.

౨. ప్రసవవేదన.

సీ. నొప్పులు దఱ చయ్యె నిప్పుడె చని వేగ
పెద్ద లౌముదుపల్లెఁ బిలిచి రారె. ఇందు.
౨. ౫.

నొప్పించు=నొంచు. స. క్రి. (√నొచ్చు.) నొ
వ్వఁజేయు.

ఉ...విల్ త్రుంచి తురంగ వక్త్రములఁ దూపులు
నించి యలంచి మేను నొప్పించినఁ దేరితో
డ నటపీనుఁగు నీడ్చికొంచుఁ బాఱె...
భార.ద్రో.౨ ౭౪. (ఇట 'మూర్ఛనొందించు'
అని భావము.)

ద్వి. ఏసియుఁ గోసియుఁ జీరీతఁ గపుల,నొప్పింప
నెంతయు నొచ్చి భీతిల్లి, యప్పుడు తరుగిరు
లవనిపై పైచి. ఎ. ౦౦. యు. ౪౭౩ పా.
౨౩ పం.

నొప్పిఁబ(వ)డు. అ. క్రి. (నొప్పి+పడు.)
బాధపడు.

క.కోఁణపదము లప్పిరతి, బాణపరంపరల నొప్పిఁ
బడకెరి కలు, ద్రోణీ నరములు కుంభద్రోణా
సారముఁగలఁగి తొలఁగనిధంగన్. కాశీ.
౨. ౫౦.

క. ఇప్పగిది నాఁడునాఁటికి, నప్పాపులు సం
హరింప హతశేషజనుల్, నొప్పిపడి పోయి
నలువకుఁ, జెప్పిన నతఁ డాగ్రహంబు చిప్పి
లుసుదితోన్. వరాహ. ౬. ౭౨.

నొప్పిగుంటె. విణ. (నొప్పి+కుంటె.) వ్యాధిగ్ర
స్తుఁడు. (శ. ర, చి. ని.)

నొల్లు[1]. స. క్రి. (బిడ్డలు నోట వ్రేలిడుకొని)
చప్పరించు.

సీ. వ్రేళ్లలు గఱవంగ జెర వఱ్ఱిరించిరో నోరఁ
జేతులు గ్రుక్కి నొల్లునాఁడ.నిర్వ. ౧.౪౦.

నొల్లు[2]. స. క్రి. ప్రోగుచేయు.

(వ్యవ.) ఆగడ్డి నొల్లి అవుమందటి వేయుము.

నొల్లుకొను. స. క్రి. (√నొల్లు[2].) అత్యాశతో
ప్రోగు చేసికొను.

(వ్యవ.)అది యంతయు వాఁడే నొల్లుకొన్నాఁడు.

నొవులు=నొగలు.

(బాధపడు.)

సీ. ప్రచురముక్తాచ్ఛత్ర రుచి కొంతవడి నేఁగి
యవి గూలఁ దడఁబడి నొవులంకరులు.
చెన్న. ౫. ౫౫.

నొవ్వి=నొవ్వు. వి. (√నొచ్చు.)౧.వేదన,బాధ.

ఉ. త్రెవ్వఁగుగంటులం గురువుదేరకుకత్తుర
రాకమున్న యే,నొవ్వియు నేదికారము కు
నోగతిఁ జెందకమున్న...ఈవ్వన నుప్పతిల్లె
ననుకొద్వహామార్గచయంబు గ్రక్కునన్.
భా. రా. యు. ౨౧౭౫. విజ్ఞా. ప్ర. ౫౦.

చ. కరుణుఁడు వైచెఁ బాశమున వైచిన నబ్బలి తంపుఁగైదువుం, గరమునఁ బట్టి దానవుఁడు క్రమ్మఱ వైచెఁ దదస్త్ర మంబుధీశ్వరునకు నొవ్వి సేయుచు... ఉ. హరి. ౧. ౩౦.

౨. వ్యాధి, రోగము.

క... నామెయిఁ, గ్రొవ్విసమాంసంబు గలదు కోసు మాఁకలియుణ్, నొవ్వియును దీఱు నంతట, నశ్వల నారోగ్య మగు మృగాధిప నీకున్. నా. పంచ. ౧. ౩౯౯.

నొవ్వు=నొవ్వి, నోవు. (√నొచ్చు.) వేదన, బాధ.

క. ఇవ్విధమున నిత్యంబును, నవ్వసుధాధిపుఁడు ప్రజల కనురాగలతల్, నివ్వటిలఁ జేయుఁ దనమది నొవ్వులుఁగకయుండ బహువినోదపరుం డై. నిర్వ. ౯. ౭౬.

ఆ. తనతలంపువెంటఁ దమకించి ప్రజకు నొవ్వు గఁ జరించుటయును దగదుపతికి. భార. శాం. ౨. ౧౩౭.

గీ. వారయు వంగంబునందు దుర్వ్యాప్తిఁ గదిరి, నొవ్వుఁ దెవులును బుట్టించుఁ గ్రొవ్వుఁ జెఱుచు. భార. అశ్వ. ౧. ౧౭౬. భార. భీష్మ. ౨. ౧౪౧.

౨. వ్యాధి, తెవులు.

ఆ. ఇన్ని సంకటముల నిబ్బంగి నెంతయు, నొగులుచిత్తవృత్తి నొవ్వు దీర్ప, వెజ్జ వీవ కావె వేరొుల యేగతి, నడపఁ దలఁచి తడియ నాకుఁ బ్రియము. భార. ఉద్యో. ౩. ౨౬.

నొవ్వారు=బాధనొందు.

ఉ. శారదకోటి నేఁ బొడిచి క్రిందుగఁ గయ్యము సేయుఁ గర్ణుఁడా, భూరమణుణ్ వడిం గదిసి భూరిశరంబులు మేననింప, నొవ్వారుటయుణ్ దొలంగె నతఁ డాహవరంగము నఁదు లేఁడు... భార. కర్ణ. ౩. ౨౧.

నొసలిచూపువేల్పు. వి. (√నొసలు.) ఫాలాక్షుఁడు, శివుఁడు.

క. అనిన నరుఁబ్బున్వేఁకున్న యప్పతియెడం జిత్తం బొప్పింగ కున్కి వెళసి యాచాటు నొక్క స్తుతిం జూచి నొసలిచూపువేల్పు జవరా లాచివురాటపోఁడికి జ్జననెమె. చంద్రి. ౫. ౧౦౫.

నొసలు. వి. దే. (క. నొసలు, నొసల్.) నుదురు, లలాటము. (బ. నొసళ్లు, నొసళులు.)

గీ. భసితరేఖా త్రిపుండ్రంబు నొసటఁ దీర్చి. హర. ౨. ౧౦౪.

ద్వి. పసుపులు పంకించి పచ్చరిసేస, నొసలారఁ బెట్టి సన్నుతులు గావించి. ద్వి. భాగ. ౧౦. (చి. సి.)

ఉ. కట్టిననీలిదిండ్లు పెలకిట్టియవిఁడ్గను విండ్లుగా నెనల్, చుట్టి నొసళ్లపై నిడినజుంజుఱుఁ బల్లసిగల్... మను. ౪. ౩౩.

సీ. తిగరేక లేర్పడ దిద్దిననొసలిను వ్వొలిబూది బొట్టురంగులు పెలంగ. నీలా. ౧. ౬౦. ఆం. భా. ౨. ౧౪౩.

జః నొసలిచూపువేల్పు.

నో

నోఁచు=నోము. స. క్రి. (వ్రతము, యజ్ఞము మొ.) ఆచరించు.

మధ్యాక్కర. నుదువులు వేయు నింకేల యిప్పాటినోములు దొల్లి, కడఁగి నోఁచితిని గాకేమి యనుచును గందె డెందమున. భార. ఆది. ౪. ౧౦౨.

ఉ. నోఁచినవారిసొమ్ము లవి నోమనివారికి వచ్చునే ధరణ్. ఉ. హరి. ౧. ౧౬౭.

ఉ... ఇంతఁగా, నోఁచితి నింక నెట్టిది కనుంగొన నిమ్మెయి నున్నదాన నో. పారి. ౧. ౯౦.

చ. వనరుహగంధి నీపలుకుపద్ధతి చాలదు వాఁడు దివ్యులన్, మునులను దిల్చి నోము నెనుచూశక నోఁచిననోముఁగాక... వీర. ౧. ౧౧౪.

జః నోఁత.

నోఁత. వి. (√నోఁచు. త. నోట్రు.) నోఁచుట, (వ్రతము) ఆచరించుట.

చ. వెలిచవిఁ గోరకుండఁగపువేడుకకత్తెలనోము నోఁత...చీకటి పర్వె నుర్వరన్. కవిక. ౪. ౭౬. ('వ్రతఫల' మని భావము.)

నోటిగయ్యాళి. వి. (నోరు+గయ్యాళి.) నోటి దురుసుఁదనము కలది.

పీ. మాటనూ పెఱుఁగదో నోటిగయ్యాళియో యాచారహీనయో యలమురాలో. చెన్న. ౪. ౩౯.

నోటిబీగము=నోరితాళము. వి. (నోరు+బీగము.) దేవతలకు మ్రొక్కుబడిగా మౌనవ్రత మవలంబించుటకై దవుడలయందు కుట్టుకొను లోహపుకడ్డి.

వ...కొందఱు నోటిబీగముల దాసర్లపెల్లున నోరులఁ బూరులు గఱచువారును...ప్రబంధ. ౩౭౭.

సీ. అనశనవ్రతముచే నతులకార్శ్యంబుచేఁ గను పట్టు నోటిబీగములవారు. చంద్ర. ౫. ౪౧. (చి. ని. పా.)

నోటుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) నటుఁడు.

నోతవ్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నుతింపఁ దగినది, నవనీయము.

నోత్త. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.)=నోదకుఁడు.

నోత్తవ్యము. సం=నోదనీయము.

నోదకుఁడు. సం. విణ. (అ. దికా. అ.) ౧. ప్రేరకుఁడు. ౨. తొలఁగించువాఁడు.

నోదన. సం. వి. ఆ. స్త్రీ=నోదనము.

నోదనము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రేరించునది. ౨. తొలఁగించునది. (అ. ఈ. అ.) నోదన సాధనమైనది. వి. అ. న. ౧. చోదనము, ప్రేరణము. ౨. తొలఁగించుట, తఱిమివేయుట. ౩. (తర్క.) శబ్దాజనకసంయోగము, ధ్వనిని కలిగింపనిసంయోగము.

నోదనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. ప్రేరింపఁదగినది. ౨. తొలఁగింపఁదగినది.

నోదయిత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) ౧. తొలఁగింపఁజేయువాఁడు. ౨. ప్రేరకుఁడు.

నోది. సం. విణ. (న్. నీ. న్.)=నోదకుఁడు.

నోద్యము. సం=నోదనీయము.

నోపస్థాత. సం. విణ. (ఋ. త్రీ. ఋ.) దగ్గఱలేనివాఁడు, దూరమందున్నవాఁడు. (వాచ.)

నోము=నోఁచు; స. క్రి. (త. నోము.) ౧. (నోము) నోఁచు, (వ్రతము, యజ్ఞము) ఆచరించు.

గీ. మతియు నాదిమరాజులు మత్తవైరిరాజి ఘోరాజిసీమఁ బరాజితంబు, చేసి నిష్కంటకంబుగా నాసముద్రభూమి యేలిరి యీ నోము నోమి కాదె. వరాహ. ౯. ౭౫.

గీ. వ్రతము నోమించుదినవాసరములు దెలుపు. కాశీ. ౬. ౬౦.

వ...క్రీడదళిధూపధూమంబులుం బరిథవిల్ల నోమినను ధాధాతనూతనపూర్ణకలశంబుల సొంపు సంపాదించునమందమకరందపూరితోదర దరవికస్వరపుండరీకషండంబుల మెండునకు నిండువేడుక నెరపుచు...వసు. ౩. ౧౫౪.

౨. పూజించు, అర్చించు.

క. అంగన లపుడు చతుర్విధశృంగారము లలవరించి చెలువవిలుతు నోముం గ్రమయత్నరసీప్రాంగణనిద్రితునిఁ జంద్రహాసునిఁ గాంచెన్. జై. భా. ౮. ౭౫.

క. అన్నెలఁత విన్నునన్నత సన్నుతమణిచంద్రశాలాలలోనన్, గ్రొన్ననవిలుతుని నో

ముచు, వెన్నెల నెచ్చెలులుఁ దాను విహ
రించుచుఁటిన్. విక్ర. ౧. ౧౨౦.

౩. పోఁగొట్టు. (చి. ని, శ. ర.)

వి. ౧. వ్రతము.

శా. నానోముల్ ఫలియించె నావయసు ధన్యం
బయ్యె విప్రోత్తమా. మనుచ. ౩. ౧౦౭.

ద్వి. మానసంబను రంగమందిరం జేరి,యానోము
తా నోఁచి యానోముకరణి. ద్వి. పరమ.
౫. ౪౦౯ పా.

౨. యజ్ఞము.

ఉ. పాచ్చెము లేదు కన్యలకుఁ బుట్టినయిండ్లనుఁ
బోవ లోకమున్, మెచ్చును బ్రాహ్మ నోము
నకు మాతలిదండ్రులుఁ జూడఁ బైదలీ. వీర.
౧. ౧౧౫.

చ...వాఁడు దివ్యులన్, మునులను బిల్చి నోము
పెనుమాధత నోఁచిన నోముఁ గాక...వీర.
౧. ౧౧౪.

౩. వ్రతఫలము.

వ...వీరపసేనికూంతురు అక్కసాని నో
ముగా అర్జునదేవుండు ధారాపూర్వ
(కము) చేసి ఆచంద్రార్కముగం బెట్టిన
మడువాడ [ను] యూరు ఒక్కండు...
దా. శా. ౪. ౧౩౭౩.

నోయు. అ. క్రి. (క. నో. నోయ్. నోయు, త.
నో.) నొచ్చు, బాధపడు; కష్టమనుభవించు.

వ. వినత యోటుపడి కద్రువకు దాసియై నోసి
పనులు సేయుచున్నంత...భార. ఆది.
౨. ౩౭.

క. నాయాఁకలి కోర్వ వెపుసు, వే యైనను నేఁ
గానంగ వెండి యనుభవిం, తాయాసపడు
టఁ గనుఁగొని, నోయుదు ననుఁ బాసి
యిటు సనుట తగ వగుసే. భార. శాం.
౩. ౩౩౦.

సీ. క్రొవ్విరితోవకంబెఁ గోవలం బగుహేమ
రేయెండ మట్టిననోయుఁ దద్ద. కు. సం. ౩.
౩౭౦.

సీ. వేసవి వడగాలి నోసినలేఁడీగ క్రొక్కారు
గని మవ్వ మెక్కినట్లు. కు.సం.౭.౭౮.

నోరఁబట్టు. స. క్రి. (నోరన్ + పట్టు.) ప్రక్కటఁ
బట్టు, త్రాఁగు.

ఉ...అగస్త్యమూర్తియై, యాశ్వవకేతసుందరి
మహేశబలాంబుధి నోరఁబట్టెడున్. జై.
భా. ౧. ౧౦౦.

నోరితాళము=నోటిబీగము.

గీ. లలన యొక్కర్తు నోరితాళంబు లిచ్చె, శక్తి
జాతర సద్భక్తి శక్తు లెనఁగ. పాండు. ౩.
౩౩.

నోరిసని. వి. (√నోరు.)నోఁచికని, తినుటకు యో
గము లేకపోవుట, అనుభవించుటకు అదృష్టము
లేకపోవుట.

క. నోరిసని సుండ కే నో,రోరి యకట మాప
మాపపూరక మనియుం, దూరము నోయి
తిన సా, మ్మేరితిని నీకు దక్కునే కానీరా.
అమ. ౩. ౭౨.

నోరు. వి. జా. (బ. నోరులు, నోళులు, నోళ్లు.)

౧. వాయి, ఆస్యము.

క. కాని తెఱఁగైన వింతటి,మానిసిఁ గా సేల
చేయు మనుజేంద్రుఁడు న, న్నానెతి దప్పిన
మాటలు, నీనోరన్ వెడలఁదగునె నిండిన
సభలోన్. భార. ఉద్యో. ౨. ౧౫౯.

చ. వెడలఁపుగల్గునోరు లాకవేయి ధరించి వియ
న్నదీజలం, బడరఁగఁ బుక్కిలించి రయ మా
రఁగఁ దెచ్చి మహానిలంబుపై,నెడపడకుండఁ
జల్ల...హరి. ఉ. ౭. ౭౨.

క. వడులఁడు ప్రహ్లాదేవుండునా,బ్రకటభుజాహ్పు
రణమున నరాతిబలము నోళ్ళలకుఁ గోలకు

దత్తుర నోరికి వచ్చినయట్లు లాడిరే యి
బ్బంగిన్. భార. కర్ణ. ౩. ౭౭.

౨. పశులమొక్క; పశ్వాదులముకై.

సీ. ఛేదోయిరొత్తునఁజేసి కెత్తురు తైనయవ
యవంబులు నోర నవరఁ జేయు. నైష. ౨. ౫.

౩. మాటలాడుశక్తి.

క. అన నయ్యంగన నాకే, మన నోరున్నయది
మీర లనినంతయుఁ జెల్లున మీ కాఁగా
ములు దెల్ప నుపాయం బొకటి గానఁబడ
నంచాఁకన్. కళా. ౩. ౧౭౦.

నోటఁ(ర)గాయవేయు=ఊరకుండు.

ఆ. క్రమకములు కావరపుజాతులు కజా, తా
శ్రయములు మీర లగుటఁ జపల, వృత్తి నో
టఁగాయవేయక కదరుచుఁ, గలఁచెదరు
లతాంగిఁ జిలుకలార. కవిరా. ౩. ౧౪౫.

క. అంగంబులు నులియంగను, నుంగేయుఁగే య
టంచు శోకనిమిషము నోరంగాయవేయ
కేడ్చుచు, నంగీకృతబాల్యచేష్ట నతఁడట్లుం
డన్. పరమ. ౧. ౧౨౫.

నోటనాలుక కలుగు=మాటాడనేర్చు.

సీ. నరునకుఁ దననోట నాలుక గలిగిన వింతదే
శంబు లెవ్వియును లేవు. రామలిం. ౭౨.

నోటిమాట నోటనె యుండ=నోటిలోమాట నోటి
లో నుండఁగానే, అత్యవధానముగా.

గీ. తన్ను ధరణికిఁ బొమ్మన్నధాతనోటి, మాట
నోటనె యుండ భూమండలంబుఁ, జేరఁజను
దెంచె సింగంపుఁదేరిజోదు, వింధ్యగిరి నున్న
రాక్షసవితతిమీఁద. కాళ. ౨. ౩౬.

నోరదుము=నోరునొక్కు. మాటలాడనీయకుండు.

గీ. అత్తమామల కృపాకర్త లగుచు మెలఁగు,
నట్టిభూపుల నెల్ల నోరదిమి గదిమి, పొంచి
యుపనాథుతోడఁ గ్రీడించి... శుక. ౧.
౫౫.

నోరాడు=నోరు మెదలు, మాట [illegible]

క. బవరము గీడని యెఱుఁగుదు, నవనీతుం
డైన కొడుకు నగలించి యుడుపం, దివిరియు
నోరాడమి దైవ, పపళం బప్పనికి వసకు వగ
పిం కేలా. భార. ఉద్యో. ౪. ౧౯౩.

ద్వి. మీమఁబోఁదు మన నెట్లు మీకునోరాడె.
ద్వి. హరిశ్చం. పూ. ౧౦౩౬.

గీ. చెప్ప నోరాడ దేమని చెప్పవాఁడ, నెటిఁ
గినరుంబు చెప్పి రెట్టుడంతు. కాశీ. ౪.
౩౫.

నోరార్చు=నోరాడించు, బూకరించు, బొంకు.

ద్వి. దంటమాటలు గొన్ని తడవాటి వన్ని, గం
టక నోరార్చి గెల్వఁ జూచెదవు. ద్వి.
హరిశ్చం. పూ. ౩౦౦.

నోరికిఁబోవు=నోరికింపగు, ఇష్టమగు.

ఉ. తుప్పలు పట్టె నేర బలుతూపులు నీగురి
గింజదండకున్, దప్పితి వేమి నావుడు నతం
డాను దిగ్గన లేచి దేవరా, యిప్పటి కష్ట
లింత చెడిరెుంగడి నోరికిఁ బోదు దూప
కుం, జిప్పలనీరె మాగురులతీయని పాలు రు
చింప క్షమియున్. కళా. ౪. ౫౧.

నోరికివచ్చినట్లుపలుకు=ముందు వెనుక లరయక
మాటలాడు.

ఉ. పాండవపక్షపాతమునఁ బల్కెడు నోరికి
వచ్చినట్లు నిన్నొండు దనరామిఁ జేసి యిది
యొప్పునె... భార. విరా. ౪. ౬౭.

నోరిమాట నోరన వసియించు=నోటిమాట నోట
నె యుండు.

చ. మనుజవిభుండు పద్మజకుమారుఁ గనుంగొని
నోరిమాట నోరన వసియింప వచ్చె రథ
రాజసమాజము... కవి. ౨. ౯౫.

నోరిమాట నోరనే యుండగ=చెప్పియుఁ జెప్పక
ముందే, అత్యవధానముగా.

గీ. అది కనుంగొని నిదియు మాయాబలంబు, వి
[illegible]ండు శ్రీవిష్ణుఁ డనుచు, ధారుణీ

భర్త పలికిన నోరిమాట, నోరసేయుండ దత్స భాగారమునను. వరాహ. ౧. ౧౪౫.

నోరఁగొలఁది=దుర్భాషణము. కు. సం. ౧. ౩౭.

నోరు కాయు=నోటి కిష్టమైన దెల్లఁ దినకుండు పథ్యము చేయు.

(వ్యవ.) మాపిల్లవాఁడు జ్వరపడి నోరుకాయ లేఁడు.

నోరు కాయలు గాచు=పలుమాఱు పిలుచుటచే నోరునొప్పిచెందు.

(వ్యవ.) నిన్ను పిలిచి పిలిచి నోరుకాయలు గాచినది.

నోరుచేయు=మాటలాడు. (ఇది ఇతరపదవ్యవధానముగాను గన్పట్టుచున్నది.)

సీ. కూడనిత్తునె మాటంకొని మోఱ యెత్తినఁ గదిమెద నో రింతకంటెఁ జేయు. బహు. ౨. ౩౧.

నోరుమాలినది=౧. నోరు లేనిది, మాట లాడ లేనిది. (తిర్యగ్జంతువు.)

గీ. శర్వ యీ నోరుమాలినజంతువునకు, మొదల వర మిమ్ము వర మిమ్ము పిదప నాకు. కాశీ. ౫. ౩౩౫.

౨. నోరు లేనివాఁడు, గడుసుఁదనముతో మాట లాడ నేరనివాఁడు.

(వ్యవ.) ఆనోరుమాలిన వాని నెగతాళి చేయకుము.

నోరు మెదపు=మాటాడు.

(వ్యవ.) వాఁడీమధ్య కొంచెము నోరుమెదపుచున్నాఁడు.

నోరుమెదల్చు=నోరెత్తి మాటాడు, చెప్పు.

ఉ. ఎన్నఁగ నింత రత్నచయ మింక గభీరిమ యింత దానసంపన్నత యింత శుద్ధి యని బ్రహ్మయు నోరుమెదల్ప లేనియ, ట్లున్నతిఁ గన్నపెన్నధి నుతింప మై తెలిదీవి చెన్ను గుల్కు. పాండు. ౩. [illegible]

నోరు లేనివాఁడు = పొందికగా మాటలాడలేని వాఁడు.

(వ్యవ.) వాఁడు బొత్తిఁగ నోరులేనివాఁడు.

నోరు వాయెత్తు=నోరెత్తు.

గీ. తపసిజనములు నుతిమంత్రజపము లుడిగి, వచ్చియుండక పికశిఖావళులు లాడి, గా వనంబునఁ గలవిహంగమకులంబు, తత్తరము నొంది నోరు వాయెత్త వెఱచు. వి. శకుం. ౨. ౪౫.

నోరువాయిలేనిది= అధికముగా మాటలాడనేరనిది.

(వ్యవ.) ఆమెనోరు వాయి లేనిది.

నోరువ్రిగ్గూరు=నోరూరు, తినవలెనను నాస కలుగు.

క. గువ్వలుఁ గౌఁజులు కూఁకటి, మువ్వలు లావుకలు కోళ్లుపూరేళ్లు మొదల్, క్రొవ్వినపులుఁగులఁగని నోళ్లువ్రిగ్గూరంగ నప్పు డుర్వీశవ్రాతెల్. ఇందు. ౨. ౪౦.

నోరూరు=౧. అపేక్ష కలుగు. see on page 912.

గీ. గబ్బిగుబ్బలఁ బతియెదఁ గ్రమ్మి క్రమ్మియున్న సకియలఁ జూచి నోరూరసాగె. కలు. ౪. ౨౨.

౨. పులుపుగాని కారముగాని గలవస్తువులను చూచినపుడును తలఁచినపుడును నోట ద్రవము పుట్టు.

క. శ్రీరాముని దయచేతను, నారూఢిగ సకలజనులు నారా యనఁగా, ధారాళ మైననీతులు, నోరూరఁగఁ జవులు పుట్ట నుడివెద సుమతీ. సు. శ. ౨. (రెండర్థములకు నిది యుదాహరణము.)

నోరోన్నొరన్=నోటిలోనుండి నోటిలోనికి.

సీ. హంస పెద్దకు నిచ్చె హంసకి నోరోన్నొర [illegible]. హ. సం. ౪. ౪౯.

దెత్తురు నోరికి వచ్చినయట్టు లాడితే యి
బ్బంగిక. భార. కర్ణ. ౩. ౨౨.

౨. పశువులమూర్కా; పశ్వాదులముట్టె.

సీ. చేదోయియొత్తునఁజేసి నెత్తురు లైనయవ
యవంబులు నోర నవరఁ జేయు. నైష. ౨. ౫౩.

౩. మాటలాడుశక్తి.

క. అన నయ్యంగన నా కేమన నోరున్నయది
మీర లనినంతయుఁ జెల్లున మీ కొఁగా
ములు దెల్ప నుపాయం బొకటి గానఁబడు
నంబాఁకక. కళా. ౩. ౧౭౦.

నోట(ర)ఁగాయవేయు=ఊరకుండు.

ఆ. రక్తముఖులు కావరపుఁజాతులు కజా, తా
శ్రయములు మీర లగుటఁ జపల,వృత్తి నో
టఁగాయవేయక వదరుచుఁ, గలఁచెదరు
లకాంగిఁ జిలుకలార. కవిరా. ౩. ౧౮౫.

క. అంగంబులు నలియంగను, నుంగేయుఁగే య
టంచు నొకనిమిషము నో,రంగాయవేయ
కేడ్చుచు, నంగీకృతబాల్యచేష్ట నతఁడ ట్లుం
డక. పరమ. ౧. ౧౨౫.

నోటనాలుకకలుగు=మాటాడనేర్చు.

సీ. నరునకుఁ దననోట నాలుక గలిగిన వింతదే
శంబు లెవ్వియును లేవు. రామలిం. ౭౨.

నోటిమాట నోటనెయుండ=నోటిలోమాట నోటి
లో నుండఁగానే, అవ్యవధానముగా.

గీ. తన్న ధరణికిఁ బొమ్మన్న ధాతనోటి,మాట
నోటనెయుండ భూమండలంబుఁ, జేరఁజను
దెంచె పింగంపుఁదేరిజోదు,వింధ్యగిరి నున్న
రాక్షసవితతిమీఁద. కాశీ. ౨. ౩౭.

నోరడచు=నోరునొక్కు, మాటలాడనీయకుండు.

గీ. అత్తమామల గృహకర్తలగుచు మెలఁగు,
నట్టిభూర్తుల నెల్ల నోరడిమి గదిమి, పొంచి
యుపనాథుతోడఁ గ్రీడించి...శుక. ౧.
౫౫.

నోరాడు=నోరుమెదలు,

క. బవరము గీడని యెఱుంగుదు, నవనీతుం
డైనకొడుకు నదలించి యుడుమఁగ, దివిరియు
నోరాడమి దై, వవశం బప్పనికి వగసు వగ
పిం కేలా. భార. ఉద్యో. ౪. ౧౭౩.

ద్వి. మిముఁబోఁదు మన నెట్లు మీకునోరాడె.
ద్వి. పారిజా. పూ. ౧౦౩౭.

గీ. చెప్ప నోరాడ దేమని చెప్పవాఁడ, నెటిఁ
గినరంబు చెప్పక యుట్టుడంతు. కాశీ. ౪.
౩౫.

నోరార్చు=నోరాడించు, బూకరించు, బొంకు.

ద్వి. దంటమాటలు గొన్ని తడవాటి వన్ని, గం
టక నోరార్చి గెల్వఁ జూచెదవు. ద్వి.
పారిజా. పూ. ౩౦౦.

నోరికిఁబోవు=నోరికింపగు, ఇష్టమగు.

ఉ. తుప్పులు పట్టె నేర బలుతూపులు నీగురి
గింజదండకుఁ, దప్పితి వేమి నావుడు నతం
డాను దిగ్గన లేచి దేవరా,యిప్పటి కమ్మ
లింత చెడిగెను గడి నోరికిఁ బోదు దూప
కుం, జిప్పలనీరె మాగురులతీయనిపాలు రు
చింప క్షమియుఁ. కవ. ౪. ౫౧.

నోరికివచ్చినట్లుపలుకు=ముందు వెనుక లరయక
మాటలాడు.

ఉ. పాండవపక్షపాతమునఁ బల్కెదు నోరికి
వచ్చినట్లు ని,న్నొంచ దనరామిఁజేసి యిది
యొప్పెనె...భార. విరా. ౪. ౭౨.

నోరిమాట నోరన వసియించు=నోటిమాట నోట
నె యుండు.

చ. మనుజకళుండు వజ్ఞజుమారుఁ గనుంగొని
నోరిమాట నో,రన వసియింప వచ్చె రథ
రాజసమాజము...కవ. ౨. ౯౫.

నోరిమాట నోరనే యుండగ=చెప్పియుఁ జెప్పక
మునుపే, అవ్యవధానముగా.

గీ. అది కనుంగొని చిదియు మాయాబలంబు, వి
రుండు శ్రీవిష్ణుఁ డనుచు, ధారుణి

భర్త పలికిన నోరిమాట,నోరనేయుండ దత్న
భాగారమునను. వరాహ. ౧.౧౭౮.
నోరఁగొలఁది=మర్యాదమైనది. కు.సం.౧.౩౫.
నోరు కాయు=నోటి కిష్టమైన దెల్లఁ జిహ్వకుండుప
థ్యముచేయు.
(వ్యవ.) మాపిల్లవాఁడు జ్వరపడి నోరుకాయ
లేఁడు.
నోరు కాయలుగాచు=పలుమారు పిలుచుటచే
నోరునొప్పిచెందు.
(వ్యవ.) నిన్ను పిలిచి పిలిచి నోరుకాయలు
గాచినది.
నోరుచేయు=మాటలాడు. (ఇది ఇతరపదవ్యవ
ధానముగాను గన్పట్టుచున్నది.)
సీ. కూడనిత్తునె మాటుకొని మోము రొత్తినఁ
గదిమెద నోరింతకంటెఁ జేసు. బహు.
౨.౩౧.
నోరుమాలినది=౧. నోరు లేనిది, మాట లాడ
లేనిది. (తిర్యగ్జంతువు.)
గీ. శర్వ యీ నోరుమాలినజంతువునకు, మొదల
వర మిమ్ము వర మిమ్ము పిదప నాకు. కాశీ.౫.
౩౩౫.
౨. నోరు లేనివాఁడు, గడుసుఁదనముతో మాట
లాడ నేరనివాఁడు.
(వ్యవ.) ఆనోరుమాలిన వాని నెగతాళి చేయ
తగుమ.
నోరు మెదపు=మాటాడు.
(వ్యవ.) వాఁడీమధ్య కొంచెము నోరుమెదపు
చున్నాఁడు.
నోరుమెదల్చు=నోరెత్తి మాటాడు, చెప్పు.
ఉ. ఎన్నఁగ నింత రత్నచయ మింత గభీరిమ
యింత దానసంపన్నత యింత శుద్ధి యని
బ్రహ్మయు నోరుమెదల్ప లేనియ,త్యున్నతిఁ
గన్న పెన్నడలి స్తుతిత మై పెలిదీవి చెన్న
గుణ. పాండు. ౩. ౧౫౧.

నోరు లేనివాఁడు = పొందికగా మాటలాడలేని
వాఁడు.
(వ్యవ.) వాఁడు బొత్తిగ నోరులేనివాఁడు.
నోరు వాయెత్తు=నోరెత్తు.
గీ. తపసిజనములు నతిమంత్రజపము లుడిగి,
వచ్చి యుండక పికశిఖావళులు లాదిగా
వనంబునఁ గలవిహంగమకులంబు, తత్తరము
నొంది నోరు వాయెత్త వెఱచు. వి. శకుం.
౨. ౭౫.
నోరువాయిలేనిది= అధికముగా మాటలాడ నే
అనిది.
(వ్యవ.) ఆమెనోరు వాయి లేనిది.
నోరుల్విల్లూరు=నోరూరు, తినవలె నను నాశ
కలుగు.
క. గువ్వలు కోఁజులు కూఁకటి,మువ్వలు లావు
కలు కోళ్లుపూరేళ్లు మొదల్,క్రొవ్వినపులుఁ
గులగమి నోళ్లుల్విల్లూరంగ నప్పు డుర్వీశ
వ్రాలెఁ. ఇందు. ౨. ౩౦.
నోరూరు=౧. అపేక్ష కలుగు. *see on page 912.*
గీ. గబ్బిగుబ్బలఁ బతియెదఁ గ్రమ్మి క్రమ్మి,యు
న్న సకియలఁ జూచి నోరూరసాగె. కళా
౪. ౨౨.
౨. పులుపుగాని కారముగాని గలవస్తువుల;
చూచినపుడును తలఁచినపుడును నోట ద్రవ
పుట్టు.
క. శ్రీరామునిదయచేతను, నారూఢిగ సకల
నులు నౌరా యనఁగా,ధారాళ మైననీతుల
నోరూరఁగఁ జవులు పుట్ట నుడివెద సుమ
సు. శ. ౨. (రెండర్థములకు నిది యుదా
రణము.)
నోరోన్నరన్=నోటిలోనుండి నోటిలోనికి.
సీ. హంస పెన్కువ నిచ్చె హంసికి నోరోన్న
రన్... కు. సం. ౪. ౪౫.

సీ. సంపెంగపాదరింటిచక్కి— గోరంటం గాంచి
యును రంచు మగిడి నోరూరనవియు. ఆ.
అగుచుం దేటికదుపు లామని దలసూపె.
పారి. ౩. ౫౨.

నోళ్లంబడు=పదుగురు చెప్పుకొను, నిందాపాత్రమగు.

సీ. నీమాట వినలేక నిర్లోహపాశ మై ప్రాణికో
టులనోళ్లంబడిరె వసిష్ఠ. కిలు. ౪. ౭౪.

సా:-నోరున్న తల గాచును. (మాటలనేర్పున్నచో మరణదండనము నైనతప్పించుకొనవచ్చు.)

సా: నోరుమంచిదైన నూరు మంచిదగును. (మంచిమాటలాడిన నందఱు ప్రేమింతురు.)

జ: నోటిగయ్యాళి, నోటిబీగము, నోరంబట్టు, నోరితాళము, నోరిసని, నోరుగొట్టు, నోరుదెఱచు, నోరునొక్కు, నోరుమూయు, నోరుమెంగ, నోరెత్తు.

నోరుగొట్టు. స. క్రి. (నోరు+కొట్టు.) అనుభవింపకుండం జేయు, తినకుండం జేయు.

సీ. కొలుచువారల నోరుగొట్టి లెక్కలు వ్రాసి
హారువుమిగులంగ మణియములుచేసి. శుక.
౩. ౩౭౫, ౩౫౩.

నోరుదెఱచు. అ. క్రి. (నోరు+తెఱచు.) ౧. మాటలాడు.

ఆ. శిఖలు చూపకుండ శిక్షించి హాతికిన్, నోరు
దెఱవకుండ మేరవెట్టి, సేడి యొల్ల నుడిపి
విబుధారి కినుకమై, భీతిపాత్రుం జేసె వీతి
హగోత్రు. నృసిం. ౨. ౧౧౮.

౨. ఆశ్చర్యపడు, ఆశపెట్టుకొను.

క. గతమునకును వగవ కన్నా, గతమునకును నోరు
దెఱచి కడుం గోరక ప్రీనతం బొందక దైవం
బే గతిం బుచ్చిన దానం బోదుం గా కవవల
యుగా. భార. శాం. ౩. ౩౦.

౩. బదులుచెప్ప కుండు, నిరుత్తరుం డగు.
(వ్యవ.) సేన ట్లుసుగంగా సమాధానము చెప్పలేక వాఁడు నోరుదెఱచెను.

నోరునొక్కు. స. క్రి. (నోరు+నొక్కు.) మాటాడకుండం జేయు.

గీ. ఎవ్వ డిది యని పల్కిన నవ్వఘూటి, నోరు
నొక్కుచుం గౌంగిటం జేరం దిగిచి, మగువ
చెవిలోన నలుకుకుం మూను మేను, వాసవుండ
నిన్నుం గని కూర్మి వచ్చినాండ. జాహ్నవీ.
౪. ౮౭.

నోరుమూయు. అ. క్రి. (నోరు+మూయు.) మాటాడకుండు.

అ. అనిన నాతుగఱచి యనురద్విషుం డోరి,
పడుచ నాకుం బుట్టి చెడుగ వైతి, పేర్చి
నోరుమూయుము పెదతల వాపోరె, దిట్టవదర
గలండె యుచటనైన. నృసిం. ౪. ౩౪.

నోరుమెంగ. విణ. (√నోరు.) మూంగ.

క. త న్నట్లు పలికి ద్రొబ్బంగ, మిన్నక చన నం
తనోరు మెంగయె యదిర యా, ముశ్శాడిన
మాటలబిరు, కొన్నంగ నిది గనిరె యతం
డుపేక్ష యొనర్చెనా. కళా. ౩. ౨౩౮.

నోరెత్తు. అ. క్రి. (√నోరు.) మాటాడు.

ఉ. అత్తఱి భీష్మముఖ్యు లగు నచ్చటివృద్ధజనం
బు లెల్ల నోరెత్తక యూరకుండిరి మహీ
శ్వరుచిత్తమెఱుంగకున్కి... భార. ఉద్యో.
౧. ౩౪౮.

ఉ. అత్తను నేము మార్పలుక మాయమచి త్తము
లోనివార మెవ్వత్తుము పెద్దవారు గలవారికి
నన్నియుం జెల్లుంగాక సేం, డి త్తఱి మమ్ముం
బుచ్చి పని యెవ్వరు గొందురు మిమ్ముం జూ
చి నోరెత్తంగ నోడి యేపలుకు లెన్నండుం
జెప్ప మెఱింగి యుండితిమి. భోజరా.

నోవరి విణ. (నోవు+అరి.) వ్యాధి కలవాఁడు. (శ. ర.)

నోవి=నొవ్వి. వి. (√నొచ్చు.) బాధ, నొప్పి. (శ. ర, చి. ని.)

నోవిక. వి. ఉసులు, అనుకూల్యము.

సీ. జీరాల జంటించి సికతాళి నెప్పైన వైచుక నోవికల్ చూచువారు. మల్లుపు. ౨. ౪.

నోవు=నొవ్వు. (క. త. నోవు.)

(వ్యాధి.)

ఉ...జింకలు నక్కలు గొంకనక్కలుఁ, న్దోమలు మ్రాఁకులుం బొదలు నోవులఁ బీడలఁ బొందువారముక్, తామసభాగు లట్ల మతి తద్విధ జంతువు లెన్ని యన్నియుక్. భార. అశ్వ. ౨. ౧౧౪.

(బాధ.)

క. చావును నోవును మనయోధావలికిక్ గెలుపు నబ్బు నావలికిని నీ,చే వినియెదఁ దుది నెట్టులు, శ్రీవిభవము పాండవులకుఁ జేపడున కదే. భార. భీష్మ. ౨. ౧౯౯.

జః నోవరి.

నౌ.

నౌ=నవు, నవ్వు. (శ. ర.)

నౌక. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. ౧. నావ, ఓడ. ౨. చిన్నపడవ.

నౌకర్ణధారుఁడు. సం. వి. అ. పుం. మాలిమి కాఁడు, ఓడ నడపువాఁడు.

నౌకర్మము. సం. వి. న్. న. నావికవృత్తి, పడవ నడపువ్యాపారము.

నౌకాదండము. సం. వి. అ. పుం. క్షేపణి, నావను నడపుతెడ్డు; ఓడ నడపుగడ.

నౌకు=నవుకు.

ద్వి. వల్లువుల్లుకుఁ గ్రింద నౌకుకాపువయు... నివాల్చుక్క తెగి పడ్డరీతిఁ, గనిపించె... ద్వి. శ. సా. ౧. ౨౦౩౩, ౦౧ పం. ('నాకు.' ముద్రి.)

నౌచరుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ.) -పడవతో తిరుగువాఁడు- నావికుఁడు, పడవవాఁడు.

నౌజీవికుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఓడ నడపు వృత్తిచే జీవించువాఁడు.

నౌజు. వి. భక్ష్యవిశేషము.

(గ్యవ.) కొబ్బెరనౌజు పిల్లలకు ఇష్టము.

నౌడుకొట్టు=నవుడుకొట్టు. (శ. ర.)

నౌతార్యము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) నావ్యము, ఓడచే దాటఁదగినది. (నది మొ.)

నౌదండము. సం=నౌకాదండము.

నౌబత్తు=నవుబత్తు. వి. (హిం. నౌబత్.) చర్మవాద్యవిశేషము.

సీ. నక్కందిరంబును నాదు పాదుకొనంగ నౌహేబు నౌబత్తు చఱవఁ బనిచి. రంగా. ౨. ౧౫౨.

నౌయానము. సం. వి. అ. న. నౌకాయాత్ర, ఓడలో పయనము చేయుట.

నౌయాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ఓడలో పోవువాఁడు, నావలో ప్రయాణము చేయువాఁడు.

నౌరు=నవురు. విణ. మృదువు. (శ. ర.)

నౌవాహుఁడు. సం. వి. అ. పుం. ఓడనడపు వాఁడు.

న్య.

న్యంకుభూరుహము. సం. వి. అ. పుం. -ఇఱ్ఱి కొమ్ములవంటి కొమ్మలు శాఖలుఁ కలది- శ్లేష్మాతకము ...

న్యంకువు. సం. వి. ఉ. పుం. గ. ఇఱ్ఱి. ౨. ఒకా నొకముని.

న్యంచనము. సం. వి. అ. న. గ. న్యగ్భావము, తక్కువపాటు. ౨. వంపు, వంకర. ౩. పల్లము.

న్యంచితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. అధః క్షిప్తము, క్రిందికి త్రోయఁబడినది. ౨. వంపఁబడినది.

న్యంతము. సం. వి. అ. పుం. చరమభాగము, చిట్టచివరభాగము.

న్యక్కరణము. సం. వి. అ. న. తిరస్కారము, అవమానము.

న్యక్కారము. సం. వి. అ. పుం=న్యక్కరణము.

న్యఙ్కు. సం. విణ. (చ్. నీచీ. చ్.) గ. క్రిందికి పోవునది; క్రిందికి వంగునది. ౨. నిమ్నము, పల్లము. ౩. నీచము.

న్యక్కృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తిరస్కృతము, అవమానింపఁబడినది.

న్యక్కృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ=న్యక్కరణము.

న్యక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి చఱచఁబడినది, మిక్కిలి పూయఁబడినది.

న్యక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నీచము, తక్కువైనది. ౨. అంతయు, సమస్తము. వి. అ. పుం. మహిషము, దున్నపోతు. న. గ. సాకల్యము, పూర్ణత. ౨. మహిషతృణము.

న్యక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పరశురాముఁడు. (వాచ.)

న్యగ్భావము. సం. వి. అ. పుం. గ. నీచత్వము, తక్కువపాటు; అవమానము, తిరస్కారము. ౨. నీచముగా చేయుట, క్రిందుపఱుచుట.

న్యగ్భావితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నీచముగా చేయఁబడినది, క్రిందుపఱుపఁబడినది. ౨. గుణీకృతము, అప్రధానముగా చేయఁబడినది.

న్యగ్భూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నీచమైనది ౨. అవమానము నొందినది, తిరస్కారము నొందినది.

న్యగ్రోధపరిమండల. సం. వి. అ. స్త్రీ. కఠినస్తనములును విశాలనితంబమును సూక్ష్మమధ్యమును కలస్త్రీ.

శ్లో. స్తనౌ సుకఠినౌ యస్యా నితంబే చ విశాలతా, మధ్యే క్షీణా భవేద్యా సా న్యగ్రోధపరిమండలా. (వాచ.)

న్యగ్రోధపరిమండలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వ్యామపరిమితమైనయుచ్ఛ్రాయమును పరిణాహమును కలపురుషుఁడు, బారెఁడు పొడుగును పొడవును కలవాఁడు, బారమట్టుకొలత కలదేహము కలవాఁడు.

శ్లో. న్యగ్రోధౌతు స్మృతౌ బాహూ వ్యామో న్యగ్రోధ ఉచ్యతే, వ్యామేన ఉచ్ఛ్రయో యస్య అధ ఊర్ధ్వం చ దేహినః, సమోచ్ఛ్రయపరిణాహో న్యగ్రోధపరిమండలః. మత్స్యపురాణము. (వాచ.)

న్యగ్రోధము. సం. వి. అ. పుం. గ. మఱ్ఱి. ౨. శమి, జమ్మి. ౩. వ్యామము, బార.

న్యగ్రోధి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మూషికపర్ణి, ఎలుకజీడి.

న్యచ్ఛము. సం. వి. అ. న. దేహమునందు పుట్టుమచ్చ.

న్యయము. సం. వి. అ. పుం. గ. నాశము. ౨. అపచయము, తఱుగుట.

న్యర్బుదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పదియర్బుదములయందుండుసంఖ్య కలది. వి. అ. న. పదియర్బుదములు.

న్యసనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉంచుట. ౨. అప్పగించుట. ౩. ఇల్లడపెట్టుట. ౪. విడిచిపెట్టుట.

న్యసనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) న్యసింపఁదగినది, ఉంచఁదగినది.

న్యసించు. సం. స. క్రి. ౧. ఉంచు. ౨. ఇల్లడపెట్టు. ౩. జపాదిసమయమున దేహావయవములయందు మంత్ర బీజాక్షరము లుంచు, న్యాసముచేయు. ౪. స్పృశించు, తాఁకు.

వ... కేశవాదినామంబులతోడ గోకర్ణహస్తంబున మాషమజ్జనపరిమితశుద్ధోదకంబుల ముమ్మాఱు లోనికిఁగొని యినుమాఱు పరిమార్జనంబు చేసి దక్షిణపూర్వకంబుగా నేత్రనాసాశ్రోత్రద్వయశిరోబాహుద్వయనాభి హృదయంబుల న్యసించి యాచమనంబు చేసి... వి. పు. ౪. ౧౯౩.

న్యసిత. సం.విణ. (బు. త్రీ. బు.) న్యాసకుఁడు.

న్యసితవ్యము. సం=న్యసనీయము.

న్యస్తదేహుఁడు. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) దేహమును విడిచినవాఁడు, మృతుఁడు.

న్యస్తము. సం.విణ. (అ.ఆ. అ.) ౧. నిహితము, ఉంచఁబడినది. ౨. క్షిప్తము, త్రోయఁబడినది. ౩. త్యక్తము, విడువఁబడినది. ౪. అప్పగింపఁబడినది. ౫. ఇల్లడపెట్టఁబడినది. ౬. మంత్రోచ్చారణముతో అంటఁబడినది. (శేత్రాది.)

న్యస్తశస్త్రుఁడు. సం.విణ. (అ.ఆ. అ.) సన్న్యస్తశస్త్రుఁడు, శస్త్రములను విడిచినవాఁడు, అస్త్రసన్న్యాసము చేసినవాఁడు.

న్యస్యత్. సం. శత్ర. న్యసించుచున్న.

న్యస్యమానము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.) న్యసింపఁబడుచున్నది.

న్యస్యము. సం. = న్యసనీయము.

న్యా

న్యాక్క్యము. సం. వి. అ. న. భృష్టతండులము, వేఁపుడుబియ్యము. (వాచ.)

న్యాదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భోజనము తినుట. ౨. ఆహారము.

న్యాయపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధర్మమార్గము; నీతిమార్గము. ౨. మీమాంసాశాస్త్రము.

న్యాయము. సం. వి. అ. పుం. -దీని ననుసరించి ప్రవర్తింతురు.- ౧. పద్ధతి. ౨. పాడి, ధర్మము. ౩. వ్యవహారము, తగవు; దాయభాగాదివ్యవహారము. ౪. వేదార్థనిర్ణయసాధన మగు అధికరణము. ౫. గౌతమమునిప్రణీత మగుతర్క-న్యాయ-శాస్త్రము. ౬. (న్యాయ.) ప్రతిజ్ఞాహేతూదాహరణోపనయనిగమము లనుపంచావయవములు కలవాక్యసముదాయము. ౭. లోకమందును శాస్త్రమందును ప్రసిద్ధమగుదృష్టాంతవిశేషము. ఉదా:-

అండకుక్కుటీన్యాయము:- గ్రుడ్డు ముందా ? కోడి ముందా? (చూ. బీజాంకురన్యాయము.)

అంధకూపపతనన్యాయము:- ౧. నాలుగురు అంధులు కలసి పోవుచుండఁగా వారిలో మొదటియంధుఁడు ఒక నూతిలోఁ బడెను. వాఁడట్లు నూతిలోఁ బడినట్లు ఎఱుఁగని మిగిలినయంధు లందఱు నొకరివెంట నొకరు నూతిలోఁ బడిరి. ఒక అజ్ఞుని అనుసరించి పోవుమిగిలినఅజ్ఞులుకూడ మొదటివానివలెనే హానిఁ బొందుదురు.

౨. మార్గదర్శి చెప్పినత్రోవ వదలి గ్రుడ్డివాఁడు నూతిలోఁ గూలినట్లు వేదాదిసదుపదేశము లను వదలి అజ్ఞుఁడు నరకమునఁ బడును. (కాశ.)

న్యంకువు. సం. వి. ఉ. పుం. గం. ఇఱ్ఱి. ౨. ఒకా నొకముని.

న్యంచనము. సం. వి. అ. న. గ. న్యగ్భావము, తక్కువపాటు. ౨. వంపు, వంకర. ౩. పల్లము.

న్యంచితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. అధః క్షిప్తము, క్రిందికి త్రోయఁబడినది. ౨. వంపఁబడినది.

న్యంతము. సం. వి. అ. పుం. చరమభాగము, చిట్టచివరభాగము.

న్యక్కరణము. సం. వి. అ. న. తిరస్కారము, అవమానము.

న్యక్కారము. సం. వి. అ. పుం=న్యక్కరణము.

న్యక్కు. సం. విణ. (చ్. నీచీ. చ్.) గ. క్రిందికి పోవునది; క్రిందికి వంగునది. ౨. నిమ్నము, పల్లము. ౩. నీచము.

న్యక్కృతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) తిరస్కృతము, అవమానింపఁబడినది.

న్యక్కృతి. సం. వి. ఇ. స్త్రీ=న్యక్కరణము.

న్యక్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) మిక్కిలి చఱపఁబడినది, మిక్కిలి పూయఁబడినది.

న్యక్షము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నీచము, తక్కువైనది. ౨. అంతయు, సమస్తము. వి. అ. పుం. మహిషము, దున్నపోతు. న. గ. సాకల్యము, పూర్ణత. ౨. మహిషతృణము?.

న్యక్షుఁడు. సం. వి. అ. పుం. పరశురాముఁడు. (వా చ.)

న్యగ్భావము. సం. వి. అ. పుం. గ. నీచత్వము, తక్కువపాటు; అవమానము, తిరస్కారము. ౨. నీచముగా చేయుట, క్రిందుపఱుచుట.

న్యగ్భావితము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నీచముగా చేయఁబడినది, క్రిందుపఱుపఁబడినది. ౨. గుణీకృతము, అప్రధానముగా చేయఁబడినది.

న్యగ్భూతము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) గ. నీచమైనది ౨. అవమానము నొందినది, తిరస్కారము నొందినది.

న్యగ్రోధపరిమండల. సం. వి. ఆ. స్త్రీ. కఠినస్తనములును విశాలనితంబమును సూక్ష్మమధ్యమును కలస్త్రీ.

శ్లో. స్తనౌ సుకఠినౌ యస్యా నితంబే చ విశాలతా, మధ్యే క్షీణా భవేద్యా సా న్యగ్రోధపరిమండలా. (వా చ.)

న్యగ్రోధపరిమండలుఁడు. సం. వి. అ. పుం. వ్యామపరిమితమైనయుచ్ఛ్రాయమును పరిణాహమును కలపురుషుఁడు, బారెఁడు ఒడ్డును పొడవును కలవాఁడు, బారచుట్టుకొలత కలదేహము కలవాఁడు.

శ్లో. న్యగ్రోధౌతు స్మృతౌ బాహూ వ్యామో న్యగ్రోధ ఉచ్యతే, వ్యామేన ఉచ్ఛ్రయో యస్య అథ ఊర్ధ్వం చ దేహినః, సమోచ్ఛ్రయపరిణాహో న్యగ్రోధపరిమండలః. మత్స్యపురాణము. (వా చ.)

న్యగ్రోధము. సం. వి. అ. పుం. గ. మఱ్ఱి?. ౨. శమి, జమ్మి?. ౩. వ్యామము, బార.

న్యగ్రోధి. సం. వి. ఈ. స్త్రీ. మూషికపర్ణి, ఎలుకచెవి?.

న్యచ్ఛము. సం. వి. అ. న. దేహముమీఁది పుట్టుమచ్చ.

న్యయము. సం. వి. అ. పుం. గ. నాశము. ౨. అపచయము, తఱుగుట.

న్యర్బుదము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) పదియర్బుదములయందుండు సంఖ్య కలది. వి. అ. న. పది అర్బుదములు.

న్యసనము. సం. వి. అ. న. ౧. ఉంచుట. ౨. అప్పగించుట. ౩. ఇల్లడపెట్టుట. ౪. విడిచిపెట్టుట.

న్యసనీయము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) న్యసింపదగినది, ఉంచదగినది.

న్యసించు. సం. స. క్రి. ౧. ఉంచు. ౨. ఇల్లడపెట్టు. ౩. జపాదిసమయమున దేహావయవముల యందు మంత్రబీజాక్షరము లుంచు, న్యాసము చేయు. ౪. స్పృశించు, తాఁకు.

వ... కేశవాదినామంబులతోడ గోకర్ణమాత్రంబు లైన మాష మజ్జనపరిమిత శుద్ధోదకంబుల ముమ్మాఱు లోనికింగొని యనుమాఱు పరిమార్జనంబు చేసి దక్షిణపూర్వకంబుగా నేత్ర నాసా శ్రోత్ర ద్వయ శిరో బాహుద్వయ నాభి హృదయంబుల న్యసించి యాచమనంబు చేసి... వి. పు. ౪. ౧౯౩.

న్యసిత. సం. విణ. (బు. త్రి. బు.) న్యాసకుఁడు.

న్యసితవ్యము. సం=న్యసనీయము.

న్యస్తదేహుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) దేహమును విడిచినవాఁడు, మృతుఁడు.

న్యస్తము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) ౧. నిహితము, ఉంచఁబడినది. ౨. క్షిప్తము, త్రోయఁబడినది. ౩. త్యక్తము, విడువఁబడినది. ౪. అప్పగింపఁబడినది. ౫. ఇల్లడపెట్టఁబడినది. ౬. మంత్రోచ్చారణముతో అంటఁబడినది. (నేత్రాది.)

న్యస్తశస్త్రుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) సన్న్యస్తశస్త్రుఁడు, శస్త్రములను విడిచినవాఁడు, అస్త్రసన్న్యాసము చేసినవాఁడు.

న్యస్యత్. సం. శత్ర. న్యసించుచున్న.

న్యస్యమానము. సం. విణ. (అ. ఆ. అ.) న్యసింపఁబడుచున్నది.

న్యస్యము. సం. = న్యసనీయము.

న్యా.

న్యాక్యము. సం. వి. అ. న. భృష్టతండులము, వేఁపుడుబియ్యము. (వాచ.)

న్యాదము. సం. వి. అ. పుం. ౧. భోజనము తినుట. ౨. ఆహారము.

న్యాయపథము. సం. వి. అ. పుం. ౧. ధర్మమార్గము; నీతిమార్గము. ౨. మీమాంసాశాస్త్రము.

న్యాయము. సం. వి. అ. పుం. -దీని ననుసరించి ప్రవర్తింతురు.- ౧. పద్ధతి. ౨. పాడి, ధర్మము. ౩. వ్యవహారము, తగవు; దాయభాగాదివ్యవహారము. ౪. వేదార్థనిర్ణయసాధన మగు అధికరణము. ౫. గౌతమముని ప్రణీత మగుతర్క-న్యాయ-శాస్త్రము. ౬. (న్యాయ.) ప్రతిజ్ఞా-హేతూదాహరణోపనయననిగమము లనుపంచావయవములు కలవాక్యసముదాయము. ౭. లోకమందును శాస్త్రమందును ప్రసిద్ధమగుదృష్టాంతవిశేషము. ఉదా:-

అండకుక్కుటీన్యాయము:- గ్రుడ్డు ముందా ? కోడి ముందా? (చూ. బీజాంకురన్యాయము.)

అంధకూపపతనన్యాయము:- ౧. నూఱుగురు అంధులు కలసి పోవుచుండఁగా వారిలో మొదటియంధుఁడు ఒక నూతిలోఁ బడెను. వాఁ డట్లు నూతిలోఁ బడినట్లు ఎఱుఁగని మిగిలినయంధు లందఱు నొకరివెంట నొకరు నూతిలోఁ బడిరి. ఒక అజ్ఞుని అనుసరించి పోవుమిగిలినఅజ్ఞులుకూడ మొదటివానివలెనే హానిఁ బొందుదురు.

౨. మార్గదర్శి చెప్పినత్రోవ వదలి గ్రుడ్డివాఁడు నూతిలోఁ గూలినట్లు వేదాదిసదుపదేశములను వదలి అజ్ఞుఁడు నరకమునఁ బడును. (వాచ.)

అంధగజన్యాయము:-అంధులు ఏనుఁగును స్పృశించి వారివారిబుద్ధ్యనుభవములనుబట్టి దాని రూపమును నిర్ణయించుకొనునట్లు అజ్ఞానులు వారివారిబుద్ధ్యనుభవముల ననుసరించి భగవద్రూపములను గల్పించుకొందురు.

అంధగోక్షేత్రన్యాయము:—(గ్రుడ్డియెద్దు చేనిలోఁ బడినట్లు. చేనిలోఁ బడ్డగ్రుడ్డియెద్దు గడ్డి గాదము ఎన్నులు అనువిభాగము తెలియక నోటి కందిన దెల్ల తినునట్లు వివేచనము లేనివాఁడు సారాసారములు ఎఱుఁగక తోఁచినట్లు పని చేయును.

అంధగోలాంగూలన్యాయము:-ఒక గ్రుడ్డివాఁడు దారితప్పి యొకయడవిని బడెను. "ఈగిత్త తోఁక పట్టుకొని నీవు పోవుచోడల నిన్నది దారికిఁ దీసికొనివచ్చు" నని వానితో నొక కొంటెవాఁడు చెప్పెను. అట్లుచేయఁగా నతఁడు తిన్ననిత్రోవను బడకపోవుటయే కాక దానిచేఁ దన్నులు తినుచు కంటకమార్గములఁ బడి యార్తిచెందెను. అట్లే చెడ్డమార్గముపదేశించినచో దాని నవలంబించి పోవు అజ్ఞునకు లాభములేకపోవుటే కాక కష్టములను సంభవించును.

అంధచటకన్యాయము:—దైవవశమున పిచ్చుక గ్రుడ్డివానిచేతఁ జిక్కఁగా అంధుఁడు దానిని పట్టుకొనె నని పామరు లెంచెదరు. అట్లే జనులు దైవికముగా జరిగినపనికి కారణము కానిదానియందుఁ గారణత్వము కల్పించెదరు. (చూ. ఘుణాక్షరన్యాయము.)

అంధదర్పణన్యాయము:—గ్రుడ్డివానికి అద్దము చూపుట నిష్ప్రయోజనమైనట్లు చెప్పినదానిని గ్రహింపనేరనివాని కుపదేశము చేయుట వ్యర్థము.

అంధదీపికాన్యాయము :—అంధునకు దీపము ఉన్నను లేకపోయినను ఫలము సమానమగునట్లు శక్తి లేనివానికి సాధనసామగ్రివలనఁ బ్రయోజనము వ్యర్థము.

అంధపంగున్యాయము:— నడవలేనికుంటివాఁడును త్రోవ కానలేనిగ్రుడ్డివాఁడును ప్రయాణము చేయవలసినపుడు కుంటివాఁడు గ్రుడ్డివానిబుజములపై నెక్కి త్రోవ చెప్పుచుండ గ్రుడ్డివాఁడును కుంటివాఁడును గూడ గమ్యస్థానమునకుఁ బోయిరి. అట్లే శక్తిలోపము కలవారు పరస్పరసాహాయ్యమువలన కార్యము నెఱవేర్చుకొనఁ గలరు.

అంధపరంపరాన్యాయము:-ఒకయంధునిచే నుపదిష్టమైనదానిని మిగిలినయంధులు పరంపరగా నమ్మి పాడగు నట్లొక యజ్ఞాని చెప్పినదానిని వివేచనములేనిఇతరులు నమ్మి భ్రష్టులగుదురు.

అంధాంజనన్యాయము:—గ్రుడ్డివాని కంటికి కాటుక పెట్టుట వ్యర్థమైనట్లు ప్రయోజనము మాలినపనికై కృషిచేయుట వ్యర్థమగును.

అంధాంధన్యాయము:—ఒకగ్రుడ్డివాఁడు మఱియొకగ్రుడ్డివానికి త్రోవ చూపినట్లు ఒక మూర్ఖుఁడు మఱియొకమూర్ఖునకు ఉపదేశము చేయుట నిష్ఫలమగును.

అంధాక్షిమీలనన్యాయము:—గ్రుడ్డికన్ను మూసినను తెఱచినను ఒకటే. అట్లే అసమర్థుఁడు కార్యప్రయత్నము చేసినను చేయకున్నను ఫలము ఒక్కటే యగును.

అంధాశ్వపాళిన్యాయము:—గుఱ్ఱము గ్రుడ్డి దైనను గుగ్గిళ్లకు కొఱఁత లేదు. (గుఱ్ఱము గ్రుడ్డిదైనను దాణకు తక్కువ లేదు.) సోమరికి కార్యసామర్థ్యము లేకున్నను కడుపునిండ తిండి తప్పదు.

అక్ష్యండభేషజన్యాయము :—కంటికి పెట్టఁదగినమందు అండములకుఁ బెట్టినట్లు ఒక దానికి చేయవలసినపనిని మఱొకదానికి

చేసినచో అది వికటించును. (కంటికి పెట్టు కాటుక తుంటికి పెట్టినట్లు.)

అగ్నివమ్రిన్యాయము:— నిప్పులను చెదలు పట్టనట్లు ధర్మాత్ములను పాప మంటదు.

అచలచలన్యాయము:— పడవ మున్నగువాని మీఁద ప్రయాణము చేయువారికి ఒడ్డున నున్న చెట్లు నడచుచున్నట్లు కనఁబడురీతిని అజ్ఞానికి భ్రాంతిచేత లేనిది ఉన్నట్లు తోఁచును.

అజగరన్యాయము:— కొండచిలువ ప్రయత్నింపక దగ్గఱకు వచ్చిన జంతువులనే తిని బ్రతుకు నట్లు ప్రయత్నములేక లభించిన దానితో తుష్టి నొంది యుండుట శ్రేయస్కరము.

అజాకృపాణీయన్యాయము:— మేఁక కండూతి పోగొట్టు కొనుటకై వచ్చుటయు కత్తిపడి దాని ప్రాణముపోవుటయు నొకసారి సంభవించినట్లు దురదృష్టవంతులకు ఆకస్మికానిష్టప్రాప్తి యగును. (చూ. కాకతాళీయన్యాయము.)

అజాగళస్తనన్యాయము:— మేఁక మెడ క్రింద వ్రేలాడుచన్నులు పాలు స్రవింపక నిష్ప్రయోజనమగునట్లే మిథ్యాపురుషుల వలనఁ బ్రయోజనము లేదు.

అజాతపుత్రనామోత్కీర్తనన్యాయము:— పుట్టని కొడుకునకు పేరు పెట్టునట్లు ఎప్పుడో రాబోవుదానిని గూర్చిన పన్నగడలతో కాలము గడపుట వ్యర్థము. ('ఆలు లేదు చూలు లేదు కొడుకుపేరు సోమలింగము.')

అణుకులాచలన్యాయము:— సూక్ష్మాణువునకును కులపర్వతమునకును ఎంత తారతమ్యముండునో అంతయెక్కువ తారతమ్య ముండుటను తెలుపును. (ఇది హస్తిమశకాంతరము వంటిది.)

అతిపరిచయన్యాయము:— అతిపరిచయము అవజ్ఞాహేతు వగును.

అనిషిద్ధానుమతన్యాయము:— నిషేధింపఁబడనిది అనుమతింపఁ బడినదే యగును.

అపరాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము:— అపరాహ్ణకాలమందలినీడ మొదట పొట్టిగా నుండి క్రమముగా పెరుగునట్లే సజ్జన స్నేహాదికము మొదట కొంచెముగా నుండి క్రమక్రమముగా పెరుగును. (వ్యతి. పూర్వాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము.)

అభావవిరక్తిన్యాయము:— మానవుడు ఎంత యత్నించినను దొరకనిదానియందు వైరాగ్యము నొందును. ఇది "నక్క ద్రాక్షపండ్లు" అను సామెత వంటిది.

అయస్కాంతసూచీన్యాయము:— సూదంటు రాయి సూదిని ఆకర్షించునట్లు పరస్పరాకర్షక మగు ఒకవస్తువును మఱియొకటి ఆకర్షించును.

అరణ్యరుదితన్యాయము:— అరణ్యమందలి ఏడ్పువలె ఆదరించువారు లేనిచోట మొఱపెట్టుట నిష్ప్రయోజనమగును.

అరుంధతీదర్శనన్యాయము:— సూక్ష్మమగునట్టి యరుంధతీనక్షత్రమును చూపఁదలఁచి దాని ప్రక్కనున్న స్థూలనక్షత్రమును చూపునట్లు సూక్ష్మవిషయమును దెలుపఁదలఁచి దానిని సులభముగా గ్రహింపఁజేయుటకై దానికి సంబంధించిన స్థూలవిషయమును ముందు బోధింతురు. (దీనికి స్థూలారుంధతీన్యాయ మనియు వాడుక కలదు.)

అర్ధజరతీయన్యాయము:— సగము దేహమున పడుచుఁదనమును సగము దేహమున ముసలితనమును కల స్త్రీ యుండనట్లు ఒక భాగమున ఒక ప్రయోజనమును మఱియొక భాగమున మఱియొక ప్రయోజనమును కలపదార్థము

సంభవింపదు.

అర్ధవైశసన్యాయము:— దేహమున సగముభాగము చంపఁబడినప్పుడు మిగిలినభాగమును చంపఁబడినట్లే యగును.

శ్లో. సిద్ధిసాకృతమర్ధవైశసమ్. సం. కు. సం. ౪. ౩౧.

అలంకృతశిరశ్ఛేదన్యాయము:— శరీరము నలంకరించి తర్వాత తల తెగఁగొట్టుట యెట్టిదో ఒక విషయమును మిక్కిలి ప్రశంసించి తుదకు నిరాకరించుట యట్టిదగును.

అశోకవనికాన్యాయము:— ౧. ఛాయాసౌరభ్యములు కలఅశోకవనమున నున్నవారికి ఇతరస్థలమునకుఁ బోవ బుద్ధిపుట్టనట్లు ఎవరికిని ఇష్టస్థలమును వీడి పోవ బుద్ధి కలుగదు.

౨. అనేకము లైనచూతాదివనము లుండఁగా రావణుఁడు అశోకవనమునందే సీత నుంచుటకు కారణమును చెప్పలేనట్లు ఒకకార్యమును నిర్వహించుటకు సమానబలము కల పెక్కుసాధనము లుండఁగా వానిలో నొకసాధనమునవలంబించుటకుఁ గలకారణమును చెప్పుట కష్టము.

అశ్మలోష్టన్యాయము:— మంటిగడ్డ ఱాతితోఁ బోల్చినపుడు కఠినపదార్థ మగును. అట్లే గుణములు సాపేక్షములు గాని నిరపేక్షములు గావు. (పాషాణేష్టకన్యాయము ఇట్టిదే.)

అశ్వతరీగర్భన్యాయము :— మగగాడిదవలన ఆఁడుగుఱ్ఱమునందు పుట్టినయాఁడుపిల్ల అశ్వతరి. ఈగాడిద ఈనునపుడు దానిగర్భమును జీల్చుకొని పిల్లపుట్టునని ప్రసిద్ధి. ఆపిల్ల తనజననహేతు వగుతల్లియొక్క నాశమునకుఁ గారణ మగునట్లు దుష్టులు తమపుట్టుకవలన తమజన్మస్థానమును నశింపఁ జేయుదురు. "వృశ్చికీగర్భన్యాయము, కర్కటీగర్భన్యాయము" ఇట్టివే.

అసిధారామధులేహనన్యాయము:— కత్తివాదరమీఁది తేనె నాకునప్పుడు మధుమాధుర్యమువలన సుఖమును కత్తివాదర తగిలి నాలుక తెగుటవలన దుఃఖమును తటస్థించు నట్లు కొన్నిటియందు సుఖదుఃఖములు మిశ్రములై యుండును.

అస్నేహదీపన్యాయము:- చమురు లేనిచో దీపమాఱిపోవునట్లు కారణసామగ్రి క్షీణించినచో కార్యముకూడ క్షయము నొందును.

అహికుండలన్యాయము :— అహిశబ్దము సర్పమునంతను తెలుపును. కుండలశబ్దము చుట్టలు చుట్టుకొనుట అనెడి వికారరూపభేదమును తెలుపును. ఒకవస్తువే వికృతి చెందుటచే భిన్నముగా వ్యవహరింపఁబడును. అని శాంకరబ్రహ్మసూత్రభాష్యము. సర్పములకు చుట్టలు చుట్టుకొనుట స్వాభావిక మగు నట్లు ఒక్కొక దానికి ఒక్కొక స్వభావముండు నని తెలుపును. (వాచ.)

అహిభుక్కైవర్తన్యాయము:— (అహి = అహిఫేనము, నల్లమందు) నల్లమందు తిని మత్తుగొన్నవాఁ డొకఁడు ఓడ నెక్కి తాను మాఱిపోకుండుటకై గుఱుతుగా కాలి కొకత్రాడును కట్టుకొని నిద్రపోయెను. పడవవాఁడు పరిహాసార్థము ఆత్రాడు విప్పి తన కాలికి కట్టుకొనెను. ఓడ రేవునకు వచ్చినపుడు అహిభుక్కు (నల్లమందు తిన్నవాడు) పడవవాని కాలికి కట్టియున్నత్రాడును జూచి అదిగో! ఆత్రాడు కట్టుకొన్నవాఁడను నేను. నేను వాఁడు అని వాదింపసాఁగెను. అట్లే జీవుఁడు అవిద్యావశమున స్వస్వరూపమును మఱచుటయే కాక తాను కానిదానియందు తా ననుభ్రాంతి చెందును.

ఆకాశముష్టిహననన్యాయము:-ఆకాశమును పిడికిలితో [illegible]చుటవలె అసాధ్యకార్యమునకై

చేయు ప్రయత్నము వ్యర్థము.

ఆమ్రవణన్యాయము:—మామిడితోఁటలో ఇతరవృక్షము లున్నను మామిడిచెట్లు అధికముగా నుండుటచే ఆమ్రవణ మని వ్యవహరించినట్లు వివిధధర్మము లున్నను ఎక్కువగా నున్నధర్మములను బట్టియే ఆపేరు వచ్చును.

ఆమ్రసేకపితృతర్పణన్యాయము:—పితృదేవతల నుద్దేశించి మామిడిచెట్టు మొదట జలతర్పణము చేసినచో పితృదేవతల తృప్తియు మామిడిచెట్టునకు నీళ్లుపోయుటయుఁ గూడ జరుగునట్లు ఒకపనిచే రెండు ప్రయోజనములు నెఱవేర్చుకొనుట యగును. ఇది "ఏకాక్రియాద్వ్యర్థకరీ" అనునట్టిది.

ఇషువేగన్యాయము:—ప్రయోగింపఁబడిన బాణము వేగము తగ్గినఁ గాని పడిపోనట్లు ప్రారబ్ధకర్మము అనుభవించినఁ గాని నశింపదు.

ఉభయతస్పాశరజ్జున్యాయము:—త్రాటియొక్క రెండుకొనలలో ఏకొనచేతనైనను బంధనము కలుగునట్లు ఉభయదుష్టపక్షములలో ఏపక్షము ననుసరించినను బాధకలుగును. (ఇది వెనుకగొయ్యి ముందునుయ్యి వంటిది.)

ఉలూఖలమర్దళన్యాయము:—(ఱోలు మద్దెలతో మొఱపెట్టుకొన్నట్లు.) ఒకవైపునమాత్రమే దెబ్బలు తినుఱోలు రెండువైపులను దెబ్బలు తినుమద్దెలతో తనకష్టము చెప్పుకొనునట్లు సామాన్యబాధ నొందువాఁడు తనకంటె ఎక్కువబాధ చెందువానితో తనకష్టమును గుఱించి మొఱపెట్టుకొనును.

ఉష్ట్రకంటకభక్షణన్యాయము:— ౧. ఇతర బాధకము లగుముండ్లు ఒంటెకు ఇష్టాహారమగునట్లు కొందఱకు దుఃఖహేతువు లగు పదార్థములు మఱికొందఱకు సుఖహేతువు లగును. సుఖదుఃఖములు పదార్థస్వభావములు కాక జాతికాలావస్థాదులనుబట్టి యుండును. బ్రహ్మసూత్రభాష్యము. ౨. ౨. ౧.

౨. ఒంటె ముండ్లుగలచెట్టుయొక్క ఆకులు తినునప్పుడు ముండ్లు గ్రుచ్చుకొనుటవలన బాధ కలుగుచున్నను ఆకులు తినుటవలనఁ గలుగు అల్పసుఖము అనుభవించునట్లు లోకులు విషయోపార్జనమునందు పెక్కుబాధలను సహించియైనను కించిత్సుఖమును అనుభవింతురు. (వాచ.)

ఉష్ట్రలగుడన్యాయము:—ఒంటె మోసెడుకఱ్ఱతోనే ఒంటెను కొట్టినట్లు ఒకఁడు చెప్పినయుక్తులతోనే వానివాదమును ఖండింపవచ్చును.

ఊషరబీజన్యాయము:—చవిటినేలను చల్లినవిత్తనములవలె అనర్హస్థలమున నుంచినమంచిపదార్థము వ్యర్థమగును.

ఊషరవృష్టిన్యాయము:—చవిటినేలను కురిసిన వర్షమువలె అనర్హునికిఁ జేసినమేలు వ్యర్థము.

ఏకదేశవికృతన్యాయము:—ఒకవస్తువు ఏకదేశమున -ఒకభాగమున- కొంతమార్పు చెందినను ఆవస్తువుగానే వ్యవహరింపఁబడును. (తోఁక తెగిన కుక్కకూడ కుక్కయనియే వ్యవహరింపఁబడును.)

ఏకనాళావలంబిఫలద్వయన్యాయము:— ఒక కాఁడను రెండుపండ్లు అంటిపట్టుకొని యుండునట్లు ఒకపదమునకు రెండర్థము లుండ వచ్చును. (దీనినే ఏకవృంతగతఫలద్వయ న్యాయము అని కొందఱు.)

కంఠచామీకరన్యాయము:—అజ్ఞుఁడు తన మెడలో బంగారునగ పెట్టుకొని మెడలోనున్నదని జ్ఞప్తి లేక దానికై వెదకుచుండగాఁ ఎదుటివాఁడు అదిగో! నీ మెడలోనే యున్నదని చూపఁగా గ్రహించినట్లు అజ్ఞాని పరుఁడుపదేశించినఁ గాని స్వస్వరూపము గ్రహింపఁ జాలఁడు.

కంబళినిర్ణేజనన్యాయము:- కంబళి ఉదుకుటవలన కంబళియు కాళ్లును గూడ శుభ్రపడు నట్లు ఒకపనివలన రెండులాభములు కలుగును.

కదంబకోరకన్యాయము:— కదంబవృక్షము -కడిమిచెట్టు- యొక్క మొగ్గలు అన్నియు ఏకకాలముననే వికసించునట్లు ఏకకాలముననే అంతట ఒకటి వ్యాపించును. దీనినే కదంబగోళకన్యాయమనియు, కదంబముకుళన్యాయ మనియు వాడుదురు. (స్మృతి: వీచీతరంగన్యాయము.)

కదళీఫలన్యాయము:— అరటిగెల పుట్టి అరటిచెట్టును చంపు నట్లు కొన్ని పుట్టి తమతల్లులనే నశింపఁజేయును. (చూ. అశ్వతరీగర్భన్యాయము.)

కపింజలన్యాయము:— బహుత్వము త్రిత్వమునందుఁ బర్యవసించుటను దెలుపు న్యాయభేదము— క్రతువున కపింజలములను హింసింపవలయు ననువాక్యమున ఇన్ని యని సంఖ్యానియమము చెప్పనందున బహువచనమున ముందు త్రిత్వసంఖ్య స్ఫురించును గాన మూఁడుకపింజలము లని నిర్ణయింపఁబడినది— ఇట్లే ఇన్ని యని తెలుపక కేవల బహువచనముతోఁ జెప్పినచోట మూఁడు అని గ్రహింపవలయును.

కఫోణిగుడన్యాయము:— ౧. నాలుకకు అందని మోఁచేతిమీఁదిబెల్లమును నాకుటకు యత్నించినట్లు అలభ్యమగుపదార్థముకొఱకు యత్నించుట వ్యర్థము.

౨. మోఁచేతిమీఁద బెల్లము లేకున్నను ఉన్నదను భ్రాంతిచే దానిని నాకుటకు యత్నించునట్లు లేనిపదార్థమును ఆశచే సంపాదింపయత్నించుట నిష్ఫలము. (వాచ.)

కరకంకణన్యాయము:— కరకంకణ మను చోట కంకణశబ్దము కరభూషణమును తెలుపుచున్నను కరశబ్దము భిన్నముగాఁ బ్రయోగించుటవలన ఆకంకణము తత్కాలమున కరలగ్నమైయున్న దని సూచింపఁబడుచున్నది. ఇట్లే ఇతరస్థలముల గ్రాహ్యమని తెలియవలెను.

కరతలామలకన్యాయము:— అఱచేతిలోని యుసిరికకాయ స్పష్టముగాఁ గనఁబడునట్లు ఒకవిషయమును ఇతరులు చెప్పనక్కఱలేకయే స్పష్టముగా కానవచ్చును.

కరదీపికాన్యాయము:— తన చేతిలోని దీపము తన కుపయోగింపక ఇతరుల కుపయోగించునట్లు తనవస్తువయ్యు తన కుపయోగింపక పరుల కుపయోగించును.

కరవిన్యస్తబిల్వన్యాయము:— (ఇది కరతలామలకన్యాయమువంటిది.)

కరికపిత్థన్యాయము:— ఏనుఁగు మ్రింగినవెలఁగపండు పైకి పండువలె కనఁబడినను లోపలి సార మంతయు నశించు నని ప్రసిద్ధి. అట్లే పైకి వస్తుస్వరూపము కనఁబడుచున్నను లోపల సారములేనిదానిని తెల్పును.

కాకతాళీయన్యాయము:- ౧. కాకి వ్రాలుటయు ఆకస్మికముగ తత్కాలముననే తాటిపండు పడుటయు కాకి ఆఫలమును తినుటయు ఎట్లు తటస్థించినవో అట్లే అవితర్కితముగా రెండింటిసమావేశమును దానివలన ఇష్టప్రాప్తియు కలుగును.

౨. కాకి వ్రాలుటయు ఆకస్మికముగా అప్పుడే తాటిపండు కాకితలపై పడుటయు దానివలన కాకి చచ్చుటయు తటస్థించినట్లు దైవికముగా రెండింటిసమావేశమును దానివలన అనిష్టప్రాప్తియును కలుగును. (ఇది అజాకృపాణీయన్యాయమువంటిది.)

కాకదంతగవేషణన్యాయము:— కాకికి దంతములు కలవా? లేవా? ఉన్నచో అవి తెల్లగా నుండునా? నల్లగా నుండునా? అవి యెన్ని ఉండును? అని వానికై వెదకునట్లు అసంభవపదార్థముకొఱకు వ్యర్థముగా ప్రయాసపడుటను దెలుపును. కిరటదంతగవేషణన్యాయము, కాకదంతపరీక్షా న్యాయము, వాయసదంతవిమర్శ న్యాయము అనియు దీనికి వాడుక కలదు.

కాకదధిఘాతుకన్యాయము:— కాకులు పెరుఁగు చెడఁగొట్టకుండఁగఁ జూచుచుండు మని చెప్పినపుడు కాకియే కాక ఇతరములగు జంతువులు కూడ పెరుఁగును చెఱుపకుండఁగ చూడు మనుట చెప్పువానియభిప్రాయమయినట్లు, ఒకదానిని వర్ణించినపుడు ఆసందర్భమున అట్టిగుణములు కలమఱియొక దానిని గూడ చెప్పుట చెప్పువానియుద్దేశమగును.

కాకాక్షిగోళకన్యాయము:— కాకికి ఒకవైపుననే దృష్టి యుండును. దాని నేత్రేంద్రియము ఏవైపునఁ జూడఁదలఁచిన ఆవైపున నున్న నేత్రగోళమున ప్రవేశించును. కాకి నేత్రేంద్రియము ఏవైపున కావలసిన ఆవైపున నున్న నేత్రగోళమున ప్రవేశించునట్లు ప్రయోజనము ననుసరించి ఉభయపక్షములలో కావలసినపక్షమున ప్రవర్తించును.

కాకోలూకనిశాన్యాయము:— కాకులకు రాత్రియగుకాలము గుడ్లగూబలకు పగ లగును. గుడ్లగూబలకు రాత్రి యగుకాలము కాకులకు పగ లగును. అట్లే అజ్ఞానులకు అసత్యమగు బ్రహ్మము జ్ఞానులకు సత్యమును జ్ఞానులకు అసత్యమగు ప్రపంచము అజ్ఞానులకు సత్యమును అగును.

కారణగుణప్రక్రమ న్యాయము:— ఎఱ్ఱనూలితో నేసినబట్ట ఎఱ్ఱగానుండు నట్లు కార్యముయొక్క గుణములు ఉపాదానకారణగుణమును అనుసరించి యుండును.

కాశకుశావలంబనన్యాయము:— ఏటిలో కొట్టుకొనిపోవువాఁడు రెల్లుపుల్లనో దర్భనో పట్టుకొనుట నిరర్థక మగునట్లు ప్రధానయుక్తు లన్నియు వాదమున ఖండితములగుచుండఁగా దుర్బలయుక్తులు చెప్పుట నిరర్థకమగును. దీనిని కుశకాశావలంబనన్యాయము అనియు వాడుదురు.

కీటభృంగన్యాయము:— తుమ్మెదచే పట్టుకొనఁబడినపురుగు భయముచేత ఆతుమ్మెదనే నిరంతరము ధ్యానించుటవలన తానుకూడ తుమ్మెద అయినట్లు ఒకదానిని నిరంతరము ధ్యానము చేయువాఁడు తానుగూడ ధ్యానింపఁబడువస్తువుయొక్క స్వరూపమునొందును. దీనినే భ్రమరకీటన్యాయ మందురు.

కుక్కుటధ్వనిన్యాయము:— కోడికూఁత మొదట హ్రస్వముగా నుండి క్రమముగా దీర్ఘమగు నట్లు మొదట అల్పముగా నుండి క్రమముగా అధికమగుదానిని తెలుపును. (చూ. అపరాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము.)

కుక్షిసమక్షికాన్యాయము:— కడుపులోనికిఁ బోయినఈఁగ తిన్నయన్నము నంతయును వెడలఁ గ్రక్కించు నట్లు దోష మల్పమైనను పెక్కుసుగుణములను పోఁగొట్టును.

కులాలకీటన్యాయము:— కుమ్మరిపురుగు కుట్టిలో తిరుగుచున్నను ఆమట్టి దానిశరీరమున నంట నట్లు సంసారాదికమునందు అనుబంధము లేకుండఁగ ప్రవర్తించువానికి తత్సంపర్కదోషము లంటవు.

కూపకూర్మన్యాయము:— నూతిలోనున్న తాఁబేలు ఆనూతియే సమస్తప్రపంచ మని యూ

హించునట్లు లోకానుభవశూన్యుఁడైనమూర్ఖుఁడు తనకు తెలిసినది కొలఁదియే సమస్తమని యూహించుకొనును.

కూపఖానకన్యాయము:— నూయి త్రవ్వువాని దేహమున నంటుకొన్న అంపలిబురద అందలి జలముచేతనే పోవునట్లు ధర్మాచరణాదులందు ఏదేనిదోషము సంభవించునేని అది దాని వలనఁ గలుగుపుణ్యముచేతనే నశించును. (ఇట్లే: కూపఖననన్యాయము.)

కూపయంత్రఘటికాన్యాయము:— ౧. పెక్కులు కుండలు గాని బొక్కెనలు గాని కట్టినయేతముతో నీరుతోడునపుడు కొన్ని నిండుటయు కొన్ని వట్టివగుటయు కొన్ని క్రిందికి వచ్చుటయు కొన్ని పైకెగయుటయు తటస్థించునట్లు లోకమున భిన్నజనులు భిన్నావస్థల పొందుచుందురు. సం. మృచ్ఛ. ౧౦. ౬౦.

౨. అగాధమగు నూతినుండి ఏతాము గిరక లోనగుసాధనములచేత సుకరముగా దాని యందలిజలమును పైకి లాగునట్లు అగాధమగు శాస్త్రమునుండి ఉపదేశాదిరూపసాధనమున సారము నెత్తి గ్రహింపఁజేయుట మొదలగు విషయములను బోధించును.

కూపస్థమండూకన్యాయము:— నూతిలో నుండు కప్ప తాను నివసించునూయి తప్ప ఇతరప్రపంచము నెఱుఁగనిదై సముద్రమండూకముతో నీసముద్రము ఈనూయి యంత యుండదని వాదించునట్లు పరసిద్ధాంతముల నెఱుఁగక వారిని దూషించువాఁడు పరిహాసపాత్రుఁడగును. (చూ. కూపమండూకన్యాయము.)

కూర్మాంగన్యాయము:— తాఁబేలు తనయవయవములను ఇష్టానుసారముగా ఒకప్పుడు లోపలికి ముడుచుకొని ఒకప్పు[illegible]కొనునట్లు జ్ఞాని ఇష్టానుసారముగా తనయింద్రియములను బాహ్యవిషయములందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచు వానినుండి నివర్తింపఁజేయుచు నుండును.

కైముతికన్యాయము:— (చెప్పినదానికంటె అల్పమగువిషయమున — కిముత — ఏమి చెప్పవలసినది? అని చెప్పుట.) అధికాయాససాధ్యమగుపని చేయ సమర్థుఁడగువానికి అల్పాయాససాధ్యమగుపనియందు సామర్థ్యము కలదని చెప్పనక్కఱలేదు. (ఇట్లే: కైముత్యన్యాయము.)

కౌంతేయరాధేయన్యాయము:— కర్ణుఁడు కుంతికి కొడుకయ్యు తాను కుంతీపుత్రుఁడని తెలియక తనను పెంచినరాధకు కొడుకనియే తలఁచుచుండఁగా అప్తులు నీవు కుంతీపుత్రుఁడవని చెప్ప తాను కౌంతేయుఁడనని గ్రహించినట్లు తనయథార్థస్వరూపమెఱుఁగక తనను అన్యునిగా భావించుకొనువాఁడు ఆప్తులవాక్యములవలన స్వస్వరూపమెఱుఁగును.

క్షీరనింబన్యాయము:— వేపచెట్టునకు పాలుపోసి పెంచినను చేఁదు పోనట్లు ఎన్నివిధముల మార్పుఁ గలఁచినను దుష్టునిస్వభావము మాఱదు.

క్షీరనీరన్యాయము:— కలసినపాలను నీటిని ఒకదానినుండి యొకదానిని విడఁదీయుట శక్యము కానియట్లు ఇది విడఁదీయరానికలయికను తెలుపును. ఇట్లే: క్షీరోదకన్యాయము, నీరక్షీరన్యాయము (వ్యతి. తిలతండులన్యాయము.)

ఖలమైత్రీన్యాయము:— దుర్జనులమైత్రి మొదట హెచ్చుగా నుండి క్రమముగా క్షీణించును. అట్లే మొదట హెచ్చుగా నుండి క్రమముగా క్షీణించుదాని నిది తెలుపును. (చూ. పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము.)

ఖలేకపోతన్యాయము:-ఒక పావురము గింజలు ఏఱుకొనుటకు కళ్లమందు వ్రాలఁగాను దానితోఁగూడ నుండిన మిగిలిన పావురములు కూడ వ్రాలునట్లు ఒక గుంపులో నొకఁడు ఒక కార్యమందు ప్రవర్తించునప్పుడు తోడివారందఱు దానియందే ప్రవర్తింతురు.

ఖల్వాటబిల్వీయన్యాయము:— నీడ నపేక్షించి బట్టతలవాఁడు మారేడుచెట్టు క్రిందికి పోఁగా మారేడుపండు పడి తల పగిలినట్లు అదృష్టహీనుఁడు కష్టములు తొలఁగించుకొని సుఖపడుటకు ఎక్కడికి పోయినను కష్టములే సంభవించును. (భర్తృహరినీతిశతకము ననుసరించి ఖల్వాటతాళీయ న్యాయమనియు ననచ్చును.)

గగనకుసుమన్యాయము:-ఆకాశమున పూవుండుట అసంభవమగునట్లు ఇది అసంభవమగు దానిని తెలుపును.

గజశర్ధన్యాయము:-ఏనుఁగు పెద్దదైనను అపానవాయుధ్వని అల్పమే అయినట్లు ఆడంబరమధికమయినను ఆచరణమల్పమని తెలుపును. (దీనినే గజపర్దన్యాయమని కూడ అందురు.)

గడ్డరికాప్రవాహన్యాయము:— గొఱ్ఱెలమందలో ఒక గొఱ్ఱె ప్రవాహములో దూఁకినపుడు మిగిలినవి కూడ ఎంత మరలించినను మరలక ప్రవాహములో దూఁకును అని లోకప్రసిద్ధి. అట్లే తమ సంఘములో అనిష్టమార్గమందు ప్రవర్తించు నొకనిని జూచి మిగిలినవారును అప్పు డెంత వారించినను మానక అనిష్టమార్గమందే ప్రవర్తింతురు.

గతజలసేతుబంధన్యాయము:— నీరు పోయిన తర్వాత గట్టు వేసినట్లు కార్యము మించిపోయిన తర్వాత చేయు నివారణ ప్రయత్నము వ్యర్థము.

గర్భస్థగోధామాంసవిభజనన్యాయము:— ము కన్నములో నుండఁగానే దాని మాంసమును పంచుకొనుట అశక్యమగునట్లు తెలియని విషయమున ప్రవర్తించి ఫలితమందుట అసాధ్యము.

గర్ధభచందనన్యాయము:— గాడిద తాను చందనకాష్ఠభారమును మోయుచున్నను చందన పరిమళము దానికి తెలియనట్లు అనుభవహీనునకు కలవిద్యాధనాదిసంపత్తియొక్క లాభము వానికి కలుగదు.

గుంజాగ్నిన్యాయము:— ఎఱ్ఱగురివెందగింజ పైన నిప్పువలె కనఁబడినను దానివలె దహింపనేరనట్లు ఆకృతిసామ్య మున్నంతమాత్రమున గుణసామ్య ముండదు.

గుడజిహ్వికాన్యాయము:— నాలుకకు బెల్లము రాచి పిల్లలచే చేఁదుమందు తినిపించునట్లు అప్రియములగు హితోపదేశములను ప్రియవచనములతో చేయుటను తెలుపును.

గోముఖవ్యాఘ్రన్యాయము:-పైకి సాధువుగా నుండి అంతఃకరణమందు క్రౌర్యము కలవాఁడు గోముఖము కలపులివంటివాఁడు. ఆవుముఖము కలపులినిజూచి ఆవనుకొని ఇతరజంతువులు దగ్గఱకు రాఁగా అది వానిని చంపి వేయునట్లు పైకి సాధువుగా నుండు క్రూరుఁడు దరిఁజేరువానిని మోసపుచ్చి బాధించును.

ఘటీయంత్రన్యాయము :— ౧. ఘటీయంత్రము -గడియారము- విశ్రాంతిలేకుండ తిరుగుచుండునట్లు అజ్ఞానిసంసారాదులందు నిత్యమును పరిభ్రమించును.

౨. ఘటీయంత్రము -ఏతము-తో నీళ్లు తోఁడునపుడు వట్టిబొక్కెన నీళ్లతో నిండుటయు, నీటితో నిండినబొక్కెన వట్టిదగుటయు సంభవించునట్లు లోకమున రిక్తులు సంపన్నులగుటయు సంపన్నులు రిక్తులగుటయు సంభవించును.

ఘట్టకుటీప్రభాతన్యాయము:— సుంకపు కొట్టు దగ్గఱ తెల్లవాఱుట— ఒక దొంగవర్తకుఁడు సుంక మియ్యవలసి వచ్చునని వెఱచి రాత్రి తప్పుదారిని బోవ తెల్లవాఱునప్పటికి వాఁడు సుంకపుకొట్టుకడకే వచ్చినట్లు ఒకచిక్కును తప్పించుకొనుటకై ఎన్ని పెడత్రోవలు త్రొక్కినను తుదకాచిక్కు తప్పకుండును.

ఘుణాక్షరన్యాయము:— నుసిపురుగునకు అక్షరాకారముగఁ దొలువనుద్దేశము లేకున్నను అది తొలిచిన భాగము అక్షరరూపముగాఁ గనఁబడునట్లు చేసినయొకపని తలవనితలంపుగా మఱొకయనుద్దిష్టకార్యముగా పరిణమించును.

ఘృతకోశాతకీన్యాయము:— నేతిబీఱకాయలో నేయి లేనియట్లు సార్థకము గాని పేరు ఇది తెలుపును.

చందనన్యాయము:— శరీరైకదేశమున పూసిన చందనతైలము దేహమంతటను గూడ శైత్యమును కలిగించునట్లు ఆత్మయు ఏకదేశమునందుండి జ్ఞాన ప్రకాశముచే శరీర మంతయు వ్యాపించును.

చంద్రచంద్రికాన్యాయము:— చంద్రుని విడిచి చంద్రికయు చంద్రికను విడిచి చంద్రుఁడును ఉండనట్లు నిత్యసంబంధము కలవి ఎన్నఁడు విడి యుండవు. (అవినాభావ సంబంధము.)

చక్రభ్రమణన్యాయము:— కుమ్మరి కుండ చేయునపుడు దండముతో చక్రము త్రిప్పి విడిచినపిదప కొంతసేపు చక్రము తిరుగుచునే యున్నట్లు దేహి కొంతకర్మము నాచరించి జ్ఞానోదయోత్తరక్షణమున కర్మమును విడిచినను ప్రారబ్ధకర్మవేగమున కొంతకర్మఫలమును భవించుచునే యుండును.

చతుర్వేదవిన్న్యాయము:— చతుర్వేదవేత్తలకు మహాదానము చేసెద నని ఒకరాజు ప్రకటింపఁగా ఒకమూర్ఖుఁడు అది విని "వేదములు నాలుగు" అన్నమాట నాకు తెలియును. కనుక ఆదానము నాకిండని యడుగఁగా అతఁడు దానమును పొందలేక పోవుటయేకాక అందఱకు పరిహాసపాత్రుఁడయ్యెను. ఇట్లే "బ్రహ్మము సచ్చిదానందరూపము జీవాత్మపరమాత్మలకు భేదము లేదు" మున్నగు తత్త్వవాక్యములు చిలుకపలుకులవలెఁ బలుకుచు వానియర్థానుభవము లేనివాఁడు వాని లాభమును పొందక పోవుటయేకాక ఎల్లరకు పరిహాసపాత్రుఁ డగును.

చర్వితచర్వణన్యాయము:— నమలినదే నమలినట్లు చేసినదే మరల చేయుటను తెలుపును. (ఇట్లే: పిష్టపేషణన్యాయము.)

చిత్రాంగనాన్యాయము:— చిత్తరువులోని స్త్రీ చుంబనాలింగనాదులు చేయలేనట్లు జ్ఞాని చేయుకర్మములు కర్మములయ్యు వానినంటనేరవు. చిత్రామృతన్యాయమును చిత్రానలన్యాయమును ఇట్టివే.

ఛత్రిన్యాయము:— గొడుగులు వేసికొనినవారు పెక్కండ్రును గొడుగులు లేనివారు కొందఱును పోవుచుండఁగా ఛత్రులు (గొడుగులవారు) పోవుచున్నవారు అనునట్లు పెక్కండ్రు ఆచరించుదానిని వారితో నున్నయితరులుగూడ ఆచరించుచున్నా రని తలఁపఁబడును.

జతుకాష్ఠన్యాయము:— లక్కముక్క విఱుగునట్లు ఎక్కడకు కావలసిన నక్కడకు విఱిగిపోవుదానిని తెలుపును (శబ్దశ్లేషములందు ప్రయుక్తము.)

జపాస్ఫటికన్యాయము:— దాసనపువ్వు తెల్లనిస్ఫటికముదగ్గఱ పెట్టిన స్ఫటిక మంతయు ఎఱ్ఱగాఁ గనఁబడునట్లు స్వచ్ఛవస్తువు దగ్గఱ నున్న వానిగుణమును పొందును.

జలకతకరేణున్యాయము:— చిల్లగింజ అను దీని అరగంధము నీటిలో కలిపినపుడు దానిలోనిబురదను విడఁదీసి దానితో తానును అడుగునకుఁ బోవునట్లు శాస్త్రజన్యజ్ఞానము అజ్ఞానమును నశింపఁజేసి తానును నశించును.

జలతుంబికాన్యాయము:— ౧. మట్టి యంటుకొన్న ఆనఁగుకాయ నీటిలో పడినపుడు మొదట మునిఁగి క్రమముగా దాని నంటుకొన్న మట్టి నీటిచే కరఁగిపోవుటవలన పైకి తేలునట్లు అవిద్యాసంపర్కముచేత సంసారసముద్రమున మునుఁగుచున్న జీవుఁడు అజ్ఞానము నశించుటచేత సంసారమునుండి విముక్తుఁడగును.
౨. ఆనఁగుబుఱ్ఱను జలములో నెంత ప్రయత్నము చేసి లోని కణఁచెదరో అంత పైకెగయును. అట్లే మనస్సును ఒకేపర్యాయమున ఎంతగ నిరోధింపఁ బ్రయత్నించునో యంత చాంచల్యము కలది యగును.

జలతైలబిందున్యాయము:— నీటిమీఁద వేసిన నూనెచుక్క నీటిపైని అంతటను వ్యాపించునట్లు తాను కొంచెమయ్యును అంతటను వ్యాపించుదానిని నిది తెలుపును.

జలమంథనన్యాయము:— పెరుఁగు తఱచినట్లు నీరు తరచుటవలన ప్రయోజనము లేదు. ఇది ప్రయోజనము మాలినపనిని తెలుపును (కాకదంతగవేషణన్యాయమువంటిది.)

జలాగ్నిన్యాయము:— నీరును నిప్పును కలసినప్పుడు ఏది ఎక్కువగా నుండునో అది రెండవదానిని క్షీణింపఁజేయును. అట్లే బలాధికుఁడగుశత్రువు బలహీనుని ఓడించును.

టిట్టిభన్యాయము:— టిట్టిభము తనరెండుకాళ్లను పైకి పెట్టి నాకాళ్లతో ఆకాశమును లోకములపైఁ బడకుండ నాఁపుచున్నా నని తలఁచును. అట్లే తనవలననే లోకము [illegible]డఁబడుచున్నవి. తాను లేకున్న నేమియును లేదని యనుకొనువానివిషయము దెలుపును.

డమరుకమణిన్యాయము:— డమరుకమునకు నడుమ కట్టిన త్రాటిచివర నుండుపూసరెండువైపులను వాయించుటకు సాధనమగునట్లు నడుమనున్న వస్తువు రెండువైపులకు నుపయోగించు నని తెలుపును. (ఇది దేహళీదీపన్యాయమువంటిది.)

తప్తతైలాంబున్యాయము:— కాఁగిననూనెపై నీరు చల్లిన భగ్గున మండునట్లు కోపాక్రాంతునితో శాంతింపు మని పలికిన కోపము మఱింత హెచ్చును.

తమోదీపన్యాయము:— దీపముండుచోట చీకటి ఉండనట్లు విరుద్ధధర్మములు కలరెండువస్తువు లొకచోట నుండవు.

తరంగప్రతిబింబన్యాయము:— తరంగములయందు ప్రతిబింబించు సూర్యుఁ డొక్కఁడైనను ప్రతిబింబములు అనేకములుగా కనఁబడునట్లు ఆత్మ యొక్కఁడే అనేకోపాధులయందు ప్రతిబింబించి అనేకాత్మలుగా తోఁచుచున్నాఁడు.

తిలతండులన్యాయము:— కలసియున్నను నువ్వులను బియ్యమును విడఁదీయుటకు వీలగునట్లు ఇది వేఱుపఱచుటకు వీలగుకలయికను తెలుపును. (వ్యతి. క్షీరనీరన్యాయము.)

తుషఖండనన్యాయము:— ఊఁకను ఎన్నిమార్లు దంపినను బియ్యము రానియట్లు ఎంత ప్రయాస పడినను నిష్ప్రయోజన మగు ప్రయత్నమును ఇది తెలుపును.

తుష్యతుదుర్జనన్యాయము:— దుర్మార్గుఁడు సంతోషించుఁగాక యని ప్రతివాదియొక్క వాదము యుక్తిసహము కాకున్నను దానిని వాది గ్రహించుటను తెలుపును.

తృణజలూకాన్యాయము:— పురుగు స్వశరీరపూర్వభాగముతో ముందుండుతృణాదికమును

పట్టుకొనిన తర్వాత వెనుకటిభాగముతో పట్టుకొనినట్టు విడుచునట్లు ముందుపట్టు దొరకినఁగాని వెనుకపట్టు విడువ కుండుటను తెలుపును.

తృణరజ్జున్యాయము:— గడ్డిపోఁచలు కూడి త్రాడై యేనుఁగునైన బంధింపఁగలిగినట్లు దుర్బలులైనను ఏకీభావముకలన మహత్తర మగు కార్యము నిర్వహింపఁగలుగుదురు.

తేజస్తిమిరన్యాయము:— వెలుఁగుండుచోట చీకటి యుండనట్లు విరుద్ధధర్మము లొకచోట నుండవు.

దండాపూపన్యాయము:— దండమును కొఱికిన యెలుక దానియందు గ్రుచ్చినయప్పమును గూడ కొఱికెననుట చెప్ప నక్కఱలేనట్లు ఒకటి చెప్పఁగా దానిసాహచర్యము వలన సులభముగా సిద్ధించు మఱియొకవిషయము మరల చెప్పనక్కఱలేదు. దీనిని దండాపూపికాన్యాయమనియు అందురు.

[illegible]న్యాయము:— వేఁచినగింజలు మరల లెత్తనట్లు జ్ఞానియొక్క కర్మములు జన్మాంతరమునకు హేతువులు కావు.

దగ్ధరజ్జున్యాయము:— కాలిపోయినత్రాడు పైకి త్రాడువలె అగపడినను స్పృశించిన భస్మమగును. అట్లే జగత్తు పైకి సత్యముగా కనఁబడినను యాథార్థ్యము విచారింప అసత్యమగును. (దగ్ధపటన్యాయము, దగ్ధపత్రన్యాయమును ఇట్టివే.)

దగ్ధేంధనవహ్నిన్యాయము:— నిప్పు కట్టెలను కాల్చి తుదకు తానుగూడ నశించునట్లు తత్త్వజ్ఞానము అజ్ఞానమును నశింపఁజేసి చివర [illegible] తానుగూడ నశించును.

దర్వీపాకరసన్యాయము:— గరిటె కూరయున్న గువానిని కలియఁబెట్టుచున్నను అది వానిరుచి నెఱుఁగనట్లు అజ్ఞాని యెన్నిశాస్త్రములు చదివినను వానియనుభవము నెఱుఁగలేఁడు.

దూరస్థపర్వతన్యాయము:— దూరపు కొండలు నునుపు- కొండలు దూరమునసుండి చూచిన నునుపుగా కనఁబడి దగ్గఱకుఁ బోయి చూడఁగా వ్యత్యస్తముగా నుండునట్లు కొందఱు దూరముగా నున్నపుడు మంచివారుగాఁ గనఁబడి దగ్గఱకు వచ్చినపుడు చెడ్డవారుగా నుందురు. (దీనినే దూరగిరిన్యాయ మందురు.)

దేవదత్తహంతృహతన్యాయము:— దేవదత్తుని చంపినవాఁడు చంపఁబడినను దేవదత్తుఁడు మరల బ్రదుకనట్లు అజ్ఞానమును నశింపఁజేసిన జ్ఞానము పోయినను మరల అజ్ఞానముపుట్టదు.

దేహళీదీపన్యాయము:— గడపమీఁద నుంచినదీపము రెండువైపులవారికి -లోనివారికిఁ బైవారికి-గూడ వెలుతురు నిచ్చునట్లు ఏకకార్యము ప్రయోజనద్వయమును నెఱవేర్చును.

ద్రావిడప్రాణాయామన్యాయము:— ద్రవిడదేశస్థులు ప్రాణాయామము చేయునపుడు సూటిగా ముక్కు పట్టుకొనక చేయి తలవెనుక నుండి త్రిప్పి దానితో ముక్కు పట్టుకొనెదరని ప్రసిద్ధి. అట్లే ఋజుమార్గమున కార్యము సిద్ధించుచుండఁగా దానిని వక్రమార్గమున నెఱవేర్పఁ జూచుటను ఇది తెలుపును.

ధాన్యపలాలన్యాయము:— ధాన్యములోని పొల్లు పరిహరించి ధాన్యము స్వీకరించినట్లు సారవంత మగుపదార్థముతో నున్న నిస్సారపదార్థమును పరిత్యజించి సారవంత మగుదానినే గ్రహింపఁదగును. (మత్స్యకంటకన్యాయము నిట్టిదే.)

నష్టాశ్వదగ్ధరథన్యాయము.—రథికు లిద్దఱు తమ రెండురథములతో గ్రామాంతరమునకుఁ బోవుచు నడుమ నొకగ్రామములో నాఁగిరి. ఆ రాత్రి ఆగ్రామము కాలిపోవునప్పుడు రథికు లిద్దఱిలో నొకఁడు ముందు తనరథమును కాలకుండఁగ జాగ్రత్తపెట్టునంతలో వానిగుఱ్ఱములు కాలిపోయినవి. రెండవరథికుఁడు ముందు గుఱ్ఱములు కాలిపోకుండ జాగ్రత్తపెట్టునంతలో వానిరథము కాలిపోయినది. వారిద్దఱును కలసి మిగిలినగుఱ్ఱములను మిగిలినరథమునకుఁ గట్టి పైగ్రామమునకుఁ బ్రయాణముఁ జేసిరి అని గాథ కలదు. అట్లే పరస్పరసాహాయ్యమున ఒండొరులలోపములు పూర్తి చేసికొని కార్యము నెఱవేర్చుకొనవచ్చును.

నారికేళఫలాంబున్యాయము:—కొబ్బరికాయలోనికి నీ రెట్లు వచ్చునో తెలియనట్లు సచ్చిదానందస్వరూప మగుబ్రహ్మమునుండి అనృతజడదుఃఖాత్మక మగుజగత్తు ఎట్లు వచ్చునో తెలియరాదు.

ఇట్లే: నారికేళనీరన్యాయము.

పంకప్రక్షాళనన్యాయము:—"అడుసు త్రొక్కనేల? కాలు కడుగ నేల?"—అడుసు త్రొక్కి కాలు కడుగుకొనుటకంటె అడుసు త్రొక్కకుండుటయే మంచి దగునట్లు అనర్థము తెచ్చికొని తర్వాత దానిని తొలఁగించుకొనుటకంటె అనర్థము తెచ్చికొనకుండుటయే మంచిది.

పద్మినీపత్రజలబిందున్యాయము:- తామరాకును నీటిబిందువు లంటుకొనని నట్లు జ్ఞానిని సంసారాదులు అంటుకొనవు.

పయోముఖవిషకుంభన్యాయము:—లోపల విషము పైన మీఁగడ పాలును గలకుండవలె తియ్యని పైపైమాటలును హృదయమున దుష్టత్వమును కలవానిని తెలుపును.

పరిశేషన్యాయము:—ఉన్నవారిలో కొందఱి గుణములు తెలిపి యూరకున్న మిగిలినవారి గుణములు పైవానికి వ్యతిరేకముగా నుండును.

పాషాణేష్టకన్యాయము:—దూదికంటె ఇటుక కఠిన మైనదైనను పాషాణముకన్న మృదువైనట్లు తనకంటె తక్కువవానిని గాంచి బాధపడక తక్కువవానిని జూచి వానికన్న తానే మేలుఁగని తృప్తి పడుచుండవలెననువిషయమును దెలుపును.

పిష్టపేషణన్యాయము:- ఇది చర్వితచర్వణన్యాయమువంటిది. (నూరినదే నూరినట్లు.)

పూర్వాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము:—ప్రొద్దుటినీడ మొదట పొడుగుగా నుండి క్రమముగా తగ్గిపోవునట్లు మొదట హెచ్చుగా నుండి క్రమముగా క్షీణించుదాని నిది తెలుపును. (వ్యతి. అపరాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము.)

ప్రదీపన్యాయము:—౧. దీప మొకచోటనే వెలుఁగుచు గృహమంతను ప్రకాశింపఁజేయునట్లు ఒకస్థలమున నుండి అంతటను స్వకార్యము నెఱవేర్చుదాని నిది తెలుపును.

౨. చమురును వత్తియు విడివిడిగా నిప్పును కొంత చల్లార్చునవి యైనను మూఁడును కలసి దీపముగా వెలుఁగునట్లు పరస్పరవిరుద్ధవస్తువులు గూడి ఒకకార్యము కలిగించును.

ప్రధానమల్లనిబర్హణన్యాయము:—ప్రధానమల్లుఁడు జయింపఁబడినచో మిగిలినమల్లురు గూడ పరాజితులుగా గ్రహింపఁబడునట్లు ప్రధానవాదము ఖండింపఁబడినచో మిగిలినయప్రధానవాదములుగూడ ఖండింపఁబడినట్లు గ్రహింపఁబడును.

ప్రపానకరసన్యాయము:—పంచదార మిరియములు మొదలగువానిసమ్మేళనమువలన విల

క్షణ మగురుచి కలపానకము ఏర్పడునట్లు భిన్నపదార్థములసమ్మేళనమువలన చిత్రరూప పదార్థము పుట్టును.

ఫలవత్సహకారన్యాయము.— పండ్లతో నిండిన తియ్యమామిడిచెట్టు నీడకై వచ్చినవారికి పండ్లను పరిమళమును గూడ ఇచ్చునట్లు ఏదో యొకఫలమును గోరి వెళ్లినవారికి ఫలాంతరములుగూడ లభించును.

బకబంధనన్యాయము:— కొంగను పట్టుకొనఁబూనినవాఁడు కొంగదగ్గఱకుఁ బోయి అప్పుడే పట్టుకొనకుండ దానినెత్తిమీఁద వెన్నముద్ద పెట్టి ఎండచే కరఁగినవెన్న కన్నులలోఁ బడి కన్నులు కనఁబడకుండునపుడు దానిని పట్టుకొనఁబూనినట్లు అనాయాసముగా సాక్షాత్సిద్ధమగుకార్యము ఉపేక్షించి అధికప్రయాసముతో అపరిమితవిలంబముమీఁద నెఱవేర్పఁబూనుటను తెల్పును.

బధిరకర్ణజప (జాప) న్యాయము.— (చెవిటివాని చెవిలో సం కూఁదునట్లు-) చెవిటివానిచెవిలో రహస్యము చెప్పుటవలె నిష్ప్రయోజన మగుపని చేయుటను తెలుపును. (చూ. అరణ్యరుదితన్యాయము.)

బహుచ్ఛిద్రప్రదీపన్యాయము:— బహురంధ్రములుగలకుండలో నుంచినదీపము రంధ్రములలోనుండి పైకి వ్యాపించునట్లు జీవునకుపాధియైనబుద్ధి శరీరముయొక్క నవరంధ్రద్వారమున బాహ్యవిషయములయందు వ్యాపించును.

బీజాంకురన్యాయము:—(చెట్టు ముందా? విత్తు ముందా?) గింజనుండి మొక్కయు మొక్కనుండి గింజయు పుట్టునటు లొకదాని కొకటి పరస్పరజన్మకారణములై అన్యోన్యాశ్రయము కలపదార్థములను తెలుపును. (అండకుక్కుటీన్యాయము ఇట్టిదే.)

బ్రాహ్మణగ్రామన్యాయము.— ఒకగ్రామమున బ్రాహ్మణేతరులుకూడ నున్నను బ్రాహ్మణులు పెక్కుండ్రు ఉండుటచేత ఆగ్రామమును బ్రాహ్మణగ్రామ మనునట్లు అంశాధిక్యమునుబట్టి పేరు వచ్చును. (మల్లగ్రామన్యాయమును ఆమ్రవణన్యాయమును ఇట్టివే.)

భిక్షుపాదప్రసారణన్యాయము.— భిక్షుకుఁడొకఁడు ఒకధనవంతునియింట మృష్టాన్నభోజనసుఖనివాసములు పొందఁ గోరి మొదట వానియింట అడుగుపెట్టనిచ్చినఁ జాలు నని ప్రవేశించి తుదకు సమస్తభోగములు సంపాదించినట్లు, ఘనకార్యము నెఱవేర్చుకొనఁ దలఁచినవాఁడు మొదట అల్పఫలాపేక్షవలె నటించి ప్రవేశము సంపాదించి తుదకు తనఘనకార్యము నెఱవేర్చుకొనును. వేదమాత బ్రహ్మ పదార్థమును బోధింపఁదలఁచి శ్రోతృజనానుకూలముగ అన్నమయాదికోశములే బ్రహ్మమని మొదట బోధించి తుదకు బ్రహ్మముయొక్క యాథార్థ్యమును బోధించునని చెప్పుట యందు ఈ న్యాయము ప్రవర్తించును.

భూమిరథికన్యాయము.— (భూమిరథికుఁడు= నేలపై రథాకారములు గీయువాఁడు.) యుద్ధకౌశల్యము సంపాదింపఁదలఁచినవాఁడు నేలపై రథాకారములు గీసి యుద్ధవిషయములను నేర్చుకొనునట్లు, ఒకదానియందు నేర్పు సంపాదింపఁదలఁచువాఁడు కృత్రిమో సాధనములతో దాని నభ్యసించును. (చూ. కుష్కృష్టిన్యాయము.)

భూలింగన్యాయము.— భూలింగ మనుపక్షి "మా సాహసం కురు=సాహసము చేయవలదు" అని ఎప్పుడును కూయుచుండి తాను సింహదంష్ట్రల నడుమ నున్న మాంసమును

లాగి తిను నని ప్రసిద్ధి. అట్లే తాను పరోప దేశపాండిత్యము చూపుచు దానికి వ్యతిరేకముగా సంచరించు దాంభికుని చర్యను తెలుపును. (దీనికి మాసాహసశకునిన్యాయ మనియు వాడుక కలదు.)

భ్రమరకీటన్యాయము=కీటభృంగన్యాయము.

భ్రమరన్యాయము:—భ్రమరము కంటకాదులను విడిచి పుష్పమందలి మకరందమునే గ్రహించునట్లు గుణదోషములలో దోషమును విడిచి సుజనుఁడు గుణమును గ్రహించును. (చూ. శూర్పన్యాయము.)

మండూకతోలనన్యాయము:— (కప్పలతక్కెడ) తక్కెడచిప్పలో కప్పలను బెట్టి తూఁచునపుడు ఒకకప్పను వేయునప్పటికి అందున్న కప్పలు దూఁకి పోవునట్లు స్థిరచిత్తులు కాని వారితోఁ జేయుపని నెఱవేఱదు. (దీనినే మండూకతులాన్యాయమనియు వాడుదురు.)

మండూకప్లుతిన్యాయము:—(కప్పదాఁట్లు.) కప్ప దాఁటునట్లు ఒకవిషయమును చెప్పుచు దానిలో కొంతభాగము విడిచిపుచ్చి పైభాగమును చెప్పుట నిది తెలుపును.

మండూకమక్షికాన్యాయము:—సర్పముచే మ్రింగఁబడుచున్నకప్ప యీఁగలను తినుటకు యత్నించు నట్లు తాను మృత్యుముఖమునఁ బడుచున్నను మనుష్యుఁడు భోగములను అపేక్షించుచునే యుండును.

మక్షికాన్యాయము:—౧. ఈఁగ శరీరమందు మంచిభాగమును విడిచి పుండుమీఁద వ్రాలునట్లు దుష్టుఁడు సుగుణములను విడిచి దుర్గుణములనే గ్రహించును.

౨. మధుమక్షికలు -తేనెయీఁగలు- మధుకరరాజును అనుసరించి పోవునట్లు చిత్తము ననుసరించి యింద్రియములు ప్రవర్తించును.

మణిసూత్రన్యాయము:— [illegible]

మువలె అన్నిటిలోను కలసియుండుటను ఇది తెలుపును.

మత్స్యకంటకన్యాయము:-చేఁపలను తినువాఁడు ముండ్లతో నున్న చేఁపను దీసికొని వెల్లిముండ్లు తీసి పాఱవైచి మిగిలినచేఁపను గ్రహించునట్లు కార్యవాది అభీష్టపదార్థముతో పాటు గ్రహించిన నిరుపయోగపదార్థమును పాఱవైచి తుదకు అభీష్ట పదార్థమును గ్రహించును.

మధుమక్షికాన్యాయము:— తేనెయీఁగలు ప్రోగుచేసినతేనె పరులపా లగునట్లు ఒకఁడు గడించినది మఱియొకఁ డనుభవించును.

మరుమరీచికాన్యాయము:— ఎండమావులను జూచి నీళ్లనుకొనునట్లు అజ్ఞాని అసత్యపదార్థము భ్రాంతిచేత సత్యపదార్థముగా గ్రహించును.

మర్కటకిశోరన్యాయము :—తీసికొని పోవునపుడు కోఁతిపిల్లలు తమతల్లిని అంటిపట్టుకొనునట్లు ఆశ్రితులు ఆశ్రయమును అంటిపట్టుకొని యుందురు. (వ్యతి. మార్జారకిశోరన్యాయము.)

మల్లగ్రామన్యాయము:—మల్లురు పెక్కండ్రు ఉండుటచేత మల్లగ్రామ మని వ్యవహారముకలుగును. (చూ. బ్రాహ్మణగ్రామన్యాయము.)

మాత్స్యన్యాయము:— పెద్దచేఁపలు చిన్నచేఁపలను తినునట్లు అరాజకదేశమున బలవంతులు దుర్బలులను పీడింతురు.

మార్జారకిశోరన్యాయము:— పిల్లి తనపిల్లలను ఎటకేని తీసికొని పోవునపుడు పిల్లలను భద్రముగా కఱచి పట్టుకొను నట్లు భగవంతుఁడే భక్తులభారమును పూర్ణముగా వహించును. (వ్యతి. మర్కటకిశోరన్యాయము.)

మాషరాశిప్రవిష్టమషీన్యాయము:—మినుముల రాశిలోఁ బడ్డమసివలె సమానవర్ణముగల పెద్ద

రాశిలోఁ గలసినచిన్న వస్తువు కనఁబడదు.

ముంజేషీకోద్ధరణ న్యాయము :— ముంజగడ్డిలో నుండి దాని మొవ్వును లాగినట్లు స్థూలసూక్ష్మ కారణశరీరములనుండి తదంతస్స్థ బ్రహ్మపదా ర్థమును విడఁదీసి గ్రహింపవలయును.

మూషాసిక్త తామ్ర న్యాయము:— మూసలో కరఁ గినరాగి మూసతో సమాన మగుఆకారమును పొందు నట్లు చిత్తము విషయములయందు వ్యాపించి తత్సమానా కారమును పొందును.

మూషికసర్ప పేటికా న్యాయము:— (ఎలుక-పాముల పెట్టె.) పాముల పెట్టెలో ఒకపాము నలఁగి ఆఁకలిబాధచే ప్రాణావశిష్టమై యుం డఁగా ఒక ఎలుక ఆపెట్టెను చూచి యందు భక్ష్యపదార్థము ఉండు ననుకొని దానికి బిలము చేసి ఆపెట్టెలోఁ బ్రవేశింపఁగా పాము దానిని భక్షించి ఎలుక చేసినరంధ్ర మునుండి స్వేచ్ఛగా వెడలి పోయెను. అట్లే సుఖపడ యత్నించువాఁడు దుఃఖము నొం దును. దుఃఖములోనున్న వాఁడు అప్రయత్న ముగ సుఖము నొందును. ప్రాణులహానివృద్ధు లకు దైవమే కారణమగును. (దీనినే మూషి కాహిమంజూషా న్యాయమనియు నందురు.)

యథా సంఖ్య న్యాయము:–ఇది క్రమాన్వయమును దెలుపును. ఉదా: నీవు శత్రువును మిత్రుని ఆపదను జయింపుము రంజింపుము భంజిం పుము అనుచోట శత్రువును జయింపుము. మిత్రుని రంజింపుము, ఆపదను భంజింపుము అని అర్థము.

యావత్తైలం తావద్వ్యాఖ్యానము న్యాయము:– ఒక వ్యాఖ్యాత వ్యాఖ్యానము వ్రాయుచు దీపములో చమురున్నంతవఱకు వ్యాఖ్యా నము వ్రాసెదనని చెప్పినాఁడట.అట్లే సా ధన సామగ్రి ఉండునంతవఱకు కార్యము జరుప వలయును.

రజ్జుసర్ప న్యాయము:— త్రాడు చూచి భ్రాంతిచే పాము మనుకొనునట్లు అజ్ఞుఁడు ఒకవస్తువును జూచి తత్సమాన ముగు మఱియొక వస్తువుగా భావించును.

రాజపుత్ర వ్యాధ న్యాయము:— రాజపుత్రుఁ డొ కఁడు శైశవమున నే తలిదండ్రులకు దూరమై యొక వ్యాధునింటఁ బెరుఁగుచు తన్ను వ్యా ధపుత్రునిగా భావించి వ్యాధకులమునకుఁ దగినభావములతోను కర్మములతోను ప్రవ ర్తించుచుండఁగా పరమ కారుణికుఁడగునొక యాప్తుఁడు నీవు వ్యాధపుత్రుఁడవు కావు. రాజపుత్రుఁడవని ప్రబోధింప నతఁడు తన్ను రాజపుత్రునిగా భావించికొని క్రమముగా రాజపుత్రధర్మములను తదనుకూలభావము లను పొంది తుదకు రాజ్యపదవి నొందెనఁట. అట్లే జీవుఁడు ఆత్మ స్వస్వరూపము మఱచి జీవభావముతో నుండఁగా సద్గురూపదేశము వలన జీవభావము విడిచి యథార్థమగు బ్రహ్మ భావము నొందును.

రాసభరటిత న్యాయము :— గాడిదకంఠధ్వని మొదట హెచ్చుగా నుండి క్రమముగా తుదకు తగ్గునట్లు కొందఱు హెచ్చుగా నుండి క్రమముగా క్షీణించుదాని నిది తెల్పు ను. (చూ. పూర్వాహ్ణచ్ఛాయా న్యాయము, ఖలమైత్రీ న్యాయము.)

లూతాతంతు న్యాయము:—౧. సాలెపురుగు తన దేహమునుండి దారము నిర్మించి మరల తన దేహమునందే లయింపఁజేయు నట్లు పరమే శ్వరుఁడు తననుండియే సర్వజగత్తును సృజించి మరల తనయందే లయముచేసికొనును.

౨. సాలెపురుగు తంతువుల నిర్మించుటచే నిమి త్తకారణమును ఆతంతువులు దానిదేహము నుండియే వచ్చుటచేత ఉపాదానకారణ మగునట్లు పరమేశ్వరుఁడు జగన్సృష్టి

సృజించుటచేత నిమిత్తకారణమును జగత్తు తనశక్తి యగుమాయనుండి కలుగుటచేత ఉపాదానకారణమును అగుచున్నాఁడు.

లోహచుంబకన్యాయము:— సూదంటురాయి తాను చలింపకున్నను సన్నిధియందున్న లోహమునకు చలనము కలిగించునట్లు నిష్క్రియమగు బ్రహ్మము స్వసాన్నిధ్యమాత్రమున మాయచే సృష్ట్యాదికర్మములు చేయించును.

వంధ్యాపుత్రన్యాయము:— గొడ్రాలికి కొడుకు పుట్టుట యెట్లసంభవమో అట్లే ఇదియు అసంభవమగు విషయమును తెలుపును. (చూ. గగనకుసుమన్యాయము, శశవిషాణన్యాయము.)

వటబీజన్యాయము:— చిన్నమఱ్ఱిగింజలో పెద్దచెట్టగుమహాశక్తి ఇమిడియున్నట్లు ఒక్కొక చిన్నవస్తువులో మహాకార్యశక్తి లీనమైయుండును.

వనచంద్రికాన్యాయము:— అడవిని కాయు వెన్నెలవలె నిరుపయోగమగుదాని నిది తెల్పును.

వనవ్యాఘ్రన్యాయము:— వేటకాండ్రు చంపకుండ పులిని వనము రక్షించునట్లును చెట్లుకొట్టిపాడుచేయకుండ పులి వనమును రక్షించునట్లును అన్యోన్యరక్షకము లగువానినిది తెలుపును. (ఇట్లే: వనసింహన్యాయము, ప్రాదనక్రన్యాయము.)

వలీముఖనారికేళన్యాయము:— (కోఁతికి కొబ్బరకాయ దొరకినట్లు.) కోఁతి కొబ్బరచెట్టునుండి కొబ్బరకాయ పడవేయుటయే కాని దానిని తినలేనట్లు అల్పుఁడు సంపాదించుకొన్నదానిని అనుభవింపలేఁడు.

వహ్నిధూమన్యాయము:— ధూమమువలన దానికి కారణమగువహ్ని యున్నదని యూహించునట్లు కార్యమునుచే కారణము [illegible]

విషక్రిమిన్యాయము:— విషములోఁ బుట్టినపురుగునకు విషము బాధకము కానట్లు కష్టములలోఁ బుట్టి పెరిఁగినవారికి కష్టములు కష్టములుగాఁ గనఁబడవు.

విషవృక్షన్యాయము:— తాను పెట్టి పెంచినది విషవృక్షమైనను ఛేదింపఁ గూడనియట్లు తాను పోషించినవాఁడు దుష్టుఁడైనను వానికి హాని చేయఁగూడదు.

విహంగమగతిన్యాయము:— పక్షి ఱెక్కలతో ఒక్కమాఱుగా ఉన్నతప్రదేశమునకు ఎగురునట్లు క్రమక్రమముగాఁగాక ఒక్కమాఱే ఉన్నతస్థితిని బొందుట నిది తెల్పును. (వ్యతి. సోపానారోహణన్యాయము.)

వీచీతరంగన్యాయము:— సముద్రమధ్యమున మొదట నొకతరంగము పుట్టును. దానినుండి మఱియొకతరంగము పుట్టును. దానినుండి మఱియొకతరంగము పుట్టును. అట్లు ఒకమాఱు కలుగక ఒకదానినుండి మఱియొకటి క్రమముగాఁ గలుగుట నిది తెల్పును. (వ్యతి. కదంబకోరకన్యాయము.)

వృద్ధకుమారీవరన్యాయము:— అవివాహిత యగు నొకవృద్ధస్త్రీ వరమిచ్చుటకై ప్రసన్నుఁడైనఇంద్రునిఁ జూచి నాకుమారులు కాంచనపాత్రలో పాలును అన్నమును తినుచుండ చూచునట్లు వర మిమ్మని కోరెనఁట. ఆవరములో తనకువివాహము భర్తృసమాగమము సంతతికలుగుటయు వారైశ్వర్యవంతులై సుఖమనుభవించుటయు ఇమిడి యున్నవి. అట్లే ప్రాజ్ఞునిఒక్కకోరికలో పెక్కుఫలము లిమిడియుండును. దీనినే వృద్ధకుమారీవాక్యన్యాయము అనియు అందురు. (ఇట్లే. వృద్ధబ్రాహ్మణవరన్యాయము.)

వృద్ధబ్రాహ్మణవరన్యాయము:— అంధుఁ డగు నొకవృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు తనపౌత్రుఁడు రాజ

సింహాసనమునధిష్ఠించియుండ తాను చూచునట్లు వర మడిగెను. వానివరములో తన పౌత్రునికి రాజసింహాసన ప్రాప్తియు తనకు కన్నులు వచ్చుటయు పౌత్రునికి రాజ్యము వచ్చువఱకుఁ దాను జీవించి యుండుటయు ఇమిడి యున్నవి. అట్లే ప్రాజ్ఞునిఒకవరములో పెక్కువరములు ఇమిడియుండును. (ఇది వృద్ధకుమారీవర న్యాయమువంటిది.)

వృశ్చికీగర్భ న్యాయము:— ఇది అశ్వతరీగర్భ న్యాయమువంటిది.

శతపత్రపత్రశతభేదన్యాయము:— నూఱు తామర ఱేకులు గ్రుచ్చుటకు కొంత కాలవ్యవధాన మున్ననునూఱు ఱేకులను ఒకమాఱే గ్రుచ్చెనని చెప్పుట భ్రాంతి యగు నట్లు అల్ప వ్యవధానముతో జరుగుపనులు ఏక కాలముననే జరిగిన వని చెప్పుట భ్రాంతియగును. (ఇట్లే:- ఉత్పలపత్రశతవ్యతిభేదన్యాయము, ఉత్పలదళశతవ్యతిభేదన్యాయము, శతపత్రశాతన న్యాయము, పలాశశతవ్యతిభేదన్యాయము.)

శవోద్వర్తనన్యాయము:— శవమునకు పరిమళద్రవ్యములతో నలుఁగుపెట్టుట ఎంతజ్ఞానహీనతరో అట్లే నిరర్థకమగు కార్యము నాచరించుటయు నట్టిదే. (చూ. అరణ్యరుదిత న్యాయము.)

శశవిషాణన్యాయము:— ఇది వంధ్యాపుత్రన్యాయమువంటిది.

శాఖాచంక్రమణన్యాయము:— ఒకకొమ్మనుండి మఱియొకకొమ్మమీఁదికి దూఁకునట్లు అవివేకి కావలసినవిషయమును వదలి ఇతరవిషయములనుగూర్చి సంభాషించును.

శాఖాచంద్రన్యాయము:— చంద్రుఁడు శాఖ మీఁద లేకపోయినను చూచువానికి సులభదృశ్యమగుటచే మొదట శాఖను జూపి పిదప దానిపై నుండుచంద్రు చంద్రునిఁ జూపునట్లు గురువు పరబ్రహ్మమును బోధింపఁదలఁచి తద్భిన్నము లయినను శిష్యునికి సులభగ్రాహ్యము లగుఅన్నమయాది కోశములను తొలుత బోధించి పిదప తన్మూలమగు బ్రహ్మమును బోధించును.

శుక్త్యంబుబిందున్యాయము:— ముత్తెపుఁజిప్పలోఁ బడిననీటిబిందువు ముత్తెమైనట్లు మంచియాశ్రయము నొందినవాఁడు మిగుల శోభిల్లును.

శుష్కేష్టిన్యాయము:— (నిజ మగుహోమాదులు లేనికృత్రిమయాగమువంటిది) యాగప్రయోగమునందు నైపుణ్యము సంపాదింపఁదలఁచినశిష్యుఁడు నిజ మగుహోమాదులు లేకుండఁగ కృత్రిమసాధనములతో యాగప్రయోగము చేయునట్లు ఒకవిషయమున నేర్పు సంపాదింపఁ దలఁచినవాఁడు కృత్రిమసాధనములతో దానిని అభ్యాసము చేయును. (చూ. భూమిరథికన్యాయము.)

శూర్పన్యాయము:— చెరుగుట కుపయోగించు చేఁట రాలుమన్నగు పనికిమాలినపదార్థములను క్రిందికిఁ బడవైచి మంచిధాన్యాదులను తనయందు నిలుపుకొనునట్లు జ్ఞుఁడు దోషములను విసర్జించి గుణములను గ్రహించును. (వ్యతి. చాలనీన్యాయము.)

శృంగగ్రాహికాన్యాయము:— ౧. ఇది ఈ యావని కొమ్ము పట్టి చూపునట్లు ఒకవస్తువును ఇది యని నిర్దేశించును. ౨. కొమ్ముపట్టుకొనిన యావు వశమగునట్లు ప్రధానాంశము గ్రహించినచో విషయమంతయు లొంగితీఱును.

శ్వపుచ్ఛన్యాయము:— కుక్కతోఁక తిన్నఁగా చేయఁబూనుట యెంతనిరుపయోగమో వ్యర్థవిషయమున ప్రయత్నము చేయుట యంత నిరుపయోగము. (చూ. అరణ్యరుదిత న్యాయము.)

శ్వశ్రూనిర్గచ్ఛోక్తిన్యాయము:— భిక్ష లేదు పొమ్మని యింటివారికోడలు చెప్పఁగా పోవుచున్న భిక్షుకుని యామెయత్తగారు రమ్మని పిలిచి భిక్ష పెట్టుటకైనను లేదు పొమ్మనుటకైనను అధికారము నాదికాని దాని కేమి యధికారమున్నదని చెప్పి 'భిక్ష లేదు' అని పొమ్మనె నఁట. అట్లే అజ్ఞుఁడు అహంకారముచేత ప్రతిపక్షివాదము ఖండింప బోయి తుదకుఁ దానుగూడ ప్రతిపక్షివాదమునే అనుసరించును. (దీనినే 'శ్వశ్రూభిక్షాన్యాయము' అనియు నందురు.)

సముద్రవృష్టిన్యాయము :— సముద్రములోఁ గురిసినవర్షము నిరుపయోగమైనట్లు అనావశ్యకమగు చోటుల కలిగిన మంచియు వ్యర్థము. (చూ. ఊషవృష్టిన్యాయము.)

సాధుమైత్రీన్యాయము.— ఇది అపరాహ్ణచ్ఛాయాన్యాయము వంటిది.)

సింహావలోకనన్యాయము:— సింహము కొంత దూరము పోయి మరల వెనుకకుఁ దిరిగిచూచి మేలుపొందునట్లు ప్రాజ్ఞుఁడు కడచినవిషయమందును. పరామర్శించి మేలుపొందును.

సికతాకూపన్యాయము:— ఇసుకలో నూయి త్రవ్విన నిలువక పలుమార్లు పడిపోవునట్లు విమర్శించిన యుక్తిరహితమగువాదము నిలువఁజాలదు.

సికతాతైలన్యాయము:— ఇసుకనుండి చమురు తీయుటకై ప్రయత్నించుట వ్యర్థమగునట్లు అసంభవమగు కార్యమునకై యత్నించుట వ్యర్థము. (ఇది 'శశవిషాణన్యాయము' వంటిది.)

సుందోపసుందన్యాయము:— సోదరులగు సుందోపసుందులను రాక్షసులు యుద్ధములో నెగ్గినవానిని పెండ్లాడెద నని ప్రతిజ్ఞ చేసిన తిలోత్తమకై పరస్పరము పోట్లాడి ఇద్దరు గూడ చచ్చిపోయినట్లు ఒకదాని నాశించి పోరాడిన యిరువురు నశింతురు. ఇది అన్యోన్యనాశకములగువానిని దెలుపును.

సూచీకటాహన్యాయము:— మొదట పెనము చేయుట కొకనిచేతను తర్వాత సూది చేయుటకు మఱొకనిచేతను నియుక్తుఁడైన కమ్మరి పెనము చేయుట ముందేర్పఱచిన పని యైనను సులభముగా పని తేలు నని మొదట సూదిని చేయునట్లు సుకరదుష్కరకార్యములను చేయవలసివచ్చినప్పుడు పూర్వాపరభావ మెంచక సుకరకార్యమును మొదట చేయుట సహజము.

సూచీశతపత్త్రిన్యాయము :— ఇది శతపత్త్రపత్త్రశతభేదన్యాయము వంటిది.

సోపానారోహణన్యాయము.— మేడమున్నగునవి ఎక్కఁదలఁచినవాఁడు ఒక్కొక మెట్టుచొప్పున ఎక్కి పైకిపోవునట్లు ప్రాజ్ఞుఁడు క్రమముగా ఉన్నతస్థితిని పొందును. (వ్యతి. విహంగమగతిన్యాయము.)

స్థాలీపులాకన్యాయము.— ఒకమెతుకు పట్టి చూచిన బిందెలోనియన్న మంతయును ఉడికినదియు ఉడుకనిదియుఁ దెలియునట్లు కొంచెము భాగము పరీక్షించిన యావద్విషయము బోధపడును.

స్థావరజంగమవిషన్యాయము:— వత్సనాభి మొదలగుస్థావరవిషమును సర్పవిషము మొదలగు జంగమవిషమును ఒండొంటికి విరుగుళ్లయినట్లు రెండువిరుద్ధవిషములు అన్యోన్యబాధకము లగును.

స్థూణానిఖనన్యాయము:— స్తంభము పాఁతునప్పుడు అది గట్టిగా నుండుటకై గోతిలో వైచి పలుమారు ఇటునటు కదల్చి పాఁతునట్లు సిద్ధాంతము దృఢపఱచుటకై యనేకయుక్తి తర్కవాదముల చూపుదురు.

స్థూలారుంధతీన్యాయము:- ఇది అరుంధతీదర్శనన్యాయము వంటిది.

స్ఫటికలౌహిత్యన్యాయము:— స్వభావముచే తెల్లనిది యగుస్ఫటికము ఎఱ్ఱనివస్తువు దగ్గఱ నుండుటచే ఎఱ్ఱఁబడి ఆవస్తువును దీసివేయఁగా స్వాభావిక మగుశుద్ధత్వమును బొందునట్లు ఆత్మ ఉపాధివశమున మలినమై అది తొలఁగఁగనే శుద్ధ మగును. (చూ. జపాస్ఫటికన్యాయము.)

హస్తామలకన్యాయము:— ఇది కరతలామలకన్యాయమువంటిది.

హస్తిమశకన్యాయము:— ఏనుఁగునకు దోమకును గలతారతమ్య మెంతయో జ్ఞానికి అజ్ఞానికిఁగలఁ భేదమట్టిది.

హ్రదనక్రన్యాయము:— మడుఁగు మొసలిని మొసలి మడుఁగును గాపాడునట్లు పరస్పరసహాయకమగు దాని నిది తెల్పును. (చూ. వనవ్యాఘ్రన్యాయము.)

న్యాయవర్తి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) న్యాయప్రకారము వర్తించువాఁడు.

న్యాయవాది. సం. విణ. (న్.నీ.న్.) ౧. న్యాయమును చెప్పువాఁడు. ౨. న్యాయమునకై వాదించువాఁడు. ౩. న్యాయప్రకారము వాదించువాఁడు.

న్యాయశాస్త్రము. సం.వి.అ.న. ౧. గౌతమప్రణీత మైనషోడశపదార్థనిరూపక మగుశాస్త్రవిశేషము. ౨. తర్కశాస్త్రము.

న్యాయసూత్రము. సం.వి.అ.న. గౌతముఁడు రచించినన్యాయశాస్త్రసూత్రము.

న్యాయి. సం. విణ. (న్. నీ. న్) న్యాయవంతుఁడు, న్యాయము కలవాఁడు.

న్యాయ్యము. సం.విణ. (అ. ఆ. అ.)- న్యాయానపేతము- న్యాయమునుండి తొలఁగనిది, న్యాయముతోఁ గూడినది.

న్యాసకుఁడు. సం. విణ. (అ. సీకా. అ.) న్యాసము చేయువాఁడు, న్యసించువాఁడు.

న్యాసధారి. సం. విణ. (న్. ణీ. న్) ఇల్లడపెట్టినసొమ్ము దాఁచిపెట్టినవాఁడు.

న్యాసము. సం. వి. అ. పుం. ౧. విన్యాసము, ఉంచుట. (౨. నఖదంతాదుల)నొక్కు. ౩. ఉపనిధి, ఒకనియొద్ద దాఁచిన ద్రవ్యము. ౪. ఇల్లడపెట్టుట. ౫. అర్పణము, అప్పగింత. ౬. సన్న్యాసము, విడుపు. ౭. మంత్రజపాదికాలమున దేహావయవములందు మంత్రములు బీజాక్షరములు ఉంచుట. (ఉదా:- అంగన్యాసము, కరన్యాసము మొ.)

న్యాసి. సం. విణ. (న్. నీ. న్.) ౧. ఉంచువాఁడు. ౨. ఇల్లడపెట్టువాఁడు, సొమ్ము దాఁచుటకు ఇచ్చువాఁడు. ౩. త్యాగి, విడుచువాఁడు.

న్యాసికుఁడు. సం. విణ. (అ. ఈ. అ) న్యాసము చేయువాఁడు, న్యసించువాఁడు.

న్యు.

న్యుబ్జము సం.విణ.(అ.ఆ.అ.) ౧.అధోముఖము, బోరగిల నుంపఁబడినది.

శ్లో. ఊర్ధ్వార్పితం న్యుబ్జకటాహకల్పం, యద్వ్యోమ్ని దీపేన దినాధిపేన, స్వధాయి తద్ధూమమిలద్గురుత్వం, భూమౌ తమఃకజ్జల మస్ఖలత్. నైష. సం. ౨౨. ౨౩.

౨. వంకరైనది. ౩. కుబ్జము, గూను కలది. ౪. అ. పుం. దర్భతోఁ జేసినస్రుక్కు. ౫. కర్తరం [illegible]డు.

న్యా.

న్యాంఖము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) మనోహరము, ప్రియము. (దీనిని న్యంఖముగా కోశకర్తలు గ్రహించిరి.)

న్యానము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ.) -ని + ఊనము- ౧. ఊనము, తక్కువైనది. ౨. గర్హ్యము, నిందింపఁదగినది.

న్యానాంగుఁడు. సం. విణ. (అ. ఆ, ఈ. అ) -హీనమైనఅవయవములు కలవాఁడు- అంగవైకల్యము కలవాఁడు, వికలాంగుఁడు.

న్యానాధికము. సం. విణ. (అ.ఆ.అ) విషమము, తగ్గుమొగ్గులు కలది.

నృ

నృస్థిమాలి. సం. వి. న్. పు. (నృ + అస్థిమాలి.) నరాస్థిమాలాధారి, శివుఁడు.

శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువు
చతుర్థసంపుటము
సంపూర్ణము.

